

KENRICK-GLENNON SEMINARY LIBRARY

37050000384315

230.8

8105

M635t

v.27

Migne

AUTHOR

Theologiae Cursus Completus

TITLE

DATE DUE

BORROWER'S NAME

230.8

8105

M635t

v.27

KENRICK SEMINARY LIBRARY

7800 KENRICK ROAD

ST. LOUIS, MISSOURI 63119

DEMCO

THEOLOGIAE

CURSUS COMPLETUS,

EX TRACTATIBUS OMNIUM PERFECTISSIMIS UBIQUE HABITIS, ET A MAGNA
PARTE EPISCOPORUM NECNON THEOLOGORUM
EUROPÆ CATHOLICÆ,
UNIVERSIM AD HOC INTERROGATORUM, DESIGNATIS,
UNICÈ CONFLATUS,

*Plurimis annotantibus presbyteris
ad docendos levitas pascendosve populos altè positis.*

ANNOTAVIT VERO SIMUL ET EDIDIT

J.-P. MIGNE,

CURSUS COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITOR.

TOMUS VIGESIMUS-SEPTIMUS.

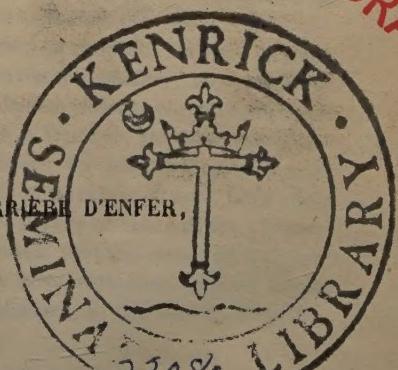
DE HISTORIA SS. IMAGINUM ET PICTURARUM ET DE AGNIS DEI. — ANTIFEBRONIUS
VINDICATUS, SEU SUPREMA ROMANI PONTIFICIS POTESTAS, ADVERSUS
JUSTINUM FEBRONIUM EJUSQUE APOSTOLOS VINDICATA.

28 VOL. PRIX 138 FR.

PARISIIS,
APUD EDITOREM,
*IN VIA DICTA : D'AMBOISE, PRÈS LA
OU PETIT-MONTRouGE.*

1843.

8105

230.8
M 635 t
V. 27

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOCCE VOLUMINE CONTINENTUR.

JOANNES MOLANUS.

De Historia SS. Imaginum et Picturarum pro vero earum usu contra abusus.	col	5
Oratio de Agnis Dei.		425

ZACCARIA.

Antifebronius vindicatus, seu de Suprema Potestate romani pontificis adversus Febronium, ejusque vindicem Theo- dorum a Palude.	461
---	-----

230.8

M635

R

8105

MONITUM.

Penes nos tandem est quod tantopere exoptabamus; nec jam prohibemur quin recudamus ad integrum, ita tamen ut in uno voluminum nostrorum contineantur, duo exquisita opera, quorum excellentia non ex eo tantum elucet, quod vix et quam plurimo veneant, sed etiam ex eo quod apprime sarciant lacunam quæ, nobis invitis frustraque tum illa ipsa opera quibus jam explenda est investigantibus, in nostro theologiae cursu usque nunc insanabilis exstistiit. Illorum porro duorum operum posteriorius, quatuor compactum voluminibus in-8°; auctorem habet jesuitam doctissimum nomine Zaccariam, titulumque : *Antifebronius vindicatus* (1); priori autem, quod inscribitur *Historia imaginum* (2), quodque unio sed maximo volume in-4° comprehenditur, famam ingentem conciliavit vel ipsum auctoris nomen, scilicet Molani, viri præclari inter omnes theologos qui facultatem antiquam Lovaniensem doctrinam illustrarunt. Utrumque vero opus, quamvis ad tempora jam non viciniora nostris pertineat, diversaque in materia versetur, utrumque, inquit, præter intrinsecam excellentiam, maxime commendat mira ad statum præsentem relatio, sive, ut aiunt, *actualitas*. Ecquis enim catholicus non optime secum agi duceret, si exiguo tantum ære impenso, hæc duo armamentaria sibi paterent? Nunc præsertim temporis, cum Protestantismus, principio *liberi examinis*, quasi vi ineluctabili, ad sui ipsius excidium rapiente, postquam dogmata, disciplinam, moraliaque præcepta in propriis late membris laciaviit, tandem ex omni parte nudus, fluctibusque quos ipse concitat jamjam opprimendus, ad singulas catholicismi formas practicasque exteriore trepide confugit, quasi vestimentum nuditati tabulamque naufragio querens; cumque ex altera parte, ille ipse Protestantismus, Jansenismus necnon et Philosophismus, plerisque Europæ, quibusdam autem Americae regnis, eo-vires contendunt ut Ecclesiam, cum ministris, discipulis, cultuque ipso, in indignissimam seruitutem redigant. Cui enim non compertum est, ex Fe-

bronii (1) doctrinis, quasi ex impuro fonte, magistratus, ministros, regesque biformes, id est rem religiosam simul ac politicam sui juris facientes, erupisse; ibi intinxisse calamum scriptores oratoresque quibus cordi fuit subjici sacerdotem causidico, episcopum præfecto, pontificem regi, Ecclesiam regno, spiritualia temporalibus; ibidem arma sumpsisse cum expulsore jesuitarum membraque Parlamentorum ultra-gallicana, tum etiam eos qui sive *constitutionem civilem*, sive *articulos concordatus organos* redegerunt? Quem fugit Febronii illiusve asseclarum commentatorumque principia movere Helveticos ut spolient aut etiam abrogent monasteria; Borussos, ut principes Ecclesie non secus ac ecclesiasticos apparidores de suo munere demoveant; Hispanos, Lusitanos, necnon et Brasilienses, ut in clerum omni vexationum genere seviant, bona ipsius rapientes, libertatem adimentes, aut schisma molientes turpissimum; Russiae imperatorem, ut nationes integras per fas et nefas cogat ad apostasiam?

Nobis ergo videmur rem maximi momenti lectorisque benevolentia dignissimam peracturi, si duo illa opera, Molani scilicet et Zaccariæ, nova editione donaverimus: siquidem prius Protestantes Iconoclastasque omnium seculorum mirum in modum confutet, eruditæ catholice traditionis evolvendo seriem de imaginibus, operibus pictoriis sculptilibusque, et cæteris cultui nostro inservientibus; in posteriori vero peremptoriis argumentis resolvatur quidquid callide subtiliterque objici solet ab iis qui abripiente cupiditate Ecclesiam opprimendi, ipsam olim aggressi sunt aut etiam nunc aggreduntur, diversi quidem nominibus, odio autem unanimes. Quæ cum ita sint, vix aliud invenire est volumen, quod tantorum bonorum quantorum istud in se fontem habeat.

Atvero hanc etiam occasionem alacriter occupamus ab errore gravissimo quidem, minime autem voluntario, præcedentem tomum purgandi. Ibi enim catalogus reperitur a Witassio, Dupinio, Dinouartoque, theologis scilicet vel ultra-gallicanismo, vel jansenismo addictis, contextus; in quo, inter opera utiliter consulenda, quædam imprudenter citantur, quibus notam inussit prohibitoriam Index romanus, inter vero auctores catholicos nonnulli accentur Ecclesie adversarii, V. G., Musson, Frapao, et

(1) Si quis interrogaverit quam ob causam *Antifebronium* ipsum prelo fraudemus, hoc responsum habebit: nos scilicet, in hac re, tum celeritati, tum lectoris crumenæ, sine ipsius curiositatibus et instructionis injurya, consuluisse. Cum enim opus illud italicum scriptum sit idiomaticum, atque in *Antifebronio vindicato* pene litteraliter redivivum, inio et novis auctum argumentis ex ipsa defensione emergentibus; hinc facile intelliguntur lucrum ex nova Antifebroniæ editione oriturum, non dignum esse cujus causa longas traductionis moras et ambages sustinuerimus novumque *cursus* nostro superaddiderimus volumen.

(2) Eximiam recudimus editionem quam typis Academici Lovaniæ mandavit Joannes Natalis Paquot, anno 1771.

(1) Notandum est sub ementito Febronii nomine latere Hontheim (Joannem Nicolaum de), episcopum Myriophytesensem in partibus, auctoremque operis cui titulus: *Justinus Febronii de statu praesenti Ecclesiæ liber singularis*. Treviri natus anno 1701 vita cessit anno 1790.

Almanus, Vigor, Richerius aliquique ejusdem farinæ. Porro ut talem catalogum typis mandaremus nos impulerant consilia quorumdam sacerdotum non minus dignitate quam pietate insignium, quos de doctrina non nisi venerari licebat; movit vero præsertim opus a jesuita tum scientia tum pietate commendando Vesuntione editum anno 1820.

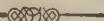
Quidquid autem sit de causa erroris, chartam adiutitiam suppeditabimus, qua nefanda illa retractentur indicia: eidem viæ insistentes quam sumus olim securi, cum locis quibusdam mendosis circa transitum maris rubri, eversionem murorum Jericho, monachos mendicos discaleatosque, divertium, Jonam, etc., remedium esset afferendum, sumusque in posterum secuturi, quoties aliqua aderit necessitas. Quod utinam deinceps ne semel quidein accidat! Cæterum, quidquid est in orbe catholico eodem ac nos sacerdotali charactere donatorum, maxime vero reverendissimos

episcopos, quorum est dijudicare doctrinam, instanter rogamus ut de locis operum nostrorum quibus vel aliquantulum offenderetur dogma, moralis, vel disciplina Ecclesiæ catholice, nos commonesciant, ita editiones nulli criminationi obnoxias excludendi cupidos ut, statim ac per monitiones hujusmodi aliquid viii nobis innotuerit, singuli lectores chartam medicabilem, ipsa translatione omni impensa immuni, recepturi sint. Evidem in tot ac tantis operibus explorandis edendisque, præsertim cum in materia difficulti et maxime abstrusa versentur, non est quomodo ignorantia infirmitasque hominis nulla ex parte se prodant: quod ipsimet experti, quidquid mendorum nobis exciderit humiliter agnoscemus, sedulo corrigemus, lectorem rogantes ut sibi Monitum illud in memoriam reducat quod tomo vigesimo quinto tum *Cursus Scripturæ* tum *Cursus Theologiæ* adscribi curavimus.

M.

J. NATALIS PAQUOT

Lectori benebolo.

Inter viros illustrios, quos tulit adulto jam seculo XVI florentissima Lovaniensium academia, magnum nomen adeptus est Joannes Molanus, patre batavo, matre lovaniensi, natus insulis Flandrorum; apud Diestam Brabantiae pia Nicolai Eschii cura educatus; in Athenaeo deinde nostro, quod sibi patrium reputabat, ad altiores enectus disciplinas, ac supra sacrae theologiae laurea donatus; quam etiam hic in regio pastorum seminario docuit; ab ejus conditore Philippo secundo subinde ad librorum examen deputatus, apostolici ac regii censoris titulo. Hæc vero munera, et postremo junctum canonici officium, pie diligenterque Molanus exercuit usque ad nonum anni MDLXXXV mensem, qui extremus illi fuit, vix ingresso vitæ annum tertium supra quinquagesimum. Grave viris doctis ac bonis accidit mortis ejus nuntium, desperantibus ei parem in ecclesiastice patriæque historiae notitia cito nascitum in Belgio.

Quare, cum fato functum inaudiisset illustrissimus cardinalis Baronius, sollicitum sese ostendit, ut quæ Molanus ad Usuardi Martyrologium iterum addenda reliquerat, ea continuo vulgarentur. «Evidem, aiebat (1), tanti viri, de Ecclesia Dei et veritate catholica optime meriti, nec brevem schedulam deperire æquanimiter patior; cui, dicam ingenue, isthæc omnia hac ex parte accepta fero, quod in densissimam silvam primus ipse ingressus, mihi aliisque aditum patefecit. Quo etiam nomine cum ego, tum eruditio omnes, plurimum ei debere, lubenter agnoscimus et confitemur.» Hæc idoneus in primis rerum earum arbiter.

Et vero quam improbo labore, quam perspicaci ingenio, quam singulari modestia, quam exquisito judicio versatus in utraque illa palæstra fuerit Molanus, clamantium appellatae ad Usuardi Martyrologium annotationes, clamat opus insigne de Natalibus sanctorum Belgii, clamat eruditia de Canonicis lucubratio, atque, ut cætera prætermittam, istud, quod orbi litterario reddimus opusculum, ipsa argumenti natura, et rerum ubertate, ac varietate, amænum: multaque complectens, ad sacrarum litterarum explicationem, haereticorum confutationem, ac præsertim ecclesiasticarum antiquitatum intelligentiam utilissima.

Id primum in lucem exiit hoc titulo: de Picturis et Imaginibus sacris, liber unus: tractans de vitandis circa eas abusibus, et de earum significationibus. Auctore Joanne Molano, Lovaniensi, sacrae theologiae licentiatu, et Lovani ordinario professore. Ejusdem responsio quodlibetica ad tres quæstiones, quæ versa pagina indicantur. Lovani, apud Hieronymum Vel-

(1) Prologo secundæ editionis annotationum ad Ecclesiæ romanæ Martyrologium, cap. 9.

læum, MDLXX, cum gratia et privilegio regiae majest. Subsig. Brœcke. In aversa pagella legitur: Responsionis quodlibetica quæstio I. Utrum sacrarum imaginum usus legitimus sit et retinendus. II. An liceat orare pro iis qui nunc martyres moriuntur. III. An damnato ad mortem liceat negare eucharistiam. Continet hæc editio, (dempto indice rerum et sententiarum libri de Picturis sacris, ad calcem apposito) geminata foliola 183, sive paginas 366, ejus formæ quam vulgo in 32 appellant. Idem opus, ex schedis auctoris meliori ordine dispositum, et multa accessione locupletatum, ab ejus morte rursum prodit opera Henrici Cuyckii, primum S. theologiae doctoris lovaniensis, deinde secundi Rurmundensium episcopi, sic mutato titulo: de Historia SS. Imaginum, pro vero earum usu contra abusus, libri IV. Auctore Joanne Molano, regio theologo, et cive lovaniensi. Lovanii apud Joannem Bogardum, typographum juratum, anno MDXCIV in 12, mediocri charactere, foliolis 202, sive paginis 404, circa epistolam nuncupatoriam, capitum elenchum, aliaque pauca, 16. pagellis comprehensa. Recusus est iterum liber hac inscriptione: D. Joannis Molani, S. theologiae Lovanii professoris, pontificii et regii librorum censoris, de Historia SS. imaginum et picturarum, pro vero earum usu contra abusus, libri IV. Duaci, apud Gerardum Pinchon, sub signo Coloniæ, anno 1617, pagellis in 12 456, duodecim in prolegomena adhibitis (1). Nihil habet hæc editio supra secundam, mox indicatam: imo minus aliquid, videlicet Henrici Cuyckii nuncupatoriam epistolam quæ præfationis vicem supplebat. Itaque alteram illam sequendam duxi, nulla parte a me multilatam: atque eidem adjicienda putavi, quæ et prima (recte an secus?) execta fuerant, sed te, lector, ubique ea occurrent, palam admonito.

Operam autem non segnem posui ut, quemadmodum integer, ita purus omnis mendi rediret in publicum auctor celeberrimus. Quare, collatis inter se prioribus editionibus, quæcumque offendi orthographiæ, typographiæque, vitia sustuli: nihil immutari, nihil detrahiri passus sum: nihil in textum, ut vocant, intuli, præter voculas aliquot, uncinis [] inclusas, easque vel emendandi, vel explicandi, gratia insertas. Idem feci in librorum citationibus, margini appositis; quæ frequenteres quam prius occurrent, multis eo jam ex ipsa auctoris oratione a me rejectis, tum ut lectoris commode consulam, tum ut hodiernæ consuetudini librum accommodem: qua etiam de causa, in capitum titulis, præ-

(1) In fine hujus editionis legitur: «Duaci ex typographia Petri Avroy, typographi jurati sub pelicano aureo, anno 1617».

fixas argumentis voces caput I., caput II., ego postposui. Interpungendi rationem, et quæcumque ad typothetarum artem attinent, ipse ubique direxi, ac emendavi. Cetera omnia reliqui intacta, ac ne articulorum quidem seriem usquam invertere volui, quanquam eos interdum ordine commodiori disponi potuisse censeam.

Porro quum animadvertissem, testes factorum haud infrequenter a Molano proferri, vel incertos, vel fabulosos, respersos, vel denique nimum recentes, sed, veterum nomine, ejus aeo vulgatos, ego lectores, sive juniores, sive in patrum lectione minus exercitatos, ea de re commonendos existimabam. Atque hac mihi prima causa fuit annotationum operi parandarum. Accessit altera, quod accuratum cæteroqui scriptorem in paucis aliquot locis hallucinatum esse, in aliis pluribus hæsisse ambiguum, ac judicium suspendisse deprehenderem, quando non deerat veritatis eliquandæ modus. Demum res quasdam, etiam non levis momenti, Molanus interdum uno altero testimonio probabat, quum plura, eaque graviora nonnunquam suppetarent, quæ putabam utiliter iri adjunctum. Alia non pauca meditanti succurrerunt, quibus autem fieri posse, ut et præclaro operi claritatis aliquid adderem, et juventuti ecclesiasticarum historiarum ac rituum studiosæ gratificarer.

Hœc ut præstare tolerabili saltem ratione possem, param juvabai theologorum eorum libros evolvere qui sacrarum magnum usum ac venerationem ab heterodoxorum argumentis et cavillis vindicarunt; non enim id præcipue agitur in opere Molani, qui eo fere spectavit, ut receptas in Ecclesia catholica specialium imaginum formas tueretur; abusus, qui in quasdam irreverent, exstirparet; minus notarum originem panderet; ac demum quidquid in hujus illiusve aut mysterii, aut sancti, consueta pictura obscurum videbatur, ex historicis monumentis illustraret.

Ergo querendi mihi fuere qui prôpositum argumentum ea ratione tractassent. Ac primum occurseré Frederici Borromæi, cardinalis, S. Carolo cognati, ejusdemque in pontificatu mediolanensi successoris, de Pictura sacra libri duo, brevibus scholiis ab Antonio Francisco Gorio, annis abhinc 16 illustrati; quo in opusculo cum nonnulla reperièrem ad institutum meum facientia, ea continuo excerpsti, suisque locis, adscripto auctoris nomine, collocavi.

Visus mihi deinde M. Philippi Rohr, lutherani, Pictor errans in historia sacra: sed pauca, et vulgo nota complexus, ut parum aut nihil ex eo mihi delibandum arbitraret.

Nihilo plus attulit subsidii scriptus anglice, ac vulgaris anno MDCCXXX. Libellus, auctore anglicanæ religionis presbytero Carolo Lamotte, cui ille titulum fecit: De Poesi et Pictura, Conatus, ad sacram ac profanam historiam attinens; una cum Appendix de obscenitate in pingendo ac scribendo (1).

Magna mihi pollicebar ab Joannis Interian de Ayala

(1) An Essay upon Poetry and Painting, with relation to the sacred and profane history; with an appendix concerning obscenity in writing and painting. By Charles Lamotte, D. D. F. R. S., member of the society of antiquaries, and chaplain to his grace the duke of Montague.

Pictore christiano, quem eodem anno prodidisse accepteram, et miris in cœlum audiebam laudibus efferi. Sed librum nactus (1), pro thesauro, quod aiunt, carbones inveni; nihil enim aliud ab auctore præstitum erat quam quod Molani libellum plurimis qua scholasticis, qua concionatoriis meditationibus auctum, ac pingui oratione convestitum, Hispanis suis exhibuisset: critici vero examinis, aut sacræ, ac antiquariæ, et ecclesiastica eruditio, quam in primis quærebam, nec vola nec vestigium apparebat, si modo ea demeres quæ ille ex auctore nostro in codicem suum transtulit.

Ex eodem Molano quoddam, ut ita dicam, ossilegium fecit R. D. Josephus Mery de la Canorgue, aptensis in provincia gallica dioceseos presbyter, quum, ante annos quinque vel sex, Pictoriæ suam Theologiam (2) ederet. Nam in eam de penitentiâ nihil attulit: sed Molanum omni disquisitione historica spoliavat: ac velut ex eleganti corpore abstractis carnis, et fuso humore, jejunum, exsuccum, et cute gallica in tactum skeleton orbi tradidit.

Spe quoque mea frustratus sum, postquam incidi in Historiam universalem, Picturæ Sculpturæque accommodatam, atque a D. Michaele Francisco Dandré Bardon (3) nuperrime vulgatam. Pervolutis enim tomis tribus, quibus antiqui Fæderis historiam auctor complexus est, id unum illi prôpositum comperi, ut pictores ac sculptores ex propriis artis illorum principiis adjuvaret: ceterum ea quæ ad antiquariam doctrinam pertinent, aut insuper habuit, aut persunctorie tantum attigit.

Hœc igitur oracula frustra scitatus, alio mihi confundendum intellexi, ac nullo plerumque duce investigandum, unde Molani dicta vel illustrarem, vel emendarem, London, printed for F. Fayram... and J. Leake, 1750. in 12. pagg. 202.

(1) Pictor christiana eruditus; sive de erroribus qui passim admittuntur circa pingendas atque effingendas sacras imagines, libri octo cum appendice. Opus sacrae Scripturæ atque ecclesiastice historie studiosis non inutile. Auctore R. P. M. Fr. Joanne Interian de Ayala, sacri, regii, ac militaris ordinis beatae Mariæ de mercé redemptoris captivorum, Salmanticensis academie doctore theologo, atque ibidem sancte theologie cum sacrarum linguarum interpretatione professore jampridem emerito. Madriti, ex typographia conventus prefati ordinis, 1750. in 1. nouo magno, characteribus grandioribus excusus, paginis universim 415, quæ singulæ in duas columnas divisæ.

(2) La Théologie des peintres, sculpteurs, graveurs et dessinateurs, où l'on explique les principes et les véritables règles pour représenter les mystères de Notre Seigneur; ceux de la sainte Vierge; les saints en particulier; les différents traits de leur vie, et les autres sujets de dévotion, avec l'indication des meilleurs tableaux et des morceaux de sculpture les plus estimés en ce genre, qu'on voit dans les églises de Paris et dans les cabinets des particuliers; par M. l'abbé Médi D. L. C., prêtre, et licencié en théologie. A Paris, chez H. C. de Hansy, le jeune, libraire, rue Saint-Jacques, près les Mathurins, à sainte Thérèse 1768, in-12, grandi caractères, pagg. 267.

(3) Histoire universelle, traitée relativement aux arts de peindre et de sculpter; ou tableaux de l'histoire, enrichis de connaissances analogues à ces talents; par M. Dandré Bardon, l'un des professeurs de l'académie royale de peinture et de sculpture, professeur des élèves protégés par le roi pour l'histoire, la fable et la géographie, membre de l'académie des belles-lettres de Marseille, associé aux académies de Toulouse et de Rennes, et directeur perpétuel de celle de peinture et de sculpture établie en la susdicta ville de Marseille. Paris, Merlin, 1769, in-12. pp. 442, 516, et 518.

vel supplerem. Ad primigenios fontes, patres, inquam, et concilia, et priscos ecclesiasticæ historiæ scriptores, frequenter eundum erat. Ivi, et scholiis meis passim inspersi. Sentiebam hac ratione longiorem me fore, integratum etiam illis qui tribus verbis omnia volunt expediti: sed consultum iis volebam quibus adducti à me testes ad manum non sunt: et sciebam haud aliter suam constare dicendis fidem. Denique minime mihi putabam imitandos Voltarios; aut similes historiæ pestes, quibus placuit a testimonii abstinere; quo sibi consuetam tuerentur quidlibet nudendi singendique licentiam.

Est, quod huic operi deesse nolle; nimirum adjectas passim figuræ, in quibus imaginum sacrarum imitanda, et aliquot etiam deinceps non pingendarum exempla videre liceret: optabam pariter ut præcipuarum iconum, sive ex antiquitate superstitem (1), sive ex nostra ætate ele-

(1) His scrutandis utilèm ac laudabilèm operam návarunt Itali nonnulli. Utinam idem foret in aliis regionibus præstum! Miror, ac prope indigitor, a 200 eoque amplius annis, in Græcia profanas inscriptiones, et antiquitates, tanta sedulitate, sacras vero tanta negligentia fuisse conquistatas.

gantissimarum, ectypa lectori possem exhibere. Ac profecto conscriptum de sacris Imaginibus librum hoc ornamento destituì non tulisse, si felicia Sadeleriorum, Hollariorum, Vorstermannorum tempora viveremus. At ea nunc est in Catholicò Belgio chalcographiæ conditio, ut vix in eo duos tresve artis ejus peritos, Lovaniï ne unum quidem reperire sit; quum tamen expediatis in hoe negotio præsentem artificem habere, cuius manum dirigas, ne qua parte discedat ab accuratione seu historica, sive theologica; in hominibus istis haud ita frequenti, ne dicam admodum rara.

Præter hunc (mihi non imputandum) defectum, alios, non dubito, viri oculati deprehendent, quos vel incognitiæ, vel inscripæ mee jure meritoque tribuant. Quandocunque, lector, in hujusmodi loca incurris, homines esse me teque cogita, dandæ veniæ debitores, et petendæ obnoxios. Sieibi vero quippam in rem tuam inveneris, eo non ingratut utere, et vale. Lovaniï, prid. kal. februarias, MDCLXXI.

EPISTOLA NUNCUPATORIA,

PRIMÆ EDITIONI PRÆFIXA.

REVERENDISSIMO IN CHRISTO PATRI, AC DOMINO,

D. CUNERO PETRI A BROUWERSHAVEN,

SACRÆ THEOLOGIÆ PROFESSORI, ET LEWARDIENSIS IN FRISIA ECCLESIÆ PRIMO EPISCOPO, S. P.

Intéf vñfia præsentis temporis mala, reverendissime domine, quæ me aliquando cogitabundum, aut etiam præcænitent contristant, non ultimo loco consti-
tu, quod videam per vestram, aliorumque celeber-
rimorum professorum, ad novas diœceses evocatio-
nem, scholæ theologieæ Lovaniæ non parum in-
commodi æ damni imminere. Hæc enim plus satis
damni se incurvissè deplorabat quando ex ea ad aliam
vitam evocabatur, aut dominus cancellarius Ruardus
Tapper, aut regius professor Joannes Hesselius, aut
jämpridem, post R. V. discussum reverendus conser-
vator Judocus Ravesteyn. Quare durum est, Deo ce-
leberrimos professores post multos labores ad mercede-
m vocavit, non pauciores, aut minus gratos, et
utiles auditorio, exinde a regia majestate evocari.
Sunt quidem nonnulli, ætate tamen et studio juvenes,
qui videntur non inutiliter aliquando successuri vobis
in disputatiōibus et pælectionibus: sed cum novi
episcopatus multos requirant doctos subsidiarios, vi-
denter mihi iidem magis alio propendere: et, relicta
universitatis schola (quæ tenues et tardes habet præ-
ventus, et in qua qui scientiam addit, addit etiam
dolorem [Eccl. I, 18]), malle Deo et Ecclesiæ alio in
loco servire, ubi per locupletiores proventus magis
possunt succurrere suis et suorum necessitatibus. Vix
enim ullus est hoc tempore theologus qui, si non se,

saltem amicorum aliquos maxima rerum angustia
premi [non] sentit. Quare, nisi aliunde scholæ pro-
spiciatur, metuendum est ne aliquando multum in-
clinetur, maximo belgicarum patriarcharum incommodo.
Quam fideles enim sint, qui ex hac schola exeunt, in
messem Domini operarii, non solum testatur pastoralis
eorum diligentia, cum pietate haud vulgari conjuncta:
sed etiam frequentes eorum a multis annis gemitus,
eo quod viderent hæreos malum, velut cancrum,
late et latenter serpere. Ideoque etiam abhinc annis
viginti et amplius, quidam eorum ausi fuerunt opere
apertam per hæreticos rebellionem, ut quo ceteris, eo
et melius, et facilius, uterque magistratus, aliis dis-
tentus, urgeretur ad hujus pestis extirpationem.
Anno vero sexagesimo sexto, cum hujusmodi rebeilio
tanto furore plerisque locis erumperet, quod ipse Sata-
nas solitus videretur (Apoc. XX, 7), non scio vel
unum ex hac scholæ a catholica fide defecisse, vel in ea
nutasse, aut etiam eam dissimulasse: sed permulti in
mediis tumultibus barbarorum hominum, velut clara
luminaria, fulgentes, suis sacris concionibus, et aliis
pastoralibus functionibus, veros pastores se esse de-
claraverunt. Quid vero de iis qui ecclesiis præerant
hæresi non infectis? quales erant Lovanienses et cir-
cumvicinæ: omnes etiam per Artesiam, per comitatū
Namureensem, et per totam fere Hannoniæ re-

gionem, aliaeque permulta. Iis in locis pastor et subditi pro afflictis catholicis preces ad Deum fundebant : et a se iconoclastarum rabiem, et omnem hæresim deprecabantur. Unde, cum hæreticorum furor et clamor insaniret contra Lovanium, studiorum piam matrem, non solum [non] Lovanium, sed nec ullam circumcirca adjacentem Ecclesiam, attigit violenta illa et satanica iconomachorum rabies. Tunc etiam singularem tuum pro fide catholica zelum adjutorium Altissimi protexit : qui te, ex doctore nostræ scholæ, et ex pastore nostræ Ecclesiæ, evocare volebat ad episcopatum Lewardiensem. Quare, seposito communi nostro ob R. V. discessum dolore, congratulor, et multos annos opto eidem, in novo isto, ut non abs re appellas, onere. Scioque eamdem ob sollicitudinem, quæ in te est omnium ecclesiarum (II Cor. XI, 28), Lovanii sui semper memorem, fore, ut ex eo Dominus mittat, sive (ut significantius habent antiqua scripta exemplaria, quæ et cum graeca dictione ἐκελλην conveniunt) (Matth. IX, 38; Luc X, 2) ut ejiciat multos operarios in multam Frisiæ messem (quæ per paucos dicitur habere operarios), et in reliquas Belgii ditiones. Eximia insuper misericordia erga pauperes et afflictos, quam multis his annis in R. V. admirati sunt subditi tui, eo quod eam multum verbis in sacris concionibus et exhortationibus, plus tamen rebus, usque ad tui frequentem depauperationem, exhibueris, omnino declarat et præsignificat, quod in te competit lectio Ecclesiæ de pontifice (Eccli. XLIV, 16, 17, et XLV, 3) : *Ecce sacerdos magnus, qui in diebus suis placuit Deo, et inventus est justus : et in tempore iracundiae factus est reconciliatio. Magnificavit eum in conspectu regum.*

Sed, transeundo ad ea quæ de picturis sacris scripsi, cum in mediis apud Belgas sectariorum contra catholicos tumultibus versabamur, nihil mihi unquam aliud, etiam contra meipsum aliquando disputanti, in mentem venit, quam Dominum Deum non derelicturum plebem suam belgicam : imo nec antuerpiensem, quantumcumque eo perditissimi homines ad christianæ religionis extictionem confluenter. Sciebam enim, partim ex visu, partim ex relatu pastorum, inibi etiam multam pietatem esse in sacerdotibus, in monachis, in sanctimonialibus, denique in innumeris plebeis. Quare, recordabar aliquando verborum patris nostri Abrahæ (Gen. XVIII, 23, 24, 25) : *Numquid perdes justum cum impio ? Si fuerint quinquaginta justi in civitate (Sodoma), peribunt simul ? et non parces loco illi propter quinquaginta justos, si fuerint in eo ? Absit a te ut rem hanc facias , et occidas justum cum impio : fiatque justus sicut impius;*

non est hoc tuum, qui judicas omnem terram. Et nunquam aliud in animum induxi quam quod Pater misericordiarum et Deus totius consolationis (II Cor. I, 5, 4), qui non despicit gemitus contritorum, et apud quem melior est unus eum timens quam mille impii, aliquando post tenebras datus esset lucem (Eccl. XVI, 3; Job XVII, 12), et consolaturus nos in omni tribulatione nostra. Itaque in mediis illis angustiis, ex sanctorum historiis consolationem querens, nonnihil ad eorum gloriam et Ecclesiæ ædificationem laborabam circa Usuardi Martyrologium (Martyrologium impressum Lovani anno [15] 68), varias ei apponens ex diversis martyrologiis additiones : adjiciens præterea breves annotationes, quibus copiose indicatur qui probati auctores de sanctorum vita et certaminibus scripserint. In hac occupatione, si quid occurrebat de picturis sacris annotatione dignum, hoc observabam : et postmodum plura querens et animadvertis, prioribus non pauca adjeci : quæ superioribus mensibus in unum redegi librum, cui inscriptionem feci de picturis sacris. Libenter enim in hoc negotio versabar, tum propter varias sacrarum imaginum utilitates, tum propter auctoritatem sanctæ synodi Tridentinæ (Sess. 25), quæ mandat omnibus episcopis, et cæteris docendi munus curamque sustinentibus, ut de legitimo imaginum usu fidèles diligenter instruant : et vehementer cupit, abusus omnes, si qui irrepserint, prorsus aboleri.

Cum autem nonnullis urgentibus, ne libri editionem differrem, acqueverim, fuit mihi deligendus ejus patronus. Sed de alio cogitare nolui quam de reverendissimo domino meo ; quem a puero familiariter novi, cum primum, annis ab hinc viginti duobus Lovanium veniens, intraret familiam nobis tune vicinam D. Heliae Schori, Mæcenatis sui, optimæ memorie secretarii regii ; quem præterea ad annos aliquot non solum pastorem habui, sed et præsidem meum in studii theologici promotione. Quare, sicut parentes meos, et me, vestræ eruditiois discipulum, hactenus multo favore prosecutus es : sic etiam librum hunc, nuper a dignitate vestra approbatum, quem eidem dicare volui, ut gratitudinem aliquam animi in te mei testarer, tua autoritate defendendum suscipe.

Dominus Deus pius tuam de Ecclesia sollicitudinem sua gratia adjuvet, atque confirmet ; diuque te Frisiæ tuæ, et nobis, ac toti Ecclesiæ, et reipublicæ, servet incolumem. Lovanii ex ædibus parentum, feria quarta sanctæ ac majoris hebdomadæ, anno [M. D.] LXX.

T. R. P. *addictissimus*

JOANNES MOLANUS

EPISTOLA NUNCUPATORIA,
SECUNDÆ EDITIONI PRÆFIXA.
REVERENDO IN CHRISTO PATRI AC DOMINO,
D. JACOBO DE MARQUAIS,
D. MARTINI TORNACI RELIGIOSISSIMO DIGNISSIMOQUE ABBATI.

Q̄ Q̄

Sacrarum Imaginum verum et legitimum usum, reverende domine, quem hoc opusculo quod proferimus, eximius nostræ hujus olim academiæ theologus, dominus Joannes Molanus eleganter copioseque comprobavit; et quo nihil prius, nihil habet antiquius catholica Christi Ecclesia, græci primum imperatores, tertius et quartus Leones, et quintus Constantinus in controversiam vocaverunt: quando, apud Ephesum coacta synodo, præside Photio hæretico, nefarios adversus venerandas imagines ab episcopis illius temporis edi canones jusserrunt. Quam illorum execrandam impietatem D. Joannes Damascenus, in secundo adversus iconomastigas libro, insectatus est, in hæc verba scribens: « In dogmatibus et dispositionibus ecclesiasticis, non est imperatorum ut leges ponant, sed accipiant: pastoribus vero et doctribus mandatum est, ut ecclesiastice rei ordinem, non ad imperatorum arbitrium, sed ad rectæ fidei normam præscribant. Idcirco imperatores illi, qui pastoralē, atque adeo apostolicam, functionem invaserant, Ecclesiæ catholicæ judicio tanquam prædones et latrones condemnati fuerunt. » Et Leo quidem a tertio Gregorio pontifice imperio, et communione fidelium, privatus est: Constantinus autem, divino iudicio, fœdo elephantis corruptus morbo, perit. Illis e medio subtatis, cum iconomachicum illud bellum paulisper deserbuisset, episcopi plerique pœnitentes, qui nefando concilio intersuerant, errorem illum suum in posterioris nicenæ synodi actione prima abjurasse describuntur. Sed hos cineres dudum sepulti erroris nostræ ætatis sectarii denuo excitaverunt; qui in Gallias primum, tum in hoc nostrum infelix et attritum Belgium, iconomachiam nuper invexerunt, innumera alia damna ac veluti lernam quamdam malorum secum trahentem; quia nihil scelestius, nihil a divinarum Scripturarum auctoritate, nihil ab omni vetustate, nihil a sanctæ rectæque rationis iudicio magis alienum potuit proferri. Quidni enim illorum habeamus imagines quorum nobis est et esse semper debet suavis et perjucunda memoria? Tiberium Cæsarē scribit in Apologetico Tertullianus in larario suo Christum habuisse, in tabula ad vivum expressum; quæ illum effigies mirifice semper afficiebat. Habuit et Abagarus, Edesse rex, ab ipso Christo cum epistola sibi transmissam imaginem? qua accepta (sicut Volaterranus refert) corporis atque animi incolumentem mox recuperavit. Et mulieris illius hæmorrhœissæ a Christo in Cæsarea Philippi curatae (Euseb. libro VII Hist., cap. 14) quis non probet illam pietatem, qua, ob receptam divinitus sanitatem, ex ære fusam Christi statuam pro foribus suis figi curavit, habitu viri, stola comple circumdati, et porrigitis dextram mulieri, veluti

genibus provolutæ, ac palmas suppliciter tendenti? Nam Christus ipse statuam hanc illustri miraculo ita celebrem reddidit, ut sub ejus basi succrescentem herbam, mox ubi fimbriam ærei illius indumenti attigisset, ad morborum omnium curationem reddiderit efficacem. Quid referam de Virginis Deiparæ a D. Luca depictis, et hactenus religiose asservatis, imaginibus? Quid, de divorum Petri et Pauli picturis, quas commemorant Eusebius et Augustinus (Euseb. Lib. IV. Histor. cap. 14; Aug. de Consensu evangel. lib. I, cap. 10; Æneas Sylvius in Histor. Bohemorum)? Ipsi hæretici, qui bellum statuis mutis, et imaginibus indexerunt, Lutheri sui, Wiclefi Calvini, et Gusce Bohemorum ducis, qui, ut nomen sibi compararet, e corio suo tympanum fieri præcepit, effigies in pretio habent, et cum summa veneratione asservant. Eas igitur imagines, quæ Christi beneficia exprimunt, quæ honestam amoris erga divorum memorias habent testificationem, et quarum aspectu atque usu ad illorum provocamur imitationem quos veluti heroes et principes viros suspicimus, quidni librorum loco habeant et retineant christiani? E quibus cuiusmodi a nobis vitam exigat Deus, quos mores, quam ardorem zelum, quam veracem et vivam fidem, multo efficacius, multoque expeditius docetur, quam editis a scriptis libris. Testem profero Nissenum Gregorium, virum clarissimum, qui in oratione pathetica, de pictura, quæ Isaaci immolationem exprimebat, ita scripsit: Vidi sæpius inscriptionis imaginem, et sine lacrymis transire non potui; cum eam efficaciter rem gestam oculos poneret. Hic igitur verus imaginum apud catholicos est usus: et huc pertinuit Molani nostri indefessus labor; quem in conscribendis primum, ac non multo ante mortem suam in recognoscendis quatuor hisce de picturis et imaginibus libellis, manu propria scribendo exantlavit; ut de unaquaque pictura quid velit, quid denotet, quem usum habeat, diserte exponat. Hos ego, a priori editione usque adeo discrepantes, ut penitus alii ac multo locupletiores ab iis qui olim editi sunt, videri debeat, jam tandem prælo subjici curavi. Quos etiam tuæ reverendæ paternitati inscribere mihi visum fuit, non tantum ut necessitudinis illius, quæ a paucis retro annis tecum mihi intercessit, hoc velut symbolum depromam: sed ut Molanum, quem coluisti viventem, in hoc posthumo fœtu suo agnoscas: et tuæ præterea eruditioñis atque auctoritatis patrocinio tuearis. Quod superest, reverendam paternitatem tuam opto in Christo bene semper valere. Lovanio, idibus martii, anno 1594.

Leverendæ P. T. Studiosissimus
 HENRICUS GUYCKIUS

SACRARUM IMAGINUM

UTILITATES.

UTILIS EST SACRARUM IMAGINUM USUS,

1. DOCTRINÆ	{	CAUSA.
2. MEMORIÆ		
3. CONFESSIO ^N IS FIDEI.		
4. QUA SIGNA SUNT CHARITATIS ERGA CHRISTUM.		
5. IMITATIONIS	{	CAUSA.
6. INVOCATIONIS		
7. HONORIS DEI		
8. OB HÆRESES IPSO FACTO REPRIMENDAS.		
9. OB FIDELIUM, DUM IN TEMPLIS SUNT, EXERCITATIONEM.		
10. OB FUTURÆ VITÆ REPRÆSENTATIONEM.		

HAS DECEM UTILITATES EXPLICAT DOMINUS SANDERUS
LIBRO I DE HONORARIA IMAGINUM ADORATIONE , CAP. VIII.

EPIPHANIUS IN ACTIS
SECUNDÆ SYNODI NICENÆ:
NON SOLUM PASSIONES MARTYRUM NOS INSTITUUNT,
SED ET CONTEXTUS,
ET SCRIPTUM DE ILLORUM PASSIONIBUS ,
PICTURAQUE IDEM INDICANS;
SIMILI MODO ET ANNUA ILLORUM MEMORIA.

DE HISTORIA SACRARUM IMAGINUM ET PICTURARUM.

LIBER PRIMUS.

QUI EST ORATIO CONTRA ICONOMACHOS, HABITA IN SCHOLIS ARTIUM LOVANII,
ANNO M. D. LXVIII (1).

CAPUT PRIMUM.

PRÆFATIO.

Quod olim, ut Irenæus refert (*apud Euseb. lib. V, cap. 19, [seu cap.] 20 [versionis] Ruffini*), dicere solebat S. martyr Polycarpus: Deus bone, in quæ me tempora reservasti! id, auditores humanissimi, pariterque doctissimi, multo justius nos ad nostra tempora referamus. Nunc enim multorum charitas refrigescit: bonorum morum corruptela viget, et in dies magis magisque vires accipit: fidei integritas perfidia profanatur: imo contra omnia pœne religionis et fidei nostræ mysteria, quantumcunque manifesta, a dissecatis etiam inter sese sectariis bellum indicitur. At qui nonne prædicta martyris verba justissime a nobis repeterentur, etiamsi vel sola nos contristaret rabida nostræ ætatis iconomachorum barbarie? Neque enim audimus tantum quid in adjacentibus regnis, populosisimisque ditionibus egerint: sed eorumdem furibundam rabiem nos etiam Belgæ, sub catholico potentissimoque principe, in patriis locis ferre coacti sumus et intueri, non in sacras tantum picturas, venerandasque imagines: sed in Dei quoque altaria et monasteria, in sanctorum reliquias et pignora, atque in angustissimum et tremendum nostræ religionis sacramentum.

Quod autem attinet ad questionem præsentem, utrum sacrarum imaginum usus legitimus sit retinendus, multa in ejus decisionem adferenda forent, si pro amplitudine sua absolvenda esset; complectitur enim duas partes, quarum neutra, si quæ dicenda forent adferrentur, unius orationis spatio absolvetur. Una est, contra iconomachorum perfidiam, de legitimo sacrarum imaginum usu retinendo. Altera vero est, eontra catholicorum quorundam imperitiam aut negligentiam, de vitando abusu, sive illegitimo usu, earumdem. Utriusque enim curam diligenter.

(1) Editio prima addebat: « A Joanne Molano, sacrae theol. licentiato: preside questionum (*quodlibeticarum*) ex Poreensi pedagogio D. Nicolao a Meiden, Buscodueensi ejusdem sacrae theologiae licentiato. »

tem haberi voluit sacrosancta synodus tridentina (*sessione 25*). Unde, cum præmisisset decreta de imaginum debita veneratione contra oppugnatores, subjecit: *In has sanctas et salutares observationes, si qui abusus irreperirent, eos prorsus aboliri sancta syndicis vehementer cupit, ita ut nullæ falsi dogmatis images, et rudibus periculosi erroris occasionem præbentes, statuantur.*

Cum itaque contra iconoclastas sacrarum imaginum usum multi doctissimi viri absolutissimis suis lucubrationibus defenderint: de abusibus vero, nullius, quod sciam, exstet aut liber, aut justus tractatus, maluissem, pro posterioris partis dilucidatione, tractare: an imagines, quæ suis prototypis non respondent, tollenda sint, aut mutandæ? Sed quia liberalius, et fortassis utilius, ea audiuntur quæ præsenti tempori magis sunt accommodata, putavi me omnium vestrum exspectationi non facturum satis, si contra præsentium temporum iconomachiam nihil in medium adferrem. Cum igitur utriusque partis tractationem una oratio non admittat, nos posteriores seponentes, ut tempori serviamus, de priori quædam, concise tamen et succincte, dicturi sumus. Et primum quidem: quam in Oriente apertam habuerit originem, quemque progressum, sacrarum imaginum devastatio, quam græco, sed usitato, vocabulo iconomachiam dicimus. Deinde, qua diligentia a romana Ecclesia eadem sit refutata, ac tandem in Oriente extincta. Tertio vero ac postremo, ex iis quæ dicta aut indicata erunt, colligam quam multa sint quæ nos in sacrarum imaginum usu legitimo, hactenus ab Ecclesia catholica usurpato, continere debeant.

CAPUT II.

Quam in Oriente apertam originem habuerit, quemque progressum, sacrarum imaginum devastatio.

Iconomachia originem suam habet ab amplissimo et florentissimo Orientis imperio. Id enim, cum ad

supremum dignitatis fastigium devenisset, non diu permansit in eo quem habebat fulgore: sed sensim inclinatum est diuturna illa ambitione qua se contra romanam Ecclesiam, aliarum omnium matrem, erexit. Voluit enim patriarcham suum Constantinopolis (quae tunc nova quoque Roma dicebatur) universalis patriarchae titulo insigniri: voluit novae Romae patriarcham ejusdem omnino potestatis esse cum veteris Romae pontifice maximo. Quam ob rem cum moneretur, et diceretur a Leone ter sancto, Gregorio magno, aliisque plurimis clarissimis urbis Romae pontificibus, nec manifestissimæ veritati eæcum suum superbumque judicium, atque typhum submitteret, ex pertinacissimæ ambitionis malo natus est error monotheitarum, quem sexta synodus œcumenica refutavit. Atque ex hisce initio mox prodidit iconoclastarum furor in sacras imagines. Qui non solum fidem imperii, sed (quod filii hujus seculi majus judicant) ipsum quoque tam vastum imperium, ambitione inclinatum et fractum, non modo perdidit, non modo extinxit: sed etiam ex Christi regno quondam christianissimo, regnum fecit Antichristi, regnum Saracenorum et Turcarum, qui in feritate sua adversus Christi nomen confidunt, et pro capite habent capitalem et juratum omnium nostrum hostem. Quomodo autem iconomachia Orientem invaserit, breviter dicamus.

Scribit in Chronicis Sigebertus, Philippicum anno 712, jugulasse Justinianum imperatorem⁽¹⁾, et imperium ipsius occupasse. Occupato autem imperio, cum monotheleta esset, noluit sextam synodum recipere: sed, ut habet Paulus diaconus, ad Constantinum papam pravi dogmatis litteras direxit. Hac quoque occasione picturam sanctorum sex synodorum universarium, que in urbe regia habebatur, jussit deleri, et sanctorum statuas et imagines ex omnibus templis eradi⁽²⁾. Cyrum, catholicum patriarcham, ex urbe ejicit, surrogatque ei Joannem, monotheletam et iconomachum. Videtis ut error errorem trahat.

Philippicum, cum biennio imperium gessisset, Anastasius, fautor catholicæ fidei, et sancti sexti concilii prædicator, regno expulit, oculisque privavit⁽³⁾. Hic vero, cum primo imperii sui evoluto anno, classem in Alexandriam contra Saracenos dirigeret, medio itinere ab exercitu deponitur, et ab eodem Theodosius in imperio coactus successor confirmatur. Mox vero, ut regnum accepit, picturam sex synodorum a Philippico dejectam, pristinum in locum erexit. Refert ista Paulus Warnefridus, diaconus aquileiensis (quem Caroli Magni ætate floruisse notum est) libro sexto de Gestis Langobardorum (capp.

(1) Hujus nominis secundum. Ejus necem alii rectius assignant anno 711.

(2) Deletam a Philippico Bardane sex synodorum, seu verius sextæ synodi, adversus monotheletas indicte, picturam constat ex Agathonis epilogi (tom. VI. Concilior. edit. Labbeanus p. 1405). At eundem Bardanem sanctorum imaginibus infensum fuisse non compéri.

(3) Pridie Pentecostes, an. 714.

10, 11 et 12), et Beda Angli-Saxo, libro de Temporibus.

At non diu duravit restituta religio. Octavo enim post mense, imperium cogit abdicare: et Leo tertius, qui patriam habuit Isauriam, dignitatem imperii, ait Zonaras, præter dignitatem consequitur⁽¹⁾. Cum Deo enim pugnat, et contra venerandas imagines insanit. Terribili rugitu venerandas imagines invadit⁽²⁾, gravissimamque persecutionem excitat, multos detestandæ suæ voluntati aduersos punit, et martyres facit.

Paulus quoque diaconus (lib. VI Historiæ langobardicæ, cap. 14) dicit, Leonem omnes Constantiopolis habitantes compulisse, ut imagines Salvatoris nostri, sanctæ genitricis, et omnium sanctorum, ubiunque haberentur, deponerent, easque, in medio urbis, incendio concremandas adferrent. Et quia plerique tale scelus fieri præpediebant, aliquot ex eis capite truncatos, alias alia parte corporis multatos esse. Nec minora de ejus sævitie scribit Joannes Hierosolymitanus patriarcha (in Vita Joannis Damasceni, tomo II. Aloysii [Lipomani]): Vir ille, inquit, ut sic dicam, manu fines orbis complectens, adversus imagines et orthodoxæ Ecclesiæ multitudinem, leonem agebat rapientem et rugientem. Et imagines quidem furiibundus exurebat: ipsarum vero cultores, partim rapiens et perdens, tyrannicæ impietatis dentibus miserabiliter dilacerabat, vere tam animo quam corpore leo: partim in diversa suo rugitu fugabat; atque adeo sivebat, ut fidelium plerique in subterraneis speluncis sese occulerent: nonnulli etiam metu exterriti usque in extremos orbis terminos procurrebant. Addamus his testimonium Nicephori, qui, ante annos 700 sub Carolo Magno, fuit catholicus regiae urbis patriarcha. Is enim, in Annalibus constantinopolitanis (sive rerum romanarum libro XXI. Adjunguntur [hi annales] Eutropio), paucis quidem verbis, sed quorum quodque suum pondus habet, eamdem persecutionem catholicorum exprimit. Adeo, inquit, ut multi eorum pro veritate punirentur membrorum detrunctionibus, et flagris, et exsiliis, et rerum jacturis; maximeque illi qui nobilitate ac verbo clari esse videbantur: ita ut etiam eruditiorum scholas, et piam eruditionem, a sanctæ memoria Constantino Magno huc usque servatam, extinguueret.

Nec reticendum est id quod inter alia scribit Ivo, carnotensis episcopus: Per illud, ait, tempus, Lipsanus Thracensem prætor, sicubi in tota subdita sibi

(1) Anno 717, 8 kal. april.

(2) Ad id sceleris inductus a duobus Judeis, origine Phoenicibus, qui juveni, ac tenuem mercatum agenti, imperatorum dignitatem divinando polliciti fuerant (Cedrenus, Constantinus Manasses, Zonaras, Theophanes, alii). Idem imperator anno 727, suadentibus Constantino, Nacolia apud Phrygas antistite, et Bezere quodam, a christianorum sacris ad Mahumetem transgresso, palam in sacras imagines invectus est: et, qui eas facerent, aut colerent, idolatriæ incusavit. Post, anno 730, die 7 januarii, easdem, coacto senatu publico decreto, jussit imperio toto deleri. (Theophanes an. 7 et 10., ult. edit. pp. 336-340; S. Nicephorus, p. 37; Vita S. Stephani juniores, capite 1; in Analectis græcis, tomo I, p. 412.)

provincia aliquid sanctorum comperit reliquiarum , igni combussit. Venumdedit etiam omnes sanctos libros , et omnia sacra vasa , et eorum pretia imperatori transmisit. Multos denique monachorum interfecit , et quorundam orthodoxorum oculos eruit , et quorundam barbas oleo et cera perungens , ad ostentationem succendit , quosdam autem exsilio relegavit. Quod cum imperator didicisset , scripsit ei : Inveni te virum secundum cor meum. Hæc apud Thomam Waldensem (in *Doctrinali sacramentalium* , tit. XIX , cap. 150) refert Ivo Car- notensis in *Chronicorum* libro ; qui , quod sciam , nondum excusus est , quamvis a centurionibus magdeburgensibus frequenter citetur.

Advertitis ex allatis testimoniis , christiani auditores , quorum patrum iconoclastæ nostri mensuras adimpleant ; et magis quoque adimplerent , nisi catholicorum ad Dominum gemitus eos impediret.

Ab isto Leone , filius Constantinus Copronymus , quia paternæ impietatis æmulus erat , imperii collega assumitur (1) : et cum patre imperat annis viginti et uno : post patrem vero annis triginta quinque. Horum errori Germanus patriarcha non consentiens , a propria sede depulsius est : et in ejus locum Anastasius iconomachus intrusus , qui totidem annis sedit patriarcha , quot Leo imperator , hoc est , annis viginti quatuor. Propter peccata enim populi , (diu) regnare facit Dominus hypocritas super terram (Job , XXXIV , 30). Quis vero sub hujusmodi capitibus fuerit plebis status , facile colligitur ex eo quod sapiens ait (Ecclesiastici , X , 2) : Secundum judicem populi , sic et ministri ejus. Et qualis rector civitatis , tales et inhabitantes in ea . Rex insipiens perdet populum suum.

Morientem Leone (2) , romanum imperium una cum paterna impietate ignominiosus ejus filius Constantinus suscepit ; qui Copronymus dictus est quia , cum in sacrosancta aqua mergeretur , excrevit. Hic patris improbitatem longo intervallo superare studuit. Delectatus est enim magicis maleficiis , et luxuriis , cruentisque sacrificiis , et daemonum invocationibus , similibusque sceleribus. Nec imagines tantum igni tradidit , sed sanctorum quoque reliquias : et sancti titulum , neque deiparae , neque ulli eorum qui Deo placuere , tribui jussit ; sed dici voluit : Apostolus Petrus , martyr Theodororus , et sic in cæteris. Anno 13 imperii sui (3) , contra sanctas ac venerabiles imagines concilium iniquum congregavit (4) , multis episcopis (5) sibi suffragantibus convocatis : et per eos quicquid libuit decrevit , nemine vel ex veteri Roma , vel ex aliis patriarchis , aut ex catholicis sedibus praesente. Eumque concursum profanorum hominum , synodus œcumenicam appellare non dubitavit. Sustulit multa orthodoxorum millia , præsentim

(1) Anno 720. ipso die sancti Paschaüs , prid. kal. april.

(2) Obiit Leo Isaurus , hydrope ac dysenteria oppressus , an. 741. 14 kal. quintiles.

(3) Christi 754.

(4) In palatio Hieriae trans Bosphorum , inchoatum die 10 februarii , absolutum 8 augusti.

(5) Aduere trecenti triginta octo.

monachorum , quorum mansiones partim incendit , partim destruxit , partim profanavit. Sed et divis martyribus , alisque Deo gratis , insultare non destitit , quos nihil posse asserebat , eorumque intercessiones sicutnum præsidium appellabat. Narrationis hujus auctores sunt Joannes Zonaras (tomo III) , et Nicephorus patriarcha (Rerum romanarum lib. XXII) (1).

Post Constantinum (2) imperio potitus est filius ejus Leo quartus , eodem impietatis morbo labrans (3) quo pater , et avus. Qui , teste Zonara , cum proceres quosdam aulicos divinas imagines adorantes deprehendisset , eos crudelissime excruciatos , ignominiosoque spectaculo per forum circumductos , cum prius pilis nudasset , in prætorium inclusit , ubi eorum quidam animas suas in manu Domini deposuerunt. Hujus quoque horrendum sacrilegium apud historicos celebre est ; Byzantii enim e Sophiae templo abstulit gemmis onustam coronam , a Mauritio principe olim Deo dicatam : cavillo usus , Christum , cuius templum illud esset , pauperiem , non gemmas , probasse.

Si cuipiam ista de hactenus nominatis iconomachis non sufficient , audiat quid de eisdem habeat synodi nicenæ secundæ actio sexta : Continuam crudelitatem et ipsi principes , duces , et falsi episcopi , exercuerunt. Sed quænam lingua calamitatem istam poterit exprimere ? Nam quot terrores , persecutioes per omnes civitates , custodiae , monachorum flagellationes , carceres , multis his annis extitere ! Taceo pedicas , catenis ligatos pedes , sanctorum vasorum ablationem , librorum exustionem , sanctorum templorum profanationes , sanctorum monasteriorum in mundana hospitia et habitacula translationes , quod scilicet in iis pietatis et religionis studiosi viri habitarent. Post raptum substantiæ et bonorum , transmigrationes in barbaras nationes , existimatium se posse apostolice meliorem vitam inter gentes , quam apud suos , ducere. Et , quod omnium gravissimum est , in hunc usque diem profanatio ista ministrorum apud quosdam adhuc manet. Et pro sacris hy-

(1) Junge Theophanem , et vitam S. Stephani Junioris.

(2) Constantinus Copronymus in navigio postrid. id. septembbris e vita excessit an. 778 , cum ab inchoata in Bulgaros expeditione Constantinopolim repeteret. Morti proximus , exclamavit : « Vivens adhuc igni sum inextinguibili traditus : sanctamque Virginem et Dei Genitricem laudari poposcit , cum sine fodere ejus fuisset inimicus. » Ita Theophanes. Cedrenus aliquanto clarius : « Navigio usque ad castellum Strongylum vectus , ibi anime et corporis mortem obiit , vociferans atque dicens se inextinguibili igni traditum propter Mariam , jubens eam exinde honorari , ac celebrare vere Deiparam. Moriens , suamque ultimam voluntatem testatam faciens , hac pronuntiavit : Incolume esto magnum templum , divina Sophia : incolume esto ædes sanctissima Deijara in Blachernis : incolume esto Ecclesia ejusdem in Chalcoptateis : incolume esto ædes SS. apostolorum [quas nempe sacras ædes præcipuas v. olarati] , incolume esto ursb et senatus : incolume esto , filii imperator , atque tu etiam , o Theophanes , cui magnum meum arcanum credidi. » Sepultus est in dicta æde sanctorum apostolorum constantinopolitanæ , e qua ossa ejus (etsi pie fortassis defuncti) Michaelæ et Theodora imperantibus , effossa , palamque in ejusdem urbis foro cremata sunt.

(3) Quanquam ipso principatus initie « plus appareret , sanctæque Dei Genitricis , et monachorum amicis ; unde et monachos , metropolitanos episcopos creans , in summis sedibus collocavit » (Theophanes , lib. XXIII , init.).

mnis et voce lætitiae, in tabernaculis justorum cantica meretricia, et satanicae melodiae audiuntur; pro et geniculationibus saltationes theatrales celebrantur. His adjice pericula, turbationes, vexationes, verbena, pœnas, oculorum extirpationes, narium amputationes, linguarum abscissiones, inhonestas fugas, et exsilia piorum, qui per omnem terram dispersi sunt: sanetarum facierum adustiones, barbae vellicationes adustionesque, virginum, postquam Christo dedicata fuerant, impias et violentas nuptias, et quod vehementissimum est malorum, eædes. Hi sunt fructus horum hominum, qui contra veritatem insurgunt. Hactenus synodus.

Leone quarto post quadriennium moriente (1), catholici nonnihil respirarunt sub vidua ejus Irene, muliere pientissima, et filio ejus Constantino. Quorum imperii anno nono (2), Nicæa celebrata est septima synodus. Post hos, id quod de imperio in Oriente reliquum fuit, ex ordine rexerunt, paucis orthodoxis interventibus, Nicephorus, Stauratus, Leo quintus, Michael Balbus, et Theophilus (3), omnes iconomachi, portenta potius quam principes (4).

CAPUT III.

Qua diligentia a romanæ Ecclesiæ pontificibus iconomachia sit refutata, ac tandem in oriente extincta.

Sed nunc ex oriente in occidentem redeuntes, paululum intueamur, quomodo contra istorum barbariem, romanæ Ecclesiæ firma et solida petra fratres suos confirmaverit. Philippico, primo iconomacho, imperante, romanæ Ecclesiæ præfuit Constantinus, qui pro imaginibus primam celebravit syn-

(1) Die 8 septembbris 780, ætatis 31.

(2) Imo octavo vix inchoato.

(3) Migravit et vivis Theophilus 20 jan. 842, relicta uxore Theodora, sautissima muliere, que iconoclasnum in Oriente extinxit, obiitque ineunte anno 867. Lege epistolam XIV. Nicolai I, ad Theodorum Augustum, datam idibus novemb. 866, qua præclaras ejus dotes dignis laudibus extollit. Eo seculo in occidentali Ecclesia iconomachianam fovi Felicis Urgellitanus discipulus, Claudio, episcopus taurinensis, natione Hispanus, Arii et Nestorii erroribus imbutus, quem strenue confutavit Jonas, Aurelianus antistes, epistola ad Carolum Calvum, Francorum regem.

(4) Profugatam ubique iconomachorum heresim excitant, ineunte seculo XII, paulicianorum, atque adeo manichæorum, soboles, natione Bulgara, Bogonili, ita dicti a Scalonica preicatione *Bog milou*, græce *Ekyrie eleison*. Horum duces Basilum, aliosque, extremo supplicio damnavit Alexius Græcorum imperator. In Gallia Petrus Brusius, et ipse manichæus, altarium adiunquum sacrarum contemptor, sanctas crucis imaginem nec adorandum, nec colendam affirmavit, sed pedibus conculcadam et igni tradeniam. Cumque aliquando è contractis crucibus struem ingentem erexit, in ea jam accensa, carnes torrii iussit, quibus ipso Parasceves die paratis coram omnibus epulatus est. Tantam impietatem detestati cives oppidi, a S. Egidio in Occitania nuncupati, nefarium hominem flammis devoverunt. Iconomachie postulati sunt aliquando Waldenses, de quibus adi Pilichordium cap. 53: postulatus et Hieronymus Pragensis, nullo, quantum arbitror, idoneo teste: denique et Joannes Wiclef, sed quem constat ea in parte catholicæ Ecclestie consensisse, perinde ut Hieronymi Pragensis magistrum Joannem Hus. Seculo decimo sexto, sacris imaginibus, ipso Luthero refragante, bellum indixit Andreas Carlostadius, archidiaconus wittenbergensis, conjugatorum sacerdotium antesignanus; hunc porro secuti sunt, ut notum est, zuingiani, calvinistæ, sociniani, aliique ævo nostro superstites iconomachi.

dum romanam (1). Litteras enim, ciacono teste (*libro VI Hist. langobard., cap. II*), falsi dogmatis a Philippeo directas, apostolicæ sedis judicio respuit. Picturam quoque sex synodorum, quam Philippicus jussit deleri, ipse Roma in portico Sancti Petri jussit fieri. Vetus postremo, romano populo assentiente, haeretici imperatoris nomen in publicis missis mysteriis recitari, et in publica moneta excludi, effigiemque ejus de more in Ecclesiam introduci.

Constantino pontifici successerunt Gregorius secundus junior, et Gregorius tertius (2), qui non minora pro sacrifici imaginibus ausi sunt. *Hac enim de causa*, ut Adrianus papa Constantino Augusto scribit (*in VII synodo, actione 2*), *uterque Gregorius, romani pontifices per ea tempora sanctissimi, in magnam tribulationem conjecti sunt. Sæpius etiam, addit præsumum vestræ serenitatis (Leonem videlicet) admonuerunt, ne sineret venerandas imagines de statu suo dejici. Verum illius salutiferæ preces nequidquam fusæ sunt, animumque illius haud quidquam commoverunt. Idem quoque Adrianus (*in scripto de Imaginibus*) dicit dominum Gregorium secundum, in concilio 79 episcoporum præsesse, ante confessionem B. Petri: et in eorum concilio, multorum sanctorum patrum testimoniis allatis, sanctum esse, venerandas et adorandas esse sacras imagines. Anastasius vero bibliothecarius scribit in Pontificali, Gregorium hunc, cum Leo profanas suas iussiones in Italiam dirigeret, scripsisse ubique christianis, ut exortam impietatem et haeresim caverent. Præterea, ut Nicephorus testatur (*Rerum romanar. lib. XXI*), scripsit ad Leonem, dogmatica epistola, non oportere imperatorem de fide verbum facere, et novitate violare antiqua dogmata Ecclesiæ catholicæ, quæ a sanctis patribus sunt tradita. Addit deinde sanctissimum hunc et apostolicum virum, verbo et actu coruscum, removisse Romam et Italiam ab obedientia Leonis, et imperii sub ipso constituti (3). Nec tamen facilis fuit pontifex ad istam exemptionem. Refert enim Zonaras, Gregorium, antequam imperatorem cum sequacibus synodico anathemate obstringeret, et veitigalia, quæ ad id usque tempus imperio pendebantur, inbibaret, prius sæpe dedisse operam, ut Leonem per litteras ab odio Dei revocaret. Sed id, ait Zonaras, plane erat Aethiopem lavare.*

De Gregorio tertio, quo fidei ardore permotus syno-

(1) Non fuit haec synodus pro imaginibus celebrata, sed adversus monothelitarum heresim, seu ea infectam Philiippici professionem fidei.

(2) Ille anno 715, hic anno 734 pontifices electi.

(3) Eadem de S. Gregorio secundi a graci imperatoris obsequio recessu memorant Theophanes *ad an. XIII, Leonis Isauri*, et Cedrenus, quos secuti Carolus Sigonius, *de Regno Italiæ lib. III, p. 102*, Baronius *ad an. 750, Cœlestius Sfondratus Gallicæ vindicatae dissert. II, § 2, n. 2*, p. 599; Antonius Sandinus, *disput. XVII de S. Greg. II*. Sed Theophane antiquior Anastasius bibliothecarius in *Greg. II, edit. 1649*, p. 701, narrat pum hunc pontificem Romanis suis autotorum ac hortatorem fuisse ne desisterent ab amore, vel fide romani imperii. Anastasio, neglectis Græcis, adhaerent Platina, Natalis Alexander, *sec. VIII, diss. I, Claudius Fleury, Hist. Eccl., XLII, 6, Honoratus Tournely, tom. II de Ecclesia, art. 4*.

dico constituto decreverit, et Leoni ac Constantino Augustis saepius comminatoria scripta misserit pro erigendis imaginibus, habet in Pontificali Anastasius bibliothecarius. Brevitatis causa nihil addo de icto per eum cum Francis foedere. Successores habuit ulerque Gregorius⁷ Zachariam, Stephanum, Paulum, et alterum Stephanum: qui, ut proximus eorum successor Adrianus Constantino scribit, avum patremque serenitatis ipsius pro restitutione sanctarum imaginum saepe interpellarunt, et, ut in scripto de imaginibus asserit, pro sacrarum imaginum erectione in spiritu ferventes, rectæ fidei zelum habuerunt. Porro Stephanus postremus (1), cum episcopis partium Francie et Italiæ, venerabile concilium prædecessoris, sanctorum patrum testimoniis adhaerendo, confirmavit.

Post hos Adrianus primus, qui in tempora novi Constantini et novae Helenæ incidit, scriptis binas litteras pro sanctis imaginibus, unas Augustis, alteras patriarchæ Tarasio. Ad quarum lectionem a septima tota synodo acclamatum est (*actione septima*): *Universa sancta synodus sic credit et sic docet. Sanctissimi papæ veteris Romæ litteras sequimur, recipimus, approbamus.* Ejusdem auctoritate apud Niceam, Bithyniae urbem, celebrata est secunda nicena synodus, quæ fuit anno 789 (2) septima oecumenica, in qua catholicum dogma roboretum est multis patrum testimoniis, et omnium quæ objiciebantur dissolutione, atque saluberrima plenarii concilii auctoritate. Concilii ipsius definitio et conclusio est in septima actione: *Fatemur unanimiter nos ecclesiasticas traditiones, sive scripto, sive consuetudine valentes et decretas, retinere velle, quarum de numero est imaginum effiguratio.* Et inferius: *Regia via incidentes, et sanctorum ac divinorum patrum doctrinæ insistentes, et catholica Ecclesia, in qua Spiritus sanctus inhabitat, traditionem observantes, definimus omnidi diligenter et cura venerandas et sanctas imagines in templis sanctis Dei collocandas, habendusque, etc.* Huie fidei confessioni subscriperunt vicarii romani pontificis, et episcopi trecenti quinquaginta, qui ex Graecia, orientisque tractu congregati aderant. Post subsignationem autem sancta synodus inter reliqua exclamavit: *Omnes sic credimus, omnes idem sapimus, omnes approbantes subscriptissimus.* Hac est fides patrum, hæc est fides orthodoxorum, hæc fides orbem terrarum confirmavit. Qui venerandas imagines idola appellant, anathema. Qui dicunt quod imagines christiani ut deos udorent, anathema. Rugienti conciliabulo contra venerandas imagines, anathema. Si quis has non salutaverit in nomine Domini et sanctorum ejus, anathema. Si quis traditiones Ecclesiæ, sive scripto, sive consuetudine valentes, non curaverit, anathema. Ejusmodi anathemata in iconomachos habet quoque finis quintæ actionis; quibus ibidem subjungitur: *Extirpatores nuperæ opinionis, Domine, conserva.*

(1) Sive tertius, qui sedem apostolicam rexit ab an. 768 ad 772.

(2) Imo 787, uti superius adnotatum.

Piam illis vitam, Domine, tribue. Idem Adrianus, cum hanc nicenam synodum obscuri quidam homines calumniis potius quam veris objectionibus oppugnarent, iis ad singula respondendo librum conscripsit, cui titulus est: *Scriptum de Imaginibus ad Carolum Magnum;* qui ab Ivone, carnotensi episcopo, frequentissime citatur parte quarta decreti (*Cap. LXXXIII, CXXVI, CXXVII, CXXVIII, CXLI et CCXXIX*), et anno superiori typis excusus est conciliorum tomo tertio (1). Unum porro ex scripti hujus antepenultimo folio reticendum non est. Interrogant illi: *Ubi in sex synodalibus concilis jubeamur imagines facere, vel factas adorare?* Respondet Adrianus: *Illi nobis dicere debebant, in quali de ipsis sex synodalibus concilis reprehensæ sint sacræ imagines.* Enimvero in primo sancto concilio saepius ostensum est quia sanctus Sylvester papa, et Constantinus, christianissimus imperator, venerati sunt sacras imagines, et palam coram omnibus eas ostenderunt. Et a tunc usque hactenus sanctorum pontificum, Sylvestri, Marci et Julii, miræ magnitudinis sanctæ ecclesiæ apud nos sunt depictæ, tam in musivo (2), quam in ceteris historiis, cum sacris imaginibus. Refert deinde, quas ecclesias quibus picturis ornaverint Damasus, Cœlestinus, Leo et Vigilius, quorum auctoritate confirmata sunt generalia concilia, secundum, tertium, quartum et quintum. Addit deinde ex sexto concilio testimonium pro imaginibus. Anne hoc sanctissimi pontificis claro testimonio docemur, non tantum septimæ oecumenicæ synodo, sed et omnibus eam antecedentibus, placuisse catholicum de sacris imaginibus dogma?

Hoc pontifice moriente, sedem ejus exceptit Leo tertius, qui, ut dominus Onuphrius, pia memoriam, annotavit (*in Chronico ecclesiastico*), anno 800, eum imperii romani majestas, barbaris sibi omnia vindicantibus, obsolesceret, nec in femina Irene, Constantinopolis rerum potiente, quamvis altæ indolis, multum præsidii inesse videretur, Carolum Francorum et Langobardorum regem, ob egregia in christianum nomen et romanam sedem merita, romanorum imperatorem primus appellavit, inunctumque Augustum consecravit. Subsecutaque mox fuit S. P. Q. R. acclamatio: *Carolo Magno imperiali cæsari*

(1) Est id scriptum epistola prolixa, quam exhibent Labbeus, *Concilior. tom. VII, 915*, Harduin vero *tom. IV, 773*. Ea refutant libri quos Carolinos vocant eo quod Caroli magni jussu conscripti fuerint adversus male intellectam synodi nicense II, de sacrarum imaginum adoratione sententiam. Prodiere primum an. 1549, ab Joanne du Tillet, Meldensis episcopo, sub Eli Phili nomine delitescente, editi hoc titulo: *Caroli magni, nutu Dei, regis Francorum, opus contra synodum, quæ in partibus Gracia pro adorandis imaginibus stolidæ, sive arroganter, gesta est.* Contineat hic liber pagellas 646, foras quam vocant in 16. Quidam Carolo suppositum existimarent. De eo disserueret Bellarminus, lib. II de conciliis, c. 8, et lib. II de imaginibus, c. 18; Jacobus Gretzner, *operum ult. edit. tom. III, p. 77, et VI, 362, et X, 464.* Petavius *Theologicorum dogmatum lib. XV, c. 12, § 2-8;* Carolus Witasse, *de Incarnat., quest. ult. edit. Venetiæ, 1738, pp. 511-520*, ubi rem accurate perfractat.

(2) Gallice mosaïque, opere tessellato e fragminibus vi-treis, colore nunquam desinente pictis.

augusto, piissimo et pacifico, a Deo creato, vita et victoria!

Post tot autem tantorum pontificum labores, qui eos secuti sunt non putaverunt a se prædecessorum diligentiae aliquid addendum esse: sed ipsi quoque pro sacris imaginibus strenue decertarunt. Nam ut intermedios omittam, Nicolaus primus, qui nono loco Leoni successit, hanc ob rem laudatur a Leone nono, in epistola adversus præsumptiones Michaëlis (*cap. XXII*). *Iconomachis*, ait, *quamvis restiterit Romanorum auctoritas, præ cunctis tamen sanctissimi papæ Nicolai ubi vis laudanda libertas, qui per legatos suos tam pro sacris imaginibus, quam pro depositione beati antistitis Ignatii, et substitutione Photii neophyti, ecclesiam hagiæ Sophiæ clausit, donec sedis apostolicæ acquiescerent decretis*. Nicolao in cathedra romana successit Adrianus secundus, qui in octava generali synodo (1) pro sacris imaginibus canones emisit, tertium et septimum. Porro tantum in hac synodo pro sacris imaginibus laboratum est, ut ab ejus tempore nullus ex constantinopolitanis principibus imagines oppugnasse tradatur. Exstant vero Photii, Pselli, Metaphrastæ, Zonaræ, Balsamonis, Euthymii, Niceti, Pachymeri, Nicephori, aliorumque Græcorum scripta: e quibus quid illi, quidque reliqui Græci, a temporibus octavæ synodi de imaginibus senserint, facile aestimabitur. His adde quod in florentina synodo (*sess. E.*), Græcis ipsis consentientibus, iterum approbata et confirmata sit septima synodus.

Porro ad prædicta hæc oecumenica concilia resperxerunt tridentini patres, dum decretum suum de imaginibus, conciliorum, præsertim vero secundæ nicenæ synodi, decretis, contra imaginum oppugnatores, sancitum esse asserunt. Et hæc hactenus, qua potuimus brevitate, perstrinximus de romanis pontificibus, et conciliis per eosdem convocatis.

CAPUT IV.

Quam multos habuerit romana et catholica Ecclesia filios, qui zelum suum pro catholico dogmate posteritati plurimum commendaverunt.

Habuit vero eadem romana catholica Ecclesia multos filios qui zelum suum pro catholico dogmate plurimum posteritati commendaverunt. Inter quos fuit Joannes Manzur Damascenus, qui tempore Leonis tertii contra eum et alios qui in Græcia sanctas imagines traducebant et criminabantur, tres scripsit libros, in Arabia habitans, inter Saracenos et barbaros homines. Quos Godefridus Tilmahnus anno 1555 in latinam transtulit linguam. Propter hos autem libros in pseudosynodo contra eum clamatum fuit: *Manzuri ignominioso et Saracenico, anathema: iconolatriæ et falsigrapho Manzuri, anathema: doctori impietatis et perverso interpreti divinæ Scripturæ Manzuri, anathema*. Addit vero Joannes, patriarcha hierosolymitanus,

(1) Inchoata anno 869, 3. nonas octobreas, absoluta anno subsequenti prid. kal. martias.

mitanus, in Damasceni Vita (1), Leonem isaurum imperatorem, quia ægre ferebat impietatem suam traduci per scripta Joannis, inventa epistola, quam Joannes manu sua scripserat, quæsivisse notarios, qui scripture characterem tam verbis quam sententiis imitarentur, ac effinxisse litteras quasi a Joanne missas, de Damasco sibi per eum prodenda, easque ad Saracenorum principem, cui Damascus suberat, transmissee. Receptis litteris, iratus barbarus rex, nec ullam ferens Damasceni responsionem, dexteram manum ei abscondi jubet. Itaque absecatur dextera, quæ inter orthodoxos scriptione sua tantas virtutes est operata: et pro atramento, cui prius intingebatur scribendo libros de adorandis Imaginibus, nunc proprio sanguine tingitur. Hæc vero eadem manus postea divinitus ei est restituta, maximo Saracenorum stupore, cum ante imaginem genitricis Dei e profundo pectore oraret, et inter reliqua diceret: Domina et sanctissima mater, amputata est dextera mea ob sanctas et divinas imagines.

Zelum quoque suum pro imaginibus declaravit italus populus: Omnis, inquit Diaconus (*Lib. VI, cap. 14*), ravennensis exercitus et Venetiarum, Leonis jussis uno animo restitire: et nisi eos pontifex prohibuisset, imperatorem super se constituere aggressi fuissent. Nunquam, ait Anastasius, se pontificis neci condescendere dicebant, sed quod pro ejus defensione viriliter decertarent. Et paulo post: Cognita ergo imperatoris nequitia, omnis Italia consilium initit ut sibi eligerent imperatorem, et ducerent Constantinopolim: sed compescuit tale consilium pontifex, sperans conversionem principis.

De Gallorum pietate pro sacris imaginibus, videre licet Walafridum Strabonem, de Rebus ecclesiasticis (*cap. octavo*) (2).

Longum vero esset, si prædictis adderem eos qui sub tot iconomachis, tyrannis potius quam principibus, fortissimi martyres exstiterunt, aut multa perpetiando clarissimi confessores. Quorum si quis celebriores ex vetustis scriptoribus simul collectos videre velit, legat quintum domini Alani Copi dialogum, capite 25. Nos eis Hildebertum, gandavensem abbatem, apponimus, patrium nostrum martyrem. Is enim, ut in Commentariis rerum Flandriæ scribit Jacobus Majerus, Baliolanus, Gandavi civili motu excitato propter sanctorum imagines, quas nonnulli ceu idolatriæ instrumenta execrabantur, interfactus est, quia contra fautores Cæsaris, decretis pontificum de habendis statuis adhæsit. Eamque ob rem inter-

(1) Arabice scripta anno, ut Papebrochio videtur, 969, id est, post annos 200 a morte S. Joannis Damasceni. Miracula hic a Molano paucis perstricti narrationem integrum affert Baronius, ad an. 728, nn. 5, 10. Non desunt qui eam fabulis accenseant.

(2) Cui junge supra laudatum Jonam Aurelianensem, eusque in confutando Claudio Taurinensi comitem Dungalum, utrumque *tom. IV Bibliothecæ PP. ult. edit. insertum*: tum et Hincmarum, remensem archiepiscopum, qui, flagitiantibus aliis Galliarum episopis, libro speciali ostendit qualiter *imagines Salvatoris nostri, vel sanctorum ipsorum venerande sint*, ut narrat Flodoardus, decimi seculi scriptor, lib. III *Historiæ remensis*, cap. 29.

beatos martyres relatus esse dicitur. Commendatur autem Hildeberti martyrium, quod inciderit in annum 752, quo nondum sacræ imagines oecumenica synodo confirmatae erant.

CAPUT V.

Quam multa sint quæ nos in sacrarum imaginum legitimo usu, hactenus ab Ecclesia catholica usurpato, merito contineant.

Sed nunc tempus urget ut ad tertiam sive postremam orationis nostræ partem transeuntes, summatim, ex iis quæ hactenus dicta sunt, indicemus quam multa nos in sacrarum imaginum legitimo usu, hactenus ab Ecclesia catholica usurpato, continere debeat.

Primum quidem, quod earum impugnatores fuerint, seclusa etiam hæresi, corruptissime vitæ homines, et humani generis pestes, ut mirum sit tam deformatae vitæ homines, agnoscí potuisse religionis christiane reformatores. Istud autem a posterioribus scriptoribus ex antiquitatis monumentis non abs re diligenter est annotatum, quod, dum Salvator docet nos (*Matth. VII, 15*), attendendum esse a falsis prophetis, subjecit: *A fructibus eorum cognoscetis eos.* Hanc sane rationem attendit quoque septima synodus. Nam et sexta actione valde horrenda iconoclastis attribuuntur, nempe monachorum flagellationes, sacrorum vasorum ablatio, librorum exustio, monasteriorum in mundana hospitia translationes, raptus substantiae et bonorum, pro sacris hymnis cantica meretricia, pro geniculationibus saltationes theatrales. His addit oculorum extirpationes, narium amputations, linguarum abscissiones, exsilia piorum, facierum et barbae adustiones, virginum Christo dedicatarum violentas nuptias, et similia. Quibus recensitis merito pro epiphonemate subjicitur: *Hi sunt fructus horum hominum qui contra veritatem insurgunt.*

Secundo. Omnes principes, qui vel clam vel palam sacras imagines afflixerunt, diram horrendamque mortem oppetierunt, ac divina ultione correpti sunt; quod certum signum fuit iconomachiam Deo dispergere. Non enim irascitur Deus, nisi in eos qui ipsius majestatem offendunt. Quali autem ultione Dominus vindicaverit iconomachiam in Juliano apostata, in Philippico, Leone, Constantino, altero Leone, et omnibus pene aliis principibus qui iconoclastis favent, longum foret recensere. Qui volet, hac de re consulat vicesimum caput libri de imaginum Usu, quem superiori anno emisit Fredericus Schenckius, ultrajectensis ecclesiæ archiepiscopus. Et si cui ea non sufficiant, addat quæ in eamdem rem habet septima synodus actionibus 4 et 5 (fol. 137 tertii tomii Concil.). His addo multo vetustius exemplum regis Nabuchodonosor; Cyrillus enim, jerosolymitanus episcopus (*in secunda catechesi*), inter præcipua peccata, ob quæ Nabuchodonosor regno ejectus est, et septem annis instar bovis in desertis herbas voravit, enumerat quod cherubim rapuerit, non, inquit, in-

tellectilia illa et cœlestia, verum ea quæ in templo erant collocata, obumbrantia propitiatorum, e quorum medio Deus loquebatur. Quæ verba cum e Cyrillo legerentur in septima synodo (fol. 127), patriarcha dixit: *Animadvertisamus quomodo accusetur Nabuchodonosor, quod cherubim subverterit, quantumque ob eam rem increpatus sit, et passus fuerit. Sancta vero synodus respondit: Magnum sane casum et condemnationem.* Quod si qui aut illo seculo, aut nostro, irati Dei vindicta non percellantur, non ob hoc sibi blandiantur; ad eos enim pertinet quod Hieronymus Castrutio scripsit (*lib. I, epist. 38*): *Magna ira est, quando peccantibus non irascitur Deus.* Item et illud Domini apud Ezechielem, cap. XVI, 42, 43: *Requiescat indignatio mea in te, et auferetur zelus meus a te, et quietus nec irascar amplius, eo quod non fueris recordata dierum adolescentiæ tuæ, et peccasti in omnibus his.*

Tertio. Pro sacris imaginibus sunt apertissima sacrae Scripturæ testimonia, de cherubim propitiatorium obumbrantibus, Exod., XXV, Numer., VII, Ezech., LXI, et ad Hebr., IX. Quæ loca lecta sunt in actione quarta septimæ synodi. Unde Adrianus pontifex in litteris ab eadem synodo approbat: *Quemadmodum, ait, sacra Scriptura imagines in memoriam venerationis habet: sic et nos eas habeamus, servantes perpetuo fidei nostræ puritatem.* Et infra: *Ad errantium castigationem adjiciendum est, non frustra Moysi famulo suo, quemadmodum in libro Numerorum legitur (Num., XXI, 8), propter pestem in populum grassantem Dominum præcepisse: Fac serpentem, et pone illum in signum: et qui tactus fuerit illumque inspicerit, vivet. O insaniam infrementium adversus cultum sacrum christianorum! si israeliticum populum per inspectionem aenei serpentis a sua peste credimus servatum, Christi Dei et Salvatoris nostri, omniumque sanctorum figuræ contemplantes et venerantes, dubitamus nos servari? Salomon (III Reg., VI) etiam in eo templo, quod Domino ædificavit, cherubim in gloriam Dei fecit, et diversis coloribus illud adornavit.*

Quarto. Multum nos etiam in sacrarum imaginum usu confirmat traditio ecclesiastica et apostolica. Neque enim nos recedimus ab ea sententia Apostoli (II Thess., II, 14): *Fratres, state et tenete traditiones quas didicistis, sive per sermonem, sive per epistolam nostram.* Neque ab eo quod in eumdem locum dixit Joannes Chrysostomus: *Traditio est, nihil queras amplius.* Esse vero traditionem et Ecclesiae et apostolorum, et omnium doctorum et sanctorum, non solum in suis anathematismis conclusit nicenum concilium: sed idem quoque clarissime probavit et confirmavit per multas prolixissimas actiones. E quibus nonnulla hic essent referenda, quædam etiam eis addenda, nisi temporis ratio aliud postularet.

Quinto. Pro imaginibus non parum faciunt romanorum pontificum decreta. Nos enim qui cathedræ Petri communione sociamur, prærogativam ejus agnoscimus, quod fides ejus non possit sentire defecatum (1). Unde nec miramur oecumenica concilia

(1) S. Bernardus epist. CXC. ad Innocentium II: « Opor-

hujus sedis decretal religiosissime suscipere et venerari.

Quid sexto de conciliis addam? Omnibus catholicis certissimum est plenarii concilii sententiam, totius Ecclesiae consensionem esse, imo ipsius Spiritus sancti ipsissimam esse sententiam. Atque non unius tantum nicensi ecumenici concilii saluberrima auctoritate sacratum de imaginibus dogma reboratum est: sed idem quoque ab aliis generalibus synodis est confirmatum; cum tamem unius nicensi concilii auctoritas nobis abunde sufficere deberet; religiosissima est enim Valentiniani et Martiniani augustorum sententia (*actione III concilii chalcedon.*, fol. 153): « Vere impius est atque sacrilegus, qui post tot sacerdotum sententiam, opinioni sua tractandum aliquid reliquit. Extremae quippe dementia est, in medio et perspicuo die commentitum lumen inquirere. Nam injuriam facit iudicio religiosissimae synodi, si quis semel iudicata ac recte disposita revolvere et publice disputare contendat. »

Septimo. Apostolicam de imaginibus traditionem confirmant etiam martyria et confessiones innumerabilium sanctorum, quorum permultos, ob solam imaginum defensionem, constat martyrii et confessionis coronas fortiter suscepisse (1): omnes vero id

tet ad vestrum apostolatum pericula queaque, et scandala, emergentia in regno Dei, ea praesertim que de fide contingunt: dignum namque arbitror ibi potissimum resarciri damna fidei, ubi non possit fides sentire defectum; hec quippe hujus prerogativa sedis. » Universitas tota parisiensis an. 1587 (*apud du Boulay, Hist. t. IV, p. 627*): « Firmissime tenemus, et nullatenus dubitamus, quod sancta sede apostolica est illa cathedra Petri supra quam... Hieronymo teste, fundata est Ecclesia... De qua sede, in persona Petri in ea sedentis, dictum est: Petre, rogavi pro te, ut non deficit fides tua. » Universitas tota lovaniensis in *Axiomatis XXXII, ab omnibus sincere de catholica fide sentientibus firmatim credendis, auctoritate Caroli V imp. anno 1544 editis, populo exponi mandatis, ad haereses extirpatorem, axiom. 25*: « Unus est Ecclesiae summus pastor, cui omnes obediunt tenentur, ad cuius judicium controversia, quae super fide et religione existunt, sunt referenda. » Et *axiom. 25*: « Certa fide tenenda sunt... quae definita sunt super fidei et morum negotiis per cathedralm Petri, vel per concilia generalia legitime congregata. » Universitas tota diuensis, an. 1633, *litteris ad regem Ludovicum XIV*: « In his partibus, non secus ac erroribus; semper fuerint perstrictae opiniones illarum que absolutum summum pontificis primatum, ac infallibilitatem convellunt, quam tanta hoc usque veneracione susixerunt, ut schismatis secesso annumerandos credidissent, si de suprema instituti a Jesu Christo vicarii auctoritate ad definiendum quae sans ac vera, quae falsa sit et malae doctrina, usquam dubitassent. » Clerus gallicanus, *epist. ad Innocentium X, f. 631*, in comitiis episcoporum 85: « Majores causas ad sedem apostolicam referre, solemnis Ecclesiæ mos est, quem fides Petri nunquam deficiens perpetuo retinari pro jure suo postulat. » Idem an. 1633, in comitiis 50, episcoporum, *epist. ad eund. pontificem*: « Non solum ex Christi Domini nostri pollicitatione Petro facta, sed etiam ex actis priorum pontificum, et ex amathematicis adversus Apollinarium et Macedonium, nondum ab illa synodo ecumenica damnatos, a Damaso paulo antejae pectis, iudicia prosanienda regula fidei, a summis pontificebus lata, super episcoporum consultatione (sive suam in actis relationis sententiam ponant, sive omittant, prout illis collibuerit) divina æque ac summa per universam Ecclesiam auctoritate intuluntur, cui christiani omnes, ex officio, ipsius quoque mentis obsequium præstare tenentur. Ea nos quoque sententia ac fide imbuti, etc. » Lege epistolas ejusdem clerici in comitiis annorum 1636 et 1661 ad Alexandrum VII, utroque anno 40 episcoporum.

(1) In his censenti S. Germanus patriarcha; octo viri et duas mulieres a Leone Isauro, necati 9 augusti 756;

de sacris imaginibus tenuisse; quod ubique; quod semper; quod non tantum ab omnibus catholicis, sed et ab hereticis, integris BCC annis ante iconoclastorum tempora, creditum est. Quare, quod olim Vincentius Lirinensis septimo capite libelli sui tractavit, id ex eo repetimus: « Tot videlicet confessorum et martyrum fidem nos denegare non posse, quod ruin Victorias prædicamus, et a quibus non partis, sed universatis, suscepta est defensio. » Quomodo, inquit Ambrosius (*lib. III ad Gratianum, cap. 7*), « fidem eorum possumus denegare, quorum Victorias prædicamus? » Quæ ambrosiana sententia, quia valde acriter pingit omnes fidei nostræ adversarios, contra eosdem affluit a Vincentio Lirinis presbytero, et ab Adriano urbis Romæ pontifice.

Octavo. Accedit tandem dictis miraculorum fulgor, quorum pauca tantum in nicensa synodo recensentur (1). Omnia enim quæ vel ad solam crucem, aut ad B. Virginis imagines contigerunt, integris voluminibus comprehendendi non possent. Sicut igitur Christus Judæis dixit (*Ioan. X, 58*): *Si mihi non vultis credere, operibus credite: sic nos iconomachis dicimus: Si nobis non vultis credere, qui sacras imagines honorandas defendimus, miraculis credite, quæ circa eas divinitus exhibentur: Signa enim (Marc., XVI, 17) eos qui crediderint sequuntur, hoc est, verorum miraculorum multitudo et fulgor erit in congregatione et ecclesia eorum qui crediderint: apud eos vero qui non credunt, paucitas est, et non fulgor, in exhibendis miraculis, non veris, sed mendacibus, inter quæ bestia regnante (2), maximum erit, quod faciet ignem descendere in terram (Apocal., XIII, 15).* Multa igitur esse advertitis, auditores humanissimi, quæ nos in catholico dogmate et Ecclesiae gremio justissime continet. Imo puto me prima orationis parte tam clare iconomachorum heresim aperuisse, ut in eam merito competit quod dici solet: heresim aperuisse, est eam refutasse.

Nunc reliquum foret prædictis addere, in quo consistat sacrarum imaginum legitimus usus. Respondendum quoque esset eorum objectionibus, quibus catho-

loecumenicus, imperatorie bibliothecæ praefectus, et alii 12 bonarum litterarum professores, ejusdem mandato extuli; mox alii multi, quæ clerici vel monachi, quæ laici, variis modis torti, mutilati, occisi, vel in exilium acti. Inter eos vero, qui sub Coproumo passi sunt, eminent S. Stephanus junior; Anna vidua et monacha; nobiles aurelii Stephano amici, et quibus truncati capite Constantinus et Strategius fratres, ambo patricii, cæteri vero oculis nubillati et exilio damnati; abbates Paulus et Joannes; monachi 58, prope Ephesum vivi sepulti; Petrus in Blachernis reclusus, taurinus nervis enectus; Petrus Stylianus; ali Cypoli in mare demersi: quamplurimi in Asia minore et Thracia, jussu praefectorum Michaelis Melisseni et Michaelis Lachanodraconis, ac Manis Bucellariorum ducis, interfici. Sub Leone Armeno passos, ne longior sim, omittit.

(1) Multa, eaque optima fide narrata, leges in actis S. Stephani Junioris, *tomo I analector. Græcor.* Alia nonnulla recitat Molanus *sequentis libri cap. 14.*

(2) Antichristum intelligit Molanus, veteres secutus. At recentiores Bossuetus, Ludovicus Dupin, Joachimus Trotti de la Chétardie, Calmetus, hoc Apocalypsis loco designatum putant Julianum Augustum, cognomine Apostatum, virum magicis artibus stolidè addictum, et christianæ religionis, sub clementiæ larva, hostem atrocissimum.

icos verius fatigant quam oppugnant. Sed quia elapsum tempus orationis finem postulat, haec ex aliorum doctissimis operibus petantur. Nos, iis inherendo que a catholica Ecclesia didicimus, expecta-

mus cum Tobia (*Tob. II, 18*) eam vitam quam daturus est Deus his qui nunquam fidem suam mutant. Quam nobis omnibus concedat qui est in secula benedictus. Amen.

ICONOCLASMI CHRONOLOGIA,

IN SUPPLEMENTUM HACTENUS DICTORUM A MOLANO.

Hujus heresios duciōes enūmerat S. Tarasius, constantinopolitanus patriarcha, actione 4 et 5 secundae synodae nicenae : appellatque ethnicos, iudeos, samaritanos, marcionitas, manichaeos, saracenos, phantaslastas sive theopaschitas, specialiter vero eos qui ultramque Christi naturam confundebant, ut Petrus Gnapheus, Xenias, et Severus, dux Acephalorum. Horum mediis,

ANNO CHRISTI 485. — Xenias, Græcis Philoxenus, natione Persa, secta manichæus, conditione servus, et quadam fugitus, tecum baptismate initiatus, a Petro Gnapheo, seu Fullone, eutychianorum theopaschitarum antesignano, hieropolitanus episcopus creatus est. Docuit ille non decere ut angeli, qui corporis expertes sunt, humana sive corporea effigie represententur; negavit pictura, arte hominum elaborata, esse exhibendum Christo honorem, qui sola adoratione in spiritu et veritate detectetur; puerile factum esse addebat, si Spiritus sanctus in columba idolo fingeretur. Atque ut doctrinas proxim adjungeret, et saepe angelorum imagines afferens, jecit : imagines autem Christum representantes, omnes in unam locum collegerat. (Joannes Diaconius, lectus actione secundae nicenae synodi, Theodorus lector, Theophanes anno XVI Zenonis, etc.)

723. — Giezid, seu Yezid, Saracenorum princeps, a Iudeo Sarantapechy delusus, qui illi 40 annorum imperium spondebat, sacras imagines e templis omnibus exturbari jubet, et eodem anno moritur (synod. nic. II, act. 5).

727. — Leo Isaurus in sacras imagines publica oratione insurgit, plaudente Constantino Nacolite episcopo, quem confusat S. Germanus, patriarcha, scriptis ad eum, et Joannem, Synnados archiepiscopum, litteris. Idem Germanus Thomam, claudiopolitanum episcopum, resellit, ac de tota re S. Gregorium II, romanum pontificem, certiorem facit, qui prius Germani studium laudat, et que per omnia assentitur. In Leonem pro veteri fide rebellant Græci aliquot, Agalliano et Stephano ducibus, et ab exercitu imperiali profligantur die 18 aprilis.

729. — S. Germanus Leonem Isaurum frustra reprehendit.

730. — Die 7 januarii promulgatur Isauri decretum adversus sacras imagines. Huic subscribere renuens S. Germanus, Constantinopolis pellitur, et in ejus locum die 22 ejusdem mensis intruditur Anastasius, iconomachus, super sancti patriarchæ synclerus. Imagines in urbe regia confringuntur, plebe nequidquam recla-

mante ; multi imperatoris jussu necantur, maxime littori. Jugum ejus Itali excutere parant. S. Joannes Damascenus imaginum cultum tribus libris tuetur.

731. — Moritur S. Gregorius II Romæ, 13 februarii. Succedit 18 martii S. Gregorius III, natione Syrus, qui duabus epistolis impietatem Leonis Isauri confutat.

732. — Idem pontifex, habito Romæ 93 episcoporum concilio, iconomachos ferit anathemam. Imperator ira percitus antiquissimam romanam Ecclesiam apud Siculos et Cababros patrimonial redigit in publicum : pergitque orientales catholicos vexare.

741. — Leo Isaurius moritur 18 junii, succidente filio Constantino, qui Copronymus et Caballinus dictus est. Moritur eodem anno 28 novembris S. Gregorius III, cuius locum biduo post accipit S. Zacharias, natione Græcus.

751. — Mors Anastasi, pseudopatriarchæ constantinopolitanæ. Copronymus prospero armorum suorum in Armenos successu tumidus, iconomachiam instaurat.

752. — Morientem Zachariam, prid. idus martii excipit Stephanus II, creatus 7 kal. aprilis.

754. — Inente hoc anno, Copronymus, adversus imaginum cultum, conciliabulum cogit, cui praefuerit Gregorius Neocæsareæ, Theodosius Ephesi, et Sisinnius Perges in Pamphylia episcopi. Secuta passim in oriente sacrarum imaginum devastatio : et in catholicos exilio, ferro, flamma, exquisitisque suppliciis sævitum. Anastasio in patriarchatu constantinopolitanæ sufficitur Constantinus, Sylæi episcopus.

757. — Stephanus II, damnato iconoclastarum conciliabulo, vitam claudit 8 kal. maii ; cui sucedit eius frater S. Paulus I, consecratus 4 kal. junii.

766. — Constantinus patriarcha die 30 augusti pellitur. Die 16 novembris ei subrogatur Nicetas eunuchus, gente Sclavus.

767. — Obiit S. Paulus papa I eventu suo. Constantinus patriarcha 15 octobris capite truncatur, postquam iconoclastarum concilium, spe vite servandæ, frustra laudasset. S. Stephanus, cognomento Junior, abbas montis S. Auxentii, insignis SS. imaginum defensor, post crebra et diuturna tortentia, martyrio coronatur die 28 novembris, pridem vita austerior, et miraculis clarus.

768. — Post Constantinum, pseudopapam, legitimus pontifex Romæ creatur Stephanus tertius nonis augusti, qui subseciente anno,

769. — accitis ex Gallia atque Italia episcopis non paucis, concilium in urbe celebrat, quo damnatur pseudo-synodus C Politana, adversus imagines habita, et cultus earum asseritur.

772. — Mors Stephani tertii kal. februarii. Succedit Adrianus I Romanus, nona ejusdem mensis.

775. — Die 14 septembri moritur imp. Constantinus Copronymus, succedente filio Leone, cognomento Chazarō, qui primum favere catholicis videtur : at eos deinde, patris exemplo, persecutur, et iconomachiam renovat.

780. — Nicetas, patriarcha C Politanus, extinguitur 7 idus februarii; cui post dies 14 sufficitur Paulus lector, vir doctus et pius. Octava die septembri mortuum Leonem IV imp. excipit Constantinus filius, nondum decennis. Imperium regit hujus mater Irene, sacrarum imaginum vindex.

784. — Paulus lector patriarchalem dignitatem abdicat prid. kal. septembri, et vitam monasticam amplexus, imperatrici auctor est ut oecumenicum concilium adversus iconomachos celebrandum curet. Paulo subrogatur S. Tarasius, imperatori a secretis, ipsa die natali Domini.

787. — Concilium generale septimum, C Poli inchoatum kal. augusti, ob subertos tumultus, Nicēnam Bithyniæ transfertur, ubi sessio prima habita 24 septembri in æde S. Sophiae ; septima, eaque ultima 15 octobris, in qua definitum & venerabiles et sanctas imagines proponendas... in sacris Dei ecclesiis, et sacris vasis et vestibus, et in parietibus, ac tabulis, domibus, et viis; tam videlicet imaginem Domini, Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, quam intemeratae Dominæ nostræ sanctæ Dei Genitricis, honorabiliumque angelorum, et omnium sanctorum, simul et almorum virorum... ad primitivorum eorum memoriam, et desiderium, et ad osculum, et ad honorarium his adorationem tribuendam : non tamen ad latrām, quæ secundum fidem est, quæque solam naturam divinam decet, impertiendam; ita ut istis, sicut figuræ pretiosæ ac vivificæ crucis, et sanctis Evangelii, et reliquis sacris monumentis, incensorum et luminum oblatio, ad harum honorem conficiendum, exhibeat; quemadmodum et antiquæ piæ consuetudinis erat.

790. — Circiter hunc annum franci episcopi, perperam accepta Græcorum sententia, ac sensum sibi imaginati longe alium quam qui nicenorum patrum fuerat, Caroli Magni jussu, quem exacerbat Irenes imperatricis in alio negotio inconstantia, carolinos libros adversus Nicenam synodum conscribunt.

794. — Ineunte æstate, trecenti circiter episcopi ex Italia, Germania, Gallia, Britanniaque, Francofurtum conveniunt, adversus errores Elipandi, archiepiscopi toletani, et Felicis, urgellani episcopi. Antistites illi, can. 2, damnant doctrinam secundæ nicenæ synodi, in qua, si illos audias, & scriptum habebatur ut qui imaginibus sanctorum, ita ut deificæ Trinitati, servitum [id est latrā] aut adorationem non impenderent, anathema uidicarentur. Quod nicena synodus nec decreverat, neque dixerat. Acta conventus francofurtensis, una

cum libris carolinis, eadem mente consarcinatis, missa sunt ad Adrianum papam, qui francis episcopis epistola prolixa et solida respondit.

795. — Moritur hic papa 25 januarii, succedente (die 26) S. Leone hujus nominis tertio.

797. — Constantinus imp. e vivis abit 13 kal. septembris, oculis ante, jussu matris suæ, perfossis.

800. — Die natali Domini Leo III. pontifex Carolum Magnum coronat Romanorum imperatorem.

802. — Nicephorus, patricius, et generalis logothetes, seu ærarii praefectus, prid. kal. novemb. imperii coronam usurpat C Poli, relegata Irene, quæ

803. — 9 augusti, animi mœrore confecta, diem obit supremum.

806. — S. Tarasius patriarcha 25 febr. moritur, eique subrogatur S. Nicephorus, inauguratus die Pascha 12. aprilis. Fuerat hic superioribus imperatoribus a secretis. Interea Nicephorus imp. palam favebat pauperianis, seu manichæis, per Phrygiam et Lycaoniam sparsis.

811. — Nicephorus imp. infelici adversus Bulgaros prælio captus, interemptusque die 25 julii, successorem habet filium, nomine Stauracium, jam ex vulnere semianimum : tum, bimestri elapso, generum suum Michaelem, cognomento Europolatam, probe catholicum, qui imperator salutatur 2. octobris.

812. — Stauracius, assumpto monachi habitu, moritur undecima januarii.

813. — Europolata imperium dimittente, ac vitam monasticam ingrediente, Leo Armenus coronatur 5 idus julii.

814. — Morientem 28 januarii Carolum Magnum excipit filius ejus Ludovicus. Mense decembri Leo Armenus in iconomachorum sententiam totus concedit, obnitite S. Nicephoro, quo propterea

815. — in monasterium amandato, die sequenti locum ejus invadit Theodotus, Cassiteras dictus, imperatoris spatharius, iconomachus, homo rufus, levis, impudicus, et adolescentium ludibrium. Hoc eodem anno Leo Armenus iconoclastarum synodum post Pascha celebrat : mox imagines sanctorum dejici jubet, et variis modis affligit catholicos, quorum clariores tum fuere S. Michael et S. Theophylactus, e monachis episcopi, hic nicomediensis, ille synnadiensis ; item S. Amilianus Cyzicenus et S. Georgius Mitylenus ; ex archimanditarum ordine S. Theodorus Studita, S. Nicetas Medicionis, S. Theophanes Agrii, S. Macarius Peleciri, S. Joannes Catharorum abbates ; e laicis, S. Niceta, patricius.

816. — S. Leo III papa migrat e vivis 11 die iunii : in ejus locum die 22 ejusdem mensis ordinatur Stephanus IV, cui,

817. — die 22 januarii defuncto, succedit post triduum Paschalis primus ; hic pro fidei et orientalium catholicorum defensione non pauca præstitit.

820. — Leo Armenus in palatio suo die 25 decembri occiditur a conjuratis, quorum dux Michael, cognomento Balbus, confessim se jubet imperatorem coronari, ac prium favere videtur catholicis : verum paulo post eosdem, monachos præserfim, acerbius insectatur.

824. — Morienti Theodoto Cassiteræ substituitur Antonius Byrsodepsas, id est coriarius aut cerdo, iconoclastes, Sylæi seu Perges, metropolita.

824. — Paschalis I., romanus pontifex, moritur 4 idus februarii, seu 5 idus maii, cui succedit Eugenius II. vel 14 kal. martias, vel nonis junii.

827. — Huic post trienium defuncto 27 augusti, subrogatur Valentinus papa kal. septembri. Hoc fere tempore Claudius, taurinensis antistes, imagines tota sua diæcesi disjicit, earumque cultum scriptis impugnat.

828. — Die 2 junii moritur in exilio suo S. patriarcha Nicephorus, doctrina, libris et virtutibus clarus. Pro imaginum sacrarum defensione scribunt Jonas, episcopus aurelianensis et Dungalus monachus, natione Scotus, id est Hibernus, sed in Gallia commorans.

829. — Kal. octobris ad plures abit Michael Balbus, imperator, homo impius pariter et inscius. Succedit ei filius, Theophilus nomine, qui patris exemplo fautor primum fidei catholicæ, deinde iconoclastarum amicum, et piorum persecutorem se exhibit.

832. — Antonio Byrsodepsæ sufficitur 21 april. Joannes Lecanomantes, Theophili Augusti quondam pædagogus, iconoclastes et præstigiator.

842. — Theophilus vitam ponit januarii die 20, cuius imperio succedit filius Michael, non ille quidem ima-

ginibus infensus, cæterum animo perversus, ac sacrilegus omnis religionis derisor. At mater ejus Theodora, vita sanctissimæ femina, hoc eodem anno sacrarum imaginum cultum ubique restituit, curato in hanc rem concilio, cuius auctoritate S. Methodius, egregius Christi confessor, in Constantinopolitanum patriarcham eligitur, ex auctorato Lecanomante.

846. — S. Methodius, 14 junii moriens, successorem habet S. Ignatium, Michaelis Europalate filium.

857. — Die Christi natali, S. Ignatio in carcerem detruso, Photius eunuchus, homo laicus, miræ quidem eruditio, sed animi vaserrimi, factione Bardæ Patriæ patriarchalem sedem usurpat, auctor deinde schismatis Græcorum.

866. — Die 26. maii Michael imperii collegam sibi adsciscit Basilium, gente Macedonem.

867. — Michael imp. 24 septembri ebrius, ut illi mos erat, Basili jussu perimitur.

869. — Basilio, ejusque filio Constantino imperantibus, Petri cathedralm regente Hadriano II, indicitur octavum concilium generale, Constantinopoli celebratum a die 5 octobris ad ultimam februarii sequentis anni. In eo damnatus est Photius, et sessione octava, 5 novembri habitâ, dictum anathema in iconomachos, eorumque duces et pseudo-synodus.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT PRIMUM.

PRÆFATIO.

De sacris imaginibus atque picturis duo potissimum tractanda esse primo libro prefati sumus. Earum enim legitimus usus contra iconomachorum, sive iconoclastarum perfidiam defendendus est et retinendus. Earumdem quoque usus illegitimus sive abusus, contra catholicorum quorumdam negligentiam vel ignorantiam corrigendus est et vitandus. Utriusque enim curam diligentem haberi voluit sacrosancta synodus tridentina (Sess. XXV). Quare cum contra iconoclastas sacrarum imaginum usum, quem primo libro attigi, multi doctissimi viri (Nicolaus Sanderus et Alanus Copus, Angli, Lovanii et alii alibi) absolutissimis suis lucubrationibus defenderint : de abusibus vero nullius, quod sciam, exstet aut liber, aut justus tractatus, priore parte breviter unico libro explicata, conabor, assistente infirmitati meæ divinæ gratiæ adjutorio, pro posterioris dilucidatione duos deinceps libellos conserbere. Quæcumque vero dicturus sum, lubens subjicio judicio ac correctioni episcoporum ac omnium, quorum est errantes in viam veritatis reducere, imprimis vero censuræ et judicio S. sedis apostolicæ. Judicium mihi non arrogo, quod juxta concilii tridentini vigesimam quintam sessionem, ab episcopis, ac potissimum a sanctissimo romano pontifice, requirendum esse agnosco. Sed quid mihi vi-

deatur, deliberando dicam et scribam. Neque cupio deliberationem meam majoris fieri, quam sint ipsa argumenta quæ affero, aut quæ afferri possent, brevitas autem causa omissa sunt. Spero tamen me nihil dicturum quod non doctorum et magnorum virorum suffragio et calculo sit approbandum. Si qui autem diffusius, aut etiam aliter, eadem ista tractare velint, non eis resisto. Imo meliora, quantumvis diversa vel aduersa, afferentibus, maximas agam gratias. Non sum enim contradictionis impatiens, nec in me agnosco comicum illud (Terent. in Andria, de quo August. epist. XIX) veritas odium parit : neque postremo alios errare volo, ut error meus lateat. Spiritum tamen lenitatis et charitatis tam in meis, quam in aliorum contradictionibus, plurimum opto. Quare, sicut in omnibus scriptis meis, sic et in hoc libro non solum piuum lectorem, sed etiam liberum correctorem desidero (Aug. lib. III, de Trinit. cap. 1, t. III). Verumtamen sicut lectorem meum nolo mihi esse deditum, ita correctorem nolo sibi. Nolo meas litteras ex ejus opinione vel contentione, sed ex divina lectione, vel inconcussa ratione, corrigi. Si quid in eis veri comprehendenterit, existendo non est meum : at intelligendo et amando, ejus sit et meum. Si quid autem falsi convicerit, errando fuerit meum : sed jam cavendo, nec ejus sit, nec meum (Idem lib. 1, de Trinit. cap. 3).

Qui vero haec legens dicit ; Intelligo quidem quid

{Deux.}

dictum sit, sed non vere dictum est; asserat si placet sententiam suam, et redarguat meam si potest. Quod si cum charitate et veritate fecerit, mihi etiam, si in hac vita maneo, cognoscendum facere curaverit, uberrimum fructum hujus laboris mei cepero. Quod si mihi non potuerit, quibus id potuerit, me volente ac libente, præstiterit: ego tamen meditationes meas, ne obliuione fugiant, style alligo, sperans de misericordia Dei, quod in omnibus veris, quæ certa mihi sunt, perseverantem me faciet (*Philip. III, 15*): si quid autem aliter sapio, id quoque mihi ipse revealabit, sive per occultas inspirationes atque admonitiones, sive per fraternalis sermocinationes. Utinam autem de omnibus nobis dici possit, quod Hieronymus Augustino scripsit (*Epist. XI, ad H. Augustini*): « Te quoque ipsum orare non dubito, ut inter nos contendentes veritas vineat; non enim tuam quæris gloriam, sed Christi. Cumque tu viceris, et ego vincam, si meum errorem intellexero: et e contrario, me vincente, tu superas. »

CAPUT II.

Quod in libris prohibetur, prohibendum etiam esse in picturis, quæ sunt idiotarum libri.

In has sanctas igitur et salutares observationes si qui abusus irrepserint, eos prorsus aboleri sancta synodus tridentina (sess. XXV, in initio) vehementer cupit, ita ut nullæ falsi dogmatis *Imagines*, et rubibus periculosi erroris occasionem præbentes, statuantur. Non est autem mirandum, quod sanctum concilium dicat se vehementer cupere abusus istos imaginum prorsus aboleri, præsertim si attendimus, quanta diligentia mater nostra Ecclesia omnes malos libros et filiorum suorum manibus eripere conetur. Quid est aliud pictura, quam pœta scriptura, quam pœta historia? Unde etiam Græce γραπτα, hoc est, viva scriptura, vocatur, sicut annotat Beda (*Capite XIX, tomus VIII*) in libro de templo Salomonis.

Picturae dicuntur laicorum et idiotarum libri. Quod doctis sunt libri, hoc legere non valentibus sunt picturae. *Quod legentibus scriptura, hoc idiotis prestat pictura cernentibus, quia in ipsa etiam ignorantes vident, quod sequi debeant, in ipsa legunt qui litteras nesciunt.* (*Gregorius, lib. IX, capite 9. regesti*). Quod igitur in libris prohibetur, in picturis quoque est prohibendum: eum ea quæ pinguntur, saepe non minus etiam doctos afficiant, quam ea quæ leguntur. Neque ad sacras imagines extendendum est, quod genitilis poeta dixit (*Horat. initio Artis poeticae*):

Pictoribus, atque poetis.

Quidlibet audendi semper fuit aqua potestas.

Imo, ne in profanis quidem picturis quidlibet audiendum est a pectoribus. Quis enim nesciat obscenæ imagines jure naturæ perinde prohibitas esse, atque libros, sive hereticos, sive obscenos? Quare ejusmodi imagines et sculpturæ, venum propositæ, rectissime per sæcularem magistratum omnes auferuntur et abolentur, dignæ quæ cum libris obscenis pereant, de quibus patres a synodo tridentina depu-

tati dixerunt (*Regula VII*): *Libri qui res lascivas, seu obscenas ex professo tractant, narrant, aut docent (cum non solum fidei, sed et morum, qui hujusmodi librorum lectione facile corrumphi solent, ratio habenda sit.) omnino prohibentur; et, qui eos habuerint, severe ab epis copis puniantur.*

Hoc præterea adjicio, non mihi videri nimium fore disciplinae ecclesiastice rigorem, si etiam effigies haeresiarcharum, at Lutheri, Melanchthonis, ac similiūm, haberi prohibeantur. Sic enim proxime accederetur at id, quod deputatio Tridentinæ synodi habet (*Regula H*): *Hæresiarcharum libri, tam eorum, qui post annum Domini M. D. XV. Hæreses invenierunt, vel suscitarunt, quam qui hæreticorum capita aut duces sunt vel fuerunt, cuiuscumque nominis, tituli aut argumenti existant, omnino prohibentur. Et ad id, quod Dominus mandaverat in Veteri Testamento (*Deut. VII, 25, 26*): Sculptilia eorum igne combures: non concupiscas argentum et aurum, de quibus facta sunt: neque assumes ex eis tibi quidquam, ne offendas; propterea quia abominatione est Domini Dei tui. Nec inferes quidpiam ex idolo in domum tuam, ne fias anathema, sicut et illud est. Quasi spurciam detestaberis, et velut inquinatum ac sorde, abominationi habebis, quia anathema est.*

CAPUT III.

Defenduntur et explicantur imagines sacrosanctæ ac superbenedictæ Trinitatis.

Priusquam vero de sanctorum sanctis imaginibus dicere aggrediar, ad honorem sacrosanctæ Trinitatis, quod de ejus imaginibus dicendum est, absolvam: sequens hac in re magistrum ducem, synodum vide-licet tridentinam, que sic habet (Sess. XXV): *Quod si aliquando historias et narrationes sacræ Scripturæ, cum id indoctœ plebi expediet, exprimi et figurari contigerit, doceatur populus non propterea Divinitatem figurari, quasi corporeis oculis conspici, vel coloribus aut figuris exprimenti possit, etc.*

E quibus synodi verbis in primis colligitur, Divinitatem non posse figura aliqua, aut imagine exprimi, juxta illud Domini apud Isaiam (*Isaiae XL, 18*): *Cui similem fecisti Deum, aut quam imaginem ponetis ei?* Et rursus istud Pauli apud Lucam (*Act. XVII, 29*): *Non debemus existimare auro, aut argento, aut lapidi sculpturæ artis, et cogitationis hominis, Divinum esse simile* (1).

Secundo, subinsinuant hæc synodi verba inter catholicos doctores disputari, an rudi populo expedit Dei Patris imaginem eo modo figurare, quo aliquando apparuit? Danieli (*Daniel. VII, 9*) enim et Joanni (*Apoc. IV, 2, 3, 9*) in specie humana apparuit antiquus dierum. Hujus questionis affirmativam partem tuerit Thomas Waldensis in volumine tertio, quod est de Sacramentalibus, titulo XIX (*Cap. 455*) ubi inter cetera ait: *Quod scriptura facit verbis, cur artifex*

(1) Viderunt hoc Ethnicorum prudentiores; Statius:

*Nulla autem effigies, nulli commissa metallo
Forma Dei: mentes habitare et vectora gaudet.*

non faciet signis? An magis peccatum circa hanc rem incurrit penicillus, quam penna? Imago, quam littera? Aliis vero, quorum quidam (*Durandus in III. sentent. distinct. IX*) ab eo recensentur, quidam vero (*Peregrinus, lib. II. de Traditionibus. Nausea, lib. IV. Catechismi, et alii*) post eum vixerunt, probabilior visa est sententia diversa et contraria (si modo sit contraria dicenda); concilium enim Tridenti celebratum sic inter duas has sententias medium ingreditur viam, ut utramque sententiam, si non ex toto, saltem ex magna parte amplectatur. Non enim absolute, sed sub conditione ait: *Si, cum id indecorum plebi expediet, exprimi et figurari contigerit historias sacrae Scripturarum.* Deinde cum historiam apparitionis Dei Patris figurari contingit, ut ruditas oponis auferatur, subdit: *Doceatur populus non propterea Divinitatem figurari.* Non itaque expedit rudi populo proponere talem imaginem: sed expedit populum rudem erudire, ut hac in parte rudi esse desinat. Quanquam facilius crediderim neminem tam rudem esse, ut tali imagine Divinitatem credit exprimi. Nemo igitur (*Catechismus ad Parochos*) contra religionem Deique legem quidquam committi potet, cum sanctissimae Trinitatis aliqua persona quibusdam signis exprimitur, quae tam in Veteri quam in Novo Testamento apparuerunt. Sed illis declarari doceat pastor proprietates alias, aut actiones, quae Deo tribuuntur; veluti, cum ex Daniele (*Daniel. VII. 9*) pingitur antiquus dierum in throno sedere, ante quem libri aperti sunt, Dei aeternitas et infinita sapientia significatur, qua omnes hominum et cogitationes et actiones, ut de iis judicium ferat, inveniatur (1).

Scio Nicephorum Callistum, graecum scriptorem, inter jacobitarum haereses numerare (*Lib. XVIII. cap. 53*), quod imagines Patris et Spiritus sancti effigient: idque perquam absurdum esse asserit; *Imagines enim corporum eorum sunt, ait, quae videri et circumscribi possunt.* Quibus verbis, si tantum damnet essentiam Patris et Spiritus sancti effigiari, omnes convenimus: sed si non admittat Patrem aut Spiritum sanctum aliquibus signis exprimi, in eo vehementer aberrat: id non modo damus, sed inter ja-

(1) Non videtur Dei patris imago sub humana specie ante X saeculum recepta fuisse, quo idolatria in occidente abolita fuit, demptis partibus ad Boream spectantibus. Improbatur eam imaginem saeculo XIII. Lucas Tudensis, *lib. II. contra Albigenenses, cap. 9. et 20.* Henricus Gandavensis *Quodlibetum X. cap. 6.* Durandus in *III. sententiarum, dist. 9.* saeculo XV. Tostatus, Episc. Abulensis, *ad Deut. IV. quest. 5.* saeculo XVI. Jodocus Clichtoveus *commentar. ad S. Joan. Damasc.*, Joannes Hesselius in *Explic. primi Praecepti, c. 63.* Quapropter Bellarmineus *controv. lib. II. de Imaginibus ss. cap. 8.* «Non est tam certum, inquit, in Ecclesia an sint factenda imagines Dei, sive Trinitatis, quam Christi, et sanctorum. Hoc enim continentur omnes catholici, et ad fidem pertinent: illud est in opinione.» Ceterum a septem iam saeculis passim Deus pater augusti sensu forma pingi solet in locis sacris, in libris piis, aliis, paucis et theologorum gregem reclamantibus. Nec amplius huic imaginis licet obstrepere, postquam Alexandri VIII. decretu confixus est an. 1690. hic articulus, ordine vicesimus quintus: «Dei Patris simulacrum nefas est christiano in templo collocare.»

Non existimo autem hujus decreti mentem esse, aut motum Ecclesiae habere, ut Deo patri statua ponatur, sic

cobitarum haereses recensomus (1). Neque vero multum in causa religionis Nicephoro est tribuendum quem constat, cum in praefatione, tum alibi, male de capite catholicæ Ecclesiæ, et de aliis religionis articulis sentire, tametsi titulum hactenus verae catholicæ scriptoris a typographis accepere.

Porro ter sancte Trinitatis imaginem, sive effigiem, eruditissime tuerit eodem loco Thomas Waldensis, dum subdit: *Ut item fundamento auctoritatis non careant, qui speciebus trium hominum Trinitatem effigiant (2).* Deus enim Trinitatis visus creditur Abraham in similitudinem trium Virorum (*Genes. XVIII. 2.*). Unde libro II de Trinitate, cap. 14 (*In impressis, cap. 2, tom. III*) Augustinus. Si unus vir apparuisset Abraham, idemque Dei Filius crederetur. Cum vero tres visi sunt, nec quisquam in eis, vel forma, vel aetate, maior ceteris dictus est, cur non hic accipiamus visibiliter insinuatam, per creaturam visibilem, Trinitatis aequalitatem, atque in tribus personis unam eamdemque substantiam?

Mysticam vero significationem membrorum Dei aliorumque, quæ ad humanam formam pertinentia Deo in Scripturis sacris tribuuntur, habet apud Augustinum (*Tom. IV. in Appendice*) libellus de essentia Trinitatis, qui non est Augustini: sed duo prima capita libri, quem S. Eucherius, Lugdunensis Episcopus, scripsit de formulis spiritualis intelligentia, ut annolavit Dominus Conradus Brunus (*De Imaginibus, capite 4.*). Scripsit erudit de imagine sanctissimæ Trinitatis Dominus Nicolaus Sanderus (*In lib. I. de honoraria imaginum adoratione, capite 4.*). Consulatur etiam S. Thomæ commentator Thomas Cajetanus (*In tertiae partis questionem XXV. scribens*).

Verum ut conclusionem ex vetustate aliquam subhiciam, habuit Nolensis Ecclesia, ante annos 1000 et

propræ dicta, quæ stantem eum ac solum exhibeat, nec agentem quidquam: sed suis tantum, ut vocant, attributis distinctum; cuiusmodi statua, tum Christo servatori, tum sanctis ponti conseverunt. Sane Deus pater, ubicumque seu pictum, sive sculptum, seu æri ligno incisum vidi, aut agit aliquid sua maiestate dignum, aut solo insidens a beatis mentibus adoratur.

Notabile porro lutheranis, saltem quibusdam (ex. g. M. Philippo Rohr in *Pictore errante, tomo II. Thesauri Philpot. pag. 862*), approbari Dei patris imaginem, cum Daniel sub forma sensi apparet pingitur. Negat ille quidem fas esse Deum hoc modo pingere, dum anterior aliqua historia oculis subiicitur: sed inanis est ea exceptio; nam quidni Deum, Adamo, vel Mosi, ignota nobis forma, conspicuum, licet illa exprimere, qua ipse se spectandum alias obtulit?

(1) Sensum turbat hæc phrasis asteriscis inclusa; credo hinc tollendain, vel reponendam loco superiorum verborum: *omnes convenimus.*

(2) Hujusmodi effigiem cernere est adhuc in variis locis, v. g., apud Annuntiatas virginis Nanceii. Vidi eam in Breviario canonorum regularium ordinis S. Augustini, Lutetiae Paris, edito apud Hieron. de Marae, an. 1589, *partis aestivalis, fol. III*: præterea in Breviario romano nuperæ editionis Plantinianæ in *quarto*, ut vocant, expressæ, ad officium S. Trinitatis. Sed eam minime probabant quicunque cum Benedicto XIV. pont. max., nolent Spiritum sanctum alia quam columba, aut ignearum linguarum figura depingi. Ex argumento a Waldensi prolatore non aliud effigies quam letere humanam speciem tribuere angelis Abraham yisis, cosque velut symbolum divinæ Trinitatis habere.

amplius, sanctæ Trinitatis imaginem, cum adscriptis a S. Paulino versibus (1) :

Pleno coruscet Trinitatis mysterio,
Stat Christus amne, vox Patris cœlo tonat,
Et per columbam Spiritus sanctus fluit.

CAPUT IV.

Rejiciuntur quædam Imagines sacrosanctæ Trinitatis.

Inveniuntur vero et duæ aliæ Trinitatis imagines, sed quæ a clarissimis viris improbatæ sunt, quia nec ex sacra Scriptura desumptæ, nec sanctis patribus nostris notæ fuerunt. Unde earum unam improbat Joannes Gerson, in sermone, quem Parisiis habuit de nativitate Domini (Tom. IV. fol. 47. d.) : *Cavendum est, ait, ne aliqua falsa pingatur historia. Hoc dico, partim propter quamdam imaginem, quæ est in carmelitis, et similes, quæ in ventribus earum unam habent Trinitatem, veluti si tota Trinitas in virgine Maria carnem assumpsisset humanam. Mea sententia, nulla est eis pulchritudo nec devotione : et possunt esse causa erroris, et indevolutionis* : Hæc Gerson. Vidi hujusmodi imaginem in Carthusia Distensi, quæ, quantum memini, eo allata dicebatur ex Francia tempore bellorum. Quod ideo moneo, quia hujus imaginis inspectio multum juvit me, aliosque juvare poterit, ad plene intelligendum Gersonis citata verba.

Altera vero imaginis ratio paulo notior est. Nam typographi quidam, in sacramentariis, sive, ut nunc usitatius loquimur, in Missalibus libris, eam præsuerunt officio de sancta Trinitate : pingentes videlicet Trinitatem, ac si esset unus homo, sed tribus capitibus, aut saltem tribus faciebus. Quam pingendi rationem in suis libris refutarunt celebres theologi lovanienses, pientissimæ memoriae Dominus Jacobus Latomus, cambronensis (*Latomus, de cultu imaginum*), et Joannes Hesselius, lovaniensis (*Hessel. in*

(1) Insertis ejusdem epistolæ XII ad Severum. Claruit S. Paulinus anno 420.

Stat Christus amne : Alii quotquot vidi hic legunt *agno*, ne variantis lectionis meminit accurata editio parisina anno 1685. Significatur Christum agnì specie a Paulino figuratum, qui mos in Ecclesia antiquissimus.

Vox Patris cœlo tonat. Josephus Scaliger nummum Constantini (de quo mox) illustrandum agressus, existimavit Deum Patrem in Paulini pictura designatum esse per hæc verba et rutila nube erumpentia : *HIC EST FILIUS MEUS DILECTUS*. Non equidem crediderim humana forma expressum quam necdum ea tempora ferebant. Verisimilimum quod Rosweydis autumatum *scholio ad dictam epist.*, Deum Patrem adumbratum fuisse per manum quæ e sublimi nube prodiret, et Filium extento digito indicaret. Vide Baroniū ad an. 337, n. 18, ubi nummum afferit recepti in collos Constantini typum tali ornatum manu. Similis manus cum corona supra caput Eudoxiae et Placidae apud Gretzerm, *de cruce, lib. I, c. 16*. Et in Gruteri *Thesauro inscriptionum*, p. 1158, n. 8, sancti martyres Gervasius et Protasius aræ vel templo adstant, ubi manus e celo porrigitur index fortasse revelationis reliquiarum quæ D Ambrosio obtigit. Memor etiam Rosweydis manum cum corona super crucem et crucifixum Dominum, in abside romanæ Ecclesiae S. Clementis a Nicolao I, ut creditur, ornata. Inspice quoque vetustam S. prophetæ Ezechielis imaginem, præfam commentario Cornelii A Lapide ad eius vaticinia.

Et per columbam Spiritus sanctus fluit. Putat Rosweydis Spiritum sanctum columbae specie cruci incedisse : ritu sane antiquo, nam ejusmodi columbam cruci supervolventem exhibet Jacobus Bosius, *de cruce triumphante, l. VI, c. 12*, in abside veteris Ecclesiae lateranensis. Similem quoque Joh. Jacobus Chiffletius in vetustæ aræ lapide, *Resurrectionis Nisi, pag. 208*

Decalogum cap. 66 : ante utrumque vero sanctus Antonius, florentinus archiepiscopus, in summa (*Antonin. Parte III. tit. VIII. cap. 4. § 2*) : ubi hujusmodi imaginem vocat *monstrum in rerum natura* (1).

Addo picturam hanc figmentum esse diabolicum.

Sic enim scribit Robertus, Abbas Montis, qui Chronicon Sigeberti gemblacensis supplevit : Anno 1221. in *Promonstratensi Ecclesia* cuidam fratri, altius de ineffabili Trinitate, quæ Deus est, cogitanti, in *Matutinis Daemon* astitit : et ei tria capita gestans apparuit, Trinitatem se esse contestans, et ob fidei meritum, Trinitatis visione cum dignum esse affirmans. Sed frater, inimici dolum agnosces, conviciando ei, recedere a se compulit. Hæc Robertus : eademque habet fusius vita Norberti (Cap. 3, tom. III. Surii). Legitur quoque apud Damianum a Goes, de *Æthiopum* moribus scribentem, orator *Æthiopie* referre : *Nos dicimus Patrem et Filium, et Spiritum sanctum, esse tres vultus* (1) *in una similitudine et divinitate*. Porro hæretici et ethnici habuerunt alias quasdam Dei picturas, sed quas Ecclesia nunquam agnovit : inter quas ea est, de qua Rupertus Tuitiensis (*In XXII Exodi*) : « Cui similem, inquit propheta, fecisti Deum, aut quam imaginem ponetis ei ? Hoc adversus (*anthropomorphitas*) humaniformios valet, qui Deum humanis putant esse compactum membris. Nimirum hoc pacto grande sibi fingunt simulacrum (2), quod in cœlo sedeat, et terram pedibus contingat ; docente ipso (*Isai. LXVI, 1*) : *Cœlum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum.* »

Nunquam item Ecclesia approbavit *Ægyptiorum* morem, qui pro Deo pingebant oculum in sceptro (3) : de quo Cyrillus (*Libro IX. contra Julianum, Respons. II*) sic ait : « Ait fuisse inter *Ægyptios*, quosdam enigmatum artifices, qui idolis serviebant : et ad hoc magna industria, et gravitate præditos, quos illi nominare solent *Hieroglyphos* : qui volentes significare Deum, hoc est, summam et, quæ super omnia est, naturam, pingebant oculum, cui baculum substinetabant, ut per hoc intelligatur quod omnia videat, et sit ei regia dignitas ; nam sceptrum fere semper regis intelligitur *symbolum* : quamvis etiam per stantem baculum, quod nullo modo divina natura labefactari possit, sed quasi semper stare, et quodammodo sustinere, et fundare omnia, discatur. »

CAPUT V.

Picture quas nobis veneranda antiquitas commendat omni honore sunt suscipiendæ.

Nunc vero, ut de sanctorum imaginibus certo con-

(1) Quam proinde merito damnavit Urbanus VIII, P. M. tertio id. augusti 1628.

(2) Græca *Tria Πρόσωπα*, quod æque *tres personas*, ac *tres vultus* reddere possit. Quare ex iis vocibus nihil elicies adversus fidem *Æthiopum*.

(3) His verbis non significatur talis Dei imaginem apud *anthropomorphitas* aut pictam, aut sculptam fuisse, sed tantum mente conceptam.

(4) Sed neque ejusmodi symbola reprobat Ecclesia, modo ne ficto numini tribuantur. Affine est symbolo quo oculus in trigono positus Dei providentiam designat : usitatio eadem figura triquetra, adscripto nomine *tetragrammaton* *¶¶¶¶*.

venientique ordine disseratur, primo dicendum est, omni honore suscipiendas esse eas imagines, quas veneranda antiquitas commendat. Ad eujus explicationem non est necesse multa, præter exempla, afferre. Nam cum picturae in septima synodo sœpiusculi dicantur hoc esse, quod Scripturæ, par est ut de picturis sacris, quas majores nostri statuerunt, approbarunt, et honorarunt, hoc sentiamus, hoc teneamus, quod de eorum scriptis sentimus et tememus. Quemadmodum itaque ob venerandam antiquitatem multum tribuitur et defertur libris, homiliis, et in universum quibuscumque scriptis sanctorum patrum, qui prioribus sæculis ad ædificationem Ecclesiæ dati sunt: sic parem quoque auctoritatem agnoscimus et reveremur in eorumdem temporum picturis et imaginibus, quas iidem patres approbarunt. Digradiamur itaque nonnihil ad contemplandas priorum sæculorum venerandas et illustres imagines, quas paucas tantum allegare possemus, nisi leones aliquot, et eorum filii, seu mavis catuli, (*Joan. patriarcha in vita Damasc., Zonaras, et alii*) terribili rugitu venerandas imagines invasissent, gravissimamque persecutionem excitassent tam adversus eas, quam adversus orthodoxæ Ecclesiæ multitudinem. Nam imagines quidem furibundi exurebant: earum vero cultores, partim tyrannicæ impietatis dentibus miserabiliter dilacerabant, et martyres faciebant, vere tam animo quam nomine leones: partim in diversa suo rugitu fugabant; adeo ut fidelium plerique in subterraneis speluncis sese occulerent: nonnulli etiam, metu exterriti, usque in extremos orbis terminos procurerent. Sed, dum ita insanitur, intendunt illi quidem sacras omnes imagines ad unam usque in perpetuum delere: verum divina providentia non permittit per ullam hæresim ullum fidei catholicæ dogma obscurari. Quin potius, ut ferrum, dum acuitur, novum accipit fulgorem; ita Ecclesia per singulas hæreses novo fulgore illustratur. Quare ad singularem Dei providentiam referendum est, quod in nicena secunda synodo, aliisque contra iconomachos scriptis, tam multa nobis supersint pro sanctis imaginibus patrum fragmenta, quæ procul dubio (sicut libri unde desumpta sunt) intercidissent, nisi ichonomachorum barbaries catholicorum diligentiam contra se excitasset. Nunc vero (quod ad fulgorem Ecclesiæ pertinet) ea non modo reservata sunt: sed plenarii quoque et œcumenici septimi concilii saluberrima auctoritate comprobata. Igitur vetustas nonnullas imagines ob oculos ponamus, ordinem litaniarum Ecclesiæ sequentes: Et primum quidem Christi.

CAPUT VI.

Recensentur exempla Vetustatis de imaginibus Christi.

Refertur actione quarta septimæ synodi, imo ejusdem congregationis compunctione ac lacrymis comprobatur sermo Athanasi alexandrini (*Athanasi. Tom. IV*), quo continetur, christianum hominem Beatty habuisse ex adverso lectuli imaginem Jesu Chri-

sti Domini nostri, quæ integrum Christi proportionem exprimebat, quamque a Nicodemo, qui nocte ad Jesum veniebat, propriis manibus compositam esse asserebat (1). In hac imagine iterum Dominus noster a Judæis conspuitur, colaphis in faciem ceditur, clavis ferreis crucifigitur, aceto et felle potatur, ac tandem lancea latus ejus aperitur. Ex quo emanare cœperunt rivuli aquæ et sanguinis, qui miraculis clarissimi in ampullis vitreis distributi sunt per Asiam, Africam et Europam.

Eadem actione, ex Antipatro, *Bostro* episcopo, et Eusebio Pamphili (*Euseb. lib. VII, cap. 14. Meminit et Theophylactus in caput 9. Matth.*), dicitur mulier, quæ, sanguinis fluore laborans, tacta simbria Salvatoris sanata est, Christo statuam erexisse ex ære fusam, quæ ipsius effigiem repræsentaret: et ex adverso ex eadem materia statuam mulieris genibus provolutæ, palmasque suppliciter tendentis: sub pedibus autem statuæ dominicæ herbam excrescere, quæ omnium morborum curationes exhibet. Hanc Julianus apostata deturbavit, suamque in ejus loco posuit. Quo facto ignis violentus, de cœlo delapsus, statuam illam Juliani, circiter pectus, persecut. Paganî vero id temporis statuam Christi a Juliano dejectam confringebant. At christiani postea ejus fragmenta cum collegissent, in Ecclesia posuerunt, ubi etiam adhuc hodie custoditur, ait Sozomenus (*Lib. V. hist. Eccl., cap. 20, V. Hist. Tripart., cap. 41*).

Chrysostomus in liturgia, quam Erasmus latinam fecit, meminit imaginis Christi, ad quam conversus sacerdos caput inflectit, portans Evangelium, præcedente ministro cum lucerna (2).

Sophronius, episcopus Hierosolymorum, in commentario de sanctis Cyro et Joanne (*Miraculo 306. Tomo III. Concilior., f. 107.*): «Ecce imaginem maximum et mirificam vidimus, repræsentantem in medio quidem picturam Domini nostri Jesu Christi, Christi autem matrem et dominam nostram Deiparam semper virginem Mariam a sinistris, a dextris vero Baptistam Salvatoris nostri præcursorē: præterea prophetarum et apostolorum choros aliquot, et martyrum cœtus, quæ ante imaginem collocati, genibus flexis, et capitibus inclinati, in solum ante Dominiū procidebant. »

Imago Christi Abagaro (ut [*Daniascen. Lib. IV. c. 17. Evagrius, lib. IV, cap. 26*] fertur) a Christo missa (3), ingens edidit miraculum, quod narratur a

(1) At hic sermo magni Athanasii non est, neque narratio ipsa suspicione caret, quanquam romano martyrologio inserta quinto idus novembbris. Lege Baronii ad *dictam diem annotatione ult.*, et in *Annalibus ad an. 787, n. 50.* tum que habent ultimi editores Athanasi (*Lutet. Paris. 1698, tomo III, p. 343*). Non quidquid in conciliis etiam œcumenicis refertur aut continetur ad fidem catholicam pertinere, novit vulgus theologorum. Minor etiam auctoritas Martyrologiorum et Breviariorum, quæ tamen haud temere sollicitanda.

(2) Verum id forte assumptum est recentiore manu adjectum. Obiter observa nullam S. Joanni Chrysostomo liturgiam adscriptam fuisse, nisi post annos ab ejus obitu pene CCC. Qua de re videtis Petrum le Brun, *Explic. des cérémonies de la messe, tom. II, p. 380 et seq.*

(3) Primus hujus imaginis meminit Evagrius scholasticus, qui sæculo VI ad finem vergente scribebat. De ea

Procopio et Evagrio, et ex Evagrio, in quinta actione synodi nicenae contra iconoclastas; ac ab Hadriano papa I, in scripto de imaginibus ad Carolum Magnum (fol. 205.)

Habuerunt haeretici carpocritae (1), et Marcellina, sectæ istius sociæ, quæ Romæ degens; perniciem doctrinæ ipsius Carpocræ evomebat, imagines Jesu et Pauli (Aug. de Haeres., c. 7; Epiphan., Haeresi 27): quamvis gravissime eis abusi sint, collocando cum imaginibus philosophorum, Pythagoræ, Platonis, Aristotelis, et reliquorum: gentium quoque mores et mysteria circa eas perficiendo. Habant autem interistas Jesu imagines, quasdam coloribus depictas, quasdam etiam ex argento et auro, ac reliqua materia: easque tam antiquas, ut dicerent sub Pontio Pilato factas esse, quando cum hominibus versabatur.

Salvatoris in sella sedentis duas imagines ex argento purissimo posuisse Constantimum in ecclesia lateranensi, testis est Damasus papa (In Vita Sylvestri).

Tempore Tertulliani, in sacris calicibus pingebatur Christus ut pastor, ad se vocans peccatores tanquam oves erraticas, ut ipse testatur in libro de Pudicitia (Multi ante medium) (2).

Zacharias papa (Ex libro Pontificali) fecit vestem super altare beati Petri apostoli, ex auro textam, habentem nativitatem Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi.

Nicolaus primus apostolorum principi, polique janniti, obtulit miræ pulchritudinis vestem, aureo intextam opere, decoreque fulgentem, alman annuntiationis habentem historiam: et Hypapanten (Id est, Occursum. Sic Graeci vocant Purificationis Festum): qualiterque ipse unigenitus Filius Dei, templum ingressus, in doctorum medio residebat.

lege Tillemontii commentarios ad Hist. eccles., edit. Bruxell., in-12, t. I, part. III, p. 944, et 1116 et Claudium Fleury, tom. XII, lib. LV, n. 50.

(1) Rectius carpocratæ vel carpocratiani, « dicti a Carpocrate, qui docebat omnem turpem operationem, omnemque ad inventionem peccati. » Augustinus qui et subdit: « Sectæ ipsiusfuisse tradidit quædam Marcellina, quæ colebat imagines Jesu, et Pauli, et Homeri, et Pythagoræ adorando iucensumque ponendo. » Plura habet Epiphanius, p. 108 editionis Petavianæ, et utroque vetustior Ireneus, lib. I adv. haereses, cap. 24 (edit. J. E. Grabe. 1702, pp. 101, 102). « Marcellina, quæ Romanum sub Aniceto venit, cum esset hæc doctrina, multos exterminavit (seduxit) gnosticos se autem vocant. Etiam imagines quasdam quidem depictas, quasdam autem et de reliqua materia fabricatas habent, dicentes formam Christi factam a Pilato, illo in tempore quo fuit Jesus cum hominibus. Et has coronant et proponunt eas cum imaginibus mundi philosophorum, videlicet cum imagine Pythagoræ, et Platonis, et Aristotelis, et reliquo, et reliquam observationem circa eas similiter ut gentes faciunt. »

(2) Verba Tertulliani jam montanæ et catholicos suggeriantis hæc sunt, cap. VII: « Procedant ipsæ picturæ calcicæ vestrorum. » Et cap. X: Si forte patrocinarib[us] pastor quem in calice depingitis, prostitutorem et ipsum christiani sacramenti. Pastorem autem illum Christum fuisse indicant hæc ipso c. 7: « Ovis proprie christianus, et grex Domini Ecclesie populus, et pastor bonus Christus. » Eusebius vero, lib. III de vita Constantini, c. 49: « Vides, ait, in fontibus qui sunt in medio foro (bizantino) boni pastoris imagines, divinorum oraculorum peritis notissimas. »

CAPUT VII.

Imaginum S. Crucis exempla.

Cæterum, sicut Christi Salvatoris, sic et crucis ejus signum atque tropæum semper in Ecclesia celebre fuit. Quod Alexandria, ut habet Ruffinus (Lib. XI, c. 29), unusquisque in postibus, in ingressibus, in fenestris, in parietibus, columnisque depingebat.

Sozomenus addit (Lib. I, c. 8.), Constantini mandato crucis figuram nummis impressam esse (1).

Hieronymus ad Lætam: « Vexilla, inquit, militum, crucis insignia sunt: regum purpuræ, atque ardentes diadematum coronas, patibuli Salvatoris pictura condecorat. »

Crucis signum ex luce fulgore figuratum oranti Constantino apparuit, cum inscriptione IN HOC VINCES (2). Unde ad illius effigiem vexillum suum, quod Romani Labarum appellant, fabricari curavit; qua de re Eusebius in vita Constantini libro I. (cap. 22 et seq. Lact., lib. I. Inst., cap. 41. Hieron., de Viris illustr., cap. 68 [3]).

Apud Minutium Felicem in eo libro, seu dialogo, qui Octavius inscribitur apud veteres (ac proinde falso est in editis libris octavus Arnobii contra gentes) in eo inquam dialogo, catholicis objicitur, quod ad signum crucis habeant pendente[m] hominem (4). « Nam et signa ipsa, et cantabra (5), et vexilla castorum, quid aliud quam inauratae cruces sunt, et ornatae? Tropæa vestra victoria, non tantum simpli-

(1) Supersunt hodie aera, argentea, aurea Constantini numismata, in quibus expressa Christi crux. Lege Baronium ad att. 323, n. 206.

(2) Pressius: Vincit. Ès toutefois visu. Visum Constantino crucem in Gallia multis adstruit Tillemontius, Hist. des empereurs t. IV, in-4^e, p. 652, not. 29 sur Constantin.

(3) De Labaro Constantini fuse docetque Baronius ad an. 312. n. 23 et seqq.

(4) Errat hoc loco Molanus; ethnicos enim verbis istis urget Minutius, ut praecedentia legenti patebit. Minutio consonat Justinus martyr. Apolog. II (edit. Colon. seu Lipsiensis, 1686, p. 90): « Considerate frangue vobiscum res in orbe eunctas, an absque forma ista [orucis nempe] administrare quidquam, aut commercium aliquod habere homines queant. Mære certe quidem non sciendit, nisi tropæum hoc, quod antennæ sive velum vocatur, in navi integrum maneat. Terra absque hoc non aratur. Fossores autem opus non faciunt, neque iidem manuarii artifices, nisi figuram bare habentibus instrumentis... Quin et signa vestra figura hujus vim præferunt et declarant; vexillorum signa dico, aliorumque insignia et tropæorum, per quæ progressus a vobis in publicum quovis locorum sunt, imperii et potestatis indicia in hisce ostendentibus: licet hoc non intelligentes faciat. » Tertullianus, Apologeticus cap. 46. « Victorias adoratis, cum in tropæis crucis intestina sint tropæorum. Omnes illi imaginum suggestus in signis, monilia crucum sunt. Syphara [et. siphara. id est, vestes] vexillorum, et cantabrorum, stolas crucum sunt. Laudo diligenter: noluius incolitas cruces consecrare. » S. Maximus, episc. Taurinensis, Homil. XI, de Crice: « Grande est crucis sacramentum... Cum a nautis sciendit mare, prius arbor [nalus] erigitur, velum distenditur, ut, cruce Domini facta, aquarum fluenta rumpantur. Sed et bonus agricola, cum parat terræ solum vertere, non nisi per signum crucis id facere conatur; dum enim atratio dentale subiecti, affigit aures, stivam inserit, figuram crucis imitatur. Cœlum quoque ipsum hujus signi figura dispositum est. etc.

(5) Cantabra species erant vexillorum, quæ et colorib[us] erant pro signo, et carmine vel nomine aliquo inscripta, hæcum aliud ac jucundum illis cantabant, seu significabant.

cis crucis faciem, verum et affixi hominis imitan-
tur. »

Ejusdem sanctae crucis signum atramento in fron-
tibus Turcorum pictum, eos (quantumvis infideles) a
pestis contagio præservavit, ut est apud Nicephorum
Callistum (*Lib. XVIII, Hist., cap. 20*).

Alciinus (*In libro de divinis Officiis, fol. 58*) dicit
in die Parascevæ, in omnibus ecclesiis præparari
crucem ante altare, et adoratam deosculari pontifi-
cem, deinde presbyteros et diaconos, cæterosque per
ordinem, inde populum.

Chrysostomus (*Homil. 58 in Matth.*) hortatur ut et
in pénitribus, et in parietibus, et in fenestris, et in
fronte quicquid ac mense magnō studio crūcem inserā-
mus.

Domino supplicabam, Beda teste (*Lib. I hist., c. 23*).
Augustinus et socii, more suo crucem pro vexillo fe-
rentes argenteam, et imaginem Domini Salvatoris in
tabula depictam, litaniasque canentes, pro sua simul
et eorum propter quos et ad quos venerant salute
æterna.

Crucifixi imaginem in medio templi poni solere in-
dicavit Lactans adscripta (1) carmina de passione
Domini :

Quisquis ades, mediique subis in limina templi,
Siste parum : insontemque tuo pro crimine passum
Respic me, me cõnde animo, me in pectore serva.

Quo etiam spectat quod concionatus est Ambrosius
(*Serm. 55*), veluti malum in navi, crucem erectam
esse in Ecclesia, qua inter sæculi naufragia servatur
incolumis.

Solet etiam in altari ponit. Unde ejus in altari positi-
te adoratione Probianum a podagra doloribus libe-
ratum esse, refert Sozomenus (*Lib. II, c. 2, in Lib.
Tripartitæ hist., c. 29*).

Constat item ex Tertulliano primos fidetes non so-
lum frontem signaculo crucis trivisse, ut habet in
libro de Corona militis, recensens hoc inter traditio-
nes non scriptas; sed etiam ut in Apologetico refert
christianos dum orarent manibus expansis, utique ad
similitudinem crucifixi, in cœlum suspexisse, ipsom-
que habitum orantis ad supplicium omne paratum
fuisse.

Rursum Chrysostomus (*In homil., Quod Christus
sit Deus, tom. V*) : Crucem ubique celebrari videre lieet
in domibus, in foro. Et post pauca : In murorum pictu-
ris, in corporibus brutis male affectis, in corporibus a
dæmoniis obsessis. Tu igitur, ut habet Cyrillus hieros-
lymitanus (*Gæchesi IV*), manifeste signa te cruce in
fronte, ut dæmones signum regis videntes, trementes
procul fugiant. Huc pertinent et illa Prudentii, in
hymno ante somnum (*Catemerinon. hymno sexto*).

Fac, cum vocante somno
Castum petis cubile,
Frontem locumque cordis
Crucis figura signet (2).
Crux pellit omne crimen, etc.

Sed haec de crucis imagine ex multis pauca suffi-

(1) Sed falso, ut inter criticos hodie convenit.

(2) Alia de signo crucis, veterum testimonia refert Bel-

ciant. Quare, ordine litaniarum, a Christo ad Spir-
itum sanctum transeamus.

CAPUT VIII.

Exempla antiquitatis imaginum Spiritus sancti.

Columbas aureas et argenteas in formam Spiritus
sænti super divinâ lavacra et altaria appensas Seve-
rus hæresiarcha sibi appropriare præstuppsit. Quod cle-
rici et monachi Antiochiae scribunt ad V synodum con-
stantinopolitanam, et inde répetitur in VII synodo
contra iconomachos (*Tom. II concil., fol. 436*).

In ejusmodi columba eucharistiam asservavit Basi-
lius magnus, teste Amphilochio (*In vili S. Basili*).
Meminit ejusdem picturæ semel ac iterum S. Paulinus.
(*In carmin. duodecim. epist.*)

CAPUT IX.

Imagines deipara Virginis.

Trinitati proxima est deipara Virgo Maria, super
omnes angelos exaltata, cuius imaginem a Luca depic-
tam esse, non a Nicephoro aut Simeone Metaphraste
natum, sed ante mille annos hanc imaginem a Luca
effectam esse tradidit Theodorus Lector (1), dum ait
in initio Collectaneorum : *Pulcheræ Eudocia imaginem
matris Christi quam Lucas apostolus pinxerat, Hiero-
solymis misit.*

Habet Pontificale, Gregorium tertium in imagine
sanctæ Dei genitricis diadema auréum et collare au-
reum de gemmis fecisse, et in oratorio sancto, quod
ad præsepe dicitur, fecisse imaginem auream Dei
genitricis amplectentem Salvatorem Dominum no-
strum.

Scribit Germanus, episcopus Constantinopolis (*Tom.
III concil.*), imaginem Virginis matris intemeratae in
Zosopoli Pisidiæ civitate ex pista manu sua unguento-
rum scaturiginem effundere.

Narrat Theodorus Æliotes (*Action. V, synod.* VII,
incluso euidam dixisse dæmonem : *Imaginem istam,
si noles me tecum luctari, cave amplius adores.* Habuit
autem imago figuram dominæ nostræ deiparæ virginis
Mariæ gestantis Jesum Christum.

Gregorius (secundus vel tertius [2]) Germano :
Iarminus lib. controversia generali, lib. II, c. 29, nempe
S. Cypriani, S. Corneli papæ apud Euseb. VI, 53, Origenis,
SS. Athanasii, Nissemi, Basili, Ambrosii, Hieronymi, Au-
gustini, Epiphani, Ephremi, Martini, etc.

(1) Cum Evagrio aliquis editus a Valesio Lutetia Paris.
1673. Locùs isthie pagina 551. Verum an ille, saeculo VI
scribens, rei ante 90 annos gestæ idoneus testis habendus
sit, alii viderint. Eamdem imaginem Venetus magistratus
dudum post a patriarcha CPolitano vi abstulit. Superstitionis
aliquid in illius cultum suo tempore irreppisse testis est
Innocentius III, lib. IX, epist. CCXL : « Licet nos, ait pontifex,
opinionem illam, qua quidam Græci existimant quod
spiritus beatæ Virginis in predicta imagine requiescat
(proprietate quod ipsam forte plus debito venerantur) tan-
quam superstitionis minime approbemus. » Haud dubium
quoniam manaverit ab ethniciis hæc opinio, quoniam libro singu-
lari confutavit Philonous apud Photium cod. 213. De ead-
em aguat Eusebius *Preparat. Evangelice*, lib. VIII, c. 6,
Chrysostomus *Homilia XX*, in 1 ad Corinth., Augustinus
de civitate dei, VIII, 23, 24; X, 10, et alibi, Germanus,
patriarcha CPolitanus, *Actione IV, septimæ synodi*. Notum est
inter ritus sinenses, quos tolerari noluit Clemens XI, et
hunc fuisse, quod majorum seofun imaginibus adscribe-
rent : *Hæc sedes anime N.*

(2) Omnino secundus. Hanc ejus epistolam recitat Baro-
nius ad an. 726, nn. 15-20

Sancta omniēn dominæ castæ Dei matris imago, cuius faciem divites populi adorant, sine dubio magna retribuit.

CAPUT X.

Imagines angelorum ex vetustate observatæ.

Sed post deiparam dicamus de angelis. Martyrium Procopii habet (*fol. 113, action. IV, septima synodi et in metaphraste*) in summitate alarum Michaelis et Gabrielis scriptum fuisse : Michael et Gabriel.

Joannes vero Gabalon episcopus, in vitam et politiam Severi hæresiarchæ (*Action. V, fol. 133*) : *Neque etiam sanctorum, ait, angelorum honorem illæsum esse scivit. Frequenter enim sermonem in gradibus stans hac de re habebat, populumque sœpe persuadere conabatur, etiam in ipso templo sanctissimi Michaelis non decere angelos purpureas vestes, sed albas, non ignorans sanctis po estatibus non esse curæ quo vestitu utantur.*

Huc adde illud Chrysostomi (*Ex orat. quod Veter. et Nov. Testam. unus sit legislator*) : *Ego ex cera fusilem picturam pietate plenam amavi. Vidi enim angelum, in imagine barbarorum nubes pro pulsantem; vidi barbarorum cohortes conculatas et Davidem vere dicentem (Psal. LXXII, 20) : Domine, in civitate tua imaginem eorum ad nihilum rediges. Quæ verba cum Niceæ in septima synodo recitarentur, dixit (Init. quart. act.)*

Joannes locum tenens orientalium dioecesum : *Quis autem est iste angelus, nisi de quo scriptum est (IV Reg. XIX, 35; Isaiae, XXXVII, 36) : Quia angelus Domini centum octoginta quinque millia Assyriorum in una nocte percussit, qui ante Jerusalem castra metati fuerant.*

Constantinus Magnus, uti Damasus testatur, in basilica constantiniana (quæ hodie lateranensis dicitur) posuit cum aliis imaginibus angelos quatuor ex argento quinis pedibus, qui appendebant singuli libras CV, cum gemmis alabandenis (4).

In lege autem quis nescit Deum ipsum jussisse (*Exod. XXV, 18, 22*) sanctorum angelorum imagines et fieri, et in ipso templi sacrario asservari ? *Duos, inquit, Cherubim aureos et productiles facies ex utraque parte oraculū... respiciantque se mutuo versis vultibus in propitiatorium..... ac de medio duorum Cherubim qui erunt super arcam testimonii, cuncta mandabo per te filiis Israel. Sed et Salomon postea fecit in oraculo duos cherubim de lignis olivarum... posuitque cherubim in medio templi interioris... texitque eos auro (III Reg. VI, 23, 28).*

CAPUT XI.

Veteres picturæ Joannis Baptiste.

Angelis subjungendus est Joannes, præcursor Domini, qui agnum Dei tollentem peccata nostra dito monstravit. Quod et vetustas in suis picturis expressit. Epiphanius, in septima synodo (*In fine actionis VI*) refert delicatis et mollibus vestimentis induito, ostendi solere imaginem Joannis, pilis camelorum induti, edentis sylvestre mel, et dito monstrantis Christum, qui suffert peccata mundi.

(1) Dictis, opinor, ab Alabanda, seu Alabandis, urbe Cariæ, haud procul a Maeandro flumine

Constantinus Augustus, teste Damaso (*in Sylvestro*) fontem sanctum construxit, in quo et baptizatus est (1): in labio autem fontis agnum ex auro purissimo fundentem aquam, appendentem libras triginta : ad dextram agni, salvatorem ex argento purissimo : in laeva agni, B. Joannem Baptistam ex argento, adscripto hoc titulo : *Ecce agnus Dei : Ecce qui tollit peccata mundi* : gravem libras centum.

Canon octogesimus secundus synodi in Trullo : *Inter nonnullas venerabilium imaginum picturas, agnus, et dito præcursoris monstratur, depingitur.*

Tharasius in confessione fidei suæ (*Actione III Synodi VII*) : *Sextæ synodi omnia, tum recte et divine decreta edita, traditosque canones, recipio : præcipue tamen, in quo assignatur quibusdam in picturis agnum, dito præcursoris demonstratum, feliciter effigiari.*

Hadrianus papa Tharasio (*Actione II ejusd. synodi*) : *Invenimus in synodica vestra epistola etiam clare expressum, quod in sextæ synodi divine et legaliter prædicatis canonibus recipitur pictura illa veneranda, in qua agnus, dito præcursoris demonstratus, graphicè est insculptus, qui verum nobis agnum, nempe Christum Deum, indicat.*

CAPUT XII.

Antiquæ picturæ patriarcharum et prophetarum.

Depinxerunt et majores nostri sanctos patriarchas, et prophetas. Adam et Eva tempore Augustini (*Lib. V contra Julianum, cap. 2*) pingebantur. Julianus enim objicit ei, quod a pictoribus didicerit Adam et Evans pudenda contexisse ficalneorum tegmine foliorum.

Hadrianus papa in I actione septimæ synodi, aut potius B. Stephanus, Bostrorum episcopus, ab eo ci-tatus (*Actione IV Synodi VII*) : *Nos vero in memoria sanctorum, imagines facimus. Quorum aīs ? Abraham, Mosis, Eliæ, Isaiae, Zachariæ, reliquorumque prophetarum, apostolorum et sanctorum martyrum.*

Testatur Augustinus (*Lib. XXII contra Faustum, cap. 73*) tot locis pictam fuisse immolationem Isaac, ut oculos dissimulantes feriret. *Ubi, inquit Nicolaus Sanderus, aliquanto plus tribuit imaginibus, quam litteris : eo quod litteræ nonnisi doctorum oculos eis legendis deditos feriant, cum imagines interim tam ruidum, quam doctorum, oculos, etiam dissimulantes, feriant, hoc est, quasi vi quadam excident occurrentem ad rei considerationem, etiamsi alioqui non magni eam estimaret.* De hac imagine dicit quoque Gregorius, Nissæ episcopus (*In oratione de Deitate Filii et Spiritus*) : *Vidi sæpius inscriptionis imaginem, et sine lacrymis transire non potui, cum tam efficaciter pictura ob oculos poneret historiam. Laudat vero Cyrus alexandrinus (*In epist. ad Acacium, episcopum, eadem actione IV Synodi VII*) eamdem historiam per partes pulcherrime depictam, sic ut non fuerit aliud*

(1) Utrum Romæ a S. Silvestro papa, an Nicomedæ at Eusebio, loci episcopo ariano, baptizatus sit Constantinus, lis est inter eruditos, de qua consuli possunt Baronius, Schelstratius, Tillemontius *Hist. des empereurs*, t. IV, in 4°. p. 639, not. 63, sur *Constantin*, alii.

atque alias Abraham : sed pictura sœpe visa, pictoris artificio, eamdem repræsentaverit facti rationem.

Præterea sanctus Paulinus episcopus (*Sub initium Natalis decimi*) meminit imaginum SS. Job vulneribus tentati, et Tobie lumine orbati, ex unâ parte : ex altera vero, imaginis inclytæ Judith,

Qua simul et regina potens depingitur Esther.

Eusebius dicit (*In vita Constantini, lib. III, cap. 48*) videri Constantinopoli, apud fontes in medio fori, Danielem cum leonibus ex ære incisum, aurique laminis splendescensem.

CAPUT XIII.

Exempla antiquitatis de apostolorum picturis.

Nec minus celebres fuerunt apud veteres apostolorum picturæ. Damasus scribit (*In Sylvestro*) Constantinum posuisse in basilica constantiniana, cum salvatore sedente in sella, duodecim apostolos, quorum singuli quinque pedes longi, gravesque libras nonaginta, cum corona ex argento purissimo. Idem, Eusebio referente (*Lib. IV Vitæ Constantini, cap. 60*), in urbe eius (*Constantinopoli*) cognomine, apostolorum templum, sive martyrium, ædificavit : ei in eo conditorum suum, quod utrumque seni cladebant apostoli, ut defunctus quoque precationum, quæ ibidem essent ad apostolorum gloriam offerendæ, particeps efficeretur.

Gregorius secundus (*Pontificale, tomo III Conciliorum*) oratorium in patriarchio, in nomine beati Petri apostoli, diversis ornatum metallis, a novo fecit : et circumquaque altaris parietes deargentavit, ac depinxit duodecim apostolos, quorum pondus erat librarum centum octoginta.

De Sergio Primo scribit platina, quod statuas apostolorum vetustate exoletas renovaverit.

Beda in libro de Locis sanctis (*Cap. 5*) meminit etiam lintei, cui inerat pictura vetustissima duodecim apostolorum et ipsius Domini.

Paulinus, inter picturas basilicæ ad Dominedium, ponit (*Epigram. X, epist. 12*) quod crux Christi fuerit cineta corona apostolorum.

Petrus et Paulus, apostolorum principes, sæpius apparuerunt in ea specie, qua pingi solent : ut patet ex Constantino, in edicto (*Tomo I Conciliorum*) donationis suæ (1), et Ambrosio, de inventione Gervasii et Protasii.

Germanus patriarcha, in septima synodo, actione quarta : *In septimo, ait, Historiæ ecclesiastice libro, (cap. 14) scripsit Eusebius, se apostolorum Petri et Pauli, item ipsius Domini nostri Jesu Christi, ex coloribus depictas imagines vidisse. Afferit autem ea specie, qua putantur fuisse.*

Augustinus (*Lib. I de Consensu evangelistar., cap. 10*) dicit Petrum et Paulum pluribus locis simul cum Christo pictos esse ; quia meriti Petri et Pauli, etiam

properter eumdem passionis diem, celebrius et solemniter Roma commendat.

Platina scribit (ex pontificali, ut opinor Hadrianum primum altare sancti Petri pallio exornasse, in quo depicta historia inerat, quemadmodum angelus B. Petrus e vinculis liberavit (*Actor. XII, 4—10*).

Damascenus vero (*In tertio contra imaginum oppugnatores*) dicit : Joanni (Chrysostomo) fuisse in imagine effigiem, quæ ipsum Paulum apostolum spirantem (*Actor. IX, 1*) exprimebat. Metaphrastes addit (*Tom. I Surii, p. 653*), quod Pauli imago perpetuo stabat ante Joannem, et quod eam soleat perpetuo intueri.

Gregorius vero sic scribit Secundino, servo Dei inclusu (*Libro VII, epist. 53*) : « Direximus tibi surtarias (1) duas, imaginem Dei salvatoris, et sanctæ Dei genitricis Mariæ, beatorumque apostolorum Petri et Pauli continentis, et unam crucem : Clavem etiam, pro benedictione, a sanctissimo corpore Petri apostolorum principis, ut per ipsum a maligno sis defensus, per cuius signum munitum te esse credis. »

Gregorius tertius dedit, ad sanctum Petrum, imaginem, auream in gemmis, sancti Andreæ apostoli (*Pontificale*).

Hadrianus primus fecit imaginem Mariæ, et a dextris ejus Andreæ : a sinistris vero, evangelistæ (2).

CAPUT XIV.

Martyrum vetustæ aliquot imagines commendantur.

Hactenus de apostolis, nunc de Christi martyribus dicamus. Sancti Stephani, primi martyris, imaginis, divinitus allatae, pulcherrime meminit Evodius (Uzalensis episcopus, qui claruit tempore Augustini) libro secundo de miraculis sancti Stephani (*Tomo X Augustini [Editionis Lovaniensium] in appendice*). « Cum enim immensæ magnitudinis draco, in die nundinarum, Uzali e nubibus propenderet (3), relicta omni

(1) *Scutaria duo legi vult Cangius Glossarii, t. vi, p. 906, edit. 1756, idemque esse, ac Scuta in quibus imagines pingi solent. Malim ego : Sitarcias duas, tum quod ita levior fiat in vocibus mutatio, tum maxime quod sequatur vox Continentes ; nec enim appicias imagines scuta propriæ continent. Sunt autem Sitarciae peræ, seu sportellæ quædam, recondentes praesertim alimentis. Lege Isidorum etymol. lib. XX, c. 9, et I Reg. IX, 7.*

(2) Vide locum Hieronymi in cap. 4. *Jonæ, infra allegendum, lib. II. c. 45.*

(3) Né cui id fabulosum videatur, volucrum seu pennatorum anguum meminere Moses, *Deut. VIII, 15, Isaia XIV, 29, et XXX, 6*. Herodotus, lib. I, c. 75, 76, et III, 197, 198. Tullius, lib. I de natura Deor. n. 36. Fl. Josephus Antiq. VII, 5. Lucano Pharsal. VI, sub. fin. memorator Arabum volucrum serpens. » Idem lib. IX, post med.

Vos quoque, qui cunctis, innoxia numina, terris Serpitis, aurato nitidi fulgore dracones, Pestiferos ardens facit Africa ; duciis altum Aera cum pennis, armentaque tota securi, Rumpitis ingentes amplexi verbere tauros : Nec tutus spatio est elephas ; datis omnia leto.

Solinus, cap. 32. « Arabæ paludes pennatorum anguum mittunt examina, quorum tam citum virus est, ut morsum ante mors, quam dolor insequatur. » Ammianus Marcellinus, lib. XXII. « Occurrunt [in Ægypto] ibides pennatis agminibus anguum, qui ex Arabæ emergunt paludibus, etc. » Hieronymus in cap. 13 *Isaiæ hebreæ voce בְּנֵי־אִי* potissimum designari « Dracones magnos, qui cornuti sunt,

(1) Sed hæc donatio pro commentitia habetur ab omnibus, præcente doctissimo Baronio.

terrena negotiatione, erat magnus multitudinis concurrus ad gremium Ecclesiae matris. Ad ipsam amici Dei sacratam memoriam in facie prostrata jacebat diversa aetas, dispar quoque sexus: donec, Stephani prece fusa, clementia Dei draconem illum subtraheret. Sequenti die negotiator nuncquam cognitus, aut verius angelus, Sennodo, uzalensis ecclesiae subdiacono, attulit velum variis pictum coloribus, in quo inerat pictura hæc: In dextra veli parte, ipse sanctus Stephanus videbatur astare, et gloriabantur crucem propriis repositam humeris bâjulare: crucis cuspide portam civitatis videbatur pulsare, ex qua profugiens draco têrribilis cernebatur exire, amico Dei velut adventante. Verum ille serpens noxius, nec in fugâ quidem ipsa tutus, sub triumphali pede martyris Christi contritus aspiciebatur et pressus. Talis itaque pictura veli a subdiacono suspensa est ante memoriaem tanti patroni: et omnis aetas omnisque sexus intueri coepit, et mirari tanquam grande spectaculo, quo scilicet auctore, quoque liberatore, draco illi extinctus est, hostisque devictus. Nam revera Dei fuit ad homines quedam allocutio, in velo tacite dicentis: O miseri mortales! quale besterna die draconis evaseritis incendium, vel cuius pro vobis advocates fuerit acceptum suffragium, istius veli figuratio intelligite, atque gaudete. Ecce draconem de vestra civitate cernitis fugatum et expulsum. Ecce conterentem caput ejus primum martyrem meum. Ecce crucis trophyum, per quod vicistis inimicum.

Gregorius Nyssenus, laudes Theodori martyris explicans, optime declarat (*Sub initium [orationis]*) quomodo tempa passim ornari solent apud Grecos, per fabros, lâtomos, et pictores: et de Theodoro subjungit: Induxit etiam pictor flores artis in imagine depictos, fortia facta martyris, repugnantias, cruciatas, efferatas et immanes tyrannorum formas, impetus violentos, flammeam illam fornacem, beatissimam consummationem athletæ, certaminum præsidis Christi humanae fornæ effigiem. Omnia tanquam in libro quadam, qui linguarum interpretationes contineat, coloribus artificiose depingens, certamina atque labores martyris nobis expressit: ac, tanquam pratum amoenum et floridum, templum exornavit. Solet enim etiam pictura facens in pariete loqui, maximeque prodesse: lapîsorum item cinnctor, per opus quod in pavimento pedibus ealeatur, idem efficit.

Fuit et Theodorus, archimandrita Sicciorum, de quo Georgius ejus discipulus refert (*Die 22 aprilis*),

et volantes. » Meminat Augustinus in Psal. CXLVIII. draconum qui « feruntur in aera. » Supra opidum Badonviller in Vosago monte non semel volavit ingens anguis pennatus, toti civitatib[us] conspicuus, anno 1745 [Vide Mercurium Francicum ad mens. decembr. ejus anni. J. Plura qui vollet, adeat e recentioribus Cardanum de varietate rer. lib. VII. c. 29; Scaligerum Exercit. 182. in cardanum, Petrum Belonium, accuratum imprimis scriptorem, lib. de Serpentibus, Aldrovandum de Serpentibus et Dracon, c. 6, pp. 416. et seqq., Vincentum le Blanc Peregrin. c. 29., Bochartum Hierozoici, lib. III. c. 14: et comparet frusta esse incredulum illum de Maillet, qui et Telliamo (script. de l'Egypte. lett. 9), cum videri sibi ait ejusmodi angues, in Ægypto, a nemine unquam conspectos fuisse.

quod sanatus sit per miraculis illustres sanctos Cosmam et Damianum, qui tales se illi obtulerunt, quales pictura exprimebat. Cui simile est, quod actione IV. Nicenæ (*Fot. 408, tomo. III concilior.*) legit Theodosius ex libro miraculorum Cosmæ et Damiani, ex uxore Constantini laodicensis, quæ vidit tremendos et magnos medicos Cosmam et Damianum, ea qua pinguntur figura, lecto suo assistentes: ac rursus, de alia muliere, quæ tornibus agitata, omnibus ædium suarum parietibus imagines Cosmæ et Damiani depinxit: et iterum, de viro admodum mansuetó, qui fistula in junctura coxae laboraverat quindecim annis. Hic, in portico templi sanctorum Cosmæ et Damiani, videns imaginem Servatoris nostri, cui appicta erat Deipara, beatique Cosmas et Damianus, et quidam ex magnatibus qui tabulam susperderat, amare illa-érymans, rogat sanctos ut voti fiat compos. Digressus autem dominum, vidit noctu sanctos Dei viros ad se venientes, in medio autem Virginem matrem dicentem ad illos: *En hic est, suppetas illi quamprimum ferite.*

Item ex miraculis martyris Anastasii (*Ibid. fol. 96*): *Arete mulier, èminus conspicata, in sancti Anastasi templo, sancti imaginem, cum lacrymis coepit exclamare: Hic est qui in somno vere a me visus, instruxit me de multis quæ me habent. Deinde se ipsa in solum prosternens, sanctumque orationibus flebilibus martyrem placans, sana firmaque surrexit, quæ paulo ante alienis pedibus incedebat, extremaque patiebatur.*

Beatus Nilus in epistola ad Heliodorum Silentiarum (*Ibid. fol. 100*) refert, ad honorem Platonis, patrii sui martyris, quod Galata quidam senex, et filius ejus captivi, per præcognitam imaginem martyris, ipsum adeo martyrem præsentem cognoverint, cum liberarentur.

Eodem modo Georgius, sicut pietus cernebatur, apparuit Elpidiæ, adolescens valde formosus, splendidis vestimentis ornatus, aureaque fulgens coma, prout in Theodori historia (22 aprilis) discipulus ejus, Georgius presbyter, scriptum reliquit.

Magnus vero Basilius, in oratione de Barlaam (*sot. III tomi III Concilior.*, et *Basilius. Homilia XXVIII*): *O clari, ait, athleticorum recte factorum pictores, exsurgite! Obscurius a me corona dignum virum descriptum, coloribus artis vestræ, lucidum et splendentem facite. In ostendendis præclaris facinoribus martyris victrix abeat pictura! Gaudeo in hoc certaminis genere me vobis esse inferiorem. Videam manus exactissimum opus, quo certamen pingitur! Videam clariorem pictum in vestra imagine pugilem! Lugean demones, claris martyris facinoribus per nos ostensis attoniti! Inscrubatur etiam tabula, qui certaminibus præsidet Christus, cui gloria in sæcula sæculorum.*

Apud Damascenum (*Lib. III de Imaginibus*) dicit Helladius, Basilius successor et discipulus, Basilius fixius se obtulisse perspiciendæ imagini Domini nostri, et Mercurii martyris.

Cassiani vero et Hyppolyti depicta martyria, et pulchre et libenter in suam poesim retulit Aurelius

Prudentius (*Peri Stephanon hymnis IX, XI*). Nec mirum; simile enim gaudet similis; quamobrem picturis delectatus est poeta, cum picturam poesia esse tacentem dixerint Graeci; quemadmodum scribit Gregorius junior romano patriarchae (*In VII synodo, actione IV*).

CAPUT XV confessorum picturis.

Propter tantam picturæ et poesis affinitatem, ob quām hæc quidem a Simonide (1) dicta est pictura loquens, illa vero poesis tacens; sanctus ille Paulinus, Nolanus episcopus, non fuit contentus sua sacra poesi: sed præterea sacræ imaginibus multum est delectatus. Unde cum Severus novam ecclesiam imagine sancti Martini (ut ad confessores transeamus) aliisque picturis exornasset, peteretque de iis per suum Victorem versus quosdam a Paulino (*Epist. XII*), libenter eos transmisit: imo, urgente Victore, misit præterea picturas et versus, quibus ipse duas basilicas exornarat, Nolanam videlicet suam, et Fundanam.

Theodorus, Myrorum episcopus, refert (*Tom. III Concil. fol. 100*) diacono suo apparuisse Nicolaum facie rubicunda, capite cano, eodem plane modo, quo imago ejus circumfertur passim expressa.

Discipuli Epiphanii ædificaverunt templum, quod ejus nomine appellaverunt; in quo, cum multis aliis picturis, illius quoque imaginem collocarunt; ut habet actio sexta nicena (*Tom. III*), et Joannes Damascenus (*Damasc. lib. de Imag.*).

Chrysostomus in Encomio magni Meletii (*Chrysost. apud Metaphrasten, et VII. synodum*): *In annulis, in poculis, in phialis, in thalami parietibus, et ubique, sanctam illam (Meletii) imaginem multi pinxerunt, ut non tantum sanctam illam appellationem audirent; sed et ubique corporis formam insipientes, duplēm haberent peregrinationis consolationem.*

Quod autem ad annulum attinet, hoc propter antiquitatem interjicio (quamvis παρέπεμψ) quod B. Augustinus Victorino episcopo epistolam (*Epist. 45, in fine secundi Tomi*) miserit signatam Annulo, qui exprimebat faciem hominis attendentis in latus.

Sabbatius Constantinus, cum vocem amisisset magni patris Gregorii theologi statuam continenter accedens, loquendi facultatem recipit; scribit Zonaras (*In vita Michaelis Balbi*).

Theodoretus, episcopus Cyri, in vita Simeonis (*In Historia sancta cap. 26, ante med., et actione IV, synodi septimæ*) adhuc viventis: *Aiunt, inquit, Simeonem in Roma, maxima scilicet illa, tam fuisse fama nobilem, ut in omnibus etiam officinarum vestibus, exiguae ejus imagines collocarent, custodiam quandam, et securitatem rebus suis illinc promittentes.*

Rursus, Theodosii Abbæ adhuc viventis imago illustri miraculo Apameæ claruit, quod refertur in quinta actione septimæ synodi.

Tempore præterea Petri archidiaconi, Saturninus

(1) Celeberrimo poeta Graecæ, Pausanias æquali et amissus. Obiit syracus anno ante Christum 460, atâlis 89. Subversum est carminum fragmenta aliquot, a Fulvio ursino edita.

monachus, dextra laevaque beati Gregorii, effigies sanctorum apostolorum, quemadmodum videntur, depinxit; ut scribit Joannes diaconus (*Libro quarto viiæ S. Gregorii, cap. 85*).

CAPUT XVI.

De artificiosissima pictura Euphemiae.

Sed descendamus ad virgines. Gregorius tertius (*Pontificalis liber, tomo II Conciliorum*) sicuti in Ecclesia beati Petri apostoli ab uno latere posuit effigies Salvatoris et apostolorum, ita ab alio latere expressit effigies Dei Génitricis, et sanctorum virginum.

Asterius vero, Amasiae episcopus, contemplatus imaginem passionis Euphemiae martyris, hisce encomiis usus est (*In VII synodo, Actione VI, fol. 164*): *Pictor quoque secundum viræ per artem prius est, qui omnem historiam in sindone pinxit. Habet se autem ad hunc modum suavitas artis: In alto throno Judex sedet, amare et horribiliter in Virginem videns (irascitur enim etiam in ipsis inanimatis rebus, cum vult, Ars): Satellites vero imperii, et multi milites, [et] commentarienses, tabulas et stylos manibus gestantes, adstant, quorum unus, manum a cera auferens, diligenter ad condemnatae aspicit, quæstus jubeat clarus Virginem loqui, ne in scribendo a se error committatur. Stat autem Virgo in pulla tunica, et pallio philosophiam significante, ut pictori visum fuit: vultu vero satis urbanico, meo autem judicio, animo virtutibus omnibus egregie splendente. Ducunt autem eam ad principem milites duo, quorum alter horsum, alter illorumsum Virginem trahunt: vultus autem Virginis pudore et constantia mixtus est; annuit enim in terram, veluti virorum erubescat aspectum. Stat autem imperterrita, nihil omnino faciens miserum certamen. Quemadmodum autem aliquando altos pictores contemplatis sum in pictura mulierculæ Colchidos (Medæ), quomodo sit affecta in jugulatione prolixi, dum gladium illis intentat (misericordia enim et furore vultum habet divisum; quia alter oculorum iram exhibet, alter vero maternum affectionem, horrens, et parenti similitus). Ita quoque hic mihi contigit; nam admirationem meam ab illa cogitatione ad hanc picturam transtulit. Valde autem miror pictorem, qui affectus naturæ pugnantes, pudorem scilicet et virilitatem, commiserit. Imitatione autem artis procedente ad historiam, ecce utsunt duo vulgates homines in tuniculis nudæ, quorum alter caput Virginis arripiens, et in eum flectens, ad pœnam alterum commode exhibere videtur: illæ vero adstans dentes Virginis excutit. Instrumenta autem pœnae, malleus et terebra sunt. Hie lacrymas amplius continere nequeo, dolorque sermonem afferunt. Nam ita manifeste et evidenter sanguinis guttas pictor decoloravit, ut juraveris a labi efflueret: et cum fletur discedere cogaris. Dehinc carcer: et iterum, in pullis vestibus, decenter Virgo ad celum manus elevans, Deum in malis auxiliatorens invocat. Hac vero sic precante, appareat a capite signum illud, quod consuetudo est Christians adorare et depingere; symbolum dilectæ arbitror passionis, quæ illa suscepit. Statim autem pictor alibi igne huic illucque se spar-*

gentem rubro colore depinxit, et hic quoque nova arte flammarum faciens corpoream. Stat autem ipsa in illo media, manus ad cælum complicans: dolorem autem nullum vultu præfert, sed magis gaudenti similis est, quod ad vitam incorpoream et beatam iter faciat. Huc usque pictor manum suam extendit, et ego Orationem. Tempus autem est, ut et tu picturam perficias, ne nimium extra narrationem veniamus. Hactenus Asterius.

Cui etiam subjiciendum est, quod Constantinus, Tius episcopus, refert, dum inventionem reliquiarum Euphemiae narrat (*Apud Metaphrasten et Surium, [die 11 Julii]*): ipsius videlicet sacram imaginem ubique habere chartam in manu, eo quod decretum chalcedonensis synodi, dum adversarii quidam reliquiis Euphemiae admovere vellent, ut ab ea dijudicaretur, ipsa, magno miraculo, mortuam manum extendit: et receptam chartam, in fidei corroborationem, ministris rectæ fidei reddidit.

CAPUT XVII.

Inter antiquas picturas, eas potissimum observandas esse, quæ nos ad peccatorum detestationem ipso visu movent.

Hoc insuper ex veneranda antiquitate adjicio, tunc temporis frequentes fuisse eas imagines, quæ sui inspectione nostras affectiones a peccatis abstrahunt: imo Ecclesiam solere eas indicare laborantibus avaritia, turpi amore, fastu, aut alia peccati specie, ut ex earum jugi contemplatione se a peccatis suis abstraherent. Quod et nunc faciendum est, dicente parochorum catechismo: *Sanctorum quoque imagines in templis demonstrabit (parochus) ut et colantur: et exemplo moniti, ad eorum vitam et mores nos ipsos conformemus.* Sunt enim picturæ vivæ scripturæ, quomodo Græci nominant: et non tantum laicorum et idiotarum libri, sed doctissimorum quoque et sanctissimorum viorum, qui earum inspectionem fatentur (*Beda, de Templo Salomon., cap. 18*) sibi magnam utilitatem, imo et lacrymas peperisse. Hac sane de causa sancta Ecclesia solet antiquitus sanctorum hujusmodi imaginum inspectionem eis commendare, qui aut in peccata quædam inciderant, aut ab eis impugnabantur.

Quod pulchre habet septima synodus sub finem sextæ actionis his fere verbis: *Sancta et Dei catholica Ecclesia ad pœnitentiam, et cognitionem observationis mandatorum Dei, omnes nostros sensus trahit: et ad gloriam Dei agnoscendam studet nos deducere; non modo per auditum, sed et per visum, morum correctionem moliri cupiens. Quare, cum ex avaritia et habendi studio aliquis rapitur, Matthæum ex Telone apostolum (Matth. IX, 9) illi indicat, qui relictæ avaritiæ insania Christum secutus est. Eodem modo Zachæum (Luc. XIX, 2-8) ascendentem in sycomorum arborem, et Christum desiderantem videre, et comparantem sese ut dimidiatem bonorum suorum det pauperibus, et (si quem defraudavit) ut redat illi quadruplum. Ita imaginum picturum jugis contemplatio continuo memoriam exercet, ne iterum recurratur ad proprium vomitum. Si quis autem amore meretricio detinetur, casti Joseph (Genes. XXXIX,*

6-15) imaginem proponit, qui adulterium execratur, et temperantia vicit. Atque hoc ipsum factum, in imagine repræsentatum, amatores hujus virtutis multum confirmat. Rursus alibi beatam Susannam (Dan. XIII [toto capite]) continentia exornatam exhibet, extensis manibus auxilium ex alto invocantem: Danielenque præsidentem judicem, eruentem eam e manibus impiorum seniorum. Ipsa autem pictura ad recordationem temperantis et continentis vitæ facit. Luxurioso quoque, molibusque vestimentis induito, et non eroganti in pauperes quæ posset ab istis pretiosis vestibus sumere, et a sua delicata vita, exhibet Joannem pilis camelorum indutum (Math. III, 4; Marci I, 6) eum, qui suffert peccata mundi indicantem. His adjungit Basiliū magnum, et cum eo solitariorum, jejunantiumque, corporibus in terram stratis, multitudinem. Sed satis sit horum paucorum mentionem fecisse: reliqua auditoribus investiganda relinquo.

CAPUT XVIII.

Eas imagines amplectendas esse quæ solidæ innituntur historiæ.

Consequenter dicendum est, eas quoque picturas et imagines quæ solidis historiis innituntur, reverenter ab omnibus agnoscendas esse. Quod multa probatione non eget. Siquidem, ut Basilius magnus habet (*Sermone in 40 martyres, in VII synodo, actione V, et homil. 20*): *Ea quæ historia oratione exprimit, hæc tacens pictura per imitationem ostendit.* Quare sicut sanctorum omnium martyrum agones, et vitas patrum solide scriptas, omni devotione Ecclesia veneratur: sic, pari pietate, eadem ipsa picturis expressa omni veneratione suscipit.

Inter quæ primo loco recensentur historiæ sacrae Scripturæ, tam Novi quam Veteris Testamenti, quas etiam vetustas accuratissime depinxit. Scribit enim B. Nilus ad Olympiodorum proconsulem: « Novi et Veteris Testimenti historiis hinc inde parietes templi repleri, doctissimi pictoris opera, velim; quo scilicet hi, qui litteras non norunt, neque sacram Scripturam legere queunt, contemplatione picturæ in memoriam reducant, quinam germane vero illi Deo per fortia facta servierunt. » Quibus verbis Niceæ in quarta actione lectis, subjecerunt vicarii Adriani papæ: « Tale etiam, qui nunc in Deo quiescit Johannes, olim fecit. Nam cum templum Romæ Salvatoris extrueret, in utroque pariete templi historiam Veteris et Novi Testamenti inscripsit: hinc quidem Adam excentem paradisum, illinc vero latronem paradisum ingredientem, et reliqua. »

Paulinus quoque, in natali nono sancti Felicis, ita canit:

Nunc volo picturas fucatis agmine longo
Porticibus videoas, paulumque supina fatigis
Colla, reclinato dum perlegis omnia vultu;
Omnia namque tenet serie pictura fideli,
Quæ senior scripsit per quinque volumina Moses:
Quæ gessit, Domini signatus nomine, Jesus.

(Josue.)

Et rursus, natali decimo:

. Sanctasque feramur in aulas . . .
Miremurque sacras, veterum monumenta, figuræ:
Et tribus in spatiis duo testamenta legamus (1).

Ad hujusmodi picturas pertinet, quod Salvator noster pingatur manu tenens orbem terrarum, superposito crucis signo. Ipsi enim competit quod Isaías ait (*Isai. XL, 12*) : *Quis mensus est pugillo aquas, et cœlos palmo ponderavit? Quis appendit tribus digitis molem terræ?* Et illud Pauli (*Coloss. I, 19, 20*) : *Per eum complacuit reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis ejus, sive quæ in terris, sive quæ in cœlis.* Et alibi (*I Tim. II, 3, 6*) : *Salvator noster omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire. Unus enim Deus, unus mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus, qui dedit redemptionem semet ipsum pro omnibus.*

Huc pertinet Deiparae Virginis et dominæ nostræ pictura, qua exprimitur Diabolum habens sub pedibus (2). Qua significatur beatissimam Virginem maxima gloria Diabolum viciisse. Omnem enim vitam suam, speciali Dei privilegio, duxit immunem ab omni peccato, non modo mortali, sed etiam veniali; id quod Ecclesiam sentire declarat sacrosancta synodus tridentina (*Sessione VI, can. 23*).

Angelos præterea in columnis altarium libenter statuit Ecclesia, ad significantum quod tremendis illis missæ sacrificiis angelici spiritus coram et præsentes assistant (3), juxta illud Ambrosii (*In Lucae cap. I*) : *Non enim dubites assistere angelum, quando Christus assistit, Christus immolatur.* Sed hæc postmodum (*Lib. III, cap. 40*) commodius prosequemur.

CAPUT XIX.

Non est reprehendendum, si quid convenienter pictura exprimatur, quod in historicâ narratione deest.

Et ista quidem hactenus de imaginibus, desumptis ex historiis, aut rationibus solidis. Quia vero nullis incertis, ac proinde nec falsis, Ecclesia delectatur, nemo arbitretur pictores in eo reprehendendos esse, quod quædam in picturis exprimant, quæ in historiis non habentur. Hoc enim non solum probabiliter et convenienter, sed et necessario quandoque faciunt: et communis quodam totius Ecclesiæ sensu atque consensu approbatur.

Exempli gratia: In historia *Incarnationis* dominice, *Evangelia* (*Lucæ I, 28*) non exprimunt quid egerit

(1) Is mos etiamnum obtinet in variis monasteriis, ubi in ambitu claustrorum videtur est picta in fenestrâ pleraque Christi Domini gesta, adjectis utrinque figuris e Veteri Testamento, quæ gestis illis respondent.

(2) Sumpta ex *Genes. III, 15*, ubi Deus ad serpentem antiquum: « *Ipsa conterat caput tuum.* » Quod beatissimæ Mariæ solet aptari, quanquam hebræa exemplaria consumenti, non de muliere, sed de semine mulieris, id est Christo Domino, dictum apparent. Cæterum non aliter, quam in filio suo, seu accepta ab eo virtute, Maria Satanam pedibus calcasse a catholicis dicitur: nec plus est in ea locutione periculi, quam in his Apostoli verbis: « *Deus autem pacis conterat Satanam sub pedibus vestris velociter Rom. XVI, 20.* »

(3) Quare merito sculpuntur angeli flexo poplite Christum venerantes in ara, ubi sacra hostia servari et adoranda proponi consuevit.

beatissima Virgo, cum archangelus Gabriel intraret, eam salutans: steteritne, an sederit: an vero, flexis genibus, meditationibus fuerit intenta. Quia vero aliiquid horum, dum historia pingitur, necessario est superaddendum, communi quodam pictorum consensu, et aliorum approbatione, receptum est id, quod maximam habet probabilitatem. Probabile vero est, quod, flexis genibus, superbenedicta Virgo eo tempore se occupaverit in redemptionis nostræ meditatione. Si enim nec Danieli, viro desideriorum, tempus natalis Christi nuntiatur a Gabriele (*Daniel. IX, 22-27*), nec Zachariæ sacerdoti (*Luc. I, 8-17*), præcursor Messiae, nisi intentissime orantibus: anne existimandum est Gabrielem ad hanc Virginem venisse, Deo non intentam?

Rursum, in *fuga Christi ad Ægyptum* depingenda, quod Evangelista tacuit (*Matth. II, 14*), pictor ex probabili conjectura supplere debuit. Probabile vero est quod tenera Virgo, puerum Jesum bajulans, vastum illud itineris spatium ambulando non potuerit absolvire. Itaque pietores dant ei jumentum, quo pauperiores uti solent: quodque nec se, nec sessorem suum, aut saltando, aut festinando, fatigare solet. Josephum autem, qui ex mandato angelii dux erat itineris, et laboribus fabrilibus assuetus, ideo pedestrem pingunt, quia magna illa Dei parentum paupertas, que nobis in historiis Nativitatis et Præsentationis Domini declaratur, non videtur admittere potuisse duorum jumentorum sumptus.

Tentator dixit Salvatori nostro (*Matth. IV, 3*): *Si filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant.* Nescimus autem an demonstraverit lapides humi jacentes: an vero, ut picturæ fere exprimunt, lapides quos in manibus habebat. Posterius videtur probabilius; verisimile enim est, quod Domino nostro lapides mutandos porrexit.

Uter latronum a dextris Christi fuerit crucifixus, nullus evangelistarum (*Matth. XXVII, 38; Lucæ XXIII, 33*) expressit: in picturis tamen bonus, seu pœnitens, latro dextero loco collocatur.

Saulus adhuc spirans minarum, cum appropinquaret Damasco, cadit in terram; habet Lucas (*Act. IX, 1-4*). Pictores addunt ei equum. Non enim verisimile est peditem fuisse Saulum (1), quando commissione accepta a principibus sacerdotum, in Damascum iter faciebat, ut si quos ibi inveniret christianæ viæ viros ac mulieres, eos vincitos perduceret in Jerusalem.

Quid igitur ad hæc et similia multa dicemus? Quod Ecclesia multa habeat incerta in suis picturis? Absit. Quantumvis enim admitteretur incertum esse, an Maria genibus flexis meditationibus intenta fuerit, cum angelus ei incarnationis mysterium annuntiaret: an asinum habuerit fugiens in Ægyptum: an Diabolus Christum tentans monstraverit lapides, quos in manu habebat: an a dextro Christi latere bonus latro sit

(1) Aliis id verisimilius videtur, quod aliqui sine novo miraculo vitare ex lapsu corporis lesionem vix potuisset: quodque jam lapsum comites ad manus traxerint. Sed res eo incertior est, quod comites ipsi deciderint.

crucifixus : postremo an e caballo in terram ceciderit Paulus ; ex his tamen non consequeretur incertas esse superius indicatas picturas. Eae enim non significant hæc certa esse, sed tantum significant, etiam pictorum judicio, hæc probabiliter dici. Non igitur picturae hac in parte incertum aliquid significant, sed quod certum est. Certum est enim hæc suam probabilitatem habere : atque, ut dixi, nihil amplius significant. De situ tamen et significatione latronum paulo plenius postea (*libro IV, cap. 9*) dicendum erit (1).

CAPUT XX.

Sicut in parabolis, sic neque in picturis, omnium quærendam esse significationem.

Imo vero non est inquirenda significatio omnium eorum quæ ex pictura colligi possent ; inde enim multa sequentur absurdia. Quæ enim similitudinum et parabolarum, eadem et picturarum, quæ sunt pictæ similitudines, est ratio. Quare sicut Johannes Chrysostomus (*Homilia 48 in Matth.*) de parabolis sæpius dixit, non ad verbum eas exponendas esse, ne multa sequantur absurdia : itidem et nos de picturis dicamus, non per singula eas exponendas esse, ne multa sequantur absurdia. Et quod idem doctor alibi præclare scripsit de parabolis, hoc ad picturas quoque referamus. *In parabolis, ait (Homilia 65 in Matth.), non oportet nimia in singulis verbis cura perangi : sed cum quid per parabolam intendatur didicerimus, inde utilitate collecta, nihil ulterius anatio est conatu investigandum.* Sicut ergo in parabolis quædam adjiciuntur non ad significationem, sed tantum ad ornatum et perfectionem ipsius parabolæ : sic in picturis multa rectissime apponuntur, non significandi quidem causa, sed ad complementum et debitum ornatum ipsius imaginis.

Quis enim nesciat quod pictores, dum certa forma

martyrum facies exprimunt, et staturam, et vestitum, rarissime, imo nunquam (nisi hoc ex historia aut traditione habeant) significare velint hujusmodi fuisse martyris effigiem, statutum, aut vestitum : sed imago ipsa martyrem repræsentat ; reliqua juxta exigentiam artis debite et convenienter appinguntur, neque sunt anxi conatu per singula inuestiganda.

Hieronymum pictores pingunt habitu cardinalitio, quo nunc utuntur illustrissimi Domini (1) cardinales, non ad significandum quod eodem habitu usus ipse fuerit (galerum enim rubrum dedit eis Innocentius quartus anno 1244 (2), reliqua ejus ordinis insignia posteriores pontifices excogitarunt, ut habeat D. Onuphrius (*in Platinam*). Quare hæc pictura non plus significat, quam Hieronymum presbyterum fuisse cardinalem romanæ Ecclesiæ. De quo nonnihil postmodum dicturi sumus (3).

CAPUT XXI.

In imaginibus, tametsi sint idiotarum libri, multa tamen metaphorice et allegorice recte depingi.

Ut autem de picturarum metaphoris et figuris nonnihil subjungamus, si quis arbitraretur in imaginibus nullas metaphoras aut figuræ admittendas esse, eo quod rudes, propter quos precipue imagines ponuntur, non perinde eas intelligent, atque eruditæ : is mihi venerande vetustatis imagines nunquam observasse videatur. Ea sane tales adhibuit frequenter, ut Spiritus sancti, sub specie columbae : Angelorum, cum corporibus et aliis : item et eas, quas in Basiliis Nolæ et fundis positas, suis carminibus celebrat Paulinus (*Paulinus, Epist. 12*), aliasque permultas.

Nec vetustarum tantum imaginum ignorantia laborat : sed et a communi sensu atque judicio alienissimus, nimium procul dubio in proprio sensu abundat. Neque enim tam rufus est populus, ut nullas in picturis metaphoras et translationes assequatur : imo vero multas etiam assequitur, quarum tamen significatio-

(1) Ita nuncupari solebant ævo Molani. *Eminentissimum* titulo auxit eos Urbanus VIII, anno 1650 : smln vertuit ne se aliter appellari, nisi a regibus, et senatu Veneto, permetterent. Eodem titulo donavit archiepiscopos tres, electores imperatoris, moguicium videlicet, coloniensem, et trevirenssem, item equitum melitensium principem, seu magnum magistrum.

(2) Nicolaus de Curbio, qui æqualis fuit Innocentio IV in ejus vita, c. 21, tomo III, *Scriptorum rer. italic.* p. 592. « Pontifex, ait, post concilium [Iugdunense primum] anno secundo [Christi 1247] Cluniacum ivit, cum rege Francie et ipsius fratribus locuturus; ubi Domini cardinales primo capellos rubeos receperunt, sicut in ipso concilio fuerat ordinatum. » Paulus vero II, qui sede in apostolicam tenuit ab an. 1464, ad 1471, « cardinalibus, qui sacris induiti vestibus [cum galeri nulis usus es] a praelatis inferiorum ordinum, præterquam loco, non noscebantur, usum mitrae serice Damasceni operis, rubraque capitæ induit, quibus soli autistites romani ante utabatur. Subsellia quoque, tam ad senatus, quam ad sacrificiorum concessum, altius elevavit » ; ut habeat Jacobus Piccolomineus, cardinalis païensis, *Commentarij*, libro II, p. 350. Rubri bireti usum Gregorius XIV, anno 1591, extendit ad cardinales ex ordinibus regularium, qui ad id tempus biretis vesti sui coloribus usi fuerant. Lege constitutionem ejus nonum in *bullario*. Denique Alexander VII, migrat ac lugubris coloris, post consanguineorum obitum, usu cardinalibus interdixit.

(3) Infra lib. III, cap. 42.

(1) Qui dicitur in *Epiphanius dominicae tabula dñi* jussitat, atque ita miraculæ artis sustulerat. At gravissimum est flagitium eorum, qui fabulas loco sacro destinatas fodant, apicata, v. g., in illustriore parte lasciva aliqua muliercula, cui plurimum allaborant, præter omnes historias necessitatem. Hæc fere ex Frederici Borromæi *libro primo de pictura sacra*, cap. 9.

nem a nullo doctore acceperit. Quod si que sint, quas non assequitur, nec alio etiam docente comode assequi posset, de iis statuendum hoc est, quod de libris. Libri quidam scribuntur pro rudioribus, quidam pro doctioribus in uno quoque et eodem libro, quædam tantum doctioribus et capacioribus subseruiunt, quædam vero et plebi. Sic et imagines pleræque statuuntur, ut quod in eis principaliter significatur, facile rudit populus aut assequatur, aut assequi possit, ita tamen ut multa magis propter doctos et capaciores, addantur, quam propter rudiores. Sunt etiam imagines, sed perpaucæ, quarum principalis significatio et repræsentatio a solis doctis intelligitur. Inter quas sunt revelationes a beato Joanne in Apocalysi descriptæ. Ex iis eam lectis parum intelligit simplex plebecula, ac proinde multo minus ex iis depictis (1).

CAPUT XXII.

Dæmonum metaphorica pictura explicatur.

Claram est ejus rei in picturis diabolorum exemplum; facile cuilibet est e depicto cognoscere diabolum, tametsi pauci considerent quid sibi velint apposita cornua, caudæ, unguis et similia.

Doctiores vero per Cornua sciunt, phrasi sacrae Scripturæ, significari potestatem regiam ac potentiam; non ignorant cornutum eum pingi, quia non est super terram potestas quæ comparetur ei, qui factus est ut nullum timeret: quique omne sublime videt, et est rex super universos filios superbis (Job XLI, 24, 25).

Caudam autem significare fraudem sciunt, qui intelligunt illud Job (Job XL, 10, 12): *Ecce Behemoth stringit caudam suam, quasi cedrum: et illa Apocalypsis verba (Apoc. IX, 10): Habant caudas similes scorpionum, et aculei erant in caudis eorum.* Et paulo post (Apoc. XII, 3, 4) *Cauda draconis magni rufi trahebat tertiam partem stellarum cœli.* Ac postrem illud magni concilii lateranensis (Capite III) *Condemnantes universos, quibuscumque nominibus censeantur, facies quidem habentes diversas: sed caudas ad invicem colligatas, quia de vanitate conveniunt in idipsum.*

Ungulas rapacitatem significare, utcumque notum est.

Ignis, quem ejicit, desumptus est ex XLI capite Job (Versibus 9-12), ubi sic ait Dominus ad Job: *Sternutatio ejus splendor ignis, et oculi ejus ut palpebra diluculi. De ore ejus lampades procedunt, sicut fædæ ignis accensæ. De naribus ejus procedit fumus, sicut olla succensæ atque ferventis. Halitus ejus prunas ardere facit, et flamma de ore ejus egreditur.* Hæc atque hisce similia, qui volet, diligenter perscrutetur (2).

(1) Ad argumentum Molani pro metaphoris imaginibus, adde non pauca legi in sacra historia, quæ alia ratione de pingi vix possunt, veluti datae Petro claves regni coelorum: idem jussus oves Christi pascer, et quæ similia.

(2) Quæ buc afferuntur ex Jobo, et capite 9 Apocal., allegorice tantum ad diabolum pertinent. Qui *litteralem* sensum investigarunt, Behemoth elephantem, Leviathan balenam interpetantur; quibusdam præ-balena placet crocodilus, mea sententia, minus probabiliter. Locum Apocalypsis, cap. IX. Kerkhererus commode adaptat Parthis romanum imperium inestantibus.

Singularem porro diabolorum picturam suggerit Jose-

CAPUT XXIII.

Non esse statuendas imagines, quæ periculosi erroris occasionem rudibus præbent.

Redeamus nunc ad verba concilii Tridentini, non nihil ea observantes. In his, ait (Sess. XXV), *santas et salutares observationes si qui abusus irreperint, eos prorsus aboleri sancta synodus vehementer cupit: ita ut nullæ falsi dogmatis imagines, et rudibus periculosi erroris occasionem præbentes statuantur.* Quibus verbis certum est prohiberi eas imagines, quæ rudibus præbent occasionem errandi, contra definitionem Ecclesie, in aliquo dogmate fidei aut morum. Tales enim picturæ etiam naturali lege vetantur.

Sed quæstio est. An hujusmodi picturæ in Ecclesia habeantur? Puto omnino ne unam haberet, tametsi quædam tales esse videantur, aut saltem videri possent.

Pingitur enim quibusdam locis, in historia Annuntiationis et Incarnationis dominicæ, *Corpusculum* quoddam humanum, inter radios, quos Spiritus sanctus diffundit, descendens ad uterum beatissimæ Virginis; quæ pictura videtur præbere occasionem erroris non solum periculosi, sed etiam hereticæ. Valentinus enim ab antiquo hereticus est habitus ab Ecclesia, quia docuit Christum corpus de cœlo attulisse, et per Mariam tantum tanquam per fistulam transiisse. Unde sanctus Antoninus hanc picturam acriter reprehendit (III parte, Tit. VIII cap. 4 § II). Reprehensibiles, inquit, sunt etiam pictores, cum pingunt ea quæ sunt contra fidem: cum faciunt Trinitatis imaginem, unam personam cum tribus capitibus; quod monstrum est in rerum natura: vel, in Annuntiatione Virginis, parvulum puerum formatum, scilicet Jesum, mitti in uterum Virginis, quasi non esset de substantia Virginis corpus ejus assumptum; vel parvulum Jesum cum tabula litterarum, cum non diceret ab homine (Joan. VIII, 58, 40).

Item extremo judicio aliqui apponunt B. Virginem et Baptistam orantes; quæ pingendi ratio videtur sapere damnatum ab Augustino (XXI, de Civit. Dei, cap. 18 et 24) dogma de damnatorum salvatione per preces et intercessionem sanctorum: et directe repugnare illi, quod et Hieronymo citare se dicit Gratianus (Causa XIII, quæst. 2, ex Hier. lib. III. in cap. 6. ad Galat.) : *In praesenti seculo scimus orationibus invicem nos posse juvari: cum autem ante tribunal Christi venerimus, nec Job, nec Daniel, nec Noe (Ezech. XIV, 20) rogare posse pro quoquam, sed unumquemque portare onus suum.*

plus Maria Suaresius, Vasionensis in Galliæ provincia episcopus; is Epistola ad Franciscum Nertium card., et archiepiscopum Florentinum, scribit existare in sacra æde vaticana, supra portam regiam, pictis e tessellis, navim Petri, de qua Matth. XIV, 52 et seqq., cum hac inscriptio: «*Hujus pictura exemplar, quod ante annos 300, a Jotio Florentino, celebri pictore, opere musivo, elaboratum est, Urbanus VIII, Pont. Max. ex area vaticana in basilicam principis apostolorum transtulit*» [anno 1629]. Ita symbolice delineatos videoe cacodemonas, ventorum species vehementer flantes, atque Ecclesiam concutientes, quæ Christi navis est, ab eoque ad portum salutis deducitur.

Rursus Michael archangelum pingunt nonnulli cuim libra, ponderantem in una statera animam, in altera vero ejus virtutes. Ad stateram in qua est anima, appingunt Diabolum, qui eam conatur deprimere, quantum potest: in altera vero statera, Michael signo suo crucis impedit conatum Diaboli, et ex merito passionis et crucis Christi videtur aliquid illi stateræ superaddere. Ex hac autem pictura facile nonnulli colligerent, quod ii consequantur vitam æternam, in quibus bona opera præponderant malis: illi vero diabolo relinquuntur, in quibus mala bonis præpondent. Quale quid habere videtur, apud Augustinum, recentioris cuiusdam hominis sermo, qui est primus in vigilia Pentecostes. Sic enim habet (*Cap. XVI, sub finem*): « Erit ibi sine dubio compensatio honorum malorumque, et velut in statera posita utraque pars: quæ demerserit, illa sibi eorum, quo momentum vergitur, operarium vindicabit. Si ergo malorum multitudo superaverit, operarium suum pertrahit ad gehennam: si vero majora fuerint opera bonorum, summa vi obsistent et repugnabunt malis, atque operatorem suum ad regionem vivorum, ex ipso etiam gehenoæ confinio, convocabunt (1). »

Præterea pingunt aliqui Joannem evangelistam sponsum in Cana Galilææ (*Joan. II, 1*), cum tamen, ut Catharinus habet (*Lib. V. Annot. in Cajetanum*), minime putandum sit quod Joannes sponsus fuerit in eis nuptiis, ad quas vocatus est Jesus; sic enim Dominus solvisset nuptias, quas tamen venit honoratum et comprobatum, ut sancti expositores recte docent. Si autem solvisset, reprobationis nuptiarum potius argumentum dedisset hæreticis.

Huc etiam referri potest, quod mater Zebedæorum Salome, cum filiis suis Jacobo et Joanne apostolis (*Matth. XX, 20; Marc. X, 35*), accedens ad Christum, sic pingatur, ac si filios suos velut puerulos ad Christum duceret. Ex hac enim pictura videtur bona desumi argumentatio: Ecce Christus pueros elegit in apostolos; hi enim erant duo apostoli, contra quos decem indignabantur. Quare ergo pueris non licet dare beneficia?

(1) Non absimilia refert Alanus a Rupe de quodam Italo, quem omnes pro usurario habebant. « Is inter omnia vita sua eam solam habebat virtutem, quod singulis diebus recitaret rosarium D. Virginis Mariæ, prout fuerat edictus a S. Dominico. Tandem, cum esset morti proximus, visionem habuit, per quam vidit S. Michael archangelum, ponente una parte bilancis omnia bona, quæ is homo aliquando fecerat: et ex alia parte videbat dæmones, imponentes omnia ejus vita, quæ infinite graviora erant, et bilancem in diversum trahabant. Qui ex ea re cogitatundus et attinatus, mox consperxit et divam Virginem advenire, quæ propinquans lanci, seu lebeti, in qua ejus omnia bene facta erant in alium in aere sublevata, illi imposuit rosarium unum: et subito lanx incepit pondere suo apparere, et gravitate sua deprimeret alteram lancem ex adverso positam. Unde miser is homo e somno excitatus, curavit omnes suas usuras confiteri, et ablata restituere: et deinde catholice fuit mortuus. » Ex Antonii d'Averoult libro *Exemplorum*, *Duaci edito* 1603, folio 161, recitat Michael Naveus *Chronico apparitionum et gestorum S. Michaelis*, pp. 285, 286. Ego non alio intuitu retero, quam ut illustretur origo imaginis, de qua Molanus hic loquitur. De fide autem Alano habenda consulat, qui volet, bibliothecam ordinis prædicatorum, a doctis viris Echard et Quéïf conscriptam, t. I, p. 849 et seqq., item Bollandistas, *Commentario prævio ad acta S. Dominicæ, IV Aug.*

Ac postremo, quod *Carolus Martellus*, magnus ille Brabantæ dux, Caroli magni imperatoris avus, pingatur a sancto Ægidio manus impositionem, sive absolutionem, accipiens: aut, ut alia habet pictura, quod angelus nuntiet Carolo remissionem peccati sui, adjecto carmine:

Ægidii merito, Caroli peccata dimitto.

Istud videtur respondere historiæ sancti Ægidii, in qua habetur, quod, angelo revelante, ad preces S. Ægidii, dimissum sit regi Francorum (qui quidem non erat rex Franciæ, sed protector tantum et tutor: filius autem ejus Pipinus regium nomen est consecutus) facinus magnum, quod nulli ausus fuerit confiteri, si tamen deinceps ab illo desisteret. Adjunctumque fuisse in fine, quod, quisquis sanctum Ægidium pro qualibet commisso invocaret, si ab illa perpetratione cessaret, dimissum sibi procul dubio a Domino crederet. Sed cum historia hac in parte aduersetur Scripturæ sacræ, et traditioni Ecclesiæ, quæ exigunt sacramentalem absolutionem, videtur etiam imago, prædictam historiæ narrationem exprimens, referenda inter eas, quæ periculosi erroris occasio nem rudibus præbent (1).

CAPUT XXIV.

In corrigendis imaginum abusibus nihil privata auctoritate attentandum: sed zelus discretione est condidus.

Si quis autem parochus, hæc attendendo, picturas et imagines prædictas in sua Ecclesia abolere vellet, exemplo Ezechie regis, qui serpentem æneum, quem Moses fecerat, confregit (*IV Reg. XVIII, 4*): is zelum quidem haberet, sed non secundum scientiam (*Rom. X, 2*). Hac enim privata auctoritate et illegitime et periculose fierent. Nam inquisitores fidei metas suas transiliunt, invadendo apostolicæ sedis fines, cum putant sibi licere de quæstionibus dubiis et obscuris judicium ferre, et pronuntiare quod altera pars ad fidei regulam pertineat; solius enim apostolicæ sedis est ambigua definire, et minus aperta declarare, et toti Ecclesiæ præscribere; sic ut nullus hæreticus, aut de hæresi suspectus, pronuntiari debeat, nisi ob dogma prius clare definitum, non a inquisitoribus, aut doctis scriptoribus, aut celebribus universitatibus, nisi forsitan sedi apostolica cooperantibus, sed ab ipsa sede apostolica. Quantitaque magis privatus homo alienos limites invaderet, si hujusmodi quid circa imagines attentaret? Præser-tim cum tam clare scriptum reliquerit synodus tridentina (*Sess. XXV*): « Quod si aliquis dubius aut difficilis abusus extirpandus sit, vel omnino aliqua de iis rebus gravior quæstio incidat, episcopus, antequam controversiam dirimat, metropolitani et provincialium episcoporum in concilio provinciali sententiam expectet: ita tamen, ut nihil, in-consu-ctissimo romano pontifice, novum aut

(1) Vide infra lib. III, cap. 38.

in Ecclesia hactenus inusitatum, decernatur. Diligenter etiam animadvertenda est Gregorii admonitio, quam scripsit Sereno, episcopo massiliensi (*lib. IX, epist. 9*) : « Perlatum, ait, ad nos fuerat, quod inconsiderato zelo succensus, sanctorum imagines, sub hac quasi excusatione ne adorari debuisserent, confregeris. Et quidem quia eas adorari vetuisse, omnino laudavimus : fregisse vero reprehendimus. Die, frater, a quo factum sacerdote aliquando auditum est, quod fecisti? Si non aliud, vel illud te debuit revocare, ne, despexitis aliis fratibus, solum te sanctum et esse crederes sapientem. Magnopere a te, qui inter gentes habitas, attendi debuerat, ne recto zelo incaute succensus ferocibus animis scandalum generares. Si zelum discretione condivisses, sine dubio et ea que intendebas salubriter obtinere, et collectum gregem non dispergere, sed potius dispersum poteras congregare : ut pastoris in te meritum nomen excelleret, non culpa dispersoris incunberet. Hinc autem, dum in hoc animi tui motus incaute nimis exsequeris, ita tuos scandalisasse filios perhiberis, ut maxima eorum pars a tua se communione suspenderit. »

Quod si igitur prædictæ picturæ in provinciali synodo examinarentur, puto quod nulla earum, quantumvis sint raræ et incelebres, abolenda judicaretur : tametsi in ponendis fortassis aliquid castigaretur. Omnibus enim modis cavendum est scandalum pusillorum et infirmorum, quorum infirmitas facile hac abolitione turbaretur et läderetur, præsertim si accederet maledicentia hæreticorum, qui cum Juda vigilant. *Hic enim, ut Judas habet (Jude Epist., §. 8), non Iscariorum, dominationem spernunt, majestatem et quæcumque ignorant, blasphemant : hi sunt murmuratores, querulosi et novissimi temporis illusores.*

CAPUT XXV.

Nullam periculosi erroris imaginem haberi in Ecclesia.

Atque, ut ad rem proprius veniam, arbitror nullam prædictarum (*capite XVI, [imo XXIII]*) imaginum rudibus periculosi erroris occasionem præbere; imo ne unum quidem ex rudi populo ex prædictis imaginibus occasionem erroris in fide aut moribus accepisse. Et, ut quam maxime accepisset, nondum consequeretur imaginem, eam præbuisse : sed errorem eum salutari doctrina castigandum esse. Cæterum particulatim motas exemplorum difficultates in sequentibus libris convenientiori, ut arbitror, ordine dilucidabimus. Atque ex iis animadverti poterit, quam aliena sit Ecclesia a periculosi erroris imaginibus. Hoc igitur inculco, quod putem nullam imaginem periculosi erroris in Ecclesia haberi : atque ob id concilium tridentinum nullam mentionem de imaginibus quæ jam habentur, fecisse, ubi de statuendis dicit : *Ita ut nullæ falsi dogmatis imagines, et rudibus periculosi erroris occasionem præbentes, statuantur. Alioqui facile adjecisset : Quæ autem statutæ sunt, aboleantur.*

Dico autem (in Ecclesia) nullam haberi periculosi

erroris imaginem, quia apud hæreticos notum est multas haberi imagines hæreticas, ut eas, quæ duo aut tria tantum complectuntur sacramenta : blasphemias etiam in catholicos, ut ubi monachos pingunt intrantes in ovile, non per ostium : et ubi, romanum pontificem, orbis christiani caput, picturi, faciunt meretricem babyloniam, aut Antichristum (1). Paganii etiam ausi fuerunt Deum nostrum pingere auribus asinini, altero pede ungulatum, librum gestantem, et togatum, cum subscriptione : *Deus christianorum ononychitis* (2), ut refert Tertullianus (*In Apologetico, capite XVI*). Sed hæc extra Ecclesiam. Interim si quæ periculosi erroris imago in Ecclesia alicubi haberetur, ad eam pertineret quod præcedit : *In has sanctas et salutares observationes, si qui abusus irrepserint, eos prorsus aboleri sancta synodus vehementer cupit.*

CAPUT XXVI.

De imagine duodecim signorum, quæ ante ephemeredes ponitur.

Pene exciderat mihi ea imago, quam medici nostri ponere consueverunt ante ephemeredes suas, quæ vulgo arabica voce Almanach dicuntur, nisi eam ad memoriam revocasset generalis illa negatio, quæ est in verbis concilii : *Ita ut nullæ falsi dogmatis et periculosi erroris statuantur.* Quare cum B. Augustinus hanc superstitionis arguere videatur, lib. *Æfter de ipsa aliiquid dicam, ob honorem quemq[ue] dicitis (Ecclesiastici XXXVIII, 4)* debo, quamvis non sit de numero sacrarum imaginum. Verba itaque B. Augustini sunt hæc (*In libro de Hæresibus ad Quodvultdeum, hæresi 70*) : « Adstruunt etiam (priscillianistæ) fatalibus stellis homines colligatos, ipsumque corpus nostrum secundum duodecim signa cœli esse compositum ; sicut hi, qui mathematici vulgo appellantur, constituentes in capite arietem, taurum in cervice, geminos in humeris, cancrum in pectore, et cætera nominatim signa percurrentes, ad plantas usque perveniant, quas piscibus tribuunt, quod ultimum signum ab

(1) Sæculi XVI hæreticos, ut in aliis, sic in hac parte æmulati temporis nostri novatores, pavonem, superbiæ typum, pinxerunt, appensis ejus collo Petri clavibus : meretricem apocalypticam, romano capitulo insidente : affeta Francisco Parisio miracula, aliaque permulta sui in Christi vicarios odii monumenta.

(2) Quasi *asinus ungulatus*. Hanc calumniam Tertullianus imputat Corn. Tacito, qui de Judæis Ægypto profectis, *Hist. V. 3, 4* : « Iter incipiunt : sed nihil æque, quam inopia aquæ fatigabat : jamque, haud procu exiit, totis campis procubuerant, cum grex asiorum agrestium et pastu inrupem nemore opacam concessit ; securus Moses, conjectura heribidi soli, largas aquarum venas aperit... Effigiem animalis, quo monstrante errorem sitimque depulerant, penetrali sacravere. » Ante Tacitum, Apion alexandrinus grammaticus, *apud Fl. Josephum, edit. Genev. 1655, p. 1065*, fixnerat Judæos in suo « sacrario... asini caput collacasse...», et id colere, ac dignum facere tanta religione : et hoc... fuisse depalatum (*vulgatum*), dum Antiochus Epiphanes et expoliasset templum, et illud caput invenisset ex auro compositum, multis pecunis dignum. » Atque ita, inquit Tertullianus, *loci cit.*, inde opinor præsumptum nos quoque, ut judaicæ religionis propinquos, eidem simulacro initiari. » Plura lege apud Gerardum Joan. Vossium de *Theologia Gentili*, lib. III, cap. 75, edit. 1642, pp. 1153, 1156, et Joannem Seldenum, *de Diis Syris, syntagma I*, cap. 17, edit. Amstelod. 1680, pp. 291-293.

(Tres.)

astrologis nuncupatur. Haec et alia fabulosa, vana, sacrilega, quæ persequi longum est, haeresis ista contextit. De eodem priscillianistarum errore scribit Leo Magnus ad S. Turibium, astoricensem in Hispania episcopum (*epist. XIIII, cap. 14*), et synodus bracharensis prima (*canone 9 et 10*):

Sed in istorum patrum verbis notandum est, quod agant contra mathematicos, qui fatalibus stellis homines colligatos asserunt. Fatum damnant, non autem sobriam matthesim, aut illud Manili (*lib. II Astronomiæ, cap. 1*):

Ad lunæ motum variant animalia corpus (4).

Nihil itaque prædicti patres peccaverunt contra eam sententiam, qua Quintiliano teste, Fabius Pictor ait (*apud Erasmus, Adagior. centuria VI, cap. 16*): *Felices futuras artes, si soli artifices de iis judicarent.* Omnes, non dubito, Fabii Pictoris sententiam multum approbaverint: sed aliud est judicare de arte mathematica, aut pictoria: aliud vero de iis quæ aliunde ad has artes adjunguntur. De fato enim, de superstitione, de haeresi, et scandalo morum, non est proprium judicium penes mathematicos; aut pictores: sed theologorum est, hujusmodi abusibus aut impietatibus, aliunde in bonam aliquo artem accersitis, resistere, ac de eis judicium ferre. Si quis autem, nunquam in matthesi aut pingendi arte versatus, de iis judicare vellet quæ his artibus propria sunt et peculiaria, et merito objiceretur quod celeberrimus pictor Apelles stori: *Ne ultra crepidam sutur judicaret.* Quod ab eo in proverbium venisse, scribit Plinius Secundus (*in Naturali Historia, libro XXXIX, e. 10*).

CAPUT XXVII.

Puerperium beatæ Virginis decumbentis, et ægrotantis, non esse pingendum.

Sed dum transire cupio ad eas imagines quæ errorum quidem continent, sed non periculosum, impedit nonnihil per picturam beatissimæ Deiparæ in puerperio decumbentis. Dum enim eam exactius intueor, parum distare videtur a periculosi erroris imaginibus. Pallor et doloribus Virgo sorbitiunculam puerpare parant obstetrices. Ad quid ista? Cum deipara virgo Maria, sicut sine dolore benedicuum suum Filium peperit, ita nullos ex partu dolores reservaverit. Et quod ad obstetrices attinet, quæ ex apocrypho libro, de Infantia Salvatoris, desumptæ sunt: *Nulla*, ait Hieronymus (*contra Helvidium*), *obstetrix, nulla muliercularum sedulitas intercessit; ipsa et mater et obstetrix fuit.* Pannis (inquit evangelista [*Lucus cap. II, 7*]), involvit infantem, et collocavit eum in præsepio. Quare docti etiam viri vehementer hanc improbat picturam; inter quos Ambrosius Catharinus, et Henricus Luitenius. Catharinus certe sic ait (*in libro de Cultu imaginum*): « Vidi ego in nominibus locis picturam B. Virginis, qua procumbens in le-

(1) Tamen veteres illi physici lunæ influxibus nimis tribuerunt. Ceterum vanis damnatae astrologiæ placitis favere adhuc plura e vulgaribus kalendariis, planum est. Sed haec prohiberi non solent, et quod ab omnibus contemnuntur.

cto ostenditur quasi puerpera, quæ passa dolores, ex ipso partu invalida et imbecillis redditæ, corpus suum sustinere non queat. At hoc est injuria in Christum et Matrem; quanquam adversus hanc catholicam persuasionem Erasmus quæpiam effutiverit (*De sancto rum Gloria, libro secundo*), de quibus alibi scripsimus. Henricus vero Luitenius, Mechliniensis, homilia in Nativitatem Domini, ad illud: *Et reclinavit eum in præsepio.* « Hoe, ait, Mater, non Joseph præstitit, ut posteris virginem peperisse certum sit. Quapropter ridendi sunt qui Mariam virginem, dum ipsius puerperium depingunt, aut sculpunt, lecto decubentem effingunt, quasi more ægrotantium puerpararum, quæ cum dolore pariunt, obstetricæ, lecto, culcitræ, fomentis, et plurimis subsidiis indigerit. Nam eo quid stultius? quid delirum magis? »

Verum admodum probandæ sunt illæ picturae Christi Nativitatem repræsentantes, in quibus ipsa beata virgo Maria, complicatis manibus et flexis genibus, ante parvulum suum Filium, quasi jam in lucem editum, depingitur. Ipsius enim quem genuit, ut Ecclesia canit (*in die Purificationis*), adoravit. Inter Græcos quoque Theodorus Balsamon, dum exponit octogesimum secundum canonem sextæ in Trullo synodi: *Eos, inquit, male facere arbitror, qui arcana et salutarem Domini et Servatoris nostri Jesu Christi generationem thoro strata exprimunt.* Eadem vero sexta synodus, partum Virginis absque allo dolore confitens, acri correctioni subiecit (*canone 79*) eos qui postmodum reperirentur in natalitiis Christi coquentes similam, et se hac mutuo donantes, praetextu scilicet honoris secundinartum impollute Virginis Matris. Nec docti tantum hanc puerperit imaginem improbat: sed multis quoque plebeis ea dispicit; quos, non uno, sed pluribus locis approbare scio, quod pastores sui, puerperio isto sublato, aliam imaginem pro ea in altariis collocarint.

Et quid dicam de multis illis pulvinaribus quæ, in celebris cuiusdam civitatis annua supplicatione, capituli supponuntur beatissimæ Virginis, in puerperio decumbentis? nisi quod rude illud et imperitum spectaculum, quod multis catholiciis risum excitat, haereticis vero ad blasphemandum ora aperit, auctoritate episcopi, eo loco nunc residentis, ita emendandum sperem, ut posteris nullum relinquatur ejus imperitiae vestigium.

Quod igitur ad puerperium istud attinet, ubi consuetudo permittit, intra natalem Domini et purificationem B. Mariæ, sabbato esum carnium (4), diligenter

(1) An ea consuetudo sit legitima, disquirit Augustinus Wichmanns, tongerloensis abbas, cap. 15 *sabbatismi mariam*, anno 1628, editi, ubi haec leguntur: « Intellexi nonnullos Belgarum, superioribus annis Romæ agentes, et hinc sua consuetudin, quam domi didecerant, infærentes, eum lutheranos, sacræ inquisitioni delatos, in vincula et romanos carcera conjectos fuisse. Verum deprehensi quod extra dictum malum processerat, ægre licet, manu missi sunt, et insontes declarati. Interim dum liceat pente negotium hinc inde discutitur, et predicta consuetudo, tanquam licita (saltam sub hoc belgico climate, que ipsi natl....) a nostris defenditur, utpote scientibus, nec inhibentibus superioribus Ecclesiæ; ecce, inter decreta et archiva pontificia, reperta bullæ quedam Adriani VI, rom

docendum est illud permitti ob laetiam de nato Salvatore, non autem ob partum Virginis, quasi ea instar aliarum ex partu languens delicioribus indigerit cibis (*Hesselius, in tertium præceptum, cap. 15, synod. trid., sess. 25*). Quemadmodum etiam, si quando historias et narrationes sacræ Scripturæ figurari contigerit, docendus est populus non propterea divinitatem figurari: sic ubi puerperium istud decubentis Virginis adhuc relinquitur, instruatur populus, quod hæc imago non significet B. Virginem ex partu dolores aliquos puerarum habuisse, aut reservasse, cui contrarium doceat Evangelium sancti Lucæ (*Lucæ II, 7*), Isaiae prophetia (*Isaiae XXXV, 2, et LXVI, 7*) (1), et pleræque aliae picturæ: sed quod significet tantam beatum Virginem, quasi cum aliis mulieribus ei esset in hoc opere ratio similis, diebus designatis domi se continuuisse (2). Quod pulchre expressum est apud martyrem Cyprianum in sermone de Nativitate Domini (*capite 2, tomo III, [edit. Pamelij]*): « Sacra Virgo genitrix est, inquit, et obstetrix, et devotam dilectæ soboli exhibet clientelam: atrectat, amplectitur, jungit oscula, porrigit mammam. Totum negotium plenum gaudio, nullus dolor, nulla nature contumelia in puerperio. Pedissequas substantia familiaris non patitur: mancipiorum obsequia sumptus tenuis, et inops mensa excludit.... Nec locus ibi erat lavacris, quæ solent puerperis preparari; quippe nec aliqua naturæ injuria Matrem Domini læserat; quoniam sine tormento peperit, quæ in conceptione caruit voluptate: et tamen, consuetudinem sequens, ut legi satisfaceret, quasi cum aliis mulieribus esset ei in hoc opere ratio similis, diebus designatis recubuit: et depositi oneris lassitudinem professa, oblatæ quieti paruit: et in diebus separationis non se a thoro Joseph, qui eam nunquam tetigit, sed ab ingressu templi, et cæteris quæ lex prohibebat, continuit (3). »

CAPUT XXVIII.

Circa imagines et picturas quæ errorem continent non periculosum, quid tolerandum cavendumque sit.

Errores porro nonnullos esse in imaginibus, qui pont., Ultrajecto in hoc Belgio oriundi, qua approbat prædictam Belgarum consuetudinem, et, tanquam licitam, ratam habendam decernit: sicut et illam Bonifacii VIII bullam confirmat approbatque, qua olim Germanis, tam inferioribus, quam superioribus, concessæ indulgenzæ, post mensalem gratiarum actionem bibentibus.... Utramque prædictam pontificiam bullam se Romæ vidisse et legisse testatur Joannes Hemelarius, ad divæ Virginis Antuerpiæ canonicus, prout ex ore ejus nuper mihi retulit amicus noster Cl. vir Franciscus Sweertius. » Addit Wichmannus eam consuetudinem in dioecesi Sylvæducensi ab episcopo Masi prohibitam fuisse: contra, Matthiam Hovium, archiepiscopum mechlinensem, ut perplexis hac in re scrupulum eximeret, sabbatis, de quibus agitur, carnes in sua familia coqui et apponi mandasse.

(1) Quanquam indicata Isaiae loca aliter exponi possint, ac forte debeat.

(2) At cum putida ista imago jam pridem exoleverit, scicubi supersit, merito a conspectu christianaæ plebis amoebitur.

(3) Catharinus ad calcem libri de *imaginibus* merito indignatus Erasmo, qui commentans ad *Lucæ II, 25*, dubitavit an Virgo mater puerperii dolores experta non fuerit.

tamen periculosi non sunt, nec negare possum, nec etiam miror. Cum enim diabolus intelligat, quantum ipse perdat per sacrarum imaginum utilissimam inspectionem et venerationem, non mirum est eum omnibus modis iisdem insidiari. Unde per negligentiam, quæ mater est, seu potius noverea imperitiae et ignorantiae, facile quædam irrepserunt.

Appiguntur in recentioribus aliquot picturis *Salvatori* nostro *crucem bajulanti*, asseres duo *clavati*, qui pedes ejus ante et retro inter procedendum offendunt et vulnerant. Quod velut recens figmentum, a doctis omnibus ignoratur (1).

Latrones cum Christo crucifixos, clavis affixos fuisse patibulis ejusdem omnino formæ cum Salvatoris patibulo, ex Ruffino notum est, et alis qui de sanctæ crucis inventione scribunt. Pictores tamen *funicibus* eos in diversæ formæ patibulis ligant; sed hoc parum est.

Majus vero quod quidam pingant Christum aperto sepulcro resurrexisse, cum eo clauso et obserato surrexerit, sicut antea clauso matris utero in hunc mundum venerat (2).

Item quod quidam pingant sanctam Deiparam Mariam inter eas quæ ibant ad ungendum Christum.

Erronea item pictura est, et quidem nimis crasse, quæ exprimit Salvatorem coram Patre suo orantem, genibus flexis super patibulum crucis. Contra quam Gregorius Nazianzenus ait (*libro IV de Theologia, ultra medium*): *Paracletus Jesus non, supplicantium servorum more, ante pedes Patris pronus volvitur, ejusque genibus accidit: apage hanc vere servilem, et spiritu indignam cogitationem!* Neque enim hoc deposcere

(1) Quibus nec placent armati longis clavis calce, quos quidam Simoni Cyrenæo dederunt, ut videre est Lovaniæ in vestibulo Victorinarum virginum, quas vulgo dominas albas appellant.

(2) Hac ratione prodiisse Christum e Virginis utero docent passim scholastici post Gregorium Magnum: nec desunt, qui id necessarium fuisse existimunt, ut salva esset matris integritas. Sed hoc alii pernegan, ducibus Augustino et Thoma Aquinatu, illo *lib. XIV de civit. Det.* c. 26, et de *Peccato originis*, c. 35: hoc vero in 1 q. 98, art. 2, ubi tradunt, in primo hominis statu, si is perdurasset, mulierem absque virginitatis detrimento parituras fuisse; non doloris gemitu, sed maturitatis impulsu materna viscera relaxante. Ex quo *consequens* est, inquit Estius in *Il. Sent. dist. 20, § 2*, beatam virginem Deiparam, etiam si, quod quidam *opinari* sunt, non peperisset utero clauso... adhuc tamen in partu virginem permanuram fuisse. » Sic autem *opinatus* est Ratramnus, secutus noni scriptor catholicus, opusculo de *Partu Virginis*, quod Lucas Dacherius edidit *Spicilegiū t. I, p. 218*: sic et S. Isidorus Pelusiota, quinto saeculo, Chrysostomus discipulorum doctissimus; scribit enim epist. secunda libri I: « Quod in sacra Scriptura dictum est, omne primogenitum, adaperiens vulvam, sanctum esse Domino, id non de omni primogenito dicitur; non hoc arbitrarentur imperit: sed de uno illo qui, cum pareretur, vulvam aperuit. Siquidem [aliam] omnem vulvam viri consortium et concubitus aperit: at vero eam, quæ Dominum nostrum Jesum Christum peperit, ipsem, absque semine conceptus, aperit prodiens, et rursus obsignatam reliquit. » Idem alii patres dixerunt, modum nativitatis Christi a cæteris ex discerentes, quod consuetas puerperii vias in aliis pandat matris conatus cum dolore conjunctus: in singulari vero Mariae partu divinus infans, citra ullam maternorum viscerum convulsionem, aut concussionem, exitum ipse sibi patefecerit. Atque hanc *opinacionem* qui sequuntur, nullum nec in Ambrosio, nec fortassis in Origene ac Tertulliano, errorem B. Mariae parientis virginitati infensum, admittere, neque ad novum *penetrationis* miraculum con fugere coguntur.

Patris est, neque Filiū in se admittere. Orat quidem Christus Patrem (Hesselius, de Invoc. sanctorum, cap. 15) : sed neque humiliando se, neque supplicando. Verum introivit in cælum tanquam pontifex in sancta sanctorum, per proprium sanguinem, ut appareat vultui Dei pro nobis. Ibi sui corporis ostensione flagitat, intercedit, interpellat, sive postulat pro nobis.

Tres amici Job, Eliphaz, Baldad, et Sophar, fuerunt reges, ut est Tobiae secundo, non autem scurræ, aut viles aliqui homines, qui, ut dolorem lenirent, instrumentis musicis coram ipso psallebant, ut absurde pictores pingunt (1). Fuerunt viri sapientissimi, ut ex eorum disputatione constat.

Pictor etiam ille insulse egit qui cum sedentem in sterquilino, ulceribusque plenum, et manantem sanie Jobum fecisset, adjecit uxorem ejus, habitu tanquam misereretur. Non enim misericordia ulla tetigit ejus mulieris pectus, ob tantam mariti cladem: sed potius delusit hominem, ultroque irrisit. Haec Fed. Borromæus, lib. II, cap. 10. Addo ego, quemadmodum recte Molanus arguit pictores qui Jobi amicos securas faciebant, ita reprehendendos eos qui uxori ejus, viri utique potentis, magni inter omnes orientales, ac denique veri regis, affingunt vestem, et os, et gestum mulierculæ de trivio ac plebe insima. Quæ illa in virum protulit, Job. II, 9, tristitia potius, et graviori rationis turbationi, etiam partim a diabolo excitatae, quam contumacia adscribenda putabat R. P. Wilhelmus Smits (2); Proleg. in lib. Job. p. 56.

Rursus aliquæ picturæ videntur originem suam habere ex apocrypho libro de Infantia Salvatoris, qui Protevangelium sancti Jacobi inscribitur, et incipit: *In historiis duodecim tribuum Israel, erat Joachim dives valde, offerebatque Deo munera dupla. Habet enim istud figmentum, Ruben dixisse ad Joachim: Non licet tibi offerre munus tuum, quia semen in Israel non fecisti. Et ecce Joachim venit cum gregibus suis, et stabat Anna in porta: viditque Joachim venientem cum gregibus suis: et accurrens, appensa est collo ejus, dicens: Nunc cognosco quod Dominus Deus benedixit mihi vehementer, quia quæ eram sterilis, in utero habebo. De beata quoque virginе Maria habet, quod triennis abducta sit in templum Dei, in quo accepta purpura et coco nevit; quod dixerit: Depone me ab asina, quia quod in me est, urget ut progrediatur. Ad Joseph vero pertinent ista: Joseph abjecta securi exiit. Et contradixit Joseph: Filios habo, et sum senex: ipsa autem est juvencula. Item: Perquirebat obstetricem. Similia leguntur in tractatu de Nativitate B. Mariæ apud Hieronymum. Rursus in dialogo de Passione Do-*

(1) Hoc intellige de ætate Molani; nam nunc exolevit. Res, nisi fallor, in mentem venerat pictoribus ex consuetudine spectandi circumforaneos musicos et histriones, quos tunc Franci menestrels, Germani *hanswursten* aut *pickelhæringen* vocabant. Horum enim habitum referunt amici Jobi in vetustis quibusdam iconibus.

(2) Franciscanus Recollectus, suis in sacra Biblia commentariis ac nova eorumdem versione belgica prope ad medium perduta celebris; Antwerpiae, paucis antequam haec scriberem diebus, vita functus ipsis kalend. decemb. 1770.

mini, qui titulum Anselmi habet, quædam leguntur vulgo nota, quæ difficulter ex probatis auctoribus confirmari possent. Qualia sunt: *Jacobus simillimus sibi (Christo) erat. Deosculabatur Maria brachium cum depeneretur. Exanimis facta fuit. Crux habuit quindecim pedes in longitudine. Petrus currens abscondit se in lapide, qui vocatur Gallicantus.*

Quid igitur de hujusmodi picturis est dicendum? An posthac non sunt statuendæ, quia erroneæ sunt? Dixit enim concilium tridentinum nullas falsi dogmatis imagines statuendas: verum dum non simpliciter dixit *falsi dogmatis*, sed adjecit, et *periculosi erroris*, satis clare indicavit quid per falsum dogma intelligat: et quod iis verbis nihil agat de imaginibus, erroreis quidem, sed non periculose erroreis. De quibus tamen nunc aliquid dicendum est. Mihi itaque videtur (subjicio tamen sententiam meam aliorum correctioni) quod hujusmodi picturas non expedit tollere aut mutare, si quorundam infirmitas inde turbaretur, quandiu auctoritate provincialis synodi in particulari aliud non statuitur. Propter infirmos quædam toleremus et permittamus, sicut mater nostra Ecclesia quædam tolerat et permittit. In libris editis quam multas opiniones tolerat Ecclesia? Tolerat vitas patrum, quas olim cum concilio Gelasius (*distinctione 15*, [decreti Gratiani]) reprobavit. Tolerat legendam auream Jacobi de Voragine (1), quam alii (*L. Villavincensio, de Studiis theologicis*) plumbeam vocant. *Hanc enim*, ait Melchior Canus (lib. XI de Loci [theol.] cap. 6, sub finem), *homo scripsit ferrei oris, plumbei cordis, animi certe parum severi et prudentis. Quæ verba sumpsit ex Ludovico Vive (lib. I de corruptis Disciplinis).*

Multa tolerat in diversis historiis jam edita, quæ sunt incerta, fabulosa, apocrypha, et nullam veri similitudinem habentia: cavens tamen ne ea in ecclesiis legitur. Damnaverat romana et universalis inquisitio, anno 1559 sub Paulo III [IV], quidquid erat Erasmi Roterodami: librum item inscriptum: *Abdiam, de Vitis duodecim apostolorum: opus imperfectum in D. Matthæi evangelium, D. Chrysostomo falso attributum: Nicolai de Tudisco, abbatis panormitanæ, tractatum pro concilio basileensi: Jacobi Almain librum contra Thomam a Vio, et similia quædam. Haec tamen omnia, exceptis quibusdam libris Erasmi, permittit Index a deputatis synodi tridentinæ confectus, et a Pio IV comprobatus, ubi zelus prior ecclesiastica discretione conditur.*

Quare quod Ecclesia tolerat in libris, hoc etiam cum ea toleremus in picturis, quæ merito a patribus dictæ sunt simplicium scripturæ. Interim doceantur simplices quid ex hujusmodi imaginibus sit discendum, quid non discendum. Doceantur pictores et sculptores, ut saltem notabiliores et majoris momenti errores in (2) statuendis evitent. Quod utcumque

(1) De qua nonnulla dixi in gallicis Commentariis ad Historiam litterariam Belgij, quos, si lubet, consulte arti culo: *B. Jacobus Lacopius*, t. X, p. 355, in-8°: in-fol. t. II, p. 425.

(2) Forte hic inserendum; Imaginibus posthac,

facile factu est, cum notabiliores errores vix sint, nisi in imaginibus utcumque raris. Docti vero et ecclesiastici eas picturas non extendant, quas ipsi in aliis reprehendunt, aut tolerant.

SUPPLEMENTUM

AD CAPUT XXVIII LIB. II.

Inter imagines tolerandas, at non imitandas, neque extendendas, censeri possunt eas in quibus videmus *sæpe nostræ fidei mysteriis admisceri varias sanctorum effigies*; quod nescio, inquit Feder. Borromæus, *an recte et decore fiat*. *Pincit aliquis*, pergit Idem, *etiam in PRÆSEPIO divum FRANCISCUM*, qui, *flexis una cum Deipara virgine genibus*, natum *Infantem adoraret*. Poterat id quidem ad eximiam divini patris pietatem referri, qui exemplo suo cæteros sic eruditæ: sed *sanc-tissima nostra fides adeo est amica veritati, tanta que cura fugiendum est quidquid arripere lingue obrectatorum possunt*, ut ego laudarem eos qui pingerent *res sanctas*, sicuti fuere, nihil ad eas addendo et comminiscendo. Quo loco recens Borromæi editor Antonius Franc. Gorius observat in hunc errorem passim pictores impingere non sua, sed ejus [illorum] qui eorum operam ad pingendum conducunt, culpa, qui inordinato in quosdam sanctos affectu, ubi nullum eorum imagines locum habent, ibi maxime pictores compellunt eas apponere. Hoc nullo modo ferendum esset, subdit Corrius, ni dicas fortasse in hac tabula, de qua loquitur noster auctor, *depictum fuisse S. Franciscum, Nativitatis Domini mysterium contemplantem*. Ejusdem commentatis est, Lovanii, pictura Domini et cruce pendente exhibens, spectante B. Augustino, cum matre Monica, ad aram primariam oratorii virginum angelarum. Si hujus quoque pictor voluerit hos sanctos in meditanda Christi morte occupatos exprimere, satius fuerat illos collocare ante pictam ejus mysterii tabellam.

Frequentior est pictorum lapsus ex prisorum aut peregrinorum rituum ac morum ignorantia. De ea sic Claudio Fleury (*libro gallico de Moribus Israelitarum, art. X*): *La plupart [des peintures modernes] ne servent qu'à nous donner de fausses idées. Je ne parle pas seulement de ces peintures gothiques, où tous les personnages, de quelque temps et de quelque pays qu'ils soient, sont habillés comme ceux que le peintre avait accoutumé de voir, c'est-à-dire, comme les Français ou les Allemands étaient il y a deux ou trois cents ans : je parle des ouvrages des plus grands peintres, excepté Raphaël, Poussin et quelque peu d'autres, qui ont bien étudié l'antique et les mœurs de chaque temps ou, comme ils disent, la coutume (1)*.

Tout le reste des peintres n'y ont point d'autre finesse que de peindre des levantins tels qu'ils les voient à Venise, et aux autres ports d'Italie: et pour

(1) Magis ex usu nunc a Gallis ipsis italica voce dicitur *il costume*. E belgis pictoribus hac parte claruerunt olim Hubertus Goltzius, Otho Vænius, Petrus Paulus Rubenius, et natus eo Albertus: nuper etiam Oliverius Pirotte, Leodii, et Aegidius Joseph Smeyers, Machliniæ. Hodie cum antiquitatis notitia jacent apud nos pictura ipsa et chalcographia.

les histoires du Nouveau Testament, des Juifs comme ceux de leurs pays. Cependant, comme la plupart des figures de l'histoire sainte sont copiées sur ces sortes d'originaux, nous en avons pris les impressions dès l'enfance: et nous sommes accoutumés à nous représenter les patriarches avec des turbans, et des barbes jusqu'à la ceinture: et les pharisiens de l'Evangile avec des chaperons et des gibecières. Il n'y a pas grand mal à se tromper en tout cela: mais il vaut encore mieux ne s'y point tromper, s'il est possible.

In effigieis Hebræorum vestibus alia plura peccant ignari pictores, veluti quum eos, eorumve famulos, induint femoralibus: quum illorum capita, præsertim iter agentium, integunt galeris: quum eorum tunicas adstringunt globulis per fissuras immisis. Peccant item, scribarum naso specularia vitra apponentes, ac judaicas ædes tectis acuminatis operientes, cum ea, Dei jussu, plana fuerint. Præterea, ubi convivas exhibit assidentes mensæ, non accumbentes: sebaceas candelas pro lychnis candelabro impositis: vitreas fenestras pro cancellis linea tela obductis: caminos, nostris similes, in coquinæ spiraculis instructos: cadavera in sepulcris cistarum instar excavatis, non, ut moris fuit, in excisarum cavernarum nidulis reposita: insculpta domesticæ supellestili, puta sedilibus, aut citharæ davidicæ, hominum vel ferarum capita: et sexenta hujusmodi, quibus parem medelam needum afferre potuit antiquaria et critica scientia, quæ tamen historiam tot sordibus purgavit.

Obiæ sunt ubique tolerabiliores icons, sed tamen ab antiquitatis usu semotæ, in quibus prisci romani pontifices, cardinales, episcopi, sacerdotes, ægyptii anachoretæ, morem hodiernum in vestibus referunt.

Ut ad speciales imagines descendam, innumera monstra peperit pictorum inscitia, quæ vel semidocit risum moveant. Tria memorabo, quæ exstant Lovanii. 1. In bibliotheca academica, ad exemplar ms. Rationalis Durandi, virguncula Maria templo oblata, habitu hodiernarum beguinarum: S. Joachimus habitu Alexianorum: pontifex hebreus ad aram nostris altaribus simillimamibus offerens, casula nostrorum sacerdotum indutus. 2. In ædicula ad portam Thenensem, B. Mariæ sepultura, corpore latente sub panno cæruleo candida cruce distincto: S. Petrus planetæ opertus: alias apostolus instructus mariano rosario: chorales pueri cereos deferentes, etc. 3. Apud me, vetus pictura morientis ejusdem sanctissimæ Virginis; adstat hortator præsul bene trabeatus, sarcum illi cereum tradens: juxta lectum, vas aquæ lustricæ cum aspergillo: tum pater carmelita, flexis genibus, et junctis manibus orans: nolam puisat frater ejusdem ordinis, precatoria sphærularum decade munitus: Joannes Theologus, oculis fleu turgidis, assidet camino plane flandrico, Caroli Magni statua decorato. Cæterum quisquis pictorum nostrorum ruditatem voluerit corrigere, is profecto otium desperaverit omnino; adeo ineruditæ sunt plerique: adeo cognitio-nem omnem antiquitatis turpiter abjecerunt. Verba hæc

Joh. Michaelis Dilherri, philosophiae theologiaeque professoris apud Norimbergenses, *Disputt. Philologico-theologicar. t. I, p. 723.*

CAPUT XXIX.

In picturis corrigendas aliquando esse non picturas quidem ipsas, sed earum significationes.

Interim diligenter caveant [docti et ecclesiastici] ne, ex privato sensu aut judicio, aliquid erroris aruant, quod non est manifeste erroneum.

Exemplum est in *Josepho*. Is quod cum securi pingatur, facile crediderim sumptum esse ex libro de *Infantia Salvatoris*; solent enim concionatores, ut *saint Vincentius et alii*, eum in suis sacris concionibus citare. Sed habeat sane originem suam ex apocrypho scripto, quod hoc potius fabrile instrumentum elegerint quam aliud, ad significandum Josephum fuisse fabrum; non tamen inde sequitur picturam hanc manifeste erroneam esse, aut etiam apocrypham. Securis etiam meminit Ambrosius (*initio tertii libri in Lucam*), dum explicat Joseph fabrum, fuisse typum Patris coelestis, qui etiam faber est: et quod non plus hic significetur quam Joseph fuisse fabrum juxta Evangelium (*Matth., XIII, 55; Marc., VI, 3; Luc, IV, 22*), et fabrum quidem lignarium juxta communiores sententias (1).

Aliquando vero in picturis corrigendae sunt non ipsae picturæ, sed earum significatio. Sic, quod idem S. Josephus pingatur quandoque cum vidente *ramuscuso* in manu, sumpserunt pictores ex tractatu de Nativitate B. Mariae, qui est in operibus Hieronymi, ex quo et alia quedam habent. Sed cum docti sciant fabulosum esse hunc tractatum, et Hieronymo indignum, prout scriptores quidam (*Melch. Canus, libro XI, cap. 6; reg. 1, Sixtus, lib. II Bibliothecæ sanctæ*) eruditissime annotarunt, et res ipsa loquitur: dici potest per hunc ramuscolum non esse intelligendum id quod pictores ex prædicta fabula intenderunt: sed referendum eum esse, ut significet virginitatem Joseph; nam, ut ex virginali conjugio virgo Filius nasceretur, etiam ipsum Joseph semper virginem fuisse verisimile est. De quo beatissimus Hieronymus contra *Helvidium*. Neque ego unquam aliter intellexi hunc ramum, juxta illud quod de sancta Brigida (2) scribit Beda (*In Martyrologio, kalendis februario*): *Cum lignum altaris in testimonium virginitatis tetigisset, viride factum est*. Postea tamen animadverxi ex tractatu allegato, quod pictores aliud intenderint.

Gerson cancellarius, etsi fateatur (*serm. de Nativitate Mariæ*) senium Josephi desumptum esse ex apocrypho libro de *Infantia Salvatoris*, idque multum improbet: alibi tamen hanc picturam benigne interpretando, alio refert, dum ait (*in Joseph., distinct. 5*):

(1) *Qua de re pluribus agetur, lib. III, cap. 12.*

(2) Virgine et abbatissa scota, id est, Hiberna, et Hibernarum quidem virginum sanctis adscriptarum celeberrima. Ab ea conditum est Kildariense monasterium, Dublinio dissitum M. P. viginti. Creditur obiisse an. 1025.

Ergo Joseph reputasse senem, fecere seniles
In se virtutes: vel neu carnis haberet
Suspicio de te quicquam carnale, Maria. »

Non igitur quæcumque picturæ ex apocryphis libris suam habent originem, manifeste erroneæ sunt censendæ. Nam quarumdam significatio alio referri potest, ut jam dictum est. Nihil autem mirum est Gersonem senium Josephi, quem constat ante mortem Salvatoris nostri, aut paulo post (1) obiisse, non ad annos referre, sed ad mores detorquere, cum in Natali hujus confessoris ab Ecclesia legatur (*Sap. IV, 8*): *Senectus venerabilis est non diuturna, neque annorum numero computata. Cani autem sunt sensus hominis* (2), et *ætas senectutis vita immaculata*.

Neque vero et hoc admirationem habet, significacionem picturarum mutari, cum etiam vocum interpretatione aliquando castigetur. Unde cum dominicum diem (*Greg. Turonensis, lib. III Hist. cap. 45*) barbaries solis diem vocitare consueverat, christiani imperatores non omnino refugerunt hanc locutionem. Theodosius enim et Arcadius inter ferias nominant (*Codice de Feriis*) solis dies, quos majores dominicos rite dixerunt: sed solis diem dicendo, respexerunt ad solem justitiae (3). Monuerat enim Constantinus Magnus, sicut est apud Eusebium (*De laudibus Constantini*), ut diem dominicam precibus convenientem, et maxime salutarem, ab eo nomen duxisse existimat qui est lucis, vitæ, immortalitatis, et omnis boni auctor. Rursus non est necesse semper significacionem mutare; nam quedam, ex apocryphis sumpta, aliunde habent probabilitatem.

CAPUT XXX.

Multa in picturis et imaginibus esse toleranda, quæ probabilia sunt apud doctos quosdam, aut vulgum.

Quod si errores quidam minus periculosi, et minoris momenti, recte tolerentur in imaginibus, satis ex eo constare potest non facile contradicendum esse iis picturis quæ communi quodam consensu receptæ sunt, aut ex populari et simplici devotione pinguntur, etiamsi probabiliter tantum a doctis quibusdam defendantur, aut a simplici populo plausibiliter acceptatae sunt [sint].

Nimio enim et plane erroneo impetu, scripsit Erasmus (*De Modo orandi*): *Nunc in templis videamus tot fabulas ac nærias depictas, ut, septem lapsus Domini Jesu, septem gladios virginis, aut ejusdem*

(1) Omnino ante videtur obiisse: alioquin illi potius quam Joanni moriens Christus matrem suam commendasset. Et nonne ad nuptias Canæ vocatus fuisse, si tum egisset in vivis?

(2) Prudentia hominis, etiam junioris, illi pro canitie est.

(3) Voces ethnicas, dies solis, dies lunæ, et quæ sequuntur, optabat Augustinus a christianis abici: « Una sabbati, inquit *præf. in ps. XCIII, circa med.*, dies dominicus est: secunda sabbati, secunda feria, quem seculares diem lunæ vocant Quarta ergo sabbatorum, quarta feria, qui Mercurii dies dicitur a pagani, et multis christianis: sed nolumus ut dicant: atque utinam corriganter, ut non dicant! » Recte ille: sed invaluit mos contrarius, in ipsa synodo tridentina, *sessione prima, verbis extremis, usurpatus*.

tria vota, aliaque id genus inania commenta. Ubi turpiter a seipso dissentit. Alibi enim (*Epistolarum libro XXV*) agens de picturis, et earum crebritate, scribit Jacobo Sadoleto, episcopo carpentoractensi quod prudenter ab eo admonitus sit, *ne nimis acriter obsteret popularibus studiis in his quæ, licet non sint absolutæ pietatis, tamen non sunt cum impietate conjuncta.* Sed quod diximus, exemplis declaremus.

Adam, primus omnium parens, qualem **FRUCTUM LIGNI** comedenter, non est certum. Isidorus Pelusiota dicit in epistola: *A majoribus nostris nobis traditum est arborem transgressionis Adami sicut fuisse.* Idemque putant Gennadius et Theodoretus, ab Aloasio ([*Lipomano*] in *Catena super Genesin*) citati. Verum cum alii istam traditionem ignorent, malunt, non minori probabilitate, pulchram [pulchrum] malum appingere arbori scientiae boni et mali: non quod asserere velint hujusmodi fuisse fructum, de quo comedit Adam: sed, quia aequum incertum est an sicum comedenter, ideo malunt appingere fructum et delecatibiliorem, et communiores, ac in genere magis, quam in specie: ut nihil aliud significare velint quam quod Adam comedenter de fructu ligni, qui, secundum probabiliorem nobis conjecturam, fuit pulchrum et delectabile pomum, vel malum (1).

Et, ut a primo Adam ad secundum transeamus, habet dominicæ passionis historia (*Lucæ XXIII, 26*): *Imposuerunt Simoni eidem Cyrenensi CRUCEM PORTARE POST JESUM.* Non est autem omnino certum, an hic significetur Simonem cum Christo tulisse crucem retro eundo: an vero significetur, post Jesum fatigatum, ablatam ab humeris ejus crucem portasse. Posteriorem hanc sententiam amplexi sunt Hieronymus (*in caput XXVII Matthæi*), Leo (*sermone 8 de Passione*), et Theophylactus (*in Evangelistas*). Primum vero expositionem videtur Ambrosius habere (*in caput XXIII Lucæ*): et quibusdam recentioribus magis arridet. Unde inter eos Franciscus Polygranus ait: *Ne ergo deficeret, hunc hominem adegerunt ferre crucem post ipsum; non quod omnino exonerarint ipsum: sed quia facilius duo portant, quod uni fuerat grave.* Neutquam certe persuasum habeo Christum hanc crucem, cui nostra adjunxerat crimina vel unquam deposuisse. Cum ergo neutra sententia sit reprehendenda, utraque vero probabilis, aut vero non assimilis, consequitur nec antiquas eas picturas reprehendendas esse, in quibus Christus pingitur cru-

(1) Inter varias conjecturas, cum nihil aliud hic proferri possit, si et meam adducere liceat, malum armeniacum hunc fructum fuisse suspicabor. Certe id bonum est ad vescepsum, et pulchrum oculis, aspectuque defectabile; quæ de fructu vetio dicuntur Gen. III, 6. Deinde si Eva, postquam de fructu illo comedet, de eodem, ex parte comestio, Adamo dederit, ut pronum est locum Geneseos accipere, prouum quoque est, malum armeniacum intelligere, qui, fructuum omnium facilime, sola manu in duas partes dividitur. Accedit paradisum aut in Armenia fuisse, quod Calmeto, Relando, aliquique videtur: vel certe non procul admodum ab Armenia, a qua, veluti patria sua, pomum illud nomen accepit, et in qua proinde felicissima, quam alibi, crescere, ac suauius ad edendum esse merito censeas.

cem bajulare, ante ferens caudam crucis: nec etiam eas, quæ nunc frequentiores sunt, ubi Christus inverso modo crucem fert, caudam crucis portante Simone Cyreneo. Rursus quod ad clavos attinet, passim habentur multæ veteres imagines Christi crucifixi quatuor clavis; quales etiam Lovanii extant in ecclesia Michaelis (*cur basilica S. Michaelis ubique fere in alto constituantur, habet Beleth, cap. 154 Rationalis*), supra portam (quam Michaelium vetusto more dicere possumus), et alibi, in fenestris, ac super altaria. Singulare est, quod habet Lipsius in *fragmento tractatus de crucis Supplicio apud Romanos usitato*, editi cum *Antiquitatibus romanis Kippingii*, Lugduni Batavorum an. 1713, pag. 627. «Forma crucis, ut dicitur, satis nota est (†): lignum vero illud transversum (—) dicebant proprie patibulum, quod reus ipse cogebatur portare ex urbe ad locum destinatum, ubi in terra lignum illud oblongum (|) erat fixum, qui [quod] proprie crux dicebatur. Ergo pictores, ignari prorsus antiquitatis, perperam Christum, lignum illud transversum conjunctum oblongo, id est, patibulum cruci conjunctum, ferre pingunt. » Plautus: « Patibulum ferant per urbem, et cruci affigantur. » Hinc satis illa perspicua.

CAPUT XXXI.

De eodem argumento.

Sed, quod nostri est instituti, pluribus exemplis prosequamur. Imago Christi super petram sedentis, quæ utecumque frequens est in ecclesiis, non habet testimonium in Scriptura sacra: non dubito tamen quin alicunde (*Vide Henric. Herpium, sermone 52*) et pie, et probabiliiter sit desumpta (1).

Christus in quibusdam antiquis picturis pendet in cruce languidus; languidi sunt enim morientes; in posterioribus tamen imaginibus non minori probabilitate expansus pingitur, dicente Psalmista (*psal. XXI, 18*): *Dinumeraverunt omnia ossa mea* (2).

Imago Deiparae ostendens Filio suo ubera, desumpta est ex verbis S. Bernardi, quæ ex sermoni-

(1) Desumi potuit ex Matth. V, 1, 2, ubi Dominus legitur ascendisse in montem, ibique sedens discipulos suos docuisse; lapis enim iste, montis, seu rupis, cacumen referre potest. Rome in S. Zephyrini coemeterio picta cernitur imago Christi sub pastoris figura, qui sedens in saxe, manu tenet fistulam, et circumstantes oculas alloqui videtur (*Natura sotterranea, ult. edit. t. II, tab. 77*). In eodem opere delineantur aliae imagines Pastoris Boni: tomo I, tab. 26, epomidem gestat, qua passim utuntur peregrinantes: atque altera manu baculum preffert, altera ovem permulcit. Tomo II, tab. 58 et 76, mastraucta, seu penula pastorali, indutus, circumfusis oibus, quæ intentis oculis eum placide ac suavitè intuentur. Tomo III, tab. 165, ter idem exhibetur, primum baculo innixus, ad custodiā gregis excubans: secundo, stans, elato in humeros agnelli: tertio, oculam trahens ad mulieram; quæ tria imago sumpta est ex eleganti sculptura in coemeterio ostriano reperta. Miram Christi figuram præferunt secundo tomo tabula 65 et 71, sub Orhei forma stantis inter feras; quod forte arreptum ex Cœlesti Alexandrino, cui Christus dicitur solus omnium difficillimas feras, homines nempe, manuscisse (*Admonit. ad Græcos*, ed. Colon. seu *Lipsiensis*, 1688, pag. 5).

(2) Tanta vi corpus meum distenderunt, ut omnia ossa mea apparetant.

bus ejus frequenter citari solent : « O homo , secum habes accessum ad Deum , ubi Mater ante Filium , Filius ante Patrem . Mater ostendit Filio pectus et ubera ; Filius ostendit Patri latus et vulnera . Ibi non potest esse ulla repulsa , ubi tot sunt charitatis insignia . Verum , sicut figurare intelligo verba Bernardi , sic imaginem , ex eis verbis desumptam , intelligentiam arbitror . »

Rursus de beata virgine Deipara , omni laude veneranda , quædam magis ex populari et simplici devotione pinguntur , quam ex solidis vel Scripturæ vel patrum testimoniorum : ut , quod ceciderit sub cruce : quod Christum conspiciens bajularem crucem delinquum passa sit : quod eum de cruce depositum in sinum et brachia suscepit : quod sepulturam ejus diligenter observaverit : denique quod Christus ei primo apparuerit . Sic etiam ex simplici et populari devotione pinguntur septem dolores , et septem gaudia Mariæ virginis .

Item vulnera Christi per figuræ pedum , manuum et cordis abscissorum (1) , non quidem contra Scripturam : Os non communuetis in eo (Joan. , XIX , 36; Exod. XII , 46) (nam pictura hæc non significat Christo os esse communutum , aut abscissum) : sed popularis , et Deo non ingrata simplicitas , ita sibi proponit singularem meditationem erga quinque benedicta Christi vulnera (2) .

CAPUT XXXII.

De eadem re.

Sunt præterea et aliæ picturæ de beata Maria , de Joseph , de Anna et Joachim , quæ desumptæ sunt ex libro apocrypho , de Ortu Mariæ , aut de Infantia Salvatoris : et tamen , ut Dionysius Carthusianus annotavit (*De Maria lib. I , tract. 8 et 12 , tom. primi*) , multa sunt in illo libello quæ probabiliter vera censentur , quia a viris sanctis et eruditis , ut Epiphanius et aliis , recitantur , et vera feruntur .

Sunt item et historiæ quædam sanctorum , quæ potius recenseri debent inter eas quæ probabiles sunt , aut vero non absimiles , quam inter eas quæ certam , irrefragabilem , aut gravem habent auctoritatem : et tamen , cum ex eis quædam cum veneratione in Ecclesia ubique legantur , satis superque manifestum est eadem etiam in picturis et imaginibus venerabiliter relinquenda esse (3) .

Ac postremo , quidem non improbabiliter ad imagi-

(1) Seu potius , velut abstractione metaphysica , seorsim exhibitorum .

(2) Ingeniosam , piam , et Alexandro VII , pont. max. , probat coronam , seu Rosarium *sacratissimum* Jesu Christi vulnerum excoxitavit , et tringita quinque considerationibus , ex S. Scriptura , sanctis patribus , historia ecclesiastica , potissimum desumptis , illustravit Guillelmus de Wael a Vronesteyn , soc. Jesu presbyter , anno 1639 , vita defunctus . Libellum ejus quartum edidit Bruxellæ Franc. Foppens an. 1637 . Compendium exhibit Wilh. Nakatenus in cœlesti Palmeto .

(3) Observa tamen , expuncta post Molanum fuisse quædam e Breviario romano , quæ ejus ætate legebantur , v. g. , *historia damnati canonici* in actis s. Brunonis : ex alii vero Breviariis , ut cluniacensi , parisiensi , rotomagensi , multo plura erasa esse , quæ tolerare potius expedire , quam venerari .

nem hominis morientis , alicubi diabolus appingitur habens iram magnam , sciens quod modicum tempus habet (Apoc. XII , 12) : Nam etsi adversarius noster occasiones per omnem vitam querat et capiet , ut devorare animas nostras quoquo modo possit : nullum tamen tempus est quo vehementius ille omnes suæ versutiæ nervos intendat ad perdendos nos penitus , et a fiducia etiam , si possit , divina misericordia deturbandos , quam cum impendere nobis exitum vitæ prospicit (concil. Trident. sess. 14 de Unctione) . Hinc Gregorius (homil. 39 in Evang) : Ait Christus (Joan. XIV , 30) : « Venit enim princeps hujus mundi , et in me non habet quicquam . » Unde curandum nobis est , et magnis quotidie scelibus cogitandum , quam rabidus , quam terribilis , sua in nobis opera requirens , in die nostri exitus , princeps hujus mundi veniat : si etiam ad Deum carne morientem venit , et in illo aliquid quæsivit , in quo suum inventire nihil potuit .

Severus quoque Sulpicius refert de S. Martino , quod moriens diabolo dixerit , quem videbat prope assistere : Quid hic astas , cruenta bestia ? Nihil in me , funeste , reperies : Abrahæ me sinus recipiet . Ex quo inferebat S. Severinus coloniensis civitatis episcopus : Quid ergo de nobis peccatoribus erit , si tantum sacerdotem voluit pars iniqua nocere ? Lege de his Bernardi sermonem 7 in psalmum 90 , et Joannis Chrysostomi homiliam 25 in Matthæum (1) .

CAPUT XXXIII.

Superstitionem omnem tollendam esse in sacrarum imaginum circumgestatione.

Porro superstitionem , ut omni in re , sic et in sacrarum imaginum usu vitandam esse , nemo negare potest . Est enim superstitionis periculosus error : et clara sunt verba synodi tridentinae : *Omnis superstitionis in sanctorum invocatione , reliquiarum veneratione et imaginum sacro usu , tollatur . Unde liquet (dominus Lyndanus , Apologeticæ tomo III , cap. 8) catholicam Christi Ecclesiam legitimum duntaxat imaginum usum probare : impium abusum improbare : non unam superstitionem , aut immodicum cultum laudare , sed corrigerre : atque , cum D. Augustino (lib. de Religione) , malos incautosque filios , hac in parte vel levissime peccantes , reprehendere et castigare .*

Quemadmodum præclaro exemplo reverendissimi domini et illustres principes , Maximilianus a Bergis , archiepiscopus cameracensis , et Gerardus a Groesbeeck , episcopus leodiensis , theologorum lovanienium consilio , peregrinationem illam (et processiōnem) D. Virginis ad Waufriam (2) instaurarunt , superstitionisque resectis , legitimo suo usui jam dudum vindicarunt .

Sic ante multa secula collyridianas mulieres dannavit Ecclesia , quæ currum , sive sellam quadratam ,

(1) Quæ de diabolo iconibus appicto , Molanus hoc et superiore articulo adducit , videntur milii jure optimo locum suum tueri in piis imaginibus , non tolerandis tantum , sed propagandis , ac defendendis .

(2) Sive Wavriam , oppidulum Brabantiae wallonicae , in finibus diocesis namurensis .

ornantes, expanso super ipsum linteo, in illustri die quadam anni, panem proponebant, et offerebant Mariæ coram ejus imagine. Contra quod simulacrisii studium scripsit Epiphanius, constantiensis episcopus, in libri secundi tomo II contra hæreses (*hæresi* 79).

Igitur abolendus est abusus ille ter exsecrandus, tametsi nondum locis quibusdam abolitus, ut scilicet D. Pauli ac sancti Urbani imagines in profluentem conjiciantur, si forsitan eorum dies festivi inciderint in pluvium cœlum, aut foedam tempestatem, maxime si in die conversionis Pauli hoc accidat (D. Fred. Shenckius, archiepiscopus ultraj., de *Imag.* cap. 3).

Scripsit, in regno Navarræ, librum de Superstitionibus, Martinus de Arles (1), archidiaconus pampilio-

(1) Extrait du *Journal ecclésiastique*, ou bibliothèque raisonnée des sciences ecclésiastiques, par M. l'abbé Dinouart, tome XXXIV, part. 3, mars 1769, pag. 271 et suiv.

DISSERTATION sur le mot PRISIO.

Voici un article des statuts de l'église de Nevers, imprimés dans le 4e tome des *Anecdotes* de D. Martenne, col. 1070 : *Inhibemus etiam sub eadem pena* (il s'agit d'excommunication) *ne prisiones canonicorum, clericorum seu servientium ipsorum, quas inter Pascha et Pentecosten aliqui vestrum usu detestabili quandoque faciunt, de cetero non (a) faciatis.* Les auteurs de l'édition du *Glossaire* croient qu'il s'agit là d'une capture que l'on faisait des ecclésiastiques qui paraissaient en public, et que ceux qui arrêtaient ainsi les chanoines ou clercs essayaient en cela d'imiter les Juifs qui couraient sur les apôtres après la passion de Notre-Seigneur, quand ils les rencontraient; mais comme les apôtres évitaient par la fuite le malheur d'être pris, les ecclésiastiques de Nevers rachetaient par une certaine somme la vexation injuste. *Hoc dirinando*, disent ces auteurs, avec leur modestie ordinaire. Ces statuts synodaux de Nevers sont de l'an 1246. Il est donc question d'un mauvais usage du XIIIe siècle. Je crois pouvoir en donner l'explication par un canon d'un concile de Nantes, postérieur de près de deux cents ans, car ce qui cessait dans un lieu continuait souvent dans un autre. Les abus n'étaient réprimés que selon l'étende du zèle de ceux qui s'y opposaient. Voici ce que dit ce canon, ainsi qu'on le trouve dans les conciles de la province de Tours : *In crastino Paschæ clericorum ecclesiæ et alii ad domos adjacentes et alias accedunt, cameras intrant, jacentes in lecto capiunt, et nudos ducunt per vicos et plateas, et ad ipsas ecclesiæ non sine magno clamore, et super altare et alibi aquam super ipsos projiciunt, ex quibus sequitur divini officiū turbatio, corporum læsio et membrorum quandoque mutilatio; insuper quidam alii, tam clerici quam laici, prima die maii, de mane ad domos aliorum accedunt, et captiunt, et cogunt per captionem vestium seu aliorum bonorum, et se redimere oportet.* Ce concile de Nantes est de l'an 1431. Un autre tenu à Angers l'an 1448 (b) rapporte les mêmes folies, et même en parlant de ceux qu'ils prenaient dans leur lit, les fêtes de Pâques, il dit : à l'église, tout nudus, nudus penitus.

Il paraît que les *prises* qu'on faisait à Nevers du temps de S. Louis devaient être des prises de même nature. On entrait de grand matin chez les ecclésiastiques qui restaient au lit, et on leur faisait faire apparemment quelque chose des cérémonies ci-dessus marquées, et que le statut traite d'usage détestable. Ainsi ces prises ne se faisaient pas dans les rues, comme on le pense, mais dans les maisons mêmes et dans les lits.

Mais par quelle raison en usait-on ainsi, et cela entre Pâques et la Pentecôte? La mysticité serait déplacée pour expliquer l'origine de cet usage; ne viendrait-il pas de la frayeur continue où étaient les séculiers que les vignes et les arbres ne fussent endommagés par les gelées qui peuvent arriver les matinées d'après Pâques? Les laïques obligaient les prêtres de se lever et de faire des prières

nensis, qui in Oceano juris et alibi extat. Cujus operis doctor Navarrus cum laude meminit (*De Oratione*

ou des processions matutinales. Les paroisses d'Auxerre, où la dévotion est plus grande, ne les ont pas encore discontinuées, et elles en font régulièrement depuis Pâques jusqu'aux Rogations. Dans les villages, on fait lever les curés encore plus matin.

Les païens romains avaient la procession des *robigailles*, vers le 23 d'avril : c'était pour la préservation de leurs héritages, mais elle ne durait qu'un jour, et il semble qu'il n'était question chez eux que des terres à blé, et non des vignes. Dans les pays de vignobles, on est bien plus souvent dans la crainte. On sait combien il y a de jours dans le calendrier populaire qui sont marqués comme critiques. Nos ancêtres les nommaient par ces diminutifs : *Georget, Marquet, Jacquet, Croiset, Colinet, Peregrinet, Urbinet.* Rabelais a osé dire que de Dainteville, évêque d'Auxerre, avait eu la pensée de transférer tous ces saints gelés dans le temps de la canicule, et de mettre en place la mi-août au mois d'avril, etc.

Cette mauvaise plaisanterie pouvait être permise à un homme tel que Rabelais. Mais ce qu'on a souvent pratiqué en certains lieux de la France est très-criminel. Les habitants de Villeneuve-Saint-Georges, proche Paris, eurent la hardiesse de jeter, le 23 avril, l'image de leur saint patron dans une petite rivière voisine de la Seine, parce que ce jour-là leurs vignes avaient gelé. A Verrière, paroisse du diocèse de Châlons, près S. Ménéhoult, on fit autrefois la même chose et pour la même raison, de l'image de saint Didier, patron du lieu. La tradition porte que ceux de la Roche-Guyon-sur-Seine, diocèse de Rouen, jetèrent dans l'eau la relique de S. Samson, leur patron, à cause que la pluie ne cessait point, quoiqu'ils l'eussent portée en procession pour ce sujet. On raconte la même chose de quelques paroisses où S. Serenit, dit Selerin, est célébré le 7 du mois de mai. On faisait encore pis dans certaines provinces méridionales. On peut consulter le volume de Dom Martène que j'ai cité, et on y verra, p. 735, parmi les additions aux statuts synodaux des églises de Cahors et de Rodez, du XIIIe siècle (a), qu'on y menace des sentences de l'officialité ceux qui profanent, pour les raisons que je viens de dire, les images des saints. On y lit que dans ces pays, si la saison était contraire, s'il s'élevait des ouragans, si le tonnerre faisait du dégât, on traînait par les rues, on faisait passer à travers les haies et les épines, on battait à coups de verges, on jetait dans l'eau les croix, on mettait en pièces les statues de la sainte Vierge et des autres saints. *abusum detestabilem horrendæ indevotionis illorum qui crucis, B. Mariæ alicorunque sanctorum imagines seu statuas irreverenti ausu tractantes (equis, cum cessent a divinis in aliqua ecclesia, vel) (b), cum est intemperies aeris vel tempestatis, vel fulgura cadint, in terra prostrahunt, et in urticis spinis que supponunt, verberant, dilaniant, percutiunt et submergunt, penitus reprobantes, etc.* Tout cela prouve que la crainte des malheurs temporels portait à commettre beaucoup d'impiétés. On était ennuisé des ecclésiastiques dormeurs par raison d'intérêt; on leur déclarait la guerre, on s'en prenait à eux lorsque, ne continuant pas après Pâques de venir à matines, de faire des processions, les vignes gelaient; et, afin que pas un n'y manquât, on

juli, anno Domini 1448, edit J. Harduini, tomo X, coll. 543 et 1544, art. 6, de Ludis prohibitis. « Cum vero sit asserendum illos esse noxios ludos, quorum experientia perniciosa occasio vertitur in Ecclesiæ opprobrium, et animarum inducitur periculum, et in quibusdam ecclesiis et locis provinciæ turonensis audiverimus fuisse hactenus corruptis siquidem et non honestis moribus. observatum quod in crastino Paschæ clericorum ecclesiæ et alii ad domos adjacentes accedunt et alias cameras intrent, jacentes in lectis et nudos penitus ducant per vicos et plateas ad ipsas ecclesiæ et non sine magno clamore, et alibi aquam super ipsosprojiciant, ex quibus sequitur divini servitii perturbatio, corporum læsio et membrorum quandoque mutilatio; insuper quidam tam clerici quam laici in prima die maii de mane ad domos aliorum accedunt, et ipsos capiunt, et cogunt per captionem vestium et aliorum bonorum suorum se redimere; hujus igitur sancti concilii approbantes institutionem, statuimus ut omnes de cetero a talibus abstineant. Quod si contra fecerint, eosdem per illos ad quos spectant animadversione debita puniri præcipimus. »

(a) *Imo du XIV, nimurum anno 1393.*

(c) *Uncinis inclusa supplevi ex inspectione loci alle-gati.*

(a) *Tollenda est hæc particula negans quam nec habet Edmundus Martène.*
(b) *Statuta concilii provincialis andegavensis, die 17*

et Horis, cap. 6), contra eos qui, tempore siccitatis, imaginem sancti Petri, aut corpus sanctæ Felicie (sive Feliciane) Labiani ad oram fluminis, processionaliter ducunt, et submergunt vel submergere attentant, inde sperantes sortiri suum speratum effectum intra viginti quatuor horas.

Et, ne quis pro his objiciat historiam Evagrii (*lib. IV, cap. 26*), imaginem quidem Christi aqua asperserunt Edesseni, sed ex magna fide, procul ab omni superstitione. Eam enim aquam, contactu sanctificatam, projiciebant in struem lignorum ab hostibus positam, sperantes ita divinitus liberari. Quod et factum est, Deo tunc in struem illam ignem immitente. Simili pietate patres monasterii in scopulo, cum puteum in magnam altitudinem effodissent, nec aquam invenirent, imaginem abbatis Theodosii in puteum demiserunt, ut per ipsum Deus aquam daret: et mox aqua dimidium putei implevit. Testis est Joannes Eviratus ([sive Moschus] in *Prato spirituali*, cap. 18).

Est et alicubi mos (*Freder. [Schenckius]*, *ibidem*, [ubi not. 29]), ut agricolæ statis diebus divisorum imagines, inconditis clamoribus, rusticoque strepito, per agros, arva, sata, prataque, bajulantes et circumferentes, hinc magnum sibi spondeant proventum: credantque solum illud malignius responsurum, quod hujusmodi non exceperit divisorum gestationem.

Quos igitur imagines circumferre juvat, utantur modestia et religione christiana, citra superstitionis et insolentiae notam. Nos enim non dubitamus quin Deus, inter sanctos suos, habeat peculiares pro pluvia impetranda patronos. Qualis est Brundusii S. Theodorus martyr, cuius adustum corpus, ut scribit Robertus de Licio, episcopus aquinas (*De Laudib. sanctorum, sermone 40*), cum processionibus et litanis honoratur: et sæpe eodem die pluvia de cœlo descendit. Sed si quid admisceatur falsæ religionis, in episcopi auctoritate corrigendum est.

CAPUT XXXIV.

Imaginum in supplicatione circumgestatio a superstitione contra hæreticos defenditur.

Quod autem majorēs nostri in supplicationibus suis omni pietate plenissimis, sacras imagines circumstaverint, patet ex Beda, in Historia gentis sue, qui (*in lib. I, c. 25*) scribit Augustinum et socios ejus, viros (ut fertur) ferme quadraginta, venisse ad Edilbertum regem Cantiorum (sive Cantuariorum), non daemonicaca, sed divina virtute præditos, crucem pro vexillo ferentes argenteam, et imaginem Domini Salvatoris in tabula depictam, litaniasque canentes pro sua simul et eorum propter quos et ad quos venerant, salute æterna. Rursus scribit eos dorovernensi (1)

prénait ceux qu'on trouvait dans leurs îles et on s'en saisissait. Telles étaient, si je ne me trompe, les prises de ceux de Nevers que les statuts réprouvent.

(1) Cantiorum metropoli, dicta deinde Cantuariae, Anglis *Canterbury*. Acta sunt haec anno 597. Nil habet ecclesiastica historia pulchrius isto virorum apostolicorum in Angliam appulso.

SS. IMAGINUM.

civitati appropinquentes, more suo cum cruce sancta et imagine magni regis Domini nostri Jesu Christi, litaniā consona voce modulatos esse. Apparet etiam ex Chrysostomo, dum meminit lætissimæ apud Antiochenos processionis, quod aliqua martyris memoria circumferebatur, quam omnes in processione sequabantur, sive ea imago fuerit, sive reliquiae ejus. Dicit enim (*homil. 19 ad Antioch.*, *in initio*): *In omnem partem civitatis hoc honesto duce vos circumagente, nos invitatos infirmitas domi manere cogebat.*

His accedat quod in circumgestatione arcæ Dei (ad cuius portationem mirabilia operatus est Dominus [*Jos. III, VI, 1; Reg. IV, V, VI, 11; Reg. VI, 2, 5*]) circumferebantur etiam imagines angelorum: *Surrexit enim David et abiit, et universus populus qui erant cum eo de viris Juda, ut adducerent arcam Dei super quam invocatum est nomen Domini exercituum, sedentis in cherubim super eam.... David autem et omnis Israel ludebant coram Domino in omnibus lignis fabrefactis, et citharis, et lyris, et tympanis, et sistris, et cymbalibus.*

Quare desinant hæretici nobis objicere ex Baruch (*cap. VI, 25*): *Sine pedibus in humeris portantur, cum id de idolis, sive falsis diis, ab eo dictum sit.*

De modo agendi processiones scripsit opusculum Dionysius Carthusianus (*tom. I*) (1).

CAPUT XXXV.

De superstitionibus cavendis ulterius disseritur.

Cæterum, ait Gregorius decimus (*in sexto [Decretilum] de Offic. ordinarii, c. 2*), *detestabilem abusum horrendæ indevationis illorum qui crucis, beatæ Mariæ virginis, aliorumque sanctorum imagines seu statuas irreverenti ausu tractantes, eas in aggravationem cessationis a divinis, prosternunt in terram, et uryciis spinisque supponunt* (2), *penitus reprobantes: aliquid tale*

(1) Idem argumentum tractarunt Nicolaus Serarius, et Jacobus Gretzerus, ambo e societate Jesu. Item Christianus Lupus, Augustinianus, doctor lovanensis, qui et questionem, suo tempore animosius agitatam, discussit: num videlicet sanctorum imagines in supplicatione publica cum venerabilis sacramento corporis Domini circumferre liceat. Sed et Jacobus Eveillon, canonicus andegavensis, scripsit *De processionibus ecclesiasticis fabrum; in quo earum institutio, significatio, ordo et ritus ex sacris Scripturis, conciliis, et variorum auctorum scriptis, explicantur*. Paris. apud Matthæum Guillemot, 1641, in 8°, pag. 319.

(2) Id factum est Leodii anno 1213 et sequenti, postquam eam urbem ceperat, diripuerat, et cathedralem B. Lamberti basilicam polluerat Henricus Brabantæ dux, ejus nominis primus, ob controversiam cum Hugone Petrapontio, antistite leodicensi, qui illi sacris interdicti, « convocato Hoii concilio omnium prælatorum sue dioecesis Decretumque est in ipso concilio, ut imagines crucis, et sanctorum reliquias spinis circumdate in omni prosteruant ecclesia, totius dioecesis organa suspendantur, festivisque diebus fiat proclamatio pro dicto scelere Primo igitur in majori ecclesia imago Christi est deposita, et sanctorum Theodardi et Maldabertæ virginis reliquia ad ejus dexteram sunt posite: ad sinistram vero Petri et Andoleti, et sancti Floriberti episcopi et confessoris Sed neque per annum et dimidium, minus diebus 11, in majori ecclesia solemnis divinorum facta fuit celebratio. Sed, dictis horis regularibus, intrabat conventus beati Agildii basilicam, expletisque illic divino missæ officio, et data benedictione, induitus ad haec sacris, complosisque

fieri de cætero districtius prohibemus : statuentes ut in eos qui contra fecerint, ultrix procedat dura sententia, quæ delinquentes sic puniat graviter quod alios a similiūm præsumptione compescat.

Sed omnium sceleratissime peccant malefici, venefici et sagæ, ad incantationes, veneficia et alia id genus horrenda sacris imaginibus abutentes (*Freder. Schenkius, de Imag., c. 15*) ; sed quæ legalibus canonicisque poenitentiis fuerint expienda.

Neque minus peccavit qui imaginem (quamvis non sacram) carbone in tegula pictam baptizavit sub nomine pueræ, quam in sui amorem illicere volebat. Contra quem scripsit ad officiale tornacensem *Ægidius Carlerius* (1), decanus cameracensis (*In Sporta fragment.*).

Postremo, sicut synodus cameracensis, sub Maximiliano (2) archiepiscopo primo celebrata (3), abominandam dicit (*De sanctis, c. 6*) esse vanitatem et superstitionem eorum qui certo pollicentur non ex hac vita migraturos sine poenitentia et sacramentis, qui hunc illumve ex divis coluerint; sic etiam vanissimæ superstitionis arguendum est, si quid tale sacris imaginibus alicubi subscriptum habeatur (4). Valeant igitur de Christophoro carmina :

Christophore sancte, virtutes sunt tibi tantæ :
Qui te manæ vident, nocturno tempore rident.

Et,

Christophori sancti speciem quicunque tuerit,
Ista nempe die non morte mala morietur.

Item,

Christophorum videoas : postea tutus eas.

manibus, egrediebatur presbyter, clericus conventu circumdatus, ibat sic ad templi medium: et omnes coram prædictis procumbentes reliquias, cum multis lacrymosis suspiriis hande ante faciem Dei cum precibus querimoniam deponebant: « Aspice, Domine, de sede sancta tua, et cogita de nobis aliaque ex psalmis LXXXIX, LXXXV, et Hierem. XI, XVII, XXII. etc. Sic auctor vitæ s. Odiliae, lib. III, cap. 5, et seq., et ex eo *Ægidius*, abbas Aureæ Vallis, ac Renerus, Leodiæ monachus, ipsi quoque rei gestæ æquales, *tomo II Chapeavili pp. 211, 212*. Porro relata ducis clade, seu Hugonis Victoria, quani leodiensis Ecclesia die 15 octobris, titulo *triumphi s. Lambertii*, quotannis, ut miraculo partam celebrat, subdit *Ægidius, ibid.*, pag. 252. « Dux, flandrensi comite compellente, venit Leodium (anno 1214) præsulique, et majorum domus pronus vestigii, tandem absolutus est, omnes manu propria præfatas relevans reliquias de pulvere pavimenti. » Eudem morem in Francia et Lotharingia obtinuisse docet Edmundus Martene, *de antiquis Ecclesiæ Ritibus* libro III, pp. 429. 450.

(1) Vixit ille medio seculo XV adhucque concilio basileensi.

(2) Cognomento de Bergis.

(3) Anno 1565.

(4) Et in superstitionum classens referenda mihi videtur recepta olim, ad arcendam epilepsiam, consuetudo defendi schedam, in qua exarati hi versus :

*Gaspar fert myrrham, thus Melchior, Balthasar aurum.
Hæc tria quis ecum portabit nomina regum,
Solvitur a morbo, Christi pietate, caduco.*

Hos refert Fernelius, agens de occultis morborum causis: addens auditos a se theologos, qui rem innoxiam censerent. An omne superstitionis periculum absit a perulgatis etiamnum schedulis, quibus appinguntur trium, ut vocant, regum capita, et eas gestantibus incolumenta a variis morbis ac fascinis promittitur, examinari euperem ab Ecclesiæ proceribus.

CAPUT XXXVI.

Citra superstitionem unam sancti imaginem præ alta ejusdem celebriorem esse, neque hic audiendes esse hæreticos.

Verum quod memoria sanctorum quibusdam locis in solemniiori habeatur honore quam alibi, non debuit a sectariis quibusdam trahi in argumentum idolatriæ et superstitionis, sed potius divinæ beneficentiae, quæ (sicut experientia abunde testatur) magis uno loco mirabilem se ostendit in sanctis quam alio. Cujus si rationem quæras, dico verbis Augustini (*epist. 157*): « Ubique quidem Deus est, et nullo continetur vel includitur loco, qui condidit omnia, et eum a veris adoratoribus in spiritu et veritate oportet adorari (*Joan., IV, 24*), ut in occulto exaudiens, in occulto etiam justificet et coronet. Verumtamen ad ista quæ hominibus visibiliter nota sunt, quis potest ejus consilium perscrutari quare in aliis locis hæc miracula stant, in aliis non stant? » Et postea: « Non in omnibus memoris sanctorum ista fieri voluit ille qui dividit propria (*I Cor., XII, 11*) unicuique prout vult. » Refert istud Augustinus ad inscrutabile Dei judicium, qui sicut non omnibus sanctis dedit eamdem gratiam, ita non in omnibus locis per eumdem sanctum pariformiter operari decrevit. Sicut cum in terris videretur, in Capharnaum multa miracula fecit (*Luc. IV, 23*) quæ in Nazareth operari noluit ipse, qui non propter locum gentem sed propter gentem locum (*II Machab., V, 19*) elegit. Igitur loca locis præponuntur, « ut ex ipsorum locorum admonitione major affectus exurgat ad acuendam charitatem (*Aug., [lib.] XX, cont. Faust., c. 21*), et in illos quos imitari poscimus, et in illum quo adjuvante possumus » (1). Ut merito synodus gangrensis (*can. 20*) dixerit: « Si quis superbiæ usus affectu conventus abominatur, qui ad confessiones martyrum celebrantur, et ministria quæ in eis fiunt simul cum eorum memoris execratur, anathema sit. » Plura contra impietatem hujus et similiūm assertionum afferenda essent, sed dixi in initio libri secundi me de imaginibus non scripturum contra hæreticos (*lege Apolaget. Lindani et similia*). Ubi tamen, quod nec ista prorsus intacta reliquerint, particularia quedam ab eis notata, in quibus catholici simpliciores facile decepti laberentur, non præteribo, quod hæc speciatim ad nostrum institutum pertineant. Cæterum blasphemias eorum contra omnes sacras imagines earumque multiplicem honorem prætereo, quod a multis præsentis Ecclesiæ doctoribus, ut antiquiores præteream, sint refutatae, quodque jam ante præfatus sim me de abusibus et significationibus, non ad hæreticos, sed ru-des catholicos scripturum. Alioquin quis finis foret,

(1) Idem, *serm. 286, al. 30, de Diversis, in natu- li SS. Gervasi et Protasi*, n. 5: « Non cessat Deus attestari: et novit quomodo ipsa miracula sua debeat commendare. Novit agere, ut magnificenter: novit agere, ne vilescent. Non omnibus donat per martyres sanitatem: sed omnibus promittit imitatoribus martyrum immortalitatem. Quod non omnibus dat, non querat, cui non dat: nec murmuraret adversus eum, quia non dat, ut det quod in fine promisit. »

si nobis contra impura hæreticorum ora clamandum foret pro legitimo imaginum usu? Deinde nimis longa foret ista tractatio. Nam in permultis nos circa earum usum superstitionis et idolatriæ accusare non ventur, imo vero eo malitia quorundam processit, ut etiam rideant circumgestationem sacrosanctæ eucharistiae, et honorem quem catholici tremendo sacramento impendimus, dum circumfertur. Sic non solum imitantur Michol, quæ Davidem deridebat saltantem ante arcum Dei (*Il Reg.*, VI, 20; *I Par.*, XV, 29), sed impietate multum superant. Ipsa enim Davidem lino indutum et arcum deducentem cum jubilo et saltu despedit in corde suo, hi vero etiam sannis et mendaciis impetunt in supplicatione honorantes Dominum Deum suum. Sed qui jam nolunt flectere genua eucharistiæ, vel inviti ea flectent in die judicii, juxta Apostolum (*Rom. XIV, 10*): *Omnes stabimus ante tribunal Christi; scriptum est enim (Isa. XLV, 24) : Vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu.* Ex his nonnulli, ob vigesimum caput Exodi, damnant omnem usum imaginum (*I Reg.*, XIX, 13), at Michol ne in veteri quidem lege eas damnavit, sed statuam cum pilis caprarum ad caput pro Davide in lecto posuit, ut eum a Saûle salvaret.

CAPUT XXXVII.

Lasciviam omnem vitandam esse in sacris imaginibus.

Quod ad lasciviam attinet picturarum, sic de ea statuit nostri temporis cœcumenica synodus (sess. XXV): « Omnis denique lascivia vitetur, ita ut procaci venustate imagines non pingant nec ornentur. Tanta circa hæc diligentia et cura adhibeatur ut nihil inordinatum aut præpostere et tumularie accommodatum, nihil profanum nihilque in honestum appareat, cum domum Dei deceat sanctitudo (*Psal. 92, 5*). Ut ergo sacris divisorum imaginibus honor et veneratio major impendatur (*Freder. Schenckius, de Imag.*, capp. 12, 13), oportet eas sic depingi, sculpi et effigiari, ut quosdam velut igniculos in hominum pectoribus succendant; omni levitatis atque lasciviæ quod contuentium oculos offendere queat offendiculo sublato.

Visæ quandoque sunt in locis ubi non decuit divisorum imagines viventium adhuc hominum ora vultusque referre, ut hoc umbratico velamento illorum quos amabant effigie pascerent oculos. Hic fucus eliminari prohiberique debet, velut pestiferum illecebrosæ cogitationis irritamentum. Nam ad hunc modum imaginibus abuti nefarium est (1). Hac sane de causa etiam

(1) Hunc abusum contrario facto scite antevertit pius quidam Ariani in regno neapolitano episcopus, cuius opera structum est B. Mariae virginis sacellum, pars templi divi Nazarii in Mergellina, Jacobi Sannazarii carminibus aliquoties celebrata. Visitur illic Leonardi de Pistoia, celeberrimi pictoris, opus, archangelus Michaël cacodemoneum transfigens: facies autem cacodemonis, ita jubente memorato antistite, exprimit faciem nobilis, at nefariae, matronæ, quæ impuro amore in præsulem arserat; nam ille facinus detestatus, imaginem ita confici voluit, ut diabolο sit

Prima hominis facies, et pulchro pectore virgo: Postrema immanni corpore pristis.

(Æneid. III.)

gentes irrisit Clemens Alexandrinus (*orat. ad gent.*): « Praxiteles, inquit, ut declarat Posidippus in libro de Cnidio, Veneris Cnidiae construens imaginem, fecit eam forma similem Cratinæ quam amabat, ut adorarent miseri amicam Praxitelis. Cum floreret autem Phryne, meretrix thespiaca, pictores omnes imitabantur Veneris imaginem ad Phrynes pulchritudinem. Sicut rursus lapidæ quoque Mercurios effingebant Athenis ad Alcibiadem. Restat nunc tuum adhiberi judicium si velis etiam adorare meretrices? » Arnobius Afer, qui anno 300 vixit (scribit enim libro I: « Trecenti sunt anni ferme, minus vel plus aliquid, ex quo cœpimus esse christiani et terrarum in orbe censeri »), is non minori elegantia idem annotat: « Quid ego, inquit (*lib. VI advers. gent.*), diis datas faleas et fuscinas rideo? quid cornua, malleos et galeros? cum simulacula quædam sciā certorum esse hominum formas et infamium lineamenta meretricum. » Deinde idem prosequitur iisdem fere exemplis quibus Clemens presbyter.

Dedit autem non immerito olim lasciviæ suæ pœnas pictor quidam, quod Salvatorem ad similitudinem Jovis impingere præsumpsisset: aresfacta est enim manus ejus. Quem tamen postea peccatum suum confessum sanavit Gennadius patriarcha, ut refert Nicephorus (1) (*Hist. eccl., lib. unic.*, ann. 463), et Theodorus Lect., (*lib. I*).

Summa itaque diligentia adlaborandum est ab iis qui populo præsunt, ne ea figura, habitu atque ornatu imagines oculis ingerantur, ut non ad pietatem homines informent, sed potius ad libidinem, superbiam, curiositatem aliaque vitia provocent; sive calumniaæ et blasphemiaæ locus relinquatur hæreticis, qui undeque quærunt calumniaæ et blasphemiaæ occasiones. Pulchre sane scribit (*Ad can. 20 syn. gangren.*) Quintinus Heduus (2): « Infames et voluptuosæ picturæ nullo debent in christianorum loco videri; qualibus tamen nunc principum privatorumque putant hortos et ædes ornari, ne templis quidem nostris ab hac turpitudine liberis. Quodque detestabilius est, in figurandis ipsis divisorum imaginibus lascivire non verentur pictores, ut in sacerrima Θεοτόκῳ virgine pingenda, in lugente poenitente Magdalena sanctisque cæteris mulieribus aut virginibus efformandis. Et,

Porro nullum piaculum sit, si periti pictores, more apud eos recepto, effigiem sui posteris relinquant in figura aliqua, quæ pars (non præcipua) sit imaginis sacræ. Nam id ferendum non est in præcipuis figuris imaginum, viros sanctos exhibentium, quales in basilica priuince neapolitana spectantur, a Georgio Vasario depictæ, gentemque farnesiæ repræsentantes. Lege Pompei Sarnelli, vigilansis episcopi, *Lettere Ecclesiastiche*, edit. Venet. 1716. t. III, p. 17.

(1) Non ille schismaticus, et parum accuratus XIV seculi scriptor: sed vir sanctus, et patriarcha CPolitanus, de quo si. præ, pag. 27.

(2) Joannes Quintin, Augustoduni in Burgundia natus 20: jan. 1300, juris canonici professor Lutetiae Parisiorum 1536, obiit 9 aprilis 1561, ibidem sepultus ad S. Joannem lateranensem. Est inter varia ejus de jure ecclesiastico opera, *Synodus gangrenensis, evangelice promulgationis anno circiter 300 congregata, jam tot abiere secuta, secudi præsentiates errores, nullasque multorum superstitiones et immietates condemnans; explicata commentariolis.* Edidit Wechelius, Lutetiae Paris. 1560, in 4°.

quod omnibus est execrabilis blasphemias, ineffabile coenæ dominicæ mysterium graphide plerumque sic redditur, ut ab azotorum (1) symposio distare non videatur. Eadem est admonitio Francisci Horantii (*in Loc. cathol. cont. Calvin. script., lib. II, cap. 27*): « Imagines, ait, Christi meminerimus completæ honestatis ac religionis, non perditæ luxus exemplaria esse. Quare omni pudore et verecundia adspersas esse magnopere convenit. Quid commune Virgini sanctissimæ, pudicitiae numeris omnibus perfectæ atque expletæ cum ornatu illo pene dixerim meretricio? Quid sanctis martyribus Christique confessoribus cum plusquam profano apparatu (2)? »

SUPPLEMENTUM

AD CAPUT XXXVII LIB. II.

Arcendam esse a sacris et aliis quibuscumque, imaginibus omnem lasciviam probatu facillimum est: at non perinde facile theoriam hic figere, seu criterium statuere quo dignoscatur quæ imagines pro lascivis, aut non lascivis, habendæ sint. Ego sequentia meditatus sum, quæ doctiorum censuræ plane subjicio.

I. Picturæ lascivia sita est potissimum in figuris humanorum corporum; nec enim adeo mentem commovent eæ quibus exprimuntur animantia bruta: hæ vero undequaque honestæ erunt, si nec apparent membra sobolis procreationi deputata, nec animalia ipsa quidquam agere videantur quod ad gignendi actum pertineat. Contra lubricæ censendæ sunt illæ quæ vel coitum bestiarum, vel partes ei deservientes, præsertim turpiter commotæ, dedita opera, spectandas exhibent. Eædem brutorum partes, citra affectionem, atque ad solam figuræ integratatem, expressæ, imaginem, ut quidem opinor, lascivam non facient: malim eas tamen, quantum fieri potest, oculis subducí.

II. Nuditas, in corporis humani figuris, nec omnis lasciva est, nec sola. Non omnis quidem; nam præter faciem et manus, pleraque membra non indecora visui possunt offerri: alioquin omnes fere crucifixi Domini imagines e conspectu fidelium essent auferendæ. Pleraque dixi membra, non autem ea, aut eorum admodum vicina, quæ primi parentes nostri post magnum illud peccatum abdiderunt, et abdenda esse

(1) Rectius, asotorum, id est, prodigorum, luxuriosorum, helluonum.

(2) De luxu vitando in sanctorum iconibus sermo recurret inferius capite 40: de ludicro iis non admiscendo, cap. 42. Hic monere visum est, abstinendum quoque a puerilibus, et ignobilibus segmentis, quibus res sacras de honestari necesse est: veluti si, Hebreis mare rubrum transeuntibus, puellus matri lectas e siccato fundo conchæ offerat: si Jesus puer Joannis lagnellum permulceat: aut huic insidet, spatharium agentे Joanne, et foenum agno porrigente: si, Domino cum Maria loquenti, et Martha sororis ministerio exposcente, felis, occasione usus, admotam igni carnem assandam subripiat. Quanquam enim hujusmodi picturæ in privatis aedibus tolerari possint, minime tamen eas decet in templis collocari, ubi nil debet obtutilis fidelium patere quod pietatem non spiret, nihil quod sanctæ nostræ religionis gravitatem ac majestatem imminuat.

naturalis pudor gentibus omnibus, utcumque politis, persuasit.

III. Atque his finibus arctatur permissa in virili corpore nuditas: neque satis castæ sunt icones quæ impuberum partes naturales ostendunt: uti nec illæ quæ partes easdem, velut ex quadam necessitate, monstrant in viro adulto, puta in patriarcha Noe, casu inebriato. Verum haç icones non ausim propriæ lascivas dicere, neque itidem illas quibus angeli, puerili forma, nudi antrorum exhibentur. Tamen omnes, hoc articulo notatae, non carent periculo, quod pii quique in posterum tolli vehementer exoptant.

IV. In hanc, non lascivarum, sed periculosarum imaginum classem referendæ videntur illæ quæ pudendum quidem nuditatem continent, sed forma admodum exigua ac imperfecta, ut minus oculos feriant. His junge grandiores imagines, ac picturas, cætera nudas, in quibus in honesta membra, vel modica fronde obducuntur, vel simili aliquo artificio dissimulantur. In his certe nonnulla verecundiae ratio habita est: non tamen offendiculum omne sublatum; vix tollendum aliter quam adjecto latiore panno, ut factum in opere Lipsii de Cruce.

V. Aut obscœnae nuditatis genus est, aut quiddam illa pejus, dum ea, quæ serio velanda fuerant, pellicula tela vestiuntur, qualem aliquando latini ventum textile appellaron (1).

VI. Major est in seminarum, quam virorum, imaginibus occasio ruina; tum ob colorem, mollitiem, ac denique pulchritudinem inferiori sexui propriam: tum quod honestas jubeat in illis, non obscœna solum membra, sed ubera quoque, saltem ordinarie, velari.

VII. Cæterum nemo reprehendat, si pingatur vel beata Virgo Filium, vel mulier illa damnatum famæ patrem in carcere lactans: modo utrobique decorum servetur, et sufficiens adhibeatur cautela.

VIII. Indulgendum aliquid iis qui figuræ anatomicas delineant, pingunt, sculpunt, aut quacumque ratione effingunt: perinde ut aspectus, tactusque, alioquin impudici, chirurgis interdum permittuntur. At his et illis nefas est ultra necessitatem progedi.

IX. Multa historicæ pudice narrant, quæ pictoribus turpe sit arte sua repræsentare; ac primum quidem scelera omnia cum castitate pugnantia: deinde et licitas inter conjuges blanditias, quæ, ut notat Augustinus, erubescunt videri, tametsi non erubescant sciri. Atque idem esto de naturalibus quibusdam necessitatibus judicium.

X. Non sola nuditate lascivia picturis inducitur, sed turpibus etiam gesticulationibus, immodo corporeum situ, procaci vultu, demum iis omnibus quæ pruriens ad libidinem, seu viri, seu feminæ, speciem animis ingerunt.

XI. Detestanda imprimis artificum illorum nequitia

(1) Sic indutæ mulieres Senecæ, *controv.* 45, dicuntur « paulo obscœnus, quam posita veste, nudæ. »

qui , imagine , etiam in speciem honesta , turpia cogitandi ansam de industria subministrant , operam dantes ut pietà tabella plura significet quam contineat.

XII. De nudis , seu veterum , seu recentiorum artificum statuis , iis maxime , quae artis miracula putantur , quid dicam ? Mutilari illas , aut confringi , nunquam siverint earum possessores , in quibus fuere viri pietate insignes , ex. g. , Cosmas Medicæus , Etruriæ dux , ejus nominis tertius . Aiant easdem hodiernis statuariis , ad justam artuum proportionem assequendam , prope necessarias esse . Cupio saltem , et cu- pient alii mecum , obtegi in aliis quæ nec inspicere opus , nec fas est imitari . Neque dubito , quin piis omnibus probetur factum Ludovici Magni , qui ad bonam frugem serio conversus , hujusmodi simulacris , olim suo jussu elaboratis , et in regia versaliensi collocatis , marmoreas zonas , vitem simulantes , circumdari præcepit .

CAPUT XXXVIII.

Profana non esse sacrī imaginib⁹ admiscenda , nec in templis , nec in monasteriis .

Jamvero et hoc notatu dignum est , quod tridentina synodus subjungit : « Nihil profanum , nihilque dishonestum appareat ; cum domum Dei deceat sanctitudo » (psal. CXII. 5.) : contra eos qui in ecclesiis profana sacris admiscent . Quorum etiam temerarios ausus retundit septima synodus (actione , 4) , citans beati patris Nili ad Olympiodorum proconsulem epistolam , in qua sic scribitur : « Scribis num decorum putem , cum in animo habeas fani ædificationem in honorem sanctorum martyrum , ejusque qui per eorum testata certamina , labores et sudores prædicatus est Christus , ut imagines in saero loco omnigenarum animantium per parietes undique fieri cures ; has quidem a dextra parte , illas vero a sinistris ; quo spectatores per terram casses , apud eosque lepores et capreas , circumcursantes venatores fugientia animalia velociter cum canibus insequentes videant : in mari vero emissa retia , omneque genus piscium captum , in terramque piscatorum manibus eductum : præterea , ex gypso omne id , quod oculos pascerre potest , effectum , idque in domo Dei contemplentur . Nequaquam , sed in vulgari domo mille cruces figi , quam historias avium , jumentorum et serpentium germinumque malim . Ego vero ad scripta sic respondeo , puerile plane esse et stultum , ejuscemodi rebus oculos fidelium fascinare velle » .

Beatissimus autem Bernardus vèhemens est in reprehendendo in monasteriis etiam sumptuosas et curiosas depictiones . Sic enim habet apologia ejus ad Guillelmum abbatem S. Theodorici (sub finem) : « Omitto oratoriorum immensas altitudines , immoderatas longitudines , supervacuas latitudines , sumptuosas depositiones , curiosas depictiones : quæ , dum orantium in se retrorquent aspectum , impediunt et affectum : et mihi quodam modo repräsentant antiquum ritum Judæorum . Sed esto , flant hæc ad honorem Dei : illud autem interrogo , monachus monachos , quod in gentilib⁹ gentilis arguebat (Persis ,

satyra I). « Dicite , ait ille , pontifices , in sancto quid facit aurum ? » Ego autem dico : Dicite , pauperes (non enim attendo versum , sed sensum) dicite , inquam , pauperes , si tamen pauperes , in sancto quid facit aurum ? Et quidem alia causa est episcoporum , alia monachorum . Scimus namque quod illi , sapientibus et insipientibus debitores cum sint (Rom. I. 14 [et Pontificale in consecratione episcopi]) , carnalis populi devotionem , quia spiritualibus non possunt , corporalibus excitant ornamentis . Nos vero , qui jam de populo exivimus , qui mundi quæque pretiosa ac speciosa pro Christo reliquimus , qui omnia pulchre luctitia , canore mulcentia , suave olentia , dulce sapientia , tactu placentia , cuncta denique oblectamenta corporea arbitrati sumus ut stercora , ut Christum lucrifaciamus , quorum , quæso , in his devotionem excitare intendimus ? Quem , inquam , ex his fructum requirimus , stultorum admirationem , an simplicium oblectationem ? Ponuntur dehinc in ecclesia gemmatæ , non coronæ , sed rotæ , circumseptæ lampadibus , sed non minus fulgentes insertis lapidibus . Cernimus et pro candelabris arbores quasdam erectas , multo æris pondere , miro artificis opere fabrefactas , nec magis coruscantes superpositis lucernis , quam suis gemmis . Quid putas in his omnibus queritur , pœnitentium compunctio an intuentium admiratio ? O vanitas vanitatum , sed non vanior quam insanior ! Fulget Ecclesia in parietibus , et in pauperibus eget . Suos lapides induit auro , et suos filios nudos descriit . De sumptibus egenorum servitur oculis divitum . Inveniunt curiosi quo delectentur , et non inveniunt miseri quo sustententur . Denique quid hæc ad pauperes , ad monachos , ad spirituales viros ? Nisi forte et hic adversus memoratum poetæ versiculum propheticus ille respondeatur (psal. 25 , 8) : Domine , dilexi de corem domus tuæ , et locum habitationis gloriæ tuæ . Assentio . Patiamur et hæc fieri in ecclesia ; quia eti noxia sint vanis et avaris , non tamen simplicibus et devotis . Cæterum in claustris , coram lugentibus fratribus , quid facit illa ridiculosa monstruositas , mira quedam deformis formositas , ac formosa deformitas ? Quid ibi immundæ simiæ ? Quid fieri leones ? Quid monstrosi centauri ? Quid semihomines ? Quid maculosæ tigrides ? Quid milites pugnantes ? Quid venatores tibicinantes ? Videas sub uno capite corpora multa : et rursus in uno corpore capita multa . Cernitur hinc in quadrupede cauda serpentis , illinc in pisce caput quadrupedis . Ibi bestia præfert equum , capram trahens retro dimidiā : hic cornutum animal equum gestat posterius (1) . Tam multa denique , tamque mira diversarum formarum ubique varietas apparel , ut magis legere libeat in marmoribus , quam in codicibus ; totumque diem occupare , singula ista mirando , quam in lege Dei meditando . Pro Deum ! si non pudet

(1) Talibus monstris adhuc refertæ sunt vetustæ sellæ chorales in variis monasteriis , et canonicorum collegijs , veluti Lovani in basilica primaria S. Petri : et juxta Lovanium in æde coelestinorum Heverleæ . Ut paulatim ahirent hæc nugæ , plus valuit artis incrementum et gustus artificum , quam omnes piorum querimonias .

inexpiarum , cur vel non piget expensarum? » Hactenus Bernardus ,

Cui consentiunt in statutis suis patres carthusiani : « Tapetia , inquiunt (*novorum Statutorum parte II , cap. 2*), universa , et cussini (hoc est polvinaria) picturati , vel alias curiosi , in usu non habeantur : sed et picturæ curiosæ , ubi sine scandalo fieri poterit , de nostris ecclesiis et domibus eradantur : et novæ de cætero fieri non permittantur . » Et rursus in statutis tertiae compilationis (*cap. tertio*) « Pieturas et imagines curiosas , juxta alias ordinata , in ecclesiis et domibus ordinis , sive in tabulis , lapidibus , parietibus , et locis aliis , tanquam derogantes et contrarias simplicitati , rusticitati , et humilitati nostri arrepti propositi , reprehendimus : et ne de cætero fiant , inhibemus . Jam factas vero , si commode et sine scandalo fieri possit , tolli et amoveri volumus . » Adverte autem ad ea Statutorum verba : *Si commode et sine scandalo fieri possit* .

Sic etiam ex Bernardi verbis hoc inter alia retinendum est , quod episcopi et sapientibus et insipientibus debitores sint , ideoque propter infirmos tolerare etiam debeat externum aliquem ornatum , servata tamen honestate ; cum externus hujusmodi ornatus fuerit in pontificali indumento Aaronis (*Exod. XXV*) , et in tabernaculo (*Exod. XXXVI*) , ac postremo in templo , ac domo Dei , quam Salomon in parietibus et tabulatis per circuitum sculpsit variis caelaturis et torno , faciendo in eis cherubim , et palmas , leones et boves , mala granata , aliasque varias picturas . Quanquam , si exactius discutiatur , verisimilius sit in hoc loco sacro nihil fuisse profanum : sed et boves , et palmas , imo et lapides , certam utilinemque habuisse significationem ; de quo Sanderus in posteriori librō de Adoratione imaginum honoraria (*cap. 3*) . Non sunt itaque profane historiæ in ecclesiis pingendæ ; qui mos ethnicorum fuit , a christianis repudiandus , non imitandus . Cujusmodi fere est , quod Virgilius (*lib. I. Aeneidos*) Aneam , in templo Carthaginis a Didone condito , totam trojanam historiam depictam spectasse narrat (1) .

(1) Verum hanc historiam ethnici prò sacra habuerunt , in qua plororumque deorum ministeria credebat intervenisse . « Cæterum nostris temporibus maxime damnanda est inquit Fredericus Borromaeus , (*de Pictura sacra , Libro primo , cap. 3*) eorum sive vanitas , sive superbia , qui ubi religiose pieque aliquid faciendum locaverent , primum omnium insignia et stemmata sua conspici , et suspendi intexique volent : neque in angulo , lacrimave aliqua , sed in parte maxime conspicua et illustri : et fortasse plus auri argenteique , quam in reliquum omne opus , parti huic insumunt . Sjomachantur ante omnia pii homines aspectu trabæ , sive planetæ alicuius , in cuius extrema ora trapehis , coronisque stellam involutum fulget ; qualia nunquam veterum fornices arcusve ornamenta , et emblemata , praeferebant . Moremque hunc recentem ideo fortasse non admisere patres nostri , quia morem olim fuisse gentilium videbant . Nam etiam apud Demosthenem extat reprehensio vanitas unius qui , sacra toga trabeat , aureas praeferebat litterarum notas , cum illius nomine , qui vestem eam dicat . Ac diuturno etiam aula usu exculus quidam , cum insignia ista armorum passim fulgentia per sacras aedes videtur , dixerat hominem se esse mitis ingenii , nec libenter ingredi illic , ubi tantum armorum clypeorumque esset . » Et scimus a bonis sacerdotibus rejectas esse casulas , aliasque saera ornamenta , suæ ecclesiæ usibus oblecta , quod hisce vanæ gloriæ tropæis ornata essent . Alium longe

Nemo autem arbitretur profanam esse picturam , si quis se honeste et humiliter precantem appungi cupiat in ea imagine , quam in sui memoriā ecclesiæ relinquit (1) . Memini enim me , cum vetustatis imagines aliquot recenserem (*supra , capp. VI et XIV*) , duas etiam annotasse , quæ hanc observationem velut antiquissimam plurimum commendant .

CAPUT XXXIX.

Sanctorum imaginib[us] religiose altaria ornari.

Profana postremo fuit imago , si non haeretica , quam Paulus et Macarius (2) dicebantur in altario posituri tempore sacrificii . *Hoc enim cum acciperent aures (catholicorum) , percussæ sunt , et animi , et lingua uniuscujusque commota* , ut scribit Optatus (*in fine tertii libri de Schismate donatistarum*) . Suspiciatur autem Franciseus Balduinus (*in tertium Optati*) fuisse laureatam sive profanam imaginem imperatoris a quo missus erat Macarius (3) .

Nemo autem suspicetur imaginem hanc fortassis sacram alicujus sancti , quam catholici in altario habere noluerint tempore sacrificii , eo quod hoc soli Deo offeratur . Tale nihil cogitandum est ; nam vetu-

graviorem abusum perstringit idem Borromaeus , libro II . cap. 8 . « Cogimur , ait , artifices castigare eos qui perdite famæ quosdam eligunt , ut eorum ora et vultus sanctorum imaginib[us] commoden : idque tam belle faciunt , ut illico deprehendantur . Quam artificum insaniam in dissimili generi notans Plinius (*tib. XXXV , cap. 10*) narrat pictorem fuisse unum , qui feminarum suarum corpora sub dearum nominibus pingeret . Nec deerunt fortasse qui dolores , irasque suas occasione sacrarum rerum ultum eant . Nota magni artificis nequitia , qui cum proditorem Judam pingere , eum fecit inimico suo similem . Et alijs quidam fecit dæmonem vultu et ore , quali nonnemo sibi molestus erat . » Observat Gorius notari extremitas verbis insignem illum pictorem Michaëlem Angelum Buonarrotam , qui (referente in ejus vita Georgio Vasari , pag. 747) Blasius Caesareum , cærimoniarum magistrum , in inferno Minois forma pinxit , ad ultiōnem scommatis ab illo in extremi judicii picturam impacti . Visitur hæc in sacello summi pontificis : eique inserta est cymba Charontis , qua miseræ umbræ trajiciuntur ; quod , e poeta Dantis inferno haustum , a cordatis et pīs omniis improbatum .

(1) Mos fuit ævo Molani , atque etiam aliquandiu post illum , ut passim in templorum fenestris , et latere pictarum tabularum , in nidulis ad parietes excavatis , alibi , representarentur pii homines , viri , seu feminæ , flexo poplite orantes , appticis retro , stantibusque sanctis , quorum ille nomina gerebant .

(2) Viri clarissimi , à Constante imp. in Africam legati , an. 548 , aut subsequente , primum ad sublevandas elemosynas ecclesiæ , deinde ad horrandos donatistas , ut in gremio Ecclesiæ redirent .

(3) Sed , quidquid mendax fama prædixerit , nulla imperatoris imago in altari posita est : nec quidquam ejusmodi statuere christiani impp. solebant . S. Joannes Chrysostomus nec ad latus templi passus est Eudoxie Augustæ statuam collocari ; lege Sozomenum , lib. VIII . cap. 20 . « Si sacros vultus inhabitibus forte populis inferimus , inquietabat Gratianus lege unica publ. latitiae , cod. libro XII , hoc sine immodico pretio nuntiari excepitque sancimus : actum jubeamus esse castissimum : indigentibus , non numerariis , esse præbendum . » Et Theodosius , lege unica de imaginibus imp. cod. Theodos. : « Si quando nostræ statuæ , vel imagines eriguntur , seu diebus (ut assolet) festis , sive communibus , adsit judex sine adorationis ambitioso fastigio . . . Excedens cultura hominum dignitatem , supererno Numinis reservetur . » Constantinus vero , narrante Eusebii , de vita ejus , lib. IV . cap. 13. 16 , « in ipsis regiis . . . erecto statu pingebatur , sursum in coelum contemplans , et precantis forma manus sursum tollens . Hoc modo cum in tabellis se Deo supplicantem representasset , lege cavit ne ipsis effigies in idolorum templis ponereetur ; ne ipsa tabella , vel minima lineamentorum parte , propter vitiorum idolorum errorem , labeni aliquam contraheret . »

statem, sanctorum imaginibus, altaria exornasse, inter alia probari potest ex Tarasii patriarchæ verbis (*in septima synodo*): *Si vetus, inquit, Scriptura habuit cherubim, obumbrantia propitiatorium: et nos quoque imagines Jesu Christi, et sanctæ Dei Genitricis, sanctorumque, habebimus obumbrantes altaria* (1). Quod etiam indicant tabulæ, vestes sacratae, et pretiosa repositoria, in quibus incruenta sacrificia christiani peragebant tempore persecutionis; quæ ad nostra usque tempora ostenduntur, inquit Epiphanius (*actione 6, septimæ synodi, tomo I*), durabuntque per secula, quantumvis amaritudine et bile hæreticorum *singuæ contra Ecclesiam et sex synodos universales flagrent.*

CAPUT XL.

Imagines sanctorum rectissime auro et argento tegi, et coronis, vel pretiosis vestibus, ornari.

Sed citata paulo ante sancti Bernardi verba suggerunt nobis occasionem respondendi, tam Judæ, qui dicebat (*Matth. XXVI, 8*): *Ut quid perditio hæc? potuit enim istud venundari multo, et dari pauperibus: quam pauperibus, qui aliquando in corde suo cogitant: In templo quid facit aurum?*

Respondeo itaque, verbis eruditissimis Nicolai Sanderi, Angli (*libro I, de honoraria imaginum Adoratione, cap. 8*): *et Templum Dei figura quædam est et imago cœlorum. Unde quæ sunt in templis christianorum, debent iis respondere quæ sunt in cœlis. Nam et Paulus apostolus sancta sanctorum, in templo Salomonis, celestium habitaculorum figuram gessisse declaravit (Hebr. IX, 7, 11, 12, 24), cum diceret, solum pontificem semel in anno intrasse in sancta sanctorum cum sanguine, quem pro sua et populi ignorantia offerret: sic etiam Christum, pontificem verum, per proprium sanguinem introiisse semel in*

(1) Nihil moti seculi nostri novatores hac doctrina sanctissimi patriarchæ, atque ipsius œcumenicæ synodi, quæ verbis illius applausit, altaria nostra omni sacro ornata spoliare aggressi sunt. Nicolaus Petit-Pied, Parisinus, Sorbonæ doctor ac professor, sed cathedra sua deturbatus an 1703, ex Hollandia Lutetiam reversus anno 1718, in vico *Anières*, urbi proximo, novam instituit liturgiam, novumque altare tumuli forma erexit, extra missæ officium plane nudatum, ut mos apud nos ultimis diebus majoris hebdomadis: ad missam, simplici opertum mappa: atque, ipsa sacrificii tempore, neque cereis, neque cruce instrumentum. Lege illustrissimi D. Joannis Francisci Lafiteau *Historiam gallicam constitutionis Unigenitus libro quinto, edit. Leod. tomo III, p. 150. et seqq.* Post, anno 1736, Jacobus Benignus Bossuet, magni Bossueti ex fratre nepos, ac Trecensium in Campania episcopus, vulgavit recens *Missale sanctæ ecclesiæ trecensis*, typis Petri Michelin editum, in quo decernitur ut ex altaris facies, candelabra, sanctorum imagines ac reliquiæ, crux ipsa, et sacram tabernaculum, denique et pictura grandior, quam Galli *ratable* appellant, cum suis ornamentis annoventur: nudaque et simplex mappa relinquatur. In hanc reformationem, quæ aram sacrificii nostri mensis calviniana coenæ deputatis tantum non æquasset, strenue pariter et modeste insurrexit piissimus ac illustrissimus archiepiscopus senensis, Joannes Josephus Languet, edito pastorali eximioque mandato die 20 aprilis, seu sabbato sancto, an. 1737.

De imaginibus in altari positis quidam interpretantur obscurum synodi II turonensis canonem 3, jubentem « ut corpus Domini in altari, non in imaginario ordine, sed sub crucis titulo componatur. » At Mabillonius exponit: Non in parietibus, aut sacrificiis, ubi erant pietas aut exaltatae imagines, sed sub cruce altari appendente in suprema parte ciborii (*gallice de la coupole*).

sancta, non illa manufacta, sed in ipsum cœlum, ut appareat nunc vultui Dei pro nobis. Non potest autem fieri ut christianorum templa minus exprimant figuram cœlestium rerum quam illud Salomonis expresserat. Sed in templo Salomonis erant imagines, nimirum cherubim gloriæ obumbrantia propitiatorium: erant etiam reliquiae (*Hebr. IX, 4, 5*), hoc est manna et virga Aaron quæ fronduerat, et tabulae Testamenti: multo igitur magis in christianorum templis oportet tum imagines, tum reliquias rerum sanctarum conservari; præsertim cum in ipso cœlo constet non modo Christum ad Patris dexteram sedere, verum etiam apostolos et martyres adesse; quam rem adumbrare, et quibus modis possimus, exprimere in templis nostris debemus. Unde nemo, dum mysteria celebrantur, intrare permittitur (*Dionysius, eccles. Hierarchiæ cap. 3*) qui sanctus non sit, quive ullum tale crimen sciatur admisso ob quod, ab eo qui præest, excommunicatus fuerit. Hinc apparet, non sine gravissima causa Ecclesiam adductam esse, ut nonnullas imagines sanctorum auro et argento teget, coronis et pretiosis vestibus ornaret. Partim enim imagines sanctorum repræsentant id quod olim a sanctis in hac vita gestum est: atque illa quidem ratione sufficeret rem ipsam nude, et velut omni veste detracta, proponi: partim vero ratio habetur eorum quæ jam in cœlis geruntur. Cum igitur nemo ignoret sanctos, jam in cœlo agentes, immensa quadam gloria frui: quidquid auri, argenti, gemmarum, cereorum, vestium, coronarum adhibueris, nec minimam partem ejus gloriae descripseris quam Deus iisdem sanctis jam in vita æterna largitur. Cogitet ergo christianus, quando in templum ingreditur, se in cœlum quoddam terrestre ingredi, ubi Deus impletat totam domum, ita ut appareat gloria Domini omni multititudini (*Levit. IX, 23*): et ubi sancti assistant, participes gloriæ divinæ per gratiam effecti; et nihil sane reprehendet eorum quæ in sacris imaginibus deferri videbit. Non est hic igitur perditio, quod assumebat fur ille Judas Iscarioth: sed magnum salutis adjumentum.

Ex his manifestum est cur maculari debeat Joachimi Vadiani Commentarius in tertium librum Melæ, ubi reprehendit quod Christum auratum pingamus, qui nunquam auratus incessit: quodque puellæ torquibus onerentur, quæ regnum mundi et omnem ejus ornatum contempserunt (1). Quasi contra nos torqueri debeat illud Persii :

Dicite, pontifices, in sacro [sancto] quid facit aurum? Nempe hoc, quod veneri donatae a virginе puppæ.

At pauperibus respondeo, quod pastores et qui ecclesiæ præsunt, si id exigat necessitas, memores erunt ejus quod Ambrosius fecit (*libro II Officiorum, cap. 28*); qui confregit vasa mystica, ut captivos

(1) Ineptum foret ejusmodi ornatum sanctis virginibus adhibere in tabulis historicis, ubi illæ repræsentantur agentes in hac vita mortali: sed aliud est, dum velut in cœlum recepta pinguntur, dumque illis ponuntur status propriæ dictæ, quæ plerumque metaphoricum aliiquid habent, et ad sanctorum in gloria cœlesti conditionem referuntur.

redimeret : et ejus quod fecit Augustinus , qui , propter captivos , et quamplurimos indigentes , et de vasis dominicis quedam frangi et conflari jubebat , et indigentibus dispensari , ut scribit in Vita ejus (*Capite XXIV*) Possidius , Calamæ episcopus . Memores postremo erunt admonitionis , quam ex Bernardo præcedenti capite citavimus : *Propter materiale templum , non permittent interire viva tempora* (1).

CAPUT XLI.

Quædam , per se vilia , fides efficit pretiosa : inter quæ est luminarium usus.

Neque vero ea tantum pretiosa dicenda sunt , quæ aurea sunt vel argentea , pulchra aut pretii alicuius apud quascumque gentes . Pulcherrime enim dictum est a D. Leone (*Serm. 6 , de Quadragesima*) : *Quæ per se sunt vilia , fides efficit pretiosa.*

Quare et luminarium usus (ut de eo aliquid subiungam) ante imagines sanctorum , pretiosus est in conspectu Domini , cuius oculi , ut Jeremias ait (*Jerem. V , 3*) , fidem respiciunt : fit enim istud ex fide humili et devota , qua credimus et protestamur sanctos illos , ante quorum imagines cereos accendimus , luxisse dum viverent in medio nationis perversæ (*Philip. II , 15*) , velut luminaria in hoc mundo : nunc vero ex isto loco caliginoso eosdem pervenisse ad locum claritatis aeternæ , ubi Agnus , qui in medio throni est , eos illuminat (*Apoc. XXI , 23*) . Unde Germanus , patriarcha constantinopolitanus , in eruditissima illa epistola , quæ citatur quarta actione secundi concilii nicæni : « Neminem , inquit , offendat , quod ante sanctorum imagines lumina et suave olen-tia thymiamata accendantur . Symbolicos enim ista fieri in honorem illorum opinandum est , quorum cum Christo requies , quorum honor ad ipsum recurrit ; hoc ipsum testante Basilio , quod erga conservos bonos honor , erga ipsum Dominum commune benevolentiae signum exhibet . Sensibilia enim lumina symbolum sunt immaterialis illius , et a Deo dati , luminis : aromatum autem incensio sincerum et totum sancti Spiritus afflatum et repletionem , significat (2). »

(1) Pretiosa quæque adornandis sanctorum imaginibus pie , recteque impendi , Molanus hoc capite diligenter asservat . Cæterum hac in re judicio utendum esse , nemo sapiens inficiabitur . Et quamquam laudanda sit eorum pietas , qui argentea corda , gemmea rosaria , alia ejusmodi Dei matris imaginibus offerunt : fatendum est decori rationem in similibus frequenter neglegi . Fallor , aut viris cordatis non multum probatur consuetudo sanctissimæ virginis statuas anterius obtegendi triquetro indumento , e quo , velut per foramina , manus prodeant : divino pueru , ad matris sinistram , eadem ratione cooperio . Magis profecto deceat inornata , sed a perito artifice elaborata statua ; cui si pretiosa ornamenta adjungantur , melius infra suprae statuam , quam in ipsa collocentur . Sed hæc nimur ignaræ plebis arbitrio reflinguntur , dum sacerdotes , qui rem curare debuerant , sine delectu donaria quælibet admittunt , ipsis sœpè harum rerum imperiti .

(2) Apollinaris Sidonius , lugdunensis , antistes claramontanus , an. 480. defunctus , Eriphio amico scribenthal epist. 17. libri V (tomo VI. biblioth. PP. edit. Lugd. 1677. pag. 1104) : « Convenieramus ad sancti Justi [lugdunensis episcopi] sepulcrum... Processio fuerat antelucana , solemnitas anniversaria , populus ingens , sexu ex utroque , quem capacissima basilica non caperet , et quamlibet cincta

Sic ante Germanum , cum Vigilantius ridendo ob-jiceret catholicis , quod plena luce cereos accende-rent ad martyrum memorias , pie admodum respondit divus Hieronymus (*In libro adversus eudem scripto*) , quod sicut Christus non indigebat unguento , quo perfusus est a Maria Magdalena (*Joan. XII , 3*) : ita nec martyres indigent lumine cereorum ; tamen apo-stoli causantes ne periret unguentum , Domini voce correpti sunt , mulierisque devotione recipitur : *ita , inquit , quicumque cereos accendant , secundum fidem suam habebunt mercedem.* Qua D. Hieronymi doctrina satis redarguitur hæreticorum nostri temporis superba præsumptio , qui , cum sint viri illusores (*II Petr. III , 5*) , quos in novissimis istis temporibus venturos prædictit Paulus (*I Timoth. IV , 1*) , ita sensu carnis inflati sunt (*Coloss. II , 18*) , ut simplicitatem , quæ est in Christo Jesu (*II Cor. XI , 3*) , hoc est , ea quæ , secundum majorum traditionem , ex humili fide fiunt in Christi Ecclesia , rideant et contemnant : cumque sint filii tenebrarum , pro viribus obscurare nituntur lucem sanctorum , eorum videlicet fidem et conversa-tionem sanctam ; quibus adhuc hodie omnibus qui in domo Ecclesiæ sunt , lucent (1) . Sciunt enim opera eorum ab hac luce argui (*Joan. III , 20*) . Unde etiam luminaria omnia quæ in atris Domini accendantur , in illius lucis memoriam , quam ipsi oderunt , cupiunt esse extincta .

Objiciunt usum hujusmodi luminarium ad gentilium ritum pertinere , dicente Baruch (*Capite VI , 18*) : *Lucernas accendant illis , et quidem multæ , ex quibus nullam videre possunt.* Quibus paucis respondeo , quod sicut gentilis , dum per cœlum jurat , cultor est dæ-monis : Moses autem per idem jurans , cultor est Dei ; ita idololatra , suis sculptilibus lucernas accen-dens , detestandus est : christianus autem , in honorem sanctorum , ante imagines eorum cereos accendens , multum est laudandus . Discrepat enim fructus ope-rum similium , ubi idem non est affectus operantium . Plura hic afferri possent ex sexto cap. Levitici , ex XXV et XXVII Exodi , ex diversis conciliis ac patri-bus . Sed hæc fusius tractare non est præsentis instituti .

Superadjicio tamen quod candelabra , in templis per modum coronarum posita , aut pendentia , non sint nupera , sed vetustissimi usus , dicente Paulino (*Natali tertio*) :

Clara coronanter densis altaria lychnis...
Nocte dieque micant.

diffusis crypta porticibus . Cultu peracto vigiliarum , quas alternante mulcedine monachi clericique psalmices con-celebraverant , quisque in diversa secessimus ; non procul tamen , utpote ad tertiam præsto futuri , cum sacerdotibus res divina facienda esset : de loci sane turbarumque com-pressu , deque *numerosis luminibus* illatis nimis anhelli : simul et æstati nox adhuc proxima tacito clausos vapore torruerat , etsi jam primo frigore tamen autumnalis au-rora detepescerat .

(1) In eo genere præcellit hodiernum eorum , qui se immanni catachesi *philosophos* appellant , Oraculum , Fran-ciscus Maria Arouet de Voltaire ; nam quisquis istius *poeta* historiam generalem , animo nullis præjudicis occupato , perlegerit , fatebitur id illi ante omnia propositum fuisse , ut , nulla veritatis habita ratione , viros quosque pios et san-ctos inflaret : et sceleratos quoslibet , maxime christianæ

(Quatre.)

Et alibi (*Natali nono*):

Tectoque superne
Pendentes lychni, spiris retinuntur alienis:
Et medio in vacuo laxa vaga lumina nutant
Funibus.

Fuisse autem tunc temporis usum aureorum tandem labororum indicant Præfeci verba ad martyrem Laurentium (*Prudentius*, *ep. Στρατευόν*, hymno II).
Vide Socratem, lib. VI Hist., cap. 8).

Hunc esse vestris orgis
Morenque et artem proditum est,
Hanc disciplinam foderis,
Libent ut auro astistites.
Argenteis scyphis ferunt
Funare sacrum sanguinem:
Auroque nocturnis sacris
Astare fixos cereos.

Et unde haec habuit Ecclesia?

Tunc summa cura est fratribus,
Ut sermo testatur loquax;
Offerre, fundis venditis,
Sestertiorum millia.

CAPUT XLII.

In picturis cavendum esse quidquid ad libidinem provocat.

Porro si in picturis omnis lascivia vitari debeat, quanto magis quidquid ad libidinem provocat? Ut merito hic exclamat Ambrosius Catharinus (*Cathar.*, *de Cultu imaginum*): Quod vero onus tuum est tenebrum, hac tempestate, in excelsis templis sacellisque offendas picturas tantæ lascivias, ut, quidquid natura occuluit turpe nostrum, ibi liceat contemplari, ad existimandam non devotionem, sed cuiusvis demortua carnis libidinem. Quasi, inquit Olaus, historicus septentrionalis, interior caro non sufficeret sibi in deficiente homine, in milie tentationes fragilitate tandem sua collapsuro, nisi et externas augerentur provocaciones.

Notum est pictores saepe infantem Jesum nudum sculptere aut pingere: sed ob hoc male audiunt a multis non exiguae pietatis et prudentiae viris. Quid enim in hac nuditate esse potest aedificationis? Atque utinam nulla hinc offiretur in parvulis destructio, nullum in pusillis scaudalum. Viderint ergo pictores, ne suo malo discant quid sit, quod Dominus ait (*Math.*, XVII, 6, 7): Qui scandalizaverit unum de pusillis istis, qui in me credunt, expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, et demergatur in profundum maris... Vae homini illi per quem scandala venit: Certe si antiquas picturas consulere velint, facile advertent in eis puerum Jesum decenter et honeste depictum esse, ac sese multum a majorum similitudine degenerasse.

His adde, quod Guillelmus Durandus, Mimesensis episcopus, scribit de quibusdam graecanis ecclesiis in Rationali dñvirorum officiorum (*Lib. I*, cap. 3): Graeci, ait, utuntur integribus, pingentes illas, ut diciatur, solum ab umbilico supra, et non inferius, ut omnis stultus cogitationis occasio tollatur (1).

religionis adversarios, absolvat, ac, si possit, horam memoriae venturis sacculis consecret.

(1) Cum Graecis hac in parte satis convenire Russos, sive

Prohibet deputatio tridentinæ synodi (*Regula VII*) omnes libros qui res lascivas seu obscenæ ex professo tractant, narrant, aut docent; tum non solum fidei, sed et morum; quæ éjusmodi librorum tectione facile corrupti solent, ratio habenda sit: quanto ergo magis prohibendæ sunt hujusmodi picturæ, non tantum in sacris imaginibus, sed etiam in profanis (1)? Nam, ut recte dixit gentilis poeta (*Horatius in Arte Poetica*):

Segnus irritant animos demissa per aures,
Quam quæ sunt oculis subjecta fidibus, et quæ
Ipse sibi tradit spectator.

Huc facit et illud Erasmi, quod ex institutione matrimonii christiani (*Eras. tomo V*), quia ea a patribus tridentinis non abs re damnata est, citatione mea conservare cupio, eo quod apud multos infirmos Erasmi auctoritas et judicium multum valeat: « Quemadmodum, inquit, non decet in familia audiri sermonem lascivum, ita nec tabulas haberi convenit impudicas. Loquax enim res est pictura tacita, et sensim irrepit in animos hominum. Turpitudinis deliciis quidam ornant sua conclavia, quasi juventuti desint irritamenta nequitiae. Membra, que verecundiae gratia celas ne videantur, cur in tabula nudas, et nunquam ea pateris abesse a conspectu liberorum? »

Nec minus eleganter idem in institutione christiani hominis: « Aristoteles, ait, adeo putat (*Lib. VII Politicorum*, cap. 17) picturas statuasque lascivas ad morum corruptelam facere, ut hoc velit per magistratus publicis legibus caveri, ne quid imaginum sit in civitate, quod admoneat turpitudinis. Lingua loquitur auribus, pictura loquitur oculis: multoque loquacior est pictura quam oratio, et frequenter altius descendit in pectus hominis. Quid memorem quanta sit in signis ac picturis licentia? Pingitur et oculis representatur quod vel nominare sit turpissimum. Haec argumenta prostant publicitus, in tabernis, ac foro, et volentium nolentiumque oculis ingeneruntur, quibus

incendi jam frigidus ex eo
Laomedontiades, et Nestoris hernia possit.

O legum et magistratum osculantiam!

Erravit (*Erasmus ibidem*) antehi graviter Philosophus, dum imaginum obscenitatem undique profligans, excipit deos, quibus leges attribuunt turpitudinem. (Senti, opinor, de Venere, et Cupidinibus

Moscovitas, patet ex his, quæ memorat Joannes Dorigny, in vita Antonii Possevini, e societate Jesu, gallice conscripta, editaque Lutetia Parisiorum an. 1712. Nam cum Possevini a Gregorio XIII, pontifice, nuntiis ad Joannem Basilium, Russorum imperatorem, anno 1581, Roma missus esset, cum variis donis principi isti offerendis, inter alia attulit pictam imaginem beatæ Mariae virginis, filium suum ultius complectentes: « Ce tableau, ait historicus, pag. 283. 284, était encastré dans un cadre d'ébène rehaussé de fleurs d'or: mais parce que le petit Jésus était nu, aussi bien qu'un S. Jean-Baptiste, qui adorait ce divin enfant, Possevin n'osa le faire paraître, pour ne point scandaliser ces peuples, dont la pudeur n'est point à l'épreuve de ces nudités. »

(1) Quapropter in instructione... *Clementis VIII. auctoritate regulis indicis adjecta*, titulo de Correctione librorum, § 2. in fine, sic statuit: « Et si quæ obscenæ imagines, predictis libris expurgandis impressæ, aut depictæ extint, etiam in litteris grandiusculis, quas intit. librorum, vel capitum imprimi moris est [Galli *lettres grises* appellant]; hujus generis omnia penitus oblitterentur. »

nudis, de Custode hortorum, de Satyris, et Phallis Bacchi, in quorum festis solemniter turpia agitabantur). O novam philosophi religionem! In diis permittit turpitudinem, ubi maxime conveniebat abesse turpitudinem. Quāquam Aristoteles ab hujusmodi sacris vult arceri teneram ætatem.

Agamus gratias Deo, quod nostra religio nihil habet non castum et pudicum. At tanto gravius peccant, qui rebus natura castis invehunt impudicitiam. Quid est necesse in templo depingere David contemplantem e Fenestra Bethsabeam, et ad stuprum evocantem (II Reg. XI, 2, 3, 4) : aut amplectentem ad se delatam Sunamitam (III Reg. I, 4) : Herodiadis filiam saltantem (*Matth.*, XIV, 6)? Argumenta sumpta sunt e divinis libris, sed in exprimendis feminis quantum admiscent artifices néquitiae!

Et iterum, ex christiani matrimonii institutione: Artifices quidam, cum pingunt aliquid ex evangelica historia, affingunt impias ineptias. Veluti, cum exprimunt Dominum apud Martham ac Mariam excēptum convivio, dum Dominus loquitur cum Maria (*Luc.*, X, 59), fingunt Joannem adolescentem clam in angulo fabulanten cum Martha, Petrum exsiccantem cantharum. Rursus, in convivio, Martham a tergo assistentem Joanni, altera manu injecta humeris; altera velut irridente Christum, qui nihil horum sentiat. Item Petrum jam vino rubicundum, cyathum admoveat labris. Et haec cum blasphemā sint et impia, tamen faceta viidentur (*Erasmus, de amabili Ecclesiae Concordia, tomo V.*).

De rebus sacrī qualis debet esse sermo, talem decet esse picturam. Et quemadmodum blasphemiae genus est sacras litteras ad ineptos et profanos jocos detorquere (*Synod. Tridenti, sessione IV*), ita gravi poena digni sunt, qui eum pingunt canonicearum Scripturarum argumenta, de suo capite miscent ridicula quedam et sanctis indigna (1).

Quid vero mirum, si obscenae picturæ tantum moveant, cum nonnulli etiam ad libidinem provocaverit picturæ artificium absque manifesta obscenitate? Unde apud Ezechielēm (Cap. XXIII, 14, 15, 16) Oholiba (2), cum vidisset viros (chaldæos) depictos in pariete..., accinctos balteis renes, et tiaras unicas in capitibus eorum..., formam ducum omnium, insanivit super eos concupiscentia oculorum suorum, et misit nuntios ad eos in Chaldaem. Similiaque legas apud Valerium Maximum, Factorum ac dictorum memorabilium libro octavo (*In fine epitis undecimi*).

Libidinosis vero picturis merito adjicitur et ea, sacrilega simul ac fabulosa, de qua sanctus Augustinus scribit libro secundo, de Civitate Dei. (*Capite septimo*). Apud Terentium (*In Eunucho Act. III, scena. V*), inquit, flagitosus adolescentis speciat

Tabulam quamdam pictam, ubi inerat pictura hæc, Jovem quo pacto Danae missis aiunt quondam in gremium imbreu aureum:

atque ab hac tanta auctoritate adhibet patrocinium turpitudini sue, cum in ea faciat se imitari Deum.

At quem Deum? qui tempa coeli summa sonitu cœcutit. Ego homuncio non facerem? ego vero illud feci ac lubens.

Merito itaque in Confessionibus (Lib. I Confess. cap. 16. *De eadem pictura Aug. epist. 202, et lib. XVIII de Civit. Dei, cap. 13*) idem doctor exclamat contra eos, qui ejusmodi juventuti prælegendo instillant: *O flumen tartareum! jactantur in te filii hominum cum mercedibus, ut haec discant.*

Auscultemus igitur ad canonem centesimum sextæ in Trullo synodi: « Oculi tui recta aspiciant, et omni custodia serva cor tuum, jubet Sapientia (Prov. IV, 23, 25). Corporis enim sensus sua facile in animam effundunt. Picturas ergo, quæ oculos pérstringunt, et mentem corrumpunt, et ad turpium voluptatum movent incendia, nullò modo deinceps imprimi jubemus: si quis autem hoc facere aggressus fuerit, deponatur » (1).

Et fursum (auscultemus) ad verba Clementis, presbyteri (*Clemens oratione contragentes. Alexandriæ edit. Lipsiens. 1688, pp. 40, 41*), qui post acrem reprehensionem paganorum, eo quod, in cubili decumbentes, Venere in nudam respiciant in tabellis depictis: habeant quoque paniscos (2) et nudas puellas, et ebrios satyros, et membrorum erectiones, quæ picturis nudantur, tandem concludit: *Horum non solum usus, sed etiam aspectus et auditus, deponendam esse memoria vobis annuntiamus. Scortatae sunt aures vestrae, forniciati sunt oculi. Et, quod est magis novum, ante complexum vestri adulterium admiserunt aspectus* (3).

(1) Multæ aliae synodi hanc morum perniciem exterminare studuerunt; duas afferam: Mediolanensis tertia, sub S. Carolo, anno 1573. n. 10, sic habet: « In hortis, aedibus, aliis ecclesiæ aut ecclesiasticorum hominum locis, si signa, imagines, aut picture sunt, quæ procaces, vel ullo alio modo aliquam obscenitatis, turpitudinisve speciem praferunt; ita reconcionentur, ut offenditione oculis ne præbere possint: aut tollantur, deleantur ex omni loco ubiquecumque existant; neque in posterum ejusmodi aliquo modo effingantur aut pingantur. Et, quoniam christianorum hominum mentes facile corruptuntur, peccandi libidinæ inflammatae ab rerum turpium atque obscenarum imaginæ, ideo illas effigiæ vetitum est constantinopolitanæ synodi canone. Itaque curat episcopus, ut quicunque laici homines id generis imagines habeant, vel tabulis, vel parietibus expressas, pro pietatis christianæ, cui addicti esse debent, studio, eas abjiciant, vel plane deleant, vel ad honestatem reconcincent. »

Et Mechliniensis prima, anno 1570, præside, loco archiepiscopi Granvillæ, Rythovio Ypresi episcopo, *tit. de Imaginibus cap. 1*, statuerat « ut e templis, et locis sacris tollantur imagines, sculpture, aulæ, quæ gentilitatem, aut mendacem ethnicorum fabulas, satyrorum, faunorum, syrenarum, terminorum, et nympharum, ac id genus alia representant. Similiter quæcumque figura lasciva, procaces, et, ob pudendam nuditatem, vel alias; obscenæ, et supersticiose, quæ fidelium mentes a religione et devotione distrahiunt, et sapienti graviter offendunt. Neque posthac ulla imago aut statua in ecclesiam vel locum sacram recipiatur, nisi ab episcopo admissa fuerit. Proinde episcopi in visitationibus curabunt imagines supra dictas reformari, aut pro rorsus tolli, prout judicaverint expedire. » Vide Not. D, in fine.

(2) Sylvanos, faunos, quasi exiguo Panas.

(3) Eliam Romanorum pictura vetus instituerat velari corpora; tanquam abominata Græcorum morem, quibus nuditas placuit. Aurelio sane pictori magnopere vitio datum est, quod nudos et nudas pingeret.... Sed quoniam

(1) Ut est, præter adducta ab Erasmo exempla, jactata sacerdos imago sacrificii Abrahæ, ubi sanctus patriarcha scolopeto nostrato pectus Isaaci petit: Angelus vero ictum colubet, mingens in eam scolopeti partem, in qua miratus pulvis jam erat ignem concepturus.

(2) ταυροῖς; designans Samariam, seu dacem tribus in idolatriam ruenentes.

Nescio autem an ad hujusmodi lascivias pertineat quod a Joanne Tritthemio, tum alibi, tum præcipue in libro de claris scriptoribus Germanie notatum est, Joannem de Hildesheim, carmelitam, lectorem et priorem cassellensem, beatri Petri, Thomæ patriarchæ constantinopolitani, antea generalis magistri, in Avenione auditorem, scripsisse in quendam turpia pingentem librum unum, claruisse anno 1370.

CAPUT XLIII.

Imagines a nimia vetustate, situ ac sordibus conservandas esse.

Adamus porro aliiquid de antiquatis (1) imaginibus, Nam et Ambrosius Catharinus annotavit inter abusus imaginum, quod non ea custodia serventur, qua debent, a carie, situ et aliis noxiis. Haec igitur vitanda sunt, ut nihil in honestum in sacris picturis appareat. Quod si per quorundam negligentiam situs et squalor quibusdam locis eas invaserit, audiant quod Athanasius scripsit (*Actione II synodi septimæ*) de eo quod Dominus carnem humanam assumpsit : « quandoquidem, ait, ea quæ in tabulis picta sunt, cum figura per sordes et situm deleta fuerit, necessarium est ut denuo pingatur et resificatur modo talis sit, ut adhuc renovari in eadem materia et tabulis possit. (*Vertendum fuerat : Necessarium est ut idem [pictor] resumat et renoveret, modo talis sit [figura], etc.*) Nam per eamdem formam et materiam, in quâ depingitur, non destruitur; verum potius in eo, quod ante fuit, consentit. »

Hujus rei illustre exemplum observavi in ecclesia Beghinagii distensis, quod aliis imitandum propono. Cum enim ejus loci venerabili pastori Nicolao Eschio, sub annum ætatis meæ undecimum, cohabitarem (qui non solum sorores meas ejusdem loci alumnas, sed et me tunc in studio pietatis formabat), sæpe aspexi antiquam et venerandam Christi crucifixi depictam imaginem, plenam pietatis et artificii. Quam idem pastor sic renovari et illustrari deinde curavit, ut non videretur aliter differre ab antiqua, quam sicut ipsa antiqua imago differebat a se ipsa, cum primum depicta fuerat : nisi quod anno depictæ imaginis, qui inter illustrandum deprehendebatur 1505, annum renovatæ adjici curavit.

Placuit tantopere nuditas ista nonnullis [recentioribus], cum scilicet romanarum statuarum pulcherrimas, nudas utique fuisse recordarentur, ut ejusmodi tegmina corporibus adhiberent, quæ nudum ostenderent simul : hi sunt admonendi, ne imitatione profanarum imaginum ita velint esse intenti, ut christiane pietatis obliviscantur. Abii enim ætas illa, cum Mars, et Juno, et Venus loco Numinum haberentur. Ac, si viveret hodie Apelles, non faceret hodie sanctos et sanctas habitu, quo deos illos inanes facere solitus fuit : sed rationem habet dignitati, et decori conditionique eliam temporum. Nostrorum autem artificium aliqui minime pudori erit, virginem aliquam induisse ueste stricta adeo, ut singulos artus exprimat, perinde ac si velamine simili licegeret. Ad reprehendendam horum impudentiam, opera præmium est subiecti hic verba concilii [provincialis menguntini, cap. 41]: Proceres vero imagines, et nimio artis lenocinio ad mundanæ potius vanitatis speciem, quam ad pietatis commonitionem effigias, in templis proponi omnino vetamus. » Ex Frederici Borromaei libro primo cap. 6.

(1) Sic prima editio; secunda vitiöse : antiquitatis.

Nec prætereundus est sanctissimus ille Paulinus, qui Hieronymi sæculo idem fecerat ; sic enim scribit Natali decimo :

Cernite culminibus gemina Felicis in aula
Quæ fuerint vetera, et nova nunc extare videntur,
Depositoque situ reducem sumpsero juventum;
Namque et in his duplex spectandi gratia fulget,
Quæ renovata novis æquali lumine certant
Culmina culminibus : tectorum dissidet ætas,
Concordat species : veterum manus atque recentum
Convenit : in facie simili decor unus utrumque.
Ornat opus : coenit olim fundata novellis.
Nec discrimen adest oculis; nitet una vetustas :
Fronte juventutis tegitur fucata senectus :
In pueram faciem veterata refloruit ætas.
Haec eadem species veterem deponere formam,
Et gestare novam monet, et retroacta abolere (1).

Ad idem faciendum instiget nos etiam paganorum diligentia. Refert enim Plinius (*Libro XXXV, cap. 10*), M. Junium prætorem sub diem apollinarium torgen-dam mandasse tabulam, in qua Aristides, celeberri-mus pictor, depinxerat tragœdium et puerum Apol-linis. Addit autem (quod caveri oportet) ejus tabulæ gratiam pictoris inscrita interisse.

Li vero, quorum est Ecclesiam et imagines a sor-dibus et squalore conservare, proponant sibi Nepo-tianum in cuius laudem Hieronymus commemorat (*Epist. III, ad Heliodorum*) eum sollicitum fuisse, « si niteret altare, si parietes absque fuligine, si pa-vimenta tersa, si janitor creber in porta, vela semper in ostiis, si sacrarium mundum, si vasa luculenta. Et in omnes cærenonias pia sollicitudo disposita, non minus, non majus negligebat officium. Ubicumque eum quæreres, in Ecclesia invenires. Basilicas Ecclesiae et martyrum conciliabula diversis floribus et ar-borum comis, vitiumque pampinis adumbravit : ut quidquid placebat in Ecclesia, tam dispositione quam visu, presbyteri labore et studium testaretur. »

Circa imagines autem quæ magnam habent cum libris cognitionem, utiliter etiam quædam observa-rentur, qualia fere de libris sacris, et ecclesiarum lignis, vestibus ac vasis, decreta leguntur. Decreta porro, de quibus loquor, sunt canon LXVIII sextæ constantinopolitanae synodi : « Nulli omnino licere Veteris et Novi Testamenti librum, nec sanctorum nostrorum præconum ac doctorum, corrumpere vel

(1) Magna hac in re complurium hujus, et superioris, ac etiam XVI sæculi pontificum romanorum diligentia fuit. Exemplum ex innumeris unum afferunt Benedicti XIV, qui Triclinium lateranense, successoris sui tempore diru-tum, sacrasque imagines, quæ in eo conspiciabantur, in-stauravit, et dama antiquitatis miro reparavit artificio. Cujus facti memoria ut ad posteros transiret, hac inscriptione cautum est :

Renedicto XIV. P. M. sacrarum antiquitatum vindici pro-videntissimo. Quod oratorio dñi Nicolai prope Triclinium, a summis pontificibus Callisto II et Anastasio IV. extructo, ac reparato : atque cedibus fratrum franciscanæ familiæ, fidelium exomologesi designatorum, quarum ambitu ora-torium ipsum concludebatur, ad spatia areæ luxanda, se-dente Clemente XII. P. M., solo aquatis, succellum, et ve-teres in eo picturas, tum chalcographorum industria, tum antiquariorum labore pluries delineatas, ac prusquam dis-jicerant coloribus eleganter expressas; ad priscum exemplar renorari jusserit, et velutissima cultus decessoribus suis jadu[m] exhibiti monumenta religiose servari curaverit anno 1748.

Legi opus ejus de servorum Dei Beatificatione, etc., roman. edit. 1761, b. I, p. 401, 402.

conscindere : vel librorum cauponatoribus, vel iis qui dicuntur unguentarii, vel alicui alii ex omnibus, ad eum delendum tradere, nisi ab aqua, vel a tineis, vel aliquo alio modo, redditus fuerit inutilis. Qui autem tale quid facere deinceps deprehensus fuerit, anno uno segregetur. Similiter et qui libros emit, si eos quidem ipse non ad suam utilitatem retineat : nec alteri ad ejus beneficium, et ut ii permaneant, vendat : sed qui eos corrumpere aggressus fuerit, segregetur (1).

Decretum etiam est Higini (2) papae apud Gratianum (*De Consecratione, dist. I, et apud Ivonem, parte III*) : *Ligna Ecclesiae dedicata non debent ad aliud opus jungi, nisi ad aliam ecclesiam : vel igni sunt comburenda, vel ad profectum in monasterio fratribus. In laicorum vero operan non debent admitti.* Apud eundem, Clementis decretum (*Epistola II*) : *Altaris palla, canthara (3), cathedra, candelabrum et velum, si fuerint vetustate consumpta, incendio dentur; quia non licet ea, que in sacrario fuerint, male tractari : sed incendio universa tradantur.* Cineres quoque eorum in baptisterio inferantur, ubi nullus transitum habeat : aut in pariete, aut in fossis pavimentorum jacentur, ne intrœuntum pedibus coinqumentur » (*Vide D. Pekium, de Ecclesiis reficiendis, cap. 31*). Ex his sane canonibus, sive decretis, colligi potest, quam reverenter tractandæ sint sacre imagines, quantumvis antiquatae.

Moscovitæ quoque non aliunde quam a christianis et catholicis, habent sequentem canonem (*Apud Sigismundum baronem de Herbesteyn*) : *Imagines antiquæ, et tabulæ, super quibus consecrationes fiunt, non comburantur : sed in hortis aut alio honorifico loco, ne injuria afficiantur aut dedecore sepellantur (4).*

(1) Indignatus est vir pius et doctus, Petrus Collet, Sorbonæ doctor et vincentianæ missionis presbyter, quod sacer missæ canon, cum gallica versione typis vulgatus, atquæ e libris usu corruptis reliquis, haud secus acaliorum librorum quisquiliæ ad vilia quæque ministeria adhibeatur. Indignor et ego quoties ante veteramentarii alicius sartoris officinam forte obambulans, casulas aliave ornamentiæ divinis mysteriis ecclesiastico ritu consecrata, inter detritas bracas venalia prostare video, atque hunc absum a reverendissimis episcopis nostris serio tolli in posterrum exopto.

(2) Hodie nemo nescit e genuinis romanorum pontificum decretalibus, quæ quidem ad nos pervenerint, antiquissimam esse epistolam Siricii ad Himerium, episcopum tarragonensem, anno 383 aut sequenti conscriptam. Quæ anteriorum supra LX pontificum nomine circumferuntur, etsi multa bonæ frugis plena contineant, tamen illorum pontificum non esse, a viris eruditis ostensum est. Eæ prium ab Isidoro Mercatore collectæ sæculo VIII, et a Riculpho, Moguntinorum archiepiscopo, in Franciam ex Hispania allatae sunt circiter annum 800.

(3) Disci quibus infinguntur cerei.

(4) Inter abusus huc spectantes, mea quidem opinione, referri potest quod in templis proponantur imagines quædam, Christi præsertim in cruce pendentis, ac sanctissimæ ejus parentis, fusca prorsus ac prope nigra facie, quas etiam rudis plebecula, nemine meliora docente, colorem ejusmodi (Christo et matre ita volentibus) sponte assumpsisse multis in locis arbitratur, ac editis quoque prodigiis obsutissime quominus decentiores colores allinereantur.

CAPUT XLIV.

In imaginibus collocandis habendam esse rationem loci (1).

Honestas autem exigit ut et loci ratio in collocandis imaginibus habeatur. Quare nec in pavimento sunt historiæ sanctorum sculpendæ, quamvis istud videatur quandoque usitatum fuisse in monasteriis quibusdam, juxta illud Bernardi (*In fine Apologiæ*) : « Ut quid saltem sanctorum imagines non reveremur, quibus ipsum utique, quod pedibus conculcatur, scatet pavimentum ? Sæpe sputur in ore angelii, sæpe alicujus sanctorum facies calcibus tunditur transeuntium. Et si non sacris imaginibus, cur vel non pareciatur pulchris coloribus ? Cur decoras quod mox foedandum est ? cur depingis quod necesse est conculcari ? quid ibi valent venustæ formæ, ubi pulvere maculanatur assiduo ? » Hinc libro primo codicis (*Tit., XI*) titulus est : « Nemini licere signum Salvatoris Christi humi, vel in silice, vel in marmore, aut insculpere, aut pingere. » Et subjicitur lex unica Theodosii et Valentini Augustom : « Cum sit nobis cura diligens per omnia superi numinis religionem tueri, signum Salvatoris Christi nemini licere, vel in solo, vel in silice, vel in marmoribus humi positis, insculpere, vel pingere : sed quodcumque reperitur, tolli, gravissima poena mulcendo eos qui contrarium statutis nostris tentaverint, specialiter imperamus. » Similique legas canone LXXIII synodi in Trullo Constantiopolis, quæ sexta dicitur.

Nimium autem rigidi sunt, qui ex hac Augustom lege inferunt, contra receptam consuetudinem, non licere in sepulturis humi positis signum crucis imprimere. Nam in consecratione ecclesiæ, quando episcopus benedit primarium lapidem in fundamento ponendum, accepto cultro, sculpit in eo signum crucis, dicens : *In nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti (Pontificale, fol. 107).* Unde hæc lex eos potissimum notat, qui imaginem, sive signum Salvatoris Christi in cruce pendentis humi sculpunt vel pingunt.

Non sunt etiam imagines sacræ eo loci ponendæ, ubi clavi sunt figendi. Hoc enim docet nos septimæ

¶ (1) « Quod ad sedem ipsam locumque imaginum attinet, ait S. Chrysostomus, *Homil. in dictum Apostoli, I Cor. XI: Oportet hereses esse, et in comment. ejusdem loci*, primis Ecclesiæ temporibus solitos epulari fideles apud ipsa templa, ibique stratis ordinae mensis accubuisse. Quæ cum ita sint, scimus etiam templi parietes hinc inde imaginibus ornatos fuisse, laudatque morem eum epistola Nili ad Olympiodorum proconsulem (*sept. synod. act. IV*), ob utillem ad indoctos quoque disciplinam. Probabilis igitur conjectura est in navi templi media sacras historias fuisse depictas, ut qui vetusto more in templo cibum sumebant, interea dum relicerentur, defigere illuc oculos possent. Sed alia quoque sedes imaginum sacrarum, in ipso siquidem ædium aditu collocabantur, prout Anastasius bibliothecarius in vita Sergii pape tradit : atque Eusebius, lib. VII, cap. 14, statuam mulieris quam sanguinis profluvio liberavit Salvator, in ipsius jaua positam fuisse, ut miraculæ monumentum esset. Jam inter ipsa tecta, in carcerebus etiam et in summis navium partibus collocabantur : sicuti Joannes Moscus in *Prato spirituali*, et Evagrius, lib. V hist. cap. 18, et Paulus diaconus tradunt. » Haec ex Fred. Borromæi lib. secundo, cap. 12.

synodi actio quarta, quæ sic habet: « Alius quidam in civitate quæ dicitur Citium (1), die decima quinta mensis Augusti, cum festum Virginis celebratur, ingressus templum, ut velis ornaret illud, clavum in parietem matto adigendo, frontem imaginis D. Petri in pariete depictæ transfodit. Funiculo itaque velo alligato, confessum illius caput frontemque intolerabilis doloris cruciatus invasit, qui constanter per duos festivitatis illius dies permansit. Episcopus autem Cittii, rō cognita, hominem increpavit, jussitque ut abiens clavum iterum eximeret ex imagine: quo facto continuo dolor mitigatus est. Interrogetur, si libet, episcopus; adest enim in hac congregacione. Interrogatus autem episcopus Cittii, jurejurando affirmavit ita se habere, in medio synodi. »

Quod autem Severus imperator in suo Larario inter falsos deos posuerit statuas Christi et Abraham (*Lampridius in Severo, et Spartianus*), hoc gentiliter fecit: et sine dubio correxisset, si, relicto paganismi, christianaë religionis mysteriis fuisse illuminatus (2).

CAPUT XLV.

De sacris imaginibus in viis publicis, navibus, poculis, et librīs.

Rectissime autem in viis publicis eriguntur crucis signa, et sanctorum imagines, juxta definitionem secundæ nicenæ synodi (actione VII). Nam si pagani Mercurium, ut est apud Clementem (orat. ad gentes), viæ vicinæque præfectum statuebant; quanto magis nobis convenit sanctorum imagines in viis poni, ubi eorum patrocinium requirimus? Hinc in foro erigi jussit Constantinus crucis signum; quod, ut Chrysostomus habet (oratione quod Christus sit Deus, tomo V), ubique celebrari videre licet, in foro, in solitudine, in viis, in montibus, in collibus, in valibus, in mari, in navigiis, et insulis. Itaque crux in via posita ad omnes clamat illud Jeremiæ (Thren. I, 12): *O vos omnes qui transitis per viam! attende, et videte si est dolor, sicut dolor meus* (3). Ridet autem Clemens, in citata oratione, Romanos, qui res maxime et præclare gestas fortunæ tribuebant: eam-

(1) Estque in insula Cypro.

(2) Præter illa quæ de SS. imaginum siti, notavit Molanus, ut decorum servetur, curandum etiam ut in locis exponantur ubi fidelium aspectu commode patescant, utque convenienti ordine intersc. collocenur. Et, si in seriem quamdam disponantur, expedit aliquam esse inter eas analogiam. Pulchrum sane et utile est sanctorum ejusdem professionis imagines bene coroninas, vel varia ejusdem sancti gesta vel præcipua fidei nostræ mysteria ad temporis rationem digesta, continuis tabellis expressa conspicere. Caveendum quoque ne diverse altitudinis sint, quæ ita continuo ductu, locantur. Denique nulla admittenda quæ ab imperito artifice elaborata sit, nam tales despiciunt potius quam veneracionem rebus sanctis conciliant.

(3) Quod imaginibus Domini crucifixi non semel inscriptum vidi. Convenit iis præsertim quæ in via publica salutandæ proponuntur. Laudabiles admodum sunt ejusmodi plæ inscriptions: multis placet hæc Santolii Victorini:

En celsa sedes qua docuit Deus,
Vitalis in quo nos peperit torus,
Curus triumphantis, tribunal
Judicis, atque Istantis ara.

que maximam esse deam existimantes, ponebant tamen in sterquilino. Cujusmodi recessum addit fuisse dignum deæ templum.

In navigiis vero non solam crucem videre licebat, sed et sanctorum imagines. Nicephorus enim Callistus, de navi agens alexandrina, cui erat insigne castorum (1), (Actor. XXVIII, 2) testatur, ut quandam gentilium naves certorum quorumdam deorum insignia habebant, ita christianorum quoque navēs, patronorum suorum imagines præferre consuevisse. Quemadmodum, ait, christianam pietatem colentes navium gubernatores, naues suas sanctis quibusdam dedicant, inscriptioneque id testantur: itidem olim pro eo atque volebant, falso creditis diis, picturis eas inscribebant. Unde apud Paulum diaconum legitur (initio libri XVIII, in historia miscellanea): Anno 602 II. Heraclius in Africa imperator appellatus, venit cum navibus castellatis, habentibus intra se arculas et imagines Dei matris, quemadmodum pyxides (2).

Porro antiquitus, sicut in viis publicis et navigiis, ita et in LIBRIS erant imagines. Unde in septima synodo (Actione quinta) dixit Demetrius, Armarii custos, se in ecclesia constantinopolitana invenisse duos libros relictos, per imagines deargentatos. Invenit idem, et synodo obtulit, Constantini Chartophylacis librum, in quo folia, quæ de venerandis imaginibus tractabant, excisa erant. De hoc libro subjicit ibidem Leontius, a secretis: *Est et aliud, quod in hoc libro dignum admiratu est. Nam, ut videtis, argenteas tabulas habet, et undique sanctorum imaginibus decoratus existit. Ipsi vero rem relinquentes, hoc est, imagines, ea quæ de imaginibus intus scripta sunt, exciderunt: quod sane extremæ dementiae facinus est* (3).

Addatur autem predictis, non minus vetusto more, in vasculis, et poculis, sanctorum exprimi imagines. Quo pertinet illud D. Hieronymi (In IV caput Jonæ,

(1) Castorius et Pollucis, quos in prora navium Alexandrina, tam a dextra quam a sinistra parte pingere solebant, observante S. Cyrillo Alexandrino, in cap. XI Isaiae, 14, habuere ei gentiles in puppis sacrarium quoddam, in quo deos collocabant, Maro, Aueidos, X, 174.

..... Aurato fulgebat Apolline puppis.

Persius, satyr. VI, 29, 30:

..... Jacet r̄pus in futore, et una

Ingentes de puppe dii.

Horatius, lib. I, carm. XIII, ad navim, reipublic. roman. typum:

..... Non tibi sunt integra linea,

Nō dī, quos iterum pressā voces malo.

Tutelam vero deorum nautæ vocabant παράστατης πλοίου (insigne navigi) de quo Turnebus Adversarij, lib. XIX, cap. 2.

(2) Nostri solent B. Nicolaum invocare, Hispani S. Petrum Gonzalem, vulgo Telnum, dominicanu ordinis lumen, quos videlicet auxilio navigantium saepè fuisse credunt. Et quidem de posterioris nomine gallice hispaniceque vocatur ignis ille albus, post tempestatem interdum conspicuus, insidensque navium armamentis nec quidquam adurens, quem ethnicè pro signo gémminorum habuere.

(3) Singulare est quod imago libri missalis initio posita, Majestas aliquando vocata sit. Eo sensu in ordine quodam ad celebrandum missam, e ms. codice beccensis monasterii, ab Edmundo Martene edito, l. 1 de antiquis Ecclesiæ ritibus, part. I, pag. 631, paulo post confessionem et absolutionem missæ principio recitari solitas ponitur hæc rubrica: « Hic libri majestatem deoseculetur (sacerdos). »

Operum, tomo V) : In ipsis cucurbitis vasculorum, quas vulgo sauroarias vocant, solent apostolorum imagines adumbrari. Non mirum est autem hunc motrem tunc inter christianos fuisse usitatum, qui libenter profana in sacra convertere solent; constat enim ex eodem Hieronymo, paganos homines idola in lancibus sculpta et cælata habuisse; unde est illud ejus ad Marcellam (Epist. 102) : Numquid in lancibus idola cælata descripsi (1) ?

CAPUT XLVI.

Non anxie laborandum esse, quo ordine sanctorum imagines collocentur : et quod Paulus recte ponatur a dextris sancti Petri.

Quia vero loci rationem habendam esse diximus, nemo propterea multum anxius sit, ut in picturis

(1) Mirum non succurrisse Molano ut verbo saltem diceret de sacrâ imaginibus in privatis ædibus et cubiculis collocandis, quod apud pios et clericos et laicos (de monachis religione strictius addictis res nota est) in universâ Ecclesia obtinet. Neq; patienter ferendum obsolescere pium morem in Belgio et Germania frequentem, sanctæ Dei genitricis iconem, aliamve in pariete expositam, accensis lumenibus hograndi; qui mox ante annos plus 1,500 in Ecclesia optinuit. « Nam, ut observat sepius laudatus Fred. Borromaeus, lib. II, cap. 12; Sophronius ait accensam lampadem contra imaginem, in solitarii unius cella depictam, et Fortunatus poeta, in vita S. Martini, lib. IV, prope finem, meminit imaginis unius (sed forte in oratione publico erectæ), quæ accensa lampade illuminatur. » Juvat hunc audire; loco indicato de urbe Ravenna agit, et illuc posita imagine S. Martini, quam sibi salubrem fuerat expertus?

Est ubi basilice culmen Pauli atque Joannis, Hic paries retinet sancti sub imagine formam, Amplielectanda ipso dulci pictura colore: Sub pedibus justi paries habet arte (forte ante) fenestrarum,

Lichinus adest, cuius vitrea natat ignis in urna. Huc ega dum proprio valido torquentे dolore, Diffugiente gemens oculorum luce fenestrarum, Quò procūl, ut tetigi benedicto lumini olivo, Igneus ille vapor marcenti fronte recessit. Et præses medicus blando fugal unguiue morbos. Non oblita mīhi mea lumen munera sancti, Nam redit ante oculos oculorum cura fideliis, Et memor illud ero, dum luce et corpore consto.

Est vero in primis « laudabilis eorum consuetudo, qui iuxta lectos in quibus dormiunt, aut servatōris de cruce suspensi imaginem aut cereos agnos pontificia benedictione consecratos appendunt, cum vasculo aquæ lustralis et aliis hujusmodi christiano homine dignis symbolis et munimentis, quibus multo melius instruunt contra nocturnos terrors et inimici assultus stratum suum quam Salomon, cuius lectulum, ut habemus in *Canticô cantorum*, III, 7, sexaginta fortis amiebant ex fortissimis Israel, omnes tenentes gladios et ad bella doctissimi, quorū enses erant super aeris eorum. Qui etiam si lauguor aliquis corporis aut animi ægritudine inciderit, quæ preces fundere susserit, conversi ad lectuli caput, ut olim Jacob (Genes., XLVII, 31) se divino numini submittere, et imaginum ope animum erigere ad Deum possint unde illis venit auxilium. Quod si olim superstitione ducti Hebraei baptismata quædam electorum (Marc., VII, 4) induxerant, quibus legales quasdam labes abstergerent, quas tamen falso ipsi sibi fingebant; quanto æquius erit et corpora sacræ lustralis aquæ perirrianterio et ipsos etiam lectos aspergere? » Haec Joannes Steph. Menocchius *inst. economicæ et ss. litteris de promptæ*, lib. I, cap. 28, n. 2.

Pertinet ad hoc caput locus notabilis ex Leontii, Neapolitano in Cypro episcopi, libro V contra Judæos: Χριστὸν ταὶ Χριστοῖς τὰ ἔχεται, ταὶ εἶναι, ταὶ ἀποκεῖται, ταὶ τὸν εἶναι, ταὶ τὸν τρόπον τὸν τρέπεται ταὶ διατρέπεται Christum et Christi tormenta in ecclesiis, in domibus, in foro, in tabellis, in linteo, in cellis et in omni loco represento ac depongo. Relege pronuntiatum septimæ synodi generalis, suora col. 25.

statuendis eum ORDINEM observet, quem ipse sua imaginatione concipit esse in cœlo. Nimia anxietas est hac in re vitanda: et aliquando accidit per justam occasionem, quod dignioris imago a sinistris collectetur. Quale quid accidisse credo in ea crucifixi imagine, de qua capite sexto hujus libri ex libro miraculorum Cyri et Joannis, ubi præcursor Domini a dextris, deipara autem a sinistris representatur. Sicut erga non est contendendum an Joannes Baptista major sit in cœlo, an Joannes Evangelista: utrum Barbara præcedat in gloria cœlesti Catharinam, an contra, ac de similibus, juxta illud quod Aurea Legenda afferit (*Legenda LXXX*), Bene concordes sumus in cœlis, de nobis non disputetis in terris: sic etiam in picturis non est, istorum occasione, unus alteri contentiose preferendus. Scripsit hac de re Thomas de Kempis eruditissimum caput, libro tertio de Imitatione Christi, caput videlicet sexagesimum tertium, in quo inter cætera sic ait: « Noli etiam inquirere, vel disputare de meritis sanctorum, quis alio sanctior, aut quis major fuerit in regno cœlorum (1). Talia generant stepe lites, et contentiones inutiles: nutrunt quoque superbiam et vanam gloriam; unde oriuntur invidiae et dissensiones, dum iste illum sanctum, et alius alium conatur superbe præferre. Talia autem velle scire et investigare, nullum fructum afferunt: sed magis sanctis displicant: quia non est Deus dissensionis, sed pacis (I Cor. XIV, 33); quæ pax magis in humilitate vera, quam in propria exaltatione, consistit. »

Quod autem attinet ad sigillum pontificis, nemo illud imperitiae, aut indecentiae arguat, quia in eo, sicut et in quibusdam picturis, sanctus Paulus a dexteris Christi ponitur, Petrus vero a sinistris. Inversa enim ista et præpostera, ut appareat, locatio non est recens, sed eam quoque antiquitas nobis variis de causis commendat. Quod postea fuse explicabitur (2).

CAPUT XLVII.

Novitas omnis diligenter est in picturis examinanda, antequam approbetur.

Sequitur in concilio Tridentino: Haec ut fidelius observentur, statutus sancta synodus nemini licere ullo in loca, vel ecclesia, etiam quoniam libet exempta, ullam in solitam ponere, vel ponendam curare imaginem, nisi ab episcopo approbata fuerit. Istud autem synodicum decretum videtur mihi valde peropportunitum esse, ad refranandam eorum licentiam, qui aliquando suas opiniones proponunt, quasi essent clarissimæ demonstrationes: cum eadem, si in districtum examen vocarentur, aliquoties tanquam minus probabili fundamento innixa, non reciperentur:

(1) Uti factum memini a concionatore cætera non indocto, cui commissum erat S. Andreae elogium. Nam in hoc apostolo deprædicaturus amorem crucis, B. Petrum ab ea semper abhorruisse tam multis contendebat, ut videri posset non magis Andream laudare quam Petrum vituperare voluisse.

(2) Infra, lib. III, cap. XXIV.

Exempli gratia, si quis cupiat Marcum Evangelistam absque dextro pollice pingere, picturam hanc fortassis episcopaloris auctoritas rejicit. Quia non tantum primo canone nicæni concilii prohibitum est seipsum mutilare, sed etiam sacræ Scripturæ auctoritate (*Exodi XX in quinto præcepto*). Marcum autem divina auctoritate sibi pollicem præcidiisse, non tam evidenter probari potest, quam a nonnullis ut verum asseritur. Nam Isidorus id non asserit, sed tantum dixit: *Hic, ne ad sacerdotium promoveretur, abscedisse sibi pollicem fertur (Isidorus, de partibus testamenti, cap. 85)*. Quod desumpsit, credo, ex præfatione, non Hieronymi, sed Græci cujusdam in Marcum, quæ sic habet: *Amputasse autem sibi post fidem pollicem Marcus dicitur, ut sacerdotio reprobus haberetur*. Apud alium quempiam veterem scriptorem, non facile id reperias (1). Quanquam sint inter recentiores auctores, qui factum illud ad revelationem divinam referunt. Excusandum enim putarunt, quod in citata præfatione, vel ab Hieronymo, vel ab Augustino, scriptum esse præsupponebant (2).

CAPUT XLVIII.

Quam late sese extendat sacrarum imaginum appellatio.

Quæritur autem quam late sese extendat sacrarum imaginum appellatio. Neque enim tunc demum sacræ censendæ sunt imagines, quando mystica sacerdotis benedictione sanctificantur, aut sacro chrismate unguntur: sed, ut verbis dicam Epiphani (actione VI, tomo IV [Conciliorum]), quibus ipse in septima synodo iconomachis respondit: « Multa quæ inter nos sacrata sunt, sacram precationem non accipiunt; cum a se ipso et nomine suo, plena sint sanctificatione et gratia. Quapropter et veneranda et sancta honoramus et amplectimur. Ipse itaque typus salutiferæ crucis, sine sacra precatione, sive dedicatione, apud nos honorabilis existit. Satisfacit enim nobis figura, quæ tum significationem accipit, cum a nobis fuerit adorata. Nam sive in fronte eam tanquam sigillum imprimimus, sive per vacuum aera crucis signum facimus, speramus et confidimus dæmones cruce posse fugare. »

Nihilominus Adrianus primus scribit ad Carolum Magnum (tomo III Conciliorum, fol. 209): « Fideliter et veraciter dicimus et probamus, quia usus sanctæ nostræ catholicæ et apostolice romanæ Ecclesiæ fuit, et est, quando sacræ imagines vel historiæ pinguntur, ut prius sacro chrismate ungantur; et tunc a fidelibus venerantur: instar facientes, ut locutus est Dominus ad Mosem, dicens (*Exodi XXX, 25-29*): Facies unctionis oleum sanctum unguentum, com-

positum opere unguentarii: et ungues ex eo tabernaculum testimonii, et arcum testamenti, mensamque cum vasis suis, candelabrum et utensilia ejus, altaria thymiamatis et holocausti, et universam supellectionem, quæ ad cultum eorum pertinet: sanctificabisque omnia et erunt sancta sanctorum: qui tetigerit ea, sanctificabitur. »

Habet pontificale benedictionem novæ crucis, sive tabulæ in qua crucifixus est depictus. Benedictionem quoque imaginis beatæ Mariæ, et benedictionem imaginum aliorum sanctorum. Quæ etiam ex eo habentur in sacerdotali (parte II, cap. 7 et 8).

Interim imagines, etiam absque omni benedictione, aut unctione, sacræ sunt et sanctæ, quia res sacras significant; ut late contra centuriones magdeburgenenses declarat Nicolaus Sanderus, libro II, de honoria imaginum adoratione (cap. primo).

Ad sacras hasce picturas refero synodorum sex universalium picturam, quam Constantinus P. P. Romæ fieri jussit in porticu S. Petri: quamque Philipicus, eo quod monothelita esset, in regia urbe justerat deleri, ut habet Paulus Diaconus (libro VI, historiae longobardicæ, capite XI). Theodosius vero imperator, ut referunt Beda (lib. de sex Etatibus), et Ado viennensis (in Chronico), mox ut regnum suscepit, picturam jam dictam restauravit.

CAPUT XLIX.

Habendam esse rationem eorum, quæ ad sacras imagines reducuntur.

Sunt rursus et alia, quæ etiam observanda sunt, ne male pingantur; quæ, si non inter sacras imagines collocentur, saltem negari non potest, quin medium locum obtineant inter sacras et profanas. Tales sunt enim imagines DIABOLI, MORTIS, INFERNI, ac similiūm (1).

Hoc autem occasione MORTIS obiter adjicio, quod ad effigiem mortis rectius adscriberetur ex Ecclesiastici cap. XXXVIII: *Mihi heri, et tibi hodie: quam, Hodie mihi, cras tibi*. Corvinum enim illud cras nemo sibi polliceri potest, cum die et hora mortis nihil sit incertius.

Huc etiam pertinent signa quædam, quæ sanctis propter significationem rei sacræ appinguntur. Quælia sunt, VEXILLUM, quod cruci Christi apponitur, ad significandam victoriæ ejus: item AUREOLA, quæ sanctorum capitibus apponitur: PALMÆ in manibus sanctorum: MITRA, AC BACULUS PASTORALIS, quæ episopis dantur, ac similia, quæ quarto libro fusius explicabuntur.

CAPUT L.

Donaria, et imagines brachiorum, pedum, et similiūm, in memoriam restitutæ sanitatis, per vetusto more in ecclesiis suspendi.

Huc pertinet quod in ecclesiis ad memorias san-

(1) In sacris imaginib[us] possunt omnino censeri quæ

(1) Nec apud viros doctos id hodie fidem inveniret.

(2) Insolitas imagines prudentissime sancta synodus episcoporum iudicio submisit, non dannans eas neque approbans. Ut enim rejiciendae essent illæ quæ theologice aut historiæ veritati adversarentur, sic e diverso laudandæ atque amplectandæ forent, quæ veritatem a pictoribus ad hanc diem sive ignoratam, sive neglectam apte exprimerent. Harum exempla afferam cum agetur de peccatrice a Christo absoluta, de Petro in carcere detento et aliis quibusdam.

ctorum appendantur BRACHIA, PEDES, aut similia, ex cera, aut argento, aut alia materia. Cum enim hæc appendantur in memoriam restitutæ divinitus sanitatis, merito numerantur inter imagines, quæ medium locum obtinent inter sacras et profanas.

Illustræ autem pro his donariis testimonium habemus apud Theodoretum, libro VIII, de curatione græcarum affectionum. Cum enim præmisisset quod sepulcra Xerxis, Darii, Alexandri, Augusti, Vespasiani, et similium, aut omnino ignorentur, aut obscura sint, subjungit : « Martyrum vero templa conspicua cernuntur, magnitudineque præstantia, omni præterea ornatus genere variata, splendoremque quodammodo pulchritudinis sue late fundentia. Quicunque homines prospera sunt valetudine, conservari eam sibi a martyribus petunt : qui vero ægritudinem aliquam patiuntur, sanitatem exposcent. Insuper viri et mulieres dari filios sibi petunt : qui vero parentes sunt, integra sibi et prospera custodiri, quæ consecuti sunt dona. Item qui peregra aliquo proficiscuntur, petunt martyres sibi comites esse in via, vel potius itineris duces : qui vero jam sospites redierunt, gratias agunt, acceptum beneficium confitentes. Non qui se ad deos accedere arbitrentur, sed qui orent Dei martyres, tanquam divinos homines, intercessoresque sibi eos apud Deum advocent ac precentur. Pie vero fideliterque precatos ea maxime consequi quæ desiderant, testantur illa, quæ votorum rei dona persolvunt, manifesta nimirum adeptæ sanitatis indicia. Nam alii quidem oculorum, alii vero pedum, alii porro manuum simulacula suspendunt, ex argento aurove confecta. Gratissime namque accipit eorum Dominus, qualiacumque sunt, dona : nec exigua, nec vilia, dignatur ; quippe qui ea pro ferentis facultate metitur. Hæc itaque omnium spectaculo exorrecta testantur morborum depulsionem, cuius ipsa certissima signa sunt, a sanitatem consecutis oblata. Hæc sepulchorum ibi martyrum quæ sit virtus, ostendunt. » Haec tenus Theodoretus.

Alii depictam TABELLAM, testem miraculi, relinquent, ut habeat vita Theodori Sicei (*apud Metaphrasatem*, 22 aprilis). Alii volentes descriptam suam gratiarum actionem, ex argento illius figuram affinxerunt adscripto nomine; ut habeat vita Danielis Stylitæ (1) (*apud eundem*, undecima decembri).

quatuor novissima exprimunt, et in locis sacris absque ulla hæsitatione collocari. Cavendum tamen, ne, ut aliquando factum est, inferni extremum judicij picturis admisceantur aut satyrica quædam, aut lubrica, aut denique ex genitalibus poetis hausta.

(1) Piam consuetudinem templis offerendi ac relinquendi restitutæ valetudinis signa optime more suo Molanus evincit. De abusib⁹ in eam irrepenitus silet. Haud tamen probanda puto quæcumque hac in re fieri videm⁹, veluti quod insuper habitis Ecclesiæ decretis, absque ullo episcoporum aut parochorum examine, non raro exponant tabellæ quibus ægri miraculo sanati significantur, postquam eos constat medicorum opem adhibuisse; quod cereæ mammarum figure non absque multorum offendiculo prostent ad imagines sanctorum, ægritudinis tempore (interdum hand ita ad mentem Ecclesiæ) invocatorum, quod sub primum morbi accessum jam ejusmodi donaria sanctis offerunt, quæ infirmis alia ratione curatis, aut forte jam extinctis in templis relinquuntur; verbo, quod ista pleraque pastori-

CAPUT LI.

De statua uxoris Loth, obsidione Jerusalē ab Ezechiele depicta, et peccati imagine, quam Zacharias vidit.

Sed dum de imaginibus sacris, et quæ ad eas referri possunt, agitur, non oportet silentio præterire statuam uxoris Loth, aut obsidionem Jerusalē, ab Ezechiele in latere descriptam, aut denique peccati imaginem, a Zacharia visam. Paululum igitur ista consideremus.

Uxor Loth, respiciens post se ad Sodomam et Gomorram, versa est in statuam salis (*Genes. XIX*). Statua dici solet imago fabricata ex ligno, lapide, ebore, metallo, aut simili materia. Dominus igitur, ut memores essemus poenæ uxoris Loth retrospiciens (*Luc. XVII*), fecit ex ea statuam salis, ex durissima materia, ut non facile deleri posset ejus memoria. Meminit autem Plinius (*lib. XXXI, cap. 7*) salis, qui, lapicidinarum modo, vix etiam ferro cœditur (1).

bus inconsultis accidentur a mulierculis aut non sapientioribus viris.

(1) Tale sal metallicum, ac specularium lapidum more cœdium e montibus quibusdam Catalauniae, Rōssiae, Hungariae, Poloniae et e tota insula Ornusia effuditur. Ejus, præter Plinium, Aulus Gellius, *Noctis Atticar.*, lib. II, cap. 22. Solinus, cap. 50. Isidorus, lib. XVI, cap. II, et recentiores innumeris meminere. Vox hebraica צְבָבָה accipitur etiam pro nitro, sulphure ac bitumine, quorum ingens erat in universa Pentapolii copia, unde adjacens lacus Asphaltites seu mare Mortuum, ab Hebreis mare Salis appellatur. Cf. locum Deut. XXIX, 23.

Observatum est varia stirpium genera, ipsaque animalium corpora in Arabiæ nitrosis arenis sensim lapidescere, atque bac ratione durata asservant in cimelii suis physici. Tale quid uox Lothi subito miraculo accidit.

Nec enim audiendus est Joannes Clericus, qui *Dissertatione V, commentariis in Genesim subiecta*, nulum in hac metamorphosi miraculum agnoscat. Praiverat Vatablus, cuius hæc expositi: « Effecta est statua salis, vel in cumulum salis, hoc est in statuam incorruptibilem, permansuram in sempiternum, q. d. mutata est in statuam quæ esset perpetuum incredulitatis exemplum, *Sap. X, 7*. Ad hunc modum dicitur (*Numeror. XXXVIII* 19), pactum salis, id est incorruptibile et immortale. » Addebat quidem aliam expositionem Vatablus: « Aut ad salem metallicum alludit et effossum,.... qui nullo imbre liquevit, imo ad cœdificandas domos est idoneus. » Sed priorem arrupit Clericus, cui soleme fuit omnia sacræ historiæ prodigia evertere et rebus ipsis iu quibus maxime apparebat Dei digitus causas physicæ communisci. Nihil eum juvat adductus et Numerorum libro locus, nam præterquam quod absurdum est metaphoræ raraque voculæ alicuius acceptance definire, qui sit aliis in locis accipienda, luce meridiana clarius est pactum salis nullo nisi tropico sensu dici potuisse : e sale autem utique solido et fossili statum constare posse, nemo, nisi scientiæ naturalis imperitus negaverit.

Ubina vero fuerit monumentum de quo agimus haud satis liquere videtur. Andrichomius et recentiorum turba inter Engaddi et mare Mortuum id locant. Reclamat Calmetus cui certum est positum fuisse ab oriente maris istius inter Sodoma et Segor. Certe hoc postremum in oppidis Moabitarum censemur Isaiae XV, 5, et Jeremiæ LXVIII, 34: Arabiæ tribuitur ab Iosepho *Belli Judaci lib. IV, cap. 27*.

Minus etiam scitur quandiu extiterit famosum istud simulacrum. Durabat ætate qua vixit auctor libri Sapientiæ: « In testimonium, inquit, *cap. X, 7*, nequitiae (incolarum Pentapolis) fumigabunda constat (perstat) deserta terra... et incredibili (incredulæ) animæ memoria stans figuratum salis. » De suo tempore idem testatur Josephus, *Antiq. I, 12 (a)*, qui et sibi visum ait, interprete Calmeto (licet intel-

(a) Ή δὲ λότου γυνή, παρὰ τὴν ἀσαχέστων, εἰς τὴν πόλιν συγεῖσθαι απατηφοράν, καὶ ποιητριαγονούσα τὰ περὶ αὐτὴν, ἀπηγορεύσαστος τοῦ Θεοῦ τούτῳ ποιεῖ, εἰς στῆλην ἀλόγου μετέβαλεν. Ἰστόρημα δ' αὐτῶν (id est, eam autem perlustravi, vel, de ea autem dixi) ἦν γὰρ καὶ νῦν δια- πάνε.

Ezechielii prophetæ, ut hierosolymitanis non solum verbis, sed et facto, declararet imminentia mala, mandatum est ut in imagine describeret obsidionem Jerusalem (1). « Hæc dicit Dominus Deus : Et tu, fili hominis, sume tibi laterem (2), et pones eum coram te : et describes in eo civitatem Jerusalem. Et ordinabis (3) adversus eam obsidionem, et adiutorias munitiones, et comportabis aggerem, et dabis contra eam castra, et pones arietes (4) in gyro (Hieron. in IV et XII [capp.] Ezechielis.) »

ligi possit auditu tantum eam rem percepisse), Clemens quoque romanus, *Epist. ad Corinthios*, memorat : « Columnam salis usque ad hanec diem perseverantem. Quin etiam annis abhinc cl. palam spectatau narrat Quaresmū in *Elucidatione Terræ sanctæ*, fidem hac parte sibi derogans, cum hodierni plerique Palestiniorum itinerum scriptores de illo monumento frustra quiescierint, cæteri de eodem altum sileant.

Porro cum hebraicum נִזְבֵּב Graeci γένιον, et Targum hierosolymitanum גָּלַע, id est columnam vèrterint, dubitari potest num h̄ existimaverint mulieri seruatam a metamorphosi formam pristinam, ut factum esse Jansenius, episcopus ypresensis, Jacobus Bonifacius aliisque contendunt. Pro hac sententia citantur a Calmeto *Sedulus et Claudius Victor*, libro III, in *Genes.* II, quorum verba recito in una pagina (a).

Rem satis ex miram dupliciti miraculo auxere S. Ireneus, lib. IV, cap. 31, et Tertullianus vel quisquis auctor est carpimus *Sodomam*; alterum est ita permanere statuæ materiam, ut si qua particula dematur, ea sponte regeneratur; alterum tandem adhuc menstruo fluxui esse obnoxiam. Sic enim illi : « Cùm hæc fierent, inquit Ireneus, uxor remansit in Sodomis, jam non caro corruptibilis, sed statu salis semper manens, et per naturalia ea quæ sunt coisuetudinis hominis, ostendens quoniā et Ecclesia quæ est sal terræ, subrelictæ est in confinio terræ, patiens quæ sunt humana, et dum sèpè auferuntur ab ea membra integræ, perseverat statu salis quod est firmamentum fidei, firmans et præmittens filios ad Patrem ipsorum. » In allegato vero carmine leguntur hi versus :

*Namque comes conjux, heu me ! male tum quoque legis
Femina non patiens, divina ad murmura cœli,
Audaces oculos nequicquæsa, sula retrorsit,
Nec habitu loquæ quod viderit, et simul illæ
In fragiliem mutata saltem stetit ipsa sepulcrum,
Ipsaque imago sibi, formam sine corpore servans.
Durat adhuc etenim nuda statione sub æstram.
Nec pluvias dilapsa sita, nec diruta ventis ;
Quin etiam si quis mutilaverit advena formam,
Prosternit ex sece suggestu (b) vulnera complet.
Dicunt et vivens alio jani corpore sexus
Munificis solito dispungere (c) sanguine menses.*

Sed haec e populari fabula hausta esse credimus.

(1) Eam quæ inchoata est anno nono Sedecie, absoluta anno clusdem undecimo, quo urbs in Nabuchodonosoris portestate concessit, IV Reg. XXXV, 1, 2.

(2) Tegulam latam et amplam.

(3) Creta describes, aut ecclesiæ aliōve instrumento insculpes tegulae figuram obsidionis, monumentorum, etc.

(4) Hujusmodi machinarum quies urbium muri quatiescantur ante Ezechieliem nullus meminit; videntur in obsidione illa Jerosolymitana primum adhibiti.

(a) *Sedulus carminum* lib. I, sub initium :
*Loth sodomæ fugiente chao, dum respiciunt uxor,
In statuæ mutata salis stuprata remansit,
Ad poenam conversa suam, quæ nemo ret. orsum
(Noxia contemptu vitam discimina mundi)
Respicens salvandus erit, etc.*

Claudius Marcius Victor, seu Victorinus, rhetor massiliensis, Theodosio regnante defunctus, lib. II in *Genes.*, paulo ante finem :

..... *Sodoman inspectans se sponte (legerem pone
ruentem,*

*Confestim penas violata lege subivit
In statuæ conversa salis, spoliataque luce,
Sic tamquam infelix cum corpore perdidit omni,
Ut nullum extaret, formâ remanente, cadaver.*

(b) *Materiæ de se suggesta, sive suffecta.*

(c) *Absolvere, perferrere.*

Zacharias vero propheta videt (Zach. V, 10) inpietatem sive peccatum sub specie mulieris, et angelum mittentem massam plumbeam in os ejus. Quem locum tractans Nicetas, commentator Gregorii Nazianzeni (*in Orat. de Plaga grandinis*), annotat peccatum sub mulieris forma vidisse Zachariam, quia e voluptate maxima vita ex parte nascentur : plumbeum ori iniquitatis insedit, quia peccatum aggravat instar gravissimi plumbi : et quia scriptum est (Psal. LXVI, 42) : *Omnis iniquitas oppilabit os suum* (1).

Tractat etiam Chrysostomus (*Homil. in I Cor. III*) nonnulli de peccati pictura : « Quod si quis, inquit, peccatum effingeret, non sane mihi videretur errare, si in hunc modum id pingeret : seminam quamdam, in fera similitudinem, barbaram, ignem afflantem, horrendam, nigram, quales externi poetæ Scyllas effingunt. Innumeris enim manibus nostris insidiatur cogitationibus, et inopinantes aggreditur : omnia dilacerat more canum clanculum mordentium. »

CAPUT LIII.

*Multitudinem sacrarum imaginum non referendam esse
in abusus.*

Miror vero nonnullos (2) multitudinem imaginum referre inter abusus, quasi majores nostri paucas tantum habuissent sacras imagines. Fateor quidem (*Sanderus de Honoraria imaginum adoratione*, lib. II, cap. 4) quod imagines parcus ab initio siebant, et raro in ecclesiis ponebantur, tum quod fideles quotidianis persecutionibus afflicti, de ornamenti et accessionibus rituum sacrorum non magnopere solliciti essent : sed in magno lucro ponebant, si vel necessaria religionis christiane sacramenta retinere posset; tum etiam ne Judæos ac infirmos catechumenos offendenter, si quamvis hominum Deo carissimorum, tamen hominum, imagines adorandas proponerent. Periculum enim erat, ne (quod manichæos fecisse legimus [*apud Augustinum contra Faustum*, libro XX, cap. 21]) christianos non nisi convertisse idola dicerent, dum pro veteribus diis apostolos et martyres colere putarentur. Ob quæ causas mirandum non est, si concilium eliberrimum

(1) *Commodius* alii exponunt de Chaldaeorum iniquitate et insolentia subinde a Persis et Græcis repressa.

(2) In his forte numerandus Joannes Gerson, qui in *declaratione compendiosa defectuum virorum ecclesiasticorum* (nova edit. Dupnii, t. II, col. 817) : « Judicete, inquit, si tanta imaginum et picturarum in ecclesiis varietas expediatur, et an plures simplices nonnunquam ad idolatriam pervertantur. » Sed is ad alia respicere potuit, nec mentem suam satis explicat. Quamvis autem Molanus hoc capite bene ostendat non reprehendendam esse generatim sacrarum imaginum multitudinem, nullus tanen dubito quin eam in rego incurvant aliqua incommoda. Primum quod si nimis illarum numerus in uno templo ponatur, obrutus ipsa copia spectatui animus ad singulas nimis attendat, atque interdum ad eas et eis plurimum aliqui fructum fuerat percepturus, deinde quod ubi magna est imaginum multitudi, fieri vix possit quin aliquæ prospectui non satis patiant, ac proinde parum utilis fiant. Quo in genere habenda parva illæ icones quas, nisi admotis propriis oculis, aut exhibito telescopio dignoscere nequeas. Talibus ornatis quondam solebat frons ambonum seu odeorum quæ navis ecclesiæ a choro distinxerint, ut adhuc videre est Lovani in basilica principis apostolorum.

(*Eliberri dicitur nunc esse Granata*) (1), rebus christianis nondum in pace et tranquillitate constitutis, accommodate ad illorum temporum et locorum rationes, decrevit (*Canone XXXVI*): *Picturas in Ecclesia esse non debet, ne, quod colitur aut adoratur* (*Harduin, aliique legunt: « Et adoratur »*), *in parietibus pingetur*. Etenim (ut nec illud interim taceatur) si picturae, sacram historiam exprimentes, in parietibus ecclesiarum passim posite fuissent, cum illas imminentे persecutione christiani auferre secum, aut occultare, non potuissent: partim sacrae picturae fuissent ludibrio paganis et Judæis obstinatis, partim offendissent imbecilliore eorum animos, qui prius erant ad illam adorationem, quæ spiritu et mente fit (*Joan. IV, 24*), invitandi, quam ut nostrum cultum præcipue in rebus externis versari suspicarentur (2).

(1) Seu Eliberitanum, non Granatae, ut Molano visum est, sed in oppido duabus inde leucis dissito, ac pridem di-ruto, celebratum.

(2) Quidam e nostris negant hunc canonem ad sanctorum imagines pertinere, aiuntque solummodo vetitas imagines Dei, temporibus illis minime congruas. Urgent illi potissimum verba ista: *Quod colitur et adoratur*. Alii urgent voces: *In parietibus*: existimantque synodus noluisse in iis depingi sanctorum imagines, quæ, dejecto gypso deformatae, contemptu potius, quam venerationi servirent. Mihi venit in mentem haec explicatio, cæteris forte non determinat: Placet sacros conventus in aulis inornatis haberi, ne, si fiant in loco picturatis parietibus, vel appensis aulaeis, insigni, occurrat ibi depictus seu imperator, seu alius quicunque eorum, quos Gentiles ut deos venerantur. Observa canone hujus synodi vicesimo quinto mentionem eorum fieri, qui litteras a confessoribus afferebant. Hinc constat indictam celebratamque vigente persecutione, quando christianis nondum licetabat extruere templa, vixque repriebantur aliae picturae, quam quæ fidelibus essent officidculo. Verum etsi demus Eliberitanos patres omni imaginum usu fidelibus interdixisse, atque ab iis necessario abstinentem statuisse; quod a calvinianis hinc in nos vobratur telum, facile excipiemus hac præclara Steyarii animadversione: « Hallucinari eum oportere in sanctis patribus, totaque antiquitate, qui nescierit, plura illic poni tanquam necessaria, sed juxta disciplinam illius temporis; sic tamen ut, si verba inspicias, putas necessaria esse absolute et ex Dei vel naturæ instituto. Videlicet, ut pergit insignis ille theologus, sancti istorum temporum ad ista speculativa parum aut nihil attenderunt; essentia que dicent, a Domino inviolabiliter ordinata, an vero ab Ecclesia pro ratione temporis instituta. Dicebant quid servandum foret: quo jure, nec admodum curabant, nec omnino disquirebant. Quid quod et apostoli ipsi hac methodo teruterunt? Notum est quid in actis suis ordinaverint de immolatis, sanguine, et suffocatis, et denique (quod mirere) fornicatione. Omnia ista ecclesiæ antiochenæ ac vicinis pariter interdicta voluerunt. Putares eodem jure vetari omnia; cum tamen priora nonnisi jure ecclesiastico ad tempus: posterius, etiam divino et naturali, adeoque perpetuo et immutabili, esset prohibitum. Eodem ergo pacto SS. Patres hic, v. g., nuptias sine sacerdotiis benedictione, cæterisque que tunc servabantur, scortationes vocant: ibi puerorum communionem ad salutem necessariam accerrime prædicant: sine lectione scripturarum nullam fidem, nullam salutem admittunt: atque, ut proprius ad rem veniamus, ordinem totamque actionem penitentiæ (per plurimos etiam annos) sic ad remissionem peccatorum necessariam affirmare videntur, ut nulla sit sine omnibus istis cum Deo reconciliatio. Pauca dico e multis. Accedit tamen unum: Circa imaginum cultum sic primis temporibus loquuntur aliqui, ut nefas sit absolute eas habere ac colere; tum nimisrum, cum salem ecclesiæ varia, ob idololatria periculum, iis utendum non putarent. Ita quod de S. Epiphano narratur, item quod in synodo eliberitana dicitur, intelligendum ego existimo. Eodem modo, sed e converso, in celebri Iconoclastarum quæstiōne, sic locuti sunt sancti circa synodum II Nicenam, ut sine imaginum cultu nulla esset aut esse posset religio. Quis non videat ita locutos omnes, ut modo dixi? Quid fieret, ei modo faciendum foret, aspicerunt: non quid absolute fieri

Postquam vero penitus cessavit infidelium tyrannorum persecutio, mox in ecclesiis posite sunt non exiguo numero imagines et statuae sacræ. Nam, ut in synodica sua epistola (*in septima synodo, actione secunda*) refert Adrianus primus: *Constantinus Magnus, non immemor accepti beneficii, ecclesias Dei exadficare cœpit: columnas earum passim sacris imaginibus, in memoriam incarnationis Domini nostri Jesu Christi, omniumque sanctorum reverentiam, exornavit*. Quin etiam citat verba diyi Basilii, ex epistola, qua in Julianum desertorem invehitur: « Consiteor Filii incarnatam economiam: deinde sanctam Mariam, quæ secundum carnem illum peperit, hanc deiparam vocans. Suspicio etiam sanctos apostolos, prophetas et martyres, qui pro me apud Deum supplicant: quo per illorum mediationem propitius mihi sit Deus noster benignus, et remissionem peccatorum mihi gratis largiatur. Quam ob causam et historias imaginum illorum honoro, et palam adoro. Hoc enim, nobis traditum a sanctis apostolis, non est prohibendum: sed in omnibus ecclesiis nostris eorum historias erigimus. »

Nec pigeat audire responsionem ejusdem Adriani primi in scripto de Imaginibus (*tomo III Conciliorum, fol. 222, et M. S. Gemblaci, charactere vetustissimo*), ad interrogationem: *Ubi in sex synodalibus conciliis jubeatur imagines facere, aut factas adorare?* Illi, inquit, nobis dicere debebant, in qualibet ipsius sex synodalibus conciliis reprehensæ sint sacræ imagines. Enimvero in primo sancto concilio sæpius ostensus est, quia sanctus Sylvester papa, et Constantinus christianissimus imperator, venerati sunt sacras imagines, et cum nomine christianitatis fideliter atque mirabiliter eas ostenderunt: et a tunc usque hactenus sanctorum pontificum, videlicet Sylvestri, Marci et Julii, miræ magnitudinis sanctæ eorum ecclesiæ apud nos sunt depictæ, tam in mūsivo, quam in cæteris historiis, cum sacris imaginibus ornatis. Item in sancto secundo concilio, sanctus Damasus, elegantissimus papa, propriam suam fecit

posset. Sic igitur Leo I, de ordine penitentiæ, [nempe de satisfactione praestanda ante absolutionem]: sic Augustinus de simulacro Dei patris sedentis locutus censeatur. Locutus est pro illius temporis disciplina Augustinus: sed non ideo recte pro suis temporibus noster Hesselius. Non ergo hunc culpamus citantem Augustinum: sed quod dicta ab Augustinio, pro temporibus quoque suis servanda inculcat longe lateque, ut e locis ejus citatis [nimurum ex capp. 63 et 66 *Catechismi in Decalogum*] videri potest. Icones certe et statuae longe Hesselio antiquiores indicant, etiam aetate ista, hoc est, tridentini, viguisse, in facie Ecclesiæ catholice, simulacia humana Dei patris.

« At quid igitur? dicit quis: nullane in posterum ex antiquitate habebit firmitas, ad probandum aliquid, vel improbadum, quod ait eam probatum aut improbatum legimus? Omnino: sed cum respectu ad sensum Ecclesiæ, cuius est per præsidentem sibi spiritum judicare, quo sensu, quo jure, veteres aliquid jussum aut vetitum dixerint. Si sola aliqui consulatur antiquitas, spreta Ecclesia hodierna, omnia sursum deorsum verti oportet in theologia. Multa apud veteres dicta non intelliguntur: multa, etiam recte intellecta, jam apud nos recte dici non possent. Soli proinde hi ab erroribus magnis semper mansebunt et manebunt immanes, qui Ecclesiæ sui temporis individualiter adhäsérunt; quæ, tam hodie quam heri, est columna et firmamentum veritatis, et erit in secula; cuique ideo rursus nos nostraque sine exceptione subjiciamus. »

Ecclesiam, cuius sanctus Gregorius meminit in dialogis, quæ ex nomine conditoris Damasi vocatur. Eam similiter a tunc usque hactenus historiis sacris et imaginibus pictam habemus. Iterum de sancto tertio concilio; sanctus Cœlestinus papa proprium suum cœmeterium picturis decoravit. Magis autem successor ejus beatus Sixtus papa fecit basilicam sanctæ Dei genitricis Mariae, cognomento majorem, quæ et ad præsepe dicitur. Simili modo et ipse tam in metallis aureis, quam in diversis historiis, sacris decoravit imaginibus. Sed et ejus rogatu Valentinianus Augustus fecit imaginem auream, cum duodecim portis (*Apoc.*, XXI, 12), et Salvatore, gemmis pretiosis ornatam, quam, voto gratiæ, super confessio-nem beati Petri apostoli posuit: et a tunc usque hactenus apud nos ab omnibus fidelibus venerantur. Itemque de sancto quarto concilio; egregius atque mirificus præparator sanctus Leo papa et ipse fecit ecclesiæ, quas opere musivo et diversis historiis, seu imaginibus, pingens decoravit. Magis enim in basilica beati Pauli apostoli, arcum ibidem majorem faciens, et in musivo depingens Salvatorem Dominum nostrum Jesum Christum, seu viginti quatuor seniores (*Apoc.*, V, 8), nomine suo, versibus decoravit: et a tunc usque hactenus fideliter a nobis venerantur. Et de sancto quinto concilio; sanctissimus Vigilius papa, in lateranensi patriarchio basilicam faciens, pulcherrime eam decoravit picturis, tam in historiis, quam in sacris imaginibus. Multo amplius vero ejus sanctissimi successores dominus Pelagius, atque dominus Joannes, miræ magnitudinis ecclesiæ apostolorum a solo ædificantes, historias diversas tam in musivo, quam in variis coloribus, cum sacræ pingentes imaginibus: et a tunc usque hactenus a nobis venerantur. Sed et sanctus Gregorius papa in monasterio suo pulchrum fecit oratorium, et ipsum diversis historiis pingi fecit, atque sacras ibidem erexit imagines (*lib. tertio Dialogor.*, cap. 33). Ubi et, cum beato Eleutherio, pro ægritudine stomachi sui, ingressus, in oratione pariter exauditi sunt. Et ille vir sanctus Eleutherius, quem dicunt et mortuum suscitasse, ante ipsas imagines sacras se prosternens, divinam exorare clementiam cum sancto Gregorio non dubitavit: sed fidem ferentes perfectam, pariter exauditi sunt: et usque hactenus apud nos venerantur. Sed et de ecclesia Arianorum, cuius ipse sanctus Gregorius in dialogis suis (*lib. III Dialogor.*, cap. 50) meminit, placuit eidem sancto Gregorio, ut in fide catholica, introductis illuc beati Sebastiani, et sanctæ Agathæ martyrum reliquiis, dedicari debuisse; quod et factum est. Et post miraculum, quod in eadem ecclesia factum est, diversis historiis ipse beatus Gregorius pingi fecit eam, tam in musivo quam in coloribus: et venerandas imagines ibidem erexit, quæ a tunc usque hactenus venerantur. Si enim voluerimus enarrare per ordinem, nostri prædecessores pontifices quantas ecclesiæ fecerunt usque nunc, mirifice in eis sacras imagines erigentes, atque diversas historias pingentes, nec

non et venerantes, apostolice audemus dicere (*Heb.* XI, 52), deficiet nos tempus enumerandi, atque eorum ædificia cum sacræ imaginibus et historiis explanandi. » Hactenus Hadrianus, pontifex romanus.

Igitur notum satis est, a Constantini tempore, frequentem fuisse in omnibus ecclesiis sacrum imaginum usum: eumdem quoque fuisse, etsi rariorem (1), in mediis tyrannorum persecutionibus. Frequentissimus enim tunc erat hujus signi crucis, quo inter alia frontem terebant. Habebant quoque imagines Christi, Deiparæ, et sanctorum martyrum, non quidem in parietibus ecclesiarum, sed, ut habet Epiphanius in septima synodo (*Actione sexta, in fine tom I*), in tabulis, in vestibus sacratis, et in pretiosis repositoriis, in quibus incruenta sacrificia peragebant. Et sane, subdit idem Epiphanius, *hæc ad nostra usque tempora ostenduntur, durabuntque per sæcula, quantumvis amaritudine et bile hæreticorum linguae, contra Ecclesiam et sex synodos universales, flagrant.*

CAPUT LIII.

Nomina utiliter adscribi in sanctorum imaginibus minus notis.

Propter multitudinem autem imaginum, non inu-

(1) Variæ istius imaginum raritatis causæ fuere; pri-mum enim earum usus necessarius non est, cum res, ex omnium catholicorum sententia, ad disciplinam ecclesiasticanam pertineat, qua pro diversa temporum conditione di-versa esse potest; aqui primos religionis nostræ præcones satis occupabat necessaria doctrina traditio, ut possent alia præterire, seu iis relinquere, qui in labores illorum erant successuri. Deinde tanta erat plerorumque fidelium sub ethnica persecutione paupertas, ut diutorum ex illis opes, aleidis inopibus vix sufficerent, atque adeo de divini cultus ornatu ac splendore cogitandum non esset. Præterea oportebat Ecclesiam unam ex Judæis et gentibus coalescere: illi necdum satis Mosem dedocti, ab imaginibus abhorrebant: hi toti simulacra suis erant immersi: exspectandum ergo erat, donec alii persuasum esset nulla lege naturali icones esse vetitas, sed iis salubriter uti licere: alii vero intelligenter, quantum inter inanum deorum simulacula, et sanctorum cum Christo regnantium ina-gines, ac utrunque cultum intersit. Quo quandiu non pervenerant recentes christiani, res erat periculi plena. Id quod adeo manifestum est, ut probatione non egeat. Probatum voluit, post alios quosdam, Claudio Fleury, *Hist. Eccles.*, tom. XIII, lib. LXXI, n. 54, ubi narrat capta sub anno 1568, a Valde-maro Danorum rege Arcona, rugiæ insulae urbe præcipus, traditum ei idolum *Swantovitum*, qui ab aliis *Swantovicus*, vel *Wicislaus* nuncupatur: hoc porro idolum, cui et animalia, et homines (sed christiani tantum) a barbaris immolabantur, non aliud primum fuisse, quam effigiem S. Viti, cuius memoriam colit Ecclesia 17 kal. Iulii. Nimirum, addit ille, qui christiana sacra Rugiæ intulere, Corbeienses monachi fuerunt, ad quos S. martyris exuvie fuerant delatae. Hi cum Rugiorum aliquos, impe-rrante Ludovico Germanico, ad fidem Christi perduxissent, ædem struxere, B. Viti nomine Deo dicatam. At Rugii in idolatriam reversi, verumque Deum oblii, hujus loco, martyris imaginem adorarunt, eamque in idolum conver-sam suo idiomatico *swantovitum* appellavere. Sed hanc esse simulacri istius originem pernegat Joannes Georgius Stredowski, parochus paulovicensis, qui *Sacram Moravia Historianu* edidit. Solisbaci, an. 1710. (in 1° pag. 628). Docet enim *swantovi*c cultum longe vetustiorem esse, quam saucti Viti, utpote a Czecho in Bohemiâ jau anno 1644, in-stitutum. Subdit idolum hoc ab imaginibus S. Viti toto cœlo diversum fuisse, quod ipse Cl. Fleury fatetur. Nam Swantovicus giganteum exprimebat, quatuor habentem vul-tus, barba comaque carentes: dextra ingens cornu præfe-rebat: sinistrum arcus armabat: juxta ipsum gladius, tela, frænum, sella equestris, et equus candidus ac formosus, quem ficti illius numinis sacerdotes diligenter et peete-bant, et alebant. Sacerdotum vero primus ejus cornu singulis annis vino opplebat, quod si discursu anni decresce-ret, id anno sequenti sterilitatem portendere videbatur. Quid hæc ad S. Vitum?

tile foret imaginibus minus notis nomina subscribere ; quod in græcanicis ecclesiis audio usitatissimum esse (1). Idem et vetustas fecit, juxta illud S. Paulini (*Natali X sancti Felicis*) :

Martyribus medium pietis pia nomina signant.

Imo divinitus idem factum est in imaginibus Michaelis et Gabrielis, ad summitatem alarum ; ut habet martyrium Procopii in septima synodo, actione quarta (*Et apud Metaphrasten, 8 Juli*).

Et in Apocalypsi (*Apoc., XX, 2, 12, 14*) angelus ostendit Joanni civitatem sanctam Jerusalem, descendenter de cœlo, et habentem portas duodecim, et in portis angelos duodecim : et nomina subscripta, quæ sunt nomina duodecim tribuum filiorum Israel : habentem etiam murum cum fundamentis duodecim, et in ipsis nomina duodecim apostolorum agni.

Juvat autem nomina adscribere, quia Michael, Merspurgensis episcopus, inter abusus ponit (*In Cathechismo*), quod divisorum ignotorum collocantur imagines : *Cujus enim te admonebit, inquit, imago, si ignoras quem significet?*

Quanquam aliquando nomen non sufficiat. Hinc memini me ante annos aliquot audivisse a quibusdam Amstelredamensibus, tum theologie studiosis, nunc autem pastoribus, qui Wormariæ in Hollandia fuerant discipuli Martini Duncanii, in prædicto pago esse imaginem Crucifixi perantiquam et celebrem, quæ in annua supplicatione circumfertur. De ea Wormarienses dicebant Duncanum pastori suo, eam Wormariam appulisse contra fluxum aquarum, et esse imaginem van *sinte Helper*. Qualis autem martyr fuerit *sinte Helper* nesciebant, nisi quod dicerent eum crucifixum fuisse, quod imago exprimebat. Hac de causa doctus ac diligens pastor multum quæsivit in sanctorum catalogis et martyrologiis martyrem crucifixum, qui Helperus, aut simili fere vocabulo, diceretur. Cum

(1) Imo Græci nullam prorsus ullius sancti aut sanctæ imaginem colunt, nisi nomine adscripto, quod testatur Pompeius Sarnellus *Lettore Eccles.*, tom. VI, Lett. XIII. Idem olim apud latinos fieri consuevisse probant innumerales musivi operis imagines, quæ hodiecum in vetustioribus Italiae templis supersunt. Eundem morem, a Græcis acceptum, Rutheni, seu Moscovitæ, retinent, et ejus negligunt latinis catholicis exprobant, ut liquet ex responso, quod Antonius Possevini magno duci Joanni Basilio coram dedit, in concessu procerum, Moscuae, die 3 martii 1582. « Quod autem, ait ille, Rutheni tui mirentur nos piis imaginibus nomina eorum sanctorum quos repræsentant, non semper (ut ipsi faciunt) adscribere ; scito, si nominum illorum adscriptio iudeo necessaria est, ut quos sanctos reprezentent, ex ea sancti illi agnoscantur, jam eam haud necessariam esse iis, qui illas agnoscent : catholicis autem primo aspectu innotescere Christum crucifixum, beatissimam Virgiuem et plerasque alias sanctorum imagines, quis dubitet? Præterea si nominis adscriptio necessaria sit, quid illa faciet idiotis legere nescientibus, quales plerique omnes sunt Rutheni, cum potius ipsæmet imagines, loco litterarum et scripti, idiotis adhibeantur? Quod si dixeris (ut mihi tui dixere) in ipsa nominis adscriptione virtutem aliquam consistere : tu sapiens es, qui intelligas, in notis ejusmodi nullam : in sensu, ac viva fide, sitam esse vim atque virtutem. Ac tamen non improbamus eorum consuetudinem, qui pietate, non superstitione, adducti, nomen imaginibus adscribunt, ut alii, cum quod ignorant intelligent, ea etiam ratione pias a profani imaginibus diagnoscant; quod sane crebro latini quoque catholici faciunt. » (*Possevini Moscovia, et alia opera, Coloniæ, 1587. in fol.*, pag. 42).

autem nihil tale inveniret, sed animadverteret imaginem referre omnino Salvatoris nostri crucifixionem, licet antiquo more, monuit subditos suos, ut seposita ignorantia, eam imaginem posthac Salvatoris nostri esse agnoscerent, qui, sicut Salvator noster est, sic non inepte teutonico vocabulo ab incolis ejus loci dictus est *Sinte Helper*, quod latine est sanctus adiutor (1). Hæc de nominum subscriptione.

Porro sententiis pulchris, potissimum e sacra Scriptura desumptis, exornari ecclesiæ, notum est (2) : sed cui de antiquitate hujusmodi picturæ non constat, is ex sexto capite Ambrosii ad virginem lapsam animadvertis, et Ambrosii ætate talem picturam in Ecclesiis usitatam fuisse.

CAPUT LIV.

Refutantur quædam ab Erasmo roterodamo scripta de sacris imaginibus.

At vero sistendum hic est nonnihil propter ea, quæ D esiderius Erasmus, roterodamus, sinistro judicio, ut uno verbo dicam, de sacris imaginibus scripta reliquit. Quorum quidem non ideo mentionem facio, quod animus mihi gestiat ut nævus ejus detegam, Erasmique nomen oderim. Nihil tale. Sed vanitas illorum redarguenda est, qui quibusvis Erasmi verbis, etiam leviuscule dictis, perinde fere ac divinis oraculis, addicti videntur. Nihil contra eum ago. Regina veritas omnibus præponenda est. Atqui Erasmi ipsius nomini libenter parcerem : verum videor mihi, loca ipsius reticendo, obscurior fore in refutando. Publica quoque, eaque ecclesiastica, censura tam graviter opera ejus ac libros reprehendit, ut non sit opus me axium esse in nomine ipsius supprimendo (3). Scri-

(1) Coluntur plures sancti, qui nomen *Adjutoris gesse*-runt. Horum unus Romæ martyrium passus est die secunda junii : sed quo supplicio sit peremptus, ignoratur. Vide *acta ss. ad dictam diem*, pag. 209.

(2) Utinam minus notum esset easdem tam sœpe fœdari profani et inani gloria turgidis epitaphiis, aliisque inscriptionibus et figuris in eudem vanitatis scopum tendentibus! Meliorem sibi finem proponunt, qui solempnibus diebus oratoria privata, sacrasque basilicas ornant versibus ac sententiis, piis quidem, sed frequenter inepitis, ut in Belgio et vicina Germania sunt illa, quæ vocant, *chronica*, tironum opus, expers plerumque et elegantiæ et judicii. Nulla in templis inscriptio admittenda, quæ domus Dei decori, et legentium utilitati non subserviat. Memini foribus baptisteriorum, in quo me Christo renasci, divino beneficio, contigit, insculptum olim istud Ezechielis XXXVI. 23. « Ef-fundam super vos aquam mundam, et mundabitimi ab omnibus inquinamentis vestris. » Hujus generis inscriptiones præfero universis poetarum inventis. Laudandæ tamen aliae, quæcumque aptæ, et piæ, et ex monumentis ecclesiasticis deponitæ sunt. Nec aliunde ductas aspernarer, ingeniosas modo forent, et ad excitandam pietatem idoneæ. Talis hæc, etsi fere ab ethnico scriptore [Æneid. VIII. 362-365] mutuata :

In picturam præsepis Bethlehemiti.
..... *Hæc limina quondam*
Rex cœli subiit : hæc illum regia cepit.
Aude, hospes, contemnere opes : et te quoque dignum
Finge Deo, rebusque veni non asper egenis.

(3) Erasmus, etsi in catholicâ communione mortuum, in partes Lutheri vehementer inclinasse, jam pridem demonstratum est. Ex innumeris operum ejus locis, palam heresi faventibus, satis erit unum adducere. Inter collationa, quis diutius quam ulti suo scripto insudavit, unum est titulus : *Peregrinatio religiosis ergo : Ibi Virginem Dei parentem sic loquenter facit : « Maria, mater Jésu, Glau-*

bit Erasmus (*Libro XXV Epistolarum*) Jacobo Sadoleto, episcopo carpentoractensi : *Quid nanc de illis loquar, qui perinde cum imaginibus fabulantur, quasi sensum habeant?* Respondeo, tales fuisse ethnices, contra quos Scriptura dicit (*Sap. XIII, 17*) : *Non erubescit loqui cum illo qui sine anima est* (1). Quibus (*In Apologetico caput XII*) objicit Tertullianus, eos obtusiores esse milvis, et muribus, et araneis. Ab istis enim intelligitur nullam statuis inesse vitam. Quod et Scriptura habet : *Supra corpus eorum, inquit Baruch (Cap. VI, 21), et supra caput eorum volant noctuae, et hirundines, et aves etiam, similiter et catæ* (2). Quod autem ad christianos attinet, nullus inter eos tam est obtusus, ut putet statuis et imaginini-

clupto. Quod, Lutherum secutus, strenue suades supervacuum esse invocare divos, a me quidem isto nomine bonam magnamque inisti gratiam, scito. Nam antehac tantum non enecabar improbis mortalium opprimationibus; ab una postulabantur omnia, quasi filius meus semper infans esset, quia talis fingitur, pingiturque in sinu meo, ut ex nutu matris adhuc pendeat, neque quidquam velit negare petenti; videlicet metuens ne, si quid neget roganti, ego vicissim ipsi negem mammam sicuti. » Si quis objiciat Erasmus adversus Lutherum scripsisse pro libero arbitrio, sciat eundem Erasmus testari se Romanorum metu fecisse, ne annui stipendi jactura militaretur : et, indigna assentatione, factum suum excusasse apud lutheranorum proceres Camerarium et Melanchthonem.

(1) Tales ipsis ethniconibus prudentioribus ludibrium debuere. « Qui ad res anime experte accedebant quasi ad deos, paria [iudice Heraclito] faciebant, ac si domos alloquerentur. » De iisdem Lucilius :

*Ut pueri infantes credunt signa omnia ahena
Vivere, et esse homines : et sic isti omnia facta
Vera putant ; credunt signis cor esse in ahenis.*

« At tale non est, ait Grotius, *Voti pro Pace*, p. 103, edit. 1642, flexu aliquo corporis..., aut alio aliquo signo ostendere, apud se in honore esse eum, cuius ea est imago. Nam christianos veteres omnes, apud imagines imperatorum procubuisse, ut imperatoribus honorem exhiberent : neque ab eo more abstissemus, nisi cum Julianus falsorum deorum imagines apud imperatorum imagines collasasset, alibi ex Nazianzeno evicimus. Neque vero ego detrectare, pergit Grotius, apud regis imaginem signum aliquod honoris exhibere, si is mos his locis ac temporibus receptus esset. Contra, qui imperatorum imagines irreverenter tractaverant, quantopere crediti sint deliquisse, videbi potest ex disertissimis Chrysostomi sermonibus, qui a statu nomen habent. Neque aliud voluit synodus nicæna secunda, quam licite apostolis honoris aliquod externum signum exhiberi apud ipsorum imagines. Nam omnia talia signa *τροπειλόγων* dicere, mos est Græcis. Quod Latinos non intellexisse [nempe Francos sub Carolo Magno], alicubi etiam sensum sibi imaginatos longe alium, quam is, qui Græcorum fuerat, ita apertum fecimus, ex mendosa versione eorum, quae dixerat in illa synodo Constantinus, Constantiae Cyprī episcopus, ut ne in speciem quidem contradicí quidquidem possit. Id, quod hac de re Francofurti aut Parisiis constituerem Germani et Galli, non improbo : sed dolce male ab illis acceptam Græcorum sententiam. »

(2) Seu Feles, cuius animalis, fortassis in Palæstina minus frequentis, haec unica dientio est in sacris litteris. Cum autem Baruchi liber hebreice non exstet, sciri non potest, quomodo sit ea lingua. Felis nuncupandus. Atque hinc patet impia Voltarii temeritas, qui Salomonis canticum interpretandum aggressus, affirmat sponsum a sponsa, ceu blanda voce, compellari solere nomine a Felii nomine diminuto, quasi gallite diceret : *Mon Chaton*. Notum est iis, qui prima lingue sanctæ elementa didicere, sponsam uti consuevisse vocabulo, quod Græci et Latini, et cæteri interpretes *Diecle mi*, vel *Amor meus*, accuratissime et certissime reddiderunt, Ματέντης από την, quod est *amare*, et nihil aliud. At ne farcius ille religionis omnis osor, eti. nec legere norit hebreæ, novum hebraico vocabulo significatum affingit, nihil ducens eruditorum judicia, dummodo sacram codicem incredulorum, ac proaciam prestitum ignororumque juveau turba deridendum propinnet.

bus sensum inesse; et proinde falso assumitur, quod eum imaginibus loquantur, quasi eis sensus inesset. Conspecta imago movet eos ut loquantur : sed cum sanctis, non cum imaginibus.

Rursus (*Libro XXII Epistolarum*) Joanni episcopo. *Docendus erat populus imagines nihil esse, nisi signa, idiotarum animis data. Melius aut plenius alibi (Catechesi VI. tomo V [Operum edit. Basileensis]) idem dixit : Non inscite dictum est picturam id esse illitteratis, quod eruditis sunt libri* (1). Imo doctus etiam interdum plus videt in tabulis quam in litteris, ac vehementius afficitur : veluti magis moveremur, si consiperemus Christum in cruce pendentem, quam si legeremus illum crucifixum.

Subdit citata epistola : *Perfectius esse tollere sursum animos ad Christum sine imaginibus corporeis, quam per imagines. Sic in expositione concionali psalmi LXXXV : Mira est, inquit, in homine christiano crassitudo, non posse contemplari Deum, nisi per imaginem : si tamen Dei postest ulla fingi imago. At vero contra dicendum fuisset nullam esse in eis crassitudinem, sed multum perfectionis inesse, dum ex sacrarum imaginum utilitate multiplices concipiuntur utilitates. Perfectius enim addiscitur (Sanderus de Imaginib. lib. I. cap. 8), quod simul per utrumque sensum, quam quod per alterum solum imbibitur : et ex frequenti imaginum intuitu vehementer confirmatur memoria in iis rebus, quas crebro pictas aut insculptas videmus. Nec parum ejusmodi monumenta condecent ad bonos mores, dum per sanctorum imagines ad sanctorum imitationem accendimur : et plerumque similes eorum esse cupimus, quorum memoriā non sine admiratione spectamus. Præterea ipsæ imagines nos admonent ut sanctos, quorum eæ sunt imagines, in præsidium (velut cum Christo regnantes, et ideo gratiam opitulandi adeptos) invocemus. Retrahunt nos quoque a vanis cogitationibus. Ob has aliasque utilitates sacra concilia, sanctique patres sacrarum imaginum inspectionem nobis multum commendant. Valeat itaque Erasmus, ubi nulla adhibita probatione, quam nec verisimilem ullam afferre potuisset, tam audacter asserit docendum esse populum, perfectius esse tollere sursum animos ad Christum sine imaginibus corporeis, quam per imagines : quasi vero imperfectionem nobis aliquam Ecclesia prescribat, dum preces horarias vocaliter legi exigit : et quasi docendi sint senes quod perfectius sit absque perspicilio videre, quam per ocularia.*

Sed ad aliud transeamus : idem Erasmus, Catechesi

(1) Rei hujus illustrè exemplum subministrat vita sanctissimi presbyteri D. le Noblet, secundo vulgata, gallico idiomatica, Lutetiae 1668. in-8°. Nam, cum vir ille apostolicus, missionarii titulo, remotissima quæque minoris Britanniae loca sacris concionibus obiret, in variis populis incurrit, tam nostra religiois ignaros, tamque hebeti prædictis ingenio, ut præcipua fideli mysteria, vitaque christiana documenta, eorum animis instillare non potuerit, nisi symbolicis quibusdam picturis adhibuit. Quas ille deinde tradidit venerabilis patri Juliano Maunoir, qui morienti adiuit 3. maii 1652, dignissimum ab eo successor in evangelico munere designatus, alterque Aremoricorum apostolus, vita functus anno 1683, die 28 januarii.

sexta : Usque ad aetatem Hieronymi erant probatae religionis viri, qui in templis nullam serebant imaginem, nec pictam, nec sculptam, nec textam, ac ne Christi quidem, ut opinor, propter Anthropomorphitas. Respondeo falsum esse quod assumitur. Reperitur tale quid sub finem epistolae Epiphanii (1), quam Hieronymus transtulit, eoque crediderim Erasmus respexit : sed permulti docti annotarunt narrationem illam et censuram de imaginibus, ad finem epistolae Epiphanii, ab iconomacho quodam assutam fuisse, ut sub Epiphanii nomine major haeresi conciliaretur auctoritas ; inter quos Dominus Sanderus, in posteriori libro de honoraria imaginum adoratione (Capite IV), ubi tot clarissimis rationibus (2) comprobat falsum esse, atque falso Epiphanio imponi, ut praefractus sit oportet, ac multum durae cervicis, qui haec in parte ei acquiesceret nolit.

Sequitur in eadem Catechesi : Paulatim autem imaginum abusus irrepit in templo. Nec fortasse foret indecorum, si in his locis, in quibus solemniter Deus adoratur, nullae ponerentur imagines, praeter imaginem Crucifixi. Verum longe aliter magnus Gregorius (Lib. IX Registri, cap. 9) : In locis, inquit, venerabilibus, sanctorum depingi historias non sine ratione vetustas admisit. Facileque foret tam ex diversis patribus, quam ex oecumenicis conciliis, declarare Erasmus hic aberrare, atque eis dissentire.

SUPPLEMENTUM

AD CAPUT LIV. LIB. II.

Ad confutandum Erasmi supra col. 126, 127. ad-

(1) Ad Joannem jerosolymitanum ; latinam fecit Hieronymus, estque inter hujus epistolas sexagesima. In ea sic Epiphanius i : *Inveni ibi [Anabathmę] velum pendens in foribus ejusdem ecclesiae, tinctum, atque depictum, et habens imaginem quasi Christi, vel sancti cuiusdam; non enim satis memini, cuius imago fuerit. Cum ergo hoc videbam in ecclesia Christi, contra auctoritatem Scripturarum, hominum pendere imaginem, scidi illud, et magis dedi consilium custodibus ejusdem loci, ut pauperem mortuum eo obvolverent, et efferrerent.... Precoq ut jubeas presbyteros ejusdem loci.... deinceps praecepere, in ecclesia Christi istiusmodi vela, que contra religionem nostram veniunt, non appendi. Decet enim honestatem tuam hanc magis habere sollicitudinem, ut seruositatem tollat, que indigna est ecclesia Christi, et populis qui tibi crediti sunt.* » Afferuntur et alia duo loca Epiphanii *Actione sexta Concilii septimi*, quibus negabat imagines in ecclesiis ac coemeteriis esse tolerandas : sed ea verba catholici plerique existimant S. episcopo ab iconoclastis afficta. Et sane jam ea tanquam adulterina explosit Epiphanii defensor in illa ipsa actione synodi septimae. Tantundem de epistola ad Joannem Jerosolymitanum dixerat S. Joannes Damascenus. Legi de his Baronium ad an. Christi 392. an. 48. ad fin. : *Bellarmineus de s. Imaginib. sanctor., cap. 9: Carolum Witassie, de Incarnat. Quæst. 11. art. 5. sect. 4. (edit. Venetæ 1758. pp. 488, 489.) ubi hic theologus ostendit, etsi demus legitimam esse loca omnia indicata, nihil hinc præsidii habituros re-centes inaginum opupnatores.*

(2) Quarum sumnam vide apud Bellarmineum loco in superiori annotatione designatum. Tamen Witassius, aliquie, totam epistolam recipiunt : et fatentur imaginum usum ab Epiphanio improbatum, partim ob idolatriæ nondum amotum periculum, partim ex veteris disciplina studio; quod utrumque irostro tempore locum non habet. Id quoque Baronius monuerat, ubi sup. n. 60. Nam, inquit, ex quo demonstratum est certis exemplis, tum in Occidente, tum etiam in Oriente, et ipsis Hierosolymis, sive in velis, sive in pariete effigiari consuevisse venerandas imagines : haud potuit, vel debuit unus Epiphanius adversus usum catholice Ecclesie reclamare, » etc.

versus imaginum corporearum utilitatem dicerium, quo etiam ceremonias quascunque ab Ecclesia probatas impugnare visus est, sufficere poterat accurata et solidâ Molani responsio : sed, quoniam res ipsa magni est momenti, visum est huc adducere locum insignem e libello Claudii Fléry de Moribus christianorum , art. 29. « Quoique la religion chrétienne soit tout intérieure et toute spirituelle, les chrétiens sont des hommes qui ressentent comme les autres les impressions des sens et de l'imagination. On peut dire même que la plupart n'agissent et ne vivent que par là : car combien peu y en a-t-il qui s'appliquent aux opérations purement intellectuelles, et ceux-là mêmes, combien en sont-ils détournés ? Il faut donc aider la piété par les choses sensibles. Si nous étions des anges, nous pourrions prier également en tous lieux : au milieu d'un marché, ou d'une rue fort passante, dans un corps de garde dans un cabaret, plein de tumulte et de débauche, dans le cloaque le plus infect. Pourquoi fuyons-nous tous ces lieux où nous nous trouvons dissipés et incommodés, sinon pour aider la faiblesse de nos sens et de notre imagination ? Ce n'est pas Dieu qui a besoin de temples et d'oratoires , c'est nous. Il est également présent en tous lieux , et toujours prêt à nous écouter : mais nous ne sommes pas toujours en état de lui parler. Il est donc inutile de consacrer des lieux particuliers à son service , si on ne les met en état de nous inspirer la piété. N'éprouvons-nous pas tous les jours la difficulté qu'il y a de prier dans une église si mal située, que l'on y entend le bruit d'une rue ou d'une place publique : si sale que l'on ne sait où se placer , ni où se mettre à geôux : où l'on est continuellement poussé et foulé aux pieds par les passants : et continuellement interrompu par des enfants qui crient, des quêteuses, des aveugles et d'autres mendiants de toutes sortes. Ajoutez que les yeux ne sont frappés que d'une architecture gothique et de mauvais ornements : de tableaux enfumés et poudreux , ou placés à contre jour : de statues mal faites ou mutilées : de tapisseries d'histoires profanes , quelquefois scandaleuses , tendues de sorte qu'elles rompent toute la symétrie du bâtiment : supposez encore que pendant l'office public on dise plusieurs messes basses de différents côtés, que les uns chantent, les autres prient en particulier , les autres causent , quelques-uns dorment. Au contraire, si l'on trouve une église éloignée du bruit , tranquille et bien arrangée , bien bâtie , bien propre , où un clergé bien réglé fasse l'office avec grande modestie , on sera porté à entendre cet office avec attention et à prier du cœur en même temps que la langue.

Les saints évêques des premiers siècles avaient observé tout cela. Ces saints étaient des Grecs et des Romains, souvent grands philosophes , et toujours bien instruits de toute sorte de bienséance. Ils savaient que l'ordre , la grandeur, et la netteté des objets extérieurs , excite naturellement des pensées nobles , pures et bien réglées , et que les affec-

tions suivent les pensées : mais qu'il est difficile que l'âme s'applique aux bonnes choses , tandis que le corps souffre , et que l'imagination est blessée . Ils croyaient la pieté une chose assez importante pour l'aider en toutes manières . Ils voulaient donc que l'office public , particulièrement le saint sacrifice , fût célébré avec toute la majesté possible , et que le peuple y assistât avec toute sorte de commodité : qu'il aimât les lieux d'oraison , et y gardât un profond respect . Mais ils savaient bien en bannir le faste séculier , le luxe efféminé et tout ce qui peut amollir et frapper dangereusement les sens ; ils ne voulaient pas les flatter , mais s'en aider . »

*Notari meretur , quod ad calvinistam quemdam scribebat Richardus Simonius anno 1685 (Lettres choisies , ult. editionis T. I. pag. 247). « Vous autres puritains , vous vous mettez peu en peine de ce qui regarde l'office ecclésiastique . Cependant permettez-moi de vous dire que vos gens ont si fort rassliné pour épurer la religion chrétienne , qu'ils en ont fait un squelette . Et c'est ce que témoignait autrefois Saumaise à la Peyrière , auteur des Préadamites . Celui-ci , comme je l'ai appris de lui-même , ayant marqué à Saumaise , que dans le livre , qu'il (*Salmasius*) avait composé touchant la transsubstantiation contre Grotius , il avait trouvé bien des choses qui établissaient l'antiquité des cérémonies de l'église romaine , ou plutôt de toutes les églises du monde : *Nostri* , répondit Saumaise , *resecuerunt religionem usque ad vivum* . »*

CAPUT LV.

Contra eundem.

Sed ulterius : *Nam ut imagines sint in templis , nulla humana præcipit Constitutio. Et , ut facilius est , ita tutius quoque est omnes imagines e templis submovere , quam impetrare , ut nec modus prætereatur , nec admisceatur supersticio.*

Tu hic , Erasme , quas ecclasiasticas dicere debuis-
ses , tuo loquendi mere humanas appellare maluisti
constitutiones : et sic loqueris , quasi nunquam or-
bis christianus secundo Nicæ convenisset ad reti-
nendum sacrarum imaginum legitimum in templis
usum (*Actione prima*). Ubi ex divo Isidoro Pelusiote
venerabiliter lectum est : *Templi nulla ratio , quod non ornatur imagine : Ipsi quoque concilii definitio aperte habet : Regiam viam incedentes , et sanctorum ac divinorum patrum doctrinæ insistentes , et catholicae Ecclesiae , in qua Spiritus sanctus inhabitat , traditionem observantes , definiimus , cum omni diligentia et cura veneraudas et sanctas imagines in templis sanctis Dei collocandas , habendasque , etc. Huic fiduci confessioni subscripserunt vicarii romani pontificis , et episco- pi CCCL. , qui ex Græcia , Orientisque tractu con-
gregati aderant. Magnam deinde notam , et falso , inurit Erasmus christiano populo , dum dicit , tutius esse omnes imagines e templis submovere , quam im- petrare , ut nec modus prætereatur , nec admisceatur supersticio. Sic enim traducit christianum popu-*

lum , quasi multipliciter sacris imaginibus abutatur , nec abusus suos corrigere velit : cum revera , ut alias dicemus , pauci tantum sint , et rarioribus locis , circa imagines abusus : omnes quoque , qui se christianos et catholicos esse gaudent , libenter , cum omnibus decretis concilii tridentini , recipient et illud quod de imaginum abusibus decrevit . Nec dubito quin , etiam ante synodum tridentinam , majores nostri libenter obtemperassent , si ecclesiarum præpositi aliquem abusum corrigi cupivissent . Quare non debet tam odiose simplex christianus populus traduci , potissimum ab eo , qui inter abusus nounulla refert , que ad sacrarum imaginum usum legitimum retinen- dum pertinent .

Rursus Erasmus in modo orandi : *Eadem , inquit , ratione tolerata sunt imagines , qua veteres ecclesiae proceres aliquot vehementer detestati sunt , odio vide- licet idolatriæ. Gaudebant igitur populum huc profes- sis , ut pro deorum simulacris venerarentur imagines Jesu ac aliorum divisorum. Respondeo : Saep invenies sacrarum imaginum usum et inspectionem a veteribus patribus multum commendari: nusquam vero apud eos legas imagines ab Ecclesia tolerari ; multo vero minus quisquam eorum eas detestatus est. Detestantur aliquoties simulacula , hoc est , idola et ethnicas imagines : at christianas , sive sacras imagines , nullum eorum detestatum esse ex eo satis constat , quod tempore iconomachiæ undeque iconomachi conquisierint ex patribus , quæ pro se appar- renter afferrent : et tamen quascumque patrum sententias attulerunt , quibus propriam justitiam con-
abantur asserere , omnes perverse intellexerunt , aut mendaciter eis imposuerunt : ut patet ex tomo quinto sextæ actionis in secunda nicena synodo (1).*

Et iterum Erasmus , de amabili Ecclesiae concordia : *In templis , quemadmodum in africano concilio de- cretum fuit , ne quid recitaretur præter Scripturas canonicas : ita conveniret nullam picturam esse , nisi cuius argumentum in canoniciis scripturis reperi- retur. In peristilis , porticibus , et ambulacris possent et alia pingi ex humanis historiis desumpta , modo fa- cierent ad bonos mores. » Respondeo , concilium afri- canum , hoc est , tertium carthaginense , non absolute decrevisse ne quid præter Scripturas canonicas in ecclesia legatur : sed adjecit : *sub nomine divinarum Scripturarum. Et eodem capite (Capite XLVII) sub-
yanxit : Liceat etiam legi passiones martyrum , cum anni- versarii dies eorum celebrantur. Quod etiam repetitur in africano concilio , cap. XIII. Permiserunt enim africana concilia , et alia legi in ecclesia , ut videre licet in milevitani concilii canone XIII , et tertii car- thaginiensis capite XXIII. Inferendum itaque fuisset ex eo concilio , præter sacram Scripturam , passiones quoque martyrum in ecclesiis de pingendas esse.**

Et hactenus non propter Erasmus , sed propter catholicos quosdam nimium erasmianos : quibus com-

(1) Et supra vidimus , etsi detur nonnullos patres sancto rum imaginibus non favisse , id factum ab iis pro temporum conditione , que jam rideat mutata .

mendo illud Vincentii lyrinensis (*capite 25*): « Illi est verus et germanus catholicus , qui veritatem Dei, qui Ecclesiam , qui Christi corpus diligit : qui divinæ religioni, qui catholicæ fidei nihil præponit : non hominis cuiuspiam auctoritatem, non amorem, non ingenium , non eloquentiam , non philosophiam : sed hæc cuncta despiciens , et in fide fixus ac stabilis permanens , quidquid universaliter antiquitus Ecclesiam catholicam tenuisse cognoverit , id solum sibi tenendum credendumque decernit. Quidquid vero ab aliquo deinceps uno, præter omnes vel contra omnes sanctos, novum et inauditum subintroduci senserit, id non ad religionem , sed ad tentationem potius intelligat pertinere . »

CAPUT LVI.

Veteres Christum , Deiparam , ac alios nonnullos sanctos depinxisse in ea effigie , quam viventes habuerunt.

Porro in formandis humanis imaginibus illud observandum est , ut imago ipsa staturam , et lineamentorum colorumque proportionem hominis, cuius imago est , quantum fieri potest , referat. Quæ res non videretur tanti facienda esse , nisi constaret veteres hac in parte sollicitos fuisse : imo et ipsos sanctos in ea specie apparere voluisse , qua passim pingi solent. Certe magnus ille Athanasius dicit (*De imagine Passione Christi*) imaginem Domini nostri Jesu Christi in Beryto sane venerandam fuisse , quod integrum Christi Domini proportionem exprimebat (1).

Itaque jucundum est videre, quod in pictura Christi, Deiparae , et principum apostolorum, ea forma et effigie observetur , quæ observata fuit annis mille quingentis , sequentibus hac in re pictoribus majorum, quam ex pictoris didicerunt , traditionem. Quod si quæ ex picturis non satis commode percipi possint , poterunt eadem paulo plenius comprehendendi, adhibitis quorumdam scriptis (2).

Qualis enim fuerit Christi forma et statura , non solum docent picture quædam , sed idem habet epistola P. Lentulo proconsul ad senatum P. Q. R. (*in Hortulo animæ*), et Nicephorus Callistus, lib. I Historiæ , cap. ult. (3). Alius quoque Nicephorus Callisto multo vetustior , ait (*Historia ecclesiastica libro unico*): « Sequenti anno (anno 468), cum pictor quidam pingere Salvatorem secundum similitudinem Jovis presumpsisset, aresfacta est manus ejus : quem peccatum suum confessum , sanavit Gennadius (episcopus Constantinopolis). Aiunt enim quidam historiorum, quod crispis et raris capillis , schema in Salvatore magis vernaculum sit . »

Incidit nuper in manus meas æri incisa image Christi , nomine chalcographi non inscripto , sed , ut apparet , ante annos 100 confecta ex descriptione Nicephori Callisti, quæ his verbis iconi subjicitur ; « Nice-

(1) At jam supra col. 46, *scholio 1*, diximus vacillare fidem hujus narrationis, nec eam magno Athanasio adscribi posse.

(2) Sed de his nihil superest a veteribus scriptum.

(3) Conficta est hæc epistola : nec ea Nicephori Callisti auctoritas, cui tuto credi possit.

phorus ex Epiphanio, ecclesiastice Histor. lib. primo cap. 40 : Fuit Dominus noster Jesus Christus egregio vividoque vultu : statura corporis ad palmos septem. Cæsariem habuit sufflavam , ac non admodum densam , leniter quodammodo ad crispis declinantem : supercilia nigra , non perinde inflexa. Ex oculis sufflavescentibus mira prominebat gratia : acres ii erant . et nasus longior. Barbæ capillus flavus , nec admodum demissus : capitis capillos tulit prolixiores. Collum fuit sensim declive. Nec rotundam aut acutam habuit faciem , sed longiorem ac modice rubicundam : gravitatem atque prudentiam cum lenitate conjunctam, placabilitatemque iracundiae expertem præ se ferentem. Persimilis denique per omnia fuit divinæ et immaculatæ Genitrici.

De Deipara vero virgine sic scribit Nicephorus Callistus (*lib. II Hist. eccles. cap. 43*): « Mores autem, formæque et staturæ ejus modus talis , ut inquit Epiphanius, fuit : Erat in rebus omnibus honesta et gravis, pauca admodum eaque necessaria loquens , ad audiendum facilis et perquam affabilis , honorem suum et venerationem omnibus exhibens ; statura mediocri, quamvis sint , qui eam aliquantulum mediocrem longitudinem excessisse dicant. Decenti dicendi libertate adversus homines usa est , sine risu , sine perturbatione , et sine iracundia maxime. Colore fuit frumentum referente, capillo flavo , oculis acribus, subflavas et tanquam oleæ colore pupillas in eis habens : supercilia ei erant inflexa decenter , nigra : nasus longior : labia florida , et verborum suavitate plena : facies non rotunda et acuta , sed aliquanto longior : manus simul et digitæ longiores. Erat denique fastus omnis expers, simplex , minimeque vultum fingens : nihil mollitie secum trahens, sed humilitatem præcellentem colens ; vestimentis , quæ ipsa gestavit coloris nativi , contenta fuit : id quod etiamnum sanctum capitum ejus velamen ostendit. Et, ut paucis dicam , in rebus ejus omnibus multa divinitus inerat gratia » (1).

(1) Quæ de beatissimæ Virginis gravitate , modestia , aliisque virtutibus, in facie, gestu, totquo corporis habitu splendentibus, Ethopœa sua Nicephorus complexus est , ambabus ulnis amplectore ac venor, non ejus auctoritate ductus, quam ipse Molanus eversum it sequenti paragraphe, de Paulo apostolo acturus : sed sacrarum litterarum , ac universa Ecclesie, veteris ac hodiernæ, consensu, quem S. Ambrosius egregie repræsentavit initio *libri secundi de Virginibus*, unde excerpta, quæ solemni festo Conceptionis legimus in romano Breviario, ad finem secundæ partis officii nocturni. At omnia, quæ de corpore ejusdem glorio-sissimæ Dei Genitricis forma congerit Nicephorus, nihil probant aliud, quam quid de ea Graeci illius ætatis sentirent, et in quibus, eorum opinione, sita esset externa pulchritudo. Aliquantum aliter eam pinxerat Georgius Cedrenus , seculi XI scriptor, et ipse Græcus : « Erat, inquit, [Maria] statura mediocri, subfusca, fulvo crine, oculis fulvis ac mediocribus, magno supercilio, naso mediocri, manibus ac digitis longis : vestes amplexbatur nullo colore tinctas. » Quæ omnia sublestæ sunt fidei. Refert tamen ista Georgius Colvenerius, quondam in academia duacensi S. Th. doctor ac professor, immensa lectionis, et vastæ eruditio[nis], sed non perinde subacti judicij vir, tom I *Kalendarii mariani*, fol. 176 : atque ibidem consentire omnes affirmat, B. Virginem eximia fuisse forma, « qualis fuit et Christus Dominus, de quo Propheta regius, Psal. XLIV : Speciosus forma præ filiis hominum. Solent enim (addit.) filii parentum effigiem, etiam in lineamentis, referre. Unde in revelationibus [adscriptis] S. Brigitæ, lib. I, cap. 51, Christus ad matrem sic loquitur : Membra mea conformia

Idem Callistus principum apostolorum Petri et Pauli stataram et formam describit libro secundo , capite vigesimo septimo . Quanquam ego longe plus tribuam traditis nobis picturis , quam verbis Nicephori . Quale enim est (ut reliqua omittam) , et quantum passim ab apostoli Pauli pictura dissidet , quod referat eum suis corpore parvo , contracto , et quasi incurvo : et capite modico (1) ?

Capite quadragesimo tertio habet Marcum statuam et etatis statuam fuisse , atque semicanum . Pluraque de hujus effigie habet historia ipsius apud Simeonem Metaphrasten .

De S. Andrea seripsit ante annos 400 Joannes Belethus (*Rationalis capite 164*): *Cognoscere operae pretium*

fuerunt membris tuis in forma et facie ... Neque mirandum est (pergit Colvenerius) eam fuisse tam eximia pulchritudinis , cum haberet corpus virgineum ab omni morbo , et peccati macula alienum , vultum serenum , et in superba semper intentum . » Cui assentior ego de immunitate a peccato , et iis quæ sequuntur . Unde autem accepiter B. Mariam omni morbo caruisse , nescio . Quod subdit , ex Galatin et Crespeti sententia , immunem eamdem fuisse a menstruorum fluxu : sibi vero et Abulensi contrarium verius videri ; mallem id totum obvolutum silentio . Aliud argumentum pro Deiparae pulchritudine dicit Colvenerius ex *Cant. I et V capitibus* , ubi « pulcherrima mulierum » vocatur . Sed non cogitavit ille , ex ejusmodi interpretatione consequens fore , modestissimam Virginem , dum vivaret , pretiosis vestibus usam fuisse , cum et hoc de sponsa Canonicorum non uno loco praedicetur . Demum in rem suam laudat Colvenerius *Litanias B. V.* , auctore S. Bonaventura : Philippi , abbatis bonæ spei , libri II in *Cant. caput 1* : Nazianzenus [verius Apollinaris haereticus] *Tragediam de Christo patiente* : Richardi a S. Laurentio totum librum V , de *Laudibus B. Mariae* , qui « agit de ejus pulchritudine per omnia membra » : Raimundi Lulli eremita librum de *Laudibus beatissimæ Virginis* : Alexandri Anglici *Destructorium vitiorum* , conscriptum sub annum 1450 : *Coronam mysticam B. Mariae* , in primo lapide : Bernardini de Busto *Mariale* , et epistolam ad *Sixtum IV* : Alberti Magni *Mariæ* , cap. 40: S. Antonii *Summam* : Dionysii Carthusiani *Præcionium* , seu laudes *Mariæ* : Silvestri Prieratis auream Rosam : Philippi Boskheri *Aram cali* : Blasii Viegas *Commentarium in Apocalypsim* : Henrici Lanceleti *Vitulaculum Marianum* : Nicolai Canisii *sacras Meditationes* . Quibus omnibus etsi trecentos adjungeret recentiores , in hac questione facti , ne unius quidem viri , artis criticæ periti , suffragium obtinueret .

Ali quanto solidius apparet , quod Colvenerius *ibid.* , foliis 177 , 178 , subiungit ex Cantipratani *Apibus* , lib. II , cap. 29 , n. 5 , *Mariæ* pulchritudine neminem ad libidinem provocatum fuisse ; nam et Ambrosius dixerat , *lib. de Institutione virginis* , cap. 8 , tantum ejus fuisse gratiam , « ut non solum in se virginitas gratiam reservaret , sed etiam his , quos viseret , integratim insigne conferret . » Cui gemina schola lumina , BB. Thomas Aquinas et Bonaventura , adstipulant , ille in *III Sent.* , *dist. 5* , q. 1 , ad 4 , hic *ead. dist.* , part. 1 , art. 2 , q. 3 , in *corp.* ; tum et Joannes Gerson , aliisque magno numero .

Cæterum , quando de forma divinae Matris haud satis constat , exigit ei debita veneratio , ut ne turpis ei , vel contemptibilis , oris et corporis species affingatur (quod idem in ignotæ formæ sanctis exprimendis est observandum) : ac jure inventus est , lib. II , cap. 9 , Lucas , tuden sis episcopus , in albigenæ haereticos , qui « imagines B. Virginis , et sanctorum , deformes et monstruosas depingebant , ut B. Virginem , monoculam : tum in derisum et opprobrium , tum etiam in erroris sui patrocinium , quo dicebant , quod Christus in tantum se humiliaverit , ut pro salute generis humani turpissimum feminam præelegeret : revera autem , ut mentes simplicium hac ratione possent a devotione ejusdem gloriosa Virginis avocare . »

(1) Plusculum forte veritatis habet , ethnicus licet impiusque , sed vetus , ac Paula forsan æqualis , scriptor dia logi cuius titulus : *Philopatris* . Exstat ille inter opera Luciani edit . *Basileensis* 1619 , tomus IV , pag . 468 . Verba adscriptio : Ηλίας δι πατέρας λέγεται , ἀναπλούσας , ἀντίφερος , ή τρίτον σύμπαντας , η η . Hoc est : « Cum autem ad me adiit Galilæus ille , recalvaster , justo naso prædictus , qui in tertium usque cœlum per aërem ingressus est , etc . »

est Andream fuisse colore nigro , barba prolixa , ac statura mediocri . Hoc ideo a nobis dictum sit , ut sciatut qualis in ecclesia pingi debeat (1) .

Joannes autem diaconus in vita Gregorii (lib. IV , cap. 96) scribit eum agnatum esse ex picturæ similitudine a Clerico , cui apparet dicebat : *Surge , et dic comiti* , ut ab hoc meo monasterio , in quo diversorum fieri omnino non licet , antequam me ad iracundiam provocet , salvus recedat (2) .

De Bartholomæo habet Pseudo-Abdias verba dæmonis : *Capilli ejus nigri et crispæ , caro candida , oculi grandes , naræ coæquales et directæ , barba prolixa , habens paucos canos , statura æqualis : collobio* (3) *albo elevato , et purpura vestitur : induitur albo pallio , quod per singulos angulos habet gemmas purpureas* . Sed rectius facit , qui in pingendo hæc mendacis dæmonis verba non attendit . Talis est enim ejus auctoritas , quod , etiamsi vera dicat , fides tamen ei non sit adhibenda . Interim satis aperte hic mentitur , dum dicit Bartholomæum apostolum purpura vestiri , et gemmis : et dum immediate subdit : *Viginti sex anni sunt , ex quo vestes et sandalia ejus nec veterascunt , nec sordidantur* . *Centies flexis genibus per diem orat , et centies per noctem : angeli cum eo ambulant , qui nunquam eum satiari nec esurire permittunt* .

Denique , ut exemplis finem imponam , Cornelii centurionis templum , ut Metaphrastes refert , totum depingi voluit Philostorgius episcopus : et Cornelius effigiem in eo diligenter exprimi . Nempe , ut is etiam senex pingeretur , et illi ipsi omnino similis . Pictor Eueratius , quia sanctum non viderat , rogabat ut ei

(1) Nugæ .

(2) Formam porro Gregorii sic idem sanctus diaconus exprimit , cap. 84 , : « In absidula [gallice alcove] Gregorius... in rota gypsea pictus ostenditur , statura justa et bene formata : facie de paternæ faciei longitudine et maternæ rotunditate ita medie temperata , ut cum rotunditate quadam decentissime videatur esse deducta : barba paterno more subfulva et modica : ita calvaster , ut in media fronte gemellos cincinatos rariusculos habeat , et dextrorsum deflexos : corona rotunda et spatiosa : capillo subnigro , et decenter intorto , sub auriculæ medium pendente : fronte speciosa : elatis et longis , sed exilibus superciliis : oculis pupillas furvis , non quidem magnis , sed patulis : subocularibus plenis : naso a radice vergentium superciliorum subtiliter directo , circa medium latiore , deinde paulo recurvo , et in extremo patulis naribus præminentibus : ore rubro : crassis et subdividuis labiis : genis compositis : mento a confinio maxillarum decibiliter prominente . Colore aquilino et vivido , nondum , sicut postea ei contigit , cardiaco . Vultu mitis , manibus pulchris , teretibus digitis et habilibus ad scribendum . Præterea planeta super dalmaticam castanea , Evangelium in sinistra , modus crucis in dextra : pallio mediocri , a dextro videlicet humero sub pectore super stomachum circulatim deducto , deinde sursum per sinistrum humerum post tergum deposito ; cuius pars altera super eundem humerum veniens , propria rectitudine non per medium corporis , sed ex latere pendet : circa verticem vero , tabule similitudinem , quod viventis insigne est , præferens , non coronam . »

(3) Rectius *colobio* : Erat autem tunica , nullis , aut brevibus manicis instructa , dicta a voce κολόβη , quæ mitulum significat . Hoc vestis genere usi sunt prisci apud Ægyptios anachoretæ , de quibus Cassianus , libro I , cap. 5 : « Colobis quoque lineis induiti , quæ vix ad cubitorum ima pertingunt , nudas de reliquo circumferunt manus . » Hujusmodi tunicas etiam gestarunt veteres aliquot monachi benedictini ordinis , ut liquet ex libro I *Miraculorum S. Bertini* , cap. 2 : ex *Vita S. Austrebertæ* , n. 10 : et S. Gullaci , n. 26 , apud *Mabillonum seculo 5. Benedict.* Lega Edmundi Martene *Commentarium in regulam S. Bened.* , pag . 701

suam revelaret speciem : hincque factum est ut eum talem pingeret, qualem vidit : ipsam plane veritatem arte sua exprimens (1).

CAPUT LVII.

Quod ethnicæ picturæ et statuæ non debeant christianis placere.

Nihil hactenus dixi de fīs, qui sicut libenter ethnicae loquuntur (2), sic etiani ethnicas et paganas

(1) Optandum foret graviori, quam Metaphrastæ, auctoritate firmari id posse. Rem non absimilem suppeditat vita B. Torelli, anachoretæ, gente Etrusci, patria Puppiensis, anno 1282 mortui, in *Actis SS.*, tomo II, martii die 16., pogg. 505, 504. Sic auctor : « Quod huic adjungam, aliquid stuporis habebit. Quidam Senensis, dominus Estagius nomine, cum in contumaciam sui comitis venisset, relegatus, Puppium missus fuit : ubi cum miracula S. Torelli videret, se illi commendavit devote, quod, si in pace sui comitis rediret, et in sua urbe commorari posset, singulis annis faceret ejus festum : atque ipsum in sua camera pingi faceret. Hoc voto sic facto, non multo tempore post, quod poposcit, impetravil. Recepta igitur gratia, votum adimplere voluit : accessitoque pictore, huic dixit : Volo, quod mihi pingas quemdam S. Torellum de Puppio, qui mihi gratiam fecit redeudi in statum mei comitis. Tunc pictor : Habeatis mente historiam ? Huic nobilis vir respondit : Non nimis bene. Mitte ergo, inquit pictor, pro ea, ut sciām effigiem corporis, ac habitus, et tum pingam. Facit igitur litteras nobilis, causa mittendi pro habitu et figura ejus. Illa vero nocte, cuius sequenti die litterae mitteendæ erant, apparuit pictori Torellus in visione, hoc modo ; videlicet, more fraterculi, indutus tunica super carne, chlamyde tectus : pro tegmine autem capitinis habebat caiendum, quod hujusmodi fratres gerunt : cinctus chordula : discalceatus : inter brachia vero videbatur habere quemdam lupum : caput autem erat in hunc modum : capilli inter crispos et planos, vetustate tamen cani : frons lata, calva, et plana, cum paucis rugis : oculi inter parvos et grossos, erantque inter albos et non tralucentes, coloris atque et obscuri : nasus neque nimis grossus, neque nimis exilis : attenuatus tamē versus os : cilia cum paucis pilis, raris et curtis : dentes albi, minuti et densi : aures parvae et exiles, cum aliquibus cirris : mentum parvum, et revercum ad os, in cuspidi habens formulam admodum parvi keramini : cutis et color vultus inter albedinem et rubedinem : nec nimis carnosus, nec nimis niger : loquela vero ejus inter grossitatem et exilitatem, magis tamē ad subtilitatem, quam ad grossitudinem declinabat : latus spatulis : corpus longum pedibus quinque : pedes longitudinis unius spanae hominis : incessus mediocris : intuitus inter obscurum et placidum ; et stando efficiebatur alacer, amabilis, benignus, et gratiosus : manus longæ, digiti exiles : brachia adeo longa, quod, quando stabat rectus, et illa extendebat, tangentebat facile cum manibus genua. Hac igitur forma et habitu apparens hic fraterculus, ad pictorem se convertit, et sic inquit : Fili mi, daret tibi cor pingere unum fratrem in hac forma, in qua me nunc vides ? Pictor respondit : Utique, domine. Iterum frater dixit : Ita pingas S. Torellum de Puppio : quia ejusmodi ego sum forma et habitu : et sistit. Et his dictis, statim evanuit. Pictor autem hac visione experrectus, mox dominum Estagium adivit. Tum quæ in somnis viderat, enarravit : ac picturam, quam promiserat, gratis perfecit. »

(2) Hic mos Italorum non paucorum iuit sub initia seculi XVI., renatis bonis litteris. « Magnos viros, inquit Lipsius epistola 57 *Centuriae secundæ*, ea ætas sub magnanimo Leone tulit : sed quosdam, qui in pueril illa haeresi, ut religio illis esset scribere, aut dicere aliud, quam a Cicerone scriptum aut dictum. Inter eos (Petrus) Bembus, (cardinalis), Venetus, et venetae Historiae scriptor). Itaque, universa (ejus) scriptio composita et formata ad ævum priscum : et omnia sic de re veneta, quasi de potenti illa re romana. Hoc fero. Etiam-ne verba omnia, ex illorum moribus tracta ad nos nostros ? Et, ubi ea non sunt, nescio quid plurimum ambitu dictum, quod assequi debeamus divinando ? Hoc, ut mea quidem mens est, damno Quid, quod etiani in divinis rebus haec sibi permittit ? Et fides nostra, nonnisi persuasio illi est : excommunicatio, aqua et igni interdictio : peccata mortuero remittere, deos superos, manesque illi placare. Iipse Deus raro in stylo, aut animo : sed, prisco ritu, dñi immortales ; idque in seriis maxime sententiis, aut rebus : atque adeo (quod omnem stultitiam supereret) prudens ille sena-

picturas et statuas revocare gaudent. Quos Catharinus ita redarguit (*in lib. de Imaginibus*) : « Peccatur in prophanis picturis sive sculpturis non modicum, dum magna diligentia idola gentium exquiruntur, ut, quæ confracta erant, erigantur ad ornandas ædes, spectaculi et memoriae antiquorum gratia, et ostentandi artificum peritiam. Fertur beatus Gregorius multis urbis statuas jussisse confringi, eo quod peregrini, et qui basilicas sanctorum visitare veniebant, per illarum spectacula, a pia illa opera distrahebantur. »

Dominus etiam Israelitis mandavit (*Deut. VII, 5, 25, 26*) : « Aras eorum subvertite, et confringite statuas, lucosque succidite, et sculptilia comburite... Non concupisces argentum et aurum, de quibus facta sunt : neque assumes tibi ex eis quicquam, ne offendas ; propterea quia abominatione est Domini Dei tui : nec inferes quippiam ex idolo in domum tuam, ne fias anathema, sicut et illud est. Quasi spurcitiū detestaberis, et velut inquinamentum ac sordes abominationi habebis, quia anathema est. »

Cum Christiani a Theodosio imperatore potestatena accepissent idola destruendi in idoliis alexandrinis, tanto zelo id perfecerunt, studio Theophilii episcopi, ut multi eorum martyrii palmam sint consecuti (*Socrates IX* [libro Historiae] tripartitæ, cap. 27 : *sue Historiae lib. V*, cap. 16). Idola autem conflabantur ad faciendas ollas, et ad alexandrinae ecclesiae diversos usus, cui ab imperatore donati fuerant dii ad expensas egentium. Cum igitur Theophilus omnes contribueret deos, unum tantummodo reliquit (similis simulacrum), jubens id publice proponi atque servari, ne sequenti tempore pagani-negarent tales se adorasse deos (1).

tus venetus ad Julianum pontificem publice scribit *uti fidat dñs immortalibus, quorum vicem gerit in terris*. Felicem te gentis et patriæ, Bembe ! quia si nostrum aliquis trans Alpes sic scriptisset, profecto non tulisset impune. Manavit tamen ea contagio trans, aut potius cis, Alpes ; non enim defuere Galli, non Germani, non Belgæ, qui pro cacodæmonie *pollubrum*, pro angelis *genios*, pro presbyteris *flamines*, pro virginibus monasterio inclusis *vestales*, pro pane eucharistico *sancificum crustulum* dicerent. Manavit contagio ad Lipsium ipsum, qui cum in sacris fontibus nomen accepisset sancti cuiusdam anachoretæ qui Belgis *Jost*, Gallis *Josse*, latine (sed sine affectatione) scribentibus *Judocus*, vel *Jodoicus* appellatur, ille se *Justum* vocari maluit, ut ad veteres Romanos proprius accederet : quemadmodum alii se pro *Joanne Janum*, pro Caspore vel Gaspardo *Casperium*, pro Gerardo *Desiderium*, pro Gualthero *Valerium*, pro Henrico *Erycium*, pro Jacobo *Luctatium* dixerunt. His sese Tuldenus noster adjunxit, *Diodorum* se pro Theodooro scribens, quasi mallet *ab Jove*, *quod datus parentibus videri*.

(1) « Errantes (Ægyptii) colebant mutos serpentines et bestias supervacuas, » ut est *Sap. XI, 16*, canes, boves, feles, oves, pisces, scarabæos, simias. Philo, *de Legatione ad Caium, ante med.* « Canes, et lupos, et crocodilos, aliasque plures bestias, tanta aquatiles, quam terrestres et volucres, in censum deorum referunt, quorum aris, fanis, ac templis *Ægyptus est referta*. » Tertullianus, *Apologeticus* cap. 24 : « *Ægyptius* permisso est [a Romanis] tam vanæ superstitionis potestas, avibus et bestiis consecrandis : et capite damnandis, qui aliquem hujusmodi deum occiderit. » Idem *adv. Marcionem*, lib. II, cap. 14, *ad fin.* : « *Ægyptus* fedissima ac superstitionis » dicitur : « *Ægyptius* (populus) ibi et crocodilum citius colens, quam Deum vivum. » Non pauciora de eorum superstitione memorant ipsi ethnici, Herodotus, Diodorus Siculus, Aelianus : « Allium, cæpasque, inter deos, in

Libenter quidem nonnulli pingunt Musas, et alias deas ac deos : sed B. Augustinus retractat (*lib. I, cap. 3*), quod in libro de Ordine Musas, quasi aliquas deas, quamvis jocando, commemoravit. Si tonitrua pingant, addunt Jovem : si bellum, appingunt alicubi Martem ; qua in re procul recedunt a pietate christiana (1) ; cum B. Augustinus in tonitruis sic scribat (*in Psal. IX*) : « Si vos Filius liberaverit : Non dixit Filius Dei, sed tantum dicendo Filius, dat intelligi cujus sit filius. Quam locutionem non recipit nisi excellentia ejus, de quo ita loquimur, ut, etiam si non eum nonninemus, possit intelligi. Ita enim dicimus : Pluit, serenat, tonat, et si qua sunt alia : nec addimus quis id faciat, quia omnium mentibus sponte sese offert excellentia facientis. » Quantum vero ad Martem, Mercurium, etc., rursus idem (*in Psal. XCIII*) : « Una sabbati dies dominicus est : secunda sabbati, secunda feria, quam seculares diem lunæ vocant ; quarta ergo sabbatorum, quarta feria, qui Mercurii dies dieitur a paganis, et multis christianis : sed nolumus ut dicant. Atque utinam corrigantur, ut non dicent. Melius de ore christiano ritus loquendi ecclesiasticus procedit. »

Vehemens est autem hac in re Clemens Alexandrinus (*lib. III, cap. 11*), nolens vel respici semel in faciem picti idoli. Cum enim in suo Pædagogo docuisse, quomodo annulus a viro sit ferendus, et quomodo ab uxore : quodque plures annuli non sint ferendi : subiect de sigillo annuli : « Sint autem nobis Signacula, Columba, vel Piscis, vel Navis quæ celeri cursu a vento fertur, vel Lyra musica quæ usus est Polycrates, vel Anchora nautica quam insculpebat Seleucus. Si sit piscans aliquis, meminerit Apostoli, et puerorum qui ex aqua extrahuntur. Neque enim idolorum sunt imprimendæ facies, quibus vel solum attendere prohibutum est (2). Sed nec Ensis, vel Arcus, iis qui

Jurejurando habet Ægyptus; verba Plinii, lib. XIX, cap. 6. Notissimi versus Juvenalis, *satyræ 15 initio :*

*Quis nescit, Volusi Bithynice, qualia demens
Ægyptus portenta colat ? Crocodilon adorat
Pars haec : illa pavet saturam serpentibus ibim :
Effigies sacri nitet aurea cercopitheci, (simia caudatae)
Dimidio magica resonant ubi Memnone chordæ,
Atque vetus Thebaæ centum jacet obruta portis.
Illiæ cæruleos, hic pisces flaminis, illæc
Oppida tota canem venerantur, nemo Diana.
Porrum, et cepe, nefas violare ac frangere morsu.
O sanctas genitæ, quibus haec nascuntur in hortis
Numina !*

Rem etiam absurdiorum de Ægyptis refert S. Hieronymus in *Isaïæ cap. XLVI, 7. 1.* « Pleraque, ait, oppida eorum ex bestiis et jumentis habent nomina : ut taceam de formidoloso cepe, et crepitu ventris inflati, que pelusica religio est. » Deum crepitum, pueri forma, exprimebant, ut videre est in Bernardi de Montfaucon, *Antiquité expliquée*, t. II, parte I, pag. 327.

(1) Ea parte peccavit clarissimus Rubenius, cum, ritu catholico administratum Henrico IV et Mariae Medicæse matrimonii sacramentum in regio fontis Bellaquei palatio depingens, fictum numen Hymenæum, velut actionis præsidem addidit. Idem alibi coœsæ dominicae miraculum oculis subjecturus, Cererem et Bacchum a sacra mensa aufugientes expressit, indigna tanto artifice cogitatione.

(2) Postquam apud nos exolevit idolatria, levius periculum imminet a falsorum numinum simulacris ; quin ea ad illustrandam sacram antiquitatem utiliter a viris doctis adhiberi videmus. Sedulo tamen arcendum impuræ libidinis fomes, obvios in deorum in honestis, aut non sat castis effigiebus : quales viris piis ac eruditis videntur earum

pacem persequuntur : nec Pocula iis, qui sunt moderati ac temperantes » (1).

Interior sicut in loquendo aliquid toleratur, sic etiam in picturis nonnihil istiusmodi est tolerandum. Nam (*Prov. XXX, 33*) « qui nimium emungit, elicit sanguinem. » Memores tamen simus divinorum verborum, quæ sunt apud Zachariam (XIII, 2) : « Et erit in die illa, dicit Dominus exercituum, disperdam nomina idolorum de terra, et non memorabuntur ultra » (2).

CAPUT LVIII.

Hæreticorum effigies non esse conservandas.

Porro ex B. Chrysostomo adjicienda est eorum reprehensio, qui Alexandri Magni effigiem ad pileum gerebant. « Quid vero, inquit (*homilia 21 ad populum antioch.*), diceret aliquis de circumligantibus aurea Alexandri Macedonis numismata capiti vel pedibus ? Dic nihil, haecce sunt exspectationes nostræ, ut, post crucem et mortem dominicam, in gentilis regis imagine spem salutis ponamus ? Ignoras quanta crux perfecit ? Mortem dissolvit, peccatum extinxit, orcum inanem reddidit, diaboli solvit potentiam : et ad corporis sanitatem præstandam non est fide digna ? totum orbem excusavit : et tu in ipsa non confidis ? » Hæc Chrysostomus.

Quid autem dicturus fuisset contra eos, qui nos idololâtras dicunt ob imaginum legitimum usum, cum ipsi habeant aliquando pensilem, in pileo aut alibi, imaginem Lutheri, Mennonis, Joannis a Lasco, vel similis, aut Erasmi, aut denique amicæ suæ (3) ?

Illud vero ut melius intelligas quod dicit, quosdam in gentilis regis Alexandri imagine spem salutis

multæ, quas in suam *antiquitatis Explicationem* induxit Bernardus de Montfaucon, etsi cautela quadam usus, sed minime sufficiente.

(1) Quid censes, lector, dicturum fuisse Clementem, si christianorum, non digitos, sed templo ut nunc fit in variis locis, ita undequaque militia profane signis, et nobilitatis gentilium scutis, ornata vidisset, ut genealogicis atriis, quam divino cultui dicatis ædibus appearant similiora ?

(2) Sed his tantum significatur idolatriæ abrogatio.

(3) Ita quoque jaunismi sectatores heroum suorum [sic eos vocâbant] imagines sollicite sibi compararunt. Lege *Causam quesnellianam*, edit. 1705, in 8° pp. 260, 261, Quid autem, ejectis Christi et sanctorum imaginibus, hodie in templis Anglie spectetur, docet nos anglicæ religionis sectator d. Town, libro cui titulus : *The Connassieur*, tom. III, et quo haec excerpta in *Ephemeridibus trivoltianiis*, maio mense 1760, pp. 1234, 1235. « Pour se distinguer du vulgaire, les grands (*d'Angleterre*) n'ont plus que le privilége d'être inhumés dans les églises. Leurs cendres y reposent sous des mausolées superbes, qu'on charge d'emblèmes et de symboles appropriés à leur mérite, à leurs emplois et à leurs services. L'abus de ces décorations symboliques est poussé si loin, que si Socrate ou quelque autre ancien philosophe entrât dans l'abbaye de Westminster (*nunc regium est palatum*), il s'imagineraient entrer dans un panthéon. Dans l'image des vertus chrétiennes qu'on y représente, il ne reconnaîtrait que des traits empruntés de la fable. Les monuments qui ornent ce temple ne lui rappelleraient que les objets du culte idolâtrique. Mercure, Pallas, Hercule, Neptune, Mars, Vénus avec ses indécents attributs, y figurent encore, à la honte du christianisme, et y prétent les honneurs de l'apothéose aux héros et aux hérosfies anglaises. On a censuré dans le poème de Milton ces fréquentes allusions, où la théologie païenne semble se confondre avec nos dogmes sacrés. Est-il donc permis d'introduire dans le temple du vrai Dieu les fausses divinités du paganisme ? »

ponere, scribit Trebellius Pollio (*de Quinto, XIII, tyranno*), Macrianae familiæ viros in auro et argento, mulieres in reticulis, et dextrocheriis (1), et in annulis, et in omni ornamentorum genere, Alexandrum Magnum Macedonem expressum habere. *Quod idcirco posui*, ait Trebellius, *quia dicuntur juvari in omni actu suo, qui Alexandrum expressum vel auro gestitant, vel argento* (2).

Cæterum si, ut Clemens testatur, idolorum non sunt imprimendæ facies, ad quas vel attendere solum prohibitum sit: multo magis hæreticorum effigies sunt reprobandæ, et a nullo christiano homine conservandæ (3). Cum enim hujusmodi conservatio sit honorisïca, magis convenit nos hæreticorum imagines destruere, quam conservare. Dietat enim natura, ut eorum imaginibus ignominiam inferamus, quos summopere detestamur. Unde pueri, velut ab

(1) Brachii ornamentiæ aureis, latioris annuli forma. Ferunt Maximum imp. tam amplos habuisse pollices, ut dextrocherio uxoris, pro annulo, uteretur.

(2) Ad quem locum Casaubonus: «Alexandrum multi Græcorum non secus ac deum, sunt venerati. Erat autem moris, simulacrum alieijus numinis, a quo juvari se putarent, circumferre. Sic narrat Ammianus, libro XXII, Asclepiadæ philosophum, qui temporibus illis vivebat, deæ celestis argenteum breve fígmentum, quounque ibat, secum solitus afferre. Tale aliiquid fuisse illud videatur, quod Apuleius habuit sudario hænteo involutum; de quo multa ipse in *apologia*.»

Vix extincto Alexandro «Macedones divinos honores negasse ei ponebat: impiosque et ingratos fuisse se confitebantur, quod aures ejus debita (imo impia et absurdæ) appellatione fraudassent» inquit Curtius, lib. X, cap. 8, legendus etiam lib. VIII, cap. 12. «Delubrum, cum magnitudine, tum structura, majestate, et gloria Alexandri dignum illi (Ptolomæus Alexandrina in urbe) fecit: in quo exsequariæ justis, et sacrificiis heroicis, Iudisque magnificèstissimis, sepultum honoravit», ut habet Diodorus Siculus, libro XVIII. Simulacrum ei positum fuit in Gaditanæ urbe Hispaniæ, visum aliquando Julio Cessari. Augustus, cum Alexandri corpus e penetrati prolatum subiecisset oculis, corona aurea imposta, ac floribus aspersis veneratus est: consultusque num et Ptolomeum inspicere vellat? Regem ait se voluisse videre, non mortuos; perinde quasi viveret adhuc Alexander, et solus regio nomine dignus esset. (Ex Suetonii *Augusto*, cap. 18.) Idem imperator in diplomatis, libellis, et epistolis signandis, usus est imagine Alexandri Magni. (Indidem, cap. 51) Corinthi, teste Seneca, lib. I *de Beneficiis*, nullos invenerunt inter mortales, quibuscum Alexandrum contenderent; itaque uni parem, vel maiorem Hercule censuerunt. Beatus Chrysostomus *homilia* 26 in II. ep. ad *Corinthios*, illum a senatu romano inter divos relatum affirmat, et tertium decimum dictum inter consentes, Romanorum præciuos deos. «Antonius Caracala erga Alexandrum ita erat affectus, ut armis, poculisque, similibus iis, quibus ille usus fuerat, uteretur: eique complures statuas in castris, atque adeo in Urbe collocavit quibus rebus minime contentus, sese *Alexandrum orientalem Augustum* appellavit: scripsique aliquando ad senatum, animum Alexandi in corpus Augusti introisse, ut, quoniā illi fuerat vita brevis, in hoc vivere diutius.» Verba sunt Xiphilini, cui consona memorat Spartanus. Et de animæ Alexandri transmigratione, ex pythagoræorum disciplina, etiam impius Julianus credi voluit Alexandrum in se transmigrasse. (Ex Pauli diaconi *Hist. miscell.* libro XI.) Denique Alexander Severus Macedonem inter divos, et optimos, in larario majore consecravit, ut refert Lampridius: addens, et «Alexandri Magni habitu numeros plurimos figurasse, et quidem electreos, sed plurimos tamen aureos.»

(3) Fortassis æquo severiore hic se præbet Molanus. Non desunt certe, qui hæresim exsecentes, hæresiarcharum effigies, sic tanquam historicæ monumenta, retinent. Adiecta ab auctore ratio, quod ejusmodi conservatio sit honorisïca, parum est efficax. Nam multi Neronis et Diocletiani numismata adservant, eorumque memoriam abominantur. Aliud foret si hæreticorum imagines ornarent, aut in loco conspicuo honoris causa collocarent, quod aliquando vidi fieri, non absque indignatione.

ipsa natura edocti, cum aliorum imagines venerantur, tamen dæmonem, si depictum videant, vel quem alium novere religionis christianæ inimicum (cujusmodi sunt qui Christum sanctosve ejus interemerunt) vel expungunt, vel conspuunt, vel sordibus oblitentiant.

Et Petrus Gylsius (*libro II Topographia Constantinopolis, cap. 23*) meminit, plumbum Theodosium Constantinopoli marmoreas statuas Arii, Macedonii, Sabellii, Eunomii sculpi curasse, desidentes humi, ad notandum eorum perfidiam, ut a prætereuntibus stercore et luto, ac execratione contaminarentur (1).

CAPUT LIX.

De falsorum deorum et philosophorum picturis qui scripserint.

Quia vero imagines, tam falsorum deorum, quam inundi istius philosophorum, ac similiūm, qui apud ethnicos statuas habuerunt, parum aut nihil utilitatis afferre possunt christianis hominibus, sed plus satis curiositatis et simul prolixitatis, si per singula discutiantur (Romæ enim tantam legimus [*Cœlius, lib. XXIX, cap. 24*] fuisse copiam statuarum, ut alter adesse populus lapideus diceretur), ideo in eis describindis nullam operam dabo. Inscriptur enim hic liber non de picturis, sed de sacris picturis. Possent tamen, fateor, ex eis nonnulla utiliter observari et erui a quibusdam. Quare loca aliquot, que modo occurrunt, ubi ejusmodi tractantur, paucis indicabo.

Sidonius Apollinaris, episcopus Arvernorum, in epistola ad Faustinum papam, quæ nona est libro IX, scribit quod Aristoteles exerto brachio pingebatur in gymnasiis areopagiticis et Prytanæ, Speusippus cervice curva, Aratus panda, Zenon fronte contracta, Epicurus cute distenta, Diogenes barba comante, Socrates coma candente, Xenocrates crure collecto, Heraclitus fletu oculis clausis, Democritus risu labris aperitis, Chrysippus digitis propter numerorum indica constrictis, Euclides propter mensurarum spatia laxatis, Cleanthes propter utrumque corrosis.

De imaginibus vero falsorum deorum multa leguntur sparsim in patrum opusculis eorum, qui contra Gentiles scripserunt. De iisdem *Florigini græcum*: Planiades Fulgentius, in *Mythologiarum libro*: Albricus, de *Imaginibus deorum*: Gregorius Gyraldus, de *Dius gentium*: Alexander ab Alexando, *Genialium Dierum libro IV*, capite 12: Ludovicus Cœlius, libro XXVIII, *Antiquarum Lectionum capite 12*, et lib. XXV, cap. 17: Angelus Decembrius, parte 68: et Angelus Politianus, *Centuriae primæ capite 65* (2).

(1) Mos est etiam hæresiarchas Ecclesiæ pedibus calcatos exprimere.

(2) Non difficile esset tales alios libros quamplurimos adducere, si id hic ageretur. Multos complectitur Grævii et Gronovii geminum syntagma de antiquitatibus græcis et romanis: innumeris seorsim prodire, veluti Francisci Sweertii *deorum dearumque capita*: Francisci Pome, *Pantheon Mythicum: Le imagini de' Dei degli Antichi*, del V. Cartari, in Lione, 1581, in 12°, fig.: *Les images des dieux*, contenant leurs portraits; ensemble les consu-

De simulacro Jovis arietina facie, Panos, *Aestatis et Hyemis, Minervae et Darii, Herodotus Halicarnassaeus*. De Hippocratis imagine, et Niconis statua, Suidas. De imagine Ephoebi, Crinitus, libro XXIII, cap. 15. De Masis, *Aelianus in Variis, lib. XIV, cap. 57*, [et libro XII, cap. 2. De Vejove, Agellius] (vel si mavis A. Gellius), libro V *Noctium, cap. 12*. De Saturno et Jano, Macrobius libro I *Saturnalium, cap. 8*. Sed haec et similia, ut dixi, extra nostrum sunt propositum.

Breviter tamen de multis pauca afferam ex Minutio Felicis Octavio (*circa medium : est impressus cum Arnobio*), ut hujusmodi statuarum ridenda vanitas clarius intelligatur. « Quid, inquit, formæ ipsæ et habitus? Nonne arguunt ludibria et dedecora deorum vestrorum? Vulcanus, claudus deus et debilis: Apollo tot æstatibus levus: *Æsculapius* bene barbatus, etsi semper adolescentis Apollinis filius: *Neptunus*, glaucis oculis: *Minerva* cæsiis: *bubulis*, *Juno* (1): pedibus *Mercurius* alatis: *Pan*, ungulatis: *Saturnus*, compeditis: *Janus* vero frontes duas gestat, quasi et aversus incedat: *Diana* interim est alte succincta venatrix, et *Ephesia* mammis multis et verubus extructa, et *Trivia* trimis capitibus; et multis manibus horrifica. Quid ipse *Jupiter* vester? modo imberbis statuitur, modo barbatus locatur: et cum *Hammon* dicitur, habet cornua: et cum *Capitolinus*, tunc gerit fulmina: et cum *Latianus*, cruento perfunditur: et cum *Feretrius*, non auditur. Et ne longius multos Joves obeam, tot sunt Jovis monstra quot nomina. » Hactenus ex Minutio.

Ut autem intelligatur, ex deorum falsorum picturis quibusdam, utiliter erui quædam posse, attendamus quam pulchre circa poeticam fictionem Bacchi Cornelius Sæcanus, ordinis prædicatorum theologus, philosophetur. Scribit ille (*sermone secundo de ebrietate*), poetas Bacchum publice sic descripisse, ut facile cognosceretur quam indecorum esset ebrietatem sectari. Pingebant namque eum monstrorum, ætate puerum, facie muliebrem, pectore nudum, capite cornutum, equitantem super tigridem.

Ætate puer fingebatur; quia sicut fumus aerem obscurat, ita evaporationes ebrii intellectum obnubilant, ut omni scientia et prudentia privetur. Unde est apud Psalmistam: *Turbati sunt, et moti sunt sicut ebrios*, et omnis sapientia eorum devorata est. Est etiam ebriosus, puerorum more, de nullo sollicitus. Inde Ovidius:

Cura fugit, multo diluiturque mero.

Denique puerorum more semper loquitur, nunquam tacet: *Tumultuosa res, vinum* (*Prov. XX, 1*). *Et omnia per talenta loqui facit* (*III Esdræ III, 21*,

mes et cérémonies de la religion des païens, Lyon, 1624. In 12e. Satis, et plus satis, habet ea de re antiquitas explicata Bernardi de Montfaucon.

(1) Homero saepius: Βοῶντες τόδην ἄρη, « vaccinis oculis instructa, veneranda Juno. » Prius epitheton defendit Nicolaus Boileau, *réflexion 9. sur Longin*, tanquam Junonis majestatem bene pingat: at illud non solus, neque primus aut ultimus, risit Carolus Perrault.

22.). *Et non meminerunt, cum biberunt, amicitiam; nec fraternitatem: sed non multum post sumunt gladios.*

Secundo pingebatur Bacchus facie muliebri; quia venter mero æstuans cito despumat in libidinem (*Prov. XX, 1*). *Luxuriosa enim res est vinum, et contumeliosa ebrietas*. Hinc et apostolica personat tuba: *Nolite inebriari vino, in quo est luxuria* (*Ephes., V, 18*). Depingitur etiam facie muliebri, quia *vinum et mulieres apostatare faciunt sapientes*.

Tertio depingitur pectore nudus, quia, ut B. Augustinus dicit: « Ebriosus, modestiae frænis amissis, et insana ebrieitate prostratus, cordis sui arcana denudat, et amicorum sibi commissorum secreta in medium profert. » *Quemadmodum enim dolia, ut ait Seneca, plus quam oportet vino plena, rumpuntur: et omne, quod in imo jacet, vis caloris ejecat; sic, vino æstuante, quidquid in imo cordis jacet, effertur: et suum alienumque pariter effundunt onerati vino.* Est etiam Bacchus pectore nudus, quia pauperes et nudos cultores suos facit. Nam, ut est in sacris litteris (*Ecclesiastici XIX, 1*): *Operarius ebriosus non locupletabitur. Nudus quoque pingitur; quia turpitudinem propriam nonnunquam denudat, ut Noe contigisse Scriptura commemorat* (*Genes. IX, 20 et seqq.*).

Quarto, cornutus depingitur; per cornua enim intelligitur potestas: ebrius vero potentiores omnibus sese existimat. Hinc illud Ovidii:

Tunc veniunt risus, tunc pauper cornua sumit.

Quinto depingitur sedere in tigride; quod minima de causa lites exsuscitat. Tigris enim miræ virtutis et velocitatis animal est, ex cuius nomine Tigris rapidissimus fluvius est appellatus. Talis est ebrius; absque liberatione irascitur, et, si potest mox vindicat, et nonnunquam interficit. *Vinum multum potatum irritationem, et iram, et ruinas multas facit* (*Ecclesiastici XXXI, 38*).

Concludit Sæcanus: *Ecce qualiter poetae riserunt deum potatorum! Ex quo perpendi potest potatores tunc ab omnibus fuisse spretos et derisos, et non ita honoratos sicuti nido: cum dicant mane servi et ancillæ: O quam lætus fuit heri vesperi dominus noster!*

Possem eodem modo expatriari in Cupidinis imaginem a poetis confictam: quam elegantissimis aliquot versibus explicavit, non *Aeneas* de duobus amantibus scribens, sed *Pius secundus*, juvenilem librum rejiciens. Petrus vero *Hædous* integrum fere librum in explicanda Cupidinis imagine, et doce et pie consumpsit. Quanquam censet abjiciendam potius esse, quod rudes hujus poetici figmenti rationem neque sciant, neque suspicentur: sed magis tali aspectu ad malum inflammentur. Verum ad alia nobis est transeundum.

CAPUT LX.

Imagines ethicas, quas pagani habuerunt, utiliter a nobis conservari.

Proprius enim ad nostrum institutum accedunt ex

picturæ, quæ tametsi ab ethnicis acceptæ, mores tamen formant, atque ad virtutem instigant. Hæ enim ethicæ dici merentur, et medium locum occupant inter profanas et sacras. Quare ejusmodi observare non fuerit inutile.

Quo modo videlicet *Justitia* depingi soleat, de quo Ludovicus Cœlius *Lectionum antiquarum libro XXIX*, capite 26, et Agellius *Noctium atticarum libro XIV* capite 4.

Quæ soleat esse *Discordia* imago, quam elegantissimis versibus describit Petronius Arbiter: quæ *Concordia*, quæ *Amoris*, quæ *Invidiae* (1), ac similium; quæ etiam veteres observarunt (2). Unde Petrus Chrysologus (*sermone 49*): « Frequenter fieri vidimus, ubi regum vel fratrum tabulae pinguntur, ut in utrisque unanimatis declararentur insignia. Artifex pictor, femineo habitu, post tergum utriusque, Concordiam statuit, brachiis suis utrumque complectentem; indicans quod hi, qui corporibus videntur separati, sententiis et voluntate convenient. »

Utilis rursum etiam et ethica significatio erui potest ex picta collectatione araneæ cum musca, apis cum fupo, formicæ cum grano triticeo, ac similium. Quare ejusmodi suo loco aliquando non male depinguntur.

Addam aliquid de *Calumnia*, et credendi facilitate. Gravissima est Bernardi abbatis sententia (*de Consideratione lib. II, cap. 14*): facilitatem credulitatis esse callidissimam vulpeculam, cuius magnorum neminem satis compertum sit cassis versutias. Unde de nihilo iræ multæ, unde innocentium frequens adiutorio, unde præjudicia in absentes.

Didicit id Apelles, Ephesiorum celeberrimus pictor, per artis suæ æmulum, apud Ptolomæum regem, conjurationis in Tyro factæ accusatus. Mox enim per fidum eum rex clamavit, ingratum, reum violatæ majestatis, insidiatorem, conjuratum: et statim Tyrorum malorum pœnam capite mulctatus solvisset, nisi quidam e conjurationis sociis captus, nihil ei

(1) Vividam prorsus *Invidiae* imaginem si cupis, accipe e selectis carminibus Joannis Baptiste Rousseau, quem Galliæ Pindarum recte dixeris:

*La main du temps creusa les voûtes sombres
D'un autre noir, séjour des tristes ombres :
Où l'Œil du monde est sans cesse éclipsé,
Et que les Vents n'ont jamais caressé.
Là, de serpents nourrie et dévorée,
Veille l'Envie, honteuse et retirée :
Monstre ennemi des mortels et du jour,
Qui de soi-même est l'éternel vautour :
Et qui traînant une vie abattue,
Ne s'entretenant que du fiel qui la tue.
Ses yeux cavés, troubles, et clignotants,
De feux obscurs sont chargés en tout temps.
Au lieu de sang, dans ses veines circule
Un froid poison, qui les gèle et les brûle,
Et qu'à de là porté dans tout son corps,
En fait mouvoir les horribles réssorts.*

(2) Non querit Molanus utrum haustas e paganorum libris imagines ethicas in templis nostris proponere licet. Credo ego licere, si modo nihil exprimant, quod idolatriam, aliisque superstitionem, aut lasciviam sapiat. Menini videre aliquando pietam in aede leodiensi S. Joannis Baptiste (ubi sodalitatem est misericordiæ in carcere detentos) notissimam e Valerio Maximo, lib. v, cap. 4, § 13, effigiem filiæ, patrem senem et custodiæ traditum, velut infantem vectori suo admotum, alentis.

commune cum seditionis fuisse probasset. Tum Ptolomæus, collecto animo, sententiam mutavit, et Apellem donavit centum talentis, addito in servitutem Antiphilo calumniatore. Verum Apelles calumniam illam sola imagine puniri voluit, in qua Calumnia, eximie compta, manus ad superos tendens, fidem immortalium obtestatur: et adit quempiam auribus prælongis insignem, qui manus porrigit procul accedenti Calumnæ. Habet ipsa comites mulierculas, Ignoriam, Suspicionem, Insidias, ac Fallaciam. Anteit eam Livor, vir pallidus, acie oculorum minime hebeti; ceterum plane iis similis, qui sotico aliquo morbo contabuerunt. A tergo subsequitur Pœnitentia, quæ, capite in tergum deflexo, cum lacrymis et pudore procul venientem excipit Veritatem. Et hæc apud Lucianum leguntur, hominem alioqui barbarum. Utinam autem christiani quidam ad calumnias excipiendas, aut struendas nimis proni, saltem per hanc imaginem erudirentur!

Itaque sicut ethnicorum dicta et facta memorabilia quædam, si legantur, multum afficiunt christianos: sic eadem picta non inutiliter oculis objiciuntur christianorum, et urgent ne patiamur nos a paganis superari. Hi vero quantum utilitatis ex imaginum inspectione ceperint, scribit Crispus Sallustius initio belli jugurthini. « Nam sæpe, inquit, audivi ego Q. Maximum, P. Scipionem, præterea civitatis nostræ præclaros viros; solitos ita dicere: Cum majorum imagines intuerentur, vehementissime animum sibi ad virtutem accendi; scilicet non ceram illam, neque figuram, tantam vim in se habere: sed memoria rerum gestarum eam flammam egregiis viris in pectori cresceré, neque prius sedari, quam virtus eorum famam atque gloriam adæquaverit » (1).

Sunt et aliae picturæ, quæ, tametsi non morales, multum tamen utiles sunt. Quales sunt descriptiones urbium et regionum, quibus etiam veteres usi sunt. Nam, ut alia relinquam exempla, scribit Platina (*in Leone III, ex Eginharto, sub finem*), Carolum Magnum tres habuisse mensas argenteas; quarum unam (in qua urbs Constantinopolitana insculpta erat), basilicæ beati Petri, aliam (ubi imago urbis Romæ cernebatur,) Ecclesiæ ravennati dono dedit, tertiam filii reliquit, ubi inerat orbis terrarum descriptio. Sic et Zacharias papa in turri lateranensis patriarchii, orbis terrarum descriptionem depinxit; ut habeat Pontificialis liber (*tomo tertio conciliorum*). Neque vero hi primi orbem descripserunt: (*Sap. XVIII, 24*) *In ueste enim poderis* (2), quam habebat (homo sine querela

(1) Actione IV septimæ synodi, post diuturnam de imaginum usu disputationem, allatum est Gregorio theologi testimonium de inhonestâ muliere, quam protervus adolescens ad se acciverat; illa destinatum flagitio cubiculum ingressa, protinus oculos deficit in imaginem Polemonis, ibi forte depictam: in qua cum philosophi istius mores et gravitatem mirifice coloribus expressam intueretur; eo aspectu sic permota, quasi venerandum illum castissimumque hominem ante oculos haberet, animum revocavit a concepta libidine, retroque, unde venerat, gradum convertit.

(2) Seu tunica superhumeralis, ut vocatur Exodi XXVIII, 31, ad pedes usque pertingens.

Aaron, proferens pro populis servitutis suæ scutum, orationem; et per incensum deprecationem allegans totus erat orbis terrarum (1) : et parentum magnalia (2) in quatuor ordinibus lapidum erant sculpia.

Porro apud christianos multo plures reperiuntur ethicæ et morales imagines, quam apud paganos, etiam sepositis omnibus sacris sanctorum picturis. In virtutibus enim et vitiis, corumque pugnis depingendis plus judicij est et luminis apud christianos, quam unquam fuerit apud ullos gentiles. Itaque apud Prudentium et alios, plura, solidiora, et utiliora licet observare (3). Tertullianus in oratione, qua piis

(1) Lino, e quo contexta erat, Terram significante: colore hyacinthino (gallice bleu-céleste) Aerem, seu cœlum: coco, Ignem: purpura denique, Mare, e cuius conchis illa exprimitur.

(2) Illustra duodecim patriarcharum nomina.

(3) Fred. Borromaeus, libro II, cap. 7. « Interdum etiam pii nostri, et antiqui patres, pro figuris humanis, sacra emblemata adhibuerunt, quibus sententiam, corpuse aliquod significabant: ejusque antiqui instituti non fugienda, sed retinenda potius, et frequentanda imitatio erit. Scimus evangelistas designari animalium figuris: et quatuor animalia, ab Ezechiele visa, quatuor esse Evangelistas gravissimi patrum censuere (a).

« Sanctissimæ Virginis etiam mysteria, et aliqua nomen eius, corporatis figuris significata reperiuntur.

« In cryptis autem arenariis Romæ columba expressa cernitur, ad significandam primorum fidelium simplicitatem (b). Ea ramulum ore unum continebat, cum mysterio interpretatione que hac, fore aliquando, ut tyrannorum in Ecclesiam sævitia mitesceret. Figuraque illa in coemeterio pressertim ostriano, via Salaria, cernitur.

« Pingebant quoque pavem (c), scilicet ut animalis ejus exemplo moniti mortales, discerent respicere ultimam sui partem cum gemitu et suspirio; que quidem figura patonis in eodem coemeterio ostriano spectatur.

« Ibidemque Jonam vidimus, ex ore ceti prodeuntem; symbolum haud dubie calamitatum ejus seculi. Quodque ad Jonam ipsius figuram attinet, animadvertisimus nos, cum primum Romæ coemeteria aperirent, non sub hedera, sed sub cucurbita fuisse Jonam ipsum; passim enim sculpta, et depicta cucurbita erat, que prophetam tegeret.

« Igñem etiam (d) pro vita æternâ, vel pro charitate, vel pro anima immortaliter pingebant.

« Navicula species Ecclesie erat (e), eaque navicula pingebant, inter procelas, ad indicandas Christi fidelium calamitatem, quæ tum multæ magnæ erant. »

« Vasculum quoque, sempervivo (f) consitum, cum fecissent (g) spem æternam rerum, præcipue resurrectionis, confirmare volebant.

« Etiam Noenum in arca, nudumque inter leones Danieliem proponendo (h), significabant jacentes inter feras Christianos, calamitatunque proluvionem.

« Obedientiae, fidei symbola erant Abrahamus et Babylonici juvenes in camino accenso, et Moses aperiens in solitudine aquarum venas (i); quæ figuræ, per coemeteria depictæ, spem omnem in Deo collocandam monebant.

« Symbola porro et mysteria, sive emblemata hæc, si prudenter et pie pictores adhibuerint, venustatem etiam operi suo conciliabunt ob varietatem, quæ inde oritur.

(a) Hieronymus, in Ezech. cap. I; Augustinus, lib. I de Consensiis evangelistarum, cap. 6. Gregorius, homiliis 3 et 4 in Ezechielém; Beda in Apocal. capit. IV et VI.

(b) De Columbarum significacione, vides animadversiones ad Romæ subterraneæ picturas et sculpturas, tom. I, pagg. 61, 117, 118, et tom. II, pagg. 42, 109, 122. Gorius hic.

(c) Vide dictus ammadv., tom. II, p. 25, 30 et 121.

(d) Vide observationi sopra i vetri, etc. Senatoris Bonarotæ, tab. 6, n. 1.

(e) Lege Constitutiones apostolicas, lib. II, cap. 57.

(f) Sive aizoo; sic vocantur herbe, hieme et æstate virides, qualis est jovis-barba, gallis joubarie.

(g) Vide Romanam subterr., tab. 66.

(h) Vide passim dicti operis tabulas, et parergon tom. II, p. 26, atque omnino animadversiones ad tabulas ejusdem tom. pp. 154, 161 et 165.

(i) Vide ibid. tabulas primi, secundi et tertii tom.

patientiam commendat, ejus imaginem ingeniose de-pingit: Chrysostomus, amicitiam, homilia 29 in Matthæum. Neque omnino infeliciter Robertus Holcot, in libro moralis, talium virtutum et vitorum picturas tractat (1).

Huc pertinent etiam emblemata recentiorum istorum (legerem : Recentiorum scriptorum), inter quos Andreas Alciatus, Adrianus Junius, Joannes Sambucus, heroica Symbola Claudi Paradini (2), et ejus generis plurima (3).

CAPUT LXI.

Ecclesiam non convertisse schemata virtutum in fictitious sanctos.

Gravissima est autem et intoleranda quorumdam calumnia, quod in catholica Ecclesia schemata nonnulla VIRTUTUM conversa asserant in fictitious sanctos. In qua accusatione primos puto fuisse Judæos quos-

« In templorum etiam ingressu figuræ Leonum colloca-tur, ut sacra loca cum horrore veneranda esse mortales intelligent. Leonios dentes terroris habere significatio-nem, scripsit Orus Apollo: bestiamque eam ad templorum valvas (a) ideo colloca-ti, tanquam custodiaz causa, cum ea bestiæ vigiles admodum sint, neque conniveant unquam. In clypeo etiam Agamemnonis incisum fuisse leonem Pausanias ait, ut terrori hostibus esset: iraque leonum Virgilii et Ovidii carminibus celebrantur: et pars ejus bestiæ prior juxta Egyptios, sicut apud Macrobius, et Orum Apollinem est, summi roboris nota habeatur. Sacræ insuper litteræ leonis nomine designavere Salvatorem, cuius figura et regium augurium, et robur non solum corporis, sed magnitudo etiam animi significabatur; ideoque ad sois curru junxit leones fabulosæ etiam antiquitas, ob similitudinem cum celsissimo sidere quamdam.

« Emblematum sacrorum origo reperitur in sacris litteris, jubente scilicet Deo (tempili) valvis incidi palmas, et mala punica, et seraphinos; quibus rebus magna mysteria inerant. »

(1) Quod eleganter quoque, pro Hispanorum captu, præstit Joannes de Palafox, episcopus osmensis, in Pastore suo natalitiae noctis, subinde varias in linguas con-verso. Utiliter etiam legi possunt Urbani Chevreuil Schola viri sapientis, Joannis de la Bruyère Charactères, seu mores præsentis ævi, ut alios multos omittant, gallico præ-sertim idiomatico conscriptos.

(2) Item Jacobi Typotii, Didaci Saavedræ, etc. Nulla elegantior horum collectio, quam quæ continetur libro gallico: *Histoire de Louis XIV, par médiavilles.*

(3) Veluti Guil. Hesii Emblema, Sautri Lusus allegorici, pia Desideria Hermanni Hugonis. Claudius Franciscus Menestrier, Lugdunensis jesuita, mortuus Lutetiae Parisiorum anno 1703, liberum scripsit, cuius titulus: *La philosophie des images énigmatiques; où il est traité des énigmes hiéroglyphiques, oracles, prophéties, sorts, divinations, lotteries, talismans, songs, centuries de Nostradamus* [sive Joannis de Nostre-Dame], et de la baguette (divinatoire). Lyon, 1694, in 12°.

Revolvamus allata superius ex Fred. Borromæo, obser-vemusque sacra emblemata Deo ipsi probata fuisse, cum leonis et agni nomine Filium suum designaret: cum cherubinos in arca: seraphinos, et palmas, in templo effigi: tintinnabula, et mala punica vesti summi sacerdotis adjici, et æneum serpentem erigi in ereño juberet: denique tot alia suis institueret legibus, et sacris vatisbus vel ostendere, vel præcipere, quæ et moribus emendandis servirent, et symbola futurorum bonorum essent ei populo, cui omnia volebat in typum ostendere. In ipsa lege nova emblematis accensori possunt plerisque Christi parabolæ, et tota fere Joannis Apocalypsis. Quam usitata porro veteribus christianis hujusmodi symbola fuerint, clamat liber Hermæ, sive Pastor: clamant innumerabiles figuræ mysticæ, que Romæ spectantur boidedium in cryptis illis arenariis, ubi martyrum et fidelium corpora sepeliente solebant. De his ad librum, cuius titulus: *Roma sotterranea, overo osservazioni sopra le pitture e sculture degli antichi cimiteri*, Remæ, 1737, duobus voluminibus editum.

(a) Vide Ciampini Monimenta antiqua, tomo I.

dam rabbinos, qui singulare illud exemplar patientiae, Job, nunquam exstissem volunt, sed narrari tantum fictium aliquod ejus virtutis schema (1). Quorum absurditatem fanatici quidam anabaptistæ sunt secuti, qui argumentum libri Job comicum asserunt, et juxta scenæ leges confictum. Contra quos multa habet Sextus Senensis, lib. VIII Bibliothecæ sanctæ. Ex quo pauca visum fuit huc afferre. « Historiam libri Job, ait, confictam esse, ipsumque Job nunquam in humanis suis, heresis est anabaptistarum nostræ temporis, qui librum hunc ridentes, appellant eum tragico-comœdiæ Hebræorum, hoc est, fabulam partim secundum comedie, partim secundum tragœdiæ leges editam : quia principio ipsius historiæ, cœdes filiorum ac filiarum Job, quod in tragœdiis usu venit, referantur ; in fine vero, quod comedie proprium est, felices Job eventus ponantur. Atque hunc impium errorem retineti anabaptistæ acceperunt a recutitis Judæis ex Baba Batra, hoc est, tertia parte quarti ordinis librorum Thalmudicorum. Sed divinæ Scripturæ omnino contradicunt, quæ non solum Job fuisse testantur, verum inter viros sanctitate præcipuos enumerant. Nam in Ezechiele inquit Deus (*Ezech. XIV, 14*) : Si steterint in medio Nohe, Daniel et Job, ipsi in justitia sua liberabunt animas suas : et Jacobus, in sua catholica (*Jac. V, 11*), admirabilem Job patientiam in adversis imitandam proponens : Sufferentiam, inquit, Job audistis, et finem Domini vidistis. »

Eadem est calvinistæ cujusdam sententia de **SAVENTIA**, ejusque prolibus **FIDE, SPE ET CHARITATE**. Cum enim ille historiam martyrum apud nullum veterum legisset (ut est hominum illud genus ad calumnianam Ecclesiam Dei propensissimum), mox intulit virtutes conversas esse in sanctos, qui nunquam fuerunt. Quam ejus monitionem celebrem quemdam theologum tanti fecisse scio, ut, in litanis quibusdam ecclesiæ nostræ lovaniensis, nomina harum martyrum deleverit. Tam periculosa est, etiam doctis viris, lectio hæreticorum. Quod si isti versati fuissent in ecclesiis, aut veterum scriptorum martyrologiis,

(1) Allegatur e *Thalmudis parte quarta* quorundam rabbinorum sententia de Jobo : « Propheta nequit quam fuit, neque unquam creatus : sed parabola est. » Fuerit Jobus, an non fuerit, ambigit Maimonides, *Ductus dubitantium parte tertia*, cap. 22, cuius vestigiis insistit rabbi Schem Tobh. Jobi nusquam meminit aut Philo judæus in genuinis scriptis, aut Flavius Josephus. Junilius, Africanus episcopus, visus est Jobum repudiare lib. I. de *Partibus divinæ legis* : sed una etiam Esdras et Paralipomena, qua in re nullum habet sequacem. Theodorus Mopsuestenus, etsi vixisse Jobum, et præclaræ virtutum exempla dedisse fateretur, ejus tamen historiam traduxit, ut inani doctrine ostentatione turgidam, et tragœdiæ more compositam. Eundem fere errorum Bellarminus, *de Verbo Dei*, lib. I. cap. 5. circa med., elicit ex Lutheri sermonibus convaribus, quem sui purgare nützunt. Recte Castalio : « Qui hanc Jobi narrationem et disputationem fictam esse putant, id mihi nulla ratione facere videntur. Nihil enim potest esse in vera historia, quod non sit in hac ; ut qui hanc neget, omnes negare possit. Quod si putant hoc absurdum esse, quod in hoc libro Deus cum homine colloquitor, cogitent et cum multis aliis olim collocutum, cum No, Abrahamo, et ceteris. » Et Grotius : « Res vere gesta est... sed poetice tractata. Neque obstat historiæ certitudini, quod humano more reseretur de Satana, inquit Coducus ; id ipsum enim I. Reg. XXII. et Zach. II. usurpatur. »

litanis et ecclesiasticis lectionibus, ignorare non potuissent, quod ad kal. augusti annotatum est, Romæ sanctas virgines Fidem, Spem et Charitatem, et matrem earum Sapientiam, sub Hadriano principe, martyrii coronam adeptas esse. Quarum specialior est memoria in ambrosiana ecclesia, quod eas agnoscat natione Mediolanenses. Gesta etiam atque martyria harum virginum et matris, ignorata non fuerunt, nec a Latinis, nec a Græcis. Extant quippe in officio mediolanensis ecclesiæ, tomo secundo legendæ aureæ, qui Coloniæ et Lovanii excusus est in infantia typographiæ, et apud Græcos in mensibus Simeonis Metaphrastis. Et, ut a mulieribus quoque testimonium desumam, Rosuida, sanctimonialis Gandershemensis, virgo nobilis in Saxonia, eleganti carmine, harum virginum martyrium descripsit, temporibus Othonis I. vel II. Quare ferendi non sunt, qui haec sanctarum martyrum nomina, vel malitiose, vel imprudenter, e litanis expungi volunt, contra morem Ecclesiæ a multis sæculis usitatum. Leguntur ea in litanie, quæ fuit temporibus Ludovici Pii, quam Francofurti repertam Georgius Wicelius in exercitamentis veræ pietatis divulgavit. Dé vetustate autem litanie illius ambigi non potest, in qua tam clare legitur : « Ut Ludovicum imp., Romanorum regem, perpetua prosperitate conservare digneris. Ut ei vitam et sanitatem atque victoriam dones. Ut Enim reginam conservare digneris. Ut nobilissinam eorum prolem in salutem populi christiani conservare digneris (1). »

Quid autem in irum, si in regeneratione mater cum prolibus virtutum nomina acceperit, cum etiam nunc inter christianos Fortunæ, et nescio quæ similium nominum monstra, baptizandis obtrudantur (2). Illud

(1) *Chronicon orientale*, ab Abrahamo ecchellensi ver. suni, editumque Lutetiae Paris. anno 1651, habet pag. III, sub Eumene, episcopo alexandrino, qui sedem eam rexit ab an. 153. ad 153, beatam Sophiam [sive sapientiam] cum tribus filiabus suis martyrio coronatam fuisse. Baronius ad *Martyrol. Rom. die I. Aug. annot. c.* « De his (ait) item haec die Usuardus. Metaphrastes harum acta ex antiquioribus monumentis descripsit XV. kalendas octobris, quo die etiam Græci de iisdem agunt in menologio. Eadem latine redditâ habet Lipomanus tomo IV, Monobritus, tomo II, et Petrus [de natalibus] in *catalogo lib. VII. cap. 7.* » Lege eundem, annot. ult. ad 30. septembribus. Sic vero de iis antuerpiensis hagiographi tomo I, *Augusti die I, pag. 16*. « In eo numero sunt hæc sanctæ, quantumvis illustres, ut præter martyrium, receptissimumque adeo in Ecclesia cultum, de ipsis nihil quidquam in tam variis eorum legendis traditum sit, quod attentum eruditumque lectorem non remoretur : etiam ipsa nomina, quæ rarissimo, nihique saltem non noto exemplo, apud latinos latine, apud græcos græce, enuminentur, ut appellativa potius quam propria dicenda videantur.... An Roma ea [martyrii palestræ] fuerit.... an Nicomedia, non est adeo indubitatum. Nec magis explorata sunt genus ipsarum et patria ; nam quidquid eorum encomiast Joannes presbyter mediolanensis, Metaphrastes, et alii tam confidenter designariunt, non videmus adjuncta haec solidius comprobari, quam cætera ad eas speculantia. »

(2) Hoc vanitatis genus, apud nobiles quosdam usu receptum, salse ridet elegans scriptor, Joannes de la Bruyère, sic loquentes eos inducens, *Caract. de ce siècle*, edit. Lugdun. 1767, t. II, p. 2 : « C'est déjà trop d'avoir avec le peuple une même religion, et un même Dieu. Quel moyen encore de s'appeler Pierre, Jean, Jacques, comme le marchand, ou le laboureur ? Evitons d'avoir rien de commun avec la multitude : affectons au contraire toutes les distinctions qui nous en séparent. Qu'elles s'approprient les douze apôtres, leurs disciples, les premiers martyrs ; telles gens, tels patrons, qu'elles voie avec plaisir revenir toutes les années ce jour

tamen agnosco, etiam antiquitus fidei, spei et charitatis virtutes depictas fuisse. Multum enim a nonnullis ob antiquitatem, artem et religionem, celebratur tabula altaris, ex fulvo auro compacta, et pretiosis lapidibus resplendens, quam Theodoricus II, Hollandiae comes, in Egmondensi monasterio, Deo, sanctoque Adalberto obtulit; in qua crux visitur, cum dia demate et effigie Salvatoris. In crucis dextro brachio inscribitur charitas: in sinistro, spes: pedi, fides; cum condecoribus imaginibus. Sed haec nostra ætate geusica rabies cum toto monasterio delevit.

Refutanda hic essent quoque, quæ contra monachos de Christophoro exstant apud Philippum Melanchthonem. Sed ea ex professo libro sequenti tractanda reservamus.

CAPUT LXII.

De iis qui parentum et majorum, vel etiam suas imagines, exprimi cupiunt.

Non est autem improbandus eorum affectus, qui parentum suorum et majorum, qui veris virtutibus claruerunt, memoriam per imagines conservare cupiunt. Cujus rei illustre exemplum habemus quoque in sanctissimo illo romanæ sedis pontifice Gregorio Magno. Is enim artificiose depingi jussit duas Icones vetustissimas, quæ in atrio Gregoriani in Saxonia (1) monasterii usque hactenus visuntur, inquit Joannes Diaconus (*Vitæ Gregorii, lib. IV, cap. 83*). In quarum altera beatus apostolus Petrus sedens, stantein Gordianum, regionarium (2), videlicet patrem Gregorii, manu dextra per dextram nihilominus suscipit. In altera vero mater Gregorii sedens depicta est, duobus dexteræ digitis signaculo crucis se munire velle prætentens, cum subscriptione: GREGORIUS SILVIAE MATRI. Imo vero Gregorius ibidem, ejusdem auriculis magisterio depictus in rota gypsea ostenditur (3), habens Evangelium in sinistra, modum crucis in dextera: circa verticem vero, tabulæ similitudinem, quæ viventis insignis est, præferens, non coronam. « Ex quo manifestissime declaratur, ait Joannes Diaconus ad Joannem septimum (*Capite*

particulier, que chacun célèbre comme sa fête. Pour nous autres grands, ayons recours aux noms profanes: faisons-nous baptiser sous ceux d'Annibal, de César et de Pompeï; c'étaient de grands hommes: sous celui de Lucrece; c'était une illustre romaine: sous ceux de Renaud, de Roger, d'Olivier, et de Tancrède; c'étaient des paladins, et le roman n'a point de héros plus merveilleux: sous ceux d'Hector, d'Achille, d'Hercule, des demi-dieux: sous ceux mêmes de Phœbus et de Diane. Et qui nous empêchera de nous faire nommer Jupiter, ou Mercure, ou Vénus, ou Adonis?

(1) Quod regulæ S. Benedicti mancipatum fuisse vult Joannes diaconus.

(2) « Regionarius diaconus ob indumenta ecclesiastica videtur dictus fuisse. Hi diaconi singularum Urbis regionum diaconi, vel Xenodochii præerant, viduarum inopia laborantium, et pupillorum ministri. » Sic hagiographi antuerpienses tom. II. Martii, pag. 206.

(3) De ista Gregorii magni effigie librum singularem scripsit ediditque Roma 1597, Angelus Rocca, Augustinus, episcopus tagastensis, et sacrarii pontificii præfetus. Similes imagines Romæ in articula S. Andrew expostas, atque ex iis sub finem XIII. sœculi depictas, idem Rocca suo commentario inseruit, in opera S. Gregorii typis edita subinde translatas.

84), quod Gregorius, dum adhuc viveret, suam similitudinem depingi salubriter voluit in quo posset a suis monachis, non pro elationis gloria, sed pro cognitæ distinctionis cautela, frequentius intueri. Qui cupit scire expressum, et vultum, et vestitum Gregorii, Gordiani, ac Silviae in prædictis picturis, inveniet ea diligentissime annotata in citatis ex vita Gregorii capitibus (1).

Diligenter porro notandum est, quod Joannes Diaconus dicat Gregorium in ea pictura non habuisse coronam, sed insigne viventis. Ille enim discimus, quam vetusto more Ecclesiæ, sanctis, ad verticem capitis, appingatur scutum rotundum, sive corona: et quod viventibus hujusmodi scutum, sive corona vitæ, non soleat appungi, sed alterius formæ insigne. Quod cujuscemodi fuerit indicat Guillelmus Durandus, dum (*In Rationali, lib. I, cap. III*) scribit: « Cum vero aliquis prælatus aut sanctus vivens pingitur, non in formam scuti rotundi, sed quadrati, corona ipsa depingitur, ut quatuor cardinalibus virtutibus vigore monstretur, prout in legenda beati Gregorii habetur. » Sic Severus in loco refectionis (hoc est, in baptisterio) a se exstructo, depingi curaverat, eum S. Martino, sanctissimum illum Paulinum, nolam episcopum, numinos fundentem. Quod Paulinus intelligens, ægre tulit (2), quamvis pio animo factum esse non dubitaret: et duo epigrammata Sevoro transmisit (*Epistola 12*), quorum alterum in baptisterio ponit petebat; nam in utroque sue picturæ significationem alio retorquet.

Cum vero Salvator noster putetur quibusdam sui imaginem divinitus absque manu pictam reliquisse (ut Abagaro et Veronice, de quo alibi (*Capp. 5 et 74*, nempe in prima editione: in sequentibus, *lib. IV, cap. 1 et 2*): et Gregorius magnus hic legatur suis monachis scipsum in effigie reliquisse, constat manifeste non in universum (3) humano af-

(1) De Gregorio retuli supra pag. 67, *scholio D.*

(2) Idem Paulinus ep. 8, *ad Severum*: « Quid tibi de illa petitione respondeam, qua imaginem nostram pingi, tibique mitti jussisti? Obsecro itaque te per viscera charitatis, quæ amoris veri solatia de inanibus formis petis? Qualem cupis, ut mittamus imaginem tibi, terreni hominis, an eccliesis? » Quæ viri sancti verba simili occasione cum protulisset magnus Bellarminus, addidit terreni, seu veteris, hominis imaginem disformiore esse, quam ut pingi mereretur: sed nec pingendam imaginem novi, quod a perfectione nimium adhuc distaret. Pari sese modestia commendarunt insignes viri Franciscus Suarez, Jacobus Gretserus, et Ludovicus Bourdaloue, a quibus impetrari nulla ratione potuit, ut se depingi permitterent. Primi vultum in lecto decumbentis, ac letho proximi, latens pictor expressit. Alter, cum doctrinæ sue fama Germaniam et Europam universam implessus, « asinum se reputabat, talemque dicebat in publico quadam responso civibus suis Marekendorffensibus dato; nam cum isti effigiem P. Gretseri penicillo expressam pertenerent, atque apud ordinem [eius] ea de causa vehementer instarent, affixuri illam in civitatis sue curia ad perpetuum monumentum: P. Jacobus, ubi rescivit, jussit renuntiari, tum habituros veram Gretseri effigiem, si asinum in tabella curarent depingi. » Eo sub initium anni 1625 mortuo, « Senatus populusque marekendorffensis... omnia... volumina, quotquot scripserat ea tempestate edita, serico involucro compacta, cum quadam ejus icona et inscriptione repositus in curia. » [*Vita operibus præfixa*] Burdaluæ facies, ad recons defuncti cadaver expressa clausis oculis, meditantis habitu, aposita est fronti concionum ejus in prima editione parisiensi.

(3) [Non in universum]. Quo indicat Molanus ita pieruit.

fectu eos laborare, qui se in imaginibus exprimi cuperunt.

Verum qui istud cupiunt, meminerint illius, quod Ammianus Marcellinus habet (*Libro XIV [aliquanto post initium]*): « Quidam, inquit, æternitati se commendare posse per statuas æstimantes, eas ardenter affectant, quasi plus præmii ex segmentis æreis sensibus carentibus adepturi, quam ex conscientia honeste recteque factorum: easque auro curant imbracteari.... Quam autem sit pulchrum, exigua hæc spernentem et minima, ad ascensus veræ gloriae tendere longos et arduos, ut memorat Ascreus (id est, Hesiodus, *Libro de Oper. et dieb.*), censorius Cato monstravit, qui interrogatus quamobrem inter multos nobiles statuam non haberet: Malo, inquit, ambigere bonos, quamobrem id non meruerim, quam, quod est gravius, cur impetraverim mussitare (1). »

Certe Alexander ille Macedo, ut æternitati suam effigiem commendaret, noluit se pingi, aut sculpi, nisi a maximis artificibus, Apelle et Lysippo. Juxta illud Horatii (*Lib.*, II, *epist. ad Octavianum*):

Edicto cavit ne quis se præter Apellem
Piugeret: aut aliis Lysippo duceret æra,
Fortis Alexandri vultum simulautia...

Ino (*Clemens [admonitione] ad Gentes. Arnobius, libro VI*), ut videretur filius Jovis Ammonis, voluit cornutus effigi a statuariis: sed, quamvis sibi videretur præclare agere, tamen quod intendebat, non est consecutus, impediente hoc Dei gubernatione: cuius vultus (*Psal. XXXIII, 17*) super facientes mala, ut perdat de terra niemoriam eorum.

Quidam autem nimium affectibus suis indulgentes, hujusmodi picturis gravissime abusi sunt. Nam hæc fuit vitæ humanæ deceptio (*Sap. XIV, 15 - 22*). « Acerbo enim luctu dolens pater, cito sibi rapti filii fecit imaginem: et illum, qui tunc quasi homo mortuus fuerat, nunc tanquam Deum colere coepit, et constituit inter servos suos sacra et sacrificia. Deinde interveniente tempore, convalescente iniqua consuetudine, hic error tanquam lex custoditus est: et tyrannorum imperio colebantur segmenta. Et hos, quos in palam homines honorare non poterant, propter hoc quod longe essent, e longinquo figura eorum allata, evidentem imaginem regis, quem honorare volebant, fecerunt, ut illum qui aberat, tanquam præsentem, colerent sua sollicitudine. Provexit autem ad horum culturam et hos, qui ignorabant, artificis eximia diligentia. Ille enim volens placere illi qui se assumpsit, elaboravit arte sua, ut similitudinem in melius figuraret. Multitudine autem hominum

que contigere, superbia scilicet huic rei se immiscente, quam ethnici quoque sapientes notarunt. Pulchre Agesilaus, ejus nominis secundus, Spartanorum rex, cum ei Graci statuas pararent, rescrispit. « Mei nulla sit imago neque picta, neque facta... Si quod præclarum facinus gessi, hoc erit monumentum mei. »

(1) Clarissimum fere quisque contempsit semper honorem hujusmodi, quem potius humiles et obscuri appetivere, ut nimirum imago sua picta cerneretur. Ideo Xenophon [*orat. de geslao rege*] laudem illi quoque tribuit hanc, quod effigi sece-noluerit: atque tam fuisse ipsius recusare, ne id fieret, quam artificis laborare, ut fieret. Ex Freder. Bononiæ de *Pictura sacra*, libro II, cap. 8.

abducta per speciem operis, eum, qui ante tempus tanquam homo honoratus fuerat, nunc Deum aestimaverunt. Et hæc fuit vitæ humanæ deceptio: quoniam, aut affectui, aut regibus deservientes homines, incommunicabile nomen lapidibus et lignis imposuerunt. Et non sufficerat errasse eos circa Deiscentiam, sed in magno viventes inscientiae bello, tot et tam magna mala pacem appellant (1).

CAPUT LXIII.

De inscriptione nummorum.

Absit vero ut quis reprehendat vetustissimum illum principum morem, quo imagines, sive effigies suas, nummis inscribunt. Salvator enim noster satis approbavit hujusmodi inscriptionem; quando ex ea intulit (*Math. XXII, 21*), reddenda esse Cæsari quæ sunt Cæsaris.

Cæterum ex primorum principum christianorum constitutione, signum crucis nummis insculpitur. Ponuntur etiam in nummis effigies patronorum, non tantum generalium, sed et specialium. De quibus multa exempla nuper annotavi, percurrens libellum monetarum, a Plantino editum anno 1575.

Hic animadvertis imagines, Albani martyris caput suum portantis, Aldegrundis abbatissæ Malbodiensis, Ambrosii Mediolanensis cum flagello, Antonini, Benigni martyris divisionensis, Bernardi martyris in specie militis, Bonifacii apostoli Germanorum, Caroli Magni, Conradi episcopi Constantiæ, Constantii militis, Erici regis Sueciæ, Evasii episcopi, Geminiani episcopi Mutinæ, Henrici imperatoris, Huberti venantii, Kiliani martyris episcopi (2), Ladislai regis, Magni confessoris, Marci facie leonis in nummis Venetiis, Maximiliani, Oswaldi regis, Pancratii martyris, Petronii episcopi Bononiæ, Possidonii episcopi, Prosperi IV episcopi regiensis, Quiriaci episcopi, Quirini patroni Nussiæ, Ratbodi episcopi, Renoldi patroni Tremoniæ, Ruperti episcopi Salisburgi, Sæcundi astensis, Theodoli episcopi Sedunensis patris patriæ, Theodori custodis in nummo Montis-ferrati, Theonesti martyris in nummo Alsatiæ et Pedemontiæ, Thomæ apostoli in nummo Portugalensi, cum inscriptione, INDIA TIBI CESSIT, Victoris martyris, Viti pueri, Ursi Solodorensis, Ulrici episcopi augustensis, Wenceslai ducis Bohemiæ, Willehadi episcopi Bremensis, Wolphaangi episcopi (Ratisbonensis), Zenonis episcopi protectoris Veronæ. Facile qui volet plura hisce similia observabit (3).

(1) De idolorum origine, publico fere consensu receptum est, quod in libro Sapientiæ habetur: primos scilicet extitisse eorum auctores, qui hunc honorem detulerunt mortuis, ut ipsorum memoriam superstitione colerent... Non tamen concedo hunc fuisse primum mali fontem. » Ita Calvinus Instit. libro I, cap. 11. n. 8, sacrum librum oblique vellicans, cum adducta in eo exempla non evincant auctori propositum fuisse, ut primum idolatriæ fontem aperiret. Et quanquam id voluisset, haud satis nota est hujus malæ origo, ut hinc Sapientia scriptor erroris argui possit.

(2) Franconum apostoli, passi an. 689, 8 juli in urbe Heribpoli, vulgo Wirtzburg, cuius tamen episcopus non fuit, sed regionarius tantum, pro more illius avi.

(3) Nec procul accessenda; notum enim, in diœcesi Leo-

SUPPLEMENTUM

AD CAPUT LXIII. LIB. II.

DE SACRIS NUMISMATIBUS

Sacris imaginibus, accenseri possunt sacra numismata, aliaque symbola, locis iis eudi, aut distribui solita, ad quæ fideles religionis ergo peregrinari consuerunt. Ea etiam vel appensa collo, vel pileo, pallio, aut subuculae ad pectus affixa gestantur; quamquam hi mores, refrigerescente in dies pietate, fere ad pauperiores sensim hodie coarctentur. Talia e Colle aspero ad Demeram, e monasterio S. Huberti in arduenna sylva, et aliunde reportari solent: talia ex Hallis Hannoniæ, ubi res initium habuit anno M. D. **lxvi**, novorum iconoclastarum sceleribus famoso, ut legere est apud Famianum Stradam. Omnia celebrissima numismata sacræ ædis lauretanæ. Qui temporibus Innocentii III. rom. pontificis ad limina apostolorum adibant, eorum iconem plumbeam, vel stanneam « in argumentum propriæ devotionis, et testimonium itineris consummati » ex urbe referebant; ex earum vero fusione ingens pecunia summa colligebatur, quam dictus pontifex S. Petri canonis concessit, ut habeat ejus epistola 533, libri I. Et quando peregrinationum incidit mentio, ad sacras etiam imagines aliquo modo pertinet, quod Franciscani aliique, ex itinere jerosolymitano reduces, in testimonium aditæ Palaestinæ, brachio sic impressa, nitrato pulvere, referunt insignia sanctæ civitatis, ut ea facile deleri non possint. *Plusieurs pèlerins à Jérusalem se font marquer les bras des enseignes ordinaires de cette ville. Ceux qui font ces marques s'y prennent ainsi : Ils ont des moules de toutes les figures que l'on peut souhaiter ; ils couvrent ces moules avec de la poudre de charbon de bois et ils les impriment sur votre bras ; ensuite, ils prennent deux aiguilles très-fines attachées ensemble ; ils les trempent à diverses fois dans une encre composée de poudre à canon et de fiel de bœuf, puis ils vous font avec ces aiguilles de petites piqûres le long des lignes que les moules ont laissées sur le bras, et ils lavent ensuite la partie avec du vin. Ils font cela avec tant de promptitude et d'adresse, qu'à peine le sent-on.* Ex libro cui titulus : *Voyage d'Alep à Jérusalem, à Pâques, en l'année 1697, par Henri Maundrell... traduit de l'anglais*, edito Trajecti ad Rhen., 1705, in-12, pag. 251.

Porro et sacrarum ex ære imaginum pluum usum S. Pius, ex prædicatorum ordine pontifex, hujus nominiis quintus, vel induxit, vel certe plurimum excitavit, ut conceptis verbis in ejus vita memorat Gabutius, lib. VI, cap. 2. Ex vulgaribus linguis *Meditaliæ benedictæ* dicuntur.

diensi, quoties vacat sedes episcopalibus, æneos nummulos, cathedralis capituli decreto eudi, B. Lamberti effigie signatos.

Non inutile erit hic observare ex nummis, christianorum principum, ac pontificum jussu vulgatis, pleraque religionis nostræ dogmata, magnamque receptæ in Ecclesia disciplinæ partem, solide probari posse. Quare laudabilem operam assumeret vir eruditus, qui numismata hoc facientia colligeret, eaque congruis annotationibus explicaret.

CAPUT LXIV.

De statuis principum, potissimum Constantini Magni.

Magni autem principes olim faciebant suas statuas, quibus civiles honores impendebantur. Unde in codice Justiniani (Lib. I, tit. 25) titulus est : *De Statuis et imaginibus*: et apud Ambrosium (*In Ps. XI. Conc. 10*) legimus : « Qui coronat imaginem imperatoris, utique illum honorat, cuius imaginem coronavit. »

Hinc Joannes Chrysostomus ferre noluit (*Socrates libro VI, cap. 16*) Augustæ Eudoxiæ argenteam statuam, chlamyde circumamictam, super columnam ex porphyrite factam, prope ecclesiam, quæ Sapientia (usitatius Sophia) dicebatur : Populares enim ludi et acclamations turbabant ecclesiam.

Mittebant etiam imperatores suas statuas, sive imagines, in provincias, in quas ipsi alioquin non proficiscebantur : ex quo imagines a populis de more prope religiose excipiebantur (*Franc. Balduinus, in tertium Optati*). Sic imperator Theodosius : *Si sacros, inquit, vultus inhiantibus forte populis inferimus, hos sine inmodico pretio excipi præcipimus.* Imagines illas vulgo vocabant laurata. Unde in actis secundæ nicensæ synodi, ubi de sacris imaginibus agebatur, legimus (*Actione I, interprete [Christophoro Longollio, mechliniensi]*) : *Laurata, et iconas, quæ mittuntur ad civitates vel regiones, obvii adeunt populi cum cereis et incensis, non cera perfusam tabulam, sed imperatorem honorantes.*

Sed in hujusmodi imaginibus et statuis suis quantum religiorem suam declararat Constantinus Magnus, indicant libri de ejus vita ab Eusebio, Cæsaræ episcopo, conscripti (*Euseb., libro I. Vitæ, cap. 25*). Ad Labarum, quod instar crucis fabricaverat, appendebat velamen regalis et magnifice texturæ, cui inerant, sub ipsum crucis insigne, pii imperatoris et liberorum eius effigies, ad pectus usque concinne descriptæ.

Post multas victorias in urbem Romam introiens (*Ibidem, cap. 53*), statuam suam in loco Romæ celebri collocari noluit, nisi cum hastili ad formam crucis in manu propriæ imaginis, et cum inscriptione : *Hoc salutari signo, vero fortitudinis indicio, civitatem vestram tyrannidis jugo liberavi...*

Qui etiam in tabula depicta (*Lib. II [imo III], cap. 3*), quam in sublimi ante palatii vestibula suspenderat, se omnium oculis contemplandum proposuit : salutareque passionis insigne, supra caput ipsius locatum, in pictura exprimentum. Inimicam autem illam et hostilem bellum, quæ Ecclesiam Dei impiorum tyrannide oppugnasset, draconis specie et figura describendam curavit (1)... medio ventre transfixam, et in profundos maris fluctus præcipitatam, subtili et artificiosa pictura.... Ita imperator voces propheticas adumbratione quadam est imitatus. In aureis nummis (*Libro IV, cap. 15*) imaginem ita insculpi curavit,

(1) Notandum est hic Eusebii locus; ex quo patet apocalypticam illam bellum, non aliam, ex communi christianorum, aëvo Constantini, mette, fuisse, quam imperium romanum, idolatriæ favens, et sanctos seu Christi discipulos, persecuens.

ut pansiis manibus, instar precantis, cœlum contucri videretur. In tabellis, quæ summis vestibulorum partibus affixæ erant, erecto statu pingebatur: sursum in cœlos contemplans, et precantis forma manus sursum tollens. Ut vero imperator vita functus est (*Euseb., libro IV, vitæ, cap. 69-73*), senatus populusque romanus... non voce tantum beatum imperatorem, Deo acceptum, et vere imperio dignum, prædicabat: verum etiam re ipsa declarabat. » Nam in nummis, tanquam in cœlum ascendentem, sculpsérunt, et, cum cœli effigiem in tabella propriis coloribus expressis- sent, depingunt eum super cœlestes orbes in æthereo cœtu requiescentem. Et hæc de Constantino.

Porro aliis etiam quam principibus, solere statuas erigi, indicat citatus ex codice Titulus, de statuis et imaginibus: tum illud apud Augustinum (*Libro VIII. Confess., cap. 2*), quod Victorinus (1), doctissimus senex, et omnium liberalium doctrinarum peritissimus, doctor tot nobilium senatorum, ob insigne præclarri magisterii, statuam in romano foro meruerit et accep- perit (2).

CAPUT LXV.

Declementia piorum imperatorum in eos, qui statuas eorum everterunt aut læserunt.

Addam aliquid de clementia, quam religiosi imperatores exhibuerunt in eversores aut violatores suarum statuarum. «Constantinus magnus, imagine sua quandoque lapidata, non solum ab omni ultione alienus fuit: sed aliis instigantibus ut poenas exigeret, manu faciem palpans, leniter ridendo dixit: «Nullum vulnus in fronte factum video, sed sanum quidem caput: sana vero et facies tota.» Hoc autem verbum usque in præsentem diem canitur: et posteri nostri, et illorum posteri, omnes idipsum audient, et benedictione prosequentur. » Hactenus Flavianus, episcopus antiochenus, in oratione sua, quam ad Theodosium habuit pro Antiochensibus, qui statuas Theodosii everterant. Refertur vero a Joanne antiocheno, cui Chrysostomi cognomen est, in homilia vigesima ad eundem populum.

Quando imperator Theodosius (*Theodoreetus, libro V. Hist. ecclesiasticae, cap. 19, vel 20 in veteri versione*),

(1) «Victorinus, natione Afer, Romæ sub Constantio principe, rhetoricam docuit: et in extrema senectute, Christi se tradens fidei scriptis adversus Arium [seu arianos] libros, more dialectico, valde obscuros, qui nisi ab eruditis non intelliguntur: et commentarios in apostolum. » Hieron. *de viris illustr.*, cap. 101: «Etiam statuam in foro Trajani [Romæ] meruit. » Idem *in chronicô ad an. 355*, qui et præf. in *Ep. ad Galatas*, «C. Marium Victorinum» appellat. De eodem Augustinus *Conf. lib. VIII. cap. 2. et 5*. Editos habemus in *bibliothecis PP.* quatuor ejus libros in candidum Arianum; et commentarios in rhetorica Ciceronis, inter rhetores a Pithœo vulgatis: Libros ejus contra Justinum Manichæum, et, de principio diei, publicos fecit Jac. Sirmundus, a quo discimus ejusdem commentarios in Epp. ad Galatas et Philippenses MSS. deltescere in Galliæ monasterio herevallensi.

(2) Id honoris etiam postrema secula nonnullis viris doctrina claris exhibuere. At nescio an eorum cuiquam in Belgio, præterquam Erasmo, decretum fuerit. Aliis dicatae sunt pieles tabellæ, cenotaphia, epitaphia, dimidiatae statuæ (vulgo busta), cereæ effigies, aliaque: sed fere privatorum haereditum studio, nec magno delectu.

crebritate bellorum coactus novum quoddam et ante inauditum, exactionis genus civitatibus imposuit, orta est ejus occasione seditione in prima Orientis civitate, Antiochiae videlicet, quæ ob pietatem dicta est etiam Theopolis. Sic ea civitate, qua nihil erat venerabilius, nihil factum est miserabilius: dum in ea a multitudine saevitum est in statuam imperatoris et in statuam defunctæ Placillæ, religiosissimæ imperatricis. Acta sunt et alia quæ multitudo imperita, occasionem seditionis nacta, patrare solet. Tunc Flavianus, pater, hoc est episcopus, pro salute ovium profectus est ad castra imperatoris (*Chrysost. homilia 3*). Nec eum a profectione retardare potuit ætas ad ultimam senectutem provecta, aut corporis imbecillitas, aut anni tempus hiemale, aut paschalis celebritatis necessitas, aut denique soror unica in extremo spiritu constituta. Quanto autem verborum ac rationum pondere pro Antiochensibus intercesserit, et se flagellis, et justæ indignationi principis, velut murum opposuerit: quanta item clementia religiosus imperator se permiserit a Flaviano superari, omnemque indignationem deposuerit: legat ista, qui volet apud Joannem Chrysostomum in homilia 20 (*Ex tertia*). Cum missi a rege, ad commissorum inquisitionem, Antiochiam intrassent, qua animi fiducia pro reis intercesserint monachi, velut angeli de cœlo profecti, et sacerdotes antiocheni: quomodo etiam missi judices se frangi permiserint, et sese pro Antiochensibus intercessuros spönderint, refertur ab eodem Chrysostomo, homilia XVII ad eumdem populum.

Sic, nostra ætate, Pius quartus, pontificatus initio (*Onuphrius, in Pio IV*), quo reipsa præstaret, quæ Pii nominis appellatione pollicitus fuerat, clementiam dico et humanitatem, omnium pene cardinalium, sed præcipue Carasarum, qui alioqui lœsi videbantur, pre- cibus, populo romano, omnium eorum veniam con- donavit, que in Pauli IV (1) marmoreum simula- crum, insigniaque, et sanctæ inquisitionis conū- liam, ac dedecus, vacante sede, commiserat; damna modo ac detrimenta illata, quoad posset, ipse, sum- ptibus suis, sanctæ inquisitionis officio sarciret.

CAPUT LXVI.

Pictura coronationis Lotharii III male intellecta.

Cæterum ut in his commendanda est principum clementia: sic nonnulli, quæ sincero animo depicta fuere, malo stomacho acceperunt. Cujus rei memorabile exemplum est de coronatione Lotharii tertii (2) (*Sigonius, de regno Italiæ, libro XI et XII*). Cum enim ab Innocentio (3) diadema imperatorum accepisset in Laterano, series facti ibidem in pariete depicta fuit cum carminibus (4):

(1) Obierat ille 18 augusti 1559.

(2) Romanorum regis, qui alii secundus.

(3) Ejus nominis secundo, die IV. junii an. 1133.

(4) Imo carmine, seu versibus.

Rex venit ante foræs, jurans prius Urbis honores :
Post homo fit papæ, sumit quo dante coronam.

Quæ perinde a nonnullis interpretata sunt, ac si Lotharius imperium a romano pontifice in beneficium accepisset, seu feudum. Crevit autem controversia, cum Hadrianus (1), nihil tale cogitans, ad Fredericum (2) scripsit : *Neque enim, credo, oblitus es quantum tibi honorem tribuerimus : et quanto studio imperialis coronæ tibi insigne contulerimus ; cuius nos facti beneficii non pœnitent.* Ille enim verba quam ægro animo accepit Fredericus, responsum declarat : *Olim, inquit, imperium Ecclesiam extulit : nunc Ecclesia imperium deprimit. Captum est a pictura, inde ventum est ad scripturam. Non patiar. Imo ante coronam deponam, quam de imperii auctoritate detrahi ulla ratione permittam. Pictura deleatur, scriptura revocetur, ne inter regnum et sacerdotium æterna similitudine monumenta supersint.* Verum pontifex, his acceptis, benignissima responione animum imperatoris mitigavit (3). Cum enim summa cura debeat esse unicuique, ne magistratum aut principem ledat : singulariter tamen istud exigitur a clero.

CAPUT LXVII.

Romæ rariores esse sanctorum statuas, quæ apud Belgas sunt crebriores : quodque hæc diversitas non sit reprehendenda.

Non est autem necesse quidquam præterea de famosis, injuriis, atque impiis, picturis adjicere : cum quisque facile intelligat, minime eas esse licitas.

Transeamus itaque ad varietatem illam : Quod Roma, atque Italia tota rariores habet statuas, quas Belgium habet creberrimas. Ubi notandum est, quod romana ecclesia non cupiat suas consuetudines solas in aliis ecclesiis observari; sicuti pulchre indicat responsio Gregorii papæ ad tertiam interrogationem Augustini, Anglorum episcopi (*Apud Bedam, l. primo Hist. ecclesiæ. cap. 27, et [libro] XII Regestæ [Gregoriani]*). His enim verbis ei respondet : « Novit fraternitas tua romanæ ecclesiæ consuetudinem, in qua se meminit nutritam. Sed mihi placet, ut sive in romana, sive in Galliarum, seu in qualibet ecclesia, aliquid invenisti, quod plus omnipotenti Deo possit placere, sollicite eligas : et in Anglorum ecclesia, quæ adhuc in fide nova est, institutione præcipua, quæ de multis ecclesiis colligere potuisti, infundas. Non enim pro locis res, sed pro bonis rebus loca amanda sunt. Ex singulis ergo quibusque ecclesiis, quæ pia, quæ religiosa, quæ recta sunt, elige : et hæc, quasi in fasciculum collecta, apud Anglorum mentes in consuetudinem depone. »

Cur autem romana ecclesia non habeat tot sanctorum statuas, quot aliæ multæ regiones, sed solas fere

depicias eorumdem imagines, difficulter, et non nisi conjecturam faciendo, dicere possem. Si autem conjecturam audire non graveris, eamque tantum ut conjecturam recipere velis, suspicor Romam rariores admisisse sanctorum statuas, propter multitudinem profanarum statuarum, quas etiam in ecclesiis ad memorias defunctorum habet plurimas. Quare inter tot statuas difficulter aliquando sanctorum statuae a defunctorum statuis distinguenteruntur : nec magnum videtur, sanctis honorem statuarum deferre, qui tam multis ibi communis est ; maxime ubi habentur ipsi cineres et corpora sanctorum (1).

Audio etiam, Antuerpiæ, et alibi, ubi fracta per sectarios altaria, iterum, Deo nobis propitio, erecta sunt, rariores in altaribus ponи statuas sanctorum : crebriores vero depictas tabulas ; idque non alias ob causam, quam quod plus artificii dicatur esse in illis picturis, quam in statuis (2).

Si quis autem dicere velit rariores esse Romæ sanctorum statuas, quia sculptilia sunt, quæ sacra Scriptura frequentissime detestatur, is tota via, imo et celo, aberrare convincitur. Primum quidem, quod sic romana ecclesia non admitteret rariores sanctorum statuas, sed omnino nullas (3).

(1) Creberimus nunc in Urbe sunt sanctorum statuae. Nec alia forte causa est diversitatis, quæ ævo Molani fuit, quam sculptorum in Italia paucitas ante tempora Sixti Quinti.

(2) Verius, quod rari tum essent in Belgio periti statuarii ; quales aliquanto post exoriri cepere ; veluti Franciscus de Quesnoy, Bruxellensis : Joannes Warin, Leodinus : alii magno numero.

(3) Quidam olim picturas planas solidis, sive statuis prætulere, has offendiculo esse simplicibus posse arbitrari : Ado Viennensis, *Chronico ad an. 1767* : « Facta est tunc temporis synodus (nicena secunda) anno incarnationis Domini 787 : et quæstio ventilata est inter Grecos et Romanos... de sanctorum imaginibus : utrumne fingendæ, an pingendæ essent in ecclesia. » At genuina lectio habet : « Utrum igne cremandæ, an ponendæ essent in ecclesiis. » Graecus quidam scriptor, a Cruso *Turco-Graecie lib. VII. adductus*, sacras statuas ex eo improbat, quod in sacris litteris vetentur sculptilia (quod argumentum sæpe jam confutatum est). Addebat hanc ob causam Graecos abstinerare a sculptis imaginibus. Quorum consuetudini favere videtur S. patriarcha Germanus *Actione IV. septimæ synodi*. Scribens enim ad Thomam Claudioplitanum, cum ex Eusebio meminisset æneas statuæ, Christo ab haemorroissa sanata positæ, continuo subjungit. « Non hoc dicimus nos, ut statuas æneas facere studeamus : sed ut insinuemus, quoniam et illud, secundum gentilium consuetudinem factum, non renuent, sed volente, Domino : in ipso demonstretur per plurimum tempus ipsius bonitatis miraculum, quod apud nos venerabilis est, qualiter obtinens mos doceat [doctet, et] commemorationis sermo. » Glossa margini atexta, in romana septimæ synodi editione, negat aliud innuere voluisse S. patriarcham, quam imagines pictas esse opportuniores statuas ad operiendum altare, pro usu apud Graecos vigente. « Revera tamen, ait Theophilus Raynaudus *Heterocitor. spiritualium parte II. tom. XVI. operum*, pag. 333, S. Germanus aliud videtur velle. Nam absolute et simpliciter negat se sudare confici statuas : premisseratque, miracula, ad statuam Christi Panæade eretam, edita, bona fide mulieris, eam statuam in Christi gratiam machinatae, adscribenda esse ; etiam si erectio ipsa statuæ minus fuerit consentanea, si simpliciter spectetur. Itaque, adhaerentes S. Germano, hodierni Graeci statuas sacras non probant, ut refert Franciscus Richardus, *libro de Expeditione sacra ad insulam S. Ireneos*, cap. 12, addens hac ex causa Moscovitas, anno 1656. Lithuaniae urbe potitos, statuam lignæam Christi de cruce pendentis, quæ in magna veneratione erat in templo collegii societatis Jesu, impactis magno nisu securibus, in frusta secusse : sunt enim Mosci, tametsi a Graecis in nonnullis capitibus abhorrentes, quoad alia tamèn ferment-

(1) Quartus, die 3. decemb. 1151. electus.

(2) Cognomine Ænobarbum, anno 1157.

(3) Año 1158. Haud ita tamen mitigatus est princeps superbus et iracundus, quin alia multa deinceps in hunc et sequentes pontifices, Alexandrum et Urbanum tertios, machinatus sit.

CAPUT LXVIII.

Quod sacræ statuæ nec sculplilia appellandæ sint, nec simulacra.

Deinde, quod hujusmodi statuae sculptilia non sint appellandæ. Imo nec statuae principum, aut majororum, et celebrium virorum, sculptilia recte nominantur. Et quidem non disputo an hujusmodi statuae sint sculptilia : sed sive talia sint, sive non sint, tamen non sunt appellandæ sculptilia. Statua principis mei, si sit lapidea, et ob id eam lapidem vocem, loquor quidem

tati Græcorum erroribus : ac præter cæteros isto de
sacris statuis non admittendis, eo quod sint idola; et
sculptilia reproba. Easdem statuas sectarii volunt esse
theraphim hebreorum, quæ liquet sorduisse vitio, nec
fuisse Deo accepta. » Pâria fere habet Carolus Witasse de
Incarnat. q. XI, sect. IV, assert. IX, ubi et notat positionem a
Stephano, Bostrorum episcopo, *Actione II*, *Synodi VII*,
discrimen inter statuas et imagines. « De sanctis imaginib-
us, aiebat ille, confitemur, quod omne opus, in nomine
Dei factum, bonum est et sanctum : aliud porro est imago,
aliud statua. » Tum recitat S. Germanus verbis, monet, ex
Judæorum doctorum sententia, figuræ extantes ac promi-
nentes mosaica lege potissimum esse prohibitas, quod
verba hebraica satis sonant, de quo Moses Maimonides,
lib. III, *de Idolatria*. Urget deinde Augustinum, pluribus
in locis docentem, quanta vis esset statuarum in inclinan-
dis ad idolatriam animis, sique aperientem fontes minoris
christianorum in statuas propeusionis. *Serm. II*, in
ps. CXV: « Quodam modo extorquet figura illa membrorum,
ut animus, vivens in sensibus corporis, magis arbitretur
sentire corpus, quod sibi simillimum videt,
quam.... Solem.... Contra hunc affectum, quo humana et
carnalis infirmitas facile capi potest, cantat Scriptura....
Simulacula gentium argentum et aurum, et opera manuum
hominum; hoc enim venerantur, quod ipsi ex auro argen-
toque fecerunt. Sed et nos pleraque instrumenta et vasa
ex ejusmodi materia vel metallo habemus in usus cele-
brandorum sacramentorum.... Et sunt profecto etiam ista
instrumenta, vel vasa, quid aliud, quam opera manuum ho-
minum? Verumtamen numquid cs habent, et non loquentur?.... Illa causa est maxima impietatis insanæ, quod
plus valet in affectibus miserorum similis vivendi [*forte*,
viventi] forma, qua sibi efficit supplicari, quam quod eam
manifestum est non esse viventem, ut debeat a vivente
contemni. Plus enim valent simulacula ad curvandam infe-
liciem animam, quod os habent, oculos habent:.... quam
ad corrugandam, quod non loquentur, non videbunt, etc. »
Et *Epist. CII, ad Deo gratias, quæst. III*: « Ipsa similitudine
membrorum atque sensuum, quamvis insensata et ex-
animi, afficiunt infirmos animos, ut vivere ac spirare vi-
deantur. » Denum observat Witassius synodum nicenam
[secundum] in definitione, actione VII, fusius picturas [quam
sculpturæ] meminisse. Sed nihil ex his omnibus elici pos-
tit adversus presentem nostram disciplinam. Vidimus et
Christo, et apostolis, a Constantino, plaudente Ecclesia,
positas fuisse statuas. Non obscure probavit eas secunda
synodus nicena. Ad nudiores potissimum attedit Augusti-
nus, quæ ejus aetate frequentes erant apud ethnicos. A ta-
libus christiana pietas semper abhorruit. Si quæ fidelibus
occasione peccandi præbere possit, hanc procul a templis
eliminari vult Ecclesia catholica.

Porro de Græcis, postquam se ab Ecclesia præciderunt, et de Ruthenis eorum schisma securis, ita Possevinus ad Joannem Basilum, magnum Moscovia ducem, in consessu procerum, an. 1582 : « Errant, cum putant non licere Christi Domini imaginem sculpti : non intelligentes sculptilia a Deo fuisse prohibita, ut pronus ad idololatriam Juðæorum animos ab eadem avtereret. Verba euim hæc : « Non facies tibi sculptile » ad eos pertinebant, qui idola Beelzebuth, Dagon, et aliorum daemoniorum, sic adorabant, ut illis etiam immolarent, ac thus offerent. At vero, exoriente Christo, sic idololatria depulsa est, ut jam liceat veri Dei et hominis Christi Jesu, sancitorumque servorum eius memoriam omnibus piis modis excitare, et ad mentem revocare. Quia vero, si illis verbis sculptas sanctorum imagines existimant prohiberi, cur item picturas istorum, quales permultas Rutheni venerantur, non putant prohiberi sequentibus verbis : « Neque omnem similitudinem, quæ vel in eteolo desuper, et quæ in terra deorsum ? » Cur item D. Nicolai sculptam alicubi habent imaginem, sicut iros tua in Russia his oculis vidimus ? »

id quod verum est, sed non recte loquor. Cum enim statua ea plus sit quam lapis, merito reprehendor, si eam demonstrans sic loquar: Vide illum pulchrum lapidem. Sic, si statuam, quia sculpta est, asserere velis sculptile, malim id tibi concedere, quam multum contradicere. Sed cum Apostolus dicat (*Rom. XIII, 7*): *Cui honorem, honorem, honorifice de imaginibus loquendum est propter eos quos representant: et abstinentendum est a generalioribus vocibus, quae in ipsa locutione contemptum aliquem præ se ferunt, aut ferre videntur.*

Est et altera ratio, ob quam hujusmodi statuae sculptilia non sunt appellandæ; quod nusquam ita nominentur, vel in sacra Scriptura, vel apud ecclesiasticos scriptores, quantum quidem ego meminim: sed in utriusque Testamenti sacris libris solæ falsorum deorum fictæ et falsæ statuae, sive idola, usitatissime et frequentissime sculptilia nuncupentur, eo quod non plus sint quam sculptilia: quamvis eas qui in magno vivebant inscientiæ bello (*Sap.* XIV, 22), deos suos esse putabant. Hinc etiam lapides, et similibus multis vocabulis nominantur, ad majorem detectionem vanissimæ idolatriæ.

Est postremo et tertia ratio, ob quam statuas, potissimum sacras, sculptilia nolim appellari: quod imaginum sacrarum osores, haeretici nostrae temporis, hanc loquendi phrasim ament, et introducant, ut sic facilius simpliciores suo veneno inficiant (4). Dum enim usitato et recepto loquendi modo sacrae statuae sculptilia dicuntur, facilius incautis persuadetur haec esse sculptilia, toties in sacra Scriptura reprehensa. Nec aliam ob causam sectarii libertus utuntur simulacri vocabulo, quam imaginis: nempe ut, hac locutione introducta, majori apparentia, nobis objiciant illud dilecti apostoli (*I Joan.* V, 21): *Filioli, custodite vos a simulacris*: et similes e sacra Scriptura locos plurimos.

Quare non solum docti interpretis judicium, sed et fidem boni viri in Xylandro (2) desiderat Sanderus (*Lib. I. de Imaginib. cap. X.*) ; quod, Cedreni compendium e græco vertens, in Copronymi vita scribat, illum exegisse juramentum ab omnibus suo imperio subjectis, quo confirmarent nulli se simulacro supplicatueros. Ita enim latine vertit Cedreni verba tanquam aliud non sit Εἰκόνη, quam simūlacrū : aut aliud non sit προστεκυνόσαι, quam supplicare. Ac (po-

(1) Inter scholia, quibus historiam sacram Sulpitii Severi illustrandam aggressus est Georgius Hornius, legitur istud, e Frid. Spanheimio, Leydensi theologo, excerptum, Edit. 1647, pag. 88 : Discremen inter *imaginem* et *idolum* nullum est. Unde vocabula *εἰκὼν*, *εἴδωλον*, *imago*, *idolum*, *simulacrum*, *promiscuo* significatu accipiuntur. Sic Glossarium : *imago*, *εἰκὼν*, *εἴδωλον* : et Hesychius : *εἴδωλον*, *θυμωτός*, *εὐθυμός*. Sic voces : *צָלֵם* דְּמֹתָה, *בְּנִיתָה*, *פֶּלֶךְ*, תְּבוּנָה. Hinc, fateor, efficies, eamdem omnibus istis vocabulis olim significationem fuisse. Sed unde probabis eamdem permansisse ? Aut, si pertendas vocabulorum sensum nunquam mutari, consequens est, ut etiarnum reges optimos, *Tyramos* : milites æquissimos, *Latrones* : φιλοσόφος quoscumque, sophistas appellare tibi liceat.

(2) Guillelmus Xylander, Augustæ Vindelicorum natus
an. 1532, græcas litteras Heidelbergæ professus est, ibi-
que pauper obiit an. 1576.

stremo omissa, quia presentem tractationem non concernit) non satis probo, subdit Sanderus, quod simulacrum dixit, ubi nos imaginem potius dicere solemus.

Quanquam enim non me lateat, quosdam (et in iis Lactantium, *De Origine erroris*, libro II) a similitudine simulacrum derivare: atque in eo sensu id nomen non male cohæreat cum re, qua de agitur; tamen scio alii etiam videri potius a simulatione appellatum, ut simulacrum sit, non quævis imago, verum ficta et falsa: utpote illa quæ rem mortuam quasi viventem representare conatur; sicut apud Clementem (Lib. II *Recognitionum*) Simon magus de seipso ait: *Statuas animatas reddam, ita ut putentur ab iis, qui vident, homines esse* (1). Atque in eam sententiam, usus, qui magister est dicendi, nomen id potissimum accommodavit. Imago autem, sive ab imitando, quasi imitago, seu aliunde nominata est, certe quidem non tam saep in malam partem sumitur, quam simulacrum, quod ex D. Hieronymi mente, nihil nisi vanum et falsum cultum sónat. *Et rex*, inquit (*In cap. VII Oœœ*), et *populus operati sunt mendacium, id est, idolum*. *Sicut enim contrarium est simulacrum Deo, ita mendacium veritati*. Ubi simulacrum, mendacium et idolum pro iisdem posuit. Quin imo, quod septuaginta dixerunt: *Τὰ εἴδωλα τῶν ἔθνων*, Ecclesia sic verum habet: *Simulacra gentium: tanquam id latine sit simulacrum, quod græce idolum, id est, vana et simulata species; cum interim imago sèpius veram speciem, quam vanam significet*. (3).

Sicut ergo veteres diligentissime caverunt obscuras et novitas locutionum formulas, quibus ariani, aut alii hæretici delectabantur: sic et nos loquendo quam maxime ab hæreticorum phrasibus recedere coemur: et eo magis, quod hujusmodi locutiones aliquando ignorantes imbibamus. Quale quid accedisse scio quibusdam multum catholicis. Nam per inadvertentiam, aut imprudentiam, phrasim catholicis eo loci antea inusitata, sed hæreticis, qui ejus autores erant, multum grata, Christi in cruce pendentis imaginem, Deum appellare cœperunt, dicendo: Dei illius facies artificiosissime sculpta est: *Dien Godt iss wel gemaect* (3), et similia.

Intolerabile vero est, quod nonnulli idolum, simulacrum, et imaginem, ut synonyma notent, nulla

(1) Exigua est auctoritas illarum *Recognitionum*, quæ vel Clementis non sunt, vel ita interpolatae, ut, quid ejus sit, amplius dignosciri nequeat. Legi Tillemontum, tom. II, edit. Bruxell., in-12, parte 1, pag. 294 et seqq. Cæterum nihil incredibile profert hoc loco Molanus, cum aliunde constet Simonem, ac Simonianos, magicis exercitiis impense deditos fuisse.

(2) *Nihil est idolum in mundo*, ait S. Paulus, I. cor. VIII, 4. Quare Eustathius ad Librum XI *Odyssæ* idolum exponi, inanem imaginem: ut qua cernitur in umbra hominis: ut phantasmatum, que mēns sibi fabricat: denique ut spectra, et mortuorum umbras, quas et Lucianus *de olla* vocat in *Dialogis mortuorum*: Virgilius vero *Aeneid*. VI, *tenues sine corpore vias, cava sub imagine formas volantibus*. Legi Bellarminum de *Reliquiis et imaginibus sanctorum*, lib. II, cap. 3, ubi, inter alia, recte observat imaginis nomen in sacris litteris nequam tribui, nisi rerum verarum similitudini.

(3) Gallice ad verbum: *Ce Dieu est bien fait*.

adhibita distinctione, contra præsentes hæreses, de ecclesiastice usurpationis restrictione. Quibus in præsentiarum objicio Nicenum concilium (*Nicenum secundum, actione VII*): *Qui venerandas imagines idola appellant, anathema*.

CAPUT LXIX.

Qui de arte pictoria scripserint.

Præsenti autem libro nihil ago de artificio artis pictoriæ, aut reliquarum artium, quæ picturam comitantur: quales sunt, statuaria, et plastica, fusoria, et glyptica. Statuaria, ex lapide, ligno, ebore (1), rerum imagines fabricat: eademque ex gleba (2) fingit plastes: ars autem fusoria hæc in proplaste ex ære aliisque metallis exprimit (3). Glyptica, vero, lapidibus et gemmis insculpit (4). Scripsit de istis ex recentioribus Pomponius Gauricus. Leo Baptista de Albertis, Florentinus, scripsit de pictura libros tres. Albertus Durerus edidit institutionum geometricarum libros quatuor, pro pictoribus, lapidicis, etc. Inter veteres, de pictura, et claris pictoribus, et plastice scripsit Plinius librum XXXV naturalis historiæ. Ego vero, ut dixi, de artificio nec tractare volo, nec judicare; non enim habeo oculos artis (*Aelianus*, lib. XIV, cap. XIV, *variae historiæ*) peritos, ut discernere possim quæ pictura cui sit præferenda. Aristoteles (*Probl.*, *sect. XXIII, quæst. VI*) in picturis et animadvertisit, et laudavit, quod mare pingatur caruleum: flumen, pallidum: lacus vero candidus; sed in hujusmodi oculi mei caligant (5). Quare ignoran-

(1) Ex metallo, non fuso.

(2) Ex argilla, gypso, vel simili aliqua materia.

(3) Hæc Molanus exscripsit ex Henrici Cornelii Agrippæ libro de *Vanitate scientiarum*, cap. 23. *Fusoriæ*, seu Chymices, opus ita exhibet recens poeta:

*Scrobs tandem grandis, aperta
Detegitur tellure, locus sedesque typorum.*

Interea rigidum vasta fornace metallum

Excoquitur: crassos eructat ad aethera fumos.

Dum loquor, impatiens vincis et carcere solvi,

Qua data porta, ruit. Non sic, fracto objice, torrens

Præcipitat. Fluit aës rivis, formantibus typorum

Accipit impressam: crescent humerique manusque:

Aurea luxuriant graciles per colla capilli:

Turret inane caput: digitorum nascitur ordo:

Crura tument: surgit cervix: protuberat alvus:

Natus homo est: media spirat redivivus in urbe

Henricus: spirat rigido Lodoicus in aëre,

Qualis erat, densos mediis cum nuper in hostes

Irei, et impavidò prosterneret agmina vultu.

Doissin, Carm. de Sculptura.

(4) *Addæ cælaturam* (gallice *la gravure*), quæ cavas imagines format in ligne, lapide, aut metallo: *Encausticen*, quæ ceris pingit, ac picturam inurit: Artem operum *Musitorum*, e fragminibus vitri aut marmoris, etc. Porro pictura olim exercebatur in ligne, aëre, marmore, aliisque rebus: A seculo XV, post repertum olei usum ab Joanne van Eyck, Leodiensi, vulgo Brugensi dicto, frequentior est in tela: Quæ in vitro, nunc obsoletæ; in charta, seu papyro vulgari, fit variis modis, atramento simplici, et Chinensi, etc.: omnium commodissime, stylo, subacta variis coloris massa instructo, vulgo *at Pastel*.

(5) Videtur id ita explicari posse: aqua nullius est coloris, nisi ab admixtis aut vicinis corporibus accepti. Mare, cum latissima sit ejus facies, maxima ex parte per aerem prospicit, qui cærulei coloris est; quam ob causam et montes eminus visi, cærulei apparent. Flumina, præsertim majora, colorum referunt, partim aeris, partim alvei sui, qui plerumque subflavus est, ut et arenæ quas vident, hinc fluminibus color glaucus, seu mixtus ex albo flavo, et cæruleo. Locus, quorum aqua placidior, vix aliunde colorantur, quam ex aethere incumbente ac subeunte.

tie meæ conscius, hic sisto. Nolo enim mihi objici vulgatum proverbium : *Cæcus de coloribus* : aut illud : *Non sentis te ultra malleum loqui* : aut postremo illud Apellis : *Ne sutor ultra crepidam* (1). Ne autem existimes artificium in picturis sacris Deo minus gratum esse, memineris Beseele (Exodi XXXI, 2, 5; XXXVI, 1, 2) impletum esse à spiritu Dei, sapientia, et intelligentia, et scientia in omni opere; ad excogitandum quidquid fabrefieri potest ex auro, et argento, et aere, marmore, et gemmis, et diversitate lignorum : ut sciret fabre operari, quæ in usus sanctuarii necessaria erant, et quæ præceperat Dominus. Posuit etiam Dominus sapientiam in corde Ooliab, et omnis eruditus, qui sponte se obtulerant ad faciendum opus.

SUPPLEMENTUM

AD LIBRI II CAPUT LXIX.

SEU VARIORUM DE PICTURA, ET COGNATIS

ARTIBUS, LIBRORUM

INDICULUS.

1. *Albertus Durerus, de symmetria partium, in re-ctis formis humanorum corporum. Norimbergæ in ædi-bus durerianis, 1532, in fol. fig.* Item quatre livres de la proportion des parties et pourtraicts des corps humains ; traduits de latin par Loys Meigret, Paris, Charles Perier, 1557, in-fol.

Ejusdem, de varietate figurarum et flexuris partium, ac gestibus imaginum et de symmetria, libri, Norimb., 1534, in-fol., fig.

2. Leon Baptista Alberti, della pittura, e delle sta-tue, etc., libri tre. 1540, in fol. fig.

3. *Pomponii Gaurici, de sculptura et statuaria. An-tuerpiæ, apud Joannem Graphaeum, 1528 in-12.* Item de sculptura, de symmetriis, de lineamentis, de physiognomia, de perspectiva, de chymice, de ectyposi, de cælatura, ejusque speciebus, de cæteris speciebus statua-riæ, de plastice, de proplastice, de paradigmaticæ, de

(1) « Id est, ne quis de iis judicare conetur, quæ sint ab ipsius arte professioneque aliena. Quod quidem adagium natum est ab Apelle, nobilissimo pictore, de quo Plinius, lib. XXXV, cap. 10, scribit in hunc modum: Idem perfecta opera proponebat in pergula transeuntibus; atque, post ipsam tabulam latens, vitia quæ notarentur auscultabat, vulgum, diligentiores judicem, quam se, præferens. Ferunique a sutoro esse reprehensum, quod in crepidis [quidam legunt: Crepidarum] una intus pauciores fecisset ansas. Eodem, postero die, superbo emendatione pristinæ admonitionis, cavillante circa crus, indignatum prosospexisse, denuntiantem ne supra crepidam sutor judicaret; quod et ipsum in proverbium venit. Hactenus Plinius. Huic simili-um, quod refert Athenæus; Stratonicus cithareodus fabro secundum de musica contendenti: Non sentis, inquit, te ultra malleum loqui? Eodem pertinet, quod bujus nepos in Epistolis scripsit: De artificio non recte judicare quemquam, nisi et ipsum artificem. Quodque primo *Moralium* libro dixit Aristoteles: Earum rerum unumquemque judi-cem esse idoneum, quarum sit eruditus. Et quod idem scripsit libro secundo *Naturalium*: Cæcum disputare de coloribus. Quæ verba jam inter nostri temporis scholasticos in proverbium abiurunt, quoties quispiam de rebus ignotis disputat. Ad eaendum sententiam referendum quod ait Fa-bius Pictor apud Quiutilianum: Felices futuras artes, si soli artifices de iis judicarent. » (Erasmus, *Adagiorum chi-tiade I*, centur. VI, n. 16).

tomice, de colaptice, de claris sculptoribus, etc.; impres-sum Norimbergæ, apud Joannem Petreum, 1542, in-4°.

4. *Livre artificieux et très-proufitable pour pein-tres, tailleur des images et antiquités, et plusieurs autres gens ingénieuses. En Anvers, 1549; in-4°, fig.*

5. *Ori Apollinis, de sacris notis et sculpturis. Paris, apud Jac. Kerver, 1551, in-12, fig. It. Gallice: Les peintures ou gravures sacrées de Orus Apollo. Ibid., idem, 1553, in-12, fig.*

6. *Trattati dell' arte e la pittura, di Giov. P. Lo-mazzo; ne' quali si contiene tutta la teoria e la pratica d' essa pittura. In Milano, 1584, in-4°.*

7. *De' veri precetti della pittura, di M. Giov. Battista Armenini da Faenza; ne' quali, con bell' ordine d' utili e buoni avvertimenti per chi desidera in essa farsi con prestezza eccellente, si dimostrano i modi principali del disignare, e del dipingere e di fare le pitture, che si convengono alle condizioni de' luoghi, e delle persone. In Ravenna, 1587, in-4°.*

8. *Ragionamenti di Giorgio Vasari sopra le inven-zioni da lui dipinte in Firenze, nel palazzo di loro Al-tezze Serenissime. In Firenze, i Giunti, 1588, in 4°.*

9. *Instruction et fondements de bien pourtraire, par Philippe Galle. Anvers, 1589, in-fol., fig.*

10. *Het leven der oude antycke doorluchtighe Schilders, soo wel Egyptenaren, Grieken, als Romey-nen, uyt verscheiden schryvers byeen gebracht, en in druck uytgegheven, tot dienst, nut, en vermaeck der Schilders, en alle Konst-beminders; door Karel van Mander. Alckmaer, Jacob de Meester, 1603, in-4°. It. Amsterdam voor Cornelis Lodewycksz Vander-Plasse, 1617, in-4°, ff. 25.*

Het Leven der moderne, oft deestysche doorluchtighe Italiaensche Schilders; beginnende aen de ghene, die d'edel Schilderskonst in dese leste eeuwen weder als van der doot verweet, oft herbaert, en tot desen onsen tydt in Italien hebben gehoeftet, en tot meer en meer Volcomenheit gebracht, tot groot nut en vermaeck der Schilders, en Schilderskonst beminders. Het Leven der doorluchtighe Nederlandtsche en Hooghduysche Schilders. Door de Selve. Adhæret su-periori in secunda editione, foliis 213.

Den grondt der edel vry Schilderskonst; waer in haer ghestalt, aerdt, ende wesen, de leer-lustighe Jeught, in verscheiden deelen in Rym-dicht, wort voor-gedraghen. Door de Selve. Haerlem, 1604, in-4°. Item Amsterdam, Jacob Pietersz Wachter, 1618, in-4°, ff. 22. Item, soluta oratione, hoc titulo: Den Leer-meester der Schilderskonst, in rym, gestelt door Karel van Mander; weder aen 't ligt gegeven, en ontrymt door W. de Geest. Leeuwaarden, 1702, in-12.

Uytleggingh op den Metamorphosis Pub. Ovidii Nasonis: alles streckende tot voordering des vro-men en eerlycken borgherlycken wandels. Seer dien-stich den Schilders, Dichters, en Konst-beminders; oock yeghelyck tot leeringh by een ghebracht en ge-raemt door K. van Mander. Una cum præcedente,

Uytbeeldinghe der Figueren; waer in te sien is, hoe d'Heydenen hun Goden uytghebeeldt, en onderscheyden hebben: hoe d'Egyptische yet beteyckenden met dieren oft anders, en eenige meeninghen te kennen gaven, met noch meer onstandicheden. Alles seer nut den vernuftighen Schilders, en oock Diehfers, hun personnagien in Vertooninghen, oft anders toe te maecken. By een ghebracht en gheraemt door K. van Mander. *Ad calcem superioris*, ff. 109-122.

De groote Schouburg der Nederlandsche Konst-Schilders en Schilderessen; door K. van Mander en Arnold Houbraken. Amsterdam, 1719, in-8°, 3 vol., fig.

11. *Pomp. Gaurici opus, et Ludovici Demonjosii, de veterum Sculptura, Gælatura, gemmarumque sculptura et pictura. Antuerpiæ, 1609, in-4°.*

12. *Julius Cæsar Bulengerus, e societ. Jesu, de Pictura, Plastice, Staturaria. Lugduni, 1627, in-12.*

13. Samenspreeckinghe, betreffende de Architecteure, ende Schilderskonst. Gouda, 1628, in-4°.

14. *Frederici cardinalis Borromæi, archiep. Mediolani, de pictura sacra libri duo. Mediolani, 1634, in-4° majori. It. cum scholiis Ant. Franc. Gorii, in symbolis litterariis, Romæ, sumptibus Nic. et Marci Palearini 1754, in-8°, editis, decadis II, vol. VII, pp. 96.*

15. Livre de pourtraicture, par maître Jean Cousin. Paris, 1635, in-4° oblong, fig.

16. *Francisci junii, Francisci filii, de pictura veterum libri tres. Amstelodami, 1637, in-4°. It. Hagæ Comitum, 1639, in-fol. Item tot in locis emendati, et tam multis accessionibus aucti, ut planè novi possint videri. Accedit catalogus, adhuc ineditus, architectorum, mechanicorum, sed præcipue pictorum, statuariorum, caricatorum, tornatorum, aliorumque artificium: et operum quæ fecerunt; secundum seriem litterarum digestus. Ibidem, Regnerus Leers, 1694, in-f., pp. 296 et 236. Item belgicæ: F. junii Schilderboeck, behelsende de Schilderskonst der Oude; begrepen in dry böecken. Middelburgh, 1641, in-4°. Item Nu wederom met een bequaem Register vermeerdert. Ibidem, Zacharias Romam, 1659, in-4°, pp. 382. It. Ibidem, 1675, in-4°.*

17. Galeria giustiniana del marchese Vincenzo Giustiniani. Rome, 1640, 2 vol. in-fol.

18. Tableau des passions humaines, de leurs causes et de leurs effets, Lyon, 1642, in-12.

19. Trattato della pittura; da F. Bisagno. In Venetia, 1642, in-12.

20. Della luce del dipingere e disegnare; messa in luce da Crispino del Passo. Amst., 1643, in-fol., fig. Ibidem editum francice, germanice, ac belgice.

21. Paraphrase sur le tableau de Michel-Ange, du dernier jugement, par le sieur Breuché de la Croix, protonotaire du saint-siège apostolique, conservateur des priviléges de l'ordre de Malte, pasteur des deux Flémals, etc., 1644, in-4°, pp. 146.

22. De la manière de graver à l'eau forte et au burin, et de la gravure en manière noire, avec la façon de construire les presses modernes et d'imprimer.

mer en taille-douce, par Abraham Bösse. Paris, 1625, item 1745, in-12, fig.

Représentation de diverses figures humaines, avec leurs mesures prises sur des antiques à Rome, par le même. Paris, in-4°, fig.

Perspective pratique, par le même. Paris, 1645, in-12, fig.

Sentiments sur la distinction et diverses manières de peintures, dessins et gravures, par le même. Ibid. 1652, in-12, fig.

Le peintre converti aux précises et universelles règles de son art, par le même. Paris, 1667, in-8°, fig.

23. *Insigniores statuarum urbis Romæ icones. Romæ, Joannes Jacobus de Rubeis, 1645, in-4°.*

Imagines Veteris ac Novi Testamenti, a Raphaele Sanctio, urbinatæ, in vaticani palatii xystis expressæ, Joannis Jacobi de Rubeis cura delineatæ et incisa. Rome, in-fol., oblongo.

Eiusdem Joannis Jac. de Rubeis, admiranda Raphaelis Urbinalis Monumenta. Ibid., in-4°, oblongo.

Galeria farnesiana icones, Romæ in ædibus sere-nissimi ducis parmensis, ab Annibale Carraccio, ad veterum emulationem, posterorumque admirationem, colo-ribus expressæ, cum ipsarum monocromatibus et ornamenti, a Petro Agulla delineatis, incise. Romæ, Joannes Jac. de Rubeis, in-fol. *Charta atlantica.*

24. Het Teeckenboek van Abraham Bloemart, bestaende in seven deelen; waar achter het aardige Kinderspel, en andere uytgebeeld door Cornelius Holsteyn. Amsterdam, Nicol. Visscher, in-fol.

Eerste Beginseelen der Teeckenkonst, bestaende in seven deelen, en honderd en viertigh planten, geteeken door Abraham Bloemart. Amst., in-fol.

25. Heydensche Asgoden, Beelden, Tempels, enz., voor Schilders, etc. Haarlem, 1646, in-12.

26. Le maraviglie dell' arte, ovvero le Vite de gli illustri pittori veneti, e dello Stato; ove sono raccolte le opere insigni, i costumi, ed i Ritratti loro. Da G. Ridolfi. In Venetia, 1648, due vol. in 4°, fig.

27. Delle Vite de' più eccellenti pittori, scultori et architetti, di Giorgio Vasari, pittore ed architetto aretino. In questa nuova edizione diligentemente revista, riconosciute, accrescinte d'alcuni Ritratti, ed arricchite di postille nel margine. In Bologna, parte I e II, 1648. Parte terza, in due vol., 1662, 1663, in-4°, fig. It. anglice: Choise observations upon the art of painting; together with Vasari's Lives of the most eminent painters, from Cimabue to the time of Raphael and Michael Angelo. London, 1719, in-4°. Obiit Vasarius an. 1574, æt. 65.

28. Metamorphosis, ofte wonderbaare Verandering, ende Leven van den vermaerde Meester Quinten Matsys, constig Grofsmijt, ende Schilder binnen Antwerpen; met verscheyde Ghedichten van Thomas Morus, ende andere gheleerde Mannen. Antwerpen, 1648, in-4°.

29. Image de divers hommes d'esprit sublime, qui par leur art et science devraient vivre éternellement, desquels la louange et renommée font estonner le

monde; mise en lumière par *Jean Meyssens*, peintre et vendeur de l'art, à Anvers, au commerstraet, 1649, in-4°, *fig. num. 65, quæ et insertæ libro, infra, n. 35, indicando, sed forma deteriore.*

30. Trattato della pittura, di *Leonardo da Vinci*; dato in luce, con la vita dell' istesso autore da *R. du Fresne*. In Parigi, 1651, in-fol. *Item E. Leon Battista Alberti*, della pittura, e della statua; in Parigi ed in Napoli, 1733-1751, in fol., fig. *It. gallice*: Traité de la peinture, de *Léonard de Vinci*, traduit en français par *M. de Fréart et S. de Chambray*. Paris, Langlois, 1651, in-fol., fig. *It., ibid.*, Giffart, 1716, in-12. *Obitum Vincius in Gallia*; anno 1518, ætatis 76.

31. Trattato della pittura e scultura, uso ed abuso loro. In Fiorenza, Bonardi, 1652, in-4°.

32. Het Broederschap der Schilderskunst; ingewydt door Schilders, beeldhouwers, enz. Amsterdam, 1654, in-fol.

33. Gerardi Joannis Vossii, *de graphice, sive arte pingendi, Tractatus extat in ejus libro de quatuor Artibus popularibus*, Amstelodami edito ab Joanne Blaeu, 1660, in-4°, pp. 61-94, et in operum ejus collectione.

34. Traité de l'origine de la peinture, par *André Félibien*. Paris, 1660. *Vide infra*, n. 42.

Des principes de l'architecture, de la sculpture, de la peinture et des autres arts qui en dépendent, avec un dictionnaire des termes propres à chacun de ces arts, par *le même*. Paris, Coignard, 1676, in-4°, fig.

35. Het gulden Cabinet van de edele vrye Schilderskonst; waer in begrepen is den lof, en het Leven van de vermaerdste Schilders, Architecten, Beeldhouwers, ende Plaetsnyders van dese eeuw; door *Cornel. de Bie*, Notaris tot Lier. Antwerpen, Jan Meyssens, Konstvercooper, 1661, in-4°, fig.

36. Idée de la perfection de la peinture, démontrée par les principes de l'art et par des exemples conformes, sur les plus célèbres tableaux des peintres anciens et modernes, *Léonard de Vinci, Raphaël, Jules Romain et le Poussin*, par *Roland Fréart*, au Mans, 1662, in-4°.

37. *Ernesti Venii. Tractatus physiologicus de pulchritudine*. Bruxellis, 1662, in-16, fig.

38. Habiti antichi; overo raccolta di figure delineate dal gran Titiano, e da Cesare Vecellio, suo fratello. In Venetia, i Combi, 1664, in-8°.

39. Le Minere della pittura, di *M. Boschini*. In Venezia, 1664, in-12.

40. Vite de' pittori antichi, scritte ed illustrate da *Carlo Dati*. In Firenze, 1667, in-4°.

41. Entretiens sur la vie et les ouvrages des plus excellents peintres anciens et modernes; nouvelle édition, corrigée et augmentée des conférences de l'académie royale de peinture et de sculpture, par *André Félibien*. (*Quæ collationes primum prodierant Lutetiae Paris*, typis Frederici Léonard, 1667, in-4°). De l'idée du peintre parfait et des traités des dessins, des estampes, de la connaissance des tableaux et du goût des nations, par *Jean-François Félibien*. Paris,

1696, in-4°, deux vol. *It. Amsterdam*, 1706, in-12, six vol. *Item* autre édition à laquelle est jointe la description de l'hôtel royal des Invalides. Trévoux, 1724, in-12, six vol.

42. *Carol Alphonsi du Fresnoy, de arte graphica, Carmen. Lutetiae Paris*, 1668, et post aliquoties. *It. L'art de la peinture*, par *Charles-Alphonse du Fresnoy*, traduit en français par Roger de Piles, avec des remarques. Paris, Langlois, 1668 et 1684, in-12. *It. belgice*: *Schilderskonst door C. A. du Fresnoy*, Amsterdam, 1722, in-12. *It. anglice, soluta oratione*. *Fresnoy's Art of painting*, by John Dryden, London, 1716, in-12.

43. *Plaidoyé pour Girard van Opstal*, de l'académie royale de la peinture et de la sculpture. Paris, Gramoisy, 1668, in-4°.

44. *Joannes Schefferus, de arte pingendi*. Norimbergæ, 1669, in 12.

45. Iconologia di *Cesari Ripa*... ne i quali si esprimono varie imagini di virtù, vitii, passioni humanae, affetti, atti, discipline, humori, elementi, corpori celesti, provincie d'Italia, flumi, ed altre materie infinite, etc. In Venetia, 1669, in-4°, fig. *Item* Iconologie ou explication de plusieurs images, emblèmes et autres figurés hiéroglysiques; tirée de César Ripa, par *Jean Baudoin*, avec figures gravées par Jacques de Bie. Paris, Billaine, 1677, in-4°. *It. belgice*: *Uytbeelding des Verstandts*; door Cesar Ripa... Amsterdam, in-12, met 200 koopere platen.

46. Trattato della pittura, da *F. Lana*. In Brescia, 1670, in-12, manuscrit.

47. Viaggio pittoresco, da *G. Barri*. In Venetia, 1671, in-12.

48. Le Vite de' pittori, scoltori et architetti moderni, da *Pietro Bettori*. In Roma, Mascalchi, 1672, in-4°.

49. Studio di pittura, scoltura ed architettura, nelle chiese di Roma, del *F. Titi*. In Roma, 1675, in-12.

50. Conversations sur la connaissance de la peinture et sur le jugement qu'on doit faire des tableaux, où par occasion il est parlé de la vie de Rubens et de quelques-uns de ses plus beaux ouvrages, par *Roger de Piles*. Paris, Langlois, 1677, in-12.

Dissertation sur les ouvrages des plus fameux peintres, avec la description du cabinet de M. le duc de Richelieu, et la vie de Rubens, par *le même*. Paris, 1681, in-12.

Les premiers éléments de la peinture pratique, enrichis de figures de proportions, mesurées sur l'antique, dessinées et gravées par Jean-Baptiste Corneille, peintre de l'académie royale, par *le même*; Paris, 1684, in-12. *It. anglice*: *Principles of painting*, by R. de Piles. London, 1743, in-12.

Cours de peinture par principes, par *le même*. Paris, Estienne, 1708, in-12. *It. ibid.*, Jombert, 1741, 2 vol. in-4°.

Abrégé de la Vie des Peintres, avec des réflexions sur leurs ouvrages; et un traité du peintre parfait, de la connaissance des dessins et de l'utilité des es-

tampes. Seconde édition, revue et corrigée par l'auteur; avec un abrégé de sa vie, et plusieurs autres additions. *Par le même.* Paris, Estienne, 1715, in-12, *II.* *Het Leeven der vermaardste Schilders, en Aanmerkingen over haare Werken.* Door *R. de Piles.* Amsterdam, 1725, in-12.

Recueil de divers ouvrages de *Roger de Piles* sur la peinture et le coloris. Paris, 1755, in-12.

51. *Inleyding tot de hooge Schoole der Schilderskonst;* anders de zichtbaere Werelt, verdeelt in negen Leerwinkels, yder bestiert door eene der Zanggodinnen. *Door Samuel van Hoogstraeten.* Rotterdam, 1678, in-4°, fig.

52. *La Felsina pittrice, vite de' pittori bolognesi.* Dal cavaliere *Malvasia.* In Bologna, 1678, in-4°, fig., quattro vol.

53. *Osservazioni sopra il libro della Felsina pittrice,* per difesa di *Raphael da Urbino, dei Caracci,* e della loro scuola. Da *V. Vittoria.* In Roma, in-12.

54. *Joachimi Sandrart Admiranda statuariae. Norimbergæ,* 1680, in-fol., fig.

Ejusdem Academia artis pictoriæ. Ibid., 1683, in-fol., fig.

Romæ antiquæ et novæ theatrum; sive Urbis, juxta varios ejusdem status, delineatio topographica: curante Joachimo Sandrart. Ibid. 1684, in-fol., fig.

Præcipuorum aliquot Romæ templorum, quæ Roma exhibet, Ichnographia; auctore J. J. de Sandrart. Ibid. 1684, in-fol., fig. Quæ omnia etiam germanico sermone prodiere.

55. *F. Baldinucci Vocabolario Toscano dell' arte del disegno,* nel quale si esplicano i propri termini e voci, non solo della pittura, scultura, ed architettura, ma ancora di altre arti a quelle subordinate, e che abbiano per fondamento il disegno; con la notizia de' nomi e qualitati delle gioie, metalli, pietre dure, marmi, pietre tenere, sassi, legnami, colori, strumenti, ed ogn' altra materia che servir possa tanto alla costruzione di edifizej e loro ornato, quanto alla stessa pittura e scultura. In Firenze, 1681, in-4°.

Notizie de' professori del disegno, da Cimabue; per le quali si dimostra come e perchè le bell' arti di pittura, scultura, ed architettura, lasciata la rozzezza delle maniere greca e gottica, si siano in questi secoli ridotte all' antica loro perfezione. Dal *medesimo.* In Firenze, 1681, in-4° — Secolo II dall' anno 1300 al. 1400, distinto in decennali. *Ibid., 1686, in-4°.* — Secolo quarto, che contiene tre decennali dall' anno 1550, al 1580. *Ibid., 1688, in-4°.*

Vita del cavaliere Giov. Lorenzo Bernino, scultore, architetto e pittore, dal *medesimo.* In Firenze, 1682, in-4°.

Cominciamento e progresso dell' arte dell' intagliare in rame; colle vite di molti de' più eccellenti maestri della stessa professione. Dal *medesimo.* In Firenze, 1686, in-4°.

Lettera, nella quale *F. Baldinucci* risponde ad alcuni quesiti in materie di pittura. In Roma ed in Firenze, 1687, in-4°.

Lezione di *F. Baldinucci* nell' academia della Crucifix... In Firenze, 1692, in-4°.

56. *Académie des sciences et des arts,* contenant les vies et les éloges historiques des hommes illustres qui ont excellé en ces professions, depuis environ quatre siècles, parmi diverses nations de l'Europe; avec leurs portraits tirés sur des originaux au naturel, et plusieurs inscriptions funèbres, exactement recueillies de leurs tombeaux. Par *Isaac Bullart,* chevalier de l'ordre de St.-Michel. Amsterdam, héritiers de Daniel Elzevier (Brux., Franç. Foppens) 1682 in-fol. 2 vol., pp. 421 et 501.

57. *Les Proportions du corps humain, mesurées sur les plus belles figures de l'antiquité;* par *G. Audran.* Paris, 1683, in-fol.

58. *Le piture di Bologna.* In Bologna, 1686, in-12. *It., 1732, in-12.*

59. *Ammaestramento utile e curioso di pittura, scultura ed architettura.* In Roma, 1686, in-12.

60. *L'art de laver, ou la nouvelle manière de peindre sur le papier;* par *M. Gautier.* Lyon, 1687, in-12. *It., Bruxelles, 1708, in-12.*

61. *Explication des tableaux de la galerie de Versailles et de ses deux salons.* Paris, 1687, in-4°.

62. Recueil des descriptions de peintures, et autres ouvrages faits pour le roi (Louis XIV). Paris, 1689, in-12.

63. *Tabellæ selectæ ac explicatæ a *Carola Catharina Patina, Parisina.* Patavii, 1694, in-fol.*

64. *Le Cabinet des beaux-arts,* ou recueil des plus belles estampes; avec l'explication par *M. Perrault.* Paris, 1693, in-fol.

65. *David Kloecker, die vernehmste Schilderyen,* welche in denen Pallasten des Konigreiches Schweden zu sehen sind. Stockholm, 1694, in-fol.

66. *Ludolph Smids pictura loquens: sive heroi-carum tabularum Adriani Schoonebeek enarratio et explicatio.* Amstelædami, 1695, in-12, fig.

67. *Sentiments des plus habiles peintres sur la pratique de la peinture et de la sculpture;* par *Henri Testelin.* Paris, Cramoisy, 1696, in fol., fig.

68. *Verlichterie Kunde;* door *W. Goeree.* Amsterdam, 1697, in-12.

Inleiding tot de pratyck der algemeene Schilderskonst; door *de Selve.* *Ibid., in-12.*

Natuurlyk en Schilderskunstig Ontwerp der Mensch-kunde; door *de Selve.* Amsterdam, 1704, in 12.

Teyken-Verlichterie-en Schilderskonst; door *de Selve.* Amsterdam, 1705, in-12.

69. *Histoire des arts qui ont rapport au dessin,* divisée en trois livres; par *P. Monier,* peintre du roi, etc. Paris, 1698, in-12. *Item, anglie: History of painting etc., by P. Monier.* London, 1699, in-12, fig.

70. *Cabinet des singularités d'architecture, peinture, sculpture et gravure;* ou introduction à la connaissance des plus beaux arts, figurés sous les tableaux, les statues et les estampes; par *Florent Le Comte.* Paris, Picart, 1699, in-12, 3 vol. *It., Bruxelles, 1702, in-12, 3 vol., fig. Item, belgice redditum: Het*

Konst-Cabinet der Bouw-Schilder-Beeldhouw-en Graevekunde. Met Plaaten. Utrecht, 1745, in-12, twee deelen.

71. Grondlegging van de Teekenkonst. Door Gerard de Lairesse. Amsterdam, 1701, in-4°, fig. Item, gallice : Les Principes du dessin, et Méthode courte et facile pour apprendre cet art en peu de temps ; par Gérard de Lairesse. Amsterdam, 1719, in-fol., fig.

Het groot volkoomen Schilderboek. Door Gérard de Lairesse. Amsterdam, 1714, in-4°, 2 vol., quæ optima operis editio.

72. Polygraphic, or the arts of drawing, engraving, etching, limning, painting, etc. By W. Salmon. London, 1701, in-12, two vol.

73. M. Phil. Rohr. Pictor errans in Historia sacra. Exstat in Thesauri Philologico-Theologici, Amstelodami, 1702, in-fol. editi, tomo II, pp. 860-871.

74. Méthode pour apprendre à dessiner les passions; par M. Le Brun. Amsterdam, 1702, in-12, fig. Item, anglice : Expressions of the passions. Engraved at London by John Tinney, in-fol., fig.

75. Der wohlfahrende Scheidkunstler. Nürenberg, 1708, in-12, fig.

76. Traité de la peinture en miniature, pour apprendre aisément à peindre sans maître; ouvrage corrigé et augmenté (sur le plan de l'ancien) de diverses instructions préliminaires sur la peinture en général, et de préceptes sur le dessin, pour en faciliter l'étude et la pratique; auquel on a ajouté un petit Traité de la peinture au pastel, avec la méthode de composer aux pastels; la manière de laver proprement toutes sortes de plans; le secret de faire les plus belles couleurs, l'or bruni, l'or en coquille, et le vernis de la Chine; avec une explication, par ordre alphabétique, de tous les termes propres au dessin et à la peinture. La Haye, Louis et Henri van Dole, 1708, in-12, p. 269.

77. Andree Putei opus de Perspectiva pictorum, atque architectorum; quo facillimia ac expeditissima methodus omne id, quod ad architecturam attinet, optica ratione delineandi, exhibetur. Augustæ Vindelicorum, 1708-1711, 2 vol. in-fol., fig.

78. Der curiose Schreiber und curiose Mahler. Dresden, 1712, in-12.

79. Ontsloote Deure der Teekenkonst; waarin, door natuurlyke voorbeelden, veelerlei stand en gebaar van Hoofden en Tronien, als meede de bewegingen van handen en voeten, en volkoome beelden van Mannen en Vrouwen vertoont worden in LXXXIII fraye plaatēn. Door G. Hoet. Leeuwarden, 1713, in-fol. Vide infra, n. 84.

80. Description de l'académie royale des arts de peinture et de sculpture, par Guérin. Paris, 1715, in-12, fig. Institut hanc academiam Ludovicus XIV, anno 1648.

81. Two Discourses : 1. An Essay on the whole art of criticism, as it relates to painting. 2. Discourse on the dignity, certainty, pleasure and advantage of the science of a connoisseur. By Richard-

son. London, 1719, in-12. It. Richardson on the statues, bas-reliefs, drawings, and pictures, in Italy, France, etc. London, 1754, in-12. Item, opus utrumque gallice : Traité de la peinture et de la sculpture, contenant un Essai sur la théorie, l'art de critiquer, la description de divers tableaux, dessins, statues, bustes, bas-reliefs qui se trouvent en Italie. Par MM. Richardson. Amsterdam, 1728, in-8°, 3 vol.

82. Les règles du dessin et du lavis, par M. Bouchette. Paris, 1721, in-8°, fig.

83. Die Discurse der Mahlern. Zurich, 1721-1723, in-12, 4 Theilen.

84. De voornaemste Gronden der Teekenkonst; voorgestelt door den konstricken Schilder G. Hoet. Leyden, 1723, in-fol., fig. It., gallice : L'Art du dessin, pour l'usage des curieux, par G. Hoet; dans lequel sont représentés plus d'une centaine d'exemples naturels de diverses sortes d'attitudes et de gestes, de têtes et de visages, de mains et de pieds, etc., gravés par P. Bodard. Ibid., 1723, in-fol.

85. Histoire de la peinture ancienne, extraite de l'Histoire Naturelle de Pline; avec le texte latin.... éclairci par des remarques nouvelles. Par M. (David) Durand, (ministre à Londres). Londres, 1725, in-fol.

Histoire de la sculpture, extraite de Pline; par le même. Londres, 1725, in-fol.

86. Per la prima solenne fonzione del premio alle tre arti, pittura, scultura, architettura, nell' accademia clementina del disegno. In Bologna, 1727, in-4°.

87. Cabinet de l'art de sculpture, par Van Bossuyt. Amsterdam, 1727, in-4°, fig.

88. Description des tableaux du Palais-Royal (de France); avec la Vie des peintres à la tête de leurs ouvrages. Par M. Du Bois de St.-Gélaïs. Paris, 1727, in-12.

89. Dell' Arti rappresentative, capitoli sei di Luigi Riccoboni. Londra, 1728, in-12.

90. Pictor christianus, eruditus, etc., auctore Joanne Interian de Ayala..... Madriti, 1730, in-fol. De quo relege dicta in prologo.

91. The perfect painter; or a compleat History of the original, progress and improvement of painting. London, 1730, in-12.

92. An Essay upon poetry and painting; with relation to the sacred and profane History. With an Appendix concerning obscenity in writing and painting. By Charles Lamotte. London, 1730, in-12. De quo in Prologo.

93. La Vie de Léonard de Vinci; avec le Recueil de têtes de caractères et de charges. Par M. (Pierre-Jean) Mariette. Paris, 1730, in-4°.

Description sommaire des dessins des grands maîtres d'Italie, des Pays-Bas et de France, et des pierres gravées du cabinet de M. Crozat; par le même. Paris, 1741, in-8°.

Description des tableaux du cabinet de M. Boyer d'Eguilles, d'Aix en Provence. Paris, 1745, in-fol., 2 vol. Par le même.

Traité historique des pierres gravées; avec l'histoire des graveurs et une bibliothèque historique et critique des ouvrages sur les pierres gravées. Par le même. 1750, in-fol. 2 vol.

Description sommaire des statues, figures, bustes, vases et autres morceaux de sculpture, provenant du cabinet de M. Crozat. Par le même. 1750, in-8°.

94. Ritratti di alcuni celebri pittori del secolo XVII, disegnati ed intagliati in rame dal cavaliere Ottavio Lioni; con le Vite de' medesimi, tratte di varj autori, accresciuta d'annotazioni. Si è aggiunta la Vita di Carlo Maratti, scritta da Giov. Pietro Bellori sin all' anno 1689; con discorso del medesimo sopra un quadro della Dafne dello stesso Maratti, dipinto per il re christianissimo, etc. In Roma, 1731, in-4°, pp. 472, fig.

95. Réflexions critiques sur la Poésie et la Peinture, par M. l'abbé Dubos. Utrecht, 1732, in-12, trois vol.

96. Pictura, carmen; auctore Francisco-Maria de Marsy. Lutetiae Paris., 1736, in-12.

97. Catalogue raisonné du cabinet de M. de la Roque contenant une collection considérable de tableaux, dessins, estampes, etc., par E. F. Gersaint. Paris, 1737, in-12.

Catalogue raisonné des tableaux, etc., du cabinet de M. Godefroy, par le même. Paris, 1748, in-12.

Catalogue d'une collection complète des estampes de Rembrandt, avec toutes leurs variations; contenant 655 estampes, par M. Amade de Burgy. La Haye, 1755, in-12.

Catalogue and Description of Rembrandt's Etchings. London, 1752, in-12.

98. Le' Arti di Bologna, disegnate da Annibale Carracci. In Roma, 1740, in-fol. fig.

99. Las Vidas de los pintores, y estatuarios eminentes españoles, que con sus heroicas Obras han ilustrado la Nacion, por A. P. Velasco. Londres, 1742, in-12. It., anglie: Account of the spanish painters, by A. P. Velasco. London, 1759, in-12.

100. Abrégé de la Vie des plus fameux peintres, avec leurs portraits gravés en taille-douce, les indications de leurs principaux ouvrages, quelques réflexions sur leurs caractères et la manière de connaître les dessins des plus grands maîtres. Paris, de Bure l'Ainé, 1745-1752, in-4° fig. 3 vol., dont le dernier tient 322 pages.

101. Réflexions sur la peinture, et les causes de son état présent en France, par M. de la Font de S. Yenne. Paris, 1746, in-12.

102. Dictionnaire abrégé de peinture et d'architecture [rédigé par le même.] Paris, 1746, 2 vol. in-12.

103. Lettre de l'auteur des Réflexions sur la peinture. Ibid. 1747, in-12.

104. Lettre de M. l'abbé le Blanc, sur les tableaux exposés au Louvre en 1747. Paris, 1747, in-4°.

Observations sur les ouvrages de MM. de l'académie de peinture et de sculpture (de Paris) exposés

au salon du Louvre. Paris, 1753, in-12. Par le même.

105. Auslegung der Monogrammatum der Nahmen von der Mahlern, Kupferstechers, etc. Durch J. F. Christen. Leipsick, 1747, in-12. fig. Item gallice: Dictionnaire des monogrammes, chiffres, lettres initiales, logoglyphes, rébus, etc., sous lesquels les plus célèbres peintres, graveurs et dessinateurs ont déguisé leurs noms; traduit de l'Allemand de M. Christen, et augmenté de plusieurs suppléments par M. Sellius, de Dantzig, de l'académie impériale et de la société royale de Londres. Paris, 1751 et 1762, in-8°.

106. Réflexions sur quelques circonstances présentes; contenant deux lettres sur l'exposition des tableaux au Louvre cette année 1784, etc., par M. Baillet de S. Julien. Paris, 1784, in-12.

Lettres du même, sur la peinture, à un amateur. Paris, 1750, in-12.

Lettre du même, sur les caractères en peinture. Paris, 1753, in-12.

La Peinture, ode de Mylord Tellab [Anagr. Baillet.] Ibid., 1753, in-12. Oratione soluta scripta.

La Peinture, poème. Paris, 1755, in-8°. Eodem auctore.

107. Voyage pittoresque de Paris, ou Indication de tout ce qu'il y a de plus beau dans cette grande ville en peinture, sculpture et architecture, par M. D. [Antoine-Nicolas Dezallier d'Argenville.] Paris, 1749, in-12. It. Seconde édition, revue, corrigée et augmentée des cabinets de tableaux des particuliers. Paris, de Bure l'Ainé, 1752, in-12, d'environ 500 pages.

Voyage pittoresque des environs de Paris, par le même. Ibid., 1753, in-12.

108. Traité de perspective pratique à l'usage des artistes, par M. Jeaurat, ingénieur-géographe du roi [T. C.] 1750, in-4°.

109. Catalogue raisonné de toutes les pièces qui composent l'œuvre de Rembrandt, par M. Gersaint. Mis au jour avec des augmentations, et la Vie de Rembrandt, par M. Helle. Paris, 1751, in-12.

110. Essai sur la peinture, la sculpture et l'architecture, par M. [Louis-Petit] de Bachaumont. Paris, 1751, in-12. Item. Seconde édition, revue et augmentée. Ibid., 1752, in-12, pages 250.

111. Vies des cinq premiers peintres du roi [T. C.] depuis M. le Brun jusqu'à présent. Paris, 1751-1752, in-12, 2 vol., par M. le comte de Caylus, M. Desportes, M. Watelet, etc.

112. Observations sur l'Histoire naturelle, sur la physique, et sur la peinture, par M. [Jacques] Gauthier, de l'académie de Dijon, 1752 et suiv., 4 vol. in-4°, item 6 vol. in-12.

Observations sur la peinture et sur les tableaux anciens et modernes, par le même. 1753, in-12.

113. Réflexions critiques sur les différentes écoles de peinture. Paris, 1752, in-12.

114. Vita di Jacopo Sansovino, Fiorentino, scul-

tore ed architetto chiarissimo, *aa T. Ternanza*. In Venezia, 1752, in-4°.

115. *Sculptura, carmen; auctore Ludovico Doissin, soci. Jesu. Lutetiae Paris., Thiboust, 1752, in-12 dictum Galliae delphino. It.* La Gravure, poème latin, avec la traduction en prose, dédiée à l'académie de peinture et de sculpture. Paris, le Mercier, 1753, in-12, pag. 166.

116. Lettre sur l'exposition des tableaux au Louvre. Paris, 1753, in-12, par *M. Huquier*, fils.

117. L'Ecole d'Uranie, ou l'Art de peindre, par *du Fresnoy*, traduction de *De Piles*, revue et corrigée par l'éditeur [Anne Gabriel Mensnier de Kerlon.] Et la Peinture de l'abbé de Marsy, traduite par l'éditeur : ces deux poèmes précédés d'une dissertation sur la peinture et la poésie. 1753, in-12.

118. Vie des peintres flamands, allemands et hollandais, par *M. Descamps* de l'Academie de Rouen, et professeur de l'académie de dessin de la même ville. Rouen, 1753, 2 vol. in-8°.

Sentiments sur quelques ouvrages de peinture, sculpture, etc. *Eodem auctore*. Paris, 1753, in-8°.

119. Dictionnaire portatif des beaux - arts ; ou Abrégé de ce qui concerne l'architecture, la sculpture, la peinture, la gravure, la poésie, et la musique ; avec la définition de ces arts, l'explication des termes et des choses qui leur appartiennent : ensemble les noms, la date de la naissance et de la mort, les circonstances les plus remarquables de la vie, et le genre particulier de talent des personnes qui se sont distinguées dans ces différents arts parmi les anciens et les modernes, en France et dans les pays étrangers, par *M. L****, avocat. Paris, veuve Estienne et fils, et Jean Thomas Hérissant, 1752, in-8°. *It.*, par *Mr. La Combe*. Nouvelle édition [*ab auctore emendata et aucta.*] Ibid., J. Th. Hérissant, et frères Estienne, 1753, in-12, pag. 760.

120. Memorie degli intagliatori moderni in pietre dure, cammei, e gioie, dal secolo xv sino al secolo xviii. Dal A. P. Guiglianelli. In Livorno, 1753, in-4°.

121. Lettre d'un amateur au marquis de *** sur l'exposition des tableaux. Paris, 1754, in-12.

122. The Art of drawing and painting in water colours. London, 1755, in-12.

123. L'Art de la peinture en fromage, ou en ramequin, par *M. Rouquet*, de l'académie de sculpture et de peinture [*de Paris.*] Paris, 1755, in-12.

124. Traité de la méthode antique de graver en pierres fines, comparée avec la méthode moderne et expliquée en trente-sept très-belles planches, gravées par *Laurent Naufer*, graveur en pierres fines. A Londres, chez l'auteur, 1755, in-fol.

125. Mémoire sur la peinture à l'encaustique, et sur la peinture à la cire, par *M. le comte de Caylus*. Paris, 1755, in-12, fig. *Cui operi allaboravit Michael-Josephus Majault, Duacenus, Facultatis parisiensis, doctor medicus.*

Nouveaux Sujets de peinture et de sculpture, par le même. Paris, 1755, in-12.

126. Dialogue sur les arts, entre un artiste américain et un amateur français. Paris, 1755, in-12.

127. L'Art d'imprimer les tableaux, par *J. C. Blon*. Paris, 1756, in-8°, fig.

128. Le moyen de devenir peintre en trois heures. Paris, 1756, in-12.

129. Dictionnaire iconologique, ou Introduction à la connaissance des peintures, sculptures, médailles, estampes, etc. Paris, 1756, in-12. *It.*, Gotha, 1758, in-12.

130. Recueil de quelques pièces concernant les arts, la peinture et la sculpture. Paris, 1757, in-12.

131. Tableaux tirés de l'Illiade, de l'Odyssée d'Homère, et de l'Enéide de Virgile. Avec des observations générales sur le costume, par *M. le comte de Caylus*. Paris, 1757, in-8°.

132. Dictionnaire portatif de peinture, sculpture, et gravure, avec un traité pratique des différentes manières de peindre, par *Dom Antoine-Joseph Perretty*, religieux bénédictin de la congrégation de S. Maur. Paris, 1757, in-8°.

133. Poemetto al Signor Giov. Batista Tiepolo, pittore illustre, sopra la pittura. 1758.

134. L'Art de peindre, poème, avec des réflexions sur les différentes parties de la peinture, par *M. Wattelet*, associé libre de l'Académie de peinture et de sculpture. Paris, Guérin, et de la Tour, 1760, grand in 4°, pag. 160.

135. Algarotti on painting. London, 1764, in-12.

136. La théologie des peintres, sculpteurs, graveurs et dessinateurs..., par *M. l'abbé Mery D. L. C.* Paris, 1765, in-12. *De hoc libello dixi in præfatione.*

137. Recherches sur les beautés de la peinture, et sur le mérite des plus célèbres peintres anciens et modernes, par *M. Daniel Webb*. Ouvrage traduit de l'anglais par *M. B****. Paris, 1765, in-8°.

138. Histoire de l'art chez les anciens, par *M. J. Winckelmann*. Ouvrage traduit de l'Allemand. Paris, 1766, 2 vol. in 8°.

139. Essay on prints, containing remarks on picturesque beauty. London, 1768, in-12.

140. Voyage pittoresque de la Flandre et du Brabant. Paris, 1769, in-8°, fig., pag. 328.

CAPUT LXX.

Contra blasphemias haereticorum picturas.

Restat nunc hujus libri conclusio, quæ bipartita erit. Prima ad eos qui Ecclesiam exiverunt. Posterior ad pictores. Quod ad priores attinet, nihil perinde gratum est iis, qui sese e sancte catholica Ecclesiæ gremio ejecerunt, et ad partem Lutheri, Galvini, aut alterius sectarii transierunt, quam quod nanciscantur occasionem quamdam calumniandi et invehendi inabusus catholicorum.

Atque utinam illi perinde omnes abusus detestarentur, quemadmodum eos detestatur et damnat

sancta Ecclesia, dolens plurimum eos in quibusdam suis filii vigere. Sed fanatica illa contra catholicos blasphemia indicat eos esse fratres Cham, qui patris sui verenda nudata esse fratribus nuntiavit (*Genes. IX, 22*). Imo propter tot mendacia quæ adjungunt, pejores sunt ipso Cham; procul a spiritu Constantini, qui dicebat (*dist. 9*): « Si propriis oculis vidisem sacerdotem Dei, aut aliquem eorum, qui monachali habitu circumamicti sunt, peccantem: chlamydem meam expoliarem et cooperirem eum ne ab aliquo videretur: » procul etiam ab admonitione Nicolai primi: « Si de Domini sacerdotibus (qui jure patres animarum dicuntur) aliquid contigerit vos audire, quod confusionem pii mentibus ingerat: non infrunitum, sed pudoratos filios Noe imitantes, paternam de reliquo verecundiam contegatis, ut affluent (quemadmodum et illi) benedictione repleri, moderante Domino, mereamini. »

Quantum autem hac in parte recesserit Lutherus (*Surius in Historia, anno 1545*), non solum inter alia multa testatur scriptum ejus, quod edidit, et inscripsit: *Contra pontificatum romanum, a Satana constitutum*: sed et praefixa ibidem pictura, qua romanum pontificem, auribus asininis, super suem sedentem, aliisque ineptiis, traduxit, non tam in pontificis, quam suum et suorum dedecus (1).

(1) Sleidanus, historicus e protestantium grege, Lutheri temporibus aequalis, rem narrat et approbat, lib. XVI de statu religionis et reip., edit. argentinens, apud Joan. sub an. 1545. Rihelium, 1561, pp. 277, 278. « His fere diebus (inquit) prodid liber, populari lingua scripuit, cui titulus est: *Adversus pontificatum romanum, a Satana constitutum....* Libro picturam prefixit, que statim indicat argumentum summum. Sedit in sublimi cathedra pontifex, junctis et protensis manibus, ornatus solemni: sed aures habet asininas: circa vero sunt plurimi cacodæmones, quorum alii superimponunt ejus capiti diademata triplex, oculo fastigiatum: alii funibus eum demittunt in medium infernum, horribili specie subjectum: alii titiones et ligna comportant: alii, tanquam officiosi, pedes ei sublevant, ut recta molieritatem descendat.... Alteram quoque tunc emisit, ridiculam quidem, sed futuri prænuntiam picturam. Sui pontifex insidet ornatus, amplæ et mammosæ, quam calcaribus fodit: dextræ digitis duobus, pollici proximis, de more protensis, bene precatur iis, qui forte occurruunt: sinistra tenet oletum recens atque fumans: ad ejus nidorem porca suspicit, et rictu naribusque prædam capitat: ille vero, per ludibrium et acerbe bestiam increpans: Ut me sessorum, inquit, habeas, et calcaria mea perferas oportet, quantumvis id invita facias: de concilio mibi satis jam diu molestiam exhibes, quo me traducas, et libere criminari possis: eu illud, quod tantopere petis, concilium. Per porcam designat Germaniam. Haec illius ludicra plerique taxabant, ut parum ipso digna, aequa satis verecunda. Sed suas ipse rationes habebat, juanobrem ita facheret: et longius propiscere credebat: et exstant alioquin in illius libris passim vaticinia multa de rebus gravissimis, quorum nonnulla jam comprobavit evenitus, reliqua sunt adhuc in manu Dei posta. » De stercore illo propheta, ejusque encomiaste Sleidano, juvat audire clariss. antistitem Bossuetum, Hist. des Variat., liv. I, n. 31: « Luther le prenait d'un ton de prophète contre ceux qui s'opposaient à sa doctrine. Après les avoir avertis de l'ysouïnette, à la fin il les menaçait de prier contre eux. « Mes prières, disait-il [epist. ad Georg. duc Sax., t. II. fol. 419], ne seront pas un foudre de Salmonée, ni un vain murmure dans l'air. On n'arrête pas ainsi la voix de Luther : et je souhaite que V. A ne l'éprouve pas à son dam. » C'est ainsi qu'il écrivait à un prince de la maison de Saxe. « Ma prière, poursuivait-il, est un rempart invincible, plus puissant que le diable même. Sans elle, il y a longtemps qu'on ne parlerait plus de Luther. Et on ne s'étonnera pas d'un si grand miracle ! » Lorsqu'il menaçait quelqu'un des jugements de Dieu, il ne voulait pas qu'on crût qu'il le fit comme un homme qui en avait seulement des vues géné-

Vidit Æneas Silvius (*epistola 130*) in porta civitatis Taborensis, inter Bohemos, duo scuta. In altero pictura erat angeli calicem tenentis, quasi communio nem sub specie vini suaderet populo: in altero Zisca depictus erat, homo senex, et utroque orbatus lumine, quem cæcum secuti sunt ducem. Et quamvis picturis Christi et sanctorum deleant, hujus tamen imaginem religiose colunt: et honorem, quem Christo negant, obtendunt Ziscae.

Vidit etiam antistes Lindanus (*libro II Dubitantii*) Lutheri imaginem, titulo divi Martini prænotatam (1).

Vidit et Dominus Staphylus per Germaniam iconoclastas, pro Christi et sanctorum imaginibus, hæreticorum effigies reposuisse, et uxorum suarum, eleganter et amatorie depictas. Vidimus, ait ad Borbonium Feuardentius (prefatione ad Irenæum), *Melancthonis, Calvini, Beszae, et aliorum apostatarum iconas, a sectatoribus ambitione circumferri, et ingenti pretio comparari: Crucifixi vero, B. Mariæ, et apostolorum, defici, confringi, et flammis voracibus tradi.* Vidimus ipsi latronum, qui circum Christi imaginem depingi solent, integras et salvas effigies; crucifixi vero Jesu Christi figuram pugionibus, gladiolis, et punctuationibus, deformatam, confossam, et effractam. Éam etiam que divum archangélem Michaelem referebat, laceram: cacodæmonis integra salva manente.

Quare istos dracones et blasphemie ejaculatores precor, ut attendant ad ea B. Augustini verba, que scripsit (*libro I de Moribus Ecclesiæ, cap. 34, tomo I*) de picturis agens: *Nunc vos illud admoneo, ut aliquan-*

rales. Vous eussiez dit qu'il lisait dans les décrets éternels. On le voyait parler si certainement de la ruine prochaine de la papauté, que les siens n'en doutaient plus. Sur sa parole, on tenait pour assuré dans le parti, qu'il y avait deux antechristi clairement marqués dans les Ecritures: le pape et le turc. Le turc allait tomber, et les efforts qu'il faisait alors dans la Hongrie étaient le dernier acte de la tragédie. Pour la papauté, c'en était fait: et à peine lui donnait-il deux ans à vivre; mais surtout qu'on se gardât bien d'employer les armes dans ce grand ouvrage. C'est ainsi qu'il parla, tant qu'il fut faible: et il défendait dans la cause de son Evangile tout autre glaive que celui de la parole. Le règne papal devait tomber tout à coup par le souffle de J. C., c'était-à-dire par la prédication de Luther. Daniel y était exprès: saint Paul ne permettait pas d'en douter: et Luther, leur interprète, l'assurait ainsi. On en revient encore à ces prophéties; le mauvais succès de celles de Luther n'empêche pas les ministres d'en hasarder de semblables. On connaît le génie des peuples; et il les faut toujours fasciner par les mêmes voies. Ces prophéties de Luther se voient encore dans ses écrits, en témoignage éternel contre ceux qui les ont cruës si légèrement. Steidan, son historien, les rapporte d'un air sérieux: il emploie toute l'élégance de son style, et toute la pureté de son langage pour à nous représenter une peinture dont Luther avait rempli toute l'Allemagne, la plus sale, la plus basse et la plus honteuse qui fut jamais. Cependant, si nous en croyons Sleidan, « c'était une image prophétique: au reste, on voyait déjà l'accomplissement de beaucoup de prophéties de Luther, et les autres étaient encore entre les mains de Dieu. »

(1) Etiam hodie lutherani scriptores magistrum suum nominare solent n. *Lutherum, ut beatum* significant, sive cœlitibus additum; quanquam, ut ludens Richardus Simoniūs notavit, præfixum illud B. apius *bestiam* interpretabatur. Alterius generis imaginem, qua propriis e scriptis, atque adeo genuinis coloribus, depingit Lutherus, dedit illustrissimus Bossuetus *libro primo Historiae Variationum*, præsentim a. n. 18. ad 34.: non absimile vulgavit clarissimus Petrus Collet, Sorbonæ doctor, initio gallici *Commentarii de indulgentiis*.

do Ecclesiae catholicæ maledicere desinatis, vituperando mores hominum, et quos ipsa condemnat, et quos quotidie tanquam malos filios corrigere studet. Obtestor præterea ne præsenti nostro libro abutantur. Si enim eum sincero oculo perlegere velint, facile animadvergent, et raros et paucos esse, quibusdam tautum locis, circa imagines abusus: eosque etiam a catholicæ Ecclesiae ministris reprehendi et emendari, dicente concilio tridentino (Sessione 25). In has sanctas et salutares observationes si qui abusus irrepserint, eos prorsus aboleri sancta synodus vehementer cupit, ita ut nullæ falsi dogmatis imagines, et rudibus periculosi erroris occasionem præbentes statuantur. Dicendo: Si qui sint, indicat paucitatem; addendo: eos prorsus aboleri sancta synodus vehementer cupit, significat abusus imaginum a catholicæ Ecclesiae ministris reprehendi et emendari.

CAPUT LXXI.

Admonitio ad pingentes.

Ex eo præterea, quod sœpe in hoc libro diximus picturas esse scripturas et libros: quodque pingere non aliud videatur esse, quam scribere, et lineamenta ducere; nullus pictorum temerario ausu attentet dies sacros pingendo profanare: quasi ei in die festo, ut scribere, sic et pingere liceat (1). Audio enim quosdam eo temeritatis venisse. Sed quia peccatum, dum negligitur, suo pondere ad aliud trahit, scio illos eosdem paulo post catholicæ fidei naufragium perppersos esse (2), ac ad eos pertransiisse, qui, ut Optatus loquitur (*Libro IV, sub finem*), studio criminandi, ad convicium catholicorum cuncta componunt. Consuetudo (quæ, ut habet Innocentius tertius (*De consuetudine, cap. Dilectus.*)), est optima legum interpres) hanc licentiam pictoribus non admittit: ut istis novatoribus merito objici possit, quod est apud Esdram (II Esd. XIII, 17, 18): *Quæ est hæc res mala quam vos facitis, et profanatis diem sabbati? Numquid non hæc fecerunt patres nostri? Et adduxit super nos omnes malum hoc, et super civitatem hanc. Et vos additis iracundiam violando sabbatum?* (3).

(1) Picturam diebus festivis exercendam non esse, satis declarat meldense concilium, a trium provinciarum, senensis, remensis, ac bituricensis, episcopis habitum anno 845. die junii decima septima. Sic enim habet canone LXVII: « Dies quoque octo sacrosanctæ paschalis solemnitatis omniuersitatis Christianis feriatis esse decernimus ab omni opere rurali, fabrili, carpentario, gypsaceo, cementario, pictorio, venatorio, forensi, mercatorio, audientiali, et sacramentis [id est, solemnibus juramentis] exigendis. »

(2) Sentit, opinor, de Huberto Goltzio, pictore venenensi, Brugis anno 1583. 24. martii, defuncto, qui venerabilem P. Cornelium Adriani, Franciscani ordinis concionatorem, afficit ei ineptiarum orationum laciniis, et abominanda mulierum corruptela, indignissime calumniatus est.

(3) Monendi quoque pictores imaginum sacrarum, ne illotis, quod aint, manibus, huic rei sese ingerant: sed dum sanctos pingunt, meminerint eos a se pingi, qui judices olim ipsorum sunt futuri. Monendi pariter, qui pictorum operam adhibent, ne casta lascivis, aut sancta committant impiis. Certe artis illorum caput est, affectus ac mores apte repræsentare; quamobrem illa a Callistrato φωνοις την dicitur, id est, mores effigens. Ac diuturno experimento comprobatum est, ut optimas sancotorum Vitæ a piis scriptoribus, sic optimas eorum effigies a piis quoque pictoribus exspectandas esse. Sed rem accipe plenius alia manu deductam.

SUPPLEMENTUM

AD CAPUT ULTIMUM LIBRI II.

EX FREDERICO BORROMÆO, DE PICTURA SACRA LIBRI PRIMI CAPITE XI.

Pietatem pictori in primis esse necessariam.

Colores sunt verborum instar, qui percepti oculorum sensu, non minus descendunt in animum, quam ipsæ perceptæ auribus voces: ipsaque rerum pingendarum prima deformatio locum obtinet sere sententiarum et argumentorum. Inde fit, ut hunc picturæ sermonem et alloquium vulgus etiam, et multitudi imperita intelligat: nihil leviore tamen ob id ipsum auctoritate apud prudentes, ut recte dixerit Gregorius Nyssenus [*Orat. in martyrem Theodororum*] picturam loqui tacentem, et ejus beneficio sacras ædes prata florida fieri. Ac sicuti ad oratoris munus plurimi refert, ea, quæ dicuntur, enuntiari cum affectu et vigore, qui movere animos possint: ita magnum picturæ opus erit, si colores, et lineamenta erunt ejusmodi, ut inserant animo pios sensus, metumque et dolorem, quotiescumque res postulabit. Atque, ut ad similitudinem eamdem cuncta dirigantur, dici potest etiam studium illud, solertiaque pictorum qua cupiunt imagines suas in bono collocari lumine, quo facilius præstantia artis intelligatur, simile quiddam esse ei oratorum artificio, quo tum voce, tum gestu, tum actione, motuque corporis omni, dictionem suam ornare, et admovere sensibus audientium conantur. Quin etiam, sicuti vanus est oratoris conatus ad permovendos aliorum animos, nisi suum ipse animum moverit prius: ita pictoribus cunctis evenire arbitror, ut, nisi ipsi prius pium aliquem animi sui motum excitare conati fuerint, nequeant postea operibus dare suis id quod sibi deest, pietatem nempe, et laudabiles animi sensus (1). Atque veteribus illis, quorum tanta laus in affectu fuit, plane evenisse arbitror id ipsum quod profanis poetis accidisse pro certo habemus, ut nimirum optima quæque carmina eorum, non solum ab artificio, sed etiam a motibus animi manaverint; qui nempe motus eliciunt sensus eos, quos nunquam diurna meditatio studiumve attulisset. Illic scilicet nobilis querela unius expostulantis, in præcipiti ætate non fluere sibi versus eos, quos fundere solitus esset, cum sanguine meliori turgerent vene. Poetisque illis mos fuerat, excitandi affectus causa, peragrare nemora, et valles, et montes, et littora, dum istos animi impetus querunt ac venantur. Ad antra profecto ipsa, specusque obscuros, ob eam rem ibant; sicut de tragico Euripide proditum est [*Gellius Lib. XV, cap. 20*], qui cætera domicilia nimium sibi lata existimans, abdidit se in speluncam, ut moestitiam ibi timoresque varios, et sollicitudinum formas, et casus

(1) Saxo-ferratus dictus non nisi sacras pingebat imagines: ac prius quam ad eas pingendas aggredereetur, divina se synaxi reficiebat, animumque ad pietatem componebat suum (*Int. Franc. Gorius hic*).

atroces colligeret. At celeberrimi sculptorum parcissimo victu, inediaque diuturna præparabant animum suum, quo magis affectibus istis implerentur. Neque dubitem ego affirmare tres illos artifices, qui celebratum illum tantopere Laocoonta fecere, ejusque dolores expressere, nullo alio quam lupinorum cibatu, sicuti tragœdiarum auctores, esse sustentatos; quam duram alimoniam inter magnorum operum instrumenta adhibitat fuisse Plinius [Lib. XXXIII, cap. 10] refert. Nimirum intelligebant, abstinentiam, et jejunia sinitima esse lacrymis et doloribus, sicuti largæ epule sociæ risus essent. In octava etiam oecumenica synodo [Actione X, can. 7]. locus est unus, quo loco statuitur, atque decernitur, ne damnati Ecclesiæ auctoritate homines, prohibitique communione sacrorum, ad pingendas imagines sacras adhibeantur. Idque decretum cum facerent patres, dupli causa et ratione fuisse adductos, credibile est: vel quia contaminati homines non deberent contrectare res divinas, indignique ministerio tali essent: vel quia

cooperi vitiis, et inquinati sordibus, nullo modo posse viderentur imaginibus illis adjungere pietatem, et religionem, quam ipsi non haberent. Tuit vero civitas nostra [Mediolanensis] artificem unum, tum artis sue excellentia, tum pietate etiam, modestiaque animi clarum, et magnopere laudatum. Annibal is fuit Fontana, notus homo nobis, taciturnus, et solitarius quidem, et mansueti moris, valdeque arti deditus, et intentus: liberalitate, et munificentia quadam suæ artis non erga principes hominesve alios præditus, sicut interdum aliqui, sed erga Deum ipsum uti is solitus fuit; offerendo scilicet ei, velut artifici sumino, bonorumque omnium auctori, tributa, quibus ipsum adoraret. Nam, ubi statuam aliquam absolverat, justam operis sui mercedem exigebat, ut sibi simul, et arti, et labori honos esset: inde per aliquot dies honeste delectatus felicitate sua, praemioque laboris, et ingenii, bonam aliquam ejus pretii partem, tacitus occultusque, portabat ad aram eamdem, unde totum accepisset.

LIBER TERTIUS.

PRÆFATIO.

Multa secundo libro generatim de sacris imaginibus sunt dicta. Nunc ad specialia magis descendamus: idque, per duodecim anni menses transcurrendo; circa festa atque sanctorum natales, prout Dominus dabit, quedam annotando.

JANUARIUS.

CAPUT PRIMUM.

Nomen Jesu recte in radiis solaribus pingi.

Exordium igitur sumendum est a suavissimo nomine Jesu, quod salvatori nostro kalendis januariis impositum est. Atque is ipse servi sui calamum dirigere dignetur.

Videri itaque posset inconvenienter nomen Jesu pingi in radiis solaribus; sanctus enim Antoninus dicit (Parte III. Historiae, tit. XXIV, cap. 5, § 2), Martinum [quintum] pontificem hujusmodi picturam prohibuisse. Verba ejus haec sunt: « Cum ex pia devotione (sanctus Bernardinus) tabulam parvulam, in qua scriptum erat nomen Jesu litteris aureis, circumdatum quasi radiis solaribus, sed auro depictis, populo in prædicatione ostenderet, ut veneraretur illud, ad imprimendum nomen illud mellifluum, et non minus significatum ejus, in cordibus audientium: Martinus pontifex, veritus ne ex ea novitate aliquod superstitionis, aut scandalosum, in Ecclesia suscitaretur, de maturo consilio sapientium, viro Dei ad se vocato, mandavit talem tabulam deinceps non

ostendere populo, et ritum illum dimittere. Quod, ut filius obedientiæ, humiliter implevit (1). »

Verum attendas Martinum in his verbis nihil dannare, præter novitatem privatam introductam, cum periculo superstitionis et scandali. Quæ tria mala nunc cessant; siquidem Clemens septimus anno 1550, potentibus minoribus, instituit in toto eorum ordine, et sororum sancte Claræ, festum duplex majus et solemne, de sacratissimo nomine Jesu. Idemque festum per multas ecclesias (2) celebre est, etiam apud plebem; quæ facile intelligit festum nominis Jesu non esse aliud, quam festum Jesu; eo locutionis genere, quod in sacra Scriptura est usitatissimum, quo nomen

(1) De hac re iterum infra, cap. 18.

(2) Id ab Innocentio XIII, 20 decembris 1721, flagitante Carolo VI imp., injunctum est omnibus romano breviario utentibus, altera post Epiphaniam dominica celebrandum. Jam olim illud celebrarunt ecclesie leodiensis ultima januarii: cameracensis, die octava: atrebatensis et brugensis, cum insulensis canoniciis (et his quidem ab anno 1556), decima quinta (a): Sarisburiensi die 7. augusti: Capitulum duacense S. Petri, alterumque S. Amati, dominica prima post octavam Epiphaniæ; sic et signacense in Hannonia. Ex monasticis ordinibus, præter Franciscanos, carmelites, et augustiniani tum eremitiæ, tum canonici. In Bulla Clementis VII, data anno 1530, officium SS. nominis Jesu dicetur a Bernardino de Bustis compositum, et a Sixto IV approbatum. Missa de eodem, cuius introitio: « In nomine Jesu omne genu flectatur, » extat in Missali romane, Lutetiae typis Jacobi Kerver excusa anno 1563. Altera, incipiens: « Omnis terra adoret te, » que apud Colonienses, et Treviros in usu est, aut salem superiore seculo fuit, dicitur approbata ab Innocentio III. Lega Colverenli *kalendarium Marianum*, tomo I. p. 29 et seqq., ex quo hausi pleraque, ad hoc caput attinentia.

(a) Quanquam in breviario brugensi, Lutetiae Parisiorum anno 1520, minore forma edito, officium proprium SS. nominis Jesu assignetur mensi augusto.

pro nominato ponitur (1). Sicut etiam Moses interpretatur in libro Deuteronomii (*Deut. XXVIII, 58, 59. Apoc. XI, 13.* *Occisa sunt ... nomina hominum septem millia.*), dum ait : *Nisi custodieris et feceris omnia verba legis hujus, quæ scripta sunt in hoc volumine : et timueris nomen ejus gloriosum et terrible, hoc est, Dominum Deum tuum ; augebit Dominus plagas tuas, et plagas seminis tui.* Intelligit itaque populus qui in quotidiana oratione petit sanctificationem nominis Dei : per *nomen Jesu*, dum scribitur, pingitur, et dicitur, non aliud significari, quam ipsum *Jesum*. Quod vero superstitionis periculum plebeii incurre possint ex hujus nominis pictura, non video. Sciunt enim ex sacris concessionibus, et aliunde, in litteris vocis *Jesus*, non contineri aliquod mysterium (2), sanctitatem, aut virtutem : eas non esse majoris virtutis, quam tuum, aut meum nomen. Sciunt, dum agitur de nomine *Jesu* colendo et amando, agi de redemptore nostro *Jesu Christo*, qui nobis per nomen suum innotescit, sicut unumquemque per suum nomen novimus : qui etiam aliquando per nomen suum mirabilia operatur. Cum enim Antiochia terræ motibus concuteretur (*Nicephorus, lib. XVII Historiæ, cap. 1*), unusquisque civium *Christi* nomen præ foribus inscribens, eo modo terræ motum dispulit, cum Deus religioso cuidam homini hæc verba oraculo inscribere præcepisset : *Christus nobiscum : state.*

Sed cur inter tot nomina Salvatoris nostri istud præ reliquis ita in honore est, non solum in pictura et festi institutione, sed et dum nominatur? Dum enim nominatur *Jesus*, externum reverentiae signum exhibemus, flectendo genua, aut caput aperiendo (3) : dum vero Deus nominatur, nihil tale fit. Hujus ratio est, quod *Jesus* sit proprium nomen *Christi* (4), qui sa-

(1) Hoc modo accipendum quod legitur Psal. CXII, 2. « Laude nomen Domini : Sit nomen Domini benedictum. » Et istud *Lucæ I, 49.* « Fecit mihi magna qui potens est, et sanctum nomen ejus, » intellige : Qui potensissimus est et sanctissimus.

(2) Vei improbabit Molanus, vel, ut mihi verisimilius, non legit quod scriptum est a venerabilis Beda, in cap. II. *Lucæ* : « Hujus sacrosancti *nominis Jesu*, non tantum etymologia, sed et ipse, quem litteris comprehendit, numerus, perpetua nostræ salutis mysteria redebet. Sex quippe litteris apud Græcos scribitur *ΙΗΣΟΥΣ*, videlicet Ι et Η et Σ et Ο et Ρ et Ζ, quarum numeri sunt decem, et octo, et ducenta, et septuaginta, et quadringenta, et ducenta; qui sunt simul 888. Qui profecto numerus figura resurrectionis adgaudet, etc. » Videtur id ex fictis Sibyllarum oraculis, lib. I, deromptum.

(3) « Urbanus IV quibuscumque nomen (*Jesu*) in fine Salutationis angelicæ (a) addentibus, pro qualibet vice, triginta dies indulgentiarum concessit, quos Joannes XXII, successor ejus, confirmans, alias 50 dies superaddidit; ut patet in Bulla authentica, que habetur in ecclesia avenionensi, ubi prefatus Joannes XXII multis annis stetit. » Michael Francisci, de insulis, *Quodlib. de Rosario, cap. 5.* Mirum, quod refert Jacobus Greiserus *Rerum variarum, lib. III. cap. 10.* decretum ab Anglis calvinistis in synodo Londonensi anno 1603, cap. 18. « Nomen *Jesu* venerandum esse : et nunquam sine debita reverentia audiendum, quando pronuntiatur. »

(4) Adi S. Bernardum, sermone 15 in *Canticis*, et catechismum ad parochos artic. 2 *Symboli apostolici*. Nomen quidem *Jesu* sub antiqua lege gesserant Josue, seu *Jesus*, filius Nave, num. 13. 6 : *Jesus*, Eliezeris filius, a Davide

(a) Observa clausulam hodiernam : « Sancta Maria, mater Dei, etc. » primum adjectam fuisse a S. Vincentio Ferriero, nec ubivis receptam, nisi adulto jam saeculo 16;

lutem nostram et redemptionem est operatus : qui liberavit nos ab æterna perditione, et gratiam promeruit perveniendi ad vitam æternam. De illo ergo beneficio, quod longe maximum est inter omnia, quæ Deus nobis præstít, agimus gratias Deo, quando honoramus *Nomen Jesu*; quia illud nomen clare ob oculos ponit illud beneficium: cum *Jesus* non sit aliud quam Salvator, ut angelus ait (*Matth. I, 21*). Unde etiam psalmista istud nomen frequentissime in ore habuit (*Psalm. LXXXIV, 5*) dicendo, ut vertit Hieronymus (*in appendice tom. octavi*): *Converte nos, Deus, Jesus noster, et similia.* Annotatur etiam in Commentario psalmi XCVII, apud eundem Hieronymum (1), pro eo quod habemus: *Notum fecit Dominus salutare suum, in hebraico legi : Notum fecit Dominus Jesum suum : Et, ubicumque Salvator dicitur, in hebraico Jesus poni.*

Non est igitur improbanda prædicta picturæ ratio: sed, si qui e rudiori plebecula, quæ litterarum ignara est, hæc non satis assequantur, cum picturæ libri sint idiotarum, parochi erit eos instruere, aut, si ita videbitur, non admittere picturam nominis *Jesu* inter radios solares, sed ipsius *Jesu*, qui in sole posuit tabernaculum suum (*Psalm. XVIII, 6*).

SUPPLEMENTUM

AD LIBRI III CAPUT I.

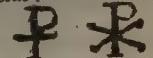
DE CIRCUMCISIÖN E DOMINI.

Die 1 januarii, quæ annum inchoat (et in Belgio quidem ab anno 1576) præcipue colitur mysterium circumcisionis Christi: idque minimum a sexto sæculo usu receptum esse probat canon XVII secundæ synodi turonensis, anno 567 celebrate, quando diem hanc Ecclesia nondum ut lætam et festivam habebat: sed, indictis jejuniis et litaniis, in mœrore transigebat, ut bac ratione longius recederet a more gentilium, qui principium anni conviviis, choreis; et

quartus-decimus in Christi genealogia, *Lucæ III, 29*: *Josuē* sive *Jesus*, filius *Josede*, 1. *Esdrae III, 2*: et *Jesus*, filius *Sirach, Eccl. I, XXIX.* Gessit et sub nova lege *Jesus*, cognomen *Justus, Coloss. IV, 11.* Nemini deiheps id nomen impositum esse putatur, quemadmodum nec quisquam romanorum pontificum post Petrum, *Petrus* appellatus est; quod utrumque reverentia causa servatum videtur.

Monet porro Colvenerius nomen *Jesu* « non esse pin-gendum partim græcis, partim latinis litteris: sed omnibus græcis. Alioqui (pergit) putatur in medio esse littera seu aspiratio *H*, cum sit *η*; ex quo indecti concessionatores, cum in nomine *Jesus* non sit hæc littera, speculantur eo significari, quod conceptus sit de Spiritu sancto. sic igitur pin-gendum *ΙΗΣΟΣ*. » Sed prævaluit apud Latinos usus contrarius. soletque media littera *crux* imponi.

In fenestra quadam Orphanotrophii Lovaniensis, quod olim jesuitarum fuit domicilium, picti sunt, inter extremas litteras *I* et *S*, BB. Ignatius et Xaverius, versis in se mutuo faciebus, dextram sic ambo protendentes ac junctores, ut litteram *H* medianam exprimant, et huic infixam crucem sustentent.

Servatoris nostri cognomea *christus*, seu *ΧΡΙΣΤΟΣ*, hisce monogrammatis antiqui pinxere ; qua

re legendam V. C. Dominici Georgii dissertationem monet, laudati sepius Borromæi scholiastes, Antonius Franciscus Gorius.

(1) Nam commentarius ille Hieronymi non est, eti plerumque ad ejus mentem adornatus.

multiplici superstitione (1) fœdabant. Porro pictores nostri circumcisionem Christi repræsentant, velut a summo sacerdote peractam in templo Ierosolymitano. De loco faveit iis S. Hilarius, cuius hæc verba in psalmum CXVIII, § 5: « Hæc... in circumcisione Domini ratio servata est: et... cum ipse circumcisione non egeret, oblatus in templo est, ut in corpore ejus humanæ carnis recideretur infirmitas. » Sed Epiphanio, *Hæresi* XX, § 1, edit. petavianæ t. I, p. 47, Christus dicitur « Bethleemi in lucem editus, atque in specu circumcisus ». Quod multis apparet similius vero. Sane domi, non apud aram aliquam, circumcisioni sunt Abrahami liberi ac verna (*Genes. XVII, 25*): Sephoræ quoque filius in diversorio (*Exodi IV, 25*) ; et Joannes Prodromus, præsente matre, cui nesciunt egredi domo licebat (*Luca 1, 59, 60*). Adde nec usitatum, neque commodum fuisse, ut infantes ex universa Palæstina, ante quadragesimum ab ortu diem in templum deferrentur.

Officium circumcidendi parentes ipsos defungi consuevisse ostendunt loca mox allegata ex veteri lege; quibus junge *Genes. XXI, 4, 11, Machab. VI, 20*, et *Act. VII, 8*. Hinc probabile fit Redemptorem nostrum, aut a Mari parentem, quod visum est auctori *Lamentationis B. M. V. inter opera Bernardi*, aut potius a S. Josepho circumcisione fuisse; quod etiam sensit B. Ephrem, *oratione de Transfiguratione Domini*: « Si non erat caro, inquit ille, Joseph quem circumcidit? »

Christi præputium in terris asservari multis persæsum fuit ab undecimo sæculo. Id sibi vindicarunt ecclesiæ, lateranensis Romæ, S. Mariae Aquisgrani, S. Salvatoris Carosii in pictoribus, aniciensis seu de Podio, in Velaunis, ac denique antuerpiensis B. Mariæ. Pro hac nihil vetustius profertur, quam epistola capituli istius ecclesiæ, data 10 junii 1416, in qua canonici aiunt « conquisitum ante et sufficienti docu-

(1) Quarto sæculo mos christianus quibusdam in Hispania et Gallia fuit sese kalendis januariis in cervorum, aliarumve ferarum habitum commutare. Quod illi *cervulum*, seu *cervolum facere* vocabant; unde Græcorum recentiorum vox Κερεύσθλος, et Francorum *charivari*. Exstitit olim S. Pacianus, harciniensis episcopi, liber, titulo *Cervus*, in his, ut putatur, ineptias conscriptus. Meminit hujus libri S. Hieronymus, *De viris illustribus*, cap. 106. Ipse Pacianus sub initium *Paracletici*: « Hoc enim, puto, proxime Cervulus ille profect, ut eo diligenter fieret, quo impressus notabatur. et tota illa reprehensio dedecoris expressi, ac sc̄e repetiti, non compressisse videatur, sed erudiisse luxuriam. Me miserum! Quod ego facinoris admisi? Puto, nescierant Cervulum facere, nisi illis reprehendendo monstrasse. » S. Augustinus *sermone 215 de Tempore*: « Si adhuc agnoscatis aliquos illam sordidissimam turpitudinem de binna vel cervula exercere: ita durissime castigate, ut eos poeniteat rem sacrilegam commisisse. » S. Maximus *homil. in Circumcis. Domini*: « Numquid non universa ibi falsa sunt et insana, cum se a Deo formati homines, aut in pecudes, aut in feras, aut in portenta transformat? » Faustinus episcopus, *Sermone in kal. januarii*; « Quis enim sapiens credere poterit inveniri aliquos sanæ mentis, qui cervulum facientes, in ferarum se velint habitus commutari? Alii vestiuntur pellibus pecudum: alii assumunt capita bestiarum, etc. » Concilium antisiodorensense, *Can. 1*: « Non licet kalendis januarii vetula aut cervolo facere, vel strennas diabolicas observare. » S. Audouenus *Vita s. Eligii*, lib. II, cap. 15: « Nullus in kalendis januarii nefanda et ridiculosa, veulas, aut cervulos, aut jotticos faciat. » Plura pete ex Jacobi Sirmioni *Antirrhelico secundo*, cap. 2, et Gangii *Glossariis*, ad voces *Cervula*, et Κερεύσθλος.

mento probatum, Domini nostri præputium, ad se transmissum esse ab Henrico Noese, Godesfidi Bullonii Hierosolymorum regis capellano, qui deinceps eorumdem Hierosolymitanorum factus episcopus, etc. » Hoc postremo dictum palam falsum est: de re præcipua quæ conquisitio facta sit, aut fieri potuerit, non habeo unde divinem.

CAPUT II.

De pictura S. Genoveſæ.

Tertio die januarii natalis est S. Genoveſæ, virginis parisiensis, Galliarum protectricis. Quæ candelam habet in manu: et ad pedes dæmonem ligatum, eo quod duo cerei in manu ejus sine succensione accensi sunt: et aliquot obsessos a dæmonio, oratione et signaculo crucis emundavit (1); ut habet originalis ejus historia, cuius stylum nonnihil dominus Surius immutavit (2).

PENDICULA

DE S. PHARAILDE VIRGINE.

Quæ apud Brabantos regio nata stemmate, soror fuit BB. Reinaldis et Gudilæ; atque cognata S. Gertrudis, quam habuit virtutis magistram. Guidoni comiti præter voluntatem suam nupti tradita, a Deo obtinuit, ut is ipsam cogeretur virginem relinquere.

(1) Solet eadem sancta virgo rusticana veste jingi, colum ac fusum tractans, et ovium custos; qua de re vir Cl. Adrianus Valesius: « De toutes les vies manuscrites de cette sainte, inquit, je n'en ai trouvé que deux qui peuvent passer pour plus fidèles que les autres: encore y aurait-il eu bien des choses à retrancher. Mais enfin ces deux ne font pas autrement, comme les autres, sainte Geneviève paysanne et gardeuse de moutons. Elles ne parlent point des qualités de ses père et mère; mais elles disent seulement qu'elle naquit à Nanteur. Or je tiens qu'elle était incontestablement fille du seigneur de ce lieu, ou du moins de quelque Parisien de distinction, qui avait la une maison de campagne. Ce que saint Germain, évêque d'Auxerre, lui dit en la consacrant à Dieu, prouve assez qu'elle n'était nullement villageoise. Ce grand homme lui recommanda de renoncer à la braverie, et de ne plus porter à l'avenir aucun joyaux. C'est donc une marque qu'elle était d'une naissance à en porter, si elle eût voulu: autrement ce serait faire tort à saint Germain, et le faire passer pour un homme qui ne songerait pas à ce qu'il dit. Car ne serait-ce pas une chose tout à fait ridicule, d'ordonner à une pauvre paysanne de ne jamais porter sur elle de bijoux d'or, d'argent, ni de pierreries: puisque quand même elle aurait eu la volonté de le faire, elle n'en aurait pas eu le moyen? Les peintres, fondés sur cette sottise, nous représentent cette sainte en bergère, avec un bavolet, et une quenouille à la main, gardant un troupeau de brebis; au lieu de la peindre en dame, comme elle était. » (Valesianor. pag. 43. 44). Non desunt hodie rusticane pueræ, quiesceat pretiosæ monilia gestare: at Genoveſæ sæculo 5 et 6 vivit sub Francis, quibus subditi populi servi omnes et pauperes erant; libertate, præter clericos et monachos, solis militibus, et judicibus, sive comitibus, aulicisque concessa.

Genoveſam alteram, eamque Palatinam, ac [nescio ejus] Brabantæ ducis filiam celebrat Molanus in *Natalibus Sanctorum Belgij* ad diem 2. aprilis, et commentario Matthiae Emrich, carmelite conventus boppardiensis, an. 1472, conscriptio: sed fabula, quam historias longe similiori.

(2) Pio, sed imprudenti, consilio. Prætextus fuit, ut sanctorum vitæ comptiores in lucem prodirent. Sed hoc ipso Surius auctoritatem detraxit primigeniis actis. At bene factum, quod ea deinde integra tide, nulla parte mutata, nusquam aut mutilata, aut interpolata, antuerpienses hagiographi, quantum in ipsis fuit, edere coepi, ingenti Ecclesiæ, et reip. litterariæ commodo.

Eo defuncto, in casta viduitate perseveravit ad annum vitæ suæ 90, Christi circiter 140. Agilfridus, leodiensium episcopus, cum idem esset S. Bavonis abbas Gandavi, virginis exuvias in hanc urbem attulit, 7 octobris, anno 770, aut uno e proxime sequentibus. Is quoque de sancte Pharaildis nomine nuncupavit ecclesiam, quam Gandavi, cum collegio canonicorum, erexisse a quibusdam dicitur. Quanquam id alii Balduino Ferreo, Flandriae comiti, circa annum 878, vita funeta: alii hujus filio Balduino, cognomine Calvo, tribuunt: Sanderus adscribit Arnulpho, qui Calvum exceptit an. 919. Quidquid est, certum videtur id collegium extitisse an. 939, quo profugi a clade normannica bavoniani monachi Lauduno Gandam repetiere. Nec alia est in Flandria (si tornacensem excipias) vetustior ædes canoniconum. Hi, ab initio, comitum Flandriae capellani fuere, ab iisque insigni dote locupletati. Quorum patronæ appingi ad pedem, aut in manu solet anserculus, quem a morte ad vitam restituisse fertur. Hunc ephebus, flexo poplite, B. Pharaildi offert in sigillo anni 1302, cuius formam exhibet J. B. Ludov. de Castillion parte testimoniæ sacrae Belgii Chronologiae post pag. 88. Anser porro inter indigenas Flandriae volucres censeri potest. Plinius, *Hist. Naturalis lib. X, c. 22*: « Mirum in hac alite, a Morinis usque Romam pedibus venire . . . E Germania... candidi... verum minores (afferuntur qui) Ganzæ vocantur, (hodieque Ganzen). » Colitur S. Pharaildis quarta die januarii.

CAPUT III.

De picturis trium magorum in Epiphania Domini.

Sequitur deinde solemnitas Epiphaniae, seu Epiphaniæ (1) Domini. Circa quam, si Lutherus audiens foret, multipliciter errant pictores. Nam magos reges fuisse negat, et numerum eorum incertum facit. Nos igitur quid veritas habeat expendamus.

Quod ad magos attinet: *Fertur*, ait Petrus de Nataibus (*Catalogi sanctorum lib. II cap. 48*), cum ad Christum venerunt, *Gaspar fuisse annorum sexaginta: Baltazar, quadraginta: et Melchior, viginti: et ita communiter pingitur*. Sed nota in his verbis, quod dicat *fertur*. Quia voce satis subinsinuat istud apud nullum gravem auctorem legi; quamvis, nescio unde, non nullis e vulgo ita persuasum sit. Non igitur a quoquam Ecclesiæ præfector male audiet, qui hanc etatum considerationem in magorum delineatione negliget (2).

(1) Id est, manifestationis, seu manifestationum.

(2) Negligi etiam possunt nomina *Gaspar, Melchior, et Baltazar*, qua nullus, puto, magis tribuit ante Petrum Comestorem, auctorem *Historiae scholastice*, an. 1179, Lutetie defunctum. Hic ea nomina, seu latina, reterit, cap. 8 *Historiae N. T.*, addens eosdem magos grecæ dictos luisse *Magalat, Galgalat, Saracim*; hebraice vero *apelliū, amerum, et Damascum*. Quæ, nisi ab imperio harum linguarum homine, proficiunt non potuerunt. Non defuit qui magos appellaret *tor, salor, et paratoram*. Ficta omnia, ineptaque. Nec meliora legas in *Collectaneis*, qua *bedæ tribuuntur*, sed veneant illo presbytero indigna. Sic ibi: « Dicitur fuisse Melchior senex et canus, barba prolixa, et capillis; aurum obtulit Regi Domino. Secundus, nomine Gaspar, juvenis, imberbis, ruficundus; thure, quasi Deo oblatione digna, Deum honorabat. Tertius fuscus, integre barbatus,

Deinde quidam pingunt unum magorum nigrum, aut potius subnigrum, et fuscum, quales sunt albiiores Mauritanii. Quod mihi valde recens videtur. Nam in picturis vetustioribus sapienter reverendissimus Lindanus Roremundæ, et alibi observavit. Unde (*in quarto libro sue Panopliae*) pulchre de hac pictura ait: « Porro quod de magis illis vulgo creditur unum fuisse atthiopem, eodem, videlicet ad traditiones mediæ generis (de quibus pridem respondit Hieronymus [*in cap. XXIII Matthæi*]): eadem facilitate hæc contemni, qua dicuntur) referendum putarim.

Restat probandum quod recte *reges* pingantur. Lindanus ibidem: « Verum eos fuisse reges, haud ejusdem opinor generis. Testantur enim vetustissimi scriptores fuisse reges (*Prudentius in hymno Epiphani, et Apotheosi*) (1). Chrysostomus reges persicos appellat, Nazianzenus quoque in carmine quod de virginitate cecinit, eos dicit reges, donorum portatores. » Melchior vero Canus, canariensis episcopus (*libro XI de Locis theologicis, cap. 3, objecio quarta*): « Magos, ait, qui Christum adoratur ex Oriente venerunt, reges fuisse, nedum philosophos, tradunt Cyprianus, in sermone de baptismo Christi, et manifestatione Trinitatis (2): Athanasius, quæstiōne II ad regem Antiochum (3): Hieronymus, in psalmum LXXI (4): Chrysostomus, homelia 6 in Matthæum: Tertullianus, contra Judæos (5): doctor quidam antiquus, Christianus nomine, in caput Mauthæi secundum: Isidorus iu p̄fatione missæ,

Balthasar nomine; per myrram filium hominis moriturum professus est. » Cæterum hinc manifeste orta est vulgaris ratio pingendæ adorationis magorum.

(1) *Verba Prudenti:*

*En Persici ex orbis sinu,
Sol unde sumit januam,
Cernunt periū interpretes
Regale vexillum magi.*

Rursum :

*Estne Deus, cuius cunas veneratus Eous
Lancibus auratis regalia ferula supplices,
Virginis ad gremium, pannis puerilibus offert?
Quis tam pennatus, rapidoque simillimus austro
Nuntius, auroræ populos, atque ultima bactra
Altig: illuxisse diem, lactantibus horis,
Qua tener innupto pe..deret ab ubere Christus.
Vidiūs hunc, aīunt, Puerum per sidera ferri,
Et super antiquos signorum ardescere tractus:
Dirigui trepidans Chaldeo in vertice pernox
Astrologus, cessisse anguem, fugisse leonem, etc.*

(2) Vel quisquis hujus sermonis auctor est; ejus verba: « Apparuit stella regibus. »

(3) Qui liber est Athanasio suppositus.

(4) Nec is commentator est Hieronymi, licet ex ejus scriptis magnam partem compilatus. Quod ex eo profertur, parum ad rem facit, uti et locus sequens e Chrysostomo.

(5) *Capite nono*, ubi de Christo: « Reges Arabum et Sabæa dona afferent illi; nam et magos reges fere habuit Oriens. » Quod iisdem proprie verbis repetit, lib. III, *adv. Marcionem*, cap. 13. *Je n'examine point*, inquit Calmetus, tomo VII *Commentarior. in SS. Libitu*, edit. 1726, pag. 56, ce qu'il dit (Tertullien), que les rois d'Orïent étaient magies pour la plupart. Ce sentiment est assurément très-contestable et très-douleur, pour ne rien dire de plus. Sed hac saitem ratione defendi potest Tertullianus, quod regum filios, maxime primogenitos, discipulis magicis diligenter institutos luisse constet. *Lege Platonis Acibadeni sub init.* Non minus constat magos apud Persas summum in honore fuisse, eorumque consilio geri consuevisse omnia, privata, publica, civilia, et sacra. Adi Brissonium de Regno Persar. lib. II, edit. 1595, pag. 178 et seqq.

quæ vulgo dicitur Mozarave (1) : D. Thomas, in Matthæi caput secundum, et in Joannis undecimum caput : aliisque ex junioribus (2). » Et rursus (*in responsione ad quartam objectionem, capite 5, libri XI*) : « Nituntur auctores isti, non historiae auctoritate, quam nullam probatam habuere : sed probabilibus conjecturis, quas porro habuere nonnullas ; qualis est, quod in magis impletum videtur illud (*Psalm. LXXI, 10*) : reges Tharsis et insulæ munera offerent : reges Arabum et Saba dona adducent. Item (*Isaiae LX, 3, in epistola festi*) : ambulabunt... reges in splendore ortus tui, etc. Quæ in Epiphania Domini non hodiernum vulgus, sed antiquus semper Ecclesiæ chorus intonuit. Accedit quod, ut Tertullianus ait, magos fere reges habuit Oriens. Accedit quod in reges illud maxime quadrat, *Aperiis thesauris suis*. Exstat etiam Claudiani epigramma (3), ubi magos appellat chaldæos reges. Quod si Claudiani non est, certe elegantissimi poetae est. Hanc opinionem, ut quæ plausibilis sit ac popularis, Christi fideles jam olim libenter induerunt. Sine ergo plebem probabilissimam opinionem, præsentim quæ penitus insedit, atque invete-ravit, cum suis majoribus retinere. »

Adamus porro Sasbout (*homilia in Festo trium regum*) : « Neque vero sapientes duntaxat fuere (viri hi), sed et potentes, in re reges ; sic enim habet traditio : quam probabilem facit, quod apud Persas nemo rex esse poterat, qui non ante magorum disciplinam scientiamque percepisset, quemadmodum libro primo de Divinatione (*Sub finem*) refert Ciceron » (4).

Cornelius denique Jansenius, ante annos aliquot præceptor meus in schola lovanensi, nunc vero reverendissimus episcopus Gandensis (*nono capite Commentariorum in concordiam evangelicam*) : « Magos istos evangelista reges non vocat, vocaturus, ut apparet, si tales fuissent ; tum id ad gloriam Christi non parum pertinuisse. Sed nec veterum interpres-tum quisquam hos magos reges vocat. Nam Chrysostomus meminit quidem natum regem, Persarum ad se regem suo ortu triumphante traxisse. Verum apparet Chrysostomum ob id asserere Persarum regem tractum ad Christum, quod illius consensu, aut etiam jussu, magi, qui apud Persarum reges maximi erant,

(1) Qua usi sub Maurorum jugo sunt Hispani christiani. Hos Mauri Mozarabas, seu Most-Arabes vocabant, quasi insititios Arabas, neque ab Israele oriundos. Lege comitis de Mondexar liberum, cui titulus : *La predicacion de san Jago in Espana*, cap. 24.

(2) Quibus adjungi possunt S. Maximus, qui *Sermone I* : « Regis, inquit, muneribus Christus honoratur. » Druthmarus, qui ad *Matthæi*. III. « Fuerunt isti tres reges de tribus regnis de terra Evilath, ubi effoditur aurum : et vicini Persis : » S. Paschalias Radbertus in *Matthæi*. II. Hamo : Rupertus, libro III. *de divinis officiis*, cap. 24 : S. Anselmus in caput II. *Matthæi* : Strabon, seu auctor glossæ ordinariae : Innocentius III, qui, *sermone de Epiphania* : « Magi reges fuerunt : » et auctor sermonum *ad fratres in Eremo*, serm. XLIII : « Audistis reges sanctissimos Domini quæsivisse. » Sed scriptor ille non videtur antiquior sseculo 14.

(3) Dant tibi Chaldaei prænuntia munera reges :

Myrrham, Homo : Rex, aurum : suscipe thura, Deus.

(4) Non potest quisquam rex esse Persarum, qui non ante magorum disciplinam percepit.

venissent ad adorandum Christum. Theophylactus tamen semel hos magos vocat persicos reges. Oportebat, inquit (1), gaudere potius, quod rex suus a persicis regibus adoraretur. Videtur autem recepta hæc opinio de magis istis primum obtinuisse ex his- quæ die Epiphaniorum in ecclesiastico officio canuntur. Tunc enim ex psalmis decantatur illud : Reges Tharsis, et insulæ munera offerent : Reges Arabum, et Saba dona adducent : et ex Isaia in epistola : Ambulabunt gentes in lumine tuo, et reges in splendore ortus tui : Omnes de Saba venient, aurum et thus deferentes. Verum hæc non proprie dicta esse de his magis, ex eo manifestum est, quod non venerint ex Saba, aut Arabia ; cum hæc loca respectu Jerusalem plane sint in meridie (2), non in oriente. Canit vero hæc Ecclesia in die illo festo, quod his prædicta sit Gentium vocatio, quarum hi magi primitæ fuerunt. Recte tamen magi isti reges dicuntur, quoniam scilicet potentes erant : et quoniam propter suam sapientiam solebant semper regibus Persarum astare ; sine quorum consilio nihil in regno gerebatur, nec statuebatur : imo ex quorum numero semper esset Persarum rex. Siquidem prius ex Cicerone (*Lib. I de Divinatione*) diximus, neminem Persarum regem esse potuisse, qui non magicam scientiam percepit (3) : Et, ut dictum est ex Plinio (*Plin. libro XXX, cap. 1*), Magia in oriente imperabat regibus : et, in libro Esther, septem illi sapientes, qui ex more religio semper aderant regi Persarum Assuero (quorum consilio cuncta fecisse dicitur) scientes leges ac iura majorum, duces Persarum et Medorum vocantur : quos et ipsos Magos fuisse certum est. Et Plinius (*Libro VI, cap. 26*) magos Passargadas castellum et Ecbatanam oppidum obtinuisse testatur. Ammianus quoque (*Libro XXIII*), post miranda quedam de magis enarrata, sic scribit : Ex hoc magorum semi-ne, septem, post mortem Cambysis, regaum iniisse Persidos, antiqui memorant libri : docentes eos Darii factione oppressos. Ob has itaque rationes et Theophylactus videtur eos vocare persicos reges. Sic enim et in libro Tobie (*Capite II*), et ab Ambrosio (*Lib. I Officiorum, cap. 12*), tres amici Job reges vocantur, qui et ipsi magi videri possunt, si eorum in disputando scientiam quis advertat. » Hæc Janse-nius.

Adjicio propter antiquitatem, quod Gemblacum ex collatione S. Bernardi casulam habeat, de veteri

(1) In caput II. *Matthæi*.

(2) Imo ad Euronotum, seu infer orientem et meridiem. Et quod ab oriente venerint magi, id non tam situm regionis respectu Jerosolymorum quam nomen ei iuditum significare videtur. Arabia autem et Mesopotamia orientis nomine non semel indicantur, veluti Genes. XXIX, 1, Num. XXIII, 7; III Reg., IV, 30, Job. I, 5. Sic Ægyptum et asiaticam Turcarum ditionem Itali vocant *il levante*, Galli *le levant*, eadem voce usuri cum significare vellent has regiones ab iis aditas, quorum respectu australes forent.

(3) Etiam Philo de magia scribit, *librò de Specialibus regibus* : « Non solum eam plebeii sectantur, sed etiam reges regum maximi, præsentim persici, tam curiosi harum arum ut regnare non lieeat nisi cum magis versato familia riter. »

more undique dependentem (1) : et stolam cum manipulo , in quibus sunt imagines pulchre per Phrygionem acupictae (2). Inter eas animadverti tres Magos , dona offerentes , non solum candidos depictos, sed et reges cum coronis.

Ex prædictis igitur satis constat Ecclesiam eos non nominare proprii nominis reges : quia tamen regia eis competebat auctoritas , ideo non improbat eos reges vocari , et idem picturis exprimi.

Nescio vero an ad istos etiam respexerit Isidorus Etymologiarum scriptor , dum (*Lib. XIX. cap. 13*) apud quosdam Sarabara nuncupari ait quedam capitum tegumenta , qualia videmus in capitibus magorum depicta (3).

Cæterum probabile esset , quod Lutherus asserit , incertum esse numerum magorum , nisi ecclesia coloniensis trium magorum corpora religiose conservaret (4) : et a gravissimo doctore , Leone magno

(1) Eamque bombycinam et colore flavo , ut ipse oculis usurpavi.

(2) Quæ imagines etiam hodie comparent. Aliam forte vetustiorem exhibet Joh. Harduinus ad *Math.*, II, pag. 15, ubi tres magi pileati ac plebeio amictu iudicii. Vide et similem *Roma subterr.*, tom. I, pp. 295 et 327. Mirum quod nec regiam dignitatem magis adscribant protovangelium Jacobi et Evangelium infantiae cod. *Fabriciani*, pp. 113-117 et 175.

(5) En locus integer : « Quibusdam autem nationibus sua cuique propria vestis est, ut Parthis sarabara. Sarabara sunt fluxa ac sinuosa vestimenta , de quibus legitur in Danièle : *Ei sarabara eorum non sunt immutatae*. Et Publius : *ut quid ergo in veste tuo Parthi sarabara suspenderunt?* Apud quosdam autem sarabara nuncupantur capitum quædam tegmina , qualia videmus in capite magorum pietæ. Brissonius, *de Regno Persarum*, edit. 1595, pag. 42, ait in hujus verbi explicazione nugari Isidorum. Certe alii plerique sarabara , sive saraballa braces interpretantur. *Danielis III*, 21, de ipso et duobus sociis : « Confestim viri illi vinci cum braccis suis.... » Rursum , *eod. cap.*, v. 94: « Et sarabala eorum non fuisse immutata. » Utroque in hebraico, seu potius chaldaico exemplari: סָרָבָּהּ, *sarbabah*. Ad priorem locum Hieronymus : « Pro bracis, quas Symmachus interpretatus est ἀναξερδίας (hoc est bracces), Aquila et Theodotio saraballa dixerunt, et non, ut corrupte legitur, sarabara, sicut est in translatione Theodoreti. Lingua autem Chaldaeorum sarabala crura hominum vocantur et tibie, eodemque vocabulo braccae quibus crura teguntur et tibie, quasi crurales et tibiales appellatae sunt. » Scholion in romana editione r̄v̄d̄ ad Danielis III, 21. Τοις σαράβα-ραι επίσημοι τὰ πλεύ τῶν πολλῶν λεπτέων πλάτα (lege, βράχια) πλεύ δὲ τοῖς Ἑλλησι ἀνθρόδαις προστροφέων; id est: Sarabara quidam dixerat quæ a pierisque bracces, a Græcis vero anaxirides vocantur. Suidas : « Σαράβαρα, ἀσθενής περοπόν· ἔνοι δὲ μέγους βράχεις. Sarabara vestis persica, quam quidam bracces dicunt. » Hesychius : « Σαράβαρα, τὰ περι τὰς κυνηγίας [seu mavis κυνηγίας] λεπτά. Sarabara sunt crurum indumenta. » Pollux, *onomastici libro VII*: « Καὶ Περσῶν μὲν τοῖς κάνδας, καὶ ἀναξερδίς. Et Persis quidem proprie sunt candys (manicatum amiculum ex humeris suspensum) et Anaxiris. » Anaxiris porro Hesychius et Suidas : « Φυγανάτα καὶ βράχια, feminalia et bracca» interpretantur. Eustathius etiam in primum Iliados : « ἀναξερδίς τὸ παρὰ Περσῶν εράσιον δῆλοι, hoc est Anaxiris apud Romanos bracca significat. Pluribus haec prosequitur Brissonius, qui et nota Persas omnes braceletos fuisse , ac jam ante Herodoti æta-tem bracelets in aciem procedere solitos.

(4) Ab anno 1162 quo caput, die 1 martii, eversumque a Frederico Aenobarbo imp. Mediolanum. Erat in ea urbe templum S. Eustorgii episcopi , in quo regum magorum corpora inventa fuisse palam affirmatum est. Ea Fridericus archiepiscopo colonensi Reinoldo, cancellario suo, tradidit quæ is una cum reliquias SS. Naboris et Felicis martyrum ad ecclesiam suam transmisit, ubi haec deportatio celebratur die 25 juliij. Eequando vero aut qua ratione magorum corpora Mediolanum afflata sint nemo prodidit, nec uilla eorum mentio ante annum superius indicatur. Lege *Dacherii Spicilegium*, tomo V, pag. 368; *Euchardi epistolam in collectio-ne Freheri*, pag. 236; *Acta SS.*, tomo I maii, in prolegomeno pag. 8.

(Serm. [I. III. V. et VI] de Epiphania [Item epist. XVI. cap. II], alisque auctoribus (1), tres fuisse memorarentur (2).

APPENDICULA

DE S. VIRGINÆ GUDULA.

Sive Gudila, quæ materteram habuit S. Gertrudem, et ejus opera Nivellis educata est. Ea mortua *Hamm* rediit, vicum Bruxellæ subjectum, græciam versus. Solebat inde singulis noctibus se conferre ad oratorium S. Salvatoris in pago Morsela. Cujus religione infensus Cacodemon , aliquando lumen ab ancilla prælatum extinxisse dicitur ; quod ei precanti mox cœlitus reparatum fuit. Hinc mos appingendi S. Virginis lucernam, quam admoto folle diabolus extinguuit. Obiit Hami Gudula circiter annum 712. Corpus primum delatum Morselam : hinc, Normannorum metu, Caprimontium, oppidum diœcesis Leodiensis : post Bruxellis in æde S. Gaugerici collocatum : demum, anno 1047, in Basilica S. Michaelis, augustius renovata, et recenti canonicorum collegio (5) aucta, quæ nunc ab ipsa nominatur, ut communis urbis cum archangelo patrona. Cæterum sacra ejus reliquia, saeculo XVI, a calvinistis dissipatae fuerunt : sed bona eorum pars deinde recuperata.

CAPUT IV.

De buxe a veste Pauli , primi eremitæ.

Intra octavas Epiphaniæ occurrit, die decima mensis, natalis Pauli, quem primum vocant eremitam(4).

(1) S. Maximo, serm. 3: « Uno itiuere tres simul adoraturi veniunt magi. » S. Cæsario arelat. serm. 43, qui editus a benedictinis maurine congregationis in appendice tomv operum S. Augustini. S. Hilario arelatensi, de *Epiphania* : « In eo quod a magis tria offeruntur trinitas intelligitur, in eo vero quod tres uni, et singuli singula offerunt, in trinitate unitas declaratur. » Denique vener. Beda, cuius hæc verba sunt : « Mystice tres magi tres partes mundi significant, Asiam, Africam, Europam , sive humanum genus quod a tribus filiis Noe seminarium sumpsit. » Adde Eusebii Emilianus, seu eius nomine vulgatum Lutetiae 1547, sermonem IV, pag. 8.

(2) Sunt qui stellam Dei nati indicem ducemque magorum ethniciis innouuisse volunt, huc trahentes istud Plinii. I. II, cap. XXV : « Fit et candidus cometes, argenteo crine, ita refulgens ut vix contueri licet, specieque humana Dei effigiem in se ostendens. » Verum præterquam quod extrema hæc verba nonnulli Plinio supposito existimant, manifestum est agere hunc scriptorem non de eo quod semel factum sit, sed de eo quod fieri soleat. Meliori jure allegatur in eamdem rem celebris inter platonicos philosophus Chalcidius, qui tertio post Christum saeculo vixisse creditur. Is *Commentario in Timæum Platoni*, folio 36, al. 19 : « Est, inquit, alia sanctior et venerabilior historia quæ perhibet orlu stellæ cuiusdam, non morbos mortesque denuntias, sed descensum Dei venerabilis ad humanæ conservationis (forte conservationis) rerumque mortalium gratiam. Quam stellam cum nocturno itinere suscepissent Chaldeorum profecti sapientes viri, et consideratione rerum coelestium satis exercitati, quæsisse dicuntur recentem ortum Dei, repartaque illa majestate puerili, veneratos esse, et voto Deo tanto convenienter nuncupasse. » Quæ evangeliæ historie mire consonant. Atque hinc fortasse contigit ut Chalcidius a quibusdam christianus existimatetur, cum ethnicum fuisse longe sit verisimilius.

(3) Qui fundatorem agnoscunt Lambertum, cognomento Baldricum, primum comitem lovanensem , in prælio floricensi misere interemptum, ann. 1015, pridie idus septemboris.

(4) Ad montium deserta confugit, cum Dech et Valeriani persecutio plerasque Egypti ac Thebaidos ecclesiæ po-

Hunc tamen , propter Epiphaniæ officium , romana ecclesia in diem decimam quintam transponit. Ubi examinandum est cur sanctus eremita buxe a veste induitus pingatur , cum , Hieronymo auctore , in ejus epitaphio , legatur : *Cibum et vestimentum ei palma præbebat : et infra : Tanti temporis spatio contextis palmarum foliis vestiebatur.*

Verum istud pictores nostre faciunt , quia in festo Palmarum buxo utuntur pro palma , et quia in vernacula lingua (1) multis locis buxus vocatur palma. Si autem noscerent palmam , et diligenter adverterent ad Pauli historiam , ab Hieronymo descriptam , magis , puto , in pictura historiam exprimere conarentur. Recte enim ab Erasmo in Ecclesiaste notatum est , errore fieri , quod nostri pictores pro palma pingant buxum , ac Paulum eremitam veste e buxeis ramis contexta producant : cum ex buxo nihil possit contexti : e palmæ ramis aculeatis corbes contexti possint. Tegebatnr corpus , sed et pungebatur.

Memorat Athanasius , crudelitatem Sebastiani sceleratissimi ducis , Alexandriæ , quod arianam religionem confiteri nollent , viros quadraginta nova ratione laceratos esse. Virgis enim palmeis , aculeos suos retinentibus adhuc , ita terga eorum cecidit , ut alii sæpius a medicis , ob tenacius inhærentes aculeos , frustra curati : alii , curationem non ferentes , mortem oppetterint.

Ex hujusmodi palma contexta erat Pauli vestis. « Postquam...., ait Hieronymus , alia dies illuxit , ne quid pius hæres (Antonius) ex intestati bonis non possideret , tunicam ejus sibi vindicavit , quam , in sportarum modum , de palmæ foliis ipse sibi contexuerat.... Diebusque solemnibus Paschæ et Pentecostes , semper Pauli tunica vestitus est.... Obsecro , concludit Hieronymus , quicumque hæc legis , ut Hieronymi peccatoris memineris ; cui si Dominus optionem daret , multo magis eligeret tunicam Pauli , cum meritis ejus , quam regum purpuram , cum poenis suis » (2).

CAPUT V.

De pictura D. Antonii.

Sed ad sanctissimum , Pauli collegam magnum Antonium , transeamus (3) : cuius picturæ ubique locum celeberrimæ , majori indigent observatione.

Et in primis sancto confessori ignis appingitur , quia datum est illi patrocinari ad ignem infernalem. Hanc enim causam assignat Thomas Aquinas (*In quartum [Sententiarum] distinct. XLIX*). Eumque secutus scaliger , scriptum reliquit :

pularetur. Vixit illic annos XC , obiitque anno 341 , ætatis 114.

(1) Flandrorum scilicet *palmenboom* , cum palmam a dactylis quos profert appellent *dadelboom*.

(2) A B. Paulo eremita nomen habent monachi quibus regulam seu leges aliquas scripsit , an. 1265 , Paulus vesprius , apud Hungaros episcopus. Eorum institutum Joannes XXII confirmavit. Publicum ordinis sigillum expressum habet . S. Pauli effigiem , adjecto hoc lemmate : *Ecce elongavi fugiens , et mansi in solitudine.*

(3) Qui decessit e vivis annos natus CV , die 17 januarii 356.

Magne pater , furvum defendas fortior hostem ,
Sisque metus duris ignibus igne tuo.

Quibus adjicio secundam , et fortassis primariam causam , quod multos liberet ab igne pestis. Quo spectat Collecta multarum ecclesiarum , quæ habet , quod Deus concedat , obtenu beati Antonii confessoris sui , morbidum ignem extingui (1).

Eamdem ob causam multis locis in ostio domus appingitur , ut obtinere dignetur a Deo , ne pestis eam domum invadat.

Itidem Porcus appingitur , ut plebeii doceantur animalia sua ejus intercessione a malo præservari. Nam , in hujus beneficij implorationem ac protestationem , porcus plerisque locis alitur a communitate , quem nominant sancti Antonii porcum. Fieri etiam potest , quod majores nostri , dum primum porcum ei , potius quam aliud animal , expinxerunt , non huc respexerint , sed ad dæmonum insultus , quos perpessus est. Dæmones enim per porcos convenienter significantur (2). Hinc quando arianorum ecclæ

(1) Morbidus ignis undecimo duodecimoque sæculo admodum frequens fuit. Is ab aliis ignis sacer , ab aliis herpes aut ignis tartareus , atque ignis S. Antonii dictus est. Lege Lucretium , lib. VI , v. 660. Eo tacta pars corporis interdum putrescere ac decidere , frequenter vero veluti si ambusta foret , aresceret et nigrum refrebatur colorerem. Juvandis eo morbo afflictis institutus est , Urbano II pontifice , ordo S. Antonii , quem Franci vocant *l'ordre de S. Antoine de Viennois*. Hujus aëdes primaria est abbatis , seu hospitium , aut nosocomium oppidi , quod olim Desiderii Motha , vulgo *Didier de la Mothe* , nunc autem burgum S. Antonii dicitur in Delphiniatu et diœcesi vienensis. Monasterii istius condendi haec cause fuisse : acceptum ab imp. Constantino Monomacho B. Antonii corpus Joscelinus Delphinæ , vir nobilis ac locuples , Constantinopoli detulit in patriam anno 1050 , deposuitque in aedicula dicti oppidi , B. virginis sacra. Post annos XL , contigit igne sacro vexari nobilis alterius in eadem regione viri nomine Gastonis , filium Guarinum. Ad S. Antonii patrocinium ambo configere spe valetudinis huic restituenda , adjecto voto , si id obtinenter , se suaque impendendi curationi laborantium eodem morbo et adventantes peregrinos hospitio excipiendi. Voti compotes , ad burgum S. Antonii se conferunt , ac juxta inchoatum a Joscelino templum , educto Nosocomio , die 28 junii 1095 , pater cum filio monasticam inibi vestem assumunt. Non ita multo post ,

*Gastonis voto sociatis fratribus octo
Ordo est hic cœptus ad pietatis opus.*

(Hæc ex P. HELYOR.)

Nosocomium ipsum a Bonifacio VIII , P. M. Abbatiae titulo insignitum est : Ordo subinde diffusus in variis Franciæ , Italiæ , ac Germaniæ partes. Ejus unum est in Belgio hospitium , Trajecti ad Mosam in diœcesi leodiensi.

(2) Multis solemnem est ad ejusmodi rationes mysticas confugere , dum historicas ignorant. De symbolis , seu (ut pictores loquuntur) *attributis* S. Antonii , multi scripserunt , omnia fere ad *moralè* sensum detorquentur ; cum Theophilus Raynaudus edidit suam in *symbolicam S. Antonii magni imaginem commentationem* ; cuius editio post romanam altera , et correctior prodit *Gandavi* , ex typogr. *Eern Kerchovii* , 1639 , in-4° , p. 78 , una cum *chronico-axi Antoniana* , a pag. 65. Nihilo est felicior fuit cæteris. Rem aliquatenus perceperisse videtur Pompeius Sarnellus , Vigiliensis episcopus , cum scripsit in more fuisse monachis antonianis , ut numerosos porcorum greges alerent , quorum laridi frequens usus fuit in alendis infirmis , igne sacro laborantibus , eorumque curæ commissis. Hisce gregibus concessum fuit in variis locis privilegium utendi *pascuis communibus* : populari pietate cautum , ut porci urbem aut pagum obambulantes , permitterentur ad obvia stabula diverti , et cibari cum inclusis ejusdem generis animantibus : in magno scelere habebatur , si quis antonianii gregis porcum læsisset , aut rapuisset ; hinc italicum adagium de eo , cui inopinata acciderat calamitas : *Ha forse rubato un porco di San Antonio*. Quædam horum attingit Felix Mal-

sia Romæ catholica consecratione dedicabatur, porcus ex ea exiit, invisibilis quidem, sed qui omnes per quos transiit in admirationem commovebat. *Quod idcirco, ait Gregorius (libro tertio Dialogorum, cap. 30.), divina pietas ostendit, ut cunctis patesceret, quia de loco eodem immundus habitator exiret.*

Porro sicut majores nostri, memorias sanctorum invisentes, libenter pro se conferebant parvam sancti imaginem: sic etiam pro pecoribus suis, collo alligandam nolam, ex memoria sancti Antonii, conferebant; protestantes hac ratione, quod meritis sancti confessoris petebant, et confidebant animalia sua præservatum iri a peste. Quod indicant carmina Ambrosii Novidii etiam a Romanis observari. Agens enim de porco grunniente, qui Antonio appingitur, subdit (*libro primo de Fastis*):

Collo mea concutit æra,
Noscere quo possis, nec noceat, ait,
Æque meum gestat, baculo quod cernis in isto,
Quodque rogans æger, collaque multa gerunt.

Propter tanta autem magni Antonii beneficia, cum dira grassaretur Geusiorum imagines oppugnantium tempestas, non solum in ignem dejecta fuit aurata ejus apud Silvam Ducus statua (*dominus Lindanus, Apolog. ad Germanos, tomo II, capit. undecimo*): sed tam abominandis blasphemias impedita, quod Dei opt. manus vindex ea de causa duos ex illis blasphemis Geusiis e vestigio percusserit peste subitanæ, quam divi Antonii jam olim appellant christiani, quod, illi depellendæ, sint ejus apud Deum persæpe patrocinium experti.

Liber in manibus (nam hunc nonnulli appingunt) significat, quod sanctus et perfectus vir, ægyptius monachus, sine ulla scientia litterarum, scripturas divinas, et memoriter audiendo tenuisse, et prudenter cogitando intellexisse prædictetur (1).

leolus, seu Hemmerlein, Tigurinus, et tigurinæ ecclesiæ cantor, qui medio seculo XV, claruit, *tractatu de Exorcismis, Basileæ, an. 1497, edito*, e quo sequentia recitat Niceron, *Mémoires pour servir à l'histoire des hommes illustres, tom. XXVIII, p. 34C*: « Videmus per singulos dies, quod illi qui equos, aut asinos, aut porcos castrant,.... in nomine Domini invocant magnum S. Antonium, ut suo præsidio præstet illis animalibus sanitatis auxilia. Item sepe videtur compertum, quod illi qui offendunt porcos, S. Antonio donatione fideli patenter applicatos, fore punitos. Item videmus hujusmodi porcos, campanella signatos, in domos priores nunquam revertentes, aut reversuros, prout faciunt alii porci, qui fuerant sui cónsodales. » Feruntur horum animalium quedam adeo familiaria fuisse, ut canum instar, antonianos fratres, suo hospitali stipe medicantes, comitarentur. Jam finge tibi antonianum *quæstorem*, imixum baculo, suis vestibus indutum, cruce sua distinctum, porco sequaci, nolam pulsantem ad elemosynam igne sacro laborantibus impestrandam : et habebis genuinum exemplar, e quo derivatae sunt magni Antonii imagines; recepta pridem consuetudine ordinum religiosorum fundatores, aut qui tales putantur, eo habitu pingendi, quem gerunt eorum institutum professi, vel ex eorum nomine suum sortiti.

(1) Quanquam litteras non nosset, nec iis ætate procedens eruditri voluisse (a) puerorum aversatus commer-

(a) Cum illi aliquando philosophi quidam occurrisserint, eumque ludos facere senem cogitassent, utpote rudem litterarum: « Utrum vobis prius videtur, ait Antonius: mens, an litteræ; et utra alterius causa, mens litterarum, an hæ illius? » Quibus respondentibus priorem esse mentem, ac litterarum inventricem. « Cui ergo mens sana, regerit Antonius, ei litteræ non sunt necessariæ. »

TH. XXVII.

Appingunt etiam Tau signum crucis (*Aug. in præfatione de Doctrina christiana*); nam eo fortiter restitit dæmonum insultibus; Athanasius enim refert eum dæmonibus dixisse: *Cur frustra nitimini? Signum enim crucis, et fides ad Dominum, inexpugnabilis nobis murus est* (1). Legitur quoque apud eudem Athanasium pulcherrimus ejus de cruce sermo ad philosophos, quibus etiam præsentibus, vitali signo crucis dæmones expulit. Et, Hieronymo teste (*in Vita Pauli*), videns hominem equo mixtum (id est, hippocentaurum), salutaris impressione signi armabat frontem (2). Sunt etiam ipsius Antonii verba

cium, dictata tamen discipulis reliquit. Sic enim Hieronymus, *de Viris illustr. cap. 88*: « Antonius monachus, cuius vitam Athanasius, Alexandrinæ urbis episcopus, insigni volumine prosecutus est, misit ægyptiaca, ad diversa monasteria, apostolici sensus sermonique epistolas septem, quæ in græcam linguam translatae sunt: quarum præcipua est ad Arsenoitas. Eædem, e græco latine redditæ a Valerio Sarasio, extant in *Bibliothecis Patrum*: et lingua ægyptiaca, sive coptica, superesse in monasteriis Thebaidos, ex Abulbircato, refert Eusebius Renaudot *præf. ad liturgias orientales*, pag. 119. Circumfertur etiam Antonii nomine brevis *regula* ad Nacalonitas monachos, articulis XLVIII distincta, quorum extremi XII aberant ab exemplari ceteros complexo. Fatetur Calmetus, *Commentarii gallici ad reg. S. Benedicti, t. II, p. 470*, id scriptum Antonio non esse indignum, sed brevi, energico, ac sententious stylo adornatum: prope tamen est ut neget illius esse; primum quod eam Antonio non tribuant Hieronymus, nec Eusebius: deinde quod Athanasius doceat, *Vita S. Antonii cap. 15*, rogatum a discipulis S. abbatem, ut eis vivendi leges traderet, respondisse sacras litteras ad omne vita genus sufficere. At minus accurate refert ista Calmetus; nam hæc est Athanasii narratio: Μηδ γονις ἡμέρα προελθόντων, καὶ πάντων τῶν μοναχῶν ἐλθόντων πρὸς ἀντίον, ἀξιούσιν τὰ παρ' αὐτῶν ἀκούσαι: λέγειν ἀντίος τῇ αἰγυπτιακῇ φωνῇ ταῦτα· τός μὲν Γραφὴς ἵκανός εἴη πρὸς διδασκαλίαν· ἡμᾶς δὲ καλὸν παρακαλεῖν ἀλλήλους ἐν τῇ πόλει, καὶ ἀλεῖσθαι τῷ λόγῳ, κ. λ. Id est: « Cum igitur quadam die progressus esset, ac universi monachi ad eum venissent, rogarentque, ut aliquam ejus orationem audire liceret, hæc iis lingua ægyptiaca dixit: Scripturas quidem ad doctrinam sufficere; pulchrum [seu bonum] tamen esse, ut nos mutuo hortemur in tide, et exerceamus sermone, » etc.

(1) Quæ hactenus scriptis Molanus, fere pertinent ad modum, quo a statuariis repræsentatur magnus Antonius. At pictores et chalcographi libentius exprimunt multiplicem, quam a diabolis expertus est, *tentationem*, de qua pluribus locis in ejus Vita B. Athanasius. Apparuit sancto juveni spiritus immundus noctu sub forma muliebri (id quod interdum haud satis caste pingitur): semel, specie nigri pulli. Vicerat has aliasque dæmonum artes strenuus anachoreta, cum quadam nocte strepitus ab iis excitatus est tantus, ut totus ille locus [in quo dormiebat] quassari: et quatuor cellulæ ruptæ parietibus, per istos intrare dæmones, in bestias ac serpentes mutati, viderentur: essetque idem locus subito refertus spectris leonum, ursorum, leopardorum, taurorum, serpentium, aspidum, scorpiorum, luporum. Horum unumquodque forma sibi propria movebatur. Leo frindebat invasurus, taurus cornu petere videbatur, serpens reptabat, lupus cum impetu irruerat: omnium denique simul apparentib[us] sibilis formidabilis, ira vehe[m]ens..... Annum etatis 35 tunc agebat » [Antonius]. Ad eudem jejunante aliquando venit cacodæmon *habitu monachi: oblativa panis forma*: *Auctor sum, inquit, ut edas, tamque graviter labore desinas, etc.* Non raro plaga illi infixit. Visus etiam specie gigantis: *rursum forma humana ad femora usque, crura et pedes asinus.* Hæc et plura S. Athanasius, in quibus exprimitis mirum in modum lusit imaginandi facultas, que pollere solent eximii pictores. Dies me deficit, si monstrâ omnia, hac occasione, sub eorum penicillo nata, velim enumerare. Ludi circa multa commenti sunt Brugelius senior, et David Teniers: nonnulla quoque péritus cælator Raphael Sadelerius: sed longe plura Jacobus Callot, artis chalcographiae sua ætate princeps.

(2) « Cum jam 115 annos B. Paulus vitam cœlestem ageret in terris, et nonagenarius in alia solitudine Antonius moraretur, ut ipse asserere solebat, hæc in mente ejus cogitatio incidit: nullum ultra se perfectum monachum in ære concedisse. At illi per noctem quiescenti revelatum

(Sept.)

apud Athanasium : *Cum videritis dæmonum fallacias, tam vos, quam domos vestras, crucis armate signaculo : et confestim solventur in nihilum ; quia metunt illud tropæum, in quo Salvator, aereas exspoliens potestates, eas fecit ostentui.*

Sed restat quæstiuncula : cum aliis sanctis detur crux quadrangula, cur Antonio detur Tau triangulare. Quod adeo frequens est, ut non solum id manu gerat, sed penulam quoque eo insignitam habeat. Unde et Tau vulgo peculiari nomine dicitur crux S. Antonii (1). Puto vero aut totam, aut præcipuum certe, hujus rei causam esse, quod Antonius fuerit Ægyptius, apud quos constat crucem formam habuisse litteræ Tau, sive triangularem (2). Verum haec de re nihil legi : sed quod probabile videtur, profero (3).

est, esse alium ulterius multo se meliorem, ad quem vi-sendum deberet proficisci. Illico, erumpente luce, venerabilis senex, infirmos artus baculo regente sustentans, cœpit ire velle, quo nesciebat. Et jam media dies, coquente desuper sole, tervebat : nec tamen a cœpto itinere abducatur, dicens : Credo in Deum meum, quod oīni conservum, quem mihi promisit, ostendet. Nec phra his; conspicit hominem equo mixtum, cui opinio poetarum hippocentauru vocabulum indidit; quo viso, salutaris impressione signi armat frontem : et, Heus tu (inquit) quam in parte hic servus Dei habitat ? At ille, barbarum nescio quid infrindens, et frangens potius verba, quam proloqueas, inter horrentis ora, satis blandum quæsivit alloquinum. Et, dexteræ pretensione manus, caputum indicat iter : et sic, patentes campos volueri transmitens fuga, ex oculis mirantis evanuit. Verum haec utrum diabolus ad terrendum eum simulaverit, an, ut solet eremus monstrorum animalium ferox, istam quoque gignat bestiam incertum habemus. » Hæc Hieronymus ; cuius frustra, inquit Baroniūs, ad an. 343, n. 2 et 3, et injury quidem exigit fides, qui de his dubitans quidnam fuerit, num spectrum, an monstrum, liberasse voluit fidem suam. Cæterum nec insula, vel inanis fuit ipsius dubitatio... Nam sic Plinius [lib. VII, cap. 3] : Claudio Cesari scribit hippocentaurum, in Thessalia natum, eodem die interrisse : et nos, principatu ejus, allatum illi ex Ægypto in melle vidimus. »

(4) Crucem hanc, quam male triangulare vocat Molanus, commissam vocat Lipsius, lib. I de cruce, cap. 8, cum ligno erecto brevius alterum superne, et in ipso capite committitur, sic ut nihil exstet. Gallorum Heraldi vocant ure croix potencée, a similitudine cum scorpionibus, quies ægrorum et claudorum brachia, seu axillæ falciantur : et hos scorpiones Belgæ cruchen, quasi crucis appellant. Lukanus de littera T ait, hujus speciem imitatos tyrannos, lingua fabricasse, et homines in iis fixisse. Tertullianus, lib. III, adversus Marcionem, cap. 10: ipsa enim littera græcorum Tau. nostra autem T, species crucis. Quid et veterum alii notarunt.

(2) Lipsius etiam derivat ab Ægyptiis, « quibus jam oīni notum et inter sacra hoc signum. Certe, pergit ille, in obeliscis, qui inde Roman vesti, sculptum sic vidimus, cum annulo tamen, vel ansula superne : nec satis solidè sclo ad quam rem aut usum. » Refert deinde ex Suida, Rufino, lib. II, cap. 29, et Sozomeno, lib. VII, cap. 15, cum fana gerunt, imperante Theodosio magno, diruerentur, inventas in Serapidis templo hieroglyphicas litteras, crucis formam habentes ; quas earum resum periti aiebant symbolum esse vite venturæ. At ego agre adducor, ut credam antonianam crucem ab ethnici proficisci. Existimem potius ab antonianorum veste ad imagines S. Antonii translata primosque ex illis monachis arbitratos hanc fuisse verum schema crucis Domini. Quæ alii quoque sedit opinio.

(5) Solent jam oīni apud Italos apponi S. Antonio pontificalia ornamenta, post annum dumtaxat Christi millesimum abbatibus concedi cepta. [Sarnelli, *Lettore eccles.*, tom. F, lett. III, pag. 9, et seqq.]. Sed hunc morem, ab antiquitate ablutendum, pictores ac sculptores nostri non immrito negligant. Ut autem hi norint qua veste B. Antonium induere debeat, hæc legant ex Athanasio, vita p. 479, edit. Operum coloniensis, seu Lipsiensis, tom. II. « Veste amiciebatur, interiore, cithio : exteriore, pellicea : quam ad finem usque (vitæ) retinuit, neque corporis sordes ab-

CAPUT VI.

De pictura Sebastiani, Fabiani et Agnetis.

Hactenus de magno Antonio. Quæ autem ex historiis omnibus obvia sunt, ea inculcare non est necesse. Qualia sunt, picturae Sebastiani telis confossi, et Fabiani cum columba. Quanquam et circa hæc quædam rariora liceat observare (serm. de S. Sebastiano). Quis enim cogitat, quod a Joanne Raulino (1) est notatum, telis perfossum depingi, ut declaretur intercedere pro nobis ostendendo singula sagittarum vulnera ? Sicut enim ulcera omnia infirmi misericordiam et compassionem ad transeuntes clamant : sic multitudine vulnerum et sagittarum Sebastiani clamat ad Deum pro nobis misericordiam (2). Cur autem inter peculiares patronos contra pestem, eum Antonio et Rocho depingatur, ex langobardica historia a Paulo diacono conscripta (libr. VI, cap. 5) notum est (3).

stergens, neque pedes abluens prorsus.... Quin neque exutum quis vidit Antonium, neque corpus ipsius nudum, nisi cum mortuus tumulo mandaretur. » Scapulare induimentum (τερόδυνη), quod aliquando laverit, eidem citata pag. tribuit Athanasius ; qui et ejus quasi testamentum ita recitat, p. 503. « Vester meas sic distribuite : Melotem [pellēm ovinam] unam date Athanasio episcopo, cum stragula, quam ab ipso recentem accepi, nunc detritana reddo : Serapioni episcopo alteram date melotem : vobis cilicium servate. » Non tales porro vestes induunt, neque adscriptam S. Antoniu regulam sequuntur monachi, qui se antonianos dicunt, seu græci, seu latini. His nigra est vestis, cum cruce ejus, quam diximus, figuræ : coloris vero cerulei ; quam encaustæ opera formatam gestant, priscorum equitum ritu.

(1) S. theologia doctore ac professore sorbonico, deinde cluniacensi monacho. Vixit amicus Joanni Standonck ; obiit anno 1514, ætatis 72.

(2) Huic supplicio superstes fuit Sebastianus, ac demum, jubente Diocletiano, fustibus contusus, animam exhalavit, anno, ut videtur, 304.

(3) En verba Pauli : « Subsecuta est gravissima pestis tribus mensibus, hoc est iulio, augusto et septembrio, tanta que fuit multitudo morientium ut etiam parentes cum filiis atque fratres cum sororibus, bini per pherentia positi, apud urbem Romanam ad sepulcrum deducerentur. Pari etiam modo hæc pestilentia Ticinum (seu Papiam, gallice Pavie) depopulata est, ita ut, cunctis civibus per juga montium seu per diversa loca fugientibus, in foro et per plateas civitatis herbas et frutetas nascerentur. Tunc per revelationem cuiam dictum est quod pestis ipsa non prius quiesceret quam in basilica B. Petri, quæ ad Vincula dicuntur, Sebastiani martyris altarium ponerebet. Factumque est, et delatis in iam dicta basilica altarium constitutum est, pestis ipsa quiete. »

« Egregium.... sancti martyris monumentum veneranda ejus imago opere musivo expressa, atque hactenus integræ exstat (Rome) in titulo Eudoxiae ad Vincula S. Petri, senili aspectu et barba. » Sic Baroniūs, ad Martyrol. roman. 20 januar. annot. C. Idem testatur Fred. Borromæus, de Pictura sacra, lib. I, cap. 8, et ad eum Anton. Gorius, pag. 21, addentes musivum hoc opus antiquum esse et rude : grandevum autem ostendi Sebastianum, tum canitatem, tum promissa barba. Male proinde juvenem recentiores pingere solent. Atque utinam non cum tam eleganti corpore, tam procaci vultu interdum effingant ut non sanctum martyrem, sed Adonidem quemdam exhibere videantur. On fut obligé, ait scriptor libri cui titulus : *Essai sur l'éducation de la noblesse* (Paris, 1748, t. II, pag. 96), d'ôter de l'église de S. Marc de Florence un tableau de S. Sébastien, parce que les religieux reconnaissent qu'il y avait quelques femmes que la beauté de cette image avait touchées d'une autre passion que celle qu'un martyr doit inspirer. Hanc imaginem pinxerat P. Bartholomæus, ex ordine prædictorum, anno 1517 Florentia moriuitus ; exstat nunc in cemelii regis Francie, empta a Ludovico XII, ut idem scriptor ex Felibiano recitat.

Fabiani porro pictura ab Eusebio originem habet, qui eum scribit (*libro VI, cap. 22*) divinitus per columbam in romanum pontificem designatum esse. Ex hoc enim indicio, cum nemo de eo cogitasset, veluti a Spiritu sancto electus, mox ad pontificalem sedem abreptus est (1). Addit de suo ad Eusebium Russinus (*capite 21, lib. VI*) quod alii super hujus, alii super Zephyrini nomine gestum tradunt. Non est autem improbabile utrumque ea via ad pontificatum ascendisse. Nam et Ravenna de multis sue sedis episcopis, hoc modo assumptis, gloriatur. Quod et historie et picturæ loquuntur.

Sed transeamus ad Agnetem virgunculanam et martyrem (2), cuius vita omnium gentium litteris atque linguis, ut Hieronymus ad Demetriadem (3) loquitur, in ecclesiis laudata est, die potissimum vigesima prima januarii. Hæc cum agno pingitur, et veste auro intexta; quia, ut habet Ambrosius (*serm. 90*), dum parentes beatissimæ Agnetis assiduis pernoctationibus vigilarent ad tumulum ejus, videbant, in medio noctis silentio, exercitum virginum, quæ omnes, auro intextis cycladibus induitæ, cum ingenti lumine præteribant. Inter quas videbant beatissimam Agnem simili veste fulgentem, et ad dexteram ejus agnum nive candidiorem (4). Hic autem agnus sine dubio significabat Agnem sive Agnetem, non tantum nomine, sed et re, agnam, hoc est castam fuisse. Canit etiam Ecclesia die 21 januarii: *Stans a dextris ejus agnus, nive condidior, Christus sibi sponsam et martyrem consecravit.*

SUPPLEMENTUM

DE S. CAROLO MAGNO, IMPERATORE ET RÉGE FRANCÆ.

Cujus natalem aquisgranensis ecclesia prima cele-

(1) Die 16 januarii 258, Romæ, sub Decio, martyrium pertulit, anno 253, XIII kalend. februarii. Credunt baptizasse Philippum quem Hieronymus *de Viri, illustr.*, cap. 54, « primum de regibus romanis christianum » appellat. Qua de re tamen lege Sandini *disputationem VI ad Vitas pontif. roman.*

(2) Eodem quo Sebastianus obiit anno circiter 304.

(3) Seu quisquis est ejus epistolæ auctor.

(4) Hinc mos Romæ, die S. Agnetis, duos agnellos eosque candidissimos antiquo ritu consecrandi, e quorum deinde lana texuntur pallia seu omophoria, crucibus distincta, quibus et romanus pontifex, et metropolita, et demum episcopi quidam amicuntur dum sacris operantur. Res peragitur hoc modo: subdiaconi seu ministri ecclesiastici summi pontificis, quinque numero, binos agnos procurant 21 januarii, binis cistellis equo deferendos in basilicam S. Agnetis sacro virginis corpore insignitam. His benedicunt pontifex et fenestra Vaticani palatii dum illuc transit equiductor. Agnos hic deinde tradit canonice regularibus congregationis S. Salvatoris, qui eos in missa solemní offerunt sacerdoti, dum canitutus a choro *Agnus Dei*; ac postea tradunt duobus canoniebas basilicæ lateranensis, a quibus agnorum cura dictis quinque subdiaconis creditur. Qui eos aliquandiu detinent in pascuis specialibus; tum detonsorum lanam in fila ducentam committunt sacerdos virginibus quæ et alias adjungunt e qua subinde texta pallia conficiuntur, benedicenda ad aram inferiorem S. Petri, hujus apostoli tumulo proximan. Relinquentur eadem usq; nocte super aram tumulo impositam, dein arcula inclusa imponuntur cathedra S. Petri, in qua primum Romæ sedisse fertur, indecumsumt utenda aut mittenda. Non fit autem haec consecratio singulis annis, sed quoties exigit mittendorum palliorum necessitas. Late haec tractat Nicolaus de Brion, presbyter Oratorii, *dissertatione speciali de Pallio*.

bravit, quam coloniensis, rhemensis, rotomagensis, et aliae complices, summorum pontificum assensu, secutæ sunt. Admodum verisimile est eum Jupiliæ, haud procul ab urbe leodiensi, statum: et quamquam, regnum adeptus, perpetuis itineribus nunc Germaniam, nunc Gafliam, nunc Italianam Iustraverit, potissimum tamen ejus sedes fuit Aquisgranum, ubi nobile illud monasterium S. Mariæ condidit, quod etiam capella dictum est (unde ipsi civitali gallicum nomen *Aix-la-Chapelle*): estque jam ab octingentis fere annis secularium canonieorum octo et viginti collegiorum, desertâ sub S. Notgero, antistite leodiensi, vita regulari, quam priores canonici suscepserant. In ea basilica quiescit corpus sancti imperatoris, cuius anima in cœlum migravit anno 814, die 28 januarii, cum vixisset annos unum et septuaginta. Ejus honoris dicata est elegans ecclesia arcis carolo-montana ad Mosam, a synonymo Carolo imp., ejus nominis quinto, constructa. De imagine porro Caroli Magni hæc accipe e Frederici Borromæi *libro II, de pictura sacra, cap. 9, pp. 77, 78*: « Romæ... in palatio lateranensi, in vestigiis (ut arbitror) aulae leoninae, quam Leo tertius extruxerat, vidimus Caroli Magni imaginem..... Effigies ea simillima est sigillo uni, quod diplomati fortassis alicui Cæsaris ejus annexum esset debuit: itemque facie, quam in vetustissimo bibliorum codice expressam vidimus, indeque cum versiculis aliquot duciam bibliotheca ambrosiana habet: ipsumque bibliorum codicem benedictini homines Romæ in S. Pauli monasterio religiosissime conservant.... Princeps apostolorum Leoni III dextra manu pallium porrigit, altera Carolo Magno vexillum, rubicantibus notis alicubi distinctum. Id vero sit, quia Carolum ipsum, in Leonis III pontificatu, senatus populusque romanus imperatorem appellavit: magna que pontifici huic cum imperatore illo necessitudo fuisset.... Fuit alia Cæsaris ejusdem germana huic imago in S. Susannæ aede... cuius sane imaginis forma plane congruit cum descriptione, quæ apud Eginhartum est: magnumque caput, et rotunda frons, et oculi grandes, et nasus aliquanto major quam cæteris esse solet. Atque imagines istæ, tum habitu, tum facie ipsa, referunt easdem, quæ in patriarchatu lateranensi in aula leonina manent. Imago autem, quæ in S. Susanne ad Quirinales erat, fuit hujusmodi: ad dexteram Leo III manu templum tenet, simulacrum scilicet ædis ipsius S. Susanne, quam ipse instaurarat: ab alters Carolus Magnus dexteram explicat, tanquam exponens pontificem eum opera sua ealumnias effugisse, quæ ipsi objiciebantur. Altera Cæsaris imago exstat in triclinio leoniano, ex opere musivo, ut notat Gorius. De eodem imperatore Eginhartus (*cap. 7*): « Corpore fuit ampio atque robusto: statura eminenti, quæ tamen justum non excederet modum; nam septem suorum pedum proceritatem ejus constat habuisse metstram: apice capitis rotundo, oculis prægrandibus ac vegetis, naso paululum mediocritatem excedente: canitie pulchra, facie lata

et hilari : unde formæ auctoritas ac dignitas tam stanti quam sedenti plurima acquirebatur. Quanquam cervix obesa et brevior, venterque projectior videtur, tamen haec cæterorum membrorum celabat æqualitas : incessu firmo, totaque corporis habitudine virili.... Vestitu patrio, hoc est francico, utebatur : ad corpus camisiam lineam, et feminalibus lineis inductebatur : deinde tunicam, quæ limbo serico ambebatur, et tibialia : tum fasciolis crura, et pedes calceamentis constringebat : et ex pellibus lutrinis thorace confecto humeros ac pectus hieme muniebat : sago veneto amictus, et gladio semper accinctus, cuius capulus ac balteus aut aureus, aut argenteus erat : aliquoties et gemmato ense utebatur ; quod tamen nonnisi in præcipuis festivitatibus, vel, si quando exterarum gentium legati venissent, faciebat. Peregrina vero indumenta, quamvis pulcherrima, respuerat, nec unquam eis indui patiebatur ; excepto quod Romæ semel, Adriano pontifice petente, et iterum Leone successore ejus supplicante, longa tunica, et chlamyde amictus, et calceis romano more formatis inductebatur. In solemnitatibus veste auro texta, et calceamentis gemmati, et fibula aurea sagum adstringente, diademate quoque ex auro et gemmis ornatus incedebat : his autem diebus ornatus ejus parum a communi ac plebeio abhorrebat. »

FEBRUARIUS.

CAPUT VII.

De imagine Ignatii.

Kalendis februarii, subsequitur gloriosus episcopus et martyr Ignatius, qui cum leonibus pingitur, quia pro martyrio Christi ad hujusmodi bestias damnatus est (1), de quibus paulo ante ad Romanos scripsérat (epist. 12) : *Frumentum Christi sum : dentibus bestiarum molar, ut panis mundus inveniar.* Quam ejus sententiam citant Irenæus (lib. V cap. ult.), Eusebius (lib. III *Histor.*, cap. 30 [apud Ruffinum 36]), Hieronymus (*de Viris illustribus*, cap. 16), et Beda (in XVIII cap. *Apocalypse*).

Alicubi etiam in manu ejus cor vidi, cui litteris aureis inscriptum erat IHS. Quæ pictura originem sumpsit ex recentiorum scriptis (2). Nam Aurea Legenda sic habet (*legenda 36*) : *Legitur quod beatus Ignatius, inter tot tormentorum genera nunquam ab invocatione nominis Jesu Christi cessabat.* Quem cum tortores inquirerent, cur hoc nomen toties replicaret, ait : *Hoc nomen cordi meo inscriptum habeo, et ideo ab ejus invocatione cessare non valeo.* Post mortem igitur ejus, illi qui audierant, volentes curiosius experiri, cor ejus ab ejus corpore avellunt : et illud scindentes per medium, totum cor ejus inscriptum

(1) « Passus est anno decimo Trajani » (*Hieron.*), seu Christi centesimo septimo.

(2) An id forte elici possit ex ejus scito : « οὐτοὶ τὸν ἀμόραντον. ἀμόρ μενος crucifixus est, » displicant critici.

hoc nomine *Jesus Christus* litteris aureis inveniunt. Unde ex hoc plurimi crediderunt. Meminerunt ejusdem sequentia de nomine Jesu : et sanctus Thomas, licet paulo aliter, super orationis dominicæ primam petitionem : et Vincentius Belvacensis libro X cap. 157.

Ego tamen putarim hanc sententiam non esse solidam. Quod sic colligo : Veteres qui diligentissime citarunt Ignatii verbum : *Frumentum Christi sum, bestiarum dentibus molar*, non reticuerint, ad unum omnes, tam memorabile factum, quod prædicti de nomine ejus tradunt, si id eis cognitum fuisse : cum vero eis incognitum fuerit, verisimilius est, quod per obscurum aliquem sit suppositum. Videtur autem mihi erroris causam præbuisse cognomen ejus. Nam tituli epistolarum ejus hahent : *Ignatius, qui et Theophorus.* Et Simeon Metaphrastes dicit Trajanum dixisse : *Tune es, qui diceris Deifer? Et quid sibi vult illud Deifer? Cui martyr: Qui Christum, inquit, circumfert in anima. Imperator autem: Tu ergo, inquit, Christum in te ipso circumfers?* Certe, inquit. *Scriptum est enim (Il Cor. VI, 16. Vide etiam Lev. XXVI, 12): Habitabo in eis, et inambulabo.* Intelligo autem eum Theophorum dici, non proprio vocabulo, sed appellativo. Unde idem (*epistola tertia*) sanctum Timotheum vocat Christophorum, sive Christiferum Timotheum. Similiter Cyrillus hierosolymitanus (*catechesi penultima*) : *Sic Christophori erimus, hoc est, Christum ferentes, cum ejus corpus et sanguinem in membra nostra accepterimus : atque ita, ut beatus Petrus dicit (Il Pet. I, 4), divinæ naturæ consortes efficimur.*

Verum dum fortassis nimis exagito dictam sententiam, nolo damnare picturam Ignatii habentis in corde nomen Jesu, cum sciām hañc in templis, ut Mechlinie apud carmelitas, haberī : et ex verbis Ignatii ad Trajanum (1), ut nihil aliud sit argumenti, tam mihi videatur cum corde hujusmodi pingi posse, quam pingitur cum vulnerato corde Augustinus, fortassis quia in confessionibus alicubi (*lib. IX cap. 2*) dicit Christo : *Vulnerasti cor meum charitate tua.*

APPENDICULA

DE S. MATTHIA APOSTOLO.

Cujus natalem Latini celebrant hujus mensis die vicesima quarta, aut (si bissextilis annus fuerit) vicesima quinta : Græci vero, nona augusti. Solent ei sculptores securim apponere, quasi securi percussus interierit ; quod nullo veterum testimonio firmari potuit adhuc ; id autem legitur in *Actis*, quæ a nescio quo hebreice conscripta, latine abs se redditæ, auctaque, profitetur anonymous alter, qui 12 seculo vixit, Cœnobii S. Matthiæ monachus apud Treviros. Hunc secuti sunt Claudio de Rota equilinus episcopus : Franciscus Quignonius cardinalis, in *Breviario suo* : alii complures e recentioribus. Sed Acta ista trevrensia pro suspectis habet Bollandus : Florentinius

(1) Paulo ante ex Metaphraste relatis quibus quæ fides adhibenda sit jam omnes noverunt.

eumdem illis locum assignat cum Pseudo-Abdiæ commentis : non meliorem Combesius ac Tillemontius.

MARTIUS.

CAPUT VIII.

De pictura Thomæ Aquinatis.

Mense martio primus occurrit angelicus doctor Thomas Aquinas. Is calicem in manu habet, et corpus dominicum; eo quod composuerit officium, quo in festo corporis Christi utitur Ecclesia.

Cur autem in quibusdam imaginibus subscrubatur: Bene scripsisti de me, Thoma: ratio obvia est ex lectione romani breviarii, quia Neapoli, cum ad imaginem crucifixi vehementius oraret, hanc vocem audivit: *Bene scripsisti de me, Thoma (1) : quam ergo mercedem recipies? Cui ille: Non aliam, Domine, nisi te ipsum.* Legitur etiam, in iisdem lectionibus, nunquam se lectioni aut scriptio dedisse, nisi post orationem: in difficultatibus locorum sacrae Scripturæ ad orationem jejunium adhibuisse: quin etiam sodali suo fratri Reginaldo dicere solere, quidquid sciret, non tam studio aut labore suo peperisse, quam divinitus traditum accepisse. Quare mirum non est eum cerni in picturis radiatum, cum inspiratrice columba.

CAPUT IX.

Explicatio picturarum Gregorii pontificis.

Thomam sequitur magnus ille Anglorum apostolus, Gregorius, romanus pontifex (2), qui non inepte sacrificans pingitur. Ipse enim (*Innocentius III, sermone de S. Gregorio, et Vita Gregorii*) sicut universalis tenet Ecclesia, normam et regulam officiorum, tam super sacrificio, quam super cæteris mysteriis prudenter instituit. Hoc est, ut idem clarioribus verbis Walafridi repetam (*cap. 12 de Ordine missæ*), « cum, crescente religionis cultu, cresceret orationum et officiorum Ecclesiæ compositio, multis ex summa scientia, et ex mediocri, et ex minima, quedam ad dentibus, Gregorius, rationabilia quæque coadunans, seclusis nimiis, vel inconcinnis, composuit librum sacramentorum, sive ordinationem missarum (3),

(1) In ejus vita, quam scripsit Guillelmus de Thoco, et representant *Acta sanctorum, tom I, martii, p. 675*, refertur id ad questionem scolasticam de dimensionibus corporis Jesu Christi et de accidentibus existentibus sine subjecto in sacramento ipsius corporis et sanguinis, compromissi forma, beato Thome positam a magistris parisiensibus, pollicitis se ejus sententiae adhæsuros. Additur sanctus doctor *quaternum* in quo mente suam scripto consignarat coram imagine Domini crucifixi, cum oratione obtulisse; additur et Christus super quaterno stans ei dixisse: « Bene de hoc mei corporis sacramento scripsisti, et de quæstione tibi proposita bene et veraciter determinasti, siue ab homine in via potest intelligi et humanitus definiri. » Hinc facile colligas qua ratione pingenda sit hæc visio.

(2) Electus 3 septembribus 590, defunctus 12 martii 604, B. Augustinum monachum, additis comitibus, in Angliam miserat anno 596.

(3) Cave intelligas auctorem latinaræ liturgiæ esse Gregorium. Ejus formam traditione a S. Petro accepta didicunt ac servarunt primorum seculorum pontifices romani. « Ipsius canonice precis textum direximus subter adjectum quem

sicut et consecrationum et cantilenæ disciplinam (1).» Est et altera ratio, ad quam solam respexisse crediderim pictores, dum eum pingunt celebrantem coram imagine passionis Domini, quæ pietas (2) dici solet. Hortulus enim animæ in multis editionibus habet, ante orationes coram imagine pietatis, ipsam beato Gregorio celebranti apparuisse: et Romæ, ut audio, apparitio ista etiam vulgo notissima est. Unde magna pietate frequentat hanc imaginem; in qua etiam purgatorius ignis ad latus altaris ibidem appingitur. Quod

Deo proprio ex apostolica traditione suscepimus, » inquietat Vigilius papa, scribens ad Eutherium, seu Profutrum, episcopum in Hispania. Potissima pars quam *canonem* vocamus, paulo ante medium seculi V, primum, ut vult P. le Brun, scripto fuerat mandata. S. Leo, qui sedem apostolicam concendit an. 440, has ei voces addidit: *Sanctum sacrificium, immaculatam hostiam.* S. Gregorius istas: *Dies que nostros..... grege numerari.* Verbo aberat a prisco canone tota oratio *Hanc igitur*, demptis ipsis his dubius vocalis. Idem Gregorius Orationem dominicam quæ antea post divinam hostiam canebatur, canoni conjunxit. In cæteris liturgiæ partibus quæ eadem quotidie recitantur, seu ut loquuntur, in *Ordine vel Ordinario missæ*, nihil immutasse legitur. At in iis quæ spectant ad ferias, olim *anni circulum* dictas, et dies dominicos, et natalitias sanctorum plurimi permisit; multas orationes e gelasiano Sacramentario abstulit, nonnullas adjecit, et novam operi formam indidit. Sic enim in *ejus vita* Joannes diaconus, *libro II, cap. 17*: « Gelasianum codicem de missarum solemnis multa subtrahens, pauca convertens, nonnulla vero adjiciens, pro expunctionis evangelicis lectionibus in unius libri volumine coarctavit. » Gregorianum Sacramentarium primus edidit Jacobus Pamelius, Brugensis, Coloniae, anno 1571, *Liturgiæ corum suorum libro II.* Alias editiones accurarunt Angelus Rocca, Romæ, anno 1597, et Hugo Menardus, Lutetiae, an. 1642. Has duas, prima male omissa, prelo reddidere benedictini monachi, qui universa S. Gregorii opera vulgariter an. 1675. *Le Missel romain*, ait Petrus le Brun, (*Explicat des cérémonies de la messe, t. II, p. 160*) tel qu'il est aujourd'hui, est plus grégorien qu'aucun autre sacramentaire imprimé ou manuscrit, que j'ai vu, et l'on peut même dire que le Missel romain est le pur sacramentaire grégorien, si on en ôte les messes nouvelles qu'ont été insérées depuis S. Grégoire.

(1) « Scholam quoque cantorum quæ haec tenus eisdem institutionibus in sancta romana ecclesia modulatur construit » (Joannes diac., *Vita Gregorii lib. II, cap. 6*). Nec piguit sedulum et modestum pontificem, lecto decumbenitem, praëre pueris iisque canentibus advigilare. « Usque hodie, inquit diaconus *eadem cap.*, lectum ejus in quo recubans modulabatur, et flagellum ejus quo pueris minabatur, veneratio congrua, cum authenticò antiphonario reservatur. »

(2) Hic Molanus, observante G. Colvenerio, *Calendarii marijaniani, t. I, fol. 206*: « Imaginem passionem Domini experimentum vocare videtur pietatem, quia ejusdem erga nos misericordiam et benignitatem declarat. » Sed Colvenerius gallicisimum subiectum in voce *pietas*, nec immerito; nam festum dolorum seu compassionis B. Mariæ virginis, etiam *festum nostræ Dominae de pietate* dici solet. Hoc posteriori modo vocat Locrius, *libro VI Mariae Augustæ, in Calendario, die 17 huic mensis (marii)*. Sic etiam appellatur in Missali romano, Lugduni edito 1507 et 1511, ubi inter missas votivas B. Mariæ habetur *missa nostræ Dominae de pietate*. Similiter in missali Pauli III, inter missas votivas particulares de B. Maria ha sunt: B. Mariæ pietatis, per Sixtum papam IV edita; de compassione B. Virginis, celebranda, inquit, die sabbati post dominicanum Quasimodo; de lumenatione B. Mariæ virginis.... Excusum est hoc Missale Parisiis, per Jacobum Kerver, 1565. Alii latini appellant *compassionis B. Mariæ*, ut Colonienses; communiter autem in Belgio *septem dolorum B. Mariæ* nominatur. Ad nomen quod attinet, barbare videtur vocari *festum nostræ Dominae pietatis*, ex gallico idiomatico, *Notre-Dame de pitié*, id est commiserationis, seu compassionis, ut ego quidem existimo. Certe ita vocat in *Calendario gallico* Fr. Dionysius de Colomp, canonicus regularis S. Victoris apud Parisios, edito Parisis an. 1601. Exponens enim illam appellationem, dicit Ecclesiam hac festivitate commemorare compassionem, dolores et angustias quas habuit, Virgo certe dilectissimum filium suum tot tormentis et injuriis affici. » (Idem Colvenerius, foliis 204 et 205).

pulchre conuenit cum narratione Gregorii, de Justo monacho, quem, ob occultatos tres aureos, non solum Gregorius punivit, tum morientem, prohibendo fratum ad eum accessum: tum mortuum, dando ei cum predictis aureis sepulturam; sed et divina unctione in igne purgationis cruciatus est, donec, mandante Gregorio, pro ejus absolutione, diebus triginta continuis, hostia salutaris est oblata,

Animadverte præterea in imaginibus ex urbe allatis, ibidem Gregorium depingi cum columba in humeris. Cum enim libros suos dictaret, testatur Petrus diaconus, se Spiritum sanctum columbae specie in ejus capite saepe vidiisse; ut habet lectio sexta romani breviarii, quod ex decreto concilii tridentini habemus. Idem habet Joannes diaconus lib. [IV] Vitæ Gregorii cap. 69. Imo, quod antiquitatem picturæ commendat, addit sequenti capite, hinc consuetudinaliter Spiritum sanctum depingi, in specie columbae, super caput scribentis Gregorii.

CAPUT X.

Patritius cur pingatur serpentes conculcans.

Sed a Gregorio, quem Angli suæ gentis apostolum vocant, ad vicinorum hibernorum apostolum transeamus. Ejus natalis est die decima septima martii. Est autem S. Patritius (1) qui cum serpentibus ad pedes depingitur, eo quod primus in hibernia Christum evangelizaverit, in qua insula nullum reptile videri solet (Beda Historiae libro I, cap. 1), nullus serpens vivere valeret. Nam saepe illo de Britannia allati serpentes, mox ut proximante terris navigio, odore aeris illius attacci fuerint, interierunt: quin potius omnia pene, quæ de eadem insula sunt, contra venenum valent (2). Hiberni præterea catholici non nisi meritis apostoli sui adscribunt, quod Dominus Deus multorum venenatis moribus provocatus, needum permittat in eorum insula venenata vivere; quæ tamen eo saepe afferuntur ex Anglia, ab iis, qui heresis veneno lethaliter infecti sunt, et hanc piam opinionem hibernorum animis libenter eximerent. Legantur Jocelinus, cap. 70 Vitæ Patritii (3): et Giraldus Cambrensis (4), de Mirabilibus Hiberniæ,

CAPUT XI.

Gertrudis cur cum muribus pingatur.

Eodem die concurrit natalis Gertrudis, belgicæ virginis celeberrimæ (5). Et mures appinguntur.

(1) Vita functus anno 460.

(2) Sed Beda hoc non adscribit meritis S. Patritii, primus id ausus est mox nominandus Jocelinus furnesiani in Lancastria coenobii, anno 1128 conditi, monachus cisterciensis ordinis. Duoum ante ortum Patritii scripserat Solinus Polyhistoris cap. XXXV: « Hibernia..... ita pabulosa, ut pecunia nisi interdum æstate a pastibus arceantur, in periculum agat satias. Illic nullus anguis, avis rara, etc. »

(3) Scripta circa annum 1180. Præclarum id opus foret, inquit bollandista, « si majori cum delectu prudentiæ collectum fuisset. » Prodiit primum Antuerpiæ, anno 1514, typis Adriani Bergensis.

(4) Praenomine Sylvester, in pembrochiana provincia natus circa medium seculi XII. Fuit Henrico II a secretis, et Joannis ejus filii præceptor, demum episcopus menevensis.

(5) Obiit in monasterio nivalensi, hodie nivellensi, an-

Cujus causam tradit Legendæ tomus secundus, jara olim Coloniae et Lovanii excusus. Sic enim habet: « Notandum quod circa imaginem sanctæ Gertrudis solent mures et glires depingi. Hoc nihil aliud significat, nisi quod sancta virgo diabolum, qui per tales bestias, tenebras diligentes, designatur, superaverit: et quod alios, quoscumque potuit, de tenebris ad cliritatem æternæ lucis, per suam sanctam vitam ei doctrinam, revocare laboravit. » In quibus verbis parum probo, quod in muribus Gertrudis tantum mysticam admittat significationem; quam ego quidem, ut secundariam, amplector et veneror. Puto tamen primariam esse aliam rationem, quam a canonicis nivellensibus accepi; illi enim, cum ab eis petrem causam usitateœ picturæ, responderunt se a senioribus confratribus audivisse, ex puto, qui est in crypta Ecclesiæ, majores solere aquam efferre, qua cum aspergerent domos suas et agros, liberabantur a muribus. Sed nunc, addebat unus eorum, refrigerante multorum charitate, sicut alibi, sic et in nostra ecclesia, cessant miracula.

Sævisse autem saepius in agris pestem murium omnia corrodentium, etiam ex miraculis divi Ursmani, a Folquino descriptis, et aliunde (1) cognosci potest. Meminit et Plinius (libro, X. Historiæ, cap. 68) e Troade fugatos incolas murium agrestium copia (2), no, ut plerisque placet, 664, ut aliis 635, aetatis sue 33. Vitam et cultum ejus latissime deduxit Josephus Geldolphus a Ryckel, Lovanii ad S. Gertrudem abbas, ibidem secundo editam anno 1637.

(1) Ex gr., ex libello de inventione et translatione corporis S. Udalrici, inter opera Marci Velseri, Norimbergæ, anno 1687 edita, pag. 626. « Concessum (concessa) est... huic S. Pontifici, ait historicus, et alia quam maxima a Deo prerogativa contra offensivos gliriū incursum. In toto namque territorio quod inter Vindam et Lycum fluvios situm est nullum unquam vivum permanere posse manifestissime comprobatum est; quod meritis gloriōsi pontificis impetratum esse nulli sit dubium. Sæpius enim a nonnullis curiosis sancti potius tentatoribus experientia inventum est, ut quam citio ultra (intra) præfatos deportati fuere fluvios, illico fuisse mortuos; et hoc in toto communī territorio. Est vero et alia quasi miraculosa contra prædictos subventione glires, in toto pene orbe promulgata. Terra namque quæ S. Udalrici dici consuevit, in qua sanctum ejus corpus mediantibus sacrī vestibus (quæ omnes inconsumpta omnique sine lesione cum eo inventa fuerunt) humatum fuit, si cui fidelium donata ab eoque dignæ, ut sanctorum Dei reliquias decet, venerata fuerit, mox omnes ac si pestem fugientes habitationem relinquunt, et eidem nequaquam deinceps appropinquare audent. Hæc toties ubique terrarum vera esse inventa sunt ut numerum excedere videantur. Nonnunquam etiam complures proprias relinquere voluerunt habitationes seu igni cremare, propter maximam prædictorum infestationem animalium, qui, prænominaliter acquisita terra, devote eam venerantes, auxiliū Dei omnipotens, per meritum sui confessoris impletum sensere, adeo ut eorum deinceps nullus approximare audere visus sit dominus. Nec non aliquando tanta eorum multitudine mortua est inventa, ut te lectorem, si in hoc veritatem proferre conarer, incredulum reddere timerem. »

(2) Et lib. VIII, cap. 57, ex insula Gyaro pulsos a muribus incolas ex Theophrasio refert. Macedonia rex, « Cassander (Justino teste, lib. XV, cap. 2) ab Apollonia rediens, incidit in Abderitas qui propter ranarum muriumque multitudinem, relicto patria solo, sedes quærebant, » Rutilius Rufus Numaijanus, de incolis Cosæ quæ nunc Orbitallo, in Etruria :

Dicuntur cives quondam migrare coacti

Muribus infestos deseruisse lares.

Gemina reperias apud Herodotum, Pausaniam, Elianum, Orosium. Et ne tibi ista incredibilia videantur, lege quid oppido regni Neapolitani Ceretto, sub initium præsentis seculi, contigerit, apud Misson, *Voyage d'Italie, tome III*, pag. 360.

Diodorus quoque (*lib. III, cap. 5*) in Italia murium silvestrium e terra prodeunt multitudinem, plures solum patrium linquere coegisse (1).

CAPUT XII.

De picturis Joseph.

Post biduum occurrit natale Josephi sponsi Deiparae virginis: quem pictores quidam pessime pingunt tanquam simplicem homuncionem, qui vix quinque numerare possit (2). Per quorum inscitiam etiam in vulgi proverbium abiit, quod hominem parum cordatum, aut industrium in agendis, Josephum agnominant. Quasi vero talis praे omnibus aliis a Deo assumptus fuisset, ut esset custos beatissimæ Virginis et benedicti ejus Filii.

A quibusdam etiam pingitur, in historia nativitatis Domini, grandævus senex, bæculo præ senio innitens. Quam sententiam amplectuntur Nicophorus Callistus

(1) Eamdem appictorum S. Gertrudi murium rationem proferit abbas a Ryckel, exhibetque (*Historia sua p. ante 529*) B. Gertrudis imaginem, ubi videtas glires alios ante eam discurrentes, alios pedo ejus irrepentes, juxta caco-dæmonem, et ab altero latere fontem e quo peregrini aquam hauriunt. Adscripti hi versus:

*Sub pedibus divæ quid furva animalia noctis
Tota quibus dormitum hems discurrere cernis?
Pestis agri est, qua diva sua prece culta repurgat.
Deinde quid hæc Orci fæx et furius Erynnis?
Obsessa fatale resegenm et excrementum est.
Denique fons medicus insigne est virginis hujus.*

(2) Vidi sic pictum R. Joseph in ædibus expertissimi D. Fonson, bruxellensis medici. Non procul abit ab insciorum pictorum mente Richardus Simonius, illud *Mathæi*, I, 19: « Joseph autem vir eius, cum esset justus » ita expōnens: *L'Évangélise a voulu marquer par là que Joseph était un bon mari et communode.* » In quam interpretationem iure indignatus est magnus Bossuetius, *l'Instruct. sur le N. T. de Trévoux, Paris 1702, pag. 144 et seqq.* Appellatus a Simonio Chrysostomus minime faret audaci critico si enim sanctus doctor, *homil. IV in Matthæum, edit. B. de Montfaucon, t. VII, q. 52*: Δικαῖος οὖν ἦν, τούτοις χρηστός καὶ λευκός... ὁ Ἰωσὴφ οὐ μόνον τὸ μετόνομον, ἀλλὰ καὶ τὸ διάτονον συνεχόμενον τὴν εἰσχών. Οὐ γάρ μόνον τὸ καθάρισμα, αλλὰ καὶ παραπομπαίστηκεν εἰσιτοῦντος. Εἰσιτοῦντος δὲ πλούτοντος, καὶ πάλιν ἐπιγέλαστον τὸ παρανομάτων λοτε γῆρακον ζητούσι, καὶ... « Justus ergo cum esset, id est benignus ac moderatus..... Joseph non modo ei rei qua major, sed etiam ei qua minor erat consuluit, nempe pudori; non solum enim non punire, sed neque traducere volebat. Videlicet philosophum virum et affectu omnium maxime tyranico superiorem? Nostis enim qualis affectus sit zelotypia, etc. »

Et *justi* titulum quem Josepho tribuit Matthæus a Chrysostomo sic acceptum esse non virum Dei mandata servantem significet, manifestum est ex his verbis *homilia secunda, ibidem, pag. 26*: οὐ γάρ δή μάρτυρις ἀπὸ φυλῆς οὐδὲ τοῦ ἱερού, ἀλλὰ οὐδὲ πρεσβύτερος, τούτοις συγγενεῖς, ταῦται, διότι ἀν τοῦ πατρός τοῦ οἴκου καὶ πατρός Δαυΐδ ἀρχόμενοι, λογητοὶ τῷ πατρόνῳ τῷ τοῦ Ιωσήφ, διότι τοῦ ιωσήφιον γνωστόν. Εἰ γάρ τέ οἶκον Δαυΐδ καὶ πατρός ἦν ὁ Ιωσήφ, οὐκ ἄν ἀλλοιούσιε τὸν γνωστόν, η δὲν καὶ αὐτὸς ἦν. Τι οὐ γι πατέρη τὸν νόμον, φησι; διό γάρ τοῦ προλάβοντος ιωσήφον, ὅτι ίωσήφ ἦν ὁ Ἰωσὴφ, ταῦτα μάρτυρις τὸν ἀρέσκει, πάντα εἰδὼς. « Non modo enim non licetebat ex alia tribu οἰκορέι ducere, sed neque ex alia familia, id est ex alia cognatione. Itaque si illud, *Ex domo et familia David, Virginis aptemus dictum illud constabit, si Josepho, illud ipsum consequitur. Si enim ex domo et familia David erat Joseph, non aliunde accepit uxorem quam ex cognitione sua. Quid vero, inquires, si legem transgressus sit? Sed idcirco præoccupans testificatus est Joseph fuisse justum, ut ne hoc diceres, sed illius virtutem edocias, noskes legem ab ipso non fuisse violata. »*

Ceterum in medi ævi tenebris invaluit apud plebem sinistra illa de B. Josephi simplicitate opinio. Legitur enim in *Additamentis Molani ad Usuardum, vii idus aprilis*: Item in Eiflia, monasterio Steinfelti (ordinis præmonstratensis) sanctæ memoriae Hermanni, qui et Joseph propter simplicitatem dictus est.

(*libro I Hist. eccles., cap. 7*), et in carminibus suis Sannazarius, Scaliger, Novidius, aliqui scriptores recentiores.

Quibus Joannes Gerson inter alia opponit manifestam scripturam (1): *Habitabit juvenis cum Virgine et gaudebit sponsus super sponsam.*

Dominus autem Joannes Hesselius, præceptor meus, prælegens vicesimam octavam distinctionem quarti libri Sententiarum Magistri, sic eos refutavit: « Epiphanius (*In hæresi Antidico Marianitarum, hæresi 78*) narrat fabulam, quod Joseph Mariam duxerit, cum jam annum sue ylduitatis (2) ageret fortassis octogesimum, et amplius (3). Verum nullo modo convenisset virum centenarium, et imbecillem senem, adhiberi Mariæ custodem, cui fugiendum esset in Ægyptum cum puero et matre ejus, et inde redeundum. Nec decebat eum aliorum filiorum amore esse distractum, qui curam tantæ virginis et prolis esset gesturus. Confirmavit fabulam pictorum carnalitas, qui ex sua libidine de Joseph judicantes, putant non aliter eum se continere potuisse a Virgine, nisi senex et per ætatem proiectam impotens ad commixtionem fuisse: plurimum derogantes gratiæ Dei, quæ tam efficax esse potest in adolescentulis ipsis, atqne in aliis ætatis hominibus. Credo igitur conformius esse evangelicis litteris, si Joseph credatur fuisse juvenis, fortis et valens, qui potuerit industria et labore ætatis Virginem defendere (forte legendum: *Qui potuerit industria et labore, teneræ ætatis Virginem defendere*), et urgente periculo mox puerum in Ægyptum deferre et reducere, ac suis laboribus nutrire. Certe incontinentia suspicione non caruisset Maria, si virum centenarium habuisset. Et vanus est carnalium timor. Facilius continet (se) Deum timens juvenis virgo, quam impotens et libidini assuetos senex. Quanto magis autem hic Joseph, qui multo excellentior fuit Joseph filio Jacob? »

Non pauciores rationes habet Tristandus de Lescaigne, presbyter, qui in libellis, quos de Maria conscriptos dedicavit Ludovico Borbonio, cardinali, archiepiscopo senonensi, tractatum habet, in quo explicat omnes fere pictores delirare, quod Josephum senem decrepitum pingant. Urget enim divina providentia datum esse virum Mariæ, ut nutritius esset

(1) Locus est Isaiae LXII, 3, ubi propheta loquitur de prosperitate Iudaeorum ab exilio babylonico reversorum, et nuptias celebrantium. Quod de Mariæ et Josephi coniugio hæc Gerson interpretetur, accommodando facit: ex ejusmodi autem interpretationibus historicæ non sunt eruenda.

(2) Imo suæ ætatis, ut patebit ex annotatione proxima.

(3) *Editionis petavianæ t. I, pp. 1039, 1040, ubi Joseph dicitur Cleophas frater et filius Jacobi, cognomeno Panthérus, ac primum e tribu Iudeæ conjugem habuisse, et quia sex liberos suscepit, quorum primus Jacobus, cognomeno Oblias, frater Domini et primus episcopus (Hierosolymorum). Hunc Josephus genuerit annos natus plus minus XI, deinde senex et octogenario major B. Virginem in conjugem accepit. Hæresi autem LI, quæ est algorum, hæc habet Epiphanius (*dictor. edit. pag. 432*): « Josephus..... illius (Mariæ) vir appellatus est, quem eam senex duxisset anno ætatis plus minus LXXX, cum iam liberos sex e priori coniuge sustulisset. » Hæc videntur e libris apoeryphis hausta.*

pueri, et ut matri esset solatio. Ad utrumque autem officium decrepitus fuissest inidoneus. Urget et alias rationes desponsationis, a veteribus assignatas : ne grava apparetis infamaretur; ne tanquam adultera a Iudeis lapidaretur : ut Christi de Virgine nativitas diabolo occultaretur. Certe nec infamia cessasset, nec diabolus suspicione caruisset, si fuissest decrepito, vel seni in conjugem tradita. Urget, ex Chrysostomo, desponsatam fuisse fabro, ut laboribus suis nuptiae et filio victum suppeditare posset ; quod senex facere nequivisset.

Pulcherrime vero puer Jesus Josepho appingitur ad manum. Hoc enim significat, quod Christus fuerit subditus Josepho patri suo. Patrem enim eum Lucas (*Luc. II, 33*) rectissime appellat, propter vinculum conjugii (1), ut annotatum est a beato Augustino (*lib. II de Consensu Evangelistarum, capite 2, et contra Faustum libro XXIII, cap. 8, et lib. I de Nuptiis, cap. 11, et lib. V contra Julianum, cap. 9*). Pertinet Christus jure conjugii ad Joseph (2) multo magis quam filius videtur pertinet ad secundum maritum. Qui viduam accipit, non contrahit cum ea, ut proles ejus educet, sed ut proles ex ea sibi acquirat. Josephi autem conjugium a Deo ordinatum fuit ut virgo Maria commode ex sese sola gigneret Christum et per utrumque educaretur.

Hoc conjugium Augustinus, contra Julianum scribens (*lib. V, cap. 9*) appellat conjugium secundum Evangelium. Nos etiam appellare possumus, cum Hieronymo, conjugium virginale, sive virginum ; quia ut ex virginali conjugio Filius virgo nascetur, etiam ipsum Joseph semper virginem fuisse, contra Helvidium, docet. Quod etiam significari existimo vidente ramuscule, quem in manibus gestare depingitur : tametsi longe aliam istius picturæ rationem apocrypha quedam historiæ afferant (3).

Significat etiam puerulus Jesus, quem Josephus manu dicit, quod is tanti Filii pater fuerit. Quæ res non parvæ dignitatis est; quia ex hoc unicæ prolis bono multo magis fuit exaltatus, quam si ex Maria genuisset centum sanctissimos reges.

Porro Jesus, quando parentibus, ut divinæ litteræ prædicant, erat subjectus, sine dubio, in perferendis etiam una cum ipsis laboribus, morigeram declarabat

(1) Sunt qui velint Josephum non conjugem, sed sponsum fuisse Mariæ, cum hanc ille occulte dimittere parabat. Quidquid est, conjugale fœdus inter eos initum fuit antequam Christus nascetur. Alioquin eum patrem Jesu, nec B. Virgo nec Lucas appellassent.

(2) Tanquam fructus in ejus fundo natus.

(3) Nempe protovangelium Jacobi, nn. 7.8 et 9, et evangelium de nativitate Mariæ, nn. 7 et 8, in Joh. Alberti *Fabricii codice apocrypho Nov. Testam.*, pp. 29-32 et 85-89. In his narratur Domini sacerdotes, cum B. Mariæ dignum sponsum quererent, litteras aut nuntios missis ad universos et tribū Jude juvenes ac viduos, quibus singuli ad templo convocabantur, manu virgam præferentes, ut cuius virga florerer et cuius virgæ Spiritus sanctus columba species incumberet, is Mariæ sponsus daretur. Cum igitur omnes convenissent, floruit virga Josephi; mox Spiritus sanctus illius virgæ, deinde capitū insedit. Quo miraculo patuit Josephum in conjugem Mariæ coelitus esse destinatum. Quodam haud absimilata narrant, prater laudatum superius Epiphanius, Gregorius Nyssenus, *oratione in nativitatem Christi*, et Eustathius Antiochenus, seu ejus nomine vulgatus ab Allatio scriptor in *Hexaemeron*.

suam obedientiam ; ut habet Basilius in Constitutis monasticis (*cap. V*). Hinc apud Marcum (*Marc. VI*) faber vocatur. Erubescant ergo ad hanc picturam filii inobedientes, qui vitrico nec obediunt, nec eum patrem vocare dignantur. Erubescant etiam qui de vana nobilitate gloriuntur. Christus enim et faber, et fabri filius esse voluit, ut omnem, inquit Augustinus (*de catechizandis Rudibus, cap. 22*) typhum carnalis nobilitatis extingueret.

Quanquam enim nonnulli, aut dubitant, aut incertum esse dicant, qualis faber fuerit : lignarium tamen fuisse, omnis pene scholasticorum consensus asserit. Neque ab hac opinione discrepat, ait Sixtus Senensis (*lib. VI [Bibliothecæ Sanctæ], annot. 63*), vetustissima ecclesiasticae picturæ consuetudo (1).

(1) De arte, quam exercuit S. Josephus, hæc antiqui : Justinus Martyr, *Dialogo cum Tryphonе*, edit. 1686, pag. 316 : « Ταῦτα τὰ τὸ τεκτονικὸν ἔργα εἰπάτετο ἐν ἀνθρώπων ὑπὲρ, ἀπόρτει καὶ ζητεῖ. Id est : Nam, cum inter homines esset [Jesus], fabrilia hæc opera conficiebat, aratra et juga. » Theophilus Antiochenus, libro I *Commentariorum, sive allegoricorum in IV. Evangelia*, tomo II *biblioth. PP.*, edit. 1677, parte II, pag. 169. F. : « Filium Fabri, vel ab obtrectatoribus, se Jesus voluit appellari, quia ipse conditor mundi Deus in principio fecit cœlum et terram. Et, quia terrena nos docent quæ sunt cœlestia, quasi bonus animæ faber, spiritualia virtus nostra circumduolat : cito etiam securim admovens arboribus infuscundis : secare doctus exigua, sublimia servare culminibus, rigida mentium spiritus igne mollire, et in varios usus, omne humanum genus diversa ministeriora qualitate formare. » Ambrosius, libro III in *Lucam*, n. 2, edit. *Benedictin.* tomo I, columnis 1313, 1514 : « Hoc enim typo patrem sibi esse demonstrat [Christus], qui, fabricator omnium, condidit mundum Nam, etsi humana non sunt comparanda divinis, typus tamen integer est, quod Pater Christi igne operatur et spiritu : et, tanquam bonus animæ faber, » ac reliqua, ut mos adductus Theophilus. Hilarius, capite *XIV. in Malthe*, edit. Paris. 1695. col. 678 : « Plane Christus fabri erat filius, ferrum igne vincentis, omnem seculi virtutem iudicio decoquenter, massamque formantis in omne opus utilitatis humanæ, etc. » Ubi de Deo Patre loquitur, non de Josepho : sed ad hujus artem fabrilem alludens. Petrus Chrysologus, *sermone 48, Biblioth. PP.* edit. 1677, tomo VII, p. 883 : « Christus erat fabri filius, sed illius, qui mundi fabricam fecit, non malleo, sed præcepto : qui massam seculi auctoritate, non carbone, conflavit : qui solem, non terreno igne, sed superno calore succedit. » Auctor operis imperfecti in *Matthæum*, ad cap. I, §. 18 (*inter opera Chrysostomi* edit. Paris. 1636, t. II, p. 15) : « Maria desponsata erat fabro lignario. » Theodoretus, *Hist. eccles.* lib. III, cap. 23 (non 18, ut citat Calmetus) edit. *valesianæ* p. 144, memorat antiochenum virum quendam egregium, rogatum esse a Libanio (Juliani in christianos minas revolvente, et vincendos propedium ab eo Persas sperante), quidnam ageret fabri filius ? « Ille, divina repletus gratia, id, quod brevi futurum erat, prædixit : Loculum enim, inquit, fabricatur hujus universi conditor, quem tu fabri filium per ludibrium appellas. Nec multis post diebus, nuntius de illius [Juliani] morte allatus est : et ipse in loculo jacens advectus. Ac minarum quidem inanis apparuit tactantia : Deus autem glorificatus est. » Idem omnino refert Sozomenus, lib. VI, cap. 2; Beda ad *Marc.* cap. VI, edit. *coloniensis* 1612, tomo V, pag. 150, repetitis fere, que ex Ambrosio attuli : « De ipso, pergit, tanquam de fabri filio præcursor suis aut : Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igne. Qui in domo magni hujus mundi diversi generis vasa fabricat : imo vasa iræ, sui spiritus igne molliendo, in misericordia vasa communiat. » Protovangelium Jacobi, opus apocryphum, sed Tertulliano (ut liquet ex hujus *Scorpiaci* cap. VIII) vetustius, § 9, in *codice apocrypho N. T. Fabriciano*, p. 87 : « Joseph autem, abjecta securi, » etc. Tum pag. 89 : « Et dixit Joseph Mariæ : Ecce acceperit te de templo Domini : et nunc derelinquo te in domo mea ; abeo enim ut ædificem ædificia mea, » etc. *Evangelium infantiae*, itidem apocryphum et vetustum, § 38, ibid. pag. 200 : « Josephus autem, per totam urbem circumiens, Dominum J esum secum ducebat;

Hactenus de Josepho : quibus adjungantur ea quæ de ipso notavimus libro II, cap. 30 (1).

CAPUT XIII.

Observatio circa historiam Annuntiationis dominicæ.

Nunc ad historiam Annuntiationis Domini transeamus. In qua lilyum sœpe appingitur : non quod illo anni tempore lilia haberentur, aut quod beata Virgo apud se lilyum habuerit, aut acu pictum, aut ex cera confectum : sed ad significandum puritatem et perpetuam sanctæ ac Deiparæ Mariae virginitatem, quæ ratione virginitatis, et purissimæ vitæ suæ, fuit velut lilyum inter spinas. Quo pertinet rythmus ille, quo insignis Christi martyr Thomas Cantuariensis delectatus fertur :

Gaudet quia Deo plena,
Peperisti sine pena,
Cum pudoris lilio.

Apud nostrates autem lilyum istud usitatius in poculo depingitur : apud Italos frequentius sceptri loco Gabrieli in manus datur.

De hoc autem archangelo Chrysostomus monet (*homil. 3 de incommutabili Dei natura*) volitatem illum exprimi, non quod Deus pennatos angelos considerit, sed ut eum ex supremo domicilio, et cœlesti collegio, ad terram et genus humanum devenisse intelligas.

Est et aliud in pictura Annuntiationis, diligentius executendum, quod ad hæresim vergere videatur. De quo cum difficultatem moverimus libro secundo (2), non tamen dissolverimus, non inutile fuerit hic eam iisdem pene verbis repetere, et repetitam discutere atque examinare. Difficultas hæc est : pingitur quibusdam locis, in historia Annuntiationis et Incarnationis Domini nostri Jesu Christi, corpusculum quoddam humanum, inter radios, quos Spiritus sanctus diffundit, descendens ad uterum beatissimæ Virginis. Quæ pictura videtur præbere occasionem, non periculosi solum, sed etiam hæretici erroris. Valentinus enim jam olim hæreticus est habitus ab Ecclesia, quia docuit Christum corpus de cœlo attulisse, et per Mariam tanquam per tubum et fistulam transiisse. Quo respiciens sanctus Antoninus (*titulo 8, tertiae partis Summae historialis*), hanc picturam gravi censura damnavit. « Reprehensibiles, ait, sunt etiam pictores, cum pingunt ea quæ sunt contra fidem : cum faciunt Trinitatis imaginem unam personam, cum tribus capitibus ; quod monstrum est in rerum natura : vel in Annuntiatione beatæ Virginis, parvulum puerum formatum, scilicet Jesum, mitti in uterum Virginis, quasi non esset de substantia Virginis corpus

cum propter artificium ejus homines illum accerserent, ut portas ipsis, aut mulieralia, aut cribra, aut arcas conficeret : eratque cum ipso Dominus Jesus, quocumque proficeretur. Quotiescumque ergo Josepho aliquid operis sui, longius aut brevius, latius sive angustius, faciendo esset, Dominus Jesus manum suam versus illud extendebat : ac statim, prout vellet Josephus, res succedebat ; ita ut opus non esset ipsi quidquam manu sua perficere, quia nec admodum peritus erat artis fabrilis. »

(1) Imo capite 29, supra col. 79.

(2) Cap. 23, col. 66.

eius assumptum. » In quem errorem impegit etiam Origenes, tractans illud Joannis (*cap. VIII*) : *Non veni a me ipso* ; innuit enim animam Christi prius fuisse in cœlo beatam, deinde a Patre missam in uterum Virginis (1).

Cæterum a pictoribus nostris, per corpusculum illud, in historia incarnationis Domini, non plus significatur, quam anima Christi, quæ non potest commode aliter figurari ; unde sic figurari solent animæ latronum, qui cum Christo sunt (2) : et anima Lazari in sinu Abrahæ. Significat igitur hæc pictura Christum Dominum ab initio conceptionis suæ animatum fuisse, anima non quidem e cœlo delapsa, sed a Deo infusa. Vel, si non placet animam intelligere, significare potest corpusculum illud, ipsum Deum, qui de cœlo descendit in uterum Virginis.

Quanquam longe malim omitti, cum etiam nostro seculo multi sectarii, ac potissimum anabaptistæ nefarie sentiant Christi Domini corpus humanum, non ex Maria virgine natum, sed ex Patris substantia cœlitus allatum esse. Contra quos Petrus Canisius per aliquot capita disserit, lib. III de Deipara virgine Maria (*cap. 14, et seqq.*).

APRILIS.

CAPUT XIV.

De armatura equestri sancti Georgii.

Mense sequenti, cui ab Aperiendo nomen est, natalem habet Ambrosius mediolanensis episcopus, die quarto. Sed quia Ecclesia tunc recolit aut passionem, aut resurrectionem Domini salvatoris, Romani natalem transferunt ad diem, quo ordinatus est episcopus, qui septimus est mense decembri. Quos hac in parte sequemur.

Sequitur itaque miles (3) et martyr Georgius (4). De cuius pictura cum aliqua ex antiquitatis monumentis sint libro secundo (*cap. 14*) allata, nonnulla tamen hic addenda sunt, quæ ad explicationem armaturæ ejus equestris pertineant. Hanc enim picturam

(1) Hanc opinionem, pridem (ut expediebat) sepultam, suscitavit avo nostro Petrus Roques, calvinianæ Francorum ecclesiæ in urbe Basilea minister, anno 1748, defunctus, edito libello, cui titulus : *Dissertation théologique et critique, dans laquelle on tâche de prouver que l'âme de Jésus-Christ était dans le ciel une intelligence pure et glorieuse, avant que d'être unie à un corps humain.* Adversarios ille nactus est Armandum de la Chapelle, Wallonum calvinianorum ecclesiasten Hagæ in Batavis, cuius opusculum prodit tomo XXIV libri excusi, titulo : *La bibliothèque raisonnée* : et N. des Roches, tomo secundo operis inscripti : *Défense du christianisme*, etc. Errorum sum Petrus Roques tueri conatus est responsione inserta gallico diario genevensi an. 1740.

(2) In loco piorum animabus, sub lege veteri, destinato, quem vulgo limbum patrum appellant.

(3) Monendus es, lector, militem a Molano hoc capite intelligi, quem virum ordinis equestris latinus diceret : gallice *un chevalier*, non vero *un soldat*.

(4) De S. Georgii martyrio et cultu constat cum aliunde, tum ex *epistola 68 Gregorii*, libro IV, *indictione IV*, ubi legitur sanctus pontifex ecclesiam ejus, vetustate labefactatam, restituisse. Cæterum nulla S. martyris acta supersunt, fide digna : sed plura commentitia, quædam etiam olim a Gelasio reprobata *decreto de libris apocryphis, apud Gratianum, dist. XV, cap. Sancta romana*. Fertur Capitox fuisse, et sub Diocletiano passus anno 290.

in ecclesiis suis non tantum Latini, sed et Græci, Cretenses, Coreyræi, et Veneti celebrant, ut ad poetas ecclesiasticos annotatum est a litterato quidem, sed corruptæ religionis scriptore, Georgio Fabricio (1). Qui ibidem adjungit in armatura equestri, et puella defensa, et draconem libyco interfecto, allegoriam venustam inesse, quæ explicata suavissimis versibus sit a Georgio Æmilio (2) et Joanne Stigelio (3). Sed nos prius de picturæ historia agamus, quæ allegoria est anteponenda.

Cur cum draconem pingatur, de quo triumphum dicit, explicari potest ex encomiis martyris, quæ in Menologio Simeonis Metaphrastis exstant. In quibus legitur, Georgium plurimos ex draconis fauibus extraxisse, qui parem cum eo cursum transigentes, proprium sanguinem Deo libarunt. E statua quoque Apollinis, crucis signo, dæmonem ejecisse, quo ejecto Alexandra imperatrix fidem suscepit, et pro ea gladii sententiam tulit. Et hæc ex historia deprompta sunt. Pictores tamen minus periti, Georgio adolescenti videntur potius teneram virgunculam, quam reginam conjugatam, appingere.

Mystice vero et allegorice per hanc picturam doceatur, ab omnibus christiani nomini militibus laborandum esse, ut alios ad fidem trahant, et ut omnes fidei obedientes adversus haereticorum et cæterorum barbarorum injurias tueantur. Defendenda est imprimis Ecclesia, quæ et regina, et virgo et sponsa est, cum sponso suo immaculato Agno, adversus diabolum, qui immanis et crudelis est draco. Hæc cura militis Georgii fuit: eamdemque esse oportet omnium qui inscripti sunt in militarem, sive equestrem ordinem. Nam et regulæ suæ statutis, et oris sui jurejurando, constringuntur pro fide catholica corpus audacter exponere: sanctamque Ecclesiam, ejusque ministros, a quibuscumque grassatoribus liberare.

Quare placere non potest, quod in lib. III de Ratione studii theologici (*capite septimo*) legitur, Georgii confictam historiam, atque picturam, a sanctis patribus proprie in hunc usum excitatam esse, ut doceat quomodo magistratus civilis gerere sese debeat in juvanda tuendaque Ecclesia, adversus draconem diabolum, qui sine intermissione, et mille modis, in-

(1) Saxone Chemniciensi, gymnasii misnensis rectore ab anno 1553 ad 1571, quo decessit e vivis 3 idus julii, natus ann. 55. Poetica facultate valuit: ac multa, cum propria, tum aliena, in lucem protulit; in his *poëtarum veterum ecclesiasticorum opera christiana, et operum reliquias ac fragmenta, recensita, et notis illustrata. Basilea, 1564.* In 4°. Ipse a Maximiliano II imp. poetica laurea, et nobilitatis insignibus auctus est. Omnium forte primus a renatis litteris, eam curam in carminibus suis adhibuit, ut abstineret ab omnibus vocabulis ac phrasibus, idololatriam redolentibus.

(2) Mansfeldensi, anno 1569, defuneto. Scriptis illis in caput Isaiae Liti. Evangelicam historiam digessit carmine heroico: aliaque complura poemata in lucem emisit, inter quæ *imaginum in Apocalypsi Joannis descriptio, cum enarratione, quæ potest esse vice commentarii, elegiaco carmine condita. Francof., apud Christian. Egenolphum, 1540.* in 4°.

(3) Hic Gothæ Saxonum natus an. 1513, decima tertia mā, denatus est undecima februarii 1562. Litteras humaniiores Wittenbergæ, artem oratoriæ Jenæ professus, poetica lauro donatus a Carolo V; reliquias orationes, carmina et commentarios in Georgica Virgilii.

sidiatur virginis Ecclesiæ, ejusque sponso Christo, agno immaculato. Bona quidem est ista doctrina: sed ad ejus significacionem confictam esse a sanctis patribus Georgii picturam, nullus catholicorum, nisi vehementer imprudens, dixerit. Et hæc contra Andream Hyperium (1) dicta sunt: fortassis etiam contra carmina Æmili et Stigelii, a Fabricio laudata. Neque enim ea legi, sed non lecta merito suspecta habeo, eo quod eorum auctores propter haeresim sunt a censoribus tridentinis in prima classe notati (2).

CAPUT XV.

Marcus quare cum leone pingatur.

Sed a milite Georgio ad evangelistas transeamus, Marcum, cujus natalis est die 25 aprilis: et Mat-

(1) Andreas Gerardi, Hyperius, seu Ippensis, e catholico calvinianus, et calvinanæ theologiae Marpurgi professor, auctor est dicti opusculi *de Ratione studii theologici*, quod repurgatum edidit Laurentius a Villa Vicentio, Hispanus, theologiae doctor lovaniensis, ex ordine augustinianorum eremitarum.

(2) Quæ fuerit origo pervulgatae imaginis S. Georgii, sic aperit Joannes Gerardus Kerkherdere, cæsareo – regius historiographus, Lovaniæ vita functus die 17 martii 1758, pag. 165 libri, cui titulum fecit: *Monarchia Romæ pagana:* « Narrat Eusebius Constantinum se jussisse pingi, ac tabulam exponi ante palatum, qui draconem in mare deiceret. Et hæc ipsam picturam, *equitem qui draconem deicit*, gerit ejus equester ordo pro insigni Ea scilicet imago est, quam in expeditione cruciata majores nostri visam in ecclesia S. Georgii in Palæstina, pro imagine hujus martyris accepérunt, cum esset imago Constantini, qui ecclesiæ illam fundaverat, et apud Græcos et Orientales inter sanctos colitur. De illa ecclesia vide Tillemontum, nota tercia ad S. Georgium.» Locum Eusebii, lib. III, *de Vita Constantini*, cap. 3, supra adduxit Molanus, lib. II, cap. 64, pag. 198. Tillemontius loco citato (edit. Paris, tom. V, 660) hæc habet: ^{1o} *ex Actis græcis S. Georgii, et menœis*, jussisse sanctum martyrem corpus suum in Palæstinam deferri; ^{2o} *ex dictis mœnis*, reliquias ejus asservatas fuisse, seu asservari creditas in templo admodum cœlebri a Constantino, ut perhibetur, condito, eoque translatas, die 3 novemboris, qua hæc deportatio solemni ritu celebratur: atque hoc templum aut Lyddæ fuisse, aut Ramæ, seu Ramulæ, quæ et Georgiopolis dicta, aut denique inter ambas urbes; ^{3o} fuisse aliquod ejus templum secundo XVII: ac Lyddæ olim repositum affirmari sacram caput martyris. Ante Kerkherderum scripserat Fredericus Borromæus, lib. II *de Pictura sacra*, c. 11: « De S... Georgio fortia facta illa in draconem nequaquam omnia idoneis testimoniis firmantur; licet gratum et acceptum fuisse Deo sanctum eum minime negemus. » Et ante Borromæum Baronius *Ad Martyrol. rom. 23. april., annot. A.* « Pictura illa S. Georgii, quæ effigie equus armatus, qui hastæ cuspidè draconem interficit, juxta quem etiam virgo posita, manus supplices tendens, imploret auxilium, symboli potius, quam historias aliquuj opinor expressam esse imaginem. In nullis enim, quæ recensuimus, S. Georgii Actis antiquis, quicquam ejusmodi legitur: sed a Jacobo de Vocagine absque aliqua majorum auctoritate ea ad historiam referuntur, que potius in virginis illa typum exprimit (more majorum) provinciæ, vel civitatis aliquuj, quæ adversus diaboli vires tanti martyris imploret auxilium. Symbolicas ejusmodi picturas pingi a christianis olim consuevisse satis docet Eusebius in *Vita Constantini imp.* libro III, cap. 3, ubi agit de pictura Constantini, deque draconem ab eo medio ventre transfixo, et in mare projecto. Non imus inficias S. Georgium, ut equestris militia militem, equestri imagine referri consuevisse; nam et de equo picto, S. Georgium gestante, hinnitumque edente, mira habes, descripta a Nicephoro Gregoro, *Historie* lib. VIII, pag. 31 et 32. » sed inter fabulas reponere.

Est apud eundem Baronium *ad an. 325, n. 206*, numerus hac inscriptione, in antica: *CONSTANTINUS MAX. AVG.*: in postica: *SPES PVBLICA*, ubi serpens, sive draco, labari cuspidè transfixus. Ibidem alter nummus: *PN. IVLIVS MAIORIANVS P. F. AVG.*, in cuius postica imperator ille cruce innoxius, sinistra Victoria gestat, dextro pede draconis caput percusat. Inscriptum hic: *VICTORIA AVGG.*

thæum, qui etiam Levi dicitur. Quorum prior cum leone pingitur: posterior cum homine. Ejus rei causa est inquirenda. Et vero, cum beato Augustino (*lib. I de Consensu evangelistarum, cap. 6*), videntur probabilius aliquid attendisse, qui leonem in Matthæo, hominem in Marco, vitulum in Luca, aquilam in Joanne, intellexerunt: quam illi qui hominem, Matthæo: Aquilam, Marco: bovem, Luca: leonem, Joanni tribuerunt (*quod facit Irenæus lib. III, cap. 2*). De principiis enim librorum quamdam conjecturam capere voluerunt, non de tota evangelistarum intentione, que magis fuerat perscrutanda (1).

Dico igitur in explicandis quatuor animalibus, de quibus Ezechiel (I [et] X) (2) et Joannes (Apoc. IV) in sacrificiis litteris meminerunt, locum habere, quod Augustinus Ezichio scribit (*epist. 80*): In divinorum eloquiorum auctoribus, quibus nostras intelligentias exercere Deo placuit, non solum aliis alio movetur acutius, eorum qui scripturas sanctas non improbabiliter tractant, sed etiam quilibet unus eorum, aliquando minus, aliquando melius intelligit. Quare quamvis beatum Augustinum hac in re Beda (*Beda, in Lucam et Apocalypsim*) ac alii quidam, pictores tamen non minori probabilitate sequuntur Hieronymi (*in I [caput] Ezechielis, et prologo in Matthæum*) et Gregorii (*homil. 4 in Ezechielem*) expositionem.

Neque absurdum est initia tantum attendere, cum inde multi sacri libri nomina sua habeant: ut Genesis, Exodus, Numeri. Ordo etiam romanus ista hunc in modum explicata habet (*in denuntiatione scrutinii ad electos, fol. 37*). Verba sunt ista: « Filii charissimi, exponemus vobis quam rationem, et quam figuram unusquisque in se teneat, et quare Matthæus in se figuram hominis habeat. Qui in initio suo nihil aliud agit, nisi nativitatem Salvatoris plenò ordine generationis enarrat. Sic enim cœpit: Liber generationis Jesu Christi filii David. Videtis quia non immerito huic hominis assignata est persona, quando ab hominis nativitate initium comprehendit.» Deinde lecto pér diaconum initio sancti Evangelii secundum Marcum, subdit presbyter: *Marcus evangelista, leonis gerens figuram, a solitudine*

(1) Bossuetus *ad IV Apocal. v. 6*: « Par ces quatre animaux mystérieux, on peut entendre les quatre évangélistes ... Dans les quatre évangélistes, comme dans les principaux écrivains du Nouveau Testament, sont compris tous les apôtres et les saints docteurs, qui ont éclairé l'Eglise par leurs écrits. » Idem ad *7*: « On voit aussi dans les quatre animaux quatre principales qualités des saints : dans le lion, le courage et la force ; dans le veau qui porte le Jong, la docilité de la patience ; dans l'homme, la sagesse ; et dans l'aigle, la sublimité des pensées et des désirs. »

(2) Obscurissima sunt, quæ de quatuor animalibus leguntur apud Ezechiem. Ea cherubinos esse liquet ex capituli 1 comparatione cum 10, præsertim §. 20. Nomen cherubini tribuit S. propheta regi Tyriorum cap. 28, 14. Et Maldonatus (quo nemo mihi videtur istud argumentum doctius aptius tractasse) hoc ænigmatis significari autem, fore ut post tempestatem Iudeis imminentem, quatuor regna quæ diu illis infesta fuerant, nempe Chaldaeorum, Assyriorum, Ægyptiorum, et Tyriorum, hac illuc convertantur, inque alias transferantur dominos. Legi, si lubet, ejus *commentarios in prophetas IV*, etc., Moguntiae editos an. 1611, a pag. 359 ad 346.

incipit, dicens: *Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini.*

Significantur etiam evangelistæ per quatuor flumina. Quod pictura nolamæ ecclesiæ exprimebat, de qua Paulinus scribit (*epist. 12 [et] epigram. 10 Cyprianus ad Jubaianum*):

Petram superstat ipsa Petra Ecclesiæ:
De qua sonore quatuor fontes meant,
Evangelistæ, viva Christi flumina (1).

Veneti Marci imaginem, urbis patroni (2), in vexilla retulere, ut scribit Platina in *Gregorio quarto* (3).

MAIUS.

CAPUT XVI.

Jacobum non pingendum esse facie Christo simillimum.

Kalendis maii occurrit apostolus Jacobus Alphæi, quem pictores pingunt facie simillimum Christo. Quod, cum apud nullum gravem et fide dignum auctorem legatur, non videtur in pictura, saltem a clero virisque doctis, sequendum. Habet tamen probabilitatem aliquam, et originem suam, ex epistola (*epist. 2*) quæ Ignatio adscribitur, in qua legitur ad Joannem seniorem (4): Similiter et illum venerabilem Jacobum, qui cognominatur justus, quem referunt Christo Jesu simillimum facie, et vita, et modo conversationis, ac si ejusdem uteri frater esset gemellus. Quem, dicunt, si videro, video ipsum Jesum secundum omnia corporis sui lineamenta.

Crassius vero errant qui talem in horto cum Christo pingunt Jacobum Zebedæi,

CAPUT XVII.

De forma crucis dominicæ.

Tertius dies ob inventionem sanctæ crucis sacer est (5). Itaque de forma crucis nonnihil hoc loco

(1) Indicatus a Molano Cypriani locus, hic est, *in edit. Parisiensi* 1688, pag. 124: « Ecclesia, paradisi instar (id est, formam) exprimens, arbores fructiferas intra muros suos intus includit; ex quibus quæ non facit fructum bonum, excidit, et in ignem mittitur. Has arbores rigat quatuor fluminibus, id est, evangelij quatuor, quibus baptismi gratiam salutaris coelesti inundatione largitur. »

(2) Cujus corpus, Alexandrie fortim sublatum, anno circiter 813, in urbem suam detulere, quod etiamnum in splendida ducis Venetorum ædicula quiescere creditur. Huiusc translationis memoriam illi recolunt prid. kal. februarii. De Evangelio, ipsa B. Marci manu conscripto, quod idem affirmarunt apud se asservari, legendum Bernardi de Montlacon *Diarium italicum*, Paris. 1702, pp. 55-62: in eo tamen allicinatus est vir doctus, quod codicem et phylax, seu papyro ægyptiaca, confectum putavet, cum bombycinum esse, post sedulam ejus inspectiōnem, patuerit ei. viro Scipioni Maffæo.

(3) Monendi pictores ac sculptores, ne SS. evangelistas, aliosve Novi ac Veteris Testamenti autores, exhibeant in libro quadrato, nostris simili, scribentes: sed in volume, seu libro convoluto, et aliqua parte explicato. Quod bene servavit D. Aegidius Joseph Smeyers, cum quatuor evangelistis in totidem tabulis exprimeret, ornando sacello, de Portiuncula dicto, pone aram majorem templi recollectorum mechliniensium.

(4) Sed haec epistolam commentariam esse sola ejus letatio docebit omnes, non prorsus in ecclæsiastica antiquitate hospites.

(5) Ut minium a seculo VI. cum ea festivitas indicetur

disseramus. Cujus enim figuræ formæ crux dominica fuerit, a quibusdam controvertitur.

In Sacramentario gregoriano. « Inventionis quoque sanctæ crucis dominica festum » totidem vocibus memoratur in legibus Erwigi regis, inter leges Visigothorum, L. XII, cap. 6. Hæc inventio refertur ad annum 526. Facti veritatem omnium primi impugnarunt centuriatores magdeburgici *centuria IV*, cap. 14. Secutus eos Claudioz Salmusius, calvinista, tres epistolas de *cruce et hyssopo* dedit ad Thomam Bartholinum, anno 1646, Lugdum in Batavis editas, ubi totam inventæ crucis historiam puram putam fabulam esse pertendit, parerga multa lectori obtrudens, et variis cassis usus, qui famæ ejus haud parum detrimenti attulerunt. Iis refellendis non lobet immorari. Utilius erit loca veterum adducere, quæ rem ponunt extra controvrsiam. Cyrus Hierosolymitanus, *Epistola ad Constantium imperat.*: « Tempore Deo dilectissimi beatæ memoriae patris tui Constantini, salutare crucis lignum Hierosolymis inventum est; divina gratia ei... etiam occultorum sanctorum locorum inventionem annuente. » Ambrosius, *oratione in funere Theodosii*: « Venit ergo Helena: coepit revisio loca sancta: infundit ei Spiritus, ut lignum crucis requereret. Accessit ad Golgotham, et ait: Ecce locus pugnae, ubi est victoria? Quæro vexillum salutis, et non inventio. Ego, inquit, in regnis, et crux Domini in pulvere!... Aperit itaque humum: decutit pulverem: tria patibula confusa reperit... Incerta hæret, ut mulier: sed certam indaginem Spiritus sanctus inspirat, eo quod duo latrones cum Domino crucifixi fuerint. Quærerit ergo medium lignum... Rediit ad Evangelii lectionem; inventus quia in medio patibulo prælatus titulus erat: Jesus Nazarens rex Judæorum. Hinc collecta est series veritatis: titulo crux patuit salutaris. » Rufinus *Historie eccles.* lib. I cap. 8: « Accidit in eadem urbe [Jerosolymitanam] primariam quamdam loci illius feminam, gravi ægritudine confectam, seminecem jacere. Macarius per idem tempus Ecclesiæ illius episcopus erat. Is, ubi cunctantem reginam, atque omnes pariter qui aderant, videt: Afferte, inquit, huc totas quæ repertæ sunt crucis: et quæ sit, quæ portaverit Dominum, nunc nobis aperiet Deus. Et ingressus, cum regina pariter et populus, ad eam quæ decumbebat, defixis genibus, hujuscemodi ad Deum precem profudit: Tu, Domine, qui..... adspirasti in corde ancillæ tuæ perquirere lignum beatum, in quo salus nostra peperit, ostende evidenter ex his tribus, quæ crux fuerit ad dominicam gloriam, vel quæ extiterit ad servile supplicium; ut hæc mulier, quæ semiviva decumbet, statim ut eam lignum salutare contingit, a mortis januis revocetur ad vitam. Et cum hæc dixisset, adhibuit primo unam ex tribus, et nihil profecit: adhibuit secundam, et ne sic quidem aliquid actum est: ut vero admovit tertiam, repente adapertis oculis mulier consurrexit: et, stabilitate virium recepta, alacrior multo, quam cum sana fuerat, tota domo discurrere, et magnificare Dei potentiam coepit. Sic evidenti indicio regina voti compos effecta, templum mirificum eo in loco, in quo crucem repererat, regia ambitione construxit. » Hæc eadem referunt Theodoretus lib. I, cap. 18; Socrates, lib. I, cap. 13; et Sozomenus, lib. II, cap. 4; addit tamen hic: « Aliunt et virum mortuum eodem modo revocatum ad vitam. » Paulinus, *epistola XI ad severum*: « In historia crucis accipite magnum et vere divinum miraculum. Regina illa venerabilis, ut venit Hierosolymam... crucem Domini studiosissime perquirere adorsa est.... Itaque non solum de christianis doctrina et sanctitate plenos viros, sed et de Judæis peritissimos, ut propriæ, qua miseri et gloriabantur, impietatis indices exquisivit, et accitos in Hierosolymam congregavit. Tum omnium una de loco testificatione confirmata, jussit illico, urgente sine dubio conceptus revelationis instinctu, in ipsum locum operam fissionis accendi... Alta egestione reseratis terræ silibus, arcana crucis patuerunt. Sed cum tres pariter cruces, ut quandam fixæ Domino et latronibus steterant, repertæ fuissent, gratulatio repertorum coepit anxia dubitatione confundi; justo piorum metu, ne forsitan, aut pro cruce Domini patibulum latronis eligerent, aut salutare lignum pro stipite latronis abjiciendo violarent. Respexit piæ fideliter æstuantium curas Dominus: et ipsi potissimum, quæ tam pia sollicitudinis princeps erat, hujus consiliū lumen infudit, ut aliquem recens mortuum inquiri et inferri juberet. Nec mora, verbum factum, cadaver illatum est: deponit: jacenti una de crucibus admovet: sed earum ligna mors sprevit. Postremo dominicam crucem prodit resurrectio: et ad salutaris ligni tactum, morte profuga, fumus excussum, et corpus erectum est: tremefactisque viventibus, stetit mortuus: et funebribus, ut Lazarus quandam, vinculis expeditus, illico inter expectatores suos redivivus incessit. Ergo crux Domini, tot opera utatibus, et Judæis in tempore passionis abscondita, neque

« Quidam opinantur, divo Hieronymo nitentes, eam esse figuram veram quæ palo retro superfigit stipitem, ad instar græci Tau. Alii vero rectum palum transverso supra medium illius traducto, sic ut fastigium recti pali superioris emineat, quasique titulum Christi complectatur, veram Domini crucem repræsentare putant, auctore Justino martyre (*adversus Tryphonem*). Cui veru illud mysticum, quo typicus agnus paschalis in lege veteri assabatur, congruit et aspirat, verum illum paschalem Agnum in cruce torrendum adumbrans. Huic figuræ suffragatur vetustissimus usus, orbe toto pingenda, fingendaque crucis passim vi-gens, accendentibus ubique fere locorum antiquissimis imaginibus, huic formæ adstipulantibus (1). Profecto apud Ægyptios, ac veteres, ante nativitatem Christi, crux erat quadrangula, quam in suis illis imaginibus ad captandum cœli influxum, ut opinabantur, effica-cissimam inveniebant: velut quatuor cœli cardines respicientem, scilicet, ortum, occasum, meridiem, et septentrionem, ut tradit platonicus ille philosophus, Ficinius, in libro de Vita cœlitus comparanda (cap. 18) ubi et inter cætera sic ait: Ego vero, quod de crucis excellentia fuit apud Ægyptios ante Christum, non tam munera stellarum fuisse arbitror, quam virtutis præsagium, quam a Christo fuerat acceptura. gentibus, in ædificatione fani terram sine dubio ad ipsam fabricam egerebunt, revelata est. Nonne divina manu latuit, ut nunc inveniretur, cum religiose quereretur? Ita, ut crucem Christi decuit, experimento resurrectionis invenia, et probata crux Christi est: digno mox ambitu consecratur, condita in passionis loco basilica, que auratis coruscis laquearibus, et aureis divites altaribus, arcano positam sacrario crucem servat; quam episcopus urbis ejus quotannis, cum pascua Domini agitur, adorandam populo, princeps ipse venerantur, promit. » Sulpitius Severus *historie sacrae* lib. II, edit. Lugduno-Batav. 1647, pag. 390 392: « Helena, primum de loco passionis certior facta, admodum militari manu, atque omnium provincialium multitudine, in studia reginæ certantium, effodi terram, et contigua queque ac vastissima ruinarum purgari jubet: mox pretium fidei et laboris, tres pariter crucis, sicut olim Domino ac latronibus duobus fixæ fuerant, reperiuntur. Hic vero major dignoscendi patibuli in quo Dominus penderat, difficultas omnium animos mentesque turbaverat; ne errore mortalium forsitan, pro cruce Domini, latronis patibulum consecrarent. Capiunt deinde consilium, ut aliquem recens mortuum crucibus admoverent. Nec mora; quasi Dei nutu, funeris flage fumus, id est, cadaver] extincti solemibus ex equis deferebatur: concursuque omnium, ferreto corpus eripitur. Duabus prius frusta crucibus admotis, ubi Christi patibulo attactum est, dictu mirabile! trepidantibus cunctis, fumus excussum, et inter spectatoros suos astitit. Crux reperta, digno ambitu consecrata. » Plura qui cupunt, adeant antuerpienses hagiographos ad diem 5 maii, pp. 361-366, item ad 18 augusti, p. 562-566.

(1) Certe quadrilateram crucem, inquit Lipsius, *de Cruce* lib. I, cap. 10, « Constantius imp. in Labaro suo expressit: et Deus ipse in aere ei deformarat. In columnis ejusdem principis, quæ nunc in cognomine urbe [Constantinopolis,...] crux ejusmodi + insculpta visitur, et utrumque ab alatis geniis [angelis] sustentatur. Quid, quod in Numis plurifariam sic appareat, quorum alibi (lib. III, cap. 16), da-mus typos. Nec, meo sensu, ambigi profecto potest in tam veteri christianorum sensu. » Sensum eum communem fuisse ostendit Lipsius primum ex loco Justini, de quo ple-nius alibi dicendum: deinde ex obvia apud patres crucis comparatione cum variis rebus, quæ talen formam sua-dent: veluti cum quatuor mundi cardinibus: cum ave pennis expassis volante: cum homine natante, vel extensis brachis orante: cum navis malo sua antenna instructo, et aliis pluribus. Tertio profert nonnulla veterum loca, quibus alia nos adjungemus ad Molani lib. IV cap. quintum. Ea hic omittimus, ne bis idem dicere cogamur.

Probabile igitur est, ut præsagio consonet eventus, erucem quoque Domini non triangulam instar græci Tau, sed quadrangulam fuisse, quia elevatus a terra omnia ad se tracturus esset Christus; stipitibus videlicet crucis in quatuor terræ coelique angulos porrectis. Sed eujuscumque tandem figuræ crux dominica fuerit, absit nobis, ut ait Apostolus (*Gal. VI, 14*), gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi. Hæc de cruce D. archiepiscopus Fredericus a Tautenburg (*in libro de Imaginibus, capite 3*).

Ad Hieronymi autem verba quæ objiciuntur, facilius est responsio: Tau similitudinem quidem esse ligui crucis, ut ex Scriptura constat: sed neque ex Hieronymo, aut aliunde, liquere, ipsum habere plenam similitudinem crucis, cum aliud hactenus sit explicatum.

CAPUT XVIII.

Bernardinus cur in manu solem gestet, cum nomine Jesu.

Transeamus ad Bernardinum, confessorem, cuius natalis apud minores die vigesima maii celebris est (1). Is passim depingitur gerens in manu nomen Jesu, inter radios solares. Quod inconvenienter fieri videtur, propterea, quæ primo capite hujus libri ex divo Antonino attulimus (2). Sed, ut ea seponamus, exstat et alia picturæ illius explicatio, quam ex tomo tertio Surii subjugam: « Erant igniti sermones ejus, et vita virtutibus illustris. In cuius argumentum solem in manu gestans pingi solet. Quod tamen etiam alia ratione contigisse videtur. Cum enim in quadam ampla civitate (3) tanto cum fervore ad populum concionaretur, ut homines compuncti tabulas lusorias et tesseras confringerent, et flammis absumerent: indignatus faber, qui eas tabulas conficeret solebat, ad beatum virum accessit, conquestusque est apud illum se jam ad inopiam devenisse. Sciscitante Bernardino, num aliud calleret artificium, illoque negante, Bernardinus circino circulum expressit, in eoque solem pinxit, et in medio solis sacrosanctum nomen Jesu, cuius, ut par erat, præcipiuus fuit venerator et cultor. Imo, ut quidam affirmant, Romæ tam sublimiter de illo dulcissimo nomine concionatus est, ut quidam ejus verba non capientes, haeresim ei impingere voluerint: at postera die illo concionante, ut superioris concionis veritas miraculo indicaretur, nomen Jesu in ejusmodi forma, qualem eum pinxisse diximus, supra illum apparuit. Hanc igitur effigiem jussit illum fabrum deinceps sua arte imitari. Fecit ille, et dives effectus est. »

Exstat autem sancti Bernardini sermo quadragesimus nonus de duodecim radiis nominis Jesu, in opere de Evangelio æterno (4).

(1) Qua vir sanctus obiit, anno Christi 1444, ætatis suæ 65.

(2) Supra col. 111.

(3) Bononiensi, ut habet Carolus Sagonius, lib. IV de Episcopis ejus oppidi. Lege Waddingi *Annales Minorum*, ad an. 1425.

(4) Probrosum id opus est, parisiensis universitatis iussu

Urbanus pontifex quare cum vite pingatur.

Intermediis non multis diebus, occurrit natalis Urbani pontificis (1). Qui cur a vinitoribus colatur, et quare cum vite et uis pingatur, sæpius a me quæsumum est. Et pro clara resolutione nihil est apud Damasum, aut in gestis Urbani, vel Cæciliæ martyris historia: sed inter historias quas manu sua scripsit religiosus pater Rubeæ Vallis, Antonius Gheens, Bruxellensis, inveni, quarto nonas aprilis, historiam sancti Urbani, episcopi lingonensis, qui quiescit in divisioni monasterio in argentea capsula. Ea autem historia habet varia miracula sancti Urbani Lingonensis, partim pro retentione, partim pro erectione, vel recuperatione vinearum. Ex quo suspicor, per errorem æquivoci nominis, vinitores, pro Urbano, lingonensi episcopo, colere Urbanum papam, quem in kalendariis invenerunt; indeque etiam error is picturam invaserit (2). Simili enim errore molitores nostri lovanienses in ecclesia S. Quentini celebrarunt festum S. Victoris, velut patroni sui, decimo die octobris, quo die Xanthis passus est S. Victor cum sociis: sed admoniti a pastore suo, colunt nunc Victorem massiliensem, qui mola contritus est. Ejus natalis est 21 julii; quo etiam die eum celebrant Victorini, tum Parisiis, tum aliis in locis.

Certe Ambrosius Novidius Fraccus, Ferentinus, in sacris fastis, ad Paulum tertium, in quibus ferias opificum diligenter recenset, ne meminit quidem festi sancti Urbani: sed vinalia, vetus festum, habet in festo sancti Martini: et ferias vindemiatorum late annotat in die sancti Matthæi apostoli, ubi inter cætera apostolum ita alloquitur (*lib. IX, Crux in vasca (ita lacum vocant) uis depingitur dimidiatis*):

Ne sis ingratus, Martinum et te inde vocabit:
Pinget et in multis nomina vestra locis.
Dimidiisque acinis, nigroque alboque, notabit
Signa Dei: inque aderis cura secunda dape.

Neque arbitror pictores nostros accepisse hanc Urbani picturam a Romanis. Quia, quantum diligentia quorumdam cognoscere potui, Romæ nulla exstat ejus-

crematum anno circiter 1254, consarcinatumque ex erroribus abbatis Joachimi, quos damnarat generale concilium lateranense anno 1215, et specialius arelatensis provinciæ synodus, anno 1260, aut proxime sequenti, celebrata. Docuerat ille divinæ Trinitatis personas sola collectione Deum unum esse, veluti plurimi cives sunt unus populus. Docuerat præterea primam legem, seu mosaicam, fuisse Patris: successisse legem Filii, seu Christi, anno 1260, interituran: tertianam vero, mimurum Spiritus sancti, seu Evangelium æternum, longe perfectiore fore cæteris, et ad finem usque mundi duratarum. Cæterum et pie vixerat Joachimus, et pie obierat die 5 martii 1202, ætatis 72, monachus primum cisterciensis: et ejus ordinis abbas, in Calabria: deinde primus abbas florensis monasterii, idemque auctor instituti florensis à Cœlestino III probati.

(1) Fuit Urbanus I Pontiani filius, patriaque Romanus: ad sedem apostolicam rexit a 21 octobris 226, ad 25 maii 233, qua die propter Christi confessionem capite obtruncatus est.

(2) Recta sane conjectura; nec jam opus erat ut vinitorum consuetudini quæreretur excusatio. Quod enim incommode, si fateamur ejusmodi homines in re historicâ errasse?

cemodi Urbani imago, quanquam nec ulla fere alia. Nam in æde sanctæ Cæciliae caput tantum depictum est : in aula vero pontificia, quæ Constantini dicitur, ob imperatoris historiam ibidem in parietibus depictam, est imago ejus, verum nullo fere discrimine ab aliis aliquot pontificibus.

Cæterum dum hæc apud doctos discutio, et eruendæ veritatis causa exagit, nolo cuiquam ansam præbere, ut, ea imprudenter effutiendo, vinitorum mentes turbet, atque offendat. Nam si commendandus sit eis patronus, dici poterit duos eis esse ejusdem nominis patronos, unum Urbanum episcopum, in Francia notiorem, qui circa vineas varia præstítit miracula : alterum vero Urbanum, propter pontificatum urbis Romæ, et celebre martyrium, per totum orbem christianum notissimum. Quem sibi utriusque Alemanniae, fortassis et aliarum aliquot provinciarum, vinitores in patronum et defensorem elegerunt (1).

Sed quid eos movit? Suggessimus paulo superius, fortassis per errorem utrumque Urbanum commisceri. Sed id nondum resolvimus, neque apud plebeios resolvi expedit. Quare videamus, quid afferri possit ad defensionem inveteratae consuetudinis. Primum scribit Bonaventura (*in fine capitis 5*) beatum Franciscum in eremo Urbani, cum naturæ suæ defectum sentiret, et vinum deesset, aquam in vinum optimum convertisse. Quod in illa eremo, propter honorem et meritum Urbani, unde nomen habet, factum esse præsumitur. Deinde cum in primitiva Ecclesia agri venderentur, et pretium ad pedes apostolorum poneretur, Urbanus decretalem (2) tulit, de fundis Ecclesie offerendis ; quod ex his, quam ex pretio, plus utilitatis Ecclesiæ proveniat. Itaque non dubito, tum temporis amplissima vineta ab iis, qui martyrium quotidie exspectabant, Ecclesiæ oblata esse, ad peragenda divina mysteria, et ad cleri patrumque intentionem.

Sed hæc fortassis longe petita videbuntur. Itaque addamus etiam populares rationes. Vinitores constanter asserunt, et a majoribus suis accepisse se dicunt, Urbanum inter vineas latitasse in rabie persecutionis. Quod etsi in gestis Cæciliae, aut alibi non legerim, fortassis tamen in gestis ipsius Urbani, per Metaphrastem scriptis, sed nondum editis latet, aut ex iis Italiae locis, in quibus latuit, cognosci potest. Nam nec eremum Urbani agnosceremus, nisi ejus Bonaventura meminisset. Quid igitur mirum est, si ab illo

petatur vinearum conservatio, quem aliquando per vineas salutem obtinuisse corporalem, constans est opinio (1)?

Est et alia ratio. Germani pro vino duos dies exoptant serenos, vigesimum quintum januarii, qui est conversionis sancti Pauli : et primum diem æstatis, qui Urbano sacer est. Hinc alicubi lœtitiae signa exhibent, si dies illi obtingant sereni : tristitia vero, si ingratii. At vero maiores nostri, tunc invocare solent Paulum et Urbanum. Unde Urbano in æstate datus est palmes virens, quem in hieme Paulo dare non potuerunt. Id postea in picturam transiit. Nunc pietas majorum multum refrixit, ut non sit mirum vineas multis injuriis obnoxias fieri. Imo pietas avita apud quosdam in turpissimum abusum degeneravit : « Nondum, inquit Schenckius (*de Imaginibus, cap. 13*), locis quibusdam abolitum est, ut, scilicet, divi Pauli ac sancti Urbani imagines in profluentem projiciantur, si forsan eorum dies festivi inciderint in cœlum pluvium, aut foedam tempestatem. » Eodem pertinet, quod Joannes Bohemus Aubanus scripsit in libro de moribus gentium (*lib. III, cap. 15*), agens de Franconia : « In die, inquit, sancti Urbani, vinitores in foro, aut alio publico loco, mensam locant : mappis, fronde, et plurimis redolentibus herbis instruunt : desuper statuam beati pontificis statuentes : quam, si dies serenus est, largo vino coronant, et omni honore prosequuntur : si vero pluvius, id non solum non faciunt, sed lutum in eam projiciunt, et aqua immoda perfundunt. »

Legitur vero inter antiquas præfationes benedictio uvæ (2) in die Sixti pape et martyris, hunc in modum : « Intra quorum nos consortium non æstimator meriti, sed veniæ, quæsumus, largitor admittit, per Christum Dominum nostrum. Benedic, Domine, et hos fructus novos uvæ, quos tu, Domine, per rorem cœli, et inundantium pluviarum, et temporum serenitatem, ad maturitatem perducere es dignatus : et dedisti eos ad usus nostros cum gratiarum actione percipi, in nomine Domini nostri Jesu Christi. Per quem hæc omnia semper bona creaas » (3). Hæc autem

(1) Nous ne disons rien des actions de ce pape (S. Urban), parce que nous n'en trouvons rien d'assuré, inquit Tillemontius in *Commentariis ad Hist. ecclesiast.*, t. III, edit. in-4°, p. 250. Idem pag. 686-689, varias ejusdem pontificis Vitas expendit, ostenditque nullius esse momenti.

(2) Eamdem benedictionem, iisdem fere verbis expressam, videoas in Missali lugdunensi, die S. Sixti, quæ sexta Augusti : et in gregoriano libro Sacramentorum, quem edidit Hugo Menardus : præterea in antiquis Cluniacensis statutis, lib. I, cap. 53. (Tomo V *Spicilegii Dacherianii*). Eamdem, et codem die, Græci adhuc, ut videlicet in eorum Euchologio, a Goare edito, p. 695. (Ex card. Bona, *Operum pp. 574 et 575, edit. intuerp. in-4°.*)

(3) Postrema hæc verba sic exponit Petrus le Brun (*Expliq. des prières et des cérém. de la messe*, t. I, p. 558, 559) : « Toutes ces prières ont été expliquées en détail au neuvième siècle par Amalaire, Flore et Rémi d'Auxerre. C'est par Jésus-Christ, disent-ils, que Dieu le Père a créé toutes ces choses, le pain et le vin devenus le corps et le sang de Jésus-Christ, non seulement en les créant au commencement du monde, mais en les renouvelant continuellement, et faisant produire tous les ans à la terre de nouveaux grains et de nouveaux raisins ; ce qui fait dire à Jésus-Christ, ajoute Flore : *non Père jusqu'aujourd'hui ne cesse point d'opérer, et j'opère aussi continuellement.* C'est en Jésus-Christ, que ces dons offerts à l'autel deviennent

(1) Rectius elegissent S. Antoninum, nono seculo abbatem Surrenti, quæ urbs est neapolitan regni in terra Laboris, Torquati Tassi natalibus clara. Is enim, ut habet ejus Vita satis antiqua in Actis ss. die 14 febr., p. 789, « plantavit in terra inculta vineam, quæ capite ad atrium sue basilicæ juneto, extremitatem in ipso marinæ ripæ præcipitio terminat. Hæc vinum, virtute et sapore mirabile, emittiit, quod suo inventori Antonino etiamnum in proprio nomine monumentum servat... Ex hoc, quia celebrerrime prædicatur, principibus et magnatibus pro munere dato inscripsi solet. Dicas ipsum Antoninum, ineffabili benignitate largum, hoc suis civibus in laudem et utilitatem contulisse, et in jugem sui memoriam quasi pignus reliquisse. »

(2) Sed notum est hanc, et cæteras usque ad Siricium, ab eruditis non admitti ut genuinas.

præfatio non fuit commoda frigidis regionibus, in quibus uvæ tardius maturescunt. Illæ vero an aliam habuerint benedictionem, a se in die Urbani usitatam, non est improbabile; etsi fortassis id difficulter, propter raritatem scribentium, doceri possit.

JUNIUS.

CAPUT XX.

Joannis Baptistæ picturæ, cum exuviis et agno.

Observanda sunt etiam nonnulla de Joannis Baptista, præcursoris Domini, picturis. Et primum quidem, quod cum exuviis depingatur, dependente etiam exuviarum capite, sive pellis camelii, sacrae evangeliorum historiæ non satis consonum videtur (1). Non enim Evangelia habent ipsum vestitum fuisse pelle : sed Matthæus scribit (*Matth. III, 4*) : *Ipse autem.... habebat vestimentum (et, ut græca habent, suum vestimentum) de pilis camelorum (2)*. Marcus vero (*Marcii, I, 6*) : *Et erat*

les dons sacrés, séparés de l'usage commun : *Sanctificas*. C'est par Jésus-Christ, que Dieu les vivifie en les changeant au corps et au sang précieux, qui font la vraie nourriture de vie : *vivificas*. C'est par Jésus-Christ sanctifiant et vivifiant, que Dieu le Père répand sur le pain de vie les bénédictions célestes : et qu'après l'avoir ainsi bénî, il nous le donne pour être en nous notre véritable vie : *Benedicis et præstas nobis*. Tum sequentia notat : Nous suivons ordinairement les explications des plus anciens auteurs : et en cet endroit surtout il était nécessaire d'expliquer leur langage, parce que des auteurs récents ont cru que ces paroles, *Per quem hæc omnia*, n'ont été mises dans le canon que pour bénir de nouveaux fruits, ou un agneau à Pâques. Ces auteurs se trompent. Ils doivent dire simplement qu'autrefois en certaines églises on crut devoir bénir les nouveaux fruits avant la fin des prières de la consécration du corps de Jésus-Christ qui attire la bénédiction sur toutes choses, comme l'on bénit encore en cet endroit les saintes huîtres le jeudi saint. Mais cette bénédiction ne se faisait pas par ces paroles : *Per quem hæc omnia* : elle consistait dans une prière particulière, qui finissait comme toutes les autres : *Par Jésus-Christ Notre-Seigneur*; ce qui les liait ainsi aux paroles suivantes : *Per quem hæc omnia*, etc. qu'on disait toujours, quoiqu'il n'y eût point de nouveaux fruits à bénir. Nous parlerons plus amplement ailleurs de cette nouvelle explication : et l'on peut remarquer par avance qu'il serait assez étrange, que l'Eglise eût toujours laissé dans le canon des paroles qui, selon cette nouvelle pensée, n'auraient rapport qu'à certaines choses qu'on ne bénit plus qu'en certains endroits. *Ex recentioribus, qui hic notantur, scriptoribus fuit Nicolaus Petitpied, ejus etiam superius, pag. 113.* in annot. facta mentio; sic enim de ejus *Liturgia illustrissimus episcope sistoronensis*, Hist. de la Constit. Unigenitus, tomo III, pp. 153, 154 : Au pater on voyait une seconde élévation de l'hostie consacrée. De temps à autre, les bénédictions qu'il est ordonné de faire sur le sacré corps et le sang adorable le Notre-Seigneur, se faisaient sur les fruits de la saison, qu'on avait placés à côté du calice. J'ai vu moi-même, trois ans après (anno 1721), dans la même église pratiquer la même chose sur un bassin d'asperges.

(1) Hanc tamen imperitum pictorum, quod mirere, non
obscurè fovet acer ceteroqui Criticus, Ludovicus de Dieu,
Calvini Batavus assecula: « Non enim, ait, pili multorum
camelorum intelliguntur, qui ab eorum velleribus revulsi,
deinde texti fuerint: sed unius camelii pilosa pellis intel-
ligitur, quam corpori suo circumjecit (Joannes Baptista)
et peticeo cingulo firmavit. »

(2) «Non dixit, de lana cameli, sed, de pilis cameli... Quoniam autem non de lana camelina, sed de pilis cameli habebat vestimentum, ipse Dominus manifestat dicens de Joanne (Math. xi, 8) : Quid existis in deserto videre ? Hominem mollibus vestitus ? Ita observat auctor *Opere imperfecti*. Et certe ex lana, seu tenueribus ac mellioribus pilis camelorum, addita plerumque lana ovilla, texebantur olim panni,

Joannes vestitus pilis camelī. Utēbatur ergo Joannes veste contextā ex pilis camelorum : quæ vilis erat, et facile parabilis (abundat enim ea regio camelis). Deinde etiam austeritati pénitentia, quam prædicabat, valde conveniebat (1). Nequæ putandum est divum Hieronymum ejus esse sententia, quæ modo improbata est, dum Lætæ scribit, Joannem, in typum pénitentia prædicandæ, tortuosissimi animalis vestiri exuvii. Hoc enim de contextis exuviiis intelligendus est dixisse, ut neque a Scriptura sacra, neque a seipso dissentiat. Commentans enim in tertium caput Matthæi, diligenter inculcat ab Evangelista scriptum esse, vestimentum ejus fuisse de pilis (3).

Quod autem nonnulli depingant Baptistam cum capite ab exuviis dependente, hoc plus quam imperite sit. Et fortassis corruptela hæc ortum suum habet ab altera pictura, quæ vetustati placuit: nec mihi minus placere potuit, cum animadverti. Pietura talis est: Joannes digito monstrat Agnum Dei: pedibus autem Herodem, quem moriendo devicit, coneuleat. Hujuscemodi imago extat Brugis in claustro canonico- rum divi Donatiani: qua nullam putat esse dominus Pamelius in tota urbe vetustiorem. Similem obser- vavi etiam Gandavi, dum cathedralis ecclesiae reliquias, et sacra impositoria perlustrarem. Itaque asse- verare nolim pietores caput Herodis in caput camelii, aut nescio cujus bestiæ, convertisse. Urgeo tamen eos, ut, quod erroneum est, corrigant: quod melius est, amplectantur.

quos vulgo camelottos vocamus : at ii nunc ex lana partim ovium, partim orientalium caprarum, vel ex hac et bombyce conficiuntur.

(f) Grotius ad *Math.* III, 4 : « Habitus [Joannis] haud dubie severior, virtus parcimoniae congruens. qualem Catoni suo Lucauus adscribit... Apud Hebreos, in luctu, pilis vestiri mos erat, ut ex Josepho, libro XVI. *Antiquitatum* discimus. Plane tales erant Hebraeorum nazarei, sive temporarii, sive perpetui. Nam et conam barbamque promittebat, et hirta toga inducebantur, cui toga nomen erat נזרין, ut nos docent Hebraeorum magistri. Fuit autem Joannes nazareus perpetuus, ut nos docet Lucas I, 5. Cum vero Elias describatur nobis coma promissa, II (IV) *Reg.* I, 8, et toga ipsius illo ipso nomine נזרין vocetur I (III) *Reg.* XIX, 19, sequitur aut hunc quoque fuisse Nazareum, aut eundem fuisse habitum prophetae et Nazarei. Quod eo magis credibile est, quia Zacharias, XIII, 4, habitum prophetae vocat נזרין togam hirsutam : et scriptor ad Hebreos, forte et de aliis, sed de prophetis praecepit agens, eos nobis describit επιλογαις, κατ αγετων δημοσιον [ovillis et caprinis indutos pellibus]. Clemens autem Romanus, scriptorem ad Hebreos in multis imitatus, ut veteres nos docent, in *Epistola ad corinthios*, de prophetis, quos inter et Joannem Baptistam nominat, ita loquitur : Εἰ δέρματι αγετοῖς, κατ πλοκαῖς, κατ τριχῶν καυγάλειν πλέγματι πεπεπληττόν. [caprinis et ovillis pellibus, textisque e camelinis pilis vestibus incesserunt induti]. Illud observatu non indignum, factum divina providentia, ut qui veniebat in spiritu Eliie, Elias própterea a prophetis nominatus, etiam habitu exteriori Eliam referret. » Hæc uti veritati consonant, et patrum ac recentium catholicorum sensu : ita plurimum discrepant a variorum et lutheranorum et calvinistarum figuris, qui, pro suo in monasticam austерitatem odio; Joannis erenum in rus bene cultum, aut oppidula Jordani adsita : vestem hispidam in mollem, quam camelotum vocamus : locustas, in marinos cancos commutarunt. Vide commodos illos morum reformatores a Maldonato in *Math. caput III.* strenue depexos.

(3) Cum Hieronymio et Molano sensit Paulinus, cuius hi
versus:

*Vestis erat curvi setis contexta cameli,
Contra luxuriem molles duraret ut artus,
Arceretque graves, compuncto corpore, somnos.*

Nec in pictura negligenda est Zona, de qua Marcus : *Et zona pellicea circa lumbos ejus, sive suos. Hujus enim speciatim fit mentio, quod gentibus illis in more erat, ut et nunc plerisque est, pretiosas gestare zonas : unde Proverb. ultimo (v. 24) scribitur, Sindonem fecit et vendidit, et cingulum tradidit Cananeo, id est mercatori : deinde quo vel sic ostenderetur Joannem Eliæ fuisse similem, qui (IV Reg. I, 8) describitur pilosus, et zona pellicea circa lumbos ejus (1).*

Pingitur etiam cum agno, sicut dictum est libro II, cap. 41. Qui ut clarius distinguatur a bruto agno, appingunt nonnulli ad caput aureolam, sive coronam sanctorum : et in humeris, vexillum crucis.

Quod etiam in romana ecclesia observatur, dum agnus Dei benedicit. Inter alia benedictionis verba (*Ceremoniarum romanar. lib. I sect. 7*) sic loquitur summus pontifex : « Te suppliciter deprecamur, ut nostra vocis exoratus officio, has cereas formas immaculatissimi Agni imagine figuratas, bene + dicere, et per invocationem tui sancti nominis sanctificare digneris ; ut per ejus tactum et visum, fideles invitentur ad laudes : fragor grandinum, procella turbinum, impetus tempestatum, ventorum rabies, infesta tonitrua temperentur : fugiant, atque tremiscant maligni spiritus ante sanctæ crucis vexillum, quod in illis exsculptum est. »

Horum agnorum meminerunt etiam Aleinus et Amalarius, de divinis officiis perantiqui scriptores (2).

Apud Græcos tamen cum agno non depingitur, propter octogesimum secundum canonem trullensem, quo nonnulli arbitrantur, eos suggillare voluisse romanæ ecclesiæ consuetudinem. Unde hac de re consultus a me dominus Joannes Cornutus, Valencensis, qui annis aliquot Nicosiae (3) græco archiepiscope in Cypro cohabitavit, per litteras ita respondit : « Quid præ manibus loco agni habeat apud Græcos divus Joannes, et memini : et in quibusdam a me variis in locis annotatis, scriptum inveni, manibus chartulam tenere, in qua græco idiomate scripta sunt hæc verba : Ego vox clamantis in deserto : parate viam Domini, rectas facite semitas ejus. »

(1) Grotius, *ubi supra* : « Ζώνη δερμάτινη [zonam pellucam]. Scripserit Matthæus ΤΥ ΤΥΝ, quod de Elia dicitur II. [IV] Reg. I, 8. Etiam hoc ad severioris vite professio nem pertinuit, cum Judæi cæteri cinctum haberent de materie exquisitiore, eumque diiores etiam auro et monilibus variarēnt. » Observat Maldonatus signatae dici ab evangelistis, vestem Joannis ex pilis camelorum, zonam autem pelliceam fuisse ; quia vestis pellicea non erat. « Zona igitur cum ex cruda pilosaque pelle fuerit, qualem fuisse vestem credendum est, nisi horridum aculeatumque cilicium ? Quem habitum semper poenitentiae fuisse scimus [III Reg., XX, 31 et XXI, 27; IV Reg., VI, 50; I Paral., XXI, 16; Judith IV, 9; Psal. XXXIV, 13; Jerem. IV, 8, et VI, 26, et XLVIII, 37., et XLIX, 3] postea in Ecclesia, tanquam arma (ut ait Hieronymus) poenitentiae usurpatum. »

(2) De agnis Dei agetur in tractatu speciali, huic operi adjungendo.

(3) Vulgo Famagusta ; urbs est insulae primaria.

SUPPLEMENTUM.

AD LIBRI III CAPUT XX.

DE BAPTISMO DOMINI ET DECOLLATIONE S. JOANNIS.

Nullus in dubium revocare potest, quin Christum Dominum ita baptizaverit Joannes, ut eum in Jordanem immerserit. Nam hoc significat ipsa vox *baptizare*, quapropter Matth. III, 16, legitur Jesus, « postquam baptizatus fuit, ascendisse de aqua. » Nec alia de causa baptizabat Joannes in Aenon juxta Salim, nisi « quia aquæ multæ illic erant. » Plane hospes est in antiquitate ecclesiastica, quisquis ignorat immersione, et tria quidem, olim id sacramentum administrari solitum in utraque Ecclesia, orientali et occidentali. Is ritus apud Latinos, etiam adulto seculo XIII, vigebat, cum B. Thomas Aquinas, qui anno 1274 vita functus est, *parte III Summae*, q. 66, art. 8, scripserit graviter peccare ministrum, qui aliter quam immersando baptizat, quia ritum Ecclesie non observat. Quemadmodum tamen clinicis, aut aliis de vita periclitantibus, baptismus privatim, vel aspersione, vel infusione semper collatum fuerat : ita ritus isti faciliores in solemne ipsum baptismus seculo illo XIII cooperunt introduci. De multis Galliarum ecclesiis hoc testatur S. Bonaventura in *Quartum Sentent.*, dist. III, q. 1. Et ipse S. Thomas innuit, *ubi sup.*, art. 7, docens tutius esse baptizare « per modum immersionis, quia hoc habet usus communior ; » atque adeo non ubique observatus. A seculo XIV obsolevit apud Latinos immersio : sed eam Græci retinuerent, quanquam interdum etiam infundendo baptizent, ut videre est, in Jacobi Goaris annotationibus ad *Euchologion Græcorum*, *editum Lutetiae Paris.* 1647, pp. 365, 366. Quæ cum ita se habeant, mirari subit unde tanta pictorum consensio fuerit in baptimate Domini sic exprimendo, ut Joannes aquam in ejus caput vel concha, vel nuda manu infundat. A prisco more longius abiit nominatissimus ille Raphael, cum Christum pinxit, utroque poplite flexo, baptismus suscipientem.

Est aliud, quod in illo baptimate contigisse nonnulli veterum existimarunt. Justinus martyr, *Dialogo cum Tryphone*, *edit. coloniensis, seu lipsiensis*, 1686, p. 315 : « Καὶ τότε ἐλθόντος τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην πόταμον, ἦνθα ὁ Ἰωάννης ἔθαπτιζε, κατελθόντος τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τὸ θύμαρ, καὶ πῦρ ἀνήρθη ἐν τῷ Ἰορδάνῃ· καὶ ἀναδύνοντος αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ θύματος, ὡς περιστέραι τὸ ἄγιον Πνεῦμα ἐπιπτῆσαι ἐπὶ αὐτὸν ἔγραψεν οἱ ἀπόστολοι αὐτοῦ τοῖτον τοῦ Χριστοῦ ἡμῶν. Ac tum cum venisset Jesus ad Jordanem amnem, ubi Joannes baptizabat, et descendisset Jesus in aquam, *ignis* in Jordane accensus est : ei revertente ipso ex aqua, Spiritum sanctum, velut columbam, devolasse super eum scripserunt apostoli hujus ipsius Christi nostri. » Visus est Dodwello S. martyr hunc fulgorem Jordanis ex traditione dicens. Qui autem Justinum edidit *Lutetiae Paris.* anno 1742, Maurini sodalitus monachus, existimat

fieri posse, ut S. doctor id hauserit ex libris apocryphis. Subdit hanc accensi ignis historiam olim lectam fuisse in Evangelio, quo utebantur Ebionitae, itemque in libro, qui inscribebatur *Pauli Prædicatio*. Exstat utique parte 3 operum *S. Cypriani*, edit. Oxon. 1682, tractatus ignoti, sed illi aequalis aucto-
ris, a Rigaltio in *notis ad Cyprianum* primum editus, ubi hæc lego pag. 26. « Qui originem jam exinde trahunt a Simone Mago..., tentant... tractare, se solos integrum atque perfectum, non sicuti nos mu-
tilatum et decurtatum, baptismata tradere; quod taliter dicantur [*dicuntur*] assignare, ut quam mox in aquam descenderunt, statim super aquam ignis appa-
reat. Quod si aliquo lusu perpetrari potest... sive naturale quid est, quo pacto possit hoc contingere: sive illi putant hoc se conspicere: sive maligni opus et magicum virus ignem potest in aqua exprimere; illi tamen talem fallaciam et stropham prædicant perfectum baptismata esse... Est autem adulterini hu-
jus, imo internecini, baptismatis, si quis alias auctor, tum etiam quidam ab eisdem ipsis hæreticis propter hunc eundem errorem confictus liber, qui inscribi-
tur *Pauli Prædicatio*; in quo libro... invenies, Chri-
stum... cum baptizaretur, ignem super aquam esse visum; quod in Evangelio nullo est scriptum. » *Grotius ad Matth. III, 16:* « In ebionitorum Evangelio, quod idem erat nazareorum, præter si qua Ebion ὑποθέσας χάρην [in gratiam suæ opinionis] interpolavit, ita legebatur [Apud Epiphanium hæresi 30, n° 13]: Καὶ εὐθὺς περιέλαμψε τὸ τόπον φῶς μέγα. [Et confessim lux magna locum circumfusis]. Et idem reperitur in liturgia Syrorum in hujus historiæ nar-
ratione circa baptismum [Apud Severum Alexan-
drinum de ritibus baptismi]. Quid quod idem existet in veteri codice parisiensis monasterii S. Germani de Praisis, apud *Martianæum*, nov. edit. *Evang. secundum Matth.*? « Et cum baptizaretur Jesus, lumen magnum fulgebat de aqua, ita ut timerent omnes, qui congre-
gati erant, » etc. Similiter in *sacrosancio Evangelio-
rum codice*, *Eusebii magni*, *episcopi et martyris*, manu exarato qui ex autographo basilicæ vercellensis ad unguem exhibitus... in lucem prodiit Mediolani anno 1748 opera et studio Joannis Andreæ Irici, tridinensis collegii ambrosiani doctoris. Sic enim ibi *Matth. III, col. 22*: « Tunc dimisit eum et cum baptizaretur lumen ingens circumfusit de aqua, ita ut timerent omnes qui venerant, et baptizato Jesu confessim ascendit de aqua. » etc. Id quoque Calmetus, *Diss. sur le baptême*, tomo VII; *Commentariorum edit. ult. pag. 292*, elicit ex Juvenco, qui ita de Christo, edit. *Lugd. 1588*, vag. 21:

Hæc memorans, vitreas penetrabat fluminis undas:
Surgent manifesta Dei præsentia claret;
Sciendit auricolor cœli septemplicis athra:
Corporæaque gerens speciem, descendit ab alto
Spiritus, aeream simulans ex nube columbam.

Ego certum habeo, sin minus ignis, saltem lumi-
nis copiam in Jordane circa corpus Domini fuisse,
cum baptizaretur: aut certe, cum baptizatus ex aqua
ascenderet. Id enim existimo consequi ex Matthæi III,

TH. XXVII.

16: *Et ecce aperti sunt ei cœli: et vidit Spiritum Dei descendente sicut columbam, et venientem super se.* Phrasim illima Livius (non lib. XXXII, ut citat Grotius in hunc locum: neque XXI, ut Cellarius, *Notitia Orbis antiqui*, pag. 460, edit. batav., sed) lib. XXII, cap. 1, narrat: *Faleris cœlum findi visum, velut magno hiatu: quaque patuerit, ingens lumen effusisse.* Quare lumen illud a pictoribus minime negligendum reor, quod, apte expressum, haud parvam imaginis, de qua loquimur, gratiam ac dignitatem conciliabit.

Quod autem calviniste quidam, et hos secutus Socianus ille clericus, negent Spiritum S. columbae specie apparuisse: nec aliud velint allatis verbis si-
gnificari, quam quod cœlestis ignis vel columbina celeritate Christo sit illapsus: vel, columbam ruditer adumbrans, ejus capiti incubuerit, hæc novitiorum hominum figmenta sunt, cum apertis evangelistarum dictis pugnantia, nec minus ab antiquorum omnium sensu discreta.

Necem S. Joannis Baptiste « profanare videntur pictores ineptia quadam sua; nam quidquid fere artis habent, consumunt in pingenda matre, seu adolescentula scelerata, que... venerabile caput Joannis poposcit. Cætera carnislices sunt, et satellites, et semi-nuda foeminarum corpora. Atqui non deerat honestior arti sanctiorque locus, si artifices isti ostendere voluissent vel tetrum horridumque carcerem, in quo sanctus ille jacuit: vel denuntiatam ei necem: formamque decollationis: vel discipulorum curam circa cadaver, sepulturamque ejus. » (*Fred. Borromæus*, lib. II cap. 10).

CAPUT XXI.

Picturæ quædam principum apostolorum, Petri et Pauli.

Sequitur bifestus dies principum apostolorum Petri et Pauli. Quos pingunt pictores ad vivum, ut facile ex sola facie cognosci possint. In qua re vetustatem imitantur. Sic enim scribit S. Germanus, patriarcha constantinopolitanus, in septima synodo: *In septimo Historie ecclesiastice libro (capite 14, apud Christophorsonum [Eusebii latinum interpretem]) Eusebius scripsit se apostolorum Petri et Pauli imagines vidisse.* Aserit autem ea specie, qua putantur, fuisse. Item Ambrosius de Gervasio et Protasio (*ad fratres per Italiam, 19 junii*): « Tertia vero nocte, defecto jeju-
niis corpore, non dormienti, sed stupenti (Gervasius et Protasius) cum quadam mihi tertia apparuere per-
sona, que similis esset beato Paulo, cuius vultum me pictura docuerat. » Ac rursus, Constantinus in edicto donationis suæ (*in tomo I conciliorum*) (1): « Interro-
gare coepimus eundem beatissimum papam (Sylvestrum) utrum istorum apostolorum imagines expres-
sas haberet, ut ex ipsa pictura disceremus hos esse,
quos revelatio docuerat. Tunc idem venerabilis pater imagines eorumdem apostolorum per diaconum suum exhiberi præcepit: quas dum aspicarem, et eorum,
quos in sonno videram, figuratos in ipsis imaginib

(1) Sed commentitio.

cognovissem vultus, ingenti clamore, cōram omnibus satrapis meis confessus sum eos esse, quos in somno videram. » Idem refert Adrianus primus in synodo nicena secunda, actione secunda. Ambrosii vero cītata verba allegat in scripto de imaginibus (1).

De calvitie autem, quam Petro appingunt, habemus testimonium Clementis (tomo III concilior., fol. 218). Hieronymus enim in Epistolam ad Galatas (I, 18), in illud : *Veni Hierosolymam videre Petrum, et Non ut oculos, ait, genas, vultumque ejus aspicere, et utrum frontem vestiret coma, an, ut Clemens in Periodis ejus refert, calvitiem haberet in capite.* » Est et apud Claudianum carmen (in Jacobum, magistrum equitum), quod hujus meminit :

Per cineres Pauli, per cani (2) limina Petri.

Cur autem beatus Petrus cum duabus clavibus regni cōlorum pīngatur, notum ēst ex sacrosanctis Evangelii. Sed a quibusdam forte observatum non est, quod una clavis aurea pīngatur, altera argentea. Exempla multa exstant in ecclesiis romanis, in portis aliquot civitatum Italiæ, et Romæ, et in ihsigniis pontificum. Per auream clavem, intelligo potestatem absolutionis; per argenteam, excommunicationis : haec enim inferior est, illa dignior (3).

Recte etiam corona in vertice pīngitur, cum eam gestaverit in memoriam passionis dominicæ; ut ēst apud Bedam, quinto libro historiæ Anglorum (capite 22. Vide etiam Theoriam [rerum ecclesiasticarum] S. Germani, cap. 14, non longe ab initio) (4); et puerulo cuidam beatissimi apostolorum principes dignati sunt apparere, Petrus detonsus, ut clericus;

(1) Multa de antiquis S. Petri apostoli imaginibus videri possunt apud Fogginium, exercitatione 20. de romano D. Petri itinere, et episcopatu, etc.

(2) An Molanus canitiem et calvitiem pro eodem habuit?

(3) Quid si clavis aurea spiritualem summi pontificis auctoritatem designet : argentea vero temporariam in subjectas ei editiones, quas S. Petri patrimonium, vel status ecclesiasticos, appellant?

(4) In epistola Ceolfridi abbatis ad Naitanum, Pictorum, sive Scotorum, regem, edit, Lovan 1566, folio 236, verso, Haec ejus verba : « Neque vero ob id tantum in coronam attenderemur, quia Petrus ita attensus est : sed quia Petrus in memoriam dominicæ passionis ita attensus est, idcirco et nos, qui per eamdem passionem salvati desideramus, ipsius passionis signum cum illo in vertice, summa videlicet corporis nostri parte, gestamus. Sicut enim omnis Ecclesia.... signum sanctæ crucis ejus in fronte portare consuevit..., ita etiam oportet eos, qui vel monachi votum, vel gradum clericatus habentes, arctioribus se necesse habent.... continentia frānis adstringere, formam quoque coronæ, quam ipse in passione sua spineam portavit in capite...., suo quemque in capite per tonsuram præferre, etc. Germanus C Politanus institutum ait clericalem tonsuram, « ut imaginem referret venerandi apostoli Petri; qui cum missus esset ad prædicationem Domini et magistri, ei tonsa est coma ab eis, qui ejus sermoni non credebant, ut illudetur ab ipsis. Eique Christus magister benedixit : et infamiam in honorem, illusionem in gloriam convertit ; » Althelanus, seu Aldhelmus, abbas, *epistola inter bonifacianas* 44, narrat « diversas ob causas Petrum apostolum hunc ritum primum sumpsisse primitus, ut formam... Christi in capite gestaret, dum.... crucis patibulum subiturus.... spinarum aculeis crudeliter coronaretur. » Et ante hos Gregorius Turonensis, *de gloria martyrum*, cap. 3 : « Petrus apostolus, ad humiliatem docendam caput desuper tondi instituit. » At cum ille non dudum ante seculum VI scriperit, nec antiquorum ullus de isto Petri facto loquatur, id ab hodiernis criticis vocatur in dubium.

Paulus barbam habens prolixam, ut ēst apud eūdem, libro quarto, capitulo 14 (1).

CAPUT XXII.

Annotatio in crucifixionem Petri, principis apostolorum.

Quod autem astinet ad crucifixionem Petri, principis apostolorum, nonnulli eum pingunt fūibus cruci alligatum, moti fortassis verbis Christi male intellectis (Joannis ultimo, ¶ 18) : *Cum senueris, extendes manus tuas, et alius tē cinget et ducet quo non vis.* Quod dixit, significans qua morte clarificaturus ēset Deum. Nōs tamen longe præferimus clavos. Nam Chrysostomus (in Encomio Petri et Pauli; apud Metaphrastem) exclamat ad beatum Petrum : *Beati clavi, qui membra tua penetrarunt.* Et infra : *Sit mihi enīsis Pauli pro corona; et clavi Petri pro lychnis tēphimis, infixis in orbem diadematis.* Quæ sancti doctoris verba annue leguntur in octava apostolorum (lectio 5, 6) abs romanā ecclesia (2). Rursus, dīvus

Constat nihilominus vetustum admodum esse tonsuræ usum. Impius scriptor dialogi, qui Philopatris inscribitur, apostolorum, ut creditur, temporibus æqualis, editusque inter opera Luciani (edit, basileensis 1619, tomo IV, p. 477) : Ἐνδεκάτῳ τοι τακτούσιν, Εἴ δρον παραγόμενος, πλεύρην τὴν κέμπην, ἐν τῷ θάττῳ ἀναγεγραμμένον. Ἐνορα τερρυλικούσιος, γράμμασιν. Id est, « Exhibuit nihil male vestitus quidam (clericus) e montibus veniens (ad ecclesias) coma detonsa; nomen quoddam hieroglyphicis litteris scriptum, » etc. Ammianus Marcellinus, libro XII, memorial, imperante Juliano, mulieratum extremo supplicio Theodorum quemdam, ita dicenda Ecclesia prefectum, eo quod « cirros puerorum licentius detonderet, » clericatu videlicet initiandos. Queritur Gregorius Nazianzenus, ὅρᾶτ. in Maximum, nonnullos aliud nihil ad episcopalem dignitatem contulisse, quauo quod couam raserint. Imperante Theodosio seniore, S. Euthynium prius baptizatum, totundit Otreus, mōlti antistes, et in lectorum ordinem, transcripsit, ut est apud Cyrillum in *Vita Euthynii*, Concilium carthaginense IV, can. 44 : « Clericus nec comam nutrit, nec barbam radat. » Et agathense, can. 20 : « Clerici, qui comam nutritur, ab archidiacono, etiam si noluerint, inviti detondeantur. » Tonsura, sive corona, nūc et olim in usu apud monachos. Nam Augustinus de *Opere monachorum*, cap. 53, eorum aliquos acriter increpat, qui, missa tonsura, comam alebant. Et, Sozōneho teste, *Historio*: libro III, cap. 1, Julianus apostata e pīro κέραμουσ τὸν τῶν μοναχῶν ἵππον ποιεῖ, id est, « abrasa cute, vitam monasticam simulabat. » Synodus quarta toletana (an. 1535), canon 40 : « Omnes clerici, vel lectors, sicut levite et sacerdotes, detonsa superius capite tota, inferiorus solam circuli coronam reliquant: non sicut hucusque in Gallicie partibus facere lectors evidenter, qui prolaxis, ut laici, comis, in solo capitio apice modicum circulum tendunt. Ritus enim iste in Hispaniis hucusque haereticorum fuit. » Habes hic prisca clericorum tonsuræ formam, a qua non latini solum plurimi descivere: sed omnium longissime graci, tam episcopi, quam monachi: hi enī in latam rotundamque tonsuram in medio capite gestant, subtus vero prelongos, ac fere mulieres capillos. De tonsura fusc disserunt Joannes Morinus *Commentario de sacris Ecclesie ordinationibus, exercitat.* 15, edit. 1695, pp. 203-215. et Mabillonius in *præfationibus ad acta SS. ord. S. Benedicti*, simul editis Rotomagi 1752, pp. 106-111 et 536.

(1) Primus omnium pontificum (romanorum Julius II, anno 1503, electus), contra majorum consuetudinem barbam prolixam aluit, ut majorem itinētibus reverentiam incuteret: idque reliqua post cum romani pontifices probasse usū videntur. » (Verba Ciaconii in *Vita Julii II.*) Duravit hic nōs usque ad Paulum V et ejus forte successorem Gregorium XV. Urbanus VIII et sequentes exiguam tantum barbam particulam in mento, et supra labia seruarunt: tandem barbam plane dimiserunt omnes a morte Clementis XI.

(2) Sic hodie legimus : « Beati clavi, qui sancta illa membra penetrarunt. .. Sit mihi gladius ille (Pādīl) pro corona : et clavi Petri, pro gemmis infixis in diademate. » Ceterum non sapt oratio illa Chrysostomum. Habet eam

Augustinus (*sermone 149, de tempore*) : *Crucifixus est Petrus: expertus est clavos: expertus est cruciatus.* Euthymius præterea ad ultimum caput Joannis : *Alius te clavis adstringet ac ducet ad mortem.* Quius consentit Simeon Metaphrastes in *Commentario de Vita Petri et Pauli.* Accedit huic verisimile esse Romanis non alium fuisse crucifigendi modum, quam Iudeis a quibus Christus cum latronibus clavis est crucifixus. Testis Augustini scribens (*Tractatu 36 in Jodnem*) : *Pendentes in ligno crucifixi, clavis ad lignum pedibus manibusque consti, producta morte necabantur.* Hieronymus præterea significanter dicit Petrum cruci esse affixum; quod in clavos competere videtur. Quo etiam respexisse arbitror inter Hispanos, Prudentium scribentem de coronis (*hymno 12*) :

Figitur ergo manus subter.

Sic et Hegesippus (*in historia excidii ierosolymitani, lib. II, cap. 2*) : *A persecutoribus, ait, cruci adjudicatus; poposcit ut inversis vestigiis cruci affigeretur, quod indignus esset, qui simili modo crucifigetur, ut passus est Dei Filius (1).* Ubi notandum imprimis verbum (affigeretur). Alligari enim non est affigi, nisi impropie, ut in historia sancti Andreæ, vicio fortassis interpretis. Quomodo vice versa improarie scripsit Gregorius (*lib. XVIII Mordinum, cap. 23*) : *In cruce clavi manus pedesque latronis ligaverunt.*

Adverte deinde quod inversus voluerit cruci affigi, ne simili modo crucifigetur, quo Dei Filius (2). Sane si non fuisset clavis affixus, fuisset satis magna dissimilitudo a crucifixione Christi. Et tamen Tertullianus (*in lib. de Præscriptionibus hæret.*) scribit Romæ Petrum passioni dominicæ adæquatum esse : ad illud, ni fallor, respiciens, quod ad instar Christi Salvatoris, clavis sit ad crucem affixus.

Edidit contra pictores hac de re Judocus Badius, anno 1518, libellum Petri Richardi, parisiensis do-

Savilius editionis suæ *tomo vi, p. 207*, inter falso adscriptas S. doctori.

(1) Non magnum est momentum in isto scriptore, quem vulgariter Laurentius Berrensis et Cornelius Gualtherus. Vixit exente seculo X, aut etiam serius; nam, lib. III, cap. 5, meminit Antiochie, Saraceus a Nicophoro Phoca eruptæ; quod Cedrenus refert ad annum 968. Alius Hegesippus longe antiquior fuit, qui « omnes, a passione Domini usque ad suam ætatem ecclesiasticorum actuum tenens historias, multaque ad utilitatem legentium pertinentera hinc inde congregans, quinque libros composuit » (*Hieron. de viris illustr. cap. 22*). Sed hujus operis pauca supersunt fragmenta, collecta a Petro Halloix, *tomo II Scriptorum oriental. pp. 703-715*, et Joanne Ernesto Grabe, *Scriptagii t. II, pp. 203-213*.

(2) Ambrosius, in *Ps. CXVIII, octonario 21* : « Non fuit ap' probris Petrus crux Christi, que tantum ei gloria dedit, ut inversus Christum honoraret vestigia: metuens ne, si ea specie crucifixus esset, qua Dominus, affectasse Dominum gloriam videretur. » Idem *de Interpellatione Job, lib. I, cap. 1*: « De Petro quid loquer, qui cruce suam futura remuneratione arbitratus, inverso suspendi poposcit vestigio, ut aliquid passioni sue adderet, cuius acerbare ipse sibi supplicia non timeret? »

Ambrosius jungendus Origenes, qui, *tomo III Expositio num in Genesim*, edit. ult., *tomo I, pag. 24* : *Μηποτ... ἐν τοις λόγοις γενέσεως, ἀνακοινώνει πάτερα πατέρας, οὐταν αὐτὸς ἀξίωτας πατέρα.* « Petrus ad extremum Romanum veniens, cruci suffixus est capite demissio; sic enim ut in cruce collocaretur, oraverat. Lege Eusebium, *Hist. Eccles. lib. III, cap. 1*, ubi locum illum Origenis adducit.

etoriis, et sancti Petri trecentis canonici. In quo auctoritate ille non tantum auctoritate historiarum et sanctorum patrum pictores premit, sed etiam per reliquias. Urget enim clavum divi Petri Christi fidelibus ostendi lemovicis, in basilica divi Martialis: se etiam alterum divi Petri clavum vidiisse in Mortaing, cœnobio monialium ordinis cisterciensium, in diœcesi abrincensi.

Denique accedunt sculpturæ et picturæ. Romæ ad quatuor clavos in cruce pendet in tabernaculo lapideo altaris sui, ubi cum coapostolo Paulo quiescit. Eamdem sculpturam, affabre elaboratam, habent valvæ æneæ ejusdem ecclesiae, liberalitate Eugenii IV erectæ. Similis pictura, sed antiquior, visitur in aede divæ Mariæ quæ est in Capitolio, ad ostium secundarium. Quare demus Petrum secundum historiam convenientius depingi clavis affixum: ob id tamen non reprehendamus ejus in cruce ad funes pendentis imaginem. Nam studiose quidam videntur observasse, quod tum honoris, tum etiam majoris discrimini causa, solum Salvatorem nostrum depinxerint clavis affixum; de aliis vero, ut de Petro et latronibus, satis eis fuit exprimeré, quod in cruce sint passi: malueruntque eis clavos adimere, ne eorum imagines cum figura Salvatoris nostri in cruce pendentis a simplificioribus imperite confunderentur (1). Certe majores nostros noluisse hic exactos esse, satis indicat latronum crucifixio quæ passim a manifesta historia discrepat: tum etiam antiquæ quædam picturæ, tam Romæ quam alibi, in quibus beatus Petrus funibus cruci appendet. Tales Romæ esse intellexi in aede Mariæ Transpontina, in sancto sanctorum ecclesiae lateranensis et in sacello capitolino.

CAPUT XXIII.

Annotatio in decollationem Pauli, doctoris gentium.

Similis pene difficultas moveri potest de decollatione Pauli apostoli; an videlicet depingi debeat ex ejus gutture fluxus sanguinis an lactis. Apparet de sanguine, quia apud Metaphrastem exstant Chrysostomi verba: *Quisnam locus tuum exceptit sanguinem qui cruentavit quidem exteriorem tunicam barbari, qui te palo affixit; atram autem ejus animæ vestem, dealbavit modo inexplicabili?* Quo etiam spectat, quod Hieronymus Castruccio scribit: Paulum apostolum Neronis gladium cruentasse.

In contrarium tamen est, apud Augustinum, sermo de sanctis vicesimus quintus, apud Ambrosium sexagesimus sextus; qui etsi fortasse neutrius eorum sit (2), est tamen vetusti scriptoris. Idem habet Gregorius Turonensis, Magni Gregorii aequalis, in libro de Gloria martyrum (*capite XXVII*). Sed fortassis urgebis Gregorium Turonensem bonum quidem esse

(1) At profecto satius est res, ut actæ sunt, pictura representare: nec desunt modi, quibus discernantur Christi et Petri crucifixio.

(2) Exstat in appendice *tomi V operum S. Augustini*, ex benedictinorum editione, pag. 354. Nihil habet sermo ille ambrosiana majestate ac fervore dignum. Epilogus, ab his verbis incipiens, « Ideo fratres, » non conhaeret superioribus.

et sanctum historicum, qui tamen non satis comperta quedam de apostolis conscriperit. In quibus locum habeat quod Hilduinus in Areopagitice Galeo (¹) scripsit (*in praefatione de Vita Dionysii*): « Parcendum esse simplicitati viri religiosi, Gregorii Turonensis episcopi: qui multa (sive potius quedam) [aliter], quam se veritas habeat, estimans, non callicitatis aestu, sed benignitatis ac simplicitatis voto, litteris commendavit » (²).

Dicam igitur breviter, quae sit romanæ ecclesie hac in re consuetudo. In octava apostolorum habet lectio sexta, ex sermone Joannis Chrysostomi: « Quisnam locus tuum sanguinem exceptit, lactis specie, in ejus qui te pereussit (³) tunica apparentem: qui animam illius barbari supra modum dulciorem reddens, fidelem effecit, cum sociis? »

Occurrit autem mox difficultas. Sermonem istum romani Breviarii, esse Joannis Chrysostomi apud Metaphrastem, apud quem contrarium legitur, ut in initio capituli citatum est, interprete Gentiano Herveto. Locus sane perplexus, in quo discutiendo primum fluctuare coepi, et mecum disputare, num alterutra lectio sit illegitima: an vero Romani sub finem sextæ lectionis, relictis Chrysostomi verbis, ponendam judicarint sententiam apud sese receptissimam et indubitatem, et fortassis etiam picturis alicubi expressam. Sed periculosæ sunt conjecturæ (⁴). Itaque nodum retuli ad Joannem Gravium, Lovaniensem, presbyterum societatis Jesu, Romæ tunc agentem, ut is desuper (⁵) Romanos consulteret, quos nihil temere hic fecisse non dubitabam. Ab eo autem

(1) Id est, in historia sua (fabulosa) S. Dionysii Areopagite, a Mattheo Galeo primum edita Coloniæ an. 1563.

(2) De illo Hilduini iudicio sic Joannes Morinus, *Opere de sacris Ordinationibus*, edit. amstelod. 1695, pag. 33: « Non possum hic non mirari Hilduini frontem, qui simplicitatis et stoliditatis Gregorium Turonensem arguit, virum tota Europa celebrem: qui, cum viveret, Gallicorum episcoporum lumen, non modo pietate, sed etiam doctrina, habitus est: quique eo nomine in episcoporum concilii et conventibus primis semper tulit. Quem Fortunatus, ab Hilduino maximi factus, et dictus scholasticissimus, hoc est, doctissimus, maximis laudibus in cœlum usque evehit: cuius matrem ob illum unum partum felicitate aquat Machabææ, septem filiorum, et omnium martyrum, genitrici. Hilduinus, inquam, litterarum plane rudis, ingenio inculcissimus, sermone infantissimus, historias prolanas et ecclesiastice imperitissimus: cuius opus areopagiticum perpetua est barbarismorum, solecismorum, infantiarum, imperitiarum, et *παιδείας* textura: crepat equidem unum aut alterum historium graecum, quasi de rebus nostris, contra continuum majorum traditionem, et eorum illustria mouimenta, legitimos testes. Verum si testimonium eorum perpendas, nihil dicto absurdus: si testes, aut suppositiū sunt, aut ipsis imponitur. Vix dicas in eo Hilduini opere quid prævaleat, an sermonis incondita, et ridicula barbaries: an historiarum omnis generis cæca et bruta ignorantia. Si vero auctorum compares, non dicam cum antiquis, sed cum aequalibus, Carolo Magno, Eginbarto, Nitardo, Hinckmaro, aliquis ejusdem seculi scriptoribus, merito judicabis eum scriptorium sui seculi barbari retrahentem. »

(3) Graece τὸν ἀνακολούθον, id est, ejus qui te in cruce adegit; quod neque veritati consentaneum est, nec opinioni Chrysostomi, ultimo ad hoc caput scholio profenda.

(4) Facile se extricasset Molanus, si scivisset hanc orationem Chrysostomi non esse; quod nunc in confessio est apud eruditos. Vide Tillemontum note 1, sur S. Paul, edit. Brux. in-12, t. I, part. 1, pag. 787.

(5) Latine dixisset, ea de re. Iu vero monere visum est, quia multi e Belgis scriptoribus idem hodieque peccant.

benignum et eruditum responsum accepi: in codice vaticano omnino ita inveniri, ut Gentianus Hervetus in tomis Aloysii translulerat, nulla lactis facta mentione: non aliter in græco, quam in latino legi, apud Simeonem Metaphrastem, qui juxta nomen suum: quedam de suo saepius intermiscauit: verum autem et purum Chrysostomi sermonem extare in pervertendo codice variorum sermonum ejus, apud illustrissimum cardinalem Sirleum, virum non minus affabili humanitate, quam eruditione, clarum. In eo autem libro, sermo allegatus eodem modo legitur, ut in romano Breviario, nisi quod librariorum errore scriptum videatur, super modum, pro super mel. Graeca enim sic habent: Πτοες τέπος τὸ σου ἀδηκάτῳ αἷμα, τὸ γαλακτοῖδες ὄραθιν ἐν τῷ χιτῶνι τοῦ σε ἀνακοινωπίσαντος, Θηρ τὸν βαρβάρου ἀντοῦ φυχὴν ὑπὲρ μέλι γίγακιν πλοτού περηφενασται γεισθαι μετὰ τῶν συνεταρψών. Animadversum est ab eodem Gravio, lac profluere in decollatione, que exstat Romæ in frontispicio porticus divi Petri.

Quod igitur a beato Hieronymo scriptum est, Paulum Neronis gladium cruentasse, hoc de albo cruento accipi potest: vel quod et crux et lac ex collo ejus profluxerint (¹). Nam in martyrio Pauli, quod Lino pontifici et martyri inscriptum est (²), legitur, de corpore apostoli undam lactis in vestimenta militis exsiluisse, et postea sanguinem defluxisse (³).

CAPUT XXIV.

Paulus quibus de causis saepe a dextris Petri pingatur.

Restat nunc questio, dudum agitata, an Pauli apostoli imago recte a dextris petri collocetur. Hoc enim a prisca vetustate ad haec usque tempora ob-

(1) Ex dictis et mox dicendis patet Hieronymum de rubro, seu nativi coloris sanguine intelligendum.

(2) Insulsum, fabulosum, et S. Lino indignum est hocce martyrium; quare nec Baronius eo uti voluit ad an. 69. nn. 11 et 12, ubi tamen favet opinioni de lacte e collo Pauli profluo.

(3) Paulum apostolum in cruce vitam posuisse, narrat S. Gregorius Nyssenus, *orat. 8, de Leitudinibus*: « Crucem, ait ille, Paulus excipit, gladium Jacobus, lapides Stephanus, capite deorsum verso crucifixionem beatus Petrus. » Sed gladio obruncatum fuisse docent Petrus Alexandrinus apud reverendum in *Pandectis canonum*, tomo II, parte I, pag. 14; Tertullianus de *Præscriptionib. hereticor.*, cap. 56. « Ista quam felix ecclesia, inquit, cui totam doctrinam apostoli cum sanguine suo profuderunt: ubi Petrus passioni dominicae adaequatur: ubi Paulus Joannis (Baptistæ) exitu coronatur. » Praeterea Eusebius, *Hist. lib. II, cap. 24*, ex interpretatione Christophorus: « Paulum proinde Romæ, eo (Nerone) regnante securi percussum, et Petrum etiam suffixum cruci, historiarum monumentis proditum est. » Chrysostomus, *homilia 10, in Ep. II. ad Timoth.*, sub init. : « Neroni jam adstiterat (Paulus), et illæsus effugerat: ubi vero pincernam ejus instituit, ac fidei sacramentis instruxit, tunc jam ipsum capite truncavit (τότε ἀπέτεινε). Hieronymus, de *Scriptorib. ecclesiasticis*, cap. V: « Hic (Paulus) ergo decimo quarto Neronis anno, eodem die quo Petrus, Romæ pro Christo capite truncatus, sepultusque est in via Ostiensi, anno post passionem Domini 37; » quod totidem verbis græce, libro ejusdem tituli, dixerat Eusebius. Prudentius *peri Stephanon, hymno 12*:

Evomit in jugulum Paulo Nero
fereidum furorem.....
Nec mora; protrahitur, pœnæ
datur, immobilitate ense

Et sane vix aliter Paulus interfici potuit, qui civitatis romanæ jure gaudebat.

servatum est in apostolicarum litterarum sigillis (1), et in pontificio sacello. Alibi etiam in picturis, et marmoribus, id saepius observare licet.

Ut igitur hanc quæstionem, qua possim brevitate, expediā, constat imprimis Petrum recte Paulo p̄eponi. Hoc enim a diversis pontificib⁹ observatum fuit et etiamnum hodie observator in romana moneta. Idemque perspicuum sit ex antiquissima tabula, Constantini, ut aiunt, tempore depicta, quam ipsius divi Petri basilicæ canonici diligenter custodiunt. Extantque pro hac pictura diversæ rationes, quarum nonnullas refert Mucantius: plures vero, Paris Crassus, olim pisauriensis episcopus, et cœrimoniariū p̄fectus, decimo Leoni scribens. Quod vero e contra Paulus Petro, qui dignior est, aliquoties p̄eponatur, perquam absurdum videretur, nisi in ejus defensionem pulcherrima occurrerent argumenta: quæ septem referemus ex eruditissimo tractatu, quem de imaginibus Petri et Pauli, ad Gregorium XIII, scripsit Franciscus Mucantius, romanus J. C., et cœrimoniariū magister. Neque tamen putandum foret priscis illis patrib⁹ rationem desuisse, etiam si illa a nobis ignoraretur. Nam et in rebus majoris momenti, ut in ecclesiasticis traditionibus, desunt nobis aliquando liquidæ rationes: in quibus locum habet, quod sub finem ecclesiasticæ Hierarchiaæ scribit sanctus Dionysius (2): « Non nostra scientia divina omnia circumscribi: multaque eorum, quæ a nobis ignorantur, causas habere Deo dignissimas, quas nos quidem ignoremus, cognitas autem habcent nobis superiores ordines. »

Sed ad rationes veniamus, quarum prima ab antiquitate sumitur. Hanc primo loco urget Petrus Damianus, cardinalis, episcopus ostiensis, qui ante annos 500 scripsit Desiderio abbat⁹ (in epistola ms., et apud Mucantium): « Occurrit mihi, quod ipse a me quæstione proposita sæpenumero requiri-sti, cur videlicet in imaginibus picturarum, per universas Romanæ adjacentes provincias, Petrus, qui primus est, ad sinistram: coapostolus autem ejus Paulus constitutatur ad dextram; cum juxta vulgarem sensum hoc

(1) Non omnibus; nam annulus piscatoris solam præfert imaginem D. Petri, habitu piscantis et navicula. De hoc annulo « nihil ego legi antiquius, inquit Mabillonius, de Re diplomatica lib. II, cap. 14, § undecimo, quam quod refert Massonius in Clemente IV, qui anno 1264, pontifex renuntiatus, epistolam ad Aegidium Grossum, consanguineum suum, ita concludit: *Non scribinus tibi, nec consanguineis nostris sub bulla, sed sub piscatoris sigillo, quo romani pontificis in suis secretis utuntur.* Nondum quippe in brevibus usitatum erat istud sigillum: sed in litteris privatis, in quibus modo pontifices symbolis gentilitiis utuntur. Certe quoquot vidimus ante id temp⁹ minus pontificum litteras, quantumvis breves et exiles, sigillum plumbeum habebant appensum. Brevibus appositus est annulus piscatoris, sicut in seculo XV, qualia sunt brevia Callisti III, et Pauli II, sub annulo piscatoris. Annulus hic cerea imprimitur, non plumbō, ut alia sigilla pontificia. » Expendit eodem loco Mabillonius, quæ sit verisimilior opinio de origine sigilli plumbēi, quod imprimi ad pontificum epistolas coepisse sub finem seculi VIII, tradit Polydorus Vergilius: sub Gregorio I, Thomas Stubbius: sub Silvestro I, Dominicus Raynalduſ, custos vaticanae bibliothecæ. Quidquid est, pontificum romanorum sigilla plumbēa nunc sunt capita: D. Petri et Pauli sic impressa, ut Petrus laevam, Paulus dextram tegeat.

(2) Rectius pseudo Dionysius, quinti seculi scriptor.

rerum ordo depositat, ut Petrus, qui senatus apostolic⁹ princeps est, dextrum Domini latus: Paulus vero qui minor est, sinistrum jure possideat. Sed durum est valde ut opinemur, quia tam egregium, tamque famosum apostolicæ dispositionis ordinem, inconsulte atque inconsiderate, devota Deo ac religiosa vetustas admiserit. Neque enim credendum est, ut Constantinus imp., imo papa Silvester, totque post eos principes et sacerdotes, in ecclesiasticæ disciplinæ cura pervigiles, atque solertes, hunc ordinem tantorum principum negligendum ducerent, si increpatione aliqua dignum existimarent.

« Ratio II. Quia Benjamin latine sonat filium dextræ. Constat autem Paulum non tantum de tribu Benjamin fuisse: sed et ipsum Benjamin, postremum inter filios Jacob, Pauli typum gessisse. Itaque recte Paulos, filius dexteræ, a dextera collocatur, cui Deus dexteræ suæ virtutem, plus quodammodo quam aliis, est impartitus: quique contra gentes per formam dexteram diuinavit.

« Ratio III. Quia dextera significat vitam cœlestem: sinistra autem, temporalem. Unde non immrito dexter locus Paulo tribuitur, qui vivens adhuc ad cœlestia raptus est, ubi arcana audivit, quæ non licet hominibus loqui: et ad apostolatum vocatus est, Deo jam glorificato.

« Ratio IV. Quia Petrus potissimum fuit apostolus circumcisio[n]is, Paulus autem gentium, quæ relicta synagoga ad dexteram Dei ponendæ sunt.

« Ratio V. Per Petrum p̄sens activa vita figuratur; ideoque ei competit sinistrum latus, quo actualis vita exprimitur. Has quinque rationes tradit Mucantius, ex epistola Petri Damiani, ad Desiderium abbatem. Medium autem, sive tertiam, tradunt etiam Innocentius tertius (sermone de Evangelistis) Thomas (in I [caput Epistolæ] ad Galatas), Guillelmus Durandus (libro septimo Rationalis, cap. 44), et alii. Sequentes vero duas superaddit Mucantius.

« Ratio VI. Petrus a sinistris collocatur, ut inde documentum sumamus, summum pontificem humilitate decoratum esse oportere, sicut ipse Petrus fuit. Unde istud arbitror observari in altari sacelli pontificii.

« Ratio VII. Dum Paulus Petro p̄eponitur, significari potest apostolos esse æquales meritis: quodque nihil debeamus de ipsis sentire diversum, quos et electio pares, et labor similes, et finis fecit æquales. Nam et Scriptura æqualitatem inter Filium et Patrem significat, dum Filium asserit ad dexteram Patris sedere. Igitur:

Bissenos inter proceres duo lumina, per quos Roma potens magni sustinet orbis onus:
Seu dextra, laevaque sedent; lar gloria utrique,
Par honor et laus est: stat bene quisque loco.

Addit Cataneus (lib. de Gloria mundi, parte 3, consid. 2), ex Antonio Nebrissensi (cap. 3 Locorum Scripturarum) grammatico, Petrum in sinistro collocari, quia laeva pars pro digniori apud antiquos

est habita. Quod assumptum Mucantius non tantum negat, sed etiam docte refutat (1).

Quod vero centuriones magdeburgenses asserunt, Paulum aliquando a dextra depictum esse a veteribus, ut significarent Petrum ceteris apostolis non esse superiorem, sed parem; hoc commentum esse, et novitium, et hereticum, nullus catholicorum dubitare potest, apud quos apostolicæ sedis primatus, a Petri apostoli temporibus, hactenus refusit, et fulgere non desinet. Quo spectat etiam quod nonnulli heretici omnibus apostolis in picturis tribuant claves regni cœlorum, quas Ecclesia peculiariter Petro tribuit (2).

(1) Quod etiam conatus est Jacobus Bosius, libro VI de triumphantri Cuce, cap. 12. Attamen cum Cataneo, seu potius Chassaneo, sensit Baronius ad an. 523, n. 57, ubi postquam retulerat primum dexteræ partis locum Dioscoro, antistiti alexandrinio, heresem infamato, tributum fuisse in synodo chalcedonensi, id ita dispositum judicavit « ex antiquo et usitato rerum ordine, nempe quod factum patres scissent in nicaeo concilio, constantinopolitanis pariter, et Ephesino : » tum n. sequenti pluribus contendit sinistram partem dexteræ dignorem esse existimatam. Leges ejusdem annales ad an. 215, nn. 5, 6 et 7. Cui non satisfacient Baronii et Mucantii expositiones, is confugiet fortassis ad hanc observationem Antonii Caraccioli, quæ est apud Leonem Allatum, lib. I de Ecclesiæ orientalis et occidentalis Consensione, cap. 6, § 5. « Sculptores, ait illæ, et cælatores, ex hallucinatione vitiisque, in sculptis a se formis, sigillisque, Petrum dextra, Paulum sinistra cælarunt: quod sane contra fecisse oportuit, ut suum quisque locum expressus in plumbō haberet. Ea enim natura est cælaturæ, ut quæ in typæ formaque dextra sunt, evadant expressa sinistra, et è contrario.... Primus, qui ejusmodi lœvi et perturbati ordinis meminerit, fuit Petrus Damiani, qui post millesimum vixit. » Addo ego multa talia fortuitum initium habuisse, ex arbitraria sculptorum, ac pictorum voluntate, quam Itali Gallique *capricium* appellant. Sic viri docti existimant illa, quæ christianissimo regi pro insignibus sunt, non aliunde profecta, quam ex floribus nescio quibus in regia chlamyde, absque certo consilio, artificis acu depictis.

(2) Illos imitatus est Martinus de Barcos, Baionensis, Joannis du Verger de Hauranne, abbatis Sacirani, seu S. Cygriani, e sorore nepos, et in ea dignitate successor, anno 1678 vita functus. Iste Antonii Arnaldi de frequenti communione libro präfationem admodum longam präfixit, in qua obiter et prorsus extra rem affirmabat SS. Petrum et Paulum esse duos Ecclesiæ vertices unicum constituentes. Id ab eo factum narravit Arnaldus Steyartio, « ut tentaretur quo pacto publicum eam rem acciperet, utque occasio foret scriptis prolixioribus eamdem stabilendi. » Cumque recenti commento strenue contradiceretur, Barcossius anno 1643, duos in ejus defensionem libros vulgavit, alterum : *De l'autorité de S. Pierre et de S. Paul, qui réside dans le pape, successeur de ces deux apôtres : alternum vero, titulo : De la grandeur de l'Eglise romaine, établie sur l'autorité de S. Pierre et de S. Paul, et justifiée par la doctrine des papes ;* utrumque Lutetiae Parisorum, absque loci, auctoris, ac typographi nomine editum. Secutæ sunt latines aliquot ejusdem argumenti epistolæ, typis excuse, plurimis adiunctis atque congestis SS. patrum, summorum pontificum, sacrorum conciliorum, et doctorum locis. Ece, cum predictis libris, die 24 januarii 1647, ab Innocentio X, P. M. damnatae sunt, qui simul enuntiationem illam de Ecclesiæ bicipite, « ita explicatam, ut ponat omnimodam æquitatatem inter S. Petrum, et S. Paulum, sine subordinatione et subjectione S. Pauli ad S. Petrum, in potestate suprema et regime universalis Ecclesiæ, hereticam censuit et declaravit. » Cui damnatione plausum cleris gallicanus in comitis 85 episcoporum, Lutetie habitis anno 1650. Paschasius Quesnelius, ut parvi faciebat apostolica decreta suorum erroribus infensa, librum ingentem apparavit, cui titulum fecerat : *Les dogmes, la discipline et la morale de l'Eglise, inter ejus chartas repertum an. 1704, ubi pertinebant. »* S. Paulum caput episcopum, ac doctorem fuisse Urbis, quæ mundi caput est : primatum Petri et Pauli unum esse et primiæ ecclesiastice disciplinæ articulis : nominis Sauli in Pauli mutationem à sanctis patribus habitam fuisse, ut singulare Pauli privilegium, ac argumentum ejus cum Petro æquitatis. » Si

JULIUS.

CAPUT XXV.

Maria Magdalena absque vestium pompa pingatur.

Sequitur julius mensis, sive quintilis, et in eo natális Mariæ Magdalénæ. Hanc autem poenituisse vestitu non exprimunt evangeliæ : sed non est dubium, quin tam perfectæ poenitentiae exemplar, etiam habitum induerit, qui poenitentem decebat. Ideoque indecenter a pictoribus pingitur cum pompa vestium, poenitentiam agens, aut crucem provolutis genibus amplectens. Canit enim de ipsa Ecclesia (responsorio octavo.) : *Regnum mundi, et omnem ornatum seculi contempti, propter amorem Domini mei Jesu Christi.* Neque impudice pingenda est, ut peccatrix, sed pudice. Quod a multis, contra insolentiam pictorum, est notatum. Pulchre Petrus Bacherius (*in homiliis*) : « Malim, ait, Susannam pingi ac delineari ingemiscem, ac lacrymis infusam, ad coelum attollentem oculos, quam seminudam ad lavacri aquas se stygmate perungentem. Majores enim tum faces ac scintillas subdet ad imitandum. Quod et de cæteris divarum imaginibus intelligi velim. Quis enim non videt, utiliore esse tabulam, quæ Magdalénam nobis refert ad Domini Jesu pedes effuse lacrymantem, quam eam quæ illam exhibet, qualis erat, dum septem dæmoniorum esset deditissima famula ? (1) ?

fontem queris istius doctrine, hunc tibi pandet opus de Republica christiana, auctore Marco Antonio de Dominis, olim jesuita, deinde archiepiscopo spalatensi, tum apostata in Angliam profugo, denique Romæ post relapsum in carcere defuncto.

(1) Magdalena sparsis comis, flexisque genibus, ante crucem in collico positam, sculpirit in insignibus ordinis equestris, cui ab illa nomen est inditum. Hunc ordinem anno 1614. instituit Ludovicus XIII., Francorum rex, hortata nobilis Britonis, Joannis Chesneli, Toparchæ de la Chapronaye, ut est apud Andream Fayn, *Théâtre d'honneur et de chevalerie, Paris, 1620, tom. I, pp. 871-875.*

Multæ sunt Lutetiae Parisorum Magdalena imagines a primariis artificibus depictingi : due à Carolo le Brun, apud teresianas suburbani Jacobæi : altera conversionem ejus exhibet in domo pharisei : altera conversionis initia, cum sibi pretiosas vestes detrahit ; hec prestantissimum Bruni opus aestimatur : utraque deinde æri incisa est. Aliam vide licet apud caeruleas Virgines vici Antonianæ, ab ignota manu. Visitur apud cathulsionos ejusdem oppidi Magdalena Christum redivivum adorans, ab Eustachio le Sueur. In cimeliochrio ducis aurelianensis, quod inest palatio regio, quatuor sunt imagines Magdalena, prima Corregii, secunda Titiani, tertia Albani, quarta Guidi.

Non hujus loci est disquirere num distinguenda sit Lazarus soror Maria a Magdalena, et muliere illa peccatrice *Luc. vii, 37.* Monebo tantum, errari passim in peccatricis historia depictinga. Nam infimum in mensa locum Christo tribuent, ut mulierem pedes ejus rigantem, tergentem, ungentem, collocent in anteriori mensa parte : preterea prostratam illam, aut saltem in genua provolutam, exhibent, quo commodius ad pedes Domini perteget. At vix dubitari potest, quin Christus, a Simone ut propheta habitus, primum in convivio locum occupaverit. Et pro certo habendum, accubuisse meuse pro more illorum temporum. Ex ipso Lucæ Evangelio VII, 38, patet stetisse post eum mulierem, pedes ejus lacrymis rigantem. Ut ergo commode apteque ad historiam ista exprimerentur, satis fuerat meæ caput seu partem supremam, admovere anteriori tabellæ parti : Christumque exhibere, dextro cubito innixum, et obverso spectantibus dorso, vultum retrorquentem ad mulierem, quæ honorificum illi obsequium præstebat

CAPUT XXVI.

De pictura Jacobi Zebedæi annotatiuncula.

Quod vero ad sanctum Jacobum Compostellanum attinet, cum baculo et concha, que sancti Jacobi dici solet, eum ob id pingi arbitror, quia ad Hispanias usque ambulavit (1), ut ibi apostolica legatione funderetur: et Compostellæ corporaliter patronus quiescit (2), unde peregrinantes conchas hujusmodi reserunt.

Alicubi cum gladio pingitur; que pictura, etsi rarer sit, priori tamen est præferenda, quod ex sacra Scriptura (*Actor. XII, 2*) desumpta sit, et martyrium ejus explicet.

Errant autem pictores nonnulli, qui dum festi hujus evangelicam lectionem depingunt, matrem exprimit, filios suos, veluti puerulos, manu ducentem: quasi Christus eos in tenera ætate vocasset ad apostolatus dignitatem, cum illa ætas ex decreto concilii tridentini (*sess. 23, cap. 6*) ad nullum beneficium sit idonea. Nos quidem non negamus Jacobum et Joannem hunc pueros fuisse phrasim sacræ Scripturæ, sed puritate et simplicitate, non autem ætate. Quo-

stans utique, nec difficile attingens accumbentis pedes, eleo ad mensam posito emergentes, et fortasse plus ulnae spatio a solo semotos.

Rude quiddam habere solent imagines Domini a mortuis redivivi, et Mariae apparentis in horto. Vulgo enim instar hortulanum pingitur, lato galero tectus, et manu ligonem gestans, nempe, quia primo aspectu, Maria existimavit eum hortulanum esse (*Joan. XX, 15*). Sed, ut illa sic opinatur, sufficiebat probabiliter ei videri, ab horti colono potiusquam ab alio, sublatum esse Christi corpus, quod nemo liberiorem illuc haberet aditum.

(1) Hispanicum iter D. Jacobi magno studio defendunt Hispani; in his Joannes Mariana, et Gaspar Sanctius, ambo e societate Jesu: ille *tractat. 4 e sepiam Coloniae 1609 editis*, pp. 1-31: hic *disputatione de prædicacione S. Jacobi.... in Hispania, subiecta ejus commentario in Actus apostolorum, Lugduni, 1616*: Josephus Saenz d'Aguirre, benedictinus, *S. R. E. cardinalis, conciliator. Hist. tomo I*, diss. 9, *excursus 2, § 13*, p. 157: etiam antuerpienses hagiographi *ad diem 25 juli*, tomo VI, pp. 69-114. Nata creditur haec opinio seculo VIII: cœpit invalescere sequenti Græcos veteres et recentes latini: eam anno 1215, in lateranensi 453 episcoporum synodo, tueri voluit antistes Compostellæ, cui se opposuit Rodericus Ximinentius, archiepiscopus Toletanorum: «Ego tantum legi; inquietus, datum ei (S. Jacobo) potestatem prædicandi in Hispania, sed interim, dum per Judeam et Samariam divinam legem prædicaret, sub Herode, Hierosolymis, truncato capite, exhalavit animam.... Quomodo ergo prædicavit, qui nondum ingressus est?» Subjinxit Rodericus, se de Jacobi adventu quiddam puerum inaudisse *ab aliquibus monialibus, et religiosis viduis*. Non favei Hispanorum opinioni, quod scribebat Innocentius I ad Decentium Eugubinum, tomo II *Conciliorum edit. Labbeana p. 1245*: «Manifestum esse in omnem Italianam, Gallias, Hispanias... nullum instituisse ecclesias, nisi eos quos venerabilis apostolus Petrus, aut ejus successores, constituerint sacerdotes. Aut legant, pergit pontifex, si in his provinciis alias apostolorum inveniatur, aut legitur, docuisse. Quod si non legunt, quia nusquam inveniunt, » etc. Non favei, quod anno Christi 58, dudum a nece S. Jacobi, scribebat apostolus (*rom. XV, 20-28*), se brevi prefecturum in Hispaniam, præfatus morem sibi esse prædicare *non ubi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum, adificaret, sed ut Christum intelligerent, qui de eo nihil audierant.*

(2) Fertur impositum navigio divi Jacobi corpus Iriam Flaviam delatum, inde Compostellam: postea, saeviente persecuzione sub humo occultatum, anno 816 detectum fuisse (Baroniūs ad an. 816, n. 52). Sed hæc nullo idoneo teste narrantur. Venantius Fortunatus existimabat, ætate sua, id est, medio seculo VI, *S. apostoli exuvias in Palæstina servari. Lege carminum ejus lib. VIII. carm. 4*, edit. *Moguntinae*, pag. 190.

modo de David, qui mortuus est senex, et plenus dierum, in Evangelio (*Luc. I, 69*) legitur: *Et erexit cornu salutis nobis in domo David pueri sui* (1).

CAPUT XXVII.

Christophori pictura multipliciter discutitur.

Plura dicenda sunt de Christophoro martyre, cuius natalis in eundem diem incidit (2). Et imprimis solent eum passim pingere in aulis aedium, et in templis, ut facile conspici possit. Imo audio in Alemania multis locis depictum esse extra templum, circa ingressum, aut in exteriore templi pariete. Hujus autem causam indicant quibusdam locis subscripta carmina, qualia sunt:

Christophori sancti speciem quicunque tuerit,
Ista nempe die non morte mala morietur.

Verum, cum alias (*lib. II, cap. 35, pag. 100*), dixerimus istud vanum esse, merito rectius facere censentur, qui alio decenti loco ejus imaginem statuunt, ut ex loco non possit hujus vani erroris occasio desumi (3).

(4) Ceterum non proprie hic significatur David puer fuisse puritate et simplicitate: sed *puer pro ministro accipitur*, עבר a עבר ayad, quod est servire. Quo sensu passim ea vox in Psalmis, ac alibi quoque occurrat: *latinis purioribus eadem mente usurpatā. Horatius, lib. I, odes 38:*

Persicos odi, puer, apparatus.

Etiam græcis: *Anacreon, odes 38:*

Ἐπὸν καρέλλων, ὁ νεα... φέγγος, id est: Affer, puer, calicem.

(2) «Celeberrimus hic martyris colitur a latini 25 iulii; cuius quam facile est probare cultum, et gigantea imaginis mysteria explicare, tam difficile erit ex fabulosa ejus legenda aliquid certae veritatis elicere.» (Papebrochius, *ad ejusdem græcomoscas, in Actis sanctor. tomo I, mai, prolegomeno p. 26*): «Sanctum quoque Christophorū, ob vastam ipsius proceritatem, ad templorum valvas pingere non deberent (pictores). Ac de eo inania pleraque et falsa referuntur. Phidiam utique veterem illum graviter fuisse objurgatum refert Strabo, quia Jovem Olympum ex marmore tanta corporis mole fecisset in templo aliquo, ut excipere sese in pedes nequerit, temere id ab artifice illo fuisse factum antiquitas existimat. Sed ille fortasse respexit numinis magnitudinem, cuius nutu, et (sicul Homerus cecinit) moto superciliorum regi cuncta arbitrarentur, ut quod in alia fortasse statua reprehendendum fuisset, arte non careret in illius status quem deorum patrem et hominum appellarent, et cuius plena onus dicebantur.» (Fred. Borromæus, *de Pictura sacra*, lib. II, cap. 11), qui tamen hallucinatur de Phidia objurgato, cum nihil simile legatur apud Strabonem; quem consule, si lubet, octavo libro (pagg. 512-513, *editionis amstelodamensis 1707, seu casaboniana parisiensis 1620*, pag. 354).

(3) «Non videmus, siunt antuerpienses hagiographi, tomo VI, *juli*, pag. 133, cur, sicut ista pictura, ita exposta, occasionem dare potest superstitionis vulgi errori, ita alio modo adhiberi non possit, ut maneat usus ac tollatur abusus.» Serarius *Itanœutici* libro II, quest. 20 (tomo III. *Operum theolog.*), ea significare putat, «ut Christum Dominum feramus ipsi, ædes ingrediendum sacras; ibi transmissis tantisperque sepositis hujus mundi aquis, advocandum, et in huineros, vel animos potius, imponendum Christum Dominum; per sanctas nimis unum preces, per sacramentorum susceptionem, per divini verbi auditionem. Huc etiam vulgare illud aspicit distichon:

*Christophore sancte, virtutes sunt tibi tantæ;
Qui te mane videt, nocturno tempore ridet.*

«Jucundus enim et felix ejus dies vesper, cuius a Deo matutinæ horæ inchoatæ, uti gentilium etiam exempli docet apud Cellium, lib. XIV, cap 4, Yarro, Livius libro XXVI; D. Augustinus libro III, de Civitate Dei, cap. 21. Cur juxta templorum fores imago S. Christophori poneatur, existimò fluxisse ex opinione de proceri ejus statuta, que eum eminus conspicuum faceret. Sunt qui opinentur hunc morem in Cariuthia natum a sodalitio, quod in B. martyris honorem illic instituit pietate celebris he-

Rursus, pictores pingentes in humeris Christophori Christum, et alia quedam ei appingentes, respexerunt ad id quod legenda aurea habet, (legenda 95) eremitam quemdam ei dixisse : *Cum proceræ staturæ sis (1) et fortis viribus, si juxta fluvium eum resideres, et cunctos traduceres, regi Christo, cui servire desideras, plurimum gratum esset, et spero quod ibidem se tibi manifestaret.* Deinde multa plausibiliter addit, quod puerum Christum in humeris portaverit, et miratus sit ejus pondus, dixeritque, *fluvium transgressus : In magno periculo, puer, me posuisti : et adeo ponderasti, quod si totum mundum super me habuissem, vix majora pondera persenssem.* Ad quem puer : « Ne mireris, Christophore ; quia non solum super te totum mundum habuisti : sed et illum, qui creavit mundum, tuis humeris bajulasti. » sed an haec sint certa nescio. Hoc scio, quod aureæ legendæ auctor præmittat : *Ut in quibusdam gestis suis legitur : et quod nihil tale habeat historia ejus manuscripta, cujus pars in ecclesiis legitur.*

Itaque pictura, haec exprimens, et si numeranda sit inter eas quæ probabiles sunt simplici populo, apud doctos tamen aut parum, aut nihil probabilitatis habet ; ac proinde ab istis non est extendenda. Principale tamen, videlicet imago Christophori cum Christo in humeris, videtur mihi a doctis extendi posse, alio tamen referendo significationem ; ut dicitur Christum in humeris portare, ad significandum quod, sicut nomine, sic et re, fuerit verus Christophorus, sive Christiferus. Sicut enim Agnes, quia secundum nomen suum agna, id est, casta, erat, cum agno apparuit, ideoque etiam cum agno pingitur : eum in modum Christophorus non solum in suo pectori Christum portavit : sed, ut Martyrologia habent : (calendas augusti) : *Niceta et Aquilina ejus prædicatione ad Christum sunt conversæ.* Imo, si recte citetur in aurea legenda, (legenda 95), Ambrosii in præfatione verba sunt : *Christophoro tantæ virtutis cunulum et doctrinæ gratiam, Domine, contulisti, ut 48 millia hominum de gentilitatis errore ad christiani dogmatis cultum, coruscantibus miraculis, revocaverit.* Quid igitur mirum est ab eo in picturis portari Christum, qui secundum nomen suum Christum multis modis portavit ?

De translatione porro per mare, et aliis, quæ appinguntur, scribit Wicelius, (in Hagiologio), nullam syllabam legi (2). Et tamen jam pridem ea excusata sunt ab

ros, Sigismundus Dietrichstainius, anno 1817. Nam inter sodalitatis leges una est, qua jubentur sodales, expositum ubi vis locorum S. Christophori imaginem contulit, orationem dominicam recitare : neglectum autem hujus orationis luctu certa stipe, in pauperes ergunda. Lege Hieronymi Megiseri *chronicon Carinthia*.

(1) Etiam in breviario sleswicensi, anno 1812, edito, dicitur Christophorus staturæ fuisse procerissima. Bernardus quoque Bredenbachius, parte 1, *hierosolymitanæ peregrinationis, cap. de Reliquiæ venetiis,* « os quoddam magnum » S. Christophori memorat.

(2) Serario observante « Addunt quidam interdum pictores eremitam, qui Cucufates nominatur. Sed is non eremita, verum verus martyr est, in Diocletiani persecuzione martyris laureatus. Cujus quia anniversaria memoria in festum S. Christophori diem incidit, error et fictoribus, et victoribus arreptus. » Certe satis constat B. Cucufatem,

Hieronymo Vida, cremonensi poeta. Is enim non inelegantem scripsit hymnum Christophoro martyri, hunc in modum :

Christophore, infixum quod eum usque in orde gerebas,
Pictores Christum danti tibi ferre humeris :
Quem gestans quoniam multa es perpessus amara,
Te pedibus faciunt ire per alta mari.
Id quia non poteras, nisi vasti corporis usu,
Dant membra immanis quanta gigantis erant,
Ut te non capiant, quamvis ingentia, templo,
Cogeris et rigidas sub Jove ferre biemes.
Omnia quod vicit superasti dura, virentem
Dant manibus palmam, qua regis altus iter.
Quod potis, ars tibi dat, nequeat cum flugere vera;
Accipe cuncta bono tu bonus ista animo.

Quod si assumas haec longe petita esse, non inferior. Sed memineris aliter tractandam esse obscuram et raram picturam, aliter imaginem ubique notissimam : et, ut non facile hujusmodi damnanda est, sic potius benigne eam interpretandam esse, quamvis non nisi longe petita expositione id fieri possit (1). Sed haec hactenus.

Absit autem ut hinc suspicemur Christophori picturam tantum esse hominis christiani imaginem, seu schema : nullum autem fuisse eo nomine martyrem. In quem errorem præceps ruit Philippus Melanchthon, cuius (in *Apologio confessionis augustanæ*) haec sunt verba : « Christophorum pinxit aliquis vir prudens, ut significaret per allegoriam, magnum oportere animi robur esse in his qui ferrent Christum, hoc est, qui docerent Evangelium, aut confiterentur ; quia necesse sit subire maxima pericula. Deinde stolidi monachi apud populum docuerunt invocare Christophorum, quasi talis Polypheus aliquando extisset » (2).

nec eremitam, nec senem fuisse : præterea alio tempore passum, videlicet anno 503 aut subsequenti.

(1) Serarius, ubi supra : « Circumfertur, inquit, sancti hujus imago quædam, Auguste Vindelicorum pulchre satis et eleganter incisa ; cui haec a novatore quodam Stigelia (a), Lutherum suum, in sermone de S. Christophoro (apud aurifabrum in synposiacis, cap. 53, pag. 363), imitato, adscripta carmina, quæ laudavit in hagiologio suo Wicelius, exscriptis in *Onomastico Chytraeus* : »

*Tu quis es? Ingenue Christum profitentis imago;
Cui nomen puer hic, quem fero, dulce deadi.
Quis puer hic? Christus. Quæ moles tanta gigantis,
Exigui pueri cum leve portet onus?
Omnibus in speciem parvus puer iste videtur;
Quo tamen est toto magis in orbe nihil.
Hinc opus est animis, ut sibi et corpore fortes,
Qui Christum populi ferre per ora volent.
Cur tamen, ingrediens tuniciam per marmora ponti,
Arborea infestas mole repellis aquas?
Per mare quod calco, perversum intellige mundum;
ille animis præbel sava pericula pisi.
Arbores nil aliud, nisi sanctum intellige verbum,
Rebus in adversis quod pia corda regit.
Hoc etenim instructi, ruimus per saxa, per ignes,
Qui Christi meritum grande docemus opus.
Dic tamen hoc etiam: Quid pendens mantica tergo:
Quid sibi, cum liquido pisces, placenta velit?
Certa pisi nunquam desunt alimenta ministris:
Quique Deo fidunt, servat atque Peus.
Porro quis insignis cana procu' ille senecta,
Prævius accensa qui face monstrat iter?
Fax præmissa refert venturi oracula Christi:
Significat vales, qui cecinere, senes.
Huc ades, o hospes: tuque, o puer optime, Christe,
Mecum havita; tecum vivere sola salus.*

(2) Eiusdem generis convicia repetunt Raynoldus, lib. I de Roman. idol.; Lemnitius, parte III Exaninis concilia trid., aliquie et greci protestantium.

(a) De quo supra, lib. III, cap. 14, in notis.

Majori cum modestia, etsi pari fere errore, scriptum reliquerunt centuriatores : « Christoporus, eunuchus, ab eremita quodam jussus est migrare ad flumen : ac per eum, quia ingenti esset statura, peregrinantes transportare, etc. Hæc narratio pervulgata est, sed quam historiam nos esse non affirmamus : cogitationem tamen pii alicujus esse hominis putamus de Ecclesia » (*centuria 4, cap. 12*).

Quæ omnia magnam haberent probabilitatem, nisi aliunde erroris sui convincerentur. Nam, ut gesta ea omittamus, quæ passim in antiquis exstant ecclesiarum breviariis : et, ut prætereamus Nicephori Callisti testimonium (*lib. V, cap. 27*), qui eum sub Decio martyrem factum prodit, nonne Francia, tempore Remigii sui apostoli, habuit ecclesiam sancti Christophori martyris? Habuit. Testis est enim ejus rei locuples Hinemarus, episcopus rhemensis (1). Et in Germania laudatur a Rothgero (2) (*octobris die 11*), Bruno, coloniensis archiepiscopus, Ottonis imperatoris frater, quod Christophori pretiosas reliquias, ad suæ ecclesiæ sedem, unico ambitu attraxerit. Quid quod inter eosdem Germanos, nomen ejus a multis seculis in litaniis fuerit lectum? Reperitur enim in litania Francorum reperta (3), quam in usu ecclesiarum tempore Ludovici Pii fuisse, qui eam perleget, ambigere non poterit (*Wicelius in Exercitat. pietatis [an. 1555 editis]*). Habuit et Italia anno 743 basilicam beati Christophori ad quinquagesimum a Ravenna lapidem, de qua Sigonius, libro tertio *de Regno Italæ*, mentionem ingerit : et jam antea monasterium sancti Christophori (4), cuius Gregorius primus meminit (*libro VIII [in edit. Benedictin. 10] epist. 33*). In Graecia porro fuisse oratorium et monasterium Christophori martyris, cognoscitur ex historia Theodori, Sicciorum archimandritæ, a Georgio ejus discipulo descripta. Quæ exstat in tomis, secundo historiarum, et tertio conciliorum, apud Surium. His vero testimoniis, quæ, ex quatuor distinctis et celeberrimis orbis christiani provinciis, a nobis non longa observatione sunt annotata, non dubito quin, majori diligentia adhibita, plura superaddi poterunt (5).

Itaque concludimus Christophori picturam non esse cogitationem pii alicujus hominis de Ecclesia, aut typum docentis vel confitentis Evangelium, ut ab adversariis est annotatum : sed esse veri martyris, qui

(1) *Vetus est ecclesia et monasterium S. Christophori ad Bætim in conspectu Cordubensis urbis in Hispania. Aliud monasterium SS. Vincentii et Christophori in Castella memorat Mabillonius, Annalium bened. tom. II, pag. 324. S. Theodorus Siccota, qui anno 613 obiit. Elpidiæ avie suæ auctor fuit « ut in sancti martyris Christophori monasterio (Siccioni in Galatia propinquo) maneret, » quemadmodum in Vita Theodori legitur ab hujus discipulo Eleusio conscripta.*

(2) *Sive Ruggero, Fulensi, e quo suam epitomen hau sit Georgius Wicelius in Hagiologio.*

(3) *Exstat adhuc ibidem in tabulario ecclesiæ S. Bartholomæi.*

(4) « Quod in vestra dioecesi est constitutum, » ait, scribili Secundino, episcopo tauromenitano, apud Sicutius, ep. 35 lib. x, tom. III, col. 1063.

(5) *V. g., Bedæ, Adonis, et Usuardi, in suis Martyrologiis, ad 25. iulii. Menologii Graecorum, ad diem 7, idus maias, etc. Legi acta sanctorum, ad diem 25 iulii.*

fortiter et constanter Christum in tormentis confessus est, veram imaginem; cui tamen per allegoriam, quam Vidæ carminibus explicuimus, non pauca sunt ad mixta. In eadem explicanda non inelegans est Laurentius Xeresanus (1), in libris quos restituit de ratione studii theologiei, quanquam per imprudentiam (quæ facile obrepit in hereticorum scriptis purgandis, dum illi lenociniis verborum sua molliter et plausibiliter dicunt) scriptum reliquerit, confictam Christophori picturam adumbrare Evangelii præconem. Neque enim hæc verba catholici sunt scriptoris, sed hæretici, in quibus latens venenum a theologo opus recognoscente non est animadversum. Verba apud eum hæc sunt (*lib. III, cap. 7*) : « In declamationibus exponetur quid sibi velint picturæ, et confictæ quædam historiæ, veluti pictura Christophori, quæ adumbrat Evangelii præconem, qui dum Christum extollit et circumfert visendum, cognoscendumque omnibus, pericitatur in procellis et fluctibus hujus mundi : atque a malis hominibus, tanquam monstris ac belluis marinis undique infestatur : sed tamen indefesse respectans ad lucernam verbi Dei, quam sancti patres, prophetæ et apostoli de Ecclesia prodeunt, accensam ostentant ac protrudunt : nixus præterea spe jucundissimorum fructuum in posterum, vel post hanc vitam recipiendorum (quos baculus superne virens et florens promittit), et contentus tenui sorte, victu nimirum et vestitu (testantur id in pera panis et pisciculus, vili parabiles, item vestis curta, et minime laciniosa), tandem ad littus et stationem contendit, ubi quiete et gloria æterna cum Christo, quem gestavit, fruetur. » Hæc apud Xeresanum leguntur : et ad explicandas allegoricas Christophori picturas multum conducunt. Sed, quæ jam inculcate sunt, pertinent ad martyrem Christophorum : nec tolerandum arbitror, quod ab hæreticis trahantur ad adumbrandum Evangelii præconem, quasi tota historia martyris Christophori, velut fabula et figmentum, sit rejicienda.

Viderit etiam Joannes Hunæus, cum in eudem lapidem, sibi per suæ gentis spurios scriptores positum, incensus offenderit, qui allegoriam de sancto Christophoro, christiano et catholico quidem spiritu, conscripsit : durius tamen eam tractat, et nimis in adversariorum partes propendere videtur, dum inter alia scribit :

Hæc sub Christophori monstravit imagine, quisquis
Figimenti existiterit primus mortalibus auctor :
Cumque nihil fidei contra pia fabula dicat,
Sub quovis sane tolerari judice quibit

CAPUT XXVIII.

De familiâ sanctæ Annæ depicta.

Sequenti die multis in locis celebris est divæ Annæ, aviae Salvatoris nostri, memoria. Cujus pictura cum tribus Mariis, et tribus maritis, et filiarum prolibus, desumpta est ex historia, quæ vulgo probabilis est.

Tres enim Marias, et totidem maritos, defendant

(1) *Sive Laurentius à Villa Vicentio, de quo supra lib. III, cap. 14, in nota.*

Petrus Sutor, Carthusianus (*in libro de triplici connubio Annæ*), et Natalis Beda (*contra [Jacobum] fabrum Stapulensem*). Sed qui hanc historiam inter recentiores colegerunt, indicant se magis secutos esse probabilem quamdam, ipsorum judicio, e sacra Scriptura et scriptoribus conjecturam, quam solidam a majoribus acceptam traditionem.

Docti vero quædam ex eis, tanquam manifeste erronea aut incerta reiiciunt, ut quod tertius maritus dictus sit Salome, et filia ejus Maria Salome : et nepotes ejus ac consobrini Domini, Jacobus et Joannes ; cum ex Evangelio clare constet Salome nomen esse matris Zebedæorum ; et Jacobus Alphæi dictus sit frater Domini, id est, cognatus, ad distinctionem Jacobi Zebedæi. Rursus, Mariam matrem Jacobi, Simonis et Iudeæ, apostolorum, malunt quidam dictam esse sororem matris Domini (sicut Joseph dictus est pater Domini, et sicut fratrum uxores dici solent sorores), quia fuit uxor Cleophae, quem fratrem suisse Josephi habet ex Hegesippo Eusebius (*libro III Historia ecclesiastica*, capite 11, sed 10 [versionis] Ruffini).

Sententiam itaque de unica Annæ filia, tanquam probabiliorem, amplectuntur Euthymius Zigabenus, grecus vetustus auctor (*in decimum nonum Joannis*), Cornelius Jansenius (*cap. 143 in Concordiam evangelicam*), Petrus Canisius (*lib. de Maria, cap. 4*), Melchior Canus (*libro XI de Locis theologicis, capite 5*), Iudocus Glichtoyeus, Jacobus Faber stapulensis (*in libris de tribus Annis et una*), et alii nonnulli; quibus, ex dampnatis auctoriis, qui a fide naufragaverunt, accedit Henricus Cornelius Agrippa, in libro quem conscripsit, quamvis nimis licenter, de beatissimâ Annæ monogamia ac unico puerperio. Quare non est apud doctos certum et evidens omnino, an B. Anna duos maritos haberet ; minus vero certum, an tres haberet conjuges, et ex eis tres filias. Cum ergo non expedit, ut docti in pictura certis aperte incerta miscent, sufficiat eis, si placet, pingere beatam Annam cum filia et Salvatore, et, si velint, cum Joachim et Joseph. Reliqua vero in imaginibus positis, et in ponendis a plebe, ipsi tolerent, quædui legitima potestas ea non improbat (1).

(1) Beatissimæ virginis Mariæ parentes fuisse Joachim, et Annam testantur yetus aliquot scriptores, apocryphi illi quidem, sed quorum omnius intererat in his nominibus non mentiri. Quare mirandum non est, si sequaces habuerint, et græcæ Ecclesie patribus, Epiphanius, *editionis petaviana* pag. 1062 : Eustathium Antiochenum ; seu aliud in Hexaemeron, pag. 70, 78 : Joannem Damascenum, alias. Joachimi meminit Faustus Manicheus, ab Augustino productus libro in eum scripto XXXIII, cap. 4. Lege etiam Hieronymum *adversus Helvidium*, cap. 7.

Adem sacram, B. Annæ titulo, Constantinopoli construxit Justinus I, sub medium sexti seculi : alteram in eadem urbe Justinianus secundus, sub initium octavi. Joachimi et Annæ historiam Leo III papa depingi jussit in ornamento quodam ecclesiæ romanæ S. Pauli. Hæc Tillemontius, *annot. 2, ad vitam B. M. V.*, edit. Brux. in-12, tom. I, *parte 1*, p. 265-267. Ceterum de sanctorum illorum conjugi vita nihil ad nos transmissum est, quod pro authentico haberi queat.

CAPUT XXIX.

Martha cum aspergillo cur sculpatur.

Eodem mense (1) colunt Romani natalem Marthæ ; quæ pingitur cum aspergillo et aqua benedicta. Cujus causam tradit Clichtoyeus : « Cum, ait (*homilia de Martha*), in Aquensi adhuc territorio diversaretur, erat super Rhodanum fluvium, inter Arelatem et Avenionem, draco immensæ molis, interdum sub aquis latitans, et aliquando super terram gradiens : qui et navibus naufragium plerumque intulit et viatoribus exitium. Rogata autem beata Martha, crucis signo illi ostensa, et aqua benedicta in illum respersa, mansuetum et innoxium reddidit. Quod cernens populus, lanceis et lapidibus mox draconem peremit. Hoc autem miraculum representatur per effigiationem imaginis sancte Marthæ fieri solitam » (2).

(1) Die 29. At Usuardus, aliquique, festum ejus, et Lazarus, alligant diei 17 decembris. Græci sororum Marthæ et Mariæ memoriam celebrant quartu junii.

(2) Id ita refertur in officio Avenionensi, ad Romanum breviarii normam ultimum emendato, *lectione 4, ultime diei Octaræ* : « Mirabilia opera, quibus B. Marthæ et vitam et mortem illustrare Deus voluit, pia perennique memoria Tarasconensis ecclesie olim coluit, et testatissima traditione ad hanc ætatem propagavit. Illud inter reliqua nobile : immanis draco, terrarum aquarumque perniciens, tenebriscos nemus ad Rhodani ripam obcederat. Illic quasi ex insidiis, aut in aggere publicum iter agentibus repentiens ingruens, aut in flumen navigiis improvisus subiens, eaque subvertens, humanas prædas agebat. Fecerat monstrum venerationem timor, et religio erat tangere, quod horror erat audire. Sed ut illuc Martha advenit, divini secura præsidii, monstrum adorta est, ipsumque, sacra perspersum aqua, ita edomuit, ut, mulierib[us] vincum zona, audiens jam populo, et illudendum tradiderit, et iactandum. » Eo respicit hymnus ad laudes in eodem officio, ubi legitur :

Tu monstra nostris exiges Terris.

Exstat ibidem elegans hymnus ad primas vesperas, quem referre non posse debet :

*Quidquid superna civitas
Cave recondit' ambitu,
Hoc, Martha, claudis oribus,
Cum Jesus illuc advenit.
Beata ter cœnacula,
Mensa, cibi, sedilia,
Quæ corpus illud atq[ue]
Quod cuncta tactu consecrat.
Beator sed hospita,
Quæ pascis a quo pasceris :
Mentemque reples hospite,
Dum membra curas hospitis.
Quam te juvat turbatio,
Cùl talis immunit quies !
Quam recreant negotia,
Quæ tamu præbent otia !
Da, Martha, da fidibus
Sic membra Christi pascere,
Ut pectus impluant Deo,
Mundi nec testis sentiant.
Fuc, dulcis hospes mentium,
Nos, hospitæ suffragio,
Cœli quæto ciuitum,
Gaudere contubernio.*

Nititur ante relatum miraculum opinione vulgari de appulso Lazari ac sororum ad portum massiliensem ; cui adjecta altera de SS. Marthæ exuviis Tarascone in gallica provincia repertis anno 1187. Sed haec omnia incerta sunt, nec idoneus coram testimonia affertur. Lege Tillemontum, tom. II, parte 1, p. 57, 59, edit. Bruxell. Vide etiam Hagiographos antuerpiens, tom. I, mali, p. 54, et tom. V, juli, p. 213, 216, ubi Galloprovincial traditionem probant ab Anglis receptam fuisse seculo XI : sed nihil afferunt quod eam ostendat primis seculis innotuisse.

AUGUSTUS.

CAPUT XXX.

aurentii imago quam convenienter nummis imprimatur.

Sunt autem, ut ad augustum mensem transeamus, quædam picturæ ex historiis satis notaæ (1). Qualis est Dominicæ, patriarchæ prædicatorum, cum catulo qui faculam ardente gerit (2) : Laurentii archidiaconi, cum craticula (2). Sed quædam sunt, quæ aliunde egeant observatione, ac illustratione. Exempli gratia, paucis notum est, quod antiquitus Roma, Bononia, et Viterbum, Laurentii imaginem solent monetae imprimere, ut habet Desiderius, Langobardorum rex, in suo edicto, quod Viterbinis tuli, et a Joanne Anno Viterbensi annotationibus est illustratum. Quale aliquid etiam Leander refert in Italia sua. Hoc autem majores fecisse puto, ut tanti viri exemplo disceremus pecunias dispergere, et dare pauperibus.

(*) Prima editio sic habebat : Dominico appingitur catulus cum facula ardente : quia mater, cum cum contineret alvo, visa est se continere catulum ferentem.

(1) Qualis imprimis est imago S. Petri, in vinculis detenti. Hanc detentionem recolit ecclesia romana calendis augusti. Eo die factam in Urbe perhibent dedicationem basilicæ S. Petri ad vincula; quam construxisse dicunt Eudoxia, Valentiniæ III, conjux, in eaque reponuisse alteram et duabus Petri catenis, a matre Eudoxia, Theodosii junioris uxore, Constantinopolim allatam Hierosolymis an. 439. Haec Baronius ad dictum annum multis adstruere conatur, sed priscis monumentis destitutus. Ex variis Justiniani, postea imp., et Hormisdæ ac S. Gregorii pontificum epistolis, patet in magno honore fuisse Petri catenas, de quibus eodem seculo VI, sic Arator diaconus fine libri primi :

His est tibi, Roma, catenis

*Perpetuata salus : harum circumdata nexu
Libera semper eris ; quid enim non vincula prestant,
Quæ tetigisti, qui cuncta potest absolvere ? cuius
Haec invicta manu vel religiosa triumpho
Mœnia non ullo penitus quatentur ab hoste.
Claudit iter bellis, qui portam pandit in astris.*

Est hic Lovaniæ Petri vinculis dicatum sacellum collegii a Petro Vandale fundati.

Ut autem noverint pictores, qua ratione clausum in carcere principem apostolorum pingere debeant, observeant enim militari custodiæ commissum fuisse, quæ solebat captivus dextera manu alligari manu sinistræ militis custodis : interdum etiam sic una manu uni, altera alteri militi colligari, ut furgam arripere, nisi cum militibus illis, non posset. Sic intellexit Chrysostomus, homil. 9, in cap. II, Matthæi, edit. ultime, tom. VII, pag. 151, ubi de Petro : Τὸν δυρῶν ἀποκλειστικῶν, καὶ τὸν ἀδύτων τεῖχος περὶ τὸν φυλάττον συγκεκλημένον, καὶ τὸν αὐτὸν συδικαῖον. Id est, Januus clausus, et catenæ custodiæ manibus colligatis; erant enim [hi] cum illo vinciti. » Seneca, epist. 5, edit. Genev., 1646, tom. II, pag. 529 : « Quemadmodum eadem catena et custodiæ et militem copulat, sic ista, » etc. Et, ad eundem morem respiciens, libro de Tranquill. animi, tom. I, pag. 532 : « Omnes cum fortuna copulati sumus. Aliorum aurea catena est, et laxa : aliorum, arcta et sordida. Sed quid refert? eadem custodia universos circumdedit : alligatique sunt etiam qui alligaverunt. » Vide Josephum, Antiq. lib. XVIII, cap. 8. Cogita etiam Páulus Romam abducto permisum fuisse (Act. XXVIII, 16) « manere sibinet (id est, ubi liberetur), cum custodiæ se militi. » Ad hanc consuetudinem alludens Augustinus in Psalmum CXXVIII : « Ligantur, ait, duo, et mittuntur ad Judicem latro et colligatus : ille sceleratus, iste innocens : una catena ligantur, et longe sunt a se. » Ad Lipsium, Commentario ad Taciti annalium lib. III, edit. Paris. 1606, pag. 73.

(2) In qua uitus est 10 augusti 258.

tem in ore facem ardente (initium Vitæ per Joan. Garzonem) : ex quo intellexit qualis dominicus postea futurus esset, orbis videlicet totius lumen.

CAPUT XXXI.

Pictura Claræ cum eucharistia.

Fortassis porro offendet quosdam, quod Clara pingatur cum eucharistia in manu. Causa patet ex ejus historia, quam, jubente Alexandro quarto, qui eam sanctorum catalogo inscripsit, anonymous auctor conscripsit. Capite enim 14, ait : « Clara, cum Saraceni, qui sanguinem sitiunt christianum, et omne nefas impudentius audent, Assisium irruissent, et intra claustrum virginum confluerent, jubet se infirmam duei ad hostes, præcedente eam capsæ argentea intra ebur inclusa, in qua sacrosanctum corpus devotione (1) servabatur : et prece fusa liberationem impetravit et cœnobii, et civitatis. » Item cap. 18 : « In gravi infirmitate dilabat delicatissimos pannos, de quibus ultra quinquaginta paria corporalium faciens, et ea sericis, vel purpureis thecis includens, per plapa et montana Assisii variis ecclesiis destinavit. » Ex his satis apparet, quantum animi devotionem Clara erga sacramentum eucharistiae exhibuerit.

Sic etiam beatus Cherubinus, Spoletinus, ordinis minorum, Assisi sepultus, cum hostia et calice pinguit (2), quia erga venerabile sacramentum fuit devotissimus.

CAPUT XXXII.

Assumptio beatæ Mariæ, quomodo pingenda.

Ad medium mensis occurrit celebritas Assumptionis sanctissimæ Deiparæ Virginis. In qua, quod ei, dum moritur, item dum sepelitur, apostoli omnes, præter Thomam, adesse pingantur, referendum videtur inter eas picturas, quæ populari pietate universaliter receptæ sunt (3) : non absque testimonio multorum Græcorum, et aliquot Latinorum (3). Cui picturæ absit, ut refragari velim, cum sciām vulgatam hanc historiam, Ioannis Demasceni verbis, annue legi (4) iu restituto romanæ Ecclesiæ Breviario.

(*) Prima editio sic pergebat : Magis quam ex solidâ saeculæ Scripturæ, aut solidi doctoris auctoritate. Nota quidem fuit haec historia Græcis quibusdam posterioribus, ut Nicephoro Callisto lib. II, cap. 21, 22 et 23,

(1) Bollandistæ legunt : « devotissime : » cætera etiam paulum aliter, sed eadem sententia.

(2) De quo Arturus du Monstier in Martyrologio franciscano, ad diem 4 angusti, tantum non ei tribuens sanctorum honores, quos antuerpienses hagiographi non audient ei adscribere.

(3) Sed nimis recentium, quam ut eis tuto credi possit.

(4) Die 18 augusti, lectione quarta matutini officii Verum, observante Tillemontio : *Le temps où il d'vêtu* (S. Jean de Damas), *et sa facilité à recevoir toutes sortes d'histoires, font qu'il n'a pas grande autorité, nempe cum de rebus historicis agitur ; nam aliud est de theologicis. Cæterum manifestus est lapsus eiusdem Tillemontii anno 14 scribentis : L'église latine, en faisant la fête de la mort et de l'assomption de la vierge, n'a voulu mêler dans son office aucune circonstance historique.*

Simeoni Metaphrastæ, et (apud eumdem) Joanni presbytero Damasceno, item Michaeli syncello, in vita Dionysii : et inter latinos Gregorio Turonensi, in libro de gloria martyrum, cap. 4. Sed haec videntur et putantur originem suam habere ex apocrypho scripto, de quo apud Hieronymum legitur (*sermone de Assumptione, quem tribuunt Sophronio, tomo IV*) : *Si venerit in manus vestras illud apocryphum de transitu Mariæ, dubia pro certis non recipiatis* (1). Quod multi pietatis amore, et studio legendi, charius amplexuntur.

Opinatur autem Joannes Eckius Mariam obdormientem, seu e vita migrantem, non esse pingendam habitu morientis. Loquens enim de collecta diei : « Veneranda nobis, Domine, hujus diei festivitas opem conferat sempiternam, in qua sancta Dei genitrix mortem subiit temporalem, nec tamen mortis nexibus deprimi potuit : » sic scribit : « Collectam ajunt fecisse Gregorium : et, secundum hanc, sine dolore mortua est; non igitur pingi illa debet habitu et facie ægrotantis » (2). Judocus vero Clichthoveus, in libro de Assumptione Mariæ, paulo ulterius progreditur. Sic enim habet (cap. sexto) : « Tam fuit a dolore carnis extranea, quam a corruptione fuerat aliena. Crediderim eam non decubuisse lecto, more ægrotantium, et qui morbo pressi claudunt hanc vitam (cum venia pictorum et sculptorum); cum neque infirmitate vexata credi potius debeat, neque debilitate prostrata : sed, flexis reverenter genibus, et sublatis in cœlum manibus, inter orandum, acceptissimum Deo spiritum commendasse; quemadmodum Paulum primum eremitam obiisse tradit Hieronymus » (3).

At postquam Maria assumpta est in cœlum, regina cœlorum facta (Fred. [Schénckius] de *Imaginibus*, cap. 7), ei quoque reginalem statuam erigendam esse putavit Ecclesia, in modum de quo seribitur in Apocalysi (XII, 1), ubi divus Joannes vidit reginam hanc amictam sole, et lunam sub pedibus ejus, in capite gestantem coronam stellarum duodecim. Est enim coronata Maria novem chororum angelorum privilegio : simul et trium ordinum prærogativa dotata, scilicet virginum, martyrum, et confessorum. Haec quoque est illa regina, de qua David aut (Psal. XLIV, 10) : *Astitit regina a dextris*

(1) Id scriptum ostendit Baronius ad an. 48, n. 13, nec Hieronymi esse, neque Sophronii : sed egregii impostoris, « qui, ad promerendam fidem, Hieronymi, Paulæ, et Eu-stochii nomina eo est opere nundinatus. »

(2) In Missali gothicō, quod ante annos 900, scriptum affirmabat cardinalis Bona, de B. Virgine dicitur : « Tenuit puritatem in moribus, quam percepérat, angelī benedictione, visceribus : nec, per Assumptionem, de morte sensit inliuviem, quæ vitæ portavit auctorem... Dominum imploremus, ut, ejus indulgentia, illuc defunctū liberent a tartaro, quo B. Mariæ translatum corpus est de sepulcro » (apud Mabillonum, *Liturgia gallicana* pag. 212.)

(3) Haec sunt pliorum meditationes de morte gloriosissimæ Dei parentis, sed ad rei gestas historiam non transferenda. Lege notationem 14 Tillemontii de B. Virgine, cui titulum fecit : *Qu'on ne sait aucune particularité de la mort de la vierge.* Notatione præcedenti suadet matrem Domini clausisse vitam Ephesi, ubi celebre templum extitit, ejus nomine insignitum, in quo habita synodus generalis chalcedonensis.

tuis, circumamicta varietate, scilicet donorum cœlestium (1). Locum hunc Apocalypsis de B. Maria explicit Augustinus (*initio quarti tractatus de Symbolo ad catechumenos*), Bernardus integro sermone (*post sermones de Assumptione*). Et quamvis alii de Ecclesia interpretentur (2), recto tamen citatis locis, et in ecclesiarum picturis, per eminentiam, Deiparæ applicatur, quæ etiam ipsa figuram in se sanctæ Ecclesiæ demonstravit.

Nec incongrue angeli pinguntur circa effigiem superbenedictæ Virginis, ubi ad cœlum assumitur, quasi admirabunde dicentes (*Cant. III, 6*) : *Quæ est ista quæ ascendit per desertum, sicut virgula sumi, ex aromatibus myrræ, et thuris, et universi pulveris pigmentarii?* Non enim putandum est angelorum occursum, et ministeria desuisse, quando mater Domini ad cœlos assumpta est, super omnes choros angelorum exaltanda. Imo crediderim, cum Anselmo (*de Excel-lentia Virginis, cap 8*), omnes illius patriæ cives adiunxisse in adventu Matris Domini sui.

Romæ vero, ubi haec pictura in diversis ecclesiis visitur, observavit, milique communicavit, Joannes Gravius, adjungi Christum, qui gloriosissimam Virginem matrem suam manibus desert in cœlum : eam quoque picturam per Alemanniam frequentari. Ad quæ etiam a nonnullis adaptatur illud Abacum (*Sive Habacuc, cap. III, 19*) : *Super excelsa mea deducet me victor, in psalmis canentem.* Christus enim victor est diaboli, mortis et inferni. Rursus quod in libris Regum legitur (III, Reg. II, 18, 19) : *Surrexit rex in occursum matris, adoravitque eam : et sedit super thronum suum : positusque est thronus matri regis, quæ sedit ad dexteram ejus.* Et apud Hieronymum (*in Appendix operum*) legitur in tractatu de Assumptione beatæ Mariæ (3) : *Creditur quod Salvator omnium, ipse, quantum datur intelligi, per se totus festinus occurrat, et cum gaudio eam secum in throno collocavit.* Alias autem quomodo impleuisse creditur, quod in lege ipse præcepit : *Honora patrem tuum et matrem tuam?*

Addit Conradus Brunus (*in libro de Imaginibus*) : *Eadem quoque mater Domini, assumpta in cœlum, recte ita pingetur, ut a superbenedicta Trinitate, tanquam regina cœlorum, coronetur.*

CAPUT XXXIII.

Cur Mariæ sub pedibus serpens pingatur.

Huc etiam pertinet Deiparæ, Virginis, et Dominae nostræ, pictura, cum diabolo, aut dracone sub pedibus. Ipsa est enim, quæ Evæ maledictionem abstulit, et maxima gloria diabolum vicit. De quo occurrit

(1) Certum videtur et psalmum illum, et Canticorum librum, de ecclesia tam iudaica, quam christiana (nam Christus fecit ultraque unum) intelligendos esse ; sic tam men ut de Salomonis quoque conjugio utroque agatur, veluti Dei cum synagoga, et Christi cum Ecclesia, conjunctionem adumbrante.

(2) Rectissime sane ; et de ea quidem sola agitur *sense litterali.*

(3) Quem Hieronymi non esse, critici demostraverunt.

illud Isaiae (XXVII. 4) : *In die illa visitabit Dominus in gladio suo duro, et grandi, et forti, super Leviathan, serpentem, vectem, et super Leviathan, serpentem tortuosum.* Pingitur autem nigro colore, turpis, et tenebrosus, sicut decet amatorem turpitudinis, et principem tenebrarum figurari. Dum vero eum a Deipara virgine conteri video, in mentem revoco, quod in initio Pentateuchi habetur (Gen. III. 15) : *Inimicitas ponam inter te et mulierem, et semen tuum et semen illius: ipsa conteret caput tuum* (1).

Scribit præterea Richardus a Wassebource, archidiaconus virdunensis (lib. II. *Antiquit. belgicarum*), et ex eo Antonius Demochares (*de sacrificio missæ*), Pulchrum, episcopum verdunensem, sancti Lupi discipulum, interfuisse concilio chalcedonensi sexcentorum et triginta episcoporum, in quo ordinatum est, in ecclesiis cantari debere hoc eulogium : *Gaudete, Maria Virgo, cunctas hæreses sola interemisti* (2). Addit eum ecclesiam sanctæ Mariæ construxisse, in qua imaginem beatæ Mariæ apposuit, in qua serpens sub pedibus ejus pingitur, significans hereticos, et adversarios ejus, condemnatos in concilio chalcedonensi, cui interfuerat. Pulchre Bernardus (*in homilia de duodecim Stellis*) : « Totius, ait, stultiæ princeps, qui vere mutatus ut luna, sapientiam perdidit in decoro suo, sub Mariæ pedibus conculcatus et contritus, miseram patitur servitutem. Nimurum ipsa est quondam a Deo promissa mulier, serpentis antiqui caput virtutis pede contritura: cuius plane calcaneo in multis versutiis insidiatus est, sed sine causa. Sola enim contrivit universam hæreticam pravitatem. Alius non de substantia carnis suæ Christum edidisse dogmatizabat: aliis parvulum non peperisse, sed reperisse, sibilabat: aliis Dei matrem audire non sustinens, magnum illud nomen Theotocos impissime suggillabat: sed contriti sunt insidiatores, conculcati supplantatores, confutati derogatores, et beatam eam dicunt omnes generationes. Denique et continuo per Herodem draco insidiatus est parienti, ut nascentem excipiens filium devoraret, quod inimicitiæ essent inter semen mulieris et semen draconis. »

Quomodo autem ipsa Deipara virgo Maria, ex sanctorum veterumque scriptorum sententia, non tantum serpentem, sed et semen ejus, universam hæreticam pravitatem, contriverit, doce et eleganter contra sectariorum calumnias asserit Petrus Canisius,

(1) Relege, si placet, annotationem 2., supra, col. 61, 62.

(2) Quis sit hujus eulogii sensus, inquirit Sylvius, *oratione 15 inter editas Duaci*, 1621. Mihi videtur significari Mariæ gloriam, ab omnibus (id est, fere omnibus) hæreticis impugnatam, a nullo expugnatam fuisse. Certe perpetuum ejus virginitatem adorsi sunt cerinthiani, eunomiani, apollinaristæ, antidico-marianitæ et Helvidius cum suis. Dei genitricem fuisse diversis rationibus negarunt valentiniani, arianiani, nestoriani, anabaptistæ, multique alii. Infectos collyridiatria, atque adeo ingratos illi honores exhibuere ludicras icones illi posuerunt Albigenses. Legitimum ei cultum denegarunt calviniani, lutherani, catherique exorti saeculo XVI hæretici. Aliqua sui parte euandem minuere quidam e recentiori novatorum agmine.

societatis Jesu theologus, in libro quinto, de Maria (capite nono).,

CAPUT XXXIV.

Pictura sanctæ Helenæ.

Decima octava die natalem habet Helena, multarum ecclesiarum fundatrix. Quæ pingenda est mulier grandæva (1), alacris, fortis, magnanima, procera, crucem portans intra ulnas.

Injuriam illi faciunt qui pingunt eam cum corona regali; fuit enim augusta (2).

Porro quod Constantini magni, mariti ejus (3), statua, altera manu globum cum infixa cruce contineat, symbolum est, orbem terrarum ei per crucem subiectum esse. Quod Nicephorus Callistus, ad Andronicum Palæologum, seniorem, scribit in initio ecclesiastice Historiæ.

SUPPLEMENTUM

DE S. BERNARDO, ABBATE CLARÆVALLENSI.

Qui, rebus maximis pro Dei Ecclesia gestis, et miraculis quamplurimis editis, in Domino obdormivit anno ætatis 64, Christi 1153. Is, justissimo titulo, mellifluus doctor vulgo nuncupatur, ne repugnantibus quidem heterodoxis. Certe Calvinus *Institutionum lib. IV, cap. 10, n. 17*, e pium et sanctum scriptorem eum appellat. Et Daniel Heinsius, qui scribæ partes egit in synodo dorderacena: « Quis, ait oratione tertia, suavius Bernardo scribit? Cujus ego meditationes rivum paradisi, ambrosiam animarum, pabulum angelicum, medullam pietatis vocare soleo. »

Quod ad ejus imagines pertinet, non raro pingitur instrumenta dominicæ passionis ulnis complectens, tum quod frequens fuerit in meditandis Christi tormentis, tum quia jugi sui corporis afflictione adimplavit ea, quæ deerant passionum Christi.

Solet etiam, ob tenerrimam in Virginem Dei parentem pietatem, ejus ubere, instar carissimi filii, pastus exprimi; non inepta sane allegoria, quidquid aut imperiti, aut profani homines in contrarium garriant. Non tamen diffiteor hac in re decori rationem a vetustioribus vel sculptoribus, vel pictoribus, interdum haud satis esse observatam.

Est aliis exhibendi Bernardi modus, sed mihi nusquam in Belgio visus, cuius meminit Fredericus Borromæus, *de Pictura sacra lib. II, cap. 41.* « S. Bernardus, inquit, pingitur ligans dæmonem, in quo falluntur pictores, cum Bernardum hunc clarævallensem esse abbatem patent. Fuit enim alter nominis ejusdem sanctus, ex canonicorum regularium ordine, qui solitariam prope vitam egit, montemque incoluit illum magnum, qui nomine ipsius appellatur, et incolyatum ibi monasterium habuit. De anachoreta hoc

(1) Vixit annos 80, defuncta anno 328, aut circiter.

(2) Utpote uxor Constantii Chlori, et quidem legitima (tametsi Beda cum aliis quibusdam dissentiat): humili tamen, ut videtur, genere nata.

(3) Imo filii, et quantum apparet, unio.

Bernardo memorant, quod increpauerit ipse daemonum audaciam, qui tractus illos furore suo infestarent; indeque locus opinioni datus est, dæmonas ab ipso fuisse ligatos.

Quis porro vultus Bernardi nostri, quis corporis habitus fuerit, edisserit *Vitæ* ejus scriptor Gausfridus, *lib. III, cap. 1*: « Corpus omne tenuissimum, et sine carnis erat: ipsa quoque subtilissima cutis, in genis modice rubens.... Cæsaries ex flavo colorabatur, et candido. Barba subrufa, circa linem vitæ ejus resparsa canis. Statura, mediocritatis honestæ, longitudini tamen vicinior apparebat. »

Eiusdem effigiem in æs incisam, ac viri sancti apte exprimentem, proferunt bollandiani socii, *tomo IV, augusti*, pag. 224.

CAPUT XXXV.

De imaginibus sancti Bartholomæi.

Sunt et quedam de sancto apostolo Bartholomæo observanda. Hunc enim quidam velut nobilem depingunt in cena dominica, et alibi. Quod desumptum est ex verbis dæmonis, apud pseudo-Abdiam, ubi et plura de Bartholomæo mentitur: quod angeli non permittant eum esurire, aut fatigari: quodque purpuræ et gemmis vestiatur. Quis credit apostolum, dum, post acceptum Spiritum sanctum, apostolica legatione fungebatur, noluisse purpuream vestem ob nobilitatem suam deponere: et quod propterea (ut quidam majori temeritate addunt) debuerit propria sua pelle excoriari? Christus dicit (*Luc. X, 21*): *Confiteor tibi, pater, Domine cœli et terræ, quod abscondisti haec à sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis* (*I Cor. I, 25, 26, 27*). Et Petrus, apostolorum primus, nomine omnium (*Math. XIX, 27*): *Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te: quid ergo erit nobis?* Atqui absurdum est omnino, quod doctor humilitatis et contemptus, vestitu contrarium docere videretur. Quare valeat obscurum segmentum de vestitu purpureo Bartholomæi, tempore apostolatus ejus.

Valeant etiam libri decem de apostolici certaminis historia, qui ex Germania nuper prodierunt, titulo *Abdæ, Oporini typis excusi* (*1*): quos, ut fide indignos

(1) Anno 1551, in-fol.: recusi deinde Lutetiae Paris. anno 1566. et Coloniae Agripp. 1569, utrobique in 40: post etiam inserti bibliotheca patrum. Primus illos edidit Wolfgangus Lazius, Viennensis, Austris, Ferdinandi I medicus et historiographus, e codice ossiacensis in Carinthia monasterii, alteroquo coenobii S. Truthberti in Hercynia silva: ac tanti eos fecit, ut dubitare se affirmet, an ea, in quibus cum Luca consentit, hancit Abdæ ex ejus Evangelio, an potius Lucas ex Abdæ. Sed hunc merum impostorem fuisse, res est sole meridianæ clarior. Scribit libro v, se fuisse unum e 72 discipulis Domini, deinde Simonis et Judæ in Persicam abeuntum assecclam, a quibus factus sit episcopus Babylonie: interim Hegesippum historicum laudat, quem, Justino et Athenagoræ aequalē, constat floruisse sub M. Antonino Vero et L. Aurelio Commodo. Multa pseudo Abdæ commenta refellit Joannes Hesselius, cap. 10 *censuræ*, ad calcem Usuardi, a Molano vulgatae. Gerardus Jo. Vossius autumat innotuitus Augustino, qui, lib. contra Admantum, cap. 17, ait a manichæis legi «scripturas apocryphas... ubi scriptum est apostolum Thomam maledixisse homini» non multo post a leone dilaniato; quam fabulam et Abdæ refert libro IX sed fassus se ex militi-

Paulus papa quartus inter scripta a se damnata rejecit (*Sixtus Senensis, lib. II bibliotheca sanctæ*).

Nimium vero crasse et lascive depingitur alicubi Bartholomæus totus excoriatus, velut monstrum quoddam, et vir sylvestris, gerens in baculo cutem suam, quasi sic, ut quidam ineptissime nugantur, Romam cucurisset.

Nec multum ab hac pictura distat, quod Michael Angelus Romæ in secretiori sacello pontificio, quod Xisti quarti dicitur, Bartholomæum in extremo iudicio pinxit, cutem suam manu gestantem (*1*).

CAPUT XXXVI.

De picturis sancti Augustini.

Circa Augustinum etiam, præcipuum Ecclesiæ doctorem (*2*) calamus nonnihil est exserendus, quod picturas quasdam habeat controversas.

Primum querunt nonnulli, cor pingatur eorū suum manu gestans. Dicam quod observavi. Cum alios exhortatus sit ad cor Deo offerendum, non dubium est, quin optimus ecclesiastes, verbè et opere docere volens, cor suum Deo obtulerit. « Audi, inquit (*de Diversis, sermone 2*), quid tibi dicat ex ore sapientiae charitas (*Prov. XXII, 26*): Da mihi, fili, cor tuum. Da mihi, inquit. Quid? Fili, cor tuum (*3*). Male erat, quando a te erat; per rugas enim et amores lascivos, perniciososque trahebaris. Da mihi, inquit cor tuum. Sit mihi, et non perit tibi. » Recentiores autem non solum cum corde pingunt, sed cum corde jaculis transfixo. Cui picturæ occasionem videtur dedisse, quod idem ait libro IX Confessionum (*cáp. 2*): *Sagittaveras tu cor nostrum charitate tua, et gestabamus verba tua transfixa visceribus.*

Alicubi ad pedes ejus invenias puerum, qui ē mari in parvum puteum conetur omnem aquam colligere. Quod desumptum videtur ex epistola decima septima, quæ, in appendice ad secundum tomum divi Augustini, inscribitur: *Divi Augustini ad Cyrillum, hierosolymitanum episcopum, de admirandis Hieronymi præcōnitis.* Habet enim ea, « Hieronymum in die et hora exitus sui apparuisse Augustino Hippone, in cellula sua avide cogitanti, qualis inesset animabus beatorum, qui cum Christo gaudent, gloriae et lætitiarum quantitas: atque hac occasione Augustino dixisse: « Augustine, Augustine, quid queris? putasne brevi immittere vasculo mare totum? Potius totum mare in

quiori libro descripsisse, quæcumque de gestis D. Thomæ memorat. Casimirus Oudin existimat impostorem, de quo agimus, saeculo X vivisse, multaque ex Usuardo et Adone in opus suum transtulisse.

(1) Non video quid hoc in re peccaverit insignis ille artifex. Certe martyres aptissime pinguntur cum instrumentis obiti pro Christo supplici. Cultrum ergo gestet Bartholomæus: et, cum eo non satis designetur ejus martyrii genus, addatur detracta eulis, eaque super brachium dexterum expansa. Fætor inqærtis monumentis nit, que de revusa pelle narrantur: at non hoc est, quod reprehendit Molanus. Nisi vero per vulgatam opinionem sequatur pictores et sculptores, nescio quæ supersit hujus apostoli depingendi ratio.

(2) Vita sumptum ætatis anno 77, Christi 450, die 28 augusti.

(3) Vulgata editio: « Præbe, fili mi, cor tuum milii; » id est, dictis meis attende, et pare.

arctissimo clauderetur vasculo , quam gaudiorum et gloriae , quibus beatorum animae sine fine potiuntur , minorem intelligeres particulam , nisi , ut ego , experientia docereris ? Deinde subdit auctor : « Pluribus itaque horis illa gloriosissima anima ibidem mecum manens , Trinitatis sanctissimae unitatem , et unitatis Trinitatem , filii a patre generationem , Spiritus sancti a patre et filio processionem : angelicas hierarchias et ordines , et eorumdem spirituum mysteria : beatarum etiam animarum gaudia , et alia utilia , et gravia (1) humanis intellectibus , quam subtiliter , quam evidenter , quam mirabiliter , et delectabiliter mihi patefecerit avido , si omnium hominum linguis loquerer , non explicarem sermone . » Hæc plausibilia quidem sunt , sed quorum primus auctor est barbarus impostor , qui de laudibus Hieronymi litteras confinxit Augustini ad Cyrrillum , et Cyilli ad S. Augustinum ; in quibus non solum multa manifestissime de Hieronymo mentitur : sed etiam haeresiarcham vocat Sabianum quemdam , quia in Christo duas asserebat voluntates : et Hieronymum dicit epistolam super hujus erroris destructione pauci ante suum obitum edidisse . Quo quid ineptius , quidque a catholico doctore magis alienum ? Quis autem credat , quod humilis doctor Augustinus haec dissimulasset ? qui (libro XXII de Civitate Dei) docet miracula certa non esse celanda : quique libros , quos de Trinitate conscripsit quindecim , ita concludit : *Domine Deus unus , Deus Trinitas , quæcumque dixi in his libris de tuo , agnoscant et tui : si quæ de meo , et tu ignosce , et tui. Amen.* Neque hac de re sileret Possidius , Calamæ civitatis episcopus , in eo libro , quo præceptoris sui Augustini vitam gravissime conscripsit : quique ab eo didicit miracula certa celanda non esse .

Alii quidam recentiores , sicut falsitas facile variat , paulo aliter narrant : Puerum videlicet Jesum ei apparuisse , dum meditaretur libros de Trinitate : et quod puer e mari omnem aquam colligere conabatur in parvum puteum . Addit Jacobus Philippus Bergomensis , quod haec dicantur contingisse ad Liburnum , portum Pisanorum (2) . Sed , utut haec referantur ,

(1) Ardua , difficile invenienda : belgice germanice queue Swæren ; unde conjicias impostoris patriam .

(2) Figitum istud , antiquis ignotum , habent Petrus de Natalibus , Catalogi sanctorum libro VII , cap . 128 ; Ambrosius Staibano , cap . 8 Tempri augustiniani , ex compluribus mediæ ævi scriptoribus : Ludovicus Torellius in *sæculis augustinianis* italicice , ad an . 388 , n . 12 et 15 , aliisque recentioribus , qui volunt rem contingit in littore proximo Centumcellis , quæ nunc *Civita Vecchia* : refertque Torellius in quadam ecclesia inscriptum : SIVE VIATOR ES , SIVE INQUILINUS , EREMITARUM VENERARE DOMUM , VENERARE SACELLUM , UBI PERFUGIDUM ILLUD ECCLESIAE CHRISTI LUMEN AUGUSTINUS EGREGIUM TRINITATIS OPUS INCHOAVIT , QUOD MIRIFICO COELESTIS PUERI , JUXTA BERTALDI LITTUS APPARENTIS , ORACULO INTERMISSUM , IN AFRICA TANDEM JAM SENEX ABSOLVIT . Quæ inscriptio , ut stylus indicat , haud multo antiquior saculo XVI , satis innuit receptam apud augustinianos opinionem (Ex Joanne Solerio in Actis SS. Augusti , tomo VI , pp . 357 , 358) .

Dum vero dictæ opinionis fontem investigo , occurrit altera vel fabula , vel historia , quæ priori fortassis originem præbuit . Agit illa de Alanœ , insulensi , et parisensi doctore monacho Cisterci , vita defuncto anno Domini 1294 . Is *parabolæ* librum conscripsit , cui anonymous interiores

magis plausibilia sunt rudi populo , quam veritati iniuxa . Unde hujusmodi picturam , quæ non est celebris in Ecclesia , tolerandam quidem puto a clero , ubi posita est : nullo autem modo extendendam (1) .

Est etiam agitata aliquando controversia de nigra divi Augustini cuculla . Pro qua Ambrosius Chorolanus , Romanus , generalis augustinensium , in eorumdem defensorio ad Sextum IV (cap . secundo , auctoritate 11 , cap . 8) : « In prima , ait , ecclesia christianorum , scilicet S. Joannis Laterani : in capella D. papæ in suo palatio : in ecclesia sancti Petri di Roma : in ecclesia D. Mariæ majoris de Roma : in ecclesia sanctæ Sophiæ Constantinopolis : in episcopatu lucano , pisano , florentino , senensi , atque papiensi , imagines sancti Augustini cum cuculla nigra , atque scapulare aperte videntur , » etc . Addit eamdem imaginem ante annos 400 erectam esse Mediolani super portam Cumanam , cum sanctus Galldinus civitatis muros instaurari fecit : et anno abhinc 595 Venetiis ad S. Marcum . Hæc ille . Similiaque fertur antea concessisse Paulus Bergomensis .

Sed uterque adversarium habuit Eusebium Conradum , Mediolanensem , ex auctoritate capituli sui lateranensis , qui multa concessit , ut evincat Augustinum non fuisse ordinis eremitici : nec gestasse , ut eremiti augustinenses , cucullam nigrum . Picturis autem , quas ipsi posuerunt , opponit alias picturas , Romæ et Mediolani conspicuas . Similiter Jacobus Wimpelingus (De Integritate , cap . 52) ex adverso urget , multis in locis , ut Romæ in sancte Ma-

protemium adjecit , in quo hæc narrat . « Auctor istius libri vocabatur Alanus , de quo legitur quod , cum quadam die studieret Parisius , sciens septem artes liberales , nec non leges atque decretalia , suam scientiam proposuit exponere , et in aliquem fructum redigere , seu explicare . Et cum in crastina de tota Trinitate prædicare vellet scientiam , ac notitiam veram de illa cunctis audientibus exhibere , ipso pergitte ad spatium prope quandam riparianam , cogitans qualiter opus propositum completere posset , quandam puerum reperit , qui tenens unum coeleari in manu , fecerat unam parvam foveam modicum procul ab aqua : et huius aquam cum suo coeleari , portabat ad foveam , quam fecerat : et instanter , sicut puer apposuerat aquam in foveam , aqua in terram intrabat quia locus erat arenosus . Quod videns Alanus , dixit pueru : O puer , quid hic agis ? et puer respondens dixit : Totam istam ripariam in foveam meam ponere proposui : nec cessabo , quousque propositum meum adimplevero . Cui Alanus : Quando putas fecisse opus tuum ? Licet puerile , tamen est impossibile tibi . Cui puer : Hoc citius fecero , quam tu propositum tuum adimpleveris . Et Alanus respondens dixit : Quid enim proposui facere ? Et puer dixit : Tu proposuisti declarare eas totam Trinitatem per tuam scientiam in prædicatione ; quod est magis impossibile tibi . Quod audiens Alanus , multum territus reversus est domum . et , dicta pueri in se memorans , multum dolens et tristis , suam præsumptionem sive arrogiam recognovit . Advente vero die crastina , et hora prædicationis , ubi multitudine magna populi fuerat congregata , Alanus ascendens cathedram , dixit loco thematis : Sufficiat vobis vidisse Alanum . Quibus verbis dictis , descendit de cathedra , et abiit . Qnod videns populus , non modicu[m] stupefactus fuit . Hoc facto , Alanus verecundia perfusus , pergere nolens Parisius , transivit Burgundiam , et in quadam abbatis , Cisterciensis nomine , pastor ovium fuit , deinde conversus ipsius abbatis ad monendum laici » (apud Buzelinum , Gallo-Flandriæ , pp . 543 , 544) .

(1) Extensa tamen est , et post Molahi obitum alibi sculpta , alibi depicta ; velut in cathedra conciliatoria PP. augustinianorum Lovani , et juxta aram primariaam augustinianarum virginum in Bancœ , vulgo ter Bänck , prope Lovanium .

riæ Majoris basilica dignissima , imagines sancti Augustini videri sub canonici specie. His accedit , quod Joannes Mamburnus , Bruxellensis , in libro , quem sui ordinis Venatorium inscripsit , multum premat augustinenses eremitanos hæc defendentes. Quibus præter dictum Eusebium , sanctum quoque Antoninum (*parte 2, de spiritu superbæ*) , et alios objicit theologos , et jurisconsultos : imo et rationes , ex Possidio et Augustino petitas. Sed his puto nunc non refragari doctos augustinenses.

Nemo tamen dicat (quod aliquando factum est) : Ergo mendax , detestabilis , et execranda est dicta pictora. Aliud enim est mendacem esse picturam , aliud rudem. Nam si Augustinus pingatur cum habitu , non quem gessit , sed quo eum augustinenses vestire cupiunt , quia patronum eum habent , hic ruditus , et simplicitas admitti potest , quam ego tolerare malim , quam turbare ; sed mendacium non agnosco. Verum alios qui putarunt sermones ad fratres in eremo , Augustini esse , asseres ēucullam ei nigram dedisse in picturis , ut significarent eum sic vestitum fuisse. Putarunt hoc illi , ideoque picturæ suæ significationem erroneam habuerunt. Sed levius hic fuit error , ut non debeat vocari detestabile et execrandum mendacium.

Nostra autem sententia ex superioribus intelligitur ; rudem esse eam picturam , et nobis minus placere : si tamen commode tolli non possit , nos corrigere malle significationem , imo etiam dissimulare , quam infirmitiores lædere.

Et hæc sic a nobis dicta accipientur , ut neque verbis ipsi contendere velimus , neque ulli causam contendendi præbere. Nam in chronicis ordinis sancti Augustini , quæ Onuphrius inchoavit , et signinus episcopus perfecit Josephus Pamphilus , annotatum est , anno 1484 , Xistum quartum præcepisse , sub pena excommunicationis latæ sententiæ , ne fiat contentio et disputatio inter augustinianos , et canonicos regulares , de habitu sancti Augustini , et sub qua figura debeat depingi. Bullam addit extare in camera apostolica , libro sexcentesimo nonagesimo secundo , folio 307 (1).

(1) Eam vide in *Actis SS. tomo ultimo Augusti* , pp. 248 , 249. Notant illuc hagiographi , posteriores pontifices eremitis augustinianis , uti et canonicos regularibus , licentiam dedisse defendendi opinionem suam ; quam licentiam Abrahamus Bzovius (*in Annal. ad an. 1484* , n. 5) et Gabriel Pennottus (*prefat. in Hist. tripartitam canonicor. regularium*) putant ad omnes extensam esse. Hinc factum , ut controversia , quæ sòpita fuerat , recrudesceret , parte ultraque firmissimis argumentis nixam sese contendente. Pro eremiti acriter scripsit Christianus Lupus , S. Th. Lovanius doctor : pro canonicis , Petrus a S. Trudone , prior canonicorum régularium ad S. Martinum in eodem oppido ; hunc antecesserat Petrus Heligerius : secuti vero Nicolaus Desnos in suo *Canonica seculari et regulari* , et N. le Large in *disquisitionibus de canonicorum ordine* , quæ tacito auctoris nomine prodierunt. Pro eremitarum causa rursum certarunt , ex eorum sodalitio , Henricus Norisius , S. R. E. cardinalis , Jacobus Hommey , et Donniucus Antonius Gandofus. Idem argumentum tractarunt externi Tillemontius , Baluzius , Thomassinus , Natalis Alexander , et benedictini editores operum S. Augustini. Auturopienses autem hagiographi huicce disceptationi , nimio aliquando calore ventilatae , miscere se noluerunt.

Quem librum ibi , bollandistas secutus , adscripti N

Quod si Xistus omnibus disputationem et contentionem inhibuisset , non incidisset Wimpelingus in eam difficultatem , de qua ad Matthæum Herbonum scribit Joannes Trithemius (*lib. II, epist. 42* [*data anno 1505*]) : « Jacobus Wimpelingus , ait , Argentinæ est , gravem a fratribus eremitis divi Augustini sustinens persecutionem , propterea quod in quodam opere suo , de Integritate prænotato (*capitibus 32 et 33*) , scripsit ipsum Augustinum non extitisse monachum , sive cucullatum. Compator homini , pene ultra vires molestiam ferenti , cuius nobile ingenium jam senescens ad jurgia compellitur juristarum. Nam in propria persona illum citari ad sedem apostolicam curarunt. Cujus apologiam , centum versiculis editam , cum litteris meis ad te misi » (1).

SEPTEMBER.

CAPUT XXXVII.

Ægidii pictura examinatur.

In septembri , ipsis kalendis occurrit Ægidius , Atheniensis (2). Qui cur cum cerva pingatur , notum est ex historia , et tercia lectione romani Breviarii.

Pingitur etiam , Carolo Martello manus impositio- nem , sive absolutionem tribuens : aut , ut aliae habent picturæ , angelus nuntiat Carolo remissionem peccatorum , adjecto etiam carmine :

Ægidii merito , Caroli peccata dimitto (3).

Quod quidam hoc modo explicant : Angelo reve- lante , ad preces Ægidii dimissum esse regi Francorum facinus magnum , quod nulli ausus fuerit confiteri , si tamen deinceps ab illo desisteret. Sed hæc expo- sitio impia est , sacrae Scripturæ et ecclesiasticae traditioni contraria , quæ sacramentalem exigunt absolutionem (4).

Ie Large , alii tribuunt genovafano canonico , nomine Chaponel.

(1) Idem Trithemius Wimpelingo , an. 1507 : « Tribulationibus , quas pateris , ex corde fideliissimo compatrior. Unum hoc solum te moneo , promptulus ne fies inantea negotiis et rebus te occupare claustralium , quia quod extra te ac conditionem status tui , nihil ad te. Quid enim ad illa , Augustinus cucullatus fuerit , au togatus ? »

(2) Obit circa annum 581.

(3) Jam hoc retulit Molanus , libro II , supra.

(4) En ipsa actorum S. Ægidii verba , quæ Joannes Stillingius , prævio ad illa commentario , licet utcumque antiqua , nec scripta , ut ei videtur , post sæculum IX , agnoscit tamen fabulis esse respsa : « Inter cetera forte salutis colloquia , rogavit eum (Ægidium) rex (Carolus Martellus) suppliciter , ut pre se dignaretur orare. Fecerat namque quoddam turpe facinus , quod nemini unquam , nec ipsi sancto , fuerat ausus confiteri. Proxima ... die dominica , dum vir sanctus , missam de more celebrans , pro iam dicto rege Dominum in canone deprecaretur , apparuit ei angelus Domini , super altare schedulam poneus , in qua descriptum erat ordine et ipsum regis peccatum , et Ægidii precibus ei esse dimissum , si penitens tantum ab illo desisteret. Adjunctum quoque cernere erat in fine , quod quisquis sanctum Ægidium pro qualibet invocaret commisso , si tautum ab illius perpetratione cessaret , remissum esse sibi a Domino procul dubio crederet. Quam videns famulus Dei , grates Domino reddidit : et , officio peracto , regi legendam tradidit. Recognoscens igitur rex scelus , quod fecerat , ad pedes illius procedit , flagitans ut apud Dominum suis precibus patrocinaretur. Quem vir Domini orationibus Deo commendavit : et , ne illud com-

Abutuntur et hæretici quidam hac pictura, qui ex ea asserunt falso dici Carolum Martellum apud inferos pœnas sacrilegii dependere, quia ex opibus templorum commilitonibus mercedem laborum dabat. Nos itaque dicimus per dictam divi Aegidii picturam, non plus rudi populo ingeri, quam quod Martellus merito S. Aegidii acceperit propositum firmum confitendi peccatum suum, a quo ante abhorrebat, parum memor dicti Sapientis (*Ecclesiastici* IV, 25) : *Est confusio adducens peccatum, et est confusio adducens gloriam et gratiam* : aut quod Martello sufficerit absolutionem peccati sui petere, Deo, merito sancti Aegidii, remittente ei gravem pœnitentiam, quam alioqui persolvere debuisse.

CAPUT XXXVIII.

Imagines divi Adriani.

Cum nat vitate Beatæ Mariæ concurrevit memoria Adriani martyris. Qui cum incude pingitur, quia manus ei super incudem abscissa est; similiter et pedes incisi. Uxorque sancta Natalia, quæ eum fortissime ad martyrium animabat, non solum præsens esse volebat tempore supplicii, sed et manūm et pedes sancti mariti super incudem ponebat et tenebat.

Cur leo ei adjungatur, nusquam legi: nec monasterium sancti Adriani in Gerardimonte habet rationem. Quare ad mysticam rationem configio, quod scilicet leonino animo persecutionem superarit; donec alia ratio suppetat (1).

CAPUT XXXIX.

Imagines sancti Michaelis archangeli.

Michael archangelus cum libra pingitur, ut similes, inquit Eckius (*homilia* 18), intelligent eum potestatem habere animas hominum suscipiendi, eorumque merita ponderare. Quod quidem non ita intelligendum est, quasi ii consequantur vitam æternam, in quibus bona opera præponderant malis; illi vero diabolo relinquuntur, in quibus mala bonis præ-

missum amplius iteraret, interminando benigne commo-
nuit. » Molani in theologicis magister Joannes Hesselius, in *Censura de quibusdam sanctorum historiis*, cap. 9, mox allegata verba pronuntiarat esse « contraria fidei catholicae »: at laudatus Stilttingius catholice exponi posse putat, ea fere ratione, quam infra, ante verba Ecclesiastici, Molanus proponit; quo sensu etiam intelligendus videtur auctor anonymous *Compilationis chronologicae* a Pistorio editæ, tomo I, *scriptorum rer. germanicarum*, pag. 727. Sic ille: « S. Aegidio Deus revelavit occultum quoddam peccatum, quod Carolus » (Magnum is intelligit, Aegidii mortem consignans anno 815, cum illa dudum ante contigerit) erubuit confiteri: quo sibi manifestato, mox Carolus confessus penitus dignus de illo enormi excessu. »

(1) Vera ratio est, quod S. Adrianum, cuius reliquiae ad Gerardi montanos anno 1081 translatæ sunt, acceperint illi pro alio synonymo, qui « Cæsareæ in Palestina ... in persecutione Diocletiani, jussu Firmiliani præsidis ... leoni objectus, deinde gladio jugulatus est, » ut habeat Martyrologium romanum tertio non. martii. Sic nodum solvit Benedictus Ruteau, Dionysianus in Hannonia monachus, *Vie et martyre de S. Adrien*, 1637, in-12°, pagg. 178, 177.

Pingitur etiam Adrianus ille Gerardi-montanus, utroque podo et manu altera truncus, altera vero super incudem protensa, flexo poplite: vel humili jacens, et dexteram super incude tenente Natalia.

TH. XXVII.

ponderant. Quale quid habere videtur incerti scriptoris sermo, in appendice tomī X Augustini. (1) (sermone 59). Hæc enim absurdissime dicerentur, cum nihil coinquinatum introire possit in regnum cœlorum; et qui offenderit in uno, factus sit omnium reus.

Sed significatur hac pictura, quod debeamus deposuisse omne pondus et circumstans nos peccatum, ut signifer sanctus Michael repræsentet nos in lucem sanctam, quæ olim Abrahæ et semini ejus promissa est. Significatur quod in æquitate erit judicium de nobis; sæpius enim in Scriptura inculcatur, quod Deus judicabit orbem in æquitate. Sed et stateræ hujus mentio fit in Scriptura sacra, Danielis quinto [¶. 27]: *Appensus es in statera, et inventus es minus habens.* Job capite XXXI, [¶. 6]: *Appendat me in statera iusta, et sciat Deus simplicitatem meam.* Qua phrasι etiam patres utuntur. Dionysius [vulgo] Areopagita (capite 4 *ecclesiasticæ Hierarchiæ*) divinis lancibus vitam suam subjicit. Beatus Augustinus (*in sermone de tempore barbarico*): *Interroget se unaquaque anima, et videat si injuste patitur: proferatur statera justitiae.*

Appigunt etiam nonnulli ad lanceum, in qua est anima, diabolum eam deprimentem. Quo significatur, quod ipse sit calumniator (2) et accusator fratrum, et rigidus exactor omnium eorum quæ male egimus.

Celebrior est autem Michaelis contra diabolum pugnantis pictura (*Apoc. XII, 7-10*): *Factum est enim prælium magnum in cœlo: Michael et angeli ejus prælibabantur cum dracone, et draco pugnabat, et angeli ejus: et non valuerunt, neque locus inventus est eorum amplius in cœlo: Et projectus est draco ille magnus, serpens antiquus, qui vocatur diabolus et Satanás, qui seducit universum orbem: et projectus est in terram, et angeli ejus cum illo missi sunt. Et audivi vocem magnam in cœlo dicentem: Nunc facta est salus, et virtus, et regnum Dei nostri, et potestas Christi ejus; quia projectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die ac nocte* (3). Iste est coelestis militiae princeps, qui olim pugnavit contra principem regni Persarum, pro populo Dei (4). Nunc

(1) De hac re jam dixit Molanus libro II, cap. 23, supra, col. 66.

(2) Hoc significat vox ipsa *diabolus*, ἀπὸ τοῦ διαβόλου, id est, *calumniari*. Glossa in cap. 1, tit. I libri I *Decretalium*: « Dicitur (diabolus) criminator: et est græcum vocabulum. » Bene hactenus: at ridiculum, quod continuo subjicit: « Derivatur autem a *dia*, quod est duo, et *bolus*, quod est morsellus; quia duos bolos tantum de corpore et anima querit facere. »

(3) Bossuetus, aliquæ hoc prælium, et secutam victoriæ referunt ad Constantini tempora, qui, debellatis imperiis romani competitoribus ethnicis, christianam religiōnem annis 300 impugnatam, palam a Deo adjutus, idolo latræ victricem effecit.

(4) Ut legitur *Dan. X, 13, 20, 21*. Regem illum Persarum Origenes, Chrysostomus, Isidorus Pelusiota, Hieronymus, et alii angelum interpretantur, cui commissa a Deo Persidis custodia. Cassianus, ac Theodoretus, angelum reprobum, qui babylonici exili finem, quantum posset, remoraretur. Sunt qui Cyrum intelligent, evertendæ Chaldaeorum potestati destinatum quidem a Deo, sed ad periculosum arduumque illam expeditionem ægre se accin- gentem.

autem Ecclesiae Dei protector habetur (1). Unde et archangelus dicitur, non quod sit de ordine archangelorum (2), sed quia omnium angelorum caput et lux est.

Cur autem proceres Franciae hanc imaginem gestent ad aureum collare, explicat Claudius Paradinus (*in Symbolis heroicis*): » Memorabilis, ait, belli evenitus gallicanis heroibus decus conciliavit: et ei, quem sancti Michaelis ordinem nuncupant, auctore Ludovico undecimo Galliarum rege, dignitatem peperit, anno 1469. Ad aureum collare dependet aurea imago sancti Michaelis, pectoris insigniens. Sumptam id, adeoque deinceps sanctum in singulos reges, ab illustri, ut aiunt, miraeulo, seu viso divi Michaelis, in prælio ad pontem aurelianæ civitatis, urbem a dira oppugnatione Anglorum liberantis » (*Historia virginis aurelianensis*).

CAPUT XL.

De pictura angelorum, et cur statuae eorum ad altaria ponantur.

Cæterum festum Michaelis non est unius Michaelis, sed simul omnium angelorum. Quare de angelorum pictura aliquanto plura sunt consideranda. Pulchre de his Conradus Brunus (*in libro de Imaginibus, capite 6*): » Jam igitur quales olim ab hominibus visæ sunt imagines coelestium spirituum, tales et hactenæ sancta mater Ecclesia ad eruditionem simplicium non quidem temere, et novo, aut ab hominibus superfactio, sed vetustissimo, et a simplici illa ac multiformi sapientia Dei, per Spiritum sanctum tradito exemplo, depingere consuevit. Quod infinita per ambitum totius orbis Christi [christiani] imaginum sanctorum angelorum exempla demonstrant; quibus nimirem angeli in forma humana, ut que inter omnes homini

(1) B. Michaëlem, ut olim judaice, sic modo christianæ Ecclesiae tutorem esse, non recens est opinio: sed apostolicorum temporum doctrina. Nam in textu libro Pastoris, seu Hermæ (eius, ut creditur, quem salutari jubebat apostolus [*Rom. XVI, 14*]), sic legitur, *octava similitudine post init.*: » Arbor haec magna, que campos tegit ac montes, totamque terram, lex est Dei, in totum orbem terrarum data. Hac autem lege Filius Dei prædictus est in omnibus finibus orbis terre. Populi vero stantes sub umbra, ii sunt qui audierunt prædicationes ejus, et crediderunt. Nuntius (angelus) autem ille, magnificus, et bonus, Michaël est, qui populi huius habet potestatem, et gubernat eos. »

(2) Id est, e pœnituita beatorum spirituum classe, uti senserunt aliqui, quos confutat Estius *in libro II Sententiæ dist. 5, § 10* et *6*. Legendum idem in *dist. 9*, ubi novem angelorum ordinum hierarchiam, a pseudo Dionysio arecopagita primum excoxitatum, pro virili sua tueritur. Mihi perplacet Augustini modestia, de angelis scribentis *Enchiridio* cap. 58: » Quomodo se habeat beatissima illa et superna societas: que ibi sint differentiae personarum, ut cum omnes, tanquam generali nomine, angeli nuncupant sint tamen et illic archangeli: et utrum idem archangeli nominentur virtutes: et quid inter se distent quatuor illa vocabula, quibus universam ipsam coelestem societatem videtur Apostolus esse complexus, dicendo: Sive sedes (*vulg. editio*: Throni), sive dominationes, sive principatus, sive potestates: dicant, qui possunt, si tamen possunt probare quod dicunt: ego me ista ignorare confitebor. » Herum cap. 11 *libri ad orosum, contra priscilianistas et origenistas*: » Ait Apostolus: Sive sedes sive dominationes, sive principatus, sive potestates, in coelestibus apparatus, firmissime credo: et differre inter se aliquid, indubitate fide teneo. Sed, quo me contempnas, quem magnum putas esse doctorem, quænam ista sint, et quid inter se differant, nescio. »

magis perceptibilis est, juvenes, aspectu fulgenti vestiti candido induuti, discalceati, zonis circa pectus et lumbos præcincti, lapidibus pretiosis ornati, et duabus alijs pennati et suffulti, nubibus circumdati: instrumenta Dei, vel iræ, ut gladium; vel misericordie, ut crucem, et alia passionis dominicae insignia, in manibus gestantes, hominum conspectui exhibentur. » Quorum omnium mysticam significationem tractat dictus Brunus capp. 6, 7, 8 et 9 libri de Imaginibus.

Humana species eis affingitur, ut intelligent fideles quam propensi sint in humanum genus, et quam parati ad ministeria Domini (*Catechismus parochorum*) exsequenda. Omnes enim administratorii spiritus sunt, propter eos qui hereditatem capiant salutis (*Hebr. I, 14*).

Aliae eamdem promptitudinem ministerii significant, quam non solum exhibent Deo suo et nostro, sed et nobis, quantumcumque miseris homuncionibus, possimum tamen Deum timentibus. De his enim peculiariter dictum (*Psalm. XC, 11*): *Angelis suis mandavit de te, ut custodian te in omnibus viis tuis.* Item (*Psalm. XXXIII, 8*): *Immittet (sive, ut hebraica habent, castra metabitur) angelus Domini in circuitu timentium eum.*

Thuribula eorum significant quod orationes nostras Domino offerant et recitent, ut est apud Tobiam (III, 24, 25, et XII, 12). Cui consonat illud *Apocalypse* (VIII, 3, 4): *Et alius angelus venit, et stetit ante altare, habens thuribulum aureum, quod est ante thronum Dei. Et ascendit fumus incensorum de orationibus sanctorum omnium, de manu angeli coram Deo.* In thuribulo autem, nostris orationibus, ut ecce gratiores sint, adjungit procul dubio eorum charitas et suas; sicut nos edocet primum caput *Zachariae*.

Observandum est etiam cur Ecclesia libenter in columnis altarium (1) angelos statuat, nempe ut significet tremendis illis mysteriis angelicos spiritus coram et praesentes assistere. Non enim dubites, ait Ambrosius (*in primum caput Lucæ*), *assistere angelum, quando Christus assistit, Christus immolatur.* Similia habent Gregorius Magnus (*libro IV Dialogorum, cap. 58*), Bernardus (*sermone de vitio ingratis*), et Innocentius tertius (*libro secundo de sacro altaris mysterio, cap. 24*). Chrysostomi vero os aureum frequenter admodum haec inculcavit; ejus loca diligentissime citavit Claudius Espenæus, libro I de Adoratione eucharistie, cap. 4. Citat enim homiliam primam in Isaiam, vigesimam primam in Acta, sermonem de Eucharistia in Encœniis, homiliam vigesimam sextam ad Corinthios et trigesimam sextam, sexagesimam primam ad populum antiochenum, tertiam et decimam quartam ad Ephesiōs, quadragesimam quintam in Joannem, decimalm quintam ad Hebreos, tertiam contra anomœos, et librum sex-

(1) Et in ipsis altariis ad utrumque cornu, ut in ara primaria basilicæ marianæ, quæ cathedralis est parisina: item, ut nobis solemne, ab utroque latere sacri tabernaculi

tum de Sacerdotio. Assistant autem, ut ex patrum verbis colligitur, nobiscum et pro nobis orantes. Itaque excutiamus a nobis omnem irreverentiam et temorem, dum in imaginibus contemplamur, quanta reverentia angelicæ potestates in altaris conspectui divinæ majestatis assistant, et simul apud eamdem pro nobis intercedant.

CAPUT XL.

Sanctorum angelorum picturæ plenius explicantur.

Verum, ut plenus aliquanto de picturis angelorum agam, adscribam quæ, Petro Thyraeo præside, de iisdem Moguntiæ in collegio societatis Jesu disputata, ac anno 1582 ibidem excusa sunt, in fine disputacionis de Apparitionibus spirituum : « In honorum angelorum imaginibus, et exterior forma, et corporis habitus, et cum eis conjuncta, advertenda sunt. Forma duplex est, quoniam aut integro perfectoque corpore depinguntur; aut solo et quidem alato capite figurantur; utrobique vero speciem humanam referunt, fulgentique aspectu, et liberali, atque adolescentis forma, animos iuuentium ad se rapiunt.

« Habitus corporis quandoque omnino nullus est, ut cum sine vestibus nudi exhibentur; quandoque ipsis dignus. Et hic nunc militaris est, et ad pugnandum accommodatus: nunc qui pacis sit argumentum; ut cum vestitu candido induit, zonis circa petetus et lumbos præcincti, lapidibus pretiosis ornati, duabus alis pennati, et nubibus circumdati, sed tamen discalceati, conspicuntur. Conjuncta cum his sunt gladius versatilis, crux, flagella, cithara, aliaque cum dominicæ passionis, tum musica instrumenta; virga item regia, bilibris, thuribula, et his similia. Omnibus his occasionem dedit parsum Scriptura, quæ ipsos hoc fere modo apparuisse demonstrat: partim totius antiquitatis consensus: partim ratio, quæ vel ornatum in his querit, vel mentem instituit et confirmat.

« Perfectæ ipsis formæ auctoritatem identidem dant sacrae litteræ, que quotiescumque spiritus illos oculis nostris objiciunt, sub humana, et quidem perfecta, apparuisse multis argumentis insinuant: sed et perfectam habuisse speciem videntur, quos in ipso templi sacrario asservari voluit Deus (*Exodi XXV, 18*): et quos ex lignis olivarum fabrefactos, atque auro tectos, in medio interioris templi constituit Salomon (*III Reg. VI, 23, 27, 28*).

« Imperfecta forma ex solâ videtur ratione pendere. Docet non membra in angelis esse querenda, ne ipsis corpora suspicaremur (*1*): sed duplice virtute

(1) Angelis corpora tribuerunt veteres nonnulli, quorum verba profert Dionysius Petavius, lib. I de *angelis*, cap. 45. Rem pro incerta habuit Augustinus, et post eum Bernardus. Etiam dubitant et recentioribus Sixtus Senensis, *Biblioth. sanctæ* libro V, annot. 8, et Bartholomæus Carranza, *Scholio ad synod. VII actionem 5*. Quæstionem hanc ab Ecclesia definitam esse negant Dominicus Bannes, in I partem, q. 5, art. 4; et Guillelmus Estius, in II. *sentent. dist. 8*, § 4: ambo tamen temeritatis eos arguunt, qui, post magnum lateranense concilium, angelos incorporeos esse diffidentur. Docet enim synodus ista, cap. 4, « Deum, omnipotenti sua virtute, simul, ab initio temporis, utramque de nihilo

excellere, vi scilicet intelligendi, cuius argumentum caput est, et promptitudine quam celerime divina manda exequendi, quod quidam in aliis observant.

« Sed et alarum levitas Dionysio (*de cœlesti Hierarchia*, cap. 5) significat, quod, terreni corporis sarcina liberi, toti absque admixtione vel pondere ad cœlestia ferantur, et in divinarum rerum contemplatione jugiter occupentur.

« Fulgentem aspectum observatum esse in ipsis apparitionibus, trepidatio illorum, quibus se exhibuere, demonstrat, sed et ratio eundem postulare videtur; siquidem in illorum societatem assumendi fulgebunt sicut splendor firmamenti. Et beatus Augustinus non alio, quam fulgenti aspectu, Gabrielem ad Virginem salutandam ingressum esse, aperte fatetur (*sermone 14, de Nat. Domini*).

« Juvenilis ætatis plurima argumenta præbet Scriptura, quæ juvenes vocat. Sed et officiorum ratio, et vitæ conditio hanc postulare videbantur. Vitæ quidem conditio, ne tempore putares senescere, et aetate consumi: officiorum vero ratio, ne, si infantis aut senis personam referrent, ad munia sua exsequendum juciderentur inepti.

« Nuditas in hominibus verecundiam parit: in angelis virtutis argumentum est; sanctitatis, inquam, castitatis, immortalitatis, atque innocentiae. Quibus etiam primi illi parentes vestiti, nec ipsa nuditate confundebantur, cum non esset in corpore cui verecundia deberetur: nec quidquam putabant velandum, quia nihil sentiebant refrænandum (*1*).

« In habitu militari angelum proponit historia

condidisse creaturam, spiritualem et corporalem, angelicam videlicet et mundanam. » Grotius *ad psalmi CIII. y. 4*: « Sunt, ait, angelorum alii aerei, alii ignei qui, tam: boni, quam mali, dicuntur seraphim. » (Hoc non fidenter affirmat, sed solide probatum oportebat.) « Esse angelis corpora, sed subtilissima, non Pythagoræ tantum et Platonis schola sensit, sed et Judei veteres et veteres christiani. » (Pythagoram et Platonem non moramur: de veteribus iudeis et christianis sic generatim dictum, falsum est; nam iudeorum doctissimus Philo, *libre de Can et Abel*: « Angeli, inquit, militia sunt Dei, corporis expertes, et animæ beatæ [ἀρεταῖς, καὶ ὑδαιοῖς ψυχαῖς]. » Idem senserunt Esseni, teste Josepho *de Bello Jud.* lib. II, cap. 12, et lib. VII, cap. 25. E patribus angelos corpore carere pronuntiant Gregorii quatuor, Thaumaturgus, Nyssenus, Nazianzenus, Magnus: praeterea Titus Bassensis, Chrysostomus, Theodoreus, Damascenus, alioquin a nostris adducti, quibus jungendi Eusebius, *Demonstrat. evang.* lib. IV, cap. 1, et Lactanius, *Inst. lib. VII, cap. 21*.) Pergit Grotius: « Intelligentiarum ab omni materia secretarum faber est Aristoteles, quem nimis ἀπόστολος in rebus theologicis multi sequuntur. » (Sed Aristotelem parvi fecerunt allegati mox veteres, et sententia sua fundamentum habuerent Scripturam obvio sensu intelléctam, ut habent etiamnum innuneriologi, nequaquam addicti scholæ peripateticæ.)

(2) Atqui cautela hic opus est; nec leviter a pictoribus interdum peccatur in exprimendis, præsertim grandiori forma, sive angelis, sive primis nostris parentibus. « Pingunt enim in paradiſo nuda penitus corpora; in quo Michaël etiam Angelus (cognomento Buonarota) manifeste lapsus, dedit pecunas; alieno enim penicillo tegi nuditatem eam oportuit, uia cum artificis illius errore. Neque excusatio admittenda est dicentium Eym et Adamum, innocentiae sua tempore, nudos fuisse: parique nuditate pingenda esse corpora paradisi, quia nullus ibi rubori sit locus. Nam qui corpora ea intuentur, non sunt ipsi nunc in eo innocentie statu: possuntque et erubescere, et cogitare multa. » Fred. Borrom., *de Pictura sacra*, I. II, cap. 11.

Machabæorum (*II Mac., cap. XI, 8*). Apparuit, inquit, præcedens eos eques in veste candida, armis aureis, hastam vibrans. Simili modo jam olim ante annos octingentos et eo amplius depictum fuisse possumus. animadvertere, qui Assyriorum centum octuaginta (octoginta) quinque millia una nocte trucidavit; quam, ex cera fusilem, picturam, pietate plenam, se vidisse testatur, et amasse, beatus Chrysostomus.

« Vestitus candidus et innocentiae et gaudii signum est; quocirca et angelii hoc ipso vitae suæ integratatem testantur: atque item gaudium, quod tum ipsi habuerunt, tum homines concipere oportebat, si quando in hoc habitu conspecti sunt. Neque tamen ita candidum eis habitum tribuimus, ut quemcumque alium damnemus. Severum quemdam haeresiarcham arguit Joannes, Gabalon episcopus, quod putaverit non de cere angelos purpureas, sed albas, vestes. Ignorat, inquit, sanctis potestatibus non esse curæ, quo vestitu vestiantur. Et candido quidem habitu non quemcumque, sed sacerdotali pinguntur: quia scilicet sacerdotum quasi munus subeunt, quando et pro nobis preces fundunt, et nostram causam apud Deum agunt, et hominum salutem variis rationibus et modis promovent.

« Zona, qua præcincti hominibus apparent, expeditos et aptos ad ministeria exsequenda declarat (*Gregorius, libro XXVIII Moralium cap. 8*): sed et continentiae atque castitatis est argumentum; quæ quia non corporis solum, verum etiam mentis, invenitur in angelis, fit ut circa pectus et circa lumbos præcincti (4) conspiciantur.

« Lapidum et pretiosarum gemmarum ornatus, partim ex ipsa antiquitate, sed tamen ex ratione præcipue videtur esse profectus. Et hæ quidem gemmæ non parum faciebant ad ornatum: sed tamen variarum quoque virtutum splendorem testabantur; non secus atque duodecim illæ, quatuor ordinibus distinctæ (*Exodi XXVIII, 17*) sacerdotem summum sui officii commonefaciebant. Nempe, ut pauca de pluribus assignemus, sapphirus cœrulei coloris, ipsorum castitatis argumentum est (*In Hexameron, homilia II*): crystallus, quæ, ut habet Basilus, cum aere contendit, et ei similis in perspicuitate videtur, purissimæ substantiæ. Hyacinthus rubens, cœlestis conversatio nis: smaragdus viridissimus, virentis semper et numquam deficientis naturæ.

« Alarum jam olim meminit Chrysostomus: monetque Gabrielem volitatem a pictoribus delineari, nobisque repræsentari; non quod Deus illum pennatum condiderit; sed ob sublimes et excelsas naturæ vires: atque ut illum e supremo domicilio et cœlesti

(1) Hic alluditur ad verba Domini *Lucæ XII. 35*: « Sint lumbi vestri præcincti, » etc., quæ S. Gregorius de castitatis studio intellexit: « Lumbos enim præcinctimus, ait homil. 12 in *Evangelio*, cum carnis luxuriam per continentiam coarctamus. » Quod nempe lumbi pro sede libidinis habeantur. Sed eo loci Christus ad solam *vigilantiam* respexit: allegoria ducta a more, etiamnum apud orientales vigente, qui longa veste induit, eam ad lumbos usque reducent, et zone alligant, ut ad solita opera sint expeditiores. Hinc etiam latina phrasis: Operi accingi.

collegio ad terram nostram causa devenisse gratis amis reputemus.

« Nubibus plerumque circumdantur, vel quia in celis eorum propria est sedes: vel quod Dei in nubibus aliquando personam sustinuerunt: vel quia sicut solis splendor ad humanum aspectum per interpositas nubes transfertur, ita lux divinæ veritatis, quam illi reverenter suscipiunt, in mortales, pro cuiusque captu, secunda derivatione transfunditur.

« Discalceati figurantur. Nam sic patriarchis olim apparuisse credi potest. Sed et Dei ministros hoc modo mitti familiare est, quemadmodum docent exempla Isaiæ, Moysis, apostolorum. Accedit, quod sanctos viros, quorum studium est in terris angelicam vitam vivere, calceis abstinuisse legamus (*Josue, V, 13-16*; *Exodi III, 5*; *Math. X, 9, 10*). Denique hoc significatur, eos qui commune cum angelis officium habent, solutos esse debere a pravis affectibus, ut fabricili spiritu iter aggrediantur.

« Instrumenta quoque sanctis spiritibus ars pictorum affinxit. Illa vero partim Dei vel iram, vel misericordiam, vel justitiam ad mentem nobis revocant: partim angelorum testantur auctoritatem, officium et vitae conditionem. Passionis insignia testes sunt divinæ misericordiæ; gladius versatilis, ira; justitiae, libra, cum qua sanctus Michael pingitur. Ipsorum vero potestatem declarant virga regia; officium, tuba; conditionem instrumenta musica. Omnibus his auctoritatem sacræ litteræ dare videntur. Videbimus signum Filii hominis, in illo die, utique angelorum ministerio, deferri. Postquam ejectus paradiso fuit primus parens, constitutus est cherub, qui gladio flammeo atque versatili aditum ad ipsum prohiberet. Appensus in statera Balthasar dicitur, et inventus minus habere. Virga usus est angelus, qui Gedeoni auctor fuit belli contra Madian suscipiendo. Tuba canet, qui a quatuor mundi partibus mortales, ad studiorum suorum fructus percipiendos, evocabit. Instrumenta musica insignem voluptatem, qua perpetuo profunduntur, significant (1). Et thuribula illis tribuuntur, ut intelligamus nostras Deo preces offerre.

« Et in columnis altarium constituuntur, ut significetur tremendis missæ sacrificiis præsentes assisteret, quemadmodum egregie declarant Ambrosius, Chrysostomus, et Innocentius tertius (2).

(1) Rarius ista pictores recentiores angelis appingunt. Si faciant, aptius exhibebunt ea, quibus olim usi levitæ (citharam, nubium, tubam, organum pneumaticum, cinnam), quam hodierna *violina*, que cantum ecclesiasticum honestant interdum ac juvant, sæpius etiam conturbant.

(2) Revolve dicta libro superiore ad finem capituli XVIII, pag. 63, et lege Sophronii *Pratum spirituale*, cap. 4, ubi egregio exemplo suadetur unicuique altari consecratæ angelum aliquem adesse. Similiter observa laudabilis consuetudine, uti SS. hominum, ita SS. angelorum, maxime divi Michaelis et Angeli custodis, imagines in sacris processionibus deferri. An et id expedit in illis, quibus sanctissimum Domini corpus adjungitur, acriter aliquando discepitum est, præsertim vero anno 1674, postquam Alphonsus de Bergis, mechliniensis archiepiscopus, vetuisset, in annuala ac solemni supplicatione, quæ Bruxellæ fieri solet

CAPUT XLII.

De picturis sancti Hieronymi.

Claudit septimum mensem Hieronymus presbyter. Cujus pœnitentis pictura sumpta est ex epistola ipsius ad Eustochium (*Hieron. Eustochio de custodia virginitatis*), in qua sic ait : « O quoties ego ipse in eremo constitutus, et in illa vasta solitudine, quæ exusta solis ardoribus horridum monachis præbebat habitatculum, putabam me romanis interesse deliciis ! Sedebam solus, quia amaritudine repletus eram. Horribant sacco membra deformia : et squalida cutis situm *Æthiopæ* carnis obduxerat. Quotidie lacrymæ, quotidie gerritus : et si quando repugnantem somnus imminens oppressisset, nuda humo vix ossa hærentia collidebam. Ille igitur ego, qui ob gehennæ metum, tali me carcere ipse damnaveram, scorpionum tantum socius et ferarum, sæpe choris intereram puellarum. Pallebant ora jejuniis, et mens desideris æstuabat in frigido corpore : et, ante hominem suum jam carne præmortua, sola libidinum incendia bulließebant. Itaque omni auxilio destitutus, ad Jesu jacebam pedes, rogabam lacrymis, crine tergebam, et repugnantem carnem hebdomadarum inedia subjugabam. Non depudesco infidelitatis meæ : quin potius plango me non esse, quod fuerim. Memini me clamantem diem crebro junxisse cum nocte, nec prius a pectoris cessasse verberibus, quam rediret, Domino increpante, tranquillitas. Ipsam quoque cellulam meam, quasi cogitationum mearum conscientiam, pertimescebam : et, mihi metuens iratus et rigidus, solus deserta penetrabam. Sicubi concava vallium, aspera montium, rupium prærupta cernebam, ibi meæ orationis locus : ibi illud miserrimæ carnis ergastulum :

festa die S. Michaelis, urbis patroni, una cum venerabili sacramento beati archangeli effigiem, prisco ritu, circumferri. Eo mandato ita commota est universa civitas, ut et civium ordines, et magistratus ipsi in dicta supplicatione comparere noluerint, donec integraretur antiqua consuetudo. Ipse Belgii prorex archiepiscopo restituit, populi perturbationem veritus, et reginæ matris scripto munitus. Quamobrem ad illum directa prodiit gallica præsulis *apologia*, cuius auctor numeris 18 et 19, ita loquitur. « Au reste, monseigneur, outre toutes ces raisons, qui sont générales pour exclure les images des processions, où est le Vénérable, il y en a encore de particulières pour s. Michel, qui n'étant qu'un esprit, et n'ayant jamais eu de corps, ne peut être représenté. Aussi la sainte Eglise, parlant des images, dit : Imagines Christi, beatæ Mariae virginis, et sanctorum : jamais, angelorum : moins encore, Dei. » Temerarii scriptorium calamus cohibere debuerat antiqua Ecclesiæ hac in parte disciplina, superiorius a Molano libro II, cap. 10, fol. hujus editionis 48, asserta : ipsaque imprimis cœcumenicæ synodi septimæ sententia, quam recitavi in supplemento lib. I, ad an. 787. Relege, si placet, dicta sup. p. 98. *Notat. y.*

Antequam sanctos angelos dimittam, hoc adjicio, nullius eorum singularem, sive solitariam, effigiem mihi visam, eorumterquam B. Michaelis. Vidi tamen æri incisam imaginem, qua tres angeli, in sacris litteris nominati, stantes exhibebantur : Michael, ut solet, cacodæmonem calcans : Gabriel, instar legati, sceptro, seu virga regia, instructus : Raphael, piscem preferens, ex Tobiae cap. VI.

Angeli custodis imagine, non singularem angelum, sed, logicorum more, angelum hominum tutelarem in genere representamus. Comes huic semper adjungitur ephesus, in cœlum ducendus. Insignem ejus, et vetusto lapide, effigiem cernere est Leodii in æde sacra PP. societas Jesu, cum hac inscriptione : DABAM PALATINUS ELECTOR.

et, ut ipse mihi testis est Dominus, post multas lacrymas, post cœlo inhærentes oculos, nonnunquam videbar mihi interesse agminibus angelorum. Si autem hoc sustinent illi, qui exeso corpore solis cogitationibus oppugnantur, quid patitur puella quæ deliciis fruatur ?

Pictores autem de suo adjiciunt lapidem, quo pectus tundit.

Eidem inter studia versanti libenter appingunt candelam, quia ad lucernulam, furtivis noctium horis, quedam dictavit, etiam in senectute sua. Unde eidem Eustochio scribit (*præfatione libri septimi in Ezechielem*) : Accedit ad dictandi difficultatem, quod, caligantibus oculis senectute, et aliquid sustinentibus beati Isaac, ad nocturnum lumen nequam valeamus Hebræorum volumina relegere; qui, etiam ad solis dieique fulgorem, litterarum nobis parvitate cœcantur.

Appingunt etiam imaginem crucis et Calvariam, sive mortui hominis caput, quia frequens fuit in meditatione crucis, et mortis, atque judicij (1).

Quod autem ad locum et situm ejus attinet inter quatuor doctores (2) : sicut parum refert, an in Iitanis, juxta recentiorum quorumdam (*Statuta Carthusianorum*) observationem, præponatur Ambrosio et Augustino : an vero, juxta vetustiorem observationem, postponatur : sic etiam parum interest, an inter doctores quatuor Ecclesiæ, secundo loco pingatur, an quarto ; cum posterius vetustati magis sit consonum, ut notum est ex Hieronymo (*ad Evagrium, et epist. 14, apud Augustinum*) et Augustino (*lib. II contra Julianum, cap. ult.*) : prius vero magis convenit cum consuetudine nostri temporis, quo cardinales presbyteri et diaconi ante episcopos locum obtinent.

Hic jam quæras, cur ut cardinalis, et cum leone pingatur, cum Marianus Victorius nullam faciat ejus rei mentionem, qui tamen Vitam, ex ejus scriptis fideleriter collectam, primus edidit? Respondeo : Si sint fictitia, aut fabulosa, aut minus certa (quod nunc non discutio) ad quæ pictores, dum ita pingunt,

(1) Ob quod etiam illi appingitur angelica tuba, index tremenda diei.

(2) Quandonam BB. Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, et Gregorius dici coepirint quatuor Ecclesiæ doctores, nondum comperi : hoc seio, Bonifacium VIII, diplomate dato Anagniæ 12 kal. octobris 1295 (*apud raynaldum, tom. XIV, pag. 487*), precepisse, ut quatuor illorum festivitates « sub officio duplice per universas orbis ecclesiæ solemniter » celebrarentur. Habentur autem illi, nec immrito, veluti quatuor præcipui doctores Ecclesiæ latiniæ. Totidem ex Ecclesiæ græca coluntur officio romano, videlicet SS. Athanasius, Basilius, Gregorius Nazianzenus, et Joannes Antiochenus, cognomento Chrysostomus. Aliis in eodem officio doctoris titulus adscribitur, sed latini tangentur : Hilario, Isidoro, Leoni Anselmo : inter doctores scholasticos is honor delatus est Thomæ Aquinatî, et Bonaventuræ. Poterat aliis tum patribus, tum scholasticis theologiae indici ; neque enim ii soli doctores fuere, qui doctores ibi dicuntur : sed quicunque Ecclesiæ fidem ac disciplinam scriptis illustrarunt, in quibus insignem haud dubie locum obtinere sancius abbas Bernardus. Quam vulgo dicunt aureolam doctorum, ea quoque dabitur piis omnibus, qui sive catechiste, aut parochi, sive concionatoris, aut missionarii, seu demum ecclesiastici scriptoris munere recti sunt : verbo, qui ad justitiam erudierint multos, ut est Danielis XII, 3.

respexerunt, corrigitur significatio. Significet cardinalitus vestitus beatum Hieronymum id officiis habuisse apud Damasum pontificem, quod nunc habent illustrissimi DD. cardinales. Sic enim de seipso scribit in epistola (1) ad Ageruchiam: *Ante annos plurimos, cum in chartis ecclesiasticis juvarem Damasum, romanæ urbis episcopum: et orientis atque occidentis synodis consultationibus responderem* (1). Nec dubito quin hoc respexerit (cap. 21) auctor Micrologi (2), quando Hieronymum vocat presbyterum cardinalem sanctæ romanæ ecclesiæ, qui sub beato Damaso ecclesiasticis institutis diligentissime invigilavit. Et eodem referenda est docta disputatio de Hieronymi cardinalatu, quam Cornelius Scultinus, theologus coloniensis, conscripsit.

Significet leo quod secesserit in vastam Syriæ solitudinem; ubi quadriennium in lectione divinorum librorum, cœlestisque beatitudinis contemplatione, consumpsit, assidua se abstinentia, vi lacrymarum, et corporis afflictione discrucians. Leonem enim beatus Hieronymus Marco tribuit, qui Evangelium suum a solitudine incipit. Cui etiam congruit, quod Ordo romanus habet in scrutinio ad electos (pag. 37): *Marcus evangelista, leonis gerens figuram, a solitudine incipit dicens: Vox clamantis in deserto.* Sane de Macario scribit Ruffinus, libro undecimo (cap. 4.), quod leonæ speluncam habuerit apud suam cellulam. Et ipse Hieronymus testis est, mortuo Paulo Thebaeo, principe eremitice vitæ, duos leones, ex interioris eremi parte currentes, ei humi pedibus focum sepulcri scalpsisse (3).

(1) At non inde consequitur Hieronymum fuisse cardinalis, «cum de S. Prospero, auctore Gennadii. (de Viris illustr. cap. 84), certum sit, in eodem ministerio, usum fuisse S. Leoni pontifici, nec tamen cardinalem exitisset.» Sic Baronius ad an. 382, n. 25, ubi simul eos refellit, qui cardinalitatem Hieronymo dignitatem, ideo adscribent, quod ipse, *epist. 99*, se dixerit, omnium pene judicio, dignum aliquando summo sacerdotio habitum: vel quod ad eum, *epist. 97*, inter hieronymianas B. Augustinus scripsit: «Quanquam secundum honorum vocabula, qua jam Ecclesiæ usus obtinuit, episcopatus presbyterio major sit: tamen in multis rebus, Augustinus Hieronymo minor est.»

(2) Hunc jam constat esse S. Iyonem, episcopum carthagensem. Ignotum ita perstrinxit Baronius, ubi sup. n. 26. Quaum caluerit (Micrologus) res ejusdem Hieronymi, ex eo intelliges, dum ait ipsum pervenisse usque ad Sextum pontificem, quem constat diem obiisse sub Bonifacio, constitutus Theodosio octavum atque Constanti. » Inibi castigat ecclesiasticorum annualium parens, et impostorem dici vult, auctorem sermonum ad fratres de eremo, qui sic Augustinum inducit loquenter *serm. 24*: « Legimus enim, fratres charissimi, sanctum patrem Hieronymum cardinalem fuisse in Ecclesia sancti Laurentii martyris, » etc. Et certe recentem se prodit auctor ille vel una voce *legimus*.

(3) Vulgaribus B. Hieronymi picturis initium dedit Joannes Andreæ, celebris aëvo suo jurisconsultus bononiensis. Is jam multa pro ejus cultu præstiterat, cum anno 1346, aut circiter, scripsit *Hieronymum suum*, id est Vitam sancti hujus doctoris, prolixam illam, et multis erroribus aspersam; in qua sic loquitur: « Dictavi formam, qua nunc in cathedra sedens pingitur (S. Hieronymus) cum capello, quo nunc cardinales utuntur, deposito: et leone manueto; sic in locis diversis ipsius multiplicando picturas. » Fabulam de cardinalatu primus invexerat Sebastianus, benedictini instituti monachus, seculo septimo non anterior, forte posterior octavo; cuius est fabulosa Vita Hieronymi, *hugus operum* tomo V, à Martianæ vulgata. Ibi de S. auctore, col. 360. legitur: « Romanam adiit urbem, in qua..

Franciseus, patriarcha et fundator ordinis minorum Christi vestem suscipiens, presbyter quoque cardinalis ibidem est ordinatus. Alius scriptor, qui seculo, forte XII aut XIII, novam Hieronymi Vitam conscripsit, *eodem tomo, col. undecima* editam, idem affirmit his verbis: « Per congruos ecclesiasticos gradus, ad cardinalatus dignitatem consecutus. »

Supra nominatus Sebastianus etiam auctor est fabule de leone, tomo V, *dicia editionis* col. 513, 516, enarratae, quam ulterior propagavit mox adductus anonymous scriptor. Originem ea traxisse videtur ex confusis Hieronymi Gerasimique nomine; nam Joannes Moschus, cap. 107 *Prati spiritualis* aliquid non absimile perhibet obtigisse S. Gerasimo, cenobiorum ejusdem handi procul a Jordane abbati, qui fato functus dicitur an 475, 3 non. martii. Sit autem ante dictam fabulam referat Joannes de Voragine *in legenda aurea*, eche. Lugdun. 1521, folio 111: « Quadam vero die advesperante, cum Hieronymus cum fratribus ad sacram lectionem audiendum sederet, subito leo quidam claudicans monasterium ingressus est. Quo viso, cum certi frates fagerent, Hieronymus ei quasi hospiti obviavit. Leo igitur dum pedem sibi Iesum ostenderet, vocatis fratribus, pedes sibi (illi) praecipit abhui, et diligenter ejus plagans inquiri. Quod cum factum fuisset, invenerunt leonis plantam a sentibus vulnerataam. Adhuc igitur diligenti cura, leo convalevit: et omni feritate deposita, inter eos, quasi domesticum animal, habitat. Tunc Hieronymus videns quod non tam pro sanitate sui pedis, quam pro eorum utilitate, Dominus leonem misisset, de fratribus consilio, eidem hoc injuxit officium, ut asinum, quem habebant, qui ligna de nemore deferebat, ipse leo ad pascua duceret, et ductum ibidem custodiret. Quod factum est. Nam injuneta leoni asini eura, more pastoris industria, eundo ad pastum, socii incessanter itineris rure pascendo, undecumque defensor tutissimus erat. Verumtamen, ut se cibaret, et asinus solitum perficeret opus, consuetis semper horis cum eo domum redibat. Quadam igitur vice paucente asino, et leone graviter soporato, mercatores cum camelis inde transeuntes asinum solum viderunt, et eum quam cilius rapuerunt. Expegefactus itaque leo, cum somnia non inventaret, rugiendo hoc illucque ibat. Quem tandem non inventans, ad portas monasterii tristis, aditum intus, ut solitus erat, præ verecundia ingredi non praesumpsit: ei videntes fratres quod tardius more solito, et sine asino, venisset, putaverunt quod famē compulsa asinum comedisset: et, nolentes ei annonam tribuere consuetam, dicebant: « Vade, et reliquam partem asinai, que tibi remansit, manda: et tuam ingluvium reple. Hasistantes tamen utrum hoc malum perpetrassem, exierunt ad pacuam, si forte aliud mortis indicium inventirent. Et nihil inventientes, hoc Hieronymo retulerunt. Tuac, monitis ejus, officium asini leoni injungunt, et ligna esidentes Leonis imponunt. Quod cum leo patienter ferret, quadam die, expletio opere, agrum exiit, hac illacque discurrit, scire desiderans quid de suo fuisset socio factum. Et ecce vidit in longe negotiatores, cum caustis camelis precedente asino venientes. Mos enim illi regioni est, ut, quando cum camelis longius graduatur, camelii, ut directus vadant, præcedentem et collo funiculum gestantem asinum subsequantur. Recognito igitur leo asino, cum ingenti rugitu super eos irruit, et omnes homines in fugam convertit. Et leo terribiliter regiis percutiebat cauda fortior terram: perterritosque cameles, sicut erant onusti, ante se ad celum ire coegerit. Quod cum fratres vidissent, et Hieronymo nuntiassent, ille ait: « Hospitibus nostris, fratres carissimi, pedes abluite, escas praebete: et super hoc voluntatem Domini expectate. Tunc leo per monasterium cœpit, ut solebat, hæsus discurrere: singulorum fratrum vestigis se prosterneat, et quasi de perpetrata, quam non fecerat, culpa, cauda alludens, veniam postulabat. Hieronymus autem, futurorum præscius, ait fratribus: « He, fratres, et venientibus hospitibus necessaria preparate. Adhuc eo loquente, nuntius ad eum venit, annuntians ante fores hospites adesse, qui abbatem vellet videre. Ad quos cum ille ivisset, protinus illi ejus pedibus provolvuntur, procul veniant postulantes. Quos ille benignè elevans, praecipit ut sua recipierent, et aliena non usurparent. Rogabant igitur illi beatum Hieronymum, ut medietatem olei pro benedictione accipiant. Quibus vix assentient, tandem coactus suscipi jubet. Promiserunt autem se annuatim eamdem olei mensuram fratribus ipsis daturos, et a suis dari haeredibus præcepturos. »

rum, notissima de causa pingitur cum stigmatibus. Eam enim et Bonaventura habet cap. 13. Vitæ S. Francisci, multique oculati testes, inter quos et romani pontifices (1), et continua traditio ad nos transmiserunt.

Apud eumdem vero Bonaventuram (*in miraculo tertio post mortem*) habetur duplex miraculum circa imaginem sancti Francisci. Cum enim matrona quædam doleret in depicta, quam habebat, imagine Francisci, sacra illa stigmatum signa deesse, die quadam apparuerunt signa illa mirifica in pictura, sicut in aliis ipsius sancti imaginibus pingi solent. Subintravit postmodum cor mulieris dubitatio noxia, ne sic fuisset imago a principio consignata. At Dei virtus, ne primum contemneret miraculum, addidit et secundum. Continuo namque, disparentibus signis, nudata privilegio imago remansit, ut per sequens signum fieret probatio præcedentis.

Cæterum ut fulgorem novi et sanctissimi ordinis invidi quorumdam (2) oculi ferre non potuerunt: sic etiam sacra stigmata Francisci, et calumniam et gravissimam pertulere injuriam. Fuerunt enim in regnis Castellæ et Legionis religiosi et seculares, qui in imaginibus stigmata haec passim deleverunt, injungendo pictoribus ne deinceps ea depingerent, quorum insaniam Alexander IV compescuit litteris datis ad omnes utriusque regni episcopos (*exstant in Firmamento ordinis minorum*).

Postea, cum multorum etiam offendiculo, nonnulli Paulum apostolum, doctorem gentium, et Catharinam Senensem, sororem ordinis sancti Dominicæ, cum impressione stigmatum depinxerunt. Et de Paulo occasionem sumpserunt, quia scribit (*Galat. VI, 17*) se portare stigmata Domini Jesu in corpore suo. Sed is error facile repressus est.

Circa Catharinam autem multi pertinacæ fuerunt, contra apostolica scripta excusationem aliquam prætexentes. Unde Sixtus IV pluribus litteris (*in Firmamento*), et sub poena excommunicationis, prohibuit, ne, præterquam Francisci, ullius sancti aut sanctæ, beati aut beatæ (his enim vocibus utitur) imago cum stigmatibus habeatur, absque speciali consensu sedis apostoliceæ. Urget autem Sixtus, nec in processu, nec in canonizationis littera, de stigmatibus Cathari-

næ legi, ubi maxime oportebat privilegii illius mentionem fieri (1).

APPENDIX

DE S. BRUNONE, CARTUSIANI ORDINIS INSTITUTORE.

Is ex S. Cuniberti in patria urbe Colonia Agrippina canonico, remensis ecclesie scholis præfector, sive theologalis canonicus erat, quando ipso præsente contigit exemplum illud celebre, a quo cœpisse dicitur ordo cartusianorum. Mortuus est quidam magna reputationis magister (2) apud scholasticos: parantur exequiæ in templo: venit vox: *Justo Dei judicio accusatus sum*. Dilata est sepultura in diem

(1) *Pro (vulgaribus) D. Catharinae senensis imaginibus* prodiit Antuerpiæ ex officina plantiniana, 1611, in 8°, *disputatio R. P. F. Justiniani iustitiæ, Valentini, ordinis prædicatorum, s. theologiae professoris, Michaeli Bonello, Alexandrino S. R. E. cardinali episcopo albaano e. S. Dominicæ familia assumpti, dicta an. 1597*, editaque studio Joannis Boucquetii, itidem dominicanæ, ad calcem librorum Joannis Nider, *de Reformatione religiosorum*, pp. 593-465. In ea *disputatione* referuntur posteriores litteræ Sixti IV, date 3 octobris 1478, poenas ab eo latas revocantis. Ibi demque pagg. 453, 454 emanasse narratur Ianoctui VIII decretum 6 juli 1490, quo, sub excommunicationis poena, prohibetur ex B. Catharinae imaginibus ad eum usque annum tam ante quam post interdictum sextinam depictis, vulnerum notas expungi vel deleri; has enim Innocentius servari volebat; qui autem eas in posterum depingere, donec id per ipsum licet, minabatur a piorum communione repellendos. Secutæ sunt litteræ Clementis VIII, 27 novembris 1499, vetantis ne franciscani aliive quidquam innocentem circa stigmatum S. Catharinae negotiū, donec ea controversia in congregazione sacrorum rituum decisa fuerit. Liti finem imposuit Urbanus VIII, dum romano Breviario hæc inseruit ad diem 30 aprilis: « Hanc gratiam amantissimum Dominus nova gratia cumulavit ut sentire dolorem illapsa vi vulnerum, et cruenta signa non apparerent. Quod ita contigisse cum Dei famula confessario suo Raymundo retulisset, ut oculis etiam representaretur, radios in imaginibus B. Catharinae ad dicta quinque loca pertingentes, pia fidelium cura pictis coloribus expressit. »

« Sanctum patrem Franciscum pro certo habemus fuisse cum acuto cucullo, talemque Cymboës: (a) Florentiæ fecit anno 1240, ad eamque formam imago divini patris trans Tiberim Romæ cernitur, et ea fortasse est quam Paula matrona faciendam imaginem curavit. Nec differi alia quam Giotto Assisi fecit, talisque, si recte memini, in Sancte Marie Majoris opere misivo est. » (Fred. Borromæus, *de Pictura sacra, lib. I, c. 11.*) De ueste ejusdem S. Francisci hæc habet B. Angelus a Clarenco, sine *Chronicorum de septem tribulationibus ordinis sui*, apud Waddingum, in *Annales minorum ad an. 1208, n. 8, tomo I, p. 58*: « Quoad materiam, docuit S. Franciscus quod esse de panno vili et coloris cinericie vel pallidi, corporis Christi mortificationem repræsentantis; etiam talis grossitie, quod corpus foret et posset fratri saho una tunica sufficere, intus et foris repeiciata, tantæ longitudinis quod succincta, absque omni collectione supra cingulum terram non tangeret; longitudine manicarum usque ad extremitates digitorum perveniret, ita quod manus operaret, et longitudinem manuum non excederet; latitudine manicarum esset tanta quod manus libere exire possent et intrare; capucium quadrum et tantæ longitudinis quod factem operaret. » Ex his præter alia liquet S. Franciseum non atra, non fusca seu nigricante, sed leucophaë, vulgo grisei coloris ueste indutum fuisse, atque ita pictum a perita manu videre est Lovanii, in aula urimaria presbyterorum oratori.

(2) Raymundum Diocrem vocatum fuisse, recentiores quidam affirmant.

(a) « Extat adhuc hæc S. Francisci imago ad vivum, dum in vivis degenet expressa, et in ecclesia S. Crucis colitur, » inquit A. F. Gorius, *ad Borromæum, pag. 87.* Id si verum est, errant qui pietorem Cymboës, seu Cimabue, narrant obiisse septuagenarium anno 1300.

alterum; tunc audita est vox : *Justo Dei judicio judicatus sum*: *tertia die, in quam dilatio sepulturæ iterum facta extitit, insonuit vox : Justo Dei judicio condemnatus sum.* » Verba sunt Joannis Gersonis in tractatu de *Simplificatione cordis*, notula 22. Idem narrat S. Antoninus, parte 2 *Historiarum*, tit. 15, cap. 22. Secuti recentiores bene multi. Et res in romanum Breviarium olim inserta fuit : sed expuncta, cum illud Urbani VIII jussu corrigeretur. Atque hæc emendatio occasionem præbuit Joannis Launoii, parisiensis theologi libello, cui titulus : *De vera Causa secessus S. Brunonis in erenum : seu defensa rom. Breviarii correctio circa historiam S. Brunonis*. Quæ dissertatione ; curante hæretico homine germano, Georgio Serpilio, ad editionem parisiensem tertiam A. 1662, auctiorem et correctiorem, recusa est *Francosurum apud Jo. Zach. Seidel*, an 1720, in 4° pp. 92, prolegomenis, 32 pagellas implantibus, aucta; in quibus epistolæ quædam Launoii ad Jo. Albertum Portner, lutheranum, urbis ratisbonensis senatorem. Toto opere pugnat Launoius adversus enarratam mox apparitionem. Cum eo critici non pauci sentiunt, inficiali fere argumento nixi, quod nemo hujus miraculi meminerit ante Gersonem, anno circiter 1420 scribentem, cum Bruno decesserit anno 1101. Præterea quod aliam brunoniani secessus causam, seriam nempe vanarum hujus mundi divitiarum ac delectationum, verorumque æternæ vite gaudiorum considerationem, antea protulissent Guibertus, abbas novigentinus et Petrus, cognomento Venerabilis, abbas cluniacensis, atque ipse imprimis beatus Bruno *epistola ad Radulphum Viridem, remensem præpositum*. Demum quod a se mutuo discrepant antedicti prodigii narratores. Mihi non videntur ista peremptoria : neque satis constat rem, de qua agitur, a Gersone primum esse litteris mandatam. Etenim Cæsarius, heisterbacensis in colonensi dioecesi monachus, ac pene suppar Brunoni, *libro XI de Morientibus*, cap. 49 : « Fuit, ait, in regno Franciæ clericus quidam, nobilis et dives,... qui cum mortuus esset, et in feretro positus, multitudine populi circumsedente, tam ex clericis, quam ex laicis, ipse se erexit, cunctis audientibus, in hæc verba prorumpens : *Justus judex judicavit, judicatum condemnavit, condemnatum tradidit in manus impiorum*. Quibus dictis, se reclinans, iterum non obdormivit : sed de requie transivit ad laborem, de deliciis ad miseriam. » Hæc narratio cum Gersonis et Antonini dictis ita congruit, ut nequaquam turbandi videantur patres cartusiani in possessione pingendæ imaginis, hoc miraculum præsentantis.

CAPUT XLIV.

Cur Dionysius Areopagita caput manu gestet.

Paucis intercurrentibus diebus, occurrit natalis Dionysii Areopagitæ, Parisiorum primi episcopi (1),

(1) Plane distinguendum esse Dionysium Areopagitanum a cognomine antisite parisiensi, inter eruditos hodie prope omnes convenient. Areopagitæ memoriam Græci Latinique universi olim celebrarunt octobris die tertia. Fuit ille primus Athenarum episcopus, ut constat ex Dionysii Corin-

qui pingitur caput suum manibus portans. » Nam ad declaranda martyris, et Galliarum primi (1) sacerdotis, merita gloriosa, beatissimi Dionysii se cadaver erexit, sanctaque manu caput, a corpore dolabra lictoris truncatum, angelico ductu gressum regente, et luce cœlesti circumfulgente, pendulis cœpit brachiis vectitare. Et facta est comes multo cœlestis exercitus exanimi ejus corpori, caput proprium ab ipso monte, ubi fuerat decollatus, per duo fere millia deportanti, usque ad locum, in quo nunc, Dei dispositione, requiescit humatum. » Haec tenus Hilduinus, abbas S. Dionysii, qui martyrium ejus, annis abhinc plus minus octingentis, ad Ludovicum imperatorem graviter conscripsit, et ex vetustissimis auctoribus fideliter colligit (2) : potis-

thiorum episcopi testimonio, *apud Eusebium, lib. III, cap. 4* : habuitque successores BB. Publum et Quadratum. Vitam pro Christo profudisse affirmant S. Sophronius, *epist. ad Honorium papam*, et in Martyrologiis suis Uuardus et Ado. Imperante Domitiano passum esse admodum verisimile. Sunt qui igne crematum tradidere.

Dionysius alter, annis prope ducentis posterior, « episcopus a pontifice romano ad Gallias directus, ut prædicatio operam populis a fide Christi alienis exhiberet, tandem Parisiorum civitatem devenit. Ibi per aliquot annos sanctum opus fidelerit et ardenter executus, a præfecto Feſcenino Sisinnio comprehensus, et cum eo sanctus presbyter Eleutherius et Rusticus diaconus gladio animadversi martyrium compleverunt. Ita S. Adonis martyrologium *ad diem 7 idus octobris*. » Probabile est hunc Dionysium sub Valeriano passum. De eo S. Gregorius Turonensis, *Historia eccles. Francorum, lib. I, c. 30 edit, paris. 1610, pp. 19, 20; ruinartianæ itidem parisienæ c. 28, col. 23* : « Sub Decio vero imperatore multa bella adversum nomen christianum exoriuntur.... Hujus tempore septem viri, episcopi ordinati, ad prædicandum in Gallias missi sunt, sicut historia passionis autem martyris Saturnini denarrat. Ait enim : Sub Decio et Grato consulibus, sicut fidei recordatione retinetur, primum ac summum tolosana civitas sanctum Saturninum habere cooperat sacerdotem. Hi ergo missi sunt : Turonicus Gratianus (al. Gatianus) episcopus, Arelatensis Trophimus episcopus, Narbone Paulus episcopus, Tolose Saturninus episcopus, Parisiacus Dionysius episcopus, Arvernus Stremonus episcopus, Lemovicensis Martialis est destinatus episcopus. De his vero B. Dionysius, Parisiorum episcopus, diversis pro Christi nomine affectus poenis, præsentem vitam gladio imminentem finivit. » Passionem S. Saturnini licet indicata videlicet in *Actis sinceris martyrum a Theodorico Ruinartio vulgatis, edit. amstelodam. 1723, pp. 129-133. Ibi pag. 150* : « Ante annos 50, sicut actis publicis, id est Decio et Grato consulibus, sicut fidei recordatione retinetur, primum et summum Christi Tolosa civitas sanctum Saturninum habere cooperat sacerdotem » (a). Advertendum quoque animus ad hæc verba S. Sulpitii Severi, *Hist. sacræ lib. II, edit. leydeniæ 1647, pp. 582, 583* : « Post Adrianum, Antonino Pio imperante, pax ecclesiæ fuit. Sub Aurelio deinde Antonini filio, persecutio quinta agitata, ac tum primum intra Gallias martyria visa, serius trans Alpes Dei religione suscepta. »

(1) Nempe primæ seu primariæ urbis episcopi, quo titulo se primates Franciæ dicunt archiepiscopi parisienses, senones vero quod Parisiorum civitatem sibi subjectam habuerint erectum Lutetiae archiepiscopatum : Remenses, quod primum Franciæ regem christianum S. Remigius ad religionem nostram adduxerit ; Lugdunenses, quod eorum sit vetustissimus in Galliæ episcopatus ; Arelatenses, quod archiepiscopatus.

(2) Alter plane de illo Hilduni opere censem hodierni critici. Morini judicium *supra dedimus col. 234, 235*. Huic adstipulatur Adrianus Valesius, *Valesianorum* pp. 160-176; præterea Claudius Fleury, et Sebastianus Tillmonius. Rem prope confectam vide in syntagma, cui titulus : « Joannis Launoii, Constantiensis, theologi parisiensis, va-

(a) Idem Ruinartius, *Scholio ad Gregorium Turonum*, col. 25 D, fatetur abs se nimis incaute Saturnini passionem relatam ad annum 245, quo circiter ille in Gallias advenerat « cum nonnisi Decio et Grato eoss., id est anno 251, Tolose institutus sit episcopus. »

simum tamen ex conscriptione Visbii, qui fuit oculatus martyrii testis (1). Et haec gestatio capit is tam celebriter nota fuit in Ecclesia, ut greci auctores ejus quoque meminerint, veluti Simeon Metaphrastes, et alias vetustus scriptor, a Perionio cum operibus Dionysii translatus.

Quare non debuit Joannes OEColampadius hanc gestationem, velut anilem fabulam, deridere. Verba ejus adscribam, quia ex ejus, aut potius ex Chrysostomi verbis, non imperite desumi potest secundaria ratio hujus picturæ S. Dionysii : Citat imprimis verba Chrysostomi (*homilia in Juventinum et Maximum*) a se translatæ : « Etenim sicut milites vulnera, quæ in præliis inficta regi monstrantes, fidentes loquuntur : ita et illi in manibus absecta capita gestantes, et in medium adferentes, quæque voluerint apud regem cœlorum impetrare possunt. » Deinde in hæc verba Chrysostomi sic commentatur : « Hæc pro simpliciorum captu crassius dicta sunt. Sicut et de Matre Christi dicimus, quod ubera monstret filio : et de Christo, quod vulnera Patri ostentet. Neque enim tam crassa spectacula sunt in cœlo. Hanc causam suspicor, quare apud Lutetiam D. Dionysius, et apud Maguntiacum Albanus martyr, depicti, videantur capita gestare in manibus. Neque enim facile mihi persuaserit quispiam anilem fabulam, quod decollati tantum itineris confecerint. Sancti capita gestantes ferme in hunc modum tacite loqui mihi videntur : Videntur capita nostra : charitas vestra nos coagit ut hæc desecari voluerimus (*Jud. XII, 3; Job. XIII, 14; Ps. CXVIII, 109*). »

ria de duobus Dionysiis, Atheniensi et Parisiensi, opuscula; quorum fronti Jacobi Sirmondi dissertatione de eadem matre præfigitur; ubi, ex occasione, multa ad gallicanæ ecclesiæ originem spectantia tractantur. Accessit de veteribus basilicis parisiensibus disquisitio. Parisiis, apud Edmondum Martinum, 1660, in-12. pp. 188 et 571.

(1) Superest adhuc ea *conscriptio* Visbii, a Morino vulgata, pagg. 32, 33, *operis de sacris ordinationibus*, edit. 1695. In ea sic legitur : « Ego Visbius, Lisibius filius, (credo) Christum Jesum, quem nobis prædicavit Dionysius Ionicus, qui appellatur Macarius, Deum esse, de Spiritu sancto, ex digna Maria, quæ nunquam fuit aliter nisi virgo, conceptum : et hominem sine ulla macula natum : et passum ac mortuum pro hominum salvamento.... Dono illi, et tibi, bonus minister Masso presbytero, scopus omne postliminium meum, cum illo quod est in urbanio hujus. Illi responso, quod Dionysius Macarius a patre meo comparavat ad dominum baptismalem faciendam, quia dicebat Deum Jesum in locato natum, et de ejus prelio captivorum sepulturam comparatam : et remansit mihi de matre mea Larcia, quæ prodidit patrem meum, a Macario Dionysio christianum, Fescennino Sisinio. Sed post nimias torturas, catastatas, et catenæ, et militum terniones, et bestias mansuetas, et elibana extincta, videret, in carcere Glaucini, Macarum Dionysium dominiicas celebrantem, lumen, quod tale non vidit homo, super omnes qui per illum crederunt, cum in frangendo pane Jesum Dominum multitudinem albatorum illi dedisse, et audisse dicentem : Accipe hoc, chare, munus, quod mox complebo tibi una cum Patre meo.... Et sic cum, cæsa cervice, vidisset caput suum illum cum grandi luce portare, clamavit se esse christianam, et occisa est. Ego namque Romanus ductus, Domitiano ejus Pilato, per tres Cæsares militavi. Nunc, quia mihi promittis, justa deserio : et Jesu Deo milito cum Dionysio Macario, et iustificatis Rustico et Eleutherio, et patre, et matre, et omnibus, qui duxentes Jesum mortui sunt. » Habes, lector, *oculatum* atticumque Dionysiani martyrii testem : habes limpidum fôtem, et quo prodierunt elegansissima illa areopagita. Quid nasi, quid cordis habuit Hilduinus, cum tali nugatur suarum auctore se iactaret adversus D. Gregorium Turonensem?

Ecce capita nostra in manibus nostris sunt (1) : neque capillus capit is perit : et similia. » Hactenus OEColampadius, tradens secundarias aliquot rationes, cur Dionysius pingatur gestans caput suum : errans tamen, ut dixi, gravissime, quod primariam rationem velut anilem fabulam rejiciat. Quo etiam spectat marginalis notatio ad abbatem ursperensem (2) : *Nota animas in manibus habere. Hinc picturae divisorum aliquot, quibus nec vita chara fuit amore Christi.*

APPENDICULA

DE S. LUCA, EVANGELII SCRIPTORE.

Hic, nota de causa, pingitur ac sculptur, adjuncto vitulo, seu juvencu, alis instructo : et evangeliæ historiam conscribens, sive in quadrata tabella, sive (quod ætatis illius mori conformius) in libro convoluto, atque cilindri formam referente.

Pingi posset habitu medici; nam eum esse, quem Paulus ad Coloss., IV 14, medicum charissimum appellat, Eusebius, Hieronymus, ac veterum cæteri docent. Quare non inepte pictores quidam in ejus scribentis cubiculo disponunt ordine vascula, recondendis pharmacis deputata. Reete quoque eum sibi patronum adscivere medici.

At non pari jure gloriantur eo patrono pictores, qui Lucam interdum exhibent pingendo B. Mariæ vultui intentum. Nemo enim vetustiorum id factum ab illo prodidit, primusque sexto seculo affirmavit Theodosius, cognomine Lector, *Historia libro I*, pag. 551, *editionis yalesianæ, seu parisiensis, an. 1673.*

CAPUT XLV.

De pictura Quintini, et Wolfgangi.

Octobrem claudunt natales Quintini martyris (3), et Wolfgangi episcopi. Prior in quibusdam nostratis bus ecclesiis, et in pluribus Franciæ depingitur diaconus (*). Quod obiter noto, quia dum pictores ex

(*) *Prima editio sic : S. Quintinus martyr Linneaci* (4) in parochia S. Quintini pingitur ut diaconus. Et D. pastor loci, cum hoc annotarem, dicebat mihi similiter eum pingi in vicinis ecclesiis.

(1) Locus omnibus citalis, non caput, sed anima dicitur in manibus portari, id est, propinquis objici periculis. Simile istud Gregorii, *homil. 41 in Evangelio* : « De prædarie ergo desiderat, qui thesaurum publice portat in via. »

(2) Id est, ad chronicon, cuius auctor Conradus de Lichtenaw, urspergensis, in augustana diœcesi, abbas, circa annum 1240 defunctus.

(3) In calendario, quod præfixum est novo Breviario rotomagensi, ponitur 31 octobris : « Commemoratio S. Quintini, apud Augustam Veromanorum episcopi, et martyris anno 287. » De ejus episcopatu silent Martyrologium romanum, Baronius, Tillemontius, tomo IV *Commentarius ad Hist. eccles.* edit. Paris. p. 703, et Bailletius, tomo III *Vitaram SS.*, edit. in-fol., col. 445-450. Notandum ex Mabillonio, *præf. in III sacramentum benedictinum*, n. 57, quosdam olim ob munus evangelicæ prædicationis episcopos dictos esse, cum tamen episcopi non essent.

(4) Qui Brabantie vicus est, vulgo *Lennich* dictus, medijs fere inter Bruxellam et Gerardi-montium Flandriæ. Ex eo decepta est anno 1515, altera parochia, quæ dicitur Linneacum S. Martini.

imaginibus, ut Basilius loquitur (*homil.* 19), imagines depingunt, trahunt, aliquando posteritati, quod historiae scriptor omisit (1).

De episcopo vero Wolfgango exstant hi versus in libro (2) de Monasteriis Germaniae :

Wolfgangum quoties diuum veneranda vetustas
Piaxit, ita hunc piuxit, gestaret ut ipse securum
Dextra, sed laeva templum cum turre decorum.
Hac pictura equidem vofata nihil ipsa vetustas
Significare aliud, quam quod pastoris honesti,
Pontificisque pii, summum est super omnia munus.
Is semper templum debet gestare (3), sibique
Commissum populum doctrina pascere sana,
Nec curas alias animo gestare priores;
Deinde securi etiam sordes resecare pudendas (4) :
Quidquid et arboribus teneris, plantisque, nocere
In vita posset, studio delebit eodem.

NOVEMBER.

SUPPLEMENTUM

DE PURGATORIO, ET ANNUA COMMEMORATIONE

FIDELIUM DEFUNCTORUM.

Orationes et sacrificia pro fidelibus in pace Ecclesiae mortuis ab ipso christianæ religionis exordio oblata fuisse, patet ex Augustini *sermone 32 de verbis apostoli* : « Hoc, inquit, a patribus traditum universa observat Ecclesia, ut pro eis, qui in corporis et sanguinis Christi communione defuncti sunt, cum ad ipsum sacrificium loco suo commemorantur, ore tur : ac pro illis quoque id offerri commemoretur. » Tradit alibi S. Doctor non esse prætermittendas « Supplicationes pro spiritibus mortuorum, quas faciendas pro omnibus in christiana et catholica societate defunctis, etiam tacitis nominibus quorumcumque, sub generali commemoratione suscepit Ecclesia ; ut, quibus ad ista desunt parentes, aut filii, aut quicunque cognati, vel amici, ab una eis exhibeantur pia matre communii. » Sic ille libro, *de Cura pro mortuis*, cap. 4.

Sed diem specialem, huicce generali commemorationi deputatam, in antiquis Ecclesiae monumentis

(1) Id applicare licet B. Joannæ, uxori Chusæ procuratori Herodis, atque nisi earum mulierum, quæ Christo magistro ministrabant de facultatibus suis, ut est apud Lucam, *versic.* 3 capitul. VIII. Solet enim sancta hæc femina pingi, lagunculam ferens in canistro ; unde colligas vini curam habuisse in ministerio Domini.

(2) Auctore Gaspare Bruschio, Egrano, poeta laureato, et comite Palatinus, qui et versiculos hosce composuit. Exstant pag. 160, editionis renovatae an. 1682, in-4°, cui titulus : « Chronologia monasteriorum Germaniae præcipuum, ac maxime illustrum ; in qua origines, annales, ac cœfœriore cujusque monumenta bona fide recensentur. » Bruschius vitam clausit an. 1559, ætatis 42, ab infensis sibi nobilibus in aditu silvæ cujusdam interemptus.

(3) Quod sinistra templum gestet, eo forte designatur sorditum ab eo institutumque sacrarum virginum cœnobium, quibus se aggregavit ipsa ducis Bavariae filia, nomine Brigida. Obiit S. Wolfgangus anno 994, die 31 octobris.

(4) Securi illa forte significantur abusos ejus opera recessi, præsertim in reformatione monasterii S. Emmerani, cui dignissimum abbatem prefecit B. Romualdum, cum iampridem id ab episcopis Ratisbonensis administrari ac possideri soleret, non absque gravi monasticæ disciplinae detrimento. At simplicius videtur, eam securum referre ad structuram vel cœnobii, vel templi.

nullam reperimus. Primus id excogitasse anno 998 vulgo creditur sanctus Odilo, cluniacensis abbas, et sui seculi ornamentum ; ita enim refert ad eum annum Sigebertus. Beatus vero Petrus Damianus : « Venerabilis, inquit, pater Odilo per omnia monasteria sua constituit generale decretum, ut, sicut primo die mensis novembris, juxta universalis Ecclesiae regulam, omnium sanctorum solemnitas agitur : ita sequenti die in psalmis, et eleemosynis, et præcipue missarum solemnis, omnium in Christo quiescentium memoria celebretur. » Non desunt tamen, qui hanc institutionem tribuant vel Bonifacio IV papæ, qui e vivis excessit an. 615, vel Joanni XVI, Odilonis precibus excitato. Lege Cajetani Mariae Merati addimenta ad Gavantum, *tomo II, parte 1, pag. 547* : sed et pondera hæc Amalarii verba, qui anno 810 florebant : « Post officium sanctorum, ait de ord. Antiphon. cap. 65, inserui officium pro mortuis ; multi enim transierunt de præsenti seculo, qui non illoco sanctis conjunguntur, pro quibus solito more officium agitur. »

Nititur autem, ut patet, ista commemoratione fide Ecclesiæ, nunc, ut olim, ex verbo Dei scripto traditum docentis « purgatorium esse : » Animasque ibi detentas, fidelium suffragis, potissimum vero acceptabili altaris saerificio juvari. » (*Syn. Trident. sess. 25.*).

Verum « quis sit, et ubi locus ille : quodve poenarum genus animæ illuc sustineant ; an tantum tristitia cuiusdam et doloris, ob dilatam beatitudinem : an quod obscuro quædam et caliginoso carcere recludantur : vel igne corporeo torqueantur, quo excoquuntur ac purgatur quidquid in ipsis sordium superesse protest ; pariter quæ sit mensura, quis modus, quæ duratio, quis minister hujus poenæ, Ecclesia silente nec definito, certo affirmare nec possumus, nec debemus ; » ut recte observat Honoratus Tournely *Tract. de Deo*, etc., *quæst. 12, art. 2, sub init.* Et ipsi tridentini patres *ubi sup.* « incerta (de purgatorio) evulgaris ac tractari » vetant.

Cæterum, Tournelio non dissimulante, eo propendet communior opinio theologorum, ut existimet vero igne animas illas torqueri. Addo ego ita receptam esse apud plebem in universa Ecclesia latina, ut minime ferendus esset pictor, qui purgatorium oculis exhibens, piacularis ab illo flamas excluderet. Quid præterea observari hac in re expediat, his verbis edoceet auctor a me frequenter adductus : « Imago purgatorii ita fieri debebit, ut dolor simul et suavitas quam maxime exprimantur, animarum scilicet, que cruciantur ibi, et sese evasuras sciount. Affectus isti diversi, egregie expressi, cernuntur ex cera inter nostræ bibliothecæ (ambrosianæ) signa, et tabulas ; quarum una totidem capitibus desperationem inferorum, purgatorij luctum, et paradisi gaudia ostendit. Poterunt etiam purgatorii poenis inseri figuræ aliquæ angelorum, qui vel consolentur animas, vel ad supplicia ipsas deducant, vel inde eximant. Sed satius erit, juxta meliorem sententiam, removere a purgatorio figuram omnem dæmonum ; cum satis ibi supplicii sit

etiam absque horum scvitia et foeditate. » (*Fred. Borromaeus, de Pictura sacra, lib. II, cap. X.*)

SUPPLEMENTUM ALTERUM

DE S. HUBERTO, EPISCOPO LEODIENSI.

Cujus memoria celebratur tertia die novembris. Ejus historiam omnium ad hanc diem accuratissime tractavit Joannes Robertus, sive Roberti, e soc. Jesu doctor theologus; ex cuius calculis Hubertus anno 656 natus, anno 683, inter venandum, conspecta Christi crucifixi, infra cervi cornua, imagine, ad Dominum convertitur. Anno 685 gignit S. Floribertum, quem postea successorem habuit, et uxore orbatur. Tungrensum, seu mavis Trajectensium, episcopus creator an. 697. B. Lambertus, successoris sui, corpus unaque sedem episcopalem Leodium transfert, anno 709. Demum in villa sua Furæ Ducum, vulgo *ter Dueren*, in Brachibanto moritur an. 727.

Gesta ab illo in episcopatu litteris mandavit anonymus quidam ei synchronus, a Surio primum editus: cætera scriptores recentiores, quorum unus, capite primo e tribus ab Joanne Roberti vulgatis, pag. 7, sic habet: « Fertur autem quod quadam die solemni, quando alii christiani, seu vicini ejus, pergebant ad ecclesiam, ipse, vanitatibus mundi deditus, pergebat ad venationem. Et ecce apparuit ei quidam cervus, qui infra cornua sua gestabat signum S. crucis. Audivit insuper quandam vocem dicentem sibi: Nisi convertaris ad Dominum per sanctæ vitæ propositum, descendes velocius ad infernum. Quo auditu, descendit illico de equo suo, adorans Dominum qui sibi apparuerat, et promptum se exhibens ad faciendum quod monuerat. » Memorat inde scriptor ille, ut, Ebroini tyrannidem fugiens Hubertus, relicta Francia Sequanorum, ad mitiorem principem Pipinum in Austrasiam venerit. Editor vero Robertus, quæstione tertia hubertina, visos ait sibi veteres et optimæ fidei codiees mss., idem cervi miraculum referentes, quod et diuturna traditione et sculptis a pietis iconibus, et denique principum regumque donariis, ponit extra dubitationis aleam arbitratur. Optandum tamen foret id argumentis efficacioribus adstrui. Robertinos enim illos codices, traditionem, icones, donaria, undecimo seculo vetustiora esse, unde probabis? Si libri illi melioris notæ fuisseint, quam is e quo miraculum exscripsi, eos haud dubie præ isto Robertus edidisset. Atqui populari duntaxatrumore nixum eum qui editus est, auctor ipse indicat vocula fertur narrationi sue præfixa. Et erratum ab eo, cum ait cervum in Sequanis conspectum, pertendit ipse Robertus, quod constet Hubertum in Austrasia educatum fuisse. « Nam, » inquit pag. 348, præter quam quod mss. codices id passim tradunt, rectius etiam cum eo cohaeret, quod ad S. Lambertum instruendus mittitur, qui utique apud Austrasios agebat, procul a Sequanis. »

Utne est, B. Hubertus venantis habitu pingitur, eum-

que sibi tutelarem, ante annos plus 700, venatores arduennates elegerunt, jam tum soliti sancto pontifici quotannis et venationis primitias, et decimam prædæ partem offerre. Alibi, dicata ejus cultui die, summo mane, sacra peragi laudanda consuetudine curant, quibus ante venatum intersunt.

CAPUT XLVI.

De numero et pictura coronatorum martyrum.

Coronatorum porro quatuor festum incidit in octavas omnium sanctorum: simul etiam quinque martyrum, Claudi, Nicostrati, Symphoriani, Castorii, atque Simplicii (1).

Sed circa hos sanctos duplex est sculptorum et cæmentariorum quorundam error. Unas quod suos patronos vocent quatuor coronatos, eum sint quinque prædicti, a quatuor coronatis (2) diversi, ut ex gestis et Breviariis constat. Quare si molestius plebeii foret quinque martyrum nomina exprimere, voent patronos suos, aut coronatos, aut quinque coronatos: non autem falso, quatuor coronatos.

Alter error ex dictis dependet. Pingunt enim quatuor coronatos cum instrumentis sculptorum et cæmentariorum, eum ea forent quinque prædictis martyribus applicanda. Itaque, qui in errore versantur, eumdem, ut nimis manifestum, agnoscant et corriganter.

CAPUT XLVII.

Pictura Martini vestem scindentis.

A coronatis ad Martinum, sanctissimum episcopum (3), transeamus, cujus chlamydem dividentis pictura, non solum Ambianis, ubi eam divisit, celebris est, sed per totum orbem christianum. Factum autem illud describit sanctus Severus Sulpicius (*initio Vitæ, [cap. 2]*): « Quodam tempore, cum jam nihil praeter arma et simplicem militiæ vestem haberet, media hie mea quæ solito asperior inhorruerat, adeo ut plerosque vis algoris extingueret, obvium habuit in porta ambianensis civitatis pauperem nudum; qui cum prætereunt, ut sui miserentur, oraret, omnesque miserum præterirent, intellexit vir Deo. plenus, sibi illum, aliis misericordiam non præstantibus reservari. Quid tamen ageret? Nihil præter chlamydem (4), qua inductus erat, habebat. Jam enim reliqua

(1) Passi sunt sub Diocletiano, anno 303 (*Baron. aa flunc an. n. 113*).

(2) Hi biennio post interfecti: eorum nomina Severus, Severianus, Carpophorus, et Victorinus. *Baronius, ibid.*, qui et observat attēm statuarum illo tempore collapsam esse, quod ejus facultatis opifices, propemodum omnes ad christianam fidem conversi, neque deos, neque diis sacra vellent exculpere. Unde factum, ut quæcumque Romæ visuntur, imperante Diocletiano facta simulacra, rudi quiddam et informe referant.

(3) De anno mortis ejus gravis est controversia: verisimile obisse circa 397.

(4) Notent, pictores eam albæ coloris fuisse. Venantius Fortunatus, lib. I de vita s. Martini (*Biblioth. PP. edit. 1637, tomo X., p. 582*):

Hac se veste tanum lectum obtulit ipse Creator:
Martinique chlamys textit velamine Christum:
Nulla Angustorum meruit hunc vestis honorem:
Militis alba chlamys plus est quam purpura regis.

in opus simile consumpsérat. Arrepto itaque ferro quo accinctus erat, médiā dividit, partemque ejus pauperi tribuit: reliqua rursus induitur. Interea de circumstantibus ridere nonnulli, quia deformis esset et truncatus habitu videretur. Multi tamen, quibus erat mens sanior, altius gemere, quod nihil simile fecissent, cum, utique plus habentes, vestire pauperem sine sua nuditate potuissent. Nocte igitur insecta cum se sopori dedisset, vidit Christum chlamydias suæ, qua pauperem texerat, parte vestitum. In tueri diligentissime Dominum vestemque quam dederat jubetur agnoscere. Mox ad angelorum circumstantium multitudinem audivit Jesum clara voce dicentem: Martinus, adhuc cætchumenus, hac me veste contexit. Vere memor Dominus dictorum suorum, (qui ante prædixerat, (*Matth.*, XXV, 40): Quamdiu fecistis hæc uni ex minimis istis, mihi fecistis), se in paupere professus est vestitum fuisse: et ad hoc confirmandum tam boni operis testimonium, in eodem se habitu quem pauper acceperat, dignatus est ostendere.

Succinctius idem narrat sanctus Fortunatus (*lib. X Carminum variorum*):

Ambianis tremulum cernens Martinus egenum,
Dimidiæ chlamydias mox ope membra tegit.
Sed coram angelicis turmis se hanc, nocte silente,
Pauperis in specie, Christus habere refert.

CAPUT XLVIII.

Pictura Elisabeth cum tribus coronis.

Die decima nona natalem habet Elisabeth, regis Hungarorum filia (1), xenodochiorum et pauperum amantissima. Hæc pingitur cum tribus coronis, ut significetur vitam sanctissime transegisse in statu virginali, maritali et viduali (2); quomodo hanc picturam explicat Jodocus Clichithoveus integro sermone quem unicum edidit de natali hujus sanctissimæ viduæ; in quo pro themate assumit illud Ecclesiastici (cap. XLV, 14): *Corona aurea super caput ejus* (3).

CAPUT XLIX.

In picturam Præsentationis beatæ Mariæ.

In Præsentationis autem beatæ Mariæ imagine, certum est quod principaliter per eam significatur: videlicet, beatissimam Virginem vovisse virginitatem; sicut ex ejus verbis (*Lucæ II, 34*): *Quomodo fieri istud, quoniam virum non cognosco?* multi annotaverunt, ut Augustinus (*in libro de sancta Virginitate*, cap. 4), Gregorius Nyssenus (*in homilia de Christi*

Hic enim habitus fuit eorum apud Romanos militum, quos statuta proceritas et forma commendabat: qui in pugna imperatorem circuibant ac defendebant, candida ueste conspici. Hinc dicti candidati apud Ammian. Marcellinum, lib. xv, cap. 5, et alibi. Docet Vegetius « candidatos milites dictos, principales, quique privilegiis muniantur.» Inscriptio Romæ in basilica S. Petri ad vincula: *HIC POSITUS EST. ANTIOCHOS. CANDIDATUS. PRIMICER.* (*Ex Cangii Glossario mediae et infimæ latinitatis.*)

(1) Mortua an. 1231, ætatis 25.

(2) Quod idem præstabilit alia Elisabeth, regina Portugaliæ, defuncta 4 juli 1336.

(3) Ubi tamen legitur: « Super mitram ejus. »

nativitate), Beda (*in Lucam*), Bernardus (*homilia 4 super: Missus est: et in sermone, super: Signum magnum apparuit in cælo*), et Hugo de sancto Victore (1) (*cap. 1 de perpetua virginitate Marie*).

Conantur etiam nonnulli exprimere ex libello de ortu beatæ Mariæ, qui est apud Hieronymum, quod triennis absque ductu ascenderit per *quindecim gradus templi* (2). Verum que dieuntur de quindecim gradibus templi, plane incerta esse annotavit reverendissimus D. Jansenius in *psalmum CXIX*.

Neque omnino certum est an triennis fuerit præsenta; quamvis hoc paulo plus probabilitatis habeat ex græcis aliquot scriptoribus, apud metaphrastem. Quibus adde Nicephorun libro primo, cap. septimo (3).

SUPPLEMENTUM

AD LIBRI III CAPUT XLIX.

DE S. CÆCILIA, VIRGINE ET MARTYRE.

Hæc una est ex quatuor illis, quarum nomen antiquitus in missæ canonem insertum. De ejus vita nihil exploratum habemus, præter hæc excerpta *ex libro Sacramentorum* S. Gregorii papæ, *præf. ad missam S. Cæciliæ, tomo III operum, edit. Paris. 1705, col. 141*: « *Cujus [Dei] munere beata Cæcilia in virginitatis proposito, et in fidei confessione sic roborata est, ut nec ætatis lubrico ab intentione mutaretur, nec blandimentis carnalibus demulceretur, nec tormentorum immanitate vinceretur: sed, servando corporis ac mentis integratatem, cum virginitatis et martyrii palma æternam mereretur adipisci beatitudinem.* » Nam Acta beatæ Cæciliæ, a Surio edita, tametsi Bedæ superent ætatem, parum tamen habere veritatis et verisimilitudinis censem Tillemontius (4) et Joannes Gar-

(1) « Tous les pères et les interprètes catholiques établissent par ce passage (*Luc. II, 34*), contre Calvin et les autres, un propos, une volonté déterminée, un vœu même selon quelques pères, de garder sa virginité. » Bossuet, *seconde instruct. pastorale sur le N. T. de Trévoux*, edit. Paris. 1705, p. 54.

(2) Habet hæc *Evangelium de nativitate Mariæ*, n. 6, *codice apocrypho N. T. ab Joh. Alb. Fabricio vulgato*, pp. 26-28. Et *Protevangelium Jacobi*, num. 7, ibidem, paginis 83-85.

(3) Et libro secundo, capite 5, ubi locum allegat, velut ex S. Eviđio, episcopo antiocheno, toti antiquitatibus ignotum, atque ideo a Baronio, aliisque rejectum. Eadem prope habet *homilia citata* Nyssenus, qui et apocrifam quendam historiam protert. Item *Tragœdia Christi patientis*, cum Nazianzeno edi solita. Ceterum satis antiquam esse apud Græcos Præsentationis marianæ solemnitatem, ostendunt Emmanuelis Comneni imp. constitutio *apud Balsamonem, in Nomocanone Photi*, tit. 7, cap. 1, et sermones B. Germani, patriarchæ CPoliiani, ac Georgii, episcopi Nicomedensis, quos latine redditos exhibet Surius, tomo VI novemb., et græce manuscriptos vidit Baronius, legendus *ad Martyrol. roman.* 21 novemb., annot. 4. Dictus Germanus ait B. Virginem in sanctis sanctorum habitatasse: « *Ubi non sæpe, sed semel solum in anno, sacerdos ingrediens peragebat cultus mysticos: illuc virgo, ut ibi perpetuo maneret, a suis adducitur parentibus.* » Quod ita forte intelligere possis, ut B. Maria, non in ipso loco sanctissimo, sed in proxima cella habitaverit. Alioquin Germanum ægre concilie cum Paulo scribente, *Hebr. IX, 7*, « *in secundo (tabernaculo, seu in sancta sanctorum) semel in anno solum pontificem introisse.* »

(4) Mém. pour servir à l'Hist. eccles., edit. Paris. t. III p. 689.

nerius : idem sentiunt antuerpienses hagiographi, ut facile colligitur ex iis, quae jam scripserunt, agentes ad 14 aprilis de SS. Valeriano ac Tiburtio, tum ad 25 maii de S. Urbano pontifice.

In Actis autem illis haec leguntur : « Venit dies, in quo thalamus collocatus est. Et, cantantibus organis, illa [Cæcilia] in corde suo soli Domino decantabat, dicens : Fiat cor meum et corpus meum immaculatum, ut non confundar : et, biduanis ac triduanis Iunii, orans commendabat Domino, quod timebat. Invitabat angelos precibus, lacrymis interpellabat apostolos, et sancta omnia Christo famulantia exorabat, ut suis eam deprecationibus adjuvarent, suam Domino pudicitiam commendantem. » Nemo dubitaverit hinc excerptas esse romani Breviarii antiphonas, quarum prima : « Cantantibus organis, Cæcilia Domino decantabat, dicens : Fiat cor meum immaculatum, ut non confundar. »

Porro ex his prave intellectis fluxit consuetudo pictorum, Cæciliam, organa pneumatica digitis errantibus pulsantem, exhibentium : fluxit consuetudo musicorum, eam, ut patronam suam, invocantium. Errarunt hi et illi. Nam, ut omittam incertam fidem Actorum ante recitatorum, et vagam significationem vocis *organa*, quælibet instrumenta completentis, nusquam omnino legitur B. Cæcilia musicam seu calluisse, seu tractasse. Nec aliud ex ejus Actis elicies, quam quod ea die, qua parabantur illi carnales nuptiae, pulsata sint excitandæ lætitiae organa, a quibus castissima virgo, perinde ut a nuptiis ipsis, abhorruit.

Superest, ut ne pictores in posterum organa musica Cæciliæ apponant, nisi forte pedibus ejus calcanda : item ut aliud sibi patrocinium advocent e cœlo musici; quale non difficile reperient, quandoquidem e cœlitibus multi operam eorum arti navarrunt : imprimis, rex idem et propheta, David, qui stare fecit cantores contra altare, et in sono eorum dulces fecit modos, » ut loquitur Siracides (*Ecli. XLVII, 11*). Deinde Gregorius Magnus, qui scholam cantorum in ecclesia romana instituit ac rexit (1) : S. Germanus episcopus, qui paria fecit in ecclesia parisiensi (2). S. Odo, e turonensis ecclesiæ cantore cluniacensis abbas, qui ad vitæ usque finem operibus

(1) Vide supra, col. 273, notat. 1.

(2) Obiit sanctus antistes, prope octogenarius, anno 576. De illo Venantius Fortunatus, libro II, poemata 11 : *Celsa Parisiaci cleri reverentia, pollens Ecclesie genius, gloria, munus, honor :*

Carmine Davidico divina poemata pangens,
Cursibus assiduis dulce revolvit opus.
Inde sacerdotes, leviticus hinc micat ordo....
Illi jam senio, sed et hi bene vestibus albent,
Ut placeat sunno picta corona Deo.
In medio Germanus adest Antistes honore,
Qui regit hinc juvenes, subrigit inde senes.
Leviticus præeunt : sequitur gravis ordo canentum ;
Hos gradiendo movet, hos moderando trahit :
Ipse tamen sensim incedat, velut alter Aaron ;
Non de veste nitens, sed pietate placens....
Pervigiles noctes ad prima crepuscula jungens,
Construit angelicos turba verenda choros.
Pontificis monitis clerus, plebs psallit, et infans ;
Unde, labore brevi, fruge replendus erit.
Sub duce Germano felix exercitus hic est ;
Moses, tende manus, et tua castra juva.

musicis incubuit : S. Aldricus, ex praecentore metensi Cenomanorum episcopus ; hic, admodum juvenis, « cantum romanum, atque grammaticam, sive divinæ Scripturæ seriem, humiliiter discere meruit, quibus pleniter atque doctissime instructus est ; » ita enim Vitæ illius scriptor, *tomo tertio Miscellaneorum Baluzii Longam* aliorum seriem adjungere possem : sed, ut brevitatè consulam, unicum subjicio S. Dunstanum, cantuariensem archiepiscopum, de quo Osbernus in ejus Vita, *Actis sanct. inserta, tomo IV, maii, pp. 361 362* : « Sicut David... vasa cantici [id est musica instrumenta] habuit, quia usum illorum non nisi in divinis laudibus expendit. » Et ibidem : « Quamvis omnibus his [philosophicis] artibus magnifice polleret [Dunstanus,] ejus tamen multitudinis, quæ musicam instruit, eam videlicet, quæ instrumentis agitatur, speciali, quadam affectione, scientiam vendicabat : sicut David, psalterium sumens, citharam percutiens, modificans organa, cymbala tangens. » Rursum : « Cum videret dominum regem secularibus curis fatigatum, psallebat in tympano, sive in cithara, sive alio quolibet musici generis instrumento ; quo facta tam regis, quam omnium corda principum, exhilarabat. »

Ut autem ingenuæ fatear, per quem profecerim, materiam hujus supplementi magna ex parte suggestit auctor libri, cui titulus : *Variétés historiques, physiques, et littéraires : Paris, 1752, tom. III, part 1, pp. 242-270.*

CAPUT L.

De beatæ Catharinæ imagine.

De sanctissima porro Dei martyre Catharina, nomen est, quod pingatur patrem pedibus suis contrens, quia de eo per martyrium triumphavit. Sed vulgo persuasum est eum esse Maxentium, Romanorum imperatorem : cum docti viri asserant Maxentium imperatorem nunquam Alexandriæ tyrannidem exercuisse. Ideo romanum Breviarium patrem quidem Maxentium vocat (1), sed nulla tituli dignitate addita.

(1) In hodierno Breviario nulla Maxentii mentio est : nulla patris Catharinæ, quem alii Costum vocant, et Alexandria regem faciunt. Ceterum Actis ejus nullam deheri fidem, una vox est omnium eruditorum. Hesselius in *Censura Passionis Sanctorum*, folio 1° post *Hhv.* : « Vita S. Catharinæ, quæ incipit.... Tradunt Annales, suspecta est mihi, etsi martyrem veneri. Dicit enim, cap. 12, Platonem de Christi majestate dixisse, quod signum ejus est circumrotundatum et decussatum ; quasi ipse noverit Christum crucifigendum. Et cap. 13, » etc. Molanus ad *Usuardum*, edit. Lovan. 1568. cc. 411. verso : « Passio beate Catharinæ, quæ passim habetur : Tradunt annales, etc. exstat impressa nomine Rabbari abbatis. In ea tamen, sicut et in Simeonis metaphrasi de Æcaterina, magnis viris nonnulla displicant ; ut hic locum habeat Gelasius admonitio : Nos tamen, cum sancta Romana Ecclesia, omnes martyres, et eorum gloriosos agones, qui Deo magis quam hominibus noti sunt, omni devotione veneremur. » Baronius ad *Martyrol. rom. 25 nov., annot. A.* « In Actis ejus [Catharinæ] haberi aliqua, quæ corrigantur nullus, qui illorum temporum res gestas noverit, inficias ierit ; ut inter alia illud de Maxentio, cuius loco Maximinus restitutus est. » Autuerpienses hagiographi, in *Ephemeridibus græco-moscis*, *tomo primo maii præfixis*, p. 51 : « Haecatherinam Græci, Latini Catharinam appellant. Acta apud utrosque, quantum habent admirabilitatis, tanto etiam plus difficultatis patiuntur

Quare ego potius laudarim patrem non depingi ut imperatorem, quam, ex vulgi opinione, romani imperii augustum.

ad obtinendam fidem. Nihilo levior objicitur molestia circa sacri corporis ad montem Sinae translationem, indubitate illam quidem quoad substantiam; sed, quoad autores ejus ac tempus, perquam obscuram. Tillemontius, *Mém. pour servir à l'Hist. eccl.* edit. Paris. t. v. p. 417, de eadem ageas: « Nous sommes contraints d'avouer que nous n'avons pas un seul point de son histoire, que nous puissions dire être assuré. » Joannes Baptista Ladovacat, Sorbonæ docteur, *Diction. historique portatif*, Paris. 1780. t. I, pp. 260, 261: « On n'a rien de certain touchant sainte Catherine vierge et martyre: et l'on n'en parle qu'au commencement du IXe siècle, trouvée sans corruption dans la montagne de Sinaï en Arabie. Les chrétiens de ce pays prirent ce corps pour celui d'une sainte martyre, qu'ils nommèrent *Catherine*, c'est-à-dire, *pure et sans tache*, et lui rendirent un culte religieux, qui passa aux grecs et aux latins. » Ultra has metas progressus erat Joannes Lau-nouis, vir, ut notum est, immodeice crisi deditus, de quo referuntur ab Adriano Valesio (a) : « M. de Launoy, docteur en théologie, avait rayé de son calendrier sainte Catherine, vierge et martyre. Il disait que sa vie était une fable: et pour montrer qu'il n'y ajoutait aucune foi, tous les ans, au jour de la fête de cette sainte, il disait une messe de *Requiem*. C'est de lui-même que je tiens cette particularité. » Quod B. Catharinae meminisse Bedam et Adonem affirmet Baronius, ubi sup., vānum est, cum adscriptum Beda Martyrologium ille longe recentius sit, et Catharinae mentio nulla exstet in genuino Adone, sed tantum in additamentis ei obtrusis.

Ceterum, legitur in Græcorum Menologio: «Commemoratio sanctæ magnæ Ecclateriae.» Et beatam martyrem singulari veneratione prosequebatur S. Paulus anachoretæ et stilitarum (sea in columnis degentium) classe, anno 956 vita fututus. Sic enim fidelis ejus vita scriptor apud Baronium ad dictum an. n. 6: «Aliorum quidem sanctorum memoria hilaritatis ansam Paulo dabant, martyris vero Ecclateriae non solum voluptate sanctum replebat, sed propemodum exultatione et tripludio. Etenim celebrabat illam non corporis tantum sensu, sed admixta simul spirituali laetitia, aut potius præcipuum id erat quod spiritui dabit. » Idem Baronius ad an. 307, n. 31, Catharinam non expresso nomine designari putat ab Eusebio, *Hist. eccl. lib. VIII, cap. 27* (b), cuius verba recitat ex versione Christophoroni (c). Vetus ille scriptor enarrata Maximini tyrami avaritiae, temulentiae ac projecta libidine, immanem ejus in christianos szevitiam depingit, quam qui viri erant ferre maluerunt quam Dei cultum cum idolorum veneratione commutare. » Mox subiicit: « Atque ex mulieribus non minus ipsis viris a doctrina divini verbi animatis roboratissime, pars, eadem cum viris certamina subeunte, æqua virtutis præmia reportarunt, pars ad corruptelam et obscenam libidinis turpitudinem invita attractæ, vitam citius internectioni quam corpus dedecori tradere instituerunt; sola namque misericordia christiana inter alias a tyraone adulterii labe turpificatas ex alexandrinis mulieribus nobilissima splendissima, Maximini animum libidine furentem et lascivientem intemperantia, magnitudine quam altissimi animi devicit, que quaquam aliis rebus, ut quibus generis, splendoris et exquisita doctrina insignis fuit, tamen ista omnia præ pudicitia postputavit. Istam quidem Maximini, licet sepe orasset ulli ihsu cupiditatibus obsequeretur, eaque de negasset, seque mori paratum ostenderet, tamen intensi cere non potuit (quippe libido potius quam iracundia mentalis suæ tenebat imperium), sed illam fuga multotatam omnibus facultatibus spoliavit. » Falendum sane plura hic esse quæ in Catharinam apte quadrant, pauca quæ minus congruunt.

Hæc justo forte longiora clando brevi observatione de sancte virginis imaginibus. Rota cur illi apponatur, eaque gladius armata potissimum est; at cum in romano Breviario securi percussa dicatur, miror ensem in ejus dextera colloccari, vel etiam gladio demendum illi caput exprimi, ut factum in eleganti pictura quam videre est Leedii in ecclesia ejus nomine insignita.

CAPUT LI.

De cruce sancti Andreæ.

Mense novembri postremus est sanctus Andreas, vocatione inter apostolos primus: eius crux religiosissime conservatur ad sanctum Victorem. Ex qua constat nonnihil in ejus pictura aberrare domum burgundicam; quod tamen cum bona ejus venia dictum sit. Robertus enim Cœnalis, episcopus Arboricensis (1), (in *libris de Re gallica*) ob hanc discrepantiam aliquoties notat Burgundicæ principes insigne suum crucis falso appellare divi Andreæ (2), ubi intersectio fit ad angulos partim obliquos, partim acutos: cum crux Andreæ ad sanctum Victorem Massiliæ eamdem cum cruce Christi figuram habeat (3); lignum enim ligno affixum est ad angulos rectos (4).

DECEMBER.

CAPUT LII.

De malleo sancti Eligii, et calice sanctæ Barbaræ.

Mense decembri, qui Alemannis dicitur mensis Christi, ipsis kalendis occurrit Eligius episcopus (5), qui cum malleo pingitur, quia fuit aurifaber ante episcopatum (6): et, inter cætera bonorum insignia, multa sanctorum, auro, argentoque, et gemmis, fabricavit

(*) *Prima editio*: Eligius, noviomensis episcopus (6), et Flandriæ (7) apostolus.

(1) Imo abrincensis in inferiore Normannia. Obiit in partria urbe Lutetia Parisiorum, an. 4860.

(2) Nempe decussatam crucem; nam ut Hieronymus ad *Jeremiæ caput XXXI*: « Decussare est per medium secare; veluti si due regulæ concurrant ad speciem litteræ X, quæ figura est crucis. » Quo schemate patriarcha Jacob (impostus et intermutatis manibus (Josepho) benedixit, et quidem ita transversim obliquatus inter se, ut Christum (crucifixum) deformantes, jam tunc portenderent benedictionem in Christum futuram. » (*Tertullianus, de Baptismo, cap. 8.*) Frequens est forma hujus crucis in symbolis gentiliis, et Gallis dicitur *sautoir*.

(3) Constat saltem Andreæ crucifixum fuisse, primum ex Soiphronii *additamentis ad Hieron. de Scriptor.*, cap. 2, dein ex Fausto manichæo *apud Augustin.*, l. XIV in eum scripto, cap. 1; præterea ex Petri Chrysologi, *sermone 135*, edit. Rothomag. 1640, p. 466; denique ex veteri hymno Damasii nomine edito, *biblioth. PP. edit. Parisien.* 1644, tom. VIII, p. 844. Fixum ad arboreum olivæ rectam (in *ædæc. opibz.*) narrat pseudo Hippolytus, *Auctarium II ad biblioth. PP.*, Paris. 1618, p. 832. Etiam in crucem actum et biduum in ea pendisse scribunt presbyteri et diaconi ecclesiæ, Achæa in *epist. ad universas ecclesias*, edita tomo I *Historiarum aloysii Lipomani*, et in collectione Surii, 50 noveemb., edit. Colon. 1618, p. 655 et seqq. Sed huic epistole nulla fidem detrahunt, ut videre est apud Tillemontium, note 2 sur S. André, edit. Brux. 4. 4, part. 3, pp. 1058-1063, ubi rem accurate discutit.

(4) Hic se hospitem in geometria Molanus ostendit, cum crucis decussatæ tam recti possint esse anguli quam vulgaris seu immissæ.

(5) Deinde et regite monetae præfectus. Exstant etiam nummi aurei nummi Lutetiae sub Dagoberto et Clodoveo cuius nomen Eligii præferentes. Adi le Blanc, *Hist. des monnaies de France*, pp. 50 et 54.

(6) Una cum S. Audeno consecratus anno 640, Dominicæ ante litaniæ, seu Rogationes, hoc est die 21 maii.

(7) Quæ tum subjecta diocesis noviomensi cum Tornacensi conjunctæ ab annis plus 100, nempe ab obitu S. Medardi. Porro Evangelium montavit Eligius Flandrensis, seu Brugensis, item Andoverensis, Frisonibus (nunc federati Belgii trans Mosam incolis), Suevis Corturiaco vicinis ac plerisque maritimæ Belgarum ore ncolis. Obiit

(a) Valesiana, pag. 36.

(b) In editione Henrici Valesii, c. 14, p. 233.

(c) Edit colou. 1570, pp. 208, 209.

sepulera : quæ recenset S. Audoenus, libro primo (*capite 32*) *Vitæ ejus* (*).

(*) *Prima editio addebat* : Cujus librum manusseri-
ptum (1) cum nunc ad manum non habeam, adscri-
bam verba Meieri (*in Annalibus Flandriæ*, un. 665),
qui sic eos recenset : D. Eligium, tornacensem epi-
scopum, lego sanctorum Dionysii, Rustie, Eleutherii,
Martini, Brixii, Germani, Severini, Piatonis, Quinti-
ni, Luciani, Genoveſe, Columbae, Jaliani, Chry-
solii, Crispini, ac Crispiniani, sepulera auro et
gemmis, Dagoberti regis impensis, (erat enim aurifex)
exornasse.

Pridie autem nonas apud multos celebris est Bar-
bara. Quæ pingitur aliquando cum calice, et corpore
Domini in manu. Constat enim eam multis succurrisse,
ne absque viatico, sive sacramento corporis dominici,
discederent.

Usitatus cum turri pingitur, et tribus fenestrīs ;
notissima de causa. Nec inepte nonnulli, ut utrum-
que exprimant, ad ostium turrī calicem cum corpore
Domini pingunt (2).

Quid autem hic sit vitaadum, potissimum iis qui
seclerate vivunt, dictum est libro secundo, ex decretis
synodi cameracensis (*cap. XXXVI [imo XXXV, col.
hujus edit. 89]*).

CAPUT LIII.

De picturis sancti Nicolai.

Intra triduum sequitur festum Nicolai (3). Qui pin-
gitur cum tribus pueris, sed tam obscure, ut vix seiam,
quoniam referenda sit ea pictura. Tres juvēnes milites
naufragiū passos a sententia judicis liberavit, qui
eos ob furtum injuste ad necem damnaverat, tunc
enim temporis leges furtum non puniebant nece. Tres
filias prostituendas sua clancularia munificētia in
pudicitia conservavit. Tres militēs prīncipes, apud
Constantinum falso accusatos, eripuit a pernicioſo
jugulatu (*). Fertur etiam a plebeis, mulierem
quādām vesperī tres pueros occidisse, et in vase

(*) *Prima editio* : Passim etiam Nicolaō appinguntur
tres illi juvenes naufragiū passi ; quos Nicolaus
a sententia judicis liberavit... Leges furtum non pu-
niebant morte. Miratus vero ſæpe ſum, cur iſti tam
obscure Nicolaō appingantur, ut vix animadverti po-
ſit, quales sint : sed putarim majores nostros id stu-
dio fecisse, ut et alia per hanc picturam intelligi

septuagenario major, kalendis decembribus, anno (ut credi-
tur) 654.

(1) Is editus est opera Sirii *ad 1 decembribus*, rursum
a Luca Dacherio, *Spicilegiū tom̄ V*, (*prima edit.*) p. 147 et
seqq.

(2) De B. Barbara sic hagiographi antuerpienses, *tomo*
I, *mai*, *in prolegomēnis*, pag. 54 : « Sancta hæc martyris,
quam apud Græcos Latinosque ævi sequorū est celebris,
tam fuit ignota antiquioribus æque ac S. Catharina, quicum
hoc etiam commune habet quod Acta valde incerte sint
fidei. Sed minime incerta obscuraque sunt miracula in fa-
vorem moribundorum ad ejus invocationem patrata. Adi
Tillemontum, *Hist. des empereurs*, note 1 sur la persécution
de Maximin, *tom. III*, *edit. in-4°*, p. 690.

(3) De cuius imagine jam dictum aliquid supra, *tibb. II*,
cap. XV.

possint. Nam et tres filias... conservavit. Tres quoque
militēs prīncipes... eripuit a pernicioſo jugulatu.
Scribitur præterea mirabile quid de imagine S. Ni-
colai, quam in christicole domo repererat barbarus
Telonarius. Quod, quia prolixius est, legat qui volet
apud Aloysium (*in Vita Nicolai scholio 17*).

pro salitis carnibus reposuisse : eosque demōm a
Nicolao resuscitatos esse. En quatuor ternaria. Sed
ad quād eorum pictores respexerint, nondum exprimere
valeo (1). In prosa de sancto Nicolao legitur :

Vas in mari mersum patri
Redditur cum filio.

Et huc eos respexisse non dubito, ad significandum
quod sanctus Nicolaus sit patronus nautarū et nau-
fragantium, qui ejus adhuc viventis et absentis auxi-

(1) Haud dubium quin plerique ad quartum ternarium
respexerint. Erat is ut est adhuc in ore vulgi, solebatque
festivis dramatibus exhiberi, quorum unum, lector, accipe
descriptum e codice XIII seculi ad floriacense S. Bene-
dicti cœnobium pertinente. Debebo illud auctori libri hoc
titulo editi : *Variétés historiques, physiques et littéraires*, etc.,
Paris, 1752, *tomo III, part. I*, pp. 184-188.

Primus clericus.

Nos quos causa discedi litteras
Apud gentes transmisit exteris,
Dum sol adhuc extendit radium,
Perquiramus nobis hospitium.

Secundus clericus.

Jam sol equos tenet in littore,
Quos ad pisces mergerit sub æquore.
Nec est nota nobis hæc patria :
Ergo queri debent hospitia.

Tertius clericus.

Senem quēdam natūrum moribus
Hic habemus coram lumenib⁹,
Forsan nostris compulsus precibus,
Erit hospes nobis hospitibus.

simul omnes ad senem dicunt :

Hospes eare, quærendo studia,
Huc relicta venimus patria ;
Nobis ergo priestes hospitium,
Dum durabit hoc noctis spatiū.

Senex.

Hospitetur vos Factor omnium,
Nam non dabo vobis hospitium,
Nam nec mea in hoc utilitas
Nec est ad hoc nec (a) opportunitas.

Clerici ad vetulam.

Per te, cara, sit impetrabile
Quod rogamus, etsi non utile;
Forsan propter hoc beneficium
Vobis Deus donabit puerum.

Mulier ad senem.

Nos his dare, conjux, hospitium,
Qui sic vagant quærendo studium
Sola saete compellat caritas ;
Nec est dannum, nec est utilitas.

Senex.

Acquiescam tuo consilio
Et dignabor istos hospitio.

Senex ad clericos.

Accedatis, scholares, igitur :
Quod rogastis vobis conceditur.

Senex (ad uxorem) clericis dormientibus.

Nonne vides quāda marsupia ?
Est in illis argenti copia ;
Hæc a nobis absque infamia
Possideri posset pecunia.

(a) Forte nunc.

lium invocaverunt. Sed cur tres pinguntur in vase, cum unius tantum filii mentio fiat?

Longe itaque præfero alteram Nicolai picturam, quæ Romæ est, et per Italiæ alibi. Habet in una manu pedum, in altera librum, et super eum tres massas auræ, quibus filiarum trium pudicitiam conservavit. Quam etiam picturam videre licet in nummis quibusdam expressam. Eamdemque nonnulli observarunt usitatam esse in insula Corfu (1), quæ Nicolaum summa cum veneratione colit. Agnoscit eamdem Germania. Joannes enim keisersbergensis sermones suos de vita monastica, quos, ad sorores sancti Nicolai in Undis, Argentine habuit anno 1496, hunc in modum exorsus est: «Sanctus Nicolaus (cujus hodie dies festus agitur per totam christianitatem, præcipue autem in hoc, et in aliis locis, ubi patronus est) depingi solet cum tribus pomis aureis: et hoc ob notissimam eleemosynam, quam fecit in pauperem patrem trium

Vetula.

Pauportatis onus sustulimus,
Mi marite, quandiu vivimus,
Hos si morte donare volumus,
Pauportatem vitare possumus....
Evagines ergo jam gladium;
Namque potes morte jacentium
Esse dives quandiu vixeris;
Atque sciet nemo quod feceris.

Nicolaus.

Peregrinus, fessus itinere
Ultra modo non possum tendere;
Hujus ergo per noctis spatiū
Mi præstes, precor, hospitium.

Senex ad mulierem.

An dignabor istum hospitio,
Cara conjux, tuo consilio?

Vetula.

Hunc persona commendat nimium;
Et est dignus ut des hospitium.

Senex.

Peregrine, accede propius;
Vir videris nimis egregius;
Si vis, dabo tibi comedere:
Quidquid voles tentabo querere.

Nicolaus, ad mensam.

Nihil ex his possum comedere:
Carnem vellem recentem edere.

Senex.

Dabo tibi carnem quam habeo;
Namque carne recente careo.

Nicolaus.

Nunc dixisti plane mendacium:
Carnem habes recentem nimium,
Et hanc habes magna nequitia,
Quam mactari fecit pecunia.

Senex et mulier.

Miserere nostri te petimus;
Nam te sanctum Dei cognoscimus:
Nostrum scelus abominabile
Non est tamen incondonabile.

Nicolaus.

Mortuorum afferte corpora,
Et contrita sint vestra pectora:
Hi resurgent per Dei gratiam;
Et vos flendo queratur veniam.

Orationes Nicolai.

Pie Deus, cuius sunt omnia,
Cælum, tellus, aer et maria,
Ut resurgent isti præcipias,
Et hos ad te clamantes audias.

Et post omnis chorus dicat: Te Deum laudamus.
(1) Seu Corcyra, Venetiis subdita.

filiarum, quas prostituere deliberaverat, quatenus inde sibi victum acquirerent.

Fuit et tertia Nicolai pictura absque mitra, apud Italos. Sic enim scribit (*in sanctorum Catalogo*) Petrus Equilinus (2): «Fertur beatum Nicolaum jam senem concilio nicæno interfuisse: et se quemdam arianum, fideli zelo, in maxillam percussisse: ob idque (1) a concilio mitra et pallio privatum extitisse. Propter quod ut plurimum sine mitra pingitur. Sed dum aliquando missam beatæ Virginis, cujus erat devotus, in pontificalibus celebraret, et privationem mitræ ac pallii deficeret, quasi zelo nimio fidei ablata, ecce, cunctis videntibus, duo angeli eidem astiterunt, quorum unus mitram, alius pallium, sibi divenitus restituerunt.» Verum nihil tale habet historia a Joanne diacono scripta: nec Petrus Equilinus affirmat, sed ferri dicit. Quare non immerito posterioribus Italis ea pictura displicuit (2). (***).

(*) *Prima editio:* Nicolaus pingitur quibusdam locis absque mitra; de quo sic habet Petrus de Natalibus (*lib I Catalogi, cap. 33*): Fertur, etc.

(**) *Prima editio:* Verum istud non videtur valde certum; nihil enim tale habet historia S. Nicolai, a Joanne diacono conscripta: nec inter concilii nicæni patres Nicolaus recensetur (3): et petrus Equilinus non affirmit, sed dicit ferri. Simeo tamen Metaphrastes, et ex eo Breviarium romanum, Pii Quinti jussu editum, habent Nicolaum episcopum niceno concilio interfuisse: ibique, cum trecentis illis decem et octo patribus, arianam hæresim condemnasse. Verum, sive ei concilio interfuerit, maxillam ariani percutiens: sive (quod potius crediderim) hoc modo non interfuerit, videtur mihi Nicolaus, cuius solius festum celebramus ex orientalis Ecclesiæ episcopis (4), reætissime pingi absque mitra, ad significandum populo, quod omnes fere orientales Ecclesiæ ab obedientia romanæ sedis, ac a fidei integritate defecerint; propter quod nunc premuntur dominio et imperio Turcarum. Illud enim diligenter inculandum est, in locis

(1) Veluti violatorem paulini præcepti, quo vetatur episcopum esse «per percussorem.»

(2) Extra dubium est cultus B. Nicolao exhibitus etiam pluribus seculis antequam sacram ejus corpus Barium in Apulia transferretur, quo pervenisse constat 9 maii anno 1087. De miraculis eo apud Deum intercedente patratis haud minus liquet. Sed de gestis ab illo dum in vivis agebat nihil certi ad nos pervenit, nisi quod myrensis in Lycia episcopus seu metropolita fuerit. De ætate qua vixit hoc unum scimus, obiisse ante Justinianum imp., qui nomine ejus insignivit ædem sacram abs se juxta Constantinopolim in Blachernis extractam. Probabile est B. Nicolaum anno 325 nicenæ synodo interfuisse.

(3) Scriptor libri cuius titulus: *Histoire des conciles généraux..., avec des notes d'éclaircissement et de critique, etc.*, editi Lutet. Paris, 1692, in-4°, de nicenæ synodo agens, p. 59, ait: «Nous avons perdu, avec les actes de cette immense assemblée la liste même des noms des saints évêques qui la composaient. Pour réparer en quelque manière cette perte, il a fallu avoir recours aux historiens ecclésiastiques du IVe et du Ve siècle qui nous ont conservé la mémoire des pères de ce concile les plus distingués par leur mérite et par leur sainteté. Et c'est dans leurs ouvrages que nous avons pris ce que nous allons dire là dessus en peu de mots. Tum pag. 45 inter eos antistites recenset S. Nicolaum, testem in marginre proferentes *Methodium in Actis S. Nicolai*.

(4) Crassus hic error est quem in secunda editione jure Molanus expungi voluit.

potissimum hæresi infectis, ut aliorum exemplo docentur, quanto suo malo a fide naufragent: deinde ut rogemus Dominum Deum, ut tandem aliquando Ecclesias orientales, catholicæ Ecclesiæ eruptas a Turcis, qui in sua feritate confidunt (*oratio Ecclesiæ contra Turcas*), catholicis restituere dignetur. Nam et propter hoc campanæ in meridie signum dant fidelibus. Unde Platina, de Callisto III loquens: *Mandavit præterea, ut assiduo rogatu Deus flecteretur, in meridie campanis signum dari fidelibus omnibus, ut orationibus juvarent, qui contra Turcas dimicabant.* Quod ipsum etiam clarius patet ex Callisti super hoc edita bulla, quæ manuscripta exstat Lovanii in collegio pontificio Adriani sexti.

CAPUT LIV.

Cur Ambrosius cum flagello pingatur.

Proxime apud Romanos sequitur festum Ambrosii⁽¹⁾. Quem beatus Vincentius, prædictor, notat in Lombardia cum flagello pingi, propter ingenuam loquendi libertatem, qua nec Theodosio imperatori pepercit. Quæ narratio nota est ex historiis ecclesiasticis Thedoreti, et aliorum.

Addi potest secunda ratio, quia, quod doctorem fidei decuit, arianam perfidiam expulit ex Italia.

Est et tertia ratio, eaque, ut appareat, primaria, quod Mediolanenses, ipso invocato, ad Parabiagum victoriam sint adepti, anno Domini 1538. Ex quo tempore religiosa civitas, haud immemor accepti beneficii, divum Ambrosium cum flagello depictum, in æternam ejus rei memoriam, habere voluit: ut habeat lectio tertia ambrosianæ ecclesiæ, in festo S. Ambrosii pro victoria, quod est 21 die februario mensis.

Apiarium, sive alvearium, nonnulli ad pedes appingunt, propter miraculum examinis apum, quod Paulinus refert initio Vitæ ejus.

CAPUT LV.

De pictura conceptionis beatæ Mariae.

Octavo die sequitur celebritas Conceptionis beatæ Mariae. Quam ex osculo conceptam esse, fabulosum est et obscurum quorumdam segmentum. Unde memini me legisse apud Robertum de Licio, episcopum aquinatem (*serm. 4 de Laudibus sanctorum*), (*) acrem reprehensionem imaginis, in qua Anna et Joachim sub aurea porta se mutuo osculantur, cum subscripta rubrica: *Taliter concepta est beata Maria.* Videntur mihi hujus erroris occasionem desumpsisse ex apocrypho libro, qui inscribitur Protevangelium D. Jacobi, in quo sic habet impressum in Germania exemplar: *Et stabat Anna in porta, vidiisque Joachim*

(**) *Prima editio: Memini me in Oliverii Mailardi (2) sermonibus legisse acrem reprehensionem, etc.*

(1) Ac etiam in variis ecclesiis proprio Breviario utentibus, ex. gr., in rotomagensi. Hac autem die (7 decemb.) in episcopum ordinatus est anno 374. Obiit vero die 4 april. 397, ætatis 58.

(2) Oliverius Maillard aremoricus fuit, ex minore conuentuali observantinus, obiitque die 13 junii 1502, Brugis aliquandiu commoratus, ut est apud Sanderum in descriptione Brugarum. Claruit suis concionibus, in quibus, pro

venientem cum gregibus suis: et accurrens appensa est a collo ejus, dicens: *Nunc cognosco quod Dominus Deus benedixit mihi vehementer, quia quæ eram sterilis, in utero habebo.* Ubi ipsi videntur mihi, pro (habebo) legisse (habeo). Hoc aut simile quid eos respexisse putarim. Unde S. Epiphanius (*hæresi 80, contra collyridianos*): « Tametsi enim historia Mariæ, et traditiones habent, quod dictum est patri ipsius Joachim in deserto: *Uxor tua concepit;* tamen non quod sine conjugio hoc factum, neque sine semine viri: sed futurum angelus missus prævaticinatus est, ut ne qua hæsitatio fieret, propter id quod jam ex Deo ordinatum est, et a Deo promissum. »

Porro sicut Canticorum liber recte applicatur beatæ Virgini: sic etiam suavis adinventionis est ea Virginis imago, in qua ei appinguntur, sol, stella, luna, porta cœli, lily inter spinas, speculum sine macula, hortus conclusus, fons signatus, civitas Dei, et similia, adscriptis etiam verbis: *Tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te: electa ut Sol: pulchra ut Luna: Stella maris: Porta cœli: sicut Lilium inter spinas, etc (1).*

SUPPLEMENTUM

AD LIBRI III CAPUT LV.

DE S. LUCIA, VIRGINE ET MARTYRE.

« Sancta Lucia pingitur cum aliquo ejusmodi insigni, ex quo intelligatur, præesse ipsam valetudini oculorum. Recte id sane, quod virginis hujus opem adversus oculorum morbos invocamus. Ostenderit enim ipsa fortasse res, et multis redditâ salus, quod virginis ejus auxilium præsto sit laborantibus. Sed potuit fortasse etiam mos iste inde ortus esse, quod a superstitione Gentium abduci christianos oporteret. Cum enim salutare oculis numen esse Lucinam deam antiquitas existimaret, subditum martyris Lucia nomen ei vano numini fuit: et abrogata priore appellatione, retenta virgo ista et martyr. » Ita Fredericus Borromæus, *de Pictura sacra libro II, cap. 11.*

At mihi verisimile non est natam gothicis seculis popularem pietatem, a vetere mythologia, plebi tum prorsus ignota, originem ducere. Quapropter accedo

more ævi sui, apocrypha et ludica certis et seriis non pauca miscuit.

(1) Hanc typis ligneis expressam vidi in fronte libri judsam ab Jodoco Clichtovèo scripti, editique Lutetiae Parisiorum, an. 1515. Quæritur Fred. Borromæus, *de Pictura sacra, lib. II, cap. 5,* qua ratione sit pingenda conceptio B. Mariæ, respondetque: « Nos censemus fieri posse adolescentulam unam, tecum amictu suo, in magno aliquo splendore sedentem, eique splendori circumvolvantem angelos majores et minores. Figuramque ipsam et angelos leviter tantummodo adumbratos faceremus, ita ut superveniente cœlitus fulgore illuminarentur, atque inter colestes eosdem splendores apparerent tres personæ divinæ, ipsæ quoque adumbratas leviter. » Mihi præ cæteris probatur inventa pictaque ab Antonio Coypel, ab aliis vero sepius æri insculpta imago, cuius parte in finam occupat immanis draco orbi insidens, ac substratus Mariæ pedibus, quam exerto ore mordere aut et vorare frustra laborat. Superne Deus Pater, nube lucida vectus, dextram protendit imponitque Mariæ vertici, quæ decussatis manibus et inclinato capite, divinæ gratiæ influxum accipere ac percipere videtur.

(Dix.)

sententiae Theophili Raynaudi, rem sic explicantis, opusculo de *Titulis cultus sanctorum specialis, puncto 6, operum tomo VIII, pag. 514*: « S. Lucia Syracusana, quia ejus nomen a *Luce petitum est*, coli solet ad lucis usuram sanatione ægrorum exorandam. Errant vero pictores, et errorem suum plebeculæ imponunt, pingentes hanc sanctam Lueiam evulsio oculis; quos illi in disco exhibent, quasi eam oculorum effusionem a tyranno subiverit; et idcirco aduersus oculorum ægritudines privilegio divino gaudet; cum tamen ea oculorum evulsio non cadat in S. Luciam Syracusanam, sed in aliam multis seculis subsecutam; que ut procum delirum a se averteret, auditio quod is maxime cuperetur oculorum ejus polychritudine, ultra evulsos sibi manu sua oculos ad amasium transmisit. Quod insigne factum, relatum a Spinello, in tractatione de Virginibus [num. 6], ex Jacobo de Vitriaco et Vineentio (Belyacensi) elegantissimamente descriptis Raderus [cap. 3, § 2, partis II *Viridarii Sanctorum*] agens de cæcis sanctis. » Fuit hæc Lucia virgo dominicani instituti. Syracusana sub Diocletiano mortem passa est anno Christi 304.

CAPUT LXI.

De situ sancti Thomæ inter duodecim apostolos.

Natalitia festa quinto die antecedit Thomas, apostolus Iesu Christi. Quem pictores quidam in ordine apostolorum inter ultimos ponunt: cum Marci III, ponatur octavo loco: Matth. X, Luc. VI, septimo: in Actis vero, sexto: et similiter in canone missæ, ubi legitur: Petri, Pauli, Andreæ, Jacobi, Joannis, Thomæ.

Non facerem autem hujus situs mentionem, nisi putarem pictores ex pravo quodam judicio minorem existimationem habere de sancto Thoma, quia de resurrectione Christi dubitavit (*Joan. XX, 25*, (1)). Unde etiam nonnulli satis contemptibiliter et irreverenter dicere solent: *Tu es de progenie sancti Thomæ*, quando aliquem notare volunt tarditatis in credendo: cum in omni honore habendi sint apostoli, tanquam patres, columnæ et fundamenta orbis terrarum: et, dum præcipios apostolos cecidisse legimus, cognitandum sit id propter nostram instructionem Dominum permisisse. Unde Gregorius ait (*homil. 26, in Evang.*): *Plus nobis Thomæ infidelitas ad fidem, quam fides credentium discipulorum, profuit.*

Est et aliud, quod sanctus Antoninus sic reprehendit (*in parte 3, tit. 8, cap. 4, § 14*): *Nec etiam laudandi sunt pictores, cum apocrypha pingunt, ut obstetrics in partu Virginis: et Thomæ apostolo cingulum suum a virgine Maria, in Assumptione sua, propter dubitationem, dimissum: et hujusmodi.*

CAPUT LXII.

De pictura nativitatis Christi.

Sequitur solemnitas Nativitatis Domini nostri Iesu

⁽¹⁾ Infidelem fuisse negavit S. Gaudentius, brixiensis episcopus, *Tractatus 17*, (edit. brixiens. 1738, p. 337): sed paucos vel nullos habuit assentientes, ipsa Joannis historia, cap. 20-24, 29, aperte refragante.

Christi. Circa quam multa notanda essent, nisi præcipua quæque jam ante explicassemus. De puerperio enim Mariae exstat libro secundo caput (1).

Senium Joseph attingimus libro eodem, capite 30 (2): prolixius de eodem, libro tertio, cap. 12 (3).

Nuditatem lascivam circa infantem Jesum vitandam esse, explicuimus subsequenti cap. 31 (4) libri secundi. Quæ, quod dieta sint, non repetemus, sed eis pauca subjiciemus.

Et in primis notat Petrus Richardus (*in libro de Passione Petri apostoli*) pictores quosdam, contra historicam veritatem, obstetricem divæ Virginis amissis manibus pingere, cum non habuerit obstetricem.

De bove autem et asino circa præsepe Domini, Erasmus (*ad hymnum Prudentii in Natalem Domini*): « A priscis usque seculis, inquit, manavit ad nos pictura, quæ Jesu præsepi addit bovem et asinum. Quod tamen in sacris litteris non est aperte proditum: sed occasio sumpta videtur ex Isaiae (I, 3) prophetia, quæ dicit: Cognovit bos possessorem, et asinus præsepe Domini. » Hæc Erasmus. Allegari etiam solet ex Habacuc (capite III, 2), juxta septuaginta duos interpretes: *In medio duorum animalium cognosceris*. Sed hæc nonnulli tantum mystice intelligunt. Quare ad apertam scripturam refero, quod Bonaventura scribit (*in secundum [caput] Lucæ*): De bove et asino circa præsepe Domini, non haberi auctoritatem, nisi antiquitatem picturæ, quæ vocatur *scriptura laicorum* (5).

(1) Ordine vicesimum septimum. Vide etiam pp. 70 et 71.

(2) Imo capite 29.

(3) *Supra*, col. 209.

(4) Imo capite 42.

(5) Bovem et asinum in præsepi Domini fuisse, negant Isidorus Casaubonus, Sebastianus Tillemontius, et hunc, ut in ejusmodi assoleto, secutus Augustinus Calmet. Verumtamen et res suapte natura probabilis est, et de ea patres non allegorice tantum, sed etiam *fide historica*, locutos esse pertendit calvinista Basnagius, *Annal. politico-eccles. ad an. ante Dom. 5, § 21*. Certe Gregorius Nazianzenus, *orat. 38*, edit. Paris. 1630, t. I, p. 623: « Bethleem honora... et præsepe adora.... Cognosce, ut bos, possessorem (Isaias te admonet) et, ut asinus, præsepe Domini tui. » S. Hieronymus, *epist. 27, ad Eustochium*, cap. 4: « Inde Bethleem ingressa (Paula), in specum introiens, vidit... stabulum, in quo agnovit bos possessorem summ, et asinus præsepe Domini sui, ut illud impleretur, quod in eodem propheta scriptum est: Beatus qui seminat super omnes aquas, ubi bös et asinus calcant. » S. Petrus Chrysologus *sermone 159, Biblioth. FP. edit. 1677, tom. VII, p. 966*: « Regem Christum, appositum ante duo prophetica illa jumenta, duorum videlicet populorum typum figurans que gestantia, intuentur, admirantur, agnoscent (magi). » S. Gaudentius, brixiensis episcopus, *sermone 10, brixiensis editionis 1738, pag. 295*: « Tanguam si dicaret (Isaias): Quoniam cognoverunt olim bruta animalia gentilium poplorum regnatores cœli, suumque possessorem ac Dominum, humanorum peccantium pannis involutum, et in angusto Judææ præsepio collocatum » (a). Prudentius *Cathemerinon 1, 10, 10*.

(a) Ad quem locum sic notat clarissimus editor Angelus Maria Quirinus: « Consentit non paucis ex antiquis patribus, qui ad interpretandum istud Isaiae testimonium allegoria usi sunt. Cum autem animadverteret hunc Gaudentii locum Joannes Antonius Vulpius, Bergomas, vir multiplici litterarum, tum græcarum, tum latinarum genere instructus, dum amicè Patavii colloqueremur, apposite dubitavit, num ex eo aliquod sibi præsidium petere possecentiores ii, qui, præeuntibus Casaubono et Tillemontius.

Habuit denique nativitas Domini nostri aureum (1) præsepium Constantinopoli; de quo Chrysostomus (*homilia 2 in Lucum*): « O si mihi licet videre illud præsepe, in quo Dominus jacuit! Nunc nos christiani, quasi pro honore tulimus luteum, et posuimus argenteum: sed mihi pretiosius illud est quod ablatum est. Non condemno eos, qui honoris causa fecerunt. Neque enim illos condemno, qui in templo fecerunt vasa aurea: sed admiror Dominum. Qui Creator est mundi, non inter aurum et argenteum, sed in luto nascitur (2). »

CAPUT LVIII.

De pictura Joannis Evangelistæ.

Penultimo loco dicendum est de Joanne Evangelista: quem etiam Romani imberbem pingunt: apud quos tamen, eorum more, cum barbis cernuntur Augustinus, Hieronymus, Ambrosius, Franciscus et alii sancti. Hujus igitur picturæ dandæ sunt rationes. Neque enim unam, sed plures collegit Petrus Sutor, carthusianus parisiensis (*in libro de triplici Connubio divæ Annæ, cap. 5*): « Dicimus, inquit, adversarium inanierter pictores vellicare, quod Joannem juvenem, imberbem, et ineleganter (3) depingere

merin., hymn. 11, versibus 77-84:

O sancta præseps tui,
Aeternæ rex, curtabula:
Populusque per sectum sacrâ,
Mutis et ipsis credita!
Adorat hæc brutum pecus,
Indocta turba scilicet:
Adorat excors natio,
Vis cuius in pastu sita est.

Breviarium rom. O.... admirabile sacramentum, ut animalia viderent Dominum natum, jacentem in præsepio. Ergo allegorica patrum interpretatio in historia nititur; ut observat supra laudatus Basnagius, cui tamen haec certam fidem non possunt facere.

(1) Verius argenteum, ex loco Chrysostomi mox affrendo.

(2) Neque nascens in purpura excipitur, ut graeci imperatores, eam ob causam dieti *Porphyrogenetos*.

(3) Nullam causam afferat Sutor, cur inelegans ævo suo (nam id nunc exolevit) pingetur Joannes Evangelista. Puto factum, ut credibilis fieret sanctum apostolum virginem permansisse; nam, ut canit poëta:

Lis est cum forma magna pudicitia.

Sed eam item divina gratia facile componit.

soleant. Siquidem pictores ipsi in hac parte potius laudandi sunt; quippe qui depingant prudenter, apte, et accommodate, Joannem juvenem et imberbem, partim propter ætatem, quia adolescens erat tempore coenæ: partim propter perpetuam virginitatem: partim denique ad proponendum juvenibus exemplum, ut instar Joannis florem juventutis Christo consecrare, et divinis obsequiis seipso dedere studeant. »

Calicem in manu habet, partim propter verbum Christi: *Calicem meum bibetis* (*Math. XX, 23*): partim etiam, quia, ut sanctus Isidorus scribit (1) (*in libro de partibus Novi Testamenti, cap. 74*): *Bibens letiferum haustum, non solum evasit periculum, sed eodem prostratos poculo in vita reparavit statum.* Quo etiam pertinet, quod in Soliloquiis apud Augustinum (*capite 22*) legitur: *Pro tua dulcedine gustanta, veneni poculum intrepidus Joannes potavit* (2); quodque Albertus Castellanus, in Sacerdotali romano, habeat benedictionem vini, contra venenum, in festo sancti Joannis Evangelistæ usitatam.

Quod autem non debeat puer pingi apud matrem suam, a Christo petentem quod nesciebat, ad Natalem sancti Jacobi, fratri ejus, notavimus (*lib. III, cap. 26*).

Quidam etiam pingunt eum sponsum in nuptiis habitis in Cana, oppido Galilææ. Quod quam parum nobis probetur, quarto libro (*capite 20*) dicemus.

(1) Verius pseudo-Isidorus, ut infra pseudo-Augustinus.

(2) Idem habet commentarius Abdias, lib. V, art. 10, ad quem observat Joannes Albertus Fabricius *Codice apocr. N. T.*, pag. 576: « Romæ ante portam Latinam adhuc ostendit calix, ex quo veneum apostolo propinatum ferunt. » Sed horum omnium tam levis est auctoritas, ut neque Baronius, neque Tillemontius istud miraculum vel uno verbulo dignati fuerint. Ceterum cum hac fabula origo sit vulgarium imaginum S. Joannis, non pigebit eam prolixius recitare ex *Legenda aurea*, edit. lugdun. 1521, folio 10, verso, et sequente: « Cum autem beatus Joannes per totam Asiam prædicasset, cultores idolorum, seditionem in populo concitantes, Joannem ad templum Diana trahabant, cogentes eum sacrificium offerre. Quibus Joannes hanc disjunctionem proposuit, ut aut ipsi ad invocationem Diana Ecclesiam Christi everterent, et ipse idolis sacrificaret: aut ipse ad invocationem Christi templum Dianaeverteret, et ipsi in Christum crederent. Huic ergo sententiæ cum major pars populi consenseret, ex exitibus cunctis de templo, oravit apostolus: et funditus templum corruvit, et Diana imago penitus communicta est. Aristodemus autem, pontifex idolorum, in populo seditionem maximum concitavit, ita ut una pars contra aliam ad prælium pararetur. Cui apostolus: Quid tibi vis faciam, ut placeras? Cui ille: Si vis ut credam in Deum tuum, dabo tibi venenum bibere: et si nullam in te lesionem intulerit, verus Deus Dominus tuus apparebit. Cui apostolus: Fac ut locutus es. Et ille: Volo ut alios inde morientes videas, ut sic amplius pertimescas. Pergens igitur Aristodemus ad proconsulem, duos viros decapitando petit, et eis coram omnibus venenum dedit; qui mox, ut venenum biberunt, spiritum exhalaverunt. Tunc apostolus, calicem accipiens, et signo crucis se muniens, totum venenum bibit, et nullam lesionem incurrit; quapropter Deum omnes laudare ceperunt. Aristodemus autem dixit: Adhuc mihi inest dubitas: sed si veneno mortuos suscitaveris, absque dubio vere credam. Apostolus ei tunicam suam tribuerat. Cui ille: Cur mihi tunicam tuam dedisti? Cui apostolus: Ut, sic confusus, a tua infidelitate discedas. Cui ille: Numquid tunica tua credere me faciet? Et apostolus: Vade, et mitte eam super corpora defunctorum, dicens: Apostolus Christi me misit ad vos, ut in Christi nomine exsurgatis; quod cum fecisset, illico surrexerunt. Tunc apostolus pontificem et proconsulem, credentes, cum omni parentela sua, in Christi nomine baptizavit; qui in honorem beati Joannis ecclesiam construxerunt. »

CAPUT LIX.

De pictura Sabini (1), episcopi spoletini (2).

Die trigesima ultimi mensis, natalis est, Spoleti, sancti Sabini episcopi. De quo memorabile est quod referam ex Paulo Diacono, Langobardorum historico (libro IV, cap. 1). Ariulphus, dux Spoleti gentilis, in bello camerino contra Romanos, vidi quemdam strenue pugnantem, et clypeo suo aduersae partis ictus a se avertentem. Peracto praelio, rogavit suos, quis præ aliis fortius bellasset. Responderunt se illuc nullum fortius bellantem, quam ipsum ducem, vidisse. Ille ait: « Certe multo per omnia me meliorem ibi alium vidi. Cumque dux advenisset prope basilicam Sabini, interrogabat, cujus illa tam ampla domus esset. Responsumque est ei a viris fidelibus, Sabinum ibi martyrem quiescere, quem christiani, quoties in bello contra hostes irent, praesidium habebant: ac eum propterea in auxilium vocant. Ariulphus, adhuc gentilis, respondit: Et potest fieri, ut homo mortuus aliquod viventibus auxilium praestet? Qui cum hoc dixisset, equo desiliens, basilicam conspicutus intravit: aliisque orantibus, ipse picturas mirari coepit: cumque figuram martyris Sabini depi-

(1) *Sive, Savini.*

(2) Ejus acta dedit Stephanus Baluzius, *Miscellaneorum* tom. II, p. 47-53, et ad ea sic prefatur in annotationibus, p. 465, 464: «Acta ista, quorum fragmentum edidit illustrissimus cardinalis Baronius in Annalibus ecclesiasticis, nos invenimus integra in vetustissimo codice Ms. bibliothecæ colbertine. Sunt autem sincerissima et optima, ut monuit idem Baronius, et digna quæ veniant in manus hominum eruditorum. Cujusnam porro civitatis episcopus fuerit Savinus, variae sunt inter scriptores italos sententiae; quibusdam eum assasinatum episcopum fuisse censentibus: aliis spoletinum: nonnullis etiam, clusinum, et faventium. Baronius eum vocavit episcopum spoletinum, non aliam, ut opinor, ob causam, quam quod martyrum consummaverit in civitate Spoletina. Et Baronium quidem propterea reprehendit Philippus Ferrarius in *Catalogo sanctorum Italie*, pag. 761, quod, contra fidem Actorum, scriperit eum spoletinæ Ecclesie præfuisse. Sed Ferdinandus Ughellus [a] in *Catalogo episcoporum spoletinorum*, pag. 170, ait Ferrarium hallucinatum fuisse: et Savinum contendit sedis illius cathedralm vere tenuisse: sed eumdem tamen assasinatus, clusinum, faventinis, aliisque vicinis ecclesias vel præfuisse, vel Evangelium prædicasse; quod etiam repeat in *Catalogo episcoporum assisiensium*. Mihil, qui partium studio non ducor, ea verior videtur esse sententia, quam Acta confirmant; nimur illum fuisse assassinatum episcopum, sed Spoleti occisum nomine Christi. (Anno æra vulgaris 303, christianos persequente Maximiano Augusto.)

(a) Monachus cisterciensis ordinis, auctor *Italiae sacre*.

etiam vidisset, mox cum juramento affirmavit, talem omnino eum virum, a quo in bello protegebatur, formam, habitumque habuisse (1).

Ad hujusmodi triumphum respxit mediolanensis ecclesia, quando ob victoriam Parabiagi obtentam merito Ambrosii patroni sui, eum in perpetuam rei memoriam cum flagello deinceps depinxit.

Eodem pertinet, quod Mechlinienses Lambertum (2), leodiensem episcopum (3), et martyrem (4), suum vero apostolum (5), peculiariter depingant, cum militari habitu sub episcopali, et gladio in manu, quia, ejus merito, Danos a sese fugatos agnoscunt (6).

(1) *Paul diacre nous apprend* (lib. IV, cap. 17, Hist. Lomb.) *que les soldats chrétiens avaient coutume d'invoquer S. Sabin lorsqu'ils allaient à la guerre. Mais il nous faut une autre autorité que la sienne, pour nous persuader de ce qu'il dit de l'assistance qu'Ariulfe, duc de Spolete, tout païen qu'il était, reçut de lui à Camerin, où il faisait la guerre contre les Romains. Sic Baillet, *Vies des saints*, edit. parisien 1701, in-fol., tom. III, mensis decemb., col. 415.*

(2) *Veteribus Landebertum, Landibertum, aut Landibertum.*

(3) *Rectius tungensem, vel trajectensem, consecratum anno circiter 670 aetatis, ut minimum, 32, ut summum, 37: sub Ebroino tyranno pulsum anno circ. 674: a Pipino Heristallo restitutum anno 681, vel sequente.*

(4) *Anno 709, ut videtur antuerpiensibus hagiographis.*

(5) *De apostolatu illo non constat, maxime quod tunc aut nondum condita esset Mechlinia (sive Malma), aut ignobilis duntaxat vicus foret. Fieri tamen potest, incumbenter convertendis Toxandris (hodiernæ Campanie incœlis) Lambertum, prædicationem extendisse ad ea loca, ubi nunc exstat inclita civitas, mox appellata. De sancti episcopi gestis ad Hoffstadium et Musenam, vicinos Mechlinie pagos, pia quedam traditio superest, quam optarem vestitus monumentis adstrui.*

(6) *Vulgaria Mechliniensium chronica, ante annos dunatax 200 aut 300 conscripta, hoc adscribunt meritis B. Lamberti viventis. At nulla Danorum, seu Nortmannorum, in Belgium impressio fuit ante IX seculum. Ceterum aliae rationes hujusmodi picturæ (a) possunt afferri, primum quod eo habitu B. Lambertus a Leodiensibus aliquando exhiberetur ob victoriam steppensem, quam supra tetigi breviter. Deinde quod fortasse Mechlinienses aliquando existimarent, maiores suos non spirituali tantum, sed temporario quoque jure S. Lamberto obnoxios fuisse, quemadmodum successoribus ejus fuerunt ab anno 913, quo mechliniense dominium episcopo Stephano Carolus Simplex induxit (b). Notum enim est episcopis, qui iidem principes sunt, gladii, simul et mitræ, usum ac symbola competere.*

(a) *Qualem habet basilica rumoldina in sacello, gladiorum pietati credito.*

(b) *Hinc Mechliniensis oppidi statutis anno 1304, inserta jurandi formula, qua civitate domandi pollicebantur se domino sancto Lamberto, domino sanctæ Mariae [Leodiensiæ ecclesie patronis], regi, et urbi fideles fore. Lege Acta SS. tom. V, septemb. pp. 553, 556.*

LIBER QUARTUS.

CAPUT PRIMUM.

De vultu Christi.

Postquam absolvinus duodecim anni menses, restat ut postremo libro quedam notemus ad festa mobilia, et communia sanctorum. Qua in re auspicabimur ab ipso Salvatore nostro.

In formanda igitur facie Christi, pictor operam da-

bit, ut ipsam speciosam faciat. Nam visu gratiosissimus fuisse traditur Christus, ut Joannes Chrysostomus testatur: (1) (*homilia 28 in Matthæum*): et,

(1) Cujus haec verba: « Neque enim solum erat in edendis prodigiis admirabilis, sed et omnino multa gratia abundabat ad aspectum: idque ipse propheta significans, multo clamaverat: Speciosus pulchritudine super filios hominum. Quod autem dicit Isaías: Non habebat speciem, neque pulchritudinem, aut quoniam ad deitatem eius inessa-

sicut Hieronymus (*in [cap.] IX Malth.*) scribit : *Fulgor ipse, et majestas divinitatis occultæ... etiam in humana facie reucebat* (1). Meminit ejusdem splendoris Damascenus, lib. IV de Fide, cap. 17 (2).

Longe autem est pulcherrima ipsius forma nunc in celis, ut in quem angeli etiam prospicere desiderant (1 Pet. I, 12). Ac talis etiam post resurrectionem fuit in terris. Nam si justi fulgebunt, sicut sol, in regno Patris sui (*Malth. XIII, 45*) : quanto major claritas Christi fuit, cum resurrexit ? sed quæ ab oculis discipulorum abscondita fuisse potius, quam defuisse credenda est ; de quo legatur apud Cyprianum sermo de resurrectione Domini. Vide etiam Chrysostomum, homilia 86 in Joannem, ad illud : *Manifestavit se iterum discipulis.*

At in passione sua non habuit speciem neque decorum (3) (*Isaiæ LIII, 2*). Unde Deipara ad Christum pa-

bilem gloriam, aut quia passionis cruentam deformationem, et lividos tumores respexit, id ita dixit : vel etiam, quia tenui eum et victu et vestitu usurum significare voluit. »

(1) Idem in cap. XXI *Malthæ* : « Ignem quiddam atque sidereum radiabat ex oculis ejus : et divinitatis majestas lucebat in facie. » Rursum *epist. ad Principiam* : « Nisi habuisset et in vultu quiddam, oculisque, sidereum, nunquam eum statim secuti fuissent apostoli : nec qui ad comprehendendum eum venerant, corruissent. » Quæ sumpsisse videtur ex *Tractatu 35 Origenis in Matthæum*. Denique in caput LIII *Isaiæ* : « Illic erit maior miraculum, quod inglorius erit inter homines aspectus ejus ; non quæ formæ significet foeditatem : sed quo in humilitate venerit et paupertate. »

(2) Ubi narrat, missum a rege Abgaro pictorem, ut Christum ; ingeret, splendore ex vultu ejus emicante, sic esse perculsum, ut coactus fuerit a propenso discedere : tum vero Christum, ut pio principi gratificaretur, arrepta pictoris teli, suam in ea faciem impressisse. Idem refert Nicephorus Callistus, *Hist. Eccles.* lib. II, cap. 7. Sed neuter fidem inventi apud bodojnitos criticos.

Et corporis pulchritudinem Christo Domino abjudicavit unus e 72 ejus discipulis, Thaddæus, memorans « exiguitatem, vilitatem, et abjectionem, quæ inerat exteriori ejus humanitati, apud Eusebium, *Hist. Eccl.* lib. I, cap. 13. *Vitem corporis formam* eidem tribuit Clemens Alexandrinus, lib. VI *stromatum* : *Pædagogi* vero lib. III, cap. 1, affirmit *facie deformi natum*. Tertullianus, libro de *Idolatria*, Christum vocat *vultu et aspectu inglorium* : libro *adversus Judæos*, cap. 14, ne aspectu quidem honestum : et libro de *Carne Christi*, cap. 9 : *Adeo, inquit, nec humanae honestatis corpus fuit (Christo), nedum cælestis claritatis*. Cyrillus Alexandrinus, lib. I *Gaphyrorum in Exodum* : « Nemo dubitaverit quin pulchritudo (Christi) intelligatur de ea quæ est in gloria, et natura deitatis omnia superantis ; quandoquidem carnis gloriationes nemo adscriperit Christo, neque in gloriam ipsius censuerit. Absit hoc. Totum enim mysterium Incarnationis ipsius est exinanitio et humiliatio, sicut scripsit de ipso propheta Isaías. » Gemina habent Isidorus Pelusiota, lib. III, epist. 150, et Augustinus in *Psalmos XLIV, CXVII* et *CXXVII*.

Fluctuavit Origenes, qui libro VI *contra Celsum*, edit. ultimus tomo I, p. 689, obiecti philosopho, coli a christiani hominem pusillum ac deformem, respondit : « Fatemur quidem scriptum de Jesu corpore despiciibili : quavis non habeatur aperte adscriptum, parvum fuisse ac vile. Est autem locus apud Isaiam, prædicentem, venturum non supra modum decora specie, nec eximia pulchritudine. »

Quidquid est, nihil pro elegancia formæ corporeæ Domini eruvi potest ex *Psalmo XLIV*, 3, ubi « speciosus forma dicitur præ filii hominum. » Nam locum illum de Christi virtutibus ac supernis dotibus intelligunt Chrysostomus, Theodoretus, Basilius, Augustinus, ac Hieronymus. Et, si corporis pulchritudinem significare psalmographus voluerit, hoc ad Salomonem, ut Christi typum, referendum est.

(3) Sic interpretatur Chrysostomus in *Psalmum XLIV*, tomo V edit. *Bern. de Montfaucon*, p. 163 : « Diffusa est gratia in labiis tuis. Quomodo ergo dicit alius propheta : Vidimus ipsum, et non habuit speciem nec pulchritudinem? Non dicit de deformitate ; absit : sed de ejus contemptio-

tientem, apud Gregorium (1) :

O lepidissimum aspectum, o desideratam
Venustatem ineffabilem, quæ excellit totum genus
hominum !
Imago, non picta, non picti item exemplaris,
Ut nunc tetro es aspectu ! Nequeo ferre, dum con-
templo te.

Idem præterea num indicet Romæ venerabilis vultus Domini, scire velim ab iis, qui eum attentius aut propinquius aspicerunt. De quo Catharinus (*de Imaginibus*) ait : *Et nos Romæ vultum sanctum, quem Veronicam vocant, in templo beati Petri adoramus, et veneramur* (2).

CAPUT II.

De vultu Christi sancto, qui Romæ asservatur.

Sed quia de vultus Christi pictura dissero, mentioque incidit imaginis, quæ Romæ percelebris est, cujusque exemplar passim habetur, paulo amplius de eo dicere conemur.

Si igitur quæras, unde imaginem hanc Roma habeat, putarim ex nova Româ sive Constantinopoli allatam esse. Fuit enim imago Christi in mantili impressa, primum Edessæ, deinde Constantinopoli, valde celebris. Nam festum hujus imaginis sic annotatur in grecorum Menæis, mense augusto, die decima sexta : *Deportatio, ab urbe Edessa, non manufactæ imaginis Domini nostri Jesus Christi* (3). Neque quemquam turbet, ne. » Et mox audivimus Hieronymum, eodem fere sensu explicantem quod scriptum est *Isaiæ III, 14* : « Inglorius erit inter viros aspectus ejus. » Similiter exponit Theodoretus.

(1) In *Tragœdia de Christo paciente*, quæ Gregorii (Nazianzeni) non est, sed (ut creditur) Apollinaris, episcopi laodicenæ, ducis apollinaristarum.

(2) At ejusmodi imaginum exigua est in rebus historicis auctoritas. « Aliquæ re ipsa imagines Christi depictas, excisas aliquas statuas fuisse, negari non potest : sed qualis vultu ac specie Christus fuerit, inde certo rescire jam non possumus, » ait Honoratus Tournely de *Incarnat.*, quæst. 19, art. 4, additio : « De imaginibus autem Christi, quæ Abgar et Veronice fuisse memorantur, sileo, quod a multis non sine causa revocantur in dubium. » Augustinus Calmet, *dissert. sur la Beauté de Jésus-Christ*, *Isaiæ præfixa*, edit. ultima ejus *Commentarior.*, t. V, p. 598 : « Je ne parle pas ici des tableaux qu'on nous vante, ni des sauires où l'on voit la face du Sauveur représentée.... Ces sortes de monuments sont fort suspects aux savants, et l'antiquité n'en est nullement avouée. Les sauires ne peuvent passer pour des portraits, dont on puisse tirer des inductions ni pour ni contre la beauté de Jésus-Christ. On n'y remarque que des traits peu marqués et fort superficiels ; quand il serait vrai que ces reliques fussent d'une aussi grande antiquité qu'on le prétend. » Et infra : « Les descriptions de Nicéphore (lib. II, c. 40) et d'autres semblables ne sont d'aucune autorité. Les peintures, les sauires, les médailles mêmes ne décident point en faveur de sa beauté (*de Jésus-Christ*) ni de sa disformité. On n'a aucune peinture bien ancienne, aucune description authentique, aucun monument certain, qui nous aient conservé la figure et la taille du corps de Jésus-Christ. La statue érigée par l'hémorroisse et celle qu'Alexandre, fils de Mammée, conservait dans sa chapelle domestique, le portrait envoyé au roi Abgar par Jésus-Christ même, celui que Marcelline la carpocratienne montrait et faisait adorer ; tout cela est à notre égard comme n'étant point, puisque nous n'en avons plus rien et qu'aucun écrivain ne nous en a laissé la description. » Et his revolve dicta supra pp. 41 et 42, et lege elegantem Francisci Vavassori dissertationem de *Forma Christi, operum ejus Amstelodami* 1709 editorum pagg. 317-341.

(3) Anno Domini 944. Bollandistæ in *Ephemeridibus Græco-Moscis* t. I maij præfixis, p. 39 : « Memoria imaginis Christi non manufactæ. Ita interpres belgicus (*dictarium Ephemeridum*). Possevino dictatum est nomen *beatæ Veronice*. Sed quæ eo nomine appellatur imago, serva-

quod Græci fere dicant imaginem hanc Abgaro Toparchæ missam esse a Christo : Romani vero asserant eam linteo Veronicæ impressam esse, cum crucem suam bajularet (1). Fatetur namque Constantinus imp., cognomento Porphyrogenitus, in tempore, et circumstantiis hujus non manufactæ imaginis, aliquam esse sententiarum diversitatem ; sed in eo quod præcipuum est, omnes consentire. In eo, ait (*ad diem 16 augusti*), quod præcipuum est in hac re, omnes consentiunt : et confitentur, ex facie dominica admirabiliter in linteo suis formam expressam : in nonnulla autem rei circumstantia, seu in tempore, differunt. Quod quidem nihil laedit veritatem, seu prius factum sit, seu posterius. Ista itaque varietas Græcorum a Latinis non laedit præcipuum veritatem imaginis (2). Nunquam enim dubitatum est

turque Romæ, ut impressa sudario, a sancta istius nominis muliere (de qua nos multis *4 februario*. [a]) Christo crucem portanti oblato, diversa est. Hic de ea agitur, quam, sua item expressam et facie, Abgaro Edessa regi, ipsum ad se invitanti, misisse Christus creditur. Quomodo ea Constantinopolim translata sit, habemus a Basilio imperatore descriptum. Ipsa nunc creditur extra muros Genuenses servari in ecclesia, que olim armenorum monachorum fuit, ad ejus custodiā adductorum. De ~~hypothecis~~, vero istius modi *imaginibus* insigne tractatum scripsit noster Gretzerus, *Idem Bollandistæ ad 16 augusti*, pag. 262 : « *imaginis, sine manu facte, Domini et Dei ac Salvatoris nostri J. C. ex Edessa deportatio ad urbem Constantinopolitanam*, τὸν τοῦ ἀγίου παρδελόν, id est (inquit) *sive sancti mantis*, vel sindonis : memoria exstat in *typico*, quod vocatur *S. Sabbath* ; de qua etiam agniti Menæa magna excusa, ac *Menologium Sirleti*. » Observavit porro hallucinari eos, qui postrema verba intellexere de viro sancto, cui nomen fuerit *Mandelius*. Ita enim accepérant Molanus noster in *Addit. ad Usuardum*, edit. 1575, 16 aug. : et Castellanus in indice nominum sanctorum ad suum *Martyrologium universale* : ac Ferrarius in *Catalogo sanctorum*, qui non sunt in Martyrologio romano. Moneat deinde plura petenda ex Baronio *ad an. 51, n. 61*, et Combeffisio in *scripto subiecto diatribæ Leonis Allati de Simeonum scriptis*, p. 75, etc.

(1) Theodoricus Ruinart *Scholio B ad Gregorii Turoensis de Gloria martyrum libri I cap. 22*, cui titulus : *De Judæo, qui iconiam Christi furavil et transfodit*, docet in ipso capite legi ab aliis *iconam*, seu *iconam*, a Baledens *iconem* : sed retinendam esse vocem *iconicam*, quam vetustiores editiones et scriptores exhibent. « Sic enim, addit, illi autores scribent ad designandam imaginem, ut supra in *capitis titulo*, et in *Vitis patrum* (eodem Gregorio auctore), cap. 12. Hinc manavit consuetudo sacram Christi imaginem *Veronicam*, quasi veram *iconicam* appellandi, ut ex compluribus auctoribus probat noster Mabilioni *Itineris italici* pag. 88 et 89 ; quam tamen vocem nonnulli, mulieris esse nomen postea existimantes, *Veronicam* fixerunt piam feminam, quæ Christo ad Calvariam montem ascendentibz obviari occurrēt, ejus sacra facie quam exterserat, effigiem in sudario impressam receperit. Unde nomen sanctæ Veronicæ in aliquo Martyrologia invenitum est : sed ne in romanum admittetur, obstitit Baronius cum aliis viris eruditis. Hinc mirari subit, Bollandianis criminis datum fuisse a carmelitis, quod de Veronica muliere quasi dubitanter locuti fuerint. Et quidem Nicolaus, alijque complures pontifices romani, ipsam Christi Domini imaginem vulgo *Veronicam* appellari testati sunt. Vide *Papebrochii responsionem ad exhibitionem errorum Sebastiani a S. Paulo*.

(2) Negligi posset ista varietas, si in rebus leviusculis versaretur. At hic primaria historiæ capita sic a secessu discrepant, ut nullum certæ veritatis supersit criterium.

(a) Editionis nostræ col. 335-341, ubi Henschenius quæplurima undique de Veronica Hierosolymitana corrasit, sed secum invicem pugnantia, nec ab illo OEdipo concilianda. Altera dux sunt Veronica, altera martyr antischesa, altera in Mésopotamia, cujus memoria 15 aprilis.

quin sit vultus Christi, ab ipso Christo linteo impressus. Quem etiam contestatis claruisse miraculis, qui volet, animadvertis ex iis quæ de hac divina imagine scripta leguntur, tam in septima synodo, et ecclesiastica Historia Evagrii (1), quam apud Metaphrastem, in oratione Constantini Porphyrogeniti.

Pulchre sane archidiaconus Pamelius (*in caput 12 Apologetici Tertulliani*) : *Effigies Christi quam Veronicæ in Sudario dedisse traditio est* (2), etiamnum exstat, tanta in venerazione, ut de illa dubitare posthac, non modo miracula non permittant, sed nec aspectus ipse (3). Cujus interim sit mentio olim apud Albericum in suo Dictionario, ante annos subhinc fere trecentos, anno Domini 1550. Et exstat in bibliotheca vaticana ejus imaginis, Romam sub Tiberio advectæ, historia, graviter conscripta, et antiquissimis characteribus ; quam totam se perlegisse mihi retulit charissimus theologus Thomas Stapletonus, anglus.

SUPPLEMENTUM

AD LIBRI IV CAPUT II.

DE JESU DUODENNI, INTER DOCTORES INVENTO.

Notissima est historia ex cap. II Luce 40 49. Facti memoriam celebrarunt ecclesiae quedam apri- lis die 15, aliæ die 4 maii et 29 augusti. Proprium huic mysterio officium profert Cornelius Scultingius ecclesiasticae Bibliothecæ tomo tertio, parte secunda, cum missa incipiente ab illo Cant. III, 2 : « Surgam et circuibo civitatem : per vicos et plateas quæram quem diligit anima mea. »

Cur ego meminerim, in causa est inscītia pictorum, qui divinum puerum in sublimi cathedra stantem, seu e pulpito dicentem, ac doctorum corona cinctum, exhibent. Nam quod « in medio doctorum » sedisse

Quare summam ipsam narrationis suspectam habent Tillemontius, et Claudius Fleury : ille, *Mémoires pour servir à l'Hist. ecclés.*, t. I, parte 3, edit. Brux. p. 994, ubi breviter : *Ce n'est pas ici le lieu d'examiner cette pièce. Il suffit d'y remarquer l'amour des nouveaux Grecs pour les fables, et qu'ils n'avaient rien de bien assuré pour l'origine de cette image.* Hic vero, *Hist. ecclés.*, tome XII, liv. LV, n. 50, ubi Constantini Porphyrogenetæ narrationem compendio refert : nec alia recipit, quam quæ ille sua actate gesta commemoravit.

(1) Qui primus hanc historiam conscripsit exēunte seculo sexto.

(2) Quam ab anno saltem 1101 receptam fuisse patet ex Marianæ Scotti libro secundo *chronicorum*, ad annum Christi 39. Afferit ille pro hac causa Methodium, celebrem illum (ut videtur) Tyriorum antistitem et martyrem : sed, judicibus Henschenio, Tillemontio, Jacobo Hyacintho Serry, aliisque, prorsus indigna tanto viro sunt, quæ ejus nomine *chronographus* allegavit. Porro Veronicam aiunt Romæ obiisse, et corpus ejus ibidem etiamnum jacere. Inter sanctas aliqui cōsent : ejusque festum alii quartæ februario, alii aliis diebus alligant. Nonnulli eardem putant cum S. Venisa, quæ in diocesi Rotomagensi colitur. Neutra reperitur in Martyrologio romano. Sunt qui pro Veronica Berenicensi dixerit, vocabulo apud Judæos magis usitato. Multi hodie nunquam extitisse *Veronicam* autemant : et id nomen usurpatum pro *vera icona Christi*. Sic fere Tillemontius, note 33, sur J. C., edit. Brux. in-12, t. I, parte 1, pp. 242, 243.

(3) Quid ejusmodi *aspectus* in re historica momenti habeat, alii viderint. Miraculis divina bonitas potuit, ac (ut credimus) voluit, fideliū pietatem remunerari potius quam vulgarem narrationem testatam facere ; id quod in alijs multis locum habere viri docti existimant.

legitur, idem est ac si legeretur « inter doctores. » Hebraismus hic est, ut Gen. XXIII, 10, ubi Ephron dicitur habuisse בְּנֵי in medio filiorum Heth : et Joan. I, 26, ubi de Christo præcursor ejus : « Medius autem vestrum stetit, quem vos nesciis. » Et Lucæ XXII, 27, ubi Christus ipse : « Ego autem in medio vestrum sum, sicut qui ministrat. » Nec enim, ut opinor, significatur in loco doctorum consedisse, ut quidam intelligunt. Nam nec evangelista, tanquam doctorem, sed tanquam discipulum sedisse indicat ; cum audisse tantum et interrogasse dicit ; quæ discipuli sunt partes. Nec id tanta illa scribarum et pharisaorum superbia, quos evangelista doctores vocat, profecto tulisset. Sed in medio doctorum sedisse dicitur ; quia credibile est doctores in orbem, juxta parietes, editiore sedisse loco : auditores vero in medio, humilioribus subsellis ; ut multis etiam locis fieri videmus. » Sic Joannes Maldonatus. Similiter Franciscus Lucas, Brugensis : « Non sedit cum doctoribus, occupans locum doctoris, tanquam unus doctorum : sed inter, seu apud, doctores, in subsellio, aut potius humi in pavimento natta strato (nam ut discipulum se gerebat) cum doctores sederent in cathedris. » « Quia parvulus erat, inquit Origenes homil. 19 in Lue., ult. edit. tom. III, p. 955, inventur in medio, non eos docens, sed interrogans ; et hoc pro ætatis officio, ut nos doceret, quid pueris, quamvis sapientes et eruditæ sint, conveniret ; ut audiāt potius magistros, quam docere desiderent : et se vana ostentatione non jacent. » Gregorius de Cura pastorali, parte 5, admonit. 26 : « Vigilanti consideratione pensandum est, quod, cum Jesus annorum duodecim dicitur in medio doctorum sedens, non docens, sed interrogans inventur. Quo exemplo scilicet ostenditur, ne infirmus docere quis audeat, si ille puer doceri interrogando voluit, qui per divinitatis potentiam verbum scientiae ipsis suis doctoribus ministravit. » Eadem habet ille homil. 2 in Ezechielem.

CAPUT III.

Annotatio ad historiam Christi in horto existentis.

Circa passionem autem Domini Salvatoris, dum non pauca notanda occurrunt, exordiar ab historia ejus orantis in horto. Quidam enim hæresarcha (Beza in caput XXVI Matth.) graviter traducit pictores nostros, velut profanos, eo quod adducti illis verbis : *Transeat u me calixiste*, calicem depingant ejus formæ, quo in sacrificio missæ utimur. Vult enim Ἡτίπειον eo loci non calicem, sed poculum transferri (1) : et, ex

(1) Poculum et calix idem sunt, vasculum nempe, e quo convivæ in orbem alter post alterum bibeant. Si quis bibere nollet, istud iisdem, quies Christus verbis, in aliud transcriberat. Calices, quibus ad mensam utebantur Hebrei, eucharistico nostro calici fuisse simillimos, suadent, aut et persuadent, qui sculpti supersunt in nummis Assamonæorum. Metaphorico calicis nomine tormenta sibi imminentia Christum deprecatum fatemur : pec id a Beza didicimus. In eorumdem tormentorum memoriam, eucharisticum calicem, Christi jussu, bibant sacerdotes catholicæ, quoties ad aram faciunt. Quidni similem huic

Hebreorum idiotismo, significare iram Dei, et supplicium pro peccatis nostris, ac proinde ad execrandum Antichristi sacrificium, ut impurus ille loquitur, non pertinere. Cui paucis verbis respondeo, nullum tam rudem esse inter pictores, qui putet Christum locutum esse de calice sacro, quo in sacrificio missæ utimur. Sed quia Christus Dominus, figurata locutione, petit calicem, sive passionis sue poculum a se transire, idem pictores, figuram in pictura servantes, exprimunt. Maluerunt autem illam formam calicis vel poculi assumere, quæ postea ad solos usus sacrificii transit, eo quod Christus non vulgare poculum bibet, sed sacrosanctum. Sacrosancta enim fuit ejus passio, in qua seipsum pro nobis Deo Patri hostiam obtulit. Unde et interpres videtur prætulisse nomen calicis, quod haec vox augustinus et sacratus quid significet, ex usurpatione christianorum, quanquam ex grammatica significatione synonyma sit cum potu. A majoribus autem accepimus, ut ex picturis constat antiquioribus, angelum calicem in manu sua gestasse (1). Quo significatur, quod petenti ut calix transiret, angelus apparuerit, confortans eum.

Sunt autem, qui imperitissime depingunt Jacobum, in horto cum Christo existentem ipsi Christo simillimum. Cujus erroris fontem tractavimus lib. III, cap. 16.

SUPPLEMENTUM

AD LIBRI IV CAPUT III.

DE TRANSITU CHRISTI PER TORRENTEM CEDRON EUSQUE FLAGELLATIONE.

Hierosolymis egressus a suprema cœna Dominus, abiit cum discipulis, trans torrentem Cedron, in montem Oliveti, ubi proditus a Juda, captusque a prætoria Romanorum militum cohorte, et ministris, quos perfidus discipulus a pontificibus et pharisaïs impetrarat, euendum torrentem, ducendus ad Annam, rursum transiit. Fluit iste inter montem dictum, et urbem, per vallem altam ac obscuram ; inde haud dubie dictus נַחַרְתָּ, id est obscurus, seu tenebriscosus. Sur le bord de ce mystérieux torrent, inquit Joannes

adhíbeant pictores ? Nisi forte religiosus existimet Beza, si talis angelo appingatur, qualis usurpat in popinis.

(1) Non una est solatorem angelum pingendi ratio. Plurimique calicem gestat manu, quem Christo moereni vel tradit, vel monstrat : hic illabens e celo, istuc jam illapsus, et Dominum propriis alloquens. Sunt qui calicem in luce superna collocant, nequid apparente angelo, velut a Deo Patre præpositum : nec desunt, qui angelos complices exhibent, alia torquendi Christi instrumenta præferentes :

Hic clavos, alius spinas, hic pocula lethi porrigit. Heu rerum sic vitam occumbere morti f. Interea, tanto manans certamine, sudor Sanguinetis stolidus guttis ; hominemque fatetur Iste pavor, virtusque deum ; dum corpore cedit, Mens superat, junctoque haurit de numine vires.

Hos enim versiculos egregiae cuidam iconi adscriptos olim legi. Forte non inscitum fuerit, nec abludens ab artis genio, si pingatur angelus, sanguineum Domini sudorem reverenter abstergens. Ad conjecturas enim eundem est, quando præstiti solatii modum evangeliæ siluit.

Boucher (1), se voient encore à présent quatre vestiges de ses pieds (de N. S. J. C.), miraculeusement imprimés dans le roc, afin d'accomplir la prophétie et la figure de David tout ensemble; car l'Ecriture dit que David passa ce torrent à pied nu. Et Jésus en a fait tout de même; ce qui se voit par les marques de ses pieds imprimés sur la pierre, qui sont marques d'un pied nu, et non chaussé. Et puis il a fait cela pour accomplir la prophétie du même David, qui, parlant du Messie, dit : Justitia ante eum ambulabit, et ponet in via gressus suos. Les ministres et officiers de justice chemineront devant lui, le conduisant à la mort, et il imprimerá ses pas dans la voie. Idem referunt, qui sribunt de stationibus urbis sanctæ; nam statio quædam fieri solet apud mox indicata vestigia; quorum et Baronius meminit Annal. tom. I, ad ann. 34, n. 66. « Accepimus, inquit, ab his qui hæc viderunt, etiam in imo vallis, quam torrens Cedron præterfluit, in lapidibus ipsis, ejusdem Christi D. N. vestigia pedum impressa remansisse, hactenusque servata esse. »

At vero qui impressa illa vestigia viderunt, imprimi non viderunt: nec ullum e primis seculis accersunt hujus miraculi testem. Traditione se nixos obtendent: sed nullam nos traditionem admittimus, quæ veterum testimonio careat. Et aliunde novimus, multa de sacris Palestina antiquitatibus, haud temere credenda, circumferri; quale est, quod allegatus J. Boucher, pag. 413, narrat de ecclesia S. Crucis ab Helena condita M. passibus ab Hierosolymis, eo, inquit, loco, ubi nata olea, e cuius ligno crux Domini fabrefacta est. Quam autem affert vir ille, cætera doctus, interpretationem ultimi commatis e psalmo LXXXIV, refutatione dignam non existimo.

Paulo verisimilius aiunt, qui in eamdem rem allegant ultimum versiculum psalmi non supra centesimum. Est in his Franciscus Lucas, Brugensis, qui ad Joan., XVIII, 1: « Hujus torrentis (ait) meminit evangelista, non solum ob historiæ certitudinem, verum etiam ob mysterium; ut memineris tum figuræ, quæ præcesserat in Davide, qui in persecutione filii sui Absalom, egressus civitate Jerosolymorum, mœstus transgressus est cum comitibus suis torrentem Cedron, quod scribitur II Reg. XV, 23: tum prophetiæ, quæ legitur, psal. CIX, 7: De torrente in via bibet. » Sed paucis probatur hæc interpretatio. Munsterus (quem sequi sunt Isodorus Clarius, Vatablus, et Castalio) ait illo ꝑ. innui, « tantum effundendum sanguinis, in hostibus Christi, ut hinc, veluti ex torrente, Christus ipse bibere posset: significari autem per bibere hostilem sanguinem, perfectam consequi victoriam; juxta illud: *Sanguinem occisorum bibet*, Num. XXIII, 24. » Favet huic expositioni Jansenius, gandavensis antistes, hac maxime ratione dicitus, quod propheta hic perstet in metaphora, qua cœpit Christi victoriam describere, sub similitudine victoriæ, quam victor rex de inimicis suis reportet. Mihi displicet hæc ex-

plicatio, ob voculas, in via: deinde quod nusquam in sacris litteris torrens, ἀχλῶς positus, cruorem significet. Multo probabilius Hugo Grotius: « *De torrente in via bibet*; descriptio [est] bellatoris alacris, qui dum hostes persequitur, non quærer diversoria aut caponas, ut vino se refoveat: sed aqua contentus est, quam obiter sumit ex quovis, quem reperit, non fluviō tantum, sed et torrente. Sic Christus nullum tempus omisit, quo opera diaboli destruere posset. » Eadem mente Moses Amyraldus: « Ut nihil desit ad victoriæ plenitudinem, nullusque hostium fuga salutem consequatur, eos omnes persequetur celeritate incredibili, nec illis momentum ullum temporis dabit ad respirandum; adeo ut vix ipse sibi hoc indulget, ut in eorum persecutione, levata aliquantis per galea, aquam e torrente haustam properantissime bibat. » Veteres omnes torrentis nomine, vel rigidam ac laboriosam Christi vitam intelligunt, vel dolores ac tormenta, quæ illi subeunda fuere, ut intraret in gloriam suam. Sic Judæi, ab exilio babylonico revertentes, psalmo CXXIII, 4: *Torrentem, inquiunt, pertransivit anima nostra*, etc. Et notum, quid passim aquæ designent in libro Psalmorum.

Hæc, ut quidem arbitror, sufficient improbandæ expositioni primo loco allatae, indeque ortæ narrationi, qua Christum a militibus captum vincitumque, e ponticulo dejectum ferunt in subjectum torrentem Cedron. Quam narratiunculam libellis precursoriis non ita paucis insertam legi. Ex ea vero nata est imago, toleranda quidem, at, ut videtur, non extendenda, quæ utcumque frequens est, et Lovanii cum alibi visitur, tum in oratorio FF. minorum, quos a longiori capitii integumento capucinos appellant. Jam perga-nus ad alterum hujuscem supplementi membrum.

Dimisso Barabba. « Pilatus volens populo satisfare, ut legitor Marci XV, 15, tradidit illis Jesum flagellis cæsum, ut crucifigeretur. » *Sciendum est enim, inquit, Hieronymus in caput XXVII Matthæi*, Pilatum romanis legibus ministrasse, quibus sanctum erat, ut qui crucifigeretur, prius flagellis verberaretur. » Sic, teste Josepho de Bello judaico, lib. II, cap. 14, Florus nobiles quosdam Judæos, cives romanos, verberibus cæsos in crucem sustulit: et libro VI, cap. 12, capi a Tito post pugnam alii Judæi primum verberibus cæsi, deinde acti sunt in crucem. Et apud Livium libro VI decade tertia: « Producti Campani omnes virgisque cæsi, ac securi percussi sunt. »

Erat hæc servilis poena; nam, docente Macro J. C., L. in servorum 10 π. de Pœnis: « In quibus causis liber, fustibus cæditur, in his servus flagellis cædi, et domino redi, jubetur. » B. Vincentius Ferrerius, serm. de Christi passione, ait Christum primo flagellatum fuisse spinis et verpribus acutissimis: secundo, flagellis aculeatis: tertio, catenis hamatis: « Unde, inquit, Eusebius et Chrysostomus per illa verba [Isaiae, LIII, 5]: *Disciplina pacis nostræ super eum*, dicunt quod ista disciplina fuit triplex; dura, quia virgis et spinis: durior, quia flagellis nodatis: du-rissima, quia catenis ferreis Christus fuit cæsus. »

(1) Bouquet sacré, ou Voyage de la Terre Sainte, edit. Rotomag., 1743, pp. 323, 324.

Hæc frustra quæras apud Eusebium aut Chrysostomum : fundamentum tamen aliquod habent in veterum moribus; flagella enim interdum insitis talis, aut ossiculis, exasperabant, ut ex Athenæo, Plutarcho, Eustathio, et Apuleio probat Lipsius, libro II de Cruce, cap. 3, ubi simul ostendit, non virgis, quæ ciuium erant, sed loris, Dominum subjectum fuisse. Ex opinione S. Vincentii originem habuisse videntur picturæ quædam, flagellatum Dominum exhibentes.

Nemo porro existimet, Christum, cum id supplici pateretur, humili postratum fuisse. Hic mos erat Juðæorum, qui, quem dignum viderant plagis, prosternebant, et coram se faciebant verberari, ex lege Deut. XXV, 2. Sed Romanorum alia fuit consuetudo : neque dubitandum, quin Christus ad columnam verberatus fuerit, licet evangelistæ de ea sileant. Prudentius in Enchiridio Vet. ac Novi Testamenti :

Hieronymus in Epitaphio Paulæ : « Ostendebatur illi columnna, ecclesiæ porticum sustinens, infecta cruento Domini, ad quam yinctus dicitur, et flagellatus. » Hunc locum explicans Marianus, docet ejus columnæ partem Romæ ostendi in templo S. Præredis. Pseudo Beda, de Locis sanctis, cap. 3 : « In superiori montis Sion planitiæ, monachorum cellulæ frequentes ecclesiam meam circumdant, illie, ut perhibent, ab apostolis fundatam ; eo quod ibi Spiritum sanctum acceperint, ibique sancta Maria obierit (1) ; in qua etiam locus coenæ Domini ostenditur. Sed et columnæ marmorea in medio stat ecclesiæ, cui adhaerens Dominus flagellatus est. » De eadem Prudentius, ubi supra :

Perstat adhuc, templumque gerit veneranda columnæ.

« Ad hanc columnam multi, sive pleni, accedentes, corrigias textiles faciunt, eamque circumdant ; quas rursus pro benedictione recipiunt, diversis infirmatis profuturas. » Verba sunt B. Gregorii Taronensis, libro I de Gloria martyrum, cap. 2. Joannes Boucher, ubi sup., p. 240, loquens de altibus sacelli Latinorum in ecclesia biersolymitana S. sepulcri : *Le second, ait, qui est à main droite, est orné de la colonne à laquelle le Sauveur du monde fut indignement lié et cruellement flagellé.* Et paulo post : *Elanç tes yeux, ô mon âme, sur... la partie de cette colonne précieuse, dont l'autre moitié est à Rome en l'église de sainte Praxède.* Repugnat his Emundus Merillus, J. C., notis philologicis in passionem Christi, p. 595 editionis Creñii (2) : « Alii, inquit, Christum columnæ alligatum fuisse existimant, facie ad columnam versa, ut tergo cæderetur ; idque Prudentius... innuere voluit... Sed vestigia cruxis, quæ sunt in sindone sacra, ut expressa sunt a Philiberto Pingonio, testantur, Christum non tantum a tergo, aut non tantum aversum, sed et adversum, verberatum fuisse : quod signum utique conjecturis prævalet. Alii Christum columnæ

longiori alligatum fuisse existimant. Sed, ut hinc et inde cæderetur, solvi debuit, et iterum alligari, præser-tim si crassior columnæ fuerit, ut quæ ecclesiæ porticum postea sustinuerit. Probabilius est breviorem fuisse columnam, aut certe minus crassam, ut facilius hinc et inde Christus verberari posset ; quo modo verberatum fuisse signant sindonis vestigia. » Verum ex Calmeto (1) jam vidimus, parum, aut nihil, histo-ricæ veritatis ex illis sindonibus elici posse.

In gemblacensi benedictinorum cœnobio, quod Brabantiae vetustissimum est (2), colitur imago flagel-lati Domini, e ligno adfambre sculpta, et excitandæ spectantium pietati cum primis idonea. Claruit illa variis miraculis, quorum aliqua Joannes Wachten-donckius, namurensis episcopus, legitime probavit annis 1660, 1661, etc.

CAPUT IV.

In picturam crucifixionis Christi.

Descendamus autem ad Salvatoris nostri crucifixio-nem. Circa quam primum notetur omnino incertum esse, an sit cruci affixus ante, an post erectionem (3) ideoque non referre utro modo istud exprimatur, cum in hujuscemodi locum habeat illud poetæ :

Pictoribus atque poetis
Quidlibet audendi semper fuit æqua potestas.

(1) Supra, col. 502.

(2) A. S. Gräberto comite, ac dein abbate, conditum anno 922.

(3) Uterque modus olim obtinuit : sed posterior frequen-tior. S. martyr Pionius « ultro se vestimentis spoliavit, et super ligno seipsum extendit : militiæ tradidit, ut clavis configeret ; cumque jam confixus esset eum ligno suffixum erexerunt. » Sic habent ejus acta posteriora apud Bollandum die 1 februarii, pag. 46, ex Metaphraste prius edita a Lipomano et Surio. Acta priora, apud eum-dem Bollandum, pag. 42 : « Post hæc Pionium, et Metro-dorum, presbyteros, cum eis, in quibus fixi erant, stipiti-bus, erexerunt. » Et sane faciliter uit hominem supinum affigere, quam in erectam tollere, pendulum, labentem, ac forte reluctantem. Frequentius tamen, ut dixi, fuit, in crucem ante erectam suffigere. I Esdræ VI, 11, Cyrus rex : « A me positum est decretum : ut omnis homo, qui mutaverit hanc iussionem, tollatur lignum de domo ipsius, et erigatur, et configatur in eo. » Cicero, lib. V in Verrem : « Quid attinuit, cum Mamertini, more atque instituto suo, crucem fixissent post urbem in via Pompeia, te juberet figere in via quæ Rhegium spectat ? » Et oratione pro Caio Rabirio, ante med. : « In campo Martio crucem ad civium supplicium defigi et constitui jubes. » Cuidam in clamant se civem romanum esse, Galba « multo præter cæteras altiore et dealbatam crucem statui jussit, » ut narrat in hujus Vita, cap. 9, Suetonius. Apud Josephum, de Bello lib. VII, cap. 23, edit. 1633, p. 982, « Bassus crucem figi jussit, tanquam in ea suspen-sus mox Eleasarum. » In his omnibus, ut patet, erectio fixionem antecessit; hinc phrases : *agere, ferre, tollere, dare, excurrere, ascendere, satire in crucem.* Chrysalus apud Plautum, Bacchidum actu II, scena III, v. 128 :

Facietque extemplo crucis alam me ex Chrysalo.

Iisdem phrasibus usi quoque patres, de Christo loquen-tes : Chrysostomus, homil. 3. in I ad Corinth. : « Dei in crucem ascensus. » Augustinus, Tract. 3 in Joannem : « Filius Dei se permisit in crucem levari. » Rursum ser-mone 2 ad catechumenos : « Ascendat sponsus noster tha-lamum sui ligni. » Vide et Gregorium Magnum ad illud Cant. VII : « Ascendam in palmam, » etc.

Nonnus in Paraphasi :

Ἐτὶ δέρο τεράπλευρον ἐπίθορον, ὑψόθε ταῖς
Ὄρθους ἐπεράντασσαν.

« In stipitem quadratum, excelsum, supraque terram, rectum extenderunt. » Hæc fere ex Lipsio.

(1) Verisimilius obiisse Ephesi.

(2) Qui hoc opusculum inseruit Fasciculo suo tertio, Ro-terodami, 1693.

Vulgatior tamen est sententia Francisci Fabricii ruremundani, medici aquisgranensis, qui Gregorium Th̄eologum (*in Christo patiente*, [quæ tragœdia Gregorii non est, ut s̄epe monui, sed forte Apollinaris Laodicensis]) hoc modo transtulit :

Feri illico (ut canes venatici),
Apparatores insilire, Sternere,
Longique summo stipitis fastigio
Corpus supinum, vestibus nudum omnibus,
Imponere : ac clavis pedes trabalibus
Affigere : hinc per alterum, orthogonicos
Connexum ei lignum, trahentes brachia,
Utrumque palmanu utramque clavo ferreo.
Firmare, sublimemque in æthera tollere.

Notanter autem dico hanc sententiam esse Francisci Fabricii (1), qui paulo liberior fuit in transference. Nam ipse Gregorius, ejusque tragœdiae alii interpres, Claudius videlicet Roilletus, Gabriel Tarraconensis, et Sebastianus Tigurinus, manifeste habent Christum cruci affixum esse post erectionem. Neque etiam græce habetur, pedes clavis, aut clavis trabalibus, affixos esse; sed tantum :

Ηόδος δὲ καθηλωσαν τὸ περιῆργον [2].

Postmodum autem meminit ipse Nazianzenus Josephi, deponentis Christum ex ligno τρυπήλῳ, hoc est, ex ligno eum tribus clavis.

Crucifixus est autem (ac proinde pingi debet) dorso versus Hierusalem et Orientem, facie respiens ad Occidentem, dextera ad Aquilonem, sinistra ad Meridiem, ut docet Sedulius (*libro IV*) et Beda in Lucam (*cap. XCIII, tomo tertio*) scribens, et Damascenus, lib. IV, cap. 43. Quali positione etiam ascendit, oculos suos ad Occidentem vertens, et super romanam ecclesiam, in Occidente positam; ad quam Petrum et Paulum, præcipues apostolos erat missurus: et ubi pactum, cum Petro initum, erat custoditus. Quod Joannes Hesselius, et Petrus Montanus, dominicæ passionis interpres, inculcant (3).

Nudum etiam crucifixum esse Christum, quales nascimur, iidem, et multi alii in passionem Domini

(1) De Fabricio illo, et Roilleto, dixi in opere, cui titulus : *Mémoires pour servir à l'histoire littéraire des 17 provinces des Pays-Bas*, etc., tom. XIV (editionis in-8°), pag. 179, et seqq.

(2) Latine : *Pedes autem affixerunt impacto ligne*. En locum tragœdie :

Ἄντειχ' ἥμιλος οὐρανοθόρμος ἔβησε
Ἄντηνον, ἦρον, ἤτον εἰς ἄκρων τέλος.
Ὥρθος δὲ τὸς ὀπίς αὐτῷ τοπερίπετο.
Ἐπειδῶν δὲ ἡγάροντο θλοῦς οὐδέποτε
Ἐτείναν, λέπτείναν, θλωσαν γέρας.
Πόδες δὲ καθηλωσαν τὸ περιῆργον.

Quorum versuum hæc sententia : « Ductum et subductum in altam crucem, ad extreum ejus flæm : rectum ita statutum : tum ad transversarium lignum manus fixas, denique et pedes ad stipitem defixum. » (Lipsius.) Roilletus ita reddit :

Statim caterva molis ingentis crucem,
Cælo minantem, egere sursum perdite :
Egere sursum, et sustulere ultimum.
At ille clarum rectus in æthera
Est actus : uno item altero ramo arboris
Dextram et sinistram extensus, et fixus manus
Clavis acutis, parteque infima pedes.

(3) Sed debilibus argumentis pisi.

scribentes, diligenter annotarunt (1). Hinc, non solum in græcis ecclesiis Christum in cruce pendere cum vestibus, sed etiam apud nostrates in multis antiquis imaginibus, simpliciores quidam multum Evangelio contrarium mirantur. Nam a doctis in Hannonia viris intellexi, multos isthac esse, qui rideant Lovanienses, apud quos in primaria ecclesia, et in ipso pastoralis officiū altari, veneranda imago crucifixi Christi, quæ in publicis processionibus, arduas ob causas indictis, ex avito et religioso more, a duobus sacerdotibus circumfertur, vestita cernitur (2) : mirarique vehementer istud non corrigi in tam celebri studiorum, sive (ut est *Judicum I* [y. 41]) litterarum civitate (3). Sed ii non legerunt quod Gregorius Turoensis scribit (*in libro de Gloria martyrum, c. 22, edit. Ruinartii, c. 23, col. 745, 746*) esse apud Narbonensem urbem in ecclesia seniore (4), quæ Genesii martyris re-

(1) Ex antiquis ita sensisse videntur Cyprianus, epist. 63, *ad Cæciliūm* (edit. *Philippi Priorii, seu Parisiensis* 1666, pag. 101) : « Invenimus, inquit... circa sacramentum, in Noë hoc idem præcurrisse, et figuram dominice passionis illuc exitisse; quod vinum bibit: quod inebriatus est: quod in domo sua nudatus est: quod fuit recumbens nudis et patentibus femoribus: quod nuditas illa patris a medio filio denotata est, et foras nuntiata: a duobus vero, majore et minore coextorta, » etc. Athanasius (aut si quis alius), *sermone de Pass. et cruce, edit. ult. t. III, p. 96, 97: Exiit vestimenta; decebat enim eum, cum hominem introduceret in paradisum, tunicas exuere, quas accepit Adam, cum ex paradise exturbaretur.* Cyrilus Jerosolymitanus, recens baptizatos alloquens *catechesi mystagogica secunda sub initio* : « Ita exiit, eratis nudi, imitantes et in hoc eum, qui in cruce nudatus fuerat, Christum.... O rem admirandam! nudi fuistis in conspectu omnium, et non vos pudebat; revera enim in hoc protoplasti Adam ferebatur exemplum, qui nudus in paradiiso fuit, et tamen nullo afflicciebatur pudore. » Ambrosius, *libro X, in Lucam, editionis benedictorum S. Mauri*, § 110, pag. 1327 : « Refert considerare qualis ascendit [in crucem]. Nudum video. Et talis ascendit, quales nos, auctore Deo, natura formavimus. Talis in paradiiso prinus homo habitavit: talis ad paradisum homo secundus intravit. » Idem in *psalmum XLIIII, § 69, pag. 913: Quæ autem confusio Christi, nisi crux, quod pendit in ea?* Augustinus, lib. XVI *de Civitate Dei*, cap. 2, post init. : « Non solum qui sunt apertissime separati, verum etiam omnes, qui christiano vocabulo gloriantur, et perdite vivunt, non absurdè possunt videri modio Noe filio figurati; passionem quippe Christi, quæ illius hominis nuditate significata est, et annuntiant profondo, et male agendo exhortant.... Sem vero et Japhet, tanquam.... Iudei et Græci, sed vocati et justificati, cognita quoque modo puditate patris, qua significabatur passio Redemptoris, sumentes vestimentum, posuerunt supra dorsa sua, et intraverunt aversi, et operuerunt nuditatem patris sui, nec viderunt quad reverenter texerunt. » Idem in *lib. XI contra Faustum*, cap. 23 : « Illud, quod de vinea... inebriatus, Noe nudatus est in domo sua, cui non appareat Christus passus in gente sua? Tunc enim nudata est mortalitas carnis ejus, Judæi scandalum, Gentibus autem stultitia.... Proinde in duobus filiis, maximo et minimo, duo populi figurati, unam vestem a tergo portantes.... nuditatem patris velant, neque intuentur, quia in Christi necem non consentiunt, » etc.

(2) Exstat adhuc ea imago, et consueto more colitur. Brachium dexterum a cruce revulsum, ac protensum est; quod miraculo contigisse ferunt: aliaque a plebe narrantur, de quibus idonea testimonia cuperem proferri.

(3) Sic vocata est *Irbs nabir*, etiam dicta *Cariath-Senna*, et *Cariath-Sepher*. Postremum nomen civitatem litterarum, vel libri, vel computus significat; « ex quo probabiliter colligi potest, inquit Bonfrerius, eam fuisse Chanaeorum academiā, in qua litteræ et bona artes docebantur. » Non minus probabiliter conjicias urbem fuisse, in qua tributa penderentur, aut in qua asservarentur libri publicarum rationum.

(4) Ecclesia senior hic appellatur, quæ alii major, item cathedralis, vel matrix. Quibus vocibus uitum Paulus, emeritensis diaconus, *libro de Vita et Miraculis emeritensis patrum*.

liquis plaudit, picturam, quæ Dominum nostrum quasi præcinctum linteo indicat crucifixum. Quæ pictura, dum assidue cernere tur a populis, apparuit euidam Basileo presbytero per visum persona terribilis, dicens: Omnes vos obiecti estis varijs indumentis, et me jugiter nudum aspicitis. Vade quantocius, cooperi me vestimento, » [et presbyter, non intelligens visionem, data die nequaquam ex ea re memoratus est. Rursumque apparuit ei: sed et illud parvipendit. Post tertium autem diem secundæ visionis, grayibus exerciatio eo yerberibus, ait: Nonne dixeram tibi ut operies me vestimento, ne cerneret pudus: et nihil ex hoc a te actum est? Vade, inquit] et tege linteo picturam illam, in qua crucifixus appareo (1). Sicut ergo vestis Christo resurgent, aut ad judicium venienti, appingitur: et sicut linteamina habent, qui ibidem ex sepulcris suis resurgent pinguntur; sic etiam Salvator noster in cruce pendens, propter nostram in præsenti vita miseriam, qui in Adam innocenciam perdidimus, non pingitur omnino nudus, sicut cruci ab iis, quos Psalmista (*Psalm. XXI, 17*) canes vocat, est affixus: sed pingitur aut vestitus, aut cinctus linteo.

Postremum est nunc frequentius, partim quia hujuscemodi imago magis videtur excitare devotionem mentis, quam altera Christi in cruce vestiti: partim

(1) « Ne tibi velox superveniat interitus. At ille comatus, et valde metuens, narravit ea episcopo; qui protinus jussit desuper velum expandi. Et sic obiecta nunc pictura suspicitur. Nam etsi parumper detegatur ad contemplandum, mox demissio velo contingit, ne detecta cernatur. » Hactenus S. Gregorius Turonensis, quem de lignea et nuda prorsus imagine crucifixi locutum existimo, sed primum exiguo lino velata. Moitus itaque solide probavit, antiquitatem exemplo non destituti crucem lovanensem: et imus istud probatum uberior. Dubito tamen utrum Hannonibus suis satisficeret. Non enim (puto) volebant illi plane nudas exculpri Crucifixi imagines. Sed nec eas, que toga vestitum exhibent, aut pictoribus ac sculptoribus facile persuadebitur, elegantes esse: aut criticis, elegantis seculo natas.

Cæterum ad ea, quæ ex Gregorio Turonensi retulimus, observat Ruinarius hinc forte manasse consuetudinem « ut Christus Dominus, in cruce pendens, vestitus depingeretur. Certe (pergit) me non semel vidisse memini crucifixum Dominum, veste talari indutum, apud Remos in ecclesia collegiata sanctæ Balsamiræ seu, ut vocant, S. Nutricij (hac enim beatum Renigium enitrivisse dicunt), Alias ejusmodi imagines se vidisse testatur Mabillonius, *Præfatione ad acta ss. ord. bened. see. IV, parte 1, num. 47*, et *littera dñici pag. 153*. » Auctor libri cuius titulus: *Voyages liturgiques de France*, agens de Lutetia Parisiorum, pag. 260, ait: *Dans l'église du sépulcre on voit tout au fond, et même au-delà de l'aile droite, un crucifix qui est tout habillé: de même que dans l'église de S. Cosme et S. Damien à Rome, où il est revêtu d'une robe longue jusqu'aux talons: et on le voit à demi couvert d'une espèce de tablier dans les églises de Sens et de Caen, entre le chœur et la nef*. Vestitum etiam crucifixi effigiem videre est in uno e sacelli monasterii S. Dionysii in Francia; aliamque apud Ruguenses in Pontivo, Picardia; pago, quam illi a Christi discipulo, Nicodemo, confectam putant.

A prototypo suo vocantur hæ imagines *sancius Vultus de Luca*, gallice *le saint Voult de Lucques*, et plebeio sermone *saint Vaudebu*, scil. ab iconæ togata crucifixi Luce conspicua, in templo cathedrali S. Crucis; quam iconem etiam volunt opus esse Nicodemum. Meminere Lucas Tudensis lib. II *contra Waldenses*, cap. 11, aliisque a Gangio memorati tom. VI *Glossarii*, edit. 1756 col. 1755. Eadmerus saepius narrat Willelmum Angliae regem « per sanctum Vultum de Luca » jurare consuevit. Lege Jacobum Malbrancum de Morinis lib. VII, c. 11, et lib. VIII, c. 10, Baronium ad an. 1099. n. 40, et Curtius de *clavis dominicae*, edit. Antwerp. 1654, p. 58-67, et 90, 91; quibus tamen de remota harum imaginum antiquitate critici ægre assententur.

vero, quia nonnulli putant Christum in cruce linteo tectum fuisse. Quod tamen magis opinantur, quam sciunt: et diversimode etiam narrant. Brigitta enim libro IV *Revelationum* (capite 70): *Mox*, ait, *jesus vestes ponit, parvumque linteum verendis protexit* (1). Dialogus vero quidam, qui inscribitur Mariæ, et Anselmi, de *Passione Domini*, et solemniter intermisceri solet prædicationi dominicæ passionis (2), ut annotat Dionysius a Richel, Carthusianus, sic habet, loquente Maria: *Panniculum capitis mei circumligavi lumbis ejus*.

Franciscus postremo Polygranus (*de Passione Domini, art. 14*), (ut reliquias opiniones omittam): « Nudus crucifixus est Christus: quanquam pium opinor credere, obsequio alicuius, velata pudenda: tum quod natura etiam horreat hoc facinus (3), tum quod Christus ipse, in cuius erat voluntate quod pataretur, eoram castissima matre, aliisque sanctis mulieribus non credendas est invelatus voluisse apparere: tum demum quod erat in cruce summus pontifex (*Exod. XXVII 1, 42*) [ubi jubentur confici seminalia linea, quibus Aaron et filii ejus operiant carnem turpitudinis suæ], et hostia (4).

(1) De similibus sanctorum mulierum revelationibus Papébrochius agens, *Resp. ad artic. 20, a P. Sebastianiano objectum*, n. 4, censet « in talibus nihil esse presidiū ad quæstiones pure historicas, seu sacrae illæ, seu profanae sint, prudenter dirimendas; prouinde nihil ipsis sanctis detrahi, cum talium veritas, citra ullum ad illas respectum, vocatur in controversiam, aliunde probanda vel infirmanda. » Ludovicus Antonius Muratori, lib. I de *Ingeniorum moderatione*, cap. 17: « Etsi revelationes quarumdam sanctorum mulierum, Brigita, Catharina Bononiensis, et Catharina Senensis, Angelica Fulginatis, Hildegardis, Gertrudis, et aliarum, aut laudaverit, aut toleraverit Ecclesia: nemo tamen, theologia melioris conscienti, hucusque fuit, qui certitudinem fidei catholicae ipsis additam fuisse autem: imo non affirmari, concilia et Ecclesiam universam auctoritate carere similia decernendi, tanquam indubita et certissima dogmata, christiano populo credenda... Quæ vero visiones ac revelationes de Christi ac Deiparae gestis, dum in viuis essent, circumferuntur, ideo toleratae, quod nihil sacris Scripturis, ac traditioni antiquissimæ contrarium per eas afferrebatur. Ceterum ab iis, in sacram doctrinam invehendis atque adhibendis, perpetuo abstinuere sapientissimæ pontifices, ac sancti patres, atque scriptores eximi: qui etiam revelationes veras a falsis difficile distingui posse aiunt, et longe ab ea opinione fuerunt, ut id genus facta sine dubitatione accipienda crederent. Eam in rem omnium præcipue legendus magnus universitatis parisiensis cancellarius Joannes Gerson. » Legenda quoque de *revelationibus, visionibus, et apparitionibus privatis, regulæ tutæ, ex Scriptura, conciliis, ss. patribus, aliisque auctoribus collecta, explicata, et exemplis illustrata* a R. D. Eusebio amort, canonico regulari lateranensi Pollingæ, eminentissimi cardinalis Lercari theologo, augustæ vindelicæ, 1744, in⁴, 2 vol. p. 283 et 587.

(2) Dialogus iste, fabulis respersus, jam neque plebi inculcat, nec a quoquam legitur.

(3) Alter omniuno philosophatur Lipsius, lib. II de *Cruce*, cap. 7: « Receptum hoc, inquit, in plerisque suppliciis, velut natura snasu, quæ nudos induxit in vitam, et educit. » Tum profecto locum Artemidoru, *Oneirocriticon* lib. II, cap. 58: « Crucifixus bonum est pauperi; nam sublimis est, qui crucifixus est: noxiun vero diviti, quia nudi crucifiguntur (*πονητὴ τὸν κρεποῦσαν*). » Non tantus fuit apud veteres, etiam Christianos, quantus apud nos, nuditatis horror. Theodoretus quinto seculo scribebat, *quæstione 28, in Generatione*: « Nautæ, audi navigantes: et qui lavantur, dum se nudos mutuo conspicunt, hoc pudore ibi non ducuntur. » Gretserus, lib. I de *Cruce*, cap. 22: « Ex fide dignis, inquit, intellexi, Augustæ Vindelicorum exstare imaginem crucifixi, nudam penitus absque ullo velo. Similem spectari ait Landishütte in Bavaria inferiore. » Quod majorum simplicitate fortassis excusari potuit; sed ultra ferendum non est.

(4) Aquisgranenses Marianæ basilicæ canonici, inter

SUPPLEMENTUM

AD LIBRI IV CAPUT IV.

NUM CHRISTUS, IN CRUCEM SUBLATUS,
EQUULEO INSEDERIT.

Pendet haec quæstio a legitima intelligentia locorum, quæ continenter affero ex Justino, Irenæo, Tertulliano. Primus *Dialogo cum Tryphone*, edit. coloniensis, seu lipsiensis, 1686, pag. 318, exponens illud Deut. XXXIII, 17: *Cornua rhinocerotis, cornua illius: Monoxeratos γάρ κέρατα (inquit) οὐδενὸς ἄλλου πρόγομφος οὐ σχήματος ἔχει ἢ τις εἰπεν καὶ ἀποδεῖξαι, εἰ μὴ τοῦ τύπου, διὰ τὸν σταυρὸν δεκχυτιν. Ὁρθιον γάρ τὸ ἐπιτίχύλιον, ἀρ̄ οὐδὲστι τὸ ἀνάτατον μέρος εἰς κέρας ὑπερημένον, ὅταν τὸ ἄλλο ξύλον προσαρμοσθῇ καὶ ἐκατερώθει ὡς κέρατα τῷ ἐνὶ κέρατε παρεξεγμένῳ τὰ ἄκρα φαίνυνται καὶ τὸ ἐν τῷ μέσῳ πηγυνύμενον, ὃς κέρας, καὶ αὐτὸς ἔξοχος ἔστιν, ἐπ̄ ὃ ἐποχοῦνται οἱ σταυρούμενοι, καὶ βλέπεται ὡς κέρας, καὶ αὐτὸς οὐ τοις ἄλλοις λέπαισι συνεσχηματισμένον, καὶ πεπηγμένον.* « *Unicornis enim cornua non alterius cuiuspiam rei, aut figuræ, aliquis dicere et demonstrare queat similia esse, quam notæ ejus, quæ crucem designat. Directum namque est unum lignum, unde summa pars in cornu sustollitur, cum aliud ei li-*

*sacra cimelia, quæ palam exponunt singulis septenniis veneranda, quæque non omnia æqualibus nituntur veritatis momentis, ostendunt linteum, quo Dominum in cruce præcinctum ferunt. Et leguntur apud eos picti, seu sculpti, hi versus, olim a Sebastiano Brant, jurisconsulto compotiti, editique inter ejus carmina, titulo: *Pro reliquiis aquisgrami conservatis*:*

*Advena, siste pedem. Locus hic tibi [mira relat.,
Christifere ostendit virginis indusum :
Subligarem et pammum, quo nostræ membra salutis
In cruce carnigeri tecla fuere Dei :
Panniculi et, quibus est puer ad præsepe volutus,
Factus et immunis frigoris omnipotens :
Addit etiam pammum, Baptista morte sacramut.
Septenni spatio hæc cernere quisque potest.
Korolus a Grecis nostram hæc advexit ad urbem,
Hoc posuitque loco. Laus tibi, summe Deus.*

Unum est, quod hic addam, de crucifixi imaginibus ex Adriano Valesio: « De tous les excellents peintres anciens et modernes il n'y en a pas un jusqu'à présent qui ait réussi à représenter comme il faut Notre-Seigneur en croix. Ils ont cru faire merveille de lui donner un coloris de chair mourante, sans aucune plaie, que celle du côté, des pieds et des mains; en quoi ils se sont grandement trompés. Car quand Notre-Seigneur fut attaché en croix, il venait d'être flagellé cruellement par tout le corps, et l'avait par conséquent tout déchiré de coups et tout en sang. Car le temps qu'il fut à porter sa croix du lieu où il avait été flagellé jusqu'au Calvaire n'étant pas suffisant pour fermer des plaies si récentes, il est indiscutable que quand les Juifs l'attachèrent en croix son corps était encore tout couvert de plaies et de sang depuis les pieds jusqu'à la tête. Il est donc ridicule de représenter Jésus-Christ mourant en croix avec une chair pâle et jaunâtre, comme pourrait être celle d'une personne qui meurt dans son lit. Puisque son corps était déchiré et que le sang coalait de tous les côtés, pourquoi le représenter sans blessures? Il est vrai que cela paraîtrait nouveau à bien des gens et ferait même horreur; mais cependant voilà la seule manière dont il faudrait le peindre. » Hactenus ille, *Valesianorum* p. 131, 132. Sed me latet, unde acceptum Christum toto corpore flagellatum fuisse; cum ubique nos habuerit, habeatque, dorsum, non pectus, aut alia corporis loca flagris cædere.

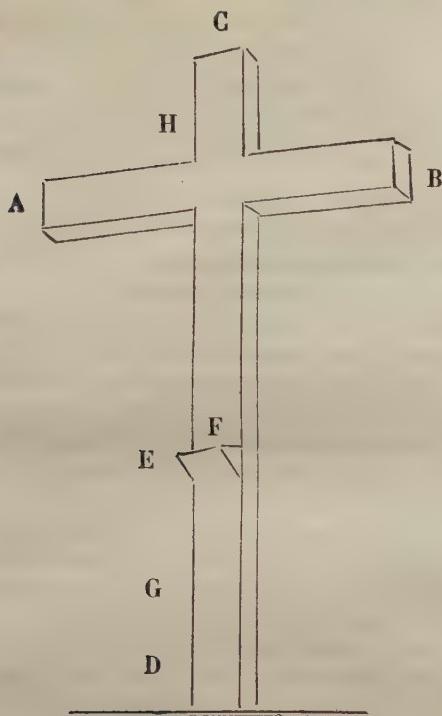
gnum adaptatur: et utrumque, ut cornua, uni cornu adjunctæ summittates apparent: et id, quod in medio fixum est, ut cornu, et ipsum eminet, in quo vehuntur incidentque crucifixi: et formam cornu præsert istud ipsum quoque, cum aliis cornibus conformatum, et compactum [lignum]. » Irenæus, *lib. II adv. hæreses, cap. 42, edit. oxoniensis 1702 pag. 166*: « *Et ipse habitus crucis, fines et summittates habet quinque: duos in longitudine: et duos in latitudine: et unum in medio, in quo requiescit qui clavis affigitur.* » Tertullianus, *lib. I ad (1) Nationes edit. Paris. 1675 pag. 49*: « *Pars crucis, et quidem, majus, est omne robur, quod de recta statione defigitur. Sed nobis tota crux imputatur, cum antennæ, scilicet sua, et cum illo sedilis excessu.* » Idem, *libro adversus Judæos, cap. 10*: « *Benedicitur in hæc verba Joseph... Cornua ejus... Christus in illo significabatur... cujus cornua essent crucis extima. Nam et in antennæ navis, quæ crucis pars est, extremitates hujus cornua vocantur: unicornis autem, e medio stipitis palus.* » Quæ totidem prope verbis repetit *libro III adversus Marcionem, cap. 18*.

Hæc omnia (dempto, quem non viderunt, loco tertio) ad suppedaneum referunt Jacobus Gretserus de *Cruce, lib I, cap. 24*, et Cornelius Curtius, *libro de Clavis dominicis, edit. Antwerp. 1634 pag. 203 et seqq. Fluctuat Lipsius lib. II de Cruce, cap. 10*: « *Fateor, inquit, [Irenæi] verba luc ire: nec temere contendem de aliena mente.* » Mox, recitatis Justini verbis, de ligno, quod in medio fixum est: « *Cornu id appellat, ait, et notare vult: quomodo apte in plana hac tabella* » [sive piano suppedaneo?] « *videndum, pergit Lipsius, ne uterque ille scriptor aliud intelligat a jam dicto sensu. Dividunt crucem in quinque fines (apices Tertullianus scite appellat), quatuor illos, qui noti sunt et incurvant: quintum, quem in media cruce collocant, ubi lignum transversum scindit transitque stipitem defixum. Hac consideratione, quinque sunt fines: et unus ille stipes (sed sectus) facit ternos.* » Ista sic accipio, ut quintum finem Lipsius invenerit in frusto ligni, cui horizontaliter (ut vulgo dicimus) impositæ fuerint plantæ pedum Domini; sic enim frustum istud, crucis truncum secans, ære exprimentum curavit. At nemo non videat, aptius illum, a veteribus indicatum, finem quintum exhiberi equuleo, de medio trunco prominente. Et evidens est, lipsiana tabella, crucem pertransiente, adeoque ante et retro exsidente, non ternos duntaxat, verum etiam quaternos fines in solo trunco constitui.

Recitata Lipsii verba sic forte intelligas, ut, stipitem arrectarium a summo deorsum intuendo, finem ejus unum statuat eo loco, ubi crucis brachia stipes

(1) Non secundo adversus nationes, ut male citat Calmetus. Hi libri absunt ab editione Pamelii, aliasque, primū editi a Jacobo Godofredo, qui decessit e vivis an. 1652, cœlat. 63.

attingit, *H*: alterum, in quo secari hunc singit ex-

guo ligno, pedes crucifixi sustentante, *G*: tertium, in terra ad imam partem stipitis, *D*. Sed hanc interpretationem non admittunt Justinus et Irenaeus, qui fines crucis cruci non committunt: sed ita comparant cum extremitatibus cornuum, ut, ex eorum mente, unus in terram, *D*: cæteri in aerem prosiliant *A B C E*: et quintus quidem *F E* de medio trunco promineat ad instar cornu rhinocerotis. Sunt ergo, secundum illos, fines isti: 1. ima pars crucis, humili defixa, *D*: 2. vertex ejus supremus, *C*: 3 et 4. extrema brachia, *A B*: 5. equulei, mediae cruci infixi, summitas, non ea quæ truncum attingit *F*, sed opposita *E*.

Audiamus porro Lipsium: « Quod autem ajunt [Justinus et Irenaeus] invehi et requiescere, verum est. Corpus acclinatur ei, et quasi innititur a tergo. Augustinus hoc sensu scripsit (*in Psalmum CIII, et alibi*) longitudinem crucis a terra surgentem, cui corpus erat infixum. An totum corpus? imo pedes tantum, quod liquet. Sed affixum innixumque intellexit: nec scio an innixum scripsit. » At quis, queso, recte dixerit hominis stantis corpus invehi ac requiescere in ligno pone erecto, nec ullam in partem inclinato? Recte dixit Augustinus corpus infixum longitudini crucis, etsi solis pedibus ad truncum terebratis: et nos hominem, adacto per ventrem gladio, *transfossum* esse, quotidiano sermone dicimus, ne cogitantes quidem id a quoquam acceptum iri de singulorum membrorum transfossione. *Innixum* nusquam scripsit Augustinus, hac de re agens, si quidem fidamus editis libris, etiam cum variis lectionibus. Sed legamus extrema Lipsii: « Tamen in picturis sculpturisque

etiam priscis vestigium tabellæ hujus extare audio; non ergo temere spreverim: non certe a Christi cruce: de aliis, audacius. Quod enim vestigium in scriptoribus antiquis? » Ad hæc sua verba *vestigium hujus tabellæ extare audio*, sic deinde notat: « Imo video: ac misit ad me Dionysius Villerius... ectypum nummi Graecanici veteris, qui aureus asservatur in monasterio lœtensi in Hannonia... Missus is nummus cum variis donariis est ab Henrico, imperatore tunc Constantinopoli, anno Christi CCVIII. » Et subjicit oculis nummi formam, quam et videoas licet apud Corn. Curtium, *ubi sup.*, p. 418.

Hic, repudiata Lipsii sententia de fine stipitis arrectarii, a transversario secti, aliam, de equuleo, sic exponit, et, quantum potest, refellit: « Scaliger, ut aliquid novi afferat, et indictum ore alio, *in animadversionibus ad Eusebium*, asserit ac defendit *in medio defixum lignum* apud Justinum esse illud, quod Japones in crucis suæ medio insigunt, veluti vehiculum, cui crucifixi quasi inequitant. Cum eodem sentit Bosius, *de Cruce triumphanti lib. I, cap. 6*. Consentit etiam clarissimus vir Erycius Puteanus. A quorum sententia ego nollem dissentire, si alicuius vetusti scriptoris auctoritas idem diceret, aut doceret antiquæ imaginis nummive vestigium. At vero tabellam suppedaneam ostendunt picturæ et nummi: scribunt auctores: ratio non adversatur. » Sic ille.

Cui reponi potest ab equulei defensoribus, hoc tormenti genus, nisi in primis auctoritate SS. Justinii et Irenæi, ac deinde Tertulliani, tanto hac in re majori, quod vixerint eo tempore, quo vigebat crucis supplicium a Constantino demum sub imperii extrema sublatum. Nam, si loca ex tribus his scriptoribus allegata sedulo perpendas, videbis neque cum sectione Lipsii, neque cum aliorum suppedaneo sine violentia posse componi: cum e diverso facilime intelligantur, si equuleum admireris. Hunc etiam nullo negotio compones cum voto illo Mæcænatis, *apud Senecam, epist. 101*, « quo et debilitatem [id est, mutilationem] non recusat, et deformitatem, et novissime acutam crucem, dummodo inter hæc mala spiritus prorogetur:

Debilem facito manu,
Debilem pede, coxa;
Tuber adstrue gibberum;
Luhricos quate dentes,
Vita dum superest, bene est,
Hanc mihi, vel acuta
Si sedeant cruce, sustine.

Locum hunc Lipsius, *de Cruce lib. I, cap. 6*, primum conjectit accipi posse de palo, seu 'stipe', per anum adacto, et per os aut collum emergente (1). At idem postmodum, *Annot. ad hoc suum caput*, con-

(1) Cujus tormenti meminit Seneca, *Consolat. ad Mariam*, cap. 20: « Video istic cruces non unius quidem generis, sed aliter ab aliis fabricatas; alii capite versos in terram suspendere, alii per obscena stipitem egerunt, alii brachia patibulo explicuerunt. » Errat igitur Franciscus Bellenger in libro cui titulus: *Essais de critique sur les écrits de M. Rollin*, Amst., 1740, pag. 82 et seqq., cum innuit hoc supplicii genus a Turcis excogitatum fuisse.

jeeturam istam retractasse videtur ac refutasse : « Ambigue proferō, inquit, quia, etsi Mecænatis verba nobis faciunt, vix tamen Senecæ, qui velut interpretans subdit : *Suffigas licet, et acutam sessuro crucem subdas : est tanti, vulnus suum premere, et patibulo pendere districtum.* Atqui pendere, et patibulo quidem, vix est ut conveniat in nostram acutam. Nisi si tamen patibulum etiam de uno ligno, in quo homo quomodocunque expansus; quod haud nimis velim sperni. Si displicet, alia interpretatio quærenda sit crucis hic acutæ. An ideo talis, quia cum dolore acri necat, ut morbi quidam acuti medicis? Lente probem : et mavelim opinari genus aliquod crucium triste, rarum, in quo stipes, cui homo acclinatur, stimulis clavisque acutis sit præfixus : ut, cum acquiescere vellet (*sessuri vox* in Seneca) pungeretur ac scinderetur in corpore averso. Nihil super hoc legi, fateor ; commentum est merum, nisi si quid juvat illa Reguli machina, quæ sic armata, et in eam ipse inclusus. Quæ etsi nostra crux non fuit (*armarium potius quoddam, et arca*) tamen et *crucem* Seneca appellavit *epistola* 98, itemque *libro de Providentia*, cap. 3. Certe quidem acutæ vocem, in Mecænatis versibus, non sic leviter et in ventum additam, ipse indicat Seneca, qui eam attollit ac repetit (*tu vide,*) quasi in ea sententiae momentum. En, ut se torsit Lipsius, sensum quærens istis versiculis, quos ipse Seneca sic explicat *epistola illa* 101 : « Invenitur, qui velit, adactus ad illud infelix lignum, jam debilis, jam pravus, et in fœdum scapularum ac pectoris tuber elitus, cui multæ moriendi causæ etiam citra crucem fuerant, trahere animam tot tormenta tracturam? » Expende, lector, et confer cum adacto per corpus stipe, et aliis Lipsii divinatioibus.

Jam universa in unum collige : lignum in medio fixum, et ut cornu emineñs, quo invehuntur crucifixi : summitas, seu finis in medio quintus, in quo requiescit, qui clavis affigitur : ille sedilis excessus : ille e medio stipitis palus : acuta crux, in qua sedet adactus ad infelix lignum; cui rei convenienter aptius isthæc omnia, quam equuleo, de medio crucis truncu prominenti, cui velut inequitet crucifixus? Sic puto satisfactum Cornelio Curtio, veterum auctoritatem exigenti.

Quod ille postulat antiquæ imaginis, hummive vestigium, præstare nec possum, nee debeo. Nempe christianæ pietati, cum Domini crucifixi nuditatem oblexit, equuleum, ut patebit consideranti, simul obtegere necesse fuit.

Videamus quid porro Curtius adversus equuleum excipiat. « Argumentum, inquit, usitatæ apud Japones crucifixionis nihili duco. Nam lego quoq[ue] eosdem lignum suppedaneum dare crucifixis : et solis funibus aut manicis ferreis reos astringere, non clavis figere : pedes ligno suppedaneo aligare : vestitos in erucem tollere, etc. Cur antiquitatis reliquias agnoscam potius in illo vehiculo, cui crucifixi in-

equitant, quam in aliis, quæ a communi et Christi fixione discedunt? »

Premant ista Scaligerum, aut si quis alias urgeat Japonum consuetudinem : mihi sufficiunt loca ex veteribus adducta, nec abnuo suppedaneum, quod cum equuleo facile conciliem ac conjungam.

Curtius : « Neque movet me verbum græcum *τροχοῦνται*, quod invehuntur significat ; nemo enim ignorat in triumpho romano vectos fuisse :

..... Stantes in curribus æmilianos.

Sed aliud est curru *vehi* stantem : aliud *cornu prominenti invehī, requiescere, sedere*, etc.

Curtius : « Minus quoque nihilo turbat me, nostrum hunc crucifigendi modum nimis accurratum atque delicatum videri criticorum coryphæo (*Lipsio, in lib. II de Cruce, c. 10*). Nam dic, amabo te, serio : annon mollius meliusque fulciri tibi videntur, qui ligneo huic vehiculo incident, et quasi inequitant, quam qui in tabellam clavatis pedibus innituntur? Certe ita sentiet, quisquis sensu communi non caruerit. »

Gravis haud dubie dolor est sic innixorum in tabellam : gravis etiam (si quid communis sensus mihi superest) insidentium equuleo, superne scilicet acuto, seu, ut gallice loquar, *taillé en vive-arête* : sic positis dolorem auget femorum divaricationi adjuncta coitio pedum distentorum, atque in ipso truncu, aut in subjecta tabella, fixorum.

Equeuleum nostrum, seu medium sedile, admittit Jacobus Hyacinthus Serry, *Exercitat. 53 de Christo, ejusque Virgine matre*, n. 6. Nec respuit Prosper Lambertinus, *de Festis parte I*, n. 277; hallucinatus tamen, cum scriberet : « Lamy, *dissert. de Cruce*, S. Justini usus auctoritate, § 5, sedile quidem probat, suppedaneum rejicit. » Lege, si placet, hujus *Commentarium in Harmoniam*, edit. 1699, p. 578, 579.

CAPUT V.

De formâ crucis Christi.

Variæ sunt autem crucis species. « Est enim (D. Lindanus, *Panoplia lib. IV, cap. 97*) quæ littera Tau effigiatu: est, quæ stipite caput attollit, Christi quasi titulum complexa: est, quæ decussata crucem exprimit, quam vulgo burgundicam, sive D. Andreæ, appellant. Est præterea, quæ jerosolymita: est, quæ hispanica dicitur, (1). Verum, inter tam varias, nisi una vere est Christi crux : atque una tantum est Christi Domini insigne atque tropæum, de qua in præsens quæritur. Sunt ([in his] D. Thomas, *de Eruditione principum*, lib. I, cap. 53) qui eam putent veram dominicæ crucis figuram, quæ palo recto transversum non insigit, sed superfigit, stipitem (2);

(1) Sunt aliae complures a variis regionibus appellatae, veluti sabaudica, lotharingica, græca. Aliæ nomen sortiuntur ab ipsa sua forma vel ab ornamenti additis, ut quæ Francis dicuntur *croix pâtiee, ancrée, guîvrée, fourcheée, pommetée, brêtee, cléchée, péronee, lozangée, frettée, alézée, tresslée, échiquetée, potencée, fleurdelisée, écotée, recercelée*, et cetera de quibus consulendi, qui artem seut gentiliti tractarunt.

(2) Opinioni beati Thomæ favere videntur adducti a ma Lucianus ac Tertullianus. Ad locum e postremo cita

quod graecum Tau ad vivum, sicut et samaritanum, antiquumque hebraicum T, exprimit. Quod liquere arbitrantur ex Hieronymi verbis (*in Ezechielis cap. IX*): *In antiquis Hebraeorum litteris, quibus usque hodie utuntur Samaritani, extrema Thau littera crucis habet similitudinem, qua in christianorum frontibus pingitur, et frequenter manus inscriptione signatur* (1).

tum Nicolaus Rigaltius: « Hoc ipsum, inquit, imitati videant patres nostri dum in Missalibus antiquis initio canonis in littera T, ubi legitur: *Te igitur, clementissime Pater*, solent pictam exhibere crux Christi, in cuius hodie locum successit ipsa crucis imago pagina proxime precedentia. » Quod etiam observat, sed alio fine, Molanus, *infra*, cap. VI.

(1) Explicat isthie Hieronymus vexatissimum Ezechielis locum e cap. IX, vers. 4, 5, 6, de quo juvabit audire doctrinam antistitem Huetiam, *Demonstrations evangelicæ proposit. 9, edit. paris. 1690 pagg. 614, 615*: « Crucis Christi non rudem aliquam et obscuram informationem, sed expressam effigiem dedit Ezechiel (a), seu potius apud Ezechielem Deus ipse cum piorum hominum frontes signari jussit littera Thau: interfici vero eos qui ea rotati non essent. Illo tempore priscis elementis samariticis Hebrei utebantur; Samaritae vero litteras singulas multiplici forma depingebant. Et Thau quidem, quæ postrema erat, praeter alias formas, crucis speciem obtinebat, non ejus duntatax in qua lignum transversum sustinet stipes arrectarius, sed alterius etiam quæ *χαράξ* (similis litteræ X) est, sive decussata. Utramque crucis formam habet littera Thau in vetustis Hebraeorum scilicet qui servantur in eruditiorum loculis et in illorum libris pingitur. Unde a Scaligeri (b) animadversione defenditur Origenes, qui hoc Ezechielis testimonium exponens, accepisse se scribit ab Hebreo quadam Christi doctrinam amplexo, in antiquis elementis Hebraeorum Thau formam crucis habere. Antiqua elementa appellat ἔργα στοιχία, samariticæ litteras; quas ab hebraicis recentioribus, seu potius babylonicis quibus post babylonianicam captivitatem uti cupererunt Judei, accurate distinguit his verbis quæ e veteri Catena in Psalmos excerptissimis: Καὶ τὸ τὸν περιβόλον τὸν ἀντηγόρον Ἰερουσαλήμ αρχαῖον τριγύμνον γέραπται, ἀλλὰ οὐκ τοῦ νῦν. Φασὶ γάρ τὸν Ἰερόπολις λεγόμενον μετὰ τὴν ἀντηγόρων. Et in accurvatoribus exemplaribus scriptis est vetustis litteris hebraicis, non hodiernis. Narrant enim Esdras post captivitatem alitis esse usum. Hieronymus (c) Thau Ezechielis perfectam in viris gentilibus et dolentibus scientiam demonstrare suspicatur, conjectura ducta a voce ΤΩΝ, quæ perfectum sonat; vel notari observationem legis quæ ΤΩΝ dicuntur, quam expositionem Hebreis adscribit. Tum subiect: *Et ut ad nostra veniamus, antiquis Hebraeorum litteris quibus usque hodie utuntur Samaritani, extrema Thau littera crucis habet similitudinem quæ in christianorum frontibus pingitur, et frequenter manus inscriptione signatur*. At cum Origeni et Hieronymo fidem detrahere nütztur Scaliger, audacter facit et inconsulte; audacius etiam cum ad scilicet provocat qui præcipitem ipsius temeritatem arguit, et Origeni ac Hieronymo faciunt fidem. Probabile quidem est post Christi mortem Samaritarum subdolam gentem, ut christianorum causam hoc Ezechielis testimonio nudarent, littera Thau figuram ἔργων (crucis similitudinem) rarissime usurpare; alias vero litteræ ejusdem formas in libris suis adhibuisse. Itaque in grammaticis libris Samaritarum quos consuluerat Scaliger, unica fuit forma litteræ Thau a crucis signo diversa. Verum qui vel R. Azarium vel Angelum et Roccha adiverterit et in consilium adhibuerit, Scaliger errorem deprehendet. Huc addit talmudicos magistros asseverare sacerdotum suorum, cum ungerentur, frontibus formam χαράξ (similis litteræ X) sacro christiano fuisse illatum. Porro non apud Samaritas solum et veteres Hebreos, sed ipsos etiam Peones proindeque et Tyrios, apud Ἀθηναῖς quoque; necnon et apud Graecos et Latinos. Thau caret, illo vertice supra lignum transversum eminentia, in quo *אַרְצָה* (causa) sive titulus noxiī scribatur; quem verticem Thau alliarum gentium retinet, quanquam et in veteribus Graecorum libris et inscriptionibus nonnullis, Thau cum apice nonnunquam visitur. Apud Coptos Dau simile est Tau graeci sine apice, sed penultima littera quæ est Dei, prorsus similis est

Alii vero arbitrantur in littera Thau non plenam esse similitudinem crucis Christi, sed eam quadrangularem

æthiopici et samaritici thau, quod verticem gerit. Quamobrem et Salebdei nominari aint, hoc est *Dei cruciforme*. Crucem enim *saleb* appellant. Ergo Copi Dau suum habuere a Macedonibus Alexandrini, at Dei littera videtur esse ægypticas originis. Sed et Ægyptii a vetustis temporibus cruci dederunt locum inter hieroglyphica sua, in quibus Isis aliisque deæ crucem manu tenentes exhibentur. Utinque est, ex hac dissertatione colligimus, singulas has genites apud quas præcipue Christi doctrina propagata est, in litteris suis respondeat vaticinium Ezechielis Christi crucem prænuntiare comprobetur.

Scit plerosque *T* Ezechielis non Thau litteram, sed *signum* interpretari. Sic Septuaginta et Jonathan, sic syrus et arabs, sic Aquila et Symmachus juxta Hieronymi testimoniū. Sic Cyprianus (a): *apud Ezechielēm, inquit, dicit Deus: Notabis signum super frontes virorum*. Rursum: *Omne autem super quem signum scriptum est. Matthæus quoque Ezechielem respexisse videtur cum diceret (b): Et tunc parebit signum filii hominis in cœlo. Apertissime vero Joannes in Apocalypsi (c): Et præceptum est illis ne laderent fontanæ terræ, neque omne viride, neque omnem arborem, nisi tantum homines qui non habent signum Dei in frontibus suis*. Verum aliter Theodotion, qui litteram hebraicam Thau expressit, teste Hieronymo (d), quod et ab Aquila factum docet Origenes, cuius verba representat romana editio Scripturæ sacrae. Tertullianus quoque Thau reddidit, vel, quod potius reor, in veteri interpretatione latina sic redditum exscriptis; at samariticæ linguae imperitus Thau graecum et T latine ab Ezechiele presignari censuit (e). *Ipsa est enim, inquit, littera Graecorum Thau, nostra autem T, species erucis, quam portendebat futurum in frontibus nostris apud veram et catholicam Jerusalēm*. Atqui vetus illa latina interpretatio unde hæc sumpsit Tertullianus excusa erat ad editionem septuaginta seu. Quamobrem facile ducor ad suspicendum, pro eo quod apud illos vulgo legitur: *Ετ τὸ πάτερ τοῦ οὐρανοῦ τοῦ οὐρανοῦ. Ad eos omnes super quos est signum ne accedatis, legendum esse: Ετ τὸ πάτερ τοῦ οὐρανοῦ τοῦ οὐρανοῦ. Ad eos omnes super quos est Thau signum ne accedatis. Proindeque et paulo superius emendandum erit: Ετ δὲ τοῦ οὐρανοῦ τοῦ οὐρανοῦ τὸν ἄνδρα τὸν καταστατόντων. Et da Thau signum super frontes virorum gentium*. Quod ad Matthæum et Joannem attinet, propositum non habuerunt ipsa Ezechielis verba repudere, sed ad sententiam tantum alluserunt. »

De eadem re si loquitor alius vir eruditus in *Bibliotheca critica* quam Richardus Simonius, adscito nomine domini de Sainjore, vulgavit an. 1708, tomo II, pp. 415-417: *avant que de finir ma dissertation j'ajourrai deux mots sur l'ancien Thau des Hébreux, tel quel a la figure d'une croix, au moins de ce qu'on appelle croix de saint André. Scaliger, qui en jugeait par l'alphabet samaritan tel qu'il a été imprimé par Guillaume Postel, et qui se trouve dans les livres des Samaritains, tels que nous les avons présentement, se récrie contre Origène et contre saint Jérôme, comme s'ils avaient avancé une fausseté manifeste. Nihil falsius dici potest, dit ce critique (f) quam Thau habuisse crucis figuram. S'il avait consulté l'alphabet samaritan que R. Azarias a fait imprimer au chap. 56 de son Imré bina (g), il n'aurait pas été si décisif, car il y aurait vu deux figures de cette lettre, et une de ces deux figures à la forme d'une croix de saint André*. X. Jérôme Aleander envoia au P. Morin deux sculps ou le Thau avait la figure de croix. Ce savant cherchait la raison pourquoi elle n'avait point cette figure dans les livres des Samaritains, il juge que ce changement vient de ce que les Samaritains, pour écrire plus vite, ont formé celle lettre d'un seul trait de plume, ce qui paraît assez vraisemblable. Voici les propres termes d'Aleander dans une de ses lettres au P. Morin: *Perspicies in utraque numini facie litteram Thau in similitudinem crucis effictam. Et mirum sane videri potest quod cum antiquis hoc modo scriberetur X, posterioribus temporibus in eum N degeneravit. Verum scribendi celeritate in causa fuisse existimo. Ut enim unico ductu calami efformaretur, ita videtur exarari excepta N.*

(a) Cypr., lib. II, Test. adv. Judeos, c. 22.

(b) Matth. XXIV, 30.

(c) Apoc. VII, 4.

(d) Hieron. in Ezech. IX, 4.

(e) Tertul. adv. Marc., I. III, c. 22.

(f) Scalig. in Euseb.

(g) Scalig. in Euseb. *אַבְנֵי בִּנָה* verba intelligentia

(a) Thau samariticum ἔργων, Ezechielis memoratum, crucis Christi symbolum.

(b) Scalig. in Eusebii chron.

(c) Hieron. in Ezech. VII, 4.

fuisse. Pro qua sententia diximus nonnulla capite 47, lib. precedentis. Quibus nunc addo eamdem esse sententiam Irenæi et Augustini. Irenæus enim (lib. III, cap. 42) : *Ipse habitus crucis, inquit, fines et summitates habet quinque; duos in longitudine, et duos in latitudine, et unum in medio, ubi requiescit qui clavis affigitur.* Beatus vero Augustinus non solum meminit quatuor finium crucis Christi; id, quod ab ipso transverso ligno sursum versus eminet, latitudinem vocando, sed etiam mysterium istarum quatuor partium explicat. Cittatis enim Apostoli verbis (*Ephes. III, 18*) : *Ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit longitudo, et latitudo, et sublimitas, et profundum: subdit, ad Paulinam scribens (epist. 112, cap. 13)*: « *Ego hæc verba apostoli Pauli sic intelligere soleo; in longitudine, bona opera charitatis: in longitudine, perseverantiam in bonis usque in finem: in altitudine, spem cœlestium præmiorum: in profundo, inscrutabilia judicia Dei, unde ista gratia Dei in homines venit; et hunc intellectum coaptare etiam sacramento crucis.* » Similia habet epistola centesima decima nona, capite decimo quarto: in psalmum centesimum nonum, concione prima; de sanctis, sermone decimo nono; libro secundo de Trinitate, cap. 42 (1).

quemadmodum nos litteram romanam X consimiliter scribentes, sicingere solemus x. Ex quo postea orta recentior illa samaritana ॥ Quidquid sit, mirum non est characterum figuræ tractu temporis variari. Il n'était point nécessaire qu'Aléander supposât que pour former le Thau samaritain, tel qu'il est présentement dans leur alphabet, il y fut arrivé deux changements; car de la manière qu'il est aujourd'hui, il s'écrit facilement d'un seul trait de plume et sans lever la main.

(1) Gregorius Nyssenus, *oratione 1 in Resurrection. Domini*: « Partes illius (crucis) singulas propriis nominibus appellavit (Apostolus). Eam enim quæ a medio deorsum vergit, profundum vocat; quæ autem sursum, altitudinem; latitudinem vero et longitudinem, illas quæ utriusque transversæ protenduntur, ut quæ hinc a medio producitur, latitudo; quæ autem illinc, longitudi nominetur. » Augustinus præter allegata a Molano hæc habet, *Tract. 18 in Joannem*, § 5: « Lata (crux) est in transverso ligno quo extenduntur pendentes manus; longa est a transverso ligno usque ad terram, ubi dorsum pedesque figuruntur: alta est in cacumine quo transversum lignum sursum versus exceditur. » Et in *psal. CIII*: « Erat latitudo in qua porrectæ sunt manus, longitudi a terra surgens in qua erat corpus infixum, altitudo ab illo divexo ligno sursum quod eminent, profundum ubi fixa erat crux, et ibi omnis spes vite nostræ. » Sedilius, *lib. III*:

*Neve quis ignoret speciem crucis esse colendam,
Quæ nullum portavit, ovans ratione potenti,
Quatuor inde plagas quadrati colligunt orbis;
Splenditus auctoris de vertice fulget Eous,
Occiduo sacræ lambuntur sidere plantæ
Arcton dextra tenet: medium lœva erigit axem.*

Isidorus hispalensis in *cap. V Judicum*, edit. Paris. 1580, tom. II, fol. 42, verso: « *Iste trecentorum (Gedenis militum) numerus in T littera continetur, quæ crucis speciem tenet, cui si super transversam lineam id quod in cruce eminent addetur, non jam crucis species, sed ipsa crux esset.* » Joannes Damascenus de *Fide orthodoxa*, *lib. IV, cap. 11, edit. Mich. le Quien, tom. I, p. 264*: *Ta τέσσαρα ἀρχα τοῦ σταυροῦ διὰ τοῦ μέσου κέντρου, καὶ συνεψηφίζονται.* « *Quatuor extremæ crucis partes per medium centrum inter se cohærent et constringuntur.* » Crucis immissæ et quaternis clavis instructæ formam olim in Galliarum et Hispaniarum ecclesiis usitatissimam fuisse demonstrant ea quæ Lucas Tudensis adversus Albigenses, hac in re minime sibi constantes, disserit *lib. II, cap. 9.*

SUPPLEMENTUM

AD LIBRI IV CAPUT V.

DE TITULO CRUCIS DOMINI.

Joannis XIX, 19, 20: « *Scripsit autem et titulum [Pilatus,] et posuit super crucem. Erat autem scriptum:* »

« JESUS NAZARENUS REX JUDEORUM. »

« *Hunc ergo titulum multi Judæorum legerunt; quia prope civitatem erat locus, ubi crucifixus est Jesus: et erat scriptum hebraice, græce, et latine.* » Latine jam legimus: hebraice fuisse:

שׁׂעֵד דְּבָרֵי מֶלֶךְ יְהוָה

Quod paulum immutatum fuerit ut corruptæ syrismo lingue adaptaretur. Græce Joannes ita repræsentat: ΙΗΣΟΥΣ Ο ΝΑΖΩΡΑΙΟΣ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ.

Titulus hic ostendebat imputatum Domino crimen, seu, ut S. Matthæus loquitur, *causam ipsius scriptam*. Causam enim tituli nomine Romani designabant, maxime jurisconsulti; qua mente Ovidius dixit:

Et poteris titulum mortis habere meæ.

Apud Dionem *libro LIV*, servus quidam per forum crucifigendus agitur μετά γραμμάτων τὴν αἰτίαν τῆς θανάτωσες δηλούντων, id est, cum inscriptione, mortis causam aperiente. Suetonius, *de Caligula cap. 28*: « Romæ, publico epulo, servum, ob detractam lectis argenteam laminam, carnifici confessim tradidit, ut manibus abscessis, atque pendentibus pedibus, præcedente titulo, qui causam pœnæ indicaret, per cœtus epulantium circumduceretur. » Idem, *in Nerone cap. 45*: « Collo et ascopera deligata, simulque titulus: Ego quid potui? sed tu culleum meruisti: » Denique in *Domitiano*: « Patrem familias, quod Thracem, Myrmiloni parem, munerario imparem dixerat, detractum e spectaculis in arenam, canibus objecit, hoc titulo: Impie locutus Parmularius. » Apud Eusebium, *Hist. Eccl. lib. V, cap. 4*: Martyr per amphitheatrum circumactus, tabella ipsum præeunte, in qua latine scriptum: *Hic est Attalus christianus.*

Nam in tabella scribi solebat titulus; et ita cum Christo actum. Utrum autem ea super crucem ejus, an in supremo ipso ligno fixa fuerit, incertum est, et pictores utraque ratione repræsentant. Priorem innuit Ambrosius, *libro X in Lucam*: « Merito, inquit, supra crucem titulus; quia licet in cruce erat Dominus Jesus, supra crucem tamen regis majestate radiabat. » Posteriori modo favet auctor *sermonis de Sina et Sion*, cum Cypriani operibus editi: « Pilatus, aitille, accepit tabulam, et titulum scripsit tribus linguis, et in capite lignis clavis tribus tabulam, cum nomine regis Judæorum, confixit. »

Totum hoc argumentum prolixe deductum est opusculo, primo sub an. 1647 edito, cuius hæc epigraphæ: *Titulus sanctæ crucis, seu Historia et mysterium tituli sanctæ crucis Domini nostri Jesu Christi. Libri duo; auctore Honorato Nicqueto e societate Jesu. Quod recusum Lugd. Batav. apud Petrum van der Aa, 1695.*

in-16, p. 224. Libri 1 brevem analysism lectori non ingratam fore confido. Cap. 1. Varia acceptio vocis *titulus*: nunc limitem significat; nunc monumentum, sepulcerum, columnam, et affinia: nunc vexillum, aut insigne, sive regium, sive privatum: interdum, Ecclesiam: proprius ad rem nostram, crimen seu causam mortis. Hoc libro accipitur pro inscriptione posita super caput Christi. Cap. 2. Conatur auctor persuadere, titulum hunc oraculis prophetarum prænuntiatum, et figuris præsignatum fuisse; quam in rem adducit psalmorum LVI, LVII, LVIII, etc. inscriptiones, cum Augustini expositione: tum illud Isaiae XIX, 19: «In die illa erit altare Domini in medio terræ Aegypti, et titulus Domini juxta terminum ejus (1).» Figuras eruit ex Ezech. XXXIX, 15, ubi de sepultura Gog; et II Reg. XVIII, 18, ubi de titulo quem sibi Absalon erexerat in valle regis (2). Cap. 3. Suedet e quercu, arbore in Iudea frequenti, fuisse Domini et crucem et titulum. Cap. 4. Pilatus sententiam, quam tulit in Christum, dictavit: et titulum non scripsit ipse, sed scribi mandavit. Cap. 5. Non est autem in charta scriptus (ut Liranus existimavit): sed exsculptus excavatusque in ligno, eoque, Cap. 6, dealbato. Testis Sozomenus, qui titulum ait fuisse ἐν τάξει λευκόπατος. Cap. 7. Singulæ ejus litteræ miniatæ, seu purpureo colore exaratæ fuerunt. Cap. 8. Non aliis verbis conceptus est, quam quæ supra indicavimus. Cap. 9. His designabantur Christi nomen, patria, et causa mortis. Cap. 10. Tribus linguis expressus est, ut ab omnibus legi posset. Solebant Romani res majoris momenti latine et græce scribere; sic C. Julius Cæsar decreta ad Hiricanum pontificem spectantia (Jos. Antiq. XIV, 17): sic Marcus Antonius edictum ad Tyrios missum. Cap. 11. In titulo locum supremum obtinuit lingua hebraica, medium græca, latina infimum. Cap. 12. Totus titulus hebræorum more scriptus est, qui manus ducunt a dextera ad lævam, etsi singulas litteras scribant a læva ad dexteram. Latinæ litteræ accurate expressæ sunt, ab homine, ut videtur, romano: græcæ pessime conformatae, fortassis ab homine hebræo: Cap. 13, hebrææ, seu hebræo-syriacæ, characteribus syriacis exaratæ fuerunt: et iis quidem, Cap. 14, qui respondent chaldaicis עַדְשָׁ. Cap. 15. Non Nozeri (נוֹזֵר) scriptum fuit (quæ vox κατ' ἔρυμα sanctum, aut segregatum, aut intactum significat): sed Notseri (נוֹצֵר) quasi floridus, vel custodiens, vel germinans. Sequenti Capite 16, Nicuetus titulum Romæ adservatum, quoad vocem NAZAPENOYC, defendit rationibus jam a Gretero prolatis, quibus ostenditur occurrentem hic litterarum permutationem non semel ab antiquis usurpatam esse: subdit, vocem eam sic ab homine forte hebræo scriptam, qui se latinæ pronunciationi accommodaverit; nam aliunde constat Ro-

manos V suum ita solitos efferre, ut Græci suum OT efferunt. Cap. 17, 18. Titulus nec in prætorio scriptus, neque cum cruce bajulatus a Christo, sed in ipso Calvarie monte, clavis affixus est. Hinc potuere tot clavi crucis dominice variis in urbibus ostendi, cum et alii, præter eos qui, manus pedesque terebrarunt, adhibiti fuerint immittendæ Cruci, fiendo suppedaneo (vel et equuleo, etc.). Cap. 19. Affixus est titulus post Christi consensem in crucem, et ante divisas ejus vestes. Cap. 20. Titulos etiam habuere cruces duorum latronum, etsi hoc diserto negent Chrysostomus (homil. 84 in Joannem), et hunc sequuti, de more, Euthymius ac Theophylactus. Cap. 21. Cur a Pilato, tituli verba mutari petierint Iudei, cause fuere: 1, odium eorum in Christum, quem regem nominari videbant; 2, invidia in eundem; 3, existimatio, se delusos a præside; 4, stimulus ignominiae, sic eis ab illo impactæ (ex Augustino in psalm. LVI); [mirum hic non allegari a Nicueto Pilati dictum: *Regem vestrum crucifgam?*] Cap. 22. Quidquid aliqui repugnant, potuit Pilatus, per leges romanæ, mutare tituli verba. Noluit, quia, teste Philone, homo erat iracundus, rigidus, pericax: adde quod Iudaïs infensissimus, et quod ei persuasum revera Jesum esse regem Iudeorum (Aug. tract. 15 in Joan.), eis non eo modo quo Cæsarem. Cap. 23 et 24, agitur de titulo in urbe reperto; Cap. 25, de ejus particulis, alibi, ut fertur, asservatis. Cap. 26. In arcu tam edito, atque adeo in supremæ basilicæ vertice, repositus fuisse videtur, ut barbaros lateret, qui toties Romam vastarunt, et susdeque verterunt. Accipe jam paucis inventi tituli historiam ac descriptionem:

• Anno . . . 1492, ultima dominica mensis januarii, dum Petrus [Gondisalvius de Mendoza, primas toletanus], tituli sanctæ crucis in Hierusalem cardinalis, . . . eamdem ecclesiam [Romæ] digno ornato reparari faceret, in altiori parte testudinis dictæ ecclesiæ repertus [fuit] titulus, hebraicis, græcis et latinis (litteris conscriptus), qui supra caput D. N. Jesu Christi, dum in ligno ejusdem sanctæ crucis pendebat, appositus extitit: et ipse titulus nunc in eadem ecclesia debita cum veneratione (observatur, et custoditur). Sie Alexander sextus in bulla data Romæ anno 1496 IV cal. augusti, relata ab eodem Nicueto pp. 156-159. Quo etiam teste, pagg. 7, 164 et 165, tempore Innocentii VIII legebantur omnes tituli litteræ tribus linguis. Pars aliqua anno 1564 erat abrasa anno vero, quo ipse vidit, 1647, supererant, praetorios litterarum hebraicarum apices, hæ duntaxat græcæ:

NAZAPENOYC B

latinæ autem :

NAZARENVS BE

Qui ectypon tituli circa initium XVII saeculi jam edendum curarat Marcus Velserus, augustanus duumvir, observavit, ex eodem fragmento et constare titulum fuisse ligneum, ferro sculptum, non calamo

(Onze.)

(1) Sed mystica tantum est allegata Augustini expositiō: et istud Isaiae vaticinium sine dubio referendum est ad tempora, Leontopoli, Bubastæ, ac alibi fortassis, in Aegypto a Judeis constructa, de quibus Josephus, Antiq. XII, 15. et XIII, 6.

(2) Verum hæc iterum mystica, nec admodum scite accommodata.

exaratum, characteribus rudibus, ut in re subita: hebraicarum litterarum reliquias exiguae visi: et ex græcis latinisque unicum vocabulum *Nazarenus*, cum una vel altera littera sequentis dictionis. A dextera ad sinistram latinae et græcae voces, æque ac hebraicæ, formatæ sunt; qui scribendi modus in his duabus linguis rarus. » Ita Gretserus lib. I de S. Cruce, c. 29, ubi etiam Plessæum refellit, qui repertum Romæ titulum pro commentatio habebat, eo quod in illo **NAZAPENOTC** barbare scriptum sit.

CAPUT VI.

De numero clavorum Christi.

Porro quoad clavos attinet, passim habentur multæ veteres imagines Christi, crucifixi quatuor clavis (1), quales etiam Lovanii, et passim alibi, non paucæ existere frequenter observavi. Sed et Jacobus Pamelius (*ad Gregorii magni Sacramentorum librum in liturgicis tomo 2*) annotavit, ad ea canonis missæ verba, *Te igitur, clementissime Pater: sicut plerique codices habent hanc litteram T, loco crucis dominice: ita etiam quosdam habere, pro hoc ipso signo T, effigiem Salvatoris, quatuor clavis affixam.*

Meminerunt et alii nonnulli quatuor clavorum. Habet enim sermo de Passione Domini apud Cyprianum, clavis sacros pedes Christi terebratos fuisse (2). Grægorius quoque turohetensis (*de Glorio martyrum cap. 6*): *Unum ex quatuor clavis (Helenæ) depont jubet in pelago. Et Innocentius tertius (sermoni de uno Martys): Quatuor clavi sunt quatuor principales virtutes. Gabriel Biel (sermoni de exaltatione Crucis): Quatuor clavi quatuor sunt cardinales virtutes, quibus debemus nos cum Christo cruci affigere. Brigitta (lib. IV Revelationum, cap. 70): Et ecce malleus, et quatuor clavi. Et (in extravagantibus, *Revelatione 51*): Pedes deorsum traxi, et duobus clavis perfossti, non habebant aliud sustentaculum, nisi clavos (3). Secuti sunt autem isti non historiam, sed conjecturam, quæc eis videbatur magis probabilis, quamque etiam tunc picturæ, ut credo, exprimebant. Cum enim duo pedes non possint commode ligno affigi uno clavo, probabilius eis*

(1) Aliquarum ectypa dedit Cornelius Curtius, libro *de clavis dominicis*, monachil. et Antwerpia edito.

(2) Pamelius ad hunc locum: « Fuit igitur auctor in ea sententia, quod non unico, sed duobus clavis pedes Christi cerebrati fuerint. Certe confirmatur id ipsum vetustissimis picturis quibusdam.

(3) His jungendii Ruffinus ecclæs. *Histor. libro IV*, ubi de Helena: « Clavos quoque, quibus corpus Dominicum fuerat affixum, portavit ad filium; ex quibus ille frenos compositi, quibus interfecit ad bellum: et ex aliis galeam, nichilominus bellii usibus aptam, fertur armasse. » Que de tribus tantum clavis apte dici non possunt. Nonnum in caput 19 *Joannis*, de Christo:

Δουαρτου θεωρειον τελεις τερπανης διοργ.

Id est, « Mortis in ligne extensus quadrijugi vinculo. » Author *Meditationum*, sub *Augustini nomine vulgaritarum*, cap. 6: « Immaculata Christi vestigia diris confixa clavis. » Etiam quatuor clavos admisit Rabanus Maurus, ex abbate Fuldensi, Moguntianus archiepiscopus, anno 836 defunctus. Quod patet in inscripçionibz *Operum* ejus tomus primus, ex editione coloniensi, an. 1627, pag. 282, ubi expressa est artificiosa crucifixi Domini imago, pedibus sejuncta: eaque prouersus ad mentem auctoris, ut ostendat litteræ medio inter pedes spatio legenda.

visum est Salvatorem nostrum quatuor clavis crucifixum esse (1). Quibus etiam accedit, quod S. Bonaventura scribat Franciscum (*capitile 15*) in manibus et pedibus habuisse signa clavorum; epiphylaxis rotundis et nigris in interiori parte manuum et superiori pedum apparentibus: et acuminibus ex adverso. Hoc pertinent etiam reverendissimi D. Wilhelmi Lindani verba. Is enim (*citato Panoplia cap. 97*) sic habet: « Christi Domini, unde nostri causæ crucifixum, non tribus fuisse clavis fixum, ut hodie vulgo habent imagines, sed quatuor, verius crediderim, non ex vetustissimis tantum Lovanii, Parisis, et per Germaniam imaginibus, sed tabellis etiam antiquissimis, in Graecia pridem fabrefactis; quod inscriptions döthini tituli, et Θεοτόκου, et λαόνος θεόλογου, aliaque arguebant; ut nostro munus, istiusmodi nonnullis emblematis instructum, demonstrat (tide *Favorinum*). Huc quoque faciat et ille in psalmos commentator, qui D. Hieronymi nomine circumfertur. » Hoc Lindanus. Audio etiam, Romæ et Jerosolymis, in primaria calvaria ecclesia, cruces esse cum quatuor clavis. Eas quoque videre licet in Græcorum horologiis. Non sunt igitur veteres illæ imagines reprehendendæ.

Sed nec reprehendo quod Christus nunc constanter tribus clavis cruci affigatur (2); cum enim, ut Gabriel Biel (*in passionem*) annotavit, incertum sit, utrum duobus clavis, an uno, pedes Christi sint affixi, parum referit utro modo pingatur. Unde etiam vetustissimæ picturæ utrumque modum exprimitur (3). Nec dubito quin sententia de tribus clavis stiam etiam habeat probabilitatem: quodque non temere in posterioribus omnibus pictoris quartus relinquatur. In quam sententiam paulo ante Gregorii theologi (4) testimonium attulimus.

De clavis hoc addo, quod olim in honore fierint, sicut satis superque expressit D. Ambrosius (qui) orationem de obitu Theodosii habens (*sunt finem*), Iudeos Christi æmulos induxit loquentes: *Ecce et clavis in honore est: et quem ad mortem impressus, remedium salutis est: atque invisibili quadam potestate demones torquet. Clavum crucis ejus diademati suo preferunt imperatores* (5). Quare mirari non oportet, si

(1) Conjecturam firmat quaternio militum [sicut. XIX, 23], quorum unusquisque clavos suos videtur adegitse, ut in simili negotio Seneca loquitur (*de beata vita*, cap. 19). Accedit, Christi pedibus unico clavo perfossis, fieri vix potuisse, quin os communiqueretur ex eo; atque adeo falsi argueretur typicum vaticinium, ab Joanne memoratum, cap. 19, v. 36.

(2) Hodiè minime rara sunt imagines Christi, quatuor clavis confixa. Belgis *Francici crucifixi* dicuntur; haud dubium, quia vulgares apud Gallos. Etiam apud Italos tales jampridem fuisse coniota ex scuto gentilium gentis machiavellicæ, ubi carulea crux in campo argenteo, et ad quatuor crucis angulos totidem clavi concolorores.

(3) Proferende illæ fuerant, aut saltē indicandum quis memoret.

(4) Ino, quod sepe mouit, Apollinaris laodicensis, aut satim rudis et indocti poeta.

(5) Innocentius papæ sextus anno 1353, lanceæ et clavorum Domini festivitatem instituit, quam deinde ratam habuit Martinus V; prioris diploma haec habet: « Regis Caroli IV supplicationibus inclinati, apostolica auctoritate statuendum duximus, atque etiam ordinandum quod, ad

simplicium pietas erga Domini clavos peculiari devotione afficiatur.

Porro sustentaculi illius, quod, in vetustissimis imaginibus (1), Christi pedibus supponitur, meminisse videtur martyr Irenaeus (*lib. II cap. 24* (imo 42)), dum meminit quinque finium crucis Christi, duorum in longitudine: duorum in latitudine: et unius in medio, ubi requiescit qui clavis affigitur. Clarius vero ejusdem meminat Gregorius turonensis (*in libro de Gloria martyrum cap. 6*): « clavi dominici, inquit, duo affixi erant in palmis, et duo in plantis. Sed quæritur, cur plantæ affixa sint, quæ in cruce sancta dependere visæ sunt potius quam stare? Sed in stipite erecto foramen factum manifestum est. Pes quoque parvula tabulæ in hoc foramine insertus est: super hanc vero tabulam, tanquam stantis hominis, sacræ affixa sunt plantæ (2).

CAPUT VII.

De corona Christi in cruce pendens.

Coronam pôrto spineam in capite habet imago Christi in cruce pendens, ut significetur in ea pen-

ipsius Salvatoris laudem et gloriam, *de præmissis lancea et clavis*, et sub eorum vocabulo proprium festum, cum speiæ officio, per antiquos præclaros catholicos et alios divinae paginae peritos, quos idem rex ad hoc eligendos ducet, ordiando, sexta feria post octavas resurrectionis Domini, annis singulis a Christi fidelibus, in eisdem Alemanniæ et Bohemie partibus perpetuo solemniter celebretur. » Id sollempne est præsertim apud equites ordinis Teutonicorum. Belgicæ quædam ecclesiæ, cum germanicis plerisque, cœbrauit.

(1) Unam ex Lipsio memoravi, aliquot abhinc columnis, sed Latenses asservatam in Hannonia. Circum legitur hæc ascriptio. ΚΟΣΜΟΥ ΤΟΥ ΑΙΤΤΡΟΝ ΑΙΓΑΙΟΥ ΤΟΥ ΕΡΙΩ ΛΟΦΟΥ. Ιεροντος του αγίου ρέδεμπτος πρετιού, σαγκριτού δινινού Βερβί. Κορνέλιος Κορτίους του κλαυδιού, pag. 83, edit. Antv. 634, aliam crucifixi imaginem proferit, in ipso verso crucis gno incisam, et in apostolico sacramento Romæ repositam, instructam itidem suppeditanea. Quod etiam animadvertis, pag. istius opusculi 201, in ectypo vetusti crucifixi, quem in cella sua habebat Curtius: et, pag. 112, in altero argenteo imagini, quam eum Carolus Magnus dedit basilice S. Petri.

(2) Idem voluisse videtur Innocentius III, *sermone primo de uno Martyre*: « Fuerunt, at, in cruce dominica ligna quatuor: stipes erectus, et lignum transversum, truncus suppositus, et titulus superpositus. » Non enim placet interpretatio Lipsii, qui « truncum suppositum » intelligit, vel obliquum sustentaculum, fulcende cruce in modo appositum: vel truncum sub cruce in terram impactum, cui rectus stipes innissus fuerit, ut firmaret stare. Addit, fortasse non in media semper manus vola clavos cruciariorum fixos, sed superioris paulo, qua cum brachio coit. Sed hoc in Christo locum habuisse non facile crediderim; nam illi fixa manus, non brachia, fuerunt ex Joan. XX, 23, 27. Ceterum idem Lipsius merito arbitratur, fixas manus toti corporis molli fereundas pares fuisse; « duras quippe, et nervosas partes, ac lentes frangit. » Rationibus ex anatomia petitis idem firmat Nicolaus Fontanus *responso ad Jo. Jac. Chiffletum* (a). Certe clavus, medianum tracijens manum, incidit aliquanto supra medium ligamentum volæ, quod eo loco digitorum tendines firmat: ultra occurrit unus tenditum quatuor, quibus fluctuat tertium digitum medii internum: occurrit et rotundus tendo ad priuum os ejusdem digiti decurrens, ilisque firmatus vicinia duorum et quatuor musculis lumbricalibus; quæ partes, ut reliqua omittam, ambientis cutis ope sic si sit mutuo cohærent, ut totum corporis onus sustentare sole possint: multo etiam facilius, dum in pondus fixura pedum magna ex parte diminutum est.

dere, spinis (1) paulo ante coronatus, verus rex Judeorum, id est, noster. Alii enim dicunt se *Judeos esse*, et non sunt, sed sunt *synagoga satanae*, inquit Joannes (*Apoc. II, 9*). Quod etiam, quantum ad regnum attinet, titulus significabat; in quo propterea Ecclesia gloriatur, ponens eum cum cruce in templis; nam intelligit mysterium, eur potentibus Judæis titulum mutari, responsum sit: *Quod scripsi, scripsi (De quo Augustinus in Joannem tractatu CXVII).*

Significare etiam potest spinea corona in capite Christi ad crucem affixi, quod eam in patibulo pendens habuerit. Hoc enim, licet omnino certum non sit, tamen multum probabile est, cum id habeant Christus patiens Gregorii, cognomento theologi (2), et oratio Gregorio Magno adscripta (*Orat. 1, de Passione Domini*): *O Domine Jesu Christe, adoro te in cruce pendentem, et coronam spineam in capite gestantem.* Tertullianus quoque videtur eo respexisse, dum (*In libro contra Judæos*) scribit: *In hac corona crucis corona spinea, in capite eius circumdata* (3).

At vero de alia corona loquitur S. Paulinus in epigrammatibus, quæ picturis adscriptis basilicæ Nolanæ, ubi ait (*Epistola XII*):

Cerne coronatam Domini, super atria Christi,
Stare crucem.

Sequentibus tamen verbis seipsum explicat; addit enim :

Præmia, tolle cræcum, qui vis auferre coronam.

Fuisse autem hujusmodi coronam ex floribus contextam, indicat aliud ibidem epigramma :

Ardua floriferæ crux cingitur orbe corone,
Et Domini fuso tincta crux rubet.
Quæque super signum resident cœlestè columbæ,
Simplicibus produnt regna patre Dei.

Ubi, præter hanc coronam florigeram, nota etiam, Paulini ætate, depictam fuisse crucem Christi, rubentem fuso crux Domini. Veteres autem quædam imagines non habent in capite Christi coronam. Aliæ habent regalem coronam; qualem perantiquam et grandem Nivellæ vidi ad sanctam Gertrudem,

(1) Quibus e spinis contexta fuerit illa Christi corona, si quærant pictores, credo ex rhamno, qui gallis *Nerprun vel Bouc-épine*. Adducor his verbis Petri Belonii, libro cui titulus: *Les Observations de plusieurs singularités*, etc. cap. 88, editionis plantinianæ 1555, pp. 259, 260: « Cherchant les plantes en tournoyant les murs de Jérusalem, avons veu d'une espèce d'hyoscyme, qui ne croist point en Europe: et en les examinant diligenter, pour ce que désirions savoir quelles espines trouverions, pour entendre de quelque espèce estoit celle dont fut faite la couronne de Notre-Seigneur: et n'y ayant trouvé rien d'épineux plus fréquent que le Rhamnus; dont nous a semblé que sa couronne fust d'un tel arbre. Car nous n'y avons veu croître nulles ronces, ou autre chose épineuse; il y a bien quelques caprires épineux. Parquoy voyants que les italiens appelleut vulgairement le Rhamnus, *spina Santa* (et principalement entour Macerata, et à Pézaro, auquel lieu avons trouvé les haies n'estre faites d'autres arbres, comme aussi en Jérusalem), l'avons bien voulu mettre en ce passage; joint, que les anciens Arabes nomment l'arbre, duquel fut faite la couronne, *Ahansegi*, que les interprètes tourment en latin par, *Corona spina*. »

(2) Seu potius Apollinaris, episcopi laodiceni, ut jam aliquoties dictum.

(3) Junge Origenem, qui *Tractatu 55, in Matth.*: « De chlamyde scriptum est, quoniam denuo spoliaverunt eum chlamyde coccinea: de corona autem spinae nihil talia evangelistæ scripserunt, eo quod et nes querere voluerunt

(a) Editio Lugduni Batav. 1695, cum Bartholini *Hypomnematis de cruce Christi*.

effectam et renovatam anno 1428 (1). Hac autem pictura paulo clarius exprimere voluerunt, quod Salvator noster non sit tantum metaphorica aut philosophica locutione rex : sed verus Rex, et Rex regum, Dominus Dominantium (Apoc. XIX, 16), cuius regni non erit finis (Luc. 1, 33).

Urgent autem nonnulli, errare pictores, dum coronam spineam pingunt, cranium penetrasse et cerebrum Christi, eo quod Scriptura habeat : *Os non comminuetis ex eo* (Joan. XIX, 36). Sed fortassis prophetia hæc eo non est extendenda. Nam a Tertulliano, qui apostolorum temporibus vicinus fuit, inscriptum est (*De Corona militis, sub finem*), spinis coronæ tempora Domini et foedata esse, et lancinata.

CAPUT VIII.

De lapsu deiparæ Virginis sub cruce. Item de pictura Ecclesiæ et synagogæ sub eadem cruce.

De Simone Cyreneo, portante crucem post Jesum, diximus libro II, cap. XXX (2). Ubi et alia quædam huc pertinentia retulimus. Quare transeamus ad Salvatoris nostri benedictam matrem.

Eam quidam sub cruce pingunt deliquum patientem, aut in terram corruentem (3), juxta illud reue-

exitum rei de corona spinea, semel imposta, et nunquam detracta. *

(1) Regalem etiam coronam gestat effigies crucifixi cedrina, quæ Siroli prope Anconam visitur, opus ut illic putant, S. Luca. Imagini quoque Lucensi, de qua supra, « Corona ex puro putoque auro est, tanto rege digna. Supra ipsam elementa hec græca, a et a. Imo et calcaneus hic pendet Christus : calcei autem argentei sunt, aureis laminis incrustati, et crucis signo insigniti. » Curtius de clavis Dom. edit. *ntv. p. 61.*

(2) Indicatus istic Hieronymi locus ita habet : « Intelligendum est, quod egrediens de prætorio Jesus ipse porta verit crucem suam : postea obvium habuerit Simonem, cui portandam crucem imposuerunt.

(3) Obvia etiamnum bujusmodi picturæ. Unam videoas Lovaniæ in sacello B. Mariæ virginis, prope portam Theñensem, ad aram primariam. Aliam vidi, et fissili lapide non ineleganter sculptam, in aedibus amici college R. D. van Molle, S. T. Lic., cantoris et canonici ad S. Petrum. Virginis parenti deliquum tribuere, filio vel bajulante crucem, vel ex ea pendente, vel denique deposito. Pseudo-Bernardus, *Opusculo de Lamentatione Virginis* : S. Bonaventura, capp. 77, et 78, de vita Christi, ubi tamen nulla mentio lapsus : S. Laurentius Justinianus, de triumphali Christi agone : Dionysius carthusianus, ad Joan. caput 19 : Ludolphus Saxo, etiam carthusianus, *Vita Chisti*, parte II, capp. 64 et 78. Auctor *Tialogii de Passione Domini*, quem Anselmo abuidat. Theophilus Raynaudus in edit. *Operum Individuensi* an. 1630, et merito, ut fabulis conspersum, et vel in re, de qua agimus, Anselmo contrarium. Petrus Dore, aureliensis, instituto dominicanus, libro, gallice non semel excuso, cui titulus : *L'Image de Vertu, démontrant la perfection et sainte vie de la B. vierge Marie*, etc. Quod amplius est, ordo Marianus, ab Annuntiatione dictus, proprium *Officium* habuit, postridie ejus dominica, quæ passionis vocatur, canendum, quo celebatur *Festum spasmorum*, seu *martyrii B. Mariæ virginis* : et alterum quarta post die, *septem Dolorum* ejusdem. Sed in officiis hujus ordinis, Antwerpiae 1626, recensis, prius illud a pellatur *Festum martyrii*, sive *intimi doloris B. M. V.*, estque duplex secundæ classis. In ea porro emendatione respectum est ad Bullam Julii II, sexto idus Jan. 1506, largas indulgentias concedentis iis, qui « aliquam ecclesiam domorum regulæ B. Mariæ visitaverint, durante festo pte recordationis intimi doloris B. Mariæ tempore passionis Christi. » Qui de *stationibus Hierosolymitanis* scripsere, quintam *vix dolorosa*, sacello, a S. Helena, ut volunt, exstructe, decoratam, Italice nuncupari aint : *il Spasmo della Madonna*, id est, *Dominæ nostrae* deliquum.

lationum sanctæ Brigitæ (*Libro IV, cap. LXX*) : *Tunc ego exinanita corrui in terram* (1).

Sed plerique alii improbat hanc picturam, cum Joannes dicat (*Joan. XIX, 25*) : « Stabat juxta crucem Jesu mater ejus. Stabat, inquit pater Guardianus Petrus Montanus, corpore, quæ stabat corde per fidem (quæ non vacillavit in ea, sicut in apostolis) et per virilem constantiam firmato : stabat, nihil impotens animi præ se ferens, nec in terram labens, nec capillos lacerans, neque pectus tundens : stabat etiam pro salute humani generis, ait Ambrosius (*In Lucae cap. XXIII*), mori parata. » Et Judocus Clichthoveus (*In homilia de Statione Virginis juxta crucem*) : « Verum stabas, optima mater, juxta crucem filii tui, non solum corpore, sed et mentis constantia : neque ullam immodestiae signum vultu prodiebas. Dolor plane tuus, animo contextus, exterius non innotuit gestibus, aut motu, nisi pallentis vultus tristitia, et uberrimis lacrymis. » Lege, contra istud delinquum, si placet, tractatum Thomæ Cajetani, de Spasmo beatæ Marie virginis, qui est inter opuscula ejus postremus, tomo II (2). His accedunt Matthæi Galeni verba (*Catechesi XVII*) : *Quis ferat, inquit, pictorum, vel quorundam male feriatorum hominum,*

(1) Ad quem locum existimat Consalvus Durantus, in *Scholio*, sentiri posse, Virginem matrem spasmum passam et in terram corruisse.

(2) Scriptus ab eo Romæ an. supra dicto 1506, ubi quærit, an id, quod de spasio B. Mariæ dicitur, sit canonicum : respondetque non canonicum esse, sed indecens et improbabile. Cum illo sentiunt, præter indicatos a Molano, theologi bene multi, quorum aliquot enumerat Georgius Colvenierius, t. I, calendarii mariani, p. 218, et seqq. In his Simeon Metaphrastes, recte docens *apud Suriu* 15 aug. cap. 33 : Virginem matrem « ab initio usque ad finem se foriter et constanter gessisse : honeste quidem, et non indecor utentem motu animi : factis tamen ostendentes esse matrem, sed omnino matrem illius, qui amico mortuo (*Lazarus*, ui fallor), et ostendit amorem, et motum animi certis finibus continuit. » Guiardus, saeculo 13, cameracensis et iscopus, sermone 2, *apud Colvenierum Ms. de Passione Domini* : « Has mœroris augustias, mosta quidem, sed salva sui honestate (*Maria*) sustinuit, nec crines dilatians, nec rictibus lacrymosis ora deformans : illessem in omnibus patientiam conservavit. » Sciendum est, ait Joannes Germon, parte II *Passionis*, in *explicatione textus 4*, « B. Virginem tunc nullus fecisse planctus, aut indecentes gestus, quæ non convenienter ejus dignitati, et studiosas bonitati. » Petrus Canisius, *de Depara*, lib. IV, cap. 28 : « Quis sapiens ineptos, aut etiam stolidos, concionatores defendat ac probet? Sicu nec illos quidem excusat, qui vel pingunt, vel docent, matrem Domini juxta crucem fuisse collapsam, syncopistupefactam, dolore prorsus examinatam, illarumque muliercularum similiten, quæ, fracte doloribus, palam ejulant, pectus pugnis contundunt, capillos lacerant, genas ungubibus decerpunt, seque demum clamitant infelices? Haec enim aliaque id genus, quæ honestas etiam matronas dedecorant, et prudentes offendunt, ad gravissimos materni cordis angores exprimendos et explicandos, non decet effingere, ubi de Maria, juxta filii crucem dolente, agitus ; ut quæ affectum humanum spiritus robore coerent, nihil tale designans, quod cum sancta modestia et debita gravitate, pugnaret. Bartholomæus a Medina, ix tertium partem S. Thomæ, q. 27, art. 4, multis negat B. Mariæ spasmum : atque « temerarium, scandalosum, et pericolosum esse, » hujusmodi motus *inordinatos* ei tribueret, sive in amissione filii duodecim, sive in ejus passione, aut morte. Quia affirmat concionatores, Virginem spasmum aut lapsum affingentes, jussu sacræ inquisitionis, ad palinodiam in Hispaniis cogi, veluti derogantes magnam iniuriam et fortitudini mariane. Et Joannes de Carthagena, lib. XII, homil. 17, testator, in urbe, se presente, mandato magistris sacri palatii, expunctas amotasque picturas, quæ B. Virginem, ob mortem filii, pte doloris vehementia colapsam, exhibebat.

pene dixerim impietatem, qui vulsisse comas, caput defodasse, pectus contudisse, collapsam, spasmum passam, et tantum non examinatam, alienisque fulgam brachiis, ut quamlibet e vulgo matrem, propoununt? Quanto gravius est Ambrosii talibus verbis prolatum testimonium (*Exemplo LXXXII, in fine*): « Maria, nec minor quam Christi matrem decebat, sufficientibus apostolis, ante crucem stabat: et piis spectabat oculis filii sui vulnera, quia expectabat (*Prospectab frequens Augustino*) non pignoris mortem, sed mundi salutem. » Lege eundem Ambrosium de *Institutione Virginis*, cap. VII. Pulchre denique S. Anselmus: « Inter tot pressuras Filii sui, constanter ipsa sola stabat, in fide firma: et pulchre stabat, ut decet pudicitiam virginalem: non se laniabat in tanta amaritudine, non maledicebat, non murmurabat, nec vindictam hostium a Deo petebat: sed stabat disciplinata, verecunda, Virgo patientissima, lacrymis plena, doloribus immersa. »

Quod autem de situ Mariae sub cruce in *Mariali annotavit Bernardinus Bussius*, id magis inter opiniones referendum est, quam solido nitatur fundamento. Refert parte tertia (*Serm. VI, parte III R.*) beatam Mariam juxta crucem depingi debere ad sinistram Christi; stabat enim ad aquilonem, orans pro peccatoribus, non autem ad dexteram, ut putat: citando Alexandrum de Hales in psalmos, et illud psalmi (*Psal. CXLI, 5*): *Considerabam ad dexteram, et videbam, et non erat qui cognosceret me.*

Est et aliud, a multis non animadversum, diligenter tamen a beato Thoma notatum (*In opusc. LVIII de Sacramento altaris, cap. XXXI*). Scribit enim « in locis quibusdam, a dexteris crucifixi, depingi puellam, hilari vultu, puchra facie et coronatam, quae Ecclesiam designat, et sanguinem Domini reverenter in calice suscipit. Quia fidelis anima, cor mundum vnde tribus Christi applicans, sanguinem ejus spiritualiter, cum omni devotione, sumit. Unde lumen, et cordis gaudium, et æternæ glorie coronam; acquirit. A sinistris autem pingitur synagoga, oculis panno ligatis, tristi facie, inclinans caput, et corona decadente; quæ ipsum sanguinem fundit, et fusum contemnit. In quo figuratur, quod hæc et omnis mortaliter peccans tria bona perdit, lumen gratiae, gaudium conscientiae, et coronam glorie. Hinc dicitur Threnorum quinto (*Vers. 16, 17, ubi verba paulum aliter habent*): « Vae nobis quia peccavimus; ideo obtenebrati sunt oculi nostri: moestum factum es! cor nostrum, cecidit corona capitis nostri (1). »

(1) Quæ de servitate babylonica dixerat Jeremias, apavit angelicus docto exilio, quod, ob abjectum occisumque Christum ducem, patitur, et ad extremum usque patietur abjecta vicissim ab eo synagoga. « Porro imagini hic descriptæ congruunt ista Ambrosii, lib. VII *Commentar. in Lucam, ad cap. 11*: Lucerna illa, quam matutinalis, vespertinoque temporibus, ritu veteri, Judæorum princeps sacerdotum solebat accendere, velut sub modio sita legis, evanuit. Et civitas illa Jerusalem, quæ in terris est, quæ occidit prophetas, quasi in convale fletus posita delitescit. Illa autem Jerusalem, quæ in corde est, in qua militat fides nostra, in illo altissimo omnium locata moate, hoc est, Christo, non potest tenebris et ruinis hujus mundi abscondi: sed, fulgens candore solis æterni, luce nos gratiae

Et quia in mentionem picturarum Ecclesiae incidentibus, placet ea adjicere, quæ hue spectantia a Georgio Wicelio (*In Exercit. pietatis*) sunt observata. Vedit is Wormatiæ, ad templi primarii fores, typum rarae antiquitatis, reginam veluti triumphantem, et jumento quadricipi laetam incidentem, ad terrorem partis adversarie vivaciter effigiatam. Hanc autem reginam Ecclesiam esse catholicam dubitari non potest; quia quatuor illa capita, et correspondentes pedes, exprimebant (notissimo per orbem typo, et jam olim ab Ezchiele descripto) quatuor evangelistas.

Addit deinde Wicelius, sanctam abbatissam Hildgardim, ad quam epistolârū immensa vis scripta est, et ad quam audiendam ac videndam S. Bernardus ex Galliis iter fecit, dictasse in Apocalypsim ingens volunnen, adjunctis miris imaginibus, inter quas Ecclesia, forma reginæ picturata, liberali perslat vultu, cum inscriptione: *Me oportet concipere et parere.*

Vedit et Fulda, in vetustissimo aulæo, inter prophetas et apostolos eam consistentem, tanquam reginam in vestitu deaurato gemmeoque pectorali insigniter exornatam, habentem in scheda scriptum: *Ego dilecto meo, et dilectus meus mihi.*

Meminit denique se Wirceburgi, multis antea annis, vidiisse sculpturam tam Ecclesiae quam synagogæ, ligneam, in ecclesia Teutonistarum. De qua alibi mentionem fecerit.

CAPUT IX.

Latronem bonum a dextris Christi ponendum.

Prorsus vero ad opiniones (1) refero, quod Adrianus Junius, Hornensis, velit bonum latronem a sinistris Christi pendisse. Sic enim scribit (*Ad Dominum præsidem Vigilium, in Anastaurosi, sive Passione Servatoris*):

spiritus illuminat. » Baronius ad ann. Christi 73: « Hoc anno Titus, cum manubib[us] Judæorum, ex Egypto Roman veniens, de parta gloriosa victoria nobilissimum triumphum egit, qui a Josepho (*de Bello Jud. lib. VII, c. 24*), describitur.... Ducti sunt in triumphum Joannes et Simon, illarum factionum, quarum causa tot mala sunt obruta et consummata, præcipui duces: et cum his aliis insuper septingenti viri, electi robore, et forma præstantes, ad hoc electi, atque servati. Hinc videre est, in antiquis compluribus numismatibus (a), Titi imp. trophæum, cum duobus captiuis assidentibus, effigiatum: similiter et triumphale quadrigam, quam duo itidem captivi præcederent. Sunt et alia, Vespasiani signo notata, numismata, quorum aliis inest mulieris figura, sedens humi ad trophæum: aliis, eadem mulieris effigies, moestæ sedentis sub palma (que [alma] erat Judæa provinciæ hieroglyphicum); hac inscriptione signatis: JUDÆA CAPTA S. C. (b)... Quis... ista videns, consideransque Judææ, sub morore confectæ forma mulieris, imaginem repræsentari, non continuo illud Jeremiæ lamentationis in memoriam revocet de Hierosolyma ab hostibus capti. (Thren. I). Quomodo sedet sola civitas plena populo: facta est quasi vidua domina gentium, » etc.?

(1) Poterat in hallucinationibus censer, quod absone mititur allegoria. Ceterum nulla est auctoritas Adriani Junii, viri quidem in medicina non rudis, in litteris versatissimi, sed theologie prorsus imperiti, e catholicis calvinistæ, aut (quod multo pejus) Politici.

(a) Collegit et edidit Adolphus Oco, *libro de Rom. imp. numism.*

(b) Ecclipsa subjicit Baronius, apud eum videnda.

Dexter latro convicis,
Dirisque Christum lancinat :
Pacem sinistre expedit,
Atque invenit facilime.
Palmis decussatis Jacob
Heredii sic jus dedit
E liberis laeo....
(Genes. XLVIII, 15, 14).

Habent quidem Hieronymus (*In [caput] XXXI Jeremiæ, tomo V operum*) et Damascenus (*Libro IV, de orthodoxa fide, cap. 12*), quod Jacob, benedicendo filii Joseph, manibus cancellatis, signum crucis expresserit: sed dum uterque dicit eum filii benedixisse, aperte indicant filios istos non fuisse typum latronum, eum alter tantum latronum a Christo benedictionem acceperit. Quorum vero typus uterque fuerit, aperte indicant Hieronymi verba (*In cap. XXXI Jeremiæ*): « Ephraim, ait, in typo esse potissimum populi de gentibus congregati, Scriptura testatur; sicut enim posterior filius Joseph, et subripuit primogenita Manasse, qui natura primitivus erat. Sed in mysterio crucis decussatis manibus, qui stabat ad sinistram Jacob, dextræ manus ejus suscepit benedictionem: et qui steterat ad dextram, sinistra benedictus, in secundum redactus est gradum: et quomodo Jacob Esau, sic Ephraim Manasse rapuit primogenita. »

Quod si de latronum situ ex Vetustate aliud sit observandum, non solum Nicodemi apocryphum Evangelium habet, bonum Latronem, qui ibi Dismas dicitur (1) tametsi legatur alibi:

Dismas damnatur, Gestas ad astra levatur (2),

a dextris pependisse: sed gravissimi auctores, Augustinus et Leo, annotarunt Christum, cum latronibus pendente, figuram expressisse judicii extremi, in quo Christus Index bonos constituet a dextris, malos a sinistris. Augustinus (*In septimum caput Joan. Tractatu 31, tomo IX*): « Ipsi Crux, si attendas, tribunal fuit; in medio enim Judice constituto, unus latro, qui creditit, liberatur: alter, qui insultavit, damnatus est. Jam significabat quod facturus est de vivis et mortuis, alias positurus ad dextram, alias ad sinistram. Nihil ergo medium erit. Similis ille latro futuris ad sinistram, similis alter

(1) Seu Dismas, ut legit Joan. Albertus Fabricius *codice apocrypho N. Test.*, pag. 238: alter ibidem Gestas vocatur. In pseudo *evangelio infantie*, quod perpetuatum est, n. 23, pag. 186 *ejusdem codicis*, latrones appellantur Titus, et Dumachus: in *Floribus*, venerabilis Bede adscriptus, Matha, et Joca. Nihil horum fide dignum est.

(2) Andreas Favyn, Parisiensis causidicus, tomo 1, pag. 457 libri, cuius titulus: *Théâtre d'honneur et de chevalerie*, editi Lutetiae an. 1620, haec habet: *Le plus haut et dernier des treize hermitages, qui sont sur la montagne de Montserrat en Catalogne, est celui du bon larron, appélé saint Dismas: l'autre était nommé Gestas. Les anciens (intellige medii ævi homines) croyaient que ces trois vers rimés:*

*Imparibus gestis, pendent tria corpora ramis:
Dismas, et Gestas: medio sedet ima potestas:
Gestas damnatur: Dismas ad astra levatur,*

écrits sur un morceau de parchemin racle: et la raclure mise et détrempée dans le vin, ou eau-de-vie, baillée en breuvage aux condamnés à la gêne (à la torture), les rendait insensibles aux tourments, et leur servait de charme de silence.

futuris ad dexteram. » Leo quoque ter sanctus (*Serm. 4, de Passione Domini*): « Jesus Christus, ait, filius Dei, cruci, quam etiam ipse gestarat, affixus est, duobus latronibus, uno ad dextram ipsius, alio ad sinistram, similiter crucifixis: ut etiam in ipsa patibuli specie monstraret illa, quæ in judicio ipsius omnium hominum est facienda discretio, cum et salvandorum figuram fidem credentis latronis exprimeret, et damnandorum formam blasphemantis impietas prænotaret. »

Sed et alii Veterum latronem bonum a dextris pependisse agnoscant: inter quos mihi impræsentiarum occurunt Cælestinus pontifex (*Epist. II*), Hieronymus (*In Matthæum*), Rabanus (*Libro II, de Institutione clericorum, cap. 30*), et sanctus Hilarius, qui (*Ultimo canone in Matthæum*) in dextro latrone omnes fideles intelligit: in sinistro vero, omnes infideles. Denique Radulphus etiam Ardentius, qui (*Sermone de Inventione crucis*), dum tractat Mihi absit gloriari, nisi in cruce Domini: *Est, ait, crux sinistri latronis, qui pro peccatis suis invititus patitur, nec emendatur; in qua non est unde glorietur. Est et crux dextri latronis*, etc. Nec dissimiliter Anselmus (*In sermone de passione Domini*), per dextrum latronem intelligit figurari eos, qui ob iustitiam patiuntur: et per sinistrum, pseudo-martyres, qui absque charitate patiuntur. Itaque hi et qui plures observari poterunt, constanter præsupponunt bonum latronem a dextris pependisse (1).

CAPUT X.

De clavis latronum.

Dictos autem latrones, glavis fuisse crucibus affixos, non tantum asserunt Augustinus (*Tractatu XXXVII, in Joannem*), Chrysostomus (*Homilia de cruce et latrone*), Gregorius (*XVIII Moralium libro, cap. 25*), Alcimus Avitus (*In fine libri tertii*) aliique nonnulli.

(1) Sancti latronis memoriam colunt Græci die 23 martii: alii, alii diebus. Tacito nomine, eum romana ecclesia martyrologio suo inseruit ad diem 25 dicti mensis, qua nempe crucifixum et mortuum esse Doninum multis saeculis existimatissimum est. Officium proprium celebrat, praeter alias, ecclesia Meletiniensis: et hæc quidem ritu duplice, dominica a Paschate quarta, fundatum a Disma de Briamont, S. Th. Lic., Rumoldina basiliæ canonico graduato, ac penitentiario, qui vestigiis ejusdem urbis Basilicae Marianæ canonorum collegium addidit, ac primus ejus præpositus fuit, ibidem in sacello, nomine S. Dismæ boni latronis ære suo, sub an. 1635, constructo, sepulcus.

In Suidæ lexico, voce *crucis amborum latronum*, olim ab Helena repertæ, leguntur *infra forum (Constantinianum) defossæ: unaque vasculum unguenti, quo unctus est Christus; et alia multa, signis prænotata (τυποις προπομπαῖς), posita quidem a Constantino magno, munita vero et firmata (ἀργαλείσθεντα) sub magno Theodosio (a).* Lege Gretserum de cruce, operum t. 1, pp. 171, 172, ubi et hæc invenies: « Crux boni latronis adhuc exstat in Cypro, in templo quodam montano, non procul ab urbe Nicosia, ut testatur (*in suo itinerario*) Felix Fabri, qui illam cum multis aliis vidit! sed quædam de ea narrat, agre fidem ab eruditis impetratura.

(a) En eius verba ex edit. cantabrigiensi, 1705: Κάτωθι τοῦ φόρου κτισθείσαντον δύο σταυρούς τῶν δύο ἁγίων, καὶ μετονόμαστον ὑπὲρ τοῦ ἀντιστορούσαντος τοῦ Χριστοῦ, καὶ πολλὰ ἔτερα σημειώσομεν, τούτου μη τηρεῖ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου, οὐταλισθεῖσα ἀτ τοῦ τοῦ θεοδοσίου.

Sed et idem notum est ex Ruffino (*lib. X. cap. 7*), et cæteris (*Ambrosius de obitu Theodosii; Paulinus, epist. II.*), qui de inventione sanctæ crucis scribunt (*1*). Qui etiam asserunt patibula hæc ejusdem omnino formæ fuisse cum patibulo Salvatoris nostri. Cum quibus Italæ picturas convenire intelligo. Pictores nostrates fere eos summis in diversa formæ patibulis ligant. Quod majoribus placuisse videtur, ut latronum pictura et statuæ cum Christo crucifixo non facile confundantur (*2*).

CAPUT XI.

Cur nonnulli sub cruce pingant Adæ calvariam.

Habet vero probabilitatem, quod nonnulli pingant sub cruce Christi calvariam, sive cranium, quod Adæ esse notavit Albertus Magnus (*Ad XXIII caput Lucæ*). Adam enim sub cruce sepultum esse, receptissima fuit apud veteres sententia. Quam Paula et Eustochium, in epistola ad Marcellam (*Epist. XV[inter Hieronymianas vett. editionum]*), narrant tanquam habitantium pre celebratam (*3*). Eamdem habet sermo de resurrectione Christi, apud Cyprianum (*4*), et qui ibidem a Domino Pamelio citati, Epiphanius (*5*), Origenes (*6*),

(1) *Quod ipsum ex Evangelio sat certo colliges, Matth. XXVII, 38: «Tunc crucifixi sunt cum eo duo latrones.» Nam crucifigere est clavis ligere; quamobrem Augustinus de Christo, in psalmum LXXXV: «Nisi clavis fixus esset, crucifixus non fuisset.»*

(2) *Non placet hæc ratio. Quid enim necesse fidei historicam violara, cum et situ (nempe medio loco), et titulo, et corona spinea, aliisque rebus facillimum sit crucem Domini a reliquis distinguere? Non solet enim S. Iatro seorsum pingi.*

(3) *In epistola autem ad Paulam et Eustochium et Marcellam, quæ inter Hieronymianas olim 17, legitur: «Hæc urbe, imo in hoc Calvaria loco, et habitatice dicitur, et mortuus esse Adam. Unde et locus, ubi crucifixus est Dominus noster, Calvaria appellatur; scilicet quod ibi sit antiqui hominis calvaria condita, ut secundus Adam primus Adam peccata dilueret.»*

(4) *Editionis Parisiensis 1666, pag. 340. «Ita nos ad Christum pertinentes; cuius sanguine conspersa creditur Adæ calvaria, qui sub loco, quo crux Domini fixa est, humatus traxit ab antiquis,» etc.*

(5) *Epiphanius contra ratianum heresi 46, edit. petavianæ, t. I, p. 394. «Est profecto quod intelligenti mirum videatur, id quod e librorum monumentis didicimus: Domum nostrum Jesum Christum in Golgotha esse crucifixum, nimurum in eâ potissimum loco, in quo Adamus corpus jaceret. Hic enim a paradiso digrediens, dū ex adverso illius habitat. Deinde longo postea tempore in illum, quem dixi, Hierosolymorum locum secessit: ubi et vita functa, in Golgotha sepultus est. Qua ex re merito locus ipse nomen accepit, ut Calvaria interpretando dicetur. Cuius appellationis nulta in eo loco similitudo certatur. Nam nec in clivo aliquo situs est, ut propriea Calvaria vocabulo nominetur; cuiusmodi capituli in humano corpore sedes est: neque figuram habet editæ enjuspian speculae; ac ne cæteris quidem circumiacentibus locis altius consurgit. Quippe ex adverso est Oliveti mons editor, sed imprimis arduus est Galbaonis mons octavo inde lapide distans. Postremo clivus etiam ille, qui in Sione quondam exitit, sed excisus hodie est, fuit Golgotha illo loco sublimior. Undenam igitur Calvaria nomen obtinuit? Quod nimurum primi hominis illic calvaria reperta sit, ejusque reliquæ defossæ, ob id Calvaria locus appellatus est.»*

(6) *Origenes tractatu XXXV in Matthæum, editionis Caroli de la Rue t. III, p. 920: «Locus autem Calvaria dicitur non qualcumque dispensationem habere, ut illuc qui pro hominibus moriturus fuerat, moretur. Venit enim ad me latro quendam talis, quod corpus Adæ primi ibi sepultum est, ubi crucifixus est Christus, ut, sicut in Adam omnes moriantur, sic in Christo omnes viviscerent.»*

Athanasius (*1*), Ambrosius (*2*), Chrysostomus (*3*), Theophylactus, Euthymius, et Augustinus (*4*). His additum Basilum in cap. V Isaiæ (*5*), et apud Metaphrastem, vitam Theodosii (*Januarii*) (*6*).

Hieronymus quidem in caput **XXVII.** Matthei (*7*),

Ex Catena ms. graeca eadem brevius recitat editor, quæ sic latine sonant: «De Calvaria loco pervenit ad nos traditio Hebraeorum, corpus Adam esse ibi sepultum, ut sicut in Adam omnes moriantur, rursus in Christo omnes viviscerent.»

(1) *Athanasius, aut aliis quispiam, sermone de Passione Domini, inter Athanasi operd, edit. Benedictin. t. II, p. 90: «Non alio loco cruci affigitur (Christus), quam in Calvaria loco, quem Hebraeorum magistri aiunt fuisse Adami sepulcrum; ibi namque illum post maledictionem sepultum fuisse asseverant. Quod si ita se res habet, miror ejus loci proprietatem. Oportebat enim Christum, cum primum Adamum renovare vellet, in eo pati loco, ut, ejus abolito peccate, universo illud hominum generi auferret.»*

(2) *Ambrosius, epistola 61, edit. Benedictin., t. II, col. 1070: «Hæc est anima evangelica quam suscepit in Golgotha Christus. Ibi Adæ sepulcrum; ut illum mortuum sua cruce resuscitaret. Ubi ergo in Adara mors omnium, ibi in Christo omnium resurrectio.» Idem libro X, in *Lucam*, t. II, col. 1528: «Ipse autem crucis locus, vel in medio (orbis), ut conspicuus omnibus, vel supra Adæ, ut Hebrei disputant, sepulcrum; congruebat quippe ut ibi vita nostra primitus locarentur, ubi fuerant mortis exordia.»*

(3) *Chrysostomus homilia LXXXV, olim LXXXIV, in Joan. edit. Benedict. t. VIII, p. 504: «Et venit in Calvaria locum. Quidam dicunt Adamum ibi mortuum esse, et jacere: et Jesum, ubi mors regnaverat, ibi tropæum erexit.» Chrysostomum de more sequuntur ad eundem Joannis locum Theophylactus et Euthymius.*

(4) *Augustinus sermone 17 de tempore: «Antiquorum relatione referunt, quod Adam, primus homo, in ipso loco, ubi fixa est crux, fuerit aliquando sepultus: et ideo Calvaria locum dictum esse, quia caput humani generis ibi dicitur esse sepultum.» Idem libro XVI de Civitate Dei, cap. 52: «Hieronymus presbyter scriptis, secretissime a senioribus Judæorum cognovisse, quod ibi immolatus sit Isaac, et Adam sepultus, ut postea Christus est crucifixus.»*

(5) *Edit. Paris. 1618, tomo I, p. 937: «Obtinuit fama quædam, in Ecclesia per opinionem non scriptam servata, quæ falsis est: Quod prima utique Judæa incolum habuerit hominem; Adamum, post ejectionem a paradiiso, in ea collocaatum ad mitigandum iacturam eorum, quibus fuerat exutus. Prima igitur etiam hominem mortuum exceptit. Adamo istib[us] expiante sua damnationis sententiam. Novum itaque videbatur illius aetatis hominibus spectaculum, Calvariam, defluente carne, nudam. At illi reconderentes Calvariam in illo loco, Calvaria locum appellarent. Probabilis quoque ratione potuit Noe non ignorasse sepulcrum principis hujus et mortalium omnium primigeniū; siquidem hac de re fama a diluvio mox per orbem propagata est ab ipso et dimanavit; poecilus Dominus, excussa origine humana mortis, in loco, qui dicitur Calvaria locus, passus est, ut quo in loco corruptio, sive mors hominum, initium accepit, illuc vita regni suum suneret exordium; et, quemadmodum mors invaluit in Adam, ita et in Christi morte inefficax redderetur et pessumiret.»*

(6) *Ac etiam pseudo-Tertulliani carmen adversus Marcionem, lib. II:*

Calvaria locus est capitis, Calvaria quondam

Hic hominem primum suscepimus esse sepultum.

In scholiis ad Sulpitium Severum a Georgio Horio collectis, edit. Leydensi 1647, haec lego pag. 195: «Vanissimum est, et exsibilari debet, quod rabbi Elieser in capitulis suis, ex communī Judæorum opinione, prodidit, montem, in quo iudei jerusalem tanta stetit, hunc ipsum esse, in quo primus hominum parens Adamus sacra fecit: atque ibidem mox Abelum Cainumque munera sua Numinis obtulisse. Rursus vero et Noachum illic altare posuisse, cum ex arca egredieretur: et Abramum, cœlestibus monitis, huc profectus fuisse, ut filium mactaret. Iudeum generis est, quod in Beresheit Rabba, in Pasuk וְיָמֵנִי, et in Thalnudis hierosolymitan tractatu, quæ וְיָמֵנִי inscriptus est, cap. XXIII, legitur, Adamum ex pulvere illius moatis esse conditum: atque recte dictum a sapientibus veteri verbo esse נֶבֶת בְּמִקְדָּשׁ נֶבֶת, creationem ejus in illo loco contigisse, ubi peracta ejus expiatio est.»

(7) *Edit. Martianæ tomo IV, col. 157. «Audiri, inqui*

rejicit hanc sententiam, quia Josue XIV [¶. ult.] habetur, Adam maximum situm esse in Hebron. Sed in quintum ad Ephesios, ad illud : « Surge qui dormis, » haec uirum vera sint nec ne, lectoris arbitrio derelinquit (1); forte quia adverit locum ex Josue allatum non convincere. De quo Melchior Canus Lectorum theologicorum libro undecimo (*Cap. V* [Resp.] *ad octavum* [argumentum]).

Porro non est necessarium per calvariam depictam Adami cranium intelligere : sed sufficerit per eam intellexisse quod evangelistæ exprimunt, Christum crucifixum esse in loco, qui hebraice dicitur Golgotha, quod est interpretatum, Calvariae locus (*Joan. (2) XIX, 17; Marci XV, 22*). Quanquam quibusdam in locis non Calvaria, sed ipse Adam, sub cruce, per quam salvatus est, pingitur procumbens. Qua etiam ratione inter patres (3), quos Christus e limbo dedu-

quemdam exposuisse Calvariae locum, in quo sepultus est Adam : et ideo sic appellatum esse, quia ibi antiqui hominis sit conditum caput, et hoc esse quod apostolus dicat : « Surge qui dormis, et exurge a mortuis, et illuminabit te Christus. Favoribilis interpretatio, et mulcens aurem populi : nec tamen vera. Extra urbem enim, et foras portam loca sunt, in quibus truncantur capita damnatorum : et Calvariae, id est, decollatorum sumpserunt nomen. Propterea autem ibi crucifixus est Dominus, ut ubi prius erat area damnatorum, ibi erigerentur vexilla martyrum.... Adam vero sepultum iuxta Hebron et Arbee, in Iesu filii nave volumine legimus. » Ubi videtur Hieronymus ad Epiphanius ante citata verba respicere.

(1) Edit. *ejusdem* t. IV, col. 383. « Scio me audisse quemdam de hoc loco (surge qui dormis, etc.) in Ecclesia disputantem ; qui, in theatralē miraculum, nunquam ante visam formam populo exhibuit, ut placaret. Testimonium hoc, inquietus, ad Adam dicitur in loco Calvariae sepultum, tibi crucifixus est Dominus. Qui Calvariae idcirco appellatus est, quod ibi antiqui hominis esset conditum caput. Illo ergo tempore, quo crucifixus Dominus super ejus pendebat seculerum, haec propheta completa est, dicens : « Surge, Adam, qui dormis, et exurge a mortuis : et non ut legimus : *ταπεισθε εο Χριστός*, id est orietur tibi Christus : sed, *ταπεισθε* id est, contingat te Christus. Quia videlicet tactu sanguinis ipsius, et corporis dependentis, vivificetur atque consurgat : et tuuca typum quoque illum veritatem compleari, quando *Eliensis* mortuus mortuum suscitavit. Haec utrum vera sint necne, lectoris arbitrio derelinquo ; certe tunc in populo dicta placuerunt, et quodam plausu de triplu sunt excepta. »

(2) *Calvaria, seu cranio, crucifixi Domini pedibus subiecto, etiam significatur Christus et sibi, et nobis, mortem devicisse* ; de quo scriptum Osee XIII, 14 : « Ego mors tua, o mors. » Confer 1 Cor. 15, 29 ; II Tim. 1, 10 ; Heb. II, 14 ; I. Pet. III, 22. *Sanctissimus ille trappensis monasterii reformator, cum letho proximus esset, una cum imagine crucifixi, cranium adjectum osculatus est eo fine, ut testaretur quam libenti animo pareret divino decreto, quo statutum est hominibus semel mori. Cruce deinde sacerdoti cuidam ac monache redditâ, animadverit hunc figuram Christi, non etiam figuram crani, osculum porrigit. Tum elatiiori (ut in talibus solebat) voce : « Cur, inquit, cranium non deoscularis? Osculare, pater, osculare intrepidus mortis imaginem, qui mortem ipsam non debes reformatare. Ea fluis est exilii, ac omnis miseria nostræ : per eam itur ad Christum Jesum. » *Ex vita gallice conscripta ab Jac. de Marnier*, p. 254, 255.*

(3) *Irenæus* lib. I, *adversus Hæreses*, cap. 31, et lib. III, cap. 34, 39, ubi de encratitio : « Contradicunt quoque ejus saluti, qui primus plasmatus est : idque recens eorum commentum est Tatiano quodam primo hanc introducentio blasphemiam. » *Eusebius, Hist. eccles.* lib. IV, cap. 27 : *Epiphanius hæresi* XLI : *Augustinus, de Hæresibus*, n. 23 : *Philastrius de Hæresibus*, edit. *Quirinianæ, seu Brixensis* 1738, p. 36, ubi breviter : « Post Decii autem persecutionem fuit Tatianus quidam, discipulus sancti Justinus martyris, qui recessit a veritate post passionem ipsius : doctrinamque tanti ac tam beati martyris et magistri contentam in omnibus, dicens *Æonas* quodam de celo fuisse prolatos. Addens etiam hoc : Adam, patrem nostrum pro-

cit, primo loco non male exprimitur. Ipse enim salvus est ; quod multi veteres contra suorum temporum hæreses (1) annotarunt. Sapientia illum, qui primus formatus est a Deo pater orbis terrarum, cum solus esset creatus, custodivit, et eduxit eum a delicto suo : et dedit illi virtutem continendi omnia (Sapientie, cap. X, 1. 2). Et Christus descendens ad infernum, in sanguine testamenti sui eduxit eum de lacu.

Conspicitur etiam ad quasdam crucifixi Christi imagines, in inferiori parte, depictus agnus, ut in meditationem iuiciat, Christum esse agnum Dei, qui in cruce tulit peccata mundi. Quod in veteribus crucis imaginibus, quæ a Carolo Magno in quibusdam cathedralibus Francorum ecclesiis erectæ sunt, animadvertisse se scribit Contius (*In notis ad Gratianum de Consecr. dist. 3*).

CAPUT XII.

In Christum de cruce depositum, observationes. Et erronea pictura Ferentinatum, qui Christum mortuum esse negabant.

Christum autem de cruce depositum aliqui pingunt absque omni plaga et livore : sed hoc non est solidum. Desumptum est vero ex libello, qui inscribitur apud Dionysium (*richelium et carthusianum*) *Dialogus Mariæ et Anselmi* ; inter opera autem Anselmi inscribitur : *Anselmus de passione Domini*. In eo dialogo dicit Maria : *Post depositionem filii mei a cruce, et ante sepulturam, glorificatus est Filius meus, ita quod nulla plaga, aut livor, in corpore ejus apparuerit, præter quinque vulnerum cicatrices*. Hunc libellum Dominus Dionysius Carthusianus examinat, tractans de passione Domini (*Articulo 14*) : sed modestiæ causa non fert ejus censuram (2).

toplustum, non salvari. *Æonas autem nuntians*, sicut *Marcion* deliravit. Qui etiam generationem hominum execratur, et ius nuptiarum legitimum abiecit, idque juris à Deo statutum non confitetur. »

(1) *Tatiani, et, qui ab eo orti sunt, encratitarum, sive continentalium affectantiam* ; de quibus legendus *Tillemannus, Mén. pour servir à l'hist. Ecclés.*, tom. II, part. III, edit. Bruxell. p. 15, 29, et erudita Ludovici du Feur de Longuerue *Dissertatio in Tatianum*, Oxonie vulgata an. 1700, in-8° p. 27, ad culmen *Tatiani et Hermiae*. Adiri possunt etiam Itigius, *de hæresiarchis*, p. 206. et seqq : Samuels Andreæ, *dissertatio de salute Adami : fossi theologiae*, *dissert. II, thesi. II*, p. 50. Eadem errori de aeterna Adami damnatione favebat *Rupertus Abbas commentator* in *Genesin* lib. III, cap. 31, ubi et librum sapientie, pridem ab utraque Ecclesia susceptum, audet e canonico rum numero tollere. Sufficiat illi veterum opponere sententiam, quam ita exponit *Augustinus epist. ad Evodium*, *quaes in edit. Lovaniensem est XCIX* : « De illo quidem primo homine, patre generis humani, quod Christus, cum descendit ad inferos, inde cum liberaverit, Ecclesia fere tota consentit. Quod eam non inaniter credidisse credendum est, undecumque hoc traditum sit, etiam si canonica rum scripturarum hinc expressa non proferatur auctoritas. Quanquam illud, quod in lib. sapientie cap. 10 scriptum est. Hac illum, qui primus factus est a Deo... eduxit a delicto suo... : hoc, inquam..., magis pro hac sententia, quam pro ulla alio intellectu facere videatur. » *Adami et Æva festivitatibus, seu commemorationem celebrat Ecclesia græca die XIX decembri*, vel dominica antecedente matutinali Domini. *Quaresmius Elucidationis terræ saecula* tom. II, p. 481 et seqq. describit oratorium, in Calvariae monte, S. Adami nomine insignitum. Ministrant huic oratorio græci sacerdotes, thuri tamen parentes in publicis supplicationibus, ne Adamum in prima cœlum classe reponere videantur.

(2) At nunc ecclesiastica historia in clarius luce posita,

Popularis autem pietas (1) delectatur depositione Christi in sinum Matris (2) : de quo non pauca habet poesia Gregorii theologi (3). Et hoc pertinet illud Bernardi, ex persona gloriosae Matris (*Sermone II super Evangelium : Stabat juxta crucem*) : *Amplexus brachiorum, depositum de cruce osculabor Filium, Deum et Dominum meum.* De eodem tractatum scripsit Hemerius de Campo, doctor theologus Lovaniensis (4), quem inscripsit, de imagine Christi de cruce depositi, et in sinu matris funerali linteo involuti : sed ex eo nihil allego, quia titulum tantum vidi in catalogo opusculorum ejus (5).

Viguit autem aliquando error inter Ferentinates (*Leander [Albertus] in Italia, libro de Tuscia*), ut in

talia licet absque modestiae detimento rejicere, et ut fruicere criticis tot piorum ac doctorum virorum lucubrationibus, tanquam Dei beneficio nostris temporibus concesso.

Mouuit Fred. Borromaeus lib. II. cap. 10. non debere sanctum illud Christi sepeliendi corpus « esse absque aliquam verberum nota, macieque, et squalore, quem tum acerbissimae necis tormenta afferre potuerunt, tum injurie noctis, que necce ipsum antecessit. Eodem quoque monente, non faciet pictor depositum e cruce Salvatorem inter angelorum ulnas : sed inter matris potius, eorumve, qui sacrum examine pondus deduxere figan : Josephusque, vel Nicodemus, id tenebunt. Quod si angelum immiscere aliquem volent, id ita fieri, ut motu, sive ministerio nonnullo circa membrum Salvatoris occupetur. » At mihi non multum probatur postremum istud, quasi poetum figuramentum, e quo rudes facile colligant angelum visibili forma huic rei intervenisse.

(1) Et recta quidem, sed ad mentem Ecclesiae ita frequentata, ut per res sensibiles ad spiritualia mens fidelium veluti manu ducatur.

(2) Qui vulgo sextus dicitur inter *septem dolores beatissime Virginis*. Frequenter sunt in Belgio dolorum illorum sodalitia, an. 1482, instituta his locis a Maximiliano Augusto, suasore, ni fallor, ejus confessario Michaelae Francisci ab insulis, ordinis Dominicani sacerdote, qui libellum hac de re conscripsit. Alterum, jussu Caroli V., vulgavit Joannes de Coudenbergh, decanus Abbenbroeckensis, Georgii Colvereri cura, Duaci recusum an. 1619, et gallice belgiceque typis redditum. Sic autem loquuntur Condénebergius et Colvererius, quasi natae primum apud Belgas fuerint haec piae congregations. At in romano breviario die XXIII augusti legitur S. Philippus Benitus, qui e vita migravit anno 1283, « per universam pene Europam, magnamque Asiae partem, quam evangelicis praedicationibus obivit, sodalitiam septem dolorum Dei matris instituisse. » Quare miror hujus facti nullam esse mentionem, neque in prolixa viri sancti vita ab antverpiensibus hagiographis edita, neque in illorum ad vitam eamdem annotationibus.

(3) Seu illi falso adscripta *Tragedia Christi patientis*.

(4) Vita functus anno 1460, olim in academia Coloniensi philosophiae professor, gymnasiarista Laurentianus, ad synodus basileensem allegatus, et procancellarius. Multa scripsit, partim philosophica, partim theologia, quæ recensui in opere gallico de *Scriptoribus Belgii*, t. 5. edit. in-8° p. 134, et seqq.

(5) Observa, de hac in sinu matris depositione altum esse in evangelitis silentium : ac probabili tantum opinione niti imagines id representant. Idem censem. Jun de uno, altero alio et *septem doloribus*. Pictores, inquit Prosper Lamberti, seu Benedictus XIV, *parte II de festis* n. 56, ut dolores b. Virginis exprimant, *septem gladiis* trajectam pingunt. Querit (Franciscus Hieronymus) Saxius, *Parte II, de laudibus mariae* pag. 168, id unde profectum sit : et ad septem ordinis servorum fundatores refert, qui dolorum B. Mariae contemplationi vacantes, eos in septem divisere, quorum aliqui habentur in Evangelio, ceteri *probabiliter* ratione et auctoritate *verisimiles* sunt. Idem Lambertinus existimat testum *Spasmi*, seu *angustie et doloris* B. M. V., primum institutum fuisse in provinciali synodo Theodorici, Coloniensis archiepiscopi, habita anno 1423. (apud Labbeum, *concillor. t. XII, p. 563*) : idque factum « ad Hussitarum haereticorum comprimentam audaciam, qui sanctissimas Jesu Christi, et B. virginis dolore confessæ, imagines sacrilego furore feedabant.

Christo negarent animam creatam, sed vices ejus assererent divinitatem supplevisse : nec in cruce mortuum, sed vivum permansisse asserebant. Quare, dum eum in cruce pingebant, apertis oculis effigiebat, ut et hodie Viterbi in quibusdam imaginibus Ferentia (1) eo allatis, videre est. Contra quos, Viterbenenses, fideli zelo moti, cum saepius de errore moniti obedire nollent, gravi obsidione contumaces ciixerunt, cinctos expugnaverunt, et occisione fere deleverunt. Et dignitates ecclesiasticas pontificis permisso ad se transtulerunt (2).

CAPUT XIII.

Annotatio in picturas resurrectionis Christi.

Ut autem ad *Christi resurrectionem* transeamus, circa ea imprimis observandum est, quod Judocus Clichthoveus notavit (*Sermone primo in diem Paschæ*): « Claudio exiit sepulcro, sicut in januis clausis intravit ad discipulos : neque credendum est pictoribus, qui pingunt Dominum amoto lapide exire de sepulcro : sicut et custodes pingunt dormientes, quos verisimilius est tunc fuisse vigiles, alias non potuerint esse testes factæ resurrectionis sicut fuerunt apud Pharisæos. » Haec autem ex historia evangelica clariora sunt, quam ut probatione egeant. Quare admonitionem fecisse satis sit (3).

(1) Rectius *Ferentino*. Cave, lector, intelligas de hujus nominis civitate episcopalni in Latio posita, Anagniæ vicina, et Roma quinque et quadraginta M. P. adjuncta versus Euronotum. De alio Ferentino hic agitur, eoque in Etruria sito, cuius neuminere Horatius, lib. I, epist. XVII, v. 8 : Plinius lib. III *Hist. naturalis*, cap. 3 : Suetonius, *in vita Othonis*, cap. 1 : Vitrivius, lib. II, cap. 7, qui Municipium Ferentis appellat : et Frontinus, qui Coloniam Ferentinem. Aitn. hujus ruinas et nomen haud procul a Flascone seu *Monte-Fiascone* superesse, M. P. quinquaginta quartuor ab Urbe Roma ad Caurum.

(2) Ferdinandus Ughellus *Italiae sacrae* (2^e edit.) tom. I, col. 1402, de urbe Viterbiensi : « Scribunt alii sub Clemente III episcopali decore fuisse dignatam, an. 1189.... Alii contendunt, ut Platina, Sabellius, Leander Albertus, a Cœlestino III, ejusmodi dignitatem Viterbum obtinuisse anno 1191 ; qui tamen manifeste falli videuntur, cum Viterbiæ Tuscanæque præsules reperiuntur in quibusdam instrumentis subscripti ab anno 1106, sub Paschali II, et deinceps. Quamobrem dicendum videtur auctores illos in illam sententiam ex eo prolapsos esse, quod Cœlestinus III pontifex dirutas civitates illas : Tuscanellam, Bledum, ac Centuncellensem (*Civita Vecchia*) gliscenti Viterbiensi opportune junxisset. »

Idem *ibidem* coll. 1403, 1404 : « Gensonius, al. Gersonus, episcopus Viterbiensis (ut minimum septimus, cum sex eo vetustiores ibi numerentur), ab Eugenio III, post diuinam vacationem, anno 1149, electus... Hujus etiam episcopi temporibus, Viterbiensis populus hostili incursu excidit, diruitque Ferentum : ejusque majorem, melioremque, incolarum partem coegerit demigrare Viterbum. » Et col. 1401 : « Viterbum... confluxere excisi Ferentia incolæ : sensimque oppidum in justæ civitatis evasit magnitudinem, sic ut in patrimonii pulchrioribus civitatibus possit hoc tempore numerari. »

(3) In facienda.... sacri sepulcri imagine, nequaquam placet lapidem adhiberi politum et tersum ; « sicut fere adhibetur. Id enim repugnat historiæ ipsius veritati et Evangelio, cuius haec verba sunt (*Math. XXVII, 60*) : *Et posuit illud in monumento suo novo, quod exciderat in petra.* Atque ita potius antri aliquis faciens imitandam esse census. Sed turpis etiam peccari videmus in piagenda resurrectione Salvatoris. Namque redivivum ab tumulo Christum ita faciunt, ut percussi, attontique re subita milites sese abjiciant humi, et prosternant. Id falsum, mendosumque est. Prodit enim ex tumulo Salvator ita, ut vigiles illi nihil sentirent. Postea, interjecto aliquo temporis

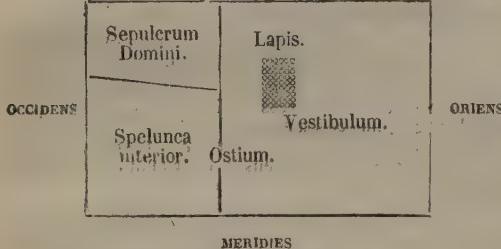
Ipsum autem sepulcrum, ex quo Dominus divicta morte resurrexit, quomodo sit pingendum, edocet libellus Adamanni, de locis sanctis scriptus: qui est apud Bedam, libro V, historiæ gentis sue capite 17 (1).

Cæterum Deipara Maria non numeratur ab ullo evangelistarum inter mulieres, quæ ibant ad Christum

spatio, cum angelus monumenti faciem evolveret, excitati strepitum sensere, terrique fuerunt. Peccant etiam in eis pictores, quod hiantem aperientemque sese tumulum faciant, ut predeunt Salvatoris via sie pandatur. Non enim agent beata corpora via extixi tali; lapidemque ab angelo esse remotum, evangelista tradit. » Fred. Borromæus, de *Pictura sacra*, lib. II, cap. 4.

(1) En locum Adamanni, seu Adamnani: « Infra.... locum Dominicæ crucis, excisa in petra crypta est.... Hujus quoque ad occasum Ecclesie Anastasis, hoc est, resurrectionis dominice rotunda ecclesia, tribus cincta parietibus, duodecim columnis sustentatur.... Hujus in medio monumentum Domini rotundum, petra excisum est; cuius culmen intrinsecus stans homo manu contingerre potest: ab oriente habens introitum, cui lapis ille magnus appositus est, quod intrinsecus ferramentorum vestigia usque in praesens ostendit; nam extrinsecus, usque ad culminis summitatem, totum marmore tectum est.... In hujus ergo monumenti aquilonari parte sepulcrum Domini in eadem petra excisum est, longitudinis septem pedum: trium mensura palmorum, pavimento aliud eminet: introitum habens a latere meridiano, ubi die nocti quoque duodecim lampades ardentes, quatuor intra sepulcrum, octo supra in margine dextro. Lapis qui ad osium monumenti positus erat, nunc fissus est; cuius pars minor quadratum altare, ante ostium nihilominus ejusdem monumenti stat: major vero pars, in orientali ejusdem ecclesiæ loco, quadrangulum aliud altare, sub linteumq[ue] exstat. Color autem ejusdem monumenti et sepulcri, albus et rubicundo permixtus videtur. » Hæc, et quæ sequuntur, illustrabit adjecta figura.

SEPTENTRIO

Patet monumentum, in rupe excavatum, ab oriente in occidente, pedes gallicos 16, et dimidium. Vestibulum, seu spelunca prior, habet longitudinem pedum 9, et dimidi, similiter ab ortu ad occasum: latitudinem pedum 9, a septeutrione in meridiem. Altera spelunca, sepulcro S. proprior, patet ab oriente in occidente pedes 6, ac tolidem in fundo ab aquiloni in austrum: sed pedes duntaxat quinque cum dimidio, in anteriori parte, ubi est ostium, olim clausum lapide cui insedit angelus, cum sanctas mulieres alloqueretur. Hinc ultro colliges mensuram sepulcri, in quo corpus Domini positum, capite ad orientem verso. Altitudo speluncæ est octo pedum: porta anterioris sex aut septem: posterioris trium, et pollicum duorum ac semis.

Sunt autem haec omnia in rupe incisa, seu potius rupes ipsa ad sepulcrum, et cryptam utramque fornandas, excavata est, ne quis obijcere posset ad tumulum magistris per subterraneos meatus penetratum a discipulis fuisse, ac suffossa humo corpus ejus subtractum. Nam non tantum otti, vel audacie, fuit apostolis, ut per durum silicem tam longos agere cuniculos possent: et manifesta in excisa rupe mansissent furtivi operis indicia, nulla unquam arte a christianis celanda. Turpissime se dedit Claudio Salmasius *annot. in Solinum*, pug. 1209, et seq., cum in horto, cui inerat Domini monumentum, rupem fuisse negavit ullam, sed subactam huius, et natura sua frugibus ferendis idoneam. Temeritatem hominis pro merito castigavit, et rei veritatem in aperta luce collocavit illustrissimus antistes Huetius *Demonstratio evang. propositiones IX*, edit. Paris. 1696, pp. 639 643.

ungendum: quare nec in pictura eis est adjicienda (1). Sicut annotatum est in libro de Passione Domini apud Bernardum (*Capite secundo*), in quo legitur: « Maria, quæ sola benedicta est in mulieribus, sola per illud triste sabbatum stetit in fine; et salvata fuit Ecclesia in ipsa sola; propter quod aptissime tota Ecclesia, in laudem et gloriam ejusdem Virginis, diem sabbati per totius anni circulum celebrare consuevit (2). Vere et singulariter benedictus palmes, qui a

(1) Quanquam ita opinatus sit Gregorius Nyssenus *oratione II, de Resurrectione*, edit. Paris. 1658, tom. II, p. 403. « Atque altera quidem Maria (hanc autem Deiparam fuisse credere consentaneum est; quoniam nec a passione quidem abiuit, sed stabat juxta crucem, ut Joannes memoria prodidit: quia etiam decebat ea, que ad gaudium pertinebant annuntiare....) mandatum Domini [seu angeli, *Math. XXVIII, 7*] exequens, discipulis omnino propositum. »

Sedulius idem, cuius hi versus, *Operis Paschalit. lib. V:*

*Hoc luminis ortu,
Virgo parens, aliæque simul cum munere matres
Mensis aromaticæ, noctu venerem gementes
Ad tumulum, etc.*

Consentunt Nicéphorus Callistus, lib. III, cap. 53, et Theophylactus in *caput 27 Mathæi*. Sed hi, cum Nysseno, hallucinari videntur, dum *alterius Mariæ nomine (Math. XXVII, 61)* Dei parentem indicari putant: cum significetur Maria Jacobi, jam appellata p. 56. Sunt qui in gratiam ejusdem sententia proferunt Gregorii Nazianzeni *Orationem XLI*, in qua hæc duntaxat lego, edit. Paris. 1650, tom. I, pag. 693. *Si Maria quædam sis, si alia Maria, si Salome, si Joanna, diluculo lacrymas profunde.*

(2) Non sunt ista Bernardi, cui tamen absque hæsitatione tribuit Augustinus Wichmans *Sabbatismus Marianus*, pagg. 25 et 24. Ejusdem commatis sunt hæc e *Sermon de Lamentatione R. Mariæ*, itidem Bernardi nomine falso vulgato: « In ipsa sola, in triduo illo, fides Ecclesiæ stabat: et dum unusquisque hæsitatbat, hæc, quæ fide concepit, fidem, quam a Deo semel suscepit, nunquam perdidit: speque certissima, Domini resurgentis gloriam respectavit. » Pseudo-Bernardo assentitur Durandus, *Rationabilis lib. IV, cap. 1, § 32, lugd. 1612, foliis 91, 92*. Is, recitato miraculo, admodum suspecto, velut origine officii sabbatini R. Mariæ dicati: « Aliæ etiam, inquit, ratio [hujus officii] est, quia, Domino crucifixo et mortuo et discipulis fugientibus, et de resurrectione desperantibus, in ea sola tota fides in sabbato illo remansit. » S. Thomas *Opusculo quarto*: « Servamus sabbatum in veneratione Virginis gloriose, in qua renans tota fides tali die in morte Christi. » Idem in *tertiæ Seulentiar. distinctionem 3, quest. 1, art. 2, quest. 2, ad 1*: « In tempore passionis Domini, in ea mansit fides firmissima, etiam apostolis dubitabibus. » S. Bonaventura in *officio de compassione Mariæ, ad completorium (Operum, tom. VI, part 2)*; « Sepulcro Domino, dispersisque discipulis, fides universalis Ecclesiæ solum in matre Domini manebat. » Et serm. I, *inter sermones de sanctis in communis (Operum tom. III)*: « In passione dominica, tota deficiente Ecclesia primitivorum in fide, sola Domina nostra firma in fide permanuit, ut petra. » Et in *tertiæ sententiar. distinct. 3, part 1, art. 2, q. 3, ad 2*: « Discipulis non credentibus, et dubitantibus, ipsa fuit, in qua fides Ecclesiæ remanserat solida et inconcusca; et ideo diem sabbati solemnizat in honore eius omnis Ecclesia. » S. Gertrudis *insinuationum divine pietatis lib. III, c. 46*. « Ad vesperam lauda me in illa illa constataissima, quia R. Virgo sola, tempore mortis niae, recedentibus apostolis, et desperantibus universis, in vera fide persistit immobilis. » Adstipularunt Jacobus de Voragine *Sermone II, in sabbato post-æniores*, et Joannes Herolt, *sermone CLXIV, de tempore*. S. Antonius *parte IV, tit. XV, cap. 24, § 3*: « Præter officium parvum R. Virginis..... addidit quoque Ecclesie omnibus sabbatis, cum vacant, eam in missis, vel officio toto, honorari solemniter..... quia illa die, mortuo filio, et fide extincta de ejus divinitate in omnibus discipulis, et aliis, sola cognitio divinitatis in ea [Maria], requievit in illa die. » Lege, si libet, ideo docentes Alexandrum Alensem *tertia parte, quest. ultima, membro 2, artic. 2*. Item *eadem parte, quest. ult., membro 3, artic. 1*; et Joannem de Turrecremata, *lib. I, de Ecclesiæ*, cap. 50, et *lib. III, cap. 61*. Hi rem istam ajunt significari illa candelæ, quæ, triduo ante Pascha, sola accensa servatur in officio nocturno. Et adeo levi ductus argumento Turrecremata,

suā vite nullo potuit timore p̄cēdi. Abscissi sunt viri, qui dicunt: Nos autem sperabamus, quod ipse redempturus esset Israel. Abscissae sunt mulieres: quæ, quamvis pie præveniunt mortuo humanitatis servitum exhibere, tamen illum resurrectum nequam quam credebant. Et fortasse propterea (quod tamen non asserendo dico, ne videar novas assertiones introducere) illa Mater, quæ plus habuit pietatis, cum aliis ad unguendum non venit corpus Christi sepultum; quia frusta putabat eum ungi, quem resurrectum sciebat.

Plerique autem recentiorum (1) arbitrantur Christum Dominum primo appariisse matri suæ; ideoque inter apparitiones hanc primo loco ponunt: cum tamen clare p̄nuere videatur Scripturæ, quod in consolationem omnium pœnitentium se primo ostenderit Magdalena (2), dicente Marco evangelista (*Marc. XVI, 9*): *Surgens autem mane prima sabbati, apparuit primo Mariæ Magdalena, de qua ejecerat septem demona.* Rupertus tamen, tuitiensis abbas, respondens huic scripturæ, alteram opinionem probabiliter tenuit (3) (*In libro septimo de divinis Officiis*). Et auctor Thesauri novi multo plures assert rationes (*In sermone*

dicere audet: esse contra fidem universalis Ecclesiæ, asserere, non in sola B. Virgine manuisse fidem in die passionis Domini (a). Merito displicent ista Bellarmino, *lib. III, de Ecclesiâ militante, cap. ultimo*, ac hodiernis passim theologis, tum quod magni periculi sit Ecclesiam, vel unius dei spatio, prope existinctam fingere: tum quod illas vestitiorum scholasticorum opiduous universæ antiquitati fuerint ignotæ, nec ullius momenti ratione fulciantur. Ante Bellarinum èas rejecerat Bartholomæus a Medina, *in tertiam partem S. Thomæ, q. LV, art. 1*. Et ante Medianum Alphonsus Tostatus, episcopus abulensis, *Prologo in Matth., quest. XIV*: *Et ante Tostatum Aeneas Sylvius, seu Pius II, qui in Commentarij de gestis concilii basiliensis: « Nec vulgari, inquit, nonnullorum opinione consentio, qui tempore dominice passionis, solam virginem aiunt in fide persistisse. Unde audent aliqui (b) dicere, sic extenuari fidem posse, ut ad uiam solam aniculam revertatur. » Quam opinionem ibidem insanum appellat.*

(1) Cornelius Jansenius, *Gandavensis episcopus, ad cap. 145. Concordia evanđelica, edit. Antwerp. 1613, pag. 1064*, qui tamen adversam opinionem non rejicit. Alter ejusdem nominis, episcopus Iiprensis, et Franciscus Lucas, *ad Marci XVI, 9*, Joannes Maldonatus, *ad Matth. XXVII, 1*. Franciscus Toletus, *in Joan. X. Franciscus Fenardenius ad frenæ lib. V, cap. 51*. Baronius, *ad an. 34, num. 183*. Franciscus Suarez, *in tertiam partem disp. XLIX, sect. 1*. Sebastianus Barradas, *in concordiam evang., edit. Antwerp., tom. IV, p. 558*. Benedictus papa XIV, *de festis, parte I, n. 385*. Antonius Sandinus, *Hist. Familiæ sacræ, pag. 228, editionis 1755; alii.*

(2) Sic sensi Molani præceptor Joannes Hesselius. Graviter, pro morte suo, Guillelmus Estius in *marci XVI, 9*: *Quale est, ex quibusdam rationibus congruentia velle probare, Christum à morte redivivum primo suæ matri appariuisse; cum Scriptura tam clare dicat eum apparuisse primo Mariæ Magdalena, nec unquam alibi diversum insinuerit? Quod si secundum hujusmodi rationeculas procedendum sit, oportebit, ut Christus etiam matrem suam adhibuerit cœnæ novissimæ: eamque primo loco, honoris causa, collocaverit: et ei primum corpus et sanguinem suum distribuerit.* Dudum autem eum Petrus Blesensis *Epistola L*: *« Christus exsurgens a mortuis, non suæ matri, virginis benedictæ, sed Mariæ, peccatarici, de qua septem ejecerat dæmonia, prius dignatus est apparere; ut puto. »*

(3) Capite 23.

(a) *Etiam ultima candela solebat extinguiri tempore Ruperti, ineunte saeculo XII. Vide librum ejus quintum de divinis Officiis, capp. 26 et 28.*

(b) *Veluti Joannes Gerson.*

diei Paschalis). Quam etiam pater Ignatius Loyola exercitiis sui ordinis amplectitur (*Canisius de Maria, libro IV, cap. 26, et lib. V, cap. 1*). Sed ex vetustis scriptoribus allegantur in hanc sententiam: ex latinis, Ambrosius (1), Sedulius (2), Anselmus (3): ex græcis, Gregorius Nyssenus (4), et Simeon Metaphrastes. Quare nulla ratione popularis pietas hic reprehendenda, aut turbanda est: sed potius cum modestia, quæ christianos docet, defendenda.

CAPUT XIV.

De pictura ascensionis Christi.

Quadragesimo die sequitur *Ascensio Christi Salvatoris*: *Quam rememorat*, ait Guillelmus, Nimatensis episcopus (*Libro I Rationalis, cap. 3*), *imago Salvatoris in scalarum ascensu depicta*. Sed quia metaphora ea utcumque rudis est, cum commode significantius et elegantius Christi ascensio depingi possit eo modo, quo nunc passim pingitur, non mirum, si ea *imago extra usum sit*.

Pulchre autem Christo in cœlum ascendenti appinguntur angeli, de quibus David (*Psal. LXVII, 18, 19*): *Curru Dei decem millibus multiplex, millia lassantium: Dominus in eis, in Sina, in sancto* (5): *Ascendi in altum, cepisti captivitatem.* In quem locum, cum D. Hesselius prælegeret tertiam distinctionem libri secundi Sententiarum, ita ejus verba excepti: *s. Hic Propheta de Christi Ascensione in cœlum agit* (6). Et est sensus: Non fuit Christus in cœlum ascendens inglorius, aut sine honore: sed cum magno honore, gloria et triumpho, ascendit. Habuit currus multos, multumque magnificos, innumerabiles scilicet angelorum exercitus. Dominus in eis in Sinai, in sancto. Vult dicere (*Deut. XXXIII, 2*), quod, sicut olim Deus, multis stipatus angelorum millibus, descendit in mon-

(1) *Libro III, de Virginibus edit. Paris. 1686, pag. 217:* « *Vidit ergo Maria resurrectionem Domini, et prima vidit, et credidit. Vidi et Maria Magdalena, quamvis adhuc ista mutaret.* »

(2) *Libro quinto operis Paschalis, versu 362:*

*Quæ cum clarifico semper sit nomine Mater,
Semper virgo manet. Hujus se visibus, adstans
Luce palam, Dominus prius obtulit: ut bona mater,
Grandia divulganis miracula, quæ fuit olim
Adventientis iher, hæc sit redeuntis et index.*

(3) *De excellentia virginis, cap. 6. Jungo scriptorem tragædias de Christo paciente, apud Gregorium Nazianzenum, edit. Parjs., 1630, tom. II, pag. 289, ubi Deipara ad filium:*

*Offer parentis te videndum aspectui.
Cui Magdalena:
Cuius videbis, ut puta, quam cæteræ.*

(4) *Hujus testimonium invenire non potui.*

(5) *Litteral sensi: Curru Dei, id est, arcam (qua Deus, ut imperator, seu dux populi sui, vehebatur) stipat ingerens Israelitarum exercitus. In medio eorum ambulat Dominus in arca sua sancta, qui legem dedit patribus eorum, descendens « coram omni plebe super montem Sinai, » positus terminis circa montem ne propius accederent. Exodi xix, 11, 23. Quod sequitur: Ascendi in altum, cepisti captivitatem, intellige de clade Philisteis a Davide illata in Baal Pharasim, et a Gabaa ad Gezer, II Reg. V, 25. Dicitur in psalmis Deus ascendere, exaltari, regnare, etc. quandocumque populum suum victorem hostium efficit.*

(6) *Allegorico sensu, quem indicavit Apostolus, Ephes. IV, 8.*

tem Sinai, populo suo legem daturus, ita etiam ascen-
dit Christus in cœlum. Appellat autem David angelos
sæpe currus, quia Deus illis utitur ad bellandum, et
triumphantum (1); sicut reges in bellis, et triumphis,
magis sibi curribus utebantur: quomodo etiam
de Eliseo legitur (IV Reg. VI, 17): *Ecce mons plenus
equirum, et curruum ignorum, in circuitu Elisei.* Qui
utique angeli erant. Diligenter autem divus Augustinus
in hunc Psal. LXVII notavit, myriadē constare
ex decem millibus, et illam vocem hic poni: *Currus
Dei decem millibus multiplex. Myriades lœtan-
tium, etc.: Omnes erant in summa lœtitia.*

Ascendens porro Christus benedixit apostolis, ma-
nibus suis elevatis (Lucæ XXIV, 50. Lindanus Apo-
logetici tomo III, cap. 46; Levit. IX, 22; III Reg. VIII,
22, et 54, 55). Quod fecit, aut ritu aaronico, exten-
sis super ipsos palmis, uti judaici sacerdotes hodie
temere benedicunt: aut ritu christiano, quo episcopi
benedicunt (2). Posterius, tanquam probabilius, ex-
primunt pictores.

Christum autem Dominum sacra sua vestigia in loco
ascensionis impressa reliquisse, non solum habet
sanctus Paulinus, Nolæ episcopus (3). (Epist. XI):
sed idem refert Beda presbyter (Lib. V Historiaæ
sue, capite 18) (4), ex oculato loci teste, Adamanno

(1) Seu potius, quia adsculpi erant arcæ fœderis duo
cherubini, qui ipsi currus et solium Dei dicuntur, veluti fa-
muli majestatem ejus sustentantes. Sic regem suum Na-
man, IV Reg. V, 18.

(2) Episcopi et sacerdotes inferiores non alio ritu hodie
benedicunt, quam dextra ad frontem usque erecta, deinde
dimissa, mox horizontaliter ducta, ut crucis formam expro-
mant, converso ad populum manus latere, quod digito mi-
nimu proximum est. Alium ritum adhibent romani pontifices,
quem in vetustioribus Dei Patris imaginibus frequenter
observavi, quemadmodum et in argenteis illis manibus,
quibus ecclesia plures, v.g. leodiensis, utuntur in proces-
sione rogationum ad indicandam divinam in agros benedi-
cionem. In his dextera crucis instar conformata est, plicatis
digitis duobus infimis, sublatis indice et digito medio, pol-
lice divisorio, vela plebi obversa. Fallor, aut, primo sæculo
apostoli, ceteraque episcopi manibus expansis populo be-
nedixere, more a Judæis accepto, Genes. XLVIII, 14,
etc.

(3) En eius verba: « In basilica Ascensionis, locus ille
tantum, de quo in nube susceptus ascendit (Christus in
cœlum)... ita sacratus divinis vestigis dicitur, ut nunquam
tegi marmore, aut paviri, reeperit, semper excussis, solo
resuente, que manus, adorandi studio, tentavit apponere.
Itaque, in toto basilicæ spatio, sotus in sui cespitis specie
vires permanet: et impressam divinorum pedum vene-
rationem, calcati Deo pulveris, perspicua simul, et attigua
venerantibus, arena conservat. » Quæ Paulinus accepit a
Melania, Hierosolymis Romanam redeunte, et Nolæ ad eum
divertente.

(4) Itemque scriptor libri Bedæ adscripti de Loci sanctis,
cap. 7: In eius [montis Oliveti] summum vertice [eoque me-
dio, nam triceps est], ubi Dominus crelos ascendit, ecclesia
rotunda, grandis ternas, per circuitum cameratas, habet
porticus, desuper tecta. Interior namque domus, propter
domini corporis meatum, camerari et tegi non potuit: *altare ad orientem habens, angusto culmine protectum, in
eius medio ultima Domini vestigia, celo desuper patente,
ubi ascendit, visuntur. Quæ, cum quotidie a creditibus
terra tollatur, nihilominus manent: eandemque adhuc spe-
ciam sui, velut impressis signata vestigiis servant....* « In
die Ascensionis dominicæ, per annos singulos, missa per-
acta, validi flaminis procella desursum venire consuevit, et
omnes, qui in ecclesia fuerint, terras prostertere. » Ecclæsiæ illam infideles postea delevere: supersunt tamen
pristinæ magnificientia signa. Aëdilica nunc est, non patula
et aperta, sed laqueari coacta, in qua spectatur impres-
sum sinistri pedis vestigium; doxtri enim pedis alterum
alio asportatum est. Legi Quaresmum, Elucidationis Terræ

presbytero. Colligitur autem ex dictis pedum vesti-
giis, Salvatorem ad cœlum ascendisse, tergo versus
Jerusalem, facie versus occidentem (1). Ad idem Da-

sanctæ, tomo II, lib. IV, cap. 7 et seqq. Baronius ad an. 54,
n. 254. « Lapidem illum, ait, qui Domini continebat im-
pressa vestigia, christianæ fidei hostium invidia inde sub-
latum, in porta orientali ejus ecclesie, ab eis clausa, pos-
tum esse, recentiores, qui eadem loca sancta descripsi, serunt,
testati sunt. » Montem Oliveti vocat Joannes Boucher (a)
« le lieu terrestre, qui a été honoré des derniers at-
touchements visibles et vestiges sensibles de son corps pré-
cieux (de N. S. J. C.); où il y a une église qui sert de
mosquée aux turcs et d'oratoire aux chrétiens. L'église est
en forme circulaire, contenant environ 50 pas en son cir-
cuit, haute de 20 coudees, ou environ, et bien voûtée;
quoique l'on dise qu'elle n'ait jamais voulu souffrir de
couverture.

Porro de sacris illis Domini vestigiis veteres alii, præter
Paulinum et Bedam, egerunt. Optatus Milevitanus, lib. VI,
de Schismate Donatistarum, edit. Dupin, pag. 93, memorat
sancta Christi vestigia apud orientales impressa. Augustinus
in Tractat. 37, in Joannem, n. 4: « Ibi sunt vestigia ejus:
modo adorant ubi novissime stetit, unde ascendit in
cœlum. » Sulpitius Severus, Hist. sacræ, lib. II, edit. Ley-
densis 1647, pp. 389, 390: « Illud mirum, quod locus ille,
in quo postremum institerant divina vestigia, cum in cœlum
Dominus nubes sublatus est, continuari pavimento cum re-
liqua stratorum parte non potuit; siquidem quæcumque ap-
plicabantur, insolens humana suscipere, terra resquereret,
excussis in ora apponentum sæpe marmoribus. Quin etiam
calcati Deo pulveris adeo pereante documentum est, ut
vestigia impressa cernantur: et cum quotidie confluentum
fides certatim Domino calcata diripiatur, damnum tamen
arena non sentiat: et eadem adhuc sui speciem, velut im-
pressis signata vestigiis, terra custodit. » Doctor auctor
libri de Loci hebraicis in Actibus apostolorum, inter opera
Hieronymi, edit. Francofurtensis 1684, tomo III, pp. 193,
194: « Mons Oliveti ad orientem Hierosolymæ, torrente
CEDRON interfluente, ubi ultima vestigia Domini, humo
impressa, hodie monstrantur. Cunque terra eadem
quotione a creditibus hauriatur, nihilominus tamen eadem
sancta vestigia pristinum statum continuo recipiunt. Deni-
que cum ecclesia, in cuius medio sunt, rotundo schemate,
et pulcherrimo opere condereetur, summum tantum cacum-
men, ut perhibent, propter dominici corporis meatum,
nullo modo contegi et concaverari potuit: sed transitus
eius a terra ad cœlum usque patet apertum (apertus). »
Ipse Baronii adversarius Casaubonus (Exercitatione 16,
§ 154): « Miraculum de sauctis Domini vestigiis, pristinum
statum continuo recipientibus (quidquid homines molirentur)
propter consensum tot scriptorum, et in his magni
Hieronymi, qui fuit oculatus testis, milii quidem videtur
fide dignissimum. » Heterodoxus alter Georgius Hornius,
scholio ad Sulpitium Sever. ubi supra, relatum ab eo miracu-
lum, unam censem « ex fabulis illis, quas posterior ætas,
contra seculorum superiorum fidem, vel confinxit, vel
arripiuit. » Quasi vero non satis antiques ac fide dignes
testes protulissentur. Audiamus porro Hornium: Euse-
bius, cum exactissime structuram templi in monte Oliveti
describat, nullo verbo hujus miraculi meminit, haudqua-
quam prætermisssum rem, si fuisset vera, memorabilem,
et confutandis ethnicis magnum usum præbituram. Credo
errorem ex his verbis, male intellectis, ortum. De Helena
in Iudeam adventu agens, dicit: οὐ δὲ τοις βρέφαις τοῖς σωτη-
ριοῖς τὴν πράξιον αἰσθάνεται προσκύνησον. (b) 3 Vitæ (constantini,
41. Haec in genere de Judea dicuntur, ubi Christus versa-
tus: non de Oliveti monte, ubi ascendit. Deinde, ubi
ipsam templi structuram enarrat, cap. 42, altum de mira-
culo sulpitiano silentium est. Et quid opus futile commen-
tum multis refutare? quod ne quidem Socrates, Theodo-
retus, Sozomenus, et fabularum pater Nicephorus, qui
tamen de crucis inventione tam splendide nugaatur, tra-
dere ausi fuerunt. » Eadem recxit Hermannus Viensis,
professor tractensis, sacrarum Exercitationum vigesima,
n. 13. Sed criticorum nemo nescit quam parum valeant
conjecturæ, quamque infirma sit, inficialis argumentatio,
dum præsentim nonnullorum scriptorum silentio aliorum
testimonio opponuntur, qui et majoris ponderis sunt, et
rem, in controversia positam, disertis verbis affirmant.
(1) Hoc postremum notat Adriochomius, Descr. urbis Hie-

(a) Bouquet sacré, Rouen 1743, p. 539.

(b) Id est: Postquam autem Servatoris nostri vestigia
debitam adorationem exhibuit.

mascenus (*Lib. IV, cap. 13*) citat verba angelorum (*Act. I, 11*): *Hic Jesus, qui assumptus est a vobis in cælum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cælum* (1). Nam, ut ipse Dominus dixit (*Matth. XXIV, 27*): *Quemadmodum fulgor egreditur ab oriente, et paret usque ad occidentem, sic erit adventus filii hominis, qui* (*Psalm. LXVII, 34*): *ascendit super cælum cœli ad orientem* (2).

CAPUT XV.

Annotatio in Pentecosten, seu Spiritus sancti festum.

In Pentecostes historia appingunt pictores (3) *Columbam*: non ut significetur *Spiritus sanctus* super apostolos descendisse in tali specie: sed quia alias (*Math. III, 16*) in ejuscmodi specie apparuit: et quia per columbam pulchre designantur operationes *Spiritus sancti*. Columba enim animal est, quod, præ omnibus volatilibus cœli, homines amat, et contubernale est, ac mansuetum, innocensque et fœcundum, et domesticum: quod versatur, quiescit, et habitat in domibus nostris. Hæc Chrysostomus (*homilia secunda, de Pentecoste*). Possentque ex sacra Scriptura et patribus multo plures colligi rationes, ob quas *Spiritus sanctus columbæ convenienter assimiletur*.

Verba autem evangelistæ (*Actorum III, 1*): *Et cum completerentur dies Pentecostes, erant omnes pariter in eodem loco, heresiarcha quidam* (*T. B. [Theodorus Beza] in [caput] II Actor.*) libenter, ratiunculis aliquot adhibitis, traheret ad solos apostolos. Sed cum ex iis non plus concludat, quam se opinari, mane, cum apostoli soli essent, gesta esse, quæ Lucas commemorat, initio secundi capituli, in *Actis*: nos opinionem illam et adinventionem, quam majores nostri et sancti patres ignoraverunt, libenter ipsi relinquamus: et paululum intueamur, anne antecedentia et consequentia concordem majorum nostrorum (4) sententiam nobis commendent.

rosol. n. 192: sed non addit Christum obvertisse tergum Hierosolymis; quæ duo inter se pugnare patebit consideranti situm urbis et Oliveti.

(1) Damascenus eod. capite: « *Christus, cum in cœlum reciperetur, ad ortum efferebatur. Incertum an de situ ascendentis loquatur, an loci unde ascenderet.* »

(2) Cœlo redditum hominem ac Deum Jesum apud Patrem mediatoris officio pro nobis defungi nemo christianorum ignorat. Sed irrepit aliquando pravus mos id ipsum depingendi. Nam anno 1487, « *secunda martii, proponente decano (facultatis theologie coloniensis) abusum pictorum vel statuariorum qui Christum Dominum post ascensionem ad cœlos flexis genibus ante Patrem suum orantem representant; hic abusus prorsus tollendus et inhibendus judicatus fuit.* » Harizeim, p. 9 *Prodromi Historia universitatis colon.*, ex *annualium S. facultat. theolog. tono primo*. Hanc aut non multum absurilium iconem jam reprehenderat Molaus supra *lib. II, cap. XXVII*. Vidi tamen etiam post ejus tempora depictam et in locis sacris expositam.

(3) Non omnes: multis sufficit *Spiritus sanctum coelesti lumine, et ignitis linguis exprimere.*

(4) Cypriani *serm. de Spiritu sancto, edit. paris. 1666, pag. 547*: « *Nec tantum apostolis collata est hæc gratia, sed in multitudini credentium idem *Spiritus superfusus* est, intus ardentibus, extra loquentibus.* » Joannis Chrysostomi, *Homil. IV in Acta*: « *Quid autem? an duodecim venit tantum (*Spiritus sanctus*), non etiam in ceteros?* Nequaquam: sed lenit etiam in illos centum viginti... venit nou solum super Matthiam, sed etiam super Barsabam... Cum et apostoli essent illic præsentes, haudquaquam dixisset omnes,

Apostoli, quibus *Salvator convescens præceperat* (*Actor. I, 4. 15 et seqq. II, 1 et seq.*) ne ab Hierosolymis discederent, sed exspectarent *Spiritum sanctum* non post multos dies, cum intreliissent (*Hierosolymam (Lucae XXIV, 52)*), in cœnaculum ascenderunt, ubi manebant... perseverantes unanimiter in oratione cum mulieribus, et Maria matre Jesu, et fratribus ejus. In diebus illis exsurgens Petrus in medio fratrum, fere centum viginti, dixit oportere impleri scripturam, quam prædictum *Spiritus sanctus* per os David de *Juda (Psal. CVIII, 8)*: *Episcopatum ejus accipiat alter.* Et statuerunt duos, Joseph, et Matthiam. Et orantes dederunt sortes eis, et cecidit sors super Matthiam. Et cum completerentur dies Pentecostes (hoc est, cum jam adesset dies quinquagesimus a resurrectione et Paschate Christi), erant in eodem loco pariter (sive, ut significantius est græcc, unanimiter) omnes. Non additur, apostoli: sed, omnes: videlicet unanimis in oratione: unanimis in exspectatione *Spiritus sancti*, quo adusque induerent virtute ejus ex alto: unanimis, propter hanc exspectationem, in gaudio magno, quamvis nubes Dominum elevatum suscepisset ab oculis discipulorum: unanimis postremo in suavissimo colloquio de tempore promissi Paracleti. Verisimile est autem, dum unanimiter orabant et meditabantur, eis sic Dominum aperuisse sensum, ut intelligerent jam jam mittendum esse *Spiritum sanctum*, die videlicet quinquagesimo a Paschate et resurrectione Domini, eo quod Pentecoste Judæorum typus fuerit hujus lætissimæ, quam exspectabant, missionis.

Sequitur: *Et factus est repente de cœlo sonus, tanquam advenientis spiritus vehementis, et replevit totam domum, ubi erant sedentes. Nota, repletam esse totam domum, ubi erant sedentes et orantes. Et apparuerunt illis dispertitæ linguae (1) tanquam*

nisi cæteri quoque fuissent participes. Alioqui cum illos ante seorsim ac nominatim sit allocutus, nunc non conjunxisset illos in eodem negotio, nisi fuisset omnium commune.» Legi euendum, *Homil. LXXIV in Matth.*, ubi docet illabent *Spiritu sancto* adfuisse mulieres. Hieronymi *epist. XXVII ad Eustochium*: « *Monstrabatur locus ubi super centum viginti credentium animas *Spiritus sanctus* descendisset, ut Joeliis vaticinium completeretur.* » Et *epist. CII ad Paulinum presbyterum*: « *Joel describit post eversionem prioris populi effusum iri *Spiritu sanctum* super servos Dei et ancillas, id est super centum viginti fidelium nomina, qui effundendus erat in cœnaculo Sion.* » Augustini *tractatu XCII in Joannem*: « *Venit autem die Pentecostes *Spiritus sanctus* in centum viginti homines congregatos, in quibus et apostoli omnes erant, qui, illo adimpliti, cum linguis omnium gentium loquerentur, etc.* » Paria legas sermone *ejus CLXXVI. de Tempore, tractatu II in epist. Joannis, et libro L Homiliar., homil. XXIII, cap. II.* Consentaneum Gregorius Magnus *tib. XXXV Moralia, cap. VII*: *Theodoreus quæst. XI in lib. Judicium, et Beda, in hunc locum actorum.* Solus aut pene solus et catholicis ab antiquorum sententia discessit Bartholomæus Petri, diuensis professor. *Is commentario in Acta, pp. 34-36*, variis ratiunculis sese tueretur, quas refellere promptum quidem, sed longum et inutile foret.

(1) Διαφερόντες, præsenti tempore. Quamobrem a Francis interpretibus recte translatum: *Ils vivent parâtre comme des langues de feu qui se partagent et s'arrêtent sur chacun d'eux.* Communis intelligas primum in uno quasi acervo fuisse confertum, ut froudes in arte, deinde ita divisus ut singulæ singulorum capitibus inserderint. Quod autem in præfatione romana missæ, die sōlemnium Pentecostes, canitur, *Spiritus sanctum apostolis*

ignis (1), seditque (2) super singulos eorum (3), et repleti sunt omnes Spiritu sancto. Non igitur coarctemus hanc historiam ad solos apostolos (4). Nam ei Petrus subjungit (*Chrysost. homilia IV in Acta*): *Non, sicut vos estimatis, hi ebrui sunt, cum sit hora diei tertia: sed hoc est quod dictum est per prophétam Ióel (Joel, II, 29): Super servos meos, et super ancillas meas in diebus illis effundam de spiritu meo.*

Subjungit prædictus hæresiarchæ ridicule facere & innumeris linguis apparens ita intelligi potest ut præter flammulas singulorum capitibus insidentes, aliarum copia superiori loco hæretæ visa sit, cœlestia dona in alios porro fideles diffundenda portendens. Bartholomæus Petri, inspecta sibi ait missalia manu descripta ubi non innumeris legebatur, sed in variis.

(1) *Ignis* hic in casu gignendi, *ωστε πρός*, nec ulla diversa lectio in editione Milli. Ergo velut *lingue igneæ*. An revera ex igne elementari et noto? Negat Calmetus, et ante eum Gaspar Sanctius, observans linguis non dici *ignis*, sed *tuncquam ignis*, ex quo profecto nihil efficiat, cum Jean. 1, 14, visa dicatur a discipulis gloria Christi quasi *unigeniti a patre*, unde minime sequitur eum non fuisse Unigenitum. Fato tamen incertum esse e qua materia fuerint ex lingua. Pictoribus sufficit colore ac forma linguis igneas retrulisse.

(2) Quid sedit? An *spiritus vehemens*? Nimirum distat ab hoc verbo, nec vento præsertim vehemens congruit *sedere*, sed transire. An *spiritus sanctus*? Is needum nominatus est, et ea expositio verbum sedendi non continuat eum plures præcedente, quod faciendum esse monet adjecta coniunctio. An *linguae*? Repugnat latina grammatica, patitur græca, sed fere dum nomen in numero multitudinis positum generis est neutri; hebraica et affinium idiomatum absque ulla vi admittunt. Quæ factum, ut Syrus hic verteret: *Ἐπειδὴν σερδεροῦντες. An ignis?* Sie accept Cyprianus in *III testimon. aduers. Judæos*, cap. 101: «Et visæ sunt, ait, illis linguae divise quasi ignis, qui et insedit in unumquemque illorum.» Ego postremas duas inter retationes accipio et conjungo; nam perinde est sive linguis igneas, sive ignem dispergitum, et linguis referentes dicas astutissime discipulorum capitibus. Neque necesse est ad linguis secentiles aut (fulminis instar) multifidis coniugere; «neq; enim constat, inquit Gagarius, an sectæ fuerint lingue illæ: at constat disperitas ac distributas in eos fuisse qui aderant.»

(3) Ergo super eorum capita; nam hic obvius est sensus particulae *supra*: firmat nos antiquis et constans ita pingendi. Quapropter audiendos non puto, qui pectori vel ori vel humeri linguis insedisse suspicatur. Nec eos juvat, ut expendenti patebit, Cyrillus hierosolymitanus qui *Catechesi XVII* scriptis id factura: «ut novæ coronæ spirituales per linguis igneas imponebantur capiti (discipulorum).» Quod autem Jacobus Hyacinthus Serry, *Exercitatione LXII, num. 9*, tam insigne miraculum eo redigat ut omnes in cœnaculo præsentes hiant ore obstupuerint, eorumque lingue velut igneas ac dispergitæ apparuerint, id commentum est historiæ sacræ repugnans, haustum ex Laurentio Valla inter hujus grammatici (ut mitissime dicam) singularia linquendum et refutatio fiduciam.

(4) Uti post Bezan fecit alter calvinista Joannes Piscator, *Comment. in N. T., tom. I*, pp. 736, 737, nescio qua logica id extrudebat & versibus bujus capituli 14 et 15. Nobiscum sentit anglicanus religiosis assecla, Joannes Lightfootus *Horis hebraicis in acta apost.*, tom. II operum, edit. ultraj. 1699, pag. 693: *Ἐπειδὴν ἀνετεῖ φροντίδα, etc.* (a) ? Jan quinam illi *ἀνετεῖ*; (b) ? Quid obstat quon dicas: isti centum et vingtini quorum mentio cap. I, 13? Et bene quadrat conexio cum historia præcedentem. Aderant illi omnes simul cum proponeretur electio duodecimi apostoli, et cum ille eligeretur. Et quare *vox ἀνετεῖ* loq; etiam in loco non sit ad eundem numerum referenda, quis rationem reddiderit? Hæc ratio, inquietus, potest reddi quod omnes qui jam erant una dotali sunt dono linguarum. At num concipiendum omnes centum et vingtini ita dotalos? Credimus hisce duci rationibus: 1º quod reliqui prædicaturi erant in exteris regionibus aequæ ac apostoli, opus igitur illi aequæ exteris linguis. 2º Idem donum imperiterunt apostoli per impositionem manuum illi quos instituerunt ministros in particularibus ecclesiis. Absurdum ergo videatur si egregii hi viri qui fuerant de ipso sodalitate Christi et apostolorum, et qui futuri erant concionatores in variis regionibus non eo-

eos, qui cum hanc historiam pingunt, solent Mariam matrem Domini in medio apostolorum collocare, nimis ut apostolici eam collegii principem faciant; quod sanctissimæ illi Virginis nusquam in mensuram venit. Cui respondet quod hæretici libenter obscurant gloriam sanctissimæ Virginis, non tam proprio, quam serpentis illius instinctur, qui ut vidit se projectum in terram, persecutus est mulierem (*Apoc. XII, 13*), quæ masculum a quo devictus est peperit; ut illius dicti veritas probaretur: *In initias ponam inter te et mulierem* (*Genes. III, 15*). At vero catholici libenter cum Damasco dicunt (*Damasc. lib. III, cap. 12*), eam vere honoratam supra omnem creaturam: cum Chrysostomo (*Chrys. in Liturgia*) prædicant eam honoratorem Cherubim, et incomparabiliter gloriosorem Seraphim (*Actione 4; synodi septimæ 5*): cum Germano episcopo; eam quavis visibili et invisibili creatura superiori reputant: eum Ecclesia denique, exaltatam canunt super choros angelorum. *Hoc enim, habet Bernardus* (*Epistola 174*), *michi de illa cantat Ecclesia, et me eadem docuit decantare*. Hac de causa pictores, tam alibi, quam in historia Pen-

dem dôno locupletarentur. 3º Dicitur de septem diaconis quod erant *πλήθης πλεύρας ἄριστοι* (a), etiam antequam ad illud munus eligerentur, cap. VI, 5; quod adeo convenit cum eo quod dicitur in hac historia: *Ἐπειδὴν ἀνετεῖ πλεύρας ἄριστοι* (d) V, 4, ut nec tempus convenientius, nec locum convenientiorem excogitaveris in quibus diaconi ita repleti quam cum apostoli ita repleti ex descensione Spiritus. 4º Dignitas et prærogativa apostolorum suprareliquo discipulus parum constitut in dono linguarum his appropriato, sed in hoc inter alia quod ipsi donum istud largiri potuerant, quod non potuerunt alii. Philipus diaconus absque dubio variis locutus est linguis; et largiri Samaritanis minime potuit, ut illi etiam variis loquerentur, reservatum illud Petro et Joanni apostolis. 5º Si Spiritus sanctus in dono linguarum illapsus fuit in omnes audientes sermonem Petri in domo Cornelii, cap. X, 44, minus mirum videbitur si et in hos omnes etiam de quibus nos jam loquimur. » Idem Lightfootus, *Commentario in acta apostolorum*, ubi supra pag. 703: « Plures equidem (si non universus iste cœtus qui e contum et viginti viris constituit) Spiritu sancto et linguarum donis ad Pentecosten ornati erant, et non apostoli duntaxat. Etenim 1º evangelista numerum istum ab initio supposuit, quasi histrio substratum; etiamsi sane duodecim apostolos speciatione magis respexerit, prout in historia apostolorum, cum Petro et Paulo præsertim rem habet. 2º Quid, amabo, rei esset de qua reliqui centum et octo (aunc temporis præsertim) seorsim ab apostolis satagerent? Dictum est eos fuisse *commortos et perdurantes unanimiter eodem loco*, cap. I, 15, 14; quod idem eos fecisse usquedum hostium rabi dissipati essent, et filo narratipula sa stat constat, cap. 8. Et mirum sane esset si in isto die potissimum die Pentecostes perquam celebri die dominico, sabbati nempe christianis recens facti, die quo insigne illud Patris promissa non sine iusta spe et expectatione initiabatur: mirum, inquit, esset si in isto die a sociis segregarentur, et non hisce exoptatissimis solemnibus interessent. 3º Perpendamus modo septem diaconos, cuiusmodi dotibus ornati erant. Quam Spiritu sancto onusti! Actor. VI, 5. Quanta miraculorum virtutibus polluit Stephanus, quanta sapientia, spirituque quam invincibili! V, 8, 19. Quanta donorum largitione gestit Philipus! Actor., VIII, 6. Die itaque, sodes, ubi et quando, et qui ratione suppedit possit isti modi virtus donis adeo magnificis imbutus fuisse, nisi tam die pentecostes, quam junctum etiam cum duodecim apostolis? Inquietum fortassis nonnulli haec eos ab ipso Christo accepisse, cum is apud vivos agnos, discipulos ad Evangelium promulgandum dimitteret, Luc. X, 17. At, cum pace eorum, unde interior linguarum donis imbutus esset Barnabas, nisi in illo die que Spiritus sanctus adeo uberum effusus fuerat?

(a) Erant omnes pariter, etc.

(b) Omnes.

(c) Pleni Spiritu sancto.

(d) Repleti sunt omnes Spiritu sancto.

tecostes, libenter Mariam honoratori loco depingunt : tum etiam quia non dubitant, quin apostoli maxima in reverentia beatissimam Deiparam habuerint. Quid enim nobilis Dei Mater ? Quid splendidius ea, quam splendor elegit (Ambr. lib. II, de Virginibus) ? Hinc Lucas evangelista, cum dixisset : Apostoli omnes erant perseverantes unanimiter in oratione cum mulieribus : honoris gratia adjectit (Acto I, 14) : Et Maria mater Iesu : perinde loquens, ac si Maria non esset mulier, sed plus quam mulier (1). Omnes enim apostoli eam velut matrem reverebantur, memores ultimae voluntatis Domini sui, qui uni eorum dixerat (Joan. XIX, 22. — Aug. Tractatu 109, in Joannem) : Ecce mater tua. Qui etiam ob id eam accepit in suam (2) : hoc est, in apostolicum collegium, in quo nemo aliquid suum esse dicebat. In eo autem collegio humilem Virginem nihil sibi principatus aut regiminis vindicasse colligit ex Scripturis sanctus præsul Epiphanius (Hæresi 78 et 79), scribens contra Collyridianos, Mariae offerentes (3).

CAPUT XVI.

De pictura Trinitatis sacrosanctæ.

Octavo die post Pentecostem, festivitas est sacro-sancta et gloriæ Trinitatis. De cujus picturis duo capita scripsimus libro II. (4). Quibus hic pauca adjiciemus. Occurrit enim (quod eo in loco non notavimus) famosa et injuria illa pictura, qua Cosroes rex divinae majestati illusit. Quam ex Caroli Sigonii secundo libro de Regno Italie afferemus : « Cosrois regis ductu, inquit, Persæ, cum ingenti armatorum numero Judeam ingressi (ann. 615), Jerosolymis captis (5), nonaginta millia christianorum occide-

(1) Locum hunc recte interpretantur Joannes Drusius, et Hugo Grotius, heterodoxi ambo, sed mitioris ingenii homines, et antiquitatis ecclesiastica reverentes. Ille : « Cum mulieribus, et Maria matre Iesu, locutio est, ut (Marci XXI, 7) : Dicite discipulis ejus, et Petro. Sic (III Reg. XI, 1) : rex Salomon anavit mulieres alienigenas, et filiam Pharaonum » (quæ nempe primaria ejus uxor, ut turcarum imperatoris Sultana). Grotius vero : « Maria matre Iesu : quæ, ut exonia, siugulariter memoriarum merebatur. Vide (pergit) quidam in jus suum, alii in curam suam interpretantur. Omnino intelligendum in aedes suas, sive in domicilium suum, quodcumque, et ubiquecumque foret. Sic enim illud sic in 18. a. accipitum Estheris v, 10, et VI, 12 : atque in ipso Joannis Evangelio, cap. 16, 32. Et sic exponunt Cyrillus Alexandrinus, lib. XII, in Joan. edit. Paris 1658, tomo IV, p. 1063, et Petrus Chrysologus, serm. 49, tomo VII, Biblioth. PP. edit. Lugd. 1677, pag. 884.

(2) Id quidam in jus suum, alii in curam suam interpretantur. Omnino intelligendum in aedes suas, sive in domicilium suum, quodcumque, et ubiquecumque foret. Sic enim illud sic in 18. a. accipitum Estheris v, 10, et VI, 12 : atque in ipso Joannis Evangelio, cap. 16, 32. Et sic exponunt Cyrillus Alexandrinus, lib. XII, in Joan. edit. Paris 1658, tomo IV, p. 1063, et Petrus Chrysologus, serm. 49, tomo VII, Biblioth. PP. edit. Lugd. 1677, pag. 884.

(3) Editionis Petaviane, pagg. 1054, 1055, 1018. « Admirari sunis, cum.... audivissentis alios ita desiperet, ut in tractatione de ipsa, semper sancta, Virgine pro Deo hanc introducere studuerint, et adhuc studeant, et furore quodam amentia ducantur. Narrant enim, quod quadam mulieres in Arabia, et partibus Thracie, hanc vanitatem invexerunt, ut in nomen semper Virginis collyridem quandam (libi genus) sacrificent : et simul congregentur : et in nomen S. Virginis ultra modum quid teatent aggredi, nefario ac blasphemico negotio : et in nomen ipsius sacra celebrarent per mulieres. Quod totum impium est, et nefarium, alienum a prædicatione sancti Spiritus. » Rursum : « Quadam enim mulieres currum quemdam, sive sellam quadratum, ornantes, expando super ipsam latè, in quadam illustri die anni, per aliquot dies, panem proponunt : et offorunt in nomen Marie. Omnes autem panem parciunt, etc. »

(4) Tertium et quartum.

(5) Meuse Junio anni 615.

funt (1) : atque inde abeuntes Zachariam patriarcham captivum abduxerunt; et ligna (2) dominice crucis asportarunt. Adjiciunt etiam, qui rituales libros composuerunt, Cosroem, ut sanctissimæ Trinitati in contumeliam christianorum illuderet, domum cœlo similem in Perside construxisse : atque a dextra parte, crucem : a lœva, gallum : in medio semetipsum statuisse : aëse patrem esse, qui medius inter Filium et Spiritum sanctum sederet dixisse (3). Haec Sigonius. Sed tanta blasphemia impunita non remansit. Legimus enim annue, die decimâ quartâ septembbris, crucem, quatuordecim annis postquam venerat in potestatem Persarum, receptam esse (4), et Jerosolymam solemniter celebritate relata (5); Cosroë per filium (6) necato.

Præterea consuluit me litteris, ex Antverpia scriptis, doctus quidam pâstor, de imagine Trinitatis ecclesie sue data, num ergaenda esset, eo quod in sinu patris exprimeret nudum et mortuum corpus Christi, transversum positum, et brachis patris hinc inde sustentatum. Cui in primis respondendum fuit, decisionem ab ordinario petendam esse, cum synodi tridentinæ decretum sit (Sess. 25), nemini li-

(1) Non occiderunt Persæ, sed Judæi, quibus illi captivos christianos vendiderant. Legi Theophanem, pagg. 250, 251, 262, editionis regiae Parisiensis.

(2) Tâ 18. a. Sic loquuntur veteres omnes, qui de relata e Perside sancta cruce egerunt; unde colligas eam in pluræ partes divisam fuisse.

(3) Cedrenus ad an. 13, pag. 412, editionis regiae Paris. hæc tantum : « Heracius (Persæ) insequens, bellatores interficit, fugientes dissipat, urbemque Gazacoton capit. Ea in urbe fuit lanum solis, thesaurus Croesi Lydorum regis, et impostura carbonum. Ingressus autem in eam, abominandum offendit Cosrois simulacrum, et effigiem ejus in globo formam, referente palatiu tholo tanquam in cœlo sedeum. Circum erant sol, luna, et astræ, quibus ille superstitionis tanquam diis serviebat, circumstantibus se angelis sceptigeris. Machinas porro impius paraverat, quæ eo ex loco guttas, pluvia instar, emitterent, sonitumque tonitru æmulum ederent. Haec omnia, ipsamque Iugis ædem, totaunque urbem combussit Heraclius. » Non plura Theophanes, an. 1, pag. 258.

(4) Anno 628, ac primum Cœli delatam. Cœsus est ea occasione nummus, in cuius postica effigies imperatoris, diademate cincti, crucula antrorsum eminenti. Circum epigraphem : DN. HERACLIUS PPA, id est, Dominus noster Heraclius perpetuus Augustus, vel Pater Patriæ, Augustus. In antica, erat patulata, cui inscriptio circumponitur VICTORIA AUGUSTA, et infra CONOB.; quod Joannes Christophorus Battellus explicabat CONSTANTINOPOLI OBSIGNATA. Legi bujus Dissertationem, Roma an. 1704, editam : Ephemerides Trivoltinas, mense Augusto ejusdem anni : Diarium Literatorum Italie 1718, tomus XXII : Prosperum Lambertum de Festis, parte 1, n. 603, et seqq : et, qui nummum hunc paulum alter exhibet, Baronium ad an. 637, n. 29.

(5) Anno sequenti, 629.

(6) Primogenitus, cui nomen Syroes, vel Syrouye. Is egerim ferens, quod pater Madarsen, seu Madersanum, aut Madarzanum, e Syra dilecta conjugé natum, in impérii societatem advocare tentasset, captum ajud Seleucus Cosroen in vicula conjici jussit; ubi « panis perum et aque tribuentes, cum fame necabant. Aiebat enim Syroes filius : Comedat aurum, quod incassum collegit, propter quod etiam multis fame necavit mundumque delevit. Porro misit idem Syroes satrapas, ad eum juris inpetendum, et conspuendum. Et ductum Mardazanum, quem coruare volebat, filium ejus, ante ipsum occidit : et sic reliquos filios ejus in conspectu ipsius peremerunt. Et misit omnes, qui iniurie ejus essent, ut eum injuriis afficerent, percuterent, atque conspuerent. Denique per quaque dies hoc facto, jussit Syres ipsum arcubus interficere : sicutque paulatim in malis nequissimum animam suam tradidit. » Haec Theophanes. Incidit nec Chosroë in an. 628, prid. kal. Marchi, ut docet epistola Heraclii ad Byzantinos, incerta chronicis paschali, seu Alexandrino, regiae edit. pag. 398.

cere, ullo in loco, vel ecclesia, etiam quomodolibet exempta, ullam insolitam ponere, vel ponendam eu- rare imaginem, nisi ab episcopo approbata fuerit. Deinde adjeci, me eam imaginem non probare, tum quia in Ecclesia Dei inusitata est (1), tum quia Christus nusquam in specie mortui corporis apparuisse legitur, etsi sciam divinitatem ejus a corpore mortuo separatam non fuisse.

SUPPLEMENTUM

AD LIBRI IV CAPUT V.

EX EPISTOLA BENEDICTI XIV, AD JOSEPHUM,
EPISCOPUM AUGUSTANUM, DATA ROMÆ DIE I
OCTOBris, MDCCXLV (1).

¶ Nec ulterius progrederetur epistola nostra, nisi alia quædam litteris tuis nobis indicanda judicasses; inter quæ præcipuum locum obtinet, quod scribis, de publicatis lateque diffusis quibusdam imaginibus, *Spiritum sanctum* sub speciosi *juvenis* forma referentibus, subscriptis verbis, *Veni sancte Spiritus*. De quibus imaginibus, utpote statim undeque sparsis, atque multiplicatis, duo potissimum inquirenda sunt; primum an soror Crescentia eas invenerit, vulgaverit, approbaverit: alterum, an, praetermissa indagine de eorum auctore, hujusmodi iconum usus, expressio, et veneratio, sive intra ecclesias, sive extra illas admitti possit.

¶ Nos autem de prima quæstione minime verba faciemus....

¶ De altera vero questione dicturi, primum omnium apostolicum fraternitatis tuæ zelum, quo hujusmodi imagines hue illuc sparsas, et per cœnobium, per ecclesiam, per chorum palam expositas, auferri et

(1) Talis Lovanii spectatur ex eundem per portam Die- steusen, eaque Molani ætate, ut quidem videtur, haud recenter. Affines eæ sunt, ubi sedet Pater æternus: super hunc volitat, aut ejus humero, vel pectori insidet, usitata columba forma, *Spiritus sanctus*: Filius pendet e cruce, cuius brachia, vel Patris genibus innixa, vel ab angelis utrinque sustentata. SS. Trinitatem, præter alios, ita pinxit insignis artifex italicus, Guido Reni, galli dicitus *le Guide*, anno 1612, æt. 68, defunctus. Ectypion vide in Breviario rothonagensi, edit. 1755, partis *Aestivæ*, p. 155. Posterioris hujus generis imagines constat ante Molanum in usu fuisse. Duas adhuc videre est Lovanii vitro appictas in claustris carthusianorum, et alteram quidem cum nota anni 1523. Talem hæc scribens habeo præ oculis, typo ligneo impressam in *Legenda aurea lugduni* edita anno 1521, folio 17, ad vitam S. Pauli eremiti. Talem Bernardus de Montfacon exhibet *Monarchia Francicæ monumenum* tomo II, pagina post 528, expressam et libro gallico scripto an. 1512, quo continentur statuta equestris ordinis, a *Nodo*, seu *Spiritu recti desiderii* municipati, quem codem anno instituerat Ludovicus Andinus, rex Siciliae ac Hierosolymorum. Quæ pictura, ut obiter notem, Christum repræsentat spinis coronatum, cruci, suppedaneo instructe, quatuor clavis affixum, ac præcinctum linteo, fere ad genua usque pendulo.

(2) Exstat in ejus Bullarii, Romæ anno sequente editi, tomo I, pp. 562-569. Hanc epistolam « observationibus suis inepte vellicavit christianus Ernestus Windelinus: [sed eam] egregie propugnavit V. C. Lud. Ant. Muratorius in *Apologia eiusdem epistolæ*. Videnda est etiam *Dissertation theologica de eo quod licitum est circa picturam imaginum ss. Trinitatis*, edita Tübinga 1746, auctore Jo. Philippo Essich.» (Ant. Franc. Gorius, *Annot. ad Fred. Borromæi de Pictura sacra*, lib. II, cap. 1).

removeri jussisti, laudamus, atque probamus; te hortantes, imo etiam auctoritate, qua fungimur, tibi mandantes, ut in suscepto proposito firmiter constanterque perseverans, nullo pacto permittas hujusmodi icones ulterius multiplicari: quascumque vero ullibi existere compereris, eas omnes et singulas de medio tollas; adhibitis iis auctoritatis simul, prudentiæque tuae, remedii, quibus optatum finem sine turba, ac tumultu, consequi posse judicaveris.

¶ Neminem profecto latet, impium atque sacrilegium errorem fore, divinæque naturæ injuriosum, si quis se putaret Deum optimum maximum, sicuti in se est, coloribus exprimere posse. Cum enim illius imago depingi, atque oculis subjici nequeat, nisi tanquam materialis alicujus substantiæ, corporea figura et partibus præditæ; si quis has qualitates divinæ naturæ tribueret, is profecto in anthropomorphitarum errorem incideret.

¶ Repræsentatur tamen Deus eo modo, eaque forma, quibus in Scripturis sanctis legimus ipsum mortalibus apparere dignatum esse. Licet enim id ab heterodoxis scriptoribus improbe reprehendatur, inter quos Simonem Episcopum vidimus, suarum *Institutionum Theologicarum* lib. IV, sec. 2, cap. 10, asserentem, non licere Deum pingere, ne sub ea quidem forma, qua se hominibus videndum exhibit: ex nostris vero, etiam Durandus opinatus fuerit hujusmodi imaginum usum minime expedire: et Joannes Hesselius, catholicus itidem scriptor *Catechismi* sui lib. I, cap. 65, huic opinioni favere videtur, dum ait innocuas quidem fore hujusmodi picturas, si a doctis tantummodo viris conspici debent: sed, cum sapientium et insipientium oculis expositæ esse debeant, facile evenire possè, ut indoctis per eas male de Deo credendi occasio præbeat: nihilominus communiter catholicæ theologi aliter docuere. Petavius *Theologicorum dogmatum* lib. XV; *de Incarnatione*, cap. 14, ut videre est ipsius *Operum tomo VI*, licitum esse demonstrat, Deum sub ea forma depingere, qua ipsum accepimus semetipsum conspiciendum præbuisse: *Communi catholicorum assensu inveteravit opinio*, nimurum ut catenus figurari Deus possit, qua sub externa aliqua specie aspectabilem se præbuit hominibus. Molanus, doctus auctor *Historiae sacrarum imaginum*, lib. II, cap. 3, hanc ipsam sententiam confirmat: eamdemque questionem duo alii clari nominis theologi egregie illustrarunt, nimurum Suarez in III, part. D. Thomæ, tom. I, quæst. 25. art. 3. *Disput.* 54., sec. 2. pag. 793., et Valentia tom. IV suorum operum, pag. 584. Quibus addendi sunt duo S. R. E. cardinales: Bellarminus, et Gotti, a nobis alias citati in opere nostro *de Canonizatione sanctorum*, lib. IV, part. 2. cap. 20. n° 2.

¶ Imagines Deum ita representantes minime reprobat sacra tridentina synodus sess. 25 de *Invocatione, veneratione, et reliquis sanctorum, et sacris imaginibus*: sed episcopis mandat, ut populos edocent, per hujusmodi picturas erudiri et confirmari gregem Christi in articulis fidei commemorandis, et

assidue recolendis. Si quis vero privatus hujusmodi imaginum usum opinione sua reprobare ausus est, ecclesiastico judicio damnatus fuit, ut indicat propositionem 15 inter damnatas a fel. rec. prædecessore nostro Alexandro papa VIII, die 7 decembris 1690, quæ sic habet: *Dei Patris sedentis simulacrum nefas est christiano in templo collocare* (1).

« Et profecto cum in sacris litteris legatur, Deum ipsum sub hac aut illa forma, hominibus se videndum exhibuisse, cur sub eadem forma eundem pingere non licebit? Si ergo litteræ legentibus permittuntur; cum tamen sacræ litteræ in maxima veneratione habeantur, cur non etiam imagines permittentur? Verba sunt Alphonsi de Castro lib. VIII adversus hereses; quo etiam argumento strenue usus est cardinalis de Richelieu in suo Tractatu de faciliori ratione reducendi eos qui se ab Ecclesia segregarunt, lib. III, pag. 439.

« His positis principiis minime dubiis, facile patet, qua ratione imago Spiritus sancti a pictoribus efformari debeat, et quænam ipsius imagines approbari debeant, aut reprobari. In sanctis Evangelii a BB. Matthæo, Marco et Luca conscriptis, ubi baptismus enarratur, quem Dominus noster Jesus Christus a Joanne accipere voluit, legitur, apertum fuisse cœlum: et Spiritum sanctum corporali specie, sicut columbam, super eum descendisse. Quod cur factum fuerit, mirifice explicat Dionysius Alexandrinus in epistola adversus Paulum Samosatenum, quæ exstat in collectione Conciliorum Labbei, tom. I, pag. 867, ita: *Cur vero in specie columbæ Spiritus sanctus descendit?* scilicet ut nos doceret, qui misit illum, quique eum, quem misit, accepit. Sicut enim Noe dimisit ex arca columbam, et ipse illam recepit; ad eam similitudinem intelligendum nobis est, ipsius Christi esse Spiritum sanctum coeternum, et quod erat ipius, hoc dedisse nobis; dividens, et effundens super omnem carnem creditum, quia Deus est et Dominus, qui divisit nobis suum sanguinem et Spiritum.

« Non hic opus est in eam controversiam ingredi, quæ inter eruditos criticos agitur, super illius columbæ natura. De hac olim egimus in nostro Tractatu de Festis Domini nostri Jesu Christi, editionis patavinæ, § 54, qua editione absoluta, recentiorem quamdam super hoc argumento vidimus dissertationem inter Discursus historicocriticos ad illustrationem Veteris et Novi Testamenti typis editos Hagæ Comitum, an. 1757, pag. 148.

« Quod autem ad præsentem quæstionem attinet, cum Spiritus sanctus in columbæ specie olim visibiliter apparuerit, profecto illius imago sub eadem specie depingi debet. Quia in re vetus Ecclesiæ disciplina nostrorum temporum consuetudini adstipulatur. De ea siquidem testatur S. Paulinus, episcopus nolanus, qui, seculo Christi quinto ineunte, in epistola ad Severum, describens picturas in basilica S. Petri jam tunc existentes, ita cecinit:

(1) Propositionem hanc, ex vulgatis apud nos Alexander Ireni decreti editionibus, paulum aliter exscripti in scholio supra, col. 41.

Pleno coruscat Trinitas mysterio;
Stat Christus agno: Vox Patris cœlo tonat:
Et per columbam Spiritus sanctus fluit.

« Pariter, Christi anno 518, antiocheni clerici et monachi, in precibus Joanni patriarchæ, et synodo adversus Severum congregatae exhibitis, hæc habent, apud Labbeum, Conciliorum tomo V, p. 159: Columbas aureas et argenteas, in figuram Spiritus sancti, super divina lava et altaria appensa, una cum aliis, sibi appropriavit; dicens, non oportere in specie columbæ Spiritum sanctum nominare. Damnatus etiam fuit in concilio nicæno secundo, habito anno Domini 787, Xenaias catechumenus, cum ausus esset asserere, non licere Spiritum sanctum sub columbæ forma repræsentare. Inter cætera autem dicebat, et hoc esse puerilis animi factum, fingere in columbæ idolo ter adorabilem Spiritum sanctum: ut videre est in collectione Conciliorum, regia nuncupata, Parisiis impressa anno 1644, tomo XVIII, pag. 458, et apud cardinalem Baronium ad annum Christi 485:

« In opere quoque italica lingua scripto Philippi Bonarotæ, senatoris florentini, quod inscripsit: *Observationes in antiqua vitrea vasa*, ex urbis cemetiariis effossa, pag. 125, plures afferuntur imagines Spiritus sancti sub columbæ specie in nobilibus illis sacrae antiquitatis fragmentis expressæ. Cum vero recentiores sectarii, Calvinus, Lutherus, Zwinglius, mox relatum Severi errorem renovare contendenterint, neminem latet, quid de illorum deliriis Ecclesia iudicaverit, quorum ampla refutatio videri potest apud Gretserum in Tractatu de sacris Imaginibus, cap. 9, impresso in tomo XVII novissimæ editionis ipsius operum.

« Legitur insuper in sacris Novi Testamenti pagina, quod cum post Christi in cœlo ascensionem congregati essent apostoli et discipuli, una cum Maria matre Jesu, solemní die Pentecostes, apparuerunt illis dispertitæ linguae, tanquam ignis, seditque supra singulos eorum; et repleti sunt omnes Spiritu sancto. » De quo mysterio fuse egimus in prædicto opere nostro de Festis Domini nostri Jesu Christi, § 480 et sequentibus, editionis patavinæ; ubi sub § 492 docuimus, licere pictoribus, ad repræsentandum id, quod in solemnis Pentecostes ab Ecclesia recolitur, apostolos pingere, aliosque cum iis in cœnaculo congregatos: et flammulas ignis in linguarum figuram e cœlo demissas, eorum omnium capitibus impluentes; quoniam in sacra apostolicorum Actuum historia, cap. II, refertur paracletum Spiritum sanctum hoc visibili signo adventum suum ea occasione hominibus manifestasse. Verum si quis extra hanc occasionem eundem Spiritum sanctum pingere velit, non aliter ipsum, quam columba forma poterit repræsentare; ut etiam recte monuit eruditus auctor Ayala in Tractatu, cui titulus est: *Pictor christianus*, ubi, lib. II, cap. 3, num. 7, scribit: *Cum vero Spiritus sanctus depingendus venit, non alia specie pingendus est, nisi illa qua in Jordane nimirum apparuit, quamque docet dñinus textus his verbis: Et descendit Spiritus sanctus*

corporali specie sicut columba in ipsum. In Catechismo autem, auctoritate sacri concilii tridentini edito, super eo Decalogi praecepto : Non habebis deos alienos coram me : ubi agitur de pingendis divinis personis, haec habentur : Columbae vero species, et lingue tanquam ignis, in Evangelio, et Actis apostolorum, quas Spiritus sancti proprietates significant, multo notius est, quam ut oporteat pluribus verbis explicari.

¶ Quod si dicatur, minime reprobari, imo libenter admitti usum pingendi Spiritum sanctum in columbae specie : verum id agi, ut praeterea possit sub speciosi juvenis, aut viri, forma representari; nos contra jure responderi posse contendimus, quod cum aliter non licet divinae personae imaginem humanis oculis intuendam exhibere, quam sub ea forma, sub qua in Scripturis sanctis narratur eamdem personam se olim hominibus aspectabilem praebuisse; sequitur inde, non modo licitum esse Spiritum sanctum, vel die Pentecostes in mystica figura linguarum ignis super apostolos descendentium; vel alias, in columbae specie, depingere; propterea quod uterque ejusdem pingendi modus in divini textus historia et auctoritate fundatur: sed hoc insuper recte colligitur, minime licere, eundem Spiritum sanctum sub adolescentis, aut viri specie figurare; cum nullibi inveniatur in divinis Scripturis, ipsum sub hujusmodi forma hominibus apparuisse.

¶ Huic autem rationi addenda est auctoritas sacro-sancte tridentinae synodi, quae loco superiori citato prohibet, fidelium oculis exhiberi ulla falsi dogmati imagines, aut rudibus periculosis erroris occasionem praebentes: et generaliter, ullam insolitam ponit, aut ponendam curari imaginem, tam in ecclesiis quam in aliis quibuscumque locis, districte vetat. Imago autem, de qua agimus, praeterquam quod insolita est, impium etiam atque damnatum a patribus errorem in animos intuentium revocare posset; eorum videlicet qui asseruerunt divinam Spiritus sancti personam humanæ conditionis naturam assumpsisse; de quibus loquitur S. Cyrillus Hierosolymitanus, *Catechesi* 16, tomo quarto Bibliotheca maximæ SS. patrum, Lugduni impressæ anno 1677, pag. 523, S. Isidorus Pelusiota, libro I, epist. 243, ejusdem Bibliotheca tomo VII, praeter auctorem notarium ad concilium constantinopolitanum I in Collectione conciliorum Labbei, tomo II, pag. 976.

¶ Equidem ex epistola fraternitatis tuæ satis intelleximus, hujusc argumenti vim ab iis quodque agnita fuisse, qui de præsenti questione apud te verba fecerunt; qui tamen eam se declinare posse putarunt, adductis exemplis quarundam imaginum SS. Trinitatis, quibus ea sub figura trium hominum aequalis et undeque simili aspectus repræsentatur. Id quod alterius disquisitionis occasionem nobis aperit; ut scilicet examinemus an licet sanctissimam Trinitatem coloribus pingere: et, quatenus id licitum sit, quenam illius imagines damnatae sint: quenam haud omnino reprobatae: quenam demum approbatæ et permittæ: denique an ex hujusmodi picturis ullum

argumentum trahi possit, ut imago Spiritus sancti, de qua nunc agimus, vitio carere ostendatur.

¶ Porro licere SS. Trinitatem coloribus pingere, communis est theologorum opinio quam copiose pro-pugnat Valdensis, Molanus, Catharinus, Conradus Brunus, Nicolaus Sanderus, Franciscus Turrianus, Suaresius, Vasquez: quos sequitur Theophilus Raynaudus in libro cui titulus : *Heterocleta spiritualia celestium et infernorum*, pag. 23, inter ipsius opera, tomo XV, ita scribens : *Ex usu Ecclesiae et ex consensu potiorum theologorum, fas est pingere SS. Trinitatem*, ubi etiam Durandum impugnat inter scriptores catholicos contra opinantem. Thuanus quidem, lib. XVIII, refert decretum quoddam, cuius auctorem Espencœum fuisse asserit : *Ut sanctæ Trinitatis effigies, tanquam sacræ Scripturæ, conciliis et veterani patrum testimonis prohibita, tollatur*. Ac reprehendit decanum collegii theologici parisiensis Nicolaum Malardum, eo quod hujusmodi decreto obstitisset. Verum hac in re Thuani dicta refellit Gretserus in *Thuano pseudotheologo*, pag. 57, tom. XVII novissimæ editionis ratisbonensis operum ejusdem Gretseri. Christianus Lupus, vir non vulgaris eruditio, in notis ad canones septimæ synodi, cap. 5, admittens piam consuetudinem pingendi SS. Trinitatem, querit quo tempore eadem introducta fuerit: seque id reperiere non potuisse ingenue fatetur; quod idem nos quoque pari sinceritate professi sumus libro IV, de Canonizatione sanctorum, pag. 2, cap. 20, n. 3.

¶ Illud tamen a theologis nostris communiter traditur, minime permittendum esse pictoribus, ut SS. Trinitatem qualibet forma pro ipsorum libito repræsentare audeant: quin adversus eorum licentiam invehuntur Vasquez, tom. I, pag. 676, et cardinalis Bellarminus, *Controversiarum tomo II*, cap. 8, de *Imaginibus sanctorum*, sic ait: *Notandum, non debere ejusmodi imagines multiplicari, nec tolerandum esse, quod pictores audeant ex capite suo confingere imagines Trinitatis; ut, cum pingunt unum hominem cum tribus faciebus, vel unum hominem cum duobus capitisbus, et in medio eorum columbam: ista enim monstrat quædam videntur, et magis offendunt deformitate sua, quam juvent similitudine.* Eademque docet Sylvius, tomo IV in tertiam partem D. Thomæ, quæst. 25, art. 5, quæst. 2, pag. 111 editionis Antwerpiae anni 1714.

¶ Inter reprobatas imagines SS. Trinitatis ea præcul dubio recensenda est, quam pluribus insectatur Joannes Gerson, tom. III ipsius operum *Antwerpiae editorum* anno 1706, quamque narrat se vidisse in quadam domo regularium, ubi nimirum repræsentabatur Deipara Trinitatem ipsam in utero generis, quasi vero tota Trinitas humanam carnem ex Virgine assumpsisset. Addit vero Molanus, *Historiae SS. imaginum libro II*, cap. 4, se nunquam satis intellexisse id quod apud Gersonem legerat, donec hujuscmodi sanctæ Trinitatis imagines in Belgio pluribus locis expositas, conspiceret; quas quidem so quoque damnare et reprobare profiteretur.

¶ Humani corporis figuram tribus capitibus instruētam, tanquam imaginem SS. Trinitati repräsentandam aptam, tueri quodammodo conatur. Valentia, *tomo II ipsius operum, pag. 389.* Verum super hujusmodi imaginibus solemne judicium fel. record. Urbani pape VIII., prædecessoris nostri, prodūsse referunt Macri in *Vocabulario ecclesiastico*, verbo *Icona*, et episcopus Sarnellus *Epistolarum ecclesiasticarum, tomo IV, epist. 13.* Qui testantur prædictum Urbani num comburi jussisse picturas quasdam, sanctissimam Trinitatem exhibentes sub specie hominis, tripli facie instructi: idque factum fuisse die 11 augusti, anno 1628. Sed et longe ante ipsius Urbani et Bellarmini supra laudati tempora, S. Antoninus in *Summa theologica, parte 3, tit. 8, cap. 4, § 2*, ita scriptum reliquit: *Reprehensibiles etiam sunt (pictores videlicet), cum pingunt ea quæ sunt contra fidem; cum faciunt Trinitatis imaginem unam personam cum tribus capitibus; quod monstrum est in rerum natura.*

¶ Sequitur ut videamus quid sentiendum sit de imagine, sanctissimam Trinitatem exhibente in tribus personis, statura, ætate, omnibusque alijs lineamentis omnino æqualibus. Thomas Valdensis *suorum operum, tomo III, tit. 19, de Sacramentalibus, cap. 151*, hujusmodi picturam approbare non dubitat. Nec dissentit Molanus, *Historia SS. imaginum libro II, cap. 3.* Verum Ayala in aliam abire videtur sententiam in *præcitate opere, Pictor christianus, libro II, cap. 3, n. 8*, de ea imagine sic loquens: ¶ *Aliam alicubi conspeximus pingendæ SS. Trinitatis rationem, hanc scilicet: Depingebantur in tabula tres viri per quam similibus faciebus, æquali prorsus statura, et æqualibus atque omnino similibus coloribus, vestibus ac lineamentis. Non quidem hoc tam absurde; sed tamen non omnino recte; et si enim hac ratione servetur repræsentatio æqualitatis et coæternitatis divinarum personarum, deficit tamen character et notio, ut ita loquamur, divinæ personæ; præterquam quod in his rebus quæ sunt dignitatem sua gravissimæ, vitananda et fugienda est omnis et quæcumque novitas.*

¶ Ut autem variarum hujusmodi opinionum fundamenta paulo accuratius exploremus, innititur sententia Valdensis apparitioni Abrahe factæ, quæ, *Genes. cap. XVIII*, refertur his verbis: *Apparuit ei Dominus in convalle Mambræ sedenti in ostio tabernaculi sui, in ipso fervore diei; statimque subjicit: Cumque elevasset oculos, apparuerunt ei tres viri stantes prope eum, quos cum vidisset, eccecurrit in occursum eorum de ostio tabernaculi, et adoravit in terram. Post quæ animadvertere licet, quod Abraham unum tantummodo alloquitur. Et dixit: Domine, si inveni gratiam in oculis tuis, ne transeas servum tuum. Atque vicissim unus duntaxat Abraham respondet: Dixit autem Dominus ad Abraham, etc. In hac itaque apparitione S. Augustinus, *libro XI de Trinitate, cap. 20, tomo VIII, pag. 784 editionis monachorum S. Mauri*, agnoscit sanctissimæ Trinitatis imaginem, ita scribens: ¶ *Cum vero tres viri sunt, nec quisquam in eis vel forma, vel ætate, vel potestate major cæteris**

dictus est; cur non hic accipiamus visibiliter per creaturam visibilem insinuatam Trinitatis æqualitatem; atque in tribus personis unam eamdemque substantiam? ¶ Augustinus opinionem amplexi sunt Rupertus, *libro V Commentariorum in Genesim, capite 37;* Suarez, *de Angelis, libro VI, cap. 20, num. 10 et seqq.;* Cornelius A Lapide et du Hamel in *idem caput XVIII Geneseos*, aliisque.

¶ Sunt tamen a quibus éadem S. Doctoris interpretatio non recipitur. Prætermissa siquidem Hebræorum opinione, qui putant trés Abrahamo visos non alios fuisse quam angelos Michaelem, Gabrielem et Raphaælem, quorum primus, Dei partes gerens, venerit, ut inquireret in scelera Sodomæ, et justum in meritam civitatem supplicium statueret: at reliqui duo jussu prioris civitatem ipsam everterint, Lot vero liberaverint; uti narratur sequenti capite ejusdem libri *Geneseos XIX*; quam Hebræorum opinionem referentes Tostatus atque Tirinus, in eamdem propendere se ostendunt, ut videre est in ipsorum *Commentariis in præmissum Genesis caput XVIII*; sane non pauci ex SS. patribus existimarunt, duos ex tribus, qui tunc Abrahamo apparuerunt, angelos extitisse, tertium vero fuisse Filium Dei, secundam nimirum sanctæ Trinitatis personam. Atque hanc sententiam frequenti expositorum calculo comprobata, ab ipsa Ecclesia adoptatam fuisse putat Augustinus Calmet: idque deducit ex iis verbis quæ, licet non habeantur in sacro textu, in divinis tamen officiis leguntur, videlicet: *Tres vident et unum adoravit. Videatur ipse Calmet in præcitatum Genesis caput XVIII, nec non discursus 17 in idem caput XVIII Genesis, inter discursus historicocriticos theologicomorales in Vetus et Novum Testamentum, Antwerpiae editos anno 1756, tomo II.*

¶ His itaque præmissis, quoniam potissimum fundatum pro sustinenda imagine Spiritus sancti, sub humana juvenis specie, in usu prædictarum tabularum statuitur, quæ SS. Trinitatem exhibent in tribus personis, statura, vultu et lineamentis æqualibus: harum vero tabularum legitimus usus desumitur ex trium virorum apparitione Abrahamo facta, de qua, *Genesis capite XVIII*, juvat nunc ita ratiocinari: Aut usus pingendi SS. Trinitatem in tribus personis undeque similibus, canonicus est, et in Ecclesia pacifice receptus; sicut etiam sententia de indicato Trinitatis mysterio in tribus viris, qui Abrahamo apparuerunt, satis tuta est et solidis rationibus innixa; aut usus hujusmodi tabularum, ut nonnulli putant, canonicus non est, nec ab Ecclesia probatus; et relatæ pariter opinionis fundamenta nutant, ut aliqui superius citati arbitrantur.

¶ Si nec canonicus est usus memoratae imaginis, nec opinio de figurato in prædicta apparitione Trinitatis mysterio tuta est, nec solidis rationum membris suffulta; nequaquam permitti potest, ut super debilius hisce infirmisque fundamentis tanquam certum stabilatur, quod licitum sit sub viri aut juvenis

specie Spiritus sancti imaginem exhibere (1).

Quod si usus pingendi SS. Trinitatem in tribus personis æqualibus et similibus, canonicus esset, legitimus et ab Ecclesia probatus: atque etiam tutissima foret præfata opinio, quod apparitio trium angelorum Abrahamo facta mysterium adorandæ Trinitatis significaverit; nil aliud ex his inferri posset, nisi prædictum Trinitatis repræsentandæ modum, hoc est, pingendi tres viros aequali specie et simili vultu, licitum esse et tolerandum (2); nunquam vero ex iisdem rite colligeretur, licere Spiritum sanctum, seorsim a duabus aliis personis, humana facie, et sub speciosi juvenis forma depictum exhibere. Nec enim apparitio Abrahamo facta unius angeli fuit, sed trium: nec ullibi in sacris litteris narratur, Spiritum sanctum in forma viri aut juvenis, seorsim a duobus aliis qui reliquias duas Trinitatis personas repræsentarent, hominibus apparuisse. Singulas vero SS. tradi-*dis* personas non alio modo pingi posse, quam quo earum quælibet hominum se aspectibus exhibuerit, jam supra a nobis probatum est: idemque in Catechismo romano, *loco superius citato*, his verbis traditur: *Nemo tamen propterea contra religionem Deique legem, quidquam committi putet, cum SS. Trinitatis aliqua persona quibusdam signis exprimitur, quæ tam in Veteri quam in Novo Testamento apparuerunt.*

Denique imago Spiritus sancti, de qua est quæstio, insolita est et inusitata in Ecclesia; et consequenter nullo modo recipienda: juxta mentem sacerdotum Tridentinæ synodi supra relatae, et conciliorum provincialium post tridentinum coactorum, quorum decreta collegit Thiersia suo *Tractatu de Superstitione*, *tomo I, libro II, capitellum 1, pag. 214.*

Pingitur imago SS. Trinitatis, Patris, Filii et Spiritus sancti, repræsentando vel Patrem juxta Filium, vel Filium in sinu Patris: simulque cum iis, Spiritum sanctum in columbae forma, ut ante diximus. Pingitur et Pater solus, seorsim ab aliis personis, quoniam vocem Domini Dei deambulantis in paradiiso audivit Adam, *Genes. cap. III. Innixus mysticæ scalæ, visus est Jacob, Genes. XXVIII, 13. Moysi quoque in uno modo consciendum se præbuit, Exod. XXXIII, 23. Tum etiam Isaiae, tanquam rex in solio sedens, Isaiae, VI, 1: et Danieli, velut senex albo*

(1) Aliquas ejusmodi imagines indicavi superius, atamen tres alias hic addam: una est in fenestra picta claustræ carthusiæ lovanensiæ: altera in ædiculari B. M. V. ad portam Thenensem ejusdem oppidi, eaque in summa parte picturæ, qua ejusdem beatæ Virginis funus repræsentatur. Tertiam describunt Angelus Rocca, *Commentario de ruficæ crucis liquo*, cap. 3, et Cornelius Curtius de *clavis dominicæ*, edit. Antwerp. pp. 80-86. Hæc Romæ asservatur in sacrario apostolico, in ipso veræ crucis ligno incisa: « Pars iconis suprema lamella habet ex auro obryzo: sub ea lamella, et supra crucifixi caput, tres humane effigies sanctissimam Trinitatem greco more repræsentant; quod ipsum per litteras roxolanas, sive ruthenicas: *Suueta Troisa id est, Sancta Trinitas, insinuator.* » Verba sunt mox appellati Curtii.

(2) Ne sic quidem, *immediata* trium Divinitatis personarum imago effligeretur: sed earumdem imaginis imago: Sic ubi S. Franciscus pingetur ligneam crucifixi iconem amplectens, si accurate loquamur, inter ulnas beati viri, non Christi, sed hujus imaginis imaginem a pictore fieri dicemus.

vestimento amictus, *Dan. VII, 9. Pingitur æternus Filius seorsim a Patre et Spiritu sancto, quoniam is homo factus, in diebus carnis sua cum hominibus conversatus est: atque etiam, postquam a mortuis resurrexit, non semel apostolis aliisque manifestus apparuit. Repræsentatur idem cruci, quam pro nobis pertulit, affixus; quam quidem crucifixi effigiem, nec impius Lutherus e medio tolli posse putavit: et Elisabetha, Angliæ regina nuncupata, Henrici VIII et Annæ Bolenæ filia, licet sacris imaginibus bellum indixerit, eum tamen in regio suo oratorio retinere voluit; ut videre est, apud Bossuetum, *Meldensium quondam episcopum, tomo II ipsius operum, gallico auctoriæ idiomate, Venetiis editorum anno 1738, pag. 137 et pag. 460.* Pingi quoque consuevit in forma agni; atque huic imagini fundamentum prebet prophætia Isaiae, testimonium Baptiste, evangelistarum dicta, Apocalypsis Joannis apostoli (1), et Epistola prima beati Petri (2). Quapropter eamdem Salvatoris nostri imaginem approbat Adrianus pontifex in epistola ad Tarasium conscripta, quæ lecta est in synodo septima, *actione 2;* et vetustissima occurunt hujusmodi picturarum exempla, in sacris cœmeteriis et in basilicis hujus nostræ Romanæ urbis expressa. Pingitur denique Spiritus sanctus, vel tanquam de celo descendens die Pentecostes in figura linguarum ignis, vel alias in columbae specie, seorsim pariter ab aliis divinis personis; quia sub his figuris factæ sunt ejusdem apparitiones, quarum Scriptura meminit: nusquam vero invenire est in sacris litteris tertiam personam, absque aliarum consortio, in similitudinem viri aut juvenis apparuisse. Quapropter argumenti superiorius expositi vis immota manet; nimur quod, etiamsi per tres angelos Abrahamo visos divina Trinitas repræsentata fuerit, non ideo tamen Spiritus sanctus seorsim a duabus aliis personis, humana specie, seu viri, seu juvenis, depingi potest. »*

CAPUT XVII.

In festum corporis Christi, picturarum observatio (3).

(1) Cap. V, § VI, et seqq.; toto cap. 6, etc, ubi de Agno liberum, fractis sigillis, aperiente. Quia in re notandus pictorum error, qui liberum quadratum ita septem sigillis oculum exhibit, ut nulla ejus pars, nisi rupta, aut solutis, omnibus sigillis legi possit: cum repræsentandus foret convolutus liber, sigillis dependentibus, eorumque ligamentibus et membrana per discretas sequi intervallis fissuras sic erumpentibus, ut, primo sigillo discrepto, pars aliqua voluminis explicari ac legi possit: pars anterior, secundo difficto: ultima, rupto septimo. Obiter addo, nec solere, nec decere, Christum leonis forma depingi; quamvis Apoc. V, 5, vocetur « Leo de tribu Juda. »

(2) Adjungi poterant Exodus, capp. XII et XIII, ubi de paschalis agni immolatione, et Pauli dictum. I. Cor. V, 7: « Pascha nostrum immolatus est Christus. »

(3) Hic primum arguenda occurrit inscrita pictorum propo omnium, qui Christum cum apostolis assidentes mensæ, non accumbentes, exhibit, cum de hac cena diserte scriptum sit Matth. XXVI, 20: « Vespere autem facto, discubebat [Jesus] cum duodecim discipulis suis. » Hinc sponte fluxit incongrua positio B. Joannis, qui tum recumbebat « in sinu Jesu, » Joan. XIII, 25. Is enim, non ut moris, partim sedens, partim jacens, exprimendus est: sed accumbens accubentem Christo proximus, et corpore toto in sinistrum latus ita inflexo, ut occipite pectus Domini contingat. Etiam artificum quorundam ignorantiam produnt eas picturæ, in quibus Salvator noster sacram eucharistiam in os

In cœnæ porro dominice pictura quidam negligunt pingere panes azymos (1).

Quod autem in communione apostolorum plerumque pingantur tredecim fragmenta, sive partes panis azymi, una videlicet in manu Domini et duodecim in paropside (2) : hoc fit ad significandum quod in ultima coena Dominus Salvator corporis sui sacramentum distribuerit, et sibi (*Chrysost. homilia 83, in Matth., etc.*) ipsi et omnibus apostolis, etiam Judæ (3). De quo multa dici possent; sed huic loco sufficiat, quod hac in re sequantur probabilem sententiam, quam inter alios (*Hieronymus, quæst. 2, ad Hedibiam, Turr. in lib. III, cap. 14*) tuetur sanctus Thomas in tertia parte Summæ, quæstione octuagesima (octogesima) prima.

Pingunt etiam pictores sæpe unum apostolorum velut nobilem Bartholomæum videlicet; quod alibi (*libro III, [cap. 55, supra, p. 537]*) refutavimus: sicuti et (*libro II, [cap. 42, supra, p. 122, sub. med.]*) lasciviam pictorum, qui Petrum malunt tanquam potorem exprimere, quam devotum et religiosum cœnæ dominicæ convivam.

Quia vero sacrosancta eucharistia non tantum est corpus Domini: sed etiam ejusdem figura, exemplar, antitypum (4), ac proinde etiam imago (*Hesselius de eucharistiæ Veritate, cap. 54*); hoc præterea anno, tam antiquum esse usum rotundi panis, qui in corpus Domini consecratur, ut ejus etiam meminerit sanctus Epiphanius in Ancoratu. *Et videnus, inquit, quod non æquale est, neque simile, non imagini in carne, non invisihi Deitati, non lineamentis membrorum. Hoc est enim rotunda formæ.*

Quamvis autem in azymis panibus consecrandis, quos imperiti hostias (5), alii missæ pa-

Petri immittit, qui haud dubie discubenti in dextram tradidit.

(1) Id est, albantes, ac prope cinerei coloris: non ruhentes, non turgidos: sed planos, et manu, non cultro, dividendos. Nec enim Hebreis mos fuit panem scindere, sed frangere.

(2) Rudis et jam obsoleta est hæc sacri panis divisio.

(3) In libro cui titulus: *Lettres critiques sur différents points d'histoire et de dogme ... par M. le prieur de St. Edme* (id est a D. Petro Collet), *Turin, 1751, in-12°*, exstant paginis 327-337 epistole due, inscriptæ: *Lettres sur la communion de l'apôtre perfide*; in quarum priore clarissimus auctor, veterum complurium, præsertim S. Hilarii, auctoritate, multisque rationibus, contendit, opinionem eorum, qui proditoris discipli communione eucharistie can in dubium vocant, ut minimum sæque gravibus, ac oppositam sententiam, niti momentis.

(4) Sic eucharisticum panem appellat Basilius in *Liturgia*. Origenes, tomo XI in *Matth.*, seu ad *Matthæi XV, 11*, eundem vocat *typicum et symbolicum corpus*. Adeo vero non pugnant ista cum Ecclesiæ romanae de eucharistia sensu, ut e diverso plurimum eum juvent; quemadmodum egregie demonstrarunt illustres viri Bossuetus et Huetius: ille libello inscripto, *Explication de quelques difficultés sur les prières de la messe*, n. 47; hic in *Origenianis*, et in epistola ad Sam. *Bochartum, inter gallicas dissertationes, vulgatas ab abbate de Tilladet, edit. florentinæ 1758, tomo I*, pag. 147 et seqq.

(5) Tropum hic video: imperitiam non agnosco. *Le pain qu'on met sur la patène*, inquit eruditus P. le Brun [a], s'appelle hostie, c'est-à-dire, victime; à cause qu'il est destiné à être changé au corps de J. C., qui est l'hostie et la

nes (1) vocant, plerumque Christi crucifixi pictura exprimatur (2), hoc tamen non ubique servatur. Sed aliquando exprimitur solum Maria cum prole, aut assumptio Mariæ (3), aut resurrectio, vel ascensio Christi, aut missio Spiritus sancti (4). Quam varietatem etiam apud majores nostros fuisse, ex historia venerabilis eucharistiae, quæ Amstelredami in loco sacro sacra-tissimam habet memoriam, agnoscit potest: cujus compendium natalibus (sanctorum) Belgii inserui ad diem decimam sextam martii.

Pendet præterea supra altare eucharistia in antiquis quibusdam ecclesiis (5), vetustissimo more, quem etiam Basilium observasse, in Vita ejus (*tomo I Hist. Surii*) annotat S. Amphilius (6). Appendebat enim eucharistiam in columba ex auro puro.

victime du sacrifice. Mox Amalarium, non seculi scriptorium, adducit, qui *præfat. 2 in librum de Officiis eccles.* de sacerdote sic loquitur: «Facit eam (oblatam) transire, per suam secretam orationem, ad nomen hostiæ, sive muneric, donive, vel sacrificii, seu oblationis.» In charta anni 1257, e tabulario S. Mariani Antissiodorensis, a Cangio prolatæ *Glossarii* t. III, edit. 1733, col. 1213, haec leguntur: «Dedi et concessi unum sextarium frumenti boni et laudabilis, pro hostiis in dicta ecclesia faciendi.» *Ibidem* adducuntur statuta Nicolai Gelant, episcopi andegavensis, anno 1263, prohibentis «singulis sacerdotibus parochialibus, ne ipsi parochianis suis die paschatis tostas, seu hostias, loco panis benedicti ministrent, ne ex ejus ministracione, seu acceptance, erubescientiam evitare videantur.»

(1) Sie Belgæ *Wissebroodt*: nec inepte varia sacramentaria *oblatas* vocant; unde Gallorum vox *oublie*, panem quemdam tenuissimum designans. Ab iisdem Gallis hostiæ non consecratae minus congrue appellantur *pains à chanter*.

(2) Id usu receptum apud Latinos ineunte seculo XIV, patet ex miraculo, quod S. Julianæ de Falconeris, in extrema agone, obtigisse narrant Vita ejus scriptores, et ex iis Breviarium romanum ad 19 junii. Apud Græcos crux imprimitur pani, nunc rotundo, nunc quadrato, interdum crucem referunt. Supra crucis brachia formantur litteræ IC XC: infra eadem, N K; nempe ΙΧΡΙΟΣ ΝΙΚΑ id est, *Jesus Christus vincit* (a).

(3) Parum apte, ut mihi quidem videatur.

(4) Interdum etiam agnus, crucis vexillum præferens: vel sanctum nomen Jesu, litteris IHS, cum cruce media littere incumbente.

(5) Dans l'église collégiale de S. Julien (d'Angers), le saint ciboire est suspendu en haut, au-dessus de l'autel, sans pavillon: il y a une colombe au-dessus; comme encore aujourd'hui à S. Maur-des-Fossés, proche Paris, à S. Luperche au diocèse de Chartres, et à S. Paul de Sens, et autrefois dans l'église de Clugny (*Voyages liturgiques de France*, Paris, 1718, pag. 103). Talis columba fuerit an. 496 in primaria Remensem basilica, cum S. Remigius baptismatis, confirmationis, et eucharistiæ sacramenta Chlodoveo ministravit eo modo, quem apte exprimit icauula libro XXX *Historia ecclesiastica* Claudio Fleury præfixa. Atque hinc fortassis orta, qua de sacra ampulla, ad regem illum inaugurandum e cœlo demissa, primus Hincmarus, vergente ad finem seculo XI, narravit. Pictam sculptam, quasi pendente templi tholo, columbam interpretatus fuerit Spiritum S. e cœlis illapsum: et rostro ejus affixam phialam, catechumenorum, ut vocant, oleum continentem, existimaverit ungendo in regem Chlodoveo fuisse allatum. Vulgarem Francorum opinionem tueri conatus est renatus Aubertus de Vertot *dissertatione gallica de sacra ampulla, inserta commentariis academicis regiae inscriptionum ac elegantiorum litterarum*, tomo IV edit. Amstelod. 1719, pp. 350-369. Sed iste nihil attulit, quo rem credibilem faciat exteris criticis.

(6) Meminit earumdem columbarum synodus V generalis, *actione 5*. Meminerunt S. Paulinus, epist. 32, Perpetius, turonensis episcopus in *Testamento*, et consuetudines cluniacenses lib. I, c. 9, ac lib. II, c. 30. Hoc ex ante citato *litteriticorum itinerum* auctore, qui et observavit in memorata S. Juliani andegavensis ecclesia, (atque

[a] *Explication des cérém. de la messe*, tome II, pag. 387

(a) Le Brun, ubi supra, tomo primo, pag. 502.

Denique mirari non oportet, cur angelos fere statuamus circa tremendum eucharistiæ sacramentum. Hujus enim typus præcessit in cherubim, qui vultibus intuebantur perpetuo propitiatorium; ad significandum, angelos semper intueri Christum propitiatorem nostrum, tanquam Deum suum: semperque desiderare ut propitiationem nostri perficiat. Qua de re consule Commentarium domini Hesselii ad illud Petri (I, I, 12): *In quem desiderant angeli prospicere.* Erant autem illis imagines cherubim, ex utraque parte oraculi, quæ scientiam Dei velatam sacerdotibus et ministris ejus templi designabant. Addit autem Catharinus (quod opinionibus annumero) per duos illos cherubim, Christum et matrem designatos esse. Creditur enim, addit, traditione acceptum, illos cherubim suisse humanæ formæ: sed alterum marem alterum vero femellam: sponsum ac spōsam, puerum ac pueram (1).

CAPUT XVIII.

De ludis, qui speciem quamdam imaginum habent, in quibusdam anni solemnitatibus.

Jam et ludi speciem quamdam imaginum habent, et sœpe pios fidelium affectus, magis quam oratio ipsa, commovent. Et ad hunc sane modum, adhibitis imaginibus quarundam evangelicarum historiarum, spectacula certis anni temporibus exhiberi solent. Quale est quod, in die dominica Palmarum pueri, inducta imagine Salvatoris asino insidentis, laudem Domino cantant, ramos arbórum projiciunt et vestimenta sua in viam prosternunt.

Quod item in sabbato Paschæ, post medium noctis, presbyter, imaginem Crucifixi ex sepulcro recipiens, templum circuit, et portas ejusdem clausas pulsat, dicens (*Psal. XXIII, 7, 8, 9, 10*): *Attollite portas,*

item in cæteris collegiatis ejusdem oppidi, variisque ecclesiis rotomagensibus,) excavatum esse in pariete, ad cornu evangeli, armarium, quod *sacrarium* vocant, asservando corpori Domini ad usum parœciæ. In variis Belgii dioecesiibus, ut melchiniensi, solent vetustiora templo, eucharistie asservandæ, structam habere ad latum aræ primariae turriculam, plerumque ænam. Id olim etiam usitatum in dioecesi leodiensi: sed jam exolevit. Engelbertus des Bois, namurcensis episcopus, habita synodo an. 1639, tit. 11, cap. 1, jussit ut « omnia tabernacula venerabilis sacramenti illico reponantur in medio summi altaris. »

De variis asservandæ eucharistie modis agit Mabillonius *Commentario in Ordinem roinam*, t. II *musei statici, ad calcem*, pag. 159.

(1) Calmetus ad *Exodi XXV, 18*: « Il nous paraît certain qu'il est impossible de fixer sûrement la forme qu'avaient les chérubins.... Ni Joseph, ni Philon ne nous les dépeignent. Les Juifs n'ont aucune tradition sur cela. » Et paulo superioris: « Les uns (*de commentatoribus loquitur*) nous les dépeignent comme des enfants ailés dont les ailes, étendues en devant d'une manière contraire à la situation ordinaire des ailes des oiseaux, se réunissent par-dessus l'arche à une hauteur raisonnable, et y forment une espèce de trône. D'autres les décrivent, sur le modèle de ceux d'Ezéchiel et de saint Jean dans l'Apocalypse, comme des animaux à quatre faces, qui sont celle de l'homme, celle du lion, celle de l'aigle et celle du bœuf, avec des pieds de veau et de grandes ailes. D'autres enfin les font comme de simples têtes, environnées de six ailes, qu'ils étendent de manière qu'elles se rejoignent par-dessus le propitiatoire. Il est certain que les chérubins dont nous parle Moïse ne pouvoient être de toutes ces figures. Mais qui oserait rejeter toutes ces descriptions, ou se déterminer à l'une des trois, à l'exclusion des autres? »

principes, vestras, et elevamini portæ æternales: et introibit rex glorie. Ac interrogante eo, qui in portis excubat: *Quis est iste rex gloriae?* presbyter rursus respondet: *Dominus fortis et potens in prælio: Dominus virtutum ipse est rex gloriae.*

Similiter quod, in die Resurrectionis dominice, mane post matutinas preces, angeli in candidis vestibus, in sepulcro sedentes, adyentientes mulieres ac plorantes interrogant, dicentes: *Quem queritis, mulieres, in hoc tumulo, plorantes? Non est hic quem queritis; sed eunes cito, nuntiate discipulis ejus: Venite et videte locum, ubi positus erat Dominus.*

Et quod eodem die imago Domini, vexillum victoriæ gestantis, in publica processione circumfertur, et in altari populo spectanda locatur.

Item, quod in die Ascensionis Domini, populo spectante, in medio templi imago Domini sursum ducitur, et in cœlum assumi ostenditur: interim circa imaginem ipsam Domini, imagunculis alatis angelorum, candelas ardentes in manibus gestantibus, sursum et deorsum volitantibus, ac sacerdote aliquo cantante (*Joan. XX, 17*): *Ascendo ad Patrem meum, et Patrem vestrum: et clero succinente: Deum meum, et Deum vestrum; subsequente hymno: Festum nunc celebre, et responsorio: Ite in orbem, etc.*

Et quod, in die Pentecostes, imago columbae in medio templi superne dimittitur: et mox cum ea ignis decidit cum sonitu aliquo, qualis bombardarum esse solet, sacerdote canente: *Accipite Spiritum sanctum, etc.: Quorum remiseritis, peccata, etc.: et clero succinente: Apparuerunt apostolis dispartitæ linguae, etc.*

Quibus nimirum, aliisque id genus spectaculis, iisce præsertim, quæ passionem Domini repræsentant, nihil aliud agitur, quam ut historiæ sacræ iis, qui ob ignorantiam litterarum eas legere non possunt, exhibitis etiam spectaculis demonstrentur. Et hæc hactenus de ludis ex Conrado Bruno, cancellario landeshulensi apud Bavros (*in libro de Imaginibus, cap. 17*).

Habes hujusmodi spectaculorum defensionem in *Apologetico ad Germanos Wilhelmi Lindani, reverendissimi ruremündensis ecclesiæ episcopi*, ubi inter cætera ait (*tomo tertio cap. 55*): « Quid enim sunt aliud spectacula ista, quam vivæ laicorum historiæ? quibus multo efficacius humanus moyetur affectus, quam si idem privatim legerat, aut ab alio lectum publice audiat. An enim ad seriam christiano homini poenitentiam persuadendam, et agendam, cupideque suscipiendam, aliquid valeat efficacius, quam quod majores nostri aliquot locis, initio Quadragesimæ, vivam Adæ poenitentis volvare peccatoribus, Adæ peccatoris æmulis, imaginem exhibere? Fuit enim hoc moris publici non paucis in locis. Cujus clara vestigia etiamnum nostra ætate perdurare in ecclesia halberstadiensi, quæ est in Saxonibus, testatur beatus Rhenanus in *Admonitione de Tertulliani dogmatibus*, (*sub finem Tertull.*) (1). »

(1) Eadem mente velum, a dominica Septuagesima

SUPPLEMENTUM

AD LIBRI IV CAPUT XVIII.

DE PHIS VARIARUM OLIM GENTIUM SPECTACULIS.

Nullus dubito quin exhibita congruis modis drama, ludi, spectacula varia, sive ab hominibus sacris, sive in locis Deo dicatis, seu alibi, et a laicis quidem hominibus, sed piis, et pia representantibus, ad ignorantie depulsionem, ad morum emendationem, denique ad ipsius religionis incrementum, saepe contulerint, ac etiamnum conferre possint. Sed magistra rerum experientia docuit ingentia quoque incommoda, et scandala, frequenter in hanc rem incurere; quorum historiam, causas, effecta, si describere velim, non brevi articulo res absolvatur, sed grandioris molis volumine opus fuerit. Ergo ex imensa silva hic pauca velut ligna colligam.

Coloniæ Agrippinæ prodierunt an. 1609. *Joannis Marianæ et societate Jesu Tractatus 7*, quorum tertius de Spectaculis, in 25 capita divisus. Capiti 7 titulus est: *Comœdias divisorum cultui non convenire*. Visum est ex eo delibare sequentia, pagg. 159 et seqq.: « Difficile est pravam consuetudinem convellere, longo tempore, magnoque assensu multitudinis confirmatam, celeberrima festa comœdiis actitandis celebrare solitæ: ac periculum est, ne divisorum cultum hac disputatione imminuere voluisse videamur, non sine aliqua impietatis suspicione. Conandum est tamen; quoniam nusquam gravius peccatur, quam inepta religione suscepta. Ordinar autem, unde facilius adversarios convinci posse putabam.

« Dico oportere Deum immortalem, divosque omnes, omni lætitiae significatione colere, votis, sacrificiis, cantu, floribus, festa fronde, ramalibus, opere topario: nihilque omnino prætermittere eorum, quæ religionem, et pietatem, in animis mortalium augerit: qui, quoniam sensibus ducuntur, externo rerum apparatus, ornatu, pompa, capiuntur maxime. Contendo tamen histriones a festis populi christiani, et templis exterminari penitus debere. » Pluribus deinde Mariana laudat Aristidem, Smyrnensibus olim conatum persuadere, deorum festis comedias non expedire; et prolata a philosopho illo argumenta compendio recitat.

Tum ex Augustini lib. II de Civitate Dei, cap. 13, hæc subjicit: « Sed respondeatur mihi, qua conscientia ratione homines scenici ab omni honore pelluntur: et ludi scenici deorum honoribus admiscentur? Illas theatricaes artes diu virtus romana non noverat, quæ etsi ad oblectamentum voluptatis humanæ que-

usque ad Pascha, in variis Galliarum ecclesiis, et in cathedrali leodiensi, sanctiori basilicæ parti oppendantur. Ideo quoque altaria per Quadragesimam ubique colore fusco vestiuntur: et sanctorum imagines obtenguntur extremitis diebus. Jam septimo seculo mos erat splendidiora ecclesiastica ornamenti velandi tempore Quadragesimæ, veluti luctui ac pœnitentiæ dicato. Nam in vita S. Eligii, cap. 39, 40, legimus repam (umbellæ genus est) ex auro argentoque confectam, quam beati austistitis sepulcro regina Bathildis addiderat, solere per Quadragesimam integræ linteo bombycinis figuris decorato.

rerentur, et vitio morum reperent humanorum, difea sibi exhiberi petiverunt. Quomodo ergo abjicitur scenicus, per quem colitur Deus: et theatricaes illius turpitudinis qua fronte notatur actor, si adoratur exactor? »

Pergit Mariana: « Sed et aliquando a romanis histriones templis fuisse prohibitos, quasi deorum cultui non convenientes, Tacitus, libro XIV [Annalium, n. 21], his verbis indicat: « Ac ne modica quidem studia plebis exarsere; quia, redditi quanquam scene, pantomimi certaminibus sacris prohibeantur. » Quia ergo fronte histriones, de foro raptos, e publicis diversoriis in templum christiani inducunt, ut per eos sacra festorum lætitia augeatur, quos ecclesiasticae leges, dist. 33, can. Maritum, a sacris ordinibus repellunt?... »

« Sed objicis fortasse eos, in templis, non in turpibus argumentis versari, sed sacras historias referre, aut ex divinis libris petitas, aut ex sanctorum hominum historiis. Quod utinam verum esset, et non potius ad movendum populi risum obscenissima quæque actitarent! Et est acerbissimum negare non posse, quod sit turpissimum confiteri. Scimus saepe sanctissimis templis, præsertim inter fabule actus, chori ad instar, adulterorum furta, amores turpè recitari; ut honestissimus quisque ea spectacula vitare debeat, si decori et pudori consultum velit. Et putabimus tamen, quæ a modestis hominibus fugiuntur, ea cœlestibus esse grata? Ego putarim potius, quasi sordes et religionis ludibria, hos omnes ludos a sanctissimis templis esse exterminandos, præsertim a publicis histrionibus actitatos. Nam cum turpi vita sint, religionem födare potius sua ipsorum ignominia videntur: et, assueti turpibus, etiam in sanctissimis locis odorem, quo imbuti sunt, ore, oculis, et toto corpore exhalant: ac nescio an aliquando fabulam agant, quia verba turpia vel imprudentibus saepe excidant. Et hos tamen contendemus divinis celebritatibus adhibere! »

« Sed fac, quod nunquam accidisse probabis, histriones, severa aliqua lege constrictos, intra modestiæ fines contineri posse, ac sacras tantum historias cum dignitate referre: contendo non minus eum morem religionis sanctitati fore exitiale, neque minus dedecus reipublicæ afferre. Qui enim conveniat ab hominibus turpibus divisorum res gestas referri: eosque Francisci, Dominici, Magdalæ, apostolorum, ipsius etiam Christi personas sustinere? Annon id sit cœlum terræ, aut cœno potius, sacra profanis miscere? Imagines in templis magna honestate depingi jubetur: et impudicam fœminam Mariæ aut Catharinæ: probrosum hominem! Augustini aut Antonii personam repræsentare patiemur! Quod Arnobius certe, libro IV contra gentes extremo, ab antiquis facilitatum reprehendit, ut histrionibus deorum personæ imponerentur, illis verbis: « Nec satis hæc culpa; etiam mimis et scurrilibus ludicris sanctissimorum personæ interponuntur deorum: et, ut spectatoribus vacuis risus possit, atque hilaritas excitari,

ocularibus feriuntur cavillationibus numina : conclamant et assurgunt theatra : caveæ omnes concrepant fragoribus atque plausibus. » Idem Tertullianus accusat in *Apologia*, cap. 45 : « Quid, inquiens, quod imago dei vestri ignominiosissimum caput et famosum vestit? Quod corpus impurum, et ad istam artem effeminatione productum, Minervam aliquam vel Herculem repræsentet? Nonne violatur majestas, et divinitas constupratur, laudantibus vobis? » Quæ verba ad nostros mores transferas licet : atque in antiquis vitiis interpreteris, nostrorum licentiam et turpitudinem accusari.

« Itaque, si duorum optio danda esset, mallem ab histrionibus profanas fabulas agi, quam sacras historias, quibus divorum personæ cum decoro atque honestate referri debent; quod eos facere non posse persuasum habeo, tum ob eorum vilitatem et dedecus, tum ob fœdissimos mores, paremque actionum levitatem et turpitudinem....

« Sed quid hoc loco diutius hæsitamus? Cum lege ecclesiastica vetitum sit ludos theatrales in templis agere; quæ lex incipit : *Cum deorum, de Vita et Honestate clericorum :* Interdum, inquit, iudi fiunt in ecclesiis theatrales : et non solum ad ludibrium (sic lego) spectaculi introducuntur in eis monstra larvarum : verum etiam in aliquibus festivitatibus, diaconi, presbyteri, ac subdiaconi, insanæ suæ ludibria exercere præsumunt. » Quæ utraque legis conditor Innocentius III deinde fieri prohibet, cuius interpretes tamen de profanis spectaculis interpretantur. »

Pag. 142 : « Quoniam Innocentius larvas a templis arceat, crediderim tripudia, quæ more hispanico, magno strepitu, et fragore tympani, modos plausu pedum modularite, concitantur a larvatis hominibus, removenda esse. Quid enim, nisi perturbationem orantibus privatum, et publice canentibus, afferunt? Est quidem provinciali lege cautum, ne templo ingrediantur, priusquam precibus et divinis laudibus finis sit impositus. Verum id non satis servari compertum est, cum circum templo, circumquæ chorum ubi canitur, eum strepitus edant, qui non minori impedimento sit, quam si penitus irrumperent. »

Ibidem : « Addam etiam, modos musicos accuratiores, quos passim in celebrioribus festis usurpari videmus, additis omne genus instrumentis, contra legem ecclesiasticam invectos esse; quæ lex Joannis XXII inter *Extravagantes* refertur, de Vita et Honestate clericorum, cuius initium est : *Docta sanctorum*. Quæ eo pertinent, non ut moveamus susceptam pridem ab omnibus ferme consuetudinem; sed ut indicemus quanta cautela opus sit, quantaque moderatione usurpari debeant, quæ a majoribus reprobata fuisse non possumus ignorare : debereque eos, quorum interest, curare atque efficere, ut similia seruant pietati : neque populus, cuius causa hæc suscipiuntur, ad templo non secus concurrat, atque ad spectacula, ludos, et celebritates alias profanas : quæ maxima corruptela morum est, et sanctissime religionis labes. Neque turpes cantilenæ audiantur, aut

quæ turpitudinis memoriam excitant, ad obscenarum modos, mutatis quamvis verbis, decantatæ ; quod grave crimen est, omni suppicio vindicandum. »

Ibid. et pag. 143. Relatis Valentini ac Theodosii legibus *Cod. lib. XV, tit. 5, de Spectaculis*, etc. « Non censebant, inquit, imperatores Iudis scenicis divinum numén coli competenter, quos diebus festis fieri vetaabant. Nunc vide quanta perversitas, ratio quam præpostera! Histriones impuros in templo vocamus : neque satis celebrem diem festum fore putamus, nisi mimi veste insolenti, et rugosis sinibus, festiva lætitia augeatur. » Habes, lector, ex hispano scriptore, gustum eorum, quæ acta sunt in Hispaniis. Ad Gallias divertamus.

De usitatis olim in ea gente spectaculis sic Nicolaus Boileau Despréaux :

Chez nos dévots aïeux, le théâtre abhorré
Fut longtemps dans la France un plaisir ignoré.
De pélerins, dit-on, une troupe grossière
En public à Paris y monta la première :
Et, sottement zélée en sa simplicité,
Joua les saints, la Vierge, et Dieu par piété.
Le savoir, à la fin dissipant l'ignorance,
Fit voir de ce projet la dévote imprudence :
On chassa ces docteurs, prêchant sans mission ;
On vit renaitre Hector, Andromaque, Ilion.

Facile esset, si id hic ageretur, perversum poete judicium castigare, qui Græcorum fabulas mavult, quam sacras historias, in theatris repræsentari. Quid, quæso, Francis christianis cum Ilio, totaque fictorum numinum farragine? Aene viri cordati Joannis Racine *Athaliam* cæteris ejusdem tragedi dramatis postposuerunt? Nihil ergo peccatum ævo medio, quod argumenta, in scenam inducenda, e divinis codicibus, aut ecclesiasticis monumentis deprompta fuerint: sed quod, artis ignorance, ruditer, imperite, sæpe et ridicule, fuerint illa a scriptoribus et interlocutoribus tractata. Recitavi supra fabulam de B. Nicolao, actam, ut appareat, in aliquo Franciæ cœnobo. Absurdus etiam contexta sunt dramata, hosce titulos præferentia : 1. *Le mystère de la Résurrection de Nostre Seigneur Jhesu-Christ*; composé par Maistre Jehan Michel (1), et joué à Angiers triumphamē devant le roy de Cécile (2). Imprimé à Paris par Anthoine Vérard (circa an. 1490) in-fol. feuillets 153. 2. *Le mystère de la passion de N. S. J. G.*, joué à Paris derrièrement cest an. 1490; imprimé par Anthoine Vérard. In-fol. feuillets 206; ab incerto auctore compositum, a dicto Jo. Michel recognitum, ac splendide exhibitum Augistoriti Pictonum an. 1486: tum eodem anno, quatuor diebus consequentibus, Juliomagi An-dium, Christi personam agente decano S. Martinu, celebrata in ipso exhibitionis loco missa solemni. Legitur hodieque in rationibus ejus oppidi, conscriptis

(1) Fuit is, ex andegavensi medico, Caroli VIII Francorum regis archiater, et in curia parisiensi senator: obiitque anno 1495, die 22 augusti. Errant Joannes Baptista Ladycat, et quicunque horum dramatum auctorem faciunt Joannem Michel, andegavensem episcopum, vita factum an. 1447 12 decembbris. Lege Joannis Franc. Niceron *Mémoires pour servir à l'hist. des hommes ill*, tomo XXXVII, pag. 395 et seqq.

(2) Coram Renato, cognomine Bono, Siculorum rege, qui obiit an. 1480.

a procuratore Joanne Binel : « Pro mysterio Passio-nis Jesu Christi, anno præsentis compotis [1486] Ande-gavi per personagia manifestato, data fuit, ex parte nationis, summa decem librarum, ad onera hujus-modi mysterii supportanda. » Eadem porro dramata, cum alias recusa fuere, tum an. 1507 hoc titulo : *Le mystère de la Conception et Nativité de la glorieuse vierge Marie; avec le mariage d'icelle : la Nativité, Passion, Résurrection, et Ascension de nostre Sauveur et Rédempteur Jésus-Christ. Jouée à Paris l'an de grâce 1507 : imprimé audict lieu par Jehan Petit, Geoffroy de Marnef, et Michel le Noir. In-fol. feuilles 352, cum iconibus ligno insculptis.*

Ab alia manu prodiere hac : Le mystère de la Passion de N. S. J. C., lequel fut joué à Angiers moult triumphamment, et dernièrement à Paris ; avec le nombre des personnages, qui sont à la fin dudit livre, et sont en nombre cent quarante et ung ; *editum Lutetiae 1541 in-4°.* Le premier volume des catholiques oeuvres et actes des Apostres, redigé en escript par saint Luc, évangéliste, et historiographe député par le saint Esprit ... Le tout veu et corrigé bien et deuement selon la vraye vérité, et joué par personnaiges à Paris en l'Hostel de Flandres l'an 1541 ; avec privilège du roy, etc. In-fol. Item le second volume du magnifique mystère des actes des Apostres, continuant la narration de leurs faicts et gestes selon l'Escriture saincte ; avecques plusieurs histoires en iceluy insérées des gestes des Césars ; veu et corrigé ... ainsi que le mystère est joué à Paris ceste présente année 1541.

Juvabit in obsoletis illis dramatis obiter notare falsarum aliquot reliquiarum, aut antiquitatum, originem. Dans les représentations chrétiennes, *inquit Claudius Franc. Menestrier* (1), qui se faisoient, il y a deux ou trois siècles, dans les processions et dans les places publiques, sur des théâtres dressés aux frais du public, ou établis par des fondations particulières de quelques personnes pieuses ... on représentoit la passion du Fils de Dieu, et les histoires du Vieux et du Nouveau Testament. Et parce que l'on gardoit dans des églises, ou dans des monastères, les meubles et les habits, qui servoient à ces représentations, on a cru dans la suite des temps, qu'ils étoient les mêmes qui avoient servi dans des temps plus reculés aux personnes dont on représentoit les actions en ces spectacles. Ainsi l'on voit encore sur la face extérieure d'une ancienne église de Vienne, en Dauphiné, ces paroles écrites : *Icy est la pomme du sceptre de Pilate : et on montre à S. Denis la lanterne de Judas.* C'est ainsi qu'à Aix en Provence on a le veau d'or, les articles du Symbole des apôtres, la harpe de David, et cent autres choses semblables, qui servent aux représentations, qui s'y font tous les ans le jour de la fête du S. Sacrement : et qu'il seroit ridicule de vouloir attribuer à des temps aussi reculés, que le

sont les événements, qui font les sujets ordinaires de ces représentations.

Nihilo elegantiores agebantur apud Germanos fabulae. Celles qu'on y représentoit, *inquit recens ex ea gente scriptor* (1), devenoient également ridicules et par le plan et par l'exécution. On n'y voyoit jamais une époque de la vie, un évènement développé ; c'étoient toujours des histoires, quelquefois de plusieurs siècles : les règles du dramatique y étoient tout-à-fait inconnues, et les comédiens donnaient une pleine carrière à leur imagination. Une comédie, qu'on jouoit le plus universellement étoit Adam et Eve, ou la chute du premier homme. Elle n'est pas encore tout à fait proscrite, et je me souviens de l'avoir vu représenter, à Strasbourg. Quelques endroits du Poème de Milton pouvoient avoir fait naître l'idée de cette pièce. On y voyoit une grosse Eve, dont le corps étoit couvert d'une simple toile, couleur de chair, exactement collée sur la peau, avec une petite ceinture de feuilles de figuier ; ce qui formoit une nudité très-dégoûtante. Le bon homme Adam étoit fagotté de même. Le Père éternel paroisoit avec une vieille robe de chambre, affublé d'une vaste perruque, et d'une grande barbe blanche. Les diables faisoient les bouffons et les mauvais plaisans. *Transeamus ad Belgas.*

Henricus d'Outreman, Hist. de Valenciennes, partie 2, chap. 16, post relata quædam de profanis ludis, qui in oppidis Tornacensi, Insulensi, ac Valencenensi acti fuerant seculo XIV et XV, sic pergit pag. 391 et seqq. : En l'an 1548 fut solemnisée la feste de la principauté de Plaisance à Valenciennes le dimanche ... 13 de may, à laquelle furent conviés tous les gentilshommes, prélates et villes voisines ; si bien que le nombre des conviés arriva jusques à 562. Chascun eut deux vaisseaux d'argent, l'un pour le vin, et l'autre pour la bière. ... Le magistrat estoit si porté à semblables jeux, que l'on trouve encore dans les registres de la maison de ville, environ l'an 1490, diverses sommes d'argent données du public à certains personnages, pour avoir esté à Douay, à la feste aux Asnes, jouer sur des chariots : à Bouchain, à la feste du Prévost des Estourdis : à Monsieur le Prince de la Plume, au Capitaine de Joyeuse entente, au Capitaine des Hubins, à la Compagnie de la Fille Dame oyseuse, et autres semblables grimauderies.

Ces niaiseries-là, et ces folles despenses eussent été aucunement tolérables, si l'honneur de Dieu n'y eust point esté intéressé : voyre mais le diable, dont les intentions ne visent qu'à jouer des tragédies, honteuses à Dieu, et lamentables aux hommes, prétendoit par ces fadaises d'ouvrir la porte aux sacrilèges de Luther, et de Calvin ; lardant ces comédies et spectacles d'entre-jeux et farces profanes, qui mettoient au rabais la dignité des choses sacrées, et des ministres de l'Eglise. En ceste feste de Plaisance parut

(1) La Dévise du roi justifiée, etc. Paris, 1679, in-4°, pag. 69, 70.

(1) Progrès des Allemands dans les sciences, etc., 1732, in-12°, page 194.

L'Abbé du Plat-d'argent du Quesnoy, accompagné de trente-cinq galans, revestus de blanc comme des moines, montez sur des chevaux d'osier, qu'ils allèrent abreuver dans l'Escaut, y entrant jusqu'à la ceinture. L'abbé des Pau-pourveus d'Ath amena vingt-cinq bélistrés, vestus pareillement, à la monachale, de blanc et de noir; avec lesquels il alla benir un puids, y emploiant mille traictis, dignes du fagot, si la simplicité du temps ne les eust aucunement adoucis. Les mesmes profanations se faisoient par les rues de ceste ville le jour de S. Jacques et de S. Christofle, auquel vous eussiés dit que les Ménades et Satyres des poëtes estoient ressuscitez; tant le peuple faisoit de folies, comme aussi tout le temps de Carnevalles, où les jeux ne pouvoient estre agréables, si les noms des saints, et les offices des évesques et abbez n'y apprestoient à rire. Le zèle des prédicateurs et religieux en a raclé de nostre temps les dernières reliques: mais le Dieu créateur avoit balié le plus gros par les guerres, prises, pillages, peste, famine, déshet du trafic, et autres verges, qui ont affligé du depuis le Pays-Bas, et nommément ceste ville, qui a eu jusques à présent prou de peine de furnir aux fraix nécessaires, sans se charger de debtes par semblables folles et inutiles despenses.

Je ne puis pourtant blamer l'estude et le travail que l'on employa à représenter sur le théâtre les principaux mystères de la vie de N. S., veu que le subject estoit pieux, les acteurs gens de bien et d'honneur, et que le tout fut veu, examiné et approuvé par les théologiens et autres députez de monseigneur de Cambray.

Aux festes de Pentecôte de l'an 1547, les principaux bourgeois de la ville représentèrent sur le théâtre, en la maison du duc d'Arschot (où est à présent la cour de derrière de la maison de l'auteur), la Vie, Mort et Passion de N. S., en vingt-cinq journées, en chascune desquelles l'on fit paroistre des choses estranges et pleines d'admiration. Les secrēts du paradis et de l'enfer estoient tout à fait prodigieux, et capables d'estre pris par la populace pour enchantemens. Car l'on voyoit la Vérité, les Anges, et divers autres personnages descendre de bien haut, tantost visiblement, autrefois comme invisibles, puis paroistre tout à coup. De l'enfer Lucifer s'eslevoit, sans qu'on vist comment, porté sur un dragon. La verge de Moyse, de sèche et stérile, jetoit tout à coup des fleurs et des fruits: les ames de Herodes et de Judas estoient emportées en l'air par les diables: les diables chassés des corps: les hydropiques et autres malades guéris; le tout d'une façon admirable. Iey Jésus-Christ estoit eslevé du diable, qui rampoit le long d'une muraille de plus de quarante pieds de haut; là il se rendoit invisible; ailleurs il se transfiguroit sur la montaigne de Thabor. On y vist l'eau changée en vin, mais si mystérieusement qu'on ne pouvoit le croire: et plus de cent personnes de l'auditoire voulurent gouter de ce vin; les cinc pains et les deux poissos y furent semblablement

multipliés et distribués à plus de mille autres personnes, nonobstant quoy il y en eut douze corbeilles de reste. Le figuier maudit par nostre Seigneur paraist séché et les feuilles flestries en un instant. L'éclipse, le terre-tremble, le brisément des pierres, et les autres miracles advenus à la mort de nostre Sauveur furent représentés avec de nouveaux miracles. La foule y fut si grande pour l'abord des étrangers qui y vindrent de France, de Flandre et d'ailleurs, que la recepte monta jusqu'à la somme de quatre mille six cens et quatre-vingts livres, combien que les spectateurs ne payassent qu'un liard, ou six deniers chacun. Les vers furent du depuis imprimés à Paris sous le nom des auteurs.

Soleminem Lovaniensium Nundinarum processio nem, quæ singulis annis agitur dominica prima septembribus, repetit Lipsius (1) ab incunabulis oppidi, id est a pulsis Nortmannis, in loco, qui dicitur Loven (2), seu Lovonnum (3), anno 885 castra metatis. Fudit hos Arnulphus imp. anno demum 895 (4), et ita fudit ut ex innumerabilis multitudine via residus esset, qui ad classem [Andoverpis, ut videtur, relictam] nuntium reportaret. Victor eodem in loco... Leitanias... celebrari praecepit: et ipse cum omni exercitu, laudes Deo canendo, processit. Hactenus Annales fuldenses. Mihi dubium, an ab eo tempore instituta ac repetita quotannis fuerit supplicatio, cuius vestigium nullum in antiquis monumentis reperio. Quare donec allata fuerint, e quibus dedocear, dictæ supplicationis originem referam ad jus Nundinarum huius urbi concessum anno 1377. Ritum constat institutum anno 1490. Aliqua deinde adjecta, longe plura resecta sunt, ut patebit ea, quæ nunc aguntur, conferenti cum hac descriptione, quam demptis annotationibus, depropensi e libro flandrico Guillielmi Boonen, Graphiarum quondam Lovaniensis, in curia civium asservato, absoluтоque anno, ut in fine operis legitur, 1594 16 septembribus. Procedebant e primaria D. Petri basilica hoc ordine:

Oppidi tabellarius, sive nuntius, virgam rubram dextra præferens; fabri ferrarii, murarii, tignarii, laniones, piscarii, coriarii, sutores, cordones, molitores, tintores colore cæruleo, fabri, magnum, ut vocant, opificium constituentes, fullones, textores, aulæorum textores, pannorum tonsores, sartores, longiorum braccarum sutores, sartores veteramentarii, aromatopolæ, muliebrium crumenarum artifices, olei, aliarumque rerum pinguium venditores, tectores tegularii, tectores stramine, olitores, barba tonsores.

Post hos juvenis aliger, S. Michaelem exhibens, romano sago cæruleo, ac ejusdem coloris tibialibus, seu caligis, indutus: dextra crucem, archiepiscopali similiem, gestans, rubro, et cruce candida distincto, vexillo instructam: sinistra, parman vexillo confor-

(1) Lovani sui lib. I, cap. 5.

(2) Regino.

(3) Annales fuldenses.

(4) Idem Regino.

matam Ante eum, eique alligatus, juvenis alias, ecodæmonem representans, viridi ac bicorni capite, rubra et adstricta veste: cingulo cœruleo, e quo tintinnabula pendebant: dextra harpagonem ferens, unco triplici minaceum.

Currus, ut fere cæteri, bijugis: equis altero post alterum ligatis: in curru Adam et Eva, paradiso exclusi, cherubino pellente.

Sequebantur illustriores personæ, ex historia Veteris Testamenti accersitæ, sumptus actoribus conductis ministrante qualibet opificum classe: ac primo, lanionum cura, familia Abrahæ, ex Genes. XVI.

A tenuioribus mercatoribus exhibebantur Eliezer, Rebecca, etc. Gen. XXIV.

A sartoribus, Lia, Dina, Simeon et Levi. Genes. XXX.

A sutoribus, Rachel, Joseph, Benjamin. Genes. XXXI.

Rursum a lanionibus, Thamar, princeps pastorum Judæ, agricolæ aliquot. Gen. XXXVIII.

A braccarum sutoribus, Ascenez, Manasses, Ephraim, Ægyptiæ mulieres quatuor. Gen. XLI.

A tectoribus tegulariis, Maria soror Mosis, virginis hebrææ. Exodi XV.

A piscariis, Therbis, Mauri et Mauræ aliquot. Ex historia scholastica in Exodum.

A barbæ tonsoribus, Moyses, Sephora filium circumcidens, angelus. Exodi IV.

A pistoribus, Rahab et exploratores. Josue II.

A pinguium rerum propolis, Caleb, Othoniel, Axa. Josue XV.

A magni opifici fabris, Debora, cum aliquot orphaniis ac viduis feminis. Ex Judic. IV.

A ferrariis fabris, Barach, Jahel, Sisara. Indidem. A tectoribus, Noemi. Ruth I.

A tectoribus stramine, Booz et Ruth. Ruth II.

A veteramentariis sartoribus, Elcanâ, Anna, Phenenna. I Reg. I.

Ab alotoriis, seu pellionibus, Saül et Michol. I. Reg. XIX.

A coriariis, Abigail. I Reg. XXV.

A tinctoribus, Joab, et mulier Thecuitis. II. Reg. XIV.

A cerevisiæ coctoribus, Joab, mulier de Abela, caput Sebæ. II Reg. XX.

Ab olitoribus, Adonias, Bethsabee. Ex III Reg. II.

A murariis fabris, Abisag, nuntii Davidis. Indidem.

A tignariis, Jonas cum pisce, Elias, vidua sareptana. III Reg. XVII, etc.

A victoribus, uxori et liberi Abdæ. IV Reg. IV.

A fullonibus, Elissæus, Giesi, mulier Sunamitis. IV. Reg. IV.

Ab Oenopolis, Astyages et ejus filia. Ex Justini Historiar. lib. I.

A pictoribus opere phrygionico, Tobias, Sara, angelus Raphael. Tobitæ VI.

A pictoribus, Susanna, Sedecias, Achaz, Joachim. Dan. XIII, etc.

Ab artificiis vitrorum specularium, Tobias senior, et Anna. Tob. X.

A pannorum tonsoribus, Judith et Joachim. Judith XIII.

Ab artificiis marsupiorum, Esther et Mardochæus. Esth. IV et V.

Ab auleorum textoribus, fratres Machabæi, eorumque mater, et rex Antiochus. II Machab. VII.

Sequebantur quinque currus, in quibus, 1° radix Jesse, sive arbor genealogica B. Marie virginis; 2° præsentatio ejusdem; 3° annuntiatio; 4° visitatio; 5° Christi nativitas.

Deinde reges magi, singuli in camelio sedentes.

Septem cameli monstroſi, totidem puellis insidentibus.

Quatuor alii currus, et in iis, 1° Christus redivivus, matri Virginis apparens; 2° adventus Spiritus sancti; 3° assumptio beatæ Mariæ; 4° chori angelici, quasi in turre tristega compositi, videntibus equis tribus. Post hæc cœnobitarum ordines, nimirum:

Capucini, quibus prælata crux absque lanceis, cætera similiis hodiernæ.

Franciscani observantes, at nondum recollecti, cinerei coloris habitu, latioribus manicis: præsit frater, crucis bajulus, indutus superpelliceo: sic alii ante duos ordines, qui sequuntur.

Augustiniani eremiti.

Dominicani.

Gertrudani, canonici, nigra veste, regulares: hos præcedit laicus homo, pedum abbatis gestans: religiosi superpelliceo tecti: abbas, needum infulatus, indutus dalmatica, et super dalmaticam trabea, seu cappa, cuius oras gemini utrimque ephebi sustentant.

Parcenses Norbertini, pedo abbatis similiter antelato: abbas infulatus, cætera ut Gertrudanus, dempto colore tunicæ. Prior quadrato bireto tectus: religiosi absque superpelliceo, bireto, capucio.

Vlierbacenses benedictini, etiam antecedente laico, pedum gestante: abbas, excepta tunica, ut parcensis. Monachi neque biretum gestantes, ut nunc: neque pelliceam epomidem, ut ante annum 1749: neque superpelliceum cum almutio in sinistrum demisso brachium, ut faciunt ab illo circiter anno: neque brevem comam alentes, ut ab anno 1768.

Clerus ecclesiæ primariae S. Petri: antecedunt pueri, dicti petristæ, singuli parvum vexillum gestantes: hos comitantur ludimagister, et scholarcha superpelliceo et pileo quadrato indutus, ut canonici: crucis deinde ferunt bini chorales, exterius amicti superpelliceo, inferius tunica, alter rubra, alter viridi. Sequuntur cappellani, tum canonici suis almutiis ornati: demum quatuor trabeati, quos intelligo binos succentores, cantorem et decanum: cantor subtrabea gestat almutium.

Imago B. Mariæ, e tabernaculo, instar armarii, structo, conspicua, valvis insculpta utrimque ejusdem sanctissimæ Virginis mysteria ostendentibus. Positam in tensa gestant adolescentes numero 40, præcedentibus quatuor viris faces portantibus, et totidem

musicis, quorum unus utrem inflat, alias harpam, alias hispanicam citharam (*guitare*), quartus violum digitis tangunt.

Proceres academicci, vulgo *regentes superiorum facultatum universitatis*. Praeant accensi, seu *bedelli sex*. Tum rector, ab hodierno nihil discrepans: postea doctores theologiae, mox juris et medicinæ, solis collaribus inter se discreti, quæ theologis plana, cæteris, ut illa ætate, corrugata. Omnes ab hodiernis differunt bireto planiori, et epomidis colore, qui tunc vulgaris violæ, hodie ruber, aut rubro proximus.

¹Immanis equus ligneus, cui impositi quatuor filii Aimonis; antecedit eum utricularius: sequitur vir Carolum Magnum referens.

Gigantea Herculis effigies, equo nigro insidentis.

Effigies Megærae, ejus conjugis, insidentis equo candido, et sinistra psittacum tenentis: pone Iudit Simiola (1).

Armatorum *Gildæ*, seu collegia, quatuor, ac primo bombardariorum: horum in medio, vir ingenibus e ligno cruribus insistens, ac S. Christophorum representans, cui comes it eremita Cucufas. Sagittarii utentes arcu leviori. Alii, arcubus scapo instructis utentes, vulgo arcu-ballistarii. Sagittariorum, itidem arcu-ballista utentium, collegium majus.

Decania, sive octo decani pannificum, cum secretario suo, et duobus nuntiis.

Alli duo nunti: Scriptores publici, quos clericos registri vocant: quæstores quatuor: oppidi secretarii sex.

Unus et viginti jurati, qui oppido a consiliis.

Judices urbani, vulgo *scabini*, septem: oppidi pretor, vulgo *major*, olim *villicus*, turgidis braccis distinctus, inter duos *burgi-magistros* procedens; horum a tergo publici satellites, sive apparitores.

Agmen claudebant immanis draconis effigies: puella B. Margaritam, juvenis S. Georgium exhibentes.

Addidit Guillelmus Boonen prospectum theatri, in foro erecti, ubi exhibitum judicium Salomonis. III. Reg. III.

Inter festa cathedralis ecclesie tullensis in Lotharingia, seculo XV, articulum de festo et episcopo *Innocentium* antecedebat in Rituali articulus, hoc titulo inscriptus: *Sepelitur alleluia*. Is autem sic habebat: «Sabbato Septuagesimæ in nona convenientia pueri chori feriati in magno vestiario, et ibi ordinent sepulturam alleluia. Et expedito ultimo benedicamus, procedant cum crucibus, torciis, aqua benedicta et incenso: portantesque glebam ad modum funeris, transeant per chorum, et vadant ad claustrum ululantibus: ibique aspersa aqua, et dato incenso ab eorum altero, redeant eodem itinere. Sic est ab antiquo consuetum. » Legesis Amalarium de Ordine Antiphon-

(1) *Eiusmodi gigantea simulacula hodie spectanda quotannis exhibentur in publicis processioneibus variorum Brabantie, Flandriaeque oppidorum: item Namurci, et alibi. Non servatur in diæcesi leodiensi, ubi supplicationes nihil admittunt profanam.*

narii, cap. 50. Collecta hujus sepulturæ hac erat: Oremus. Deus, qui nos concedis alleluia tici cantie deducendo solemnia celebrare, da nobis, in æterna beatitudine, cum sanctis tuis alleluia cantantibus, perpetuum feliciter alleluia posse cantare. Per Domum. »

In spectaculorum censem referendi *chori*, seu *saltationes*, que in sacris locis peraguntur, olim in Gallia, Italia, Hispania frequentes, nunc multo rariores. Durandus *Rationalis libro XVI, cap. 83*, de solemnitate Paschæ, saeculo XIII, scribat: « In quibusdam locis hac die: in aliis, in Natali, prælati cum suis clericis ludunt vel in claustris, vel in domibus episcopalibus, ita ut descendant etiam ad ludum pilæ, vel etiam ad choreas et cantus. » *Ordo cabilonensis*, editus ab Edmundo Martene, libro de antiqua Ecclesiæ Disciplina, pag. 543: In festo Pentecostes, « post completorium fit chorus in prato. Decanus cantionem, Veni, sancte Spiritus: cæteri suas dicant, qui voluerint, latine tamen. » *Vesuntione Sequanorum*, die sancto Paschæ, « finito prandio, post sermonem, finita nona, fiunt choreæ in claustro, vel in medio navis ecclesiæ (si tempus fuerit pluviosum), cantando aliqua carmina; ut in Processionariis continetur.... Finita chorea, fit collatio [coenula vespertina] in capitulo, cum vino rubeo et claro, et pomis vulgo nominatis des Capendus. » Sic Rituale capituli S. Mariæ Magdalene, editum anno 1582. En principium unius e dictis carminibus:

*Fidelium sonet vox sobria.
Converte, Sion, in gaudia.
Sit omnium una letitia,
Quos unica redemit gratia.
Converte, etc.*

Ex libro N. Bonnet, cui titulus *Histoire de la danse*, docemur in more positum esse Lemovicibus, ut in ecclesia cathedrali, B. Martialis, eorum apostoli, nomine insigni, qua die festum illius agitur, plebs, in choro congregata, saltationem orbiculari instituat, ac singulos officii vespertini psalmos claudat, non consueta doxologia, Gloria Patri, sed hoc epiphonemate:

Saint Marceau, pregas per nous:
Et nous épinglez per vous.

Quod eorum lingua sonat: *Sancte Martialis, ora pro nobis: et nos saltabimus pro te.*

A nostris dioecesis exsulant hæ saltationes, quas eum divini officii dignitate componere, et ab omni levitatis specie liberare non adeo promptum est. Longe vero manifestius ecclesiasticam gravitatem offendebat absurdæ festivitas *Follarum*, seu *Fatuorum*, in quibusdam olim Galliarum ac Belgij civitatibus usitata, de qua alii totis libris egerunt.

Affinis isti fuit festivitas *Asini*, quam in nonnullis Galliarum ecclesiis olim celebratam reperio. Utramque in multis dioecesis septem secula durasse, utramque obtinuisse in plerisque Occidentis Ecclesiis, gemina sunt commenta Francisci Mariæ de Voltaire: tertium is addit, asinum, in dicta mox festi-

vitate, quadrato pileo ornatum fuisse, quo pseudo-historicus iste suam in fingendo audaciam prodit. Contra certum est : 1° ineptas istas solemnitates undecimo, aut duodecimo, seculo natae, decimo quinto desiisse; 2° neutram in majori numero ecclesiastarum fuisse receptam, ac posteriorem quidem, duntaxat Augustoduni, Bellovaci, Rotomagi, apud Senonas, et in paucis forte aliis oppidis; 3° utramque adeo displicuisse Ecclesiæ, ut ipsa semper iis abolendis incubuerit; quod videre est, tum ex epistolis Innocentii III, tum ex iis, quæ in Gallia constitut Petrus Capuanus, primæ sedis apocrisiarius : denique nullum in universa Europa quadratum ea ætate pileum confectum esse; quod genus indumenti serius excogitatum fuit.

Cæterum id propositum erat asini festivitatem in constituentibus, ut rudi populo ruditer exhiberetur vel fuga Domini in Ægyptum, vel redditus ab illo exilio, vel denique recens nato Christo parata a Magis munera. Bellovaci, ornata virgo, ornatum puerum brachiis complexa, asino vehebatur in templo primario. Augustoduni, impositum jumento ephippium sustabant canonici quatuor, illo ad locum destinatum per gente. Ad valvas basilicæ senonensis primum caneabantur hi versus :

*Lux hodie, lux lætitiae. Me judice, tristis
Quisquis erit, removendus erit solemnis istis.
Sint hodie procul invidiae, procul omnia maesta;
Leta volunt, quicunque colunt asinaria festa.*

Dein, procedente asino per navim ecclesiæ, concubebatur a choro :

*Orientis partibus
Adveniavit asinus,
Pulcher et fortissimus,
Sarcinis aptissimus.*

Plebs vero succinebat :

*Hez, sire asnes, car chantez,
Belles bouches rechinguez;
Vous aurez du foin assez,
Et de l'avoine à planitez.*

*Hic in collibus Sichem
Enutritus sub Ruben,
Transit per Jordanem,
Salii in Bethlehem.*

Hez, sire asnes, etc.

*Ecce magnis auribus
Subjugalis filius :
Asinus egregius,
Asinorum dominus*

Hez, sire asnes, etc.

*Saltu vincit hinnulos.
Damas, et capreolos.
Super dromedarios.
Velox madianos.*

Hez, sire asnes, etc.

*Aurum de Arabia,
Thus et myrrham de Saba
Tulit in Ecclesia
Virtus asinaria.*

Hez, sire asnes, etc.

*Dum trahit vehicula,
Multæ cum sarcinula,
Illiū mandibula
Dura terit pabula.*

Hez, sire asnes, etc.

*Cum aristis hordeum
Comeidi et carduum :
Triticum a palea
Segregat in crea.*

Hez, sire asnes, etc.

*Amen dicas, asine,
Jam satur ex gramine :
Amen, amen itera :
Aspernare vetera.
Hez va, hez va, hez va, hez,
Bialx sire asnes, car altez:
Belle bouche, car chantez.*

CAPUT XIX.

Annotatio in picturas fugæ Christi in Ægyptum.

Ut etiam circa evangelicas historias aliquid annotemus. Quod in fuga Christi ad Ægyptum appingatur casus idoli, desumptum est ex illo Isaiae (XIX, 1) : *Ecce Dominus ascendet super nubem levem, et ingredietur Ægyptum, et commovebuntur simulacula Ægypti a facie ejus.* Hunc enim locum ad idolorum lapsum referunt Cyrus Alexandrinus (*in Isaiam*), Auselmus (*in caput II Matthæi*), Sozomenus (*libro II Historiæ, cap. 20*). Quem etiam sequitur Nicephorus Callistus (1).

CAPUT XX.

*In nuptiis Canæ, nec Joannem pingendum sponsum :
nec Magdalena sponsam.*

In nuptiis Canæ sunt qui Mariam Magdalena sponsam pingunt, et Joannem apostolum sponsum. Prius, cuius mentio est apud beatum Antoninum (tit. 2, cap. 21, *Summae [imo parte 3, titulo 31, 3]*, omnino rejicio, velut obscurum figmentum (2).

Posteriorius vero de Joanne a multis asseritur scholasticis et recentioribus auctoribus. Sed infirma esse eorum argumenta, paucis subjiciam. Allegant, vel Hieronymi nomine, vel Augustini, id quod in incerti, licet vetusti, scriptoris præfatione (3) legitur : *Hic*

(1) Eadem ratione hoc vaticinium quidam explicant *apud Hieron. in Matth. cap. II*, itemque Theodoretus, et Procopius Gazensis, sexti seculi rhetor, *in Isaiae cap. XIX*: præterea Eusebius *Demonstrationis evangelicæ lib. VI, cap. 20*: et Chrysostomus *homilia 9 in Matthæum*. Et, adveniente Jesu in Ægyptum, universa gentis illius idola sponte prolapsa in terram, fractaque fuisse, nonnulli contendunt : atque in hanc rem adducunt Origenem, seu quisvis auctor est *homilia tertia in diverso* : Athanasium de *Incarnatione verbi* : *auctorem Operis imperfecti in Matthæum* : Cyrilum Hierosolymitanum *catechesi 10*. Sed veteres illi fortassis ita intelligi possunt, ut potius de christianismi, quam de Christi (seu pueri Jesu) in Ægyptum adventu fuerint locuti. Qua ratione etiam explicandi videntur, qui Messiae adventum probarunt ex ethnoricorum oraculorum defectu. Lege Huetium *prop. 9, c. 29, n. 4*; Wittasse de *mcarn. edit. Veneta* p. 173, etc. Quidquid est, Hieronymus cum turba recentiorum, *caput XIX Isaiae* expounit de simulacris Ægyptiorum, seu Chaldeorum, adversus Ægyptios (a). Janilius, Gandensis episcopus, *in Concordia evang. caput 11*, edit. Antwerp. 1613, p. 82 : « Quæ dicuntur de simulacris Ægypti collapsis ad corporalem ingressum Christi, aliisque miraculis a Christo in Ægypto editis, fabulosæ plane videntur, ex loci hujus (Isaiae) malo intellectu desumpta. »

(2) Antoninus solum ait existimasse nonnullos sponsam fuisse Mariam Magdalenanam; quæ, propterea quod sponso est privata, libidini se mancipari. Nihilo verius est sponsam fuisse S. Simonem apostolum; hoc fabulatur Nicephorus Callistus *Hist. eccles. lib. VIII, cap. 50*. « Helena, inquit, Constantini mater, in Cana Galilææ, ubi Simonis Cananæ nuptias celebrante sunt, sacram ædem edificavit. »

(3) Joannis Evangelio præfixa in variis bibliis latinis, v. g., in iis quæ Joannes Benedicti, Parisiensis theologus, Lutetiae edidit an. 1563. *Parte 3 pag. 82*, incipit verbis a Molano recitatis : desinit his : *Et Deo magisteri doctrina servetur.*

(a) De irruptione Sennacheribi in Judæam et Ægyptum, præter Rabsacem IV Reg. XIX, 24, egerunt Herodotus lib. II, cap. 141, et Berossus *apud Josephum Antiq. X, 1, 2*.

*est Joannes evangelista... quem de nuptiis, volentem nubere, vocavit Deus. Suspicor autem eum habere ex apocryphis scriptis hereticorum, qui nuptias damnaverunt: et eorum, qui sui ipsius mutilationem licitam esse defenderunt. Apud alios enim historicos, aut veteres scriptores, neutrum facile reperies. Dicit autem Nicolaus Zegerus in præfatione (1) Novi Testamenti (2), quod ipse castigavit, se has præfationes offendisse in vetustissimis bibliis, ante annos plus mille, adscriptas, etiam si incerti sint auctoris. Deinde addunt, Bedam habere (*ad verba: Tu me sequere*): *Tradunt historiæ, quod eum de nuptiis, volentem nubere vocaverit.* Hæc duo habent argumenta. Verum neutrō loco asseritur, Joannem de nuptiis in Cana vocatum esse: aut de nuptiis, cum esset sponsus; sed, nubere volentem, vocatum esse de nuptiis. Igitur istud non contigit in Cana, quia ibi Christus nuptias et interfuit, et benedixit. Itaque hinc synodus ephesina, aliqui patres, nuptias defendunt, contra multorum hereticorum colluviem, qui nuptias damnarunt.*

Dico igitur nullum discipulorum Christi sponsum fuisse in Cana; sed ipsos cum Christo ad illas nuptias vocatos esse. Cum Augustino (*de Bono conjugali, cap. 21*) dico, Joannem nullas expertum esse nuptias; et cum Epiphanius (*hæresi 58*), Joannem fuisse virginem, nec nuptias contraxisse. Neque asserere ausim Joannem unquam, nubere volentem, vocatum esse de nuptiis. Beda tantum habet: *Tradunt historiæ, Non ex propria sententia loquitur: sed refert quod legerat, vel in jam dicta Græci præfatione, vel in apocryphis apostolorum historiis, quas titulo Abdæ excusas habemus (3).* Ubi consingitur Joannes ter a nuptiis revocatus. Quasi non fuerit singularis virgo, sed lubricus aliquando procus, cui Christus Virginem matrem mortitum commendavit. Majoris momenti videtur, quod docti nonnulli urgeant Hieronymum ejusdem esse sententiae, libro primo contra Jovinianum. Quibus respondeo, me id negare. Verba ejus agnosco: *Petrus apostolus est, et Joannes apostolus: maritus et virgo.* Sed sensus est: Maritus, Petrus: et virgo, Joannes. Comparat enim eo loci Pe-

(1) Seu potius in epistola nuncupatoria ad Paulum IV, data Lovaniæ an. 1558, mense sextili. Verbis a Molano citatis addit: « Qui, quisquis fuit homo, nec inductus fuit, nec indignus ab erudita illa antiquitate habitus, cuius dictata litteris adjungerentur omnium sacratissimis; ut ne interim dicamus quod fortasse idem fuerit, qui interpretetur, vel certe recognitorum veteris versionis (italicæ, seu prioris Vulgatae latine) egit. »

(2) Hoc titulo editi: *Novum Jesu Christi Testamentum, iuxta veterem Ecclesiæ editionem, ex probatissimis, eiusdem vetustissimis, tum scriptoribus, tum exemplaribus, sua fidei auctoritate restitutum: brevibusque illustratum annotatiunculis. Disipce, lector, et vide rationes in castigatione [a]: et probabis (experiere) nullum hac tenus produisse castigationem unquam. Lovaniæ, ex officina Stephani Vaterii, Typogr. jurat. anno 1559, in-24, 2 vol., t. I, pp. duplicatis 227: t. II, 181.*

(3) De his dixi supra, pag. 337. scholio H.

(a) Liber est quem Tacitus Nicolaus Zegerus, anno 1558 vulgarat hac inscriptione: *Epanorthotes castigationes in Novum Testamentum, in quibus depravata restituuntur, adjecta resecantur et sublata reponuntur.*

trum, qui uxorem habuerat: et Joannem, quem fides Christi virginem invenit, et qui virgo permanxit. Et enumerat multa privilegia, quæ Joannes p̄e Petro habuit, quia virgo permanxit (1), (2).

(*) *Prima editio:* In nuptijs Cœuae (Joen. II, 2) Joannem non pingendum esse sponsum, superius adnominui. Estque Pseudo-Abdæ segmentum (*Abdæ, libro X, cap. 18*), Christum eum tertio a nuptiis revo- casse. Ipse Joannes dicit, matre existente in Cana, illuc ad nuptias vocatum esse Jesum et discipulos ejus. Præterea in synodo ephesina lecta est, et approbata synodica epistola concilij alexandrinæ egyptiacæ dijœcesis; que habet Christum tunc nuptiis benedixisse, cum in Cana Galileæ cum sanctis vocatus fuit apostolis.

In his nuptijs pictores pro sua devotione pingunt Christum et Deiparam, logo honoratori. Nec male etiam pinguntur sedentes ad mensam, sicut et in historia Magdalene ungentis Christum. Quod enim tunc paulo alter liebat, hoc hic more nunc vulgato exprimitur (2). Tunc erat usus tricliniorum, in quibus, mulieribus exceptis, quæ sedere solent, cubantes epulabantur, et cenabant. Unde nuptijs in Cana Galileæ præter architrivius. Qui autem antiquitatis amans, vetustum usum tricliniorum scire cupit, legat annotationes Guillelmi Philandri Castillionii, in Vitruvii de architectura sextum librum, cap. 5, et Petrum Ciacconum in libello de hac re scriptio (3) (4).

(**) *Prima editio addebat:* Quod ad hydrias, sive aquales, attinet, Coloniæ ad sanctam Ursulam ostenditur una, que putatur esse de numero sex istarum hydriarum: multique pictores, in depingendis hydriis, ejus formam exprimunt (4).

(1) Perpetuum S. Joannis evangeliste virginitatem sudet Scriptura, testatur antiqua præfatio missæ in ejus veneratione celebratæ, agnoscunt patres Ambrosius, Chrysostomus, Epiphanius, Hieronymus, Augustinus, Paulinus, Cassianus, quorum loca consuli possunt, indice Tillemontio Mémo. pour servir à l'Hist. eccl., edit. Brux., in-12, t. I, partie 3, p. 912, 913. Vide etiam Baronium ad an. 31, nn. 30 et 31.

(2) At ego non recte pingi existimo, quidquid mores refert a rei gestæ tempore alienos. Excede, nisi pudoris obstat ratio, quod hic locum non habet. Alioqui bene pictam dicas Trojanam obsidionem, tormentarii machinis, quales apud nos adhibentur, in urbis muros directis: nec male exprimi romanos imp., aut ferro q̄ capita ad calcem armatos, aut nostratis stapedis et scutopeltis munitos.

(3) Cui titulus: *De Triclinio romano; sive de modo convivandi apud Romanos, et conviviorum apparatu, liber singularis, cum appendice Fulvi Ursini. Prodit in Romæ an. 1588, in-8°. Kursum Amstelodami an. 1589, in-16°, cum dissertatione Hieronymi Mercurialis de accubitus in cæna antiquorum Origine. Adiri eliam possunt Joannes Rosinus antiquitatum romanarum lib. V, cap. 28 (edit. Steph. Gamonet), 1611, p. 260-262. Julius Caesar Bulengerus, de Convivis (tom. XII. Antiquitatum romanarum Grævii); Henricus Kippingius Antiquitatum romanarum lib. IV, cap. 3 (edit. Lugduno-Batav. 1713, p. 500, 522). Et recusus cum illo Iusus Lipsii Tractatus de Ritu conviviorum apud Romanos; ibidem, pp. 607-611.*

(4) Ludovicus Isaacus le Maistre, vulgo de Saci, ad Joan. cap. II, 6, 7: « Ces grands vaisseaux... étaient des urnes de pierre, dont les unes contenait... 56 pintes, ou environ, mesure de Paris, et les autres.... 84 pintes. On en voit une à Paris dans l'église du monastère de Port-Royal, qu'on prétend avoir été apportée de la Terre-Sainte, et donnée par le roi S. Louis. » Continet urna ista prope 52 pintas parisienses, teste Claudio Lancellotto in Chronologia sacra, magnis bibliis, ab Antonio Vitre excusis

CAPUT XXI.

De diabolo Christum tentante.

Verum ex nupliis ad Quadrageśimam transeamus, cuius dominica prima, proponit Ecclesia diabolum, Christum Dominum tentantem. Is autem, quod se libenter transfiguret in angelum lucis, accessit ad Dominum, verisimiliter sub specie boni viri. Hac de causa, cum Henricus Agrippa eum alicubi depictum vidisset cum cuculla, velut monachum, aut eremitarum (1), in eo libro, quem vane conscripsit de Vanitate scientiarum (capite 25), gavisus est plurimum reperisse se in pictura, quod in sacris litteris invenerire non potuerat, diabolum scilicet fuisse primum cucullae auctorem. Hanc autem talem argumentationeulam, cuius infirmitatem etiam pueri agnoscunt, contra catholicos jactare eum non puduit, quia spiritum habuit illius angeli, qui subiacet pedibus S. Michaelis: quem Scriptura sacra vocat patrem mendacij (Joan. VIII, 44), et calumniatorem, et fratrum accusatorem (Apoc. XII, 9, 10): quique tam temerarie mendax est, ut etiam ipsum Dominum majeſtatis tentans, si Filius Dei esset, ausus fuerit pervertere Scripturam, de omni justo dictam. Dixit enim (lege [Vincentium] Lirinensem, cap. 37, 38): *Si Filius Dei es, mitte te deorsum (2); scriptum est enim: Quia angelis suis mandavit de te: et in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum.* Omisit vero verba intermedia, quæ advertebat proposito suo omnino contraria. Nam post illa verba, *Mandavit* [sic Biblia quedam edita, et mss.] de te, sequitur: *Ut custodian te in omnibus viis tuis.* Deinde tacuit versum sequentem, qui contra eum (3) dictus est: *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem.* O diabole,

præfixa. Vedit eam Calmetus, atque ad Joann. cap. II, 6, e marmore candido esse, atque adeo gravem, ut vix duo viri vacuam loco moveare possint. Aliam ex illis urnis ostentat Malanodense benedictinarum virginum in dioecesi parisiensi coenobium, de qua Huetius inter dissertationes, abbas de Tillat opera vulgaris, edit. florentina tom. I, pag. 187. Sed is urnam illam, iudicem ex alio marmore excisam, habet pro incertæ statis monumento. Idem de aliis duabus sententiis arbitrio, uti et de plerisque ejusmodi cimelii, e Palestina post undecimum seculum allatis.

(1) Non defuere pii scholastæ qui diabolum anachoreta specie Christo apparuisse suspicarentur. « Accessit in forma visibili et humana, inquit Dionysius Carthusianus in Matthæi IV, et forte in forma hominis religiosi, ut simulata sanctitate circumdatus, citius falleret, » etc. Ajunt habitu carmelitæ depictum esse in atrio quadam Huberti monasterii. Nec veri dissimile, voluisse prima tentatione aut Essenum, aut Rechabitarum aliquem, videri. Sed nimis barbarem se ostendisset, si formam hanc servasset altera tentatione, dum regna omnia Christo policeretur.

(2) E pinnaculo templi; quod pinnaculum imperite Palacius in Matth. IV, interpretatur laminam e levè metallo, quæ, tectis imposita, mox suò ventorùm flatus indicat; Lusitanis grimpæ, Gallis girouette. Nec minus absurdè pictores varij Christum in ejusmodi lamina collocarunt. Pendens erat in uno e quatuor angulis, quos templi tectum habebat, celsum illud et planum: *in angulo domatis, ut Prov. XXI, 9. « Δέρα* in orientalibus provinciis ipsum dicitur, quod apud Latinos tectum. In Palestina enim et Egypto... non habent in tectis culmina, sed domata; quæ Romæ vel solaria, vel mæniæ vocant, id est, plana tecta, quæ transversi trabibus sustentantur. Hieronymus epistola (in ret. edit. 135) ad Suriam et Fretelam. Lege commentatores ad Deut. XXII, 8, et Matth. X, 27.

(3) Allegorio sensu, non literali.

in cuius et tuorum confusionem cantat Ecclesia quotidie hunc psalmum nonagesimum, in quo Deus ad se confugienti, promittit angelorum custodiam. Quare habitantes in adjutori Altissimi, et in protectione Dei cœli, qui nos liberat a laqueo venantium, et a verbo aspero, non movemur iis, que, pervertendo sensum sacrarum Scripturarum, aut etiam picturarum, opponunt membra tua membris Christi? Per fidem, fidelibus: sacrilegi, religiosis: hæretici postremo, catholicis: neque miramur si tui ministri, operari subdoli, transfigurant se velut ministros justitiae. Sed scimus, eos saepè tam obtusos, ut, eum se putant transfiguratos esse in ministros justitiae, tunc insipientia eorum omnibus manifesta fiat (II Tim. III, 9).

Quod si Agrippa, sepositis mendaciis, que contra sectas monasticas, ut ipse loquitur (capite 62), colligit, monasticam vitam experiri voluisse, atque in ea se religiose exercere, non potuisse aliud de monachis dicere, quam quod, à sancto Ephrem dictum, tota laudat Ecclesia: « Paradisus, ait Ephrem (de Compunctione cordis, capite 2), fructibus lœtitiae ac variis floribus plenus, multitudo est monachorum, in id ipsum adornata in dilectione Dei. Quasi fons bonus, et aquis exundantibus multitudinem arborum irrigans, multitudo est monachorum, in id ipsum psalmorum cantus lacrymis irrigantium. Sicut civitas murata, et munitionibus circumsepta, multitudo est monachorum, in id ipsum alterutrum conspirantes in dilectione Dei. Diadema contextum lapidibus pretiosis et splendidis margaritis, multitudo est monachorum, in id ipsum in omne opus bonum ornata. Navis, repleta regalibus opibus, multitudo est monachorum, in id ipsum plena Domini charitatem. Oliva speciosa ac fertilis, multitudo est monachorum, in id ipsum confirmata in dilectione Dei. Imago regalis, habens admirabilem historiam ex omnibus electis coloribus, et florum varietate depicta, multitudo est monachorum, in id ipsum diversis virtutibus adornata. Castra sanctorum angelorum, multitudo est monachorum, habitans in id ipsum, mentem suam semper habentes ad Deum. » Haec et alia Ephrem, eremita syrus. Vani autem sunt omnes homines (Sap. XIII, 1), (et vane de vanitate scribunt) in quibus non subest scientia Dei.

Cucullæ usus fuit apud ægyptios illos monachos (Cassianus, de Institutis monachorum, cap. 4), de quibus Isaías propheta (XIX, 21) predixerat: *Cognoscetur Dominus ab Ægypto, et cognoscant Ægypti Dominum in die illa, et colent eum in hostiis, et munieribus: et vola vovebunt Domino, et solvent (1).*

(1) De cuculla fuse tractat Augustinus Calmet Commentario gallico ad regulam S. Benedicti, tom. II, p. 217 et seqq.; et quo pauca hæc accipe. Cuculla purioribus latinis vocabatur cucullus, quibusdam cucullio, et bardocucullus. Erat capiti indumentum, in Galliis presertim et Romæ, usitatum pauperioribus, opificibus, ac servis, maxime ruri et in itineri. Cassiano teste, lib. I, cap. 4, Ægypti monachi, scilicet V., « cucullis perparvis, usque ad cervicis humerorumque dimissis cophinis, quibus tantum capita conterunt, indesinenter diebus utuntur ac noctibus. » Purpuream cucullæ crucem assuebant discipuli S. Pachomii, ut est apud Palladium, Hist. Laystacæ cap. 28. Benedictini ab initio gestarunt « cucullam in hieme villosam, in estate

Ex argenteis triginta, quibus Salvator venditus est (ut hoc pro pictoribus adjiciam), scio, inquit Budaeus (*libro V de Asse*), hodie in ecclesia D. Joannis lateranensi [Lateranensis : gallice *vulgo du Temple*] Parisiis ostendi uatum, qui ex illis esse dictitatur, quos Judas in templum abjecit, characterem diversum a denario romano habentem. Habet enim effigiem, non luscam, eminenti altera mala, ut romana numismata visuntur, sed adversam et integrum, et a tergo, flosculum (1).

puram, aut vetustam, » *Regulae cap. 55.* Postea sagum, seu pallium, adjecere cucullo, qui ideo capa, seu, casula, dictus fuit. Aestate S. Benedicti Anianensis, id est nono seculo, nonnullis usque ad talos cucullas pendebant, » quemadmodum in ejus Vita legitur. Fuldestas eas ad genua tantum usque demittebant; quod et Anianensis in monasteriis sibi subjectis observari jussit. Cuculla S. Remaclii, quam stabulenses asservant, veterem casulam refert, unde clausum, manicis carentem, et capitio instructam non dissimili ab eo, quo Cartusiani caput operiunt. Apertae deinde utringeruerunt eujusmodi casulae, et retinaculis ab utroque latere constrictae: deinde et manicas admiserunt saltem ab initio XII seculi. Exstat adhuc apud Cassinates « vestis Desiderii, abbatis cucullati, talari vestimento undique clauso, nec admodum sinuoso, manicas non amplis; » sic enim loquitur Angelus de Nuce *scoliosis in Theodemari epistolam ad Carolum Magnum.* Plura de cucullo dabit Anselmus Solerius, sive Theophil. Raynaudus, lib. de *Pileo*, sect. 15.

(1) Caspar Waserus de antiquis Nummis Hebraeorum, etc., libro II, cap. 4, in *Criticorum sacrorum tom. VIII.* (Londoni 1660), coll. 992, 993: « Estimabimus triginta illos numeros argenteos [quibus venditus est Christus] uncias argenti 15, hoc est, totidem thaleris imperialibus... sive 20 florines, quos vocant, germanicis... Etenim liquido constat fuisse nummos illos ex argenti metallo percussos; quo ex metallo etiam sici eusi, et argentei propterea dicti fuerunt; ut vox Χρυσόν vel Νέον, qua prophetæ Zacharias, et Syrus interpres: item vox ἀργυρόν, vel ἀργυρά, qua Symmachus, Aquila, et evangeliſta utuntur, satis supere doceant.... Præterea sacros fuisse sicos, non profanos... hinc patet, quod videlicet ii, quibus sicus sacer peculiariter a Deo commendatus fuerat, nempe primarii sacerdotes, dicuntur cum Iudeo de pretio conveniente et trausegisse; ad quos idem etiam, mox pœnitens, hanc pecuniam retulit.... Accedit quod Eusebius.... hosce argenteos diserte σταύρων transcripsit libro X Αποδείξεων. Atqui σταύρων fuisse tetradrachmos, eodem videlicet cum siculo sacro pondere, annotatum est. Et idem confirmat Josephus, qui voce ἀργυρίῳ non tantum pro sicio palam est usus (ut liquet ex lib. IX, c. 2....), sed etiam pro sicio tetradrachmis, ut ipse diserte dicit Antiq. lib. III, c. 9.... Hinc ergo juste et probabiliter videtur inferri istos 50 nummos sictorum sacrorum speciem gessisse. Quod indicio est non leví, singulos argenteos non (ut quidam interpretantur) pretii fuisse 10 denariorum.... multo minus argenteum, qui Romæ adhuc.... in templo S. Crucis in Hierusalem.... ostenditur: nec qui Parisiis, in templo [S.] Joannis Lateranensis, trans vitrum spectandus conceditur, ex numero 50 istorum nummorum fuisse; siquidem is nec titulus, nec imaginibus, nec pondere (didrachmus enim est....) cum sacro illo siculo tetradrachmo similitudinis affinitatis quidquam habet.... Quia nec Hierosolymis, nec in Iudea.... sed in insula Rhodo cusum eum fuisse græca vox *ροτοῖ* ei inscripta notat, in qua, more priscorum Græcorum, ultimum o parvum est. Habet autem una parte hominis caput.... adversum et integrum, et radiatum quidem caput.... Colossi Rhodiensis: altera autem florem.... quem.... rosam quidam volunt esse: alii florem.... qui italis *tornalose* vocatur: alii *anemonem*, vulgo *papaver erraticum*: alii alium quempiam florem interpretantur.

Videri potest hujus Rhodii nummi figura apud eundem Waserum, dictæ edit. pag. ante col. 929: apud Calmetum ad finem *Dictionarii biblici*, aliosque: nominatum apud Andream Favyn, *Théâtre d'honneur et de chevalerie*, p. 1611. Is unum eujusmodi habuit, estimatum gallicis assibus duodecim, cum uno liardo, seu assis quadrante. Ego alias duos vidi, quorum alter ostenditur apud colestinos heverleenses, putaturque ab iis esse ex argenteis illis, quibus venditus est Dominus. Aequaliter autem fere pondere nummum francicum, qui respondet brabantini schellingis duobus cum dimidio.

Diximus autem alias (*lib. II, cap. 19*, parum referre, an diabolus pingatur lapides manu deferens, an digito monstrans.

CAPUT XXII.

De imagine mysteriorum passionis Domini.

Tempore autem quadragesimalium dierum, quando altaria teguntur, in multis ecclesiis ante summum altare, et quædam alia, obvia est imago de mysteriis passionis Domini. Quæ unde originem suam accepit, describit Joannes Franciscus Picus, Mirandulæ dominus, et concordiae comes, in heroico carmine de mysteriis dominicæ crucis, nuper in Germaniam delapsi (1), quod scripsit ad Maximilianum Augustum,

(1) Joannes Naueerus, *Chronici* pag. 992, *edit. colon.* 1545: « Anno salutis nostræ 1450. miranda saec, horrenda, et inaudita ostendit Deus hominibus; siquidem, ut scribit regi Romanorum Maximiliano leodiensi episcopus (Joannes Hornarus), a festis paschalibus, singulis diebus, in uno vel alio loco dicecessis leodiensis, apparuit publice et inopinata, aliquando in ecclesiis, aliquando in domibus, et in ipsis etiam cubiculis, signum dominicæ crucis perfectum: et fuit frequenter nigrum, aut rubicundum. Ita etiam ut in aliquibus putaret esse veru sanguis, cuni medulla et sanie effusus. Et fuerunt plerumque crucis simplices: aliquando tamen duplices, in forma signi sepulcri dominici. Apparet autem (inquit) ut in plurimum super capita mulierum, et maxime puellarum, in earum perplis, supremo vertice. Et refert idem, se desuper inquisitionem solerent fecisse, ita quod nec dolus, nec fraus intervenire potuerit. Scribit quoque de muliere quadam, ejusdem dicecessis, 22 annorum, valde honesta, quod die quodam compererit, admonita a matre, signum crucis magnum et amplum in peplo, coloris aurei: atque, ad singulos quatuor ejus angulos interiores, crucem unam parvam ejusdem coloris, perinde atque arma sunt hierosolymitani regis: inque medio, majorem crucem aliam sanguinolentam. Territa inde mulier, cum reverentia peplum illud ad locum mundum reponuit, et aliud mundum capitum imposuit; mox in eodem crux grandis apparuit. Accurrunt homines multi ex admiratione, in quorum conspectu iterum et iterum pepla mutaverat, ita ut novem diebus pepla tredecim cruce signata fuerint. Insuper dum quadam vice quamplurimi cum ea de premissis colloquerentur, viderunt adstantes inter colloquendum exoriri in ejus mento crucem, latitudinis unius digitii, coloris et saporis mellei, cuius stipes a gulture in inferius labrum adusque dentes exurgebat: per brachia vero protendebatur ex adverso inter mentum ipsius et labrum praedictum, quanta est oris amplitudo. Quæ, cum ad adstantium admonitionem levare manum dextram conaretur, apparuit consimilis crux in eadem: retracta ad sinum manu, cum utraque signa duabus ferme horis persistissent, demum, prout advenierat, ita disperauerunt. Sed post haec noa solum signum crucis apparuit; quin et veluti hasta quædam, ac desuper nonnulli characteres, cruenta quidem omnia, concludebantur in circulo viridi, totum contingente caput: protulitque inde acumina ad modum spinarum. Apparuerunt et signa, in camisis mariti, crucis sanguinoleata. Hortatus est mulierem curatus suus, ut, cum Jubilæus esset in Trajecto superiori, ubi fuit episcopus, quod iret cum illo, et confiteretur: assensa ivit, et ad S. Servatium confessa est magno theologo. Jussa post hæc ivit in chorum, et propter reliquias ducta est in sacristiam. Allato ei peplo nitido, rogata est, quod capitum imponeret, ne cum tanto horrore per plateas incederet. Assumens ipsa novum, quem (quod) capitum applicuit, mox erupit in ipsa pepli parte anteriori sanguinis tanta copia, ut confessum in extremam usque fimbriam, ad unius digitii longitudinem, et prope duorum latitudinem, deflueret, unde adeo conspicientes sunt attoniti, ut e canonicis unus protinus caderet. At, illa inde discedente, publice visa est in ipso recenti peplo, ad scapulam dextram, magna vis sanguinis, in figuram quasi crucis se porrigit, atque amplificans. Cum quibus demum signis ipsa ad eundem episcopum ducta est, recenti et madido cruento, ut in praesentia sua, sicut scribit, attractus digito adhæreret, multis videntibus et admirantibus. Hæc scripsit idem episcopus regi nostro Maximiliano, 18 die mensis maii anni currentis (1501). » Simile quiddam tractat Alphonsus Ciaconius opusculo de signis SS. crucis, quæ diversis orbis regionibus, et, nuper anno 1591, in Gallia et Anatolia divulgata

Romanorum regem. Ubi inter alia legitur (*In Staurosticho*) (1) :

Sanguinolenta crucis clari memoranda triumphi
Effigies late spectatur; spongia, flagra,
Visuntur; tunica inconsutilis intima, clavi
Cernantur multo madefacti sanguine; telum
Quod sacram sævo disreverat impete costam
Pingitur; excubitor crista spectabilis ales,
Tergeminique micant tali quos inclita Christi
Jecerat innocui sortitus tegmina miles.
Non ignota cano : Cæsar monstravit, et ipsi
Vidimus, innumeros promptis Germania testes
Qua Rhenus tenui Rhetis ex Alpibus orsu
Funditur, et major suppositis induit arvis.

Quia autem hac imagine Deus homines ad pœnitentiam provocare voluit, ideo mox valde convenienter in diebus pœnitentiae est in Ecclesiæ picturis populo proposita (2).

CAPUT XXIII.

In historiam Lazari et divitis epulonis depictam, observatione.

Cum principe dæmoniorum partem suam in eternum retinet infelix ille dives epulo, qui prodigus fuit, tametsi vulgo vocetur, *le Riche avare*, dives avarus. Circa quam narrationem queri potest an Lazarus in leprosariis recte pingatur cum scuto et corona

ostensa sunt : et eorum explicatione. Romæ, 1591, in-8°, paginis 187.

(1) *Hic demissa recens populis mysteria, mirum : Attonti inspectant homines, passimque stupentes Inscriptibunt puro delapsa insignia cœlo Sanguinolenta crucis, etc.*

(2) Cæterum non desunt qui similia physicis rationibus explicari posse autem. Lege librum cui titulus : *Dissertation sur les tremblements de terre et les éruptions de feu qui firent échouer le projet formé par l'empereur Julien de rebâti le temple de Jérusalem, etc.*, traduite de l'anglais de M. Warburton par M. Mazéas. Paris, le Mercier, 1734, 2 vol. in-12. Auctor ubi miraculum istud ab ethniciis perinde ut a christianis narratum, extra omnem aleam posuit, observat necessario contingere ut peractio miraculo legibus naturæ superiore sequantur aliqua phænomena, hisdem legibus consona, ex quo efficitur consectaria miraculi non esse miracula. Sic naturaliter accidisse vult quæ S. Gregorius Nazianzenus, relato illo prodigo, subdit *Orat. II, in Julianum, edit. colon. 1570, p. 594*: « Proferant nunc quoque vestes suas qui hujus miraculi spectatores et discipuli exsisterunt ; illas, inquam, crucis notis tunc consignatas ; simul enim atque quispiam hæc commemorabat (sive nostræ doctrinæ esset, sive a religione nostra abhorret) aut commemorantes audiebat : statim hocmiraculum vel in seipso experiebatur vel in proximo fieri perspiciebat ; stellatus nimurum ipse, notisque distinctus ; vel illum talen in vestimentis intuens omnem textorii artificii elegantiam ambitioseque elaborataum picturam varietate superantem. Quæres spectantium animis tantum terroris injecti ut omnes ferme, quasi ex signo uno atque una voce, christianorum Deum invocarent, eumque multis laudibus precibusque placare studebent : multi etiam non in longius rem extrahentes, sed eodem ipso tempore quo hæc acciderunt, ad sacerdotes nostros accurrentes, multumque obsecrantes et obtestantes in Ecclesiæ admitterentur, sublimioribusque mysteriis imbuerentur, sacro baptisme purificati, ac timoris beneficio adjuti, utilitateisque consecuti. » Conferunt ea re Warburtonus figuræ crucis in plurimum Anglorum corpore tum impressas cum fulmine quassa esset ædes cathedralis Wellensis, ut notavit ejus antistes Joannes Still, referente in *Adversariis suis Casaubonii*; et quod ex Kirchero recitat Richardus Boyle, anno 1660, post flammaram et Vesuvio eruptionem, crucis apparuisse in lineis vestibus, et stragulis itidem lineis, eruptionis tempore sub dio expansis. Nimurum et sublatissima in aera vaporibus miræ subtilitas ignis oritur, qui variis admixtus materiis stupenda signa procreat in fulmine maxime conspicua. Sic ille.

TH. XXVII.

sanctorum : quam solum appingendam esse diximus iis, quos Ecclesia sanctos habet : sive an recte Imagine ejus adjiciatur, *Sancte Lazare, ora pro nobis.* Seposita omni contradictione, aut refutatione (quæ longior foret) verborum Theophylacti, qui de hac narratione ausus fuit scribere (*In Lucæ [caput] XVI*) : *Parabola est hæc, et non, ut quidam opinati sunt, historia* (1) : respondeo esse quidem parabolam (*Feria VI post [dominicam] Reminiscere*) ; unde multæ ecclesiæ, inter quas etiam Romana, præmittunt huic evangelio : *In illo tempore dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc* : sed addo simul esse veram historiam, secundum Augustinum (*Lib. XXI de Civitate Dei, cap. 10, et epist. XCIX*), Ambrosium, Chrysostomum, Gregorium (*homilia XL. Alios, in [cap.] XVI Lucæ*) et alios. *Ab his columnis difficile avellor*, inquit Bernardus (*epist. LXXVII*), loquens tantum de Ambrosio et Augustino. His accedant Ambr. Catharinæ contra Cajetanum verba : *Ipse Lazarus, tanquam Domini voce canonizatus, ubique terrarum ut sanctus Dei celebratur et colitur : et ejus nomine pauperes sancti Lazari dicuntur, qui ulceribus fœdati sunt* (2). Sed hac de re plura lege apud Fevardentium in annotationibus ad quartum librum Irenæi (*Capite IV*).

(1) De hac quæstione veteres perinde ut recentiores, inter se committuntur. Historiam esse putarunt Irenæus, Tertullianus, Ambrosius, Gregorius Magnus, Euthymius, ac forte Chrysostomus. Parabolam censuere Theophilus Antiochenus, Cyrillus Alexandrinus, Eucherius, ac præsertim Theophylactus, qui aliter opinantes ἀνορτούς (fatuos) vocat. Medianam viam init Maldonatus *ad Lucæ XVI, 19* : « Credo ego, inquit, nec solam historiam nec solam parabolam esse, sed mixtumquoddam ex utraque, qualis apud poetas tragicomediam dicitur.... Nam quod dives ille et Lazarus fuerint; quodque ille in inferno sepultus, hic ab angelis in sinum Abrahæ portatus fuerit historia est. Qnod autem dives ille cum Abraham locutus fuerit eumque rogaverit ut Lazarum ad se mitteret, qui gutta aquæ lingua suam refrigeraret, parabola est historicæ adjuncta.... nec enim qui in inferno sunt sanctos rogare solent. » Maldonatus præverat auctor *Quæstionum et responsionum ad orthodoxos*, Justini nomine vulgatus, *quæst. LX, edit. lipsiensis 1685, pag. 427* : « Quæ de Lazarô et divate instituta est narratio, neque parabola est neque historia. Nam parabola est oratio continens similitudinem rei præteritæ cum futura ; historia autem oratio continens narrationem rei præteritæ. Neque enim ante resurrectionem contingit retrobitio operum a qualibet in vita peractorum, neque post resurrectionem verum est hoc : *Haben Moyen et prophetus, audiunt eos.* Est vero narratio de Lazarô et divate oratio docens, ac velut oculis subiiciens post animas discessum a corpore non posse homines ulla providentia aut studio open aliquam consequi. » Augustinus caute pariter et modeste, *libro VIII de Genesi ad literam, cap. 5* : « Quomodo intelligenda sit illa flamma inferi, ille sinus Abrahæ, illa lingua deditis, ille digitus pauperis, illa sitis tormenti, illa stilla refrigerii, vix fortasse a manu suete querentibus, a contentiose autem certantibus nunquam invenitur. »

(2) Colebatur a Francis populari sermone dictus *saint Lasdre*, unde illis *Ladreries*, et latine scribentibus *Lazarretta* (alias *Leprosariae*), domus eæ in quibus alebantur sumptu publico leprosi, frequentes admodum in Europa a sæculo XII ad finem XVI. Morbus vel a Judæis per Europam sparsis exortus, vel, ut verisimilius, e Palestina ad ductus ab iis qui bellis sacris interfuerant. *Egrorum addicta solatio fuere nosocomiorum* (si Mathæo Parisio creditimus) unde-viginti millia condita plerumque in suburbanis, ac postmodum in aliis usus conversa ; ut Leodiense in otiosorum ergastulum, et Lovaniense (ad bancum) in cœnobio virginum augustinianorum instituti. Cogebant enim leprosi, ne alios infierent, seorsim habitare, ac signis qui busdam discerni ; interdum etiam tintinnabula, gallice turn cliquettes appellata, gestare, que a sacerdote consecrata sis

(Treize.)

Addam etiam aliqua de inferni imagine, quod communis interpres eum in inferno sepultum esse scribat. Job infernum, ut habet Brunus (*Capit. XIII*), describit (*Job X, 21, 22*); ut sit terra tenebrosa et operta mortis caligine; terra miseriae et tenebrarum, ubi umbra mortis, et nullus ordo; sed sempiterius horror inhabitat (1). Propteræ Ezechiel lacum appellat (*Ezech. XXXII, 30*): *Portaverunt, inquit, confusione suam cum his qui descenderunt in lacum* (2). Alius prophetæ (*Isaias, V, 14*) os immensum tribuit inferno: Propteræ, inquit, dilatavit infernus animam suam; et aperulit os suum absque ullo termino. Et ad hanc formam Ecclæsia depingere solet infernum, nempe immanissimam belluæ os in immensum dilatum, et in eo ubique erumpente caliginosum ignem, et flammæ ita obscuras excutientem; ut tenebras et umbras in magis quam lucem in his intueri licet (3).

tradebantur, ut est in riteali leodicensi sub Ernesto Bavarо. Alibi lagunculas (*barils*) in via deferabant.

Porro non adeo generalem fuisse sancti istius Lazari cultum arbitror quam eum Catharinus asseverat, et quidem communiorum leprosis patronum constat fuisse sanctum patriarcham Iohum (a), cuius nomine insignita fuere innumeræ altaria, oratoria et loca hujusmodi agrorum curationi aut victui deputata. Lege Baillet, *Vies des saints de l'ancien Testament, 10 de mai*.

(1) Multis verisimilius est Iohum generatim agere de loco statuque naturali mortuorum. Est enim hic « mortis et sepulcri poetica valde ac tragica descriptio. Caligo, umbra, tenebrae, noctis profunda et æternæ chaos, sempiterius horror; quia sub terra penitus, cui mandatum corpus, omnia quodammodo stabulant, » ait in hunc locum Vavassor, qui et ita *παραποτην*:

Ergo meum mærere dolorem.
Me sine et in lacrymas { si quis favor } ire tepeentes.
Post deserta volens atque irremediabilis orie
Antra petam, tenebrosa antra et caligine semper
Mersa necis; rerum unde quies, unde exsul ordò
Lucidus, inque locum noctes aternaque fata
Successere, umbræque lèves ac pestifer horror.

(2) Neque hic de damnatorum rogo diserte agitur, sed de sepulcro vel sede mortuorum, Ingeniosa et notatu digna animadversio Maldonati ad *lugsus capitilis v. 22*: « ibi assur et omnis multitudine ejus, in circuitu illius sepulcræ ejus. Quasi dicat: Omnes eodem mortis genere, nempe gladio, peribunt. Ita loquitur (Ezechiel) ut si qui eodem modo moriuntur, eodem in inferno loco sepelirentur; ut declarat versus sequenti (b), et perinde atque si in inferno sepulcra essent; sicut Christus dixit: *Mortuus est dives, et sepultus est in inferno.* »

(3) Infernus iterum hic regio est vita functionum; comparatur cum aperta voragine mortales omnes ad se afficiunt, quemadmodum Prov. XXX, 15, 16: « Tria sunt insaturabilia... infernus, etc. » Hinc dictus hebreïca **לִנְשׁוֹן** à **לִנְשׁוֹן**, posceret.

De vocum *infernus*, **לִנְשׁוֹן**, **לִנְשׁוֹן** potestate diligenter scripti Martinus Antonius Delrio *Adagium sacrorum, Lugduni 1612 editorum*, pagg. 203-250. Legendum quoque Laminthus, Pritianus, seu Ludovicus Antonius Muratori, *de Ingeniorum moderatione in religionis negotio, tto. III, cap. IX, edit. Venetæ, 1741*, pagg. 256-244.

(a) Quem codent aut affini morbo laborasse plerique existimant. Calmetus, *Dissert. de morbo Jobi*, putat eum venere lue, cœcōdemonis malitia, afflictum fuisse. Sed eruditæ complures medici pernegrant inflamme hanc ægritudinem usquam gentium esse animadversam ante extremos annos sæculi a Christo nato decimi quinti.

(b) «Quorum data (*posita*) sunt sepulcra in novissimis laci, et facta est multiudo (*collocatus est exercitus*) ejus per gyrum sepulcri ejus, universi interiecti cadentesque gladio, qui dederant quondam formidinem in terra viventium.»

CAPUT XXIV.

De pictura extermi judicii.

Ut autem inferni inexplicabiles poenas, de quo jam egimus, evitemus, clangat in auribus nostris tuba *extremi tremendi judicij*; ubi unusquisque recipiet secundum opera sua (1).

In hoc judicio arcus, cui Dominus insidet, desumptus est ex Ezæchielis verbis (*Ezech. I, 26-28; et II, 1*): *Et super similitudinem throni, similitudo quasi aspectus hominis desuper. Et vidi quasi speciem electri, velut aspectum ignis, intrinsecus ejus per circuitum, a lumbis ejus et desuper, et a lumbis ejus usque deorsum, vidi quasi speciem ignis splendentis in circuitu: velut aspectum arcus, cum fuerit in nube in die pluviae. Hic erat aspectus splendoris per gyrum: haec visio similitudinis Domini. In quem locum pulchre Gregorius (hom. VIII in Ezechiele): Arcum omnipotens Deus inter se et homines in signo posuit, ut ultra mundum diluvio non deleret, dicens (Genes. IX, 13): Arcum meum ponam in nubibus, et erit signum fæderis inter me et inter terram. Cumque obduxero nubibus cælum, apparabit arcus meus in nubibus, et recordabor fæderis mei vobiscum. Unde et in arcu eodem color aquæ et ignis simul ostenditur, quia et ex parte est cæruleus, et ex parte rubicundus, ut utriusque judicij testis sit, unius videlicet faciendi, et alterius facti. »*

Appingunt vero nonnulli genua flectentes *Mariam et Baptistam*. Quod a multis reprehenditur, inter quos Cliotheus. Sic enim scribit in septimum lidei articulum: « Neque tunc beata virgo Maria genua flectet ante judicem, ostendens illi ubera ad rogandum pro peccatoribus; neque beatus Joannes Baptista tunc etiam procumbet ad genua, ut intercedat pro hominibus, quemadmodum pictores depingunt formam judicij. Sed, et beata Virgo, et beatus Joannes, tunc assiduebunt supremo Judici, ut etiam judicent mundum tanquam assessores. Tunc enim amplius misericordiam non erit locus, sicut nunc, sed solummodo justitiae. »

Possent tamen quedam in hujus picturæ excusationem asserri non incommodæ rationes; nempe quod Maria et Baptista, et reliqui sancti tunc gratias acturi sint Christo pro adventu regni ejus, et pro aliis innumeris acceptis beneficiis.

Iam, quod tunc sancti rogabunt pro quibusdam, ut (II Tim. I, 18) det illis Dominus invenire miseri-

(1) Quæ sit utilitas imaginis ultimi judicij, cense, lector, ex uno exemplo: Bogaris, Bulgarorum rex idololatra, venerationi impense deditus, ea « oblectare se studebat.... etiam quando otiosus esset domi; idque per animalium pictas figuræ. Constructæ nova domo, Methodium quedam monachum, arte pictorem, jussit domum illam ornare. Verum, quasi divina quadam providentia ductus, non prescripsit definitæ quenam et qualia pingere animalia: verum, quacumque ipse vellet, jussit pingere; terribilia tamen essent, quæ pingentur, ut spectantibus terrorem et metum incuterent. Ille autem, nihil aliud terribilis noscens secundo Christi adventu, hunc ibi descripsit. Cumque jam finita esset illa pictura, conspicatus princeps, ex altera parte justorum costum coronari, ex altera vero impios puniri: et a pictore percepta picturæ mente, statim propriam ejurat religionem.... imbutusque divinis mysteriis, intempestiva nocte sacram percepit Baptismā. (Baroniūs *ad an. 815, n. 10*, ex Europolata, Cedreno, etc.)

cordiam in illa die et hora extrema: non autem quasi
daminati salvandi essent, quod Origenes voluit.

Rursus, pictura hæc significare potest, quod neque
Maria, neque Joannes, orans pro damnatis exaudiens
tetur: ac postremo, homines etiam tam perfectos tre-
mere justitiam judicis. Sane cum pictura de qua agi-
tur, et cum secunda quam dedi ratione, non male
convenit, quod Prudentius scribit, claudens hymnum
decimum περὶ Στρέψιδον (1):

Velle sinistri inter haedorum greges,

Ut sum futurus, eminus dignoscerer:

Atque, hoc precente, diceret rex optimus:

Romanus orat; transfer hunc haedum mihi:

Sit dexter agnus: induatur vellere.

Etsi vero hæc in dictæ picturæ defensionem a nobis
prolata sint, longe tamen præfero alias picturas, in
quibus Maria et Baptista non cernuntur genubus
provolutis.

Quod autem ad resurgententes attinet, examinent pi-
cturarum ecclesiasticarum studiosi, annè expediret
nullos in infantili et puerili, aut senili ætate depingi,
sed in juvenili et perfecta (2). Modestus est hac in
parte, ex suo more, divus Augustinus: « Resurgent,
ait (*Libro XXII de Civit. Dei, cap. 16*), omnes tam
magni corpore, quam vel erant, vel futuri erant in
juvenili ætate. Quamvis nihil Oberit etiam, si erit
infantilis vel senilis corporis forma, ubi nec mentis
nec ipsius corporis ulla remanebit infirmitas. Unde
etiam si quis in illo corporis modo, in quo defunctus
est, resurrectum unumquemque contendit, non est
cum illo laboriosa contradictione pugnandum (3). »

(1) Ubi de S. Romano, martyre.

(2) De hac et affinibus quæstionibus, ad Calmetum
*Dissertatione de Resurr. mortuorum, prefixa ejus commen-
tario in epist. ad Galatas, ult. edit. gallicæ, tom. VIII, pp.
580, et seqq. Eo recte monente: « Jésus-Christ, dans
l'Evangile, nous dit que les corps des bienheureux seront
comme les ailes de Dieu : et S. Paul nous assure que nos
corps seront immortels et incorruptibles. Les pères nous
enseignent que les corps ressuscités seront revêtus de
gloire, transparents, légers, lumineux. C'est à peu près
tout ce que l'on peut dire de certains sur cela, et à quoi
l'on peut s'en tenir. » Ceterum pictoribus suadendum, ut,
probabiliorum opinionem secuti, justos ad beatam vitam
resurgentib[us] liberent à quibuscumque corporis vitiis :
« Nulla erit ibi deformitas, inquit Augustinus, lib. XXII, de
Civitate Dei, cap. 19, ubi et que prava sunt, corrigentur :
et quod minus est quam deceat, unde creator novit, inde
supplebit : et quod plus est quam deceat, materiae ser-
vata integritate, detrahetur. » Expedit etiam ut resurgen-
tium corpora tam hujus, quam illius sexus, exprimant, sed
accurate servata pudoris ratione. Denique ut universos
pingant in ætate perfecta : « Credibilius, ait idem Augustini-
nus, plenas ætates resurrecturas, ut redemptor munere,
quod accessum erat tempore. » Non ex ethnoicorum fabu-
lis, sed e christiana theologia hausit Fenelonius, quæ de
heroum, in campis elysis agentium, corporibus adeo vi-
vide ac diserte scriptis in suo *Telemacho*, sub initium lib.
XIX. Quare vel hinc licet pictoribus gloriosorum corpo-
rum formam elicere.*

(3) Antequam hoc argumentum dimittamus, juvāt ob-
servare, et orbis conflagrationem, et extremum iudicium,
et generalem resurrectionem ethnici innotuisse [haud du-
bie ex primitiva ac universal traditione], atque ab eorum
sapientibus non paucis ad posteritatem fuisse transmissa.
Ovidius *Metamorphoseon*, lib. I, v. 256 et seqq. :

*Esse quoque in fatis reminiscitur, ad fore tempus,
quo mare, quo tellus, correptaque regia cœti
Ardeat, et mundi moles operosa labore.*

Numenius, Apameensis Syrus, altero post Christum se-
culo clarus, Pythagoræ ac Platonis conciliator, libro primo
de Bono, apud Fusebium preparation. evangelicæ libro XV,

In picturam Mosis et Decalogi, notatio.

Duorum autem ratio habebitur in illo extremo ju-
dicio : misericordie et præceptorum. Tanti enim
faciet iudex Christus opera misericordia, quod, quæ
facta erunt pauperibus miseris, et afflictis, etiam mi-
nimo fratri, sibi facta esse, coram toto mundo attestab-
itur. Ad cujus expressiorē significationem quidam
eos, quibus opera misericordiae exhibentur, in specie
Christi depingunt (4).

-Exigetur etiam exacta ratio præceptorum Decalogi,
que Moses in duabus tabulis a Deo accepit. Unde de
Mose et ejus tabulis quedam addemus.

Aloysius Liponianus, doctissimus episcopus (In
Catena ad XXXIV capit. Exodi. Idem ante Aloysium
notavit Augustinus Steuchus, episcopus chisanensis, ad
eundem locum) : « Non habetur, inquit, in contextu
hebreicō, faciem Mosis fuisse cornutam, sed radian-
tem, etc. Ex hoc ergo potest emendari prava vulgi
consuetudo, qui duobus cornibus pingunt Mosem.

(*) *Prima editio* : In operibus misericordiae quidam
pingunt Christum, cui exhibetur misericordia, ad
clarius pictura expriment, quod Christus verbis
et dicit, et dicit (*Maih. XXV, 35*) : *Esurivi, et dedistis
mihi manducare*, etc. (1).

num. 18, edit. Paris. 1628, pag. 820 : Ἀπόστολος τῷ τοῦ Ἰωάννου εὐαγγελίῳ προσθέλλει, εἰναι τὸ ὀπέραν καὶ τὸν τοῦ τοῦτον αὐτοῦ πατέλεσθαι τὴν διακόσμην, εἰναι τὸ πρότερον ἡν. Καὶ τοῦτο τὸ δόρυ τὸν ἄνδρα τοῦ αἰρετού οἱ πρότοι καὶ πρώτους προσκατέβασαν, Ζήνων τοι, καὶ Κλεάθης, καὶ Χρύσανθος. Πλατεῖ ἐνίστησιν στοῖχος universus substantiam in ignem converti, velut in semen, εἰναι τούτου, εἰναι τούτου, τούτου rursum, qualis autē fuerat, perfectus illius existat ornatūs. Quod quidam dogma vetustissimi sectæ hujus principes approba-
runt, Zenonem dico, et Cleatitem, et Chrysippum. » Se-
neca libro III questionum naturalium, cap. 29, edit. Genev.
1646, tom. I, pag. 720 : « Berosus, qui Belum interpreta-
vit est.... arsura.... terrena contendit, quando omnia si-
dera, quæ nunc diversos agunt cursus, in cancrum conve-
nerint. Idem, consolat. ad Marciam, cap. 28, tom. I, pag.
622 : « Cum tempus advenierit, quo se renovatus mundus
extinguat, viribus ista se suis cædant, et sidera sideribus
incident : et, omni flagrante materia, uno igne, quidquid
nunc ex disposito hæc, ardebit. »

Origenes, homilia 7, in Leviticum, edit. Caroli de la
Rue, tom. I, pagg. 226, 227 : « Et iterum est alijs, vel ex
his, qui extra religionem nostram sunt, vel ex his, qui no-
biscum sunt, qui dividunt quidem unigulas, et ita incedunt
in viis suis, ut actis suis ad futurum seculum præparent.
Multi enim illa et ex philosophis sapiunt, et futurum esse
iudicium credunt. Immortalem namque animam sentiunt,
et remunerationem bonis quibusque positam confitentur.
Hoc et haereticorum nonnulli faciunt, et quantum expedit
[forte expedit], timorem futuri iudicij gerunt, et actus
suos, tanquam in divino examine requirendo, cautius
temperant. Sed horum uteque non ruminat, nec revocat
ruminacionem; non enim ea, quæ in lege Dei scripta sunt,
audiens, meditatur.... sed, statim ut audierit aliquid, aut
contemnit, aut despicit, nec requirit qui in vilioribus ver-
bis pretiosus lateat sensus. »

Senecca, epist. XXXVI, tom. II, p. 589 : « Mors.... inter-
mittit vitam, non eripit. Veniet iterum, qui nos in lucem
reponat dies. » Hinc lux affulget Actor. capiti 17, v. 52
« Cum audissent [Athenienses] resurrectionem mortuorum [a Paulo prædicari], quidam quidem irridebant [vide-
bilem epicepti], quidam vero [utique stoici, dicente non
spreverunt, sed] dixerunt : Audiemus te de hoc iterum,

Vitam aternam, probis felicem, improbis miserrimam
destinari, tam aperte docuerunt ethnici, ut nec a pueris
poeticam discentibus id ignorentur. Purgatoriis doctrinam
disertissime tradit Virgilius *Eneidos* lib. VI, versu 735,
et seqq.

(1) Rarior est hodie pictura horum operum. Unam vidi
recenti albario (à fresque) depictingam in refectorio mona-
chorum florineas ordinis S. Benedicti.

Non enim cornua e fronte egrediebantur : sed et frons, et nasus, et os, et mentum, radiabant. Rident itaque nos, et execrantur Judæi , quoties Mosem in nostris templis cornuta facie depictum aspiciunt, quasi nos eum diabolum quemdam , ut ipsi stulte interpretantur, esse putemus (1). » De eodem sanctus Thomas , ad illud apostoli (II Cor. III , 7) : *Quod si*

(1) Locus Exodi XXXIV , 29, sic habet : « Cumque descendenter Moyses de monte Sinai, tenebat duas tabulas testimonii : et ignorabat quod cornuta esset facies sua ex consortio sermonis Domini. » De quo sic disserit Jacobus Bonfrerius, pag. 574 *Commentarii in Exod.* : « *Ignorabat quod cornuta esset facies*. Eugubinus (seu Aug. Steuchus) hic parum verecunde nostrum interpretem reprehendit, eique errorem in versione impingit, quod verterit cornutam fuisse faciem Moysis, hic versu seconde, et infra versu ultimo : eique errori occasionem dedisse (credit) vocem ambiguam in hebraeo , quæ , diversi punctis lecta, diversa significet; nam **נַרְקָרֶן** Keren cornu significat ; **נַרְקָרָן** , radiare ; quomodo in hebraeo legitur , et sepiusq; haud dubie legerunt, qui verterunt . *Glorificatus sui aspectus facies ejus* : et hinc etiam natum errorem pictorum , qui Moysen cornutum pingunt. Sed solus, dum nimium sapere vult, solus fallitur Eugubinus ; non enim interpres noster legit **נַרְקָרֶן** Keren , sed **נַרְקָרָן** Karan , ut satis indicat, quia per præteritum legit, *cornuta esset* : si autem legisset **נַרְקָרֶן** Keren , vertendum illi fuisset: *Ignorabat quod cornu facies sua*. Deinde Eugubinus, ad reprehendendum prorior , non animadvertisit **נַרְקָרֶן** Keren et **נַרְקָרָן** Karan significacione convenire ; ut enim **נַרְקָרֶן** Keren cornu significat , **נַרְקָרָן** significat *radios quasi cornua emittere*, uti ipsemet rabbi Salomon, radios hos *cornua magnificientia* appellans, Pagninus, Forsterius, Cajetanus, Lipomanus, Lyranus, Abulensis , hebraice periti vel hebraice peritis usi , explicant. Addo vero, sicut magna radiorum et cornuum est affinitas, prout et pictores in sole, et Salvatoris nomine exprimunt, ita et verbum illud **נַרְקָרָן** , non tantum significat , in momen- rem cornuum radiare : sed etiam , cornua, crassa nimirum illa et osse , emittere. Sic psal. LXVIII, vers. 32, vitulus dicitur **מַרְקָרָן** Makrin cornua producens. Contra vero Ha- baec III, vers. 4, ubi nos habemus, *cornua in manibus ejus*, hebraice **מַרְקָרָן** Karnajim, rabbi David, rabbi Abraham, rabbi Salomon *splendores* interpretantur apud Pagninum ; quos et Pagoinus sequitur, pro *cornua*, *splendores* vertens. Quin et Nonnus in Dionysiaco vel phœbium *κερατόφυον* nominat; quidni a radiis? Et in Ieodiensi mea patria, cum sol subito lucere desinit, dicitur *cornua retrahere* (a). Et vero quid minus radii per metaphoram ab Hebreis cornua vo- centur, quam a Grecis digitæ dicantur? Unde et *ράδοδατυλος* (b), Aurora roseis digitis ἀπὸ τῶν ἔγχων τῶν γενέσθαι, inquit interpres, *a figura digitorum manus*. Et idem Homerius solem a multitudine radiorum *ἰατρόνερον centinum* vocat. Vel cur minus radii cornuum nomine censeantur, quam sagittarum? At constat solis radios a Lucretio dici *lu- cida tela diei*, et Apollini ab radiorum vim arcum cum sa- gitulis attribui. Kursum cur minus hi radii cornua appelle- tur, quam penæ, siquidem et Malach. IV, v. 2, pennæ sois pro ipsis radii ponuntur? Et ut Eugubinus intelligat hunc non esse Hieronymi errorem, audiat quæ ipse Hieronymus habet in Amos cap. VI: *In Exodo*, inquit, *juxta He- braicum et Aquila editionem legimus: Et Moyses nesciebat quia cornuta erat species vultus ejus*. Non solus igitur Hieronymus, sed et Aquila sic hebraicam vocem vertit; quos duos in hebraica lingue peritia nemo æquus æstimator non Eugubino prætulerit. Addit autem et Hieronymus ita haberi in hebraeo, nimirum quia et hoc, ut ostendi, vox so- net hebraica. Non est igitur cur Eugubinus existimet bo- vina vel arrietina cornua a nostro interprete Moysi appungi, sed radios, qui cornuum speciem referrent. »

Paucis, opinor, approbabitur opinio Jacobi Martin. Be- redictini e sodalito Maurino, qui (b) cornua, Moysi ab in- terprete nostro tributa, interpretatur ipsos sancti legisla- toris crines, sursum in cuspidem desinentes, et aureis ra-

ministratio mortis, litteris deformata in lapidibus, fuit in gloria , ita ut non possent intendere filii Israel in faciem Moysi propter gloriam vultus ejus. Sic habent verba ejus : « Apostolus argumentatur ex hoc , quod habetur, Exodi XXXIV, ubi littera nostra habet, quod Moses habebat faciem cornutam , ita quod non pos- sent, etc. Alia littera habet faciem splendidam ; quod melius dicitur. Non enim intelligendum est eum ha- buisse cornua ad litteram, sicut quidam eum pingunt : sed dicitur cornuta propter radios , qui videbantur esse quasi cornua (1).

Quod ad tabulas ejus attinet , rectissime pictores . sententiam sequentes , quæ in Ecclesia (Catechismus parochorum) celebris est, in priori tabula ponunt tria præcepta Deum concernentia : in altera, reliqua se- ptem. De quo Augustinus quæstione 71 super Exo- dum , et concione prima in psalmum XXII (2). Scio

mentis conspersos (*relevés ou retroussés en pointes... et semés de poudre d'or*). E variis, quæ fulciendæ huic ex- positioni profert, argumentum, nullum alicuius ponderis ap- pareat, hoc uno excepto : *Josèphe dit en termes expès que ceux de sa nation portaient les cheveux longs, et avaient grand soin tous les jours de les semer de poudre d'or, dont l'éclat éblouissait les yeux*. In margine citatur Joseph. Antiq. Jud. lib. VIII : Φέρει δι χρονού καθ' εμπέραν αὐτούς ταῖς κεφαλαῖς, τῆς αὐγῆς τοῦ χρονου πορείᾳ φύλον ἀντεπελαύνειν. Locum quæsivi, qui est dicti libri octavi cap. latine V, Græce II, editionis genevensis 1633 pag. 271, ac deprehendi non agere isthac Josephum gene- ratim de Judæis (*de ceux de sa nation*), sed de flore ju- ventutis, equitatum Salomonis constituente , procera sta- tura , promissisque capillis conspicuo , ac tunicis e sarrana purpura induito. Absurdum porro videtur id ad universam gentem, ad omnes ejus states, et denique ad Mosem trans- ferre.

(1) Hrabanus Maurus bina Mosis cornua refert ad duo Testamenta ; « Sermo quippe legis, inquit libro IV in Exodi cap. XXI, operum t. II, p. 167, habet scientiæ glo- riæ, sed secretam : habet et cornua diuorum Testamento- rum, quibus contra dogmata falsitatis incedit armata. » Unde colligas, nonnū sçulo, receptum fuisse morem illum sculpendi ac pingendi sancti legislatoris. Frequens fuit in choris ecclesiastis ejus statua geminas tabulas ante pectus gestantis. Erat illa pro pulpito, ad quod *prophetæ cani* solebant, cum in aliis pulpitis, ut fit etiamnum, canerentur epistolæ et Evangelia. Superest eadem statua in variis ec- clesiis : « sed, ex canonicorum ignorantiâ, aliis usibus de- putatur, » inquit Lazarus Andreas Bocquillot, *Traité de la Liturgie sacrée*, pp. 78, 79. Sic etiam aquila ærea, Joannis evangelistarum coryphæ symbolum, et Evangelio canendo destinata, nunc matutinis lectionibus adhiberi solet. Cate- rum excogitata sunt ejusmodi pulpita, post exstructos væ- grandes illos ambones, universam chori operientes, quorum utique incommodus erat ascensus, ac descensus. Primit enim temporibus, ex ambone evangelia, epistolæ, prophetæ, aliaque plurima populo vel prælegebantur, vel præcinebantur.

(2) Decalogum veteres alteri alii divisere : Josephus Antig. lib. III, cap. 6: « In hanc arcam repositum Moses ta- bulas, decem præcepta continentæ : in utraque quina, et in singulis paginis duo cum dimidio. » Philo, libro de De- calogo, ante medium , ex versione Sigismundi Gelenii, edit. lugdunensis 1555 pagg. 632, 633 : « In quina dividuntur (decem præcepta) inscripta duabus tabulis. Prior quin- ius.... de monarchia loquitur, qua mundus regitur : de statu, simulacrisque, et id genus manufactis operibus : de non assumendo in vanum Dei nomine : de observatione religiosa diei septimi : de honorandis parentibus et ambo- bus et singulis. Itaque una hæc tabula incipit a Deo, Patre Conditore rerum omnium : desinit in parentes, qui ad illius imitationem gignunt particulariter. Alter quinarius ex interdictis constat ; vetans adulterium, homicidium ; furtum, falsum testimonium , concupiscentiam. » Sic et Irenæus, libro II *adversus Haeres.*, cap. 42, edit. oxoniensis 1702 pag. 167 : « Unaque tabula, quam accepit (Moyses) a Deo, præcepta habebat quinque. » Contra Origenes, ho- milia VIII, in Exodi caput XX, editionis ultimæ tomo I , pag. 157 : « Si eo modo dirimir, quo et nos in superiori

(a) Metaphora ducta a limace , seu cochlea, quæ car- cere cornua frenat; sic enim oculos ejus vulgo appellant.

(b) Explication de plusieurs textes difficiles de l'écriture, Paris, 1730, partie I, pages 74, 75.

sectarios, qui contradictionibus gaudent, dum initio Geusiani Auterpiam ingressi tumultuabantur, non solum contra catholicos, sed et contra se mutuo, de harum tabularum pictura, acriter verbis contendisse. Verum evanuerunt ibidem eorum cogitationes. Quare, nec referendo, nec refutando, eorum pugnantes contradictiones attingam.

DE SYMBOLI APOSTOLICI IMAGINE SCHOLION.

« Imago symboli ab apostolis editi, in qua suus cuiilibet apostolo articulus adscribitur, fundamentum aliquod habet in his Leonis Magni verbis, epist.

pronuntiatione distinximus, integer decem mandatorum numerus apparebit. Est ergo primum mandatum: Non eruat tibi ali⁹ dīi præter me; secundum vero: Non facies tibi idolum, neque ullam similitudinem, etc. » Oriens consenit Clemens Alexandrinus, *Stromatum libro VI*, edit. lipsiensis 1768 pag. 687, A : ὃ δὲ πάπτωσις τοῦ λόγου καὶ τηρεῖται μέχρι τῆς οὐρανοῦ. Id est, « Quintum autem sequitur præceptum de honorendo patre et matre. » Qui tamen ante tria tantum præcepta numeravit, et decimum docet (pag. 688, B) esse « de omnibus cupiditatibus. » Consentit quoque Ambrosius, in caput VI *epistolæ ad Ephesios*: item Procopius et Hesychius, ambo in caput XX *Exodi*; qui omnes quatuor præcepta collocant in priore tabula, sex in posteriore. Commodior appetit Augustini distributio, quam latini prope omnes approbarunt. Ea concinno separat charitatem Dei, et charitatem proximi, in quibus, Domino teste *Matth. XXI*, 36-40, « universa lex pendet, et prophetæ: » cumque, omnium consensu, moechia et furtum duobus vetentur præceptis, par est, itidem duobus, scelerum eorum desideria vetari; quod ista distributione observatur. Habet eam Augustinus locis a Molano designatis: et libro XV, *contra Faustum manicheum*, cap. 4: « Quæ duo præcepta (dilectionis Dei, et dilectionis proximi) sunt decem: tria pertinent ad Deum, et septem ad proximum. » Tum *Confess.* lib. III, cap. 8: « Vivitur male, adversus tria et septem, psalterium decem chordarum, decalogum tuum, Deus altissime et dulcissime. » Rursum *Tractatū 3 in Joan.*, ante fin.: « Non accipies in vanum nomen Domini Dei tui, et nobis præcipitur; quod est secundum præceptum. » Ergo ista: « Non facies tibi sculptile, etc. » Exodi XX, 4, 5, 6, Augustinus non habuit præcepto, sed pro accessione primi præcepti; quod etiam observat, et amplectitur Hugo Grotius, *Voli pro Pace*, edit. 1642 pag. 104, accessionem istam sic exponens: « Tu, Israelita, ne facito tibi ullam effigiem eminentem (id enim est פָּסָה) quod simulacrum sit sive astri alicujus, sive animalis, volucris, terrestris, aut aquatici. Quod si et alias tale simulacrum fecerit, tu certe neque corpus tuum coram eo flectio, neque victimas, neque libum, neque vina apud id offerto... præcepto (seu præcepti primi auctario) sic secundum verba et usum explicatio, videt quilibet id esse positivum, et ex eorum genere, quæ Israelitas quam longissime a ritibus vicinarum gentium arcebant; quo magis a superstitione earum sibi caverent.... In Evangelio nihil nobis de imaginibus præcepitum est; sunt ergo licita ea omnia, quæ non natura ipsa, et recta ratio docent esse illicita; quale est per imaginem exprimere velle natum Dei, quæ est inconspicua: aut etiam imagines alloqui. » Quod autem lutheranorum et calvinianorum plerique dictum auctarium voluerint alterum esse præceptum, hoc ideo factum ab illis, ut sanctorum imagines cum idolis gentium, et imaginum cultum una cum idolatria prohibita a Deo fuisse, orbi persuaderent.

Typographi, quod nullum habeant sanctis adscriptum, qui artem suam (recentius inventam) sit professus, patrones alios alii sibi adsciverent: Franci, Lothareni, Leodienses, S. Joannem in ferventis olei dolio positum, ob oleum, quo ipsi utuntur ad conciliandum typis nitorem: Mechlinienses, prophetam Danielē, litteras occultas Balthassari interpretatum: Lovanienses, B. Lucan, Evangelii et Actorum apostolicorum scriptorem: Bruxellani, S. Hieronymum, Gandavenses et Antuerpiani S. Augustinum, ut insignes scriptores. Convenire omnes possent in sanctum prophetam et legislatorem Moysem, cuius commemoratione fit in Martyrologio romano prid. non. septembries. Is enim et scriptorum omnium, qui ad nos pervenerint, vetustissimus est: et inscriptis, seu insculptis, Dei digito legis tabulas accepit; quod non parvam habet cum arte typographicā affinitatem.

XXXVII ad Pulcheriam Augustam: « Ipsius catholici symboli brevis et perfecta confessio, quæ duodecim apostolorum totidem est signata sententiis. » Quanquam ita hæc intelligi possint, ut solummodo significetur, quot apostolos, tot esse ipsorum symboli articulos. Ad idem probandum attulere nonnulli *sermones duos*, olim Augustini nomine inscriptos: at benedictini editores utrumque velut supposititum in appendicem suam rejecerunt, ubi locum occupant 240 et 241. »

CAPUT XXVI.

De communi sanctorum (1) pictura.

Restant communes sanctorum picture. Et primum pinguntur cum corona in capite, quia perceperunt immarcescibilem coronam gloriae et vite, quam remisit Deus diligentibus se (*I Pet. V, 4; Jacobi I, 12; Apoc. II, 10*).

Lumen additur, et radii quidam ignei, et capitibus eorum in modum circuli undeaque emicantes, juxta illud (*Matth. V, 14*): *Vos estis lux mundi*. Pulchre Durandus (*Lib. I Rationalis, cap. 3*): *Omnes sancti pinguntur coronati. Justi enim accipient regnum decoris, et diadema speciei, de manu Domini* (*Sap. V, 17*). Corona autem hujusmodi depingitur in forma scuti rotundi, quia sancti Dei protectione divina fruuntur. Unde cantant gratulabundi (*Psal. V, 13*): *Domine, ut scuto bona voluntatis coronasti nos*. In dictum autem psalmi locum sic commentatur sanctus Thomas Aquinas: *Innuit Psalmista, quod voluntas Dei bona est, sicut scutum, contra omnia mala; secundi Regum cap. 23: Dominus scutum et robur meum. Vel, est hic, ut scutum protegens: in patria vero, ut scutum coronans*. Consuetudo namque fuit Romanis antiquis ut scutis rotundis, et in illis habebant spem victoriae: vel, quando triumphabant, illomet scuto utebantur ut corona. Et inde sancti pinguntur cum scuto rotundo in capite; quia, de hostibus adepti triumphum, scutum rotundum, ad instar Romanorum, gerunt in capite, pro corona.

Veruntamen Christi corona per crucis figuram a coronis sanctorum distinguuntur. In Italia tamen, et potissimum Romæ (quod etiam in imaginibus inde allatis observavi), Deo Patri appingitur scutum triangu-

(1) *Fredericus Borromaeus, de Pictura sacra lib. II, cap. 2: Sanctorum... nominibus, inscriptionibusque corruptela nuper... irrepsit, minime, ut arbitror, admittenda. Siquidem, repudiata sancti appellatio, hac voce passim divi nuncupantur. Pro sancto Sebastianio, sancto Laurentio, divum Laurentium, divumque Sebastianum scribunt, sculpuntve, sive incident: idque faciunt, tanquam contaminanda lingua latina religione ac metu. Quæ sane lingua poterat absque puerilibus hisce ineptiis exerceri, si nihil aliud obstaret. Vox ista divorum, præterquam quod inanibus dis et imperatoribus addi solita sit, rectius erit, in appellatio sanctorum, titulum custodire eum, quo, eeu proprio et suo, semper usa est Ecclesia, sanctumque Sebastianum, et sanctum Laurentium simpliciter et innoxie nuncupare. » Vera hæc: at eos, qui pro sanctis divos appellant, damnare non ausim. Nam ultimum hoc vocabulum etiam quibusdam in concilis adhibitum invenio: et frequentissimum est, non elegantiae affectatoribus solum, sed vulgaribus etiam scholasticis, divum Thomam scribere. Oblitus ipse suæ doctrinæ Borromaeus, libro I, capite 9, *Divum Joannem*; et libro II, cap. 8, *Divum Clementem*, nuncupat.*

gulare, quod significat fidem sanctae Trinitatis, ut interpretatur, ad psalmum quintum, anonymous Psalmi interpres (1).

Animadvertisendum est etiam quod hujusmodi corona nemini debet appendi, nisi iis quos Ecclesia canonizavit, sive coronavit; hoc est, iis, quos Ecclesia habet pro sanctis.

Pinguntur palmae in manibus propter illud Apocalypsis (VII, 9): *Palmae in manibus eorum*; et illud Psalmista (Psalm. XCI, 13): *Justus ut palma florebit*. Significant autem palmae victoriam. Hinc est, ait Durandus, qui floruit anno 1286, quod qui de Jerosolymis veniunt, palmas in manibus ferunt, in signum quod illi regi militarunt, qui Jerosolymis cum palmis honorifice receptus est: et postmodum, ibidem cum diabolo pugnans, vicerit exstincti; et cœli palatum cum angelis triumphans intravit. Commodo etiam per palmarum et alia quædam intelliguntur. Erasmus enim, exponens psalmum *Beatus vir* (Tomo V operum): *Palmeta, inquit, martyribus tribuuntur, quod haec arbor perpetuo vireat, et omnium sola, imposito onere sursum nitatur, et fructum serat longe suavissimum*, Sanctus Augustinus attendit quoque (*In cap.*) XXIX *Job, tom. IV, et in psalmum LXI, tomo VIII*) palmae celsitudinem et rectitudinem; quodque radicem asperam nabet in terra, sed comam pulchram sub cœlo.

SUPPLEMENTUM

AD LIBRI IV CAPUT XXVI.

DE CORONA SANCTIS APPINGI SOLITA,

Ex Anselmi Solerii, seu Theophilii Raynaudi, Libro de Pileo, sect. XVIII (Edit. Amstel. 1671. p. 358-379).

Quod... hic exponendum suscipimus, spectat ad tegmina, quæ passim videmus apponi capitibus sanctorum in picturis ac statuis. Passim quippe exhibentur capitibus umbella radiante opertis, veluti scuto fulgenti coctectis. Esseque hoc tegmen sanctis peculiare usus docet. Nam quod Allemannus in *dissertatione de lateranensis Parietinis, cap. 9*, negat eam esse sanctitatis notam, difficile suadetur. Et quod unum opponit, de imaginibus Constantini et Salomonis, quorum neuter est probata in romana Ecclesia sanctitatis, facile enodatur. Nam Constantinum Greci passim, et Latinorum plerique, habent pro sancto. Salomonem quoque S. Ambrosius diserte sanctum nominat, cui omnino multi, ejus pœnitentiam habentes ratam, sunt adstipulati. Itaque ex ea sententia potuit orbiculatum diadema appendi Romæ Constantino, iis locis, quos notavit auctor operis de *Sanctitate illyriana*, cum de Constantini rebus disserit. Et ex eodem sensu, Rome in sacello S. Sylvesteri, ad eadem SS. quatuor coronatorum, potuit Salomon eo orbiculato diademate insignis exhiberi, tanquam sanctus in eorum qui sic exhibebant sententia.

(1) Quem hodie novimus esse Michaelem Aiguannum, sive Angrianum, ortu Bononiensem, professione carmelitam, ordinis sui ministrum generalem anno 1459 electum, mortuum an. 1409 die 16 nov.

De hoc ergo capituli sanctorum tectorio, Josephus Scaliger, in *Catalecta Virgilii*, pag. mīhi 475, approbante Henrico Salmuthio in *notis ad Panciroli vetera desperdita, cap. de Fibula*, existimat, aliud non esse, quam *πυλόνας*, sive umbellam lunatam, capitibus statuarum impositam apud ethnicos, ne avium stercoribus inquinarentur. Quod damnum sibi ab albis coryorum stercoribus imprecabatur Horatianus Priapus. Adducit in eam rem Scaliger locum Aristophanis in *Avibus*, ubi Scholiastes ita expressit hanc vocem; tametsi (quod notavit Henricus Stephanus in *Thesauro, V. Πυργίσκος*) apud Aristotelem, Polybium, Hesychium, et alios, vox illa non sonet quod ex Aristophane præmisimus. Hunc usum, brevi umbella contingendi statuarum capita, a statuis extantibus, ad imagines, pictorum errore et catholicorum (scilicet) ruditate, transiisse, pronuntiant predicti sectarii, suggillantes Ecclesiam, quæ, tanquam honoris causa, approbet, vel sinat apponi super sanctorum capita, quod a Gentilibus inductum primo est ad avertendam idolorum suorum inquisitionem, per avium stercorea.

Negari non potest, quin aliquando patres ethnici exprobaverint eam simulacrorum foedationem per avium stercorea. Lactantius, II *Instit.*, cap. 4, aves, quas ethnici terrore falcis, alteriusve Priapo adjuncti, abiici existimarent, simulacro illi fabrefacto ac ceteris insidere, et ibi nidificare, sordesque egerere, subsannans dixit. Arnobius item lib. VI: Non videtis sub istorum simulacrorum cassis, stelliones, sorices, mures, blattasque lucifugas nidamenta ponere, atque habitare? Spurcitas huc omnes, atque alia usibus accommodata conducere, semirosi duritas panis, famis ossa in spem traeta, pannos, lanuginem, chartulas, nidulorum in molliorem scilicet, et miserorum fomenta pullorum? Non in ore aliquando simulacra ab araneis ordiri retia, atque insidiosos casses, quibus volatus innectere stridolarum possint, impudentiumque, muscarum? Non hirundines denique, intra ipsos ædium circumvolantes tholos, jacularier stercores plenas, et modo ipsos vultus, modo numinum ora depingere, barbam, oculos, nasos, aliasque omnes partes, in quascumque se detulerit deonerasi proluvies podicis. Eruhescite ergo vel sero: atque ab animalibus mutis vias rationis accipite: doceantque vos eadem nihil numinis inesse simulacris, in quæ obsecna deicere neque vitant; leges suas sequentia, et instincta veritate naturæ. Eo igitur spectasse vult Scaliger operculum illud, capitum statuis appositum, ut arcetetur inquisitione ab avibus; et inde manusse ad christianos abusectionem, similis tegminis capitibus sanctorum, non expressis tantum, sed etiam pictis, apponendi.

Hoc stercoreum spurcio loquum procul amandum est. Neque enim vel ethni ci tegmen statuis imposcere ad abigenda ab avibus conspurcamenta; vel ullus catholicorum cogitavit unquam de hac capituli sanctorum tutela, ad arcendas sordes ab avibus pretervolantibus aut incidentibus. De ethni cis res est perspicua; quia, si id intendissent, oportuisset

eos non summo duntaxat vertici tegmen adhibere, arcens avicularum fæculentias : sed etiam toti faciei, ac reliquo corpori inducere aliquid aptum tegendo simulacro, quod undecumque conspurcari contingebat, ut modo ex Arnobio audivimus. Deinde, ut notavit S. Isidorus, *lib. XIX, Orig., cap. 31*, ethnici circulum illud dixerunt Nimbum. Id quod etiam habet Servius *ad illud tertii Aeneidos* :

Et lunam in nimbo nox intempesta tenebat.

¶ Idem habet *ad librum II, ejusdem operis*, ubi de Pallade Tritonia, quæ summas arces jam insederat, nimbo effulgens, et Gorgone sœya. Spectabant ergo, in eo circello adhibendo, ethnici expressionem nimbi effulgenter, ut ætherium et coeleste quippiam insinuarent; non autem ut spurcias a simulacris prohiberent. Quomodo vero umbella superponi potuit, aut debuit, ad avertendas sordes a capitæ statuæ, in illo idolo, quod S. Augustinus, *Tract. VII, in Evang. Joannis*, ait fuisse pileatum? Idolum quippe fuisse constat, quia habebat sacerdotem; et ita recte agnoscent *ad eum locum Lovanienses*. Qui, quod *paleatum* putant legendum, id est, e paleis contextum, vel paleis opertum, non consonat cum velutis codicibus; ut nec lectio ingesta ab aliquibus, qui volunt legi, *paleatum*, id est, cœlum, ex usu quorundam Latinorum, de quo D. Augustinus, *lib. VII de Civitate Dei, cap. 8*; ita ut sensus sit, sacerdotem palati, id est, Dei coelestis Afrorum, seducere simplices; fingendo, bene Deo suo cum Christo convenire. Qua ratione, idolum, de quo D. Augustinus agebat, non fuisse pileatum. Sed, ut dixi, ea lectio dissonat omnibus antiquis codicibus, qui constanter legunt *pileatus*, vel, per librarii errorem, *pilleatus*. Capiti itaque idoli pileati non timebatur conspurcatio per aves; ac proinde non eguisset ad eum finem umbella Scaligeri: sed aliquis alias erat usus operculi, statuis numinum apud ethnicos appositi. Liquida vero præsertim est inanitas scaligeriani commenti in imaginibus, non existantibus sive eminentibus; cuiusmodi sunt imagines pictæ, quibus ridicule apponetur hujusmodi aliquod capitum tegmen. Accedit quod, in templis rite obseratis, non plus timendum fuisse capitibus idolorum a stereoribus avium, quam nunc timeamus operculis capitum nostrarum statuarum saerarum; quæ opercula quis unquam questus est conspurcari ab avibus?

¶ Quod ergo notavit Lazio, *lib. IX Commentar. Reipub. Rom., cap. 49*, apponebant ethnici statuarum capitibus circulum, specie dimidiæ sphæræ, tanquam coronam. Sic enim in hanc rem philosophatur, describens varias formas statuarum: ¶ Cum ahenea sphæra statuæ, ut hodie simulacula sanctorum exprimitur, supra quorum capita circulus semispæræ ram referens necetebatur; quod et ipsum erat coronationis statuarum genus, à christianis postmodum receptum; et simulacris, quæ martyribus et sanctis Dei, ob merita in religionem, ponebantur, impositum. ¶ Meminit Marcellinus *lib. XVII, de obelisco e Thebis* Romanam perlato a Constantino; sic locutus:

¶ Per arduum inane protentus, diuque pensilis, hominibus millibus multis tanquam molendarias rotantibus metas, cavea locatur in media: ejus sphæra superponitur ahenea, aëris laminis nitens; qua confestim vi ignis divini contacta, ideoque sublata, facis imitamentum in figura æreum, itidem in auro imbra cœtatum, veluti abundant flamma carentis. » Idem *lib. XXV, sub finem*: « Antiochiam venimus, ubi per continuos dies, veluti offenso numine, multa visabantur et dira, quorum eventus fore luctuosos gnari rerum prodigialium præcinebant. Nam Maximiani statua Cœsaris, locata in vestibulo regie, amisit repente sphæram æream, formatam in speciem solis, quam gestabat. » Ad hujusmodi coronas, sive solares, quibus maiores nostri sanctos Dei expresserunt, al ludit etiam Velleius Paterculus, his verbis de Octavio Cœsare scribens (*lib. II, n. 60, edit. Lugduno Bat. 1653, pp. 193, 194*): « Qui adventanti Romam impianis amicorum occurrit frequentia. Et cum intraret urbem, solis orbis super caput ejus, curvatus æqualiter, rotundatusque, in colorem arcus, velut coronam tanti mox viri capitū imponens, conspectus est. » Et sic patet causa (concludit Lazio), quoniam in hodiernum diem sanctorum imagines cum tali semicirculo et pinguntur et sculpuntur. »

¶ Prædictum ergo morem ethnicorum pie simulatam esse Ecclesiam, sanctorum capitibus radios aut coronas superponentem, censem Lazio. Neque enim refutit Ecclesia, sicubi deprehendit inter sordes ethnicismi aliquid honestum et utile, exprimere illud imitatione: vel potius ab iniquis possessoribus repertere eā, quibus illi abutebantur, et in usum piuum convertere; quod multis exemplis illustrat Baropius *ad annum Christi 44, sub finem*, et Martinus a Roa (*lib. de die Natali, cap. 1*).

¶ Teguntur itaque sanctorum capita tectorio referente coronam gloriae, qua potiuntur. Si enim reducibus e navigatione imponebatur corona salutis, de qua Paschalius, *lib. II de Corón., cap. 9, sub finem*; quanto justius coronantur sancti; tot perfuncti periculis in hujus vitæ mari? Plane hæc est *corona felicitatis*, de qua idem *lib. VII, cap. 7* et *corona gloriae*, ac *diadema speciei*, apud Isaian: nec non corona, cruci olim circumpingi solita, ex S. Paulino *epist. 42*; ad quem locum multa et bene Rosvedius. Significabat autem ea crucem cingens corona posteriores glorias, ad quas per crucem pertingit. Et quia umbella capitum sanctorum, coelestem coronam significat, idcirco ea corona appingitur radiata, ut insinuetur gloriae splendor, quo sancti potiuntur ex Dei visione, et perventione ad optatam requiem, post labores. Sicut enim plerisque sanctorum, jam ex hac vita, dum in tantis tenebris reptarent, facies radiavit, perspicuo argumento splendoris interni (ut variis exemplis declarat Bosius. *lib. XV de Signis, cap. 5*, estque manifestum de Moyse, cuius facies cornuta, id est radians, visa est, ex consortio et familiaritate cum Deo): ita iisdem sanctis, in plena jam luce constitutis, merito appingitur ea gloriae emphasis, quæ

capitibus coronatis et radiatis continetur. Et vero fuisse deitatis tesseram quamdam, radiare tempora, et habere coronam radiatam, de Ethnicorum etiam sententia, tradit Dausqueius ad lib. III *Silii Italici*, ad illum versum :

Siderei juxta radiabant tempora nati.

Ubi observat, Domitianum assetatorem deitatis, capite radiato (quod deorum insigne erat), pingi ac effungi amasse, ut ex antiquis nummis docet. Ejusdem vanitatis Persarum reges insimulat Petrus Chrysologus, Serm. 20, tractans dictum Apostoli, Rom. XII : *Nolite configurari huic saeculo*. Ait enim, veteri praeter cætera ab apostolo : ne simus ut Persarum reges, qui, subjecta nunc pedibus suis sphera, ut polum se calcare per vices mentiantur : nunc, radiato capite, ne sint homines, solis resident in figura : nunc, impositis sibi cornibus, quasi viros se esse doleant, effeminantur in lunam : nunc varias velut siderum sumunt formas, ut hominis perdant figuram, et non nihil supernæ claritatis acquirant. Vallaris item corona erat radiata, ut ex Livio, lib. X et XXX, habeatur. Quare corona radiata perbellè quadrat in sanctos, vallum mortalitatis magno impetu ac violentia transgressos.

Cæterum minus apte Troilus Malvetius, lib. de SS. Canonizatione, dub. 1, num. 19 et 20, distinguit inter radios et coronam : sive (ut vocat) diadema; affirmans, radios appungi beatis, iis scilicet, quorum æterna felicitas nondum est ecclesiastica vindicatione plane comperta : coronam vero tribui sanctis, id est, iis, qui donati sunt canonismo. Quam, minus congruam, beatorum et sanctorum distinctionem, nullo usu probatam, cumulat idem auctor grammaticaliter ineptitudine, qua eam sanctorum coronam diadema dici supponens, addit nomen esse ductum a dia, quod est duo, et demo, quia caret perfecta rotunditate, ob dimidiatem circuli adeptam. Has notationis insulso gerras, grammaticis convertendas et eventilandas permitto.

Maluere alii umbellam, capitibus sanctorum superpositam, interpretari scutum seu clypeum. Quo pertinere potest, quod (narrat) Paulinus, describens extrema S. Ambrosii tempora, cum, dictante S. Antistite, Paulinus ipse exciperet ultimam, ideoque incompletam, lucubrationem ejus in psalmm XLIII : « Subito, in modum scuti brevis, ignis caput ejus cooperuit : atque paulatim per os ipsius, tanquam in domum habitator, ingressus est : et facta est facies ejus velut nix : postea vero reversus est vultus ad speciem suam. » Symbola hæc erant sanctimonie B. Ambrosii, et afflatus Spiritus Sancti. Dimissis vero cæteris, insistamus scuto, quod capiti hominis Dei visum est incubare. Neque abs re sanctorum capitibus impositus clypeus dicitur, quia sancti Dei protectione divina fruuntur; unde cantant gratulabundi : Domine, ut scuto bona voluntatis tuæ coronasti nos. Verba sunt Guillelmi Durandi, de hac sanctorum umbella disserentis, lib. I *Rationalis*, cap. 3, num. 20, idemque habet S. Thomas, nisi quod

scutum denique reducit ad coronam, distinguit de scuto. Tractans enim illud psalmi quinti *Domine, ut scuto bona voluntatis tuæ coronasti nos*, cum præmississet bonam. Dei voluntatem esse velut scutum contra omnia mala, addit : Vel, est hic, ut scutum protegens, in patria vero ut scutum coronans. Consuetudo namque fuit Romanis antiquitus, ut scutis rotundis; et in illis habebant spem victoriae : et, quando triumphabant, illomet scuto utebantur, ut corona. Et inde sancti pinguntur cum scuto rotundo in capite; quia, de hostibus adepti triumphum, scutum rotundum, ad instar Romanorum, gerunt in capite pro corona. Dicit ergo : scuto bona voluntatis tuæ coronasti nos; quasi dicat : pro scuto coronationis nostræ, habemus bonam voluntatem tuam, quæ nos hic defendit, et ibi coronat. Subscribit ad eundem psalmi V, versiculum Ayguanus et Molanus lib. IV de *Imaginibus*, cap. 26.

Scriptor per omnia eruditus, Laurentius Pignorius in tabulae Isiacæ expositione (pag. mihi 23), hodiernum diadematis nomen penes solum Deum et sanctos locum habere demonstrans, quorsum beatis cœlestibus appungatur, rationem reddit ex usu antiquo orbem capiti circumscribendi, venerationis ac majestatis indicem. Observasse namque se ait, imperatoribus, quos supra mortalitatem elatos statuebant, provinciis item ac urbibus primariis, et deorum animalibus circumpositum hujusmodi orbem. Domitianus radiatum caput Plinius in *Trajanæ Panegyrico* subsanitat. Erat autem id Statii pro Domitiano votum; sic enim accipit Bernartius illud ex I *Thebaidos* :

Ipse tuis alte radiantem erinibus arcum
Imprimat.

Adulatur enim Papinius Domitiano, cui ex insano veterum usu principum statuis apponendi quæ sunt deorum propria, arcum radiantem, id est, coronam radiantem, apprecatur; qualis Augusto apposita est, ut nummi plerique docent. Suetonius item in *Augusto* his verbis suffragatur. *Sequenti nocte*, statim videre visus est filium, mortali specie ampliorem, cum fulmine ac sceptro, ex viisque Jovis optimi maximi, ac radiata corona. Antonini et Constantii numismata, que exhibet Pignorius, tali circulo circumdata capita præferrunt. Justiniani et Theodoræ Augustæ imagines, Ravenna in æde S. Vitalis hodieque musivo opere residuae, eodem circulo ambiantur capita. In *Notitia utriusque imperii*, et in *Tabula itineraria* per M. Velserum edita, visuntur provinciarum et urbium imagines, sic diadematæ. Eademque specie exhibetur pavo, quem Æternitas manu gestat, in antiquo nummo Faustinæ Augustæ. Ægyptii eum orbem summo capiti simulacrorum suorum circumdabant. Ab illis id mutuatos Romanos, et, habita decoris ratione, variasse, quod capiti, cui divinum quid inesse putabant, eo situ corona aptaretur, conjectat Pignorius : addens eum ornatum, in sequentium principum moderatione, tacitoque omnium consensu, Deo et sanctis ejus in totum cessisse, retento antiquo diadematis nomine.

Absunt ita a stercoreis Scaligeri sectarii, de sanctorum umbella, cogitationibus quam longissime.

CAPUT XXVII.

De communi apostolorum pictura.

Patriarchæ et prophetæ pinguntur, ut notat Guillelmus Durandus (*lib. I, cap. 3*), cum rotulis (1) in manibus, nempe quia ante adventum Christi fides figurative ostendebatur, et quoad multa ad se implícita erat (2).

Apostolorum vero chorūm in templis frequentem esse non est mirum; nam istud præfiguratum fuit. Unde auctor Catenæ in Genesim (III Reg. VII, 25, II par. IV, 3, 4): « Salomon in mari æneo posuit duodecim boves. Si tunc licuit duodecim boves sculpere, cum magis esset de idololatria timendum, cur non licebit duodecim apostolos pingere, quorum illi duodecim boves figuram geregant? » et Beda (*de templo Salomonis, cap. 19*): « Si licuit duodecim boves facere, qui, mare superpositum ferentes, quatuor mundi plagas terni respicerent: quid prohibet apostolos depingere, viva, ut ita dixerim, præ oculis omnium pictura (3)? »

Pinguntur autem apostoli simplici habitu *palliatum*. Pallium enim quale fuerit, satis patet (ut post Rhenanum Pamelius annotavit) tum ex picturis sculpturisque superioris vestis apostolorum Christi, quæ etiam exstant, tum ex libro Tertulliani de Pallio; qui, cum christianus factus reprehenderetur, quod, toga rejecta, pallio vestiretur, pallii simplicitatem et facilitatem commendavit; quod unico circumjectu corpus operiat, nec artifice sit opus, qui rugas fermet, et inde deducat in tibias: addens quod togæ plus læserunt remp. quam loricæ, et e contrario pallio nihil aliud cure sit quam ne curet. Postremo, pro defensione simplicitatis christianorum docet non modo philosophiam, sed etiam artes alias pallio vestiri.

Pinguntur quoque apostoli a nonnullis *nudipedes*; quod docti etiam quidam videntur probare. Sanctus enim Bonaventura habet epistolam (*Tomo I Opusculorum, fol. 500*) de eo quod Christus et apostoli et discipuli ejus incesserint discalecati. Sic Gregorius Nazianzenus (*Oratione I de Pace*), inter exercitia monachorum, ponit pedes nudos, apostolicisque similes (4). Et Conradus Brunus (*Capite sexto*): « Legi-

(1) Seu voluminibus, libris convolutis, gallice *des rouleaux*.

(2) De prophetis rectius dixisset, quia volumina sacra scripsere plerique, ceteri saltē meditati sunt. Patriarchis Mose vetustioribus, id insigne tribuendum non video; nisi forte Enochum dempseris.

(3) Monendi primum pictores ne sanctis apostolis cum Christo agentibus senilem ætatem tribuant, quos omnes verisimile est illi æquales aut juniores, aut certe non multo seniores fuisse; parum aliquin ad ministerium evangelicum futuros idoneos. Deinde ne toros illis, ut solent, oculos, hispidam barbam, diros mysticas, ac denique barbaricū totu[m] vultu quiddam affingant; quod profecto alienum est ab eorum erga divinum Magistrum veneratio ac docilitate, nec puto aliunde conceptum a pictoribus quam ex Herculis aliorumve profane antiquitatis herorum statuis quas illi plerumque imitandas sibi proponunt.

(4) « Apostoli soleas gerunt, quarum usus testimonio

mus viros sanctos ab usu calceorum abstinuisse; quod de Jacobo apostolo tradit Epiphanius (*Hæresi LXXVIII*): et, procul dubio, idem etiam cæteri apostoli servarunt, Christi preceptum sequentes, quod est apud Mattheum (X, 9, 10): *Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in zonis vestris: non peram in via, neque duas tunicas, neque calceamenta* (*D. Jansenius, Concordiae cap. LV*). Verum Marcus, veluti præcavere volens, ne, quod Matthæus scripsit, male intelligeretur, scripsit sandalia apostolis concessa; sed calceatos ait (*Marc. VI, 9*) sandaliis. Recte igitur dicitur cum Augustino ea calceamenta, Matth. et Luce X prohibita fuisse, quæ totum pedem tegeren: sandalia vero concessa, quæ plantam quidem pedis defenderent ab occurrentibus viæ incommodis, verum superiorem pedis partem sinerent nudam. Hujusmodi enim calceamenti genus vocari sandalia et soleas, indicat Augustinus (1). Quia ergo Christus et apostoli, ut est verisimile, pro more illius regionis, maxime a pauperibus recepto, utebantur sandaliis, noluit Dominus suos, jam profecturos, mutare sandalia: et, quemadmodum itinerantes ibi facere solebant, calceamenta assumere, quæ totum defenderent pedem. De Christo dicit Baptista (*Math. III, 11; Marc. I, 7*): *Fortior me est, cujus non sum dignus portare calceamenta: Cujus non sum dignus procumbens solvere corrigiam calceamentorum ejus*. Petro dicit angelus (*Actor. XII, 8*): *Calcea te caligas* (2)

Clementis Alexandrini (*Pædagogi lib. II, c. 11*) comprobatur, credibileque est pontificum plerosque retinuisse soleas, id quod vetustissimæ imagines testantur. Necdum usus ille exoleverat ad ætatem qua sancti Gregorii effigies picta est; nam pontificis illius calcei referunt ex parte communes nostri temporis calceos, ex parte vero soleas ipsas. Quin etiam pontificis ejus mater in S. Andreæ ade picta juxta filium calceos habet, ostenditque id muliebre et molle fuisse gestamen. Calceamenti autem forma istius velutissima apud gentiles fuisse videtur, estque cernere statuas partim nudo, partim tecto pede, prout cuique placet. » Fred. Borromæus, *de Pictura sacra, libro II, cap. XI*.

(1) *Libro II de Consensu evangelistarum, cap. 30*: « Marcus dicendo calceari eos sandaliis vel soleis, aliquid hoc calceamentum mystica significationis habere admonet, ut pes neque tectus sit, neque nudus ad terram. » Plura de his Salmasius *ad Tertulliani librum de Pallio, Lutetiae, 1622, pp. 353, 356*, et Benedictus Balduinus, *de Calceo antiquo, Amst. 1667, capp. XII et XVI*.

(2) Le terme *caligæ*, dans sa signification littérale, a plus de rapport à ce que l'on appelle sandales qu'à ce que l'on nomme *calceus*, le soulier. *Calceus* couvrait tout le pied, et *caligæ* ne le couvrait qu'en partie, ayant une semelle de bois on de cuir à laquelle les soldats mettaient ordinairement des clous par-dessous, et par-dessus étaient attachées des courroies diversement disposées, qui enveloppaient le pied et le bas de la jambe, comme on le voit dans les anciennes statues et dans les bas-reliefs conservés à Rome et ailleurs [a]. La calige était une chaussure militaire, d'où vient qu'on donna au jeune Caius, fils de Germanicus, le surnom de *caligula*, à cause de cette chaussure qu'il portait dans le camp. *Caligula nomen castrensi joco traxit, quia manipulari habitu inter milites educabatur*, dit Suetone (b). Pline parle en quelques endroits des clous qu'on mettait sous les caliges [c], *caligari clavi*. On voit de ces clous bien marqués dans quelques bas-reliefs..... L'abbé de S. Equice portait des caliges avec des clous (d): *Vir*

(a) *voyez l'Antiquité expliquée du R. P. de Montfaucon, t. III, p. 66.*

(b) Sueton, in Caio, cap. 9.

(c) Plin. I. IX, c. 18, I. XXII, c. 22, et I. XXXIV, c. 14.

(d) Greg. I. I. Dialog., c. 4.

*tuas : ubi græce est, sandalia. Ad Ephesios VI [14, 15] dicit Apostolus : State calceati pedes in præparationem Evangelii pacis. Quare non est verisimile, apostolos omnino nudis pedibus incessisse ; sed nudis pedibus incessisse, hoc est, usos esse sandaliis et non calceis. Nam et Tertullianus (*libro de Pallio*), significat calceos totum tegere pedem, ac suo tempore christianos fere sine calceis incessisse nudis pedibus ; asserens parum virile esse calceos gestare.]*

SUPPLEMENTUM

AD LIBRI IV CAPUT XXVII.

DE PRISCORUM CHRISTIANORUM CALCEAMENTIS.

Ex S. Clementis Alexandrini Pædagogo, lib. II, cap. XI. (Edit linsiensis 1688 p. 205, 206.)

¶ In calceamentis superbæ arrogantesque teminæ magnam quoque ostendunt mollitatem. Vere ergo turpia sunt illa sandalia, in quibus sunt aurea veluti donaria : quin etiam circumcirca clavos soleis insigere, sequum censem. Multæ autem eis quoque amatorios imprimunt complexus, ut, vel per terram numerose incidentes, meretricios spiritus in incessu insculpant. Valere ergo jubendum est aureorum et gemmeorum sandaliorum vana artificia, cum crepidis atticis et sicyoniis, cothurnisque, et persicis, et etruscis.

¶ Recto autem scopo, ut veritati nostræ mos est, proposito, id quod est secundum naturam, eligendum est. Calceorum enim usus hic quidem est ad tegendos pedes : aliis autem ad propulsandas offensiones, et a montanis asperitatibus plantam pedis conservans. Sunt itaque mulieribus albi concedendi calcei, nisi iter ineant : tunc autem eis uncis utendum est. Glayis autem perforatis opus habent soleis, quæ viam conficiunt : quamvis illis ut plurimum calceis utendum est. Neque enim feminam decet pedem ostendere : et alioqui mulieri tener est sensus, ut facile jædatur.

¶ Viro autem pulchre convenit nullos habere calceos præterquam si militet. Τποδεῖσθαι [Subligatum esse] enim non parvam habet affinitatem cum δεῖσθαι,

Dei clavatis calceatus caligis. Nous avons vu ci-devant la description que Sidoine-Apollinaire nous a donnée des courroies de la calige.... (a) Les peuples d'Italie avaient ordinairement les jambes nues, et les pieds nus ; ils se contentaient de porter des chaussures ouvertes, ou des caliges.... Les religieux d'Egypte allaient absolument nus-pieds, et méprisaient toute chaussure, comme condamnée dans l'Evangile : seulement lorsque la maladie, ou l'exèrc du froid, ou de la chaleur ne leur permettait pas de marcher déchaussés ils prenaient des caliges ! (b) Tantummodo caligis suis munivit pedes (c).

(a) Carm. II, v. 400 :

*Perpetuo stat planta solo : sed fascia primos
Sistitur ad digitos : reiuncta bina cothurnis.
Mittit in adversum pincio de somite pollex, etc.*

Et lib. VIII, épist. II :

*Si vestigia fasciata, nudi
Per sumnum digiti, regant citatis
Firmitate grossibus, etc.*

(b) Cassian. lib. I, c. 10.

(c) Calmet, *Commentaire sur la règle de S. Benoît*, tome II, pagg. 241, 242.

quod est, esse ligatum. Optimum quidem est exercitationis genus, nudis uti pedibus, et ad sanitatem, et ad expeditam facilitatem, ubi non prohibeat necessitas. Quod si iter non ingrediamur, nec nudis incedere pedibus pati possimus, soleis utendum est : eas autem Attici vocabant κοντόδας, quod pedes, quantum ego conjicio, pulveri appropinquare facerent. Tenuis ac simplicis calceaturæ testis sufficit Joannes, qui dicebat, se non esse dignum solvere corrigiam calceorum Domini. Non enim curiosos aut superfluos is habebat calceos, qui veræ philosophiæ typum Hebreis ostendebat (Luc. III, 1-18). Hoc autem numquid aliud significet, alibi ostendetur.]

CAPUT XXVIII.

Jacobus, frater Domini, et Jerosolymorum episcopus, non est pingendus extra numerum duodecim apostolorum.

Præterea, si quis vellet Jacobum, fratrem Domini et Jerosolymorum episcopum, qui fuit a Judæis de templo precipitatus, ejicere de numero duodecim apostolorum, distinguendo ab eo Jacobum Alphæi : is quidem magna videtur nit, non solum probabilitate, sed etiam certitudine : potissimum si opinia in unum colligeret, que pro hac opinione habent (Bovius in clementinas constitut., libro II, cap. 59; Victorinus in Hieronymi epistol. LXII, tomo II [operum]; Adam [Sashou] in [caput] I ad Galatas, etc.) doctorum quorundam libri, qui nostra ætate conscripti sunt. Quare si quis, his motus, in picturis vellet Jacobum fratrem Domini constituer quidem apostolum, sed extra numerum duodecim, is merito compescetur auctoritate episcopi, juxta decretum concilii Tridentini. Est enim hæc sententia non solum contraria receptissimæ ubique sententiæ et omnium ecclesiæ officiis, sed etiam Eusebio (ib. II, cap. 1), et Hieronymo (contra Helvid., et ad Galatas). Ac, ut pance dicam, arbitror omnino hanc sententiam ex nullo sanctorum patrum et doctorum Ecclesiæ posse sustineri (1).

Objiciunt S. Clementem, libro I Recognitionum, et in Constitutionibus apostolicis, libro II, cap. 59, lib. VI, cap. 14, et alibi. Quibus respondeo quod allegent Clementem corruptum, etiam iisdem locis. Nam ibidem in Recognitionibus manifesto errore dicitur : Post quem Barnabas, qui et Matthias. Libro sexto vero Constitutionum (capite 14) annumeratur apostolis in unum convenientibus Jacobus Zebedæi, qui multo ante decollatus erat.

(1) At multis veterum testimoniis, aliquis argumentis, eam defendit Godesfridus Henschenius in Actis sanctorum, tomo I, maii pp. 21, et seqq. Quem data opera confusat Seb. Tillemontius Mén. pour servir à l'hist. ecclés., note 1 sur S. Jacques le mineur, edit. Brux. in-12. t. I, part 3, pp. 1118-1123, ubi pertinet Jacobum Alphæi filium, eumdem esse ac Jacobum Minorem, Jacobum fratrem Domini, Jacobum antistitem Hierosolymorum. Notatione 2, suadet ei matrem fuisse Mariam Cleophae, sic dictam : seu quod Cleophae filia esset : sive quod hujus uxor, sed primum Alphæi : seu denique unico viro nupta fuerit, qui et Alpheus et Cleophas (eodem forte diversis dialectis nomine) vocatur. Notatione 3, refellit eos, qui Jacobum Minorem S. Josephi filium dixerunt.

Si alleges Synopsim S. Dorothei, quæ Jacobum fratrem Domini ponit post apostolos inter discipulos : respondeo libellum hunc vertisse et emisisse Wolfgangum Musculum, qui, ut catholicis notum est, in vertendo fuit parum sincerus. Dico eum apocryphum esse, ac proinde martyri Dorotheo non esse tribendum. Inter apostolos enim recenset tantum unum Jacobum, filium videlicet Zebedæi ; tres ponit inter eos Simones, Petrum, apostolorum coryphaeum : Zebedæum, Brettanæ crucifixum : et alium Simonem Judam sub Trajano, ætatis 120, cruci alligatum in Ostracina, civitate Ægypti. Quid autem his insulsius ? cum Matthæi X capite, Marci III, Lucæ VI, et Actorum primo, ac in canone missæ, tam clare recensantur, in duodenario apostolorum numero, duo Jacobi : et non tres, sed duo tantum Simones.

Secutus est autem in hac re apocryphum Evangelium hebraicum secundum Matthæum, quo Ebionitas usi sunt, et sic habet apud Epiphanius (*hæresi XXX, quæ est Ebionitarum*) : « Ingressusque est Jesus in domum Simeonis, appellati Petri : et, aperto ore suo, præteriens stagnum Tiberiadis, dixit : Elegi Joannem et Jacobum, filios Zebedæi, et Simonem, et Andream, et Philippum, et Bartholomæum, et Judam, et Thadæum, et Thomam, et Simonem Zelotem, et Judam Iscariotem : et te Matthæum sedentem in telonio vocavi, et secutus es me. Vos igitur volo esse duodecim apostolos in testimonium Israel. » Valeat igitur obscurus ille auctor, qui tam aperte indicat se duodenarium apostolorum numerum ignorasse.

Ut autem non mireris Clementem hac in parte corruptum esse, memineris, ex eodem Epiphani loco, in Circuitionibus Petri a Clemente scriptis, Ebionem omni nequitia refertum multa corrupisse, et pauca vera reliquise. Contra hujusmodi ergo opinatores, quorum etiam Hieronymus meminit (*in Isaiae [caput] XVII, tomo V*), retineamus : quod Beda scribit in primum caput Actorum : « Putant quidam duos fuisse apostolos, Jacobi vocabulo nuncupatos, Jacobum videlicet Zebedæi, et Jacobum Alphæi : tertium vero Jacobum fratrem Domini, non apostolum fuisse, sed episcopum Hierosolymorum. Quod nequaquam verum est : sed juxta Evangeliorum fidem, eumdem Jacobum, filium Alphæi, apostolum, Hierosolymis praefuisse sciendum est, qui frater Domini dictus est. » Sed hæc tractando, video me nimium evagari : et tamen needum omnem difficultatem de Jacobis absolvisse.

Unicum adhuc addo, Victorium Reatinum (1) ; qui

(1) Marianus Victorius, decimi sexti saeculi scriptor doctissimus, vix biographis innotuit. Grace et hebreice peritus, latine eloquens : in antiquitate ecclesiastica non modice versatus : scriptis patrum, in primis Hieronymi, magnam lucem affudit. Reliquit etiam in schedis etrusca carmina, et libros quatuor de Reatina Sabinorum civitate, que illi patria obtigerat. A S. Pio papa V, episcopus amerinus, seu ameliensis, in Umbria renuntiatus est an. 1571, die 17 decembris : mox ab eodem ad reatinam ecclesianam translatus, confirmatusque a Gregorio XIII, 2 junii 1572, obiit ejusdem mensis die 29 ; a probitate, non minus quam a doctrina, posteris laudandus. Ex Ughelli *Italia sacra*, 2^a edit., t. I, p. 303 et 1214.

cum hujus fuerit opinionis, in epistolam LXII Hieronymi scribens : in indice tamen sex tomorum, priorem sententiam retractavit. « Erat, inquit, quorundam opinio, inter quos Nicéphorus Calixtus est, tres suisse Jacobos ; primum, Zebedæi filium : secundum, Alphæi ; ambos ex duodecim apostolis : tertium deinde, cognomento Justum, fratrem Domini dictum, extra numerum duodecim, et ita decimum tertium apostolum. Quam opinionem hic Hieronymus refert. Alia tamen, ac verior, Ecclesiæ sententia est, quæ duos tantum Jacobos agnoscat : Majorem, Zebedæi filium, cui Julii 25 diem festum agit : Minorem, fratrem Domini, cuius natalem una cum Philippi natali celebrat, die primo mensis maii. De tertio autem nusquam meminit. Quam sententiam Hieronymus in libro contra Helvidium multis defendit, asserens duos tantum fuisse Jacobos, non tres. »

CAPUT XXIX.

De communis episcoporum pictura.

Transeamus ab apostolis ad *episcopos*, qui solent pingi et sculpi *sedentes* ; per quod judicariam eorum potestatem intelligo.

Pinguntur etiam *manu elevata*, ut appareat, aë hec dicendum aut ad prædicandum. Atque omnino arbitror, si non utrumque, saltem alterutrum, per hanc manus elevationem significari.

Mitra episcopalis quid significet, indicant verba quæ in consecratione dicuntur : « Imponimus, Domine, capitum hujus antistitis et agonistæ tui, galeam munitionis et salutis ; quatenus decorata facie, et armato capite, cornibus utriusque Testamenti terribilis apparat adversariis veritatis : et, te ei largiente gratiam, impugnator eorum robustus existat. » Quare mitra in capite sancti episcopi significat, quod in hoc laudabiliter se vivens exercuerit (1).

(1) Mitra, frequens apud veteres, cum sacros, tum profanos scriptores, vocabulum, designat integrum quoddam capitum, nunc utriussexus commune, nunc feminis proprium, idque variis temporibus varium. Quod ad mores ecclesiasticos pertinet, mitras sacræ virgines in Africa gestabant secundo quarto, in Hispaniis, octavo. Primorum sæculorum episcopi aut cæteris communis capitis tegmine usi sunt, aut nullo. Cum eorum indumenta recessint quartæ synodus toletana, anno 653 habita, cap. 28, memorat orarium, hodie stolam, anauolum et baculum, seu pedum pastoriale : de mitra nullum verbum. Nulla item hujus mentio in antiquis liturgiis, in Sacramentariis Gelasii et Gregorii, in veteribus ordinibus romanis ; nulla in libris Amalarii, Hrabani Mauri, aut iis, qui, Acluini nomine, *de divinis officiis* editi sunt, ubi de ordinatione episcoporum agitur, eorumque enumerantur ornamenta. In actis S. Theodardi, narbonensis episcopi, qui nono saeculo floruit, episcopi quidam « truncatis in conspectu omnium, ac penitus scissis, episcopaliibus indumentis : baculisque super eorum capita contractis : necnon annulis singulorum ab eorum digitis : dedecore cum magno, avulsiis, ab omni ordine clericatus penitus dejecti sunt, ac depositi ; » ubi vides ultimum de mitra silem.

Apparet tamen aliquod mitrae genus ab initio IV saeculi in usu fuisse, quod alii phrygium, alii coronam, vel petalum. (a), vel denique cedarim, aut laminam appellarent. Balsamone teste (b), B. Cyrillo, patriarchæ alexandrino.

(a) « Aurea lamina in fronte resplendeat, quod petalum appellatur. » Origenes, *homilia 9 in Exodus*, edū, ult. tom. I, p. 165. C.

(b) *In nomocanonem Photii, titulus VIII, c. 1.*

Baculus , sive pedum , significat ejus officium , et onus pastorale . Sic enim dicitur episcopo : Accipe

Phrygium misit S. Coelestinus papa I , quod Baronius , ad an. 450 , n. 26 , pallium seu omophorium fuisse , perperam interpretatur (a) . Pontificale petatum gestasse dicitur S. Sulpetius , cognomento Pius , patria Biturix , et Biturigum antistes ab anno 624 ad annum 644 (b) , quo cessit e vivis 13 kal. februarias . In veteri ordine romano jubentur episcopi , dum canitur Evangelium , neque corona , neque alia tegmine , caput operire . In antiquo codice Elnoensi pictus est B. Amandus , trajectensis antistes , habitu pontificali , mitra humili et superne clausa (c) , qualiter annos 700 gestabant episcopi complures .

Mitram , hodierno sensu acceptam , id est , bifidam , seu bicornem , a fine saltuum octavi saeculi , usitatam fuisse constat ex Theodulfi Aurelianensis , libro III , carm. III , v. 610 , ubi de episcopali capitio ornamento :

*Aurea pontificis cingebat lamina frontem ,
Qua bis binus apex nomen herile dabat.*

Hoc est , quæ , gemino apice , geminum pontifici jus assebat , spirituale videlicet ac temporarium . Nam aliunde notum est episcopos , cum alibi , tum in Francorum regno , dudum etiam ante Theodulfum , qui anno circiter 821 obiit , magna in rebus publicis ac civilibus auctoritate potitos fuisse , ac juxta armorum exercuisse . Quamobrem Claudio Fleury , *Hist. eccles. lib. XXXIX* , n. 50 , agens , sub annum 674 , de S. Leodegari ad Augustodunenses suos reditu , B. Genesii Lugdunensis antistitis ope ac viribus procurato : *On voit ici , inquit , que les plus saints évêques prenaient dès lors en France grande part aux affaires publiques , et que dans les temps d'hostilité ils marchaient avec des troupes de gens armés , comme les autres seigneurs.*

Hec de mitra bicornis origine ac significato . Ejus usum omnibus ac singulis episcopis non fuisse communem intelligimus ex privilegio Leonis papæ IV (d) . S. Anschario , hammarburgensi pontifici , concessio ; quo ipsi , ejusque successoribus , præter usum pallii , tribuit « ornari caput ejus mitra , portari ante ipsum crucem » ; quod argumento est , id non cuivis episcopo , citra privilegium , licuisse . Sic Mabillonius . « Certe (pergit idem) trajectenses ad Rhenum episcopi , saltem a sacculo VIII ad XII , non usi sunt mitra , ut testatur Joannes a Leidis , et post eum Joannes de Beka . Nam relata Danorum strage , hac ille subdit in *Chronica Belgici lib. IV* , cap. 2 : « Quapropter ecclesia trajectensis , cum sua dioecesis spoliata , tam egestuosa facta est , ut contra archiepiscopum coloniensem visitare curiam romanam , ac prosequi non valebat pro archiepiscopali benedictione : et ipsi Trajectenses paupertate compulsi sunt accipere simplicem benedictionem ab archiepiscopo suo proximiori : et quemadmodum abbates , longo tempore missam celebraverunt sine infula , id est , mitra episcopali , usque videlicet ad tempora Eodualdi [lege Godualdi (e)] episcopi » Quod auctor iste rejicit in trajectensis ecclesia inopiam , id ego referendum puto in antiquum morem , quod non omnibus , citra privilegium , episcopis mitra usus olim competenter . Et quidem Alexander papa III , Godelwald , episcopo trajectensi , hunc usum impertit quasi gratuito , ut apparet ex bujus litteris ad eodem auctore relatibus in lib. XVI , cap. 10 (f) . »

(a) S. Isidoro Originum libro XIX , cap. 31 , phrygium est pileus , caput protegens .

(b) Acta SS. ord. S. Benedicti , ad hunc ann. n. 37 .

(c) Vide Mabillonii Annales Bened. t. I , p. 528 .

(d) Is consecratus est anno 847 , tertio idus aprileis .

(e) Alii Godeboldum , Godeboldum et Godelboldum vocant .

(f) Beka sic , edit. 1643 , pag. 45 : « Godelboldus sanctitatem summi pontificis humiliter exoravit , quatenus , pro reverentia sancte trajectensis ecclesiae , sibi suisque successoribus indulgerat usum pontificalis infulæ , quo prædecessores sui frustrati fuerant longo tempore . Alexander autem ... tertius predilecti sui Godelboldi præsul si dederat epistolam gratarer accepit : et , pro mutua dilectionis affectu , supplicationem suam clementer admisit . » Ubi notat Burchelius : *Hic (Alexander tertius) , anno demum 1160 [Emenda , 1159] Pontifex R. creatus , diu post mortem Godelboldi . Proinde restituentum Calixtus II , qui eo tempore concilium remense celebrabat ; in quo et Godelboldo concessum est gestare mitram et infulum Quod et chrovi magni Belgici auctor vidit et mutavit . » Heda vero ejusd. edit. pag. 148 : Godelboldo Calixtus , ro manus pontifex , ex concilio remensi , petenti pro se at*

baculum pastoralis officii , et sis in corrigendis vitiis pie sæviens : judicium sine ira tenens , in fovendis virtutibus

Non rara mitra mentio est in XI ac XII saeculi scriptoribus , veluti Petro Damiani , qui anno 1073 obiit , sermone I , de Dedicatione : Gilleberto , lunicensi episcopo , epist. ad episcopos Hiberniæ , apud Usserium : Brunone Signiarius , lib. de Consecr. ecclesie : Honorio , vulgo Augustodunensi dicto , etc. Legitur S. Leo , papa IX , cuius mors incidit in an. 1054 , 13 kal. maias , mitram indulsisse Eberhardo , Trevirorum archiepiscopo , pro investitura ipsius primatus . B. Anselmo , Licensi , S. Gregorius VII , transmisit mitram capitum sui , tanquam potestatem suam ligandi et solvendi ; ut memorat ex vita ejus auctore Baronius ad an. 1085 , pag. 577 edit. plantiniane . Itidem ablata de capite suo mitram Innocentius II , capitii S. Malachiae , Armachani præsul , impositum anno 1139 , ut est in ejus vita a S. Bernardo conscripta , cap. 16 .

• Cardinalibus , etiam non episcopis , mitra usum jam dudum concessum fuisse patet tum ex charta compendiensi anni 1214 , cui appendent tria sigilla cardinalium , in his Guidonis , tituli S. Nicolai in carcere Tulliano diaconi cardinalis , cum mitra : tum ex litteris Gerardii , episcopi sabiniensis , et Benedicti , S. Nicolai in carcere Tulliano diaconi cardinalis , anno 1290 , datis , quibus , ob sententiam inter archiepiscopum et capitulum Remensis ecclesie ab se pronuntiatam , decernunt , ut suæ amborum imagines argenteæ fiant , supra majus altare , singulis solemnibus festivitatibus exponendæ , et ambæ ipsæ imagines sint mitrate . » Mabillonius præf. in sec. IV Bened. , n. 184 . Ceptus est mos iste , S. Leone IX pontifice : de sit ann. 1244 , cum ruber galerus cardinalibus est attributus . De S. Alberto , leodiensi antistite (a) , Agidius , abbas Aureæ vallis , cap. 61 : « Constituit eum summus pontifex S. R. E. cardinalem : et , imposita mitra capiti ejus , inter cardinales summos fecit eum (nequid sacerdotem) sedere . » Is pontifex erat Coelestinus III , qui et , Alberi precibus , abbatis lobbiensi mitra usum concessit (b) .

Nam et ad abbates transierunt ornamenta pontificalia , conquerentibus episcopis non paucis , et abbatibus modestioribus , imprimis Hugone cardinale , Petro Blesensi , et S. Bernardo , qui , de Officio episcop. cap. 9 , exclamat : « Quo ista , o monachi ! Ubi timor mentis ? Ubi rubor frontis ? quis unquam probatorum monachorum tale aliquid aut verbo docuit , aut reliquit exemplo ? » Sed frustra fuit ; Cistercienses enim , ut cæteri , mitram appetiere . Observat Mabillonius , præf. in vi seculum Bened. , n. 32 , ex Spicilegi Dacheriani tom. V , pag. 142 primæ edit. , anno 970 , Theodoricum , Metensem episcopum , a Joanne papa XIII , obtinuisse , ut abbas S. Vincentii Metensis dalmatica et sandalii uteretur . Sandaliorum etiam usum Leo IX , Gervino , abbatii centulensi (c) obtulit , qui id honoris noluit sibi deferri . Spicilegii , tom. IV , p. 597 . Et annis exinde circiter LXXX , legitur in *chronico casinensi* , lib. II , c. 81 , Richieri abbas , Romam profectus , a Leone IX , privilegium sibi , suisque successoribus , impetrasse , utendi sandalios , dalmatica , et chirothecis ad missarum solemnia in præcipuis festis . Eadem , exceptis chirothecis , idem pontiæ attribuit Fulconi , abbatii Corbieensi , et Warino , abbatii S. Arnulfi Metensis . Usum autem mitra abbatum nulli datum inventit Mabillonius , ante Egelsium , monasterii S. Augustini prope Cantuarium abbatem , cui Alexander II eum impertivit , ob ipsius scilicet Romanorum alunni , et anglorum apostoli , dignitatem (d) . Frequentior is mos fuit Urbano II , pontifice , qui eodem honore Oderisius Casinensem , et Hugonem Cluniensem , afferit . De S. Petro , abbatie cavensi , in actis ejus ad diem 7. aprilis ita referitur : « In synodo (beneventana) ei , more suo capite nudo residenti , sanctæ memoriae papa Urbanus (secundus) pontificalem infulam misit ; quam utique vir Domini et , pro summi pontificis reverentia , venerabiliter recepit , et officiosissime salutavit : et tamen ejusdem sa-

successoribus , concessit mitram ac infulam , qua episcopi trajectenses , ob clades passas , multis ante annis , usi non sunt . » Refertur eadem et sequenti pag. Calixti decretum , in hac verba desiuens : « Præterea , pro commissæ tibi ecclesiae reverentia , et nostræ diutinæ ad invicem dilectionis affectu , episcopalem mitram ibi , tuisque successoribus , conferandam concedimus . Datum Remis , 3 kal. novemb. , indict. XIII (id est) , anno 1120 . »

(a) Qui anno , 1192 , die 24 novembris martyrii palmam assecutus est non longe a Durocortoro Remorum .

(b) Fisen , Hist. eccles. Leod. , ult. edit. t. I , p. 264 .

(c) Seu S. Richaril , gallice de S. Riquier , in Picardia .

(d) Guillermus Thoro . an. 1059 .

bus auditorum animos demulcens : in tranquillitate severitatis censuram non deserens. Abbati vero dicitur :

cerdotalis mitræ usum, etiam rogante papa, contempsit. Quod non ob aliud fecisse creditur, nisi ut quorundam arrogantiam humilitatis exemplo condemnaret; qui dum se inaniter extollunt, indebitos sibi sanctæ Ecclesiæ honores non metuunt usurpare. » Par modestia fuit Lantelmi, Casæ-Dei abbatis, cui Lucius III, ex obedientia injunxit, ut mitram gestaret... Hunc usum non probat Thomas Cantipratensis, quem usum non nisi in paucissimis et specialissimis quibusdam Gallie monasteriis, in monasterio S. Dionysii et Cluniaciensi, antiquis temporibus inolevisse tradit (lib. I, cap. 6). Denique Paulus Langius, e nostris, magnopere indignatur Hermanno, sui monasterii Cenobitis abbati ejus nominis secundo, qui haec insignia a Bonifacio IX, prece ac pretio, sibi suisque successoribus comparaverat; ubi similium abbatum vanitatem carpit, qui ejusmodi insignia ex ambitione affectabant... »

Praemonstratenses, in generali abbatum conventu, pontificalia ornamenta in perpetuum a se alienanda quandam decrevere, ne forsan, inquietabat, ex ipsis supercilium elationis quis assunal, aut sibi videatur sublimis, cum his uti se viderit, quæ pontificibus et majoribus ecclesiarum prelati a sede apostolica sunt concessa. Quod decretum ab Innocentio III, confirmandum curarunt, ut lique ex ejus Epistolâ lib. I, pag. 418.

« Postremis hisce temporibus, jus fere commune abbatum evasit, quod a medio saeculo XI peculiare privilegium erat. Nondum hoc privilegium obtinuerant Laubienses, cum venerabilis Gosvinus ad eum loci regimen electus est. Restitanti exposuit magister Werimbaldus, praclarus eo tempore orator, illius monasterii dignitatem, divitias, potentiam, viros scientia illustres : addiditque rectorem loci minus quidem episcopo, sed esse plus abbate : cuius in missarum solemnies ornaret annulus manum, sandalia pedes, corpus tunica universum. Verum haec potius ad dehortandum, quam ad convincendum virum sanctum, valuerat.

Ceterum, cum offenderentur episcopi, quod in conciliis et synodis abbates, quibus gestande mitre iis erat, ab episcopis non distinguerentur, statuit Clemens IV, cap. 6, *de Privilegiis, in sexto*, ut « abbates, et alii, quibus mitra usus est ab eadem sede (apostolica) concessus, exempti quidem in provincialibus conciliis, et episcopalibus synodis, mitris tantummodo aurifrisatis (id est, aureo limbo, gallico orfroy, ornatiss), non tamen aureas vel argenteas laminas aut gemmas habentibus, uti possint : Non exempti vero simplicibus, et albis ac planis, utantur : in aliis vero locis, exemptis, et non exemptis, mitris liceat illis uti, prout concessa ab eadem sede indulta permittunt. »

Præter cardinales, episcopos, et abbates, inferiores quidam clerici mitram olim et nunc gestare solent. Nam, referente Matthæo Parisio (a), cum lis inter episcopum Lincolnensem, et Robertum, abbatem S. Albani, de ornamenti abbatum pontificalibus, aliisque rebus verteretur, Piclavensis in Gallia archidiaconus in gratiam abbatis fertur dixisse : « Meus vicarius, in ecclesia beati Hilarii, incedit mitratus in omnibus præcipuis anni solemnitatis : nec derogat mitra episcopali dignitati. » Æneas vero Silius, *Historiae bohemicae* cap. XXII, edit. colon. 1524 pag. 47, haec memorat : « Mortuus est per idem tempus (an. 1086) Joannes, Moravorum episcopus ; cuius ecclesia, instante Gebardo, Pragensi unita est. Quia res illi majoris insolentiae fomentum fuit, adeo ut, presente rege (Vratislao), interesse divinis minime dignaretur. Ob quam causam Vratislau, indulgenter Alexandro papa III, collegium canonnicorum regularium in arce Pragensi erexit ; in quo dum res agitur divina, non prepositus tantum, sed decanus, et sacerdos, diaconusque, et subdiaconus, rem divinam facientes, episcopalibus ornamenti utuntur. »

Quid, quod haec laicæ etiam permissa fuerit? Ac primum dicto Vratislao, tunc Bohemiæ duci, ad quem S. Gregorius septimus, lib. I, epist. 38 : « Longa jam temporis intervalla transacta sunt, ex quo et nobilitas tua beato Petro, apostolorum principi, non modica devotionis animum sponponit, et studium ; et tibi in apostolica sede inter ceteros principes larga benignitas, præ multis etiam singularis, et egregia fuit adstricta charitas. Cujus rei fidem et indicium, ex benevolentia domini antecessoris nostri Alexandri papæ (tertii) satis perceperis potes, qui petitionibus tuis non unquam sine sua et filiorum suorum sanctæ romanæ Ecclesiæ sollicitudine et labore condescendit : et ad signum intimæ dilectionis (quod laicæ personæ tribui non conseue-

Accipe baculum pastoralis officiū, quem præferas catervæ tibi commissæ, ut sis in corrigendis vitiis pie sa-

vit) mitram, quam postulasti direxit. » Hoc porro privilegium sanctus pontifex confirmat : cuius exemplo Lucius II, Rogerio, Sicularum regi, concessit « virgam et anulum, dalmaticam, et mitram, atque sandalia, » teste Ottone Frisingensi, lib. I, de Gestis Friderici, cap. 28. Et Innocentius III mitram induit Petro II, Arragonum regi, apud Rinaldum, ad an. 1204, n. 71.

Fuit autem episcoporum, et abbatum, mitra quandam haud paulo quam nunc, humilior ; quod tum ex veteribus eorum monumentis appareat, tum ex mitris antiquis, etiamnum asservatis. Vidi anno 1768 in oigniacensi canonico-rum regularium cœnobio ad Sabim tumultum Jacobi de Vitriaco, episcopi acconensis ac tusculani, nec non S. R. E. cardinalis, et nigro marmore, nunc ad australē latus basilice positum : cum venerabilis viri effigie, sculpta in capite mitra, velut unionibus utrinque decorata, vix quinque pollices alta (a). Vidi, in sacro ejusdem ecclesiæ diaconico, geminas, quibus ille utebatur, mitras, haudquam altiores ; utraque e pelle agnina est, sive pergamenio ; et altera quadim pictis figuris insignis, altera vero candido serico, sed pene consumpto, intecta.

Romanis pontificibus usuarium capitis integumentum olim fuit *Camelaucus*, id est, interprete Beda lib. III, de Tabernaculo, cap. 8 : « Pileus, in modum parvulae cassidis, extensus supra summitatem capitis ; » non diversus, opimus, a purpureo, quo nunc etiam utuntur, pileo. Anastasius, in Constantino papa, magnificum ejus in urbem Constantinopolim (anno 711) ingressum describens : « Pontifex, inquit, et ejus primates, cum sellaribus imperialibus, sellis et frenis inauratis, simul et mappulis, ingressi sunt civitatem : apostolicus pontifex cum camelango, ut solitus est Romæ procedere. » Usitata papis jam olim fuit oblonga mitra, in acumen desinens ad instar saccarei panis, qualis adhuc visitur in lapidea S. Petri effigie, ad portam basilice S. Petri Corbeiensis, ab ipsius monasterio, ut videtur, origine, id est, ab annis prope mille, erecta. Eamdem pontificie mitræ formam (apud Ughellum) exhibet effigies Joannis papæ XV, exente saeculo X. Accessit huic mitræ corona in limbo inferiori ; unde mitra ipsa *regnum* dicta est. Alexandrum III, qui in sede apostolicam evectus fuit anno 1159, scriptor illius ætatis, apud Baronium, ad an 1159, n. 55, at, « Regno demore insignitum, mitra turbinate silicet cum corona. » « Romanus pontifex, inquit Innocentius III, serm. in festo S. Silvestri, in signum imperii utitur regno, et in signum pontificii utitur mitra. » Ex quo sponte fluit, non ante usitatam eam coronam fuisse, quam pontifices romani ditiones aliquas temporario jure sibi subiectas haberent. Urbanum V, anno 1362 electum, mortuum anno 1370, omnium primum tiaram gestasse, *triplici corona* circumdatam, scribit Nicolaus Alemannus, libro de lateranensis Parietinis, cap. 13 (b), cuius haec verba : « Tiara triplicis coronamenti ex pontificibus primus gestavit Urbanus V : duplices vero, Bonifacius VIII. Nam superiorum pontificum tiaras, in vetustis imaginibus ac monumentis, unius coronamenti, et Romæ cernimus, et Sigerius describit (de Innocentio IV sic loquens) : « Capiti ejus phrygium ornamentum imperiale, instar galeæ, circulo aureo concinnatum imponunt. » « Pontificum maximorum (inquit Fred. Borromæus, de pictura sacra lib. II, cap. 11) propria est infusa forma, quæ *regnum* dicitur. Ea tribus circumdata esse coronis debet ob summam auctoritatem : taleque gestamen in antiqua lege fuerat summo sacerdotio : et triplicem ibi coronam fuisse Josephus (lib. III, Antiquit., cap. 8) testatur. Nonnulla tamen vetus pictura, etiam sine triplici corona, præfert regnum, cum unica circa extremam oram fascia ; sicut animadvertisse videmur Assisi in pallio altaris Honori papæ. In lateranensi quoque Xysto, cum ea adhuc maneret, ex qua nimirum pontifex populo benedicebat, vidi pontificiam mitram cum unica corona in extrema parte circa caput. eratque mitra turbinata acuta, cum apice aureo. »

« Omnes orientales prælati annulis et mitris pontificalibus non utuntur : sed baculos pastorales portant in manus, ut legitur in Epitome bellorum sacrorum, apud Canisium tom. VI, et apud Jacobum a Vitriaco in Historiæ orientalis cap. 78, tametsi abbates et priores (latini), patriarchæ Jerosolymitanæ subjecti, mitras, annulos, et sandalia in usu habent. » Postea tamén Alexander papæ IV,

(a) Pessime ea repræsentata est in iconæ, actis SS. inserta, tomo IV, junii pag. 678.

(b) Tomo VIII Antiquit. et Historiar. Italiæ, a Gravie editarum, parte 4, pag. 48.

viens : et, cum fratus fuerit, misericordia memoreris: Hinc in octava synodo (*Actione septima*); cum Photius baculo innixus ingredereatur, Marinus, vicarius romanus, jussit eum autem, dicens: *Baculus signum est dignitatis pastoralis, quod hic habere nullatenus debet; quia lupus est; et non pastor.* Habet itaque episcopale pedum superius unum ad trahendum, et inferius aevulum ad urgendum; quoniam in utroque strenuum se debet exhibere. Inde versiculi facti:

In baculi forma, præsul, datur haec tibi norma;
Attrah per primum, medio rege, punge per unum.
Attrah peccantes, age justos, punge vagantes:
Attrah, sustenta, stimula, vaga, morbida, lenta (1).

Dictis addo, quod baculo episcopali non sit adden-

patriarchæ jerosolymitanæ, apostolicæ sedis legato, propter honorem locorum dominicorum induxit uti insignibus papæ convenientibus in Cypri, et Armeniæ regni, principatu Antiochiae, partibus Syrie, et insulis, seu provinciis adjacentibus, et in omni parte orientali, ubi legations officium exercebat; quod nullus alius legatus sibi tribuerit, nisi fuerit S. R. E. cardinalis, ut legitur in registro epistoliarum papalium, cuius copia a V. Cl. Antonio Wione Herovallio mihi facta est. » Mabillonius, *præf. in IV sæculum Bened.*, n. 182.

(1) *Baculi pastoralis*, seu cambutæ, quam nunc pedum appellare solemus, originem ab usque B. Petro, apostolorum principe, nonnulli derivant; sed idoneis testimoniosis carentes. Priscos ejus in pontificatu successores constat usos esse ferula. Auctarium Luitprandi libro VI, cap. 11 (a) de Benedicto V papa (sub. an. 964) : « Post hæc pallium sibi abstulit, quod simul cum pontificali ferula, quam manu gestabat, dominum papæ (vel antipapæ) Leoni (octavo) reddidit; quam ferulam idem papa fregit, et fractam populo ostendit (b). » Silvester secundus, quadriennis pontifex, an. 999 electus, legitur « apostolicam ferulam » tradidisse sancto Bernwardo (c). Anonymus vaticanus, seu Pandulfus Pisanus, de Paschalibus II, electione loquens *apud Baron.* ad an. 1100, edit. *Plantin.* t. XII, pag. 5: « Data est ei ferula in manu. » Cencius de Sabellis, cognomeno Camerarii (d), in *Cæremoniali* (e): « Ubi vero ventum est ante basilicam [S. Silvestri] Electus (in pontificem) sedet ad dexteram in sede porphyretica; ubi prior basilicæ S. Laurentii de Palatio, dæi ei ferulam, quæ est signum regimini et correctionis; et claves ipsius basilicæ, etc. » Nulla in his baculi pastoralis mentio, quoniam usi olim romani pontifices fuere, nec utuntur modo, « cum propter historiam, inquit Innocentius III (f), tum propter mysticas rationes. » Ego has præteribo; quod ad *historiam* attinet, indicare videtur Innocentius acta S. Martialis lemnicensis, ab Aureliano, ejus successore, ut quidem ferebatur, conscripta, nunc ab eruditis omnibus explosa. In illis narrabatur B. Petrus apostolus Martialem in Germaniam cum S. Materno missis: hoc in itinere defuncto rediit collega ad Petrum. Et Petrus ait: Accipe baculum; et tangens eum (Maternum), die, ut in nomine Domini surgat, et prædictet. Et iiii: et quadragesimo die a tempore mortis tetigit eum. Et resurrexit, et prædicavit. Et ita Petrus removit a se baculum, et dedit subditus. »

Decimus quartus ordo romanus *Musæi italicici* (g) tomo II, pag. 288: « Cambuta, seu baculo pastorali, noui utuntur summi pontifices, nec episcopi cardinales in romana curia. »

Omnium primi cambutam gestasse videntur abbates, et pluribus quidem sæculis ante quam illis insignia pontificalia communicarentur. Hinc Bernardus, aliquis, communicationem eam improbantes, de cambuta silent, quam

dum sudarium, siccò orarium: sed abbatiali. Per hoc enim distinguitur ab episcopali (1). Item, quod baculus archiepiscopi non habet superius unum, sed crucem: patriarchæ autem, habet superius duplœm crucem: supremo patriarchæ, sive romano pontifici, quidam dant pedum cum triplici cruce (2), ad red-

episcopali potius ab abbatibus, quam hi ab illis acceperunt.

Porro saltem a sexto sæculo ea, et quidem pretiosa, usus episcopos fuisse liquet et *testamento S. Remigii* (3), inter cetera ab illo relata, membrante « argenteam cambutam figuratam. » De cambutâ, ut signo episcopalis auctoritatis loquitur Joannes VIII in synodo trecenti, anno 878 celebrata (b).

Baculus autem tum demum pastoralis erat, cum ei cambuta superponeretur, longa plerunque duos træsæ duntaxat pedes, ut eburnea illa venerabilis Jacobi de Vitriaco, quam videre miti licuit in cenobio oigniacensi. Atque vel hinc facile colligas et ipsam cambutam ab initio baculum simplicem fuisse superne recurvum, inferne acutum, vel cuspidem atnatum, ad solam ambulantis commodiitatem: pretiosorem deinde factam, et cuspidem destitutam fuisse, ut ea instruere baculo adderetur (c): qui postquam et ipse pretiosus evasit; tum cambuta quasi pars factus est, nec semper ab illa separatus. Exocitatae subinde fuerunt rationes mysticæ, qualès hic refert Molanus, et qualem exhibet notus versiculus:

Curva trahit miles, pars pungit acutâ rebelles.

Etiam baculi pastoralis usus est, et quidem admodum antiquus, apud Graecos atiosque Orientales. « A cunctis tum pontificibus, tum monasteriorum praefectis, manibus fertur, inquit Jacobus Goar (d): illoque, utpote breviori, et minus pretiosa materia conspicuo [raro namque argenteus est: saepius autem ebore et ebeno solum variegatur] per viam gradientes se sustentant (fere scilicet, ut Franciscani recollecti provincia S. Joseph): illoque, ut potestatis in inferiores exercenda symbolo, ab imperatoribus quondam donari solitos patriarchas, et alios præcipu's animarum praefectos scribit Codinus cap. 20; patriarcham quidem his verbis: « Patriarcha deinde, in suggestum concendens, e manu imperatoris pedum pastoralis accipit. » Vide iconem prædictam tono XXII Historie ecclesiastice Claudi Fleury, sive secundo ejusdem continuata ab Joanne Claudio Fabre, oratori berulensis presbytero. Exhibetur isthac Georgii Scholarii, seu Gennadii, in patriarcham constantinopolitanum electi, inaugratio, a Mahometo II, Turcarum imperatore, peracta an. 1453, narrata eodem tomo lib. CX. n. 122, edit. Bruxell. pp. 592, 593.

(1) Benedictus Hæstenus, *disquisi ionum monasticarum libro III, tractatu V, disput. 5*, ait hoc sudarium in signum subjectionis appendi, quemadmodum mulieri datur velamen supra caput, subjectionis indicium sub viro. Quam obrem et abbatisse hodie baculo hujusmodi velamen appeti sum habent. Sed abbates exempti illud prætermittunt. Subdit Hæstenus: « Significat porro hoc sudarium, multo labore et sudore dominicum gregem pasci. » Non inepte fortassis addatur, sudario designari piam ac modestam conditionem monachorum, qui ipsi se conversos, flentes, penitentes, ac lugentes nuncupant ac profitentur. Legi S. Bernardi *apologiam ad Guillelmum*, s. Theodorici abbati.

(2) Duplex olim crucis genus romano pontifici prælatum fuit. Alia stationatis nuncupata, ad stations et litanias seu processiones eunita: alia simpliciter dicta *cruis*, aut *veritum dominice crucis*, cum per urbem incederet. De priore loquuntur: Anastasius, in *Rita Leonis III et IV*, ac *Benedicti III*: Benedictus canonicus, in *ordine romano XI*, nn. 10, 29 et 57: et Baronius ad an. 847, n. 14. Cruces stationales septem videntur fuisse pro numero septem regionum ecclesiasticarum urbis. Qui eas gestarent, *Bajolos* appellari conjicit Cangius, cum in vulgato *ordine romano* dicitur: « Post episcopos presbyteri, deinde monachi,

(a) Tomo IX concilior. edit. Labbe, col. 659.

(b) Sic è Regiōnis appendix ad an. 964.

(c) Lege hujus vitam *sæculo VI Bened.*, Mabillonii, parte I, pag. 213.

(d) Lo quod a cubiculis fuerit Cœlestino III pontifici, anno 1191 electo.

(e) *apud Baronium*, ad an. 1191, n. 3.

(f) In cap. initio, extra, de sacra Unctione.

(g) A Mabillonio vulgati. Hujus ordinis auctor est Jacobus Gaytanus, seu Gaetanus, S. R. E. cardinalis, sub Clemente VI mortuus, adeoque inter annos 1342 et 1352.

(a) *apud Flooardum*, lib. I, cap. 18.

(b) Tomo II *Capitularium*, col. 274.

(c) Credo hinc factum, ut thecæ, vix duos pedes longæ, reconducendis cambutis aptarentur, in symbola etiam gentilitia receperit. Thecam ejusmodi, quæ gallis *Eti de crose*, pro insignibus habent episcopi basileenses.

(d) *Ad euchologium Græcorum*, Paris, 1640, in-fol. pag. 313.

argendum eorum cæcam et diurnam ambitionem, qui se contra romanam Ecclesiam, omnium matrem, erexerunt, volendo patriarcham Constantinopolis, que tunc nova quoque Roma dicebatur, universalis patriarchæ titulo insigniri, et ejusdem omnino potestatis esse cum veteris Romæ pontifice.

Annuli significationem habent quoque consecrationis verba, dum dicitur: *Accipe annulum, fidei scilicet signaculum, quatenus sponsam Dei, sanctam ridecit Ecclesiam, intemerata fide ornatus illibate custo-*

deinde schola, deinde milites draconarli, id est, qui signa portant, post eos bajoli, post eos cæstarii» (seu cereorum gestatores). De cruce ante pontificis equum præferri consueta, dum per urbem iret, sic Anastasius in Leone IV: «Fecit idem ... Crucem auream, noviter: et ipsa crux, ut mos antiquitus est, subdiaconi manibus ferebatur ante equum predecessorum pontificum; quam ... in avro, et argento, ac gemmis melius renovavit.»

Crucem archiepiscopis præferri, jam olim concessum, Ravennati non modo in provincia sua, sed in peculiari etiam romani pontificis provincia usus ad tertium urbis milliarium; quod privilegium confirmavit Honorius III. anno 1221. Trevirensem ravennati Benedictus VII adsequitur an. 975 Joanni, ticensi seu papiensi episcopo, ejusque successoribus, hunc honorem concedens Joannes VIII anno 878: «Pallium quoque similiter concedimus, addit pontifex: nescio non album equum cooperatum equitare in ramis palmarum, et secunda feria post pascha.» In vita S. Porphyrii, gazensis episcopi, Marcus, ejus diaconus [a], haec refert: «Cum fuisset autem mane, accepto signo veneranda crucis, quod nos præcedebat, egressi sumus cum hymnis ad antiquam ecclesiam.» Eadem B. Antistiti, circa annum 402, Constantinopoli Gazam reduci, cives Majumæ «occurserunt... habentes signum venerandas crucis, et ipsi psallentes [b].» Anastasius in Joanne primo, § 3: «Dum appropinquasset civitati (constantinopolitanæ) millario XV, ipse rex (seu imp. Justinus I) et omnis civitas obviam venit cum ceris et cricibus, quasi B. Petrus præsentiliter adesset.» Memorabile, quod narrat Guillelmus neobrigensis de repub. anglorū lib. II, cap. 16: «Curiam ingressus est Thomas (sanctus ille cantuariensis archiepiscopus), crucem argenteam, ante se portari solitam, propriam manu bajulans: volentibusque quibusdam, qui aderant, ministerium portandas ante metropolitatum proprium crucis suscipere, abnuit: nec alium in illo conventu publico crucis bajulum, quantumcumque rogatus, admisit.»

Legati apostolici hoc jure gavisi fuerint a seculo IX, uti supra, de S. Anschario, hammaburgensi archiepiscopo, vidimus. Apparet non alius archiepiscopis id licuisse, quam quibus et pallium induitum. Nam S. Anselmus cantuariensis ad Samuelem, Dublinii archiepiscopum, scribepat lib. III, ep. 72, et lib. IV, ep. 28: «Audivit quod facis portari crucem ante te in via. Quod si verum est, mando tibi ne hoc amplius facias; quia non pertinet nisi ad archiepiscopum a romano pontifice pallio confirmatum.» Crucis præferendæ privilegium metropolite petendo obtinebant seculo XII, mox etiam absque petitione. Et anno 1213 generale concilium lateranense tertium patriarchis constantinopolitanæ, alexandrinæ, antiochenæ, et hierosolymitanæ hanc facultatem dedit, excepta tamen urbe Roma, et uticumque adesset aut romanus pontifex, aut ejus legatus insignibus apostolice potestatis utens.

Gregorius XI, anno 1371, patriarchis, primatibus et archiepiscopis inhibuit, ne crucem præferrent, presentibus S. R. E. cardinalibus sedis apostolicae sive legatis, sive nuntiis. Hæc ex Domini Georgii Rhodigini opere de Liturgia romani pontificis, edito Romæ 1731, tomo I, pp. 43-56.

Crux pectoralis, que gracie Episcopio, inter indumenta episcopis propria seculo XIII numerari coepit, ex Durandi

dias (1). Sicut ergo reges iis, quibus in vita dederunt aureum vellus, iterum post mortem, si recte se ges-

Pontificiæ (c). Nusquam iis in consecratione traditam reperias. Gestarunt S. Gregorius turonensis, S. Willibordus trajectensis, et Rothanus suessionensis episcopi: sed eorum statu etiam laici bene multi. Nunc communis est et abbatibus quibuscumque, et variis prioribus canonicorum regularium: item præpositis capitulorum secularium, et multis denique canonici, præsertim nobilibus. Eodem ornamento insigniri petierunt, ante annos fere viginti, canonici torracenses, etsi non nobiles, et obtinuerunt ab augustinissima imperatrice: soli ad hanc diem in Belgio. Pluribus hoc argumentum excutit cardinalis Bona, *Rerum liturg. libro I, cap. 24, n. 10;* et ad eum Robertus Sala, tomo II, pagg. 243-245.

[1] *annulum episcopalem non ulivis receptum nono saeculo fuisse*, colligitur ex silentio Alcuini, Hrabani Mauri, Amalarii: non Romæ quidem, cum ii de romano ritu loquuntur. Tamen annuli mentio est in prisca Sacramentarii, in Vita S. Birini, qui primus episcopus dorcestrensis fuit ante medium saeculum VII, et in quarta synodo toletana, anno 653 habita, *capitulo 28*. Legè Bocquillot, *Liturgie sacræ*, pag. 168-170. Cum anno 1627 efferentur reliquie S. Ebreigisili, meldenensis episcopi, circa an. 724 defuncti, repertus eius annulus gemmam exhibebat cum cæstata effigie S. Pauli, primi eremiti, ante crucifixum genuflexi, corvo capiti superposito (a). Annulus signatorius muniebantur litteræ, quas publice dabant episcopi quarto quintoque saeculo, ut videtur ex epistola Augustini ad Victorium, quæ in veteribus editionibus est CXVII, item ex Chlôdovœi prælatione ad primam synodum auctiælanensem.

In pontificibus ornamentiis nunc censemur *chirothecæ*, quæ gōthicis saeculis aliquando vanti vocabantur; unde Franciæ *gants*. Earum usum ab apostolica traditione fluxisse negat cardinalis Bona, *herum liturgic.* libro I, cap. XXIV, n. 12, quod nullum hujus indumenti vestigium in antiquorum libris appareat, nec id unquam usurpaverint orientales. In veteribus quidem ordinibus romanis, itemque in sacramentariis gregorianis, mentio est *manicarum*, quibus episcoporum, dum consecrarent, tegebantur superne manus et brachia: de chirothecis altum silentium. Verisimile has manicis, tanquam arcendo frigori commodiore, esse substitutas. Sic Lazarus Andreas Bocquillot, *Liturgie sacræ* pp. 165, 166.

Episcoporum aliquot, et omnium nunc archiepiscoporum indumentum est *pallium*; quo nomine non clamis, vulgo *mantellum*, intelligitur; sed insigne quoddam episcopalis dignitatis, ita dictum, quod sit palli propriæ dicti, sive chlamydis, ornamentum: ipsi etiam cappæ, seu pluviales, casulæque impositum: ac, proportione aliqua, id ipsum in re ecclesiastica significans, quod torques in militaribus aut regis, ordinibus. Constat id ex fasciis, tres circiter digitos lati, quibus scapula circumdantur: pendent ex iis fasciis duæ laciniæ, altera ante, retro altera, palmum unum longæ, quarum extrema plumbeis lamellis, in rotundum ductis, ac nigro serico operatis, munimuntur. Fasciæ ornant crucis hodie sex, earque nigrae: olim quatuor; ac plerunque rubrae; quales, opere musivo pictæ, complures in Urbe spectantur: veluti Paschalis I, S. Cornelii, S. Callisti, ac S. Leonis.

Pallium in latina ecclesia dare potest (et solet) unus pontifex romanus, solis primatibus ac metropolitis, qui id instanter petiere. Interdum conceditur episcopis, vel solitariis, vel una cum eorum successoribus, cuius rei exemplum suppeditant gesta Actardi, episcopi namnetensis, et Theodulphi aurelianensis. B. Sigrio, Angus' ordinem antistitit ejusque successoribus, postulante ipso et regina Brunichilde, pallium indulsit. Gregorius Magnus, ut liquet ex ejus *registro*, lib. VII, epist. V, indictione I, et epist. CXIII, indic. 2: et quidem ea lege, ut extra ecclesiam, et sacrorum mysteriorum celebrationem gestaretur: simul adjecta præcessio in ceteros eisdem provinciæ episcopos. Idem sanctus pontifex, lib. VII, indic. 1, ep. LIV. Joannem, ravennatensem antistitem increpabat, quod, præter universalem consuetudinem, aliis temporibus aut locis, pallio se ornaret. Ubilibet eo amiciri, papæ servatum est.

Habetur autem pallium, eeu sacra metropolitarum jurisdictionis symbolum; quamobrem sexto libro *Capitularium*, cap. 79, legitur: «Dignum est, ut metropolitanus, qui est pallio sublimatus, honoretur, et ceteros admoneat.» Et Hincmarus, epist. XXVI, edit. Sirmondi tomo II, doce-

(a) *Apud Bollandum*, die 26. febr., tom. III, pag. 648, n. 23, et 655, n. 58. Vide et n. 77, p. 657.

(b) Idem ab Arelatensis S. Cesario factum ait Dominicus Georgius, citataque *Earonium ad an. 519*. Ego rem frustra quesi, tam in *Baronio*, quam in *Actis SS.*

(c) *Apud Martene de antiquis Ecclesiæ Rituibus* lib. I, cap. 4, art. 12, pag. 577.

(a) Mabillonii *Annales Bened.*, t. I, pag. 456.

serint, idem dant in testimonium bonæ vitæ : ita Ecclesia episcopos, quos in numero sanctorum habet, iisdem ornat ornamenti pontificalibus, quibus in hac vita ornati fuerunt; ad significandum quod laudabiliter se gesserint in omnibus iis, quæ per ea ornamenta significantur, et quorum in vita per ea admota-

Joannem VIII, romanum pontificem, graviter conquestum esse, quod nonnulli Francorum antistites, ante obtentum pallium, obire sua munia auderent.

Quod ad primam ejus originem attinet, nullus pallii usus videtur fuisse tribus primis Ecclesiæ sæculis : sed tum denique assumptum, quando episcopi, sacerdotes, diaconi, veste discreti sunt : et ecclesiasticarum provinciarum distributio peracta. Levia sunt, quæ doctissimus Luper, cap. 13, de *africana ecclesiæ romana Appellationibus*, adducit, ut hoc ornamentum ad priora tempora pertinere suadeat. Nulla tum *omophorii* mentio, nulla *polystaurii* (quibus vocibus Græci pallium designarunt), nulla *superumeralis*. A S. Marco, non integri anni 336, pontifice, institutum ait liber pontificalis « ut episcopus ostiensis, qui consecrat episcopum urbis, pallio uteretur. » Quod si non recipiatur, ob minus certam libri istius auctoritatem, non longe saltem a Marci pontificatu pallium in usu fuisse constat ex epistola Symmachii (a) ad Theodorum, laureacensem antistitem. En verba pontificis : « Diebus vitæ tuæ pallii usum, quem ad sacerdotalis officii decorem, et ad ostendendam unanimitatem, quam cum B. Petro apostolo universus grex dominicarum oviū, quæ et [nobis] commissæ sunt, eabere dubium non est, ab apostolica sede, sicut dicit, poposci. Quod, utpote ab eisdem apostolis fundatae ecclesiæ majorum more, liberter indulsumus ; ad ostendendum te magistrum et archiepiscopum : tuamque sanctam laureacensem ecclesiam provinciæ Pannoniorum sedem fore metropolitanam. Idcirco pallio, quod ex apostolica charitate tibi destinamus, quo ut debeat secundum morem ecclesiæ tuae, solerter admonemus, pariterque volumus, ut intelligas, quia ipse vestitus, quo ad missarum solemnitas ornaris, signum prætendit crucis ; per quod scito te cum fratribus debere compati, ac mundialibus illecebris in affectu crucifi, » etc. Eliam pallii meminit Isidorus Pelusiota, mortuus ineunte anno 440 ; epistola quippe libri I CXXXVI, ad Hermimum comitem (bibliotheca PP. Lugdun. tomo VII, pag. 548) : « Id autem amiculum, inquit, quod sacerdos humeris gestat, atque ex lana, non ex lino, contextum est, ovis illius, quam Dominus aberrantem quiescit, inventaque humeris suis sustulit, pellere designat. Episcopus enim, qui Christi typum gerit, ipsius munere fungitur : atque ipso etiam habitu illud omnibus ostendit, se boni illius ac magni pastoris imitatore esse ; qui gregis infirmitates sibi ferendas proposuit. »

Ex his revincitur hallucinatio, an mendacium ? Rodolphi Hispaniani, Zuinglianii, qui, *Historiae sacramentaliae* libro III, pagg. 191 et 200, pallii usum in missa pontificali sub Gregorio primo primum ait obtinuisse : revincitur et crassior inscriptio, aut malitia Gilberti Burneti, pseudo-episcopi salisburyensis, qui in *Historia anglicana reformationis*, edit. gallica pag. 509, ausus est effluti « inanem pallii honorem a Paschali II (a) primum exocgitatum fuisse. »

Pallium eandem apud Gracos et Latinos formam habuisse videtur ante sæcum 10. Priscam illam, et musivo quodam opere, exhibet abbas Bacchinius, tomo I *agnelli sui Ravenatus*, pag. 308 : quam iconem pictores consulere poterunt, et cum ea conferre, quæ de Gregorii Magni pallio descripsi ex Joanne diacono, supra, col. 136, not. 2. Juvalbit etiam intueri priscas græcorum patrum icones, seu earum ectypa operibus illorum in variis editionibus præfixa, v. g., S. Chrysostomi, in editione parisensi anni 1621.

De his plura qui cupit, adeat Nicolai de Bralion, oratorii presbyteri, *Pallium archiepiscopale*, excusum an. 1640, in 8° : Petri de Marca *Concordiam sacerdotum et imperii* : Baluzius *varii operum locis* : Papembrochii *Propylæum maius*, parte 1, pag. 208, et tomum VII, maius, in *Paralipomenis*, pag. 94 : Caroli du Cange *Glossarium mediæ et infimæ latinitatis*, v. *Pallium* : Joannis Garnerii *Dissertationem*, ordine tertiam, de usu pallii ad librum diurnum romanorum pontificum, abs se vulgatum (d) : Theodorici Ruinartii *Disquisi-*

(a) Tomo IV *Conciliorum, editionis Labbei* columna 1311. Symmachus primam sedem concedit anno 498 : moriens vacnam reliquit an. 514.

(b) Qui pontifex electus est anno 1099.

(d) Recusa est Lipsiae 1733, in-4°, tomo II, paginis 250-

nebantur. Quod igitur Possidius scribit (*Capite 24*) divum Augustinum nunquam annulum gestasse, interpretor, extra divinum officium eum nunquam fuisse annulatum (1).

SUPPLEMENTUM

AD LIBRI IV CAPUT XXIX.

DE COMMUNI PRESBYTERORUM PICTURA.

In officio romano, sancti presbyteri, qui pontifices non fuere, communi cum laicis martyribus, aut confessoribus, ritu coluntur. At nonnullæ Galliarum ecclesiæ diverso plane officio celebrant natalem presbyteri, et natalem laici : nec in epte profecto ; cum longius distent sacerdotes a laicis, quam ab epis- scopis.

Quod ad vestes presbyteris appingendas pertinet, etsi res nota sit omnibus ecclesiasticae consuetudinis utcumque peritis, frequens tamen hac in parte pictorum ac sculptorum lapsus est. Observent ergo illi primum nulla a cæteris distincta veste usos esse sacerdotes, aliosve Ecclesiæ ministros, ante quartum sæculum : atque adeo, cum ea repræsentabunt, quæ ab illis in hac mortali vita gesta fuere, satius est ut ne sacerdotalia eis indumenta tribuant; quæ in solitariis tamen statuis apponi ipsis possunt, itemque in picturis, aut anaglyptis, quæ ad illorum in cœlis gloriam referuntur.

A sæculo quarto ad decimum quintum, aut circiter, appingenda est presbyteris casula, sive planeta (2), quæ, uno injectu induta, totum corpus a collo ad pedes ambit, manus ipsas obvolutura, nisi in cubitos utrimque ab imo reduceretur, aut fibula cohiceretur. Ea vero vel ex bombyce, vel alia levi materia confici solebat, nec phrygionico opere, aliosve adscititiis ornamenti onerari, quo semper esset mobilis ac versatilis. Simplex istud indumentum, ipsa sinuum errantium multitudine, longe plus decoris ac majestatis habebat, quam quæ nunc adhibentur casulæ, utrumque resectæ, decurtatae, rigidæ, nec omnium statuaræ accomodatae. B. Perpetuus, turonensis episcopus moriens an. 474, testamento, quod refert Dache- rius *Spicilegii* tomo V, p. 106, reliquit « Amalario...

tionem historicam de palio archiepiscopali, tomo II, ejus et *Mabillonii posthumorum operum Lutetiae anno 1724 editorum* : Robertum Salam in *Additamentis ad card. Bonam, operum hujus ult. edit.*, tomo II, pp. 275-278.

Exstat apud Eusebium, *Hist. eccl. lib. X, cap. 4*, « Ora- tio panegyrica, pro ecclesiæ [post persecutions] ex- aedificatione recitata, et Paulino Tyriorum episcopo dedi- cata. » Incipit his verbis in versione Christophorsoni : « Amici Dei, et sacerdotes, qui sacrosancto podera indu- mento, colesti glorie corona, divina unctione, et sacra- ta sancti Spiritus stola circumvestiti, » etc. *Ces paroles sem- blent montrer, inquit Claudio Fleury, Hist. eccl. I. X, n. 3, que dès lors les évêques portaient quelques ornements, au moins dans les églises, d'autant plus qu'il est souvent parlé de leur couronne.*

(1) Nec quidquam cogit, ut annulatum dicamus fuisse in ipso officio.

(2) Etiam dicta olim casubula, casibula, phelone, phelonion, et penula.

presbytero capsulam (lege casulam) unam communem de serico. » Communem dicit, quæ ministris ecclesiæ, episcopo inferioribus, inserviret; episcoporum enim casulae ornatores erant: et in veteribus monumentis, velut in Testamento Rieulfi, helenensis episcopi, apud Batuzium, Append. ad Reginonem p. 306, casulae episcopales nuncupantur. Casulae item in sacris officiis adhibitæ meminit auctor Vitæ S. Cæsarii Arelatensis, cuius haec verba cap. 9: « Casulam, qua in processionibus utebatur, et Albam paschalem, profert, datque egeno, jubetque ut vendat uni ex clero. » Liptinense concilium, in diœcesi cameracensi celebratum anno 743 kal. martii, jubet ut « presbyteri et diaconi, non sagis, laicorum more, sed casulis utantur, ritu servorum Dei. » Gestata porro est vestis ea tum in templis, tum in usu communi, a presbyteris et diaconis, etiam seculo IX: nec videtur ecclesiastico ministerio reservata ante seculum X. Plura de hoc indumento lege apud Bonam, *Rerum Liturgic. lib. I, cap. 24, n. 8, et in scholiis ad eum Roberti Salæ.* Lege item Lazari Andreæ Boequillot *Liturgiam sacram, pp. 157-162,* e quo haec speciatim notanda: *Après ce que nous avons dit de l'ancienne figure de la chasuble (nempe, quod rotunda esset, et collo adstricta, totumque corpus, excepto capite, operiret), il est aisë de voir qu'on ne pouvait agir sans la retrousser. C'est apparemment cette difficulté qui a fait penser à échancrer la chasuble des prêtres par les côtés, et à donner des tuniques aux diacones et aux sous-diacones, afin qu'ils eussent les bras libres pour leurs fonctions.*

Animadvertis etiam potest, nullum iis, de quibus ago, temporibus, bireti, seu quadrati pilei, usum fuisse.

Sed alia fuere presbyteris indumenta, episcopis communia, et apud horum paucos hodie residua, campagi nempe, tibialium genus, ita dictum a græca voce *καμπάνη*, qua crux designatur: et sandalia, primum *caligis* (de quibus actum *extremo scholio ad cap. 27*) simillima: deinde affinia calcis, quibus utuntur austriores franciscani, quosque Romani *fenestratos* appellabant. *Capitularium lib. V, cap. 371*, edictum ut « presbyteri missas cum sandaliis celebrent. » Etiam diaconis quarumdam ecclesiarum, veluti romanæ, ac messanensis, annuerunt olim summi pontifices usum campagorum; ut videre est ex *epistola Gregorii magni XXVIII, libri septimi.* Ex his id unum super est, quod episcopi, item abbates nonnulli, dum sacræ solemnibus operantur, ornatores solito calceos induant: quodque variis in locis capucini, recollecti, alii severioris vitæ cœnobitæ, pro fenestratis calceis alios ad missam assumant, pedibus accuratiis obtegendis.

Si pingendus sit sacerdos aliquis postremorum seculorum, habenda erit ratio bireti quod planum admodum fuit seculo XVI, et multo quam nunc altius ab anno circiter 1620 ad 1670, quo intervallo qui vixerunt, breves quoque mysticas, et barbae particulam in mento gestarunt. Seculo XVI, et aliquanto post,

TH. XXVII.

usi sunt presbyteri toga, cuius oræ anteriores utrinque in modum cilindri reducebantur, et ad unius pedis longitudinem ultra vel supra cervicem ita eminebant, ut e supremo superpellicel limbo emergerent. Talis toga appingenda secularibus presbyteris e numero BB. martyrum gorcomiensium: talem adhuc gestant doctores theologi lovanenses.

CAPUT XXX.

De communi doctorum et confessorum.

Doctores et confessores habent etiam sua insignia, que illis a sanctis patribus ex divinis Scripturis tribuuntur (*Brunus, capite 16*). Quorum multa Gregorius (*in Ezechielem homil. 21 et 22*) commemorat. Ego omnium maxime splendorem et lucem illis convenire arbitror; ac propterea non inepte stellæ vel radii luminis eorum imaginibus appinguntur, juxta illud prophete (*Daniel. XII, 3*): *Qui docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti: et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates* (1).

CAPUT XXXI.

De corona virginum.

Virginum imaginibus coronam ex floribus consertam imponimus (*Brunus, capite 16*), quia et virginitatis est florem carpare, et ex eo favum et mel componere, de quo dicitur (*Cant. IV, 11*): *Favus distillans labia tua, sponsa: mel et lac sub lingua tua.* Cyprianus etiam virginitatem ipsam florem appellat, in *Tractatu ad Demetrianum* (2).

CAPUT XXXII.

Conclusio operis.

Postremo, ut me cum aliis brevi admonitione exhorter, utamur imaginibus ad eruditionem et compunctionem. Non male exclamat quidam catechistes (*Matth. Galenus, cœchesi 60*): *Obsccro, quis est qui, dum intrat templum, ac cernit effigiem divi Petri, cogitat claves ingerere sacramentalium clavium recordationem?* Nec minus eleganter Josephus (*in libro de Machabæis*): « Si possit in picturam aliquam manus humana describere, et victorum omnium poenarum genus in posterum ceris, ut gestum constitut, explicare, sine lacrymis nemo transiret: omnis multitudo confluueret, sufragarentur plurimi: et multa videretur donasse, qui, in gloriam summi Dei, talia stratagemata depinxisset. Et si quis sculpendi artifex, hanc figuram aspectu miserabilem sepulcro intriverit, aut ædibus illocayerit, ab omni teta peste esset alienatus. »

(1) Par est etiam sanctis doctoribus adjicere librum, cum nulli titulum illum Ecclesia decreverit, qui suis eam scriptis non docuerit.

(2) Etiam virginibus appinguntur manu gestanda lilia: castitatis indices: et lampades accense, ex parabola Domini, *Math. XXV, 1-15.* Utroque symbolo decorata est B. Hildegardis effigies, anno 1770, ex ligno argentoque facta, et sanctæ illi virginis posita Lovani in basilica principiæ, cum eo deferretur pars aliqua ejus reliquiarum, in monasterio latiens advecta.

(Quatorze.)

nus, æternaque felicitate indubie frueretur » (1). Quæ tamen postrema verba commode sunt accipienda (2). Nam meminisse nos oportet, quod ex sancto Amphiliocchio citat Epiphanius in septima synodo : « Curæ nobis sit virtutes bonorum virorum eligere, et operum illorum meminisse, et politiam illorum imitari. Ipsiis enim templo fabricari, aut imaginem illorum in tabulis circumferri, contemnendo interim illorum virtutes, haud quam laudabile est. Nemo enim laudaverit virum, quem videt virtutes sanctorum aversantem, et quotidie illorum imaginem circumferentem : aut templo illis ædificantem, aut vasa comparantem illis : sui ipsius autem templum divinis

(1) Non videntur hæc esse Josephi; leguntur quidem pag. 1100, ejus operum, editionis genevensis 1655, in versione latina tractatus hoc titulo inscripti : *Flavii Josephi de Macchabæis, sive de imperio rationis, libellus; a Des. Erasmo Rot. in sermonem latinum παραπομπατικος translatus.* Sed hæc pessima est versio, olim a Ruffino adornata, et latine codice collegii SS. Macchabæorum apud Colonienses ab Erasmo primum edita, cui græcus codex ad manum non erat : ideoque is e latinis græca conjectans, mutavit nonnulla, sed non admodum multa, ut ipse prefat. In exemplari græco, pro verbis a Molano citatis, alia habentur, quæ sic accuratius interpretere : « Quod si liceret, velut in tabella oculis legendam, pietatem coloribus ac penicillo depingere, nonne horror quidam ac stupor eos incesseret, qui septem liberorum matrem ad mortem usque diversa illata supplicia sustinere viderent. Merito utique, et in ipso tumulo, in gentis monumentum, istud tituli adscriberetur : HEIC ELEAZARIS MAGNI, PLÆ MATRIS, SEPTENQUE PUERORUM CURATUM FUNUS; OB TYRANNI VIM, HOC SAGENTIS, UT HEBRÆORUM INSTITUTA LEGESQUE EVERTERET : QUI ET GENTIS VINDICES EXTITERE, IN DEUM ASPICIENTES, ATQUE AD MORTEM USQUE TORMENTA SUSTINETES. » Nihil hic, aut in consequentibus, de sculpedi artifice, nihil de figura ædibus illocata, de immunitate a peste, de æternæ felicitatis aedificatione.

(2) Vel rejicienda potius, ut superstitionem olearia.

virtutibus non ornantem. Multas cruces in ædicularum figurare, et præcepta Dei contemnere, imitationisque passionis illius oblivisci, extrema dementia est. Sine operibus enim fides mortua est. » Sic et sanctus Ephrem (serm. de Virginitate) : « Vis esse templum Dei castum, sanctum, et immaculatum? fac habeas illius imaginem in corde tuo jugiter. Dei vero illam imaginem intelligo, quæ per bona opera, videlicet jejunia, continentiam, reete facta, vigilias, orationesque pure ac jugiter pingitur. »

« Pictus es ergo, Ambrosio teste (libro VI Hexameri), o homo, et pictus a Domino Deo tuo. Bonum habes artificem atque pictorem. Noli bonam delere picturam, non fuco, sed veritate fulgentem: non cera expressam, sed gratia. »

Huc accedit et illud Chrysostomi: « Opulenti, qui cupiditate pecuniarum insaniant, assidue vestes suas, ne tineis corrodantur, excutiunt: tu vero, cum oblivio, omnibus tineis pejor ac major pestis, animam tuam devoret, non accedes ad libros, non excuties tineas, non ordinabis animam tuam, non aspicies continue imaginem virtutis, nec membra ejus, et caput considerabis? Habet enim certe caput et membra, omni muliere formosa multo venustiora, ac pulchriora. Quod igitur caput virtutis est? Humilitas certe, » et reliqua apud Joannem Chrysostomum, homilia 48 in XIII Matthæi. Qui etiam, homilia 13. in priorem ad Corinthios Epistolam, explicat Paulum, perfectam Christi imaginem, eum imitando, in se depinxisse. Quod et nobis concedat Deus, qui est benedictus in secula. Amen.

PRUDENTISSIMO ET INTEGERRIMO

D. JOANNI STEMPELIO,

CONSULI GOUDANO, JOANNES MOLANUS S. P. D.

Mitto tibi, observande domine cognate, orationem de agnis Dei, quæ semel mihi per adversarios publico incendio Gandavi perit. Quare secundo eam scripsi: et quæ desperita erant, ut potui, recollegi. Quæ, cum jam typis æneis publicetur in mille et quingentis exemplaribus, non facile eamdem injuriam pati poterit: sed, uti spero, ædificationi et utilitati quorumdam subserviet. Est autem oratio hæc partim mea, partim, ut videre licet capite XI et XII, reverendi et clari theologi Gerardi Bussei, Neomagensis, canonici et celeberrimi ecclesiastis Xanthensis, cuius fratres Busseos, et cognatos Canisios, in societate Jesu, nosse te scio: Qui etsi præ modestia, mortuo Illyrico, ea edere noluerit quæ contra eum vivum meditatus erat, cum tamen in ea inciderim apud clientem ipsius Joannem Xanthensem, quem Lovanii in sacris studiis alebat, et nunc in fundatione sanctæ Helenæ Augustæ (1)

canonicum habet, confido me non peccare in amicum, etsi ei quædam ex eo docto opere, ipso in scio, cum meis evulgata remittam. Charitas enim non agit perperam (1 Cor. XIII, 4). Adjunxi de decimis orationes duas, unam de dandis, alteram de defendendis; quæ non modo filii tuis canonicis coloniensibus, sed et multis aliis ecclesiasticis et laicis usui esse poterunt. Dominus Deus Bataviam nostram (ex qua ultra tredecim annos propter Christum cum conjugi et liberis exulas) ad avitæ religionis et obedientiæ splendorem cito reducere dignetur. Bene vale cum tota familia. Lovanii, anno 1585, kalendis maii.

non ab Helena Augusta, non a ficio pontifice romano Quiriaco, seu Cyriaco (ut aero Molani putabatur): sed a Theodoro de Cellis [pagus est prope Dionantum in ditione leonis dicensi] fundato sub annum 1211, ac primum in urbe Huensi ad mosam locato.

(1) Id est, in ordine canonicorum regularium S. crucis,

JOANNIS MOLANI

DE AGNIS DEI

ORATIO.

CAPUT PRIMUM.

De maledictionis et benedictionis efficacia.

Exstat apud Augustinum, ultimo libro de Civitate Dei (*capite 8*), horrendum exemplum maledictionis maternæ. Memorat enim, decem fratres (quorum septem erant mares, tres feminæ) maledicto matris, quæ, recenti patris eorum obitu, destituta, injuriam sibi ab eis factam acerbissime tulit, tali poena divinitus coercitos esse, ut horribiliter quaterentur omnes tremore membrorum. In qua fœdissima specie, cum oculos suorum civium non ferrent, quaquaversum cuique ire visum est, toto pene vagabantur orbe romano. Quo horribili exemplo de duabus admonemur: primum, a filiis multum metuendam esse parentis execrationem, etsi ea ex impatientia effundatur: deinde, a contrario colligitur, de ecclesiasticis benedictionibus non nisi optime sentiendum esse. Nam si privatæ mulieris maledictio tantam, Dei judicio, efficaciam habuerit, quid sentiendum est de benedictionibus presbyterorum, qui, dum benedicunt, sese Dei et ecclesiæ ejus ministros exhibent? Verum non constitui impræsentiarum de benedictionibus generatim agere (1), aut specierum varietatem (2) ingredi:

sed tantum agere de agnis Dei, qui a romano pontifice benedicuntur, et per catholicam Ecclesiam ubique distribuuntur.

CAPUT II.

De eulogiis seu panibus benedictis.

Primum itaque meminerimus majores nostros, panes benedictos, quos Græci eulogias vocabant, in symbolum mutuae amicitiae, communionis, et benedictionis, sibi mutuo, etiam longe dissitis, transmisisse. Cujus rei occurunt conjuncta aliquot testimonia Paulini episcopi in tomo secundo operum beatissimi Augustini (1). Scribit enim Augustino Paulinus, episcopus nolanus (*epist. 31*): *Panem unum, quem unanimitat^e indicio misimus charitati tuæ, rogamus accipiendo benedicas.* Et rursus ad Alipium episcopum (2) (*epist. 35*): *Panem unum sanctitati tuæ, unitatis gratia, misimus, in quo etiam Trinitatis soliditas continetur.* Hunc panem, eulogiam esse tu facies, dignatione sumendi. Præterea, in alia epistola (36), ad Romanianum scripta, in qua congratulatur hipponiensi ecclesiæ, quod Augustinum meruerit habere episcopi collegam: «Ne vacuum, inquit, fraternæ humanitatis officium videretur, de bucellato christianæ expeditionis ([Ammianus] Marcellinus lib. XVIII scribit bucellatum fuisse frumentum, ad usus diurnitatem excoccum.), in cuius procinetu quotidie ad frugalitatis annonam militamus, panes quinque tibi, pariter et filio nostro Licentio, misimus. Non enim potuimus a benedictione secernere, quem cupimus eadem nobis gratia penitus annectere.» Huc pertinet etiam quod Augustinus Paulino rescripsit (3): *Panis, quem misi-*

*minica Lætare (a) palmæ, agnus paschalis, (seu carnes, ova, lac et mel in festo pascha), vasa et ornamenta ecclesiastica, campanæ, zonæ, seu cingula et similia. Omisit autem Gretserus gladium et pileum, a summo pontifice consecrari solitos, et mitti ad eos belli duces, qui rem christianam strenue promoverunt, aut tuti sunt. Hunc ritum illustravit Theophilus Raynaudi, libro cuius titulus: *Natale Domini, pontifcia gladii et pilei initiatione solemne, lucubratio, qua splendorum nascentis Christi emblematica insignia, apposite ad incendendam tanti mysterii pietatem petitis ex sacra et humana litteratura subsidiis, illustrantur:* Exstat operum ejus, tom. X, pag. 531 et seqq.*

(1) Editionis Lovaniensium, sive plantinianæ, quam magna ex parte Molanus accuravit.

(2) Tagastinum.

(3) Epistola 34, in editione benedictinorum 31.

(a) De hac exstat inter opera Theophili Raynaudi, tomo X, pp. 401, 530: *nosa mediana, romani pontificis benedictione consecrata; Ritus sacer dominicae quartæ quadragesimæ, enucleatus: Incentiva explendi quadraginta diejejunium, illustrata.*

(2) Varia enim res in Ecclesia catholica benedici, seu consecrari solent, de quibus singillatim agit Gretserus operis allegati libro II: *Aqua, sal, oleum, panis, cerei, (presertim paschales), agnus cereus, novi fructus, vinum (in festo S. Joannis evangelistæ), cineres (in capite jejunii quadragesimalis), rosa aurea, ramusculo conserta (in do-*

mus, uberior benedictio fiet, dilectione accipientis vestrae benignitatis (1).

Ex ejusdem vero divi Augustini libro secundo de peccatorum Meritis et Remissione (*capite 26*) notum est, hunc panem sacrum et benedictum catechumenis datum esse. Qui hodie, quod Alanus [Copus] dialogo quarto (*capite 7*) notavit, non communicantibus datur. Lindanus quoque in Apologetico scribit, Græcis *Ἄρτιον* (2), Gallis lingua semilacera, *le pain bénit* dici, quasi dicas panem benedictum: qui dominico die ad missam fidelium consecratur in illorum usum, qui sacræ mensæ tunc non sunt participes (3); quemadmodum Parisiis per ecclesias parochiales solemnii usu observari vidit (*Apologetici parte 2, cap. 49*) (4).

(1) Leo IV Papa *homilia de Cura Pastor.*, circa annum 850, ad parochos: « Eulogias post missas, in diebus festis, plebi distribuite. » Ex Marculfii *Formulis*, libro II, capp. 42, 44, 45, liquet, ejus etate, id est, exente septimo seculo, solitos episcopos mutuo sibi mittere eulogias festis paschalibus et natalitiis. Earum utilitatem laudavit S. Germanus, patriarcha Copolitanus. Eulogiarum quoque meminerunt Balsamon, *ad secundum canonem antiochenum*: Joannes Cantacuzenus libro I, cap. 41; Nicephorus Copolitanus, cap. 19; Codinus, *de officiis aulae Copolitanæ*: Cabasilas *ad Liturgiam*. Ex quibus discimus Græcos, ad finem liturgiæ, eulogias multa cum veneratione suscipere a sacerdoti, ejusque dextram osculari. Stant autem eas suscipiendo, et deinde eas in ipsa ecclesia comedunt, etiam qui sacræ eucharistiae participes fuere: ad absentes non deteruntur haec quidem eulogia in liturgia sacrata, sed aliae, quæ diebus sabbati, et in pervigiliis festorum sacramentorum vesperi. Lege Jacobum Goar *ad Euchologium Græcorum*, pag. 154.

(2) Quasi dicas: *Donum pro dono*. Observa sacram eucharistiam in græcis liturgiis frequenter appellari *domum*, vel *dona*.

(3) « Tant que dura la ferveur des chrétiens pour la sainte communion, comme ils offraient et communiaient tous à la messe, l'on ne pensa point aux eulogies. Mais quand ils commencèrent à se contenter d'offrir et d'assister au sacrifice sans y communier, l'Eglise crut qu'au moins il fallait les porter à communier spirituellement, et les y exciter par quelque signe ou symbole extérieur, qui représentait la communion sacramentale. Rien n'était plus propre à ce dessein, que les restes de pain et de vin, que l'on avait offerts, mais qui n'étaient pas consacrés. On leur distribua donc les oblations non consacrées, ou après la communion du clergé et de ceux qui s'étaient présentés à la sainte table, ou tout à fait après la messe, mais avant que le diacre donnât le congé. Comme ces eulogies étaient une espèce de supplément de l'eucharistie, on les distribuait avec les mêmes cérémonies extérieures. L'évêque ou le prêtre célébrant donnait le pain, et le diacre présentait la coupe. Les fidèles les recevaient avec respect, baisant la main du prêtre qui les distribuait. Chacun recevait ce pain bénit dans sa main, et on faisait sur soi le signe de la croix avant que de le porter à sa bouche. Il fallait être à jeun pour en manger: et ceux qui le recevaient dans la main, après avoir mangé, le donnaient à ceux qui étaient à jeun auprès d'eux, pour le manger dans l'église même. On en envoyait aux absents: et les chefs de familles en emportaient à ceux de leurs maisons, qui n'avaient pu se trouver à l'assemblée. On n'en donnait point aux infidèles, ni à ceux des fidèles, qui étaient excommuniés. Ce qu'on donnait aux catéchumènes, que S. Augustin appelle eulogie, et une espèce de sacrement, était le sel bénit, qu'on leur mettait dans la bouche. Pour ce qui est des eulogies dont nous parlons, S. Augustin les appelle ailleurs eulogies de pain, pour les distinguer des autres choses, qu'on bénissait aussi par la prière, et que pour cela on nommait Eulogies. » Bocquillot, *Liturgie sacrée*, qq. 435, 436.

(4) Idem fit in aliis Galliarum ecclesiis. Rotomagi editur panis ille, ut sacræ communionis supplementum: et aliquot ejus particulas in domos deferuntur ad eos, qui missæ sacrificio non potuerunt adesse. Jubet autem missale ac rituale ejusdem ecclesiæ, distribui eulogias a clericis, non a laicis, nedum a feminis. (*Voyages liturgiques*, pag. 422). In eadem diœcesi statutum, ut sacerdos, peracta pro coniugio missa, « conjugalis convictus symbolum, sponso et sponsa panem distribuat, vino intinctum »: a meridie, aut

Videtur autem harum eulogiarum usus ab apostolicis temporibus dimanasse. Pio enim pontifici, [qui apostolorum temporibus proximus fuit, decretum, in tomo primo Conciliorum, et libro quinto Decretorum Burchardi tribuitur, quo constitutum erat, ut fideles, qui communicare non fuerunt parati, post missarum solemnia, eulogias omni die dominico, et in diebus festis accipiant, a presbyteris benedictas (1).

CAPUT III.

De efficacia eulogiarum.

Idem decretum exstat in concilio nannetensi (*cap. 9 in tomo III Conciliorum*), in Galliis habitu (2); ubi sub jungitur, ut presbyter, eulogias daturus, ante his verbis eis benedicat: « Domine sancte, Pater omnipotens, aeterne Deus, benedicere digneris hunc panem tua sancta et spirituali benedictione, ut sit omnibus salus mentis et corporis: atque contra omnes morbos, et universas inimicoru[m] insidias tutamentum (3); per Dominum nostrum Jesum Christum, Filium tuum, panem vitæ, qui de cœlo descendit, ac dat vitam et salutem mundo, et tecum vivit et regnat per omnia secula seculorum. »

Sane per hanc panum spiritualem benedictionem saepe dæmones expulsose esse, aliaque miracula contingisse, ex ecclesiasticis historiis non est obscurum. Fortunatus, episcopus Pictavorum; scribit in Vita sancti Germani (*cap. 12 et 42 ad 28 maii*), episcopi Parisiorum (4), eum curasse conjugem illustris viri Vulfarii de Stesia, pene exanimem, ad apertis violenter dentibus, et eulogiis in os transjectis.

Scribit idem, in villa parisensis ecclesiæ, quæ Metha (5) dicitur, cum omnes præter unum gravitatio laborarent. Germanum eulogias eo misisse: et, primo eulogiarum gustu, turbam illam, cum esca sanitatem manducasse.

Porro illustris matrona, Deoque dicata, Austreberta, panem habebat a beato Austregisilo, episcopo Bituri- sub vesperam, idem sacerdos, postquam, adiutu comite, nuptiale thalamum aqua lustrica aspersit, et preces congrua recitavit, rursus panem benedicit et vino, ac mox intinctum vino panem recens conjugatis præbet, ut in fine missæ (*ibid.*, pagg. 420, 421). Inhibuit autem concilium rotomagensis, anno 1581, habitum, *de Cui atorut et aliorum Presbyteror. offic.*, can. 34, « in dominicalibus charitatum atque aliarum fraternitatum, missis, aquam et panem benedicit, aut conciones haberit: sed ea [voluit] servari paroeciali missæ, a qua, inquit, populos avertunt. »

(1) Sed nullus ante decimum seculum hujus decreti memoria: quod ne in falsarum quidem decretalium numero reperitur.

(2) Circa annum 800. Lege scholia Jacobi Sirmondi, et Baluzii præfationem ad Reginonem, qui concilium hoc inseruit primo suo libro *de Eccles. disciplin.*, cap. 332.

(3) Ut recte dixeris de pane benedictio, quod de sale catechumenis distributo scribebat Augustinus libro II, *de Peccatorum Meritis et remissione*, cap. 26: « Quod accipiunt, quamvis non sit corpus Christi, sanctum est tamen, et sanctius quam cibi quibus alimus; quoniam sacramentum est » (seu, ut hodie loquimur, *sacramentale*).

(4) Qui decepsit anno 576, die 28 maii, fere octogenarius.

(5) Antuerpienses hagiographi legunt (a): « Quæ dicitur Inethe: nec exponunt ubi fuerit hæc villa, sive Pos-

(a) Tomo VI, maii, pag. 783, n. 25.

eum (1), benedictum, et sibi pro eulogii transmisum. Hunc autem servabat, ut si quis male affectus videretur, illi integra fide sumendum præberet. Unde pistori suo, Leodemaro, invito in os ingeri curavit: moxque ille malum omne, quo cruciabatur, evomuit. Quod ejus temporis scriptor in Vita Austregisili (*Ad diem 20 maii.*) posteritati tradidit. Cæterum haec pauca exempla, ne prolixior sim sufficiant.

Meminerimus interim tanti majores nostros benedictionem fecisse, ut aliquando disputatum sit an sacerdotes possent benedicere; sicut videre licet in tractatu de septem Ordinibus, qui in Hieronymi operibus aliquoties est excusus, et in opusculo Bernonis abbatis, de Officio missæ (*cap. 22*). Putabant enim nonnulli benedicendi potestatem penes solos esse episcopos. Quorum sententia, ut est manifesti erroris convicta, sic hoc etiam constanter ab omnibus retinetur, ampliorem benedicendi potestatem penes eos esse, qui perfectius Christi personam gerunt, et quibus majus in Ecclesia Dei ministerium est concretum.

CAPUT IV.

De benedictionibus sancti Petri.

Unde summi pontificis benedictiones semper in Christi Ecclesia pluris habitæ sunt, quam cæterorum episcoporum aut inferiorum sacerdotum. Has autem pontificias benedictiones non unius fuisse generis, ex solis Gregorii Magni epistolis animadverti potest. Is enim, cum suis litteris, pro benedictione sancti Petri, inter alia, transmisit camisia (2), oraria (3), pallia aquitanica (4), cucullam, tunicam, paraturam (5) unam, caballum, nummos, et særissime clavim ad collum suspendendam.

Nos ex multis locis pauca tantum seligemus, e quibus clare cognoscatur, quid de benedictionibus dictis sit sentiendum. Scribit ad Anastasium, patriarcham antiochenum (*lib. I, epist. 25*): « Amatoris vestri, beati Petri apostoli, vobis claves transmisi; quæ super ægros positæ, multis solent miraculis coruscare. » Ad Joannem autem, exconsulem: et iisdem verbis ad Andream de Debiria (*lib. I, epist. 30, et 2*): « Sanctissimam clavem a beati Petri, apostolorum principis, corpore, vobis transmisi, quæ super ægros multis solet coruscare miraculis. Nam etiam de catenis ejus interius habet. Eadem igitur catenæ, quæ illa sancta colla tenuerunt, suspensæ, colla vestra sanctificant. » Rursus ad Constantiam Augustam (*lib. III, epist. 50*): « Quia serenissimæ dominæ religiosum desiderium vacuum esse non debet, de catenis, quas ipse sanctus Paulus apostolus in collo et

sessio ecclesiæ parisiensis. An forte in loco, qui nunc Igny, Lutetia dissito circiter 12. m. p. ad Africum?

(1) Cui successit, anno 624, B. Sulpitius, cognomento Pius.

(2) Interulas, seu industria: gallice *chemises*.

(3) Sudaria, ori tergendo: nunc stolas appellamus.

(4) Santonicos forte bardocuculos, notos ex Martiale, lib. XIV, epig. 158.

(5) Vests ornamentum e filis argenteis, vel aureis contextum: gallice une garniture d'or ou d'argent.

in manibus gestavit, ex quibus multa miracula in populo demonstrantur, partem aliquam vobis transmittere curabo, si tamen hanc tollere limando prævaluero. Quia dum frequenter ex catenis eisdem multo venientes benedictionem petant, quibusdam petentibus, diu per catenas ipsas ducitur lima, et tamen, ut aliquid exinde exeat, non obtinetur. » Scribit ad Childebertum, regem Francorum (1) (*libro V, epist. 6*): « Claves sancti Petri, in quibus de vinculis catenarum ejus inclusum est, excellentiae vestræ direximus: quæ collo vestro dispensæ, a malis vos omnibus tueantur. » Ad Theoctistum autem, et Andream (*libro VI, epist. 23*): « Benedictionem sancti Petri apostoli, clavem a sanctissimo ejus corpore transmisi; quam quidam, quia sancti Petri clavis esset, despiciens, sed pro eo quod auream eam vidit, facere sibi ex illa aliquid aliud volens, eduxit cultellum ut eam incideret. Qui mox cultellum quo eam per partes mittere voluit, arreptus per spiritum, sibi in guttur defixit, eademque hora defunctus cecidit. Ipsam ergo vestræ excellentiae transmittere studui, per quam omnipotens Deus superbientem et perfidum hominem peremit; ut per eam vos; qui eum timetis et diligitis, et præsentem salutem et æternam habere valeatis. » Rursus ad Recharedum, regem Visigothorum (2) (*libro VII, epist. 126*): « Clavim parvulam a sanctissimo corpore beati Petri apostoli, pro ejus benedictione transmissurus, in qua inest ferrum de catenis ejus inclusum, ut quod collum illius ad martyrium ligaverat, vestrum ab omnibus peccatis solvat. Crucem quoque dedi latori præsentium, vobis offerendam (in qua lignum dominice crucis inest, et capilli beati Joannis Baptistæ), ex qua semper solatium nostri Salvatoris, per intercessionem præcursoris ejus, habeatis. Præterea, transmisimus aliam clavim a sacratissimo beati Petri apostoli corpore, quæ cum digno honore reposita, quæcumq; apud vos invenerit, benedicendo multiplicet. » Præterea, Euælogio, patriarchæ alexandrinæ (*lib. XXI, ep. 47*): « Transmisimus crucem parvulam, in qua de catenis amatorum vestrorum, sanctorum Petri et Pauli apostolorum, inserta est benedictio; quæ oculis vestris assidue supponatur, quia multa per eamdem benedictionem miracula fieri consueverunt. » Denique, n; in congerendo nimius sim, scribit quoque Libertino, ex-præfecto (*libro I, epist. 31*): « Peto ne injuriosum ducatis, quod viginti annuos vestitus ad pueros vestros per romanum defensorem scripsimus præberi; quia de beati Petri apostoli rebus, quamvis parva sint, quæ offeruntur, pro magna semper benedictione suscipienda sunt. » Ex his apparet, ex tanti pontificis judicio, apostolicæ sedis benedictiones magni facientes esse (3).

(1) Nomine tenus; nam tota auctoritas tum fuit penes Pipinum Heristalium. Obiit Childebertus III, an. 711, a piæ munificentia laudatus alteri Gregorio, Turonum anti-stiti.

(2) Eumque religiosissimum, cuius opera gens Gothorum, ejusmodi hæresi ariana, catholicam fidem amplexa fuerat. Data est hæc epistola anno 599.

(3) Observat ex Theophilo Raynaudo Prosper Lambertij.

Nam ipse etiam, cum gratiarum actione, episcoporum benedictiones recepit: a carthaginensi episcopo (*libro X, epist. 1*), benedictionem sancti Agilegi martyris (*1*): ab Alexandrino (*libro XI, epist. 47*), eulogias sancti Marci (*2*); quas tamen alibi (*lib. VII, epist. 29*) mavult Petri apostoli, quam Marci evangelistæ, benedictionem appellare, eo quod Marcus Petri fuerit discipulus, et ab eo Alexandriam missus sit.

CAPUT V.

Cur summi pontificis benedictiones dicantur sancti Petri.

Notanda est vero humilis majorum nostrorum loquendi phrasis. Episcopi suas benedictiones, non suas, sed pro ratione ecclesiarum et sanctorum, quorum patrocinium venerabantur, nunc Marci evangelistæ, nunc Agilegi martyris, nunc aliter eas nominabant.

Romanus autem pontifex, eulogias, quas mittebat, semper sancti Petri benedictionem appellabat, tum quod ab eo dabantur qui in cathedra Petri Ecclesia catholicae præter: tum etiam, ac potissimum, quia ad earum virtutem et efficaciam multum merita principis apostolorum conferunt. « Si quid enim, inquit magnus et ter sanctus Leo pontifex (*sermone 2, in suum anniversarium*), recte a nobis agitur, recteque discernitur: si quid a misericordia Dei quotidianis supplicationibus obtinetur, illius est operum atque meritorum, cuius in sede sua vivit potestas, excellit auctoritas.

CAPUT VI.

De agnorum Dei antiquitate.

Inter multiplices autem romani pontificis, seu manus, sancti Petri benedictiones, multum celebrantur agni Dei; de quibus non possumus non præclare loqui et sentire, si eorum antiquitatem, si cæmonias, si efficaciam, si significationem, denique si pium inter christianos hujus amuleti (*3*) usum consideremus.

nus, seu Benedictus papa XIV (*a*), quemadmodum misse sacrificium, etsi parisi sit fructus *ex opere operato*, a quo cumque sacerdote celebretur, tamen *ex opere operantis* fructuosus est a pio, quam ab improbo, celebratum: sic merito pluris a fidelibus fieri, ac majoris passim utilitatis censeri cereas agnorum formas a pio, aut etiam sancto, pontifice consecratas. Ita præ aliis aestimari audiui, que præferabant effigiem S. Pii V, Innocentii XI, Clementis XI; quod tamen absque alius cujusquam pontificis injuria dictum volo.

(*1*) Seu Agilei, « in cuius die natali S. Augustinus de eo, ad populum, tractatum (sc. concionem) habuit »; ut refert Martyrologium romanum iubus octobris, ex Possidii *Indice*, cap. 9. Ejus reliquias Dominicus, carthaginienus episcopus, ad Gregorium Magnum submisit. Vide hujus *Registrum*, lib. X, epist. 1.

(*2*) Alexandrinæ, seu Ægyptiorum ecclesie primi conditoris; ut ex Eusebio, Hieronymo, Epiphanio, Euthymio, aliquis constat. Eo se Marcus contulisse videatur anno Christi 49, Claudi 9, quo hic Judæos omnes (et eodem nomine notos ethnicios christianos) Roma pepulit.

(*3*) Amuleto remedium est adversus mala quæ timentur: gallice *préservatif*. Dicatum, opinor, ab amoliendo.

(*a*) Libro IV de servor. Dei Beatif., etc., parte 1, cap. 5, nn. 13, 14, 15 edit. 1749, pp. 73-75. 400.

Antiquitatem commandant divinorum officiorum scriptores, Alcuinus abbas (*cap. de Sabbato sancto*), Caroli Magni famosissimus præceptor (*1*), ejusque discipulus Amalarius (*lib. 1, cap. 17*), præsul Trevirorum (*2*). Scribunt enim, sabbato sancto mane, archidiaconum fundere ceram in vase mundo, et misceri in ea oleum, et fundi similitudinem agnorum, eosque servari in loco mundo. In octavis vero paschæ dari eos agnos post communionem populo, ad fumigandum in domibus suis pro quacumque necessitate, seu ad ponendum in agris et vineis propter illusiones diabolicas, sive contra fulgura et tonitrua.

Scribit præterea Widmanstadius, cancellarius Austriae (*ad Novum Testamentum syriacum, Dilingæ excusum typis syriacis*), sacre cere illius imagines, quas agnos Dei appellant, in vaticanae basilicæ apside tessellati operis, are pontificie imminentे, ex constantiniani operis structura extare; quas ei olim Marcellus II, pontifex maximus sanctissimusque, jam tum privatus, veluti argumentum cæremoniæ, ante Constantini Magni imperium usitatæ, ostenderit (*3*).

(*1*) Alcuinus, qui et Flaccus Albinus, eboracensis apud Anglos ecclesiæ diaconus fuit: dein a Carolo Magno non unius monasterii abbas constitutus, in tuorense S. Martini cenobio vitam clausit an. 804, die maii 19. Opus de divinis Officiis, ejus nomine vulgatum, ejus non est, cum in illo mentio fiat Hilperici, qui secundo X vixit: ac multa contineat is liber, sevo Alcuini minime congrua.

(*2*) Amalarius Fortunatus, Trevirorum antistes, obiit anno 814, postquam a Carolo Magno ad Michaelem Balbum, Graecorum imperatorem, legatus fuisset, cum Petro abbate Nonantulæ. Scripsit ille *librum de Sacramento Baptismi*, inter Alcuini opera editum Lutetiae an. 1617. Alius ab eo est Amalarius, metensis ecclesiæ diaconus, exim Abbas, anno 840, superstes. Hic, Ludovici Pii jussu, *libros quatuor de divinis Officiis* contexit, magna, ut ætas illa ferebat, eruditione refertos. De hujus opere Molanus agit.

(*3*) Ex verba Joannis Alberti Widmanstadii, jurisconsulti, et orientalis Austriae sub Ferdinand I cancellarii: « Dominica resurrectionis dies a Syris Magnus : et oclavus ab eo, Novus : diesque labentis inter utrumque septimanæ, Candidatorum vocantur; non alia profectio ratione, quam latina Ecclesia sabbatum, et hunc ipsum dominicum diem, in Albus appellat. Nam cum olim christiana militia sacramento obligandi, per hosce tantum dies, et ab episcopis tantum, sacro fonte abliuerentur, linteisque tunicas candidis, et cucullatis, professionem suam testarentur, hoc die dominico episcopo sese offerre, vestes candidas ponere, ac, si qui Romæ baptizati fuissent, a pontificibus max. cerea sigilla, vexilliferi agni figura expressæ, et aquæ, chrismatis admixtione consecratæ, immersa, tanquam symbola baptismatis, amuletaque sacra, accipere consueverunt: atque adeo ministros baptismi, baptizatosque, candidatos esse debere receptum fuit, ut episcopi, quibus tum solis baptizandi munus deferebatur (ne, obveniente necessitate, officio suo deesse uspiam possent), absque linteæ tunica candida in publicum nunquam prodiderint... Sacra porro cere illius imagines, quas *agnos Dei* appellant in vaticanae basilicæ apside tessellati operis, are pontificie imminentے, ex constantiniani operis structura extant: quas mihi olim Marcellus II, pont. max. sanctissimusque, jam tum privatus, veluti argumentum cæremoniæ ante Constantini Magni imperium usitatæ ostendit. »

Argumentum extremis Widmanstadii verbis contentum rejicit Theophilus Raynaudus (*2*). Nam *quid* (ait) *agnis lapidis ad cereos?* Confutat idem quæcumque variis scriptores recentiores atulerunt, ut agnorum cereorum originem ad prima secula referent; quales Franciscus Feuardentius, in Com-

(*a*) Capite 15. libri, cui titulum fecit: *agnus cereus, pontificia benedictione consecratus. Symbolum christiani, per baptismum, ex Christo patre et Ecclesia matre, filii Dei, expositum a R. P. Theophilo Raynaudo societatis Jesu: habes Operum tom. X. pp. 267,*

Per multas itaque annorum centurias romana ecclesia cereos agnos consecravit.

mentariis ad Irenæi lib. I, cap. 8, n. 5: Augustinus Valerius, cardinalis, et episcopus veronensis, dissertatione de Benedictione cerei agni, ad Gregorium XIV: Alphonsus Cicarellus de Menavia, tractatu ms. de Origine, benedictione, consecratione, et virtutibus agnorum Dei: Joannes Lorus, Commentario in Acta apostolor., cap. VIII, 32: alii. Idem Raynaudus nihil autem vetustus de cereis illis agnis affiri posse, quam Ordinem romanum, ab Amalario productum, adeoque ipso antiquiore.

At Prosper Lambertinus de seruor. *Dei Beatae Consecratione*, etc. lib. IV, parte 2, cap. 21, n. 12; « Antiquus est, ait, horum cereorum agnorum usus; anno quippe 1544 Roma effossus est tumulus Mariae Augustæ, conjugis Honori imp. et filiae Stiliconis (quæ ante medium seculum V obiit); et praeter cetera in tumulo inventus est cereus agnus Dei; ita ut infirma omnia videat opinio Panvini, qui, *de Baptismate paschali*, pag. 148, credit usum agnorum consecrandorum a romani pontificibus inductum ad retinendam memoriam solemnis baptismi, qui primis religionis christianæ seculis solo Pascha et Pentecostes tempore peragebat; ideoque eamdem consuetudinem non invaluisse ante seculum IX, quo fere seculo desuit solemnis ille baptisma celebrari. Magis veri similis est cardinalis Augustini Valerii sententia, qui agnorum benedictionem ad initium seculi quinti referi: aut altera Molani, qui agni cerei primordia atque Constantini Magui tribuit, et ideo seculo Christi quarto. »

Verum, ut ego ab opinione Panvini et Raynandi, non recedam, adducit me silentium omnium scriptorum, qui inter octingentos a Christo annos vixere. Mirum profecto, si agnorum cereorum usus ab ævo Constantini repetendus esset, tacituros fuisse de illis adeo multos, qui conscripti, editique supersunt, a quarto ad nonum seculum, libros. Non diffiteor imbellies fore negantis hujus argumenti vires adversus repertum in Maria Augustæ tumulo cereum agnum, si hac de re certo constaret. At credo eam nisi testimonio unius Sebastiani Munsteri, aut et ejus exscriptorum. Sic vero ille *Cosmographiæ universalis* pag. 148, edit. basileensis 1559: « In vaticano, anno Christi 1544, in februario, haud procul a Tiberi, cum in sacerdotio S. Petri fundamenta foderantur, inventa est marmorea arca, longitudine pedum octo et semis, latitudine quinque, et sex altitudine; in qua condita fuit Maria, Honori imp. conjux, quæ virgo migravit ex hac luce, præventa inopinata morte ante quam ab imperatore accepta esset. In ea area, corpore absunto, aliquot tantum dentes supererant, capillique, ac tibiarum ossa duo: præterea vestis et pallium, quibus tantum auri fuerat intextum, ut ex his combustis auri pondo 36 collecta sint. Erat insuper capsula argentea, longa pedem unum in semisse, latitudine digitorum 12, in qua vascula multa ex crystallo, nonnullaque ex achate perpulchre elaborata. Item annuli aurei 40, varii gemmis adornati. Erat et smaragdus auro inclusus, in eoque sculptum caput, quod creditum est ipsum Honorium referre: is 500 aureis nostratis estimatus est. Præterea inaurae, monilia, aliaque mulieria ornamenta, in quibus *bulla eorum*, quas hodie agnos Dei vocant, per cuius ambitum inscriptum erat: MARIA NOSTRA FLORENTISSIMA: Lamina ex auro, et in ea hæc nomina: MICHAEL, GABRIEL, RAPHAEL, URIEL, grecis litteris. Item veluti Racemus, ex smaragdis aliisque gemmis consertus et discriminale ex longitudine 12 digitorum, inscriptum hinc, DOMINO NOSTRO HONORIO: hinc, DOMINA NOSTRA MARIA. Ad hæc inerat sorex ex chelidonio lapillo, cochleaque, et patera ex cristallo: item pila ex auro, lusoriarum similis, sed quea in duas partes dividi potuit. Innumeris pene aliæ inerant gemmæ, quarum etsi plurimæ vetustate corruptæ, nonnullæ tamen recentem admirandamque pulchritudinem retinebant. Et hæc omnia Silico filio dedit pro dote. Sunt autem hodie in vaticani horto rom. pont. » Expendat lector, num significet Munsterus in arca illa repertam bullam iis similem, in quibus hodie agni cerei reconducent: præterea num ejusmodi cerea imago mille annis, absque prodigio, conservari potuerit.

Mabillonius lib. II de *Liturgiâ gallicâ*, pag. 141, postquam ostendit eos falli, qui ex Prudentio colligunt, quarto jam seculo viguisse morem benedicii cerei paschalis, eum tamen ineunte salem seculo sexto receptum fuisse probat ex Ennodio, qui ticiensis ante annum 520 episcopus fuit. Geminianus ille scripsit cerei paschalis benedictionem: et in utraque testatur, ex cereo benedicto decerpitas a fidelibus fuisse particulas contra procellas. « Inde (pergit Mabillonius) agnorum Dei cereorum origo. » Fac veram esse hanc opinionem non hinc efficies ritum pon-

CAPUT VII.

Quo ritu agni cerei consecrentur.

Quo autem ritu id fiat, explicatum est in libro exemplarum sanctæ romanae ecclesie (lib. I, in fine sectionis VII). Neque enim quivis, aut quovis tempore, agnis cereis benedicit: sed romanus pontifex, tempore paschali, anno primo sui pontificatus, et deinde singulis septenis annis (1). Primo, pontifex benedicit

tificium eos consecrandi ante octavum aut nonum seculum invaluisse. Nam in diecibus leodiensi, namurensi, tulensi, suessionensi, silvanectensi et aliis quibusdam, viget consuetudo partes cereis in Purificationis festo benedictionis decerpendi, quas in crucis formam effectas ruris presertim incolæ domum afferunt, ac plerumque exterræ caminorum oræ applicant, velut in eundem loco maxime conspicuo: neque tamen existimo tam veterem esse hunc morem, quam cereorum in dicta festivitate benedictionem.

Ceterum opinioni Mabillonii prævisse Baronius aliquatenus videtur, cum ad annum Christi 58, n. 76, scriberet: « Hac nostra ætate complura... constat edita esse miracula ex ceris illis, quæ, ex cereo accepte paschali, alisque puris admixta, et sacro chrismate delubra, ac benedictione sanctificata sunt: quæ et eo quod agni, Christi typum præ se ferentis, haberent impressam imaginem, agnus Dei dicit consueverunt; quas recens baptizati suspensas ferrent ad collum. Nam cum suis infantibus Gentiles bullas, ad avertendas fascinationes, ut docet Varro (a), re turpula consignatas, vel aliter superstitione auctas, collo appendereat: ad eas ahobendas (ut de multis aliis accidit) placuit, superstitione in religionem mutata, ex ejusmodi sacris ceris bullas confici, quas, agni Christum præ se fermentis insignitas, geniti in Christo gestarent. »

(1) Quod vel ex eorum inscriptionibus patet, quarum aliquas mihi visas hic subiectio:

I. In Antica : ECCE A. DEI QUI TOL. P. MUND. Sub Agno : AN. I. 1677.

INNOCEN. XI. PONT. MAX.

In Postica : S. FRANCISCUS BORGIA SOCIETATIS I. Et sub hujus effigie : INNOCEN. XI. PONT. MAX.

II. ECCE A. DEI QUI TOL. P. MUNDI. Sub Agno : INNOCEN. XI. PONT. M. A. VII. 1683. In parte aversa : SANCTUS DOMINICUS. Sub hujus effigie : INNOCEN. XI. PONT. MAX. ANN. VII.

III. ECCE AGN. DEI QUI TOL. P. MUNDI. Sub Agno : CLEMEN. XI. PONT. MAX. AN. XIV. 1714. Retro : S. PATER BENEDICTUS. O. P. N. Infra : CLEMENS XI. PONT. M. A. AN. XIV. 1714.

IV. ECCE AGN. DEI QUI TOL. P. MUNDI. Infra : CLEMENS XI. P. M. A. XIV. 1714. In postica, effigies B. Marie V. Cum pueri Jesu, cœlo illabentis, et sub ea neophytorum turba invocans; circum : BEAT. ME. DICENT. OMN. GENER. Infra : ROMA.

V. ECCE AGN. DEI QUI TOLLIT P. MUNDI. Infra : CLEMENS XII. PON. M. A. AN. I. 1731. In aversa parte : Mater Dei cum Filio, ambo rosarium tenentes.

VI. ECCE AGN. DEI QUI TOLLIT PEC. MUNDI.

CLEMENS XII. P. M.

ANNO I.

Retro : S. ALOY. GONZAG. S. I. S. STANISL. KOSTK. S. I.

VII. ECCE AGN. DEI QUI TOL. PEC. MUN.

CLEM. XIII. P. M.

AN. I.

Retro : S. PIUS V. PONT. MAX.

VIII. ECCE ANG. (sic) DEI Q. TOL. PEC. MUNDI.

BENEDIC. XIV.

P. M. AN. I.

1741.

In parte aversa : S. THEODORUS MARTYR.

BENED. XIV. PON. M.

IX. ECCE AGNUS DEI QUI TOL. PEC. MUN.

BENEDICTUS XIV.

P. M. ANNO....

Retro : S. JULIANA FALCONERIA ORD. SERV. B. V.

X. ECCE AGN. DEI QUI TOL. PEC. MUN.

CLEMENS XIII.

AN. I.

(a) Varro de Lingua latina, lib. VI.

aqua; secundo, aqua per modum crucis infundit balsamum, et sacrum chrisma (1); tercio, multas preces et benedictiones fundit super cereas formas agnorum; quarto, cum solemnitate, cubicularii in celibus argenteis agnos pontifici deferunt, quos ipse in aquam immergit: astantes autem prelati decenter extrahunt, et ut siccentur, reponunt, usque ad sabbatum in Albis (2). Sabbato autem hoc, peracta communione, pontifex competenti ritu agnos (3) distribuit, primum cardinalibus, et episcopis in eorum mitras, dum illi manum ejus, hi autem genu dextrum, osculantur: postea protonotariis, et reliquis, in manus, qui ad pedis osculum provolvuntur (*libro III. Cærimon. sect. 2. [cap. 6.]*).

CAPUT VIII.

De efficacia benedictorum Agnorum.

Cæterum efficaciam ipsa benedictionis verba explicant. Orat enim pontifex (*ibidem, lib. I. Cærimoniarum*): « Deus omnium sanctificationum, dominator Dominus, cuius pietas sine fine sentitur, has cereas formas, innocentissimi agni imagine figuratas, benedicere, et per invocationem tui sancti nominis sanctificare et consecrare digneris; ut per ejus tactum, et visum, fideles invitentur ad laudes; frager granдинum, procella turbinum, impetus tempestatum, ventorum rabies, infesta tonitrua temperentur: fuginant, atque tremiscant maligni spiritus ante sanctæ crucis vexillum, quod in illis exsculptum est. Omnipotens semperne Deus, sicut ille agnus, de cuius sanguine postes et superliminaria domus linebantur, immolatus, populum tuum a persecutione ægyptiaca, media nocte, liberavit: et quemadmodum ille Agnus

Retro: S. JOANNES NEPOMUCENUS MARTYR.

Sunt autem omnes hi agni cerei formæ ovalis, sed diverse magnitudinis: ac retro appiciant, ut legisti, habent aliquos sancti vel sanctar figuram. Dubitatum est aliquid num illic exprimi posset effigies beatificati, non canonizati. Respondit Prosper Lambertinus nihil huic rei obstat: (a) : atque Innocentio XIII exhibuit agnum cereum, in quo expressa fuerat imago B. Pii papæ V, cum is needum in sanctorum numerum esset relatus.

(1) Primum aqua duntaxat adhibita ceræ: post additum sacrum oleum cum balsamo. Olim etiam benedictio matre commissa archidiacono, qui hanc sabbato sancto peragebat, et agnos cereos distribuebat dominica in Albis: nunc ipse pontifex benedit.

(2) Dies sequens in Ordine viennensi Galliæ, ab annis 500 vulgato dicitur *dominica in Albis depositis*: Rothomagi, *dominica post Albas*: sic etiam vulgatus Alcuinus, et vetus Ordo romanus. Ratio patet ex ante dictis.

(3) In lance oblatos a subdiacono, canente: *Pater sancte, isti sunt agni novelli, qui amuntiaverunt vobis Alleluia: modo venerunt ad fontes, repleti sunt claritate. Alleluia.* Quod ad recens baptizatos manifeste pertinet. Pulchre de illis Paulinus, epistola 12:

*Lata novos geminis ut Mater Ecclesia partus
Excipiat simibus, quos aqua protulerit.....
Inde parens sacra ducit de fonte sacerdos
Infantes, niveos corpore, corde, habiu:
Circundansque rudes festis altaribus agnos,
Unde salutiferis imbui ora cibis.
Hinc senior sociæ congaudet turbi catervæ:
Alleluia novis balat ovile choris.*

innocens, tua voluntate immolatus in ara crucis, Jesus Christus, Filius, protoplastum nostrum de diabolica potestate eripuit: sic isti agni immaculati virtutem illam accipient, quos consecrandos offerimus in conspectu divinæ majestatis tuæ. Tu eos benedicere, sanctificare, et consecrare digneris, ut, tua larga benedictione sanctificati, eamdem virtutem accipient contra omnes diabolicas versutias, et fraudes maligni spiritus; ut illos devote super se ferentibus nulla tempestas prævaleat, nulla adversitas dominetur, nulla aura pestilens, neque aeris corruptio, nullusque morbus caducus, nulla maris procella, et tempestas, nullum incendium, neque ulla iniquitas, dominetur eis: neque prævaleat homo: partus cum matre incolmis conservetur; per intercessionem unigeniti Filii tui, Domini nostri, Jesu Christi. Ita istos agnos benedicere, sanctificare, et consecrare digneris, quatenus eos devote deferentes, ob reverentiam et honorem nominis tui, liberentur ab omni inundatione aquarum, et ab omni fluctuatione diabolæ tempestatis, et a morte subitanea; per virtutem passionis Jesu Christi, Filii tui benedicti. Quæsumus, Domine, hos agnos, quos de cera virginea in tuum honorem formavimus, sacra et perenni unda, balsamoque sacri chrismatis perfusos, benedicere, sanctificare, et consecrare digneris; quatenus a te benedicti, virtutem accipient contra omnia diabolica tentamenta: et omnes portantes, tibi esse possent inter adversa et prospera, ut, tua consolatione accepta, nullum periculum timeant, nullamque formident umbram: nulla sævitia diabolica, aut versutia humana, eis noceat: sed, fortitudine tuæ virtutis roborati, tua consolatione glorientur, qui vere Paracletus diceris, et in Trinitate perfecta vivis et regnas. Sic eos deferentes tuearis, protegas et defendas ab omni periculo incendi, fulgoris, procellæ, et tempestatis: et ab omni adversitate custodi, per mysterium passionis tuæ: et sic eos digneris ab omnibus periculis, et in puerperio laborantes, sicut matrem tuam ab omni periculo liberasti, et Suzannam de falso crimine, et beatam Theclam, virginem et martyrem tuam, ab incendiis, et Petrum, a vinculis absolutum, illæsum abire fecisti: ita nos ab hoc seculo illæsos abire facias, ut tecum sine fine vivere valeamus. » Hactenus ex ipsis precibus diximus efficaciam agnorum Dei (1).

(1) Eam ita exponit Ordo romanus undecimus (a) *apud Mabillonum, Musæ Italici* tomo II, paginis 144, 145: « Sabbato de Albis... dum primicerius cum schola cantat Agnus Dei, dominus apostolicus expendit (pontifex distribuit) agnos per populum hac ratione, ut, sicut filii Israel, in Ægypto positi, præcepto Domini, de sanguine immaculati agni in liminibus domorum scriperunt hoc signum T, ne ab angelo percuterentur: ita et nos, de sanguine passionis immaculati Agni Christi, debemus hoc signum scribere in limine domorum nostrarum per floem, ne a diabolo et a vitiis percutiamur, et [ut] a potestate diaboli libemur. Aliud propter infantes noviter baptizatos, in Ecclesia deponeentes veterem tunicam, qui amuntiaverunt Alleluia, id est, gloriam beatitudinis cœlestis, patriæ. Tertium, quia quicunque habuit de cera prædictorum agnorum, et ex

(a) Vide librum ejus quartum de servor. Dei Beati. et beator. Canonizatione, edit. romanæ 1749 pag. 774, n. 13.

(a) Cujus auctor Benedictus, S. Petri in Urbe canonicus. Is Ordo scriptus est ad Guidonem de Castello, qui Coœlestinus papa secundus factus est anno 1145.

Nullus autem ex catholica Ecclesia filii ignorat, quid tribuendum sit aquæ per presbyterum benedictæ. Hic vero concurrunt, non per presbyterum, sed per summum sacerdotem, benedicta aqua, benedictum balsamum, benedictum chrisma, benedictus agnus. Nonnquam ad ejus benedictionem, quod jam ante ex Leone diximus, merita Petri deesse credendum est. Orante præterea, et benedicente capite Ecclesiæ, longe aliter concurrunt vota catholicae Ecclesiæ, quam in presbyteri benedictione. Quis igitur non animadverat multum tribuendum esse agnis Dei, solemniter a romano pontifice benedictis? Celebris est in sacra theologia Hesychii (1) sententia (*libro II, in IX Levitici caput*): *Non propria virtute sacerdotes benedictionem præstant: sed, quia figuram ferunt Christi, possunt propter eum, qui in ipsis est, præstare, benedictionis plenitudinem.* Plenius autem Christi figuram gerunt ejus in terra vicarii, romani pontifices; et proinde, ad eorum benedictionem, non dubium quin copiosior sanctificatio descendat.

Sicut igitur duo circa benedictam aquam consideranda sunt, similiter eadem circa agnos Dei considerantur. Aqua benedicta vim habet ratione consecrationis, quæ distinguenda est ab intentione ac devotione aspergentis, aut ejus qui aspergitur. Secundo, qui eam accipit, eaque aspergitur, is, veluti facto, orat sese aspergi et mundari ab eo, qui est fons et largitor omnis benedictionis. Eudem in modum agnus, ratione suæ benedictionis, singularem habet efficaciam. Qui autem hoc amuleto sese ex fide munit, is externo illo symbolo orat, ut ei fiat secundum fidem suam, et secundum eas preces, quas pontifex maximus in agni consecratione effudit. Itaque sicut plus est habere communionem Ecclesiæ, quam seorsim orare: ita qui sese aqua benedicta aspergit, aut a sacerdote aspersionem accipit: et qui secum Dei agnum gestat, is non est censensus seorsim orare: aut, quod flagitat, et impetrat, flagitare et impetrare ratione et vi suæ orationis; sed potius per virtutem benedictionis et communium Ecclesiæ precum, quibus suas preces devote adjungit.

Instituit enim ideo Ecclesia benedictionem aquæ, agnorū, et consimilium rerum, ut christiani in nostris necessitatibus, non ad vanitates et superstitiones, sed ad orationes Ecclesiæ, aut ad æquivalētia signa confugamus. Sicut enim Christus aliquando solo nutu et verbo aegros sanavit, aliquando autem externum signum adhibuit: sic Ecclesia, sui sponsi mitatrix, fidei nonnunquam solam orationem,

ea in domo sua crucem habuerit, vel secum portaverit, non lædetur ab aliquo phantastico spiritu, et a tonitruo. » Ea todim prope verbis leguntur in *Ordine duodecimo*, *ibid.*, pp. 202, 203, cuius auctor Cencius ille. De quo supra, col. 415.

(1) Varii fuerunt Hesychii. Qui in Leviticum scripsit, presbyter hiersolymitanus fuit, ac videtur seculo septimo claruisse; nam Vulgata versione latina utitur, quod veterum nemo fecit ante Gregorium Magnum: et ejus meminere seculi noni scriptores Amalarius ac Hrabanus Maurus; præterea probabile est illum esse, cuius homiliae duas allegabat octavo seculo Photius, *Bibliotheca* codd. 269 et 275.

nonnunquam æquivalens signum adhibuit (1).

CAPUT IX.

De significatione agnorum Dei.

Quale autem signum sit, et ad quem nos confugere doceat cereus et benedictus agnus, manifestum est ex impressa forma, quæ agno adsculptum habet vexillum crucis: et ex ipsa benedictione, in qua sæpe inculcatur, nos non alio confugere, nisi ad illum Agnum, qui, innocens immolatus in ara crucis, nos de diabolica potestate eripuit: qui, occisus, nos redemit in sanguine suo, atque postes pectoris nostri, et frontis nostræ, suo cruento linivit. De quo in canticis Ecclesiæ legitur (*in prosa paschali*): *Agnus redemit oves: Christus innocens Patri reconciliavit peccatores.* Ad quem etiam in litaniis, et in jugi ac tremendo missæ sacrificio, acclamatur: *Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, miserere nobis.*

Symbolum itaque hoc, ex virginea et candidissima cera, quam punicam dicunt (2), confectum, nomen habet ab eo cujus est signum. Christus vero multis de causis Agnus Dei recte intelligitur. Agnus enim

(1) Aquam benedictam, agnos cereos, et quæ similia pietatis instrumenta scholastici theologi *sacramentalia* vocant. « Sanctus Thomas [Aquinus] minus dedita opera de his egit, inquit Steyartius (a), quia heres ea rejicentes nondum surrexerant. » Parum adhuc de illis agunt vulgares theologiarum scriptores, uti et de tot variis, quæ nunc in iis sunt, externæ pietatis exercitiis; ideo forte, quod commodius sit actum agere, quam non tractata tractare. Addit Steyartius: « Effectum suum habent... sacramentalia, non ex opere operato, sicut sacramenta: sed partim ex precibus Ecclesiæ, partim ex devotione adhibentis, adeoque per modum imprecatiōis; quo pacto dum in eo, cui adhībentur, excitati sunt aliquando motus boni, sequi potest deinde, ex opere operantis, remissio peccatorum, gratia augmentum, etc. Atque hoc de istis haec tenus, quæ in Ecclesia sunt communia: post quæ tandem sequuntur particularium ecclesiarum, ordinum, sodalitiorum, magis private observations, sacramentalibus istis suo modo affines, de quibus proinde censendum cum proportione. » Conveniunt illa cum dictis S. Thomæ, parte 3. *Sum. theol.*, q. 71, art. 3, ad 2: « De ratione sacramenti est, quod perficiat principalem effectum, qui est gratia remittens culpam, vel supplens aliquem hominis defectum. Quod quidem non fit per ea quæ aguntur in exorcismo, sed solum hujusmodi impedimenta tolluntur; ET IDEO non sunt sacramenta, sed sacramentalia quædam. » Et *ibid.*, quæst. 63, art. 1, objicit sibi sanctus doctor: « Videtur quod sint plura sacramenta; sacramenta enim dicuntur, quasi quædam sacra signa. Sed multæ aliae sanctificationes fiunt in Ecclesia secundum sensibilita signa, sicut aqua benedicta, consecratio altaris, et alia hujusmodi. Ergo sunt plura sacramenta quam septem. » Ad quod respondet: « Aqua benedicta, et aliae consecrationes, non dicuntur sacramenta, quia non perducunt ad sacramenti effectum, qui est gratia consecutio: sed sunt dispositio[n]es quædam ad sacramenta, vel removendo prohibens [obstacula tollendo], sicut aqua benedicta ordinatur contra insidias daemonum, et contra peccata venialia: vel etiam idoneitatem quædam faciendo ad sacramenti perfectionem et perceptionem, sicut consecratur altare, et vasa, propter reverentiam eucharistie. » Velle aperte dixisset Angelicus Doctor ac sacramentalibus insit virtus propria, seu, ut schola loquitur, *causalitas ex opere operato*, quam iis abnegat Steyartius, tribuunt aliis, v. g., Jacobus Gretserus tom I de *Cruce* libro IV.

(2) A Poenis, seu Carthaginiensibus; quemadmodum, teste Pompeio Festo, Punicum libum Romani appellabant, quod probum esset, ac cæteris suavius: et punicum panem, pro optimo, habet Plautus *Menæchmor. actu 5*, scena 5, versu 19.

dicitur propter summam mansuetudinem : Jeremiæ undecimo capite [versic. 19] : *Ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam.* Agnus dicitur propter innocentiam : unde Petrus apostolus (I Ep. I, 19) redemptos nos scribit pretioso sanguine Christi, quasi agni immaculati, et incontaminati. Agnus dicitur propter voluntariam ad mortem obedientiam : *Sicut agnus, ait Isaías (cap. LIII, 7), coram tondente se obmutescet.* Denique Agnus dicitur quia in Veteri Testamento per agnos, potissimum autem per paschalē agnum, fuit præfiguratus.

Agnus vero Dei intelligitur, quia Agnus divinus, sive ipse Deus. Rursus, quia Agnus a Deo olim promissus. Quia Agnus, a Deo Patre traditus in oblationem pro peccatis nostris. Quia Agnus, Deo in oblationem deputatus. Denique per agnum Dei, Hebræa phrasι, nobilissimus agnus intelligi potest. Quicquid enim eximium, et præstans est, id Hebrei Dei esse dicunt. Unde apud Psalmistam montes Dei, et cedri Dei leguntur (1), (Psal. XXXV, 7, et LXXIX, 11).

CAPUT X.

Agnorum Dei secundaria significatio.

Quanquam et alia videatur esse horum amuletorum significatio. Subdiaconus enim apostolicus, dum, die sabbato in Albis, ad pontificem agni in lance deferuntur, ter cantat : *Pater sancte, isti sunt agni novelli, qui annuntiaverunt vobis, alleluia.* Modo veniunt [venerunt] ad fontes : repleti sunt claritate ; alleluia (Ceremoniarum romanarum ecclesiarum, lib. III, sectione 2, cap. 6).

Sicut igitur Christus est lux mundi, et fundamentum Ecclesiæ, eadem tamen participative apostolis tribuuntur : sic non absurde Ecclesia agnis cereis duplēm tribuit significacionem ; primariam, qua significant Christum Agnum pro nobis in cruce immolatum : et secundariam, qua nobis in memoriam revocetur, quod per baptismatis sacramentum simus velut agni novelli, super nivem dealbati : quodque a nobis sollicite agendum sit, ut vestem innocentiae, quam, cum baptizabamur, accepimus, usque ad diem iudicii candidam reservemus (2).

Potuisset in cerea forma imprimi leonis imago : vicit enim leo de tribu Juda (Apoc. V, 5). Sed magis conveniebat formam agni recenter baptizatis propnere, qui adhuc candidati, et in albis constituti, eo ipso protestarentur sese, per lavaerum regenerationis, ab omni sorde esse mundatos.

Itaque agnus est Christus : et per eumdem Agnum agni sunt etiam, quicunque ei tanquam capitī membra cohaerent in fide, spe, dilectione, et vita innocentia.

(1) Quoties ita usurpatur in vulgata editione vox *Dei*, observa primum hebraice legi יְהוָה nulla conjunctione præfixa : secundo, nullum hunc voci aut præcedenti epithetum usquam adjungi. Hinc ruit hæretica explicatio loci Gen. XIV, 18 : « Melchisedech.... princeps Dei, sive celerrimus » ; ubi reddendum cum nostro interprete : « Sacerdos Dei altissimi. »

(2) Ceremoniae omnes clamant hanc primariam et originalem (non secundariam) esse cereorum agnorum significacionem, ut sint quasi collati baptismi numismata.

Inter quos non incelebrem locum in hac militante Ecclesia obtinent recenter baptizati, renati, abluti, et sanctificati, per lavaerum regenerationis, et renovationis Spiritus Sancti. His enim Christus dedit potestatem filios Dei (Joan. I, 12), et divinæ naturæ consortes (I Pet. I, 4) fieri : et sunt per baptismatis sacramentum ab omni peccatorum sorde emundati (1). Qua etiam de causa, cum parentes sanctæ Agnetis, virgunculæ et martyris, ad ejus tumulum assiduis pernoctationibus vigilarent, viderunt, quod Ambrosius scribit (*in sermone de S. Agneta*), in medio noctis silentio exercitum virginum, quæ omnes auro intextis cycladibus induitæ, cum ingenti lumine præteribant. Inter quas beatissima Agnes ad dextram agnum nive candidorem habebat. Ex hoc autem symbolo intelligitur eam et vita et castitate candidissimam, sequi Agnum quoconque ierit (Apoc. XIV, 4).

Pertinet etiam ad recenter baptizatos, quod Widmannstadius scribat (*ad Novum Testamentum syriacum*) Syros in septimana candidatorum, si qui Romæ baptizati fuissent, a pontificibus maximis cerea sigilla, vexilliferi agni figura expressa, et aquæ chrysatis admixtione immersa, tanquam symbola baptismatis, amuletaque sacra, accipere consuevisse (2).

CAPUT XI.

Forma aliqua pietatis in usu hujus amuleti.

Si igitur scire cupias formam aliquam pietatis, quam catholici in amuleti hujus usu servent, breviter accipe (ex Gerhardi Busæi non edito libro contra Illyricum).

Primo, pius quisque cogitet Abelem in ipso mundi exordio Deo mirum in modum placuisse, quod primitas gregis sui, agnos videlicet, Deo consecravit et obtulit (Gen. IV, 4) ; et hoc exemplo consoletur se, etiamsi per invidiam a christianis fratribus multa ferre debeat. Admoneatur quoque cum Abele agnos spirituales, hoc est, vitam innocuam, animum patientem, mores mansuetos, et conversationem plenam fructibus Spiritus, Deo consecranda et offerenda esse. Innocentia enim, patientia, mansuetudine, et multa utilitate agnos amulari, oviculis Christi convenit.

Deinde in mentem pii cuiusque veniat, quod filii Israël post liberationem a novem plagis ægyptiacis, sanguine agni postibus illinito (Exod. XII), a decima plaga mortis improvisæ et subitaneæ liberi et intacti permanserunt, et paulo post ab omni tyrrannie ægyptiaca mirabiliter liberati sunt. Et in hac meditatione, admonitus suo amuleto, attentius oret Dominum, ut et illum, et quotquot agni Dei amuletis, pia bujusmodi cogitatione utuntur, tum a similibus plagiis, tum maxime a subitanea et improvvisa morte : denique a variis persecutionibus Ægyptiorum, id est, diaboli, et eorum qui ejus castra sequuntur, potenti sua manu, et virga sanctæ crucis liberare : et per mare Rubrum, sanguinolentum et turbulentum

(1) Relege scholion 5, supra, col. 435.

(2) Locum dedi supra, col. 430 in notis.

hunc mundum, sicco pede, et puris affectibus, in terram promissionis, et vitam æternam perducere velit.

Denique, veritatem cum figura conjungens, expendat, quidnam significaverit, quod Moysi præceptum fuerit agnos immaculatos in juge holocaustum pro peccatis offerre. Expendat quoque, quidnam mysterii habeat, quod filii Israel in celebratione agni paschalis tam multa et tam varia præcepta data sint. Atque ex hac meditatione accendatur animus, optetque in se spiritualiter impleri ea, quæ in Veteri Testamento corporaliter siebant, tum in agnorum immolatione, tum in ipsis agni paschalis manducatione; hoc est, ut verum Agnum, Christum Jesum, qui pro nostris peccatis in cruce tanquam holocaustum quoddam immolatus est, suavi memoria jugiter in suo corde circumferat; nunquam gratias desinens agere, quod Filius Dei semetipsum totum et integrum dederit pro peccatis nostris.

Quod si sacerdos est, cogitet prohibitos fuisse sacerdotes ab agni immolatione, qui non erant sanctificati, et mundi (II Paralip. XXX, 1-3). Itaque pio quodam timore et tremore absterreatur, ne irruat ad sanctum altare, nisi sanctificatus sit; id est, nisi conscientiam a peccatis et vanis hujus seculi distractionibus, malarum quoque cupiditatum lenociniis expurgaverit: et animum piiis meditationibus, passionis præsertim dominicæ, instructum et erectum ad Deum habuerit.

Quemadmodum enim filii Israel, in celebratione agni paschalis, recolere jubebantur beneficium liberationis ex ægyptiaca servitute: ita neverunt pii quique, verum Agnum Dei, Christum videlicet, in ipso sacramento nobis esse relictum, ut, quoties offertur et sumitur, grato quoque animo recolamus beneficium redemptionis a peccato, diabolo, et morte æterna, quod, Christi et veri Agni immolatione, nobis in ara crucis est partum.

Quemadmodum autem sacerdotes jubentur ad ipsam celebrationem mundi et sancti accedere, et in ipsa oblatione beneficium hoc æternæ redemptionis recolere: ita quoque plebeii quique probare seipsos jubentur, num in fide sint, num conscientiam puram, et tantis mysteriis dignam habeant. Jubentur quoque, quoties ad hoc sacramentum accedunt, imo quoties celebrationi intersunt, redemptionis, mortis, et passionis Christi habere memoriam.

His certe cogitationibus animus pii catholici inflammatus, non potest non vehementer accendi in amorem hujus amuleti, per quod tam præclara Dei beneficia in memoriam illi revocantur; beneficia, inquam, crucis et passionis, in quibus tota salus nostra consistit. Quamobrem crucis quoque signum amuleto insculptum est.

In hac cogitatione suaviter pergens pii catholici animus, optet spiritualiter habere, quod filii Israel in agni manducatione præceptum est. Quia in una domo comedere agnum jubentur, ipse expendat, quanto animæ suæ detrimento a tam multis homini-

bus agnus hic extra domum illam, e qua amuletum hoc prodit, proh dolor! frustra comeditur. Extra hanc, D. Hieronymo teste (*ad Damasum epistola* 57), quicunque agnum comederit, profanus est; hoc est, extra communionem fidei romanae Ecclesiæ. Quia fermentum habere prohibentur, attentius ore ut a fermento malæ doctrinæ et malitiæ, animum ejus incorruptum servet, ut in sinceritate viæ, et veritate fidei, ad Christi sacramenta possit semper accedere. Quia renes jubentur accingere, summis votis exoptet, malas, præsertim carnis, cupiditates ita restringi, ut consensum nullum extorqueant (1). Quia calceamenta habere jubentur in pedibus, affectus suos a pulvere peccatorum liberos servari oret, Christi, apostolorum, martyrum, confessorum, et reliquorum sanctorum exemplis, et vita. In baculis quos habebant in manibus, hoc unum sibi esse necessarium ad agni manducationem intelligat, ut, secundum præcepta Dei et Ecclesiæ, vitam omnem dirigat. Denique, quia festinanter comedere jubentur, sciat ad verum Agnum manducandum non admitti nauseantem aut remissum; sed illum tantum, qui singulari zelo pietatis accensus est.

Plurane bona in uno amuleto desideras, Illyrice (2), quam quæ nunc tibi adumbravimus? An summam posthae vocabis blasphemiam, quod quis boni aliquid illi agno adscribit, qui precibus et benedictione summi pontificis consecratus, omnis boni recordationem ingerit? Quid igitur prohibet, quominus iisdem prope verbis, quibus Joannes Chrysostomus de crucis signo scripsit (*homilia* 55 in *Matthæum*), et nos dicamus: Neminem pudeat salutis nostræ signorum, sed veluti coronam, sic læto animoamu-

(1) Rectius (ut mihi videtur): Quia renes jubentur accingere, perpetuo vigilet, ut promptus et expeditus sit ad ambulandum in viis Domini. Quid sit renes accingere, dixi supra col. 267. Porro dubium est an Judæi stantes ederint agnum paschalem, quod lex Exodi XII, 2, non diserte præcipit. At ita vulgo pingunt: et prima vice sic factum esse suadent baculus in manibus, toga ad lumbos reducta, festina comestio. Quandiu hi ritus observati sint, incertum est. Discubuisse Christum, cum agnum ederet in suprema cena, certum videtur; incommodat autem discubentibus baculus: incommodant et accei, quos Romani ante coenam ponebant, ut notum est antiquariis.

(2) Matthias Flach Francowiz, seu Math. Flaccius Illyricus, Albonæ in Istria natus, 3 martii 1520, bonis litteris imbutus Venetiis ab Joanne Baptista Ignatio, ac subinde novam doctrinam amplexus, theologie studuit in urbe Basilea sub Simone Grinæo, post Wittebergæ sub Luthero ac Melanchthonie. Magdeburgi deinde *Centurias* illas inchoavit, quæ ab ea urbe appellantur, infinitis mendacis adversus catholicam Ecclesiam respernas. Anno 1557, ob absurdam de peccato originali sententiam, Iena pulsus, Ratisbonam profugit, ubi scriptitandis libris perrexit insudare. Decennio lapsu, confessionem augustanam venit Antuerpiensibus obtinens. Sed et hinc immigrare coactus, Argentinam petiit, mox à Francofurtum ad Moenum, ubi quinto Idus martii 1575, «diem suum obiens, ab omnibus deseritus, solum in domo mansit cadaver, quod vicini, illius foerem non ferentes, a magistratu sartores aut cordones aliquot, vicinos homines, qui jam putrescens corpus ad caninam, vel equinam, aut asinianam sepulturam efferent, obtingerent» (a).

(a) Postrema haec excerpti e Franc. Costeri *Apologia adversus Lucam Osiandrum*, pag. 105: cætera ex J. F. N. Toceron *Mém. pour servir à l'Hist. des hommes ill.*, etc. Tomo XXIV, pag. 4 et seq.

letum agni circumferamus? Omnia enim quæ ad salutem nostram conducunt, per Agnum quem paschalis agnus præfiguravit, et præcursor joannes monstravit, consummantur.

Quapropter libere domi forisque, noctu et interdiu, Agni bujus signum circumferamus. Faciamus hoc, non superstitione aliqua, quasi per se hoc quidquam sine vero valeat Agno, qui Christus est: sed, magna fide, prius menti nostræ verum illum Agnum insculpamus, eumque hoc amuleto semper excitemus: omniaque mysteria et judaici et veri Agni, expendamus et revolvamus. Si ex hujusmodi vera animi pietate hoc amuleto usi fuerimus, lupus ille infernalis ab Agno illo, et a te quoque, sibi vehementer metuet. Videbit enim hostem suum, cuius morte contritus est.

CAPUT XII.

De miraculis factis per amuletum agni Dei.

Hoc amuleto, ut Urbanus V, pontifex, ad imperatores Græcorum scribens, testatus est: *Fulgura de sursum fugiunt: prægnans servatur: proles sine vi generatur: a fluctibus undæ multi liberantur.* Dic mihi, Illyrice, qua fronte pontifex tale quid ausus fuisset scribere ad imperatores, nisi quotidiana didicisset experientia Deum optimum maximum pio hoc signo tam admiranda beneficia impendere? Quemadmodum enim per crucis signum admirabilia patrantur, dicente Chrysostomo (*homilia 55. in Matthæum*): *Hoc signum, et priscis, et nostris temporibus, clausas januas reseravit, venenorum vires restinxit, cicutæ vim dissoluit, morsus curavit; et quemadmodum christiani hoc signo adversus dæmonum insidias utuntur, dicente eodem Chrysostomo (ibidem): Si hoc victoriæ insigne facie tuæ impresseris, nullus scelestorum dæmonum, cum hastam videat, qua lethale vulnus accepit, congrederetur audebit: ita omnino credendum est, et experientia docet, hoc agni amuleto, in quo etiam crucis signum exsculptum est, multos, diaboli laqueos, et varia hujus vitæ incomoda declinari [declinare,] a periculis vitæ liberos reddi, sanitati pristinæ restitui. An vero hic Illyricus Deo leges prescribet? Apostolus Paulus Dei Evangelium, quod predicatorius erat Romanis, vocat (*Rom. I, 16*) *virtutem Dei in salutem omni credenti.* Verbum quoque crucis, quod per euntibus stultitia est, veris fidelibus virtus Dei est (*I Cor. I, 18*). Quid vero verbum, aut Evangelium, si externa tantum species signa, quæ auribus percipiuntur, aliud est, quam vox nuda? Si ergo illi signo, quod auribus hauritur, tanta virtus a divo Paulo adscribitur, quomodo absurdum esse potest, quod signo crucis, aut agni amuleto, quod oculis videtur, similis virtus adscribatur?*

Quod si adversarius hac in parte catholicis fidem non accommodet, ut suæ factionis hominibus saltem credat, bona fide referam, quid annis superioribus eidam Hispano, amuletum agni in collo gestanti, contigerit.

Anno 1568, cum princeps Auraicus numero

exercitu in Brabantiam irrumpere tentaret, in agro Juliensi, prope Trajectum ad Mosam, quemdam Hispanum captivum habuit; quem capitis damnatum milites arbori alligatum, sclopets vel bombardis traiicere conabantur. Verum frustra in illum sua emiserunt tormenta ænea. Tantum enim absuit ut illum sic arbori alligatum bombardis transverberare, ut nec creberrimis emissionibus ipsum lædere potuerint. Quo viso, ipsi obstupefacti, cœperunt eum suis spoliare vestibus; arbitrantes hominem occultis quibusdam armaturis communictum, quas vis tormentorum penetrare non potuerit. Verum nihil præsidii ab ipsis inventum fuit, præter dependens ex collo amuletum agni; quo eidem sublato, primo ictu bombardæ extinctus occubuit. Hoc insigne miraculum, eodem anno, die decima octobris, ex ore principis Auraici narravit clarissimus vir dominus Henricus a Weze, illustrissimi principis juliacensis et clivensis consiliarius, et postea cancellarius, tunc temporis ad dictum Auraicum legatus destinatus, vir omni fide dignissimus (*hactenus Busæus [1]*).

Sane nostra tempestate, per agnos Dei, Antuerpiæ incendium extinctum esse: in divi Audomari urbe, frequenter in partu laborantes, et matres, et proles liberatas esse: in mari tempestatem sedatam esse: aliaque contigisse miracula, per testes gravissimos probari potest. Sed dolendum est, hujusmodi honorifica Dei opera non diligenter consignari et publicari, ad præsentem, et futuram, perpetuamque rei memoriam (2).

(1) De Gerardo Busæo, ejusque fratribus Petro et Joanne, soc. Jesu presbyteris, dixi tomo I, operis gallici de Scriptoribus Belgij.

(2) Idem olim doluit Augustinus, qui, libro XXII *de Civitate Dei*, cap. 8, de miraculis Christi locutus: « Etiam nunc, ait, fiunt miracula in ejus nomine, sive per sacramenta ejus, sive per orationes, vel memorias sanctorum ejus: sed non eadem claritate illustrantur, ut tanta, quanta illa, gloria diffamentur. Canon quippe sacrarum litterarum, quem diffamatum esse oportebat, illa facit ubique recitari, et memoriae cunctorum inherere populorum: hæc autem, ubincunque fiunt, ibi sciuntur vix a tota ipsa civitate, vel quoctunque communitentium loco. Nam plerumque etiam ibi paucissimi sciunt, ignorantibus cæteris, maxime si magna sit civitas: et quando alibi aliquis narrantur, non tanta ea commendat auctoritas, ut sine difficultate, vel dubitatione credantur, quamvis christianis fidelibus indicentur. » *Eodem capite*, narrata prodigiosa cancri in religiosissima femina curatione, Carthaginæ peracta, subdit: « Cum... vehementer stomacharer, in illa civitate atque in illa persona, non utique obscura, factum tam ingens miraculum sic latere, hinc eam et admonendam, et pene oburgandam putavi.... Et... feci, ut.... totum ex ordine, quemadmodum gestum fuerit, indicaret. » Adhuc *eodem cap.*: « Si enim miracula sanitatum, ut alia taceam, ea tantummodo velim scribere, quæ per... gloriosissimum Stephanum facta sunt in colonia calamensi, et in nostra [hipponensi], plurimi conficiendi sunt libri: nec tamen omnia colligi poterunt: sed tantum de quibus libelli dati sunt, qui recitarentur in populis. Id namque fieri voluimus, cum videremus, antiquis similibus, divinarum signa virtutum etiam nostris temporibus frequentari: et ea non deberé multo notitiæ deperire. »

De hac re ita disserit Petrus Nicole, epistola 45 (a): « Faut-il.... examiner si ce qu'on dit de la sœur Séraphine, est vrai ou non? Je parle de cet enlèvement extraordinaire devant toutes ses sœurs. Si on le trouvait faux, cela nuirait au monastère: si on le trouvait vrai, cela servirait à l'Eglise. Que faut-il faire dans cette espérance, et

[a] *Lettres de feu M. Nicole*, Lille, 1718, in-12, tomo I, pagg. 201-207.

CAPUT XIII.

Carmina de agnis Dei.

Carmina autem quæ, cum tribus agnis Dei, Urba-

dans cette crainte? Je dis qu'il le faut examiner. Si on n'examine aucune des choses extraordinaires que Dieu fait en ce temps, et qu'il fait sans doute à dessein qu'elles soient utiles, elles sont toutes inutiles, non seulement aux gens de bien, mais à toutes les personnes sensées.... Toutes choses extraordinaires non examinées et non prouvées deviennent inutiles : et plus elles sont grandes, plus elles se tournent facilement en ridicule. Il faut donc avoir un soin extraordinaire de les bien établir quand on le peut; car quand on les néglige, c'en est fait. Je me souviens sur ce sujet, qu'ayant lu dans la vie d'un certain carme déchaussé, nommé le père Dominique, qu'il fut élevé en l'air devant le roi d'Espagne, la reine, et toute la cour, et qu'il n'y avait qu'à souffler son corps, pour le remuer comme une bouteille de savon, je fis ce récit chez madame de Longueville pour la divertir. Diverses personnes de fort bon esprit ne manquèrent pas de tourner mon récit en ridicule : et leur principale raison était que ce miracle étant la chose la plus éclatante du monde, et la plus importante pour la religion, on en aurait dressé des actes authentiques, on en aurait fait bâtir quelque monument pour le conserver à la postérité. Cette raison n'est pas fort certaine ; car il y a dans les hommes une négligence extrême à donner à la vérité l'autorité qu'elle doit avoir : mais elle suffit pour faire voir que les plus grandes choses du monde deviennent non seulement inutiles, mais ridicules, faute d'être poussées jusqu'à la certitude.

Ne vous imaginez pas de même, que ce soit une petite chose, que ce que l'on dit être arrivé à la sœur Séraphine : d'avoir été enlevée, en sorte que quatre personnes, la tirant en bas, n'en purent venir à bout. Cela ne prouve rien du tout pour elle ; mais la chose bien vérifiée prouve Dieu et le diable, c'est-à-dire toute la religion. Aussi ceux à qui l'on rapporte ces faits, ne les méprisent point comme n'étant rien, mais comme étant faux : et ils prennent même la négligence, que l'on a eue à les vérifier, comme une marque de fausseté. Aussi si j'eusse eu quelque autorité au lieu, où l'on dit que cela est arrivé, j'aurais bien poussé la chose plus loin : et j'aurais cru rendre service à Dieu, en portant ce fait jusqu'à la dernière évidence.

Il est vrai qu'il y a beaucoup de différence entre la vérification d'une vision et celle d'un événement extérieur ; car une vision prouve peu, quoique vérifiée : et un événement extérieur prouve beaucoup. C'est pourquoi, comme il y a moins à gagner et plus à perdre, on y doit être plus retenu. Il y a pourtant quelque chose à conclure de toutes les différentes vues que M. de Leefdael a eues : et pourvu que cet examen se fit avec prudence, comme il est possible, il ne serait nullement impossible d'éviter ce que l'on craint, et de profiter de ce qu'on trouverait de certain et d'assuré.

Il n'y a rien de si facile que de se tromper en ce point : et de penser que ce qui nous est certain, le sera aussi aux autres : et de négliger sur cela d'en apporter les preuves. Le cardinal Jacques de Vitry, homme de poids et de mérite, fait, par exemple, dans la vie de Marie d'Ognies, le récit des choses extraordinaires arrivées à une sainte fille encore vivante de son temps, que l'on appela Christine l'Admirable. Il était confesseur d'un monastère, où elle était, et apparemment le sien : et sur cela, il s'est imaginé qu'on l'en croirait. Cependant, de quelque poids que soit son autorité, ce qu'il en dit, est si extraordinaire, que l'on s'en moque, quand on le rapporte : et M. d'Andillie s'est cru obligé de le retrancher de la Vie de Marie d'Ognies, qu'il a donnée en français.

Si ce cardinal eût fait autrement, et qu'au lieu de nous payer de son témoignage, il eût pris la peine de vérifier les faits par de bons témoins, et de bien circonstancer les choses, on en jugerait tout autrement : et ces histoires ne seraient pas inutiles à l'Eglise, comme elles le sont pré-sentement.

Ne seriez-vous pas bien aise, madame, que les bons chanoines de Cracovie, qui étaient du temps de S. Stanislas, eussent dressé des procès-verbaux bien authentiques de ce mort de trois ans ressuscité, qui vint rendre témoignage au roi Boleslas d'une vérité de fait, sur laquelle ce saint était calomnié, après quoi le mort fut remis dans son sépulcre : et de cet autre fait, qui n'est pas moins étrange, que les membres de S. Stanislas, jetés par morteaux dans les champs, furent reconnus à une certaine lu-

nus quintus (1) ad Græcorum imperatorem (2) misit, octo sunt, quibus summam efficacia explicatur (lib I Cæreniarum S. R. E, sect. 7) :

Balsamus, et munda cera, cum chrismatis unda,
Conficiunt agnum ; quod munus do tibi magnum :
Fonte velut natum (3), per mystica sanctificatum.
Fulgora desursum depellit, et omne malignum :
Peccatum frangit, ut Christi sanguis, et angit :
Prægnans servatur, simul et partus liberatur :
Donaque fert dignis : virtutem destruit ignis :
Portatus mundi, de fluctibus eripit undæ.

Cæterum, quia hi versus (quales ea ætas dare sollet) rudiores sunt, hæc ipsa a Guillelmo Estio, theologo et canonico lovaniensi (4), hunc in modum elegantius tractata, accipe :

mière, et remis en leur place, en sorte qu'il n'y parut aucune cicatrice, comme nous le lisons il y a peu de temps dans le Bréviaire ? Mais, faute de l'avoir fait, ce que l'on en dit, ne convainc personne. Vous me direz peut-être : Quel si grand bien peut-on espérer de la vérification entière et sans réplique d'un corps élevé en l'air un espace notable, et que quatre personnes ne peuvent rabaïsser, comme on dit qu'il est arrivé à la sœur Séraphine ?

C'est ce que les bonnes gens comme vous ne comprennent pas : et je ne le comprends point du tout aussi, par rapport à moi ; car je n'ai que faire du tout de ce miracle. Mais quand je considère de certaines gens dont le monde est plein, j'en juge tout autrement.

Il faut donc que vous sachiez que LA GRANDE HÉRÉSIE DU MONDE N'EST PLUS LE CALVINISME OU LE LUTHERANISME, QUE C'EST L'ATHÉISME ; et qu'il y a de toutes sortes d'athées : de bonne foi et de mauvaise foi, de déterminés, de vaillants et de tentés. C'est être trop dur, que de dire qu'il ne faut point avoir égard à une si méchante disposition. Tout homme vivant étant susceptible de la grâce de Dieu, il ne faut désespérer du salut d'aucun, ni le priver des moyens extérieurs qui y peuvent contribuer. Les raisons spéculatives peuvent peu sur l'esprit de ces gens-là : elles n'y font qu'une impression sombre. Il n'en est pas de même d'un miracle ; ils n'en contestent d'ordinaire que la vérité ; car ils ne sont pas assez fins, pour dire qu'un corps peut être naturellement élevé en l'air un quart d'heure : ils disent nettement que cela n'est pas.

Que gagnera-t-on, me direz-vous, quand on aura prouvé que ce fait est vrai ? Vous gagnerez tout ; car vous les forcerez de conclure qu'il y a un diable et un Dieu ; et c'est tout ce qu'ils ne croient pas. Ils ne s'amusent pas à chicaner sur le reste. Cela ne conclut donc rien pour la sœur Séraphine : mais cela conclut tout pour l'Eglise contre ces sortes de personnes. C'est pourquoi je vous assure que si j'avais eu quelque autorité au lieu où l'on dit que cela est arrivé, j'aurais poussé les choses plus loin.

La plupart du monde ne songe qu'à soi, ou à ceux qui les environnent : ils jugent inutile tout ce qui ne leur sert pas : mais il faut étendre ses vues plus loin. Il faut regarder le général de l'Eglise, et toute la postérité : et les petits inconvénients particuliers paraissent peu de chose, quand on est occupé de ces vues plus étendues. Faute d'avoir ces vues générales, on laisse perdre et dissiper pour l'Eglise tout ce que Dieu y a fait, toutes les marques de sa présence dans le monde et dans l'Eglise.

Mais on ne voit point, direz-vous, qu'on ait jamais pris ces soins de vérifier tout jusqu'à la dernière exactitude. Il est vrai : mais vous en voyez l'effet ; c'est que tout devient incertain et inutile à l'Eglise, et se tourne en ridicule. Que savez-vous aussi si cette négligence, qui paraît déraisonnable, n'est point un jugement de Dieu sur ceux qui méritent d'être aveuglés, que Dieu veut par la priver de lumières qui les pourraient redresser ?

(1) Creatus anno 1362, quinto kal. novembri : mortuus Avenione, octavo kal. octobris 1370.

(2) Joannem Palæologum, qui propter formæ venustatem Calo-Joannes dictus est. Is Andronico, cognomine Juniori, patre suo, novennis successerat an. 1341, obiitque an. 1391, catholicam fidem Romæ professus die 18 octobris 1369.

(3) Velut regeneratum ex aqua, seu baptizatum. Hanc penthemimeridem Estius male omisit in ecphrasi, mox sub-jicienda.

(4) Estius prebendam hic obtinuit ad S. Petrum die 18 aprilis 1579. Duacum migravit exente anno 1582.

Quale sit, et qua vi venerabile polleat agni.
 Σταυροφόρου (1) signum, carmine dice brevi.
 Punica cera subest, mixtumque opobalsam onda,
 Chrismaque : pontificis cuncta sacra prece.
 Pellitur hoc signo tentatio dæmonis atri :
 Et pietas animo surgit, abitque tepror.
 Hoc aconita fugat, subitæque pericula mortis :
 Hoc et, ab insidiis, vladice, tutus eris.
 Fulmina ne feriant, ne sæva tonitrua ledant,
 Ne mala tempestas obruat, istud habe.
 Undarum discrimen idem propulsat, et ignis ;
 Ullaque ne noeact vis inimica, valet.
 Hoc facilem partum tribuente, puerpera fœtum
 Incolumem mundo proferet, atque Deo.
 Unde, rogas, uni tam magna potentia signo ?
 Ex Agni meritis, haud aliunde, fluit.

Quod si cui hæc non sufficiunt, legat prolixiora
 Andreæ Frusii carmina (*in Institutionibus societatis
 B. Mariae*).

CAPUT XIV.

Defenditur qui de agno Dei scripsit : « Peccatum frangit, ut Christi sanguis. »

Ilyricus autem ex illis antiquis versibus, in quibus legitur : *Peccatum frangit, ut Christi sanguis*, cum se in disputationem (2) privatum ingessisset coram Balthusare abbate fuldensi, principe elementissimo, alijsqne plurimis viris auctoritate et nobilitate claris, affirmare non erubuit, et per summam blasphemiam, quam postea etiam in publicum edidit, in patres societatis Jesu invehere ; quod doceant cerulam illam, quæ vulgo agnus Dei dicitur, ab homine gestatam, perinde nos mundare, ut mundat sanguis Christi. Quod nullus catholicus unquam docuit. Scimus enim amuletum agni, omnem virtutem, quam habet, precibus et benedictione summi pontificis, accipere a sanguine Christi : non tamen æqualem.

Quod igitur in libro Cæremoniarum legitur : *Peccatum frangit, ut Christi sanguis*, hoc ex Urbani, aut cuiuscumque auctoris, sententia intelligendum est, quod effectus sanguinis Christi et Agni, etiam signo ipsi tribuatur. Absit vero, ut dicat perinde tribui signo, quemadmodum signato, hoc est, eadem ratione. Noluit enim versicator iste agnum benedictum æquiparare cum virtute passionis et mortis Christi : sed significat, sicut Christi benedictus sanguis peccatum frangit, sic etiam per meritum et sanguinem Agni Dei, hunc typicum est consecratum agnum virtutem aliquam frangendi peccatum habere : etsi virtus ea multis parasangis a virtute et efficacia mortis Christi distet. Quo modo, etsi infinita sit inæqualitas perfectionis nostræ ab ea quæ Dei est : Christus tamen, in prima sua concione, perfectos nos esse voluit, sicut et Pater ejus cœlestis perfectus est (*Matth. V, 48*). In hujusemodi enim locutionibus, aliud est similitudo, aliud inæqualitas (3).

(1) Staurophorus, latine cruciferus.

(2) Eam puto, de qua Franciscus Costerus, *Apologia contra Frane. Gomarum*, Colon. 1604, pag. 134, ubi hæc scribit : « Ilyricum, centuriatorum caput, anno 1566, Antverpiensibus tradidit fidei sue confessionem : postea Fulda a duobus societatis nostra sacerdotibus, christiana Halverio, et Oswaldo Reddingio, coram multis, errorum convictus : et de constanti veritate confessionis prædictæ interrogatus : palam, cum multorum lutheranorum scandalo, fassus est se modo ea omnia non audere tueri, quæ illuc scripserat. »

(3) Sufficit hoc responsum ad argumentum Ilyrici. Sed

CAPUT XV.

De blasphemia quæ contra agnos Dei legitur in Apiarium romanæ ecclesiæ.

Sed alias quidam aliam superaddit blasphemiam. Sribit enim, in locum vituli aurei, quem Aaron conflavit, pontificem consecrare agnum. O horrendum, et invercundum mendacium ! Populus ille fribundus, congregatus adversus Aaron (*Exodi XXXII, 1-8*), voluit sibi fieri deos, qui eos præcederent : cumque Aaron, eorum importunitate pressus, conflagset vitulum, mox, quantumcunque ille resisteret, vitulum conflatilem adoraverunt : atque immolantes ei hostias, dixerunt : *Isti sunt Dii tui, Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti*. Quis non videt (nisi sensu indigat, aut verberibus) quam sit agnorum, quibus pontifex benedicit, et quibus christiana pietas ut amuletis utitur, non autem ut diis abutitur : quam sit, inquam, dispar causa a vitulo, qui egressus est, cum Aaron populi inaures in ignem projecisset, quem mox ut idolum, imo ut deum, populus duræ cervicis coluit ? Et tamen insanienti populo, qui vinum fornicationis et impietatis, quam calicem salutaris doctrinæ, potare mavult, hæc et similia obtruduntur, et persuadentur.

Prodiit enim inter Geusicæ factionis homines, inter varios magnæ impietatis libros, liber quidam inscriptus : *Apiarium romanæ ecclesiæ*. Qui flandrico idiomate frequenter, et propemodum per innumera exemplaria, Embæd, Dordraci, et alibi, in eum usum est excusus, ut hominibus insanire volentibus, quibus aures ad omne malum pruriunt, propinetur sentina omnium mendaciorum, quæ contra catholicam Ecclesiæ evomi possunt. In eo opere, inter cæteras impietates, id legitur quod de agno Dei dixi.

Quanquam autem hic liber a multa lectionis et doctrine viro videri possit editus esse, eo quod multa in eo citentur : qui tamen animadvertisit quam multa auctor per singulas paginas mentiatur, et falso ac irreverenter citet, depravet, et detorqueat, facile intelliget eum non tantum inter catholicos, sed etiam adversarios convinci posse, aliud non esse quam scurrum, et derisorem. Quod quam sit verum, non est hic dicendi locus. Ipsam tamen inscriptionem libet examinare. Dicitur liber *Apiarium romanæ Ecclesiæ*, cum manifesta irrisione. Apes enim, summa

etsi daremus haud satis accurate dictum fuisse, quod hic defenditur, quid bene obtinerent heretici ? Poeta quarti decimi seculi securius loquebatur ; nondum natis lutheranis ; ut in pelagiomorum causa scripsit Augustinus de antiquis theologiis. Nec quidquam est, quo cogam istos versiculos propagandos suscipere, quos neque pontifex ad universæ Ecclesiæ antistites direxit, neque hi iudicio suo comprobasse uspiam leguntur : imo qui ne pro solius quidem romani pontificis decreto haberi possunt, sed ad summum pro privata Urbani V sententia. In talibus locum habet illud Melchioris Cani, addicissimi cæteroquin apostolicæ sedi scriptorū (a) : « Qui summi pontificis omne de re quacunque iudicium temere, ac sine delectu, defensione, ii sedis apostolice auctoritatem labefactant, non fovent : evertunt, non firmant. »

(a) Libro V de Locis theol., cap. 5, conclus. 3.

cum diligentia, et ingenio, ex floribus solent mel et favum colligere, et in sua alvearia deferre. Hic vero, more aranearum, quidquid veneni contra romanam ecclesiam ex floribus, et carduis, sugere potuit, id suxit, et in hoc libro evomuit. Secunda irrisio est in litera *H.*; titulus enim libri est : *Den Bien-Corf der H. Roomsche Kerche*. Sicut autem littera *S.* dum romanæ ecclesiæ a latinis preponitur, significat eam sanetam esse : ita littera *H* idem significat, apud catholicos, in flandrico sermone; dicimus enim *die heylige Roomsche Kerche*. Sed hic derisor passim in libro suo Ecclesiam romanam, unius litteræ mutatione, vocat *die hellighe Roomsche Kerche*, quod latine sonat infernalem romanam ecclesiam; ut facile advertas quid veneni lateat in inscriptione libri, in littera *H*. Neque enim sanctam confiteri potest Ecclesiam, quam passim infernalem esse tam impie blasphemat. Additur auctoris nomen : *Per Isaac Rabbo-tenu Lovaniensem, licentiatum in pontificalibus juribus*. Omnia facta. Hollandi putant se nomen auctoris (1) scire : sed ille erubescens de tam turpi fœtu, suum esse negat. Itaque irrisoriis titulis inscriptus est rabbino lovanensi, licentiatu in pontificalibus iuribus, cuius proprium nomen sit Isaac. Verum hoc fictitium nomen sibi auctor substituit; significare volens, se non aliud in hoc opere esse, quam irrisorem, qui aliis risum movere cupiat. Quomodo Sara, nato Isaac, ad nomen ejus alludens, dixit (*Gen. XXI, 6*) : Risum fecit mihi Deus. Sed Deus non irridetur (*Galat. VI, 7*) : neque impunitus semper erit religiosus derisor. Parata sunt derisoribus judicia, et mallei percutientes stultorum corporibus (*Prov. XIX, 29*).

CAPUT XVI.

An sexta synodus agnorum figuram prohibuerit.

Cæterum alia difficultas oritur ex canone 82 concilii sexti (2) (*in tomo II Conciliorum*), quod Constantinoli in trullo est habitum. Etsi enim inibi inter venerabilem imaginum picturas agnus nominetur, qui digito præcursoris monstratur, statuitur tamen, ne deinceps in figura humana pingatur : Ut ergo, inquit, « quod perfectum est, colorum expressionibus, omnium oculis subjiciatur, ejus qui tollit peccata mundi, Christi Dei nostri, instar hominis characterem, etiam in imaginibus, deinceps pro veteri

(1) Is fuit Philippus de Marnix, a dominio dictus *de Sainte Aldegonde*; origine Sabaudus, patria Bruxellensis, qui Guillelmum, principis araucanicæ, partes amplectus, Batavorum rebellionem miro studio fovit ac promovit. Variis legationibus in hanc rem defunctus, multisque politicis ac polemicas scriptitationibus notior quam clarior, extremum diem obiit Lugduni Batavorum anno 1598, die 15 decembris, annos natus sexaginta. Ejus *aparium*, opus calvinianis cordonibus accommodum, Joannes Coens, parochus contracensis, aliquie catholici confutarunt.

(2) Aliis Quini-sexti, quasi appendicis conciliorum generalium quinti et sexti. Adseruerunt concilio, de quo agitur, episcopi 211. Habitum fuit anno 692, in *trullo*, id est, in atrio palati imperialis, superne in hemisphaerii formam concamerato; quod Galli *dans le dôme*, Itali *sotto la cupola* dixerint. Multa probanda, quedam illaudabilis continet. Nunquam receptum fuit ab Ecclesia romana, etsi id Graeci magnopere experient. Lega Baronium ad an. 692, n. 43, et seqq., item ad an. 705, nn. 4 et 5.

agnus statui iudeamus. » Propter hanc autem constitutionem, apud Græcos, præcursor Domini non habet agnum in manu, sed ejus loco chartulam, in qua Græce scriptum est : *Ego vox clamantis in deserto : Parate viam Domini; rectas facite semitas ejus*. Apparet proinde romanum pontificem in conciliis generalis canonem impingere, qui cereæ imagini benedit, in qua Christus sub forma agni exprimitur.

Verum hæc difficultas prorsus evanescet, si advertamus quæ sit doctorum hominum de illis canonibus, in Trullo habitis, censura. Dicunt enim, et probant, eos non esse sextæ synodi : sed Græcorum quorundam qui multo post (1) sextam synodum convenierunt, e quibus nonnulli schismatico spiritu quedam decreta interjecerunt. Quod manifestum est ex iis canonibus, in quibus sunt crassi errores, et romanæ Ecclesiæ acerbæ reprehensiones (2). Ut facile mihi persuaserim eos in romani pontificis suggillationem statuisse, ne deinceps Christus sub agni figura formaretur.

Quidam mollius respondent, fortassis quosdari inter Græcos ex hac pictura conceperit, quod Christus in specie agni aliquando apparuerit; ideoque, ad ejus erroris abolitionem, damnatam esse apud eos picturam. Sed non video hujus conjecturæ ullam probationem : et canon manifestat aliam rationem. Vult enim figuras et umbras, præsente veritate, cessare. Hinc, ut collegit Bartholomæus Carranza, archiepiscopus toletanus (*in Summa conciliorum*), prohibuerunt, Spiritum sanctum sub columba figurari : et Christum, sub veteri agno. Cæterum Græcos hic nec accusandos, nec defendendos suspicio (3).

(1) Annis undecim.

(2) Præsertim *canone 45*, ubi de conjugiis eorum qui ad diaconatum aut presbyteratum aspirant : et *canone 55*, ubi de jejuno sabbatico in Quadragesima. Singulare est, quod *can. 40*, permittatur decennibus pueris manasticen profiteri : et quod *can. 61*, sexennio canonis, sive sex annorum penitentiae, subjiciantur, qui ursas atque ludum, et simpliciorum noxam, circumducunt.

(3) Haec Molani verba refert approbatque Zegerus Bern. van Espen (a) : ac pro ratione subdit : « Sciebat quippe vir eruditus posse uno tempore, et certis locis, picturas alias jure prohiberi ob periculum erroris, in quem rudis populus earum occasione prolapsurus timetur; quæ alio tempore et alio loco, ubi populus sat instructus fuerit, vel periculum erroris aliunde cessat, permitti et exponi possunt ; uti de imagine sanctissime Trinitatis idem Molanus docet, lib. II *Hist. SS. Imag.* cap. 4. » Haec vera, sed parum ad rem facientia. Audiamus porro Espenium : « Nequaquam ergo canons contrariatur consuetudini romanæ ecclesiæ, agnos Dei effigurantis, et per romanum pontificem solemniter benedicentis.... cum haec in re varia possit esse, salva fidei integritate, ecclesiæ disciplina. » Sed si canon trullanus effigi Christum agni specie prorsus inhibuerit, non capio ego, quomodo non adversus sit ecclesiæ romanæ praxi, quæ Christum jampridem ita representabat, ut ex Paulino, et aliunde notum est. Non capio pariter, cur magis lieuerit aliis temporibus, aut locis, hanc imaginem efformare ; cum fatente paulo superiori Espenio, causa prohibitionis fuerit ; quod patres a trullani völverint cessare typos, præsente veritate. » Atqui son præsentior fuit ea veritas apud Græcos quam apud latinos : aut septimo seculo, quam posterioribus. Itaque nunquam et nusquam agni forma Christus exhibendum fuisset.

Quapropter aut rejiciendus est canon ille (b), cum aliis

(a) *Scholio in can. trullanum 82*, edit. Colon. 1755, pag. 433.

(b) « In nonnullis venerabilium imaginum picturis, agnus, qui digito præcursoris monstratur, depingitur, qui ad ora

Hoc tamen constanter retineri volo, romanam Ecclesiam nihil in his formis invenisse, cur eas cum Græcis quibusdam improbet. Neque urgendum est periculum erroris; dum enim agni forma vexillum crucis in humeris gerit, facile apparet verum illum Agnum in typo figurari, qui peccata mea in humeris suis portavit. Hujus sane typi creberimam mentionem facit discipulus ille, quem diligebat Jesus, in sua Apocalypsi (cap. V, et deinceps). Cum enim in Pathmo post nobilem confessionem exularet, multiplices de Christo sub specie agni habuit visiones. Quæ cum omnibus obviae sint, nemo, nisi mente et iudicio captus, hic refractorius esse potest (1).

ejusdem synodi non paucis; quod licere supra ostensum est: aut alius ei sensus adscribendus. Ego, re attente expensa, existimo trullanam synodum non prohibuisse, ne Christus agni figura representaretur: sed tantum ab ea prælatam fuisse ejus imaginem humana specie, quæ et in posterum exprimi jussa: atque huic decreto occasionem prebuisse picturas velut historicas, in quibus Joannes præcursor, nativa forma exhibitus, digito exerto agnum mosacum ostendebat: cujusmodi effigies parum congrua videri poterat, quandoquidem Joannes Christum in propria forma presentem indicaverit, cum auditoribus diceret (Jo. I, 29): « Ecce Agnus Dei. » etc. Confer huc animadversa a Molano de vetere pictura Joannis, supra lib. III, cap. XX, col. 225, et de ejusdem imagine apud Graecos, pag. 297.

(1) Querela multo gravioris ansam arripiunt Greici ex quadam Latinorum consuetudine, qua judaici ritus speciem aliquam referre illis videbatur; præscripta scilicet in vulgato *Ordine roman.*, agni (animalis) benedictio, facienda die resurrectionis. Mos iste annis mille antiquior est, et hodie usque in locis nonnullis obtinet. Ejus memini anonymus scriptor Vitæ S. Udalrici, augustensis episcopi anno 973 defuncti. Sic enim cap. 6, *inter opera Marci Velseri*, pag. 530: « Sanctissimo paschali die adveniente... missa... devotissime religiosissime, decantata... ad cibum accessit [Udalricus]... Sanctificato... cibo, carnes agni, et particulas lardi, inter missarum solemnia benedicti, omnibus dispensavit: et tunc demum cibum cum eis omni gaudio sumpsit. » Hæc, inquam, consuetudo locum dedit criminationi Græcorum adversus Latinos. Objiciebant, a nobis agnum, sabbato sancto, simul cum Christi corpore et sanguine, super altare ponit, et more Judaorum offerri (a). Walafridus Strabo, seu Strabon, qui anno 849, e vita cessit, eudem ritum improbavit, libro *de Rebus ecclesiasticis*, cap. 18, pertendens eum de judaicorum superstitionum seminario natum, quorundam simplicium errore, ad sua usque tempora perseverasse. (b) Walafrido supparet fuerunt Eneas, parisien

tia figuram assumptus est, verum Agnum per legem Christum Deum nostrum præmonstrans. Antiquas ergo figuras et umbras, ut veritatis signa, et characteres Ecclesiæ traditos, amplectentes, gratiam et veritatem preponimus, eam ut legis implementum suspicentes. Ut ergo quod perfectum est, vel colorum expressionibus, omnium oculis subiecitur, ejus qui tollit peccata mundi, Christi Dei nostri humana forma characterem etiam in imaginibus deinceps, pro veteri agno, erigi ac depingi jubemus: ut per ipsum, Dei Verbi humiliacionis celsitudinem mente comprehendentes ad memoriam quoque ejus in carne conversationis, ejusque passionis, et salutis mortis deducamur, ejusque, quæ ex eo facta est, mundo redemptiois. »

(a) « Nicolaus papa eidem [Hincmaro], et cæteris archiepiscopis et episcopis in regno Caroli constitutis, non solum transmisit, innotescens [Iunians] præfatos Græcorum imperatores, sed et orientales episcopos, sanctam romanam ecclesiam damnare, imo omnem ecclesiam, quæ latina utitur lingua: quod jejunamus in sabbatis... quod in Pascha, more Judæorum, super altare, pariter cum domino corpore, agnum benedicimus et offeramus; succentes etiam nobis, quia clerici apud nos barbas suas radunt, » etc. Frodoardus *Hist. remensis ecclesiæ*, lib. III., cap. 17.

(b) En locum Walafridi Strabonis editi in *Speculo antiquæ devotionis circa missam*, Moguntiae, 1549, pag. 88. « Unde quorundam simplicium error, de judaicarum superstitionum seminario natus, et ad nostra usque tempora quædam vestitatis extensens vestigia, jam ex magna parte, sapienti-

CAPUT XVII

De fragmentis agnorū.

Porro inter catholicos dubitant aliquando rudiores, an agni confracti, vel partes agnorū, maneat benedicti: et parem vim atque efficaciam habeant cum integris agnis Dei. Instituendi proinde sunt, eos, qui magnos agnos habent, non plus habere, quam qui parvos habent: et qui partes aut fragmenta habent, pares esse cum reliquis; adeo ut ex charitate liceat aliquando agni figuram dividere, ut amico aliiquid tribuatur. Quomodo de sacro sancto eucharistia sacramento a divo Thoma Aquinate scriptum est (*in sequentia festi*):

Fracto demum sacramento,
Ne vacilles: sed memento
Tantum esse sub fragmto,
Quantum totu tegitur.
Nulla rei fit scissura:
Signi tantum fit fractura:
Qua nec status, nec statura,
Signati minuitur.

Hæc enim, etsi non parva sit differentia, agnis, et agnorū fragmentis, adaptari in sensu commodo possunt. Et, in Urbani pontificis carminibus, quidam codices ultimo loco addunt:

Parsque minor tantum tota valet, integra quantum.

Quia tamen infirmitas humana integros agnos, quam fragmenta, habere mavult, presbyteri societas Jesu, in quibusdam collegiis, opportune formulam habent, in qua agni confracti reformatur.

CAPUT XVIII.

Gregorii XIII constitutio ne agni Dei benedicti ministrificantur, aut venales proponantur.

Est aliud inter catholicos quosdam scrupulus, an pictor agnos Dei possit coloribus exornare. Ad quod respondendum est, sedem apostolicam id prohibuisse.

Sed novi inter colestinos, in heverensi, Croianæ

sis episcopus, et Ratramnus, corbeiensis monachus, quorum posterior libros quatuor edidit *contra Græcorum oppositum*. Ambo Græcos non aliter in hac parte confutarunt, quam factum negando. Et certe nunquam agnos Ecclesia latina aut super altare collocavit, aut simul cum sacra eucharistia obtulit, seu benedixit. Sed agni benedictionem seorsum peragebat, ut ex dicto *Ordine roman.* intelligimus; non ut Deo agnus ille offerretur: sed ut carnium esus cum Ecclesiæ benedictione resumeretur. Quonobrem aliarum etiam carnium benedictio in eodem libro habetur. Itaque si hanc duntaxat benedictionem improbassent Græci, rem quidem veram, sed grati, impugnasset: at, cum objiciebant super altare agnum a Latinis offerri, hæc mera fuit calumnia. Vide Mabilionum, *præf. in IV seculum benedictum*, nn. 161, 162, et *Commentario in Ordinem romanum*, tomo II *Musæi italici, ad calcem*, pag. 99.

tium studio, compressus est. Et sicubi adhuc perniciosum hujus pestis germen revirescere fuit comprobatum, mucrone spiritali radicitus est amputandum. Illum dico errorem, quo quidam agni carnes in Paschate, juxta vel sub altari eas ponentes, benedictione propria consecrabat: et in ipsa resurrectionis die, ante cæteros corporales cibos, de ipsis carnibus percipiebant. Cujus benedictionis series adhuc a multis habetur. Quod quam sit supervacuum, et a sacramentis christianæ perfectionis abhorrens, facile perspicit, qui veraciter intelligit quod Pascha nostrum immolatus est Christus: et vult epulari, non in fermento veteri, sed in azymis sinceritatis et veritatis. »

familiae, monasterio (1), pium presbyterum, in his depingendis industrium, qui, propter sacrum christum, arbitratus sit id prohibitum esse pictoribus, eo quod laicis christma attingere non liceat: ideoque ad sacerdotes prohibitionem non esse extendam.

Verum, cum id diceret, nondum ei sanctissimi domini nostri Gregorii XIII constitutio innotuerat. Quæ talis est: «Gregorius episcopus, servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam. Omni certe studio et opera a nobis procurandum est, ut ea tollantur, quæ non conveniunt: ac nostrum, aliorumque bonorum piorumque christifidellum, animos offendunt. Itaque provide considerantes certas formas, innocentissimi agni imagine figuratas, et per romanos pontifices statis temporibus consecrari solitas, sicut agni puri et mundi a summo pontifice benedicuntur: ita ab omni-

(1) Sive cœmeterio; nam chori ac sanctuarii pavimentum, latera, sedes chorales, muros et partem forniciis implent illustris illius gentis epitaphia, insignia, tumbae imprimis pretiosæ, cenotaphia, et diversi generis monumenta tam multa, ut nullam ædem sacram in Belgio, paucissimas alibi, reperias, tot bujusmodi ornamenti, si tamen ornamentis, refertas.

bus postmodum immaculatas, non autem auro aut coloribus ullis depictas, sed in sua albedinis munditie sanctificatas congruenti cum reverentia teneri et conservari debere; statuimus et ordinamus, ac sub pena excommunicationis, ipso facto incurrenda, prohibemus et interdicimus, ne quispiam, sive vir, sive mulier secularis, aut ecclesiastici, etiam regularis ordinis, ille sit, et quocunque gradu, conditione, statu, nomine, dignitate, et honore praecellat, posthac in perpetuum agnos Dei, per romanum pontificem pro tempore existentem benedictos, depingere, infondere, minio notare: vel aurum aut colorem aliquem eis imponere, aut quidquam aliud superinducere: neque depingi aut miniari facere: nec illos venales propondere, seu tenere, quovis prætextu, qualibetve de causa audeat: verum eos albos et mundos, Agnum illum purum et innocentem repræsentantes, qui occisus pretiosissimo sanguine suo nos redemit, decenter ac reverenter a cunctis haberi, deferri et custodiri præcipimus: et ita ab omnibus fieri et censeri debeare, decernimus. »

JOANNIS MOLANI RESPONSIO QUODLIBETICA

AD TRES QUÆSTIONES, QUARUM PRIMA EST :

- I. *Utrum sacrarum Imaginum usus legitimus sit, et retinendus (1).*
- II. *An liceat orare pro iis qui nunc martyres moriuntur.*
- III. *An damnato ad mortem liceat negare eucharistiam.*

Dicta Lovanii in scholis artium anno [1568], a Joanne MOLANO, sacræ theolog. licentiato. præside quæstionum, ex porcensi pædagogio, D. Nicolao a MEIDEN, buscuducensi, ejusdem sacræ theologiae licentiato.

(1) Hanc Molani respcionem hoc loco prætermittimus; quod ex ea deinde conflatus sit liber primus de Historia sacrarum imaginum, quem supra tibi, lector, dedimus.

JOANNIS MOLANI RESPONSIO QUODLIBETICA. AD SECUNDAM QUÆSTIONEM RESPONDETUR, QUOD LICEAT ORARE PRO MARTYRIBUS NOSTRI TEMPORIS.

Prior quæstiuncula est: An liceat orare pro iis qui nunc martyres moriuntur. Pro cuius discussione juvant nos verba Innocentii tertii, libro tertio (*cap. Cum Marthæ*) Decretalium, titulo: *De celebratione missarum.* Proponitur ei ab archiepiscopo lugdunensi: Quare in secreta beati Leonis, in modernis Sacramentariis, habeatur: *Annue nobis quæsumus,*

TH. XXVII.

Domine, ut intercessione beati Leonis hæc nobis prosit oblatio: cum antiquiores codices habeant: Annue nobis, Domine, ut animæ famuli tui Leonis hæc prosit oblatio. Respondet, inter alia, Innocentius, sacra Scripturæ auctoritatem dicere quod injuriam faciat martyri, qui orat pro martyre: idemque esse, ratione consimili, de aliis sanctis sentiendum.

(Quinze.)

In qua Innocentii responsione, priori loco animad-
vertendum est, quod, dum célébrem illam de mar-
tyribus sententiā vocat auctoritatem sacræ Scripturæ, non significet hanc sententiā haberi in ca-
noica Scriptura: sed significare voluit, eam haberi in scriptis sanctorum patrum. Hæc enim comprehen-
duntur aliquando nomine sacra Scripturæ: apud
Petrum Lombardum in Sententiis (lib. I, dist. 26, b) et ejus ætatis alios scriptores. Habetur vero hæc
sententia in scriptis sanctorum doctorum, apud B.
Augustinum, in sermone, qui nunc est de Verbis Apo-
stoli 17, Beda autem tempore erat octuagesimus
tertius, ut manifestum est ex ejus citatione, in sex-
tum ad Romanos. Injuria est, inquit Augustinus eo
sermone, pro martyre orare, cuius nos debemus
orationibus commendari. Porro hanc sacram scri-
pturam, sive scriptam apud D. Augustinum senten-
tiā, merito Innocentius auctoritatem vocat; est
enim multo majoris auctoritatis, quam est sententia,
quæ in his scholis maximæ vocari solent. Habet enim
auctoritatem suam non tantum ab Augustino, sed a
tota quoque Ecclesia. Totius enim Ecclesiæ consensu
receptissimum est, quod injuriam faciat martyri,
qui pro martyre orat.

Sed, ut nodus quæstiōnis solvatur, an non licet
ergo orare pro iis qui nunc martyres moriuntur? Di-
co licere. Et id duabus rationibus probo.

Primo, Innocentius tertius dicit, id quod de mar-
tyribus dicitur, consimili ratione de aliis sanctis sen-
tiendum esse. Sed nullus putat se injuriam aliquam
facere, si pro suis parentibus, vel amicis, vel con-
fratribus, quantumcunque sanctissimis, fundat aut
petat consuetas Ecclesiæ preces: imo scimus exequias
pro eis omitti non posse, ob quantamcunque sancti-
tatis opinionem. Non ergo, orando pro nostris mar-
tyribus, qui plerumque sunt valde imperfecti marty-
res (1), impingimus in eam sententiā: Injuriam facit

(1) At prefecto non defuerunt ævo Molani, neque se-
quenti, qui priscorum martyrum fortitudinem æmularentur
in Anglia, Gallia, Germania, Belgio, India, China, Japonia,
America. Tales in primis fuisse BB. martyres, vulgo gor-
comienses dicti, prope Brilam in Batavis interempti, die

martyri, qui pro martyre orat. Nam, cum hoc omnibus
sanctis communè esse dicatur, manifestum est hæc
intelligenda tantum esse de his, qui judicio Ecclesiæ
declarati sunt esse aut martyres, aut sancti.

Secundo, sanctus Augustinus citato sermone, valde
eruditæ urget ecclesiasticam disciplinam, dum dicit
injuriam esse pro martyre orare, cujus nos debemus
precibus commendari. Sed ecclesiastica disciplina
non habet, quod nos commendemus precibus eorum
martyrum, qui judicio Ecclesiæ non sunt declarati
martyres: Imo eadem ecclesiastica disciplina habet,
quod pro eis oreatur. Unde pro celeberrimis illis car-
thusianis in Anglia martyribus (1) totus ordo carthusiæ,
per orbem christianum diffusus, consuetas pro de-
functis preces ad Dominum fudit. Idemque aliis mul-
tis exemplis declarari potest. Igitur pro nostri tem-
poris martyribus absque injuria oratur.

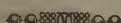
9 iulij 1572, jussu Guillelmi à Marcâ, comitis Lummae. Ta-
les galli sacerdotes et monachi apud Occitanos et Aquitanos,
agente praesertim Franciso de Beaumont, barone des
Adrets, crudelissime fecerat. Tales in Anglia sub Henrico
VIII Thomas Morus, et Joannes Fisher: post ibidem
pernulti sub Elisabetha missionarii, inter quos eminuit
Edmundus Campianus. Tales in Japonia BB. Paulus Michi,
Joannes de Goito, et Jacobus Chisai, jesuitæ, cum sex
franciscanis, et laicis XVII. Talis ad oram Brasiliæ B. Ignatius
Azevedius cum XXXIX sociis; ut alios quamplurimos
omittam. Verissime de sua societatis hominibus, ante annos 150, cecidit elegans poëta Jacobus Balde :

*Clastra Sinarum, Brasiliæ canæ,
Africæ rotas, Alemannæ casta,
Anglia pinguis maduere nostro
Sanguine campi.
Sternimus vici, superamus imi :
Surginis plures, totæ cadendo :
Rubra majoris metimus futuri
Semina messis.*

(1) De his, præter alia, exsistat Historia martyrii octo-
decim cartusianorum Anglorum, sub rege Angliae Henrico
VIII, anno Domini 1533, 1537 et 1541, crudeliter inter-
feciorum; à reverendo patre domino Arnoldo Havensio,
cartusie gaudensiæ priore dignissimo, nunc meliori stylo
recensita, atque in lucem prolatâ. Paginis 111, in-12. Ad-
hæret hæc opella alteri, cui titulus: Historica relativi duo-
decim martyrum cartusianorum, qui Ruræmnde, in du-
catu Geldria, anno 1572 [die 25 iulij] agenui suum felici-
ter compleverunt. Auctore vener. P. D. Arnaldo Havensio,
SS. theologiae doctore, cartusie gaudensiæ priore. Ac-
cessit ejusdem exhortatio ad cartusianos de observantia
disciplinæ regularis, vitæque solitariae commendatione.
[Coloniæ Agripp.] 1608, in-12, pag. 77.

TERTIÆ QUÆSTIONI RESPONDETUR,

NEC MISERICORDIÆ DEI, NEC SACRIS CANONIBUS, NEG PRINCIPUM PIORUM CON-
STITUTIONIBUS EOS SATISFACERE, QUI DAMNATIS AD MORTEM NEGANT SA-
CRÆ EUCHARISTIÆ COMMUNIONEM.

Tertia quæstio erat, an damnato ad mortem lieeat
negare eucharistiam (1)? Ad hanc respondet Judocus

(1) Singulari tractatu hoc argumentum perscutus est
Joannes Chiffletius, canonicus tornacensis, Joannis Jacobi,
regi archiatriorum in aula bruxellensi conutus, filius. Liber
Bruxellæ, typis Moymartiani, excusus est anno 1614,
in-12, grandiori charactere, pagellis 89, hoo titulo: *consi-
tutum de sacramento eucharistiae, ultimo supplicio afficiendis
non denegando iis locis, in quibus contraria obtinet conse-
rudo*. Juvenile opus est, non copiosa lectionis, non subacti
tudini præ se ferens indicium.

Damhouderius, J. U. consultissimus doctor, in Enchi-
ridio rerum criminalium, hunc in modum, cap. 150.
Hæc quæstio, augustissimi imperatoris Caroli Quinti,
de capitalibus judiciis, benigna et christiana consti-
tutione soluta est, articulo 79: ubi reo misero et
plectendo, petenti et desideranti, eucharistia conse-
ditur. Cap. Quæstum, XIII, 1, 2: de Furtis, cap. Fu-
rites: et in C. Si quis, de Poen., dist. 7. Quem
morem, laudabilem quidem et probandum, sequuntur

¶ nodie plerque romani imperii civitates, aliique pii et devoti magistratus. Atque hanc consuetudinem probatiorem puto, et christianis magistratibus di-
giorem. »

Dominus vero Ruardus, praeceptor meus pientissimæ memoriae, hujus almæ universatis cancellarius dignissimus, habuit, anno [15] 20, existens sacrae theologiae professor, quæstionem in hac schola, quæ typis impressa habetur, de effectibus, quos consuetudo operatur in foro conscientiae. In qua sic resolvit: « **Judex secularis temerarie et injuste impedit sacramentum eucharistiae dari sceleratis;** quia qui non prohibetur accedere ad mensam Domini a dispensatore domus, sed magis a Domino (Christo) vocatur, et a dispensatore domus, qui etiam indicat in multis suis canonibus eum nolle impediri, injuste prohibetur et temerarie a conservo. Quia iste conservus vindicat sibi officium spirituale, et assimilatur Oziae regi, (II Paralip. XXVI 16 - 20), qui usurpavit sibi officium sacerdotale, et propterea a Domino lepra percussus est. Nec judex potest per consuetudinem a mortali peccato excusari. Quia, præter hoc quod usurpat sibi officium ecclesiasticum, inustum impedimentum affert, ne alii jure suo utantur in re magni ponderis, et inestimabilis commoditatis spirituialis. Quod vere christianus, maxime illo articulo tanti aestimat, ut nihil majus; eo quod tunc singularior pugna immineat ab hoste humani generis, qui atrocius et callidius calcaneo nostro insidiatur, sciens quod modicum tempus habet. » (Apoc. XII, 12). Hactenus clarissimi domini Ruardus et Damhoude-rius.

Quia vero uterque negationem synaxis dicit esse contra sacros canones, prior autem ipsos non citat, posterior vero quosdam tantum citat, et non ex originalibus locis; ideo nos succineta brevitate quosdam canones indicemus. Concili wormatiensis canon 80 (Tomo III Conciliorum, et [apud Gratianum] XIII, quæst. 2), qui est de suspendendis in patibulo, sic habet: *Si omnibus, de peccatis suis puram confessionem agentibus, et digne paenitentibus, communio in fine secundum canonicum jussum danda est, cur non etiam eis qui pro suis peccatis paenam extremam persolvunt?* Concilium triburiense, c. 31: *Furibus et latronibus, si exspectatione mortis desperati putantur, atque reconciliari se mysteriis sacrosanctis deprecantur, communionis gratiam non (inquit) negamus tribuendam.* In nicæno (enim) magno concilio legimus: *Si quis egreditur e corpore, ultimo et necessario viatico minime privetur.* » Quæ verba synodus nicæna habet canone 13 [42], et vocat ea antiqua legis regulam. Ad ejusdem confirmationem citat triburiense concilium verba Innocentii primi, quæ habet tercia epistola, capite secundo. In ea sanctissimus ille, et toties a B. Hieronymo laudatus, Exuperius, tolosanus episcopus, querit quid de his observari oporteat, qui post baptismum omni tempore incontinentiae et voluptatibus dediti, in extremo vitæ suæ paenitentiam sibi et reconciliationem communionis exposuerint: respondet

Innocentius: « Postquam Dominus noster pacem Ecclesiis suis reddidit, jam, depulso terrore, communio nem dari abeuntibus placuit: et propter Domini misericordiam, quasi viaticum profecturis. Tribuetur ergo cum paenitentia extrema communio, ut homines hujusmodi vel in supremis suis, permitte Salvatorem nostro, a perpetuo exitio vindicentur. »

Huc etiam pertinet illud Leonis pontificis (epistola 91): *His qui in tempore necessitatis, et in periculi urgentis instantia, praesidium paenitentia, et mox reconciliationis implorant, nec satisfactio indicenda est, nec conciliatio deneganda, quia misericordia Dei nec mensuras possumus ponere, nec tempora definire.* Plures particularium conciliorum canones his addi possent: sed ii merito innituntur auctoritati præcedentium canonum, et potissimum canonis nicæni. Quare plura ex aliis adducere non est necesse.

Si dictis objicias: Quibusdam locis ab ecclesiasticis præfectis approbari eam consuetudinem, quæ, ut irreverentia vitetur, damnatis ad mortem negat sacram communionem:

Quod ad irreverentiam attinet, respondeo ex D. Ruardo, non esse hic aliquam irreverentiam: quia etsi damnatus ob sclera sua, abstinere possit ex humilitate, dicendo cum centurione (Matth. VIII, 8): *Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum:* et cum Petro (Luca V, 8): *Exi a me, Domine, quia homo peccator sum,* regulariter temen Deo patri nostro gratius est, quod de agno paschali præpter nos occiso epulemur: nobis quoque idem utilius est et salubrius: nec dedignatur qui pro nobis in patibulo suspensus est, sacramentaliter venire ad suspendendum, qui jam per sacramentum paenitentiae factus est templum Spiritus sancti, et totius sacro-sanctæ Trinitatis.

Quod vero ad consuetudinem attinet, ita respondet doctissimus ille Dominicus a Soto, Segobiensis, in quarti Sententiæ dist. 12 (quæst. 1, artic. 2): « De illa Hispanorum consuetudine, qui condemnatis ad mortem eucharistiam non ministrant, aliae nationes obmurmurant; quoniam nulla apparet causa cur, si sint vere paenitentes, tanto beneficio priventur: præcipue cum, secundum canonum sanctiones, eadem illis communio sit danda. Et revera forsitan satius esset, ut consuetudo hæc nostra non servaretur: præsertim, cum sæpe per hoc sacramentum homo fiat ex attrito contritus, et suscipiat gratiam, quam non recepit in paenitentia. Excusare vero hanc consuetudinem per ignorantiam non possumus; nam satis curia Hispanæ canones novit. Sed dicere debent, non usque adeo ejusmodi canones obligare, quin possint per contrariam consuetudinem abrogari. »

Intelligitis ex his, benevoli auditores, quid alii in sui excusationem afferant, et quanta animi modestia ab eis Dominicus Sotus recedat. Et certè excusatio eorum non videtur admittenda; nimis enim inhuma est ea consuetudo, quæ morituro negat id quod Dei misericordia ei annuit, et quo sacri canones eum privari nolunt: imo, ob immensam, quam secum affert uti-

litatem, necessarium ei viaticum nuncupant. Quare istorum consuetudini opponimus quod ex codice Gratianus citat, distinctione 2 : *Consuetudinis ususque longæ non vilis auctoritas est : verum non usque adeo valitura memento, ut aut rationem vincat, aut legem scriptam.* Item et illud, quod ex Cypriani ad Antolianum epistola habet Augustinus lib. IV contra donatistas, cap. 4 : *Frusta quidam, quia ratione vincuntur, consuetudinem nobis objiciunt, quasi consuetudo major sit veritate.* Rursus, et illud ejusdem Augustini lib. III, cap. 6 : *Quis dubitet veritati manifestatae debere consuetudinem cedere?*

Huc etiam pertinet quod Clemens V, in viennensi concilio (*Clementinarum libro V, de Pœn. et Remis.*), vocet damnabilem abusum, cum, contra statuta canonica, ultimo suppicio deputandis negatur, (etiam) si petant, poenitentiae sacramentum. In quem locum glossemata scribentes, dicunt, idem dicendum esse de eucharistia, ob paritatem rationis; quamvis textus Clementis id non expresserit.

Si secundo objicias: Concilium wormatiense, cap. Quæsum, non tantum communionem negari prohibet, sed et sepulturam ecclesiasticam; sed judex secularis contrarium per consuetudinem obtinuit de sepultura: ergo idem per consuetudinem obtinere potest de eucharistia:

Respondeo ex D. Ruardo, quod « judex secularis potestatem habet non minorem in corpus mortuum, quam habebat prius in vivum; et ideo suo jure et potestate utitur. Secundo dico, quod non est præceptum, nec unquam fuit: et fortassis nec præcipi posset judici seculari ne corpora sceleratorum detineat in patibulo, non magis quam ut non fiat justitia sceleratos interficiendo. Solum dicitur in cap. Quæsum, quod possunt sepeliri. Et ideo falso assumitur, quod judex secularis per consuetudinem excusat, detinendo corpora. Excusat quidem, sed jure suo utendo, non per consuetudinem. Si dixeris: Sepultura est res ecclesiastica; ergo de ea non potest disponere judex secularis: respondeo, quod potest indirecete, jure suo utendo. Et præterea, sepultura ecclesiastica est juris ecclesiastici, non quælibet. »

Ex dictis concludo damnatis ad mortem non esse negandam eucharistiam, si eam petant: nec eos misericordia Dei et sacris canonibus satisfacere, qui damnato ostendunt et osculandum porrigunt corpus Domini (1).

(1) Duplex est hodie catholicarum ecclesiarum hac in re praxis; altera gallicanæ, quæ reis capitale damnatis beneficium quidem absolutionis impedit, sed sacram eucharistiam negat: altera caterarum, saltem apud latinos, ecclesiarum, quæ utrumque concedunt.

Ut rem ab initio repeatem, rarissime puto tribus primis a Christo seculis contigisse, ut christianus ullus extremo suppicio, propter patratrum seculos, afficeretur. Data Ecclesiæ pace, haud dubie reis, de quibus agimus, et solemnis absolutio, et eucharistiam negare fuere. Priscum illum rigorem omniam prima mitigavit, aut mitigari optavit, remensis synodus, a Sonnacio archiepiscopo celebrata anno 623, cui adfuerunt episcopi e Chilotarii regno supra 40. Sic vero illa statuto 11 (a): «Cur ad mortem

condemnatis renuitur eucharistia, cum ils maxime conductat ad spem et securamen certi decessus, et præsentis agonis? » Quandi, aut quam multis in locis, hæc mitigatione recepta sit, ignoro: at constat in sequentibus seculis ad antiquam disciplinam redditum esse. Et fabebat Robertus Pullus, cardinalis, qui vixit ætate S. Bernardi; contendebat enim (a) « non esse morte plectendis administrandum eucharistiam, neque dedecorandum, aut privandam iure liberandi damnatos. Cum enim (inquietabat) illud jus Ecclesiæ materiali competat, multo magis debetur eucharistia. » En eucharistiam duodecimo seculo negatam, ut videtur, in Galliis, r̄bi Pullus studuit, et in Anglia, ubi oxoniensem academiam instauravit. In iisdem Galliis Guido de Monte Rocherii *Minupulum suum curatorum anno 1353* scribavit, in quo hæc leguntur (b): « Damnatæ etiam ad mortem pro criminibus suis, nisi de gratia speciali, non datur unquam corpus Christi; sicut illis, qui suspenduntur, vel submerguntur, vel comburuntur, vel quomodolibet aliter interficiuntur. Illis autem, qui pro criminis hæresi comburuntur, si cum devotione, humilitate et reverentia petant, debet eis dari corpus Christi; ut habetur *extra de Hæresi, cap. Super eo, lib. VI.* » Imo negandæ tum eucharistie, tum sacramentalis absolutionis, consuetudinem in Galliis, ad extremos usque seculi XIV annos, perdurasse testatur Johannes Morinus, *libro X* grandis operis de *Poenitentia*, cap. 1 (c). « Ac primus, inquit, hunc morem multorum procurum ecclesiasticorum, et virorum principum, precibus persuasus, abrogavit Carolus VI, editio Parisiis dato 4 non. februario ann. 1396. » Sed perrexit eucharistia negari. Quam in rem Robertus Gaguinus, *libro X de Gestis regum Francorum, edit. parisensis, 1521, folio 275, recto*, de Ludovico Luxemburgo, Francie *conestabilis, majestatis reo, et capite truncato 19 decemb. 1475*, hæc refert: « Quatuor theologi, magni nominis doctores, ut constitutum fuerat, reum audeant, salutaribus ilium monitis consolaturi. Confessione more christiano expleta, orat viaticum Christi corporis sibi ministrari; quod non obtinuit. Res tamen divina, quam missam appellamus, coram illo facta est: et panis benedictus oblatus, quem religiose manducavit. » Eundem rigorem, quoad eucharistiam, etiamnum in illo regno obtinere testantur scriptores galli Bonus Merbesius (d), Joannes Grancolas (e), Gaspardus Juenin, Carolus Witasse, Honoratus Tournely, Petrus Collet aliique.

Similiter actum in Hispania, seculo XVI ad medium perducto, demonstrat recitatus a Molano locus Dominici Sotii. Nec ab eo more discessisse Hispanos Jueninus (f) et Tourneilus (g) affirmant: dubitat Witassius (h): alii vero jure diffinentur. Nam eucharistiam concedi reis morte damnatis edidit Philippus secundus anno 1567, cuius editi meminit Franciscus Zypaens de *Juris. eccles. et civili*, cap. 52, n. 15. Rem urserat apud catholicum regem S. Pius V, seu eius nuntius, archiepiscopus rossanensis: et pontificis epistolam refert Franciscus Goubau, *libro II, n. 2.* Lege ejusdem sancti pontificis constitutionem 91, an. 1569, ad Hispanias pertinentem, ubi de sacramento eucharistie: « Id nos minime esse denegandum censemus; cum christianæ charitati magis conveniat eos [reos nempe], ad resistendum tali tempore fortius diabolis tentationibus, sacra communione muniri; ut, perituro corpore, saluti animæ, quantum fieri potest, subveniatur. » Denique in America hispanica, primum concilium limanum, præside S. Turibio, celebratum an. 1582, ac sedi apostolica probatum, ita sanxit cap. 22 (i): « Il, qui propter facinora commissa capitis damnati sunt, pridiè quam ad patibula a magistrato ducantur, communione corporis Christi muniantur; quo patienter, et cum salute animæ, penas corporis debitas ferant. » Testantur eundem Hispanæ morem Franciscus Suarez, Aegidius de Coninck, Franciscus Silvius, et infra appellandus Henricus Lancelottus.

De Italæ disciplina constat, cum aliunde, tum ex synodo quinta mediolanensi, S. Carolo præside celebrata, ubi titulus sexto: « Reus capitis damnatus, quo die pro viatico

pag. 159, n. 11), et tomo V *Concilliorum editionis Labbei, columna 1694.*

(a) Apud Prosperum Lambertinum de *Sacrif. missæ, sect. 2, art. 176.*

(b) *Tractatu 4, cap. 9, edit. paris. apud Petrum Level,* 1489, in 4, folio 33, verso.

(c) *Edit. antwerpensis, seu hollandicæ*, pag. 720.

(d) *Summae christianaæ parte 3, quæst. 17.*

(e) *In vel. Ecclesiæ Sacramentario, parte 1, pag. 290.*

(f) *De Eucharistia, dissert. 4, quæst. 6.*

(g) *De Eucharistia, quæst. 5, art. 3, edit. colon.* pag. 400.

(h) *De Eucharistia, pag. 467, editionis venetæ, 1758.*

(i) *Tomo IV, concilior. Hispanæ, edit. cardinalis de aguirre, pag. 238.*

sancissimum Domini corpus sumpsit, Christo redemptori, qui pro illius etiam anima sanguinem in ara crucis profudit, a piis judicibus magistratusque, illo ipso sanguine, tribuatur, ut ne eo die supplicio afficiatur; ut multis locis piae et laudabilis consuetudinis est. » Quare Benedictus XIV, *libro septimo de Synodo diaecesana*, cap. 11, n. 3, episcoporum partes esse docet « hanc disciplinam in suis diaecesis invehendam curare, ut delinquentibus ultimo supplicio afficiendis eucharistie praebatur: idque in synodibus constitutionibus inserere. »

Apud Germanos nullo tempore sacram viaticum reis damnatis ac peccantibus negatum fuisse multi cum Joanne Molano pertendunt: idque liquere censent ex adducta ab illa synodo wormatiensi, anno 888 habita: cui totidem verbis praeiverat moguntina anno 841, *canone* 27. Verum alii in synodis istis existimant agi, non de communione corporis Domini, sed de ea, quæ excommunicationi opponitur. Tamen a tempore Caroli Quinti benignior in imperio disciplina passim obtinuit, postquam videlicet imperator ille criminali edicto, circiter an. 1525 promulgato, decrevit, art. 79, reis permittendum, tribus ante extremum supplicium diëbus, ut peccata sacerdoti confiteantur: inhibuitque, ne sacra eucharistia, si eam postulent, a iudicibus negetur. Quapropter Agenda coloniensis tit. *de Sacramento eucharistiae*, n. 17: « Quin et facinorosis, extreme supplicio afficiendis, administrandum hoc est viaticum: idque pridie ejus diei, quo capitalem subituri sunt sententiam, aut minimum quinque horis ante supplicii momentum. » Nondum id ineunte seculo XVII, usitatum erat in diaecesi (saltene tota) leodiensi, que coloniensis est suffraganea, diuque uni cum Coloniensis episcopo parvum; sic enim legitur in Joannis Mantelii, augustinianeremate, *Hasselet*, Lovani 1663 edito, pag. 139: « Anno 1602, nostris (videlicet augustinianis Hasseleusibus) Henricus Lancelottus, S. Th. D., præterat: cumque ex depravata consuetudine damnatis ad mortem, etiam jussu prætoris non daretur sacra communionio, illud fieri ex ratione probatissima obtinuit. » Proprio enim motu (ut ipse scribit in Exegesi sua in versum 8 psalmi quarti, documento 2), Pius V, summus pontifex stricte mandavit, ut omnes prorsus rei, extremo supplicio afficiendi, modo pœnitent, dignosque se præbeant, communicent. Idem quoque regia auctoritate in Hispanis, ubi depravata ante obtinebat consuetudo, sanctum. Quare monendi magistratus, ne istud impediatur. Canones autem,

qui communione tales privant, sunt revocati, ut patet capit. Super eo, de Haereticis in sexto. » Hæc ille. Quod opus anno 1641 Antwerpia cum imprimetur typis Martini Binarti, ille sibi id Hasseleti contigisse mihi asseruit: nostrique deinceps ipsius secuti vestigia. »

In Belgii diaecesis, remensi metropoli quondam subditis, nempe cameracensi, tornacensi, atrebateni, moriensi, credibile est eucharistiam, septimo, et sequentibus aliquot seculis, ex voto Sonnaci, reis capite damnatis concessam fuisse: multæ tamen adsunt dubitandi cause; quas hic recitare longum foret. Quidquid est, indubitatum videtur, neque Caroli V auctoritate, neque Tapperi, Damhouderli Molanique votis, effectum esse, ut reis illis sacram viaticum administrari passim judges paternerent seculo XVI. Joannes Hauchinus, archiepiscopus mechliniensis, id concedi jussit in Pastorali suo, quod prodiit anno 1588, kalendis decembribus: « Damnatis (inquit) ad mortem debet dari eucharistia: sed id fiat ante diem supplicii. » Sic et Pastoralē Henrici Cuyckii, ruramendensis episcopi, anno 1598, aliaque, ex Pii V constitutione, quæ in margine citatur. Sed necdum obtemperatum a iudicibus. Rem denique confecit synodus mechliniensis anni 1607, tit. 7. *De euchar. Sacramento*, cap. 6, sic statuens: « Ultimo supplicio afficiendis tempestive de sacra eucharistia provideatur; quod ut fieri jubeant, rogentur serenissime suæ celitudines Albertus et Isabella. » Annuere piissimi principes, ut liquet ex eorum decreto prid. kal. septembribus 1608 edito (a), cujus articulus decimus (b) ita latine sonat: « Jubemus pariter universos nostros, et vassallorum nostrorum, ministros ac judices operam dare, ut rei, capite plectendi, de salute sua tempestive moneantur: iiisque sanctum altaris sacramentum administretur; eo minime obstante, quod id in usu non fuerit usque ad hanc diem. »

(a) Exstat in ult. editione *Synodorum mechliniensium*, medio libello, pp. 103-116.

(b) Ibid., pag. 107: « Bevelen insgelycke allen onsen Officieren ende Rechteren, ende dien van onse Vassalen, sorge te dragen, dat de misdadige, die ter doot verwesen sullen zyn, in tyts van hunne saligheyt vermaent mogen worden: ende dat sy geadminstreert worden van het H. Sacrement des Autaers; niet tegenstaende dat vansulcks tot noch toe geen gebruyck en is geweest.

ZACCARIAE VITA.

ZACCARIA (FRANCISCUS ANTONIUS), in regione mediolanensi, anno seculi proxime elapsi duodecimo natus, inter jesuitas, quibus a juvete nomen dederat, ita eminuit, ut eum, tunc temporis Mutinae degentem, dux hujus civitatis dignum habuerit qui celeberrimum Muratori in bibliothecarii munus exciperet. Stante quidem *Societate Jesu*, ipsam ab injuriis adversario-rum variis scriptis Zaccaria vindicavit; abrogata vero, dum, secularium sacerdotum vestem induitus, studiis nihilominus curam daret, a Pio VI in profes-solem collegii Sapientiae cooptatus est: tanti vir in- genii, ut opera ediderit pene innumera, quorum natu-ram indeolemque ex catalogo sequenti, in quo tamen nonnisi partim citantur, coniugere poteris: 1° *Series episcoporum cremonensium*, 1749. 2° *Editio operum P. Tamburini*, 1755, 3 vol. in-fol., aucta notis nec non et refutatione tum Concinæ, tum etiam Dinelli. 3° *Anti-Febronius*: opus italicum scriptum idiomate, anno 1768, duobusque compactum voluminibus in-4°, quo liber Hontheim refutatur. 4° *Anti-Febronius vindicatus*; seu de supra potestate romani pontificis, adversus Febronium ejusque vindicem *Theodorum a Palude*, Cesena, 1771, 4 vol. in-8°. Francofurt, au-

tem, 1772, 2 vol. in-8°. Illud porro opus Theodori a Palude, sive potius auctoris hoc sibi nomen adscribentis, evulgatum non est, titulum vero habet: *Flo- res sparsi ad Justinii Febronii librum de statu Ecclesiae, adversus P. Antonium Zaccariam societatis Jesu.* 5° *De doctis catholicis viris qui Justino Febronio, in scriptis suis retractandis ab anno 1580, laudabili exem- ple præverunt, liber singularis*: editus sub nomine supposititio *Theotimi Eupistini*, Roma, 1791, in-8°. Hujus scilicet operis edendi ansa fuit quod plurimi, auctoritatis pontificalis, vel cum maxime legitima, demissionem anhelantes, ægre atque indignanter ferrent auctorem Febronii opus suum anno 1778 re-tractasse; Zaccaria vero sibi visus sit e re nata actu-rus si, exemplis insignibus in medium adductis, demonstret nihil ita prudentem virum decere ut erro-rum quorum conscius est retractionem. Cujus tamen operis prelo mandandi non data est copia quin sit ali- cunde reclamatum: Patre Schiara, sacra palatii ma-gistro, qui examinandi provinciam suscepit, commo-nefacierte per litteras cardinalis Albani, se nonnulla temeraria, imo et falsa quædam offendisse; causam vero obtinuit Zaccaria, libergue singularis excusus est.

6° Difesa di tre sommi pontefici Benedetto XIII, Benedetto XIV e Clemente XIII, e del concilio romano tenuta nel 1725, diretta al P. F. Viatore di Coccaglio, perchè si ravvegga : opus editum Ravennis anno 1782, nomenque præferens suppositum, Pistaflō romanō. Nempe cum P. Viatore, doctrina quidem inter capucinos conspicuus, bulle vero *Unigenitus* acerrimus oppugnator, ita in opere quodam de illa ipsa bullā scripsisset ut tres supra memorati pontifices absque ulla reverentia haberentur, ipsos vindicando simul et Viatore corriendum suscepit Zaccaria, responsumque ab adversario tulit.

Et vero, ut omittam cum dissertationes opusculaque plurima ab illo quasi inexhausto fonte scaturientia, tum disputationes circa theologiam litteraturamve exortas quibus interfuit, illius doctissimum calatum

ut sepius usurpabat Pius VI, ita mutuavit Mansi, dum Collectionē conciliorum redigendae incumberet. Notabimus etiam Zaęcarię adscribi *Complementum Historiae ecclesiasticae P. Alexandri*; ipsum, cum Mutinę degeret, hujus civitatis diurna redegisse; ipsum quoque diurnis ecclesiasticis urbis Romae operam sīnūl cum Cucagni et Marqueti dedisse : quibus diurnis hic intendebatur scopus ut *Nuntiorum ecclesiasticorum Vindobonę*, *Annalium ecclesiasticorum Florentię* neconon et *Diurnorum litterariorum Mediolani* vis, si qua pollerent ad animos in novitates tunc temporis invalescentes abducendos, quasi antidoto resolveretur. Uno verbo, paucos iuvenire est qui majori sīn ingenii ubertate lucubrationumque studio donati; paucos etiam qui sedem apostolicam ipsiusque prærogativas acriori zelo propugnaverint. Vita eessit anno 1786.

ANTIFEBRONIUS VINDICATUS SEU SUPREMA ROMANI PONTIFICIS POTESTAS ADVERSUS JUSTINUM FEBRONIUM EJUSQUE VINDICEM THEODORUM A PALUDE ITERUM ASSERTA, ET CONFIRMATA. PARS PRIMA.

Praefatio.

Dum secunda Antifebronii a me parabatur editio, optaveram maxime, ut quam nonnulli pontificiae maiestatis osores magno quidem hiatu minati fuerant, ejus operis confutatio prodiisset. Satis nimurum ad eam refellendam fuisse, loca in *Febroniani libri defensione* notata (quæ pauca sane futura intelligebam) subjectis quibusdam animadversionibus corroborare, quin novo lectores volumine fatigarentur. Verum cum diu promissam responsionem frustra exspectasse, typographi tandem desiderio satisfaciendum fuit, eique liber dimittendus multis quidem accessionibus auctus, non tamē, quam dare plurimum interfuisse, prompta et expedita *Febronianæ vindicationis* confirmatus propulsione. Ac duo quidem fere menses ab inchoata illa editione elapsi fuerant, cum ex litteris *Moguntia* datis *Febronianam* apologeticam

in vulgus exisse intellexi. Tum enimvero de ea mihi quamecissime comparanda sollicitus ad amicum scripsi, ut illam ad me nulla interjecta mora deferendam curaret, quod et ille pro sua humanitate diligentissime effecit. Quid dicam? Hesi primum, quæ in *Antifebrone* fuerant certissimis omnis retro antiquitatis monumentis falsitatis errorisque convicta, ea aut insigni calliditate ab adversario dissimulata animadvertisens, aut incredibili quadam confidentia nullo adhibito responso instaurata. Deinde cum hominem qui cum respondere se jactat, nihil tamen respondeat, refutare non tam difficile, quam ridiculum sit, illud consili cepl, ut quæ in priori illa lucubratione fuerant a me pro pontificie potestatis defensione Italico proposita, in hac uberiori dilucidiusque latine sermone firmarem; aliqua præterea quæ tunc justis de-

causis prætermittenda duxeram, accurate perpendere; nihil ut in utroque *Febronii* volumine sit ex veritate non excussum, atque depulsum.

Cur autem cum italicico primum idiomate usus sim, nunc, mutato consilio, latinum usurpem, paucis aperio. Sed que *Febronius* in sua Responso (p. 340) de italicica, qua *Antifebronium* scripsi, lingua perquam humanissime conjecterit, antea audiamus. Scripserrat *Febronius* latine: hoc exigebat materia, et objectum scriptionis; respondet *Zaccaria* sermone italicico. Quæris cur? Dicit jesuita, se patrium suum idioma prætolisse, ex quo potuerint gravissima mala facile prævideri, que ex lectione *Febronii* in populo nascerentur, atque ea de causa, et ad illa impedienda, librum perniciosum in lingua populari refutandum fuisse. Doleo equidem, scripsisse me Italice; *Febronius* enim non satis, ut video, nostrum calleb idioma, ut meam assequi mentem potuerit. Non ego libri hujusce confutationem patria lingua suscepit, ut quæ ex lectione *Febronii* in populo nascerentur, mala sane gravissima præcaverem; qui hæc legerit, statim me de *Febroniano* opere latine scripto locutum fuisse existimabit; verum ego malis, que ex italicica ejus libri versione tum promissa, deinde evulgata, alisque id genus perniciosissimis libris apud nos, heu! vulgari sermone passim distractis, obviam ire italicico item sermone volui et edixi. Mea hæc sunt (1):

È stata, buon tempo è, minacciata un' italiana versione di *Febrionario*, ne dubito, che presto la vedremo. Or se il veleno in nostra lingua si sparge, lascieremo noi di rivolgerla a salutevole antidoto? Pogniamo ancora, che questa volgar traduzione non fosse a luce. Quanti in poco tratto di tempo si sono a discredit della religione, e a rovina dell' anime moltiplicati in nostra favella libercoli, ne' quali con più breve sermone le stesse massime di *Febrionario* francamente si spacciapo? E lo Spirto di *Gerson*, e *Istruzioni Cattoliche*, e chè so io. Era dunque dovere, che al nostro idioma non mancasse un buon preservativo contro la seduzione, che merce di tali libri si va dilatando, e maggior mali minaccia. Quid queso heic ab æquo homine reprehendendum? imo quid non summiopere commendandum? Sed (pergit *Febronius*) numquid præstissett alii etiam gentibus, iis nempe, quæ cis Alpes sunt, atque ita omnibus nationibus prædicari Evangelium curiæ? (Evangelium scilicet curiæ *Febrionario* antichristianum est; quidni demum quod eruditiores nostrorum temporum protestantes effari puderet, Antichristus sit ipse curiæ princeps, romanus pontifex?) Præstisset utique in sensu romano. Verum nostræ primum gentis habenda ratio fuit; ad alias quod attinet, illis in *Sappellii*, *Trawtweinii*, *Kauffmansii* libris antidotum *Febroniano* veneño prostabat. At non is *Febronius* est, cui hæc impune persuadeas. Vir longe acutissimus aliam omnino causam, cur pro solis *Italis* scripserim, excogitavit. Cum, inquit (p. 341), in vasto suo opere omnes indistincte *Bellarmini* sententias, in *Gallia* damnatas, alibi spretas,

adoptare et novis etiam argumentis stabilire sibi proposuisset, justè metuebat, ne sua scripta extra Italianam sibilis exciperentur; satius ergo creditit pro solis suis regionariis scribere, ut sic hos saltem in cæco officio curiæ contineret. Scilicet mei regionarii adeo cœci sunt, adeo imbecilles, adeo illitterati, ut que scripta extra Italianam sibilis exciperentur, suscipiant ipsi, atque deosculentur; idque auctor operis *Francfurti* et *Lipsiæ* vulgati *Italis* exprobrabit? Sed ne Italici nominis gloriam, quæ omnibus in terris bonarum artium atque disciplinarum studiosis et versata est semper et porro habitabit, aliarum gentium injurya ulcisci videar, motos componam fluctus, et quod res est, neque ab inclita germanicæ nationis laude sejungitur, enarrabo. Cum in *Bavaria*, tum in *Austria* fuere, qui de meo opere in Latinam linguam transferendo cogitaront; aliis præterea ex remotioris Germanicæ provinciis non semel ad me litteræ date sunt, quibus ad hancce suscipiendam interpretationem ipse incitarer. Cl. eques Joseph Antonius de Bandel sub *Advocati* muti nomine apud suos notissimus, ac summis pontificibus Benedicto XIV ac Clementi XIII apprime carus germanicam quoque hujus operis versionem a se adornandam in suis Ephemerib[us] pollicitus est; quod an ille præsterit, haud equidem scio. Id mihi compertum, a latina interpretatione unum alterumque abstinuisse, quod *Antifebronium* in brevius opus, Clementis XIII jussu, a me latine contrahendum didicissent; ubi vero me, tanti pontificis obitu perturbatum, alio cogitationes, studiaque convertisse intellexerunt, eam statim translationem aggressuros fuisse, nisi obstituisse ego, atque illos ut tantisper exspectarent monuisse, dum scilicet novam eamque multo correctiore locupletioreque italicici operis editionem nanciserentur. Si sibili sunt, quibus ne *Antifebronius* extra Italianam exciperetur, *Febronio* teste gravissimo, metui; hi qui a latina me scriptione deterruerunt.

Nunc enimvero ab omni istiusmodi metu liberatus *Febronii* monitis libens obsequar, atque alii etiam gentibus, iis nempe, quæ cis (trans) Alpes sunt, atque ita omnibus nationibus prædicabo Evangelium curiæ. Prastare id nunc maxime intelligo, postquam novis in dies turbis catholicam apud illas commoveri, atque affligi rempublicam noyimus. Verum et aliud est, quod ad hanc latinam lucubrationem impellit. Versatur nempe mihi semper ob oculos Clementis XIII, præclarissimi pontificis de meque optime meriti, imago, quemque, ut nuper iudicabam, viventi promiseram, *Antifebronium* breviorem illum atque latinum postulare jure quodam vindetur. Faciam igitur satis optimi pontificis desiderio, atque ab eo ut equidem spero, in cœlis jam constituto gratiam hoc opere inibo. Nam multa, ut dixi, ex *Antifebronio* hic in summam quamdam redacta transferam, atia copiosius illustrabo, plura in eo prætermissa adjiciam ad pontificiam dignitatem vindicandam aptissima. Cæterum quidquid id laboris erit, totius Ecclesiae principi Petro sacrum esto, qui si pietatis sue curam, ut *Leo Magnus* aie-

(1) *Introduz.* pag. 132.

bat (1), omni populo Dei, sicut credenam est, ubique
prætendit, quanto magis nobis alumnis suis (imo

etiam delatae sibi a semipaterno rege redemptore nostro
Domino nostro Jesu Christo potestatis vindicibus) open
suam dignabitur impendere.

(1) Serm. III, pag. 2. Cacciarianæ edit.

DISSERTATIO PRIMA

DE OPERE FEBRONIANO EJUSQUE NUPERRIMA DEFENSIONE.

Apparet te, cum multa dicas, nihil invenisse quod
dices.

S. Augustinus.
L. II. Oper. Imperf. contr. Julianum.

CAPUT PRIMUM.

Historia operis Febroniani, variaque ejus fata.

I. Antequam Febroniani operis defensionem refellere aggrediar, quæ ad hujus libri historiam, variamque fortunam pertinent, non erit lectoribus injucundum nosse, nec fortassis inutile. Prodiit primum hic liber sub ementito *Bullionensis* typographi nomine *Francofurti* ad *Mœnum* anno 1763 prænotatus : *Justini Febronii Icti de statu Ecclesiæ, et legitima potestate romani pontificis liber singularis ad reunendos dissidentes in religione christianos compositus.* Quis sub *Justini Febronii* nomine lateat, nemo ex me querat. Quid tamen aliis hac de re visum sit, narrare non abnuo. Protestantes, qui *Lipsiae Acta eruditorum* edunt, auctorem prodiderunt *Georgium Christophorum Neller* (1), illum ipsum qui, cum 8 kal. aprilis anni 1766 in auditorio majore *trevirensis* academiæ propugnandam se præside hanc ex jure canonico thesim proposuisset : *Et papam accusari posse etiam extra casum deviationis a fide, docet exemplum Joannis XXII et XXIII, depositorum non obstante can. 7, dist. 21; can. 6, dist. 40, can. 14, IX, q. 3,* huic autem thesi nescio quis jesuita antithesim mense maio defendendam objecisset ; tertio idus septembres ejusdem anni, *Apologiam historicocanonicam pro s. provincia romana, Joannem XII papam ut apostolam reprobante, et coram Othonem M. imp. Leonem VIII canonice eligente ad publicam exercitationem ibidem deduxit* (2). Contra *Jablonskius*, cuius verba paulo post reddituri sumus, *illustrem Ecclesiæ romanæ præsulem* sub eo nomine delitescere affirmat. Neque aliter sensit *Constantinus* in eo libello (3), quem inferius commemorabimus. Sed quem isti suppresso tamen nomine indicant, detegit scriptor *Ephemeridum*, quæ singulis hebdomadis *Hildesi* ger-

(1) Locum infra recitabo.

(2) Confer egregium libellum inscriptum : *Pythagoras novus excusus, sive disceptatio in Apologiam historicocanoniam, etc., ac Leoditi an. 1767 vulgatum in-12.*

(3) Pag. 5 : Qualunque sieno stati i veri motivi, che indussero quel doito, ma inconsiderante prelato a scrivere quell' opera. De statu Ecclesiæ. Pag. autem 2 : Questi sono li veri effetti, che derivano dalla sconsigliata opera di quel prelato, che pure da quella potestà, contro di cui reclama, riconosce il suo grado di vescovo in partibus, etc.

manice excuduntur ; ait enim *Febronium* alium non esse a celeberrimo *Historie diplomaticæ trevirensis* scriptore, illustrissimum nempe ab H... .

II. Utut est, nullus *Febroniano* liber exstitit a multo tempore fortunatior. Nam sive quod iniquissimo hoc in Ecclesiam sedemque apostolicam tempore visus est novitatum auctoribus longe accommodatisimus, sive quod, ut alii non tam suspicari se aiunt, quam exploratum certisque tabulis confirmatum habere, occulta quadam pactione societateque conflata de eo veluti malorum quæ parabantur præcursori quodam, aut potius perfectore et magistro præmittendo deliberatum antea fuit, multa exemplorum millia per totam late *Europam* sunt celerrime disseminata. Quare primam illam *francofurtensem* editionem proxime secuta est *veneta* ; hanc anni 1765, altera *francofurtensis*, priore emendatior et multo auctior, quam secunda *veneta* paulo post exceptit, ac tertia *francofurtensis* anni 1770. Idem præterea opus e *veneto Josephi Bettinelli* typographio italice redditum atque isagogica anonymi cujusdam *Galli* dissertatione auctum accepimus ; quin et *gallico* fertur expressum fuisse sermone (1). Quid ? quod in Lusitania, uti *Febronius* ipse sibi properea magnifice plaudens testificatur (2), *in gravi causa status, ab advocate regio publice allegatur* adversus romanam curiam. Quod quidem si *Febronius* decori sibi tribuit, alia ejusmodi laudum suarum monumenta atque adeo honorificentiora cur siluit ? Nempe et *Antonius Pereira, lusitanus* sacerdos ac theologus, in duabus illis quos de principum atque episcoporum potestate, ad comprimentam atque adeo lahefactandam *romanæ* sedis auctoritatem, conscripsit commentariis, non semel illius meminit veluti theologi longe gravissimi : et *ultrajectini schismatici*, in nuperrimo libro (3) quo se catholicos *donatistarum* more deprædicant, eum sue ipsorum δρθοδοξας testem, non sine magna honoris praefatione, producunt.

III. Quid porro de heterodoxis scriptoribus dicam ? Quantis illum præconiis efferunt ! Litteriarum

(1) Febr., t. II, pag. 23, in not. ad judic. acad. colon.

(2) Ibid., pag. 22.

(3) Nouveaux témoignages en faveur des évêques et du clergé catholique de l'Eglise d'Utrecht.

Ephemeridum, quas nova *Acta eruditorum lipsiensia* vulgo dicimus, auctores audiamus, ad annum 1764, num. 1: *Insigne prorsus, ac memoratu dignissimum est, quod hic opus indicamus, non solum ob egregiam atque diffusam doctrinam qua est refertum, sed etiam, atque in primis, ob novum ac laudabile auctoris consilium. Ab ipsis sane Lutheri temporibus (quae epocha, Deus immortalis!) nemo exitit, qui, in medio quasi cætus romani gremio, contra abominandos illius abusus, et vanam pontificis potestatem, tam intelligenter, cum tanto lectionis et doctrinæ apparatu, tam denique fortiter disputatione, quam hic personatus Febronius, quam larvam esse consultissimi D. Georgii Christophori Nelleri, ss. canonum in academia trevirensi professoris, qui jam aliis libris ad rem numariam medii ævi potissimum pertinentibus magnam famam, magno suo merito consecutus est, comperimus. Hic enim vir incomparabilis totus est in eo, ut causas, originem et incrementa injuste potestatis pontificie declaret, eam arctioribus limitibus includat, adeoque viam monstrat ad reconciliandos cum sua ecclesia eos qui dissidentiunt; quod, diminuta paululum hac potestate facilius obtineri posse putat, quantumvis multum adhuc tribuat pontifici, quod nemo nostrum ei non negabit, ut ex ipsa operis delineatione, quam nunc dabimus, manifestum fiet.» In eamdem sententiam hæc de Febronii libro effatur *Joan. Ernestus Schubertus in lutherana helmestadiensi academia professor in dissertatione de Jurisdictione romani pontificis: Ejus (Febronii) commentatio de statu Ecclesie, et legitima potestate romani pontificis a protestantibus non minus celebratur, quam a doctoribus, et cordatis catholicis.* Quinam vero apud protestantes sint cordati catholici, facile quisque intelliget. Summam quoque laudem Febronio tribuit *Paulus Ernestus Jablonski* in suis *Institutionibus historiae Christianæ* (t. III, sect. XVIII, sect. 6, § 4, pag. 145). «Neque pretereunda sunt, inquit, quæ illustris Ecclesie romanae præsul, qui sub nomine Justini Febronii latere voluit, de uniendis diversis christianorum sectis monere consultum duxit. Facile scilicet animadvertisit vir perspicacissimus, eam qua pontifex romanus gaudet, auctoritatem maximum semper unionis impedimentum futurum, igitur argumentum hoc præ cæteris sibi excutiendum sumpsit, atque non solum ipsum pontificem hortatur, ut ab immoia, quam sibi arrogavit, quinque adulatores ejus ipsi continuo servare et vindicare student, auctoritate ipse se demittat, sed et principes et episcopos, nec non tam theologæ quam juris canonici doctores obtestatur, ut studia sua conferant ut pontificis romani auctoritas antiquis suis, iisque justis, limitibus circumscribatur. Quod qua ratione fieri debeat, et quomodo episcopis et conciliis sua sit redenda auctoritas, multis erudite prosequitur.» Ac Carolus quidem Fredericus Bahrdt primus omnium edita Lipsiae dissertatione an. 1763 Febronii librum oppugnavit. Causam cur lipsiensis hic catechista Febronium aggressus sit, capite quarto explicabimus. Satis hic sit annotasse non eam certe fuisse, quod lutherano*

homini Febronianæ in romanum pontificem criminationes minime probarentur; imo magnis propterea illum laudibus extollit. *Bono*, inquit (§ 4), et sincero animo ad ipsum Clementem scribere videtur, eumque rogare, ut ineptos Ecclesie curiæque romanae abusus expellere, pristinamque catholicæ matris pulchritudinem restituere, si possit, velit. Addit (§ 14) Febronium virum sibi videri *pium* (lutherana nempe pietate) et in Ecclesie salute curiosum. Tandem quasi susceptæ a se concertationis veniam ab eo petiturus: *Neque tamen*, inquit (§ 16), minus nobis ipsis magno in pretio semper erit istud opusculum *Justini Febronii*, quippe quod summa cum eruditione perscriptum; rebusque et variis, et ad descendum idoneis, refertum esse intelleximus.

IV. Nullus equidem catholicorum, qui ad lutheranorum mentem *cordati* non sint, hasce Febronio laudes invideat. Horrent etiamnum nostrorum hominum aures, dum Launoium atque Dupinium, heroes Febronio laudatissimos, a protestantibus audiunt *testibus veritatis*, hæreticæ nimirum falsitatis, annumerari (1). Invidentia ferentur in illustrem romanæ Ecclesie præsulem, quem a protestantibus non solum *eruditum, sincerum, cordatum, pium* prædicari noverint, sed cæteris omnibus qui a *Lutheri temporibus in sinu romanæ Ecclesie immensam pontificie sedis potestatem impugnarunt*, Launoio scilicet ipsi ac Dupinio anteponi? Quamobrem nemo prudens mirabitur, in hac temporum perversitate, inter catholicos non Italiæ solum, sed etiam Germaniæ, non desuisse complures, qui romani pontificis causam adversus Febronium strenue propugnandam suscepserint. Enimvero anno 1764 exiit in vulgus *Justiniani FEBRONI* (sub quo nomine cl. Amortium latere nonnulli arbitrabantur, quamvis P. Sappelio tribuenda potius videatur, ut ex monito ad ejusdem librum mox citandum colligere est) epistola ad cl. V. *Justinum Febronium Ictum, de legitima Potestate summi pontificis*, brevis illa quidem, sed plena bonæ frugis. Ejusdem anni libellus est inscriptus: *Consilium utriusque medici* (temporalis et spiritualis) *ad Justinum Febronium, de statu Ecclesie et potestate papæ ægerrime febricitantem*. Trajecti ad Lac. Acronianum: auctor D. *Josephus Antonius de Bandel* J. V. D. ordinis S. Petri equ., com. palat. et colleg. scientiarum academiae romanæ. Luculentiores sunt, quas non multo post, idibus scilicet quintilibus ejusdem anni 1764 habuimus, *ad Justini Febronii Icti librum singularem* de legitima Potestate romani pontificis, ad reunendos dissidentes in religione christianos *compositum observationes quædam summariae*. Auctor illarum P. *Josephus Kleiner*, e soc. Jesu heidelbergensis professor, qui eas a *Ludovico Kustero* sereniss.

(1) Nempe *Antonius Reiserus* an. 1683 librum edidit Amstelodami prænotatum: *Joannes Launoius testis et confessor veritatis evangelicocatholice* (lutheranum intellige a lutherano scriptore hic indicatum) in posterioribus fidei capitibus controversias adversus *Robertum Bellarminum*, etc. Porro *Joannes Frickius* in præfatione, qua *Dupinii Methodum* studii theologici a *Joanne Martino christiano* latine redditam instruxit, agens de celebri illius libro inscripto: *De la Puissance ecclésiastique et temporelle*; *Quam probe, exclamat, semel iterumque vir doctus principis protestantium, hoc est veritatis, accedit!*

palatini electoris clero alumno defendendas proposita sunt programmata editio, inscriptoque : *Unio dissidentium in religione christianorum dissertationibus inauguralibus pertractata, facta antithesi parallela ad Justini Febronii Icti librum pro reuniendis dissidentibus in religione christiana.* Utrumque porro opusculum postea recusum partem primam constituit *Opusculorum criticorum contra Justini Febronii jurisconsulti librum singularem de legitima potestate summi pontificis, quae colligi anno 1765 ac sub ementito Amstelodami nomine edi coepere.* Cæterum eodem illo anno 1765, cum Febronius librum suum francofurtensibus formis iterum, ut diximus, exprimendum curaret, utrique adversario satisfacere conatus est : Frobenio quidem, in Appendix secunda, Justiniani novi; in tertia, Kleinero, Joannis clerici, adscitis nominibus. Illud oppido ridiculum, Aulum Jordanum, sive Febronium (nam novo huic Proteo plures lubet personas sustinere, seu ut incautis persuadeat, nescio quas doctorum hominum phalanges sub ipsius vexillis stipendia mererl, seu ut, si forte ipsum sibi non satis constare obtigerit, alteri tribuere confidens possit quæ in ejus doctrinis pugnantia comperias), illud, inquam, oppido ridiculum, commentitum Jordanum, dum Lipsensi Bahrdtio respondere nuntiat, lutherani hujus catechistæ laudes cum jesuitæ Kleineri exprobationibus non timuisse contendere. *Ille*, inquit (t. I, app. 4, pag. 87), Bahrdtius scilicet, sinceritatem scopi, pietatem, pro Ecclesiæ salute curiositatem, eruditionem Febronio recognoscit; iste vero (jesuita) scopum larvatum, impietatem, temeritatem, Ecclesiæ perturbationem, partis episcopalis unicum studium, parum eruditionis ex penu propriâ eidem objectat. Scilicet adeo obcœato animo est Jordanus noster, ut illas lutherani hominis laudes jesuitæ objectionibus permagnum pondus afferre non videat. Quid enim in lutherani catechistæ ore sinceritas scopi, quid pietas, quid pro Ecclesiæ salute auctoritas, nisi quod romanus catholicus scopum larvatum, impietatem, temeritatem, Ecclesiæ perturbationem appellat?

V. Febronianæ hæc adversus Frobenium, et Kleinernum apologiæ, contemplus licet ac contumeliarum plenæ, alios ab ejus refellendo libro minime deteruerunt. Ac commemorandi primum sunt qui anno 1765 cum Febronio dimicarunt, larvatus nempe Ladislau Simmoschovinus, et Gregorius Trautwein. Illius est, quæ hunc titulum præ se fert epistola : *Epistola Ladislai Simmoschovini, Tusc-Romæ et a Sorbona Lutetiae Parisiorum probata; nunc primum paucis intuitu circumstantiarum mutatis, in lucem atque ad c. V. Justinum Febronium Ictum emanata, Stene 4;* hujus peramplum opus, cui titulus : *Vindiciarum adversus Justini Febronii Icti de abusu et usurpatione summae potestatis pontificis librum singularem, liber singularis, Auctore RR. DD. Gregorio Trautwein, proposito et abate exempti collegii canon. reg. Ultæ Suevor. electo.* Pars prima, cui accedit nomenclator Febronianus. Pars secunda, cui accedit syllogismus Antifebronianus pragmaticus sive dissertatione de Isido-

riana Collectione Decretalium RR. PP. ante Siricium papam. Pluris tamen propter conspirationem gravitatemque sententiæ estimandus, quem eodem anno ac celeberrima coloniensi universitate nacti sumus, libellus inscriptus : *Universitatis coloniensis de Proscriptis a SS. D. N. Clemente divina Providentia papa XIII actis pseudosynodi ultrajectinae anno 1765, die 30 aprilis, et libris Justini Febronii jurisconsulti anno 1764, die 27 februarii, judicium academicum anno 1765, idibus septembbris, Coloniae typis haeredum Geronnis Arnoldi Schauberg universitatis typographi, etc.* Florentia quoque ipso illo anno 1765 egregium pro pontificia dignitate pugilem vidit, P. F. Guillelmum Albertum Bartoli, ordinis prædicatorum, qui duodecim de legitima potestate et spirituali monarchia romani pontificis adversus Justinum Febronium jurisconsultum theologicoo-dogmaticas theses, earumque rationes præside P. F. Raymundo Maria Corsi in collegio S. Marci ejus ordinis, auspice vero clarissimo præsule Vitaliano Borromeo tunc apud aulam cæsaream apostolico nuntio, nunc S. R. E. cardinale, publice propagandas aggressus est. Eas porro theses in italicum versas sermonem Venetiis an. 1767 Antonius Locatellius typographus vulgavit hoc titulo : *Proposizioni apologetiche della podestà legittima, e monarchia spiritale del pontefice romano contra Giustino Febronio giureconsulto, date in luce dal M. R. P. F. Raimondo Maria Corsi dell' ordine de' predicatori, professore primario di teologia nel collegio di S. Marco in Fiorenza, traduzione dal latino, 8°.*

VI. Sequentibus enim vero annis genus hoc belli Antifebronianæ aerius confirmatum est. Nam præter Franciscum Xaverium Zech, jesuitam longe eruditissimum, qui, cum anno 1766 de judiciis ecclesiasticis ad Germanie catholicae principia et usum partem posteriorem Ingolstadii in lucem emitteret, tit. 43 de Schismate (pag. 191 et seqq.), nonnulla in Febronium, suppresso illius nomine, animadvertisit, P. Julius Antonius Sangallus e clarissima minorum conventionalium familia vir doctus, multisque editis utilissimis libris celebrissimus justum volumen Febronio Venetiis opposuit, quod prænotavit : *Dello stato della Chiesa e legittima podestà del romano pontefice dal medesimo sostenuta conforme lantica tradizione libro apologetico contro il nuovo sistema dato alla luce da Giustino Febronio J. G. per conservare nell'unione i fedeli, e desingannare gli eretici.* Ad annum 1766 spectat hic liber; quem deinde germanice redditum, atque Antifebronii titulo inscriptum vidi. Sequentis anni 1767 sunt : 1° Antifebronius meus, quem hic vindicandum suscepit, typographio pisaurensi in lucem emissus. 2° *Liber singularis (in 4°)* ad formandum genuinum conceptum de statu Ecclesiæ et summi pontificis potestate contra Justinum Febronium, hujus, aliorunque appendices et scripta huc usque edita, ex S. Scriptura patribus, conciliis, et perpetua majorum traditione in lucem datus ab V. P. F. Ladislao Sappel ord. S. P. Francisci Recoll. Augustæ Vindelicorum 3° *Pro statu Ecclesiæ catho-*

licet, et legitima potestate romani pontificis contra Justini Febronii jurisconsulti librum, etc., apologetico-theologicum opus Joann. Godefridi Kauffmans Hutsensis S. T. D. et nunc facili. theol. colon. decani, Colonia Agrippingae. 4° Cum vero venetus typographus Belinellius italicam Febronii interpretationem a se excludendam quodam disseminato programmatae audientissime enuntiasset, non solum hocce programma Romae (1) infamia notatum est, sed etiam advocatus Constantinus Ferrarensis criticarum epistoliarum auctor notissimus, brevem in illud dissertationem emisit. En. titulum : *Disinganno sopra l' oggetto scritto in fronte del libro intitolato de Statu Ecclesiæ, etc., del supposto Giustino Febronio G. C., e sopra la falsa interpretazione di tale agg. ita nel frontispizio della traduzione italiana, egli ingannevoli pretesti del manifesto sopra tale traduzione, in Ferrara, 1767.* 8° Post hos Febronium vehementer aggressi sunt Itali duo, alter ex ordine capuccinorum, quem ferunt Bartholomeum a Cocaleo appellari, latinis quibusdam epistolis, Lugani evulgatis (2); alter, veronensis cleri ornamentum, Petrus Ballerinius, ejus ap. 1768 extre-
mum hoc opus (nam virum doctissimum paulo post magno litterariæ reipublicæ dæmo mors nobis eripuit) ex veronensi Marci Moroni typographio accepimus, de Potestate ecclesiastica summorum pontificum et conciliorum generalium librum, una cum vindiciis nuctoritatis pontificiæ contra opus Justini Febronii.

VII. Nihil de Corsio, nihil de Constantinio, nihil de capuccinio cocaleensi, nihil demum de Ballerini Febronio innotuit: in ceteros quos hactenus percen-
suimus, calamum distinxit interitus. Itaque tertiam operis sui editionem novo auxit volumine. Eodem quo primus, titulo alter hic tomus prænotatur; totus tamen, quantus est, prioris vindicationes exhibet. Longa præmittitur editoris præfatio, qua Febronii sistema multis explicatur, atque illustratur. Sequitur universitatis coloniensis quod antea memoravimus, de libris Justini Febronii judicium academicum, notis et observationibus criticis examinatum, evendatum et reformatum. Sed vere ut dicam, non satis rebus suis consuluisse videtur Febronius, qui ipsum illud judicium lectorum oculis exhibuit. Qui enim illud cum notis et observationibus criticis comparaverit, facile perspiciet injuriosa quadam nobilissimæ academiæ contemplatione potius quam ratione et argumentorum pondere Febronianam in his causam defendi. Cætera jam hujus voluminis apologetica opuscula enumere-
mus. Sunt illa omnino quinque: primum quidem Re-
sponsum est ad epistolam, quam quidam sub Ladislai na-
mine in Febronium conceptam evulgavit; alterum notas criticas breves complectitur in ea quæ ingolstadiensis professor P. Franc. Xav. Zech. S. J. adversus paci-
ficum Febronii systema nuper edidit; tertium inscribi-
tur Joannis a calore Icti (theologum maluissem quam jurisconsultum) *Apologia pro Justino Febronio, adver-
sus quatuor theologos Godefridum Kauffmans, Grega-*

(1) Edictum in appendice ad hocce caput invenies.

(2) Italus ad Febronium; hic libri titulus.

rium Trautwein, N. Sangallo et Ladislauum Sappel; quartum inscribitur Flores sparsi ad Just. Febronii librum (o librum lectissimis floribus dignum!) de Statu Ecclesiæ, per Theodorum a Palude, aduersus Franc. Anton. Zaccaria S. J.; postremum Justinus Febronii de subtractione obedientiæ rom. pontifici debitæ epistolam sistit. Cave autem credas, editorem, Joannem a Calore, Theodorum a Palude, et Febronium, diversos homines esse. Idem antea de prijmi voluminis appendicibus monui. Delectatur maxime Febronius ludicro hocce spectaculi genere, quo unus idemque homo se pene varium et multiformem exhibet. Causas supra indicavi. Illud exploratum, non doctrinam modo puram putam Febronianam esse, sed stylum, tamquam operis conformatiōnē unum Febronium horum omnium opusculorum auctorem prodere. Quamobrem in nostro opere, brevitatis etiam causa non editorem, non Joannem a Calore, non Paludanum Theodorum, sed solum Febronium appellabo.

VIII. Ad inchoatam historiam redeo. Non difficile Febronio fuit aliiquid conscribere, unde suos adver-
sarios refutasse populo videtur. Multi librum arri-
piunt, titulos legunt; En. aiunt, apologiam Febronii, eamque (proh Deus immortalis!) paginarum omnino 646; hoc illis satis; rectene is an secus re-
sponderit, nec perpendunt ipsi, nec a doctoribus sci-
scitantur. Id enimvero arduum maxime Febronio fuit
a *romana* libri sui damnatione, cæterisque, que illam
consecuta sunt, proscriptionibus sese commode ex-
pedire. Nimurum non solum sacra indicis congregatio
cum anno 1764, tum anno 1766, utramque, que cir-
cumferebatur, francofurtensem Febroniani libri editio-
nem confixit, sed ipse summus pontifex Clemens XIII,
litteris ecclesiasticos electores, aliosque Germaniæ
episcopos, herbipolensem cum primis, spirensim, ac
constantinensem (1) admonuit, ut omni cura et vigi-
lantia quam primum teterrimum librum a fideliū
oculis ac manibus submoverent. Porro non pauci ejus
nationis præsules (hos inter summa cum laude no-
minandi præter leodiensem, qui Febronii opus cum
aliis id genus libris confixit, bambergensis, constan-
tiensis, et frisingensis, et augustanus episcopi, archie-
piscopus pragensis, atque electores) romani pontificis
monitis obtemperantes illud suis quoque ipsorum de-
cretis nec sine gravissimis notis damnarunt. (*Confer
eamdem appendicem.*)

IX. Catholieus auctor hec de se a Christi vicario scribi; hæc contra se a tot præstantissimis dominici gregis pastoribus agi intelligens exhorruisset, tan-
tamque labem ipse, noxiis suis lucubrationibus, quoad
sibi liceret, igne deletis, aut certe data publice pali-
nodia abjudicatis atque rejectis a christiana republica,
amovere studuisse. Nihil minus Febronius; quin li-
brum suum vindicavit, confirmavit errores. Ut autem
tam solemnis per Ecclesiam proscriptionis invidiam

(1) Hasce litteras, ne longa monumentorum recitatione
lectores hic fatigentur, in appendicem rejiciemus.

a se quoquo modo depelleret, ipsas *romani* pontificis litteras palam contemnere, atque adeo in crimen vocare non dubitavit. Itaque in appendice illa contra *Kleinerum*, quæ tertia est primi voluminis, impudenter quamdam epistolam in medium afferat (p. 44, 81 et seq.), qua obseurus quidam agri *moguntini* scriptor in *romanum* pontificem incredibili quamdam procaciitate invehitur. « Dimensurare non possum, inquit scelestus tenebrio, *cæcitas*, an *vindicta*, ministrorum papæ sit major: sed ubi tactus vivus, ibi dolor; ubi dolor, ibi vindicta; ubi vindicta, ibi mox *cæcitas*: oculos clauserint necesse est, alias vi-dissent flores catholicorum doctorum, in libris qui coevi sunt et antiquiores libris hæreticorum. Quantum hic astutia curialis circumvenit religionem ejus *Clementis*, quem ex primogenia urbis acclamazione *Febronius* vocat *papam sanctum!* Quanta impostura sieri voluit totius *Germaniæ* archi et episcopis hac censura! Paucissimi legunt totum librum, plurimi credunt brevi apostolico: erudit autem advertunt, *Febronium esse virum desideriorum pro reformatione curiæ romanæ, pro reunione dissidentium, pro extirpatione hæresum, viamque voluisse præparare bona mente.* *Febronius* fere omnia deprompsit aperte ex catholicorum, et quidem primæ notæ, libris; cur hoc tacetur in brevi? Cur, gemente veritate, in eo scribitur, *omnia ex hæreticorum, et sanctæ sedi infensissimorum hominum libris conquisita esse, imo adeo absurdissima quædam de suo adjecisse Febronium?* Supsicor ideo, ut horrifica hac tuba perterriti *Germani* abjiciant *Febronium*, ne velut in speculo videant *Romanorum* maculas et rugas. » Ex agro scilicet *moguntino* nostris hisce temporibus, heu! quæ zizania, in magnum christiani nominis dedecus eruperunt. Etiannum tractatiunculae illius non sine lacrymis recordamur, de *Fontibus juris canonici germanici*, qua præelectiones suas academicas an. 1758. *Joannes Horix* indixit. Bene tamen est. Celsissimus ejus Ecclesiæ præsul, idemque elector amplissimus exitiosum libellum justa damnatione perculit (1). Ac fortasse suspicari quis posset, epistolam a *Febronio* redditam nonnisi ab illius dissertationis auctore prodiiisse. Digna certe est *Joanne Horix*, digna ejus in apostolicam sedem jusque canonicum ab ea præscriptum irreverentia. At quisquis tandem epistolæ scriptor fuerit, quæ ista temeritas est non solum *romani* pontificis sententiam cum privati hominis epistola contendere, sed illam etiam ex hujus auctoritate, quæ nulla esse potest, convellere, floccifacere, irridere? Quanquam hæc antiquiora sunt quam ut in illis persequendis diutius immoremur. Recentiora *Febronianæ* in contemnenda apostolica sede libertatis exempla persequamur. Laudaverant *Colonienses* eximiam majorum suorum in abiciendis libris aut propositionibus a sancta sede proscriptis alacritatem. Quid ad hæc nuperrime *Febronius*? « Eamus, inquit (t. II,

p. 7), in rem praesentem: loquamur de opere *Febronii* relative ad materiam prohibitionis; *Febronium Roma* dire confixit: hac censura nondum satiata, sollicitat aulas principum, ut hanc apostolicam proscriptionem sua etiam auctoritate confirmant: *Colonia*, uti universitas hic loquitur, *noluit judicium suspendere ambigua libratione*. Non sic *Vienna Austriae*: datur ibidem *Febronius* in manus ordinariorum censorum: nihil hi in eo offendunt, quod orthodoxæ fideli aut bonis moribus aduersetur: proinde libro liber relinquitur cursus. *Roma*, primo hoc judicio non contenta, renovat instantiam: dantur novi revisores; sed hi priorum judicium confirmant. Reditur tertium, instatur opportune, importune; et parum absuit, ne innocens *Febronius* succubuisset sollicitatorum dexteritati et potentiae; sed et ex tertia hac severissimaque inquisitione evasit immunis: eo quod ex uniformi horum omnium toties mutatorum censorum judicio aliud libro cum veritate objici non posset quam quod vitia *romanæ* curiæ denudet, quæ emendari totius Ecclesiæ summopere interesset. Quos in hac re majore prudentia et æquitate processisse putabimus, *Colonienses* an *Vindobonenses*? Nolo hic ego in facti hujus veritatem causasque morosius inquirere. Cum *Febronii* placitis mibi res est. Majore igitur prudentia atque æquitate *Febronio* magistro ab iis censoribus actum est, quam a romano pontifice? cui tamen uni dictum a Christo fuit: *Pasce oves meas, pasce agnos meos.* An illa cooptabimus, quæ effrons *Quesnellus* in *Colloquiis* adversus latam in suas *Observationes Novi Testamenti* a Clemente XI sententiam (p. 268) ausus est effutire? Mirabilis *cæcipientium censorum (romanorum) temeritas*, qui tenebras suas anteponere præsumpserint lumini tot eruditissimorum, qui judicium de libro tulere prorsus opositum! Cooptabimus sane, si *Febronium* audi-mus. Nihil enim ab hac *Quesnelliana* sententia distat *Febronia* illa *Clementis XIII* cum *vindobonensis* judicibus comparatio. At, inquit *Febronius* (t. II, p. 23), « Vox primi pastoris non immerito suspecta esse creditur, dum *romanæ* curiæ interesse politicum intercedit. Clarissimus *Barthelius*, universitatis *wirceburgensis* procancellarius, cui nemo, nisi omnino impudens, boni catholici et viri apprime docti titulum negaverit, in appendice *Febronia* prima, art. 7, dixit, et vere dixit, *Ex decretalistarum principiis, tanquam ex equo trojano, innumeris mala in Ecclesiam provenisse, illorumque primos natales, prima quoque subortarum discordiarum, et labefactatarum sacerdotium inter et imperium pacis ac concordie semina extitisse.* Cum igitur iisdem principiis inniti et regi *Romanis* semper pergent, prudenter in quavis occurrentia discernenda erit vox pastoris et servi servorum Dei, a voce *despotæ* et *domini dominantium*. » Audio hic iterum schismaticas *Quesnellii* in apostolicam sedem obtrectationes. Ex turbido cœnosoque ejus fonte hausta hæc sunt. Cum sanctio illa (*Clementis XI*) factus solummodo passionis sit, aiebat nefarius homo, (*Colloq.* p. 283) conceptus instigante spiritu domi-

(1) Istius damnationis decretum vide in appendice, n. 15.

nationis, nixa persuasione credula auctoritatis despoticæ et absolute, revera chimericæ, crederesne immumen te fore a crimine, quando opinione Deo exitiales, et natas subvertere omnia ac perdere in Ecclesia, obediendo stabilires? Ovumne ovo similius, quam quesnelliianis hisce deliramentis callida illa malitiosaque inter vocem pastoris et servi servorum, et vocem despota et domini dominantium distinctio (1). Verum heu!

(1) Numirum mirificam illam *pastoris et despota* vocem ignorarunt antiqui illi patres qui libros suos, antequam ederentur in vulgus, ad romanum pontificem miserant: quemadmodum ad Bonifacium S. Augustinus, libros contra duas epistolas pelagianorum; Possessor africanus episcopus ad Hormisdam, codicem suarum in Pauli epistolas explanationem; Joannes diaconus ad Joannem papam, opus suum de vita S. Gregorii M., ut si quæ minus illis probanda viderentur, accuratissime emendarent. Confer de his *Baronium* (ad

quam male de re catholica merentur qui, ut se suaque a romanis fulminibus defendant, perditissimos sibi duces constituunt, ex eorumque sensibus, non ex Christi oraculis, majorum traditione, perpetua Ecclesiae consuetudine, quanta sit summi pontificis in configendis libris auctoritas argumentantur.

ann. 498) et *Raynaudum* in *Erotematis de maliis ac bonis libris* (partit. I, eret. 19, n. 474, seq.). Quod si quis dixerit priscis illis temporibus nondum extitisse *isidorianas* decretales, unde pontifices *despotismum* tandem hauerserunt; opponam, exempla ab eodem *Raynudo* recitata, S. Anselmi (lib. de *Incarnat. Verbi*, cap. I), Joachimi abbatis, et Godefridi *Viterbiensis*: qui etsi decretalibus illis ubique vigentibus sua scripserunt, judices tamen librorum suorum *romanos* pontifices delegerunt, nihil a *despota* voce sibi metuentes, sed unam in illis *pastoris* vocem reveriti.

Appendix

MONUMENTORUM AD PRÆCEDENS CAPUT PERTINENTIUM.

I.— *Romanum edictum in Bettinellianum de italica Febroniani operis versione programma.*

Luigi Maria diacono di S. Agata della S. R. C. cardinale Torrigiani della santità di N. S. segretario di Stato.

Essendo comparsa al pubblico una stampa, con cui Giuseppe Bettinelli libraio, e stampatore di Venezia invita le persone pie e cattoliche ad associarsi alla edizione, che egli promette di fare della malvagia opera tradotta ora in lingua italiana, e uscita alla luce l'anno 1763 in lingua latina sotto il mentito nome di *Giustino Febronio*, non si sa se debba far maggior sorpresa la temerità di detto stampatore, che vanta come un' opera capace di fare un gran bene alla religione e alli stati secolari, e che ha uno scopo così pio, e santo quella, che non solo è stata condannata dopo il solito maturo esame da questa S. Congregazione dell' Indice; ma che è stata anche solennemente proscritta dai vescovi più illustri e rispettabili della Germania, dove il libro ha avuto il suo infelice nascimento, o pure il di lui ardire di cercare le associazioni in Bologna col mezzo dei fratelli Tarruffi, e si in Roma, come per tutto lo Stato ecclesiastico col mezzo di ogni mercante di libri. A fine però di prevenire ogni abuso, e ogni cattivo effetto, che nascer potesse dal suddetto invito, si proibisce per ordine espresso di N. S. a chiunque sia ancorchè ecclesiastico, secolare, o regolare, in tutto lo Stato ecclesiastico tanto immediatamente, quanto mediatamente soggetto, comprese anche le quattro legazioni, e la città di Benevento, l' associarsi, e molto più il ricevere, e procurare associazioni alla predetta edizione sotto pena dalla galera per dieci anni, o altre a quella corrispondenti secondo il grado, e la qualità delle persone in caso di contravvenzione. Ed il presente editto pubblicato, ed affisso che sia in Roma nei

luoghi soliti obbligherà ogn' uno come se a ciascheduno fosse stato personalmente intimato.

Dato dal palazzo apostolico Quirinale questo dì 28 novembre 1766.

L. CARD. TORRIGIANI.

II.— *Clementis XIII litteræ ad electorem moguntinum* (1).

Ven. fratri Emerico Josepho, archiepiscopo moguntino, S. R. I. principi electori,

Clemens PP. XIII.

Ven. frater, salutem, etc. Prodiit haud ita pridem veneficus liber de *Statu Ecclesiæ et de legitima romani pontificis potestate*, cuius auctor sub falso nomine *Justini Febronii* latere voluit in occulto; *omnis enim qui male agit, odit lucem*. Et hominem quidem, qui sit catholici nominis, aut saltem a catholica religione non alienus esse videri velit, puduisse oportuit sese prodere in lucem, cum *romanam cathedram*, cui tanquam fundamento nititur catholica Ecclesia, funditus conatur evertere. Omnia ille ex *bærericorum*, et huic S. sedi infensissimorum hominum libris quisita et deprompta in unum congressit; quedam etiam absurdissima de suo voluit adjicere, ne cuiquam inimicorum ejusdem apostolicæ sedis secundus esse videretur. Nos hunc librum, quo fidelibus, et præsertim hominibus harum rerum parum intelligentibus maxima offertur offendio, nuper proscriptimus, tuamque vigilantiam, ven. frater, modo requiri mus, ut non solum caveas ne per manus fidelium circumferatur, sed ne in ullo quidem angulo, si fieri potest, totius tuae dioecesis, illi sit locus. Nihil autem nobis non pollicemur de tua custodiendi gregis tibi commissi sollicitudine, ejusque prohibendi a venenatis pascuis sedulitate et cura; novimus enim quam

(1) Eodem exemplo missæ fuerunt electori colonensi.

zelo Dei et in ejus Ecclesiam amore flagrantem antimūn geras. Ac fraternitati tuæ pro certo habemus perspectissimum esse, suffosso eversoquæ fundamento, quæ est cathédra Petri, omnem Ecclesiam dirui oportere; quam præterea nunquam patiēt pietas tua exitiali et pestifero libro labefactari. Hac igitur peste diœcesim tuam, si forte isthuc irreperserit, omni cura pérpurgabis et diligentia. Id a te postulat pro salute sua et incolumente catholica religio, id te ipsa dignitas etiam tua majorem in modum efflagitat. Neque enim ignoras, quo miseriaram semper decidērunt illæ Ecclesiæ, quarum episcopi sibi sunt assentati, depressa romani pontificis auctoritate plus sibi accessurum esse potentiae et dignitatis, novarumque rerum cupidos episcopatum denuique servitū et comprehendibus objecisse. Tua igitur in Ecclesiam pietate egregiaque devotione in apostolicam sedem confisi, semen adeo pestiferum inimica manu in vineam Domini jactum dum speramus tua diligentia extinctum iri, apostolicam benedictionem fraternitati tuæ omni nostri cordis affectu peramanter impertimus. Datum Romæ apud S. Marjam Majorem sub annulo piscatoris, die 14 martii 1764, pontificatus nostri anno 6.

III. — *Clementis XIII litteræ ad trevireensem electorem* (1).

Ven. fratri Philippo, archiepiscopo trevirensi, S. R. I., principi electori.

Ven. frater, salutem, etc. Quantum ex haereticorum et huic S. sedi inimicorum libris christiana religio et catholica fides acceperit detrimenti, non ignorat dilectio tua. Hi enim pervulgati et hac illac dissipati et dispersi pestem afferunt, qua fideles contacti a vera pietate, et ab integritate fidei plerique desciscunt. Te non ignoraré arbitramur, ven. frater, existiam librum e latebris, quibus adhuc ejus auctor delitescit, in Ecclesiam erupisse, cuius titulus: *Justinus Febronius J. C. de Statu Ecclesiæ et de legitima potestate romani pontificis*. Hunc librum ad eandem potestatem, si fieri posset extinguidam, et beatissimi Petri apostolicam sedem funditus revertendam, ab homine romana Ecclesite infensissimo scriptum prœcul ab oculis fidelium arcendum decrevinius, et ne a quoquam in posterum legatur vetumus, veriti, ne venenatis obscuri auctoris sensibus fidelis greci inflaciatur, et, hausto inde romane sedis contemptu, a dominico agro at haereticorum pestifera pascua denuique abducatur. Quamobrem te, ven. frater, obtestamus in Domino et obsecramus, omnem adhibito coram et vigilantiam, ut quampiam tetricus liber a fidei hum oculis et manibus summoveatur. Supervacuum existimamus dilectionem tuam monere, quanta ex ejusmodi libris sit extimescenda perniciose, qui petram illam super quam Christus Dominus suam edificavit Ecclesiam, conantur suffodere. Nec cohortatibis

stimulos arbitramur tibi admoveri oportere ad extinguidam hanc flammam, qua in multis antea regionibus excitata, salva adhuc et incolumi beatissimi Petri, sede ipsi episcopi, eorumque dignitas, auctoritas et potestas miserrime conflagrarent. Cæterum si quando innotescat quis tam atroc et audax adversus romanam sedem coortus latia scripserit, ejus erit episcopi, in cujus diœcesi versetur, severe in illum animadvertere. Tuam, ven. frater, in re gravissima requirentes vigiliam, sedulitatem et fidem, eximiae erga te benevolentiae nostræ pignus intimo nostri cordis affectu apostolicam tibi benedictionem peramanter impertinur. Datum Romæ apud S. M. Majorem sub annulo piscatoris, die 14 martii 1764, pontificatus nostri anno sexto.

IV. — *Clementis XIII litteræ ad episcopum herbipolensem.*

Ven. fratri Adamo Frederico, episcopo herbipolensi, Clemens PP. XIII.

Ven. frater, salutem, etc. Quantæ tibi sit curæ incoluntas hujus apostolice sedis, ejusque divina auctoritas et potestas, saepè antea animadvertisimus, ac præterea summum tuum in romanam cathedram studium et præclaram devotionem a fraternitate tua requirimus magna fiducia, nec dubitamus quin egregiam in nos voluntatem tuam nunc maxime sis alacriter præstaturus. Prædiuit nuper apud Germanos de potestate pontificis liber, cuius titulus: *Justinus Febronius J. C. de Statu Ecclesiæ et legitima Potestate romani pontificis*. Eo quidem nomine libri hujus auctor nomen celavit suum, sed infensum, et male cogitantem animam apertissime prodidit. Eo enim opere scriptor, sive hereticus, qualiter ex ipso libro possimus suspicari, sive catholicus, qualis videri vult, summum pontificem ab eo potestatis et dignitatis fasilgio in quo a Christo ipso, tanquam legitimus Petri successor, locatus est, dejicere ac desturbare conatur. Malum autem animum suum cælidus fraudum artifex, ut incertos simplicium hominum animos blandias decipiat, velo quodam ac tegumento pietatis obducit, perinde quasi opus hoc suum de minuenda sive obterenda potius summi pontificis auctoritate eo consilio scripserit, ut heterodoxi, qui ejus amplitudini tantopere sunt infensi, placati tandem rursus cum romana Ecclesia, a qua sese ea maxima de causa disjunctere, conjungantur, atque unum corpus efficiant. Præclarum sane foedus, quo non ulique convertuntur haeretici, sed catholici pervertuntur. Itaque, ven. frater, plane vides, quam diligenter, quam sedulo cavendum sit ne tam pestilens liber isthuc in animarum perniciem irrepat. Et quoniam nunc temporis irreligiosorum hominum animos velut pestilentem quodam sidere afflavit scriptandi adversus romanum pontificis potestatem immobile studium et cupiditas prava; tuum erit, ven. frater, vigilare, ne ejusmodi libri, qui fortasse in officina Satanae modo ceduntur, prodeant in lucem, aut si prodierint, illico

(1) Eodem exemplo missæ fuerunt cardinali de Huttén, episcopo spirensi, cardinali constantiensi, aliisque Germaniae episcopis.

oppimantur. Novimus qui sis, quantoque animi ardore pro S. romana sede soleas et paratus sis dimicare. Scimus te ad ædificandam ac tuendam Ecclesiam tibi concreditam in episcopali veluti custodia te summa excubare vigilantia. Quocirca satis habemus de periculo monuisse. Ipse enim per te diligentissime providebis, ne qua ex parte per diruptam sepiem dolosa vulpes sese ad demolriendam vineam istam insinuet. Haec de te, ven. frater, ita nobis pollicemur, ut satis securi possemus quiescere, si multos tui similes, tamque egregie animatos erga hanc sanctam sedem apostolicam haberemus. Quocirca nos quoque, erga fraternitatem tuam perinde ac obsequio isto tue dignum est affecti ac propensi, nostram tibi benedictionem peramanter impertimur. Datum Romæ apud S. M. Majorem, sub anno pœnitentiarioris, die 14 martii 1764, pontificatus nostri anno sexto.

V. — Extractus protocollii archiepiscopalis vicariatus Moguntini, die 21 maii 1764.

Legebatur rescriptum celsitudinis suæ electoralis, tenoris: ut in orbe haec et archidioecesi liber scandalosus ac periculosus sub nomine *Justini Febronii Jesus Christi de Statu Ecclesiæ et legitima Potestate romani pontificis liber singularis*, etc., Bullioni, etc. ab apostolica sede jam damnatus rigorissime, inhibetur, et nihil omittatur, quidquid ad suppressionem dicti libelli conducere possit.

Conclusum. In vim clementissimi rescripti electoralis *moguntini*, inhibeatur bibliopolis, librariis, et singulis quibuscumque, sub pena confisctionis exemplarum, aliisque a jure statutis ac arbitrariis, ne librum periculosum lapso anno editum, cui nomen: *Justini Febronii Jesu Christi de Statu Ecclesiæ*, etc. Bullioni, etc., ab apostolica sede jam damnatum retineatur, aut legant. Et fiat publicatio hujus inhibitionis in Urbe et per totam archidioecesim.

Insuper cum relatuum fuerit huic archiepiscopali vicariatu, esse qui prædicto libro damnato additamenta addere, typisque imprimere velint, immo patriter esse, qui eundem librum in lingua vernacula vel ex toto, vel ex parte vertere, et versionem imprimere velint, referatur electorali sui celsitudini, an non et quatenus, ad impediendas similes novas editiones et versiones in toto imperio, ad aulam cæsaream necessaria prescribere omnino expedit.

Denique committitur D. promotor Fisci archiepiscopalis ut modis omnibus alaboret; ut periculosus liber supradictus supprimi hac in urbe et archidioecesi possit. In fidem: *D. Puis, Mog. secr., etc.*

*D. Puis,
Mog. secr., etc.*

VI. — Ad summum pontificem. Exemplum responsionis eminentissimi principis electoris trevirensis. Ehrenbreitstein, 27 maii 1764, PP.

Nolla sane majori nec magis sensibili affici potui consolatione animi, quam dum ex apostolico brevi de nona labentis intellectu a sanctitate vestra operam in

tuendis S. sedis iuribus a me in transacta diæta electorali *francoordiensis* collocata benigne fuisse susceptam, eamdemque plene persuasam existere, me nullam prætermisserum esse occasione, ubi luculentiora de inalterabili, qua S. apostolicam sedem prosequor, devotione specimina testata reddere potero: cumque sanctitati vestre non immerito sit cordi, ut venenatus liber qui sub ignoto *Justini Febronii* nominé in publicum prodiit, ab omnium oculis arceatur, ejusdemque pestifera principia in spurio suo ortu suffocentur, sedata expendam indagine, qua efficiaciō ratione sanctitatis vestre expectatiō corrēspondere valeam. Me cætenus summopere excitatum sentio ab alio apostolico brevi 14 martii nuperi, quod dominus archiepiscopus *Ravennatensis* hisce diebus mibi trādidit; is, secundum eminentem quo flagrat zelum, intolerabilia summeque exitiosa indigni libri principia mihi latius exposuit, et pessimas quæ exinde enasci possent sequelas ad evidentiā usque comprobavit. Ut erga eūdem peculiari observantiae studio feror, eximiasque ipsius dotes in summo semper habebo prefīo, ita cā, quæ circa detestabilem dicti libri spiritum mihi detexit, eo magis animum mēum commoverunt, quanto certius me convictum sentio, me ipsum pastoralis mēi officii partibus defuturum, nisi omnem impendam sollicitudinem, ne pessima hec zizania in agrō dominico radices figant. Cum autem in finem quævis opportuna, magisque apta arripiam remēdia, ac desupér sanctitatem vestram humillime instructam reddere hād omittam, spe indubia fretus sanctitatis vestre piissimæ voluntati plene satisfacturum iri, interea sanctissimos pedes reverenter deosculor, et cum profundissimo submissionis cultu permaneo.

VII. — Exemplum rescripti sua electoralis celsitudinis trevirensis ad vicariatum suum generalem Treviris, et ad officialatum Confluentæ, etc. Ehrenbreitstein, die 14 juli 1764.

Reverendiss. et eminentiss. elector, etc.

Celsitudo sua electoralis non aliter quam singulari attentione percipere potuit propositiones non solum offensivas, sed et ulterius perpendendas, quæ in libro sub ementito nomine *Justini Febronii, de Statu Ecclesiæ*, etc. præterito anno in lucem edito emanarunt.

Postquam ille a S. sede vi decreti sub die 27 feb. nō per condemnatus fuit, et in numerum librorum prohibitorum redactus, necessitas non minus exigit, ut celsitudo sua electoralis vigore sui pastoralis officii sufficientem curam adhibeat, ne principia in illo contenta, auctoritatē et præcīmētūas sedis apostolice opprimentia, in suo archiepiscopatu dilatentur.

Vult itaque et præcipit ipsa sub confisctionis poena, aliisque in jure contentis etiam severioribus, quod prædictus liber in sua archidioecesi non introducatur, nec vendi nec legi presumatur; onerat etiam eum in finem subalternas archiepisco, atus sui curias, ut serice et diligenter invigilant, curamque gerant, ne supre-

mæ huic electoralis voluntatis intentioni contrave-natur.

(L. S.)

Joannes Philippus elector.

VIII. — Coloniensis archiepiscopi sententia in librum Febronii.

Maximilianus Fredericus, archiepiscopus coloniensis et princeps elector, etc. Coloniæ 14 juli 1764.

Antiquus serpens, Ecclesiæ et humani generis hostis infestissimus, nullo unquam tempore cessat in agrum dominicum per suos emissarios venenata semina et virulenta zizania spargere, quibus vel morum corruptela in Ecclesiam inducatur, vel pestiferis male feriatorum hominum scriptis incauti fideles inescati a veritate in errorum avia seducantur. Pestilentium hujus farinæ librorum farraginem, diversis locis editam et in publicam lucem projectam, nuper summi pastoris Clementis PP. XIII vigilantia detexit, et in S. congregatione, feria 2, die 27 feb. a. c., habita damnavit, et anathematis fulmine proscriptis.

Hos inter sanctitas sua datis ad nos die 14 martii nuperi clementissimis litteris acerbe queritur, haud ita pridem prodiisse veneficum librum de *Statu Ecclesiæ et legitima romani pontificis Potestate*, cuius auctor penultimo loco positus, sub falso *Justini Febronii* nomine verus tenebrio latere in occulto voluit, qui incredibili audacia *romanam cathedram a Christo in Petra firmatam*, cui tanquam fundamento catholica nititur Ecclesia, convellere conatur, et funditus subruere, idque ut efficiat, omnia ex haereticorum, et S. huic sedi infensissimorum hominum libris conquisita et deprompta in unum concessit, quedam etiam absurdissima, ne cuiquam inimicorum ejusdem apostolice sedis secundus esse videretur, de sua venenata officina adjicere voluit.

Nos itaque semen adeo pestiferum inimica manu in vineam Domini jactum in herba supprimere et eradicare volentes pro ea, quam dominico gregi superne nobis commisso debemus, paterna ac pastorali vigilantia ac sollicitudine, ut sciant fideles, qui fontes pestiferi sint omnibus declinandi, ne salutis evidenti periculo exponantur: præsentium tenore, auctoritate nostra archiepiscopali ordinaria et in conciliis oecumenicis non modo, sed per prædictas sanctissimi domini nostri Clementis litteras specialiter nobis commissa et delegata, omnibus christifidelibus nobis in archidiœcesi nostra quomodolibet subjectis districte inhibemus, ne quemquam supra nominatorum librorum legere, vendere, distribuere, imprimere, aut apud se retinere, sub poenis in indice librorum prohibitorum expressis, quoquo modo præsumant. Caveant autem, sub gravi animadversione, bibliopolæ, ne lucræ merces illas venenatas et damnatas cum animarum præsentissimo periculo in civitatem vel archidiœcesim nostram inferant vel distrahant, præsertim, cum anathematis sententia tam qui legunt libros haereticos, et prohibitos, quam qui servant domi, fulminentur. In fidem signatam Coloniæ, etc.

IX. — Archiepiscopi pragensis edictum.

Nos Antonius Petrus, Dei gratia archiepiscopus pragensis, sedis apostolicæ legatus, natus S. R. I. princeps, etc.

Venerabilibus, honorabilibus, ac religiosis omnibus nobis dilectis archidiœcesis pragensis ordinum regularium superioribus, decanis, parochis et administratoribus, universoque clero tam seculari quam regulari, omnibusque christifidelibus, salutem in Domino, et paternam nostram benedictionem.

Muneris nostri pastoralis officium postulat, ut omni cura et sollicitudine invigilemus, ne per manus fidelium nobis a Deo concreditorum libri circumferantur, quibus Ecclesia *romana*, christique summus in terris vicarius ab infensissimis hostibus proscinditur, religio catholica labefactatur, Christique fidelibus pro lacte doctrine christiana et catholicæ, toxicum propinatur.

Cum itaque non pridem liber veneficus de *Statu Ecclesiæ et de legitima romani Pontificis potestate* in lucem prodiverit, cuius auctor sub falso nomine *Justini Febronii* in occulto latere voluit, quem sanctissimus in Christo pater Dominus D. N. feliciter regnans Clemens papa, hujus nominis XIII, vigore decreti a S. congregatione eminentissimorum S. R. E. cardinalium ad indicem librorum prava doctrinæ, eorumdemque prohibitionem et expugnationem in universa christiana republica specialiter a S. sede apostolica deputatorum, die 28 februarii, anno 1764, Romæ, in palatio apostolico Quirinali, emanati, tanquam exitiam et pestiferum damnavit, proscriptis, librumque hunc damnatum et proscriptum in indicem vetitorum librorum referri mandavit, ita quidem, ut nemo cuiuscunq; gradus et conditionis prædictum librum sic damnatum et proscriptum quounque loco et quounque idiomate aut in posterum edere, aut jam editum legere vel retinere audeat, sed locorum ordinariis aut haereticæ pravitatis inquisitoribus eumdem tradere teneatur, sub poenis in indice librorum prohibitorum indictis;

Ipseque sanctissimus noster in Christo pater, vigore litterarum apostolicarum, Romæ, sub die 17 martii, anno curr. 1764, ad nos emanatarum, nostram vigilantiam requisiverit, ut non solum caveamus ne per manus fidelium liber hicce damnatus circumferatur, sed ne in ullo quidem angulo totius nostræ archidiœceseos illi sit locus;

Nos itaque, pro nostra custodiendi gregis nobis commissi sollicitudine ejusque prohibendi a venenatis pascuis sedulitate et cura pastorali, ac devotione nostra in sedem apostolicam, zeloque quo in Deum et ejus Ecclesiam flagramus, tenore præsentium strictissime atque sub poenis in indice librorum prohibitorum indictis vetamus, prohibemus, et interdicimus, ne quis, in universa nostra archidiœcesi pragensi, a sede apostolica damnatum et proscriptum librum sub falso nomine *Justini Febronii* impressum, quem nos ipsi proprio studio perlegimus, ac catholicæ religioni, christique fidelibus perniciosum deprehendimus, cu-

juscunque gradus et conditionis quoconque loco et quoconque idionate, aut in posterum edere aut jam editum legere aut in nostram archidiœcesim invigere, distrahere, emere, aut quoquo modo apud se retinere præsumat, super quo vos et omnes vobis subordinati parochi diligenter et sedulo invigilabit, ut in quorumcunque manibus liber hic deprehenderetur, illico sequestretur ad nostrum archiepiscopale consistorium cum speciali relatione apud quem et qua occasione deprehensu fuerit, transmittendus.

Mandamus itaque vobis, ut bujus nostræ inhibitionis litteras, severissimumque nostrum mandatum indilate per tractum vobis concredidum universo clero tam seculari quam regulari pro inviolabili ejusdem observantia publicetis, missionarium quemcunque tractus vestri de hocce nostro mandato commonefaceturis. Pragæ in nostra archiepiscopali residentia, die 20 maii 1764.

ANT. PETRUS, archiepiscopus.

Ad mandatum suæ reverendiss. celsitudinis proprium,

BENEDICTUS HOBER, S.I. cancellarius.

X. — *Bambergensis episcopi decretum.*

Adamus Fredericus, Dei et S. sedis apostolice gratia episcopus bambergensis et wirceburgensis S.R.I. princeps et Franciae orientalis dux, etc., universis diœceseos nostræ wirceburgensis fidelibus, salutem in Domino.

Cum liber quidam sub ementito Justini Febronii J. C. nomine absque ulla censura et approbatione adeoque contra canonicas Ecclesiæ et pragmáticas imperii constitutiones in lucem proditus, cui titulus : *De Statu Ecclesiæ et legitima Potestate romani pontificis*, ad nostras jam pridem aures et manus pervenerit; ad reuniendos quidem dissidentes in religione christianos, ut facies præ se fert, compositus, reapse tamen ad avertendos alienandosque a summi pontificis auctoritate, tanquam necessario unitatis catholicæ centro, catholicorum animos, et ad suscitanda una cum graviore S. sedis contemptu gravissima animarum pericula magis aptus, quam ad revocandos in veræ religionis et S. matris Ecclesiæ sinum dissentientes opportunus a nobis repertus, atque ut talis, manifestata propediem desuper mente nostra et excitato contra eumdem fiscalium nostrorum officio, declaratus fuit. Videntes vero cum ingenti animi nostri dolore, una ex parte, eumdem librum necdum penitus eliminatum, sed tum sub iniqui spe lucri, tum ad perniciosum curiositatis novaturientis fomentum opinione nostra latius divulgatum fuisse; altera ex parte, probe memores et maturiore consilio, imo mediatione nostra assida pensantes, quanta, quamque provida sanctissimis episcopis et patribus sacro-sanctæ synodi tridentine, ad errores novatorum nostri temporis nostrarumque Germaniæ partium præcipue condemnandos in Spiritu sancto legitime congregatis, sollicitudo fuerit ut, cum illos pre antiquioribus heterodoxis per alias synodos iam condemnatis

a primatu S. Sedis apostolice quam maxime alienos nossent, de hac patres iidem eo magnificentius non sentiret modo, sed et loquerentur, disertis videlicet verbis, et more in aliis conciliis adversus alios errores convocationis non æque usitato, *salvam semper in omnibus dictæ* S. sedis auctoritatem, volentes; præterea quod, eodem ex fine, in ipsam fidei catholicæ professionem ad mentem prælaudatae synodi a Pio IV summo pontifice conceptam, atque in speciali bulla, quæ incipit : *Injunctum nobis*, præscriptam, expressa de sancta catholica et apostolica romana Ecclesia omnium Ecclesiarum matre et magistra agnoscenda, ac debita romano pontifici, B. Petri apostolorum principis successori ac Jesu Christi vicario, vera obedientia — protestatio inserta et impetrata fuerit; pro episcopalis munera nostri debito, et ea quam erga altefactam sedem apostolicam constanter profitemur, submissione pastorales omnes curas nostras eo præcipue intendimus, ut a grege custodiae nostræ commissio contagionem omnem, nostris in partibus (ubi cum protestantiis supramemoratis, primatus apostolici adversariis intermixti, degimus) tanto perniciosiore, quanto magis generatim diffundendam, atque periculosa charitati et unitati catholice molimina, quam longissime alienemus. Hinc est quod laudatissimis sanctorum patrum tridentinorum vestigiis inhærentes, supradictum librum, utpote summo Christi in terris vicario oppido graviterque injuriosum et communioni corporis pastorum cum eodem uno supremo capite continendæ inimicum, solemnii edicto eo magis condemnandum ac prohibendum esse censeamus, quod auctoritate apostolica eumdem jam proscriptum, atque ut nos idipsum nostro etiam suffragio solemnius præstaremus, per speciales ultra-litteras sanctissimi domini nostri papæ Clementis XIII, in forma brevis, die 6 febr. currentis modo anni, affectu vere paterno-datas, desideratum fuisse neverimus; prout eumdem hisce condemnamus ac prohibemus auctoritate nostra episcopali et ordinaria, vobis omnibus in virtute S. obedientiae hortando mandantes, ut prædictum librum, sic ut præfertur, a nobis condemnatum habebatis, ac teneatis prohibitum, et nemo in tota diœcesi nostra wirceburgensi, cujuscunque status, gradus et ordinis fuerit, eumdem evulgare audeat, sub poenis a sacris canonibus et decretis apostolicis contra legentes vel retinentes libros a S. sede romana vel ordinariis locorum damnatos inflictis, quas jam prius a nobis declaratas innovavimus, et pro delicti qualitate ex prudenti arbitrio etiam exasperandas volumos. Quem in finem præsentes hasce nostras patientes litteras in omnibus tam ecclesiæ nostræ cathedralis, quam collegiarum et cleri regularis capitulis, collegiis et conventibus dicasteriis, et in academico præcipue senatu ex professoribus atque doctoribus coacio, solemniter publicari, valvis dein ecclesiarum tum cathedralis, tum collegiarum et parochialium, atque nostræ universitatis affigi jubemus. Datum Wirceburgi, in residentia nostra episcopali et dueali, die 11 martii 1765.

TH. XXVII.

(Seize.)

XI. — Aliud episcopi bambergensis edictum.

Adamus Fredericus, Dei et S. sedis apostolicae gratia episcopus bambergensis et wirceburgensis, S. R. I. princeps et Franciae orientalis dux, etc., universis dioecesos nostrae bambergensis fidelibus, salutem in Domino.

Biennium currit, ex quo lucem publicam subiit te-nebris dignior liber, cui titulus: *Justini Febronii J. C. de Statu Ecclesiae et legitima Potestate romani pontificis, etc.*: opus vel inde suspectum satis, quod nec nomen auctoris (nisi sub mentito tegumento, quo sese occultare solent partus spuri) nec censura et approbatio in ea aliqua appareat, nihilque minus ac reunientis dissidentibus in religione christianis (ut tamen fucata fronte audacter refert), idoneum.

Tulit equidem liber iste fatum merito suo dignum, cum a S. congregatione officij et indicis, edito desuper decreto apostolico anni prioris, justissime prohibitus, atque a nobis ipsis auctoritate ordinaria, ut primum comparuerat, suppressus fuerit; nihilominus (quæ veneni natura est) illum et occulto latius latiusque serpere, atque incautis plurium manibus eo periculosius tractari quo major solet esse seculi nostri novatirientis curiositas, summo animi nostri dolore intelligere debemus.

Ut igitur concreditum nobis gregem Domini fidelem partim a pascuis ejusmodi pestiferis pro pastorali nostro munere procul avertamus omnemque contagionem, quæ in hisce nostris partibus solet esse periculosior, tempestiva vigilantia præveniamus, et rapacem lupum sub ovina pelle incidentem atque ad dispergendas oves venientem longius arceamus; partim vero debitæ subjectionis et dependentiæ nemum qui inter supremum pastorem Christique in terris vicarium, romanum pontificem, ac reliquos omnes totius christiani orbis pastores, horumque greges intercedit, unumque ovile constituit, intentis curis omnibus conservemus, arctiusque astringamus; insistentes hac in parte tum sanctorum patrum et episcoporum vestigiis, qui et in antiquioribus conciliis et præsertim in sacrosancta tridentina synodo, afflante Spiritu sancto, in id semper unanimes conspirarunt: *Salvam in omnibus S. romanæ sedis auctoritatem esse oportere*, atque adeo in ipsam fidei professionem a Pio IV ad eorum mentem conceptam ac speciali bullâ, que incipit: *Injunctum nobis, præscriptam inseri voluerunt articulum quo Sanctam catholicam et apostolicam romanam Ecclesiam omnium Ecclesiarum matrem et magistrum agnoscendam, debitamque romano pontifici, B. Petri apostolorum principis successori ac Jesu Christi vicario, veram obedientiam esse exhibendam, fideles omnes profiterentur; tum etiam et præcipue quoad rei præsentis causa agitur, præclarissimus aliorum tum archi tum episcoporum exemplis permoti, eodemque animati spiritu nec non aliis justissimis de causis animum nostrum moventibus, prævio maioriore consilio decrevimus, non solum suoradictum S. sedis romanæ decretum, quo*

præfatus liber tanquam indignus qui ab homine catholico legatur, declaratus fuit, in diœcesi nostra bambergensi ad omnium notitiam promulgare; sed et nostra insuper auctoritate episcopali et ordinaria eundem librum, utpote qui contra sanctiones, tum canonicas Ecclesiae, tum imperii publicas clanculum ieripit, tanquam periculosum denuo condemnare ac prohibere, prout præsenti edicto promulgamus, condemnamus, et prohibemus, in virtute S. obedientiæ præcipientes, ut saepè dictum librum, sicut præstatur, a nobis condemnatum, ac prohibitum omnes habeant teneantque et nemo in tota diœcesi nostra bambergensi, cujuscunque status, gradus, ordinis aut conditionis fuerit, eundem divulgare audeat, sub pena a sanctis caponibus et decretis apostolicis contra legentes vel retinentes libros a S. sede romana vel ordinariis locorum damnatos inflicti, quas in præsens innovamus, reservato nobis jure contra inobedientes ad graviores alias arbitrio nostro procedendi.

Quem in finem præsentes hasce nostras patentes litteras in omnibus tam ecclesiæ nostra cathedralis quam collegiarum et cleri ruralis necnon regularium capitulis, collegiis et conventibus, in ecclesiis nostris æque ac secularibus dicasteriis, senatusque academico, solemniter publicari, valvis dein ecclesiærum tum cathedralis tum collegiarum et parochialium atque universitatis nostræ affigi jubemus. Datum Bambergæ, in residentia nostra episcopali et principali, die 13 martii 1765.

XII.— Prohibitio libri Febroniani in constantiensi diœcesi facta.

Nos Franciscus Conradus, Dei gratia S. R. E. tit. S. Mariæ de Populo presbyter cardinalis de Rodt, etc., etc., abbatibus, prepositis, commissariis episcopalibus, parochis, animarum curatoribus, tam secularibus quam regularibus, salutem et gratiam, cum præsentium debita observantia et executione.

Non ita pridem librum sub colorato titulo: *Justini Febronii J. C. de Statu Ecclesiae et legitima romani pontificis Potestate*, ex litteris apostolicis in forma brevis de dato Romæ 14 martii 1764 a sanctissimo domino nostro Clemente PP. XIII ad nos datis, divulgatum esse cooperimus. Quoniam vero, ut exdem litteræ sonant, prædictus liber, ad romani pontificis potestatem, si fieri posset, extinguendam et beatissimi Petri apostolicam sedem funditus evertendam, ab incerto auctore conscriptus, procul ab oculis et manibus fidelium arceri debet, ne venenatis obscuris auctoris sensibus fideliis grex iniciatur, et hausto inde romanæ sedis contemptu, a dominico agro ad hæreticorum pestifera pascua abducatur.

Nos pro officiis pastoralis, nobis incumbentis, exigentia, et ea, qua S. sedem apostolicam reveremur, submissione, periculosum hunc libellum a limitibus diœcesis nostra arcere cupientes, omnes et singulos suora recensitos hortamur in Domino, iisque

sirmiter et distinctione in virtute S. obedientiae praecipiendo mandamus, ut præallegatum opus, seu libellum, vel solo nomine auctoris facti suspectum, ubi cunque deum occurrat, apprehendant, suppressant, eumque inter libros auctoritate etiam apostolica prohibitos numerent, singulari nisu præcavendo, ne typographi, bibliopolæ, aut alii quicunque, eumdem venalem nec exponant, nec in vulgus distrahanter, invocato etiam ad id brachii secularis auxilio. Ex residentia nostra Maris purgi, die 18 maii 1764.

FRANCISCUS CONRADUS (L.S.)
Cardinalis de Rodt, episcopus constant.

XIII. — Copia di lettera di mons. vescovo di Augusta alla S. di N. S. Clemente BP. XIII, segnata di Oberdorff, 7 ottobre 1764.

Beatissimo padre,

Seguendo non meno i veneratissimi impulsi, che 'a S. V. si degno col suo umanissimo breve darmi, che lo stimolo; che dayami l'importanza della materia, ho fatto proibire in perniciose libro del mentito autore Giustino Febronio, e ho fatto affiggere il decreto alle porte della mia cattedrale di Augusta, com'è costume, e a quella della collegiata di Dilligna, con farlo intimare a tutti i decanali della vasta mia diocesi, e in questa non solo, ma in qualunque altra occasione, per cui s'attacchino i preziosi inviolabili diritti di codesta S. sede s'accerti V. B., che avra sempre in me un difensore ossequioso, e che mi faro gloria adonta di quello possa inventar contro di me il livore, e l'artifizio da me ben conosciuto dei maligni, de' quali mi ridò, per denigrare il mio nome presso di lei, di far conoscere la fermezza del mio zelo, e la cieca mia sommissione al supremo capo della Chiesa nella persona di V. S., e dei successori. Frattanto con profondissima umiliazione mi prostro al bacio de' santissimi piedi, e imploro a me, e al diletto mio gregge l'apostolica benedizione.

XIV. — Episcopi frisingensis decretum.

Nos Dei gratia Clemens Wenceslaus, episcopus frisingensis et ratisbonensis, regius princeps Poloniarum et Lithuaniae, dux Saxoniae, etc., devolis nobis sincere dilectis diœcesis nostræ frisingensis, abbatibus, præpositis, decanis, prioribus, guardianis, camerariis, parochis, vicariis, curatis ceterisque clericis, secularibus, regularibus, salutem in Domino.

Dolenda sane temporum nostrorum perversitas! quibus, si unquam alias, tetterimi libri passim et latebris obscurorum plerumque auctorum tanquam flumina Babylonis erumpunt, agrum dominicum inundant, sementem Evangelii suffocant, veræ pietatis et christianaæ religionis sensa extinguunt, ac foedissima zianiorum semina post se relinquunt.

Inter hos haud ita pridem comparuit liber, cuius titulus: Justini Febronii de Statu Ecclesiae et legumma

Potestate romani pontificis liber singularis, ad reunendos dissidentes in religione christianos compositus, etc., qui cum beatissimi Petri apostolicam sedem penitus revertente et petram illam, super quam Christus Dominus redificavit Ecclesiam suam, omni adhibito conatu suffodere tentet, non solum a S. Congregatione indicis habita die 27 februarii currentis anni damnatus, proscriptus, atque in indicem librorum vetitorum cum pluribus aliis sui similibus relatus fuit, verum etiam ipsem sanctissimus Clemens PP. XIII operæ pretium duxit datis ad nos apostolicis litteris summa cum indignatione in eum animadvertere. Contra hunc igitur exitalem librum vos omnes et singulos in partem sollicitudinis et vigilanteæ nostræ pastoralis vocamus, et quantum possumus in Domino adhortamur: attendite vobis, et gregibus curæ vestræ commissis, ne, hausto ex eodem libro romanæ sedis contemptu, a centro catholice unitatis sensim exercent, et ab agro dominico ad pestifera hæreticorum pascua denique abducantur. Quod ut Deus T. O. misericorditer avertat, gratiam ejus incessanter imploramus, et vobis cum gregibus curæ vestræ commissis benedictionem nostram episcopalem peramittere imperitum.

Frisingæ, die 14 junii 1764:

XV. — Damnatio moguntina libri inscripti: Tractatiuncula de fontibus iuris canonici germanici.

Nos vicarius in spiritualibus generalis, provicarius, officialis sigillifer, fiscalis major et consiliari ecclesiastici, cum libellus quidam, cui titulus: Tractatiuncula de fontibus iuris canonici germanici, qua prælectiones suas academicas ad decimam tertiam novembris anni 1758 publice indicit Joannes Horix J. V. D. eminentiss. ac cels. principis mogunt. iud. aul. consiliarius, in alma universitate moguntina professor jur. extraord. judicique com. et civitatis assessor Moguntiæ, nuper non Moguntiæ, sed Francofurti absque censura et approbatione editus, ac in urbe Moguntina divulgatus fuerit, et magnum subito fidelium scandalum pepererit ob varias, perniciosas ac heterodoxicas, præsertim in hac urbe et universitate moguntina semper catholica, omnino novas doctrinas, atque ea propter eminentissimus ac celsissimus archiepiscopus princeps elector, dominus noster clementissimus, pro pastorali zelo suo ac vigilancia, statim ejus libelli exemplaria, quotquot haberit potuerunt, sequestrari jusserit, libellum vero ipsum examini et censuræ competenti provide commiserit, constiteritque ex censorum uniformibus votis confineri in eodem libello doctrinas et propositiones varias, prout jacent, erroneas, scandalosas, temerarias hæresi faventes, de hæresi suspectas, aut plane hæreticas, nec non summis pontificibus, episcopis, ac statui ecclesiastico injuriosas et præjudicium infereentes; hinc de speciali mandato ante fatæ celsitudinis sue archiepiscopalis et electoralis, sollicitæ ne quid inde detrimenti patiatur catholicae doctrinae integræ.

tas, aut incorrupta Ecclesiæ disciplina et hierarchia, per hasce patentes litteras libellum istum, perversas, ut præfertur, doctrinas continentem, damnamus ac reprobamus, ipsumque legi, retineri et denuo typis imprimi prohibemus, mandantes omnibus christifidelibus curæ nostræ subjectis, qui ejusmodi libellum apud se habuerint, seu in quorum manus pervenerit, ut illum statim huic archiepiscopali vicariatu nostro extradere teneantur et hæc omnia quidem sub censuris et poenit in sanctis canonibus contentis aliisque arbitrariis. Datum, sub expressione archiepiscopalis vicariatus sigilli, Moguntiæ, die 22 januarii 1759.

CAPUT II. — Universum Febronii systema suis ipsius verbis proponitur, ac diligenter evolvitur.

I. Quæ hactenus de adversis Febronii fatis narratione complexi sumus, ejusmodi sunt, ut qui illa legerit, facile scire velit, quid demum Febronius de Ecclesiæ statu, de romanoque pontifice senserit, unde tantam suo nomini invidiam conflarebat. Expediemus id hoc capite, in quo Febronianum systema ita explicabimus, ut totum uno in conspectu pervideri possit. Hinc etiam illud enascetur utilitatis, ut nec, ubi Febronii placita singulatim expendemus, in ejus perversiganda sententia diutius hærendum sit, et inde universa disputationis nostræ ratio sua veluti sponte profiscatur. Itaque quæ a Febronio in utroque volumine disputata sunt, duobus summis capitibus omnia continentur, quorum alterum ad Ecclesiæ statum, alterum ad romani pontificis primatum pertinet.

II. Ac de statu quidem Ecclesiæ in primo sui operis volumine hæc ille scripsérat (1) : « Expectabit haud dubio lector ut nunc accurate desiniamus quæ in hac Cívitate Dei (sic eam S. Augustinus vocat) dicenda sit vigore regiminis formula. Quisquis a nobis hoc interrogat, non succenseat si ei respondeamus cum viro, sacris quidem protestantium addicto, sed docto, et rerum politicarum cum primis perito, atque in hac parte vera tradente : In Ecclesiis formandas non opus est decreto super certa regiminis forma introducenda; absurdæque adeo sunt quæstiones, monarchica, aristocratica, an democratica forma competit Ecclesiæ. Hæc quippe formæ cadunt in statum aliquem seu civitatem : Ecclesia autem status non est. Ita Samuel Pufendorf in libello de Habitū religionis christianæ ad vitam civilem, § 52, pag. 159. » Quibus sane verbis non id solum cum Pufendorf tradit, nullam ex notis politici status formam Ecclesiæ tribuendam, sed etiam eidem aperte assentitur neganti Ecclesiæ statum esse. Nunc vero in alterum vindicationum libro callide dissimulat se quæ statum non esse Ecclesiæ commonstrant approbasse ; seque illud affirmasse ait (2) cum Samuele Pufendorf : Nullam ex tribus regiminis formis aristotelicis, monarchicam, aristocraticam et democraticum, convenire statui Ecclesiæ, neque

huic per rerum naturam posse applicari : siquidem hæ formæ solum cadant in statum civilem seu politicum, qualis non est Ecclesia. Conferatur, quæso, locus cum loco, illudque constabit, ad statum civilem ea nunc contrahi, quæ generatim de statu dicta prius fuerant, ac porro ab eo dici debuerunt qui Pufendorfi sententiam amplectebatur, omnem ab Ecclesia status rationem abjudicantis, unamque illi collegii formam tribuentis. Verum de hoc iterum redibit sermo cap. 2, diss. 2. Callide id autem factum aiebam, ut scilicet non solum oleum me operamque perdidisse indicaret, qui quod ille non negasset, capite primo dissertationis primæ inutili labore efficerat conatus sim : Ecclesiam esse statum ; sed etiam lectoribus suis falso persuaderet, me id unum multis verbis, ut ipse ait, sed modico sensu in eo reprehendisse, quod in deneganda Ecclesie omni recepti regiminis forma protestantis hominis sit usus auctoritate (1) : In primis autem, inquit, et maxime carpit in Febronio, quod ad firmam suam thesim utatur auctoritate scriptoris acatholici, utcunque celebris ; quasi vero hic ignorare debuerit, in quo differat regimen imperiorum et regnum a gubernatione Ecclesiæ, etiam catholicae (2). Ceterum Ecclesiam non esse statum satis aperte hoc ipso in volumine Febroni docet, quo scilicet loco collegiale fuisse regimen apostolorum affirmat (3). Quotquot enim unius collegii formam ac jura Ecclesiæ tribuunt, illam ii cum Pufendorfio statum non esse contendunt. Unum hanc in rem Pfaffium appellas sufficiat. Cum Ecclesia, inquit ille (4)... non sit status civilis, sed societas in statu, sed collegium quoddam, quod media in civitate erectum conspicitur, ubi homines ex mera arbitrii libertate in unum coeunt, et ex pacto, ex conventione mutua, ex confederatione, qua suas voluntates in unum conflant, disciplinam quamdam generalem figunt, densantque, etc. Certe collegiale illud regimen apostolorum, in apostolorum Actibus a Febronio detectum, aristocraticum minima

(1) Tom. II Flor. sparsorum, cap. 2, § 5, pag. 381.

(2) Redde mea verba [t. I, pag. 5] : Dove all'autore non mettero a reato, che con tanta lode abbia appellato ad un protestante, e al protestante, qual fu il Pufendorf, pien di furore contro la sede romana... Fatti così avvelenata non fanno grand'onore ad un cattolico, che vi corra ad attingerne le doctrine : pure ciò si dissimuli. Hoccine est IN PRIMIS ET MAXIME CARPERE in Febronio, quod ad firmam suam thesim utatur auctoritate scriptoris acatholici. Quid ergo in Febronio reprehendi ? quod cum Pufendorfio omnem omnino status rationem Ecclesiæ denegari. Id enimvero in Febronio dispuicit, ac deinceps displicebit, quod cum Pufendorfio Ecclesiam non esse statum dixerit, atque id Pufendorfii sensu. Recitat qui sequitur, ex antisfebronio locus. Che la dottrina del Pufendorf su questo punto, in che da Febronio è dichiarato di verità duce, a maestro, sia d'error piena, è facile di dimostrare. Io so che molti pubblicisti l'hanno oggimai adottata, e ancora qualche canonista francese, come l'autore del libro intitolato : L'Esprit, ou les principes de droit canonique, stampato nel 1760 colla data di Avignone nel tomo secondo. Ma questo vuol dire che forse a buon senso, o men reo potrebbe trarsi con qualche metafisica stracchitura. Tal nondimeno certamente non è in bocca del Pufendorf adottato dal nostro Febronio. Porro hæreticum esse Pufendorfi sensum inficiatur nemo qui quæ eo loco ex Pfaffio ex Buddæo lutheranis Pufendorfi laudatoribus, atque adeo ex ipsius Pufendorfi libro excerptissimus, probe considerarit.

(3) T. II, cap. 1, pag. 346.

(4) Origin. jur. eccl., cap. 4, art. 1, pag. 171 edit. 1756.

(1) T. I, cap. 2, § 12, n. 6, pag. 156 edit. Germ. 1765, qua una deinceps utemur.

(2) T. II Flor. sparsorum, cap. 2, § 5, pag. 581.

est, cum ipse nullam tribus regiminis formis aristotelicis, monarchicam, aristocraticam et democraticam convenire statui Ecclesie disputet. Quo ergo sensu collegiale erit, nisi Pufendorfii, et qui hunc ducem habuit, Pfäffli? ut Ecclesia status omnino non sit. Evidem Febronius a protestantibus in eo dissentit, quod, cum hi omni imperio ac vi, ut aiunt, coactiva destitutum Ecclesiae collegium veriat, ipse contrarium cum catholicis asserat. Scilicet protestantes sibi metipsis constant, nec certe, nisi Ecclesiam esse æqualium cœtum confinxissent, illam de status, qui inæqualibus constare omnino debet, dignitate deturbasset, collegii nomine contenti; Febronius vero suis ipse adversatur sententiis; neque tamen uno hoc loco, quemadmodum mox videbimus.

III. Enimvero potestatis, quam in Ecclesia protestantes non agnoscunt, claves apostolorum collegio a Christo Domino traditas idem Febronius diserte pronuntiat: discipulorum collegio, seu universitat, inquit ille (*t. II., pag. 87*); et alio in loco (*ibid., pag. 180*): omnibus simul apostolis, id est universæ Ecclesiae regenti. Quantum hæc Febronii sententia a theologorum gallicanorum placitis dissideat, opportuniore loco declarabitur. Hic illud solummodo animadvertendum, Febronium ut richerismi sibi a Kleinerio atque a me objecti notam declinaret, que ante de clavibus universæ Ecclesiae, seu universitati fidelium, concreditis aperte docuerat, ad hierarchicum ordinem subdole transtulisse. Verum primo non hoc querimus, quid nunc Febronius sentiat; quid senserit, in questionem venit. Sensisse autem eum cum Richerio tam planum est, exploratumque, quam manifestum est Richerio præludisse Abulensem (¹), cuius ipse doctrinam probavit laudavitque (²). Deinde Richerii, quique illum secuti sunt, Quesnelli ac

(1) En *Abulensis* verba a Febronio [*t. I., cap. 1, § 6, p. 34*] descripta ex quest. 49. in cap. XIII, Num.: *Ecclesia suscipit claves a Christo, et apostoli languam ministri Ecclesiae; et nunc Ecclesia illas habet, et prælati etiam: sed* alter Ecclesia quam prælati: nam Ecclesia illas habet secundum originem et virtutem, prælati autem habent secundum usum eorum. « Dicitur Ecclesia habere secundum virtutem claves, quia potest illas conferre prælati per electionem... Omnia autem ista descendunt ex hoc quod Ecclesia non est aliquid *unum per se*, potens habere administrationem clavium, si autem posset per se administrare, non committeret alicui prælati. » Nemo prudens hæc de sola Ecclesia regente intellexerit. Quis enim non videat Ecclesiam cum prælati a *Tostato* couferri, aliaque Ecclesia, alia prælati, qui Ecclesiam regente constituant, ab eo tribui? Ecclesia igitur, que secundum originem et virtutem habet claves, que illas potest conferre prælati per electionem, que, si posset [eas] per se administrare, non committeret alicui prælati», est ipsa fidelium universitas.

(2) Illud, inquit Febronius [*cit. l., p. 52*] volebamus et debebamus inferre: *Petrum solum non esse subjectum immediatum potestatis ecclesiastice*, sed clavium potestatem universitati Ecclesiae proprie et ita transcriptam esse, ut illa per eos ministros, pro sua cujusque portione, ac inter hos per summum pontificem, exerceatur. Juvat hanc [sententiam] dilucidare, et firmare verbis ABULENSIS. Recole etiam illa Febronii, *t. I., n. 3, p. 37*: « Cum itaque Ecclesia ipsa principaliiter et radicaliter (richerianus illis primario et essentialiter synonyma) obtineat potestatem clavium, que ab illa in omnes ejus ministros, ipsumque summum pontificem, derivatur, et singulis quibusque pro sua portione communicatur. » Vide alia in hanc rem, *anti-febr. introd. cap. 4, p. 59*, a quibus Feoronius nunquam sese extricabit.

quesnellianorum (hos inter eminent Ilexplorum autores) inconstantiam ne quid gravius dicam Febronius noster imitatur. Eorum enim exemplo (¹) nunc

(1) Lubet hic exscribere, quæ cl. Mamachius [*origin. et antiquit. christian. t. V., p. 237*] sapienter animadvertis. « Auctores Hæxplorum... scribunt «excommunicandi potestatem partem esse potestatis clavium S. Petro apostolique tributam, atque hanc potestatem tunc fuisse datum immediate ac directe Ecclesia. » Idemque, Quesnelli sententiam explicantes, sic statuunt eum, in libro quem inscripsit: *Vans efforts des écrivains*, ed. an. 1713, art. 10, p. 152, ostendit, « quoniam ne pouvait en conclure que le pouvoir des clés dût être exercé par les simples fidèles. » « J'ai dit positivement le contraire, ce sont ses termes, et j'ai exclu expressément tout laïque, tout simple fidèle, tous ceux, en un mot, qui ne sont ni évêques, ni prêtres, en disant, que l'Eglise a l'autorité d'excommunier pour l'exercer par les premiers pasteurs. » At hæc si ita se habebant, ut ipse scribit, quid cause sit, cur noui præsulibus, sed Ecclesia eam potestatem datum scribat, totque patrum testimonia colligat, producatque, quibus Ecclesia eam auctoritatem tributam fuisse possit evincere? Atque Quesnelli, quique ejus defensionem sibi suscipiendam putarunt, Richerium imitari videntur. Qui cum cap. I libelli de eccl. et polit. *Potest.* p. 1, dixisset: « Jurisdictio ecclesiastica primario ac essentialiter Ecclesiae, romano autem pontifici atque aliis episcopis ministerialiter tantum, sicut facultas videndi oculo, convenient, idque confirmare conatus esset hoc modo: « Vulgare est, atque indubitate fidei axioma, Deum et naturam prius atque immediatus ad totum suppositum, quam ad aliquam partem suppositi, quamvis nobilissimam, intendere... schola parisensis hoc infallibili munera firmamento congruenter ad mentem omnium antiquorum doctorum Ecclesiae perpetuo constanterque docuit: Christum fundando Ecclesiam, prius, immediatus, atque essentialius claves, sive jurisdictionem toti dedisse Ecclesiae, quam retro, seu, quod eodem redit: claves toti contulisse Ecclesiae, ut per unum ministerialiter exercentur. Quandoquidem tota jurisdictio primario, proprie, ac essentialiter, Ecclesiae convenient, romano autem pontifici atque aliis episcopis instrumentaliter, ministerialiter, et quoad executionem tantum, sicut facultas videndi oculo; » hisce dictis, cum locum Pauli ex Epist. ad Cor. I, cap. III, v. 21, *Omnia vestra sunt*, etc., laudasset, cumque ab Andrea Vallio vapulasset, quasi democraticam esse constitutas gubernanda Ecclesiae rationem; tum calumnia Vallium egisse respondit *Demonstr.* cap. 1, pag. 5, que calumnia sola lectione capitulii secundi libelli de eccl. et pol. *Potest.* propulsari posset: propterea quod sit ejusdem secundi capituli argumentum: « Christus immediate ac per se claves sive jurisdictionem ordini hierarchico contulit, per immediatum et realem missionem omnium apostolorum et discipulorum; » atque hæc eodem ipso secundo in capite legantur: « Cui dominus noster, cap. 16 Matthæi, verbo futuri temporis claves nomine totius Ecclesie B. Petro sic despondisset: *Et ego tibi dabo claves*, etc., tum denum eas acta ordini hierarchico confert: Primum, Matth. cap. XVIII, ubi Ecclesiæ sibi sufficientem, et architectonicam ita constituit: *Dic Ecclesiae: Secundo, per realem missionem, etc.*, quando igitur missio vera et realis est collatio jurisdictionis auctore Apostolo cap. X ad Roman: *Quomodo prædicabunt, nisi mittantur?* Christus autem omnes apostolos, atque discipulos, qui episcopalem et presbyteralem ordinem reteabant, immediate, et individue, et collective misit, sicut a Patre suo, id est cum iusta et spirituali auctoritate ad Ecclesiam gubernandam necessaria, missus fuerat: consurgit: totum ordinem hierarchicum episcopali et sacerdotali ordine constantem immediate, proportionate tamen, et subordinate, suam potestatem et jurisdictionem, hoc est facultatem regendi Ecclesiam, a Christo derivare: quemadmodum in Gallis inferiores judices, ac magistratus, quanquam subditi parlamenti, æque tamen immediate auctoritatem suam a rege christianissimo mutuantur quam ipsa parlamenta. » *Hinc autem constare ait: Se,* quando dicit claves datas Ecclesiae, nominatim de sacerdotibus Ecclesiae, aut ordine hierarchico loqui, cui soli Dominus sacerdotium suum cum facultate regendi Ecclesiam credit. *At si hoc Richerio erat in animo, cur denum capita superiore dixerat: Toti Ecclesiae prius, immediatus, essentialius, data fuisse claves, romano autem pontifici atque aliis episcopis instrumentaliter, ministerialiter, et quoad executionem tantum, sicut datur facultas videndi oculo?* Nam pugnant hæc quidem, ut est sapienter a Petavio animadversum, et: *datas esse toti Ecclesiae immediatus, prius, essentialius claves, instrumentaliter vero atque ministerialiter episcopis; et sous sacerdotibus, seu ordi-*

hierarchico ordini seu regenti Ecclesiae, nunc credentium universitati creditas fuisse claves in altero quoque, quod confutamus, volumine disserit. Audiamus illum doctori Kauffmans respondentem (1) : « Quærat post hæc doctor Kauffmans, quinam scholasticæ doceant, ecclesiasticam potestatem ac jurisdictionem principaliter in tota Ecclesia residere! dicit, Febroniana paradoxa esse hæc : Universitas credentium accepit claves proprie, principaliter, radicaliter; prelati eas ab Ecclesia habent usualiter, usufructualiter, etc. Respondebimus, sic docere Andream de Escobar, megariensem in Hispania episcopum, Alphonsum Tostatum, episcopum abulensem pariter hispanum, etc.... Tantos viros, veras Ecclesiae in et extra concilia columnas (non displiceat nostro doctori Ubio), longe præferimus scholasticis, quos ille amat, et hic desiderat. » Adeo Febronio non displicet paradoxum illud : UNIVERSITAS CREDENTIUM accepit claves proprie, etc., ut qui illud docuerunt, eos Ecclesiae, in et extra concilia, columnas appellat. Addat illis Richerius, addat Dupinium, Quesnellum addat, Hexaplanumque autores. An hi quoque Ecclesiae in et extra concilia columnas catholico homini audient? Ait quidem Febronius, ut richerismum suum nominat emolliat (*ibid. pag. 481*) : Sophistice hic incedit coloniensis theologus (Kauffmans), per totam Ecclesiam sumens universitatam credentium, quasi ipsos quoque laicos pro subjecto clavium statuisset Febronius. In hoc paradoxum accusat. Itaque resolvendum est sophisma ; Denominatum est tota universitas, sed subjectum denominans sunt soli episcopi et presbyteri. Verum quæ ambages verborum, quæ monstra sunt isthæc? Quis unquam fando audivit denominatum a subjecto distingui, aut subjectum denominans? Quam præstissit, Febronium aliquid in scholasticorum libris studii collocasse, quam in Andrea de Escobar, aut Abulensis Commentariis! Didicisset, subjectum denominatum, formam esse denominantem. Nihil equidem horum intelligo, nisi fortassis dicere idem voluit quod Richerius atque Dupinus: totam scilicet fidelium universitatem subjectum esse clavium medianum ac remotum; immediatum ac proximum, Ecclesiae prelatos. Sed in iis, quæ diserte scribit, hæc eramus. Denominatum, inquit, est tota universitas; tota ergo universitas denominatur clavibus a Christo donata. Verene, an secus? Si vere; igitur claves reapse universo credentiam eam traditam a Christo fuerunt, quod Richerius contendit: sijm falso: qui ergo denominatum esse poterit universitas? Richerismi suspicionem augent quæ, ut illam a se amoveat, alio loco contra me disputat; Potestas, inquit (*ibid. pag. 538*), pontificis et potestas episcopi, utraque cum suis iuribus et nativis appertinentiis, impedita a Christo instituta est: uterque, pontifices scilicet et episcopus,

hierarchico tantum eam esse potestatem datam; et: solis sacerdotibus fuisse, ordine servato tributam. Confer Petavium lib. III. de Hierarch. eccles., c. 15, pag. 887 et seqq., et cap. 16, pag. 893 et seqq. tom. III. Theolog. dogm., edit. paris. »

(1) T. II, page. 185.

suam potestatem accipit ab Ecclesia, quæ ejus depositaria est: non capropter pontificis minister est Ecclesia (quod voluit Richerius), sed Christi. Nam si Ecclesia (tota scilicet multitudo fidelium, atque adeo etiam laicorum coetus) est saecæ potestatis depositaria, ut ab illa in omnes ejus ministros ipsumque supremum pontificem derivetur, et singulis quibusque pro sua portione communicetur (uti docente Febronius nuper audivimus) (*Vide annotationem 9*), tota igitur jurisdictione primario, proprie, ac essentialiter (quod Richerius siebat) Ecclesie convenit, romano autem pontifici, atque aliis episcopis instrumentaliter, et quoad executionem tantum. Neque vero Richerius negavit unquam, praesules esse Christi ministros; qui enim Ecclesie ministri sunt, et Christi esse debent: hoc ait Richerius, episcopos ceterosque ad hierarchicum ordinem pertinentes esse proxime ministros Ecclesiae, a qua omnis in illos potestas trajicitur exerceenda. Negabitur hoc Febronius? Atqui hæc Abulensis sunt (in cap. XIII Num., quest. 48) ab ipso (*t. I, pag. 53*) et exscripta, et probata: Non fuerunt datae claves illis (apostolis) tanquam determinatis personis, sed tanquam MINISTRIS ECCLESIE. Quid quod non solum aliena ista ipse suffragio suo confirmavit, sed de suo illa promptuario edidit, quæ nuper recitavimus (*ut ab illa [Ecclesia] in omnes EJUS MINISTROS... derivatur?*) Febronius ergo ipse Ecclesie ministros episcopos habet ac predicat. Si id richerianum est, (quod ab eo paulo ante accepimus), se igitur secundum veritatem richerianum dici tandem patiatur.

IV. Richerius quidem Ecclesiam politiam monarchicam, regipine aristocratico temperatam definitivit. Hanc autem definitionem cum superiore non decreto, quod indicabamus, minime cohaerere nemo non videt: neque enim fieri potest, quemadmodum monuit Petavius (1), ut Ecclesia politia sit monarchica, et tamen jurisdictione tota et potestas ecclesiastica primario, proprie, et essentialiter Ecclesie conveniat: romano vero pontifici et episcopis, nonnisi instrumentaliter, ministerialiter, et quoad executionem tantum. Febronius, Richerio hac in re sapientior, monarchiam, quæ suum illud de clavibus universæ Ecclesiae concessis principium eyerteret, quam maxime refugit. Passus fui, inquit in annotationibus ad epistolam Ladislai (*t. I, pag. 93*), me scripsisse totum errorum congeriem, si in hoc errorem, quod negem papam esse monarcham; imo antea dixerat (*ibid., pag. 85*): Adjice in papa MONARCHAM, et destrues HIERARCHIAM, quæ ex institutione Christi NON IN UNO, sed IN PLURIBUS essentiali jure consistit. Poteratne monarchie regiminis forma audentius rejici?

V. Jamvero duobus potissimum constat hierarchia episcopatu, ac primatu, qui ab episcopatu diligenter est secessendus. Porro contendit Febronius (*t. I, cap. 5, § 1, pag. 157, seqq.*) episcopatum sua origine et institutione nullum esse, cuius partem singuli teneant pro indiviso. Post divisionem Ecclesiarum, inquit Palu-

(1) De Hier. eccles. lib. III, cap. 13, n. 2.

datus meus seu Febronius sub Paludani nomine (t. II, pag. 384), nullus equidem episcoporum alterius Ecclesiam immediate regit; attamen quilibet tenetur attendere, ne etiam extra suam Ecclesiam lupi invadant ovile Christi. Quamobrem in universalis Ecclesiae cura dici possunt episcopi (*ibid.*, pag. 50) certo modo concurrere cum papa, tanquam et ipsi constituti ad regendam Ecclesiam, (*Act. apost.*, cap. XX, 28), et sic a Deo, non a papa, vocati in partem sollicitudinis, proinde suam in communione illo sacerdotij culmine portionem tenentes, de quo scribit Nicolaus PP. I (*in epistola* 70) ad episcopos Galliae. Ad satisfaciendum huic officio (sunt haec ejusdem Febronii verba in praefatione secundi voluminis) non defuere sanctissimi praesules, qui, pro re nata et exigente necessitate, partium suarum esse crediderunt, aut manum admovere negotiis ad universalis Ecclesiae regimen spectantibus, aut episcopalis munera actus in aliorum etiam diocesis exercere. Hoc ex sola charitate egisse dici non possunt; siquidem charitas non operatur ut validus sit actus; qui defectu jurisdictionis et potestatis foret invalidus; tales autem fuissent multi illorum actuum, quos viri sancti, supplentes aliorum defectus, peregerunt ultra fines propriarum diocesium, ea de causa etiam a SS. patribus frequenter laudati. Haec de jure episcoporum comparate ad universam Ecclesiam.

VI. Quod aptem ad jurâ spectat, quæ episopis in singulis a se administratis diocesis convenient, ita sentit Febronius:

1° Episcopi jurisdictionem suam tenent immediate a Christo (*ibid.*, pag. 240)... Quam potestatem... a Christo acceperunt apostoli, et in horum persona eorumdem successores episopi (*ibid.*, pag. 241).

2° Hic autem, ne in errorem incidamus, inquit Febronius (*ibid.*, pag. 180), observandum est, quod Christus Dominus conferens apostolis Spiritum veritatis, non intenderit singulos constituerem depositarios infallibilis illius veritatis; hoc etenim si foret, sequeretur singulos episopos, tanquam apostolorum successores, infallibles esse.

3° Quemadmodum autem (*ibid.*, pag. 255) Christus potestates (Matth. XXVIII, 18, et Ioan. XX, 21) expressas omnibus et singulis apostolis traditas, scilicet docendi, baptizandi, ligandi, atque solvendi, et quæ sub his continentur, perpetuas in Ecclesia esse voluit, ita et omni procul dubio eisdem ad illorum, quibus eas commisit, successores transire, eorumque officio semper adhaerere mandavit.

4° Neque minus verum est, quod in hac administratione contineantur non solum potestas ordinis, sed etiam jurisdictionis: hoc est, non tantum potestas consecrandi corpus Christi, et absolvendi a peccatis, chrismanai, ordines conferendi, reliqua sacramenta conficiendi, benedictiones impertendi, sed et leges desuper, nec non disciplinam concernentes condendi, sententias ac censuras ferendi, instituendi ac destituendi Ecclesie ministros, puniendi, etc. (*Ibid.*, pag. 255.)

5° Verum quoque certumque est (*ibid.*, pag. 256), quod haec potestas a Christo apostolis data ad regimen

suarum respective Ecclesiarum, aut diocesum, vel provinciarum, quæ cuique seu divina inspiratione, seu communis consensu obvenerat, fuerit absoluta ac illimitata, ad quoscunque casus et occurrentias sese extensis.

6° Inter specialiora, eaque incircumscripta, atque a nemine mortalium dependentia jura episcopatia (*ib.*, pag. 257) primum obtinet locum jus quod ex constanti doctrina celebriorum canonistarum et meliorum theologorum habent, ex causis canonicas dispensandi in quaunque lege ecclesiastica etiam concilii generalis. Certum deinde est, episcopos (*ibid.*, pag. 262), et particulares episcoporum synodos posse, inro debere nascentes haereses dammare; posse etiam episopos (*ib.*; p. 263) post summi pontificis judicium etrum pro suo jure pronuntiare, idque praemitto, uti decet, pontificis decreti examine. Præterea quemadmodum (*ibid.*, pag. 266) jus et auctoritas episcoporum judicandi intra fines suarum respective diocesum de causis fidei, suum in jure divino habens fundamentum; semper in Ecclesia persistit, et in hunc usque diem illibatum perstat, ita et eorumdem jus aliis episopos ordinandi, a romana sede omnino independens; et ab eodem divino fonte suam trahens originem, per Iudecim secula firmum fuit.

VII. Accedimus jam ad primatum romani pontificis, qualem Febronius describit. Sicuti; inquit ille (*ibid.*, pag. 273); Petri et Pauli apostolica et episcopalnis auctoritas ejusdem sunt ordinia, et ad eundem finem spectant; ita papalis et episcopalnis in eo solum differunt, quod papæ auctoritas totam respiciat Ecclesiam, sciat illa metropolitanam totam provinciam, manentibus semper intactis suffraganeorum iuribus.

Hinc primo primatu Petri (*ibid.*, pag. 479) et successorum ejus annexa est sollicitudo omnium Ecclesiarum; habent illi curam singularum ovium non tantum; sed et omnium pastorum; atque haec cura superintendens est diversa a cura episcopalni. Nempe episcopalnis cura jurisdictione præstat: jurisdictionem in universam Febronius Ecclesiam pontifici admit. Alt ille quidem sibi haec FALSO imponi (*ibid.*, pag. 556); atque illa profert, quæ tomo I dixerat (cap. 2, § 2, n. 2, pag. 147): Quod multi in papa jurisdictionem vocant, nos auctoritatem dicimus. Quis rectius loquatur, judicent peritiores. Forte de re convenimus, sicutque inutilis esset de voce concertatio. Saltem nos cum Tridentino loquimur, quod quies de primariis apostolicis sedis in Ecclesia iuribus agit, semper auctoritatis, nunquam jurisdictionis vocabulo. utitur. Quantam hic erga tridentinum concilium reverentiam Febronius præ se fert! Utinam non illam absletat, uti ab eo sapientissime factam videbimus! Sed ille qui ab usurpando jurisdictionis vocabulo tridentini concilii exemplo deterretur; evit saltem supremæ potestatis nomine; quod ab eodem tridentino concilio adhibitum novimus, usus non est? Haec tamen mittamus. Ato itaque romani pontificis auctoritatem eam à Febronib admissi, quæ tandem nonnulli directionis sit. Primatus, inquit ille (t. II, pag. 272), principaliter consistit in ministerio inspectionis super omnes Ecclesias, ut in

eis quisque, praesertim episcopus, suo muneri ac obligationi satisfaciat, conformiter ad leges divinas, atque canones communi Ecclesiæ consensu seu acceptatione stabilitos. Neque quemquam moveat adverbium illud principaliter, quasi vero non his solum finibus pontificia auctoritas contineretur. Paulo post mentem Febronius suam clarius aperit. Quam sollicitudinem, inquit (t. II, pag. 273), quam potestatem Paulus, Jacobus, Andreas, etc., vihi habuerunt in omnibus uterque dissitis Ecclesiis particularibus (harum enim multæ eo etiam tempore fundatae, et per singulares episcopos rectæ sunt); eamdem in omnibus per orbem christianum Ecclesiis agnoscamus successoribus Petri; illa autem omni procul dubio ex Christi instituto nec alia fuit, nec alia esse potuit, quam inspectionis et directionis, in episcopos jam pro et in certis civitatibus ac districtibus constitutos. Dixerat autem supra (ibid., pag. 50) : Papæ, quæ primatis Ecclesiæ, officium ab episcopali plane disparatum est, quippe ad directionem universi pertinens.

Secundo deducitur (verba Febronii sunt) (ibid., pag. 220), summum pontificem esse quidem caput, magistrum et pastorem totius Ecclesiæ, sed distributive sumptæ : hoc est, respectu singularum Ecclesiarum particularium, non vero respectu Ecclesiæ universalis collective acceptæ, seu respectu concilii œcumениi illam repræsentantis; imo papa (ibid., pag. 196) ex decreto Spiritus sancti, in generalibus conciliis enuntiato, in rebus fidei et morum, subjicitur correctioni Ecclesiæ. Quamobrem 1°, si casus eveniat (ibid., pag. 471) quo papa non possit, aut non velit ad hanc indictionem, uterque utilem vel necessariam, concurrere, nihil magis naturale est, quam ut imperator id faciat solus, prævia tamen relatione et communicatione cum reliquis catholicis potentatibus. Nam octo prima œcumonica concilia non alia quam imperatorum auctoritate indicta fuere; 2° si quereras quid agendum sit, si papa præsidium eo fine et intuitu declinet, ut cursum synodi sistat aut rumpat, nos, inquit Febronius (ibid., pag. 472) huic quæstioni respondebimus verbis Benedicti Oberhauser, Prælect. juris canon. lib. II, pag. 148: Est vero et quod, in casu quo adesse non velit aut non possit pontifex, negem concilium eapropter acephalum reddi. Enimvero pontifex rationem quidem primi episcopi habet, sed non solus est episcopus in Ecclesia; nec defuncto episcopo romano universa Ecclesia vacare censemur. Ut ergo sublatu pontifice Ecclesia non vacat, ita nec renuente pontifice acephala est. Est pontifex in concilio præses, quo genere officii si primus defungi nolit, ordine secundus, aut tertius, et sic de reliquis potetur. Ita sane concilium V, cui adesse renuit Vigilius, minime sine præside unquam acephalum est proclamatum. Ego quippe eodem modo de pontifice respectu concilii œcumениi censeo, sicut de metropolita respectu concilii provincialis statuimus; 3° non indigent generalia concilia pontificis approbatione. Primatus pontificius (ibid., pag. 460) est in Ecclesia, non SUPRA Ecclesiam; neque illa egere potest confirmatione pontificis, quæ ipsa est columna

veritatis; 4° facile intelligitur (t. II, pag. 221) quod romani pontifices, utpote universali Ecclesia inferiores, non superiores, nequeant abrogare aut infringere jura atque canones ab universali Ecclesia conditos aut receptratos. Intelligitur pariter, quod iidem pontifices non sint domini, sed executores sacrorum canonum; 5° intelligitur etiam gradationem et provocationem a papa ad concilium usui et traditioni Ecclesiæ conformem esse (ibid., pag. 230).

VIII. Ilæc generatim de romani pontificis primatu dicta sunt. De peculiaribus ejus juribus, quæ Febronius doceat nunc disquiramus. Atque horum aliqua cum ad causas fidei, alia ad disciplinam pertineant, tria sunt, quæ circa illam potestatem (in causis fidei) sustinet Febronius (ibid., pag. 436) : 1° eam non esse ex se infallibilem; 2° non ultimatam; 3° non pure monarchicam. Quod autem ad disciplinam spectat, romani pontificis est *jus immediatum et universale* VIGILANTIAE, ADHORTATIONIS, imo EXCOMMUNICATIONIS (ibid.). Verum hoc excommunicationis jus quo tandem recedit? Ex ipso Febronio disceamus (ibid., pag. 291) : 1° papa, citra consensum Ecclesiæ, sive tacitum, sive expressum, non potest ferre legem novam omnes Ecclesiæ obligantem; 2° legi novæ papali apposita excommunicationis, nisi ab Ecclesiis sustineatur et probetur, robore destituitur. Praæclarum sane auctoritatis ac supremæ potestatis genus. Qui ergo Febronius negabit unum directionis jus a se tribui romano pontifici?

IX. Canones tamen et concilia pontificibus jurisdictionem vere tales atque alia contulerunt, quæ proprio et nativo jure non habent. Multæ quoque reservationes originem suam et omne jus trahunt a libero consensu episcoporum (ibid., pag. 313). In his potestas judicandi in causis contentiosis seu episcoporum, seu inferiorum clericorum (ibid., pag. 319), usus dispensationum laudiendarum (ibid., pag. 314); reservationes peccatorum (ibid., pag. 107, 283, 314), ac maxime beneficiorum (ibid., pag. 315).

X. Multa enimvero, vitio erroris et subreptionis, romano pontifici concesserunt episcopi reservanda, nonnulla etiam vi extorsionis (ibid., pag. 98). Quæreris quid eorum papa episcopis abstulerit, quæ Christus illorum ordini voluit esse propria? Respondebit Febronius (ibid., pag. 52) : Deputationem liberam ministrorum Ecclesiæ (quam scilicet beneficiarie reservationes evertunt); propriam jurisdictionem in multis suorum diaecesanorum (quo spectant infinita illa monachorum privilegia), jus exclusivum habendi tribunal sacram in suis respective districtibus, absolvendi quoscunque rite dispositos ab omnibus reatibus; dispensandi in quavis lege ecclesiastica, ubi mens et anima legis relaxationem patitur et exigit; votum decisivum in conciliis generalibus, et alia plura. Addit alibi appellations ab episcoporum synodorumque sententiis ad romanum tribunal (ibid., pag. 442 et seqq.); alibi (ibid., pag. 98), confirmationes, translationes, et depositiones episcopales, quas concilia et genuini canones dicunt esse penes SOLAS synodos provinciarum.

XI. Multa enimvero, si Febronium audimus, in

causa fuere, cur romani pontifices suam auctoritatem maxima episcopalis ordinis injuria atque pernicie, tantopere amplifiscarint. Hęc idem Febronius percenset (*Flor. spars. cap. 3*, pag. 386 et seqq.): 1° collectores canonum, etiam antiquissimi, sunt causa auctae pontificiae auctoritatis; 2° patriarchalia Occidentis jura primatialibus non sine gravi perturbatione ecclesiasticæ disciplinæ, Romæ confunduntur; 3° meritum sanctitatis et eruditionis gloria, quę romanos pontifices sępe ornarunt, auctoritali S. sedis pondus dederunt et incrementum; 4° nomina quoque rectoris, pastoris, et capituli Ecclesiae universę, quę summo pontifici tribuuntur; item prædicata catholicæ et apostolicæ Ecclesiae, matris ac magistræ aliarum Ecclesiarum, quę romanam magis spectabilem faciunt; 5° romani pontifices volunt ut ab omnibus judicetur sicut ipsi in similibus casibus judicarunt; 6° Cum primis autem vulnera per *Decretales Isidori disciplinæ ecclesiastice inficta, gravia sunt, et in hunc usque diem perdurantia*. Accedunt abusus, et politicae artes curiæ romanæ, auri præsertim sacra quędam cupiditas; quę omnia Febronius passim insectatur (1).

XII. Tandem Febronius oppressæ ecclesiasticæ libertatis misericordia commotus, ad eam recuperandam aptissima subsidia suggerit. Ea autem duplices generis sunt; alia enim ab episcopis, a principibus alia sunt adhibenda. Quod ad episcopos spectat, reducatur disciplina et regimen Ecclesiae juxta volum ac desiderium tridentinorum patrum ad terminos quatuor primorum conciliorum, et omnia salva erunt. (*ibid.*, pag. 553). Faciant episcopi quod sui juris, quod sui munieris est; et dicant cum Ivone Carnotensi: *Nuntiis apostolicis de tantillo jure cedere, quod habent Ecclesiae nostræ, nec volumus, nec debemus* (*ibid.*, pag. 546). His præterea de causis competit (*ibid.*, pag. 585),

(1) Qua in re non veretur catholicus homo tanquam illustre quoddam *romanarum artium monumentum in medium affere* [*P. 563*], nescio quam eujsdam Italiae jurisconsulti epistolam cum aliis an. 1763 editam, gallice deinde redditam, ubi hęc inter alia vesanus et furiosus auctor impudentissime scribit: « C'est ainsi qu'au grand malheur de l'Eglise le ministère *romain*, se prévalant du nom et de l'autorité des papes, qu'il emploie contre leur gré, marchant toujours sur la même ligne, confond souvent la politique et la religion, et parvient à dompter les consciences scrupuleuses et mal instruites de leurs devoirs, à perdre de réputation les personnes éclairées, qu'il fait passer pour des impies et des mécréants. Il a fréquemment réussi dans ses funestes entreprises, grâce à l'ignorance des idiots et des esprits bornés, qui s'imaginent que tout ce qui paraît sous le nom du vicaire de Jésus-Christ mérite les mêmes égards. Oui, sans doute, à la tête d'une décision dogmatique fondée clairement sur la doctrine de l'Evangile, cet auguste nom demande la soumission la plus humble et la plus profonde. Mais quand il se lit à la tête d'une bulle dictée par la politique au préjudice de la raison et de la vérité [intelligit lector, hic constitutionem *Unigenitus* notari], il ne nous ôte pas le droit de nous opposer à cette ordonnance: il n'exige pour elle aucune marque de respect: il ne doit exciter en nous d'autre sentiment que la douleur de le voir profané. En effet combien de fois, dans ces derniers siècles, la cour de *Rome* a-t-elle abusé du nom des papes, qu'elle ne regarde au fond que comme une formalité nécessaire pour autoriser ses projets? Combien de fois s'en est-elle servie pour donner atteinte, sous le masque de la religion, aux préceptes de l'Evangile? » Horret animus plura ejusmodi ex nefario hoc libello proferre. Linquatur illę *Febronię* suisque similibus, qui nihil aliud student, quam in luto ac fæcibus volutari

jus examinandi et retinendi bullas apostolicas... S itaque episcopi inveniōt ad ædificationem non esse quod pupa concessit, si menter: cammi pontificis cum spiritu canonum combinari non posse deprehenderint, effectum et executionem bullę suo jure impediant. Illud autem potissimum ob oculos habeant: quę ab episcopis pontifici libere dimissa sunt, si ille eis abutatur, recipi posse et debere (*Flor. spars. cap. 3*, pag. 524).

XIII. Præcipuum tamen a principibus ecclesiastica libertas præsidium exspectat: Videmus, inquit (*ibid.*, pag. 571), pacem Ecclesiae turbatam, disciplinam contractam, idque tantum non universim, et quidem facto eorum, qui universali Ecclesiae præsident. Ut igitur malo communi, principum catholicorum officio atque auctoritate, subveniatur, pro certiore rei tam salutaris successu conjunctis eorumdem consiliis ac viribus utendum erit. Quare ab illis: 1° convocatio concilii universalis suadenda, urgenda et apprehendenda erit (*t. I.*, cap. 9, § 3, pag. 709); 2° non minus tutum (*ibid.*, pag. 740) et commodum, imo. promptius remedium, ad recuperanda jura sacra, per ignorantiam et superstitionem deperdita, deprehenditur in placito regio, cuius legitimus usus in plerisque regnis ac provinciis viget, ita ut sine eo nullum rescriptum, decretum, mandatum, constitutio, bulla, breve, aut quæcumque litteræ romanæ executioni tradi valeant; 3° aliud exstat medium depellendorum abusum curiæ Romæ, in Gallia quotidianum, et optimo jure ubique usurpandum: scilicet appellationis tanquam ab abusu (*ibid.*, pag. 765); 4° maximum erit præsidium subtractio obedientiæ: hoc illa operabitur (*t. II.*, pag. 595) ut aut pro futuro neget, aut saltē suspendat usum et exercitium certorum jurium, in quorum possessione summi pontifices non nisi a paucis seculis existunt, quęque religioni ei puriori disciplinæ, si non officiunt, saltē nihil prouidunt. Quare princeps, dum justa ex causa papæ talem negotiationem obedientiæ denuntiat, ei nihilominus declarabit: quod se ab ejusdem et sanctæ sedis communione non separat; quod in rom. pontifice successorem divi Petri, et primum Ecclesiae episcopum reveratur; quod in eo nunquam non observaturus sit primatum, quem Dominus Noster Jesus Christus Petro contulit, quique ab hoc ad ejus successores transit; quod denique ei, quidcumque demum evenerit, in vinculo charitatis constanter adhesurus sit. Sic perstabit suum Petro privilegium. ... Quod si pontifex hostilem animum publice indueret [uti fieret in aperto bello], censerem, quoniam hac hostilitas duraret, omnia in eo statu reposita censeri quo forent papa mortuo aut captivo. Roma quidem, parum tolerans (*ibid.*, pag. 610), etiam cum iustissimis mediis atque modis impetratur, censurarum et excommunicationum fulminibus se suaque prætensa jura seu possessiones tueri amavit. Verum censuræ romane si non probentur ab Ecclesia nullæ sunt (*ibid.*). Schismatis quoque nulla hic suspicio esse poterit. In primis, inquit Febronius (*ibid.*, pag. 148), non inducetur tale schisma ex parte episcoporum: hi, sua recipientes, romano pontifici citra difficultatem relinquunt quę ad primatum proprie spectant. Sed nec ex parte

principium : *qui unum hoc volunt, ne papa te immisceat temporebus regnorum, et ut servet canones, quorum ipsi custodes constituti sunt. Nil sit ergo his in circumstantis superest, quam ut (quod absit) ipse papa facere schisma. Hec summa est Febroniani systematis. Ipsissima auctoris verba recitavimus, ne quis falsos a nobis illi errores tribui queratur.*

CAPUT III.

De fine quem Febronius opere subdit se praestituisse, hereticorum scilicet cum romana Ecclesia conciliatione. Credibilene sit ad finem ideo laudabilem potuisse ab auctore eusmodi librum referri?

I. Utut quae Febronii placita hactenus recensuimus, opinionum portenta videri possint, cum tamen finem considero, ad quem suos ille conatus retulit, irasci ipsi omnino non possum. *Pax Ecclesiarum primarius finis est quem mihi in hoc tractatu proposui, ait ille in primi voluminis praefatione (sub finem);* quin titulus utrique tomo inscriptus satis hac de re nos docet : ad reunendos scilicet dissidentes in religione christianos fuisse libros istos ab auctore compositos. Quid enim hoc fine sanctius? quid laudabilius? Id unum displicet, non satis intelligi qui auctor, ingeniosus sane aliquae eruditus, sibi persuadere unquam potuerit, hanc maxime optandam dissidentium in sacris christianorum conciliationem ex sui operis divulgatione prodituram. Quamobrem suspiciati non pauci sunt, atque hos inter egomet, facte haec omnia et fallaciter esse a Febronio jactata, nihilque illum minus cordi habuisse quam quod prae se fert, Ecclesiarum discordias sedare. Stultum enim est, et non dicam acuto et docto, sed sanæ mentis homine indignum, in id sua studia conferre, quod te assequi omnino non posse comperias. Quenam autem causæ sint, cur incredibile nobis videatur, non perspexisse Febronium suscepti a se laboris vanitatem, etsi in Antifebronio satis aperui, nunc tamen iterum explicabo diligenter.

II. Primo igitur stupidus plane et excors sit oportet, qui præcipuum velit expetendæ conciliationis obstaculum, qualèm romanè defendimus, summi pontificis primatum. Alia omnia in causa fuisse, cur protestantes a nobis secesserint, Augusti inter ipsos scriptoris testimonio in Antifebronio ostendimus (1); alia item omnia esse, quæ illos a nobis sejunctos etiamnum tenent, ac porro tenebunt, nisi gravissimos in fidei dogmatibus errores dedoceantur, doctissimorum cum inter nostros, tum inter heterodoxos scriptorum verbis efficiemus (2), cum primis vero

(1) *Antif. I. I. introd. cap. 1, n. 5.*

(2) *Ibid., n. 4 seqq. Ac protestantibus, quorum ibi testimonia recitavi, duos hec addere placet, Joanem Albertum Fabricium, et Joan. rodolphum Kieslingum. Ille igitur in salutari Luce Evangelii [p. 314] : « Episcoporum, inquit, romanorum, pontificumque maximorum a multis seculis singulari hanc curam fuisse, ut religionem suam, et cum religione auctoritatem et potentiam longe lateque proferrent, atque etiamnum latius propagent, facile constare arbitror. Neque potest ipsis denegari ians magna studii idolatriam et paganas superstitiones abolendi, quam multis rebus et magnis et variis in locis sunt testati. Id tamen*

[quod caput est protestantici systematis] omnis inæqualitatis a collegio christianorum abdicationem, ut nulla vis coactiva illi insit, nullum imperium a pontifice, nullum ab Ecclesiæ prælatis, nullum a conciliis exercendum (1). Quis ergo, romani pontificis primatum ad febronianam normam redacto, eos statim a carceris suarum sectarum erroribus discessuros speret? At inquit Febronius (2) : « Cum omnibus notum sit inveteratum illud odium, et fere insuperabilis diffidentia per praxes romane curiae capiti Ecclesiæ concitata, præsertim in animis protestantium; hinc sponte sequitur, nimis quantum probat experientia, hos cum illo, quem sibi tanquam christiana libertatis invasorem representant; et cujus regendū methodum ipsis etiam catholice principibus atque episcopis in multis, nec immérito displicere vident, in nullam religionis communionem venire velle: proinde nullam ab eo ejusque ministris acceptare instructionem, per quam catholicæ veritates captare valeant. » Non negamus Vatinianum; si placet, protestantium in romanum pontificem odium, tantum illorum odium negamus a primatu quem astruimus originem ducere, ac fieri; cum potius veterum Lutheri, Calvini, etc., irarum (3) hæredes judicem controversiarum, ob quas a nobis sese disjungere, in eo reformident; multoque magis negamus primatum tot discordiarum caput esse præcipuum. Quia in re præter ea quæ hic indicavimus, in Antifebronio uberioris pertractata, neque ab adversario vel leviter attacta, experientiam ipsam appellamus. Cl. P. Seedorfius, in fronte epistolarum quibus causas expli- cavit cur serenissimus princeps Duxum Pontium

vehementer dolendum, pro ratione temporum atque obtinente errorum vi, non christiana sacra, pura ac sincera, sed variis traditionibus, erroribus ac superstitionibus contaminata fuisse, que per pontifices gentibus commendarentur. Unde non minus acriter et omnibus viribus ab eis pugnat ut papismus, quam ut christianismus vigeret: quonobrem hæresim, quas vocant, extirpatio hæreticorum hoc est dissidentium utcumque christianorum persecutio perinde ipsis cordi, quam extincio paganismi, » etc. Vident ut *errores, superstitiones, verbo papismus hæreticis in romano pontifice ejusque sectatoribus quam maxime displicet?* Alter vero in epistola ad eminentissimum Quirinum, n. 9, ut Paulum III, ab emendanda Ecclesia procul abfuisse ostenderet, « Reformationem inquit, de qua disceptamus appellare amamus Ecclesiam, vel quoad doctrinas falsas, vel quoad abusus, vel denique quoad statum regimenque externum, emendationem. Videndum nunc erit, utrum in hac vel alia parte Ecclesiam reformatum, quem diximus, Paulus pontifex. Si species doctrinas contra Scripturam sacram receperas, satisfactionem ex viribus naturalibus, justificationem ex merito operum, et intercessionem sanctorum, cultum sanctorum, reliquiarum, imaginumque, transubstantiationem, et alia erronea doctrina capita, illa sub hoc Paulo III non sunt abrogata, sed incrassata. Si ritus, in auctis sacramentis, in confirmatione, et unctione, et missa pro defunctis, nec non adoratione hostiarum, delectu ciborum, vita monastica, et alijs abusibus conspicujs speciei, nulla reformatio locum habet. Si disciplinam et regimen externum species nihil mutatum, sed monarchia ecclesiastica magis magisque confirmata est. » Kieslingius igitur monarchiam quidem ecclesiasticam non fuisse a Paulo reformatam dolet; potissimum tamen quæ ab eo suscipienda fuerit, reformationem ad doctrinas, ritusque sacros ex præjudicatis sectae sue erroribus referit.

(1) Pfaffii, Thomasii Junioris, Hectoris Gothofredi Masii in hanc rem testimonium dedimus in *Antifebronio*, ed. n. 4, eadem docent Boehmerius, Mosheimius aliquie.

(2) T. II, pag. 142.

(3) Adi Bossuetum in Hist. variat., lib. IV. n. 20.

*I*ntheratam haerēsim ejus traverit, sāt longum ac p̄er eruditū texuit intīcēm protestantium sive generis nobilitate sive doctrinae excellētia clārissimorum, qui ad romanę Ecclesię gremium, abjectis erroribus; convolariunt. Nē illi a Romano pontifice, ejusque ministris acceptare instructionem, p̄er quam catholicas veritates capere valerent, non detrētarunt; neque tamen illiū ab eo quem ipsi propugnamus, primatum sibi credendum colendūnq; intellexerunt.

III. Et illud negamus: sublato summi pontificis primatu, qui ad romanę curiæ leges effictus sit [quod tamē infandū est, neque a catholico homine tam facile permittendum], fieri statim debere ut protestantes romanę Ecclesię sese subjiciant. Nihil minus. *Relegat Febronius*, quæ ex Matthæo Prætorio Memela Prossio, in sua *Tuba pacis ad universas dissidentes in Occidente Ecclesias* (edita Coloniae 1685) reddidit P. Kleinerus (cap. 2, § 2): *Ut autem sperari possit, inquit, ac fieri compositio partium circa res fidei litigantium, opus omnino est antiquo judice supremo: adeoque agnoscendus romani pontificis primatus tam ordinis, quam jurisdictionis ac magisterii; utpote quem primatum jam pridem ipsi asseruissent SS. patres, tanquam successori D. Petri, ob id romanę Ecclesię cathedrali passim appellantes cathedralm apostolicam, cathedralm Petri, etc., Romanum vero pontificem caput Ecclesiae, caput fidelium, pastorem pastorum, petram et crepidinem Ecclesiae catholice, rectas fidei fundamentum, etc.* En celebrem protestantem qui, ut dissidia tollantur, illud in primis sumit pernecessarium ut primatus jurisdictionis, non febronianus directionis, in romano pontifice agnoscat: adeo falsum est, dissensiones non antea sedari posse, quam pontificis primatus intra fines directorii et formæ (1) contineatur. Sed, quod gravius est, innuunt id ipsum [utor Kleineri verbis] Gottingenses, in sua *Crisi de Febronii libro* (2), ad unionem plura requirentes. *Dīsertus Bahrdtius* (in diss. contr. Febronium), ac rotunde negat, evulsa etiam radicibus papaz potestate, unionem nos inter et ipsos fieri posse, quod ea etiam sublata, complures supersint articuli, absolute aut hypothetice capitales, et qui ad ipsam religionis naturam spectent (§ 8) se quibus priores ad 37, posteriores ad 42 diducit j dissensum inter protestantes et romano-catholicos constituent: pontificiam potestatem causam dissensus a Romanensium communione levissimam fuisse (§ 6); non modo nullas Febronio gratias agit (§ eod.), sed ei rogal, ut spem unionis et consilium tot hactenq; colloquis publicis, et privatis ausibus [quæ omnia § 2 recenset] frustra tentatum, plane abjiciat (§ 16). Hæc sunt protestantium de febronia conciliatione judicia. At Febronius querit (i. I, append. 3, pag. 52): *An duo sunt omnes? an non et omnes, et hi ipsi duo, excessum potestatis pontificiae inter causas separationis eorum ab Ecclesia catholica admittunt?* Belle sane. Addamus ergo tertium, qui nomine

protestantium omnium loquitur, et Bahrdtio multo cœfēbrior est, Jablonskium, inquam, Febronii, ut cap. I vidimus, laudatorem. *Protestantes* vero, inquit (Instit. hist. christ. t. III, pag. 446), *quoniam multa Febroniū tanquam principiis suis consentanea probent, in eo tamen recte existimant illustrem auctōrem vēhementer errasse, quod solam pontificis auctoritatem justis suis limitibus circumscriptam, ad protestantes Ecclesie romanę reunierdos sufficere credit, cum longe plura sint quæ Ecclesia protestantica in romanu merito desiderat.* Vultne alios ejusdem rei testes? Accipiat Lipsienses in *Novis Actis eruditorum*. Hi nimfrum febroniani libri synopsin, quam supra audivimus ab illis magnopere prædicatam, hisce verbis concludunt. *Nos vero hanc ipsam operam, a doctissimo auctōre, cuius insignem rerum quæ formam Ecclesiae et leges concernunt peritiam singulæ, non paginæ, sed lineæ produnt, in tam arduo nec omni periculo libero negotio collocatam, satis mirari quidem et laudare non possumus; neque tamen omnia probare. Multa enim insunt, quæ pontificiam superstitionem adhuc sapere, et cum sine quæ vir egrégie cordatus sibi propositus minus convenire videntur, ut est tota ejus de primatu doctrina, quæ, videntur, ne quilibet nostrum a consilio auctōris persequendo deterreat. At reticuit fortassis plura, de quibus liberius cogitare quam scribere duxit, memor illius: roram esse temporum felicitatem, ubi sentire quæ velis, et quæ sentias dicere licet. Sane prudentis medici est, in veterati ac pertinacis morbi, non omnem subito vim reprimere, sed variis remediis lenitatem sensim sopire, atque ita tandem everttere.* Quid ad hoc dicet Febronius? *Et hunc excessum potestatis pontificiae inter causas separationis eorum ab Ecclesia catholica admittere?* Sed non unam, non præcipuam, non eam, qua de medio sublata, cætera omnia nullo negotio conquiescant. Supersunt enimvero quos protestantes vocare *fundamentales* solent articuli, nec numero pauci, et gravitate maximi dissidorum causa. Ita sane, inquit Febronius (i. II, pag. 145); *verum cedat nunc, ex una parte, pastor (pontifex) et ultro concedat in colores febronianos, ut revera sit acceptabilis (de hoc mox videbimus); deponant, ex altera parte, suas, profecto in puris scholasticis hypothesisibus adversus fidem antiquam consistentes opiniones acatholici christiani; et erit pax christiunorum inter se.* Utinam qua hæc facilitate dicuntur, ea perfici possent! Verum hoc opus, hic labor est. Pastorē finxit Febronius *acceptabilem*; protestantes tamen audivimus clare edicentes, deponere se minime posse suas *adversus fidem antiquam opiniones*.

IV. Video equidem Febronium, quanta in romanam curiam animi duritie est, tanta protestantibus benignitate indulgere. Quamobrem in appendice illa, qua Bahrdtio respondit, quoad licere sibi credidit, nostra ab iis repudiata dogmata emollire conatus est, ne ullam miserrimis acatholicis difficultatem injicerent. Vereor autem, ut his se probarit; nobis certe catholici haud satisfecit. Aliqua hac super re in Antife-

(1) Verba Febronii sunt t. I. cap. I § 2, n. 6, pag. 19.

(2) Sub nom. 116, 28 sept. 1763.

bronio notavi, quæ ille suis in vindicationibus de more dissimulavit. Illa quoque quæ de concedendo sacerdotibus conjugio, deque communione sub utraque specie dixeram (*Antif. t. I, pag. 9 et seqq.*), tacitus preterit, etsi dum Coloniensium eadem super re judicium confutavit, occasionem illorum, si potuisset, resellendorum habuit fere necessariam. Quid ergo Coloniensibus respondet? Haec ille in heteroclitu rota, quæ ipsius *indulgentiam contra legem cælibatus et legem de communione sub utraque extra sacrificium interdicta condemnarunt*, ac theologis illis insultans: «Ergo, inquit (*ibid., pag. 75*), heteroclitus fuit Carolus V, cum legatis suis daret in mandatis ut utramque proponerent patribus concilii tridentini (apud Martene Collect. ampliss. tom. VIII, pag. 1425). Heteroclitus fuit Ferdinandus I, dum utrumque pro terris austriacis a Pio IV peteret (apud Goldastum, tom. II Constit. imp., p. 319 seq.). Heteroclitus Maximilianus II, cum idem pro variis suis ditionibus rogaret, teste Thuano, lib. XXXVI exeunte et lib. LXII, p. 154. Heteroclitus fuere plures summi pontifices, qui spe reversionis, et sæpe optato cum successu, multis laicis communionem sub utraque indulserunt, idque in vim et sequelam decreti ultimi sessionis 22 concilii tridentini. Conjugium clericorum pro reunione proposuit vindex Febronii non pure et simpliciter, verum more Græcorum, non schismaticorum, sed catholicorum. Et ne quidem hoc proposuit universaliter, pro clero etiam catholicico, sed pro lutherano reuniendo, nimis forte uxoribus jam assueto. Deletat Febronius verba illa sæpe optato cum successu, quæ quam falsa sint, docent binæ Augustani cardinalis Truchsesii a me recitatæ epistolæ (*Ant. t. I, pag. 10*), et litteræ S. Pii V, quibus concessum a Pio IV Caroli austriaci archiducis ditionibus calicis usum revocavit; coloniense judicium stabit. Non principes illi, non pontifices heteroclitus fuere, qui obfirmatam protestantium pervicaciam nondum usu ac periclitatione perceperant: heteroclitus Febronius est; qui, postquam experientia compertum est, non eam esse protestantium indolem, quæ tanta catholicorum principum summorumque pontificum facilitate flectatur, eamdem, qua illos maxime abusos fuisse constat, indulgentiam commendat. Multo autem magis heteroclitus est, cum non animadverterit, etsi a me commonitus, non de quacunque hic agi disciplina, sed de disciplina quæ, non suapte quidem natura, sed tamen propter implicatos haereticorum errores, magnam habet cum dogmate connexionem. Protestantes scilicet, uti cl. quoque Gerbertus sapientissime monuit (1) non disciplinæ caput, sed dogma de concomitantia impetrunt, atque institutioni sacramenti communionem sub una specie adversari contendunt. Idem de cælibatu dixeram. Monueram scilicet nec protestantibus conjugio assuetis suffecturas ad græcæ Ecclesiæ consuetudinem uxores, et continentia legem, quam veluti divino de curanda humani generis multiplicatione præcepto contrariam protestantes aversant, ita

disciplinæ esse, ut tamen ad dogmatum classem non per se, sed ex prava illorum persuasione, revocari debeat. Hæc utique in mea introductione legit Febronius. An contemuenda videbantur, ac responso indigna? Jam vero ut illuc redeam unde disputatio nostra primum processit, qui isthæ paulo diligenter perpendit, eaque tantæ esse evidentiæ perspicit, suspicari unquam poterit, unum esse Febronium, qui suum illud adjungendorum romanæ Ecclesiæ protestantium consilium plenum esse futilitatis non intelligent? Quod si id vir, multo ingenio certe, pernovid, quid demum superstes, quam ut dicamus nec serio, neque ex animo fuisse illud ab eo propositum, tantumque in protestantes studium alio spectare?

V. Quid vero si et illud addamus: persuasissimum esse Febronio nunquam futurum, ut romani pontifices primatum suum iis finibus quos ipse constituit coerceri patientur. «Ego sane non video, inquit ipse (t. II, pag. 153), quomodo graves et substantiales defectus, ex conceptu monarchico nati, et adhuc dum pullulantes, auferri queant, sive via judicii, sive per medium tractatum ineundorum cum curia, quæ adoptatum suum systema, utut Scripturæ et canonibus adversum, sponte non dimittet, quæ in causis fidei se credit infallibilem, in negotiis disciplinæ tantum non impeccabilem, quæ non admittit distinctionem inter sedem et sedentem, quæ denique non agnoscit judicem supra se.» Bene est. Non his quidem de causis, quas per ludibrium Febronius recenset, sed quia quæ juris divini sunt a romano pontifice abdicari nequeunt, frustra est conatus omnis contra primatum a nobis defensum. Utut est, si Febronius hoc sentit, actum igitur credeat protestantium ad romana sacra accessione, quæ, ipso judice, nisi pontifex primatu directionis contentus sit, sperari minime potest. Quid ergo fructus ex sua lucubratione se percepturum confidat? Nullum profecto, qui quidem ad finem sibi propositum faciat. Id enim vero perridiculum est ac plane insanum, ut aliquem magni momenti finem obtineas iis uti adminiculis, quæ nihil ad illum assequendum profutura cognoscas. Quamobrem aut summæ Febronium levitatis incusemus necesse est, quod de tanto viro quis audeat? aut aliud ipsi propositum fuisse quam quod præ se fert, erit omnino affirmandum (1).

(1) Audiatur eodem plane modo disputans adversus Febronum celebris Constantinius, p. 9 et seq. «Dunque tutt' altro è stato il motivo, che lo ha indotto a scrivere, fuorchè quello, che ha posto in fronte al suo libro. Intanto sia questo suo motivo qualunque esser si voglia, ogni uomo ragionevole dee riconoscere, che in vece del decantato, e supposto effetto di riunire alla Chiesa li dissidenti, egli produce due perniciossime conseguenze. Una di armare sempre maggiormente gli eretici contro i pontefici somministrando loro tutti gli accumulati monumenti, e discorsi, onde acuire con maggior veleno le loro maledizioni; sicchè i loro ministri abbiano materia pronta per sempre più alienare li loro popoli da una Chiesa, che predicano governata dall'Anticristo. La seconda di scandalizzare i pusilli fra cattolici, e li male, o poco bene preventi, che non sanno, o non vogliono far distinzione tra i tempi passati, e i presenti, e tra l'esteriore governo della Chiesa, e la sanità del dogma, e della morale, che la Chiesa medesima insegnava. Chi nou è abile a fare questa distinzione, vedendo scriversi da Febronio la corte di Roma erra coll'abuso di

CAPUT IV.

Iterum de fine quem Febronius sibi proposuit disseritur; eum non alium fuisse, quam romanæ sedi universi orbis invidiam parare, ut alia argumenta decessent, ratio ipsa scribendi declarat. Distinctio sedis et curiæ romanæ, itemque sedis et sedentis, qua ad sui excusationem abutitur Febronius, plena est schismaticæ calliditatis.

I. Quanta in summos pontifices, cæterosque qui divinam eorum auctoritatem omni studio propugnant ac colunt, furoris intemperantia invehatur Febronius, cum in Antifebronio (*introd. cap. 2*) expenderem, hominem romanis præsulibus adeo infensem nihil minus quam de protestantibus cum Ecclesia romana conjungendis cogitare potuisse argumentando collegeram. Quo quidem in judicio novus me Febronii liber plane confirmavit; in eo enim iterum odio inflamatus omne in supremos romane Ecclesiæ antistites illorumque defensores evomit virus acerbitas suæ. Pauca huic transferamus. « Advertite (*ita Colonienses alloquitur Febronius*) et ex monumentis in febroniano tractatu relatis intelligite, in quam multis et fere infinitis casibus pontifices, aut eorum curia, talia decreverint, præcepérint, statuerint, que erant in proprium eorum emolumentum, non in verum commódum Ecclesiæ. Cum itaque experientia compertum sit, curiam romanam hac in parte genium suum non mutare, hinc observantiam atque obedientiam præstate pontifici romano, sed ea ratione, ne Deum, ne Cæsarem, ne Ecclesiæ vestras, jure suo defraudetis. Nolite has in servitutem dare illis, qui sese extollentes in faciem vos cædunt, quique cæcam obedientiam non aliam ob causam ita commandant, quam ut sub ea larva dominationem in vos ipsos, in res atque jura vestra, tanto liberius exerceant. (T. II., pag. 3.)

« Si insuper, quod Febr., cap. 6, § 13 et 15, demonstrat, Romæ sancti et genuini canones extra vi-gorem sint, bonæ constitutiones ligent donec pecunia solvantur, ex usu clavium temporalia lucra captentur, dispensationes plerunque sine justa causa concedantur, concordata non serventur, episcopi in exercitio suorum jurium, quæ a Deo obtinent, impediантur, lites promiscue cum magno dispendio Romanam trahantur, indulgentiae cum annullatione pœnitentialis disciplinæ indiscrete concedantur, et per hæc aliaque similia misceantur sacra profanis, atque ita non solum caput visibile Ecclesiæ, sed et ipsa sancta religio nostra iis, qui foris sunt, contemptibilis et odiosa reddatur; poteritne prætendi; sine ratione et fundamento queri de excessu pontificia potestatis, et

giurisdizione, facilmente si persuade, che la Chiesa governata in primo luogo dal romano pontefice, erri anche negl' insegnamenti del dogma, e della morale: cose, che lode alla divina promessa assistenza non succedono, ne succederanno. Questi sono li veri effetti, che derivano dalla sconsigliata opera di quel prelato, che pure da quella potesta, contro di cui reclama, riconosce il suo grado di vescovo in partibus, etc. »

proponi remedia ad eamdem in justum ordinem redigendam? (T. I., pag. 31.)

« Quid hac occasione dictura aut cogitatura fuisset hæc Ecclesiæ columnæ (cardinalis Lotharingus) si prævidisset, vel ipsos in tridentina synodo sanctos canones a romana curia tam leviter, tam frequenter infractum iri, ut id in dispensationibus aliisque quotidie evenire experientia docet, et opere nostro satis demonstratum est? (Ibid., pag. 12.)

« Cupiditas a sacris canonibus omnium malorum, sive moris, sive doctrinæ, radix esse dicitur: hæc præcipue regnat apud Italos, ex æquo gloriæ, dominatus, atque pecuniae cupidos, ne quid dicam de cupiditate obscura: hæc Roma, in sancta urbe, ad scandalum populorum residet, a multis palam, ab hypocritis clam exercita: unde et vulgo Romani dicuntur *boni catholici, pessimi christiani*; atque notum illud cujusdam doctoris: *Romæ fui, et fidem servavi*. Accedat his malis moribus sapientia mundi, abjecto Dei timore, et aderit doctrinarum pessima impietas, atheismum præcurrrens. Cupiditati *Roma* dum laxat frenum, an istud restringit extra *Romam*? Cupiditas nutritur et confortatur, dum leges ei obstantes dispensatione removentur: dum peccata indulgentur, illudque vel sanatur, quod cupiditate obtentum est contra canones, vel ut obtineri possit, conceditur. *Simoniacus* occupavit beneficium: nulla huic, cum *Simone*, facienda est gratia; ast fit ei: manet in beneficio simoniace obtento, erga muletas de præterito. (Ibid., pag. 118.)

« Postquam Romani *seculare* imperium Urbis et adjacentis territorii *ecclesiastico* junxerant, non duxerunt sibi probro, sed gloriæ, ut, cum in *civili* non possent, saltem in *gubernatione sacra*, conarentur sequi veteres Romanos, quorum ambitio non nisi subditos volebat et mancipia in universo orbe. Debuissent illi sibi potius pro exemplo sumere et nunquam ex animo dimittere primævum illum sanctumque urbis romanæ clerum, qui scientia atque humilitate Christi crucifixi ductus, horrore habuisset mundanum curiæ nomen, quo nunc illi, etiam in *ecclesiasticis*, gloriantur, malentes principum seculi fastum, non exteriore solum apparatu, sed omnibus etiam animi facultatibus æmulari, quam sequi humilitatem et charitatem discipulorum Christi.» (Ibid., pag. 593.) « Quis bonus romanam Ecclesiam, verius curiam, *hac in parte* non deserat, quæ sponsam Christi his dotibus, quæ quidem amplissimæ sunt, spoliare non verecundatur, et eo usque se illi inimicam præbet, idque ideo ut suis velifetur ideis atque commodis? » (Ibid., pag. 543.)

II. Audi jam quid de cardinalibus paucis studiosus hic scriptor proferat (*ibid.*, pag. 524): « Quantum deinde cardinalitia dignitas, in statu in quem hodie profecta conspicitur, prosit ad sustinendas monarchia papalis prætensiones uteunque exorbitantes, commodius non explicabimus, quam verbis cujusdam tractatus italicò idiomate anno 1683 editi, in quo sequentia legimus: « L'anno del Signore 1648 sotto Damaso papa cominciarono i re di Francia a sopportare, che

i vescovi di *Roma* creassero cardinali *francesi*, e che dependessero da' papi; il che fu una imprudenza troppo grande: perchè egli sono stati la causa, che i papi abbiano ogni giorno più posto il piede sopra i loro regni; perchè i cardinali son obligati a proteggere il papato per loro particolar interesse, ed a poco a poco hanno scelte le famiglie più illustri per onorare il cardinalato in appoggio del papato, ed assieurrarsi ogni giorno più della sicurezza de' loro Stati. I principi sovrani hanno anche avuto l'animo così basso di porvi in tal numero i loro propri fratelli e figliuoli, di modo che non bisogna maravigliarsi, se sono giunti ad un punto di superbia più che insolente, come li vediamo. Hanno avuto anche la sfacciatagine di far innalzarli al ministero supremo de' Stati contro ogni ragione divina ed umana, e contro ogni interesse de' principi, che si son degnati di collocarli in tali posti . . . Li cardinali di *Richelieu* e *Mazarini* sono stati dei gran ministri di Stato perchè erano dei spiriti transcendentemente sollevati; ma son sieuro, che sarebbe stato meglio servito il lor padrone, se non fossero stati cardinali, e particolarmente il primo, che fu tanto ardito di voler indurre *Luigi XIII* d'andar incontro al cardinal *Barberini* legato, che era a *Sciattiglia*; ed il re avendo coraggiosamente resistito all' istanze di questo ministro, s'abbasso in ogni modo in condescendere, che il suo fratello andasse all'incontro a questo legato, il quale di tanto in tanto pigliava qualche passo innanzi al fratello del re, benchè cedesse a cardinali di *Richelieu* e *Valletta*, come più vecchi di lui nel cardinalato; e così il cardinal di *Richelieu* s'inalzava sul suo padrone, mentre voleva obbligarlo d' andar all'incontro ad un uomo, che a se medesimo cedeva la precedenza. Se questo cardinale avesse sempre avuto parte al ministero di questo regno, il re non si sarebbe si gloriosamente disimbarazzato dalle pretensioni di *Roma*, o almeno se avesse voluto crederli, e senza dubio averessimo avuto altre bravate da *Alessandro VII* e da *Innocenzo XI*. I primi ministri, de' quali il re d' oggi si serve, sono incapaci di far commettere queste bassezze, come fa glorioseamente, e senza comparazione meglio, ch' ogn' altro de' suoi predecessori col conservare la dignità e la maestà della sua corona. Alibi autem monet *Febronius* (t. I, pag. 550): « Nemo opinetur, ab universali hac corruptione forte exemptos fuisse cardinales; etiam de his dixit in tridentino concilio venerabilis archiepiscopus *Bartholomeus de Martyribus*: *Illustrissimi cardinales indigent, ut mihi quidem videtur, illustrissima reformatione.* » Addamus nonnulla de eminentissimis patribus, qui concilii tridentini interpretationi praefecti sunt (*ibid.*, pag. 15). « Sacra synodus (tridentina) tres modos statuit (1) definiendi et declarandi dubia ex decretis Tridentini orta: 1° celebrationem alterius concilii generalis; 2° evocationem virorum negotio idoneorum ex provinciis, unde difficultas oratur; 3° aliam quamcunque compodiorem

viam. Primo remedio semper restitit semperque resisteat romana curia. Secundum nunquam practicavit, quamvis id convenientissimum foret; ex quo per evocatos ex illa provincia unde difficultas orta est intelligentes et prudentes viros facilius et severius intelligi et statui posset, qua ratione, et interdum qua moderatione vel modificatione decreti interpretatio facienda, et executio procuranda foret, attentis provinciæ illius moribus populique ingenio; quam ex solis iis cardinalibus, aliisque prælatis, qui curiæ romanæ opinionibus imbuti, et suæ nationis moribus duntaxat asueti sunt. Unde quia Romani semper ad tertiam illam, ipsis commodiorem, arbitrariam viam convolant, hinc merito nationes declarationibus cardinalium sacri concilii trid. interpretum non nisi auctoritatem doctrinalem tribuunt, quæ per hoc eo minor reputabitur, quod eminentissimi illi viri jura, mores et usus exterarum provinciarum plerumque parum perspecta habeant. »

III. Apostolicis quoque apud exterias gentes nuntiis insultat *Febronius*. « Quid, inquit (t. I, pag. 120) curant nuntii apostolici in aulis, quid extra aulas? Ibi rem aulae romanæ politicam, hic processus et jurisdictiones: his dummodo abundant sacræ nuntiaturæ, mores cleri ac populi sint tales, quales: si suggeratur eis remotio publicorum scandalorum, trahunt humeros, seque destitui mandato apostolico causantur: ad fines nempe politicos sæpe opus habent his qui publice peccant, hinc timent eos corripere cum Apostolo etiam privatim duntaxat, nedum publice. » Alio autem loco, recitatis verbis *Iovis* cuidam romanorum pontificum legato subirati, continentur hæc addit (*ibid.*, pag. 380): « Veritatem huius legato dixit Ivo, quæ forte pluribus nuntiis apostolicis tunc accipi potuisset. Si quæras, cur illi a sede apostolica mitiantur, speciose respondet a canonistis, ut evelant, dissipent, ædificant, plantent, sacram religionem, mores christianos restaurent; ipsi e contra toti quanti occupabantur, aut strepitu appellatarum ad se litium, aut ceremoniali aularum, negotiationibus politicis, explorationibus et relationibus ad curiam faciendis, utque homines spiritu romano imbutos conscribant, atque sedem apostolicam adorari, quantum valent procurent, eos persequendo qui (uti Ivo Carnotensis) rationabile illi et ratiocinans obsequium duntaxat deferent. Quid hodie fiat, alii indagent. »

IV. Quid porro de rota romana, celeberrimo illo apud omnes gentes tribunal? Aliqua in ejus defensionem dixeram (*Antif.*, t. I, pag. 22). Quid ad ea *Febronius*? (t. II, pag. 397); « Zaccaria, introduct. cap. 2, n. 3, hoc S. rota romanae supremum tribunal tanquam regulam et normam omnium per Europam judiciorum considerari volens, indignatur, quod *Febronius* ejusdem decisiones per extractas ex eis theses et axiomata ridiculas reddere tentaverit. Verum si in omnibus prudenti oculis false, si absurdæ, si ridiculæ sint propositiones, seu verius principia illa curialia, non ea propter minus vere et realiter continentur, et frequenter repeluntur, in

(1) *Sess. 25, decr. de cip. et observ. decretis concilii.*

vastis illis collectionibus rotalium decisionum, quibus pro regula serviantur. Illic equidem opponit jesuita noster, haud pauca in his decisionibus ponit ad ornatum et, ut ille ait, *per accidens*, et si qua in eis reperiantur minus exacta, ea toti tribunalim imputari non debere, sed jurisconsulto curialistae illas extendenti. Deinde propositiones illas seu conclusiones esse generaliores, suas patientes limitationes, quas, utpote curialistis, pro quibus potissimum eduntur, aliunde notas, subjungere esset superfluum. Verba haec sunt et subterfugia, nihil significantia, viri, qui ipsem negare non potuit insubstantiam et ridiculum romanarum assertionum seu prætensionum. Inspiciantur decisiones ipsæ, eaque integræ, et conferantur cum Fagnano, card. de Luca atque alijs curiae Ictis, ad quos illæ constanter provocant, et videant quidecumque canonici juris periti, an non hæc sint genuinae et uniformes doctrinæ corporis romanorum canonistarum, qui has sententias sustinent et tradunt *ex professo*, non *per accidens*, sed tanquam *substantiales veritates*, quibus si aliquis particularis in Urbe palam contradicere auderet, pessime sibi suæque fortunæ consuleret.

V. Regularibus porro iratum se maxime Febronius ostendit, quod romane sedis gloriam singulare quodam studio prosequantur. Vel in ipsa operis præfatione illis bellum indicit. «Mendicantes, inquit (*lit. g.*), multo sunt episcopis periculosiores, quam *nonmendicantes*; homines versatissimi, et mundi, per quam huc illue deambulant, plus saepe calentes quam aularum ministri. Horum privilegia *pro utroque foro* sufflamina sunt. Deberent omnes et singuli coram episcoporum commissariis jurare, quod *ne quidem pro foro interno uti velint suis privilegiis*. Itinera romana monachorum mendicantium, cum sint episcoporum (et quis sit an non et principum) exploratores ac delatores, nec non mercium romanæ curiae in redditu distractores, ubique inhiberi deberent . . . Hac occasione faciunt circuitus magnos, et discunt, quæ adhuc forte nesciunt, mundana. Post in beneficialibus et aliis dispensationibus, appromittunt sibi devotis operam suam Romæ, et multas saepe intricationes faciunt occulte. Quod sunt principibus milites, inquit alio loco (*ibid., pag. 24*), hoc romano pontifici præstant monachi: semper in armis sunt, *vix aut nunquam cogitant de justitia belli*. Eadem militaris apparatus metaphora illos non multo post (*ibid., pag. 34*) exagit: «Papa etiam non mittet galeatos et loricatos; nisi quis forte illos intelligat, qui sub romanæ curiae vexillis *immediate stipendia merentur*: *regulares* intelligo; sed et hos in omnem eventum retinendi erit modus non adeo difficilis.»

VI. *Jesuitas* vero cum primis acerrime vir oppido bonus insectatur: «Vel unum hoc considerandum relinquo, an sit e re patriæ nostræ tales religiosos præficere cathedralis, qui nunquam defendunt patriam et episcopos patriæ contra aulam romanam, semper hanc contra illos, et totam patriam (*ibid., pag. 74*). En spiritum jesuitarum! Quidquid scribit acatholice contra papam, ejusque curiam, hoc refutandum est;

eo ipso quod ille aduersus jugum declinet, catholice jugum portabit, et recte impositum esse ostendet, ferendum suadens principibus Ecclesiæ et seculi. Qui staret vero libertas nationis nostræ, si omnes essemus jesuitæ (nempe *infallibilis* et *monarchiste*, formam recentiorem primitivæ substituentes, quorum novatorum partes jesuitæ, cathedralis potiti, summis viribus sustinuerunt et adhuc sustinent [*et porro, si Deo optimo maximo placuerit, sustinebunt*])? (*T. II, pag. 145 et 152*.) Hac etiam quadrat, quod in febroniano opere aliquoties et non sine fundamento observatum legitur: propter has similesque causas non expedire ut *jesuitis*, et similibus unam societatem efficientibus, a politica romanæ curiae non declinantibus regularibus committatur institutio juventutis. (*ibid., pag. 129*.) Ita sentiebant gravissimi theologi, antequam scholas occupassent opera Bellarmini, Rocaberti, et similium, cumque universitates adhuc essent libere a servitute, quam eis jesuiticum magisterium imposuit. (*Ibid., pag. 525*.) Hinc laudat quidem, et jure laudat egregium virum P. Franciscum Xaverium Zech (*ibid., pag. 113*). «Ast, inquit, *jesuita* est, id est, vir *sui*, aut, ut rectius loquar, *sue societatis sensus*, qui ubi agitur de *absoluta romani pontificis monarchia ecclesiastica*, de ejus *infallibilitate, superioritate supra concilium, universalis episcopatu seu ordinariatu*, et reliquis omnibus ultramontanorum conclusionibus, quæ ab his quavis ratione dependent, aut cum illis connexæ sunt, neque aliter sentire, neque aliter scribere potest, quam jesuitarum ordo totus.» Quasi vero hæc satis non essent sui ius jesuitas odii specimina, alia ab Antonio Pereira Lusitano mutuatur. Quærerit ergo (*ibid., pag. 217*) qui faciunt ut nonnullæ academie, cum antea pro supra conciliorum generalium auctoritate stetissent, supremum deinde pontificem occumenis concilii pretulerint; propositam inox questio nem ita dirimit: «Ego quidem plures ejusdem causas invenio: prima, quam Antonius Pereira in Tract. de Potest. episcop. circa dispensat., pag. 115 edit. venet., etiam sue Lusitanie applicat, scilicet defectus solidorum studiorum et genuina eruditio, qui ultramontanis opinionibus non solum facilem accessum permisit, sed et easdem profundas radices agere sivit; alteram idem Pereira, pag. 123, suppeditat, ubi, postquam ex celeberrimis theologis Hispaniæ et Lusitanie seculi xv et seq. superioritatem concilii præ papa probasset, sic prosequitur: *Tanto è diversa la dottrina de nostri maggiori da quella introdotta e stabilita in Portogallo dal magistero gesuitico* (1). Addamus et

(1) Ernesto Augusto Bethings, lutheranæ factionis homini subirasebatur, an. 1750, eminentissimus Quirinus in pref. operis inscripti: *Injustæ secessionis ab Ecclesiæ romanæ sinu, etc.* [pag. 20], quod is in Germania libello adversus jubileum a Benedicto XIV inditum impudentissime scripsit: «Nunquam papa ejusque regnum ita periculosa nobis existarunt, ac hoc tempore; tunc enim (seculo XVI), dum tota Europa pontificum scandala deploraret, que tam publica fuisse ut simplicissimæ essent obvia: tunc, cum Leo X, Adrianus VI, Clemens VII, et Paulus III, ex celso solo glorie sue, nec quidquam sibi detrahi

hoc tragico illo Oreste dignum (t. II, pag. 148) : « Id vero audacter dico, ad opus magnum reunionis ineptam fore operam jesuitarum, quia morsus semel fixos nolunt remittere, neque cedere, neque indulgere aut patientiam habere usque ad Spiritus S. adventum cum errantibus, sed contundere adversa quæque malleo. Date jesuitis exercitum continuum cum nervo belli, et habebimus perpetuos Phinees, ac Machabeos : qui converti nolent, excedent ferro, crema-buntur rogis, principes terræ protestantes exuentur imperio, omnes trepidabunt, ac reunientur : quo glutine autem? Hypocrisi. »

VII. Quæ jesuitis crimina Febronius objiciat, intelleximus; nunc quanta tridentinum concilium reverentia veneretur, accipe : « Isidorianarum, inquit (ibid., p. 13), decretalium auctoritas illibata stetit adhuc tempore concilii tridentini, et post illud; atque ideo mirum non est, si erroneum illarum suppositum in ejusdem synodi sessionem 24, cap. 5, illapsum conspiaciatur, contra quod tamen Galli, cæteris vigilantes, protestati sunt. » Eamdem tridentinis patribus injuriam alibi impingit : « Fuit equidem (ibid., pag. 550) concilium tridentinum (æque ac præcedentia) indictum ad medendum malis, quibus christiana res publica jamdudum vexata, et propemodum oppressa erat, ut loquitur Paulus III in bulla inductionis; vel, ut aiunt legati pontifici in ingressu concilii, ad relevandam lapsam morum disciplinam, et ipsam fere collapsam Ecclesiam; sed multum abest, ut hic synodo præstitutus finis impletus sit ex integro. Nullus illorum fontium, e quibus hæc mala dimanasse jam diximus, obstructus est; omnia isidoriana principia, de quorum suppositione vix tunc erat suspicio, manserunt in suo vigore; noxius ille atque omnino independens pontificiae potestatis excessus, utcumque agnitus, per legatorum pontificiorum subtile artes sine notabili diminutione relictus est. » Quid mirum? « In ipsa (ibid., pag. 137) hac synodo non cœcutebant patres; sed qui in disciplinaribus rectius saniusque sentiebant, horum vota ab Italorum, suis privatis commodis studentium, multitudine obruebantur. »

VIII. Hæc qui legerit, sibine persuadeat, Febronium tam atris coloribus pontificum, cardinalium, apostolicorum nuntiorum, monachorum, ipsiusque tridentini concilii consilia studiaque pinxisse, ut facilior ad componenda nos inter ac protestantes dissidia aditus pateficeret? Fallor equidem, ac vehementissime fallor, si quisquam est, qui eo conspirare omnia non videat, ut romani pontifices, ac religiosorum hominum cœtus in odium, in invidiam, in contumacionem episcopalnis ordinis, regum, populorum, adducantur. Quanquam his omnibus, quæ hactenus ex paterentur, nec a Luthero doctrinam assumere vellet: tunc, cum dogmata Deo et Christo summe injuriosa traherebuntur, difficile hand erat, pontifici sese opponere. Fedissimus ejus affectus cunctis horri erat. At postquam jesuitæ arte sua falsas doctrinas obtegere cœperæ..., sumum nobis objicitur periculum, ne fraude et astutia illecti thesaurum perdamus. » Quid doctissimus cardinalis nunc dicit, si eadem videret a duobus catholicæ communionis theologis contra jesuitas jactari?

nupero Febronii libro excerptimus, uti multo virulentiora, ita et ad hunc finem multo accommodatiora ea sunt, quæ auctor in Floribus sparsis tertio capituli primi paragrapho, et capituli septimi paragraphis quinto et septimo operose collegit, ut ostenderet monarchicam summi pontificis potestatem, qualis Romæ traditur, bellorum et publicorum tumultuum causam esse et occasionem (t. II, pag. 347 ad 371) : unde scilicet, quod alibi contractius dixerat (ibid., pag. 31), copiosissimus sanguis fusus est, incendia, vastationes provinciarum, et alia innumera mala secuta sunt; initia vero exemptionis monachis in præjudicium juris episcopalnis concessæ (ibid., pag. 495); exemptiones præterea hujusmodi secularibus potestatibus graves esse (ibid., pag. 501). Neque id satis: audi qui cum romana curia agendum esse Febronius noster edicat. « Audax, inquit (ibid., pag. 614), est eadem curia, et præsumptuosa; igitur fortiter ei resistendum et constanter. Quando illi non ceditur, ipsa demum cedet, quia plerumque bono firmoque jure destituitur, quoties cum aliis Ecclesiis aut regnis contendit. Refert Favretus, Tr. de Abusu, lib. III, cap. 4, n. 5, bullis et rescriptis papalibus, quæ moribus et constitutionibus regni præjudicant, ab Hispanis manu forti et via facti resisti (1). Et vere si regnis et Ecclesiis nationum non essent media certa tum adversus impetus et injurias, tum adversus quasdam negationes curialistarum romanorum, si que suprema secularis potestas non valeret efficaciter tueri pressas ab eis afflictasque Ecclesiæ, aut etiam privatos subditos suos, extrema illi tentarent ad firmandas suas prætensiones, utecumque exorbitantes, et publico, etiam ecclesiastico, nocivas. Igitur recto firmoque tramite adversus hanc curiam procedendum est, et sollicite ab illorum hominum artibus cavingendum, dum jactis incassum anathematibus ad tractatus venire cupiunt. Enimvero illorum principium est, semper aliquid cum obtentu speciosorum prætextuum lucrari, nunquam aliquid dimittere nisi quod tueri nulla ratione valeant, et hoc tunc adhuc pro favore haberí volunt: ut graia, ad quam faciemad minime tenebantur (2). » Ecquis unquam protestatum tam inimico in romanam Ecclesiam animo fuit? ut aut effrenatio licentia graviora illi scelera exprobaret, aut cum ea seditionis ageret, acerbioraque universarum gentium in eam odia concitaret?

(1) Hæc quoque ex nescio cuius auctoris, *rerum tamè peritæ ac prudentiæ* [uti Febroni sunt quicunque romanani sedem calumniantur] scripto paulo superiori [p. 587] in medium attulerat: « Je suis convaincu il y a longtemps qu'on ne doit garder aucun ménagement avec cette cour, si on veut en avoir raison. Elle érase sans miséricorde tous ceux qui paraissent l'appréhender, au lieu qu'elle vient à capitulation quand on la menace et que l'on va son train. »

(2) Cum tamen tantum injuriarum et criminationum virus in romanam Ecclesiam et quidquid sanctius in ea est aut dignitate spectabilius ipse evomat, queritur Febronius, t. II, p. 157, se EAPROPTER a suis adversariis probris et miris scommatibus impetratum. Quis non animo hic repetat Erasmus, qui in litteris quibusdam graviter expostulat, Lutherum adversus se, qui modestissime [Erasmii modestiam norunt omnes] disputaverat, magnum edidisse volumen quale nemo scriberet in turcam?

IX. Expecto tamen, ut quod in appendice prima ad primum volumen præfatus est, iterum nobis occinat, propositum suum (T. I, pag. 777) a causa et facto Richerii, ac Fr. Pauli Sarpii, multoque magis protestantium *toto cœlo distare*; illos fuisse osores papatus, et inimicos pontificum, qui Lutherum et Calvinum habuere ductores, ego vero, inquiet, S. Bernardum sequi cupio, qui animo amico et optimo fine, summis pontificibus multa exprobavit, intactis genuinis primatis juribus, quibus etiam solidiora fundamenta substruere conor, quam passim faciunt qui romanæ curiæ cum excessu et cum evidenti damno Ecclesiæ adulantur. Quis Febronio gratias pro hac tanta in Romanam Ecclesiam sollicitudine non ageret? Hoc tamen illi amice consilium damus; ne ultra sese fatiget, solidiora primati fundamenta substructurus, quam quæ ponuntur a nobis. Non aliud nos primatus fundamentum querimus, quam Christi verba: *Tu es Petrus. Solidiusne isto sit illud, quod Febroniū substruere conatur?* Porro Febronio gratulamur, quod S. Bernardum sibi ducem ac magistrum proposuerit. Evidem dum ejus scribendi rationem considerabam, nescio quid suavissimi mellis sentire videbar: causam ignorabam; nunc teneo; ex Bernardo, cuius sermo melle dulcior est, hancce sane singularem hausit Febroniū orationis dulcedinem. Sed in sanctissimum abbatem Bernardum injurius sim, si in rem serua jocari diutius libeat. Mitto, quæ Constantinius Febronio hæc jactanti consideranda sapientissime objecit (1). Hoc solum aio, Febronium frustra se Bernardi exemplo tueri, cum in Antifebronio ostenderimus, ac porro ostensuri simus, abbatem sanctissimum a nobis stetisse, eumque ipsum romano pontifici primatum, quem nos agnoscimus, constanter asseruisse.

X. At inquiet Febroniū se per summam injuriam veluti romanæ sedis adversarium traduci, cum ipse aut sedentem, aut romanam curiam solummodo inseetur. Enimvero has ille *sedis et curiæ romanæ* itemque *sedis et sedentis* distinctiones sèpissime inculcat, quin et *necessarias* appellat (T. II, pag. 329). Verum nihil est ejusmodi excusatio, nisi novum criminis, et in romanam sedem irreverentiae genus potius sit appellanda. De distinctione *sedis a sedente* mox videbimus. Quod ad *sedis a romana curia distinctionem* attinet, Romana equidem sedes a curia distinguitur; quid enim romana sedes est nisi pontifex? quid curia nisi cardinales, ceterique præsules, quodque olim *presbyterium romanæ Ecclesiæ* vocabatur, seu *Ecclesia romana*? Curiæ enim nomine qui in ecclesiasticis rebus romanam aulam intelligent, pontificem tanquam amplissimæ ditionis ministris

(1) Pag. 12. « Se la sua opera, a modo suo, è un'imitazione delle considerazioni di S. Bernardo ad Eugenio III, e se la reputa di egual merito, perchè mascherarsi? Per altro se voleva imitar quel gran santo, non dovea farlo con un libro, che stampato e ristampato più volte, corre più in figura di satira a pabol de' male inclinati, che di sagra erudizione ad edificazione de' buoni. Dovea ricordarsi, che S. Bernardo seguì il precezzo evangelico della correzione, scrivendo le sue considerazioni in lettere famigliari al sudetto pontefice. »

TH. XXVII.

circumseptum considerantes, næ illi egregie falluntur. Non isthæc Gerohi reicherspergensis præpositi, non S. Bernardi, qui quo seculo curiæ romanæ nomen primum invectum fuit (1) scripsero, sententia fuit. Gerohus scilicet etsi hoc improbavit nomen, idem tamen esse curiam romanam quod romana Ecclesia, diserte fatetur (2). De Bernardo vero, cujus multo major auctoritas esse debet quam Gerohi, cujus rectam fidem in dubium nec fortasse injuria vocatam novimus (3), palam facit in causa Eboracensis simoniaci episcopi ab eo perscripta epistola episopis et cardinalibus curiæ (Ep. CCXXXV). Ipse hic titulus romanam Ecclesiam hoc nomine designari satis prodit. Quanto autem manifestius, quæ sequuntur: *Quod si*, inquit sanctus Abbas, *contra conscientias suas coegerit eos* (Eboracenses) *romana curia curvare genua ante Baal* (nempe simoniacum episcopum), *videat Deus et judicet; videat curia illa cœlestis, in qua nulla poterit ambitione subverti judicium*. Vides romanæ curiæ judicium non concilio, non Ecclesiæ tribunalii subjici, sed Dei, ac curiæ cœlestis sententia a Bernardo reservari. Cur hoc? nisi quia non aliam ille curiam habuit a romana Ecclesia, quæ nullum in terris judicem agnoscit? Aequa inde factum, ut cum missales libri paulo antiquiores, tum vetustiora breviaria secundum consuetudinem curiæ romanæ (utique Ecclesiæ) in manu exaratis, impressisque codicibus inscribantur (4). Cur autem id nominis passim sequiore ævo obtinuerit, non improbabiliter Barthelius conjicit (5). Nempe postquam in hoc seculo (XII) invalidit judicium juris civilis (6), pontifices etiam totum processum forensem in Ecclesiam introduxerent; huncque circa hoc tempus (7) Ecclesia, quæ antea hoc tantum nomine compellabatur, cœpit vocari curia romana. Qui igitur

(1) Seculo XII, sub initium. Vide annotat. 48.

(2) « Neque enim, inquit in ps. LXIV, ad Eugen. III, t. v, Miscell. Baluz., pag. 63, vel hoc ipsum carere macula videtur, quod nunc dicitur *curia romana*, quæ antehac dicebatur *Ecclesia romana*. Nam si revoluntur antiqua romanorum pontificum scripta, nusquam in eis reperitur hoc nomen, quod est *curia*, in designatione sacrosanctæ romanæ Ecclesiæ, quæ rectius *Ecclesia*, quam *curia* nominatur. »

(3) Confer. Antifebr: Introd. cap. 2, n. 4, pag. 19.

(4) Est mihi præ manus missale in membranis sub felicissimo Ferdinandino rege inclyto Neap., ut in operis extrema pagina notatur, impressum per Matthiam Moravum emendatumque diligentissime per religiosos fratres sanctæ Mariæ Nove. MCCCCCLXXVII. Hunc autem titulum exhibet: *Incipit ordo missalis secundum consuetudinem curiæ romanae*.

(5) In annot. ad P. Engel jus canonic. proxem., pag. 7.

(6) Cum Bononiæ scilicet, ut at Paulus Joseph Rieger pereruditus jurisconsultus in dissertatione de Gratiani decreto (§ 11, p. 22), *caput extollere jus civile, majoribusque in dies incrementis latius efflorescere caput*. Quod quider plerique, ad annum referunt 1158. Verum Cl. Muratori (Antiquit. Ital., diss. 44). Libelli de Bellis et Excidiis urbium Comensis ab antiquo anonymo scripti testimonio ostendit anno 1119 fuisse Bononiense juris civilis doctrina longe celeberrimam, ut jurisprudentia romanæ apud Bononienses epocha anno saltem 1108, adscribenda sit. Quamobrem mirari satis non possum, eumdem Riegerum, qui (§ 13) ex hac ipsa Muratori dissertatione aliqua exscripsit, scribere paulo antea (l. c.) potuisse, de jurisprudentia apud Bononienses anno 1158 initio nihil quidquam inter *juris romanis historicos controversias esse*.

(7) Quid his verbis *circa hoc tempus* indicare Barthelius velit, non satis perspicitur, mediumne seculum XII, an Gregorii IX pontificatum. Ait enim: « Hinc continuae replicationes consultationes ad pontificem factæ, et tot re-

aliam huic nomini significationem tribuunt; a primigenia ejus introductione omnino desciscunt. Si cui tamen curiae nomine seu forensium judiciorum, seu pontificiae majestatis ministros denotare libeat, non illi admodum refragabor, modo ne cum Febronio ad infirmando perfringendaque a romano pontifice constituta curiae hujusmodi romanæque sedis, quod sane magnum est, discrimine abutatur. Nihil certe ea distinctione ad paranda fovendaque schismata accomodatus; si quis inducto nomine ficte erga apostolicam sedem reverentiae ejus interea decretis obsistat perinde ac si ista non a sede Petri, sed a curia emanasset. Testem appello Lutherum, cuius hæc sunt (t. I, ep. 84, p. 125): *Cum sciam illam (Ecclesiam, aut sedem romanam) purissimum esse thalamum Christi, matrem Ecclesiarum, dominam mundi (en Lutherum in romanam Ecclesiam Febrionario æquorem), etc. Nullo ergo modo romanæ Ecclesie resistere licet. At CURIAE ROMANÆ longe majori pietate resisterent reges, principes et quicumque possunt, quam ipsis Turcis.* Neque vero haeretici ipsi serio hæc jactant; persuasum ipsis quoque est, quam per summum ludibrium vocant curiam romanam, eam demum esse romanam Ecclesiam, cuius aut obtemperare legibus, aut magisterium audire detrectant. Ut tamen incautos obtentu religionis decipient, se uni curiae adversari vaferime simulant. Qua in re illud ex hebdomadario janseniorum nuntiorum scriptore memini me in Antifebronio recitasse (1), morem esse *ut hac distinctione utamur, ubi romana aula dignam aliqua indulgentia atque urbanitate se præbet.* Non igitur istiusmodi hominibus revera curiam petere animus est, sed ipsam romanam sedem, etsi quadam comitatis specie non Ecclesiam ipsam, sed curiam convicis insectantur. Quodnam vero periculosius schismatis genus isto, quod pacis observantiaeque simulatione Ecclesiam perturbat atque dilacerat?

XI. Ergo, inquiet Febroni, schismaticis accensibus Carolum V, qui in Epistola ad Clementem VII, (2) curiam distinxit a sede romana, illique, non huic quæ in se plane immergit querebatur a Clemente injuste admissa, crimini vertit? minime vero; sed Febronium aut mendacii, malique doli, aut certe imprudentiae arguam, qui Carolo V ea tribuat, quæ ne somniavit quidem. Ubinam in quatuor illis, nec brevibus indicatae epistolæ fragmentis ab eo redditis

scripta prodierunt, ut ex illis ab anno 1150 usque ad annum 1250 sex fuerint compilationes factæ, donec tandem Gregorius IX suam ediderit, et more approbandi tum consuetudo ad Universitatem bononiensem miserit, illamque publice prælegi jusserit. Circa hoc tempus, etc. » Utrumlibet intellexerit, minus accurate locutus est. Nam S. Bernardus non solum epistolam CCXXXVI super Eugenii III electione, quæ ad annum spectat 1145, dominis et patribus reverendis cardinalibus et episcopis omnibus qui sunt de curia inscripti, sed etiam an. 1145 scribens ad Coelestium II romanæ curiae non semel meminit epistola CCXXXIV, ut necesse sit ante medium seculum XII hoc nomen fuisse usurpatum.

(1) Introd. cap. 3, num. 1, pag. 11, Gazet. 27. mart. 1763: *Un petit détour dont on use lorsque la cour de Rome se rend digne qu'on ait pour elle quelques ménagements.*

(2) Apud Goldast., Constit. imp. t. IV, p. II, pag. 81, 92, 98, 100.

(T. II, pag. 533 et seq.) curiam ab apostolica sede imperator distinxit? Imo cum Carolus affirmasset, non pati alios reges ita passim et laute Ecclesiarum spolia et annatas ex eorum regnis ad ROMANAM CURIAM deferri, statim addit: *Quod si justa aliqua ratione vel causa apostolica sedes careret; ut non aliud romanæ curiae nomine, quam ipsam apostolicam sedem designasse videretur. Desinat ergo Febronius Caroli V testimonio abuti Lutherique, cuius audaciam immortalis ille imperator egregius catholicæ Ecclesiæ vindex perfregit, exemplo, ac magisterio (non equidem tantum et ducem institutoremque invidebimus) sit gloriose contentus. Urget tamen ille, Carolum de Clemente conqueri, multaque illi objicere, quæ contra fas fuissent ab ipso perpetrata. Ergo curiam Carolus a sede distinxit? Quæ consecratio isthæ est?* Unum inde si quid intelligo, sequitur, Carolo visum fuisse Clementem sue sedis potestate abusum. Quantum porro absurditatis et schismatici furoris continet, quam Febroni tradit (Ibid., pag. 533), regula, unde quandonam Petrus, id est Christi vicarius, quandonam eus curia, subinde valde profana loqui censeatur, dignosci queat! Respondeo, inquit, ex Julii Pogiani oratione de summo pontifice deligendo ad cardinales anno 1559 habita, oper. tom. I, pag. 311, papam esse vicarium divinæ bonitatis, non suæ servum cupiditatis, libertatis et publicæ salutis auctorem, non alienæ libidinis et paucorum utilitatis adjutorem. Quidquid hoc charactere non insinuitur, curiae opus est, non pontificis. Lutherus hanc Febronianæ criticæ præceptionem libens arripiet, decimique Leonis contra suos errores constitutionem procul esse pronuntiabit a Vicario divinæ bonitatis, ac libertatis et publicæ salutis auctore; suæ servum cupiditatis, alienæque libidinis et paucorum utilitatis adjutorem Leonem in illa sese exhibere. In eamdem sententiam de 31 propositionibus ab Alexander VIII confixis Quæsnellus scribebat (1): *Quando judicia romana justa sunt, quando non appetit admixta passio, quando veritati nullatenus præjudicant, etc., laudamus et approbamus sententiam, et in colloquis pro suis observationibus, quas quinquennio ante Constitutionem Unigenitus Clemens XI singulari decreto proscripsisset, Passio violenta, inquietabat (Pag. 210), et cupiditas decretum dictavit: item (Pag. 281): Decretum istud est ex omni parte evanidum et nullum, quia conditum est sine causa et forma canonica...* omni destituitur fundamento præterquam fictilia pontificis auctoritate, quemadmodum supra, sic et absoluta. Quid vero si conventus populi, aut ordinum comitia ad eamdem illa Febroni regulam leges edictaque principum expendant, easque tantum sanctiones sibi servandas proponant, quas princeps tanquam Vicarius divinæ bonitatis, non suæ servus cupiditatis, libertatis et publicæ salutis auctor non alienæ libidinis, et paucorum utilitatis auctor ferat? An principes à cupiditatibus immunes sunt, solique illarum servi pontifices? At negabit Febroni, cuiquam mortalium

(1) in Epistola Abbatis ad quendam romanæ curiae prælatum, pag. 3.

esse de principum constitutionibus dijudicandi facultatem : discernere autem (T. II, pag. 333) ad quam classem quodque Rescriptum romanum pertineat, ad eos spectat, penes quos est jus placiti. Egregie sane. At de jure placiti alius erit disserendi locus. Nunc illud quero; an judicium eorum, penes quos est jus placiti, ejusmodi saltem sit, ut appellatio ab illo interponi possit? Quid enim si in illud ipsum judicium aliquid irrepsisset humanæ cupiditatis, aut alienæ libidinis? Itane vero spiritalis potestatis, quam ab omni alia dominatione liberrimam a Christo constitutam fuisse apud catholicos omnes italos, gallos, germanos, hispanos, etc., confessa res est, sanctiones politicae potestati subjiciemus, ut penes hanc sit de illis non judicare solum, sed jure summæ et ultimæ cognitionis judicare? Actum de Ecclesia est, actum de illius legibus, actum de dignitate, si Febroniana isthac paradoxa obtineant.

XII. Quæret fortasse; ergone omnia romanorum pontificum tanti facis, ut nihil unquam in illa viti irrepere posse existimes? Minime vero. Versantur quamplura in factis, aliisque negotiis, quæ ex aliorum sive narrationibus, sive suasionibus potissimum pendent; in his deceptione hominum, ac falsis sive rumoribus sive expositionibus peccari contra æquitatem posse quis inficietur? Non imputo domino meo, siebat hac super re Bernardus (Ep. CCXXX), cui tanquam homini subripi potuit. Id ipsi agnovere pontifices. Quare S. Hilarius (Ep. IV) monebat: *Nihil aduersum venerandos canones, nihil contra sanctæ memoriedecessoris mei judicium valeat, quidquid obrepsum nobis esse constiterit.* Verum hæc uti Ecclesiæ romanæ non sunt, ita ne curiæ quidem pravitates; vitia sunt hominis; cum enim romani pontifices homines sint, nihil humani ab illis alienum est. Ejusdem generis multa in terrenorum principum sanctionibus occurrunt: quamobrem a Theodosio et Valentianiano constitutum legimus (1): *Rescripta contra ius eticita ab omnibus judicibus refutari præcipimus.* Cæterum eum de pontificis primatu agimus (quod diligenter animadvertendum est), non quæ facti sunt, ac partenaria judicia, sed quæ juris sunt, atque ad universalem pertinent Ecclesiæ statum, quemadmodum dogmatum definitiones sunt, legum latio, canonum defensio, violatorum Ecclesiæ jurium vindicatio, idque genus alia, in considerationem cadunt. In his autem dicimus nihil unquam a summis pontificebus metuendum, quod aut catholicis doctrinis adversetur, aut Ecclesiæ tranquillitatem perturbet. Hoc Febronius si ob oculos, uti decuit, semper habuisset; quantum inanum declamationum magno laboris compendio compressisset! Quanquam et in illis ipsis, quæ humanæ conditionis vitio injusta esse posse fatemur, non statim, quod putat Febronius, defectus potestatis arguendus est. Audiat Petrum de Marca, quo duce non semel gloriatur. Docet ille (Lib. III, cap. 45), non esse parendum rescriptis papæ,

(1) ced. lib. I, tit. 19, de Precib. imperat. afferend., leg. t.

quibus status Ecclesiæ perturbaretur, aut insigniter decoloraretur; tum addit, quæ omnia sic interpretanda sunt, ut INDE ARGUI NON POSSIT DEFECTUS AUCTORITATIS in summo pontifice, sed DEFECTUS INTENTIONIS, ut loquantur nostri. Audiat etiam S. Bernardum cujus se inhærente vestigis jactat (Lib. III, de Consid., c. 4): *Sic facilitando probatis vos habere PLENITUDINEM POTESTATIS, sed JUSTITIA forte non ita. Facitis hoc quia POTESTIS, sed UTRUM ET DEBEATIS quæstio est.* Quid hoc est, nisi fateri, et illa quæ minus justa sunt, de plenitudine potestatis proficiisci? ut potestas non minus in iis, quæ fieri æquum est, quam in injustis eluceat. At alia fuit mens S. Leonis M. qui dixit Sermone III. in Anniversario suæ assumptionis: *Manet ergo Petri privilegium ubi ex ipsis fertur æquitate judicium; unde ex contrario insert Hincmarus Remensis non manere Petri privilegium, ubi ex ipsis non fertur æquitate judicium.* Absit itaque ut a sanctissima Petri sede processisse, aut ejus privilegio gaudere dicetur vel ullum quidem ex illis brevibus, quæ sacris canonibus, quorum eadem sedes custos ac vindex est, tam manife state adversantur. Ita quidem Febronius (1), sed pace Hincmari, ejusque admiratorum Petri de Marca, Quesnellii ac Dupinii, qui illum ante Febronium excipserunt, verba illa Leonis in alium omnino, quam quem postulant, sensum miserrime detorquentur. Mensem magni pontificis assecuti plane sunt celebrarimi fratres Ballerini in egregia ejus editione, ubi Quesnellii observationem refellunt his verbis (T. I, col. 464). De Judiciis loquitur (S. Leo) circa personas, ac præsertim circa crimina, ut liquet ex iis, quæ de nimia severitate, vel remissione in eodem sermone statim subjicit, nec non ex Sermone V (2), ubi, *Manente, inquit, apud nos jure ligandi atque solvendi, per moderamen beatissimi Petri et condemnatus ad poenitentiam, et reconciliatus perducatur ad veniam.* Porro privilegium Petri illud est, ut ligata vel soluta sint in cælis, quæcumque ille in terris solverit vel ligaverit. In illis vero judiciis, quæ circa criminosa ab Ecclesiæ principibus feruntur, hoc privilegium manere Leo tradit, si ex æquitate ipsius Petri judicium feratur, nimis si perinde rectum, et justum sit, uti recta et justa Petri judicia fuerunt. Aequitas scilicet hoc loco pro reali justitia sumitur, adeo ut qui ligatur, seu condemnatur, vere sit peccator; qui vero absolvitur, sit poenitens. Qui enim sunt ejusmodi, cum in terris ligantur, vel solvuntur, ligati vel soluti sunt etiam in cælis. Quod si errore aliquo vel fraude cuiuspiam ligetur, seu condemnetur, qui in foro exterioro reus quidem judicatur, at, vere est innocens; absolvatur autem qui poenitens creditur, at vere factus accedit, nec coram Deo conversus est; quis ligatum aut solutum credat in cælis, quod perinde in terris solvitur vel ligatur? Nihil amplius ex toto Leonis contextu elici poterit. Tots judicia Ecclesiæ in terris

(1) T. II, pag. 577. Similia scripserat t. I, cap. § 2, n. 4, pag. 28.

(2) Quartus hic est cum in editione Quesnellii, tum in romana Gaceiaril.

habita respicit relate ad divinum judicium in cœlis. » Hæc Ballerini. Quid heic de canonibus, a quibus æquitatem Petri Febronius, cæterique antea appellati derivandam putant? vel indicent nobis quinam fuerint canones, quos Petrus secutus sit, ut judicia ex æquitate ferret. Nihil præterea heic de potestate quæ in exteriore foro nulla sit, nec legitima, si ejus judicia, quæ ad naturalis æquitatis leges minime exigantur, in cœlis confirmata non fuerint; nihil de adversis principum, popolorumque in hæc minus æqua judicia excitandis conatibus; nihil de Febronianis in pontificias sanctiones, quæ alia omnia, quam quæ in judiciis ejusmodi circa criminosos versantur pro universa Ecclesia constituant in curiamque romanam declamationibus. Hæc a Leonis scopo, atque sententia sunt prorsus aliena, ut mirandum sit Hincmari, qui primus Leonis verbis turpiter abusus est, tantum apud doctos viros valuisse auctoritatem.

XIII. Leonem quoque cum in hoc (Pag. 577) tum in superiore volumine (Pag. 729) perabsurde interpretatur Febronius. Hoc quidem loco ita loquitur: « Ab hac prima sede apprime distinguenda curialistarum cohors unice intenta ad efferendum illius splendorem et pontificum potentiam, ut sic et in ipsis aliqua hujus splendoris et divitiarum portio defluat. Copia est, et semper erit adulotorum, qui nullum non movent lapidem, quo sancta primi apostolorum humilitas, et divitiarum contemptus in mundanum fastum, in damnabilem quæstum, et dominatum omnis contradictionis et correctionis impatientem mutetur. Apte in hanc rem scripsit S. Leo, Epist. LXXX, cap. 5: *Aliud sunt sedes, aliud præsidentes.* » Ibi autem cum quintum paragraphum hoc titulo prænotasset: *De differentia inter sedem Petri, et pontificis curiam*, addit continenter: *Quod S. Leo, Epist. LXXX, cap 5, scripsit: Aliud sunt sedes, aliud præsidentes, huic totis viribus obnittitur Zaccaria, Introd. cap. 3, § 1.* Quid autem primum querar? Num quod me Leoni reluctantem exhibeat Introd. cap. 3, § 1, quo loco ne Leonis quidem memini? Num quod genuinam Leonis explicationem a me alio loco (T. II Antif., pag. 448 seqq.) propositam dissimularit? Illud certe perridiculum, quod præsidentium, quos S. Leo appellat, pontificum scilicet nomine *cohortem curialistarum, curiamve romanam* intelligat. Sed de curiæ ac sedis distinctione satis hactenus disputavimus. Id enimvero cæteris romani pontificatus obtrectatoribus solempne est, ut hoc S. Leonis testimonio *papam sedentem* ab ipsa ejus sede probe distinguendum inculcent; quin et ipse Febronius satis aperte in hanc sententiam ait (T. I, pag. 730): *Sed nec hæc eo sensu dicta velim, quasi non querenda, aut omni studio servanda sit communio etiam cum ipso papa sedente: est illa utique cum hoc habenda, tum scilicet, ei quam diu spiritum sanctæ sedis et Ecclesiæ ejus sectatur.* Quis enim *papam sedentem* non semper sanctæ sue sedis spiritum sectari arbitraretur, nisi *papam sedentem* esse ab ipsa sede secernendum sumeret? Age igitur hanc sedis et sedentis distinctionem expendamus. S. Leo, ut recte Cl. Bal-

lerinius monuit (1), *eam distinctionem inter sedem et præsidentem perinde accepit, ut distinguendum indicavit inter legitima jura sedium et inter vitia seu demerita præsidum, quæ legitimis sedium juribus nihil præjudicant, quod et nos pluribus in Antisebronio (l. c.) effecimus.* Porro id generatim, inquit idem Ballerinius, convenit omnibus Ecclesiæ præsidibus in iis actibus, in quibus proprio vitio, vel defectu aliquo potestate abutentur, aut errarent. Ab hoc numero non sunt excipiendi summi pontifices quoad eos actus, in quibus ex obrepitione, sive, ex subreptione, sive opinionum præjudicio, aut vitio aliquo in apostolicæ auctoritatis usu errarent, ut multis in capitibus eos posse errare negari non potest. Quod negamus, ac constanter negamus, illud est, quod Febronius maxime contendit, ubi de munere et jure primatus agitur, aliud sedem esse, aliud sedentem, idque ex Leone colligi posse: *Nonne ipsa jura sedium, ut cum eodem Ballerino loquar (2), quæ sedis vocabulo indicantur, præsidentis personæ ita sunt alligata, ut nulli alii competant ex ipso jure canonum, nisi præsidenti, qui sedem pro tempore obtinet, licet nec ex ejus meritis originem habeant, nec ex ejus demeritis detrimentum patientur, quandiu ipsam sedem legitime teneat?* Id porro si verum est de cujuslibet sedis præside, multo magis de romano ratione primatus cum primus jura non ex canonum, seu Christi institutione personalia sint, uti primatus ipse est personalis. Quei ergo poterit quis a sedente non injustam secessionem facere, quin a prima sede disjungatur? Quomodo erit semper et manebit prima sedes centrum unitatis, nec erit semper centrum unitatis pontifex? quo pacto romana Ecclesia ne Vigorio quidem, Dupinio, Natali Alexandro, Bossueto dissidentibus ἀπολλογίᾳ privilegio gaudebit, errare contra poterit in fidei definitionibus pontifex a cathedra docens? Quæ omnia Febronius passim tradit (3). Hæc enim cu.n jura sedis sint, ad sedentem omnia pertinent, et illa querere extra personam pontificum querere est primatum extra eos, quorum personæ divina est institutione alligatus. Quamobrem si patrum traditionem consulamus, nihil apud egregios illos sanctissimosque christianæ veritatis magistros usitatus comperiemus, quam apostolicam sedem, romanumque pontificem pro una eademque re habere, eaque nomina nullo discrimine usurpare. Illorum testimonia non pauca in Antisebronio collegi (4), eaque Febronius si potis erat, commode explicare antea debuerat, quam distinctionem illam suam a sedente tantis testibus convulsam redintegraret. Heic ego unum alterumque addam gallicanorum præsulū, ut quam distinctionem in meo opere patribus adversantem ostendi, eam a gallicana quoque Ecclesia improbari demonstrem. *Animadvertisite,* inquit illustrissimus Languetus suessionensis archiepiscopus (5),

(1) De Potest. Eccles. summor. pontific., pag. 285.

(2) De Vi ac Ratione primatus, pag. 244.

(3) T. I, p. 717, 729 et seqq. Vide etiam tom. sec.

(4) T. I, pag. 215 seq. et t. II, pag. 449.

(5) Troisième avertissement à ceux qui dans son diocèse se sont déclarés appelans, etc., pag. 25: « Remarquez, mes chers frères, cette distinction, que l'on affecte mille fois de faire entre l'évêque et l'Église. S. Cyprien voyait

hanc distinctionem, quæ de industria millies obtruditur inter episcopum et Ecclesiam. S. Cyprianus nil nisi unitatem perspiciebat. Quod si quando alterum ab altero distinxit, non alia id de causa fecit, quam ut utriusque unionem disertius explicaret, episcopum dicens in Ecclesia esse, Ecclesiam in episcopo, etc. Eadem de re copiosius disserit astensis antistes D. de Colongue (1). « Aliquis, inquit, fortasse heic asserere audeat, magnum ab his novatoribus sedem apostolicam inter et romanum pontificem statui discrimen, eosque suam erga augusti illius tribunalis decisiones in omnibus, quos disseminant libris, observantiam, obedientiamque prædicare; illud falli nescium se agnoscere profitentes, dum erroris interea in eo sedentem coarguunt. Ne immorer in abstracta hac distinctione, atque ab hereticis ad eludendam suam ipsorum damnationem excogitata, quam S. Cyprianus nunquam agnovit, cum ejus illa sint: Ecclesia in episcopo, cum nobis Ecclesia tua sit et mens juncta, quam etiam S. Petrus Damianus improbavit, romanum pontificem his alloquens verbis: Tu ipse es sedes apostolica; tu es Ecclesia romana; ad Petri fabricam non recurro, sed ad illum tantummodo, in quo tota residet illius Ecclesiæ auctoritas: ne, inquam in levissima hac distinctione immorer, eam certe in negotio, quo de agimus, locum non habere contendimus... Etsi reliquum omne quis haberet, inquit S. Augustinus, si a fide romani pontificis recedat, extra catholicam est Ecclesia, cuius unitas in fidei unitate fundata est. » Alia gallicanorum præsumum testimonia apud Cl. Soardium invenies in egregio opere, quod an. 1747 Leodii prodiuit inscriptum: De supra romani pontificis auctoritate ex hodierna Ecclesiæ gallicanæ doctrina (T. I, pag. 37 seqq.).

XIV. Afferat nunc in medium Febronius (2) in suæ illius distinctionis confirmationem Auxiliij presbyteri, et Justiniani sententias, quorum ille (Lib. II, tout dans l'unité; s'il distinguait l'un de l'autre, c'était pour exprimer plus vivement leur union, en disant que l'évêque est dans l'Eglise et l'Eglise est dans l'évêque. Il suffit de nommer l'époux pour entendre aussitôt l'épouse, qui ne fait qu'un avec lui. »

(1) Mandement, contenant plusieurs déclarations importantes au sujet de la constitution *Unigenitus*, 20 déc. 1717. « On osera peut-être avancer ici que ces novateurs mettent une grande différence entre le saint siège et celui qui l'occupe, qu'ils protestent dans tous les ouvrages avoir un grand respect et une grande soumission pour les décisions de cet auguste tribunal; qu'ils le reconnaissent infaillible, tandis qu'ils condamnent d'erreur celui qui y est assis. Sans entrer dans cette distinction abstraite et inventée par les hérétiques pour éluder leur condamnation, distinction que S. Cyprien n'a jamais connue, puisqu'il prétend que chaque Eglise est dans son évêque: Ecclesia in episcopo, cum nobis Ecclesia una sit et mens juncta; distinction condamnée par S. Pierre Damien, qui disait autrefois au pape: « Vous êtes vous-même ce siège apostolique, vous êtes l'Eglise romaine; ce n'est pas à cette masse de pierre dont elle est formée, que j'ai recours, mais seulement à celui en qui réside toute l'autorité de cette même Eglise; » sans entrer, dis-je, dans cette question si frivole, nous assurons qu'elle n'a pas lieu dans l'affaire dont il s'agit... « Quand on aurait tout le reste, dit S. Augustin, si l'on se détache de la créance du souverain pontife, on est hors de l'Eglise catholique, dont l'unité est fondée sur l'unité de la foi. »

(2) Auxiliij quidem testimonio uitetur t. I, cap. 9, § 7, pag. 729; hujus vero t. II, Apolog., art. 13, n. 7, pag. 337.

cap. 18 et 35) aliud, inquit, sunt pontificales sedes, aliud præsidentes; proinde honor et dignitas uniuscunque sedis venerabiliter observandæ sunt: præsidentes autem, si deviaverint, per devia sequendi non sunt; hoc est, si contra fidem, vel contra catholicam religionem agere cœperint, in talibus eos nequaquam sequi debemus; hic autem in epistola ad patres quintæ synodi de Vigilio agens ait (T. III, Conc. Hard., col. 187): « Contrarie factus est suæ voluntatis, ea defendens quæ Nestorii et Theodori sequaces sapiunt. Præterea ipse semetipsum alienum catholicæ Ecclesiae fecit defendens prædictorum trium capitulorum impietatem, separans autem semetipsum a vestra communione. His igitur ab eo factis alienum christianis judicavimus nomen ipsius sacris diptychis recitari, ne eo modo inveniamur Nestorii et Theodori impietati communicantes. Unde prius quidem sine scriptis hoc manifestum vobis fecimus: nunc vero et in scriptis certum vobis facimus per nostros, ut ejus nomen sacris diptychis non inferatur. Unitatem vero ad apostolicam sedem et nos servamus, et certum est, quod et vos custodietis. Nec enim Vigilii, nec cujuscumque alterius ad pejora transmutatio paci Ecclesiarum nocere potest. » Quantus sane Auxilius est, ut tot veteribus patribus, ac gallicanis præsilibus anteferri debeat, qui duos priores sardicensis synodi canones adversus episcoporum translationes cum sibi objecisset, eos unius esse Osii respondet, illumque novatianismi insimulat, ac præterea baptismum ordinationemque adulto repugnantem per vim collata esse valida et rata absurdissime censem? Quanquam Auxilius præsidentes non ut præsidentes sunt, sed veluti privatos homines spectasse eo loco videtur, ut nec Febronio saveat, nec a nobis dissentiat, qui cum S. Leone sedentium merita, vitaque a sediis potestate, ac privilegiis secernenda esse libenter damus, ac sedentes a sede in iis solum, quæ sedis sunt jura, minime disjungimus. De illa vero Justiniani epistola, quam Claudium Fleury magni fuisse Febronius monet, sic habeto, eam certe fuisse Justiniano suppositam. Data est enim pridie idus julias, ac proinde, ut a Dumesnilio scite observatum (1), quinquaginta diebus post septimam quintæ synodi sessionem; imo jam finita synodo: quod repugnat. Quæ ipsius epistole falsitas, inquit Ballerini (2) vel ex eo confirmari potest, quod in eadem allegentur duas Vigilii epistolæ, altera ad imperatorem, altera ad Theodoram ejus conjugem quæ item falsæ demonstrantur: cumque monothelitarum errori saveant, a quopiam monothelita, vel monothelitarum præcentore creduntur confitæ in patrocinium erroris: quem ejus distinctionis auctorem adversarii, ut arbitror, ingerere verebuntur.

XV. Sed eo redeundum est, unde digressi sumus. Egone mihi persuadeam, Febronium cum omnia undecimque corraserit, maledicta, probra, scelera, quæ romanis pontificibus, eorumque curiae infamiam

(1) Doctr. et discipl. Eccles. lib. XXVIII, n. 53. Confer Ballerini t. IV, Norisian. oper., col. 1055 seqq.

(2) De vi ac ratione primat., pag. 245.

odiumque publicum constare possent, id eo tandem animo fecisse, ut hæreticis ineundæ nobiscum pacis viam sterneret faciliorem? At Gregorius Nazianzenus (*Orat. 14*) me monet, *nostras tragædias hæreticis comædias esse*. Dum enim inter nos digladiamur, mutuisque nos conviciis appetimus, multoque magis si quidquid est in Ecclesia sanctius ac venerabilius, papam, cardinales, regulares ordines, concilia ipsa œcumænica populorum ludibriis objicimus, rident heterodoxi, nobis insultant, sibique plaudunt, quod ab hominum tam perditorum communione se tandem sejunxerint. Heu! Fructus hi sunt, quos Febronius ex suis libris liberaliter colliget. Quin obfirmatiore in romanam Ecclesiam animo futuros deinceps protestantes (utinam falso!) præcipio. Etenim qui tetræ adeo colibus pictam a Febronio romanam curiam intelligent, anne de ejus amplectendis sacris cogitare unquam poterunt? Ullusne sedem amet, in qua sedentes ambitioni deserviant, rapinis inhient, subditos opprimant, tumultus et bella cieant, sanguine madeant? Quæ si tam perspicua sunt, ut ea non vidisse Febronium stolidissimus sit qui credat, quoisque ab eo nobis illudi patiemur, atque religionis apud hæreticos amplificandæ obtentu Christi vicarium proculeari, sacrum cardinalium senatum conviciis proscindì, sanctissimos religiosorum cœtus omni dedecore affici, florentinam atque adeo tridentinam synodus basileensi conciliabulo posthaberi, ipsos quos colimus sanctos, Leonem et Gregorium utrumque magnum, Nicolaum I, Gregorium VII aliasque, quod romanæ suæ sedis jura servarint, strenueque defenderint, insigni quadam irreverentia traduci? Si nobis privatis plura non licent, saltem tenebroso huic jurisconsulto larvam fictæ pietatis detrahamus, ut heterodoxi tandem intelligent, nos quidem eorum in nostram, qua una ad immortalem felicitatem via patet, Ecclesiam redditum optare quam maxime, non tamen nostrorum dogmatum damno; caveatque, si sapiunt, ne in hominis, qui ut causæ nostræ liberius noceat, nostrarum se partium simulat, maledicentia ac fraudibus præsidium, injustæ a nobis secessionis collocent.

CAPUT V.

In fontes operis Febroniani inquiritur, quæque de illis in Antifebronio annotata sunt, ab adversis Febronii animadversionibus vindicantur.

I. Qui Febronium confutare aggressi sunt, in fontes, ex quibus sua ille potissimum hausit, inquirendum sibi esse censuerunt, cum primis vero Tratwei-nius, Kauffmans, Sappelius. Quum enim ille nonnisi autores romano pontifici perinfensos appellare consuerit, ægerrime quis sibi persuadeat, ab æquo quem tamen ipse præ se fert, animo, pacisque studiosissimo, quæ operose ex his libris collegit, proficiisci potuisse. Causæ præterea, quam illi tractabant, magni intererat eorum auctoritatem scriptorum perpendere, ne luculentissimæ laudes, quibus illos Febronius passim exornat, fucum lectoribus facerent. Idem et ipse examen institui, reque nisi admodum fallor, indiligerenter. Quamobrem mirari satis

non possum quæ de ejusmodi auctoribus dicta a me sunt, Febronium fere omnino neglexisse, quum ta-men illos a cæterorum accusationibus non ita fortasse gravibus, nec tanto monumentorum apparatu comprobatis nitus fuerit liberare. Pausea igitur quæ Febronius pro suis illis auctoribus prodidit, cum iis conferam, quæ adversus eos in Antifebronio adduxi, nulliusque illa esse momenti cum ad eorum confirmandam auctoritatem, tum ad arcessendum Febronianæ causæ patrocinium demonstrabo.

II. Duos igitur scriptores istos Febronio longe carissimos (præter hæreticos Marcum Antonium de Dominis, Melanchthonem et alios, qui eadem fere nobis objiciunt), in classes tribui (*Antif. t. 1 Introd cap. 6, pag. 105*) quarum altera Petrum de Alliaco, ejus auditorem Joannem Gersonem, Andream de Escobar magorensem episcopum, ac cardinales Nicolaum Cusanum, et Julianum Cæsarinius quintidecimi seculi doctores exhibebat, altera recentiores Jacobum Almainum, Edmundum Rieherum, Franciscum Vargas, Paulum Sarpium, Simonem Vigorium, Thuanum, Claudium Espencæum, Franciscum Duarenium, Guillelmum Lindanum, Petrum de Marea, Joannem Launoium, Ludovicum Dupinium, illustrissimum Bossuetum, Natalem de Alexandro et Claudium de Fleury complectebatur. His (*Ibid., pag. 124 seqq.*) addidi de monumentis quibusdam a Febronio sepe scipio romane curiae objectis judicium: sunt illa, 1° decem nationis Germanicæ, ut ajunt, *gravamina*; 2° edictum a Maximiliano latum an. 1510; 3° centum Germanicæ nationis *gravamina*; 4° Pauli Langii Chronicæ, aliaque id genus XVI seculi scrip-ta. Quod vero ad antiquiores illos spectat, eos animadvertis, schismatis tempore scripsisse, mirum proinde non esse, si in ea rerum perturbatione, quæ maximam patefaciebat fenestram ad licentiam, aut suæ illius ætatis nequitiam exagerarint, aut de horum remediis cogitantes doctrinas a veritate quidem alienas, sed tantis malis accommodatas propugnarint. Illud autem non ferendum, quum horum scripta ab heterodoxis non solum magni fieri, sed iteratis typis excudi videamus, ut in illis secessionis suæ patrocinium querant, ea summis laudibus a catholico viro commendari, ac romanæ curia ad ejus suæ gillanda vitia perpetua quædam insultatione objectari. Itane vero, ut Virgilianum illud usurpem:

Venimus hac lapsis quæsitus oracula rebus?

Nihil ad hæc Febronius reponit.

III. De Alliacensi deinde, Gersone, cardinale Cu-sano, eorumque erroribus non pauca disputavi (*pag. 109*): neque illud omisi, parisiensem cancellarium sententias principum non dignitati modo, sed etiam saluti maxime noxiæ passim proferre; quod tamen in secunda mei operis editione cum aurelianensi duce, ac cameracensi archiepiscopo pluribus demonstravi. Erat ergo Febronii aut me falsitatis convincere, aut nonnihil Gersonis auctoritati detrahere. At ille opportunius ista negligere existimavit; nec malo sane consilio. Nam quid sit laterem lavare, si hog

non est (1)? Utinam tamen Febronius in omnibus Gersoni inhæsisset; aquo rem certe se in romani pontificis dignitatem exhibuisset. Quanquam non id omnino dissimulavit. Cum enim doctissimus P. Sangallo ex Gersone nonnulla de pontificis in episcopos auctoritate attulisset a Febroniis placitis dissentanea, Febronius (*t. II, pag. 282*) ne cum tanto doctore plane configere videretur, isidorianis Decretalibus (tanta earum labes est, ac virulentia, ut ipsum os *constantiensis concilii* infecerit) hoc quidquid in Gersone est erroris, benignissime vertit. Quid amabo cum his hominibus agas, qui quod rectissime Gersonius adseruit, excusandum sibi dicunt; quod erravit, instar oraculi ostentant! Sed audiamus quid pro cæteris illis scriptoribus Febronius commentetur.

IV. Intervit adversariorum Febronii, inquit (*Ibid., pag. 164*), ut ANDREAM EPISCOPUM MAJORENSEM, Hispanum qui in conciliis *constantensi* et *basileensi* sedet, atque in illorum primo coram patribus sermocinatus est, proscinderent. Hoc fecit D. Kauffmans, dissert. 4, § fin., n. 35, dicens, illum profunde ignorantem, et opus, quod inscripsit gubernaculum conciliorum tenebris potius, quam luce dignum esse. Ex altera parte Antonius Pereira Ulyssiponensis theologus in eruditissimo tractatu de Potestate episcoporum, princip. 5, § 28 et seqq.; eum vocat *celebrem theologum* ordinis S. Benedicti, qui trium cardinalium Cajetani, Bellarmini et Orsi, constantiensis concilii decreta enervare prætentientium, capita conterit: cuius idem illud gubernaculum in amplissimis collectionibus conciliorum locum mereatur; ejus jam meminisse Nicolaum Antonium in sua bibliotheca hispanica antiqua, ubi ejusdem manuscriptum inter vaticanos codices servari memorat, atque insuper notat, gentilitum illustrissimi Andreæ nomen esse Escobar. Hæc ille: « Non ego eum redarguam; quod cum Pereira non semel Febronii opus commendet, ipse vicissim laudatorem suum laudibus prosequatur; id enim grati animi est par officium rependere. Neque illud mirabor, Febronium ex uno Pereiræ libro Mengarensis, seu majorense episcopi cognomen didicisse, idque Lusitano illi velut magnæ specimen eruditionis laudi tribuere (2), cum tamen idem Andreæ cognomen meo in Antifebronio legere potuerit. Hoc potius admirationi mihi est, solius Kauffmansii heic meminisse Febronium. Nam Sappelius multo plura non

(1) Inter cætera, quæ de Gersone annotavi, dictum illud est ex libro de modo uniendo, et reform. Eccles. in concil: « Sicut enim universalis Ecclesia potest salvari in minima vetula, quia est salvata in beata Virgine; sic ad salvationem universalis Ecclesiæ posset convocatione concilii fieri per minimam vetulam. » Quid magis erroneum? Cl. abbatis Corgnii testimonio usus fui. Si hoc Febronius contemnit, audiat quodnam de hac Gersonis sententia judicium tulerit auctor libri, an. 1718 Bruxellis editi, atque a præstantissimo Mechliniensi archiepiscopo Thoma Philippo de Bossa magnoopere commendati (libro titulus: « Réfutation du Mémoire publié en faveur de l'appel des quatre évêques. »). On aurait (hæc ibi, p. 24) à reprocher à Gerson bien d'autres choses que de faux raisonnements, témoins les ridicules suppositions qu'il fait et qu'il donne pour possibles, par exemple, que l'Eglise serait réduite à une seule bonne vieille, qui conserverait la foi.

(2) Caveat tamen Febronius, oro, ne Pereiræ eruditioni

admodum Andreæ nomini honorifica scripsit (1), quæ si vera sint (cur autem a veritate dissideant, nos edocere Febronius debuerat), magnificum illud, ne thrasonicum dicam, Pereiræ elogium ludibrio et despectui objicitur. Quod ad me attinet, fanaticum scriptorem dixi Andream, nec me pœnitit, dum stabunt Sappelii dicta; stabunt autem, dum Febronius sola Pereiræ auctoritate pro Andrea dimicabit.

V. Ad Julianum Cæsariniū disputatione jam devolvatur; de hoc enim multa contra me Febronius disserit (*Ibid., pag. 465 seqq.*). Allato in medium Pii II testimonio in bulla, ut inscribitur, *retractationum* (*T. IX Cone. hard., col. 1449 seqq.*) *Cæsariniū* de basileensis concilii auctoritate sententiam mutasse comprobaveram, tum de Febroni questus fueram, quod ne indicata quidem Cæsarini palinodia ejus passim testimonii abusus fuerit ad romance curiae vitia exageranda, summiq[ue] pontificis enervandam auctoritatem; quod sane nec bona fides, neque æquitas, neque morum honestas paterentur. Pupugit justissima hæc objurgatio Febronium: itaque nullum non lapidem movit, ut cæsariniā illam retractationem vel in dubium vocaret, vel ad ea quæ spectaveram, confirmanda minus idoneam evinceret. Quod si ille præstisset (quod nimis abest a vero), non tamen meæ vim exprobationis effugeret; hoc enim semper ratum, fixumque erit, ipsum in priore volumine de ea Juliani palinodia altum siluisse, quod ingenuum, honestumque scriptorem maxime dedecet. Verum, ut dixi, Febronius Pii II de mutata Juliani viri probi et docti sententia testimonium *dubia aut sublestæ fidei* frustra redarguit. Quid enim magis ridiculum quam illud? *Eruditæ vix credunt, Æneam, virum subacti ingenii, qui ante pontificatum pro suprematu concilii fortiter dixerat ac scripserat post consensam Petri cathedralis privatum animum suum serio mutasse, quamvis id tum politice affectaverit*, quasi vero aut ad perno-

multum fidat; ni caveat, Benedictum Calmetum helveticum, et Cusanum cardinalem brixensem in Italia episcopum cum suo doctissimo Pereira inscite appellabit. Vide ejus librum *poltrona della chiesa*, et alium *Della podestâ de' vescovi, in epist. dedicatoria*, pag. 9: item pag. 84 et 120.

(1) En Sappelii verba p. 47. « Orator is suit in concilio constantiens, sed non in partes S. pontificis. Unde etiam librum compostum sub inscriptione: *Gubernaculum conciliorum*, eundemque Juliano Cæsarino, ut in schismate confirmaretur, obtulit. Quidquid malo erga papam ac hujus curiam sparserunt impii, in suum hoc opus congressit, tantum, ut concilii necessitatim, et Basileensis continuacionem evinceret, deprimeret auctoritatem papæ. Ino Ecclesiæ quoque majestatem depressit. Audiamus verba Epistolæ, quam anno 1437 ad antefatum Julianum, tunc adhuc basileensis conciliabuli, præsidenti dedit. *Non esse mirandum* (ait) *si Ecclesia majori parte decreverit, sed potius timendum esse quod brevi (nisi super eam fiat reformatio, et reparatio) desoletur, et foras mittatur, et conculcetur ab hominibus.* Fors intuitu verborum Christi: *Portæ inferi non prævalebunt adversus eam.* Sed demus, quod Andreas Magorensis hæc et similia scripsit quadam precipitania, et nimis præoccupatione: istud mirum, quod Febronius fol. 545, dicat: *Vaticinatum fuisse in hac sua Epistola magorensem episcopum, et quod eventus verba probaverit.* Quare operæ premium erit perquirere, utrum a dissolutione concilii basileensis Ecclesia foras missa fuerit, et conculcata ab hominibus. » At Christus ait: *Portæ inferi non prævalebunt adversus eam.* Huic divinae pollicitationi qui credit, unquam timere poterit *quod brevi desoletur Ecclesia et foras mittatur, et conculcetur ab hominibus?*

scendum *Æneæ animum* (a quo scilicet omnis hæc quæstio pendet) eruditio secus sentientium multum conferat, aut tam diserta *Æneæ epistola malignis ejusmodi suspicionibus possit subverti*. Nonne has ipsas vanissimas malevolorum hominum conjectationes veluti occupavit Pius II? *Dicent fortasse aliqui*, ita ille (*L. col. 1452*), *cum pontificatu hanc nobis opinionem advenisse*, *et cum dignitate mutatam esse sententiam*, *HAUD ITA EST; LONGE ALITER ACTUM*; tum tempus causasque a se abdicatae sententiae, ac maxime Cæsarini in Eugenii IV partes transgressi adhortationem copiose enarrat; sub finem tandem epistole: *Hæc*, inquit (*Ibid. col. 1468*) *nostra sententia est*, *filii, hæc credimus, et profitemur; hæc jam senes, et in apostolatus apice constituti PRO VERITATE asserimus*. Neque vero est, cur de Orthuino Gratio nullius homine auctoritatis, qui in suo *Fasciculus rerum expetendarum* (*Edit. Colon. 1555, pag. 240*), Juliani, et *Æneæ errantium opiniones Eugenio IV objicit*, sibi Febronius gratuletur. Vel enim ille *Æneæ et Juliani retractationem*, quod mihi verosimilius, ignoravit; vel sibi cognitam nihil habuit. Si ignoravit, quid ejus declamationes ad eludendum hocce indubiae fidei monumentum valeant? Si nihil habuit, aut damnandus, si malignitate, aut contemnendus si inconsiderantia de re iam manifesta adeo præpostere judicavit. Quæ porro Febronius, posita molestæ hujus palinodiæ veritate, ad ejus vim declinandum excogitavit, nihilo sunt meliora. *Parum*, inquit, *heic juvabit* (*L. c., pag. 464*) *Æneam Sylvium, jam papam, dicere, et se ipsum, et card. Julianum, qui dissoluta synodo Roman reversus Eugenio pro bono Ecclesia adhærere et servire perrexit, sententiam mutasse; quando nec ipse, nec Julianus, sive in hoc dialogo, sive alibi, quidquam solidi proferunt, quo gravissima argumenta destruantur, quæ pro supra auctoritate concilii ipsismet Juliani verbis Febronius adduxit*. At nostrum non est, in causas, cur Julianus et *Æneas* sententiam mutarint, inquirere; satis id nobis, eos revera de sententia cessisse: si enim alia omnia ab his, quæ ex illorum scriptis Febronius excerpit, postea senserunt, quacumque demum de causa illos ad id adductos velimus (quæ gravis tamen esse debuit, cum uterque vir probus et doctus fuerit), nonnisi per summam imprudentiam, quæ cassa ipsi et abolita esse jussérunt, revocantur in lucem.

VI. Hoc enimvero, inquit Febronius, opus est scire, quæ illi dicta recantaverint. Recte est. Ego basileense concilium aio, non solum post sessionem XXV a Juliano resipiscente fuisse improbatum, sed quidquid in eo ante illam sessionem adversus Eugenium fuerat, attentatum; supremam quoque in romanos pontifices, qui dubii non sint, generalis concilii auctoritatem fuisse ab eodem retractatam, testemque utriusque palinodiæ luculentissimum esse Pium II qui in sua illa constitutione, seu epistola rectori, et universitati scholæ coloniensis (sic enim inscribitur) ad novas Juliani sententias et ipse suas

reformavit. Contra Febronius (*L. c., pag. 464*) in familiari, quam Pius ibi narrat inter se et Julianum concertatione, potissimum actum fuisse contendit de basileensi synodo post sessionem XXV legitimè dissoluta. Sic enim in præfata bulla retractatoria loc. cit., col. 1454, *Æneas*: *Dicebamus concilium basileense jure perseverasse, quamvis Eugenius præsidentes revocasset, ex hoc ejus factum accusabamus: ille (Eugenius papa), dissolutum seu translatum rite concilium affirmabat, et basileensium opera multis modis de-testabatur, Basileæque non synodum Ecclesiæ, sed Satanæ ministrorum et synagogam REMANSISSE dicebat*. Scilicet talis remansit synodus, cum Julianus præses et potissima patrum turba Basileæ discessisset, eo enim usque erat legitima, ut ipse non dissitetur *Æneas*, col. 1453, dicens: *Accessit et ipsius Eugenii consensus, qui dissolutionem concilii a se factam revocavit*. Quinimo (*L. c., pag. 465*) Febronii mens potissima fuit sustinere, sic concilium generale Ecclesiæ esse supra pontificem, ut hoc declaravit concilium constantiense, basileense, dum adhuc erat sanum. In retractatoria illa privata (1) magni politici Pii II nullum sive hujus, sive Juliani cardinalis dictum est, per quod concilio constantiensi aut basileensi, quantum hoc illius decretum assumpsit, imputaretur error; imo vero dicta illa adversus basileense intelligenda esse, salva doctrina constantiensis concilii, manifestant verba Pii II finalia: *Cum his et generalis concilii auctoritatem et potestatem complectimur quemadmodum et ævo nostro constantiae, dum ibi fuit synodus universalis declaratum definitumque est*. Ubi autem? In sessione 4 et 5. Has nec Pius, nec Julianus, abjurarunt, ullo errore notarunt. Equidem non negavero, primum *Æneas Sylvii* cum Juliano Cæsarini controversiæ caput de basileensi concilio Ferrariam translato fuisse. Sæpe, inquit Pius II (*L. c., col. 1454*) cum eo (Juliano) sermonem pro veteri consuetudine miscuimus; sæpe de rebus basileensibus disputavimus. Tuebamur (de se loquitur Pius) antiquam sententiam; ille (Julianus) novam defendebat; extollebamus generalis concilii auctoritatem; ille apostolicæ sedis potestatem magnopere collaudabat: dicebamus concilium basileense jure perseverasse, quamvis Eugenius præsidentes revocasset, et hoc ejus factum accusabamus; ille (non Eugenius ut Febronius nuper audivimus satis ridicule interpretantem, sed Julianus) dissolutum seu translatum rite concilium affirmabat. Verum amica hæc Sylvii et Cæsarini disputatio ad universale quoddam principium referebatur, quanta scilicet esset generalis concilii auctoritas; quamobrem *Æneas extollebat*, ut nuper intelleximus; generalis concilii auctoritatem; Julianus contra apostolicæ sedis potestatem magnopere collaudabat. Nimirum si suprema in ipsum quoque pontificem auctoritate præstare concilium diceretur, consequens erat, ut

(1) Quei, quæso, Febronio in mentem venit *privatam* vocare eam epistolam? nisi forte *publicas* tantum eas esse romanorum pontificum litteras arbitramur, quæ ad universos episcopos aut christifideles mittantur.

concilium basileense jure perseveraverit, nec disolutum seu translatum rite concilium haberetur; quod Aeneæ videbatur: securus erat de concilii dissolutione, seu translatione cum Julianu censendum, si apostolice sedis auctoritas vinceret conciliarem. Hoc usus argumento Julianus fuerat nonis Junii an. 1432, in epistola ad Eugenium, qui concilium abrumpere cogitaverat (1). Nova propterea ab Aenea illa Juliani sententia dicebatur, quod scilicet pontificiam conciliari, contra quam prius senserat, præferret auctoritatem (2). Cum vero Aeneas Juliani exemplo sua suque in hanc ipse quoque abiisset, ecce quam contraria Febronianis dogmata propugnarit. Primum illud, dedisse Christum Ecclesiæ regimen pacis amicum, id est MONARCHICUM: alterum est (*In citata bullâ, col. 1468 et 1451*) unum in Ecclesia militante esse omnium moderatorem, et arbitrum, a quo tanquam capite OMNIS in subjecta membra potestas, et auctoritas DERIVATUR, quæ a Christo Domino Deo nostro SINE MEDIO IN IPSUM INFUIT. Tertium (*Ibid., col. 1455*), omnes illas virtutes mancas esse ei qui summo pontifici obedire recusat... et romanum præsule in Ecclesiæ vertice constitutum esse, a quo NULLAM ex oibis Christi EXEMPTAM novimus. Omnia igitur episcoporum unus episcopus romanus præsul (*Ibid., col. 1467*)... hunc omnes christianæ plebes, omnes populi, omnes reges, omnes clerici, omnes episcopi tanquam Jesu Christi vicarium, et beati Petri successorem, universalis Eccle-

(1) En Juliani verba: «Dicunt dissolutionem concilii (quam Eugenius meditabatur) evidenter tendere in evasionem fidei, et ruinam Ecclesiæ, et perturbationem populi christiani! Ergo fieri non posse, nec parendum fore, asserunt etiam prædictam dissolutionem fieri non potuisse obstante quodam decreto constantiensis concilii: «Quod in his qua pertinent ad fidem et extirpationem schismatis, et reformationem Ecclesiæ in capite et in membris, quilibet cujuscumque conditionis, etiam papalis, tenetur obediens statutis et ordinacionibus, et præceptis cujuscumque concilii generalis: et nisi obediret, puniatur,» etc. Ecce posse statuere in aliquem, posse precipere, posse punire non obedientem, signa sunt evidencia superioritatis in his, in quibus statuit, præcipit aut puniit. Teneri autem obediens, subiici ac parere signa sunt inferioritatis in predictis casibus. Ergo in predictis casibus, cum papa, ut dicunt, sit inferior concilio, quod etiam facto probatum fuit (Nam propter unum de tribus casibus concilium privavit Joannem, et propter alterum privavit Benedictum) non poterit papa dissolvere concilium. Quia inferior, in eo quo est inferior, non potest solvere vel ligare superiorem, nec tollere legem superioris.

(2) Hæc velim lectores mei animadvertiscant. Nam Febroni in addendum sue responsioni veluti quid singulari observatione dignum, atque ut ipse ait *memorabile*, proposuit pag. 622: «quod in eadem bullâ retractatoria affirmat Pius II.... de Juliano cardinali jam ad Eugenii partes converso loquens: *Tuebamur antiquam sententiam, ille novam defendebat. Extollebamus concilii generalis auctoritatem: ille apostolicae sedis potestatem magnopere collaudabat.* Adeo vel in ipsa bullâ, in qua constantiensis decreta impetrere velle videbatur, diffiteri ausus non est Pius II. antiquam esse... eam doctrinam, quæ concilium pontifici præferrebat.» Quæso, quis hæc legens risum cohibeat? *Antiquam* Pius II. sententiam suam vocat non quod ex antiquitate hausta esset, ut somnians Febronius scribit, sed quod ipsi antiqua fuerat, scilicet *prima* et ante alteram propugnata; *novam* autem quam Julianus tuebatur, id est recens ab eo defensam cum alteram antea tuitus fuisset. Hic Pius II. sensus adeo manifestus est, ut mirari satis non possim potuisse Febronium tam violentam ac ridiculam hujus propositionis interpretationem non solum sibi effingere, sed tanquam *memorabilem* addendis inserere. Quantum sibi ac fame suæ bonus ille consuluisset, si nunquam de illa addenda cogitasset?

siae caput, ac rectorem, et ducem venerantur. Quantum denique, romano pontifici et congregare generalia concilia, et dissolvere datum esse. Hæc omnia cum in ea constitutione Pius tradat, dubitamus, an ille etiam tum pontificem generali concilio inferiorem esse existimarit? Quanquam si Febronius hac de re dubitare pergit, recolat saltem quæ centum fera ante paginas (*T. II, pag. 564*) de Pio II scripserat: *Quamvis Aeneas Sylvius, cum adhuc inter inferiores esset, auctoritatem basileensis concilii strenue defendisset contra pontifices, attamen vix ipse sub nomine Pii II renuntiatus pontifex, neglectis illius decretis, annatas exegit a Diethero archiepiscopo moguntino.* Meminerit etiam, Pium II appellationes a pontificum romanorum sententiis ad generale concilium gravissimo decreto, cuius initium *Exscrabilis* condemnasse, Hæcine Pius ausus unquam fuisse, nisi se in generalia quoque concilia potiri auctoritate persuasum omnino habuisse? Cur ergo, inquires, sub epistolæ finem Pius profitetur, se *cum his et generalis conciliis auctoritatem, et potestatem complecti, quemadmodum...* Constantiæ, dum ibi fuit synodus universalis, declaratum, definitumque est? Cur? quia id romanis pontificibus solempne semper fuit, ut generalia concilia debita prosequerentur veneratione, neque horum auctoritas cum illa confligit, si intra præscriptos a Christo domino fines ultraque potestas contineatur. Falsum tamen est, verbis illis *Quemadmodum Constantia, etc.*, fuisse a Pio spectatam quartam constantiensis concilii sessionem, aut quintam, quod licet daremus, nihil tamen Febronius proficeret, cum illis in locis synodus constantiensis de dubiis pontificibus, non de indubitate locuta sit; sed in extremam sessionem intendit animum, ubi Martinus V edixit, quod *omnia et singula determinata, conclusa, et decreta in materiis fidei, per præsens sacrum generale concilium constantiense conciliariter, tenere et inviolabiliter observare volebat, et nunquam contravenire quoquo modo, ipsaque sic conciliariter facta approbavit.* Pius ipse mentem suam aperit: *Veneramus enim, inquit, constantiense concilium, et cuncta quæ præcesserunt a romanis pontificibus nostris prædecessoribus approbata: inter quæ nullum invenimus unquam fuisse ratum, quod stante romano indubitate præsule, absque ipsius auctoritate convenerit: quia non est corpus Ecclesiæ sine capite, et omnis ex capite defluit in membra potestas.* Quæ igitur concilia romani pontifices sua ipsorum sententia firmarunt, quæ stante romano indubitate præsule ex ipsius auctoritate convenerunt, quæ ex capite potestatem acceperunt, ea solum Pius complectitur ac veneratur; non ergo constantiense concilium in iis quæ a Martino V probata non fuerunt Pius suscepit, coluitque. En itaque Pii II de Juliani cardinalis palinodia testimonium ab omnibus adversarii cavillationibus liberatum.

VII. Ad recentiorum scriptorum fidem, auctoritatemque quod attinet, iis, quæ de Almaino, Espenæ, Lindano et Duarenio dicta a me fuere, elevandis satis non sunt invidiosæ illæ Febronii declamatio-

nes (1) : putant se servitum præstare Ecclesiæ, dum viros de eadem egregie meritos traducunt, ideo quod de malis Ecclesiæ doleant et pie querantur. Sic Claudium Espencæum dicunt indiscretum sugillatorem, etc. Quid pro aliis afferat audiamus. Eximium passim vocat Natalem Alexandrini (2), non equidem crediderim, quod famosum casum conscientia subscriperit, aut quod generale concilium adversus constitutionem *Unigenitus* appellaverit; addit deinde ejus opera equidem romanam curiam (intelligit Innocentium XI) ex rationibus politicis sibi propriis prohibuisse, sed BENEDICTUM papam XIII (non curiam) propter eorum soliditatem, pietatem et utilitatem (an tridentini concilii decretis, canonibusque magnificentiora a quoquam elogia tribuerentur?) publico juri et usui restituisse. Quia in re non equidem illum dicam splendide mentiri; falli tamen gravissime, affirmabo. Audi ergo ex romano Benedicti XIV Indice librorum prohibitorum, quomodo Benedictus XIII Natalis opera publico juri et usui restituerit: PERMITTUNTUR tamen hæc eadem opera juxta editionem luctensem cum notis et animadversionibus Constantini Roncagliae (quæ sane tantam illis soliditatem et pietatem, quam Febronius de prædicat, inesse haud ostendant); sublata etiam excommunicatione lata in prædictis (Innocentii XI) brevibus pro quacumque editione. Non ergo soliditas, pietas, utilitasque eorum operum, ut vetita non amplius haberentur, effecit, sed eruditissimi P. Roncagliae industria, qua illorum venenum subjectis in notis atque animadversionibus detexit; quamobrem quæ hoc lucensi antidoto carent, editiones etiamnum prohibitæ sunt, nec publico juri et usui restitutæ, sublata solum pontifici reservata excommunicatione.

VIII. Bossuetius alter est Febronii heros, auctor, inquam, libri inscripti: *Defensio cleri gallicani*. Trautwein (Vindic. part. II, pag. 86) paulo inofficiosius de hoc opere scripsert: *Malitiam rursus exertas, aut crassam ignorantiam; malitiam, si gnarus, ejus auctorem defensionis non fuisse Bossuetium, auctoritatem tamen illius interponis; ignorantiam, si ignorasti*. Quædam ego momenta ex doctissimo Masseo proposui (Antif. T. I, Introd., pag. 121 seq.), quæ *rebelles* suspicionem injiciunt, aut saltem efficiunt, opus sub Bossuetii nomine vulgatum fuisse ab editore interpolatum. Ab his omnibus Febronius sese paucis expedit: *Qui hoc illi opus in Gallia hodie negaret, omnium cachinnis exciperetur*. Verum cachinnari respondere non est. Conetur Febronius nitide solideque argumenta a me eo loco prodita refellere; adeat deinde Soardii egregium opus *De supra romani pontificis auctoritate ex hodierna Ecclesiæ doctrina* (T. II, lib. IV, cap. 5, § 1, pag. 185, 195), quæque clarissimus auctor multa et magna afferit momenta, quibus ostendatur hoc opus pro germano Bossuetii factu habendum non esse consulet: tum cachinnetur cum Gallis ut libuerit. Dum ea non solvat, cachinnos cachinnis, neque injuria, rependemus. Ceterum ex eodem Soardio discat Gallos a Gallis secer-

(1) T. II, pag. 162.

(2) Ibid., pag. 141 et 171.

nere, et quod novatoribus illius regni adscribendum est, caveat ne catholicis ac præsertim episcopis tribuat. « Galliarum antistites, inquit Soardius (L. c., pag. 204), quorum plus cæteris intererat vera confratris tam illustris documenta prodere, sartaque et tecta defendere, hujusce tamen vulgati operis nurquam meminissent, nisi perversa Quesnellianorum Bossuetii nomine et auctoritate abutendi cupido gravissimos episcopos ad sermonem de illo instituendum adegitset. Gallicani itaque præsules opus istud citant laudantque in locis, ubi romanæ infallibilitati favet, atque in his locis Bossuetii vocem ac sensus agnoscere non abnuunt, ut novatorum ora contundant, vel ex eo ipso opere, quod isti potissimum ad labefactandam Bossuetii doctrinam ubique urgere et objectare non cessant. Tales sunt, ut supra dicebamus, illust. de la Fare Laudunensis episcopus, illust. de S. Albin Cameracensium archipræsul, aliqui nonnulli; at nullibi asserunt, nullibi probant, quæ hujus operis loca romanæ infallibilitati adversantur; imo cum hæc a novatoribus urgentur, reponunt non huic operi postumo, sed operibus a Bossuetio ipso vulgatis habendum esse rationem pro stabilienda Bossuetii doctrina. Ita cardinalis de Tencin Monpessulanensium episcopo prætensam istam Bosuetii defensionem urgenti: Cum meldenensis, inquit, (1) olim artistes (Bossuetius) opera quæ paucis ab hinc annis sub ipsius nomine prodierunt (hujusmodi est defensio declarationis, etc.) obscura manere diligenter curaverit jure meritoque existimamus hæc eadem, qualia nunc prostant, ipsi visa haud fuisse suis numeris absoluta, sed talia quæ ultimam sibi manum imponi exigerent... ea semper qua par est aequitate Bossuetium ipsum imitati ea, quæ sub ipsius oculis vulgata sunt opera, ab aliis semper secernemus, quæ publica luce haud satis digna judicavit. Eadem est Ruthenentium episcopi responsio alteri quesnelliana factionis patrono, qui nonnulla pariter hujusce defensionis ab anonymo editæ loca adduxerat, ut suam sententiam Bossuetii nomine, et auctoritate firmaret. Reponit enim Ruthenensis objectata Bossuetii loca ab eo opere deprompta esse, quod non nisi post obitum Bossuetii vulgatum fuerit, atque nullius sit auctoritatis (2). Cum his celeberrimis gallicanæ Ecclesiæ præsulibus rideri non pudet.

IX. Meliora ne expectes pro Claudio de Fleury a Febronio proferni. Duo ineptissimi scriptores, inquit,

(1) Mand. pastor. quo prohibetur lectio libelli inscripti gallici: « Lettre pastorale de M. de Montpellier, pour leur notifier un miracle, dato die 15 decemb. 1755, pag. 9: L'attention, qu'a eue feu M. de Meaux, de tenir dans l'obéissance les ouvrages qui ont paru depuis quelques années sous son nom, nous met en droit de penser, qu'en l'état où ils étaient, il ne les a pas regardés lui-même comme des ouvrages achevés, qu'ils étaient susceptibles d'une perfection qui leur manque.... Nous ferons toujours le juste discernement, qu'il a fait lui-même entre ses écrits, qui ont été imprimés sous ses yeux, et ceux qu'il avait jugés n'être pas encore en état de l'être. » Similia ex alio ejusdem præclarissimi antistitis documento 5 augusti 1755, dedi Antifebr., pag. 122.

(2) Docum. pastor., p. 1, pag. 375. M. de Senès cite encore M. Bossuet, dans un ouvrage qui a été seulement imprimé après sa mort et sans autorité, sous le titre de Défensio declarationis cl. gallici.

(T. II , pag. 544) Belgæ , unus carmelita anonymous , alter augustinianus nomine Balduinus de Housa (quos laudat et sequitur Zaccaria , *Introduct. cap. 6 , § 11*) illum illum virum , quoad animum summis pontificibus et romanæ curiæ maledicendi , maximus hæreticis comparant . Fleuryum adversus has similesque calumnias defendit eruditior scriptor gallus libro iteratis typis edito , sub titulo : *Justification des discours et de l'Historie ecclésiastique de M. l'abbé Fleury.* » Hanc ergo anonymi defensionem non ignoraveram ; imo illius memini ; sed nonnulla addideram , quæ tantum Febronii triumphum minuere omnino debuerant . Cur illa , quæso , non animadvertis ? Didicisset , suum illum Claudium de Fleury a protestantibus in suas ipsorum partes trahi non invitum , neque duobus illis ineptissimis solum monachis , sed omnibus catholicis ejus historiam scandalo fuisse (1) . Quanquam hæc illum legisse non dubito ? Quid tamen ? prioribus novas sui berois laudes accumulat , atque adeo exaggeratores , illumque nunc inter canonistas gallici regni facile principem (T. II , pag. 544) , nunc magnum et pium virum cuius æterna opera apud omnes prudentes catholicos summo sunt in pretio (*Ibid.* , pag. 34) , nunc virum appellat de Ecclesia præcipue meritum (*Ibid. pag. 443*) ; quo elogio non dicam Poles , Sadoletos , Fischeros , Truchsesios , Bellarminos , sed ne Augustinum quidem , aut Athanasium , aut Joannem Chrysostomum fortasse honestaret . Neque id satis . Utinam , exclamat (*Ibid. pag. 34*) , agrippinensis magistris datum esset , ut e catheâris suis prælegerent , et cum grano salis solidæque eruditionis interpretarentur Fleuryi Institutiones juris ecclesiastici ! doctiores in jure canonico et theologia ex eorum scholis exirent discipuli . At in romanum prohibitorum librorum indicem relatas an. 1693 , video has juris ecclesiastici institutiones , relatam quoque an. 1725 nonam dissertationem in historiam ecclesiasticam , ex illis scilicet discursibus unum qui Febronio judice succum et substantiam vastissimi et incomparabilis operis exprimunt (*Ibid.*). Romani ergo censores prudentes catholici non erunt , qui æterna ma-

gni et pii hujus viri opera adeo summo non habuerunt in pretio , ut a catholicorum manibus eripi jusserint . Hanc consecutionem lætus libensque concedet Febronius . Non equidem miror . Coloniensis academia in suo de Febronii commentariis judicio , itemque pereruditus Kauffmans (Pag. 4) monuerant luteranum Grubenum (*Præf. in Instit. jur. eccles. Claud. Fleury*) hæc in canonicas Fleuryi Institutiones fuisse præfatum : *Plenus est (liber) bona frugis ; nam et de pri- matu pontificio ita loquitur , eum ut MAGIS DESTRUERE QUAM ADSTRUERE videatur ; haud dubie a nostris (lutheranis) inter testes veritatis (lutherane scilicet reformationis) qui nostra ætate vixerere , MAXIMOS refe- rendus.* At Febronius impavidus respondet (L. c.) , in hoc protestantes non errare , quod Claudium Fleury inter testes veritatis recenseant . Hinc tamen inter canonistas gallici regni facile princeps habendus : hic magnus et pius vir , cuius æterna opera apud omnes prudentes catholicos summo sunt in pretio , hic vir de Ecclesia præcipue meritus . Qui hoc ausus est dicere , quid alius non audeat ?

X. Multa etiam pro Paulo Sarpio Febronius disputat (L. c. , pag. 165) . Fatetur eum Romanis admodum invisum ; fatetur , habuisse revera illud cum protestantibus commune votum , ut minueretur excessiva auctoritas romani pontificis ; et emendantur abusus curiæ ; fatetur , ut hi revera auferrentur , papæ humiliacionem tanquam medium hunc in finem aptum , optasse . Quid tum ? boni , inquit , et magni viri est nosse abusus , qui in religionem irrepsero ; eos non silere dum tempus est , et occasio loquendi ; illis quantum in nobis est , mederi . Satis hæc produnt Febronii animum , Sarpiique insignia in Ecclesiam merita . Si quis de Sarpio plura desiderat , is auctores consulat a me in Antifebronio indicatos (T. I , pag. 114) , ac selectum opus cl. P. abatis Bonafede quod prænotatur *La malignità istorica* . Pauca potius addo de Francisci Vargas epistolis . Scribit Febronius (T. II , pag. 161) : *epistolam a Francisco Caroli V legato e concilio triden- tino ad aulam hispanicam exarataam a Febronio cap. 6 , § 15 , n. 7 , recensitam , aut commentitiam , aut cor- ruptam jactitant , non advertentes , eam in substantialibus consonare iis , quæ idem de Vargas scripsit in opere , quod ejus esse , nemo hactenus negavit , scilicet in com- mentario.* Quis ordo deceat in conciliis et quænam ibidem sint legatorum officia cuius locum memoratae epistolæ parallelum dedit Febronius endem cap. 6 , § 12 . Non me ferunt isthæc , qui ne memini quidem ejus epistolæ . Illud ego generatim dixi , multa extare nec levia argumenta , quæ omnes Francisci de Vargas epistolas anglice primum , gallice deinde ab heterodoxis editoribus divulgatas hispano illi apud tridentinos patres Caroli quinti oratori fuisse false suppositas persuadeant ; auctoresque indicavi (T. I Antif. , pag. 114 seq.) , qui id dedita opera ostendunt . Deberuat ergo Febronius , quæ hi auctores afferunt , momenta refellere , non eacquinis , non conviciis , sed criticis rationibus . Addidi quod suam indicatæ epistolæ cum altero Francisci de Vargas commenta-

(1) Antifebr. pag. 124. « E vero che un anonimo , colla data di Nancy , diede a luce , l'anno 1756 , una giustificazione de discorsi e della Storia ecclesiastica del sig. abate Fleury contro i due accennati libretti . Ma con qual frutto ? Un giornalista protestante , qual era l'autore della Biblioteca ragionata , che nel 1728 incominciò a stamparsi ad Amsterdam , nel dare l'estratto di questa Apologia (Tom. XVIII. part. 1, pag. 8) ebbe a dire : Quà non si difende , nè si giustifica tanto l'abate di Fleury , quanto la sua doctrina . Questa doctrina è senza dubbio di conseguenza , o piuttosto non si può negare , che le sue conseguenze non portino un terribile colpo alla chiesa . E concessionale l'anonimo apologeta rispondesse all'autore della Biblioteca questi gli replicò in alto tuono (Tom. XXII. part. 2, pag. 250) da fare anche a Febronio venir paura . Che ? dic'egli , crede l'anonimo di buona fede , non eserci tra' veri cattolici romani & tri che il P. Carmelitano , ed il P. Agostiniano , o' quali sic questa storia dispiaciuta ? Io son persuaso... non esserci un sol cattolico... che non siane rimaso scandalizzato , quanto questi due religiosi . Non parlo di ciò , che esser dovrebbe , ma di quello che è ; e ciò ch' io dico , è sì vero che pure a Parigi.... la storia del sig. Fleury ha tanto afflitte l'anme buone , che solo a forza di fogli ristampati il librajo ha finalmente avuta la licenza di spacciargne una buona parte . Legga tali cose Febronio , se può senza confondersi d'averne una siffatta opera presa a sua guida e magnificata . »

rio (1) comparationem evertit, utut hujus oratoris esse ejusmodi epistolas concedamus, id demum effici, eum cum legato Crescentio, quem maxime carpit, habuisse simulates, atque ut erat difficilis ingenii, asperaque indolis, suspicax præterea, ac sue tenax dignitatis, nil mirum, quod ea litteris mandavit, quæ apud honestos viros scriptoris ipsius potius quam aut pontifici legati, aut romani pontificis nomini officiant. Sed quoniam Febronium *parallelis* (utar enim ejus verbo) deflectari video, non ante Franciscum de Vargas dimittamus, quam cum Febronii libris ejusdem Francisci de episcoporum jurisdictione et pontificis max. auctoritate responsum conferamus. Edictum hoc primum fuit *Romæ* 1565 apud Paulum Manutium; qua etiam editione heic utar.

FEBRONIUS, T. II. p. 583.

« Hæc autem omnia (quæ sola de Ecclesiæ statu ipse adfirmat, imo sola adfirmari ver posse ait) nequidquam habent commune, vel analogum ad politica systemata *monarchiæ, aristocratiæ, democratiæ*. Probat deinde sæpius, ut pag. 534, Ecclesiæ statum non esse monarchicum.

p. 251.

« Unanimis est patrum doctrina de successione episcoporum in locum et iura apostolorum... Si ergo episcopi ex traditione Ecclesiæ, per Tridentinum confirmata, sint successores apostolorum, hi autem propriam a Christo jurisdictionem habuerint, sequitur, quod eamdem episcopi obtineant: de natura enim successionis est, ut successor suam habeat potestatem, a quo eamdem habuit antecessor: alias non tam erit successio, quam nova institutio. Et, si hoc locum habet in successione pontificis, quare non in successione episcoporum.

FEBRONIUS, p. 241.

« Quam potestatem hic a Christo acceperunt apostoli, et in horum persona

VARGAS P. 56

« Sic enim Christus rem ecclesiasticam administrari voluit, ut ex iis reipublicæ formis, quas viri sapientes justas esse tradiderunt et naturales, non popularem illam, aut eam, quæ dicitur optimatum... sed eam, quæ regia dicitur, potissimam omnium et præstantissimam imitarentur.

P. 56, ET LATIUS P. 57, 63.

« Cæteris apostolis, data erat potestas tantum personalis, non successura scilicet in alios, nisi per auctoritatem Petri.

P. 56, ET LATIUS P. 64, 68.

« quo sit, ut etsi episcopi successores apostolorum dicantur, illam tamen auctoritatem non suscipiant, nisi per romanum pontificem Petri successorem.

VARGAS, P. 70.

« Unde non valet argumentatio: apostoli potestatem jurisdictionis a Christo

(1) Non silendum tamen hoc opus, *quod ejus esse nemo haec tenus negavit*, ut ait Febronius, a Nicolao Antonio viro eruditissimo ignorantum fuisse in hispanica bibliotheca, ubi de Francisco, illiusque libris agit, uti assolet, diligenssimo.

eorumdem successores episcopi, ea cum annexa illi cura ac sollicitudine, adhuc distinctius exprimitur Act. cap. XX, 28, ibi: *Attendite vobis et universo gregi, in quo vos Spiritus Sanctus posuit episcopos regere Ecclesiam Dei*. Et Petri I, cap. V, 2: *Pascite, qui in vobis est, gregem Dei*. Si itaque Deus vere ille est, qui eos super gregem suum constituit, Deus etiam ipse est, a quo suam illi auctoritatem recipiunt. Ingens itaque nonnullorum theologorum temeritas est, qui omnem potestatem episcopalem restringunt ad solam personam Petri et papæ, a quo eam tanquam rivum a fonte, in episcopos derivare prætendunt.

T. I, CAP. IV, § 1, P. 225.

p. 75, 100.

Confirmat hæc Vargas a causis majoribus perpetua Ecclesiæ consuetudine ad apostolicam sedem relatas, in quibus etiam de accusationibus episcoporum nonnisi ab ea definiendis.

« De majoribus causis generatim statuimus, ante seculum V. de earum reservatione non fuisse cogitatum. Ibid., § 8, p. 243. Cause depositionis episcoporum de jure ad synodos provinciales pertinent. Ut eæ inter reservata summi pontificis referrentur, plurimæ decretales confitæ sunt.

T. II, p. 398.

Hanc propositionem ex C. Vincentii Petri commentariis excerptam carpit ut ridiculam: *est ordinarium ordinariorum, habetque pro diœcesi universum orbem*.

p. 75.

Nempe pontifici universus orbis territoriorum est, quemadmodum episcopo sua diœcesis, et principi regnum.

p. 107.

Hinc ad eum in signum superioritatis et præcelentiae appellatio generalis ex toto orbe devolvitur.

p. 522.

« Falso imperitis suis discipulis occidunt quod *primitus omnia beneficia solus papa contulerit*, postea vero hanc potestatem sic communicasset episcopis, ut penes eum remanserit major.

p. 120.

Ecclesiasticon beneficiorum collatio ad papam plenario jure pertinere ostenditur.]

Satis hæc sint in præsentia. Quid ad hæc Febronius dicturus sit , equidem non perspicio. Nam ut Franciscum illum de Vargas , qui a. 1563 de pontificia auctoritate tam magnifice sensit , et antifebronianas in rebus tanti momenti sententias acerrime propugnavit , de pontifici ad tridentinam synodum legatis , deque ipso romano pontifice ea , quam epistolæ ejus nomine editæ ubique præ se ferunt , arrogantia , impudentiaque antea scripsisse , mihi persuadeam , certe non impetrabit. Quod si tamen id ita esse omnino velit , cur a nobis postulabit , ut Francisco dum pontificem , ejusque legatos incredibili licentia insectatur , credamus ; ipse vero eidem theorematum a suis adeo dissentanea acute copioseque defendantи fidem impune negare se pone contendet ?

XI. Hactenus dicta a nobis in Antifebronio de scriptoribus , quorum Febronius auctoritatی maxime nititur , accuratius retractavimus ac vindicavimus. Aliqua etsi futura ei parum honorifica , ut de centum Norimbergensibus Germanicæ nationis gravaminibus addamus , vel inviti cogimur. De his multum inepte disserere Trautwein affirmat Febronius (t. II, pag. 161). Mihi nunc Trautweniani operis copia non est. Verum ille , si recte memini , id unum contendit , ea comitiis Norimbergensibus perperam a Febronio tribui ut quæ a lutheranis fuerint fabricata , atque in vulgus disseminata , nonnullorum gravaminum , quæ primum Wormatiae coram Cæsare exhibita , deinde Norimbergæ iterum proposita fuerant obtenu. Quod quidem si inepte disserere est , non unus Trautweein , sed etiam Sappelius (pag. 217) et ego ineptivimus. Nam idem asserimus , Sappelius quidem Raynaldi et Maimburgi auctoritate ductus , ergo præterea gravissimis Gretseri Surii , ac cum primis Cochlaei æqualis illorum temporum , deque catholica re contra lutheranos optime meriti testimoniis (Antif., t. I, Introd., p. 127). Sed qui ineptivisse nos , ac multum quidem Febronius comprobat? Jubemur scilicet ab eo audire Bzovium et Spondanum (t. II, pag. 161). De centum Norimbergensibus Germanicæ nationis gravaminibus.... Sic habe , inquit , ex Bzovio ad annum 1522 , n. 35 : In illis nonnulla summæ æquitatis videri pos-

rant , quod sæpius a curiæ romanæ ministris , veluti impositis sacrarum rerum vectigalibus , Germani avarissime premerentur. Et ex Spondano ad annum 1523 , n. 7 : Non pauca continent haud rejicienda , quin potius audienda. Sed fateor , hæret mihi aqua , Bzovium novi , novi Spondanum , sed uterque in ea , quæ mihi præ manibus est , editione quantum a Febroniano distat exemplo ! Bzovius eo loco sic habet (t. XIX , colon. edit., a. 1630 , pag. 474) : Enimvero proposita tunc ab iis (principibus Germanicæ) sunt centum postulata , quæ gravamina Germanicæ appellaverunt : in quibus TAMETSI nonnulla summæ æquitatis videri poterant , quod sæpius a curiæ romanæ ministris , veluti impositis sacrarum rerum vectigalibus avarissime premerentur ; CÆTERUM MULTO PLURA INQUA , ENORMIA ET NON FLAGITIANDA numerabantur , quibus et pontificiam majestatem et apostolicæ sedis auctoritatem , et cleri obedientiam , et ecclesiasticum ordinem deprimere , miscere conabantur. Quid vero Spondanus ? Recito verba ex parisensi editione an. 1647 (t. II, ad an. 1523 , n. 9 [non 7] , pag. 355) : Quo etiam tempore proposita sunt quædam postulata , quæ gravamina Germanicæ appellarent , centum capitibus constantia : auctoribus præcipue (ut apparet) lutheranis , quo nihil intentatum relinquenter ad conflandam invidiam pontifici et ecclesiasticis. Quippe quæ ETIAMSI non pauca contineant haud rejicienda , quin potius audienda et exaudienda ; MULTO Tamen PLURA SUNT , quibus et pontificiam majestatem , et apostolicæ sedis auctoritatem , et ecclesiasticum ordinem deprimere , omnemque disciplinam Ecclesiæ , et antiquas receptasque consuetudines tollere voluisse videantur , etc. Quid portenti hoc est ? Alterutrum certe hinc consequi video , aut plane infidelis usum esse Febronium , Bzovii Spondanique exemplo , cuius propterea editionem nosse maxime cuperemus , aut multum inepte fecisse ; qui , cum falsitatis convinci facillime posset , Bzovii tamen Spondanique sententias summopere sibi adversantes appellare non erubuerit , miserrimo in illis depravandis obruncandisque artificio confusus. Atque heic primæ hujus dissertationis finis esto ; in ipsam jam causæ nostræ arcem invadamus .

DISSERTATIO SECUNDA.

DE FORMA REGIMINIS ECCLESIASTICI A CHRISTO DOMINO CONSTITUTA.

CAPUT I.

Quæ Febronii mens fuerit in ea quæstione , num Ecclesia status sit ? Puffendorfius perperam ab illo explicatus , ne Lutheranis theologis assensisse videretur. Catholicus nefas est Ecclesiæ rationem status negare. Ecclesia scilicet cætus externus est , inæqualibus constans membris , ac sui plane juris. Optati sententia de Ecclesia in republica exponitur , atque ab abusibus cum protestantium , tum regalistarum catholicorum vindicatur.

I. Febronius (quod in superiori dissertatione ani-

madvertisimus) in priore operis sui volumine (Cap. 2. § 12 , n. 6) Puffendorfii sententiam probaverat scriptoris (1) : In ecclesiis formandis non opus est decreto super certa regiminis forma introducenda ; absurdæque adeo sunt quæstiones , monarchica , aristocratica , an democratica forma competit Ecclesiæ. Hæc quippe formæ cadunt in statum aliquem , seu civitatem : Ecclesia autem status non est. Nunc vero in altero defensionum suarum volumine (Pag. 381) sententiam quidem se

(1) De Habitu relig. christ. ad virt. civil. , § 52.

triplici recepti apud omnes regiminis forma Ecclesiæ deneganda a Puffendorfio mutuasse non dissitetur, altum porro silet de ratione illa : *Hæ quippe formæ, etc., a se cooptata, ob quam tamen unam in primo antifebronianæ primæ dissertationis capite statum esse Ecclesiam demonstrandum suscepérām.* Id enimvero pedem retrahere est, et errorem obtegere quidem, sed tamen agnoscere. Quamobrem ab ea iterum refellenda sententia facile possem abstinere. Nibilo tamen minus cum et alii, qui se catholicos appellant, in nuperrimis quibusdam apud nos disseminatis libellis (1) eundem Puffendorfii errorem veriti minime sint confidentissime obtudere, pauca ad hujus plane lutherani dogmatis confutationem non inutile heic annotare. Antea tamen (quod facturum me receperam diss. superioribus, cap. II) aliquanto accuratius delegenda Febronii fraus est atque fallacia. *Dixerat*, inquit ille (t. c., nempe pag. 381), *dixerat Febronius, cap. II, § 12, n. 6, cum Samuele Puffendorfio, nullam ex tribus regiminis formis aristotelicis, monarchicam, aristocraticam et democraticam, convenire statui Ecclesiæ, neque huic per rerum naturam posse applicari; siquidem hæ formæ solum cadant in statum civilem seu politicum, qualis non est Ecclesia.* Hanc ego fraudem appello, atque fallaciam. Nempe, ne cum lutherano illo jurisconsulto status rationem Ecclesiæ abjudicasse videretur, Puffendorfii sententiam emollit, ac plane aliam singit ab ea quam se cum illo tradidisse vel invitus fatetur. Puffendorfius scilicet omnem omnino status rationem Ecclesiæ negat, non status civilis ac politici formam, atque eo ductus argumento, negat quod aristotelica illæ regiminis formæ *cadunt in statum aliquem seu civitatem; Ecclesia autem status non est.* Amens plane sit oportet, qui monarchicum Ecclesiæ regimen potuisse a Christo constitui inficietur. Numquid propterea status Ecclesiæ *civilis ac politicus* diceretur? Minime sane; neque enim illæ regiminis formæ diversa civilis tantum ac politici status genera dividunt, sed status quicunque demum sit seu civilis, seu sacer atque ecclesiasticus, hoc ipso quod status est, ad aliquam ejus divisionis partem referendus est. Quare, si Christus Ecclesiam suam monarchiae instar regi atque administrari voluisse (uti eum voluisse videbimus), illa quidem, ne adversante quidem Puffendorfio status dicenda esset, non autem *status civilis aut politicus*. Hoc Puffendorfius negat (atque idipsum Febronius negare debuit, qui se in hanc sententiam respondere asse-

(1) In his anonymus in opere prænotato di *una riforma d'Italia* 1767, cap. I, pag. 59, ait : « I principj generali, che in tale caso i principj, le repubbliche ed i loro ministri, debbono avere costantemente presenti ne' loro animi, e da' quali hanno da tirare tutte le loro conclusioni, e da prendere norma per lo regolamento delle disposizioni, che in tale materia faranno, e de' comandi, che su di ciò alle occasioni rilascieranno, i principj generali, dico, da seguirsi da loro faranno questi : che la Chiesa cattolica non è uno stato ne monarchico, ne aristocratico, e neppure democratico : e che però essa non è, e non forma uno stato in un altro stato civile e temporale. Ma che essa semplamente si è una ordinata società di nomini, i quali sotto la protezione del principe, o della repubblica si uniscono per attendere al culto divino. »

ruit cum viro illo sacris quidem protestantum addicto, sed doclo, ei rerum politicarum cum primis perito, atque in HAC PARTE VERA TRADENTE). Hoc, inquam, Puffendorfius negat Ecclesiam esse statum. Cum enim Ecclesia ipso Puffendorfio auctore societas sit æqualis, atque instar collegii efformata, in quibus imperantes non sunt, sed solum *docentes et audientes*, qui collegium ex æquo componunt, status profecto esse non potest, qui societas inæqualis est, ex imperantibus et obtemperantibus constituta. Recolenda hæ sunt, quæ in Antifebronio (t. I, pag. 4); ex Joannis Francisci Budbei Isagoge ad theologiam universam (t. I, pag. 695, col. 1) recitavi. *Quo pacto vero*, inquit lutheranus ille theologus, ipsa juris ecclesiastici principia emendanda sint, primus, ni fallor, viam monstravit Sam. Puffendorfius in libello elegantissimo, de habitu christianaæ religionis ad vitam civilem; cuius editio secunda, ab auctore revisa et emendata Bremæ 1692, lucem aspexit. In eo namque solide demonstravit, Ecclesiam non instar reipublicæ, seu status independentis, sed potius instar collegii cuiusdam esse concipiendam (1). Alterutrum ergo fateatur Febronius necesse est, aut se cum primum præscripsit volumen, Puffendorfii mentem assecutum minime fuisse, aut se cum lutherano illo scriptore Ecclesiam instar collegii societatisque æqualis revera habuisse, ut *status vis ac natura prorsus illi denegaretur*; nunc vero ut tanti suspicionem erroris à se qua demum posset, ratione amoveret, ea quæ cum Puffendorfio de statu generati dixerat, ad statum politicum atque civilem, repugnante licet eodem Puffendorfio, subdole detorrisse.

II. Utut est de Febronii mente, non is certe questionis inter protestantes Puffendorfii sectatores, ac nos, cardo est, an Ecclesia status politicus haberi debeat (quod nemo sanus affirmaverit), sed universe utrum *status Ecclesia* sit. Porro statum esse Ecclesiam ita efficio. Ecclesia cœtus est, 1° externus ac visibilis, 2° suprema præditus potestate, ita ut nec membris constet æqualibus, sed alii in illo imperantes sint, alii parere omnino debeant, ac si detractent, pœnis coercentur; nec alteri quantumvis magna obnoxius sit potestati in iis quæ sui juris sunt. Est igitur *status Ecclesia*. Nobis scilicet videtur, ut cum cl. Zalwein loquar (T. IX princip. jur. eccl., pag. 86), quod conceptus essentialis reipublicæ (seu status) consistat in perfecta subordinatione imperantium et obedientium, in fine communi a sociis præfixo, in electione mediorum ad consequendum finem aptorum, ac demum in imperio, in mediis coactivis, tam respectu subditorum, quam ipsius finis proportionatis, aliisque juribus præcipienti leges, decidendi causas, plectendi pœnis imperio adnexis. Hæc si adsint, nescio profecto quid ad construendam civitatem ultra desiderari possit. Nam quod aliqui ad statum ejusmodi præterea imperium postulant, et jus vita necisque, perridiculum est. Dicant hi nobis (et hec utar Zalweini verbis) quare pot-

(1) Vide etiam Boehmerum de Jur. paroch., sect. 1, cap. 2, § 29.

sfas imperii necessario jure gladii, vite et necis debeat esse armata? Quid si Dominus Deus, qui solus est auctor vitae et necis, sibi soli jus gladii reservasset, de cetero autem imperium aliis mediis compulsoriis armasset, et in imperantes cetera omnia jura alias maiestati annexa transtulisset, anne defectuosa fore rempublicam dicemus? dicant nobis, quare solum *ius vite et necis* potestatem imperii constitutat? Si dicant quod hoc solum sit medium, quo homines in suo officio contineri, et ipsa res publica contra iustos aggressores conservari valet et debet: repliecamus nequidem hoc ipsum remedium esse sufficiens ad hominum malitiam coercendam. An non dantur homines facinorosi, fures, raptore, homicidae, qui nequidem poenam mortis curant? dein si id ad conservandum statum necessarium esse dicamus, omnes profecto res publice minores cessabunt esse res publicae, quia necessario debent succumbere civitatibus majoribus virium praepotentia prevalentibus, hoc ipso quod efficacibus resistendi remedii destituantur. Suscipit ergo potestas imperii majus et minus, nec consistit indivisibili. Quare ergo ille non deberet habere potestatem imperii, qui habet jus ferendi leges, dictandi poenas, sola mortis pena excepta, ejiciendi, proscribendi e communitate, omnibusque juribus ad cives et membra reipublicae pertinentibus privandi? Igitur de consecutione quam duximus, nulla apud prudentes viros esse potest disceptatio.

III. Quæ duo in priore enthymematis propositione affirmavimus, ea apud catholicos totidem fidei nostræ sententiae sunt, ut mirari satis non possim, esse aliquos, qui, cum orthodoxos sese appellant, atque ea propter de illorum dogmatum veritate dubitare absque piaculo nequeant, statum tamen Ecclesiam esse cum protestantibus inservientur. Illud certe protestantibus dandum, eos sibi multo magis constare, dum statum esse negant eum cœtum, quem et invisibilem et ex æquilibus omnino membris instar collegii compositum. Principum præterea juri in sacris ipsis rebus subjectum agnoscent. Errant tamen illi, atque a veritate prorsus desciscunt. Id paucis demonstro; neque enim in his quæ a presentis operis instituto nimium distant, vacat diutius immorari. Ac primum quod aiebam, cœtum esse Ecclesiam externum, atque visibilem, tam perspicuum est, ut Juriæus ipse suo in *Ecclesiæ Systemate* (cap. XVI) coactus fuerit illud fateri: «Cum enim, ut cl. Gerbertus animadvertisit (1), singulis obligatio incumbat sese ad Ecclesiam aggregandi, neque ulli extra illam sit salus, visibilis sit oportet ac externus cœtus. Natura comparatum habemus, ut nisi externis signis ac sensibus in rerum cognitionem non veniamus. Unde S. Paulus dicit (Rom., X, 17): *Fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi.* Idcirco etiam ubique conspicua fieri debuit initio statim per Evangelii præcones, deinceps vero per undique diffusam claritatem suam ac radios, ne aliquis justam ignorantiae excusationem afferre pos-

sit: quæmadmodum consequenter S. Paulus innuit: *Sed dico, inquit, non audierunt? et quidem in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum.* Quare licet Ecclesia invisibilium charismatum donis, invisibiliumque præmiorum spe sit consociata, ipsa tamen per se visibilis, ac luce meridiana clarior semper fuit. Ipsa id suadet sacramentorum forma, quæ nos in unum corpus consociant, nempe sensibilia cum sint illorum symbola, visibili atque exteriore quodam nos vinculo plane colligant (1). Adde munia, quæ Deus in Ecclesia sua esse voluit: *Vos autem, inquit Paulus (I Cor., XII, 27, etc.), estis membra de membro; et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia primum apostolos, deinde prophetas, tertio doctores, etc.* Hæc enimvero non ad uniuscujusque membrum singularem usum et utilitatem spectant, sed universi corporis adificationem communemque opitulationem, corporis, inquam, visibilis, quid enim apostolis, quid prophetis, quid doctoribus, ceterisque ab apostolo percensis ministris cum invisibili cœtu?

IV. Alterum de membrorum in hoc cœtu inæqualitate effatum in protestantibus post Puffendorfium multo majore oppugnat studio ac contentione; imo Boehmerus (In suo *Jure paroch.*, sect. 1, cap. 2, § 30) in Carpzovium et Gilbertum Voetium acerrime invehitur, quod tres in christiano cœtu ordines agnoverint, *imperantium, docentium et audientium.* Verum tam multa, tamque perspicua sunt, quæ novatores istos gravissimi arguunt erroris, nt nullas ipsis effugii locus relinquatur. Etenim, ut doctus Zalwein recte argumentatur (T. IV, pag. 95), «Si Christus omnes esse æquales voluit, ad quid apostolos *singulari vocatione* vocavit? cur illos solos ad prædicandum *Evangelium misit*, ipsis solis *curam ovinis* commisit, potestatem *remittendi peccata* communicavit? Cur solos episcopos, presbyteros et diaconos singulari ritu per impositionem manuum ad spūm ministerium assumi præcepit? quare ipsis soli primas tenuerunt in conciliis (Act. XV), soli constituerunt per singulas ecclesias presbyteros, etc.; si dicant, hæc omnia et singula non nisi potestatem *directiveam*, neutquam *legislatoriam* arguere, profecto parum aut nihil dicunt: siquidem imperceptibile est, quod amplissima illa potestas apostolis concessa, et sine ulla contradictione ab illis liberrime in usum deducta consultis sanioribus philosophiae et jurisprudentiæ regulis, maxime si ea omnia quæ apostoli ordinaret et disposuerunt in unum, veluti cumulum conjiciantur, fuerit mera potestas *directivea* omni imperio destituta. Ubina nam terrarum illa *societas*, in qua est tanta potestas directorum, ut ipsis solis, non consultis sociis jus

(1) Vedit hoc ex ipsis sectaris Henricus Dodwellus: *Ecclesiæ dona*, ait in Parænesi sua de nupero schis. Angl., n. 52, *spiritualia omnia Deus non sectæ christianæ, sed corpori ejus politico conjunxit, non scilicet fidei christianorum, sed societatis; baptizamus in unum corpus, et panis eucharisticæ fractio participatio corporis Christi est: quotidianus unus panis, unus corpus nulli sumus, omnes qui de uno pane participamus, corpus autem Domini ecclesia est. Sunt item sacramenta illa hujus corporis politici vincula. Illud ergo si solvatur, una etiam christianitatis beneficia omnia perire necesse est; nullum erit jam corpus Christi, cui in terris unitamur.*

æquale habentibus, omnia et singula ordinare, disponere, statuta condere, negotia publica privative administrare et magistratus constituere liceat? In omnibus collegiis, et societatis æqualibus ex communis praxi, consuetudine et observantia frequentiores habentur conventus, et in his communi suffragio tractantur negotia, deciduntur causæ, conduntur statuta, dispensantur officia, distribuuntur ministeria, et bono societatis ac sociorum omni meliori modo providetur, qui directoribus præter *jus relationis cum prærogativa voti informativi* aliud jus competat, ut adeo ad ipsos nihil aliud pertinere videatur, quam ut ad conventus referant, proponenda proponant, negotia dirigant, decreta executioni simpliciter mandent. Anne tale quid factum legimus a Christo et apostolis? nonnisi semel aut ad sunnum bis celebrarunt concilium, et ad id vel totum cœtum, vel seniores convocarunt (*Loc. cit.*), cætera omnia excluso cœtu privative disposuerunt. De Paulo vero quid opus est, quæ plura christianis, atque adeo episcopis ipsis prescripsit commemorare? Nonne jussit mulieres velato capite incedere et in concione tacere (*I Cor., XI, 6, et XIV, 34*)? Nonne Titum Cretæ reliquit, *ut ea, quæ deessent, corrigeret et constitueret per civitates presbyteros* (*Tit., I, 6*)? Nonne eos qui apud Corinthios in eucharistia sumenda irrepserant, abusus graviter increpuit evellique præcepit?

V. Vim hujus argumenti Moshemius per celebris inter recentes lutheranos scriptor cum pernoverisset, Hobbesii aliorumque suorum, qui apostolis atque adeo Christo ipsi legum, cum ferendarum, tum ulciscendarum potestatem abstulerant, audaciam, quo erat animi candore, ingemuit, insectatusque est in germanico opere quod prænotavit *Algemeines Kirchenrecht*. Nihilo tamen minus, ne receptum apud suos christianæ societatis æqualis sistema desereret, aliud quo illud aliqua demum ratione sustentaret, commentum excogitavit. *Duo nempe*, inquit (*Instit. Hist. christ.*, sec. 1, p. 2, § 3), munera in apostolis sunt distinguenda: munus doctoris, et munus legati extraordinarii summa cum potestate divinitus missi. *Illud quidem munus ad posteros derivatum est, non item hoc*. Signa scilicet illa extraordinaria desierunt, quibus apostoli suam populis legationem luculentissime comprobarunt, prophetæ, inquam, linguarum ac miraculorum præclarissima dona. Hujus tamen legationis auctoritate Moshemius ea omnia, quæ indicavimus, apostolos ait in Ecclesia constituisse. Sed enim Moshemius heic vera falsis permiscet, seu potius quæ a catholicis theologis de apostolorum potestate vere dicta novimus, in falso omnino sensum, heterodoxumque detorquet. Fuisse enim apostolos potestate ordinaria prædictos, ac præterea extraordinaria quadam facultate a Christo donatos affirmant Petavius (*Lib. I, de Eccl. Hier.*, cap. 5, n. 8), alii que doctissimi viri. At in explicanda ultraque apostolorum potestate longe alia a Moshemio sentiunt nostri scriptores. Primo enim ordinaria illa potestas non doctorum tantum fuit, sed pastorum, quæ præterea

in eorum successores derivanda omnino erat, potestas, inquam, cum ordinis, tum jurisdictionis, hæcque item duplex, interior scilicet et exterior, quarum illa ad unum forum sacramentale pertinet, ista ad regendam in exteriori foro Ecclesiam per leges, judicia, poenas, cæteraque quæ ad bene constituendam gubernandam hominum rem publicam sunt necessaria. Extraordinaria autem apostolorum potestas illis certe tanquam singularibus atque extraordinariis Christi legatis fuit attributa, nec ad illorum successores permanare debuit; sita autem erat in eximia quadam ac plenissima, Petro tamen veluti capiti principique subjecta, non modo scribendorum sacrorum voluminum, edendorumque prodigiorum, sed etiam condendarum ubique ecclesiarum, constitutendorum episcoporum, ferendarum per universam Ecclesiam legum auctoritate, ut qua pastores alii suis singuli in diœcesis valent cum interiore, tum maxime exteriore jurisdictione, eadem ipsi per totam late Ecclesiam pollerent. Cæterum non admodum Moshemio repugnabimus, si apostolos etiam sub prima illa *pastorum* ratione contenderit fuisse Christi legatos, modo addat *ordinarios*; episcopos enim quid vetat et haberi Christi legatos? Quamobrem de extraordinaria apostolorum potestate, cum nuper dicerem, *singulares atque extraordinarios* Christi legatos vocavi. Hæc nostrorum doctorum sententia est. Ejus nunc momenta dispiciamus, et *Moshemii*, qui temere illam pervertit, dicta errorum plena esse comperiemus.

VI. Ac primum animadvertis velim adversarii inconstantiam, qui cum perpetuum in Ecclesia docendi munus esse velit, alterum illud eam regendi temporaneum statuat, ac cum apostolis desiisse arbitretur. « Utique, inquit cl. Zalwein (*T. II, pag. 12*) instituit Christus Ecclesiam indefectibilem, perpetuo duratoram: qua arte stabit immota religio, firma consistet Ecclesia, si nemo sit, qui eam potestate a Christo data dirigit, regat, eidemque saluberrimis legibus prospiciat? Si nemo sit, qui potestatem ligandi solvendique, plectendi facinorosos, legesque ferendi habeat? Quam parum sine doctoribus doctrina sana religionis, tam parum sine legislatoribus, et directoribus pax, tranquillitas et felicitas Ecclesiæ conservari, salva et incolumis stare potest, ut adeo utrumque munus et docendi et dirigendi ejusdem esse necessitatis videatur. Anne fortassis toti cœtui istud munus deferunt? Sed undenam probabit cœtus suam missionem? ubi signa characteristicæ legationis, ubi dona extraordinaria miraculorum, prophetæ, linguarum, etc., in plebe? Et quis jus dirigendi, præcipue constituendi doctores et respective legislatores in cœtum transtulit? num Christus? Sed utique ipse vocavit apostolos vocatione singulari: Paulum et Barnabam ad opus, ad quod ipsos assumpserat, per Spiritum sanctum segregavit (*1*): solum Matthiam per electionem non ipsius plebis, sed per sortem eligi

(1) *Segregate mihi Paulum et Barnabam in opus, ad quod assumpsi eos*, dicit Spiritus S., et per illum Christus. Act. XIII, v. 2.

voluit (1). Num apostoli? sed utique Paulus non plebi, sed Tito dedit potestatem corrigendi, et constituendi presbyteros per civitates (2), unaque exhortandi, et arguendi, et quidem cum imperio (3). En quomodo hi doctores se ipsos feriant! Neque quod de uberrimis illis apostolorum donis Moshemius aiebat, ad rem est. « Quærere enim liceat cum eodem Zalwein (4), an non apostoli hisce donis extraordinariis indiguerint potius ad erudiendam plebem, prædicandum Evangelium, et doctrinas suas signis et prodigiis confirmandas, quam ad regendam, instruendam, et gubernandam Ecclesiam. Prædicabant apostoli Christum crucifixum, qui teste Apostolo *Judaïs erat scandalum, gentilibus autem stultitia* (*I Cor. I, 23*): prædicabant doctrinas novas, sublimes, insolitas, duras et asperas, omni intellectu humano sublimiores: quis jam apostolis unquam fidem adhibuisset, nisi suam doctrinam miraculis et prodigiis confirmasset? quapropter *prædicabant ubique Domino cooperante et sermonem confirmante sequentibus signis* (*Marci XVI, 20*). Quod si ergo munus docendi usque nunc perduravit in Ecclesia, et vel continua successione, prout docere videtur Moshemius, vel missione generali, ut ait Pfaffius, in ministros Ecclesiæ transit, quamvis illa dona extraordinaria, gratiæ speciales, prodigia, et miracula esse desierint: quare non munus legationis transeat in successores apostolorum? cum illa dona potius ad munus docendi, quam dirigendi, regendi, et gubernandi ex dictis pertinuerint. Quid vero si et illud consideremus: singularia illa quæ Moshemius magnificat, apostolorum dona, secundo, tertio, atque adeo quarto Ecclesiæ seculo perdurasse? Testes pereruditus Mamachius profert (*t. I Orig. et Ant. christian., p. 463, seqq.*) indubitate fidei: Irenæum, Origenem, Tertullianum, Lactantium, Eusebium, Prudentium, aliasque. Vel ergo ad extraordinarium apostolorum munus ea signa non pertinebant, cum longe post illorum obitum apud christianos perseverarint; vel Christi legatione erant qui, mortuis apostolis, per plura secula fungerentur; quod utrumque Moshemii sententiam labefactat.

VII. Verum ad omnis ecclesiasticae potestatis origines prestat animum convertere. Antequam Christus in cœlos ascenderet, his apostolos suos verbis allocutus est (*Matth. XXVIII, 18, seqq.*): *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra. Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, docentes eos servare omnia quæcunque mandavi vobis. Et ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem seculi.* Potestas enimvero quæ hic data est apostolis, non eos solum spectabat, sed cæteros omnes, qui usque ad consummationem seculi eorum munere in Ecclesia functuri erant. Cur

enim illa addidit Christus? *Et ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem seculi,* nisi ut quam illis tradebat, non esse cum illis interituram potestatem intelligeremus, sed in eorum quoque successores nunquam non derivandam? Verum quænam fuit illa potestas? *Docendi, inquiunt, protestantes. Docete scilicet ait Christus, docete omnes gentes.* Ita sane; verum antequam apostolos jussisset Christus docere, suam ipsius potestatem cum illis communicat, nec quacunque potestatem, sed *omnem*, quæ sibi data fuerat *in cœlo et in terra.* Quare veluti tantæ collatæ potestatis consecutio habendum est, quod in illos detulit jus docendi: *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra. Euntes ergo docete omnes gentes.* Porro docendi ex hac et cum hac tanta auctoritate potestas non est nudum quoddam prædicandi munus, quale protestantes sibi consingunt, sed jurisdictionem omnino postulat. *Enimvero ubi ad omnes gentes convolarunt apostoli, illas ex Christi præcepto docturi, eos utique populi audire, seseque nuntiatis dedere veritatibus tenebantur.* Quod si in nuper constitutis Ecclesiis hæreses enaserentur, quas illi damnarent, nefas fidelibus erat apostolicæ proscriptioni obliterari. Non ea ergo fuit apostolorum prædicatio, ut omni imperio vique cogente destitueretur. Quanquam non docere solum jussi sunt apostoli, sed etiam baptizare, cæteraque, quæ ad novi populi sanctitatem conferrent, sacramenta administrare. Quamobrem in singulis, quas instituissent Ecclesiis, debuerunt apostoli sacramentis ministros præficere, quamque in illis sive conficiendis, sive exhibendis usurparent, disciplinam præscribere. Quid hoc nisi leges ferre? neque illas certe omnes immutabiles, sed aliquas pro rerum temporumque vicibus mutationi obnoxias; ut proinde cum apostolis interisse legum edendarum potestatem insanum sit affirmare. Sed et aliud est longe gravissimum, quod in Christi verbis a Matthæo, ut vidimus, recitatis consideremus. Promiserat Christus apostolis (*Math. XVIII, 17*): *Amen dico vobis: Quæcunque alligaveritis super terram, erunt ligata et in cœlo, et quæcunque solveritis super terram, erunt soluta et in cœlo.* Quibus sane verbis omnia illa comprehenduntur, quæ ad conveniens Ecclesiæ regimen necessaria vel accommodata esse possunt; cum primis autem, Hieronymo (*in Matth. l. c.*) ac Chrysostomo (*hom. 62*) ducibus, et legum ferendarum, et criminum ulcisendorum potestas; utraque enim ad illud maxime postulatur, ac præterea metaphora illa verbi *ligandi* aptissime explicatur, cum et lex, et ecclesiastica censura vinculum quoddam sit, ac ligamen. Neque vero quis Christi promissionem unius fori sacramentalis contineri finibus sine maxima evangelici textus perversione assereret. Evidem qui dicit: *quæcunque alligaveritis, etc., remittendorum quoque peccatorum potestatem designat.* Verum cum Christus, posteaquam qua demum ratione cum peccatoriis agendum esset, docuisse, eumque qui *Ecclesiam* (*præsides scilicet*) non audiret, esse nobis debere edixisset *sicut ethnicum et publicanum, continenter ad-*

(1) *Cecidit sors super Matthiam.* Act. I, v. 26.

(2) *Hujus rei gratia te reliqui Cretæ, ut ea, quæ de-sunt, corrigas, et constituas per civitates episcopos.* Ad Tit. I, v. 5.

(3) *Hac loquere, et exhortare, et argue cum omni impe-rio.* Ibid., v. 13.

(4) L. c., pag. 45.

diderit : *Amen dico vobis, quæcumque, etc., non pœnitentia tribunal spectavit, sed præcipue forum iudiciorum ecclesiasticorum cuius est inobedientes ab ecclesiastica communione arcere, aliisque id genus peccatis afficere.* Quare S. Augustinus aiebat (*lib. I, contr. adv. leg. et proph.*) : *Claves regni cælorum sic dedit Christus Ecclesiæ, ut non solum diceret : Quæ solvere ritis, etc., verum et adjungeret : Quæ ligaveritis in terra, erunt ligata et in cœlo, quia bona est et vindicandi iustitia.* Illud enim quod ait : *Si nec Ecclesiam audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus, gravius est quam si gladio feriretur, si flammis absumeretur, si feris subrigeretur, seu, quod alii legunt, subjeceretur* (1). Atque hinc et illud constat : Christi promissum non solis fuisse apostolis factum, sed illorum quoque successoribus. Quemadmodum enim excommunicatio, cuius quoquo iis verbis involvitur exercenda potestas : *Si tibi sicut ethnicus et publicanus, ad omnium temporum Ecclesiam pertinere debebat ; ita promissio, qua Christus, etiam excommunicantis si oportuisset, Ecclesiæ judicium in cœlo confirmandum recepit, in omnes christianæ legis statas extendebatur.* Quod si queratur, quandonam Christus promissam Matthæi XVIII capite jurisdictionis hactenus explicatae potestatem apostolis reapse detulerit, responsio in promptu est : *tradidisse, dum verbis, quæ ex Matthæi cap. XXVII paulo ante reddidimus, apostolos affatus est, quibus illa Joannis XX, 21, affinia sunt : Sic ut misit me Pater, et ego mitto vos.* Nunc ergo rem colligamus. Eam dedit apostolis Christus, Matthæi XXVIII, potestatem in Ecclesia perduraturam, quam pollicitus ills fuerat Matthæi XVIII. Pollicitus autem fuerat Matthæi XVIII geminam potestatem, internæ scilicet et externæ jurisdictionis ; utramque ergo potestatem dedit Matthæi XXVIII. Nihil igitur absurdius, et a Christi institutione alienius, quam Ecclesiæ cœtui imperii potestatem seu externam jurisdictionem denegare.

VIII. Hæc pleniore in luce collocabuntur, si perpetuam constantemque Ecclesiæ consuetudinem animo reputaverimus. Ac Boehmerus quidem non diffidetur, jam Cypriani aeo id moris inductum, ut episcopi cœtibus imperarent. Tot scilicet ac tam luculentæ sunt S. martyris hac super re testimonia, ut illa se posse commoda aliqua interpretatione pervertere desperarit. Pauca recitemus. *Inde, inquit, S. doctor (ep. 33) per temporum et successuum vices, episcoporum ordinatio et Ecclesiæ ratio, occurrit, ut Ecclesia, super episcopos, constituatur, et opinis actus Ecclesiæ per eosdem præpositos gubernetur.* Quare alibi (ep. 55, al. 59) monet : *Neque enim aſiunde hæreses obortæ sunt, aut natu sunt schismata, quam inde quod sacerdoti Dei, NON OBTEMPERATUR.* Nempe ut in concilio carthaginiensi episcopos alloquebatur : *Apostolia nos successimus, EADEM POTESTATE Ecclesiæ Domini GUBERNANTES.* Verum Boehmerus aliud excogitavit, ut cyprianice auctoritatis vim declinaret.

(1) Confer. P. Bianchi, t. I operis *Della potestà indiretta della Chiesa*, pag. 436, seq.

Scilicet S. martyris ætate id factum ait episcoporum ambitione, qui schema politicum in Ecclesiæ introducere sensim nitebantur (1). Ergo jam medio tertio seculo constitutam a Christo Ecclesiæ formam immutatam dicemus, nec affirmare verebimur plus episcoporum ambitionem ad divinum Ecclesiæ regimen evertendum, quam ad illud conservandum, nunquam defectum ex evangelico oraculo Christi, ipsius patrocinium valuisse? Sed Boehmerus illud animadversare debuerat, quam ipse ecclesiastici regiminis subversionem appellat, ac cyprianæ ætatis episcopis tribuit, multo illis antiquiore esse, atque adeo ipsa apostolica tempora attingere, ut Christus Ecclesiæ suam primo jam alteroque seculo aut deseruisse aut abjeisse, per summam blasphemiam dicendus esset. Nam nihil apud Ireneum, Ignatium martyrem, ac Clemensem romanum, præcipios scilicet primi et secundi seculi scriptores, frequentius quam : *obediendum esse Ecclesiarum præpositis*, illis nos *subditos esse* debere, nihil sine sententia episcopi faciendum (2) ; quæ quidem si in Cypriani epistolis, Boehmero assentiente, episcoporum imperium et jurisdictionem designant, non video cur idem in antiquiorum monumentis significare non debeat.

IX. Nunc illud superest, ut quam Ecclesiæ vindicavimus jurisdictionis potestatem, eam nulli prorsus in terris potestati obnoxiam esse ostendamus, quemadmodum supra posuimus. Qua in re non solum protestantes habemus adversarios, sed et catholicis nonnullos plus aequo regiae potestati addictos, qui vel cum *Simone Vigorio publicam Ecclesiæ disciplinam*, vel cum auctore operis prænotati : *Della Chiesa, e della repubblica dentro i loro limiti*, disciplinam omnem exteriorem principum imperio legibusque subjiciunt unamque aut *privatam* aut *interiorem* disciplinam de laicæ potestatis eximunt auctoritate. Neque ab his dissentit Febronius, qui, cum principes hortetur (I. II, p. 542) ut *pergant pro jure suo suarum terrarum Ecclesiæ reformare*, utique non in fidei rebus sed disciplinæ, eorum arbitrio ac potestati ecclesiasticam disciplinam dimittit. Nihil tamen facilius, quam illos erroris convincere. Quo enim jure ecclesiasticam disciplinam principum imperio subjiciunt? Num jure naturæ? At præterquam quod nulla humana potestas, præter patriam, est humanæ naturæ absolute necessaria ac per se de juris naturalis lege (3), posita etiam jure

(1) Observ. select. ad Petri de Marca I, I, c. 3, observ. 5, § 7.

(2) Sic Ireneus, lib. IV, adv. haer., cap. 43 : *Eis, inquit, qui in Ecclesia sunt presbyteris OBEDIRE oportet, his qui successionem habent ab apostolis.* Ignatius vero in epistola ad Trallianos vult nos esse subiectos episcopo *ac ipso brevi*, sicut legi, aut præcepto, quod singularem emphasi habet ad auctoritatem, qua præcepta det episcopus, extollendam. Imo cum semel summam præpositis *ut ipso Christo exhibendam obedientiam commendasset*, addit : *Quid enim est aliud episcopus, quam is, qui omni principatu et imperio superior est?* Quin et ad Polycarpum scribens eum monet, ut suam in omnibus tueretur auctoritatem. *Nihil, inquit, sine sententia tua fiat.* Denique S. Clemens in celeberrima ad Corinthios epistola eos laudat, quod in *Dei legitimis ambulassent SUBDITI præpositis suis*.

(3) Vide P. Schwarz, Instit. jur. univ. p. 2, tit. 2, instruct. 3, § 1.

gentium positivo civitate; non potest civilis potestas *ex jure summi imperii*, quod *directum* vocant, ecclesiasticam sibi subdere disciplinam. Cum enim hocce jus ordinis tantum naturalis sit, atque ad curanda solum civilia præstitutum, ad sublimioris ordinis disciplinam, quæ finem spectat supernum, nequit extendi. Quod si quis ecclesiasticam disciplinam, non ratione quidem sui, sed publicæ tamen tranquillitatis, quam principes sartam tectamque tueri maxime debent, ab illa facile vel evertendæ vel saltem perturbandæ respectu, a supremis civitatum magistratibus coerceri posse contenderet, næ ille vehementer erraret. Mitto, eos qui principum majestatem ita extollunt ut eam ecclesiasticæ potestati dominari velint, Bellarmino, Perronio, Blanco cæterisque pontificiæ dignitatis assertoribus irasci quam maxime solere, quod *indirectam*, seu, ut Bonifacius VII aiebat, *ratione peccati* romano pontifici in principes potestatem adjudicent: id enimvero oppido ridiculum est absurdumque, quam tanto studio deneges romano pontifici *indirectam* in principes potestatem, eamdem principibus in Ecclesiam asserere (1). Verum id, inquam, mitto. Hoc solum ab illis qui, publicæ securitatis specie, indirectum quoddam in Ecclesiam jus principibus inesse prædicant, hoc, inquam, solum ab illis peto, ut diligenter videant quo istud ipsorum decretum tandem adducat. Nimurum cum nihil quod ad politice tranquillitatis perturbationem sive hominum malitia sive temporum injuria trahi nequeat, seu præscribere, seu exhibere fidelibus Ecclesia possit: non peccatorum in foro interno remissionem, non alterius cuiuslibet sacramenti administrationem, non sacrificium, non fidei symbola ac professionem, non ipsam Evangelii christianorumque dogmatum annuntiationem, cuius tamen munus ab apostolis ad nos derivatum protestantes agnoscunt; hæc ipsa, quæ suæ naturæ spiritalia ac superna sunt jurisque divini, principum legibus ac dominatui subessent: quod et catholicis cum dogmatibus aperte pugnat (2), et protestantium quoque commodis institutisque universe non satis est consentaneum (3). Quid quod hinc et illud con-

(1) Ad illustrissimum Podiensium episcopum in nuperimo libro inscripto: *Défense des actes du clergé de France concernant la religion, à Louvain*, 1769; p. 2, cap. 8, pag. 305, seqq.

(2) Confer podiensem antistitem, l. c., pag. 306, et cap. 10, pag. 335, seqq.

(3) Certe Pfaffius Origin. jur. eccles. p. 193; tubing. edit. 1736, bene observandum, jubet, *jura collegii* (christianæ) *ita principibus a cœtu tradita esse, non ut mentibus hominum dominentur, et aliam quamdam fidem cærmoniasque, ubi fidem suam detrimenti quid pati cœtus putaverit, Ecclesiae inducant; sed ut, quæ ipsimet cœtui sponte arrisura esse existimat, ita constituant, ita administrarent, ut nulla hec coactio, nisi ita saltem qui cœtum turbant, atque, ubi ejus jura violant, eo tamè excedere nolunt, afferratur. Alibi [p. 197] addit, *jura collegii limitata atque ad mentem collegii administranda et ita administranda esse, ut si collegio adhinnire non amplius quis velit, ab eodem ceteris paribus recedere impune possit.**

Fingamus ergo, ex juribus collegii ad mentem collegii administratis publicam aliquo casu turbari tranquillitatem, poteritne princeps jura illa infringere? Si neges, actum erit de indirecta principi potestate: si affirmes, vilissimam ergo servitutem serviet Ecclesia, suis juribus adversus suam ipsius mente mentem tyrannice læsis, quam tamen ut in libertatem vindicarent

sequeretur, quo nihil magis impium, licet ab incredulis nostræ ætatis philosophis prolatum impudentissime: posse idololatras principes, posse Turcarum imperatores, pro eo quo tenentur sue ditionis felicitati prospicere gravissimo officio, christianorum religionem suis e provinciis procul arcere, si politicis illam rationibus minus accommodatam esse intellexerint (1)? Quid si tamen, inquies, ecclesiastica potestas aliquid moliretur, quod in reipublicæ perniciem cederet? Fieri id posse non negavero, modo non illius naturæ, sed uni abutentium vitio totum hoc, quidquid est malum, vertatur. Tunc autem principes uti jure defensionis possent. Verum defensionis jus nullum aut sumit aut præ se fert sese defendantis imperium. Utique Galliarum rex potest se suasque gentes ab Hispaniarum rege justo bello defendere; uterque tamen suis in terris supremus rex est, neque illud defensionis jus hispanum gallo regi obnoxium facit. Quanto minus erit in Ecclesiam potestatis se suosque ab injustis episcoporum, aut etiam romani primatis molitionibus tueri? Nimurum non æquali solum, sed superiori, qui te contra jus aggrediatur, fas est defensionis nomine obsistere, quemadmodum jurisconsulti æque ac theologi magna consensione fatentur. Quæ sane omnia id tandem quod aiebam manifesto efficiunt: naturali jure ecclesiasticam potestatem civili minime subjici.

X. Nec verius est quod alii dicunt: divino jure ita utramque potestatem esse copulatam, ut civilis ecclesiastica, a romani pontificis jurisdictione sese subduxerunt.

(1) Lubet nonnulla ex indicato odiensis episcopi libro heic describere. « Aussi, inquit cl. episcopus, pag. 299, quel en est le fruit, que d'autoriser les incrédules à soutenir que des princes idolâtres ou musulmans non seulement n'excèdent pas leur pouvoir, en s'opposant au christianisme, mais qu'alors même ils en usent bien? *Comme souverains, dit-on, ils n'ont à examiner dans la religion que les avantages ou les inconvénients qui peuvent en résulter pour le temporel de leurs Etats. A ce titre ils en sont juges, et par ce jugement ils décident quel en doit être le sort parmi leurs sujets.* Or ils ne voient pas d'une part qu'en permettant que le christianisme soit prêché dans leurs Etats, les campagnes doivent être mieux cultivées, le commerce plus animé, les villes plus riches, les ouvriers plus industriels, les troupes plus aguerries, la population plus abondante. Le culte idolatrique ou mahométan remplit sur tous ces objets les vues de leur politique; et s'ils ont à les réformer ou à les perfectionner, ce n'est point précisément par une religion qu'on leur propose pour qu'eux et leurs sujets parviennent au salut éternel. D'autre part ils comprennent aisément que de la prédication du christianisme il naîtra une diversité de sentiments et de culte entre leurs sujets, ce qui est presque inséparable de troubles et de dissensions. Que doit-il donc arriver de cet examen borné à des considérations politiques, de cet examen que l'on prétend être tout à la fois nécessaire et suffisant dans un prince à qui l'on annonce le christianisme qu'il ne connaissait pas, de cet examen enfin qui le constitue juge et arbitre suprême de l'accueil que cette religion mérite? Qu'en doit-il arriver, si ce n'est qu'il l'exclue de ses Etats, ou qu'il s'efforce de l'y anéantir, si elle y a déjà des prosélètes? Ce ne sera point un abus, mais un usage prudent et louable de son pouvoir. Les incrédules l'avouent volontiers, et c'est même un des articles de leur code philosophique. Mais si l'on a une juste horreur pour cette conséquence impie, qui ne laisse plus rien d'odieux aux persécutions contre le christianisme que l'excès de leur cruauté, il faut renoncer au principe d'où elle coule trop naturellement. Il faut convenir, que les princes élevés dans une fausse religion n'ont pas droit de juger de la vraie par des vues temporelles soumises à l'autorité de leur sceptre. »

siasticam in externa aut jurisdictione aut etiam disciplina omni sibi habeat subjectam. Unde enim de divino hoc jure constare deberet nisi ex Novi Testamenti libris? Neque id eo dico, quod protestantes solam noverim Scripturam appellare, sed quia id de quo agimus ejusmodi est, ut Christus non traditione solum per apostolos illud ad nos transmittere debuerit, sed in suis scripturis diserte commemorare (1). Cum enim nihil in sacris Novi Testamenti libris omissum sit quod ad regiam in politicis rebus majestatem extollendam pertineat, immo principes nobis colendos, illis obedientiam praestandam, pro iis orandum quam saepissime inculcat, nunquam tamen in rebus ad religionem quoquo modo spectantibus aut eos consulendos, aut ipsis parentum doceamus; Scripturæ in re tanti momenti silentium argumento esse poterat, aliam politicarum, aliam sacrarum rerum habendam esse rationem, neque eamdem in utrisque obedientiam a nobis laicæ potestati exhibendam. Quare Christus, cui regum potestas cordi fuit, ne illa suo in re tam gravi silentio deprimeretur, id certe ipsem clare edixisset in sui fœderis libris (2). Novum igitur Testamentum consulamus. Quidquame inveniemus, quo aliquid in Ecclesiam auctoritatis principibus a Christo collatum argui verosimiliter possit? Nihil minus. Apostolos ille misit sua prædictos potestate, jussitque docere omnes gentes; quibus verbis apostolos ad ipsas disciplinas leges edendas instructos auctoritate nuper ostendimus. At quid si principes caveant ne ad populum de christianis religionibus verba fiant? quid si apostolorum obtemperari legibus velent? Nulla hac in re a Christo principum ratio habet: Euntes docete omnes gentes, baptizantes, etc., docentes servare omnia quæcunque mandavi vobis (Matth. XXVIII). Haud aliter egit Christus quo loco Ecclesiastici judicij formam prescrivit: Dic Ecclesiae: si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus. En de externa, de publica, eaque jurisdictionis disciplina quæ turbas in civitate excitare facile posset, sermo heic est, neque tamen expectari jussit Christus principum consensum, ut aut ad Ecclesie præsidcs scelestus homo deferretur, aut illi in eum animadverterent. Quid plura? Quæcunque, inquit Christus, alligaveritis super terram erunt ligata et in cœlo, et quæcunque solveritis super terram, erunt soluta et in cœlo. Ne heic quidem ulla principum injecta mentio, quorum auctoritate ligandi solvendique potestas circumscrivatur. Ligant apostoli? Quod diligant, et in cœlo ligatur. Solvunt apostoli? Quod diligunt, et in cœlo solvit. Quemadmodum ergo rigidus esset qui principum potestati obnoxiam vellet cœli confirmationem, ita nimium a Christi Domini

(1) « Il n'aurait eu garde, » inquit appellatus podiensis episcopus, p. 262, « d'omettre une si noble prérogative, si Dieu l'avait ajoutée à toutes celles dont il avait déjà enrichi la couronne royale. L'intérêt de la religion, le respect dû à la vérité et à l'ordre établi de Dieu, demandaient qu'elle fut discrètement exprimée. Toute ignorance, toute incertitude sur ce point eût été funeste aux fidèles. »

(2) Confer eundem Podiensem, pag. 263, seqq.

decretis aberraret qui ecclesiasticam ligandi solvendique potestatem (qua scilicet universæ disciplinæ ratio stat) principum egere consensione defendeleret. Dilucidior erit argumenti vis, si allata Christi verba, Quæcunque alligaveritis, etc., cum iis conferamus, quibus idem Dominus ac Servator noster remittendorum peccatorum potestatem apostolis eredit: Quorum, inquit, remiseritis peccata, remittentur eis, et quorum retinueritis retenta sunt (Joan. XX, 23). Videntur nihil in hac Christi propositione circumscripsum est, quod ad potestatem attinet ex rei natura et Ecclesiæ præscripto exercendam. Quamobrem nemo erit, saltem inter catholicos, qui ita desipiat ut peccatorum in poenitentiali fero remissionem aut retentionem politice potestati subesse affirmet. Verum, queso quodnam hanc inter et priorem illam Christi propositionem discrimen? Nullum equidem video; utraque æque infinita est. Si igitur internam in peccatores jurisdictionem dicimus a Christi institutione ita comparatam, ut principibus nefas sit quidquam in illam exercere auctoratis, an non idem de externa in sides cæteros jurisdictione erit omnino statuendum? Statuemus enimvero multo firmius, si qualem Christus Ecclesiam suam esse voluerit accurate consideremus. Corpus quoddam illa est per totum late orbem diffusum, ita tamen ut sicuti unum corpus est, ita unus ei spiritus insit (1). Hinc Paulus: Obsecro vos, fratres, per nomen Domini Iesu Christi, ut id ipsum dicatis omnes, et non sint in vobis schismata; sitis autem perfecti in eodem sensu et in eadem sententia (I Cor. I, 10). Quæc quidem licet doctrinam fidicique decreta potissimum spectent, negari tamen nequit quin ad disciplinam quoque jure ac merito pertrahiri possint. Sunt certe quædam disciplinæ capita in quibus particulares Ecclesiæ, salva fide, atque adeo caritatis unitate, inter se dissentient; verum haec, cum numero pauca sint, tum etiam rerum, in quibus versantur, tenuitate non admodum notabilia. Cæterum etiam in disciplinæ rebus, quoad fieri potest, servari expedit unam eamdemque ubique rationem, ne sententiæ quoque diversitas paulatim irrepatur, quæ ad dissociando animos plurimum valet; omnino autem id necesse est in iis quæ vel cum fidei dogmatibus arctissime conjuncta sunt, vel ex Christi Domini ordinatione sunt constituta, vel ab apostolis aut generalibus conciliis sancta, aut denique communis quadam receptione Ecclesiarum consuetudine comprobata. Fac enimvero, ex principum nutu pendere ecclesiasticam disciplinam; nihil amplius in ea firmum, nihil constans; sed pro cujusque principiis, eorumque qui ipsi erunt a consiliis arbitratu commutabuntur omnia in dies, atque evertentur. Alter communionem invehet sub utraque specie; alter festos dies imminuet; hic cælibatum abrogabit, ille quadragesimale jejunium de medio tollet: erit qui provincialia concilia haberi velit; erit contra qui epis copis ne suas quidem visitare dioceses permittat.

(1) Ad Ephes. IV, 4: Unum corpus, unus spiritus.

Tum alias abolita revocabit; alias revocata abolebit. Nostrorum temporum mores ignoret oportet, qui me ~~procurat~~ ludibrio, non ratione, isthac ominari existimet. An ergo credibile sit, Christum Ecclesiae suæ tam male consuluisse ut, cum uno illam spiritu agi voluerit, eam tamen laicæ potestatis, a qua tanta tamque periculosa morum dissimilitudo metuenda erat, arbitrio commiserit? Quanquam non his opus est argumentis, cum Paulus quid hac in re sentiendum sit palam fecerit. *Deus, inquit ille (I Cor. XII, 28), in Ecclesia sua posuit primum apostolos, deinde prophetas, tum pastores, et doctores.* Ubi heic reges? Ita tamen nominandi erant, ac primo quidem loco, nisi Paulus, cui Christi mens perspecta erat, omnem eis in Ecclesiae potestatem adimere voluisse. Invicto hoc argumento utuntur Bellarminus (*l. I de rom. Pont., cap. 7*), Schwarzius (*Instit. jur. univ., p. 1, tit. 3, inst. 3, § 3*), ac podiensis antistes (*l. c., pag. 268*): præverat autem illis S. Joannes Damascenus, cuius hæc sunt verba (*de Mag., orat. 2*): *Penes imperatores potestas non est ut Ecclesiis leges sanciant. Attende quid dicat Apostolus: Quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia: primum apostolos, secundo prophetas, tertio pastores et doctores ad perfectionem Ecclesiae: non adjecit imperatores. Verbum locuti non sunt nobis reges, sed apostoli et prophetæ, pastoresque et doctores...* *Tibi parebimus, o imperator, in his, quæ ad hujus seculi negotia pertinent... verum ad res Ecclesiæ statuendas pastores habemus, qui nobis verbum loquuntur, atque ecclesiastica instituta tradiderunt.*

XI. Erunt fortasse qui quod nec naturali nec diuino jure asseri principibus potest in Ecclesiam ejusque disciplinam imperium, ex ipsius Ecclesiae concessione arcessant. Id saltem multi ex protestantibus faciunt, qui collegialia Ecclesiae jura in principes ab ipso christianorum cœtu ultro delata fuisse non dubitant. Contra ego id factum nego; nego insuper fieri potuisse. Quid enim? Poteratne Ecclesia, quam ipsi Christus regiminis formam præstisset, eam immutare, juribusque divinitus sibi non tam traditis quam prescriptis sese expoliare, quin non injuriā modo, illamque gravissimam, institutori suo atque adeo sponso inferret, sed aliam omnino ab ea quam ille esse voluit se criminose præstaret? Quod si tamen de sanctissima Ecclesia tantum facinus suspicari quis posset, an non cum Christi promissionibus id pugnat? *Ecce ego vobiscum sum, inquit Christus, usque ad consummationem seculi, utique ut Ecclesiæ suæ patrocinaretur, illamque ad prescriptam a se normam perpetuo servaret incolumem.* Quæro jam quo demum seculo a se desciverit Ecclesia, suamque laicæ potestatem subdiderit? Non certe primo christianæ æræ seculo; illo enim apostoli coegerunt concilia, sacros celebrarunt conventus, a suffocato et sanguine, itemque ab idolothylis abstinere christianos jusserunt; prescrispsit insuper Paulus ut accusationes suscipientur in duobus vel tribus testibus; vetuit idem Paulus fidelium causas ad ethnico rum tribunalia deferri: *Thessalonicensibus vero præ-*

cepit ut operarentur manibus suis, ut nullius aliquid desiderarent (I Thess. IV, 2). Vides heic multa præter leges romanæ, multa etiam contra imperatorum edicta fuisse ab apostolis de disciplinæ capitibus constituta, ab illis ipsis, inquam, apostolis, qui obtemperandum esse sublimioribus potestatibus, atque adeo principibus discolis, fideles gravissime monuerunt; ut nempe suo docerent exemplo, in rebus quidem civilibus parendum esse principibus; at in iis quas Ecclesiæ est sancire, nihil humanam potestatem sibi posse auctoritatis vindicare. Idem nobis argumentum præbet secundum tertiumque seculum. Nam et duobus illis seculis, atque adeo sub quarti initia, christiani cœtus suos, etsi imperatorum edictis proscriptos, frequentabant; et licet inter collegia illicita censerentur, ac propterea Julii Cæsaris, atque qui eum consecuti sunt, imperatorum legibus habere res communes, arcamque communem prohiberentur; semper tamen licere Ecclesiis existimarunt facultates, ne immobileibus quidem bonis exceptis, possidere; quod cum multi editis ad id libris ostenderint, præsertim vero auctor italicij operis prænotati: *Del diritto libero della Chiesa di acquistare e di possedere beni temporali* (1), necesse non est longa monumentorum recitatione confirmare. Id autem christiani nunquam fecissent, nisi ea illis persuasio fuisse: imperatores, cum illa in Ecclesiæ damnum juberent, non legitima uti potestate. Sed tertium Ecclesiæ seculum aliud sane præclarissimum nobis hujusc rei suppeditat documentum: *synodus scilicet africana, cuius S. Cyprianus meminit (ep. 1, edit. Felli)*, statuit: *Ne quis de clericis et Dei ministris tutorem vel curatorem testamento suo constitueret, itemque ne quis frater excedens ad tutelam vel curam clericum nominaret; ac si quis hoc fecisset, non offerretur pro eo, nec sacrificium pro dormitione ejus celebraretur.* Verum enimvero, ut Fellus, apud Anglos Cypriani, editor animadvertisit (*in not. ad cit. ep. 1*), et jure romano tutela pupillorum pro munere publico habita, onus fuit a quo nonnisi ex certis, iisque gravissimis causis lege definitis (*Instit. lib. I, tit. 25*) excusatio concedebatur. Has porro inter causas non censebatur ethnium sacerdotium; multoque minus christianum, cum minime expectandum fuerit, ut idem haereticus adnotator monet, ut *privilegio aliquo tam peculiari ex indulgentia ethnicorum imperatorum fruerentur sacerdotes christiani: africani tamen episcopi vi canonum caveri potuisse existimarunt, ne christianus aliquis id oneris cuiquam de clero vellet impone, idque sub penis quas nuper audivimus; non alia certe de causa nisi quod vel ipsam publicam Ecclesiæ disciplinam adeo non subesse imperatorum legibus firmissime sentiebant, ut potius posset Ecclesia illis in suæ disciplinæ sanciendis canonibus derogare.* Secula jam triumphantis christianæ fidei recolamus. Occurrunt statim seculo quarto Osius, Hilarius Athanasius, Gregorius Nazianzenus, Ambrosius sanctissimum Ecclesiæ patres, qui ipsis imperatoribus

(1) Confer egregium hunc scriptorem, præsertim lib. II, cap. 2.

eorumque praefectis quanta esset ecclesiastice potestatis dignitas quamque ab omni principum dominatione soluta liberaque, assentatorum aulas celebrantem nihil veriti judicia atque obrectationes, palam edixerunt. Osii haec sunt ad Constantium scribentis (*apud S. Athan. in ep. ad solitarios*) : *Ne te rebus misceas ecclesiasticis, nec nobis his de rebus præcepta mandes, sed a nobis potius haec ediscas. Tibi Deus imperium tradidit : nobis ecclesiastica concredidit, ut quemadmodum qui tibi imperium subripit, Deo ordinanti repugnat ; ita metue, ne si ad te ecclesiastica pertrahas, magni criminis reus fias. Reddite, scriptum est, quæ sunt Cæsaris, Cæsari, et quæ sunt Dei, Deo Neque nobis igitur terræ imperare licet ; neque tu adolendi habes potestatem.* Hilarius vero lib. I, ad eundem Constantium aiebat : *Provideat et decernat clementia tua, ut omnes et ubique judices, quibus provinciarum administrationes creditæ sunt, ad quas sola cura et sollicitudo PUBLICORUM negotiorum pertinere debet, a religiosa se observantia abstineant ; neque posthac PRÆSUMANT atque USURPENT (quantum ab illa pseudopoliticorum sententia, quæ ad sacratoriæ principum jura id revocat Hilarius aberat?) ut putent se causas cognoscere clericorum.* Eadem fuit Athanasii mens. Audiamus illum in epistola ad solitarios de eodem Constantio loquentem : *Quare dum simulat ecclesiasticum se curare canonem, omnia contra canonem agere molitus est.... Quis canon præcipit ut e palatio episcopus mittatur ? Quis tradidit comites inconsideratosque spadones ecclesiasticis præsesse rebus ?... Quandonam a seculo res hujusmodi audita est ? Quandonam Ecclesiæ decretum ab imperatore accepit auctoritatem ? Quid vero Nazianzenus ? Non solum ille, in oratione qua imperialis præfecti minis perterritos civium suorum animos erexit, postquam multa pro sua auctoritate liberime disseverisset, *Quid vero, inquiens, vos principes, et præfeci ?... Quid igitur dicitis ?... Nam vos quoque potestati meæ, meisque subselliis lex Christi SUBJECIT. IMPERIUM ENIM IPSI GERIMUS ; addo etiam PRÆSTANTIUS : nisi vero æquum est, spiritum carni fasces submittere, et cœlestia terrenis cedere : præfectum hisce deinde verbis alloqui pergit : Non dubito quin hanc dicendi libertatem in optimam partem accepturus sis, utpote sacri mei gregis ovis sacra magnique vastoris aluma (non dominus, legumve lator) ; verum etiam cum Aerius et Alypius, ne Ecclesiæ legatam a matre hæreditatem persolverent, nescio quas imperatorum leges in medium afferrent, istis in haec verba rescripsit (ep. 80) : Extra-neas leges rejicientes, nostris servite. Ambrosius denique ad imperatorem Valentinianum juniores ita perscripsit (ep. 21 nov. edit.) : Si vel Scripturarum seriem divinarum vel vetera tempora retractemus, quis est qui abnuat, in causa fidei, in causa, inquam, fidei (1),**

(1) Cave credas, heic Ambroſinth eas solum causas designare, que ad fidei dogmata pertinent : paulo antea dixerat : « Augustæ memorie pater tuus non solum sermonē respondit, sed etiam legibus suis sanxit, in causa fidei vel ecclesiastici alienus ordinis eum judicare deberè, qui nec munere impar sit, nec jure dissimilis. » Cum ergo ad haec ipsa Scripturarum, ac christianorum monumentorum aucto-

episcopos solere de imperatoribus christianis, non imperatores de episcopis judicare. Eris, Deo favente, etiam senectutis maturitate provector; et tunc de hoc censem, qualis ille episcopus sit, qui laicis jus sacerdotale substernet. Digna sane sententia, quam episcopi omnes diligenter attendant ! Eadem fuit seculo quinto Ecclesiæ doctrina. Mitto Isidorum Pelusiotam, qui cum sacerdotium animæ, corpori regnum comparet (1), sacerdotium regno subdere nequaquam potuit, nisi quis forte corpus animæ imperare contendat. Nihil ad explicandum utriusque potestatis discrimen singi illustrius potest, quam quod duo romanæ sedis pontifices, iisque in sanctorum fastos relati, tradiderunt, Felix II et Gelasius I, ille in epistola ad Zenonem Augustum, hic in litteris ad Anastasium imperatorem. « Puto quod vobis sine ulla dubitatione sit utile, si Ecclesiam catholicam vestri tempore principatus sinatis uti legibus suis, nec libertati ejus quemquam permittatis obsistere, quæ regni vobis restituit potestatem. Certum est enim hoc rebus vestris esse salutare ut, cum de causis Dei agitur, juxta ipsius constitutum regiam voluntatem sacerdotibus Christi studeatis subdere, non præferre, et sacrosancta per eorum præsules discere potius quam docere, Ecclesiae formam sequi, non huic humanitus sequenda jura præfigere, neque ejus sanctionibus velle dominari, cui Deus voluit clementiam tuam piæ devotionis colla submittere, ne dum mensura cœlestis dispositionis exceditur, eatur in contumeliam disponentis. » Ita Felix : « Duo sunt, imperator auguste, quibus principaliter mundus hic regitur : auctoritas sacra pontificum, et regalis potestas. In quibus tanto gravius est pondus sacerdotum quanto etiam pro ipsis regibus in divino redditu sunt examine rationem. Nosti enim, fili clementissime, quod, licet præsideas humano generi dignitate, rerum tamea præsilibus divinarum devotus colla submittis, atque ab eis causas tuæ salutis expetis, inque sumendis cœlestibus sacramentis, eisque, ut competit, disponendis, subdi debere te cognoscis religionis ordine potius quam præses. Nosti itaque, inter haec, ex illorum te pendere judicio, non illos velle ad tuam redigi voluntatem. Si enim, quantum ad ordinem pertinet publicæ disciplinæ cognoscentes imperium tibi superna dispositione collatum, legibus tuis ipsi parent religionis antistites..., quo, rogo, te decet affectu eis obedire, qui pro ergandis venerabilibus sunt attributi mysteriis. » Hactenus Gelasius. Ex sexto et septimo seculo nihil habeo quod urgeam; antiquam tamen et ab apostolis atque adeo a Christo ipso derivatam perseverasse doctrinam sequentium seculorum traditio nos docet. Quid octavo seculo senserit Damascenus, ante vidimus (2). Ante illum eadem ritate confirmanda addat, quæ supra recitavi, palam est causarum fidei nomine heic easdem intelligi quas nupè vocaverat causas fidei vel ecclesiastici aliquius ordinis, causas nempe fidei ac disciplinæ.

(1) Lib. III, ep. 239 : « Ex sacerdotio et regno rerum administratio confusa est, quamvis enim permagnâ uitriusque differentia sit (illud enim veluti anima est, hoc velut corpus), ad unum tamen et eundem finem tendunt, hoc est ad animalium salutem.

(2) Neque tamen eo solum loco id docuit Damascenus

disertissime tradidit Gregorius II in epistola ad Leonem Isaurum (ep. 2, t. IV conç. Hard., p. 14) : Non sunt (en ejus verba) imperatorum dogmata, sed pontificum, quoniam Christi sensum nos habemus. Alia est ecclesiasticarum ordinationum institutio, alia intelligentia secularium : in administrationibus seculi.... quem habes sensum, in spiritualibus dogmatum administratio-nibus habere non potes. Et ecce tibi scribo discrimina palati et Ecclesiarum, regum et pontificum. Agnosce illa et salvare, nec contentiosus esto. Nam quemadmodum pontifex intraspiciendi in palatium potestatem non habet, ac dignitates regias deferendi ; sic neque imperator in Ecclesiis intraspiciendi, et electiones in clero peragendi, neque consecrandi, vel symbola sacramen-torum administrandi, sed neque participandi absque sacerdotis opera; sed unusquisque nostrum, in qua vocacione vocatus est a Deo, in ea maneat. Vides, imperator, pontificum et imperatorum discrimen. Similia se-culo ix legimus in geminis duorum romanorum pontificum epistolis : *Cum ad verum ventum est* (ita S. Nicolaus I in litteris ad Michaelem imperatorem) *ultra sibi nec imperator jura pontificatus arripuit, nec pontifex nomen imperatoris usurpavit, quoniam idem mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus, sic actibus propriis, et dignitatibus distinctis, officia potestatis utriusque discrevit, propria volens medicinali humilitate sursum effetti, non humana superbia rursus in infernum demergi, ut et christiani imperatores pro aeterna vita pontificibus indigerent, et pontifices, pro cursu temporalium tantummodo rerum, imperialibus legibus uterentur, quatenus spiritualis actio a carnalibus distaret incuribus, et ideo militans Deo minime se negotiis secularibus implicaret, ac vicissim non ille rebus divinis praesidere videretur, qui esset negotiis secularibus impli-catus* (cap. Cum verum, 6, dist. 96). *Joannes vero VIII, Ad sacerdotes*, inquit (cap. Si imperator, dist. 96), *Deus voluit, quae Ecclesiae disponenda sunt, per-tineret, non ad seculi potestates, quas, si fideles sunt, Ecclesiae suae sacerdotibus voluit esse subjectas. Non sibi vindicet alienum jus et ministerium quod alteri deputatum est, ne contra eum tendat abrumpi a quo omnia constituta sunt, et contra illius beneficia pugnare videatur a quo propriam consecutus est potestatem*. De sequentibus seculis certior res est, quam ut productis patrum pontificumque testimoniis comprobari debeat. Unum tamen alterumve ex duodecimo seculo profesram. Quando Ecclesia, inquit Goffridus Vindocinensis (in opusc. ad Callist. pap., cap. 6), seculari potestati subjicitur, quae antea domina erat, ancilla efficitur, et quam Christus Dominus dictavit in cruce, et quasi propriis manibus de suo sanguine scripsit, chartam libertatis amittit. Sed praeterire nefas est, quae in epistola

ad imperatorem Orientis Innocentius III perscripsit : « Ad firmamentum cœli, hoc est, universalis Ecclesiae, fecit Deus duo luminaria magna, id est, duas in-stituit dignitates, quae sunt pontificalis auctoritas, et regalis potestas : sed illa quæ præest diebus, id est, spiritualibus, major est ; quæ vero carnalibus, minor, ut quanta est inter solem et lunam, tanta inter pon-tifices et reges differentia dignoscatur » (1). Quid, quæso, traditione constabit, si in dubium vocetur, quod tot incorruptis et integris testibus asseruimus ? Ut igitur concludamus, adeo falsum est, humano jure, seu libera Ecclesiæ concessione principibus tributum fuisse in Ecclesiæ negotia, decreta, ac ministros, po-testatem, ut ne tribui quidem posse nunquam non creditum fuerit.

XII. At enim Ecclesia in republica est. Audio adagiū Optati Milevitani, verbis præter imo et contra spectatissimi patris sententiam a pseudopoliticis concinnatum ; verum quid in rem præsentem recte sapienter colligi exinde possit, nequaquam perspicio. Atque equidem de Optati mente in *Antifebronio* ac-curate est a me disputatum ; cum tamen in podiensis antistitis librum inciderim, in quo nonnulla ab aliis, quod neverim, non animadversa, ad explicandum Optati locum scitissime afferuntur (2), quæ ibi dicta a me fuerunt, enucleatius proponam. Donatistis ex-probraturus Optatus arrogantiam impudentiamque Donati, qui, cum Constans imperator in Africam Paulum ac Macarium misisset opem argento pauperibus latus, furens dixerat, nihil esse imperatori cum Ecclesia commune, et de fonte levitatis suæ multa maledicta effuderat (hoc enim erat Optati propositum), primum ait : *Donatum* (lib. III de Schism. Donat.) *jam tunc meditatum fuisse contra præcepta apostoli Pauli potestatibus et regibus injuriam facere, pro quibus, si apostolum audiret, quotidie rogare debuerat* ; addit deinde peculiarem aliam causam, cur Donati facinus in romanorum imperatorem argendum foret atque damnandum : *Non enim, inquit, respublica in Ecclesia est, sed Ecclesia in republica. Ubi respublicæ nomine nonnisi imperium romanum fuisse ab Optato designatum ipse suimet interpres explicat, continentier addens, id est in imperio romano. Porro quid heic imperium Romanum ? Non certe imperii dominatus ac potestas, sed romane ditionis regiones ; quo sensu Cæsar dixerat* (lib. IV de Bello gall., cap. 16) : *Populi romani imperium finit Rhenus. Nam Optatus Ecclesiam per omnem orbem romanum (en romanum imperium) caput tulisse sub toto caelo paulo autem animadverterat ; in eo præterea quem perpendimus loco, cuim de imperio romano addat mentem suam disertius explicaturus : Quod Libanum appellat Christus in Canticis canticorum, cum dicit : Veni sponsa mea inventa de Libano, id est de imperio romano ; palam est illum non de romani imperii potestate locutum, sed de ejus provinciis, ex quibus Christus Ecclesiam*

(1) Cap. Sollicitæ de Major. et Obed.

(2) Défense des Actes, etc., p. 2, cap. 13, pag. 418, seqq.

Nam in prima quoque de imaginibus oratione : Imperato-ris, inquit, edicto obtulerari non permittimus (de sacris tollendis imaginibus, quarum usus profectio caput est discipline) patrum consuetudinem evertere conantis; neque enim religiosorum fuerit imperatorum ecclesiasticas con-vellere sanctiones.... ligandi atque solvendi potestatem non regibus tradidit Christus, sed apostolis, eorumque suc-cessoribus, et pastoribus, atque doctoribus.

suam in extremo judicii die esset ad cœlum corona evocaturus (1). Recte autem Optatus dixit, Ecclesiam *in republica esse*, id est in imperio romano. Nam antequam romanum imperium christianis disciplinis imbueretur, erat illud juxta Danielis vaticinia constitutum, confirmatumque; deinde quo tempore Optatus scribebat, non omnes imperii regiones Christum sequebantur; imo plurimæ in idolorum cultu perstabant; denique Ecclesiæ diuturnitatem imperii diuturnitati non exæquandam modo, sed veluti illigatam Optatus censebat. Verum absit ut hæc efficiant, non imperium Ecclesiæ, sed Ecclesiam imperio ex Optati sententia subesse. Certe (præterquam quod causæ, cur Ecclesiam in republica dixisse Optatum vidimus, id per sese ostendunt) duo sunt, quæ ejus mentem clarissime patefaciunt. Primum est, Ecclesiam quam eo loco Optatus nominat, Ecclesiam universam esse non posse, sed eam tantummodo, quæ in imperii romani regionibus coaluerat; in superiore autem libro (*lib. II., cap. 2*) dixerat idem Optatus, *eam esse Ecclesiam catholicam, quæ est in toto terrarum orbe diffusa*, nempe cum in romano imperio tum extra illud, apud Seres, Getas, Persas, aliasque barbaras gentes, quas omnes Evangelii luce perpetuo privandas, atque a divinis promissionibus excludendas, non sine intolerabili errore existimasset: quomodo ergo hæc ab Optato in *republica esse*, id est in *imperio romano*, dici nisi absurdæ potuisset? Alterum est, Optatum illud de Ecclesia in republica veluti imperio romano proprium et peculiare commemorasse, nec aliis commune gentibus, apud quas non tanta quanta in romanorum imperio, aut amplitudine propagata, aut firmitate solidata, aut auctoritate defensa florebat Ecclesia: quare addit: *Id est de imperio romano, ubi et sacerdotia sancta sunt, et pudicitia, et virginitas, quæ in barbaris gentibus non sunt, et si essent, tuta esse non possent*. Nimirum nec illa de harum gentium dominatione præcesserant oracula, quæ de romano imperio, nec ad earum diuturnitatem exigenda erat Ecclesiæ diuturnitas, quemadmodum Optatus cum aliis antiquis patribus de imperio romano opinabatur. Jam vero quis non videat potestatis jura apud omnes gentes eadem esse quæ apud rempublicam imperiumque romanum? Quare si Ecclesiam in republica esse idem Optato fuisse quod Ecclesiam parere rei-

(1) Egregia est hanc in rem podiensis episcopi animadversio. Observat ille, veteres in ea fuisse sententia, ut romanum imperium usque ad Antichristi persecutionem, aliquid adeo ad mundi finem crederent duraturum. Insignis est hac de re Tertulliani locus in Apologetico: « *Est, inquit ille, et alia major necessitas nobis orandi pro imperatoribus, etiam pro omni statu imperii, rebusque romanicis; quod vim maximam universo orbi imminentem, ipsamque clausuram seculi acerbitates horrendas minitantes romanii imperii commeatu scimus retardari, nolumus experiri, et dum precamur differri, romanæ diuturnitati favemus... oramus pro imperatoribus, pro ministris eorum, et potestatis seculi, pro rerum quiete, PRO MORA FINIS.* » In libro quoque ad Scapulam ait idem Tertullianus: *Necessus est ut christianus saluum velit imperatorem, quousque seculum stabit. TANDIU ENIM STABIT IMPERIUM.* Hoc Optatus quoque spectavit, dum ait, Libanum appellatum a Christo romanum imperium in *Canticis cantorum, cum dicitur: Veni sponsa mea inventa de Libano;* indicatque finem mundi imperii ruinam secuturum.

publicæ, Ecclesia quoque in barbarum gentium imperio sita sub earum juribus extitisse dicenda esset; ut nihil hac in re habuisset Optatus, quod tanquam romani imperii proprium et singulare extolleret.

XIII. Cæterum axioma illud: *Ecclesia est in statu*, a politicis ex verbis Optati perperam usurpati confitum falsa multa sumit; multa etiam inducit. Cum enim dicitur Ecclesia in statu esse, non status in Ecclesia, comparari Ecclesia et status inter se possunt vel temporis ordine, vel locorum amplitudine, vel utriusque potestatis natura. Porro qui Ecclesiam a Christo constitutam, quemadmodum Optatus fecit, cum imperio romano contendit, hocque, antequam, synagoga depulsa, florere illa cœpisset, non stabilitum modo fuisse, sed et latissime per omnem fere terrarum orbem fines suos protulisse considerat, facile Ecclesiam, attento temporis ordine, in statu, non in Ecclesia statum collocabit. Ego vero in secunda *Antifebronii* editione (*diss. 1, cap. 4*) Ecclesiam ex patrum sententia ostendi in Abele cœpisse, nostramque cum illa unam eamdemque Ecclesiam efficere. Quapropter dubio procul Ecclesia politicas in lege naturæ omnes sociates, quæ sive ante diluvium sive post diluvium coaluerunt, tempore antecedit. Neque id minus de scriptæ legis Ecclesia exploratum est. Nam longe antequam hebræa gens rempublicam quamdam conflaret, Deus illam ex omnibus nationibus segregaverat præscripta circumcisio nota, qua veluti populus ejus proprius insigniretur. Ubi vero babylonica captivitate, ac Seleucidarum primo, Romanorum deinde atque Herodis, dominatione afficta ac pene collapsa Hebreorum respublica fuit, Ecclesia tamen stetit, nec ante defecit quam in christianam Ecclesiam transiret (*confer podiensem episcopum, l. c., 424, seqq.*). Nec enim, ut recte S. Augustinus (*ep. 102, al. 49*), *quia pro temporum varietate nunc factum annuntiatur quod tunc futurum prænuntiabatur, ideo fides ipsa variata, vel salus diversa est.* Ecclesia igitur, si rem accurate perpendimus, *statu antiquior est.* Imo quæ post beatissimum Christi adventum constituta est Ecclesia, cum eadem sit quæ præteriorum temporum Ecclesia, ubi imperium aliquod regnumve ingreditur falsis religionibus deditum, nonnisi jus suum recuperat, quod idolorum cultus ac superstitioni illi eripuerat. Nam cum homines, vera religione deserta, Ecclesiam, in cuius gremio societatem inierant, per summum nefas ejecerint, Ecclesia in regiones superstitionis cultu contaminatas invecta non tam illas adire dicenda est, quam eo redire unde malitia hominum facta fuerat extorris. Fac tamen Ecclesiam reapse status constitutione posteriorem esse: quid tunc? (1) Ecclesia erit in statu, sed ob præcipuum ejus felicitatem, Dei nempe, divinarumque rerum cognitionem, morum integratatem, sempiternamque denique beatitudinem, quam, illa non admissa, nunquam obtinuissest: erit in statu; sed singulari Dei optimi maximi beneficio; cui pares gratiae, non dicam refe-

(1) Vide appellatum podiensem episcopum, pag. 426 seqq.

rendæ, sed ne habendæ quidem erunt : erit in statu, sed ea quam Christus instituit, iis, inquam, ornata juribus, quæ vetant statum suam in illam exercere potestatem. Quid vero si locorum spatia quibus Ecclesia statusque continentur, libeat attendere? Tum profecto quisque intelliget, statum potius in Ecclesia esse, quam in statu Ecclesiam. Cum enim Ecclesia catholica sit totum per orbem diffusa, eaque illius amplitudo ut ne Romanorum quidem aut Graecorum imperia tot unquam gentibus sint dominata, ecquis status suæ ditionis terminos eò usque pretendet, ut illis universam Ecclesiam circumscrivat? Hinc enimvero illud sit, quod paulo antea animadvertis : nullum esse statum, qui in Ecclesiam jus sibi arrogare audeat potestatis atque regiminis, quemadmodum nullus est qui singularibus Ecclesiis in aliorum statuum ditione constitutis leges præscribere possit. Singulæ scilicet Ecclesiæ in quorumcunque demum principum regionalibus sitæ sint, unam demum Christi Ecclesiam conflant, nonnisi ab eo administrandam, cuius tam late pateat auctoritas quam totus orbis (1). Superest ut in ea Ecclesiæ cum statu comparatione utriusque potestatis indoles consideretur. Harum autem potestatum duplex institui potest contentio : eorum primo qui utrique subjecti sunt potestati, cum iisdem potestatisbus; ipsarum deinde potestatum inter se. Atque si prior illa fiat comparatio, cum Ecclesia erit in statu, tum status in Ecclesia. Quemadmodum enim christiani, qui de Ecclesia sunt, cum cives pariter sint, principis imperique legibus parere omnino tenentur, (quod etiam præcipuum quoddam Ecclesiæ dogma est a Christo ejusque apostolis saepè inculcatum); ita cives qui de statu sunt, cum christiani item sint, Ecclesiæ decretis debent obtemperare. Quod si potestates ipsæ inter se conferantur; vel civilis potestas ecclesiastice in iis quæ spiritualia sunt dicenda erit obnoxia, siveque status erit in Ecclesia, non autem Ecclesia in statu; vel certe utraque potestas erit ab alterius imperio libera ut nec status in Ecclesia, nec Ecclesia in statu sit. Nos priorem illam sententiam, quæ civilem ecclesiastice potestati in spiritualibus subdit, Scripturis patribusque maxime consentaneam censemus. Si enim regnum corpori, animæ sacerdotium assimilatur, quod ex Pelusiota intelleximus; si debent principes, *juxta Dei constitutum, regiam voluntatem sacerdotibus subdere*, Ecclesiæ formam sequi, non huic humanitus sequenda jura præfigere, imo illi pie devotionis colla submittere, ut aiebat Felix II; si imperatores, licet præsideant humano generi dignitate, rerum tamen præsulibus divinarum devoti colla submittunt, illosque decet affectu eis obedire, qui pro ergondis venerabilibus sunt attributi mysteriis, quemadmo-

dum Gelasius *scriptis*; si nemo abnuat, in causa fidei episcopos solers de imperatoribus christianis, non imperatores de episcopis judicare (quæ verba Ambrosii sunt), an non traditioni magis consentient qui civilem potestatem, etsi in politicis rebus supremam, in rebus tamen spiritualibus ecclesiasticæ obnoxiam statuant, quam qui alteram ab altera nequaquam pendere arbitrantur? Si tamen politici alteri sententiae ex falsis præconceptis opinionibus malunt, quam nostræ assentiri, id demum, uti nuper monui, dicere illos oportebit : neque Ecclesiam in statu esse, neque in Ecclesia statum.

XIV. Ergo, inquires, status erit in statu. Aio : sed quid heic absurdum? Geminam eamque summam in eodem genere potestatem si asserueris, repugnantiam video; at quid, quæso, rectæ adversum rationi dixerit qui duas supremasque, sed in diverso plane genere, potestates astruat? « An non, inquit doctus Zalwein (t. III, pag. 432), statum in statu, qualem nos catholici defendimus, agnoverunt gentiles romani? Dionysium Halicarnasseum audiamus : *Pontifices de omnibus causis ad sacra pertinentibus judicant, novas leges de sacris condunt, ministros sacrorum in officio continent : si quemquam advertant dicta sua contempnere, eum multant pro delicti magnitudine. Ipsi nullius potestati sunt obnoxii, nec tenentur ad reddendam rationem vel senatus, vel populo (lib. II).* En statum in statu romano! Quid de romano-catholicis imperatoribus dicam? Justinianus audiatur : *Promulgavimus edictum, ita ut nullo modo mutaverimus statum ecclesiasticum, in omnibus servato unitatis statu Ecclesiarum cum papa romano. Non patimur ut quidquam eorum quæ ad ecclesiasticum pertinent statum, non ad romani pontificis referatur beatitudinem, cum sit caput omnium Dei sacerdotum, vel eo maxime quod, quoties in his locis hæretici pullularunt, sententia et recto illius sedis judicio coerciti sunt (in ep. ad patriarch. constantinop. an. 528).* Circumspiciamus orbem universum, et vix ullum erit regnum, vix ulla provincia, quæcumque forma regiminis in iis dominetur, ubi non plures status statum regni et reipublicæ constituant, prout ex Archontologia Cosmica discere licebit. Aut enim regimen monarchicum ponimus. Num quis, in orbe universo, monarca indivisum ac independens exercet regimen, nec statibus, nec primoribus aut parlamentis alligatum? quin status isti, quounque nomine compellentur, jura habent specialia ac separata, quæ infringere non liceat principi. Aut aristocratiam ponimus : Deus formam regiminis aristocratici regularis (statuit); hæc profecto rara est, et de ultimis finibus terræ. Vel solos confederatos status belgii intuemur, et apud nos non tam rempublicam quam potius *systema civitatum*, ut vocant, et eo ipso statum in statu deprehendemus. Aut regimen democraticum hodiernum ante oculos ponimus : præterquam quod hoc non ex omni parte sit regulare, facile dispicitur, hodiernis moribus tot in statu democratico esse quasi status quo sunt tribus in quas regimen istud dividitur. Aut demum *formas regiminis irregularares*

(1) Pulchre appellatus podiensis episcopus, pag. 430: « Un gouvernement de cette nature exige une autorité aussi étendue que l'Eglise. Il ne peut convenir à un Etat dont la puissance ne pouvant donner des lois aux Eglises situées dans le territoire étranger, n'en peut donner conséquemment à celle qui est dans le sien. En se l'assujettissant, il la démembrerait de l'Eglise universelle. Elle serait alors dans l'Etat, mais pour être une église schismatique, une synagogue de l'Antechrist. »

sive ex defectu formæ, sive nexus tales, præcipue systemata civitatum intuemur, quales sunt in Belgio, in Anglia, in Suecia, Polonia, quidni etiam in Germania? Et in his omnibus statum in statu offendemus. Habent, e. g., status federati Belgii sua jura in ordine ad universam rem publicam, habent sua jura independentia ad singulas provincias. Habent status imperii romano-germanici sua jura respective ad statum imperii universum, habent sua jura cum ordine ad sua territoria. In eadem republica constituantur diversis generis officiales, quorum aliqui præsunt cameræ principis, alii judiciis, alii commerciis, alii rei monetariæ. Habent hi singuli finem generalem, nempe felicitatem reipublicæ universalem, sed simul suos fines particulares, et tamen pacifice invicem compatiuntur, et ita invicem connectuntur ut in fine ultimo veluti in centro convenient. Quidni in eadem republika plures status, e. g., ecclesiasticus et politicus se invicem compatiuntur? qui etsi habeant diversos fines particulares, nihilominus in fine universalis conspirant. » Sed de hac quæstione satis dictum esto (1).

CAPUT II.

Præcipua quæstio proponitur, penes quem ecclesiastici status potestas sit; tum potestatem clavium ostendimus neque universæ Ecclesiae seu cœtui fidelium, neque toti Ecclesiae quam Febronius regentem vocat fuisse a Christo seu promissam; Matth. XVIII, seu traditam, Joan. XXI, sed soli Petro.

I. Quoniam statum esse Ecclesiam, ac summa quidem prædictum potestate, quæ clavium potestas dici consuevit (2), hactenus demonstravimus, illud continuo disquirendum occurrit, penes quem sit hujusce status potestas. Ut tamen rem ex ordine prosequamur, animadvertemus est, his fuisse clavium potestatem a Christo collatam: nimirum cum promisisset apostolis illud apud Matthæum (XVIII) verbis: *Quocunque alligaveritis*, etc., illam deinde ipsis proxime detulit, dum illos post resurrectionem alloquens, *Sicut, inquit, misit me Pater, et ego misso vos* (Joan. XX). Nec mirum hancè potestatem fuisse apostolis a Christo immediate traditam. Nam, tili sapienter cum Bellarmino, aliisque doctoribus argumentatur eximius Suatus (*de Censur.*, disp. 1, sect. 2, n. 9) i hæc potestas, cum aliis quæ in apostolis fuerunt, erat de intrinseca ratione apostolici munieris, quod est supremum in Ecclesia, juxta illud I ad

(1) Vide Antilebron., diis. 1, cap. 1, auctoresq; ibi indicatos.

(2) *Clavium potestatem heterodoxi scriptores variis modis, atque a Christi institutione patrumque doctrina prorsus alienis non tam interpretantur quam deformant, aut potius de medio tollunt. Verum cum Febronius catholicorum in bac parte explicacionem sequatur, claviumque potestate ecclesiasticam potestatem designatam a Christo fuisse assentiat, non est cur haereticorum nugas longiori sermone propulsimus. Adeo qui plura de his vult, Gieseckum in controversiarum Bellarminii defensione, ad lib. I, de rom. Pont., cap. 15, et Zalwein, t. II, pag. 16 et seq., act. IV, pag. 9 et seqq.*

Corinth. XII: *Et quosdam quidem posuit in Ecclesia primum apostolos*, etc. Ubi D. Thom.: *Majores, inquit, ministri in Ecclesia sunt apostoli, ad quorum officium tria pertinent, quorum primum est auctoritas gubernandi fidem populum*, etc. Pertinet ergo hæc potestas intrinsece ad munus apostolicum: Christus autem immediate contulit omnibus apostolis dignitatem, et munus apostolicum, ut sumitur ex Lucæ VI et Joan. VI. Unde cum post Christi mortem loco Judæ sufficiendus esset unus apostolus, cæteri non ausi sunt creare illum, sed designare personas, et a Christo petierunt ut quem ipse eligeret et institueret, declararet. Fuit ergo illa dignitas immediate a Christo data; ergo e: jurisdictione illi intrinsece annexa: *juxta illud: Qui dat formam, dat consequentiam*. Quamobrem Paulus sicut ab ipso Christo apostolus factus est (juxta illud ad Galat. I: *Non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum*), ita ab eodem potestatem accepit, juxta illud II ad Corinth. XIII: *Quam Dominus dedit mihi*, et ad Galat. II: *Mihi enim, qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt*. Hinc autem sequitur, tunc Christum etiam Petro eamdem quasi delegatam potestatem dedisse, in eaque Petrum cæteris fuisse apostolis plane exæquatum. Sed quemadmodum Christus apostolis omnibus clavium potestatem se delaturum receperat; ita Petro excellentius aliquid se traditurum promiserat iis verbis: *Tibi dabo claves regni cælorum* (Matth. XVI). Porro Christus quod tunc fuerat Petro pollicitus implevit, post hanc omnibus apostolis communem æqualemque illi tributam dignitatem, dum, certior de ejus amore factus, oves suas agnosque ipsi commendavit: *Pasce, inquiens, oves meas, pasce agnos meos* (Joan. XXI). Quare Cyprianus ait (*lib. de Unit. Eccles.*): *Loquitur Dominus ad Petrum: Tibi dabo claves regni cælorum; et eidem post resurrectionem suam dicit: Pasce oves meas. Et quamvis apostolis omnibus (atque ipsi Petro) post resurrectionem suam parem potestatem tribuat, et dicat: Sic ut misit me Pater, et ego mitto vos, tamen ut unitatem manifestaret, unam cathedram (in Petro) constituit, etc.*, potestatem quam illi cum apostolis antea concesserat, non solum confirmans, sed assignatis præstantioribus juribus amplificans.

II. Quanquam autem potestas Petro cæterisqua apostolis primum tradita ad Ecclesiam pertineret, in eoque quod ad illa spectat quæ episcopalis sunt ordinis ac jurisdictionis, nunquam esset desituta; non etiam est quæ in præsenti disquisitione spectanda præcipue sit, sed altera, quam Petro vidimus singuliter datam. Huic enim patres, ubi de externa Ecclesiæ jurisdictione ageretur, præsertim insistebat; hanc Ecclesiae concreditam, ut in ea nunquam non permaneret, studiose inculcabant. Quo spectant illi Tertulliani (*in Scorpac.*, cap. 10): *Memento claves ejus, heic Dominum Petrum, et per eum Ecclesiae reliquise;* Augustini (*Tract. I in Joan.*): *Petrus quando claves accepit, Ecclesiam sanctam significavit;* Fulgentii (*de Fide ad Petrum*, cap. 3, n. 57): *Peni-*

tentia peccatori tunc prodest, si eam in Ecclesia catholica gerat, cui Deus in persona B. Petri ligandi solvendique tribuit potestate; et, ut cæteros præteream, Bedæ (*hom. de S. Petro*): Ideo B. Petrus specialiter claves regni cœlorum, et principatum judicariæ potestatis accepit, ut omnes per obrem credentes intelligent quia quicunque ab unitate fidei, vel societatis illius, quolibet modo semetipsos segregant, tales nec vinculis peccatorum absolvit, nec januam possunt regni cœlestis ingredi. Nec mirum, patribus potestatem, quæ data est Petró, ad Ecclesiæ democstrandam auctoritatem fuisse visam aptiorem, quam alteram apostolis omnibus creditam. Nam Christus, dum apostolos ea instruxit potestate, non tam regimen Ecclesiæ sue praescripsit, quam illius commodis utilitatique consuluit. Si enim tunc quam vellet Ecclesiæ sue administrandæ formam constituisset, Ecclesiæ regimen plane aristocraticum foret. Præterea illa apostolorum potestas non solum episcopalia jura completebatur usque ad consummationem seculi duraturæ, sed etiam apostolicæ, quæ, cum extraordinaria essent, cum apostolis erant interitura. Consultius itaque patribus visum fuit eam frequentius iingerere potestatem, que et tota ordinaria erat, atque in Petri successores perpetuæ derivanda; et ita eum Ecclesiæ bono conjuncta, ut ad illius regimen veluti præcipuum tanti boni fundamentum ac causam proxime spectaret. In hac itaque disputatione, ubi queritur, penè quem Christus potestatem Ecclesiæ suæ esse voluerit, non tam attendendæ est potestas Petró primum cæterisque apostolis collata, quam potestas deinde Petro singulariter data; ac de ista præcipue inquirendum, cuinam Christus tribuerit.

III. Quid Edmundus Richerius in eo libro, quem an. 1611 in lucem emisit, de ecclesiastica ac politica potestate senserit notum est. Docuit scilicet: 1º Christum, suam fundando Ecclesiam, prius, immediatus, et essentialius claves seu jurisdictionem toti deditisse ECCLESIA, quam Petro et aliis apostolis; 2º totam jurisdictionem ecclesiastici primarij, proprie, et essentialiter Ecclesiæ convenire, romanò autem pontifici alique aliis episcopis instrumentaliter, ministerialiter, et quoad executionem tantum, sicut facultas videndi vœulo competit; 3º Christum non tam uni Petro quam unitati infallibilem clavium potestatem detulisse. Vix liber prodierat, cum anno 1612 proscriptus fuit in concilio sendonensi atque aquensi, tanquam qui contineret propositiones, expositiones, et allegationes falsas, erroneous, scandalosas, et, ut sonant, hereticas, schismaticas; auctor vero ad palinodiā compulsus est. Nihilominus Dupinius ac Van Espenius, ut erant ingenio ad novitates proclivi animoque in romanam sedem infensissimo, eundem errorem audacter protulerunt, ille in libro de antiqua Ecclesiæ Disciplina (1), hic in Tractatu de

(1) Diss. 6, § 1: «Nemo est qui non statim intelligat illum supremam habere potestatem, qui potestatem ipsam habet secundum originem et virtutem; eum vero potestatem non habere supremam, qui tantum potestatem habet ab alio sibi commissam quoad usum. Patet autem ex dictis potestatem ecclesiasticam esse penes Ecclesiam; romanum

Censuris (1). Eliam Febronius, velit nolit, in codem versatis est errore, quemadmodum dissertatione superiore annotabamus, dum capitilis primi paragraphum sextum hoc titulo prænotavit (t. I, pag. 32): *Potestas clavium universitati Ecclesiæ a Christo data est. Illam hæc per ministros suos exercet; inter quos romanus pontifex primarius quidem est, nihil tamen minus universitati subordinatus; ab his autem verbis exorsus fuit: Quando (t. c.) anterioribus §§ probavimus, non unum Petrum esse fundamentum Ecclesiæ, neque illi soli traditas esse claves cum potestate solvendi alique ligandi, illud volebamus et debebamus inferre: Petruum solum non esse subjectum immmediatum potestatis ecclesiastice, sed clavium potestatem universitati Ecclesiæ proprie et ita transcriptam esse, ut illa per eos ministros, pro sua cujusque portione, ac inter hos per summum pontificem exerceatur: quod quidem cum præterea Abulensis auctoritate argumentisque comprobasset (t. II, pag. 32 et seq.), iterum addidit (ibid., p. 37): Cum itaque Ecclesia ipsa principaliter et radicaliter obtineat potestatem clavium, quæ ab illa in omnes ejus ministros, ipsumque summum pontificem, derivatur, et singulis quibusque pro sua portione communatur, hinc sequitur: Ecclesiam juxta propriam suam dispensationem, id est CANONEM, regi. Ovumne ovo similius est, quam Richerii doctrinæ febroniana? Pupugit tamen hominem richierismi nota, qua Kleinerus, Kauffmansius, atque ego, ejus doctrinam inussumus; ac nonnulla in medium attulit, quibus tantum a se invidiam depelleret; sed irrito certe conatu, ut in eadem dissertatione ostendimus. Unum ibi omisiimus, quod hujus loci erit excutere. Quærat post hæc, inquit Febronius (ibid., p. 185), doctor Kauffmans, quinam scholastici doceant, ecclesiasticam potestatem ac jurisdictionem principaliter in toto Ecclesia residere! dicat febroniana paradoxa esse hæc: Universitas credentium accepit claves proprie, principaliter, radicaliter; prælati eas ab Ecclesia habent usualiter, usu fructualiter, etc.; respondébimus, sic docere: Andream de Escobar megariensem in Hispania episcopum; Alfonsum Tostatum, episcopum abulensem, pariter Hispanum; Gersonum, parisiensem cancellarium; Nicolaum, card. cusum; Dionysium, cartusianum belgam, trecentos circiter patres concilii basileensis, etc., quorum verba superius attulerat. Non ego heic singulorum verba auctoritatemque perpendam. Multa de his in Antifebronii introductione dicta sunt; aliqua quoque attigi capite quinto superioris dissertationis. Abulensis præterea argumentis, in Antifebronio,*

autem pontificem ceterosque prælatos eam accipere ab Ecclesia quoad usum tantummodo. » *Et jam antea, dissert. 5, c. 1, dixerat:* « Haud dubium esse debet, quin primò et præcipue toti Ecclesiæ ligandi ac solvendi potestas sit dala, a qua in ejus ministros derivatur. »

(1) Cap. 2, § 1. « Quantumvis autem labentibus seculis exercitium clavium alique, ab his dependens, auctoritas excommunicandi transierit ad solos Ecclesiæ ministros, et ecclesiasticos judices, ut nec multitudinis, seu Ecclesiæ particularis consilium aut coensus expetatur, nihilominus ipsa clavium potestas principaliter remahet et remansura est penes Ecclesiam, cui a Christo in persona Petri et apostolorum data est, cuius nomine eam exercent ejus ministri. »

cap. 1 primæ dissertationis, satisfeci (1). De Basileensibus in Antifebronio, cum in ipsa introductione,

(1) Eadem, quæ Febronius usurpavit tom. I, cap. 1, § 6, potestatem clavium universitati Ecclesiæ a Christo collatam confirmaturus, Abulensis argumenta protulit anonymus auctor gallici operis inscripti : *Traité de l'autorité du clergé et du pouvoir du magistrat politique*, t. I, p. 100 et seq. Quid ad illa podiensis episcopus? Satis prolixam clarissimi præsulis responsionem, quam cum *Antifebronio* conferri velim, heic reddam, ut hinc saltem dicat Febronius, quantum a gallicanorum præsulum doctrina ipsius systema dissideat. « Cet écrivain, inquit ergo podiensis antistes, p. 2, cap. 4, pag. 237, prodige d'érudition pour son siècle (le xve), plus remarquable néanmoins par l'immeuté de ses lectures et de ses compilations que par la profondeur et la justesse de ses raisonnements, avance que : non fuerunt datæ claves illis apostolis tanquam determinatis personis, sed tanquam ministris Ecclesiæ. Et tunc magis dabantur claves Ecclesiæ, cum Ecclesia, quæ habet illas radicaliter, non moriatur... respondendum est, quod Ecclesia suscipit claves a Christo, et apostoli, tanquam ministri Ecclesiæ. Et nunc Ecclesia illas habet, et prælati etiam. sed aliter Ecclesia quam prælati. Nam Ecclesia habet secundum originem et virtutem, prælati autem, secundum usum earum. Sans doute que Jésus-Christ ne se proposait pas précisément, dans l'institution de ses apôtres, de distinguer par un titre éminent Pierre, Jean et Jacques, fils de Zébédée, chacun des autres membres du collège apostolique. Sous ce point de vue, son choix ne se terminait pas à leurs personnes. Il les destinait à être les instruments de la conversion de l'univers; et cette haute destination n'était pas la récompense des qualités personnelles qu'il eut trouvées en eux. C'était une faveur toute pure qu'ils ne devaient qu'à sa miséricorde. *Vous ne m'aviez pas choisi, leur disait-il, c'est moi qui vous ai choisis afin que vous alliez dans le monde entier sous mes auspices, que vous y portiez du fruit, et que ce fruit soit durable et permanent.* Que ce choix si gratuit, et dont les effets devaient être salutaires au genre humain, soit tombé sur des personnes individuelles et déterminées prises, la chose est si certaine, qu'il n'est pas croyable que Tostat ait voulu la nier : il aurait heurté de front l'Evangile. Quelle est donc sa pensée ? Que Jésus-Christ en les élevant à la dignité de l'apostolat les considérait comme ministres actuels de son Eglise. La méprise serait encore palpable. L'Eglise chrétienne n'existe pas alors. L'institution de l'apostolat en a précédé la formation. Comme de futurs ministres de son Eglise, qui devait être formée après sa mort ? On en convient, pourvu que cette expression de *ministre de l'Eglise* soit expliquée sainement et, comme on l'a vu dans le chapitre second de cette partie, sans préjugé de la propriété du pouvoir des clés accordées aux apôtres et à leurs successeurs. Que conclure de cette explication, sinon que Jésus-Christ prévoyait combien le ministère apostolique serait nécessaire à son Eglise, et qu'il ne l'établissait d'avance que pour son utilité ? Du reste il n'y a pas un seul mot dans tout le Nouveau Testament de ce pouvoir *radical et originaire* que Tostat prétend avoir été conféré par Jésus-Christ à l'Eglise. Il n'en produit d'autre preuve qu'un raisonnement humain : et quel raisonnement ? C'est que *ipsa multitudo non habet jurisdictionem, cum jurisdictionem secundum actum non possit cadere in communitate, sed in personas determinatas : quia jurisdictione requirit actus, ut judicare et imperare. Communitas autem non potest exercere actus aliquos. Imo impossibile est in communitate esse jurisdictionem secundum actum ; est tamen jurisdictione secundum originem in communitate, et secundum virtutem, quia omnes personæ accipientes jurisdictionem, ex virtute communitatibus accipiunt, quia ipsi possunt per se judicare, communitas autem non. Ita AUTEN VIDETUR DE CLAVIBUS ECCLESIE, quia illæ datæ sunt a Christo toti Ecclesiæ. Quia tamen non poterat tota Ecclesia dispensare illas, cum non esset aliqua persona, tradidit eas Petro nomine Ecclesiæ.* On rappelle aujourd'hui avec confiance un raisonnement que Tostat ne proposait dans son siècle qu'avec timidité. N'a-t-on pas vu où aboutissaient ces maximes puisées dans une très-mauvaise métaphysique ? Elles ne transportent pas moins au peuple la puissance civile que la spirituelle. Elles supposent même le titre du peuple si constant et si authentique dans l'ordre civil, qu'il peut servir de fondement et d'appui à son droit dans l'ordre spirituel. Je ne répète point ce que j'ai déjà dit sur cette matière : on sent assez le danger et le vice d'une doctrine qui ne connaît d'autre magistrat public que le représentant et le délégué de la multitude. Quelle absurdité de fonder cette prétendue délégation dans les Etats monarchiques sur l'impossibilité où est la multitude de juger et de commander par elle-même,

tum in altera operis parte, satis disserui, ut opus non sit eorum dictis interpretandis immorari ; insuper de iisdem iterum sermo infra occurret. Illud heic tamen non præteribo, quod quam mala Febronius fide scriptores appelle, argumento esse poterit luculentissimo. Recitat ille (t. II, pag. 182) quædam Basileensem verba ex synodali responso, quod Eugenio papæ fecere an. 1432, tum addit (ibid., p. 183) : *Convenit hic observari, hanc doctrinam a patribus basileensibus traditam fuisse mox post sessionem 2, cum Eugenio adhuc uniti essent, et de ejus mandato card. Julianus synodo præsideret : fatetur autem vel ipse Bellarminus, lib. III de Ecclesia, cap. 16, v. ad sextum, ante sessionem 26, anno 1437 celebratam, non fuisse illegitimum basileense concilium. Adeamus ergo indicato loco Bellarminum. Respondet ibi doctissimus cardinalis Calvinus objiciens Eugenium a generali basileensi concilio fuisse depositum, aitque : Dico basileense concilium INITIO quidem fuisse legitimum, nam et legatus aderat romani pontificis, et episcopi plurimi ; at quo tempore Eugenium depositum, et Felicem elegit, non fuit concilium Ecclesiæ, sed conciliabulum schismatum. Ubi, quæso, heic Bellarminus usque ad sessionem 26, in qua Basileenses Eugenium deposuerunt, legitimum fuisse eorum concilium affirmat ? Ait, INITIO fuisse legitimum. Qua veritate Febronius non solum hoc initium interpretatur sessiones omnes ab anno 1431 ad 26 anni 1437, sed ea scribit, quæ Bellarminum indicant disertis id verbis docuisse ? Fatetur autem vel ipse Bellarminus, lib. III de Ecclesia, cap. 16, v. ad sextum, ante sessionem 26, anno 1437 celebratam, non fuisse illegitimum basileense concilium. Initium, de quo Bellarminus, fuit prima sessio, cum autem post illam ipsam sessionem, edita an. 1431, 15 kal. januarii constitutione concilium Eugenius revocasset, quæ post illam acta sunt (in his synodale illud responsum a Febronio jactatum) legitima haberi a Bellarmino non potuere. Quod si deinde Eugenius, kalendis sextilibus anni 1433, nova lata constitutione ratum haberi basileense concilium induxit, cum id ea conditione statuerit, ut nulla, irrita, ac revocata essent, quæ in eo fuerant ad illum diem adversus romanum pontificem, atque apostolicas sedis auctoritatem, ac libertatem sancta, neque concilium, promissam licet, conditionem implaverit, inter illegitima concilia post illam quoque Eugenii constitutionem jure ac merito censendum est. Neque Bellarmino, qui nonnisi de refellendo Calvinus Eugenii depositiōnem urgente sollicitus tunc erat, necesse fuit hæc minutiora persequi. Cæterum ut quæ de basileensi concilio mens fuerit Bellarmini Febronius nosset,*

comme si cet obstacle ne pouvait pas être levé, et ne l'était pas réellement dans les Etats républicains par des magistrats précaires et amovibles. Quel égarement d'attribuer à cette même impossibilité l'établissement des apôtres et des prélats ! comme si Jésus-Christ avait été forcé de prendre pour modèle du gouvernement de son Eglise le gouvernement politique, même dans sa vraie notion, et qu'il ne lui eût pas été libre, quoi qu'il en pût être des sociétés purement humaines, de confier tout le pouvoir des clés à des personnes déterminées, sans en laisser la moindre part au corps entier des fidèles. »

consulere illum debuerat, de Conciliis, lib. I, cap. 7, ubi ait : *Hujus concilii nihil est ratum et probatum, nisi quedam dispositiones circa beneficia ecclesiastica, quae a concilio factae fuerant, quas (pacis et unitatis gratia) Nicolaus praedictus approbavit. Concilium vero ipsum reprobatur in concilio lateranensi ultimo, sess. 11.* Verum hæc obiter dicta sunt. Illud generatim addo, licuisse fortassis antiquioribus illis theologis ita loqui, qui doctrinæ sua falsitatem ac perniciosissimas consecutiones, richerismo nondum edito, minus perspexerant. At id Febronio nefas erat, qui non modo richerismum noverat a duobus Galliarum conciliis catholicorum omnium consensione probatis confixum, sed ignorare non potuit, quanto illum studio revocant in Gallias Belgiumque Quesnellus ejusque asseclæ, atque in his quadraginta illi advocati quorum consultationem ebredunensis et cameracensis archiepiscopi, doctissimis in lucem datis pastoralibus documentis anno 1731, confutarunt ac proscriperunt. Antequam igitur illorum nobis objiciat auctoritatem, vel ostendat illos a damnata Richerii doctrina, dum ita loquebantur, abfuisse, vel eos agnoscat excusatione fortasse dignos esse, non certe sequendos (1).

IV. Cæterum cum Febronius richerismi notam a se depellere verbis saltem conetur (perperam tamen, ut dixi), in eo confutando errore, qui claves universitati fidelium a Christo collatas tuerit, non immorabor : satis illum in *Antifebronio* (diss. 1, cap. 4, § 3) refelli (2); neque adversus ea quæ ibi protuli, quidquam hiscere ausus est Febronius. Quam igitur heic sententiam de clavium potestate propugnat, exponamus potius, ac refutemus. *Universitati ministrorum*, ait ille claves a Christo concreditas (t. II, pag. 87), seu, ut alibi loquitur (l. c., pag. 180) *omnibus simul apostolis, id est universa Ecclesiæ regenti.* Qua in re videri vult gallicanæ recentioris sententia defensor (3). Revera tamen ne nunc quidem cum Gallis

(1) Temperare mihi non possum quin ex podiensis episcopi libro nonnulla in hanc rem transferam. «Tout ce qu'on peut faire, ait ille, p. 200, est d'excuser ceux qui, beaucoup plus anciens que Richer, écrivaient dans un temps où, selon la remarque de M. Bossuet [Defens. decl. cl. gallæc., p. 2, lib. VI, cap. 28], les lumières que les siècles suivants ont acquises sur le droit public, disons aussi sur les textes originaux et sur l'antiquité ecclésiastique, n'étaient pas encore répandues; dans un temps où les erreurs des sectes protestantes n'avaient pas encore obligé les théologiens à mieux approfondir les principes de la hiérarchie, à les exposer avec plus d'exactitude et de précision. Mais des fautes qui ont besoin de cette indulgence, ne sont rien moins que des autorités. Il en faut revenir à l'Écriture sainte, à la tradition, aux décisions ecclésiastiques. Voilà les vraies règles qu'il faut suivre.»

(2) Conferri etiam possunt, quæ in 40 advocates ediderrunt documenta ebredunensis et cameracensis archiepiscopi; tum etiam podiensis episcopus (lib. cit., p. 2, cap. 2).

(3) Nimirum conatur Febronius perniciosi sui systematis invixam in gallicanam Ecclesiam, cuius zectorem se jactat, callide derivare. Verum utut est de sententia heic ab ipso proposita (de quo mox videbimus), non possum quin mendacissimam qua mecum usus est fraudem detegam. Objecseram illi in *Antifebr. introduct.*, cap. 4, n. 3, errorem, quem de clavibus universitati credentium collatis tuitus fuerat, richerianum esse, atque a Gallorum sententia plurimum dissidere; cum hi claves unitati pastoralum fuisse traditas doceant, testesque adduxeram Habertum atque Tournelij [alios addidi in altera operis editione], quorum ille scriperat p. 2 de Hierarch. eccles., c. 5, § 5, quæst. 2: *Potestus clavium data est Ecclesiæ, hoc est pontifici et episco-*

*ipsis omnino convenit. Non heic repetam, quæ cap. 2 primæ dissertationis in hoc ipso secundo Febronii tomo de sparsis richerismi seminibus annotavi. Satis erit Gallorum mentem accurate scrutari, cum illisque Febronii dicta contendere. Id ergo primum Galli statuunt, claves fuisse Petro immediate datas a Christo non tamen soli, sed etiam unitati, apostolis scilicet eorumque successoribus episcopis. Haberti et Tournelii, quæ nuper annot. 27 reddidi, verba id aperie declarant. Addi his potest alia ejusdem Tournelii sententia (*De Eccles.*, q. 5, artic. 2): *Pariter claves et uni Petro et unitati simul concessæ dicendæ sunt, nec unum aliud excludi. Datae sunt uni Petro, non quidem per exclusionem Ecclesiæ, sed quia unus ille primatum et regiminis potestatem accepit a Christo atque personam Ecclesiæ totius gerebat, cum ei dixit Christus : Tibi dabo claves regni cœlorum. Datae sunt etiam immediate unitati, id est omnibus apostolis eorumque successoribus episcopis : Sieut misit me vivens Pater, etc. Ac merito quidem id Galli docent. Si enim claves dicerent unitati datas, Petro quoque trapis, et his quidem cum subordinatione ad pontificem Petri successorum. Hic vero de Eccles., quæst. 5, art. 2, paulo ante conclusionem : Datae sunt, inquit, etiam immediate unitati, id est omnibus apostolis, eorumque successoribus episcopis. Quid vero Febronius? Fingit ille, pag. 534, me auctore ac teste, a gallis illis doctoribus, claves immediate omnibus apostolis traditus dici, nou Ecclesiæ; tum ex Gersonne, ac Natali Alexandre confirmat aliam omnino esse gallicanæ Ecclesiæ doctrinam, ac non solum apostolis, sed et ceteris episcopis eorum successoribus claves creditas esse, ac tandem, pag. 536: «Si adversum hæc, inquit, Habert et Tournelius asserere videantur, claves apostolis immediatus traditas fuisse, id eo in sensu sumendum est, tum quod ipsi soli Ecclesiæ regentem constituerint, cum Christus eis claves consignaret, tum quod illarum potestas non possit per alios, quam ordinatos Ecclesiæ ministros exerceri.» Queretur deinde de me ingenuos noster Febronius quod malam ei fidem exprobrebat? At quæ mala fides, si hec non est? Diserte scripsi (*Antif. t. I, p. 58, Pisaur. edit.*): «Che è secondo i moderni francesi cattolici la Chiesa, alla quale furon da Christo date le chiavi? Sono, risponde l'Habert, il papa e i vescovi: È l'unità, ripiglia il Tournely, cioè tutti gli apostoli e i vescovi lor successori; ond'è, segue a dire questo dottor sorbonico, che quando a Pietro furon date nominatamente le chiavi, egli per lo suo primato figurava la Chiesa, cioè gli apostoli, a' quali, e a' vescovi lor successori Christo disse indistintamente. Chech'è legherete, etc. E il vescovato in generale, soggiugne il Sig. D. B. niente teologo, ma pure buon testimoni della comun dottrina de' suoi nazionali. Ma questa non è la Chiesa, a cui Febronio vuol dare le chiavi. La potestà delle chiavi, dic'egli, è stata da Cristo data all'università della Chiesa. Ne credasi, che per l'università della Chiesa egli intenda l'università de' pastori, nel qual caso egli terrebbe la sentenza francese; no, intende la società, il corpo di tutti i fedeli;» quod deinde invictis comprabavi argumentis, Febronius tamen dissimulat, Richerianum ipsius systema cum Gallorum sententia fuisse eo loco a me collatum; et quoniam nunc palinodiam veluti canens cum Gallis utcunque loquitur, ut a me fuisse ipsi cum Gallorum sententia conflictum injuria objectum, seque cum Gallis sensisse ostendat, me gallicanæ doctrinæ corruptorem exhibet, g̃llosque theologos a me appellatos, qui interpretatione non indigebant, cum non apostolos tantum, sed etiam episcopos diserte commenoret, explicare non sine magno, ut par est credere, studio ac labore aggreditur. Verum hoc habeat Febronius: totum id esse pessimam fidei; Gallos in meo libro id sensisse, quod revera sentiunt, nempe claves apostolis eorumque successoribus episcopis traditas; sed ipsum in primo sui operis volumine, quod in *Antifebronio* confutavi, non cum Gallis, claves apostolis atque episcopis datas, sed cum Richerio, toti Ecclesiæ, seu universitatì credentium, concessas asseruisse; nunc autem cum, ne richerianus videretur, tacitus ad Gallorum partes transfigurari, ea, quæ ne somniavi quidem, mihi false affinxisse,**

ditas dicerent, cum et ipse unus ex apostolis fuerit ; sed tanquam uni ex eorum collegio, eique potestate cæteris pari, datas indicarent. Evolve jam novum Febronii volumen ; invenies (pag. 87) claves Petro promissas, deinde *discipulorum collegio seu universitati* (1) traditas ; invenies Spiritum veritatis a Salvatore nostro *uni Petro* neque promissum, neque datum, sed *communicatum omnibus simul apostolis*, id est Ecclesie regenti (pag. 180) ; invenies (pag. 555) parisiensem cancellarium (Gersonem) non tradere *solum*, sed *ex solidis gallicanæ Ecclesie principiis*, in sensu a Febroni intento, probare etiam claves universalis Ecclesie immediate a Christo datas esse; nusquam invenies Petro et Ecclesiae, seu Petro et apostolis eorumque successoribus, creditas a Christo claves fuisse. Cur hoc ? nisi quia apostolis omnibus has claves peræque traditas existimat (2). Verum quidem est, addi a Febronio *salvo primatu*. Sed quid demum est ex ejus sententia Petri primatus? Audiamus illum ita edicentem (tom. I, cap. 2, § 4, pag. 103) : « Quialis in senatu est præses, talis propemodum in collegio apostolorum Petrus. Ille senatorum sententias rogat, non cogit; uno suo arbitrio nihil decidit. Reliquorum actibus intendit, eos commonefacit; arguit etiam, sed non destituit. Caput ipsorum est ac *major*, non in stricta significatione superior, minus *dominus*, quam qualitatem quidam imperite tribuant Petro ex male intellecta denominatione *principis apostolorum*. Caput, inquam, erat Petrus : inde deferebatur ei primarius honor ; ejus sententiae multum tribuebatur ; nulla causa majoris momenti sine ejus participatione definiebatur, maxime, si universum corpus Ecclesie respiceret. Ipse in conventibus proponebat materiam de qua deliberandum erat ; ipse, cum id opportunum

(1) Quod heic Febroni *discipulorum*, non *apostolorum*, nomine utitur, suspicandi ansam præberet, aliquid heic ab ipso indicari pro falso eorum systemate, qui presbyteros secundi ordinis, a discipulis, ut aiunt, *representatos*, auctoritate cum episcopis pares faciunt. Quamvis enim apostoli sepe in Evangelio *discipuli* appellantur, Febroni tamen, hoc potissimum tempore, quo presbyteros secundi ordinis novimus episcopis a quesnellianis exæquari, ab hoc nomine abstinebant debuisse videbatur, nisi ad istorum sententiam loqui voluisset. Quanquam quid hisce conjecturis agimus ? Nonne Febroni *de subiecto clavium paulo post loquens*, pag. 181, ait : *Denominatur est tota universitas, sed subiectum denominans sunt soli episcopi et presbyteri*. En claves ecclesiastice potestatis, Febronio judicet, non solum episcopis sed etiam presbyteris delatas.

(2) Huc spectat quæ tradit Febroni, t. II, pag. 241 : « L'episcopatus essentialiter consistit in missione apostolica. Jesus Christus fuit magnus ille et universalis Episcopus missus a Patre in hunc mundum ad magnum illud redemptoris opus. Hujus primariae missionis nemo ullam partem tenebat. Ipse solus erat *Sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech*. At de secundaria missione apostolica, que secum portat onus prædicandi fidem Salvatoris, peræque participabant omnes apostoli : *Ecce ego misso vos, sicut misi me Pater. Euntes prædicate*, etc. Hæc et non alia erat essentialis institutio episcopatus, episcopis obligationem annuntiandi Evangelium imponens. Hic non dixit Christus Petro : *Ego te misso, tu sis canalis, per quem missio ejusque auctoritas in tuos fratres derivet*; sed direxte ac immediate, eodemque modo quo erat ipse a suo Patre missus, sic omnibus æquilibet imperitus est nomen, qualitatem, atque characterem suorum missorum, ad fidem in omnes nationes diffundendam. Inde etiam dignoscitur, quare Christus omniaibus apostolis suis *sineulla distinctione* æquatiter promiserit, quod in extremo die sessuri sint ad iudicandum duodecim tribus Israel. »

asset, levabat vocem suam, et omnium loco ac nomine loquebatur. » Non ita Galli sentiunt (atque heinc alterum animadvertatur velim Febronianæ doctrinæ a gallicana dissidium), si Launoium, Dupinium, idque genus scriptores demas, ab avita in apostolicam sedem suæ gentis observantia plane alienos. Quinta M. Antonij de Dominis propositio haec erat : *Disparitas potestatis inter apostolos, humanum est inventum, in sacrie Evangelii, et divinis Novi Testamenti scripturis minime subsistens*. Porro sacra parisiensis facultas, in censura quam 15 decembris an 1617 edidit in quatuor priores spalatensis illius archiepiscopi et apostolæ de Republica libros, haue ei propositioni notam inussit : *Hæc propositio est hæretica, et schismatica, de jurisdictione apostolica ordinaria quæ in solo divo Petro subsistebat, intellecta*. Non ergo directionis tantum primatus fuit in Petro, cuiusmodi est febronianus, sed jurisdictionis ordinariae. Non aliter Natalis Alexander in ea quam de sancti Petri et romanorum pontificum primatu scripsit, dissertatione (1). Cum nempe sibi objecisset : *Cæteris etiam apostolis date sunt claves in Petro, et cum Petro, respondet : Distinct. antec. ; cæteris apostolis date sunt claves CUM DEPENDENTIA a Petro, et cum SUBORDINATIONE ad ipsum, conc. ; æquo jure cum Petro, nego*. Audi et Bossuetum in celebri oratione quam ad conventum cleri gallicani habuit an 1682 : *Omnes his clavibus subjiciuntur, omnes, inquam, fratres carissimi : reges et populi, greges et pastores, quod quidem tætanter publicamus. Etenim amamus unitatem, et quam præstamus obedientiam, gloriam ducimus. Petro infunctum est : 1º ut plus cæteris omnibus apostolis diligenter ; 2º ut omnes pasceret tam oves quam agnos, pullos eorumque matres, ac ipsos imo gregis pastores, qui quidem, ut populorum pastores sic et Petri oves cum sint, Christum ipsum in Petro venerantur* (2). Quære jam ex Febronio, cur a Christo date Petro sunt claves ? Respondet cum Gallis : *Quia Ecclesiam representabat. Urge illum ; quo Petrus nomine Ecclesiam representaret ? legatine ac vicarii Ecclesie, an principis ? Heic Febroni Gallos deserit (en tertium febronianæ a gallicana sententiae disserimen) : Galli enim Petrum, ut Ecclesie principem atque adeo monarcham totius Ecclesie gestasse personam consentiunt. Recito hanc in rem Natalis Alexandri verba ex citata dissertatione quarta (§ 5, n. 4) : « Petro non sunt collate claves, nisi nomine Ecclesie, id est, ut Ecclesie duntaxat legato, nego ; id est ut Ecclesie supremo, post Christum et sub Christo, rectori ac moderatori, concedo. Illius itaque propositionis duplex potest esse sensus : primus, quod S. Petrus Ecclesie nomine claves accepit, quemadmodum regius*

(1) Nempe in Hist. eccles. sec. I, diss. 4, § 5.

(2) *Tout est SOUMIS à ces clés : tout, mes frères : rois et peuples, pasteurs et troupeaux, nous le publions avec joie ; car nous aimons l'unité, et nous tenons à gloire notre obéissance. C'est à Pierre qu'il est ordonné premièrement d'aimer plus que tous les autres apôtres, et ensuite de pâtre, et de GOUVERNER tout, et les agneaux et les brebis, et les petits et les mères, et les pasteurs mêmes. Pasteurs à l'égard des peuples, et brebis à l'égard de Pierre, ils honorent en lui Jésus-Christ.*

orator nomine regis alieujus civitatis claves accipit, in quam propterea nullam habet potestatem. At nequam ita est. Secundus, quod Ecclesie nomine claves acceperit, ut illius rector ac moderator: quomodo princeps populi nomine gladium accipit, et ad ejus tuitionem totum regni splendorem convertere tenetur. Quo sensu S. Petrum claves nomine Ecclesie accepisse dixit S. Augustinus. Gersonius ipse dixerat (*Tract. de Potest. eccles., consid. 4*): *Fundatur potestas ecclesiastica jurisdictionis in unitate, vel unione tali, quemadmodum notasse videtur elevatus Augustinus, dum dixit quod claves Ecclesie datae sunt unitati. Verum tamen hoc non impedit quia datae sint Petro, tanquam monarchæ, legitimisque successoribus suis; priucipalium tamen, Ecclesie. Quid vero Febronius? Quærerit item, inquit ille (tom. II, p. 186) P. Sangallo, an Petrus legatus seu vicarius Ecclesie fuerit, quando accipiebat claves? Audiamus responsum: « Respondeo cum eodem Augustino, Tract. 125 in Joan. Ecclesia quæ fundatur in Christo, claves ab eo regni cœlorum accepit in Petro, id est, potestatem ligandi solvendi peccata. Item serm. 295 de Diversis, al. 108: Solus Petrus totius Ecclesie meruit gestare personam. Propter ipsam personam, quam totius Ecclesie solus gestabat, audire meruit: Tibi dabo claves regni cœlorum: has enim claves non homo unus, sed unitas accepit Ecclesie. Ejusdem sententiae sunt SS. Cyprianus, Hieronymus, Leo M., ven. Beda, alii patres, etc. » Bene est; at hoc ipsum quod querebat P. Sangallo, quæsivi et ego, iterumque quærimus: *Accepte Ecclesia claves in Petro ceu legato suo a vicario, an in illo ut principe?* Gestavitne Petrus totius Ecclesie personam ut legatus, an potius ut Ecclesie princeps? Heic Febronius obmutescit. O præclarum responsum! *Respondeo.* Verebatur scilicet ne, si legatum dixisset, ab ipsis Gallis, quorum auctoritate sese protegit, acriter reprehenderetur; sin autem principem appellasset, secum ipse pugnaret. Et illud nœtuebat: ne, si nihil omnino respondisset, victus ab adversario videretur. Minatur itaque responsum (*respondeo*); silentio tamen premit, et longa textuum, quorum interpretatio in ipsam quæstionem cadit, recitatione fucum lectoribus facere callidus jurisconsultus conatur. En quot nominibus a gallicana sententia Febronius discrepet,*

V. De ipsa vero Gallorum recentiorum sententia si quæra quid tenendum sit, aio: illam quidem febroniana tolerabiliorē, Christi tamen verbis haud satis consentaneam esse; aliqua præterea quæ pugnantia sunt, includere. Utrumque planissimis argumentis, ac tanto majorem ad revertendum Febronii dogma vim habituris quanto gravioribus laborat illud absurditatibus, demonstrabo. Christum ergo iterum audiamus Petro dicentem: *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam*, et: *Tibi dabo claves regni cœlorum.* Quo ista spectant? Ex Bossuetio discamus, qui, in citata ad gallici cleri conventum oratione, unitatis a Christo in Ecclesia constitutæ my-

sterium perpendens, de his Christi verbis ita commentabatur: « Christus, inquit ille, cum illud ordinetur, pluribus adhuc loquebatur: *Ite, prædate, mitto vos.* Verum cum extremam mysterio unitatis manum imponere vult, non amplius plures alloquitur. Petrum nominatum designat, ac novo quidem, quo illum donarat, nomine compellans. Unus unum alloquitur Christus Jesus Dei Filius Simonem Iouæ filium; Jesus Christus, qui est vera petra, ac per se firmam, Simonem, qui petra non est nisi virtute quam Christus cum eo communicat. Illum Jesus alloquitur, eumque alloquens sua virtute afficit, atque illius animo suæ robur firmatis imprimit. *Et ego*, inquit (Matth. XVI, 18, 19), *dico tibi: Tu es Petrus, et (addit) super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam;* sequitur: *Et portæ inferi non prævalebunt adversus eam.* Ut vero illum ad tantum dignitatis gradum compararet, Christus, qui fidem in ipsum suæ Ecclesiae fundamentum esse intelligit, fidem Petro inspirat dignam quæ tam admirabilis ædificii fundamentum foret: *Tu es Christus Filius Dei vivi.* Insigni hac fidei prædicatione inviolabile promissum, quo Ecclesie fundamentum ponitur, sibi conciliat.... Exorsa pertexit Christus, et postquam Petro aeterno fidei præconi dixerat: *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*, addit: *Et tibi dabo claves regni cœlorum.* Tu qui prædicandas fidei excellentia præstas, tu, inquam, claves habebis, quæ regiminis præ se ferunt auctoritatem. » Bossuetium audivimus in opere non privato, non posthumo, sed in oratione ad publicum cleri conventum ab ipso habita, ac plaudentibus gallis præsulibus statim evulgata. Nunc argumentationem instituamus. Unum Petrum heic Christus alloquitur; unius Petri fidem commendat, ac præmio afficit; igitur uni etiam Petro claves promittit. Quid heic Ecclesia, ubi unum Petrum Christus affari pergit? Si unum Petrum spectant illa: *Tu es Petrus* (uti certe spectant, nisi Christum inducas promittentem Ecclesie fore ut ea super Ecclesiam, nempe super semetipsam, ædificaretur), qui Ecclesiam alloquetur Christus, dum inchoatum persequens sermonem addit: *Et tibi dabo claves regni cœlorum?* Imo multo minus; cum enim Christus hæc statim dixerit post illa verba: *Ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam*, quemadmodum nominata Ecclesia (*ædificabo Ecclesiam meam*), cum de illa loqui pergeret non adjectit: *Et portæ inferi non prævalebunt adversus te* (quæ loquendi ratio sermonem referri ad Petrum debere profecto monuisset), sed *adversus eam*; ita si claves quoque Ecclesie dandas indicare continenter voluisset, non *tibi*, sed *ei* dixisset, *dabo claves regni cœlorum.* Illud vero quis assequatur quod Natalis Alexander, veluti gallicanæ Ecclesie testis a Febronio appellatus (t. II, pag. 535, seq.), ait (1): *Immediatus (claves) Ecclesiae traditæ sunt quam Petro, illique commissæ sunt, ut Ecclesiae personam gerenti: unde ligandi solvendique*

(1) T. VIII Hist. eccl., diss. 8, art. 3, n. 54.

potestas in Ecclesia tanquam in proximo subjecto residet (ut cum parisiensibus theologis loquar), in S. Petro et ejus successoribus, tanquam in subjecto remoto? Petro dicitur: *Tibi dabo claves regni cælorum; hic tamen, qui unus compellatur, non solum unus non est, cui ex Natalis sententia claves deferantur, sed minus immediate claves accipit, subjectumque solummodo remotum est, in quo clavium potestas resideat:* Ecclesia vero, quæ ne nominatur quidem, *immediatus accipit claves, ac ligandi solvendique potestate tanquam proximum ejus subjectum donatur. Quæ paradoxa hæc sunt (1)?* Equidem scio quid Natalis reponat. Patres nempe, quorum indicem non uno loco (2), eumque prolixum, ex Launojo pertexit, sœpe monent fuisse claves Petro datas ut *repræsentanti universam Ecclesiam*. Id ipsum supra audivimus Febroniū inculcantem. At ex Natali ac Febronio sciscitari placet, quid demum responsuri essent richerianis, quesnellianis, imo et calvinianis, qui universo fidelium cœtui, ne laicis quidem seclusis, claves a Christo creditas jactant, quod Augustinus aliquæ patres Petrum aiunt tunc totius Ecclesiæ gestasse personam? Prefecto si annuerent; non amplius cum Gallis, qui etiam post declarationem an. 1682 sese catholicos prædicant, sed cum damnatorum ab ipsa gallicana Ecclesia scriptorum grege sentirent. Dicam ipsis quid Richerio Petavius (3), Mestrezatio calviniano P. du Laurent oratorii Berulliani præsbyter, ministris Claudio et Juriae D. de Nicole, quadraginta quesnellianis advocatis cameracensis archiepiscopus, auctori Tractatus inscripti: *De l'autorité du clergé, et du pouvoir du magistrat politique, podiensis episcopus (4)*, reposuerint. Aiunt illi, nunquam cogitasse Augustinum aliosque patres de ministeriali potestate fidelibus omnibus a Christo concessa. Quippe (utar Petavii verbis, a quo cæteri non dissentunt) duabus de causis toti concessa communitatí fidelium dici potest (in Petro) clavium potestas. Prima, quod ipsius causa, et ad ejus commodum, hoc est ad illam tuendam, regendam, et ad sempiternam salutem adducendam, a Christo instituta fuerit; non autem per se ac direcete propter eos qui illam obtinent et administrant. Altera, ut hoc pacto patres demonstrent, non sic affixam et addictam uni illi fuisse, et quasi circumscriptam unius persona, ut eo sublato, etiam illa

(1) Adde frustra Natalem se parisiensium theologorum auctoritate tueri. Jacobus Almainus certe in libro de Auctoritate Ecclesiæ, cap. 6, TAM *Petro primo summo pontifici immediate collatum a Christo esse, QUAM Ecclesiæ potestatem illam, licet tempore prius Ecclesiæ, quam Petro datum, asserit. Quod etsi a Christi verbis alienum quoque est, tolerabilius tamen est quam quod Natalis vult, immediatus Ecclesiæ quam Petro eam convenire potestatem.* Verum Gersonius, parisiensium theologorum priueps, quem Natalis, Febronus, ac Pereira, velut quoddam oraculum sœpe saepius ingerunt, Natali omnino adversatur. Potestas, inquit lib. de Potest. eccles., consid. 10, ecclesiastica in sua plenitudine est formaliter et SUBJECTIVE in solo romano pontifice, etc. Poteratne Gersonius Natalis sententia disertius refragari?

(2) T. VIII, cit. diss. 8; art. 3, n. 54, et prius diss. 4, art. 1, § 2, n. 4.

(3) De eccles. Hier. lib. III, cap. 16, u. 6 et 8.

(4) Lib. cit. p. 2, pag. 193 et seqq.

periret, nec amplius in Ecclesia maneret. Ergo ea tenus Ecclesiæ traditam suisse intelligunt, quod perpetuo habet illa successores potestatis ac dignitatis istius. Quemadmodum qui dicit, Francorum populo regiam potestatem concessam fuisse, nihil significat aliud nisi: esse ibi semper aliquem qui regnet, ac potestaten illam non exequatur modo, sed in se hærentem ac residentem circumferat. Nec propterea consequens erit, penes communitatem ipsam civium, supremum esse jus regni: nec aliud esse regem quam ministrum executoremque mandati popularis et imperii. Sic igitur Ecclesiæ Dominus auctoritatem regendi ac potestatem tribuit, quoniam pars illius sunt omnes ii qui ejusmodi potestatem gerunt, et pastores sunt dominico gregi a summo Pastore præpositi: quibus extractis, vivit tamen potestas, et excellit auctoritas; ac dignitas etiam in indigno hærede non deficit, ut ait sanctus Leo (1). Quocirca claves illas non soli Petro datas fuisse, nec solis cum eo ejusdem apostolatus consortibus: sed etiam in Ecclesia perseverare; docet Augustinus in eo sermone quem supra laudavimus (2): *Numquid istas claves Petrus accepit, et Paulus non accepit? Petrus accepit, et Johannes, et Jacobus non accepit, et cæteri apostoli?* Aut non sunt istæ in Ecclesia claves, ubi peccata quotidie dimittuntur? Sed quoniam in significatione personam Petrus gestabat Ecclesiæ, quod illi uni datum est, Ecclesiæ datum est. Ergo Petrus figuram gestabat Ecclesiæ; Ecclesia corpus Christi est (3). Age jam: si hæc adversarii illis respondent, qui communatæ fidelium in Petro eam repræsentante claves aiunt fuisse collatas, cur non idem ipsis dicamus, dum Petrum Ecclesiæ regentis typum fuisse, clavesque propterea in Petro Ecclesiæ regenti concreditas asserunt? Gessit sane illius figuram Petrus, non eo autem sensu, quasi Christus immediatus, et ut subjecto proximo, claves apostolis eorumque successoribus tunc contulerit [quod repugnat verbis *tibi dabo claves*], sed quia cum regimèn Ecclesiæ, cuius causa hæc Petro jurisdicitione tradita fuit, ex Christi institutione ita futurum esset perpetuum, ut perpetua futura erat Ecclesia, Petri jurisdicitione non debebat cum illo extingui, sed ad ejus successores, perque illos ad apostolorum successores episcopos permanere. Accedit et alia causa cur patres figuram Ecclesiæ in Petro claves accipiente prædicarent: volebant scilicet, ut a Petro Ballerino annotatum video (4), intelligi, veram ecclesiasticam jurisdictionem non inventiri nisi in Ecclesia et unitate cum Petro, quem Christus Ecclesiæ caput centrumque unitatis constituit; qua de re post pauca redibit sermo. Cæterum illius propositionis: *Petrus nonnisi Ecclesiæ nomine claves accepit, duplex potest esse sensus, ut supra Natalis Alexander animadvertebat (5):* Primus, quod

(1) Serm. 2 in anniver. die assumpt. suæ.

(2) Aug. serm. 26 de Diversis.

(3) Confer dicta in *Antifebr.*, t. I, diss. 1, cap. 4, § 5, præsertim secundæ, auctioris, editionis.

(4) De Potest. eccles., cap. 1, pag. 3.

(5) Diss. 4 in *Hist. Eccles.*, sec. I.

S. Petrus Ecclesiae nomine claves acceperit quemadmodum regius orator nomine regis alicujus civitatis claves accipit, in quam propterea nullam habet potestatem. Secundus, quod Ecclesiae nomine claves acceperit, ut illius rector ac moderator: hoc autem sensu S. Petrum claves nomine Ecclesiae accepisse dixit S. Augustinus. Namque personam Ecclesiae gessisse visus non est S. Augustino, nisi quia apostolorum princeps erat. Unde tract. 124, in Joan., hac de re ita scribit: *Petrus apostolus, propter apostolatus sui primatum, Ecclesiae gerebat figurata quadam generalitate personam. Quod enim ad ipsum proprie pertinet, natura unus homo erat, gratia unus Christianus; abundantiore gratia unus idemque primus apostolus: sed quando ei dictum est: Tibi dabo claves, etc., universam significabat Ecclesiam.* Hinc idem S. Augustinus, serm. 13 de Verbis Domini, Petri super apostolis principatum cum Ecclesiae representatione conjungit. Petrus, inquit, *Ecclesiae figuram portans, apostolatus principatum tenens.* Ac revera nisi ita esset, quid aliud foret *Ecclesiam super petram ædificare*, nisi Ecclesiam supra Ecclesiam ædificare?

VI. Et sunt præterea crebra et expressa patrum eorumdem testimonia, quæ Petro ipsi nominatum claves esse creditas, cumque iis amplissimam regendæ Ecclesiae potestatem astruunt. Sic enim Optatus millevitanus. *Bono, inquit (lib. 7) unitatis beatus Petrus, cui satis erat, si postquam negavit, solam veniam conserueretur, et præferri apostolis omnibus meruit, et claves regni cœlorum communicandas cæteris solus accipit.* Et Augustinus (serm. 124 de Temp.) rationem hanc reddit cur Dominus illum labi in peccatum permiserit. *Credendæ enim erant, inquit, Petro apostolo claves Ecclesiae. Imo creditæ sunt ei claves regni cœlorum.* Chrysostomus (*Hom. 6 in Act., p. 640*) *coryphæum* vocat Petrum apostoli *chori*, cui creditæ sunt claves cœli. Cyrillus hierosolymitanus (*cat. 17*) principem vocat *apostolorum*, ac *regni cœlorum clavigerum*. Insignis est etiam Eulogii Alexandrini (*apud Phot., cod. 280*) locus ex libro secundo contra novatianos, ubi neque Joanni, neque alteri cuiquam apostolorum dixisse Salvatorem, ait: *Tibi dabo claves regni cœlorum, etc., præterquam Petro, qui Christum negatus erat, et lacrymis ac pœnitentia diluturus peccatum suum: ut exemplo suo humanitas erga peccantes affectum disceret* (1). Hinc Lyranus (*in Matth., XVI*), quem Dupinius pro sua sententia ausus est appellare, *Et tibi, inquit, dabo non solum pro te, sed etiam pro aliis. Sicut enim confessio Petri erat aliorum; ita potestas hæc data Petro intelligitur dari aliis, licet Petro PRINCIPALITER in quantum erat aliorum cavitaneus, seu (quod Natalem Alexandrum dicentem supra audivimus) princeps.* Profecto qui hæc patrum testimonia cum illis compararit, in quibus Petrus dicitur figura aut typus Ecclesiae, alterutrum colligat necesse erit, aut patres in tam gravi inter se se

maxime dissidere, aut eos, qui claves Ecclesiae in Petro traditas asseverarunt, nihil plus voluisse, quam quod super illos interpretando docuimus. At patres non pauci negant soli Petro claves esse commissas; cæteris etiam apostolis datas esse scribunt, quemadmodum et illorum successoribus. Ita sane est, nec catholicus quisquam repugnabit. At illud videndum cum maxime est, quandonam apostolis fuerint claves conereditæ. Fuisse autem illis datas reperio, cum Christus apud Joannem dixit apostolis suis (*cap. XX, 22, 23*): *Accipite Spiritum sanctum: quorum remiseritis peccata, remittentur eis, et quorum retinueritis, etc.* Possem id patrum testimoniis confirmare. Nam et Theophylactus (*in Matth. cap. XVI*): *Licet, inquit, ad Petrum tantum dictum sit illud: Tibi dabo claves, etc., tamen omnibus apostolis datum est, quando dixit: Quorum remiseritis, etc., et Beda ait: *Hæc potestas (lignandi et solvendi) cunctis sine dubio datur apostolis, quibus ab eo post resurrectionem dicitur generaliter: Accipite Spiritum sanctum, etc.* Sed his opus minime est, cum idem non uno loco Febronius ipse affirmet (1). Vide jam quo ista spectent. Claves apostolis eo Joannis loco commissæ, non sunt claves quas uni Petro promiserat Christus. *Tibi dabo, etc.* Magnum inter utrasque claves discrimen est, licet a Febronio non observatum. Confundit is omnia inconsulto atque pervertit. Agens ille de illo Matthæi loco: *Tu es Petrus, etc., sic ait (t. II, pag. 171).* In celebri hoc toties ventilato textu Matthæi due Christi promissiones distinguenda veniunt: Per primam Petro asseritur primatus in hierarchia Ecclesiae, quam Servator noster fundatus erat. Altera promissio depositum clavium concernit; *promissio, inquam, non enim erat actualis traditio: Ecclesia de cuius clavibus agebatur, nondum erat extorta: ÆDIFICABO, inquit, Ecclesiam meam: claves necdum dabantur: Tibi DABO claves regni cœlorum.* Hoc inter utrumque donum intererat: primum sua natura uni personæ proprium fuit, neque enim primatus, qui ei concedebatur, poterat pluribus Christi discipulis et in apostolatu collegis communis fieri. Alterum, scilicet *claves*, quando actu tradebantur, omnibus apostolicis (*forte apostolis*) communiter datae sunt. Fallitur heic, et vehementer fallitur Febronius. Depositum clavium heic a Christo promissum æque atque ædificatio Ecclesiae super hanc petram primatum Petri spectabat. Hæc una patrum vox est. Paucos heic appellabo; alios infra commodius proferam. S. Joan. Chrysostomus (*hom. in S. Ignatium M.*): *Toti terrarum orbi, quem præfecit Petrum, cui claves colorum dedit, cuius arbitrio et potestate cuncta permisit.* Haud aliter S. Basilius (*De Judic. Dei sive in præm. in moral.*): *Quid porro talis ille, ac tanti judicii apparitor, atque adeo vehemens sententia Dei adversus peccati auctorem minister Petrus? Ille, inquam, beatus,**

(1) Sic t. II Apolog., art. 7, p. 240: *Cum post gloriosam Christi resurrectionem venisset tempus, quo promissum suum executi Salvador vellet, easdem claves in symbole seu figura promissas, omnibus apostolis reipsa et in effectu dedit, Joan. XX, 22 et 23, scilicet: Insuffavit, et dixit eis: Accipite Spiritum sanctum: Quorum remiseritis peccata, etc.*

(*Dix-neuf.*)

(1) Alia in hanc rem testimonia congerit Charlarius in responsione ad dissert. Dupini de Primatu rom. pont. rom. edit. 1720 pag. 60.

qui et cæteris antelatus discipulis fuit, cuique magnificientius, quam reliquis omnibus, datum testimonium est, magisque, quam reliqui omnes, beatus appellatus, cui claves regni cœlestis commisit, etc. Optatus thilevitatus in eamdem sententiam de schismaticis loquitur (*lib. II*): *Qui inferi portas suas habere noscuntur, contra quas portas claves salutares accepisse legimus Petrum, principem scilicet nostrum, eni a Christo dictum est: Tibi dabo claves regni celorum, et portæ inferiorum non vincent eas. Unde est ergo, quod claves regni vobis usurpare contenditis, qui contra cathedralm Petri vestris presumptionibus; et audaciis, sacrilegio militatis? Sed testem demus, cui Febroniō, Dupinio, ac Natali Alexandro nefas sit refragari. Obtrudunt hī passim Augustinum dicentem: Ecclesiæ claves cœlorum datas esse (*lib. de Agone Christ., cap. 50*), et Ecclesiæ personam gessisse tunc Petrum (*lib. III de Bapt., cap. 18*). Bene est; at non certe hanc personam gessit Petrus, saltem solus, cum Christus apostolis omnibus, atque adeo etiam Petro dixit: Quorū renisérīs, etc.; tunc enim Augustino ipso teste apostoli omnibus personam gerebant Ecclesiæ, et sic eis hoc dictum est, tanquam ipsi diceretur Ecclesiæ. Augustinus tamē ipse diserte scribit, Petrum, eum claves accepit non modo in figura gestasse personam Ecclesiæ uti de apostolis dixerat, sed SOLUM gestasse, ac præterea OB PRIMATUM, quem in discipulis habuit (1). Primatuū ergo cum clavibus accepit Petrus, nec claves alio sunt quam collati primatus insignia. Quando autem primatus fuit Petro delatus? dixi superiorius, iterumque dico, *Joan. XXI*, cum pascere oves agnosqué Christi jesus fuit. Et hoc apud Ecclesiæ patres plāne fixum est ac constitutum. Compêndio veritatis, inquit S. Cyprianus (*lib. de Unit. Eccles.*) loquitur Dominus ad Petrum: *Ego dico tibi, inquit, quia tu es Petrus, etc., et portæ inferiorum non vincent edī.* Et tibi dabo claves regni celorum, et quas ligaveris super terram, erunt ligata et in cœlis [en promissionem]. Et iterum eidem post resurrectionem suam dicit: *Pascē oves meas. Super illum unum aedificat Ecclesiā suā, et illi pascendas mandat oves suas [en promissionis expletione].* Huc etiam spectat illud Ambrosii (*lib. X in Luc.*), dum ait de Petro: *Quis est enim aliis, qui de se hoc facile proficeri possit? Et ideo, quia solus proficeretur et omnibus, omnibus antefertur. Major enim omnibus charitas... Denique tertio Dominus, non facit diligis, sed, amas me, interrogavit? Et jam non agnōs, ut primo, quodam lacte pascendos, nec obvicias, ut secundo, sed oves pascere jubetur, perfectiones ut perfectiorē gubernaret. Non prætereundos illustris S. Gregorii M. locus (*lib. IV, ep. 52*): Cunctis ergo Evangelium scientibus liquet; quod vox dominica sancta et omnium apostolorum Petro principi apostolo, totius Ecclesiæ cura commissa est: Petre amas me? Pascē oves meas. Ipsi dicitur: Ecce Satanus expediti cibrare vos sicut triticum, et**

ego pro te rogavi, Petre, ut non deficiat fidēs tua, et tu aliquando cōversus confirmā fratres tuos: *Ipsi dicitur: Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo Ecclesiā mēam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam; et tibi dabo claves regni cœlorum, et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cœlis, et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cœlis. Ecce claves regni cœlestis accipit, potestas ei ligandi, ac solvendi tribuitur, cura ei totius Ecclesiæ, et principatus committitur. Vere igitur patres asserunt, claves fuissē non soli Petro, sed cæteris etiam apostolis traditas, sed alia claves sunt, quas Petrus cum apostolis accēpit, *Joan. XX*, aliae, quae tū ipsi fuerunt, ibid., commissæ: illæ Petro dēsponsæ, cum apostolis omnibus dictum fuerat a Christo: *Quæcumque alligaveris super terram; hec soli Petro promissæ, cum dictum ei fuit: Tibi dabo claves. Non nego igitur, ut cum Maldonato verba haec, Tibi dabo, etc., interpretant̄ loquar, cæteros apostolos sans etiam claves, ita est, ligandū, solvendū potestatem habuisse, quæcumdam omnibus veteres auctores docent, dicentes, claves omnibus datus fuisse; sed nego hās, de quibus hec agitur, claves habuisse, et nō èas, quas habuerunt, quasque omnes semper catholicī vere quidem, sed alio latere sensu claves appellarunt, in sacris usquā litteris claves vocari. Firmissimum etiam est argumentum, quod cum Christus aliis apostolis infra, cap. XVIII, 18, et *Joan. XX, 23*, ligandi solvendique potestatem dedit, nullam de clavibus mentionem fecit. Quod si querās, quas claves apostoli, *Joan. XX*, quas Petrus, *Joan. XXI*, accepit; dicam statim, claves apostolis commissas, *Joan. XX*, fuisse claves extraordinarie eūjusdam potestatis, quæ in ipsis, quemadmodum apostolatus, cui intrinsecā fuit, extinguederat; contra ordinariæ potestatis in ipsis quodammodo apostolos fuisse claves Petri; quæ proinde ad ejus successores; ac per hos etiam ad apostolorum successores episcopos in perpetuum universæ Ecclesiæ commodum permansuræ transmitti debuerunt. Nam vel ipsa episcopalis potestas, quæ extraordinarie illius pars magna fuit; etsi cum apostolis interfice non debuit; sed semper in Ecclesia p̄stare (quod illa Christi spectant): Ecce ego vobiscum, id est cum illis quoque, qui post vos pastòrum munere fungentur; cum usque ad consummatiōnem seculi, non tamen per apostolos transferri debuit, sed per Petrum, qui claves solus cæteris (præter apostolos) cōmunicandas accepit, ut ex Optato paulo ante intelleximus. Solus ergo Petrus (ut cum Maldonato cōcludamus) eas claves habuit, quibus ita aperiebatur ut nō clauderet; ita claudebatur, ut nō aperiret; sicut in domo etiam aut omnes, aut multi suas habeant claves; solus tamen dominus et donis omnes, et secretas habet; quibus cum vult; ita claudit; ut nō aperire; ita aperit, ut nō possit claudere. Notavī hoc ipsum Origenes, Tract. in Matth. I: Sed verām solidamque sententiam nimis subtiliter probando perdidit. Atq; enī plus Petro quam cæteris apostolis conegsum fuisse. Hoc bene. Probat, quia cæteris apostolis**

(1) Cone. II in Ps. XXX, et Enarrat. in Ps. CVIII. Idem repetit Tract. 124 in Joan.: *Cujus Ecclesiæ Petrus apostolus propter apostolatus sui primatum gerebat, figurata genitilitate personam.*

dictum est : *Quaecunque solveritis super terram, erunt soluta et in cœlo.* Petro vero : *Quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cœlis, quasi Petrus in omnibus cœlis, alii apostoli in uno solvendi potestatem acceperint.* Hoc nimis subtiliter. » Sed solidiora ab Eulogio supra accepimus, cuius verba, ut diximus, nobis Photius servavit.

VII. Non negaverim tamen, esse patrum non paucos, qui quam Petrus habuit a Christo clavium permissionem (*Tibi dabo claves, etc.*), eam cæteris quoque apostolis communem statuant. Sed primum observari illud velim, quod Gallorum sistema disjicit, ac Febronianum multo magis, hos ipsos patres singulare aliquid Petro tunc collatum agnosceret. Sic Eucherius⁽¹⁾ ait : *Tu es Christus Filius Dei vivi : docuerat enim, hoc Petrum respondisse, quatenus ipse princeps fidei christianorum, qui erat princeps apostolorum... Et tibi dabo claves regni cœlorum.* Hoc enim quod PRINCIPALITER Petro dicitur, cæteris quoque apostolis dictum esse intelligi debet; ei non tantum apostolis verum etiam episcopis et sacerdotibus, non certe omnibus ræqualiter, sed principaliter Petro. Idem habet Ilincmarus (ep. 33 ad Ilincmar. Laudun., cap. 26) : *Beatus Petrus, qui Christum vera fide confessus, vero est amore secutus, SPECIALITER claves regni cœlorum, et principatum judicariæ potestatis accepit.* Nota hæc ultima verba : *specialiter claves regni cœlorum et principatum judicariæ potestatis accepit;* et vide, utrum B. Petri primatum in collatione clavium non agnoverit. Enim vero si principaliter dictum est Petru : *Tibi dabo, si claves ille specialiter accepit,* an non immediatius, et ut subjectum proximus, quam Ecclesia regens à solis tunc apostolis constituta, accipere debuit, contra quam Natali Alexandrum docuisse vidimus? Præterea quis non videat, hoste pâtres de clavibus longe stia, quam Febronium sensisse? quo modo enim principaliter, aut specialiter creditæ fuissent Petro nisi primatus causa? cum tamen eas Febronius velit ad primatum, qui sola Ecclesiæ edificatione super petram continueatur, nihil omnino conferre. Aio jam, pâtres illos non in ea sententia fuisse, ut claves Petro promissas easdem omnino haberent, quam Joan. XX, fuerunt omnibus apostolis datae. Id exploratum fieri si in causas inquisierimus, cur illi in clavibus Petro de-sponsis claves agnoverint apostolis deinde commissas. Duo igitur cum primis spectarunt de clavibus Petro promissis, cum loquerentur veteres pâtres (hos cæteri deinde imitati sunt), nempe ut vel novatianos resellerent, qui remittendorum peccatorum potestatem in Ecclesia esse inficiabantur, vel schismaticos dicerent, frustra illos qui omnitatem cum Petro ejusque cathedra non servareni, de catholicâ communione gloriari. Cum novatianis res erat Ambroso dum scriberet (in ps. XXXVIII) : *Quod Petro dicitur, cæteris apostolis dicitur : Tibi dabo claves regni cœlorum, ut solvas et liges.* Hoç Novatianus non audivit,

(1) Hom. de Natali Petro; quam Dupinus Eucherio attribuit, nec alii alter sentiant.

sed Ecclesia Dei audivit. Ideo ille in lapsu, nos in remissione, ille in impenitentia, nos in gratia. Quod Petro dicitur, apostolis dicitur; non potestatem usurpamus. Eosdem novatianos pâssim insectatur S. Augustinus. Ille : *Nec eos audiamus, inquit (lib. de Agone Christi, cap. 51), qui negant Ecclesiam Dei omnia peccata posse dimittere. Itaque dum in Petro petram non intellegunt, et noluunt credere datas Ecclesie claves regni cœlorum, ipsi eas de manib[us] amiserunt.* Optatus quoque novatianos resellit, dum ait (lib. VII de Schism. Donat.) : *An vero soli Petro dantur claves regni cœlorum, nec aliis quisquam eas accepturus?* Quod si dictum, tibi dabo claves regni cœlorum, commune est, cur non simul omnia, et quæ dicta sunt, et quæ sequuntur, velut ad Petrum dicta, sunt omnium communia? Alii autem schismaticos confutabant, quemadmodum Fulgentius (lib. I de Remiss. peccat., cap. 19) iis verbis : *In sola ergo Ecclesia catholica datur ei accipitur remissio peccatorum, quam ipse sponsus unam dicit esse columbam suam, unam electam suam, quam super petra fundavit, cui claves regni cœlorum dedit, cui etiam potestatem ligandi solvendique concessit, sicut beato Petro Veritas ipsa reprobavit dicens : Tu es Petrus, et super hanc petram, etc.* Ab hac Ecclesia, quæ claves regni cœlorum accepit, quisquis foris est, non cœli viam graditur. Quorum similia scripsit S. Cyprianus (ep. ad Jubaian. 72, Oxon. edit.) : *Petro primum Dominus, super quem ædificavit Ecclesiam, et unde unitatis originem instituit, et ostendit, potestatem istam dedit, ut inde solveretur in cœlis, quod ille solvisset in terris.* Et post resurrectionem quoque ad apostolos loquitur, dicens : *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos, etc.* Unde intelligimus non nisi in Ecclesia præpositis, et in evangelica lege, ac dominica ordinatione fundatis licere baptizare, et remissionem peccatorum dare, foris autem nec ligari aliquid posse, nec solvi, ubi non sit, qui aut ligare possit aliquod, aut solvere. His assentitur Beda (hom. de sanct. Petro, p. 112) : *Ideo beatus Petrus... specialiter claves regni cœlorum et principatum judicariæ potestatis accepit, ut omnes per orbem credentes intelligent, quia quicumque ab unitate fidei, vel societatis illius quolibet modo semelipsos segregant, tales nec vinculis peccatorum absolvit, nec januam possint regni cœlestis ingredi.* Claves igitur, quas in Petro apostolis quoque promissas patres intellecterunt, non claves sunt omnis omnino ecclesiastice potestatis, sed illius, quæ, Joan. XX, cum apostolis omnibus fuerant deinde a Christo communicanda. Quare S. Gaudentius cum dixisset (Tract. in die ordinat. sue) : *Omnes apostoli, Christo surgente, in Petro claves accipiunt, quinimo cum Petro cœlestis regni claves ab ipso Domino accipiunt, recitat continenter illa Joan. XX : Accipite Spiritum sanctum, etc.* Imo ipse S. Augustinus (serm. 108 de Divers., cap. 2), id diserte tradit. Reddo verba : *Dominus Jesus discipulos suos ante passionem suam elegit, quos apostolos nominavit.* Inter hos pene ubique solus Petrus totius Ecclesiæ meruit gestare personam; propter ipsam personam, quam totius Ecclesiæ solus gestabat, audire meruit : *Tibi dabe*

claves regni cœlorum. *Has enim claves non homo unus, sed unitas accepit Ecclesiæ. Nam ut noveritis Ecclesiam accepisse claves regni cœlorum, audite in alio loco, quid Dominus dicat omnibus apostolis suis : Accipite Spiritum sanctum, et continuo : Si dimiseritis peccata, dimittentur eis ; si cuius teneritis, tenebuntur.* Hoc ad claves pertinet de quibus dictum est : *Quæ solveritis in terra, etc.* Quo ex loco cognosci facile potest, Augustinum aliosque patres id maxime spectasse, cum aut claves apostolis omnibus datas, aut Petrum pro omnibus claves accepisse, idque genus alia tradiderunt, ut ecclesiasticam jurisdictionem promissam apostolis, Matth. XVIII, collatam autem, Joan. XX, adhuc in Ecclesia catholica, et in sola catholica Ecclesia perstare, nec cum apostolis extinctam fuisse doceant. Eam autem potissimum potestatem intellexisse, quæ in peccatorum remissione versatur, vel ex eo constat, quod illam dicant non apostolorum solum, aut episcoporum, sed etiam presbyterorum propriam. Sanctus certe Eucherius (*hom. de Nat. Pet.*) ait, ut vidimus, hoc enim quod PRINCIPALITER Petro dicitur, cæteris quoque apostolis dictum esse intelligi debet ; et non tantum apostolis verum etiam episcopis et sacerdotibus. Consentit Beda (*ibid.*) : *Et quodcumque ligaveris, etc.* Hæc potestas cunctis sine dubio datur apostolis; quibus ab eo post resurrectionem dicitur generaliter : *Accipite Spiritum sanctum, etc.* Necnon episcopis et presbyteris, et omni Ecclesiæ idem officium committitur. Aliorum quoque patrum hac de re mentem Magister Sententiarius exhibit (*lib. IV, dist. 19*) : *Quod autem hanc potestatem habeant omnes sacerdotes, Hieronymus testatur super illum locum Evangelii, ubi Dominus dicit Petro : Tibi dabo claves regni cœlorum :* » habent enim, inquit, eamdem judicariam potestatem omnes apostoli ; habet et omnis Ecclesia in episcopis, et presbyteris. » Hanc autem cum *clavum* nomine designare mos esset nec aliis occurrat sacrarum Scripturarum locus, in quo *clavum* potestas memoretur, nisi Matthæi XVI in illis verbis : *Tibi dabo claves, quemadmodum supra est a Maldonato animadversum, tanto securius ea verba appellabant, quo certius in illis Petrum ecclesiastice omnis potestatis veluti fontem constitutum intelligebant.* Quamobrem S. Thomas in veterum patrum scriptis longe versatissimus in quarto contra Gentes libro (*cap. 76*) ita statuit : *Manifestum est quod omnia sacramenta ipse Christus perficit ; ipse enim est, qui baptizat, ipse est verus sacerdos, qui se obtulit in ara crucis, et cuius virtute corpus ejus in altari consecratur ; et tamen quia corporaliter non cum omnibus fidelibus præsentialiter erat futurus, elegit ministros, per quos prædicta fidelibus dispensaret, ut supra dictum est. Eadem igitur ratione, quia præsentiam erat Ecclesiæ subtracturus, oportuit ut alicui committeret, qui loco sui universalis Ecclesiæ gereret curam.* Hinc est, quod Petro dixit ante ascensionem : *Pasce oves meas ; et ante passionem : Tu iterum conversus confirma fratres tuos, et ei soli promisi : Tibi dabo claves regni cœlorum, ut ostenderetur potestas clavum per eum ad alios derivanda ad con-*

servandam Ecclesiæ unitatem. Revera igitur et hi patres a cæteris ; qui omnibus apostolis claves fuisse communes, ut vidimus, asseverarunt, minime discrepant. Nam et hi eas demum claves intelligunt, quæ Joan. XX datæ sunt. In eo solum aliquid inter illos discriminis est, quod isti has quoque claves velint in Petro aliis apostolis fuisse promissas. Verum hoc adeo Petri supra cæteros apostolos dignitatem non minuit, ut potius extollat. Hoc enim ipsum ad Petri primatum referunt. Recolantur quæ ex Ambrosio, Augustino, Optato aliisque patribus antea protuli testimonia. Illud ergo superest inquirendum, num hi patres, qui claves apostolis in Petro desponsas dixerint, alias præterea illasque præstantiores agnoverint claves soli Petro promissas, nec cæteris apostolis communes. Id autem tam certum est, quam quod certissimum. Fatentur omnes, ne ipso quidem excepto spalatensi archiepiscopo M. Antonio de Dominis, uni Petri personæ dictum : *Tibi dabo claves, etc.* Explicant igitur nobis, quid illa persona acceperit. Si respondeant idem accepisse, quod reliqui acceperunt ; urgeo cum cl. episcopo Nicolao Coeffeteau (1). » Igitur frustra Christum Petrum privatum allocutum. Certe vix ac ne vix quidem in animum induxit sanæ mentis homo (*ne dicam tot sanctissimi, ac doctissimi Ecclesiæ patres ac magistri*) Christum tpt, ut ita dicam, cæremoniis circa Petrum usum, ut efficeret nihil. Quid igitur sibi volebat splendor iste verborum : *Et tibi dabo claves regni cœlorum?* Sane quæcies Scriptura utitur metaphora clavium, significat potestatem, non quamlibet, sed eximiam quamdam, ac singularem. Itaque cum apud Isaiam vellet Deus significare daturum sese Eliacim summam auctoritatem in aula regia dixit (*Is. XXII*) : *Dabo clavem domus David super humerum ejus ; et aperiet, et non erit qui claudat, et claudet, et non erit, qui aperiat.* Hoc enim de eximia quadam et singulari auctoritate Scriptura interpretata est. Et apud Lucam (*XI*) Christus : *Væ vobis legisperitis, quia tulistis clavem scientiæ ; id est, qui vobis arrogatis summam auctoritatem interpretandi Scripturam.* Et in Apocalypsi, ut Christus indicaret se unum habere potestatem vitæ ac mortis, et occidere posse, et ad vitam revocare, dixit se habere *clavem vitæ et mortis*, id est, utriusque summam potestatem et imperium. Et rursus, ut indicaret se esse omnium maximum in regno David, dixit se habere *clavem domus David*. Ergo pari ratione hoc loco, cum sit Petro dictum a Christo : *Tibi dabo claves regni cœlorum, eximia quoque, ac singularis aliqua potestas Petro concessa est.* » Quanquam quid conjecturis opus ? Nonne Augustinus hinc arguit Petri excellentiam ? Nonne Eucherius illud *Tibi dabo, Petro principaliter dictum asseruit* ? Nonne Hincmarus ac Beda *specialiter accepisse* ait Petrum claves regni cœlorum et *principatum judicariæ potestatis* ? Porro nihil excellens, nihil principale, nihil speciale accepit Petrus; Joan. XX,

(1) In suis *pro sacra Monarch.* adversus Rempubl. M. Ant. de Dominis libris Apologeticis lib. 1, cap. 7

cum omnibus generatim dictum fuit : *Accipite Spiritum sanctum*, etc. Hi igitur patres præter claves omnibus apostolis, Joan. XX, datas, atque in Petro (quod ipsi aiunt) promissas, agnoscere alias debuerunt soli Petro *specialiter*, ac *principaliter* et promissas et datas, neque alio certe loco quam apud Joannem XXI capite, dum dictum ei fuit : *Pasce oves meas*, etc.

VIII. Quæ hactenus disseruimus, ostendunt, quam vere dixerimus Gallorum recentiorum sententiam verbis Christi in Petro Ecclesiæ regimen instituentis minus congruere. Addideram in ea esse nonnulla, quæ contraria mutuo et dissidentia jure videantur. Primum illud est, quod cum Ecclesiam non solum velint cum Joanne Gersone monarchicam politiam, sed eum, qui secus senserit, habeant hæreticum, monarcham tamen, seu romanum pontificem Ecclesiæ universæ, quam scilicet divino regit imperio, obnoxium statuant, atque œcumenicis conciliis illam representantibus plane subjectum. Id enim non est politiam admittere ex monarchico et aristocratico temperatam statu quod, ut ait Petavius, piis et eruditis plerisque placuit; sed ex utroque statu permixtam (1) : scilicet qui ex nostris cum Bellarmino temperatum Ecclesiæ regimen statuunt ex monarchico et aristocratico statu, reipublicæ statum ab imperandi ratione non inepte secernunt (2). Nam, ut optimè observat cardinalis Orsius in egregia dissertatione, qua ecclesiasticæ monarchiæ formam seu rationem explicavit (cap. 6, pag. 665), reipublicæ status regalis esse potest, gubernatio tamen popularis futura est, si rex omnia imperia, curationes, pœnas item ac præmia omnibus ex æquo distribuat: si vero princeps imperia, honores, magistratus patritiis, vel dicitibus, vel fortibus, vel studiosis tantum impertiat, regia potestas erit, et quidem simplex et pura, sed aristocratica ratione temperata. Ita quoque optimates pauci rempublicam populari modo regere possunt, si cives omnes omrium magistratum participes fecerint: aut aristocraticæ, si paucis quibusdam, qui aut virtute, aut censu, aut nobilitate cæteris præstant. Quo etiam referri potest, quod alii docent (3) distinguendam esse reipublicæ formam a modo gubernationis, qui diligenter spectetur, nullum esse tam monarchicum et absolutum imperium, quod non quamdam præ se ferat aristocraticæ speciem, comperiemus. Nam et reges qui absoluto et liberrimo imperio fruuntur, consiliarios habent, quibuscum graviora negotia communicant, et a quibus probari decreta sua atque adeo firmari volunt. Itaque quod in Bellarmini systemate speciem habet aristocraticæ seu democratæ, non ad ipsum christianæ reipublicæ seu statum seu formam pertinet, sed ad unam imperan-

(1) Bellarminus ipso, l. I de rom. Pont., cap. 3: Ecclesiæ regimen admittit temperatum ex omnibus tribus formis, atque esse in ea summa pontificis monarchiam, atque episcoporum [qui veri principes et pastores, non vicarii pontificis maximi sunt] aristocraticam, ac demum suum quedam in ea locum habere democratiam, cum nemo sit ex omni christiana multitudine, qui ad episcopatum vocari non possit, si tamen dignus eo numero judicetur.

(2) Confer Bodinum, lib. II de Rep., cap. 2.

(3) Puffendorff, lib. VII de Jur. nat. et gent., cap. 3, § 12.

di rationem. Alia theologorum pariens mens est. Summam illi potestatem in universa Ecclesia, et generali concilio esse constituant, ut hujus potestatis jure fas eis sit, ipsum quoque suis subiecte legibus, et in refractarium pœnis canonicas animadvertere, quemadmodum in synodis constantiensi et basileensi identidem declaratum aiunt. Id enim vero est aristocratiæ ad ipsum reipublicæ statum formamque transferre, et quam tamen monarchiam prædicant, seu regularem reipublicæ formam, eam quod ad ipsam spectat gubernandi potestatem ac statum, irregularē quædam efficere politiam ex monarchico et aristocratico statu conflatam. Quamobrem Febronius monarchiæ ecclesiasticæ insectator cum sit, errat vehementer; hac tamen in re sibi magis constat, quam Galli: iudicio enim ac legibus œcumenicæ synodi pontificem subiect, sed monarchiam ab Ecclesiæ forma repellit.

IX. Quid vero illud quod parisienses theologi inculcant, primatum unitatis potissimum in Ecclesia servandæ causa fuisse a Christo institutum? (1) Nam primatum ad unitatem potissimum spectare jus vero primatus proprium esse in episcopos, et fideles omnes *distributive* tantum sumptos, non *collective*, quod iidem simul docent, similem habet repugnantiam, neque obtineri potuisse finis a Christo in primatu instituendo sibi propositus, unitas, inquam, Ecclesiæ, si et episcopi et fideles, singuli particulatim que divisi ad eam cogerentur, non vero universim collecti. Nam ea est unitatis hujusmodi vis, ut ad romanam Ecclesiam propter potentiores principalitatem, ut aiebat S. Irenæus (lib. III adv. hær., cap. 3) necesse sit omnem convenire Ecclesiam, eadem scilicet, quæ illa in fidei morumque dogmatibus sentire. At nonne adversarii docent, editam a romano pontifice

(1) Nicolius inter gallicanos adversarios celebris, in iunct. 10, in Symbolum, scripsit § 10: *La tradition nous apprend que Dieu, pour conserver son Eglise en unité, a établi une chaire et autorité supérieure pour veiller à la maintenir, qui est celle de l'Eglise de Rome.* Qua de causa iidem galli theologi romanum pontificem, et romanam sedem seu cathedram *catholicæ unitatis centrum* appellare solent, in quo scilicet *unitas servatur Ecclesiæ*, ut legitimus in ipsa Declaratione cleri gallicani edita in comitiis generalibus anni 1682 eodem quoque consilio primatum præcipui juris in totam Ecclesiam S. Petro et successoribus traditum, ut conservetur Ecclesiæ unitas, et schismatum occasiones præcidantur [quemadmodum traditio docet] diserte affirmavit etiam Carolus episcopus antisiodorensis adversariis nostris satis notus, cum primatum præcipue jurisdictionis professus, istum articulum veluti certissimum subiecit (Ordonn. 27 sept. 1747, part. III, n. 39): *Nos credimus Iesum Christum tradidisse illum [primatum] S. Petro, ex quo ad successores ejus transit [pour conserver l'unité de l'Eglise, et ôter toute occasion de schisme] ob conservandam unitatem Ecclesiæ, et ut omnis schismatis tollatur occasio.* Et similiter Claudius Fleury in Institutione juris eccl., c. 14, n. 7: *Romanum pontificem jure divino ceteris præfectum pronuntiat ad unitatem Ecclesiæ conservandam.* Exploratus autem cl. Bossuetus in Defensione cleri gallicani, lib. 3, cap. 12, professus se in celebri expositione doctrinæ catholicæ, c. 21, ubi de auctoritate sedis apostolice sermo est, ea *tantum* exposuisse, quæ de sede apostolica vera Ecclesiæ fides docet, id statim ibi expositum ait: *Ecclesiæ unitate mixam, tuenda ac firmandæ unitati primatum S. Petri a Christo institutum, sedemque apostolicam hujus unitatis centrum et radicem esse.* Id ergo, inquit Balderinius [de vi ac ratione primat, p. 53] non dubia opinio, sed veræ fidei Ecclesiæ catholicæ credidit.

solemnem aliquam constitutionem episcopos ad examen revocare posse suumque de illa judicium proferre ac si forte sacris litteris , ac traditioni adversari judicaverint , libere eam rejicere ? Quod si qua ex insignioribus Ecclesiis , vel Ecclesiae partibus exempli causa aegyptiaca , asiatica , africana , gallica- na restiterit , eam aiunt non esse romani pontificis auctoritatem , at solus invitatis ac repugnantes in suam possit sententiam pertrahere . Hoccine est impositam unitatis cum romana Ecclesia necessitatem agnoscere ? Ubi potentior romana Ecclesia principalitas ? Ubi vis ad unitatem cogendi ? Ubi nota , qua dissidentes a romana Ecclesia erroris convincantur ? Nihil horum heie video ; multoque minus video , si generalia concilia possunt romano pontifici leges indicere ; tunc enim romana Ecclesia potius ad omnem Ecclesiam a concilio representatam conveniret : quam omnis Ecclesia ad romanam , ad quam tamen Irenaeus diserte scribit , non singulas Ecclesias , sed omnem Ecclesiam convenire debere .

X. Conferamus nunc Gallorum recentiorum de civilis potestatis origine , ac iuribus effata eum iis , quae de ecclesiastica tradunt potestate ; multum illas comprememus a veteribus parisiensibus theologis , quos tamen dueces habere se prædicant , discrepare , ac novo ex capite minus constanter ac consentaneo loqui . Quære ergo ex Gersoni , quid de principibus sentiat , a quibus res publica male administretur ? Respondebit ille (1) : *Intelliguntur ergo omnia juramenta ipsi papæ , vel cuiquam alteri personæ mortali præstata per quamcumque personam , salva somper utilitate , curatione , et sanatione totius corporis reipublicæ , et præsertim universalis Ecclesiae . Sicut si rex iniquus in populum sibi subditum vellet aescivire , non tenetur ejus subditi juramentum homagii , et fidelitatis olim præstitum ei in aliquo observare . Nam ut prædicti , in curatione universalis Ecclesiae et cujuscumque reipublicæ subditi sunt domini et judices dominorum , et superiorum proprias utilitates cum detimento reipublicæ amantum . Id certo tueri non potuit Gerson nisi eo axiomatice ductus , quod ea , quam a communitate rex mutuetur , auctoritas in ipsa tamen communitate residat . Hoc idem effatum Joannis Majoris est in Tractatu de Auctoritate conc. sup. papam , illudque hoc exemplo confirmat . Franciscus dicitur communiter rex totius regni Franciae , et non modo est super unam provinciam Galliae , sed super tatum categorematicæ , non obstante quod præcipua pars est super ipsum , a qua auctoritatem habet , quæ non potest ab eo tollere regnum suum sine rationabili et arduissima causa . Eadem Jacobus Almainus docuit . Cum plura ex eo in secunda Antiferonii editione decerpserim (pag. 245 et seq.) , satis hic erit ex illius Tractatu de Dominio naturali , civili et ecclesiastico insignem locum exscribere : Tota communitas , inquit , potestatem habet*

(1) Cap. 22 de Modis upiendi quem sub Gersonis nomine Hermannus Van der Hardt edidit , Febronius vero non semel citat . Confer tamen , quæ de hoc libro ejusque auctore dicta a me sunt in secunda Antiferonii editione , t. I , pag. 235 .

super principem ab ea constitutum , qua eum , si non in adificationem , sed in destructionem politia regat , depонere potest ; alias non esse in ea sufficiens potestas se conservandi ; et illa potestate Gallorum communitas quondam usq[ue] regem suum deposita , non tam pro crimib[us] , quam pro eo quod tanto regimini erat inutilis ... hac eadem potestate usi filii Israel recesserunt a Roboam , qui erat Salomonis naturalis successor , eligentes in regem super se Jeroboam , ut patet III Reg. XII ; et quanvis super aliquem populum acceperint aliqui jurisdictionem civilem immediate , ut videtur probabile de Saül et Davide , nihilominus semper toti communitati fuerunt subjecti casu quo in destructionem communis regerent (1) . Equidem non miror eos , qui omnis reipublicæ fundamentum statuerant , populi consensu jus anime translatum cum esset in regem , rempublicam tamen semper habitu retinere potestati (2) , concilii œcumenici , seu universæ Ecclesiae potestati romanos quoque pontifices voluisse subjectos . Quanquam enim cum idem nullam ecclesiasticam potestatem nisi a Christo immediate constitutam cum catholicis omnibus faterentur , aliam civilis , aliam esse ecclesiastica potestatis conditionem perspicere debuissent ; ferri tamen uteunque potest , quod ad civilis potestatis leges ecclesiasticam a Christo positam veillent ; saltem suis illis effatis constanter int̄hærebant . Verum quod Galli recentiores , qui omnis regiæ supremæque potestatis origines a Deo immediate accersunt , nihilque esse sive singulis civibus , sive toti communitati in principes auctoritatis contendunt , romanum pontificem , quem ab ipso Christo suum in terris vicarium , Ecclesiaeque suæ primatæ ac principem renuntiatum aiunt , ac predican , in eundem tamen Ecclesiae in concilium coactæ tantam tribuant potestatem , ut illum ex ipso quoque Petri solio de jicere possit , id equidem absonum est , ac pene inextricabile . Nec sane intelligo quomodo antiquiorum parisiensium doctorum auctoritate nisi se jacent , qui ab eorum decretis tantopere dissideant .

XI. Hec omnia in causa sunt , cur illis assentiri minime possim , dum ecclesiasticam potestatem aiunt toti regentis Ecclesiae corpori ita inesse cum ipso divinus in Petro communicatam , ut Petrum ejusque successores sibi habeat obnoxios . Utinam isthæc Febronius diligentius perpendisset ! Næ ille ut in aliis pluribus a Gallorum sententiis maxime distat , ita et hoc in re ab eorum dogmatibus discessisset . Ille tamen pro hoc Gallorum decreto argumentum affert , quod ipsius verbis proponat : « Suprema potestas sacra , inquit (3) , illi haud dubie commissa intelligitur , cui Spiritus veritatis a Christo creditus noscitur : Spiritus , per quem Ecclesiam perpetuo gubernari , et sine quo illam stare non posse catholicæ omnes consentiant . Hunc divinum Spiritum Salvator noster uni Petro neque promisit neque dedit . Communicavit illum omnibus simul apostolis , id est universæ Ecclesie

(1) T. II oper. Gerson. , Dupin. edit. , pag. 978 .

(2) Almaini verba sunt l. c.

(3) T. II Apol. adv. quatuor theol. , art. 3 , p. 179 .

regenti. Hoc etenim est divinum ejus promissum Joannis cap. XIV, 16 : *Rogabo Patrem et alium Paracletum dabit vobis spiritum veritatis, ut maneat vobiscum in aeternum.* Cum dixit : *Vobis dabo, dixit omnibus vobis, qui constituitis corpus Ecclesie.* Quando hoc promissum effectui datum est, dixit iterum Dominus noster non soli Petro, sed omnibus discipulis suis, Joan. XX, 22 : *Accipite Spiritum sanctum, etc.* » Dieam equidem quod sentio. Richerium potius hic audire mihi videor, quam Gallos celebris declarationis pro-pugnatores. Ecclesia enim cui creditus est Spiritus veritatis, non una est Ecclesia regens, sed universa Ecclesia ex omnibus fidelibus conflata; quemadmodum enim illius est errare non posse in dogmatibus fidei tradendis, ita hujus est errare non posse in iisdem credendis (1) : si ergo *suprema potestas sacra illi haud dubio commissa intelligitur, cui Spiritus veritatis a Christa creditus noscitur*, suprema potestas sacra haud dubio commissa univ erso cœtui fidelium, etiam laicorum intelligetur. Richerismum scilicet nescit Febronius penitus abdicare, dumque ab illo videri magis alienus vult, tunc maxime in eum vel invitus delabatur. Nec minus est reprehendendus Febronius, quod repugnantibus maxime Christi verbis cum iis quæ dixerat Dominus Joan. XIV (imo XV), conserat illa Joan. XX : *Accipite Spiritum sanctum.* Spiritum enim veritatis, quem, Joan. XV, promisit apostolis, non venturum edixerat, nisi ipse prius in cœlos ascenderisset ; *Expedit nobis*, inquit Christus (2), *ut ego vadam ; si enim non abiiero, PARACLETUS NON veniet ad vos.* Non igitur cum dixit, Joan. XX : *Accipite Spiritum sanctum de dande apostolis promisso spiritu veritatis cogitavit.* Spiritum quidem sanctum eum eis tunc communicavit, sed Spiritus sancti nomine non aliud intellexit nisi potestatem remittendi peccata, quam Spiritum sanctum vocavit, ut significaret, inquit Toletus (3), potestatem remittendi peccata solius Dei esse, et a solo ipso communicari cum hominibus. Enimvero, quemadmodum bene Jansenius Irensis monet (4), ut ostenderet Spiritum hie eis dari non illimitate secundum quelibet ejus dona (quemadmodum cum in die Pentecostes Spiritum ve-

(1) « Il faut distinguer, inquit podiensis episcopus, l. c., pag. 246, deux manières de ne pas se tromper sur la foi : l'une consiste à l'avoir dans le cœur, et à la professer extérieurement ; l'autre à décider les dogmes qui lui appartiennent, et à condamner les erreurs qui la blescent ; l'une est une infâbilité de croyance, l'autre une infâbilité de jugement ; la première est passive, s'il est permis de le dire, et les théologiens l'appellent communément *indéfendable dans la foi* ; la seconde est active, c'est un exercice d'autorité dans le tribunal, à qui elle est dévolue. De ces deux infâibilités, la première comprend tous les fidèles sans exception ; ou pour s'exprimer plus correctement, l'Eglise entière le possède, en tant qu'elle embrasse tous les ministres des autels et tous les laïques ; la seconde réside uniquement dans le corps des premiers pasteurs, dont elle est l'apanage ; l'une et l'autre infâbilité a été promise et accordée par Jésus-Christ, l'une et l'autre vérifie le sens de cette proposition : *L'Eglise ne peut errer*, seu hujus febronianæ ; *Spiritus veritatis Christo Ecclesie creditus noscitur.* »

(2) Joan. XVI, sermonem prosequens inchoatum Joan. xv.

(3) In eundem Joannis locum.

(4) In eundem Joannis locum, pag. 569.

ritatis acceperunt), sed ad certos tantum effectus, addit : *QUORUM REMISERITIS, etc.* Vides jam febroniani vim argumenti : *Suprema potestas sacra illi haud dubio commissa intelligitur, cui Christus potestatem dedit remittendi peccata, dedit autem omnibus apostolis.* Quid ineptius ? nisi fortasse Febronius velit etiam in presbyteris secundi ordinis supremam sacram potestatem inesse, cum et hi in apostolis Spiritum sanctum acceperint, ac potestate donati sint remittendi peccata ; quod plenum est erroris et quesnellianæ impudentiae.

CAPUT III.

Claves supremæ potestatis uni Petro a Christo creditas efficitur ex aliis duobus celeberrimis Evangelii locis, Matth. XVI et Joan. XXI. Effugia Febronii intercluduntur.

I. Etsi quæ de supra Petri potestate ex verbis Christi : *Tibi dabo claves, etc.*, hactenus disserui, satis sunt ad Febronii refellendum systema, non possum tamen, quin in idem propositum insignia duo Evangelii loca iterum proferam, ex Matthæo alterum, alterum ex Joanne. Brevis nihilominus ero. Neque enim ad hujus operis consilium pertinet ejusmodi testimonia copiosius illustrare. Id abunde in *Antifebronio* præstitum a me est, atque in secunda illius editione multo luculentius. Hoc solum erit præsentis instituti ea refutare, quæ Febronius mihi cæterisque longe aliter quam ipse, ea Evangelii loca interpretationis in nupero opere respondit. Quanquam quid aio ? Nihil ille respondit, nisi si verborum ambages ac suarum novitatum iteratio responsi nomen merentur. Id ipsum tamen est hic præcipue ostendendum, ut jactatae defensionis vanitas patesiat. Ordior a Matthæi loco. Est is ex eodem Matthæi capite, in quo Christum supremæ potestatis claves Petro credidisse pauculo antea comperimus. *Tu es Petrus* (ita Christus Petrum ibi alloquitur), *tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam* (Matth. XVI). His porro verbis Petro primatum a Christo promitti, eumque jurisdictionis cum in singulas Ecclesias, tum in universam Ecclesiam in *Antifebronio* multis demonstravi. Quid ad illa Febronius ? (l. II, pag. 345)

¶ P. Zaccaria, romanos scriptores, ipse Italus et jesuita fideliter imitatus dissert. I, cap. 4 et 5, iterum in rem suam producit sexcenties ab utraque parte excusos textus Matthæi XVI et Joannis XXI ; ad hos textus, post multos primæ note scriptores, theologos et canonistas, respondit Febronius, cap. 4, § 23, ostendens, esse e sacris interpretibus et patribus plures, qui eos in sensu romanis prætentibus adverso intelligent, quam qui in favorabili. Dicat ille et clamet, quantum velit, Febroniu[m] in hac saecularum locorum elucidatione minus dextere versatum fuisse ; dicam ego hanc calumniam saltem non posse infligi Febronii præceptoribus, Bossueto, Natali Alexandro, Coleto (1) et lo[ci] aliis viris primæ no-

(1) Eodem responsi genere usus antea fuerat [p. 170]

te, neque de eo nunc agi, quis inter hos alium ratiocinio præcesserit, sed de hoc, de quo inter illos plene convenit, nempe nihil minus hic inveniri, quam unanimem, aut etiam plurimorum patrum consensum in horum textuum interpretatione romanorum postulatis favente; eosdem textus, in se ipsis et independenter ab omni exteriore auctoritate spectatos, et attente cum omnibus con- et annexis consideratos, immodieis illorum prætentionibus æque parum conferre. » Quam facile est Febronio adversarios suos refutare! Dum tamen hæc legi, subit animum illa cogitatio, graviora fortasse illum antea hanc in rem attulisse in Apologia adversus quatuor theologos quos eadem Matthæi verba in ipsum noveram intorsisse. Verum hoc unum ibi (pag. 170) inveni, Natalem Alexandrum (1) in eum Matthæi locum ita disseruisse: « Non deberent dissimulare romanarum partium patroni explanationem hujus loci quadruplicem a patribus et ecclesiasticis tractatoribus afferri... Hæc quatuor expositiones licet conciliari facile possint, quia veræ sunt singulæ, nec veritas repugnat veritati; ex his tamen compertum est, S. Petrum, et ejus successores romanos pontifices non esse præcipua Ecclesiæ fundamenta, que firmitatem in fide et religione eidem Ecclesiæ vel synodo generali ipsam repræsentanti, tribuant, sed fundamentum præcipuum et primarium Christum esse et petram illam, adversus quam inferi portæ non prævalebunt. » Deinde sub-jungit Natalis, num. 13: « Secundum expositionem triginta quinque patrum et tractatorum ecclesiasticorum superius laudatorum, qui nomine petræ, super quam ædificata est Ecclesia, fidem intelligunt, quam S. Petrus confessus est, hæc verba: *Et portæ inferi non prævalebunt adversus eam*, ad fidem S. Petri et Ecclesiæ, non ad personam ejus et successorum pontificum, referuntur, inquit theologi parisenses. » En totam Febronii defensionem. Euge, feliciter.

II. Nolim ego in Febronium, aut suos illos autores primæ notæ, videri plus aequo infensus. Cæterum facile esset, tantam, qua illis ducibus gloriatur, animi confidentiam retundere. Heterodoxi, inquit ad rem apposite cl. Bollerinius (2), ea (testimonia, de quibus agimus) subvertere toto conatu nisi sunt, intelligentes, ut fatetur M. Antonius de Dominis (lib. I,

in apologia adversus Kauffmansium, Sappelium, Sangalium, etc. Hos textus, inquit, D. Kauffmans, dissert. 1, § 2, 3 et 4; Sangallo, cap. 5, num. 8 et seqq., item num. 53 et seqq., denum cap. 10, n. 19 et seqq.; Sappel., pag. 22, 127 et 179, ad statum monarchicum trahunt favore romanum pontificis cuius etiam infallibilitatem ex iisdem probari existimat. Hos multis refutare actum esset agere, cum id tot et tanti viri egregii ante nos abunde præstiterint. In aliud certe, Romanis minime faventem sensum eodem textus interpretantur ex GALLIS Tournelius, Tract. de Ecclesiæ, pag. 159 et 140; Natalis Alexander, Hist. eccles. t. VIII, dissert. 4; Bossuetius, Defens. Declarationis cleri gall., lib. XV, cap. 1 et seqq.; ex GERMANIS Greg. Zalwein rector Universitatis salisburgensis, Princip. jur. eccles., t. I, quest. 4, cap. 2, § 3, pag. 342 et 346; Bened. Oberhauser, professor fuldensis, Prælect. jur. can. lib. I, tit. 53, § 22. Paucos hos solum nomino, quos æquus nemo dicit studio scripsisse in offensam romanæ sedis.

(1) Tom. VIII, diss. 4, § 3, n. 11.

(2) De Vi ac Ratione primatus, pag. 25.

cap. 6, n. 1), nihil præterea reliquum esse, quod ex Scriptura ipsis negotium facessat. Lutherus ipse illud cum primis sibi sumpsit, ut in alium omnino sensum verba illa Petro longe gloriosissima pertraheret. Quare Joannes Rossensis illustris episcopus et martyr, eum sic allocutus est (1) *Huc adsis et tu, Luthere, cum lutheranis omnibus tuis, et omnia studia vestra in unum conflare, neque unquam efficietis, quin vera prædixerit Christus, nempe quod super petram, hoc est Petrum ædificaturus esset Ecclesiam: stat contra vos hæc auctoritas invicta quæ etiam de vobis triumphat, et triumphabit.* Imo ne auctores romanarum partium studiosos, id est *infimæ notæ* tantum appellare me posse Febronius arbitretur, sciat *exinium* quoque Natalem Alexandrum in quarta dissertatione, non ea quidem tomī octavi quæ ab ipso citari video, sed tomī tertii in Hist. eccles. sec. I cum easdem loci hujus: *Tu es Petrus* interpretationes, quas Febronius fundatas vocat, nobisque adversantes, in medium afferret, margini hanc notam adjecisse (§ 3): *Hæreticorum objections contra S. Petri primatum.* Sed rem ipsam aggrediamur.

III. Illud super recitatis Matthæi verbis primo in questionem venit, quid petræ nomine Christus designarit, dum dixit: *Super hanc Petram ædificabo Ecclesiam meam.* Ait Febronius cum suis primæ notæ auctoribus *nihil minus hic inveniri, quam unanimem, aut etiam plurimorum patrum consensum in horum textuum interpretatione romanorum postulatis favente.* Ego autem ex eo sciscitabor, quid demum requireret, ut unanimis, aut etiam plurimorum patrum consensus in horum textuum interpretatione romanorum postulatis faveret? Nihil equidem postulari posse video, nisi ut vel omnes, vel certe plerique patres petram unum Petrum intelligerent. Atqui in *Antifebronio* prolatis ex omni retro etate patrum testimoniis illos fere omnes ita sensisse ostendi. Primo enim (diss. 1, cap. 4, n. 6) Tertulliani, Cypriani, Firmiliani sententias attuli; tum cum Perrouio ac Maimburgo (2) animadvertisi nullum ex patribus, qui quidem ante arianam perfidiam scrissero, inventum iri, qui Petrum petræ nomine denotatum non affirmari. Erat Febroni hæc testimonia, si poterat, aliqua ratione convellere. Cur falsitatis me non redarguit in iis recitandis? Cur non est illa interpretatus? Enimvero si per tria priora Ecclesiæ secula apostolis ipsis, atque apostolicis viris adeo proxima hæc erat patrum traditio, petram, super quam ædificata Ecclesia est, Petrum fuisse, quis tam audax ut Romanos irrideat, quasi vanissimos fictitorum privilegiorum ostentatores? Sed non alia sequentium seculorum sententia fuit? Basili, Zenonis, Epiphani, Joannis Chrysostomi, Ambrosii, Chrysologi, Cyrilli Alexandrini, Paulini Nolani, Maximi Taurinensis

(1) Apud Schelstratum, Antiquit. illustr., diss. 2 de Auctorit. apostol., cap. 6, art. 1, n. 11.

(2) Addere poteram non solum Emmanuele Schelstrate, sed ipsum Natalem Alexandrum, diss. 4 in Hist. eccl. sec. I.

verba fuerunt a me citata. Auctor præterea meis lectoribus fui, ut eruditissimas Mamachii Origines et Antiquitates christianas adirent, ubi tomo quinto (p. 157 et seq.) alios non paucos idem omnino edentes legere est. Paucine isti sunt? Suntne levioris notæ?

IV. At enim sunt patres aliqui, qui petram Christum appellant; sunt longe plurimi, qui petram ipsam Petri confessionem intelligunt. Non negavi. At etiam illud ostendi, eosdem illos patres, qui quarto seculo, ceterisque insequentibus hæc tradiderunt, antique et a præcedentis ætatis traditione confirmatae de Ecclesia *supra petram*, id est Petrum ædificatæ interpretationi inhæsisse. Leonis M. verba produxi; multo plura afferri poterant ex Cyrillo Alexandrino, Ambrosio, Augustino, etc. Quod certissimo argumento esse debet, patres ex errorum, qui enati in Ecclesia sunt, occasione causas habuisse, cur paulo aliter illa verba explicarent (1); non tamen veterem explanationem aut abjecisse aut minus probasse. Quid vero si hæc patrum interpretationes *ad speciem diversæ, in substantia tamen non sint discordantes?* At-

(1) Atque Augustinus quidem, qui auctor fuit, ad Christum verba illa. *Super hanc Petram referri debere, ita sensit, quia ut Natalis Alexander annotavit [cit. diss. 4 in sec. I, § 3] « contra donatistas agebat, qui sacramentorum vim in ministrorum sanctitate collocabant; unde timens, ne si Ecclesia in Petro fundata diceretur, homines de sanctitate ministrorum Ecclesie præsumerent, ac super eos spiritale fundarent sediū, totam fundamenta rationem ad Christum revocavit. Hoc scrupulo adductum S. Augustinum cam amplexum fuisse interpretationem, constat ex sermone 15 de Verbis Domini, ubi subiungit: Nam volentes homines ædificari sive per homines, dicebant: Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephae: ipse est Petrus: Et alti, qui nobleant ædificari super Petrum, sed supra petram: Ego autem sum Christi: apostolus autem Paulus, ubi cognovit se eligi, et Christum contemni: Divisus est, inquit, Christus? Nunquid Paulus pro vobis crucifixus est, aut in nomine Pauli baptizatus estis? Quomodo noui in Pauli, sic nec in Petri, sed in nomine Christi: ut Petrus ædificaretur supra petram, et non petra supra Petrum. Idem ergo Petrus a Petra cognominatus beatus, Ecclesia figuram portans, apostolus principatum tenens, continuo post paulum jam audito quod beatus esset posteaquam audivit futuram Domini passionem, despiciunt. Timuit ne perderet morientem, quem confessus fuerat vita fontem, turbatus est: Absit a te, inquit, Domine. Itaque S. Augustinus, ad errorem donatistarum revincendum ostendit Ecclesiam ex firmis, infirmis membris constare, sanctumque Petrum hujus rei insignem quamdam figuram, modo fidere, modo titubare; nunc Christum vita fontem confiteri, nunc timere, ne moriantur, tandemque colligit: in illo ergo uno apostolo, id est Petro, in ordine discipulorum primo et præcipuo, in quo figurabatur Ecclesia, utrumque genus significatum fuit, id est, firmi et infirmi, quia sine utroque non est Ecclesia. Quibus verbis donatistarum error evertitur qui hominem tantopere fidebant sanctitatib[us] cum nequidem supra Petrum ædificare deberent fideles, quippe, qui infirmus fuisset ac peccator, cui dexter Christi fuisset opus, quæ illum erigeret, titubantemque fulciret. Qui vero petra nomine Ædem ac confessionem Petri intellexere, ut arianorum errori obviām irent, hanc sunt ampliæ sententiam. Cum enim ariani [iterum Natalis Alexandri] verba usurpare licet, ut Febronius tantam hujus scriptoris auctoritatem vereatur, etsi id Natalis ex Perronio mutuatus est]» Christi divinitatem palam impugnassent, sancti patres, qui firmissimum catholicæ causæ præsidium in illis S. Petri verbis: *Tu es Christus filius Dei viri, possum animadverte- runt, istius confessionis dignitatem summis laudibus extulere. Unde quia S. Petrus illius in gratiam et ob illius meritum, constitutus fuerat fundamentum Ecclesiæ, ipsam met confessionem fundamentum Ecclesiæ nuncuparunt, metonymice, id est translato nomine effectus ad causam: ut arianos illius impugnatores liberius ac verius velut fun- damenti Ecclesiæ destructores insectari possent.* »*

qui id auctore Febronio ipso affirmamus: hæc ejus sunt verba (t. I, cap. 1, § 2, n. 5). Quanquam si plene et perfecte id quod est, dicere voluisse, non solum explicationes illas *ad speciem diversas, in sub- stantia tamen non discordantes* appellare debuerat, sed ejusmodi, ut vetustissimam, nec unquam obsoletam interpretationem, quæ petram a Christo nominatam Petrum designat, necessario vel sumant vel arguant. Illas animo repetamus.

V. Prima Augustini paucorumque qui illum secuti sunt (1) petram Christum intelligit, ut nempe (quod aiebat S. doctor in loco, quem supra annot. recitavimus) Petrus ædificaretur *supra petram, et non petra supra Petrum*. Verum quid hoc demum est? Eo id tantum spectat, ut intelligamus, Petrum ipsum debuisse *supra petram Christum ædificari*. Super quod fundamentum, ait idem Augustinus (*Tract. 124 in Joan.*), etiam ipse *ædificatus est Petrus*. Fundamen- tum quippe aliud nemo potest ponere præter id, quod positum est, quod est Christus Jesus. At id fatemur omnes, qui Christum causam principem, et præcipuum in ædificatione fundamentum agnoscimus. Hoc

(1) Paucos dixi, licet Natalis Alexander, pene sui obli- tus (t. VIII in sec. XV et XVI *Hist. eccles.*, diss. 4) satis multos pro hac explicatione post Launcionum indicet. «Sunt autem, inquit, ille S. Hieronymus in cap. VII S. Matthæi; Augustinus, sermone 13 de Verbis Domini; Tractatu 124 in Joannem, et lib. I Retractionum, cap. 21; Theodo- retus in cap. III Epistola I ad Corinthios; venerabilis Re- da in cap. XVI S. Matthæi; Paulinus aquileiensis episco- pus, lib. I contra Felicem urgellitanum episcopum; Dungalus diaconus, lib. contra Claudium taurinensem episco- pum; Rhabanus Maurus, lib. IV de Universo, cap. 4; S. Anselmus in cap. XVI S. Matthæi; Petrus Lombardus parisensis episcopus; Magister Sententiarum nominatus, in cap. II Epistola ad Ephesios; Joannes Saresberiensis Car- notensium episcopus, epistola 166 ad cauariensem archi- episcopum; Celestinus III pontifex maximus, epistola 14 ad lincolniensem episcopum; Innocentius III, sermone 2 de Consecratione pontificis; S. Thomas in cap. IV Epistole I ad Corinthios, ad ista verba: *Fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est quod est Christus Jesus.* » Quibus Febronius (T. I, pag. 15), Hildebertum adit Serm. 4 in dominic. Palmar. Verum ut a viro docto in Exercitatione Biblia in illud Matth. XVI: *Tu es Petrus, Ro- mæ edita an. 1768, animadversum est, si Bedam, Dungul- lum, Rhabanum, vulgatum Anselmum, atque Hildebertum excipias, qui Augustinum exscribunt, cæteri aliud omnino intelligunt, quano quod aiunt triumvir illi pontifici primatu deprimendo. Nempe « Theodoretus ibi exponens non tam verba super hanc petram, sed alia Ecclesiam mean docet Ecclesiam denominari *mean* a Christo ejus fundamento: quod quis negat? Idem est sensus Celestini III ep. 14 (dici debuit 15) et Innoc. III serm. 2 de Consecr. pont., vim enim faciunt in his verbis Ecclesiam mean: non autem explicant ea verba, de quibus est quæstiō. » Hieronymus porro (quod idem de Paulino Aquileiensi, Joanne Sarisberiensi, Goffrido Viterbiensi, ac Pio II di- clatum esto) non Matthæi locum ex cap. XVI de quo nunc agimus, sed alium ex cap. VII, interpretatur, ubi de Ecclesiæ ait: *Fundata enim erat supra petram; super hanc petram Dominus fundavit Ecclesiam; ab hac petra apostolus Petrus sortitus est nomen.* At hæc omnia sunt extra rem. Quis enim negat, quid petra, de qua Matth. cap. VII, sit Christus? Lis est de petra, de qua Matth. cap. XVI. Numquid quia Joan. cap. VIII Christus dicitur *lux mundi*, idecirco cap. V Matth. in iis verbis: *Vos estis lux mundi*, apostoli non dicuntur *lux mundi*? Quis etiam non fatetur, quod Simon filius Joannis sortitus sit nomen appellativum Petri, seu titulum per communicationem a Petra Christo? super quem Christum, tanquam *super fundamentum funda- mentorum*, ut loquitur Augustinus in psal. LXXXVI fundata Ecclesia est? Hæc fatemur omnes. Quare, ut cum appella- late Exercitationis auctore concludam, *hæc omnia eitan- tur extra rem, et ut implendo paginas fucum faciant in- eruditis.**

inquirendum superest, num ita Augustinus Christum Ecclesiæ atque adeo Petri, in quo figurabatur Ecclesia, fundamentum dixerit, ut S. Petrum fundamentum esse a Christo secundum diffiteretur. Id autem falsum omnino est. Primo enim quis neget, posse aliquid alterius esse fundamentum, licet ipsum alteri eoque graviore fundamento indigeat? Nonne Febronius (*t. I, cap. 1, § 2, n. 5*) Ecclesiam super omnes apostolos fuisse fundatam contendit? Nee tamen si sapuerit, Augustinum, qui Petrum ipsum Christo superadieatum statuit, non idem de cæteris apostolis sensisse affirmarit. Deinde ita *supra petram ædificatum* Petrum Augustinus in eodem de verbis Domini sermone XIII docet, ut *eum primum et præcipuum apostolorum vocet, ejusque apostolatus principatum verbis magnificis extollat*. Imo (*serm. 108 de Divers., cap. 2*) Petrum *eum cæteris apostolis comparans ait: Inter hos pene ubique SOLUS PETRUS totius Ecclesiæ meruit gestare personam; propter ipsam personam, quam totius Ecclesiæ SOLUS gestabat audire meruit: Tibi dabo claves regni cælorum*. Quare cum Petro simul dictum a Christo fuerit et: *Tibi dabo claves regni cælorum, et: Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, SOLUS etiam totius Ecclesiæ gestabat personam, cum Dominus hisce illum verbis allocutus est: Tu es Petrus*, etc. Vide magnum Petrum inter et reliquos apostolos Augustino auctore discrimen. Atqui id unum asserimus cum supra Petrum tanquam secundum a Christo fundamentum ædificatam vocamus Ecclesiam. Verbis ergo paulo diversis eamdem rem Augustinus indicavit de eotantum sollicitus, ne quis Petrum propria virtute et seorsim a Christo Ecclesiam ædificasse existimaret. Dic Ecclesiam in Christo fundatam per Petrum divina ejus firmitate solidatum; plane assentitur Augustinus. Hinc non dubitavit asserere (*Tract. 124 in Joan.*): *Ecclesia que fundatur in CHRISTO, claves AB EO regni cælorum accepit IN PETRO*. Sed si illud affirmaris, an non Petrum proximum a Christo Ecclesiæ fundamentum agnoveris? Augustini igitur doctrina non solum a cæterorum patrum interpretatione non dissentit, ut solum quod in ea donatistis cavillandi occasionem præbere poterat, de medio tollat, rem ipsam confirmet.

VI. Altera post exortam arianorum hæresim apud patres longe communissima evangelici textus explanationem confessionem fidemque Petri hic *petræ nomine a Christo commendatam tradit*. Patres hanc in rem, ac tractatores omnino 44 assert Launoios, totidemque ex ipso Natalis Alexander indicat (*t. VIII, diss. 4, art. 1, § 3, n. 15*). Neque tamen his opus erat. Id enim apud omnes catholicos constans et certum. Quare Joannes Eckius Luthero, qui evangelicum testimonium de fide Petri explicuerat, et *supra fidem Petri ædificatam Ecclesiam* docuerat, incunctanter reposuit (*lib. I de Primatu Petri, c. 15*): *Quis ei in hoc repugnat? quis negat? quis inficiatur?* *Ille prodat, nominet quem hujus dissensorem.* Seilicet qui Petri fidem in *petra significari* aiunt, ab illis qui

Petrum ipsum, *petram agnoscent*, adeo non dissident, ut ne intelligi quidem possit, quomodo fidem Petri fundamentum Ecclesiæ velint, quin Petro id gloriae tribuant. Argumento ad id utar, quod Febronius mibi suppeditat. « Eundem sensum, inquit ille (*t. I, cap. 1, § 2, n. 1, p. 13*), retinet oratio in missa vigilæ apostolorum Petri et Pauli in Missali romano: *Præsta quæsumus, omnipotens Deus, ut nullis nos sinas perturbationibus concuti, quos in apostolicæ confessionis petra solidasti*. Qui nullatenus repugnat oratio pro festo cathedrali S. Petri die 18 januarii in Missali et Breviario præscripta: *Deus, qui B. Petro apostolo tuo collatis clavibus regni cœlestis ligandi atque solvendi pontificium tradidisti, etc.* Itaque cum non aliter credat, et aliter oret Ecclesia (*legem enim credendi lex statuit supplicandi*), ut scribit Cœlestinus I ad episcopos Galliæ) videtur esse doctrina Ecclesiæ, ut haec ipsa supra confessionem S. Petri fundata credatur. » Recte. Nunc age: eadem Ecclesia Petrum esse *petram* a Christo designatam in suis ecclesiasticis hymnis diserte canit, imo hic *sensus etiam Augustini* æstate, cuius haec verba sunt (*lib. I Retract, cap. 21*), cantabatur ore multorum in versibus beati Ambrosii (ab Ecclesia receptis), ubi de gallo gallinaceo ait: *Hoc ipsa Petra Ecclesiæ canente, culpam diluit*. Itaque cum non aliter credat, et aliter oret Ecclesia (*legem enim credendi lex statuit supplicandi*), ut scribit Cœlestinus I ad episcopos Galliæ) videtur esse doctrina Ecclesiæ; ut haec ipsa sit supra Petrum fundata. An autem Ecclesia in credendo a semetipsa dissentire potest? aut saltem variare? Nihil horum catholicus dicet, cui eadem semper, certa, immutabilia sunt fidei dogmata. Quid ergo? Eo demum veniendum erit, ut quod ad rem ipsam attinet, idem esse *Ecclesiam supra Petri fidem* quod *illam supra Petrum ædificari*, fateamur. Id facile Febronius intelligit, si quæ Natalis Alexander hac de re disserit (1), attente recolat, nempe « sanctos patres referre ista verba ad fidem et confessionem Petri non quidem *solanum et seorsim spectatam*, sed prout edita est ab ipso Petro, suumque meritum in illum resudit. Sive (ut clarius dicam, haec verba: *Et super hanc petram ita intelligunt de Petri confessione*, ut illa etiam de Petro ipso exponant, et cum supra fidem et confessionem Petri fundatam scribunt Ecclesiæ, *causam meritoriam* indicant, ob quam S. Petrus eam sit consecutus dignitatem, ut fundamentum esset Ecclesiæ. Cum vero supra Petrum fundatam dicunt, *subjectum* notant illius dignitatis. Sicut igitur, cum S. Hieronymus scribit epistola 61, quæ est ad Pammachium: *Super aquas Petri corpus non ambulasse, sed fidem*, non negat S. Petrum vere et realiter aquis inambulasse, sed tantum significat non agilitati corporis, sed virtuti fidei illud tribuendum miraculum: ita cum sancti patres Ecclesiam supra sancti Petri confessionem fundatam prædicant, supra Petrum fundatam non inficiantur; sed innuunt duntaxat meritum fidei hanc ipsi supremæ dignitatis ac-

(1) Diss. 4 in sec. I hist. Confer *Antifebr. diss. I, cap. 4, n. 5*, præsertim sec. edit.

cessionem procurasse. Quod unus instar omnium S. Hilarius facile persuadebit : is enim capite 16 in Matthæum ait : *Dignum plane confessio Petri præmium consecuta est, quia Dei Filium in hominē vidisset. Beatus hic est, qui ultra humanos oculos intendisse, et vidisse laudatus est... O! in nuncupatione novi nominis felix Ecclesiæ fundamentum, dignaque ædificatione illius petra, quæ infernas leges, et tarturi portas, et omnia mortis claustra dissolveret!* Ubi vides utramque expositionem adstrui, et Ecclesiam fundatam dici supra Petrum formaliter (ut theologi de schola loquuntur) supra confessionem vero Petri, causaliter, » Hoc solum utramque inter expositionem discriminijs est, ut idem Natalis prosequitur, quod quæ ad ipsam Petri personam ea verba resert, immediata est, quæ de fide Petri ipsa interpretatur, mediata; illa primitiva et perpetua; hæc adventitia et temporanea; ista ab initio Ecclesiæ quatuor seculorum serie sola tradita; altera vero data arianæ hereseos occasione prolata (vide annot. 15). De unanimi igitur patrum sententia dubitari non potest, cum plurimi explicata et distincte haec verba ad Petrum referant, ceteri ita alio trahant, ut tandem in Petro ipso consistant. Mirari autem satis non possum Febronii imprudentiam qui eadem Christi verba et *super hanc petram*, etc., in se ipsis, et indepenente ab omni exteriore auctoritate spectata, et attente cum OMNIBUS CONNEXIS ET ANNEXIS considerata nobis favere pernegat. Verba enimvero antecedentia, ut recte idem Natalis (diss. cit., § 1) monet, scilicet : *Beatus es Simon Barjona, quia caro et sanguis non revelavit tibi...* Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, spectant singularem Petri personam : ergo et sequentia verba, et *super hanc petram ædificabo Ecclesiæ meam*, que yeluti coronulis vice adjicit, ad ipsum quoque Petrum pertinent. Praeterea valde implicata esset ac perturbata series verborum Christi nisi eodem tenore orationem ad unum Petrum flexisset. Hic enim esset illorum sensus : Tu, mi apostole, es Petrus, et *super hanc petram*, id est supra me, ad facabo Ecclesiæ meam; et tibi, Petro apostolo, dabo claves regni celorum. Quibus verbis quid intricatus proferri possit, non video. Hæc sunt concreta et annexa, quæ Febronius indicare audet veluti nobis contraria, postquam idipsum a nobis viderat in Antifebronio breviter quidem, sed accurate propositum. Quidni ergo aut cum Carolo d'Argentré, doctore et socio sorbonico, atque episcopo tutelensi dicamus? (in Loc. theol., cap. 7) : *Manifestum est, hæc verba, Tu es Petrus et super hanc petram adificabo Ecclesiæ meam, a Christo dicta fuisse de persona Petri, quem præcipuum Ecclesiæ suæ fundamentum et unitatis Ecclesiæ quasi centrum esse volebat, ut perpetua Ecclesiæ traditione constat, sexcentisque veterum testimoniis qui disertis verbis assuerunt Petrum, ipsiusque successores in romana sede, hanc esse petram firmissimam, super quam Christus Ecclesiæ suam fundavit: aut cum massiliensi episcopo affirmemus semperiternam fore veritatem, quod Iesu Christi Ecclesia*

fundata est supra Petrum et ipsius successores (1). Quod si tanta Febronius auctoritate non terretur, meminerit saltem eorum, quæ ipsem in utroque volumine scripsit. In primo enim ait (cap. 1, § 2, n. 6, p. 19) : *Illud nihilominus ex Commentario D. Hieronymi in supra adductis verbis, propterea inter omnes unus eligitur, ut CAPITE CONSTITUTO schismatis tollatur occasio: necnon ex illo Magni Leonis Petro singulariter hoc creditur, quia cunctis Ecclesiæ rectoribus FORMA preponitur: demum ex mox referendis verbis S. Augustini: Petro PRIMUS; quia in apostolis Petrus est PRIMUS: rite insertur, etiam ex hoc loco S. Matthæi elucescere, et probari primatum Petri.* In altero vero statuit (p. 171), ut supra notavimus, in celebri hoc Matthæi textu duas esse Christi promissiones distinguendas : per primam autem (quæ iis verbis: *Super hanc petram, etc., continetur) Petro asseri primatum in Ecclesiæ, quam Servator noster fundatus erat hierarchia.* Quomodo enim Petri hinc duci primatus possit, nisi verba *super hanc petram* ad ipsum Petrum, non autem seu ad Christum, seu ad Petri confessionem secluso Petro referantur, fateor, hebetis adeo sum ingenii, ut plane non perspiciam. De hac ergo quæstione satis dictum esto.

VII. Secunda nunc de Matthæi verbis quæstio exoritur; quodnam scilicet primatus genus fuerit ibi Petro a Christo promissus? Num talis, qui fines directorij et formæ non egrediatur, ut in primo opere aiebat Febronius (l. c., pag. 19)? Num jurisdictionis, seu, ut ipse non satis sibi constans loquitur (2) auctoritatis, sed in singulas Ecclesiæ, non autem in universam Ecclesiam, ac generale concilium ab ea represeñatum; quod idem Febronius cum Gallis contendit? Num denique (quod Romani dicimus) veræ propriæque jurisdictionis primatus in omnes cum particulatim, tum collectim Ecclesiæ? Hanc enimvero quæstionem in Antifebronio diremi (3), hisque Romanorum sententiam momentis firmavi, quæ dissimulari a Febronio, non solvi potuerunt. Exspecto igitur, ut illis respondeat; tum quid ipsi reponendum sit, videbo. Hic tamen aliqua tantum animadvertere non inutile erit. Primum est, quod in prima Febroniani operis confutatione omisso me pœnitit, adversarium nobis per summam calumniam astingere, quod in textu Matthæi regimen universæ Ecclesiæ uni Petro commissum dicamus, ut reliqui apostoli tantum vocati censerentur in partem sollicitudinis ejusdem Petri, cui liberum esset coapostolis suis, cum volisset, portionem sacri regiminis communicare, quam volisset, reservare (4). Non ita desipimus, ut nobis Febronius impunit. Hac de pontifice cum episcopis comparato dicimus, non de Petro cum apostolis collato. Consulat Valentianus in Analysis fidei catholicæ (5), ubi ait :

(1) Docum. pastor. de Libertat. Eccles. gallic., 1733, p. 26: « Il sera éternellement vrai de dire, que l'Eglise de Jésus-Christ est fondée sur Pierre et ses successeurs. »

(2) T. 1, cap. 2, § 2, n. 2 et t. II, pag. 536.

(3) Diss. 1, cap. 4, § 2, n. 7 seqq.

(4) T. 1, cap. 1, § 2, n. 5, pag. 18.

(5) Lib. VII, cap. 2, pag. 66, paris. edit. 1610.

Ad apostolatus prerogativam atque dignitatem duo pertinuerunt. Unum est, quod ab ipso Christo proxime auctoritatem ecclesiastici ministerii apostoli acceperunt. Quamobrem et ab eo missi, sicut ipse missus erat a Patre, dicuntur. Alterum est quod eam auctoritatem sic a Christo acceperunt, ut non tantum in hac vel in illa orbis parte, sed ubique prorsus possent rite ac legitime fungi muneribus ecclesiasticis: *Euntes enim, inquit, docete omnes gentes, etc.; et. Prædictate Evangelium omni creaturæ.* In his rebus, atque adeo in hujusmodi dignitate atque prerrogativa apostolatus pares omnes apostoli fuerunt. » Illocine est in partem sollicitudinis vocari? An qui a Christo auctoritatem acceperant ecclesiastici ministerii ubique gentium exercendi, eos poterat Petrus in partem sollicitudinis vocatos dicere? Neque aliter sentiente in ulla inveniet ex romanis theologis, non Bellarminum, non Suarium, non Coeffetæum, non Charlasium, non Orsum, non Mamachium. Episcopi cum apostolis in plenitudine potestatis non successerint (1), vocari possunt a romano pontifice in partem sollicitudinis. Non ita apostoli, quibus divina Christi auctoritate in omnes citra omnem exceptionem Ecclesias concessum jus fuerat. Eam igitur in apostolos monarchicam potestatem Petro collatam defendimus, vi cuius inter beatissimos apostolos, ut ad Anastasium Thessalonensem (2) S. Leo M. perscripsit, *in similitudine honoris fuerit quedam discretio POTESTATIS; et cum omnium par esset electio, uni tamen datum sit, ut cæteris PRÆMINERET.* Itaque quod supra de clavibus Natalis Alexander aiebat, idem de universa apostolorum potestate a clavibus significata dicimus non æquo scilicet jure cum Petro cæteris apostolis datam, sed cum dependentia a Petro, et cum subordinatione ad ipsum. Cætera commenta sunt ad invidiam nostræ sententiae conflandam a Febronio conficta. Alterum quod observari velim maxime, est, ad Petri primatum, qui non honoris sit, et ordinis, ne ab ipsis quidem hereticis oppugnat, sed præcipui cujusdam juris, adversariis ipsis ultra fatentibus, evangelica verba, quæ hactenus explicuimus, pertinere. Recte sane. Cum enim in omnium patrum libris atque adeo perpetua scripta Ecclesiæ traditione eadem Evangelii verba tanquam primatus fundamenta exhibeantur, si quis hæc ad primatum saltem auctoritatis nihil valere cum Launoio ac Dupinio audacter contendenteret; nœ ille ipsam quoque traditionem eidem Matthæi sententia subnixam eo nihil conferre existimet necesse est, quod idem esset, inquit Ballerini (3), ac divinam institutionem subvertere. At nunc adversarii mihi explicit, velim, quid in illis Matthæi verbis sit, unde

(1) « Concedo, inquit Nat. Alex., diss. 4 in Hist. eccles. sec. 1, § 4, in respons. ad tert. object., quod apostolorum successores sint episcopi, quod apostolicæ potestatis haereses censeri debeant; sed potestatem illam nego aquæ extensam in episcopis ac in apostolis. Illorum enim auctoritas nullius erat sedibus definita, nullis provinciis circumscripta. At episcoporum potestas intra diocesem suarum canellos cohibetur.

(2) Ep. 14, Baller. edit., col. 691.

(3) De vi ac rat. primat., pag. 22.

primatus quidem arguatur, sed vel intra directorii fines, vel solius auctoritatis, vel veræ jurisdictionis, sed in singulas tantum Ecclesias. *Nihil excipitur,* inquit S. Bernardus (1), ubi distinguitur nihil. Sed et ipsa, qua una primatum adversarii ipsi hinc arguunt, fundamenti ratio, ut nihil distinguatur exposcit. Quis enim unquam audivit, singulas alicujus ædificii partes, cubicula, aulas, bibliothecam, ædiculam, et si quid aliud vis, fundamento superexstrui, non domum universam seu omnes simul ejus partes? Et singulas in Petro velut fundamento ædificatas dicemus Ecclesias, nec tamen universam Ecclesiam eidem innixa fundamento statuemus? Atqui primatum in singulas ecclesias, et veræ quidem jurisdictionis primatum fundamenti ratio confirmat, saltem Gallis, non distentibus. Qui ergo primatum, quem Petro, in singulas ecclesias asserimus, eidem Petro negabimus in totam Ecclesiam, seu omnes Ecclesias? Fundamentum singularum esse potest, quin omnium quoque fundamentum habeatur? Non ita Magnus Leo sensit. *De toto,* inquit (2), mundo unus Petrus eligitur, qui et universarum gentium vocationi, et omnibus apostolis, cunctisque Ecclesiæ patribus præponatur: ut quamvis in populo Dei multi sacerdotes sint multique pastores; omnes tamen proprie regat Petrus, quos principaliter regit et Christus. Quid hoc? Omnes ne regit Christus jure tantummodo directionis? regitne jure quodam auctoritatis ad singulas tantum ecclesias sese exporigentis? Apage blasphemias. At Leone M. auctore omnes PROPRIE regit Petrus, quos principaliter regit et Christus. Ac ne dubites, hæc aliud regiminis genus in Christo, aliud in Petro designare aliqua tantum similitudine illi consentaneum, sermonem sic Leo prosequitur: *Magnum et mirabile, dilectissimi, huic viro CONSORTIUM POTENTIE SUÆ tribuit divina dignatio.* Audin? *Consortium, non similitudinem, et cujusnam rei? non directionis cujusdam, aut umbratilis auctoritatis, sed potentie;* nec qualecumque consortium, sed *magnum et mirabile.*

VIII. Hæc, qui seposito partium studio perpendat, profecto intelliget, nihil ad Petri primatum, qualem Romani tuemur, stabiliendum allatis Matthæi verbis esse efficacius. Verum in illis, ut superius diximus, primatus Petro promissus est non collatus. Tributus est solummodo, Joan. XXI, cum Christus ei dixit: *Pasce agnos meos, pasce oves meas.* In *Antifebronio* (diss. 1, cap. 5) dum hunc Joannis locum expenderem, tria mihi ostendenda proposui, atque adeo ostendisse me credo. *Enimvero Christus, quemadmodum, Matth. XVI, cum ei primatum polliceretur, Simonem Joannis appellat; ter ex illo sciscitur, an ipsum diligenter, imo an plus cæteris apostolis; respondenti Petro, suumque amorem testanti bis injungit, ut in tanti amoris argumentum pascat agnos illius, ac tertio tandem: Pasce, inquit, oves meas; tum addit: Amen, amen, dico tibi, cum eses junior cingebas te, etc.* Hæc omnia sermonem cum uno

(1) Lib. II de Consid. ad Eugen.

(2) Serm. IV, Ball. edit., al. 3, col. 16

Petro *immediate et directe* habitum palam faciunt; præsertim cum Christus, si ad apostolos pascendi curam *immediate et directe* referri voluisse, nullo negotio potuisset plurali verbo uti: *Pascite. Quid? quod ea interrogatio, diligis me plus his?* satis ipsa per sese prodit, aliquid præmii cæteris nequaquam communis voluisse Christum vehementiori Petri amoris rependere. Consentunt patres Hilarius (*lib. VII de Trinit., n. 37*), Ambrosius (*in Luc., lib. X*), Maximus (*serm. de S. Petro et Paulo*), quorum eo loco verba produxi. Adde Leonem cum in epistola ad Viennensis provinciæ episcopos, ubi de Petro ait: *Cui cum præ cæteris solvendi et ligandi tradita sit potestas pascendarum tamen ovium SPECIALIUS cura mandata est*, tum in sermone primo de Ascensione ubi pariter: *In illis, inquit (diebus), per insufflationem Domini infunditur apostolis omnibus Spiritus sanctus, et beato apostolo Petro SUPRA CÆTEROS post regni claves OVLIS DOMINICI CURA MANDATUR.* Alterum quod ibi demonstrandum sumpsi erat, *pascendi* verbo, regendi et gubernandi cum plena ac suprema auctoritate jus, potestatemque designari. Pluribus denique non modo universum gregem christianum, sed et ejus pastores cum singulos tum simul omnes fuisse tunc Petri curæ a Christo creditos comprobavi. *Pasce*, inquit Christus, *oves MEAS.* Quemadmodum ergo christiani omnes eorumque pastores *oves* sunt Christi, ita *oves* sunt Petri, illiusque regimini ac potestati subjecti. *Habent episcopi*, quemadmodum ad Eugenium III S. Bernardus scribebat (*lib. II de Consid.*), *sibi assignatos greges, singuli singulos, tibi universi crediti, uni unus nec modo ovium, sed et pastorum, tu unus omnium pastor; unde id probem quæris? ex verbo Domini pasce*, etc. Hæc ibi fusius pertractata, ac sanctorum patrum confirmata sententiis invenies. Quid ad ista Febronius? Dicamne? Ne verbum quidem. Fortasse tamen, Febronius hæc omnia tam dilucide enucleata, ac tam gravibus corroborata testimoniis, verbis Natalis Alexandri, quæ Sangallo aliisque supra opposuerat (*t. II, pag. 172*) eludi posse existimavit. Sed quid demum Natalis dixerat? (*t. VIII, diss. 4, § 3, n. 8.*) *Hoc loco (Joan. XXI) non soli Petro, sed omnibus episcopis in ejus persona ovium curam a Christo commissam esse*, S. Ambrosius, S. Chrysostomus, S. Augustinus, et alii patres affirmant. Optime. Cur ergo ipse Natalis in historiam seculi I disserens (*diss. 4*) scripsérat: *Quibus verbis, pasce, etc., summa rerum in Ecclesia, et sacer nedum super cæteros fideles, sed etiam super apostolos ipsos principatus S. Petro a Christo servatorē collatus est?* Natalem Natali oppono, Natalem qui nondum exulteरato in romanum pontificem animo et ante declarationem anni 1682 libere animi sui sententiam promebat, Natali frementi damnatam ab Innocentio XI suam ecclæsiasticam historiam ad duodecimum seculum perductam, suasque deinceps ad indicatam declarationem dissertationes exigent. Sed quod gravius est, idipsum quod ex Natali nunc Febronius afferit, nonne fuerat a me in *Antifebronio* refutatum? Dixi-

ram ibi, patres qui apostolos, episcopos aliasque ministros *pastorum* nomine hie indicari aiunt, non litteralem, sed allegoricum sensum explicuisse; nec immerito, *cunctis enim Ecclesiæ rectoribus PETRI forma præponitur*, inquit S. Leo (*serm. III de Assumpt. ad pontif.*), quare in Petro *mediate et indirecte* cæteri quoque Ecclesiæ rectores oves Christi pascere jussi haberi et dici possunt. Verum litteralem nos sensum inquirimus, eumque proximum et immediatum, qui Christi verba ad unum Petrum referre nos cogit. Hæc eo loco a me exposita et cum patrnm dictis collata num recitatione verborum Natalis Alexandri, eorum scilicet quæ Febronius in primo operis volume attulerat (*cap. I, § 3, n. 4*) una iteratione satis convellantur, æqui lectores judicent.

IX. Ego vero ad ea Novi Testamenti loca, quæ Febronius mihi objicit, sermonem convertō. «Dum sacras litteras, inquit (*t. II, p. 343*), Novi Testamenti scrutamus, invenimus, tribus vicibus inter Christi discipulos fuisse de majoritate contentionem, nimirum Matthæi XVIII, ejusdem XX, demum Lucæ XXII. Sane de hac re toties non contendissent apostoli, si per verba: *Tu es Petrus*, etc.; *Tibi dabo claves*, etc.; *Tu vocaberis Cephas*, soli *Petro*, aut saltem ei *tanquam monarchæ*, regendæ universalis Ecclesiæ auctoritas principaliter fuisse tradita.» Non ego hic cum Origene (1) dicam, ex ipso primatu non quidem tradito, Febronius enim ipse, licet hic sui videatur immemor, concedit promissum fuisse quidem Petro, Matth. XVI, sed tantummodo post resurrectionem, Joan. XXI, collatum, sed promisso] ortam fuisse discipulorum contentionem. Respondeat pro me Natalis Alexander (*in Hist. eccles. sec. I, diss. 4*). argumentum quod Wittakerus lutheranus jamdudum attulerat audiatque illum Febronius ea reverentia, qua decet *primæ notæ* doctorem! «Hæc Christi verba primatum omnem apostolis non negant, sed ambitione quæsitus, et qui quodam superbice typho exerceatur, quique merum sit imperium, non ministerium; quale gentium reges in subditos exercebant. Unde ait: *Reges gentium dominantur eorum: vos autem non sic.* Jubet namque Christus, ut qui inter eos major est, infra eos se humilitate dejiciat, nec præesse ambiat, sed prodesse curet: non dominari, sed fratribus ministrare. Cæterum supponit aliquem esse inter eos, cui conveniat primatus. Non enim ait: *Nemo inter vos major est, nemo præcessor: sed: Qui major est in vobis, fiat sicut minor, et qui præcessor est, sicut*

(1) T. XII. in Matth. «Cum ergo maximo a Jesu Petrum honore affectum existimarent, qui majorem cum cæteris suis discipulis judicasset, id, quod suspicabantur, Jesum interrogando... exploratum habere voluisse mihi videntur; simul etiam sperabant futurum, ut causam cognoscerent, cur cæteris discipulis Petrus antelatus fuissest... Inde autem fortasse dubitatio eorum orta est, quod tres in transfiguratione antepositi fuissest. Quis autem trium illorum maior a Domino judicatus fuissest, ea vero de re dubitabant. Nam Joannes in ejus pectus præ amore recubuit, et multa ante coenam singularis honoris in Joannem a Jesu collati argumenta vidisse illos inde licet existimare. Petrus autem in confessione beatus appellatus est propter illud: *Tu es Christus Filius Dei vivi.*»

ministrator. Tum suo exemplo eos ad serviendum fratribus invitat: *Nam quis major est, inquit, qui recumbit un qui ministrat? Nonne qui recumbit? Ego autem in medio vestrum sum sicut qui ministrat.* Certe ministerium illud eni exemplum Christus præbebat, non prohibebat, quin discipulis suis major esset: nec itaque prohibebat simile, ad quod ipsos adhortabatur, ministerium, ne aliquis inter ipsos primatum obtineret. Contendebant pôtro apostoli temporalis dominationis primatu. Inter eos namque orta contentio est, propterea quod in solutione tributi Petrus Christo suisset æquatus, seu quod idem pro se et Petru pendi tributum Dominus imperasset (*Math. XVII*); Joannem vero super Christi peccati recumbentem viderent in novissima cena (*de qua Luke. XXII*) quæ humanæ ambitionis labes apostolorum annimis allapsi Spiritus sancti nondum illum innatos, et in schola humilitatis Christi nondum omnino consummatus, tunc paulisper infuseavit: eum præsertim eximiam dignitatem Petru collatam nondum intelligerent, quam tunc promissione tantum et designatione Christi, non actuali exercitio obtinebat: quod demum post ipsius Resurrectionis consecutus est. Sed post Spiritus sancti descensum; nulla inter eos fuit amplius æmulatione. Imo Joannes qui priinas cum Jacobo fratre in regno Christi ore precibusque maternis flagitaverat, Petri primatum agnotit quoque consignavit Evangelio (*John. XXI*). Ridiculus sim, si cetera persequi velim quæ ex Actibus apostolorum Febronius excerpit (*I. c., pag. 540*), ut collegiale fuisse regimèn, quo primitiva Ecclesia ab apostolis gubernata fuit. Cum enim pares essent apostoli Petru in iis, quæ ad præstantissimum apostolatus manus pertinebant; nec ei pro dignitate primatus essent obnoxii, mirum non est, multa in communi ab illis gesta fuisse, quia Petrus primatus in eos potestatem exercebat. Id porro a Joanne Chrysostomo didici, cuius hæc sunt verba (*hom. 21 in Acta, n. 2*): *PETRUS quasi dux circuibat, ordinis considerans... Vide illum ubique circumuersantem et primum inventum ubi eligendus erat apostolus. Hic primus fuit eum dicendum erat Iudeis non esse chrios apostolos, eum Claudius sanandus fuit; quando concionandum erat, hic ante alios erat, quando agendum cum prefectis, quando cum Anania, cum ex umbra sanationes fierent. Ubi periculum est, hic adest, et ubi quedam dispensanda sunt. Ubi vero in tranquillo res sunt, in communi omnes, hic majorum non appetit honorem.* *Unum tamen non omittamus, quo Febronius sibi maxime placet.* *Actorum VIII, inquit (v. 2, pag. 347), memoratur, qualiter audientes apostoli, quod Samaria recipisset verbum Dei, miserunt ad eos Petrum et Joannem;* Petrus autem absque ulta discussione injuncta implevit. At missio de sui ratione importat auctoritatem in militante respectu missi, argumento ejus, quod dicitur *Luce VII, 8: Nam et ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites, et dico huic: Vade, et vadit; et ali: Veni, et venit, et servo meo: Fac hoc, et facit.* Verum, si recte memini, id ipsum est, quod in primo

volumine (*cap. 1, § 3, n. 2*) Febronius ex Gersonem descripsérat. Quin etiam memini, me multa in *Antifebronio*, pœnitibus Salmeronem et Baronio, quibus Perroniū addere poterat in responsione ad regem Angliae; in eum locum annotasse quibus efficeretur, sufficiam huc esse nulli aliquem posse extincentis in eum potestate (quemadmodum centorio apud Lucam de suis siebat militibus); non tamen semper, qui militior, esse militenti subjectum; idque nullis eum sacrae, tum profanae historie exemplis ex Baronio confirmavi. Ad haec si aliud Febronius desiderat, accedat magorem exemplum, quia ab Herode in Bethleem missi sunt; non utique, quod magi sub Herodis essent potestate. Hinc vero colligebam, consecutionem illam Gersonis, missos fuisse in Samariam Petrum et Joannem *tangunt subditos Ecclesiae non esse legitimam, nisi prius demonstretur fuisse illos missos ex militienti in ipsis auctoritatibus; quod neque tunc neque deinde in recenti opere effecit Febronius.* Heu tamet me miserom! Tota quanta est haec mea responsio, non nisi vaniloquium visa est Febronio. Compare, inquit ille (*I. c.*), *hæc prudens et non præoccupatus lector cum vaniloquio P. ZACCARIÆ.* Non igitur mirabor, nihil Febronium ad ea, quæ ibi dixi, respondisse. Videbatur scilicet sibi Febronius olenum operamque perderet, si vaniloquium sumeret confutandum. Hoc unum tamen a prudente et non occupato lectori, quem hic Febronius appellat, peto etiam atque illam ut meum illud vaniloquium comparet cum Salmeroni, Baronio ac Perronii verbis, hec me unum vaniloquum damnet, qui non nisi tantorum virorum usus sim argumentis, sed si vaniloquium, id est, eos cum primis, ex quibus illa decerpsti, vaniloquos fuisse pronuntiet. Moneo tamen, grandis esse confidence, ne quid gravius dicam, Salmeroni, Baronio ac Perronio vaniloquium exporbaré.

CAPUT IV.

Monarchicum à Christo regimèn fuisse Ecclesia suum præstitutum concludimus. Cujusmodi illud sit. Iterum Febronius eum Gallis comparatur et quantum ab his discrepet, ostenditur. Nonnulla adduntur ad confundandam Gallorum quoque doctorum opinionem. Tandem de P. D. Zalwein systemate judicium fertur.

1. Quoniam uni Petro claves supremæ in Ecclesiam pôtestatis à Christo traditæ sunt, quemadmo iam hac tenus disputando effecimus, illud per sece consequitur, monarchici regimini formam fuisse ab eodem Christo Domino in Ecclesia suâ constitutam. Sed tamen ut cavillationibus aditus præcludatur, id ipsum uberiori capite explicandum, utvisque confirmandum est argumentis. Quod antequam aggrediar, animo repetant velim lectores mei, quod politicarum rerum scriptores tradunt, civitatum rerumque publicarum formas regulares alias, alias irregulares appellari. Regularitatem autem civitatis, inquit Pufendorfius (*lib. VII, cap. 5, § 2*), in hoc consistere arbitramur, ut omnes, et singuli ab una velut anima videantur regi, seu

ut summum imperium indivisum et inconclusum ab una voluntate per omnes civitatis partes atque negotia exercetur. Quae quidem anima, seu voluntas, a qua politicum corpus regitur ac promovet, cum et in uno principe et in pluribus optimatibus, et in tota populi multitudine collocari possit, hinc triplices regularis civitatis forma enascitur, quae monarchia, aristocracia, ac democratica nomine designari consuevit. Quod si haec moralis corporis anima in imperii communionem alios adsciscat, ex. gr., principes optimates, vel populum, status, quem irregularis vocant, emergent. Hujus porro tria quoque sunt genera, triplici qui obrepere in civitatem potest defectui, finis scilicet; formae; et nexus respondentia. Deficiunt a fine civitates, in quibus imperans summittit communem primus spectat; populi vero utilitatem tanquam aliquid extrahent, absque injuria tamen, quia eo non invito; cuiusmodi societates sunt, que subditos habent instar principiorum principi obnoxios, eaque de causa herites dicuntur (1) : multo autem magis irregularis defectu finis erunt civitates illae, ubi pauci ac publicae tranquillitatis cura negligenter divitiarum cupiditate invaserint, ut ait Sallustius (2), neque disciplina, neque bona artes satis possint; bona vita sunt, fides, probitas, pudor, pudicitia. Defectio porro a forma ad eas civitates pertinet, ubi imperantes, cum omnibus pro suo ipsorum arbitrio ac libidine agant, monarchiam ad tyrannidem, aristocratiam ad oligarchiam, democratiam ad ochlocratianam magna rerum omnium perturbatione deflectunt. Tandem irregularares civitates nexus defectu esse sunt, quas achaicas et civitatum systemata appellant; cum nempe plures civitates, quemadmodum in Belgio foederato et in Helvetia videre est, in unum corpus morale veluti coalescant, et licet summum singulare penes se imperium retineant, communem tamen consilio belli pacisque negotia ita pertractant, ut unius eisdem civitatis formam praeseferant. Ad has civitatum formas accedit status mixtus, quem repugnantibus plerisque doctoribus cum catholicis, tum heterodoxis Bodinus (3) habuit (4). Is autem est, in quo non solus princeps, quemadmodum monarchia ratio postularet, sed etiam senatus ceterive cives aliquid juris in ipsa reipublicae administratione exercerent. Quare si princeps absque senatum et optimatum consensu nihil saltem gravius decernere possit, monarchiam habebimus aristocratiæ permixtam, qualis in Polonia regno viget; ibi enim nec bellum indicere, nec nova cum externis gentibus foedera sancire, nec tributa civibus imponere non auctoritate senatus rex potest: sin autem et populi assensus requiratur, ex monarchia, aristocracia et democracia erit mixta respublica; atque ad hoc status genus referunt aliqui imperium romano-germanicum. Hoc

(1) Hujus generis Hertiūs, lib. I, cap. 4, sect. 1 esse plerasque Asiae et Africæ civitates, ab illis vero parum absimiles Aegyptiorum, Turcarum, Moscovitarum, etc., affirmat.

(2) Orat. II. ad Cæsar., si tamen ejus est.

(3) Vides P. Schwarz in Instit. jur. N. et G., p. 2, t. i, § 2 pag. 43, edit. 1745.

scilicet, inquit P. Contzen (1), et habet trium rerum publicarum commixtionem: summum caput est imperator, cui jus est in omnes; sed secundum leges judicare debet. Optimates sunt electores aliqui principes, nec desunt nobilitati sua decora, et multis imperatorum privilegiis firmata libertas. Nec populus excluditur, civitatum liberarum sunt gubernacula; illarum in conventionibus publicis suffragia audituntur, ad summum quosdam magistratus plurimis aditus patet. Non potest imperator opprimere principes, hec hi nobilitatem: sed neque civitates manente imperatoris auctoritate vieniorum principum potentiam extingueuntur: illud vero in questionem cadit, num status mixtus sit regularis; an potius irregularis? Regularem esse P. Schwarzius propugnat (2); contra benedictinus Zallwein (3) ad civitates defectu forme irregularares revocat, ac jure quidem, non fallor; earum enim, quae ad nullam ex tribus vulgo receptis regulariis civitatum classibus trahi possunt, certa species constituti nequit, ut propter ea irregularibus videantur potius annumerandas. Neque tamen eas per se restringique seclusis circumstantibus visitos dixerit, quemadmodum quae vel a regularium fine descendent, vel regimini apud se constituti formant perturbant atque convellunt, fieri enim potest, ut civitates, in quibus imperii Jura aut permixta, aut divisa sunt, ceteris regulariis aliquando sint florentiores (4). Haec erant breviter antea indicanda, quam promissam disputationem ingredieretur.

II. Ac monarchicum quidem esse Ecclesiæ regimen affirmanti doctores omnes, inquit Duvalius (5). Gallo tantum hic proferam. Primus prodeat Alliacensis ex magno collegii Navarræ magistro cardinali et eamericensis archiepiscopus. Ideo, inquit (6), Dominus hoc prævidens (nempe schismam et dissensionem) contulit pro se et successoribus suis auctoritate disponendi ministros Ecclesiæ, et determinandi eorum jurisdictionem, dicens: Pasce oves meas, id est, sis pastor et prælatus generalis ad quem pertinet dispositio et regimen regale ovium et ovilis. Quid vero Gerson Alliacensis discipulus? Plenitudo legis ecclesiasticae sic propriè sumpta non potest esse de lege ordinaria, nisi in unicó summo pontifice formaliter et subjective, atioqui ecclesiasticum regimen non esset monarchicum, et habere posset multiplex capit ex aequo quod aperte est hereticum (7). Alibi vero (8): Nullam aliam politiam in Ecclesia instituit Christus immutabiliter præter monarchiam et quodammodo regalem; et oppositum sentientes, quod videlicet fas est esse plures papas, aut quod quilibet episcopus in sua diæcesi est papa, vel pastor supremus æqualis papæ

(1) Lib. I Politic., cap. 14, § 5. Confer Cocceium in I. P. prudentia, cap. 7, n. 8, et P. Schwarzium, Colleg. hist. t. IV, quest. 4, § 6, et quest. 5, § 4.

(2) Instit. jur. N. et G., p. 2, tit. 1, pag. 42.

(3) T. IV, quest. 1, cap. 2, § 10, pag. 44.

(4) Adi citatum Zallwein, pag. 50.

(5) De suprema r. pont. in Eccles. Potest., p. 1, q. 2, p. 80, edit. paris., 1614.

(6) Tract. de Orig. eccles. potest., conc. 2.

(7) De Pot. eccles., consid. 10.

(8) Lib. de auferibil. Pap., consid. 8.

romano, errant in fide et unitate Ecclesie contra articulum hunc: Et unam sanctam Ecclesiam. Et si pertinaces maneant, judicandi sunt haeretici, sicut Marsilius de Padua et quidam alii. Audi graviora, quæ tamen in Antifebronio quoque recitavi: Status papalis (1) institutus est a Christo supernaturaliter et immediate tanquam primatum habens monarchicum et regalem in ecclesiastica hierarchia, secundum quem statum unicum et supremum Ecclesia militans dicitur una sub Christo; quem statum quisquis impugnare vel diminuere, vel alicui statui ecclesiastico particulari coquare presumit, si hoc pertinaciter faciat, haereticus est, schismaticus, impius atque sacrilegus. Gersonis doctrina imbutus meldenensis episcopus legationis gallicæ ad florentinum concilium princeps, ita regis ac bituricensis concilii nomine patres allocutus est an. 1441: *Nimio fervore resistendi Basileenses ad hanc vesaniam devenerunt, quod supremam potestatem in uno supposito consistere negent, sed eam in multitudine collocant, et sic pulcherrinam monarchiam Ecclesie, quæ christianos hucusque tenuit in unitate fidei, in una professione religionis christianæ, in uno rito sacramentorum, in una observantia mandatorum in iisdem ceremoniis divini cultus, atque pacem et tranquillitatem asseruit, nunc abolere et superprimere contendunt, nobilissimam politiam ad democratiam vel aristocratiæ redigentes* (2). Almainus ipse de romani pontificis monarchia haud aliter locutus est, quam Bellarminus aliquis aut Surius. *Christus, inquit* (3), *fuit sapientissimus, quia plenus sapientia, et quod instituerit optimam politiam; sed optima politia debet regi regimine regali, ut dicit Aristoteles in Politicis; ita ut unus sit, qui in quemque habeat potestatem, et nemo in eum; ergo verisimile est, quod in spiritualibus Christus instituerit superiorem, qui habeat quemlibet coercere, et nullus eum.* Cum porro M. Antonius de Dominis suam de aristocratico Ecclesiæ regimine haeresim parisiensi Facultati per summam injuriam triberet (4), eadem theologica Parisiensium Facultas, an. 1617, celebrem cum ederet adversus quatuor illius apostatae de Republica libros censuram, hanc illi thesim notam adscripsit: *Mera est contra Facultatem parisensem impostura. Nemo autem credit ita gallos theologos solum sensisse antequam clerus gallicanus declaracionem an. 1682 emitteret romanis juribus perinfensam. Minime vero. Non ego hic Tournelium citabo, ne Febronius iterum illam celeberrimo viro sane invidirosam calumniam proferat* (5), *sublestam esse Tournelii auctoritatem, cum de libertatibus Ecclesie gallicanæ queritur. Nonne Dupinus ipse ne gentis suæ in seodium concitaret, statum Ecclesiæ monarchicum appellare non dubitavit?* (6) Unum appellabo Carolum

(1) De Statib. Eccl., consid. 1.

(2) Apud Raynald. ad an. 1441, n. 10 et seqq.

(3) De supr. Potest. Eccl., cap. 4.

(4) « Parisiensium, inquietabat ille, doctrina enucleata intellecta nihil discrepat a mea his libris tradita doctrina, et ab ipsa veritate... Schola itaque parisiensis et nostra est, et reipublica potestati studet aristocratica, non monarchia: quare ex ejus quoque doctrina papatus nullo potest solidi subsistere fundamento.

(5) T. II, pag. 535.

(6) De aut. Eccles. Discipl., diss. 6, pag. 378.

ducem aurelianensem et cameracensem archiepiscopum, qui inter fidei dogmata hoc etiam percenset, Ecclesiæ regimen monarchicum esse (1).

III. Ridentem ad hæc videre mihi videor Febronium, illudque mihi oggerentem, quod quatuor theologis responsum (t. II, pag. 179): *Admittant theologi nostri, Venetus ille et Ubicus, restrictiones ac terminos, quas Gerson et Natalis romanæ monarchia merito ponunt, et parum inter nos supererit dissensionis circa statum Ecclesiæ, de quo hic tractatur. Hoc neglecto tota thesis de sacra monarchia in quæstionem de nomine resolvetur. Igitur audiat quid pontificiæ monarchiæ nomine intelligamus; tum sermo ad Gallos et ad ipsum Febronium redibit. Nos ergo non eam monarchiæ naturam esse existimamus, ut qui princeps est, possit pro arbitrio quæ sibi placeant, decernere, quæ nolit, abrogare. Nihil minus. Ejusmodi pro arbitrio agendi potestas non tam monarchæ est quam despota ac tyranni. Ne ipsis quidem terrenis regibus id inest potestatis. Quis enim regibus licere credat, innocentes pro arbitrio morti addicere, civium bona diripere, in alienos thalamos irruere, idque genus alia, quæ rem publicam plane everterent? Quanto ergo minus hæc erunt monarchiæ tribuenda, cuius potestas non merum imperium sit, sed maxime ministerium (3) in ædificationem, non in destructionem Ecclesiæ (4). Quare constanter*

(1) Mandem. et Instruct. pastor. au sujet d'un écrit, qui a pour titre: *Consultations de messieurs les avocats, etc.*; Paris, 1723, p. 68. « Enfin il est de foi que le gouvernement ecclésiastique est un gouvernement monarchique, et que par conséquent l'autorité monarchique ne peut être refusée à celui qui est de droit divin le chef de toute l'Eglise.

(1) Ad finem, ut optime Petavius notat (*de Hierarch. Eccles.*, lib. III, cap. 16, n. 6) ac subiectum ut vocant, circa quod fungitur, relatus instrumentum, ac MINISTER nominari potest quilibet apostolus, adeoque pontifex romanus, et quidem tum Christi velut efficientis, et moveantis, atque ad opus applicantis causæ præcipuae: tum corporis ipsius mystici, id est communis Ecclesiæ; cui ministrare ac servire debet, ejusque studere, et incumbere commodo ac saluti. Ceterum hoc etiam modo Paulus (*rom. XIII, 4*) reges, et principes *Dei ministros* nuncupat. Poterat et populi ministros nihil secius vocare, quod in eum finem a Deo constituti sunt, ut tanquam divinae in homines providentiae et bonitatis administrari, ac publicæ quietis, et utilitatis procuratores essent. Propterea Gregorius M. et ejus exemplo deinceps ceteri romani pontifices *servos servorum Christi* appellantur se voluerunt.

(5) Nihil Febronio solemnem est, quam ut romanum pontificem prodat veluti quemdam despota omnia pro arbitrio moliente aut exercitente. Audi illum epistolæ Ladiſlai respondentem (t. II, p. 93) « Fassus fui cap. 8, § 1 in princ., me scripsisse totam errorum congeriem, si in hoc errorem, quod negem papam esse monarcham. penes quem jus et auctoritas, per se universam Ecclesiam, et singula ejus membra regendi, et pro exercitio sacri hujus imperii episcopis partem sue potestatis pro arbitrio (nota) communicaendi tollendique resideat... Tu, Ladiſlae, super hoc acclamas mihi: *Utique, utique, errasti, frater, nam et hic tibi deest genuinus majestatis pontificie conceptus.* Non assumis pertinentem dicta: quærerit hic an ego totam errorum congeriem scripserim, quia enumeravi jura episcopis ablata, idque ex principio, quia, papa non est monarcha, qui pro arbitrio dare possit episcopis jura et tollere: tu non aedes nihil imputare congeriem errorum, sed sinistrorum saliens extra viam, incusas errorem in idea majestatis pontificie: Cur erravi in hac? quia reponis, comites hujus majestatis esse debent plenitudo caritatis, justitiae et pacis: Hæc tria requirendo, vel negas potuisse papam auferre ea, quæ abstulit, et non scripsi totam errorum congeriem: vel nihilominus affiras, et contra fidem historicam sensumque nationum fere omnium sustinebis, in regulis, e. g., cancellariae condendis astitissem plenitudini potestatis plenitu-

cum Duvallio asserimus (*i. e.*, pag. 87), et monarchiam ecclesiasticam non esse simpliciter absolutam, sed certis legibus aut finibus conclusam et limitatam. Primum enim, nihil quidquam potest contra jus naturae. Quae enim ex se et suapte natura bona sunt vel mala, non potest Ecclesia sive pontifex quocumque modo immutare, ita ut bonum ex se malum reddat, et e contra. Secundo, nihil potest contra jus divinum, in Evangelio exaratum, aut contra fidem scripto vel verbo traditam, qualia sunt sanctorum invocatio, imaginum veneratio, pro vivis et defunctis missæ celebratio, et quæcunque a conciliis generalibus adversus haereses sunt definita. Tertio, non potest suprema illa potestas statum ecclesiasticum in toto aut in parte immutare, nedum evertere: verbi gr., uni eidemque sexcenta beneficia conferre, pueros ad episcopatum promovere, ritus etiam generaliter per Ecclesiam ab omni ævo inviolabiliter observatos abolere, et nudam tantum sacramentorum substantiam fidelibus relinquere. Sic enim Ecclesiæ dignitas et splendor maxime minueretur, et ad certissimum extitum devolveretur. Idem statuendum de cæteris legibus disciplinæ, quæ perpetua Ecclesiæ consuetudine et iterata canonum sanctione sunt veluti consecratae, ac tanquam *fundamentales* haberi possunt. Vix enim fieri potest, quemadmodum sapienter animadvertis cardinalis Orsius (1), ut receptæ in aliquo regno consuetudines, aviti mores et leges *fundamentales*, convellantur, quin pax et tranquillitas reipublicæ perturbetur; atque adeo in ipsa regni susceptione, et in ea generali, expressa vel tacita, promissione, haec etiam quodammodo comprehenditur, ut leges et consuetudines diuturno usu firmatae, et quæ etiamnum vigent, iisque vigentibus, ipsa quoque respública floret ac viget, non modo a principe non rescindantur atque labefactentur; verum etiam ut omnem is operam conferat ad earum observantiam promovendam; intelligatque, id esse imperii sui potissimum munus, ut leges obtineant et inviolabiles habeantur. Quo profecto et non alio spectant plurima veterum romanorum pontificum testimonia, qui se non violatores et infractores, sed custodes et executores canonum profitentur, ut illud Zosimi: *Apud nos enim inconclusis radicibus vivit antiquitas, cui statuta patrum sanxere reverentiam*; et illud S. Martini, doctissimi pontificis et egregii martyris: *Canones ecclesiasticos solvere non possumus, qui defensores et custodes canonum sumus, non transgressores*. Hoc ipso ergo quod apostolicum

dinem charitatis justitiae, et pacis. Nunc cancellariae regulas seponamus; generalia attingamus. Ecquis monarca est, cuius dominatio comites habere non debeat, *caritatem, justitiam, et pacem*, nisi si despota aut tyranus quispiam sit? Si qui pontifices caritatem, justitiam et pacem in suis decretis læsere (de quo quid hic item moveremus?), peccatum utique, suaque abusi sunt potestate, non quod monarchiam quam a Christo non habuere, usurparint potestatem, ut Febronius calumniouse et audacter garrit, sed quod naturales et evangelicas leges, quibus monarchia omnis, nisi ad tyrannidem ac despotismum deflectat, circumscribi omnino debet, pessimo exemplo, nihili fecerunt et procularunt.

(1) Diss. de Eccl. monarch. Forma, pag. 654.

thronum romanus pontifex descendit, se vindicem ac defensorem canonum proficitur. Cumque sese obstringat ad christianam rem publicam inculpate sancteque gubernandam, et ad pietatem, ac religionis studium, morumque sanctitatem in clero et in populo promovendam, hoc ipso etiam spondet aut spondere censetur sanctissimarum legum custodiam ac tuitiōnem, atque earum in primis, quibus christiana pietas maxime continetur, et quibus vigentibus, ea maxime floret, quæque, post evangelicas, *fundamentales* Ecclesiæ leges dici quodammodo possunt. (1) Præterea ecclesiastica monarchia multum a civili distat: non solum enim dominatum, qui externa quadam splendoris specie ac superbie fastu exerceatur, excludit; verum etiam quod ex Christi institutione quodam aristocratiæ genere civilibus monarchiis non admodum usitato temperetur, ita ut, quemadmodum superiore capite ex Bellarmino monebam, non solum (licet hic mihi Duvallii [i. e., pag. 82], theologi parisiensis, verbis uti) ab uno moderatore, sed etiam ab optimatibus, nempe episcopis, res Ecclesiæ debeat in solidum administrari, idque jure divino et institutione Christi, qui unanimaque potestatem ad Ecclesiæ regimen necessarium instituit; pontificiam, quæ suprema est; episcopalem, quæ media; et presbyteralem, quæ infima. Sicut enim Christus dixit Petro, Matth. XVI: *Tibi dabo claves regni cælorum*; et Joan. XX: *Pasce oves meas*; ita dixit, Joan. XX, apostolis, qui episcopos præfigurabant: *Sicut misit me vivens Pater, ita et ego mitto vos*; et Lucæ X: *Designavit et alias septuaginta duos, et misit eos binos ante faciem suam*. His autem septuaginta discipulis succedunt parochi, qui in partem sollicitudinis et Ecclesiæ regiminis pro modulo suo vocantur. Cum enim Ecclesia per totum orbem esset disseminanda, et pontifex ubique locorum præsens esse non posset, nec omnibus et singulis Ecclesiæ negotiis per se intendere: id enim Deo et Christo, propter potestatem quam vocant *excellentiæ*, solum convenit: consentaneum fuit per regiones et civitates sub uno supremo moderatore optimates constitui; qui ab illo uno dependerent, et ab eodem, si

(1) Hinc jure et merito anno 1482 a sacra facultate parisiensi, inter XIV Joannis Angeli minoritæ propositiones, hæc VIII: *Papa posset TOTUM jus canonicum destruere, et novum construere, damnata fuit veluti scandalosa, blasphematoria, notorie hæretica et erronea*. Nulla enim sunt in jure canonico ex naturali et divino jure profecta; non pauca ad fidei dogmata pertinent; plura ad generalem spectant Ecclesiæ statum, quæ scilicet omnia, nulli humanae potestati obnoxia cum sint, a romano pontifice absque piaculo convelli non possent. Miraberis fortasse, lector, tribui a me hanc propositionem Joanni Angelo, cum Eugenio IV a Febronio in annotatione quadam ad secundi voluminis præfationem (*tut. a 3 versa*), Bulæ autoritate, adjudicetur. Ideo, *inquit*, indigna reputata fuit vox Eugenii PP. IV, in quadam bullæ ad omnes fideles directa scribentis: *papam posse totum jus canonicum destruere, et novum constituere*. Hanc propositionem facultas parisiensis anno 1482 merito damnavit ut scandalosam, blasphematoriam, notorie hæreticam et erroneam. Bulæ Hist. univers. parisiens. T. V, p. 754. Sed mirare potius mendacissimi hominis calumniam, qui Bulæ appellare audeat infamè hujus criminationis non tam testem quam auctorem. Nihil eo loco de Eugenio IV Bulens, imo eam propositionem Joanni Angelo diserte tribuit. Proh! singularem in mentiendo impudentiam!

quando peccarent, emendarerentur. • Neque vero episopos et parochos pontificis vicarios dicimus, cuiusmodi in civilibus statibus rectores sunt provinciarum: absit; haec Febronii nugas sunt, ad invidiam romano pontifici ejusque defensoribus conciliandam (1). Nam, quod idem Duvallius scite observat (*loc. c., pag. 84*), • Si optimates Ecclesiae solum essent pontificis vicarii, facile illius potestas in tyrannidem degeneraret, non minus quam monarchia principum temporalium ubi aristocraticum adest temperamentum; ideoque quamvis absolute res Ecclesiae per pontificis vicarios administrari possent, cum tamen multo sit decentius et utilius, imo ut ostendimus, quadamtenus necessarium, per ministros in solidum eam administrari, credendum est Christum formam hanc regiminis suae Ecclesiae reliquisse, juxta vulgatam Augustini regulam: *Quidquid tibi vera ratione occurrit, id credas fecisse Deum* • (*Lib. III de lib. Arbitr., cap. 5*).

IV. Sed quanquam aliquid ecclesiasticam inter et civilem monarchiam interest, ipsam tamen monarchice auctoritatis *ostulam*, seu substantiam, ecclesiastici regiminis forma retinere dicenda est. Ea autem monarchici regiminis (de simplici ac summo loquor, non de mixto) constitutio est, ut unus qui praestet, civibus, cum universis tum singulis, imperet; ipse autem nemini subjiciatur (2). Neque vero quod ecclesiasticum regimen aristocratis temperari dixerimus, quidquam officit. Cum enim monarchicum regimen ita aristocratis temperatur ut princeps, qui solus quidquid regnum et subditorum omnium ac singulorum cura postulat, gerere per se non potest,

(1) Audi illum, t. I, cap. 3, § 10, n. 3: « Pientissimus quidam Gallie præsul, superiore seculo hanc politicarum sacrarumque rationum mixtaram deplorans, dolore vere apostolico ingemuit, ita ad suos collegas scribens: *Ce n'est pas d'aujourd'hui que ceux qui sont auprès des papes et qui ne travaillent qu'à leur inspirer leurs passions les ont portés à mépriser les évêques... Il semble qu'alors ils prennent plaisir à enseigner par leurs actions ce que les théologiens de Rome enseignent par leurs livres: Que le pape est le maître souverain et absolu de toute l'Eglise, que les évêques ne sont que ses vicaires.* » Tomo autem II recitat verba illa cardinalis de Luca, quæ etiam t. I, cap. 3, § 11 reddidessat, in relatione curiae rom. disc. 4, num. 10: « *fuxta veriorem opinionem, receptam in hac curia, sub nomine officialium et adjutoriorum papæ large seu mediate recenseri patriarchas, primates, archiepiscopos et episcopos, etc.; et, cum papa dicatur episcopus universalis, ac ordinarius ordinariorum, habens universum mundum pro diocesi, hinc pernecesse dandam esse hanc subordinationem: quod scilicet alii prælati, quamvis in pontificali dignitate vel ordine constituti, censeendi sint quidem pastores sibi commissorum gregum, vel ovulum, ita pro meliori regimine distributorum, sed subordinati primo pastori, a quo vel cum cuius auctoritate præpositi sunt, juxta illam proportionem quæ cadit inter episcopum et parochos vel plebanos singulorum locorum diocesis.» Tunc veluti triumphans Ladislao insultat his verbis: *Hic habes, Ladislae, papam, episcopos pro officialibus et adjutoribus extra curiam habentem.* Nec animadvertisit adverbium illud *large*, quo cardinalis de Luca iovidam nominis illius *officialium* non tam minuit, quam tollit. Ceterum non ex jureconsultis, sed ex theologiis romanis querat Febronius quid de episcopis sentieundam sit. Nullum inveniat, qui cum Bellarmino (*de rom. Pont.*, lib. V, cap. 24) episcopos esse *principes*, et non *simplices vicarios summi monarcæ*, non fateatur; quamvis latiore aliquo sensu *vicarii r. pontificis* dici possint, quatenus veri *hi principes* ab eo ad suum ipsius onus sustentandum assumuntur.*

(2) Confer Bodinum lib. II de Rep., cap. 2, et Pufendorfum de Jure N. et G. lib. V, cap. 6, § 1.

optimates quidem creet, quibus in solidum rerum, quarum eis curam committit, administratio competit; sed hi non aliunde quam a principe hanc habeant potestatem, et ab eo, si quando muneri suo desint, corripi, et in ordinem redigi possint; aristocratis, quemadmodum secundo hujus dissertationis capite diximus, non ad ipsam regiminis potestatem, seu statum, pertinet, ut in statu mixto, sed ad solam gubernandi rationem. Addunt alii veluti ad regis majestatis substantiam pertinentes: facultatem legislativam, coactivam, et judicariam, facultatem instituendi magistratus, facultatem regni comitia celebrandi; sed haec, quæ politicis majora majestatis jura dicuntur (1), ejusdem affectiones potius sunt quam *essentiæ*, ut ita dicam, constitutio. Quare etsi haec quoque romano pontifici convenient, ut infra doccebo, de his tamen hoc loco non disseram. Tria illa tantum consideremus, in quibus ipsam supremæ majestatis *ostulam* collocavimus: summum scilicet principis in singulos imperium; imo et in universos cives; quin ullius ipse judicio aut imperio sit obnoxius.

V. Febronii haec sunt (t. I, cap. 4, § 11): *Nec ullum juris monarchici attributum, per totam Ecclesiam, romanæ sedi, vel ut statim addit, primatui universalis Ecclesiae adhærere.* Quid ergo de Gallis tantopere sibi plaudit, quasi ab eorum ipse doctrina ne latum quidem unguem descisceret? Id enim Galli adeo non negant, ut potius prædicent ac magnificis verbis extollant romani pontificis imperium in omnes fideles singulare totius christiani orbis Ecclesias. Nam sine imperio stare nequit potestatis ac jurisdictionis primatus in omnem Ecclesiam, et primatus quidem cui omnes obedientiam ex conscientiae legibus debent. Hunc autem primatum a Gallis constanter asseri negaverit nemo, qui testes a me in *Antifebronio*, præsertim secundæ auctioris editionis (t. I, *introduct.*, cap. 4), appellatos consuluerit (1). Ac multo plures producere potuisse. Satis sit duos proferre, archiepiscopum senonensem illustrissimum de Languet in gallica epistola ad enculismensem episco-

(1) Vide Arniscæum, lib. II de Jure majest., cap. 1, n. 8.

(2) Unum alterumque hoc transferam. Parisiensis facultas, an. 1683, anno scilicet uno post celebrem cleri gallicani declarationem, cum senatus parisiensis quamdam propositionem ejus judicio subjecisset, « *antique sue in sedem apostolicam reverentia esse duxit, hic brevi ea de re profari diserte repetere, quod olim non semel professa est: Romanum episcopum esse jure divino summum in Ecclesia pontificem, cui omnes christiani parere teperantur, et qui immediate a Christo non honoris solum, sed potestatis ac jurisdictionis primatum habeat in tota Ecclesia.* » Tellerius autem, rhemensis archiepiscopus, in oratione quam an. 1681 ad cleri conventum habuerat, plaudente universo clero (*affaires de l'Assemblée*, 1684, pag. 71) pontificem dixerat *habere supra omnes episcopos primatum auctoritatis et jurisdictionis*, idque tam certum esse, ut *hanc veritatem inficiari nemo possit, qui schismaticus, aut etiam hereticus non sit.* Nempe primatus hac ratione expressus fidei dogma est, Carolo camerensi archiepiscopo et duce aurelianensi teste, in pastorali documento an. 1739 in advocatione consultationem: « *Il est encore de foi, inquit ille, pag. 68, que la primauté dont le souverain pontife est revêtue, est une primauté d'honneur et de jurisdiction tout ensemble; que cette juridiction n'a point d'autres bornes que celles de l'Eglise tout entière, et que c'est de Jésus-Christ immédiatement que le pontife romain tient cette éminente primauté.* »

pum, quarto nonas februarii an. 1719 proscripta (pag. 13), et episcopum podiensem in defensione actorum cleri gallicani. Ait ille : « In memoriam tibi revocandum est, nos (episcopos), etsi judices, summo pontifici tanquam superiori ac pastori nostro subjaceere. Hanc veritatem exultantis animi sensu profitemur, inquebat olim in publicis cleri gallicani 1682 comitiis Bossuetius ; amamus unitatem, et quam exhibemus obedientiam, gloriae ducimus ; omnes tam agnos quam oves, matres ipsas haud secus ac natos, vel ipsos pastores, pascere ac regere proprium est, ex Christi instituto, Petri officium. Populorum pastores, oves Petri sumus ; haec magnus ille Meldensium episcopus, cuius suspecta tibi handquaquam esse potest hac super re auctoritas ; agnoscit ingenuo superiorem nobis sanctissimi patris auctoritatem ; cui quidem obedire nobis gloriandum. Hanc ipsi obedientiam in nostra consecratione sub jurisjurandi sacramento spopondimus ; hujus obedientiae exempla episcopi prædecessores nostri nobis imitanda reliquerunt. Quoties in suis comitiis profectas e sede apostolica bullas reperunt, toties easdem a se cum debita submissione ac reverentia recipi palam protestati sunt. Verum quidem est, et pari tecum animi vigore propugnamus, episcopos esse judices ; nihilominus tamen eorum nullus ab ea recedere potest obedientia, cuius necessitatem imponit jurisdictionis ille primatus, quem cathedræ unitatis ipse Christus affixit. Omnis quiunque fidelis, prosequitur eruditissimus praesul, Christi vicario obedientiam debet. Ita dictat illa, quam tenemus, ita docet quam profitemur, fides : eamdem hanc fidem episcopi in sacra sua inauguratione profitentur. Illam obedientiæ pollicitationem solemniter renovant in tremendo altarium sacrorum conspectu, ac sancta super Evangelia jurant se deinceps R. pontifici pro tempore existenti ejusque successoribus obedituros. » Imo in alio ejusdem anni 1719 documento (1), præclarus hic Senonensis archiepiscopus romanum pontificem appellare non dubitavit auctoritatis ac potentiae Christi vicarium. Podiens porro antistes romano pontifici veram in singulos episcopos superioris potestatem diserte tribuit (2). Vedit vim tantæ auctoritatis Febronius ; ac, ne ejus pondere premi videretur, respondit (t. II, pag. 536) : « Quod hoc loco, sicut in multis aliis, jesuita (Zaccaria) Febronio affingat sententias ejus doctrinæ directe oppositas, facile advertet lector, cum sequentia leget, ex ejus cap. 2, § 2, n. 22 : *Quod multi in papa jurisdictionem vocant, nos auctoritatem dicimus. Quis rectius loquatur, judicent peritos.* Forte

(1) Mandem. contenant les remarq. sur l'Instruct. de M. le C. de Noailles, n. 24. « Dans la loi nouvelle il est dit à Pierre : Ce que vous lierez sera lié, et encore : C'est à vous à confirmer vos frères. Ces lois précises ne nous imposent-elles aucune obligation envers celui qui est assis sur la chaire non de Moïse , mais de Jésus-Christ même , et qui est viceaire de sa puissance et de son autorité ? »

(2) P. 1, cap. 19, p. 89. « La hiérarchie divine ne reconnaît que trois degrés : l'ordre épiscopal , à la tête duquel est le premier évêque , qui n'a pas d'autre caractère que ses frères ; mais à qui le Fils de Dieu a conféré une véritable supériorité sur chacun d'eux, etc. »

de re convenimus, sieque inutilis esset de voce concertatio. Saltem nos cum Tridentino loquimur, quod, quoties de primariis apostolicæ sedis in Ecclesia juri- bus agit, semper *auctoritatis*, nunquam *jurisdictionis* vocabulo utitur. » Sed frustra, an Galliarum episcopi ac theologi æqui bonique facturi sint istius hominis confidentiam , qui illis *rectius* se loqui indicat, dum *auctoritatis* potius quam *jurisdictionis* vocabulo utitur. Hoc repeto, quod et in prima dissertatione effecisse me puto, vanum esse utrumque sive *auctoritatis* sive *jurisdictionis* nomen, si Febronii men tem penitus introspiciamus. Aliqua enimvero ex ipso, quem versamus, loco hujus rei argumenta de promere licet. Nam Febronius verba appellat prioris voluminis, cap. 2, § 11. Age jam : si *auctoritatis* nomine *jurisdictionem*, eamque *jurisdictionem* quam Galli profitentur, intelligebat, cur illum ipsum paragraphum hoc titulo prænotavit (t. I, pag. 144) : *Principatus summi pontificis per universam Ecclesiam NON TAM EST JURISDICTIONIS QUAM ORDINIS ET CONSOCIATIONIS*? Urgeo. In eo ipso suæ responsionis articulo, ubi de romani pontificis primatu, mentem suam cum aperiat a meis accusationibus sese liberaturus, *explicatus* et *disertius* loqui debuit, quid tandem ait? En eius verba (t. II, pag. 537) : *Dico itaque romani pontificis primatum non esse simplicem nominis et gradus prærogativam ; ad eam originarie pertinere jus immediatum et universale vigilantiæ, adhortationis, imo excommunicationis, eo quo diximus sensu : nempe si Ecclesia excommunicationis sententiam probarit.* Quanquam ne ipsa quidem hæc excommunicatio juxta Febronium est actus jurisdictionis proprie talis, quippe, inquit (t. I, cap. 2, § 11, pag. 145), cuius jus utique episcopo respectu cujuscunque haeretici, etiam non subdit, competit. An vero jus vigilantiæ, adhortationis, excommunicationis sic explicatæ, ea est jurisdictione quam Galli magniscentissimis verbis profitentur ac celebrant? Sed ne sim longior quam par est detegendis Febronii fraudibus, nonne satis sit verborum meminisse, quæ paulo antea reddidimus : *Nullum juris monarchici attributum romanæ sedi adhærere?* Cum enim Galli monarchicum velint omnino esse Ecclesiae regimen, ac propterea veram in omnes et singulas Ecclesias jurisdictionem in romano pontifice agnoscent, hanc utique *juris monarchici attributum* esse consentiunt. Non igitur auctoritas quam Febroni romano pontifici tribuit, jurisdictione est a Gallis propagata, cum illa *juris monarchici attributum* non sit, quemadmodum hæc est jurisdictione. Recte autem a Gallis monarchicum statui Ecclesiae regimen in *Antifebronio* est multis a me demonstratum (diss. 1, cap. 3). Summa omnium hæc erat, quam ibidem proposui (t. c., n. 5, pag. 28 primæ edit.) : Illam ecclesiastici regiminis formam debemus asserere, quam patres omnium præstantissimam agnoverunt, quam Deus cæteris anteposuit, quam ad evangelicam fidem propagandam constat aptiorem fuisse, quam denique sacrarum Scripturarum libri multis symbolis signifcarunt ; ejusmodi est una monarchici regiminis

forma; hanc ergo unam Ecclesiæ adscribere debemus. Hæc etsi prima theologorum capita (aliquot tantummodo ex Gallis indicabo: Duvallium, Mauclerum, Coeffetæum, Natalem Alexandrum) pro monarchica Ecclesiæ forma maximæ esse efficacitatis semper censuerunt, Febronius tamen esse e re sua duxit, si contemneret potius quam refelleret. Itaque ea omnino præterit. Ego vero jure ab eo postulavero ut antea ab illis sese expediat quam Gallorum hac in re sententiam abjiciat. Sed illud multo magis velim, ut quæ capite hujus dissertationis secundo et tertio de clavibus uni Petro traditis disseruimus accurate, ut par est, perpendat, ac solvat.

VI. Deinde cum alia duo ad monarchiæ rationem requiri dixerimus, ut nimurum princeps non modo singulis (quod hactenus vidimus), sed etiam imperet universis, ipse vero nullius imperio obstrictus sit, de his quoque nunc videndum est, num Ecclesiæ primati convenient. Qua in re Febronius Gallis revera adstipulatur, qui universam Ecclesiam in generali concilio coactam non solum romani pontificis imperio subtrahunt, sed illi pontificem ipsum obnoxium statuunt. Atque hoc illud aristocratiæ genus est, quo Galli monarchicum Ecclesiæ regimen temperari aiunt. Ubi de generalium conciliorum auctoritate agendum erit, ista opportunius executiemus. Nunc tamen aliqua universim attingenda sunt, unde iis quæ capite tertio disputavimus, lux affulgeat. Primo itaque animadvertis velim, argumenta quibus ipsi Galli monarchiam esse Ecclesiæ gubernationem efficiunt, ea esse, ut absolutæ monarchiæ, nullaque aristocratia, quod ad statum ipsum attinet, permixtae, rationem confirmant. Natalis Alexander ea fere omnia collegit quarta in sec. I Historiam ecclesiasticam dissertatione. Illa breviter consideremus. Primo, inquit, optima regiminis forma in Ecclesia instituta a Christo est. Sed monarchia omnibus regiminis formis antecellit: ipsa natura teste, quæ regem unum apibus, gregibus ducem unum, armentis rectorem unum, praeficit; ipso naturæ auctore demonstrante, qui in cœlestibus hierarchiis unum angelum constituit cœterorum ducem ac præsidem: ergo Ecclesiæ regimen ex Christi institutione monarchicum est. Egregie. Verum hæc una ex rationibus est, ob quas monarchica gubernatio cœteris antecellit, quoniam (1) populus aut senatus non nisi moraliter una persona sunt ex pluribus personis physicis constituta, quarum qualibet suam physicæ voluntatem habet: quas omnes non adeo facile ac proclive est in unam coniungere voluntatem; in monarchia vero una etiam physicæ persona et voluntas est: quæ proinde aptior esse debet ad populi pacem unitatemque tuendam. Quamobrem, ut recte Orsius arguit (2): «Si Christus monarchicum in Ecclesia regimen instituere debuit, quoniam optimum et præstantissimum est, et ad conservandam reipublicæ pacem et unitatem in primis aptum et ido-

neum: etiam talem monarchiam instituere debuit, quæ maxime et excellentissime ad hunc finem conducere videatur, cuiusmodi illa est, quæ majestatem et summum imperium in unum confert qui tuendæ societati præsit, nec ulla imperii vel majestatis partes populo aut societati reservat. » Ipsum illud angelorum exemplum a Natali usurpatum recolamus. Angelus, qui cœterorum dux est non solum singulis suæ hierarchiæ angelis præsedit, sed universis.

VII. Alterum Natalis argumentum hujusmodi est: « In Ecclesia Veteris Testamenti, ab Aarone, præfuit semper unus summus pontifex, seu princeps sacerdotum, idque ex divinæ legis decreto, Deuteronomii cap. XVII; unde Josephus, lib. II contra Apionem, ait: *Lex sacerdotibus in communi quidem res præcipuas dispensare permittit: summo vero pontifici aliorum sacerdotum principatum competenter injungit.* Cum itaque illius temporis Ecclesia figura fuerit Ecclesiæ per Christum constituendæ, ratio postulat ut, sicut in illa, præter Deum invisibilem rectorem, fuit semper unum caput visible; ita et Ecclesia, præter Christum, pastorem atque rectorem supremum et aspectabilem obtineat, ne minor sit illius quam synagogæ gloria; et ne societas ministrorum Veteris Testamenti magis perfecta, ordinataque magis, quam societas ministrorum Novi Testamenti censeatur. » Et hoc argumentum pro absoluta romani pontificis monarchia instaurari facillime potest. Summus enim sacerdos apud Hebreos erat controversiarum supremus judex, et licet cum seniorum seu sanhedrii consilio plerumque judicaret, si tamen se solo sententiam tulisset, parendum ejus decretis fuerat, neque ille sanhedrio erat obnoxius. Hoc in Febronium argumento usi fuerant Colonienses, in eo quod de ejus libro ediderunt, judicio. Febronius reponit: apud Hebreos non solum sumnum sacerdotem de controversiis judicasse, sed synedrion (pag. 36). Errat; et synedrion judicabat, seu potius summus pontifex et synedrii consilium, ut dixi, et solus quoque absque synedrio summus pontifex. Additur enim (Deut. XVII, 12): *Qui autem superbierit, nolens obediere sacerdotis imperio, qui eo tempore ministrat Domino Deo tuo, et decreto judicis, morietur homo ille.* At inquit Febronius: « Cum reipublicæ Israelitarum œconomia fuerit plane singularis, cuius caput Deus ipse volebat, ut ad suum tribunal, ad suum tabernaculum, ad se, majoris momenti negotia deferrentur; sic voluntatis sue consilia, se magno sacerdoti consulenti revelaturum promiserat. Vid. Galmet. ad cit. cap. XVII, v. 9. *Judiciales hæc et politicæ Veteris Testimenti leges per novas tabulas penitus sublate sunt.* In Novo Testamento Christus non dixit: Si quis pontificem non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus: sed: Si quis Ecclesiam non audierit. » Mea non indigent defensione Colonienses; sed quoniam huc devenimus, dicam quod res est. Febronius se ipsum jugulat; si enim quia Deus se voluntatis sue consilia magno sacerdoti consulenti revelaturum promiserat, potuisse magnum sacerdotem se solo ac

(1) Consule Pufendorf. de Jure N. et G. lib. VII, cap. 8, § 9.

(2) In cit. diss., cap. 1, pag. 573.

ne consulto quidem synedrio judicare assentitur; cur non poterit supremus christianæ Ecclesiæ pontifex absque concilio aliquid decernere a tota Ecclesia servandum, cum Christus in Petro pro eo rogaverit, ut fratres suos in fide confirmare posset, et Spiritus sancti adjutorium sit illi pollicitus? Præterea quid est *Dic Ecclesiæ*, nisi, ex Chrysostomi aliorumque patrum interpretatione: dic *Ecclesiæ præsidibus?* Verum si audiendi sunt Ecclesiæ præsides, quanto ergo magis audiendus, qui præsides ipsos regit, romanus pontifex? Jussit igitur Christus romanum audiri pontificem, quemadmodum Deus in Veteri Testamento præceperat, ut obediretur *sacerdotis imperio*.

VIII. Ad Natalis argumenta redeamus. Tertium est ejusmodi: « Probatur ex similitudinibus, sub quibus in Veteri et Novo Testamento adumbratur Ecclesia. *Terribilis* dicitur *ut castrorum acies ordinata*; Cantic. VI. At in acie ordinata, præter tribunos et inferioris ordinis duces, unus esse debet imperator, ad quem summa rei militaris referatur, qui ex exercitu quo facto opus sit significet ac decernat. In quamvis grandi exercitu unius signum exportatur, inquit S. Hieronymus in epist. 4. Ecclesia regnum est, Danielis II, prædictum his verbis: *In diebus regnorum illorum suscitabit Deus cœli regnum, quod in æternum non dissipabitur*, etc. Cum itaque regnum Christi sit præsentis temporis Ecclesia, in ea summus princeps esse debet, qui ipsam regat ac moderetur. Ecclesia navis est, in qua per baptismum salvemur, in similitudinem eorum qui in arca Noe salvabantur, I Pet. III. Navi porro unus summus nauclerus præsse debet, qui singulis nautis sua munia prescribat. Ecclesia ovile est; Joan. X: *Fiet unus ovile, et unus pastor*. Numquid vero in ovili, præter minores opiniones, non est aliquis summus pastor, cui incumbat ovium curam gerere, easque universim regere ac fovere?.... Ecclesia dominus est. Nonne igitur unus esse debet illius dominus, unusque in ea œconomus constitui?.... Ecclesia denique unum corpus est, ad Rom. XII. Quemadmodum igitur in membrorum multitudine caput unum est, quod omnia membra necit ac regit: ita in Ecclesia Christi unum caput supremum esse debet. Quodnam porro illud est nisi romanus episcopus? Verum enimvero si quis harum similitudinum vim serio diligenterque perpenderit, næ ille statim intellegit, non qualecumque monarchici regiminis formam in Ecclesia Christum instituisse, sed eam, de qua nobis cum parisiensibus theologis concertatio est, quæque plenam et summam auctoritatem et majestatem in unum romanum pontificem conferat ad regendas et moderandas non modo singulas Ecclesiæ partes, verum et ipsam universalem Ecclesiam; quæ proinde ab ipso pendeat, nihilque in illum auctoritatis habeat. Id, inquam, allatæ similitudines, derivataque ex illis argumenta plane luculenterque suadent. Nam (ut nihil de regni similitudine dicam, quæ ipsa in disputationem cadit) in acie ordinata

(quod Orsius sapienter admonuit), « Summus imperator, non modo singulos tribunos et inferioris ordinis duces, verum et omnem collectim et universum exercitum imperio continet ac moderatur.... Ita et in navi et in ovili summus nauclerus et summus pastor non modo singulis nautis et minoribus opilionibus imperant; verum cum in eos cura totius navis ac totius ovilis incumbat, nulla omnibus simul et nautis et minoribus opilionibus in navarchum et summum pastorem vis ac potestas inest. Quid vero in domo? Numquid universæ familij aut famulorum gregi in his quæ pertinent ad ejus gubernationem, jus aliquod in dominum aut patremfamilias est? An non in suam quisque familiam, si naturalis status spectetur, absolutissimum habet imperium?.... Quid denique in corpore naturali caput? An non singula membra, et universam compagem regit ac moderatur? Ut quod ille aiebat: *Capitis esse imperare, non pedum, ad universum corpus transferri possit*, ejus nimirum non esse ullam imperii partem in caput exercere. Si quid ergo ejusmodi similitudines probant; probant utique, romanum pontificem, qui in Ecclesia militante summus imperator est, et in arca Noe summus nauclerus; cui *Dominus tanquam summo pastori totius curam ovilis injunxit* (1); quem idem Dominus super familiam suam velut summum œconomum seu dispensatorem constituit (2); qui denique totius orbis episopis in synodus congregatis, *velut capu. membris præest* (3); romanum, inquam, pontificem non utcumque monarchica potestate præditum esse, sed quæ illi totam Ecclesiam et per singula membra et universæ subjiciat. »

IX. Illud porro in parisiensium theologorum hypothesi maxime displicet, quod ita Ecclesiæ regimen statuat, ut in aristocraticum converti facilissime possit. Nam si penes universalem Ecclesiam, et synodum œcumenicam, qua illa repræsentatur, summa potestas sit, cui romanus pontifex subjectus et obnoxius existat; tum poterit sese ipsa synodus, nequicquam romano pontifice refragante, in multis annos producere, tum ad certum ac determinatum tempus ac locum neque ab ipso romano pontifice commutanda, aliam indicere synodum, ad quam graviora Ecclesiæ negotia deferenda sint; tum denique certas præscribere leges, quas in quotidianarum rerum administratione et executione sequi pontifex teneatur, ac potissimum ut nihil alicujus momenti agat inconsulto gravissimorum patrum senatu; judicium synodi subiatur, si in has leges peccaverit. Hæc, inquam, omnia Ecclesia constituere poterit, si penes illam, non autem penes romanum pontificem, summa potestas et auctoritas est, atque adeo poterit in aristocraticam formam, formam scilicet a Christi institutione alienam, ecclesiastica monarchia transformari. « Atque hæc meræ speculationis non esse, sed ad proximam

(1) Simplicius, epist. 4, ad Zenon.

(2) S. Joan. Chrys., lib. II de Sacerdot. cap. 1.

(3) Conc. Chalcedon., in Relat. ad S. Leon.

revocari aliquando posse, inquit Orsius (*loc. cit.*, pag. 582), demonstrant exemplum, acta et decreta conciliorum constantiensis atque basileensis. Semel enim constituto, synodum oecumenicam, quæ universam repræsentet Ecclesiam, à Christo potestatem habere, cujus decretis ad fidem et reformationem spectantibus et ipse romanus pontifex subjiciatur, ab ea si parere contumaciter contempserit, coercendus; constantiense concilium cum alias leges ad Ecclesiæ capitulis reformationem pertinentes tulit, tum eam potissimum de synodis oecumenicis in stata tempora certisque in locis celebrandis, quarum auctoritate reformatio in capite et in membris perficeretur. Quibus nixa decretis syndus basileensis, frustra eam revocante Eugenio IV, ad plures annos prorogata est; omnia ferme ad se ecclesiastica negotia pertraxit, quæ apud sedem apostolicam pertractari consueverant; plurimas durissimasque romano pontifici leges indixit, eisque refragantem monere, in jus vocare, canonicas poenis subjicere, dignitate dejicere; alium ad libitum et ad arbitrium regendum sibique ad nutum obtemperantem, in ejus locum subrogare; aliam denique post triennium oecumenicam synodum Lugduni celebrandam indicere, aggressa est. Quæ omnia ad ecclesiasticam monarchiam evertendam, et aristocraticum regimen invehendum comparata esse, non modo Eugenius IV haud semel conquestus est, verum et Petrus, episcopus meldensis, Caroli VII Francorum regis legatus, coram ipso Eugenio publice solemniterque professus est, quemadmodum supra intelleximus. Neque sane Galli alia ratione nefarios hosce Basileensium ausus improbare possunt, ac reapse tunc improbarunt, quam quod ambigcent an tunc synodus satis Ecclesiam catholicam repræsentaret. Hoc enim semel constituto, quidquid in Eugenium, et ad coercendum apostolicæ potestatis usum, syndus egit, ex adversariorum hypothesi, jure ac legitime egisset; adeoque veram in Ecclesiam aristocratiæ, quanquam retenta monarchiæ specie ac vocabulo, invexisset. Non invexit tamen, ejus conatus infringente romanorum pontificum constantia, quæ tandem efficit ut, rëscissis périsque et gravioribus Basileensium actis, suam Ecclesia formam servaret. A me vero nunquam adversarii impetrabunt, ut credam, eam a Christo Ecclesiæ suæ præstitutam gubernationis formam, quæ vel turbari tam facile atque everti, in aliquam summa rerum omnium perversione commutari possit, vel nonnisi illius sustineri ac defendi præsidio, qui tamen Ecclesiæ universæ cum subesse dicatur, hujus molitionibus nequeat obsistere. Valeat itaque adeo periculosa regiminis ratio, et in spå absoluta monarchia conquiescamus.

X. Ric tamen intercedit benedictinus Zallwein, a Febronio, ut alias vidimus, inter Germanos qui in *alium Romanis minime faventem sensum Matth. XVI et Joan. XXI textus interpretantur*, cum laude memoratus (*t. II, pag. 170*), novamque explicandæ Galorum sententiae rationem proponit. Eruditus nempo

ille ac magnificus salisburgensis universitatis rector de monarchico aristocratici in Ecclesia regiminis opinione a se quoque probata ait (*Jur. eccl. t. IV, pag. 49*): « Videtur hæc sententia proxime accedere ad *systema civitatum*: omnes enim Ecclesiæ et episcopi coadunantur in Ecclesia et romano pontifice tanquam in centro: retinent cæteroquin Ecclesiæ omnes earumque episcopi sua jura, suam jurisdictionem, et formam imperii in suis diœcesibus; in causis autem majoribus et negotiis universam Ecclesiam spectantibus in comitiis publicis, seu conciliis, communibus suffragiis bono totius reipublicæ ecclesiastice consulunt. » Sed vereor ut Galli suam in hac sententiam agnoscant. Catholicum illud est, et Gallis ipsis probable, *omnes Ecclesias et episcopos coadunari in Ecclesia et romano pontifice, tanquam in centro; at in systemate civitatum qua demum ratione coadunabuntur omnes Ecclesias et episcopi in Ecclesia et romano pontifice?* Nullas profecto Zallweinius indicare poterit hujusmodi *systematicas civitates*, quæ, cum publici boni causa sint inter sese conjunctæ, unam tamen ipsarum sui primatem venerentur, ex qua in omnes unitatis beneficium profiscatur, quemadmodum a romana Ecclesia *in omnes venerandæ communionionis jura dimanare* scripsit Ambrosius (*in epist. ad impp., t. II, cl. 2, ep. 2*); et ita, *ut cum ea sentiendi, propter potentiores principaliatatem necessitatem, cæteris imponat*, ut loquitur Petrus de Marca (*De Conc. lib. II, cap. 2, n. 5*). Præterea multo minus ad civitates systematicas revocari respublica potest, cujus singula civitates unam, in omnibus quæ orientur dubiis, consulere debeant. Atqui Hincmaro duce (*de Divort. Loth. et Teut.*), aiebat Bossuetius in Oratione ad gallicani cleri conventum an. 1682 (pag. 38) habita, eam esse romanam Ecclesiam, quam cæteræ in omnibus dubiis fidem mores speiantibus consulere teneantur. Quod vero de causis majoribus Zallweinius addit, eas in publicis comitiis pertractari, id equidem in civitatibus systematum, locum habet; sed a catholica Ecclesia alienum est, in qua, ut ex Bossuetio Carolus cameracensis archiepiscopus docet (1); majores causæ ad romanum pontificem deferenda sunt. Quid quod singularum Ecclesiæ episcopi sua quidem ipsorum jura, suamque jurisdictionem in suis diœcesibus exercent; non ita tamen ut, sine dependentia a romano pontifice et sine subordinatione ad ipsum, quemadmodum

(1) Docum. pastor. an. 1759. « De tout ce que nous avons enseigné jusqu'ici, dit-il [M. Bossuet], il nous sera aisément de conclure que les causes majeures, et surtout les questions de foi doivent principalement être définies par le S. siège, qui n'est point sujet à l'erreur, et principalement par celui qui est renfermé dans cette suite de pontifes, qui ne peut pas entièrement abandonner la foi. C'est ce qu'a voulu dire S. Bernard dans ce célèbre passage tiré de sa lettre à Innocent II, où il parle de la sorte : Il faut rapporter à votre apostolat tous les périls et les scandales qui s'élèvent dans l'Eglise de Dieu, ceux surtout qui regardent la foi. » Idem ante Bossuetum fassi fuerant an. 1631, quinque et octoginta episcopi in litteris ad Innocentium X. « Fides Petri, quæ nunquam deficiit, jure postulat ut juxta solenmem et perpetuam Ecclesiæ consuetudinem majores causæ ad sedem apostolicam referantur.

de ipsis apostolis cum Petro comparatis Natalis Alexander pronuntiavit, præstare id possint? Hoc autem a civitatibus *systematum* plane alienum est. Non negaverim equidem doctum benedictinum caute locutum; neque enim ecclesiasticum regimen idem esse quod *systematum* civitates absolute dixit: *proxime accedere dixit ad systematum civitates*. Nibilo tamen minus, cum tot inter utrumque regimen late discrimina sint, atque illud præcipuum in ecclesiastico et ex divina Christi institutione pernecessarium atque immutabile, de unitatis centro; aliquid fortasse similitudinis in utroque agnosci poterit: alterum ad alterum *proxime accedere*, ecquis Gallorum concesserit? Sed in eo certe Galli Zallweinio non assentiuntur, quod ejus sententiam magis declarat, in ecclesiastica scilicet hierarchia unum esse *quasi prium imperantem*, nempe romanum pontificem, non quidem tanquam monarcham, sed tanquam primatem. Vidimus enī, pontificem ex Gallorum sententia esse primatum, non *quasi prium imperantem*, esse sed eo primatu qui monarchicus sit. Haec pauca in Zallweinium animadvertisse non inutile fortassis erit. Ad Febronium redeamus.

CAPUT V.

Quae adversus monarchiam ecclesiasticam Febronius objicit repelluntur. Hierarchiam recte dici Ecclesiæ statum, licet monarchicus sit; tum despotismi periculum inane esse demonstratur. Quid de cædibus, aliisque gravissimis damnis, quæ ex usurpata pontificum romanorum potestate profecta fuisse Febronius deplorat, cordato et catholico viro sentiendum sit.

I. Leviora nescio quæ Febronius, in priore volumine, monarchiæ, quam propugnamus, objecerat: discussa illa a me sunt in prima *Antifebronii* dissertatione (*cap. 7*), nec vacat ea repetere, cum ipse Febronius in sua defensione si unum demas, de quo mox, illa neglexerit. Sed quid dicturi sumus ad ea quæ contra Ladislauum in novo opere disputat? *Hierarchia*, inquit ille (*pag. 85*), *constans* episcopis, presbyteris et ministris, divina ordinatione (*ut ait tridentinus canon*) instituta, *florebat multis seculis*, et *hodieque floret*: *adjice in papa monarcham*, et *destrues hierarchiam*, quæ ex *institutione Christi* non in uno, sed in pluribus *essentiali jure* consistit: *qui detrahit gradualibus co-hierarchicis*, *is nihil hierarchiæ adjicit*, *sed sibi*, et *quantum ex detractis sibi adjicit*, *tantum ordinationi divinæ contravenit*. Dicam Febronium in explicando *hierarchiæ* nomine insigniter halucinatum. Quid enim est *hierarchia*? Dupliciter accipi illa ac definiri solet: vel ratione *formæ*, vel ratione *subjecti*, in quo et circa quod versatur. Prior modo, quem hic præcipue spectamus, *sciendum est*, inquit S. Maximus, vulgati Dionysii scholiastes, *Initio suorum ad hujus de cœlesti Hierarchia libros commentariorum*, *hierarchiam quidem esse principatum*, ac *vel curam ordinandorum sacrorum*: *hierarcham vero*,

*qui sacris præest, eaque curat, ac moderatur: non tamen qui sacerdotibus præest. Sed eum potius, qui sacra, et eorum, atque Ecclesiæ, mysteriorumque, statum constitut: non tamen ut sit sacerdotum princeps. Quibus verbis docet, dici hierarchiam ea solum ratione, qua sacra respicit; non autem ut personis ipsis ac sacerorum administris præsidet. Etenim pontifex quilibet, summus præsertim, non solum administrandis sacris; sed etiam sacerorum administris: sacerdotibus, diaconis, imo etiam episcopis, præest. Sed hierarcha proprie, preciseque vocatur, quatenus sacerorum curationem exercet: non autem ut eorum inferiores præfectos atque antistites regit. Ita quidem Maximus. Nulli hic *graduales*, quos, si *monarcham* adjeceris, destruas. Rursus tamen, priore hoc modo qui secundum formam dicitur spectata hierarchia, monente doctissimo Petavio (*de Angel. lib. II, cap. 2, n. 4*), duplice patet. Aut enim quemcunque gradum et sacerorum præfecturam significat: cuiusmodi in Ecclesia, varii sunt principatus curationesque sacerorum: velut in episcopo, in presbytero, in diacono, ac reliquis gradibus, diversæ sunt potestates, ac jura functionum obenndarum, quorum alia inferiora; alia superiora sunt; et in his illa continentur. Hoc modo non in solis episcopis hierarchia cernitur; nec ii soli hierarchæ vocantur, aut ad hierarchiam pertinent: sed clerici etiam omnes, ac ministri, quantulacunque potestate prædicti. Aut supremam tantummodo jurisdictionem ac summum sacerorum magistratum hierarchia complectitur. De quo Dionysius in ecclesiastica Hierarchia capite primo sic loquitur: *Est quidem omnis hierarchia*, secundum venerandam nostram traditionem, tota et integra ratio subjectorum sacerorum, ac generalissima comprehensio hujus, exempli gratia, vel illius hierarchiæ sacerorum. Nostra igitur hierarchia munus dicitur, et est, omnia, quæ in ipsa sunt, sacra complectens: per quod initiatus divinus hierarcha, omnium, quæ ad se pertinent, sacratissimum particeps erit: ut qui ab hierarchia nomen adeptus sit. Quocirca hierarchia in altera hac notione solam pontificiam potestatem continet, quæ vi et eminentia quadam, omnium ordinum, sacerorumque rationes in sese collectas et comprehensas habet. Verum et hoc sensu monarchia cum hierarchia rectissime copulatur; hierarchia enim non personas spectat, sed ordines, et functiones, et sacra, cum eorum gubernandorum exequendorumque scientia; monarchia personas; nec sane video quid monarchia obsit quominus penes ecclesiasticum monarcham sacerorum possit esse principatus. Monarchia enim nihil hierarchiæ detrahit, imo ne detrahere quidem potest: nam penes quemcunque etiam monarcham sit universalis ratio subjecta sibi sacra omnia contingens, vere in Ecclesia erit sacerorum generalissima ut Dionysius loquitur, *comprehensio*, scilicet hierarchia. Jam vero ratione *subjecti* considerata hierarchia non solos sacerorum antistites et administris complectitur, qui purgandi, illuminandi, perficiendi, fun-*

cuones exērent : sed eos etiam qui illis subjecti sunt, et ipsorum efficientiam in sese recipiunt : quales sunt populi ac laici, quemadmodum, inquit Petavius (*I. c.*, n. 6) *principatus ac regnum tum principem ipsum ac regem significat, tum subjectos illi populos*. Sed hæc hierarchia non est cui Febronius monarchiam exitiosam esse contendit. Cæterum licet hierarchiam daremus non sacerorum, sed eorum qui sacra administrant, esse praefecturam, quid tum? *Hierarchia*, inquit Febronius, *ex institutione Christi non in uno, sed in pluribus essentiali jure consistit; ita sit, sed in pluribus non æquo jure sita est*. An archiepiscopi episcopis, primates archiepiscopis, patriarchæ primatibus quidquam detrahunt, quod ad eorum præcipue et a Christo constituta jura pertineat? Nihil sane, ne et isti *hierarchiam destruere aut ordinationi divinæ contravenire* ferantur. Nec tamen hi æquales inter se sunt jurisdictionis, quam dicimus, potestate. Ita ne pontifex quidem monarca *hierarchiam destruet, aut ordinationi divinæ contraveniet*, cum ita equalis sit cæteris episcopis ordinis potestate, ut ex ipsa Christi ordinatione omnibus jurisdictione antecellat, nec aliis detrahatur ipse, quod non detractum voluerit Christus, qui hierarchiam ex pluribus gradibus constantem instituit, sed ab uno supremo hierarcha gubernandam.

II. Verum, inquiet Febronius, despotismus saltem ex monarchia in ecclesiasticum regimen irrepererit. Ita sane eum nobis iterum objicere invenio (*t. II*, pag. 347). En eius verba: *Sustinuit Febronius, cap. 1, § 8, n. 5, monarchicum statum Ecclesiæ non convenire, quippe qui in despotismum facile declinet, indoli regiminis ecclesiastici, in caritate et humilitate fundati, repugnantem*. Scio equidem, hoc illum sustinuisse, imo non sine gravi regum omnium injuria statuit ibi Febronius (*t. I, cap. 1, § 8, n. 5, pag. 57*), eam esse formam regiminis monarchici, quæ facile soleat in despotismum declinare. Sed ab hoc despotismi metu liberare illum conatus fueram; ac, fortasse si quæ eam in rem disserui (*t. I, cap. 7, n. 5*) pacatiore perpendisset animo, vano se timore percelli intellexisset. Christus ut optimum in Ecclesia regimen institueret, cum principi apostolorum summoque ovilis pastori confirmandorum fratrum et ovium pascendarum curam commisit, caritatem commendavit, dominationis fastum damnavit, suoque ipsius exemplo ad omnem modestiam comparavit. Hoc satis esse debuit, ne Petrus, ejusque successores sua in ovium perniciem potestate abuterentur. Id præterea equidem intelligo) vellet Febronius, ut, ad arcendum despotismi periculum, ovibus in summum pastorem aliquam concederemus auctoritatem. Sed salvane tunc omnia forent? nullumne pastori ab ovibus periculum imminet? (quod sane non minus existiale quam pastoris despotismus in oves). Nimis nullus est principatus adeo sapienter perfecteque comparatus, ut hominum malitia in summum reipublicæ damnum perverti non possit. Quod si tamen adversarii negant, populo aut etiam optimatibus

quidquam esse juris in Galliæ reges, cæterosque, qui ad absolutam monarchiam vocati sunt, principes, ne tunc quidem, cum eos supra magna dignitatis vi ac potestate in subditorum perniciem labemque reipublicæ abuti contigeret; quid est quod tanto-pere hoc ipsum monarchiae genus in Ecclesiam aversentur, *despotismi*, qui a mortalium nullo judicari aut puniri possit, timore perculti? Nunquamne ipsa generalia concilia insigni sacræ potestatis abuso humana omnia divinaque perturbarunt? Ne rerum a basileensibus patribus in Eugenium IV inique gestarum memoriam refricem, unum satis hic sit latrocinium ephesinum indicasse. Proptereane satis a Christo suæ Ecclesiæ consultum negabit Febronius, quod tantam generalibus conciliis auctoritatem concesserit quantum ipsem jurisconsultus noster in illis agnoscit, et prædicat? Falso igitur Febronius *monarchicum statum Ecclesiæ non convenire* statuit, quod in *despotismum facile declinet*; cumque fateatur me hancce criminationem refellisse (1), non eam instaurare debuisset quin quæ in *Antifebronio* diximus dispulisset.

III. Sed pergit Febronius (*I. c.*): *Nostrum est, prætermis philosophicis ratiociniis, quæ huc minime quadrant, disquirere, pro qua parte stent experientia et series factorum in hunc usque diem continuatorum. At ego in Antifebronio adeo philosophicis ratiociniis usus non sum, quemadmodum Febronius indicat, ut, eorum qui aristocraticum aut domoeraticum regimen monarchiæ præstare aiunt aliquam rationem habiturus, diserte professus sim, me nonnisi ex patribus ac sacris libris argumenta eam in rem esse prompturum* (2). Quid ergo *philosophica ratiocinia, quæ huc minime quadrant, in medium assert*? Sed hec mittamus. Que porro *facta* commemorat, ex quibus de Ecclesiæ statu ferendum judicium sit? *Ilud*, inquit (*cit. pag. 347*), *quod Febronius delineavit jus publicum, atque ea auctoritas primatis Ecclesiæ, qualis post Isidori falsas epistolas, et nonnullorum pontificum ineptissimas decretales, Romæ traditur et practicatur, hæc quantum malum in sacris intulerint et inferant Ecclesiæ, ostendit ipse cap. 6, § 13 et seqq.* Verum cur Febronii vindex non monuit, me in *introductione* quidquid eo loco Febronius vel pessima fide narraverat, vel ex monumentis aut calumniosis, aut multo antiquioribus quam ad thesim suam de abusibus a tridentino concilio minime sublati opus esset, inepte collegerat, certissimis

(1) *T. II, pag. 347*: *Huic themati opponit P. Zaccaria primæ seu præliminariis suæ dissertationis caput quartum et septimum.*

(2) *En mea verba diss. 1, cap. 3, n. 1.* « Comune opinione di tutti gli antichi, e di più moderni scrittori è che il governo monarchico sia più eccellente d'ogni altro; e assai la dimostra vera i molti, e sovrani vantaggi, onde la monarchia sì gli altri governi in politica ragione sì es tolte. Ma conciosiachè i repubblicani e alcuni periti di giuris pubblico sieno di contrario avviso, quantunque io verissima reputi questa opinione, e le stesse cose, che sono per dire, tale ad ogni diritto pensatore possanla persuadere, da essa far non voglio dipendere la verità del domma, che sostengo contro Febronio. Piuttosto dunque veggiamo, quale della monarchia abbiano dato i padri della Chiesa giudizio, e da questo argomentiamo i nostri proposito. »

argumentis confutasse? Sed de his alibi agendum erit. Nunc si quæ ipse antea a Febronio non memorata habet, quæ proferat, executiamus. Imo vero illa silentio obtegamus. Horret enim animus, catholicum scriptorem ea nefario ausu potuisse non solum ex octo seculorum historiis decerpere, sed a terrimis depicta coloribus exhibere, quæ ad invidiam romani pontificatus infamiamque pertinere, protestantium perditissimi censuerunt. (Quantum, inquit (*loc. cit.*), *in publicis*, periculi, bellorum, tumultuum, et miseria rum, regnis, provinciis, totique Europæ, causaverint, nos ex coevis monumentis memorabimus, non omnia [quod longum foret], extantiora tamen hanc in rem gesta romanorum præsum relaturi, e quibus horumque principiis in unum fascem colligatis observari cupimus in primis *systema illud juris publici romani*, ex quo hæ consequentiæ deslunnt, et actiones formantur.) Tum universum orbe, variosque ordines perecurrit, et usurpata in *integras gentes et populos a romanis pontificibus superioritatis jura, circa personas regum et principum ab iisdem attentata, in territoriis principum et circa eorum subditos gesta*, sed præsertim in imperium germanicum, non sine bello rum incendiis, urbium provinciarumque ruinis, internecione populorum, scelerate admissa percenset. Hæc autem omnia indirecte in principes potestati tribuenda affirmat, quam pontifices romani sibi arrogarunt, quasi omnium principe et antesignano (1) Gregorio VII, cuius sanctitas ab universalis Ecclesia recognita non est; historia enim pontificatus illius agre conciliari

(1) Hoc Febronii dictum magnam sui auctoris aut in mentiendo audaciam, aut inscitiam arguit. Quomodo *harum doctrinarum princeps et antesignanus dici* Gregorius VII potest? Vel enim de regum excommunicatione, vel de ilorum loquimur depositione. Si de excommunicatione, vel ipse anonymous scriptor impudentissimi libri inscripti: *Riflessioni sopra la bolla in causa (Domini, p. 53)* deceptos fatetur Ottone Frisingensem (illum ipsum, inquam, quem veluti oraculum adversus Gregorium VII, Febronius appellat, t. II, p. 553), Panyinium, Maimburgum, et Natalem Alexandrum, qui primum excommunicandorum principum exemplum a Gregorio VII, accersiverint, cum omissione etiam duorum præcedentium sacerdorum pontificibus, quos ejusmodi anathemata sæpe sèpius minatos fuisse regibus novimus, Philippicum Constantinus, Gregorius II ac III Leonem Isauricum, et Constantinum Copronymum excommunicatione ferierint. Addere autem poterat anonymous illæ antiquiora Felicis et Symmachi exempla; illæ enim, ut in sepulcrali ejus titulo legitur, DAMNAVIT Constantium, hic in romano concilio imperatore Anastasium anathemate perculit. Quod si de principum depositione agitur, Gregorius II, parte imperii diminuisse Leonem Isauricum tam certum est, exploratunque, ut post Theophanum in Chronographia, ad ann. Leonis XIII, Glycas, aliisque græci scriptores, non solum id litteris testati sint, sed licet in romanam Ecclesiam odio incenderentur, Gregorium tamen eo nomine non reprehenderint (quod sane fecissent, si ille contra jus receptamque illa ètate sententiam egisset), sed summis laudibus commendarint. Praesto est etiam Childeberti Gallorum regis exemplum; eum enim Zacharia pontificis auctoritate dejectum de principatu fuisse, illiusque loco Pipini Caroli M. patrem fuisse appellatum regem testantur Annales laureshamenses (ad an. 752), Annales loisseliani, (ad an. 749, et seq.), Annales Francorum a Pitheo editi (ad ann. 752). Ne autem Febronius pseudo-Bossueti conjecturis agat, sciat quidquid ad hæc Gregorii II et Zachariae exempla declinanda fuit ab illo excogitatum, invictis argumentis fuisse a duobus doctissimis viris erroris, falsitatis, repugnantie convictum. Sunt autem hi Joannes Antonius Bianchi franciscanæ familiæ in egregio opere *della potestà e della polizia della chiesa* (t. I, lib. II, § 16 et 17); et Thomas Maria Mamachius, Originum et Antiquitatum christianarum, tomo quarto, pag. 203, 259.

potest cùm idea sanctitatis ad normam et spiritum Evangelii conformatæ (1). Tamen romani pontifices etiamnum hac orbi terrarum perniciossima potestate gloriantur et etiamnum se habere gloriantur, plaudentibus etiam *primariis* theologis a quibus *hæ de ponti-*

(1) Febr., t. II, pag. 530, et seq. Mirum quod Febronius, cum calviniano auctore libelli prænotati: *Réponse aux Communiqués et excommunications de Grégoire XIII, jetées contre (le) très-illustre, etc., Prince Henri de Bourbon*, pag. 516 tertiae collectionis an. 1601, editæ hoc titulo: *Le troisième recueil contenant l'histoire des choses les plus mémorables évenues sous la ligue*, Gregorium VII, non appellari *enragé et enchanter*. Si tamen Natalis Alexandri vestigiis se inhaesisset defensionis causa fortasse diceret, meminerit Franciscum d'Enghiel ordinis prædicatorum sedis apostolicæ auctoritatem pro Gregorio VII, strenue adversus Natalem vindicasse; Natalem vero in Hist. Eccles. sec. XI, ubi de Gregorio agit, «usque adeo sua professionis se oblitum exhibuisse, Benedicto XIV teste in celeberrimo opere de Beatific. et Canoniz. (lib. I, cap. 12, n. 17), ut hac sola de causa... meruisse potuerit gravissimam storum librorum proscriptionem.» Quare quæ hic de sanctitate Gregorii tam audacter affirmat, cum iis conferens, quæ a Natali scripta sunt, videat, qua ipsius liber sit censura notandus. At «Galliae episcopi, harum doctrinarum justiæstimatoræ, tubam inflarunt, et... editis certatim pastoralibus litteris populos docuerunt... historiam pontificatus Gregorii VII, ægre conciliari cum idea sanctitatis ad normam et spiritum Evangelii conformatae.» Itane vero? Noveram equidem, senatum parisiensem primum 20 juli an. 1729, deinde 25 februario an. 1730, duo edidisse decretalia, quibus lectiones a Benedicto XIII, probatae hujusque pontificis ea de re breves litteræ abolebantur; sed non etiam S. Gregorii VII, officium in calendariis gallicanis, ex quo illud recitari idem Benedictus jussit, etiamnum indici, licet secundi nocturni lectiones non propriae, sed ex communis confessorum; *Beati patres Gregorii merita*, etc., prescribantur. Certe parisieus kalendaria vidi non pauca ab anno 1751, ad annum 1762, quibus hocce officium adscripsum est. An autem gallicani episcopi «si historiam pontificatus Gregorii VII, ægre conciliari crederent cum idea sanctitatis ad normam, et spiritum Evangelii conformatae,» ejus officium ut recitatetur, permetterent? Nam quod lectiones ex communis confessorum, non quales a Benedicto XIII propositæ sunt, proprie in Galliis legantur, id œconomie causa ad declarandas curiarum civilium vexationes factum nemo non videt; sanctitatis autem agitio et cultus non tam lectionibus propriis, quam solemnis diei indictione, officioque comprobatur. Sed quoniam Febronius Galliarum episcopos tubam inflasse ait adversus S. Gregorium M., licet mihi, que de sanctissimo hoc pontifice litteris mandari illustrissimus senonensis archiepiscopus in octavo documento pastorali, pag. 234, heic recitare: «Avec quels traits horribles, inquit ille indignabundus, n'a-t-on pas dépeint le pontife (Grégoire VII) dont l'antiquité a loué la piété, la constance, le zèle et la pureté des mœurs, et que l'Eglise romaine a couronné par des honneurs religieux?... Rendons justice à ses vertus et reconnaissions ses mérites; son zèle fut grand, son courage fut héroïque, sa patience fut éprouvée par les plus mauvais traitements, les insultes, les coups, les blessures, la prison et l'exil. Ce fut lui qui commença à purger le sanctuaire, horriblement défiguré par la simonie des prêtres et par leur concubinage. Sa vie était si sainte, que Bennon, son ennemi, qui l'a déchiré par les plus noires calomnies, n'attaque point la pureté de ses mœurs. Sa mort fut aussi précieuse devant Dieu que sa vie avait été sainte. Il mourut dans l'exil, éprouvant les rigueurs de la persécution de l'empereur Henri; et au rapport de M. Fleury, il se fit un grand nombre de miracles à son tombeau... Le pape a mérité d'être compté au nombre de ces hommes rares, que Dieu a doués d'une grâce excellente.» Neque satis habuit D. Languetius adeo magnificis laudibus Gregorii VII sanctimoniam ornasse, impactas sanctissimo pontifici calumnias refellit, et *felleum* retundit adversariorum studium: «Qui leur a fait oublier ce qu'ils doivent à un réformateur de l'Eglise, à un martyr, à un ami de Dieu... Si j'ai parlé avec vivacité et avec force, je n'ai pu le refuser à l'indignation de tous les gens de bien. Un fils pour défendre son père outragé avec violence ne peut employer trop de feu et de vivacité, et dans ce cas la colère même est, ce semble, légitime.» Febronius hæc sibi dicta reputet, ac si sapit, deinceps agallis episcopis *tubam* inflantibus caveat. Italum certe pro S. Gregorio VII tubam altiore sonitu inflaturum vix credo.

ficia potestate in temporalia regum doctrinæ in articulos fidei sunt elevatæ (1). Nolim ego, ut dixi, isthac enucleate persequi, quæ tamen plerumque ex auctoribus

(1) Hos inter primarios theologos, præter Perronium, non nisi jesuitas Febronius citat p. 368 : Bellarminum scilicet, Robertum Personium, Valentiam Salmeronem et Lessium. Quid hoc? Tantum jesuitas Febronius facit, ut ex uno eorum cœtu *primarios theologos* in medium afferat? Vereor equidem, ne laudis obtentu invidiam illis apud principes creare Febronius voluerit, perinde ac si illy denum soli essent, qui pro indirecta romani pontificis potestate pugnassent, quemadmodum ab eo calviniano auctore factum novimus, quù Parisis, an. 1612, librum editum inscriptum : « Varia tam facultatis theologicæ et curiae parisiensis quam aliorum theogorum et jureconsultorum opuscula, decreta et censura, quibus primarium jesuitica fidei caput de romanis pontificis potestate super judicum secularium potestate in personas ecclesiasticas, agitur. Quod si tamen hæc est, alii plurimi ex omni ordine ac gente in ejus partem vocandi erant. Longum eorum indicem dedit Bellarminus contra Barcalium; quibus addere eminentissimus ille theologus poterat: ex canonistis et jureconsultis, Paulum de Castro, Prosperum Farinacum, Petrum de Placa, Julium Clarum, Philipum Decium, Hippolytum de Marsiliis, Jacobum Menochium, Paulum Voetum, Antonium Gomez, Andream Zœzium, Thomam Morum, Tiracleum, et Lüdovicum Aurelianensem. Jesuitis præterea multum de ea laude demandum video. Nam post turbas a Sanctarelli libro Parisiis excitatas, anno scilicet 1626, P. Mutius Vitelleschius Soc. Jesu generalis præpositus, ne quidquam hac de re deinceps scriberetur a suis gravissimo decreto interdixit. At post illud tempus, jesuitis altum silentibus, quot ex omni ordine prodire pontificiæ in principes potestatis propagnatores, Charlasius, Cœlestinus Sondratus, Thomas Rocebertus, utque ceteros prætermittam, qui prope sunt innumerabiles, duumviri illi amot. 15 laudat, Joannes Antonius Bianchi duobus ad id contra Bossuetum editis justis voluminibus, ac Thomas Maria Mamachius; imo directam romani pontificis in reges potestatem, fuit qui non multis abhinc annis defenderet, Laurentius Berti celebris augustiniana familiæ theologus. Ne sua ergo laude et alios fraudet Febronius. Quod si fortassis dicat, jesuitas a se productos fuisse, quod ii potissimum hanc sententiam in articulos fidei elevarint, et hoc sciat non fuisse jesuitarum proprium. Multo ante jesuitas scriperat Petrus Bertrandius (de Orig. et Usu Jurisdict., q. 3) : « Et sic potest intelligi illud quod habetur in decretis, dist. 22, ubi dicitur quod Christus Petro commiserit jura cœlestis imperii et terreni, et qui hoc privilegium romana Ecclesiæ detrahit, in haeresim labitur, et haereticus est dicendus. » Eadem habet Durandus jesuitus antiquior, et meldenius episcopus, in calce opus. de Orig. jurisdict. : « Iude est quod rēgnum Christi, commissum Ecclesiæ se extendit non solum in spiritualibus, sed etiam in temporalibus.... sicut in corpore quæstionis dictum est, videlicet quod Christus commiserit Petro jura cœlestis imperii, et terreni. Qui hoc privilegium irritat, aut detrahit, in haeresim labitur, et haereticus est dicendus. » Nec aliter sensit B. Augustinus Triumphus (in proem. lib. de Potest. eccl.) : « Error est, inquit, pertinaci mente non credere, romanum pontificem, universalis Ecclesiæ pastorem, super spiritualia et temporalia universalem habere primatum. » Vultne alios audire non jesuitas? Prima sententia est Calvini, Centuriatorum, Petri pseudomartyris, Brentii, et aliorum haereticorum, qui in pontifice solum agnoscunt potestatem spiritualem, et ei omnem temporalem denegant jurisdictionem sive directam sive indirectam... Prima est impia et haerética: » ita Cæsar Carena, (de Offic. S. inquis., p. 1, t. 1, § 5). « Si quis neget romani præsulis auctoritatem et imperium, plane impius, et infidelis, et rerum ecclesiasticarum plane rudis esse convincitur: » ita Ciaconius, in Vita Leonis III. Quid plura? Supremi apud Toletum quæstiores fidei, 10 juni 1683, septem scilicet et quinquaginta annis post indictum a Vitelleschio jesuitis silentium, in edicto adversus Henningij Arnissæ librum cum haec ejus propositionem retulissent, « quod pontifex, aut Ecclesia nullam habeat potestatem, directe vel indirecte in regum temporalia, et quod non possint cxii suis dominis, nec subditii absolvii a juramento fidelitatis, quacunque de causa; » Quæ propositio, inquit, est erroneam et schismatica. Num vero tanta, tan universalis, tan constans theogorum confessio nihil habenda sit, præsentium nullum, ante Bonifacij VIII cum Philippo Pulchro dissidium, extitisse constet qui contraria sententiam defendenter: alia quæstio est, quam ingredi nolo. Id unum rogo obtestorque Febronium, ne illam se tuto dirimere posse confidat, antequam quid cl. P. Bianchi contra Bossuetum

hausia romano pontifici perquam infensis, cuiusmodi Matthæus Parisius, et schismati ci quidam scriptores fueré ac nullius propria auctoritatis; tum etiam exaggerata, et maligne detorta; imo, ut major exprobratorum scelerum numerus majorem apud incertos romanis pontificibus eorumque defensoribus invidiam pareret, iterata ab auctore fuisse, animadvertis (1). Addam tamen, quæ ad singularem ejus retundendam audaciam maxime faciant.

IV. Illud igitur primo animadverto, quam indignum catholico homine sit ea ex omni scriptorum sae studiose corradere, quæ sedem apostolicam habent, ac dedecore afficiunt. Quam vere Langetus de Fresnoy in præfatione ad commentarios D. Puteani super Ecclesiæ gallicanæ libertates an. 1715 a se Parisiis recusos scribat: « An non quotidie cornimus inquietos homines maligna aviditate querere quidquid Jesu Christi vicario exprobare potuerunt, aut in omnes generatim pontifices refundere quod de nonnullis tantum dictum aliquando fuit? Satis superque videmus catholicos cupiditatibus abreptos eamdem cum calvinianis de sanctæ sedis auctoritate tenere loquelas. Innihi saepius illi volunt scriptis, quæ difficillimis illis edita fuere temporibus, quibus fideles de legitimo romano pontifice inter se contendentes non sine aliqua animi commotione in pontificem loquebantur quem ipsi pro vero non agnoscebant, quin tamen intenderent adversus Ecclesiæ caput insurgere. Nec attendunt, inquit, sapientis ætatis nostræ scriptor, si aliquibus auctorum nostrorum condonatur quod durius in circumstantiis extraordinariis protulerunt, jam nunc loquendum non esse quemadmodum tempore schismatis atque aliarum dissensionum locuti sunt. Quis nesciat, quæ in mōribus periculosis adhibentur remedia, perniciosa evadere, si extra illas circumstantias suppeditentur? Nunc autem quasi procellos illis temporibus adhuc viveremus, libellos seditiosos in vulgo disseminari quotidie cernimus ab obscuris scriptoribus, qui sine nomine et auctoritate Ecclesiæ ipsiusque capitii suæ potestatis limites pro nutu præscribere volunt. Ut isti sermocinantur, dices ad ipsos solos coarctatam esse

hac de re disputari (t. I, lib. I, §§ 14, 15 et 16), accurate perpenderit.

(1) Pleraque, quæ a Febroni collecta hoc loco habemus, sunt a cl. P. Bianchi, t. I, et secundo operis superioris indicati certissimis æquivalenti auctorum testimoniis explicata, et a malevolorum scriptorum, quos dices habuit nuperus iste consarcinator, exprobationibus vindicata. Ille adest lector. Unum addo, lutheranum Thomasium in Historia, quam antea appellavi, *contentionis inter imperium et sacerdotium* se Febroni æquiorem in S. Gregorium VII exhibere. Loquens enim de dissidio sancti pontificis cum Henrico IV (cap 7, § 75), ait: « Causa morbi tunc magno cum impetu erumpens, non primario papæ est adscribenda, sed episcopis, nec primario exteris aut Italicis, sed Germanis (ob dicta § 67): Eo autem § 67 diceret: Maxime notandum, quod Gesselius (lutheranus et ipse, t. II Hist. eccles.) non solum in genere de corruptis moribus episcoporum, et in specie de eorum luxu et convivis observavit (p. 214. seq.), sed et quod [p. 225], ex Usspergeni docuit, illam collisionem imperii et sacerdotii, que sub Henrico IV facta esse dicitur, originem debere rebellioni Saxonum, et episcoporum eminentiorum in Germania, moguntini, coloniensis, wormatiensis, wirceburgensis, salisburgensis, etc.

universalem Ecclesiam , vel ipsos solos a Deo inspiratos ad Ecclesiam ab errore, in quo circa suæ auctoritatis amplitudinem versaretur, revocandam . » Qui tamen ii sint, ex regula quam gallicani episcopi in proœmio celebris declarationis an. 1682 statuerunt, intelligere facile possumus. *Hæretici*, inquit præsules illi, *nihil prætermittunt, quo eam potestatē (apostolicæ sedis), qua pax Ecclesiæ continetur, invidiosam et gravem REGIBUS ET POPULIS ostentent, iisque fraudibus simplices animas ab Ecclesiæ matris, Christique adeo, communione dissociant.* Enimvero quæ hoc articulo de damnis a pontificis in principes potestate illatis a Febronio dicuntur cum iis, quæso, conferantur, quæ hæretici de hoc ipso argumento scriptis mandarunt. Non ista frustra a me præmoneri lector intelliget. Exstant nimirum :

Leonardi Hutteri *Ilias malorum regni pontificiorumani, sive dissertatio de injustissimo pontificis romani in Ecclesia Dei dominatu*, Vittembergæ, 1609.

Henningii Arnisæi *Tractatus de Potestate pontificis in principes*, Francofurti ad Oderam, 1612; et Argentorati, 1636.

Sigismundi Evenii *Demonstratio apologetica tyranidis pontificiæ secularis*. Halæ, 1620.

Laurentii Sanckii *Liber de Tyrannide papæ in reges et principes christianos*, 1649.

Henrici Mulleri *Causa Augustorum, sive Cæsarum, regum atque principum contra pontificem romanum, ejusque parasitos Bellarminum, Bzovium, et alios defensa*, Rostochii, 1565.

Thomæ Bryi, *Papal. usurpation., etc.*; seu *Papale dominium et persecutio antiquis et recentioribus temporibus tam in principes, quam in plebem exercita*. Londini, 1712, anglie.

Thomasii *Historia contentionis inter imperium et sacerdotium breviter delineata usque ad seculum XVI, in usum auditorii thomasiani*, Hale, 1722.

En Febronii præcursores.

V. Est aliud singulari dignum animadversione : per sumnam scilicet injuriam cum romanis pontificibus Febronium agere, quibus solis ea tribuat quæ fere cum generalibus conciliis sunt illis communia. Primo enim constat, concilia ut rem omnino certam sumpsisse ac posuisse indirectam Ecclesiæ , atque adeo romani pontificis, in reges et príncipes potestatem. Synodus enim generalis lateranensis III sub Alexandro III, P. M., an. 1179 (1) statuit : *Relaxatos autem se noverint a debito fidelitatis, et dominii, ac totius obsequii, donec in tanta iniquitate permanerint quicunque illis (hæreticis) aliquo peccato tenentur annexi.* Disertius synodus lateranensis IV sub Innocentio III P. M. an. 1215, quæ quidem synodus, ut recte est a Charsilio animadversum (lib. VII, cap. 5), jure est à cardinali Perronio universalissima appellata, propter ea quod, præter summum pontificeem, et patriarchas constantinopolitanum et hierosolymitanum, et legatos Alexandriní atque Antiocheni, septuaginta archiepi-

scopos , et quadringentos ac duodecim episcopos innumerabilemque pene multitudinem alius generis præsulum, eidem, vel per se, vel per legatos, imperatores, reges, principesque , nempe imperatores Orientis et Occidentis, rex Hierosolymorum, rex Galliarum, rex Angliæ, rex Arragoniæ, etc., interfuerint. Synodus, inquam, lateranensis IV (cap. 5, t. VII Conc. Hard., col. 18) : « Moneantur autem, et inducantur, et si necesse fuerit, per censuram ecclesiasticam compellantur seculares potestates, quibuscumque fungantur officiis, ut sicut putari cupiunt et haberí fideles, ita pro defensione fidei præstent publice juramentum, quod de terris suæ jurisdictioni subjectis, universos hæreticos ab Ecclesia denotatos bona fide pro viribus exterminare studebunt ; ita quodammodo, quandocumque quis fuerit in potestatem sive spiritualem sive temporalem assumptus, hoc teneatur capitulum juramento firmare. Si vero dominus temporalis, requisitus et monitus ab Ecclesia, terram suam purgare neglexerit ab hac hæretica fœditate, per metropolitanum et cæteros provinciales episcopos excommunicationis vinculo innodetur. Et si satisfaceret contempserit intra annum, significetur hoc summio pontifici, ut ex tunc ipse vassalos ab ejus fidelitate denuntiet absolutos, et terram exponat catholicis occupandam, qui eam exterminatis hæreticis, sine ulla contradictione possideant, et in fidei puritate conservent, salvo jure domini principalis, dummodo super hoc ipse nullum præstet obstaculum , nec aliquod impedimentum opponat : eadem nihilominus lege servata circa eos qui non habent dominos principales. » Non ergo feudatarios quos vocant, solum principes, sed etiam *principales* dejectos esse de dominio declarat concilium. Quare labuntur qui hoc interdum responsi genus, ut sese expediant, adhibent. Denique concilium constantiense (sess. 13, t. XIII, Conc. Hard., col. 441) hanc pœnam in eos constituit qui Sigismundo regi Romanorum in Arragoniam proficiscent ausi fuissent inferre injuriam : « Quicunque, cujuscunque status aut conditionis existat, etiamsi REGALIS, cardinalatus, patriarchalis, archiepiscopal, episcopal, ducatus..., seu alterius eujuscumque dignitatis, seu status ecclesiastici, vel secularis existat, qui serenissimum et christianissimum principem dominum Sigismundum Romanorum et Hungariæ regem, vel alios cum eodem ad convenientem cum domino rege Arragonum pro pace Ecclesiæ ad extirpationem præsentis schismatis per hoc sacram concilium ordinatos, ad dictam conventionem euntes vel redeentes impediverit, perturbaverit, vel molestaverit... sententiam excommunicationis auctoritate hujus sacri concilii generalis ipso facto incurrit, absolutione ejusdem ipsi sacro concilio, seu futuro, unico, et indubitate summo pontifici, præterquam in mortis articulo specialiter reservata ; et ultierius omni honore et dignitate, officio, beneficio ecclesiastico vel seculari sit ipso facto privatus. » Cur ergo solos romanos pontifices Febronius exhibet ut hujus sententiae auctores, atque patronos ? Deinde quas

(1) Cap. 28, quod est de hæreticis t. vi. Conc. Hard., p. 2, col. 1684.

romani pontifices in principes emisere sententias, eas plerumque in conciliis ediderunt, patribus omnino probantibus. Ubi enim S. Gregorius VII excidisse imperio Henricum declaravit? Nonne an. 1080 in romana synodo, cui, ut in actis dicitur (1) : *Interfuerunt archiepiscopi, episcopi diversarum urbium, nec non et abbatum ac diversarum urbium clericorum et laicorum innumerabilis multitudo?* Innocentius quoque IV Fridericum II de imperio exturbatum declaravit an. 1245, sed in oecumenico lugdunensi I concilio. Ait quidem Bossuetius praesente, sed non approbante, concilio fuisse Fridericum principatu spoliatum. Sed foede hallucinatur. Testes dabo, quorum Bossuetius auctoritatem nulla effugere ratione possit. Primus sit Martinus IV in sententiis septem ac triginta post annos, anno scilicet 1282, iata in Arragoniae regem (2) : *Et quidem, inquit pontifex, communem non credimus latere notitiam, qualiter fel. record. Innocentius papa IV, praedecessor noster, memoratum Fredericum, qui se per eosdem suos excessus et culpas innumeratas indignum imperio et regnis omnique honore ac dignitate reddiderat, in concilio lugdunensi, EODEM APPROBANTE CONCILIO, propter suas iniquitates a Deo, ne regnaret vel imperaret, abjectum ostendit, et denuntiavit omni honore ac dignitate privatum a Domino, et nihilominus sententiando privavit.* Alter erit Nicolaus de Curbio ordinis minorum in Vita Innocentii IV (3), qui ait : *Sententiam depositionis saepe fati Frederici protulit summus pontifex in majori ecclesia lugdunensi in pleno concilio an. 1244, 15 kal. aug. pontificatus sui anno tertio, quae fuit ab universis Ecclesiarum prelatis in eodem concilio residentibus approbata, sicut liquere potest omnibus tam praesentibus quam futuris, per subscriptiones ipsorum et eorumdem sigilla pendentia in eadem.* Quod si ex hisce in imperatores editis sententiis tot bella ac cædes prodierunt, ut Febronius ingemit, nonne fuerat æqui scriptoris, hæc mala non solis pontificibus, sed etiam concilis adscribere?

Vl. Revera tamen (quod postremo observandum) ineptissima est hæc febroniana argumentandi ratio: *Monarchica summi pontificis potestas, qualis Romæ traditur, bellorum et publicorum tumultuum causa est, et occasio; repugnat igitur regimini a Christo in Ecclesia statuto.* Quære enim ex Febronio quid responsurus ethnico sit aut hæretico principi, qui memoria repetens aut Saxones a Carolo M. internecione deletos, quod a christiana fide defecissent, aut cum Albigensibus hæreticis bella a christianis maximis utrinque cædibus gesta, aut hæreticorum centum quinquaginta millia ab anno 1641 ad 1645 apud Irlandiam trucidatorum, idque genus multa, ad febronianam methodum argumentaretur, christianam, aut catholicam religionem eliminandam, quod bellorum, ac publicorum tumultuum causa sit et occasio? Urge iterum

(1) Tom. vi, Concil. Hard., part. i, pag. 1587.

(2) Apud Dacherium, tom. i, Specil., noviss. edit., pag. 684.

(3) Apud Murat., tom. iii. Scriptorum Rerum naic., pag. 592.

Febronium, et ex eo pereontare, num evangelice fiduci professoribus conveniat heterodoxos, si Ecclesiæ præsint, de gradu dejicere? Non negabit, opinor. At quot bella et strages in totum late romanum imperium intulit Nestorii, Eutychetis, Macedonii, Photiique, ex sedibus quas occupabant depulsio? Arguam igitur, hæreticorum antistitum damnationem ab Evangelii indole perquam alienam esse, quod bellorum ac publicorum tumultuum causa sit et occasio. Sed ad praesens institutum multo propius accedamus. Quænam origo sit tot sacerdotium inter et imperium controversiarum, si ex Thomasio quæramus, respondebit ille (1) : « Papatus politici et controversiae inter imperium et sacerdotium seu de terminis juris circa sacra essentiale conceptum non in eo consistere, quod papa dominatum in clerum et laicos quæsiverit et exercuerit, sed quod cleris pedetentium eripuerit summam potestatem, adeoque principibus nihil prodesse, si rejecto imperio papæ monarchico, tamen maneant sub jugo cleri aristocratico. Nimirum, pergit Thomasius (l.c., § 26), si cleris non statim in prioribus quinque seculis, sibi, adversus rectam rationem et Scripturam, sub larva spiritualium jurium, secularem plane eminentiam vindicasset super laicis omnibus, adeoque etiam super regibus; non occasio data fuisset episopis, effingere hierarchiam ecclesiasticam et ita clero pariter reliquo et laicis dominari; si episopalis hierarchia non fuisset introducta contra rationem et Scripturam, nullam habuisset occasionem pontifex, aristocraticum episoporum imperium mutandi in monarchicum. » Hic ergo judice Thomasio cardo est controversiae, episopalis dominatus, ex quo factum ut jura principum circa exteriorem disciplinæ cultum in episopos transferrentur, nec jura, quæ sola episoporum erant, in interiore cultum essent civilis potestati obnoxia. Age jam ad Febronium revertamur, et ut hocce argumentum solvat sui persimile urgeamus: *Episopalis auctoritas, qualis a catholicis traditur, cum controversiarum inter sacerdotium et imperium fons sit et origo, bellorum et publicorum tumultuum causa est et occasio; ea igitur comprimenda, et politicæ potestati plane est subjicienda.* Est et aliud, a quo Febronius nunquam sese expediet. Unde principum bella, tanta populorum, ac provinciarum ruina, nisi ex supremi principatus jure? quod quisque aduersus alterum tueri studet? Non ergo a Deo esse potest tot malorum causa et occasio principum dignitas, ac præsertim monarchica. Quod quidem argumentum eo vehementius urgeo, quod cum aliquo sive reges sive imperatores dignitate sua excidisse declaratum a romanis pontificibus fuit, alii principes saepissimè copiarum apparatu pontificiam sententiam defendenterunt. Viden quo tandem Febroniana argumentandi ratio deducat? Sed bene est. Non christiana religioni, non hæreticos antistites exauktorandi potestati, non episoporum juribus quæ indieavimus mala, vicio vertenda sunt; sed nefariorum hominum

(1) Histor. content. inter imp. et sac. cap. 4, § 25.

improbatis, qui legitimam potestatem abjecere ac proterere conabantur. Hoc idem Febronius dicat de

bellis, ac cædibus, quas ipse monarchicæ romanorum pontificum potestati temere tribuit.

DISSERTATIO TERTIA,

DE EPISCOPATU.

CAPUT PRIMUM.

Duplici potestate episcopatum contineri, ordinis scilicet ac jurisdictionis; duas tamen hasce potestates contra quam cum Petro Aurelio Febronius indicat, se jungi a se invicem posse docetur.

I. Monarchicum Ecclesiæ regimen, etsi ea temperatum aristocracia imo et democratis quam cum Bellarmino explicavimus, in tuto posuimus. Nunc ad ea paulatim convertendus est sermo, quibus illud potissimum constat: episcopatum nempe ac romanum pontificis primatum. Ac de episcopatu quidem hac agemus dissertatione. Id autem statim considerandum nobis est, gemina episcopatum potestate constare, *ordinis*, inquam, atque *jurisdictionis*. Illam dicimus in re nihil aliud esse quam episcopalem potestatem, per quam ex divina Christi ordinatione consecratur quispiam ac deputatur ut pastor esse possit, animarum sacramenta conficiendo ac ministrando. Quare quemadmodum episcopi haec etiam potestate simplicibus presbyteris excellentiores sunt, ac superiores, de quo inter catholicos nulla esse disceptatio potest; ita pares omnes in illa inter se sunt nec ullus alteri praestat. Verum de hac ordinis potestate Febronio mecum convenit. Eam ergo dimittamus.

II Longe aliud est de altera, quam *jurisdictionis* vocamus, potestate. Et hæc duplicitis generis est: fori, ut aiunt, *interioris* seu *pænitentialis*, et fori *exterioris*. Est autem prior illa *intrinsecus*, et quasi ex natura rei cum episcopali munere conjuncta. *Atque hoc modo*, ut more suo sapientissime animadvertisit eximius Suarez (1), non solum *divinum jus positivum*, sed etiam *naturale* (*quantum in hac materia esse potest*) dictat, ut qui constitutus episcopus jurisdictionem hanc ordinariam habeat in eos quorum sit episcopus, quia talis jurisdictione est de *intrinseca ratione* talis munieris. *Est enim episcopus ex vi sui officii pastor animarum, et gubernator in spiritualibus, et magis in his quæ pertinent ad internum bonum animæ quam, ad externum; ergo tali muneri intrinseca est haec jurisdictione.* Altera jurisdictione, et ipsa *intrinsecus* cum episcopali officio conjuncta, forum spectat exteriorius, ut ferendarum legum potestas, censurarum auctoritas, et cetera id genus, quibus exterioris Ecclesiæ regimen continetur; imo et usus interioris jurisdictionis ab exteriori pendet.

III. Trata hæc sunt, et pervulgata. Verum solemnem apud theologos distinctionem inter *ordinis*

et jurisdictionis potestates perstringit in utroque opere Febronius. Atque in primo quidem volumine (t. I, cap. 7, § 1, n. 9) licet ait distinguere *duplicem potestatem episcopalis officii* in eam quæ est *ordinis*, et quæ *jurisdictionis*; at eas dividere *nefas esse pronuntiat, et ejus naturæ repugnare*, quasi episcopatus natura utramque potestatem ita requirat, ut episcopalis ordo sine jurisdictione stare non possit, et jurisdictionem episcopalem ab ordine separare *dilaceratio sit episcopalis dignitatis a Christi instituto aliena, easque dissociare et inter se quodammodo discindere sit piaculum*. Eadem repetit in secundo Defensionum suarum volumine; sed auctori suo, ex quo illa hauserat, Petro Aurelio restituit (T. II, pag. 275). Hunc igitur non sine ingentis laudis præfatione (sub eo enim nomine latet abbas Sancyranus) appellat, recitatque hæc ejus verba ex tomo II operum (pag. 140): « Episcopatus plenitudinem sacerdotii et pastoralis muneris perfectionem natura sua continet, et in hanc status dignitatem a Christo conditus fuit, ut qui summas illas munieris tanti potestates separare ac dilacerare conetur, similiter faciat ac si sacerdotii Christi divinæque ipsius naturæ proprietates dirumpat, et Christi in terris præcellentissimam imaginem obliteret. Christus enim perfectionem sacerdotii a Patre accepit, quando ab illo missus est, Joan. XX. Perfectionem deinde ejusdem sacerdotii, seu episcopalem utramque potestatem simul dedit apostolis, etc..... Quare apud omnium superiorum temporum Ecclesiam, ista episcopatus velut propria et interior unitas et, ut ita loquar, indivisibilitas, adeo cognita et confessa fuit, ut SS. patres de episcopatu catholicó non soleant loqui nisi tanquam de unica potestate; modo eam exponentes per potestatem ligandi et solvendi (S. Cyprian., epist. 55), modo per judiciariam potestatem (S. August., epist. 256), modo per paternitatem (S. Cyprian., epist. 67), modo per pastoratum (Tertullian., lib. de Bapt., cap. 17; Zozim. papa, epist. 1, cap. 3; S. Leo, epist. 84 ad Anastas., cap. 5), modo per summum sacerdotium (S. Cyprian., epist. 52, etc. S. Leo, serm. 3 de Am.; S. August., lib. 1; ad Bonif., cap. 1). Nec ullus unquam dabitur, qui de potestatibus episcopalibus tanquam disjunctis locutus fuerit. Imo omnes totius Ecclesiæ dignitates episcopales pro unico episcopatu accipiunt. Non quin scirent, potestatem episcopalem ad varios effectus et ad munia multiplicitia spectare; sed quia illam omnem multiplicitem ad unicam nobilissimæ potestatis vim redigerent.... Est enī summarum quaruncunque potestatum proprium, ut videantur multiplices, cum

(1) In p. III, t. IV, disp. 25, sect. 1, n. 9.

tamen ipsæ summam unitatem et simplicitatem obtineant. Ita SS. patres potestatem episcopalem, sine ulla diversitate, ut unam, simplicem, divinæ potentiae simillimam, varia opera sine sua varietate operantem, expresserunt.

IV. *Tam hæc solida*, inquit Febronius (*I. c.*, pag. 277), *ut eis cum fundamento nihil opponi valeat*. Nonnulla tamen opposuit cl. Ballerinius (*in Vindic. auctorit. pontific.*, pag. 234), multoque plura eruditissimus auctor Exercitationis biblicæ, quæ an. 1769 Romæ prodidit, in Selecta nonnulla S. Scripturæ testimonia de episcopis et presbyteris. Num *sine fundamento*, videamus. Illud ergo certum apud omnes est, potestatem ordinis nonnisi per *consecrationem* episcopo tribui. Igitur si episcopis jurisdictionis potestate ante *consecrationem* uti licet, duas hasce potestates sejungi sine piaculo posse plane consequitur. Hæc enim vero ita se habere quis neget? Electus scilicet ac confirmatus episcopus, ex tridentini concilii permisso (!) differre ad tres menses consecrationem potest: quam dilationis facultatem ipsos Galliarum episcopos sibi servare juramentum, quod christianissimo regi præstant, formula ostendit (2). Ex quo tamen electus et confirmatus est, integre jurisdictionis potestate statim pollet (3), adeo ut, licet ante consecrationem nihil eorum quæ sunt ordinis exercere possit, non sacrum chrisma confidere, non ordines maiores aut confirmationem conferre, non alia id genus præstare, etc., alteri tamen episcopo qui consecratus sit facultatem horum omnium sua in dioecesi peragendorum committere queat, ex jurisdictionis nempe potestate, cuius actus est hæc alteri deferre exercenda (4). Imo S. Thomas (5) ad indulgentias quoque elargiendas episcopi electi ac confirmati, nec tamen consecrati, potestatem docet extendi. Quæ quidem de iis etiam episcopis electis ac confirmatis dicenda sunt, qui ex negligientia consecrationem ad plures annos distulere. Ejusmodi fuisse in Germania complures sub S. Pio V, qui curam ad hunc eyellendum abusum adjunxit, et proximis ejus successoribus, atque in illis trevirensim archiepiscopum et osnabrugensem episcopum ex Ladekii Annalibus (6) discimus. Multo autem magis ad eos electos et confirmatos episcopos hæc spectant, quibus quemadmodum a Gregorio XIII archiepiscopus coloniensis an. 1573 impetravit (7), fuit a romani pontificibus ne consecrarentur indultum.

V. Quid vero de his episcopis dicemus, qui sese abdicant episcopatu? Cessione enim jurisdictionis, quam cedens missam facit, disjungitur ab ordine, qui nonnullam amittitur. Quo spectat illud Innocentii III (8),

episcopali prædictum dignitate nullius tamen Ecclesiæ posse esse episcopum, quemadmodum de illo contingit, qui oneri pontificali renuntiat, non honori. Vel ergo nemo sine piaculo nota episcopatum dimitteret, vel falso Febronius episcopalis jurisdictionis ab ordine disjunctionem criminis damnat. Primum autem ne ipse quidem Febronius, asseret non solum ne gravem non paucis sanctissimis viris injuriam temere inferat, qui justis de causis episcopatum deposuerunt, sed ne secum, qui illos non improbarit (1), pugnare videatur.

VI. Demum depositos episcopos intueamur. In Breviario hipponensis canonum, apud Ballerinius (2) de episcopo qui, cum in Ecclesia ei fuerit crimen impositum, relicto ecclesiastico judicio, publicis judiciis purgari voluerit, id sancitum legimus ut, etiamsi pro illo fuerit protula sententia, locum suum amittat. Nicæni autem itemque africani patres, ad catholicam unitatem redeuntes a schismate, in quo episcopali jurisdictione fruebantur, episcopos, in gradum simplicis presbyterii recipi jusserunt. Graviore eos poena multatavit Ecclesia, qui ob crimina fuissent vel a synodo vel a romano pontifice de episcopatu dejecti. In illos ea severitate animadvertis, ut presbyterorum quoque functionibus interdictum illis nonnullum voluerit. Quamobrem a romani pontificis legis in concilio chalcedonensi rescissum fuit Eustachii beryensis episcopi judicium quo nonnulli episcopi fuerant sceleris cujuspiam causa in gradum presbyterorum depulsi; imo ejusdem chalcedonensis concilii canone nono et vicesimo statutum generatim fuit: *Episcopum in presbyteri gradum deducere sacrilegium est. Quod si justa causa illum ab episcopali actione removet, nec presbyteri locum potest obtainere.*

VII. Age, dicta colligamus. Ex potestates sejungi sine ullo crimen possunt, quas perpetua Ecclesiæ consuetudine, aut etiam ejusdem legibus dissociatas fuisse compertum est; dissociari autem illas dicimus, quarum altera sine altera extare potest. Porro cum jurisdictionis potestas in iis, qui nondum consecrati sint, episcopis arte ordinis potestatem conferatur, atque adeo ab illis exerceatur; contra potestas ordinis in iis omnino persit, qui quod aut sponte episcopatu cesserint, aut ob crimina ab episcopatu fuerint deturbati, omni jurisdictione Ecclesiæ judicio spoliabitur; earum potestatum altera sine altera consistit. Separari ergo possunt ac sine noxa, cum Ecclesia id probet semper, aliquando etiam jubeat. Febronius oggerat nunc suum illud: *Tam hæc solida, ut eis cum FUNDAMENTO Nihil opponi valeat.* Equidem Christus apostolis utramque contulit potestatem; utramque etiam eorum successores episcopi, cum non sine certa jurisdictionis et dioeceseos attributione plerumque consecrantur, potestatem accipiunt. Quare patres cum de episcopatu universe loquuntur, eas quas Petrus Aurelius indicabat phrases usurpat, non ut individuum nec sine crimen disjungendam utriusque po-

(1) Sess. XXIII, cap. 2, de Reform.

(2) Apud D. de Real Science du Gouvernement, t. VII, p. 248.

(3) Cap. 1 et 2, de Translat. episc., et cap. Transmiss. sum de Elect.

(4) Bened. XIV, de Syn. dioces., lib. II, cap. 5, n. 8 ex Azario.

(5) In IV. dist. 20, quæst. unic., art. 4.

(6) Ad ann. 1567, n. 19, et 20.

(7) Vide Maffejum in Anal. Greg. XIII, tom. I, lib. II, n. 4.

(8) Cap. Inter corporalia de Translat. Episc.

(1) T. I, cap. 4, § 7, n. 2, pag. 247.

(2) T. III, oper. S. Leon., col. 94, can. 8.

testatis unitatem designent, sed ut episcopalis dignitatis utramque esse propriam, eique, qui alterutra sit destitutus, multum ad summam perfectamque culminis episcopalis gloriam deesse, significant.

CAPUT II.

De proxima potestatis episcopalis origine et causa disseritur, licet non hæc quæstio sit, ex qua romani pontificis primatus maxime pendeat, ut Febronius communiscitur. Iterum confirmantur quæ de jurisdictione episcopali in Antifebronia dicta sunt, ejus potestatem a romano pontifice veluti a proxima causa proficisci. Nulla est episcopororum cum apostolis quorum successores dicuntur, quod ad hanc rem attinet, comparatio. Aliæ Febroniæ hallucinationes.

I. Nunc maxima suboritur cum Febronio disputatione quænam episcopalis potestatis proxima origine et causa designari debeat. Ea autem quæstio non ordinis potestatem spectat (hanc enim per consecrationem a Christo ἀπέταξε accipere episcopos inter catholicos convenit), sed unam jurisdictionis potestatem. Atque illa quidem in tridentino concilio singulari animorum contentione agitata fuit, non sine magno christiane rei discrimine. Dum enim Hispani et Galli pro immediata a Deo hujus potestatis origine decem omnino mensibus cum Italis pugnauit, qui proximam ejus causam a romano pontifice acceſſebant, validum ac memorabile obstaculum tam diurno temporis spatio positum fuit, quod, ut ait Pallavicinus in ejus concilij historia (lib. XVIII, cap. 12), fraudavit ac pene in desperationem convertit spem de felici tante oecumenice synodi exitu ab universa Ecclesia conceptam. Nec tamen credendum est, hujusmodi quæſtionem fuisse subimi momenti a patribus habitam, eainque, ex qua rerum summa penderet. Id quidem Febroniū indicat (cap. 7, § 2); sed magno, uti assolet, cum veritate conflictu. Tanti enim mali grande periculum non tam quæſtionis gravitat̄ tribuendum est, quam ancipiti nec satis explicatae verborum significationi. Ipse disputationis exitus id-palam facit. Quamvis enim ad hispanorum partes, episcoporū jurisdictionem immediate a Christo derivari acriter, ut diximus, contendunt, transire se Galli episcopi cum cardinali a Lotharingia, 8 kalend. decembris ap. 1562, declarassent, biduo tamen post in generali congregatione nemausensis episcopus ingenuo ac palam edixit, eam esse curiosam de meris vocibus quæſtionem (1); cardinalis autem a Lotharingia ex eadem ambiguitate quæſtionem interminatam appellavit, Galliarum denique oratores superfluam disceptationem, neque in concilio definitam, vocarunt. Ac re ipsa, plerisque Hispanis paucisque Italos nequicquam repugnantibus, tandem illius prætermissa est definitio, non ex illegib⁹ causis, quas sibi Febroniū singit (2), sed ex quæſtionis cum magna difficultate, quam vobis pariebat ambiguitas, tum etiam exigua utilitate. Capi-

talem ille quidem (*i. e.*) quæſtionem appellat, Italosque non alio spectasse clamat, nisi ad romanæ curiae sustentandam auctoritatem. Contra ego assentior quidem episcopos romano pontifici magis obnoxios fore, si ab illo jurisdictionem agnoscant; ut tamen ei subsint veluti Ecclesiæ monarchæ, qualem ipsum statuimus (in quo pontificiæ dignitatis vis omnis sita demum est, ac divina potestas), necesse non est a pontifice eorum jurisdictionem promanare. Profecto, ut in *Antifebronio* monui, apostolos Petro tanquam auctoritatis primati Christus subjectos esse voluit, illis tamen ipsem jurisdictionem immediate contulerat.

II. Ad ipsam jam dirimendam quæſtionem proprius accedamus. Sed quoniam ea, ut indicabam, non parum vobis ambiguitate implicatur, mentem nostram perspicue aperiamus, et quid a nobis concedatur, quid negetur, accurate distinguamus. « Potestas jurisdictionis, » inquit Franciscus Vargas in eo de episcoporū jurisdictione responso (pag. 68) quod in prima hujus operis dissertatione est a me commemoratum, « potestas jurisdictionis, circa quam tota controversia est, si in sua origine consideretur, præcudib⁹ etiam a Deo est immediate, idque Scriptura, patres, et ratio ipsa docet, dum tamen, per originem, Petro et ejus successoribus datam intelligamus. Fuisse autem immediate a Christo institutam ex Evangelio constat, in quo Dominus promisit Petro, se illi daturum claves regni cœlorum, et prædictis illum esse accepturum potestatem confirmandi fratres, cui etiam tradidit oves suas, et agnos pascendos. Quæ omnia jurisdictionem indicant, qua usum fuisse Petrum, quamque perpetuo in Ecclesia extitisse, perspicuum est. Est igitur de necessitate salutis tenendum, quod ecclesiastica Petri et aliorum summorum pontificum jurisdictione non ab hominibus sit, sed a Christo Domino immediate instituta: ob quod etiam episcoporū, et aliorum inferiorum jurisdictione in sua origine de jure divino est, sic in genere, et communiter loquendo. Christus enim Dominus videns Ecclesiam suam per jurisdictionem in uno tantum pontifice existentem gubernari commode non posse, voluit quod in ea plures præpositi et ministri instituerentur, quos Petrus ejusque successores in partem sollicitudinis assumerent, et prout sibi in Domino visum foret distribuerent, et demum jurisdictionem eis conferrent: dixit enim: *Pasce oves meas*; quas omnes cum per se pascere non potuisset Petrus, debuit ex præcepto, ut Domino obediret, alios item vocare cooperatores et, ut sic dixerim, compastores, qui in partem sollicitudinis addicti, essent illi adjumento. Atque ita eorum jurisdictione, in genere loquendo, et, prout in sua origine, hoc est in summo pontifice, reperitur, juris divini est. » Duo itaque libenter concedimus. Primum est: jurisdictionis donum, seu hujus munera sacramentum, quod Christus, quemadmodum Leo Magnus aiebat (ep. 10, Ball. edit., al. 80), in Petro principaliter collocavit, ut ab ipso quasi quodam capite dona sua velut in corpus omne diffunderet, non esse ex ulla humana creatave efficientia, sed in fieri et

(1) Una curiosità, che finalmente non era se non parole; Soave, Ist. lib. VII, p. 148; edit. in-4°.

(2) T. II, in Florib. spars., cap. 1, § 4, p. 373.

conservari, ut cum metaphysicis loquar, unice a Deo pendere posse, qui illud et constituit et servat in Ecclesiae suae utilitatem. Recte Gersonius (1) : *Status prælationis episcopalis in Ecclesia sic est de primaria, immediata ac supernaturali institutione Christi, quod naturali vel humana solum auctoritate non potuit institui, sicut potuit status dominationis temporalis.* Quare Petrus Guerrierus, granatensis archiepiscopus, in tridentinæ concilio vere aiebat, sed non apte ad proposi-
tam, de qua disceptamus questionem, quod Febroni-
rus refert (t. II, pag. 243) : *si sacramenta, hierarchia, ac primus hierarcha, institutionem a Deo re-
ceperunt, sacramentorum etiam ministros cæterosque
hierarchas a Deo fuisse institutos.* Alterum est : eamdem ecclesiasticam jurisdictionem de jure divino esse ; quod, Deo præcipiente, romanus pontifex hocce di-
num donum non sibi soli servare potest, sed ad alios quoque, quos episcopos dicimus, prudenti quadam mensura ac modo transferre omnino tenetur. Hinc idem Gerson. (l. c.) aiebat : *Status episcopalis non ita subest statui papali quod illum papa possit annulare, sicut nec status papalis posset humanitus destitui.*

III. Quod negamus, est : esse immediate a Deo particularem illam jurisdictionem hujus vel illius sedis aut personæ, seu a Deo esse non tantum ipsum hoc donum, sed et ejus doni diffusionem ac communicationem ; hanc enim dicimus esse a romano pontifice tanquam a proxima causa repetendam (2). Id enim vero patrum auctoritate in *Antifebronio* cum primis comprobavi. Optatum protuli de Petro scribentem (lib. VII contra Parmen.) : *Præferri omnibus apostolis meruit, et claves regni cœlorum communicandas cæteris solus accepit.* Recitavi S. Gregorii Nysseni verba (*advers. eos qui castigationes ægre ferunt*) : *PER PETRUM episcopis dedit clavem cœlestium honorum.* Innocentium I produxi cum in epistola ad carthaginense concilium, tum in altera ad patres milevitanos : in quarum altera, a Petro ipsum episcopatum et totam auctoritatem nominis hujus emersisse ait ; in altera vero : *Præsertim, inquit, quoties fidei ratio ventilatur, arbitror omnes fratres et coepiscopos nostros non nisi ad Petrum, id est sui nominis et honoris auctorem, referre debere.* Addidi Stephani Larissæi verba in epistola ad Bonifacium II : *Quia Domino dicente tertio : Amas me ? pasce oves meas, tradidit prius vobis mandatum ostendens, et PER VOS deinde omnibus per universum mundum sanctis Ecclesiis condonavit ; ac tandem Leonem M. adduxi tum in indicata epistola 10, tum sermone*

(1) Tract. de Statib. Eccles., tit. de Statu prælat.

(2) Auctores pro hac sententia magno numero, eosque præterea a doctrina atque auctoritate gravissimos in *Antifebronio* indicavit, diss. 1, cap. 6, n. 1. Quibus addi omnino debet cf. doctor sorbonicus Du Vallius de supr. R. P. Po-
test., quæst. 2, pag. 81 et seqq., edit. paris., 1614. Cum prius autem Gerson, in Tractatu antea indicato, ubi post verba de statu episcopali nuper a me recitata continentur addit, « Nihilominus idem status episcopalis quoad acquisitionem isti personæ, et quoad exercitium, subest rationabilis papæ voluntati ad utilitatem Ecclesie. » Confer egregiam D. A. A. S. dissertationem de *immediata episcopalis et synodalis jurisdictionis Origine Leodii*, an. 1683 vulgatam appendicem *Mantissa celebrum in Belgio et Gallia scriptorum... de primatu, auctoritate et infallibilitate R. P.* pag. 144 et seqq.

4, de sui assumptione ita aientem (col. 16 *Eallerin. edit.*) : *Magnum et mirabile, dilectissimi, huic viro consortium potentiae suæ tribuit divina dignatio : et si quid cum eo commune cæteris voluit esse principibus, nunquam nisi per ipsum dedit quidquid aliis non negavit.* Hæc certe nisi in alienum omnino sensum detorqueantur, illud ipsum significant, quo S. Thomas episcopalem jurisdictionem a Petro ejusque successoribus immediate proficiisci denotavit, cum scripsit, promissas fuisse Petro claves, *ut ostenderetur potestas clavium PER EUM AD ALIOS DERIVANDA ad conservandam Ecclesiaz unitatem* (lib. IV contr. Gent., cap. 6). Innocentii tamen et Leonis testimonia explicare Febroniū conatus est, cæteris de more dissimulatis. Quid, inquit (t. II, pag. 248), Innocentius I asserendo *quod a divo Petro episcopatus et tota auctoritas nominis hujus emerserit*, intellexerit, distinctius explicat idem pontifex in epistola ad Decentium, episcopum eugubinum, apud Harduinum cit. tom. I, col. 996, ubi ait *esse manifestum in omnem Italiā, Gallias, Hispanias, Africam atque Siciliā, insulasque interjacentes, nullum instituisse Ecclesiās, nisi eos quoq; venerabilis apostolus Petrus aut ejus successores constituerint sacerdotes...* Sicut hoc posteriore, ita et priore Innocentii loco aliud non intelligitur, quam episcopatus plerosque, cum annexa huic officio auctoritate, S. Petri, et successorum ejus cura, sollicitudine atque missionibus per Europam et Africam, institutos fuisse ; quod suppositum (etiamsi cum exclusione aliorum apostolorum, quos etiam episcopatus instituisse constat, absolute verum foret) non concludit ad institutionem et originem ordinis episcopalis, atque ad fontem seu auctorem iurium ei a principio et pro omnibus temporibus annexorum.... Locus [pergit ille] ex S. Leone allatus nimium probat: loquitur enim de effusione *donorum episcopaliū*, quam non a Petro, sed a Christo, factam esse certum est. In eo autem sensu a Petro tanquam primate, ejusque solio, diffunditur, dilatatur, seu distribuitur auctoritas in episcopos, quod inter ipsum et hos summa debeat esse concentratio. Verba hæc sunt quibus decipiantur incauti ; sed qui illa penitus consideret, statim intelligat quanta a Febronio vis sanguinimorum illorum pontificum sententias inferatur. Ordiamur a Leone. *Löquitur*, inquit, S. Leo de effusione *donorum episcopaliū*, *quam non a Petro, sed a Christo, factam esse CERTUM EST.* Certum ? atqui id ipsum est, quod in questionem venit, quodque a S. Leone negatum dicimus. Dicat Febroniū *effusionem illam donorum non a Petro tanquam primo ac præcipuo auctore, sed a Christo per Petrum factam esse* ; tum aliquid dicet, *quod et certum appellari non injuria possit, et a Magni Leonis mente alienum non sit.* Quid autem magis Leonis sententiam pervertit, quam quod Febroniū comminiscitur, *in eo sensu a Petro tanquam primate ejusque solio diffundi, dilatari, seu distribui auctoritatem in episcopos, quod inter ipsum et hos summa debeat esse concentratio?* Debet quidem hæc esse, eaque summa, inter ipsum et episcopos

concentratio, sed quemadmodum linea a centro ducentur, tum a circumferentia ad centrum redeunt, in eoque sistunt, ita in episcopis, antequam ad Petrum veluti centrum convenient, debent, auctore Leone, charismatum dona ac jura a Petro late diffundi, seu ab ipso quasi quodam capite in episcoporum corpus omne manare. *Concentratio* certe non est donorum diffusio a centro in episcopos, quam tamen unam hic Leo Magnus inculcat, sed episcoporum potius ad centrum reversio quædam, et cum eo conjunctio, quæ donorum diffusionem sumit a Petro factam, non illam efficit. Quod autem ad Innocentium spectat, quid magis ridiculum quam ad loca a me objecta interpretanda epistolam ad Decentium afferre? *Petro*, inquit *Innocentius*, *ipse episcopatus* [non Occidentis episcopales sedes, de quibus in hac altera epistola *Innocentius* loquitur]; neque id satis: **ET TOTA AUCTORITAS nominis hujus emersit: OMNES FRATRES** ait [non solos occidentalis patriarchatus episcopos, quos ille ex epistola ad Decentium locus indicat] *nunnisi ad Petrum, id est sui nominis ET HONORIS auctorem, referre debere*. Quid tota generatim episcopatus auctoritas, quid honor episcopalis, nisi jura episcopatu*pri* *principio et pro omnibus temporibus annexa?* Non hoc *Innocentii* epistola ad Decentium inconsulto trahenda fuerat; sed revocandæ potius ejusdem *Innocentii* ad *Victricium litteræ*, ubi, mutuatis ex Sirciæ ad episcopos Africae epistola verbis (*t. I Coust. ep. 5, col. 661*), de Petro ait: *Per quem et apostolatus et episcopatus in Christo cœpit exordium* (*ep. 2, t. I Coust., col. 744*). Num et hæc ad episcopatus in Occidente a Petro illiusque successoribus constitutos Febronius pertrahet? Fateatur ergo cum Joanne episcopo ravennate in epistola ad Gregorium M. (*lib. III, ep. 67*), Petri sedem universalis Ecclesiæ JURA SUA transmittere; et cum remensis synodi patribus (1) : *auctoritatem episcopis PER beatum Petrum, principem apostolorum, divinitus collatam*.

IV. Verum non sola auctoritate agamus, sed etiam rationibus. Quæro ergo ex Febronio, quandonam velet episcopos a Christo jurisdictionis potestate donari? An in consecratione (2)? At tunc potestas quidem ordinis confertur, non jurisdictionis, quam ab electis et confirmatis episcopis, licet non consecratis, jure exerceri posse superiore capite vidimus. Nisi forte adversarii velint tributam prius jurisdictionem iterum in consecratione conferri; quod inane figmentum esset ad declinandum, si fieri posset, hujus vim argumenti solummodo excogitatum. Huc spectat quod quidam doctissimi viri apud Salmeroneum tradunt; apostolos fuisse in extrema cœna a Christo consecratos episcopos; nec tamen tunc jurisdictionis

(1) *T. IX Concil., Labb. edit., p. 481*, in anathematis sententia, quam adversus Fulconis, remensis archiepiscopi, interfectores tulerant.

(2) Ita opinari videtur Febronius, *t. II, p. 243*. Nam cl. P. Zallwein, cuius sententia ibi utitur, id diserte affirmat. Sed et ipse paulo post id ex sua sententia asserti ipsa, inquit p. 255, *confertur vi consecrationis episcopatus, cui Christus æque potestatem jurisdictionis ac ordinis alligavit*.

potestatem acceperunt, qua, *Joan. XX*, Christus post suam resurrectionem illos donavit. Unum id superest ut adversarii in ipsa electione aut confirmatione jurisdictionem deferri asseverent. Nimirum sicuti cum eligitur romanus pontifex, cardinales solummodo personam designant, unus autem Christus pontificiam electo potestatem tribuit, ita sunt qui opinentur (1), cum eligitur quis ac confirmatur in episcopum, *designari* personam cui Deus jurisdictionem ante episcopalem consecrationem impertiatur. (At hæc opinatio, inquit doctus anonymous (2), viam aperit absurdis figmentis; nihil enim vetat quin eodem jure dicamus omnem potestatem tum ecclesiasticam tum laicam de jure divino esse, et a Deo immediate: a Deo ergo jurisdictionem immediate accipere nedum episcopos, sed etiam patriarchas, exarchas, primates, archiepiscopos, legatos, vicarios apostolicos, abbates, beneficiorum commendatarios: imo etiam parochos præpositos, decanos rurales, archidiaconos, oeconomicos; horum personas ab Ecclesia *designari*, jurisdictionem a Deo immediate conferri, quemadmodum papæ. Solemne siquidem est adversarii nostris argumentari cum Launio, *t. III, part. 1, p. 519*, ex verbis S. Bernardi ad Eugenium (3): *Erras si ut summam ita et solam institutam a Deo veram apostolicam potestatem existimas. Si hoc sentis, dissentis ab eo qui ait: Non est potestas nisi a Deo. Proinde quod sequitur: Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit, et si principaliter pro te facit, non tamen singulariter: nempe idem ait: Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Non ait: sublimior, tanquam in uno; sed: sublimioribus, tanquam in multis. Non ergo tua sola potestas a Domino: sunt et mediocres, sunt et inferiores. Quæ vides congruere ministris inferioribus, etiam secularis reipublicæ. Cavendum est ergo ne abutamur singulare exemplo electionis pontificiae. Cum enim cardinales careant pontificia potestate, eam nequam electo communicare possunt. Superest ut Christus D. vi verborum evangelicorum, super hanc petram, etc., communicet immediate potestatem electo: nihil simile est cum confirmantur episcopi: quibus cum jurisdictionem communicare pontifex possit, frustra de aliis figmentis cogitatur.*)

V. Accedit argumentum quod ex Lainio illustratum in *Antifebronio* invenies, in pauca autem Bellarminus contulit [*lib. IV de rom. Pont., cap. 24*]: *Si haberent, nempe episcopi, a Deo suam jurisdictionem, non posset pontifex illam auferre aut mutare; non*

(1) Neque ab his plane dissentit idem Febronius, cuius hæc sunt verba [*t. II, p. 248*]: « Cæterum sicut auctoritas pontificis venit a Christo, licet hæc dependent ab electione cleri romani, veluti per canalem, in ipsum diffundatur, ita et idem in episcoporum jurisdictione obtinet. Illa plebis designatio, pontificis institutio et confirmatio, sunt requisite conditiones ut Christus suam auctoritatem imperiet. »

(2) Auctor scilicet *Exercitationis* *biblicæ* an. 1769, quam superiore capite indicavi.

(3) Atque ita argumentatur ipse Febronius in *Florib. spars.*, *cap. VII, § 1, pag. 482*.

enim potest pontifex aliquid agere contra Dei ordinatem: at certum est, pontificem id posse, et saepe fecisse. Exclamat ad hæc Febronius [t. II, p. 246]: « Quid hoc est aliud quam pro fundamento ponere errorem, aut saltem principium extreme dubium atque a doctissimis viris convulsum, ut inde desumatur occasio vel prætentum jus impugnandi veritatem. Argumentum Bellarmini unica hac retorsione levatur: *Episcopus presbyteris suis auferet et mutat jurisdictionem fori pœnitentialis*: ergo illa non confertur immediate a Deo presbyteris. Scilicet ablatio et mutatio ista nil mutat circa id quod collatum est, sed subtrahit tantum jurisdictioni terminum suum correlatum, nempe fideles subditos, quos solvat vel liget episcopus aut presbyter. » At quod ad eam *retorsionem* spectat, an ignorat Febronius, juxta theologorum fere omnium sententiam, ipsam fori pœnitentialis jurisdictionem non a Deo immediate, sed ab episcopo conferri, illosque ut ita opinentur, hoc eodem argumento adduci quod *episcopus presbyteris suis auferet et mutat jurisdictionem fori pœnitentialis?* Adeo ergo Bellarmini argumentum unica ea retorsione non levatur, ut confirmetur. Quod vero Febronius aiebat, *ablationem illam nil mutare circa id quod collatum est, sed subtrahere tantum jurisdictioni terminum correlatum, nempe fideles subditos*, fuerat a me atque adeo a Bellarmino antea occupatum. Ex relativis enim uno posito vel sublatto, et alterum poni vel tolli necesse est; non potest ergo fieri ut populus non sit episcopo aut presbytero subjectus, si auferri episcopo aut presbytero jurisdictione nequit.

VI. Nihil vero Febronius afferit, etsi multa disputat, quo sententiam suam confirmet, non antea a me confutatum. Quærerit cum Zallweinio [t. II, pag. 246]: *Numquid Christus Dominus est auctor immediatus gratiae sacramentis annexæ, quare non jurisdictionis episcopalis? cum haud secus hæc sit alligata consecrationi episcopali, quam illa sacramentis.* Sed facile respondeamus negando haud secus hanc esse alligatam consecrationi episcopali, quam illam sacramentis. Nam antequam reipsa ea sacramentalia signa ponantur, potestas ordinis non datur; ubi autem semel collata fuerit, ex nullius hominis arbitrio auferri imo ne imminui quidem aut amplificari potest; contra jurisdictionis potestas et ante consecrationem datur, et ita datur, ut etiam post consecrationem auferatur, immittitur, amplificetur. Ait [l. c., p. 249] hanc doctrinam per duodecim secula in Ecclesia catholica non fuisse interruptam; usque dum neglectus aut despactus antiquitatis, et invectæ in theologiam philosophicæ ratiocinationes, eoque pessimæ (ut observat illus. Rossuetus, *Defens. declar. cleri gall.*, lib. VIII, cap. 2), contrariam doctrinam introduxerunt, asserentem jurisdictionem episcoporum esse immediate a papa: *doctrinam novam, et falsam, sacræ Scripturæ et traditioni contrariam.* Verum hæc unam probant scriptoris confidentiam. Nonne ex patrum traditione nostram doctrinam invictè probavimus? Præterea quæ isthac audacia est, novam et falsam, sacræ Scripturæ et traditioni contra-

riam, appellare doctrinam, quam D. Thomas [1], quam S. Bonaventura [2], quam plerique omnium ordinum nationumque theologi tradiderunt [2]? « Quorum omnium, inquit Franciscus Vargas (l. c., pag. 81), auctoritatem non quidem Abulensis, Franciscus a Victoria, Alfonso de Castro, viri aliqui pii et eximia eruditio, elevabunt, neque ii demum qui eos modo in disputando sequuntur. Magna est enim scholasticorum quos modo retulimus, auctoritas, magna insuper eorum doctrina, quibus, jam inde a quadringentis annis, res publica christiana plurimum debet quod eorum opera res fidei illustiores factæ sint, antiquorum patrum nodi dissoluti, et ad concordiam prorsus redacti: ita ut non immerito eum antiquis illis conferri possint, eum doctrinæ soliditate, tum ingenii acumine et felicitate, tum argumentandi disserendique peritia. » Urget Febronius (l. c., pag. 250), episcopis Asiae dixisse Paulum: *Vos Spiritus sanctus posuit episcopos regere Ecclesiam Dei.* Nit tamen, inquit iterum Vargas, (l. c., pag. 118), contra nostram sententiam inde probari potest. Neque enim dicitur *Spiritus sanctus per se ipsum episcopos posuisse ut Ecclesiam regerent, id est eis Ecclesiam regendi potestatem PER SE tribuisse* (4).

[1] Loco antea cit., et in 4, dist. 19, quæst. 4, art. 3, questione I.

[2] In opere, quare FF. minores prædicent, etc.

[3] Confer *Charlasium de Libert. Eccles. gallic.*, lib. VII, cap. 9, Leod. edit.; et Vargas in cit. *Responso, confirm.* 7, p. 83, aliosque annot. 2 indicatos.

[4] Quid quod electi quoque et confirmati nec consecrati episcopi dici possunt a *Spiritu sancto positi regere Ecclesiam Dei?* Regunt enim illam, ac jurisdictionis potestate regunt, etsi nondum consecrati. Qui hoc? Si *ut a Spiritu sancto positi vere dicantur, eos a Spiritu sancto immediate jurisdictionem per consecrationem*, ut Febronius vult, accepisse necesse sit? Et illud a Febronio explicari mihi velim, qua deum ratione hæc Pauli verba tantopere urgat, eam illud Augustini [in comp. qd Ps. XLIV] mihi obiectat pag. 489: « Pro patribus tuis nati sunt tibi filii? Patres missi sunt apostoli, pro apostolis filii nati sunt tibi, constituti sunt episcopi. Hodie enim episcopi qui sunt per totum mundum, unde nati sunt? Ipsa Ecclesia patres illos appellat, ipsa illos genuit, et ipsa illos constituit in sedibus patrum. » Si enim *Spiritus sanctus immediate posuit episcopos regere Ecclesiam Dei*, quomodo Ecclesia illos constituit in sedibus patrum, ut Augustinus aiebat? Id agre Febronius edisseret. Nos contra id Augustinum recte scripsisse quin cum Paulo conflicteretur, faciliter ostendemus. *Spiritus enim sanctus, cum constituentur episcoporum tribuerit Ecclesie potestatem, vere dicitur posuisse episcopos regere Ecclesiam Dei;* Ecclesia vero, cum *Spiritus sancti auctoritate episcopalem electis presulibus conserat jurisdictionem, illos constituit in sedibus patrum.* Ne autem, quod Augustinus usurpat, Ecclesia nomine deinceps abutatur, perinde ac si Augustinus dum Ecclesia constituentur episcoporum assertit facultatem, eam romano pontifici denegaret, audit clariss. A. A. S. in ea dissertatione, cuius titulum annot. 2 adscripsi, ita disputantem [pag. 190]: « Ipsa matrix et magistra [Ecclesie] divina voluntatis conscientia, ejusque inspiratione secunda ac insiruenda, ex apostolico romane cathedra throno PER SPONSI SUI VICARIUM illos constituit in sedibus patrum; ipsa antistites crebat et pastores. Demum adde, inquit Charles. [lib. VIII, cap. 12, n. 4, p. 526, Leod. edit.], quod verba illa non a *Spiritu sancto collatani episcopis jurisdictionem*, sed inspiratam eorum electionem significant, ut colligitur ex Act. cap. XIII, ubi Pauli et Barnabæ missio tribuitur et *Spiritu sancto tanquam suggestori, et ordinatoribus tanquam suggesti exequentibus et immediate mittentibus: Ministrantibus autem illis Domine, et jejunantibus, dixi illis spiritus sanctus: Segregate misericordiam et barnabam, in opere ad quod assumpsi eos. Tunc jejunantes, et orantes, imponentesque eis manus, dismiserunt illos. Et ipsi quidem missi a *Spiritu sancto abie-**

Addit deinde Febronius (pag. 255) : Si traditionem consulamus et uniformem usum antiquioris ævi, elegunt plebs, clerus, episcopi comprovinciales cum metropolita, confirmavit et ordinavit idem metropolitanus cum episcopis provincie. Nulla aut petita aut a pontifice accepta eligendi, confirmandi, consecrandi, licentia. Hæc disciplina per duodecim secula duravit. Scilicet Febronius sumit quod manifestæ falsitatis in *Antifebronio* convici : nihil romani pontificis auctoritatem ad episcoporum electionem confirmationemque antiquioribus seculis contulisse. Nam quod ad Occidentem spectat, Africanis ipsis de novis episcoporum electionibus certiore apostolicam sedem facere mos erat ; in aliis autem regionibus, metropolitani nullum inconsultis vicariis apostolicis, ut in Illyrico, in Galliis et in Hispaniis ordinabant; vel ubi ejusmodi vicarii non erant, si quem metropolitani consecrassent antistitem, id ex pontificis romani indulgentia factum, ut de mediolanensi et aquileiensi archiepiscopis constat, quibus ob locorum distantiam fuerat a romana sede concessum, ut mutuo sese consecrarent. Quod autem ad Orientem attinet, patriarchis metropolitanorum has diœcesanorum antistitum ordinationes permisrant romani pontifices, reservata sibi patriarcharum ipsorum confirmatione. Quæ omnia in secunda *Antifebronii* parte (1) certissimis monumentis sunt a me constituta.

VII. Sed illud præcipue Febronius inculcat, quod centies a nostræ sententiae auctoribus fuit luce clarius explicatum, esse episcopos apostolorum successores. « Unanimis, inquit (t. II, pag. 251), est patrum doctrina de successione episcoporum in locum et jura apostolorum ; plura eorum testimonia, scilicet Ignatii, Irenæi, Tertulliani, Cypriani, Firmiliani, Paulini, Optati, Hieronymi et Augustini ; congressit Thomassinus, part. I, lib. I, cap. 50 (et nos in *Antifebronio* plures adduximus, autoresque indicavimus apud quos legi alia possunt). Si ergo episcopi, ex traditione Ecclesiæ per Tridentinum confirmata, sint successores apostolorum, hi autem propriam a Christo jurisdictionem habuerint, sequitur quod eamdem episcopi obtineant : de natura enim successionis est ut successor suam habeat potestatem a quo eamdem habuit antecessor : alias non tam erit successio quam nova institutio. Et si hoc locum habet in successione pontificis, quare non in successione episcoporum ? Videant, inquit Zallwein, loc. cit., pag. 155, scriptores illi catholici, qui jurisdictionem episcoporum in pontificem, veluti fontem originarium immediatum, refundunt, qua ratione successionem veram in munere apostolatus defendere valeant, et non potius acatholicis nova arma suppedient, quibus in-

runt Seleciām, etc. Observant doctores, Ecclesiæ ministros ex speciali Spiritu sancti revelatione tunc creari solitos ; ideoque illorum electionem Spiritui sancto peculiariter adscribi. »

(1) Lib. I, cap. 4. Unam hic addam Gersonis sententiam [*Tract. de auctorib. papæ, consid. 8*] : « Nullus in Ecclesia debet dare, vel suscipere gradus hierarchicos... si non interveniat vere vel interpretative auctoritas supremi hierarchæ, vel monarchæ in Ecclesia sancta Del. »

stitutionem episcopatus ex jure divino secundum mentem catholicorum promanantis impugnare possint. » Timor hic P. Zallwein inanis omnino est. Qua episcopatus ratione de jure divino sit, supra explicuimus, nec sane acatholicis, qui nobiscum sentiat, nova arma suppeditabit. Suppeditabit multo facilius cum Febronio ipse Zallwein, qui episcoporum omium successionem VERAM in munere apostolatus cum obtrudere velit, rem oppido falsam fere ut fidei catholicæ dogma proponit. Primo nihil minus accurate dici potuit quam apostolis episcopos in munere apostolatus succedere. Munus apostolatus extraordinarium quoddam munus fuit, ut alibi dixi, quod minime erat in Ecclesia perduraturum, sed cum ipsis interiit. Ne linguarum ac miraculorum dona persequar, singuli apostoli ex apostolatus officio ἀσπάλειος privilegio gaudebant, ut in docendo rebusque diuidandis, quæ ad fidem moresque pertinebant errare non possent. An hocce donum ad episcopos transiit ? (1) Deinde quod ad pastorale munus attinet, episcoporum proprium, ii solum episcopi veri apostolorum successores haberi debent qui peculiarium Ecclesiarum sedes ab aliquo apostolorum occupatas post ejus discessum aut obitum obtinuerunt ; sieque Erodius dici Petri successor potuit, cum sedem antiochenam ab ipso Petro acceperit Romam proficiscente. Cæteri episcopi dicuntur quidem apostolorum successores, sed non vere ac proprie, sed cum episcopalis ordinis quem cum illis communem habent, ratione, tum etiam jurisdictionis potestate, quam similitudine quadam et proportione cum universalis apostolorum facultate obtinent. Instat Febronius (t. II, pag. 249) : « Hæc omnia sunt petitiones principii, unde ne responsum quidem merentur. Interim convenient antiqui patres et scriptores, quod quemadmodum apostoli virtute potestatis ordini episcopali annexæ, omnia in suis respective districtibus ordinabant, corrigeabant, alios post se episcopos constituebant ; ita et episcopi ab eis constituti, virtute ejusdem potestatis episcopalis eadem egerint, et præcipue sublimi functione alios episcopos ordinandi (quæ est maxima in hierarchia ecclesiastica) usi fuerint. » Quis hæc negat ? Egerunt, ac porro agent quadam, ut dicebam, similitudine ac proportione episcopi in

(1) Vim hujus argumenti Febronius sensit. Quare, ne a præconceptis de vera episcoporum successione opinionibus discederet, maluit apostolis ipsis non errandi privilegium eripere. « Hic ne in errorem incidamus, inquit t. II, pag. 180, observandum est, quod Christus Dominus conferens apostolis Spiritum veritatis, non intenderet singulos constitutere depositarios infallibilis illius veritatis, hoc etenim si foret, sequeretur, singulos episcopos, tanquam apostolorum successores, infallibilites esse. » Sed ille qui, ne in errorem incidamus, hæc asserit, quomodo hauc suam sententiam cum quinta oecumenica synodo conciliabit, in qua hæc collatione 8 [t. III Conc. Hard., col. 188] legitim : « Pro his ad memoriam ejus [Vigiliū] produxiimus magna illa apostolorum exempla, et patrum traditiones. Licit enim Spiritus sancti gratia et circa singulos apostolos abundaret, ut non indigerent alieno consilio ad ea quæ agenda erant, non tamen alter voluerunt de eo quod novebatur, si oportet gentes circumcidiri, definire, priusquam communiter congregati divinarum Scripturarum testimoniorum unusquisque sua dicta confirmaverint ? »

suis dioecesibus, quæ in universa Ecclesia apostoli, virtute ejusdem potestatis episcopalis; sed illud quærendum superest, num episcopis hæc potestas eodem quo apostolis modo communicetur? Nam eadem esse nequit, nisi eodem utrisque modo collata dicatur. Priores in primæva Ecclesia episcopos novimus non semel coelesti miraculo ac divina revelatione designatos. Quidni ergo posteros pari modo miraculo debere in eamdem dignitatem succedere contendamus? Deinde quid hoc est? Loquimur de jurisdictionis potestate, et Febronius *sublimem functionem alios episcopos ordinandi* in ejus exemplum profert? At ordinandi facultas non ad jurisdictionis, sed ad ordinis pertinet potestatem, quam in episcopis et apostolis omnino eamdem non illibenter agnoscimus. Qui ista turpiter confundit, nobis objicit *petitiones principii*, quæ ne *responsum quidem mereantur*? Verum audiat: episcopi quos Paulus, quos Petrus quos alii ubique gentium constituerunt apostoli (iis paucis demptis, quos peculiares apostolorum sedes obtinuisse indicavi) erantne proprio sensu successores illorum? Si affirmet, ab omnibus ridebitur, nemo enim succedere dicitur nisi praecedenti. Si neget; ergo vel illi non fuerunt episcopi, vel episcopi apostolorum veri successores non sunt. Quid vero si patres hanc successionem vicariæ cujusdam dignitatis nomine designent? Eritne vera ac propria habenda successio? Qui vice alterius collocatur, non eadem semper prædictus est potestate qua ille in eius locum sufficitur. Consules vice regum apud Romanos fuisse creatos novimus; multo tamen arctioribus quam regia, fuit consularis potestas finibus circumscripta. Sed quod ita locuti sint patres, Firmiliani et Cypriani epistolæ nos dubitare non sinunt. Hæc de episcopis Cyprianus (*ep. 66, al. 69 ad Florentium*): *Qui apostolis VICARIA ORDINATIONE succedunt; Firmilianus vero (ep. 75 ad Cyprian.) : Qui eis ordinatione VICARIA successerunt.* Successores ergo sunt, sed ita ut potius vicarii dicendi sint apostolorum quam successores; contra romanus pontifex, quia verus Petri successor est, nonnisi per quemdam abusum ejus vicarius diceretur. Quæro tandem, an veros successores 72 discipulorum habeat Febronius presbyteros? Haud equidem existimarim, illi enim discipuli non erant presbyteri, nec ullum a Christo ordinem jurisdictionemque suscepserant. Epiphanius certe (*hom. 20*) septem diaconos ab apostolis ordinatos scribit ex 72 discipulis fuisse. Presbyteros tamen Beda (*in cap. X Luc.*) 72 discipulorum *successores* appellat: quādam scilicet proportione ac similitudine, quia nimirum, ut ait Bellarminus, sicut Christo in terris vivente, primi sub Christo erant apostoli duodecim, deinde septuaginta duo discipuli; ita nunc primi sub romano pontifice sunt episcopi, ab eis presbyteri, inde diaconi, etc. Cūr non idem de episcopis dicamus? Suntne hæc *petitiones principii*? Petuit ergo principium etiam Gersonius; hic enim in Tractatu de Statibus ecclesiasticis, postquam apostolos immediate a Christo dixerat episcopali di-

gnitate donatos, cæteros addit episcopos illam a papa accipere. Verba ejus hæc sunt ab ipso Febronio redditæ (*T. II, pag. 281*): *Status prælationis episcopalis in Ecclesia quoad sui collationem primariam fuit immediate a Christo datus primis apostolis, sicut status papalis Petro, licet postmodum talis collatio vel acquisitio fieri potuerit et facta sit in successoribus per homines.*

VIII. At enim (*t. II, præsat. litt. b*) apostolatus et episcopatus, Christi et apostolorum tempore, fuere *synonyma*. *Hinc de Juda, apostolo prævaricatore, scribitur: «Episcopatum ejus accipiat alter.»* Episcopi igitur apostolis non in episcopatus tantum, sed etiam in apostolatus munere successerunt. Inepta ergo est ea distinctio (*ib., pag. 249*) qua episcopi apostolis, non *qua talibus*, et ut *extraordinariis et quasi delegatis pastoribus*, sed ut *episcopis*, successisse dicantur. Ego vero iterum dico, ne apostolis quidem ut *episcopis* vere ac proprie successisse episcopos, nisi paucissimos illos qui in peculiari alicuius apostoli cathedra sederunt. Cæteri enim non tam illorum successores sunt quam illorum vice in episcopalı dignitate ex Christi ordinatione et præcepto constituti. Multo igitur minus apostolis in apostolica dignitate successerunt. At apostolatus et episcopatus fuere *synonyma*. Falso id dicitur. In apostolatu quidem continebatur episcopatus, *«Non quia, inquit Bellarminus (de rom. Pont. lib. I, cap. 23), eo ipso quod aliquis est apostolus, sit episcopus: (nam Dominus, Luc. VI, elegit duodecim discipulos, et apostolos nominavit, etiam antequam sacerdotes eos faceret, nedum episcopos: ad apostolatum enim proprie pertinet jus prædicandi, cui annexa fuit amplissima jurisdictione quædam delegata, qualis etiam in non episcopis esse potest); sed quia omnes apostoli fuerunt episcopi, imo etiam primi episcopi Ecclesie.»* Quod autem de Judæ episcopatu dictum fuit, nullo negotio refellitur. Quid enim si quis cum doctis aliquot viris contenderet, ut superius me indicasse memini, apostolos in ultima cœna fuisse a Christo ordinatos episcopos? Tunc et Judas fuisse episcopus. Quare Psalmista, quem S. Petrus appellat, de episcopatu proprie dicto loqui potuisset. Fac tamen quod plerisque visum est, solum post Christi resurrectionem fuisse apostolos consecratos episcopos. Respondebo cum Bellarmino (*l. c.*): *«in psalmo CVIII vocari episcopatum, non id quod nunc proprie vocamus episcopatum, sed prefecturam quameunque. Est enim in hebræo pekudah, quod visitationem seu prefecturam significat, et credibile est Petrum hebraice allegasse hunc psalmum, et nomen illud prefecturæ ad apostolatum Judæ accommodasse. Lucas autem hæc referens græce secutus est LXX. Interpretes, qui verterunt τὴν ἐπισκοπὴν, qua voce LXX Interpretes non potuerunt intelligere nisi prefecturam in genere, cum non esset ipsorum tempore episcopatus proprie dictus adhuc institutus. Adde quod etiam Cicero, lib. 7, ep. ad Atticum, hoc nomine utitur, cum dicit se a Pompeio totius Campaniae*

episcopum constitutum. » Nihil ergo isthac Febronii causam juvant.

CAPUT III.

Quam falso Febronius æquales inter se sese jurisdictionis auctoritate episcopos omnes constitut. Celebris Cypriani locus in Antifebronio explicatus iterum perpenditur, et Febronio eripitur.

I. Ut argumenta, quibus jurisdictionem a romano pontifice in cæteros episcopos promanare hactenus confirmavimus, deessent omnia; unum certe ab opposita Febronii amplectenda sententia nos maxime deterret: consecutionum scilicet, quas ex illa veluti fonte derivat, absurditas atque pernicies. Tres autem (de præcipuis loquor) illæ sunt: prima quidem, æquales inter se episcopos esse jurisdictionis potestate; altera, nullis illorum jura limitibus circumscribi; tertia demum, singulis episcopis non singularum tantum quibus præsunt Ecclesiarum, sed etiam universæ Ecclesie curam fuisse a Christo concreditam quam auctoritatis jure exerceant. De duabus postremis deinde videbimus; primam hoc capite perpendamus. Eam Febronius hisce verbis proponit (*t. II, pag. 242*): *Omnes episcopi quantum ad dignitatem et consecrationem, quantum ad jurisdictionem et administrationem... necessario sunt æquales.* Hæc ex cœnosiæ hæreticorum fontibus hausta fuisse in *Antifebronio* docui (*T. I, diss. 2, cap. 7*). Non veretur tamen Febronius ea iterum tradere, nihil habitis nec tamen confutatis gravissimis illis quæ eo loco objeceram, argumentis. Videamus igitur, num ut aliquando tandem sapiat cogere illum possimus

II. Illud autem in mentem hic statim revocemus quod supra monui: non de ordinis potestate nos agere, quam in omnibus episcopis parem libenter agnoscamus, sed de jurisdictionis auctoritate. Quæro igitur primum num æquales fuerint apostoli jurisdictionis potestate? Si doctorum auctoritate dirimenda est quæstio, actum est de Febronii doctrina. « *Etiamsi, inquit Joannes Wiggers (in 2 2, tract. de Pontif., dub. 1, n. 26)*, haberent apostoli amplissimam potestatem ad omnes mundi partes, tamen etiam suberant curæ et potestati ipsius Petri, sic ut ab illo penderent in illius potestatis usu et exercitio, et non e contra ille ab ipsis. Nam honorem et potestatem universalem, quam cæteri habebant ut apostoli et legati tantum, habuit Petrus tanquam ordinarius universalis Ecclesiæ pastor, et eo nomine, ipsi apostoli reliqui erant Petri curæ subditi. » Eadem sentit *Libertus Fromondus* (vides a me non italos scriptores studiose appellari, sed extéros). Sunt hæc ejus verba (*1*): « *Cæteri apostoli subjecti erant Petro, cui ordinaria jurisdictione cum futura successione romani pontificis data erat. Paulus quidem non fuit inferior laboribus, doctrina, miraculis, revelationibus; jurisdictione tamen inferior erat Petro.* » Audiamus etiam antiquiorem ac Febronio probabiliorem theo-

logum, Petrum, inquam, cardinalem alliacensem. « *In Petro, inquit (1), et cæteris apostolis non fuit æqualis potestas regiminis, sed ex Christi institutione in hac potestate Petrus fuit major, et præfuit aliis.* » Quid? quod facultas sorbonica inter Spalatensis quas damnavit propositiones, cum hanc quoque retulisset: *Disparitas potestatis inter apostolos, humanum est inventum, in sacris Evangelis et divinis Novi Testamenti libris minime subsistens, eam hac censura notavit.* *Hæc propositio est hæretica, et schismatica, de jurisdictione apostolica ordinaria, quæ in solo D. Petro subsistebat, intellecta.* Similem quoque Ægidii Bigotii theologi cadomensis propositionem, qua *claves non solum fuisse promissa Petro, sed etiam aliis apostolis æQUALITER dicebantur*, anno 1558 eadem parisiensis facultas hæreticam judicavit, fideique contrariam. Nempe, ut aiebat S. Leo Magnus (*ep. 14, Baller. edit. col. 691*): *Et inter beatissimos apostolos in similitudina honoris fuit quædam discrecio potestatis, et cum omnium pars esset electio, uni tamen datum est ut cæteris præemineret.* Apostoli igitur, amplissima licet in Ecclesiam universam singuli potestate potirentur, atque adeo, secluso Petro, pares essent inter se comparati, cum Petro tamen collati jurisdictione erant illo inferiores. Quamobrem generale illud Febronii effatum, episcopos quantum ad jurisdictionem necessario æquales esse, in apostolis falsum omnino est, ac penitus rejiciendum.

III. Evidem scio responsurum Febronium, æquales a se apostolos statui, sed *salvo Petri primatu* (*t. I, cap. 1, § 7, pag. 39*), nihilque aliud ex iis quæ attulimus effici nisi primatu Petrum cæteris apostolis præstissem. Verum aut sibi adversatur Febronius, aut nihil dicit quod ad rem faciat. Quæro enim quid primatus nomine intelligendum velit; sollicitudinem inquit; *illa autem (t. II, p. 273) omni procul dubio ex Christi instituto nec alia fuit nec esse potuit, quam INSPECTIONIS et DIRECTIONIS.* Non hæc tamen illa primatus vis est quam Alliacensis, quam Sorbona, quam cæteri, ac præcipue Leo Magnus, in Petro agnoverunt. Ea enim esse debet quæ discretionem potestatis, potestatem regiminis, ac jurisdictionem ordinariam in Petro, subjectionem in apostolis arguat. Quamobrem ea propositio in Galliis disseminata: *S. Petrus et S. Paulus sunt duo Ecclesiæ capita, unum caput constituentes, die 24 januarii, anno 1647, proscripta ab Innocentio X fuit, atque hæresecos damnata, eo sensu explicata ut ponat omnimodam æqualitatem inter S. Petrum et S. Paulum.* *SINE SUBORDINATINE ET SUBJECTIONE S. Pauli ad S. Petrum in potestate suprema, et regimine universalis Ecclesiæ.* Quod quidem romani pontificis decretum uti æquissimum gallicana suscepit Ecclesia. Nam quinque et octoginta Galliarum episcopi in litteris ad eundem Innocentium X datis anno 1653, de illius propositionis damnatione ita scripsere: *Expertæ est nuper beatitudine vestra, quantum apostolicæ sedis in*

(1) In Ep. II ad Cor. cap. XI, 28, et cap. XII, 2.

(1) Quæst. vespert., concl. 1, l. et q. Resumpt. D.

geminī capitū errore profligando valuerit auctoritas. Continuo sedata est tempestas, atque ad Christi vocem venī et mare obedierunt. Porro inspectionis et directionis sollicitudo non discretionem potestatis, non imparem potestatem regiminis ac jurisdictionis, non subjectionem prae se fert. Testem appello theologum Febronio longe carissimum, Lusitanum Pereiram in eo libro quem de episcoporum potestate edidit: Eum enim tantummodo in Petro primatum febrionario geminum Pereira statuit, quocum apostolorum potestas *absoluta* fierit *nullisque limitibus definita* (1) imo et suprema (2). Quae autem *absoluta* potestas est, quae nullis finibus continetur, quae *suprema*, quomodo alteri ejusdem generis potestati subjeceretur? Frustra igitur haec sunt ad evitandum tantæ pondus auctoritatis, ac cum primis damnatae illius ab Innocentio propositionis. Quod si quidquam veræ in apostolis auctoritatis ac potestatis Febroniū tandem Petro tribueret, secum ipse pugnaret.

IV. Ad episcopos jam deflectat oratio. Ac primo si cum romano pontifice conferantur, idem quod de apostolis diximus, de illis constitutis omnino est, non esse eos romano praesuli patres jurisdictione. Eo quidem Febroniū conatus potissimum spectat ut episcopalē pontificiæ potestatem exæquet. Cum tamen Petri successorū romanus pontifex sit, ea atque adeo multo majore in episcopos potestate præditus est quam Petrus in apostolis habuit; quod sequente dissertatione manifestius constabit. Quod si episcopi inter se comparantur, vel jurisdictionis nomine territorium intelligimus, in quo Iesus diēunt, vel ipsam Iuris dicendi potestatem. Si territorium spectamus, cum latioribus alii, alii arctioribus dioecesis praesint, nemo non videt magnam esse jurisdictionis inter episcopos inæqualitatem. Sin autem ipsam jurisdictionis potestatem intelligimus, hanc quicque non uno sensu explicari posse animadvertisendum est. Episcoporum enim jurisdictionem vel suarum dioecesis finibus concluditur, vel quemadmodum archiepiscoporum, primatum, patriarchalium potestas est, extra filios vagatur. Atque ampliorem quidem horum esse jurisdictionem quam episcoporum, negaverit nemo qui nominum significaciones non plane pervertat. De qua forma, addit continentur in quæ nuper recitavimus verbis Magnus Leo: *Episcoporum quoque est orta distinctio, et magna ordinatione prosum est ne omnes sibi omnia vindicarent, sed essent in singulis provinciis singuli, quorū inter fratres habebetur prima sententia: et rursus quidam in majoribus arbitris constituti, sollicitudinem susciperent ampliorem per quos ad unam Petri sedem universalis Ecclesiae cura consenseret, et nihil usquam a suo capite dissideret.*

(1) P. I, princip. 1, pag. 5 venetæ versionis an. 1767: In terzo luogo è certo che questa podesta data da Cristo agli apostoli di governare le chiese o diocesi, che a cadavano in sorte toccassero, o che cadauno per divina ispirazione eletto s' avesse, era una podesta assoluta ed illimitata.

(2) Ibid.: Il che si conferma dal vedere, che in virtù di questa SUPREMA podesta tutti e ciascheduno degli apostoli nelle province o diocesi che amministravano, ordinaronon da se stessi molti vescovi, etc.

Quod autem ad jurisdictionem attinet quam episcopi in singulis suis dioecesis exercent, æqualis illa origine dici equidem potest; vi quoque atque effacia, nisi a *suprema* potestate arctetur; arctari autem posse quæ proximo capite dicturi sumus, palam facient.

V. Haud igitur mirum parisiensem facultatem, cum anno 1448, die 50 julii, pro sorbonica, uti vocant, cæteras inter assertions hanc quoque proposuisset Joannes Lællier: *Omnes hierarchizantes* (episcopos intelligebat) *æqualem potestatem habent a Christo*, etc., hominis audaciā non tulisse, damnatisque illius propositionibus, earum quoque auctorem gradu ac honore indignum pronuntiasse. Illud mirum potuisse mihi Febronium objicere (i. II, pag. 386) quæ Nicolaus I in epistola 70 ad Illemonarum Rhemensem altosque Galliarum episcopos scripsit: *Communes Ecclesiæ contumelias repellamus, qui commune sacerdotii culmen in Christi Ecclesia secundum suorum qualitatem privilegiorum promeruisse dignoscimur.* Urget ille verba: *Cōminū sacerdotis culmen, quæ prōpterea majoribus exprimi litteris jussit; neque animadvertisit quæ sequuntur: Singuli secundum suorum qualitatem privilegiorum; haec tamen plenissimam illorum exhibent interpretationem, quāmque ipsi tuemur, potestatis disparitatem indicant manifestè.* Omnes himirdm episcopi sunt, nihilque desiderant eorum, quibus episcopalis ordinis potestas cæteris hierarchiis gradibus antecellit, licet alii secundum suorum qualitatem privilegiorum amplioris sint jurisdictionis. Quo etiam spectat illud Augustini ad Bonifacium romanum pontificem scribentis (1): *Cum... communis sit omnibus nobis, qui fungimur episcopatu (quāmvis ipses in eo præueniæas CELSIORÉ FÄSTIGO speculæ pastoralis), facio quod possum* (2); etc.

VI. At enim haec, inquit Febroniū (3), virtutem labefaciant à Cypriano maxime commendatam unitam et individui episcopatus cuius a singulis in solidum pars tenetur. Minime vero; sed ipse Cypriani sententiam aut non assequitur, aut aperte corrumpit, M. Antonium de Dominis, Sarpium, Bingham, Fellum, aliosque hujus furfuri scriptores fœdè imitatus. At ego Cypriani locum in Antifebronto diligenter explicui. Quid ergo iterum haereticorum nobis fœcēs obtrudit, nihil habitis, quæ ad eas detergendas post doctissimos viros Bellarmiū, Coeffetū, Pallavicinū, Natalem Alexandrum, Blanchiū, Joannem Baptistam Faure, Mamachilum, aliosque fere innumeros, protuli longe accommodatissima? Sed quoniā eadem ille cantilena oblectatur, tantisper ferat ut eadem et nos ejus auribus occinamus, licet aliquanto ingratiora. Cypriani locus quem Febroniū spectat is est, ex libro de Unitate Ecclesiæ: *Hanc Ecclesiæ unitatem qui hon tenet, tenere se fidem credit?... Quam unitatem firmiter tenere et vindicare debemus maxime episcopi, qui in Ecclesia præsi-*

(1) Lib. I contra duas epistolulas Pelagian., cap. 1.

(2) Recitat haec Augustini verba Febroniū in secundi voluminis prefat., lit. b, sed mirum in modum corrupta.

(3) Tum in prefat. see. volum., tum ejusd. volum. pag. 318

denuo, ut episcopatum quoque ipsum unum atque indivisum probemus. Episcopatus unus est; cuius a singulis in solidum pars tenetur. Ecclesia quoque una est; quae in multitudinem latius incremento fecunditatis extenditur. Quomodo solis multi radii, sed lumen unum, et rami arboris multi, sed robur unum tenaci radice fundatum, et cum de fonte uno rivi plurimi defluunt, numerositas licet diffusa videatur exundantis copiae largitate, unitas tamen servatur in originē. Avelle radium solis a corpore, divisionem lucis unitas non capit: ab arbore frange ramum, fructus germinare non poterit; a fonte praecide rivum, præcisus arescit. Sic Ecclesia Domini luce perfusa per orbem totum radios suos porrigit, unum tamen lumen est quod ubique diffunditur, nec unitas corporis separatur: ramos suos in universam terram copia ubertatis extendit, profluente largitur, rivos latius expandit, unum tamen caput est, et origo una, et una mater fecunditatis successibus copiosa. Tria hic vides a Cypriano affirmari: Primum illud, *unum atque indivisum esse episcopatum*. Qua vero ratione unus est atque indivisus episcopatus? Non alia sāne quam *Ecclesia una* est. Unam vero Ecclesiam esse Cyprianus aperte significat, quod *super unum* [Petrum scilicet] fuerit *adificata*. Audiamus ipsummet sui interpretem in eodem libro Cyprianum: « *Liquitur Dominus ad Petrum: Ego tibi dico, inquit, quia tu es Petrus, et super hanc petram adificabo Ecclesiam meam, et portæ inferorum non vincent eam. Et tibi dabo claves regni cœlorum, et quæ ligaveris super terram, erunt ligata et in cœlis.* » Et iterum eidem post resurrectionem suam dicit: *Pasce oves meas.* Super unum adificat Ecclesiam suam. Et quamvis apostolis omnibus parem potestatem tribuat, et dicat, *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos, accipite Spiritum sanctum: si cui remiseritis peccata, remittentur illi, si cui tenueritis, tenebuntur, tamen ut unitatem manifestaret, unitatis ejusdem originem ab uno incipientem sua auctoritate disposuit. » Quibus verbis Cyprianus, Joan. XX, collatam apostolis omnibus parem potestatem fuisse significat, Petro tamen deinde, Joan. XXI, longe majorem, ut quis unitatis origo disponeretur. Pergit Cyprianus: *Hoc erant utique et cæteri apostoli, quod fuit Petrus, pari consortio prædicti et honoris et potestatis* [honoris, inquam, et potestatis, de quibus Joan. XX sermo est]; *sed exordium ab unitate proficiuntur* (1), ut Ecclesia una monstretur, atque ea de causa ampliore donatus est Petrus et honore et potestate, cum *locutus est Dominus, ut nuper audivimus, ad Petrum: Ego tibi dico, etc.* Ecclesia igitur una est*

(1) Manuūis, eumque secutus Pamelius ita hunc locum reddunt: *Sed exordium ab unitate proficiuntur, et primatus Petro datur, ut una Christi Ecclesia et cathedra una monstretur.* Aliqua pro hac lectione, quam Rigaltius ac Felli rejicunt, atculi in *Anteferonio*, diss. I, cap. 6, n. 8. Quibus addi potest, Pelagium II (epist. 2 ad episcopos Istriae), seculo sexto, verborum: *Primatus Petro datur, ac si fuisse a Cypriano usurpatæ, meminisse, codices vero, in quibus hæc deesse ait Felli ac Baluzius tam esse veteres, quam fuerint ii quibus usus est seculo sexto Pelagius, haud equidem credam. Ne tamei controversa sententia utilidear, Felli lectionem hic sequor.*

eo modo, ut Bellarmini utar verbis (*de rom. Ponti, lib. II, cap. 16*): « *Quo multi arboris rami sunt una arbor, multi rivi una aqua, et multi radii una lux, ut ibidem Cyprianus dicit: sic ut ergo in ramis, rivi, et radiis unitas est ratione unius capitatis, id est, radicis, fontis, solis; licet rami ipsi, rivi, et radii multiplicentur: Ita etiam Ecclesia est una, et episcopatus unus in radice et capite* (Petro ejusque successoribus), quāvis multa sint particulares Ecclesiae multique particulares episcopatus. »

VII. Alterum quod Cyprianus asserit est: hujusce unius atque indivisi episcopatus parte in solidum teneri. Nempe, ut ipse Cyprianus alibi ait (ep. 59, al. 55), singulis pastoribus *portio gregis est adscripta, quam regat unusquisque et gubernet, rationem sui actus Domino redditurus*. Tertio tandem ait Cyprianus partem hanc episcopatus à singulis teneri *in solidum*. Quid hoc? *Singulos episcopos*, inquit Fellus, apud Anglos Cypriani editor, *omnem episcopatum pleno iure obtinere; æquali et communī jure*, inquit Febronius (1). Sed uterque cum M. Antonio de Dominis, qui eumdem multo antea errorem docuerat oppido fallitur. Tenent episcopi, tēnet romanus pontifex [id enim ob oculos semper habendum, hæc a Febronio ejusque sive assēclis sive ducib⁹ proferri, ut romanum pontificem de primatu jurisdictionis in universam Ecclesiam deturbent], tenent, inquam, episcopi, tenet romanus pontifex magni hujus episcopatus partem, sed non æqualem, neque eodem modo tenent. Nam, inquit Bellarminus (l. c.), Petrus et ejus successores tenent eam partem quæ est veluti caput, et radix, et fons: cæteri tēnet alias partes, quæ sunt veluti rami et rivi. Est etiam iste unus episcopus similis corpori heterogeneo, non homogeneo: ex quo sequitur ut non eodem modo tenent episcopi singuli partem hujus episcopatus. Nam sicut radix, licet sit pars, ut etiam est ramus, tamen sustentat et regit ramos: et omnia quæ sunt in ramis, sunt etiam, virtualiter in radice, non è contrario: ita etiam licet Ecclesia romana et episcopatus romanus sit pars Ecclesiae universæ et episcopatus universalis, sicut est Ecclesia tusculana, et ejus episcopatus, tamen Ecclesia romana regit tusculanam, non contra. »

VIII. Quid igitur *in solidum* est? Cl. Ballerinius (2) rem ita explicat: « *Ita episcopatus unus est ex Cypriani sententia, quomodo Ecclesia est una; ac proinde pars episcopatus in solidum tenetur ab unoquoque episcopo, quatenus ab unoquoque regitur sua particularis Ecclesia, seu suis particularis grex, qui est pars Ecclesiæ totius.* » A Cypriani mente hæc doctissimi viri interpretatione aliena plane non est. Quam enim sanctus martyr maxime commendat episcopatus

(1) T. I, cap. 3, § 1, n. 2, pag. 150, Febronio assentitur Pereira in libro *de episcoporum Potestate*, pag. 10, his verbis: « Cioè l' episcopato è un solo, ma in tal modo di vido da Cristo, che ciascun vescovo goda *in solidum* di tutta la podestà, di cui gode ogn' altro vescovo; ne goderebbe ciascuno *in solidum* l'episcopato; se magior fosse nella sua diocesi la podestà dell' uno, che dell' altro, e però in tutti è eguale, e in tutti è lo stesso. »

(2) De Vi ac Ratione primat., cap. 13, pag. 100.

unitatem, ea nihil amplius postulat quam quod, quemadmodum singulae Ecclesiae partes sunt unius Ecclesiae, unam Ecclesiam collectim constituentes super unum fundatam; ita singuli episcopi partem magni episcopatus teneant, omnes autem magnum illum efficiant episcopatum; hoc autem verbo illo: *in solidum*, denotari quid vetat? Existimaverim tamen illud maluisse Cyprianum indicare, quod in *Antifebronio* proposui, ac capite hujus dissertationis quinto uberior explicabitur: *a singulis episcopis partem Ecclesiae, sive propriam diaecesim teneri jure ac jurisdictione; diaeceses cæteras, caritate, quæ omnibus quibus potest et quibuslibet modis potest, sive precibus, sive epistolis, sive libellis, sive conciliorum celebratione opitulatur*, ut ait cl. P. Joan. Baptista Faure in dissertatione polemica adversus richeristas (*Thes. theolog. t. XII, pag. 283*). Quidni autem mihi liceat tertiam quamdam cyprianicæ sententiaæ explanationem proferre, atque illam quidem, nisi maxime fallor, expeditissimam? episcopatus igitur partem singuli tenent episcopi, ita tamen partem tenent, Cypriano auctore, ut nihil ullis desit quominus episcopi vere recteque appellari possint, ordinis scilicet episcopalium, quem *commune sacerdotii culmen a Nicolao I vocari paulo antea audivimus*, habita ratione; idque vocula illa: *in solidum*, aptissime denotatur. *Em*n vero *unam Ecclesiam semper Cyprianus dixit, nusquam indivisam*, imo eam per *totum mundum in multa membra divisam* diserte appellavit (*ep. 55, al. 52*). Qui igitur non modo *unum episcopatum*, sed etiam *indivisum dicere* potuit, quem, non secus atque Ecclesiam, partibus constare inque illas divisum esse, eo ipso loco indicabat? Facile id intelligitur, modo episcopatum, qui jurisdictionis ratione in partes securatur, *concordia* tamen, ut cum ipso Cypriano loquar (*ep. 68, al. 67*) *mutuae glutina*, atque *unitatis vinculo copulatas, indivisum ab eo dictum ob communem episcopis omnibus tanti ordinis potestatem, asseramus*. Hinc autem sententia quam explicamus, clarissima luce perfunditur. Idem enim in ea *in solidum*, quod supra *indivise*, æquo scilicet episcopalium ordinis jure, quo alter alteri nihilo superior est, imo quoniam in magna *partium* episcopalium jurisdictionis diversitate pares omnino sunt inter se. Atque id ipsum sanctissimæ illius legis fundamentum est, episcopis datæ et a Cypriano non semel inculcatæ, qua eos, ut indicavimus, Ecclesiae primo moderatori ac principi junctos, non cœtui solum singulari cui præsunt, sed aliis quoque diaecesisbus, in christianæ rei discrimine, subvenire pro viribus decet. Hæc enim, cum jurisdictionis non sit potestas, sed caritatis officium, ad episcopalium ordinis qui in singulis episcopis *indivisus* est, sanctitatem ac præstantiam maxime pertinet. Sed nunc forte incido in aliam cyprianici loci interpretationem, quam cl. Charlasius suppeditat in Tractatu de Ecclesiæ Potestate adversus Maimburgum (*cap. I, pag. 10*). Ea cæteris mihi ad Cypriani mentem accommodatio videtur, omnesque de medio tollit difficultates. Objectus locus ex Cypriani ad Antonianum epistola

sumptus est; in ea autem epistola eo spectabat Cyprianus ut ostenderet, cum Cornelius fuisse romanæ Ecclesiae episcopus rite et ad canones electus, non potuisse Novatianum simul ejusdem Ecclesiae episcopum esse. Nam, inquit, *episcopatus unus est, cuius a singulis in solidum pars tenetur*. Quid ergo in *solidum est*, nisi *solitarie, et sine alterius æqualis consortio (EN SEUL, inquit, vir doctus)*, ut nemo alius ejusdem quam unus Ecclesiae episcopatum eodem tempore teneret possit. Hac ille. Ego autem ad hanc Charlasii explicationem juvandam animadverto, Cyprianum non dixisse: *Episcopatus unus est, qui a singulis in solidum tenetur, sed cuius a singulis in solidum PARS tenetur*. Si primum illud dixisset, ut facile dicere poterat, locus esset interpretationibus quas eramus hactenus persecuti. Verum cum hoc alterum dixerit, verbum *in solidum* ad ipsam *partem*, non ad episcopatum, referri par est. Neque vero cum ipsa *parte* aptius conjungitur quam si indicato sensu intelligatur.

CAPUT IV.

Jurane episcopatus incircumscripta sint, neque ullis obnoxia romani pontificis legibus.

I. Inter Febronii, quæ capite antecedenti percensimus, commenta præcipuum sane obtinet locum quod de incircumscriptis episcoporum iuribus jactat his verbis (1): *Jurisdictione episcoporum ex sua natura et institutione respectu suarum diaecesum, illimitata est, talisque per plura secula persitit*. Commentum autem dum illud dixi, æquiore quam quo compellandum fuerat, sum usus vocabulo: absurdissimum enim ac plane detestabile nobis, ambiguo quodam et ad speciem sano verborum involucro, exhibet dogma, quod schismati viam parare latissimam possit. Age, antequam hoc refutare aggrediamur, quid hic lateat veneni patefaciamus. Facultates episcopales (excepta tamen designatione et attributione subditorum, seu regionis ac diaecesis in qua exerceantur, quæ, licet ad *actualem*, ut dicimus, *jurisdictionem* necessaria omnino sit, ad ecclesiasticam referenda est institutio-nem), facultates, inquam, episcopales cum ipso episcopatu fuisse omnes a Christo constitutas vel saltem præceptas catholicorum inficiabitur nemo. Si vis etiam, incircumscriptæ fuerunt illæ ut a Christo prodidere, quatenus nullis ipse illarum usum limitibus coarctarit. Illud unum maxime providendum, num eas Christus præterea ita infinitas esse voluerit ut, pro temporum rerumque varietate, atque Ecclesiæ bono, nulli hominum ac ne romano quidem pontifici illas, quod ad usum spectat et episcopalium munieris perfunctionem, esset imminuendi, temperandi, certaque ratione coercendi, potestas. Hæc duo enim vero inter se maxime distant. Exemplum esto absolvendorum peccatorum potestas; hanc certe Christus sacer-

(1) T. II, p. 255. Eadem docet Lusitanus ille Pereira, ex quo in rem suam Febronius satis inconsulto plurima hausit. Questa potestà (ita ille p. 6 commentarii de Potest. episcop.) data da Cristo a' vescovi è assoluta, e senza limiti rispetto al governo di ciascheduna diocesi.

dotibus omnibus impertit nullis a se finibus conclusam; eam tamen posse episcopos casuum reservacione moderari ac cohibere compertum est. Episcopales ergo facultates ita incircumscribas a Christo episcopis datae ut romanis pontificibus illas coangustare non liceat, hoc illud dogma est, quod reapse Febronius suadere vellet (1), hoc illud quod a nobis est hoc capite convellendum.

II. Primum autem, quoniam Febronius gallicanam Ecclesiam totam suam esse gloriabundus venditat, audiat hic quoque, quid cleris gallicanus in extraordinariis comitiis an. 1728, die 8 maii habitis, hac super re duxerit statuendum. Loquens ille de episcopali potestate, ait: *At Jesus Christus ipse sua institutione limites præscripsit huic potestati, quam subjecit sedi Petri, in qua posuit plenitudinem apostolica potestatis.* Eadem fuerat seculo xv sententia magno illi Gersoni, cuius scrinia Febronius compilavit. Nam in Tractatu de Statibus ecclesiasticis, sermonem faciens de statu prælatorum, postquam docuit episcoporum institutionem esse juris divini, tradit eorum statum subesse summis pontificibus, non ita tamen quod illum possit papa annulare, sed ita ut quoad usum et exercitium possit potestatem illorum limitare et arcere. Et consideratione tertia: *Status prælationis episcopalis habuit in apostolis et successoribus usum vel exercitium suæ potestatis sub Petro et successoribus ejus, tanquam sub habente vel habentibus plenitudinem fontalem episcopalis auctoritatis.* Unde et quoad talia minores prælati subsunt episcopis, a quibus usus suæ potestatis quandoque limitatur, vel arcetur: et sic a papa posse fieri circa prælatos majores ex certis et rationalibus causis non est ambigendum. Similia habentur in ejusdem Gersonis dialogo de potestate ligandi et solvendi: *Cujus potestatis [loquitur de potestate jurisdictionis] plenitudo residet penes summum pontificem, et est in ipso tota potestative:*

(1) Id diligenter notandum est, ne quis fortasse credit, Febronium ita *illimitatam* velle in ipsa episcopatus origine episcoporum potestem, ut *quod, de libertate et de quocunque jure simili, etiam si positive sit a natura datum, animum advertebat Surius, de Legib., lib. II, cap. 14, n. 18, possit per homines mutari, quia in singulis personis est dependenter vel a sua voluntate, vel a republica.* Quae enim juxta Febronium sunt iura episcoporum? *Fluant,* inquit t. II, pag. 32, *hæc jura partim ex jure divino, partim ex canonicis toliis mundi reverentia sacratis, spectanteque omnia bonum animalium et genuinum Ecclesiæ seruitum: quibus episcopi NE POSSINT QUIDEM RENUNTIARE.* Alibi dixerat, t. I, cap. 8, § 6, n. 4: *Quod Christus Matthæi cap. XVIII, v. 18, dixit apostolis, et in horum persona episcopis: QUÆCUNQUE ALIGAVERIS, etc., id, quemadmodum et cæteræ omnes veritates Evangelii, anemone destrui, nec jurisdictionis episcopis hoc titulo attributa, seu præscriptionis, seu alia quacunque via, eis abrogari poterit...* Scilicet potestas ligandi atque solvendi a Christo episcopis data est, non propter privatum eorum commodum, sed ad servitium et salutem fidelium eorum curæ creditorum. Itaque gregi fidelium et salutis animalium nocetur neglectu alique abdicatione jurium episcopatum, aut partis eorumdem: tum propter causarum et negotiorum ecclesiasticorum retardatam expeditionem, tum propter infinitos sumptus, ut alia hic prætermittam. At contra voluntatem et mandatum Christi, contra Evangelium, contra jus gentium, denique contra commoda publica christiani orbis, non prescrribitur. » Igitur Febronius iura episcoporum ita *illimitata* fuisse non solum in primæ Christi intitulatione, sed ex ejus voluntate, fuisse censem, ut ne ex ipsis quidem episcoporum sensu, neque de Ecclesiæ auctoritate imminui aut coerceri, aut in aliud, saltem perpetuo, transcribi possent.

cæteris vero per partes derivatur juxta determinationem legitimam istius fontis et primæ potestatis, id est ejusdem pontificis; infertque hunc idcirco posse prohibere prælatis absolvere a quibusdam casibus, quod est circumscribere solvendi facultatem. Sed obruiamus hominem Gersonis testimoniis. *Oppositum, inquit alio loco Gerson. (t. I oper., pag. 158), sentientes, uti cum Pereira Febronius, quod fas est esse plures papas, aut quod quilibet episcopus est in sua diœcesi papa, vel pastor supremus, æqualis papæ romano, ERRANT IN FIDE ET IN UNITATE ECCLESIAE* (1).

III. Atque hæc quæ recitavimus, cleri gallicani et Gersonis testimonia, invictum præterea adversus febronianam propositionem argumentum suppeditant. Plenitudo scilicet potestatis data fuit a Christo romano pontifici. Quod quidem ipsa sorbonica facultas ann. 1654 professa est hoc edito decreto: *Omnes et singuli magistri nostri... romanum pontificem uti summum Jesu Christi vicarium et universalem Ecclesiæ pastorem, cui plenitudo potestatis a Christo data sit, et fideliter et libenter agnoscunt ac confidentur.* Quanquam quid celeberrimæ quidem, sed singularis tamen academiæ theologos appello? Nonne florentinum concilium definiit: *romano pontifici, in B. Petro, pascendi, regendi, et gubernandi, universalem Ecclesiam a Domino Nostro Jesu Christo plenam potestatem traditam esse?* Quod si unus romanus pontifex fuit a Christo plena hac potestate donatus, quid denum restat nisi ut episcopi in partem tantummodo potestatis et sollicitudinis vocati sint? Hanc consecutionem, quæ Febronii systema disjicit, basileenses patres (hos fortasse Febronius pluris faciet quam florentinos), in ea quam parentino archiepiscopo, Eugenii IV apud eos oratori, reddide-

(1) Febronius ægre ferens hæc a Gersonio dicta fuisse, primo illa aut interpretari, aut emollire studet: *Affirmat hic quidem, inquit ille t. II, pag. 282, Gero, papam posse, non quidem pro libitu, autam ex rationabili voluntate et pro bono Ecclesiæ, operari circa promotionem, destinacionem, ampliationem, et restrictionem, in eo et exercitium status episcopatis.* At quid aliud nos? Num pontificem tyrannum quemdam aut despote fingimus, cui stet pro ratione voluntatis Ecclesiæque pro suo libitu perturbare, atque adeo pessum dare, liceat? Hæc Febronii suorumque associarum calumniae sunt, quibus romanii pontificis dignitatem apud populos in invidiam adducere, utique ob sanctissimum illum *reuniendorum dissidentium in religione christianorum* finem, conantur. Vedit isthæc Febronius: quare de deserendo Gersoni consulti cogitavit; ne tamén ergo optime de se merito scriptori ingratius plane videretur, excusare illum nititur. « Verum, inquit, si crude omnino, generaliter, et prout sonant, accipi velint Gersonis verba, prudenter dici potest, eum non locui ex fonte juris ecclesiastici, et ex plena notione ordinis episcopalis, sed animo quodammodo præoccupato ex usu, et disciplina quam ipse per plura iam secula durare adverterat, quodammodo ignarus falsæ originis quam illi potissimum deruder spuria epistolæ primorum pontificum. » O scelus spuriarum harunce epistolaram, quæ ne Gersoni quidem magno illi conciliï constantiensis oraculo pepercerunt! Quid vero si quæ Gerson adversus romanos pontifices curiamque romanam audacter effutit, tetterimorum, quibus illa scribebat, temporum conditioni tribuere maleamus, quam accuratio rerum examini? frasceretur nobis certe Febronius; id tamen, cum et veritati consentaneum maxime sit et ad Gersonis excusationem plurimum valeat, Ecclesiæ auctoritatem contemptio non objicit. At *usum et disciplinam per plura secunda durasse, unde constituta a Christo episcoporum iura ac libertates maxime lacereretur, id horribile dictu est, nec tam Gersonem excusat, quam importunum hujus vindicem incredibilis ejusdam in Ecclesiam irreverentiae convincit.* Sed de his alias.

runt responsione, verissimam prædicarunt: *In primis, inquietabant, late explicat (archiepiscopus), jurisdictionem et potestatem summi pontificis, quod caput sit et primas Ecclesiae... et solus in plenitudinem potestatis vocatus sit; alii in partem sollicitudinis... ista PLANE FATEMUR ET CREDIMUS.* Hæc vera cum sint, eritne unquam absoluta, ut Febronius loquitur (t. II, p. 255), est perfecta jurisdictione utque uictoritas episcoporum, involvens omnem potestatem necessariam pro bono regimine subditorum cum Febronio vocabimus.

IV. Quid ad hæc Febronius? Evidem non dubito quin confidentissime responsurus sit, e falsis principiis isthac omnia manasse: ex iis scilicet e quibus (t. II, pag. 501) erutam ait regulam; can. 12, causa 2, quæst. 6: *¶ Ecclesia quæ prima est, ita reliquis Ecclesiis vicis suas credidit largiendas ut in partem vocatae sint sollicitudinis, non in plenitudinem potestatis.* Hanc expressionem ex epistola Vigilius papæ ad Eutherium erutam esse nōtant romani correctores decreti. Observamus autem primo, cum cl. Berardo in canonem Gratiani, part. 2, t. I, pag. 483, non multum auctoritatis huic epistolæ inesse, cum eod tempore edita proponatur quo Vigilius nullo adhuc jure romanæ præerat Ecclesiæ, anno videlicet 538. Deinde hotavit Balzizius in Collect. concil., pag. 2468, nec hōn in Addit. ad lib. V, cap. 26, n. 9, de Concord. sacerdotii et imperii, falso eamdem epistolam inscribi ad Eutherium, cum inscribenda sit ad Profuturum Bracarense; idquæ non solum probavit ex pervertendo codice Ecclesiæ lugdunensis, et tribus aliis vetustissimis colbertiniis, sed et insuper observavit, in iisdem antiquissimis exemplaribus desiderari locum illum ex quo Gratianus hunc canonem 12, qui incipit: *Qui se scit, formavit.* Unde infert Joan. Petrus Gibert, t. I, pag. 262, locum illum esse unum ex additamentis quæ Isidorus Mercator voluit vendere pro legitimis mercibus antiquorum pontificum; quemque ipse eruit ex epistola S. Leonis M. ad Anastasium archiepiscopum thessalonicensem, in qua, loquendo *ad suum in Illyrico vicarium*, sic scripsit: *Vices nostras ita tue credimus caritati, ut in partem sis vocatus sollicitudinis, non in plenitudinem potestatis.*

V. Ut autem demus nugas istas eruditissimas, quas ferre omnes ex Pereiræ libro de episcoporum Potestate (princip. 1, num. 14, pag. 24 et seq.) Febronius, dissimulato tamen illarum fonte, in medium attulit, alij cujus esse momenti, an florentinorum patrum definitionem enervabunt? Ad hæreticos scopulos navim impingere is mihi videretur qui oecumenici concilii definitionem falsis esse monumentis innixam asseveraret. Num synodalium definitionum veritas indubie monumentorum, quæ à patribus theologisque producuntur, fidei illigata est; non Spiritus sancti afflatui atque adjutorio? An vero sanctus quicquid Spiritus spuriis Isidori mercibus illudi sibi passus sit? Verum

Febronius monendus insuper est ne suis illis ex Profuturio promptuario prolatis deliciis plus æquo oblectetur; sunt enim leviusculæ, sunt saporis expertes, sunt ad creandam nanseæ molestiam aptissimæ. Certe sua adhuc stabit vigilianæ ad Profuturum epistolæ auctoritatis. Neque enim tam certum est, ut Febronius sumit, fuisse epistolam illam eo tempore a Vigilio prescriptam quo nondum romanæ Ecclesiæ legitimo jure præerat (1). Licet autem tunc illam de disse Vigilium concéderemus, non tamen ea hac in re minus haberet ponderis; testis enim esset, quænam de romanî pontificis auctoritate illis temporibus circumferretur sententia; hec certe Vigilius, qui quanta in sè, ob Silverii depositionem suamque electionem, passim jactarentur probra apprimè notat, tam imprudens fuisset, ut novas sibi simultates falsa suæ sedis ostentatione conciliare non vereretur. Quorsum vero Febronius epistolam illam Eutherio perperam inscriptam memorat? Id equidem libentes damus; non ad Eutherium, sed ad Profuturum eam fuisse a Vigilio missam; sed quid tum? Proptereane aut epistola ipsa tota quanta confita est; aut ab Isidoro interpolata? Confictam non fuisse testes habemus luculentissimos braccarenses patres, quos in superiore annotatione appellavimus. Quæ porro collectio isthac est? *Vititiam est episcopi nomen ad quem Vigilius scripsit, asserta illi ergo sunt quæ de apostolicæ sedis auctoritate in ea leguntur.* At hæc in pluribus desiderantur ejus epistolæ MSS. exemplaribus (2). Non nego; sed illud etiam novi in uno tantum florentino exemplo Ballerini

(1) Ea quæstio num Vigilius quo anno eam prescrispsit epistolam [anno autem prescrispsit 538], legitimus pontifex fuerit, a Silverii, in cuius locum intrusus is fuerat, obitu potissimum pendet. Mortuum autem Silverium eo ipso anno 538 contra quam Bâronius et Papebrochius senserant, quorū ille in annum 540, hic in annum 539, ejus pontificis obitum confort, apud doctos viros, post Pagium, obtinuit opinio; de mense autem quo Silverius interit, nulla esse dubitatio potest: licet enim scriptor operis inscripti *l'art de vérifier les dates*, et gallus auctor Compendij chronologici historie ecclesiasticae, Parisii editi an. 1752, mensem julium adscribat, id vel typographi vitio factum, vel aliqua illorum incognititia; constat enim obiisse Silverium die 20 junii. Ut igitur compertum sit, epistolam qua de agimus, scriptam fuisse Vigilio nondum legitimè romanæ Ecclesiæ pontifice, ante diem 20 junii Silverio emortuale miti debuisse. Atqui id in controversiam vocari noui injuria potest; in codice enim Colberino data dicitur Romæ, 5 kal. julias, Flavio Joanne V. E. consule, non kalendis martii, quod alli codices habent. Ac codicis illius potorem hac saltem in re, habendam esse rationem duo mihi suadent. Alterum est consulis annatio, quæ in cæteris, ubi vel Volusianus, vel Wilisarius, Joanni adjunguntur consules, vixiata est; in Colberino ad ea quæ de unius Joannis consulatu ex aliis monumentis explorata sunt, accuratissime exacta. Alterum est, braccarenses patres an. 561 eam epistolam agnoverisse ab ipsa apostolicæ sedis auctoritate profectam; in concilio enim braccarensi I, can. 22, legimus: *Item placuit ut eodem ordine missas celebrentur ab omnibus, quem profuturus quondam hujus metropolitanæ sedis auctoritate suscepit scriptum.* Neque enim credibile est, patres illos aut ignorasse, num Vigilius, cum eam dedit epistolam, legitimè jure romanam administraret Ecclesiæ, aut voluisse illegitimi pontificis litteras gravissimo illo honoris titulo condecorare.

(2) Qui descripta Febronii verba in iisdem antiquissimis exemplaribus reculerint, intelliget profecto, in omnibus illis exemplis, in quibus Profuturi, non Eutherii, nomen prænotatum, hanc de apostolica sede locum desiderari. Verum sciat, Balzizium quatuor quidem exemplaria appellare, quæ Profuturi nomen exhibent, tria tamen solummodo in cuibus locus ille deest.

nios Leonis M. prolixam reperiisse epistolam, quæ in cæteris omnibus codicibus multo brevior est, nec tamen in critica artis leges peccasse viros doctissimos, qui solius florentini codicis auctoritatem reliquorum omnium prætulerint consensioni. Nec sane video cur Vigilius verba illa ex decessoris sui Leonis ad Anastasium epistola mutuari non potuerit, cum id ipsum deinde Gregorius IV aliique romani pontifices facere non dubitarint. Illud etiam qui intelligamus, potuisse Febronium illa Leonis verba ad patriarchalem in Illyricum, non ad pontificiam primatis in universam Ecclesiam auctoritatem referre? Quod enim hic ait, eam a Leone *ad suum in Illyricum vicarium* fuisse scriptam epistolam, ad illud spectaret quod in superiori libro scripserat (*t. I, cap. 3, § 5, n. 5*): *Verum agitur hic aperte de potestate patriarchali quam eo tempore, id est seculo V, romanus pontifex per Illyricum obtinuit.* Pereira quidem Leonem illa ad Anastasium *come a suo vicario* (quibus paucis verbis Febroniana hæc sententia continetur) scripsisse annotavit; at id mirum esse non debet, cum ea non videbit, quæ in *Antifebronio* (*t. I, diss. 3, cap. 1, n. 8*) ista de re disputavimus. Illud non intelligo, qua fide Febronius eadem chorda oberret Pereirana describens, cum *Antifebronio* non solum legisse, sed etiam confutasse se jactet. Dixeram, datam quidem fuisse a Leone ad vicarium in Illyrico suum Anastasium epistolam, Leonem tamen in illa non occidentalis patriarchæ, sed universalis primatis auctoritatem p̄r se ferre. Exordium epistolæ hujusmodi est (*ep. 14, Ballerin. edit. col. 683*): *Quoniam sicuti precessores mei precessoribus tuis, ita etiam ego dilectioni tuæ, priorum secutus exemplum, vices mei moderaminis delegavi: ut curam quam universis Ecclesiis principaliter ex divina institutione debemus, imitator nostræ mansuetudinis, adjuvares.* Patriarchatus certe non divinæ, sed humanæ institutionis est. Quomodo igitur curæ quam universis Ecclesiis (non solius Occidentis) principaliter ex divina institutione debebat, vices sui moderaminis Anastasio delegatas adscripsisset, si unam patriarchalem dignitatem spectasset? Ita autem spectavit ut in ea quoque epistola quam ad illyrianos metropolitas de Anastasii electione conscripsit, eadem gravius inculcarit; *Et quia, inquit (ep. 10, col. 617), PER OMNES ECCLESIAS cura nostra distenditur, exigente hoc a nobis Domino, qui apostolica dignitatis beatissimo apostolo Petro primatum, fidei suæ remunerazione, commisit, universalem Ecclesiam in fundamenti ipsius soliditate constituens, necessitatem sollicitudinis quam habemus cum his qui nobis collegii caritate junci sunt, sociamus.* Vicem itaque nostram fratri et coepiscopò nostro Anastasio, secutì eorum exemplum quorum nobis recordatio est veneranda, commisimus. Quæ ergo sollicitudo est, in cuius partem vocatum a se Anastasium Leo scribit? Cura illa profecto, quam universis Ecclesiis principaliter ex divina institutione se debere agnoscebat, quæque per omnes Ecclesiis distenditur, exigente, etc.: *cura scilicet non patriarchæ, sed pontificis.* Dum igitur Anastasium in plenitudinem potestatis

vocatum a se negat, de eadem potestate loquitur in cuius tantummodo partem vocavit; si ergo hæc pontificia est, non patriarchalis, illa quoque non patriarchalis esse debuit, sed pontificia. Hæc Pereira non legit; legit Febronius, hic in sua tamen sententia persistit. Adeo difficile est, quas semel imbibitis in rebus præsertim ad religionem pertinentibus, opiniones abjecere. Sed hoc saltem ab eo vellem maxime, ut ne *Antifebronium* se refellisse jactaret, qui non dico graviora, sed ne leviora quidem in eo sibi objecta attigerit.

VI. Ad hujus capituli institutum redito, novisque argumentis febroniano-pereiranum de absoluta et incircumscripta episcoporum potestate paradoxum aggredior. Illud ergo velim mihi edicat Febronius, an eorum meminerit quæ in primo volumine docuit? Ille ab ipso tradita lego (*t. I, § 6, pag. 52*): *Civium potestatem universitatē Ecclesiæ proprie et ita transcriptam esse, ut illa per eos ministros pro sua cūjusque portione... exerceatur.* Porro si hæc vera censem, non negabit utique, Ecclesiam potestatis sibi transcriptam, dum eam cura ministris exercendam communicat, certos posse fines præscribere. Id tam evidens est ut Pereira, eidem febroniano nixus principio, fassus aperte sit posse Ecclesiam episcopali potestati modum adhibere (1). Adhibuit enimvero quam rēpissime. Ordinationem quis nesciat præcipuum esse episcopalis ordinis functionem? *Quid enim, aiebat S. Hieronymus (ep. 85 ad Evagri.), facit excepta ordinatione episcopus, quod presbyter non faciat?* Ordinandi tamen potestatem quot legibus synodi cum generales tum provinciales coangustarunt? Fas non erat episcopo clericum alienæ diœceseos ordinare in situ quoque Ecclesiam inconsulto ejus auctistite perpetrare: ita, præter generalia concilia nicænum ac thacædonense, sanxerunt synodi arelatensis, turonensis, aliaeque quampluriæ. Primum carthaginense concilium cavit præterea ne episcopi clericatus laicos quoque alterius diœceseos, non impestrata ab eorum episcopis venia adscriberent; quod tamen alibi licet. Quid etiam sunt tot irregularitatū genera, quibus ab ordinatione prohibebantur bigami, in bæresim lapsi, si quoque qui ob aliquod crimen publicæ penitentiae fuissent obnoxii, aliique à toletano IV concilio commemorati, nisi totidem episcopalis vincula dignitatis? Quæ africani patres ad vindicandos à diœcesanorum episcoporum jurisdictione monacos constituerint, notiora sunt quam ut hic a me repeatantur (2). Nonnulla potius quæ ad ecclesiasticorum bonorum administrationem, distributionemque pertinent, enarrare-

(1) Della podesta de' vescovi, pag. 103: « Tutta la Chiesa, la quale consiste nella congregazione di tutti i fedeli, ed a cui riguardo principalmente Gesù Cristo, quando concesse a S. Pietro ed a tutti gli apostoli le chiavi della podesta spirituale, e come la proprietà di queste chiavi, della quale il papa e li vescovi non sono che ministri e dispensatori, sicchè ad essa appartiene il regolare e limitare, come di fatto ha regolato e limitato per mezzo de' suoi canoni l'uso, e l'esercizio di questa podesta spirituale de' suoi ministri. »

(2) Confer *Antifebronium*, t. II, pag. 402.

mus. Antiochenum concilium in hæc bona reditusque Ecclesiarum plenam episcopis potestatem contulerat; provinciarum tamen conciliis ut in episcopos qui in suam ipsorum utilitatem illa converterent aut sine presbyterii consilio illa domesticis suis permetterent administranda, graviter animadverterent, injunxit. Oeconomos deinde, ad quos bonorum ecclesiastico-rum cura pertineret, a singulis episcopis deligi jussit chalcedonense concilium. De legibus sileo quæ eadem bona alienari vetant; de illis etiam, quibus episcopi quatuor in partes Ecclesiarum suarum redditus dividere jussi sunt. Satis hæc sunt ut quisque intelligat nihil posse a veritate alienius excogitari, quam in circumscripcta nullisque Ecclesiæ statutis obnoxia jurisdictione episcopos frui.

VII. Video quid responderi possit: particularia concilia, multoque magis oecumenica, posse episcoporum potestatem certis legibus astringere, non posse romanum pontificem. Verum, 1° nunquam efficiet Febronius ne hæc cum superiore suo dogmate conflictentur. Si enim synodis licet modum ponere episcoporum potestati, non ergo hæc origine ac institutione sua quoad suarum Ecclesiarum gubernationem *absoluta*, *illimitata*, ac *incircumscripcta*, est, quod ipse ait (*t. II, pag. 272*). Deinde, ut optime animadvertisit cl. Balle-rinius (1), «ratio veri et proprii synodorum juris alia non est, nisi quia eadem concilia, licet particularia, non autem oecumenica, fuerint; cum tamen ejusdem provinciae vel regionis antistitibus jurisdictione præstarent, poterant ipsis eum episcopalium facultatum usum præscribere vel mutare, qui utilior esset, et in ædificationem Ecclesiæ conferret. Hoc jus si tribuitur conciliis particularibus, quæ solo jure ecclesiastico toti provinciæ vel regioni ejusque episcopis jure di-vino in origine institutis præsident; quanto magis concedendum successoribus S. Petri, qui omnibus episcopis ipsisque particularibus synodis præsunt jure divino? Poterunt ergo et hi, si ex varietate circumstantiarum expediat, in ædificationem Ecclesiæ episcoporum facultates moderari, vel etiam restrin-gere. » Ac certe in ecclæsiastica historia hospes plane sit oportet, qui nesciat, a primis usque Ecclesiæ seculis (de his loquor, ne Febronius ab isidoriani decretalibus tantam illatam esse perniciem incla-met), romanos pontifices innumera fere sanxisse quibus episcoporum jurisdictione circumscribatur. Paucis tanen exemplis contentus ero. Inter decreta quæ ad Himerium Tarragonensem omnino servanda Siricius romanus pontifex misit, hoc legere est (*t. I epistol. rom. pont., Coust. col. 628*): « De his qui, acta pœnitentia (publica, hæc enim semel tantum suscipi poterat), tanquam canes ac sues ad vomitus pristinos et volutabra redeuntes, et militias cingulum, et ludicas voluptates, et nova conjugia, et inhibitos denuo appetivere concubitus, quorum professam incontinentiam generati post absolutionem filii prodiderunt. De quibus, quia jam suffugium non habent pœnitendi, id duximus decernendum, ut sola intra Ecclesiam fide-

(1) De Potest eccles. summor. pontific., cap. 1, pag. 24.

libus oratione jungantur, sacræ mysteriorum celebri-tati, quamvis non mereantur, intersint; a dominice autem mensæ convivio segregentur; ut hac saltem districione correpti, et ipsi in se sua errata castigentur, et aliis exemplum tribuant quatenus ab obscenis cu-piditatibus retrahantur. Quos tamen, quoniam car-nali fragilitate ceciderunt, viatico munere, cum ad Dominum cœperint proficisci, per communionis gratiam volumus sublevari. » En episcopalem potestatem in iis quæ, ad ipsam pœnitentiam cum pertineant, episcoporum munus proprius spectant, a Siricio circumscriptam. Circumscriptis et Innocentius I. Scisciatius ex eo fuerat tolosanus episcopus Exsuperius: « Quid de his observari oporteat, qui post baptismum omni tempore incontinentiae voluntatibus dediti, in extremo fine vitæ suea pœnitentiam simul et reconciliacionem communionis exposcent... Nam consuetudo prior tenuit, ut concederetur pœnitentia, sed communio negaretur. » Respondet Innocentius (*t. I ep. rom. pont., Coust. col. 192*): « Postquam Dominus noster pacem Ecclesiis suis reddidit, jam depulso terrore, communio-nem dari abeuntibus placuit, et propter Domini misericordiam, quasi viaticum profecturis, et ne Novatiani hæretici negantis veniam asperitatem et duritiam sequi videamur. Tribuetur ergo cum pœnitentia extrema communio. » Quo factum ut episcopi contra quam prius ex sua ipsorum potestate fecerant, deinceps communionem his tribuere omnino debuerint. Sed ipsam quoque non provincialium modo, sed etiam nationalium synodorum auctoritatem a romanæ sedis pontificibus coaretatam videamus. In Illyrico certe ac Galliis, provinciarum synodi absque vicarii apostolici assensu haberi non poterant (1). Causas antem maiores, ac supremum de illis judicium post synodale de-cretum sibi romani pontifices servarant. Verum nihil hac in re luculentius proferri potest exemplo quod africani patres nobis suppeditant: sub quarti seculi finem quintique initium, tam magna sacerorum ministrorum penuria africanæ laborabant Ecclesiæ ut multæ earum plebes essent desertæ, in aliis ne unus quidem diaconus reperiatur. Provideri tantæ neces-sitati poterat partim recipiendo in suis gradibus eos qui e donatistis ad catholicam unitatem reverteban-tur, partim vero promovendo ad ordines saltem illos qui apud donatistas baptizati in infantia, rationis usu prædicti ad catholicam redierant. Duo autem interdi-cta romanorum antistituti in transmarino concilio [quod Capuanum fuisse an. 394 perquam verisimiliter cl. Balle-rinius conjicit] edita obstabant: unum quod memoratur in synodo carthaginensi anni 401, id. septembribus, *ut ordinati in parte Donati, si ad catholicam correcti transire voluerint, non suspiciantur in suis honoribus (can. 68 codic. afric.)*; alterum indicatum in alia synodo carthaginensi anni ejusdem 16 kal. ju-lias, *ne infantes donatistarum ad Ecclesiam redeun-tium ad ordines promovereptur (can. 57 codic. afric.)*.

(1) Colligere nisi cum ejus (vicarii) voluntate episcopo (metropolitani) non præsumant. Coelestinus, ep. 3, t. I Coust. col. 1065.

Non immoror hisce interdictis, quæ tamen, ut recte idem Ballerinius ait (*de Potest. eccles.*, pag. 20), restrictionem potestatis episcopalis evidentissimam præferunt. Decreta enim legatio est ad papam Anastasium et Venerium Mediolanensem [præfuerat enim Sirici nomine capuanæ synodi S. Ambrosius Mediolanensis], uti, exposita necessitate, ad ordinationem infantium dispensatio peteretur, *quia ab his sedibus hoc fuerat prohibitum*. Quod ad romanam sedem attinet, id hic perpendi velim. Africani ob memorata transmarinæ synodi interdicta decrevere (*can. cit. 68 cod. afric.*) *ut littera mitterentur ad fratres et coepiscopos nostros, et MAXIME* (notet hocce adverbium Febronius) *ad sedem apostolicam; cæteri enim, licet magnarum urbium Occidentis episcopi, nullum per se jurisdictionis titulum in Africam obtinebant, nisi quatenus uniti romano antistiti in aliqua synodo unam cum eo sententiam ferebant. In ea autem, quam exposuimus, animalium necessitate, nonne petuissent Afri providere suis pleibus ex donatistis conversis, nihil obstantibus interdictis synodi transmarinæ, a quibus ipsa necessitas justam dispensationis causam præbebat? « Ita quidem egissent, inquit Ballerinius (l. c., pag. 22), qui hanc restringendi facultatem apostolicae sedi denegassent. Sed africani, hoc jus eidem competere non ignorantes, etsi magnis premerentur angustiis, nihil ausi sunt ipsis interdictis contrarium facere, nisi prius, missis legationibus, transmarinam Ecclesiam, et maxime romanam sedem, consulerent. » At hæc fortasse Febronius reponet: a romanis pontificibus acta fuisse tanquam Occidentis patriarchis, non velut universæ Ecclesiæ primatibus. Nolim autem ego hac de re morosius contendere, quanquam quæ nuper de Leonis M. ad Anastasium epistola diximus, satis huic effugio viam intercludant. Id unum a Febronio pervelim, ut mihi aperte edisserat, an isthæc episcoporum juribus adversentur? Si negat; jura igitur episcoporum sua origine et institutione incircumscripta non sunt; an enim certos intra fines cohibere possent, quæ Christus *absoluta* esse et illimitata voluisset? Si affirmat: non igitur solum post prolatas Isidori merces, sed etiam multo antea atque ab ipsis primis Ecclesiæ seculis peccatum ab omnibus romanis pontificibus etiam sanctitate clarioribus, ut qui patriarchali dignitate abusi aliena jura invaserint læserintque; quodque mirandum magis, non silentibus modo episcopis, sed assentientibus, probantibus, sibique parendum palam profitentibus. Hæc si Febronius expenderit, vietas fortasse dabit manus, erroremque suum ejurabit.*

VIII. Quid enim, queso, si cum his conferantur argumentis, quæ post Pereiram undique corrasit ad dogma suum confirmandum! quam imbecilla, quam implicata, quam turpe misereque contorta! Primum ait (1), « quod hæc potestas a Christo apostolis data ad regimen suarum respective Ecclesiarum aut dioecesium, vel provinciarum, quæ cuique seu divina inspiratione, seu communni consensu obvenerat, fuerit *absoluta* ac

illimitata, ad quoscunque casus et occurrentias sese extendens. Etenim forma verborum qua Christus in hac apostolorum missione usus est, potestatem indicat nullis circumscriptam limitibus: *Data est mihi*, inquit, *OMNIS potestas: euntes ergo docete*, etc. Item: *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos*, etc. In sequelam hujus missionis et commissionis, omnes et singuli apostoli in provinciis quas administrabant constituerunt episcopos cum simili facultate alios episcopos constituendi et ordinandi. Hoc fecit S. Joannes in Ecclesiæ Asiæ proconsularis, ubi, teste Tertulliano de Præscript., cap. 32, ordinavit S. Polycarpum episcopum Smyrnæ. Sic et S. Paulus Titum reliquit Cretæ, ut ea quæ desunt corrigat, et episcopos per civitates constituat, Epist. ad Titum, cap. I, v. 5. Hoc ultimum satis indicat, Tito etiam fuisse jus, virtute potestatis ordini episcopali a Christo annexæ, in suo districtu, ordinandi episcopos ubi hactenus non fuerant; et hæc est sublimior ac præcipua ex hierarchicis functionibus. » Hinc autem fieri Febronius existimat ut, quemadmodum incircumscripta fuit apostolorum potestas, ita et episcoporum, qui illorum sunt successores, auctoritas nullis finibus concludatur. Sed qua ratione episcopi apostolis succedant dictum supra abunde est. Dictum est etiam, apostolos ut qui extraordinaria quadam legatione fungerentur, habuisse quidem amplissimam in universum orbem potestatem, non tamen supremam, atque ita incircumscripam ut Petro tanquam Ecclesiæ capiti ac principi subjecti non essent. Quoniam vero Febronius cum Pereira particularem illius *sicut vim* exaggerat, quasi omnimodam inter Christi apostolorumque missionem significaret aut æqualitatem aut certe similitudinem, meminerit velim, se Petri primatum fateri. Fuerit, ut Febronius vult (l. 2, pag. 261), *jus supremæ inspectionis*; hac de re quæstionem nunc non ingrediar; primatus tamen fuit, quem nullus in Christum habuit. Quid ergo si ita Febronium redarguam? *Apostoli a Christo tanta prædicti potestate sunt missi quanta ipse a Patre missus fuerat: sicut misit me Pater, et ego mitto vos; quid igitur Petri primatum mihi, Febroni, oggeris?* Ulliusne primatis inspectioni suberat Christus? Minime sane. Qui igitur missi sunt a Christo *SICUT missus Christus fuerat a Patre*, nullius primatis fuere apostoli inspectioni subjecti. Nihil profecto afferri a Febronio poterit quo ab hac nostra argumentatione extricare se possit. Quod si primatus aliquis in Petro, ne cum certissimis fidei decretis pugnemus, agnoscendus omnino est, quibus tandem momentis Febronius efficiet, primatum illum suum *inspectionis* cum Christi verbis conciliari posse, non quem ipsi tuemur, *jurisdictionis* primatum. In his porro quæ de sacris ordinationibus Febronius commemorat, nihil equidem video quod ad rem faciat. Fuisse apostolis episcoporum ubique gentium constituendorum potestatem concedimus; et hoc damus, potuisse illos eamdem cum ejusmodi episcopis facultatem, ita rebus Ecclesiæ tunc omnino exigentibus, communicare. Hoc probandum Febronio fuerat, apostolos positis a se episcopis camdem quam

(1) Tom. II, pag. 236, quæ omnia descripta sunt ex Pereiræ libro, princip. I, n. 1, pag. 3.

ipsi a Christo acceperant, amplissimam in omnes fidèles jurisdictionem tribuisse; sed quo demum pacto istud ex illis ducetur? Imo, ne quae hactenus exposta a nobis sunt inconsulto repetamus, vel ipsa ratio quam apostoli cum suorum temporum episcopis iniere, id vetat asserere. Mitto, legibus quas de quadragesimali jejuniō, de Pašebatis solemnitate, de agaparum celebratione, de sacramentorum ritibus, de abstinentia a suffocato et sanguine, ediderunt apostoli, aequē episcopos ac ceteros fidèles obnoxios fuisse; quid vero pecuniae illæ a Paulo latè leges de bigamis, deque neophytiis non ordinandis? Nonne episcoporum potestatem circumscrivebant? Inanis ergo est tota haec de apostolorum potestate garrulitas.

IX. Non minus imbecillis et nugatoria altera est argumentatio, quam etiam ex Pereira (*Princip. 2, pag. 38*) hausit Febronius (*t. II, pag. 257*): « Dabimus, inquit ille, pro solidō et generali argūmento *absolutæ et perfectæ jurisdictionis* atque auctoritatis episcoporum, involventis omnem potestatem pro bono regimine subditorum, dabimus, inquam, jus, quod ex constanti doctrina celebriorum canonistarum et meliorum theologorum habent, ex causis canonicis dispensandi in quacunque lege ecclesiastica, etiam generalis concilii. Sic tradunt: *Glossa*, in cap. 29 de Sent. excomm. ad verb., *Sibi specialiter non retinuit*; card. Cusanus de *Concordantia catholica*, lib. II, cap. 20; *Sylvester Prieras magister sacri palati*, in *Summa dispens. 5, num. 2*; *Rebuffus*, in *Praxi Benef.*, tit. *Dispens. ad plura benef.*, num. 32; *Thomassinus*, part. 2, lib. III, cap. 24, n. 14, et cap. 25, n. 15; *Van Espen*, *Tract. de Dispens.*, cap. I, § 7; *Gibert*, *Corp. jur. caon.*, tom. II, pag. 102 et 104; *Barthel*, *Annot. ad jus canon.*, lib. I, tit. 33, p. 137; *Anton. Pereira*, de *Potest. episc.* circa *dispensat.*, princip. 5, pag. 58 et seqq. » (1) Tum ex historia ecclesiastica, ex eodem scilicet Pereira, nonnulla profert exempla sacrorum antistitum, qui in conciliorum etiam generalium legibus de non transferendis ad alias Ecclesias episcopis, de non evehendis ad episcopatum neophytiis ac bigamis, de non eligendis episcopis qui in ordine saltem diaconi non essent constituti, de non ordinandis duobus in una civitate episcopis, non semel dispensarunt. Febronio scilicet, ut cum Persio loquar, *turgescit pagina eruditis Pereiræ nugis*. *Nugas* voce quae ad institutum non pertinent. Quotus enim quisque est qui ne sciat episcopos, justa de causa, atque ubi præsentum

(1) Dissimulare non possum duo grati animi officia, quæ Febronius hic Pereiræ rependit. Primum est quod, quemadmodum Pereira Febronium, ita hic illum vicissim in huic CELEBRIORUM canonistarum, et MELIORUM theologorum indiculum, omni pudore seposito, intulerit. Alterum est quod per rerriculum sui Pereiræ errorem tacitus correxerit. *sic tradunt*, inquit, *Febronius*, etc., *Glossa*, etc. Recete. At Pereira, p. 38: « Così tengono il cardinale Cusano, Silvestro Prierate maestro del sacro palazzo, il Van Espen, Bartelio, il Febronio, il Gibert SEGUITI TUTTI dalla glossa. » Oh stuporem homini longe dignissimi, qui inter celebiores canonistas, ac meliores theologos a Febronio referretur! Potuitne glossa auctores SEQUI OMNES, quorum ali aliquot post eam iuri canonico adscriptam seculi floruerunt, ali etiam vivi? Verum Febronius inlementissimum ille pontificiorum doctorum, ac romana præsentum rotæ conviciator novit amici sui parcere existimationi.

manifesta Ecclesiæ utilitas aut necessitas id postulat, neque ad superiorem consulendum aditus facile patet, dispensare in ecclesiasticis legibus posse? Eiusmodi enimvero pleraque fuerunt contra canones sive translationes sive ordinationes, de quibus Febronius. Certe S. Basilius Euphronii translationem a coloniensi ad nicopolitanam sedem a temporum necessitate excusat. *Præclara œconomia*, inquit ille ad clericos colonienses (*ep. 227 mag. edit. al. 292*), *erga religiosissimum fratrem nostrum Euphronium ab his quibus Ecclesiæ commissæ sunt gubernandæ facta est necessaria temporis, perutile et Ecclesiæ ad quam translatus est. Hanc ne existimetis humanam; sed eos quibus Ecclesiæ sollicitudo incumbit, ex consuetudine et conjunctione quam habent cum Spiritu sancto fecisse persuasum habete; et in epistola ad coloniensem senatum (*ep. 222, al. 290*) ait: *Igitur et temporis difficultatem considerantes, et œconomia necessitatem prudenter intelligentes, episcopis ignoscite*, qui hanc vim ad constituendum D. N. J. C. Ecclesiæ ordinem inierunt. Porro quæ necessitatis præsentim causa egerunt episcopi a canonibus dissidentia non auctoritatem in illis sumunt, aut arguant incircumscripam, sed tacitam saltem superioris consensionem. *Formidolosis enim temporibus*, ut aiebat Synesius (*ep. 67*), *summum jus prætermitti necesse est*. Atque equidem miror, Febronium de incircumscripta episcoporum auctoritate vel potuisse hic cogitare; cum enim de canonibus agatur provincialium ac generalium synodorum, quibus sane episcopos astringi ne ipse quidem negare audet, in inferioribus, qui dispensatione in illis utantur, non nisi epicheiæ locus esse potest. Nam quid, quæso, inferiori in superioris leges sit potestatis? Sed idem de romano pontifice dicendum esse, ne multis lectores fatigem, vel ipse Fulbertus, cuius verba Febronius recitat (*t. II, pag. 159*), aperte fatetur. Scribit ille ad Guidonem coepiscopum, nihil ipsi a romano pontifice metuendum, quod Ebaldus, etsi laicus, contra canones rhemensis fuisse ordinatus archiepiscopus; alt autem (*ep. 58*): *Dominus papa non habebit quod tibi merito debeat succensere, si te graviter collapsæ sanctæ rhemensi Ecclesiæ aliquam spem resurrectionis audierit providisse*. Potuisse Fulbertus in sumptam romani pontificis voluntatem æquisimamque ejus interpretationem totum hocce negotium disertius referre? Ceterum non pauca quæ legitimæ episcoporum auctoritati Febronius tribuit, abusus fuisse, non justæ potestatis dispensationes, certissimum mihi est. Quare Siricius, dum *neophyti*, vel *laicum*, qui nullo ecclesiastico functus fuerit officio, inconsiderate vel presbyterum vel diaconum vetat ordinari (*ep. 6, col. 662 edit. Cousl.*), non negat interdum id factum fuisse, indulgente ob necessitatem Ecclesia romana; hoc tamen quod semel aut secundo necessitas hereticorum intulit contra apostolica præcepta, ait *velut lege licitum coepisse præsumi...* *Quod ne fiat ultra admoneo*. Nihilo tamen minus in Africa idem deinde facilitatum fuit. Num legitime, et ex absolute episcoporum auctoritate? Audijatur S. Leo in*

epistola ad episcopos Mauritaniae Cæsariensis (ep. 12, Baller. edit. col. 675): « Cæteros vero, quorum provectio hoc tantum reprehensionis incurrit quod ex laicis ad officium episcopale delecti sunt, neque ex hoc quod uxores habeant possunt esse culpabiles, susceptum sacerdotium tenere permittimus, non præjudicantes apostolicae sedis statutis nec predecessorum nostrorum nostrisque decretis, quibus salubriter statutum est, ne primum, vel secundum aut tertium in Ecclesia gradum quisquam laicorum, quibuslibet suffragiis fultus, ascendat, priusquam ad hoc meritum per legitima augmenta perveniat. Quod enim nunc utcumque veniale est, inultum postmodum esse non poterit, si quisquam id, *quod omnino interdicimus*, usurpare presumpserit: *quia remissio peccati non dat licentiam delinquendi*: nec quod potuit aliqua ratione concedi, amplius patiemur impune committi. » Quodnam ergo hinc patrocinium febroniana causa suscipiat? Numquid vero patrum ac theologorum auctoritate saltem juvabitur? Ita quidem Febronius affirmit (t. II, pag. 273): « Hoc docuit S. Thomas, 4 sentent., distinct. 24, quæst. 3, art. 2, ubi: *Potestas*, inquit, **SACERDOTIS EXCEDITUR POTESTATE EPISCOPI**, quasi *POTESTATE ALTERIUS GENERIS*; sed *POTESTAS EPISCOPI EXCEDITUR A POTESTATE PAPÆ*, quasi *a potestate EIUSDEM GENERIS*; unde omnem actum hierarchicum quem potest facere, *papa*, potest facere *episcopus*. » Tum addit: « De episcopali auctoritate per pontificiam nec minuenda, nec restringenda, aut coarctanda, multa præclare scripsit S. Cyprianus. In primis in epistola 27 ad Lapsos, edit. benedict.: *Per temporum*, inquit, *et successorum* vices episcoporum ordinatio et Ecclesiæ ratio decurrat; ut Ecclesia super episcopos constituantur, et omnis actus Ecclesiæ per eosdem præpositos gubernetur. Cum hoc itaque divina lege fundatum sit, miror, etc. In epistola 72 ad Stephanum papam de baptismō hæticorum, in fine ait: *Qua de re nec nos vim cuiquam facimus, aut legem damus, quando habeat in Ecclesiæ administratione voluntatis suæ arbitrium liberum unusquisque præpositus, rationem actus sui Domino redditurus*. In concilio octoginta septem episcoporum, quod initio anni 256 habuit, ita idem S. doctor patres allocutus est, pag. 529: *Superest ut da hac ipsa res singuli quid sentiamus proferamus, neminem iudicantes, aut a jure communionis aliquem, si diversam senserit, amaventes. Neque enim quisquam nostrum episcopum se episcoporum constitutum, aut tyrannico terrore ad obsequendi necessitatem collegas suos adigit, quando habeat omnis episcopus pro licentia libertatis et potestatis suæ arbitrium proprium, tamque judicari ab alio non possit quam nec ipse potest alterum judicare. Sed expectemus universi iudicium Domini nostri Jesu Christi, qui unus et solus habet potestatem et præponendi nos in Ecclesiæ suæ gubernatione, et de actu nostro judicandi*. » Sed nec aliter divus Cyprianus in operibus quæ sub Cornelio papa, Stephani prædecessore, edidit, aut sensit, aut scripsit. Sic in epistola 3 ad Antonianum, quæ est anni 252, pag. 72: *Manente, inquit, concordia vinculo, et perseverante*

catholicæ Ecclesiæ individuo sacramento, actum suum disponit et dirigit unusquisque episcopus, rationem propositi sui Domino redditurus. Et ut plura prætermittam, S. Cyprianus, cum Fortunatus et Felicissimus damnati in synodo, spe objinendæ restitutionis Romam recurrissent, scripsit ad Cornelium pontificem epist. 4, pag. 86, his verbis: *Cum statutum sit ab omnibus nobis, et æquum sit pariter, ac justum, ut uniuscujusque causa illiæ audiatur, ubi est crimen admissum, et singulis pastoribus portio gregis sit adscripta, quam regat unusquisque et gubernet, rationem sui actus Domino redditurus*, etc.

X. Animadverteret utique Febronius me nihil eorum dissimulare, quæ ipse ad tuendam in episcopis plenitudinem potestatis ex Pereira (1) deprompsit. Sed quod ad Angelicum Doctorem attinet, oleum operamque in ejus reddendo testimonio perdidit, a suo Pereira deceptus. Recitabo ego locum D. Thomæ ex parisina editione an. 1660 (pag. 446): *Ad tertium dicendum quod potestas sacerdotis excedit a potestate papæ quasi a potestate ejusdem generis; et ideo omnem actum hierarchicum quem potest facere papa in ministracione sacramentorum, potest facere episcopus; non autem omnem actum quem potest facere episcopus, potest facere sacerdos in sacramentorum collatione: et ideo quantum ad ea quæ sunt episcopalis ordinis, omnes episcopi sunt æquales: et propter hoc quilibet potest alium consecrare*. Conferat lector cum Thoma febrionario genuinum Thomam; neque hunc in illo agnoscat. Agnoscerat profecto fontis, unde illam maxim theologi sententiam Febronius hausit, feculentiam; tum agnoscerat prieterea nihil ad rem de qua querimus potuisse ineptius proferri. Agit angelicus Thomas de episcopalibus ordinis potestate; nos de episcopalibus jurisdictionis auctoritate: ille de ministracione sacramentorum, nos de Ecclesiæ regimine juribusque ad hoc pertinentibus. Sed pudet in his dintius immorari.

XI. De Cypriano magis seria mihi est instituenda disputatio, quod cum protestantibus potius quam cum Febronio ac Pereira rem habendam inibi esse intelligo. Satis erit ex presbyterianis Calvini sectatoribus unum nominasse Salmasium, cuius hæc sunt verba (de primatu papæ, cap. 7): *Hucusque Ecclesiæ tempora transmisimus quibus alios non habuisse probatur rectores præter solos episcopos, eosque inter se omnes pares, ac nemini nisi Deo administrationis suæ rationem reddituros, ut diserte Cyprianus testatur, etc. De lutheranorum vero grege Buddeum indicabo et Salomonem Deilingum (Observat. sacrar. p. 4, pag. 449 edit. 1747), qui Salmasio plane assentiantur; eademque est de Cypriani mente sententia Binghamo, inter episcopales anglos scriptori Antiquitatum ecclesiasticarum notissimo (t. I edit. Halens., lib. II, cap. 5, § 4). En præclaros duces, quos Febronio sequendos Pereira præmonstravit. Ego vero excusari hosce nostros facile patiar ab iis, qui illos hæc eo fine scripsisse, ut vel dissidentes a catholica*

(1) De Potest. episcop., princip. 1, n. 3, pag. 7, et pma. 5, pag. 7 et seqq.

religione in nostras partes facilius adducerent, vel schismatis periculum a suis regionibus averterent, persuadere sibi serio possint. Protestantium autem impudentiam temeritatemque non feram. Eam aiunt hi Cypriano mentem fuisse ut episcopis, quacunque de re quemadmodum ipsis placuisset, quin cuiquam mortalium rationem redderent, decernendi potestatem assereret. Sed vere ut dicam, nihil quod cum Cypriano magis pugnet fangi a quoquam poterat. Nam, ut primum de rebus ad religionis doctrinam pertinentibus dicam, qui ut Marcianus arelatensis episcopus Stephani romani pontificis jussu in ordinem redigeretur admisus maxime est (1), quod is ad novationes defeccerat, potuitne de quorumcunque episcoporum auctoritate ita sentire, quemadmodum hi putant, qui Cyprianum opinantem inducunt, unum Deum episcopis judicem esse oportere? Neque tantum episcopos qui vel hæresos, vel schismatis rei essent, sed illos etiam, qui se flagitiis implicuissent, synodusorum iudicio Cyprianus subjectos agnovit; imo et eos qui communem disciplinam aut immutasse aut laxasse coartasse convincerentur. Etenim in epistola ad Hispaniarum episcopos (ep. 68), Basiliadem et Martialem, qui multis se sceleribus inquinassent, dejectos jure a provinciæ episcopis de gradu contendit. In ea vero quæ est ad Fidum epistola (ep. 59) hæc de Therapio Africano scribit, qui Victori præbytero, poenitentia functo, antequam Ecclesiæ plane satisfecisset, pacem dederat. « Quæ res, inquit, nos satis movit, recessum esse a decreti nostri auctoritate, ut ante legitimum et plenum tempus satisfactionis, et sine petitu, et conscientia plebis, nulla infirmitate urgente, ac necessitate cogente, pax ei concederetur. Sed librato apud nos diu consilio, satis fuit objurgare Therapium collegam nostrum, quod temere hoc fecerit, et instruxisse ne quid tale de cætero faciat. Pacem tamen quomodounque a sacerdote Dei semel datam non putavimus auferendam, ac per hoc Victori communicationem sibi concessam usurpare permisimus. » Quibus sane verbis indicat, se collegasque in concilium coactos, quod Therapius decreverat revocare petuisse. Quid quod vel ipsis presbyteris ac diaconis qui, Fabiano martyrii morte sublato, romanam Ecclesiam moderabantur, reddendum sibi eorum quæ gessisset rationem Cyprianus credit. Exstant hac de re duæ sancti martyris epistolæ, in quarum altera ait (ep. 15): *Quoniam compéri, fratres carissimi, minus simpliciter et minus fideliter vobis renuntiari quæ hic a nobis et gesta sunt ei feruntur, necessarium duxi has ad vos litteras facere, quibus vobis actus nostri et disciplinæ et diligentiae ratio redideretur, etc;* in altera vero (ep. 23): *Post factas, inquit, ad vos litteras, fratres carissimi, quibus actus*

(1) Constant hæc ex Cypriani ad Stephanum I epistola 67: « Quapropter facere te oportet plenissimas litteras ad coepiscopos nostros in Galliis constitutos, ne ultra Marcianum... collegio nostro insultare patientur... qui, episcopo Cornelio in catholicæ Ecclesia dei iudicio ordinato, profanum altare erigere, et adulterum cathedram colloquere... tentaverit... Dirigantur in provinciam, et ad plebem Arelate consistentem a te litteræ, quibus abstento Marciano, alius in locum ejus substituatur.

noster expositus, et disciplinæ, ac diligentiae, quantulamcunque ratio declarata est, aliud accessit quod nec ipsum latere vos debuit, etc. Hæc autem omnino nihil minus Cyprianum sensisse demonstrant, quam quod novatores illi flagitiose, nostro inconsidere carthaginensi antistiti tribuunt, debere episcopos rationem suorum actuorum *uni Deo* reddere. Quam ob rem in iis locis quæ adversarii proferunt, si quid ejusmodi Cyprianus docere videtur, eum de privatis quibusdam singularium Ecclesiarum consuetudinibus longo usu receptis locutum affirmabimus. Quo illa spectant quæ ex epistolis 52 et 72 itemque ex carthaginensi concilio Febronius recitat. Nam, ut clarissimus Macharius animadvertis (t. V *Origin. et Antiq. christ.*, pag. 87): « Cum morem rebaptizandorum hæreticorum qui ad Ecclesiæ catholicæ unitatem convertebantur, non ad fidem et religionem ille, sed ad disciplinam (quæ peculiaris Ecclesiæ africanæ, non nullarumque aliarum erat), pertinere existimaret; etsi hoc in genere vehementer errabat; tamen ubi periculum esse vidit ne qui eum ipsum morem sequi pergerent, communione romanæ Ecclesiæ a Stephano prohiberentur, carthaginensis concilii decretum consuetudinemque Africanorum opposuit, negavitque ob eam rem unam esse perturbandam pacem cogenitosque episcopos ut disciplinam quam hactenus coluisserint abjicerent; propterea quod si quid ejusmodi egisset, rationem actus sui non cuiquam hominum, sed uni Deo reddere deberent. » Sed etiam de rebus bene gestis soli Deo ab episcopis redditam esse rationem Cyprianus interdum scripsit. Doubtare hac de re nos minime sinit cleri romani ad eundem epistola (ep. *inter Cyprianicas 31 Pamel. edit.*), cuius hoc est exordium: « Quanquam bene sibi conscientius animus, et evangelicæ disciplinæ vigore subnixus, et verus sibi in decretis cœlestibus testis effectus, soleat solo Deo iudice esse contentus, nec alterius aut laudes petere, aut accusations pertimescere; tamen geminata sunt laude digni qui, cum conscientiam sciant Deo soli debere se iudici, actus tamen suos desiderant etiam ab ipsis suis fratribus comprobari. Quod te, frater Cypriane, facere non mirum est, qui, pro tua verecundia et ingenita industria, consiliorum tuorum nos non tam judices voluisti, quam participes inveniri, ut in tuis rebus gestis laudem tecum, dum illas probamus, inveniremus, et tuorum consiliorum bonorum hæredes, quia et affirmatores, esse possimus. » Cæterum in epistola ad Cornelium ait quidem Cyprianus portionem gregis regere unumquemque pastorem et gubernare, rationem sui actus Domino redditum; non ait *uni Domino*, quemadmodum ut Febronio ejusque ducibus aliqua demum ratione astipularetur, dici ab eo debuisse. Ac de Cypriano hactenus.

CAPUT V.

Jusne sit aliquod episcopis omnibus in alienas diæceses? Febronii *fraud in Antifebronio citando. Major illius in astruenda episcoporum in aliorum diæceses auctoritate Scripturarum et patrum abusus.*

I. Tertia jam subnascitur quæstio, num singuloru-

episcoporum potestas suarum diœcesium finibus contineatur, an in alienas quoque diœceses, atque adeo universam Ecclesiam sese exporrigat, non unius caritatis officiis, sed jurisdictionis auctoritate. Qua in re prius de me nonnulla dicenda mihi esse video. Hanc ego quæstionem in secunda *Antifebronii* dissertatione (*cap. 2*) accurate, ut equidem credo, certe non ita breviter pertractaveram; tum in tertia ejusdem operis dissertatione (*cap. 1, n. 1*), cum episcoporum auctoritate pontificiam comparans, paucis dixeram, quæ a romanis pontificibus in cæterorum episcoporum diœcesibus patrata legimus, jurisdictionis actus fuisse; contra, quæ episcopi in aliorum diœcesibus nonnunquam gessere, fuisse caritatis officia. Accipe nunc febronianæ sinceritatis specimen. « Dicit et multis argumentis atque auctoritatibus Febronius, *cap. 3, § 2*, probavit, *episcopatum sua origine et institutione unum esse cujus partem singuli teneant pro indiviso*: eo titulo ac jure multa a pontificibus, etiam in purioris disciplinæ seculis, in aliorum diœcesibus exercita fuisse. Paucis grave hoc argumentum expedit P. Zaccaria, *dissert. 3, cap. 1, n. 1*, simpliciter opponendo illud quod est in quæstione: scilicet quæ papa fecit in diœcesi non sua, fuisse jurisdictionis, quæ cæteri episcopi, esse actus caritatis. » Ita Febronius in suarum defensionum volumine (*Flor. spars. cap. 3, § 1, pag. 383*). Utique paucis grave hoc argumentum, eo loco quem Febronius indicat, expedivi; at cur secundum precedentis dissertationis caput non adiit, ubi non paucis, sed multis, de eo disputavi, quasque auctoritates et rationes ipse congesserat, omnes luculenter enucleavi? Ipse tamen ille mei operis locus, quem Febronius designat, eum, si forte aut priorem dissertationem non viderat, aut oblitus illius fuerat, monere debuit, me superius ea de re pertractasse. Ibi enim Febronii sententia indicata continenter additur (*t. 1, pag. 254*): *Ma noi abbiamo già confutato questo errore*. Non ergo in eo loco sistendum ipsi fuerat, sed quæ supra attuleram, consulere et refellere debuerat. Hoc lectoribus meis nunquam satis inculcabo: ne queso iis fidant quæ Febronius vel de *Antifebronio* scribit, vel ex *Antifebronio* confutanda sibi sumit; misellus enim cum nihil haberet, quo vim argumentationum mearum effugeret, plurima dissimulare, alia extenuare, aliqua pervertere veteratoe studuit.

II. Sed audiamus, quomodo is demum suam sententiam exponat (*t. II, pag. 384 et seqq.*): « Post divisionem Ecclesiarum nullus equidem episcoporum alterius Ecclesiam immediate regit; attamen quilibet tenetur attendere, ne etiam extra suam Ecclesiam lupi invadant ovile Christi... Inde est quod, cum vel communis Ecclesiae causa, vel solius etiam romani primatus legitima jura in periculum deducuntur, singulorum episcoporum munus exigat ut manum rei admoveant, et periclitanti, sive universalis Ecclesiae, sive ejus capitii, Romæ, succurrant. » In præfatione autem dixerat (*litt. b, 2*): « Ad satisfaciendum huic officio non defuere sanctissimi præsules, qui pro re

TH. XXVII.

nata et exigente necessitate, partium suarum esse crediderunt, aut manum admoveare negotis ad universalis Ecclesiæ regimen spectantibus, aut episcopalis munera actus in aliorum etiam diœcesibus exercere. Hæc *ex sola caritate egisse dici non possunt*; siquidem caritas non operatur, ut validus sit actus, qui defectu jurisdictionis et potestatis foret invalidus; tales autem fuissent multi illorum actuum, quos viri sancti, supplentes aliorum defectus, peregerunt ultra fines propriarum diœcesium, ea de causa etiam a SS. patribus frequenter laudati. »

III. Ego vero non solum (quod in *Antifebronio* indicavi) excitata hic video hæreticorum dogmata, Magdeburgensium, inquam, M. Antonii de Dominis, Danielis Tileni, Salmasii, Felli, Binghami, Deilingii; sed magnum præterea doctrinæ conflictum. Bene est, quod Febronius constitutis diœcesibus episcopos in alienis diœcesibus nihil posse, quod ad disciplinam pertineat, fateatur. Hac in re sibi ille constat, qui in priore volumine scriperat (*t. I, cap. 3, § 1, n. 4, pag. 161*), « nullum officii episcopalum actum esse, quem non quisquis eorum (*episcoporum in alienis diœcesibus*), exigente necessitate, sine ulla dispensatione potuisset peragere, scilicet... in rebus ad fidem spectantibus, et quæ cum hac magis necessariam connexionem habent; qualis inter alia est observatio canonum substantialium; quæ enim extra hæc ad solam ecclesiasticam politiam (quæ sine præjudicio unitatis Ecclesiæ in diversis diœcesibus diversa esse potest) pertinent, in his nihil unquam est aut esse potest, aliis in aliorum diœcesibus commercii aut curæ, sed suæ solius diœceseos negotiis quemque intentum esse oportet. » Nam id a nicæno concilio aperte constitutum est; itemque a constantinopolitano I, cuius hic canon est: *Episcopi ad Ecclesias quæ sunt ultra suam diœcesim suosque limites, ne accedant...* Non vocati autem episcopi ultra diœcesim ne transeant ad ordinationem, vel aliquam aliam administrationem ecclesiasticam. Servato autem præscripto de diœcesibus canone clarum est, quod unamquamque provinciam provincie synodus administrabit secundum ea quæ fuerunt Nicææ definita. Quamobrem tertiae œcumenicæ synodi patres, cum Joannis Antiocheni, qui Cyrillum Alexandrinum Mennonemque Ephesinum damnare ausus fuerat, temeritatem audaciamque ferre non possent, non illum modo anathematis perculere sententia, sed etiam Cœlestini judicio reservarunt, atque in litteris ad eumdem summum pontificem scripsere: *Convenientem sanctitas tua propter ea quæ acta sunt, indignationem concipiatur. Nam si quibuslibet potestas fiat majoribus sedibus contumelias inferendi, et in illos, in quos nihil juris habent sententias pronuntiandi... in extremam confusionem res ecclesiasticæ delabentur* (1). Verum duo sunt, in quibus Febronium secum ipso pugnare perspicuum est. Nam primo episcopos apostolorum successores esse, nihilque incircumscripctæ, quam apostoli a Christo nati sunt, potestatis in illis

(1) Alia in *Antif.* Vide cit. diss. 2, cap. 7, n. 2 et seqq.
(Vingt-deux.)

desiderari omniis nisi contendit. Atqui non iis fuit apostolorum auctoritas legibus definita, ut fidei tantum res per totam latè Ecclesiam curarent; disciplinam quoque ubique gentium sancire poterant, in eaque conservanda suam adhibere sollicitudinem. Quomodo ergo episcopi, qui omnia apostolorum jura adepti sunt, in talius fidet causis possunt universalem quamdam in omnes Ecclesiæ jurisdictionem exercere? Deinde cum *absolutam* et *illimitatam* sua origine è Christi institutione episcopalem Febronius velit potestatem, illud plane intelligi nequit, Ecclesiæ jure fuisse illam intra diocesos fines coangustatum; in ea enim quæ Christus constituit, nulla est eujusquam mortalium auctoritas.

IV. Cæterum, ut Febronius intelligat ne hilum quidem esse in sua illa assertione veritatis, unum fere Cyprianum advocabo. Repetamus ergo abimo quæ superiore capite de Arelatensi Marciiano indicavimus. Novatianorum ille partibus sese addixerat. Quamobrem ejus causa cum causa fidei erat maxime conjuncta. Quid tamen Cyprianus? Quod caritatis erga arelatensem Ecclesiam præstare officii et poterat et debebat præstitit, ad Stephanum romanum pontificem litteris, quibus illum moneret: ut *dirigeret in provinciam... et ad plebem Arelate consistentem, quibus abstento Marcianno, alias in locum ejus substitueretur, et greci Christi, qui in hodiernum ab illo dissipatus et vulneratus contemnebatur, colligeretur.* At quod in illam Ecclesiam jurisdictionis erat, non sibi Cyprianus arrogavit. Cur enim si tibi de religione agitur, episcopi jus in alienas Ecclesiæ dicere poterant, Cyprianus ipse ad arelatensem plebem non se ipsi, jussitque Marciandum exæuctorari? sed ad Stephanum confugit, cuius jussione in ordinem optimi gregis vastator redigeretur? Cypriano Augustinus accedit: Febronius utique Manichæorum heresim ad fiduci causas pertinuisse non inficiabitur; neque illud negare poterit, collatione cum haereticis etiam in aliis diocesibus suscepta juvari plurimum rem catholicam potuisse; atque adeo ad episcopi jurisdictionem, doctrina sua posita, omnino spectasse. Augustinus tamen credidit, imo et asseruit, sibi fas non esse cum haereticis in aliena diocesi disputare. Nam illud, inquit (ep. 54 *Maur. edit.*), quod rursus eum dixisse nonnulli ad me pertulerunt: Cur nonierim Constantinam, quando ibi plures ipsi erant; vel me debere ire Milevum, quod illuc, sicut perhibent, concilium proxime habituri sunt: ridiculum est dicere; quasi ad me pertineat cura propria, nisi hippomensis Ecclesiæ. Mihi tota hujus questionis ratio maxime cum Proculiano est: sed si forte imparem se putat, cuius voluerit collegæ sui implore auxilium. In aliis civitatibus tantum agimus, quod ad Ecclesiam pertinet, quantum vel nos permittunt, vel nobis imponunt, earumdem civitatum episcopi fratres et consacerdotes nostri. Enimvero si aliter, febroniano scilicet more, Ecclesiæ res constitueremus, episcoporum quilibet universalis foret Ecclesiæ pastor, totius christiani orbis antistes quod cum Febronius ut ipsi romane pontifici Ecclæ

sia universæ primati negetur omni studio conetur, qui cæteris omnibus episcopis concedamus?

V. Quæcūd etiam num parochorum cuique legem fuisse datam vigilandi, ne quibus haeresibus in urbe aut diocesi evangelica dogmata vitientur, Febronius assentiatur? Assentietur utique, parochi enim est cum primis episcopis officio omni adesse ut in cœtu, quem regunt, depositum, maxime fidei, integrum incorruptumque servetur. Quid vero si in aliena parocia haereses suboriantur? quid si parochus ipse haereses docere non vereatur? Curabunt collegæ, atque contendunt, ut oviū illarum periculo obviam eant. Probe faciū; sed caritatis lege, an jure potestatis? Hoc nobis Febronius edisserat. Si unum christianæ caritatis officium hic agnoscat, cur non et in episcopis, qui alienis diocesibus in religionis causa opem ferre nitantur? Sin autem hoc etiam in parochorum jurisdictionem referat, exspecto ut parochos quoque, qui populi ab episcopo haeresibus inquinato in religionis periculum adductis subvenire studeant jure agere potestatis affirmet. Ac parochorum facta mentio ea in memoriam revocat, quæ S. Cypriano presbyteri ac diaconi Romæ consistentes ann. 250 scripserunt (*inter Cyprianic. ep. 50*): « *Pro tuo more fecisti, qui rem nobis sollicitam nuntiare voluisti. Omnes enim nos decet pro corpore totius Ecclesiæ, cujus per varias quasque provincias membrâ digesta sunt, excubare.* » Neque id unquam Cyprianus negavit, imo vero in epistola ad eosdem presbyteros diaconosque scribens (ep. 29): « *Et dilectio communis, inquit, et ratio exposcit, nihil conscientiae vestre subtrahere de his, quæ apud nos geruntur, ut si nobis circa utilitatem ecclesiasticæ administrationis commune consilium.* » Vides? Idem omnis quod episcopis, presbyteris quoque, atque etiam diaconis fuisse impositum, cum romanus clericus, tum Cyprianus existimavit. An autem jus regehdæ, administrandæque Ecclesiæ, non universæ dico, sed singularis cuiuspiam, concessum presbyteris ac diaconis existinabimus? At nō quis fortasse episcopis, ad quod una caritate tenent cæteri, illud jure potestatis attribui præfecte respondeat, Cyprianum iterum audiat in libro de Unitate Ecclesiæ. *Unitatem*, inquit, *firmiter tenere et vindicare debemus*: maxime episcopi, qui in Ecclesiæ praesidemus. Non hic jus, sed omnis exprimitur: *debemus*; neque omnis, quod solis injunctum sit episcopis, verum etiam allis, sed **maxime episcopis**, ut qui Ecclesiæ prefecti sint.

VI. Quid igitur flet sanctissimis illis præsulibus, quos, pro renata et exigente necessitate, aut manum admississe negotiis ad universitatis Ecclesiæ regimen spectantibus, aut episcopalis munieris actus in aliorum etiam diocesibus exercuisse, Febronius supra indicabat? Repletam quod in Antifebronio et dixi, et confirmavi, caritatè plerosque, quæ gesserunt, peregrisse. At caritas non operatur ut validus sit actus, qui defectu jurisdictionis et potestatis foret invalidus: tales autem suis sent multi illorum actuum, quos viri sancti, supplentes aliorum defectus, peregerunt ultra fines propriarum diocesium, ea de causa etiam a SS. patribus frequenter

laudati. Me igitur Febronius compellit, ut quæ in priore volumine congesserat ex ecclesiastica historia ejusmodi exempla, accurate p̄p̄endam. Faciam quod in *Antifebronio* non tam neglexi quam dedita opera pr̄termisi, ne et inutilem laborem susciperem, et adversarii inscitiam proderem plane singularem. Atque illa quidem exempla duas veluti in classes parti possamus, quarum prima ordinationes in alienis Ecclesiis peractas, altera lata in causis fidei, aut episcoporum, judicia continet. Ab his quæ secundo loco commemoravi, exordiri lubet. In *Arii Alexandrini causa*, inquit Febronius (1), *Osius Cordubensis, hispanus iudex et arbiter sedet in synodo alexandrina.* Ignorabat scilicet Febronius, Osium à romano pontifice *Sylvestro* in Orientem, turbarum, quæ summam Ecclesiae perniciem minabantur, causa, legatum missum fuisse (2). At saltem ignorare non debuit, S. *Alexandrum*, antistitem alexandrinum, non ea fuisse aut imprudentia, aut imbecillitate, ut exterum episcopum suo concilio praesesse, canonibus repugnantibus, vellet, atque illi concilio, in quo novam, quæ in sua Ecclesia eruperat, Arii hæresim damnare constituerat, nisi in *Osio* romani pontificis auctoritas fuisset ipsi collenda: ne hæresis illius sectatoribus ansam aut ejus criminandi, aut detrahendi concilio preberet. *ATHANASIUS* (pergit Febronius) in *Tyria* (synodo) ab *Orientalibus* dominatus, ab *Occidentalibus*, in *sardicensi*, absolvitur. Quid tum? An generale concilium, cuiusmodi fuit sardicense [nisi illud mavis nicænae I synodi appendicem quamdam nobilissimam habere], praeside *Osio* *Sylvestri* legato non poterat *Tyrii* conciliabuli acta rescindere? nec nisi febroniana episcoporum auctoritate id efficere poterat? Similia sunt quæ sequuntur: *CYRILLUS Alexandrinus in Nestorium insurrexit; Petrum Mongum alexandrinum praesulem dominavit Acacius Constantopolitanus.* Insurrexit sane in *Nestorium* *Cyrillus*, sed caritatis officiis. Ratus tamen, inquit ipse in epistola ad *Cœlestinum* [3], lapsis manum porrigidam, prostratosque ut fratres erigendos esse; illum per litteras exhortatus sum, ut a prava hujusmodi doctrina abscederet. Quid hic jurisdictionis? Cum nil profecisset, ad *Egypti monasteria* [4] generalem epistolam scripsit, ut eorum monachos in recta fide confirmaret. Fuerit hic jurisdictionis actus; at *Egyptus* patriarchæ *Alexandrino* suberat: quare nihil præter jus a *Cyrillo* actum est. *Cyrillus* præterea, cum *Nestorium* in dies obstinatiore animo esse cognosceret, de cœsa ipsius communione privando cogitabat; sed, ut *Febronius* hoc ipsum *Cyrilli* factum perpendens ait (5), *Haec omnia fiebant sine superioritatis ecclesiastice usu aut jure;* nec tamen eo *Cyrillus* processit, quin ante ad romanum pontificem causam *Nestorii* suaque in illum consilia referret. Quare ad *Cœlestinum* scribebat (6): *Ab illius tamen communione palam et aperte*

(1) Tom. I, cap. 3, § 1, n. 3, pag. 160.

(2) Vide *Antifebr.*, t. II, lib. IV, cap. 2, n. 4, pag. 324.

(3) Tom. I Epistol. rom. pont., edit. Const. col. 1087.

(4) Ibid., col. 1090.

(5) Tom. I, cap. 5, § 4, n. 2, pag. 301.

(6) L. c., col. 1091.

nosmetipso non prius divellimus, quam hæc pietati tuæ indicaverimus. Digneris igitur nobis declarare quid tibi videatur, et utrum aliquando cum illo communicare oporteat, an libere denuntiare: neminem cum eo qui talia sentit ac docet, communicare. De *Acacio* quid attinet dicere? Sunt qui Mongum ab *Acacio* nunquam fuisse damnatum conjiciant (1): sunt qui damnatum asserant, sed *Simplicii* papæ, qui, ejusdem *Acacii* relatione permotus eum in romano concilio anathematice ferierat, et imitatione et auctoritate (2). Quid ergo Febronius Mongi damnationem appellat?

VII. Quæ porro ex ordinatioibus profert Febronius argumenta novæ inusitatæque rei, sunt multo infirmiora. *Magnum*, inquit (t. I, pag. 160), *Athanasium* ab exilio reducem, ne Ecclesia ab arianismo obrueretur, in variis civitatibus quas peragrabat, etiamsi ad ejus diocesim minime pertinerent, non dubitasse plures ad sacros ordines eveheré, refert *Socrates*, Hist. eccles. lib. II, cap. 24. Idem fecit celebris ille *Eusebius Samosatensis* tempore persecutionis arianæ, sub *Valente*: *Qui, cum multis Ecclesias pastoribus carere didicisset, militari habitu induitus, et tiara capiti imposita, Syriam, Phœniciam, et Palæstinanam peragravit, presbyteros ordinans, et diaconos aliosque sufficiens ordines ecclesiasticos.* Quod si quando doctrina consentientes episcopos invenisset, etiam pontifices parentibus Ecclesiæ præfecit. Ita de eo *Theodoreto*, lib. IV, cap. 12. De eodem *Eusebio* idem *Theodoreto* lib. V, cap. 4: *Magnus Eusebius, ab exilio reversus Acacium, cuius celebris est fama, Beroeae ordinavit episcopum; Hierapolis vero, Theodorum... Chalcidis porro, Eusebium, et Cyri nostræ, Isidorum... Sed et Eutogium... ab eodem ferunt Edessæ pastorem fuisse ordinatum... Postremum omnium Marim divinus Eusebius Dolichæ creavit episcopum.* Cum *Epiphanius* simili in casu *Paulinianum*, fratrem S. *Hieronymi*, primò quidem diaconum, deinde presbyterum in quodam monasterio, extra ipsius diocesim in *Palæstina* sito, ordinasset, hoc ille se jure egisse defendit quod in casu necessitatis quilibet episcopus in qualibet totius Ecclesiæ parte officio suo fungi queat: *Nam etsi, ait, singuli Ecclesiarum episcopi habent sub se Ecclesias quibus curam videntur impendere, et nemo super alienam mensuram extenditur; tamen præponitur omnibus caritas Christi, in qua nulla simulatio est: nec considerandum quid factum sit.* Ita potestatis et juris sui episcopalis exercitium in aliena diocesi defendit *Epiphanius*, ad *Joan. Hierosolym.* Ad ordinatiores refero quæ de *Chrysostomo Febronius* addit h̄is verbis (3): *C Chrysostomi curam pro conversione hæticorum et idololatrarum, ad omnes homines et ad plures provincias sese extendentem, late enarrant antuerpienses hagiographi, t. IV, septemb., pag. 56 et seqq., tot. § 41 et pag. 542, § 78.* Nam, præter *Gothorum* episcopi ordinatioem, cetera quæ locis indicatis antuerpienses hagiographi de sanctissimo

(1) Vide P. Bianchi, t. V, p. II, pag. 315.

(2) Adi *Tillemontum*, t. XVI, in *Acacio*, artie. 47.

(3) Loco citato, pag. 161.

præsule tradunt, quemadmodum ea sunt quæ pro phœniciis Ecclesiis egit, nihil præ se ferunt auctoritatis: studii pro catholica fide atque animarum salute, quamplurimum.

VIII. Hic enimvero critica arte opus erat jurisconsulto Febronio. Quæ enim de Athanasio Socrates narrat, a Tillemontio in dubium revoeari scivissæt. Socrates nempe addit, hasce ordinationes præcipuum novarum in S. Athanasium criminacionum causam fuisse; qua de re cum Athanasius in Apologia sua, ubi persecutionum suarum causas vicesque percenset, omnino sileat, non videtur Socratis narrationi multum esse fidendum. Scivisset præterea, ordinationes illas ab Athanasio in Ægypto peractas fuisse; eas enim post Athanasii in Pelusii urbem, quæ ex Syria proficiscentibus prima Ægypti urbs est, ingressum Socrates collocat. Porro ægyptiorum saltem episcoporum ordinationes ad patriarchicum alexandrinorum antistitutum jus pertinebant; quid igitur ex febronianæ jurisdictionis, non ex propriæ auctoritatis, usu Athanasius fecisset? nisi forte quis Athanasium contra canones ea ratione egisse contenderit, quod absque metropolitanorum approbatione aliquos ordinaverit. Atque id quidem criminandi Athanasii causa esse potuit; febroniana tamen ad id jurisdictione opus non habuit cum, legitima de causa et fidei rebus hæc exigentibus, dispensare in canonum decretis patriarchæ licuerit. Quid vero de Eusebio Samosateno dicimus? Valesius (1) ea omnia opinatur, cum sint contraria legibus ecclesiasticis, extra ordinem gesta esse ab Eusebio Samosatensi, divino spiritu ad hæc eum impellente, ut arianorum furori obssisteret. Verum dubio procul ariani, si Eusebius Ecclesiæ canones tam aperte violasset, non divini spiritus impulsui, sed Eusebii vitio, id tribuentes, quo graviore in eum odio incendebantur, eo majore propterea strepitu in eum insurrexisse. Quod cum factum non constet, nihil ab illo adversus canones gestum longe verosimillimum est, sive quod, ut doctissimus Baronius existimat (ad ann. 377, § 53), antiocheni concilii jussu Eusebius eos ordinaret episcopos, sive quod, ut Tillemontius putat (t. VIII, in Euseb. Samos., artic. 9), ordinasse illos Eusebius dictus a Theodoreto fuerit, non quia ipse eos revera consecrarit episcopos, sed quia et ejus auctoritate electi fuerint, et ipse illorum ordinationi, cum iis ad quos ex canonum præscriptio pertinebat, interfuerit, ad eum plane modum, quo cumdem Eusebium auctorem fuisse scimus ut S. Basilius ad episcopatum efferretur, et hujus adfuit consecrationi. Ad Epiphanium quod spectat, cur ea non legit Febronius quæ hæreticis eamdem Pauliniani ab eo factam ordinationem objicientibus respondit Natalis Alexander (diss. 4 ad Hist. eccles. sec. I, § 4, n. 6)? Didicisset, Epiphanium nihil adversus Joannis Hierosolymitani jura peccasse; nam monasterium in quo Paulinianus degebatur, a Joannis auctoritate immune erat. Quare quidquid ab Epiphanio tunc

(1) In notis ad lib. IV Theodor., cap. 13 (ita enim scriendum a Febronio fuerat, non cap. 12).

actum fuit, caritas erga monachos extorsit. Testem hujus rei habeo luculentissimum ipsum Epiphanium, in ea quam Febronius indicat ad Joannem epistola. « Nihil, inquit, tibi nocuimus, nihil injuriæ fecimus, nec quidquam violenter extorsimus. In monasterio fratrum, et fratribus peregrinorum, qui provinciae nihil tuæ deberent, et, propter nostram parvitatem et litteras quas ad eos crebro direximus, communionis quoque tuæ cœperunt habere discordiam, ne videbentur quadam duritia et conscientia nostra antiquæ fidei viri, ab Ecclesia separari, ordinavimus diaconum; et postquam ministravit, rursum, presbyterum. Super quo debueras gratulari, intelligens, quod ob Dei timorem hoc sumus facere compulsi: maxime cum nulla sit diversitas in sacerdotio Dei, et ubi utilitatib[us] Dei providetur. » Tum continenter adjicit, quæ Febronius recitat; atque in illis, saltem si ea Febronius animadvertisset: *Tamen præponitur omnibus caritas Christi*, non de jurisdictione, sed de caritate agi comperisset. Chrysostomus superest; sed ne ejus quidem exemplum Febronium juvat. Gothorum episcopum creavit Chrysostomus; sed numquid aliena a constantinopolitana dici a sano quopiam Gotborum Ecclesia potest, quæ nulla erat? Tunc scilicet universa Gothorum seu Scytharum ad Istrum regio ethnici erat superstitionibus implicata. Amplificandæ apud illos christianæ religionis studio inflammatu Chrysostonius, Gothis, quorum pauci Constantinopoli nostris mysteriis fuerant initiati, Unilam dedit episcopum, Gothum et ipsum quemadmodum verosimili sane conjectura cl. Stiltungius arguit, ut ad suos ille properans ab idolorum cultu gentem illam revocaret. Ubi hic jurisdictione Chrysostomi in alienas diœceses ex illimitata quadam in universam Ecclesiam potestate? Quamobrem quinam erunt multi illorum actuum, quos viri sancti, supplentes aliorum defectus, peregerunt ultra fines propriarum diœcesium, defectu jurisdictionis et potestatis futuri invalidi? Non ordinationes, quæ et jure peractæ sunt, ut vidimus, et si absque jurisdictione peractæ fuissent, illicitæ quidem habendæ essent, non invalidæ. Non synodorum judicia, atque episcoporum quos commemoravimus in hæreticos agendi ratio; nihil enim hic præter regulam actum est. Cedo ergo ejusmodi actus, unde episcopos arguas in alienas diœceses sua legitime usos jurisdictione fuisse?

IX. Sed Febronius quod frustra ex ecclesiastica historia sibi accersivit, in Novi Testamenti libris præsidium querit; sua tamen spe fallitur. Quid enim levius, quid infirmius, quam quod in præfatione ait? (t. II, præf. llt. b.) « Ideo S. Paulus, episcopatum et jus ejus atque officium, quale erat a Christo institutum, considerans, non dixit: Spiritum sanctum posuisse episcopos ad regendas Ecclesias; sed: regere ECCLESIAM Dei. Atque ita non monuit episcopos ut quisque eorum solum attendat parti gregis quæ sibi obveniret juxta divisionem diœcesium, ex divina apostolorum prudentia jam cœptam; sed ut universo gregi invigilent: *Attendite vobis, et UNIVERSO GREGI.* »

Itane? Haec Paulus? Nec veretur Febronius ipsa apostoli, atque adeo Spiritus sancti, verba obtruncare? Integram Pauli sententiam recitemus (*Act. XX, 28*): *Attendite vobis et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos regere Ecclesiam Dei.* Quam diversa haec sunt! non universo gregi, sed universae Ecclesiae, Spiritus sanctus praeposuit episcopos; sed omni illi gregi, *in quo* episcopatus partem nacti sunt; quod paulo aliter Petrus his verbis expressit (*I Petr. V, 4*): *Pascite, qui in vobis est, gregem Dei.* Haec illa portio gregis est, singulis pastoribus adscripta, de qua Cyprianum loquentem supra audivimus, non universa Ecclesia, quod Febronius inconsiderato ausu comminiscitur. Singulis nempe episcopis territorium suum ab Ecclesia assignatur, olim *pārōcia*, nunc passim *diæcessis*, appellatum; non utique

lapides, aut ager, sed homines qui ibi sunt, seu oves Christi eo in loco pascendæ; harumque omnium cura a Spiritu sancto singulis per Ecclesiam concredita est, nisi si Ecclesiæ aliquas fortasse libuerit ab eorum regimine, æquissimis de causis, eximere: cujusmodi pluribus in locis monachi, ab antiquissimis christianæ æræ temporibus, fuerunt, et nunc sunt regularium plerique. Id unum Paulus docuit, atque illius sententiam aliter explicare idem est quod eam turpiter corrumpere ac depravare. At *Ecclesiam Dei* Paulus dixit, non *Ecclesias Dei*. Ac rectissime dixit, qui unam potissimum nobis inculcare Ecclesiam voluit, si enim *Ecclesias Dei* nominasset, dissociare illas a se invicem videri potuisset. Nec pluribus opus est ad hasce refellendas sive ineptias, sive fallacias.

Pars secunda.

Privilegia istius sedis, vel ecclesiæ perpetua sunt: divinitus radicata, atque plantata sunt: impingi possunt: transferri non possunt: trahi possunt, evelli non possunt.

NICOLAUS I.

Epist. 8. Quæ est ad Michael. Imper.

DISSERTATIO QUARTA,

DE PONTIFICII PRIMATUS NATURA ATQUE AFFECTIONIBUS.

CAPUT PRIMUM.

Finis explicatur, quem Christus in primatu instituendo sibi maxime proposuit: fuit autem is Ecclesiæ unitatem fundare, ac conservare. Ad id centro quopiam opus fuit unitatis. Petrum hoc fuisse ejusque successores romanos pontifices, patrum, veterum theologorum, gallicanæ Ecclesiæ, hæreticorum quoque, atque adeo Febronii ac Pereiræ, consensione testatissimares est.

I. Præcipuum meæ cum Febronio controversæ caput aggredior: primatum romani pontificis. De peculiaribus ejus juribus postea videbimus. De illius natura nunc disputandum, ejusque affectiones in *Antifebrionario* assertæ a novis adversarii conatibus vindicandæ. Quod ut diligentius atque enucleatius præstetur, de fine primum quem Christus in primatu instituendo sibi proposuit, dicendum mihi esse video. Quia in re non illud quærimus, quæ causa Christum impulerit: ut Petro potius quam alii cuiquam apostolorum primatum detulerit. Atque in ea quidem quæstione non una est patrum sententia. Nam S. Hieronymus Petrum cæteris a Christo prælatum censet (*lib. I in Jovin.*), quia Petrus senior erat; contra Hilarius (*in cap. VII Matth.*) et Joannes Chrysostomus (*hom. 9 de Pœnit.*) Petrum ideo primatus dignitate ornatum aiunt. quod primo vocatus a Christo primus credidit Christo; summæ Petri caritati alii tribuunt,

ut Origenes et Augustinus (¹); plerique insigni fidei confessioni qua Petrus Christum Dei Filium præcæteris prædicavit. Verum de hac quæstione nihil est cur solliciti simus. Satis nobis est, Petro fuisse primatum a Christo collatum, quacunque demum de causa id honoris uni Petro Christus Dominus duxerit deferendum. De ipsa primatus institutione agendum, causæque, ob quas Christus primatem in Ecclesia sua constituerit nunquam defecturum, investigandæ.

II. Has autem omnes una hæc complectitur: Ecclesiæ unitas. Nihil ea Christo commendatius fuit. Hinc unius sponsæ, unius ovlis, unius domus nominibus ac symbolis Ecclesia in sacris libris sæpissime designatur. Paulus cum primis, Christi doctoris sui præceptionibus insistens, illam urget in singulis fere suis Epistolis. Solliciti, inquit ad Ephesios scribens (*Ephes. IV, 3 et seqq.*), servare unitatem spiritus in vinculo pacis. *Unum corpus, et unus spiritus, sicut vocati estis in una spe vocationis vestrae. Unus Dominus, una fides, unum*

(1) Serm. 76 et 246. Haec sententia nuper placuit cl. D. Kauffmanns, diss. 2, § 2, n. 4 [n. 3 perperam est apud Febronium]; sed illum suggillat Febronius his verbis [t. II, p. 224]: « Sinistre profecto, cum, ut hic, de Petri primatu ejusque collatione agitur. Principes terra dant in compensationem amoris officia honorifera, non sic Christus: postquam hic reponi doctori nostro colonensi, quod Salvator, Matthæi cap. XVI, v. 23, ubi conversus dixit Petro: *Vade post me, Satana, scandalum es mihi: quia non sapis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum.* » Vide in quos hæc Febronii maledicta conferenda demum sint: in Origenem et S. Augustinum.

baptisma. Unus Deus, et Pater omnium. Ad Corinthios autem Epistola I (XII, 12 et 20) hæc habet : Sic ut enim corpus unum est, et membra habet multa; omnia autem membra corporis, cum sint multa, unum tamen corpus sunt, etc.... Nunc autem multa quidem membra, unum autem corpus.

III. Causa igitur hujus unitatis Christus *alios dedidit... pastores et doctores ad consummationem sanctorum in opus ministerii, donec occurramus omnes in unitatem fidei (Ephes. IV, 12).* Sed illud præsertim necessarium duxit, ut unum Ecclesie suæ fundatum constitueret. *Super unum ædificat Ecclesiam suam*, inquit Cyprianus (*I. de Unit. Eccles.*), nempe Petrum, ut idem Cyprianus diserte scribit (*ep. 70*) : *Una est Ecclesia a Christo Domino super Petrum origine unitatis et ratione fundata. Namque exordium ab unitate proficiscitur, ut Ecclesia Christi una monstratur (idem Cypr., I. cit. de Unit. Eccles.).* Quamobrem Petrus ejusdem successores romani pontifices centrum ejusdem unitatis sunt, atque appellari omnino debent. Quod Irenæus verbo *convenire* explicat eo loco, ubi de romana agens Ecclesia ait : *Ad hanc enim Ecclesiam, propter potentiorum principalitatem, necesse est omnem convenire Ecclesiam, hoc est eos qui sunt undique fideles (lib. III contra hæres., cap. 3).* Nempe, quemadmodum ab Irenæi editore clarissimo Massætio animadversum est (*in Iren. diss. 3, art. 4, § 30*), « ut unitas inter tot episcopos totque singulares Ecclesias, tam longe a se invicem distantes, soveri, omniumque consensus facilis explorari, posset; nec omnes, emergentibus controversiis, maximo cum singularum gravamine, simul in unum locum convenire cogerentur ; necesse erat primam aliquam inter omnes Ecclesiam constituiri, quæ ceteris omnibus præcesset, ceteris pro jure invigilaret, ac veluti quoddam unitatis centrum esset, in quod omnes confluentes, ejusdem fidei et communionis nexus colligantur. »

IV. Duo porro fuerunt Christo hujus centri consti-tuendi fines : alter, ut unitas fundaretur ; alter, ut eadem jam fundata nunquam dissolveretur. Ac de unitatis in Petro institutione luculentia sunt S. Cypriani testimonia. Nam de Petro ait (*ep. 73*) : *Petrus super quem Dominus ædificavit Ecclesiam et unde UNITATIS ORIGINEM INSTITUIT.* Similia hæc sunt ex alio ejusdem S. martyris libro (*I. de Unit. Eccles.*) : *Quamvis apostolis, post resurrectionem suam, parem potestatem tribuat... tamen, ut unitatem manifestaret, UNITATIS ORIGINEM AB UNO INCIPIENTEM SUA AUCTORITATE DISPOSUIT.* Eo illud pertinet Paciani Barcinonensis (*ep. 3*) : *Ipsa referente Matthæo, paulo superior ad Petrum locutus est Dominus, ad unum ideo ut unitatem formaret ex uno, mox id ipsum in commune respiciens.* Spectat Pacianus potestatem ligandi atque solvendi, quæ prius uni Petro promissa fuit a Christo, ut legitur apud Matthæum, cap. XVI; dein vero, post resurrectionem, omnibus simul apostolis communicata, ut apud Joannem, cap. XX. Vides autem rationem tradendæ ejus potestatis uni Petro (utique causa

primatus, ad quem totus ille evangelicus contextus pertinet) referri ad unitatem Ecclesiæ, quæ non mere repræsentaretur in uno Petro, sed ex ipso uno formaretur. Eadem, Paciano æqualis, Optatus Milevitanus tradit : *Christum enim idcirco claves regni cælorum, supremam auctoritatem significantes, soli Petro dedisse ait (I. VII, c. 3), ut unitatis negotium formaretur.* Quod ad unitatis conservationem attinet, testator res est quam ut confirmatione egeat. *Unum aut alterum ex patribus dabo.* Venerabilis Beda, inter homilia de Tempore explicans illa verba cap. XVI Matthæi : *Et tibi dabo claves regni cælorum, ait : Ideo B. Petrus, qui Christum vera fide confessus, vero est amore secutus, claves regni cælorum, et principatum judicariae potestatis accepit, ut omnes per orbem credentes intelligent, quia quicunque ab unitate fidei, vel societatis illius quolibet modo semelipsos segregant, tales nec vinculis peccatorum absolvit, nec januam possint regni cælestis ingredi.* Quamobrem Alcuinus aiebat (*ep. 70*) : *Ne schismaticus inveniatur et non catholicus, sequatur probatissimam S. romanæ Ecclesiæ auctoritatem; ut unde catholicæ fidei initia accepimus, inde exemplaria salutis nostræ semper habeamus; ne membra a capite separantur suo.* Disertissima quoque in hanc rem, atque gravissima sunt, quæ aquileienses patres in epistola ad imperatores (*I. II S. Ambros., Maur. edit. cl. 2, ep. 2*) de romana Ecclesia perscripsere : *Totius orbis romani caput, romanam Ecclesiam, atque illam sacrosanctam apostolorum fidem, ne turbari sineret obsecranda fuit clementia vestra; inde enim in omnes venerandæ communionis jura dimant.* « Quid, rogo, est, inquit Ballerinius (*De Vi ac Ratione primat.*, pag. 127), quod catholicæ communionis jura ex romana in alias omnes dimant Ecclesias ? Id unum profectio, ni fallor, quod nulla alia particularis Ecclesia id habet juris per se, ut aliarum Ecclesiarum communionem exigat, nisi ipsa communicet cum Ecclesia romana, quæ sola per se omnium Ecclesiarum communionem et unitatem omnino requirit, idemque communionis jus aliis Ecclesiis secum communicantibus impartiatur. »

V. Quæ hactenus ex patribus confirmavimus atque illustravimus, omnium ætatum theologis probata fuerunt. Joannes Gerson adversariorum coriphæus ea clarissime prodidit in opere de Potestate ecclesiastica, consid. 9, ubi, memorata Christi ordinatione primaria, qua voluit Ecclesiam suam regi principaliter sub uno et ab uno monarca, sicut est una fides, unum baptisma, et una Ecclesia unitate capitum tam primarii quam vicarii, hanc rationem addidit : *Quoniam iste est optimus principatus, præsertim in spiritualibus, ad conservationem unitatis fidei, ad quam obligantur omnes.* Inter adversarios celebris quoque est cardinalis Cusanus. Hic tamen, cum basileensis synodi, cui maxime faverat, infelicem exitum deprehendisset, in epistola secunda de Usu calicis ad Bohemos, quam deinde scripsit, non solum unitatem in genere cum romana sede necessariam statuit ex S. Cypriano, cuius ex sententia erit, inquit, *necessario catholica*

Ecclesia illa quæ primæ sedi adhaeret; verum etiam unitatem in fide cum eadem sede adeo necessariam censuit ut, cum observasset alias sedes quæ ab ea sese diviserunt, in errores fidei suis prolapsas, nec rediisse ad veram fidem, nisi eas quæ ad unitatem fidei ejus reversæ sunt, tutum ab erroribus perfugium in unione cum principe in Ecclesia positum pronuntiaverit. Neque omittendum Petri de Marca, cuius etiam nomen in ore omnium est adversariorum, testimonium in ea dissertatione, quam de Discrimine clericorum et laicorum inscripsit (Num. 24). Petro enim præ cæteris apostolis tributum ait: quod esset caput unitatis, adeoque tenerentur apostoli particulares Ecclesiæ subjicere huic unitati, ut docuit Optatus, cuius specialis custodia in universa Ecclesia erat penes Petrum. Uno verbo res ista comprehendi potest: Pares apostoli inter se et in apostolatu: sed ratione habita ad unitatem Ecclesiarum servandam, Petrus eximio jure et præcipuo erat caput unitatis, adeoque sub illo respectu erat caput apostolorum.

VI. Quod vero de illustrissimis Galliarum episcopis dicam? Innumera possem eorum testimonia hanc in rem congerere. Paucis ero contentus, ex iis quæ cl. Soardi recitat in opere de *suprema romani pontificis auctoritate ex hodierna Ecclesiæ gallicanae doctrina* (t. I, pag. 86). Ecclesia Romæ fundata, inquit eminentissimus de Rohan (1), instituta est a Christo centrum esse et necessarium unitatis. Eodem romanam Ecclesiam titulo cohonestarunt cum senonensis antistes in pluribus pastoralibus documentis (2), tum episcopus bononiensis (3). Adde illustrem eminentissimi de Bissy sententiam, quæ hujusmodi est (4): *Romana Ecclesia, quam Christus constituit centrum communionis catholicæ et caput corporis, quod unum semper esse debet; quod tamen hanc unitatem servare non potest, nisi cum ea maneat unitum tum sensuum conformitate, tum perfecta omnium suorum membrorum subordinatione.* Adde etiam podiensem episcopum, in nuperiori opere (5), quod in prima dissertatione fuit a nobis non semel appellatum. Præstantiora tamen, quæ universus clerici gallicanus sæpius litteris prodidit, hujuscem veritatis monumenta. Etenim in encyclica ejus cleri epistola 2 octobris 1663, ad

(1) Mandem. pastor. 7 junii 1718, p. 2: *L'Eglise de Rome est, selon l'institution de Jésus-Christ, le centre essentiel et nécessaire de l'unité.*

(2) Affero unum locum ex monit. 3, n. 5, p. 6: *sans le centre d'union [le siège apostolique] il n'y a point d'unité, selon saint Cyprien, sans cette Eglise apostolique les autres Eglises ne seraient point des Eglises.*

(3) Mandem. pastor. 2 déc. 1724, p. 5: *L'Eglise de Rome, le siège apostolique, centre nécessaire de l'unité catholique.*

(4) Mandem. pastor. 1728, pag. 14: *L'Eglise de Rome, que Jésus-Christ a établie à la tête d'un corps qui doit toujours être un, et qui ne peut toutefois conserver cette unité qu'en demeurant uni avec elle, tant par une conformité de sentiment que par une subordination parfaite de tous ses membres.*

(5) Défense des actes du clergé, etc., p. 2, cap. 5, pag. 254: *La chaire de saint Pierre est le centre de cette union. C'est dans elle et par elle que toutes les chaires épiscopales, quoique séparées par de longues distances, ne forment, de l'orient jusqu'à l'occident, qu'un seul épiscopat; Episcopatus unus est.*

omnes regni archiepiscopos et episcopos hæc legimus digna, quorum memoria nunquam intereat: Obsequium quod sancto patri exhibere consuevimus, episcoporum Galliæ veluti hæreditas est. Hoc est punctum solidum gloriæ nostræ, quod et nostram fidem invincibilem reddit, et nostram auctoritatem infallibilem, cum utramque inseparabiliter junctam tenemus cum centro religionis, nos colligantes cum Petri sede per fidem et disciplinam in unitate spiritus Ecclesiæ. Portæ inferi prævalere non possent adversus vim quæ omnibus tenebrarum potestatisbus terribilis est. Hoc ipso nostro seculo, non semel gallicani præsules suis in comitiis idem testati sunt. Cathedra Petri, quæ est centrum unitatis; ita illi ipsa epistola ad universos regni antistites ex comitiis an. 1734 (1); in iis autem litteris, quas ex conventu an. 1735 ad Clementem XII misere pro impetranda Joannis Francisci Regis inter sanctos adscriptio: Tu es, inquit, quem veneramur, centrum catholicæ unitatis.

VII. Quid quod idipsum hæretici fateri coacti sunt? Cowellus calvinista, in *Examinatione doctrinæ contra actionem causæ innocentum*, impressa an. 1564 (fol. 106), de Petro et cæteris apostolis dixerat: *Unum cæteris præponi necesse est ad evitanda schismata, et dissensiones tollendas;* deinde addidit (fol. 107): *Hoc tunc optimum fuit medium in primi- tiva Ecclesia, cum Dei gratia major et copiosior erat, quam nunc conferri videmus. Imo ipsi duodecim apostoli vix satis inter se convenissent, nisi unus [Petrus] cæteris præfectus fuisset. Cæteros mittit (vide de his Ballerini, lib. cit., pag. 35), ut unum Hugonem Grotium appellem. Illic ergo, in Voto pro pace ecclesiastica, ad art. 7, hec habet: *Ordo, sive in partibus sive in toto, continetur in principatu quodam, sive in præpositu unitate; et hoc est quod in Petro Christus nos docuit.* Et aliquanto post: *Hic ordo semper in Ecclesia manere debet; quia semper manet causa, id est periculum a schismate.* Similia tradit in *Discussione Rivetiani Apologeticæ*, ubi, de Petri primatu disserens, testatur cum Hieronymo unum fuisse præfectum, ut oportebat, ob unitatem servandam, ut schismatibus præcaveretur: *Nam sine tali primatu, inquit, exiri à controversiis non poterat, sicut hodie apud protestantes nulla est ratio qua ortarum inter ipsos controversiarum reperiatur finis.* Eamdem porro necessitatem primatus confirmat ex Cypriano, a quo fatetur in unitatis bonum agnosci Petri primatum cum auctoritate.*

VIII. Quominus mirandum est, Febronium ipsum ejusque laudatorem Pereiram nobis in hoc assentiri. Nisi in privata quaque Ecclesia, inquit ille (t. II, pag. 373), pastor quidam adesset præcipius, cui cæteri ejusdem Ecclesiæ pastores obsequerentur; nisi in universalis caput imminaret visible, in quo, velut unitatis centro, singulæ coalescerent Ecclesiæ: ex naturali hominum cupiditate, quo ad summam

(1) Act. de cette Assemblée, pag. 110: *La chaire de saint Pierre, qui est le centre de l'unité.*

quisque libertatem ambitiosus assurgit, timendum prorsus foret ne, dissoluta brevi unitate, tot in Ecclesia exsurerent schismata, quot sacerdotes, uti S. Hieronymus loquitur. » Imo in priore volumine, integro secundo paragrapho capitis secundi probaverat: *fundamentum hujus primatus esse bonum unitatis in Ecclesia*; et paragrapho quinto, *Ecclesiam, cui primatus annexitur, per hoc fieri centrum unitatis ostenderat*. Quoniam autem Pereiram nominavi, ejus verbis hoc caput concludam. Sumpta sunt autem ex epistola operis de episcoporum Potestate ad lusitanos episcopos nuncupatoria (pag. 17): *Tutti li padri concordemente insegnano, non essere stato altro questo fine, se non se quello di togliere ed impedire gli scismi, e conservare l'unità della Chiesa.*

CAPUT II.

Naturam pontificii primatus in coactiva jurisdictione sitam esse, ex iis quae supra de centro unitatis constituitur, adversus Febronium ostenditur, ejusque effugia præcluduntur.

I. Brevis admodum est nostra cum Febronio consensio. Romanum pontificem centrum esse unitatis inter nos convenit; sed dum ejusmodi centri, cui tota primatus dignitas innititur, indeolem atque naturam explicare aggredimur, quam maxime dissidemus. Quare ex Febronio, quid rei sit pontificius primatus; respondebit (t. II, pag. 272): principaliter consistere in ministerio inspectionis super omnes Ecclesias, ut in eis quisque, presertim episcopus, suo muneri ac obligatiōni satis faciat conformiter ad leges divinas, atque canones communī Ecclesiae consensu seu acceptatione stabilitos; et per hoc (romanum pontificem) fieri centrum unionis, quemadmodum sollicitudo omnium Ecclesiarum quam habuit Petrus, omni procū dubio (ibid., pag. 273) ex Christi instituto nec alia fuit nec alia esse potuit, quam inspectionis et directionis in episcopos jam pro et in certis civitatibus ac districtibus constitutos. Alibi quidem, ne morosiorēm sese præberet, ait (ibid., pag. 321) se probasse *primalum auctoritatis et potestatis: primatum curæ ac sollicitudinis, primatum quoque in ferendis una cum corpore episcoporum legibus, et dijudicandis causis*, ad idem corpus cuius ipse caput est, pertinentibus; imo et jurisdictionem (vide hominis facilitatem) non repugnat in romano pontifice agnoscere (1). Sed hæc verba sunt. Cur enim, si propriam jurisdictionem intellexisset, non addidit ea verba, quæ in mea explicanda sententia usurparat: *jurisdictionem obligatoriam et coactivam supra universam Ecclesiam?* Cur inquit: (Quia pontificis romani) *cura superintendens* (ibid., pag. 179) est diversa a *cura episcopali minus illa importat infallibilitatem; omnium minime, plenam ab eadem Ecclesiae dependentiam, et respective absolutam papæ monarchiam?* Audi cætera: « Clamat iidem (ibid., pag. 318),

(1) Ibid., pag. 417: *Dicam præ primis, eam semper potestatem, talem auctoritatem, talem etiam, si velint, jurisdictionem, romano pontifici competere, etc.*

et declamant adversus Febronium, quando, cap. 2, § 2, nec non cap. 5, § 4, sustinet, summo pontifici magnam quidem in Ecclesia auctoritatem competere, sed non jurisdictionem proprie talem. Nos sane non dispicimus cur ille per hoc tam graviter delinquisse dicendus sit. Probavit ille, probavimus et nos, papæ soli et absque episcoporum accessu et consensu non competere jus sanciendarum in et pro universalī Ecclesia legum. Probavimus item quod non nisi per voluntatem episcoporum obtinuerit potestatem, quam vigore primorum et genuinorum canonum neque habuit neque exercuit, judicandi in causis contentiosis, seu episcoporum, seu inferiorum clericorum. Dicat autem quisquis volet (certo nullus id dicet jurisconsultus) eum, vi officii, propriam habere jurisdictionem, qui utraque hac potestate destituitur. » Viden ut nobis Febronius illudat, dum aut *auctoritatis*, aut *potestatis*, aut etiam *jurisdictionis* nomen non abhorre se singit? Febronio jungamus perpetuum ejus sectatorem Pereiram; ex discipuli doctrina magistri mens apertius intelligitur. « Dico (ita ille in epist. dedicat., pag. 15), che l'essenza del primato è stata in tre parole descritta dal S. abbatedi Chiaravalle Bernardo nel luogo poco sopra citato: *Quid tibi* (sono parole del santo al pontefice Eugenio Terzo) *dimisit Petrus apostolus? Non tibi ille dare, quod non habuit, potuit. Quod habuit, hoc dedit, SOLICITUDINEM SUPER ECCLESIAS.* Questi sono li termini, a quali restringe S. Bernardo il primato del papa, vale a dire, in essere un ispettore, un sopraintendente generale di tutti li vescovi, di tutti li fedeli, di tutte le Chiese. » Querit mox ipse, in quonam collocanda hæc sit inspectio; ac post multas, easque inanissimas, atque malevolentiae et ignorantiae plenas, in romanos pontifices curiamque romanam declamationes, propositæ quæstioni tandem respondet (ibid., pag. 17): « Non in altro riporsi da S. Bernardo l'essenza del primato, che nell' essere il romano pontefice un prelato agli altri prelati tutti superiore, capo, è primo presidente di tutti li vescovi, a cui per uffizio di sua primazia incombe d'invigilare sopra tutta la Chiesa, acciò ognuno attenda ed adempisca esattamente le obbligazioni, funzioni, e ministeri del proprio ordine ed uffizio: e con ciò mantenere il corpo della Chiesa in quella bella disposizione ed armonia stabilita da Christo e da suoi apostoli, conservando il diritti di ciascun grado, e mantenendo in ciascun membro l'uso libero delle funzioni proprie di sua gerarchia. »

II. Nos enimvero alia omnia sentimus. Jurisdictionem in romano pontifice profitemur veram propriamque in ecclesiasticis rebus ad constituendam conservandamque unitatem, quæ coactionis vi polleat (hæc genuina pontificii primatus indeoles est); addimus continenter præcipuas, atque ex ipsa Christi institutione insitas, ejus affectiones esse quod: 1° in universam, qua late patet, Ecclesiam proferatur; 2° quosunque totius christiani orbis fideles, suis licet episcopis subjectos, proxime et immediate afficiat; 3° suprema sit, et nulli in terris potestati, ne Eccle-

sic quidem in generale concilium coactæ, obnoxia. De peculiaribus autem ejus juribus, quæ Febronius romano pontifici negat, hic agendi, ut dissertationis initio monueram, labore supersedendum est; huic enim quæstioni, ubi in unam primatus naturam inquirimus, non satis apte isthac tractatio immiscetur. Perspicue ni fallor, meam ego sententiam exponui. Quæ ad necessarias primatus affectiones pertinent, sequentibus capitibus confirmabimus. Hic uni hæreamus ejusdem primatus naturæ quam in veræ propriæ cogentis jurisdictionis potestate posuitnus.

III. Non ego febronianam sententiæ aut eum M. Antonii de Dominis, qui jurisdictionis potestatem primatui diserte eripuit (1), aut cum Leibnitii, qui non nullis unam directoriam potestatem spirituali magistratui concessisse videtur (2), erroribus conferam; ac ne illud quidem memorabo: totum quantum hocce unius *inspectionis* romano pontifici asserendæ sistema ex damnati Dupinii libris prodiisse (3). Hæc ad invidiam adversario conflandam videri fortasse possent accommodata, non ad ejus retundendos cognatus. Perspiciat ipse num valde gloriosum catholicò homini sit, ex turbidis hisee fontibus aquam quam bibat ipse aliisque bibendam propinet, haurire. Rem nos aggrediamur. Certissimam autem, uter nostrum fallatur dijudicandi regulam Febronius ipse in medium afferit (4): *Quod, inquit, patres semper, id est per omnes etates, quod ubique, etiam in Oriente, in Africa, in Gallia, pontifici competere agnoverunt, id (maxime si concilia conspirent) ei omni jure deberi censendum est.* Non erat profecto cur ille a Bossuetio, in Expositione catholicæ fidei, se ista mutuari jactaret. Una enim hæc regula a me in toto *Antifebronio* spectata fuit. Quare a primis Ecclesiæ seculis ad octavum (nam de consequentibus seculis, ut quæ ab isidorianis decretalibus occupata fuerint, dubium non est, vel ipso non diffidente Febronio, quin nostra dogmata ubique et sola, saltem ad magni occidentalis schismatis tempora, sint pervagata) conquisitis ex omni natione patrum et conciliorum certissimis testimoniis, pontificium, qualem descripsi, primatum confirmavi. Sed eam tamen regulam libentissime, ut est a Febronio proposita, arripi atque ita argumentor: *Patres et semper, id est per omnes etates, et ubique, etiam in Oriente, in Africa, in Gallia, romanum ponti-*

(1) Antiquiorem hujus erroris auctorem indicare poteram, Marsilius Patavinum. Audiat Febronius, et exhorrescat, audiatur, inquam, quæ Almainus, ex theologis ipsi familiaribus unus, hac de re scribit [De Potest. eccles. et laic., q. 3, cap. 2]: *Marsilius de Padua ponit, quod papa nullam habet potestatem coercitivam, sive coactivam, ex institutione Christi; sed ista opinio est damnata.*

(2) T. I epistolar., edit. Lips. an. 1754, pag. 55: *Cum sit Deus ordinis, et corpus unius Ecclesiæ catholicæ et apostolicæ uno regimine hierarchiaque universalis continendum juris divini sit: consequens est, ut ejusdem sit juris supremus in eo spiritualis magistratus terminus se justis contingens [haec verba nunc addo] directoria potestate, omniisque [forte omnique] necessaria ad explendum munus pro salute Ecclesiæ agendæ facultate, instructus. Quanquam cum Leibnitius directoriae potestati addat omnem necessariam ad explendum munus facultatem, amplius aliquid directoria potestate, mea quidem sententia, indicat.*

(3) Confer *Antifebronium*, diss. 2, cap. 4, n. 8.

(4) T. II, p. 417. Eamdem inculcat p. 73 et 375.

ficem centrum catholicæ unitatis agnoverunt: huic propositioni, ut vidimus, Febronius plane assentitur; patres igitur et semper et ubique agnoverunt (utor hic iterum altero Febronii axiomate) *omnia illa et sola esse primigenia et essentialia jura primatus, sine quibus unitas et centri ratio non potest servari* (t. I, cap. 2, § 4, pag. 104). Insanus sit qui hanc consecutionem negarit. Hoc igitur demum est inquirendum, num sine cogente jurisdictione unitas formari (id enim addendum) et servari possit: si enim formari servarique nequeat, *primigenia profecto et essentialis primatui dici ejusmodi jurisdictione debet.* Catholicos quidem jurisdictionis nomine non nisi vim coactivam intellexisse testis est locupletissimus M. Antonius de Dominis; cum enim primatum, ut dixi, jurisdictionis explosisset (t. I de Rep. eccles., cap. 1, n. 1), catholicos secus docere fatetur, *Quia, inquit (ibid.) in eo requirunt veram jurisdictionem, hoc est vim coactivam.* Verum anne aliter sentire potuissent? Quomodo enim unitas omnium ex uno formari possit, ut Pacianus aiebat, nisi omnes cum illo convenient eique uniantur? Sed hoc vim quamdam in illo præcipuum exigit, qua omnes ad unitatem secum custodiendam obligantur. Formata porro unitate, illud maxime uni curandum, ne hæreses ac schismata suboriantur; aut, si subnascantur, evellantur illæ statim, hæc statim compescantur. Quare Cœlestinus aiebat (t. I Epist. R. P. edit. Coust., col. 1066): *In speculis a Deo constituti (sumus), ut, vigilantes nostræ diligentiam comprobantes, et quæ coercenda sunt resecemus, et quæ observanda sunt sanciamus.* Verum quis intelligat hæc ab eo præstari posse qui cogente jurisdictione uti non possit ad frangendam scelestissimorum hominum temeritatem? *Ecclesiæ salus*, ut recte Hieronymus (in Dial. contr. Lucifer., n. 9), in summi sacerdotis dignitate pendet, cui si non exors quædam et ab omnibus eminentis detur potestas, tot in Ecclesiis efficientur schismata, quot sacerdotes. Igitur si, quod a D. Nicole scriptum reperio (Exposit. du Symbole, art. 9, ch. 2), *juris est divini et ex institutione Christi, ut pontifex romanus omni potestate et prærogativis ad unitatem efficaciter conservandam necessariis præditus sit, vis coactiva, atque adeo vera propriaque jurisdictione denegari illi nullatenus poterit.*

IV. Accedat aliud iijusce rei argumentum, quod ipse Febronius nobis suppeditat. *Quam sollicitudinem, inquit ille (t. II, pag. 273), quam potestatem, Paulus, Jacobus, Andreas, etc., habuerunt in omnibus unicunque dissitis Ecclesiis particularibus [harum enim multæ eo etiam tempore fundatae et per singulares episopos rectæ sunt]; eamdem in omnibus per orbem christianum Ecclesiis agnoscamus (in) successoribus Petri.* Conditionem accipio. At quænam fuit extraordinaria apostolorum in omnes Ecclesiæ sollicitudo? *Illa [respondet Febronius] omni procul dubio, ex Christi instituto, nec alia fuit nec alia esse potuit quam inspectionis et directionis in episopos jam pro et in certis civitatibus ac districtibus constitutos.* Illo

enimvero est quod nolle a eatholico homine dicatum. Näm quid hoc est, quam apostolos legum fereendarum auctoritate ac judicaria potestate, cum Pfaflo, Boehmero, aliisque protestantibus, contra sacrarum Scripturarum eloqua ac certissimas patrum sententias, spoliare? Aliqua de apostolorum legibus superiorē dissertatione (*cap. 4*) indicata sunt; plura de utraque legum edendarum judicandique potestate inveniet lector in clarissimorum archiepiscoporum ebredunensis et cameracensis pastoralibus documentis adversus *11* advocatorum consultationem; imo et apud Joannem Laurentium Mosheimum, lutheranæ licet factionis heminem, qui veritatis vi contra recepta apud suos dogmata coactus est jurisdictionem in apostolis, ac *legislativam*, ut aiunt, potestatem, fateri. Mihi satis erit ex Febronio querere, num utraque haec potestas, qua maxime coactiva jurisdictione continetur, ab episcopis sit removenda? Minime vero, inquiet; episcopi utraque possunt facultate, neque id salva fide negari potest. Aut igitur, infero ego, episcopi apostolis sunt auctoritate praestantes, aut in apostolis quoque duplex illa potestas est agnoscenda. Primum illud non asseret profecto qui in ipsam apostolicam auctoritatem episcopos succeedere tradit (*t. I, cap. 7, § 4, n. 1, pag. 537*), ita nimurum, ut quidquid potestatis episcopalis, id est, ad regimen Ecclesiae spectantis, apostoli habuerunt, id ab ipsis in episcopos transfusum sit. An apostoli, quam ipsi non habuerunt, in episcopos transfuderint potestatem? Quid ergo superest, nisi ut alterum vel invitus fateatur? Reponet fortasse Febronius, se apostolis tantum in episcopos a se constitutos jurisdictionem cogentem negare, non in alios fideles; at satis ridicule haec responderet. Episcopi enim illi, licet, cum sui gregis portione collati, pastores essent, cum apostolis tamen comparati, ovēs erant: eodem propterea jure ab his pascenda, quo ab illis singuli sui greges pascebantur. Enimvero ignorare Febronius non potest, doctis viris (*1*) non improbabilem visam esse eorum opinionem qui, duce, ut ipsi putant, Hieronymo, docent: presbyteros qui in commune Corinthiorum Ecclesiam regebant, episcopali jure fuisse prædictos, non simplices presbyteros. Ad episcopos ergo illos ea referenda sunt apostolicæ auctoritatis verba, quibus Paulus et sublatum e medio corinthiacæ Ecclesie non fuisse nefarii incestus reum graviter expostulat, et ad eos se in *virga ventarum* minatur. Quæ quidem verba patres ab ebredunensi archiepiscopo indicati magna consensione de cogente potestate intellexere. Et illud Febronius in mentem revocet, quod utique saltem in Calmetii dictionario legit, esse qui Diotrephen a Joanne (*Ep. III, 10*) commemoratum episcopis accenseant, de eo tamen haec Joannes: *Propter hoc, si venero, commonebo ejus opera quæ facit, id est, Budæo interprete, judicabo,*

aut etiam œcumenii sententia minabor, puniam (*1*). Quæ tamen, ut vera non esse, aut saltem non certa, concedam, illud saltem efficiunt: in tantâ vetustissimorum apostolicæ ætatis monumentorum inopia aliquid exstare, unde certissimus, quæ attulimus, argumentis historiam omnino non refragari intelligamus.

V. Sed quoniam episcopalij jurisdictionis injecta mentio est, ex ea novum in dupinianum Febronii sistema ducere argumentum licebit. Quam enim episcopi cogentem potestatem indepi sunt, eam non nisi unitatis constituendæ servandæque causa obtinuere. Quod si una singularis Ecclesia esse non posset, nisi in singulos ejus cœtus fideles uti episcopus posset vi, qua ad unitatem compellerentur, efficacissima; quanto minus universæ christianæ orbis Ecclesiæ in unitate consistere possent, nisi unus ille, quoicum conyenire illis opus est, ejusmodi eogenitæ jurisdictione frueretur? Apposite ad hanc sententiam S. Thomas: *Ubi cunque, inquit (in 4, dist. 24, quæst. 3, art. 2), sunt multa regimina ordinata in unum, oportet esse aliquod universale regimen supra particularia regimina ... alias non posset esse colligatio ad unum.* Et ideo cum tota Ecclesia sit unum corpus, oportet, si ista unitas debet conservari, quod sit aliqua potestas regitiva respectu totius Ecclesiæ supra potestatem episcopalem, qua unaquæque specialis Ecclesia regitur: *haec est potestas papæ.* ... *Et inter episcopum simplicem et papam sunt alii gradus dignitatum correspondentes gradibus unionis, secundum quos una congregatio vel communitas includit aliam.* Quamobrem cum hic graduum ordo ad unitatis conservationem sit institutus, ne inutilis plane sit, potestas regitiva minore efficacitatis vi pollere non debet in uno quam in alio, sed quemadmodum infimus simplicis episcopi gradus cogentem potestatem in cœtum sibi subditum exercere potest, ita poterunt servato canonum jure in simplices episcopos archiepiscopi, in hos vero patriarchæ non impari uti jurisdictione, donec ad supremum unitatis caput et centrum, nempe romanum pontificem deveniamus, cui propterea in omnes summum esse debet imperium, maximaque vi potestatis.

VI. Atque hinc magnificentissimi illi honoris tituli, quibus romanæ sedis auctoritatem in Autisebronio (*diss. 2, cap. 2*) a patribus passim designatam fuisse demonstravi; *principatus*, ab Augustino (*ep. 162*), arelatensis provinciæ metropolitūs (*2*); *potestatis*, a Zosimo, in epistola ad Aurelium aliosque episcopos carthaginiensis concilii (*3*); *ejusque potestatis*, quæ aliquid multo nobilius præstantiusque complectatur, quam quod *communionis* cum apostolica sede nomine denotaretur (*4*); *potestatis*, *ex cuius deliberatione certum sit, summam rerum pendere* (*5*); *potestatis*

(1) Confer Benedictum Justinianum, *virum doctissimum in Comm. ad eum Joan. locum.*

(2) Inter Leonian. ep. 65, col. 905 Ballerini, edit.

(3) T. I epist. rom. pont., edit. Coust. col. 974.

(4) Bonifacius I, ibid., col. 1037. *Cum se ab apostolica sede communione et, ut dicam verius, potestate, separare nituntur.*

(5) Idem Bonifac., epist. ad Rufum, ibid., col. 1039.

[1] Confer Petavium de eccl. Hierarch., lib. III, cap. 11, n. 6, et Mamachium, Orig. et Antiq. christian., t. IV, p. 483.

*omnibus præpositæ ad medicinalem sanitatem emersi unius (1). Hæc enim omnia satis aperie primatum indicant, qui non simplici vigilancia aut inspectione contineatur, sed cum imperio exerceatur, atque a florentino concilio (sess. 25) definiiri potuerit: *pa-scendi, regendi, et gubernandi universalem Ecclesiam plena potestas.* Ad hæc omnia quid Febronius? Audi, lector, et obstupesce (t. II, pag. 375): « Quæ autem ratione, quove jure P. Zaccaria pretensis suis centri qualitatibus et appertenentiis bossuetanum hoc ubique poterit applicare? Ut tamen in gravi hac materia non omittamus dare proximiorem aliquam regulam, firmumque principium, e quo singulares et ultimatae conclusiones deduci queant, dicemus cum clero gallico apud Febronium, cap. I, § 8, n. 8, sedenti in centro commissam esse sollicitudinem omnium Ecclesiarum, eo sensu quo divus Bernardus, secutus Cyprianum, Augustinum, Gregorium M., scripsit ad Eugenium papam, lib. II de Considerat., cap. 6, n. 10: *Quid tibi dimisit Petrus apostolus? Non tibi ille dare quod non habet, potuit; quod habuit, hoc dedit: SOLICITUDINEM SUPER ECCLESIAS.* » Excute universam Febronii defensionem; hoc unum est quo ille capit 2 secundæ dissertationis, ubi ex centri ratione patrumque testimonii primatum romani pontificis esse jurisdictionis debere comprobavi, se satisfacere existimavit. Creditumque ubique est, centrum esse omnium Ecclesiarum romanum pontificem, an non? Creditum id fateatur Febronius; debuerat igitur ostendere centri ad formandam servandamque efficaciter unitatem a Christo instituti non eam esse naturam, ut cogentem jurisdictionem exposcat; hoc, inquam, debuerat ostendere, ac præterea nominum, quæ non in Italia solum, sed etiam in Africa et in Oriente (neque enim Italus Augustinus fuit, aut Stephanus Dorensis) romani pontificis tributa fuere primatu, significationem ac vim una inspectione posse concludi. Id, quæso, in animo sibi imprimat, si vindicationes meas confutare iterum aggrediatur: sibi maxime cavendum, ne ridiculis hujusmodi effugiis demum prodat, se nihil habere quod respondeat. Simile illud est quod ex Bernardo assert, *sollicitudinem omnium Ecclesiarum EO SENSU*, quo D. Bernardus scripsit, sedenti in centro commissam esse dicens; perinde ac si Bernardi testimoniis sanctissimum abbatem omnino a nobis stare in Antifebronio non fuerit apertissime demonstratum. An non Bernardi hæc sunt (ep. 131): *Plenitudo siquidem potestatis super universas orbis Ecclesias singulari prærogativa apostolica sedi donata est. Qui igitur huic potestati resistit, DEI ORDINATIONI resistit?* An non Bernardi ista ex eodem secundo de Consideratione libro, quam Febronius citare audet: *Sunt quidem et alii cœli janitores, et gregum pastores; sed tu tanto gloriosius, quanto et differentius utrumque præ ceteris nomen hæreditasti. Habent illi sibi assignatos greges; tibi universi crediti, uni unus. Nec modo ovium, sed et pastorum tu unus es pastor... Aliorum potestas certis**

arctatur limitibus; tua extenditur et in ipsis qui potestatem super alios accepérunt. Nonne si causa exstiterit, tu episcopo cœlum claudere, ET IPSUM AB EPISCOPATU DEPONERE (quod posse pontificem Febronius pernegat), etiam et tradere Satanae potes? Quoniam ergo mens Febronii avolavit, cum Bernardum nobis opponere non extimuit?

CAPUT III.

Ingenitas primatus pontificii proprietates explicare agredientibus nobis prior illa occurrit, quod universitas sit, atque in universam Ecclesiam se exporrigit. Id postulat centri ratio, quam in romano pontifice vel ipse Febronius agnoscit; postulant patres; postulat cum primis concilium florentinum, de quo disputatione mire hallucinari Febronium, quemadmodum in Antifebronio dictum fuerat, iterum confirmatur.

I. Pontificii primatus naturam explicimus hactenus, ac confirmavimus. Ad ejus affectiones nos convertimus. Primam autem earum esse posuimus, quod suæ ambitu auctoritatis universam Ecclesiam coerceat. Ac Febronius quidem primatum a se confictum tribuit romano pontifici in omnes particulares Ecclesiæ; non item in universam Ecclesiam. Quos autem duces hac in sententia habuerit, ipse explicat in sua ad cl. P. D. Trattwein response (t. II, pag. 192).

« Universitas coloniensis, inquit in responso quod ad mandatum archiepiscopi sui Theodorici dedit anno 1440 (apud Buleum, Hist. universit. Paris. t. V, pag. 461): *Omnes obediens tenentur Christo, suæque sponsæ, in qua Ecclesia prima præsidentia est sedes apostolica SUPER OMNES ALIAS ECCLESIAS PARTICULARES ET SEDES INFERIORES, non SUPER TOTAM UNIVERSALEM prælatæ.* Gerson., sermone in Festo S. Antonii Constantie habito, App. tom. II, col. 355: *Vidi nuper S. Thomam et Bonaventuram: dant supremam et plenam summo pontifici potestatem ecclesiasticam; recte procul dubio, sed hoc faciunt in comparatione ad fideles singulos, ET PARTICULARES ECCLESIAS.* Patres concilii basiliensis apud Harduinum, tom. VIII, col. 1326: *Quis jam de potestate concilii super omnes alias potestates ambigere poterit, tot irrefragabilibus testimoniorum comprobata? ... Omnes SINGULARES HOMINES PARTICULARES ECCLESIAE ipsi pontifici obediens debent, nisi in iis quæ huic sacrae synodo et cuiilibet alteri legitime congregatae præjudicium generarent. Nam, si sit caput ministeriale Ecclesiæ, non tamen est major tota Ecclesia.* »

II. Eosdem auctores indicaverat anonymous, qui Respcionem editid ad posteriores Steyaertii theses, a Charlasio confutatus in dissertatione de concilio oecumenico; sed vere ut dicam, neuter gloriari hisce magistris debuerat: Coloniensis universitas, quo tempore suum illud responsum dedit, ad antipapæ Felicis V partes transierat cum academiis viennensi, erfordensi et cracoviensi. De Basiliensis vero nihil hic addam. Satis dixero si non schismaticos modo appellavero, sed nefarii schismatis auctores

(1) Stephanus Dorensis in Concil. Later. sub març. I, t. VI Labb. edit. conc., pag. 104.

atque incentores. Gersonius, ne quæ alibi de eo admonui frustra repetam, hic certe fallitur, dum pro suo illo dogmate sanctos Thomam et Bonaventuram appellat. Uterque enim Ecclesiæ non solum dispersæ, sed in œcumenica quoque synodo congregatae, suprema pontifices romanos potestate præesse tam aperte docet, ut, quod Charlasius ait (*diss. cit., cap. 10, pag. 207*), nec Gersonius, nec quilibet alter glossa aliqua eorum verbis offundere tenebras poterit. Nempe S. Thomas (*de Potentia, qæst. 10, art. 4, ad 13*) docet: « Sicut autem posterior synodus potestatem babet interpretandi symbolum, a priore synodo conditum, ac ponendi aliqua ad ejus explanationem, ut ex prædictis patet; ita etiam romanus pontifex hoc sua auctoritate potest, cuius auctoritate sola synodus congregari potest, et A QUO SENTENTIA SYNODI CONFIRMATUR, ET QUI AD IPSUM A SYNODO APPELLATUR. Quæ omnia patent ex gestis chalcedonensis synodi. Nec est necessarium quod ad ejus expositionem faciendam universale concilium congregetur. » Seraphicus autem Doctor, regulam fratrum minorum explanans, ea verba: *Honorius episcopus*, ita interpretatur: « Episcopus utique non alicuius partis solum, sed totius universitatis est. Quod si unus non esset, qui in omnes exercere posset jurisdictionem, ubi maneret status Ecclesiæ? Si, partibus discordantibus (quod et in synodis contingere posse quis neget?), non esset qui posset manum mittere in ambabus, fuisse synagoga felicior quam Ecclesia; quia illa habebat unum summum pontificem, qui omnes discordias poterat terminare, ut patet in Deuteronomio. » Alibi (*in opusc. Hierarch. eccles., p. 2, cap. 1*) vero sumnum pontificem SOLIUS DEI JUDICIO RESERVARI scribit. Quamobrem cum Febronius ea solum de causa summis pontificibus nolit in universam Ecclesiam primatum potestatis concedere, ne ipsas quoque œcumenicas synodos ejus auctoritati subjicere cogatur, manifestissimum est, nec Thomam, nec Bonaventuram, qui romani pontificis auctoritati generalia ipsa concilia subesse professi sunt, non potuisse illi in universam Ecclesiam eripere potestatem.

III. Nec vero aliter sentire ii poterant, quibus perspectum erat, super Petrum non tantummodo omnes particulares Ecclesiæ fundatas a Christo fuisse, sed universam ædificatam Ecclesiam, super unum unam. Ratio autem primatus eam Ecclesiam spectat quæ super Petrum fuit a Christo ædificata. Id ipsum finis constituendi primatus declarat. « Nam, inquit cl. Ballerinius (*de Potest. Eccles., cap. 4, n. 10, pag. 61*), cum primatum, ut diximus, non meri honoris et ordinis, sed peculiaris jurisdictionis, institutus fuerit a Christo in bonum unitatis Ecclesiæ, ut capite constituto scissurarum et schismatis tollatur occasio; vim profecto coactivam in omnes collective debet habere, sine qua latus schismatibus et scissuris adiutus pateret, unitatisque bonum obtineri non posset. Hinc qua ratione ea vis in singulos ab adversariis conceditur causa primatus, eadem in omnes collective concedenda est, cum universæ Ecclesiæ unitas non

ex singulis tantum, sed ex omnibus collective sumptis et in unum coactis, redeat, » Hinc illud S. Ambrosii (*serm. 47*): *Petra dicitur Petrus, eo quod tanquam saxum immobile totius operis christiani compagem molens continet.*

IV. Eadem de causa nihil summis pontificibus ac cæteris patribus usitatus, quam Petrum romanosque pontifices universæ Ecclesiæ fuisse præpositos. Bonifacii I hæc sunt in epistola quinta decima (*col. 1039 Coust.*): *Manet beatum apostolum Petrum per sententiam dominicam universalis Ecclesiæ ab hoc sollicitudo suscepta. Ita vero in leoniano Sacramentario legimus (col. 337, Murator. edit.): Quæ, te dispensante, devota obsequitur, quidquid sedes illa censuerit, quam tenere voluisti totius Ecclesiæ principatum; nec multo postea (ibid., col. 341): Qui, ut hanc sedem regimen Ecclesiæ totius efficeret et quod hæc prædicasset, ostenderes ubique servandum, simul in ea et apostolicæ principem dignitatis, et magistrum gentium, collocasti. Ab his non discrepant, quæ alio loco scribit S. Leo Magnus (ep. 5, Baller. edit.): Et quia, inquit, per omnes Ecclesiæ cura nostra distenditur, exigente hoc a nobis Domino, qui apostolicæ dignitatis beatissimo apostolo Petro primatum fidei sua remuneratione commisit, universalem Ecclesiam in fundamenti ipsius soliditate constituens. Hoc secutus Bernardus ad Eugenium, ait (de Considerat., lib. II, c. 8): Quisque cæterorum (episcoporum) habet suam; tibi una commissa est grandissima navis facta ex OMNIBUS, ipsa UNIVERSALIS ECCLESIA toto orbe diffusa. Addamus etiam Bonaventuram, ut ejus mens fiat exploratior: Respondens, inquit (in cap. IX Luc.), Simon Petrus, dixit ad Christum: Quia unus pro omnibus respondet, ut commendetur unitas Ecclesiæ in fide, confessione et prælatione. Unde Petrus, tanquam unus prælatus universalis Ecclesiæ, unus pro omnibus respondet. Propter quod dicebat Paulus: Obsecro ut id ipsum dicatis omnes, et non sint in vobis schismata. Unde, merito istius confessionis unius pro omnibus, nomen Petri est sibi confirmatum, ET UNIVERSALIS PRÆLATIO SUPER ECCLESIAM EST CONCESSA. Evidem ignoro utrum qui in omnes collectim christianas Ecclesiæ jus esse romano pontifici vellet significare, aliis aut disertioribus verbis uti posset.*

V. Vix certe aliud florentinis patribus indicare visum fuit, cum in decreto pro Græcorum unione, cui ipsi Græci subscripserunt, definire: *Sanctam apostolicam sedem, et romanum pontificem in UNIVERSUM ORBEM tenere primatum, et ipsum pontificem romanum successorem esse beati Petri principis apostolorum, et verum Christi vicarium, totiusque Ecclesiæ caput, et omnium christianorum patrem ac doctorem existere, et ipsi, in B. Petro, pascendi, regendi et gubernandi UNIVERSALEM ECCLESIAM a D. N. Jesu Christo plenam potestatem traditam esse, quemadmodum etiam in gestis concitorum et canonibus continetur. Tria hic Febronius opponit: « Primatum ait (t. II, pag. 189), non ab omnibus pro generali agnoscit, præsertim a Gallis; ac damus, inquit, testem gallum omni exceptione majorem: Carolum, cardinalem de Lotharingia, qui ex*

ipsa tridentina synodo hæc ad Britonem secretarium suum, quem ad pontificem ablegaverat, Romam perscripsit : *Apud Gallos constantiense concilium in partibus suis omnibus ut generale habetur : basileense in auctoritatem admittitur : florentinum nec legitimum, nec generale reputatur.* » Deinde : « *Quidquid sit, inquit (l. II, pag. 190), tuto asseri potest declarationem concilii florentini decretis sess. 4 et 5 synodi constantiensis non repugnare. Hoc observavit illust. Bossuetus, ita scribens lib. X, cap. 10 : Verba decreti florentini revera nihil habent constantiensi decreto contrarium. Nempe hæc verba objiciunt : Papæ, in B. Petro, pascendi, regendi et gubernandi universalem Ecclesiam a Domino plenam potestatem fuisse traditam. Atqui hæc non indicant eam potestatem ita esse datam, ut adunatae quoque Ecclesiæ consensum unus vinceret, quod patres constantienses conaemabant. Ergo florentini patres constantiensibus non repugnant.* » Tandem legenda esse extrema florentini concilii verba pronuntiat non quemadmodum ETIAM, ut a nobis descripta sunt, sed quemadmodum et in gestis, etc., ea lege scilicet ut pontifex summa sua potestate utatur *juxta modum qui et in actis conciliorum œcumenicorum et in canonibus continetur.* Verum quod sœpe alias questus sum, hic quoque queri debeo, Febronium eadem in sua defensione repetere, quæ prius dixerat, non dicam non attactis, sed ne indicatis quidem gravissimis meis argumentis.

VI. Profecto ad primum quod attinet, in Galliis quoque generale haberi florentinum concilium testes produxi (1) Boueatum, Annatum, Dantine benedictinum, operis quod prænotatur *l'Art de vérifier les dates auctorem, anonymum dictionarii conciliorum consarcinatorem, et Juveninum, Gallos omnes, atque eruditione spectatos, neque omnes romanis partibus addictissimos.* Cur horum testimonia dissimulavit, ut cardinalis Lotharingii, qui, *re nondum plene discussa*, ut Juveninus loquitur, ita sensit, verba appellaret, a me quoque ex eodem Juvenino recitata? Percommoda sane infringendarum omnium sacrarum legum definitionumque eludendarum ratio hæc est, si quid pontifices statuant quod nostris opinionibus aduersetur, œcumonica appellare concilia; si vero ipsa nobis concilia minime faveant, aut eis violatae libertatis vitium objectare, aut illa de œcumenicarum synodorum dignitate dejicere. Verum hoccine est libertatem Ecclesiæ vindicare? an non potius illam' evertere, perturbare omnia, atque hereticis schismaticisque proterendam fidem, enervandam disciplinam, unitatem dilacerandam, per summum nefas, dimittere? Sed in viam redeamus. Bossuetius ergo (quod alterum erat febronianæ responsionis caput) cum constantiensi synodo florentinam optime conciliari posse existimat. Non id nunc quærimus: satis ad hujus capitil institutum esset romanos pontifices dispersam Ecclesiam, universam tamen, vi sui primatus pascere, regere et gubernare; qua de re nihil a constantiensibus partibus sanctum fuit: de Ecclesia in generale

concilium coacta capite quinto disseremus. Deinde, ut Ballerinius animadvertisit (*de Potest. Eccles.*, pag. 59), « *si romanus pontifex ex Christi institutione plenam potestatem accepit pascendi, regendi et gubernandi, universalem Ecclesiam; non in singulas et particulares tantum Ecclesias distributive et separatim acceptas, sed in omnes collective sumptas, ex quibus sane sumptis collective constat universalis Ecclesia, potestatem habet, ac proinde habet etiam in patres quoque conciliorum generalium, quæ illam repræsentant, nec majori quam ipsa universalis Ecclesia privilegio gaudent.* » Non igitur ea, quam Bossuetius init ratione conciliandæ sunt illarum synodorum definitiones, sed ea quam constantiensia ipsa decreta commonstrant. Agit, ut infra videbimus, constantiense concilium de dubiis pontificibus, ac de schismatis tempore. Quid hoc ad florentinorum patrum definitionem? Nihil denique, ut de tertia Febroniæ responsione dicam, ad suam illam florentinæ definitionis lectionem asserendam ineptius proferre poterat, quam prolixam eorum, quæ scripserat de Marca, recitationem? Quid? opusne fuit ut quæ eruditus ille præsul conjecterat, a Febronio doceremur? Nonne monueram (1) quæ ipse in priore suo opere ad eam confirmandam lectionem attulerat, ex Petro de Marca atque hujus consecutore Natali Alexandro descripta fuisse? Noram profecto quid de Marca ea de re disputasset; noram quoque vehementer errasse illustrissimum antistitem, ab eoque deceptos in eumdem errorem Natalem Alexandrum, Maimburgum, Bossuetum, Febroniumque, fuisse prolapsos. Putaverat de Marca, verba illa: *Quemadmodum etiam, in florentinum concilium, Bartholomæi Abrami Cretensis, cum latinam ejus versionem ederet, aut hallucinatione aut incuria irrepisse, ac legendum: Quemadmodum, qui et in gestis, etc.* Nam in græco habetur: Καὶ ἔτη τρόπον καὶ ἐτῶ τραχτικός, etc., ubi particula καὶ iteratur, et modus potestatis ad conciliorum canonumque regulam circumscribi videtur; Blondus præterea, qui Eugenio IV a secretis fuerat, Marcus Vigerius, Joannes Roffensis, Joannes Eckius, et Alberius Pighius, non aliam usurparunt probaruntque latinam ejus loci lectionem, nisi hanc: *Quemadmodum et in gestis.* Nihil tamen falsius excudi poterat. Quid enim Blondum aliosque eum secutos morem? cum archetypa florentini decreti exemplaria etiamnum supersint, Eugenii ac Michaelis imperatoris signis munita, in quibus sic legitur: *Quemadmodum ETIAM.* Colbertinos codices indicarat Tournelius (2); quinque ejusmodi autographa exempla Mamachius numerat in dissertatione, quam de hoc concilii florentini loco scripsit atque in Orsii adversus Bossuetum commentarios intulit (3); sextum addit exemplar Ballerinius (*de Potest. eccles.*, pag. 59) ex celeberrimi Marchionis Maffei Historia diplomatica (*l. I, pag. 87*), in publico bononiensi archivio asservatum.

(1) *Ibid.*, pag. 417.

(2) *De Loc. theol.*, ubi de conciliis in partic., art. 2, p. 298 recentiss. edit. Venet. an. 1765.

(3) *Lib. VI de rom. pont. Auct.*, cap. 41, artic. uniu.

(1) *Antif.*, t. I, diss. 2, cap. 2, n. 2, pag. 120.

Græcum hæc omnia latinumque textum exhibent autographis subscriptionibus confirmatum, ut dubitari omnino non possit quin illud *etiam* a concilio ipso prodierit. Quanquam si exemplaria deessent, atque ex scriptorum auctoritate dijudicanda res esset, quanta Blondi (*cæteros enim prætero, qui recentiores sunt atque ab eo decepti videntur*) esse hac in re auctoritas potest, si cum S. Antonio et cardinali de Turrecremata conferatur? Uterque enim ipsi concilio florentino interfuit; Turrecremata autem, in commentario quo hocce decretum explanavit, non solum ea verba: *quemadmodum ETIAM*, uti S. Antoninus, refert; sed etiam qui illorum sensus sit, nos edocet (1); neque id, ex privata sui ipsius sententia. Nam ex actis concilii discimus (2) Græcos in id omni studio enixos fuisse, ut aliquis modus pontificiæ auctoritati in decreto poneretur; cardinales tamen firmiter obstitisse, ac dominicanorum provinciale, qui pro *Latinis* rem strenue agebat, *plenam* demonstrasse nec ulla temeratam circumscriptione potestatem fuisse Petro a Christo traditam (3). Jam vero, ut ad Febronium red-

eat oratio, Natalis Alexander cæterique qui Petrum de Marca exscriperunt aliqua fortasse digni sunt excusatione; nulla certe, Febronius. Legerat is Orsium, in cuius opere, illa, ut dixi, eruditissimi Mamachii de florentino decreto dissertatione exstat. Qua ergo fronte inanes parisiensis antistitis conjecturas nobis obtrudit? Vide quam liberalis sim: nolim Febroni vitio vertere quod, dum primum operis sui volumen ederet, mamachianam dissertationem neglexerit. At quis ferat, monitum a me ut eam adiret, ne in sua quidem defensione paranda illam consuluisse? Quod si grave id ei fuit, qui saltem aut a reddenda Petri de Marca sententia absterritus non fuit archetyporum, que indicaveram ejus decreti, exemplorum auctoritate? aut de hac, si posset, elevanda non cogitavit? Quanquam crediderim, et Orsi libros et *Antifebronium* meum reipsa vidisse Febronium, sed oculis aut non suis, aut certe caligantibus. Nihil melius occurrit quo tanta in iisdem, nulla objectarum difficultatum facta mentione, iterandis erratis Febroni confidentia excusari vel ab amicissimo homine possit.

VII. Fortasse tamen majorem aliquam veri speciem præ se fert, quod ex Martino V post Bossuetium Febronius colligit (t. II *Apolog.*, art. 5, pag. 220).

¶ Primatum, inquit, pontificis (quæcumque demum ejus jura sint) non habere suum respectum ad *corpus Ecclesiæ*, sed tantum ad *particulares Ecclesiæ*, clare definitiv Martini V in bulla *Inter cunctas*, publicata anno 1418 in concilio constantiensi, apud Harduinum, tom. VII, col. 911, in qua hanc Wicelli propositio nem 41: *Non est necessarium ad salutem credere quod Ecclesia romana sit suprema inter alias Ecclesiæ, condemnavit concilium, condemnavit et ipse Martinus, dicens in sua censura: Est erronea, si sub nomine Ecclesiæ romanæ Ecclesia universalis aut concilium generale (intelligitur), aut in quantum negaretur primatus summi pontificis SUPRAALIAS ECCLESIAS PARTICULARES.* Unde deducitur, summum pontificem esse quidem caput, magistrum et pastorem *totius Ecclesiæ*, sed *distributive sumptæ*: hoc est, respectu singularum ecclesiæ particularium, non vero respectu Ecclesiæ universalis *collective acceptæ*, seu respectu concilii œcumениci illam repræsentantis. ¶ Verum satis erit ea adscribere quæ Ballerinius Bossuetio respondit (*de Potest. eccl., cap. 4, n. 9, pag. 60*): ¶ Hæc Martinus V totidem verbis exscriptis ex actis patrum constantiensi in condemnandis erroribus Wicelli; patres autem constantienses jure notarunt erroris, et erroris

(1) In Appar. super decret. union Græcor, florent. item definitum apostolicam sedem et romanum pontificem, etc. Dividitur in duas partes: in prima ponitur definitio ipsius articuli; in secunda inducitur confirmation ex gestis anniversariorum conciliorum, et sacramon canonum reverentia; secunda ibi: *Quemadmodum etiam in Gestis œcumenicorum conciliorum, et in sacris canonibus continetur. Hic ponitur confirmatio præfati articuli, testimonio sumpto tam ex gestis œcumenicorum conciliorum, quam ex sacramon canonum auctoritate, etc.* Non igitur ea verba: *quemadmodum, etc.*, potestatis pontificiæ coercende, uti cum de Marca Febronius existimat, sed confirmandas causa, decreto adscripta fuerit. Quænam autem potestatis, quæ PLENA definita fuerat, confirmatio haec esset, modum illi præscribere ad gesta conciliorum et canones? Febronius et Pereira pugnantia loqui possunt, non œcumenica synodi.

(2) Sess. 23: *Imperator cogebat ibi aliquid apponi, dicebat enim ut adderetur, juxta tenorem canonum, et non secundum dicta sanctorum: nec ulla ratione consenserunt cardinales missi a papa ad imperatorem.*

(3) Sequitur, inquit, *plenam potestatem traditam: quod hoc sit, apparebit verbo Salvatoris Math. XVI, quoad omnes casus, indefinite, et universaliter, cum dixit: "Tibi dabo claves, et: Quodcumque ligaveris, etc. Vides ergo, quantum absurditatis in ea lateat Pereiræ sententia, qui, cum eadem qua de Marca et Febronius incedat via, præterea animadvertis [de Potest. episcopor., princip. 6, num. 14, pag. 89]: nisi is florentini concili locus legatur: secundum quod seu: justa eum modum qui et in gestis, etc., dicendum necessario esse, che il papa ed il concilio generale per ingannare li Greci ponessero nel testo latino il contrario di ciò che definirono nel greco. Basileus fallitur Pereira. Si quid fraudis huc irrepisset, Græcis tribuendum foret, qui latini textum vertere, non Latini. Nam præterquam quod latine primum fuisse, decretim illud perscriptum, tum græce redditum, est longe verisimilium; latinos Græcis pereiranam addi circumscriptionem contendentibus restituisse intelleximus. Nulla tamen aut a Græcis, aut Latinis, fraus admissa fuit. Nam græca ex Latini, non quod Pereira comminiscitur, ex græcis *latina*, explicanda sunt, cum græcus textus latini decreti versio sit, non contra; ac græcas particulae *et* eadem adhiberi interpretatio potest, quæ *latina* *Et*, nonnunquam ab egregiis latinitatis scriptoribus pro *etiam* usurpatæ. Quid? quod in tanta Græcorum cum Latinis concertatione ne suscipiari quidem possumus, alterutros tam rudi fuisse simplicitate, ut impune ab altera parte sibi imponi paterentur, nec collatis interpretum studiis in singula pene verba serupulose inquirentur? ¶ Quanquam, ut recte monuit Ballerinius [loc. cit.], etiamsi recipienda esset lectio editionis 1526: *juxta eum modum, etc.*, nihil nos turbaret, offendet nihil. Quis enim negavit unquam pontifices in pascenda, regenda et gubernanda universali Christi Ecclesia debere adhibere modum contenutum in sa-*

cri canonibus, quos abs se quoque sequendos ipsi pontifices professi sunt? Nulla in hoc questio, sicut et nulla ex hujusmodi professionibus pontificum... Tota autem questio est, nun id debeat jure ipsorum canonum, et eorum quidem canonum, quibus assensus pontificum defut, ac si juri ipsorum coactivo subsint; an vero altiori illo divino ac naturali jure, quod sine præjudicio supremæ auctoritatis obligat. ¶ Confer *Antifebronium* [l. I, pag. 118]. Sed de his omnibus conferendum cum primis est egregius libellus inscriptus: *Remarques d'un théologien sur le Traité historique de l'établissement et des prérogatives de l'Eglise de Rome et de ses évêques, composé par M. Maimbourg*; Cologne, 1688, cap. 4, pag. 30 et suiv.

sane contra fidem, de qua tum decidendum fuit, negare primatum et *jus pontificium super particulares Ecclesias*. Nam vero par error contra fidem dici possit negare primatum et jurisdictionem pontificis super universam *collective Ecclesiam*, de qua re tunc tanta erat controversia; quis non videat, non fuisset pariter decidendum ab iisdem patribus in eo concilio, in quo Ius supra ipsum pontificem generali synodo tribuere ex circumstantiis ejus temporis necessarium videbatur? Cum itaque Martinus V sub finem synodi ea verba suae constitutioni inserta recepit confirmavitque, illud recepit et confirmavit quod certum et verum erat ex catholica fide; neque hoc approbare idem est ac negare potestatem pontificis in universam Ecclesiam, sed est tantum id praetermittere, quod tum in magnam controversiam adductum apud catholicos, ita certum de fide affirmari non poterat (1), uti certum erat ex ea parte quae particulares Ecclesias respicit. Hinc ergo deduci tantummodo potest, primatum et potestatem papae supra universalem *collective Ecclesiam*, et, ex consequenti, supra generales synodos eam representantes, tunc non fuisse definitum. Num vero quod tunc definitum non fuit, ex testimoniosis antiquorum patrum aliquique momentis hactenus allatis satis manifeste colligatur qui vis haud praeoccupatus adversariorum praejudicis facile dignoscet.

CAPUT IV.

Immediata in omnes et singulos quarumcunque christiani orbis diocesum fideles est romani pontificis auctoritas. Hanc alteram pontificii primatus affectio nem frustra Febronius adoritur. De universalis episcopi titulo nova cum eo disceptatio instituitur.

I. Rem aggredior Febronio perinfensam. Nihil illi odiosius occini potest quam: romanos pontifices proxima et *immediata* uti posse in omnes singulosque omnium totius orbis diocesum fideles auctoritate. Hæc tamen altera est, eaque necessaria, romani primatus affectio. De ista in *Antifebronio* late disserui (*t. I. diss. 2, cap. 5*). Febronius tamen intacta de more omnia reliquit, quibusdam contentus in ejusmodi pontificie auctoritatis proprietatem invidiosis declamationibus. In pauca contraham quæ ibi fusius à me perfracta sunt; tum ea discutiam quæ Febronius in nuperâ sua defensione animadvertisit. Igitur ad finem instituti primatus redeamus; nunquam is elaboratur ab animis. Non alium hunc fuisse vidimus, quam unitatem cum *formandam*, tum conservandam. Quare unitatis centro omnes, qui in hac unitate constant, adhærere omnino debent. Hinc Irenæus de romana Ecclesia: *Ad hanc enim Ecclesiam, propter potestorem principaliatatem NECESSÆ EST OMNEM CONVENIRE ECCLESIAM*, hoc est eos qui sunt *undique fideles*. At quomodo qui sunt *undique fideles* romanum pontificem veluti necessarium unitatis centrum spectare debe-

(1) Saltem nisi indicto novo accuratoque hujus dogmatis examine, cui tunc certe locus non erat, properante ad sui exitum concilio.

rent, nisi eorum quoque qui sunt *undique fideles* curram romanus pontifex vindicare sibi jure suo posset? Sufficiat, per me licet, cum summò pontifice mediata communio; quanquam res est plerumque plena periculi, nonnunquam etiam sub honesto et probabili ejus nomine schismatica sedatio latet. Verum enim vero ea saltem est communionis cum romanis pontificibus conditio, ut, sive fideles cum ipsis immediate communicare velint, sive ipsi immediate suam communionem fidelibus impartiri, jure suo id possint. Certe quis Hieronymum nesciat antiochenum fuisse presbyterum; a pastore tamen Damaso præsidium ovis, ut ejus utar verbis (*ep. 14, al. 55*), flagitavī, atque in magna illa, ob Vitalis, Meletii et Paulini schisma, Orientis distractione profitebatur (*Ibid.*): *Non novi Vitalem, Meletium respùo, ignorò Paulinum. Ego nullum primum nisi Christum sequens, beatitudini tuae, id est cathedræ Petri, communione consocior...* Quicunque tecum non colligit, spargit; hoc est qui Christi non est, Antichristi est. Res ex primatus originē manifestior flet. Petro hic datuš est; ac, pér Petrum, romanis pontificibus, illius successoribus. Quid vero Petro collatum fuit? Discamus ex S. Leone M. (1): *De ioto mundo unus Petrus eligitur, qui et universarum gentium vocationi, et omnibus apostolis cunctisque Ecclesiae patribus præponatur: ut, quamvis in populo Dei multi sacerdotes sint multique pastores, omnes tamen propriæ regat Petrus, quos principaliter regit et Christus.* Petrus igitur primo universarum gentium vocationi (quam unitatis formationem dicere possumus) præpositus fuit; deinde eo fine præpositus fuit, ut quamvis in populo Dei multi sacerdotes sint multique pastores, omnes tamen propriæ regat Petrus, quos principaliter regit et Christus (en unitatis conservationem). Igitur hoc maxime Christum inter et Petrum interest, quod quos ille principaliter regit, hic quamvis in populo Dei multi sacerdotes sint multique pastores, omnes propriæ regat. Christi porro in omnes principalis illa potestas sane est *immediata*: et Petri igitur *immediata* est. Cum enim ea conferatur cum potestate sacerdotum, qui non ut principum prefecti regum nomine provinciis præsunt, sed veluti principes ac suo ipsorum nomine Ecclesias sibi assignatas regunt; propria non esset, si non pér se et immediate, sed tantum per hosce, licet a Petro constitutos, non ejus tamen administratos, in easdem Ecclesiæ exerceretur. Nec Leo absque causa illa addidit: *Quamvis in populo Dei multi sacerdotes sint multique pastores, ut nempe intelligeremus, singulos quidem greges propriæ a suis pastoribus regi, eos tamen simul a Petro non minus propriæ gubernari.*

II. Ipsa id agnovere generalia concilia: *Romanæ Ecclesie* (ita lateranense decumenicūm concilium sub Innocentio III), dispónente Dōmino, SUPER OMNES ALIAS ORDINARIÆ POTESTATIS obtinet PRINCIPATUM (cap. 5). Quid disertius? Possetne ordinaria liec esse potestas quin *immediata* esset? Tridentinū quoque concilium

(1) Serm. 3 de sui Assumpt., col. 16 Ball. edit.

id omnino sumit, cum declarat (sess. 14, de Pænit., cap. 7) : merito pontifices maximos, pro summa potestate sibi in universa Ecclesia tradita, causas aliquas criminum graviores suo peculiari judicio reservare. Neque enim id esset romanis pontificibus potestatis, ut hasce peccatorum causas sibi reservarent, nisi suæ fideles omnes auctorati immediate obnoxios haberent. Nam illud cujusmodi est, quod ait Febronius (t. II, pag. 285) : *Bono jure dicere potuit dixitque sancta synodus, S. pontificem, pro supra potestate sibi in Ecclesia universalis TRADITA, potuisse quædam graviora crimina reservare, abstrahendo a quo hæc ei portio supremæ potestatis tradita fuerit?* Etiamne audet in medium afferre quod superiore in opere docuerat (t. I, cap. 5, § 4, n. 6), Ea (tridentinæ synodi verba) generaliora sunt, nec exprimunt a quo, et quibus gradibus, ac quoad quas partes, supra haec potestas romano præsuli in universa Ecclesia tradita fuerit; nihilque impedit quominus credamus reservandorum nonnullorum graviorum peccatorum potestatem ab Ecclesia, seu concilio suprenio, pontifici permissam fuisse? Sed quid ad ea quibus in Antifebronio (t. I, diss. 2, cap. 5, n. 5, pag. 156) tantam in œcumenicæ synodi pervertenda sententia licentiamne dicam an fatuitem represseram? Præterit omnia silentio strenuus Febroni vindex, qui nihil apte respondere se posse animadverteret. Verum, ne quæ ibi dixi omnia repetam, conferat, quæso, æquus lector cum illis tridentini concilii verbis hoc aliud ejusdem concilii dictum de ipsa illa, quod ad episcopos attinet, reservandorum criminum facultate: *Prò illis in subditos tradita supra reliquos inferiores subditos facultate.* Quid enim? Ne hic quidem sacri concilii patres a quo tradita ea episcopis fuerit potestas designant; nec tamen assentietur Febronius hæc a tridentino concilio fuisse dicta abstrahendo a quo hæc eis portio episcopalis potestatis tradita fuerit. Quanquam tam falsum est abstraxisse hic tridentinos patres, ut ne abstrahere quidem in re tam gravi ipsis licuerit. Cum enim optime noscent, hæc de potestate a Christo romanis pontificibus tradita intellectum ab omnibus iri, pro suo in catholicam fidem studiq cavere maxime debuissent ne aut dubiae, aut, si Febronium audimus, falsæ huic opinioni, magno veritatis ac rectæ doctrinæ detrimento, aliquid ponderis addere viderentur. Addiderunt enimvero quam maximum, dum et supremam eam vocarunt potestatem, et insuper traditam, non quod dictu facillimum erat, ab Ecclesia universalis, sed in universalis Ecclesia. At de hoc reservandorum criminum jure alias erit disserendi locus. Nunc Febronium audiamus.

III. « Multum interest, inquit ille (t. II, pag. 375), ut hoc centrum suis per canones præscriptis continetur limitibus, et non extravagetur ultra, præsertim in præjudicium et diminutionem jurium episcopalium, ad hanc peripheriam æque respicere debet centrum, quam ad centrum peripheria. Apostolici romani episcorum omnium sententiam confirmare, non dissolvere debent: quia SICUT membra caput suum sequi, ita caput

membra sua necesse est non contristari. Ita patres concilii lemovicensis, anno 1051 celebrati, apud Harduenum. » In eandem sententiam superius dixerat (t. II, pag. 321): « Si concurrentem theologi dent jurisdictionem papæ cum episcopis..., reflectant primum ad can. 59, caus. 11, quæst. 1, qui est Gregorii M. In eo S. pontifex concurrentiam jurisdictionum papæ et episcoporum exulare vult, præcipiens romano, suo per Siciliam Ecclesiarum et cleri defensori, ne se immisceat, si quis contra clericum habeat causam, addens prudentissimam rationem hanc: *Nam si suo unicuique episcopo jurisdictione non servatur, quid aliud agitur, nisi ut per nos, per quos ecclesiasticus custodiri debet ordo, confundatur.* » Huc illud pertinet, quod infra disputat (ibid., pag. 482): « Papæ Christus assignavit functiones capitis, episcopis officia brachiorum manuumque. Si brachium vellet esse caput, si caput vellet agere quæ pedum aut quæ totius corporis sunt, distorta forent omnia. Monstrum facis, si manui submovens digitum, facis pendere de capite, superiore manui, brachio collateralem. Tale est si in Christi corpore membra aliter locas quam dispositi ipse... Erras, si ut summum, ita et solam institutam a Deo vestram apostolicam potestatem existimas. Si hoc sentis, dissentis ab eo qui ait: *Non est potestas nisi a Deo. Non ergo tua sola potestas a Domino: sunt et mediocres, sunt et inferiores.* Ita ad Eugenium III papam scripsit S. Bernardus, lib. III de Consid., cap. 4, n. 17. Paulo ante, nempe num. 14, dixerat: *Honorum ac dignitatum gradus et ordines quibusque suos servare positi estis, non invidere, ut quidam vestrorum ait: Cui honorem honorem.* Tum iterum cit. n. 17: *Tune tibi licitum censeas suis Ecclesiæ mutilare membris, confundere ordinem, perturbare terminos quos posuerunt patres tui? Si justitiae est jus cuique servare suum, auferre cuiquam sua justo poterit convenire?* Denique lib. IV, cap. 7, n. 23: *Consideres ante omnia sanctam romanam Ecclesiam, cui, Deo auctore, præs., Ecclesiarum matrem esse, non dominam: te vero non dominum episcoporum, sed unus ex ipsis.* » Hacenus Febronius. Sed miseret me illius, qui non possit quidquam romani pontificis auctorati detrahere, quin episcoporum, quorum dignitatem extollere maxime conatur, potestati vulnera infligat haud sanabilia. Episcopi certe immediatam in suas dioeceses auctoritatem habent; sed parochis quoque eadem singulis in singulas parœcias inest. Concurrit ergo, ut cum Febronio loquar, episcopi et parochorum potestas. Age dic an ab episcopis propterea parochorum jura lèdantur? Negas? Atqui episcopus tamen potest non modo vigilare ut parochi suis rite fungantur officiis, sed eorum quoque subditos ipse per se gubernare, horum confessiones vel audire ipse, vel aliis audiendas committere, parochorum negligentiam supplere, vimque, si ab iis inferatur, cohibere ac repellere; omnia denique parochialia munera peragere. Posse dices hæc ab episcopis fieri, sed circa necessitatem æquum non esse ut fiant; quod si tamen fiat, ledi procul dubio ab episcopis parochorum jura potestatis non defectu, sed abusu? Probo omnia, sq.

lum moneo ut vel hanc ipsam Febronius suis dictis responsionem adhibeat, vel si minus placeat, episcopis quoque immediatam in parochorum subditos potestatem eripiat. Nos profecto fatemur fieri posse ut romani pontifices, vel locorum disjunctione, vel rerum difficultate, vel illorum qui in causas inquirere debent atque ad apostolicam sedem referre, culpa, vel etiam suo ipsorum vitio (homines enim cum sint, nihil ab eis humani alienum reputo), aut in errorem abduci se sinant, aut aliena jura invadant: quo illa spectant S. Gregorii M. monita, exque S. Bernardi adhortationes. At id, cum etiam episcopis in paroeciarum gubernatione accidere possit, ac non semel accidat, non potestatem everit, sed potestatis abusum indicat. Hoc esset Febronio demonstrandum: romani pontificis ordinariam atque immediatam in omnes fideles potestatem eam esse, ut per sese, omni abusu seposito, episcoporum juribus adversaretur. Verum hoc nunquam evincet, nisi antea ostenderit, pontificiam auctoritatem aliam omnino esse ab episcopali indeole: ut haec, etsi ordinaria est et immediata in singulos singularum diocesis fideles, legitima sit per se, neque parochorum juribus suapte natura, sed solo, qui irrepere possit, abusu contraria; pontificia vero ex ipsa ordinaria et immediata potestatis vi, quin aliud accedat injustitiae vitium, cum insito episcoporum jure configit. At id quonam pacto comprobare poterit? Ne minem certe inveniet theologum qui sibi consentiat. *Proprius autem sacerdos*, inquit Dominicus Viguerius apud Tolosates professor (1), *est qui jure ordinario absolvere potest; et sic curatus est sacerdos omnium parochianorum suorum; et episcopus, omnium diocesanorum; et papa, omnium hominum*. Eadem fere legere est apud Merbesium, Belgam, cuius haec sunt verba (2): *Ordinaria jurisdictio... residet in iisdem taxata, quibus animarum cura et regimine ex officio competit: talis est summi pontificis in omni Ecclesia jurisdictio: ejusmodi est episcoporum auctoritas in sua diocesi: (talis) denique est potestas omnium parochorum in paroecis ad quarum gubernacula sunt admoti*. Præverat omnibus Angelicus Doctor, qui ait (*Suppl.*, q. 8, art. 5, ad 3): *Super eamdem plebem IMMEDIATE sunt et sacerdos parochialis, et episcopus, et papa* (3). Qua-

(1) *Instit. theol. de Sacram. pœnit.*, verb. 6.

(2) *Summ. Christ.*, t. II de *Pœnit.*, dist. 4, q. 50.

(3) Quoniam in hac incidimus episcoporum et parochorum comparationem, temperare mihi non possum quin doctissimum coloniensem facultatem a Febronianis obficationibus vindicem. Dixerant Colonienses in suo *judicio* apud Febronium [t. II, pag. 34]: «Quod Apostolus de sacerdotibus ephesini dixit: attendite vobis, et gregi, in quo vos *Spiritus sanctus posuit episcopos*; regere Ecclesiam Dei, ad quosque pastores animarum pertinet: verbo et sacramentorum dispensatione pascunt, regunt animas, docent, corrigit, ligant, solvunt tanquam positi Spiritu sancto regere Ecclesiam Dei. Supra pastores episcopi, qui nunc eo nomine et titulo in Ecclesia Dei censentur, positi sunt regere Ecclesiam ampliori supra illos potestate, cum illos constituant, sicut Titus apud Cretenses. Quia in re manifestum est, nihil aliud Colonienses docere voluisse, quam quod, præter Hieronymum, Chrysostomus etiam Theodoretus, ac græci plerique interpres, Corinthi, Ephesi, et in aliis quibusdam civitatibus, et Ecclesiis recentis ab apostolo Paulo vel aliorum opera conditis, nullus interim veros institutos episcopos, sed presbyteros tantum ac diaconos: atque ad ea munera, quæ primi ordinis anti-

propter Bernardus ipse aliter sensit. *Si factitando*, aiebat ille Eugenius III alloquens, probatis vos habere plenitudinem potestatis, sed justitia forte non ita. *Facitis hoc*, quia potestis; sed utrum et debeatis quæstio est (Lib. III de *Consid.*, cap. 4). Qui potestatem non negat, sed adesse prositeur, et solum ejus exercitium et usum contineri vult intra justitiae limites, ne ad id excedat quod non expedit; eamdem non esse censet proprie indolis vitio injustam et abrogandam, sed una abutentium culpa.

VI. Sed bene est. Pene nobiscum foedus Febronus ferit. «Revera, inquit (T. II, pag. 521), si partium fiat enumeratio, dormiet prætena papalis jurisdictio, dum episcopal vigilat et operatur: episcopus solus instituit, destituit dioceseos sue sacros ministros, prælatorum sibi subjectorum electiones confirmat, eos ab alio quam a se benedictionis munus accipere

stitem postulabant, identidem apostolos accurrisse, vel ab illis ordinatos episcopos perque varia loca dimisso, donec in una aliqua sede tum ipsi domicilium figerent, tum alii per civitates episcopi crearentur. Id autem, ut recte clarissimus Petavius observat [De eccles. Hierarch., lib. II, cap. 5, n. 9]: «Non habet quidquam, quod merito dispiceat antiquitatis ecclesiastice peritum, aut alienorum a catholicâ communione judicia reformidet. Etenim quæcumque de episcopis iisdemque presbyteris nominatis Apostolus dixit, ea possunt probabili interpretatione de simplicibus accepici sacerdotibus, qui pro veris episcopis interim populos atque Ecclesiæ administrabant, et ea munera præstabunt que habet hic ordo cum illis communia. Ut sunt hodie quos parochos, et a cura, curatos, vulgo nominant. Nam et isti pro suo modulo populos pascunt, gregi que domiuco presunt: et pro illorum annis ratione reddunt: et citra ordinationem, impositionemque manuum, quam sacramentalem vocant, aut si qua sunt alia, quæ sunt rarioris usus, et in episcopi adventum differri commode queunt, vicem episcopi supplere possunt.» Consulamus nunc criticam Febronii in Coloniensem verba annotationem [l. c.]: *Novam*, inquit, *Academia coloniensis* hic comparet cognitam: nam quod citor. XX dicit Apostolus: Attendite vobis et universo gregi, etc., si in sensu colonensi ad parochos peraque pertinet ut ad episcopos, non est sana universitatis hujus doctrinæ; si non peraque, vana est retorsio. Nimirum Febronius non animadverdit episcopos, qui nunc eo nomine et titulo in Ecclesia Dei censentur, ut aiunt Colonienses, et presbyteros qui, in illis christianismi rudimentis, coctui ephesino aliisque similibus ex Hieronymi Graecorumque sententiis ab iisdem Coloniensibus admissa præfiebantur, non ordine quidem et charactere, sed externa tamen curatione, seu administranda ac gubernandæ Ecclesiæ functione, pares fuisse; quæ nec nova, nec minus sana doctrina dicti a quoquam potest sacræ antiquitatis perito. Quod ad parochos vero nostros attinet, quemadmodum ipsa jurisdictione æquales non sunt ephesini presbyteris, cum hi quemadmodum episcopi postea constituti, universas, licet in communis, Ecclesiæ regenter, ita episcopis quoque multo inferiores sunt. Verum hoc Colonienses non negant, qui *ampiori supra* parochos potestate positos aiunt episcopos regere Ecclesiam Dei. Nec tamen vana est Coloniensis retorsio; sed vana, quam videre Febronius sibi visus est, retorsio species. Nam Colonienses non retorsio, sed explicandi unitatis centri gratia, hanc de secundi ordinis pastoribus inferre mentionem. «Sed quanquam (continerent adiunt) in aliqua plebe uni parochio subjecta quoddam sit centrum unitatis, dum una illius sui pastoris doctrina instituantur, ad latorem autem peripheria episcopale centrum unitatis porrigitur, in quod illi omnes, qui episcoporum regimine hierarchico subsunt, diriguntur; necesse tamen est communis credentium societas per totum orbem diffusa, communis omnibus laicis, presbyteris, orum ac majorum plebium rectoribus, constituti centrum unitatis.» *Retorsio mea est*, neque ab illa Febronii sese unquam extricabit. *Regit*, inquit ille [l. c. pag. 53], *etiam externe plebem suam parochus*, sed non sicut episcopus. Ad uno. Sed quamvis episcopus *ampiori* regat diocesis suam potestate, quam *plebem parochus*, utergue tamen *ordinaria et immediata* potestate regit. Non igitur (quod unum Febronii interesset) duo ordinaria et immediata potestates sese mutuo collidunt, ut altera alteram excludat.

non sinit, solus suam diœcesin visitat, solus reservat sibi casus, et a reservatis absolvit, solus statuta diœcesana condit, solus judicat, sublata in prima instantia concurrentia papæ vel legati ejus. Quid ergo re ipsa plus dant papæ theologi, et his adhærentes quidam canonistæ, quam dederit ei Febronius? Plaudit propterea sibi, et joculariter querit (*Ibid.*, pag. 322): « Quibus igitur actibus exerit se jactata per illos jurisdictione concurrens? Forte quod indulgentias aliasque gratias concedat! At vero imperator per totum adhuc imperium concedit privilegia alia que gratiæ, quin ullus publicista ei tribuat concurrentem jurisdictionem in territoriis singulorum statuum Germaniæ. Si vero illi maneant in definitione Gersonis, quæro, in quem *invitum* papa exercuit jurisdictionem *fori interni*? Hanc potissimum explicavit per regulares, quos etiam summo abusus, per tridentinum abrogato, sine approbatione episcoporum prædicare sivit et penitentiam dare: quibus autem? Non nisi voluntibus, et regularium penitentialia tribunalia sponte accedentibus. Dum e contra episcopus cogere potest diœcesanos ut saltem semel in anno peccata sua confiteantur sacerdoti proprio, id est pastori animarum, sibi ab episcopo ordinato. » Heu! tamen ejusmodi fœdus nobis pacisci non licet. Inanibus nos commentis Febronius allicit, atque ut sui simus, nos alios fingit ac prædicat, quam qui sumus. De indulgentiis, licet ex jurisdictionis potestate proficiunt, nec cum imperialibus privilegiis nisi a profano homine comparari possint, morosior non ero. At romanus pontifex potest pro supra sua potestate in Ecclesia universalis casus sibi reservare; potest veluti proprius cuiusque fidelis sacerdos, non secus atque episcopus, sive per se, sive per alios, quoseunque christianos absolvere; potest invitatos, in alienis quoque diœcesibus, canonicis poenis coercere; potest beneficia in peculiaribus Ecclesiis instituta conferre; potest episcoporum sententias retractare; potest synodorum diœcesanarum leges abrogare; potest visitatarum ab antistitibus diœceseon relationem exigere. Vix alia? Colligam paucis que dici possent: omnino potest episcoporum omnium defectibus obviam ire. Haecce sunt *dormientis*, ut Febronius aiebat, *papalis jurisdictionis*? Si hoc dormire est, cur ergo vigilans ipse Febronius, in suis ad *judicium coloniense academicum Annotationibus* (*T. II.*, pag. 32), romano pontifici exprobrat *ablati* ab episcopis quæ Christus illorum ordini voluit esse propria: *deputationem liberam, ministrorum Ecclesie; propriam jurisdictionem in multis suorum diaœcesanorum; jus exclusivum habendi tribunal sacrum in suis respective districtibus; absolvendi quoscunque rite dispositos ab omnibus reatibus; dispensandi in quavis lege ecclesiastica*, ubi mens et anima legis relaxationem patitur et exigit; *votum decisivum in conciliis generalibus*, et alia plura? Dormientes ne angustiantes ista episcopis eripuerem romani pontifices? Evidem non dormiebat ille, sed aberrabat animo, dum *votum decisivum in conciliis generalibus* sublatum episcopis a romana sede sibi finxit; nihil enim mén-

dacius excogitari potest. Sed hac de re capite sexto viderimus. Nec tamen putet eum esse me qui extera illa aut episcoporum juribus omnia accenserit, aut per summam vim ipsis a summis pontificibus ablata impune dici a quoquam facitis patiar. Ad episcopo pertinent jura *habendi tribunal sacrum in suis respective districtibus, absolvendi, etc.* (1); sed quibus fabulis exclusiva Christi institutione ea fuisse eomprobabit? Reliqua jura non episcopis per fas nefasque subripuerem pontifices; sed suo ordinario jure usi sunt, cum ea pro Ecclesiarum utilitate ac justitiae administratione vel temperarunt, vel sibi addixerunt. Ceterum cum ista omnia in alienis diœcesibus pontifices agant, non diffidente Febronio, quomodo *re ipsa non plus dant papæ theologi, et his adhærentes quidam canonistæ, quam dederit illi Febronius*, qui hec ad emptorum jurium episcopatum spolia habet, et dolat? Videat ipse qui, cum adeo dissensa scribat, semet sibi conciliare possit. Quod caput est, nulla in re veris episcoporum juribus pontificiam potestatem quæ in omnes fidèles immediata sit et ordinaria, officere Febronius aut probavit, aut unquam probabit.

V. Est tamen aliud quod Febronius in hac ordinaria romani pontificis potestate maxime reprehendit. « Cavent equidem, inquit (*T. II.*, pag. 36), pontifices a titulo *episcopi episcoporum et episcopi universalis*, quippe quorum primum S. Cyprianus, alterum S. Gregorius M. nimis reddidere odiosum; sed quæstio est, an rem ipsam non affectent, etiam hodie. Hoc facere putandi sunt, quando non solum *verbis prætendunt, se ordinariam in omnes christianos habere jurisdictionem*. » Vide quo res deveenerit. « Romani pontifices, inquit alio loco Febronius noster (*T. II.*, pag. 380), non ausi olim aut acceptare aut sectari titulum *episcopi universalis*, se simpliciter scripserunt *episcopos Urbis*; et recte. Cum serius sub praesidio epistolarm Isidorum omnium Ecclesiarum episcopatum prætenderent, veriti ne titulus *episcopi Urbis* reliquas per orbem sedes episcopales excludere videretur, mutarunt stylum, et se simpliciter scripserunt *episcopos....* Tales titulorum mutationes inducuntur, ut pristina veraque jura obliterentur. » Non ita tamen infensus est universalis pontificis nomini Febronius, ut in recto sensu *papæ tribui non possit: ita scilicet, inquit (*Ibid.*, pag. 381), ut ob primatum ad eum spe-*

(1) Monendum serio hec est Febronius ne *juribus EXCLUSIVIS* episcoporum adeo confidenter adscribat *jus absolvendi quoscunque rite dispositos ab omnibus reatibus*. Hoc enim est romani pontificis facultatem negare cum reservandis sibi in alienis diœcesibus aliquorum criminum causas, tum absolvendi fideles aliorum episcoporum curæ subjectos. Nam utraque facultas *jus illud sane everteret exclusivum absolvendi quoscunque rite dispositos ab omnibus reatibus*. At posse romanos pontifices, pro supra episcoporum potestate, aliqua sibi reservare crimina absolvenda a tridentino concilio definitum est. Nec minus catholice fidei adversarius qui facultatem quoruncunque, etiam in alienis diœcesibus, absolvendorum fideliū summis pontificibus adimit. Non hic latam a sorbonica academia an. 1282 sententiam recitat: eam lector in *Antiferonio consulere poterit* [Diss. 2, cap. 5, n. 1]. Graviora proferam, nempe id inter errores Joannis de Polliaco fuisse primum a Joanne XXII, deinde an. 1409 ab Alexandro V, damnatum. Confer *Benedictum XIV.*, de synodo diœces., lib. XI cap. 4.

ceti in universam Ecclesiam inspectio; quo etiam sensu nonnulli ecclesiasticorum scriptorum eum illi tribuerunt. Tribuit certe chalcedonense concilium, testemque ipsum habemus, qui illud nomen in Joanne constantinopolitano episcopo aversabatur, Gregorium M. (1); immo Theodorus, alexandrinæ Ecclesiae diaconus, libellum, quem eidem synodo exhibuit, inscripsit: *Sanctissimo ac Dei amantissimo et UNIVERSALI archiepiscopo magnæ Romæ Leoni, et sanctæ et universalis synodo chalcedonensi*. Synodus vero africana universalis in litterarum ad Theodorum papam inscriptione patrem patrum (idem sane hoc est, quod episcopus episcoporum, patres enim episcopi sunt) et *summum omnium præsum pontificem*, appellavit. Imperatores quoque eo titulo usi sunt: Flavius Constantinus an. 682: et Justinianus an. 687. Litteras suas ille, Leoni *saintissimo et beatissimo archiepiscopo veteris et clarissimæ urbis Romæ, et ECCLÆM PAPÆ*; hic: Joanni *saintissimo ac beatissimo antiquæ atmæ urbis Romæ, atque UNIVERSALI PAPÆ*, inscribens. Sed unde Febronius ob unam *inspectionem* in universam Ecclesiam romanos pontifices fuisse hoc titulo decoratos ererit, doceri cuperem. Nam si *ob primitatum* fuerunt hi per honorifico hoc nomine insigniti, ut revera fuerint, non certe *ob unam inspectionem*; primatū enim non sola inspectione continet, sed propriam universalemque jurisdictionem postulare gravissimis antea argumentis demonstravimus.

V. At universalia episcopi tituluntur hoc sensu, qui jurisdictionem inferat in universam Ecclesiam, improbat S. Cyprianus, S. Gregorius M. execratus est. Sed quod ad Cypriani spectat, in Antifebronio (Diss. 2, cap. 3, n. 5, p. 134; et 7, p. 157 et seqq.) duo ostendimus: 1º ab antiquissimis retro temporibus fuisse romanum pontificem *episcopum episcoporum* nuncupatum; idque ex Tertulliano (Lib. de Pudicit., cap. 1) atque adeo ex Cypriani loco in quem Febronius respicit, colligi manifeste; 2º Cypriani in carthaginiensi III concilio non posse id nominis damnare in Stephano romano pontifice, cum Stephani epistola, ob quam Cyprianus ira in eum succensus paulo liberius de illo loqui coepit, post illud concilium aut scripta aut saltem Cypriano redditia fuerit. Negligendane ista fuerant a Febronii vindice? Haud equidem existimarim. Gerte obtrudendum iterum non fuerat Cypriani textus, quin ista refellerentur. Verum et hic Febronius sibi licere ereditid saluberrimam rebus suis dissimulationem. Consultius fortasse ipsi fuisse eadem ut in iis que ad S. Gregorium Magnum spectant, nec se lectorum ludibrio objecisset. Ait ille (T. II, pag. 380): « Romanum pontificem neque esse, neque dei posse *episcopum universalem*, præente Gregorio M., tradidit Febronius, cap. 2, § 2, n. 5, 6, 7; item cap. 7, § 1, n. 6 et § 7, n. 2. Repugnat P. Zaccaria, Dissert. 2, cap. 3, n. 6,

nudis verbis, uti sape facit, aerei verberans. Non vult equidem romano pontifici dare titulum a S. Gregorio in execratione habitum, sed rem ipsam. Sed, queso, lectores Antifebronium adeant. Invenient, eo solum sensu a Gregorio titulum illum *œcumenicæ episcopi* in Joanne reprehensum, sibique ac ceteris romanis pontificibus denegatum, eo, inquam, sensu, quo et ab episcopo constantinopolitano, qui sui patriarchatus finibus conclusus nec vigilantiā neque auctoritatē in ceteros christianī orbis patriarchatus exercere poterat, alienus maxime erat; et a quoque demum, etiam a romanæ Ecclesiae præsolibus, usurparetur, ita concurrentem cum episcopali pontificis, aut alterius ejusque auctoritatē, ut eam ab omnibus episcopatus functionibus excluderet, designare videretur; nunquam autem de ea romanis pontificibus eripienda potestate, quæ cum episcopali non concurrat, sed eam includat, ac columnmodo moderetur et regat, Gregorium cogitasse. Illam autem potestatē, unde episcopis sua ipsorum dignitas auferatur, solusque romanus pontifex dici episcopus debeat, ceteris ad infima vicariorum atque administrorum subsellia rejectis (quæ res est *blasphemat* a Gregorio vocata), adeo summis pontificibus non asservi, ut aperte negaverim. Porro num hæc *nuda verba* sint, lectores judicent. Non hic auctores indicabo sane doctrina atque fama spectabiles, qui aliis fortasse verbis, sed eodem sensu, Gregorium interpretati sunt: Bellarminum, Scheffmacherum, Maurinos Gregorii editores, Tournelium, Orsium, ipsum Natalem Alexandrum, ac, qui singulari dignus mentione est, cl. Duwallium, cum Vigorium, ex quo Dupinus ceterique cum Febronio ineptas hasce neniae propulerunt, docte invicteque refutarit: id apud cordatos viros præjudicij loco esse posset, noluisse illos *nuda verba dare*. Non ipsum Gregorium afferam, suam sententiam explicantem his verbis: *Nullus unquam* (romanum pontificem) *tali vocabulo appellari voluit*; *nullus sibi temerarium hoc nomen appulit*: NE SI SIBI IN PONTIFICATIS GRADU GLORIAM SINGULARITATIS ARRIPERET, HANC OMNIBUS FRATRIBUS DENGASSE VIDERETUR (1). Hoc unum dicam, me de Gregorii mente ita disputasse, ut Febronius quid sibi respondendum esset, omnino ignorarit. Nam si Gregorius universalem sibi in omnes etiam Orientis Ecclesias jurisdictionem vindicavit, procul dubio recte factisque comprobavit se *episcopum episcoporum* esse, atque *œcumenicum episcopum*, neque hunc titulum, cui tantæ auctoritatis significatio subesset, repudiare potuit. Eam autem universalem romanii pontificis in totam, qua late patet, Ecclesiam jurisdictionis potestatē agnoscisse Gregorium, nonne ea palam faciunt, quæ ex ipso Gregorio attuleram? Si qua culpa in episcopis inventitur, nescio quis ei (sed apostolicæ) subjectus non sit: hæc Gregorii sunt, in epistola ad Joannem syracusanum (2): Gregorius ergo invi-

(1) Lib. IV, ep. 38 ad Joani. Jejun. « Numquidnam sicuti vestra sanctitas novit per venerandum chalcedonense concilium hujus apostolicæ sedis antistites, cui Deo disponeantur, universales honore oblatæ vocati simi? »

(1) Lib. V, v. vet. edit. epist. 38, ad Joani. Coull.

(2) T. II, mair. edit., lib. VII, ep. 63.

tos etiam (quod maxime urget ex Gersonio Febronius) suæ sedi episcopos subjectos habuit, si qua culpa in eis inveniretur, et ea in re subjectos quæ jurisdictionem præcipue postulat: in culparum scilicet punitione. Quod hic vero de omnibus episcopis generatim edixit, de constantinopolitana nominatum sede alibi affirmat: eam esse apostolicæ sedi SUBJECTAM (1). Neque inane nomen id esse sensit idem constantinopolitanus episcopus Joannes. Nam cum ille, an. 593, Joannem presbyterum, et quosdam Isauriæ monachos, quibuscum aliqua erat illi dissensio, de gradu dejecisset, hi vero Gregorium appellassent, graviter ac pro sua potestate Joanni sanctissimus pontifex scripsit in hanc sententiam (*Lib. III, ep. 53, al. lib. II, ep. 52*): *Etiam nunc jam dico, aut easdem personas in suis ordinibus suscipe, eisque quietem prebe, aut si hoc fortasse nolueris, omni mihi altercatione postposita, de eorum causa statuta majorum et canonum terminos custodi. Si vero neutrum feceris, nos quidem rixam inferre nolunkus, sed tamen venientem a vobis non devitanus.* Deinde anno 595 in romano concilio absolvit Gregorius Joannem chalcedonensem, qui ob hæreses crimen ipsi impactum, fuerat injuste damnatus, atque ad Johannem misit, benignus suscipiendum, et a cuncta inquietudine tuendum (*Lib. VI, ep. 14, 15, 16, al. lib. V, ep. 15, 16, 17*). Quamobrem Mariniano ravennati, qui causam quamdam suam Ravennæ agitandam, non Romæ contendebat, jure seribere Gregorius potuit (*Lib. VI, ep. 24*): *Numquid non ipse nosti, quia causa quæ a Joanne presbytero contra Joannem constantinopolitanum fratrem et coepiscopum nostrum orta est, secundum canones ad sedem apostolicam recurrit, et nostra est sententia definita? Si ergo de illa civitate, ubi princeps est, ad nostram causa cognitionem deducta est, quanto magis negotium quod intra vos est hic est, veritate cognita, terminandum.* Parum abest quin Febronius ipse sunn illud: *me nudis verbis egisse, recantet. Primo magna cum reverentia monet, S. Gregorium frustra Mariniano Joannis exemplum objecisse.* « *Ast, inquit (T. II, pag. 423) (salva reverentia magno Gregorio debita), alia plane ratio erat causæ ravennatensis, in qua agebatur de prætensis exemptionibus monasterii, alia Joannis C. P., quæ in Gregorianis epistolis 15, 16, 17 cit. lib. VI memoratur: scilicet Joannes, chalcedonensis Ecclesiæ presbyter, a commissariis per Joannem patriarcham C. P. deputatis *heresis marcionitarum* reus declaratus, Romam recurrit, Gregorio papæ libellum suæ fidei offerens, ubi, probata in synodo ejus fide, innocens invenitur et declaratur. Itane vero? Febronius Gregorium Magnum, quid scribendum ipsi fuisset, docere audet? Quis? Deus bone! quem? Ego vero, salva reverentia magni Gregorii magistro Febronio debita, eum vicissim admonebo ut ab hac corrigendi Gregorii cura in po-*

sterum abstineat, nisi si probabiliora afferre possit. Id certe, quod Gregorio hic exprobrat, plenum est futilitatis. Causa sane, de qua cum ravennate episcopo tunc agebatur, a Joannis chalcedonensis causa distabat: hæc fidei fuerat, illa de privilegiis atque immunitate. Sed quæ duæ causæ ob argumenti diversitatem plurimum discrepabant, eadem, rei ob quam Gregorius Joannis exemplo utitur ratione habita, plane similes erant. Querebantur scilicet quidam de clero et populo ravennate, contra leges et canones esse ut inter Ecclesiam (ravennatam), et Claudium abbatem causa (Romæ) examinari ac judicari deberet (*Greg. lib. V, ep. 24*) quod scilicet intra provinciam ex canonum disciplina finienda videretur. Ut huic Ravennatum exprobrationi Gregorius satisceret, Joannis chalcedonensis presbyteri exemplum proponit, cujus causa non in provincia, sed Romæ definita fuisset. Cujsusque modi igitur causa esset, hoc solum ad Gregorii institutum pertinebat, posse Romæ tractari causam, quæ secundum canones intra provinciam expedienda fuisset. Imo animadvertis Febronius quam insipiente cum Gregorio agat, cum non viderit eo majorem sancti pontificis argumentum inesse quo gravior erat Joannis presbyteri causa; si enim causa fidei, quæ præcipua est, ad sedis apostolicæ cognitionem de illa civitate ubi princeps est, deducta est Romæ absolvenda, non in Joannis provincia; *Quanto magis, inquit Gregorius, negotium, quod contra vos est hic, est, veritate cognita, terminandum?* Sed cetera audiamus.

VII. Fatetur Febronius (*L. c., pag. 636*) aliud humani magnum quoque Gregorium passum fuisse, nisumque pontificiam auctoritatem extendere. At, inquit cl. Kauffmans (*Diss. 5, § 3, n. 20*), *an pontificibus non licet vindicare cathedrae suæ honorem, sicut fecit Leo et Gregorius?* Quid vero Febronius? Licuit utique, respondet (*T. II, pag. 295*), dummodo absit excessus et invasio in jura episcoporum. S. Gregorius (sit ille hic pro exemplo) erat vastum et lucidum sui seculi ingenium; sed, si ignorantia, si depravatio morum et educationis, si corruptio discipline ecclesiastice, si defectus justæ crisis seculum illud jam premebant; anne prudens, æquum et bonum est, ut nos hodie hanc barbariem imitemur, metuentes ne, secus agentes, aliquid detrahamus gloriae tanti pontificis? Quam acute! quam callide! Actum igitur est de confirmanda ex romano pontificum gestis eorumdem potestate. Si enim ea proferimus quæ post octavum seculum ad nostra tempora ab illis facta legimus, in promptu responsio est: ea omnia ex falso Decretalium Isidorianarum jure prodidisse: sin antiquiora Gregorii atque adeo Leonis Magni exempla adducimus, paratum et hic effugium est: illa in etatis barbariem esse referenda. Quid tamen si cl. Kauffmans reponeret: ubi de juribus agitur quæ non solum sine iniustitia, sed etiam sine totius ecclesiastice disciplinae perturbatione ledi non possunt, frustra ad defectum justæ crisis temporumque barbariem adversarium confugere? Quæ enim ad

(1) Nam de constantinopolitana Ecclesia quis eam dubitet sedi apostolicæ esse subjectam? quod et piissimus dominus imperator et frater noster ejusdem civitatis episcopus assidue profitentur. » Ep. 84, l. 7, t. II.

ista spectant, credibile est ignorari unquam ab ea sede potuisse, quæ habet, ut ad Leonem M. Theodoretus scribebat (*Ep. 61 inter Leonian.*, *Bull. edit. col. 944*), communium patrum magistrorumque veritatis Petri et Pauli sepultra, fidelium animas illuminantia: unde adhuc quod in litteris ad eumdem Leonem Ceretius, Saloni, et Veranus, episcopi galli, aiebant (*Ep. 68 inter Leonianas, col. 1004*), apostolici spiritus oracula reserantur: quæ regulas veteres, Innocentio I teste (*Ep. 17, col. 855 Const. edit.*), ab apostolis vel apostolicis viris traditas custodit, custodiendas que mandat eis, qui cam audire consueverunt? Nec minus absonum videtur, in ejus sanctitatis et doctrinae pontifices, quales Leo et Gregorius Magni fuere, tantum ignorantiam etatisque barbariem potuisse, ut cum ignorare nuncquam licuisse sacerdotem, quod canonum fuerit regulis definitum, alii incularent (*S. Leo, ep. 4, col. 614*); cum infirmum atque irrum esse prædicaret quidquid a canonibus discreparit (*Idem, ep. 114, col. 1187*); cum si ea destruerent, quæ antecessores sui statuerunt, non constructores sed eversores se fore testarentur (*S. Gregor. M. lib. XII, ep. 52 vel. edit., indict. 7*); illa tamen, quæ, quod suam ipsorum sedem respicerent, penitus nosse ac fidelius servare tenebantur, prorsus nescierint, nulloque serupulo tacti aliena jura turbarint evertentque, silentibus interea omnibus, quibus inferebatur injuryia, atque adeo illorum sanctimoniam admirantibus et celebrantibus. Hæc dogmatum portenta, hæc paradoxa, quæ Febronius nobis ingerit, magno sane sunt argumento, *magis nunc esse ILLUMINATUM ORBEM catholicum* (*Febr., t. II, pag. 158*), ut nudis nostris verbis moveri possit. Liceat tamen mihi *Gregorianorum ac Leonianorum temporum barbariem præoptare*, quam illuminati nostri orbis crisim a Febronio jaetatum. At inquit Febronius (*Ibid., pag. 295*), præsto sibi esse invictum quo eorum temporum barbarie sanctos illos pontifices fuisse inquinatos demonstret argumentum: « Viderunt, fatente D. Kaufmans, cit. diss. 5, § 2, n. 55, tridentini patres divini officii formam pie olim a Gelasio et Gregorio I constitutam, apocryphis lectionibus, hymnis incorrectis, et fastidiosis homelii, genio correctiorum seculorum inconvenientem. Tantum absuit ut antiquitas hujus formæ perpetuitatem a se curaret, ut potius illius correctionem maturaverit. Si potuit, si debuit posteriore ævo emendari, quod a viris suo tempore magnis scriptum sapit ævi sui barbariem: quare non ad suos fontes, sacros videlicet canones, aut ad eorum saltem spiritum, reducentur, quæ temporum illorum infelicitates, sive in verbo, sive in facto, extorserunt a zelo magnorum pontificum, ingruentibus undique malis quoquo modo, etiam extra regulam, succurrere volentium? » Intellexi; sed multa habeo, quæ Febronio consideranda proponam. Dicam igitur primum, non indigna orbe nostro *illuminato* fraude falsatam ab ipso fuisse doctissimi Kauffmansii sententiam. Non enim ille vidisse ait tridentinos patres *divini officii formam*, pie olim a Gelasio et

Gregorio I constitutam, *apocryphas lectionibus, hymnis incorrectis*, et fastidiosis homelii genio correctiorum seculorum inconvenientem; hoc dixit disjunctum maxime et contrarium illustris ille facultatis coloniensis decanus (*Pag. 425*): *Cum patres S. concilii tridentini observassent, divini officii formam, pie olim ac sapienter a Gelasio et Gregorio I constitutam, diuturnitate temporis ab antiqua institutione (utique illorum pontificum) DEFLEXISSE*. Dicam deinde, si de quapiam antiqui canonum codicis paranda editione ageremus, ferri posse, quam instituit Febronius, inter reformatum officium et canones comparationem; at quis, romanorum pontificum facta, quemadmodum breviarii ac missalis correctiores codices contulerunt fontesque adierunt homiliarum, lectionum, hymnorum, ad suos quoque fontes, *sacros videlicet canones*, aut ad eorum saltem spiritum, reduci debere intelligens, non videat, aut potius tantam non exhorreat in re tam gravi futilitatem? Præterea dicam (pareat mihi Febronius) futurum neminem qui *socrorum canonum spiritum* multo penitus a Leone et Gregorio Magno fuisse, quam ab omnibus ipsius sive *calidis* sive *paludosis* defensoribus pervisum, non arbitretur. Ut alia deessent, vel ipse, quem recitavimus, Febronii locus satis nos ita sentire cogeret. *Quæ temporum illorum infelicitates, sive in verbo, sive in facto extorserunt a zelo magnorum pontificum, ingruentibus undique malis, quoquo modo, etiam extra regulam, succurrere volentium.* Præclarum enimvero *zelum!* qui episcoporum jura invaderet, qui institutam a Christo regiminis formam perturbaret, qui romanæ sedis supra aliarum ruinas magnitudinem evehernet! Hæc *extra regulam* Febronius appellat, hæc *zelo* tribuit. Vide quomodo *socrorum canonum spiritum* pernoscat, qui non dispensationes canonum, sed divinæ legis, sacerorumque omnium jurium violationes, tanta facilitate extenuat. Sed de his satis.

VIII. *Gregorium Magnum vindicavimus*; vindicavimus etiam romanos pontifices Gregorii successores, quos usurpare *tum realitatem universalis episcopatus, tum ejus titulum*, Febronius scribit (*T. II, diss. 3, cap. 3*). Unum tamen præterire non possum, in quo tanta vis est hallucinationis, atque inscitiae, quantum capere nulla mens possit. Meminerit lector eorum quæ supra ex Febronio reddidi: « Cum serius sub præsidio epistolaram Isidori omnium Ecclesiarum episcopatum prætenderent, veriti ne titulus episcopi Urbis reliquas per orbem sedes episcopales excludere videretur, mutarunt stylum, et se simpliciter scripserunt *episcopos*.... usurpantes.... quamvis breviori formula titulum, seu nomen, quod (*S. Gregorius M.*)... dixit *profanum*, nomen blasphemiae. » At quandonam Isidorianæ illæ merces prodierunt? Anno circiter noni seculi 46, ut in Antifebronio multis ostendi. Excutiamus nunc romanorum pontificum epistolas, videamusque num ulli eorum superioribus seculis se simpliciter scripserint *EPISCOPOS*. Occurrent:

VII SECULO (1).

Bonifacius IV, ann. 607.

Domino excellentissimo atque praecellentissimo regi Anglorum Athelberto, Bonifacius episcopus, servus servorum Dei.

Bonifacius V, ann. 617.

Viro gloriose Edwinō, regi Anglorum, Bonifacius episcopus, servus servorum Dei.

Domina gloriae filiae Edelburgae reginæ, Bonifacius episcopus, servus servorum Dei.

Honorius I, ann. 626.

Domino excellentissimo atque praecellentissimo filio, Edwinō regi Anglorum, Honorius episcopus, servus servorum Dei.

Martinus I, ann. 649.

Domino piissimo et serenissimo victori, triumphatori, filio, diligenti Deum et Dominum nostrum Jesum Christum, Constanti Augusto, Martinus episcopus, servus servorum Dei.

Vitallanus, ann. 655.

Domino excellentissimo filio, Oswio regi Saxonum, Vitalianus episcopus, servus servorum Dei.

Agatho, ann. 678.

Dominis piissimis et serenissimis, victoribus ac triumphatoribus, carissimis filiis, amatoribus Dei et Domini nostri Iesu Christi, Constantino majori imperatori, Heraclio et Tiberio augustis, Agatho episcopus, servus servorum Dei.

Leo II, ann. 683.

Piissimo et tranquillissimo Domino, victori et triumphatori, filio dilecto Dei et Iesu Salvatoris Nostri Iesu Christi, Constantino imperatori, Leo episcopus, servus servorum Dei.

VI SECULO.

Vigilias, ann. 540.

Dilectissimo fratri Menha episcopo Vigilias episcopus. Eadem inscriptio est trium epistoliarum ad Auxiam Arelatensem; eadem et ad Aurellanum.

Pelagius I, ann. 555.

Domino filio glorioissimo atque praecellentissimo Childeberto regi, Pelagius episcopus. Sunt aliae tres pariter ad eumdem eodem modo inscriptæ.

S. Gregorius M., ann. 590.

Domino glorioissimo atque praecellentissimo filio Edilberto Anglorum regi, Gregorius episcopus. Apud Bedam, lib. I Hist., cap. 50.

(1) Octavo seculo papæ nomen pontificis suo nomini adscribabant; quod tamen episcopi gloriōsus est nomine, et ad significandam, quam vellet Febronius ab illis usurpatam, universalitatem episcopatus accommodatius. Vide dissertationem primam Garnerii ad notas cap. 1 libri diurni romanor. pontif., pag. 150.

V SECULO.

Zosimus (1), ann. 417.

Zosimus episcopus Aurelio et universis episcopis. (Ep. 3, col. 949 Coust.)

S. Bonifacius I, ann. 419.

Bonifacius episcopus Patroclo, Remigio, etc. (Ep. 3, col. 1015 Coust.)

S. Cœlestinus I, ann. 423.

Cœlestinus episcopus universis episcopis per Apuliam et Calabriam constitutus. (Ep. V, col. 1072, Coust.)

Cœlestinus episcopus Joanni, Juvenali, Rufo, etc. (Ep. 12, col. 1107.)

Cœlestinus episcopus presbyteris, diaconibus, clericis, Dei servis et catholico populo degentibus Constantiopolis, etc. (Ep. 14, col. 1151.)

Cœlestinus episcopus Cyrillo episcopo alexandrino (Ep. 16, col. 1150).

Cœlestinus episcopus sanctæ synodo apud Ephesum congregatae (Ep. 18, col. 1155). Eodem titulo inscriptæ sunt epistolæ 19 et 23 ad Theodosium imperatorem, col. 1163 et 1203, itemque epistola 24 ad Maximianum constantinopolitanum episcopum, col. 1206, epistola 25 ad clerum et plebem consistentes Constantinopoli, col. 1208.

S. Xystus III, ann. 452.

Xystus episcopus Cyrillo episcopo alexandrino (Ep. 15, col. 1234).

Xystus episcopus Joanni episcopo antiocheno (Ep. 16, col. 1258).

S. Leo M., ann. 440.

Leo episcopus Septimo diacono, salutem (Ep. 2, Balter. edit., col. 594).

Leo episcopus Diocoro episcopo alexandrino (Ep. 9, col. 628).

Leo episcopus Turribio episcopo (Ep. 18, col. 694). Eodem titulo prænotantur epistolæ 16 ad universos episcopos per Siciliam constitutos, col. 715; 19 ad Donum beneventanum episc., col. 733; 20 ad Eutychen, col. 737; 23 ad Flavianum, col. 761; 28 ad Flavianum, col. 801; 50 ad Pulcheriam augustam, col. 847; 52 ad Faustum Martinum et reliquos archimandritas, col. 859; 53 ad ephesinam synodum secundam, col. 863; 34 ad Julianum Coensem, col. 869; 39 ad Flavianum, col. 889; 43 ad Theodosium augustum, col. 902; 59 ad clerum et plebem urbis Constantinopolitanae, col. 975; 60 ad Pulcheriam, etc.

Hilarius, ann. 461.

Dilectissimo fratri Ascanio Hilarius episcopus. Eadem inscriptione sunt aliae quatuor ad Leontium Arelatensem.

Dilectissimis fratribus episcopis provinciæ Viennensis, Lugdunensis, Narbonensis primæ et secundæ, et Alpium Penninarum, Hilarius episcopus. Est ad eosdem eadem inscriptione altera epistola.

(1) Omittitur a Garnerio.

Felix, ann. 483.

Gloriosissimum ac fere nissimum filio Zenoni, Felix episcopus, in Domino salutem.

Gelasius, ann. 492.

Dilectissimis fratibus universis episcopis per Dardaniam constitutis, Gelasius episcopus, Eadem inscriptione ad episcopos per Lucaniam, Brutios, et Siciliam, et ad Orientales.

Anastasius, ann. 496.

Gloriosissimum et clementissimum filio Anastasio augusto, Anastasius episcopus.

Symmachus, ann. 498.

Dilectissimo atque carissimo fratri Laurentio, mediolanensis Ecclesie archiepiscopo, Symmachus episcopus, in Domino salutem.

IV SECULO:

Liberius, ann. 342.

Gloriosissimo Constantio augusto, Liberius episcopus (Ep. 4, col. 425 Const.).

Liberius episcopus dilectissimo fratri Eusebio (Ep. 5, col. 427, et epist. 6, col. 428).

Damasus, ann. 367.

Dilectissimo filio Hieronymo, Damasus episcopus, in Domino salutem (Ep. 14, col. 573).

Plura non inveniemus. Sed numquid hæc satis non sunt deliriorum illi explodendæ, quæ singitit, *serius sub præsidio epistolarum Isidori mutasse romanos pontifices stylum, sequa simpliciter scriptissime episcopos?* Quinque ante Isidorianas decretalēs seculis familiariſſimum suisse pontificibus hoc ipsum homen vidi- mus. Quomodo ergo, *serius sub præsidio epistolarum decretalium Isidori, mutato stylo, inventum a Febronio dicitur?* Illud quoque hinc sit, nihil quid proprius ab- esset a vero potuisse a Febronio proferri; quam quod ait, breviori illia formula: *episcopus, tum realitatem universalis episcopatus a S. Gregorio M. rejecti, tum ejus titulum, indicari: ut pristina veraque jura oblitentur.* Nam eritne aliquis tam infuso in romanam Ecclesiam animo ut, jam sub Liborio illius pontifices de profana illa ac blasphemā universalitate episcopatus, quam Febronius intelligit, usurpanda cōpisse cogitare contendat? Vide quot Liborio ad octavum seculum percenseantur pontifices mōrum sanctorum specta- tissimi: neque nobis reverentia ulla aut pudore tem- perabimus, quin hos omnes in sistema, quo constitutum a Christo Ecclesiæ regimen subverteretur, atque episcoporum jura dissiparentur, conjurasse affirmemus? Quid vero si Gregorium ipsum Magnum, qui *universalis episcopi nōmen tanta animi magnitudine repudiavit, simplici episcopi nomine suas aliquando inscripsisse litteras consideremus?* An quam *blasphemiam horrebat episcopi œcumени vocabulo explicata, in unum episcopi nōmen contractam amplectebatur?* Et illud in mentem venit, ravennatem episco- pum Chrysologum, cum ad Eutychen litteras daret, hoe eas titulo Petrus, *episcopus, inscripsisse (inter Leo-*

nian. ep. 25, col. 773). Num propterea Petrus quoque Chrysologus Febronianam episcopatus universalita- tem ambiisse dicendus erit? Verum quid in re mani- festissima diutius hæreamus? Id ergo certum firmum- quæ sit, neque pontifices, dum simplici *episcopi in- scriptione* suas litteras prænotant, in episcopatum universalem illis a Febroneo exprobratum respicere neque hancce inscribendarum pontificiarum episto- larum consuetudinem ab Isidorianis decretalibus di- manasse.

CAPUT V.

Tertiam hoc caput pontificii primatus proprietatem con- siderat, nempe quod supremus sit. Hic autem cum primis agitat quæstio, num romanus pontifex gene- rali concilio superior haberi debeat? Adversantis sen- tentiæ novitas confirmatur, maximæque quibus impli- catur difficultates proponuntur.

I. Nihil est in quo Febronius inclemtiorem se nobis adversarium exhibeat, quam in hoc controver- siæ nostræ disputationisque capite. Supremam esse pontificii primatus auctoritatem debere, hancce tertiam illius affectionem esse initio hujus dissertationis posuimus. Duo porro potissimum sunt quibus hæc suprême dignitatis ratio constituatur: ut ultima ha- beatur neque aut errori aut reformationi obnoxia romani pontificis, in rebus præsertim fidei, sententia; hoc primum: alterum est, ut Ecclesiæ, ne in generale quidem cohcilium coactæ, potestati subjici pontifex possit. Utraque isthac conditio totidem gravissimas explicandas quæstiones suppeditat; sed primam illam in sequentem dissertationem reservamus, secundam hic expediemus. Statum tamen quæstionis accurate ponamus. Febronius ita illum exponit (T. II, p. 459): « Nos, inquit, sicut in cæteris omnibus, ita et hic simplicitatem sectantes, statum controversiæ in eo collocamus: utrum concilium emendare valeat de- creta fidei, quæ a solo papa emanaverunt? num edere posse constitutiones in rebus disciplinæ et morum, quibus papam et ejus curiam emendet? finaliter an papam, propter corruptos mōres, scandalum, etc., va- leat deponere? » Sed pace illius dictum est: *simplici- citas* ista controversiæ statum non extricat, sed im- plicat quam maxime. Quæ tria ille enumeral, per partes quidem edisserunt quid generale concilium posset, si romano pontifice superior constituantur; qua in re nulla est difficultas. Quod quæstionein maxime involvit, nomen est *generalis concilii*; neque unquam status hujus disputationis perspicue stabi- lietur, nisi quid generale concilium in hac controver- siæ sit, ingenue et sine furo explicetur. Id in Antifebronio monuerat (T. I, diss. 2, cap. 4, p. 149). Febronius quidem ait, me, quam mihi meisque adver- sariis legem posui, ipsum primum violasse. Sed nimirum ille simplicitatis sectator, in explanando quod omnes intelligent conciliaris præstantiae nomine ejusque percensendis effectis statum quæstionis col- locat; nos, in definienda concilii generalis natura.

II. Enimvero, ut bene Ballerinius animadveritus (*de Potest. eccles., cap. 10, pag. 141*), « quæstio de qua in præsentiarum agimus, utrum generale concilium jus habeat coactivum in papam, cum generalis concilii natura non solos episcopos, sed et ipsum papam tanquam Ecclesiæ catholice et generalis concilii caput complectatur, ejusque suffragium cum suffragiis episcoporum consentiens præsumat; contradictionem quamdam involvere non paucis visa est: in eum enim qui decretis condendis sua voluntate assentitur, jus coactivum non cadit. Si autem a papa separantur episcopi, et his decernentibus separatum a capite, seu contra ipsum caput, jus coactivum in papam tribuendum credatur, id alio nomine repugnat, eo quod episcopi quicunque et quounque numero coacti in synodo, et separati a capite, generale concilium non sint, nec in ipsum caput superiore suam coactivam et proprie dictam jurisdictionem obtineant. » Hæc tamen videtur adversariorum sententia. Neque enim, dum penes generale concilium esse in papam aiunt summam potestatem, hinc papam singulatim considerant, illine episcopos cum papa, et solum deinde papam cum eodem concilii capite contendunt. Non eos ita insanire crediderim, ut disputando efficeret velint, num pontifex sit se ipso major, in seque polleat auctoritate; neque ullus negaverit, si accipiatur concilium cum papa, majorem esse auctoritatem Ecclesiæ *extensive* (1). Hoc igitur demum adversarii volunt: in concilio legitime coacto atque universam repræsentante Ecclesiam, spectandum ex altera parte solum pontificem, ex altera vero episcopos, qui decreta edunt canonesque constituant; atque illud in disceptationem vocant: num in hocce concilio præstantior sit pontifex, se solo inspecti, auctoritas, an contra antistitum, qui item ab ipso separatum pontifice considerentur; tum aiunt: si quid ab episcopis sive definiatur sive statuatur, eam esse illorum auctoritatem ut quæ illi docuerint sanxerintque, iis non solum fideles, nulla accedente romani pontificis confirmatione, parere debeant, sed et ipse pontifex vel invitus assentiri omnino cogatur. Sed hic iterum ambages. Nam si ex Maimburgio atque Febronio quæras, quodnam generale concilium legitime coactum haberi debeat, illud quoque ejusmodi esse respondebunt, quod non solum non consentiente, sed etiam dissentiente romano pontifice congregetur. Si iterum scisciteris, an concilio, de quo agimus, præesse idem pontifex debeat sive per se, sive per suos legatos, ne id quidem necessarium esse affirmabunt (2). Nos ne

implicatissimam per sese quæstionem aliarum quæstionum veluti appendicibus implicatiorem reddamus, quæ ad conciliorum generalium cum convocationem, tum presidem, eorumque confirmationem, pertinent, in opportuniorem locum differimus. Heic tantummodo pontificem, eumque certum indubitatumque (quid enim de dubiis pontificibus sentiendum sit infra docemus) cum concilii, quod legitime celebrari sumimus, patribus seorsum ab illo acceptis comparabimus, eumque suprema in illos auctoritatè præstare, nullam his in illum esse, nisi quam ipse libens volensque concesserit, potestatem, demonstrabimus.

III. Atque ipse, qui, ut vidimus, inest huic quæstioni conflictus ac repugnantia, satis nostram sententiam in tuto collocat. Gravi alio præjudicio adversariorum opinio laborat: novitalis, inquam; nam, quod in Antifebronio animadverti (*T. I, pag. 142*), usque ad schisma, quod sub Urbano VI Ecclesiam miserrime dilaceravit, cæterasque quæ illud consecutæ sunt turbas, suprema concilii generalis in romanos pontifices potestas ignota in Ecclesia fuit. Ejus sententiæ initia ad turbulentia illa tempora sunt revocanda. At enim, inquit Febronius (*T. II, pag. 215*), « Hæc apprime falsa sunt. Cum, anno 1303, Philippi IV et Ecclesie gallicanæ nomine, interponeretur appellatio adversus Bonifacium VIII sub disjunctiva dictione: *ad pontificem vel ad concilium*; id ideo ab iis qui hunc appellatorum libellum conceperunt factum dicit de Marca de C. J. et imp. lib. IV, cap. 17, n. 7, quia tunc disputatum fuit a Romanis, an papa superior esset concilio. » Quid, queso, homini isti facias, qui armis, imprudens, decernit centies protritis? Quia tunc appellatum fuit ad concilium, formula hæc fuit: *Ad prædictum generale concilium, ET AD VERUM, LEGITIMUM, FUTURUM, SUMMUM PONTIFICEM*. Bonifacius enim VIII, oboris ipsum inter et Philippum discordiis, haberi cœperat minus legitimus pontifex, quod Cœlestino abdicandi, contra quam fas esset, pontificatus auctor fuisse diceretur. Quid mirum, si concilium jure in illum uti posse crederetur? Vin hæc, quæ in Antifebronio uberioris pertractavimus (*T. II, pag. 382 et seq.*), falsa esse, et cum Natali Alexandro Bonifacium contendis legitimum semper suis a Gallis agnitus? Id ægre permitto, quia oppido falsum; permitto tamen; nihil tamen pro anticipanda suæ opinionis epocha Febronius colliget: *Siquidem tunc*, inquit parisiensis theologus Duvallius (1), *ut testatur Guaguinus in Philippo Pulchro, Bonifacius VIII cædis et hæresecos accusabatur, quod cum (etiamsi falsum) rex crederet,*

(1) Confer Bellarminum, de Concil. lib. II, cap. 19.

(2) « Voici donc l'état de la question (inquit Maimburgus in eo tractatu, quem inscripsit: *L'établissement et des prérogatives de l'Eglise de Rome*, etc., cap. 16): Il s'agit de savoir si, depuis qu'un concile est légitimement assemblé, soit que le pape, qui en est sans contredit le chef, y préside par lui-même ou par ses légats, soit qu'il n'y assiste et n'y préside ni en l'une ni en l'autre manière, comme il est arrivé plus d'une fois, ainsi qu'on le vit au second concile œcuménique de cent cinquante évêques, et au cinquième de plus de cent soixante; si, dis-je, ce concile considéré dans ses membres unis, ou sous le pape, qui a le droit de les présider, ou à son défaut, sous un autre président, est

par-dessus le pape, et a sur lui l'autorité souveraine, de sorte qu'il soit obligé de se soumettre à ses décrets et à ses définitions, de les approuver et d'y consentir comme tous les autres, encore qu'il soit d'un avis contraire en son particulier; ou si le pape est tellement par-dessus tous les autres membres de ce concile unis ensemble, soit qu'il s'y trouve ou ne s'y trouve pas, que s'il n'approuve ou ne confirme par son suffrage et par son autorité ces décrets et ces définitions, ce concile n'ait nulle autorité ni sur lui ni sur les fidèles. »

(1) De sup. rom. pont. in Eccles. Potest., p. IV, quæst. ult., p. 628.

aut suspicaretur, omnesque cum illo Galliae ordines, a Bonifacio ad concilium jure provocarunt; a papa enim, quem juste putamus hæreticum, licet falso, ad futurum concilium fas est provocare; neque id concilii in romanum pontificem potestatem arguit, cum si in hæresim prolabatur, pontifex esse desinat, atque adeo Ecclesiæ membrum (1). Sed Febronius audire pergamus. • Christianus Lopus originem hujus quæstionis ad seculum III refert, quo tempore causa reiterando baptismo hæreticorum acerrime fuit agitata, et perlinaciter contra Stephanum pontificem a SS. Cypriano et Firmiliano defensa. Quis autem credat, quod Firmilianus et Cyprianus suæ opinioni tam tenaciter adhæsuri fuissent, si in pontifice infallibilitatem suspexissent. Inde factum esse ait, ut hæc opinio in totam Ecclesiam orientalem dimonaverit. • Doceri equidem cupereim, quo loco ista Lopus tradiderit. Utut est, quæstio qua de agimus, non satis apte cum altera de infallibilitate confunditur, etsi magnam habet cum ista affinitatem. Multo accurasier P. Zalwein ex quo ista Febronius prompsit, non hujus quæstionis (utrum in concilia pontifices præsentent auctoritate), sed quæstionis de infallibilitate pontificis origines ad Cypriani cum Stephano controversiam referri a Lupo scribit (Principior. jur. eccles., t. I, pag. 341). Enimvero licet Cyprianus ejusque asseclæ errare pontificem posse existimasset, non inde tamen sit, ut de appellatione ad concilium cogitarint. Profecto in iis, quæ etiamnum supersunt hujus disputationis monumentis, ne vestigium quidem videre est ejusmodi provocationis. Quid quod Cyprianus, cæteræque, sive Africani, sive Orientales, qui eadem cum illo senserunt, inviti ad ipsam infallibilitatis quæstionem trahuntur? Neque enim ullam Stephanus dogmaticam edidit definitionem, que tamen ad eam quæstionem pertinet, sed veterem receptamque disciplinam misso de ea etiam ad Africam servanda præcepto confirmavit. Quos Febronius deinde suæ opinionis prænuntios appellat pelagianos, iis per me licet glorietur; quanquam ne illi quidem a sedis

(1) De appellationibus ad concilium plura in alia dissertatione. Quare ne eo quidem argumento utemur, quod tamen invictum est: supremam constitui debere summi pontificis potestatem, cum a concilio ad ipsum, non ab ipso ad concilium provocatio fieri possit. Hic vero, ut Febronius videat quantum a vero abhorreat, illius inter Philippum et Bonifacium dissidi tempore obtinuisse de conciliorum generalium supra pontificem auctoritatem sententiam, adeat ejus dissidi *historiam gallicæ scriptam*, atque inter probations inveniet opusculum ab anonymo illorum temporum æquali editum, ac prænotatum: *Rationes ex quibus probatur quod Bonifacius legitimate ingredi non potuit, cælestino vivente*; ibi autem hæc, pag. 453, legenti occurrent: « Summus hierarcha romanus pontifex superior est omnibus, ipse verus prælatus et pastor est dominici gregis, etc., subditorum subtractio nullo modo eadit in summum hierarcham, nec possibile est per hominem sibi subtrahi subditos, quoniam non habet superiorem in terris; sed omnis anima sibi subdita est, ejusque curæ commissa, neque a quopiam judicari potest, sed cunctos judicaturus a nemine judicandus est, nisi deprehendatur a fide devius: et haec superioritas non est humano privilegio, sed divino, a quo est institutio, et qui sibi pasendi gregis curam commisit. Omni enim clero et populo in unum congregato manet obsequendi sibi necessitas, et non auctoritas imperandi. » Si ita sentiebat scriptor Bonifacio inimicus, quid alii?

apostolicæ judicio appellarent, quod reformatum iri a concilio sperarent; qua de re ubi de appellationibus. Si tamen ejusmodi antecursores Febronius amat, addere et nestorianos poterit; non eos invidebimus. Ad catholicos quod attinet, Bossuetius neminem inventit quem pro se afferret, Alliacensi et Gersoni antiquorem, imo Gersoni satis prodit, frustra laboratu, qui vetustiores quererent. • Fallor, inquit (*De Post. eccles., consid. 12*), si non ante celebrationem hujus sacrosanctæ constantiensis synodi sic occupaverat mentes plurimorum litteralium magis quam litteratorum ista traditio de superioritate papæ supra concilium, ut oppositorum dogmatizator fuisset de hæretica pravitate vel notatus vel damnatus. Hujus rei signum accipe, quia post declarationem ex theologia principiis luce clariorein, et quod urgentius est, post determinationem et practicationem ejusdem sanctæ synodi, inveniuntur qui talia palam asserere non paveant. Tam radicatum, et ut cancer serpens, tam medullitus imbibitum fuit hoc prisæ adulatioñis virus lethiferum (1).

III. Novitati opinionis adde, eam, Duvallio teste, (*Part. IV, q. 7, pag. 552*) a temeritate inobedientiæ vix posse excusari; sovet enim ut plurimum inobedientiam, et dissidia multa, magnisque tumultus in Ecclesia semper excitavit. Imo Thomas Stapletonus, lovaniensis doctor, non dubitat quin dicere, quod generale concilium universali Ecclesiam repræsentans sit supra papam, opinio plane erronea sit, qualem hæretici sustinerent (*Controv. 6, q. 3, art. 5*). Adde etiam contrarium, quam scilicet nos tuemur, sententiam eo auctorum numero ac gravitate gloriari, ut (quod idem Duvallius ait) TOTUS ORBIS exceptis pauculis doctoribus eam amplectitur (2). Nam quod post cleri gallicani declarationem auctus sit adversariorum numerus, non tam veritati, quæ anno 1682 sese in apertum protulerit, quam temporum conditioni, eorumque qui sententiam nostram regum juribus adversari arbitrantur, falso et immoriter præconceptæ opinioni, si sapimus, tribuemus. Cæterum ea ipsa cleri declaratio efficit, ut nostram sententiam doctissimi viri, Aguirre, Thrysus Gonzalez, Sfondratus, Schelstratæus, Charlasius, Anastasius Surrentinorum archiepiscopus, Roncaglia, Orsius, Ballerinius, et, ex Gallis ipsis, Petit, Didierus ac Serryus, summo eruditionis apparatu illustrarint ac confirmarint. Hos adeat lector; non enim mihi animus est in hac quæstione immorari, nisi quantum meæ adversus Febronium defensionis ratio postulat. Uno ergo aut altero argumento utar, præter ea quæ

(1) Exprobrit cl. P. Sangallo Febronius (*t. II, p. 216*), quod hunc Gersonis locum *nire truncari* [*Cap. 3, n. 23*]. Atque equidem potius sententiam Gersonis, quam verba reddidisse vir doctus videtur. Sed non erat eur propterea ab illo præsentiam reprehendetur, qui in hoc litterariæ calliditatis genere excellit. Nam nihil addidit omisiva Sangallo, quod Gersonis menti adversaretur; imo aliqua prætermisit, quæ ad confirmandam Febronianæ opinionis notitatem nescio quid habeat majoris ponderis.

(2) Part. IV, q. 7, pag. 550. In eandem sententiam Joan. Wiggers, lovaniensis theologus, de Concil. dub. 4, n. 75, ait: « Est conclusio certo tenenda, ut propter fidei proxima, et quæ ab omnibus pene communiter doceatur. »

hactenus attacta sunt, et quæ in secunda dissertatione occupavimus.

IV. Joannes Wiggers, quem nuper appellavi, ita eo loco argumentatur: « Matth. XVI dicuntur non singuli fideles ædificandi super Petram, quæ erat Petrus, sed Ecclesia dicitur super petram illam ædificanda: Ecclesia autem non significat separatim singulos, sed nomen collectivum est. Significat populum in unum congregatum. Ergo a Petro tanquam fundamento non pendent tantum singuli fideles, aut particulares Ecclesie seorsim sumptæ, sed etiam omnes quomodolibet simul accepti, et congregati: quia sic propriissime dicuntur Ecclesia; atque ita etiam totius congregationis ipso fundamentum et caput est. Et consequenter neque ipsi simul congregati erunt supra Petrum, sed Petrus supra ipsos. » Atque ut huic Iovaniensis theologi argumento vim addam, repetamus et hic, Christum super Petrum ædificasse Ecclesiam bono unitatis; atque ut una Ecclesia monstretur, super unum, qui centrum sit unitatis, illam ædificasse. Age, dicat nobis Febronius, num congregato generali concilio pontifex romanus destinat esse centrum unitatis? Exspecto quid respondeat. Affirmat? Concilium igitur erit lunc unitatis centrum; quomodo ergo super unum erit Ecclesia ædificata? Negat? Pontifex igitur centrum erit unitatis, ad quod idem concilium convenire necesse sit, ut Irenæi verbis ular. Quemadmodum ergo Febronius Galli assentitur falentibus, esse romano pontifici in singulas Ecclesias auctoritatem, quia centrum est unitatis, cui singula Ecclesiae adhaerere debent, ut una Christi Ecclesia monstretur (S. Cyprian. in lib. de Unit.) ; Ita utriusque in eodem pontifice supra universam Ecclesiam in concilium coactam agnoscere supremam jurisdictionem debebunt, quod centrum unitatis sit, cui ipsum corpus sacerdotum, concordia mutua glutino atque unitatis vinculo, debeat copulari.

IV. Audirem præterea libenter undenam adversarii colligant probentque, pontificium jus, quod negare nequeunt in singulos, non æque posse vim suam in omnes in ecumenica synodo collectos exercere. Dicent fortassis: ex natura concilii generalis, in quo totum jus Ecclesiæ residet? Qui id assereret concilio sejuncto a capite, cui scilicet caput non præbet assensum, principi, quod negatur, et in questionem venit, vitiosam, ut vocant, petitionem incurreret; decretis enim editis sine assensu capitii, concilii generalis vim et auctoritatem detrahimus, ac cum Bossuetio (Défens. t. II, lib. VIII, cap. 9, p. 87, edit. Lugan. an. 1766) haud immerito affirmamus, ultimum, quo synodi œcumenicæ (esse) asseverantur, esse Ecclesiæ universalis cum apostolicæ sedis confirmatione conjunctum; hæc enim, inquit idem Bossuetius (L. VIII, cap. 13, pag. 20), summa auctoritas, summa vis, quod membra et inter se, et romano pontifici ut capitii conjungantur. Num ex vi, quam habet generale concilium, universæ Ecclesiæ repræsentandæ? At etiam Petrus in eoque romanus pontifex, teste S. Augustino (Serm. 108 de Diversis), ipsius universitatis, et unitatis Ecclesiæ figura-

ram gessit; imo Petrus, ut caput, Ecclesiam repræsentabat; concilium, ut membrorum inferiorum collectio. Cuinam ergo majorem dicemus potestatem suis de latam; conciliione an Petro, qui solus inter apostolos ut idem Augustinus ait (Serm. 20 de Sanctis), merui audire: Amen dieo tibi, quia tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam: dignus certi qui ædificandis in domo Dei populis Lapis esset ad FUNDAMENTUM, COLUMNA AD SUSTENTACULUM, CLAVIS AD REGNUM? Quod si quis fortasse ad solam confugiat legitimam convocationem, cui papa assensus sit, velique ex illa generalis concilii patribus collectum sumptis eam inesse vim, ut etiam sine capitio assensione, atque adeo cum ejus dissensu, filiorum decreta omnes, ipsumque pontificem obligent; videat quid sibi respondendum sit, ubi generalium conciliorum monumen tis cum ipso agatur: « Nonne enim, ut Ballerini sententiam, atque adeo verba, usurpem (De Pot. eccles., cap. 4, pag. 63), concilium ephesinum II convocatione legitimum, deficiente assensu capitio nihil potuit non solum in materia fidei, sed neque in negotio disciplinae? Nonne chalcedohense fuit legitime convocatum? Cur ergo canon de prærogativa constantinopolitanæ sedis, cui papa assensus non est, vim generalis synodi qua Leohem cogere, ex ipsa legitima convocatione non est consecutus? Nonne ipsi patres chalcedohenses, cum pontificiam approbationem præsertim pro eo canone sollicite postularunt, pontifici assensus necessitatem agnoscentes, solam convocationem legitimam ad vim coactivam nequaquam sufficeret præsumperunt? » Quanquam et alia argumenta nobis conciliorum generalium historia suppeditat, unde suprèmam cogentemque romanorum pontificum potestatem concilia ipsa agnovisse palam fiat. Cum enim iidem patres chalcedonenses de se in concilio collectis scripserunt ad Leonem papam: Quibus tu quidem, sicut membris caput præeras, quid verbo præses, nisi superiorum in se collective sumptos auctoritatem eidem adjudicarunt, qualem capitii in membra collective sumpta tribuere convenit? Patres quoque in legitima ephesina prima synodo congregati cum se ad Nestorium dejiciendum coactos litteris Cœlestini affirmarunt, annon potestatem in se coactivam pariter professi sunt?

V. Mihi vero rem proprius intuenti duo occurunt, quæ, licet nihil aliud ad prosterndam adversarium sententiam suppeteret, ab ea tamen propugnanda me vehementissime absterrerent: episcoporum nempe primum, regum deinde, si illa stet, auctoritatem nutare. Atque ut de episcopis dicam, profecto non video quei, si romani pontifices generalium conciliorum vi subsint ac sanctionibus, non etiam singuli episcopi diocesanarum synodorum decretis ac potestati subjiciantur. Galli quidem aliquid fortasse respondere possent, quo sin minus frangi, enervari saltem vis hujus argumenti videatur. Dicent enim: cum et Petro et unitati pastorum primi ordinis datæ a Christo claves fuerint, non posse episcopum, qui in diocesana synodo cæteris unus judex præest clavium potestate, aliorum sacerdotum, quibus clavium facultas concrē-

dita minime fuerit, subiacere sententia. Haec tamen responsio nec satis Gallos tuetur, et a vero Febronii systemate abhorret. Nam quod ad Gallos spectat, ubi positum semel sit, non soli Petro, sed etiam unitati, seu Ecclesiae regenti, claves a Christo traditas fuisse, quid si parochi se quoque Ecclesiam regentem quae claves acceperit, constituere, sibique propterea claves a Christo creditas quoque, contendant? Pastoribus, inquit, datae sunt claves; at pastores nos etiam sumus: immo sive Eucherius sive Eusebius sit Emis-senus, atque adeo Beda, quem Dupinus appellat (*De antiq. eccles. Discipl., diss. 6, pag. 381 et seqq.*), nobis claves aperte asserunt. Et tibi, inquit ille (*Homilia de Nativ. Petri*), dabo claves regni cælorum; hoc enim quod principaliter Petro dicitur, cæteris quoque apostolis dictum intelligi debet, et non tantum apostolis, verum etiam episcopis ET SACERDOTIBUS: hic vero ait (*Lib. IV, in cap. XVI Matth.*): Haec potestas (ligandi atque solvendi) sine dubio cunctis datur apostolis, nec non EPISCOPIS, PRESBYTERIS, et omni Ecclesiae. Equidem qui pro pontificia potestate nobiscum stant, nullo ista negotio solvunt, aentes cum Optato: claves uni Petro datas, quae cæteris communicarentur; claves igitur habere et secundi ordinis sacerdotes, sed quas a Petro acceperint, non in episcopos, sed in laicos, atque inferioris ordinis clericos pro sua a quoque portione usurpandas. At si claves regenti Ecclesiae sunt traditæ, unde ex ipsa Christi Domini institutione adversarii colligent, parochos ad regentem illam Ecclesiam non pertinuisse, præsertim cum et hi in eorum sententia habeant immediate suam a Christo auctoritatem, et in clavium potestate apostolis concessa, saltem quod ad remittenda retinendave peccata spectat, apostolis haud dubie successerint? Linquamus tamen Gallos. Febrionario certe, ut dixi, non huic effugio aditus patet. Richerianus ille, velit nolit, totus quantus est, et Ecclesiam, quam immediatum clavium subiectum fuisse dicit, universam fidelium, etiam laicorum, congregationem intelligit. Id supra ostensum est. Nunc in Febronianii locum casu incido, ad idem demonstrandum longe aptissimum. Ecclesiam regentem in altero Defensionum suarum libro, in scenam inducit, ut hoc nomine se nihil aliud quam quod Galli sentire persuadeat. Verum audi, quid demum sit Febronia Ecclesia REGENS. Dic mecum, inquit ille Ladislao respondens (*Pag. 91*), Ecclesiam regere ordinarie per papam et episcopos non congregatos; extraordinarie, per congregatos. Quid hic Ecclesia significat? Si papam et episcopos cum Gallis Febroniis Ecclesiae vocabulo designasset, putasne tam illum oscitante et imperite locuturum fuisse, quam qui papam et episcopos regere per papam et episcopos diceret? Ecclesiam igitur et hic, quemadmodum in priore volume (*Cap. I, § 6*. Vide et tomum II, pag. 181), cum suo Tostato intelligit universitatem Ecclesiae, totam Ecclesiam, universitatem credentium; quæ, dum quas radicaliter habet a Christo potestatis claves, eas in suis ministros transcrit, regit ordinarie per papam et episcopos non congregatos, extraordinarie per congre-

gatos. Quare in secundi voluminis *Index* (Febronius enim cum prioris operis indicem debuisse a me consuli asseveret, magni indices suos facere videtur) ait de Ecclesia (*Pag. 633*): *Etiam extra concilium per papam et episcopos REGIT et REGITUR*, ut quæ regit Ecclesia eadem sit quæ regitur: cœtus utique fidelium. Febroniis discipulus, Pereira, in eo de episcoporum Potestate libro, ex quo tam multa Febroniis in suas defensiones intulit, ut vidimus ac porro videbimus, magistri sui mentem diserte explicat his verbis (*Pag. 103*): « Tutta la Chiesa, la quale consiste nella congregazione di tutti i fedeli, ed a cui riguardo principalmente Gesù Cristo quando concesse a S. Pietro ed a tutti gli apostoli le chiavi della podestà spirituale, è come la proprietaria di queste chiavi, della quale il papa e li vescovi non sono che ministri e dispensatori. » Ecclesia igitur diocesana, quæ universi hujus cœtus pars est, et ipsa pro sua portione claves accepit cum suis ministris communicandas; ejus autem ministris, iisque præcipuis, parochios accensendos ecquis non videat? *Senatum*, inquit Richerius (*De eccl. et polit. Potest., n. 5*), aut consilium nativum Ecclesiae a Domino institutum vocamus, non modo episcopos, verum etiam omnes presbyteros, curam animarum habentes: quorum illi apostolis, hi vero septuaginta duobus discipulis successerunt. Et dubitabimus, parochos congregatos universam suam diocesanam Ecclesiam repræsentare? Quo jure igitur generale episcoporum concilium, quod universam christiani orbis repræsentat Ecclesiam, in romanos pontifices exercere auctoritatem posse dicitur, poterit etiam Ecclesia diocesana in suum concilium coacta, per parochos cæterosque qui ibi inter sunt suos ministros sibi subjicere episcopum suum, atque in eum sententiam decernere. Quæ hactenus veluti argumentando effecimus, idem Richerius Febroniis nostri præcursor diserte tradit. Quæ autem, inquit (*Ibid.*), ratio ecumenici concilii ad romanum pontificem, eadem quoque et synodorum particularium ad suos episcopos, quoniam particulares Ecclesias itidem canone, non absoluta potestate, a propriis episcopis gubernari oportet.

VI. De regibus nunc dicam. Ea est supremorum principum conditio, ut sui regni comitiis minime subsint. Si tamen pontificem generali concilio subjiciimus, quid erit in regibus quominus regni comitia judicare de illis possint? Multa in hanc rem Febroniis disputat, sed irrita contentione. Ait (*T. II, pag. 126*) cum basileensibus patribus (*Tom. VIII Conc. Hard., et l. 1528*), non esse comparandum corpus Ecclesiae alii politicis corporibus civitatum et universitatum; quia in medio hujus corporis est Christus, qui ipsum regit, ne errat. Alia autem politica corpora humanis et variis voluntatis corporibus gubernari. Sed quid ista ad præsens institutum? Non errabit in Basileensium et Febroniis sententia sis, corpus Ecclesiae, quod suo jure in romanum pontificem utatur; errabit corpus politicum; numquid propterea pro sua auctoritate in reges non ager? Febroniis d'inde auctor est lectoribus suis ut adeant Launojum in epistola ad Franciscum Bonum (*Lib. IV,*

ep. 2), ubi Scripturarum patrumque sententiis operose comprobat, ecclesiastica secularibus non esse permiscenda, neque ex ecclesiastico regimine ad politicum ac regale tradendam esse consecutionem. Mihi vero satis est, Natalem Alexandrum vidiisse, qui idem argumentum ex Launojo persequitur (*T. VIII in sec. XV et XVI Hist. eccl., diss. 4, art. 1, § 6, pag. 404, edit. paris., 1730*), ut a consulendi Launoji labore suspendere se lectores meos tuto posse admoneam. Nam quæ Launojus ac Natalis congerunt, ecclesiastorum patrum testimonia, id efficiunt, quod nemo inficiatur: aliam esse regni, aliam Ecclesiae vim atque naturam, legesque utriusque multum inter sese dissidere. Hoc quærimus, num in tanta horum regiminum diversitate par ratio sit, quæ et pontificem generali concilio, et reges comitiis regni obnoxios confirmet. Eadem autem est in Febroniano systemate, quod ad hoc disputationis caput attinet, utriusque regiminis ratio. Nam qui hocce sistema primi proculderunt, ut Gersonius, Major, Almainus, aliquie id genus scriptores, eo ducti argumento conciliis pontificem subjecere, quod omnis reipublicæ sive civilis sive sacrae institutum possere existimarent ut qui illam gubernaret, universo ejus corpori subisset. Testes haec de re ipsos illos Febronianæ hypothesis auctores produximus in altero secundæ dissertationis capite. Unum hic Tostatum appellabo cuius sententiam Febronius in primo operis sui volumine cooptavit (*Cap. 1, § 6, pag. 33*). « Hoc idem, inquit Abulensis (*In cap. XIII Num., quæst. 48*), patet in communitatibus; si enim aliqua communitas vel collegium est, ibi erit jurisdictione; et quia non potest administrari per universam societatem, administratur per unum de communitate: non est tamen jurisdictione in illo, ita, quod non sit in communitate, sed est magis in communitate, quia antequam ille constitutatur in judicem vel rectorem, nullam habet jurisdictionem; illo mortuo, vel cadente, non penitus expirat jurisdictione: potest aliud præfici in rectorem vel judicem, non tamen posset hoc fieri, si non maneret jurisdictione in communitate; ergo ipsa communitas habet magis jurisdictionem. » Hinc Almainus: *Non potest, inquit, renuntiare communitas potestati quam habet super suum principem ab ea constitutum, qua scilicet potestate eum (si non in ædificationem, sed ad destructionem regat) deponere potest, cum tali potestas sit naturalis... et iterum sequitur, quod non est debilis in quounque casu naturaliter monarchia pure regalis (T. II oper. Gerson., pag. 964).* Non ab his dissentit nec, nisi secum pugnet, dissentire potest, Febronius. Ait enim (*T. II, pag. 553*), statum regnum mundi utique tanquam ab arbitrio populorum dependentem, mutari, laxari, adstringi, atque ita multis modis a sua originaria institutione et prima sanctione pragmatica discedere posse. Quare cum nulla communitas perfecta ita suam in reges potestatem transferat, ut eam omnino a se abdicet, et præterea omnino velit principes transcripta in eos potestate in ædificationem, non in destructionem uti, quid restat,

nisi ut reges hac in re romanis pontificibus pares, omnino sint? Nam etiam his Ecclesia ita suam desert potestatem, ut ipsam tamen radicaliter servet, neque eam nisi ad ædificationem exerceri ab ipsis posse consentiat. Quare si Ecclesia in generali concilio potest pro sua quam radicaliter habet nec plane abdicat jurisdictione, pontificem romanum in destructionem concessa potestate abutentem coercere, atque adeo depovere, quidni regnum in generalibus ordinum comitiis possit suam in reges exercere auctoritatem, si non ad ædificationem, sed ad destructionem regant, ut Almainus aiebat (1)? Atqui, inquit Febronius (*T. II, pag. 127*): « Dum Sigismundus imperator, ann. 1443, assistebat concilio basileensi contra Eugenium IV, illud Bononiæ transferre machinantem, Eugenius non dixit imperatori: *Si tu disputas mihi potestatem transferendi concilia, disputabunt tibi proceres imperii potestatem transferendi comitia.* » Bene Eugenio est, quod ista non dixerit; tunc enim a Febrone vapulasset vel ut politicæ potestatis ignarus, vel ut Isidorianarum decretalium fuso deceptus. Si tamen hæc Sigismundo Eugenius non reposuit (causas autem cur ista usus non sit responsione, ridiculum est quærere), eorum Febrone meminerit quæ Caroli VI Galliarum regis primogenitus, paulo post nuntiatam eidem Carolo a constantiensis concilii oratoribus Joannis XXIII depositionem, sorbonicis doctoribus dixisse fertur (2): *Vellem equidem, inquit, nosse, unde tantum vobis audacie, ut pontificem nobis minime assentientibus de Petri solo perturbare veriti nequaquam sitis. Id unum fortasse superest ut de regia dignitate genitori meo admenda, nostrisque occupandis ditionibus, cogitatis; sed vestra consilia abrumpemus.* Intelligebat scilicet sapientissimus princeps, eam esse inter Ecclesiam et regnum concessionem, ut nihil in illius caput moliri concilia possint, quod in hujus principes comitia, pessimæ exempli imitatione, non audeant. Itaque principum dignitatæ ac saluti multo securius prospicere nostros existimavi semper, qui supremam concilii in romanos pontifices potestatem denegant, quam qui cum Febrone ac Pereira perfracte concedunt.

(1) At enim, inquit, Febronius alia omnia docet (*t. II, pag. 103*). « Cum homines, inquit, primum in republicas et regna coirent, transulerint in unum vel plures ius vitae et necis, et reliqua jura omnia ad continentos in officio cives, eosque adversus vim exteram tuendos, necessaria et opportuna. Hæc origo, et fundamentum iurium majesticorum. Nihil hic potestatis remanet penes cives, tanquam in fonte aut radice. » Mirabor, uti sepe hactenus feci, in hoc jureconsulto conflictum opinionum et inconstantiam, qui illud idem quod uno in loco probat maxime, in altero tanquam falsum absurdumque damnet. Etenim quod heic: *aliquid potestatis remanere penes cives tanquam in fonte aut radice, negat, alibi, ut vidimus, diserte affirmat.* Si enim nihil potestatis remanet penes cives tanquam in fonte aut radice, quid Tostato, ac sibi Tostatum exscribent Febronio fieri? Multoque magis quid ipsi fieri, qui *statum regnum mundi utique TANQUAM AB ARBITRIO POPULORUM DEPENDENTEM, MUTARI, ADSTRINGI*, posse nos docet?

(2) Vide anonymum scriptorem *Historiae Caroli VI*, aut P. Berthier in *Hist. eccl. gallic.*, t. XV, lib. LXV, p. 528.

CAPUT VI.

Febronius ad vindicandam conciliis generalibus in romanos pontifices potestatem multa afferit, quæ nullius momenti demonstrantur. Episcopos præsertim in conciliis, quæ eorumdem pontificum obnoxia sint auctoritatibus, judices esse posse ostenditur; tum de evangelico fraternæ correctionis præcepto queritur, quæ illud ratione ad summos Ecclesiæ pontifices pertinet.

I. Audiendus nunc est Febronius, qui ex schismatice cracoviensis universitatis tractatu, ex Gersone, Richerio, Vigorio, idque genus libris, aliqua in rem suam promptsit. Verum ad quæstionis statum revocandus erit non semel, quem quia, ut debuit, a me que monitus fuerat, inconsideratæ simplicitatis sectator, raro spectavit, sæpe aerem verberat. • In primis, inquit ergo (*t. II, p. 459*), certum est generale concilium non solum ob Dei singulare præsidium in fidei definitionibus ab omni erroris periculo liberum esse, sed etiam controversas fidei quæstiones in eo finiri; aperto argumento, ejus quam papæ definitiones certiores atque ultimas esse. • Certum? at de quibusnam conciliis? de illis scilicet quæ romanorum pontificum fuerunt probata consensu. En statum quæstionis a Febronio aut non intellectum, aut inconsulto neglectum. Hac in quæstione concilia a pontifice distincta cum ipso pontifice conferimus; nihil ergo ad eam facit suprema, neque errori obnoxia in definiendis fidei capitibus potestas conciliorum, que suam a romano pontifice mutuata sunt auctoritatem. • Infallibilitas enim, quod Ballerinius monet (*de Potest. eccles., cap. 2, p. 35*), definitionum et doctrinæ fidei, quam Christus promisit Ecclesiæ docenti, seu episcopis docentibus Ecclesiam, cum fuerit promissa apostolis non separatis a Petro, sed una cum Petro, cui omnes quoque apostoli ratione primatus, ut probavimus, debebant in unitate fidei adhærescere; promissionem quidem hujusmodi ad episcopos apostolorum successores extendi certum est, quando una cum Petro, seu cum Petri successoribus in unitate ejusdem fidei definiti et judicant: non autem omnino certum pariter est (quod hic Febronius jactat) num episcopi in hujus fidei unitate definierint, eaque infallibilitatis prærogativa gaudeant, nisi ex consensu vel confirmatione summi pontificis constet ea episcoporum judicia cum apostolicae sedis fide coueniire. • Pergamus. • Deinde, inquit Febronius noster (*T. II, p. 459*), notum est quod concilium apostolorum Hierosolymis super observantia legalium celebratum, *Act. XV*, definitionem suam antiochenæ Ecclesiæ publicando adscripsérunt non suprematui Petri, aut dono inerrantiæ ejus, sed immediato influxui Spiritus sancti, et illi innixæ propriæ sue auctoritatibus: *Visum est Spiritui sancto et nobis*. Inde iste titulus generalibus conciliis in præsens usque tempus ita probatus sancteque servatus est, ut ab omnibus dicatur: *sacrum concilium in Spiritu sancto legitime congregatum*. Si autem in Spiritu sancto concilia sacra congregata

sunt, consequens est Spiritum sanctum ibi esse; at nou erit ibi ut *subditus*, sed ut *supremus præsidens*, a cuius auctoritate et decretis nulli fideliū licebit se subtrahere, in illis scilicet, in quibus divinus ille Spiritus ipsum concilium gubernat, atque illi speciali gratia et illustratione præsedit. • At quæro primum an hierosolymitano concilio adfuerit Petrus? Utique adfuit, et primus cæteros allocutus est. Quid ergo mirum, si illi cœtui Spiritus sanctus præfuerit? Quanquam, cum omnes apostoli Spiritu sancto essent afflati, absente licet Petro, eadem sua decreta inscribere formula potuissent. At quid hoc ad præsens institutum? Loquimur enim de episcopis, qui divino instinctu non decernunt singuli, coacti vero in concilium sumuntur ut a Petro, a Romano, inquam, pontifice distincti. Det mihi Febronius concilium in quo episcoporum sententiæ cum sententia pontificis ita conspirent, quemadmodum apostoli in hierosolymitana synodo conspirarunt cum Petro: conveniet illi apostolicum effatum: *Visum est Spiritui sancto et nobis*. Verum dum video decernentes episcopos, nec Petro consentientes video, nondum jure ab illis ea verba usurpari posse intelligo. Ipse ille conciliarum titulus: *Sacrum concilium in Spiritu sancto legitime congregatum*, id Febronium docere poterat; quod enim in *Spiritu sancto congregatur concilium nisi quod legitime cogitur?* quodnam vero *legitime cogitur*, nisi quod summo aut indicente aut saltem consentientis pontifice celebratur? Quæro deinde qui Febronium haud puduerit in re tam seria nugari? Nugari certe est ea de Spiritu sancto, qui conciliis adsit, effutire: *At non erit ibi ut subditus*, etc. Quid? An Christus in Ecclesia dispersa non est, qui se cum illa futurum usque ad consummationem seculi promisit? *At non erit ibi ut subditus, sed ut supremus præsidens*. Collige ergo romanum pontificem non esse supremum Ecclesiæ dispersæ caput et pastorem. Falsa erit, inepta, erronea collectio. Nempe Christus caput est Ecclesiæ *invisibile*, sed illi præesse aliud voluit visible caput, cuius ope doceret illam in Spiritu sancto *omnem veritatem*. Transferat hæc Febronius ad nugacissimum suum argumentum. Cætera jam persequamur. II. • S. Gregorius Magnus (*Febr., t. cit., p. 460*), lib I, epist. 10 nov. edit., fatetur, se *quatuor generalia concilia suspicere et venerari sicut S. Evangelii quatuor libros*. Quis autem pontificum aut patrum talia unquam dixit de aliqua pontificia decretali?... Quinimo in compilationibus latinis, pontificiæ decretales eo loco recensentur quo in orientalibus collectionibus decreta patriarchæ constantinopolitanæ aut alexandrini collocantur; consequenter respective ad concilia epistolæ decretales ejusdem etiam auctoritatis censendæ sunt, utpote quæ tota antiquitate in obsequium custodiendorum et exequendorum canonum scriptæ fuerant. • Quoniam Febronius conciliarum laudes a S. Gregorio Magno deprompsit, ex conciliis pontificalium epistolarum laudes accipiat. Prodeat Ravennius, aliquie Galliarum episcopi, cum synodica quæ ad S. Leonem M., de ejus ad Flavia-

num epistola, scripta est (*Inter Leonian. ep. 99, col. 1108*) : *Quae apostolatus vestri scripta ita ut symbolum fidei quisquis Redemptio sacramenta non negligit, tabulis cordis adscribit.* Sed generalis sexti concilii patres audiamus de S. Agathonis litteris in Pro-sphonetico ad imperatorem loquentes (*Act. XVIII*) : *Confessionem tibi a Deo scriptam illa romana civitas antiqua obtulit, et dogmatum diem ex vespertinis partibus extulit. Charta et atramentum videbatur, et per Agathonem Petrus loquebatur.* Quid vero ad Agathonis successorem Leonem de iisdem litteris perscripsere ? **IPSUM TOTUM CHRISTUM nobis sacrae ejus litteræ disserendo EXPRIMEBANT.** Satin magnifica ista sunt ut saltem cum Gregorianis conciliorum laudibus eonferri possint? Lectores tamen ad quæstionis statum et hic revocent animum, et inter concilia a Gregorio commendata ac pontificum epistolæ a conciliis celebratas discrimen agnoscant. Concilia illa oecumenica erant a romanis pontificibus Gregoriidecessoriis confirmata, in quæ ab apostolicæ sedis consensione tantarum laudum merita derivarant. At pontificum epistolæ per se esse tot encomiis dignæ habitæ a conciliis sunt, veluti divinitus scriptæ. Ridiculum vero est, ex ordine quo in canonum collectionibus decretales exhibentur, præstantiam arguere. Nam Siricius in una eademque ad Himerium epistola nunc servandos canones, et tenenda decretalia constituta prescribit, nume ordine immutato pronuntiat : *Statuta sedis apostolicæ, vel canonum venerabilia definita, nulli sacerdotum Domini ignorare sit liberum.* Quid autem diceret Febronius si, quod auctor Vitæ S. Hilarii Arelatensis (*Cap. 16*) accusatum narrat Cælidonium episcopum, ac si viduam olim duxisset uxorem, *quod apostolicæ sedis auctoritas et canonum prohibent statuta, arguerem ego,* saltem in *Galliis apostolicæ sedis auctoritatem*, seu pontificum constitutiones, canonibus conciliorum præstantiores habitas fuisse? Multo-equidem accurasier mea hæc esset argumentandi ratio; nam ordo quo scriptor ille utitur, consilio, non arbitrio, servatus videtur, et ipsum auctoritatis nomine, quo non huic tantum historico, sed etiam gallicanis episcopis, usitatum erat (*1*) romanorum pontificum constitutiones insignire, hisce præcellentiori quamdam tribuit dignitatem. Ordo autem quem canonum collections præ se ferunt, ab auctorum voluntate suas plerisque origines habuit, atque adeo varijs fuit et inconstans. Sunt enim collections, in quibus synodorum canonibus immixtas romanorum pontificum sanctiones videre est, vel quibus putabantur scriptæ, temporum ordine considerato, vel rerum de quibus agitur, inspecta materie. Exstant aliae, que illas separatim post synodorum canones exhibit, non

habita dignitatis ratione, sed ex antiqua consuetudine, qua pontificum romanorum decreta non referabantur in codicem, ne in ipsa quidem romana Ecclesia. Falli enim Quesnellum, qui codicem romanum juris, præter nicenos ac sardenses canones, romanorum quoque pontificum decreta continentem, publica auctoritate antiquissimis fuisse temporibus vulgatum docuit (*In S. Leon., diss. 12, cap. 5*), saltem ex Constantio Febronius didicisse debuerat, qui romanos præsules, cum hasce constitutiones aliquando allegarunt, non e codice aliquo publico, sed ex apostolicis seriniis eduxisse, vel ad eorumdem seriniorum fidem provocasse demonstrat (*1*). Dionysius Exiguus postquam veterum synodorum canones latinitate donaverat, novum colligendarum pontificiarum decretalium laborem suscepit, alterumque suæ collectionis volumen edidit. Quod, ob diversitatem temporum quibus Dionysius integrum opus confecit, necessarium fuit, ut, in unum volumen utraque collectione redacta, conciliorum canonibus pontificiaæ constitutiones subjicerentur; id cæteri, qui post Dionysium novas aggressi sunt collections, servili quadam imitatione secuti sunt. Quare nihil est quod hinc pro conciliorum auctoritate Febronius conjiciat. Testem addo antiquum primigenitum Hispaniæ collectionis auctorem, quem nonnulli S. Isidorum Hispalensem fuisse ferunt. In præfatione, de Synodis, quarum sanctiones descripturus erat, cum egisset, ad pontificias constitutiones transit his verbis (*2*) : *Subjicientes etiam de cœta præsulum romanorum, in quibus pro culmine sedis apostolicæ NON IMPAR CONCILIORUM EXSTAT AUCTORITAS.* Ac nisi Febronius se hisce victum fateatur, videat ne tandem eo deveniat, ut pontifices non solum generalibus, sed etiam provincialibus occidentalis ipsius patriarchatus conciliis postponat. Nam in antiquis illis canonum collectionibus, non generalium tantum, verum etiam inferiorum synodorum decretis (ut ancyranæ, antiochenæ, granenses canones sunt) atque adeo africanorum patrum, qui occidentali patriarchæ parebant, conciliis (*3*) summorum pontificum constitutiones subjiciuntur. Quanquam bœc omnia Febronius, si vult, missa faciat. Satis mihi erit, si statui quæstionis insistat; hoc enim in hac disputatione semper illi inculcandum video, ne extra semitam deinceps aberret, ut fecit. Enimvero generalia concilia, quorum canones ante pontificum constitutiones illatos in juris ecclesiastici codicem fuisse perhibet, quænam fuerunt? Edicat nobis Ferrandus diaconus in epistola ad Pelagium et Anatolium (*n. 7. pag. 256, Chifflet. edit.*) : *Universalia concilia, præcipue illa, quibus Ecclesiæ romanae consensus accessit, secundæ auctoritatis locum post*

(1) Id ostendunt tam præces ad S. Leonem M. missæ [apud Ballerini, t. I oper. 3. pontificis, epist. 65], ubi, cap. 2, Zosimi litteræ pro sede arelatense auctoritatem dicuntur; tum Cesarius Arelatensis, qui Joannis II epistolam ad se scriptam in causa Contumeliosi episcopi bis auctoritatem vocat; tum concilium agathense, quod, can. 9, Siricii episcopi auctoritatem ejus epistolam ad Himerium appellat.

(1) Præfat. ad tom. I Epist. rom. pontific., n. 44. Prolata vide apud Ballerini in tractatu de antiquis Collectionibus, etc., tom. III operum S. Leonis, pag. 65 et seq.

(2) Adi Ballerini in citato tractatu, pag. 197.

(3) Confer apud Ballerini [L. c. pag. 108] collectionem omnium vetustissimum ab illis detectam in MS. vaticano reginæ 1907, ubi post canones antiochenos describuntur *Responsa et Constitutiones, quæ apud (sic) Carthaginem (an. 419) acta sunt.*

canonicos libros tenent,.... sufficere enim; paulo post ea addit (n. 9, pag. 258): *Judicetur ad plenam (generalium horum synodorum) confirmationem si, perducta in negotium totius Ecclesiae, nullum offendiculum moveant, vel scandalum, fratribus, sed apostolice fidei convenire firmentur, APOSTOLICE SEDES ROBORATA CONSENISU. Comprimat ergo Febronius totam hanc de canonum collectionibus garrulitatem, quae conciliorum a pontifice probatorum auctoritate pro episcoporum, quos ab eodem pontifice sejunctos sumimus, præcellentia ineptissime disputat. Cæterum quis ferat, catholicum scriptorem de romanorum pontificum sanctionibus tanta loqui contemplione, ut eas cum alexandrinorum et constantinopolitanorum antistitutum epistolis comparare non erubescat? Ubi nam horum episcoporum epistolæ iis laudibus inveniuntur ac nominibus ornatae, quibus decoratas vidimus romanorum præsulum litteras? Quid præterea si quod vaserrimus scriptor dissimulat, non alexandrinorum modo aut constantinopolitanorum antistitutum epistolæ eo ipso graci codicis loco, quem ipse indicat, adscriptæ legantur, sed etiam Gregorii Thaumaturgi, Basillii Cæsariensis, Gregorii Nysseni, et Amphiliachii Iconensis? Si enim Febronii argumento vis inest, cum in compilationibus latinis pontificiae decretales eo loco recenseantur, quo in orientalibus collectionibus decreta Basillii, cæterorumque quos appellavi, collocantur, consequenter respective ad concilia epistolæ decretales ejusdem etiam auctoritatis, cuius haec inferiorum episcoporum epistolæ, censenda erunt. Animadversus ergo tandem Febronius quos se in laqueos conjecterit, dum suo argumentandi genere illud efficit, quod catholicus quisque horreat, romanorum pontificum epistolis nihilo plus quam privatorum vel inferioris subsellii episcoporum litteris, inesse auctoritatis.*

III. Quæ hactenus ex Febronio protulimus argumenta, ad ipsam quasi concilii generalis vim indolemque pertinere possunt. Alia nunc producit Febronius ex congregatorum juribus episcoporum: «Si consultativum solum, inquit (l. II, pag. 462), in generali synodo votum habeant episcopi, certum est quod papa sit concilio superior; si decisivum, vacillat valde pretensa pontificibus monarchia, et hinc innixa auctoritas concilio major. Zaccaria, t. I, disser. 2, cap. 4, n. 2, secutus cardinales Bellarminum et Orsum, nec non papam Benedictum XIV, non ausus dicere, episcopos in synodis comparare ut meros conciliarios, statuit illos insedere ut judices. Verum quod una manu dat, altera tollit. Etenim ad hoc, ut eorum votum sit decisivum, requirit ut concilium non sit ab alio quam a papa convocatum: ut episcoporum vota sint et maneant conformia decisionis papæ, tanquam a quo et a cuius confirmatione solemnè auctoritatis sigillum occipiunt: finaliter tum demum vigore divinarum promissionum erit generale concilium, quando papæ unitum est, quippe qui soli in Petro immediate a Christo auctoritas pascenduruunt omnium commissa est, de quarum numero sunt episcopi, etiam conciliariter congregati. Ad has conditiones restringere qualitatem

judicis et voti decisivi episcoporum est vera lusio in verbiſ. » Hinc alibi, ut supra vidimus, eruptum episcopis queritur (Pag. 55) *votum decisivum in conciliis generalibus*. Sed Febronius in hoc, ut in plurimis defensionis suæ locis, verba dat, nihil præterea. Cum tamen hoc disputationis caput gravissimi momenti sit, illud sedulo examinabimus. In generalibus conciliis disciplinæ et fidei capita pertractari possunt. Quod ad disciplinam attinet (isthæc tamen ad episcopos potius spectat ceu legum latores, quam, ut judices), dubitat nemo, quin episcopis canones de ea statuere licet, prout Ecclesiæ res postulare judicarint, atque adeo, si de rebus quæ varietati sint obnoxiae agatur, antiquos canones mutare, aut etiam abrogare. Id unum quæri potest, nigrum si quid ejusmodi fuerit ab episcopis constitutum, pontifex ea lege teneatur. Negamus autem, exemplo patrum chalcedonensium, qui ut canonem de constantinopolitanæ sedis prærogativa ab ipsis editum S. Leo confirmaret, neque suis precibus, neque imperatoris officiis unquam impetrarunt. Obtinuit quidem in Oriente ille canon, sed sero, sed facto, et eorum, quorum intererat cessione ac consensu; non jure obtinuit, ita ut Occidentales aut Orientales ipsos cogeret, multo minus S. Leonem, qui a Bossuetio quoque laudatur ob zelum atque constantiam, qua restituit. Verum hinc maxime elucet, quam falso ab adversariis jactetur, generale concilium per se potioris esse auctoritatis quam romanum pontificem, ita ut ejus decreta ipsum pontificem obligent etiam invitum. Neque hoc sive judicaria sive legislatoria episcoporum potestati obest. Quis enim neget, posse regem ministrorum aut magistratum suorum de lege aliqua sive abroganda sive edenda sententiam non sequi, licet illi non consilii tantum officio, sed plena sui muneri auctoritate eam confirmarint? Possunt etiam magistratus judicaria potestate aliquem aut capitum damnum, aut absolvere, ita tamen ut, si rex abnuat, nemo jure succenseat queraturque non judicum sed consiliariorum instar haberi a rege magistratus. Possunt igitur etiam episcopi in generali concilio in sceleris, cuiuspiam reos canoniciœ pœnis animadverendum decernere; quin, si aliter romano pontifici visum fuerit, propterea eruptum quidquam suæ potestatis dolere debeant.

IV. Verum episcopale judicium ad res fidei præcipue revocatur. Hac autem in re considerandum statim occurrit, ullane generali concilio praeverit romani pontificis definitio. Si nulla ejusmodi definitio processit, quid, quæc, obstat, quominus episcopi de controverso fidei capite judicent? Non equidem existimaverim futurum, quemquam ita episcopalium jurium studiosum, ut ab episcopis velit romanum non posse dissentire pontificem, antequam res definitur, idque si accidat, de jure decisivo episcopis sublatu summum antistitem insimulet.

Contingere enim posse ut, in discutiendis ante definitionem utriusque partis momentis et in veritate inquirienda, non solum a patribus concilii pontifex

discrepet, sed ipsi patres aliter atque aliter opinando inter se non parum dissideant, quis non intelligat? Quæ quidem dissensio, quoad nulla ex parte definitio proferatur, non definitionis erit, nec fidei dissidium, sed opinionis, neque ad assensum alter alterum coget, cum coactio ex edita ecclesiæque proposita definitione oriatur. Jamvero singamus definitionem tandem ab episcopis proferri. Cur, quæsò, in nostra sententia *judicio et voto decisivo* locus non sit? Quia, inquies, concilii definitionem poterit pontifex, pro supra quam illi tribuimus potestate, rejicere. Ego vero cum cl. Ballerino (*De Potest. eccles., cap. 2, pag. 33*) affirmo, in dirimendis fidei controversiis neque unquam factum esse, neque unquam factum iri, ut concilii generalis patres aliter circa fidem definitiant, aliter papa, ac proinde in hypothesi quæ nunquam fuit, aut erit, imo fortassis nec esse potest, non esse laborandum. Dixi ejusmodi hypothesis *nunquam fuisse*, in generali scilicet synodo libera; quis enim prudens gesta objicit in ariminensi concilio, aut pseudoephesina synodo, in quibus fraus seu vis et metus dominabatur! Addidi *nec fortassis esse illam posse*. Sicut enim, inquit idem Ballerinius, fieri nequit ut Petri ac successorum ejus fides vel momento desinat esse illa *petra* cui, bono unitatis, ex Christi institutione, tota Ecclesia catholica, seu totius catholicæ fides, superstructa, in unitate ejusdem fidei debet consistere; ita fieri nequit ut eadem ecclesia et episcopi catholici, saltem plerique, desciscant ab ea petra, et ab unitate fidei Petri ac successorum ejus dissentiant sive in concilio, sive extra concilium, cum institutionem Christi nec Ecclesia nec episcopi catholicæ Ecclesiæ infringere vel mutare aut deserere unquam possint. Semper itaque generalis ac liberi concilii patres, qui una cum capite adunati universam Ecclesiam repræsentant, si non omnes, saltem plerique in definiendo conspirabunt cum definitione summi pontificis: et si qui pauci dissentiant, horum judicium extra petram et centrum catholicæ unitatis, imo contrarium unitati fidei, quæ apostolicæ sedi debetur, nullo jure coactivo gauderet, jurisdictione nulla, quæ solum habet locum et vim in unitate cum Petro et cum successoribus Petri, ut in eam unitatem conspirent et conferant, non vero contra unitatem. Haud aliter de ipso pontifice dicendum erit, concilio, ex fidei regulis et libere aliquid definitienti, et ipsum assentiri omnino debere, suamque ad ejus sententiam pronuntiare, quin tamen hinc sequatur, esse illum concilio obnoxium. Recte Canus (*Lib. V de loc. theol.*): «Pondus concilii dat summi pontificis gravitas et auctoritas, quæ si adsit, centum patres satis sunt, sin desit, nulli sunt satis, sint quamlibet plurimi. Nec si major pars patrum vere sentiat, summus Ecclesiæ pontifex repugnabit. Id enim ad peculiarem Christi procurationem pertinet, semperque pertinuit, ne Ecclesia in factiones duas dividatur; nec romanus unquam episcopus contra patres concilii vere sentiens dixit. » Ut eadem sentire pontifex debeat quæ plerique generalis concilii

patres orthodoxam veritatem definientes, satis est si præferenti lucem Spiritui sancto non obsistere teneatur. Quid hoc ad supremam concilii potestatem? Nonne, in iis, quæ dogmatis sunt, generali concilio a priori oecumenicæ synodi definitionibus discedere minime licet? nec tamen alterum alteri concilium subjici quisquam dixerit. Quidni idem de pontifice statuamus?

V. At quid si romani pontificis definitio ipsum generale concilium præcessit? Est hic cardo difficultatis quo illa Febronii exprobratio spectat: a nobis requiri *ut episcoporum vota sint et maneant conformia decisioni papæ*; quam præterea falli nesciam velimus. Ut autem adversarius intelligat, nihil a nobis episcoporum judicio demi, ipsum vero a gallicanæ Ecclesiæ, cujus se tamen sectatorem ubique ostentat, sententia abesse plurimum, cum supremam romani pontificis in generalia concilia auctoritatem sacrorum antistitum juribus inimicam facit, rem ad gallicanorum præsulum tribunal continuo deferamus. Quid ergo hac de re sentiendum sit, non ex senonensi, cameracensi, meldensi (1), aliisque doctissimis ejus regni episcopis, queramus, etsi idem omnes affirmant quod eminentissimus de Tencin: episcopos qui pontificiæ infallibilitatis obtenuit papæ decisiones suscipiunt, easdem nihilominus *JUDICII* auctoritate accipere (2); sed ex gallicanis episcopis in turonensi concilio an. 1699 coactis. Respondebunt illi (3): *usitatissimam Romæ cum italis ipsis episcopis agendi rationem non esse reddere illos simplices rescriptorum suorum executores, sed executores simul et judges*. Monet autem senonensis archiepiscopus (4) concilio turonensi præfuisse anti-stitem cui, in urbe magni momenti muneribus perfuncto, exploratissimi erant romanorum mores, ut verane sit ea concilii sententia dubitari non possit, et certissimum haberi debeat, pontificia definitione minime destrui collatam episcopis de fidei rebus dijudicandi (5) potestatem. Audebitne amplius Febronius suorum dogmatum magistrum appellare gallicanam Ecclesiam? Neque vero illum putaverim responsurum, gallicanos quos indicavimus præsules non pontificis in concilia potestatem, sed infallibilitatem spectasse. Ubi enim de fidei definitionibus agitur, altera alteram et sumit et arguit. Sed clariora, et quæ ad ipsam in synodos auctoritatem transferri de-

(1) Verba inferius dabimus.

(2) Maudem. sur les jugemens définitifs de l'Eglise, pag. 19 et seq.: *Les évêques, en acceptant les décisions du pape sur le fondement de son infallibilité, ne les acceptent pas moins par voie de jugement*. Gravius illud est quod idem eminentissimus in epist. ad card. de Rohan, *au sujet de la lettre circulaire*, etc., ait: «Les papes, quelque persuadés qu'ils soient de leur infallibilité, ne sont pas moins convaincus que les évêques sont juges de la foi.»

(3) Mémoires du clergé, t. I, p. 338: «L'usage le plus commun de Rome pour les évêques d'Italie n'est pas de les rendre simples exécuteurs dans les rescrits qui leur sont adressés, mais exécuteurs et juges.»

(4) Epist. ad D. Lamoignon, p. 41: «Voilà ce qui est attesté par un prélat (M. l'archevêque de Tours) qui avait occupé assez longtemps une place importante dans Rome, pour en savoir les usages et en rendre témoignage.»

(5) Monito 3 ad suæ olim dioeces. refract., n. 71: «La décision du saint père ne dépoille pas les évêques des droits qu'ils ont reçus de Jésus-Christ par rapport au jugement des causes de la loi.»

beant, mox dabimus. Interea ipsam rem aggrediamur.

VI. Qui cum *decisivo* episcoporum jure præstantiorum, eaque erroris expertem romani pontificis supra concilia potestatem stare non posse cum Febronio arbitrantur, duo ad ferendum de re a summis pontificibus definita judicium videntur exposcere, ut nempe et prævia pape definitio examini ab iis subjiciatur, utique dubitantibus num veritati consentiat, et a proposita definitione libere discrepare ipsis licet: utrumque autem aiunt in nostra sententia penitus tolli. Nihil aliud sane video, cur episcopis judicandi facultatem eripi a nobis vociferantur. Ego autem libere dicam quod sentio. Neutrum ad *judicij* dignitatem episcopis conservandam requiritur; imo ne requiri quidem posse salva fide pronuntio. Hæc Febroni ex iis, quæ in *Antifebronio* exposui (*t. II, lib. IV, cap. 3*), discere potuisse; sed quoniam me tunc audire noluit suos dedocentes errores, audiat nunc pervicax eorumdem defendendorum studium non iracundo quidem animo, sed tamen impavidosibi exprobrantem. Duplex examinis genus in *Antifebronio* distinxeram, auctoritatis alterum, alterum instructionis ac *confirmationis*. Illud juridicum vocat illustrissimus Languetius (*Docum. pastor. 5, p. 4, n. 108, p. 814*); hoc idem Languetius (*Docum. past. 8, pag. 76*), aliique Galliarum antistites (1) judicium *simplicis adhesionis, seu prudentiae* appellant. Utrumque cognitionis causam in judicantibus episcopis postulat. Primum tamen in eo situm est, quod quis in pontificis definitionem pro sua auctoritate dubius inquirat, sacrisne Scripturis ac traditioni consentanea sit, an dissentanea. Alterum sæpe sola romani pontificis definitione, cui assensum præbet, contentum est; ea enim cognita episcopus satis intelligit, sententiam, de qua agitur, cum catholicæ Ecclesie traditione convenire. Nempe traditionem omnium Ecclesiarum inquirere nimis longum est, et fere ἀδύνατο. Quamobrem S. Irenæus (*lib. III contra hær., cap. 3*) discernendæ catholicæ veritati, hæresique dijudicandæ satis esse duxit romanæ cognoscere traditionem Ecclesiae, in qua semper ab his, qui sunt undique, conservata est ea, quæ est ab apostolis traditio. Hanc autem cum exhibant definitiones romanorum pontificum, in quibus, quemadmodum in ephesino concilio Philippus presbyter, apostolicæ sedis legatus, loquebatur (*Act. III*), *Sanctus beatissimusque Petrus apostolorum princeps, et caput, fideique columna, et Ecclesiæ catholicæ fundamentum.... ad huc usque tempus et semper vivit, et judicium exercet, judicium fidei satis idoneum seretur ab his, qui sententiam, de qua sit disceptatio, catholicam, si cum pontificia definitione concordem, secus vero a catholicō sensu judicent alienam, si discordem inveniant. Nec tamen si quis pontificia decreta cum Scripturæ sacræ ac traditionis monumentis conferre voluerit, plane repugnabimus, modo ne id faciat, ut definitionis inde veritatem, de qua*

antea dubitaret, eliciat, sed ut vel firmum quoque rationibus teneamus, quod una definientis auctoritate certum habebatur; vel aliis consulamus, quosque ad apostolicam definitionem pontificie auctoritatis pondere non satis inclinatos videmus, eo saltē illos ductorum ex sacrarum Litterarum, aut patrum, conciliorumve oraculis argumentorum vi compellamus. Hujusmodi illud examen fuit, quod an. 1713 gallicani præsules de Constitutione *Unigenitus* tribus ipsis mensibus instituerunt, *palam enim, et sèpius*, inquit Clemens XI in litteris 17 martii sequentis anni 1714 datis ad Galliarum episcopos, et in acta conventus gallicani eodem anno 1714 habiti relatis (pag. 112), *professi sunt, hujusmodi cunctationem, non animo subiiciendi EXAMINI AUT SUO IPSORUM JUDICIO* (quod pro auctoritate in ipsam constitutionem exerceretur) *solemnia romanorum pontificum decreta; sed studio duntaxat conciliandæ ecclesiasticæ pacis; et lucrandi nonnullos ex suis fratribus in spiritu mansuetudinis, et diligentia caritatis esse tribuendam* (1).

VII. Jamvero fateor equidem, primum illud dubitantis auctoritatis examen cum ea persuasione pugnare, qua concilii patres potiorem, neque errori obnoxiam romani pontificis auctoritatem agnoscant; verum ut episcopi in concilio de subortis in fide controversiæ judicent, necessarium esse hujusmodi examen nego cum gallicana Ecclesia, pernegoque. Ad episcoporum nempe judiciariam in concilio potestatem nihil amplius requiritur, quam quo judices sunt extra concilium, atque ut dispersæ Ecclesiæ antistites. Porro Ecclesiæ dispersæ præsules de rebus antea a romano pontifice definitis judicare, etiamsi illo auctoritatis examine perpendere illas non possint, testatissima res est post ea, quæ de Constitutione *Unigenitus* Galliarum episcopi tot editis libris prodidere. Palam enim professi sunt, illos ipsos episcopos, qui in Italia, Polonia, Hispaniis, Dalmatia pontificie in fidei definitionibus potestati maxime favent, etiam tamen constitutionem examini subjecisse (2), non certe auctoritatis, que dubitans veritatem pernoscere cuperet, qui enim romanum pontificem errare in ejusmodi definitionibus non posse firmiter crederent, iine fluctuanti circa veritatem animo in illam constitutionem inquirere aggressi fuissent? Pugnantia hæc sunt. Ilinc magnus ille cameracensis archiepiscopus Fenelonius de suo ipsius libro *Maximes des saints* inscripto, atque ab apostolica sede damnato agens in suo provinciali conventu an. 1699 coactis episcopis aperte declaravit, cum romanus pontifex hanc (fidei) causam judicaverit, episcopos provinciæ quamvis natu-

(1) Placet hac super re ea adscribere, quæ in pastorali documento an. 1722 tradit eminent. de Bissy [pag. 25]: « Si les prélats nommés commissaires par l'assemblée de 1713 employèrent trois mois entiers à leur travail avant de faire leur rapport, ce fut à vérifier si les 101 propositions rapportées dans la bulle se trouvaient de même dans les éditions qui y sont désignées; à examiner tout ce qu'on opposait à la constitution dans les écrits imprimés ou manuscrits et à chercher dans le texte sacré et dans la tradition de quoi y répondre solidement; à composer en conséquence un rapport, qu'il fallait faire à l'assemblée. »

(2) Emin. de Bissy, *Docum. pastor.*, an. 1722, pag. 154.

(1) Confer Mémoires du clergé, t. I, pag. 461.

rales fidei judices in hoc cœtu (qui tamen provinciale quoddam concilium vocari aliquo sensu vere poterat) atque in peculiari hac circumstantia (judicij nempe a romano pontifice lati) non aliud edere posse judicium, quam simplicis adhesionis et acceptationis (1). Sed et illud animadverti velim, episcopos non de solius romani pontificis, sed etiam de generalis concilii definitionibus judicium ferre. Negari enimvero non potest jubente Leone imperatore episcopos sexcentos supra mille acia chalcedonensis concilii ad examen revocasse, de illisque judicium tulisse. Diserta sunt Isauriae (2), Cappadociae primæ (3), novæque Epri (4) antistitutum verba in litteris post chalcedonen-

« Voilà, M. F., plus de témoignages qu'il n'en faut pour vous convaincre que les évêques des Églises où l'on tient le pape infallible ont fait un sérieux examen des propositions censurées; qu'ils croiraient avoir prévariqué essentiellement à leur devoir s'ils y avaient manqué. On ne peut donc plus nous opposer le détour d'examen. » Puis dixerat pag. 150: « Le sentiment de l'infalibilité du pape n'empêche pas les évêques d'Italie d'examiner avec beaucoup de soin ce que les bulles condamnent. »

Idem in Docum. pastor. contra consultat. advocat. Paris., etc., edit. an. 1728, pag. 23: « Nous déclarons que quoique les évêques étrangers eroient le pape infallible dans les décisions dogmatiques qu'il a adressées aux fidèles pour régler leur croyance, cette opinion ne les a pas empêchés d'examiner le fond de cette bulle et de déclarer qu'ils ont reconnu par cet examen qu'elle est entièrement conforme à l'Écriture sainte et à la tradition. »

Dux ancianensis et camericensis archiepiscopus Docum. pastor. aduers. consult. advocat. Paris., etc., editio an. 1730, pag. 94: « Dans les Eglises d'Espagne, de Pologne et de Dalmatie, où le sentiment de l'infalibilité du pape est le mieux établi, les évêques ont examiné la bulle *Unigenitus* avec autant d'attention que s'ils avaient été dans le sentiment contraire. »

Ruthenensis episcopus Docum. pastor. de Auctoritate decisionis Eccles., editio an. 1738, part. 2, cap. 2, art. 1, pag. 218: « La première conséquence que les novateurs tirent du sentiment où sont les évêques étrangers sur l'infalibilité du pape, est qu'ils acceptent ses décisions sans examen, et qu'ils fondent leur acceptation sur cette infalibilité. Cette conséquence est très-fausse; car quoique les évêques étrangers croient le pape infallible, ils peuvent examiner eux-mêmes les choses décidées, ils peuvent fonder leur acceptation sur cet examen. Il n'est donc pas certain qu'ils fondent toujours leur acceptation sur l'infalibilité du pape, et qu'ils ne fassent aucun examen avant d'accepter ses décisions. »

(1) Mémoires du clergé, t. I, pag. 461: « Le pape ayant jugé cette cause [des maximes des saints], les évêques de la province, quoique juges naturels de la doctrine, ne peuvent, dans la présente assemblée et dans les circonstances de ce cas particulier, porter aucun jugement, qu'un jugement de simple adhésion à celui du S. siège et d'acceptation de sa constitution. »

(2) T. VII concil. Mans. edit. col. 560: « Volentes autem examinatione certissima fulgere Deo amabilem undique veritatem, etiam timorem nobis propositus futuri iudicij, quatenus neque inimicitia, neque circa quosdam gratia faciente, deberemus obumbrare, quod justum est. Servientes igitur nutui vestrae polestatis, et omnes pariter congregati, et tractantes atque universa considerantes ut erant, hoc dicimus: quia chalcedonensis concilii intentio est valde firmissima. Séquitur enim prædicationes Evangelii, et sanctorum patrum qui dudum in Nicæna urbe collecti sunt, symbolum inviolatum omnino custodit. »

(3) Ibid., ep. 1, col. 596: « Tantummodo definitionem expositam ab illo sancto concilio, ab eo delataam insipxi: quam relegens salubriter congruereturque suscipiens atque intelligens et (ut reor) mente recta eum ut oportebat examinans, compcri a recta fide non dissonare. »

(4) Ibid., ep. 59, col. 620: « Ea vero quæ Chalcedone constituta sunt a sancto et universalis concilio de fide catholica, in quantum doctrinas et expositiones et interpretationes perfectiorum patrum nostrorum sequi voluimus, esse consona *judicavimus*, sanctis trecentis decem et octo patribus definita sunt, et postea in regia civitate a centum quinquaginta patribus explanata, in quibus etiam perduramus. »

sem illam synodus divulgatis. Imo, ut illustrissimus de Saleon ruthenensis episcopus recte monet, episcopi omnes, dum cujusque concilii œcumени, cui interesse non potuerunt, decisionem acceptant, judicant ac decidunt, quod a concilio jam definitum, ac judicatum fuit (1). Age, edicat nobis Febronius, an possint episcopi, post concilii œcumени definitiones, veritatis nondum satis perspecte investigandæ causa, ad earum examen dubitanter accedere, de illisque pro auctoritate sententiam ferre. Non id profecto Febronius dicet, qui œcumenicarum synodorum definitiones a Spiritu sancto dictatas, nec reformationi obnoxias esse catholicus sentit. Vel ergo judicis officio non fungentur episcopi, dum illarum definitiones extra concilium examinant; quod judicariæ episcopalis potestatis dogmati adversatur, vel tandem fateri Febronius cogetur, judices esse episcopos posse, quin suo iudicio examen illud dubitationis, et auctoritatis praemittant.

VIII. Alterum ergo vel instructionis, vel simplicis adhesionis, quemadmodum explicatum a nobis est, examen sufficit, neque episcopi minus judices sunt, dum eo solo utuntur, quam si primum illud usurparent. Iisdem œcumenicarum syhodorum exemplis illustrari id posse lectores vident. Ego gallorum episcoporum testimonii rem efficiam. Archiepiscopus ſenonensis in Monito tertio. « Decisiō, inquit, romani pontificis episcopos juribus non spoliat, quæ a Christo accepint, ut nimiriūm de fidei causis judicent. Vel cum adhærentis iudicio romani pontificis hoc ipso ministerium exercemus, quod a Deo accepimus *iudicandi nimirum de fidei rebus*. » (2) In octavo autem pastorali Documento senecense episcopum ita allocutus: « Te latente omnis episcoporum exterorum acceptatio sive in forma mandatorum sive in forma epistolârū censemur iudicium ab ipsis prolatum; adhærendo judicant.... ipsorum adhæſio quaenque forma sit data, pars est illius universalis et infallibilis iudicij quod ex unanimi episcoporum consensu resultat (3). » Objiciebatur ſenonensi, exteros episcopos in acceptanda clementina *Unigenitus* constitutione non examinasse, non iudicasse, sed obedivisse tantum. Rèpondet in hac obedientia semper hæſeſe iudicium prudentiæ, quod licet in tribunali prolatum non sit

(1) Cit. Docum. pastor., p. 2, pag. 230: « Les évêques qui acceptent la décision d'un concile œcuménique jugent et décident ce qui a déjà été jugé et décidé par le concile. »

(2) Pag. 9, num. 71: « La décision du S. père ne dépourve pas les évêques des droits qu'ils ont reçus de Jésus-Christ par rapport aux jugements des causes de la foi. Lors même que nous adhérons au jugement du S. père, nous exerçons en cela même le ministère que nous avons reçu de Dieu, en sorte qu'ussant notre voix à celle du souverain pontife notre chef, nous contribuons chacun par notre suffrage à former cette voix infallible de l'Eglise universelle, » etc.

(3) Num. 29, pag. 70: « De votre aveu toute acceptation des évêques étrangers, soit en forme de mandement, soit en forme de lettres, est réputée un jugement de leur part. En adhérant, ils jugent;... leur adhésion, en quelque sorte qu'elle soit donnée, fait partie de ce jugement universel et infallible qui résulte du consentement unanime des premiers pasteurs. »

(id est solemniter) suum tamen robur, suamque auctoritatem habet (1). Meldensis vero episcopus eminensissimus de Bissy in eamdem sententiam ait (2) : Romanus pontifex primus judicavit; episcopi exteri ejus judicium absolute cooptant; hocque romani pontificis proprium ipsorum judicium evadit. Fenelonius quoque in suo illo cameracensi episcoporum conventu, quem supra indicavi, hunc canonem statuit : *Judicio cui-piam adhærere perinde est, quod interius formare judicium, quo quis illius, cui adhæret, judicio sese conformat* (3). Tandem ne in recitandis hujusmodi testimoniis infinitus sim, patres remensis provinciae in conventu an. 1699 : *Certum est, inquit, juxta omnium seculorum traditionem, consensem episcoporum primae sedis iudicio simul esse actum obedientiae erga sanctam sedem; et actum auctoritatis et iudicii sub principali ejusdem sedis auctoritate* (4). Atquè hi quidem Galliarum præsules de episcopis dispersis, non in concilium coactis agunt; verum; ut dixi, si judices extra concilium esse possunt episcopi, licet uno vel instructionis vel adhæsionis et obedientiae examine, judicioque pontificis definitionibus assentiantur; neque id salva erga ipsas oecumenicas synodos reverentia negari a quoquam catholicio potest; cur judicis partibus in concilio sustinendis obstabit, huic soli instructionis aut adhæsionis examini, ac iudicio reliquum esse concilii patribus locum? Ratio horum omnium petenda demum est ex discrimine quod inter votum *decisivum*, ut aiunt, et *consultivum* intercedit. Hoc nempe tum dicitur, cum ab eo fertur, cui potestas non est alios ut ipsi assentiantur, ejusque sententiæ sese subjiciant, cogendi; atquè ejusmodi vota sunt doctorum, vel etiam academiarum. Illud contra dicitur, quod ab eo editur, qui necessitatem assensus alteri imponere sua auctoritate possit: atque ita episcopi judicant, dum romani pontificis imo et oecumenicarum synodorum definitionibus adhærent. Nempe tenentur illi cum pontificis, tum generalium conciliorum definitionibus subscribere; ita tamen illis subscripti, ut suo ipsorum iudicio subditos spos astringant, ac lege ad assensum impellant.

IX. At, si ita res se habet, pontificie definitione concilii patres libere dissentire non possent. Ita omnino est. Sed ii falluntur (idque alterum est, quod ostendendum sumpsi), qui iudicis rationem ita in libertate dissentendi collocant, ut cum assentienti

(1) Ibid., pag. 76: « Il n'est donc pas question de dire : Le très-grand nombre des évêques n'a pas examiné, il n'a pas jugé, il n'a fait qu'obéir ; car premièrement dans cette obéissance il y a toujours un jugement de prudence, lequel pour n'être pas rendu dans le tribunal ne laisse pas d'avoir sa force et son autorité. »

(2) Docum. pastor. ap. 1722, pag. 215: « Le pape a jugé le premier, les évêques étrangers adoptent absolument son jugement, qui leur devient propre. »

(3) Mémoires du clergé, t. I, pag. 461: « Qui dit adhérer à un jugement, dit former un jugement intérieur, par lequel on se conforme à celui auquel on adhère. »

(4) Ibid., pag. 430: « Il est certain, selon la tradition de tous les siècles, que le consentement des évêques au jugement du premier siège est tout ensemble et un acte d'obéissance envers ce siège, et un acte d'autorité et de jugement, sous l'autorité principale de ce même siège. »

obligatione stare non possit. Quid enim? Nonne iudices fuerunt illi totius orbis episcopi, qui ut supra indicabam et in *Antifebronio uberiori enarravi* (t. II, pag. 339 seq.), post clementinensem definitionem utique perelevatorum, Leonem imperatorem postulantem, novum iudicium de illa protulere illis litteris, quæ in Codice encyclicè continentur? Nonne iudices haud dubie fuerunt apostoli, et seniorum in ierosolymitano concilio, cum omnes in S. Petri sententiā transierunt, ut notavit S. Hieronymus (epist. 75 inter August., n. 7), etiam si idem S. Petrus spiritu sancto certissime afflatus, controversiam ante omnes definierit, contra quam licite nemo catholicus poterat reluctari? Nonne (ut alia omittam) in ipso Tridentino concilio veri iudices fuerunt episcopi quoad ea quoque fidei decreta, quibus damnarunt hereses a novatoribus repetitas, et pluries etiam antea damnatas, eti nemo de justa illarum condamnatione posset ambigere? Si adversarii non negant, episcopos in hisce circumstantiis fuisse veros iudices, licet de definitis antea non possent dubitare, vel ab illis dissentire; non ergo iudicij propriæ dicti in materia fidei *essentiale* est, ita posse episcopos in utramlibet partem sententiam ferre; ut si id quandoque non possent licite, veri iudices nec sint, nec haberi queant. Non inficiandum, episcopos possé, imo etiam debere dissentire a definitione, si eam doctrinæ fidei contrariam cognoscerent. At cum hæc hypothesis in memoratis circumstantiis sit omnino falsa (certum quippe est et S. Petrum spiritu sancto afflatum, et definitiones in generalibus conciliis editas, seu comprobatas, vel episcoporum subscriptionibus atque consensu receptas errori obnoxias esse non posse): falsum pariter est, episcopos in dictis circumstantiis, in quibus iudices agebant, potuisse ab iisdem definitionibus dissentire, perinde ac si iudicij ratio dissentendi potestatem semper requirat. Idem est, inquit Ballerinius (*de Potest. eccles.*, cap. 2, n. 4), de fidei definitionibus romanorum pontificum, quos ex Christi pollicitatione Petro facta ita a Deo dirigi, ut ipsorum iudicia pro sancienda regula fidei DIVINA æque ac SUMMA auctoritate nitantur, cui Christiani OMNES ipsius quoque mentis obsequium præstare tenentur, testati sunt tres ac tringita episcopi Galliae in litteris ad Innocentium X an. 1653. Gallicani, qui ita credebant, dum in recipienda definitione apostolica iudices ergerunt, ut adversarii cum Bossuetio contendunt; iudicij utique rationem cum potestate ambigendi vel dissentendi connexam non judicarunt. Numquid enim liberum ac licitum credere poterant dissentire, vel dubitare de iudicio divina æquie ac summa auctoritate, nec non Christi pollicitatione nisi? Egerint quidem illi in recipienda definitione, de qua fuso agebatur, tanquam veri iudices, non tamen independentes, sed subordinati; ea scilicet hierarchia subordinatione, cuius iisdem gallicani antistites meminerunt in aliis litteris ad episcopos regum in eodem negotio scriptis. Hæc autem subordinationis, domi juris æquitalitatem inter inferiorem et superiori excludit, cum generatim efficit,

ut inferior, qui superiori judici est subordinatus, nequeat contra istius judicium legitimam ferre sententiam: tum multo magis efficit, ne id possint episcopi subordinati summo pontifici, cui cum Christus in finem custodienda unitatis præsentim in fide idoneam auctoritatem dedit, ut in dissensionibus circa fidem definitionem ederet, quæ omnes obligaret ad unitatem atque assensum; episcopis profecto etiam judicium personam post pontificiam definitionem gerentibus, eam solam potestatem dedisse credendus est, ut in eundem unitatis finem cum pontificis judicio coniungerentur, non vero ut contrariam ferentes sententiam, unitati obicem ponerent, et unitatis centrum in romana auctoritate a se constitutum desererent. Hoc sensu memorati episcopi Galliae in laudatis litteris ad episcopos regni scripserunt, se ita recepisse apostolicum judicium, *cui per UNITATEM christiani episcopatus hierarchico SUBORDINATIONE colligati erant* (nota hierarchicæ subordinationis debitum in bonum unitatis), ut merito crediderint propositionum condemnationem UNA CUM EO (romano pontifice) a se quoque esse prolatam et pronuntiatam, eo nimurum mentis obsequio, quod etsi ab ipsis episcopis, etiam cum judices agunt, divinæ æque ac summæ auctoritati Christique pollicitationi nixæ, hierarchica subordinatione præstandum est, non tamen idcirco judiciorum exuit vel excludit. » Praeclare admodum clarissimus Fenelonius in epistola seu instructione pastorali diei 20 aprilis anni 1705 explicat qua ratione assensus episcoporum pontificiis definitionibus adhibitus, et adhibendus judicii naturam induat, exemplisque subscriptionum, quæ generalis concilii decretis pariter subjiciuntur, confirmat. « Judicare post judicium pontificis est suum judicium cum pontificio conjungere. Hac ratione episcopi olim subscripserunt ipsorum conciliarum generalium decretis. Eorum submissio erat judicium, et eorum judicium erat submissio. Subscribentes sese submittebant simul et confirmabant decisionem synodi. » Id constat ex actis, et ex his aliisque similibus subscriptionum formulis: « Judicans subscripsi; recognoscens consensi.... Obtemperans sententiæ sanctissimorum et beatissimorum episcoporum.... Consentiens et ego subscripsi.... Cognoscens discussionem sanctorum patrum, et cum sequi debeam eorum judicium, subscripsi, etc. » Si in conciliis judicant episcopi tunc etiam, cum obedientes subscribunt definitioni, quam sequi debent; quidni eadem judicii ratio habebitur, cum in iisdem conciliis patres definiunt, quod antea definitivum summus pontifex, quamvis sequi debeat ejus judicium? Post hæc dicetne amplius Febronius, *ad has conditiones restringere qualitatem judicis et voti decisivi episcoporum, esse veram lusionem in verbis?* Si in sententia perstet, frustra est ad ejus excitandum veternum omnis argumentantis industria.

X. Ejusdem veterni vitium præ se ferunt, quæ P. Sangallo, aliisque suis adversariis Febronius de fraternæ correctionis præcepto objicit. Utinam et hic laboranti Febronio afferre aliquid remedii nobis

liceat! Sed prius quæ torpenti illi et somniculoso exciderunt, licet longiuscula sint, recitabo (t. II, pag. 226): « Gregorius M., lib. V, epist. 18, edit. nov., sic scribit ad Joannem Constantinopolitanum, qui correctioni, quam ei S. pontifex dederat, obedire renuebat: *Nos quidem, in quos talis tantaque per ausum nefarium culpa committitur, servantes quod veritas præcepit dicens: Si peccaverit in te frater tuus, etc.; si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus.* Mox addens: *Ego quidquid facere humiliter debui, non omisi, sed si in mea correctione despicior, restat ut Ecclesiam DEBEAM adhibere.* Erat itaque persuasum sanctissimo pontifici, illud quod a Christo dictum fuit in Evangelio: *Si te non audierit, dic Ecclesiæ, æque dictum fuisse Petro atque aliis apostolis.* Unde naturaliter sequitur, post tribunal papæ esse aliud, et superius in Ecclesia ex institutione Christi, idque ultimatum, coram quo papa possit denuntiare et denuntiari. Hoc tribunal est Ecclesia ipsa, que respectu Petri consistebat in corpore apostolorum, respectu successorum Petri in corpore episcoporum. Unde necesse est hoc tribunal accepisse a Domino immediatam jurisdictionem in omnes suos subditos. Evidem Bellarminus, lib. II de Conciliis, cap. 19, ad hæc reponit: *Quando hæc dicta sunt Petro, non fuisse adhuc pontificem, sed hominem privatum, proinde illud ei dictum quod iis convenit, qui superiorem aliquem agnoscunt.* Addo præterea suo quodam modo posse pontificem hoc præceptum implere: *primum enim debet eum, qui peccavit, corripere privatim: deinde adhibere testes: postremo dicere Ecclesiæ, id est, sibi ipsi, ut præsidi, et Ecclesiæ cui ipse præest, id est, publice eum excommunicare; quomodo intellexit hunc locum B. Gregorius, lib. IV, epist. 34 (hodie lib. V, epist. 18), ad Joannem constantinopolitanum episcopum.* Verum, 1° mandatum Christi, Matth. XVIII, 15 et seqq., magis Petro, quam primati Ecclesiæ seu pontifici, applicandum esse, nos innuimus supra, art. 2, et luculenter innuit S. Gregorius ipse, ex quo sibi pontificali auctoritate agenti et procedenti illud applicet; 2° verba gregorianæ epistolæ: *Si in mea correptione despicior, restat, ut Ecclesiam DEBEAM adhibere, juncta verbis et sensui Evangelii jam relatis, in quibus sanctus pontifex se expresse fundat, significant distinctos gradus correptionis, non unius ejusdemque superioris in corripiendo auctoritatē.* Hunc sensum ipsa romana Ecclesia memoratis verbis attribuisse videtur, cum multa per secula in missa feriæ tertiaræ post dominicam tertiam Quadragesimæ Evangelium de fraterna correctione hoc modo legi et cantari voluit: *In illo tempore respiciens Jesus in discipulos suos, dixit SIMONI PETRO: Si peccaverit in te frater tuus.... si te non audierit, dic Ecclesiæ.* Per hoc catholica Ecclesia confitebatur, illud dic Ecclesiæ non minus fuisse dictum Petro ac reliquis apostolis. Sic significabat post tribunal Petri esse aliud superius, nempe illud Ecclesiæ, cui Petrus ipse deberet denuntiare incorrigibiles, et cui successores Petri, si incorrigibiles et scandalosi invenirentur,

denuntiandi essent. In omnibus antiquis Missalibus verba hujus Evangelii memorato, modo leguntur. Citantur hunc in finem ab eruditis, qui huic rei singulari operam dederunt, Missales dioecesis redensis impressum Parisis anno 1492; leodiensi anni 1500, etiam editionis parisien.; trajectense itidem Parisiis an. 1515; bracharense an. 1515, editum Lugduni sumptibus Joannis a Burgundia bibliopolæ regis Lusitanorum; romana duo impressa Venetiis, unum apud Juntas anno 1563, alterum anno 1564. Duravit uniformis hæc lectio Evangelii usque ad correctiones Missalis factas jussu Clementis VIII et Pauli V. Tum evenit notabilis hæc mutatio, ut loco verborum: *Respiciens Jesus in discipulos suos dixit SIMONI PETRO, Si peccaverit in te frater tuus, etc.*, poneretur: *Dixit Jesus discipulis suis: Si peccaverit in te frater tuus, etc.* Ratio ob quam correctores, quorum opera pontifex utebatur (inter quos card. Bellarminus primum locum tenebat) hanc mutationem suscepserunt, hæc erat quod attenta antiqua lectione, conspicuum esset, Petrum ex Christi instituto inferiorem, et tribunal Ecclesiæ subjectum esse, quodque pontifices approbantes continuatam usque ad illa tempora lectionem viderentur canonizare decretum sessionis 5 concilii constantiensis, quo papa legibus generalium conciliorum subjectus declaratur; id quod sane multum incommodabat doctrinæ Bellarmini. Quare ipse ejusque collegæ suggerebant pontifici, ut loco antiquæ lectionis, *Dixit Jesus Petro, deinceps legeretur, Dixit Jesus discipulis suis,* existimantes per hanc minus patentem expressionem, Petri subjectionem ad tribunal Ecclesiæ non futuram adeo manifestam. De cætero, ne quis sibi imaginetur, rem a Romanorum genio plane alienam esse, ea quæ illorum prætentoribus officiunt, supprimere vel mutare, adeat, si lubet, Edmundum Richerium in Hist. concil., pag. 132; Baluzium in notis ad Petrum de Marca, de Conc. sac. et imp., edit. an. 1704, pag. 55; Antonium Pereira, de Potest. episc. circa dispens. in impedim. matrim., pag. 96; ubi talium factorum alia plura exempla reperiet (1). » Confirmat ista

(1) Pereira tria tantum exempla profert. Duo alibi expendenda erunt. Quod primo loco afferit, hic videamus. « Questa correzione del Messale [ea ipsa quam Febronius memorat] me ne chiama, inquit Pereira pag. 95, a memoria un'altra niente meno osservabile, e fatta per lo stesso fine e motivo, e da non passarsi sotto silenzio. Tutti gli odierni Messali e Breviari così recano l'Orazione della cattedra di S. Pietro: *Deus qui B. Petro apostolo tuo collatis clavibus regni celestis ligandi atque solvendi pontificium tradidisti, etc.* mi anticamente così leggevasi: *Deus qui B. Petro apostolo tuo collatis clavibus regni celestis ANIMAS ligandi atque solvendi pontificium tradidisti, etc.* In tota forma fu composta questa orazione negli anni di Cristo 830 dal pontefice S. Leone IV, e tale pure leggesi in quattro Breviari, da me veduti e riscontrati nella stessa reale libreria pubblica della congregazione dell' oratorio, cioè uno della chiesa di Liegi, stampato in Parigi l' anno 1509, in 8°, altro di Lioue di Francia, stampato da Giovanni Crespinio l' anno 1539, pure in 8°; il terzo di Parigi, che porta questo titolo, *breviarium romanum Pauli III recente promulgatum*, dell' anno 1542, in 4°; ed il quarto della chiesa di Braga fatto stampare nella stessa città dall' arcivescovo primato D. Roderigo da Coimbra nell' anno 1634, in 8°. E perchè si vegga, che co' Breviari concordano anche li Messali, la stessa parola *ANIMAS* leggesi ne' due Messali romani di Venezia, e ne' Messali di Utrecht, e di Liegi soprano-

Febronius in Addendis. Jam seculo decimo exeunte Sylvester PP. II, in epistola ad Seguinum archiepiscopum senonensem, apud Bouchellum, lib. II De-

minati, a' quali unisco un altro capitatomi alle mani appartenente ad altra libreria, e stampato in Venezia con questo titolo: *Missale romanum ex decreto sacrosanti concilii tridentini, Pii V, pontificis maximi jussu editum Venetis apud Gratiosum Perchacium, an. 1573;* ed un antico libro d' Orazioni ad uso di Chiesa, che mi trovo avere, stampato in 8° con questo titolo: *Orationes que in universali Ecclesiæ per totum mundum decantantur, nunc denuo collectæ, et ad unguem castigatae. Apud inclytam Antiquariam. Anno 1573.* Che se mi si chieggia qual sia la ragione, per cui è stata da moderni Messali e Breviari levata la parola *ANIMAS*, questa subito chiaramente si scorge, non altra essere, se non che dicendosi *ANIMAS ligandi atque solvendi* si dimentava il poter della Chiesa non estendersi, che sopra l' anima, ed aver luogo nel solo foro di coscienza, come puramente spirituale; e però levata la parola *ANIMAS* veniva ad estendersi questa podestà delle chiavi egualmente sopra i corpi ed il temporale, e con ciò aprivasi campo al potere indiretto del papa sopra li stati de' regi e principi secolari, podestà che il Bellarmine e tutti li gesuiti (quid mendacius? meminerit lector eorum quæ de jesuītis hac super re dissertatione 2 contra Febronium animadvertisimus) con molto impegno sostengono competere al romano pontefice. » Gratularer equidem doctissimo Pereira tantam liturgicorum librorum peritiam. Sed multa me absterrent. Absterret 1° quod clarissimus Georgius ad Martyrologium Adonis annotavit, pag. 100: « Oratio prima (in die Cathedrae S. Petri sacro) in Palatino (codice) 496 hæc est: *Deus qui beato Petro apostolo tuo collatis clavibus regni celestis ligandi atque solvendi pontificium tradidisti.* Novum vero videri non debet istiusmodi locutionis genus *ligandi atque solvendi* omissa vocē *ANIMAS*, quod nonnulli novatores *IMPIE* (heu Pereiram!) apostolicæ sedis fraudibus adscripserunt: nam codex memoratus exaratus est ante hos annos quingentes. Præterea in Sacramentario reginae Svecorum 337 seculi viii oratio eadem in vespere S. Petri die 29 junii his est concepta verbis: *Deus, qui apostolo Petro collatis clavibus regni celo: um ligandi atque solvendi pontificium tradidisti.* » Atque his codicibus addit' alios posse intelligi, nec solum illos, unde Pamelius Sacramentarium gregorianum vulgavit, ac prestantissimus cardinalis Thomasius *orationes*, sed vetustissimos duos Othobonianum nono seculo scriptum, et Vaticanum ineunte eodem nono seculo exaratum, quos doctissimus Muratori in nova gregoriana Sacramentarii editione contulit; cum enim ubi hi codices discrepant, consueverit cl. editor varias lectiones adscribere, neque ad eam orationem quidquam annotaret, manifesto argumento id est, eamdem ibi in utroque codice esse lectionem. Eamvero in his omnibus exemplis vox *ANIMAS* prætermittitur. Quamobrem quid, queso, libros editos a Pereira commemoratos morabimur, ubi antiquissima codicum manuscriptorum exempla lectionem nostrorum, quibus nunc utimur, Missaliū suppedant, atque confirmant? Aut quid fraudis suspicimur? An non si æquo res animo perpendatur, veteris restituenda lectionis potius quam novæ, quæ romanorum pontificum ambitioni faveret, ingerenda causa ea a Clemente VIII immutatio facta videatur? Dixa a Clemente VIII, præsto enim mihi sunt alii plures ejusmodi libri non solum Venetiis editi, ut *Missale 1535 in officina Petri Liechtenstein*, sed Romæ impressi an. 1578, 1588, 1589, ubi pereirana lectio *ANIMAS* retinetur; primo autem omnissim video in Missali romano quod anno 1604 Clementis auctoritate recognitum Romæ ex typographio Vaticano proditi, præmissa ejusdem Clementis epistola ipso illo anno 7 juli data.

Absterret 2° quod in veterissimo omnium liturgicorum librorum Sacramentario gelasiano utraque oratio legatur, et quæ vocem *ANIMAS* addit, et quæ eamdem omittit, in orationibus enim ad vesperam in festis apostolorum Petri et Pauli hæc extat oratio: *Deus qui ligandi solvendique licetiam [nos pontificum ex aliis antiquis libris legimus] tuis apostolis contulisti.* An vero unus idem Gelasius apostolis Petri et Paulo nunc solam ligandi solvendique *ANIMAS*, nunc etiam ligandi solvendique corpora et temporaria regna potestatem fuisse a Christo traditam indicasset? Id difficile creditu est, neque ad suadendum hoc paradoxum *Utrajacentus* liber, ceterique magna eruditio a Pereira numerando percensi quidquam faciunt. Quid ergo si Gelasius utraque lectione idem significari existimasset? Ejusne successor Clemens VIII absque fraudis nota alteram lectionem, quam in antiquissimis MSS. codicibus usitatorem esse noverat, præfere alteri non poterit?

cretorum Ecclesiae gallicanæ, pag. 319, nec non Richerium, lib. V adversus Duvallium, cap. 4, pag. 383, scripsit: *Constanter dico, quod si ipse romanus pontifex in fratrem peccaverit, sœpiusque admonitus Ecclesiæ non audierit; hic, inquam, romanus pontifex præceptio Dei est habendus sicut ethnicus et publicanus* (pag. 618).

XI. Igitur de evangelico fraternæ correctionis præcepto hic iterum Febronius, uti in priori volumine, statuit, romanum quoque pontificem illi obnoxium esse. Duo autem sunt hujus rei colligendæ modi. Sunt enim qui Ecclesiæ nomine non singulos Ecclesiæ præsides, quorum jurisdictioni peccantes parere debeant, sed vel cum Gersonio atque Almaino aggregationem *predatorum*, seu quod Richerius ait, *ordinem hierarchicum*, vel cum Cornelio Gandavensi, Dupinio, ac Van Espenio *communitatem fidelium* intelligent. Sunt qui, etsi generatim Ecclesiæ præsules hic significari concedunt, in quorum diœcesibus constituti peccatores correctionem subire debeant, per gradus tamen rem ad ipsum pontificem trahunt, ut quemadmodum fideles ad episcopum, episcopus ad archiepiscopum, archiepiscopus ad patriarcham, patriarcha ad summum pontificem si peccaverit, nec privatum corrigentes audiverit, ex Christi præcepto desertur; ita pontifex, qui et ipse *frater* est, ne ab hoc correctionis præcepto immunis sit, Ecclesiæ in concilium coacte sisti debeat, ab ea emendandus, puniendus, ac si necesse fuerit, de pontificatu extirbandus. Hæc omnia opinionum monstra Febronius probat. Nam Almainum, cuius etiam verba recitat,

*Absterret 5° quod verear, ne satis Pereiræ perspectus sit de romanorum pontificum in principes potestate quæstionis status. At ille, eo nominé *animas* indicari non nisi in spiritualia esseromanis pontificibus creditam potestatem. Quid tuum? ergo non in principum temporalia! Negabunt consecutionem, quotquot *indirectam* tantum in temporalia regum potestatem papæ tribuant cum Bellacmino; hæc enim potestas spiritualis est, atque in rebus ad religionem, animarumque salutem pertinentibus primo versatur. Aliud scilicet hi: Si heterodoxus rex in haeresim prolabatur, populose sibi obnoxios observatam christianam fidem vexet, opprimatque, a pontifice posse illum de principatu dejici, aut saltem posse subditos jurisjurando, quo se illi obligasset, solitos religione declarari. Quod cum in Ecclesiæ fidei, animarumque bonum præcipue respiciat, per se tempora non attingit, sed spiritualiter est, et spiritualiter potestati cum primis consentaneum. Vocabulo igitur *animas* non istuc in firmabatur potestas, sed aperte indicabatur, cum non possit pontifex plena supremaque ligandi solvendique *animas* frui potestate, nisi qui catholici principes in rebus potissimum religionem spectantibus animarum pertinientem curarent, eos posset etiam, quam innotius, ratione coercere. Cui ergo bono erat illius vox *animas* prætermisso?*

*Absterret 4° quod a docto viro observatum comperi in eo libro, qui inscribitur: *Il primalo del romano pontefice difeso contro il libro intitolato, Della potestâ de' vescovi circa le dispense*, composto dal P. Antonio Pereira [p. 489] nempe apud Matthæum non fuisse a Christo dictum Petro: *Quas animas ligaveris, etc.*, sed quodcumque. Quamobrem ea Missalium librorum correctio preterquam quod vetustissimis manu exaratis codicibus, uti vidimus, erat maxime consentanea, ab evangelicis ipsis verbis postulabatur. Quo igitur Pereira sese verteret, si romani correctores non soli de voce *animas* delenda, sed de evangelico nomine quodcumque adscribendo cogitassent: an non ad absolutam et supremam quamdam ligandi solvendique omnia, etiam temporalia regum potestatem inelicandam majore vi præstat id nominis quodcumque, quam generalis ita atque infinita formula ligandi atque solvendi?*

sibi in hoc doctrinæ capite prævisse Kauffmansio in addendis objicit. Communitatem quoque fidelium cum Van Espensio non invitus intelligit, qui et tertio primi operis capite *viros eruditos laudarat docentes*, quod papa et quilibet episcopus legitime excommunicans id nomine et vice *totius Ecclesiæ agat*, et in utroque volumine excommunicationibus, nisi ab Ecclesiæ probentur, vim admittit. *Fratris* demum nomine pontificem quoque designari, qui *æque circumdatus infirmitate et peccato obnoxius*, ac propterea denuntiadum Ecclesiæ quæ non potest dici esse pontifex ipse, ne idem sit reus, et *judex, corripiens et correctus*, primo capite prioris libri dixerat cum Gersonio, Paulo Sarpi, imo et cum Hermanno Amesioque hereticæ factionis theologis. Verum neque *hierarchico ordini*, neque fidelium cœtu aut datam aut promissam primario et immediate a Christo fuisse quæ hic indicatur, corrigendi fratris potestatem, ea scitis ostendunt quæ dissertatione secunda à nobis dicta sunt de *immediatio*, ut aiunt, *clavium subiecto*. Præterea licet eadem potestas ecclesiasticis magistratibus simul sumptis tributa hic fuerit, neque enim synodis quoque convenire cœrcendorum præsulum facultatem negamus, singulis tamen præcipue concessam asserimus. Si non audierit eos, dic Ecclesiæ; refer rem totam ad Ecclesiæ, penes quam mox dicit esse potestatem *ligandi et solvendi*, id est DIC ECCLESÆ PRÆSULI. Ita hunc locum interpretatur Jansenius Irenensis in *Tetratyecho* (pag. 147), quem Van Espenius præ Gandavensi audire hic debuerat. Nam eamdem iis Matthæi verbis interpretationem adhibent Chrysostomus, Theophylactus, Enthymius. Nec sane quidquam magis ridiculum foret, quam ita illud præceptum explanare, ut quoties peccantem in se aliquis, nec privata reprehensione correctum denuntiare volet, generale concilium ex episcopis omnibus convocabandum sit; aut etiam tota ipsa multitudo christianorum. Quorum alterutrum consequens est ex Almaino et Van Espenii dogmatis a Febronio cooptatis. Sive enim, ut Petavius arguit (*de eccl. Hier.*, lib. III, cap. 16, n. 2) plena et absoluta potestas, et jurisdictione ecclesiastica in toto Ecclesiæ corpore inest, cujus ministri et executores sunt episcopi; sive hierarchico ordini data est, alterum amborum congregari cœlum necesse erit; quandoquidem ad eos omnino deferendus est reus, qui summum jus et potestatem habent. Id enim toto illo in loco significari Febronii duces contendunt. Nec minus ineptum est, evangelica verba ad ipsum quoque pontificem significandum detorquere, qui Ecclesiæ synodo scilicet generali sit denuntiandus. Audiat me tantisper Febronius. Sub fratris nomine hoc loco indicati, continetur etiam *episcopus diœcesanus æque circumdatus infirmitate et peccato obnoxius*. Potest itaque et debet in ipsum quoque fraterna correctio exerceri; maxime si ob haeresim, schisma, vel dissolutos mores multis scandalo sit et offensioni. Si vero fratrem corripiensem, vel adhibitis testibus, non audiat, denuntiandus erit Ecclesiæ, quæ non potest dici esse *episcopus*

ipse : ne idem sit reus et judex, corripiens et correctus. Neque poterit his casibus episcopus deferri Ecclesiae dispersæ, quæ ipsum coercere non valebit, sed debet congregatae, non utique in provinciali, aut generali concilio, quod cum neque existat, neque in dioecesanorum potestate sit cogere, ac sœpe vel post diuturnos magnosque conatus congregari non possit, absurdum ac tanto malo inutile remedium foret, sed in *prima saltē*, ut ajunt, *instantia*, in dioecesana synodo que facilissime celebrari potest, et totius afflictæ dioeceseos representatio est. Sed nec posset episcopus Ecclesiae sic congregatae denuntiari, nec ab ea corrigi, nisi hujus superior esset potestas, immediate a Deo accepta ad ligandum solvendumque omnes sua dioeceseos fideles, atque ipsum etiam dioecesanum episcopum. Miraturne ista Febronius? At *mea non sunt*; sua sunt (*t. I. cap. 1, § 5, pag. 28*) : *Sub fratri nomine hoc loco indicati, continentur etiam papa æque circumdatus infirmitate et peccato obnoxius.* Potest itaque et debet in ipsum quoque fraterna correctio exerceri; maxime si ob haeresim, schisma vel dissolutos mores, multis scandalo sit et offensioni... Si vero fratrem corripiuentem, vel adhibitis testibus, non audiat, denuntiandus erit Ecclesiae, quæ non potest dici esse pontifex ipse : ne idem sit reus et judex, corripiens et correctus. Neque poterit his casibus pontifex deferri Ecclesiae dispersæ, quæ ipsum coercere non valebit, sed debet congregatae in universalis concilio quod totius nominis christiani representatio est. Sed nec posset papa Ecclesiae sic congregatae denuntiari, nec ab ea corrigi, nisi hujus superior esset potestas, immediate a Deo accepta ad ligandum solvendumque omnes fideles, atque ipsum etiam romanum pontificem. Ego nonnisi pontificis ac papæ nomini *episcopi* nomen substitui. Exspecto ut se expediat. Suggeram ego non difficilem sese extricandi rationem. Dicat mecum, in citato Matthæi loco de fratribus agi in fratres peccantibus, de subditis scilicet fidelibus, ulque si post privatam correctionem minime resipiscant, ad ipsorum superiorem deferantur, praescribi : non autem quosdam omnino extraordinarios casus attingi, cujusmodi ille papæ peccantis, privatosque correctores spernentis. Pro his enimvero casibus eam censeo regulam esse servandam, quam tradit S. Thomas (*in diss. 4, q. 2, art. 2, questiunc. 3*) : *Quamvis prælati sint corripiendi a subditis, non est tamen pena infligenda, sed recurrentum est ad superiorem denuntiando : vel si non habet superiorem, recurrentum est ad Deum qui eum emendet, vel de medio substrahat* (1). Conclamatum quidem erit, si hæc ab ipso accipiatur regula de subjiciendo generalis concillii correctioni ac potestati pontificie. Verum ejus æquitatem agnoscere vel ipse Febronius debet. Nam is ille est, qui omni romanos pontifices in temporalia regum potestate spoliat, imo ex hujus indebet potestatis usu christianum orbem cum bellis, direptionibus, cædi-

bus miserrime per multa secula conflictatum fuisse deploratum. Haud equidem putaverim, ipsum quam romanis pontificibus adimit in reges potestatem, Ecclesie conciliis tribuendam censere, hinc enim eadem tandem orientur mala, quæ usurpata pontificum potestas intulit. Bossuetio assentientur utique unius Dei iudicio supremorum principum gesta reservanti. Ergo sub *fratri nomine Matthæi* verbis indicati non continentur reges *æque licet circumdati infirmitate et peccati obnoxii*; neque id absonum Febronio videtur. Et mirabitur Ecclesia a nobis *omnium christianorum patrem et doctorem* (1) romanum pontificem correctionis præcepto substrahi? At reges superiores non habent, nisi Deum. Ita sit, nec enim hic omnia expendere vacat. Sed nec pontifex certe habet, vel si pontifici superiore quempiam esse debere ait, quia sub *fratri nomine continetur uti æque circumdatus infirmitate et peccato obnoxius*, dabis hanc mihi veniam, ut quoniā reges *æque circumdati infirmitate et peccati obnoxii sunt*, ad eos quoque evangelice correptionis præceptum pertinere affirmem. Est et aliud quod urgeam. Quid si generale concilium schismate in factiones discindatur, aut in haeresim prolabatur? Exempla in promptu sunt : ne basileenses appellem; quid de ariminensibus, quid de ephesinis in secunda ejus nominis synodo patribus exploratiis quam eos peccasse? Superiorem non habebant; Febronius enim supremam in concilio potestatem collocat. Quid ergo? Fratres erant *æque circumdati infirmitate et peccato obnoxii*, nec ulli illorum correndorum potestas erat. Angelici igitur Doctoris regulæ insistamus, ne inextricabilibus nos cum Febronio laqueis implicemus. Ac de pontificibus ab Ecclesia corrigendis hactenus.

XII. Quid vero si alios romanus pontifex corrigeret ad evangelicam præceptionem debeat? Hoc primum tene, posse illum privatam admonitionem peccantibus adhibere, tum ubi hæc ianis sit, dicere Ecclesiæ, nempe ut Bellarminus cum in altero de concilii libro (*cap. 19*), tum in italica responsione al trattato de sette theologhi, pag. 95, edit Rom., 1606, aiebat : *Sibi ut Ecclesiæ præsidi, quin aliud a se distinctum, ac superioris Ecclesiæ tribunal agnoscat.* Quamobrem quas Febronius correctoribus romanis fraudes objiciebat, ex Pauli Sarpii commenta sunt, a Pereira deinde pro sua liturgicorum librorum eruditione inconsiderate illustrata. Neque enim quidquam romanorum pontificum auctoritatì metuendum erat, si ea Missalium librogum lectio retincretur. Quod romanos correctores, ut illam delerent, maxime impulit, Evangelium ipsum fuit, quod centum Missalibus vel in membrana splendide impressis, aut etiam a bibliopola regis Lusitanorum, excusis fuerat anteferendum. Nam apud Matthæum hoc est octavi et decimi capituli initium : *In illa hora accesserunt discipuli ad Jesum dicentes : Quis putas major est in regno cœlorum?* Et ad vocans Jesus parvulum statuit eum in medio eorum, et

(1) Confer *Antifebr.*, t. I. diss. 1, cap. 7, n. 3.

(1) Concil. Florentin. in decret. union.

dixit, etc. Sequitur Christi sermō, cuius illa verba : *Si peccaverit*, etc., pars sunt ; in eo autem Petrus nunquam, sed generatim discipuli nominantur. Expleto sermone : *Tunc*, inquit Matthæus, commate 21, *accēdens Petrus*, etc. En prima Petri mentio. Ea igitur Missalium lectio, quæ ad S. Pii V tempora obtinuit : *Respiciens Jesus in discipulos suos dixit Simoni Petro* : *Si peccaverit in te*, etc., a Matthæi sententia plurimum distabat, dignaque erat, quæ ad evangelicum textum reformaretur. Hæc immutandæ lectionis causa fuit romanis correctoribus, non ea, quam Febronius ex Sarpio et Pereira mutuatus est. Pii autem V tempora indicavi, quod anno 1570 Romæ apud hæredes Bartholomæ Faletti, Joannem Variscum, et socios, præmissa S. Pii V constitutione, eo ipso anno edita 29 juli Missale habeam, mutatam jam veterem lectionem exhibens (1). Hinc porro duo sequuntur, ex quibus tandem Febronius discat, non esse, cur librariorum Pereiræ sui eruditio tantopere fidat. Alterum est, *non durasse uniformem hanc lectionem usque ad correcciones Missalis factas jussu Clementis VIII et Pauli V* (2); alterum est, inter correctores, quibus hæc debetur immutatio, adeo Bellarminum *primum locum non tenuisse*, ut nullum aut habuerit aut habere potuerit. Anno enim 1570 Bellarminus in Belgio degebatur, nec nisi an. 1576 Romam venit. An non pudere Febronium deberet, dum tot se errorum convictum videt ?

XIII. Interea tamen, inquiet, duo romani pontifices Gregorius M. et Sylvester tribunal Ecclesiæ a se distinctum agnovere. Ubinam ? Non in iis certe locis, quæ Febronius antea reddidit. Nam, ut de Gregorio primum dicam, in ea ad Joannem epistola recitatis Christi verbis : *Si peccaverit in te*, etc., continenter addit : *Ego itaque per responsales meos semel et bis verbis humilibus hoc quod in tota Ecclesia peccatur, corripere studui : nunc per me ipsum scribo. Quidquid facere humiliter debui, non omisi. Sed quia in mea correptione despicio, restat ut Ecclesiam debeam adhibere.* Quid hic Ecclesiam adhibere, nisi ipsa illius, quam ad eum dabat epistolæ scriptio, postquam per responsales illum quasi privatum ex Christi præcepto semel atque iterum monuisset ? Ubi nempe primo per unum ex suis responsalibus corripuerat, illud Christi impleverat : *Vade et corripe eum inter te et ipsum solum.* Nihil corripio proficit ? secundo per alios responsales admonuit, illud Christi ob oculos habens : *Adhipe tecum adhuc unum vel duos*, etc. Ne hoc quidem frangendæ Joannis temeritati satis fuit : *Nunc, inquit, per me ipsum scribo*, idque ea de causa se facere ait, quod quia in mea correptione despicio,

(1) Hæc deinde lectio servata est in Missalibus tum Romæ editis an. 1578 in ædibus populi romani, et 1588 apud Dominicum Basantum, Venetiis, 1589 apud Juntas; quod addo, ne ob dominicanum illud Missale an. 1590 a Pereira et Febronio indicatum quis forte suspicetur, novam Pii V lectionem non fuisse in Missales libros passim inventam.

(2) Quæ quidem loquendi ratio ridicula est : superesset enim quærendum, an sub Clemente VII an potius sub Paulo V fuisse ille Missalis locus Romæ emendatus

restat ut Ecclesiam debeam adhibere ; ex evangelico igitur oraculo : *Quod si non audierit eos, dic Ecclesiæ, adhibebat Ecclesiam dum per se ipsum scribebat.* Dolebat enimvero humillimus pastor eo se Joannis pervicacia ductum, ut ne evangelicis deesset præceptis, publici monitoris partes suscipere cogeretur. Quamobrem addit : *Omnipotens Deus fraternitati vestræ indicet, quanto circa vos amore constringor, quantumque in causa non contra vos, sed pro vobis lugeo. In qua tamen præceptis evangelicis, institutionibus canorum, utilitatibus fratrum personam præponere non possum, nec ejus quem multum amo.* En quod supra aiebam, pontifices posse dicere Ecclesiæ, quin tribunal a se distinctum, atque adeo superioris in Ecclesia esse fateantur. Nihil quidem ad hoc explicandum Gregorii exemplo luculentius afferri potuisset. Quod ad Sylvestrum attinet, ægre adducor, ut de illo sermonem instituam ; id enim absque Febronii dedecore me facere minime posse intelligo. Deum bonum ! Sylvestrum appellare audet, postquam Maimburgum eadem de Sylvestro in Tractatu de romanæ Ecclesiæ suorumque episcoporum constitutione ac prærogativis ex Launoi centonibus inconsiderate jactantem Charlasius in gallico de Ecclesiæ potestate commentario (1), tum anonymous theologus in gallicis item ad eum Tractatum animadversionibus (2) insignis erroris convicere ? Quid enim magis ridiculum, quam veluti Sylvestri II, romani pontificis epistolam in medium afferre, quæ et a Gerberto nondum pontifice, et iniquo aut potius furente in Joannem XV animo perscripta sit ? Obrepserat scilicet in rhemensem sedem Gerbertus, deturbato contra fas Arnolodo archiepiscopo, ac reclamante Joanne. Audierat porro Gerbertus, properare in Gallias apostolice sedis legatum in hanc controversiam inquisitum. Metuens igitur Gerbertus, ne quod reapse contigit (3), a legato pro Arnolodo jus diceretur, Sequinum Senonesium antisitem iis litteris in suas partes pertrahere studuit. Quæso ab addendis deinceps Febronius abstineat. Dissertatione prima, ubi de cardinalis Cæsarii palinodia agebamus, vidimus quam inepte Pii II verba in addendis intellecta ab eo fuerint ; hic archiepiscopum, imo vero pseudoarchiepiscopum rhemensem in iisdem addendis habemus romanæ Ecclesiæ pontificatu decoratum quinque fere aut sex annis, antequam non Joanne solum, a quo an. 995 fuerat dejectus, sed etiam Gregorio V hujus successore defuncto summus pontifex renuntiaretur. Iterum rogo si nomini suo consultum velit, deinceps ab addendis abstineat.

(1) *De la puissance de l'Eglise*, cap. 20, pag. 358.

(2) *Remarques d'un théologien*, etc. Cologne, 1688, cap. 18, p. 339.

(3) Vide Baronum ad ann. 998, ubi Gerberti litteræ recitat, ac diligentissime examinat.

CAPUT VII.

Nullum in ecclesiastica historia monumentum extare, quod generalia concilia in romanos pontifices ex potestate quidquam euisse comprobetur. Febronius fraudis, oscitantiae, atque inscitiae convictus.

I. ALIORUM FORTE HOMINUM CAUSAS DEUS VOLUERIT PER HOMINES TERMINARE : SEDIS ISTIUS PRÆSULEM SUO SINE QUÆSTIONE RESERVAVIT ARBITRIO. VOLUIT BEATI PETRI APOSTOLI SUCCESSORES CŒLO TANTUM DEBERE INNOCENTIAM, et subtilissimi discussoris indagini inviolatam exhibere conscientiam. Ab his Ennodii verbis in Apologia pro Symmacho romano pontifice synodali (patrum romani concilii) auctoritate conscripta et roborata exordiri hoc caput placet. Occurrunt tamen, inquit Febronius (t. II, pag. 460), exempla, quibus synodi suam in pontifices auctoritatem explicaverunt. Concilium constantinopolitanum generale VI inter hæreticos Honorium anathematizavit. Concilium romanum anni 963, Papam Joannem XII depositum, et quamvis illud generale haud fuisse dicatur, indicat nihilominus et firmat opinionem communem illius ævi de superioritate concilii supra pontificem. Concilium lateranense anni 1112 ratione investituræ emendavit Paschalem II, constantiense concilium Joannem XXIII maxime ratione simoniae depositum. Basileensis synodus Eugenium IV frivole resilientem ad officium compulit. Opponant romanorum partium studiosi his conciliaris auctoritatis actibus quidquid voluerint, nunquam obtinebunt, quin a prudentioribus agnoscatur, vulgatam continuamque in Ecclesia opinionem traditionemque fuisse, quod concilium in quibusunque actibus auctoritatis circa fidem, mores, et schismatum extirpationem sit supra papam. Quid aliud præterea quam superioritatem concilii supra pontificem indicat, quod scripsitclar. Oberhauser, Praelect. jur canon. lib. II, pag. 142, scilicet : *Omnia fere concilia refricaverunt sententias anteriores pontificum, et nominatim constantinopolitanum II, Vigili papæ constitutum refutavit.*

II. De constantensi et basileensi conciliis singulatim claritatis gratia egendum deinde erit. Hic cætera quæ audivimus, exempla perpendamus, videamusque quanta prudentia futuri sint, qui vulgatam agnoscent, continuamque in Ecclesia opinionem traditionemque fuisse, quod concilium in quibusunque actibus auctoritatis circa fidem, mores, et schismatum extirpationem sit supra papam. Ab ultimo eoque antiquiore Vigili exemplo initium esto. Oberhauserum equidem clarissimi viri titulo insignitum a Febronio non miror, hoc tamen loco noluisset. Dum enim ait, *omnia fere concilia refricuisse sententias anteriores pontificum,* nihil minus est quam clarissimus ; tanta hoc dictum temeritatis, verbo sit venia, plenum est, atque conscientiae. Iis quæ in Antifebronio hac de re dicta a me sunt (lib. IV, cap. 3), nihil est quod addam. Confutentur antea, si possunt. Quod autem de Vigili constituto hic ait Oberhauserus, ne id quidem viro clarissimo dignum est. Doctissimus quidem cardinalis Baronius (ad ann. 553) opinatus est, missum

ad quintam synodum a Justiniano Vigili constitutum fuisse, ab illa vero in sexta collatione refutatum. Verum illustrissimus de Marca in egregia dissertatione de epistola Vigili iis argumentis ad hanc refellendam sententiam usus est (n. 12), quæ deinde eruditis plerisque viris plave persuaserunt, ne inspectum quidem a synodi patribus fuisse constitutum Vigili, Justiniano, cuius id maxime intererat, illud callide suppressente (1). Quanquam concedamus quintæ synodi patres Vigili constitutum improbasse, jurene id factum ab illis sit, inquirendum superest. Nego enim vero. Id ipsa concilii gesta nos docent. Vigilius synodus etsi secundo a legatis concilii invitatus adire noluerat, sed scripto se quid de tribus capitulis sentiret, oblatorum imperatori receperat. Veritus porro Justinianus, ne quam maxime urgebat, trium capitulorum damnationi petitæ a Vigilio inducere moram injicerent, Constantimum sacri palati quæstorem ad synodum misit, qui litteras ea de re antea a Vigilio perscriptas ad Aurelianum arelatensem et ad Valentinianum Scythæ episcopum, et sententiam ab eodem pontifice latam adversus Rusticum et Sebastianum diaconos suos illorum capitulorum defensores e latina in græcam linguam versas patribus exhiberet; quo scilicet intelligerent, non esse, cur novum Vigili scriptum exspectarent, cum ejus mens satis ex iis, quæ sæpius etiam scripto docuerat, explicata videretur. Cur hoc ? nisi quia, ut inquit de Marca (l. c.) prima semper fuit in synodis œcumenicis sententia romani pontificis. Itaque Justinianus, ne prætermissa videretur in hoc negotio Vigili auctoritas, constitutum quidem suppressit; sed alias Vigili priores sententias, que annis superioribus ab eo late erant oīxovōpxw̄s, synodo exhibuit, ut in actis omnia rite et solemniter gesta fuisse viderentur. Quare synodus quoque ipsa magnum decreti sui momentum in eo posuit, quod Vigilius tria capita sæpius et scripto et sine scripto condemnasset; etsi conqueratur, quod conventui licet illustri legatione invitatus, interesse noluerit, satiusque duxerit polliceri, se suam ipsius sententiam ad principem misurum. Hinc ergo fit, omnia ibi fuisse contra canones gesta, præsertim cum Vigilius, ut in ipso illo suo constituto ait, Pelagium diaconum ad patres misisset, graviter admonens, antiquum et regularem custodientes ordinem, ne ante suæ, hoc est sedis apostolicæ... promulgationem sententie quidquam proferre tentarent, unde scandali rursus, quæ sopita fuerat, oriri posset occasio. Quid ergo ejusmodi concilii acta nobis objiciantur ? Dedit deinde, sex scilicet a soluta synodo mensibus Vigilius decretalem de tribus capitulis ad Eutychium epistolam, de cuius fide non fuisse, cur Garnerius dubitaret, in Antifebronio (l. c.) monui. Vide autem quam altas, ut cum eodem de Marca lo-

(1) Confer Charlasium, *De la puissance ecclésiastique, adversus Maimburgum, cap. 7, pag. 108, et cap. 11, pag. 184 ; Anonymi Remarques sur le traité de l'Église de Rome, cap. 18, pag. 287 ; Ballerinos, t. IV operum card. Norisii in diss. de quinta Synodo, et Orsium, Hist. eccles. lib. XII, n. 81.*

quæ, in mentibus hominum tunc temporis egerit radices tradita a majoribus sententia de summa sedis apostolicae auctoritate. » Cum enim de cæteris synodis œcumenicis ea reverentia loqui soliti essent summi pontifices ipseque adeo Vigilius in hoc decreto scilicet, ut se eas suscipere, amplecti, et devota mente venerari profiteretur, utsiote quæ sedis apostolicae suffragio et universalis Ecclesie consensione firmatae essent, hanc quintam synodum Vigilius ne quidem synodi nomine coherest; nempe illa ratione motus, quod ejus celebrationi, iis conditionibus quibus facta est, consensum non præbuisset. Deinde vero quod etsi vitium illius ex postfacto dissimulasset, a constituti sui promulgatione cessatum fuerat, ut monui. Quod vero ad rem ipsam attinet, ipse sua auctoritate, spoque decreto tria capitula dominat; quosunque vero, qui jam illa condemnaverunt (his verbis synodum constantinopolitanam significat) fidem a quatuor synodis prædicatam amplectentes, eos *fratres et consacerdotes esse definit*, id est, eos communioni suæ adjungit, eorumque sententiae robur illud impertitur, quod ex consensione cum ipsius decreto trahere debent. Eamdem sententiam superioribus epistola verbis sic expresserat: *Quæ a nobis definiri debent, revelante Domino, et investigata veritate salubriter impleta sunt.* Quasi diceret, hanc quæstionem, licet ab episcopis discussam in synodo, et eorum suffragiis decisam, sedis apostolicae decreto esse peremptorie definitiandam. Unde hoc suum decretum διατύπωσι appellat ad principum exemplum. » Quod igitur separati a Vigilio egerant constantinopolitani patres, nullius est auctoritatis. Atque id Graeci agnoverunt. Cur enim decretum illud Vigili in acta retulerunt continenter post synodi definitionem, Photiusque ipse (*in lib. de Synodis*) confirmatam a Vigilio synodi definitionem ostentavit? nisi quod intelligerent, nullius eam auctoritatis esse posse, nisi ab apostolica sede probata fuisse. Neque illud omittendum quod postea contigit. Istriæ episcopi quintam synodum, quod ab ea chalcedonensis improbata acta sibi falso persuaderent, suscipere renuebant, in sui que schismatis excusationem sedis apostolicae, quæ cause hujus initio damnationi trium capitulorum per Vigilium papam obstitisset, auctoritatem prætexebant. Quid vero ad eos Pelagius II? Quid Magnus Gregorius? Si generalia concilia romanae pontificibus auctoritate præstabant, responsio in promptu erat, quintam œcumenicam synodum aliter ab apostolica sede sensisse, illiusque, non hujus standum judicio. At nec Pelagus II, nec Gregorius hac sibi facilima utique, et peremptoria responseone stendum esse censuerunt. Id unum schismaticos nionebant, perspecta melius veritate Vigilium sententiam mutasse. Hoc enimvero, ut obiter dicam, falli romanos pontifices posse in cunctis fidei definitionibus non efficit, cum tota illa de tribus capitulis quæstio non fidei causam, sed personarum respiceret, ac præterea nihil eorum, quæ ad synodi confirmationem scripserat statueratque Vigilius, solemniem

fidei definitionem exhibeat, sed unam veritatis inquisitionem. Quare idem Pelagius II scribebat (*epist. ad Istr. episc., cap. 8*): *Si igitur in trium capitulorum negotio, aliud cum veritas quereretur, aliud inventa veritate dictum est, cur mutatio sententiæ huic sedi in trimine objicitur, quæ a cuncta Ecclesia in ejus auctore veneratur?* Non enim mutatio sententiæ, sed inconstantia sensus in culpa est.

II. Jamvero Honorii causam a Charlasio (1), ab anonymo Maimburgi reprehensore (2), a Garnerio (3) atque a Ballerino (4) strenue propugnatam quid hic defendere aggrederer? Quod unum ad anathema in Honorium a sexta synodo latum, et a Febronio objectum spectat, dicam cum eodem Ballerino (5) *id opponi omnino inepte.* » Ut enim hoc factum probaret generalis concilii jurisdictionem in summos pontifices, duo probanda essent, nimirum et Honorium, jam diu ante e vivis sublatum, adhuc fuisse summum pontificem actuali primatu fungentem, et concilium ex anathemate veram in ipsum jurisdictionem exercuisse. Utrumque autem falsum est. Summi enim pontifices, una cum vita pontificatus actualem amitentes, secum non deferunt primatum, sed in sede apostolica relinquunt ad successores transferendum; et sicut nullam primatus jurisdictionem habent amplius, nec exercere possunt in Ecclesiam; ita ecclesiastica proprie dicta jurisdictione aliquæ potestas, que Petro et apostolis, eorumque successoribus a Christo tradita fuit super terram tantum, ad mortuos non extenditur, quorum judicium soli Deo reservatur, ut monuit S. Gelasius in epistola ad Dardanos de causa Acacii, et in gestis synodalibus de absolutione Miseni. Damnatio vero et anathema, quod aliquando latum fuit ab Ecclesia in mortuos, sicut et quorundam, qui obierant, absolutio, non fuerunt actus jurisdictionis proprie dicta in ipsos, quasi mortinos extra Ecclesie judicium constitutos ipsa posset ligare, vel solvere, nec sortem ipsorum, qui post mortem divino judicio fuere addicti, potuit mutare (indulgentie pro animabus purgantibus per modum suffragii impetrare ab Ecclesia, ad jurisdictionem proprie dictam non sunt referendæ); sed tota earum vis ac jurisdictione quedam vivos respicit, ut absolutor, ex. gr., ab excommunicatione donare possint ecclesiastica sepultura, atque juvare suffragiis, vel damnatos, ex. gr., ob errorem, quem docuerunt, vel cui favorem præstitere, ita caneant, ne ipsorum scriptis aut auctoritate decipiantur. Ita Honorius damnatus. Notanda autem hac in re potissimum verba tertiae allocutionis Adriani II ad romanæ synodi patres, quæ lecta subinde, et inserta fuerant gestis octavi concilii œcumenici, act. 10:

(1) *De la Priseance ecclésiast.*, cap. 12.

(2) *Remarques*, cap. 12.

(3) In diss. quæ in appendice ad *librum diurnum* existat.

(4) *De Vi ac Ratione primat.*, cap. 13, § 9, pag. 302 et seqq.

(5) *De Potest. ecclés.*, cap. 5, § 4, n. 5, pag. 68. Confer que in eamdem sententiam disputat eruditus auctor Disputationis contra Netherim alias indicatæ, editaque Leodi an. 1767 [p. 128].

*Romanum pontificem de omnium Ecclesiarum pontificibus judicasse legimus; de eo vero quemquam judicasse non legimus. Licet enim Honorio ab Orientalibus (ut non immerito Charlasius, Occidentales hac in re Orientalibus non adhæsisse colgerit) POST MORTEM (cum scilicet non amplius pontifex reapse esset) anathema sit dictum; sciendum tamen est, quia fuerat super hæresi accusatus, propter quam solam lictum est minoribus majorum suorum motibus resistendi, vel pravos sensus respondui: quamvis et ibi (in easu Honorii) nec patriarcharum, nec cæterorum antistitum cripiam de eo quamlibet fas fuerit proferendi sententiam, nisi ejusdem primæ sedis pontificis consensus processisset auctoritas. Adeo vero octayæ synodi patribus persuasum fuit, neminem posse contra primæ sedis antistites sententiam ferre, ut ne ipsis quidem oecumenicis conciliis hanc potestatem tribuerint. Sic enim illi (act. 10, can. 53): Si qua vero oecumenica synodo collecta de romana etiam Ecclesia controversia exstiterit; licebit cum decenti reverentia de proposita quæstione veneranter percontari responsuque admittere, et sive juvari, sive juvare, non tamen impudenter contra senioris Romæ pontifices sententiam dicere. In textu græco verbum ἀποφέρει legitur, quod hic redditur sententiam dicere. At si vim ejus verbi propriam spectemus, significat potius in *jus vocare*, subintelligendo γραψίν, vel δικην, que formula est usitator. Cur vero generali synodo non liceat, nisi per impudentiam atque temeritatem romanos pontifices in judicium vocare, aut contra ipsos sententiam dicere, ubi rebus expensis causa justa credatur, si legitimam supra ipsos generale concilium jurisdictionem habeat? Hoc, inquit Ballerinius (l. e., pag. 72) oecumenicæ synodi testimonium, nulli obnoxium controversie, quantum præstet atius quibuslibet posterioris ævi, et inferioris multo, aut nutantibz auctoritatibz, que ab adversariis opponi solent, facile est judicare. Hic certe generalis concilii canon, quo romani pontifices ab oecumenicæ quoque synodi sententia atque jurisdictione subtrahuntur, satis superque omnem excessus aut assentationis notam detergit ab eo generali axiomate: *Prima sedes non judicatur a quoquam*, quod ex antiquitate, ac ex quodam principio naturali depromptum, generalis quoque concilii *jus in summorum pontificum personas evidenter excludit* (!).*

(1) Locus hic est, ut a Pereiræ reprehensione romanam aulam vindicemus. Inter exempla, que Lusitanus hic theologus afferit (*De episcopor. Pœst.*, pag. 97) ut illud comprobet: «E massima beo nota della corte romana il tentar di sopprimere tutti li monumenti antichi e moderni, quali incomodar possono in qualche modo le sue nuove pretese,» unum producit, quod ad præsens honoriaue causa argumentum pertinet. «Soppresso nell' anno 1660 l'edizione dell' antico rituale romano, che porta questo titolo: *Liber diurnus romanorum pontificum* pubblicato in Roma da Luca Holstenio, e lo soppressero con tanto impegno, che il nauzio Picolomini adoperò somma diligenza per levare dalle mani dell' illustrissimo de Marca tre fogli stampati, e mandati da Roma a quel prelati, e gli riusci con somma accortezza di carpirlì, come lo attesta il Baluzio nelle note al libro de *Concordia* della terza edizione di Parigi dell' anno 1704, pag. 55. E la ragione di si grande impegno era, dire in quef *diurno*, il quale per molti secoli fu il *Rituale* di Roma, contenevisi tra l' altre cose il giuramento, che prestavano li papi d' osservare inviolabilmente

III. De Joanne XII quid dicam? Novit Febronius, gravissimam nobis cum illo controversiam esse, num oecumenicis synodis potestas sit exauctorandorum romanæ sedis pontificum, qui certi ac legitimi sint. Nec particularis romanæ synodi, que acephala suum dejecerit pontificem, veretur nobis acta objicere? Quidni ergo diocesane synodo liceat suum deturbare antistitem? Huc ergo veteris discipline studium ducit, ut que maxime contra canones sint, extollamus. Hoc ergo habeat Febronius, non romanam synodum qua Joannem XII, Leone VIII suscepit, e Petri sede depulit, appellandam, sed conciliabulum; Leonemque VIII, verum fuisse antipapam. Atque id non Itali solum cum Baronio dicimus, sed doctiores ex omni natione critici censent, Petrus de Marca, Pagius, Natalis Alexander, Dumesnilius. Verum de injusta Joannis depositione consulatur quem alibi indicavi (diss. I, cap. I), libellus an. 1767 editus hoc titulo: *Pythagoras novus excusus, sive disceptatio in Apologiam historicoo-canonicam pro S. provincia romana Joannem XII, papam ut apostatai reprobante, etc.* (I). Quomodo autem lateranense concilii canoni e le leggi de' concilii generali conteneva essere stato condannato papa Onorio I, nel sexto synodo come eretico, e come fautor dell' eresia de' monoteiti, e conteneva molti altre cose, che una volta s' avevano come certe, stabili, e già decretate, le quali ora punto non piacciono alla romana curia, come si può vedere nella seconda edizione di questo *diurno* già pubblicato in Parigi nell' anno 1680 dal gesuita Giovanni Garner, tratto da MSS. che si conservano in Francia, e da me letto più volte.» Gratulor Pereiræ saepius iteratam hanc diurni libri lectionem. Sed vide, quam diversi eum librum oculis Pereira et Garneius legerint. Ille in eo Honoriū vidit damnatum come eretico; hic in præfatione proficitur, nihil eo libro aut necessarium magis ad maledicorum ora obstruenda, aut honorigentius ad sedis apostolica dignitatem adversus Honoriū calumniatores. Utri credendum? Garnero certe; hoc enim unum de Honorio in secunda professione fidei dicitur pag. 41: *Qui pravis eorum (monothelitarum) assertiōnibus fomentum impedit;* quod Leo II in epistola ad episcopos Hispanie ab eodem Garnero recitata, pag. 190, explicit his verbis: *Qui flammam heretici dogmatis, non ut decuit, apostolica auctoritate, incipientem extinxit, sed negligenter conseruit.* Cæterum Romæ curatum fateor, ut id operis supprimere; non tamen eas ob causas, quas sibi Pereira configit. Nam que in eo de canonicis a romano pontifice confirmandis, et indirimute servandis in prima fidei professione leguntur pag. 29, vulgata jam a Baromio fuerant; ut nihil propterea ex repetita ejus professionis editione romanæ curia rebus timendum esset. Quamquam si haec metuebant, quot romanorum pontificum epistola suprimente ab illis fuissent, que idem inculcant? De Honorio jam diximus. Generalia porrò illa: «E conteneva molte altre cose che una volta s' avevano come certe stabili, e già decretate, le quali ora punto non piacciono alla romana curia,» eadem, quæ assuruntur, facilitate negantur. Percenseat illa singulatim Pereira, facilissimum nobis erit ostendere, nihil in illis contineri romanæ curie placitis adversum. Imo quam multa ibi præstent romanorum pontificum dignitati admodum favorabilia, in Antifebronio luculentiter ostendi (l. I, diss. 2, cap. 13, pag. 192). Cur igitur suppressus est liber? Meum non est in hujusmodi causis inquirere, cum satis esse debeat, non eas certe fuisse, quas Pereira vigilans somnial. Si vis tamen, ut meam sententiam aperiam, crediderim timuisse Romanos, ne hic liber, qui ex codicibus prædicti maxime inter sece discrepantibus, ac perturbatis, nec ulla publica auctoritate confectus, novatoribus ansam præheret aliqua hinc illinc velut ex indubitate quadam romanæ sedis monumento excerptendi, que apud imperitos, ejus auctoritatibz, abundantibz malitia, detraherent. Quæ in iro volume Febronius, et hic Pereira de hoc libro annotauit, hujuscem timoris æquitatem minime confirmant.

(1) Vide etiam Charlasium in dissent. de Synodo oecumenica, cap. 8, et t. III de Libertat. Eccles. gallic. pag. 174 seqq.

cilium Paschalem II emendaverit, audiamus ex ipso concilio : « Privilegium illud, quod non est privilegium (neque vero debet dici privilegium, sed pravilegium), pro liberatione captivorum, et Ecclesiæ a domino papa Paschali per violentiam Henrici regis extortum, nos omnes in hoc sancto concilio cum eodem papa congregati canonica censura, et ecclesiastica auctoritate, judicio sancti Spiritus damnamus, et irritum esse judicamus, atque omnino cassamus, et ne quid auctoritatis et efficacitatis habeat, penitus excommunicamus. » Ipse scilicet Paschal's concilium lateranense coegerat, eaque de causa, ut cum privilegium Henrico regi a se licet per vim extortum ab omnibus improbari videret, neque ob jurisjurandi religionem licere sibi crederet censuris in Henricum animadvertere, ex patrum sententia, quæ inuenta esset cum Henrico agendi ratio, decerneretur (1). Itaque quod in eo concilio emendatum fuit, volenti et annuitenti Paschali tribuendum est. Quid hoc ad eam, quam præ manibus habemus, quæstionem ?

IV. Non terretur Febronius, quin graviora minatur. Dixerat ille in priore volumine (*cap. 6, § I, n. 5, pag. 365*), ipsum concilium tridentinum superioritatem in pontificem actu exercuisse. Id in altero volumine iterum prodit. Compescuit, inquit Febronius (*pag. 158*), nihilominus concilium in multis dominatum pontificis, utul ægre ferentis et cedentis, sic, ut effective dici possit, concilium Tridentinum fuisse supra pontificem. Sic me satente observat (*pag. 461*), Tridentinum appellations in prima, ut aiunt, instantia abstulisse de medio, non sine gravi aulæ romanæ detimento. Quin addit (*pag. 584*), tridentinos patres, sess. 24, cap. 20, de Reform., episcopis privativum regimen suarum diocesium SUBLATA PALI JURISDICTIONE, quæ usque ad ea tempora cum episcopali concurrere prætendebat, restituisse. Verum satis erit cum Ballerino (*De Potest. Eccles.*, *pag. 252*) Febronium de nostræ quæstionis statu commonefaceret. Concilii generalis nomine accipiendi non sunt soli episcopi ad concilium convocati separatim a papa, qui tanquam caput eidem concilio vel per se vel per suos legatos non solum adesse, verum etiam præesse ita debet, ut decretum fidei tum disciplinæ vi generalis synodi careant, si ejus assensus vel confirmatio desit. Cum itaque sermo est de decretis concilii oecumenici, non est sermo de decretis latis a solis episcopis adunatis in synodo, sed de decretis latis simul a papa assentiente seu confirmante eadem de-

(1) Locus hic me monet, ut aliquid de investituris dicam. Ait Febronius, *pag. 353* « principes laicos, cum annulum et baculum episcopis porrigerent non credidisse, quod celestia eis doua conferent. Hoc certe eo tempore censuit Ivo Carnotensis, vir ecclesiastici juris peritissimus, epist. 256. » Hic tamen ipse Ivo, ep. 258, investituras vocat alieni juris perversionem, et sacrilegiam præsumptionem. Multo autem graviorem investituram notam concilium viennense an. 1112 inuisset. En conciliis verba : « Investituras episcopatum et abbatiarum, et omnium ecclesiasticarum rerum de manu laica, sanctæ romanæ Ecclesiæ auctoritatibus sequentes, haeresim esse judicamus. » Hæc sufficiunt, ne quis Febronii aliorumque indulgentia permotus lateranensis concilii patres nimia severitas aperte incuset, quod privilegium illud pravilegium appellant, illudque omnino abolendum esse censerint.

creta vel per se ipsum, vel per legatos, qui papæ sententiam suo calculo protulerunt : hæcque sententia cæterorum singularium episcoporum sententiis ita præstat, ut quidquid cæteri sine ipso constituerent, nullam vim generalis synodi propriam obtineret. Quod autem ipso assentiente ratum est, adversariis non prodest : sicut enim in consentientem aut in seipsum nemo habet imperium, ita ex decretis synodi, quæ papa consentiente vel confirmante oecumenicæ synodi vim habent, ejusmodi concilii auctoritas, seu coactiva vis supra papam nequit conferri. Hoc uno principio omnia Febronii objecta enervantur. Quæcunque enim decreta et canones generalis concilii nomine editi, non episcoporum tantum, sed papæ etiam auctoritate et assensu editi intelliguntur. In hac unitate maxima conciliorum vis est, quæ cum auctoritati papæ his decretis maxime necessariæ nihil præjudicat, tum vero nocet Febronio, nisi probare possit decreta a solis patribus edita sine consensu papæ, vel contra ejus sententiam, generalis synodis vim obtainere, ipsumque papam etiam invitum *per se* cogere (1). Hinc quando tridentina synodus abolevit quædam mandata apostolica, mentales reservationes, accessus, et recessus, qui eo ævo a pontificibus con-

(1) Ipsa tridentina synodus necessitatem pontificiæ auctoritatis illustri exemplo confirmavit; in eo autem euarrando utar verbis anonymi, qui Leodii an. 1683 *Mantissam* edidit *celebrium in Belgio et Gallia scriptorium ad librum*, cuius alias meminimus inscriptum, *doctrine quam de primatu*, etc. « Per quatuordecim congregaciones discussa fuerat difficultas de annullandis clandestini conjugiis, ut apud Pallavicinum videre est, lib. 22, cap. 4 et 9, et lib. 23, cap. 9 per tot. conceptumque decretum ad incudem plures revocatum. Restabat, ut in sessione proxima toti concilio proponeretur, et modo probaretur, rite publicaretur. Ingens suffragiorum dissensio; his decretum approbantibus, illis id rejiciuntibus; insuper et negantibus ullam concilio potestetem esse irritandi matrimonia mutuo contrahentium consensu inita. Hocque præclaræ dissertatione sustinuit Ipprensius episcopus, Martinus Rytbovius. Nec ipsi inter se convenientib; legati, concilii præsides. Et quamvis aliquanto pluribus decretum probaretur, magna tamen erat patrum perplexitas, qua ut se expedirent, præsertim qui acrisius decreto adversabantur, una cum cardinalibus legatis, patriarcha hierosolymitanæ aliisque præcipuis prælatis concluserunt, sedis apostolica oraculum desuper consulendum, et suscipiendum. Collectis interim suffragiis, legatorum primus, non aliter quam sic pronuntiandum duxit : *Decretum de annullandis clandestini conjugiis placuit majori patrum numero : displicuit vero pluribus quinquaginta : inter quos illustrissimus cardinalis Simonetta sedis apostolicae legatus non approbabat, suam tamen sententiam submittens sacraissimum D. N. ait : Ego pariter legatus apostolicæ sedis approbo decretum, si sanctissimo D. N. probetur.* Non poterat non hujusmodi declarationem sequi ingens animorum motus ac hasiatio. Nam solemnis conciliorum usus obtinet, ut majoris partis placitum plane et absolute determinatur, et sanciatur. Hic tamen ea adjicitur clausula : *si sanctissimo D. N. probetur.* Ast ejus hanc ibid. reddit rationem Pallavicinus. *Quippe credebat fas non esse, id in sessione stabiliri, cui duorum ex quatuor legatorum repugnabit a bitriu : utpote, qui et p-pœ repræsentarent personam, ejusque unius auctoritate augeant. Præterea secura et tuta via unica (uti et legatus card. Moronus censuerat), tanti momenti rem, adeo ancipitem, ac controversam et nequum satis compertam, ad illius referre judicium, cui in S. Petro dictum erat a Christo D. : Ego rogavi pro te, ut non deficiat fides tua. Dictum, facum. Et subsequens papæ approbatio omnem sustulit dubitationem. Tanti illa sola ponderis erat et valoris, ut non prius inquietudo dissipari, anxietas eximi, hæsitantium animi potuerint componi, quam de approbatione apostolicæ sedis sententia constitisset. » Hæc anonymous, pag. 84 et seq.*

cedebantur, coadjutoribus, vel alia hujusmodi, exemptorumque privilegia in aliquot capitibus restrinxit; cum haec papa assentiente facta fuerint, quis concilium exercuisse supra papam jurisdictionem concludat? Non tamen concesso, tridentinos patres, quod ait Febronius, episcopis *privativum regimen suarum diocesium sublata papali jurisdictione restituisse*. Hoc enim, quo regimen a Christo constitutum penitus subverteretur, quomodo aut tridentini patres ausi unquam fuissent, aut in absurdissimam hanc, quam ipse vocat, restitutionem romanus pontifex consensisset? Appellat quidem Febronius sessionem 24, cap. 20, de Reformatione; sed ubi illuc *privativum episcoporum regimen sublata papali* (immediata scilicet) *jurisdictione?* In eo certe sessionis 24 capite una ratio tractandi causas ad forum ecclesiasticum pertinentes prescribitur. At regimen episcoporum non his tantum causis continetur. Quare licet tridentini patres in illis *privativum episcopis jus restituissent, sublata jurisdictione papali*, falso tamen et inepte a Febronio dicerentur, *privativum episcopis REGIMENTUM SUARUM DIOCESEIUM restituisse*. Sed ne id quidem universim fecerunt. Nam cognitionem causarum ad forum ecclesiasticum pertinentium in prima instantia episcopis restituerunt. Ab his tamen, inquit, excipiantur causae, quae juxta canonicas sanctiones apud sedem apostolicam sunt tractandae, vel quas ex justa rationabili causa judicaverit summus romanus pontifex per speciale rescriptum signature sanctitatis sue, manu propria subscriendum committere aut avocare. Viden quomodo tridentini patres a dioecesum regimine sustulerint jurisdictionem papalem? Et fidendum erit Febronio, cum in re tam patenti et aperta lectoribus suis imponat?

V. Sed novum, illudque singulare febronianæ fallacie argumentum nos manet. Contendit ille (t. II, pag. 424) S. Leonem Magnum sæpius ita scripsisse, ut suam omnem auctoritatem generalis concilii iudicio se subdidisse significaret. Rem sane miram Febronius asserit, Leonem Magnum *generalis concilii iudicio se subdidisse*. Leonem, inquam, illum qui chalcedonensis concilii canonem de augendis constantinopolitanis sedis privilegiis constanter rejectit, nulla patrum concilii, nulla imperialium precum habita ratione. Sed audiamus, quid demum Febronius proferre noverit, unde id nobis comprobet. Tametsi, inquit (l. c.), nihil esse crederet (Leo) cur universale concilium ad damnandum Eutychen cogeretur, ratus, in ea re satis perspectam, et in superioribus conciliis aperte definitam Ecclesiæ fidem esse; ubi tamen vidit eutychianum virus jam latius serpere, e primis ipse concilium petuit, quod imperator non juxta ejus petitionem in Italia, sed Ephesi coegit, quo etiam pontifex suos legatos misit. Sed corrigendum hic statim Febronius est, qui a Quesnello deceptus Leonem putat concilium in Italia habendum petuisse ante Ephesinum latrocinium, huic enim ut remedium quereretur, liberam synodus in Italia cogendam Leo a Theodosio petuit (1). « Cum

autem, pergit Febronius, propter Dioseori machinationes non ita felicem exitum habuisset haec syndus, atque in ea Eutychis doctrina probaretur, S. Leo minime creditit se sua propria auctoritate ejus concilii decreta irrita reddere et abrogare posse. Itane? Cur ergo Hilarus romanæ Ecclesiæ tunc diaconus, postea episcopus ad Pulcheriam augustam scripsit (1): *Vesta itaque veneranda clementia cognoscat. a præfato papa cum omni occidental concilio reprobata omnia, quæ in Epheso contra canones per tumultus et odia secularia a Dioscoro episcopo gesta sunt?* Cur chalcedonenses patres Theodoreum Ephesi damnatum in concilium admirerunt, *quia et restituit ei episcopatum sanctissimus archiepiscopus Leo?* (act. 1.) Cur S. Gelasius diserte ait (ep. 13): *Sanctæ memoriae Flavianum pontificum congregazione damnatum, pari tenore, quoniā sola sedes apostolica non consensit, absolvit, potiusque qui illic receptus fuerat, Dioscorum secundæ sedis præsulem sua auctoritate damnavit, et impiam synodum, non consentiendo, submovit?* Cetera jam audiamus. « Igitur ad remedium, cui majorem vim inesse judicabat, et ad superiorum auctoritatem confugit, videlicet ad liberum frequentiusque concilium. Imperatorem vehementer, ut illud cogeret, obsecrans, cuius etiam voti compos factus fuit.» Fallit hic iterum Febronius, aut fallitur. Petuit Leo concilium, non tamen ceu remedium, cui majorem vim inesse judicaret, et superiorum auctoritatem. Ridiculum profecto esset, in ea causa, in qua Flavianus non solum una opus esse Leonis auctoritate, sed etiam concilium, ut revera Ephesinæ pseudosynodi eventus probavit, Ecclesiæ paci obfuturum, arbitrabatur (2), S. Leonem majorem vim et superiorum auctoritatem concilio tribuisse. Postulavit ergo Leo concilium, dicam cum eminentissimo de Bissy (3), ut soleminore (adde et propter hæreticorum pervicaciam efficaciore) iudicio Eutychetis sociorumque perfidia frangeretur. Tandem errores Febronius, ne unquam sit sui dissimilis, erroribus cumulat, in haec verba suas hasce de Leone M. ineptias concludens: « Itaque cum tandem, Martiani jussu concilium Chalcedone coactum esset, Eutychis negotium in eo peremptoria sententia finitum, atque insimul Leonis epistola firmata est, ideo scilicet, quod Ecclesiæ fidei consentanea perspecta esset. Tunc denum magnus hic pontifex, qui eo usque iudicium suum tanquam ab omni erroris periculo liberum non proposuerat, illud tanquam certum spectavit, utpote jam totius

(1) Inter Leonian. ep. 46, Baller. edit. col. 928.

(2) Nempe Flavianus, ep. 26 inter Leon., Ball. edit. col. 791, Leoni scripsit: « Causa enim eget solummodo vestro solatio atque defensione, qua debeat consensu proprio ad tranquillitatem et pacem cuncta perducere. Sic enim hæresis, quæ surrexit, et turbæ, quæ propter eam factæ sunt, facilissime destruenter, Deo cooperante, per vestras sacratissimas litteras. Removebitur autem et concilium, quod fieri divulgatur: quatenus nequaquam ubique sanctissimæ turbentur Ecclesiæ. »

(3) Docum. pastor. 1725, p. 62. « Pour rendre ce jugement plus solennel, S. Léon veut bien qu'il soit prononcé dans un concile... Non, S. Léon ne croyt pas que la contestation formée par Eutychès ne pût être jugée que par un concile œcuménique. »

Ecclesia consensu firmatum; quemadmodum ipse in epistola post chalcedonense concilium ad Theodoreum scripta testatur. Ubi primum errat, dum ait in chalcedonensi concilio Leonis epistolam firmatam esse, ideo scilicet quod Ecclesiae fidei consentanea perspecta esset: his enim ambiguis verbis illud ipsum sibi inculcandum proposuit, quod alibi dixerat, chalcedonenses patres ad examen Leonis epistolam revocasse. Profecto nisi Ecclesiae fidei consentanea perspecta esset, non eam chalcedonenses patres probassent, sed Ecclesiae fidei consentanea perspecta est non examine, sed una ejus lectione (1). Errat secundo Leonem dicens usque ad chalcedonensis synodi sententiam judicium suum tanquam ab omni erroris periculo liberum non proposuisse. Ubi enim Leo judicium suum proposulerat? Utique in celebri ad Flavianum epistola. Vide hunc, an ibi judicium suum tanquam ab omni erroris periculo liberum non proposuerit: Ad fratrem nostrum Flavianum sufficientia pro qualitate causa scripta direxit, quibus et vestra dilectio, et Ecclesia universa cognoscat, de antiqua et singulari fide, quam indoctus impugnator incessit, quid divinitus traditum teneamus, et quid INCOMMUTABILITER praedicemus; ita Leo in epistola ad Julianum Coensem (ep. 34, col. 870). Addidit deinde epistolæ ad Flavianum aliqua quibus confirmaretur, qua de re ad eundem Julianum scribens (ep. 58, col. 873) ait: Etiam hanc paginam, quæ illis epistolis consonaret, adjectimus: ut unanimiter atque constanter his, qui Evangelium Christi corrumpere cupiunt resistatis. De eadē denique epistola ne longior sit, hæc post ephesinum latrocinium ad Theodosium Leo prescripsit (ep. 44, col. 911): Ut si scripta, quæ vel ad sanctam synodum, vel ad Flavianum episcopum detulerint, (legati) episcoporum publicari auribus Alexandrinus permisisset antistes, ita manifestatione purissimæ fidèi, quam divinitus inspiratam et accepimus et tenemus, omnium concertationum strepitus quietivisset. Hæc qui de sua illa epistola scripsit, tanquam ab omni erroris periculo liberum suum non proposuisse judicium a quoquam qui Febronius non sit, prohibebitur? Errat tertio dum post chalcedonensem approbationem tum tandem Leonem suum judicium tanquam certum spectasse contendit, idque ex ejus ad Theodoretum epistola effici. In his enim ipsis ad Theodoretum litteris ait sanctissimus pontifex (ep. 120, col. 1219): Gloriamur in Domino... qui nullum nos in nostris fratribus detinendum sustinere permisit, sed que nostro prius ministerio definerat, universæ fraternitatis irretractabili firmavit assensu... quæ fides prius docuerat hæc postea examinatio (ad erudiendos Illyrici et Palæstinæ episcopos in concilio instituta) confirmarit. Recte Ballerini in hæc Leonis verba (t. I oper. S. Leon., col. 1221): Falluntur nimiuin, qui ut Febronius noster ex his verbis colligant, Leonem putasse episcopis in chalcedonensi concilio liberum et licitum fuisse, suam definitionem in epistola 28 ad Flavianum expositam ita examini

subjecere, ut possent ab ea dissentire, et judicium ei contrarium pronuntiare. Ad eam definitionem et epistolam referuntur illa, quæ fides prius docuerat, et illa pariter paulo ante premissa, Quæ (Deus) nostro prius ministerio definierat. Num ab iis quæ fides docuit, quæ Deus definit, per quocunque examen recedere cuiquam licet? Quid quod concilii chalcedonensis tempore agebatur non solum de definitione primæ et apostolicæ sedis, quam Leo etiam ab initio ita tenetdā credit, ut haereticos declararit, qui aliter sapient, cujusque proinde subscriptionem ut omnino debitam requisivit; verum etiam de definitione episcoporum subscriptionibus ab universa Ecclesia recepta, ut traditur epist. 88, c. 1. et 3, ac ep. 91? quis etiam in liberiori nonnullorum systemate definitioni ejusmodi contrarium sentire, aut contrariam sententiam fere licitum opinetur? (1)

CAPUT VIII.

Constantiensis concilii decreta, quæ Febronius iterum objicit, rursus expenduntur. Præmittitur rerum in eo concilio gestarum brevis synopsis chronologica; tum de illorum decretorum sensu et auctoritate disseritur.

§ 1. Rerum ad constantiensem concilium pertinentium synopsis chronologica.

I. Quotquot supremam in ipsa generalia concilia romanorum pontificum potestatem oppugnarunt, duo celeberrima concilii constantiensis decreta sessione 4 alterum, alterum sessione 5 editum objecere, uti Launoius, Maimburgus, Dupinius, Natalis Alexander, Bossuetius. Mirum propterea non est, etiam Febronium illa in eamdem rem usurpasse. Hoc unum fortasse mirandum esset, eum in novo suorum definitionum volumine iterum ad constantiensi decreta confusisse, quin a nobis in Antifebronio disputata dissolveret, nisi hoc illi in more positum esse, ut dicta a se confidentissime repeatat, nihil ea, quæ sibi responsa fuerant, moratus, saepius jam animadvertissemus. Quæ igitur cl. P. Sangallo aliisque in hac palestra sociis Febronius nuper opposuit; excutiam, ut iis, quæ a me quoque in Antifebronio de hoc concilio proposita fuere, nihil ponderis detrahatur. Utar autem, quæ potero, brevitate; neque enim in omnia, quæ memorati auctores scripsere, vacat inquirere. Febroniæ solum milii sunt discutienda. Schelestratum cum primis, Charlasium deinde, tum in opere de Libertatibus Ecclesiæ gallicanæ, tum in dissertatione de Concilio œcuménico, presertim vero in gallico opere *De la puissance de l'Eglise*; anonymum auctorem animadversionum (remarques) in Maimburgum, Sondratum in Gallia vindicata, Orsum in opere quo Bossuetum confutavit, Roncagliam de Potestate ecclesiastica, aliasque sexcentos adeat qui plura eu-
pit.

II. Claritatis gratia chronologicam rerum ad con-

(1) Vide Synod. chalc., act. 2, et *antifebr.*, tom. II, lib. IV, cap. 3, pag. 337.

(1) Confer quæ de Leonis ad Theodoretum epistola fusa disserui in *Antifebronio*, l. c., pag. 337.

cilium constantiense spectantium synopsim antea dabo.

Anno 1413.

Joannes XXIII in æde Pompeia 5 idus decembris concilium constantiense indicit.

Anno 1414.

Prima concilii sessio habita est, præside Joanne XXIII, 16 novembris. Post hanc ipsa dominicæ nativitatis nocte Sigismundus imperator Constantiam ingreditur.

Anno 1415.

Oratores Gregorii XII et Benedicti XIII, adnitente potissimum Sigismundo Constantiæ januario mense suscipiuntur. Concilium quatuor in nationes tribuitur, italicam, gallicam, germanicam, anglicam, cui deinde quinta Hispanorum addita fuit. Kalendis martii Joannes propositam sibi abdicandi pontificatus formulam plaudentibus concilii patribus probat. Postridie sessio 2 celebratur. Joannes ut suæ abdicationis procuratores constitueret, iterum iterumque flagitatus clam 20 martii noctu cum deceim suæ, ut aiebant, obedientiæ cardinalibus Constantia aufugit, seque Schafusam recipit. Sex tamen post diebus, præside cardinali Petro Alliacensi, tertia sessio habetur, cui tamen unus præter Alliacensem cardinalis Franciscus Zabarella, ac septuaginta tantum episcopi et abbates intersunt. Johannes porro 23 martii ad Ladislaum Poloniae regem litteras dederat, in quibus causas eur Constantia fugisset, expónens ait: « Quod quorundam ex ea et inconsulta temeritas usque adeo ab ipso concilii principio ita omnia perversere, ita omnia perturbare concupivit, ut non concordiam, sed dissensionem, non unionem et pacem Ecclesiæ, sed schismata et scandala querere viderentur, qui nullo antiquorum conciliorum ritu observato non publice, sed sparsim, et privatim de rebus Ecclesiæ conciliabula celebrabant in contemptum sedis apostolicæ, et in vilipendium nostrum, scelas, dissensionesque adversus nos seminantes, ac non per viam sancti Spiritus, ut deceat, sed per vim, et strepitum, et contumelias in rebus singulis adversus nos moliebantur, multa machinabantur indigna relatu contra decus apostolicæ sedis, et honorem nostrum. » De habenda quarta sessione cum deliberatio caperetur, cardinales et nationes Galliarum, Anglie et Germaniæ, quatuor in ea articulos definiendos proposuerunt; in quorum primo declarabatur eam concilio inesse immediate à Christo potestatem, cui quilibet etiam si papalis dignitatis existeret, obedire tenetur in his quæ pertinent ad fidem, ad extirpationem schismatis, et reformationem Ecclesiæ tam in capite quam in membris; cæteri vero Joannem propius spectabant. Itali, qui hisce consilii non interfuerant, moniti imperatorem adeunt, atque a primo articulo verba illa et reformationem Ecclesiæ tam in capite quam in membris abraddenda, reliquos plane suppressundos esse (Vonderhardt, t. IV, pag. 83) contendunt. « Die sabbati (inquit acta concilii ex duobus antiquis codicibus a Schelestrate eruta), quæ fuit dies sabbati

sanceti penultima mensis martii hora septima ante meridiem convenientibus in palatio episcopalí constantiensi, domino rege Romanorum, dominis cardinalibus et nationibus, fuit plurimum super infrascriptis et aliis capitibus altercatum. « Addunt quatuor alii codices MSS. : « Quia cardinalibus non fuerat plene apta materia agendorum in illa sessione, nec etiam ambasciatoribus regis Franciæ, prefati cardinales et ambasciatores erant deliberati non interesse, et quod cardinales se conjunxerant cum ambasciatoribus regis Francorum, et illi cum cardinalibus. » Et tandem (redeo ad acta duorum codicum) domini cardinales cum nationibus super ipsis capitulis non valentes concordare fuit incepita missa pro sessione celebranda; tunc dominus rex iterum ad dominos cardinales ingressus est, et habito cum eis aliquali colloquio, domini Sancti Marci, et Florentinus cardinales cum ipso rege exeuntes primam capellam ecclesiæ constantiensis sunt ingressi, jusserruntque ad se vocari deputatos nationum jam in choro paratos existentes pro sessione celebrahda, quibus venientibus, habita fuit, non modica disceptatio inter dominum regem, dominos cardinales, et deputatos nationum super capitulis praælibatis, et tandem divino flamme inspirante in unam sententiam convenerunt, quod tantum capita lafrascripta in dicta sessione statuerentur: fuit ergo dicta sessio de consensu et voluntate domini regis et omnium dominorum cardinalium in Constantia existentium, quatuor nationum et oratorum regum, et principum celebrata, et omnes cardinales in Constantia existentes, qui non erant infirmitate gravati, interfuerunt (1). Cui sessioni reverendissimus in Christo pater dominus Joannes patriarcha antiochenus missam celebravit, qua finita reverendissimus in Christo pater dominus Franciscus (Zabarella) miseratione divina sanctorum Cosmæ et Damiani archidiaconus cardinalis, sacro constantiensi approbante concilio, legit capitula infrascripta.

« In nomine sanctæ et individuæ Trinitatis, Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Amen.

« Hæc sancta synodus constantiensis et generale concilium faciens pro extirpatione præsentis schismatis, et unione ac reformatione Ecclesiæ Dei in capite, et in

(1) Hi tamen omnes non nisi ad Joannis XXIII obedientiam spectabant. Omnes deerant, qui in Gregorii XII, et Benedicti XIII obedientia degebant. Illæ autem non medicam, ut cum Eugenio IV loquar, christianitatis partem constituebant. « In obedientia enim, Gregorii XII, inquit Emmanuel a Schelestrate (in Tractatu de Sensu et Auctoritate decretorum constantiensis concilii, diss. 2, cap. 3), constat fuisse non ignobiles Italæ urbes cum tota Romania, ejusque principe Carolo de Malatestis; celebres insuper episcopatus Germaniæ, wormaciensem uimirum, spirensen, qui omnes cum duce Bavariae, aliisque paruerunt Gregorio usque ad cessionem pontificatus. In obedientia vero Benedicti XIII patet fuisse quatuor integra regna Scotia, uimirum, Nayarræ, Castellæ, et Arragonum, quorum reges una cum celebrissimis tolius Hispaniæ Ecclesiis et universitatibus concilium usque ad sessionem trigesiman septimam noluerunt pro generali agnoscere, prout in ipso constantiensi concilio coram patribus, nemine eorum contradicente non semel, sed pluries, exposuerunt. His adjungas ducem de Fuxo, et Armeniaco cum populis Bernæ ipsi subjectis insulas Majoricarum, Sardinæ, et Corsicæ, de obedientia Benedicti, Joannem Dominicum archiepiscopum ragusinum cum aliis de obedientia Gregorii. »

membbris fienda, ad laudem omnipotentis Dei in Spiritu sancto legitime congregata ad consequendum facilius, securius, uberior, ac liberius unionem, ac reformationem Ecclesiae Dei, ordinat, definit, statuit, decernit et declarat ut sequitur.

« *Et primo quod ipsa in Spiritu sancto legitime congregata generale concilium faciens, Ecclesiam catholicae militante representans, potestatem a Christo immediate habet, cui quilibet cuiuscunque status, vel dignitatis, etiam si papalis existat, obediens tenetur in his quae pertinent ad fidem, et extirpationem dicti schismatis.*

« *Item quod dominus noster Joannes papa XXIII romanam curiam, et officia publica, seu illorum officiariorum de hac civitate Constantiensi ad alium locum non mutet (1), » etc.*

Quæ ante sessionem quintam gesta sint, ita nar-

(1) Ita haec decreta in quindecim codicibus leguntur, quos in *Antifebronio* recensui. Cl. P. Berthierus (*In Hist. Eccles. gallic.*, t. XV, pag. 487) sextum et decimum addit Parisiis olim apud jesuitas asservatum, historiamque anonymam Caroli VI contra impressi libri post Hagenensem an. 1500 primam editionem ad codicem MS. jussu Basileensis concilii descriptum exactam sic habent: « In his quæ pertinent ad fidem et extirpationem dicti schismatis, et reformationem generalem Ecclesiae Dei in capite et in membris. »

Maimburgus, Dupinius, Natalis Alexander codices, in quibus hæc desunt, magna sane temeritate contemnunt, præsertim cum vaticanos ex his duos concilio temporum æquales Burnetus sibi a Schelstrate ostensos fuisse testificetur; ac basileense ipsum concilium ex gestis constantiensis synodi roboret, « quod ob diversas opiniones de potestate concilii generalis in his, quæ pertineant ad reformationem Ecclesiae, super prima definitione præscriptum fuerat omisso articulus de hoc faciens mentionem, et sequens, qui ex primo dependet. Berthierus quem memoravi, saniore critice usus codices cum codicibus conciliare studuit, non improbante Febronio, qui (t. II, pag. 208 et seq.) aliqua ex Berthierii historia in opus suum transtulit. Putat nempe vir doctus, Zabarella dum decreto prælegerer, illud obturcasse verbis illis quæ italicæ nationi invisa erant, et reformationem, etc., sua auctoritate resectis; idque colligit, quod id Zabarella paucis post diebus objectum videat, hincque consilium captum sit decreti ad primum exemplum in proxima sessione restituendi. Quamobrem codices, in quibus ea verba desiderantur, decreto exhibere ait, quemadmodum a Zabarella fuit lectum; editos, manuque exaratos libros, qui illa addunt, decreti, quod a nationibus conclusum fuerat, exemplum sequi. Videl tamen vir peracutus (quod tamen Febroniis reticuit) illud superesse inquirendum, qui fieri potuerit, ut decretorum quartæ hujus sessionis authentica acta promotore urgente a synodi notariis expedita, atque obsignata fuerint, si concilii patribus persuasum erat, ea, quod fuissent a Zabarella prælegente falsata, ipsam patrum sententiam non exhibere. Atque aliquas quidem ille tam incredibilis rei causas conatur afferre; sed eas, vere ut dicam, quæ difficultatem augent. Quid? quod alia sunt non minus incredibilia, et patres, dum decreta ex Zabarella ore audiebant, non continuo in illum insurrexisse, sed aliquot solum post dies non leve crimen cardinali objecisse: et Zabarella ipsum eo imprudentia ne dicam an audacia devenisse, ut cum ob illa verba maximam inter nationes disceptationem fuisse nosset, non vereretur ex sua nationis sententia illa proferre, ceteris nationibus discrepantibus. Quanquam quid his conjecturis opus? Ex panoritanio et regesto constantiensis concilii in tribus codicibus descripto refert a Schelstrate in compendio chronologico, quod Tractatu de Sensu et Auctoritate decretorum concilii constantiensis præmisit, refert, inquam, Zabarella cum decreta prælegeret, ubi ad verba de reformatione Ecclesiae in capite, et in membris, quæ in exhibita schedula nationes haudquaque deleverant, substitisse, eaque falsa esse et præter communem deliberationem addita asservisse. Non igitur decreta prælegens illa subdole obturcavit, sed quia secundum communem deliberationem omitienda fuerant, facta illa coram patribus declaratione prætermisit.

rant vaticani codices apud Schelstraten. « Die sabbati sexta mensis aprilis, cum proprius inter dominos cardinales et nationes altercatum fuisse super correctione et emendatione capitulorum in praecedenti sessione statutorum, tandem ordinatum, et conclusum est, quod supraprädicta capitula modo infrascripto corrigerentur. Convenientibus itaque dicta die glorio-sissimo principe domino Sigismundo, Romanorum, Hungariae rege semper augusto, reverendissimis dominis cardinalibus Constantiæ existentibus, cæterisque principibus, prælatis, regum, principum, et minorum oratoribus, et aliis in sacro constantiensi concilio existentibus, in ecclesia cathedrali constantiensi, præmissa per dominos cardinales, et oratores regis Franciæ protestatione in camera parlamentorum palatii constantiensi secrete facta, quod propter scandalum evitandum ad sessionem ibant, non animo consentiendi his, quæ audiverant in ipsa statui debere, maxime quod dominus noster papa, et alii in concilio existentes in plena securitate fuerant, quo-

Quid ergo dicemus? Illud mihi ex tanta codicum consensione certum videtur, decretum schelestratæ editionis ipsam concilii sententiam continere, in quam repente, divino Numinis inspirante, ut aient acta, patres convenienter, facti ponuitis, utque aliquam querimoniam causam præterixerent paucis post diebus Zabarella vitio lectum obsignatumque decretum tribuisse; tum denum de hoc in proxima sessione restituendo cogitasse. Nec mirum proinde esset, si quis ex illis nationibus decreti margini omissa verba addidisset, unde postea in ipsum textum amanuenses consueta hujusmodi hominibus licentia intulerint. Hæc multo probabiliiora, statque sua auctoritas schelestratensis codicibus; Zabarella fides non nutat; Basileenses a fraudis, quam hic nonnulli agnosceré sibi visi sunt, nota liberantur; causaque verisimilis redditur, unde hac codicum diversitas promanaret.

At cur huic rei tantopere insistimus? Inutilis enim, neque ulius ad nostram causam præsidii illorum verborum prætermisso videtur. « Il importe assez peu, inquit Berthierus p. 488, que les termes de réformation de l'Église dans le chef et dans les membres soient ou ne soient pas compris dans le premier décret de la quatrième session, puisqu'il est certain qu'ils se trouvent dans le préambule de ce décret, et bien plus authentiquement encore dans le premier décret de la cinquième session. » Ignoscat mihi vir doctus, si dixero, isthæ illi incauto excidisse. In proemio dicitur quidem « synodus constantiensis, et generale concilium faciens pro extirpatione præsentis schismatis, et unione ac reformatione Ecclesiae Dei in capite et in membris fienda; » sed non dicitur « faciens ex ea potestate, cui quilibet cuiuscunque status, vel dignitatis ETIAMI PAPALIS existat, obediens teneat, » quemadmodum in ipso decreto statutum adversarii volunt. Itali non difficiles assentiebantur, generali illi concilio curam incumbere reformationis Ecclesiae in capite et in membris; hoc nolebant, ita hanc illi curam incumbere, ut etiam pontifex obediens ea in re teneretur. Dux hæc maxime discrepant, poterat enim synodus legitimum et certum Ecclesiae pontificem dare [ac Martinum V, reapse dedit] quo non obediens, sed assentiente patrum desideriis et curante reformatio in capite fieret; tuncque verum fuisset, concilium illud etiam ad reformationem in capite procurandam [quod unum habet proemium] esse congregatum; quin in pontificem jure coactivo uti posset, quod decretum iis verbis et reformationem, etc., præ se fert. Quod autem de quinta sessionis decreto additur, a Maimburgu quoque objectum fuerat, cui satis apta a Schelstrate responsum fuit, diss. 1, cap. 3, plurimum facere pro confirmatione decreti constantiensis, quod sessione quarta potius, quam quinta sit editum; licet enim due illæ sessionses ab una tantum ex tribus obedientiis factæ sint, in ea tamen differunt, quod quinta, ut videbimus, contradicentibus gravioribus de Joannis XXIII obedientia, celebrata sit, quarta divino Numinis inspirante omnibus consequentiibus. Gravius propterea decreto pondus ex quarta, quam ex quinta sessione accederet.

rum plura statuta non sunt, sed ad sessionem aliam reservata. Tandem quinta sessio celebrata est, reverendissimusque in Christo pater dominus Joannes, episcopus albanensis, cardinalis de Ursinis, in ipsa sessione praesedit, et reverendissimus in Christo pater dominus Andreas Lascharis electus posnaniensis, post finitum officium, pronuntiavit capitula infra scripta.

« In nomine sanctae et individuae Trinitatis, Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Amen.

« Hæc sancta synodus constantiensis generale concilium faciens, » etc., ut in editis sess. 5 (1). Extrema

(1) Quæ hic ex vaticanis exemplis cardinalibus dissentientibus recitavimus, confirmantur,

1º A Roderico episcopo calaguritano in dialogo de Auctoritate et Potestate romani pontificis, ubi se audiisset testatur a non parva auctoritatis viris, qui concilio constantensi interfueret, decretum sessionis quintæ præter id, quod factum fuerit a sola obedientia Joannis XXIII, nec etiam concorditer factum esse ab omnibus ejusdem obedientiæ cum reclamaverint complures sanctæ romanae Ecclesiæ cardinales, complures prælati, et doctores affirmantes decreta minus juridicum fore, daturumque quandoque occasionem schismatis.

2º A cardinali de Turrecremata, qui eidem concilio in minoribus, ut aiunt, constitutis interfuerat; ait enim, lib. II de Eccles., cap. 99, neque ipsam integrum Joannis XXIII obedientiam consensisse, « quoniam plures patres doctissimi illius obedientia illis non præstiterunt consensum, aut assensum suum: item nec ipse in sua obedientia vocatus Joannes XXIII, quoniam cum post recessum suum a Constantia Scaphusæ constitutus audiret præfamat declaracionem conclusam, dominis oratoribus regis Franciæ visitantibus eum, videlicet domino duce Bavaria, domino Nicolao de Calavilla, aliisque eorum collegis, amaro animo conquerus est, falsa quædam et erronea adversus auctoritatem romani pontificis decreta per æmulos suos post recessum ejus esse conclusa.

3º Ab Eugenio IV, in sua Apologia contra Basileenses, part. 8, ubi, « Qui, inquit, Constantiæ concedebant, unius tantum obedientiæ synodum faciebat, nec tamen hi omnes in eam sententiam convenerunt, sed nonnulli reclamavere graviores, qui strepente multitudine superari, sicut his novissimis temporibus, quibus carnales exuberant passiones, factum esse manifestum est, audiri nequererunt. »

Quod tamen in actis narratur, christianissimi regis oratores decretis sessionis 5, repugnasse, Natalis Alexander [diss. 4 in Hist. eccl. sec. XV et XVI, artic. 1, § 7, n. 75] ait, id *merum esse figmentum* ab omni veri specie alienum. Nam Gersonius oratorum unus, in sermone quem 21 juliij hujus anni habuit de *Vigilio* regis Romanorum decretum sessionis quintæ palam recitavit, illudque unicum ad pacem restituendam remedium prædicavit. Præterea ea de cœpta conscripta, et recepta fuere in Pragmatica sanctione apud Bituriges in conventu generali Ecclesiæ gallicanæ condita, et Caroli VII, christianissimi regis auctoritate promulgata. Tandem Thomas de Corsellis, ejusdem Caroli VII ad Basileensem concilium orator, ait de Carolo VI: « Similiter tempore concilii constantiensis, lata sententia contra Joannem XXIII, quem verum papam rex et regnum reputabat, obediuit rex ipse sententia concilii, et non ultius ipsi Joanni: interfueruntque oratores regii, et alii præclarissimi de hoc regno, in ipso concilio constantensi. » Ego tamen nisi præconceptis opinionibus nos abduci patiamur, tanti hæc Natalis argumenta esse non video, ut vaticinorum codicum fidem elevare valeant. Nam quæ isthaec consecutio est: « Deposito Joanni rex non amplius obediuit [quod unum Thomas de Corsellis ait]; igitur regis oratores decretis quinque sessionis non intercesserant? » A Basileensibus vero constantiensis de cœpta innovata fuisse, in primum sensum, atque a patribus illius concilii alienum fuisse detorta infra ostendam. Quare quid mirum, fuisse illa in Pragmaticam sanctionem relata, quam Ludovicus, Caroli VII in Galliarum regno successor, scriptis ad Plium II litteris « in seditione, et schismatis tempore atque per seditionem sectionisque a romana sede figuram » non diffidetur natam fuisse. Hoc miror, Natalem potuisse hinc ad rem præsentem argumentari, perinde ac si dum constantiensis de cœpta condebantur, non potuerint regis christianissimi oratores illis obsistere, quia Galli deinde tempore basileensis schismatis ea, et ad Basileensem mentem intellecta suscepserunt. Nonne Pragmatica sanctio a Ludovico

hæc apud Harduinum sic leguntur: *Dictoque officio missæ, litanis cantatis et dictis, surrexit de mandato totius sanctæ synodi reverendus pater dominus Andreas electus posnaniensis, et certa capitula per modum constitutionum synodalium, prius per singulas quatuor nationes conclusa et deliberata legit et publicavit: quorum tenores sequuntur et sunt tales.* Ita editi libri apud Harduinum (t. VIII Concil., col. 258). Addunt autem gesta constantiensis concilii: *Fuerunt pronuntiatæ definitiones sequentes per electum posnaniensem, quia CARDINALIS FLORENTINUS (Zabarella) ILLAS NOLUIT pronuntiare. Quibus itaque peractis, inquieti acta harduiniana (ibid., col. 262), supradictus R. P. D. Andreas electus posnaniensis legebat quædam avisamenta in materia fidei, et super materia Joannis Huss, detenti per concilium, et quondam Joannem Wicleff, quæ sequuntur, » etc.*

Sessio 6 die 17 aprilis celebratur, in eaque decreatum editur de modo, quo Joannes XXIII se pontificatu abdicare deberet; tum judices designantur contra Joannem Huss, et articulos Wicleffi in academiis oxoniensi, pragensi et parisiensi damnatos. Hieronymus quoque pragensis in jus vocatur.

Post hanc sessionem a duobus (episcopus alter, alter doctor erat, uterque, ut creditur, natione Gallo) propositum fuit, e re fore concilii, si cardinalibus omnis ad synodi deliberationes aditus intercludeatur (1). Id quidem rejectum fuit; cardinalium tamen vix ulla ratio habebatur. *Enimvero die secunda maii, qua sessio 7 habenda erat, circa horam septimam de mane fuit data eis copia ad deliberandum super illa, cum jam plures prælati sederent, et imminaret relatio novorum fienda regi et deputatis nationum in sacristia; in qua relatione præsentes fuere, nec po-*

abrogata fuit? Fac id factum a me negari, quia Carolus VII eam promulgavit. Nonne me Natalis rideret, qui voluntates hominum pro temporum conditione ac regnum utilitate mutari posse non animadvertem? Dicam amplius. Christianissimi regis oratores Joannis XXIII, depositionem maximopere urgebant. Nihilominus ut Parisios hujusc depositio nuntius allatus est, supra vidimus regis filium sorbonicis, quorum machinationibus ea potissimum tribuebatur, subirato vultu edidisse, « caverent ne quid simile [quod tamen unum post pontificis dejectionem superesse videbatur], in regem regiamque familiam molirentur. » Conciliet isthaec Natalis, at hoc neget, quia cum regiorum apud concilium oratorum in Joannem molitionibus aperte pugnat. Gravius esset Gersonius testimonium si unus ille christianissimi regis orator suisset. Fuit ille quidem perhorifico hoc titulo insignitus, sed præcipui regis legati erant rhemensis archiepiscopus, Bavariae dux, et Nicolaus de Clavilla, quibuscum ipse Turrecremata Joannem XXIII, Schaffusæ cum ad eum accessissent, de concilio conquestum refert. Acta vero premissam per oratores regis Franciæ protestationem dicunt, non per omnes. Quid si ergo tres illi, qui Schaffusæ adierant, metuentes, ne Joannes decretis illis commotus de pontificatus abdicandi [quod tamen unum in omnium votis erat] concilio decederet, iis obstinassent? An non vero dici potuere regis Galliarum oratores de cœpto adversati, licet Gersonius ex quatuor unus decretum urserit? Gersonius ne propterea decreto invitatis cœptis oratoribus jam edito, atque adeo Gersonius propterea Joanne depositione non potuit summis ea laudibus extollere? At, inquietus, saltem decretorum dogmata oratoribus non displicuerint? Hoc acta non dicunt; unum hoc aiunt, oratores decretis intercessisse; qua de causa id fecerint, silent. Id autem satis nobis est, ut non omnibus assentientibus, contra quam adversarii vellet, prodiisse illa de cœpta vere dicamus.

(1) Berthier, lib. XLV, pag. 503. Vanderhardt, t. IV, pag. 120 et seq

(Vingt-cinq.)

terant illam formam videre; cum statim facta relatione perventum est ad sessionem, quæ jam parata erat. Et ita pene in omnibus decretis concilii factum est, cardinalibus ita areto et brevi tempore ostensa sunt decreta jam conclusa in nationibus, ut non fuerit in eorum potestate super illis sufficienter deliberare: imo in magna contemptum habiti sunt. Plures conquesti sunt cardinales de contemptu, et finaliter petiverunt, quod cum essent in concilio quatuor nationes; una Anglia, in qua non erant viginti capita; de quibus tres solum prælati et cardinales essent sexdecim, et alii futuri, de quibus plures magni et insignes doctores, proper dignitatem collegii habeant vocem et auctoritatem tantam, sicut natio anglicana. Quod fuit recusatum, et dictum, quod venirent ad suas nationes: ita quod nullam habent auctoritatem. » (1) In ea autem sessione Joannes XXIII jussus est, se concilio sistere, probataque fuit contra Hieronymum prageusem contumacia.

Sessio 8, 4 maii. Damnatur Wicleffus. Desertus autem a Friderico duce Austriae Joannes XXIII Friburgi datus est custodiæ, ne elaberetur.

Sessio 9, 13 maii. Contra eumdem quæsidores nominati sunt.

Sessio 10, 14 maii. Lata est depositionis in eumdem sententia. Ut primum perscripta fuit, in ea Joannes propter cætera quæ illi objiciebantur, sane gravissima crima, veluti schismatis fautor et hæreticus damnabatur; quin et in articulis, qui contra eum sess. 11 propositi ac lecti fuere, dicitur is fuisse *pertinax hæreticus*; ex ea nempe opinione, quæ apud illius aetas theologos ut in *Antifebronio* dixi (t. II, pag. 351) plurimum obtinuerat, pontifices inter se de summa dignitate certantes, nisi ad evellendum schisma pontificatu se abdicarent, tanquam hæreticos, atque schismaticos habendos esse, in eosque posse propterea concilium sententiam edere depositionis. Verum cum lecta sententia fuit, « surrexit, inquit acta (t. VIII Conc., Hard. col. 324), cardinalis S. Marci, qui audierat in legendō, quod concilium declarabat notoria crima proposta per procuratorem concilii contra papam, et super illis tanquam super notoriis procedendum, et dixit quod attenderet concilium, quod procurator concilii proposuerat, et in citatione continebatur, crimen hæresis et notoria schismatis, et alia quedam, de quibus non constabat. Neque idem cardinalis credebat, illa esse notoria, eratque periculum ita decernere: et ob hoc postmodum illa sententia correcta fuit, « deleta hæresis confotique schismatis mentione. » Inter hæc rex, cardinales, et deputati, pluresque alii tractaverunt materiam, quod papa consentiret sententiæ sua depositionis, et ex abundanti renuntiaret. Et fuit ordinatum quod aliqui cardinales: videlicet de Ursinis, cameracensis, de Challanco, Saluciarij, et florentinus irent ad papam, qui erat detenus in oppido Sellæ ad duo millaria; non tamen ex parte concilii, sed collegii, ad persuadendum sibi contenta in dicta cedula. Qui iverunt, » etc.

(1) Harduin., t. VIII Concil., col. 296, ex MSS. quatuor D. a Schelstrate.

Porro cum ad Joannem delata fuisse concilii in eum sententia, ut sess. 11 legitur, pontifex et papatu, et juri, si quod in eodem sibi qualitercumque competierat, seu si quod sibi aunc in eodem competebat, pure, simpliciter et absolute, libereque et sponte cedebat, et renuntiabat. Et ibidem omni modo, via, et forma, quibus melius potuit, resignavit, cessit, renuntiavit expresse (t. VIII, Conc. Hard., col. 579), quemadmodum relatum concilio fuit die 29 maii, sess. 12. Atque ita Joannes exauktoratus habitus est.

Sessio 14, 4 juli. Adierunt concilium procuratores Gregorii XII (ibid., col. 384), ad auctorizandum concilium, et cedendum papatu nomine dicti Gregorii. Nempe litteris Arimino datis 3 idus martii potestatem dederat, legatis suis, congregationem ipsam (intelligit concilium constantiense) in quantum per serenitatem regiam, et non Baltassarem, se nuncupari facientem Joannem vigesimum tertium, vocatam, vice nostra ad prædictorum effectum convocandi et auctorizandi generale concilium (ibid., col. 387). Enimvero bullis lectis, dominus Carolus (de Malatestis), prout continetur in ipsis bullis, habens majorem auctoritatem quam cæteri, commisit ipsi domino Joanni Dominici, cardinali ragusino, suo collegæ, suas vires ad auctorizandum et ad probandum dictum concilium. Quam commissionem et auctoritatem sive potestatem ipse Joannis Dominici cardinalis ragusinus, in se recipiens . . . auctorizavit et approbavit concilium constantiense, quantum ad eum et dominum suum spectabat (ibid., col. 386). Consequenter concilium per organum archiepiscopi mediolanensis stantis alte in pulpito cum quatuor prælatis quatuor nationum, dictam convocationem et auctorizationem admisit (ibid., col. 388).

Anno 1416.

Inchoata fuerat sessio 20 die 21 novembr. Dum autem ea protrahitur, reversis, qui ad Petrum de Luna, et Arragonum regem missi a concilio fuerant, legatis, pro unione in sancta Dei Ecclesia exsequenda concordata exsisterunt (ibid., col. 474). Primum erat, quod convocatio fiat per prælatos, cæterosque viros ecclæsiasticos in dicto concilio constantiensi, sic per ejus obedientiam (ut præfertur) nuncupato, existentes et congregatos de regibus et principibus prædictis, cardinalibus et prælatis, cæterisque viris de obedientia dicti domini Benedicti papæ decimi tertii, sic etiam per ejus obedientiam (ut præfertur) nuncupati, qui ad generale concilium debent et sunt consueti vocari per litteras opportunas dictorum dominorum de concilio constantiensi. »

Sessio 21, die 30 maii. Post eam et per mensem usque ad finem septembri, est actum per aliquos deputatos cum legatis regis Arragonum, quod vellent se unire cum concilio, et cætera facere quæ in capitulis præscriptis concordatis Narbonæ continentur, quia legati multis rationibus institerunt, quod explicantur legati Castellæ, et super hoc inter partes per mensem disceptatum, et nihil conclusum... Pos-

hæc legati regis Arragonum dixerunt, quod vellent se unire concilio: non tamen reputare esse generale concilium, neque agi de rebus generalis, donec venirent legati Castellæ. (t. VIII, *Conc. Hard.*, col. 585) Extant quoque regis Arragonum litteræ non *sacrosanctæ, generali synodo inscriptæ*, sed (*Ibid.*, col. 582): Reverendis in Christo patribus, amicis, et devotis nostris miseratione divina episcopis, presbyteris, diaconis, cardinalibus, nec non patriarchis, archiepiscopis, prælati, et cæteris in Constantia Moguntinæ provinciæ congregatis, Alphonsus Dei gratia rex Arragonum, etc.

Ante sessionem 22, quæ 15 octobris celebrata fuit, Petrus Alliacensis kalendis ejusdem mensis Tractatum edidit *de Ecclesiæ et cardinalium Auctoritate*, quem Spondanus in annum 1415, Schelstrate in annum 1417, conjecterat. In eo Tractatu, part. I, cap. 4, aliqua dubia proposuit, quæ dicebat apud nonnullos *magnam perplexitatem iuducere*. Primum dubium, an quatuor nationes in hoc sacro concilio sic distinctæ, videlicet italica, gallicana, germanica et anglicana, excluso dicto cardinalium collegio, faciunt generale concilium, cum sint plura concilia particularia valde inæqualiter et improportionabiliter divisa, et ad partem deliberantia, quæ deliberatio, exclusa deliberatione dicti collegii, et non facta in communione sessione collatione votorum, videtur multis non esse censenda deliberatio conciliariter facta. Secundum dubium an dictæ nationes, quæ sunt nova collegia particularia, quæ multis videntur contra vel præter consuetudinem antiquam sacrorum conciliorum instituta, licet ex rationabili causa, et sub debitiss circumstantiis ita institui potuerint, habuerint a jure divino, vel humano auctoritatem privandi romanam Ecclesiam, et sacrum collegium ipsam representans (quod est antiquum collegium, et in antiquo jure, et in sacris generalibus conciliis, et in sanctorum patrum decretis fundatum) privandi, inquam, jure suo, habendi scilicet vocem in sacro concilio, et summum pontificem eligendi. Hæc ibi Petrus de Alliaco affirmsans, ista dubia a se proposita fuisse, ut super his concilium deliberaret, *ne in futurum acta reprobarentur*.

Porro in sessione 22, notatu dignissima occurrit litterarum concilii ad Arragoniæ regem inscriptio, in qua non *sacrosanctæ synodi generalis* se nomine patres, uti alias denotant, sed aiunt: *Miseratione divina episcopi, presbyteri, diaconi, Cardinales, patriarchæ, archiepiscopi, prælati et cæteri in Constantia provinciæ moquintensis in Christi nomine cangregati, illustri principi Ferdinando Dei gratia Arragonum et Siciliæ regi*, (ibid., col. 622) etc.

Anno 1417.

Sessio 28, 5 maii. Extat in ea *protestatio ambasatorum regis Francie*, in qua queruntur, quod Angli nec sacro collegio cardinalium romanam Ecclesiam representanti volunt permittere quod faciant sextam vocem (ibid., col. 707. Vide et col. 710).

Cum magna post sessionem 38, habitam 28 juli, aborta esset in synodo controversia, Germanis contendentibus ante pontificis electionem reformationis capita esse concilio præscribenda, Italis contra, Gallois, et Hispanis ad pontificis electionem properantibus ante reformationem, edita fuit *protestatio ex parte trium nationum*, ac etiam collegii cardinalium die 11 septembries. Ex illa nonnulla excerptam. Damnosam ergo apostolicae sedis vacationem, nationes et cardinales aiebant (t. VIII, *Conc. Hard.*, col. 848), eo maxime quod clerus et populus nonnullorum regnum et provinciarum nondum solide et clare huic sacro concilio adhæserint; sed, ut communiter fertur, exspectant fiendæ electionis summi pontificis eventum, ut si electus fuerit canonice, illi obdiant, alias non. Nec non etiam quod quorumdam, qui eidem concilio adhæserunt, propter rumores discordiarum, et quasi impressionum, quas in eodem concilio fieri audiunt, fides jam de eodem concilio dicitur vacillare.

Tandem, inquiunt acta (*ibid.*, col. 851), dicta natio (germanica) petivit assecurationem, et cautionem per decretum irritans, quod post electionem papæ fieret reformatio ante coronationem papæ et administrationem aliquam. Postea fuerunt factæ diversæ formæ decreti ad hoc. Tandem fuit dictum, quod papa electus ligari non potest. Et semper agebatur per deputatos cardinalium et nationum omnium de concordando articulos reformationis. Sed pauci et vix poterant concordari: una natio volebat uno modo, alia alio: et diu fuit laboratum, et parum actum.

Sessio 39, 9 octobris. Decretum *Frequens* editum fuit de conciliis generalibus a futuro legitimo pontifice statuto tempore celebrandis, nulla tamen addita poena in pontificem, qui decreto non steterit.

Sessio 40, 30 octobris. *Sacrosancta generalis syndicis in Spiritu sancto legitime congregata, universalem Ecclesiam representans statuit et decernit, quod futurus romanus pontifex per Dei gratiam de proximo assumendus, cum hoc sacro concilio, vel deputandis per singulas nationes debeat reformatre Ecclesiam in capite et in membris, et curiam romanam secundum æquitatem et bonum regimen Ecclesiæ antequam hoc concilium dissolvatur* (ibid., col. 862). Richerio et Lenfantio non arridebat hocce decretum, ut quod pontifici nimis favere videretur. Notat etiam Maimburgus nullam hic quoque in pontificem qui *reformationem detrectaret*, poenam decerni contra quam germanicæ nationi visum maxime fuerat. Statuta præterea fuit forma in eligendo pontifice servanda.

Sessio 41. Post lectam Clementis VI constitutionem ingressi conclave cardinales 40 atque ex quinque nationibus electores 30, tum concordibus suffragiis tertio post die 11 novembries Odo Columna cardinalis romanus pontifex renuntiatur, Martini V adscito nomine.

Anno 1418.

Sessio 42, 28 decembris. Post hanc 22 februarii Martinus V duas adversus hussitas constitutiones

episcopis et quæsitoribus fidei Poloniæ, Angliæ, Germaniæ, ubi Wicleffii atque Hussii errores fuerant potissimum disseminati, inscriptas emisit.

Interea Poloni urgebant, ut quemadmodum nationes singulatim, atque adeo cardinales faciendum esse statuerant, libellus Joannis de Falkenberg veluti hæreticus a Martino V damnaretur. Cum autem Martinus vereretur, ne hujuscet libri examen diutius, quam par esset, patres Constantiæ detineret; contra vero, ut Gerson refert (1), pro parte dominorum polonorum interjecta esset appellatio ad futurum concilium, nisi Martinus Polonis ea in re satisfaceret, « lata est, ut dicitur, in consistorio generali et publico, quod ultimo Constantiæ celebratum est, minuta quædam sub formula bullæ..... continebatque in nullo casu licere appellationem a papa facere, nec ejus judicium in causis fidei declinare. » Quin idem Gerson, in Tractatu quem prænotavit: *Quomodo et an liceat a summo pontifice appellare seu ejus judicium declinare*, id non amplius quasi ex incertis rumoribus dubium ut in dialogo, sed veluti rem plane compertam narrat, edita in *consistorio generali* celebrato Constantiæ 10 martii constitutione Martinum decrevisse: « Nulli fas est a supremo judge, videlicet apostolica sede, seu romano pontifice Jesu Christi vicario in terris appellare aut illius judicium in causis fidei (quæ tanquam majores ad ipsum, et sedem apostolicam deferendæ sunt) declinare. »

Sessio 43, 21 martii. Concordata a Martino eduntur de reformatione a nationibus probata. Cum autem natio germanica inter octodecim, qui a futuro pontifice deciderentur reformationis articulos concilio oblatos hunc quoque propositum: *Propter quæ et quomodo papa possit corrigi, et deponi*, electo Martino maxime urgeret, respondit Martinus (2): *Non videtur prout nec visum fuit in pluribus nationibus circa hoc aliquid novum statui, vel decerni* (3).

Sessio 44, 19 aprilis. In hac decretum Martini lectum probatumque fuit *de loco futuri concilii proxime celebrandi*.

Sessio 45 et ultima 22 aprilis. Dissolvitur concilium. Ante tamen quam Martinus V patres dimitteret, cum iterum Poloni, ut Joannis de Falkenberg libellus tanquam hæreticus ad mentem concilii notaretur, vehementissime flagitarent, atque tumultus ea de causa suboriretur, « pontifex imposito omnibus silentio, dixit, respondingo ad prædicta: quod omnia et singula determinata, conclusa, et decreta in materia fidei per præsens sacrum concilium generale constantiense conciliariter tenere. et inviolabiliter

(1) In *Dialog. apol. pro constant. concilio*.

(2) Schelestr., diss. 3, cap. 3, ex duobus MSS. Vatic., altero Palat.

(3) Recet P. Berthier [*I. XVI Hist. eccles. gallic.*, pag. 117]: « Il semble par cette réponse que la présence du pontife avait fort ralenti la vivacité des nations pour tout ce qui allait à resserrer l'exercice de la puissance pontificale. On ne parlait avant l'élection de Martin V que des cas où le pape pouvait être corrigé ou déposé; on regardait comme essentiel à la réforme de faire des lois sur cet objet important; et depuis la création de ce pape, voilà que la plupart des nations ne jugent à propos de rien statuer à cet égard. »

observare volebat, et nunquam contravenire quoqua modo; ipsaque sic conciliariter facta approbat, et ratificat, et non aliter nec alio modo. » (*T. VIII Conc. Hard.*, col. 902.)

§ II. De sensu decretorum constantiensis concilii.

I. Quæ hactenus ex historicis constantiensis concilii monumentis protulimus, viam decretis, de quibus mihi cum Febronio disceptatio est, intelligendis aperiunt. Sed ipsa decreta ex quinta sessione prius recitemus.

« Primo declarat hæc sancta synodus constantiensis, quod ipsa in Spiritu sancto legitime congregata, generale concilium faciens, et Ecclesiam catholicam repræsentans, potestatem a Christo immediate habet, cui quilibet cujuscunque status vel dignitatis, etiamsi papalis existat, obedire tenetur in his, quæ pertinent ad fidem, ad extirpationem schismatis, ac generalem reformationem Ecclesiæ Dei in capite et in membris. Item declarat, quod quicunque, cujuscunque conditionis, status, vel dignitatis, etiamsi papalis existat, qui mandatis, statutis, seu ordinationibus, et præceptis hujus sanctæ synodi, et cujuscunque alterius concilii generalis super præmissis, seu ad ea pertinentibus, obedire pertinaciter contempserit, nisi resipuerit, condignæ pœnitentiæ subjiciatur, » etc.

Basileenses eo ista sensu acceperisse, ut concilium generalium synodorum etiam extra casum schismatis in romanos pontifices minime dubios certoque legitimos potestatem, eamque cogentem definierit, dubium non est. Quamobrem non erat, cur Febronius suas illas universitates coloniensem, erfodiensem, cracoviensem et viennensem pro sua (eadem est quæ basileensium) synodi constantiensis interpretatione jactaret (*I. II, pag. 204*). Cum enim illæ tunc basileensi schismate implicarentur, mirum non est, eam constantiensiis decretis explicationem coaptasse, quæ basileensium erat, horumque rebus maxime consentanea videretur. Quod idem de theologis ac cardinalibus intellige, qui pro basileensi concilio certarunt, ab eodem Febronio citatis (*ibid., pag. 201*), Jacobo de Paradiso erfodiensi, Jacobo de Segovia, Aenea Sylvio, Panormitanu, Cusano (antequam perspecta rei veritate ad Eugenii partes transiret) (1).

(1) Addit his Febronius Dionysium Carthusianum, cuius nonnulla ex tractatu de Auctoritate papæ et concilii (*art. 27 et 31*) supra reddiderat (*pag. 185*). « Evidem, ut verbis utar Charlasi in dissertatione de concilio oecumenico (*cap. 9, pag. 203*), cum paulo ante (Dionysius) navasset operam litteris in coloniensi academia, aliquid volebat concedere ejusdem dogmati, ac ceterarum, quæ pro confirmatione constantiensiis decretis, atque ad legitimos pontifices traducendis, in basileensi synodo conspiraverant. Sed cum contra cognoscere, Scripturam, sanctos patres, aliquos scriptores ecclesiasticos magis beati Petri successoribus favere; firmus semper adhæsit sententia pontifici super concilia prærogativam astruenti. Et quia aliud contradictionis genus apparebat, compонere illud-conatus est his verbis: « Papa tanquam papa, nempe tanquam pastor, et pontifex Ecclesiæ, judicari non potest, nec dejici a concilio; quia quatenus ea dignitate ornatus, Ecclesia superior et iudex est; sed cum summis ac nefarisi viis, atque crimibus pollueretur, inferior ei esset, et concilium habet potestatem, et jus in ipsum a Christo Jesu proveniens;

Hoc tamen inquirendum superest , rectene basileenses quique illis theologi adhæsere , recte senserint . Ego vero interritus dico , errasse illos , et constantiensibus alia omnia , quam quæ spectarunt , turpi fallacia affinxisse . Testem hujus rei habeo , qui febronianas omnes academias , atque adeo universos basileenses vincat auctoritate , Eugenium IV in constitutione *Moyses* , quam florentino probante concilio an. 1459 edidit . Ibi enim hæc de Basileensibus quod ad rem præsentem attinet : « Quibusdam decretis , licet per unam tantum ex tribus obedientiis post recessum Joannis XXIII sic in eadem obedientia nuncupati , Constantiæ schismate tunc vigente editis inhærrere se dicentes , tres propositiones , quas fidei veritates vocant . . . protulerunt , quarum tenor sequitur in hæc verba : Veritas de potestate concilii generalis universalem Ecclesiam repræsentantis supra papam , et quemlibet alterum , declarata per constantiense et hoc basileense generalia concilia est veritas fidei catholicæ . Veritas hæc quod papa concilium generale universalem Ecclesiam repræsentans actu legitime congregatum super declaratis in præfata veritate , aut aliquo eorum , sine ejus consensu nullatenus aucto- ritative potest dissolvere , aut ad aliud tempus proroga- re , aut de loco ad locum transferre , est veritas fidei catholicæ . Veritatibus duabus prædictis pertinaciter repugnans est censendus hæreticus . . . In hoc perniciosissimi , dum suam malignitatem sub veritatis fuso colorant , constantiense concilium in malum ac reprobum sensum , et a sana doctrina penitus alienum pertrahunt . » Quid plura ? Ipsas illas Basileensium veritates Eugenius juxta pravum ipsorum Basileensium intellectum , quem facta demonstrant , veluti sacrosanctæ Scripturæ et sanctorum patrum et ipsius constantiensi concilii sensui contrarium , nec non præfatam assertam declarationis seu priva-

a quo Ecclesia , quam synodus exprimit , proxime claves accepit : præterquam quod Ecclesia a Christo etiam obtinuit potestatem scindendi ex suo corpore membrum putre , quod scandalum pariat , inficiat . » Ast quomodo concilium est , papam , tanquam papam judicari , et dejici a concilio non posse , quia , quatenus ea dignitate ornatus , Ecclesiæ superior et judex est ; et tamen cum summis et nefariori vitiis atque criminibus polluat , concilium habere potestatem , et jus in ipsum a Christo Jesu provinciens ; nisi dicatur pontificem in iis quæ tanquam papa agit (quemadmodum cum docet fidei veritates , et præscribit regulas morum ac discipline) superiorum et judicem Ecclesiæ esse . Sed in criminibus , quæ tanquam privatus homo perpetrat (e. g. , cum heresim sustinet) Ecclesiæ subdi atque plecti a concilio posse ? Verum etiam si hac in re ægerrime sibi constet Dionysius , quidquid prærogativæ tribuat concilio ; absolute tamen tueretur , haud dicendum , concilia superiora esse pontifice , sed contra pontificibus subjici . » Id enim asserit atque probat pluribus articulis ejusdem Tractatus , toto fere secundo atque etiam tertio . « Nunc ergo , inquit ille [lib. I. art. 2.] , juxta tenorem articulii hujus probandum per testes idoneos , sanctosque doctores , ac patres , quod papa toti , atque universali Ecclesiæ præsit , sitque pastor , princeps , caput , et dux super eam , » etc . Quod auctoritate patrum , aliorumque ecclesiasticorum scriptorum illo articulo probat , atque extremo , ubi sit : « Ut finis hujus tractatuli connectat principio suo , rursus clarissime reor probandum , quod in principio ejus constat probatum , ut puta , quod papa toti Ecclesiæ , conjunctim acceptæ , præsideat ; ejusque rector , princeps , et judex , pastor , caput , sponsus , pontifexque consistat , quod amplius , quam probatum est , non arbitrabar probandum , eo quod præinducta , hoc ipsum sufficienter , et super sufficienter demonstrant , » etc .

tionis sententiam , cum omnibus inde secutis , et quæ in futurum sequi possent , tanquam impias et scandalosas , nec non in manifestam Ecclesiæ seissuram , ac omnis ecclesiastici ordinis et christiani principatus confusionem tendentes , ipso sacro approbante concilio damnat et reprobant . »

II. Id enimvero satis esse deberet , ut cum interpretationem constantiensibus decretis a Basileensibus adhibitam Febronius revocet , eam plane rejiceremus . Sed præstat hominem de Eugenio ut Basileensem sectatorem decet , contemptum et calumniosæ nec de florentino ipso satis reverenter loquentem ipsis constantiensibus decretis , et certissimis quæ supra attulimus , monumentis redarguere . Ex his autem primum constare aio , nihil minus Constantienses , quam de aliquo fidei dogmate in illis quintæ sessionis decretis proponendo , ac definiendo cogitasse . Notanda hic est potissimum formula , qua hæc decreta jubente synodo lecta et publicata dicuntur per modum constitutionum synodalium (1) . Hoc enim constitutionum synodalium nomine an non aperte indicatur , ipsum de concilii generalis auctoritate decretum non fuisse editum veluti fideidogma , nec doctrinam ex catholica fide credendam constituisse ? Materies equidem referri ad fidem potest . Verum non ea omnia fidei decreta sunt , quæ in rebus ad fidem pertinentibus versantur , illa solum ejusmodi sunt , in quibus aliquid fide credendum , damnandumve ita decernitur , ut qui secus sentiant , a catholica fide alieni , ab Ecclesia præcisi , anathemate aliisve similibus censorum formulis percussi designentur . Ipsi constantienses patres , dum Wicleffii , Hussi , et Hieronymi Pragensis errores decreto fidei aliis in sessionibus condemnarunt , receptam hanc canonici judicij formam servarunt sub anathematis interminatione librorum , quos illi vulgarant , lectionem , etc . Cum ergo nullam hæresis aut aliam similem notam quintæ sessionis decretis addiderint , quid superest , quam ut dicamus , ea revera per modum synodalium constitutionum , quæ quid illo tempore agendum esset , declarant , fuisse condita divulgataque ? Quid ? quod in ipsis actis hæc decreta a rebus fidei aperte distinguuntur . Postquam enim isthæc decreta fuisse a Posnaniensi lecta per modum synodalium constitutionum in illis refertur , addunt acta , eundem Posnaniensem in materia fidei , et super materia Joannis Huss legisse quædam avisamenta . Gerson equidem de illis decretis agens in sermone pro Viagio regis Romanorum : Conscribenda , inquit , prorsus esse mihi videretur in eminentioribus locis , vel insculpenda per omnes ecclesiæ saluberrima hæc DEFINITIO , LEX vel REGULA tanquam directio fundamentalis , et velut infallibilis . Petrus vero de Alliaco in Tractatu de Auctoritate Ecclesiæ (cap. 2) loquens de potestate concilii supra papam : Hæc , inquit , conclusio in condemnatione et depositione Joannis papæ XXIII practicata est per hoc concilium generale cuius DETERMI-

(1) Vide dicta § 1 ad sess. 5.

NATIONI CONTRADICERE NON LICET ; inquit contrariam opinionem vocat *erroneam* (cap. 4), idque satis patere sit ex actis in hoc sacro concilio. Verum haec nihil aliud sunt, quam privatorum theologorum censoria, quae eo minoris facienda sunt, quod uterque malorum, quae diuturnum schisma gravissime attulerat, pertinens verebatur, ne si quid generali concilio decederet auctoritatis, schisma evelli nequaquam posset. Cæterum ipse ille Gerson non uno in loco (1) fateri debuit, eorumdem decretorum doctrinam ipso synodi tempore fuisse palam impugnatam a multis, quin idecirco a patribus constantiensibus hæretici habiti fuerint; inquit, si quid intelligo, illam a decretorum fidei dignitate longe abesse ipsem vel invitus fassus est, dum eam maxime extollens non tamen absolute infallibilem, sed modo adhibito *vetu infallibilem directionem insculpendam per omnes ecclesias prædicavit*. Petrus vero de Alliaco in ipso illo libro, quem nobis Febronius obiicit (2), satis ostendit, aliam omnino fuisse patrum constantiensium sententiam, quam ut fidei decreta edere voluerint. Nam ut conciliorum in romanos pontifices potestatem probet, *acta constantiensis concilii appellat, ea nempe, quae in condemnatione et depositione Joannis papæ XXIII PRACTICATA fuerant per illud concilium generale; decretorum ne meminit quidem. Disputationem porro suam pro concilii ecumenici auctoritate his verbis concludit. Quæ tamen non definitive determinando, sed doctrinaliter suadendo posita sunt: nam hujus rei definitionem sacri concilii determinationi submitto. Nondum ergo hujus rei definitionem a concilio determinatam credebat: haec autem multo post quintæ sessionis decreta perscripsit* (3). Quid ergo Febronius ad Alliacensem provocat?

III. Aio deinde, haec ipsa deereta non tanquam fidei definitiones, sed veluti *synodales constitutiones* considerata unum schisma, quo in Ecclesia dilacerabatur, atque unius constantiensis concilii, vel alterius (si forte quod illius quemadmodum pisanae synodi conatus in irritum cederent, aliud cogendum fore), ejus schismatis tempore auctoritatem speciatissime. Id multis in *Antifebronio effeci* (t. II, pag. 345 et seq.). Hic decreta ipsa, atque universam, quam synodi patres interrunt, agendi rationem breviter expendamus. Primo declarat haec sancta synodus constantiensis, quod ipsa in Spiritu sancto legitime congregata, generale concilium faciens, etc. ? Non ita locuti sunt, verum non alia profecto de causa, quam quod ad unam ipsorum constantiensem synodum pertinere, quæ edicebantur, debere sentiebant. Præterea quo ista deereta spectent, unde tutius quam ex con-

(1) De Potest. eccles., consid. 12, et serm. in festo S. Antonii.

(2) Confer Ballerini de Potest. eccles., cap. 8, pag. 115, ubi idem ex alio loco Alliacensis libello confirmat.

(3) Vide § 1, ad sess. 22.

cili finit, colligamus? *Intelligentia enim dictorium, ut S. Hilarius diebat (t. IV de Trinit.), ex clavis est assumenda dicendi, quia non sermoni res, sed rei est sermo subjectus.* Finem vero, cur synodus coacta fuerit, docet, quod decretis procœnum præfigitur: *Hæc sancta synodus constantiensis et generale concilium faciens pro extirpatione præsentis schismatis, et unione ac reformatione Ecclesiae Dei in capite et in membris fienda ad laudem omnipotentis Dei in Spiritu sancto legitime congregata, ad consequendum facilis, securius, uberior, ac liberius unionem ac reformationem Ecclesiae Dei, ordinat, definit, statuit, decernit et declarat, ut sequitur.* Unus hic erat celebrandæ synodi scopus extirpatio schismatis, nec cujuscunquæ, sed *præsentis*, et *unio ac reformatio Ecclesiae Dei in capite et in membris*; unus quoque hic fuit decretorum condendorum finis: *ad consequendum facilis, securius ac libertus unionem et reformationem Ecclesiae Dei ordinat, definit, etc.* Non ergo generalia isthac decreta erant, atque extra ejus schismatis tempus servanda, cum ad unam illius extinctionem patres intenderent. Quare in primo decreto pontifices quoque sibi parere jobent, sed in his, quæ pertinent ad fidem, et extirpationem dicti schismatis, et reformatio Ecclesiae Dei in capite et in membris: quibus verbis ea omnia complexi sunt patres, quæ ad schismatis extirpationem necessaria erant, nihil praeterera. Ipsa enim quæ hic indicatur, *fides, non nisi ad eam refertur persuasione quæ, ut supra (§ 1 ad sess. 10) monui, tunc vigebat, papam, dum pontificatum ob Ecclesiae unionem dimittere renueret, tanquam hæreticum et schismaticum damnari posse* (1).

IV. Quid egerint patres, consideremus. Extinxerunt utique schisma, sed Gregorius XII eorum horatu pontificatum sponte dimisit. Joannes vero XXIII depositus quidem a concilio fuit, sed ne lata in eum sententia nutaret, cogitatum primo fuerat de objiciendo illi hæreos crimen, deinde postulatus est ejus assensus, quem multo ante promiserat, eumque publicum et solemnum præbuit. Tandem in Benedictum XIII edidere sententiam, sed tanquam schismaticum et hæreticum; ut qui sub concilii finem in apertum schisma, et in hæresim prolapsus patribus visus fuerat. Ea scilicet concilii patribus erat sententia, quam non moltos ante annos tradiderant (t. IV Histor. universit. paris.) quidam magistri parisienses in duabus epistolis ad familiarem memorati Benedicti XIII, quem certum pontificem judicabant. In prima epistola inter aliquot quæstiones, quas solvendas proponunt, haec decimo loco legitur: *Utrum Deus, qui solus et nullus alius plenitudinem ecclesiasticæ potestatis, seu auctoritatem papalem dare potest, dederit unquam alicui personæ, vel communitati creatæ potestatem auferendi illam auctoritatem a papa, quam immediate ipsem sibi contulit: et si sic, ex quo textu sacrae Scripturæ, vel alterius cujuscunque, cui papa*

(1) Apud Hard., t. IX Coneil., col. 4015, aliam explicandi ea verba quæ pertinent ad fidem viam init. cl. P. Iloratus Justinianus, quem vides.

credere teneatur, hoc possit haberi? In altera vero epistola, quæstiones seu theses varias cum suis responsumibus subjicientes, ad thesim 12, qua suam sententiam exponunt circa quæstionem 10 prioribus litteris propositam, hæc prouantiant: *Sicut nulla creata persona, nec communitas totius Ecclesiæ militantis potest nec unquam potuit dare papæ immediatum Christi vicariatum; ita nec aliqua talis persona, vel communitas potest auferre sibi invito illam vicariatus auctoritatem, quæ eidem non ab hominibus, sed a solo Deo est immediate collata.* His imbuti dogmatibus constantientes patres, etsi tres illos de pontificatu contendentes veluti dubios pontifices habebant, ne ipso quidem, ut Schelstrates ostendit, excepto Joanne, cuius tamen obedientia constantiense concilium nuncupabatur, non tamen Joannem ausi sunt ante solemni sententia exauktorare, quam ipsius assensum exquisiissent, atque impetrassent, tum vero Benedictum dejecerunt, cum ex ipso schismatis et heresis crimine ab Ecclesia separatus jam a primatu exciderat, suoque vitio ac voluntate primatu spoliatus pontifex amplius non erat concilio præstantior, sed juri et sententiæ concilii suberat. Quid enimvero patribus opus erat tanta in dubiis hisce pontificibus deturbandis cautela, si in ipsis quoque legitimos certosque pontifices sibi jus esse illos cogendi, atque ubi parere abnuerent, pœnis multandi sessione quinta definiissent? Quæ porro schismatis extinctionem consecuta sunt, idem apertius ostendunt. Magnam vidimus (§ 1 ad sess. 38) in concilio excitatam fuisse quæstionem, quod natio germanica ab electo pontifice exigendum contenderet, ut ad decreta a nationibus capita, antequam coronaeretur, Ecclesiæ reformationem curaret. Obstiterunt vero aliæ nationes tam æquis uti videbatur, nationis clarissimæ postulatis. Imo ea demum de causa obstitere, quod *electus ligari non poterat*. Itane ergo decretorum sessionis 5 tam cito obliti erant patres, ut quod jus sibi in pontifices tunc asseruerant, id nunc sibi denegarent? Minime vero; sed sessione 38 hoc sibi jus denegarunt, quod sessione 5 illud sibi non nisi in dubios pontifices asseruissent. Neque illud omittendum, in secundo quintæ sessionis decreto pontifici, qui mandatis aut præceptis concilii obedire contumaciter contempserit, pœnas indici; ubi tamen de futuro legitimo pontifice actum deinde est et quæ peragenda ipsi forent a patribus sanctum, omni pœnae minitatione abstinuerunt (§ 1 ad sess. 39 et 40). Unde hæc tam diversa agenti ratio, nisi quod in quintæ sessionis decreto solum dubii pontifices spectabantur, in cæteris futurus certus, et legitimus pontifex? Non ergo generatim omnia œcumonica concilia, etiam extra schismatis illius casum, aut certos indubitosque pontifices constantiense suis illis decretis comprehendit; sed quæ sibi ad schisma extinguendum agenda tunc essent, dum tribus iisque dubiis pontificibus Ecclesiæ res administrarentur, solummodo declaravit.

V. Hæc tam clara sunt, ac firma, ut nullis Natales Alexandri, quem nos adire Febronius jubet, ar-

gutis atque fallaciis aut obscurari aut labefactari possint. Quoniam vero ille theologorum auctoritate plurimum delectatur, aliquot ex illis, qui nobiscum sentiunt, theologos lubet ascribere; non illos quidem quos cum Aliacensi, Gersoni, Escobario Megarensi, aut cum Cusano comparandos Febronius credit, sed certe non posthabendos Jacobo de Paradyo Erfordiensi quem nemo nosset, nisi Goldasto impio et heretico nebuloni placuisse ejus de septem Ecclesiis tractatum ineptiarum æque ac maledicentiae plenum in magna illa atque adeo *mala* de monarchia volumina inferre. Italos tamen non nominabo, Lovanienses tantum ac Gallos proferam.

Jacobus Latomus (*De Primatu romani pontificis*, cap. 4), cuius verba recitat Lupus in suis ad Gregorii VII dictatum commentariis, ita ait: « Argumentatur Martinus (Lutherus): *Jam, quod in principio egimus, concilium constantiense determinavit, concilium esse supra papam: sicut et hujus determinationis usum ibidem servavit, depонendo et statuendo papam.* Dicendum, 1° quod Martinus non est audiendus allegans pro se concilium, cui aperte et contumeliose derogat, ac falsum imponit, dum dicit inter cætera, concilium damnasse quod divisio humanorum actuum sit per immediata, sic ut nullus sit actus medius inter bonum et malum: sed concilium damnavit unum articulum Joannis Huss, etc.; 2° tale decretum in actis concilii constantiensi nusquam legitur eo sensu et tenore verborum, quo Martinus allegat. Unde sessione 4 sic legitur: *Hæc sancta synodus constantiensis*, etc. Ecce manifeste patet, quod decretum illorum patrum non loquitur universaliter de qualibet synodo universalis; sed de illa singulariter, pro cuius tempore non erat in Ecclesia unus pastor totius Ecclesiæ indubitus: cum eo tempore tres diversi se gererent pro romanis pontificibus... Adde, inquit Lupus, quod concilium electo Martino petit ab eo confirmationem decretorum suorum, juxta morem antiquum observari consuetum in conciliis. Præterea in litteris condemnationis errorum Joannis Wicleffii et Joannis Hussi hoc manifeste appareat. In quibus Martinus V approbante et consentiente concilio damnat certos articulos, quorum unus: *Quod Petrus non est nec fuit caput Ecclesiæ catholicæ*. Alius articulus est, de quo mandat præfatus dominus Martinus V prælatis et inquisitoribus fidei, ut inquirant suspectos de præfatis erroribus, et querant ab eis utrum credant: *Quod papa canonice electus sit successor B. Petri, habens auctoritatem supremam in Ecclesia Dei*. Hic vides approbante et consentiente concilio, determinari errorem esse, quod papa canonice electus, non habeat supremam potestatem in Ecclesia: quod non stat simul cum eo, quod concilium sit superiorius papa. Et quamvis vacante sede, summa potestas sit apud concilium, si sit alicubi legitimate congregatum, sicut erat Constantiæ ante electionem Martini; tamen facta canonica electione, jam potestas suprema est apud electum: id quod vindicat ipse tenor litterarum ante electionem, et post, expeditarum. Ante enim

fiebant nomine concilii, hoc modo: *Sacrosancta synodus*, etc. Electo vero Martino, fiebant nomine Martini sic: *Martinus episcopus*, etc., *sacro approbante et consentiente concilio.*

Joannes Driedo (*lib. IV de Dogmatib.*, cap. 4) explicans constantiense concilium, « Papa, inquit, in causis fidei et schismatis personam suam tangentis atque concernentis, subjicitur judicio universalis Ecclesiae, quamobrem ipse esset ab Ecclesia monendum, corripiendus, et, si contumax fuerit, judicandus tanquam anathema, et vel deponendus, vel declarandus propter contumaciam ab Ecclesia depositus. Alioquin, inquit alio loco (*lib. I de Libert. Christ.*, *consid.* 9), concilium generale neque potest, neque debet plenitudinem papalis potestatis a Christo commissam Petro et successoribus ejus tollere et diminuere, sed de illa gratias agere Deo. Et quandiu tenetur, papam habere pro indubitate papa, debet ipsum, ut vicarium Christi, custodem suum et pastorem nominare, ipsum non increpare, sed obsecrare ut dominum, etc., et ideo tempore sacrilegi schismatis in constantiensi concilio, cum non erat ullus certus, et indubitatus papa, qui juraverat et voverat renuntiare papatui propter sanctam Ecclesiae unionem, quia monitus implere juramenta non curavit, sed sprevit, et diu stetit in sua obstinatione, ab eodem concilio constantiensi, et prius a pisano concilio, pro heretico est damnatus. »

Joannes Wiggers (*Tract. de Pontif. dub.* 4, n. 95): « Manifestum est, quod concilium, sess. 4, non tractet ex proposito materias, aut quæstiones fidei, nec intendat ibi dogmata fidei statuere, aut hæreses, vel errores damnare; sed tantum condere quedam decreta, quæ serviant ad tollendum schisma, quod tunc vigebat, et ad Ecclesiae unitatem conservandam aut reducendam. »

Andreas Duvallius (*P. IV*, q. 7): « Non sine maxima ratione, gravissimi quidam doctores asserunt, concilium constantiense nihil aliud definivisse, quam concilium esse superius pontifice dubio et incerto: quod accidit, quando schismate laborat, et vexatur Ecclesia, et jura contendentium omni ex parte dubia sunt. Tunc enim nemo dubitat, quin in Ecclesia sit suprema potestas ad dubios illos pontifices, vel alterum eorum deponendum aut aliquem in eorum locum sufficiendum. » Proinde, ut idem alibi ait (*ibid.*, q. 9): « Concilium constantiense hac in parte intelligendum est duntaxat de tempore schismatis, et quando pontifices incerti sunt et dubii. »

Henricus Spondanus (*ad ann. 1415*): « Non de quoconque concilio universali locutam synodum, sed de ipso tantum constantiensi collecto ad prædicta, cum nullus certus esset pontifex, et ipsa ejus verba indicant, et fuse disputavit olim Joannes de Turrecremata card., *lib. II de Ecclesia*, cap. 99.

§ III. De Constantiensium decretorum quæ recitata sunt, auctoritate.

I. Fac tamen, ea constantiensa decreta ex Basi-

leensium et Febronii sententia esse intelligenda, in eisque cogentem potestatem in ipsos certos legitimosque pontifices universim generalibus conciliis tribui: non illa tamen erunt auctoritate, ut ea rejicere nefas sit. Ut enim tantæ essent dignitatis, et a generali concilio constituta, et a romano pontifice confirmata esse debuissent. Utrumque autem certo falso est. Ac primo generale non fuisse constantiense concilium dum ea decreta edidit, diserte tradit et probat Eugenius IV in sua contra Basileenses Apologia: « Non dixit, inquit, obedientia Gregorii, non Benedicti, quæ christianitatis pars non modica erat, ante tempus conventionis plenarium fuisse concilium; nec prius actitata quasi synodi generalis plenaria auctoritate suscepit. Itaque oportuit ipsis convenientibus primo ab obedientia Gregorii, deinde ab obedientia Benedicti novum concilium convocari; hincque universa Ecclesia concurrente, plenariae synodi rem et nomen accepit. Quod ergo ante illum articulum ipsis a patribus considentibus actum est, universæ Ecclesiae non debet adscribi, sed eis tantum, qui ibidem considerabant, et unius tantum obedientiæ synodum faciebant. » Idem cardinalis de Turrecremata, qui eidem concilio interfuerat, testificatur his verbis (*in summ. de Eccles.*, t. II, cap. 99): « Ea quæ inducuntur de decretis concilii constantiensis, nullius sunt roboris aut momenti: quoniam in illorum determinatione non modo non intervenit universalis Ecclesia, sed obedientia una tantum, scilicet *Joannis vigesimi tertii*. » Vidimus enimvero nondum Gregorii XII et Benedicti obedientiis unitis non semper ut generale concilium a regibus habitum constantiense (*§ 1*, sess. 21), quin et ipsos constantienses patres ab hoc usurpando nomine interdum abstinuisse (*§ 1*, sess. 22). Imo ut eae obedientiæ unirentur, improbata fuit Joannis convocatio, novisque convocatoriis litteris concilium indictum fuit tum Gregorii, tum deinde obedientiæ Benedicti jussu (*§ 1 sess. 14 et sess. 20*). Quid? quod, ut idem Turrecremata ait (*ibid.*): *Etiam non integræ tota illa obedientia (Joannis XXIII) in illorum determinatione intervenit: quoniam plures patres doctissimi illius obedientiæ illis non præstiterunt consensum aut assensum. Item nec ipse in sua obedientia vocatus Joannes vigesimus tertius (*§ 1 in annot. ad sess. 5*); quin etiam cum de illis decretis per nationes conclusis ad Joannem Schaffusæ commorantem rumor allatus esset, de illis gravissime conquestus fuit (1). Nullam præterea in his aliisque sessionibus habitam cardinalium rationem, neque illorum suffragia exquisita fuisse intelleximus (*§ 1, sess. 7*). Ostendimus etiam post sessionem 38 apud cardinales aliosque quamplurimos conciliis auctoritatem admodum nutasse (*§ 1, sess. 38*). Unde ergo generalis concilii auctoritas hisce decretis?*

II. Verum, inquit Febronius (*t. II, pag. 212*),

(1) § 1, sess. 5. Videat ergo Febronius, qua veritate a suo Megarensi Escobario scribi potuerit, quintæ sessionis decretæ de consensu omnium, beneplacito, et mandato, promulgata fuisse.

Convenit observari, quod eo tempore in concilio congregati fuerint præter duos cardinales ducenti saltem episcopi Germaniæ, Angliæ, Poloniæ, Sveciæ, Norwegiæ, Daniae, Hungariæ, Bohemiæ, Galliæ, Flandriæ, et majoris partis Italiae; superiores et generales benedictinorum, carthusianorum, præmonstratensium, cisterciensium et franciscanorum, tantum non innumeri doctores et deputati universitatum parisiensis, bononiensis, viennensis, cracoviensis, erfodiensis et pragensis; denique imperator Sigismundus cum legatis omnium fere regnorum jam nominatorum. Hanc multitudinem Bellarminus nullo jure vocat *tertiam partem Ecclesiæ*, quando Benedictus XIII in sua obedientia non retinebat nisi solos Castillianos, Arragonenses, et Navarros, etenim Lusitani adhuc stabant a partibus Joannis XXIII. Gregorius XII autem pro se habebat solam Scotiam cum parte Apuliæ, et nonnullis aliis parvis communitatibus. A concilio tridentino aberant Germaniæ totius et plurimarum præterea provinciarum episcopi, cum priores sessiones celebrarentur. Quadraginta octo duntaxat aderant antistites, cum de libris canoniciis, de traditione, de regulis intelligendi sacram Scripturam, de peccato originali, de justificatione, decreta conscripta, canonesque conditi ac promulgati sunt. Cur ita? Quia satis Ecclesiam universalem per eum episcoporum cœtum repræsentari persuasum erat omnibus legitime convocatis, et ad statam diem, qua cœptæ synodus est, exspectatis. Ita cum synodus constantiensis legitime convocata esset, ejusque sonus in totum christianum orbem exiisset, aliquorum absentia, qui pseudopontificibus a concilio pisano damnatis adhærebant, non impeditiebat, quin synodus esset generalis, et universam Ecclesiam repræsentaret. Qui ex hoc capite constantiense concilium multo tempore oecumenicum non fuisse prætendunt, illi potiore jure fateri debebunt, nec florentinum fuisse tale: sed nec ephesinum, quia ei non intervenerant, quinimo se ab illo separaverunt episcopi patriarchatus antiocheni, numero ad minus quadraginta. »

III. Que ad exaggerandum patrum constantiensium numerum Febronius profert, cum iis, que supra (§ 1 in not. ad sess. 4) ex Schelestrate animadvertisimus, conferenda sunt, ex iisque corrigenda. Sed hæc ad rem non faciunt, multoque minus irreverens illa atque inconsulta tridentini, florentini aut ephesini concilii cum constantiensi comparatio. Nam, ut doctus dominicanus Rabardy notavit (1) *ad concilium generale requiritur, ut fiat generalis convocatio episcoporum totius christiani orbis; non tamen est necesse, ut omnes intersint, neque etiam necessarius est certus ac determinatus eorum numerus, sed tamen congruus*. Convocatio porro tridentinæ synodi a Paulo III, florentinæ ab Eugenio IV, ephesinæ a Cœlestino generalis facta est. Quid ergo mirum, fuisse illas generales, et universam Ecclesiam repræsentasse, etsi pauciores initio episcopi sessionibus adfuerint, aut aliqui etiam

(1) Exercitat. theolog. t. II, exercit. 3, pag. 443 Tolos. edit., 1714.

episcopi ab illis se sejunxerint? At quonam pacto *generalem* fuisse constantiensis convocationem Febronius probabit? Ea a Joanne XXIII facta est (§1 ad ann. 1443); at generalisne totius orbis christiani convocatio fieri ab eo poterat? Ut hoc Febronius vere assereret, duo illi constituenda essent: 1º Joannem XXIII, cuius auctoritate constantiense concilium indictum fuit, potiore certioreque jure usum fuisse ad ipsum indicendum, quam alios duos competitores Gregorium XII et Benedictum XIII huic inductioni repugnantes; 2º duas alias obedientias, quæ tunc neque schismaticæ, neque a catholica Ecclesia avulsa probantur, nec probari possunt, Joanni parere debuisse, non Gregorio aut Benedicto, qui inductioni adversabantur. Horum autem neutrum Febronius unquam efficiet.

Nam *Gregorium a multis Deum timentibus, et peritis tunc reputatum fuisse summum pontificem testis est luculentissimus S. Antoninus*. Imo (*Chronic. p. 3, tit. 22, cap. 2, § 6*) ipsi patres, qui in obedientia Joannis XXIII erant, Joannem certum indubitatumque pontificem non habebant: *Tamen, inquit Petrus Aliliacensis, duæ obedientiæ duorum contendentium probabiliter tenent contrarium, in qua opinionum diversa et aduersa veritate non sunt minores difficultates juris et facti, quam ante concilium pisanum erat de justitia duorum contendentium*. Quare inter patres concilii convenit, potuisse, si Gregorius synodum adiisset, ejus insignia in ipsa Constantiæ urbe, quæ tamen ad Joannis obedientiam pertinebat, affigi (1); ejusque legatum Joannem Dominici Ragusinum ut cardinalem fuisse ab illis susceptum testantur (2). Generalis igitur, quæ una in Joannis potestate erat, suæ obedientiæ convocatio facta est, quemadmodum Benedictus XIII accessit ad Perpinianum, ibique convocavit concilium generale suæ obedientiæ, ut in ejus processu legitur (*ibid., col. 645*). Eat nunc Febronius, et constantiense concilium (ante trium obedientiarum unionem electionemque Martini V) cum synodus tridentina, florentina et ephesina contendat.

(1) Harduin, t. VIII, col. 236. « Die martis 20 mensis novembris.... cum super ea per unum ex dominis cardinalibus propositio fieret, variae inter eos fuere sententiæ, aliis asservente arma predicta appendi sive affigi potuisse; et per consequens, ex quo deleta fuerant, reponi debere: et hujus sententiæ fuerunt domini feltrensis et cordiensis episcopi, et plures alii; aliis vero asserventibus supra dicta arma in locis prædictis in obedientia domini nostri papæ Joannis XXIII constitutis appendi sive affigi non potuisse; et per consequens, ex quo deleta fuerant reponi non debere: et hujus sententiæ fuit dominus patriarcha gradensis, et alii: qui plures quam alteri sententiæ adhæserunt; dicentes nisi Angelus Corrario personaliter veniat, ipsius arma ibidem non debere depingi.»

(2) Ibid., col. 277. « Die martis 22 mensis januarii, dominus frater Joannes Dominici tituli S. Marci presbyter cardinalis ragusinus, ut cardinalis, et cum capello rubeo, medius inter dominos ducem Bavariæ, et ducem Bigæ, ac dominus Joannes electus constantinopolitanus in habitu prælati cum capello nigro, sic in obedientia Gregorii nominati, sequentibus eos dominis wormaciensi, sirensi et verdensi episcopis, in obedientia dicti Gregorii persistentes, qui omnes prædictis legatis dicti Gregorii extra Constantiam obviaverant, civitatem Constantiæ sunt ingressi, in conventuque eremitarum sancti Augustini, qui pro habitatione Gregorii et suorum assignatus fuerat, collocati sunt. »

IV. Quanquam et illud decretis istiusmodi, quod tamen maxime necessarium esset, romani pontificis confirmatio deest. Etenim Martinus V Polonis diserte professus est, se *omnia et singula determinata, conclusa, et decreta in MATERIA FIDEI* per præsens concilium conciliariter tenere et inviolabiliter observare velle, ipsaque sic CONCILIARITER facta approbare et ratiificare, et non aliter, nec alio modo (§ 4 ad sess. 45). Quibus verbis duo Martinus ait: 1° se non approbare nisi quæ conciliariter facta sint, scilicet solemniter in concilio proposita ac constituta, non vero ea quæ privatim a nationibus etiam inter se conspirantibus conclusa fuissent; 2° se tantummodo conclusa et *decreta in MATERIA FIDEI* confirmare. Talia porro dici non possunt decreta quintæ sessionis, ut supra ostendimus. « Adeo vero, inquit Ballerinius (*De Potest. eccles.*, pag. 104) eum non approbasse ejusmodi decreta exploratum est, ut ipsa potius certissime reprobaverit, cum in eodem concilio polonis oratoribus sub pena excommunicationis prohibuit, ne a pontifice ad generale concilium provocarent, et speciali quoque bulla declaravit, nullo unquam casu licere per hujusmodi appellationem se ab apostolicis judiciis subducere: quam bullam eorum decretorum constantiensum *fundamentale penitus robur destruuisse* Joannes Ger-
son, ipsorum præcipuus promotor et vindex, con-
questus est. » (*In dialog. apolog.*) Cum itaque iisdem Polonis potentibus libri, quem Falkenbergius ediderat, condemnationem, Martinus indicto silentio respondit, quæ nuper recitavimus; hæc profecto nonnisi de fidei decretis in Wicleffum, Hus, et Hieronymum Pragensem intelligi prudenter possunt. At, inquit Febronius (t. II, pag. 197), « In primis quidem Martinus V, sess. 42 concilii constantiensis, in bulla *Inter cunctas*, apud Harduinum, t. VIII, col. 914, mandat cuique qui ab hæresi ad orthodoxam fidem deinceps convertitur, hanc fieri interrogationem: *Utrum credit, quod quodcumque concilium generale et etiam constantiense, universalem Ecclesiam repræsentet?* Item, quod illud, quod *sacrum concilium constantiense, universalem Ecclesiam repræsentans, approbat, et approbat in favorem fidei et ad salutem animarum, quod hoc est ab universis christifidelibus approbadum et tenendum?* At minime dubium est, quin id quod memorata sess. 5 decretum fuit, non sit in favorem fidei et ecclesiastice disciplinae.... Qued autem agnitio et confirmatio Martini V se extendat non solum ad decreta, quæ post ejus electionem in concilio publicata sunt, sed et ad præcedentia, evincitur ex bulla *Cupientes*, quam idem pontifex in sessione 44 edidit apud Harduinum, cit. tom. VIII, col. 895, ubi se obligatum agnoscit ad observandum canonem *Frequens* in sess. 39, proinde ante suam electionem conditum. Ecce Martini papæ verba: *Cupientes ac volentes decreto hujus generatis synodi satisfacere INTER ALIA disponenti, quod, etc.* Atque iterum in bulla *Dum onus his verbis*: *DUDUM sacrum generale constantiense concilium statuit et decrevit, etc., quo insimul roboratur, quod jam dictum est, decreta constantiensa etiam*

extra tempus schismatis suum obtinere vigorem. Item quod hæc Martini V confirmatio non solum pertineat ad decreta in concilio facta post unionem trium obedientiarum, sed etiam ad illa, quæ hanc unionem præcedebant. » Incaute omnino agit Febronius cum Basileensibus a Turrecremata et Cajetano pridem prostratis constitutiones memorans, in quibus Martinus acta concilii aduersus Wiclefum, Husum, et Pragensem Hieronymum confirmavit. Nam (præterquam quod in altera cujus initium: *In eminentis*, ait non solum se decreta illa confirmare, sed supplere quoque omnes defectus, si qui forsan propter solemnitates juris in procedendo non servatas intervenerint in eisdem; quod utique primatis est in ipsa concilii gesta jurisdictione utentis) in ea, quam unam Febronius appellat, concilii decretum pro sua auctoritate reformatum. Nam ad eam Wicleffi propositionem 41: *Non est de necessitate salutis credere romanam Ecclesiam esse supremam inter alias Ecclesias*, concilium hanc censuram annotaverat: *Error est si per romanam Ecclesiam intelligit universalem Ecclesiam, aut concilium generale, aut pro quanto negaret primatum summi pontificis super alias Ecclesias particulares.* Martinus vero, etsi (quod majoris erat indaginis neque illius temporis) noluit, ut alibi dixi, ipsam in omnes collectum Ecclesias romani pontificis potestatem definire, tamen ubi articulos, de quibus interrogari jubet wicleffianæ hæreseos aut reos aut suspectos, proposuit, concilii sententiam ipso approbante concilio in hanc commutavit: *Item utrum credit, quod papa canonice electus, qui pro tempore fuerit, ejus nomine proprio expresso, sit successor beati Petri, habens supremam auctoritatem in Ecclesia Dei: quæ sane multo expressius romani pontificis universalem jurisdictionis potestatem in Ecclesiam significant, quam si Martinus concilii censuræ inhærens quæri jussisset: Utrum credit quod papa canonice electus, qui pro tempore fuerit... sit successor beati Petri habens primatum super alias Ecclesias particulares.* Cæterum quæ ex illa constitutione post Mainburgum, aliosque Febronius recitat, nihil ad rem præsentem efficiunt. Non primum: *Utrum credit, quod quodcumque concilium generale, et etiam constantiense, universalem Ecclesiam repræsentet;* quia revera constantiense post trium obedientiarum unionem dici potuit ac debuit generale universalem repræsentans Ecclesiam; nec Martinus ait constantiense ab ipso sui initio, et ante indicatam unionem ejusmodi fuisse, imo ut ne locus controversiae esset de his quæ synodus contra wicleffistas statuerat obedientiis nondum unitis, sapientissime in altero articulo, quem Febronius citat, utitur verbis *approbat et approbat;* tunc enim cum Martinus ista approbante concilio præscripsit, dubitari non poterat, quin concilium et generale esset, et universalem Ecclesiam repræsentaret (1). Non alterum, quia articulus illè non aliud spectat, nisi easdem contra wicleffianos errores concilii definitiones, ad eaque refertur, quæ

(1) Confer Cajetanum, opusc. de Potest. papæ et concil. cap. 8.

in eadem illa constitutione præmiserat, esse qui ex damnatis trium hæresiarcharum libris dogmatizare præsumunt IN ANIMARUM PERICULUM, AC PURITATIS FIDEI DENIGATIONEM (t. VIII Hard., col. 906). Quare verbis a Febronio citatis addit pontifex : *Et quod condemnavit, ei condemnat esse fidei, vel bonis moribus contrarium, hoc ab eisdem esse tenendum pro condemnato, credendum et asserendum.* Neque vero quintæ sessionis decreta dici nisi latissimo quodam sensu, qui scilicet ad omnia discipline ecclesiastice capita accommodetur, in favorem fidei et ad salutem animarum edita possunt; multo minus approbatio et condemnatio, quæ a Martino mutuo hinc conferuntur, ad ea decreta pertinent, cum oppositas decretis illis sententias patres nulla aut hæreses aut erroris nota damnarent. Sed ad alias Martini V constitutiones a Febronio objectas progrediamur. Prima erat, quæ concilii de assignandis future synodi loco ac tempore decretum respicit. Evidem scire cupere, cur Febroniū cubitalibus litteris illud INTER ALIA imprimendum curarit. Hoc scio, decretum *Frequens* præter locum ac tempus synodi a pontifice designandum aha plura disposuisse, ut schismatisbus in posterum caveretur, Martinum autem cum illa önninō præteriorerit, ut tamen concilii decreto alia præterea comprehendendi indicaret, iis verbis : *inter alia, usum percommode esse.* Unde autem Febroniū colligat, Martinum se OBLIGATUM agnoscere ad observandum eum canonem, ignoro. Num ex verbo *satisfacere*, quod Martinus usurpat? At illud ad honestum quoddam in concilii patres observantiae officium referri potest. Num ex verbo *disponenti*? At non omnis dispositio jūs coactivum in *disponente* aut sumit aut significat. Altera constitutio erat de Joannis XXIII depositione. Febroniū animadverti jubet adverbium *dudum*, a quo constitutio inchoatur. Animadvertisimus, sed vidimus logicam in Febroniū desiderari, qui sic arguat : *Dudum constantiense concilium statuerat; ergo decreta constantiensa etiam extra tempus schismatis sūm obtinent vigorem; nec illa solum, quæ facta sunt post unionem trium obedientiarum, sed etiam illa, quæ hanc unionem præcedebant.* Distinguat Febroniū; ergo decreta, etc., obtinent vigorem, quæ, ut illud, a Martino V confirmata sunt, concedo; quæ a pontifice non sunt confirmata, nego. Quis dubitet constantiensa quoque decreta, quæ ante trium obedientiarum unionem edita sunt, si a romano pontifice confirmentur, vigorem obtainere? Verum huncce vigorem non a concilio, sed ab apostolicæ sedis auctoritate mutuantur. Ostendat igitur Febroniū, eamdem romani pontificis confirmationem sessionis quintæ decretis obtinisse; vietas dabimus manus. Neque vero eum ita despere crediderim, ut quoniam peculiaribus de causis Martinus illud sibi probandum censuit, hæc quoque fuisse illa ipsa constitutione, ad quam nulla ratione pertineant, confirmata contendat.

V. Nihil tamen est adeo ineptum, quod non ab isto homine expectes. Adverte, lector. Audisti superius Eugenium de constantiensiis decretis diserte prosi-

tentem, ea per unam tantum ex tribus obedientiis, imo post recessum Joannis XXIII fuisse edita, miratumquæ, Basileenses hisce decretis, licet sic editis, inhaerere se dicentes. Quid hoc est? nisi illis decretis generalis concilii vim atque auctoritatem negare? Audisti, Basileenses ex constantiensiis decretis veritatem ut fidei catholicæ veritatem a se proponendam, eruisse, de potestate concilii generalis universalem Ecclesiam repræsentantis supra papam (etiam certum indubiumque eujusmodi Eugenius erat, etiam extra schismatis casum). Audisti Eugenium hanc duasque alias Basileensiis propositiones *juxta pravum Basileniū intellectum, quem FACTA* (utique contra ipsum Eugenium, quem pontificatu dejecterant) demonstrant, veluti sacrosanctæ Scripturæ et sanctorum patrum, et ipsius constantiensis concilii sensui contrarium, tanquam impia et scandalositas ipso sacro approbante concilio dannasse. Febroniū tamen superiorē volumine dixerat (t. I, pag. 564) : *¶ Concilii constantiensiis decretā de supraē generalium conciliorum auctoritate, non solum schismatis, sed quovis tempore, a basileensi egregie explicata sunt et invictissimis argumentis ac decretis totius mundi reverentiam postulantibus confirmata.* ¶ Quæ scilicet Eugenio atque adeo florentino concilio visa sunt sacrosanctæ Scripturæ et sanctoru[m] patrum sensui contraria, impia, scandalosa, ea Febroniū sunt decreta totius mundi reverentiam postulantia. Miraris? In Richerianis, qui hæc miretur, ineptiā. Quæ in novo Febroniū opere lego multo majorē admirationē postulant. Eugenium Febroniū jactat (t. II, pag. 198) *adversus Basileenses allegasse constantiense concilium TANQUAM GENERALE ET IRREFRAGABILE.* Quis id in sancte mentis hominem cadere posse existimat? Exspecto, ut me quoque allegasse constantiense concilium tanquam generale et irrefragabile aliquando affirmet. Eodem certe, quo Eugenium jure, me quoque constantiensiis decretorum testimoniū et laudatoriū proferre poterit. Nam et ego, quemadmodum Eugenius, conciliū constantiense ex unā tantum obedientia cum illa ederet, constituisse animadverti et probavi. Ego etiam alienum fuisse Basileensiū sensum a patribus constantiensiis ostendi, cum illi decretā ad omnem papam etiam certum, atque legitimū, et ad omnia tempora, etiam extra casum schismatis pertinere docuerint: hi vero nonnisi dubios qui tum erant, pontifices, illudque quod obtinebat, schisma spectarint.

VI. Sed similis sibi Febroniū pergit (t. e., pag. 199) : *¶ Fecit antipapa Felix cessionem pontificatus, protestando in litteris cessionis (quas describit Raynaldus in Annal. ad ann. 1449, n. 3 et 5) quod definitio in concilio constantiensi, sess. 5 facta, nulla unquam oblitione delenda sit.* Protestabantur instuper episcopi lausanensis synodi, Felici V adherentes, se Nicolaum V pro unicō et legitimo pontifice acceptare et recognoscere, fidū, aiunt, relatione intelligentes ipsum eamdem credere et tenere veritatem pro conservanda auctoritate sacrorum conciliorum IN SACROSANTA SYNODO CONSTANTIENSI DEFINITAM ET DECLARATAM, in

sacro basileensi concilio renovatam, nec non a prælatis, regibus et principibus, universitatibusque orbis susceptam, etc. His conditionibus pax conclusa est, et cum iisdem Nicolaus V æmulum suum Felicem in cardinalium numerum admisit, atque insuper per suam bullam, quæ incipit *Inter tantos*, annullavit omnes processus et bullas a suo prædecessore Eugenio IV aduersus patres basileenses publicatas. » Quid, quæso, his Febronius contendit? Num antipapam Felicem V ejusque pseudosynodum lausanensem pravum in constantiensibus decretis explicandis Basileensium sensum velut sacrosanctæ Scripturæ et sanctorum patrum, et ipsius etiam constantiensis concilii sensui contrarium, ab Eugenio et florentino concilio damnatum, inculcasse? Fatemur ulti, atque hos illi duces et vindices libenter concedimus. Num potuisse illos Nicolao legitimo pontifici legem dare? Id ridiculum dictu est. Num Nicolaum quoque V eadem, quæ Felix et lausensis synodus obstruserant, statuisse? At id falsitate ipsa falsius est. Evidem Nicolai V, quæ incipit: *Inter tantos*, constitutionem nusquam invenio: consului Labbei, Harduinique collectiones, Bullarium romanum, concilia Germaniæ, Raynaldum, aliasque, sed frustra. Unam invenio Nicolai constitutionem, cuius initium: *Tanto nos*; verum in ea eisdem Nicolaus (t. IX Hard., col. 1337). « Litteras, processus, mandata et decreta quæcunque; nec non excommunicationum, suspensionum et interdicti, anathematizationisque, etiam privationis beneficiorum, officiorum ac dignitatum quorumcunque, sive patriarchalium, archiepiscopalium, episcopalium, abbatialium, aut aliarum quarumeunque dignitatum ecclesiasticarum, vel mundanarum: inhabilitationum quoque, nec non declarationum, innovationum, damnationum, reprobationum, expositionum, personarum, ac bonorum mobilium et immobilium, jurium ac jurisdictionum, publicationum et confisctionum, privationum feudorum, ac etiam quorumcunque jurium spiritualium vel temporalium, et inhabilitationum ad illa: nec non absolutionum a fidelitatibus et alias in eisdem litteris, processibus, mandatis et decretis quomodolibet contentas sententias, censuras, et poenas quascunque et qualitercunque statutas, inflicitas, et promulgatas.... contra dictum basileense concilium, et eos qui sub nomine generalis concilii tam in Basileensi quam in Lausensi civitatibus memoratis fuerunt, ut præfertur, nec non contra præfatum venerabilem ac carissimum fratrem nostrum Amedeum primum cardinalem episcopum legatum, et vicarium supra dictum, Felicem V in sua obedientia nuncupatum: ac quasvis personas ecclesiasticas, seculares vel regulares, ac etiam laicæ, etc.... contra dominia quoque, nec non communites, etc., decernit et declarat, nullum effectum penitus sortiri, sed perinde haberi debere, ac si nullatenus emanassent. Eadem in alia Nicolai bulla continentur, quæ ab his verbis inchoatur: *Ut pacis* (t. VIII Hard., col. 1307). Verum hæc quid faciunt ad impias illas et scandalosas, ut aiebat Eugenius,

veritates a Basileensibus propositas? Quid ad constantiensis concili de cœta in Basileensium sensu amplexanda et servanda? quid ad dogmaticas Eugenii IV constitutiones? Frustra igitur Febronius constantiensibus decretis ab apostolica sede præsidium querit.

CAPUT IX.

Nullam basileensi concilio inesse auctoritatem plurimi, atque in his nonnulli ex Gallis docent. Idem ejus concilii historia palam facit. Frustra Febronius Basileensium causam instaurare aggreditur.

I. Quanta Febronius reverentia ac commendatione prosecutus sit superiore libro concilium basileense, palam est. « Reponunt Itali (verba sunt cl. P. Zallwein [t. I Princip. jur. eccl., pag. 220], quem Febronius non injuria laudat), et cum his FERME OMNES GERMANI, concilium istud fuisse tumultuarium, partium studiis turbatum, invito pontifice continuatum, a Leone X in concilio lateranensi V reprobatum: eo enim ventum erat, ut cum præsules in hac synodo congregati multa auctoritati pontificia præjudiciose, contra nitente necquidquam pontifice, decernere, ac ipsum pontificem primitus suspendere; postmodum autem deponere attentarent. » Galli erga hoc concilium indulgentiores ab initio fuere cum ejus decretis celebrem Pragmaticam sanctionem superstruxissent; hac deinde de medio sublata veriora de basileensi hoc conciliabulo docuerunt. « Quod attinet ad concilium basileense, inquit cl. episcopus Coeffeteau (t. II, lib. IV, cap. 5), plura afferri possent, quibus ejus auctoritas convelleretur: et non dubitat lateranense concilium sub Leone X celebratum, illum conventum basileensem, conciliabulum schismaticum, seditionum, et nullius prorsus auctoritatis vocare. Et sane quæ a Basileensibus contra Eugenium IV tentata sunt, omne ei robur, et pondus detraxerunt. Nam quo tempore de gradu Eugenium dejicere, ac abdicare moliti sunt, Julianus cardinalis pontificis legatus, moderando concessui præses datus, sacrilegæ audacie pertæsus, Basilea excesserat, nec factam pontifici injuriam sustinere valentes episcopi, et ipsi quoque magna ex parte abscesserant. Quare cardinalis arelatensis, alieni juris usurpator, et qui reliqui erant, factiosi episcopi, de sua paucitate erubescentes, ingentem presbyterorum multitudinem invexerunt, ut jam violata antiquorum conciliorum forma, non episcoporum, sed presbyterorum synodus esset. Quanquam nec sic quidem obtinere potuerunt, ut omnes in scelerata decreta consentirent. Ac demum eodem tempore Florentiæ agebatur concilium oecumenicum, in quo præsidebat summus pontifex, cui assidebant episcopatum græci, tum latini, et numero plures, et doctrina celebriores his qui Basiliæ turbas cierent. Aderat vero et imperator Græcorum Palæologus, et orator imperatoris latini, ut nulla ratione dubitari posset utrum ex duobus legitimum ac verum esset concilium. » Michael vero Mauclerus (t. I, lib. III, p. II, cap. 2) in eamdem sententiam ait: « Eugenius IV

male facta in concilio basileensi quassavit, et irrita, tanquam spuria pronuntiavit. Istud concilium, licet a papa Eugenio congregatum, tamen postea minime confirmatum, in gravissimos impegit errores. Ut cum hæreticum esse definivit negare, concilium esse supra papam, aut asserere, papam transferre in alium locum posse concilium, aut in aliud tempus prorogare. Nunc quis tam insanus, ac mentis inops, qui hujus, ac definitionis basileensis oppugnatores hæretica peste contaminatos esse, auderet, velletque defendere? Porro Joannes Cabassutius, vir pereruditus, in sua Notitia ecclesiastica historiæ conciliorum de eo concilio sic loquitur. « Cum paucissimi præsules, qui Basileam concederant, jam olim canonice instituto, indubitate, et unico pontifici Eugenio ejus in privatum ordinem reductionem comminarentur, debitamque hæreticis poenam, ni se inferiorem, et subditum jurisdictioni synodi profiteretur, ejusque mandatis obtemperaret, tunc cœpit concilium perniciosi schismatis jactare semina, quamvis constantiensis decretum contexeret; sed in diversa longeque dispari causa. Illud enim justam sibi attribuebat potestatem in plures pontifices invicem contendentes, et universam jam pridem Ecclesiam lacerantes: quorum jus obscurum admodum et ambiguum erat; nec aliud supererat remedium ad extinguendum diuturnum incendium, quo Ecclesia conflagrabat, etiam postquam singuli contendentium pontificum fidem jurejurando astrinxerant deponendæ sue dignitatis propter ecclesiasticam unionem et pacem. Itaque constantiense decretum felici exitu terminatum est, remoto schismate. At ex adverso, cum nulla esset in Ecclesia conscientia, solusque Ecclesiæ præcesset Eugenius, quem fideles omnes legitimum agnoscebant et colebant pontificem, eo vivente novum Basileenses pseudopontificem obtrusere. »

II. Nemo tamen atrioribus coloribus basileensem synodum pinxit, quam Andraëas Duvallius sorbonicus doctor. Nam in iis, quæ disputationi de suprema romani pontificis potestate contra Richerium, Vigoriumque præmisit, primum ait (pag. 14): « Fuit concilium basileense seditiosa contra verum pontificem Eugenium IV conjuratio, potiusque latrocinium quam concilium, ejusque acta demptis beneficiorum pragmaticis, recisa damnataque in Ecclesia semper fuerunt. » Tum in *judicio* de concilio basileensi non veretur asserere (pag. 26) concilium illud basileense *quovis modo et tempore spectatum absolute arcumenicum non fuisse*, sed *tantum secundum quid*, nempe ratione convocationis a pontifice solemniter indicata, idque multis invictisque argumentis confirmat. Quærit deinde, quo in honore ac pretio Galli concilium basileense habuerint, multisque contra Vigorium ostendit, Gallos plurimum ab ea opinione absuisse quæ illud tanquam regni gallici palladium ostentat.

III. Quid vero Duvallius dixisset, si declarationem cleri gallicani anni 1682 videre ipsi licuisset? Nihil enim ad basileensis conciliis deprimendam in Gallis auctoritatem ea declaratione luculentius. Quis enim

tam hebeti ingenio sit, ut cum a gallicani illius concventus præsilibus constantiensia decreta appellari animadvertisat, basilensia penitus silentio præteriri, non statim intelligat, Galliarum antistites multo alter de basileensi synodo sensisse, quam Vigorium? Itaque post illam declarationem dominicanus Raby, apud Tolosates theologiæ professor, in appendice secunda ad Exercitationem tertiam de Ecclesia (t. II, *Exercit. theolog.*, pag. 609), historiam basileensis hujus concilii exhibens, libere sententiam suam de eo perscripsit. Aliqua recito: « Nova opus fuit indictione (pag. 610) hujus concilii ob Martini obitum, quæ ab Eugenio IV ejus successore facta est anno primi sui pontificatus, seu 1431. Porro hæc synodus duravit annis fere 18, et cum ipsi ab initio præfuerit apostolicus legatus Julianus Cæsarinus cardinalis diaconus S. Angeli, mirum non est, inquit Cabassutius, eam initio fuisse legitimam: at ex quo sibi supra romanum pontificem auctoritatem indebitam arrogavit jubendo, compellendo, contra eum procedendo, ac ejus viventis loco alterum obtrudendo, quod fecit sessione 39, grande sibi vituperium, fædumque maculam accersivit, novum in Ecclesia excitando schisma. Causabantur quidem Basileenses constantiensis concilii decretum, de superioritate concilii supra papam; perperam tamen, utpote in diversa, atque, sicut ait idem Cabassutius, *longe dispari causa* editum: tempore basileensis concilii nihil simile occurrebat, cum Ecclesia universa, cui præsidebat Eugenius IV, illum tunc ceu legitimum, ac unicum pastorem agnosceret; unde nullum jus basileensibus patribus tribuebat constantiense decretum, alterum vivente Eugenio pontificem subrogandi..... Cæterum circa basileensis concilii decretorum auctoritatem, observat Carranza, Nicolaum V, qui Eugenio successit, et ad cujus pedes tandem suam prætensam dignitatem depositus Amedæus antipapa, confirmasse pro bono pacis, et propter securitatem animarum, nedum gesta per eumdem Amedæum, *nuncupatum*, ut ait, *Felicem* V, sed etiam per congregatos in concilio basileensi, ea quæ spectant ad censuras et causas beneficiales. » Quod superiore capite contra Febronium annotabamus.

IV. Tot Gallis belgam addamus, Joannem Wiggers (*Tract. de Pontif. dub. 4, n. 9*), cuius hæc sunt verba: « Concilium basileense fuit quidem legitimate inchoatum, nam ab initio aderant et legatus sumini pontificis, et episcopi plurimi; sed de post legatus recessit, et præcipui episcopi omnes, nihilominus tamen quidam voluerunt illud continuare, et munus eidem præsidendi assumpsit sibi cardinalis quidam arelatensis, et quia pauci episcopi remanserunt, introducti sunt plurimi presbyteri, ita ut contra formam antiquorum conciliorum, non jam episcoporum, sed magis presbyterorum synodus esset: imo non synodus, sed conciliabulum schismaticum, seditionis, et nullius auctoritatis, ut declaratur in concilio lateranensi ult., sess. 11; quare acta illius non sunt alicujus valoris, vel auctoritatis. Et Nicolaus V tantummodo approbavit, quæ dictum concilium ordina-

verat, ac statuerat circa beneficia, et circa censuras ecclesiasticas: reliqua autem neque hic pontifex, neque ullus alius confirmavit. »

V. Sed ne externa tantum auctoritate videamus agere, ipsam concilii basileensis historiam consulamus quod ad constantiensium decretorum innovationem, atque explicationem, præcipuum scilicet nostræ cum Febronio disputationis caput attinet.

Anno 1431, 19 kalendas januarias prima habetur concilii sessio, præside Juliano cardinali Eugenii legato. Eodem tamen anno ad 15 kal. januarii Eugenius ex sententia sacri senatus auctoritate apostolica concilium dissolvit, suumque legatum revocat.

Anno 1432, 15 kalendas martias Basileenses nibili Eugenianam dissolutionem habentes sessionem secundam celebrant, in qua decreta constantiensia sessionis 5 innovarunt, sed absente legato, qui, ut acta MS. concilii loquuntur (1), « die octava februarii in synodali congregatione certis de causis, prout dixit, animum suum moventibus, de concilii præsidentia se exoneravit,..., dicit enim, quod visa copia dissolutionis, quam papa dicebatur in consistorio fecisse, decrevit abstinere a præsidentia, jamque se amplius non intromittebat. »

Anno 1433, idibus septembribus duas Eugenius bulas edit, quibus basileensis concilii acta irritat. Verum kal. augusti dissolutionem concilii a se factam irritam voluit; « Ita tamen quod omnia, et singula contra personam, auctoritatem ac libertatem nostram, et sedis apostolicæ, ac venerabilium fratrum nostrorum sanctæ romanae Ecclesie cardinalium et aliorum quorumcunque nobis adhaerentium, in dicto concilio facta et gesta, per dictum concilium prius omnino tollantur et in pristinum statum reducantur. » (t. VIII Hard., col. 1587.) (Data scilicet promissione, inquit cardinalis Turrecremata (*Summ. de Eccles.*, lib. II, cap. 10), a synodo et securitate a principibus, quod apostolicæ sedis honor et sanctitatis suæ illibatus servaretur, mutavit sententiam et voluit dissolutionem factam pro bono pacis Ecclesie nullam habere, nec habuisse firmitatem; revocans illam ac irritans. » Tum 18 kal. januarii priores suas bullas, iterumque concilii dissolutionem revocavit. Narrat autem idem Turrecremata, se a pluribus magnæ probitatis et gravitatis viris accepisse, « quod præfatæ bullæ (revocatoriae) magis extortæ fuerint minis, quam de mente domini Eugenii emanaverint: nam, ut fertur, dominus Andreas Venetus, dominii Venetorum tunc orator, et aliqui domini cardinales, tunc apud dominum Eugenium præsentes, timentes futurum magnum scandalum in Ecclesia, minati sunt præfato domino Eugenio, quod nisi bullas illas adhæsionis concederet, ipsum solum recedentes relinquenter. Unde præfato domino in lecto decumbente, præfati domini feruntur bullas illas taliter qualiter expedivisse, et misisse Basileam. »

Ut ut est, nunquam Eugenius ratihabere seu pro-

(1) Lib. II apud Charlas., in diss. de conc. eccl. cap. 15, pag. 232.

bare voluit quod a concilio actum fuerat ad confirmanda exponendave constantiensia decreta. Primo enim hæc Eugenius scripsit Francisco Foscari, duci Venetiarum (1); « Potius enim hanc apostolicam dignitatem, et vitam insuper posuisse, quam voluisse esse causam et initium, ut pontificalis dignitas et sedis apostolicæ auctoritas submitteretur concilio contra omnes canonicas sanctiones; quod nunquam ante, neque aliquis nostrorum prædecessorum fecit, neque ab ullo existit requisitum. » « Præterea, inquit cardinalis Turrecremata, oculatus et fide dignissimus testis, quod dominus Eugenius approbando processum concilii, non approbaverit decreta illius, exinde manifeste colligitur, quod Basileenses cum maximo studio repetitis vicibus suppliaverunt, oraverunt et requisierunt per oratores suos, ut dominus Eugenius eorum decreta approbaret et confirmaret, nunquam tamen talem approbationem aut confirmationem habere ab eo potuerunt. » Tertio denique idem Turrecremata testatur, in disceptatione Florentiae habita coram cardinalibus et plurimis antistitibus, aliisque aulicis, Eugenium ipsum per se respondisse momento ducto ex diplomate, quo superiora synodus dissolventia jam revocarat, fassumque se contentum fuisse, ut illa, quemadmodum coeparat, produceretur, non autem illius decreta probasse: « Unde ipse videlicet Eugenius Florentiae in disputatione publica, de qua nos in minoribus constituti respondebamus, alleganti in favorem Basileens. reverendissimo domino Juliano de Cæsarinis S. Sabine presbytero cardinali, præsentibus dominis cardinalibus, pluribusque aliis prælatis et officialibus curie, ad argumentum de hujusmodi bullis respondit, ita dicens: *Nos quidem bene progressum concilii approbavimus, volentes ut procederet ut incœperat; non tamen approbavimus ejus decreta.* »

Anno 1434, sexto kal. juli, synodus iterum constantiensis sessionis quintæ decreta confirmat. Cum autem pontifex ad concilium alios misisset legatos, qui nonnullis adfuere sessionibus, licet se ejusdem decretis subjecissent, et etiam constantiensibus, proprio et privato nomine; attamen probare illa nomine ejusdem papæ, qui illos miserat, nunquam voluerunt: quod evidens est argumentum, pontificem non consensisse. Nec fuere contenti, *palam notare in ipso se submittendi actu, nomine proprio eidem subscribere*, ut ex actis impressis cernitur; sed quoque constituerunt, se decimæ octavæ sessioni non adfuturos; cumque dies advenisset, interesse detrectarunt, quemadmodum clare refertur in actis manuscriptis, libro 8: « A promotore concilii requisiti cardinalis sanctæ crucis, tarentinus archiepiscopus, et abbas sanctæ Justinæ papæ præsidentes, ut dicarent, si placeret ei sessioni (18) interesse, quia domini exspectarent; organo tarentini responderunt, se pro tune occupatos cum ambassiatoribus Venetorum. Et nihilominus dum tractaretur de eorum admissione ad præsidentiam, quod

(1) Apud Raynald. ad ann. 1433, num. 19.

inter dominos de concilio, et eos fuerat concordatum, quod hujusmodi sessioni de innovatione interesse minime tenerentur, » addit cardinalis Turrecremata, illos tanquam legatos contra decreta illa protestatos fuisse: non autem juraverunt illa tenere, ut nuntii apostolici; IMO IN QUANTUM HUJUSMODI PROTESTATI SUNT IN CONTRARIIS; nec interesse voluerunt, in quibus talia concludebant.

Quæ deinceps pro constantiensibus decretis syndus gessit, ne memoratu quidem digna sunt, cum in apertum tunc latrocinium defecisset. Interea ex his quæ exposuimus, tria plane constant.

1° Quæ in secunda basileensi sessione acta sunt, post dissolutum ab Eugenio concilium fuisse gesta, neque illis pontificis legatum interfuisse.

2° Ne octavæ decimæ sessioni, in qua ea de constantiensia decreta iterum promulgata fuerunt, pontificis legatus interfuisse.

3° Eugenium nulla unquam probasse basileensis concilii decretia.

Unde igitur ex basileensium patrum approbatione constantiensibus decretis novum auctoritatis pondus accedit? Nam: *In universalibus synodis*, inquit Nicolaus I (ep. 7), *quid ratum vel quid prorsus acceptum, nisi quod sedes B. Petri probavit (ut ipsi scitis) habetur? Sicut e contrario quod ipsa sola reprobavit, hoc solummodo constat hactenus reprobatum.*

VI. Hæc satis sint iis quæ adversus Basileenses in Antifebronio disserui, confirmandis. Quanquam cum Febronius ad ea nihil responderit, poteram fortasse tot veritatis meæ testibus cumulandis supersedere. Nihilo tamen minus aliquid saltem utilitatis afferent ad pauca illa quæ Febronius non uno defensionum suarum loco pro basileensi concilio scribit, melius pernoscenda. Cl. P. Trautwein (p. II, pag. 152) animadverterat, *patres basileenses negantes conciliorum auctoritatem pendere a vicario Christi, potestatem a Christo Petro concessam transtulisse in multitudinem, et cum subesse Christi vicario nollent, præsules clero, clerum populo, populo reges subditos fecisse.* Recte et ad historicam veritatem. Nam Eugenius IV in constitutione *Moyses*, qui demum essent basileenses patres, exponit his verbis (t. IX Hard., col. 1005): *Ad quod (concilium) etiam laici et clerici infra sacros ordines constituti, ignorantes, inexperti, vagi, discoli, profugi, apostatae, de criminibus condemnati, et de carceribus fugientes, notis et suis superioribus rebelles, et reliqua istiusmodi nominum monstra concurrerent. Si hi in extremis saltem basileensibus sessionibus fuerunt concilii patres, an non vere a Trautweinio dictum fuit, eos potestatem a Christo Petro concessam transtulisse in multitudinem?* Irascitur tamen illustri abbatii Febronius, exclamatque (t. II, pag. 188): *Cum ratiocinii genus! Concilium generale suam auctoritatem non trahere a papa, sed immediate a Christo, demonstrant ea quæ, tum hoc, tum sequente articulo traduntur. Atque ita potestas Petri non transfertur in multitudinem. In synodo universalis non aliud quam episcopi cum pava gaudent voce decisiva,*

proinde illi in ea male dicuntur clero subjici, pejus autem cleris populo, cui nihil in concilio juris, omnium autem pessime reges plebi. Riserit dubio procul, hæc si legit Trautweinius, et: *Quorsum hæc? dixerit. Me certe ista non spectant, neque quæ de Basileensibus dixeram. Imo ex his colligere Febronius poterat, basileense suum concilium nihil minus quam universale synodum fuisse. Si enim in synodo universalis non aliud quam episcopi cum papa gaudent voce decisiva, quomodo synodus universalis ea dici potuit, in qua contra papam suffragiis agebatur non tantum episcoporum qui paucissimi erant, sed etiam laicorum et clericorum ceterorumque, quos ab Eugenio indicari audivimus?*

VII. Ait alio loco (t. II, pag. 464) Febronius, ex Orthuino Gratia, basileensis concilii dissolutionem causam fuisse publicorum tumultuum, qui ipso seculo XVI Ecclesiam turbabant. Crederem fortassis, nisi Orthuinus ille tam ineptus fuisset, ut scribere non dubitarit: *Audivi sæpenumero a doctissimis viris (num ab illis quibus laici basileenses ab Eugenio memorati avi, aut parentes fuere?)... hac salutem omnium malorum esse seminarium, sumnum videlicet pontificem concilia universalis obedire non velle. Longe alia Cypriano mens erat quam Orthuino, ejusque doctissimis viris. Neque enim, inquietabat ille (ep. 4 ad Cornel.), aliunde hæreses obortæ sunt, aut nata sunt schismata, quam dum sacerdoti Dei non obtemperatur, NEC UNUS IN ECCLESIA ad tempus sacerdos, et ad tempus judex VICE CHRISTI cogitatur.*

VIII. Paulo longiore postulant disquisitionem, quæ idem Febronius de Germanis jactat. Horum, inquit (pag. 5), conciliorum (constantiensis et basileensis) decisionibus imperium et Ecclesiæ Germaniæ usque ad noviora tempora (quibus monachismus propter sua privata commoda rem optimam turbare conatus est), constanter adhæserunt. Prostant in hanc sententiam expressæ declarationes universitatium coloniensis et lovaniensis, de anno 1438, apud Aeneam Sylvium, lib. II de Gestis basileen. concil. Novem post hæc annis Germania non aliter se submisit obedientiæ Eugenii IV, quam ea conditione, ut hæc pontifex approbaret decreta memoratorum conciliorum, ea præcipue quæ auctoritatem generalium synodorum præ pontificia stabilirent; id quod Eugenius solemnissime prestitit. Vid. Raynaldus ad an. 1447, n. 2, 3. Eadem fusiore stylo prosecutus fuerat tomo primo (cap. 6, § 16, n. 9, pag. 525). Reddo verba: *Cum anno 1447 ageretur de concordia inter sedem apostolicam et nationem germanicam, ad hanc conciliandam legali pontifici in francofurtiano conventu oratoribus Cæsaris ac principum quatuor postulata nomine papæ addixissent, quorum alterum teste Cochlaeo, in Hist. Hussi, lib. IX, hoc erat: Ut professio potestatis, auctoritatis et præminentiae generalium conciliorum, catholicam militarem Ecclesiam representantium (præsertim constantiensis et basileensis. Vide unionem electorum imperii de anno 1446 in Mulieri Theatro comitiorum, tom I, pag. 278, nec*

non Gudoni Cod. diplom. Mogunt., t. IV, pag. 290) per tuos, Eugeni papa, oratores facta, tuis litteris approbetur. Pontifex habita cum cardinalibus deliberatione, nonis februarii dicti anni, adeoque octodecim ante suum decessum diebus, litteras dedit ad Fridericum imperatorem, Theodericum archiepiscopum moguntinum, et Fridericum brandenburgicum electores, quibus quod hoc postulatum respondet: Concilium generale constantiense, decretum Frequens, ac alia ejus decreta, sicut cætera alia concilia catholicam militantem Ecclesiam representantia, ipsorum protestatem, auctoritatem, honorem et eminentiam, sicut et cæteri antecessores nostri, a quorum vestigiis deviare nequaquam intendimus, suscipimus, amplectimur et veneramur. » Ut autem quam futilia ad rem præsentem hæc sint, intelligatur, accipe oratorum verba ad Eugenium quod ad conciliorum auctoritatem spectat: Alterum est, ut professio potestatis, auctoritatis et PRÆEMINENTIÆ generalium conciliorum catholicam militantem Ecclesiam representantium per tuos oratores facta tuis litteris approbetur. Conferatur jam Eugenii responsio. Primum non PRÆMINENTIÆ verbo utitur, quod conciliorum potiorem pontificia auctoritatem indicare poterat, sed honorem et EMINENTIAM appellat, quæ nomina nemo pontificiæ dignitatis studiosissimus usurpare nequaquam abnueret, neque legati propterea conquesti sunt. Deinde concilium constantiense, decretum Frequens (a tribus obedientiis conditum) ac alia ejus decreta suscipit, sed sicut cæteri antecessores nostri. Porro Martinus ea solum Constantiensis decreta susceperebat, quæ conciliariter et in materia fidei edita fuerant; cujusmodi non fuisse, quæ concilii constantiensis auctoritatem firmaverant, antea ostendimus. Multo ergo minus hæc decreta Eugenius susceperebat juxta pravum Basileensium sensum. Nihil ergo Basileensium causam hæc juvant. At exclamat Febronius (t. I, pag. 526) observationem hanc viro probo minus dignam a se judicari. Cur, quæso? « Non habuit, inquit, in animo nationis germanica exigere a papa declarationem super qualiæ submissione, aut acceptatione unius tantum, alteriusve decreti concilii constantiensi, eave ad solum casum schismatis et incerti pontificis restricta; sed universim omnium decretorum hujus, sicut et quorumcunque aliorum generalium conciliorum: Nisi Eugenius nationis germanicæ onera tolleret, et auctoritatem conciliorum, UT CONSTANTIE DECLARATA FUE-
RAT, profiteretur, se ipsius depositionem in Basilea factam, amplexuros, inquit Gobellinus.... Non venit Eugenio in mentem dicere aut cogitare, constantiense concilium a se pro parte recipi, pro parte repudiari; decretum sessionis quintæ non pro se suaque persona, sed pro futuris casibus dubiorum pontificum admitti; quod tamen si unquam serio cogitasset, hic debuisset declarare et exprimere. » Hæc enim vero Febronii observatio digna ne sit viro probo, non judico; viro sapiente certe digna non est. Volebant nationis germanicæ legati, ut Eugenius auctoritatem conciliorum, UT CONSTANTIE DECLARATA FUE-
RAT,

profiteretur. Recte; at quomodo Constantiæ declarata fuerat? Num in omnes etiam certos pontifices, atque extra schismatis casum? Hæc equidem erat Basileensium interpretatio, sed prava, sed sacrosanctæ Scripturæ et sanctorum patrum sensui contraria, sed impia et scandalosa, ut Eugenius ipse in constitutio-ne Moyses sacro approbante concilio florentino desnierat, imo et a constantiensibus patribus aliena. Eugenius igitur ea decreta ut Constantiæ declarata fuerant, suscepit. Quid ergo contra germanicæ nationis postulata egit? Id fortasse reponere Febronius posset, Germanos ad Basileensium mentem ea voluisse ab Eugenio decreta admitti. Verum cum hoc illi non dixerint, sed solum ea ut Constantiæ declarata fuerant, proposuerint, potuit Eugenius omissa Basileensium explicatione, ea quo suscepit modo, ad Martini scilicet decessoris sui atque adeo ad ipsorum constantiensem patrum sententiam amplecti. Neque erat, cur constantiense concilium a se pro parte recipi, pro parte repudiari; decretum sessionis quintæ non pro se suaque persona, sed pro futuris casibus dubiorum pontificum admitti Eugenius declararet et exprimeret. Satis isthæc omnia declarabat exprimebatque qui illud concilium cum cæteris aliis sicut et cæteri antecessores sui, a quorum vestigiis deviare nequaquam intendebat, se suscipere, amplecti et venerari profitebatur. Quanquam quid obsecro illi Eugenii responsioni tantopere Febronius insistit ac fudit? Meminerit eodem die quo data illa fuit, Eugenium hoc edidisse decretum quod apud Raynaldum (ad ann. 1447, n. 7), aut in Germaniæ conciliis (t. V, pag. 390) legere poterat: « Decet romani pontificis prudentiam, quæ per eam juxta qualitatem temporum aguntur, taliter moderari, ut eis sedi apostolicæ, aut romanæ Ecclesiæ nullum præjudicium generetur. Sane cum carissimus in Christo filius, Fridericus, rex Romanorum, illustris ac venerabilis frater noster archiepiscopus moguntinus et dilectus filius Fridericus, marchio brandenburgensis, sacri imperii electores, nonnullique alii nationis germanicæ prælati et principes, quædam petiverint a nobis fieri, quæ necessitas ipsa et Ecclesiæ utilitas, ut eos ad nostram et sanctæ romanae Ecclesiæ unitatem, et obedientiam alliciamus, nos concedere quodammodo compellit, nos ad vitandum omne scandalum et periculum, quod exinde sequi posset, nolentes aliquid dicere, aut confirmare, vel concedere, quod esset contrâ sanctorum patrum doctrinam, vel quod vergeret in præjudicium hujus sanctæ apostolicæ sedis, quoniam propter imminentem nobis ægritudinem non valemus, omnia per eos petita et per nos concessa, cum ea integritate judicii et consilii examinare et ponderare quæ rerum magnitudo et gravitas requirit, tenore præsentium protestamur quod per quæcunque a nobis dictis regi, archiepiscopo, marchioni, prælatis, principibus ac nationi, responsa et respondenda, concessa et concedenda, non intendimus in aliquo derogare doctrinæ sanctorum patrum, aut præfatæ sedis privilegiis et auctoritati, habentes pro non responsis et non concessis, quæcunque talia

a nobis contigerit emanare, nulli ergo, etc. Dat., etc., 5 februar., anno 16. Quamobrem licet Eugenium daremus ad nationis germanicæ pro Basileensibus stantis mentem aliquid in sua responsione indulsisse, id tamen recantatum ab Eugenio, rejectumque asse-

rere deberemus. Videat ergo Febronius quot nominibus ad tuendam Basileensium causam inanis sit Eugeniana, quam *solemnissimam* appellat, responsio. Atque heic longiusculæ hujus, sed pernecessariæ dissertationis finis esto.

DISSERTATIO QUINTA,

DE PECULIARIBUS PRIMATUS PONTIFICII JURIBUS IN IIS QUÆ AD FIDEM SPECTANT.

CAPUT PRIMUM.

Causæ majores, cum primis autem causæ fidei, non ex falsis decretalibus, sed ex primatus jure, romano pontifici reservantur, nequidquam reluctante Febronio; nihil tamen hoc episcoporum juribus derogat.

I. Promiseram superioris dissertationis capite primo, me postquam pontificii primatus naturam ac proprietates explicuisse ac comprobasse, de ejusdem juribus acturum: fidem meam liberare incipio. Quoniam vero ex istis juribus alia ad credenda dogmata, ad disciplinam alia pertinent, his tantisper sepositis illa nunc discutiemus et a Febronii accusationibus vindicabimus. Pauca tamen in antecessum de causis majoribus generatim dicenda sunt. Eas romano pontifici reservatas esse in Antifebronio luculentissimis testimoniis ostendi (*T. II, lib. I, cap. 2*). Unum ex his erat, quod Gregorius IV in encyclica epistola ad Galliæ, Germaniæ et Europæ episcopos an. 859 missa dixerat (*T. IV Harduin., col. 1271*): *Majora negotia et difficiliores causarum exitus SS. Patrum canones, spiritu Dei conditos et totius mundi reverentia consecratos jubere sub romani pontificis expectatione suspendi ejusque moderatione finiri.* Et postea: *Non novum aliquid praesenti jussione præcipimus, sed illa, quæ olim videntur indulta, firmamus; cum nulli dubium sit, quod non solum pontificalis causatio, sed omnis S. religionis relatio ad sedem apostolicam, quasi ad caput Ecclesiarum debet referri.* Verum Febronius pro eruditione ac critice, qua maxime pollet, respondebat, neminem eruditorum ignorare, *fætidas Isidori merces otere illam Gregorii IV epistolam.* Liceat tamen mihi cum bona Febronii venia huic tam severo ejus decreto, nec meo tantum, sed Sangalli, Harduini aliorumque qui infimum saltem *inter eruditos* subsellium merentur, nomine intercedere. Nam in antiquis codicibus, qui puram Isidori collectionem complectuntur, atque adeo in illis non paucis, qui apud eruditissimos Ballerinos (1) eam interpolatam, multisque additionibus locupletatam continent; nullum invenire est, in quo ea Gregorii IV epistola legatur. Unde ergo ad *fætidas Isidori merces* pertinuisse colligere Febroniani eruditii potuerunt? Quod si codex

Isidorianus proferri posset, qui illam exhiberet, certo tamen certius esset non potuisse illam ab Isidoro procudi. Febronium ipsum appello. Nonne in priore volumine docuit isidorianam collectionem (*Cap. 8, § 2, n. 1, pag. 643*) ante annum 785 fuisse compositam? Ego vero mihi explicari velim quomodo qui jam ante annum 785 *fætidas* illas *merces* procederat, epistolam quæ a Gregorio IV sub anni 827 finem, aut initium sequentis pontificalem Ecclesiæ romanæ dignitatem indepto perscripta fuerit an. 839, aut, si vis etiam cum Febronio, an. 835, in suam collectionem inferre potuerit, nisi illum prophetiæ dono claruisse asseramus. Equidem ipse multo post illius collectionis epocham in Antifebronio constitui, nempe circa annum 846. Neque hoc tamen Febronianis *eruditis*, qui illam epistolam inter *fætidas Isidori merces* indignanter ablegant, admodum astipulatur. Neque enim impostorem illum adeo stolidum fingere animo mihi possum, ut cum in Germania degeret, atque in iis potissimum regionibus suas distrahere merces niteretur, epistolam quoque Gregorii IV, quæ ad germanos episcopos missa septem, aut, si libet, undecim ante annos fuisse, aut integrum eudere, aut etiam adulterare auderet. Quid hoc enim aliud fuisse quam universam suarum fraudum molitionem in evidens publici ludibrii discrimen adducere? Germaniæ scilicet episcopi cum quam nunquam viderant veluti tamen ad se missam legissent epistolam, annon continuo auctoris dolum malum agnivissent? eo autem, in re quæ illorum et loca et tempora propius spectaret, semel agnito, quid demum de tota collectione cogitassent?

II. Si tamen Febronius velit, non admodum difficultis ab hac recitanda epistola abstinebo. At num *fætidas Isidori merces* olet S. Gregorii M. aut ad Virginium Arelatensem epistola, aut altera ad Larissæ episcopum? At in illa (*Lib. IV, ep. 52*) hæc leguntur: *Si quam vero contentionem (quod longe faciat divinitas potentia) de fidei causa evenire contigerit, aut negotium emerserit, cuius vehemens sit fortasse dubietas, et proximi magnitudine judicio sedis apostolicae indiget; examinata diligentius veritate relatione sua ad nostram studiat perducere notionem;* in hac vero (*Lib. II, ep. 46 Maur. edit.*): *Si qua causa vel fidei vel criminis, vel pecuniaria adversus prefatum Adrianum consacerdotem*

(1) In Tract. de antiqu. Collection., t. III oper. S. Leon., pag. 225 et seqq.

*nostrum potuerit evenire, vel per eos qui nostri sunt, vel fuerint in urbe regia responsales, si medioeris est quaestio, cognoscatur, vel huc ad apostolicam sedem, si ardua est, deducatur, quatenus nostrae audiencentia sententia decidatur. Num fætidas Isidori merces olet Vigilii ad Ansaniū Arelatensem epistola? (Ep. 7.) At in ea Vigilius præcipit: Si qua vero certamina aut de religione fidei, quod Deus auferat, aut de quolibet negotio, quod ibi pro sui magnitudine terminari non possit, evenerint, totius veritatis indagine diligenter ratione discussa, relations ad nos seriem destinantes, apostolicae sedi terminanda servate. Numne Hilarii, Leonis M., Sixti III cæterorumque, quos in Antifebronio (l. c.) produxi, verba iterum afferam? fætidas Isidori merces olet 85 Galliae episcoporum ad Innocentium X perscripta an. 1653 epistola? At inquit illi: *Majores causas ad sedem apostolicam referri solemnis Ecclesiæ mos est, quem fides Petri nunquam deficiens perpetuo retineri PRO JURE SUO POSTULAT* (1). Quæ quidem gallicanorum præsulum sententia veterum testimoniis confirmari posset. Antiquis enim regulis, ut africani patres ad Theodorum pontificem an. 646 scripsere (*In concil. lateran. an. 649, t. IX concil., edit. Mans. col. 919*), sancitum est, ut quidquid quamvis in remotis vel in longinquo positis ageretur provinciis, non prius tractandum vel accipendum sit, nisi ad notitiam almaræ sedis vestræ fuisse deductum, ut hujus auctoritate, fuxta quæ fuisse pronuntiatio, firmaretur, indeque sumerent cæteræ Ecclesiæ velut de natali suo fonte prædicationis exordium, et per diversas totius mundi regiones puritatis incorruptæ maneant fidei sacramenta salutis. Brevius idem dixerat viennensis in Gallia archiepiscopus Avitus (Ep. 36): *Scitis synodalium tegum esse, ut in rebus QUE AD ECCLESIE STATUM PERTINENT, si quid dubitatis fuerit exortum, ad romanæ Ecclesiæ maximum sacerdotem, quasi ad caput nostrum, membra sequentia recurramus.* Atque hæc simul ostendunt vetustissimum hunc Ecclesiæ morem synodalibus legibus sancitum quidem fuisse, sed ex ipsa pontifici primatus indole ac vi constitutum. Non ergo nobis irascatur Febronius, si causarum majorum ad romanum pontificem delationem inter primatus jura percensere, ut antea, pergamus.*

III. Verum in his eminenti profecto fidei causæ, quas propterea fuisse ex primatus jure a primis Ecclesiæ seculis romano presuli reservatas in Antifebronio pluribus demonstravimus (T. II, lib. I, cap. 5) non solum Innocentii I, Petri Chrysologi, Vigilii, ac Magni Gregorii prolatis sententiis, sed perpetua Ecclesiæ consuetudine considerata. Quomodo autem

(1) Conferat hæc Febronius cum iis quæ [T. II, pag. 552] recitat ex Hericurio (*Lois ecclésiast. de France*, p. 1, cap. 6, § 9 et 14): « Les fausses décrétale ont fait dire aux papes qu'il n'y avait qu'eux qui dussent juger, même en première instance, les causes majeures... Les parlements et les évêques de France n'ont jamais voulu un usage si contraire à la discipline de l'Eglise. Hi certe Galliarum erant episcopi; nec tamen dum aiunt, *fides Petri, ut mos ille retineretur, PRO JURE SUO postulare*, inter primam aut secundam, ut aiunt, *instantiam* distinguunt. Imo tunc ipsi ad pontificem in prima instantia confluunt, ut paulo post videbimus.

hæc sit reservatio accipienda, Gersonis verbis fuit a me declaratum. Aliquæ sunt doctrinæ palam hereticæ apud omnes, aliæ dubiæ simplicibus, sed manifestæ sapientibus et peritis; tertiae veluti neutræ habentes pro se doctores cum rationib[us] ad ultramque partem probabilibus. Nec in una tantum diœcesi, vel paucis, sed apud omnes christianos, aut longe plurimos. Est ergo veritas, quod in primis et secundis auctoritas inferiorum prælatorum se extendit, et ad suos tantummodo: in tertii vero nequaquam, quoniam merito dicuntur *majores causæ fidei* propter difficultatem decisionis cum periculo scandali: ideo sunt ad sedem Ecclesiæ VEL AD SEDENTEM IN EA referendæ. Ita Gerson (*Tract. de Examinat. doctrinar., consid. 3.*). In tertii tamen hujus generis causis (quod ibi monui) si de dissitis nimium regionibus agatur, possunt episcopi jure suo provisorium, quod aiunt, judicium ferre, ac ne doctrinæ illæ impune disseminentur, vetare; in ipsarum quoque auctores inquirere, sin autem obtemperare detrectent, dum ab apostolica sede responsa exspectantur, eos in officio continere. Addidi etiam episcopos, dum ad sedem apostolicam de hujusmodi causis referunt, vere judices esse, quin tamen ipsorum judicium vim ullam habeat in utroque foro, dum apostolici præsulis sententia confirmatum non fuerit. Verum hæc inclamat Febronius (T. II, pag. 403): « Videat post hæc Zaccaria quomodo ipse, et si quos inveniat falsæ sua doctrinæ discipulos, notam violatæ reverentiae et obedientiæ, quam in susceptione sacerdotii suo ordinario juravit, quin et proditæ religionis evitare valeat, dum, cit. cap. 3, n. 2, in fin., audet docere, judicium episcopi circa res fidei nec in interno, nec in externo foro obligare. » Ferme exhorruisse, non quidem ob impactum mihi crimen, violatæ, quam in susceptione sacerdotii meo ordinario jura verim, reverentiae et obedientiæ (cum enim Romæ sacris fuerim ordinibus initiatus, majorem potius meo ordinario reverentiam et obedientiam a me præstitam fuisse intelligebam), sed quod in religionis, quam utinam sanguine ipso testari mihi liceret! proditæ suspicionem vocarer. Respiravi tamen, ut mea hæc non esse, unde proditæ religionis notam non possem effugere, sed mihi a Febronio afficta animadvertisi. Ubinam generatim dixi *judicium episcopi circa res fidei nec in interno, nec in externo foro obligare?* Hoc ego asserui de judicio episcopi circa eas tantummodo res fidei, de quibus inter doctos viros, num hæresis, aut erroris notam mererentur, controversia esset, antequam romanus pontifex, ad quem episcopus de suborta fidei quæstione retulisset, sententiam ferret. Ac de foro quidem *interno res* est explorata; numquid enim assentiri cogerer episcopi judicio, ut nisi facerem, peccati reus essem? Ad forum externum quod spectat, si scandali periculum sit, aut si episcopus me interea a meis docendis evulgandisque opinionibus abstinere jubeat, quis dubitet, a me parendum episcopo? Neque id negavi aut negare poteram, qui episcopum in quibusdam ejus generis casibus posse non solum ad pontificem de erroribus judicando

referre, sea dum Roma exspectatur responsum, pro-
videre ne latius serpent, diserte affirmaveram. Quæ
igitur de foro externo comparate ad internum dicta a
me sunt, ita intelligi res ipsa postulat, ut re, quæ ad
tertii generis a Gersonio distincti doctrinas pertinent,
ad romanam sedem delata, veluti hæreticum nemo
exterius ipse se gerere debeat, aut ab aliis haberi.
Ubi vero heic *prodita religio*? Sed pro me satis dis-
putavi; ad causas fidei revertamur.

IV. Febronius, ut ostendat causas hujusmodi non
esse romani pontificis juribus reservatas, primum
apostolorum exemplo utitur. « Nimirum, inquit (t.
II, pag. 401), non unum Petrum, sed omnes apostolos
Christus ad Evangelium nuntiandum misit; omnibus
apostolis dixit: *Euntes docete omnes gentes.* Idem
omnes et singuli id juris potestatis acceperunt, ut
fidem docerent, et, quod inde consequebatur, erro-
rem rejicerent, atque utrum ei, quam Christus tradi-
derat, consentanea necne aliqua doctrina esset, ju-
dicarent. Singuli apostoli in Ecclesiis quarum curam
suscepiebant coortos errores damnarunt: cuius rei
genuinas probationes exhibent S. Pauli, S. Petri, et
S. Johannis epistolæ. » Sed huic imbecillo sane argu-
mento responderat cl. Kauffmansius (*Diss.* 4, § 2, pag.
336) his verbis: « Similis formæ, paris etiam infirmi-
tatis est hoc ratiocinium: Singuli diaconi apostolici
damnabant errores Evangelio et libertati christianæ
contrarios, nemo poterat resistere sapientiæ et spiritui,
qui per eos plenos Spiritu sancto et sapientia loque-
batur. S. Scriptura nobis certa exercitat per eos
potestatis exempla prodit in Acis S. Stephani et S.
Philippi diaconorum. Jus prædicandi Evangelium con-
servarunt diaconi eorum successores, et non secus
ac ipsi ad S. diaconum assumpti sunt, ut prædicent
Evangelium et baptizent, probe noscentes non minus
ad eos officium dogma fidei, quam morum et vitæ
puritatem docendi pertinere; ergo jam certis locorum
finibus circumscriptum non est diaconorum ministe-
rium, possuntque jam diaconi ubique dicere: *Ecce aqua, quid prohibet baptizari? Numquid aquam quis prohibere potest, ut non baptizentur hi?* Etiam verum non est errores a singulis apostolis seorsim semper fuisse damnatos. Certe illi Antiocheni errabant, qui, dum apud eos Paulus et Barnabas morabantur, cum christiana lege tentabant mosaicam componere, non tamen a duobus illis apostolis ejus erroris au-
tores ibi damnabantur, sed Hierosolymam itum; ibi SS. Petri et aliorum judicio synodali causa fuit disceptata et finita. Ut juris et potestatis exercitio differunt diaconi nostri temporis a diaconis apostoliciis, ita episcopi ab apostolis differunt. » Habeat Fe-
bronius quidquam quo se defendat? Quid igitur *repe-
tita nos cramble occidit?* Addit Febronius (l. c.) ab
apostolorum temporibus eorum successores episcopos in eo semper jure persistisse, ut errores quicunque in cuiuscunque diœcesi prodiissent in synodis parti-
cularibus, rarius in generalibus prosciberent. At
heic etiam more andabatarum pugnat, 1° errores,
qui vel antea ab Ecclesia damnati sint, vel apertam

hæresim sapient, posse episcopos proscribere, atque
in illorum defensores canonici poenis animadvertere
nemo negat. 2° Posse in gliscentes errores inquirere
episcopos, imo et ex suo ipsorum munere debere,
exploratum quoque est, nec ab ullo negabitur. 3° Quid
vero si detecti errores gravibus videantur rationibus
fulciri, atque inter doctores, sintne damnandi, magna
in utramque partem contentione disputetur? Hoc
(recte teneat Febronius), hoc unum est, quod in con-
troversiam cadit. Nos hac super quæstione ita senti-
mus, posse episcopos sive in synodo, sive extra
synodum novos hujusmodi dubiosque errores proviso-
rio judicio coercere; sed quod ad sententiam spectat,
quæ rem dirimat, ac fideles ad assensum cogat, eam
non nisi a romanis pontificibus exspectandam, a qui-
bus propterea episcopi ac synodi relatione, quæ et
consultationis et judicii quoque rationem habere po-
test, totum negotium subjecere debeant. Id factum a
tota retro antiquitate fuit, ut in Antifebronio ostendi;
imo et fieri debuit. Quod carthaginenses patres in
pelagianorum causa fecisse Innocentius I scripsit,
*Antiquæ traditionis exempla servantes et ecclesiasticæ
memores disciplinæ, patrumque instituta sacerdotali
officio custodientes* (Ep. 29, *Coust. edit. col.* 888); quod
idem Innocentius milevitanos patres in eadem causa
fecisset ait, *Antiquæ regulæ formam secutos quam toto
semper ab orbe norant esse servatam* (Epist. 30, col.
896); quod Cyrilus in Nestorii causa, *longa Ecclesi-
rum consuetudine suadente, se facere professus est*
(Epist. ad Cœlest., t. I, *Coust. col.* 1086); quod Ori-
entes in epistola ad Michaelem Balbum (*inter epistolæ
S. Theodori Studit.*, lib. II, ep. 86), olim et ab initio
paterna traditione transmissum morem appellant; id
absque dubio fieri ab omnibus debuisse quis insicie-
tur? Multo autem magis res comperta erit, si anti-
uum hanc morem ex divino jure originem duxisse
sit manifestum. Atqui id ipsum antiquitas docuit. Ar-
bitramur auctoritati sanctitatis tuæ, de sanctarum Scri-
pturarum auctoritate depromptæ facilius eos, qui tam
perversa et perniciosa sentiunt, esse cesturos: ita Nu-
midiae episcopi in epistola ad Innocentium I (t. I,
Coust. col. 875): *Vestræ religionis vigorem non minus
nunc in consulendo, quam antea cum pronuntiaretis,
vera ratione firmastis, qui ad nostrum referendum ap-
probastis esse judicium, scientes quid apostolicæ sedi,
cum omnes hoc loco positum ipsum sequi desideremus
Apostolum, debeatur, u quo ipse episcopatus et tota
auctoritas nominis hujus emersit:* ita idem Innocentius
in epistola ad patres concilii carthaginensis (l. c.,
col. 888). « Inter claras sapientiæ ac mansuetudinis
vestræ laudes, christianissimi principum, puriore luce
tanquam aliquod sidus irradiat, quod amore fidei,
quod caritatis studio, edocti ecclesiasticis disciplinis,
romanæ sedis reverentiam conservatis et ei cuncta
subjicitis, et ad ejus deducitis unitatem, ad cuius
auctorem, hoc est apostolorum primum, Domino lo-
quente, *præceptum est, Pace oyes meas*, quam esse
omnium vere Ecclesiarum caput et patrum regulæ,
et principum statuta declarant, et pietatis vestre re-

verendissimi testantur affatus. » Ita Johannes II in epistola ad Justinianum imperatorem (Ep. 2, t. VIII Conc., Mans. edit. col. 797). Quid plura? Orientales, in indicata ad Michaelem Balbum epistola, ea de causa se ab illo petere aiunt, ut juberet ad communem utilitatem a vetere Roma suscipi declarationem; hæc enim suprema est Ecclesiarum Dei, in qua Petrus sedem primus tenuit, ad quem Dominus dixit: *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam.* Non hæc nunc primum a me proferuntur; fuerant autem in Antifebronio recitata. Post hæc tamen audet Febronius (T. II, pag. 403) novam, toti antiquitati ignotam, conciliorum definitionibus et universalis Ecclesiae consuetudini oppositam nostram sententiam appellare.

V. At, inquit (l. c., pag. 401), *Horum judiciorum (episcopalium), in causis fidei, exemplis plena sunt secula omnia; nulla orbis christiani pars ab iisdem vacua.* Verum hoc dolendum, exempla quæ profert, ad rem non facere. Nam vel judiciorum sunt, quibus episcopi apertas (1) atque adeo jam reprobatas (2), hæreses proscripterunt, vel judiciorum, quorum relatio statim ad ipsam romanam sedem missa est, ut ab ea confirmarentur (3), vel etiam judiciorum, quæ apostolica auctoritate (quod tamen Febronius dissi-

(1) Ejusmodi fuit hæresis montanistarum in Galliis prudenter quidem et *recto iudicio*, sed *privato*, ut ait Eusebius [Hist. eccles., lib. v, cap. 5], provisorio scilicet, confixa: priscillianistarum, prædestinatianorum, Gothescalcii.

(2) Huc spectat sirmiensis formula, quam Hilarius in libro de Syudo, ait Galliae episcopos *non mo o non suscepisse, sed munitam etiam significatamque damnasse.* Nam, ut idem Hilarius, in libro in Constant., n. 24, scribit, *quidquid praeter fidem unam (nicenam) est, perfidia, non fides est.* Hac eadem de causa pertinet cum Ariminensis synodi formula item a Gallis an. 562 improbata, tum Felicis et Elipauda hæresis in Nestorii dudum proscripta.

(3) Sic Montani hæresis a Gallis damnata fuit, sed decreta ad Eleutherium legatione, ut ab ipso romano pontifice non *privato* sed solemani judicio configureretur. (Vide *Antifebronium*, t. II, lib. I, cap. 3, n. 3). Arausiana quoque synodus, quam Febronius memorat in *semipelagianorum errores sententiam pronuntiavit*, sed quomodo? Ex ipsis arausianis patribus, quorum verba in eodem Antifebronio reddideram (l. c., pag. 48), discedere Febronius debuerat: « Unde, inquit, id nobis secundum admonitionem et auctoritatem sedis apostolicae justum ac rationabile vi sum, ut pauca capitula ab apostolica nobis sede transmissa, quæ ab antiquis patribus de sanctarum Scripturarum voluminibus in hac præcipue cause collecta sunt ad docendos eos qui aliter quam oportet sentiunt, ab omnibus observanda proferre, et manibus nostris subscribere debemus: quibus lectis, qui hucusque non sicut oportebat de gratia et libero arbitrio creditit, ad ea, quæ fidei catholice conveniunt, animum suum inclinare non differat; » imo Romanum Felicem armentarium presbyterum miserunt, ut synodi gesta solemnius a pontifice confirmarentur; quod et Bonifacius fecit. Monothelitarum hæresis, inquit idem Febronius, a Galliæ episcopis ante damnata fuit, quam concilia lateranense et sextum super hac re quidquam statuissent. Ab africanis fortasse, vel cypriis episcopis dicere voluit, quid enim Galliæ episcopi hac in causa egerint, antequam Martinus I acta lateranensi synodi ab eis subscribenda in Gallias mitteret, non invenio. Sed ne illud quidem verum esset, africanos et cyprios episcopos monothelitarum hæresim damnasse, non inconsulta apostolica sede, cum in eadem lateranensi Martini concilio lectæ fuerint tum cypriorum, tum africanorum patrum ad Theodorum pontificem synodicas epistolæ, quibus eam hæresim Romæ ut proscripturatur, flagitabant. Quid? quod illis praeverat romanae sedes, cum Severinus, an. 639 et Johannes IV, an. 640, in duabus romanis synodis Heraclii *echesim*, et monothelitas anathemate percūlissent.

mulat) edita omnino fuerunt (1). Unum heic tantum diligentius expandam, quia ad gallicanam Ecclesiam spectat, et malæ, qua Febronius veterum recentiumque testimonia reddere consuevit, fidei insigne ac illustre exemplum lectoribus suppeditabit. In Jansenii, inquit (l. c., pag. 403), negotio, cum gallicani plures episcopi papam recta adiissent, ut ab eo quinque propositionum damnationem peterent: quin de iis ullum ipsi judicium ferrent; ne res in consequentiā traheretur, cleri cœtus, an. 1660 declaratione edita pronuntiavit: *Spiritum sanctum id potestatis epis copis tribuisse, ut de fidei rebus judicarent, quæ vel aperte hæresim saperent, vel doctis viris in dubium revocarentur; at perturbationes eo tempore in variis Galliæ provinciis subortas, quominus præsules ejusmodi cœtus seu concilia (provincialia aut nationalia) commode haberent, impediisse, remedique hac ratione malis afferendi spem ademisse; eamque ob causam memoratos episcopos ad Innocentium X se recta vertisse, qui rem judicaverat edita constitutione, quam cœtus idem recepit in judicii modum, et quin laderetur episcoporum jus in eo positum, ut primum in fidei causis judicium ferant.* Bene tamen est. Ad manus habeo librum Parisiis editum an. 1667, hoc titulo: *Relation des délibérations du clergé de France sur les constitutions de nos SS. pères les papes Innocent X et Alexandre VII, par lesquels sont condamnées, etc.* Ibi ergo exstat, quam declarationem Febronius vocat, indicatique, quæ ob jansenianas propositiones oborte erant, turbis atque episcoporum de illis sedandis sollicitudine, hæc in rem præsentem adduntur (2):

(1) Meminit heic Febronius Eliandi et Felicis in francofordiensis et ratisbonensi conciliis damnatorum; controversiæ de imaginibus in eodem francofordiensi et parisiensi synodis diremptha, ac Berengarii in turonensi concilio proscripti. At nonne francofordiensi concilio aderant legati romani pontificis? Nonne Gregorius II, in duabus romanis synodis an. 730 et 732, habitis multo ante francofordiense et parisiense concilia imaginum cultum damnatis iconomachis confirmaverat? Nonne turonense concilium in quo Berengarius jam antea a Leone IX ab Ecclesie communione depulsus haeresim suam ejuravit a Victore pontifice convocatum fuerat, ac præside hujus legato Hildebrando fuit celebratum? Quam apta hæc sint ad hæresum absque romanae sedis consensione proscriptoriarum jus episcopis vindicandum, lectores mei judicent.

(2) Pag. 2: « Ils savaient que comme leur charge pastorale les engageait à ce devoir, le Saint-Esprit leur avait donné le pouvoir de juger les matières de foi qui sont ou manifestement hérétiques ou mises en doute parmi les savants. Celles du premier genre ne consistent qu'en l'exécution et au châtiment de ceux qui enseignent ces doctrines qui ont été déjà condamnées; et partant ils savaient que chaque évêque peut l'ordonner dans son diocèse contre les coupables. Mais pour le regard des jugements qu'il faut donner sur une matière mise en dispute parmi les savants, pour parler avec les anciens théologiens, ils n'ignoraient pas qu'afin que ces jugements fussent autorisés, il était nécessaire de les donner dans une assemblée canonique soit d'un concile provincial ou d'un national, ou bien dans une autre assemblée composée d'un grand nombre d'évêques: d'où la relation étant envoyée ensuite au saint père, l'erreur fut condamnée dans toute l'Eglise par l'autorité du saint siège apostolique, ainsi que les conciles d'Afrique l'avaient pratiqué contre l'hérésie de Pélagius. Les désordres survenus en ce temps-là dans diverses provinces de la France, ôtent le moyen aux prélates de pouvoir tenir commodément les conciles ou assemblées de cette sorte, et l'espérance de remédier aux maux par cette voie. Leur zèle leur a ouvert un autre, conforme à l'ancien usage des Eglises d'Occident et d'Orient; laquelle est nécessaire dans

« Norant episcopi , quemadmodum ad id officii implendum ex ipso pastorali munere tenebantur, ita sibi creditam fuisse a Spiritu sancto potestatem judicandi de fidei rebus, quæ aut manifesto hæreticæ sint, aut in dubium a doctis viris revocentur. » Nihil heic, inquies, quod Febronius ad veritatem non reddiderit. Ita sane ; cætera audiamus. « Primi generis cause in sola executione sitæ sunt ; illorum , qui jam diu damnata ejusmodi dogmata instaurant, poenam spectant ; quāmobrem sciebant, quemlibet episcopum in sua dioœcesi hanc posse in reos statuere. Verum quod ad judicia spectat, quæ de re a doctis viris in controvèrsiam vocata, ut cum antiquis theologis loquamur, ferri debeant, non ignorabant, quo auctoritatem præ se ferant, oportere ut ea in canonico conventu seu provincialis , seu nationalis concilii , aut alio multorum episcoporum cœtu ederent. » Quo autem ista synodorum judicia pertineant, continenter docet ea declaratio his verbis : « Quo ex cœtu missa mox ad summum pontificem relatione, error apostolicæ sedis auctoritate in universa damnaretur Ecclesia , quemadmodum in causa pelagianorum factum fuit ab africanis conciliis. Quoniam vero ob temporum difficultates in concilium coire non licebat episcopis, consultationem jansenianæ doctrinæ compendium exhibentem ad Innocentium mittere visum illis fuit. » Nempe ut in illa ipsa declaratione animadvertisatur (pag. 5), duplex relationum ad pontificem mittendarum genus cum ecclesiasticis tum civilibus legibus receptum scimus. Primum est, quo episcopi explicatis quæ enata sint dubiis, suum adscribunt judicium , ejusque a pontifice confirmationem postulant; hocque illud relationis genus est, quod africani patres in indicata pelagianorum causa usurparunt. Alterum est, quo romano præsuli dubia, non interposito ipsorum judicio, proponunt ab eo dirimenda ; cujusmodi consultationes sunt ad Siricum, Innocentium I, Leonem Magnum, cæterosque pontifices, atque adeo ex gallicanorum antistitutum concilio ad Leonem III missæ. Viden ? quantum ista a Febronianis dissideant? Febronius gallicanos episcopos declarasse ait, cur Innocentio quinque Jansenii propositiones detulissent, quin de iis ullum ipsi judicium ferrent, NE RES IN CONSEQUENTIAM TRAHERETUR ; declaratio eo tantum spectat, ut causæ afferrentur, cur non ex synodo ad Innocentium episcopi scripsissent, sed epistola a præsulibus absentibus singulatim subscripta. Febronius ait, voluisse episcopos jus sibi asserere in eo positum, ut primum in fidei causis judicium ferant; declaratio, ut consultationi extra synodus missæ omnem adimat novitatis notam, ostendit, ne ex ipsa quidem synodo necesse esset ut suborta in rebus fidei dubia Romam referantur cum edito episcoporum judicio, sed posse

les temps difficiles, qui troublent la liberté de l'assemblée des conciles dans les provinces. Les prélates formèrent une lettre de consultation adressée au pape, afin qu'il condamnât en particulier chacune des cinq propositions contenant en abrégé la doctrine extraite du livre de Jansenius, et insérées dans cette lettre qui fut présentée à sa sainteté de leur part. »

episcopos in concilium coactos romano pontifici dubia solum proponere, de quibus ille decernat. Febronius hujus declarationis exemplo utitur, ut novum , toti antiquitati ignotum , conciliorum definitionibus et universalis Ecclesiae consuetudini oppositum esse confirmet nostrum de ambiguis fidei causis ab apostolica tantum sede definiendis decretum. Declaratio episcopis jus quidem vindicat de hujusmodi causis dijudicandis, sed ea tantum ratione, ut judicium hoc suum Romanam mittere debeant apostolicæ sedis sententia communiendum; quod quid demum est nisi hisce episcoporum judiciis cogentem vim denegare, ubi illis romanæ Ecclesiae auctoritas non accesserit? Fide jam adductis a Febronio aliorum scriptorum locis.

CAPUT II.

Quæ et quanta pontificiarum in causis fidei definitionum auctoritas sit. Duæ præcipuae ejus affectiones propounderunt, quod nempe et erroris nescia sit, et ultima haberi debeat; tum ad primam disputatio convertitur, et quis de illa fuerit veterum ac recentium sensus , quis Febronii, et a declaratione anni 1682 Gallorum, diligenter explicatur.

I. Causas fidei ad romani pontificis tribunal deferrendas esse , ut ab eo dirimantur, comprobavimus. Verum heic altera statim suboritur questio de ejus in illis definiendis auctoritate, quæ scilicet et quanta sit. Duo porro sunt , quæ Febronius super hac pontificis romani potestate docet (T. II, pag. 436), 1° eam non esse EX SE INFALLIBILEM ; 2° non ultimatam. Utrumque falsum. Nam et nulli per sese errori obnoxia est, et ultimum præterea , ad quod ejusmodi controversias perferri necesse sit, in Ecclesia tribunal. Primam illam pontificiae auctoritatis proprietatem explicare et confirmare aggrediamur, extremo hujus dissertationis capite alteram confirmabimus. Dum igitur errare pontificem non posse dicimus, solas fidei definitiones spectamus a summis pontificibus Ecclesiae propositas contra insurgentes dissensiones et errores in materia fidei; non autem opiniones , quibus licet aliquid statuant, nihil tamen decernunt ex catholica fide tenendum, nihilque damnant tanquam ab ea alienum ; non simplicia præcepta , quæ ad fidei definitionem referri non possint; non judicia de personis tantum , non ipsa disciplinae decreta , quæ ad fidem non pertinent; non tandem omissiones definitionum fidei, quæ si omittantur, cum definiendum aliquid esset, culpa omissionis non esset error dogmaticæ definitionis nec error in fide. « Præterea, ut recit Ballerini observat (De Vi ac Ratione pri-matus, pag. 288), fidei definitions debent esse actus plane liberi et voluntarii : si quæ enim verba fidei contraria exteriori vi extorquerentur ab invito , et si culpam involverent, manifesta tamen exterior vis satis patesceret, ea verba non exprimere veram sententiam et fidem ejus, qui sic exterius adigit ad id dicendum, quod ipse interius non credit, nec diceret, si non cogeretur. Heinc actus metu extorti tanquam non omnino liberi ex ipso civili jure null

judicantur. Cum ergo romani pontifices nulla vi exteriori cogente ob vindicandam catholicae fidei unitatem quibusdam dissensionibus impetitam aliquod dogma circa fidem credendum proponunt, atque constituunt, vel errorem aliquem fidei contrarium iis formulis damnant, quibus non opinionem privatam, sed catholicam doctrinam se exponere, errorem ei doctrinæ contrarium proscribere ita significant, ut quicunque aliter sentiant, a catholica vel romana abesse et ab Ecclesiæ romanæ communione et unitate separatos declarant, anathemate percellant, aut hæreses, vel aliis æquivalentibus censuris propositiones quas damnant, inurant; hæc erit illa proprie dicta definitio fidei, qua cum ex Christi mandato confirmandi sint fratres in fide, ex ejusdem Christi promissis error ipsi nequit inesse. Quod si petas a me, num alias quedam conditiones, ut definitio edita dicatur *ex cathedra*, requirantur, quemadmodum oratio, scripturarum ac traditionis examen, cum cardinalibus consultatio, theologorum suffragia; dicam hoc curiose magis quam necessario queri. Si enim constet romanos pontifices aliquid tanquam dogma ex fide credendum proponere, satis hoc erit, ut conditiones ad id rite recteque præstandum requisitas (quæcumque demum esse sint) non defuisse credamus. Deus enim sapienter, suaviterque disponens omnia dum finem prospicit, modos quoque rationemque prospicit ad finem maxime necessariam. Quapropter si quod certissimis deinde momentis comprobabimus, promissum fuit a Christo summis pontificibus *æxcep-
tione*, seu *infallibilitatis* privilegium; promissum etiam fuisse intelligitur, nihil eorum, cum definiunt ipsis defuturum, quod ad ferendam definitionem fuerit necessarium. Eadem sane quæstio, inquit Ballerinius (*L. c.*, pag. 291), emoveri posset quoad definitiones editas in generali concilio. Si autem hæreticis semel hæc licentia permittatur, ut in quæstionem vocent, num Ecclesiæ judices eam diligentiam curamque, quæ opus erat, adhibuerint; quis non videat, omnia mox non tam pontificum, quam ipsorum oecumenicorum conciliorum judicia labefactatum iri? Sicut ergo cum eduntur definitiones concilii generalis, de conditionibus necessariis nemo catholicus dubitat, quo minus veritatem contineant; ita et de summorum pontificum definitionibus judicandum. Quæ humanae rationi et industriae innituntur, etiamsi nihil omissum sit diligentia, errori subesse queunt; non vero quæ incumbunt promissis divinis, Deo satis præsiciente. ne quid erroris obrepat, et ne quid omittatur, vel desit, quod ad veritatem cognoscendam ac definiendam requiratur. » (1)

(1) Sic etiam cum Quesnelli constitutionem *Unigenitus* fuisse absque examine ab episcopis susceptam in vulgus disseminarent, cardinales, archiepiscopi, et episcopi Galliarum in epistola an. 1728, ad christianissimum regem perscripta in eamdem sententiam responderunt. « Nous sommes bien éloignés de penser et de dire que pour porter ou pour accepter un jugement sur la foi nous n'ayons besoin ni d'examen, ni de discussion, ni de liberté, mais nous disons, en nous appuyant sur la promesse de Jésus-Christ, que quand le corps des pasteurs a prononcé, il n'est

II. Quam proposuimus de inerrabili romani pontificis in edendis fidei definitionibus potestate sententiam, ea universa defendit antiquitas, paucis exceptis, qui Occamum Philippi Pulchri primum, Ludovici deinde Bavari partibus addictum sequi maluerunt, quam patres, concilia, omniumque et nationum et ordinum theologos. A tempore enim concilii constantiens et basileensis, ut ait Ruardus Tapperus decanus lovaniensis et in tridentino concilio theologus longe spectatissimus (*Orat. Theol. 3*), doctores quidam apud solum concilium oecumenicum docent esse infallibilis sententiae privilegium. Veteres vero scriptores, Petro, totius familiae Christi praeposito, et romano pontifici supremo in terris post Petrum Christi vicario, ut qui solus claves domus acceperit, quodlibet ligandi ac solvendi, ejusque cathedralæ proprium esse hoc privilegium infallibilis sententiae, concorditer ex Scripturis tradunt. Quam vere hæc a Tappero dicta sint, longa theologorum, atque adeo universitatum, quas dicimus, nobiscum sentientium enumeratione docere possem. Verum actum agere id esset, cum multi iisque eruditissimi viri in hac doctorum pertexenda recensione pridem desudaverint (1). Pauca tamen aut minus obvia, aut illustrio-

jamais permis aux fidèles de refuser la soumission, ni d'hésiter à la donner, parce qu'il est promis que *les portes de l'enfer ne prévaudront point*; par conséquent elles ne prévaudront ni par la violence, ni par la négligence, ni par la séduction. En vain alléguera-t-on qu'on n'a pas examiné et qu'on a manqué de liberté, ou qu'on a été entraîné par des intérêts humains. Jésus-Christ est avec le corps des pasteurs; il est la sagesse du Père, comme il est la vérité éternelle: il est donc avec eux en tant que sagesse pour leur faire prendre les moyens assurés de connaître ce qu'il leur a enseigné, en même temps qu'il est en eux en tant que vérité, pour empêcher qu'ils ne s'égarent. Dès que le vrai fidèle voit le corps des pasteurs uni au chef former une décision qui intéresse la foi; dès qu'il voit ce corps respectable qui parle au nom de Dieu, et qui est assisté d'en haut, exiger la soumission et prescrire l'obéissance, il ne balance point: on a beau lui dire: « Une partie de ces pasteurs n'a pas prononcé par voie de jugement, les autres ne sont pas unanimes dans le motif de leur décision; c'est l'infaillibilité du pape qui a déterminé uniquement ceux-ci, l'examen de ceux-là n'a pas été suffisant, ou il n'a pas été juridique; il est à craindre que leur décision, par l'obscurité des propositions qu'ils censurent, ne donne lieu de confondre la vérité avec l'erreur. » Tous ces discours n'ébranlent pas la foi et n'affaiblissent point la confiance qu'il a dans les promesses de Jésus-Christ. Il voit l'unité dans le corps des pasteurs, et le point qui les réunit, c'est celui qui fixe sa croyance; il sait que c'est à cette unité qu'il est dit: *Celui qui vous écoute m'écoutez*, il ne lui en faut pas davantage; il n'examine point comment le jugement a été formé, ni les différents motifs sur lesquels les premiers pasteurs ont pu appuyer leur décision; si lui suffit qu'ils aient parlé pour qu'il règle sa foi sur leur enseignement. Il ne s'alarme point des périls qu'on veut lui faire envisager; il sait que celui qui a promis son assistance aux premiers pasteurs saura les en garantir, et lui avec eux, et que la simplicité de la soumission fera toujours sa sûreté, comme la promesse de Jésus-Christ fait la leur. « De quelque manière, dit M. Bossuet, que l'Eglise donne son consentement, l'affaire est tout à fait terminée; car il ne peut jamais arriver que l'Eglise, gouvernée par l'esprit de vérité, ne s'oppose pas à l'erreur... Dieu, dit-il ailleurs, sait tellement se saisir des coeurs, que la saine doctrine prévaut toujours dans la communion visible et perpétuelle des successeurs des apôtres. » Similia legere est in *egregia ebredunensis archiepiscopi pastorali institutione sur les jugemens définitifs de l'Eglise universelle*, Gratianopolis an. 1729 edita, pag. 141.

(1) Vide auctores a me indicatos in *Antifebronio*, t. I., diss. 2, cap. 10, pag. 218, quibus additum *Mantissa celebrum in Belgio et Gallia scriptorum*, qui tardius, post

ra attingam. Ordier autem a S. Thoma , cuius haec sunt verba (2-2, q. 1, art. 10) : « Ad illius auctoritatem pertinet editio Symboli, ut ab omnibus inconcessa fide teneantur. Hoc autem pertinet ad auctoritatem summi pontificis , ad quem majores et dissimilares Ecclesiae quæstiones referuntur , ut dicitur in decret. extr. de Baptismo , cap. Majores. Unde et Dominus, Luc. XII, Petro dixit, quem summum pontificis constituit , *Ego pro te rogavi, ut non deficiat fides tua.* Et hujus ratio est : quia una fides debet esse totius Ecclesiae secundum illud I Corinth. I : *Id ipsum dicatis omnes, ut non sint in vobis schismata :* quod servari non posset , nisi quæstio fidei de fide exorta determinetur per eum , qui toti Ecclesiae praest , ut sic ejus sententia a tota Ecclesia firmiter teneatur : et ideo ad solam auctoritatem summi pontificis pertinet nova editio Symboli , sicut et omnia alia quæ pertinent ad totam Ecclesiam , ut congregare synodus generalem , et alia hujusmodi . »

III. Quatuor Angelico Doctori adjungam amplissimos romanæ Ecclesiae cardinales ; Johannem de Turrecrēmata (Summ. Eccles. lib. II, cap. 109, 111 et 112) , Reginaldum Polum (Lib. de Conc. ad legat. suez soc., q. 60) , Johannem Hieronymum Albanum (De Potest. papæ, part. II, n. 147) , et Stanislaum Osium (4). Eadem fuit sententia non solum doctissimorum viorum Ekii (L. I de Primat. Petri, cap. 26 et 43) et Johannis Fischeri (In Confut. assert. Luther., cap. 23) aliorumque, sed etiam academiæ. Nam lovanensis facultas , cum, an. 1544, jussu Caroli V imperatoris duos et triginta articulos ederet adversus Lutheri errores, non uno loco , quæ sua mens esset de inerrante pontificia in rebus fidei definitis auctoritate, palam fecit. Articulo enim 22 ita statuit : « Firma fide tenendum , unam esse in terris veram atque catholicam Christi Ecclesiam, eamque visibilem, quæ ab apostolis fundata in hanc usque nostram ætatem perdurans, retinet et suscipit, quidquid de fide et religione tradidit , tradit, et traditura est cathedra Petri : super quam ita a Christo sponso suo est adiuncta, ut in his, quæ fidei sunt , et religionis, errare non possit ; » articulo autem 25 docuit : « Certa fide tenenda sunt, non solum quæ Scripturis expresse sunt prodita, sed etiam quæ per traditionem Ecclesiæ catholice credenda accepimus , et quæ definita sunt super fidei , et morum negotiis , per cathedram Petri, vel per concilia generalia legitimate congregata . » (2) A lovanensi facultate desjungenda non est

editum nuper succurrerunt tractatum, cui titulus, Doctrina quam de primatu, auctoritate, ac infallibilitate romani pontificis trairerunt lovanenses S. T. magistri, ac professores, tam veteres quam recentiores propriis ipsorum verbis ac probationibus expressa, declarationi cleri gallicani de ecclesiastica Potestate nuper editæ opposita , censuræque a Sorbone recenter latæ aduersa. Per D. A. A. S. theol. professorem. » Confer etiam hujus dissertationis caput quintum.

(1) In Confess. fid., cap. 28, quam fidei confessionem sy nodus petracoviensis cooptavit.

(2) Launous in epist. ad Joh. Franchevillam lovanensem theologum haec lovanensis facultatis verba plane corrupti. Etenim particulae vel substituit auctiæ, ut celeberrima facultati contraria plane sententiam affingeret, his verbis :

coloniensis, quæ non solum anno 1688 septima septembribus, inerrantiam romani pontificis in doctrina , de fide et moribus toti Ecclesiae proponenda, ejusque eminentiam supra episcoporum concilia se profiteri declaravit , ut aiunt in Judicio academico contra Febronium ipsi colonienses, sed etiam an. 1615 in censura adversus Marci Antonii de Dominis de Republica libros eamdem strenue proposuerat, ac stabilierat.

IV. Sed in Galliis paulo diutius immoremur. Doctores prope innumerí ex eo regno prodierunt hujus pontificiæ privilegii defensores acerrimi. Quid memorare Andream Duvalium, in disputatione quadripartita de *suprema romani pontificis in Ecclesiam Potestate?* (1) Maelerum in prægrandi opere de Monarchia ? Habertum Vabrensem episcopum (2) ? Hallerium et le Maître sorbonicos professores in tractatibus quos de romano pontifice in scholis dictarunt (3) ? Episcopum massiliensem Coeffeteau in opere , que *mysterium iniquitatis a Plessaeo Mornaeo compositum refellit* an. 1614? P. du Lauréns oratorianum presbyterum in sua adversus ministrum Mestrezatum disputatione ? (4) aut Stephanum Baraut arelatensem archiepiscopum in insigni opere adversus Molinaeum calvinianum ministrum (5) ? cum ex ipsis sorbonicæ facultatis decretis et gallicanæ Ecclesiae conventibus illustriora nobis suppetant testimonia. Anno certe 1587 tota universitas parisiensis in consistorio apud Clementem , quem tanquam legitimum pontificem sequebatur , per magistrum Petrum de Alliaco infallibile romani pontificis judicium in causis fidei esse professa est his verbis (6). « Igitur pro vestris humiliis filiis universitatis prædictæ, et pro nobis eorum nuntiis , qui suis in hac parte obsequimur mandatis et documentis innitimus , corde et ore unanimiter protestamus , quod quidquid baetenus in hac causa per eos actum est, et quidquid in ea nunc vel alias pro eis acturi , aut dicturi sumus, totum correctioni, et judicio sedis apostolice et sedentis in ea summi pontificis humiliter submittimus; dicentes cum B. Hieronymo, 24, quest. 1: *Hæc est fides, pater beatissime, quam in catholica Ecclesia didicimus, in qua si*

Heic Petri cathedra generali copulanda est concilio. O fidem Febronianorum herorum !

(1) P. II, q. 1, pag. 214. Inter cætera ait : « Absolute certum est, summum pontificem neque in fide neque in moribus ex cathedra decernendis errare posse, statimque a sua canonica electione infallibilitatis privilegio a Christo donat. Laudabilis in academiâ parisiensi viget consuetudo, qua baccalaurei de quæstionibus theologicis solemniter respondunt, protestationes præmitunt, se nolle quidquam contra decretæ sanctæ matris Ecclesie, nec non sanctæ sedis apostolicæ et romanae asserere, aut defendere : et si quid in æstu disputationis adversus ejusmodi decreta illis exciderit, vel ignorantias, vel immemorias, vel lingue præcipito atriuendum velle. »

(2) In libro inscripto : *La défense de la foi de l'Eglise, et de l'ancienne doctrine de Sorbonne touchant les principaux points de la grâce.*

(3) Vide : Remarques d'un théologien sur le traité de M. Maimbourg, pag. 62.

(4) Dispute touchant le schisme et la séparation que Luther et Calvin ont faite de l'Eglise romaine, pag. 274 et seqq.

(5) Bouclier de la foi catholique , t. III, pag. 763.

(6) Apud Balœum in Hist. univers., ad hunc annum.

minus perire, aut minus caute forte aliquid positum est, remendari petimus a te, qui Petri fidem et sedem tenes. Non ignoramus enim, sed firmissime tenemus, et nullatenus dubitamus, quod sancta sedes apostolica est illa cathedra Petri, supra quam eodem Hieronymo teste, fundata est Ecclesia, ut habetur eadem questione in cap. *Quoniam vetus*. Et sicut dicit Cyprianus, 93, dist. *Qui cathedram*. De qua Sede in persona Petri apostoli in ea sedentis dictum est, *Petre, rogavi pro te ut non deficiat fides tua*, Luc. XXII. Hac est igitur, ad quam determinatio fidei, et approbatio veritatis catholice, ac hereticæ impietatis detestatio maxime pertinet. » Ad clerum gallicanum quod attinet, omitto luculentissimum conventus an. 1625 habiti testimonium (1), quod librum ejus conventus monita continentem admittente cardinali de Rupefocaldio supressum fuisse norim, etsi aliis omnino de causis quam ob tantam pontificiae potestatis celebrationem (2). Ea tantummodo conferamus, quæ in Jansenii causa a gallicanis episcopis ad romanos pontifices Innocentium X et Alexandrum VII perscripta fuere. Epistola, qua an. 1651 ab Innocentio quinque jansenianarum propositionum damnationem petierunt, ab his verbis inchoatur : *Majores causas ad sedem apostolicam referre solemnis Ecclesiae mos est, quem fides Petri nunquam deficiens perpetuo retineri pro jure suo postulat*. Innocentius, an. 1653 propositiones confixit. Eodem anno episcopi ad Innocentium secundo scripsere gratulantes, quod pesti grassanti, et certissimam perniciem allaturæ obstitisset summi pontificis indefessum studium, et ex alto petita potestas, quæ sola acerrimam illam animorum collisionem compescere poterat. Tum inter Innocentii I ad Africanos de Pelagii erroribus decretalem, et banc Innocentii X constitutionem instituta comparatione, enimvero, inquit, *vetustæ illius ætatis Ecclesia catholica sola cathedræ Petri communione et auctoritate fulta ... Pelagianaæ heresis damnationi absque cunctatione subscripsit*. Perspectum enim habebat non solum ex Christi Domini nostri pollicitatione Petro facta, sed etiam ex actis priorum pontificum ... judicia PRO SANCIENDA FIDEI REGULA a summis pontificibus lata ... DIVINA ÆQUE AC SUMMA PER UNIVERSAM ECCLESIAM AUCTORITATE NITI. Jansenii tamen asseclæ, ut meritæ damnationis telum effugerent, comminisci cœperant

(1) *Advis de l'assemblée générale du clergé de France*, etc., artic. 135. « Les évêques... respecteront aussi notre saint Pere le pape, chef visible de l'Eglise universelle, vicaire de Dieu en terre, évêque des évêques et patriarches ; en un mot successeur de saint Pierre ; auquel l'apostol et l'épiscopat ont eu commencement, et sur lequel Jésus-Christ a fondé son Eglise, en lui baillant les clefs du Ciel, avec la infailibilité de la foi, que l'on a veu miraculeusement durer immuable en ses successeurs jusques aujourdhu. »

(2) *Remarques d'un théologien*, etc. sur le traité de M. Mambourg, p. 75. « Cet article 137, ne fut jamais improuvé du clergé de France ; au contraire la principale cause de la suppression fut qu'il y avait quelque endroit qui semblait déroger à l'autorité du pape, en rendant le concile provincial, unique juge de la cause des évêques. C'est ce qui paraît en regardant dans ces avis les pages 11, 18 et 54, qui sont les endroits marqués et repris par le cardinal de la Rochefoucault. »

neque illas propositiones Jansenii esse, neque in Jansenii sensu damnatas. Iterum ergo gallicani antistesites an. 1654 ad Innocentium confugerunt, de Jansenianis querentes, quod e veteri fidei deposito, cuius custodia cathedræ Petri a Christo concredata est, partem adimere tentarent. Mortuo autem Innocentio ad Alexandrum VII, ejus successorem, litteras, an. 1656, dederunt, in quibus quæ super Innocentii decreto acta fuerant referentes, *eadem*, inquit, *alacritate illud suscipimus, quæ concilii africani patres ab ipsis expeditam Zosimi epistolam amplexi sunt ; quæ Pelagii, atque Cœlestii errores ... PEREMPTORIO DECRETO PROSTRAVIT*. Ut æquissimis gallicanorum præsulum in rem catholicam studiis Alexander satisfaceret, celebrem ad eos fidei formulam ab omnibus subscribendam misit. At Janseniani novas ordiri technas, ut invisam subscriptionem effugerent. Anno 1661 episcopi aliis litteris romanum pontificem consuluerunt. In his multa notata digna sunt. « At postquam, inquit, supra montem illum, qui est in vertice montium, ascendisti, ut evangelizares Sion, vox Domini in manu forti : quippe dedit Deus voci sue vocem virtutis, in tua beatitudine, quæ locuta est sicut potestatem habens ; clamavit et quasi tuba exaltavit vocem suam ad retundendos omnes impetus jansenianæ sectæ. ... Nullum quippe novimus montem coagulatum, quam apostolicum, ubi doctrina cœlestis, sicut lac parvulus, bene autem valentibus tanquam solidus cibus ministratur. In hoc monte nos ipsi pascimur (ut ait Augustinus ad populum suum) pascimur vos, pascimur vobiscum et quia in eo Dominus docet, statuimus ibi secundum verba Tertulliani finem querendi, stationem credendi expunctionem inveniendi. ... In te autem velut in Petri successore, nostrum omnium fortitudo firmata est. » Eodem anno episcopi encyclicam per Gallias epistolam direxere, qua Alexandrina formula prescribatur ; ibi autem animadvertunt, has omnes turbas a maligno spiritu excitatas fuisse, et si post Innocentii constitutionem, qua Jansenii propositiones ut hereticæ notabantur, nihil amplius superat desiderandum (1) janseniani episcoporum studium artibus ac dolis eludere satagebant. Itaque antistesites an. 1663 aliis encyclicis litteris alexandrinæ formulæ subscriptionem ursere. In his porro litteris Aviti viennensis episcopi ad Hormisdam papam epistolæ meminerunt, in qua erga pontificem omnes Galliarum Ecclesiæ ita comparatas esse asseverabat, ut quidquid in fidei causis ipsi decernere videretur, amplectendum sibi, credendumque profiterentur (2). Addunt hoc esse præcipuum sue ipsorum gloriæ caput, unde invicta eorum fides, auctoritasque falli nescia evadat ; utramque

(1) *Quoique... ce pape les ayant condamnées comme hérétiques, il n'y eut plus rien à désirer.*

(2) « J'ajouterais, qu'Alcime Avite, évêque de Vienne, qui, par sa sainte vie, par sa prudence et par son admirable doctrine, a soutenu la foi dans la France contre l'arianisme, écrivant au pape Hormisdas, l'assure, que non seulement l'Eglise de Vienne, mais aussi toutes celles de France, sont dans une parfaite volonté de suivre tout ce qu'il ordonnerait touchant les matières de la foi. »

que si religionis centro servent indissolubili nodo conjunctam (1). Quid, queso, ad explicandam commendandamque pontificis *infallibilitatem* istis disertius, atque magnificentius? Anne enim ab omni erroris periculo atque adeo suspicione immunis non sit *Fides Petri nunquam deficiens*; ex alto *petita potestas*, quæ sola et animorum in rebus fidei collisionem compescere possit, et judicia sua *absque cunctatione* subscribi postulet; cuius judicia pro sancienda fidei regula ex Christi Domini nostri pollicitatione *divina aequa ac summa* per universam Ecclesiam auctoritate nitantur; Petri successor, cui fidei depositi custodia a Christo concredita est; qui errores *preceptorio* decreto prosternat; in quo det Deus voci suæ vocem *virtutis*; per quem *doctrina cœlestis administratur*; in quo Deo docente statuimus *finem querendi*, et *statuonem credendi*, et *omnium fortitudo firmetur*; qui cæterorum reddat *invictam fidem*, auctoritatemque errori haud obnoxiam?

V. Post hæc inanis esset labor quæ apud Gallos singulis aut doctoribus, aut episcopis fuerit hæc super re sententia, disquirere. Unum adhuc tamen placet nominare Petrum illum de Marca Parisiensem archiepiscopum, qui a Febronio, cæterisque pontificiæ auctoritatis insectatoribus tam saepè laudatur. Jesuitæ, an. 1661, in claromontano collegio hanc thesim propugnandam suscepérant: « Christum nos ita caput agnoscimus, ut illius regimen dum in cœlos abilit, primum Petro, tum deinde successoribus commiserit, et eamdem, quam habebat ipse, infallibilitatem concesserit, quoties ex cathedra loquerentur. Datur ergo in E. R. controversiarum fidei judex infallibilis, etiam extra concilium generale, tum in quæstionibus juris, tum facti. » Cum autem præterea magna suborta fuisset disceptatio, de Marca commentariolum pro ea thesi Baluzio dictavit. In eo autem sententiam, quam jesuitæ claromontani proposuerant unam esse pronuntiat, quæ in Italia, Hispaniis, cæterisque christiani orbis provinciis tradatur, ut quod parisiensem theologorum appellari consuevit, oppositum scilicet decretem, solum *inter toleratas opiniones* censeatur (2); iterum deinde (3) eam sententiam, quæ ante ipsam Ecclesiæ consensionem pontificis definitiones erroris expertes defendit, generatim receptam, et ab Ecclesia romana, aliisque catholicis scholis prolatam appellat. Ait præterea, gravissimam romanis pontificibus injuriam ab iis inferri, qui hocce illis privilegium omnium academiarum consensu confirmatum palam in dubium vocare auderent, ac constitutionibus ad-

(1) « C'est le point solide de notre gloire qui rend notre foi invincible et notre autorité infallible, lorsque nous tenons l'une et l'autre inseparablement attachées au centre de la religion, en nous liant au siège de S. Pierre, pour la créance et pour la discipline, dans l'unité de l'esprit de l'Eglise. »

(2) « Cette opinion est la seule que l'on enseigne et que l'on embrasse dans l'Italie, l'Espagne et autres provinces de la chrétienneté; en sorte que celle qu'ils appellent des docteurs de Paris, est mise au rang des tolérées seulement. » Charlas, de la puiss. de l'Eglise, pag. 90.

(3) Num. 51: « L'opinion générale reçue et approuvée par l'Eglise romaine et par les écoles de la chrétienneté. »

versus jansenianos latis multum roboris detrahi (1). Denique addit, eo ipso quo commentariolum illud dictabat anno, scilicet 1662, eamdem pene thesim cum apud Sorbonam, tum in navarræ collegio fuisse defensam (2); imo hanc in Galliis fere a theologis omnibus æque atque a jurisperitis, qui veteris Sorbonæ opinionem nibili facerent, propugnarit (3).

VI. Fatendum nihilominus est post annum 1682, quo gallicani conventus declaratio edita fuit, contrariam in Galliis opinionem in libris cæterisque actis publicis obtinuisse. Quare Febronius falsus non est, dum recentiores eo anno Gallos pro sua sententia appellat. In hac ipsa tamen, quæ ipsi cum Gallis communis est, opinione multum a Gallis Febronius dissidet. Galli enim qui solum quidem judicium sedis apostolicæ ad finiendam fidei controversiam non sufficere autumant, ne hinc tamen unitati fidei a Christo male provisum dicatur, si exspectanda esset concilii generalis sententia, que idem apostolicum judicium confirmans, causam finiret; sufficere, semperque sufficiens fuisse aiunt, si definitionibus summorum pontificum accedat episcoporum Ecclesiæ etiam dispersæ vel expressus vel tacitus saltem consensus. Febronius autem hac ipsa conditione consensus saltem taciti nequaquam contentus ad *ultimatum et conclusum*, ut aiebat (*Cap. 6, § 8, n. 1*), atque infallibile judicium in materia fidei exigit in primo sui operis volumine *expressam et concinentem generalis concilii sententiam*, qua solum fidei definitiones *peremptorias* esse comminiscetur (4). In novo tamen suarum defensionum

(1) « Au reste ce serait ouvrir la porte à un grand schisme que de vouloir rebuter ces thèses, encore qu'elles soient entendues suivant l'opinion commune : parce que non seulement cette plainte tendrait à ruiner ouvertement les constitutions faites contre Jansenius, mais encore à disputer aux papes publiquement avec autorité le pouvoir d'être juges infallibles parlant *e cathedra* en matière de foi, qui leur est acquis par le consentement de toutes les universités, excepté Pancienne Sorbonne [constantinensis concilii temporibus]. Le pape aurait sujet de se plaindre que lorsqu'il souffre et tolère l'opinion contraire, qui est de peu de personnes, on ne puisse avoir la modération de souffrir et tolérer l'opinion générale, qui appuie ouvertement ses droits. »

(2) « Mesme a présent on enseigne cette doctrine dans la Sorbonne. Car le mesme jour douzième de ce mois de décembre, lorsqu'on disputoit au collège de Clermont sur les thèses précédentes, on soutenoit en Sorbonne la même thèse en substance, qui est conceue aux termes suivans. *Romanus pontifex controversiarum ecclesiasticarum est constitutus iudex a Christo, qui ejus definitionibus insufficientem fidem promisit*; Luc. XXII. La mesme doctrine est avancée dans une autre thèse soutenue en Navarre le septième décembre de cette mesme année. »

(3) « La plus grande partie des docteurs [de gallis loquitur] non seulement de théologie, mais encore de droit, suivent l'opinion commune, qui a des fondements assez difficiles à résoudre, comme il a été déjà dit, et se moquent de celle de l'ancienne Sorbonne. »

(4) Hæc illa doctrina est, quam in *Antifebronio*, t. I, diss. 2, cap. 12, acriter propugnavimus, atque a Febronii cavillationibus asseruimus. Eamdem Sappelius *paradoxum* appellat p. 129, tum addit: « Ut romani pontificis auctoritati in hoc puncto [Febronius] ultimum inferat ictum, *abominabilem doctrinam* de Ecclesiæ catholicæ infallibilitate inducere non abhorruit, quam modo statim ventilabimus cornu, seu insolubili dilemmate. » Febronius igitur, cap. 6, § 8, sequentem titulum posuit: *Parum firma est illorum sententia, qui a plurima parte episcoporum definitiones romanis pontificis extra concilium adhaerentium; ultimum et irrefragabile judicium* constituí existimant. » Hæc idcirco exscriptissimus ut Sappelium a Febronii calumnia vindic-

volumine primum suum apud quesnellianos celebratum dogma, quo Ecclesiæ dispersæ consensioni finiendarum controversiarum auctoritas adimebatur, caute, ne palinodiam canere videretur, dissimulans ad Gallos accessit. *Non errabunt*, inquit (t. II, pag. 265), neque hi (pontifices), neque illa (particularia concilia) eum eorum de fide decreta ab universalis Ecclesia recipientur, sive tacite, sive expresse. Huc spectat, quod infra ait (pag. 404): « Quatuordecim episcopi cum aliis viris clarissimis et illustribus anno 529 Arausicie ad templi consecrationem congregati, doctrinæ capita adversus eorum hæresim statuerunt. Hujus concilii decretis omnes aliae ecclesiæ adhaeserunt; proinde eamdem auctoritatem obtinuerunt, ac si ab universalis Ecclesia in oecumenica synodo congregata sancta fuissent. » (1) Alibi quoque (pag. 468), « Poterit, inquit, exspectari ecclesiarum etiam dispersarum consensio, qua fugiendus error damnetur, et veritas credenda stabilitur, eadem utique auctoritate, eodemque robore, ac si in oecumenica synodo facta fuisset definitio. » En ergo tandem a Febronio agnitam dispersæ Ecclesiæ in fidei controversiis certo definiendis auctoritatem. Neque tamen illi cum Gallis penitus convenit. « Quod episcopi, inquit (t. II, pag. 195), acceptantes summi pontificis constitutiones, etiam in materia fidei, id facere debeant cum deliberatione maturitate et iudicio, atque ita una cum papa judicent pro officijs sui debito, recte docuit Febronius, cap. 4, § 2, n. 56, et cum ipso tradunt omnes quotquot non existimant, papam infallibilem, et episcopos meros ejusdem voluntatis executores. » Duo hec Febronius tradit, et falsa et cum Ecclesia gallicanæ decretis pugnantia. Primum est, episcopos de summi pontificis constitutionibus judicare non posse, nisi cum deliberatione et maturitate id faciant, nisi scilicet, ut alibi (t. I, cap. 6, § 8, n. 7) docuerat, pontificis definitionem cum verbo *Dei scripto et tradito* conseruant, ad dispiciendum an huic illa sit per omnia conformis. At hoc et toti ecclesiastice antiquitatib; et gallicanæ ecclesiæ adversatur. Legat Febronius genuinum Bossuetum in epistola ad Portus Regii san-

caremus. Ait Febronius pag. 223 et seqq.: *Supremam in rebus fidei auctoritatem, et communem cum illa infallibilitatem corpori universali Ecclesie competere*; tum perinde ac si Sappelius *abominabilem* hanc de catholicæ Ecclesiæ infallibilitate doctrinam vocasset, ait pag. 226: « Sed quod omnium vel modicis timoribus captum superabit, illud est quod scripsit P. Sappel, pag. 129, his verbis: « Febronius, cum bene videat, sententiam suam [si quacunque conciliariorum etiam generalium] in materia fidei definiti confirmatione et approbatione romani pontificis indigeant» tumulto inferri, ideo, ut romani pontificis auctoritati in hoc puncto ultimum inferat ictum, *abominabilem* doctrinam de catholicæ Ecclesiæ infallibilitate inducere non abhorruit. » Hoc enimvero *omnium captum superabit*, potuisse insigni fraude Febronium, quod Sappelius de negata ab ipso disperse Ecclesiæ infallibilitate jure asseruit, ad dogma *infallibilitatis corpori universali Ecclesie competenter* deformare, et hoc, non illud a Sappelio *abominabile* dictum exhibere.

(1) Sed addere dubuerat Febronius Arausicanum sua illa doctrina caput ab apostolica sede accepisse, iterumque ut ab ea confirmarentur impetrasse. En cur « omnes aliae Ecclesiæ illi adhaeserunt, et unde eamdem hactenus auctoritatem obtinuerunt, ac si ab universalis Ecclesia in oecumenica synodo congregata sancta fuissent. » Vide caput t.

ctimoniales; inveniet duplē esse, qua episcopi ecclesiasticis judiciis subscriptant, rationem, interdum nempe pro auctoritate judicando, interdum nempe assentiendo et obediendo, idque a clarissimo praesule pluribus christianaæ antiquitatis monumentis confirmari (1). Verum, inquit illustrissimus cameracensis archiepiscopus, sive episcopi definiendo, sive obediendo subscriptant, nunquam permittet Christus ut in communi prædicatione errant, ut qui se cum illis futurum omnibus diebus usque ad consummationem seculi promiserit (2). Nisi hoc admittatur, actum erit de Pii V constitutione adversus Baium, de Innocentii XI bullæ adversus errores Michaelis Molinos, ac de libri inscripti, Maximes des saints, damnatione, unde enim probari unquam poterit, inquit idem cameracensis (3), *hæc apostolica decreta ab omnibus episcopis cum Scriptura et traditione suis accurate collata, atque hoc deliberationis et maturitatis iudicio tandem suscepta?* Imo cum plerique christiani orbis antistites pontificiam infallibilitatem profiteantur, negandum id esset. Affirmat enim Febronius (et hoc alterum est quod eo loco docet) *quotquot existimant papam infallibilem, non posse de summi pontificis decretis eum deliberatione, maturitate et iudicio sententiam ferre*; quin etiam pronuntiat (T. II, pag. 2), neque protestantes neque alios, cum ad ipsum concilium universale ventum fuerit, multum fiduciæ posituros in conciliaribus votis aut iudicis eorum, qui jam ante declarassent, se non posse recedere a deciso, quod pontifex (ab illis infallibilis habitus) de questionibus et materiis in synodo ventilatis jam forte dedisset. Sed bene est. Etiam id longe a veritate abesse galli episcopi contendunt atque demonstrant.

(1) *Lettre aux religieuses de P. R.*, p. 36. tert. edit.: Les évêques souscrivent en deux manières aux jugements ecclésiastiques, quelquefois par autorité, quelquefois par consentement et par obéissance.... Vous voyez donc que si les évêques souscrivaient par autorité ils souscrivaient aussi souvent par obéissance; ou si vous voulez que nous l'expliquions, et peut-être mieux d'une autre manière, quelquefois ils souscrivaient en définissant, et quelquefois en obéissant. »

(2) Mandem au sujet d'un écrit qui a pour titre : *Consultation, etc.*, 1729., p. 73: « Mais soit que les évêques souscrivent en définissant, soit qu'ils souscrivent en obéissant, Jésus-Christ ne permettra jamais qu'ils se trompent dans leur commune prédication, parce qu'il leur a promis d'être avec eux tous les jours jusqu'à la consommation des siècles. »

(3) Ibid., pag. 72: « Il en faut dire autant de la bulle de saint pape Pie V contre les erreurs de Baius, de la bulle contre Molinos, et du bref d'Innocent XI contre le livre des *Maximes des saints*; car comment viendrait-on à bout de prouver que tous ces décrets apostoliques ont été acceptés de la part de tous les évêques par voie de jugement, et d'un *jugement juridique*? Les évêques alors ne pensaient-ils pas ce qu'ils pensent encore aujourd'hui sur l'infaillibilité du souverain pontife? Il est donc manifeste qu'on pourrait éluder toutes ces constitutions par les mêmes subterfuges que fournissent ici les 50 avocats; et cependant c'est de ces bulles-là même que plusieurs archevêques et évêques de France, à la tête desquels était M. le cardinal de Noailles, déclareraient, par un acte authentique qui n'a jamais été désavoué ni contredit par aucun évêque de la même nation, qu'il ne leur manquait aucune des conditions nécessaires pour obliger toute l'Eglise. Ces mêmes prélates déclareraient encore dans le même acte que quand l'assemblée de 1703 a dit que les constitutions des papes obligent toute l'Eglise lorsqu'elles ont été acceptées par le corps des pasteurs, elle n'a point voulu établir qu'il soit nécessaire que l'acceptation du corps des pasteurs soit solennelle, pour que de semblables constitutions du S. siège soient des règles du sentiment des fidèles. »

Unum placet heic appellare ebredunensem archiepiscopum in doctissima pastorali institutione quam anno 1729 Gratianopoli divulgavit sur les jugements définitifs de l'Eglise universelle et sur la signature du formulaire. Ibi ergo doctissimus cardinalis ostendit, episcopos qui pontificem erroris expertem agnoscunt, atque atque eos qui secus sentiunt, posse de ejus constitutionibus judicium ferre, illudque sacris litteris ac patrum traditioni innixum. Cum enim illi sententiam de infallibili pontificis auctoritate Scripturæ et traditioni consentire sibi certissime persuadeant, debent quidquid pontifex definit veluti scripto traditioque verbo consentaneum existimare (1). Vere igitur a me dictum fuit, Febronium inter, et Gallos in ipsa pontificia fallibilitatis tuenda opinione multum interessesse. Haec præmittenda fuerant; nunc sententiam nostram breviter, sed solide comprobemus.

CAPUT III.

Romanam sedem errori obnoxiam non esse, certissimum est totius antiquitatis decretum, hincque, rejecta Febroniana sedis et sedentis distinctione, pontificem quoque romanum eodem insigni privilegio prestare. Idem ex Christi Domini pollicitatione confirmatur; tum vero maxime ex centro catholicæ unitatis, quod est romanæ Ecclesiæ pontifex. Effugium Bosuetii seriem inter et personas pontificis distinguenter intercluditur.

I. Quod in Antifebronio professus sum, heic rursus edico, non ita me in hancæ questionem ingredi, ut eam pro dignitate tractare velim. Immensi id operis esset, atque etiam inutilis post tot doctissimorum virorum hac super re commentaria. Unum hoc mihi sumo, perspicuis ac firmis argumentis quantum susceptæ a me Antifebronii vindicationes postulant, propugnatam ibi sententiam iterum communire. Idque eo faciam, ut lectores intelligent, Febronium, qui solis suis antithesisbus posse illam labefactari existimavit (dissimulavit enim fere omnia, quæ pro illa in eo libro disputavimus, vixque unam alteram in contrarium ratiocinulam proposuit, eamque jampidem protraitam) cum Christiana ac litteraria republika nimis audacter egisse, quasi una sui ipsius

(1) Pag. 19: « Nous ajoutons cependant que quand même les évêques des Eglises étrangères n'accepteraient les décisions émanées du saint siège que sur le fondement de l'infâbilité du pape, on pourrait dire que leur acceptation ne laisserait pas de se faire par voie de jugement, même tel que nos réfractaires le requièrent. Qu'entendent-ils par ce jugement qui doit précéder l'acceptation juridique que l'évêque fait de la décision du pape, si ce n'est que l'évêque voit dans quelque endroit de l'Ecriture ou de la tradition une vérité nécessairement liée avec la décision, et que sur cela il se détermine à l'accepter comme conforme à la révélation? Les évêques des Eglises étrangères ne portent-ils pas un pareil jugement avant que d'accepter la décision? Ils ne se déterminent à l'accepter, que parce qu'ils croient voir dans l'Ecriture ou dans la tradition ce qui établit l'infâbilité du pape, et qui par conséquent contient la vérité de tout ce que le pape décide en matière de foi. Il est visible que ces deux acceptations se font également par voie de jugement de l'espèce dont il s'agit, tel que celui dont il s'agit, puisque les évêques des Eglises étrangères se fondent sur l'Ecriture et la tradition, ainsi que le font ceux de l'Eglise de France. »

auctoritate in re tam gravi imponere ne dicam illi an illudere se posse consideret. Duo autem mibi ad id præstanda esse video: primum, ut ostendam, romanae Ecclesiæ præsules suis in definitionibus inerrabiles esse; alterum ejusmodi illos esse ante omnem, quam eorum decretis Ecclesia adhibeat, consensionem. Hoc porro sequenti capite efficiam. Nunc primum illud persequar.

II. Ac primo romanam sedem illustri hoc ἀρχαλεῖον privilegio pollere in promptu sunt, quæ doceant luculentissima pontificum romanorum, conciliorum, ac patrum testimonia. Pauca affero. Primus inter pontifices audiatur Innocentius in ea, quam ad concilium milevitatum dedit, epistola (Ep. 30, t. I, edit. Coust. col. 896): « Præsertim quoties fidei ratio ventilatur, arbitror omnes fratres et coepiscopos nostros nonnisi ad Petrum, id est, sui nominis, et honoris auctorem referre debere, velut nunc retulit vestra dilectio, quod per totum mundum possit Ecclesiis omnibus in commune prodesse. Fiant enim necesse est cautores, cum inventores malorum ad duplicitis relationem synodi, sententiæ nostræ statutis viderint ab ecclesiastica communione sejunatos. » Dixerat autem idem Innocentius in superiori ad episcopos earthaginiensis concilii epistola (col. 889), « Patres non humana, sed divina decrevisse sententia, ut quidquid quamvis de disjunctis remotisque provinciis ageretur, non prius ducerent finiendum, nisi ad hujus sedis notitiam perveniret: ut tota hujus auctoritate justa quæ fuerit pronuntiatio firmaretur; indeque sumerent cæteræ Ecclesiæ (velut de natali suo fonte aquæ cunctæ procederent, et per diversas totius mundi regiones puri latices capitis incorrupti manarent) quid præcipere, quos ablueret, quos veluti cœno inemundabilis sordidatos, mundis digna corporibus unda vitaret. » Qui Innocentio successit Zosimus, in eamdem sententiam ad Aurelium ac cæteros qui concilio carthaginensi adfuerant, scripsit anno 418 (Ep. 42, col. 974): « Quamvis patrum traditione apostolicæ sedi auctoritatenu tantam tribuerit, ut de ejus iudicio disceptare nullus auderet. Gelasius porro (in tract. apud Sirm. in app. Cod. Theodos.) ait: Præstans sedi, quam ipse benedixit, ut portis inferi nunquam pro Domini promissione vincatur, omniumque sit fluctuantium tutissimus portus. Concilia pontificibus adjungimus. Totius orbis romani caput romanam Ecclesiam, atque illam sacrosanctam fidem apostolorum ne turbari sineret, obsecranda fuit clementia vestra. Inde enim in omnes venerandæ communionis jura dimantar. Ita patres aquileiensis concilii sub Damaso in epistola ad imperatores. Singularia quoque sunt quæ in epistola ad Hilarum papam de apostolicæ sedis prærogativis seripsere patres taracenses. » Etsi, inquiunt, extaret necessitas disciplinæ, expetendum revera nobis fuerat illud privilegium sedis vestræ, quo, susceptis regni clavibus, post resurrectionem Salvatoris per totum orbem beatissimi Petri singularis prædicatio universorum illuminationi prospexit. Cujus vicarii principatus sie

ut eminet ita metuendus est ab omnibus et amandus. Proinde nos Deum in vobis penitus adorantes, cui sine querela servitis, ad fidem recurrimus, apostolico ore laudatam, inde responsa querentes, unde nihil errore, nihil præsumptione, sed pontificali totum deliberatione præcipitor. » Haud alia fuit mens Orientalium, qui Hormisdæ litteris subscribentes ajunt: « Prima salus est rectæ fidei regulam custodire, et a patrum traditione nullatenus deviare, quia non potest Domini Nostri Jesu Christi prætermitti sententia dicentis: *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* Hæc quæ dicta sunt, rerum probantur effectibus; quia in sede apostolica immaculata est semper servata religio. » In concilio quoque romano sub Bonifacio II, quod pri-
mum cl. Holstenius edidit, hæc de apostolica sede Stephanus Larissæus prædicavit (part. I Collect. Holst.): *In cujus confessione omnes mundi et requiescent Ecclesiæ. Item episcopi africani, quorum in lateranensi concilio sub Martino I lectæ epistolæ sunt, profitentur, Manifestum et indeficientem omnibus christianis apud apostolicam sedem consistere fontem, de quo rivuli prodeunt affluenter, latissime irrigantes orbem christianum.* Denique œcumenica sexta synodus (act. 4) de romana Ecclesia ait: (eam) *Semper omnis catholica Christi Ecclesia, et universales synodi fideliter amplectentes, in cunctis seculis sunt, omnesque venerabiles patres apostolicum ejus doctrinam amplexi, per quam et probatissima Ecclesiæ Christi lumina clauerunt, et sancti quidem doctores orthodoxi venerati atque secuti sunt.* De patribus porro quid dicam? Una est eorum vox, quæ fuerat Cypriani in epistola ad Cornelium (Ep. 45), Ecclesiam romanam veluti Ecclesiæ catholicæ radicem et matricem celebrantis. Theodoretus certe (inter Leonian. ep. 52, Baller. edit. col. 997) Romanæ urbis dotes memorans ait: *Habet præterea communium patrum magistrorumque veritatis Petri et Pauli sepultra fidelium animas illuminantia. Quorum beatissimum ac divinum par, in Oriente quidem exortum est, et radios quaquaversum diffudit, sed in Occidente vitæ occasum ultro subiit atque inde nunc orbem universum collustrat.* Præclare in eamdem rem S. Theodorus Studita (l. II, epist. 63 ad Neucrat.): *Testor nunc coram Deo et hominibus: seipso avulserunt a corpore Christi, et supremo verticali throno (romana sede) in quo Christus claves posuit fidei, adversus quem non prævaluerunt haec tenus, neque prævalebunt usque ad consummationem portæ inferi, ora videlicet hæreticorum, sicut pollicitus est ille, qui non mentitur (1).* Neque aliter sensere galliani patres. Hæc sunt Hincmari Rhemensis: *Pius, devotis, atque catholicis hoc debet sufficere, quod omnium Ecclesiarum mater sancta, catholicæ, atque apostolica docet romana Ecclesia (De Prædest. cap. 24).* Porro Regino prumiensis abbas scripsit in chronicis (ad ann. 859): *Stultitiae quidem elogio denotandi, qui*

(1) Alia in hanc rem, eaque selecta veterum testimonia dabit Ballerinius in libro de Vi ac Ratione primatus, cap. 15, § 4.

*illam Petri sedem aliquo pravo dogmate fallere posse arbitrati sunt, quæ nec se fecellit, nec ab aliqua hæresi unquam falli potuit. Quid vero S. Bernardus? Sed dicit aliquis, inquit (Ep. 131 ad Mediolan.), debitam ei (romanæ Ecclesiæ) reverentiam exhibeo, et nihil amplius. Fac quod dicis; quia si exhibeas debitam, et omnimodam. Plenitudo siquidem potestatis super universas orbis Ecclesias singulare prærogativa apostolicae sedi donata est. Imo inter S. Abbatis epistolas legitur sex episcoporum ad Innocentium II an. 1140 scripta epistola (Ep. 370), in qua hæc illi profissentur: *Nulli dubium est quod ea, quæ apostolica firmanter auctoritate, rata semper existunt, nec alicujus possunt deinceps mutiliari cavillatione, vel invidia depravari.* Omnia fere collegit Bernardo æqualis Potho Prumiensis his verbis: *Hoc namque privilegium B. Petro apostolorum principi coelesti decreto principaliter traditum atque firmatum, sancti patres cum magna veneratione suscipientes, atque sanctam romanam Ecclesiam servantes; tam in generalibus conciliis, quam in cæteris scripturis et gestis suis, universalem matrem appellaverunt, et sicut ejus documenta in confirmatione fidei, et eruditione sacrae religionis, ita etiam judicia suscepérunt in hoc consentientes, et quasi uno spiritu, et una voce concordantes, omnes majores res et preci-
pua negotia, nec non omnium Ecclesiarum judicia ad eam quasi ad matrem et caput debere referri, ab ea nusquam appellari judicia ejus a nemine retractari, aut refelli debere vel posse (De statu domus Dei, lib. III.).**

III. Hæc sane si aqua lance pensentur, aperte prodent, non potuisse illa perscribi de sede, quæ errare posset, neque in hoc aliis Ecclesiis antecelleret. Sed opus non est, ut hac in re comprobanda diutius laboremus. Acerbiores pontificiæ infallibilitatis osores Launojus (part. V, epist. 2 ad Anton Varril.), ac Dupinius (De ant. Eccles. Discipl., diss. 5, pag. 371 et 374) non admodum difficiles hoc sedi romanæ privilegii concedunt, negant tamen romano pontifici. Distinguendum enim aiunt sedem inter et sedentem; quod sœpe Bossuetius quoque, et Febronius noster inculcat. Verum hoc effugium disseratione prima præclusimus (cap. 4). Quæ ibi diximus, recolantur. Unum heic addo, quod ad horum scriptorum inconstantiam declarandam maxime pertinet. Ac de Bossuetio quidem Ballerinius scribit (De Potest. eccl., pag. 286): *Mirum autem vel maxime esse debet, eundem Bossuetum hanc conciliationem inducere ex ea distinctione inter fidem sedis apostolicae seu romanæ, fidemque in ea sedentium romanorum pontificum, quam idem aperte destruit lib. 10 Defensionis, cap. 5, illis verbis: « Neque vero distinguimus a romanorum pontificum fide romanæ Ecclesie fidem, quam scilicet non alia, quam a Petro primo atque a Petri successoribus Romani didicerint, » traditam scilicet ex sede Petri, quam a persona pontificum hanc distinguendam ibidem præmisserat scribens: « Neque propterea dicimus ipsam sedem aliquid exercere posse potestatis aut jurisdictionis aliter quam per ipsum præsidentem. » Eodem vitio laborat Febronius qui non solum ex*

Benedictinis S. Gregorii M. editoribus monuit (*t. I., cap. 4, § 9, n. 1, pag. 258*), *Sedem apostolicam pro S. Petro usurpari, et vice versa, nosse eruditos omnes, sed etiam in indice tanquam notabilem rem adscripsit: Sedes apostolica pro S. Petro usurpatur et vice versa.* Cur non enim etiam pro successoribus et hæreditibus Petri, in quibus ille, ut Siricius ad Himerium (*Ep. I, col. 624 edit. Coust.*) scribebat, *Onera omnium portat?* Par certe, inquit Zosimus (*Ep. 12, col. 974*), *potestatis data conditio in eos, qui sedis hæreditatem, ipso adnuente, meruissent.* Si igitur sedes romana, non dissidentibus adversariorum principibus, omni erroris suspicione vacat, vacabunt quoque in ea sedentes romani pontifices. Nempe, ut cum Xysto III pontifice loquar (*Ep. 6, col. 1260 cit. Coust. edit.*), *Beatus Petrus apostolus in successoribus suis, quod accepit, hoc tradidit. Quis ab ejus se velit separare doctrina, quem ipse inter apostolos primum magister edocuit?*

IV. Sed quod ex sedis romanæ juribus argumentando collegimus, id ipsum ex Christi pollicitationibus nunc manifestissime concludatur. Postquam Christus discipulos de communi omnium ipsorum tentatione et periculo monuit, *Ecce, inquiens, Satanas expévit vos, ut cribraret sicut triticum*, remedium subjecit ex fide Petri, pro qua se orasse ait, ne desiceret, ut alios fide sua confirmans omnes diaboli molitiones irritas faceret: *Ego autem oravi pro te, ut non deficiat fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos* (*Luc. XXIV, 32*). Hunc textum cum in Antifebronio expenderem (*t. I, pag. 206*), duo heic containeri animadvertis, orationem scilicet Christi, ne Petri fides desiceret, et curam, quam idem Christus Petro detulit confirmandi fratres suos. Atque ad Petrum ut Ecclesiæ caput, et primatem hoc ejus privilegium spectare communis est patrum sententia. « Commune, inquit S. Leo M. (*Serm. 4 de Annivers. die assumpt. sue*), erat omnibus apostolis periculum de tentatione formidinis; et divinæ protectionis auxilio pariter indigebant, quia diabolus omnes exagitare, omnes cupiebat elidere, et tamen specialis a Domino Petri cura suscipitur, et pro fide Petri proprie supplicatur, tanquam aliorum status certior sit futurus, si mens principis victa fuerit. » Annon vox principis rationem indicat ex Petri ductam primatu? Diserte etiam S. Johannes Chrysostomus id explicat (*In Acta apost. hom. 3*) loquens de Petro: « Quam est fervidus! inquit, quam ago oscit creditum sibi a Christo gregem! Quam in hoc choro princeps est! Merito primus omnium habet auctoritatem in negotio, ut qui omnes habeat in manu. Ad hunc enim dixit Christus: *Et tu aliquando conversus confirma fratres tuos.* » Consentit Ambrosius (*p. V, epist. 6, n. 17*). « Denique ut scias quod secundum hominem rogat, divinitate imperat; habes in Evangelio quod Petro dixit: *Rogavi pro te ut non deficiat fides tua.* Eadem autem dicenti: *Tu es Christus Filius Dei vivi,* respondit: *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et tibi dabo claves regni cælorum.* Ergo cui propria auctoritate regnum dabat hujus fidem firmare non poterat,

quem cum petram dicit firmamentum Ecclesiæ constituit? » Accedat Theodoretus, cuius apud ipsum Launojum (*p. V, epist. 6, n. 17*) haec sunt verba: « *Ego autem rogavi, etc.* Quemadmodum enim ait *Ego te fluctuantem non despexi, ita et tu sustentaculum esto fratribus conturbatis: Et quo servatus es auxilio, ipse aliis impartire, neque labantes impellas, sed erige periclitantes.* Idcirco enim et te labare sino, cadere non permitto, stabilitatem per te fluctuantibus procurans. Sic orbem terrarum universum fluctuantem atque labantem magna hæc columna confirmavit, et ut corrueret, omnino non permisit, sed erexit, stabilemque reddidit, *oves divinas pascere jussum.* » Similia Theophylactus: « *Tu vero confirma fratres tuos:* planus hujus intellectus est, quia te habeo ut principem discipulorum, postquam negato me fleveris, et ad poenitentiam veneris, confirma cæteros: *Hoc etiam te decet, qui post me petra es et firmamentum Ecclesiæ.* » Audiatur etiam Stephanus Dorensis in epistola quæ in lateranensi concilio lecta fuit: « *Ipse (Petrus) præcipue ac specialiter firmam præ omnibus habens in Dominum Deum nostrum et immutabilem fidem, convertere aliquando et confirmare exagitatos consortes suos et spiritales meruit fratres: utpote dispensative super omnes ab ipso, qui propter nos incarnatus est Deus, potestatem accipiens, et sacerdotalem auctoritatem.* » Imo Bossuetius, in prima pastorali epistola de Promissis Christi factis Ecclesiæ, id officium non solum Petro ut petræ, sed in unitatis etiam bonum fuisse commissum fatetur a Christo, cum textu laudato Petri cathedram erexit; *In qua sola, ut utamur SS. patrum formulis, unitas ab omnibus servata est;* cui si adhæreamus firmiter de Christi promissiuti erimus ... *Ipsi enim id curæ datum, ut fratres confirmet, ac idcirco evadat petra, supra quam immortale ædificium erat erigendum.* Hinc palam fit, orationem quoque Christi, ut non desiceret fides Petri, non in Petri personam, sed in illum ut Ecclesiæ principem, oviumque, æque ac pastorum, pastorem, ac christianæ Ecclesiæ fundamentum respexisse. Cum enim in collatæ Petro fratrum confirmandorum potestatis gratiam Christus se orasse dicat: *Ego rogavi pro te, ut non deficiat fides tua, et tu aliquando conversus CONFIRMA FRATRES TUOS,* ad hujus executiōnem curæ ea spectat oratio. Si ergo hæc Petro ut primati data potestas fuit, et oratio pro Petro ut principi fundi debuit, ut nempe fratribus idoneum esset fides Petri remedium scandalorum, quæ Satanus ad discedendam præsertim fidei unitatem esset in Ecclesia excitaturus. Quare idem Bossuetius, in suis super Evangelium Meditationibus (*Die 70*), « *Quis, inquit, dubitare potest, quin illius orationis vi S. Petrus obtinuerit fidem constantem, invincibilem, inconcussam, et ita copiosam, ut sufficeret ad confirmandos non tantum fideles, sed etiam suos fratres apostolos, et pastores gregis impediendo, ne cribrentur a Satana, quæ verba mirifice referuntur ad illa, quibus Christus dixerat: Tu es Petrus, etc. Ego Semonis nomen mutavi in nomen Petri ob significatio-*

dam soliditatem, quam tibi volo communicare non modo pro te, verum etiam pro tota mea Ecclesia, quia super hanc petram volo illam aedificare. Volo in te collocare modo eminenti et peculiari prædicationem fidei, qua erit ejus fundamentum: *Et portæ inferi non prævalebunt adversus eam*, id est illa firma consistet adversus omnes Satanæ conatus, adeo ut concuti non possit: quod quid est aliud, nisi id quod Christus repetit, *Satan expellit vos, ut cibraret sicut triticum;* Ego autem, Petre, rogavi pro te: tua fides non deficiet, et tu confirma fratres tuos.

V. Nunc velim ut Febronius (*t. II, pag. 175*) cum Natali Alexandro (*In Hist. eccles. sec. XV et XVI, diss. 4, n. 14*) pronuntiet, *Id privilegium esse personale S. Petri, quod ad successores non transierit.* An non hujus dicti absurditatem jam videat? Numquid quod Petro ut constituto Ecclesiæ primati datum est, *personale, quod ad successores non transierit*, dici a catholico quoquam possit? Non ita antiqui patres, non ita scholastici theologi, non ita gallicani præsules censuerunt, qui probe norant, Petri primatum cum eodem vi, qua totius Ecclesiæ fidei et unitati prospiceretur, ad ejus successores romanos pontifices debuisse transferri. Inter patres Leo Magnus (*Serm. 4 cit.*), « Cum itaque, inquit, dilectissimi, tantum nobis videamus præsidium divinitus institutum, rationabiliter, et juste in ducis nostri meritis, et dignitate letamur, gratias agentes sempiterno regi redemptori nostro Iesu Christo, qui tantam potentiam dedit ei, quem totius Ecclesiæ principem fecit, ut, si quid etiam nostris temporibus recte per nos agitur, recteque disponitur, illius sit gubernaculis deputandum, cui dictum est: *Et tu versus confirma fratres tuos.* » Agatho quoque in epistola ad Constantimum, quæ in sexta oecumenica synodo lecta fuit, « Hæc est, inquit, vera fidei regula, quam et in prosperis, et in adversis vivaciter tenuit apostolica Christi Ecclesia, quæ per Dei gratiam a tramite apostolica traditionis nunquam errasse probatur, nec hæreticis novitatibus unquam depravata succubuit, quia dictum est Petro, Simon, Simon, ecce Satanas, etc.; Ego autem rogavi pro te, etc. Heic Dominus fidem Petri non defecturam promisit, et confirmare eum fratres suos admonuit, quod apostolicos pontifices mæ exigitatis prædecessores condiderent fecisse semper cunctis est agnitus. » (1) Nec minus diserte Bernardus (*Ep. 190, alias opusc. 11 ad Innoc. II*) ait: « Oportet ad vestrum referre apostolatum pericula quæque, et scandala emergentia in regno Dei, et præcipue quæ de fide contingunt. Dignum namque arbitror ibi potissimum resarciri damna fidei, ubi non possit fides sentire defectum. Hæc quidem hujus prærogativa sedis. Cui enim alteri aliquando dictum est: *Ego pro te rogavi, Petre,* ut

non deficiat fides tua? Ergo quod sequitur, a Petri successore exigitur: *Et tu aliquando conversus confirma fratres tuos.* » Vides confirmandi officium in Petri persona romanis pontificibus impositum, non disjungi a Christi promissione, ob quam certum præmiserat, in romana sede non posse fidem sentire defectum? Quod utrumque paucis complexus venerabilis Guigo majoris Carthusiæ prior in litteris ad eundem pontificem (*col. 1164, 6*) tomo tertio operum S. Bernardi insertis, sedis apostolicæ fidem atque constantiam, *ipso, qui eam dedit prædicente, et prædicendo roborante* (Christi promissionem Petro factam respicit) non solum non defecturam, sed et alios confirmaturam scripsit. Et S. Anselmus episcopus lucensis in opusculo adversus Guibertum: *Cum pro fide Petri, ne deficiat, a Christo oratum sit; unius romani patriarchæ fides, in qua fratres suos confirmet, nunquam deficiet* (1). Scholastici à patribus non dissentient. Eos ipsos appellabo, quos Febronius cum Natali Alexandro audet pro sua opinione indicare, Albertum Magnum, S. Thomam, S. Bonaventuram, Nicolaum de Lira, ac Dionysium Carthusianum (2),

(1) Mirabitur fortasse lector tot patrum testimonia, at tam perspicua a nobis afferi, quod apud Febronium videtur ex Natali Alexandre (post Launojum ac Maimburgum) indicari patrum ac tractatorum ecclesiasticorum maximam partem Tertullianum, Cyprianum, Hilarium, Basilium, Johannem Chrysostomum, Ambrosium, Concilia carthaginense et milevitana, S. Augustinum, S. Cyrrilum Alexandrinum, S. Leonem, S. Prosperum, Theodoretum, Bedam, Theophylactum, qui in Christi verbis nonnisi agnoscant *privilegium personale Petri*, quod in solis apostolis confirmans sisteret. Quæ ex Johanne Chrysostomo, Ambrosio, Leone, Theodoreto, Theophylacto produximus, satis ostendunt hujusmodi indiculos patrum non ad veritatem, sed ad pompa, atque ad fucum incautis faciendum pertexi. Nam quod ad ceteros attinet, ex illis arguere quisque potest, non esse, cur Natali ejusque exscriptori Febronio fidem habeamus. Lusus est in iis verbis: *Privilegium personale.* Utique ut in Antifebronio animadverti, aliquid *personalis* Petro promittitur, si ejus fides defectura non erat, in Petro enim debuit profecto Christi oratio suam efficaciam exerere; sed cum id ipsum Petro promissum a Christo fuerit, ut aliquando *versus confiraret fratres suos, absolute ac mere personale diei nequit*, ut quod ad bonum fratribus ordinaretur. Ridicule igitur allegantur patres, qui aliud nihil dicunt, quam Christum orasse, vel ut *habere* (Petrus) *in fide liberrimam, fortissimam, invictissimam, perseverantissimam voluntatem* (quemadmodum Augustinus de Corrept. et Grat., cap. 8) *vel ut post lapsum negationis ad pristinum statum pœnitendo resurgere* (u. Beda). Citem Launojus, Natalis, Bossuetius, atque Febronius, cident, si possunt, patres, qui *particularem et personalem* Petri fidem, ut ait idem Febronius, l. 1, cap. 5, § 1, n. 2, sed *solan ea Christi oratione spectari, fratresque in fide ab eo confirmando non nisi apostolos fuisse, nisi hoc faciant, frustra in congerendis patrum sententiis laborant.* Concilia autem milevitana et carthaginense ac hoc indiculo penitus demandat, cum ea concilia verbis Christi *Rogavi, etc.*, ad id solum utantur, ut contra pelagianos non humanas potestatis, sed gratias divinas fuisse opus non defecturam Petri fidem ostendant; quod utique sive *mere personaliter* fuerit Petri fides, sive ad Ecclesiam in fidei unitate conservandam pertinuerit, verissimum erit, æque ab orthodoxo quipiam scriptore negandum.

(2) Allegant etiam Innocentius III et Hugonem cardinalem. Verum hic ita Lucæ locum interpretatur, ut gratiae necessitatem prohet: *Quasi satanas tentabit me permittente, sed non prævalebit, et hoc non erit ex vobis, sed ex me, qui hoc rogavi, scilicet ut non deficiat fides tua,* tum Bede sententiam recitat, quam supra descripti: quid hoc autem ad præsentem disputacionem? Innocentius porro III, ipso favente Natali Alexandro, cap. *Majores*, de Baptismo et ejus effectu, et serm. 2 et 3 de Consecratione romani pontificis, sedi S. Petri, sive sedi apostolicæ hunc locum accommodat. Id ipsum facit in litteris ad patriarcham con-

(1) Adde his Gelasium (*Ep. 14*), Pelagium I (*Ep. 3 ad Eliam*), Vitalianum [*In epist. ad Paulum episc. cretensem*], Adrianum I (*Epist. ad Carolum regem*), Nicolaum I (*Epist. ad Michael.*), S. Leonem IX (*In epist. ad Petr. Antioch.*), Arnulfum (*Hist. Mediol.*, l. V, c. 7), Paschalem II (*In Concil. lateran.*)

Albertus Magnus ita loquitur (*in cap. XXII Lucæ*) : « Ait autem Dominus Simoni, qui et ipse principalis fuit, ut per ipsum hæc confortatio ad alios ordinate derivetur. *Ego autem rogavi pro te, ut non deficiat fides tua.* Hoc argumentum efficax est pro sede Petri et successore illius, quod fides ejus non finaliter deficiat. » Magistrum sequitur multo celebrior discipulus S. Thomas (*in cap. VI Maitth.*), qui Christi orationem S. Petri Ecclesiæ accommodans, *Sola*, inquit, *Petri Ecclesia inviolata permansit; unde, Lucæ XXII,* *Ego rogavi pro te, etc.*, atque ut sedis et sedentis distinctione effugium precluderet, alibi ait (2-2, q. 1, artie. 10) : « Dominus, Lucæ XXII, Petro dixit, quem summum pontificem constituit, *Ego rogavi pro te, etc.* Et hujus ratio est, quia una fides debet esse totius Ecclesiæ secundum illud I Cor. 1 : *Id ipsum dicatis omnes, et non sint in vobis schismata :* quod servari non posset, nisi quæstio fidei exorta determinetur per eum ; qui toti Ecclesiæ præest, ut sic ejus sententia a tota Ecclesiæ firmiter teneatur. » In eamdem sententiam S. Bonaventura (*in cap. XXII Luc.*) : *Potest illud referri ad Ecclesiam Petri pro cuius fide rogavit Dominus. Et hæc Ecclesia quæ designatur per Petri naviculam, licet concutiatur, tamen non naufragatur.* Superius item dixerat (*in cap. VI, Luc.*) : *Christus hoc verbo stravit totius fidei fundamentum ... Hinc est quod Petrus est vocatus, et ei concessum est, ut de Ecclesia ejus nunquam deficiat vera fides :* « *Ego rogavi pro te ut non deficiat fides tua.* » Luculentum quoque est Lyrani testimonium (*in cap. XXII Luc.*) : *Confirmata, etc. Hoc dicitur ei, quia Ecclesia erat sibi committenda, ut habetur Johan. ult. cap. : Pasce agnos meos. Ex hoc etiam patet, fidem non deficere usque ad finem mundi, potissimum in Ecclesia romana, quæ a Petro post Christum fundata est.* Superest Dionysius Carthusianus (*In eumd. loc.*) ; quid ergo ille ? Item quoniam Petro specialiter fuit Ecclesia committenda, unde quod dicitur : *Ut non deficiat fides tua, ponitur, Ut non deficiat fides Ecclesiæ tibi committenda. Sicque ex verbis his sumitur argumentum, quod fides Ecclesiæ romanæ, quam Petrus in ea plan tavil, sit usque in finem seculi duratura.* Annon qui hæc legerit, Launoji qui primus hosce nobis scholasticos objicit, imprudentiam, Natalis vero et Febronii qui tam cæco duci sese regendos commisere, inconsiderantiam, ac levitatem stupebit ? Quid enim aliud est pro tua sententia auctorum, qui conceptis verbis alteram plane adversam tueantur ; indicem ob oculos ponere, quam lectores in laqueos fraudulenter impellere ? Sed ad gallicanos præsules nos convertamus, quos non aliter, ac nos Lucæ locum explicare præmisimus. Quæ an. 1653 ad Innocentium X octoginta quinque Galliarum antistites scripserint, primo

stantinopolitanum, apud Bosquetum (*in gestis ejusdem pontificis, pag. 41*). Itane vero sibi tam turpiter adversatus fuerit, ut in sermone 1 de SS, Petro et Paulo ad personæ Petri privilegium in successores minime derivantium Christi verba referre non dubitarit ? Febronianis id vitium est pugnantia loqui, non Innocentio III doctissimo suæ èstatis pontifici.

capite attulimus ; ea animo repetantur. Plura in hanc rem cl. Soardi ex pastoralibus (*lib. I, cap. 1*) Fenelonii cameracensis (1), de Villeroy lugdunensis archiepiscopi (2) aliorumque gallorum archiepiscoporum litteris erudite colligit. Unum ab eo omissum, sed qui apud adversarios plurimi valeat, allegabo Bossuetum. *Debat, inquit ille in suis Evangelii Meditationibus (Die 72), debat semper in Ecclesia adesse Petrus, qui suos fratres confirmaret in fide. Id remedium erat opportunum, ut sententiarum unitas servaretur, quam Salvator omnium maxime expetebat ; et hac auctoritas tanto magis erat necessaria sub apostolorum successoribus, quanto horum fides minus erat firma, quam illa ipsorum apostolorum : hancque auctoritatem in romanos pontifices Petri successores transfusus declarat.*

VI. At unde, inquires, hæc omnia pontificis *ἀπόδειξις* confirmare ostenderes ? Nonne et aliis episcopis cura confirmandorum fratrum incumbit, si quod in suis ecclesiis scandalum contra fidei unitatem excitatatur ? Nec tamen ita pro cujusque episcopi fide orasse Christus dicendus est, ut desicere ille et errare in fide non possit. Ita sane ; sed magnum inter alios episcopos, et romanum pontificem discrimen intercedit, quemadmodum etiam in Antifebronio animadveri. « Cum enim illi, inquit Ballerinius (*De Vi ac Ratione primatus, cap. 15, § 3, pag. 271*), singularris præsint ecclesiis, si in fide desicerent, in errorem non traherent totam Ecclesiam ; ac propterea infallibilitatis promissio totam Ecclesiam respiciens, ipsis necessaria non fuit. At romani pontifices cum non minus quam Petrus ex primatu universæ præsint Ecclesiæ, et in periculis fidei unitatem ejusdem fidei debeat in ea tueri et continere confirmandorum fratrum officio ; quod dum ex jurisdictione sibi competente, et in finem primatus necessaria exercent, non sine vi coactiva unitatis exercent : si desicerent in fide, in errorem traherent totam Ecclesiam, quæ jure primatus ipsorum fidei debet adhærere ; ac idcirco ne et ipsi desicerent in fide, oratio Christi interposita dicenda est. » Quamobrem Galliarum episcopi, cum singulos episcopos errare posse non inviti fateantur, romanum tamen pontificem ex Christi promissionibus : *Ego rogavi, ea prædictum potestate consentiunt, ut ejus definitionibus subbesse falsum non possit* (3). Enimvero illu-

(1) Lettre au P. Quesnel sur le livre, *Denuntiation bulle Vineum Domini*, etc., n. 26 : *D'un côté Jésus-Christ promet que la foi de Pierre ne manquera jamais dans son siège, et que Pierre y confamera ses frères jusqu'à la consommation des siècles.*

(2) Mandem. au sujet de la constit. *Unigenitus*, 1718 : *Nous vous ordonnons de vous soumettre à la constitution Unigenitus, avec cette obéissance que les véritables fidèles doivent à celui que le souverain Pasteur de nos âmes a établi pour confirmer ses frères dans la foi.*

(3) Recet senonensis archiepiscopus D. Languet in suis ad eminentis. Noailli documentum annotationibus ait num. 56 : « M. l'évêque de Badajoz a dit que c'est pour la foi de Pierre seul que Jesus-Christ pria pour qu'elle ne manquât point dans ses successeurs. Ce mot seul, qui n'est pas sans fondement dans le texte de l'Ecriture, n'exclut pas les conciles généraux ; il exclut seulement chacune des autres Eglises particulières, dont aucune n'est

strius. d'Argentré tutelensis episcopus hoc ipso Christi oraculo utitur, ut Petri exinde primatum confirmet, colligatque *contingere non posse, ut romanus pontifex in fide pertinaciter erret* (*De Locis theolog., cap. 7, pag. 77*). Celeberrimus quoque dum viveret Ruthenensium antistes Abelly in egregio, qui tertium Cadomi prodidit an. 1626, tractatu gallico de *Obedientia romano pontifici debita* (1), ait, idque ex Ecclesiæ ipsius sententia, verba illa Christi ita intelligenda esse, ut ad S. Petrum ejusque successores romanos pontifices spectare evincant omnes fidei catholicæ veritates certo definire, omnesque fidei adversantes errores improbare atque proscribere.

VII. Illustranda nunc paulo uberior ea sunt, quæ de romani pontificis primatu ejusque vi ad fidei unitatem cogente nuper attigimus; novumque ac splendidum in rem nostram argumentum promemus. Recolamus igitur, quod superiore dissertatione posuimus, romanum pontificem sni vi primatus esse catholicis unitatis centrum a Christo domino constitutum. Heinc enim sequitur, jus ipsi esse cogendi omnes catholicos, totamque catholicam Ecclesiam ad eamdem secum unitatem præsentim in fide. Quemadmodum ergo nemini licet ab unitate romani pontificis se separare, ita ne licebit quidem ulli aliam profiteri fidem ab ea, quam romani pontifices ex officio tradunt, atque definitiunt. Quomodo enim hijure primatus cogere possent, qui *sunt undique, fideles*, ut Ireneus aiebat, ut secum convenienter propter potentiorum *pincipalitatem*, nisi illos etiam ad eamdem fidei doctrinam amplectendam, profundendam cogere possent? Id autem ex antiquitate exploratius fiet, si antiquam proxim, rationemque expendamus, qua totius catholicæ orbis ecclesiae cum romana communicabant. Hæc communio, quæ uno charitatis vinculo omnes catholicas ecclesias cum romano pontifice totius catholicæ communionis centro compingebat, fiebat per litteras, quas *pacificas* seu *communicatorias* appellabant (2). Verum illud etiam animadvertisendum, quorum episcoporum ad romanam sedem litteræ explorata

héritière de la prééminence de l'Eglise de Pierre et de l'assistance spéciale que Jésus-Christ lui a promise. A Dieu ne plaise que les théologiens français disconvenient jamais de cette prééminence et de cette assistance particulière! »

(1) Pag. 25 : « De ces paroles de Jésus-Christ rapportées dans l'Evangile (*J'ai prié pour toi, Pierre, afin que ta foi ne vienne à desfaillir ; et toi, étant converti, confirme tes frères*), l'Eglise a tiré cette conséquence que c'était à Pierre et à ses successeurs, auxquels il appartenait de déclarer avec certitude toutes les vérités appartenant à la foi catholique, et de réprouver et de condamner toutes les erreurs contraires à cette même foi. ».

(2) *De hoc toto genere*, inquit Febronius, t. II. pag. 406, *epistolarum, olim in Ecclesia usitatarum extat elegantissimus libellus* Francisci Bernardi Ferraii de antiquo ecclesiasticarum epistolarum genere. Corrige, lector, febronianum hoc sphalma Ferraii, ac scribe Ferrarii, cuius liber prodidit Mediolani 1613. Confer præterea (ut Febronianæ eruditio aliquid ex nostro promptuariolo adjiciamus) Philippum Priorum in libro de Epistolis canonicas, Parisii 1673, Franciscum Dominicum Bencinum in dissertationibus quinque de Litteris encyclicis, Taurini 1728, et, si licet, Joh. Rudolphum Kieslingum in dissertatione de stabili primityia Ecclesiae Ope litterarum communicatoriarum connubio, Lipsiæ 1744.

non exhiberent professionem fidei, eas nequaquam receptas fuisse, neque iisdem redditam a romano pontifice communionis responsonem, quandiu ipsarum scriptores in fidei professione, aliisve ad fidem spectantibus non penitus satis fecissent. Ita cum omnino non placuisset fidei professio, quam Epiri veteris episcopi ad Hormisdam dederant; misit ipse formulam fidei cum romanæ Ecclesie fide penitus concordem, cui illi una cum Johanne Nicopolitano, metropolita aperte subscriberent, ut communicatoria litteræ ipsis redderetur (4). Ita etiam Felix III monuerat Thalamus, archimandritam monachorum Constantinopoleos, ne communicaret cum regia urbis episcopo, nisi prius fidem professus esset, que romano pontifici probaretur. Similia leguntur de Anatolio constantinopolitanus episcopo, cui communicatoria reddere litteras S. Leo tardi distulit, quoad circa fidem fecisset satis (2). Idem S. Leo pleniorum fidei expositionem a S. Proterio Alexandrino exegit (3). Compertum itaque esse debet, unitatem communionis memoratis litteris compactam ad unitatem fidei cum primis ordinatam fuisse, atque ita cum hac conjunctam, ut (quod notavit cl. P. Garnerius) (*in App. not. Diurni, c. 2, n. 24*), alteram sine altera cum romana sede obtinere nemo potuerit. Evidem constat communicatoria litteras, et communionis unitatem fuisse intacta fide ob læsum aliquod simpli- cies disciplinæ caput aliquando negatam; at diversæ fidei hominibus fuisse concessam, nusquam reperies. Unitas ergo fidei cum romano pontifice ad unitatem communionis necessaria semper fuit habita. Quare præ se ferentes romanam communionem, si qua dubitatio suboriretur, de unitate fidei interrogabatur: sieque Flavianus antiochenæ Ecclesie presbyter ex Paulino quæsiisse fertur (4) : *Si Damasi communionem amplecteris, o amice, doctrinæ nobis manifestam ostende similitudinem. Ostende igitur consensionem doctrinæ.* Instauro igitur argumentum. Si ad communionis unitatem potest romanus pontifex sui primatus jure cogere universam Ecclesiam; cogere ergo eamdem potest ad fidei unitatem: cogere autem non posset, nisi erroris expers sit, haberique debeat. Quid enim? Si erraret in definiendo? Nonne universam secum Ecclesiam in errorem pertraheret? Qua ergo ratione ex divinis Christi missis Ecclesiam universam errare non posse certi sumus, ea necesse est, ut romanus quoque pontifex ab omni erroris suspicione sit liber.

VIII. Atque hoc totum luculentissimo confirmemus exemplo; gallicani episcopi romanam Ecclesiam, sedemque apostolicam, quod centrum sit catholicæ unitatis a fidei veritate aberrare nunquam posse consentiunt. Ex illustrioribus aliquos indicabo, episcopum aptensem illustriss. de Colone (5), illustriss. de Bel-

(1) Vide epist. 8 et 9 Hormisdæ.

(2) Confer S. Leonis epistolæ 69, 70, 71, Baller. edit.

(3) Adi ejusdem S. Leonis epistolæ 127, 129 et 130.

(4) Apud Theodoret., lib. v Hist., cap. 3.

(5) Mandem. 20 déc. 1717 : « Cette prérogative, que

l'Eglise romaine a d'être le centre de l'unité, est une preuve authentique de deux précédentes, que nous avou-

sunc massiliensem antistitem (1), eminentissimum de Bissy meldensem praesulm (2). Cur hoc? Causam dabit idem aptensis episcopus. Nempe si Petri cathedra, inquit ille (3), qua est unitatis centrum, aliquo semel errore inficeretur, ipsius corruptio cum ceteris, quæ ab eo derivant ad ipsumque tendunt, Ecclesiis sine dubio communicaretur, quemadmodum inquinato fonte infecta rivuli, quæ ex illo fluoret, aqua inveniretur. Quanquam quid aptensem praesulem memoro, cum ipse pseudo Bossuetius in Defensione declarationis disserissime profiteatur (part. 2, lib. XV, cap. 7) : *Cathedra Petri si concidere posset, fieretque jam cathedra non veritatis, sed erroris et pestilentiæ, Ecclesia ipsa catholica non haberet societatis vinculum, jam schismatica ac dissipata esset, quod non est possibile.* Accipio quod iste dat; tum vero ex eo sciscitor, quomodo ergo errori obnoxius esse romanus pontifex possit, quin de universæ Ecclesiæ fide ac doctrina sit concilaturn. Quæ enim vis ac prerogativa romanæ Ecclesiæ aut apostolicæ sedi propter primatum conceditur, eadem romanis pontificibus competit, quibus tandem solis universa iestatio primatus. Qui igitur cum apertissimis traditionis testimoniis convicti romanam Ecclesiam esse unitatis catholicæ centrum fateantur, eamdem necessario ab erroris discrimine immunem agnoscunt; ii certe romano pontifici inerrabilis auctoritatis prærogativam negare non possunt, quin illum centrum unitatis catholicæ atque adeo Ecclesiæ primatem esse cum heterodoxis insipientur.

IX. Minime vero, inquit pseudo-Bossuetius. *Accipiendo scilicet romani pontifices tanquam una persona Petri, in qua NUNQUAM fides Petri deficiat. Atque ut in aliquibus vacillet, aut concidat, non tamen DEFICIT in totum, quæ statim revictura sit... Nec porro aliter ad censummationem usque seculi in tota pontificum successione eventurum esse CERTE FIDE CREDIMUS* (t. II, pag. 191). In tota pontificum successione quam alibi (ibid. in Coroll., § 8, pag. 310) nunquam a fide abrumpendam (ait), non in singulis. Quam diversa a Bossuetii sententia fuit mens S. Francisci Salesii! Ait sanctus genevensis praesul in opere de fidei Controversiis, quod autographum in locuplete chigiana bibliotheca asservatur, atque a Taja italice redditum

déjà reconnues en elle, savoir d'être le juge et l'arbitre de toutes les questions de doctrine qui s'élèvent dans le monde chrétien, et d'être toujours pure dans la foi. »

(1) Mandem. sur les libertés de l'Eglise gallic., pag. 51 : « Ne craignez pas, mes très-chers frères, qu'une Eglise qui est le centre de l'unité et de la vérité catholique puisse devemr le siège de l'erreur ou la source de la profane nouveauté, comme on a quelquefois l'impiété de vous le dire aujourd'hui; l'Eglise romaine est toujours vierge, la foi romaine est toujours la foi de l'Eglise. »

(2) Mandem. pastoral. 1728, pag. 42 : « Les auteurs français les moins portés pour le saint-siège croient que cette première Eglise du monde, étant, comme elle est, le centre de l'unité de toutes les églises catholiques, est indéfendible dans la foi. »

(3) L. C. : « Si ce trône de Pierre, qui est le centre de l'unité, venait à être infecté de quelques erreurs, il n'y a pas de doute que sa corruption se communiquerait aux autres, qui en dérivent et qui y vont aboutir, comme l'eau d'un ruisseau se trouverait gâtée si la source avait contracté quelque impureté. »

Romæ prodit (1) : *Ecclesia semper eget confirmatorem infallibili, ad quem confugere liceat, et fundamento quod portæ inferi, et præcipue error nequeat subvertere, et pastore qui suos filios ad errorrem ducere nequaquam possit. Successores ergo S. Petri his omnibus privilegiis potiuntur, quæ non personæ (ita scilicet ut cum persona intereant), sed dignitatis et muneris publici (ad successores traducti) privilegia sunt. Vides illustrè argumentum, quo Bossuetii effigium penitus præcludatur. Hoc confirmandi officio Ecclesia indiget; qui-cunque ergo sit legitimus Petri successor qui, huic officio satisfacturus, ut unitatem fidei vindicet, fratresque confirmet, aliquod dogma declarat atque definit, ejus doctrina habenda erit uti doctrina S. Petri, pro qua Christus oravit ne desiceret. Concilia certe et patres S. Petri semper in successoribus loqui professi sunt, cum fidem docent. Huc etiam facit, quo contra donatistas usus est Augustinus, argumentum. Donatistis ille seriem romanorum pontificum cum opposueret tanquam immotam illam et inconcessam petram, quam non vincunt superbæ inferorum portæ, addit statim : In hoc ordine successionis nullus donatista episcopus invenitur (Psal. contr. part. Donat.). Quid si tamen unus aut alter ad donatistarum partes defecisset? Bossuetius certe donatistis insultantibus reposueret, fidem pontificum non propterea defecisse in totum, quæ statim vel in ipso, qui errorum ejusasset, vel in suis saltē successoribus revixisset. At hoc effigium Augustinus ignorabat, ad eamque viatiandam seriem st̄is futurum arbitrabatur, si vel unus ejus successionis in donatistarum errores incidisset. Idem sane de aliis quibuscumque erroribus, quos pontificum quispiam doceret, est affirmandum. Quemodo immota in serie pontificum concepi fides possit, si quis ipsorum Ecclesiam docens pro fidei dogmate errorum obtrudere? An non quicunque inter illos deficeret, ad ipsam seriem pertineret? Christus præterea, qui ob servandam fidei unitatem primatus auctoritatem instituit, si in aliquibus deficere illa posset, minus congruentem eidem unitati convenienterque prospexisset. Vel enim primatus auctoritas, quæ in aliquo pontifice errorum fidei contrarium proponente deficeret, unitatem posset exigere, vel non. Si exigere posset, annon in ipsius unitatis destructionem et scandalum vergeret, quæ esset ad ejus conservationem constituta potestas? Sin autem non posset, non igitur ea esset primatus vis, quæ ad doctrinæ unitatem per sese cogere semper posset, nec satis constans ac stabilis, quæ ab adjunctis robur atque efficacitatem mutuaretur.*

CAPUT IV.

Ea est romanorum pontificum in definitiis fidei retus auctoritas ut ante Ecclesiæ consensem fidei obsequium exposcat. Incommoda contrariæ sententiae, quæ pontificiarum definitionum veritatem ab Ecclesiæ consensione accersit. Febronius catérique hujus opinionis defensores quæ inter se repugnant docere convincuntur.

I. Etsi argumentorum quæ adduximus magna vis

(1) Cap. X : « L'Eglise a toujours besoin d'un confirmateur infallible auquel on puisse s'adresser, d'un fondement

est ad suadendam atque adeo demonstrandam romani pontificis *doxæla*, facile tamen eludere quis illa posset. Ecclesiæ consensionem objiciens, qua fiat, ut quæ ille definierit, suscipiantur, suscepta firmentur, atque innerrantibz privilegium obtineant. Ne igitur nobis adversarii elabantur de manibus, hæc est illis rimula obstruenda. Ac primum considerari velim, hoc eorum dogmæ, quo romani pontificis definitiones erroris expertes futuras, si ad eas Ecclesiæ consensus accesserit, non ante, affirmatur, cum primatus sine pugnare. Cum enim primatus ob firmam, conservandam unitatem, ac maxime in fide, constitutus a Christo sit, debet utique esse per se sufficiens ad hunc finem obtinendum. Meminerit Febronius sè pro principio statuisse (*t. I. cap. 2, § 4, pag. 104*), omnia illa et sola esse primigenia, et essentialia jura primatus, sine quibus unitas non potest servari: sine autem ritate vero ad obtinendam unitatem per se sufficieni servarine unitas posset? At si Ecclesiæ consensu pontificia in rebus fidei definiendis auctoritas indigeret ut eæ definitiones erroris periculo vacarent, non esset illa ad unitatem in fide obtinendam per se sufficiens, sed consentientis Ecclesiæ præsidio ad id opus haberet. Anne enim posset pontifex ad unitatem doctrinæ fideles cogere, nisi ipsa illa doctrina certa omnino esset, nullique errori obnoxia? Unde ergo *infallibilis* esset pontificis definitio, inde ad obtinendam in ea unitatem haberet vim omnem atque efficacitatem. Non igitur apta per se ac sufficiens in finem cuius gratia primatum vel ipsi adversarii institutum concedunt, esset romanorum præsumum in Ecclesiæ auctoritas. Vel ergo negandum est, primatum ob conservandam in Ecclesia potissimum fidei unitatem fuisse institutum; vel si hoc negare vetat cum patrum traditio, tum Ecclesiæ doctrina, quam et adversarius amplectitur, fatendum profecto est, romanum pontificem ea fuisse auctoritate instructum ut, si quid definit, ad exigendam et conservandam fidei unitatem alieno præsidio non egeat, seu Ecclesiæ qui accedat consensu.

II. Atque hæc fuit quidem constans perpetuaque Ecclesiæ doctrina. Hæc certe in vetustissimo, quod Leonianum appellant, propterea quod non pauca continet a Leone Magno perscripta, Ecclesiæ romanæ sacramentario leguntur, in præfatione missæ 14 diei natalis apostolorum Petri et Pauli: «Qui (Deus), secundum promissionis tuæ inviolabile constitutum apostolicæ confessioni superna dignatione largiris ut in veritatis tuæ fundamine solidatæ nulla mortiferæ falsitatis jura prævaleant... ipsaque sit sacri corporis ubique vera compago, quæ te dispensante devota subsequitur quidquid sedes ista censuerit, quam tenere voluisti totius Ecclesiæ principatum. » Notanda præsertim verba te dispensante, id est instituente, devota subsequitur quidquid sedes illa censuerit: quæ repetita

que les portes d'enfer et principalement l'erreur ne puissent renverser, et que son pasteur ne puisse conduire à l'erreur ses enfants. Les successeurs donc de S. Pierre ont tous ces mêmes priviléges, qui ne suivent pas la personne, mais la dignité et la charge publique. »

etiam in præfatione missæ 19, non ad unam Petr confessionem, sed ad omnem romanæ sedis doctrinam, atque definitionem fidei procul dubio pertinent. Similis sententia inseritur etiam in præfatione missæ 20, in qua eadem unitatis fidei necessitas in his verbis innuitur: «Qui ut hanc sedem regimen totius Ecclesiæ efficerés, et quod hæc prædicasset ostenderes ubique servandum. Romanæ fidei eruditio, quæ a SS. apostolorum Petri et Pauli prædicatione manavit, sicut per eos ab ipsa veritate (id est a Christo) suscepta posterisque (romanicis pontificibus in romanâ cathedra succedentibus) mandata est: ita iisdem suffragantibus intemerata perdurat: ut tradietur in præfatione missæ nonæ. Tum in præfatione missæ decimæ, eidem romanæ ipsorum apostolorum eruditio, seu doctrinæ fidei in totum orbem diffusæ, ea unitatis vis et prærogativa jure apostolici principatus commemoratio tribuitur, ut quod ex apostolica romanæ sedis traditione ad posteros transmissa, et in iisdem conservata manavit, christianæ devotionis sequeretur universitas, salubrique compendio et hi qui ab illorum tramite deviassent, haberentur externi, et tantummodo filii veritatis existentes, qui a principali (id est romana) nullatenus traditione discederent. Non minus perspicua sunt S. Gelasii verba in Commonitorio ad Faustum (*t. III oper. S. Leon., edit. Ball., col. 338*): Non veremur ne apostolica sententia resolvatur, quam ei vox Christi, et majorum traditio, et canorum fulcit auctoritas: ut totam potius Ecclesiam semper ipsa dijudicet. Si Ecclesia, Christo instituente, subsequitur quidquid sedes romana censuerit; si jure apostolici principatus ita res constitutæ sunt, ut quod ab apostolica sede definitur, christianæ devotionis sequeretur universitas; si apostolica resolvi nequit sententia, quæ totam potius Ecclesiam semper ipsa dijudicet; fierine possit ut a subseciente Ecclesia, quæ dijudicari debet, assensu apostolicæ definitiones robur, et *doxæla* prærogativam accipiant? Augustinus ideem aperte indicat, qui de damnatis pelagianorum erroribus hæc scribit ad Optatum (*ep. 157*): Cujus (haeresis) vel auctores, vel certe accrimi notissimique suasores, cum Pelagius et Cœlestius exitissent, conciliorum episcopalium vigilantia in adjutorio Salvatoris, qui suam tuerit Ecclesiam, etiam a duobus venerabilibus antistitibus apostolicæ sedis, papa Innocentio et papa Zozimo, nisi correcti etiam egerint penitentiam, toto christiano orbe damnati sint. Animadverte hic, inquit Gharlasius (*de Libert. Eccles. gallic., lib. VII, cap. 17, n. 7, pag. 462*), prolata romanorum præsumum solemnis sententia, damnationem in toto orbe factam censerit; nondum enim Ecclesiæ universæ consensus accesserat, cum nondum constaret an episcopi encyclicas summorum pontificum litteras accepissent. Addit enim Augustinus: De quibus exempla recentium litterarum, sive quæ specialiter ad Afros, sive quæ universaliter ad omnes episcopos de memorata sede manarunt, ne forte ad vestram sanctitatem nondum pervenerint, vobis curavimus miti ab eis fratribus, quibus et has litteras, ut tuæ venerationi dirigent, dedimus. » Eadem tradunt, antiquisque exem-

plis confirmant Eutherius, thyanensis episcopus; et Helladius tharsensis, in epistola ad Xystum III, ubi aiunt (*t. I epist. rom. pont., Coust. edit., col. 1246*): *Olim siquidem sacerdos jam, ex Alexandria hujusmodi hereticis zizaniis insurgentibus suffecit vestra apostolica sedes per universum tempus illud ad mendacium convincendum, impietatemque reprimendam, etc.* Magna enimvero apostolicae sedis gloria, si ad id suffecisset ex Ecclesiæ consensu, qui si ad cuiuscunque episcopi decreta accedat, ea quoque summa ad impietatem reprimendam efficacitatem præstarent. *Suffecisse ergo intelligunt per se, quin id assentientis Ecclesiæ auctoritati debuerit.*

III. Plurimum autem ad nostram confirmandam sententiam ea consideratio valet, quæ hujus jactati consensus indolem detegit. Nimur ut pontifex aliquid fide credendum Ecclesiæ proponit, illud Ecclesia uti fidei dogma suspicere omnino debet; ne (quod absit) errare illam contingeret. Liber itaque non est ejusmodi consensus; necessarius est, atque coactus, qui propterea pontificis definitionibus vim minime tribuat, sed ipse sit earum vi quodammodo expressus. Ipsis oecumenicis conciliis eam esse impositam legem ut romanorum pontificum decretis assentiantur, satis declararunt ephesini patres, dum se Cœlestini litteris coactos ad Nestorii condemnationem professi sunt. Quid mirum si et Ecclesia cogatur dispersa, in quam adversarii multo majorem quam in congregatam pontificibus potestatem tribuunt. Exempla definitionum Innocentii, Zosimi, Cœlestini, Leonis, aliorumque subsequentium pontificum, qui ad subscriptiones episcopos coegerunt, notissima sunt. Cogere enim ad subscriptiones, est cogere ad consensum: hæc vero coactio ante Ecclesiæ consensum fuisse injusta, si apostolica auctoritas, ut legitimam vim obligandi haberet, indigeret præsidio seu conditione consensus.

IV. « Hanc quidem conditionem, inquit Ballerinius (*De Potest. eccles., pag. 255*), non minus evidenter respuit S. Irenæus eo testimonio quo necessitatem conveniendi seu consentiendi cum romanæ Ecclesiæ fide omnibus undique fidelibus omnibusque Ecclesiis impositam, non in consensum aliarum Ecclesiarum retulit; sed in *potentiorem principalitatem*, id est in potentiores auctoritatem propriam primatus, quæ ipsam consensus necessitatem seu obligationem affert. Primatus, qui vi sua hanc obligationem imponit, vi sua exigit ipsum consensum; neque hæc vis exigendi consensus deduci potest ab ipso consensu, quem cum exigit, producit, ne hic consensu sui ipsius causa simul sit et effectus. Adeo vero hanc primatus auctoritatem vim habere per se sufficientem creditit Irenæus, nulloque aliarum Ecclesiarum consensu indigere, quo ad unitatem obligaret omnes, ut aliarum consensum inquirere et cognoscere necessarium non duxerit (cum omnium fidem ac traditionem inquirere atque cognoscere nimis esset longum et fere impossibile); sed satis esse crediderit unam romanæ Ecclesiæ fidem cognoscere, quæ cum sola per se tanta vi prædicta sit propter *potentiorem principalitatem*, id est, ratione

primatus, ut omnibus Ecclesiis necessitatem unitatis et consensus imponat, hac una fide cognita, aliarum omnium consentiens traditio et fides simul cognoscitur. Non ergo vim cogendi omnes ad unitatem Irenæus deduxit ex istarum consensu, quem nec inquirere nec cognoscere opus esse putavit; sed hunc consensum ex vi coactiva Romanæ fidei atque primatus deducens, vim per se sufficientem ad obligandum omnes ipsi romance fidei et primatui attribuit. »

V. Quid porro si adversantis sententiae difficultates atque incommoda perpendantur? Nemo illa melius novit quam gallicana Ecclesia, ob maximas turbas quas factio quesnelliana adversus constitutionem *Unigenitus* excitavit. Fac omnibus ratum in Galliis firmumque, ut ante annum 1682, fuisse, romanos pontifices, ut aliquid definiunt, infallibilis esse; nullus certe iis cavillationibus locus fuisse quas dum rebellis ac pugnaces litigatores arripuerent, Ecclesiæ damnationi sese subducere conati sunt. At quenam res ad Ecclesiæ consensionem devoluta est, quot captionibus ac subdolis artibus pontificiam constitutionem sin minus infringere, eludere certe, studuerunt. Ecclesiæ acceptancem in dubium vocarunt; ubi hanc editis ex omni natione episcoporum suffragiis se posse de medio tollere desperarunt, episcopos non fuisse in judicando liberos obganniere; tunc accusarunt episcopos ipsos, quod neque accurato rerum examine, neque uniusmodi judicio usi sint; episcoporum præterea acceptancem canonicam non fuisse, ut quæ in provincialibus synodis non fuerit constituta, expostularunt. Quod si super ea constitutione, cuius acceptio tot monumentis testata erat, tot exortas vidimus, atque etiamnum videmus concertationes, an unquam litigandi finis erit, et reprimenda hæreticorum audacie, nisi in uno eoque infallibili romani pontificis judicio sistamus? Scio equidem, hoc etiam posito non defuturos sibi novatores, quin pontificiis constitutionibus aut nefaria impudentia calumnientur, aut dolo malo obedire detrectent. Pelagianorum exempla quid hæreticorum pervicacia possit nos docent. Negari tamen non potest, ad eorum prævertendas disjiciendasque fraudes multo expeditiore esse romani pontificis, si in definiendis dogmatibus falli nescius ponatur, auctoritatem, quam Ecclesiæ consensum, quem si extare adversus hæreticos probandum tibi sit, pene infiniti laboris opus aggrediare; atque ubi tandem adesse ostenderis, innumeris fere exceptionibus obviandum tibi erit. At, inquires, fidei regula est exterior Ecclesiæ decisio, credendumque est, Spiritum sanctum semper ore episcoporum loqui, quando cum suo capite quidpiam definiunt, vel definitionem ab eo latam amplectuntur, vel etiam cum sibi in eis quæ populos suos edocent invicem consentiunt. Nec porro permittet Deus ut ab ullo vel insipiente hæc pastorum consensio, exteriorque illa Ecclesiæ decisio ignoretur. Verum hæc duo, quæ ebredunensis archiepiscopus Tencinius et meldenensis episcopus de Bissy inculcant, multo facilius in nostro systemate quam in adverso intelliguntur. Si enim

pontifex aliquid definit, liberum Ecclesiæ, ac corpori pastorum non erit ab ea definitio dissidere, quisque igitur cum certo sciat, errare non posse Ecclesiam (erraret autem, nisi sui capituli definitioni subscriberet) statim necessario colliget, adesse exte- viorem illam Ecclesiæ decisionem, consensumque pastorum, unde tutissima credendi regula emergat. Verum si episcopis, atque adeo Ecclesiæ, a pontificis definitionibus dissentire liceat, uti profecto in adversariorum sententia liceret, si nempe (quod contingere posset) eas definitiones cum sacris litteris ac patrum traditione pugnare diligenter examine constaret, quanto difficilius erit, exteriorem Ecclesiæ decisio- nem, consensumque episcoporum certo cognoscere, cum id ex Ecclesiæ maxime inter se dissistarum factis ac monumentis ægerrime parabilibus pendeat. Quid si vero magna inter episcopos suboriat dissentio? An ita facile etiam rudibus erit nosse, a qua parte major stet episcoporum numerus? Cogita quantis cum salebris doctissimi viri confiduntur, ut arianam perfidiam in ariminensi concilio vicitricem fuisse a majore dispersorum antistitum numero victam ostendant. Hæc omnia quæ sane maxima sunt, in- commoda a nostra absunt sententia.

VII. Multa sunt tamen, fateor, in recentioribus gallicana Ecclesiæ monumentis, quæ hisce occurrere incommodis videantur. Primo enim Galliarum anti- stites sine cunctatione suscipere se romanorum pontificum constitutiones gloriabantur (1). Addunt, illis de- beri plenam, perfectam, omnimodam (2), obedientiam. Hanc autem cum illustrissimo Languetio ita intelli- gunt, ut non exterius duntaxat oris, sed interius quoque et mentis obsequium, atque illud integrum, nullisque coercitum exceptionibus dogmaticis hisce

(1) « Si le jugement de l'Eglise de Rome me condamne, vous m'y verrez soumis dans l'instant, à l'exemple de feu M. de Fénélon, archevêque de Cambrai, et être le pre- mier à reconnaître et à publier hautement que je me suis trompé. » Ita, an. 1750, in epistola ad episcopum Montis- pessulani scribebat massiliensis episcopus. Fenelonius quem heic memorat massiliensis episcopus, ut Roma accepit decretum Innocentii XII, quo ejus liber ac tres supra virginis ex illo excerptæ propositiones configebantur, sans balancer un instant, ut perhibent acta vienensis conven- tus, an. 1699 celebrati [Mémoire du clergé, t. I, pag. 417], librum suum omniaque in illo contenta damnavit. Ipse emi- nentissimus de Noailles, qui an. 1695, die 23 junii non so- lum Quesnelii librum erroresque probaverat, sed magni- centissimo elogio fuerat prosecutus, cum ad Ludovicum XIV regem delata fuisse die 24 septembri Clementis XI constitutio Quesnelii librum erroresque proscribens, 28 ejusdem mensis die pastoralem epistolam emisit in lucem, ut approbationem suam revocaret, librumque adeo a se commendatum a fidelium sua curæ concorditorum manibus eriperet. « Nous ne voulons pas, inquit ille, perdre un mo- ment pour révoquer l'approbation que nous lui avons donnée dans un autre diocèse où nous le trouvâmes autorisé par notre prédécesseur. Nous nous sentons également pressés d'acquitter la promesse que nous avons faite d'être le premier à abandonner ce livre dès que le pape le condamnerait, et de satisfaire à l'obligation où nous sommes, par toutes sortes de raisons, de témoigner notre respect et notre soumission pour le chef visible de l'Eglise. »

(2) Bellicensis episcopus, Mandem, pour la publicat. de la constit. *Vineam Domini*, 1703: *Nous la recevions avec le profond respect et la soumission parfaite due au chef visible de l'Eglise.* Eodem nomine utitur Vapientius antistes in pastorali documento pro eadem constitutione *Vineam*, etc., promulganda. At D. Abelly Rutheuenensis in suo tractatu de Obedientia debita rom. pont. [pag. 118], hoc aliud usurpat: *me entière soumission d'esprit.*

decretis adhibeamus (1). Tantum vero abest ut existiment posse aliter quam pontificum romanorum definitiones præ se ferant quempiam sentire, ut de- btere nos doceant illorum judicio nostrum demisse subjecere (2), imo et in captivitatem redigere omnium intellectum in obsequium Christi, quem romanus pontifex præ se fert (3), ut ne audire quidem liceat quidquam, quod hujus decretis aduersetur (4). Quare aiunt, dum de capitibus fidei a romano pontifice jam definitis agitur, non aliud ipsis superesse judicium quam quod adhæsione continetur, non autem juridi- cum, quo cum Scripturis et traditione pontificis de- cretum comparetur (5). Eo etiam galli antistites de-

(1) In epistola ad episcopos engolismens., pag. 13: « Le mot d'*obedientia omnimoda*, signifie premièrement une obéissance qui soit entière quant à la manière d'obéir, c'est-à-dire que l'obéissance ne doit pas être seulement extérieure et de la bouche, elle doit aussi être de l'esprit et du cœur, elle doit exclure toutes les actions et tous les sentiments qui altéreraient la perfection d'une vertu qui doit être chère à tous les chrétiens, et qui doit être plus parfaite dans le cœur d'un évêque, parce qu'il faut qu'il soit lui-même le modèle de toutes les vertus qu'il doit enseigner à son peuple. Ce mot signifie encore une obéissance entière par rapport au décret auquel on obéit, et cette obéissance, pour être telle, doit exclure le partage, les restrictions et les réserves. »

(2) Idem Languetius, première lettre à l'évêque de Boulogne, p. 2: « J'enseigne à soumettre humblement ses lumières à celles du vicaire de Jésus-Christ, notre père et notre supérieur commun.... Voilà le fond de ma doctrine et l'altruisme de mes principes. »

(3) Fénélon, Mandem, pour la public. de la Constit. *Vi- neam Domini*, n. 18: « Que la présomption humaine se taise après que l'autorité de S. l'ierre, chef des apôtres, confirmée par l'oracle divin, a parlé: que non seulement elle se taise, mais encore qu'elle réduise son entendement en captivité pour le soumettre à Jésus-Christ, que le ponce romain représente. »

(4) Arelatensis archiep., Mandem, pour l'accept. de la constit. *Unigenitus*: « Il ne nous est pas permis de rien écouter qui soit contraire aux décisions du souverain ponce. »

(5) Aliqua in hac rem in superiori dissertatione protu- limus Gallorum testimonia, cum primis vero illud Fenelonii in celebri conventu, in quo Innocentii XII decretum ad- versus ejusdem Fenelonii librum, *Maximes*, etc., iuit so- lemner accepit: « Le pape ayant jugé cette cause [Des Maximes des saints], les évêques de la province, quoique juges naturels de la doctrine, ne peuvent dans la présente assemblée et dans les circonstances de ce cas particulier [post romani scilicet pontificis definitionem], porter aucun jugement, qu'un jugement de simple adhésion à celui du saint-siège et d'acceptation de sa constitution. » Hinc Ca- bilonensis episcopus [première lettre en réponse à celle de M. de Crugé]: « Il vint enfin, inquit, le jugement [consi- tution *Unigenitus*], les évêques, à quelques-uns près, y joignirent le leur, et de la décision du chef ils en firent, par une adhésion unanime, leur propre décision, comme il s'est toujours pratiqué, quand le jugement du pape précède celui des évêques. » Imo nonnulli episcopi negant, se in iis quæ a romano pontifice definita jam sint judices esse. Sic episcopus atrebatenensis, in episcopali provinciæ came- racensis conventu, inquit monumenta cleri gallicani [I. I, pag. 464], « a représenté qu'il ne prétend pas ici agir comme juge. A Dieu ne plaise qu'il croie l'être d'une chose décidée par le saint-siège; mais déclarer ses sentiments, s'unir au saint père, adhérer à ce qu'il a si sagement et si judicieusement condamné. » Quae quidem de judeicio et ju- dicido, et auctoritatis intelligenda sunt. Nam ut ruthenensis antistes D. de Saleon, in pastorali documento, pag. 292: « Les évêques sont par leur caractère, non seulement dans les conciles en tous temps et en tous lieux, les juges de la foi; et lorsqu'il s'agit d'accepter une décision du pape et même celle d'un concile œcuménique, loin de se dépouiller de cette qualité de juger, ils en exercent, comme nous l'avons dit ailleurs, la fonction. » Teste enī Languetio [Tercièm avis, num. 71]: *Lors même que nous adhérons au jugement du saint père, nous exerçons en cela même le ministère que nous avons reçu de Dieu.* Cur hoc? quia, inquit Cameracensis Fenelonius in suo anni 1699 provinciali

veniunt ut dogmaticas romane sedis constitutiones, antequam eas vel ab universa Ecclesia vel etiam a majore episcoporum numero acceptas norint aut nosse possint, veluti certissimas fidei regulas proponant. Prodierat Romæ, 16 julii an. 1703, Clementis XI constitutio *Vineam Domini*; clerus tamen gallicanus in generali parisiensi conventu qui mense augusto celebratus est, non solum illam communi consilio promulgandam, in suisque Ecclesiis et diœcesibus executioni mandandam censuit, præscriptis in rebelles atque inobedientes pœnis censurisque canonicis, sed excitatos in Gallia tumultus romani pontificis auctoritate jam fuisse compressos pronuntiavit; jam tum certum habebat omnes cavillationes in erroris patrocinium excitatæ cum apostolicæ sedis judicio Ecclesiarum pacem atque concordiam gratulabatur, atque in solemnis Clementis decreto Petri judicium *ipsius ore loquentis* venerabatur (1). Enimvero clero gallico dum hæc 22 die augusti profitebatur, exploratumne esse poterat, constitutionem editam 16 die superioris juli fuisse jam ab universa Ecclesia, aut etiam a majore episcoporum numero susceptam? etiam (ne Indos aut Americanos memorem) in Polonia, etiam in Illyrico, etiam in Hispaniis ac Lusitania? quo scilicet illius constitutionis notitia tam brevi dierum spatio vix perfessi potuerat. Atque hæc equidem ejusmodi sunt, ut incommoda quæ ex adversa sententia consequi animadvertebamus, fere dimoveantur. Verum si quod sentio libere edicendum universa hæc quam a gallicanis episcopis hactenus accepimus dogmatum collectio cum ea, quæ tamen post cleri declarationem anno 1682 in Galliis obtinet, de fallibili ante Ecclesiæ consensum romani pontificis judicio sententia manifeste confligit. Quis enim sibi unquam persuadeat errori obnoxium haberi debere judicium, quod suapte auctoritate ad omnimodam obedientiam ipsumque mentis obsequium cogat, quod intellectum in captivitatem redigat, quod aliter opinari vetet, quod nulli auctoritatis judicio locum per sesè relinquit, sed unam adhesionem postulet; quod denique, etsi nondum cognita est, imo ne accedere quidem potuit, Ecclesiæ consensio, *Petri judicium prædictetur errores profligantis, pacemque Ecclesiis restituentis?* Haec aperte sibi adversantur. Quamobrem alterutrum hinc sequi necesse est: aut a gallicanis præsulibus, etiam post illam cleri declarationem, romanorum pontificum definitiones *infallibilis* credi; aut eos, si aliter sentiunt, cum doctrina tum ipsa agendi ratione secum ipsis pugnare; cumque ad id adducantur ut e salebris in quas sua illa pontificis *fallibilitatis* opinio vel invitox pertrahit tuto emergant, satis exemplo suo docere, quam infirma, falsa, absurdaque ea opinio sit, quæ suos defensores, ut avitam fidem tueantur seque ab hæreticorum laqueis feliciter extricent, tam dissona tamque invicem abhorrentia amplecti cogat.

conventu, qui dit adhérer à un jugement, dit former un jugement intérieur par lequel on se conforme à celui auquel on adhère, idque ex ministerio iuribus.

(1) Vide epistolam cleri gallicani, an. 1703, ad Clementem XI, et procès-verbal de l'assemblée de 1703, pag. 262.

VII. His germana, scilicet haud satis sibi consentanea sunt, quæ cum Gersone Febronius tradit. « *Licet pontifex, inquit (t. I, cap. 2, § 4, n. 4, pag. 107), non sit omnium controversiarum ultimus judex, sunt tamen ejus præcipuae in judicando partes; et quantum ejus definitiones de fide ac moribus non sing omnino irrefragabiles, sunt tamen magni apud omnes momenti, solentque singulæ privatum Ecclesiæ singularē ejus reverentiam præstare, adeo ut provisorie illis obsequendum sit, saltem, ut ait Gerso, ad non dogmatizandum contrarium, quandiu Ecclesia non reclamat.* » Animadverte heic primo Febronius contentum videri obsequio illo externo quod ne *dogmatizetur contrarium* impedit. At heic Febronius non solum a gallicanis præsulibus maxime distat, qui obsequium interius *captivatumque intellectum in obsequium Christi* requirunt, sed præterea ad jansenianos obsequios silentii assertores proxime accedit. « *In exteriori enimvero hujusmodi obsequio, cui non respondeat obsequium et assensus mentis, nonne, inquit Ballerinius (De Potest. eccles., pag. 262) simulationis et mendacii vitium includitur? Quenam esset isthæc obedientia atque subordinatio hierarchica, quæ simulando et mentiendo obsequeretur? Certe unitas fidei, qua, ex Apostolo, *captivatur omnis intellectus in obsequium Christi*, præter externum obsequium assensum interiore efflagitat, ut omnes in materia fidei *idipsum invicem sentiamus, et idipsum dicamus omnes*. Huic ergo unitati in tota Ecclesia servandæ si vis per se sufficiens apostolicæ auctorati attributa dicenda est; negari non potest definitiones apostolicas obligare ad assensum etiam internum, sine quo unitas fidei servari non posset.* » Animadverte deinde cum eodem Ballerinio (l. c., pag. 261), quantum hæc sese mutuo collidant: *provisorie obsequendum esse pontificis decretis, saltem non dogmatizando contrarium, et: Ecclesiam reclamare posse (quandiu non reclamat Ecclesia).* Si enim nemini particulari liceat dogmatizare contra definitiones apostolicas, *quandiu Ecclesia non reclamat*, adeo ut (quod dicit Febronius) *provisorie illis obsequendum sit*; quomodo fieri possit ut aliquando *reclamet Ecclesia*, quis congrue explicit? nunquam profecto id eveniet, nisi quidam in particulari ante contradictionem Ecclesiæ incipient sese *opponere*, et contra editam definitionem aliquid declarare contra superioris sententiam, quod particularibus saltem illicitum esse adversarii negare non possunt. At si particularibus personis reclamare non licet, licet *particularibus Ecclesiis*, illaque verba: *quandiu non reclamat Ecclesia, ita intelligenda sunt, ut sufficiat negatio consensus universalis Ecclesiæ, quam sufficienter manifestat reclamatio plurium, et gravium particularium Ecclesiarum (Febr., t. I, cap. 5, § 1, n. 4, pag. 275).* Fallitur heic iterum Febronius, nec satis sibi constat; quomodo enim particularibus Ecclesiis liceat dogmatizare contrarium, cum ad obsequendum provisorie episcopi maxime teneantur? Quod si non licet episcopis atque adeo particularibus Ecclesiis dogmatizare,

V. Dum hæc in variis Europæ regnis adversus illam declarationem agebantur, romanum pontificatum Innocentio XI vita functo indeptus est Alexander VIII. Sic autem jam anno 1690 pridie nonas augusti constitutioni : *Inter multiplices pastoralis officii nostri curas, suum ipse nomen subscriperat, qua nulla irritaque comitiorum acta declarabantur. Cum tamen pactione rem agi posse, clerumque propositiones recantaturum speraret, constitutionis promulgationem distulit. Lethali interea morbo correptus tertio kalendas februario an. 1691, duodecim ad se cardinales, duosque protonotarios apostolicos advocavit, ac coram illis legi illam- constitutionem, ac promulgari jussit publico ea super re confessio instrumento; tum ad christianissimum regem ea de re litteras dedit ejusmodi :*

« Carissimo in Christo filio nostro Ludovico, Francorum regi christianissimo, Alexander PP. VIII.

« Carissime in Christo fili noster, salutem, etc. Cum in summopere metuendo mortalis hujus vitae confinio constituti, de reddenda judici districto et pulsanti demandatae nobis in Ecclesia Dei supremæ administrationis ratione serio cogitemus, nostrarum esse partium omnino duximus, irrita, atque inania declarare omnia, quæ aliquot abhinc annis in isto regno tuo, sive adversus Ecclesiarum ejusdem regni, personarumque et locorum ecclesiasticorum jura, sive alias adversus romani pontificis, apostolicæ sedis Ecclesiæque universæ auctoratem acta, gesta et respective pronuntiata fuerunt, quæque inde quoniamcumque secuta, et secutura sunt; sicut ex brevi hac super re edito manifesto appareat. Quia vero nullis concluditur finibus caritas qua majestatem tuam complexi semper sumus et complectimur, susceptam a nobis perquam necessariam hujusmodi deliberationem hisce tibi significamus, effuso cum paterni cordis affectu, etiam atque etiam a te flagitantes ut ipsam æqui bonique habeas, ac ab universis prædicti regni tui ordinibus fideliter servari cures. Sane ubi id præstes, quemadmodum a filio suo primogenito præfata sedes et Ecclesiæ jure merito expectant, constantem tibi ab illo per quem reges regnant, secundorum eventuum faustum polliceri procul dubio poteris, dum nos sollicitudinem nostram firma hac spe non parum levantes, majestati tue apostolicam benedictionem amantissime impertimur. Dat. Romæ, etc. die trigesimo januarii 1691. »

VI. Sub Innocentio XII, qui in Alexandri locum

tum de romanæ Ecclesiæ constitutione et prærogativis animadversiones Colonia gallice edidit (p. 68) : « Ce qui arriva alors donna lieu de croire qu'une grande partie de la faculté n'était pas disposée à approuver ce qu'avait fait le clergé, et ne voulait pas paraître y consentir. M. le premier président et d'autres membres du parlement étaient venus dans l'assemblée de la faculté pour y faire enregistrer les propositions du clergé. Mais comme il se forma plusieurs difficultés sur cet enregistrement pendant deux ou trois assemblées, le parlement, sans attendre la fin des délibérations, en roupit le cours par un arrêt du 16 juin; et il obligea le scribe de la faculté d'apporter au greffe de la cour les registres, et d'y écrire les propositions du clergé. La faculté n'a donc eu aucune part ni à cette déclaration ni à cet enregistrement. »

suscitus fuit, res tandem compositæ fuere, ea tamen lege ut qui episcopi comitiis interfuerant, ubi vel ad alias essent Ecclesias transferendi, vel illas ipsas, quarum fuerant a rege designati præsules, adire vellet, scripta ad pontificem epistola illorum comitiorum acta recantarent. Id enimvero prestiterunt episcopi litteris, quæ hujusmodi erant : « Cum in hac tandem exultantis Ecclesiæ felicite ingentes christiani omnes paternæ providentiae sanctitatis vestræ fructus percipient, facilemque in sinum clementiæ vestræ aditum experiamur, nihil accidere molestius nobis potuit, quam quod eo nunc loco res nostræ sint ut aditus in gratiam sanctitatis vestræ nobis hactenus interclusus videatur. Cujus quidem rei, cum eam fuisse rationem perceperimus, quod nos cleri gallianæ comitiis an. 1682 Parisiis habitis intersuerimus : idecirco ad pedes beatitudinis vestræ provoluti profitemur et declaramus, nos vehementer quidem ei supra id quod dici potest, ex corde dolere de rebus gestis in comitiis prædictis, quæ sanctitati vestræ ejusque prædecessoribus summopere displicerunt, ac proinde quidquid in eisdem comitiis circa ecclesiasticam potestatem et pontificiam auctoritatem decreta censeri potuit, pro non decreto habemus et habendum esse declaramus (1). Quid planius ? inquit cl. Scardius (*De supr. rom. pontif. Auct., t. II, pag. 120*). Quid ab illis episcopis ultra desiderari potuerit ? Declaraverunt irreformabile non esse in fidei quæstionibus summi pontificis judicium, nisi Ecclesiæ consensus accesserit. Hæc declaratio apostolice sedi summopere et jure merito displicerat. Quid igitur illi episcopi jam sedati siue memores ? Ad pedes, inquit, beatitudinis vestræ provoluti, quam graviter in vestram auctoritatem officii nostri immemores delinquimus, tam libere profitemur et aperte declaramus nos vehementer quidem et supra id quod dici potest, non verbo tenus, sed ex corde, dolere de rebus gestis in comitiis prædictis an. 1682, quæ sanctitati vestræ ejusque prædecessoribus summopere, nec immerito sane displicerunt. Quapropter, ut pro injuria apostolice sedis a nobis illata legitime satisfiat, tam insolitum, tamque ab avitis observantiae nostræ sensibus alienum decretum pro non decreto habemus, et ne quis deinceps illius obtentu privatas suas opiniones confirmare ac munire ausit, pro non decreto illud habendum esse declaramus, inquit memorati præsules, quos rei gestæ intimo doloris sensu penitentebat. Quid igitur sibi volunt inerrantiae pontificis adversarii, quando ex hac declaratione solemniter recantata intimos gallicanorum episcoporum sensus edici contendunt ? Si lides ipsis, ea declaratio Lydius est lapis, quo germana francorum præsulum senten-

(1) Hanc epistolam refert non solum Sfondratus in regali sacerdotio [lib. IV, § 5, n. 4], sed etiam Dupinius, qui astute depravat, ea quæ hec ab episcopis *absolute revocant* adjuncta conditione corrumpens, atque ita reddens ut sensus antistitum fuerit, se pro non decreto habere quod in comitis statutum fuerat, si tanquam decretum in apostolice sedis detrimentum intelligi posset, seque docere, quod Romæ malam in partem fuisse acceptum.

tia certo dignoscatur; at si ipsis contra præsulibus credas, quæ in infastis illis an. 1682 comitiis gesta sunt, ita sibi videntur avitæ Gallorum erga summos pontifices pietati minus consentanea, ut de iis *vehementer et ex corde doleant*. Hoc decretum jactantius ostentant adversarii ac si publicam Ecclesiæ gallicanæ doctrinam complectetur; illud idem præfati antistites pro non decreto habent et habendum esse declarant, ergo publicam omnium hominum fidem immaniter ludicrunt. Neoterici pontificie infallibilitatis impugnatores, illustrissimis ipsis Galliarum episcopis diserte contradicunt, totam, quanta est, gallicanam Ecclesiam atrociter denigrant, seque ipsos omnibus ridendos præbent, eo turpius quo amplius mentiuntur. » Hæc Febronius sibi dicta existimet. Quoniam vero edictum quoque regium jactat, neverit, ipsum Ludovicum XIV palam deinceps et aperte declarasse, eam sibi esse voluntatem, ut illud edictum, quo eam declarationem munierat, effectu careret, idque se statuere, ut suæ erga romanum pontificem observantiae specimen orbi universo præberet. Testem habeo hujus rei ipsam quam 24 septembbris an. 1693 ad Innocentium XII rex dedit epistolam (1). Quid ergo regium edictum ab ipso rege improbatum nobis Febronius objicit? At deinde quid a Gallis actum fuerit episcopis ac theologis videamus.

VII. Ac primo quidem quod ad presentem de infallibili in rebus fidei dijudicandis romani pontificis auctoritate quæstionem attinet, plures in sacra theologia atque in jure canonico doctores parisienses in consultatione publica toti Galliæ significarunt declarationem cœtus an. 1682 infallibilitati sedis romanæ seu Ecclesiæ Romæ constitutæ nil officere; declaratum ab eo conventu fuisse quidem quod papa non sit infallibilis, non vero quod Ecclesia inter romanæ urbis ambitum constitutæ errori sit obnoxia; imo, pergun, Bossuetius cœtus illius magna pars palam et constanter Ecclesiæ romanæ indeficientiam defendit (2).

(1) Eam dedi in secunda *Antifebronii* editione; heic iterum adscribam: « Très-saint père... J'ai toujours beaucoup espéré de l'élévation de votre sainteté au pontificat pour l'avantage de l'Eglise et l'avancement de notre sainte religion. J'en reconnaiss présentement les effets avec beaucoup de joie dans tout ce que votre sainteté a exécuté de grand et d'avantageux pour le bien de l'un et de l'autre. Cela redouble mon respect filial pour votre sainteté; et parce que je tâche de le lui témoigner par les preuves les plus fortes dont je suis capable, je suis bien aise de faire savoir à votre sainteté que j'ai donné les ordres nécessaires, afin que les affaires contenues dans mon édit du 2 mars 1682, concernant la déclaration faite par le clergé du royaume [à quoi les conjonctures d'alors m'avaient obligé], n'aient point de suite. Et comme je souhaite non seulement que votre sainteté soit informée de mes sentiments, mais aussi que tout le monde sache par un témoignage public la vénération que j'ai pour ses grandes et saintes qualités, je ne doute pas aussi que votre sainteté n'y réponde par toutes sortes de preuves et de témoignages de son affection paternelle envers moi. Cependant je prie Dieu qu'il conserve votre sainteté heureusement pendant plusieurs années. »

(2) Consultation de plusieurs docteurs en théologie et en droit canon, sur l'écrit intitulé: *Abus des lettres apostoliques*, affichée à Rome le 8 septembre 1718, donnée à Paris le 1er octobre 1718, p. 19: « Les évêques, assemblés en 1682, déclarant que le pape n'était pas infallible, n'ont pas décidé que l'Eglise de Rome pût tomber dans

Deinde insignes Galliarum episcopi illam comitiorum propositionem: nec tamen irreformabile esse judicium (summi pontificis), nisi Ecclesiæ consensus accesserit, ita interpretati aut potius emollire conati sunt, ut nihil aliud quam quod verissimum est atque a nobis non difficile concedetur exprimat, decretum scilicet papæ tunc esse irreformabile, quando ipsi Ecclesiæ consensus accesserit. Miratur Febronius? Consulat præstantissimum illud emin. card. de Bissy pastorale documentum, quod non modo cœteri Galliarum episcopi suis elogiis exornarunt, sed etiam rex christianissimus edicto regio muniit. Inibi diserta isthac verba inveniet: *Extraordinaria cleri gallicani comitia an. 1682, coacta declararunt, decretum papæ esse irreformabile, quando ipsi accessit Ecclesiæ consensus* (1): nihil supra: ecquis enim post hocce testimoniu[m] gravissimum et omni exceptione superius a nobis allatum alia desideraret? Alia tamen cum Soardio (t. II, pag. 123) dabimus non minus conspicua: adeat primam senonensis archiepiscopi epistolam ad episcopum bononiensem, in qua fulgentissimum illud recentis Galliæ lumen agitatam declarationem sic benigne interpretatur: *Episcopi gallicani, inquit, iis etiam temporibus, quibus illos sedis apostolicæ decretis nimium tribuisse sumi non potest, semper dixerunt, ejus decreta in questionibus fidei esse irreformabilia, quando ipsis accessit Ecclesiæ consensus* (2); iterum emin. card. de Bissy: *Episcopi, inquit, conventus a. 1682 celebrati id unum dicere satis habuerunt, judicia nimirum RR. pontificum esse irreformabilia, quando ipsis adjungitur consensus Ecclesiæ seu primorum pastorum qui illam gubernant* (3). Imo gallicani præsules in conventu a. 1705 ubi hac de re sententiam suam expresserunt, his verbis usi sunt: *Pontificum constitutiones universam Ecclesiam obligant, ubi sint a corpore pastorum acceptatae*; idque Gallia in responsione ad libellum supplicem a. 1707 missum ab eminentissimo de la Tremouille publice testatum voluit (4). Præterea scriptor apud Gallos recentior,

l'erreur; au contraire, M. Bossuet a toujours soutenu hautement l'indéfectibilité de l'Eglise romaine. Peut-on sans injustice reprocher au pape un sentiment qu'un des plus grands évêques de France n'a pas fait difficile d'avancer dans un discours solennel, qui servit d'ouverture à la fameuse assemblée de 1682, sentiment que tant d'autres évêques et docteurs français ont enseigné. »

(1) Docum. past., an. 1722, pag. 59: « L'assemblée extraordinaire du clergé de France, tenue en 1682, a déclaré qu'un décret du pape est irréformable quand il est reçu par le consentement de l'Eglise. »

(2) Num. 25, p. 53: « Les évêques de France ont toujours dit, dans ce temps même qu'on ne peut supposer qu'ils donnaient trop au décret du saint-siège, que ses decrets sur la foi étaient irréformables dès qu'ils étaient suivis du consentement de l'Eglise [ad marginem leguntur haec verba]. Assemblée du clergé en 1682, prop. 4. »

(3) Docum. pastor., an. 1722, pag. 19: « Les évêques de l'assemblée de 1682 se sont contentés de dire que les jugements des souverains pontifes étaient irréformables quand le consentement de l'Eglise, c'est-à-dire des premiers pasteurs qui la gouvernent, s'y trouve joint. »

(4) Réponse au Mémoire envoyé par M. le cardinal de la Trénouille, avec la dépêche du 7 mai 1707: « Cette proposition: *Les constitutions des papes obligent toute l'Eglise lorsqu'elles sont acceptées par le corps des pasteurs*, est bien différente de celle-ci: *Les constitutions des papes, pour obliger l'Eglise, doivent être acceptées par le corps des*

quem aiunt (1) percelebrem fuisse Sorbonæ doctorem, animadvertisit (2), ab episcopis an. 1682 congregatis declaratum quidem fuisse irreformabilia non esse romanorum pontificum judicia nisi Ecclesiæ consensus accesserit; verum ab iisdem præsulibus minime expli-catum fuisse, utrum illa cunctio, nisi Ecclesiæ consensus accesserit, necessaria foret, an libera, seu utrum Ecclesiæ liberum sit romani pontificis judicio consentire, an necessarium. Contendit porro sorbonius ille doctor ineluctabilem episcopis incumbere necessitatem assentiendi solemnibus, quæ romanus pontifex ab episcopis consultus emittit, judiciis, atque huic suæ assertioni demonstrandæ eruditus auctor totus allaborat. Ad famosam autem anni 1682 declarationem, quam suæ opinioni objicit, respondet, illam nec minimum officere, quippe quæ episcoporum consensionem requirit quidem, at consentiendi necessitatem ab eis non excludit. « Habemus igitur, inquit Soardius (l. c., pag. 152), ex sorbonico scriptore, declarationem illam non obstat quominus episcopi solemnibus romanorum pontificum definitionibus assentire teneantur. Quamobrem non ita manifester nec evidenter, ut volunt adversarii, pontificiam infallibilitatem labefactat illa declaratio, quæ veram episcopis relinquit apostolicis circa fidem judiciis assentiendi imo et captivandi in obsequium fidei intellectus necessitatem. » Sublata enim de medio summi pontificis (3), error perinde ac veritas solemnii decreto approbari ab eo posset. Qui ergo episcopis erit tanta obediendi consentiendique necessitas? Nulla certe, nisi erroris admittendi et cum S. pontifice approbandi periculum subire teneantur, quod catholicorum nullius asseruerit. Videat jam Febronius num adeo certum sit, uti jactat, sexcentos in sola Gallia doctores theologos, qui doctrinas a clero gallico annuntialas quotidie e cathedralis docent, romani pontificis infallibilitati adversari.

VIII. Fuerunt equidem nostris hisce temporibus in Galliis episcopi duo, suessionensis (3) et andegavensis, qui propositiones a clero gallico a. 1682 editas, veluti totidem fidei dogmata ad nos omnium seculorum traditione transmissa, partesque sacri depositi quod Christus apostolis credidit, fidelibus suis commendarunt. Qbstupuit enimvero Gallia, tantam illorum antistitutum confidentiam, ne quid gravius dicam, demirata, nec tamen silentum sibi duxerunt

pasteurs. Car la première est générale et affirmative, au lieu que l'autre est négative et exclusive : il est bien différent de dire que l'acceptation est nécessaire pour obliger, ou de dire qu'après l'acceptation toute l'Eglise est obligée. L'une dit une vérité certaine et incontestable, et l'autre proposition exclut l'obligation de se soumettre avant l'acceptation ; ce qui n'est point dans la proposition des évêques de France [de l'assemblée de 1705].»

(1) Vide Dissertation sur la constitution *Unigenitus*, où l'on examine si une grande Eglise, comme celle de France, est obligée d'accepter purement et simplement toutes les constitutions dogmatiques des papes, etc.

(2) Mémoire sur la manière dont les évêques doivent recevoir la constitution *Unigenitus*, an. 1714, pag. 16 : *Le clergé de 1682 n'a point expliqué si cette condition : nisi Ecclesiæ consensus accesserit, quæ consentiement est libre ou nécessaire, etc.*

(3) Fitz James.

alii episcopi ad hanc tantam apostolicæ sedis injuriam fidei ipsius catholice labem. In *Antifebronio* aliqua attuli ex commentariis et pastoralibus epistolis episcoporum lingoniensis, sarlatensis et S. Pontii (t. I, introduc., cap. 4, n. 10 et seqq.). Ea recolat Febronius; ac cum primis illa consideret, que appellatus episcopus S. Pontii de quatuor declarationis articulis ait: *Ut ut sancta sit et salubris quatuor articulorum doctrina, libertates nostræ venerandæ, sincerum meum in illas studium, majorem in dies apud exteriores Ecclesias invidiam sibi conflabunt, ac tandem Gallis ipsis graves erunt : quo magis, veluti subiecto igne subtilissimum ex illis succum exprimere conabimur, eo citius aut in vaporem solventur, aut si ita dicere licet, nonnisi in caput mortuum redigentur ; aut etiam ita sensim diffingentur, ut quæ sanæ utillesque, periculosæ fient atque exitiales* (1). Hæc scilicet satis indicant quam parum Galliarum episcopi declarationis illius articulus fidant, quidque his tandem metuendum sit, nisi eorum assertores romanam sedem lassere desinant (2).

IX. Hactenus in Gallia constitimus. Quid vero aliis in regionibus actum deinde est? Num post primos illos motus, quos in Belgio, Hispaniis, Hungaria, gallica declaratio excitavit, defendendæ pontificie infallibilitatis ardor apud exteriores gentes deseruit? Minime vero, neque illa declaratio quidquam auctoritatis oppositæ sententiæ conciliavit. Ex ipsis præclarissimis Galliarum præsulibus id discamus. Quare ex illis, quid italicæ, quid hispaniensis et lusitana, quid germanæ et belgica, quid polona et hungara, quid reliqua demum orbis catholici Ecclesiæ, de pontificia auctoritate palam sentiant, ac ex professo testentur? Omnes, respondet eminentissimus cardinalis de Bissy, meldensis episcopus, omnes exteriores nationes pontificiam infallibilitatem constantissime agnoscunt (3): rursus: *In aliis omnibus regnis sicut et in Hispania summi pontificis infallibilitas ex professo creditur* (4): tertio: *Catholici episcopi in aliis regnis summum pontificem in rebus fidei infallibilem esse credunt* (5): denique: *Nudo oculorum conjectu opus est, ut in impressis extiorum episcoporum epistolis reprehendatur ipsi esse perquam pontificias decisiones omnibus fidelibus missas ad dirigendam ipsorum fidem esse per se ipsas et independenter ab Episcoporum tum examine tum ac-*

(1) Mémoire sur l'ordonnance, et Instruction pastorale de M. l'évêque de Soissons, 1763, pag. 70.

(2) Hæc in mentem revocant que anonymous auctor egregii libelli inscripti *Réflexions sur la nouvelle entreprise de M. l'évêque de Soissons à l'égard des quatre articles, etc.*, scribit (pag. 19): « Ils (Galliae episcopi) voient l'extrémisme ou l'on voudrait réduire le saint-siège ; ils doivent admirer sa patience s'ils ne la blâment pas. On veut à quelque prix que ce soit le mettre dans la triste nécessité de faire un éclat qui serait peut-être déjà fait, si on n'avait plus considéré la paix que la justice. »

(3) Docum. pastor., an. 1722, pag. 140 : « Comment peut-on après cela contester que la bulle *Unigenitus* n'a pas été adoptée dans tous les Etats étrangers, où l'infällibilité du pape est constamment reconnue. »

(4) Ibid., pag. 117 : « Les évêques de tous les autres Etats où l'on fait profession de croire, comme en Espagne, l'infällibilité du souverain pontife. »

(5) Ibid., pag. 115 : « Les évêques catholiques dans les autres Etats (hors de la France) croient le saint père infällible dans les matières de la foi. »

ceptione infallibilis (1). Meldensi episcopo non solum concinit ruthenensis de Saleon, sed etiam addit pontificis *infallibilitatem* a ceteris gentibus veluti *revelatam veritatem spectari* (2). Archiepiscopus vero mechliniensis contrariam sententiam *catholicis omnibus, paucis e Gallia exceptis, horrore esse testatur* (3).

X. Deberet ex his Febronius tandem intelligere, gallicani conventus declarationem eam non esse ut nos a certissima nostra sententia deterreat. Alia proferat, si habet, quibus ab illa nos tuenda dimoveat. Atque equidem totum febronianarum Defensionum volumen diligentissime excussi; nihil tamen inveni quod vel difficultatis speciem prae se ferat. Nam quod ait (t. II, pag. 263) episcopos post summi pontificis judicium etiam pro suo jure pronuntiasse, idque praemisso, uti decet, pontificii decreti examine, confirmataque exemplo dogmaticae S. Leonis M. ad Flavianum epistolæ, quæ a chalcedonensi concilio fuerit *solemni judicio approbata et recepta*, in superiori dissertatione abunde refellimus (4). Illud vero quod saepe (pag. 40, 130 et 139) inculcat, nostram sententiam, ut quæ non nisi ad *opiniones scholæ* pertineat, *nulam habere in Ecclesia practicam utilitatem*, perridiculum est. *Opinio scholæ* est; nempe ut fidei dogma credenda a fidelibus omnibus nondum proposita fuit, verum opinio est ex fine ac ratione primatus invicta argumentandi ratione collecta; opinio est *certa Christi pollicitatione* firmata; opinio est, quæ cum indubitate, et ab ipsis adversariorum primoribus magnificientissime prædicata romanæ sedis ~~aproposito~~ necessario conjungitur: opinio est, quam patrum traditio confirmat, oppositæ sententiae novitas extollit, dogmatum quæ adversarii tradunt conflictus commendat; opinio est, quam sapientiores ex gallicana Ecclesia præsules ita venerantur ut ad eam, quoad interpretando efficere possunt, coactam illam extortamque cleri gallicani declarationem admovere conentur; quam vel ipsi gallicani episcopi ab exteris gentibus prope *ut revelatam veritatem agnoscendi fatentur*; quam denique

(1) Docum. pastor., an 1722: « Il n'y a qu'a jeter les yeux sur les lettres imprimées des évêques des pays étrangers pour voir qu'ils sont persuadés que les décisions des souverains pontifes adressées à tous les fidèles pour régler leur croissance, sont infaillibles par elles-mêmes, et indépendamment non seulement de l'examen, mais de l'acception des évêques. »

(2) Mandem., etc. pag. 412: « Le plus grand nombre des évêques joints au pape regarde le sentiment de l'infaillibilité du pape comme une vérité révélée. » Eadem fere usurpat episcopus sanctiens in Docum. pastor. circa Eccles. auctorit., edito a. 1727, parte 4, artic. 10, num. 4: Le plus grand nombre, inquit, des évêques joints au pape regarde l'infâbilité du pape comme une vérité révélée. »

(3) In documento præfixo operi quod inscribitur: *Témoignage de la S. Eglise universelle*. Vide plura apud Soardum, t. I, lib. I, cap. 8.

(4) Heic solum addo, Febronium si aut eminentissimi de Bissy documentum pastorale an. 1726, aut illustrissimorum antistitutum le Norman ebroicensis, et de Saleon ruthenensis documenta item pastoralia aderit, vel ex hoc intellecturum, quantum ipse a gallicanis episcopis dissidente. Docent enim hi, ac luculentissimis momentis comprobant, post Leonis epistolam de dogmate in ea definito liberum non fuisse dubitare, neque chalcedonense concilium de illa suo examini subjicienda cogitasse. Confer Soardum, lib. II, cap. 3, et Ballerini de Vi ac Ratione primatus (cap. 13, § 13 et 15).

credendis fidei decretis accenseri prudens quedam romane sedis vetat oeconomia. Hanc enimvero quid *opinionem* appello? Febronius hoc si lubet nomine utatur: mihi profecto non licet; sententia est quam certissima, nec ullis febronianorum argutiis ac fraudibus de sua unquam dignitate dejicienda. Et haec *nullam* habet *practicam utilitatem?* Vin nosse *practicam* adversantis sententiae *utilitatem?* Legesis anonymum in mainburgianum Tractatum animadversorem (1). Ad nostrum quod attinet, ipsi protestantes, nisi cuncte in fidei rebus humanæ auctoritati sese subiecte detrectarent, illam nullo negotio amplectentur, quam ad subnascentes in Ecclesia controversias finiendas expeditissimam esse minister Claudius, Stembergius aliisque, non diffitentur. Generatim autem exiguae utilitatis sit, cum etiam gallicana Ecclesia pontificias definitiones interior quoque mentis obsequio, ac sine cunctatione amplectendas esse, nec ad illas judicium quod *juridicum* vocant, sed unum *adhæsionis* judicium ab episcopis adhibendum consentiat; et qui nostram sententiam sequuntur, id obsequii a se jure præstandum facilius agnoscant; et qui illam disputando respuunt, ad eam in agendo ut se catholicos probent, accedere debeant? Quid quod in tanta cogendorum generalium conciliarum difficultate an non utilissimam habeamus sententiam, quæ ad obtinendam dispersæ Ecclesiæ consensionem, fidei regulam illam erroris expertem, viam aperit expeditissimam? Tandem cum doctissimi Galliarum episcopi non majorem duntaxat antistitutum numerum, sed omnes propemodum orbis catholici presules pontificiam infallibilitatem profiteri affirment, quam certiorum facilioremque veritatis dignoscendæ regulam exquiramus? Nam pro certo tenendum catholicorum nemo dubitat, majorem episcoporum numerum summum pontifici adhaerentium ipsum esse pastorum corpus, ipsamque docentem Ecclesiam, quæ errare non posset (2). Cum ergo major episcoporum numerus, ut qui pontificem errori hanc esse obnoxium firmissime assentiantur, illi definiunt adhaerere omnino debeat, vigebit in Ecclesia semper tutissima regula, qua in fidei controversiis vera et falsa judicentur.

CAPUT VI.

Digressio in ea, quæ Febronius tum adversus constitutionem Unigenitus, tum pro ultrajectina pseudo Ecclesia insigni quadam temeritate effutit. De Van Espenio, cuius opera Febronius extollit, judicium.

I. Querenti mihi in febroniano opere argumenta, quibus in romani pontificis definitiones errorem ca-

(1) *Remarques*, etc., pag. 29: « Les ministres d'Angleterre en 1682 prirent occasion de ce qui s'était passé cette année-là sur ces matières dans l'assemblée du clergé de France, pour empêcher la conversion du plus de plusieurs Anglais qui voulaient rentrer dans la communion de l'Eglise romaine, ces ministres leur faisant accroire sur de faux prétextes, auxquels ils tâchaient de donner quelque apparence, qu'on ne reconnaissait plus en France l'autorité du pape. C'est ce qu'on a su en ce temps-là par des relations très-fidèles. »

(2) Vide cl. Soardum, t. I, cap. 8, § 1.

dere posse auctor comprobaret, unum fere incanto exciderat, quod (pag. 266) proponit his verbis : *Quesnellistas* (eos heic intellige, qui centum et unam *Quesnellii* propositiones propugnant) *nemo puri problematis de solius pontificis infallibilitate prudens, post emanatam a Clemente XI bullam Unigenitus, et præcise virtute illius, pro hæreticis habuit.* Notari heic primum velim elegantem illam locutionem : *puri problematis de solius romani pontificis infallibilitate* : num purum problema hoc sit, paulo antea demonstravimus. Illud vero de Clemente XI, qui ne ipse quidem præcise virtute suæ constitutionis quesnellistas ut hæreticos habuerit, ostendit quam Febronius in rebus ad hanc constitutionem pertinentibus hospes plane sit, et peregrinus. Saltem ipsam adeat constitutionem ; intelliget, vere ab eminentissimo de Bissy scriptum fuisse : « Ex bulle lectione constat eam ad omnes christifideles esse directam ut ad eam suam fidem exigant, cum romanus pontifex graviter prohibeat ne quis aliud sentiat quam quod ipse definiit » (1). Notum quoque est quantopere Clemens XI caverit ne, quod fama divulgaverat, gallicani episcopi contra morem majorum illam constitutionem examini aut suo ipsorum judicio subjicerent. Quare cum eam illos amplecti voluerit, quia solemne erat romani pontificis in causa fidei decretum utique præcise virtute suæ constitutionis hæreticos habere debuit quesnellistas, qui illi pertinacissime repugnarent. De ceteris vero quid attinet dicere ? Unum sufficiat memorare bellovacensem episcopum, qui mense maio an. 1714 ita in sermone synodalibus suis alloquebatur : *Sedis apostolicæ rescriptis hæc (Quesnellii) causa finita est. Quid ultra, quid amplius peti potest ?* (2) Si jam tum *causa finita erat*, neque aliquid amplius peti poterat, an non hæretici audire debuerant, qui suis in erroribus perstisset ?

II. Sed Febronius suæ in Quesnellum, sociosque indulgentiæ luculentius specimen exhibet. In illud, inquit (l. II, pag. 196), *temporis punctum indagare, quo Quesnelus anno 1719 defunctus, aut ejus discipuli in bona fide esse desierint, atque inde ad malam fidem transierint, non est hujus loci aut operæ.* Non præcise virtute constitutionis hæretici existimari poterant : hoc jam audivimus. Igitur ea solum de causa hanc notam merebantur, ubi Ecclesiæ universalis, quæ bullam suscepérat, judicio obstitissent. At tantine laboris id erat inquirere, quo primum tempore universæ Ecclesiæ judicium rebelles homines protrivissent ? Anno jam tum 1714, Clemens XI ab Ecclesia suam ipsius vocem secuta constitutionem illam acceptam scripserat in brevibus ad christianissimum regem litteris, idque anno 1718 toti Ecclesiæ in altera constitutione, cuius initium : *Pastoralis officii*, declaraverat. Sed nempe de hac Ecclesiæ acceptance etsi, a Clemente prædicta et a Galliarum episcopis confirmata vide-

tur Febronius dubitare : *Hinc inferimus, inquit (l. c.), Quesnellum, si bullæ Unigenitus Ecclesiæ pars notabilis positive consensit, cæteris per orbem tacite seu silentio consentientibus, quod factum (quam frigide !) (probat Colletus), dum quatuor Galliæ episcopos sententiæ suæ patronos et cum ipso appellantes habuit, non debere dici prudenter (papæ ! prudenter ; prudentiam tantum in pervicaci nebulae, qui universalis Ecclesiæ judicio impudentissime refrageatur, Febronius desiderat ; animadverte miram hominis istius in Quesnellum assecasque facilitatem), Clementi XI imo verius universalis Ecclesiæ obstitisse. Intellexistin ? Si bullæ Unigenitus Ecclesiæ pars notabilis positive consensit. Purum scilicet id est Febronio problema, quemadmodum illud de solius romani pontificis infallibilitate. Nec vero putas, Febronii dubitationes in primis illis editæ constitutionis temporibus sistere ; nunc etiam haud satis sibi persuadere potest, hancce constitutionem ab Ecclesia acceptam fuisse. Dixerat ille, ut vidimus, neminem, ac ne ipsum quidem pontificem, *puri problematis de solius pontificis infallibilitate prudentem*, ac præcise virtute illius, quesnellistas ita infensum fuisse ut eos pro hæreticis habuerit. Tum addit continent : *Hoc JUSTIUS nunc faciunt hi qui eamdem ab universa Ecclesia POSTMODUM ACCEPTATAM AFFIRMANT.* Heic etiam illud adverbium *JUSTIUS* observandum foret. Supra Quesnellum imprudentiæ vitio notaverat, si bulle *Unigenitus* ab Ecclesiæ parte notabili positive consentiente, a cæteris vero Ecclesiis non reclamantibus, acceptæ obstitisset ; heic id *justius* facere asserit, qui cum illam ab universa Ecclesia receptam aiunt, quesnellistas pro hæreticis habeant ; *justius*, inquam, non necessario, ut catholicus diceret, qui quam hæreos notam in œcumenicæ synodi decisiones contumaci inureret, eadem in romani pontificis definitiones ab Ecclesia susceptas obfirmatos animos non posse salva fide non condemnari profiteretur. Verum animadversione dignior ambigua illa loquendi ratio : *Qui eamdem ab universa Ecclesia postmodum acceptatam affirmant.* Num fortasse ab orthodoxo homine affirmari aliud potest ? Num a criminis excusabatur, qui eam constitutionem ab Ecclesia susceptam fuisse etiamnum præfacte inficietur ? Non a Romanis quid hac in re sentiendum sit querat Febronius ; a catholicis gallicanis episcopis et doctribus querat. Ullumne inveniet, qui quod in *actis et decretis sacrae facultatis theologicæ parisiensis super constitutione S. D. N. papæ Clementis XI quæ incipit Unigenitus Dei Filius, observanda, et executioni demandanda*, an. 1730 editis legitur (pag. 39), a cl. Turnelio in comitiis ejusdem sacrae facultatis die 15 decembris an. 1729 propositum, suo non probet suffragio ? *Nihil huic constitutioni, quantum ad auctoritatem quam obtinet, deesse facile ostendi potest : summo consensu apostolicae sedi adhæret maxima multitudine episcoporum, ne uno quidem in exteris regionibus dissentiente. In una Gallia reluctantur numero admodum pauci.* Ita Turnelius in ea relatione, quæ a sorbonicis prolatæ, eorumque jussu publicæ luci donata fuit. Sed eadem,*

(1) Mandem., 1722, pag. 59 : « On voit encore en lisant la bulle, qu'elle a été adressée à tous les fidèles, et qu'elle a été faite pour régler leur croyance, puisque le saint père défend de penser autrement , qu'il ne décide. »

(2) « Que peut-on demander de plus ? Des recrûts émanés du saint-siège ont terminé cette affaire. »

nisi fortassis graviora, tradunt gallicani præsules in tot documentis pastoralibus, quæ super hac constitutione ediderunt. Paucos ex innumeris nominabo, servato quo eorum documenta prodiere, temporis ordine : Jacobum de Forbin Janson, arelatensem archiepiscopum, anno 1718 (1) ; eminentissimum de Bissy, anno 1722 (2) ; Joan. Josephum Languetum, suessionem episcopum, 1726 (3) eminentissimum, de Noailles, parisiensem archiepiscopum, 1728 (4) ; archiepiscopum ebredunensem, cardinalem deinde, Petrum de Guerin de Tencin, 1729 (5) ; Henricum Franciscum Xaverium de Belusone massiliensem episcopum 1733 (6), denique, ne longior sim, quadriginta doctores sorbonicos, in consultatione edita 7 octobris 1752 (7). Qui ergo prudens vir dubitare

(1) Mandem. au sujet de la constitution, pag. 5 : « La constitution *Unigenitus*, acceptée par plus de cent évêques de France, revêtue de l'autorité royale, n'a pas laissé de trouver de la résistance dans quelques prélates du royaume ; mais cette résistance n'a servi, selon les desseins de Dieu, qu'à rendre plus authentique le décret du saint-siège. Le bruit et la contradiction portée dans tout le monde ont excité l'attention et la vigilance des évêques des différentes nations, et par des témoignages d'approbation et d'acquiescement plus formels que n'en avaient eu jusqu'à présent les bulles plus universellement reçues, ils ont fait entendre hautement cette voix de l'Eglise qui ne laisse plus de prétexte légitime à la désobéissance. »

(2) Mandem. pag. 40 : « Enfin il n'est pas moins certain que la bulle *Unigenitus* a été reçue par le corps des évêques, » etc.

(3) Septième lettre pastorale, Paris, 1726, pag. 5 : « Le sentiment de ce corps sacré (des évêques) sur la bulle *Unigenitus* n'est pas doutoux. Mille témoignages viennent de toutes parts pour manifester de plus en plus ce concert de tous les évêques du monde dans l'acceptation de ce décret. »

(4) Mandem. pour l'acceptation et publication, etc., pag. 4, ubi asserit se timeret, ne mortem obiret, « sans avoir donné des preuves sûres et incontestables de son obéissance aux décrets du saint-siège, et de la conformité de ses sentiments avec ceux des évêques de France et de toute l'Eglise dans l'acceptation de la bulle *Unigenitus*. »

(5) Instruction pastorale sur les jugements définitifs de l'Eglise universelle, à Grenoble, p. 12 : « On ne saurait désavouer aujourd'hui que la constitution est une décision extérieure du corps épiscopal. Il est de la plus grande notoriété que toutes les églises étrangères, soit par des témoignages exprès, soit par une non-réclamation qui ne certifie pas moins leur consentement, ont accepté purement et simplement cette constitution. Il est également notoire que la plus grande partie des évêques de France l'ont aussi acceptée, » etc.

(6) Instruct. pastor. sur les libertés de l'Eglise gallicane, à Marseille, pag. 108 : « Les mandements des évêques de France qui en ordonnent l'observation, ont été publiés dans leurs diocèses... Les évêques des autres nations ont rendu des témoignages solennels du respect et de la soumission parfaite avec lesquels la bulle a été universellement reçue parmi eux. »

(7) Consultation de quarante docteurs de Sorbonne sur la question de savoir si les arrêts du conseil qui cassent ceux du parlement de Paris, suffisent pour relever les vicaires, etc. pag. 2 : « Décision du St.-siège, acceptée par toutes les Eglises du monde, dont les pasteurs ont déclaré plusieurs fois et déclarent dans toutes les occasions leur adhésion et leur acceptation ; acceptée en particulier par tous les évêques de France, si nous en exceptons un seul, par toutes les universités et communautés ecclésiastiques du royaume. » Qui plura cupit adeat le *recueil des mandemens et instructions pastorales de MM. les archevêques et évêques de France pour l'acceptation de la constitution*. Unum tamen adhuc testimonium addere placet illustrissimi et doctissimi parisiensis archiepiscopi Christophori de Beaumont (*Mandem. et instruct. pastor. touchant l'autorité de l'Eglise*, Paris, 1736, pag. 46), unde Febronius discere poterit, qui demum sint hujus bulle adversarii : « Le décret célèbre émané du saint-siège apostolique, accepté par toutes les églises étrangères et par tous les évêques de France, reconnu et révéré dans trois

adhuc possit, num ab universa Ecclesia fuerit hæc bulla suscepta, aut de ea ita loqui, quemadmodum de scholæ opinionibus, in quibus *affirmant* alii, alii negant ? (*Qui eamdem ab universa Ecclesia postmodum acceptatam affirmant*.)

III. Quanquam quid in dubiis hisce propositionibus enucleandis inimoror? cum aliis in locis Febronius suam de hac constitutione mentem perspicue aperiat. « Addo, inquit (t. II, pag. 69), illam ne in Gallia quidem pro *universalis Ecclesia dogmate* universim haberi. Multi equidem sunt qui, quemadmodum varias alias in theologia sententias pro articulis et dogmatibus fidei venditant, ita et memoratam bullam in eumdem censum reponunt; sed rex super hac quæstione jam semel atque iterum (scilicet 2 sept. an. 1754 et 10 decemb. 1756) subditis suis silentium imposuit. Hoc identidem faciunt parlementa Galliae, præsertim post *prætensam declarationem* cleri an. 1765. An propterea papa hos habet pro schismatis? » Paulo post liberius loquitur : « Mira res! inquit (ibid., pag. 71) : romana curia constitutionem *Unigenitus* dogmaticum *universalis Ecclesiæ* decretum esse affirmat : gallica natio (uti pre reliquis omnibus de acceptance hujus bullæ per omnes Ecclesias, uti prætenditur, facta constare deberet) id negat : In brevi apostolico, a Clemente XIII die 23 jan. an. 1765 ad leodiensem episcopum sub annulo piscatoris dato, hoc inter alia scribit pontifex : *Illud autem summopere nobis placuit, quod in eodem edicto constitutioni Unigenitus suam assureris auctoritatem, eique ut dogmatico hujus sanctæ sedis et UNIVERSÆ ECCLESIE DECRETO omnimodam profiteris deberi ab omnibus obedientiam.* Ex altera parte rex christianissimus in edicto die 24 maii 1766 ita effatur : *Sa majesté s'est toujours occupée à empêcher par l'exécution des lois de son royaume qu'un zèle indiscret ne se portât à abuser de la constitution Unigenitus en lui attribuant la dénomination, le caractère et les effets de règle de foi, que l'Eglise ne lui a pas donnés.* Cui credemus? Qui cognita magis sunt quæ in Gallia aguntur? Uter ambo rum majore vel minore cum præventione loquitur? Si autem in tanta (ut minimum dicam) rerum et factorum ambiguitate, Romani eos qui famosam hanc Clementis XI constitutionem tanquam universæ Ecclesiæ decretum non agnoscent, contra omne jus et fas, contra perpetuum Ecclesiæ morem, ut hereticos et schismaticos habent et tractant; quis prudens, ex altera parte, christianissimo monarcho vertet male, si sanioribus principiis canoniciis innexus, *POTIOREQUE UTENS JURE*, in hos romane sententiæ sectatores tanquam veros schismatis fautores sœviat, et per hoc non solum turbatam in suo regno tranquillitatem

conciles (de Rome, d'Embrun, et d'Avignon), ..., préconisé par plus de dix assemblées du clergé, souscrit par toutes les universités du monde catholique, décret qui n'est contredit aujourd'hui (arrigat heic aures Febronius) que par quelques ecclésiastiques du second ordre, par des laïques, par des femmes, par des écrivains passionnés : telle est cette bulle *Unigenitus*, que les premiers pasteurs de l'Eglise connaissent si bien, et que tant de particuliers sans caractère affectent de méconnaître. »

restituat, etc. » Ohe ! satis est inscitiae, maledicentiae, atque nefarie cuiusdam et pene incredibilis in romano num pontificem Ecclesiamque universam temeritatis : quarum quidem quæ in his Febronii dictis potiores habeat partes, quis par sit explicando ? Paulatim hæc sunt expendenda auctorque nunc docendus, quæ omnino nesciat ; nunc pro meritis castigandus. Ac primo vides heic a Febronio negari, constitutionem *Unigenitus* in Gallia haberi *dogmaticum romanæ sedis et universæ Ecclesie decretum*, quo nihil inscitius dici poterat nisi Gallias appellantium numero Febronius definiat. Possem heic ad pastoralla documenta provocare arelatensis archiepiscopi (1), massiliensis episcopi (2), ambianensis antistitis (3), archiepiscopi parisiensis (4), ut omittam ebredunensem archiepiscopum, quem paulo post commemoarabo : possem decretem afferre sacrae facultatis parisiensis latu*n* die 15 decembris anni 1729, in quo jceleberrima facultas profiteretur se eam constitutionem amplecti tanquam *dogmaticum Ecclesie universalis judicium*. Sed luculentius, quo Febronius pudore afficiatur, monumentum nobis ad manus est. Norunt omnes in parisiensibus episcoporum comitiis an. 1755, cum inter episcopos, in quibusdam, quæ augustinissime eucharistiae sacramentum in illam constitutionem contumacibus denegandum spectabant, disciplinae capitibus, exorta esset disceptatio, episcopos omnino septemdecim alteram decem articulis, alteram sententiam octo articulis sexdecim episcopos proposuisse ; qua de re consuleundam de more apostolicam sedem conventus censuit. Nec tamen in tanta opinionum diversitate ullus ex episcopis fult qui bullam dogmaticum universæ Ecclesie decretum non prædicaret. Ecce primum et secundum septemdecim episcoporum articulum : *Cum igitur accesserit Ecclesie consensus, decretum illud merito vocatur tum judicium dogmaticum et irreformabile Ecclesie universalis, tum judicium ejusdem ad doctrinam pertinens. Huic judicio detetur sincerum mentis et cordis obsequium. Qui contra illud obsequium peccant, peccant in materia gravi.*

(1) Mandem. au sujet de la constit., 1718, pag. 3 : « Une bulle émanée du souverain pontife, appuyée du suffrage de l'Eglise romaine, adoptée par la multitude des évêques catholiques, est incontestablement le jugement irréformable de l'Eglise universelle, et tous les fidèles sont obligés de s'y soumettre. Telle est la constitution *Unigenitus*. »

(2) Instruction pastorale sur les libertés de l'Eglise gallicane, 1733, p. 117 : « Les évêques, dit-on, en acceptant la constitution, n'ont tout au plus proposé à leurs peuples qu'un règlement de discipline ou de police. Ici les novateurs, en calomniant la bulle, nous manifestent un nouvel attentat de leur parti contre les libertés de l'Eglise gallicane. Ils calomnient la bulle, puisqu'elle a tous les caractères d'un jugement dogmatique, » etc.

(3) Avis donné par M. l'évêque d'Amiens aux curés de son diocèse au sujet de ceux qui, n'étant pas soumis à la bulle *Unigenitus*, demandent les sacrements, 1746, pag. 2 : « Nous protestons devant Dieu que pour quelque motif que ce pût être, nous n'eussions jamais accordé la moindre portion du ministère ecclésiastique à qui ne regarde pas la bulle *Unigenitus* comme un jugement dogmatique de l'Eglise universelle, et ne la tient pas pour autant irréformable que l'est un concile général en matière de doctrine. »

(4) Mandement touchant l'autorité de l'Eglise, 1736, p. 58 : « La constitution *Unigenitus* est un jugement dogmatique et irréformable de l'Eglise universelle, » etc.

Quid vero sexdecim ? Audiatur primus eorum artieulus : *Constitutio Clementis sanctiss. memorie XI, quæ incipit Unigenitus Dei Filius, dogmaticum est et irreformabile Ecclesiae judicium, cui sincerum mentis et cordis obsequium sine peccato mortali denegari non potest* (1). Neque ignorantia adversarium ineusabimus, qui, tanta cum sorbonicæ facultatis tum gallianorum antistituti consensione sibi manifestissime refragante, ne in Gallia quidem pro universalis Ecclesiae dogmate constitutionem universim haberet, imo contra quam romana curia affirmat, gallicam nationem id negare, contendat ?

IV. At saltem Galliarum rex hoc inficiatur. Imponit scilicet Febronius christianissimo regi, neque ejus mentem assequitur. Regulam esse fidei constitutionem *Unigenitus* plerique Galliarum christifideles vel ab initio agnoverunt (3). Multi deinde etiam eodem illam nomine donarunt, imo donandam esse exquisitissimis argumentis comprobarunt (2). Nec vero qui aliter fieri possit video, postquam in concilio romano Benedicti XIII (tit. I, cap. 2, pag. 4) patres omnino centum in authentico decreto (4), se bullam *Unigenitus* sue uti ejusdem FIDEI REGULAM agnosceret professi sunt. Nihil enim hoc testimonio luculentius non solum ad revincendos jansenianos, qui susceptam

(1) Legesis Lettre circulaire de l'assemblée générale du clergé aux archevêques et évêques de France, 1735, pag. 2 et 4. Sed omitenda non est nova, eaque luculentissima, cleri gallicani in comitiis anni 1765 declaratio. Ea est hujusmodi, ut in actis ejus anni, p. 46, legitur : « C'est par ces raisons qu'en reconnaissant, comme nous l'avons toujours reconu, que la constitution *Unigenitus* est un jugement dogmatique de l'Eglise universelle, ou (ce qui revient au même) un jugement irréformable de cette même Eglise en matière de doctrine, et qu'elle exige une soumission sincère de cœur et d'esprit, » etc.

(2) Lettre d'un évêque acceptant à Mr. l'évêque de Castres, p. 5 : « Vous trouvez très-mal à propos que le pape par ses lettres *Pastoralis officii* du 8 sept. 1718 se sépare et nous exhorte à nous séparer des prélats appelants, uniquement parce qu'ils ne rendent pas à sa bulle *omniodam obedientiam*. Si sa bulle est une règle de foi, une telle obéissance ne lui est-elle pas due ? et si tous les évêques du monde chrétien, à quinze près, tiennent que c'est une règle de foi, est-il aucun catholique qui puisse soutenir que ce n'est pas une règle de foi ? »

(3) Confer ebredunensem archiepiscopum, eminentissimum de Tencin, in duabus egregiis pastoralibus institutio-nibus, editis : altera an. 1731, « dans laquelle il réfute les fausses conséquences que les appellants prétendent tirer de la diversité des opinions sur l'expression *règle de foi* par rapport à la constitution; altera, an. 1731, dans laquelle il est prouvé que la constitution *Unigenitus* est un jugement dogmatique et irréformable de l'Eglise, et une règle de croyance. »

(4) Un auteur anonyme, inquit de Tencin in nuper indicata at. 1731 pastorali institutione, pag. 8, « a osé débiter que cette clause avait été insérée dans les actes du concile par fraude et sans aucune autorité... Mais Dieu a permis que nous ayons en main de quoi fermer la bouche à ceux qui ne parlent qu'iniquité (Ps. LXII). C'est une lettre à nous adressée, écrite de la propre main du saint pontife qui a présidé à ce concile (Benedicti XIII, du 8 juin 1726), dans laquelle il s'explique sur les bruits qui avaient couru par rapport à ce décret du concile romain. » « Passando alla seconda parte della medesima lettera di V. S. circa al sussurro del decreto del nostro sinodo ultimo romano, ella ed i prudenti non debbone prestare fede a coloro, che di qua falsamente scrivono ciò che hanno o creduto, o voluto, che si creda del capo secondo del titolo primo. La verità è quella, che sì là impressa, e sottoscritta da noi e da tutti i padri. Onde ci maravigliamo che da costà (Parisis ubi nunc archiepiscopus commorabatur) si metta in controvertia una si palese e canonica sanzione. »

non fuisse constitutionem in ullo concilio causabatur (1), sed etiam ad regulæ fidei nomen auctoritatemque illi asserendum? Si enim adversarii ipsi (catholicos intelligo) falli nesciam romanam Ecclesiam praedicant, utique in constitutionis explicanda natura ac vi non poterit errare. Unde autem apertius tuusque quam ex romano cœtum patrum concilio, quæ romanæ Ecclesiæ hac de re doctrina sit, colligitur? Negari tamen non potest, plures ex gallicanis præsulibus ab hoc nomine sibi abstinentem duxisse, postquam ex illo jansenianos cavillandi novasque turbas ciendi occasionem arripuisse animadvertebunt (2). Nimirum commenti sunt, alii alterum fidei symbolum, alii fidei articulum, eo nomine designari; quo nihil magis ridiculum fungi poterat; quid enim hoc esset, nisi regulam rœsque ad eam directas, finem ejusque obtinendi rationem, viam ac metam, inepte confundere? Aliqui ex ipsis catholicis in Gallia theologis, ad rem subtilius investigandam hisce appellantium clamoribus excitati, regulam fidei angustioribus terminis definitam sensere, neque id nominis tribui posse, nisi decisionibus quæ revelatum aliquod dogma nominatim et distincte proponant. Hinc cum constitutio *Unigenitus* nullum ejusmodi dogma singulatim atque expressè credendum exhibeat, regulam fidei haberi illam non debere collegerunt. Contra qui cum romani concilii patribus cæterisque gallicanæ Ecclesiæ episcopis eam fidei regulam appellant, nihil aliud hoc nomine intelligunt, quam Ecclesiæ definitionem, quæ nostram sententiam in re dogmatica, atque in ordine ad fidem dirigit, seu dogmaticum nec reformabile Ecclesiæ universæ decretum, cui fideles omnes interius quoque mentis obsequium debeant. Quia in re eum et illi quos ex catholicis Gallis obstatæ diximus quominus constitutio *Unigenitus* eo nomine denotetur, cæteris omnino consentiant; vere dictum ab ebredunensi archiepiscopo fuit, inter catholicos nullam esse de re, sed de solo nomine, dissensionem (3). Quamobrem ut ad christianissimi regis edictum revertar, cum ille constitutionem regulam fidei haberi ac nominari vexit, id unum cavit, ne hoc nomine, de quo inter-

(1) Audiendus heic episcopus suessionensis, doctissimus Languetius in septima pastorali epistola Parisiis vulgata an. 1720, pag. 6: « Voilà que Dieu suscite un pape selon son cœur, qui assemble en concile tout ce qu'il peut ramasser d'évêques sans intéresser les têtes couronnées ; et c'est dans ce concile, qui reçoit un nouveau lustre par la sainteté de celui qui y préside et par le suffrage de tout le sacré collège, qui y montre son union intime dans la foi du S. père, que la bulle est respectée comme faisant loi dans l'Eglise, et une loi dans l'ordre de la foi, et une loi qui oblige tous les fidèles à s'y soumettre, et les évêques à lui procurer cette entière obéissance. »

(2) Testes sunt istorum plures libelli, quos inter: « Réflexions sur l'ordonnance de M. l'archevêque de Paris (cardinalis de Noailles); Mémoire d'un grand nombre de curés de Paris, adressé à M. l'archevêque de Paris sur son ordonnance, et Instruction pastorale du 29 septembre 1729; la consultation des avocats, » etc.

(3) Instruct. pastor., 1750, pag. 5: « Ainsi la division entre eux, s'il y en a, n'est qu'apparente; la dispute n'est que de nom; et soit qu'on lui donne ou qu'on ne lui donne pas cette qualité, on est parfaitement d'accord sur le fond, c'est-à-dire sur la soumission qui lui est due et que l'Eglise exige. »

ipsoſ orthodoxoſ aliqua eſſet diſceptatio, janseniani veluti face et flabello ad ſeditioſes abutentur. Sed nunquam illi venit in mentem ſuis ſubditis imperare, ne conſtitutionem habere ac venerari pergerent veluti dogmaticum et irreformabile Ecclesiæ judicium cui ſincerum mentis et cordis obsequium ſine mortali peccato iæternæque ſalutis discriminē negari a quoquam poſſit. An Febronius Ludovicum XV an. 1766 oblitum fuſſe putat eorum quæ ſæpius hac ſuper re gravifime edixerat? Nonne in id ſemper christianissimus rex omni contentione enitus eſt, ut in Gallicanum regno conſtitutioni obsequium Ecclesiæ universæ in dogmatis cauſa juſdicio debitum exhiberetur? Id diſerte ſtatutum ab illo ſuit an. 1750 (1), item 5 ſeptembris 1751, annis quoque 1747 et 1752 (2). Num Febronius revocata hæc a rege decreta affirmabit? At præter quam quod id vel ſuſpicari regis religio vetat, nonne quod an. 1766 ab illo conſtitutum Febronius narrat, primum an. 1750, 10 decembris, ſancitum a rege fuerat? In ea tamen declaratio ne diſertissimis verbiſ præceperat, ut conſtitutionem *Unigenitus* ea omnes obſervatio ne proſequeren tur ad leges declaratio neſque cum ab immortali ſuō atavotum a ſe pridem editas, quin tamen regula fidei ha beretur? (3) Atqui hujuſmodi leges præſtari conſtitutioni obsequium jubent quod dogmatico universæ Ecclesiæ decreto debetur; has ergo tum etiam innovavit cum primum ab appellanda habendaque conſtitutione regulæ fidei abſtinendum jussit. Solum ergo aliquid amplioris auctoritatis in hoc nomine regulæ fidei latere ſuſpicatus eſt rex, quam in altero, quod in demne haberi omnino voluit, dogmatici Ecclesiæ universæ judicii, eaque de cauſa, ne turbæ propterea orientur, illud arcere voluit, ſarto tamen techoque ſervato conſtitutioni mentis et cordis obsequio quod dogmaticum universæ Ecclesiæ decretum jure ſuo poſtulat (4). Quid ergo Febronius Clementem XIII inter-

(1) Declaration du 24 mars 1750, artic. 5: « Voulons que tous nos ſujets, de quelque état et condition qu'ils ſoient, aient pour la dite bulle le respect, la ſoumission, qui ſont dus au jugement de l'Eglise universelle en matière de doctrine. »

(2) In hoc extremo decretu, quod 29 aprilis prodiit, hæc concepiſi verbiſ leguntur: « Ayant pour objeſt de faire rendre à la conſtitution *Unigenitus* le respect et la ſoumission qui lui ſont dus comme à une loi de l'Eglise et de l'Etat, et à un jugement de l'Eglise universelle en matière de doctrine. »

(3) Artic. 1. « Que les lettres patentes et déclarations données tant par le feu roi notre très-honoré ſeigneur et baſeſai, que par nous, et registrées en nos cours, au ſujet de la conſtitution *Unigenitus*, ſoient exécutées ſelon leur forme et teneur, et qu'en conséquence tous nos ſujets aient pour la dite conſtitution le respect, et la ſoumission qui lui ſont dus, sans néanmoins qu'on puiffe leur attribuer la dénomination, le caractère et les effets de règle de foi. »

(4) Non hæc pulchra ſomnia ſunt ut febroniана; rex ſuam ipſe mentem explicit in encyclica epiftola, quam ad archiepiscopos et epifcoſ regni anno 1751 eadem ſuper re perſcripsit. Cum enim ſui regni præſules ea epiftola exhortaretur ne conſtitutionem regulam fidei appellari ſinerent, id a ſe expeti hac ſolum de cauſa addit, « pour ôter à la désobéissance un des principaux prétextes dont elle ſe couvre, en ſuſpoſant, contre toute vérité et contre toute vraisemblance, que les évêques du royaume voulaient proposer la bulle ſous cette définition (*notentur hæc verba*): COMME SI ELLE ETAIT UN SYMBOLE ETUNE PROFESSION DE FOI

et christianissimum regem discrepantiam singit? Ille constitutionem *dogmaticum* vocat *sancæ sedis et universæ Ecclesiæ decretum*, cui omnimoda debetur ab omnibus obedientia; hic constitutioni deberi ab omnibus obsequium et obedientiam ut *legi Ecclesiæ ac regni, et universæ Ecclesiæ in dogmatis materia judicio* sœpius professus est, et in ea ipsa declaratione, quæ nomen *regulæ fidei* suppressi jussit, priores illas leges adeo constitutioni ac suæ ipsius religioni gloriose innovavit. Ubi ergo inter utrumque contentio? Ubi repugnantia?

V. Finge tamen a Clemente XIII christianissimum regem discrepasse. Ergone dubio erit locus, utri credendum foret? *sanioribus principiis canonicis inniteretur Galliarum rex, quam romanæ Ecclesiæ pontifex?* Potiore uteretur ille *jure in romanae sententiae sectatores?* Et hac catholicus scriptor scribere non exhorruit? Principum igitur erit definire, num aliquid haberi debeat Ecclesiæ universæ decretum, atque adeo dogma; non ejus quem universæ Ecclesiæ pastorem, caput, magistrum, Christus constituit? An ad hoc, ut Cypriani verbis utar (ep. 4), *deponenda est catholicæ Ecclesiæ dignitas..., et sacerdotalis quoque auctoritas ac potestas, ut judicare se velle dicant de præposito Ecclesiæ* (imo de summo Ecclesiæ pontifice) laici principes? Meminerit eorum Febronius quæ Constantio imperatori Osii edixit (*Apud S. Athan. ad monachos*): *Tibi Deus imperium tradidit, nobis ecclesiastica concredidit... Neque nobis igitur terræ imperare licet, neque tu adolendi habes potestatem.* Meminerit eorum quæ ad eundem Constantium scribebat magnus Athanasius (*ibid.*): *Quandonam Ecclesiæ decretum ab imperatore accepit auctoritatem?* Meminerit eorum quæ ad Valentianum S. Ambrosius præscripsit (ep. 21): *Quando audisti, clementissime imperator, in causa fidei laicos de episcopo (quid de romano pontifice?) judicasse?* Ita ergo quadam adulazione curvamus, ut sacerdotalis juris immemores, et quod Deus donavit mihi, hoc ipse alii putem esse credendum? Si docendus est episcopus a laico, quid sequetur? Laicus ergo disputet, et episcopus audiat; episcopus discat a laico. At certe si vel Scripturarum seriem divinarum, vel vetera tempora retractenus, quis est qui abnuat in causa fidei episcopos solere de imperatoribus christianis, non imperatores de episcopis, judicare? Sed quid vetera ista commemoro? Male enim vero de christianissimo rege Febronius meretur, qui ei illum esse mente decantet, ut de constitutione indeo ac vi decernere sibi licere existimet. Non istis Galliarum monarcha principiis innititur, quæ licet *saniora* Febronius prædicet, horribilia tamen sunt, atque ab orthodoxo principe summopere detestanda. Audiat Febronius ipsum, quem appellare audet, Ludovicum XV, et quantum ipse *sanioribus* illis principiis plagam infixerit, nunc saltem addiscat. Senatus burdigalensis, *saniora* Febronii principia secutus, constitutionem *veluti disciplinæ atque economiæ legem* habendam esse sanciverat. Quid rex, is ipse rex quem Febronius *saniorum principiorum sectatorem* et vindicem profert? Tertio nonas junii

an. 1731 ad senatum a cl. d'Aguesseau epistolam perscribi jussit, in qua eum monebat, nonnisi ad Ecclesiam pertinere, quæ suarum decisionum insoles sit definire; non esse id laicorum *magistratum*, neque ab eorum sed ab Ecclesiæ auctoritate pendere; quibus constitutio nominibus appellanda esset, cum illa loquendum esse, quodque ea suo, ut in rebus ad christianam doctrinam spectantibus, judicio præscripisset, obsequium penitus deferendum (1). Post hæc absque incredibili christianissimi regis injuria fierine posse dicam, ut Febronius non solum cum eo Clementem XIII contendat, sed illum *potiore quam hunc jure, sanioribus que* uti principiis asserat in abrogando, ut somniat, *dogmatici Ecclesiæ universæ decrei* nomine, quo constitutionem immortalis ille pontifex designarat?

VI. Neque hanc tamen solam regi christianissimo injuriam irrogat. Nam quid in ejus religionem singi contumeliosius potuit, quam silentii ab ipso præscripti legem eo spectare ut ne constitutio pro *universalis Ecclesiæ decreto* habeatur? Silentii legem christianissimus monarcha tulit, ut constitutionis obtrectatores tandem, si fieri posset, a tot in eam disseminandis libellis coerceret (2). Quare in sua an. 1756 declaratione aperte edxit, non esse sue mentis, ut propriea gallicanæ Ecclesiæ antistites a docendis, quæ ad eam constitutionem pertinent, populis abstinerent, modo ne caritatis et modestiæ fines excederent (3). Injuriu quoque in christianissimum regem Febronius se exhibet, cum nescio quam archiepiscopi lugdunensis ad eumdem regem epistolam recitat, in qua ille ex S. Irenæi cathedra scripserit: *non esse modo in Gallia hereticos; denegationem sacramentorum, factam iis qui constitutioni Unigenitus non subscribunt, repugnare caritati et unitati Ecclesiæ; sic sentire celebriores canonistas; eam fuisse sententiam cardinalis Fleury et cardinalis de Falconispetra, idem esse judicium plurimorum modernorum (veteres ergo desiderabimus) archiepiscoporum.* Non heic ego cum lugdunensi archiepiscopo aut parisiensem archiepiscopum, magnum illum nostræ ætatis Athanasium, conferam, in sœpius citata an. 1756 pastorali institutione de Ecclesiæ auctoritate, aut senonensem archiepiscopum (4), aut ambia-

(1) « Qu'il n'appartient qu'à l'Eglise de déterminer et d'enseigner quel est le véritable caractère de ces décisions; qu'une telle matière n'est pas du ressort des magistrats, qu'il ne dépend point de leur autorité d'appliquer à la dernière constitution les termes impropres et insuffisants de règle de police et d'économie, de discipline et de précaution, et qu'ils ne peuvent parler sur ce sujet que comme le roi l'a fait en joignant son autorité à celle de l'Eglise, lorsque dans sa dernière déclaration... sa majesté a ordonné à tous ses sujets d'avoir pour cette bulle le respect et la soumission qui sont dus à un jugement de l'Eglise universelle en matière de doctrine. »

(2) Conferatur: *Avertissement de M. l'évêque de Marseille sur les faux bruits que l'on fait courir à l'occasion d'une lettre circulaire écrite à tous les évêques, etc. Marseille, 1731; Réflexions d'un évêque du Languedoc sur quelques nouveaux arrêts du parlement de Toulouse, etc., 1755, pag. 20 et seqq.; et archiepiscopi parisiensis Mandement touchant l'autorité de l'Eglise, 1756.*

(3) Declarat, art. 2: *N'entendons que le silence absolu prescrit par nos diles déclarations... puisse préjudicier au droit qu'ont les archevêques et évêques d'enseigner les ecclésiastiques et les peuples confiés à leurs soins, etc.*

(4) Lettre de M. l'archevêque de *** à M. *** conseiller

vens em (1) et tricassinum (2) episcopos, aut quadraginta Sorbonæ doctores (3), aut gallicanum episcoporum conventum cum an. 1752 tum an. ipso 1765, quo ea lugdunensis archiepiscopi ad regem epistola data dicitur, celebratum (4); neque in Febronii temeritatem animadvertisam qui cum Benedictus XIV sanctissimum corporis Christi viaticum expetentibus, *quoties prædictæ constitutioni publice et notorie refractari sint, denegandum esse* an. 1756 in epistola encyclica ad gallicani cleri comitia statuerit, eaque epistola et a Gallis quo decuit obsequio suscepta fuerit, et a Clemente XIII confirmata, non tamen veretur archiepiscopi illius epistolam jactare, quasi quid *repugnet caritati et unitati Ecclesiæ* noverit ipse melius cum suis canonistis (5), quam cæteri omnes gallicani præsules saltem non moderni, et duo romanæ Ecclesiæ pontifices. Sed nonne id christianissimo regi palam insultare est? perinde ac si cum ad dictas Benedicti XIV litteras suam an. 1756 hac super re declarationem exigit, quidquam *caritati et unitati Ecclesiæ repugnans decrevisset?* Quid vero illud, quod paulo antea recitavimus, christianissimo regi vertendum male non esse, si senioribus principiis canonica innixus, potioreque utens jure, in hos romanæ sententiæ sectatores, tanquam veros schismatis fautores sœviant? Hæc equidem qui palam eloqui ac scriptis mandare susinet, regiam æque atque ecclesiasticam potestatem nihil habeat, necesse est. Quandonam, quæso, omnium regum militissimus in romanæ, id est suæ, totque a se declarationibus corroborata sententiæ sectatores aut sœviant aut sœvire decrevit, ut pro ejus sœvitie borealis hic scriptor apologeticum instituat? Quæro insuper, quisnam romanæ sententiæ sectatores veros schismatis fautores declaraverit, ut rex potiore utens jure in eos tanquam veros schismatis fautores innoxie sœviant? Num appellantes? Num parisiensis senatus? At gallianci præsules cum parisiensem archiepiscopum ab eo senatu tanti criminis accusari intellexissent, in gra-

au parlement de Paris le 25 avril 1752; seconde lettre en réponse à la lettre d'un conseiller du parlement, 8 sept. 1752.

(1) Avis donné par M. l'évêque d'Amiens aux curés de son diocèse au sujet de ceux qui n'étant pas soumis à la bulle *Unigenitus* demandent les sacrements.

(2) Mandement, 6 juin 1756.

(3) Consultation de quarante docteurs de Sorbonne sur la question de savoir si les arrêts du conseil, etc., 7 octobre 1752.

(4) Lettre au roi, de Paris, 11 juin 1752; Actes de l'assemblée générale du clergé en 1765, p. 47, edit. in-8°.

(5) Quinam hi canonistæ sint quis divinet? Hoc scio Van Espenius, summum illum et extimum Febronii canonistam ea principia suppediare, quæ ad hanc debellandam sententiam maxime faciant. « Juxta invariabile Christi præceptum, inquit ille (*Jur. eccles. t. II, tit. 4, de Sacr. euch.*, cap. 2, n. 15, seq.) in apostolorum personis, datum omnibus Ecclesiæ pastoribus, *Nolite dare sanctum canibus, invariata hactenus mansit Ecclesiæ disciplina, ut pastores quantum in ipsis est, et ipsa temporum, personarum, et locorum conditio patitur, allaborare debeant, ne administrando hoc sanctissimum sacramentum contra Domini præceptum dent sanctum canibus*, atque hinc in primis non tantum pristina, sed etiam moderna disciplina Ecclesiæ vult, ut a sacra communione repellantur publici et notorii peccatores, tamen si publice eam petant. Confer etiam Gibeatum canonistam gallicum Romanis satis inimicum in suis canonis consultationibus de Sacram., t. I, pag. 103. »

TH. XXVII.

vissima, quam ex cleri comitis ea de re tertio idus junias an. 1752 ad regem horrore perculsi dederunt, epistola, non laicorum magistratum, sed tantummodo episcoporum esse declarant, quid schisma sit, queque ad illud deducant definire (1). Intelligitne Febronius, quo ista spectent? ut discat, fas non esse magistratibus quinam schismatis auctores aut sectatores sint definire, sed tantum ubi Ecclesia eos indicavit jure, quo in Ecclesiam tenentur protectionis ad illorum infringendos conatus uti principes posse, atque adeo debere. Antequam ergo in romanæ sententiæ sectatores sœviendi jus regi christianissimo tribuat, vocem exspectet Ecclesiæ, quæ illos schismatis reos pronuntiet. Verum si hanc Ecclesiæ definitionem rex ille, quod absit, præverteret, quænam seniora essent principia canonica, quibus innixus jus in romanæ sententiæ sectatores sœviendi sibi posset adjudicare? Quare Febronius ex hoc etiam capite regiae læsa majestatis damnandus est, qui christianissimum regem audacter sumat, sibi contra fas de schismate dijudicandi auctoritatem vindicasse. Neque in sui defensionem adducat, id tandem in ipsius Ecclesiæ bonum cedere. Responderet enim Hilarius (*Contra Auxent.*, n. 2): *Misereri licet nostræ ætatis laborem, et præsentium temporum stultas opiniones, quibus patrocinari Deo humana creduntur, et ad tuendam Christi Ecclesiam ambitione seculari laboratur.* Neque vero istud præsidium dicendum esset, sed ecclesiastice potestatis contemptio, atque adeo eversio. Videat interim lector, quo cæcum quoddam constitutionis *Unigenitus* sugillandæ studium Febronium abduxerit.

VII. Neque tamen id satis. Non alia enim de causa, quam ut ei constitutioni detraheret, ultrajectinæ pseudoecclesiæ defensionem non uno loco suscepit. *Ultrajectinam synodum anni 1763*, inquit ille (*t. II, pag. 70*), *neque approbo, neque improbo*. Prius cum Clemente XIII christianissimum regem contulerat, atque huic palmam adjudicarat; nunc se cum eodem Clemente comparat, atque aliiquid a se tolerabilius dici non dubius existimat. Quam enim synodum Clemens XIII gravissima censura perculit, hanc ille se *neque approbare, neque improbare* ait. O eximiam hominis in judicando temperantiam! Sed unde demum tanta in Clemente XIII et in Febronio judiciorum discrepantia? Unde? queris. *Hoc tamen*, inquit Febronius (*t. c.*), *pro modulo meo* (non isthæc despotæ vox est, cuiusmodi vox Clementis XIII) *judicaverim, in actis ejusdem synodi (abstrahendo a pluries memorata constitutione) questionem de gratia satis catholice explicatam esse*. Clemens XIII constitutionem *Unigenitus* in ea pseudosynodo contemptam, violatam, prostritam vidit, ingemuitque. Consultius Febronius *abstrahit a pluries memorata constitutione*; tum enimvero *quæstio-*

(1) « Ce tribunal n'a pas craint d'y avancer que M. l'archevêque de Paris ose se déclarer ouvertement pour le schisme : des magistrats, qui ne peuvent apprendre authentiquement *que par nous* ce qui constitue le schisme et quelles sont les démarches qui malheureusement y conduisent, ont osé intenter contre son père en Jésus-Christ, » etc.

nem de gratia ibi satis catholicæ explicatam videt. Hoc scilicet exemplo dicere quid vetat in Juliani et Coelestii libros abstrahendo a tractoria Zosimi papæ, addesi placet ab africanarum synodorum decretis quæstionem de gratia satis catholice explicari; aut in schmalcaldensibus articulis abstrahendo ab iis, quæ in tridentina synodo damnata sunt, omnia satis catholica contineri. Quid hoc est? An Febronius cum stipitibus sibi rem futuram credidit, ut isthæc impune ab eo nobis obtrudi pateremur? Abstrahendo a pluries memorata constitutione? Abstrahine salva orthodoxa fide potest? et in ea quidem quæstione, quæ de gratia est? Quæso quæ illustrissimus senonensis archiepiscopus in gallica epistola ad parisiensis senatus consiliarium an 1752 scribendus, Febronius veluti sibi dicta audiat, atque perpendat (pag. 2) : *Sectam suffulcis, quæ ubi libera est, ad schisma per se proruit, quæ in Hollandia tanquam schismatica habetur, quæ a multis annis secessionem facit a romanocatholicis sejuncta, quæ sub episcopis a sancta sedē nominatim excommunicatis Ecclesiæ cogit jansenianæ Ecclesiæ nomine publice designatas, atque a cæterarum catholicarum Ecclesiarum communione separatas, quemadmodum Hagæ comitum, Amstelodami et Ultrajecti videre est. Quare sub hujus seculi initium Burgundia princeps de jansenianis quos probe noverat, in epistola ad romanum pontificem scripsit, eos in Hollandia schismaticos esse omnique erga apostolicam sedem, ac primos pastores subordinationis inimicos. At cur, inquit Febronius (pag. 21), papa non destitit a proposito, cathedralis episcopales cum suis capitulis pro suppressis habendi, dum hæc sese conservare nituntur, et quantum in Hollandia fieri potest, conservant? Cur non desistat, meum non est inquirere; causas tamen satis luculentas dabit consolatorium secundum ad romanocatholicos per unitas provincias dispersos contra calumniatoria nova Matthiae Tork et similium, cum approbatione legati apostolici (Joannis Baptiste Bussi) editum Aquisgrani 1711 (1). Verum hec non est potior dissidii causa: ea primum fuerat formula Alexандri VII, cui subscribere singulari atque infracta pervicacia ii repugnarunt (2); nunc vero accessit constitutio Unigenitus quam angue pejus oderunt. Rem non omnibus notam, sed tamen certissimam refero. Cum sub Benedicto XIV de extinguendo miserrimo hoc schismate ageretur, rebelles homines 12 septembri 1752 hanc declarationem ediderunt: *Declaramus nos pro pace ineunda cum summo pontifice, nunquam Dei opitulante gratia (proh blasphemiam! quam portentificam Lactantius diceret), consensuros neque in subscriptionem (nota) PURAM ET SIMPLICEM formularii alexandrini, quæ factum involvit, neque in acceptationem bullæ Unigenitus, etiam relative ad quascunque explicationes. Huic declarationi subscripserunt illustriss. archiepiscopus ultrajectinus Petrus Joannes Meindærts, et illustriss. episcopus harlemensis Joannes Petrus Stiphoni, nec non et capitulares, excepto Nicolao Brodersen capituli decano, et pastore**

(1) Præsertim capitib. 42, 43, 44.

(2) Vide ejusdem Consolatorii secundi, cap. 36 et 37

delphensi. Huic etiam declarationi adhæserunt multi pastores et sacerdotes tam viva voce, quam litteris ad episcopos missis. Suggesterat ergo Febronius, qui tandem cum Ecclesia catholica sint perditi homines conciliandi. Si fortasse velit, ut pontifices ejus exemplo abstrahant a sepius memorata constitutione et formulario alexandrino, in re tam seria nugabitur, et pessime de universa Ecclesia merebitur.

VIII. Sed nondum ultrajectinam synagogam dimittamus: mirabar equidem, cur de Van Espenii commentariis tam sape, ac tanta cum laude Febronius meninerit, ut et auctorem clarissimum et commentarios doctissimos appellasse non satis habuerit (pag. 234), sed in ipso operis indice veluti rem apprime notandam adscriperit (pag. 634) VAN ESPENII opera commendantur. Sed mirari desii, postquam nuper in indicatum consolatorium secundum incidi; ex eo enim didie, Van Espenii auctorem fuisse totius doloris, qui tam in Hollandia, quam in Brabantia contra romanocatholicos, et adversus sedem Petri, ex destinata opera, sub ficta imagine sanctitatis emersit. Mirum imo fuisset, auctorem de ultrajectina Ecclesia tam bene meritum non debuisse a Febronio commendari. Cæterum quis Van Espenius ille fuerit, non erit lectoribus inutile ex libro non admodum obvio intelligere. Loquitur ergo Consolatorii scriptor de tractatu, quem Historicocanicum de Censuris Espenius inscripsit (cap. 47, pag. 5). Auctor est notus tanquam perturbator manifestus, qui sacerdotali sua consecratione abutens, sacerdotalem, episcopalem et pontificiam vim conatur omni irregularitatis genere destruere, et quidquid sacrum est, seculari potestati subjicere. Est Græcus ille Sinon, qui flammæ discordiæ in hollandicis missionibus excitavit. Et quod est tristius, quo iniurias ejus est manifestior, eo potestas ejus perseverat major, ut in presentibus circumstantiis quod turpiter incœpit, pertinaciter perficiat. Hic vir est, qui anno 1703 missionarios lapsos in Hollandia excitatavit, ut adversus romanam Ecclesiam induerent pertinaciam, que tanta scandala, tantisque tristitia inter vos, o romanocatholici, suscitarunt. Hic vir est, qui ut hæc et alia janseniana fatalia exequeretur, patetum fecit cum notis Galliis trans fugis, qui fugientes punitionem, quam a suo rege, quia patriam fraudibus et falsis doctrinis perturbaverant suam, meruerant, patriam communem nostram foedarunt. Inter hos erat famosus Berullista Paschasius Quesnellus, quem jansenistæ belga contra romanæ Ecclesiæ auctoritatem, contra patricæ nostræ decus et contra communem salutem, usque in præsentem diem, proditorie erigunt, tanquam ecclesiasticum soli nostri legislatorum. Tum narrat auctor turbas ob captum a mechlinensi archiepiscopo Quespellum, et depositum ab apostolici in Foederato Belgio vicarii munere D. Petrum Codde: deinde ad Espenium redit (pag. 113) his verbis: Statim subsecuta est tragedia lovanensis. Utriusque juris doctor Zegerus Bernardus Van Espen. assumpsit larvatum nomen Fratris Antonini (larvata hec sunt omnia, nomen, sanctitas, pudor) et

præfato Paschasio Quesnello die 3 martii dicti anni 1705 scripsit sequentem epistolam impressam in memorato libro, Causa quesnelliana, pag. 536 : *Sapientissime domine* (in re grammatica scilicet, quemadmodum alibi demonstrabimus) *affictum missivis holländicæ statum* (quid hoc ad ipsum?) et litterarum domini Sylvii (hoc erat agnomen quod inter sece dabant illustrissimo D. Bussi, qui tunc erat internuntius apostolicus Bruxellis) contentum intellexeram ex litteris amicorum (hi erant jansenistæ Hollandiæ), iisque respondi ex amicorum consilio (hi erant confederati Brabantiae) fortiter insistendum juribus capitulorum (id erat aliquid novi : antea enim nihil de hoc jure capitulari sciebatur) ostendendumque, pontifici suisse subreptum (speciosum pallium ad ornandam pertinaciam) juribus capituli haslemensis. *Credo quod idem jus competat capitulo ultrajectino, sed super eo hactenus consultus non sum* (pigebat hominem, quod nondum accepisset occasionem, semen suum schismaticum spargendi in agris ultrajectinis); *firmandum nisi scriptum* (scriptum hoc seditiosum postea typis prodit) *cujus heic copiam jingo* (non enim Fratri Antonino licebat tale quid attentare sine venia novi legislatoris belgici) : *rogo ut illud examinare dignetur* (dignum erat, ut discipulus agnosceret magistrum), et si quid addendum vel demendum judicaverit (nempe Berullista Paschasius erat ipsorum patriarcha, cuius judicium apud ipsos plus ponderis habebat quam totius Ecclesie romanæ judicatum), *dignetur significare D. Swanio*. Ab eventu patuit, prodiisse scriptum sub nomine præfati Swanii, cum titulo : *Motivum juris pro capitulo cathedrali haslemensi*. Epistola signata est : *Fratere Antoninus*; tota vero scripta per manum Zegeri Bernardi Van Espen. Cognoscitis tandem (o Deo amabiles catholici!) totius scandali hollandici architectum. Illic vir hic est, qui primum posuit lapidem, ad quem missionarii lapsi cæspitaverunt. Illic vir hic est, qui larvatos catholicos Hollandiæ docuit, qualiter deberent larvam deponere, erroremque, qui in ipsorum corde perpetratus erat, ad ora et manus pellere. Illic vir hic est, qui missionarios fovit atque firmavit, ut sine remorsu conscientie desicerent. » Hæc Van Espenium Febronio commendare possunt ; nobis certe non possunt (1).

(1) Nec potuere præclarissimis Galliæ antistitibus. In his nominandus Carolus cameracensis archiepiscopus in pastorali institutione, qua an. 1731 commentarium damnavit inscriptum : *Mémoire pour les sieurs Samson, etc.*, pag. 39. « Pour les établir [les nouveaux principes de la secte], les quarante jurisconsultes n'ont guère cité que l'autorité méprisable d'un Van Espen si connu par son attachement opinionnaire au parti janséniste, dont les écrits remplis d'erreurs ont été proscrits par l'autorité publique, qui pour ces mêmes erreurs a été juridiquement chassé de sa chaire de professeur et suspendu de ses fonctions sacerdotales par l'université de Louvain, et qui ne pouvant plus trouver d'asile dans les Pays-Bas catholiques, a été obligé d'en chercher un dans le sein de l'hérésie, où il est mort depuis peu de temps dans la profession publique du schisme dont il avait entrepris la défense, et de l'erreur dont il n'a jamais voulu se départir. » Nee præterea sunt que in ebredunensis archiepiscopi adversus eudem commentarium institutione, eodem anno 1731 vulgata, leguntur, pag. 6 : « Van Espen, canoniste flamand, dont la mémoire toute récente est en horreur dans les Pays-Bas catholiques, par-

Falso Febronius queritur, sibi in Antifebronio fuisse injuria affectam de absoluta generalium conciliorum necessitate sententiam. Hanc iterum cōsulamus, rejectis Febronii argumentis. Tum concilia ipsa generalia romani pontificis confirmatione indigere ostendit. Ex quo tandem colligimus, ultimam esse, quod Febronius negat, ejusdem pontificis in causis fiduci auctoritatem.

I. Ut quam de romani pontificis in causis fiduci jure institutum cum Febronio disputationem, concludamus, videndum illud restat an ejus in istiusmodi causis auctoritas (quod idem Febronius negat), ultima haberi debeat. Cum autem ut supra monuimus, ex duobus potissimum, quæ in controversiam cadunt, universa hæc quæstio pendaat, ea primum sunt explicanda, præcipuum deinde, cujus gratia sunt illa expendenda, quæstionem decidemus. Igitur quod primum queritur est, num ad finiendas fiduci controversias generalia concilia sint *absolute* necessaria? Quid in primo volumine Febronius hac de re senserit, accuratius disquiramus. Ille sexti capitilis paragraphe septimo (pag. 404) titulus est : *Concilia generalia ABSOLUTE necessaria esse, Ecclesia sapient agnoscit*. Propositio clara; ut quisque videt, et generalis est. Sie autem paragraphum auctor inchoat : *Sed instemus paulo amplius necessitatil congregandorum universalium conciliorum, propter indeclinabilem in materiis fiduci auctoritatem ILLIS SOLIS inhaerentem*. Quid ad idem significandum apertius? Nam *absolute* necessaria est in Ecclesia indeclinabilis in materiis fiduci auctoritas; si ergo hæc auctoritas SOLIS generalibus conciliis inhaeret, hæc *absolute* necessaria dicenda sunt. Sed pergamus. Recitat Febronius in eodem paragraphe (n. 40, pag. 412) Bellarmini verba scribentis (lib. I de Concil., cap. 10), *Concilia utilia esse et suo quodam modo necessaria, non tamen absolute et simpliciter*; tum addit : *Ex volatice academiæ (quam eleganter! quam aucte! quam modeste!) principiis discurrat* (Bellarmus, quocum si Febronius comparetur, quid, quæso, est, nisi pumilio?), *ubi pro arbitrio quidvis ne-*

tisan zélé de Jansénius et de ses erreurs. En 1725 il publia un ouvrage en forme de lettre qui, conformément aux ordres de l'empereur, fut déclaré injurieux au saint-siège, scandaleux et de dangereuse conséquence, et comme tel lacré publiquement. En 1728 il fut condamné par une sentence du 7 février à rétracter ce pernicieux écrit, et par provision déclaré suspens tant des ordres sacrés que de sa chaire et de ses autres emplois académiques. Enfin après avoir épousé toutes les voies de la chicane pour se maintenir en possession de combattre l'Eglise dans sa patrie catholique, obligé de chercher un asile à son opiniâtreté dans une terre étrangère, il est mort en Hollande, comme il avait vécu, dans la profession du schisme et de l'erreur. Itaque archiepiscopus parisensis in celebri an. 1756 institutione de Ecclesiæ auctoritate, pag. 45, postquam Van Espenii sententiam illam : *Hinc unanimi consensu receptum est, causis sacramentorum esse mere ecclesiasticas, in medium attulisset, addit ex veritate* : « Les paroles sont de Van Espen, auteur chez aux appellants et très-instruit des usages de France. Si ce canoniste depuis son premier ouvrage (Juris ecclesiastici universi) a avancé dans son supplément de 1727 quelques maximes qui paraissent affaiblir son premier témoignage, c'est le besoin de la cause des appellants où il était engagé qui les lui a fait imaginer, sans preuve, sans fondement et sans autorité. »

*gatur, vel asseritur, non disciplinæ ecclesiasticæ, quæ simplici, nuda, et communi oratione declaratur. Hac scilicet inepta, et in tantum cardinalem irreverenti censura non animadvertis Febronius involvi Turnelium, Juveninum, eminentissimum de Bissy, atque adeo sorbonicam facultatem, quorum omnium in Antifebronio (t. I, *Introduct.*, cap. 4, n. 7) disertissima verba, et ex Bellarmino fere mutuata reddidi. Sed hoc illud non est, quod modo exequimur. Rejicit ergo Febronius Bellarmini sententiam inter *volatice academice principia*; atque adeo generalia concilia non solum *quodam modo*, sed *absolute necessaria* esse contendit. Transit deinde Febronius ad paragaphum octavum, statuitque *abominabilem* illam, uti Sappelius vocat, sententiam, quæ dispersam Ecclesiam pontifici adhærentem *ultimatum et irrefragabile judicium* constitutum negat. Ibi autem hanc in præsentem quæstionem scripta reperies. Objicit sibi Febronius (n. 2, pag. 418): *Ergo, aīs, nullus haereticorum existimabit se ultimato et infallibiliter damnatum, nisi per universale concilium. Respondet autem: Ita sane ex nostra sententia omnibus illis casibus, et in eis circumstantiis, quibus tu conformem episcoporum cum papa sententiam desideras. Similia sunt, quæ deinde tradit* (n. 13, pag. 427): *Accedens omnium Ecclesiarum extra conciliaris consensus juxta probata non est ejusdem indolis, nec in via universalis JUDICI habet eamdem vim, quam obtinet definitio earumdem Ecclesiarum in œcumonica synodo congregatarum, et collegialiter statuentium. Arguo jam. Absolute necessarium est in Ecclesia tribunal, a quo haeretici existimant se ultimato et infallibiliter damnatos, quodque habeat in via universalis judicij vim supremam; si igitur Febronius solis generalibus conciliis hoc tribuit, ea absolute necessaria esse existimavit.**

II. Miraberis, lector, cur in hisce te tricis detinemus? Febronius in suis defensionibus negare audet (pag. 476), se *absolutam conciliorum generalium necessitatem* statusse; imo (pag. 540) hanc vocat *iniquitatem imputationis*, atque (*ibid.*): *Fingit (Zaccaria) illum (Febronium) sustinere, concilia generalia adeo indistincte et absolute esse necessaria, ut sine illis nulla haeresis extingui valeat. Quid si vero hanc ego vicissim appellarem iniquitatem imputationis?* Jure certe id facerem. Ubinam ego dixi, Febronium *sustinere, concilia generalia adeo indistincte et absolute esse necessaria, ut sine illis nulla haeresis extingui valeat?* Totum excutiat Antifebronium, nusquam haec inveniet: hoc dixi, et iterum dico, Febronium *sustinuisse, concilia generalia ABSOLUTE necessaria esse* (1). Evidem argumentando collegi, si *concilia generalia ABSOLUTE necessaria* sint, nullam sine ejusmodi conventibus extingui haeresim debuisse, idque cum falsum omnino sit, atque totius antiquitatis documentis aduersetur, falsum quoque illud esse, unde id necessario efficiatur. At hoc non est Febronii mentem ita reddere, ut ipse asserens inducatur, *concilia generalia adeo indi-*

*stincte, et absolute esse necessaria, ut sine illis nulla haeresis extingui valeat. Vide tamen frontem hominis. Non hoc solum loco id mihi imputat, sed illo ipso, in quo mea ex Antifebronii introductione (cap. 4, n. 7) recitat (pag. 474). Quarta massima principalissima di Febronio ē, che i generali concili sieno assolutamente necessarij; bisque tam perspicuis verbis hæc sua præmittit: Zaccaria in *Introduct.*, cap. 4, n. 7, *fingit* Febronium indistincte *sustinere, quod concilia generalia absolute sint necessaria. Ubi heic illud indistincte?* Eritne aliquis, qui si Deus impossibilia aliquando præcipiat, ut *janseniani* cum suo magistro docent, non colligat injustum fore Deum, qui nos ob ea, quæ in nostra potestate non fuerit efficere, æterno igni addiceret? Proptereane jansenianus queri jure posset, fingere nos hoc illius esse dogma, *Deum in suis judiciis injustum esse?* Quod si tamen id ipsi a nobis tribui diceret, nonne illi *iniquitatem* hujus *imputationis* objiceremus? Neget ergo, si potest, Febronius, sua hæc esse: *Concilia generalia ABSOLUTE necessaria esse, Ecclesia sæpius agnovit, cæteraque se scripto mandasse neget, unde idem manifesto consequitur; quod argumentatione effecimus, non est ejus sententiam, ut garrit, exprimere, sed refellere. At negabitne se illa scripsisse? Negat enimvero; qua autem fronte?* «Ego sane, inquit (Pag. 474), Febronium volvendo et revolvendo, invenio, eum constanter distinxisse inter causas fidei et materias disciplinæ: et de illis quidem, dum indicem secundæ editionis aperio, sequentia lego: *Conciliorum generalium necessitas evincitur.... sunt medium divinum declarandæ fidei.... Imo unicum adversus REFRACTARIAS haereses, etc.* Quid libri indicem appellat? Ullusne sanæ mentis, qui quæpiam confutare aggrediatur, ex indicibus ejus sententiam expiscatur? Titulus paragraphi septimi, cui secundæ mœx dissertationis caput undecimum objicitur, hic est: *Concilia generalia ABSOLUTE necessaria esse, Ecclesia sæpius agnovit.* Se in quacunque partem vertat; hæc ejus sententiam exponunt; reliqua quoque si titulo respondere debent, idipsum conſirment necesse est. Utinam *volaticam* illam Bellarmini academiam celebrasset! ad has profecto sese angustias redactum non quere-retur; didicisset enim, quid adverbium *absolute* signifiet, ac si aliud quam quod hocce denotatur, indicare voluerat, ab eo usurpando prudens absti-nisset. At inquit (pag. 540), se (1) cum Bossuetio (2) *divinum humanorum cordium motum admisisse, quo fiat, ut in visibili et perpetua episcoporum communione sana doctrina semper obtineat, de eoque sic pronuntiassæ; neque necessum est, ut divinus ille motus semper fiat per medium generalium conciliorum; eundem enim per constantem et uniformem Ecclesias observantiam (quæ nec falli, nec fallere potest) non minus fieri, observavimus, cap. 1, § 9. Quid tum? Fac ista ejusmodi esse, ut absolutam generalium conciliorum necessitatem excludant. Ergo non illam**

(1) *Antif.*, t. I, diss. 2, cap. 41, pag. 227: «Queso ē, che i generali concili sono assolutamente necessari.

(1) Cap. 6, § 8, n. 5, n. 12 et 14 seqq.

(2) In secundo pastor. docum. de Promiss. Eccles.

Febronius asseruit, dum probandum septimo ejusdem capituli sexti paragrapo sumpsit, *concilia generalia absolute necessaria esse?* Id solummodo argumentum est, aut Febronium prioris sui dogmatis absurditatem his voluisse obtegere, aut pugnantia heic etiam, ut saepe alias, docuisse quadam erroris necessitate, qui suos assertores in dissonas, secumque confligentes opiniones veluti in syrtes, scopulosque fere semper abducit. Revera tamen haec Febronium non juvant. Universalis Ecclesiae observantia infallibilis est, et ad continendos in officio fideles plurimum valet; sed ad dirimendas tamen ultimo iudicio fidei controversias concilio opus esse ipse Febronius eodem illo paragrapo septimo diserte tradit. En eius verba (*t. I, n. 11, pag. 426*): Sed quis ultimato decidet, cum prudenter dubitatur, aut controvertitur, num *constans illa et universalis Ecclesiae observantia pro hoc illo articulo habeatur*, sive ut cum Vincentii Lirinensis Commonitorio, cap. 3 et 4, loquar, an revera adsit illud, *Quod ubique, quod semper, quod ab omnibus?* Haud dubie concilium. » *Absolute* igitur *necessarium* est concilium, quoties quod a novatoribus semper sit, universalis Ecclesiae observantia ac traditio in dubium vocatur: Quod ergo Febronius hanc Ecclesiae observantiam veluti certissimam confirmandae veritatis regulam indicavit, non eum a traditae conciliarum generalium *absolutae* necessitatis absurditate absolvit. Eritne posthac tam praefidenti animo, ut *iniquæ imputationis* me reum palam incuset?

III. Quod si quæras, quæ Febronii in novo opere sit super hac re sententia, dicam illum eamdem fere opinionem, quam prius docuit, licet verborum involueris nonnihil aut tectam aut temperatam, indicare. *Aliquam* vocat *congregandarum generalium syndicorum necessitatem*; quod verissimum est, et a nobis libentissime astruitur (1). Atque eo facilius credi posset Febronius ad nostram accessisse sententiam, quæ conciliarum generalium utilitatem, et in quibusdam casibus etiam necessitatem propugnat; quod primam illam suam de Ecclesia dispersa minus firmiter judicante, quam in concilio coacta opinionem tacitus revocasse videatur. Nihilominus consideranda haec sunt, quæ statim subjicit (pag. 541), *Hanc* (necessitatem) occurrere *iis in circumstantiis, atque casibus*, qui tantum non omnibus *iis* conciliis, *quaer* hucusque celebrata sunt, causam dederunt: nempe ubi multi negant realem existentiam illius *consensus seu unanimitatis Ecclesiae*, atque haec vel magna ejus pars per hoc graviter turbatur. Haec sane non aliquam, sed absolutam præ se ferunt necessitatem,

(1) Mea haec sunt in Antifebronio, *t. I, diss. 3, cap. 2, pag. 227*: «Quanto a' generali concilj, i teologhi anche francesi [de' cattolici dir intendo] si accordano tutti a sostenerc col card. Bellarmino e col ch. P. Bianchi, che sono TAL-VOLTA non pur utili, ma ANCHE NECESSARI i generali concilj, dove o per reprimere l' audacia degli eretici, e per estinguere gli scismi, o per ristorare l' antica disciplina disprezzata dai superbi; si discutano in comune i punti necessari a stabilir la retta fede, e di comune deliberazione si prescrivano le regole della disciplina, e si franga per questa via la pertinacia degli eretici confidati nel loro numero, veggendosi contro di loro il consenso di tutta la Chiesa rappresentata nel collegio de' vescovi raunati nel concilio sotto il loro capo.

vix enim fieri potest, ut cum de haeresibus, quæ multos, ut plerumque contingit, habeant patronos, earum propugnatores non negent realem existentiam illius *consensus seu unanimitatis Ecclesiae*, et haec, vel magna ejus pars per hoc graviter non turbetur. Sed Febronium a latebris suis exire cogamus. Edisserat nobis, sed aperte et perspicue: generalia concilia suntne aliquando ad definiendas fidei *controversias necessaria?* Animadvertis autem, ne iterum ad cavillationes de more configuat, verba illa *ad definiendas*; non dico *ad extinguendas*, plerumque enim ne ipsa quidem generalia concilia tanti fuerunt, ut haereses de medio tollerent; ariani, eutychiani, nestoriani, ut antiquiores tantum haereticos memorem, etiamnum supersunt, ut ut a nicæna, ab ephesina, a chalcedonensi synodo condemnati: non dico ad infringendos *facilius* haereticorum conatus, id enim per concilia generalia obtineri, ut nuper innuebam, non inficior; dico *ad definiendas fidei controversies*, ut sepositis extrinsecis omnino cogendæ alicuius generalis synodi causis cuiusmodi esset ad cohibendam novatorum pervicaciam, vel ad veritatem efficaciore quadam ratione universæ Ecclesiae proponendam solemnioris conventus necessitas, absque generali concilio non possit *ultimo* et *infallibili* iudicio ulla saltem gravior et obscurior, quæ suboriatur, fidei controversia decidi? Quid ad haec Febronius? Si posse affirmet, noster est, ac dextras jungimus; si negat, cum illo pugnandum erit; sed nobiscum (edico) stabunt præstantissimi quique Galliarum episcopi. Nam præter cardinalem de Bissy, cujus verba in Antifebronio recitavi (*Introduct., cap. 2, n. 7*), nunquam ad dirimendas fidei controversies necessariam esse generalis concilii celebrationem inculcant cameracensis archiepiscopus, cardinalis de Tencin archiepiscopus ebredunensis, item archiepiscopus rhemensis de Mailly (1), et, ne singulorum indicem texam, gallicani cleri comitia an. 1728 in epistola quam 4 mai, ad regem dedere (2).

IV. Propositæ quæstioni respondet Febronius. Oportet, inquit (*t. II, pag. 468*), heic distinguere

(1) Mandem, pastor, au sujet de la constitution *Unigenitus*, 1718, pag. 10: Quels progrès ne ferait pas l'hérésie si, pour la proscrire, il fallait convoyer des évêques de toutes les parties du monde? A quels dangers la religion serait-elle exposée dans l'attente d'un concile? La tenue des synodes œcuméniques dépend d'une infinité de personnes qui peuvent y mettre obstacle. Jésus-Christ a voulu qu'il y eût sur la terre un tribunal indépendant de la volonté des hommes, et qui, visible et permanent, fut toujours en état de réprimer l'erreur. »

(2) «C'est une erreur que le concile général est la seule autorité infallible qui puisse terminer les disputes qui s'élèvent dans l'Eglise et exiger la soumission des fidèles... Si les guerres, si le partage des empires, si la politique des souverains mettent obstacle à la célébration du concile, l'Eglise restera donc sans ressource, parce que le seul expédient de finir les disputes lui sera refusé? Jésus-Christ aura donc omis de la précautionner contre les divisions qui pourraient se former dans son sein en ne lui donnant pour remède à ces divisions qu'un expédient qui ne sera point au pouvoir des pasteurs qui la gouvernent? Le moindre législateur a prévu les disputes qui pouvoient naître parmi les peuples, dont il réglait la police, et il leur a donné un moyen efficace de les finir souverainement; et Jésus-Christ, la sagesse éternelle, aura laissé son Eglise sans ce secours? »

cum S. Augustino, lib. II de Bapt., cap. 4, n. 5, obsecrissimas quæstiones, quæ opportune dirimi non possunt, nisi per consensum Ecclesiae in concilio congregatae, ab erroribus communi doctrinae palam adversantibus, quos idem S. pater, lib. IV ad Bonif., cap. 12, apertam perniciem vocut. Juxta sapientissimum hunc doctorem, et limites hac in re a patribus nostris positos, generalia concilia convocabanda sunt, quando resolvendæ veniunt primi generis quæstiones. Ibi tunc sermonem simul conferunt convocati patres, ultra citroque datis et acceptis consiliis obscura illustrant, veterum testimonia scrutantur, traditionis volvunt monumenta, doctrinam quam sua cujusque tenet Ecclesia, comparant; ita cunctis sine acerbitate dispositis, veritas ante tenebris involuta illustratur. Cum vero per opinionem a catholica fide aperte alienam Ecclesia levibus tantum motibus agitatur, errorque a paucis defenditur, qui admota oculis veritatis luce eam pertinaciter repellunt, et in sole caligant, tunc juxta SS. patres nulla est necessitas universalis concilii convocabandi, sed poterit exspectari Ecclesiarum etiam dispersarum consensio, qua fuendi error damnetur, et veritas credenda stabilietur eadem utique auctoritatè; eodemque robore, ac si in œcumenica synodo facta fuisset definitio. Hæc ille. Se igitur Febronius a nostra, gallicanorumque præsulum sententia alienum fateatur. Nullam enim tam obscuram in fidei capitibus moveri posse quæstionem dicimus, quæ absque concilio dirimi omnino nequeat. Contraria in vero Febronii opinionem multis insectatur eminentissimus de Bissy in celebrima an. 1722 pastorali institutione; ubi illam pronuntiat, ostenditque adversari prorsus Ecclesiæ auctoritati, constanti ac perpetuae ipsius consuetudini, doctrinæ conventionum cleri gallicani juxta atque eruditiorum Galliæ antistitutum (1). Nequæ usquam Augustinus obscuras quæstiones cujusmodi illa erat de iterando hæreticorum baptismate, sine concilio definiiri non posse affirmavit. Evidemt Augustinus eam quæstionem dixit diutius in diversis orbis regionibus atque adeo conciliis agitatam tandem fuisse in concilio plenario finitam; at ad eam finiendam necessarium fuisse plenarium concilium ubinam dixit (2) ?

V. Quæ Febronius de generalium conciliorum ad

(1) Réponse. « Vous allez voir, mes T. C. F., que ces principes sont entièrement opposés à l'autorité de l'Eglise, à la pratique qu'elle a observée dans tous les temps, aux sentiments des assemblées du clergé de France, aussi bien que des plus savants évêques de ce royaume. » Adeat Febronius hanc institutionem, seque plane prostratum sentiet.

(2) Audiat Febronius eundem eminentissimum in pastorali institutione an. 1728, sic disputantem, p. 53 : « Il's préfendant (de adversaris loquitur Febronii similibus) avoir trouvé dans certains passages de S. Augustin que l'affaire des rebaptisants ne pouvait être décidée que dans un concile général; nous les avons lus, ces textes; qu'y avons-nous découvert? Rien autre chose sinon que la question du baptême des hérétiques, après avoir été longtemps agitée en différentes régions du monde chrétien par bien des conciles, n'a été enfin terminée que dans un concile plénier. Est-ce donc à dire que cette affaire n'aurait pu être décidée par S. Etienne et par un très-grand nombre d'évêques? D'où a-t-on présumé que S. Augustin avait eu ce sentiment? En quel endroit de ses écrits s'en est-il expliqué? Il a dit que la dispute des rebaptisants ne fut conclue que dans un concile général; est-ce dire qu'elle n'ait

instaurandam confirmandamve disciplinam necessitate pluribus in locis collegit, ea hujus loci non sunt, ubi de solis causis fidei, ac de romani pontificis in illis auctoritate disputamus. Evidemt fateor, multum ex hujusmodi concilii disciplinam juvari, optandumque maximè, ut saltem diœcesanas et provinciales synodi ad tridentini concilii decretum, illæ singulis annis, hæ tertio quoque anno celebrarentur. Qua in re nonnullorum episcoporum, quod in plures annos remanti negotii differunt, socordia, ut Benedictus XIV monet (*De Syn. diœces., lib. I, cap. 6.*), est omnino reprehendenda. Verum paucissimi hi sunt, si cum iis conferantur, quibus nè hujusmodi sive diœcesanas sive provinciales synodos cogant, secularium magistratum auctoritas obstat. Mirum æque ac dolendum est, quantum a majoribus nostris distemus. In amplissima collectione veterum scriptorum a Martenio et Durandio vulgata (*t. VIII, col. 1311*) inter petitiones ab oratoribus christianissimi regis factas in tridentino concilio quarta et tricesima hæc est : *Decerneret sacra synodus, ut non solum synodi episcopales quotannis senet ut minimum, sed etiam tertio quoque anno provinciales congregarentur.* Nunc autem eo devenimus, ut ob politicas quasdam rationes nulli episcopo licet ultum suorum cœtum celebrare. Quæ non ea solum de causa a me dieuntur, ut collapsam nostrorum temporum disciplinam querelis prosequar, sed ut Febronius intelligat, ne ad disciplinam quidem reparandam generalia concilia esse absolute necessaria. Nam quæ ad fidei aut etiam discipline instaurationem sunt absolute necessaria, ex divinitate providentiæ legibus ejusmodi sint oportet, ut nunquam, prout res humano sensu æstimari solent, impossibilia evadant. Ætate autem nostra quemadmodum optimè senonensis archiepiscopus Languetius in tertia ad episcopum bononiensem epistola scripsit, eo loco christiane Ecclesiæ res sunt, ut generale haberi concilium fere sit impossible (1). Imo si iis conditionibus, quas Febronius præscribit, cogendum esset, celebrari omnino non posset. Sunt autem ex, ut vel invito pontifice convocati possit, ut liberum sit, seque pontifex illi subjectum profiteatur.

VI. Sed ad institutum nostrum redeamus. Altera quæ exoritur, questio est, an generalia concilia, ut anuctoritatem habeant, confirmari a romano pontifice pul' être par aucune autre voie? Ici le sophisme se fait sentir.

(1) Pag. 33. On peut dire qu'aujourd'hui le concile général EST MORALEMENT IMPOSSIBLE. Hæc Languetii dicta spectavi, dum in Antifebronii *Introduct.*, cap. 2, n. 7, pag. 27, Febronii sententiam exponebam dixi : « Che il concilio (tridentinum) da altri generali concilij, che non saranno tuttavia a nostri giorni, si potrà sì questo punto (monarchici Ecclesiæ regiminis, ut quod concilii patres falsis Isidorii decretalibus decepti sufficerint) correggere, e se Febronio camperà tanto da vederne un' altro (al qual fine noi gli possiamo forse augurare gli anni di Matusalemmo), farà ben egli valorosamente le sue parti, » etc. Hoc quidem ait Febronius, t. II, p. 477, « se non sine admiratione risu mixta legisse, ei qui deinceps post tridentinum aliud generale concilium videre vellet, annos Mathusalamini (addat mecum forsitan: ne in re quidem exigui momenti uti isthaec est, novit hic scriptor in recitandis aliquantum sententias summa fide uti) optandos esse; » legat nunc, si libet, non sine admiratione risu mixta senonensis archiepiscopi verba, quæ camdem sententiam præ se ferunt.

debeant? Negat Febronius. *Primatus enim, inquit (t. II, pag. 460) pontificius est in Ecclesia, non supra Ecclesiam, neque illa egere potest confirmatione pontificis, quæ ipsa est columna veritatis.* Enimvero et quid aliud (*Ibid., pag. 250*) intenderunt concilii primi arelatensis patres, quam suo se jure, non precario a pontifice accepto, in conciliis judicare, cum apud Harduinum, t. I, col. 262, ad Sylvestrum papam ita scriberent: *Te pariter nobiscum judicante, cœtus noster majore lætitia exultasset.* Et col. seq. in ipso concilii capite ad eumdem Sylvestrum: *Quid decrevimus communis consilio, claritati tuæ significavimus, ut omnes sciant, quid in futurum observare debeant.* Hac igitur summi sacerdotii sui auctoritate freti, de summis rebus, de observatione scilicet Paschæ dominici, ut uno die per orbem observetur; de baptismo non iterando; deque Ecclesiæ disciplina judicant inconsulto pontifice. Gujus generis exempla ubique occurunt. Quid denique aliud cogitabant patres quinti concilii generalis, quando absente, quin et repugnante romano pontifice, condemnabant famosa illa tria capitula nestoriana, et cum patres Concilii VIII etiam generalis non exspectata confirmatione sedis apostolicæ contra Photium hanc sententiam pronuntiarunt: *Nos eum inobedientem et resistantem sanctæ huic et universalis synodo repulimus et anathematizavimus, per datam nobis potestatem in Spiritu sancto, a primo et magno pontifice nostro, Liberatore et Salvatore cunctorum?* Quid, inquam, aliud voluerunt, quam quod ante omnem pontificis confirmationem decisiones a corpore episcoporum prodeuntes, vim divinam obtineant, immediate emanantem a Christo, unico auctore sacramentorum, et fonte omnis jurisdictionis ecclesiastice?

VII. Ego vero antequam Febronius istis ex Lusitano Pereira descriptis suam banc opinionem confirmasset, voluisse, ut is satisfaceret, quæ ex tota retro antiquitate in Antifebronio produxi, mendaciique argueret S. Gelasium quinto seculo profitement: *Totumque (ut dictum est) in sedis apostolica possum est potestate. Ita quod firmavit in synodo sedes apostolica, hoc robur obtinuit; quod refutavit, habere non potuit firmatatem* (1). Lectores illud Antifebronii caput, ubi de hac re fuse agitur, consulant. Mihi satis heic erit ea refellere, quæ modo ex Febronio reddimus, idque faciam, postquam Febronium rogavero, ut si quando ad mei hujus libri confutationem animum adjecerit,

(1) T. II, lib. IV, cap. 4. Ubi tamen addi debuit, hac quoque in re Febronium cum gallicana Ecclesia pugnare. An. 1752. Pierronus procuratoris generalis substitutus thesim quædam accusaverat, in qua pontifici jus esse generalium confirmandarum synodorum asserebatur. Quid ad hoc senensis archiepiscopus Languetius in institutione pastorali, qua tertiam a se ad parisensis senatus consiliarium Parisis 18 februarii 1753, scriptam epistolam cum sue dioceseos clero communicavit, pag. 2? « Quant aux conciles, celui de la province, même celui de la nation, a besoin d'être confirmé par le souverain pontife; et quant aux conciles généraux, il n'y en a aucun que nous reconnaissions pour tel, qui n'ait été présidé par les légats des papes ou confirmé par leur autorité. Comment est-ce qu'un substitut (Febronius quidam, aut quidam Pereira dicam ego) ose à la face du plus auguste tribunal contester au pape DES DROITS SI CERTAINS ET SI CONSTANTS ?

me imitetur, nihilque eorum dissimulet, quæ ad ejus vel profligandas sententias, vel argumenta enervanda a me proferuntur. Jam vero quod ad ea, quibus Febronius generalia concilia romani pontificis confirmatione non egere contendit, momenta attinet, primum illud ex Ecclesiæ auctoritate desumptum Febronii incogitantiam arguit, qui in ipsum quæstionis nostræ statum temere offendit. Quæ est enim Ecclesia columna veritatis? Num quæ sejuncta a suo capite est? An ea solum, quæ cum suo capite prorsus conspirat? Ut ergo Ecclesia a generali concilio representata sit columna veritatis, id maxime requiritur, ut cum suo capite consentiat. Ejus ergo assensu maxime opus est, ut quæ a concilio gesta sunt, digna columna veritatis haberi et prædicari possint. Quo illud Damasi spectat de ariminensi concilio (Ep. 3, t. I epist. R. P., col. 489): *Neque enim præjudicium aliquod nasci potuit ex numero eorum, qui apud Ariminum conveniunt: cum constet neque romanum episcopum, cuius ante omnes fuit expetenda sententia.... hujusmodi statutis consensum aliquem commodasse: illud quoque S. Stephani Junioris de concilio, quod adversus sacramum imaginum cultum coegerat impius Constantinus Copronymus (t. I Analect. græcor., pag. 481): Quanam igitur ratione vestram synodum ecumenicam dicitis, quam neque approbat romanus pontifex? quanquam canone præscribitur res ecclesiasticas absque papa Roma constitui non debere.* De arelatensibus patribus miror mutire ausum Febronium post ea quæ in Antifebrone disserui. (t. II, pag. 358, seqq.). Ostensum ibi est, quam absurdum sit vel suspicari arelatense concilium, quod Occidentis quoddam concilium fuit, atque adeo romano pontifici saltem ut Occidentis patriarchæ obnoxium, eam sibi auctoritatem adjudicasse, ut suos canones patriarchæ confirmatione non egere presupserit. Ostensum pariter est, mutilam ad nos pervenisse, quam ad Sylvestrum patres ibi coacti dederunt, epistolam nec dubitari posse quin ab apostolica sede ut a se statuta confirmarentur, pètierint. Ostensum denique, eorum canones in nullas antiquiores canonum collectiones relatios fuisse, non alia sane probabili de causa, quam quod Sylvester illos sibi confirmandos non esse censuerit. Quid igitur mihi cum Pereira arelatense concilium Febronius objicit? Hæc antea diluat; tum patres arelatenses sacerdotii sui auctoritate fretos inconsulto pontifice de Ecclesiæ disciplina judicasse affirmet. Quanquam ne tunc quidem perspicuum erit, inconsulta ea illos pontificis statusuisse. Annon enim concilii præsides Sylvestri legati fuerunt? Quid si ergo legati de iis, quæ decerni placebat Sylvestrum consuluerint? Quo Febronius monumento id ab illis factum fuisse negabit? Num fortassis urget Febronius judicis munus, quo episcopi in concilio se functos affirmant? At quod inde adversus romani pontificis auctoritatem dicitur argumentum, occupavimus antea, atque adeo evertimus. De quinta synodo antea diximus, neque suppetit quod dictis addamus. Quid vero octavae synodi meminit? Aderant legati

pontificis, hujusque auctoritate cum Photius depositus fuerit, recte dicere patres potuere, illum suisse a se depositum per datam nobis potestatem in Spiritu sancto a primo et magno Pontifice nostro, Liberatore et Salvatore cunctorum, a quo omnis ecclesiastica potestas, quae per pontificem Petri successorem late per Ecclesiam diffunditur, veluti a primo præcipuoque fonte dimanat. Cæterum hujus ipsius octavæ synodi patres nonne a romana sede, ut sua confirmarentur acta, quo ab universis Ecclesiis susciperentur, efflagitarunt? Testatur id eorum ad Adrianum epistola, ex qua hæc in Antifebronio recitavi (t. II, pag. 370): « Igitur libenter oppido, et grata ter imitatrice Dei sanctitatem vestra omnium nostrum conventum et universalis hujus atque catholicæ synodi consensum et consonantiam recipiente, prædicta eam magis ac veluti propriam, et sollicitus confirma evangelicis præceptionibus et admonitionibus vestris, ut per sapientissimum magisterium vestrum etiam aliis universis Ecclesiis personet et suscipiat veritatis verbum, et justitiae decretum. » Jam vides, lector, quam futilia sint, quæ ex Pereiræ libro Febronius velut invicta quædam argumenta corrasit (1).

(1) Quin ab hoc, quo de agimus arguento discedamus, aliud exemplum præsto est, unde Febroniūs discat, non admodum sibi Pereiræ narrationibus eruditiorum fidendum fuisse. « In concilio tridentini, inquit Febronius, pag. 621, primæva editione parisiensi (*principiavam dixissem ego romanam, quæ una uti sola authentica est, ita et prima fuit*), quam anno 1564, Tridento in patriam reversus, evulgavit Gentianus Hervetus gallus theologus, nec non in Autuerpiensi ejusdem anni ex officina Martini Nucii, ante acclamationes patrum, cardinalis Moronus, pontificis legatus, ita loquens inducit: *Placuit omnibus patribus finem huic sacro concilio imponi confirmationemque a SS. Domino nostro peti*, TRIBUS DUNTAXAT EXCEPTIS, QUI CONFIRMATIONEM SE NON PETERE DIXERUNT. Hæc pericope *Tribus duntaxat exceptis*, etc. in romanis aliquis vulgatis editionibus omititur. Verum ars illa romanae curia non ignota est, ut quidquid veterum vel recentiorum monumentorum occurrit, quod novis ejus consiliis aliqua ratione possit officere, id quam diligentissime supprimatur. » Eadem habet Pereira in suo de episcoporum potestate commentario, pag. 37: « E massima già ben nota della corte romana il tentar di sopprimere tutti gli monumenti antichi e moderni, quali incomodar possono in qualche modo le sue nuove pretese. E per non parlare de' fatti già noti, soppresso nell'edizione del concilio di Trento il voto di tre vescovi, quali sul fine del concilio furono di parere, non se ne dovesse chiedere al papa la conferma, come chiaramente lo dimostra il Richerio (*sub finem histor. concil.*, p. 1072) confrontando l'edizione di Roma del 1564, con quella che ne fu fatta lo stesso anno in Parigi per opera di Gentiano Herveto, teologo di Francia allo stesso concilio, e con l'altra stampata in Anversa lo stesso anno nella stamperia di Martin Nuclio. » Non euidem ex Pereira sumpsisse ista Febronio dixerit, cum hic ipsa editionis verba referat, Pereira solam sententiam. Non dubito tamen quin Pereira stimulos illi addiderit ad eandem malignitatis plenam narratiunculam iterandam. Sed sciat Febronius, norit Pereira hæc quidem fuisse a Pallavicino in conciliu tridentini historia (*Lib. XXIV, cap. 8*) ex sinceris monumentis reformata, et ad veritatem exposita. Reddo historica verba: « Finalmente furon richiesti i padri, se loro piaceva, che si terminasse il concilio, e che i legati a nome di essi domandassero al papa la confermazione di tutti i decreti. Il Soave narra che i voti sopra tal proposta non furono dati secondo il solito ad uno ad uno; ma che fu risposto da tutti insieme: *Piace*. Il contrario non solamente si legge negli atti autentichi, ma in una divulgata e pur autorevole scrittura, la qual non pote senza negligenza fugger la notizia del Soave. Questa è il Diario del Servanzio, che vi fu presente, e serviva al Massarelli, segretario del concilio. Il qual segretario, come quegli scrive, co' notai al solito ricerco i voti. Anzi nella distinta narrazione di questo atto il Servanzio racconta che uno ripugnò al chiedimento della confermazione; e che

VIII. Hæc autem quæ hactenus disseruimus, liquido demonstrant generalia concilia esse quidem *infallibilia*, magnum tamen inter ea et romanum pontificem discrimen interesse. Pontilex enim *infallibilis* est *absolute*; sunt *infallibilia* concilia, sed *adjecta conditione*, si nempe his romani pontificis confirmatio accesserit. Hæc romani pontificis et conciliorum discrepantia eo minus Febronio mira deberet accidere, quod ipse etiam idem inter *Ecclesiæ observationem*, et *concilia* discrimen assignet. « In hoc tamen, inquit ille in priore volumine (t. I, cap. 6, § 8, n. 12, pag. 427), majus est privilegium universalis obseruantiae in rebus fidei quod hæc sit *absolute infallibilis*, concilium generale *conditionate*, si nempe patres legitime convocati, in eo ita se gesserint, ut dici debeant repræsentasse totam Ecclesiam; quod an ita de facto sit, declarat agnitus, seu *receptio Ecclesiæ*; » atque in altera quoque operis parte id repetit (t. II, pag. 541). Sappelius Febronio magnum propterea objicit sententiarum conflictum (pag. 132). Etenim Febronius in priore volumine cum Almaino (*de Auctorit. eccles.*, cap. 10) statuit (t. I, pag. 416), *Ecclesiam ut dispersam nullum actum jurisdictionis exercere posse, nec aliquid sententialiter definire, et sic infallibilitatem in definiendo ei competere debere ut CONGREGATÆ in concilio.* Ex quo sequitur, inquit Sappelius (pag. 133), quod Ecclesia dispersa pro statuenda infallibili fidei regula ordinetur ad concilium generale. Et hoc ipsum concilium, cum tantum *sub conditione infallibilem fidei regulam statuere valeat, denuo et vicissim ordinetur ad Ecclesiam dispersam, experiendi gratia, an hæc Ecclesia dispersa generale concilium ut legitime celebratum recognoscatur*. Felices igitur post longum etiam temporis tractum fuerunt arriani eti si a concilio generali niceno I diram subire debuerint damnationis sententiam. Felices macedonianos, nestorianos, eutychianos, aliosque, quamvis a conciliis generalibus approbante summa sede extra Ecclesiam foras fuerint ejecti. Et quis in systemate Febroniano imputabit lutheranis, quod conciliu tridentini decretis non immediate subscriperint? Ecce enim, clarissime Febroni! te si audiamus: *Concilium generale est tantum sub conditione*

così disse ad alta voce il primo presidente nel testificare a' padri secondo il costume, che il decreto era approvato. Gli atti stampati in Anversa l'anno 1564, dicono tre; ma il testimonio di presenza, come suol accadere, fu il più verdico: essendo stato veramente il contraddirittore sol uno, secondo che appare dagli atti conservati in castello; cioè l'arcivescovo di Granata, il qual rispose: *Piace, che si finisce il concilio, ma non chiedo la confermazione*. Il che disse per avventura, stimando, che il concilio fosse abbastanza confermato coll'autorità de' legati mandativi dal pontefice, e con l'istruzione dare loro sopra le materie poi statuite. Ma l'equivocazione degli atti stampati in Anversa nacque, perchè avendo tutti gli altri riposto al decreto semplicemente, *Piace*; tre dissero in opposizione del Granatese: *Chiedo la confermazione, come necessaria*: e tutti e tre di sua nazione. Questi furono il celebre Antonio Agostino, vescovo di Lerida, Bartolomeo Sebastiani, vescovo di Patti, e Pier Consalvo di Mendoza vescovo di Salamanca. E per certo di tal decreto, non come di tumultuari, ma bensì di concorde fa menzione Andrea Morosini nell'Istoria della repubblica veneziana (*Lib. VIII*). » Quam diversa hæc sunt a Richerianis, que Febronius et Pereira incredibili in romanam sedem maleficentia obtrudunt!

*tione infallibile, et utrum revera et absolute infallibile sit, hoc dependet a receptione Ecclesiæ. At vero hæc ipsa Ecclesia, utpote dispersa anchoram infallibilitatis non porrigit, neque (juxta tua, Febronii, principia) in promptu habet decidere verum, etsi plurimi episcopi cum suo capite in idem genuine conspirent, certe non alio quam inspirante spiritu sancto. Quid igitur concilia? Hæc ipsa Ecclesia dispersa ad generale concilium ordinari jam amplius absque manifesto processu in infinitum haud poterit, adeoque exspectandum erit longissimo tempore, usque dum diuturna Ecclesiæ dispersæ observantia concilii definita consolidet: quod est contra ipsissimam diuturnam ac ævitem Ecclesiæ observantiam. » Ingeniose et vere dictum! sed quoniam Febronius nunc pedem retrahit, et oretenus saltem (corda enim unus scrutatur Deus) dispersam quoque Ecclesiam controversiarum *infallibilem* judicem profitetur, tam manifestam opinionum repugnantiam non urgebo, eam indicasse contentus, ut prior illa tam insolens et catholicis omnibus invisa Febronii sententia, et penitus cognoscatur, et evidentius refellatur. Nunc illud solum mihi a Febronio explicari velim, quomodo Ecclesia in concilio congregrata *columna sit veritatis*, egeatque tamen sui ipsius dispersæ confirmatione; quomodo *pontificis decisiones a corpore episcoporum in concilio prodeentes vim divinam obtineant immediate emanantem a Christo*, si dispersæ Ecclesiæ agnitionem seu receptionem præstolari debent? quomodo ANTE OMNEM pontificis confirmationem ejusmodi vim divinam obtineant, cum saltem ut dispersæ Ecclesiæ capiti et cum illa coniunctim romano pontifici in hac agnitione seu receptione sue esse partes*

possint ac debeant. Vereor equidem, ne quæ ad elevandam pontificiæ confirmationis necessitatem hic *papæ mastix* congressit, in dispersæ Ecclesiæ agnitionem seu receptionem detorqueri facile possint. Utut est, id saltem Febronius dabit, ut ejus exemplo quamvis potiore jure concilia *infallibilia conditionate* appellemus, non quidem cum universalis Ecclesiæ dispersæ observantia, sed cum romano pontifice comparata.

VIII. Illud tandem ex his omnibus emergit, cuius gratia totam hujus capituli disputationem suscepimus, romani pontificis in causis fidei *ultimam* esse, quæ spectari debeat, auctoritatem. Cum enim necessaria absolute generalia concilia non sint; quæ tamen ultimum essent Ecclesiæ tribunal, a quo fidei controversiæ dirimerentur; ac præterea si congregentur, vim obtainere non possint eorum definitiones, nisi pontificia confirmatione obsignata fuerint; quid demum restat, nisi ut romani pontificis quæ in definiendis istiusmodi controversiis *infallibilis* auctoritas est, eadem ultima quoque habeatur? Nam ne a conciliis summi pontificis definitiones judicii potestate retractari ac reformari possint, *infallibilitatis* privilegio cautum est; id tamen unum esset, quod maxime obstaret, quominus *ultima* esset ejus auctoritas. Atque id ipsum centri ratio postulat, quam romano pontifici supra asseruimus. Quod enim ultimum esset Ecclesiæ tribunal, cui dissentire memini liceret, illud catholicæ unitatis centrum habendum omnino foret. Si ergo unus romanus pontifex, unitatis catholicæ centrum, in quo omnes conquiescant, a Christo constitutus fuit, *ultima* quoque ejus esse debet in dirimendis fidei controversiis auctoritas.

Pars tertia.

Institutio universalis nascentis Ecclesiæ de beati Petri sumpsit honore principium, in quo regimen ejus, et summa consistit. Ex ejus enim ecclesiastica disciplina per omnes ecclesias religionis jam crescente cultura fonte manavit. Nicænæ synodi non aliud precepta testantur, adeo ut non aliquid super eum ausa sit constituere cum videret nihil supra meritum suum posse conferri. Omnia denique huic noverat Domini sermone concessa.

S. BONIFACIUS I.

Ep. XIV, ad universos episcopos per Thessalam constitutos.

DISSERTATIO SEXTA,

DE PRÆCIPUIS PONTIFICII PRIMATUS JURIBUS IN REBUS AD ECCLESIASTICAM DISCIPLINAM PERTINENTIBUS, AC PRIMUM DE HIS QUÆ FEBRONIUS EX CHRISTI INSTITUTIONE PRIMATUI FUISSE ANNEXA CONCEDIT, SED IMMINUIT ATQUE CORRUMPIT.

CAPUT PRIMUM.

Potestas leges universæ Ecclesiæ ferendi romano pontifici a Febronio jure videtur tribui, sed iis conditionibus quæ illam omnino evertunt. De conditionibus infra disputandum proponitur. Interea romano pon-

tifici asseritur vera et propria edendarum universæ Ecclesiæ legum auctoritas, ac Nicolaus I vindicatur.

I. Quo magis nostra cum Febronio disputatio progredivit, eo apertius infensus istius hominis iu-

romanam sedem animus sese explicat. Jura enim vero romani pontificis in rebus ad disciplinam pertinentibus ea sunt, quibus ille maxime adversatur. Neque id mirum. Cum enim nihil is magis spectet, quam ut romanam curiam principibus et episcopis invisam reddat, utrique autem disciplinam sibi vindicent, illi quidem vel publicae tranquillitatis obtentu, vel protectionis, quam Ecclesie se debere agnoscunt, privilegio ac dignitate; hi vero sua ipsorum in ecclesiis suae jurisdictioni obnoxias potestate; quo minus juris in sacrae discipline capitibus divina Christi institutione romano pontifici tribuitur, eo iste graviore veluti amplificata per summam injuriam dignitatis, alienorumque jurium ademptorum reus apud utrosque conflagrat invidia. Orditur itaque Febronius a stabilendo canone, qui deteriore multo efficit pontifici primatus rationem, quam episcopalis potestatis. *Habet*, inquit (*t. I, cap. 2, § 7 n. 9*), universalis primatus sua jura partim ex jure divino, partim ex humano; *imo PLURA EX HOC QUAM EX ILLÙ*: *Habet* ordo episcoporum FERE OMNIA SUA EX JURE DIVINO. Atque id quidem, etsi pontificie auctoritati valde injuriosum est, ferendum tamen aliquo modo crederem, si facultates, quas ille tribuendas ait primatui ex divino jure, vere et praecipue jurisdictionis facultates essent. Sepositis vero iis quae ad jus humanum ab eo referuntur, atque a nobis in sequente dissertatione opportunius discutientur, quid in rebus disciplinæ reliquum est, quod primatui adjudicet ex divino jure, nisi quod merum directorium meram *inspectionem*, meram canonum executionem prae se fert?

II. Id perspicue in ea quam romanis pontificibus tribuit, legum ferendarum potestate videamus. Episcopos divino suo auctoritatis jure posse per suas singulos diœseses leges edere scribit vere Febronius his verbis (*t. II, pag. 256*): « Cum hoc ecclesiastico regimine, et ei inherente auctoritate leges condendi, conjuncta est, atque ab eadem potestate dependet facultas (episcoporum) in iisdem legibus pro re nata dispensandi, » etc. Quid vero de romano pontifice? « Communiter, inquit Febronius (*t. I, cap. 2, § 4, n. 5, pag. 106*), agnoscitur, quod quanquam penes summum pontificem solum legislatoria potestas respectu universalis Ecclesie non residet, nihilominus in magna congregandorum generalium conciliorum difficultate condere possit leges generales, easque toti Ecclesie proponere observandas. » Hactenus bene. Verum, heu! statim addit, *Non ante tamen vim habituras quam communi consensu fuerint receptæ*. Aliibi autem docet (*ibid. cap. 5, § 2, n. 4, pag. 280*), « Pertinere ad romani pontificis primatum, ut leges, quas necessitas vel utilitas Ecclesie hic et nunc postulare videtur, universali Ecclesie proponat, has propter *intrinsecam* earum aequitatem (non propter proponentis auctoritatem) episcopi tenebuntur acceptare, quando eas judicabunt aptas ad promovendum bonum religionis, et disciplinæ ecclesiastice, et postquam statui publico regni vel imperii nullum dignoscantur afferre præjudicium. » Prius autem (*ibid.*

cap. 2, § 8, pag. 129) tradiderat, non omnibus romanorum pontificum decretis in canones disciplinares deberi locum, sed *illis tantum quæ pro fundamento habent canones ab Ecclesia agnitos, maxime conciliares, et ad hòrum executionem pertinent*. Pergit Febronius suam quod ad pontificias leges spectat, sententiam enucleat proponere (*ibid. cap. 5, § 2, n. 9, pag. 287*): *Quando autem leges pro universâ Ecclesia in concilio latæ, et ab hac generali usu receptæ sunt, non est in solius summi pontificis potestate illas abolere, aut eis, saltem absque præsumpto synodi consensu, derogare*. Quotquot etiam Petri successores (*cap. 5, § 5, pag. 315*) noverrunt, ministerium sibi a Deo creditum esse ad edificationem non ad destructionem; non contra veritatem, sed pro veritate; quotquot agnoverunt, se, si sua potestate adversus regulas, pro bono regimine Ecclesie summa sapientia conditæ, id est, contra canones ulerentur, adversus monitum sapientis sepem dissipar, et una manu destruere quod apostoli, quod patres tanto laborum, sanguinis et vitæ impendio altera manu construxerunt: totidem etiam fassi sunt suam obligationem Christi et universalis Ecclesie institutis ac canonibus, pro bono regimine ejusdem sacræ reipublicæ legitima auctoritate conditis, sese conformandi. At quænam, quæso, isthæ potestas est? *Hoc*, inquit Ballerinius (*De potest. eccles., pag. 168*), meri directorii honoris et ordinis *fus* est. Non negat Febronius, *imo* diserte profitetur (*t. I, cap. 4, § 2, n. 1, pag. 264*): « *Jus proprium* ferendarum pro universalis Ecclesia legum romano pontifici neque in materiis fidei, neque in causis disciplinæ cōpetere, probabimus capite 5. *Habet* is quidem, ut cap. 2, § 6, insinuavimus, *jus nomine Ecclesie* leges observandas proponendi, sed quia, ut ibidem demonstravimus, illæ vigorem non obtinent priusquam ab Ecclesia agnoscantur et admittantur, hinc tantum abest, ut ex hoc præ taxationis jure absoluta propriaque potestas legislatoria deduci valeat, ut potius ejus oppositum inde defluit. » *Recte* deinde monet (*ibid. n. 1, pag. 285*) *ad cuiuscunque legis rationem omnini pertinere PUBLICATIONEM*. At sufficime pontificia decreta Romæ promulgari? minime vero, inquit Febronius (*ibid.*): « *Exempla* bullarum pontificiarum, vi promulgationis in Urbe factæ undique, ut prætenditur, receptarum, sunt petitiones illius principii, de quo hic quæstio movetur. Clausulae demum recentioribus quibusdam bullis et decretis insertæ, quies papam sola publicatione romana legem suam obligare velle declaratur, eadem contra se argumenta, ac bullæ ipsæ decretaque pati debent, » etc. *Hac* Febronius in primo operis sui volumine docuit. Sui similis in altero tomo statuit (*pag. 415*), pontificum decreta, tanquam a suorum auctorum doctrina, sanctitate, et dignitate commendata, ad patrum placita solum fuisse (olim) relata, quæ per se nullum legis vigorem obtinet, qualis noscitur conciliorum constitutionibus inesse. Quænam porro sint, de quibus aliquid decernere, seu potius decernendum Ecclesie proponere possit pontifex, ita exequitur (*pag. 426*): « *Sane* mirandum foret, si romana curia privatis legibus novisque con-

stitutionibus veteres traditiones atque usus removere conaretur. Etenim contra statuta patrum decernere, aut concedere aliquid apostolicæ sedis auctoritas minime valet. Debet quoque papa attendere, an ipsi potius obedientia sit exhibenda, an illis sanctis patribus, qui in suis scriptis nobis adhuc loquuntur. Quinimo si papa ad hoc non attenderet, esset nihilominus nostra ex parte abominabile facinus, si quas antiquitus a patribus nostris accepimus traditiones, patremur infringi. Idem etiam de antiquis atque innoxiiis particularium ecclesiarum consuetudinibus tenendum est; quippe quæ hac in parte ne tantillum quidem romanæ cedere debeut. Sed et tum incompetenter ac citra auctoritatem ageret pontifex, si indifferentia, id est, talia mandaret, quibus non servatis, salus nec periclitaretur, nec juvaretur. Itaque in omnibus his casibus papa humeris nostris non ferendum onus imponere censendus, atque ea propter ei in his obediendum non esset. Addit infra (pag. 438) (quod in indice [pag. 638] dicitur *legum papalium primaria conditio*): *Universalis papa non debet edere legem, nisi universaliter tenentem: quod rationabiliter prævidet, universaliter non fore recipiendum, consultius omittet.* Deinique de promulgatione ita scribit (pag. 416): « Ab eo tempore (a seculis XII et XIII) romani pontifices se gerunt pro legislatoribus universæ Ecclesiae. Sed quia haud ignorant, plures ex iis, quas evulgant, constitutionibus, alibi non acceptari, aut publicari, eum induxerunt stylum, quo aliis persuadere volunt, publicationem Romæ in campo *Floræ* factam pro universo christiano orbe valere. Hoc quam inhumanum sit, » etc.

III. Hæc sunt super romani pontificis in serendis legibus auctoritate Febronii dogmata, quæ fusi enarravimus, quod in prima dissertatione ubi febroniani systematis conspectum dedimus, vix hac de re quidquam attigimus. Sed vide, lector, ac mirare hominis istius rationem. Duo justa capita in Antifebronio ad exitiale hocce refellendum sistema adhibui, octavum, inquam, et nonum secundæ dissertationis, tum etiam integrum alterius tomī secundum librum, in quo præcipuas quasdam romanorum pontificum leges a Victore I ad Gregorium II collegi, et observationibus illustravi. Nihil horum egregius Febroniani operis vindex memorat, sed quæ Nicolaus I (*in can. I, dist. 19*) ad confirmandam romanis pontificibus ferendaruin legum potestatem attulerat, confutare aggreditur (*i. II, pag. 425, seq.*); quam apte, et ad propulsandi Antifebronii munus apposite, nemo non intelligit. Sed ad quæstionem redeo. Cum, ut dixi, quæ pro romani pontificis potestate ibi proposui sane gravissima, Febronius prætermiserit, quod sane facilius fuerat quam refellere; ea sane omnem quæ antea habebant (habebant autem maximam) vim retinere jure meo sumo, dum illa adversarius non solvat. Nihilo tamè minus aliqua huc conferam ad hujus systematis vitium clariore in luce collocandum. Febronius ex ipsa primatū a Christo constituti natura potestatem repetit, quam romano pontifici concedit, proponenda-

*rum Ecclesiæ legum. Simul de nobis queritur, qui unum primatum meri directorii ab eo admissum dicamus; negat id, pernegatque, atque auctoritatis præterea primatum se agnoscere prædicat. Verum primatus, qui vi cogente sit destitutus, eritne unquam supremæ auctoritatis qualem hoc nomine tridentina synodus designavit? Annon princeps senatus proponit quid a senatu sit consulendum? Quænam hæc jurisdictionis est? Si igitur romano pontifici jurisdictionis primatus creditus est, utique ejus est non solum proponere leges ab Ecclesia vel sanciendas vel suo primum consensu firmandas, sed auctoritate, quæ per se cogat, eas ferre. In speculis a Deo constituti, aiebat S. Cœlestinus (Ep. 4), ut vigilantie nostræ diligentiam comprobantes, et quæ coercenda sunt reservemus, et quæ observanda sanciamus; non proponamus. Sed et alia sunt, que febronianum systema ex dissonis inter se dogmatibus efformatum demonstrant. Nam quid, queso, est, nisi opinionum conflictus, episcopis legum in suis diœcesibus condendarum jus asserere, negare romano pontifici: Illi, inquit Febronius (*t. II, pag. 255*), successores sunt apostolorum, quibus legum ferendarum tradita potestas fuit; at nonne romanus pontifex Petri successor est? an autem Petrus leges sicut cæteri apostoli edere non poterat? Potuisse dices ut apostolum, non ut primatē Ecclesiæ; summum vero pontificem Petro ut apostolo tanquam romanum episcopum, Petro ut primati tanquam universi Ecclesiæ primatē succedere; posse proinde suæ romanæ Ecclesiæ, non posse universæ leges dare. Sed hæc novis, iisque maxime secum pugnantibus sunt implicata commentis. Apostolis enim promissam eam potestatem scimus, cum Christus illos his verbis alloquebatur: *Quæcumque alligaveritis super terram, etc., sed etiam Petro ut primati Christus dixit: Quodcumque ligaveris super terram.* Si ergo in ea præmissione facta potestas quoque condendarum legum continebatur, cur non eadem in promissis Petro facilius fuerit comprehensa? Comprehensam certe agnovit S. Leo Magnus, qui episcopos per Siciliam constitutos redarguens (*Ep. 16, col. 716, Balter. edit.*) quod in die Epiphanie baptismum conferrent, ait: *In quam culpam nullo modo potuisset incidere, si unde consecrationem honoris accipitis inde legem totius observantie sumeretis: et beati Petri apostoli sedes, quæ vobis sacerdotalis mater est dignitatis, esset ecclesiastice magistra rationis.* Neque enim quis sanæ mentis dixerit, Leonem ut singularis urbi. Romæ episcopum exigere a siculis episcopis potuisse, ut a sua sede *LEGEM totius observantie sumerent*, eamque veluti ecclesiastice magistrum rationis susciperent. Deinde quod papa in Ecclesia potest, idem episcopus suis in diœcesibus posse, Febronius et cum eo Pereira docent; eoque spectat *absoluta*, non *limitata*, et *perfecta potestas*, quam episcopis tribuunt (*1*). Qui ergo repente fit ut plus possint in suis diœcesibus*

(1) *Ciascheduno*, inquit Pereira, de episcoporum Potestate, pag. 59, è nel suo distretto pastor supremo, che tutto puo.

episcopi, quam papa in Ecclesia? Non equidem puto, eos omnem abjecisse pudorem, ut episcopos supremos in suis diocesibus *pastores* esse velint, negent supremum in universa Ecclesia pastorem esse romanum pontificem. Quod si episcopi supremi pastores non essent, nisi leges, quibus suas oves aut in officio containerent, aut a noxiis pascuis arcerent, edere illis liceret, quomodo supremum universæ Ecclesiæ pastorem hac ad eumdem finem tam necessaria auctoritate spoliabimus?

IV. Hæc veluti ad hominem dicta sunt. Rem ipsam propius agamus. Meminerit Febronius se cum Cypriano et catholicis profliteri, primatum Petro datum, ut una Ecclesia monstretur, nempe in bonum unitatis, cuius centrum essent Petrus ejusque successores romani pontifices. Jam vero meridiana luce clarius est, non posse unitatem constare, nisi romanus pontifex suprema polleat edendarum legum facultate. Unitas nempe, alia fidei est, communionis alia, et caritatis; illi hæresis, huic schisma adversatur. Nam, ut ait S. Hieronymus (*in cap. III epist. ad Titum*), *Inter hæresim et schisma hoc interesse arbitramur, quod hæresis perversum dogma habeat, schisma propter episcopalem dissensionem ab Ecclesia pariter separat*: quod et S. Augustinus tradit his verbis (*De Fide et Symb., cap. 10*): *Hæretici de Deo falsa sentiendo ipsam fidem violant; schismatici autem dissencionibus inquis a fraterna caritate dissiliunt, quamvis ea credant quæ credimus.* Plerumque autem schisma si purum sit, res disciplinæ spectat. Quamobrem schismata a S. Theodoro Studita definiuntur *dissensiones eorum qui propter alias causas ecclesiasticas et quæstiones medicabiles inter se dissident.* Sed undenam istæ dissensiones, docuit S. Cyprianus (*Ep. 4 ad Cornel.*): *Neque enim aliunde hæreses obortæ sunt aut nata sunt schismata, quam inde quod SACERDOTI DEI NON OBTEMPERATUR* (*in sidei definitionibus, si hæreses: in legibus disciplinæ, si schismata sint*), nec unus in Ecclesia ad tempus sacerdos, et ad tempus judex vice Christi cogitur. Ut igitur unitas communionis servetur, sacerdoti Dei obtemperare debent ii qui cum eo communionis vinculo colligantur. Auctoritatem ergo jubendi habeat is oportet, cui nisi obtemperetur, schismatum periculum immineat. Nec solum schismatis ratio sumit in sacerdote Dei legum ferendarum potestatem, sed ipsa unitatis conservatio eam postulat. Nam licet disciplinam ubique locorum omnino uniformem esse non oporteat, quemadmodum credenda dogmata, tamen sœpe disciplina ejusmodi est, quæ vel cum dogmatibus intime conjungatur sive per se, sive eorum, qui illam servare abnuunt, errore; vel Christum ipsum auctorem habeat: vel universalis Ecclesiæ observatione veluti sit consecrata; vel propter rerum, quas spectat, cum magnitudinem, tum varietatem nervus et vigor christianæ reipublicæ merito ac jure existimetur. Ilanc sane sartam tectamque ubique servari magni interest, sine qua vel ipsa fidei unitas tandem periclitetur. Id autem qui efficiatur, nisi summus Ecclesiæ pontifex leges ferre

possit, quibus subnascentes in eam abusus cohibeant, aut etiam evellat? Quid vero si quod Græci faciunt, qui latinam Ecclesiam carpunt, quod in azymo pane, non in fermentato, divina mysteria celebret, receptas apud magnam christiani orbis partem, licet non summi momenti consuetudines insectentur, ob illaque cum cæteris ecclesiis communicare detrectent? Legibus opus est, quibus sine crimine obsisti nequeat, ad tantam coercendam audaciam, ad vindicandam tot ecclesiarum religionem, ad confirmandam reprehensæ disciplinae integritatem. Quemadmodum autem diocesanæ ecclesiæ nonnisi aut episcopus, aut diocesana synodus leges præscribere potest; ita universæ Ecclesiæ aut summus pontifex, aut oecumenica synodus legum edendarum habet auctoritatem; hæc quia si capiti suo, ut decet, adhæreat, universam repræsentat Ecclesiam; ille præterea, quia ejus curæ unitas commendata est.

V. Accedit perpetua legum christiano orbi dicendarum consuetudo, quæ apud romanos pontifices viguit. Hanc, uti monebam, in Antifebronio demonstratam lector inveniet. Pauca tamen heic quoque ejusmodi legum exempla indicabo, præter illud quod ex S. Leone M. nuper recitavi, eaque ipsa, quæ a Nicolaus I allata sunt, ut quæ ad eorum vim eludendam Febronius excogitavit, profligentur. Sed primum agnosce, lector, ingenium, fidemque Febronii. « Dum seculo, inquit, nono Hincmarus rheensis cum aliis Galliæ episcopis decretalibus RR. PP. epistolis illis, quæ extra receptum corpus canonum vagabantur, quæstionem status movit, Nicolaus I magno nisu probare contendit, etiam extravagantibus inesse vim canonicam. » Agebatur de Isidorianis decretalibus, quæ circa illa tempora eruperant. Hincmarus porro illis inesse auctoritatem negabat *quod illa decretalia priscorum pontificum in toto codicis canonum corpore non continerantur descripta* (1). Hanc, qua ad infringendam earum epistolarum fidem Hincmarus utebatur, rationem Nicolaus multis argumentis refellit. Quare quæ mox a Febronio audienuit, non tam Nicolaus protulit, ut illis epistolis *in esse vim canonicam* probaret, quam ut illud Hincmari argumentum refutaret. Cur autem ex Gratiano Febronius maluerit, quam ex ipsa Nicolai quæ in concilio romano VII exstat epistola, ista decerpere quis divinet? nisi forte illud ægre tulit, quod Hinclaro Gallisque Nicolaus exprobaret, ipsos, *ubi sua intentioni haec (isidorianas epistolas) suffragari conspiciunt, illis indifferenter uti, et SOLUM NUNC ad diminutionem potestatis sedis apostolicæ, et ad suorum argumentum privilegiorum minus accepta esse, perhibere*; hæc enim ostendunt, in Galliis quoque receptas tum fuisse isidorianas decretales, nec Nicolaum de earum auctoritate fuisse sollicitum, nisi quod Gallorum exempla ipsi præverant, eorumque rationem probare non posset, qui ubi sibi suffragarentur, illas prædicabant, ubi ipsorum causæ obessent, respuebant. Sed ad Febronium redeo de

(1) Nicol., ep. ad univ. episc. Galliæ, t. VIII Conc. Labb., edit. paris., col. 799.

Nicolaio sic loquentem : *Quas vero probationes attulit?* In can. 1, dist. 19, *Non adducit canonem concilii alicujus generalis, quod decretalibus pontificis dedisset vim et honorem canonis pro universa Ecclesia* (miratur hoc Febronius, cum romani pontifices non Ecclesie privilegio, sed Christi, ipsiusque vi primatus sibi potestatem ferendarum legum inesse agnoverint?), « Potissimum refert auctoritatem trium antecessorum suorum, nempe Innocentii I, Leonis M. et Gelasii I. Ast Innocentii testimonium directum non invenit : dixit ergo argumentum ex eo, quod solius Innocentii I epistola decretalis ad Exsuperium tolosanum episcopum, cap. ult., primo nobis stiterit canonem completum S. Scripturæ. Sed vel ipse epistolæ ingressus clare dicit, quod pontifex consultus super diversis, ibi noluerit agere *canonum conditorem*, sed *doctorem*, qui postulatus, ut doceat, aliquid semper addiscat, qui pro captu intelligentiae suæ, quæ sibi sunt visa, respondit, quid sequendum vel docilis ratio persuaderet, vel auctoritas lectionis ostenderet, vel custodita series temporum demonstraret : nihil itaque ibi definit, sed pure docet ; in specie de libris canoniceis sic tantum habet : *Qui vero libri recipiantur in canone sanctorum Scripturarum, brevis annexus docet.* » Ne credas, lector, Nicolaum ita ineptiisse, quemadmodum heic a Febronio exhibetur. Revoca in mentem fuisse Nicolai cum Hincmaro disputationem, num ea valeret argumentandi ratio : *Decretales illæ in canonum codicem relatæ non sunt; nullius igitur sunt auctoritatis.* Ut hocce argumentum Nicolaus refutaret, adversariis objicit, scripturas Novi et Veteris Testamenti in codice ecclesiasticorum canonum non extare ; num propterea, ait, recipienda non sunt ? Tum addit : « Sed responsuri sunt isti, quod inter canones inveniatur capitulum sancto papæ Innocentii, cuius auctoritate doceatur, a nobis utrumque testamentum esse recipiendum, quanquam in ipsis paternis canonibus nullum eorum continetur ex toto insertum. » Non igitur Nicolaus ad confirmandam decretalium auctoritatem Innocentii epistolam appellat, ut Febronius garrit, sed Gallos eam allegantes inducit, ut objecto scripturarum, quæ a canonum codice aberant, exemplo satiſfaceret. Quare pergit Nicolaus : « Quibus ad hæc asserendum est, quoniam si Vetus Novumque Testamentum recipienda sunt, non quod codici canonum ex toto habeantur annexa, sed quod de his recipiendis sancti papæ Innocentii prolata videtur esse sententia ; restat nimis, quod decretales epistolæ romanorum pontificum sunt recipienda, etiamsi non sunt canonum codici compaginatae ; quoniam inter ipsos canones unum B. Leonis capitulum constat esse permixtum, quo ita omnia decretalia constituta sedis apostolicæ custodiri mandantur, ut si quis in illa commiserit, noverit sibi veniam negari. » Cæterum sanctissimi pontificis Innocentii modestia Febronius abutitur, qui, quod consulenti Exsuperio se pro *captu intelligentiae suæ* quæ sunt visa respondere dicat, etc., nihil eum ibi *definire*, sed *pure docere* atſfirmet. « Si ad aliquos forma

illa ecclesiastice vitæ pariter et disciplinæ, quæ ab episcopo Siricio ad provincias commeavit, non prohibitus pervenisse, his ignorationis venia remittetur, ita ut de cætero penitus incipient abstinere. Et ita gradus suos, in quibus inventi fuerint, sic retentent, ut eis non liceat ad potiora descendere. Quibus in beneficio esse debet, quod hunc ipsum locum, quem retinent, non amittunt. Si qui autem scisse formam vivendi missam a Siricio detegentur, neque statim cupiditates libidinis abjecisse, illi sunt modis omnibus submovendi : » ita ille (*Ep. 6, Epist. R. P. Coust. col. 792*). Estne hoc *pure docere*? « Et hoc quæsitum ab Exsuperio fuerat quid de his observari oporteat, qui post baptismum omni tempore incontinentiae voluptatibus dediti, in extremo fine vitæ sue pœnitentiam simul et reconciliationem communionis exposcent. » Respondet Innocentius, « Consuetudinem priorem retinuisse, ut concederetur pœnitentia, sed communio negaretur... Sed postquam Dominus noster pacem Ecclesiis suis reddidit, jam depulso terrore, communionem dari abeuntibus placuit, et propter Domini misericordiam, quasi viaticum profecturis, et ne Novatiani hæretici, negantis veniam, asperitatem et duritiam sequi videamur, tribuerit ergo cum pœnitentia extrema communio : ut homines hujusmodi vel in supremis suis, permittente Salvatore nostro, a perpetuo exitio vindicentur. » Iterum, quæro : Estne hoc *pure docere* an *definire*? Saltem cl. Constantio *definire* visus est Innocentius. Audi illum in annotationibus ad hunc locum (*col. 793*). *Quod vero NUNC DEFINIT Innocentius, hoc postea Cælestinus, epist. 4 ad episcopos viennensis et narbonensis provinciæ, n. 3, et Leo, epist. 100 ad Theodorum, n. 5, diserte confirmant, etc.*

VI. Leonis M., quamurgebat Nicolaus, ea erat sententia : « Ne quid vero sit, quod prætermisum a nobis forte credatur, omnia decretalia constituta tam beatæ recordationis Innocentii, quam omnium decessorum nostrorum, quæ de ecclesiasticis ordinibus et canonum promulgata sunt disciplinis, ita a veſtra dilectione custodiri mandamus, ut si quis in illa commiserit, veniam sibi deinceps noverit denerari. » Sed, inquit Febronius (*l. c., pag. 426*), ex Leone non probatur intentum Nicolai, quod epistolæ decretales ab *omnibus* episcopis sint recipiendæ, et sub denegandæ venia custodiendæ, ut vel ex ipsa inscriptione patet : *Leo episcopus urbis Romæ universis episcopis per Campaniam, Picenum, Tusciā, et per universas Italæ provincias constitutis.* » Videtur nempe Febronius hanc Leonis legem ad jus patriarchicum referre, cui Italæ episcopi parebant, non ad jus primatis. Verum ut hoc verum esset, frustra Febronius Nicolaum reprehenderet. Id enim unum (notet quæſo Febronius, ne in alienum plane sensum S. pontificis sententiam detorqueat) Nicolaus contendebat, illud Leonis caput, cum in canonum codice legeretur, eamdem vim ad decretalium quarumcunque epistolarum auctoritatem vindicandam habere, quam Galli Innocentii litteris, licet ad unum Exsuperium

datis, quod in eodem codice extarent; inesse assentiebantur ad confirmandum Scripturarum canonem. Præterea multa heic Febronius peccat. Sunt enim, pontificum legibus eos tantum parere debuisse, ad quos mitterentur, hincque solos Italæ episcopos Leonis legi suisse obnoxios, non ceteros. Quia in re primum non satis sibi constat: videtur enim fateri, Leonianæ epistolæ vi decretales litteras ab Italæ, quos ejus epistolæ inscriptio memorat recipiendas suisse; jus ergo ferendarum legum patriarchæ tribuit, quo solum nomine Leo in ejus systemate potuisset universis Italiae episcopis imperare. Et primati totius Ecclesiæ jus idem negabit? Recolantur heic ejusdem S. Leonis verba in epistola ad Anastasium Thessalonicensem (*Ep. 14, col. 691 ballerin edit.*), de sacerdotibus seu episcopis: «Quibus cum dignitas sit communis, non est tamen ordo generalis: quoniam et inter beatissimos apostolos in similitudine honoris fuit quedam discretio potestatis; et cum omnium par esset electio, uni tamen datum est ut ceteris præemineret. De qua forma episcoporum quoque est orta distinctio, et magna ordinatione provisum est, ne omnes sibi omnia vindicarent; sed essent in singulis provinciis singuli quorum inter fratres haberetur prima sententia; et rursus quidam in majoribus urbibus constituti, sollicitudinem susciperent ampliorem, per quos ad unam Petri sedem universalis Ecclesiæ cura confluere, et nihil usquam a suo capite dissideret.» Nimirum ipsa Ecclesiæ constitutio postulare videtur, ut quemadmodum in singulis urbibus positi episcopi suis subditis, in singulis provinciis metropolite episcopis, in majoribus urbibus exarchi seu patriarchæ metropolitis leges ferunt, ita patriarchas, ceterosque omnes Ecclesiæ primas romanus pontifex legibus contineat, *qui ad unam Petri sedem universalis Ecclesiæ cura confluat, et nihil usquam a suo capite dissideat.* Deinde Febronius ignorare se ostendit, romanorum pontificum epistolas quæ ad unam mitterentur Ecclesiam, debuisse ad ceteras diligenter deferri ab omnibus custodiendas. Audivimus supra ab Innocentio formam ecclesiasticæ vitæ pariter et disciplinæ ab episcopo Siricio AD PROVINCIAS COMMEASSE, nempe epistola prima, quæ tamen Himerio Tarragonensi episcopo inscripta erat. Constantinus quoque (*t. I epist. R. P., col. 653*) et Ballerinius (*t. III oper. S. Leon., col. 1005*) Sirici quæ legitur ad Africanos epistolam contendunt suisse primo datam ad episcopos suburbicarios seu Italos, a fratribus deinde communicatam. Sic etiam Gelasii epistola VII, quæ in codicibus dionysianis et iudorianis prænotatur, *Universis episcopis per Lucaniam et Brutios et Siciliam constitutis, in pluribus MSS. collectionibus;* quas indicant Ballerini (*ibid., col. 407*) inscribitur *Universis episcopis per unamquamque provinciam constitutis.* Similis, inquit iudicem Ballerini, inscriptionum varietas in aliis quoque aliorum pontificum epistolis nonnunquam in diversis collectiōibus exhibetur, ut videre est inter ceteras in Leonis epist. 7, quæ in codd. Dion. aliquique ex Dionysio prefectis data traditur *universis episcopis per Italiām*

constitutis. At in duobus aliis collect. corb. et nostræ collectionis legitur: *Universis episcopis per diversas provincias constitutis.* Id ex eo profectum videtur, quod hujusmodi epistolæ primum ad certas provincias a romanis pontificibus directæ, postea vero per harum provinciarum episcopos vicinioribus communicatae fuerint; et sic subinde in alias atque alias provincias transierint, ita ut *universis episcopis per unamquamque provinciam traditæ dici potuerint.* Sed non est cur ad alia excurramus exempla. Ipsa quam Nicolaus appellat, Leonis M. epistola id docet. Veritus non est Febronius ejus inscriptionem insigni falsitate corrumperet: *Vel ex ipsa, inquit, inscriptione patet: Leo episcopus urbis Romæ universis episcopis per Campaniam, Picenum Tusciam, et per universas Italæ provincias constitutis.* Proh scelus! Addidit Febronius de suo Italæ nomen, quod codices tum manu exarati, tum impressi ignorant, ut videre est apud ipsum Quesnellum et Ballerini (*Ep. 4, t. I, col. 611*). Porro cl. Cou-tantio (*Præf. in epist. rom. pontif., pag. 51*) probabile visum fuit, quod episcopus Tuscæ, Piceni et Campaniæ scriptum a Leone fuerat, id ad alios deinde missum, et longe lateque disseminatum, commune universis evasisse, atque ideo in ejus inscriptione adjuctum esse ET UNIVERSAS PROVINCIAS: quod etiam Ballerini placuit (*in not. ad eum epistol., t. II, col. 1297*). Hæc sufficerent, si Leo ad Italos tantum episcopos ista scripsisset, ut ei Febronius imponit. Quid vero cum Leo epistolam suam miserit ad episcopos PER UNIVERSAS PROVINCIAS CONSTITUTOS? *Ex Leone, inquietabat Febronius, non probatur intentum Nicolai, quod epistolæ decretales ab omnibus episcopis sint recipiendæ, et sub denegandæ venia pœna custodiendæ.* Cur? quia *vel ex ipsa inscriptione patet Leonem episcopis tantum per universas Italæ provincias constitutis hæc præscripsisse.* Igitur cum id falsum sit atque epistolæ inscriptio episcopos non per universas Italæ provincias constitutos præ se ferat, probatur intentum Nicolai, quod epistolæ decretales ab omnibus (annon enim omnes sint episcopi per universas provincias constituti?) sint recipiendæ et sub denegandæ venia pœna custodiendæ.

VII. Queri fortasse posset, num romani pontifices legibus quas episcopis per universas provincias constitutis inscribent, etiam orientales obstringerent? Equidem si quæ utrique Ecclesiæ communia esse volueret, ea etiam Orientis et Ægypti episcopis observanda mandarunt. A S. Leone M. non discedamus. Exstat ejus ad Dioscorum Alexandrinum epistola an. 445 scripta, in qua, *c quod, inquit* (*Ep. 9, col. 629 ball. edit.*), a patribus nostris propensiore cura novimus esse servatum, *a vobis quoque volumus custodiri, ut non passim diebus omnibus sacerdotalis vel levitica ordinatio celebretur;* sed post diem sabbati ejus noctis, quæ in prima sabbati lucescit, exordia diligentur, in quibus his, qui consecrandi sunt, jejunis, et a jejunantibus sacra benedictio conferatur. Antiocheno quoque episcopo Maximo nonnulla præscripsit. In his illud quoque, inquit (*Ep.*

119, col. 1217), dilectionem tuam convenit praecovere, ut praeter eos, qui sunt Domini sacerdotes, nullus sibi docendi et praedicandi jus audeat vindicare, sive ille monachus, sive sit laicus, qui alicujus scientiae nomine glorietur. Quia etsi optandum est, ut omnes Ecclesie filii, quae recta et sana sunt, sapient; non tamen permittendum est, ut quisquam extra sacerdotalem ordinem constitutus, gradum sibi praedicatoris assumat. » Ubi fortassis Febronius consilium, cohortationemque, non legem videbit. Sed confer quae eadem de re ad Theodoretum scripsit, epistola sequente (Ep. 120, col. 1227): De his vero, quae in saepe dicto concilio (chalcedonensi) illicita contra venerabiles nicaenos canones presumptione tentata sunt, ad fratrem et coepiscopum nostrum antiochenum sedis praesulem scripsimus: adjicientes et illud, quod nobis propter improbatam monachorum quorumdam regionis vestrae verbo mandasti per vicarios nostros: et hoc specialiter statuentes, ut praeter Domini sacerdotes nullus audeat praedicare, seu monachus, sive ille sit laicus. » Non erit id animadvertisse inutile. Sæpe enim pontifices etsi legem sanciebant, præser-tim tamen cum ad Orientis patriarchas de rebus disciplinæ litteras darent, familiariore stylo ac temperatiore utebantur. Quamobrem quae ad universas provincias scribebant, etiam orientales alligabant. Hinc Nicolaus I (Ep. 6) Photium ita redarguit: « Decretalia autem, que a sanctis pontificibus prime sedis romanæ Ecclesie sunt instituta, cuius auctoritate, atque sanctione omnes synodi et sancta concilia roborantur et stabilitatem sumunt, cur vos non habere vel observare dicitis? nisi quia vestrae ordinationi contradicunt..... Quod si ea non habetis, de neglectu atque incuria estis arguendi; si habetis et non observatis, de temeritate estis corripiendi, et increpandi. » Si tamen de rebus ageretur in quibus certo sumi posset, noluisse romanos pontifices ut sua decreta, licet generalibus concepta verbis, ad orientales pertinerent, dubium non est quin solis occidentalibus illa prescriberent. Neo propterea Febronio jus erit, ejusmodi decreta pontificibus non ut Ecclesie primatibus, sed ut occidentis patriarchis adjudicandi. OEcumenica sane concilia non Occidentis aut Orientis, dici a catholico nomine concilia possunt, sed universe Ecclesie. « Certa tamen est præsumptio, tridentinam synodum ut recte a Ballerino ob-servatum video (De Potest. Eccles., pag. 169) decretis pertinentibus ad usum latine linguae in divinis officiis, ad ritus et formas aliquorum sacramentorum, ad usum calicis, et alia similia disciplinæ capitá, licet generalibus verbis fuerint expressa, noluisse orientales obligare. Ita etiam romani pontifices jure primatus leges edere poterant, etsi justis de causis orientales illis devincire solebant. Verum ad Nicolaum revertantur.

VIII. « Consonat autem, inquit ille in epistola ad universos episcopos Galliarum, huic beatissimo papæ Leoni sanctus et facundissimus in decretis suis papa Gelasius, ita inquiens: Decretales epistolas, quas

beatissimi papæ diversis temporibus de urbe Roma, pro diversorum patrum consultatione dederunt, venerabiliter suscipiendas decrevimus. In quo notandum, quia non dixit, decretales epistolas, quae inter canones habentur. » Ubi Nicolaum vides gallicanorum præsulum argumento semper inhærente. Febronius tamen Nicolaum sumens hoc testimonio uti directe ad comprobandum decretalium constitutionum auctoritatem, non ad infirmandum gallorum antistitutum argumentum, respondet his verbis. (t. II, pag. 426): « Hoc decretum concilii romani, quod dicitur a 70 episcopis anno 494 celebratum fuisse, in primis non est omni crisi superius: deinde non ponit hæc synodus canonem omnibus Ecclesiis, sed ad synodum illam pertinentibus: demum vel heinc liquet, quo gradu et ordine veniant romanorum pontificum decretales: nempe ordo *primus* divinis Scripturis, *secundus* conciliis generalibus, *tertius* conciliis particularibus, *quartus* opusculis SS. patrum ibidem enumeratorum, et post hæc epistole B. Leonis papæ ad Flavianum constantinopolitanum, *quintus* generaliter omnibus opusculis orthodoxorum patrum, *sextus* praeditis epistolis decretalibus, *septimus* gestis SS. martyrum, et sic deinceps ibi legitur esse attributus. » Sed ut ab hac extrema animadversione exordiar, supra ostendimus, nihil magis ridiculum esse, quam ex ordine, quo decretales epistolæ aut indieantur, aut referuntur, argumentari. Id vero majorem vim obtinet, ubi de Gelasio loquitur, quo nullus magnificentioribus verbis suæ sedis auctoritatem extulit. Pauca de multis afferro: « Quod sedes apostolica (de chalcedonensi concilio loquitur) non consensit nec imperator impo-suit, nec Anatolius usurpavit; totumque ut dictum est, in sedis apostolice est positum potestate: ita quod in synodo sedes apostolica firmavit, hoc robur obtinuit, quod refutavit, habere non potuit firmitatem: et sola rescindit quod praeter ordinem congregatio synodica putaverat usurpandum: » ita in tomo de anathematis Vinculo. Sub finem ejusdem tomii ait: « Quapropter non veremur, ne apostolica sententia resolvatur, quam et vox Christi, et majorum traditio, et canonum fulcit auctoritas: ut totam potius Ecclesiam semper ipsa dijudicet. » Epistola vero 7, postquam nonnulla de diaconibus statuerat, « Cum, inquit, sedes apostolica super his omnibus, favente Domino, quae paternis canonibus sunt præfinita, pio devoteoque studeat tenere proposito; satis indignum est quemquam vel pontificum, vel ordinum subsequentium hanc observantium refutare, quam beati Petri sedem et sequi videat et docere; satisque conveniens sit, ut totum corpus Ecclesie in hac sibi observatione concordet, quam illuc vigore conspiciat, ubi Dominus Ecclesie totius posuit principatum. » Et credemus Gelasium decretales suorum predecessorum epistolas eo, quem Febronius expendit, ordine collocasse, ut patrum scriptis illas auctoritate posthabendas esse existimaremus? De synodo quod Febronius ait, catholico scriptore indignum est. Mitto in pluribus MSS. codicibus apud Ballerinos in eruditissimo de antiquis

Collectionibus tractatu, qui tomo tertio operum S. Leonis M. præmittitur (pag. 155), hoc procœnum gelasiano illi catalogo inscribi : *Nunc vero de Scripturis divinis agendum est, quid UNIVERSALIS CATHOLICA recipiat ECCLESIA et QUID VITARE DEBEAT* : quæ sane indicant, quæ in ea romana synodo tradita fuere, totam spectasse Ecclesiam, non eas solum Ecclesiæ, quæ synodi romanæ erant. Numquid quæ Damasus aliqui pontifices in causis fidei, aut in dejiciendis orientalibus episcopis constituerunt, non acta sunt in romanis conciliis ? Quisnam vero orientalium objicit, illis decretis eos tantum teneri antistites, qui ad synodum romanam jure vocari a summo pontifice possent ? Ad crisim quod attinet, primo Febronius observare debuerat, licet de Gelasii decreto dubitari posset num legitimum sit, potuisse tamen illo Nicolaum uti adversus Rhemensem Hincmarum, a quo genuinum habitum fuisse constat. Nam in opusculo Capitulorum IV ad Hincmarum Laudunensem ait (cap. 24) : « Sed et B. Gelasius in catalogo, qui libri ab Ecclesia catholica recipientur, descripto authenticis Scripturis, et nicænæ, constantinopolitanæ ac ephesinae, chalcedonensis quoque synodi, et aliis conciliis, a SS. patribus institutis, et orthodoxorum opusculis atque decretalibus epistolis apostolicæ sedis pontificum, aliisque scripturis discrete commemorationis, de his apostolorum canonibus penitus tacuit ; sed nec inter apocrypha eos misit. » Deinde post ea, quæ pro hoc decreto Ballerinii attulerunt (t. III oper. S. Leon., pag. 151, 152) hypercriticus sit oportet, qui illud rejicit. Difficultas, quæ ad abjudicandum a Gelasio ipsum decretum de libris ex chronica notatione pendet nimurum ex consulatu Asterii atque Præsidii anni 494, quo anno posteriores sunt quidam libri in eodem decreto recensiti, nulla est, hanc enim consularem notam, cum in nulla collectione, in codice nullo nacti sint Ballerinii, perperam affixam nihil ambigimus, ac propterea, inquiunt iidem Ballerinii (t. c., p. 156), jure P. Constantius (teste P. Mopinot in epistola edita anno 1724) quinto loco probandum sibi proposuerat, expungendam, quæ tot hactenus rixis locum dedit, chronologicam notam, ut pote nulla satis firma auctoritate mixam, imo temere ex alia Gelasii epistola advectam.

IX. Atque his Nicolaum vindicavimus. Piguit equidem me, imo et puduit, cum me ad tanti pontificis sanctitate atque doctrina spectabilis defensionem coactum viderem. Quid enim in religione intactum deinceps erit, si summorum pontificum epistolæ, quas Gelasius venerabiliter suscipienda decretivit, veluti cuiuspiam de schola theologi scripta ad examen præsidenti animo revocantur, et censoria virgula a privato homine audacter notantur ? Bene tamen est, quod perspicue ostenderimus solis cavillationibus atque mendaciis potuisse tenebriscosum scriptorem contra præstantissimi pontificis effata quidquam moliri. Cæterum annon Febronius malæ se causæ patrocinari facetur, qui Nicolaum I plenam leges ferendi potestatem romanis pontificibus adscribere conatum esse pronun-

tati ? (t. II, pag. 425.) Usus ad id sit inanibus argumentis, ut jactat Febronius; quid romani pontifices definiant, ab orthodoxo homine considerandum est, non quibus suas definitiones argumentis confirmant. Si ergo Nicolaus plenam leges ferendi potestatem romanis pontificibus asserit, quid contra mutare ausit Febronius ? Nam ecclesiastice leges plerunque ad disciplinam pertinent; sed earum potestatem in summo pontifice venerari dogmatis est, quod certo definire ad ejusdem pontificis spectat auctoritatem. At quid deinde si quod Nicolaus affirmat, idem Gelasius, idem Leo Magnus, idem universa agnovit antiquitas ? Nec sacram tantummodo antiquitatem appello, sed etiam profanam. Quid nempe hanc in rem luculentius edicere de Petri sede potuissent romani ipsi pontifices, quam quod a Theodosio Juniore et Valentiniiano III augustis an. 445 sanctum novimus in ea, quæ inter S. Leonem M. et Arelatensem Hilarium agebatur, causa ? Augustorum legem Aetio missam in Antifebronio dedi (t. I, pag. 184). Repetenda heic nihilominus est, ac Febronio ad fremitum usque inculcanda : « Et erat quidem ipsa sententia per Gallias etiam sine imperiali sanctione valitura. Quid enim tanti pontificis auctoritati in Ecclesiis non liceret ? sed nostram quoque præceptionem hæc ratio probavit, ne ulterius nec Hilario, quem adhuc episcopum nuncupari sola mansueti præsulis permittit humanitas, nec cuiquam alteri ecclesiasticis rebus arma miscere, aut præceptis romani antistitis liceat obviare. Ausibus enim talibus fides et reverentia nostri violatur imperii. Nec hoc solum, quod est maximi criminis, submovemus : verum ne levis saltem inter Ecclesiæ turba nascatur, vel in aliquo minui religionis disciplina videatur, hæc perenni sanctione censemus, ne quid tam episopis gallicanis, quam aliarum provinciarum contra consuetudinem veterem liceat, sine viri venerabilis papæ urbis æternæ auctoritate tentare. Sed hoc illis omnibusque pro lege sit, quidquid sanxit vel sanxerit apostolicæ sedis auctoritas. » (t. I oper. S. Leon., Baller. edit. col. 643.) Intellexitne Febronius ? Hæc gallicanis præsulibus indicta sunt. Quamobrem si, ut ille ipse contendit (t. II, pag. 531, nunc gallicana Ecclesia ferendarum legum potestatem romano pontifici abnuit, non solum tam solemnii duorum augustorum legi injuriā irrogat, sed etiam apostolicæ sedi, cuius auctoritati etiam absque imperialium legum præsidio nihil non licere in Ecclesiis iidem augusti palam profisentur. Sed revera gallicanæ Ecclesiæ Febronius injurius est, qui tantam inclytæ illi Ecclesiæ calumniam impingere audeat. Fortasse tamen gallicanæ Ecclesiæ sententiam ex illo generalis procuratoris substituto, cuius superiore dissertatione meminimus, colligendam censuit. Nempe ille thesim quamdam, qua romano pontifici ferendarum de fide, moribus, et disciplina legum jus asserebatur, acerrime an. 1722 redarguit. Verum quid gallicana Ecclesia hac super re sentiat, non a togato censore, sed ab episopis discendum est. Conferamus ergo senonensis archiepiscopi Languetijepistolam ad quemdam parisiensis se-

natus consiliarium scriptam 18 februarii an. 1755. Non solum ille romano pontifici legum edendarum auctoritatem tribuit, sed eam a gallicano clero palam agnitam et praedicatam affirmat (1). Numquid vero vel unus inter gallicanos orthodoxos antistites inventus est, qui senonensem archiepiscopum aut mendacii, aut erroris arguerit? Unum scilicet Febronius nominet; causa cadam. Sed ipse ille Hinemarus, qui seculo nono, ut adversarius aiebat, *cum aliis Galliae episcopis decretalibus RR. PP. epistolis extra receptum corpus canonum vagantibus quæstionem status movit*, nonne eadem que senonensis sentiebat? Non enim illis epistolis *quæstionem status movit*, quod si legitimæ essent, parere iis detrectaret: genuinas esse illas negabat, quod in canonum codicem relate non essent, ac propterea nullam inesse iis canonicam auctoritatem contendebat. Quare in ea ipsa quæstione sumebat: sibi illis obtemperandum, ubi spuriae non esse comprobarentur? Quantum ergo a gallicanæ Ecclesiæ sententia abhorret Febronius!

CAPUT II.

De quibusnam rebus leges ferre romani pontifices possint. Canonibus obsequi debent, neque id tamen, quidquid Febronius obganniat, veræ propriae legum sanciendarum officit potestati, aut canonibus pontifices subjicit. Aliqua de dispensationum jure.

I. Duo, ut vidimus, a romanis pontificibus ubi Ecclesiæ leges proponant omnino servanda Febronius præscribit, quæ ad legum veluti materiem referri possunt. Primum est ut ne *indifferentia* præcipiant. «*Tum enim, inquit Febronius (T. II, pag. 427), incompetenter, ac citra auctoritatem ageret pontifex, si indifferentia, id est talia mandaret, quibus non servatis, salus nec periclitaretur, nec juvaretur.*» Alterum est ut meminerint, «*Ad jus et officium romani pontificis quidem pertinere custodiam et executionem conciliarium, aut alias ab Ecclesia receptorum canonum; non autem in ejus potestate esse novas leges condere.*» De primo paucis dicam; alterum etsi in Antifebronio uberrime ac pro dignitate expensum fuit (T. I, diss. 2, cap. 8), cum tamen maximi momenti sit, non indiligeretur retractabimus. Illud ergo primum ex Ionis Carnotensis epistola 65, quam fere integrum exscriptis (T. II, pag. 428 et seqq.), Febronius hausit. Ibi enim Ivo ad Hugonem lugdunensem archiepiscopum, legatumque apostolicum scribit: «*Nos tamen interdicta, seu mandata pro fidei defensione, pro fidelium correctione, pro scelerorum emendatione, promulgata a sede apostolica sic volumus observare, ut parati simus Deo cooperante quælibet adversa pro eorum defensione tolerare.* Cum ea vero, quæ *indifferenter se habent, et quibus*

(1) Pag. 2. «Il est évident que c'est de l'obéissance au saint siège qu'il prétend, par ce mot d'*indépendance*, affranchir l'Eglise gallicane, puisque c'est dans la même phrase qu'il hasarde de disputer au pape la *puissance législative sur les mœurs et la discipline*; puissance si expressément reconnue par le clergé de France, qu'il trouve un sujet de gloire dans la *soumission* qu'il rend au S. siège que Jésus-Christ a établi pour être le centre et le lien de l'unité de son Eglise.»

*non observatis minime salus periclitatur, vel observatis minime juvatur, tam obnoxie servanda sanctis, vel cum ea, quæ antiquitas sanxit, consuetudo servavit, venerabilium patrum auctoritas sacra firmavit, prout vultis, minuitis ac mutatis, attendere debet prudenter vestra, quid saluti eorum, quibus debetis prodesse, per omnia conferatis, vel quorum institutio sit tenenda, vel quibus potius exhibenda sit obedientia, an illis sanctis patribus, qui adhuc in scriptis suis nobis loquuntur, an vobis, quibus nihil est aliud propositum, quam sequi et honorare eorum vestigia.» Verum notandum continuo est lectoribus, Febronium de more imponere, cum ait (*Ibid., pag. 427*) Iwonem hac epistola Hugoni significasse, *quo usque pontificia statuendi et episcopis mandandi auctoritas, et respectiva obediendi necessitas se extendat.* Dicere debuerat, *quo usque legatorum pontificis, cuiusmodi Hugo erat, non pontificia, se extendat auctoritas.* Nempe Hugo legati apostolici auctoritatem prætexens senonensem electum *ante consecrationem suam sibi præsentari jusserset, et jure primatus sui (scilicet lugdunensis) subjectionem et obedientiam profiteri: quod hactenus, inquit Ivo, nec in senonensi provincia, nec in aliis provinciis antiquitas instituit, nec consuetudo servavit.* Ivo igitur non heic pontificie auctoritati fines constituit, ut Febronius hariolatur, sed legatum, qui sui muneric potestate abutebatur, reprehendit. Quare mirari se ait, cur *PRIVATIS* legibus (an *privatae pontificis leges ab Irone appellarentur?*) et *novis traditionibus veteres traditiones, et consuetudines removere* (Hugo) contendere. Sed id ex alio epistolæ loco, quem Febronius callide suppressit, manifestius fiet. *Nec ista dico, inquit Ivo, tanquam velim adversus sedem apostolicam caput erigere, vel ejus salutaribus dispositionibus obviare...* Sed hæc vellem cum multis mecum pie sentientibus, ut romanæ Ecclesiæ ministri *tanquam probati medici majoribus malis sanandis intenderent*, etc. Quid inde secutum sit, narrat ipse Ivo in epistola ad Urbanum sexagesima octava his verbis: «*Sed quia domino lugdunensi archiepiscopo quædam sibi verba adversa secus quam vellet, sonuerunt maxime de primatu lugdunensi, postposita intentione scriptoris, secundum quod tunc affectus fuit participem vos suæ amaritudinis fieri voluit.*» Subiratus Ioni fuit Urbanus sinistra ab Hugone delatione deceptus. Ivo igitur ita ad Urbanum scribit: «*Liceat cuique dicere quod sentit. Ego de me sentio, quod non est aliqua persona transmontana, quæ pro fideliitate vestra, pro assertione præceptorum vestrorum tot contumelias pertulerit, tot injurias acceperit. Sed quia illa verba quacunque occasione animum vestrum exacerbaverint, non est meum adversus vos intrare in judicium. Malo enim omni episcopatu renuntiare, quam iram vestram juste vel injuste sustinere. Hæc satisfactio si placuerit vestrae paternitati, placet et meæ parvitati. Hanc si placet, accipite, si plus placet, plus addite.*» En quos Febronius appellat testes ad coercendam pontificum romanorum in ferendis legibus potestatem. Utinam Ionis ipse vestigia sectare-*

tur; non tam horrenda, ac nefaria per Germaniam, Italiamque nostram adversus Christi vicarium disseminaret solis hæreticis, aut sacrilegæ eujusdam libertatis amatoribus placitura. Sed ut ad Iovonis axioma redeam, sancienda non esse, quæ indifferenter se habent, et quibus non observatis minime salus pericitatur, vel observatis minime juvatur, lubens illud admitto. Annon etiam ab episcopis, annon etiam ab œcumenicis conciliis id in suis legibus spectandum est? Principes quoque a popolorum utilitate ferendarum legum regulam sumant necesse est, imprudensque omnino atque inconsulta lex esset, si quæ præcipiteret, quibus non observatis minime salus reipublicæ pericitatur, vel observatis minime juvaretur. Nec propterea quis recte colligeret, propriam legum edendarum potestatem penes episcopos, œcumenica concilia, reges, non esse. Hoc tamen maxime vereor, ne Febronius hujus ivonianæ regulæ obtenuit in pontificias leges plurium seculorum observatione veluti consecratas invadat. Agens enim de celebri bulla *Cœnæ*, cuius fata wittembergensi plane stylo persequitur, atque illius post Pauli III pontificatum incrementa indicans querit quasi per jocum (T. II, pag. 458): *quid autem UTILITATIS attulit hoc ingens bullæ incrementum?* Non est equidem hujus loci de hac bulla tractationem instituere. Suspicari tamen licet, Febronium ad *indifferentia*, quæ huic bullæ accesserunt, incrementa contemptim relegare. Quod si ita est, monitum illum volo, ne ita desipiat. Nihil enim in ea bulla anathemati latæ sententiae subjicitur, quod vel suæ natura peccatum non sit, vel saltem a generalibus conciliis, et a sacris canonibus non antea ferendæ censuræ sententia fuerit sæpius notatum. Num vero quod ejusmodi sit, inter ea, quæ indifferenter se habent, et quibus non observatis minime salus pericitatur, vel observatis minime juvatur, percenseri catholica fides patiatur, christianus lector dijudicet.

II. Ad alterum Febronii axioma me revoco. Contendit ille, a propria legum vi abesse pontificium romanorum sanctiones, quod a sacris canonibus ne latum quidem unguem desciscere debeant. Demus hoc tantisper. At non animadverit certe, quid ex sua hac argumentandi ratione necessario consequatur. Illud, inquam, quod absurdum plane est, et a sua ipsius sententia maxime dissentaneum, ne leges quidem aut ab episcopis, aut ab œcumenicis conciliis, aut a principibus constitui posse. Quæro enim ex Febronio, an principes quidquam præcipere possint, quod cum jure naturæ aut divinis legibus pugnet? Quæro an episcopis et œcumenicis conciliis in suis legibus sacros canones pro arbitrio infringere liceat? Non equidem existimaverim, eum tam recordem, tam sui immorem futurum, ut id affirmet. Verum si leges sunt, quas ferunt episcopi, concilia, principes, licet ad canonum, aut naturaliam et divinarum legum præscriptions exigi omnino debeant, cur, queso, leges pontificiæ non erunt, quod pro fundamento, ut ipse ait (T. I, cap. 2, § 8, pag. 129), *habent canones ab Ecclesia agnitos, maxime conciliares, et ad horum executionem pertinent?* Quantum sudabit, si huic expe-

diendæ paritati serio se accingat! At certumne est, nec ulla dubitatione implicatum, quod ipse tam sepe inculcat (1), non esse romanis pontificibus novi juris condendi, sed antiquorum canonum solummodo renovandorum potestatem? Repetat Febronius animo, quæ ex Barthelio descripsit in primi voluminis appendice prima (Pag. 806). « Probe notandum est discri- men, quod intercedit inter canones mobiles et immobiles; mobiles sunt ii, qui ritus, v. g., externos et puncta discipline versatilis, quæ nimis pro temporis et loci varietate mutari non refutit, concer- nunt; de his potissimum intelligendum illud vulga- tum: *Canones per consuetudinem abrogari.* Quin et verissimum est de similibus quod sicut eos vigentes contemnere foret irreligiosum; sic abolitos perfacte velle revocare, non raro foret periculosum. Alii re- periuntur immobiles canones non pauci, qui, quod juris naturalis, vel divini est, dumtaxat exprimunt, aut explanant, vel particularibus casibus jus naturale applicant, aut *ad jus naturale vel divinum multum accedunt...* De his canonibus hoc referendum est judicium, quod, sicut consuetudo, vel præscriptio, nihil adversus jus naturale valet, ita nec horum ca- nonum, qui jus naturale exponunt, aut determinant, *vel cum eo connexionem habent*, vim seu auctoritatem enervare possit.» Plaudo ex animo Barthelio, plando Febronio. Nunc ergo de immobilibus illis canonibus loquamur, qui quod juris naturalis, vel divini est, dumtaxat exprimunt. Vel unum inter theologos inveniat utrum romanæ curie addictissimum, qui nihil adversus ejusmodi canones a romano pontifice statui posse non assentiat; vel unum inter pontifices de-signet, qui aliquid hisce canonibus contrarium sibi sumpserit sanciendum. Nullum profecto indicare poterit; quin receptissima est apud nostros theologos sententia, in his, quæ juris naturalis aut divini sunt, ne dispensare quidem romanos pontifices posse. Id tamen caveat, ne hic pontificiam legum ferendarum potestatem infirmari putet. Nam ut quæ de episcopis, de œcumenicis synodis, de ipsisque principibus nuper dicta sunt, prætermittam, ad hosce observando canones tenentur quidem summi pontifices, non tamen ipsorum canonum vi, sed altiore naturalis, aut divini juris, quod exprimunt, dignitate.

III. Quod ad cæteros spectat, quos mobiles Barthe- lius vocabat, hos quoque primum aio obligare ipsum papam. « At ejusmodi obligatio, inquit Ballerinius (*De Potest. eccles.*, cap. 5, § 1, pag. 40) non prove- nit ex humano jure, cui summus quoque pontifex subdit. Concurrunt enim in statuendis ejusmodi ca- nonibus et summus pontifex et concilii patres. Obli- gatio autem humani juris, quod in subditos et inferio- res tantum vim habere potest, summum pontificem afficere nequit, neque ex jure ipsius assentientis aut confirmantis pontificis, neque ex jure patrum concilii. Non ex jure ipsius pontificis, neque enim is in se aut in successore suo sibi æquales habet impe-

(1) Ut t. I, cap. 2, § 7, n. 4. Vide t. II, pag. 133.

rium. Non ex jure patrum concilii, hi siquidem per se, etiamsi collective accipiantur, cum subditi et inferiores sint summo pontifice (uti superius demonstravimus), nullam in ipsum superiore suum jurisdictionem proprie dictam obtinent, aut obtinere queunt. Solum iis canonibus, quibus summi pontifices assensi sunt, ita obstringuntur, ut suis et prædecessorum legibus obligantur, quas æque ac sacros canones servaturos olim in solemnis professionibus etiam jurejurando firmatis pollicebantur. Id autem non juri humano coactivo tribuendum, sed vi *directive*, ut aiunt, id est altiori juri naturali atque divino, quod exigit, ut in iis, quæ bono publico constituta sunt, superior precedat exemplo, nec aliis violandarum legum viam aperiat, quod in magnum scandalum cederet. Bossuetus in sermone ad celebria comitia cleri gallicani, habito Parisiis an. 1681, distinguens inter potestatem apostolis et Petro traditam, illam, quam *super omnes sine restrictione* S. Petro a Christo collatam confessus est, nulos alios terminos habere affirmavit, nisi quos prescribit REGULA. *Elle n'a de bornes que celles que donne la RÈGLE.* Hæc autem regula, cui suberat idem S. Petrus, qui *super omnes sine restrictione* præfectus fuerat, nulla lex humana esse poterat, sed naturalis tantum ac divina, quam indicavimus. Hac de causa Gelasius scripsit (*Ep. 43 ad Dard.*) : *Uniuscujusque synodi constitutum, quod universalis Ecclesiæ probavit assensus, non aliquam magis exequi sedem præ ceteris oportet, quam primam, quæ et unamquamque synodus sua auctoritate confirmat, et continuata moderatione custodit.* Alia similia aliorum pontificum leguntur. Nullus est princeps qui, licet nulli humano coactivo juri subsit, eodem tamen directivo et naturali ac divino jure suis quoque legibus non obstringatur, ne destruat exemplo, quod in bonum publicum statuit. Quare S. Ambrosius (*Ep. 52 ad Valentinian.*) : *Quod præscripsisti aliis, inquit, præscripsisti et tibi. Leges enim imperator fert, quas PRIMUS ipse custodiat. Et Theodosius ac Valentinianus ipse (1) : Digna vox est majestate regnantis, legibus obligatum se profiteri : quin tamen idcirco se iisdem aut prædecessoribus suis sibi æqualibus, vel sibi meti ipsi coactivo jure subesse diei possit.* Hoc ergo sensu cum romani pontifices se obnoxios affirmarunt sacræ disciplinæ canonibus, non idcirco conciliorum quandoque etiam non generalium, in quibus dicti canones fuerunt constituti, et ab apostolica sede recepti, jus in ipsos exinde deduci potest, cum ad eorum observantiam non humano, sed naturali ac divino jure obligentur. ▶

IV. Deinde dicimus, posse romanos pontifices (ubi æqua causa adsit), que præter canones sint, neque a canonibus sanctis, statuere, imo etiam canonum (de mobilibus loquor) disciplinam mutare vel abrogare. Qua in re liceat mihi Charlasii verbis uti (*De Libertat. Eccles. gallic., lib. II, cap. 2 edit. Leod.*) : «Fatebitur quisquis ratione utetur, accommodandas esse leges

moribus eorum, quibus præstituuntur, atque varian- das secundum personarum, locorum et temporum conditionem, non ita quidem, ut regulæ ad arbitrium hominum, forte perditorum inflectantur, sed ut, pensatis illorum dotibus, affectibus, usibus, tales eis præscribantur leges, quæ illorum saluti, vitæque recte instituendæ aptiores videantur. Cum autem hominum mores sicut et aliae res omnes, mutationi sint obnoxii, necesse est, ut si antiquis moribus novi adversentur, per regulas antiquis contrarias ad bonum publicum ducantur. Non iisdem ægritudinibus animi semper laborant : sed quemadmodum in corpore nunc ille, nunc contrarius morbus grassatur ; unde contraria, pro vario morborum genere, medicamenta sunt adhibenda, ita mentes successive contrariis erroribus, et vitiis subjacent, quibus modo istis, modo illis legibus occurrentum est. Quocirca cum omnia, quæ in condendis antiquis legibus intercesserunt ad substituendas novas consentiunt, scilicet auctoritas conditoris, utilitas subditi, facultas parandi, aliaeque conditiones, cur robore carebit, quod de novo præcipietur ? Quicunque igitur decreta omnia, quæ nova sunt, solius novitatis obtentu repudiaret, non solum iniquus esset, sed et despere videretur. Sane qui Ecclesiam non eamdem hodie credit esse, quæ apostolorum temporibus exstitit, aut eadem auctoritate preditam negat, vel eodem spiritu gubernatam, cum Luthero et Calvinio inter hæreticos censendus est. Numquid enim potestas a Christo Ecclesiæ collata certis temporum spatiis definita est ? Numquid se cum Ecclesia usque ad consummationem seculi futorum non pollicitus est ? Numquid hominum mores, quibus, ut diximus, accommodandæ sunt leges, variis mutationibus non subjacent ? Numquid quod hominibus certo modo affectis prodest, illis non obest contrario modo dispositis ? Itaque qui manus Ecclesiæ ligare contenderet, ne medicamentis contrariis contrarios filiorum suorum morbos, novis legibus novos abusus, curaret, is tanquam reipublicæ christiane hostis habendus esset. ▶ Quod si Ecclesia hæc tribuitur facultas, ut novas interdum leges condat, abrogatis pro temporum humanorumque morum conditione veteribus canonibus, annon eadem romano pontifici insit potestas ? Caute tamen id, multaque adhibita moderatione agendum fateor, atque ita ut ex antiquorum canonum abrogatione, vel mutatione vitentur scandalum, publicumque bonum promoventur. Illa enim decreta immutanda non esse tradit Gelasius (1), quæ nec ulla necessitas, nec ecclesiastica prorsus extorquet utilitas. ▶ Que conditio, inquit Ballerinius (*L. c., pag. 44*), jure suo naturali ac divino imposita, summos pontifices non canonibus conciliorum, seu humano juri, sed naturali ac divino subjectos astruit. Hac de causa etsi multa possint romani pontifices pro summa ipsorum potestate in universam Ecclesiam ; si tamen non expediatur, animadvertisenda erunt illa apostoli (*I Cor. VI, 12*) :

(1) L. I Cod., tit. 14 de Leg. et Constit. Confer. Anti-sebren., t. I, diss. 2, cap. 8, num. 5.

(1) In decret. ad episcop. per Lucaniam et Brutios ac Siciliam constitutos, cap. 9.

Omnia mihi licent, sed non omnia expedit; ex quibus S. Bernardus sermonem faciens de quibusdam privilegiis, que non omnino, nec universim expedire judicabat, non dubitavit modeste scribere ad laudatum Eugenium papam (Lib. III de Consid., c. 4): Sic facitando probatis vos habere plenitudinem potestatis, sed justitiae forte non ita. Facitis hoc quia potestis; sed utrum et debeatis quæstio est. Qui potestatem non negat, sed adesse profitetur; et solum ejus exercitium et usum contineri vult intra justitiae limites, ne ad id excedat, quod non expedit; eamdem non canonum juri subesse censem, sed naturali atque divino, quod supremam quoque potestatem principum non assimiliter obstringit. Ita etiam cum S. Irenæus in quæstione de die paschatis S. Victorem papam removere studuit a ferenda excommunicationis sententia contra Asianos, ni romanam ac cæterarum Ecclesiæ consuetudinem amplecterentur, non negavit nullius potestatem, sed ostendens, non expedire eos hac de causa separare a corpore Ecclesiæ, usum tantummodo potestatis intra eosdem limites, non humano, sed naturali divinoque jure, cuique supreme etiam potestati præfinitos, coercendum indicavit.

V. Mirum igitur non est, romanos pontifices in capitibus disciplinæ conciliorum quoque generalium canone constitutæ dispensandi potestate præstare. Ejusmodi dispensationum in unius S. Leonis epistolis multa prostant exempla. Insigne illud est in epistola ad episcopos africanos provinciæ Mauritanie Cæsariensis (Ep. 12, Ball. edit. col. 664): «Et quia, inquit sanctissimus pontifex, universæ viæ Domini misericordia et veritas, cogimur secundum sedis apostolicæ pietatem ita nostram temperare sententiam, ut trutinato pondere delictorum, quorum utique non una mensura est, quædam credamus utcunque toleranda, quædam vero penitus amputanda. Eos enim, qui vel secundas nuptias iniverunt, vel viduarum se conjugio sociarunt, nec apostolica, nec legalis auctoritas sacerdotium obtinere permittit; et multo magis illum, si fuerit in vestro judicio consutatus, qui, sicut ad nos relatum est, duarum simul et maritus uxorum, vel illum qui ab uxore dimissus alteram duxisse perhibetur. Cæteros vero quorum proiectio hoc tantum reprehensionis incurrit, quod ex laicis ad officium episcopale delecti sunt, neque ex hoc, quod uxores habent, possunt esse culpabiles, susceptum sacerdotium tenere permitimus, non præjudicantes apostolicæ sedis statutis, nec beatorum patrum regulas resolventes, quibus salubriter constitutum est, ne primum aut secundum, aut tertium in Ecclesia gradum quisquam laicorum quibuslibet suffragiis suffultus ascendat; priusquam ad hoc meritum per legitima augmenta perveniat. Quod enim nunc utcunque patimur esse veniale, inultum postmodum esse non poterit, si quisquam id, quod omnino interdicimus, usurparit: quia remissio peccati non dat licentiam delinquendi, neque quod potuit aliqua ratione concedi, fas erit amplius impune committi.

Cum Andrea quoque et Eufrata dispensavit S. Leo,

ut ad presbyteratum ab Anatolio promoverentur. Sic enim ad eumdem Anatolium scribit (Ep. 135, col. 1278.): «Andream sane, qui rationabiliter archidiaconi est privatus officio, et Eufratam, qui sanctæ memorie Flaviani, ut comperi, improbus extitit accusator, si professionibus plenissime scriptis non minus eutychianam hæresim, quam nestorianum execrabile dogma condemnant, quoniam venia est præstanda correctis, presbyteros consecrabis: ut sibi remedium catholicæ fidei sentiant profuisse.» Sed illud multo luculentius, quo Maximum Antiochenum, quem illegitima ordinatio ab episcopatu repellebat, dispensatione usus episcopum recepit. Hanc enim Leonis dispensationem ab oecumenica chalcedonensi synodo agnitam probatamque demonstrat *actio de domino Antiocheno*. Cum enim vicarii sedis apostolicæ in ea chalcedonensis synodi actione dixissent: «Sanctus et beatissimus papa (Leo), qui episcopatum sancti ac venerabilis Maximi episcopi antiochenæ Ecclesiæ confirmavit, justo satis iudicio ejus meritum approbasse videtur, synodus illum inter patres suscepit (1), ut merito concludendum sit Quesnelli verbis: Jam præclarissimum antiquissimumque præ manibus habemus (haberemus aiebat Quesnello) testimonium summae auctoritatis pontificis romani tum in synodos, tum in orientales episcopos, majorum, inquam, ac primiarum sedium. Non negat equidem Febronius hanc romanis pontificibus potestatem, sed cuidam æquitati, et Ecclesiæ ipsius indulgentiae tribuit. Insuper, inquit (T. I, cap. 2, § 4, n. 7, pag. 107), æquum est et patitur universalis Ecclesia, ut romanus pontifex tanquam caput in legibus, a conciliis etiam generalibus latis, sapienter dispenseat, eo scilicet casu quo ipsummet concilium dispensaturum esset. Qua in re egregie fallitur. Qui enim sui vi primatus concilii ipsis generalibus superior est, non aliena et quasi precaria, sed sua auctoritate in eorum canonibus dispensat. Summis præterea pontificibus, ut bene advertit Ballerinius (De Potest. eccles., pag. 43), facultas dispensandi in generalium synodorum canonibus ab iisdem synodis concessa, et quodammodo delegata probari nullo ipsorum conciliorum testimonio poterit. Imo cum tridentina synodus (Sess. 25, c. 21) declaratum voluit, ea quæ statuit, ita decreta fuisse, ut in his salva semper auctoritas sedis apostolicæ et sit, et esse intelligatur (2), hæ formulae, apostolicæ auctoritatis præservative, auctoritatem eidem proprio jure competentem, non autem ab ipsa synodo concessam seu delegatam significant.» Irascitur Febronius (T. I, cap. 3, § 9, n. 9, pag. 205) Isidoro, qui, «In iis etiam negotiis, quæ directe ad sedem romanam referre non potuit, ut tamen huic

(1) Actionem quidem illam in dubium revocare studuit Quesnello, in S. Leon., diss. 9. Sed eam Ballerini astupulatibus Tillemontio aliisque doctissimis criticis strenue vindicarunt, in Observationibus ad eam Quesnelli dissertationem.

(2) Huc referuntur illa etiam sessionis 7, in procœmio decretorum de Reform.: *Salva semper in omnibus sediæ apostolicæ auctoritate*.

apertas liberasque manus servaret, addidit familiarem sibi clausulam: *Salvo in omnibus romanæ Ecclesiæ privilegio; vel salva in omnibus apostolica auctoritate.* » Nec certe Isidoro unquam venit in mentem, concilia his verbis facultatem romanis pontificibus concessisse, qua alias caruissent. An aliud tridentina synodus carumdem formularum usu cogitare potuit: *Potestas enim, inquit Ballerinius (L. c., pag. 44), SALVA dici nequit illa, quæ cuiquam tribuitur, sed quæ eidem aliunde competere præsumitur.*

VI. Quod vero dictum fuit, in abrogandis, mutandisve antiquis canonibus caute, ac nonnisi ex causa necessitatis, publicæ utilitatis romanis esse pontificibus agendum, idem quod ad eorumdem canonum dispensationes attinet, statui necesse est. Egregie admodum explicat summi pontificis in temperandis canonibus auctoritatem Gelasius I in ea epistola, quæ est ad episcopos per Lucaniam, et Brutios, et Siciliam constitutos (*Cap. 1*): « Necessaria rerum dispensatione constringimur, et apostolicæ sedis moderamine convenimur, sic canonum paternorum decreta librare, et retro præsumulam, decessorumque nostrorum præcepta metiri, ut quæ præsentium necessitas temporum restaurandis Ecclesiis relaxanda depositi, adhibita consideratione diligenti, quantum potest fieri, temperemus, quo nec in totum formam veterem videamur excedere regularum, et reparandis militiæ clericalis officiis consulamus. » Et mox (*Cap. 2*): « Priscis igitur pro sui reverentia manentibus constitutis, quæ, ubi nulla vel rerum vel temporum perurret angustia, regulariter convenient custodiri, catenus Ecclesiis, quæ vel cunctis sunt privatæ ministris, vel sufficientibus usque adeo dispoliatae servitiis, ut plebibus ad se pernitentibus divina munera supplere non valeant, tam instituendi quam promovendi clericalis obsequii sic spatia dispensanda concedimus, ut si quis, etc. » Concinit Gelasio Symmachus papa (*In epist. ad Avitum*): « Quia quod sit præter regulam, modo sit *ex juxta causa*, non infringit regulam (canonum regulam intelligit) quam sola pervicacia et antiquitatis contemptus lredit. Nam, quamvis a patribus statuta diligenti observatione et observanti diligentia sunt custodienda, nihilominus propter aliquod bonum de rigore legis aliquid relaxatur; quod et ipsa lex cavisset, si prævidisset: et sæpe crudele esset insistere legi cum observantia ejus esse præjudicabilis Ecclesiæ videtur; quoniam leges ea intentione late sunt, ut proficiant, non ut noceant. » « Quod tamen hæ dispensationes non passim nec temere, nec sine juxta causa a pontificibus concessæ, aut condendæ sint, id non ex eo pendet (recte monet Ballerinius) quod canones conciliorum, in quibus est dispensandum, jus coactivum in ipsis pontifices habeant; sed ne dispensantes sine justa causa, potestate in ædificationem Ecclesiæ a Deo collata utantur, aut potius abutantur in destructionem: quod in divinam ac naturalem legem pugnaret. » Hue pertinent illa S. Bernardi ad Eugenium papam *Lib. III de Consid.*, *cap. 4, n. 18*: *Non sum tam*

rudis, ut ignorem positos vos dispensatores, sed in ædificationem, non in destructionem. Denique queritur inter dispensatores, ut fidelis quis inveniatur. Ubi necessitas urget, excusabilis dispensatio est. Ubi utilitas provocat, dispensatio laudabilis est; utilitas dico, communis, non propria. Nam cum nihil horum est, non plane fidelis dispensatio, sed crudelis dissipatio est. Urgeamus Febronium episcoporum exemplo. Nemo certe insciabitur, posse illos in synodalibus suæ Ecclesiæ legibus dispensare; ad id tamen justam omnes causam postulant, nec erit, qui a culpa episcopum sine legitima causa in iis dispensantem absolvat. Num propterea dioecesanæ synodi leges jure episcopum cogente pollere dicemus? Minime vero. Episcopus enim dioecesanæ synodo superior est. Ratio igitur, cur justa absque causa in ejusmodi legibus dispensare nequeat, ex alio fonte petenda, quam ex jure cogente, quod leges illæ in episcopos habeant, ex naturali scilicet et divino jure, quo quisque legislator ac præsertim ecclesiasticus potestate sua in ædificationem uti debet, non in destructionem, quemadmodum diximus (1).

(1) Imprudens fortasse Febroni videbor, qui episcopales dispensationes commemorarim. Ait enim (*T. II, p. 431*), *disciplinam dispensationum romane* (pontificiam intelligit) *monarchiae inimicam esse*. Cur queso? *Nam in monarchiis*, inquit, *solus princeps dispensat in lege communis, aut si alii id faciant, hoc illi nomini supra principis auctoritate præstant. Non sic in Ecclesia Christi, in qua quilibet episcopus, quoties id postulat necessitas, aut major utilitas, in lege Ecclesiæ dispensat pro sua diaœcesi*. Gravius aliquid metuebam: si unum hoc est, unde romana monarchia *conciliatur*, salva res est. Cum enim episcopi suam omnem auctoritatem a romano pontifice immediate accipiant, ut dissertatione altera comprobavimus, dispensandi quoque potestatem a summo pontifice mutuentur, necesse est. Non equidem hanc ab illo habent, ut ejus nomine veluti ipsius vicarii illa utantur; hoc enim monarchiæ esset nulla aristocratis temperate; ita tamen habent, ut romano pontifici subsit, ab eoque postulante Ecclesiæ utilitate, ac multo magis necessitate certis cohiberi finibus, imo et auferri possit. Si enim provincialia quoque concilia in ejusmodi capitibus potuerunt episcoporum jura moderari, ac non multo magis id romanus pontifex possit, qui, ut aiebat Gerson (*De Statib. ecclesiast., consid. 5*), habet plenitudinem *fotentiam episcopalis auctoritatis*? Cæterum id ego nollem generatim a Febronio dictum, *quemlibet episcopum QUOTIES id postulat necessitas aut major utilitas, in lege Ecclesiæ dispensare pro sua diaœcesi*. Possunt nempe episcopi vel ex romani pontificis auctoritate, vel ex iuri privilegio, vel ex *inclusis* in generalium quoque conciliorum canonibus dispensare; sed ubi nec præsto est pontificis auctoritas, nec casus accidit jure expressi, nec locus est interpretationi, quodmodo in provincialium, aut oecumenicarum synodorum legibus dispensabunt? quomodo in pontificum constitutionibus? Ridiculum enim est exemplo romanorum pontificum, qui apud Gallos in decretis generalium conciliorum dispensant, licet iisdem decretis subesse pontifices idem Galli existimant, velle, ut Febroni contendit (*T. I, cap. 5, § 5, n. 3, pag. 320*), episcopis inferioribus in superiorum syndicorum pontificum sanctionibus dispensandi facultatem asserere. Debusset primum Febroni agnoscerre, quam Gallorum illa de supra conciliorum in summos pontifices auctoritate sententia nutet, ut quæ invicem pugnantia assertat, pontifices nempe concilii generalibus subesse, et tamen illos posse in ejusmodi conciliorum canonibus, inferiori nempe in superioris legibus dispensare. Deinde Galli ad ius primatus hanc dispensandi facultatem referunt. *Non agimus*, inquit de Marca (*De Conc., l. III, cap. 7, n. 2*) *cum sede apostolica, quasi cum potestate quadam certis regulis ita devincta, ut eas nullo casu egredi possit, cum sciamus, canonum dispensationem, cuius est in potestate eccllesiastica frequentissimus usus, summo pontifici præcipue concreditam: ac ne fortasse Febroni ab Ecclesiæ concreditam dicat, audiat suos Basileenses in responsione syndicali (T. XII Conc., Labb. edit. pag. 706): Per concilium*

VII. Liceat jam cum Febronio expostulare, quod inanibus, falsisque criminationibus romanos pontifices ejusque defensores in odium, invidiamque vocare studuerit. Summos ille pontifices exhibet veluti qui se *dominos canonum prae dicent* (T. II, pag. 155). Nam id eo quidem sensu ferri potest, quo nonnulli id nominis usurparunt, ad designandam scilicet supremam in canones potestatem, non autem febrionario, quasi aut romani pontifices pro arbitrio, et ulla absque causa canones convellere se posse jactarent, aut *curialistæ romani aut alii*, ut ipse contumeliose ait (T. II, pag. 222), *spiritu dominationis et independentiæ a S. Matre Ecclesia aut cupiditate ducti, papæ persuaderent, ut se canonibus seu regulis Ecclesiæ superiorem gerat, sive in dispensando sine causa, sive in exercitio auctoritatis incompetentis*. Appellet pontificem, theologum appellat Febroniūs, qui aliter quam nos supra locuti sumus de romani pontificis in canones auctoritate disseruerit. Unum audiat qui multos indicat, et inter romanos theologos eximius a Paulo V appellatus fuit, Franciscum, inquam, Suarium (*De Legib. lib. VI, cap. 8*). Dicendum ergo est, leglatorem, etiam si princeps supremus vel summus pontifex sit, non posse, licite dispensare in lege sua sine causa justa, vel proportionata legi, in qua dispensat. Est communis theologorum: tenet D. Thom., l. II, q. 97, art. 5; Cajet., q. 59, art. 4, et alii expösitorib; ibi; et Soto, lib. I de Just., q. 7, art. 3. Ex juris autem peritis idem declarant Hostiens., in Summ., tit. de *Filiis presbyt.*, in fine, verb. *Non omittio*; Panormit., in cap. *Quæ in Ecclesiæ*, de Constit., num. 17, et cap. *Extirpandæ*, § *Qui vero, de Præbend. in repet.*, num. 44, et in cap. *Per venerabilem, qui fil. sint legit.*, num. 4, ubi ita exponit sententiam Innoc. supra allegatam, et dicta doctorum, qui illum sequuntur. Idem ex professo Turrecrem. sententiam D. Thomæ ad litteram sequens in cap. *Consequens*, dist. 11; Rebuff., in concordat., tit. *Forma mandati*, verb. *Dispensationes*, et in Praxi, tit. de Dispensat., in plural. benef., num. 55, ubi, num. 56, dicit, hanc esse communem sententiam theologorum, et ferè omnium juris canonici interpretum, et idem tenet Navarr., in cap. *Si quando, de Rescript.*, except. 8, num. 13, et alii communiter. Inter cætera porro argumenta, quibus Suarius hanc

autem, inquit, statuta in nullo derogant sue (pontificis) potestati, quin pro tempore, loco, causisque (et personis), utilitate vel necessitate suadente moderari dispensare posse, atque uti SUMMI PRINCIPIS INVENTU QUÆ AB EO AUFERRI NEQUIT, utique quia divini iuri: est. Numquid vero singularis episcopis Febroniūs tribuere audebit summus principis INVENTU; quæ ab iis nequeat auferri; quodnam inveniet concilium quod quæ Basilienses de romano pontifice fati coacti sunt episcopis asservat? Deleaf igitur ex priore suo volumine inconsultam illam, temerariamque sententiam (L. e.) hanc etiam (dispensandi potestatem quivis episcopus) exercet respectu canonum ab universali Ecclesiæ acceptorum, tanquam a Spiritu sancto positus, ut in sua diœcesi regat Ecclesiam Dei; exercet scilicet, sed non summi principis jure neque in suarum facultatum usu a romani pontificis, conciliorumque generalium auctoritate omnino humiliatis. Quare potestatem dispensandi exercere solummodo in iis potest, in quibus per Romanos pontifices, ac concilia sibi licet, et universe quoties id postulat necessitas, aut major utilitas, suæque Ecclesiæ regimen.

assertionem probat, hanc præcipuam vocat. Nam « Princeps, etiamsi sit auctor legum, non est dominus (ut sic dicam) sed dispensator illarum, ergo etiam quando in illis dispensat, se gerere debet, ut fidelis dispensator, et prudens, et non ut absolutus dominus. At si absque causa unum, vel alium liberet ab obligatione legis, nec prudenter, nec fideliter dispensat, ergo abutitur suo munere, et peccat. » Principis autem nomine ipsum quoque romanum pontificem heic denotat; ait enim: « Primum antecedens probatur, quia pontifex, vel etiam rex non est absolutus dominus communitatis sibi subditæ, sed pastor et rector, et ideo non potest leges ponere in suam privatam utilitatem, sed pro communi civium utilitate. » Addo et recentem scriptorem, cuius opus de romani pontificis judicaria potestate, Romæ impressum prodiit an. 1717 ex typographio S. C. de propaganda fidei. Is est Franciscus Antonius de Si meonibus. Ait ergo (Cap. 8, pag. 226): « Digladiantur inter se theologi canonistæque, et voluminibus certant, num summus pontifex dominus sit canonum? et tamen non minus illi, qui negant, quam qui affir mant, re convenientes, vocabulis differunt: nam ii, qui romanum pontificem dominari canonibus asserunt, nequaquam existimant, eum sine causa leges abrogare ac de illis aliquid remittere posse. Quod cum concedant ii, qui voce illa non utuntur, nescio unde fiat, ut minime cognoscant, utrorumque unam, eamdemque esse sententiam. » Quid ergo cum Benedicto Oberhauser nobis objicit (T. II, pag. 415): « Non potest ergo non recentioris ævi esse, quod QUIDAM dicunt, SEMPER romano pontifici NOVAS leges condere licuisse. Caus. 25, quæst. 1, can. 6, sane hæc sententia ævum Urbani II vix praecesserit. Id quod Dictatus Gregorii VII (vel cuius alterius sit auctoris) ad articulum necessitatis? » quasi ullus romanarum partium adeo pontificiam potestatem extulerit, ut absque necessitate posse illum novas leges condere, antiquis contemptis, ac conculeatis somniantur. Quid cum Launoio (Lib. III, epist. 3, n. 82) garrit (T. II, pag. 222), *pontificem in sacros canones non peccaturum, ut eum peccare posse dicunt theologi, si concilio canonum auctori non subjeceretur, si concilio canonibus non teneretur?* quasi ut peccare pontifex possit, non sufficiat divina ac naturalis lex, quam canones absque legitima causa temperando, immutando, pessundando violaret, sed ipsa cogens canonum vis postuletur. Quid Didacum Payvam afferit (*Ibid.*) dicentem, constantem esse theologorum sententiam, nefarium a romanis pontificibus scelus admitti, si ecclesiasticarum legum severitatem dispensationum temeritate relaxent, et levitate magis, quam necessitate ad dispensandum inducantur; quasi theologi a Payva indicati non nisi gersoniani essent, ac richeriani theologi, nostri vero romanæ curiæ defensores suburrani scilicet ludiones, scholæque theologicæ feces, atque quisquiliæ in alia omnia abirent. Docti et acres, ingenuique lectores statim animadventer, hæc eo solum spectare, ut romani pontifices christiani orbis odio ac ludibrio

exponantur, ac protestantes in suis aduersus eos præjudicatis erroribus confirmantur. O egregium pacis nos inter et protestantes conciliatorem Febronium!

CAPUT III.

Convellitur Febronii axioma, omnem legum pontificiarum imo et conciliarium vim ab Ecclesiæ consensione proficiendi. Nonnulla adduntur de romana legum ecclesiasticarum promulgatione.

I. Nihil non molitur Febronius, ut pontificis constitutionibus legis vim et dignitatem adimat. Quamobrem eas cum imperatoriis legibus comparauit: « Cum, inquit (*T. II, pag. 60*), princeps legem dictat, non est jus subditis cum auctoritate examinandi, an ea æqua sit et utilis, eamdemque pro re nata rejiciendi; hoc autem possunt et debent facere episcopi circa constitutiones a romano pontifice universalis Ecclesiæ propositas. » Alibi etiam disertius ait (*Ibid., pag. 418*): « In monarchicis quidem ditionibus principes, penes quos suprema auctoritas est, id juris obtinent, ut leges edicant, et executioni mandatas velint, non requisito aut exspectato subditorum consensu. At non eadem est ecclesiasticarum legum ratio, quas ferunt romani pontifices, etenim hæ vigorem et executionem tum solum habere possunt, cum libere ab episcopis receptæ approbatæque sunt. » Hocce paradoxum in utroque Antifebronii volumine refutavimus (*T. I, diss. 2, cap. 9; et t. II, lib. II, cap. 3, num. 4*). Quoniam tamen illud Febronius iterat; rursus refellere non gravabor. Videtur ergo Febronius, in ea esse sententia, quam etiam cl. P. Zallwein propugnavit (*T. I Princip. jur. eccles., pag. 393*), episcoporum necessariam esse acceptionem, ut pontificiae leges vi polleant obligandi; episcoporum, inquam, non subditorum; his enim, inquit doctus ille canonista Benedictinus, si libertatem relinquamus leges acceptandi, vel non acceptandi, sæpe illudent imperantibus, et saluberrimas leges elidunt. Verum enimvero, licet episcopi Ecclesiæ principes sint gregisque pastores, si cum suarum diœcesium populis comparentur, cum romano tamen pontifice, cui obedientiam praestito sacramento obligarunt, collati, an non subditi sint, ovesquæ gregis universi, quem Christus Petri curæ concredidit? Si igitur subditi negatur ea legum accipendarum facultas, ut nisi ii assentiantur, nulla sit earumdem vis, quei ad romani pontificis leges vi cogente donandas necessaria episcoporum acceptio prædicatur? *Omnis anima protestatibus sublimioribus subdita sit*, aiebat Paulus (*Rom. XIII, 1*). Sublimis sit episcopi in suam Ecclesiæ potestas; sublimior tamen romani pontificis in episcopum potestas est, atque adeo illi subdita. Neque vero usquam invenias, a Christo vim ligandi fuisse Petro ejusque successoribus traditam ea conditione, ut episcopi assentirentur. Petro privilegium Christus dedit confirmationis fratrum; at ubi primatum ei promittens: *Quodcumque, inquit, ligaveritis super terram, etc., non addidit, si tamen fratres con-*

sientiant? Et recte quidem; alias Petrus, illiusque successores non ligarent ipsi per se, nisi si eorum subditi suo legem consensu suscipientes ligari se sinerent; quod esset vim legum et potestatem Petro, ac summis pontificibus adimere, atque in subditorum acceptionem et consensum transferre, seu potius de medio tollere. Nam præceptum, ut S. Augustinus scripsit (*Lib. III, de lib. Arb., c. 24*), non est ab illo, cui præcipitur, sed ab illo qui præcipit. Hinc gallicani episcopi in eo, quem illorum nomine S. Cæsarius Arelatensis, an. 502 Symmacho obtulit, libello aiebant: *Sicut a persona beati Petri apostoli episcopatus sumit initium, ita necesse est, ut disciplinis competentibus sanctitas vestra singulis Ecclesiis quid observare debeant, evidenter ostendat. Quæ isthæ, quæso, necessitas, si competentes disciplinas quæ pontifex evidenter ostenderet, episcopi negotio illis assensu irritas efficere potuissent? Annon ludicre, et irrisorie, et irreverenter dictum id fuisset a gallicanis præsulibus, si hoc demum voluissent? Apage a Galliarum episcopis tantam criminationem. Sentiebant illi jam tum sexto seculo, quod duodecimo Carnotensis Ivo professus est: *Hujus (apostolicæ sedis) judiciis et constitutionibus obviare plane est hereticæ pravitatis notam incurrere.**

It. Ipsa quoque, quam romani pontifices in legibus suis edendis servarunt, ratio id ostendit atque confirmat. Siricius enim vero, cum an. 385 quædam ad Himerium decreta mitteret, eidem episcopo præcepit, ut que ad ejus rescripserat consulta, in omnium coepiscoporum perferri ficeret notionem. Sed cur? *Quatenus*, inquit S. pontifex (*T. I epist., R. P. Coust. col. 638*), et quæ a nobis non inconsultè, sed provide sub nimia cautela et deliberatione sunt salubriter constituta; intemerata permaneant, et omnibus in posterum excusationibus aditus, qui jam nulli apud nos patere poterit, obstruatur. Graviora sunt, quibus Zosimus suas de monacorum, laicorumque sacerdotali ordinatione leges Hesychio Salonitano commendaat (*Ibid., col. 970*): « Quæ, inquit, in omnium fratrum et coepiscoporum nostrorum facies ire notitiam, non tantum eorum, qui in ea provincia sunt, sed etiam qui vicinis dilectioni tuæ provinciis adjunguntur. Sciet quisquis hæc postposita patrum et apostolicæ sedis auctoritate neglexerit, a nobis districtius vindicandum; ut loci sui minime dubitet sibi non constare rationem, si hoc putat, post tot prohibitiones, impune tentari. » Sic etiam S. Leo M. cum Nicetæ aquileensi episcopo quædam decreta perscripsisset, eum monuit (*Ep. 159, Ball. edit. col. 1335*): *Hanc autem epistolam nostram, quam ad consultationem tuæ fraternitatis emisimus, ad omnes fratres et comprovinciales tuos episcopos facies pervenire, ut in omnium observantia data prosit auctoritas.* Gelasius quoque in epistola ad episcopos Piceni (*T. II Conc. Hard., col. 892*) eos admonebat: *Nec excusationis decreto relinquetur occasio, si post præcepta, quæ per Romulum diaconum duximus destinanda, quisquis super his omnibus aut contemptor, aut negligens comprehendatur antistes.* Evidem si pontifices isti licuissé episcopis existimassent, quas

ad eos mittebant, leges non accipere, nunquam eas tanta gravitate ac cura jussissent ad alios quoque episcopos perferriri, non solum ut in omnium observantia data prodesset auctoritas, sed etiam ut omnibus in posterum excusationibus aditus obstrueretur; multo minus indixissent, nullam excusationis de cætero relatum iri occasionem, nec impune tentandum, quod postposita apostolice sedis auctoritate deinceps a quoquam peccaretur. Idem esto de Magno Gregorio judicium. Audi quid ad rhegiensem episcopum Bonifacium scripserit: *Nec illam definitionem nostram cuiusquam sinas contumacia, aut temeritate corrumpi, quatenus dum prædicta omnia per te fuerint conservata districtissime; ne admonitionis nostræ, sicut et credimus transgressor existas, nec in quolibet reum te remissionis accuset pastoralis tibi commissus ordo regimini.* His similia sunt, quibus aliam ad Januarium Calaritanum epistolam claudit: *Fraternitas igitur tua ita in cunctis prædictis capitulis (disciplinæ) se solerter impendat, ut nec nostræ admonitionis seriem inveniatur fuisse transgressa, nec divini rea judicii de minori zelo pastoralis existat officii.* Hæcce fuisse ad eos a Gregorio scripta, qui missas ad se leges rejicere potuissent?

III. Evidem scio auctores non paucos esse eosque magni nominis, qui ecclesiasticas leges non obligare, nisi accipientur, contendant⁽¹⁾. Illi autem a Febronii sententia multum distant. Id enim ii non potestatis defectui quemadmodum Febronius tribuunt, sed voluntatis. Sumunt enim in romano pontifice generalem quamdam voluntatem, ut leges a se latæ vim non habeant in provinciis, nisi recipientur. Neque id tamen si generatim dicatur, a me unquam probabitur. Quid enim? An in Siricio, in Zosimo, in Leone, in Gelasio, in Gregorio M., quorum verba nuper attulimus sumi hæc voluntas aliqua veri specie posset? Jubent illi, suas ubique leges promulgari, excusationibus aditum intercludunt, transgressoribus etiam si episcopi essent, poenas easque graves minantur: et in his voluntatem sumemus, ne vis suis legibus inesset, nisi reciperentur? Aliud exemplum ex Felicis III decretali epistola promamus. Omnibus in ea episcopis præscripsit Felix, an. 498, quid de illis agendum esset qui iterum baptizati ad catholicam Ecclesiam reverterentur; addit demum (*T. II Conc. Hard.*, col. 834): *His itaque rite dispositis, et ad Ecclesiarum vestrarum notitiam nostra liberatione perlatis parere vos convenit: quibus licet ad animarum reparationem nihil deesse videatur, tamen si cui novi aliquid et quod præterire nos potuit, fuerit revelatum..... fidenter insinuet.... nec nos pigebit audire, et si quæ sunt omissa, non arroganter abnuere, sed rationabiliter ordinare.* Vident? Facultatem episcopis concedit Felix ut si quæ omissa ab ipso fuisse, ipsi insinuarent; at quæ sancta erant, servari omnino jubet: *Parere vos convenit.* Itud etiam animadvertisendum, in horum auctorum hypothesi, neminem peccatum quod pontificis leges

non acciperet. Atqui id procul est a S. Gregorii M. sententia. Nam tum ab Ivone (*P. IV Decr. cap. 29*) tum a Gratiano (*Cap. Denique, dist. 4*) hæc ex S. pontificis ad Augustinum Anglorum episcopum litteris recitantur: *De ipsa vero die dominica (dominicos dies intellige, qui in Quadragesima occurunt), hæsitamus quidnam dicendum sit; cum omnes laici, et seculares illa die plus solito cæteris diebus accuratius cibos carnium appetant: et nisi nova quadam aviditate usque ad medias noctes se ingurgitant, non aliter se hujus sacri temporis observationem suspicere putant: quod utique non rationi, sed voluptati, imo cuidam mentis cœcitati adscribendum est; unde nec a tali consuetudine averti possunt (quemadmodum ex ipso Augustino, cui rescribit, sanctissimus pontifex accepérat).* Et ideo (animadverte, lector, Gregorii sententiam) *cum venia suo ingenio relinquendi sunt, ne forte pejores existant, si a tali consuetudine prohibeantur.* Sumebat igitur Gregorius Anglos ita suæ illius consuetudinis tenaces futuros, ut si eam auferre jussi ab ipso fuissent, nequaquam obtemperassent. Quid porro ex impositæ legis neglectu consecutum fuisset, docet idem Gregorius PEJORES illos exstituros. At quei hoc? nisi quod sontis consuetudinis peccato aliud addidissent violatæ pontificiæ legis. Sentiebat igitur Gregorius ubi illam Anglorum consuetudinem damnasset, non potuisse Anglos in ipso sumere voluntatem, qua ejus lege, nisi assentirentur, non teneri existimarent. Neque enim ea lege neglecta pejores extitissent, novoque se criminè alligassent, si hac pontificis voluntate jure sumpta invisa legi obediere abnuissent. Peccant igitur ex Gregorii sententia, qui romani pontificis leges non recipiunt, nec sumptæ pontificiæ indulgentiæ obtentu excusantur.

IV. Atque hæc quidem de pontificiis generatim legibus velim intelligi. Nam quibusdam in casibus non injuria sumere possumus romanos pontifices nolle omnibus latam legem imponere. Eos hisce verbis exprimit Bonifacius VIII in celebri constitutione (*Cap. Licet, in 6*): *Licet romanus pontifex, constitutio nem condendo posteriorem, priorem quāvis de ipsa mentionem non faciat, revocare noscatur; quia tamen locorum specialium, et personarum singularium consuetudines et statuta (cum sint facti et in facto consistant) potest probabiliter ignorare, ipsis, dum tamen sint rationabilia, per constitutionem a se editam (nisi expresse caveatur in ipsa) non intelligitur in aliquo derogare.* Quod si dubium aliquod exoriatur æqua ne sit patria consuetudo, aut jure timeatur, ne quæ generatim lex fertur, aliqua in provincia obsit potius quam prosit (id quod legislatori comperimus non erat; cum ipse peculiares omnium locorum res atque rationes habere perspectas nequeat): *In his rerum circumstantiis, inquit Benedictus XIV (De Syn. diocces., lib. IX, cap. 2, 3), episcopus intelligens, apostolice sedis legem in diocesi sua noxiū aliquem effectum producere posse, non modo suas romano pontifici rationes repræsentare non prohibetur, quin potius ad id omnino tenetur: ut copiose disserit Suarez, lib. 4 de*

(1) Flures in Antifebronio indicavi, t. I, pag. 195.

Legibus, cap. 16, num. 7, et optime ad rem prosequitur Layman, notab. 1, in cap. *Si quando*, de Rescriptis. Neque romani pontifices unquam renuerunt inferiorum rationibus aurem præbere; et quoties has satis validas esse agnoverunt, minime recusarunt aliquas provincias aut̄ dioeceses a generalium constitutionum suarum lege, quoad disciplinæ genus illud, de quo nunc agimus, eximere: uti laudati autores prosequuntur. Aliquando etiam legum ipsarum rigorem generaliter moderantes, pœnas adversus illearum transgressores minuerunt. Horum exempla in hoc ipso opere nostro complura suppetunt. Sed unum heic afferre juvat, quod alibi a nobis relatum non meminimus. Pius II pont. max. in constitutione *Cum ex sacrorum*, decrevit, ut illi qui ad sacros ordines extra tempora a jure statuta, vel absque litteris dimissorialibus, aut ante legitimam ætatem promoverentur, ab ordinum susceptorum exercitio suspensi ipso jure forent; si autem in illis ministrare præsumerent, irregularitatem incurrent. Ulterius progressus est Sixtus V in constitutione, quæ incipit *Sanctum et salutare*, qua scilicet antistitem illum, qui aliquem minus idoneum, aut legitima ætate minorem, vel patrimonio destitutum ad ordines etiam minores promovisset, a collatione omnium ordinum, atque ab Ecclesiæ ingressu suspensum fore decrevit. Verum Clemens VIII in constitutione, quæ incipit *Romanum pontificem*, totum id ad sacri tridentini concilii, constitutionisque *Pianæ* terminos revocavit. Nec alia deessent exempla, quæ in hanc rem adduci possent. • Quare concludendum tandem est, sumi quidem posse in pontifice voluntatem, ut si quæ lex provinciæ cuiquam aut diœcesi minus congruat, non ante servetur, quam episcopus ad sedem apostolicam de editæ legis incommodis referat; nunquam tamen alteram illam voluntatem sumi in illo posse, ut episcopis non consulta romana sede latas ab illa leges respuere liceat, æque hac una ratione vim omnem amittant.

V. « At enim leges ecclesiasticas vigorem et executionem tum solum habere posse, cum libere ab episcopis receptæ, approbatæque sunt, profitentur ipsi romani pontifices, qui, dum de pluribus disciplinæ capitibus consulti decisiones suas canonibus Ecclesiæque usui consentaneas ediderunt, insimul eás, nisi receptæ atque approbatæ fuissent solemnium legum vim obtinere non prætenderunt. Itaque Innocentius I ad Alexandrum Antiochenum scribens: *Ut quæ, inquit, ipse tam necessario percunctatus es, et nos elimate respondimus, communī omnium consensu studioque seruentur.* Sic quoque Gelasius ei tantum decreto deferri vult, quod universalis Ecclesiæ probavit assensus. » Ita quidem Febronius (T. II, pag. 418). Atque illi primum gratulor, quod a me castigatus (*Antif.*, t. II, lib. II, cap. 5, n. 6) Innocentii sententiam nunc vere reddiderit; non falsa ut in priore libro (1) lectione foedarit. Doleo deinde, quod ad consuetas artes heic

(1) T. I, cap. 2, § 8, n. 5, ubi innocentiano verbo seruentur, substituit fermentur.

quoque reversus, Gelasii verba insigni fraude corrupit. Sumpta sunt illa ex celebri S. pontificis ad Dardanos epistola. Accipe nunc integrum ejus sententiam (T. III oper. S. Leon., Baller. edit. col. 350): « Confidimus, quod nullus jam veraciter christianus ignoret uniuscujusque synodi constitutum, quod universalis Ecclesiæ probavit assensus, nullam magis exequi sedem oportere præ cæteris, quam primam, quæ et unanimquamque synodus sua auctoritate confirmat, et continuata moderatione custodit. » Hoccine est *deferrī velle ei TANTUM decreto, quod universalis Ecclesiæ probavit assensus?* Hæc quæstio juris est; facti res est, quam Gelasius indicat. Agebatur nempe de chalcedonensi concilio, quod universalis Ecclesiæ probarat assensus. Ut igitur doceret, mirandum non esse; cur romana sedes ejus concilii decreta urgeret contra acacianos, omnique auctoritate tueretur; hoc utitur argumento: *Nullus jam veraciter christianus ignorat uniuscujusque synodi constitutum, quod universalis Ecclesiæ probavit assensus, nullam magis exequi sedem oportere præ cæteris, quam primam*, etc. Chalcedonensis autem synodi constitutum universalis Ecclesiæ probavit assensus; hoc igitur *nullam magis exequi sedem oportet præ cæteris quam primam*. Quid vero de constitutis, quæ universalis Ecclesiæ non probavit assensus? De his Gelasius siluit, cum tamen si *deferrī* voluisse, ut Febronius libens somniavit, *ei tantum decreto, quod universalis Ecclesiæ probavit assensus*, de his diserte loqui debuisset. Hæc ad fraudes Febronii detegendas dicta sunt. Fac jam, Gelasium ea tantum *decreta* denotare voluisse, quæ universalis Ecclesiæ probavit assensus. Quid ad rem, qua de agimus? Nihil omnino. Possem enim facile reponere, et ut equidem reor etiam vere, Gelasium de universalis Ecclesiæ in concilium coactæ consensione fuisse locutum. Cum enim de Chalcedonensis concilii auctoritate adversus acacianos potissimum disserat, synodos œcumenicas præcipue extollit. Quamobrem *uniuscujusque synodi constitutum, quod universalis Ecclesiæ probavit assensus*, idem Gelasio fuit, quod constitutum ab universalis Ecclesiæ synodo editum, ac comprobatum. Præterea compertum est, non de assensu, qui ad vim legibus veluti indendam sit necessarius sermonem heic a Gelasio institui, sed de cura, quæ romanæ sedi esse debet, ut synodorum statuta a se confirmata, si vis etiam ab universis Ecclesiis recepta executioni mandentur, nullam magis exequi sedem oportere præ cæteris, quam primam; quæ et unanimquamque synodus sua auctoritate confirmat, et continuata moderatione custodit. Hinc autem quis argumentando efficiat, ab Ecclesiis consensu leges suum robur mutuari? Mirum collectionis genus id esset, quod nulla, quæcunque ea demum sit, logica agnoscat! Ad Innocentium quod attinet, nihil magis ridiculum est, quam quod Febronii causam disjicit, pro illa confidenter afferre. Quid enim, quæso, est, quod Innocentius Alexandrum Antiochenum jubet sua responsa ad notitiam coepiscoporum deferre, ut *communi omnium consensu studioque seruentur, quam*

sumere, nihil, ut ab omnibus serventur, præter oti-
tiam requiri? Ingenue respondeat Febronius. hæc
Innocentii verba an non episcopus, qui legem suam
quæmpiam ad suas diœceseos parochos mitteret, usur-
pare posset? Consensum tamen diœcesanorum in
legem particularēm episcopi non requiri ipse nos docuit
(T. I, cap. 5, § 1, n. 5, pag. 276). Non ergo consen-
sus, quem Innocentius indicat, is erat, qui ejus re-
sponsis vim legis conferret, sed ejusmodi, ut legi
post habitam illius notitiam omnino deberetur,
quemadmodum de episcopi lege dicendum foret.

VI. Quanquam queri non possumus, quod Febro-
nius ab episcoporum consensu legum pontificiarum
vim repetat; idem de omnibus ecclesiasticis legibus
etiam generalium conciliorum tradit: equidem Fe-
bronius in prioris voluminis indice (hunc appello,
quia ut vidimus, vitio mihi vertit, quod eum non
consuluerim) edixerat (*Litt. 1*): *Leges SIMPLICITER
obligatorias condunt concilia; pontifex SUB CONDITIONE
SI ACCEPTENTUR*. Verum dum indicem, quem tanti
facit, pertexebat, oblitus eorum fuerat, quæ in opere
docuerat (Cap. 5, § 2, n. 6, pag. 281, seq.), *eam
nempe esse regiminis ecclesiastici rationem diversitatē
morum... a Salvatore nostro taliter adaptatam, ut ne
generalium quidem conciliorum (quibus nemo catholicorum
potestatem legislativam denegat) constitutiones sine
Ecclesiarum, regnorum, ac provinciarum acceptatione
vim et effectum legis obtineant*. Idem dogma in novo
opere indicat, confirmatque his verbis (T. II,
pag. 419): *Tam altas hæc disciplina (legum ec-
clesiasticarum ab episcopis expendendarum) in Gal-
lia radices egerant, ut quamvis basileense concilium
ibidem pro generali haberetur, ejus tamen sanctio-
nes, nisi prius expendisset, gallicanus clerus in
bituricensi conventu recipere nollet, nec sine muta-
tionibus modisque approbaret. Actorum laudati con-
ventus verba hæc sunt: Cum Ecclesiæ gallicanæ
congregatio rogaretur, ut decreta et statuta ejusdem
sacri concilii recipere, acceptare, et observare, observa-
riique sacre vellet, decrevit præfata sancta congregatio
decreta ipsa visitare ad sciendum, si quæ essent simpli-
citer recipienda, et quæ cum certis modificationibus, seu
interpositionibus acceptanda congrua viderentur utilitati
et moribus regni. Quibus decretis diligenter, matureque
inspectis, ac visitatis, censuit eadem sancta congregatio,
plurima ex ipsis decretis et statutis recipienda, cum cer-
tis tamen, licet paucis modificationibus. Et quis domum
ignorat, quid in Gallia tum contigerit, cum de tri-
dentini concilii receptione ageretur? Quamvis enim
Gallia hujus concilii sanctiones ad fidem spectantes,
tanquam veteri doctrinæ Ecclesiæ consonas approba-
verit; ejusdem tamen decreta ad disciplinam perti-
nentia recipere vel approbare nunquam voluit, quippe
qua quoad aliqua quidem capita veteri discipline,
regiis juribus antiquisque Ecclesiæ et regni usibus
opposita crederet. Triumphant in his duobus exem-
plis Febronius, cum illisque comparari jubet, quæ
Zaccaria, t. II, lib. II, cap. 3, n. 4 et 5, adversus
sanas Febronii de potestate et jure leges ecclesiasticas*

ferendi doctrinas proferre conatus est. Comparentur,
per me licet, et ne quis Antifebronium adire debeat,
comparentur cum his quæ hactenus disputavimus.
Cuiam, cui sal in cerebro, in corde religio sit, sanæ
videbuntur Febronii doctrinæ? Ne irascatur, amabo,
ita dicenti Febronius. Audiatur, quæ suus ille defensor
Declarationis cleri gallicani hac de re moneat (T. II,
lib. II, cap. 15, pag. 281 *Lugan. edit.*): *E* Haud scio,
an probari debeat universim ea libertas, quam vir
illustrissimus (de Marca) statuit, ut in novis morum
decretis, ab œcumenicorum etiam decretorum auctoritate
libere recedatur. Factum fū quidem semel in
recipiendo concilio tridentino, non solum a Franciis
nostris, sed etiam a Belgis ditioni hispanice subditis:
cujus rei multæ cause sunt, et quedam a nostris
taetæ in ipso tridentino concilio; peculiares illæ
quidem nec trahendæ universim ad generalia concilia;
neque satis cautum, aut honestum videtur,
passim in eo reponere libertatem, ut ab universalis
Ecclesiæ decretis recedere liceat. De tridentina
synodo paulo post viderimus. Hoc interea accipiat
Febronius sanam doctrinam, quæ satis cauta et honesta
non videatur, esse non posse; nec satis cautam hone-
stamque Bossueti visam, quam ipse sanam prædicat.
Gallorum porro exemplum quod ad basileensis de-
creta spectat quid attulit? nisi ut fraudis insimulari
a me posset. Fraudem appello, quod dissimularit,
bituricensem conventum, dum illa decreta sibi tem-
peranda censuit, ad concilii patres recurrentum
monuisse, ac generatim in conclusione ita statuisse:
*Ita decreta, circa quæ fuerint factæ prænotatae modifi-
cationes acceptentur; prout acceptantur, sub spe scilicet,
QUOD IPSÆ MODIFICATIONES PER SACRUM CONCILIUM
ADMITTENTUR; PRO QUÓ REGII ORATORES INSTABUNT VICE
REGIA; ET ECCLESIE REGNI ET DELPHINATUS*. Hæc
animadversio Charlasii est (*De Libert. Eccles. gallic.*,
lib. X, cap. 6, pag. 645, *Leod. edit.*), et quod Febro-
nius jugulat, Bossueti: *Quod sane aiunt, inquit
celebris iste gallicanae declarationis vindex (L. c.), ab
Ecclesia gallicana certis conditionibus ac modificationibus
receptum esse basileense concilium, supra
(Lib. VI, cap. 12) retulimus, eas ita esse adhibitas,
sub spe scilicet, quod per sacram concilium admitten-
tur. Enimvero, qui sub hac spe modum basileensis decretis
adhibuerunt, gallicani episcopi procul dubio
agnoscebant, sibi jūs non esse ea aut resuendi, aut
reformandi, nisi pér patres, qui illa ediderant,
licuisset. Ad tridentinum concilium progrediamur.
Nolim ego in causas inquirerè, cur in Galliis ejus
decreta ad disciplinam spectantia non fuerint regum
auctoritate recepta. At Febronius meminisse debue-
rat, se eo loco de episcoporum juribus egisse ut *leges expendant*, veteri disciplinæ consuetudinique contrarias
reficiant, eisdemque exceptiones et modos adhibeant,
quos opportunos judicaverint. Verum nihil ad hunc
finem conferre poterat minus aptum quam hoc Gallo-
rum tridentinæ synodi acceptioni obsistentium exem-
plum. Quid enim si gallicani præsules se ad reci-
piendum tridentinum concilium conscientiae officio*

teneri declarassent? Declararunt an. 1615. Quid si præterea iis, quæ regiis ministris in tridentinis decretis displicebant, quod jura regia, ac libertates gallicanas lacerare viderentur, se modum adhibere non posse, sed totum romano pontifici negotium deferendum agnoverunt? Agnoverunt. Exstant, quæ rem testentur, acta cleri gallicani (*T. I.*), eaque Franciscus, cardinalis de Rupefocaldio, Ludovico XIII exhibuit in eo libro, quem an. 1626 Parisiis edidit prænotatum: *Raisons pour le désaveu fait par les évêques de ce royaume d'un livret publié avec ce titre : Jugement des cardinaux, etc., contre les schismatiques de ce temps* (1). Nec veritus est idem cardinalis de Rupefocaldio Galliarum régi sancte affirmare, nihil in ulla ejus concilii decreto esse, quod jure Gallis improbari posset, modo ad illius lectionem aequus animus afferretur (2). Quam pudere Febronium de-

(1) *Sect. 21, pag. 212 et seqq.*

Du mardi 7 juillet 1615. Président, M. de la Rochefoucauld.

« Les cardinaux, archevêques, évêques, prélats et autres ecclésiastiques soussignés, représentans le clergé général de France, assemblés par la permission du Roy au couvent des Augustins à Paris; après avoir meurement délibéré sur la publication du concile de Trente, ont unanimement reconnu et déclaré, reconnaissent et déclarent qu'ils sont obligés par leur devoir et conscience à recevoir, comme de fait ils ont reçeu et reçoivent, ledit concile, et promettent de l'observer autant qu'ils peuvent par leur fonction et autorité spirituelle et pastorale. Et pour en faire une plus ample, plus solennelle, et plus particulière réception, sont d'avis que les conciles provinciaux de toutes les provinces métropolitaines de ce royaume doivent être convoqués et assemblés en chacune province dans six mois au plus tard, etc.

Ensuite la teneur dudit article de la chambre ecclésiastique des Etats, conforme à celleuy de la noblesse.

Lesdits ecclésiastiques de votre royaume continuans leurs précédentes supplications et très-humbles requestes faites par plusieurs et diverses fois à vos prédécesseurs tant aux états généraux qu'aux assemblées du clergé; et ne se pouvans jamais lasser d'en faire toute sorte d'instance, veu qu'il y va tant de l'honneur de Dieu et de celui de cette monarchie très-chrétienne, qui depuis tant d'années, avec si grand étonnement des autres nations catholiques, porte cette marque de désunion sur le front; supplient très-humblement votre majesté qu'il lui plaise, embrassant cette gloire et cette couronne que Dieuluy a réservées jusqu'à maintenant, ordonner, que le concile universel et œcuménique de Trente sera récent et publié en ce royaume, et les constitutions d'iceluy gardées et observées: sans préjudice toutes-fois des droits de votre majesté, libertés de l'Eglise gallicane, priviléges et exemptions des chapitres, monastères et communautés, pour lesquels priviléges et exemptions sa sainteté sera suppliée à ce qu'elles soient réservées et demeurent en leur entier, sans que la ditte publication y puisse préjudicier. »

(2) *Pag. 202:* « Dans tout le concile de Trente il n'y a rien qui puisse donner aucun sujet raisonnable d'offense à ce royaume, ou à quoy il ne puisse estre fort aisément satisfait. Et c'est de ces points principalement que l'on peut prendre juste crainte d'un schisme. Par ce que les prélats s'étans restrains à faire simplement instance, que tout ce que contient ce concile, fust bien veu et considéré par telles personnes qu'il plairoit aux rois de commettre: l'on en a continuellement détourné leurs pensées, ayant été représenté avec l'horreur d'un ennemi principal du royaume: de crainte que la seule lecture fist connoistre la vérité, et l'innocente doctrine, et intention de ce concile; comme il arriva, en la cy-dessus mentionnée assemblée des Etats. En laquelle les seigneurs députés pour la noblesse, ayant pris quelque aversion de ce concile, sur cette diffamation publique: après que par la seule lecture d'iceluy ils eurent été détrouppés, ils se joignirent au clergé pour en requérir la publication, en la même forme que les ecclésiastiques l'avaient fait par leur déclaration, la quelle ils virent bien ne pouvoir apporter aucun préjudice aux droits du royaume. »

beret, ad auctoritatem non recipiendarum, si æquum id esse judicaverint, conciliarium legum episopis asserendam, exemplum tridentinæ synodi in Gallia nequaquam acceptæ protulisse!

VII. Antequam hoc caput concludamus, aliqua de pontificiarum legum promulgatione attingenda sunt. In Antifebronio (*T. II, lib. II, cap. 3, n. 2*) monui, nihil interesse, utrum promulgationem Romæ factam sufficere affirmes, an neges. Stant enim ab utraque sententia magni nominis auctores et, quod caput est, romanæ sedi per quam addicti. Itaque quod Febronius promulgationem in provinciis faciendam esse contendit, non admodum me commovet. Sed quod et paradoxam et inhumanam hanc romanæ curiae consuetudinem appetat (*T. II, pag. 416*), id ferri nequit. Van Espenius (*De Promulg. leg., p. I, cap. 3, § 7*) ignotam antiquæ Ecclesiæ, neque in ipsis libris corporis canonici etiam recentioribus, puta extravagantibus communibus, aut Joannis XXII memoratam ait hanc promulgandarum ecclesiasticarum legum rationem; quibus eam Joanne XXII, qui an. 1516 pontificatum suscepit, recentiore a se habitam indicate. Illa tamen jam anno 1281 a Martino IV usurpata fuerat in processibus adversus Michaelem Pakologum Urbe veteri datis 18 novembbris (1); nec quidquam in ea Martini bulla est, unde tunc primum ab illo pontifice novam hanc, si placet, promulgationis formam inductam fuisse colligatur. Id enimvero paradoxum cuique catholicæ religionis decretis imbuo videri debeat, paradoxam ab orthodoxo scriptore vocari eam emittendarum legum formam, quam a tot seculis Christi vicarii summi pontifices servarunt; imo et concilia ipsa approbarunt. Non aliam certe constantiense concilium in pluribus divulgandis editis ac constitutionibus normam secutum novimus. Nam ut alia omittam (2), constitutionem sessione 15 editam contra invasores et spoliatores accedentium, et recendentium a concilio claudunt patrés his verbis (3): « Et insuper, ut hujusmodi præsens processus ad communem omnium notitiam ducatur, cartas sive membranas processus continentis eosdem in majori et sancti Stephani constantiensis ecclesiistarum valvis affigi, qui processus ipsos suo quasi sonoro præconio, et patulo indicio publicabunt: ut prædicti, quos processus concernent, nullam possint excusationem prætendere, vel ignorantiam allegare, quod ad eos processus hujusmodi non pervenerint, vel ignoravereint eosdem, cum non sit verisimile, remanere incognitum quoad ipsos, quod tam patenter fuit publicatum. » Basilienses ipsi constantiensum patrum inhaesere vestigis, ut plura eorum decreta nos docent (4). Quid? quod concilium tridentinum licet

(1) Bullar. rom. noviss. edit., t. III, p. II, pag. 30.

(2) Vide edictum, quo Joannes XXII, ut se concilio sisteter, revocatus fuit 2 maii 1415 [*T. VIII Conc. Hard., col. 291*]; Monitorium adversus ducem Austræ (*ibid., col. 468*) et bullam convocationis prælatorum anni sequentis (*ibid., col. 567*).

(3) *Ibid., col. 427.*

(4) Ut decreta sess. 8 (*Ibid., col. 1141*), sess. 12 (*Col. 1156*) et sess. 29 (*Col. 1243*).

Pium IV in ecclendi synodi decretis non aliam, quam quæ Romæ recepta erat, rationem initurum suspicari posset, nulla lege diserte cavit, ne pontifex romana promulgatione contentus esset. Quamobrem ea romanæ curie consuetudo universæ Ecclesiae consensione et observantia confirmata atque adeo consecrata dici non immerito potest. Quid vero si et principes eam probassent? Probarunt enim vero. Nam Nicolaus V, cum Lusitanorum regum in catholicam fidem amplificandam studiis favere, uti decebat, maxime vellet, sub excommunicationis poena vetandum sibi duxit, ne quis christianorum barbaris, aduersus quos piissimi illi reges strenue dimicabant, arma, lignaque deferret; litteras autem apostolicas 8 januarii 1454 editas, quibus id cavebatur, *valvis ecclesiæ ulixbonensis affixa* jussit, addita hac consueta declaratione: *Excommunicationes, aliæque sententia in illis contentæ infra duos menses computandos a die, qua ipsæ præsentes litteræ, seu chartæ vel membranæ earum tenorem in se continentæ valvis ecclesiæ ulixbonensis affixa omnes singulos contrafacentes prædictos ligent, ac si ipsæ præsentes litteræ eis personaliter et legitime intimatae ac præsentatae fuissent.* Neque vero id improbarunt aut lusitani reges, quorum causa agebatur, aut alii christiani principes. Leonis præterea X bulla contra Lutherum quomodo an. 1520 divulgata fuit? Basilicæ principis apostolorum, et cancellariae apostolicæ, neconon cathedralium ecclesiistarum brandenburgensis, misnensis et mersburgensis valvis jussu pontificis affixa fuit (1). Id autem Germaniæ episcopis et Carolo V imperatori paradoxum visum adeo non fuit, ut imperator in edicto adversus Lutherum 8 maii an. 1521 promulgato se illud emittere declararit *exequendo* Leonis constitutio nem (2).

VIII. Haec eadem satis ostendunt, nonnisi per summam injuriam dici a Febronio potuisse romanam consuetudinem *inhumanam*. Inhumanine pontifices omnes fuere saltem a Martino IV? Inhumana tria generalia concilia? Inhumani Lusitaniæ reges, et Carolus V imperator? Pergit tamen Febronius (*T. II, pag. 416.*) « Hoc quam inhumanum sit, cum quisque facile perspiciat, hinc Zaccaria, cit. cap. 3, n. 4 (3), ait, pontifices ea humanitate semper usos fuisse, ut non urgeant obligationem legum in provinciis non receptarum. Sed falsum dicit. Nihil sane paradoxum magis, quam quod (uti Romæ quotidie fit) judicetur juxta pontificias constitutiones, nec receptas nec publicatas in illis regnis et provinciis, e quibus cause ad romana tribunalia deferuntur. Sic (ut hoc modo demus pro exemplo) bullam Pii V, quæ incipit *Quanta Ecclesiæ*, circa formam resignationis beneficiorum; neque in Germania et Belgio, neque in Gallia et Hispania receptam esse monstrabimus infra cap. 8. Eo non attento, juxta illam identidem Romæ

judicari, atque ibidem exceptionem *bullæ publice ignoratæ aut non receptæ* haud exaudiri testantur Parisijs, de Resign. benef., lib. V, quæst. 6, n. 121 et seq.; Garzias, de Benef., part. XI, cap. 3, § 3, n. 271, quorum testimonia romanis suspecta esse non possunt. » Ego vero Febronii pace, nihil heic paradoxi video. Aliud enim est, pontifices ea uti humanitate, ut si quæ eorum leges justis de causis in provinciis receptæ non sint, aut dissimilantur, aut etiam indulgenter; quod unum in Antifebronio asserui; aliud ne inhumanæ videantur, debere illos si qui Romanum judiciorum causa accedunt, ex constitutionibus apud eorum provincias non acceptis sententiam ferre. Illud fortassis inhumanum esset, sæpe etiam periculis obnoxium, si a romanis pontificibus negligeretur. In hoc autem altero quid inhumanæ est? Cum enim romanæ curiæ in causis dijudicandis stylum omnes norint, an ulli injuria fiat, si Romæ judicari cum aut ipsi velint, aut cogantur ad formam judiciorum in ea curia præscriptam sententia edantur? Num quia pontifices caritatis causa suas aliquando constitutiones in quæpiam provincia non accipi patiuntur, debent præterea causas, que illa ex provincia Romam deferantur, ad aliam quam quæ Romæ viget, formam judicare? ut quod ferri una caritas, et indulgentia suadet, sua quoque auctoritate confirmat? Haec qui cum Febronio a romanis pontificibus exigat, næ ille *paradoxa et inhumana* postulare potius videatur.

CAPUT IV.

De juris canonici nœvis quos Febronius irreverenter exaggerat. Illud vero cum primis queritur, num aliqua disciplinae in iis libris comprehensæ nota inuri a catholico scriptore possit. Novus juris canonici codex a Febronio propositus expenditur.

I. Antequam ad alia, quæ in disciplinæ capitibus Febronius romanis pontificibus concedit jura progedior, nonnulla de juris canonici libris, in quibus pontificiæ ad Clementem V leges continentur, dicenda mihi esse video, ne effrenis illa licentia, qua aduersus hunc juris canonici codicem Febronius debacchatus est, impunis abeat. Primum autem licet mihi ex cl. Zallwein (*Princip. jur. eccles.*, t. II, q. 4, cap. 1, § 4) aliqua promere ad fatorum, quæ apud protestantes jus canonicum subiit, historiam pertinentia. « Lutherum, inquit vir cl., juris canonici fuisse hostem capitalissimum, illudque Wittembergæ in magna doctorum et studiosorum corona una cum bullâ Leonis anno 1520 Vulcano comburendum injecisse, hoc adhibito effato: *Quia tu, impie liber, conturbasti sanctum Domini, ideo te conturbet ignis æternus: sicut fecerunt mihi, sic feci eis,* inquit Samson, ipsi protestantes libere fatentur. Verum hisce ausibus impudentissimis scse vehementissime opposuerunt ipsi doctores protestantici Henningus Goedem et Hieronymus Schurffius, frendente licet Luthero, quem haec res ita commovit, ut Wittembergæ abierit, nec unquam posthac, ut eo rediret, persuaderi potuerit. Varie deinde inter jurisconsultos et Lutherum fuit

(1) Confer bullam, t. I Conc. Cerm., pag. 178.

(2) Ibid., pag. 187.

(3) Nihil ejusmodi ibi dixi. Indicare potius debuerat Febronius t. I dise. 2, cap. 9.

demicatum. Ingentes animi sui motus clarissime aperuit in epist. ad Spalatinum anno 1544 scripta, ubi sic scribit: *Ego tibi futeor, in hoc anno sic me esse acceptum, ut in vita mea, et in tota causa Evangelii nunquam fuerim perturbator: oritur enim mihi cum juristis negotium acerrimum. Et quos speraveram fidos Evangelii amicos, experior hostes acerrimos. Et post pauca: Intrinseci hostes plus nocent quam externi, ut Judas inter apostolos, sed vincit crucifixus, et perit crucifixor. Indignationem suam vehementissimam ante hoc factum prodidit, dum Spalatino scripsit: Damnent, exurantque mea, ego vicissim, nisi ignem habere nequacum, damnabo, publiceque concremabo jus pontificium totum, ternam illam haeresum.* Hujus rei gestae historiam fuisse recenset Seckendorffius (*In Historia lutheranissimi, lib. III, sect. 32*) et Kippingius in Apologetico pro Martino Luthero (1). Impudens hoc Lutheri factum ne ipsi quidem æquiores Lutheri asseclæ approbare audent, imo execrantur.... Ab illo tempore illud [jus canonicum protestantes] docuerunt, et in hodiernam usque diem docent in scholis publicis, ad illud provocant in judiciis, secundum normam illius procedunt in causis ecclesiasticis, controversias decidunt in suis consistoriis. Quid non egerunt doctores wittembergici, ut illius usum et conservarent, et propagarent? Hos æmulati sunt doctores aliarum academiarum, qui illud suis auditoribus commendarunt, miris laudibus exornarunt, ac doctissimis commentariis illustrarunt; imo etiam apologetias pro illius conservatione usu et auctoritate adornarunt, in academia jenensi Matthæus Golerus, rostochiensi Ernestus Cothmannus, lipsiensi Joannes Dauth, giesensi Ulricus Hunnius, marburgensi Hermannus Vultejus, et plures alii academicci doctores, quorum verba, libros, et testimonia refert laudatus Boehmerus. Immensus esse deberem, si, quæ celeberrimi jurisconsulti protestantici pro conservando usu, auctoritate stabilienda et propaganda, illustrandoque ipso studio juris canonici scriperunt, ac in hodiernam usque diem scribunt, in medium adducere vellem. Sed mirum videri alicui posset, quod doctores protestantici, et illi primi tempore Lutheri, et illorum successores tantopere pro usu et auctoritate juris canonici quasi pro aris et focis dimicaverint? num fortassis propter interesse quoddam privatum, quia de pane lucrando apud non paucos agebatur? Sed absit, ut viros illos tam sordide egisse et sensisse suspicemur: etsi ab omni interesse proprio ipsos omnino alienos fuisse vix aliquis nobis persuaserit. Sanè longe prudentiores fuisse illos jurisconsultos, quam Lutherum nemo sannus negaverit. Agebatur Lutherus cæco impetu passionum, rebellione in transversum rapiebatur, vindictam coquebat in pectore contra Leonem pontificem, a quo se damnatum sciebat: ut quid ergo mirum, quod tantum nefas perpetrare ausus fuerit? At vero jurisconsulti, quorum intellectui sanior illuxit Phœbus, quibus ratio status ecclesiastici et politici melius perspecta

erat, qui optime perspiciebant, pessime etiam iuribus suæ Ecclesiae, et suorum principum consultum iri, si jus canonicum penitus eliminarent, et proscriberent; ac denique intime penetrabant, quantum chaos in judiciis, quanta rerum confusio in dirigen- dis finibus jurisdictionis ecclesiastice et politicæ; quanta difficultas in defendendo *jure in sacra suis principibus vindicato ex proscriptione juris ecclesiastici sit pertimescenda*, utique secundum omnes prudenteriores œconomiæ regulas egisse censendi sunt, dum auctoritatem juris ecclesiastici sustentare toto conatu, omnibusque viribus allaborarunt. ,

II. Hac qui legerit, fierine posse credit, ut catholicus scriptor exstet, qui *decretem Gratiani et decretales Gregorii IX egregie circumcidenda, aut PENITUS ABJICIENDA ESSE* et asserat, et persuadere nitatur? Exstat tamen. Is Febronius est, et quæ produximus verba, ex eo deprompsimus (T. II, pag. 432). Queretur deinde homo, qui *utilem*, si superis placet, *publico et Ecclesiae non sterilem operam volebat præstare* (*Ibid., pag. 339*), queretur, inquam, se a suis adversariis probris et miris scommatibus impeti (*Ibid., pag. 157*). At nonne, ut aiebat Rusticus diaconus, *turpe sit et indecens contra asserentem perversa* (quæ in Lutheru ne ipsi quidem lutherani ferant) nos pro veritate frigidiores inveniri? Iram tamen comprimamus; et quæ demum ea sint, unde vix non lutheranam concremationem Gratiani decreto, et decretalibus Rhadamantus hic noster decernit, videamus. Ad decretum quod attinet, ex lutulentis illud fontibus ex Reginone, Burchardo, Ivone, aliisque id genus sibi æqualibus Gratianus, hausit (1), nec satis excultus fuit; non græcae linguae peritus; non criticus; nullo plane delectu inepta imo et inconstant methodo suam illam canonum congeriem struxit (2). « Eru-

(1) Illud nempe a Balleriniis in tractatu de antiquis Collectionibus, pag. 320, « quantum ad Gratianum qui non ex antiquis primigeniis fontibus integra documenta continentibus, sed ex posteriorum temporum collectionibus, quæ eadem documenta in partes dissecata, et in locos communes distributa continent pleraque hauisit, » scite annotatum est: « Cum nimurum hæ collectiones in titulos distinctæ, ob methodum faciliorem plurimum afferrent commodi; his passim receptis, usuque frequentiori multiplicatis earum exemplaribus, antiquorum et puriorum fontium amor ac studium sensim obsolevit. Harum vero collectionum auctores non semper accurati, nec semper ex priscis illis codicibus canones et decreta transcripsere. Vidimus quosdam non semper textus integros excerpssisse, sed liberiori licentia alios abbreviatos, alios alii verbis expressos, alios diminutos, alios interpolatos dedisse. Multa ex suppositiis passim inserta, et quedam etiam caeteroquin sincera alienis auctoribus attributa pluries notavimus. Vidimus etiam nonnullos ejusmodi collectores ex viatibus hujus generis collectionibus fere profecisse, et pro emendandis earum erroribus novos in excerpendo errores addidisse. » Hinc in fontes, e quibus fere omnia menda Gratiani profecta sunt, inquirendum iidem monent. Cæterum alios in Gratianum errores non ejus vitio, sed eorum, qui illius decretum auxerunt, atque interpolant, irreppisse constat. Eos singulari *disquisitione critica de interpolat.* Gratiani persecutus est Diomedes Brava, patricius Tranensis. Prodiit illi primum Bononiæ an. 1604, cum autem rarer esset, Boehmerus eam cum suis annotationibus ex MSS. codicibus recudit, uti et novissimo Riegerus in dissertatione de Gratiani Decreto, Vindobonæ edita 1770, pag. 155 181, qui etiam suas ex MSS. bibliothecæ Cesareæ annotationes addidit.

(2) Quam diversa sunt hominum ingenia! Audi quanto æquius de Gratiani decreto judicarint clarissimi viri P. D. Gregorius Zallwein et Paulus Josephus Rieger, ille in

(1) Hæc apologia annexa est Prolusionibus juris ecclesiastici, quas cit. auctor edidit Helmestadii.

dito enimvero nostro tempori non est ignoscendum, quod sub hoc simo margaritas querere cogantur scholastici aque ac judices, erubescendum autem, quod nondum Ecclesia gaudet videre corpus regulatum suarum depuratum (*Febr.*, t. II, pag. 435). Quod autem de vitiis Gratiani in compositione *decreti heic profertur*, et ab eruditis omnibus agnoscitur, id et in specie de compilatione *Decretalium* per Raymandum a Pennafort procurata dicendum est; nam et in hac [quod ipse fatetur P. Zaccaria] pontificum constitutiones passim interpolatæ, rescissæ, contra mentem constituentium immutatæ, aliis etiam quam suis veris auctoribus attributæ, et, quod caput rei est, ex corruptis Gratiani rivulis derivatae sunt. » (*Ibid.*, pag. 434.) Ergo *decretem Gratiani et decretales Gregorii IX egregie circumcidenda*, aut **PENITUS ABIGIENDA SUNT**? Si quid video, præcipiti nimium animo ad hanc consecutionem delapsus est Febronius. Collectio, quæ a cordato et æquo viro exspectanda erat, non alia esse potuit, quam *decretem Gratiani et decretales Gregorii IX* ad fontes, unde in antiquiores collectiones perperam illati canones fuerant, nempe ad ipsas pontificum epistolas, ad conciliorum decreta, ad genuina patrum scripta, accurate exigenda esse atque emendanda, quemadmodum Antonius Demochares et Antonius Contius, ac Romani maxime sub Gregorio XIII. Correctores in multis revera decretum illud, non diffidente adversario, reformarunt, ac deinde alii privata auctoritate, uti Antonius Augustinus in dialogo de Emendatione Gratiani, Van Espenius, Bartholus in Institutionibus juris canonici, ac Berardus in suis in Gratiani canones commentariis. Ceterum aliter de Gratiani decreto, aliter de Gregorii IX decretalibus loquendum est. *Decretum* nempe Gratiani licet ab Eugenio III probatum quis concederet [quod tamen unus Trithemius, rei scilicet ab ejus ævo nimis dissitæ testis minime idoneus narrat], ea

Principiis *juris ecclesiastici* t. II, q. 2, cap. 2, hic in ciata dissertatione de Gratiani Decreto, § 101: « Quaenam vero *decretem Gratiani ex multiplici capite omnem* meratur commendationem, ac propter ordinatissimum ordinem, quo anteriores collectiones antecellit, ob methodum illis temporibus, genio, et ingenio hominum maxime accommodatas, ob alia commoda quamplurima, quæ in bonum litterarum redundarunt, ad summam auctoritatem ascenderit, negari tamen non potest, quod quamplurimis mendis et defectibus scatent circa nomina urbium, provinciarum, inscriptionum, canones conciliorum, epistolas pontificum, doctrinas patrum. » Ita Zallwein, pag. 279, qui etiam addit, pag. 282: « *interim Gratiano sive debentur laudes, et grates, quippe quæ quamplurima antiqua documenta nobis conservavit, quæ facile injuria temporum interitura fuissent, et ea, quæ hinc inde dispersa erant, in unum colligit, atque in meliorem ordinem rededit.* Plures hujusmodi utilitates particulares refert Boehmer, illam præcipue, quod infinita quasi monumenta, quæ tum antiquam disciplinam ecclesiasticam repræsentant, tum verum Ecclesiae finem, scopumque docent, exhibeant, unde origines rerum ecclesiasticarum estimari, et cum præsenti statu eo rectius conferri possunt. » Riegerus vero (Pag. 227, nisi iniqui sinus judices, ita pronuntiandum, estimat: « *Gratianum pro ævi sui ratione, illaque musit tam infesta temporum conditione, quæ nihil bonis artibus ad soliditatem ac puritatem presidili erat, satis doctum, soleritem, accuratumque fuisse collectorem, atque adeo quidquid fere in auctore ipso est viti, omne nascendo fuisse commissum, magisque volenti occasionem ac opportunitatem, quam aptitudinem defuisse.* »

tamen approbatio ad solum scholasticum usum pertineret; a nullo vero posteriorum pontificum, ne ab ipso quidem Gregorio XIII ecclesiasticam obtinuit auctoritatem, ut non solum doctiores exteri canonistæ etsi pontificæ potestatis laudatores Henricus Canisius, Wiestner, Pirhing, Plettemberg, Zech, sed etiam Itali, ut illustrissimus Joannes Baptista Bartholus, atque adeo qui Romæ docuerunt, suosque commentarios vulgarunt, ut Franciscus Antonius Phœbæus, Franciscus Maria Gasparrus, Petrus Antonius Danielli, imo et quem ipse Febronius appellat (T. I, cap. 5, § 3, n. 1, pag. 290), cardinalis de Luca (*In Annot. ad conc. trident., disc. 28, n. 8*), omnia, quæ Gratiani decreto continentur capita, ad auctores suos singula referri oportere, solumque ex fontibus, ex quibus sunt hausta, vim et auctoritatem habere consentiant. Quamobrem inter Gratiani decretum atque *decretalium* libros maximum intercedit discrimen; « *Quod istos, ut nuper appellati Bartholi verbis utar (Instit. jur. can., cap. 53, pag. 467), pontifices summi sua auctoritate munitos ita nobis exhibuerint, ut quidquid in iis perscriptum est, vim ecclesiastice legis habeat: neque adeo inquirendum sit unde capita singula desumpta fuerint, sed satis nobis esse debet, a pontifice summo omnia nobis fuisse proposita; cum, quæ legis vim ex se non haberent, illam illis pontifex summus tribuere voluerit.* » Frustra igitur Febronius queritur, in *Gregorii IX collectione* pontificum constitutiones passim *interpolatas esse, rescissas, aliis quam suis veris auctoribus attributas*, aut etiam ex corruptis Gratiani rivulis derivatas. Hæc criticis viris eruditionis causa expendere, ac corrigere per me licebit; verum quod ad legis vim attinet, satis esse nobis debet, ut idem Bartholus aiebat (Cap. 59, pag. 520), « *a Gregorio IX illa omnia nobis fuisse proposita: qui cum leges ipse scidere posset, legum etiam scitis illis vim tribuere potuit, quæ ex se nullam haberent: ut quod Justinianus imperator de jurisconsultorum scriptis sua auctoritate collectis edixit in lib. I, ff. de vet. jur. Encl., idem Gregorius IX edixisse credatar: Omnia merito nostra facimus, quia ex nobis eis impertitur auctoritas.* »

III. Heic enimvero indignabundus exclamat Febronius (T. II, pag. 435): « *Supposita etiam in pontifice legislatoria eaque absoluta et omnino indipendente potestate, adversus tam capitales, per universum juris canonici corpus diffusos, totam massam affientes, serius agnitos errores, non potest a superiore æquitatis amante negari audientia.* » Bona verba quæso: quinam sunt hi *tam capitales per universum juris canonici corpus diffusi, totam massam affientes, serius agniti errores?* Audio. Isidori Mercatoris effata sunt, et recentior disciplina illis innixa. Hæc autem quæ Ecclesiæ exitialis est! Agnoscemus autem haud difficulter in juniore hac facie, antiquitatæ incognita, formam illam monarchicam, quam totam hoc opere expugnamus, sicutque facile intelligamus, per hanc *decretalium confictionem et introductionem, patrum disciplinam fuisse contractam, et, quoad*

hanc, christiano orbi quasi pro jure proposita principia tanquam ab apostolica traditione ad nos transmissa, quæ tamen apostolorum moribus et primorum seculorum observantiae directe repugnant (*Febr., T. I, cap. 3, § 9, pag. 198*).

« Aequo mirandum ac dolendum, quod romana curia non senserit infelices seqüelas suæ oppositionis adversus saluberrimas disciplinæ regulas, quas in Ecclesiam introducere concilia *constantinense* et basiliense tanto studio laborarunt. Quod pondus reddendarum rationum ab iis qui tot labores et tam pia studia, a *tribus* generalibus synodis pro reformationis opere et ad *componendam Ecclesiam suscepta*, tanta constantia enervarunt, atque ita malum corruptæ disciplinæ per secula et ad hunc usque diem transmisserunt! Eadem curia, ex præconceptis infundatis principiis, renuit se submittere duabus prioribus in id intentis; ut illam sacris canonibus, et per naturale consequens Ecclesiam instituto Christi conformem redderent (*Ibid., cap. 6, § 15, n. 8, pag. 507*).

« Ego sane non video quomodo graves et substanciales defectus, ex conceptu monarchico nati, et adhuc dum pullulantes, auferri queant, sive via judicii, sive per medium tractatum ineundorum cum curia quæ adoptatum suum systema, ut Scripturæ et canonibus adversum, sponte non dimitteret (*T. II, pag. 153*).

« Dicent ei [P. Sangallo] bini hi viri vere illustres [de Marca et Natalis Alexander] quod Isidori *infanda* opera juri *antiquo*, assensu universalis Ecclesiæ stabilito, fecerint succedere jus *novum* illi contrarium et inimicum..... quod spurii hi partus postquam usus tandem invaluerant, primarum universalium synodorum sacratissimos canones suffocaverint..... Dicit ei alius vir non minus eruditus apud Van Espen, Commentar. in canones juris veteris ac novi, pag. 485, edit. col. an. 1755, quod iidem Isidoriani canones dominatiu monarchico in christianam remp. inveniendo certissima fundamenta posuerint; quod evangelicam a Christo institutam et ab apostolis observationem disciplinam eradicatorint (*Ibid., pag. 508*).

« Totus mundus queritur de impietate facti, in publicatione harum epistolarum genuinis sanctisque canonibus directe oppositarum: per hoc sicuti sacrosanetas Ecclesiæ regulas abolitas, ita cleri populi que disciplinam corruptam esse, omnes cordati erudi sustinent (*Ibid., pag. 434*). »

Hæc Francofurti et Lipsiæ edi potuisse non miror; potuisse a catholico scriptore scribi et miror et doleo. Vereor enim, ut ab heresis nota vindicari queat.

IV. Possem heic ego sumere quod ex superiore dissertatione consequitur, romanum pontificem in decretis morum, quæ toti Ecclesiæ prescribat, et quæ in rebus necessariis ad salutem, vel in iis quæ per se bona, vel mala sunt, versantur, errare non posse (1). Sed summi pontificis ἀσπάλεως tantisper

dimittemus. Hoc aio, romanum pontificem, assentiente vel tacite universa Ecclesia, non posse in decretis morum quidquam prescribere, quod virtuti contrarium sit et ad vitium compellat; idque salva catholica fide negari non posse. Non me Febronius audiat; audiat Gersonem in sermone *fidei coram commissariis de erroribus contra fidem et mores circa præceptum: Non occides.* « Spiritus sanctus, inquit ille, docuit omnem veritatem, et docere non cessat successores: Et ideo Ecclesia non potest errare, et ita quidquid jubet verum est; » quod autem juberet pontifex assidente, etsi tacite tantum, Ecclesia, ipsa juberet Ecclesia. Basileenses quoque audiat in synodali response, quod 3 sept. an. 1432 Eugenii legatis dedecunt: « Hæreticum illum fateri debet, qui putat concilium generale.... in his quæ ad fidem seu bonos mores pertinent, posse errare: » idem ergo de dispersa Ecclesia constituendum. Enimvero si pontifex bonis aliquid moribus noxiū juberet, eique tacito etiam consensu annueret Ecclesia, fideles aut Ecclesiæ (contra quam Christus docuit), non audire cogerentur, aut si illam audirent, in scelus, quod ea juberet, prolabi. Quid vero si Ecclesiæ ipsam consideremus? Tunc enim Ecclesia a sua sanctitate, quam in symbolo profitemur, plane descisceret. « Nam, inquit Bellarminus (*Loc. cit.*), sancta dicitur potissimum ob sanctam professionem; quia nimur legem et professionem sanctam profitetur, quæ nihil docet falsum, nihil præcipit malum » Quare S. Augustinus aiebat (*Epist. 119 vet. edit.*): « Ecclesia inter multam paleam, et zizania multa tolerat; et tamen quæ sunt contra fidem et bonam vitam, nec tolerat, nec approbat, nec taet, nec facit. » Neque illud Ecclesiæ patitur *infallibilitas*. Nempe, ut in eo quem indicavimus, sermone aiebat Gerson (*T. II oper., noviss. edit., pag. 336*): « Quodlibet præceptum includit in se dictamen rectum, secundum quod fit bonus usus, sicut hoc præceptum: *Non occides* habuit istud dictamen: *Non licet occidere*, fundatum in hoc universali præcepto: *Non facias alius quod tibi fieri non vis*. Quedam sunt et de Scriptura sacra. Item articulus est, quod sit una Ecclesia

bendo virtutem, ut restitutionem: quia hæc sunt per se bona, vel mala, nec potest fieri ut erret præcipiendo aliquid contra salutem, ut circumcisionem, vel sabbatum; vel prohibendo aliquid necessarium ad salutem, ut baptismum aut eucharistiam; licet hæc non sint per se bona vel mala. » S. vero Antonius, Summ. p. 3, tit. XII, cap. 8, § 2, idem statuerat his verbis, quæ ex Joanne Neapolitano celebri illorum temporum theologo sumpsit. « Ea quæ facit papa cum cardinalibus sunt duplicit generis. Quedam sunt et pertinent ad particularia facta hominum, ut collationes, beneficiorum, etc., et in talibus papa potest errare. Quedam sunt, quæ facit papa pertinentia ad statum universalem totius Ecclesiæ, vel quantum ad fidem, ut sunt determinationes et declaraciones, quæ spectant ad fidei articulos, et Ecclesiæ sacramenta, et omnia alia contenta in sacra Scriptura; sive quantum ad bonos mores, ut sunt statuta, decreta, et decretales: et in talibus dicendum est, quod licet absolute, pensatis solis personis papæ et cardinalium, papa cum ipsis possit errare, supposita tamen divina providentia, et Spiritum sanctum loqui per Ecclesiam, credendum est, papam non posse errare, quia Christus oravit pro Ecclesia: *Rogavi pro te, Petre, ut non deficit fides tua.* Et dicere, quod in hujusmodi papa erraret, esset hæreticum. »

(1) Rem totam Bellarminus, Lib. IV de rom. Pont., cap. 5, his declarat exemplis: « Non potest fieri ut pontifex errebit, præcipiendo aliquid vitium, ut usuram; vel prohibe-

catholica et apostolica, id est fundata in doctrina apostolorum, quos Spiritus sanctus docuit omnem veritatem, et docere non cessat successores. Et ideo Ecclesia non potest errare, et quidquid jubet, est verum; jubet autem docere præcepta et conclusiones ex eis; ergo pertinent ad hunc articulum: *Unam sanctam Ecclesiam.* » Atque ut exemplo rem explicemus, reservet sibi pontifex, cui Ecclesia assentietur, aliquod crimen, atque illud deinceps nonnisi a se absolví posse præcipiat. Quod directe jubet, est ejus sceleris servata sibi absolutio, hoc tamen *præceptum includit in se dictamen rectum*, quod sit *bonus usus præcepti*, aut saltem quod hæc reservatio neque naturali juri neque divino adversetur; idque licet *usus præcepti* ad mores pertineat, ad fidem ipsam spectat, que certo doceat nihil in ea reservatione esse mali. Ecclesia igitur, quæ pontifici præcipienti assentiretur, in fidei decretis erraret, id licitum falso suadens, quod revera non licet; actum proinde esset de ipsa Ecclesiæ *infallibilitate*. Jam vero quid de eo sentiendum, qui aliquam Ecclesiæ consuetudinem esse malam, vel aliquam ejus legem injustam præfracte assereret, non ausus est Melchior Canus (*De loc. theol. l. V, cap. 5, quæst. 5*) delinire, an hæreticus haberi is debeat. Ego vero non dubito quin saltem (ne in tricis hæreamus) si quis aut sentiat affirmetque, quampiam Ecclesiæ consuetudinem, legemque non solum esse per se malam atque injustam, sed etiam a romano pontifice, Ecclesiæ ut malam injustamque proponi, aut illam ea nota configat, quæ adeo nefariam de summo pontifice, atque Ecclesia sententiam contineat sumnatque, ab hæresi excusari nequeat. Id enim quid demum esset, nisi de romano pontifice Ecclesiæque illud opinari, quod ab Ecclesiæ sanctitate atque *infallibilitate* prorsus abhorret, posse scilicet pontificem, Ecclesiæque ea studiose præcipere, unde fideles in errorem ac scelera pertrahantur? An autem hoc hæreticum non sit? Erant qui veluti *sacrilegami* damnaliant eucharistiæ sub una panis specie et a jejunis sumnendæ consuetudinem. Concilium porro constantiense (Sess. 13) adversus illos animaverlit, cum hujusmodi consuetudo ab Ecclesia et sanctis patribus rationabiliter introducta et diutissime observata sit, eam habendam esse pro lege, quam non licet repudiare, aut sine Ecclesiæ auctoritate pro libito mutare: tum eos tanquam hæreticos damnat his verbis: *Quapropter dicere, quod hanc consuetudinem observare sit sacrilegium aut illicitum, censeri debet erroneum, et peritinaciter asserentes oppositum præmissorum, tanquam hæretici arcendi sunt et graviter puniendi per diæcesanos locorum juxta sancti nem in favorem catholice fidei contra hæreticos et eorum fautores salubriter adinventam.* Atque hanc concilii definitionem Martinus V verbatim in bullam post Emmauelem a Schelstrate ab Harduino editam (T. VIII Conc., col. 918, seq.) In Eminentibus intulit confirmavitque. Eadem fuit tridentinorum patrum sententia. Constat ea ex pluribus canonibus. Duos tantum profero: *Si quis dixerit Ecclesiæ romanæ ritum, quo*

submissa voce pars canonis, et verba consecrationis proferuntur, damnandum esse.... aut aquam non miscendam esse vino in calice offerendo, eo quod sit contra Christi institutionem, anathema sit (Sess. 22, can. 9): en primum. *Si quis dixerit, prohibitionem solemnitatis nupiarum certis anni temporibus superstitionem esse tyrannicam, ab ethnicorum superstitione profectam, aut benedictiones, aut alias cæremonias, quibus Ecclesia in illis utitur, damnaverit, anathema sit* (Sess. 24, can. 2). Agitur heic, quemadmodum nemo non videt, de disciplinæ legibus; eamdem tamen in illarum reprehensores anathematis sententiam tridentini patres tulere, qua hæreticorum in fidei capitibus errores proscribere consueverunt. Neque tamen illos anathemate perculerunt, qui ejusmodi leges invalidas injustasque esse insigni licet audacia pronuntiarent, sed eos qui, ut evidenter et ex intrinseca quasi labe invalidas injustasque, atque adeo noxia ac malefica præcipientis Ecclesiæ voluntate propositas esse assererent. Id perspicue docent ea verba: *Damnum esse, eo quod sit contra Christi institutionem, esse tyrannicam, ab ethnicorum superstitione profectam, damnaverit.* Hæreticum igitur haberi debet, romani pontificis atque Ecclesiæ consuetudines legesque, tanquam supremi legislatoris nequitia vitiosas damnare. Quid ergo de Febronio statuimus, qui non unam alteramve disciplinæ legem, sed generalem a tot seculis per romanos pontifices Ecclesia saltem non dissentiente, atque adeo tacite assentiente inductam disciplinam gravissimis censuris afficit atque condemnat? Confer *Sacrilegii damnæ* eo quod sit contra Christi institutionem superstitionis, tyrannicæ, ab ethnicorum superstitione, profecctorum, notas quas hæretici a constantiensiis et tridentini patribus damnati peculiaribus illis Ecclesiæ consuetudinibus ac legibus inurebant; confer, inquam, cum Febronianis illis: « Per hanc decretalium introductionem patrum disciplinam fuisse confractam, quasi pro jure proposita principia tanquam ab apostolica traditione ad nos transmissa, quæ tamen apostolorum moribus et primorum seculorum observantiae repugnant; eadem curia, ex præconceptis infundatis principiis renuit se submittere duabus prioribus, in id intentis, ut illam sacris canonibus, et per naturale consequens Ecclesiam instituto Christi conformem redderent; adoptatum a curia sistema Scripturæ et canonibus adversum; primarum universitatum synodorum sacratissimos canones suffocavit; certissima fundamenta posuit, quæ evangelicam a Christo institutam et ab apostolis observatam disciplinam eradicaverunt; sacrosanctas Ecclesiæ regulas abolevit. » Anathema, anathema sit, qui isthæc tam procaciter affirmat, dicentur dubio procul tridentini patres: *tanquam hæreticus arceatur, in clamarent Constantienses.* Licet autem quæ haecenus exposui, invictè id ostendant, eo tamen confidentius hoc assero, quod milii in hac sententia præeuntem habeam illustrissimum Languetum senonensem archiepiscopum in tertia ad senatus parisiensis consiliarium

epistola, ubi diserte ait, « *errorem esse, imo expressam hæresim*, si quis dixerit in rebus tantummodo fidei, non autem in ipsis institutis moribusque divinam sapientiam Ecclesiæ præsto esse. Nam et apostoli in hierosolymitani concilii decreto, quod ad disciplinam eque ac dogma spectabat, visum quod statuerant *Spiritui sancto* testati sunt, et Christus apostolos cum se usque ad *consummationem seculi* cum ipsis *futurum* promisit, jussit non solum docere, sed quæ præscripta a se fuerant, perficienda curare : *Docentes servare eos quæcunque mandavi vobis* (1).

VI. Evidem intelligo quid respondere Febronius fortasse posset : pontificem quidem romanum hæc tam nefaria mandasse ; sed nunquam Ecclesiam ei assensisse ; hæresis autem crimen ad eos tantum spectare qui Ecclesiam, non unum pontificem errori obnoxium, tantæ perversitatis insimuleant. Verum ut hoc Febronio daremus, fierine posse quis credat et impune asserat ut Christus Ecclesiæ suæ caput per tot secula a recta fide honorumque institutorum disciplina aberrare permiserit ? An id cum sedis romanae *infallibilitate*, quam Bossuetius inficiari quemquam salva traditione non posse intellexit, unquam concilietur ? Ne sumnum ipsum pontificem ~~ἀρχαπλεῖτας~~; privilegio potiri fateretur, illud romanæ tamen sedi assereret, ad fidem Petri, quæ si in uno pontifice desiceret, mox vel in eo ipso, vel saltem in successoribus revivisceret, Bossuetius confundit. Verum hancine anchoram Febronio liceret arripere, si fidem Petri a multis iam seculis in romanis pontificibus extinctam deplorare deberemus, quemadmodum necesse esset, si disciplinam a Christi institutione apostolorumque moribus abhorrentem dedita opera ursisset ? Sed revera nihil exploratus est quam universam Ecclesiam non solum tacito, sed expresso consensu disciplinam a pontificibus propositam accepisse. Ait quidem Febronius (t. I, cap. 8, § 4, n. 1) adversus isidorianas decretales seculo ix Hincmarum rhensem, seculo x Arnoldum II episcopum aurelianensem et Gerbertum, pugnasse ; seculo xiv Guillelmum Majorem, episcopum andegavensem, decretum Gratiani et decretales velut *siliquas porcorum et panes furfureos modernorum*, in synodo diocesana an. 1512, suggillasse (t. I, cap. 5, § 3, n. 8, pag. 295). Præter hos, « Multi viri docti, inquit (t. II, pag. 302), antiquam sanamque zelantes disciplinam, non cessabant de novis his corruptricibus dolere, atque episcopalium jurium eversionem denunciare publico. Hoc fecere bini episcopi carnotenses : S. Ivo in epist. 410 ad papam Paschalem II, et Joannes sarisberiensis in suo Politicato, lib. VII,

cap. 21; Arnoldus episcopus lexoviensis, epist. 71 ad papam Alexandrum III; Hildebertus episcopus ceno-manensis, postea archiepiscopus turonensis, epist. 47; Robertus episcopus licoliensis, in Responso ad papam Innocentium IV, quod descripsit Matthæus Parisius in sua Historia ad annum 1253. » Verum ad Hincmarum quod attinet, supra ex Nicolao I acceperimus quam parum in repudiandis, quæ nuper productæ fuerant, isidorianis decretalibus sibi constans is fuerit, quamque levi illas argumento rejecerit. De reliquis vero, ne singulos inani labore expendam, id universim dictum velim, eos in quasdam consuetudines, quæ non ex ipso isidoriano jure, sed ex hujus abusu irreperserant, invectos fuisse. Sufficiat in Guillelmi andegavensis, et Iwonis, quos Febronius inter cæteros appellat, mentem accuratius inquirere. « Quatuor, inquit ille (*apud Dacherium, Spicileg. t. XI, pag. 258*), principalia generalia concilia, et alia deinceps habita ; nec non decreta summorum pontificum, quæ ad reformationem Ecclesiæ et informationem vitæ humanæ, maxime clericalis, pro varietate temporum et factorum, seu rerum exigentia, instinctu Spiritus sancti divinitus successerunt. Quæ quidem dicta sanctorum patrum, et statuta conciliorum, maxime principalium quatuor, decretaque summorum pontificum, si ad integrum servarentur, ad sanctæ matris Ecclesiæ et fidei orthodoxæ stabilimentum, instructionem morum, repressionem criminum, propagationem virtutum, procul dubio sufficere viderentur, nec opus esset onerosa novorum multitudine statutorum humeros premere subditorum, cum multitudo onerosa nihil habere dignoscatur honesti. Verum quia multa de prædictis statutis conciliorum et decretis summorum pontificum, tam propter negligentiam prælatorum quam propter abusum subditorum et corruptionem, in dissuetudinem abiierunt, et alias nullo modo servantur ; sed petulantia et insolentia animorum indomitorum, et maxime clericorum, temere corrumpuntur et damnabiliter violantur ; idcirco eadem sancta statuta revocare, renovare et in lucem reducere, esset perutile toti mundo, et panes similagineos sanctorum antiquorum patrum mensis apponere filiorum potius, quam siliquas porcorum et panes furfureos modernorum. » Unus Febronius iis verbis : *nec opus esset onerosa novorum multitudine statutorum*, videre potuit a Guillelmo reprehensas *collectiones decretorum et decretalium tunc satis recentium* ; unus recentiores canones intelligere potuit a Guillelmo *siliquas porcorum et panes furfureos modernorum*. Ubi enim Guillelmus indicat se ita critice artis peritum fuisse ut isidoriana pontificum decreta respueret ? aut adeo anti-pitatis studiosum ut recentiores eorumdem romanorum pontificum constitutiones nihil faceret ? Generatim ait : *Nec non decreta summorum pontificum, quæ ad reformationem Ecclesiæ et informationem vitæ humanæ, maxime clericalis, pro varietate temporum et factorum, seu rerum exigentia, instinctu Spiritus sancti divinitus successerunt*. Quæ sane eque de isidorianis, nisi Guillelmum in illarum ea jam ætate dignoscenda fraude

(1) Instruct. Pastor. contenant une troisième lettre, etc., pag. 5 : « C'est une erreur, même une *hérésie formelle*, de dire que l'Église n'est point assistée par la sagesse divine dans sa conduite, mais seulement dans sa foi ; puisqu'il est prononcé par le concile de Jérusalem dans le décret qui règle ensemble le dogme et la discipline : *Il a plu au Saint-Esprit et à nous : Visum est Spiritui sancto et nobis.* » Et quand Jésus-Christ promit son assistance aux apôtres, il leur ordonna non seulement d'enseigner, mais aussi de faire exécuter tout ce qu'il leur avait prescrit, menaçant de la damnation ceux qui ne leur obéiraient pas : *docentes eos servare quæcunque mandavi vobis.*

criticorum principem facias, æque de gregorianis, atque de antiquissimis, intelligi par est. *Siliquas autem porcorum et panes furfureos modernorum* cum vocasse sueæ etatis canonæ tantæ malignitatis est confingere, quantæ fuisset ille impudentia si vocasset. Itaque multo verisimilius ipsique Guillelmo honorificius existimarit qui dixerit, iis nominibus voluisse Guillelum animorum indomitorum, elmaxime clericorum, effata carpere, quibus abusum et corruptionem unde panes similaginei sanctorum antiquorum patrum in desuetudinem abierant, petulantia et insolentia tueri conabantur. Hæc dicta sunt, quin a Guillelmo verbis ab ipso Febronio prolatis discedamus. Sed tantisper Daecherii spicilegium, unde Febronius Guillelmi synodus produxit, consulamus. O rem ridiculam! Guillelmus ille, quem Febronius veluti Gratiani decretum et Gregorii IX decretales, atque adeo isidorianas merces inter siliquas porcorum ablegantem appellat, in ea ipsa dioecesana synodo, an. 1542, non solum Nicolai I (*Spicileg. l. c., pag. 261*), quem isidorianas epistolas obrutuisse idem Febronius contendit, et Bonifacii VIII (*ibid., pag. 262*) utique non antiquissimi inter pontifices, sed etiam Sylvestri (*ibid., pag. 260*) et Calixti (*ibid., pag. 261*) decreta ex Isidoro mutuata proponit; idemque in synodo an. 1294 Fabiani secundam ad omnes Orientales epistolam ex Isidoro depromptam laudaverat (*ibid., pag. 239*). Et putabimus Guillelmi vota, quæ Febronius (*t. I, pag. 269*) bona et sancta appellat, eo spectasse ut jus canonicum ab isidorianis fraudibus, a recentium pontificum, qui illis innixi erant, decretis purgatum; atque ad antiquos tantum canonæ exactum habere mus? Febronius se deinceps in citandis auctoribus aut cautiorem aut sinceriorem præbeat nisi rideri velit. Ixonem porro quis nesciat decretum suum præcipue ex isidorianis epistolis contexisse? Ipse id Febronius fatetur, ex hac collectione Isidori, inquiens (*t. II, pag. 300*), magna ex parte seculo undecimo compilatae sunt collectiones canonum Burchardi Wormatiensis et Ixonis Carnotensis. Quomodo ergo Ivo, antiquam sanamque zelans disciplinam, non cessasset de novis his corruptelis, quas falsi Isidori canonæ invenerant, dolere, atque episcopaliū jurium eversionem denuntiare publico? Alio igitur spectabat Ivo quam ut isidorianum jus, quod ipse in suo decreto servandum proposuerat, in invidiam vocaret.

VII. Quanquam fac omnes quos Febronius indicat in jus canonicum isidorianum ac gregorianum insurrexisse: quid, queso, hi sunt cum cæteris totius orbis christiani episcopis qui illud vel diserte approbarunt, vel tacito tantum consensu confirmarunt? Certe isidorianas epistolas passim in omnibus canonum collectionibus quæ ante Gratianum contextæ sunt receptas, videmus: ut, præter Burchardum et Ixonem, in additione quarta ad Benedicti Levitæ capitularia ab Erchembaldo Lotharii cancellario para (1); in collectione MS. sorbonico matinensi,

cujus mutinensem codicem in Bibliotheca historiæ litterariæ pisaurensibus typis excusa descripsi (1); in Reginonia libello de ecclesiasticis Disciplinis; in collectionibus denique Anselmi Lucensis, cardinalis Deusdedit, Bonizonis sutrini episcopi, aliisque, quas in MSS. codicibus detectas erudite Ballerini percensent (2). Tot canonum collectiones ubivis gentium disseminatae satis ostendunt, nihil ex isidorianis mercibus timuisse sibi et christianæ disciplinæ non solum illarum auctores, sed Ecclesias ipsas apud quas in usu fuere. Verum ad Gratiani decretum nos convertamus. Neque inter fines Italiae, inquit Zallwein (*t. II Princip. jur. eccles., pag. 283*), usus, æstimatio et auctoritas hujus decreti contineri poterat, sed ad exterias etiam nationes sese diffundebat, atque in ipsa academia parisiensi, tunc temporis celeberrima, adhuc labente sec. XII, vel certe ad initium sec. XIII, usuni scholarum obtinuit. Ab illo tempore usus illius fuit communis in omnibus scholis publicis, eidem enucleando et explicando omnes doctores insudarunt; illud glossis, interpretationibus, illustrarunt, et tantum effecerunt ut etiam auctoritatem in iudiciis publicis sortiretur. Anxie profecto eo tempore conquirebatur a pontificibus, imperatoribus et episcopis, decretistarum et legistarum: ad hos velut ad oraculum delphicum provocabatur in causis difficillimis, ab his petebantur decisiones in controversiis, illorum decisionibus stabant litigantes, illorum interpretatio reputabatur authentica. Neque hæc praxis obtinuit solum in Italia et Gallia, sed etiam in Germania; nam ad celeberrimam academiam bononiensem Germanos quoque accessisse, et studio decreti operam dedisse, eo minus dubii habet quod ex Arnaldo abbe lubecensi (*lib. III Chron. Star., cap. 5*) constet, Danos quoque illuc confluxisse, et decretistarum docentibus operam dedisse. Et quis dubitet inter tot millia Bononiæ et Parisiis studentium non plures fuisse Germanos? Ulteriori testimonio est, quod Joannes Semeca, vulgo Teutonicus, præpositus ad S. Stephanum Halberstadii, in illud decretum glossas et commentarium, sec. XII, scripsérat amplissimum, in quo cæterorum interpretum glossas corrigere et in melius reformare aggressus est, ea laude ut de ipso scribere non dubitent, glossatorem hunc id præstissime per suas glossas in *decreto*, quod Accursius præstit in Pandectis (3). Et quis nescit, Fridericum Barbarossam in suo comitatu habuisse legistas et decretistas? De Henrico VI testantur scriptores quod utrique juri operam naverit. Episcopos quoque et archiepiscopos Germaniæ in suis tribunalibus lovisse decretistas illorumque consiliis fuisse usos in regimine suarum Ecclesiarum, vel ex solo Joanne Semeca Teutonico supra citato constat, ut de praxi nihil dicamus (4)... Praxim (5) hujus decreti confirmarunt imperatorum constitutions, consensu ordinum imperii latæ, quarum unam

(1) Confer eosdem Ballerini, *ibid., pag. 283*.

(2) Loco citato, p. 4, cap. 18.

(3) Bohemerus, ad tit. de Constit., § 50

(4) Vid. Bohemer, in prefat. ad *decret. Gratiani*.

(5) *Ibid., pag. 384*.

sub Frederico II, anno 1236, emanatam exhibit Gollastus : alteram prioris confirmatoriam de anno 1281 sub Rudolpho datum refert Lehmannus... Eadem fata (pergit Zallweinius) vel adhuc longe meliora obtigerunt decretalibus Gregorii IX; de quibus eo minus superesse dubium potest, quanto certius est quod auctoritate pontificum fuerint promulgatae, approbatæ, et per orbem universum dispersæ, illarumque usus per canonistas, qui tunc in maximo erant numero, in omnibus ferme tribunalibus invaluerit. In tantam *decretales* ascenderunt auctoritatem ut, obstetricantibus episcopis, ab imperatoribus Frederico II et Rudolpho publico ordinum decreto sec. XIII fuerint confirmatae : qualis honor juri civili romano, etiam ubi fora Germaniae occupaverat, contigisse ostendi nequit. Inde fortassis etiam venit quod jus canonicum etiam primatum suum præ jure civili semper habuerit et retinuerit. » Velim equidem, ista paeatiore animo Febronius consideret ; intelliget universam Ecclesiam in *decreti* et *gregorianarum decretalium* disciplinam consiprasse, licet interdum nonnulli ob sua privata incommoda deabusibus conquesti fuerint. Tum enim vero tot contumelias hanc disciplinam onerasse eum paenitebit, quæ demum in ipsam Ecclesiam per sumnum nefas derivantur.

VIII. Qued si nihil in gregorianarum decretalium disciplina est quod cum naturali et positivo divino jure confligat, idque si quis pervicaciter negret, haereses notam hand diffugeret, ut hactenus demonstravimus; quid causæ esse potest cur Febronius novum juris canonici corpus optet compendi? Nam quæ a primæva disciplina in Ecclesiam introducta sunt discrepantia, utique ex legitima potestate. atque in rebus quæ mutationi per se obnoxiae erant, profecta novimus a romano, inquam, pontifice, aeeidente ipsius quoque Ecclesiæ consensu. Vide enim vero quid in constantinopolitana Ecclesia jamdiu contra vitam disciplinam invalidit. « Hujus episcopus, inquit Ballerinius (*De Potest. eccles.*, pag. 203), ante medium seculum quartum erat simplex heracleensis metropolitæ suffraganeus, qui pullo jure in alium quempiam antistitem fruebatur. Canones nicensi eaverant ut patriarchalibus et aliis præstantioribus sedibus sua jura conservarentur. Cum porro imperialis sedes constituta fuissest Constantinopoli, et idcirco hæc urbs, romane annula, junior Roma appellari coepisset; anno 581, in CP. synodo I, hujus episcopo decretus fuit honoris primatus post romanum episcopum, properea quod urbs ipsa sit junior Roma. Ille erat prærogativa meri honoris et ordinis, non juris. Sensim vero concurrentibus ex toto Oriente ad eam urbem, in qua imperator residebat, pluribus episcopis, ob varias occasiones et causas, per facile fuit ibidem episcoporum, eo conuenientium, synodos cogere, in quibus difficiliores et graviores quæstiones cognoscerentur atque definirentur, et ordinationes quoque episcoporum, assentientibus metropolitis et imperatoribus annuentibus, ab ejusdem urbis antistitibus peragerentur. Ita non solum Nestorius, sed

etiam S. Joannes Chrysostomus, Atticus, Sisinus et S. Proculus, constantinopolitani præsules, de episcoporum causis et appellationibus ex variis orientalibus provinciis ad se delatis passim judicarunt, et aliquot etiam episcoporum ordinationes fecisse leguntur; quæ cum nullo jure antiquorum canonum effici ab ipsis possent, suffulciri et defendi cœperunt ex memorato decreto concilii CP. *primi*... Huic quidem novitati noveque juri, quod opponebatur antiquo firmato canonibus nicæniis totius Ecclesiae reverentia consecratis, et præjudicio erat aliis metropolitis et patriarchis, S. Leo papa fortiter restitut. At idem jus, consentientibus iis quorum intererat, et sanctorum quoque episcoporum usu conciliique chaledonensis decreto approbatum, sensim obtinuit, ac nicæno canonii et antiquo juri, romanis episcopis non amplius repugnantibus, tandem prescrispit : adeo ut, licet novæ prærogative subinde constantinopolitanis accesserint, de istorum jure nemo amplius dubitet; neque in concilio florentino mota fuerit de hoc ulla quæstio, nec nunc moveretur, ut arbitror, si CP. patriarchæ, ad unitatem Ecclesiæ redeentes, eadem jura vellent retinere. » Ipsa igitur antiqua Ecclesia jus novum adversus canones constituti a se admittique posse multo ante isidorianas decretales ereditit, eaque usa est potestate. Quid ergo Febronius gregorianam disciplinam earpit? Quod si, ut recte idem Ballerinius animadverit (*De Potest. eccles.*, pag. 199), quedam ex apocryphis documentis obtinere; et non idcirco falsum jus illud est dicendum, quod ex falsis fontibus originem, seu incrementum, aut propagacionem faciliorem, habuit. Neque enim ea recentior disciplina ex ipsis supposititiis documentis juris vim et auctoritatem consecuta est, sed ex illa ecclesiastica potestate, quæ eamdem novam disciplinam recepit confirmavitque. Hanc quicunque damnaret tanquam falsum jus et corruptelam, damnare deberet ipsa concilia non solum particularia, sed etiam œcumonica, temporum posteriorum, ac præsertim tridentinum, quorum disciplina, in plerisque capitibus constituta, non est antiquorum canonum jus, quod unum Febronius *jus verum et genuinum* vocat, sed est disciplina posterius inducta, et pro varietate circumstantiarum mitigata atque mutata, et solum contra irrepentes abusus et corruptelas opportunis remedii munita. »

IX. At saltem, inquiet Febronius, recentiore multo melior ac purior erat vetus disciplina. Quidam ergo hæc sit revocanda? Febronii statim adverte fraudes. Veteris ille disciplinæ instaurationem urget, sed in iis solis capitibus, quæ ad episcoporum et metropolitanorum jura in pristinum revocanda, et ad spolianam redditibus romanam curiam, pertinent. At eur pro aliis plurimis antique disciplinæ capitibus, quæ sane meliora erant, restituendis nihil laborat? Cur electio-nes antistitum populi juri non reddantur? Cur publicam poenitentiam non instauremus? Cur beneficia ecclesiastica non tollantur de medio, resque omnes Ecclesiæ ad episcopos devolvantur, qui redditus ex canonum prescripto quatuor in partes tribuant? Cur

vicarii apostolici non constituantur in Galliis, in Hispania, etc.? Cur decretum *Frequens* constantiensis concilii, pro quo tanquam pro aris et focus pugnat Febronius, non abrogetur? Numquid enim antiqui canones generalia concilia singulis celebranda decenniis sanxerunt? Abususne in Ecclesia subnati sunt solum ob antiquum facultatum exercitium et jus episcopis ac metropolitis eruptum? Quid vero si ne episcopis quidem ac metropolitis pristinæ auctoritati restitutis omnibus abusibus aditus præcludatur? «Nonne, inquit Ballerinius (*De Potest. eccles.*, pag. 206), obabusus qui sub ipsis irrepserunt et invalescabant, aliquot facultatum limitationes, aut restrictiones utiles, vel necessariae, habitæ sunt?... Quid porro, pergit idem Ballerinius, si renovari non possit antiqua canonum disciplina, quin ex restitutione in integrum majora scandala et scissuræ gravissimæ prædenter timeantur? Ad ædificationem et bonum Ecclesiæ pertinent non solum illa, quibus utilitati vel necessitatì ejusdem prospicitur, verum etiam illa, quibus malum impe diatur, et grave aliquod scandalum, quod ex usu quantumvis per se bono vel etiam meliori potestatis metuendum esset. Cavere enim a malo species boni est; et ad bonum Ecclesiæ referendum, si non procuretur aliquod bonum quod sine majori damno obtineri non potest... Hoc autem ex principio quis non intelligit quam perperam suo in opere contendat Febronius restituendam antiquorum canonum disciplinam? Ob hanc restitutionem nonne abolenda penitus essent privilegia exemptionum insignium capitulorum et regularium, quæ non exiguum diœceseon portio nem subtraxerunt episcopis; rescindenda concordata, quibus principibus concessa fuerunt nonnulla olim episcoporum aut metropolitarum propria; aliaeque pervulgatae consuetudines essent mutandæ, quæ cum antiquorum jurium episcopaliū aut metropolitico rum detrimento a pluribus seculis obtinēt, nec sine mulierum offensione mutari queunt? Hæc si absque magno scissurarum periculo fieri non possunt, quis in Ecclesiæ ædificationem Febronii consilium cedere existimet, et non potius in destructionem? » Quid quod ad antiquos mores revocari non possumus, nisi synodorum provincialium restituatur auctoritas? At prudens ne quispiam serio sibi futurum suaderet ut in hac temporum conditione liceat episcopis provincialia concilia ex veteri more quotannis habere, qui ne diœcesanas quidem synodos celebrare permittantur? Quæ timendæ difficultates? quæ sacerdotii et imperii dissensiones? quæ leges ecclesiasticarum synodorum libertati adversantes? Fac tamen ejusmodi concilia cogi libere possint. Audebitne ulla provincialis synodus episcopum damnare post tot turbas, quas ebredunense concilium, ob judicatam seneciensis episcopi causam, in Galliis excitavit? Credat mihi Febronius; facile ista dicuntur: *Antiqui canones revocantur*; sed heu! quam difficile et pericolosum est id reapse prestare. Hac mente optimi pontifices in sanctorum quoque album relati, qui ab omni despoticō dominatu et superbiæ typho alienissimi, ædificationi

Ecclesiæ pro viribus studebant, nec non cardinales et episcopi sanctitate morum et zelo disciplinæ commendatissimi, qui ipsis pontificibus aderant, ut S. Carolus, a restituendo episcopis et metropolitis antiquo facultatum usu, de quo aliquando non levis fuit disputatio, abstinentem duxere. *Horum auctoritas*, inquit non immerito Ballerinius (*De Potest. eccles.*, pag. 209), rationibus jam allatis fulta, majorem apud me auctoritatem habet, et apud omnes æquos rerum æstimatorum habere debet, quam quæcumque a Febronio fallacissimis sui systematis principiis ducto ingeruntur.

X. Ergo actum erit de voto quod Febronius exponit his verbis (t. II, pag. 436): *Nonne præstaret hujusmodi compilationes (canonum Gratiani et Gregorii IX) ad honorem S. sedis (o egregium honoris S. sedis curatorem!) oblivioni tradere, subrogato puro canonum corpore?* Equidem, nisi admodum fallor, conclamatum erit. Quod si quæ hactenus persecuti suni, nos non docerent, vel illud argumento esse deberet *PURUM canonum corpus* a Febronio desiderari. Quid autem hoc nomine (utique *ad honorem S. sedis*) postulat? Audiamus. Ergo, inquit (*ibid.*, pag. 434), *deponatur Isidorus*. Cum autem in persona deponi amplius non possit, deponatur in *opere suo*. Sic autem opus ejus deponatur, ut cum illud e Gratiani decreto eradicatur, ejus spiritus non supersit in reliquo corpore juris canonici, ut non remaneat in Ecclesia; cæteroquin frustranea, quin et nulla, foret isidoriani operis depositio. Isidori porro spiritus, qui *ne supersit in reliquo corpore juris canonici*, caveri maxime Febronius jubet, est *reipublicæ christiano-ecclesiasticae forma monarchica* (t. I, cap. III, § 9, pag. 198). At dum Christi oraculum stabit (stabat autem usque ad consummationem seculi) Febronio edico, *spiritus hic isidorianarum decretalium in jure canonico semper supererit; formam enim monarchicam, quam Isidorus ubique inculcat, Christus ipse instituit, quemadmodum suo loco docuimus*. Nunquam ergo fieri poterit ut *purum habeamus canonum corpus*, si ut ejusmodi sit, ab illo excludi monarchicam Ecclesiæ formam oporteat.

XI. Porro hoc *purum canonum corpus* quomodo Febronius componeret? Habeo. Reducatur, inquit (t. II, pag. 553), *disciplina et regimen Ecclesiæ juxta votum ac desiderium tridentinorum patrum ad terminos quatuor primorum conciliorum, et omnia salva erunt*. De tridentinis patribus mox videbimus. Illud equidem gratularemur Febronio, quod jus canonicum magno emptorum commode paucis paginis comprehendendum proponat, nisi multis aliis, eisque gravioribus, de causis ipsi dolendum videremus. Demus enim *disciplinam et regimen Ecclesiæ ad terminos quatuor primorum conciliorum reduci*. Omnia (illa, inquam, quæ Febronius maxime urget) *salva erunt*? Num quidquam in primis illis quatuor conciliis invenire est, quæ monarchica Ecclesiæ forma, et romani pontificis in universam Ecclesiam veræ et propriæ cogentisque jurisdictionis primatus convellatur? Cur si quid ejusmodi Febronius in illis repetit, non illud nobis indicavit? Deinde, quæso, cur ad *terminos quatuor primo-*

rum conciliorum revocanda est disciplina? Num quæ consecuta sunt concilia, non eamdem quam prima, habuerunt, condendarum legum auctoritatem? Num in illis sese explicatus prodidit romanorum pontificum dignitas ac potestas, ut propterea Febronius illa cum Isidoro deponi velit? Num ad quatuor prima concilia rem redigi cupit, ut tridentinum concilium, cuius se maxime hostem ubique Vigorii sui exemplum patefacit, tandem amoveatur? illud, inquam, concilium, de quo non solum Duvallius, egregiae sorbonicæ facultatis doctor (1), sed etiam cardinalis Richelius in sermone quem an. 1615 ordinum generalium Parisiis coaetorum nomine ad regem Ludovicum XIII habuit, summis laudibus prædicavit (2).

XII. Sed et illud velim Febronius animadvertis: paucis hocce suum canonum corpus ex primis quatuor conciliis probatum iri. Fortasse enim sibi suffragatorem inveniet rhemensem archiepiscopum Carolum Mauritium Tellerium; in eo enim instrumento quo sese Ecclesiæ cameracensis, olim rhemensis provinciæ, ad metropoliticam dignitatem evectioni opponere edixit die 4 februarii anno 1678: « Declarat Gallias auctoritatem semper æqualiter potentem et venerandam quatuor primorum conciliorum habere tanquam unicum et inconcussum suarum libertatum fundamentum. » At alii longe plures improbabunt. Gallos tantum nominabo. Improbabit Guillelmus Major andegavensis episcopus, quem paulo antea nobis ab ipso objectum vidimus; commendat enim quatuor generalia concilia, sed etiam addit ALIA deinceps habita; nec non decreta summorum pontificum. Improbabit calvinianus Christopherus Justellus, qui in epistola ad Jacobum Leschasseron; veterem quidem esse ait in senatu parisiensi sententiam libertatem Ecclesiæ gallicanæ quatuor primis conciliis œcumenicis contineri, sed maxime his quatuor, tum et iis quæ ab illis confirmata sunt; fatetur simul in jure COMMUNI antiquo (quod certe solis quatuor primis conciliis generalibus non constabat) posilam esse eam libertatem; ab omni ævo reges, episcopos, regni ordines, totam denique Gal-

(1) *De Discipl. eccles.* p. 3, q. 7, pag. 406: « Cum enim non solum coactum fuerit hoc concilium ad fidem contra hæreticos stabilendam et confirmandam, sed etiam ad depravatos mores fidem emendandos et reformatos, et in eo multa utiliter in utrumque fiem a patribus decreta fuerint, illius receptio et observatio non potest non maxime disciplinam ecclesiasticam toto orbe quasi collapsans et pene destruens restaurare et promovere. Sane vero in quibus regionibus sacrosanctum illud concilium receptum est et observatum, nova quedam Ecclesiæ facies et splendor statim emicuit; tanta hæreseon detestatio, tanta divini numinis observantia, tanta morum compositione, tanta sanctitas secuta fuit, ut has omnes celestes benedictiones in Galliam cumulatissime descensuras crederem, si hujus sacratissimi concilii decretâ reciperenetur et observarentur. »

(2) « Toutes sortes de considérations la convient à recevoir et faire publier ce saint concile.... : la bonté de la chose, nous offrant à justifier qu'il n'y a rien en ce concile qui ne soit très-saint; l'autorité de sa cause, puisqu'il est fait par l'Église universelle, dont l'autorité est si grande, que sans elle saint Augustin ne veut pas croire à l'Évangile; la sainteté de sa fin, puisqu'elle n'est autre que la conservation de la religion et l'établissement d'une vraie discipline en l'Église; le fruit que produisent ses constitutions, puisqu'en tous les pays qui l'observent l'Église subsiste avec règle. »

liam, affirmasse. Improbabit Joannes Gerbasius, qui in confixo Romæ Tractatu de Causis majoribus (art. 2) canones antiquos (non quatuor primorum conciliorum generalium) veterumque præterea patrum sententias veluti gallicanarum libertatum fundamentum appellat. Cum primis autem improbabit illustrissimus de Marca, qui quam libertatum gallicanarum definitionem dederat: ut essent nempe usus antiqui juris communis, explicatur ita loquitur (*De Conc.*, lib. III, cap. 2, § 7): « Libertatem Ecclesiæ gallicanæ, canonum et juris communis executione contineri diximus. Sed jus illud commune varie sumi potest: aliud est enim jus commune antiquissimum, quod antiquos canones et decreta pontificum amplectitur; aliud jus commune, quod illis canonibus, et præterea decretalibus recentioribus pontificum constat, prout apud nos usu recepto temperata sunt. Hoc ultimo jure libertatem Ecclesiæ gallicanæ contineri contendimus, non autem primo. » Disertius vero alio loco (*ibid.*, cap. 6, n. 5): « Libertatem, inquit, in recto antiqui et novi juris usu constituimus, necessariasque nostro seculo decretalium definitiones, quæ novis negotiis prospexerunt, non absque manifesta ratione existimamus. Non alia mens est aut B. Ludovici, aut Caroli VI et totius Ecclesiæ gallicanæ, cum libertatem Ecclesiæ in jure communi versari contendunt. Antiquos enim canones et jus commune intelligebant, quod Gratiani decreto et decretalibus erat comprehensum. Id manifeste probatur, non solum ex eo quod verus codex canonum illis esset incognitus (1), sed etiam e concilio constantiensi. Etenim sessione 59, cum de fidei professione a papa edenda caveret, non solum octo concilia œcumenica ab illo conservanda decernit, sed etiam lateranense, lugdunense et viennense. Quare seculo Caroli VI, conciliorum generalium nomine Ecclesia gallica non solum vetera, sed etiam recentiora illa intelligebat. Enimvero in Gallia, quod ad disciplinam attinet, decretalium constitutis locum damus, cum bona romanorum pontificum venia, quæ nostris rebus et utilitatibus publicæ accommodatae sunt, id est, omnibus fere, paucissimis exceptis » (2).

XIII. At quid de tridentinis patribus, quos optasse Febronius ait, ut disciplina et regimen Ecclesiæ ad terminos quatuor primorum conciliorum revocarentur? Dicam somnia haec esse, atque adeo Febronii fallacias. Ut hoc palam fiat, recitemus quæ de illis patribus Febronius narrat (*t. II, pag. 550*): « Fuit equi-

(1) Nimurum de Marca cum Quesnello [*diss. 12 in S. Leon.*, cap. 2] sentiebat, gallicanam Ecclesiæ suum habuisse codicem canonum publica auctoritate propositum. Id tamen falsum esse post Sirmondum multis evincunt Balerini, tum annot. 11 in eam Quesnelli dissertationem, tum in Tractatu de ant. Collect., pag. 129.

(2) Lubet heic utilissimam exhibere Charlasii animadversionem (*De libert. Eccle. gallic.*, lib. I, cap. 5): « Igittæ libertates Ecclesiæ gallicanæ in sola juris antiqui observatione male reputant communiter autores gallicani, siquidem tanta est illorum dissensio in assignando illo jure antiquo, seu codice in quo continuabatur, ac præterea paucissimi ex antiquis canonibus magis in Gallia quam alibi vigent; multi etiam minus quam alibi; nonnulli ejusmodi sunt ut, si quis eos in usum revocare tentaret, ab ipsis libertatum vindicibus cohiceretur. Plurimi nullibi observantur, ut eos percurrenti ad oculum patet. »

dem concilium Tridentinum (æquæ ac p̄fcedentia) indictum ad medendum matis, quibus christiana respi-
ciam dudum vexata, et propemodum oppressa erat, ut
loquitur Paulus III in bulla inductionis; vel, ut aiunt
legati pontificii in ingressu concilii, ut relevandam
lapsam morum disciplinam, è ipsam fere collapsam
Ecclesiam: sed midum abest, ut hic synodo præsti-
tutus finis impletus sit ex integrō. Nullus illorum
fontium, è quibus haec mala dimanasse jam diximus,
obstructus est; omnia isidorianæ principia, de quo-
rum suppositione vix tunc erat suspicio, manserunt
in suo vigore; noxius ille atque omnino independens
pontificiae potestatis excessus, utecumque agnitus, per
legatorum pontificiorum subtile artes sine notabili
diminutione relictus est. Verum haec omnia genuino
statu Ecclesiæ et solidis disciplinæ fundamentis, qui
sunt sacri canones, nihil detrahunt aut præjudicant.
Tridentinæ synodo jam jam concludendæ cardinalis
a Lotharingia, suo et aliorum nominé hanc apud Pallavicinum, lib. XXIII, cap. 12, n. 8, subjungit declarationem, quam ad acta referri petuit: scilicet a se, suo
omniumque gallicorum episcoporum nomine, renovari
contestationem quam ante bīdūm habuerat in conventu:
nimur accipi a se emendationem illam non tanquam
integralē, et (sed) quæ vlam sterneret ad aliam perfec-
tam; eamque sive a novis synodis, sive alio modo spe-
rari, pontificum opera, et maxime Pii IV, postquam
harum LEVIORUM sanctionum auxilio respublica chri-
stiana, nimis nunc infirmā et corruptā, redderetur ido-
nea ad sustinendas GRAVIORES purgationes, ANTIQUIS
CANONIBUS SERVATIS PRÆSERTIM PRIMARUM QUATUOR
SYNODORUM. Huic contestationi ac reservationi (quam
ali in ampliore forma edideré, nominatim Dupinius
list. concil. trid. t. II, p. 1089), nullus patrum, et
ne ipsi quidem legati præsides cogitaverunt contradicere. Unde apertum est, æque post ac ante Tridentinum esse locum petendæ reformationis atque
emendationis omnium et singulorum gravaminum, ac
quarumunque inordinationum haetenus non subiat-
tarum, earum præ primis, quæ toties incusate sunt
in publicis actionibus, quas Febronius fideliter recen-
suit; instituta hinc in finem juxta montem card. Lo-
tharingii et Tridentinorum patrum justa comparatione
decretalium Isidori et Gratiani cum antiquis et sin-
ceris, præsertim quatuor primarum generalium syn-
nodorum decretis. Copiebant itaque Tridentini patres
ecclesiasticae disciplinam, prima data opportunitate,
ad decreta antiquorum canonum, præsertim quatuor
primorum conciliorum, exigi. » Quis haec legens non
existimat, cardinalis Lotharingii votum ad univer-
sam ecclesiastice disciplinæ restitutionem spectasse?
Levioresque ab eo dictas fuisse quines Tridentinæ synodi reformatio-
nes. Scito tamen, lector, haec Lotharingium de decretis pronuntiassè, quæ sessione 24
edenda proponebantur super generali reformatione, ad
episcopos præsertim forumque ecclesiasticum per-
tinentia. Quamobrem quid haec ad pontificiam po-
testatem a monarchico primatu dejiciendam, quo
potissimum, si Febronio credimus, spectandum a tri-

dentinis patribus fuerat, si præstitutum synodo finem
implere ex integrō voluissent? Neque omissendum,
illam Lotharingii denuntiationem non tam ex veter-
rum canonum studio, quam ex saa in Galliarum re-
gem, cuius privilegiis aliqua eorum decretorum ob-
esse existimabat, observantia politicisque rationibus
fui-se profectam (1). Quænam autem regum privile-
gia, sunt, quæ cum romani pontificis potestate a
nobis agnita, propugnataque conciliari non possint?
sed de his satis

CAPUT V.

*Quod Febronius romano pontifici asserit jus excomini-
nicandi, plane nullum est, atque a catholica veritate
perquam alienum. Neque illum juvant quæ ex ec-
clesiastica historia profert exempla. Aliqua in eamdem
Febronium pro romana librorum censura annotantur.*

I. Præter jus edendarum legum aliud romano pon-
tifici Febronius non illibenter concedit, ferendæ
excommunicationis. Verum quemadmodum illud ita
coercet extenuatque ut fere nullum sit, ita hoc alterum verbo dat, re ipsa abnegat, aut etiam eyertit.
Duo enim, quod ad rem præsentem attinet (2), Fe-
bronium in priore volumine docuisse vidimus. Pri-
mum est, hanc romani pontificis excommunicationem
non esse actum jurisdictionis proprie talis (t. I, cap.
2, § XI, p. 145, et cap. 3, § 4, p. 167). Nempe, ut
animadvertisit Ballerinius (*De Potest. eccles.*, p. 217),
» Sicut olim concedebatur communio recipiendo alios
etiam non subditos in communionem; ita excommuni-
catione, quæ communioni opponitur, reipsa nihil erat
aliud nisi aliquem a sua communione excludere:
quod cum fieri posset etiam in eos qui subditi non
sunt; et in quos nulla est proprie dicta jurisdictione;
hinc excommunicationem non esse effectum jurisdictionis Febronius scripsit. Tunc videlicet tantum ab
episcopis actum jurisdictionis proprie dictæ excom-
municando exerceri præsumit, cum aliquem subditum
a sua communione repellunt; non vero cum in alteros
sententiam ferunt. Ita porro Febronius, ex falso
sui systematis principio, romano pontifici subditos ne-
gat qui aliis episcopis subiectiuntur: quod evertit
ipsam primatus naturam, qua idem pontifex jure di-
vino et jurisdictione proprie dicta, tanquam summus
pastor præsidet singulis et omnibus tum episcopis,
tum ovibus gregis dominici. » Hunc Febronii errorem
in *Autifebronio* consutatum habes (t. I, diss. 5,
cap. 2). Nihil autem in novo ejus opere cuius exsistet
quod ad falsum hoc dogma spectet, ad alterum sta-
tim transeamus.

II. Alter igitur Febronii error, isque gravissimus,

(1) Audi Pallavicinum fl. c. : « Il Cardinal di Loreno ebbe in questo due riguardi, amendue i quali riducevansi ad uno, di non contrariare a' sensi regi, e però di non mostrarsi a pieno contento di quelle riformazioni, di cui non mostravasi a pieno contento il re; e di non approvare ciò che apportasse alcun' ombra di pregiudizio a' privilegi del re. Pertanto disse, ch'egli a suo nome e di tutti i Vescovi francesi rinnovava la protestazione fatta da se, due giorni prima nell' almanca » etc.

(2) Alios Febronii de excommunicationibus errores dis-
sertatione 12 commodius refellemus.

erat, romani pontificis excommunicationes nullius roboris esse, nisi Ecclesiae consensu firmentur. Quo illud spectabat (t. I, cap. 3, § 4, n. 2, pag. 471): « Attamen si romanus pontifex sine legitima causa excommunicationem ferret, totaque Ecclesia aut magna ejus pars judicaret eam decerni non debuisse, tunc excommunicatus ab illo pro schismatico habendus minime esset, dummodo animum retineret servandæ cum eodem pontifice, tanquam primate, unitatis, » etc. Hunc enimvero errorem in altero opere non solum innovat, dissimulatis, ut solet, invictis, quo illum in *Antifebronio refellimus* (t. c., num. 4), argumentis, sed multis confirmat. « Censuræ, inquit, romanæ, si non probentur ab Ecclesia, nullæ sunt... » Hanc veritatem (t. II, pag. 611 et seqq.) firmat omnium retro seculorum praxis atque usus. Crebra sunt in annalibus ecclesiasticis, aut excommunicationum aut aliarum gravium censurarum exempla a romanis pontificibus in alios episcopos, vel etiam in Ecclesiæ particulares prolatarum; quæ cum vel injuste, vel propter rationes veritati contrarias, vel contra canonum formam, nec sine aliquo potestatis abuso, prolatæ essent, nullum unquam ex Ecclesiæ judicio sortitiæ sunt effectum. Sic Victor papa omnes Asiae vicinorumque provinciarum Ecclesiæ, quæ alia die quam dominica sanctum Pascha celebrarent, tanquam heterodoxas a communione absindere conatus, teste Eusebio, Hist. lib. V, cap. 24, datis litteris universos qui illic erant fratres proscripti, et ab unitate Ecclesiæ prorsus alienos esse pronuntiat. Victoris definitioni de die Paschæ adhaesit tandem Ecclesia universa. At illum ut ecclesiasticæ unitatis minus studiosum nimiaque præcipitatione in excommunicando abductum improbarerunt quam plurimi ejusdem temporis praesules sanctitate conspicui, quos inter Irenæus. Nec quemquam se in aliis Ecclesiis ab Asiaticorum communione eam ob causam pro romani pontificis voluntate separasse memorat Tillemontius, Mem. eccles. t. III, Victor., art. 5, 6. Excommunicationis minas intentavit et papa Stephanus in sanctos Firmilianum et Cyprianum, ob errorem de hæreticorum invalido baptismate, in quo ad mortem usque perseveraverunt beatissimi illi praesules, quos ut sanctos semper coluit, et etiamnum tota colit Ecclesia. SS. Meletius et Flavianus, antiochenes episcopi, longam per annorum seriem tanquam schismatiæ, aut schismatis fautores, imo etiam arianæ hæreseos, orbat; sunt communione pontificum romanorum, quibus in hac parte suffragari videbatur Ecclesia occidentalis pene universa; neque tamen ideo minus et veri episcopi fuerunt, et sancti denique ab omnibus habiti sunt. Papa Zosimus, Coelestii et Pelagii ficta pietate fideque deceptus, Herotem et Lazarum, illustrissimos Galliæ episcopos sacerdotali loco et omni communione submovit (ita submovere se posse arbitratus ex speciali sedis apostolicæ auctoritate) quasi duas pestes, turbines Ecclesiæ vel procellas, etc.. Ambo tamen ab Augustino peramanter excepti, et ab episcopis africanis in concilio congregatis, a divo etiam Prospero aliisque ejus tœvi

scriptoribus tanquam catholici et legitimi pastores, sancti homines, fideique ecclesiastice maxime studiosi collaudati fuere. Herotis insuper ut colendissimi anti-tistis nomen in arelatensis diptycis hucusque servatur. Nota sunt orta paulo post inter gloriosum presullem ejusdem sedis arelatensis Hilarium et Leonem M. dissidia, ob ordinatum ab Hilario successorem episcopo Projecto, aliaque ejus generis ad jurisdictionem suam utpote metropolitani primatisve pertinentia, sed absque ullo jure, ut Leo putabat, administrata. Scilicet a Leone Hilarius, ob mentis tumorem, declaratur *exors apostolicæ communionis*, cuius particeps esse non meruit; ipsi interdictum ne ultra audeat conventus inditæ synodales, pariterque ut nec ipse metropolitani jure ordinet episcopos, nec intersit ulli ordinationi, utpote qui *Ecclesiæ statum et concordiam sacerdotum novis præsumptionibus turbasset*; qui, nec B. apostolo Petro subjectus, minuisset ipsius reverentiam verbis arrogantibus... et insolentibus subinde sermonibus; maxime vero qui, *Ecclesiæ romanæ urbis inconsulto pontifice, indebitas sibi ordinationes episcoporum sola temeritate invasisset...*, Hilarius nihilominus propositi tenax (uti ait Auxiliar. apud Honorat. in Vita Hilarii) nec juribus suis cessisse videatur sicut nec Leo sententiam mutasse... Ad extrellum ergo vite spiritum in regenda Ecclesia sua pacifice perseveravit Hilarius, cuius hodieque laus est per omnes Ecclesiæ. Hilarius Leonis M. successor Mamertum viennensem notissimæ sanctitatis, antistitem, eo quod diensem episcopum, ex dispositione Leonis Arelati subjectum, quasi metropolitanus ordinasset, superbum prævaricatoremque, et, nisi resipisceret, etiam proprii ordinis jactura multandum, scripsit... Attamen non mutavit mentem Mamertus, nec ullo modo divelli se passus est ab Ecclesia suæ jurium exercitio. Qualiscunque autem in mente Hilari fuerit ille, inquit Tillemontius, Mm. eccles., t. XVI, pag. 407, longe majori semper reverentia et veneratione prosequetur Ecclesia memoriam Mamerti quam Hilarii pontificis, alias licet inter sanctos Martyrologii inscripti: SS. Euphemius et Macedonius, constantinopolitanæ patriarchæ, ob retentam in diptycis Acacii decessoris sui nomen (qui a romanis pontificibus ex initia cum hæreticis communicatione damnatus sèpè fuerat), et ipsi per totum vitæ spatium Ecclesiæ romanæ communione veluti caruerunt; hos tamen et viventes ut legitimos episcopos agnoveruot orientales tum episcopi, tum alii viri sancti quamplurimi; et memoriam eorum ut in Domino quiescentium plenissime honoravit solemnis totius Ecclesiæ constantinopolitanæ cœtus, nec non concilium episcoporum anno 518 in eadem urbe habitum, omnibus irritis manentibus quæ contra ipsos quandoque facta fuerant, et quamvis anno sequenti, insistente Hormisa pontifice, eorumdem sacrorum antistitutum nomen ex diptycis sublatum sit, rursus tamen in posteriori constantinopolitanæ synodo, sub Menna patriarcha anno 536 celebrata, præsentibus legatis apostolicæ sedis, Euphemium et Macedonium, sanctissimos episcopos approbatos fuisse testantur.

historici. Ipsos denique tota nunc in album sanctorum referit Ecclesia. » Eadem fere exempla superius attulerat (pag. 573, et seq.), ibi tamen hoc aliud addidit (pag. 574) : « Cum seculo ix rumor spargeretur, venturum ex Italia papam Gregorium IV ad excommunicandum eos qui partes Ludovici Pii imp. adversus binos illi rebelles filios sequerentur, reposuerunt intrepide episcopi Galliae : *Nullo modo se velle voluntati ejus succumbere : sed si excommunicaturus veniret, ipse excommunicatus abiret : CUM ALITER SE HABEAT ANTIQUORUM AUCTORITAS CANONUM* : Ita Aimoinus monachus floriensis, lib. V, cap. 14. Atque his, inquit (pag. 576), abunde satisfactum videbitur iis quae hac in parte adversus tradita Febronii injicit P. Zaccaria, t. I, diss. 3, cap. 2, n. 4, 5.

III. Extrema hæc Febronii verba primum consideremus. His ergo non solum *satisfactum*, sed etiam *abunde* iis quæ in *Antifebronio* eo loco disputavi? Itane vero? Atqui ne illa quidem Febronium attigisse certo certius est. Ipsa, quam heic dabimus, tanti erroris confutatio id palam faciet. Sed altius res est repetenda. Richerius in libello de ecclesiastica et politica Potestate (num. 2), ut papam atque episcopos excommunicandi potestate atque adeo omni jurisdictione spoliaret, vel saltem hujus usum inanem redderet, commentus est, ut alibi vidimus, *totam jurisdictionem ecclesiasticam primario, proprie ac essentialiter Ecclesiae convenire; romano autem pontifici atque aliis episcopis, instrumentaliter, ministerialiter, et quoad executionem tantum. Ecclesiae autem nomine totum ordinem hierarchicum intellexisse videtur, episcopali et sacerdotali ordine constantem* (ibid.). Porro, inquit (ibid., n. 5), *senatum aut consilium nativum Ecclesiae a Domino institutum vocamus non modo episcopos, verum etiam omnes presbyteros curam animarum habentes. Cum autem summa totius externæ jurisdictionis in facultate excommunicandi conquiescat* (ibid., n. 2), quam proinde Ecclesiae, seu ordini hierarchico, immediate creditam a Christo fuisse Richerius aiebat, non posse hanc a papa atque ab episcopis exerceri arguebat nisi ministerialiter, atque de ipsis Ecclesiae consensu. *Omnis enim principatus quoad vim coactivam ab hominum consensu pendet* (ibid.), quodque omnes tangit necessum est ab omnibus quoque comprobari (ibid., n. 6). Quare Ecclesia invita, dissentiens, aut inconsulta, obligari non potest. Ita fere Nicolaus quoque sensisse videtur in opere de Unitate Ecclesiae (Lib. II, c. 10); ibi enim haudquam dubitandum esse ait de excommunicationibus sive a romano pontifice, sive a particulari synodo, sive ab episcopis latis, quando *haec judicia..... deinceps a tota Ecclesia probata, et recepta fuerunt. Nam, inquit, hoc in casu non solus papa, nec solum concilium, aut episcopus particularis ille est qui separat ab Ecclesia quos excommunicat; sed integrum corpus Ecclesiae separat, et excommunicatio ejusmodi totius corporis auctoritate nititur*. Aliter vero sentendum esse ait de excommunicationibus, quando alii episcopi aliaque Ecclesiae iis non consentiunt; has enim si non omnino irritas affirmat, certe

in dubium vocat : *Hæc excommunicationes (verba ejus sunt) haud habitæ sunt tanquam certæ et indubitabiles* (1). Ulterius progressus est Dupinus (*De ant. eccl. Discipl., diss. 3, cap. 1*) ; quodque Richerius de solo hierarchico ordine docuit (quoniam et ille non satis constans Ecclesiae nomine universum cœtum fideliū designasse interdum videtur) diserte ad universam fideliū omnium congregationem transtulit. « Licet, inquit, nulli præterquam episcopi et presbyteri potestatem exercendi claves habeant, ea tamen in universa residet Ecclesia, quo nomine in sacris litteris non sacerdotes soli, sed universus fideliū cœtus intelligitur..... etiam claves solis sacerdotibus datæ recte dici possent, quia illorum tantum est iis uti; verumtamen haud dubium esse debet quin primo et præcipue toti Ecclesiae ligandi ac solvendi potestas sit data, a qua in ejus ministros derivatur. Sic quamvis in republica soli magistratus et cives jus vitae et mortis, belli ac pacis habeant, ea tamen potestas in republica ipsa tanquam in fonte et radice residet : idem servata proportione dicendum de Ecclesia. Atque hinc forte primis Ecclesiae seculis non soli episcopi, sed cum eis presbyteri, accedente etiam nonnunquam laicorum consensu, excommunicationis judicium ferebant in noxios. Hinc ait (ibid., pag. 256) : Si pontifices romani sine causa excommunicationem ferrent, totaque Ecclesia judicaret excommunicationem temere latam, tunc ab ipsis excommunicati pro schismaticis habendi non essent, modo animum retinerent servandæ cum romano pontifice unitatis, etc., » quæ Febronius excripsit et cooptavit. Demum Quesnellus idem systema proposuit in celebri illa propositione quæ est 90 inter 101 a Clemente XI proscriptas : *Ecclesia auctoritatem excommunicandi habet, ut eam exerceat per primos pastores DE CONSENSU SALTEM PRESUMPTO TOTIUS CORPORIS* (2). Videt jam lector primos febroniani effati magistros. Censuras enim romanas, nisi ab

(1) Les excommunications n'ont point été regardées comme certaines et indubitables.

(2) Juvabit heic ad ea animum intendere quæ super hac Quesnelli propositione observavit el. de Saleon postea vienneensis in Gallia archiepiscopus in insi. ni opere, quod an. 1719 edidit prænotatum : *le système de Jansenius renouvelé par Quesnel*, p. 366. « Cette seule proposition renferme en peu de mots tout le venin du Richérisme. Quesnel y dit d'abord que c'est l'Eglise qui a l'autorité d'excommunier pour l'exercer par les premiers pasteurs. N'est-ce pas le dogme capital de Richer ? Jésus-Christ en fondant son Eglise, dit-il, lui a donné les clés ou la juridiction pour l'exercer par le ministère du pape et des évêques, que Quesnel appelle *les premiers pasteurs*. Il est vrai que l'Eglise, dans le sens où elle est prise pour les évêques qui la gouvernent, à la juridiction et le pouvoir d'excommunier ; mais la proposition de Quesnel ne peut être susceptible de ce sens, puisqu'il oppose l'Eglise, qui a selon lui l'autorité d'excommunier, aux premiers pasteurs par qui cette autorité est exercée, et par conséquent il distingue manifestement de l'Eglise les évêques ou premiers pasteurs. L'on aurait même droit d'excliquer ce qu'il dit de l'Eglise dans le sens propre et naturel, c'est-à-dire dans celui où elle est prise pour l'assemblée des fidèles, et en tant qu'elle comprend tous les laïques, puisque Quesnel n'ajoute rien qui puisse en déterminer la signification en un autre sens et la limiter au clergé.

Ecclesia probentur, nullas esse, ipsum illud decretum est quod hi tradiderunt.

IV. At de dogmate, cui totum hocce sistema inititur, exploratissimum est non aliam a Richerio, existerisque illum secutis esse Febronii sententiam. Hoc cum alibi demonstraverimus, opus non est pluribus ostendere. Satis sit illa recolere (*t. I, cap. 1, § 6, pag. 32*) : *Potestas clavium universitati Ecclesiae a Christo data est; illam hæc per ministros suos exercet; inter quos romanus pontifex primarius quidem est, nihil tamen minus universitati subordinatus: quibus adde que paulo post inculcat (ibid., n. 3, pag. 37)* : *Ecclesia ipsa principaliter et radicaliter obtinet potestatem clavium, quæ ab illa in omnes ejus ministros ipsumque summum pontificem derivatur, et singulis quibusque pro sua portione communicatur.* Quod vero ad illud de necessario, ut excommunications romanae vi polleant, Ecclesiæ consensu pronuntiatum pertinet, nihil equidem a veritate et vetustissimorum ab ipsis apostolis temporum consuetudine alienius singi poterat. Etenim cum ea unitatis a Christo in Ecclesia sua præstitutæ sit lex, ut romana Ecclesia (quod Bonifacius I aiebat) *Ecclesiis toto orbe diffusis velut caput suorum sit membrorum, a qua se quisquis abscondit fit christianæ religionis extorris, cum in eadem non cœperit esse compage (ep. 14, F. I, ep. R. P. col. 1037)*, et quicunque cum romano pontifice non colligit, spargat (*S. Hieron. ep. 14*); fieri non potest ut quis ab Ecclesia romana abscondatur nec tamen fiat christianæ religionis extorris; non colligat cum romano pontifice, nec tamen spargat. Quis autem non videat id omnino futurum, si romanæ censuræ (quibus qui alligaretur utique a romana Ecclesia abscondetur, nec cum romano pontifice colligeret) non ante vim haberent quam ab Ecclesia probarentur. Peto etiam quid Ecclesiæ nomine intelligat? Si cœtum omnium fidelium, quæ erunt excommunications, quibus sua aliquando sit efficacitas? Si episcopos, præterquam quod episcoporum judicio subesse non debet, qui supra omnes est, romanus pontifex, quæ iterum, dispersosne an in concilium coactos? Si dispersos dixerit, meminerit se in primo operis sui volumine Ecclesiæ dispersæ tribunal non omnino certum et ultimum, a quo appellari non possit, statuisse; atque ut indubitatum ultimumque velimus, non ejusmodi profecto erit, ut eorum qui se excommunicatos ægre ferant, querelis, cavillationibus, effugias minime pateat. Sin autem in concilium coactos, quoties ergo erit aliquis excommunicatione plectendus, celebrandum erit generale quoddam concilium, quod de summi pontificis sententia judicium ferat. Quis hæc absurdæ esse et ad disciplinam penitus subvertendam spectare non intelligat? Insuper, in Febronii sententia, vel excommunicatio a pontifice lata, quam ab Ecclesiæ corpore non probari contineretur, irrita ab initio præsumenda est, antequam de Ecclesiæ consensu constaret, vel non. Qui primum velit, inquit Ballerinius (*De Vi ac Rat. primat.*, pag. 340), is fateri debet omnem excommunicationem

etiam justam manere suspensam, atque tandem vim non habere quandiu ab Ecclesiæ corpore recepta et probata non sit: si enim ante probationem Ecclesiæ valeat et excommunicatum ab Ecclesiæ corpore actu præcidat, nihil est cur ad vim ejus approbatio requiratur. Id autem, præterquam quod ad eludendas excommunications etiam justissimas ipsis quoque hæreticis facilem aditum aperit, ab Ecclesiæ mente et praxi quam sit alienum perfacile agnoscerit; excommunications enim statim ac latæ sunt, ab Ecclesiæ corpore excommunicatum separare, semper judicatum fuit a catholicis; ut ne Ecclesiæ consensus sit expectandus. Solum cum ab inferiori judice feruntur, si judici superiori non probentur rescindi possunt; non autem latæ ab initio suspenduntur, quoad Ecclesiæ consensus accedat. Imo nec per subsequentem appellationem suspenduntur, si vel injustæ sint; sed superiori judici per causæ cognitionem rescindendæ reservantur. Quod si rata ab initio fuit apostolicæ sedis sententia, num si quæ Ecclesiæ ipsam postea non probarent, ex rata irritam redderent? Fieri quidem posset ut aliquæ Ecclesiæ excommunicatos a sede apostolica in communionem recipieren; quod tamen antiquissimis etiam canonibus, ut quinto nicæno, adversaretur; quibus cœtum fuit, ne quis ab uno excommunicatus ab aliis communione donaretur. At ex hac ab aliis concessa communione, non idcirco hujus sedis auferretur sententia, nec ipsius communio invito pontifice excommunicatis restitueretur. Sed quam indicavimus præteriorum temporum consuetudinem consulamus. Novimus S. Paulum in *Hymenæum* et *Alexandrum anathema tulisse*; novimus ab eo traditum Satanae incestus reum. Numquid autem Ecclesiarum ad quas ii pertinebant, presbyteros ac fideles propterea coegit? an illarum saltem consensionem expectavit? Nihil minus sententiam quidem ille *in nomine Domini Jesu Christi tulit*, sed a consulendis Corinthiis eorumque rogado consensu tam abfuit, ut illis scripta epistola indixerit (*I Cor. V, 3*): *Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu JAM JUDICAVI.* Nimis a Pauli mente aberraret qui, cum Dupinio (*De ant. eccles. Discipl.*, diss. 3, cap. 1, pag. 247), Paulum assereret *non ipsum tum auctoritate sua solum excommunicasse, sed jussisse id ab universa Ecclesia fieri.* Hoc jussit Paulus congregari Corinthios, at qua de causa? non ea ut ipsi scelestum hominem de Ecclesia pellerent, sed ut latam ab eo sententiam promulgarent, atque exequerentur: *JAM JUDICAVI.... cum qui sic operatus est, in nomine Domini Nostri Jesu Christi, congregatis vobis et meo spiritu, cum virtute Domini Nostri Jesu tradere hujusmodi Satanae in interitum carnis, etc.* Panli exemplum secuti sunt quotquot romanorum pontificum excommunicationis pœnam aut communione sunt aut inflixerent. Quid enim si ab Ecclesiæ a probatione censuras vim mutuari contendas, magis ridiculum, et a Victoris (ut aliquos appellem), ab Innocentii primi, a Leonis Magni gravitate alienius, quam quod ille Asianos prorsus a communione secludendo

edixerit (*Euseb., Hist. lib. V, cap. 24*); alter omnes qui regulas ab eo editas violassent, a communione fidelium abstinentes monuerit (*ep. 6*); Leo similiter denuntiarit quod si quis fratrum contra haec constituta venire tentaverit, et prohibita fuerit ausus admittere, a suo se noverit officio submovendum, nec communionis nostrarum futurum esse consortem, qui socius esse noluit disciplinæ (*ep. 4, t. I, Baller. edit. col. 616*)? Nam qui hasce intentatas minas legissent, reponere nihil territi potuissent: ita sane, si episcopis placuerit nos veluti legitime excommunicatos habere. Igitur ne cogitarunt quidem magni illi pontifices futuram quempiam adeo sue salutis immemorem, ut Inanes luderasque ejusmodi minas haberet, quod Ecclesiam romano præsuli dissensuram confideret.

V. Hæc fere sunt quæ adversario in *Antifebronio* objeceram. Nunc æquum lectorem appello. Haecce sunt quibus ABUNDE satisfactum videri sapienti viro possit, congerie illa exemplorum quæ paulo antea ex Febronio recitavimus? Quid vero si ipsa exempla multis nominibus rem non efficiant? Animus mihi non est in singula accurate inquirere [id enim totidem fere dissertationibus materiem satis amplam suppeditaret]; dicam tamen de singulis quod retundendæ adversarii sententiæ sufficiat. A Victore ordinamus. *Illum*, inquit Febronius, ut ecclesiasticæ unitatis studiosum, nimiaque præcipitatione in excommunicando abductum improbaverunt quamplurimi ejusdem temporis præsules sanctitate conspicui, quos inter Irenæus. Sed hoc minime ad rem facit. Duo enim inquirenda supersunt. Primum est, an revera Victor Asianos ab Ecclesiæ unitate abscederit? cum doctissimi viri sint qui id negent, velintque Victorem, Irenæi aliorumque litteris definitum, anathematis sententiam quam Asianos minatus fuerat, cohibusse (1). Improbarent illi Victorem; si tamen pontifex sententiam non tulit, qui inde officias non nisi ex Ecclesiæ consensu latae censuras vim obtinere? Alterum est: num si Asianos a Victore excommunicatos velis, ita præsules illi sanctitate conspicui pontificem improbarint ut ejus sententiæ sibi parendum non esse duxerint? At id omnino falsum esse duo cum primis suadent. Nam si Victor episcoporum qui eum cum Irenæo decenter admonuerant, ut ait Eusebius (*lib. I*), ne integras Dei Ecclesiæ morem sibi a majoribus traditum custodientes a communione abscederet, postquam adhortationibus, Asianos reapse anathemate perculit, an credibile sit eum tanta impudentia fuisse ut, cum episcopos nosset a se dissensuros, suamque sententiam negato assensu reddituros inanem, tamen se suamque auctoritatem communi Ecclesiæ reprehensionine dicam an ludibrio expondere non dubitarit? Hoc primum. Alterum est diserta Epiphanius testificatio, cui cur fides haberi non debeat quis intelligat? Scilicet Epiphanius scribit (*lib. LXX, cap. 9*): *Nec illud eruditis hominibus ignotum est, quam saepe diversis temporibus de illius festi celebritate*

(1) Vide *Antifebron.*, t. II, lib. II, cap. 1, pag. 267.

varii ecclesiasticæ discipline tumultus, ac contentionæ obortæ sint, præsertim Polycarpi (lege Polycratis) ac Victoris ætate, CUM ORIENTALES (non omnes, sed Asiani), AB OCCIDENTALIBUS DIVULSI, PACIFICAS A SE INVICEM LITTERAS NULLAS ACCIPERENT. Quæ autem hujus disjunctionis crusa afferri possit, nisi quod occidentales Victori obtemperarint?

VI. Firmiliani et Cypriani exemplum, ne illud quidem aliiquid efficit. *Excommunicationis minas intentavit et papa Stephanus* (sancti nomen addere Febronius poterat; an non enim odiosæ aliquid perversitatis præseferat cum tanta cyprianicae et firmilianæ sanctimoniae celebratione sanctitatis quod ad Stephanum atinet dissimulatio?). Quid tum? An eo usque a Stephano deuentum est, ut revera Cyprianum et Firmilianum a sua et Ecclesiæ communione repelleret? Non ignorat utique Febronius multo plures esse qui sentiant Stephani cum illis dissidium ultra excommunicationis minas non processisse (1). Id verum si sit, quid hoc exemplum ad latas romanæ censuræ facit? Demus tamen quod nonnullis, atque in his Francisco Antonio de Simeonibus, visum est (*De rom. pont. judiciar. Potest.*, cap. 6, § 5). Firmilianum Cyprianumque a Stephano fuisse excommunicatos. Ut *Sanctos semper eos coluit, et etiamnum tota colit Ecclesia*; sed in suo illos errore ad mortem usque perseverasse, hoc illud est quod Febroni negabitur. Nam ab ipso Stephano sunt qui cum codem de Simeonibus (*t. c., pag. 155*) doceant, saltem Cyprianum communioni restitutum, quod errorem suum recantarit; alii sub Xisto ejus successore, quem propterea bonum et PACIFICUM a Pontio Cypriani diacono appellatum observant. Imo vel il qui excommunicatum a Stephano Cyprianum insistantur, sub Xisto tamen errorem suum ejurasse affirmant (2). Quænam ergo isthæc confidentia est, res quæ a doctissimis viris aut in controversiam vocantur aut omnino negantur veluti certissimas sumere atque proferre?

VII. Idipsum de sanctis Meletio et Flaviano antiochenis dixero. Ac primum de Flaviani sanctitate admodum dubitatbat et P. Boschius, in *Historia patriarcharum antiochenorum* (num. 282), ejusque dubitationes probarunt confirmaruntque Bollandiani socii (*in præterm. ad d. 27 sept.*). Quod si tamen ut sanctum illum colendum Febronius velit, præter ea quæ de S. Meletio mox disseremus, meminerit, sub Flaviano sublatum demum fuisse cum Evagrio Paulini successore antiochense schisma, propter quod romana Ecclesia, que Paulino faverat, suam alterius factionis episcopis communionem suspenderat. Porro eam antiocheni schismatis extinctionem contigisse an. 398 satis indicat Theodoreus (*t. V Hist., cap. 23*), et multis argumentis confirmat Tillemontius (*t. X, annol. 2 in S. Flavian*). Obiisse autem Flavianum mense julio an. 404 Boschius probat, ut sex circiter annos a sublatu schismate Flavianus

(1) Vide inter alios Bollandians t. IV, sept., in Comment. prævio ad acta S. Cypriani, § 43. Adde etiam quæ in *Antifebronio* dixi (*t. I, diss. 5, cap. 2, pag. 269*).

(2) Confer Bollandians, t. c., § 44.

superstes fuerit. Ab Occidentalibus autem agnatum fuisse illum episcopum, atque adeo immediate romani pontificis communione redditum, ut primum solus Antiochiae sedit, nemo dubitat. An non autem id satis ut sanctus haberi possit, etsi primis sui episcopatus annis propter antiochenae Ecclesie schismā communionem cum eo summi pontifices suspenderant? De Meletio vero illud extra dubitatem est, nunquam fuisse illum ab Ecclesia praecisum quoicum omnes fere Orientis episcopi communicabant, et in his S. Basilius, S. Gregorius Nazianzenus, S. Gregorius Nyssenus, et alii, qui profecto romanæ sedis communione gandebant, neque ideorehi a romanis pontificibus apostolica communione privati, aut reprehensi, perinde ac si Meletii communione contaminati essent. • Solum defuit, inquit Ballerinius (*De Vi ac Rat. prim.*, pag. 529), seu potius suspensa fuit communio immediata, sive quod communionis litteræ *immediata* a sede apostolica tradi non possent ad ipsum tanquam antiochenum episcopum, cum datae fuissent Paulino, nec duobus concedendæ essent, ne contra nicenum canonem duo ejusdem urbis episcopi probarentur; sive quod in turbulentissimis ejus temporis circumstantiis, romanis tanto intervallo discretis, haud satis perspecta esset Meletii fides, quæ falsis suspicionibus a non-nullis impetrabatur; unde ob Orientalium rerum apud Occidentales ignorationem, hos Paulino datis litteris communionis attribuisse episcopatum antiochenum, frustratos autem *virm Dei admirabilem*, Meletium scripsit S. Basilius epistola 349, nunc 214, ad Terentium comitem: que omnia cum *immediata* communionis impedimentum culpa ejus vacuum præferant, tum vero nec ipsi *mediata* saltem communione fruenti, nec sanctitati ipsius pluribus documentis comprobatae quidpiam præjudicij ex inde inferri posse patet. Cæterum *immediatam* quoque romanæ sedis communionem eidem aliquando concessam dubitandum non est, siquidem cum Paulino, qui ea *immediata* fruebatur, pacem abs se sedulo quæsitam et æquis conditionibus oblatam conciliavit, ut Socrates et Sozomenus testantur. Hac sane conciliatione in Occidentem allata, acceptisque utriusque partis, Meletii scilicet et Paulini, litteris Occidentales episcopi congregati in aquileiensi concilio an. 381, S. Ambrosio preside, Theodosium imperatorem pro utraque parte rogarunt, perinde ac si utraque in communione catholica existeret. Certe vero Meletium romanæ sedis communione haudquaquam privatum non solum illud astruit, quod, cum in disputatione quadam communio cum romanò pontifice probanda esset, Damaso se, adhaerere Meletius professus est, ut liquet ex Hieronymi epistola 16 ad eundem Damatum; idque ita probavit, ut Sapores ab imperatore missus controversas Ecclesias eidem adjudicaverit, Theodoreto teste; verum etiam, imo multo apertius astruit illud (ut Tillemontius fatetur), quod plures Meletii litteræ in Occidentem missæ, rejectæ ab Occidentalibus non fuere, ut rejecissent procul dubio ex

veteri constantique eorum temporum disciplina, si eum a catholicæ et romana communione avulsum iudicassent. Quod si qua difficultas circa Meletii fidem falsis rumoribus disseminata *immediatam* communionem aliquandiu suspendit; ea satis disjecta atque sublata fuit ex gestis in antiocheno synodo anni 379, ubi Meletius primus omnem recepit subsignavitque litteras synodi romane antea allatas in Orientem a Sabino, mediolanensis Ecclesie diacono, et recentiora decreta Damasi missa per Dorotheum presbyterum, quæ errores ejus temporis expresse proscribunt. Nil ergo obest, quin tantum episcopum de catholicæ fide, pro qua ter in exilium missus fuit, optime meritum, et ob eximias virtutes a sanctissimis viris Basilio, utroque Gregorio Nazianzeno, et Nysseno, Joanne Chrysostomo, aliisque maximis laudibus celebratum inter sanctos confessores non solum græca, sed latina etiam recensuerit Ecclesia. • Quamobrem alia Febronio querenda erunt, quibus nobis persuadet sanctitatem cum latis romanis censuris conciliari, quod hæc ab Ecclesia spretæ nullius sint roboris.

VIII. Hujusmodi certe non est, quod de Herote Arelatensi et Lazaro Aquensi nobis obtrudit. Zosimus sacerdotali eos loco et omni communione submovit (1). Ambo tamen, inquit, ab Augustino per amanter excepti, et ab episcopis africanis in concilio congregatis, a divo etiam Prospero aliisque ejus ævi scriptoribus... collaudati fuere. Herotis insuper ut colendissimi antisitatis nomen in arelatensibus diptycis hucusque servatur. Sed primo rogandus est ut que de S. Augustino patribusque africanis commemorat statim debeat; ea enim spectant ad annum 416 et ad Innocentii I pontificatum; quare ad extenuandam excommunicationis postea a Zosimo in Herotem et Lazarum lata auctoritate nulla sunt. Deinde animadvertis, ut Zosimi exemplum quidquam efficiat, duo sibi probanda esse: excommunicationem nempe quæ et justa reapse sit, nec a pontifice ipso deinceps fuerit revocata, ob unam Ecclesie improbationem robore destitui. Jam vero quod ad Zosimum attinet, fuisse illi sive a Coelestio, ut Baronius putat, sive a Patroclo Arelatensi, ut Constantio placuit, sive ab utroque, ac præterea a Praylio Hierosolymitano falsis in Herotem et Lazarum accusationibus obreptum, non difficilis concessero. Quid hinc fiet? Id unum: injustum fuisse decepti Zosimi excommunicationem, proindeque ante omnem Ecclesie dissensum fuisse nullam. Præterea longe verisimillimum est, in eo quod Zosimus Afros ad ipsum misisse testificatur (*ep. 12*) *epistolæ volumine*,

(1) Ia, inquit Febronius, *submove se posse arbitratus ex speciali sedis apostolice auctoritate*. Addat, non solos hosce fuisse, in quos tanta Zosimus auctoritate uteretur; nam Tuentum quoque et Ursum eadem sententia percult, contra quos per totum orbem se scripta direxisse scribit (*ep. 4*), ne in communione Ecclesiae, in quoconque ecclesiastico gradu, aqua in totum anathemati essent, suscipieren. Miratur Febronius? Equidem si hæc de S. Gregorio VII aut alio posteriorum pontificum legeremus, illa ad isidorianarum epistolarum corruptionem Febronius referret. Discat hinc, primatum romanæ pontificis vel quinto seculo initio idipsum potuisse, quod ei Isidorus tribuit.

pro Herote et Lazaro multa scripsisse ad ea refellenda quæ utriusque accusatores Zosimo per summam calumniam injecerant, ne quod ipsis a Zosimo exprobratum fuerat, in illorum admittendis adversus Pelagium Cœlestiumque testimoniis leves nimium suisse viderentur. Accidit deinde ut Zosimus Cœlestii fraudes pernosceret. Quare celeberrimam ad omnes episcopos an. 418 tractoriam dedit, qua Cœlestium Pelagiumque damnavit. Quid tam probabile quam ut Zosimus tandem se falsis in episcopos illos delationibus deceptum agnoverit, ac communionem illis reddiderit? Frustra igitur et hoc Zosimi exemplum Febronius jactat, ut romanas censuras nonnisi ab approbante illas Ecclesia vim sumere persuadeat.

IX De Hilario Arelatensi pauca nunc dicenda sunt.

¶ Eum Leo exsortem apostolicae communionis declaravit; insuper illi interdixit ne metropolitani jure ordinaret episcopos, nec ulli interesset ordinationi. Hilarius nihilominus, propositi tenax (uti ait Auxiliar. apud Honorat. in Vita Hilarii), nec juribus suis cessisse videtur, sicut nec Leo sententiam mutasse. Sed cum ab illa effectui mandanda longe abessent galliani antistes, etiam illarum provinciarum quæ causam dissidio dederant, res ipsa per se sopita est. Ad extremum ergo vita spiritum in regenda Ecclesia sua pacifice perseveravit Hilarius, cuius hodieque laus est per omnes Ecclesias (1). Hæc Febronius ex Quesnellio deprompsit. Ne queratur ergo de me, si quod de Quesnellio eruditissimi Ballerinii hac in re pronunciarunt, idem ipsi reponam: *Ita homo apostolicae auctoritati insensus, sub specie vindicande sancti Hilarii memorie, eumdem infamat, ipsumque ejus inobedientiae et contumaciae patronum præferre cupit, quæ non sanctorum virorum, sed refractoriorum hominum propria est* (2). Nullum enim vero factum, testimonium nullum afferetur unde constet, S. Hilarium nunquam juribus quæ sibi arrogaverat cessisse, et sibi vetita a Leone metropoliticae dignitatis officia peregisse. Imo post ejusmodi contentionem reversus in patriam, non solum statim, ut auctor Vitæ ejus refert, totum se ad placandum Leonis animum inclinata

(1) Lector fortasse per se animadverterit miram quamdam hujus hominis in celebrandis quibuscumque qui romanis pontificibus obstitere confidentiam. Quos Victor adversatos sumit, fuerunt ii præsules sanctitatem conspicui; Firmilianus et Cyprianus, quibuscum Stephano dissidium fuit, beatissimos præsules vocat, quos ut sanctos semper coluit et etiamnun tota cotit Ecclesia. Heros et Lazarus, a Zosimo anathemate perculsi, illustrissimi ab eo audiunt Galiae episcopi, sancti homines, fideique ecclesiasticae maxime studiosi. Quid Hilarius arelatensis? Gloriosus præsul cuius hodieque laus est per omnes Ecclesias. Paulo post Mamertum, quem S. Hilarius papa proprii ordinis jactura multitudinem edixerat, ut notissimæ sanctitatis antistes prædicatur. Neque id satis. Sanctitatis gloria conspicui fuere hi omnes romani pontifices; dum tamen tot in episcopos ab illis aut reprehensos aut damnatos elogia prodigit, non sunt Febronio nisi Victor, Stephanus, Zosimus, Leo M., Hilatus. Imo de Hilario scribit: *Qualiscunque autem in mente Hilari fuerit ille*, inquit Tillemontius, Mem. eccles., tom. XVI, pag. 107, *longe majori semper reverentia et venerazione prosequetur Ecclesia memoriam Mamerti quam Hilari pontificis, alias licet inter sanctos Martyrologiis inscripti*. Quid hoc est nisi inimicissimam romanis pontificibus voluntatem præ se ferre?

(2) T. II oper. S. Leonis, observ. in 5 p. diss. 5 Quesnelli, pag. 1033.

humilitate convertit, verum etiam latam a pontifice adversus se sententiam humiliter ferens pastoralibus officiis sui curis ac perfectioni animum ferventius intendit. Totum se, inquit Vitæ auctor, c. 17, orationi, prædicationi, operationi, velut incipiens mancipavit, rigore districtus, miseratione perpetuus, largitione promptissimus, etc. Et post pauca: *Abstinendo victu, operi insistendo, itinera pedibus confiendo, ita se tentavit, fatigavit, exhaustus, ut vix quadragesimi octavi anni circulum adimpleret*. Omnia autem episcopalibus quidem ministerii, quod Hilario relictum fuit, et sanctæ vitae officia sunt, quæ ad metropolitici juris munera reduci nequeunt. Imo hæc scribendi ratio sanctum virum exhibet, qui, Auxiliaris consilium secutus, *nihil amplius resistens*, soli episcopali curæ, suique ipsius cultui se totum addixerit. Idem sane Quesnellus hoc unum ex laudatis Vitæ verbis colligi posse affirmavit, part. I, cap. 8. Hilarium ab hujusmodi contentionibus quiescentem Leoni amplius molestum non fuisse(fuissest autem molestus, si adhuc post editum tam solemne judicium metropoliticum jus exercere voluisset), totum vero se animabus commissis oratione, prædicatione, ac cura sua juvandis colendisque dedisse: quibus sedulo incumbens vivendi finem fecit. Imo paulo post affirmat, toto eo tempore, quo ille supervixit, nullam se obtulisse occasionem, quam nec Hilarius quæsierat, qua necesse esset Leonis decreto contraire. Prima enim, ut manifestum est, ab illo tempore occurrat Vasentis episcopi ordinatio: quæ post Hilarii mortem a Ravennio ejus successore facta fuit. Ubi autem nulla metropolitici juris exercendi occasio incidit, Hilarium se ut metropolitanum gessisse, et metropoliticam semper quoad vixit usurpare potestatem diei nequit. Ut autem cætera argumenta deessent, vel unus S. Leo sufficere cordato viro deberet, ut Hilarium de sententia cessisse intelligeret. Scribens enim S. pontifex ad episcopos per arelatensem provinciam constitutos (ep. 11 Ball. edit.) defunctum Hilarium sanctæ memorie appellat. Anne autem Leo sanctæ memorie Hilarium vocasset, qui apostolicae sedis communione caruisset, ac contra ejus constituta metropoliticum jus usurpare perrexisset (1)?

X.º Eamdem, qua Hilarium arelatensem a Febronio affectum vidimus, injuriam S. Mamerto viennensi illatam queror. Sed antea quid de Hilarii et Mamerti dissidio Natalis Alexander tradat, audiamus (in Hist. eccles. sec. V, cap. 2, art. 7). ¶ Per id tempus accidit ut Mamertus viennensis episcopus diensi Ecclesiæ, quæ ad arelatensis episcopi dioecesim pertinebat, episcopum ordinaret. Tani grave vulnus canonicibus illatum, ut accepit Hilarius, gallicanorum episcoporum synodo, quæ hujus causæ examen suscepserat, referente, Mamertum a Verano viciensi episcopo moneri jussit, ut ab ordinationibus indebitis, sub honoris sui privilegiorum periculo, in posterum abstineret. Eum vero, qui Diensibus fuerat a Mamerto episcopus ordinatus, Leontii arelatensis, a quo rite

(1) Confer Benedictum XIV, de Beatif. et Canon., lib. II, cap. 41, n. 41.

consecrari debuerat, arbitrio præcepit confirmari. Hoc in decreto Hilari videre est ardentissimum ejus studium vigilantianaque singularem in procuranda per totam Ecclesiam, et maxime per dioeceses patriarchatui suo subditas, canonum executione, ac eorumdem transgressione vindicanda. 2° Eximia ejus prudentia suspicienda est ac lenitas, cujus rationem reddit his verbis: *Verum ad Ecclesiarum quietem, tantæ transgressionis vulnera, memores apostolice sapientiæ, curari volumus ante fomentis, ut corporis nostri membrum forte sanandum in integritatem pristinam per mitiora medicamenta revocetur, nec credatur negligi, quod interim non monetur abscondi. Prævia medendi semper austeritatis est lenitas, nec omnis ferro statim culpa compescitur, aut inexplorato, vel quod facile prodesse possit, offertur. Nunc enim temporis opportunitas, nunc languentis necessitas, nunc medicinæ ipsius et modus est quærendus et qualitas, ut omnis per sapientiam facta in vitiis reprimendis sollicitudo curantis, gandeat reparacione quod solvat, nec careat moderatione quod resecet* (ex Hilario epist. 2). 3° Mamertum, virum aliqui sanctissimum, humani aliquid passum esse, et peccasse revera contra canones et contra S. Leonis constituta, qui quatuor duntaxat civitates viennensi metropolitæ addixerat, cæteras vero, e quibus erat Diensis, restituerat arelatensi. » Numquid igitur de Mamerto præclare Febronius meretur, qui eum non mutasse mentem, nec ullo modo divelli se passum esse ab Ecclesiæ suæ jurium exercitio? At cuiusnam, quæso, Ecclesiæ Martyrologiis sanctum inscribemus, qui canones pervicaciter infregerit, quæque peccarit adeo non emendaverit ut illa nunquam non cumularit? Romana saltem atque adeo catholica Ecclesia hujusmodi sanctos ignorat. Quod si Mamertum agnoscit, illud cum Bollandianis (*ad diem 11 maii*) dicendum omnino est, sanctum virum, qua decuit, animi demissione Hilari decreta suscepisse. Cæterum Mamerti exemplum quid ad rem præsentem facit, licet ille qualis a Febronio exhibetur, pontificiæ sententiae contemptor fuisset? Primo enim Hilarius nunquam excommunicationem (de hac autem se agere Febronius in hisce undique corradendis exemplis meminiisse debuerat) Mamerto minatus est; hoc ait Hilarius (ep. 11): *In quo factum ejus CONVENERAT sic resolvit juxta eorum quæ perpetrata sunt qualitatem, non sine jactura proprii ordinis, etiam illum a sacerdotiali consortio subnoveri cerneret, quem creavit indebite, nempe Diensem. At convenerat non idem est quod nisi resipuerit, submovebo. Illud solum minitatus est: nisi Mamertum facti pœnituisse, redeunte querimonia, eo privilegia viennensis Ecclesiæ ad arelatensem antistitem translatum iri exemplo, quo migrare principio. Præterea hæc Hilarius rescripsit ad episcopos qui de Mamerti causa in synodo cognorant. Quid ergo ad canones exactius quam isthæc Hilari sententia post synodi relationem edita? aut quis gallicanæ Ecclesiæ (hanc appello, quia id ad illam proprius pertinebat) dissensui locus heic esse potuit, cum viginti omnino Galliarum episcopi, in synodica ad Hilarum*

relatione, Mamerti factum improbassent (1)?

XI. Obstrepit tamen Febronius, pugnatque, opinionem suam Euphemii et Macedonii exemplis confirmari: hi enim, ob *retentum in dipycis Acacii decessoris sui nomen (qui a romanis pontificibus ex inita cum haereticis communicatione damnatus sæpe fuerat)*, et ipsi per totum vitæ spatium Ecclesiæ romanæ communione veluti caruerunt; ipsos tamen tota nunc in album sanctorum refert Ecclesia. Recte Febronius addidit particulam veluti; sed hæc una totam ejus molem disjicit. Nullum nempe unquam anathema Euphemio et Macedonio, sive dum viverent, sive post mortem, a romanis pontificibus inflictum fuit: non a Felice III, non a Gelasio, non a cæteris. Imo et eos orthodoxos aguoverunt, et chalcedonensis synodi defensores egregios, cum tamen eum iis qui Acacium anathemate non percellerent communicare, eo maxime nomine, romani pontifices nollent, quod vererentur ne quid ejus synodi auctoritas, rectaque fides ab ea definita detrimenti caperet. Synodicas præterea uterque ad eosdem summos pontifices misere. De Euphemio quidem id testificatur Nicephorus (*lib. XVI, cap. 19*) his verbis: *At Euphemius, simul atque episcopatum init, nihil moratus, suis ipse manibus in sacris tabulis nomen Moggi expunxit, et Felicis appellationem reposuit: atque in sacro suggesto considens, synodales more recepto epistolas Romanam ad Felicem dedit. Porro papa scripta quidem illius recepit, et Euphemio velut orthodoxyo favit; sed illum in episcopalem communionem non admisit, propterea quod Acacii quoque et Flavita nomen de sacro libro non deducisset. Alias præterea litteras Gelasio Felicis successori Euphemius scripsit, quibus respondens sanctissimus Pontifex, dilectissimum fratrem appellavit. Macedonius vero cum ab Anastasio imperatore urgeretur ut chalcedonensem synodum Joannis Alexandrini episcopi et severianorum monachorum exemplo damnaret, absque universalis synodo cui romanus episcopus præsideret, nihil se facturum esse respondit, ut Theodorus Lectör narrat (2); imo, eodem Theodoro teste, synodicas litteras ad Anastasium romanæ urbis episcopum (Gelasii II successorem) per hunc ipsum Festum mittere decreverat, sed ne id ficeret prohibitus est ab imperatore. Atque hos tantosque viros, romanæ sedi devictissimos, invictosque chalcedonensis fidei propugnatores, summi pontifices catholica communione privasent? Aliquam tamen peculiarem communionem iis denegarunt, nempe, ut ex Nicephoro intelleximus, episcopalem, nec cum illis nisi ut cum cæteris fidelibus communicarunt. Episcopalis enim communio aliquid excellentius præ se ferebat quam catholica cum omnibus orthodoxis usitata. Fallitur ergo Febro-*

(1) Id ex iis Hilari verbis ad eosdem episcopos perspicue colligitur: *sicut ergo et vestre dilectionis relatio, et fratribus et coepiscopi nostri Antonii (quem synodus ad eum legatar) insinuatio reservat, CLARET prædictum [Mamertum] privilegia certis conclusa terminis velle perdere PLUS VOLENDO.*

(2) In collect., lib. II, cui consentit Theophanes ad ann. secundum Alexandrinos 601, id est anni Christi 509.

nius, qui hosce sanctos nobis objicit veluti extra romanam communionem viventes atque demortuos. At eorum nomina ex diptycis eradi Hormisdas jussit, Jussit utique non quod eos ut haereticos schismatiscosque haberuit (nam tandem Hormisdas eorum nomina ut ex diptycis recitarentur permisit, quod nunquam fecisset, si haereticos illos schismaticosque existimasset), sed ut hoc exemplo ceteros ab Acacii communione deterreret, fortasse etiam ut quam apostolicis decretis inobedientiae notam incurrisse videbantur, hac severitate puniret. Ceterum ne ista quidem, quaecunque inobedientia fuerit, excusatione caret. Inter multiplicita fidei dissidia, inquit Ballerinius (*De Vi ac Rat. primat.*, pag. 334), quae totum Orientem discindebant atque turbabant, delere e diptycis constantinopolitanæ Ecclesie nomen Acacii videbatur dissidium non leve dissidiis addere, non sine gravi periculo fidei. Populus enim, Acacii nomen audire solitus, si deterretur offensus, graves tumultus et scandala excitaturus credebat : quae scandalata subindicat imperator Anastasius in litteris ad Hormisdath pontificem, eisdemque scandalis ipse imperator Acacii amantissimus favorem praestititus fuisse videtur. Notæ sunt turbæ pares in Asia aliisque provinciis exercitatae, cum aliquot annos post, de expungendis aliis episcopis Acacil quendam communicatoribus ageretur... Has porro turbas ab haereticarum partium episcopis atque patronis in fidem detrimentum conversum iri catholici praesentiebant. Tantum autem malum ut isti impidirent, dissimulandum interim censuerunt nomen Acacii, et commodius tempus exspectandum nec romanæ sedis præceptum hisce in angustiis et cum tanto fidei præserbit atque animarum perleto cogere judicarunt. Id consilli erultur ex orientalium episcoporum epistola ad Symmachum, ubi communionis restitutionem implorantes, eam dissimulandi nominis Acacii causam afferunt, ne, si contra nitantur episcopi catholici, ejiciantur, vel cogantur creditas sibi Ecclesias deserere, sieque in loca... haeretici ingredientes, lupi diserpant oves... Putas isti amore vitæ hoc faciant, an amore animarum? Romani tamen pontifices, qui, in tanta locorum disjunctione atque in ipsis hisce turbis, de causarum istarum sequitate ac vi judicare aegerrime poterant, metuebant autem præterea ne chalcedonensis fides infringeretur, mirum non est si fleti se non ita facile passi sint ut ferrent episcopos suis non obediens præceptis quin in eos ex canonum rigore animadvertebant : cum præserbit fieri posset ut alii quoque ejusmodi causas falso prætexerent, ut in Acacii communione studiose permanerent, ac chalcedonensi synodo grave vulnus malefica voluntate infligerent. Accedebat occidentalis Ecclesie consensio ; nec cum negatae communionis poena in invitios ferri posset, orientalium, quorum causa agebatur, habenda potius ratio videbatur, quam occidentalium. Quod si quid tamen in hoc a sanctis illis viris peccatum fuit, illud sane persecutionibus exiliisque serumnis, quas pro chalcedonensi fide infracto animo pertulerunt, compen-

satum dici potest, atque dilutum (1).

XII. Unum superest quod ex Aimoino de quibusdam Galliæ episcopis Febronius protulit. At ignorare non debuit esse doctissimos viros, qui eam narrationem inter fabulas numerent (2). Quid quod affirmate aio, episcopos illos, si vera Aimoinus narrat, in eo peccasse pessimique rem exempli admisisse? Quamobrem Aimoinus ipse (quod Febronius caute dissimulavit) id vocat PRÆMPTIONEM AUDACIÆ. Nunc lector argumenta, quibus romanas censuras absque ullo Ecclesiæ consensu, si justæ sint, vim habere demonstravimus, recolat, videatque num Febronius exemplis hujusmodi se abunde illis satisfecisse vere glorietur.

XIII. Hactenus de romanis censuris generatim egimus; nunc pauca de romana librorum censura videamus. « Quæ, inquit Febronius (t. II, pag. 565), adversus congregationem indicis librorum et adversus romanorum inquisitorum censuram Febronius cap. 9, § 2 memorat, agnita non solum a viris eruditis, sed et a pluribus bonis catholicis principibus, ea quidem multum displicant Zaccariae (t. I, introduct. cap. 2 et seqq.), plures attamen meras adversum illa declamationes injicient : verum nec ille nec socii eius unquam efficient ut veræ sapientiae professores expellantur, ut bonæ artes, et cum his justa crisis, mittantur in exilium, ut denique humanum sensum, et cum voce perdamus memoriam. Habebunt semper litterati quamdam speciem superioritatis et imperii in aliorum animos, cui ægre resistitur. Viri ingenio pollentes, nova aptaque de sua penu promentes, mentes hominum sui ævi sibi facile subjiciunt : erudita illorum scripta, beneficio typi per orbem sparsa, obscuriorum temporum nebulas [quibus materia de romani primatus proprietatibus multo tempore involuta fuit] successu temporis depellunt : tot illi fere nanciscuntur discipulos quot habent lectores : tantis magistris nemo non assurgit ; in eoram sententiam præsentium animi conspirant, futurorum ingenia et mores ad eamdem efformantur : dum ipsam leges, postquam adversus novam hanc cogitandi et agendi rationem aliquanto tempore reluctarunt, novis hisce moribus, nunc universalius probatis, adaptantur. » Quid dicam? Hæc ea esse dolens dicam, quæ aut in Danielis Franci disquisitionem academiam de papistarum indicibus librorum prohibitorum et expurgandorum, aut in Jonæ Conradi Schrammi disputationem de librorum prohibitorum indicibus,

(1) Haec si Tillemontius animadvertisset, non illud certe quod catholicæ aures exhorreant, pronuntiasset (*t. XVI ubi de S. Euphemio, pag. 662 in. edit.*) : posse eos qui extra communionem romanam decedunt (*ceux qui meurent hors de la communion de Rome*) sanctorum confessorumque titulum promereri (*peuvent mériter le titre de saints et de confesseurs*). An ignorabat Tillemontius sequestratos a communione Ecclesie catholice, quæ non consentium sedi apostolicæ, ut in foranda fidei sub Hormisda pontifice tradita legimus, *tesserant christianæ fraternitatis*, ut aiebat febronianus Bossuetius (*in defens. declarat. lib. IX, c. 32*) in romanis pontificis communione a Christo constitutam? Nunquid vere sancti confessoresque appellari possint, qui sequestratos sint a communione Ecclesie catholice, extra quam salus non est, ac *tessera christiana fraternitas* desilituantur?

(2) Vide P. du Mesnil de Doctr. et Discipl. eccles., t. III

si quando ab hereticis recudantur, non sine honoris prefatione inferantur. Imo et incredulorum natio, quæ tot ubique disseminatis libellis inanem quamdam philosophiam ostentat ab apostolis prædamnatam, isthæc libenter cooptaret (1); miseret enimvero me jactatae a Febronio litteraturæ, si eo demum nos deducit ut libros impune edere se posse arbitretur, quibus sanctissima ecclesiastici regiminis forma a Christo constituta evertatur, reverentia erga Petri successores a majoribus tradita abjectatur, inviolabilis cum apostolica sede communio nihil fiat, latæ à Christi vicario sapientissimæ leges proterantur, formidandæ romanæ sedis censuræ irrideantur. Sapientia mundi hæc est, non Christi; prudentia carnis hæc est, non spiritus. Quanto optabilius, quanto Ecclesiæ intilius, ut ad ea secula quibus germanæ habebantur isidorianæ decretales revocaremur, modo ea simul rediret animorum in apostolicam sedem demissio, qua Carolus Magnus, ac deinde triburiensis concilii patres (can. 50), statuerunt: *In memoriam beati Petri apostoli honoremus romanam et apostolicam sedem, ut quæ nobis sacerdotalis mater est dignitas, esse DEBEAT MAGISTRA ECCLESIASTICÆ RATIONIS. Quare servanda cum mansuetudine humilitas, ut, licet vix ferendum ab illa sancta sede imponatur jugum, tamen feramus, et pia devotione toleremus* (2).

CAPUT VI.

Inter pontificii primatus jura et illud a Febronio recentur, quo vicarii apostolici temque legati consti- tuuntur. Abusus qui hujusmodi ministrorum viro irrepere possunt, frustra ad jus ipsum minuendum ab eo traducuntur. Febronii fallaciæ in indicanda, quæ in Antifebronio exstat, suorum dictorum confutatione.

I. Ad postremum progredimur pontificii primatus

lib. XXXVII, n. 20.

(1) Certe in eamdem Febronii sententiam siebat Judicarum Epistolarum auctor (*lett. 55*): «C'est le moyen de bannir la superstition, quand on laisse aux uns la liberté d'instruire, aux autres celle de profiter.» Sed Febronius sibi dicta existimat quæ cl. P. Gauchatus adversus scelestissimi operis cui titulus *l'Esprit*, iniquum auctorem animadverterit (*lett. critiq.*, t. XII, pag. 100): «Ce n'est donc point l'ignorance en aucun genre qu'on veut protéger, c'est, en réprimant les plumes hardies, c'est la religion qu'on veut défeindre, les moeurs qu'on veut conserver, la société, la probité, qu'on veut affermir. En vain les philosophes diront-ils que de leur prescrire des bornes à la hardiesse de leurs tentatives c'est bannir entièrement la vérité de l'univers (pref., pag. 6); que leurs systèmes procurent des avantages réels, sont le fruit de l'élevation d'âme, qui se refuse au mensonge *ibid.* J. Tous ces grands mots ne nous en imposent point. Ces systèmes ne sont que des plaus d'erreurs; ces avantages, des ravages et des ruines; cette élévation d'âme, le trait d'un orgueil inouï. En écartant tout ce jargon, on se bornera à leur dire: *Pénétrez à fond toutes les sciences; mais avant tout respectez la religion, la société et le trône. Si l'on éloigne, inquit idem Gauchatus* (t. IV, pag. 189), *les hommes de la lecture de certains livres, ce n'est pas que la vérité craigne les atteintes de l'erreur, ou qu'elle évite la confrontation: toujours sûre de vaincre, elle brille avec plus d'éclat, malgré les préjugés dont on voudrait l'obscurcir. Mais tous ne sont pas capables de cette discussion, et n'y sont point destinés: c'est donc une prudence et un devoir de les dérober à ces pièges. Le zèle porte sur la faiblesse des lecteurs, et non sur la force ou le poids des livres critiques.*»

(2) Confer *Antifebronium* t. I. introduct., cap. 2, n. 8

juſ, quod Febronius agnoscat. (Quemadmodum, inquit (t. II, pag. 376), Petrus generalem *Ecclesiarum inspectorem*, pro suo, qua primatis, officio, egit juxta illud Act. IX, v. 32: *Cum Petrus transiret universos etc.*, ita et ejus successori competit facultas Ecclesiæ, pro exercitio verorum suorum jurium, transeundi per se ipsum, vel etiam, propter difficultates et incommoda hujus itineris, mittendi ad provincias et regna apostolicos legatos, aut habendi in illis vicarios. Res in se bona et utilis, ut saepe fit, vergit in gravem abusum. Qualiter per medium pontificiorum horum ministrorum et emissariorum, seu permanentium seu transeuntium, obscuris temporibus indebita pontificie auctoritatí incrementa in præjudicium juris episcoporum, synodorum, quin et secularium potestatum, accesserint, pluribus expōnit Febronius, cap. 2, § 10. Huic se opponit P. Zaccaria, part. 2, lib. I, cap. 2, n. 10, seqq., prætendens, legatorum et vicariorum sanctæ sedis facultates nullo non ævo fuisse respondentes et conformes juribus apostolicorum eos delegantium, neque his ab illorum officio quidquam accessisse novi. » De apostolicis certe ad principes legatis, quos nuntios dicimus, cum agerent, haec dixeram (t. II, lib. I, cap. 1, n. 6, pag. 5): «O vuole Febronio, che il papa non desse di que' giorni a' suoi apocrisarij altra autorità, che di proporre gli affari a' principi, o che dare non ne potesse loro maggiore. La prima parte potrebbe esser vera, se ciò che or ora diremo degli apocrisarij sotto Costantino Pogonato, si voglia intendere, come alcuni fanno, d'una straordinaria legazione; ma questo non fa, che i pontificij legati non possan dal papa essere di più ampla giurisdizion rivestiti. I ministri non hanno altro maggiot diritto che quello che il principe può dar loro, ma i principi secondo le occasioni co' loro ministri più o meno allargan la mano, ne perchè con uno sieno più ristretti, ne segue che non possano in un altro trasfondere maggiore autorità. » Quomodo ergo exhiberi nunc a Febronio potul prætentens legatorum et vicariorum sanctæ sedis facultates nullo non ævo fuisse respondentes et conformes juribus apostolicorum eos delegantium, neque his ab illorum officio quidquam accessisse novi? Ad vicarios porro apostolicos quod attinet, questionis quam unam eo loco explicandam suscepit memoria est ei ut video, reficie. Dixerat ille (t. I, cap. 4, § 1, n. 4, pag. 226): «Iannes papa VIII, constitutus Angegismum, senensem archiepiscopum, suum per Gallias et Germaniam vicarium, dedit ei auctoritatem, quoties utilitas ecclesiastica dictaverit, sive in evocanda synodo, sive in aliis negotiis exercendis, per Gallias et Germanias apostolica vice finiantur, et decreta sedis apostolicæ per ipsum episcopis manifesta efficiantur; et rursus, quæ gesta fuerint apostolicæ sedi pandantur, et majora negotia ac difficultiora quæque suggestione ipsius a sede apostolica disponenda et enucleunda querantur. Cum per hanc commissionem jura metropolitanorum in con-

Seqq.; ac vide num ea, quemadmodum Febronio visa est in amissi declamatio appellari possit.

vocandis episcoporum conciliis et majoribus etiam causis in eis terminandis labefactarentur, episcopi restiterunt. Porro id unum in *Antifebronio* ostendere aggressus sum hisce vicarii apostolici facultatibus, eaque praesertim quæ causarum majorum relationem ad romanum pontificem mittendam spectabat, ut negotii definitio ab eo spectaretur, jura metropolitarum læsa nequaquam gallos episcopos potuisse conqueri, cum a primæva vicariorum in Galliis institutione majores causæ ab apostolico vicario fuissent Romam deferendæ. Hac enimvero una in re *nihil novi* ad veterem vicariorum apostolicorum dignitatem *accessisse* asserui; nunquam autem mihi venit in mentem, non potuisse romanos pontifices vicariis suis, pro temporum, locorum, negotiorumque diversitate, majorem minoremve tribue auctoritatem; imo diserte scripsi (*t. II, lib. I, cap. 2, n. 2, pag. 73*), vicariis Illyrici romanos pontifices ordinationes in illis provinciis detulisse, non item vicariis Galliarum, Hispaniarum, etc., licet eodem quo eas vicariis Illyrici concederunt, cæteris quoque vicariis adjudicare jure potuissent; quod sane non omnes eadem auctoritate vicarios fuisse præditos indicat. Quocum adversario, Deus immortalis! mihi res est, qui sua meaque dicta pro arbitrio pervertit, nostramque concertationem a re proposita in diversum abducit!

II. Vicariorum deinde apostolicorum institutionem ad romanorum pontificum industriam revocat: « Cum enim inteligerent quanti momenti esset ad firmandam auctoritatem suam apud exteras gentes, id est, ab Urbe procul dissitas, gratia episcoporum illustrissimarum Ecclesiarum, quibus ob prærogativam urbium præsto quoque erat principum favor, eos in suas partes trahere studuerint variis modis atque rationibus. Sed nulla potentior antiquitus visa est, quam si episcopos illos ornarent dignitate *vicariorum sedis romanae*. » Qua in re verba recitat Stephani Baluzii in supplementis ad Petrum de Marca (*De Conc. lib. V, cap. 19, n. 2*). Sed libenter ex Febronio sciscitarer, quid hæc de causis cur romani pontifices vicarios apostolicos constituerint baluziana disceptatio ad nostram dimicationem pertineat. Baluzium et ipse noram, qui illum eo ipso loco appellaveram. At rursus edico: non ego hanc iniij cum Febronio quæstionem. Hoc unum meæ secum controversiae caput est, an Galli episcopi Drogonem et Ansegisum apostolicos vicarios recusarint, quod causarum majorum ad romanam sedem relatio illis a Joanne VIII præscripta juribus metropolitarum incommodaret. Affirmaverat ille; negavi ego, atque ea protuli meæ sententiæ argumenta, quæ diluere Febronii vindex desperavit. Cur romani pontifices de iustitie vicariis apostolicis cogitarint alia omnino quæstio est, de qua in *Antifebronio* ne verbum quidem. Cæterum quoniam nunc Febronio placuit novam hancce quæstionem attingere, monendum est, baluzianam quam laudat dissertationem non satis cum ipsius decretis consentaneam videri. Baluzius enim ad pon-

tificum romanorum rationes industriamque vicariorum institutionem refert (1), cum tamen ipse ad primatus jura eam vere traducat. Quod si velit Baluzium, pontificum industriam non tam in vicariorum constitutione spectasse, quam in episcoporum, quos vicarios dicerent, electione; sciat Baluzium insigniter hallucinatum fuisse. Causas cur vicarios apostolicos in provinciis magna longinquitate dissitis constituerent romani pontifices docet Anastasii ad Remigium Remensem epistola ab aliis Hormisdæ tributa: ut nempe et apostolicæ sedi vigorem, et patrum regulis suaderent adhibere custodiām. An autem Baluzius putat, humilium sedium episcopos in tanta præsertim metropolitarum ambitione hæc inpleturos fuisse, cum ipsi illustrissimarum Ecclesiarum antistites non semel gravissimas cum ab episcopis tum a metropolis molestias pertulerint? Non igitur hæc ad politicam quamdam industriam referenda sunt, sed ad muneras quod vicariis deferebatur sustinendam auctoritatem.

III. Multa deinde Febronius ex Ivone Carnotensi recitat, in ea quæ inter hunc et Hugonem Lugdunensem legatum apostolicum intercessit controversia, præsertim vero hæc Ivonis (ep. 65-edit. an. 1585) expendenda monet: « *Hoc vellem, cum multis mecum pie sentientibus, ut romane Ecclesiae ministri, tanquam probati medici, majoribus morbis sanandis intenderent, et non ab irrigoribus suis audirent: culicem colantes, camelum glutientes, rutam, mentam, cynamum et anetum decimatis, graviora autem legis prætermittitis;* cum per totum pene mundum flagitia et facinora videmus publice perpetrari, nec ea a vobis aliquando justitiae falce resecari, » etc. Tum addit hæc, in apostolicam sedem ejusque nuntios sane honorisficiensissima, quæ scilicet Melanchthonem scribere puduisse (*t. II, pag. 381*): « *Si quæras cur illi a sede apostolica mittantur, speciose respondetur a canonistis: utevellant, dissipent, ædificant, plantent, sacram religionem, mores christianos restaurent; ipsi e contra toti quanti occupabantur, aut strepitu appellatarum ad se litium, aut cæremoniali aularum, negotiationibus politicis, explorationibus et relationibus ad curiam faciendis, utque homines spiritu romano imbutos conscribant atque sedem apostolicam adorari, quantum valent, procurent, eos persequendo, qui (uti Ivo Carnotensis) rationabile illi et ratiocinans obsequium duntaxat deferrent. Quid hodie fiat, alii indagent. Indagent alii, per me etiam licet, sed hoc saltē voluissem, ut Febronius indugasset num hæc ad *Antifebronium* pertinerent. Ego sane negarem. Id Febronius statuerat (*t. I cap. II, § 10, n. 1*), ab initio legatos pontificios ne minimam quidem partem jurisdictionis exercuisse, sed fuisse meros apocrisiarios et responsales; seculo autem IX, post falsas decretales, nuntios apostolicos amplissimam potestatem sortitos*

(1) Hinc Febronius in indice secundi hujus voluminis (pag. 648): *Vicarios romani pontifices sibi per provincias ex ratione politica constituunt 280; quo loco eadem Baluzii sententia redditur.*

fuisse, ut ad specimen regiminis secularis essent instar *præsidium* provinciarum, exercuisseque concurrentem cum episcopis jurisdictionem. O falsarum decretalium scelus! Sed ad rem. In Antifebronio non admodum me difficilem ostendi in eo, quod apostolicos ad principes legatos primum *fuisse meros apocrisiarios et responsales* Febronius dixerat. Duo tamen addidi: primum potuisse tamen pontifices multo ampliorem suis apocrisiariis auctoritatem deferre; alterum, reipsa multo ante falsas decretales detulisse, idque Constantini Pogonati verbis in epistola an. 682 ad Leonem II scripta confirmavi (*T. III conc. Hard., col. 1463*): *Hortamur porro vestram sanctissimam summitem, ut quamprimum mittat, quem designare solet, apocrisiarium, ut is in regia, et a Deo conservata nostra urbe degat, et in emergentibus, sive dogmaticis, sive canonicis, ac prorsus in ecclesiasticis omnibus negotiis vestrae sanctitatis referat personam.* Quam apte atque efficaciter haec a Febronio diluuntur illis, quas in apostolicos legatos conjectisse vidimus, contumeliosissimis criminibus!

IV. Cæterum cum Febronius heic pontificios nuntios cum legatis, cuiusmodi Hugo Lugdunensis erat; minus recte confundat, ne miretur tantam legatorum auctoritatem, audiat ex cl. Carolo Gagliardio (1) quanta olim legatorum dignitas esset atque potestas. « S. Gregorius M. ad episcopos Siciliæ rescribens patefacit, legationes apostolicas in aliquo regno, provinciae generales cum amplissima potestate viguisse ante seculum VI. Valde necessarium esse perspeximus, ait, ut *sicut prædecessorum nostrorum fuit judicium, ita uni eidemque personæ omnia committamus, ut ubi nos præsentes esse non possumus, nostra per eum, cui præcipimus, repræsentetur auctoritas.* Quamobrem Petrus subdiacono sedis nostræ intra provinciam Siciliam vices nostras Deo auxiliante commisimus. » Quod si tanta jam tum inerat legatis apostolicis auctoritas, cur non eamdem romani pontifices nuntiis ad prin-

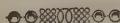
cipes suis conferre potuissent? Expectare ne falsas decretales debuerant, ut quæ legatis, imo et vicariis apostolicis ad continendos in officio episcopos, canonesque vindicandos jura ex primatus auctoritate concesserant, eadem ubi id necessitas postularet, nuntiis quoque tribuerent?

V. Nuntii suo munere haud funguntur; quin etiam concessis sibi facultatibus in episcoporum contemplationem abutuntur. Scilicet nuntii quoque ac legati homines sunt; nihil ergo humani ab eis alienum puto. Sed addendum fuit, tridentinos patres (*Sess. 22 et 24 de Reform.*) non paucos potestatis abusus, qui in legatis nuntiisque apostolicis obtainuerant, sanctissimis deeretis reformasse; illud vero maxime, exabusibus ad ipsam potestatem negandam pessimam esse argumentandi rationem. Horret animus ea recolens, quæ de episcopalibus auctoritatis abusibus passim in ecclesiasticis referuntur annalibus. Quis nisi despiciat, hinc licere sibi existimet episcopos a suis legitimis juribus deturbare? Verum ut ne a legatorum exemplo discedamus, ipse ille Ivo quem de apostolicis legatis querentem Febronius induxit, audiendus est. Ita igitur ille Paschali summo pontifici scribit (*Ep. 109*): « Cum enim a latere vestro mititis ad nos cardinales vestros, tanquam filios uterinos; quia in transitu apud nos sunt, non tantum non possunt curanda curare, sed nec curanda prospicere, inde est, quod multi præpositorum facta gladio linguae ferire cupientes, dicunt, sedem apostolicam non subditorum querere sanitatem, sed suam, aut lateralium suorum querere commoditatem. Unde et quidam conregionales nostri hoc murmur non æquanimiter accipientes, utpote romanæ Ecclesiæ filii unanimes, scribere decrevimus sanctitati vestrae, ut alicui transalpino legationem sedis apostolice injungatis qui et vicinus subrepentia mala cognoscat, et ea vel per se, vel per relationem ad sedem apostolicam maturius curare prævaleat. » Viden quantum legatorum potestati Ivo detulerit, licet interdum de eorum abusibus conquereretur? Sed ad alia Febronius nos vocat.

(1) *Institut. juris canon. comm. et neapolit.*, lib. I, cit. 22.

DISSESSATIO SEPTIMA.

DE ALIIS PRIMATUS JURIBUS, QUÆ SOLUM A CONCILIIS ATQUE EPISCOPIS ROMANO CONCESSA FUISSE PONTIFICI FEBRONIUS CONTENDIT.

CAPUT PRIMUM.

Generatim queritur, num a synodis, et episcopis (quod ait Febronius), repetenda sint plurima romani primatus jura.

I. Habet, inquietabat Febronius eo loco quem primo superioris dissertationis capite appellavimus (*T. I, cap. 2, § 7, n. 9*), universalis primatus sua jura partim *ex jure divino, partim ex humano*; imo PLURA EX HOC, QUAM EX ILLO. Nempe quæ in eadem dissertatione perpendimus jura, ea sunt, quæ ex jure divino pro-

TH. XXVII.

fecta Febronius agnoscit, licet ab eo mirum in modum attenuata. Cætera a conciliis, atque ab episcopis romano pontifici accesserunt, imo, inquit idem Febronius (*T. II, pag. 313*), canones et concilia pontificibus jurisdictionem VERE TALEM, atque alia contulerunt, quæ proprio et nativo jure, non habent, ut jurisdictionem VERE TALEM non esse ex jure divino romanorum pontificum propriam intelligamus. Quam parum haec distant a Nili et Illyrici haeresi, quam Bellarminus confutandam suscepit! (*De rom. Pont. lib. II, cap. 17.*) Hi enim romani pontificis auctori-

(Trente et une.)

tatem esse a generalibus concilii asserebant; quare cum primatus absque jurisdictione vere tali vix aliud sit quam honoris primatus, certe non supremæ ejusdam auctoritatis, illud quod Febronius ex jure divino romanis pontificibus largitur, tam exiguum est, ut vix non sibi assensuros fuisse Nilum, Illyricumque ominari possit.

II. Nos enimvero ostendimus, primatum qui ex Christi institutione Petro ejusque successoribus concretus fuit, vera propriaque jurisdictione in universam Ecclesiam etiam in conciliis generalibus congregatam præstare, ut nihil eorum, quæ ad eam pro dignitate, et catholicæ unitatis cum formandæ tum conservandæ necessitate exercendam maxime pertinent, ab alio potuisse, quam a divino ipsius primatus auctore derivari atque constitui, necesse sit. Id uti jura, quæ Febronius conciliis et episcopis tribuit, singulatim considerabimus, manifestius fiet. Interea hoc ipsum veterum romanorum pontificum testimoniis confirmabimus. Bonifacius igitur primus universis episcopis per Thessalam constitutus hæc an. 422 scribebat (1): *Nicenæ synodi non aliud præcepta testaniur: adeo ut non aliquid super eum ausa sit constituere, cum videret nihil supra meritum suum posse conferri: omnia denique huic noverat Domini sermone concessa. Eodem pertinet, quod Gelasius scripsit (Ep. 53, n. 1): Romana Ecclesia nullis syndicis constitutis cæteris Ecclesiis prælata est; sed evangelica voce Domini et Salvatoris Nostri primatum obtinuit.*

III. Non negaverim tamen, canones conciliorum quodammodo tribuisse romanæ Ecclesiae auctoritatem, quia, ut ait Bellarminus (*L. c.*), eam declararunt et asseruerunt; quémadmodum etiam dicitur nicenum concilium definivisse, Filium Dei esse Patri consubstantiale. Quamobrem idem Gelasius in epistola ad episcopos Dardanæ ita romanæ Ecclesie principatum explicat, ut quem *beatus* apostolus Petrus Domini voce perceperit, eum illam, *Ecclesia nihilominus subsequente, et tenuisse semper et retinuisse affirmet*. Igitur *Domini vocē* percepit Petrus primatum, ejusque jura; quid Ecclesia in conciliis, aut per dispersos episcopos? Vocem Domini subsecuta est, non conserens Petri successoribus auctoritatem, quam in Petro Domini voce perceperant, sed illam agnoscens et prædicans. Alibi dixerat (*In epist. ad Anastas. imp.*): *Apostolicæ vero sedis auctoritas quod cunctis seculis christianis Ecclesiae prælata sit universæ, et canonum serie paternorum, et multiplici traditione firmatur. Canonibus nempe, ac traditione effectum non est, ut Ecclesiae prælata sit universæ, sed confirmatum.* (2) Joannes quoque II, inquit Bellarminus (*L. c.*), in epistola ad Justinianum, postquam dixerat, romanam Ecclesiam esse caput Ecclesiæ, subiungit: *Sicut patrum regulæ et statuta declarant.* Et Nicolaus I, in epistola ad Michaë-

lem imperat: *Ista, inquit, privilegia nūie S. Ecclesiæ a Christo sunt donata, à synodis non donata, sed celebrata et honorata, etc.* Et in quarta synodo sub Symmacho tres causæ numerantur, si quis prudenter advertat, primatus romanæ Ecclesie. Sic enim legimus: *Ejus [id est Symmachi] sedi primum Petri apostoli meritum, deinde secuta jussione Domini conciliorum venerandorum auctoritas, singularem in Ecclesiis tradidit potestatem.* Ubi primo ponitur Petri meritum, quia ob meritum confessionis obtinuit Petrus primatum, Matth. XVI. Secundo ponitur Domini jussio, qua institutus est primatus, et Petro collatus, cum ei dictum est: *Pasce oves meas*, Joan. ult. Tertio ponitur conciliorum auctoritas, quæ hanc Domini jussionem declaravit. » Idipsum indicavit Maximus Confessor, cum ad Petrum Illustrum scribebat: *Sanctissimæ Romanorum Ecclesie beatissimum papam, id est apostolicam sedem, ab ipso incarnato Dei verbo, sed et ab omnibus sanctis synodis secundum sacros canones, universarum quæ in toto terrarum orbe sunt sanctorum Dei Ecclesiarum in omnibus et per omnia percepisse et haberé imperium?*

IV. Neque vero aliud sensit Zosimus, quem nobis Febronius objicit (*L. c.*, pag. 513). *Apostolicæ sedi, inquietabat ille (Apud Coust., col. 943), in honorem beatissimi Petri patrum decreta peculiarem quamdam sanxere reverentiam.* At quomodo sint ea intelligenda, ipsem alia in epistola docet (*Ep. 12, col. 974*) his verbis: « *Quamvis patrum traditio apostolicæ sedi auctoritatem tantam tribuerit, ut de ejus judicio disceptare nullus auderet, idque per canones semper regulasque servaverit, et currens adhuc suis legibus ecclesiastica disciplina Petri nomini, a quo ipsa quoque descendit, reverentiam, quam debet, exsolvat: tantam enim huic apostolo canonica antiquitas per sententias omnium voluit esse potentiam, ex ipsa quoque Christi Dei nostri promissione, ut et ligata solveret, et soluta vinciret, par potestatis data conditio in eos, qui sedis hæreditatem, ipso annuente, meruissent: habet enim ipse cum omnium ecclesiarum, tum hujus maxime, ubi sederat, curam, nec patitur aliquid privilegii aut aliqua titubare aura sententiae, cui ipsa sui nominis firma, et nullis hebetata motibus constituit fundamenta, et quæ sine suo periculo temere nullus incessat: cum ergo tantæ auctoritatis Petrus caput sit, et sequentia omnium majorum studia firmaverint, ut tam humanis quam divinis legibus et disciplinis omnibus firmetur romana Ecclesia, cuius locum nos regere, ipsius quoque potestatem nominis obtinere non latet vos, etc.* Longiuscula igitur hæc Zosimi sententia eo spectat, ut intelligamus, quam patrum traditio, et canonica antiquitas sedi apostolicæ tribuit auctoritatem, eam ex Christi promissione derivatam fuisse; sequentia patrum studia eam firmasse auctoritatem, cuius Petrus caput erat ex eadem Christi promissione, humanisque leges id firmasse, quod divinae sanxissent. Nihil ergo Zosimus a cæteris, quos nuper appellavimus, romanis pontificibus hac in re discrepat.

(1) Ep. 44, t. I epist. R. P. Coust., col. 1037. Hanc quidem epistolam Quesnelius in suppositionis aut interpolationis suspicionem adducit; sed egregie confutatus fuit a Balleriniis, t. II oper. S. Leon., col. 53.

V. Aliud præterea romanæ sedi per honorificum, sed a primatu, de quo nōbis est cum Febronio contentio, longe diversum cum romani pontifices, tum concilia designare voluisse mihi videntur, si quando a synodis patribusque auctam pontificis dignitatem indicarunt. Ad patriarchalem in universum Occidentem ea spectant auctoritatem. Hæc non juris divini est, quemadmodum primatus, sed ecclesiastici. Cum ergo vel synodi, vel patres aliquid romanæ sedi tribuisse honoris, aut etiam primatus dicuntur, de patriarchalis honoris, ac principatus dignitate intelliges, quam ipsam concilia et patres esse in romano pontifice supra ceteros Orientis patriarchas longe præcipuum vel firmarunt, vel agnoverunt, ut qui domini voce primas Ecclesiae constitutus esset, omnibusque auctoritate præcelleret, idem quoque etiam in patriarcharum ordine primus haberetur. Huc præsertim sextus Nicænae synodi canon pertinet. Non aliquid illa super romanum pontificem veluti christiani orbis primatem ausa est constituere (quod Bonifacius aiebat). Ait quidem illa: *Ecclesia romana semper habuit primatum* (1). Sed primatus nomine non heic designatur universalis ex Christi institutione in Ecclesiam primatus, sed supra patriarchas ex Ecclesiae jussione principatus. Nam præterquam quod si Nicæni patres divinum heic primatum spectassent, aliis id verbis innuisse debuerant, prisca a Justello edita, atque a Balleriniis ad MSS. codices diligentissime exacta hujus loci versio ita habet (T. III S. Leon., col. 498): *Antiqui moris est, ut urbis Romæ episcopus habeat principatum; versio autem, quam cardinalis Deusdedit* (2) *exhibit, ejusmodi est: Antiqua consuetudo obtinuit, ut urbis Romæ episcopus, etc. An autem antiquum morem, antiquam consuetudinem appellasset nicæni patres si jus divinum primatus respexissent? Quare quod in illustri Gelasii fragmanto, apud Sirmondum dicitur: Sedi S. Petri trecentorum decem et octo patrum invicto et singulari judicio VETUSTISSIMUS JUDICATUS EST HONOS, eodem reddit, neque ad universalem primatum pertinet, qui non vetustate, sed divina jussione comprobatur* (3). Sed vide nicænorum

(1) Quesnellus duo commentus est, ut hocce in romanam sedem nicænae synodi testimonium sane honorificissimum eluderet. Primum enim in hujus canonis textum ex uno nendoso et posteriori oxoniensi codice *habeat primatum inferre maluit*, quam cum plurimis iisque antiquissimis exemplis legere: *Habuit primatum*: deinde (quod Dupinius avide arripiuit) parte hanc canonis esse adjectitam, ac vel *eam ex margine impressam in textum, vel a romanæ Ecclesiae clericis* (en vetustissimum curia stylum) *aliisve esse additam ne romanæ dignitatis oblitu esse SS. patres viderentur*. Utrumque hujus hypercritici figuramentum Ballerini strenue refellunt in annotationibus ad eum codicis canonum a Quesnelli editi locum (T. III operum S. Leonis, pag. 52).

(2) Lib. I, n. 1 sue collectionis, quæ continetur in Ms. vaticano 3833.

(3) Non negaverim tamen hæc ipsa nicænae synodi verba illustrare quoddam pro universalis primatu argumentum suppeditare. Neque enim aut *canonica antiquitas* alia de causa videtur principem inter patriarchas locum romano pontifici asseruisse, quam quod nossent eum, ut universis præsideret, esse a Deo constitutum; aut ipsi nicæni patres nihil de patriarchali ejusdem dignitate decernere ausi fuerint nisi quod in eo Petrum a Christo universæ Ecclesiae præpositum venerabantur. Quamobrem recte Valentinianus III in Novella (T. I oper. S. Leonis, col. 642): *Cum igitur, inquit, sedis apostolicæ primatum S. Petri meritum, qui*

patrum in romanum pontificem reverentiam. Ne de patriarchali quidem summi pontificis dignitate quidquam statuerunt, veterem morem et consuetudinem appellare contenta. Quo respiciens Nicolaus I (Ep. 8) aiebat: *Si instituta nicænae synodi diligenter inspiciantur, inveniunt profecto, quia romanæ Ecclesiae nullum eadem synodus contulit incrementum: sea potius ex ejus forma, quod alexandrinae Ecclesiae tribueret particulariter; sumpsit exemplum. Sumpsit autem in iis, quæ ad patriarchalem dignitatem spectant, non in iis, quæ divini sunt primatus.*

VI. Intelligit, opinor, Febronius, quam inepte ad primatum ea chalcedonensis concilii (Can. 27) retulerit (L. c.): *Throno antique Romæ, quod urbs illa imperaret, jure patres privilegia tribuerunt. Contendit quidem ille, concilium his verbis varias romanæ sedis prærogativas libero Ecclesiarum consensu tribuisse. Verum chalcedonenses patres romanam sedem respexere non ut primatis dignitate folgentem (privilegia enim apostolicæ sedis tanquam primatis non a patribus, sed a Deo constituta sunt, ut aiebat Gelasius), sed ut patriarchico jure donata: quod unum ad augenda in constantinopolitano episcopo τὰ πρεσβεῖα τῆς τιμῆς (præminentias honoris diceremus) pertinebat. Cæterum igoorare Febronius non debuit, hunc chalcedonensem canonom nunquam fuisse a latina Ecclesia probatum, imo ne ab ipsis quidem Græcis Photio antiquioribus: qui 27 tantum chalcedonenses canones acceperunt (1). Ac jure quidem; nam ut ne omnia quibus hunc canonom scatere ostendit Christianus Lupus (2), vita persequebar, duo ille maxime continent reprehensione dignissima, *sedis apostolicæ injuriam, et canonum (nicænorum) eversionem*, quemadmodum synodi patribus Lucentius S. Leonis legatus reprobravit. Ac de canonum eversione res ex S. Leonis epistolis est manifesta. Sufficiet heic ea annotare, quæ ad ipsum Anatolium constantinopolitanum episcopum, cuius causa is canon editus fuerat, sanctissimus pontifex scripsit (Ep. 106, col. 1161 Ball. edit.): «Doleo etiam in hoc dilectionem tuam esse prolapsam, ut sacratissimas nicænorum canonum constitutiones conareris infringere: tanquam opportune se tibi hoc tempus obtulerit, quo secundi honoris privilegium sedes alexandrina perdiderit, et antiochena Ecclesia proprietatem tertiam dignitatis amiserit: ut his locis juri tuo subditis, omnes metropolitani episcopi proprio honore priventur... Nimis ergo haec improba, nimis sunt prava, quæ sacratissimis canonibus inveniuntur esse contraria. In totius Ecclesiae perturbationem superba haec tendit elatio, quæ ita abuti voluit concilio synodali, ut fratres in fidei tantummodo negotio convocatos, et definitione ejus causæ, quæ erat curanda, perfunctos, ad consen-*

princeps est episcopatis coronæ, et romanæ dignitas civitatis, sacrae etiam synodi firmiter auctoritas; nicænae scilicet non constantinopolitanæ, ut contra Salmasium disputat. Sirmundus in censura dissertationis secundæ de Ecclesiis suburbicariis, cap. 2.

(1) Confer Balleriniis in annotationibus ad primam Quesnelli dissertationem, t. II oper. S. Leon., col. 315.

(2) In annotat. ad hunc canon.

tiendum sibi, aut depravando traduceret, aut terrendo compelleret. Inde enim fratres nostri ab apostolica sede directi, qui vice mea synodo præsidebant, probabiliter atque constanter illicitis ausibus obstiterunt, aperte reclamantes, ne contra instituta nicæni concilii, præsumptio reprobæ novitatis assureret. » Ad injuriam vero sedis apostolice quod attinet, eam Ballerinii amoliri conantur (*T. II oper. S. Leon., col. 515, seq.*). Verum cum eam agnoverit S. Leonis legatus, quid hoc est nisi *Æthiopem dealbare?* Equidem fateor, hoc canone divinis romanæ sedis iuribus nihil ademptum, etsi Cacciario aliter visum est (1); a Petro enim hæc jura in eam sedem derivata esse qui negassent chalcedonenses patres, qui alibi ipsum Petrum et Petri auctoritatem in Leone professi et venerati erant (2), ac præterea, ut dixi, non ea patrum mens erat, ut pontificio in universam Ecclesiam primatum quidquam detraherent. Illud tamen in eo canone est romanæ sedi etiam ut patriarchali valde injuriosum, quod privilegia a patribus illi concessa dicantur, *quia imperaret*. Illa heic in mentem veniunt, quæ de Acacio postea Gelasius scripsit in epistola ad episcopos Dardanias. « Risimus autem, quod prærogativam volunt Acacio comparari, quia episcopus fuerit regiae civitatis. Numquid apud Mediolanum, apud Ravennam, apud Sirmium, apud Treviros multis temporibus non constitit imperator? Numquidnam harum urbium sacerdotes ultra mensuram sibimet antiquitus deputatam quidpiam suis dignitatibus usurparunt? » Sed ridere non possumus chalcedonensium antistitutum confidentiam, quæ privilegia patriarchali romanæ sedi a patribus concessa in imperium referebat. Ipse enim ille bonus, qui huic sedi tributus est a patribus, dum eam ita totius Occidentis patriarchalem thronum agnoverunt, ut cæterarum patriarchalium sedium princeps haberetur, ex Petro accersitus ei fuit, cui id deberetur, ut quemadmodum ei τὰ πρωτεῖα (primum) Christus tribuerat, ita Ecclesia τὰ προστέλλα τὰς τιμὰς supra omnes patriarchales sedes adjudicanda fateretur. Unde enim nisi ex Petro alexandriæ et antiochenæ sedi patriarchalis dignitas? Cum multi sint apostoli, aiebat S. Gregorius Magnus (*Lib. VII, ep. 40, al. 37, lib. VI*), pro ipso tamen principatu sola apostolorum principis sedes in auctoritate convaluit, quæ in tribus locis unius est. Ipse enim sublimavit sedem, in qua etiam quiescere, et præsentem vitam finire dignatus est. Ipse decoravit sedem in qua evangelistam discipulum misit. Ipse firmavit sedem, in qua septem annis, quamvis discessurus, sedit. Quare cum Petrus romanam sedem præ cæteris sibi vindicavit, dubium non est, quin majori illa etiam ut occidentalis patriarchatus sedes dignitate reliquis præstet. Unde advertimus, inquit S. Innocentius I in epistola ad Alexandrum antiochenum, non tam pro civitatis magnificentia hoc (patriarchalem honorem intelligit) eidem (antiochenæ

urbis) attributum, quam quod prima primi apostoli sedes esse monstretur, ubi et nomen accepit religio christiana, et quæ conventum apostolicum apud se fieri celeberrimum meruit, quæ urbis Romæ sedi non cederet, nisi quod illa in transitu meruit, ista susceptum apud se consummatumque gauderet. Quid vero illud, quod privilegia romanæ et constantinopolitanae sedi concessa in eodem illo canone *æqualia* prædicantur? Mitto *æqualia* nunquam futura, quæ ita utrique sedi adseriberentur, ut altera alteri primo honoris gradu antecelleret. *Æqualia* quod utrique sedi adscriberentur, ut altera alteri primo honoris gradu antecelleret. *Æqualia* quod utrique sedi tributa privilegia dicantur, multum sedis romanæ auctoritati detrahit. Nam licet romanus pontifex ut patriarcha Occidenti æquo jure, quo cæteri patriarchæ Orienti, imperet, universim tamen absque apostolicæ sedis injuria edici nequit, *æqualia* esse romanæ sedis, atque Orientalium jura; quemadmodum etsi ducis comitisque jura eadem in omnibus sunt, nec majore rex Galliae potestate polleat tanquam Burgundiae dux, aut Delphinatus comes, quam illarum provinciarum duces comitesve antequam illæ in regis potestatem redactæ sunt; qui tamen *æqualia* esse jura Galliarum regi atque olim Burgundiae ducibus ac comitibus Delphinatus, generatim pronuntiaret, de Galliarum rege contemptim loqui perhiberetur. Scilicet non solo burgundionum ducum aut delphinatum comitum jure, sed regio præterea amplissimo Galliae rex imperat; quod generali illo effato elevari videretur: nec solo patriarchali jure potitur romana sedes, sed longe magnificentiore primatis in universam Ecclesiam, quod ea chalcedonensium patrum propositio saltem dissimulat, obtigitque. Atque id præterea constantinopolitanorum præsulum ambitioni ansam præbere facile poterat ampliorum in dies sibi per nefas vindicandorum iurium, ac sub *æqualium* privilegiorum obtentu ipsius pontifici primatus executandi: quod utinam sequentium illius sedis antistitutum gesta non comprobasset! Non est ergo cur de chalcedonensi hoc canone multum Febronius sibi blandiatur.

CAPUT II.

Num jus terminandorum diœcesium finium, quod Febronius ait, romano pontifici non ex ipsa primatus vi, sed ex Ecclesiæ consensione accesserit.

I. Magna sunt ac valida, quæ adversus febronianum illud de pontificiis plerisque iuribus ab Ecclesiæ concessione repetendis decretum attulimus. Verum etiam proderit quam late diffusa sit ejus dogmatis pernicies cognoscere, quantamque pontificiæ auctoritati calamitatem et stragem inferat. Quæ igitur ex eo sequantur, operæ pretium erit singulatum expendere. Primo itaque audiamus, quid de jure finium cujuscunque dioceseos terminandorum Febronius disputet. « Ante episcopi, inquit (*T. II, pag. 313*), tum singuli, tum in synodis congregati, pleno suo jure utebantur conformiter ad dispositionem canonum et antiquam consuetudinem. Inde intelligitur

(1) Exercitat. in S. Leon. opera, pag. 508, seq.

(2) Vide Act. 1 et 2; item synodi relationes ad ipsum S. Leon. et Imp.

quare patres concilii nicæni , can. 6, volentes designare limites majorum diœcesium non recurrerint ad determinationem romani pontificis , sed ad usum generaliter receptum inde a tempore apostolorum : *Antiqua, inquit, consuetudo servetur per Aegyptum, Pentapolim et Lybiam, ut alexandrinus episcopus horum omnium administrationem habeat. Similiter et apud Antiochiam , etc.* Inde etiam patres concilii generalis secundi, can. 2. *Juxta canones alexandrinus episcopus quæ in Aegypto sunt regat solummodo, et Orientis episcopi Orientem tantum gubernent.* Ex his sequitur, qualiter hæc diœcesium divisio, hæc auctoritas episcoporum alexandrini et antiocheni , non sit juris divini, sed juris *humani ecclesiastici*, non papalis, sed vel conciliaris, proinde *episcopalis*, vel *usualis*; atque adeo si hæc potestas finium diœcesanorum regundorum effective in summum pontificem translata fuerit, illud non aliter evenerit, quam communis episcoporum consensu : consensu, inquam , per legem, vel per usum declarato .

H. Dubitat igitur primo, Febronius, an hæc potestas finium diœcesanorum regundorum effective in summum pontificem translata fuerit. Non dubitavit tamen Bernardus cuius hæc sunt (Ep. 131) : *Potest, si utili judicaverit, novos ordinare episcopatus, ubi hactenus non fuerunt. Potest eos qui sunt, alias deprimere, alias sublimare, prout ratio sibi dictaverit, ita ut de episcopis creare archiepiscopos liceat, et e converso, si necesse visum fuerit, etc.* Ivonem saepe Febronius appellat. Ivonem quoque ea de re nil dubitantem audiat (Ep. 238 ad Paschal. II) : *Nec in hoc resistimus, quin possit sedes apostolica parochiarum amplitudinem minorare, aut brevitatem dilatare, si utilitas populi Dei exigat, et nullum inde schisma contingat.* Hanc porro potestatem ab antiquissimis retro temporibus romani exercuere pontifices. Quotus enim quisque est, qui nesciat, statuisse Zosimum, ut metropolitanus arelatensis in provincia viennensi et in utraque narbonensi ordinandorum episcoporum haberet potestatem (Ep. 5); exinde Bonifacium abrogato Arelatensis privilegio, Hilario narbonensi ablatum a Zosimo jus restituisse, quod et sequentes pontifices, ac nominatum S. Leo confirmarunt? Sed et suborta inter arelatensem et viennensem Ecclesiam ob vasensis episcopi ordinacionem controversia id palam facit. Ejus Ecclesiæ comprovinciales episcopi rem ad S. Leonem an. 450 detulerunt; illam autem S. Leo hac sententia direxit (Ep. 76, Baller. edit. col. 999) : *Viennensem civitatem, quantum ad ecclesiasticam justitiam pertinet, in honoratam esse non patiuntur; præsertim cum de receptione privilegii, auctoritate jam nostræ dispositionis utatur: quam potestatem Hilario episcopo ablatam, viennensi episcopo credidimus deputandam.* Qui ne repente semetipso factus videatur inferior, vicinis sibi quatuor oppidis præsidebit, id est Valentiae , et Tarantasiæ , et Genevæ, et Gratianopoli, ut cum eis ipsa Vienna sit quinta, ad cuius episcopum omnium prædictarum Ecclesiarum sollicitudo pertineat. Reliquæ vero civitates ejusdem provinciæ, sub arelatensis

antistitis auctoritate et ordinatione consistant. Re-cruduit tamen ea controversia sub Symmacho ; hic autem ad episcopos Galliæ ita rescripsit (Ep. 9) : *Juxta indulgentiam supradicti pontificis [S. Leonis] Valentiam, Tarantasiam, Genevam, atque Gratianopolim oppida viennensis antistes juri suo vindicet. Nec quidquam amplius ab his quæ semel ab apostolica sibi sede concessa sunt, aestimet præsumendum. Alias vero parochias vel diœceses cunctas privilegio et honore suo arelatensis episcopus sub temporum continuatione defendat.*

III. Hæc fortasse Febronius ad jus patriarchicum referet. Sed Bernardus ipsum revincet, qui quæ supra ex ejus epistola reddidimus, divino primatus juri adscribit; ait enim : *Plenitudo siquidem potestatis super universas orbis Ecclesias singulare prærogativa apostolicæ sedi donata est. Qui igitur huic potestati resistit, Dei ordinationi resistit; tum continenter addit que recipita sunt, sed Orientalibus quoque præscripsisse romanos pontifices leges in iis, quæ ad patriarcharum ac metropolitanorum fines pertinent, testificatur Innocentii I ad Alexandrum antiochenum epistola (Ep. 24, col. 852 edit. Coust.)* : *Quod sciscitatis, inquit pontifex, utrum divisis imperiali judicio provinciis, ut duæ metropoles fiant, sic duo metropolitani episcopi debeant nominari; non esse e re visum est ad mobilitatem necessitatum mundanarum Dei Ecclesiam commutari, honoresque aut divisiones perpeti, quas pro suis causis faciendas duxerit imperator. Ergo secundum pristinum provinciarum morem metropolitanos episcopos convenit numerari.*

IV. Hinc autem constat, hujuscemodi jus non ex Ecclesiæ consensu in romanos pontifices fuisse translatum, ut Febronius contendit, sed ex ipso divino primatus jure accersendum. Libet id cl. Ballerini verbis explicare (*De Potest. eccles., pag. 163*) : *Potestas illa illimitata in totum mundum apostolis ab ipso Christo tradita, necessaria quidem fuit in illis initiis, ut sua citius ædificaretur Ecclesia; ac proinde omnes poterant ubique prædicare Evangelium, ubique Ecclesias particulares et episcopatus erigere, consecrare episcopos, presbyteros, etc., et quælibet alia apostolatus officia exercere. At hoc jus immediatum in totum mundum, et in omnes Ecclesias ex peculiari necessitate ac utilitate illis initiis tributum, in aliis apostolis extraordinarium fuit, quod bono ejusdem unitatis non debebat in episcopos eorum successores transire; in Petro autem, cuius auctoritas ratione primatus ob ipsius unitatis bonum debebat esse perpetua, et in successores ejus propagari, ordinarium esse debuit, sicut et in successoribus ejusdem romanis pontificibus ordinarium debet agnosciri. Cum vero extraordinaria aliorum apostolorum potestas in universum mundum, illis initiis necessaria non deberet episcopis ipsorum successoribus æquo jure competere, ne magna in Ecclesiis jam ædificatis confusio fieret, si æque ac apostoli omnes episcopi omnia possent ubique; sed potius expediret diversas diœceses designare, et episcopatus diversos erigere, ita ut singuli episcopi suæ cuique diœcesi præficerentur, gregique*

assignato facilius prospicerent; hæc designatio diœceseon et subditorum, quam Christus non instituit, sed apostolis eorumque successoribus commisit, non est divini immutabilis juris, sed ecclesiastici, ac proinde ad disciplinam mutabilem pertinens, subest potissimum dispositioni successorum S. Petri, qui cum ex eodem S. Petri primatu jus ordinarium habent in universam Ecclesiam; tum vero eodem ordinario jure uti possunt in diœses singulas, æque ac in illas apostoli extraordinario jure uti poterant. Ex hac protestate in diœses omnium episcoporum, quæ in solis Petri successoribus ex divini juris primatu est ordinaria, romana sedes potest, si expediatur, episcopatus aliquos supprimere, novos erigere, unum dividere in duos; cæteraque quæ nuper ex Bernardo accepimus. Est et alia hujus nostri decreti ratio. Designatio scilicet diœcesis, in qua episcopale jus exercetur, ad jurisdictionem est pernecessaria; ad eum ergo illa potissimum spectat, a quo isthæc dimanat. Cum ergo ostensum a nobis sit, episcopos non immediate a Christo, sed a romano pontifice suam obtinere jurisdictionem, quid mirum si diœcesum definitio ad eundem romanum pontificem pertinere dicatur? Et illud accedit, diœcese sive latiores sive angustiores fines publico Ecclesia bono, atque unitatis conservationi expedire aliquando posse. Cujusnam ergo maxime imperio erit diœceseon amplitudo definienda, nisi romani pontificis, qui non ex translato in se ab Ecclesia jure, sed ex divina Christi institutione curare ipsius Ecclesie bonum atque unitatem debeat?

V. At nicænum et constantinopolitanum I concilium alexandrini patriarchæ fines non ex papæ auctoritate, sed ex consuetudine et canonibus terminarunt. Sed numquid ea consuetudo, numquid canones quidquam ea de re constituerunt inconsulto aut saltem invito Petro, ejusque successoribus? Minime vero. Cum enim, ut idem Ballerinius animadvertis (Ibid., pag. 42), S. Petrus, ejusque successores romani pontifices nec ubique præsto esset, nec omnibus episcopis per orbem dispersis, quotiescumque opus esset, posse pro suo jure æque et immediate prospicere [eorumque diœses definire]; ecclesiastica vel apostolica institutione provisum fuit, ut in singulis provinciis singuli, et alii rursum in amplioribus regionibus majorem, quam simplex episcopus fert, in ipsis provinciæ aut amplioris regionis episcopos haberent auctoritatem, quæ soli Petro ejusque successoribus jure divino competebat; et haec ratione, quam verissimam arbitror, jurisdictione Petri et successorum ipsius peculiaris ex institutione divina, jure primatus, ecclesiastica quodammodo delegatione, aliis qui subinde appellati sunt patriarchæ, exarchæ vel metropolitæ, communicata fuit. Huic profecto ecclesiasticae institutioni, et quasi delegationi bono publico maxime necessariæ S. Petrum ac successores ejus aliqua ratione consensisse dubitare non licet: nemo enim aliis per se ea jurisdictione expers, illam potuisse cuiquam communicare, eo inscio vel invito, qui eamdem solus non humano, sed divino jure obtinebat.

Quod si apostoli pro extraordinario apostolatus jure in universam Ecclesiam, quod in successores ipsorum non transivit, cum supra episcopos jurisdictionem haberent (utique etiam diœcesum designandarum), poterant hanc aliquibus communicare; etiamque ipsis quibusdam majorum sedium episcopis communicasse præsumantur; quandoquidem hoc in hypothesi communicassent jurisdictionem, quæ jure ordinario ac divino uni Petro et successoribus ipsius competit, non sine aliquo saltem tacito istorum consensu eam communicasse dicendi essent; vel saltem sine ipsorum Petri successorum præjudicio, ne jurisdictione, quæ ordinario ac divino jure ad ipsos pertinet, detrimentum caperet. Hanc autem patriarcharum ac metropolitanorum jurisdictionem conciliorum canones subinde approbarunt, vel certis finibus prout necessitas vel utilitas flagitabat, coercuere: initio vero pluribus in locis immemorabili tantum consuetudine certus modus viguit, certique fines fuerunt prescripti, qui pro lege habebantur, et in canonibus confirmati inveniuntur. Quidquid autem sive canones, sive consuetudo circa hanc jurisdictionem patriarchis aut metropolitis attribuit, cum juris sit et institutionis meræ ecclesiasticæ, primigenio et divino Petri ac romanorum pontificum juri præjudicare non potuit: quidquid enim ecclesiastici, imo et apostolici juris est, juri divino ne tantillum quidem decerpere potest. Decerpisset enimvero si inscio vel invito romano pontifice Ecclesiarum fines terminasset. Quod cum absurdissimum sit, illud demum sit, consuetudinem et canones, ad quos duo illa generalia concilia alexandrini episcopi fines exegerunt, non omnem prorsus romanorum pontificum saltem tacitam, et quæ interpretatione colligitur, consensionem exclusisse, aut excludere potuisse.

CAPUT III.

Affinis propositæ quæstio expeditur, quo scilicet jure ad romanos pontifices novorum episcopatum, aut etiam metropoleon institutio pertineat.

I. Eadem erroris labe maculata sunt, quæ Febronius de romanorum pontificum in novis episcopatibus, aut metropolitanis constituendis nobiscum disputat. Illos a multis retro seculis pro sua ipsorum auctoritate novas erexisse cathedras, novasque fundasse metropoles in fieri non potest. Quid tamen? Eos ait (T. II, pag. 409), consentientibus saltem tacite, reliquis episcopis, hoc jus sibi solis attribuisse. Addit non multo post (Ibid., pag. 410): His nihil officiunt variae episcopatum et nonnullarum metropolium erectiones a romanis pontificibus factæ, quas recensuit P. Zaccaria, t. II, lib. I, cap. 7. Etenim de eo solum queritur, an et unde papa habeat jus exclusivum ad has erectiones: quo titulo illud exerceat, an qua primas Ecclesie universalis, consequenter an inde erui valeat argumentum pro monarchico Ecclesie statu? Acute dictum, sed in magnam sui systematis perniciem. Lector animum ad ea quæ disseram diligenter adjiciat. Illud intelliget, non me a propositæ quæstionis scopo aberrasse, quemadmodum indicare Febronius

videtur, sed ipsum quanta meorum ad hanc dirimendam quæstionem argumentorum vis esset, aut non satis perspexisse, aut certe dissimulasse.

II. Ac tria quidem quod ad rem præsentem attinet, in Antifebronio docui (*P. II, lib. I, cap. 7 edit. Pisaure.*). Primum est, romanos pontifices orientalibus patriarchis totum hocce constituendorum in Oriente episcopatum negotium dimisisse: alterum vero, *in omnem Italiam, Gallias, Hispanias, Africam, atque Siciliam et insulas interiacentes* (christianis sacris in has regiones primum inductis) *nullum instituisse Ecclesias*, nisi eos quos venerabilis apostolus Petrus, aut ejus successores constituerint sacerdotes, ut aiebat Innocentius I (*Ep. 25, t. I epist. R. P., col. 856*): tertium denique est, apud Occidentis populos, qui christianas disciplinas pridem edocti fuerant, a Gregorio VII ad nostra tempora episcopatum nullum, nullam metropolim extare, cujus fundatores non fuerint romani pontifices; a S. vero Bonifacii Germanorum apostoli ævo ad S. Gregorium VII metropoles quidem omnes eosdem romanos pontifices veluti auctores agnoscere, idemque de episcopatibus, si paucissimos exceperis affirmandum: denique a S. Bonifacii temporibus si ad superiora secula regrediamur Occidentis metropoles, præter duas in Hispaniis sexto seculo constitutas uni romanæ sedis auctoritati deberi, episcopatum contra aut a metropolitanis aut a provincialium synodis esse origines repetendas, accidente tamen plerumque romanorum præsumum assensione. Atque horum quidem omnium veritatem certissimis testimoniis in Antifebronio comprobavimus. Quid autem inde consequatur, statim aperio.

III. Primum tamen monitos lectoris velim, ne sibi a Febronio imponi patientur, qui singularem de episcopatum stabiliendorum auctoritate disputationem eo referri ait, ut videamus, *an inde erui valeat argumentum pro monarchico Ecclesiæ statu*. Evidem posito hujusmodi statu illud recte sequitur, ad Ecclesiæ principem potissimum spectare, ut qui in ea sunt, cœtibus, prout christianæ reipublicæ utilitas postularit, episcopos præficiat. Verum hunc ipsum Ecclesiæ statum non inde comprobamus, quod romani pontificis sit hisce dignitatibus particulares Ecclesias, urbesque donare. Quemadmodum enim in rebus publicis qui dux est et princeps multa potest, quæ reges præstant in monarchiis, ut consiliis præsse, senatum cogere, oratores mittere, neque tamen monarca appellabitur, ita pontifex episcopatum per Ecclesiam constituendorum jure potiri posset, quin monarca haberetur. Ad romanorum igitur pontificum monarchiam bance potestatem referimus, quia sacrarum litterarum, ac constanti patrum traditione eos Ecclesiæ monarchas esse edocemur; quæ autem a monarca in regni administrationem commodum proficiuntur, regiæ ipsius potestati vulgo tribuimus.

IV. Cæterum quod ad metropoles spectat jus romanorum præsumum *exclusivum* dici non immerito potest, cum nulla, ut indicabam, in Occidente metropo-

lis duabus exceptis hispanicis designari possit, quæ apostolica sedis pontifices non habeat auctores. Porro hispanæ illæ metropoles, quibus maxime Febronius gloriatur (*T. II, pag. 314*), cum præter regulam ab episcopis decreta fuerint, ut regum voluntati obsecundarent, non video quid Febronii causam juvent. Quid vero si quis conciliaria illa monumenta, quibus tota earum erectio nititur, accuratius considerans, eaque paucis verbis comprehensa animadvertens, ut gestarum rerum narratiunculam potius quam conciliorum acta exhibeant, patres ex romani pontificis, quem de regum petitione præmoniti antea consuluerint, sententia negotium illud perfecisse conjiciat? Increibile profecto videatur, Hispanos eo ipso seculo, quo romana cum sede conjuncti adeo fuerant, ut ab Hormisda suis in iis regionibus vicarios Joannem, et Salustium paucis ante annis renuntiatos inveniamus, avita erga eamdem sedem reverentiae oblitos, quod apud omnes ubique gentes obtinuerat, ut nulla inconsulto romano præsule metropolis institueretur, neglexisse.

V. Ad episcopatus porro quod attinet, romanorum pontificum jus non equidem ad Bonifacii tempora *exclusivum* fuerat. Verum id factum ipsorum pontificum indulgentia. Certe omnium episcoporum ordinationem ad patriarcham ex nicenæ concilii canone pertinuisse nemo negarit, quanquam ne itinerum difficultate fatigaretur antistes, consultius Ecclesiæ patres censuerint, ut metropolitani a patriarcha, a metropolitanis in syodium coactis episcopi, non tamen absque patriarchæ assensu ordinarentur. Quamobrem ad Alexandrum patriarcham antiochenum Innocentius scribebat (*T. I epist. rom. pont., edit. Coust. col. 851*): « Arbitramur, frater carissime, ut sicut metropolitanos auctoritate ordinas singulari, sic et cæteros non sine permisso conscientiaque tua sinas episcopos procreari. In quibus hunc modum recte servabis, ut longe positos litteris datis ordinari censeas ab his, qui nunc eos suo tantum ordinant arbitratu: vicinos autem, si aestimas, ad manus impositionem tuæ gratiae status pervenire. Quorum enim te maxima exspectat cura, præcipue tuum debent mereri judicium.» Quod si episcoporum ordinatio patriarcharum juribus accensebatur, quanto magis sediū, quibus essent episcopi præficiendi, designatio. Quemadmodum igitur episcoporum ordinatio in synodos translata fuerat, nihil tamen patriarcharum juribus decesserat, concesso tantum œconomiae causa synodis eorumdem usu, ita novorum episcopatum constitutio metropolitanis ac synodis adjudicata fuit, quin tamen patriarchæ suo in eam jure spoliaruntur. Quidni igitur publica id præsertim Ecclesiæ poscente utilitate pótuerit romanus pontifex quam synodis condendorum episcopatum potestatem dimiserat, iisdem ereptam, sibi pro suo jure reservare?

VI. Ergo, inquiet Febronius, romanus pontifex non *qua primas Ecclesiæ universalis*, sed *qua Occidentis patriarcha* hoc erigendorum episcopatum jure potitur. Non negaverim, si locorum, in quæ hancce romanæ sedis antistes exercere auctoritatem, ratio

habeatur. Etenim cum nonnisi in occidentales Ecclesiæ hoc sibi jus superioribus seculis vindicarint, occidentalis potius patriarchæ, quam universalis primatis munere videntur hac in re fungi voluisse; quo sensu ea potestas cum Christiano Lupo dicta a me in Antifebronio fuit (*T. II, pag. 154*) patriarchalis. At illud disquirendum superest, quod Febronius non animadvertisit, num romani pontifices id ipsum in Oriente tanquam Ecclesiæ primates potuerint? Quod enim orientalium episcopatum erectiones in patriarcharum fuerint potestate, non efficit, eas romanorum quoque pontificum auctoritati obnoxias nequaquam fuisse. Recte Schelestratius (*1*): *Aliud est usus juris, aliud jus ipsum per se alicui competens.* Nonne, Febrônio teste (*2*), *observant eruditii, missiones ad extraneos a summis pontificibus, pro primatialis officii jure ac debito frequenter factas, ansam dedisse, ut facultas creandi novos episcopatus in solius papæ manus derivaretur?* Atqui *missiones* nonnisi episcopatibus apud novos christianorum coetus constitutis utiles fore multis Febronius contendit; imo acriter queritur, pauciores quam quæ ad barbaras gentes christianis disciplinis imbuendas necessariæ viderentur, episcopales sedes fuisse apud Indos, ac Sinenses a romanis præsulibus positas (*3*). Ne igitur missiones *pro primatialis officii jure ac debito factæ fructu careant, ad ejusdem primatialis officii jura episcopatum erectiones pertinebunt.* Num Christus Ecclesiæ suæ primatem instituit, qui suo satisfacere officio minime posset, atque ab aliorum arbitrio ac potestate in iis quæ sui præcipue muneris ac juris essent, exequendis penderet? Non hæc Bernardi sententia fuit. *Plenitudo*, inquietabat ille (*Ep. 131*), *potestatis super universas orbis Ecclesiæ singulari prærogativa apostolicæ sedi donata est... Potest, si utile judicaverit, novos ordinare episcopatus, ubi hactenus non fuerunt. Potest eos qui sunt, alias deprimere, alias sublimare, prout ratio sibi dictaverit, ita ut de episcopis creare archiepiscopos liceat, et e converso, si necesse visum fuerit, etc.* Loquitur sane S. doctor de potestate, quæ non solius Occidentis sinibus contineatur, sed universo orbi coæquetur. Eam enim resert ad plenitudinem potestatis super universas orbis Ecclesiæ. Cum vero ex hac ipsa plenitudine potestatis, quæ demum primatus est, colligat, posse romanum pontificem novos ordinare episcopatus, etc., annon aperte indicat, eam esse pontifici primatus vim, ut *ad novos ordinandos episcopatus* sese exporrigat?

(1) *Ant. eccles. t. II, diss. 6, cap. 4, art. 1, pag. 447.*

(2) *T. II, pag. 409.* Id ipsum dixerat auctor in priori opere, *cap. 4, § 9, pag. 257.*

(3) Hæc ejus sunt *t. II, pag. 411*: «*Certis hominibus, qui ambitionis nota taxantur, solet imputari, quod eorum machinationibus episcopatus abolitus fuerit in imperio sinensi, in Anglia, et, si res eorum votis adhuc succederet, in provinciis foederati Belgii, in quibus tamen degunt ultra trecenta milia catholicorum. Volunt viri illi, ut omnes hi populi in spiritualibus regantur per simplices missionarios, immediate dependentes a romana congregatione de Propaganda. Scilicet, sic consultum cuperent et suæ independentiæ ab omni episcopali auctoritate, etiam in rebus ad animalium curam pertinentibus, et ecclesiastica monachia, vigore cuius Romani sibi arrogant jus episcopale ordinarium et immediatum in omnes fideles.*» Confer eundem Febronium, *t. I, cap. 4, § 9, n. 2, pag. 259.*

VII. Enimvero etsi in Oriente, ut dixi, baud ad vocata ad id apostolicæ sedis auctoritate metropoles atque episcopatus passim constituebantur, ubi tamen necesse fuit, romani antistites pro suo primatu erectas ibi metropoles improbarunt. Quæ S. Leo M. ad constantinopolitani episcopi, qui patriarchalem dignitatem affectabat, infringendam audaciam gessit, notiora sunt, quam ut heic repeti debeant. Vetusius exemplum Innocentius I suppeditat. Imperator Valens, ut Basili cæsariensis metropolitæ minueret auctoritatem, Cappadociam divisit in duas (*1*); Tyana porro Cappadocia secundæ caput cum esset effecta, Anthymus ejus episcopus Basilio subesse renuerat ac metropolitica sibi jura vindicarat. Hoc novitatis genus Innocentius I damnavit. Quamobrem Alexandro Antiocheno ea rescrispsit, quæ superiore capite recitavimus. Sequiore ævo cum Balduinus Bethleemiticam urbem; in qua primus Hierosolymorum rex inunctus fuerat, episcopali dignitate exornari cuperet, Romam misit Arnulphum ejus Ecclesiæ archidiaconum, ut id a Paschali II pontifice impetraret. Impetravit enimvero, atque bethleemiticus episcopatus an. 1110 electus est. Regium hac de re exstat edictum hujusmodi, quod recitat Thomassinus (*T. I, lib. I, cap. 58, n. 15*): *Pro præcepto Paschalis papæ et mea bona voluntate, et assensu hierosolymitani capituli, ac totius favore consitit omnia dispensans, in bethleemitica Ecclesia episcopalem primatum decrevit.* Contra anno 1154 recepta ex infidelium potestate Ascalone urbe episcopalem ibi cathedralm erexit patriarcha hierosolymitanus; at appellante ad romanum pontificem bethleemitico episcopo, rescissa est illa episcopatus novi institutio, et Ecclesia ascalonitica episcopo bethleemitico parere jussa.

VIII. Quod si Febronius suum illud oggerat, romanos pontifices consentientibus saltem tacite reliquis episcopis hæc sibi jura adscripsisse, hoc habeat responsi; de episcoporum assensu nos ne dubitare quidem posse; illud tamen affirmate post Bernardum a nobis pronuntiari, episcopos sua consensione plenitudinem potestatis in romano pontifice agnovisse, non autem jus, quod ipsi velut Ecclesiæ primati ex divina jussione, vel ut Occidentis patriarchæ ex canonum decretis non deberetur, tribuisse. Recolantur quæ ex Ballerino proximo capite descriptissimæ, atque ad hocce argumentum, uti possunt, diligenter referantur.

CAPUT IV.

Quid de pontificis ac præsertim peccatorum et dispensationum reservationibus sentiendum sit. Earum origines ab episcoporum voluntate Febronius ac Pereira accersunt, qua in re multiplicis revincuntur erroris.

I. Pejora febronianæ, quam capite primo refellimus, doctrinæ consecratio nos manent. Id præcipue Febronius contendit, pontificias reservationes, easque maxime quæ peccatorum sunt, atque ad dispensationes pertinent, uni episcoporum voluntati esse tribuendas (*T. I, cap. 5, § 4, n. 6, et § 5, n. 3, alibi*

(1) Confer. S. Greg. Nazianz. orat. 15.

etiam). Qua in re astipulatorem habuit Lusitanum Pereiram in eo quem de episcoporum potestate scripsit libello (*Princip. 4*, pag. 62 et seq. versionis italicæ), ex quo nonnulla deinde in primi voluminis defensionem decerpserit (T. II, pag. 314, seqq.). Atque utrique confutando ea satis sunt, quæ in Antifebronio disserui (T. II, lib. V, cap. 1) eoque magis quod Febronius se illa ne vidisse quidem indicat. Ut tamen Pereiræ quoque fiat satis, id iterum ad examen revocabimus. Ordinar autem a quorundam criminum reservationibus. « Pluribus seculis, inquit ex Van Espenio (*Jur. Eccles. univ. p. II, tit. VI, cap. 7, n. 8, seqq.*) Febronius (T. I, pag. 283), penes episcopos fuit plena ac omnimoda auctoritas absolvendi in foro pœnitentiali cuiuscunq; quantumvis enormis sceleris reos; neque iis seculis ullæ erat reservatio papalis in foro illo pœnitentiali nota. At circa seculum XI cœperunt episcopi ipsi nonnullos graviorum criminum reos ad sedem apostolicam mittere; idque vel ut a pontifice reconciliarentur, vel ut a pontifice pœnitentia imponeretur; qua demum peracta ab episcopis absolverentur. Nec tantum in particulari aliquo easu pœnitentes ad sedem apostolicam mittebant: sed subinde etiam generali decreto criminis alicujus reos non ab episcopis aut archiepiscopis, sed a solo pontifice absolvendos decernebant. Hoc vero hæc ratione factum videtur, ut hac reservatione difficultior esset obtinendi a crimine commissio—absolutionem occasio, atque hac difficultate a crimen committendo retraherentur. »

II. Vere hæc dicuntur, neque erat cur Febronius (T. II, pag. 284) Iwonis (*Ep. 130*) aut londinensis et rothomagensis synodorum (T. II, pag. 314) verba ad rem exploratissimam confirmandam ex Pereira (*Princip. 4*, pag. 65) decerpseret. Satis ad id erat auctores consulere, quos in Antifebronio (T. II, pag. 391) indicavi; aliqua enimvero præstisset quod ad historicam spectat disquisitionem, adjicere, ne quid ad hujus consuetudinis penitus pernoscendas origines desideraretur. Nempe non ea quam Van Espenius indicat, una causa fuit cur episcopi criminis alicujus reos romano pontifici absolvendos decreverint, sed publicæ pœnitentiæ, quæ in Occidente passim aut exoleverat, aut certe consenescebat, remissio. Cum enim tam efficacem ad continendos in officio christifideles viam occludi sibi viderent episcopi, aliam visum est rationem inire, quæ idem præstaret. De aliquibus igitur criminibus sibimet judicium servarunt, quod publica pœnitentia vigente non invenies; tum enormiora quedam romano pontifici dimissa sunt. Heinc in parisiensi concilio quod an. circiter 1198 celebratum fuit (T. VI Conc. Hard., p. 2, col. 1940) crimina pontifici seu episcopo, et papæ servata distinete hoc tetrasticho comprehenduntur:

Incestum faciens deflorans, aut homicida
Pontificem quæras: PAPAM si miseri ignem,
Sacrilegus, patris percussor vel sodomitæ,
Si percussisti clericum, Simonye faisti.

Aliæ etiam fuerunt hujus rei causæ, quas in Antifebronio indicavi (*L. c., pag. 392*). Scilicet episcopi interdum quid faciendum sibi foret, non bene pervidebant, ac verebantur ne aut in peccatores plus æquo animadverterent, aut ubi indulgentius cum iis agerent, minus eorum conscientiæ consulerent; quod Hilderberti sexagesima epistola docet, illaque lemicensium patrum sententia: *Hoc ab ipsis apostolicis romanis et ceteris patribus cautum tenemus, ut parochiano suo episcopus si pœnitentiam imponit, eumque papæ dirigit, ut judicet utrum sit, an non pœnitentia digna pro tali reatu, etc.*

III. Heinc tamen perperam Febronius ac Pereira colligunt, hasce reservationes ad unum episcoporum esse referendas consensum ac voluntatem. Quid enim ejusmodi reservationes sunt? Si peccatores ipsos consideremus, nihil aliud sunt nisi excommunicatioñ genus quoddam, ac veluti pars (*Vide Antif., l. c., pag. 391*); quo fit ut quemadmodum excommunicatus fidelis a confessionis sacramento omnino arcetur, quin illi possit ab ullo administrari, ita in servatum romano pontifici crimen prolapsus a nemine absolvi possit, cui peculiaris ad id facultas non sit. Sin episcopos spectemus, cui adimitur eorum absolvendorum potestas, sunt hæc reservationes episcopalium facultatum coercitio. At ad excommunicationem quod attinet, non solum ejus ferendæ potestatem a Christo, non ab episcoporum voluntate summus pontifex habet; sed absque eorum consensu ea uti potest. Supra id ostendimus; addere tamen liceat quod Gothofredus andegavensis episcopus apud Martenium (T. IV *Anecdot.*, col. 125) profitebatur: *Ecclesiæ maziacensem, quia eam apostolica auctoritate excommunicatam audivimus, absolvere non possumus, nec debemus. Quantum Gothofredus a febronia aberauit sententia, quæ dissentientibus episcopis eam vim asserit, qua pontificia anathemata omni robore careant! Quod autem ad episcopalium facultatum coercionem spectat, episcoporum quoque potestatem ejusmodi esse alibi demonstravimus, ut quod in comitiis an. 1728 gallicanus clerus aiebat, *Jesus Christus ipse sua institutione limites illi præscripserit, subjeceritque sedi Petri, in qua posuit plenitudinem apostolicæ potestatis*. » Quare, uti Ballerinius egregie disputat (*De potest. Eccles.*, pag. 186), non debent quidem pontifices passim ac temere episcoporum facultates et jura quavis de causa diminuere, limitare, sibive attribuere: id enim in publicum damnum et magnam Ecclesiarum perturbationem deflecteret. At si causa justa occurrat, qua utile vel necessarium bono publico judicent, aliquid tale efficiere, sibive nonnulla reservare; quis id pontificiæ supremæ potestati negare auserit? Ecclesiæ certe bonum et naturalis ordo postulant, ne primati totius Ecclesiæ hæc potestas in ipsas episcoporum facultates negetur. Cum enim episcopi cum suis facultatibus instituti fuerint a Christo in bonum Ecclesiæ, non vero Ecclesia in episcoporum; hi utilitati vel necessitatibus Ecclesiæ ita debent studere, ut non inique ferant, si ex utilitate vel necessitate ejusdem Ecclesiæ aliquo*

facultatum suarum restrictionem, moderationem aut reservationem supra potestas faciendam consuevit. » Apposite S. Augustinus (*Lib. II in Crescon.*, cap. 2) : *Neque enim episcopi propter nos sumus, sed propter eos quibus verbum et sacramentum dominicum ministramus : ac per hoc, ut eorum sine scandalo gubernandorum sese necessitas tulerit, ita vel esse vel non esse debemus, quod non propter nos, sed propter alios sumus.*

IV. At negari saltem non potest, papales quorundam peccatorum reservationes suam originem et fundamentum habere in consensu episcoporum et auctoritate Ecclesiæ (*Febr., t. II, pag. 283*). Hancce verborum circuitioem pernoscamus. Quid ea Febronius vult? Episcopos hisce reservationibus occasionem dedisse? Ita sit; at urgeo cum Ballerino (*L. c., pag. 187*). Num quorundam episcoporum observantia, qua initio particulares casus apostolicæ sedi detulerunt, probare potest consensum omnium, qui de tali potestate abs se abdicanda ne cogitarunt quidem? Num qui initio detulerunt eos casus ad eamdem sedem, potestatem, quæ isti non competit, eidem quasi juri suo renuntiantes tribuisse dicendi sunt? Num S. Petrus, qui omnia solvere et ligare poterat ex institutione ipsius Christi, non potuisset in illis easibus absolvere, nisi hanc potestatem sibi episcopi concessissent? Num minor est romanorum pontificum auctoritas, in quos idem Petri primatus ac jurisdictione transivit? Verum quid opus multis? Nonne ipsum tridentinum concilium totum reservandi jus non in delationem episcoporum, sed in supremam potestatem sibi (summo pontifici) in Ecclesia universa traditam, diserte retulit? (*Sess. 44, cap. 7.*) Retulit sane, inquit Febronius (*L. c., pag. 285*), sed bono jure dicere potuit, *dixitque sancta synodus S. pontificem, pro supra potestate sibi in Ecclesia universalis TRADITA, potuisse quedam graviora crimina reservare; abstrahendo, a quo haec ei portio supremæ potestatis tradita fuerit, nempe a Christo, an ab Ecclesiarum consensu (1)?* Evidem ubi de rebus inter catholicos controversis agebatur, novi tridentinos patres ita decreta sua efformasse, ut neutri scholasticorum parti officere viderentur. At quid, quæso, haec œconomia opus in re de qua nunc disputamus? Numquid theologi a se invicem dissentiebant in supremæ pontificiae potestatis origine definienda? Cur ergo tridentina synodus abstraxisset! Sed ne abstrahere quidem aut potuit aut debuit, ne in re tanti momenti, neque ad eam diem, ut dixi, abullo in dubium vocata incertos fidelium animos relinqueret. Sed tota tridentini capituli series rem plane efficit. *Magnopere vero, inquit tridentini patres, ad christiani populi disciplinam pertinere, sanctissimis patribus nostris visum est, ut atrociora quedam et graviora crimina non a quibusvis, sed a summis sacerdotibus absolverentur.* Hoc enimvero juris ecclesiastici est, cum id sanctissimis patribus nostris visum visum triden-

tini patres affirment. Nempe hanc Christus Ecclesiæ potestatem contulit, sed ejus arbitrio concessæ potestatis usum reliquit. Ubi autem Ecclesiæ patribus reservandorum criminum consuetudinem statuere visum est, qua in hisce sibi servandis criminibus potestate pontifex utitur? *Suprema potestate sibi in Ecclesia universa tradita.* Cœcus sit oportet, qui non perspiciat, tridentinos patres eam potestatem aperte indicasse, quam Christus summis pontificibus tradidit. Unde, inquit, merito pontifices maximi pro supra potestate sibi in Ecclesia universa tradita, etc. Si enim potestatem intellexissent a sanctissimis patribus nostris, aut ab Ecclesia traditam, annon planum erat, potestatem ab iisdem patribus, vel saltem ab Ecclesia universa traditam appellare? Imo necesse erat, si ab eodem Ecclesiæ jure et saluberrimi moris institutio, et legitimæ ad id potestatis delatio manaverat. Abstinuisset autem maxime synodus a supremi vocabulo. Noverat scilicet christianorum mentes ut supremam romani pontificis potestatem nominari intelligent, illam statim cogitare, quam eum in Petro accepisse fide catholica credimus. Quid porro magis ridiculum, quam verba illa pro supra potestate, etc., ad denotandam portionem supremæ potestatis transferre? Una fuit Petri, una est ejus successorum supra potestas verbis illis Christi comprehensa: *Quodcumque ligaveris, etc., quæ huic potestati subsunt, vel ab ea excentur, non ipsius potestatis portiones sunt, sed multiplex unius ejusdemque potestatis materies, multiplices actus.* Neque illud satis intelligas quonodo supra dici posset auctoritas, quæ ab Ecclesia in romanos pontifices proflueret, non perpetuo in illis mansura, ut contendit Febronius, sed ad episcoporum nutum certis finibus coercenda, imo et revocanda. Sed de criminum reservatione hactenus.

V. Ad dispensationes accedo. Ex autem cum episcopalium quoque facultatum sint coercitio (neque enim negari potest quin olim episcopi dispensationes ejusmodi impertirentur, non ex potestate qua canonibus aut generalium aut etiam provincialium synodorum dominarentur, sed ex ~~discretione~~ quadam et indulgentia, quam Ecclesiæ utilitas aut necessitas exposcebat), quis dubitet earum in illo esse potestatem, cui Christus omnes juris episcopalis facultates voluit esse subjectas? Neque quod antiquioribus seculis eas Romani pontifices episcoporum arbitrio reliquerint, primæ sedis potestati quidquam officit. Thomasinus audiatur, cuius testimonio Febronius et Pereira abutuntur. *In usu,* inquit ille, *censuræ respondens quam anonymous in ejus libros de Beneficiis tulerait (1), in usu et exercitio variatum est non in potestate quæ et in conciliis provincialibus (adde et in episcopis) pro suo modo, et in romanis pontificibus pro eorum summo principatu eadem semper intacta atque illibata viget: erumpit autem et exercetur non eodem semper modo, sed pro locorum temporumque et rerum oppor-*

(1) Aliam Febronii in hunc tridentini locum animadversionem vide consultatam in Antif., t. II, pag. 580.

(1) Extat ea cl. viri responsio in fronte tom. I ejusdem operis Lucens. edit. Hæc autem verba ad censuram 14 pertinent.

tunitate, pro Ecclesia sive utilitate sive necessitate. Non ergo quæstio unquam vertitur de potestate prime sedis, quæ summa est, et sui simillima; sed de variato ejus per tot cælatum, tot locorum negotiorumque varie-tates exercitio atque usu.

VI. Huic nostræ contraria est Febronii et Pereira opinio causasque omnes translatarum multarum ab episcopis ad romanam sedem facultatum, seu reservatio-num aiunt (*Febr.*, t. II, pag. 317) denum terminari in consensu episcoporum sua jura deserentium, sine quo, inquit Pereira (*Princip.* V, n. 8, pag. 82), non potuisse pontifex episcopos juribus ac prærogativis spoliare antiqua consuetudine legitime præscripta, aut conciliorum decreto ad universum episcopale corpus pertinentibus. Neque enim dominus canonum pontifex est, ut ex arbitrio hierarchiam ecclesiastica-m commutare ac subvertere valeat. *Privilegia Ecclesiarum*, in epistola ad Nicolaum I aiebat Hinca-marus, sanctorum patrum canonibus instituta et venerabili-bus nicænæ synodi fixa decretis nulla possunt improbitate convelli, nulla pravitate mutari. Heinc cum seculo XIII, inquit Pereira (*Princip.* 4, n. 3, pag. 66) plagiarius Febronius (*T. II, pag. 315*), romani pon-tifices dispensationes super defectu natalium, alias que propria auctoritate sibi reservare præsumerent, protestabantur in suis constitutionibus synodalibus episcopi Anglie, se ipsos in his irregularitatibus dispensare posse. Probat hoc Thomassinus, cit. cap. 28, n. 8, allegans duas ejus temporis synodos, quibus dicunt episcopi: *Cum talibus dispensare possumus*. S. Dunstanus archiep. cantuariensis, cum papa ei mandaret, ut quendam suum diœcesanum ab ex-communicatione, in quam sanctus eum ob crimen incestus incidisse declaraverat, absolveret, intrepide respondit se pontificibus voluntati factorum sati-s, quando peccator per medium publicæ pœnitentie se absolitione reddiderit dignum: *Equidem, ait, cum illum sui delicti pœnitudinem agere video, præceptis domini papæ libens parebo*, apud Surium ad diem 19 maii, t. III, pag. 323. Circa idem tempus Roho en-golismensis episcopus in lemovicensi synodo anni 1031, apud Harduinum, tom. VI, col. 891, respon-dit: *Quod ego postulare debueram ab apostolicq, apostolicus postulat a me. Non credere possum, hoc man-datum ab eo exortum: hoc tibi nihil utile est: et donec aut a me vel ab hujus sedis archidiacono, me jubente accipias pœnitentiam, permane in excommunicatione. Et ejecit eum foras de Ecclesia*.

VII. Nihil tamen inde huic opinio[n]i probabilitas accedit. Nam, ut nuper dicebamus, quæcumque episcoporum consensio aliquam romanis pontificibus occasionem præbere quidem potuit, ut tandem ejus-modi dispensationes sibi solis vindicarent; aliae tamen cause, ex quo gravissime fuerunt, cur sin minus lege, usu certe illas episcopis eretas sibi adscriberent. Nempe omnium romanorum pontificum ea vox est, quæ Magni Leonis, aiuntque illi, quod hic in epistola ad universos episcopos per Siciliam constitutos (*Ep. 16, col. 715 Ball. edit.*): *Divinis præceptis et*

apostolicis monitis incitamus, ut pro omnium Ecclesiarum statu, impigro vigilemus affectu, ac si quid usquam reprehensioni invenitur obnoxium, celeri sollicitudine, aut ab ignorantia imperitia, aut a præsumptionis usurpatione revocemus. Cum ergo provincialia concilia, ad quæ episcopi ineunte quarto seculo jus dispensatio-num traduci passi non illibenter fuerant, quod in illis aliiquid amplius quam in singulis episcopis inesse vigoris, sapientiae constantiæque animadverterent; cum, inquam, provincialia concilia paulatim exole-scere coepissent, aut non ea saltem quam antea, celebrari sequentia, nec consultum esset, singulorum episcoporum arbitrio gravissimas dispensationum causas dimittere; præterea, ut Thomassinus notat (*T. II, lib. III, cap. 27, n. 15*), inconsideratus quandoque obrigescerent episcopi maxime adversus summos principes, quibus æquum est multa indulgeri, quo lu-bentiores et ipsi postea pernecessarium Ecclesiæ et tui-tionem impendant suam et benevolentiam; romani pon-tifices præter eas quæ a lateranensi IV concilio ipsi adjunctæ fuerant, plerasque alias dispensationes sibi servarunt, ne aut nimia indulgentia canonum disciplina penitus tandem infringeretur, aut nimia severitate fideles in præceps abducerentur. *Summus enim pontifex*, ut Facundus Hermianensis aiebat (*Lib. II, cap. 6*), *non in destructionem paternæ sententiæ, sed potius in defensionem atque ultiōnem, primam accepit et maximam potestatem, nec aliiquid contra veritatem, sed pro veritate plus exterris consacerdotibus potest*. Erant quoque aliqua dispensationum genera quæ episcopi sibi non licere agnoscebant. Sub seculi XII forsan initia putat Thomassinus (*L. e., n. 12*), ser-pere et invalescere latius cœpisse illud axioma: *ab episcopis et a conciliis relaxari non posse canones conciliorum et apostolicæ sedis de cœcta. Recite autem Thomassinus ea verba usurpavit: Serpere eo tempore illud axioma et invalescere LATIUS cœpisse. Nam vetustissimis exemplis instruimur, eam multo antea sententiam obtinuisse. Ut cetera deessent, satis sit africanorum patrum, quod alibi excussimus, decretum memoria recolere. Cur enim litteras mittendas ad fratres, et coepiscopos Italie, et maxime ad sedem apostolicam statuere, ut in tanta ordinandorum, qua premeban-tur, penuria a transmarini seu capuani concilii interdictis dispensationem obtinerent, possentque aut ordinatos in parte Donati, si ad catholicam correcti transire voluissent suscipere in suis honoribus aut donatistarum ad Ecclesiam redeuntium infantes ad ordines promovere? nisi quod illis etsi suæ libertatis et antiquæ auctoritatis retinentissimis, in iis que ab apostolica sede interdicerentur, nullam sibi esse dispensandi facultatem persuasum fuisset? Imo cum cæteroquin pervulgata sit canonistarum sententia si ingrat necessitas, neque exspectari romana rescripta possint, licere episcopis uti* ~~et cetera~~, Anselmus tamen Cantua-riensis petendam sibi a Paschali II facultatem duxit, ut in ejusmodi casibus posset quædam, prout discre-tionem sibi daret Deus, temperare (*Ep. 42*). Quid ergo mirum romanos pontifices, ne episcopi aut

ignoratione quadam, aut nimia sive facilitate sive etiam confidentia concessae sibi facultatis limites prætergredierentur, modum episcopalis dispensationibus præstitusse?

VIII. Falluntur deinde Febronius ac Pereira, graverque falluntur, dum episcoporum consensionem ad id romanis pontificibus necessariam fuisse contendunt. Enimvero quantum omnibus retro seculis summi pontifices in episcoporum dispensationes auctoritatem exercuerint, consideremus. Dispensarant nonnulli, ut videtur, Hispaniarum episcopi cum paenitentibus, bigamis, aliisque, quos propterea sacris ordinibus initiaverant. Ignovit illis solius pie-tatis intuitu Siricius; edixit tamen scirent posthac omnium provinciarum summi antistites, quod si ultra ad sacros ordines quenquam de talibus crediderint assumendum, et de suo et de eorum statu, quos contra canones et interdicta nostra provexerint, congruam ab apostolica sede promendam esse sententiam (*Ep. I, ad Himer.*). Similiter Innocentius I cum Macedonibus expostulavit quod ii, qui a catholica ad haeresim (Bonosi) transierant, apud eos non solum paenitentiam non agerent, sed etiam honore (clericatus) cumularentur (*Ep. 17*). Multas quoque Africanorum dispensationes improbat S. Leo M. (*Ep. 12, col. 664 Ball. edit.*). Cum ergo, inquit, inter vos tantum valuerint aut studia popularium, aut ambitus superborum, ut non solum laicos, sed etiam secundarum uxorum viros, aut viduarum maritos ad officium cognoscamus pastorale provectos, nonne apertissimæ exigunt causæ, ut Ecclesiæ, in quibus ita commissa sunt, judicio severiore purgentur, et non solum in tales præsules, sed etiam in ordinatores eorum ultio competens proferatur? Interdum etiam quas episcopi petiissent dispensationes a romanis pontificibus negatas reperimus. S. Bonifacius suum sibi successorem ordinare percupiebat, idque a Zaccaria papa postularat. Verum pontifex illi rescribens (*Ep. I*) abnuit: *Ut te vivente, in loco tuo eligatur episcopus, hoc nulla ratione concedi patimur.* Age jam quis sibi in animum inducat, eos, qui in episcoporum dispensationes pro summa potestate animadvertebant, illasque nunc cohibebant, nunc plane aversabantur, eorumdem episcoporum consensu indiguisse, ut aliquas episcopis dispensationum facultates adimerent, ac sibimetipsis servarent?

IX. At pontifices domini canonum non sunt. Id alibi concessi, iterumque concedo (1). Sed quis heic

(1) Hoc solum iis, quæ supra hac de re disputavimus, addendum. Febronius, t. I, cap. 3, § 7, n. 5, pag. 190, cum Barthelio monet, *Innocentium potissimum III et Alexandrum III, se dominos canonum dicisse.* At id Thomassino, quem heic se sequi jactat, falsissimum est. Recito ejus locum [*De Benef., p. II, lib. III, cap. 28, n. 3*]: «*Sed illud tum in epistolis Innocenti III, tum in corpore decretalium et observari sedulo, et altissime animo infigi operæ pretium est; quod pontifices, qui ab aliquibus domini canonum dicuntur, dispensatores tantum eorum sint; nec his vocibus, *domini canonum*, aliud significetur quam eximia quedam potestas de ipsis dispensandi, ubi Ecclesiæ vel necessitas cogit, vel invitata utilitas. Eodemredit et alia illa conficiatio verborum, cum de re conveniat, ubi aiunt alii, pontificem esse supra canones, alii canonibus subesse. In*

canonum dominatus? Imo ut canones servarent, eo summi devenerent pontifices, ut episcopales quasdam dispensationes sibi vindicarent. Neque id (quod Pereira somniet) est aut ecclesiasticam pro arbitrio hierarchiam subvertere, aut suis iuribus episcopos spoliare. Nihil minus. «*Qua in re illud præsertim cum Ballerinio (*De Potest., pag. 19*) animadvertemus, quod si quæ potestas episcopis jure divino tradita videri poterat intacta relinquenda, ea procul dubio est potestas absolvendi a quibuscumque peccatis, quam sine restrictione ulla ab ipso Christo apostolis et episcopis apostolorum successoribus collatam liquet.* Si ergo hæc tanta ac tam illimitata potestas ita (divino utique jure) subest auctoritati pontificia, *ut pro supra romanorum antistitum potestate* restringi per reservationes merito potuerit, (quin aut ecclesiastica hierarchia convelleretur, aut episcopi sua sibi adempta jura queri possent) quidni aliae eorumdem episcoporum facultates, cum expedire visum fuerit, eadem suprema potestate moderari seu refringi similiter poterunt? Nempe, ut sæpe dixi, ita Christus voluit episcopos regere Ecclesiam Dei, ut omnis eorum potestas juri Petri esset subjecta, iisque obnoxia coercionibus, quas Petrus Ecclesæ universæ utiles esse judicasset.

X. Quod ad exempla spectat, quæ ex Pereira Febronius mutuatus est, cæci sunt illa, qui cæco ducatum præstet. «*Cum seculo XIII, inquit Febronius (T. II, pag. 315), romani pontifices dispensationes super defectu natalium, aliasque propria auctoritate sibi reservare præsumerent, protestabantur in suis constitutionibus synodalibus episcopi Angliæ, se ipsos in his irregularitatibus dispensare posse.* Probat hoc

ipso jure sunt, quo illi nec desunt quæ huic faveant verborum consuetudini. Porro utrobique una sententia est; posse pontificem de canonibus dispensare, eoque nomine esse quodammodo supra canones: sed cum dispensare non possit nisi juxta canonicas regulas, ex utilitate et necessitate Ecclesiæ, eo sensu subest canonibus, qui ita temperatas dispensationes vehementer probant, cæteras improbant. Ejus rei jam præsidia venanda sunt nobis in Innocentii III epistolis, ceterorumque pontificum, quorum decreta radiant in libris decretalium. Audi primum, ut Innocentius III hanc velit egregiam et singularem esse prærogativam sedis apostolicae et plenitudinem potestatis, quod in singularibus quibusque causis possit canones relaxare, integrum semper et illibato futuro eorum alias canonum vigore. *Adscitis alii in partem sollicitudinis, summus pontifex assumptus est ad plenitudinem potestatis; qui cum moderator sit canonum, juri non facit injuriam, si dispensat.* Præsertim cum dispensatio sic juris vincula laxet in aliquo, quod in aliis non dissolvit: *et sic beneficium gratia specialis inducat, quod vigorem constitutionis non perire generatis.* Regest. 16, epist. 164. Cum denique toties professos sit Innocentius, non a se unquam remitti vim canonum, nisi cogente Ecclesiæ necessitate, satis superque non dominatorem se canonum, sed moderatorum esse testificatus est. Venio ad gregorianos decretalium libros, ubi Innocentius idem III, verba faciens de canone quem Alexander III publicaverat in concilio tertio lateranensi adversus spurios, et demonstrans eo canone injici non potuisse vincula romanis pontificibus, Alexandri III successoribus, non ait pontifices romanos dominari canonibus, eti peropportunitus is fuisse locus ejus doctrinæ propalando, si ea ejus animo insedisset sententia; tradit tantum, posse pontifices dispensandi, *nobis tamen per eum adempta non fuit facultas dispensandi, cum non fuerit prolibens intentio qui successoribus nullum potuit in hac parte præjudicium generare, pari post eum, ino eadem potestate functuris: cum non habeat imperium par in parem.*»

Thomassinus, cit. cap. 28, n. 8, allegans duas ejus temporis synodos, quibus dicunt episcopi: *Cum talibus dispensare possumus.* Sed cur quae continenter addit Thomassinus, non legit Febronius? Argumento, inquit vir doctus, id porro est nuperam fuisse eam reservationem, eoque nec dum ad omnes Ecclesias pervadere potuisse. Vide quam molli manu vetera sint a modesto pioque scriptore tractanda monumenta, quam sobrie interpretanda. Non heic Thomassinus romanos pontifices videt dispensationes propria auctoritate sibi reservare PRÆSUMENTES; non protestantes anglos, perinde ac si notæ sibi pontificie voluntati pervicaciter reluctarentur. Pereiræ hæc sunt; hæc Febronii, non Thomassini temperatissimi æque atque eruditæ scriptoris. Quæ porro de S. Dunstano narrantur, ut vera sint (1) id unum efficiunt, summo pontifici obreptum fuisse ab iis, quos legati a comite incestus reo Romam missi ut ejus causæ patrocinarentur, largo munere, largiori sponsione corruerant. Neque parere sanctus archiepiscopus romano pontifici detrectavit; hoc solum exegit, ut antea ille *sui delicti pœnitidinem ageret*, quod sane et summus pontifex re bene perspecta ab eo postulasset. Obreptum quoque romano pontifici in causa, de qua engoliensem episcopum secus judicasse Febronius refert. Reddamus integrum lemovicensis synodi locum (*Apud Hard.*, t. VI, p. I, col. 890): *Dicebant ergo episcopi ad invicem: Frustra hæc querela adversus caput nostrum mutire audet: apostolicus enim absque culpa est: et potius nos culpabiles sumus, nisi litteris nostris notum ei faciamus, de quibus nolumus, ut absolvantur. Cum ergo tales deceperint apostolicum, ut fraudulenter absolvantur ab eo, irrita est eis illa absolutio . . . Quidam autem in concilio dixit: Vidi nuper de episcopo engoliensi, qui præsens est, quod dico. Quidam ex suis parochianis excommunicatus ab eo, dum satisfacere nollet, non poterat impetrare ab eo pœnitentiam. Qui sine licentia episcopi sui papæ romano subripuit pœnitentiae legem, et litteras ex nomine ejus episcopo detulit in cœna Domini, quibus episcopum rogabat apostolicus, quatenus illi pœnitentiam, quam imposuerat affirmaret. Episcopus vero intelligens fraudem ait homini; cætera quæ Febronius descriptis. Quantum vero lemovicenses patres a deneganda in hisce facultatibus romano pontifici potestate absfuerint docent, quæ statim sequuntur (*Ibid.*, col. 892). Et dixerunt episcopi: *Hoc ab ipsis apostolicis romanis et cæteris patribus cautum tenemus: ut parochiano suo episcopus si pœnitentiam imponit, eumque papæ dirigit, ut judicet, utrum sit an non pœnitentia digna pro tali reatu; potest eam confirmare auctoritas papæ, aut levigare, aut superadjudicare. Judicium enim totius Ecclesiæ maxime in apostolica sede constat.* Hoc equidem Febronio et Pereiræ amice consilium darem, ut deinceps ab appellandis lemovicensibus patribus sibi sedulo caveant.*

(1) Hæc scilicet ex Osberto sumpta sunt, qui duodecimo seculo S. Dunstani acta perscripsit; verum hac de re nihil invenias in S. archiepiscopi Vita, quam antiquior Osbertus edidit. Quare dubio fortasse locus, num Osberto fidendum sit.

Beneficiorum reservationes non tam ex episcoporum consensu quemadmodum Febronius asserit, quam ex ipso romanorum pontificum jure petendæ sunt. Cujusmodi id jus sit, et quo nomine eisdem summis pontificibus conveniat. In harum reservationum antiquitatem, justasque causas diligentius inquiritur, multaque Febronii commenta reflentur.

I. Pergit Febronius jura percensere, quæ ex Ecclesiæ consensu romanis accessisse pontificibus existimat. In his autem numerat beneficiorum reservationes. *Hinc*, inquit (*T. II, pag. 315*), colligitur, sicut alias jam memoratas reservationes, ita et hanc beneficialem (quæ magnis tamen deinceps oppositionibus adhuc subiecta fuit) non habere fundamentum nisi in episcoporum consensu. At in Antifebronio oppositum demonstravimus (*Lib. V, cap. 3, n. 8, seq.*). Sed illa Febronius, qui apologiam in Antifebronium scribere se ostentat, ne memorat quidem. Cogamus ergo vel invitum, si fieri potest, aliquid respondere. Id ut obtineam, hancce de beneficiorum reservationib⁹ controversiam breviter quidem, sed a suis fundamentis dispiciamus. Hoc ergo primum statuo, jus aliquod in universæ Ecclesiæ beneficia omnibus aīte ipsas isidorianas decretales seculis romanos pontifices pro supra potestate exercuisse. Dominos ergo beneficiorum omnium aīt pontifices, inquiet Febronius. Quæso quæstionem alia quæstione non implicet; quodnam hoc jus sit, domini ne an aliud quidpiam, infra perpendam. Hoc unum nunc assero; in sacrae vetustatis annalibus indubia extare monumenta exercitæ a summis pontificibus in ecclesiastica omnium gentium beneficia auctoritatis. Duo autem cum primis summos pontifices video super beneficiis egisse; vigilantiae alterum, alterum potestatis, illud, ne bona ecclesiastica quidquam caperent detrimenti, alterum, ut ex publici boni, Ecclesiarumque utilitate de illis decernerent. Atque ad primum quod attinet, statim se nobis offerunt romanorum pontificum leges, quibus ne ecclesiastica bona alienarentur, sancte cautum. Celebria hac in re sunt Leonis M. (1), Hilarii (2) et Symmachii (3) decreta. Huc etiam facit

(1) Ep. 17 Ball. edit. *ad universos episcopos per Siciliam constitutos*: « Sine exceptione discernimus, ut ne quis episcopus de Ecclesiæ sue rebus audeat quidquam vel donare, vel commutare, vel vendere, nisi forte ita aliquid horum faciat, ut meliora prospiciat, et cum totius cleri tractatu atque consensu id eligat, quod non sit dubium, Ecclesiæ profuturum. Nam presbyteri, vel diaconi, aut cuiuscunq; ordinis clerici, qui convenientiam in Ecclesiæ damna misuerint, sciunt, se et ordinae et communione privandos »; quæ poena nonnisi ob gravissimas noxas clericis olim infligebatur. Quesnellos hanc M. Leonis epistolam in dubium vocavit; sed ejus ratiunculas diluit Tillenmontus [*T. XV in S. Leon.*, annot. 9]; consensio autem codicum MSS., quos in admonitione ad eam epistolam Ballerini perceperunt, t. I, col. 725, plene evertit.

(2) Hilarus papa easdem Ecclesiæ res in alienum jus transferri vetuit, nisi prius apud concilium alienationis ipsius causa doceatur, ut quid fieri debeat, communis omnium deliberatione tractetur. Hanc scilicet adeundi concilii cautionem, quæ sane major erat quam cleri consensus a Leone præscriptus, suaserit nimia cleri facilitas.

(3) Epist. ad Cæsar. Arelat.: « Possessiones igitur, quas unusquisque Ecclesiæ proprio dedit ac reliquit arbitrio,

cautio episcopi, quam editor P. Garnerius Gregoriani temporis disciplinam sapere existimat (1). Inter cetera enim, que electus episcopus Romæ in verbis *solemnibus* spondebat, hæc legere est (Pag. 64): *Spondeo etiam ecclesiastica prædia urbana vel rustica universasque res immobiles, seseque moventes, vel ornamenti Ecclesie, ministeriaque sacra diligenter et fideliter servaturum: si qua pignora a quibuslibet obligata sunt, aut indebet detinatur, meo adiuvio, labore, et sumptu proprio, ut temporis necessitas largietur, atque meo studio revocanda, nec a me alienanda quolibet titulo esse promitto.* Porro romanus pontifex litteras episcopo dabat legendas in *synodo Ecclesie*, eū prepositus erat [*synodale appellabant*]; in illo se hoc etiam dedito neoepiscopo in mandatis aiebat (Pag. 73): *Ministeria, atque armamentum Ecclesie vel quidquid est in patrimonio ejusdem non minuere studeat, sed augere; quæ sumptu ex Gelasio I videntur* (2). Et illud hie considerari omnino velim, episcopos si quando a laicis temporaria, qua in urbes, terrasve potirentur, jurisdictione spoliari eos contigisset, ad romanam sedem illico confugisse, ut salvæ ipsorum jura esse vellet, sicutque rothomagensis archiepiscopus (3), et bellovacensis episcopus (4) Gregorii IX auctoritatem adversus Gallie regem implorarunt. Ad pontificem quoque eorum præsumum causas delatas novimus, qui Ecclesiarum bona dilapidarent. Quare an. 1167 Alexandrè III, Guidonem ab abbatis munere dejecti jussit, quod regiense S. Prosperi (nunc S. Petri) monasterium cui præerat, ejusque bona de coxisset, ita ut tectum monasterii, quod plumbeum erat, eruisse diceretur, et in gula voracitate illius præiuum dissipasse (Murat. l. c., pag. 448): anno autem circiter 1180, regienses canonici apud judices ab eodem Alexandro III constitutos capituli præpositum accusarunt, quod *res Ecclesie male administraret* sibi per deceni annos suæ præposituræ; et *res mobiles sine consensu canonorum, ac massariorum Ecclesie indebité dando, vel alienando et terrarum Ecclesie cambia faciendo sine eis* (Murat., ibid.). Imo imperatores ipsi cum in eōs, qui Ecclesiarum bona dispersissent, ab episcopis illorum præsidium expeteretur (quemadmodum Otto I et II, augusti an. 972, Ravennæ cum

alienari quibuslibet titulis atque contractibus, vel sub quocunque arguento non patinuerunt; nisi forsitan aut clericis honorum meritis, aut monasteriis religionis intuitu, aut certe peregriniis necessitas largiri suaserit: sic tamen, ut hæc ipsa non perpetuo, sed temporaliter donec vixerint perfruantur. » Similia statuerunt Agapetus in epistola ad eudem Caesarium, S. Gregorius Magnus in epistola ad Siciliæ episcopos, etc.

(1) Antiquior tamen Gregorio est, cum consulis nota adscribenda statuatur (Pag. 68).

(2) Deinceps vero inductum fuit, ut episcopi se Ecclesiarum suarum bona conservatores, nec unquam alienatuos *inconsulto* romano pontifice jurato sponderent. Eiusmodi juramenta etiam episcoporum transalpinorum an. 1235 edita in Ms. regesto Cencii camerarii prænotato, quanvis post hujus obitum aucto, vidit Muratorius, ut ipse testatur in dissertationibus *Sopra le antichità italiane*, t. III, diss. 72, pag. 459 edit. an. 1786, in-4°.

(3) Apud Raynald. ad an. 1232, n. 26, et ad an. 1235, n. 62.

(4) Ibid. ad ann. 1233, n. 62.

essent, ab archiepiscopo Honesto moniti fuerunt, classense cœnobium tam per cambiacionem, quam per emphytheosim ita in dissipatione positum suis, ut ejusdem monasterii cœnchitæ cunctis necessitatibus indigebant), libenter auctoritate sua bonorum ecclesiastico rum alienationes interdixerunt, se tamen id facere ex romani pontificis assensu interdum profitebantur (1).

II. Alterum pontificiae in ecclesiastica bona potestatis jus in eo positum diximus, quod de illis ex auctoritate disponerent. Multiplices porro hujuscem Juris actus occurunt. Primus ille, qui in bonis Ecclesie aut monasterio cuiusdam confirmandis eminet. Plena pontificis ejusmodi diplomatibus est Ughellii *Italia sacra*; plenæ cl. Muratorii *Antiquitates Italicae medii aevi*, pleni annales cum benedictini, tum camaldulenses, similesque exterarum Ecclesiarum libri (2). Notari autem in his diplomaticis maxime velim cum formulas *jubemus*, similesque, quæ sibi occurunt; tum poenas a pontificibus suarum constitutionum violatoribus intentatas, non spirituales tantum, sed et pecuniarias (3). Alter pontificii juris actus unionem spectat duarum episcopalium sedium; si quando enim vel barbarorum incursibus, vel aliis de causis duas uniri sedes necesse fuit, alterius in alteram jura, bonaque romani pontifices transferebant. Sic a magno Gregorio factum tum an. 591, quo formiensem ac minturnensem (4) tum a sequente, quo cumanam ac misenatem Ecclesias univit (5). Sæpe etiam per summos pontifices facta est alienandorum ecclesiastorum bonorum potestas. Muratorius instrumentum vulgavit, quo Paganus vulteranus episcopus an. 1216 monasterio S. Galgani quosdam aquæductus, non nullasque sylvas dono dedit, data sibi ab Innocentio III facultate: *Non obstante, inquit pontifex in brevi, quod instrumento inseritur, vinculo juramenti, quod nobis et apostolicæ sedi fecisti de non concedendis alicui bonis Ecclesie absque licentia et mandato.* Neque minoris auctoritatis actus censi debet,

(1) *De consensu*, inquit memorati Ottones in diplomate ejus anni pro classensi cœnobio, domini Joannis summi pontificis, nostrique spiritualis patris. Murator., ibid., pag. 446.

(2) Aliqua tantum indicabo seculo undecimo vetustiora. In his bullæ Stephani papæ pro nonulantano monasterio data an. 753 (Ughell., t. II, recent. edit. col. 84); privilegium Ravennati Ecclesie a Paschale I an. 818 concessum (ibid., col. 544); bullæ an. 828 pro patavino S. Justinæ cœnobio a Gregorio IV edita (Murat., Antiqu. ital. t. III, col. 39); breve, quo an. 881 Joannes VIII apostolica protectione Adericum abbatem SS. Gervasi et Protasii, ejusque bona donavit (Ughell., t. IV, col. 120), duo Marini papæ privilegia an. 885, alterum monasterio solenniaccensi (Ugh., t. I, col. 113), alterum Gherardo laudensi episcopo, imprimis (Vide meas laudens. episcoporum seriem, pag. 100). Pro seculo X, memorabo diplomata Sergii III an. 910 pro canoniciis astensibus (Ugh., t. IV, col. 345), Leonis VI an. 976 pro monasterio sublacensi (Murat., Antiquit. ital. t. VI, col. 201), Marini II an. 944 pro Ecclesia beneventana (Ugh., t. VIII, col. 50).

(3) Ut indicatis Paschalis I pro ravennatensi Ecclesia, et Gregorii IV pro S. Justinæ cœnobio diplomaticis, quæ tamen isidorianis decretalibus paulo sunt antiquiora.

(4) Lib. I, epist. 8.

(5) Lib. II, ep. 31. Alia in hac rem, sed recentiora exempla congressi cl. Georgius in dissertatione historica de Cathedra episcop. Setiæ, pag. 125, seq.

ecclesiasticorum bonorum usurpatores ad eorumdem restitutionem cogere, initosque contractus rescindere. Exempla habeto. Leo IX in bulla JOANNI, abbatii monasterii Sanctae Mariae Vallis Pontis in perusina diœcesi constructi, inscripta an. 1049, inter cetera dicit (1) : *Ab omni etiam alienatione liberos vos et securos reddere volumus : unde apostolica auctoritate cassamus, et revocamus illa præcepta, quæ a Benedicto et Gregorio injustis pontificibus Andreæ episcopo perusino collata sunt de eodem vestro monasterio.* Victor quoque II in bulla quam Muratorius ex MS. Peregrini Prisciani annalibus eruit (2), ferrarensi Ecclesiae ejusque episcopo Rolando omnia bona confirmans an. 1055 abolet quidquid *Gregorius dissipator potius, quam rector ipsius Ecclesiae cartis aut superscriptionibus composuit, vel scribi rogavit* (3). Aliud hujus rei exemplum in jure canonico exstat ab Alexandro III (*L. III de Donat., cap. Fraternitatem*). Quid vero dicam de romani pontificis auctoritate in concedendis abrogandis oneribus, que interdum a civilibus magistratibus ob reipublica bonum Ecclesiarum ecclesiasticorumque bonis imponi necesse est. Concilium III lateranense sub *anathematis distinctione* haec præstitui vetuerat, nisi *episcopus et cleris tantam necessitatem vel utilitatem aspicerint, ut absque ulla exactione ad relevandas communes necessitates, vel utilitates, ubi laicorum non suppetunt facultates, subsidia per Ecclesias existimant conferenda* (*Extra de immunit., c. 47*). Verum lateranense IV concilium romano pontifici totum hac de re judicium esse voluit (*Can. 46*). Propter imprudentiam tamen, inquit, *quorundam romanus pontifex consulatur, cuius interest communibus utilitatibus pro videre.* Hinc cum Eduardus Angliae rex an. 1297 symbolam a clero in belli impensas conferri juberet, *Clerus*, inquit Thomas Valsinghamensis, ob constitutionem papæ (Bonifacii VIII) hoc anno editam, quæ prohibet sub pena excommunicationis, ne tallia vel ex actiones a clero per seculares principes quoquo modo exigantur, vel eis solvantur de rebus Ecclesie, regi pro guerra sua petenti subsidium denegavit, utique agnoscens, romano pontifici horum interdicendorum inesse auctoritatem; imo, ut ex eodem Valsinghamens. Thomassinus narrat (*P. III, lib. I, cap. 41, n. 15*), archiepiscopos cantuariensis expressiorem quidquam ad temporarias regni necessitates conferendi prohibitionem Roma mitti curaverat.

III. Haec quidem ad ipsos Ecclesiarum fundos attingent. Nunc eamdem super earum redditibus potestatem a summis pontificibus exercitam videamus. A Simplicio papa plerumque origines repeti solent celebririæ partitionis ecclesiasticorum proventuum in episcopos, clerum, pauperes, sartaque tecta ecclesiarum ædificia servanda. Gaudentius scilicet Ausinii

(1) Murat., t. III adiussert. *Sopra le antichità italiane*, diss. 72, pag. 459. Confer Thomassimum de Re benefic., t. III, lib. I, cap. 43, n. 15, et Muratorii Annales Italicos, t. XI, ad ann. 1657, ubi ejusmodi facultates clero gallico ac reipublicae venetae concessas memorat.

(2) Murat., ibid. diss. 73, pag. 467.

(3) Ibid., pag. 447.

episcopos non simoniae modo ordinationes fecerat plures, sed ne præscriptas quidem regulas in Ecclesiæ distribuendis redditibus observarat. Certior ea de re factus Simplicius Severum episcopum delegavit, qui ausiniensem antistitem quarta tantum proventuum parte gaudere sineret, quartam alteram partem clero addiceret, duas reliquas *ecclesiasticis fabricis*, et erogationi peregrinorum et pauperum profuturas ab Onagro presbytero sub periculo ordinis sui ministrari juberet (*Ep. 3*): præcepit deinde pontifex, ut Gaudentius tres illas portiones quas superiore triennio sibi præter fas vindicaverat, restituaret. Eamdem partitionem Gelasius deinde confirmavit (*Ep. 9 et 10*). Gregorius M. deinde statuit, ut Ecclesiarum visitatores eam fructuum portionem perciperent, quæ defuncto episcopo, si viveret, obveniret (1). Ex eadem decessorum suorum potestate Alexander III præcepit, ut *redditus et proventus præbendæ*, quam cluniacensis abbas habebat in ecclesia carnotensi deputatos, in monasterio suo ad luminare beatorum apostolorum Petri et Pauli, quos quidem abbates aliquibus secularibus clericis de facto aliquoties concesserant, de cætero nemini concederent, sed essent ad luminare hujusmodi perpetuo deputati (2). Huc etiam pertinent decimæ, de quibus in melphensi concilio an. 1089 (*Can. 5*), et in romano an. 1099 (*Can. 15*) sancitum fuit, ut *si quis episcopus improbitatis et avaritiæ causa consentire noluerit, ut monachis decimæ a laicis offerrentur, romano pontifici nuntietur, et ejus licentia quod offerendum est, offeratur*. Praeterea ob publicas regnorum necessitates, ac bellicas præsertim expeditiones romanos pontifices Anglie, Gallie, Hispanie, aliarumque gentium clero sæpe sæpius subsidia conferenda indixisse notius est, quam ut historicis monumentis comprobari debeat (3). Adde et annuas pensiones, de quibus non solum sæpe romani pontifices sibi decernendum sumpserunt (4), sed et ipsa concilia (5) irritas habendas esse sanxere, quæ ab apostolica sede minime probarentur.

IV. Post tot tantaque pontificiæ in beneficia jurisdictionis argumenta non erit, cur Febronius (*T. I, cap. 7, § 4, pag. 561*) miretur, Clementem III, sive ut ipse cum Barthelio putat, quartum, non dubitanter asseruisse (*In cap. 2 de Præbendis in 6.*), *omnium' beneficiorum ecclesiasticorum plenariam dispositionem ad romanum pontificem pertinere.* Quos enim percensuimus actus temporum diuturnitate, locorum universitate, rerum varietate conspicuos, an exerceri a romanis pontificibus potuisse existimabimus absque eximiæ cujus-

(4) *L. IX, ep. ad Petrum Tricalit.*, et *lib. VII, ep. 75*, ad Constant.

(5) Apud Thomass., p. III, cap. 23, n. 3.

(3) Vide tamen Thomassinum, p. III, lib. I, cap. 12.

(4) Plura inventa apud Thomassinum, p. III, lib. III capp. 29 et seqq. Aliud exemplum cl. Muratorius suppeditatum pensionum, quæ a romanis pontificibus Beatrici Esteusi ejusque filio Stephano ad levandam eorum in opiam adjudicata fuere. Vide tom. III dissertationum *Sopra le antichità italiane*, diss. 70, pag. 421.

(5) Toletanum an. 1566, rothomagense an. 1581, bituricense an. 1584, tolosanum an. 1590. Confer Thomassinum lib. cit., cap. 31, n. 12.

dam potestatis aut vi, aut saltem argumento? At quonam hæc omnia jure summi pontifices efficerint, inquiramus. Barthelius (*In annotat. ad jus can., lib. III, tit. 5, § 2, quæst. 1, p. 207*), et ex eo Febronius (*T. I, cap. 7, § 4, n. 2, pag. 569*) ait id esse principium ROMANORUM, quod papa dominus sit omnium beneficiorum. Atque hoc Romanorum quorumdam effatum fuisse non nego, uti Merlinii (*Decis. 75, n. 21*), Seraphini (*Decis. 45, n. 4*), Menochii (*Cons. 192, n. 7*), et card. Petri (*T. I, pag. 53, n. 63, 67, et alibi*). Verum hoc Romanos ita sentire, ut id Romanorum principium appellari ἀνεπομπατικῶς possit longe falsissimum est. Plerique enimvero, qui Romanorum partibus student, theologi et canonistæ, præeunte illis Angelico Doctore (1) statuunt, romanum pontificem esse universalem ecclesiasticarum rerum administratorem, non dominum. Hæc diserta sententia est Cajetani (2), Soti (3), Molinæ (4), Suarii (5), Charlasi (6), Roncagliæ (7); atque ne theologos tantum appellare videar, ex canonistis Navarri (8), Lotterii (9), Joannis Petri Monetae (10), et qui romanorum canonistarum princeps dici non immerito posset, Fagnani (11). Imo illustrissimus Sassinatum Joannes Baptista Braschi in opere, quod de Libertate Ecclesiæ in conferendo ecclesiastica beneficia prænotavit, et sacro cardinalium senatus inscripsit, fuse idem confirmat; tum addit (12): « Eamdem fuisse mentem canonistarum quotquot de hac re scripserunt, nullatenus est ambigendum. Cum etenim in cap. *Licet II, de Præberdis* in 6, et in *Clement. I, Ut liceat pendent*, non aliud dicetur, nisi quod summo pontifici omnium beneficiorum plenaria competit dispositio; dominum excludatur, et sic plenitudo potestatis papæ in beneficitalibus non illum dominum constituit, sed simpliciter dispensatorem. Nec alia mens inesse potuit interpretibus canonum, si canones textualiter hoc indigit... Quod si aliqui minus forte circumspecta voce dictitarunt, papam esse dominum omnium Ecclesiarum, omniumque beneficiorum, uti aliqui fecerunt (13), horum videntur castiganda utiliter verba... et ideo dicendum est, locutos esse quoad dominium respiciens jus collationis, ut eos interpretatur Joannes Petrus Moneta (*De Commut. ult. volunt.*.,

(1) 2-2, q. 100, art. 1, ad 7. *Quamvis res Ecclesiæ sint papæ, UT PRINCIPALIS DISPENSATORIS, NON tamen sunt ejus UT DOMINI ET POSSESSORIS.*

(2) In *Comm. ad h. 1 S. Thomæ*.

(3) *De Justit. et Jure, lib. III, q. 6, art. 3, ad 3.*

(4) *De Justit. et Jure, tract. II, disp. 29, concl. 2, ubi suam sententiam communem appellat.*

(5) *Defens. fid. cathol., I. IV, cap. 18, n. 8.*

(6) *De Libertat. Eccles. gallic., lib. VI, cap. 10, n. 7* Leod. edit.

(7) *Animadvers. ad Nat. Alex., diss. 8 in Hist. eccles. sec. XIII et XIV, t. VIII, edit. Luc. 1752, pag. 424.*

(8) *Tract. de Reddit. Eccles., t. I oper., q. 1, Ven. edit. 1599, p. 227.*

(9) *De Re benefic., I. I, q. 4, n. 57, et lib. II, q. 22, n. 10.*

(10) *De Commut. ultim. volunt., c. 5, n. 97, 99.*

(11) *In I decret. de Translat. episcop., cap. Quanto, n. 81, seqq.*

(12) *T. III, cap. 16, n. 10, pag. 311.*

(13) *Borel, Sum. decis., t. I, tit. 15, n. 7; Seraph., de-
cis. 45, n. 4; Menoch., cons. 192, n. 7, et alii.*

c. 5, n. 100). Vel quoad dominum respectu tituli beneficialis, qui sicuti per papam creatur; ita et per ipsum potest annihilari; uti eos exponit Melchior Lotterius (*De Re benefic. lib. II, c. 22, n. 15*). Vel demum cum eodem Moneta reducendi sunt ad sensum, quem de his habet Azorius dicens: *Romanus pontifex plene et libere potest de beneficiis statuere, non quia dominium beneficiorum, aut rerum ecclesiasticarum habeat, sed quia quatenus supremam obtinet in Ecclesia potestatem, ut summus Christi vicarius et Petri successor, amplissimam habet omnium bonorum honorum ecclesiasticorum administrationem.* Quare cum dicitur pontifex plenam et liberam in beneficiis dispositionem habere, posseque jus ipsum relaxare in his, quæ ad beneficia pertinent; non intelligitur posse jus naturale, vel divinum si quod est in beneficiis, dissolvere, abrogare, vel mutare; sed quia fere innumera sunt de beneficiis jure scripto canonico constituta, ideo dicitur papa plene et libere posse de beneficiis statuere, scilicet in his omnibus quæ jus canonicum circa beneficia constituit; (Azorius, *Instit. moral., p. II, t. VI, c. 26, q. 1.*) Quid vero si idipsum magnus ille Gerson, quo maxime duce gloriatur Febronius idem fere docuisset? Hæc tamen illius sunt (1): *Omnia beneficia subsunt papæ, tanquam ordinatori supremo, non tanquam domino aut possessori, imo nec tanquam immediato dispensatori, nisi prælatorum inferiorum iniquitas aut manifesta Ecclesiæ utilitas casibus certis istud exigeret.* Duo ergo pontifici Gersonius tribuit: *jus ordinatoris supremi; jusque immediati etiam dispensatoris, ubi prælatorum inferiorum iniquitas (quod ad supplendam prælatorum negligentiam spectat) aut manifesta Ecclesiæ utilitas casibus certis id exigeret.* Si Ecclesiæ utilitati alias, quæ occurrere facile possunt, amplioris cujusdam, sed tamen justæ facilitatis causas addidisset, nostram omnino sententiam expressisset. Neque enim qui plenæ in romano pontifice beneficiorum dispositionis potestatem nobiscum agnoscunt, effrenem, et ab omni æquitatis ratione aberrantem hauc esse contendunt, ut ille omnia pro arbitrio etsi injusta, et Ecclesiæ exitialia facere possit; nec tamen ita publicæ utilitatis legibus coercitam volunt, ut nihil valeat, nisi quod ad illas exactum perfectissime fuerit, cum justæ cæteroquin causæ sese offerre possint, cur pontifex posthabito inferiorum antistitutum jure absque manifesta Ecclesiæ utilitate sibi alicujus beneficij delegationem vindicet.

V. Quibus autem nominibus id juris ad romanum pontificem pertineat, si quæras, multa indicari possunt, que tamen omnia ad divinum primatus jus referuntur. Nam primo cum Ecclesia status sit, ejus bona illum habere debent supremum saltem administratorem, qui Ecclesiæ universæ statum regendum a Christo suscepit; idque præsertim in eorum sententia, qui bonorum Ecclesiæ dominium penes ipsam Ecclesiam esse constituunt. Quod si quis tamen cum aliis illorum dominium aut penes Deum, aut penes Christum esse contendat, cum tamen

(1) T. II, oper., vet. edit. pag. 22, apud Thomass., p. II, lib. I, cap. 45, n. 10.

certum sit Ecclesiam saltem eorum dominium *utile et usufructum habere*, argumentum redit. Ex horum tamen sententia aliud pro romani pontificis auctoritate momentum enascitur. Cui enim suprema horum omnium bonorum administratio potiore jure adjudicetur, quam Dei Christique in terris vicario? Præterea cum ecclesiastica bona passim a conciliis et patribus res Deo devote, ac patrimonia pauperum dicantur, necesse fuit, ut aliquis in Ecclesia existaret, qui sua auctoritate obsisteret, ne *prædia et possessiones Ecclesiarum*, ut aiebant patres vasensis concilii an. 855, *cupidis ad invadendum paterent*. Quis autem id posset, nisi supremus Ecclesiae princeps? Leges quidem ab Ecclesia, et synodis passim latae novimus, ut effreatus laicorum, ecclesiasticorumque in sacris ejusmodi bonis aut occupandis, aut dissipandis licentia coerceretur. Verum ipsa harum legum vis a romano pontifice potissimum pendet, qui canonum executor et vindicta a Deo positus fuit. Quod si personas consideremus, quae beneficia conferri par est, cum haec ut plurimum Ecclesiae ministrent, ac pro sui ordinis gradu ac dignitate arctiore quodam vinculo cum romano pontifice colligentur, hujus potissimum est curare, ne quae ad vitam sustentandam maxime sunt necessaria, illis desint. Neque illud omittendum quod supra a lateranensi concilio attactum vidimus. Romani pontificis *interest communibus utilitatibus* providere; ad eum ergo pertinere honorum ecclesiasticorum administratio debet, ut exigentibus christiana reipublicæ necessitatibus ex his ipsis bonis quae sine *nequissimæ deprædationis* exemplo, ut verbis S. Leonis M. utar (Ep. 17), in alios distrahi usus non licet, congrua a clero subsidia ferantur. Quanquam una primatus ratio id suadet. Canon inter apostolicos 12 præcipit, ut *episcopus rerum Ecclesiae potestatem habeat*; si enim ipsi commissæ sunt pretiosæ hominum animæ, multo magis necesse est, ut de pecunia disponat, ut ejus auctoritate egenis a presbyteris et diaconis distribuatur. Ea ergo vel apostolis, vel certe antiquis priorum trium seculorum synodis, a quibus canones illi prodierunt, mens fuit, episcopis quemadmodum animarum, ita et rerum Ecclesiae curam esse debere, neque alteram ab altera sejungi posse. Cum igitur summo pontifici primatus sui potestate omnium quae in christiano orbe sunt, animarum cura incumbat, ad eum quoque omnium Ecclesiae rerum administratio spectabit. Complexus est hujus argumenti vim Cassiodorus ad Joannem papam scribens his verbis: «Vos enim speculatoris christiano populo præsidentis, vos patris nomine universa diligitis; securitas ergo plebis ad vestram respicit famam cui divinitus est commissa custodia. Quapropter nos decet custodiare aliqua, sed vos omnia. Pascitis quidem spiritualliter commissum vobis gregem, tamen nec ista potestis negligere, quae corporis videntur substantiam continere. Nam sicut homo constat ex dualitate, ita boni patris est utraque refovere» (Lib. XI, c. 2); atque id quidem mea sententia pernecessarium maxime est, ut primatus finis facilius et felicius obtineatur.

tur. Unio hic est, ut saepe alias diximus, membrorum omnium cum capite, sacrorum vero ministrorum cum primis, a quibus populi in officio continendi sunt. Cum porro ea hominum conditio sit, ut illos, a quibus ditari se posse confidant, maxime foveant ac colant, quis non intelligat, ad universalis primatis dignitatem pertinere, ut eos, qui sibi magis devincti sint, beneficiis cumulet, et alios præterea horum exemplo ad se pertrahat allicitaque? Non alia de causa constantienses patres (1) suam sollicititudinem ad haec inter alia aspirare significarunt, ut sancta præserit romana Ecclesia... simul cum virtutum ornatu, temporalium bonorum obtineat libertatem.... Prisci quoque patres permoti, largam prædiorum, dominiorum et possessionum amplitudinem ipsi Ecclesiæ acquirere curaverunt. Verum etsi magna haec sunt, quid tamen si cum exterarum omnium gentium meritis, egestate, spe ipsa conferantur? Necesse ergo erat, ut romanus pontifex ad primatus officium pro dignitate implendum ex aliarum quoque Ecclesiarum bonis proficere posset. Ad romanum propterea pontificem rectissime transferes, quæ de episcopis disserebat Ratherius (2). Cum rarissime videoas gratis aliquos, sed aut timore, aut confederari amore, unde verebitur, cui nihil vales auferre? Unde amabit, cui nihil potes conferre? Si ergo ad episcopum nihil de rebus pertinet, quibus clerici vivere debent, aut ipse eis non debet, ut animalem, ita et corporalem dare in tempore tritici mensuram, et sicut Actus apostolorum continent, non dividunt singulis ab episcopo, vel quolibet alio ab eodem ad id officium instituto, prout cuique opus est, etc. Quo igitur jure summus pontifex universe Ecclesiae statui præest, eodem divino scilicet, omnibus ejus bonis datus est administrator. Nec ille beneficia servare sibi poterit prout e re Ecclesiæ sibi visum fuerit conferenda? Rem dicam fere incredibilem. Cum superiore seculo magna illa Innocentium XI inter et Galliarum regem de regalæ jure controversia excitata est, Natalis Alexander aliique, qui a rege stabant, gallicanæ Ecclesiae advocationem ab eo gestam prætexebant, hancque ejusmodi esse affirmabant, ut ad conferenda absque ullo Ecclesiæ concessu vacantium Ecclesiarum beneficia omnimodam regi potestatem faceret. Non ego heic in hanc disputationem ingrediar adversus regiorum theologorum conatas a Sondrato, apamiensi episcopo, Charlasio, aliisque pluribus diligenter, copiose tractatum. Id unum velim mihi explicari, que fieri possit, ut cum gallicanæ Ecclesiae advocatione tantum juris in reges transferre crederetur; haud absimile tamen jus si romano pontifici, cui non solum universæ Ecclesiæ defensio, sed suprema illius gubernatio ab ipso Christo concredata fuerit, a nobis afferatur, ridendis simus, aut etiam veluti Ecclesiæ hostes suggillandi.

VI. At enim *mandata de providendo*, et quæ subinde inventæ sunt *reservationes apostolice sunt sequioris ævi partus* (Febr., t. I, cap. 7, § 4, pag. 561). «Sum-

(1) Sess. 27, cap. 5, t. VIII, Concil. Hard., col. 1232.

(2) In libro de Contemptu canonum, p. I.

mi nempe pontifices, ut ex Berthelio Febronius narrat (T. I, *append. 1, § 46, p. 798*), « collationibus beneficiorum successive, leniter et pedetentim se ingesserunt, quin illa statim immediate ipsi conferrent, sibique privative reservarent. Seculum duodecimum medium erat, quo preces duntaxat interposuit Adrianus VI, rogando per litteras recomandatias episcopum parisiensem, ut certo cuidam clero pauperi, de Ecclesia bene merito et eminenter digno, beneficium primo vacans conferre vellet. ... Sed pontifices mox ultra progressi, suis precibus *monita et mandata* addiderant; Alexandri enim III, qui immediatus Adriani successor erat, jam armatae preces fuerant; *monendo* enim, et *mandando* rogavit, idque forsan ideo, quia preces ejus non ita passim et semper admitterentur. Ast et monitionibus mandatisque haud amplius proficiens, successores pontifices *executiores litteras* adjunxerunt, imo et *executores* constituerunt, qui censuris, aliisque poenis ecclesiasticis ordinarios compellerent, ut clericis ab se commendatis de beneficiis vacantibus providerent ... successerunt *reservationes* primitus *speciales* et particulares, a quibus pedetentim ad ampliores et *generales* progressus fiebat, amplissimo demum et excessivo eamundem numero per regulas cancellariae pontificiae introducto. » Berthelio et Febronio praeivit Boehmerus (1), cuius haec sunt: *Neque enim usque ad seculum XII eo processerat praesulum romanorum conatus, ut collationes ordinarias directe turbarent, et beneficia vacantia conferrent.* Loquens deinde lutheranus jure-consultus de mandatis apostolicis ait: *Etiam haec fuere preces, et quidem olim semel tantum, ad singula capitula directae, ub initio tantum obligationem imperfectam continent, ut, inquit, evici ex Adriani IV epistola 13 ad episcopum parisiensem ... ubi non mandat papa, sed orat: Vocat litteras suas preces ... Ejus successor Alexander III preces armatas aamiscuit et mandando rogavit ... Hoc modo precibus [pontificis] plenum tributum est robur.* Verum Berthelius ac Febronius animadvertere debuerant, quam infidum sibi ducem e protestantium numero adiicerent. Nihil enim aut magis falsum, aut minus eruditum ea Boehmeri observatione fangi potest. Eruditionem quidem in Boehmero desidero: « Neque enim, » inquit doctissimus auctor dissertationis polemicae de Jure regaliae et primarum precum contra publicistas protestantes (*Roma 1753, 4, pag. 54*), « habere vim aliquam potest Boehmeri argumentatio, nisi supponatur prioribus XII seculis, aut magna eorum parte obtinuisse beneficia ecclesiastica, quae a suis collatoribus, cum vacarent, distribuerentur. Ecquod enim esset impotentiae argumentum in romano pontifice, non ea contulisse beneficia pro sua auctoritate, quae cum non essent, dari nequaquam poterant? Atqui nullo certo documento constat ante seculum XII vel ante XI finem erecta fuisse ecclesiastica beneficia in titulos distinctos et perpetuos et vacationis capaces, ut hodierni moris est. Antea enim vel clericis distributio-

nes dabantur de manu episcopi, ejusque ministrorum immediate, quod fere obtinuit prioribus quinque seculis; vel saltem ex certa bonorum massa clericis in commune attributa, quod consuevit fieri sexto, septimo, octavo seculo; vel ex certis fundis aut praediis, quae singularibus clericis concedebantur post obitum in communem massam restituendis, quod satis frequens fuit seculis nono, decimo et undecimo: Nomen *præbenda* hodierna usurpatione primum occurere in concilio melphitanus anni 1089 observat Fleury, in Institut. jur. can., tom. I, c. 2: *Præposituras Ecclesiæ, sive canonicas, præbendas etiam, quæ canonici dicuntur, episcopus sine venalitate distribuat.* At haec et similia ex monumentis undecimi seculi apud Thomassinum aliosque petita, minime probant fundos præbendarum perpetuo a reliqua massa separatos, et iterum in communem massam non restituendos, quamvis ex seculi duodecimi monumentis plura suppeditant testimonia præbendarum perpetuo separatarum; Vide turonense concilium an. 1063 ad ea verba: *Divisionem præbendarum prohibemus. Lege conventionem de archidiaconatu eboracensis Ecclesiæ an. 1196 apud Robertum de Hoveden ad ea verba: Si supervixerit, recipiat archidiaconatum sine diminutione;* Stephanum Tornacensem, ep. 109, ad ea verba: *Tres præbendas vacarent.* Quamvis non omnino universalem seculo duodecimo fuisse hanc bonorum ecclesiasticorum divisionem in præbendas certas pluribus posset confirmari: satis sit indicare epistolam 68 Stephani Tornacensis ... Quæ de Ecclesiis parochialibus cum certis, separatis et perpetnis assignatis redditibus constant ex pluribus monumentis ante seculum duodecimum apud Thomassinum, t. III, l. 2, ea probant mensam quamdam veluti parochiale ad sustentationem parochi et aliorum clericorum illius Ecclesiæ quæ communis mensa, seu massa diversa est ab hodiernis separatis ac divisis beneficiis. »

VII. Neque tamen prout indicata antiquorum temporum disciplina ferebat, in veterum quoque pontificum monumentis mandatorum et reservationum exempla desiderantur: ut falsum etiam sit, quemadmodum dixi, duodecimo primum seculo isthac apud romanam curiam inventa fuisse. Vel unus S. Gregorius M. plura hujusmodi exempla suppeditat, quæ Thomassinus congressit (P. II, lib. I, cap. 44). Pauca hoc transferam. Paulinus episcopus civitatis permoidiae in provincia Brutiorum sive in Calabria, post civitatis suæ, Ecclesiæque, et monasterii eversionem a Barbaris factam, in Siciliam secessit, donatusque est a Gregorio Magno abbatia et regimine monasterii sancti Theodori in civitate Messinensi. Collator hujus beneficii erat episcopus messinensis, ideo et illum certiore rei totius fecit Gregorius, ut ne afflictaret sese, quasi se iuscio aliquid in episcopatu suo novaretur. « Quam rem, » inquit in epistola ad Felicem-messanensem episcopum (L. I, ep. 38), *venerationi tuae innotescendam prævidimus, ne te omisso, aliquid ordinatum in tua diœcesi contristeris.* Atque id quidem in Felicem caritatis, sapientiæ officium fuit: ve-

(1) In Jure eccles., potest., lib. III, tit. 5, pag. 538.

rum quod ad ipsam beneficij collationem attinet, episcopi consensum nec pettit Gregorius, nec praestolatus est. Paulo absolutius egit cum episcopo Importuno, ad quem Dominicum misit presbyterum ut vacantem illi committeret parochiam, addito mandato, ut et fructus illi refunderentur ejus temporis, quo Ecclesia vacaverat. Ea quæ provide disponuntur, fraternitatem tuam credimus libenter amplecti. Et quia ecclesiam Sanctæ Mariæ quondam Campisonis in tua parochia positam presbytero vacare cognovimus, præsentem portitorem Dominicum presbyterum in eadem ecclesia ut præesse debeat nos scito deputasse. Ideoque fraternitas tua ei emolumenta ejusder. ecclesiæ faciat sine cunctatione præstari, et decimæ fructus inductionis qui jam percepti sunt, prædicto viro fac sine mora restitu; quatenus ejusdem ecclesiæ utilitates, cuius emolumenta consequitur, Deo adjutore, sollicite valeat procurare (Lib. II, ep. 10). Et illud attexam quod sanctus pontifex de Felice diacono ad syracusanum episcopum scripsit (L. III, ep. 14) : *Imbecillitati ejus, atque necessitatibus consulentes, maximeque intuitu pietatis, sustentationi ejus providentes, in tua Ecclesia syracusana eum prævidimus cardinandum : sive ut officium diaconatus expleat, seu certe ut sola ejusdem officii, pro sustentanda paupertate sua commoda consequatur ; in tua fraternitatis volumus hoc pendere iudicio. Quod hortamur, ut tua fraternitas implere festinet, etc. Ne vel nostræ commendationis inveniaris tramitem neglexisse, vel minus exhibuisse, quam tuus exigit ordo pauperibus. Quod si qui episcopi de sua ipsorum sede sea ob barbarorum incursiones seu ob civitatum suarum vastitatem: seu alias ob causas deturbati essent, pensiones illis assignabat pontifex ex Ecclesiis episcopalibus opimioribus exsolvendas, vel eos transmittebat ad opulentiores episcopos, eorum sumptu ut sustentarentur. Discimus hoc ex Joanne diacono in Vita S. Gregorii (L. III, c. 45, seq.) : Sed et expulso episcopos, quos tam cito Gregorius incardinare non poterat, vel quorum redditum ad sedes proprias contingere posse sperabat alii episcopis, qui tunc videlicet suis locis degebant, interim pro sustentatione ad stipendiis præsentis vitæ jungebat. Non aliena ab his Gregorij exemplis sunt, quæ Joanni Philadelphiae episcopo S. Martinus I præcepit. Grassabatur per Orientem monothelitarum heresis. Suum itaque per eas provincias legatum Joannem constituit : Ut sic, inquit in epistola ad eum scripta (Ep. 5), prosperans in Domino, ea quæ desunt corrigas et constituas per omnes civitates earum, quæ sedi tum hierosolymitanæ tum antiochenæ subsunt, episcopos et presbyteros et diaconos : hoc tibi omni modo facere præcipientibus nobis ex apostolica auctoritate, quæ data est nobis a Domino per Petrum sanctissimum et principem apostolorum. Vitalianus quoque pontifex eadem usus est auctoritate ; dedisse enim in mandatis S. Theodoro cantuariensi archiepiscopo, ut anglicano eidam cœnobio abbatem præficeret Adrianum Africanum, fertur a Beda (Histor. Angl. lib. IV, cap. 1). Exstat (Ep. 59 in Cod. Carolin. apud. Duchesne, t. III, pag. 756) et Pauli I jussio, qua*

Wichario senonensi præceperat, ut Marinum presbyterum in aliqua, quæ primum vacaret, Galliarum Ecclesia episcopum consecraret. Summam denique auctoritatem præ se ferunt, quæ Joannes VIII ad Romanum, ravennatem archiepiscopum scripsit. « Defuncto Ecclesiæ Saventinæ episcopo prævidimus hunc Dominicum venerabilem archidiaconum, sedis ipsius honore episcopali dignum existere. Hoc auctoritatis nostræ statuto præsenti, dilectioni tuæ præcipimus, ut absque omni mora, vel protelatione, eundem archidiaconum studeas secundum morem episcopum consecrare. » (Ep. 171, 174, 175.) Haec mandatorum exempla sunt. Quondam vero reservationum specimen dedit idem Gregorius Magnus dum haec ad universos episcopos per Dalmatiam constitutos perscripsit (Lib. III, ep. 15). « Oportuerat quidem fraternitatem vestram, divini respectu judicij, clausis carnalibus oculis, nihil, quod ad Deum pertinet, a recta mentis intentione omittere, nec cujuslibet hominis faciem rectitudini justitiae præponere. Sed postquam mores vestri ita sunt secularibus traducti negotiis, ut obliviousentes omnem sacerdotalis in vobis honoris tramitem, cunctumque superni metus intuitum, non quid Deo, sed quid vobis placeat, studeatis explorare ; necesse habuimus haec ad vos districtiora specialiter scripta transmittere : quibus ex B. Petri principis apostolorum auctoritate præcipimus, ut nulli penitus, extra consensum, permissionemque nostram, quantum ad episcopatus ordinationem pertinet, in Saloniaca civitate manus presumatis imponere, nec quemquam in civitate ipsa, aliter quam diximus, ordinare. Quod si contra haec quippiam, vel sponte vestra, vel a quolibet coacti, præsumperitis, vel tentaveritis agere, decernimus vos a dominici corporis et sanguinis participatione privatos, quatenus ex eadem vobis ipsa attractatione vestra, vel voluntate transgrediendæ præceptionis nostræ, a cœlestibus mysteriis alieni sitis, nec is quem ordinaveritis, habeatur episcopus. »

VIII. Sequiore æve quo beneficia primum in titulos, distinctos atque perpetuos erecta fuisse vidimus, multo uberior istiusmodi mandatorum, atque adeo reservationum seges occurrit. Verum immutata beneficiorum disciplina plures id cause a romanis pontificibus postularunt. Quis certe non horreat ea recolens, quæ olim in canonicis electionibus admittebantur, sceleris ; Proh dolor ! aiebat Durandus episcopus mimatensis, in tali statu sunt Ecclesiæ constituta quod in eis vacantibus vix reperiuntur personæ eligibles ; et si quandoque, quod raro nunc accidit, bona persona et idonea in eisdem reperiatur, latens sicut lumen inter spinas ; tantum excedit numerus malarum et inutilium personarum, quod non permetterent personam bonam ad præstationem assumi, sed similes similibus applaudentes, eligunt sibi virum juxta cor suum, ad destructionem Ecclesiæ et plebium subjectarum. Olim enim, quando plures erant boni quam mali in Ecclesia, tunc electio, quæ siebat secundum pluralitatem punctorum, bona erat et

canonica : plures enim erant, qui eligebant Deo, illis, qui eligebant diabolo, sed modo sit a contrario, quia plures sunt mali, quam boni regulariter, et sic frequentius electio est diabolica, non celebrata per sancti Spiritus inspirationem, sed per dolosam, et machinosam conspirationem. Multi etenim hodie introducuntur in Ecclesia iusdirose et dolose ; alii per impressionem et importunitatem potentiae secularis ; alii per ambitionem et fictionem hypocriticae simulationis ; alii affectione sanguinis et cognationis , etc. (1) Gravius de ejusmodi electionum perversitate querebantur an. 1276 patres bituricensis concilii : « His diebus in electionibus celebrandis, in quibus potissime libertatis puritas est servanda, pro libertate datur impressio. Et quasi pro auro plumbum, pro argento scoria, honores in contumelias convertuntur, adeo quod quando in certis locis electiones pastorum imminent celebrandæ, multitudine populi per iniquitatis filios concitata, in electores impetum faciente, electiones ipsæ in nonnullis Ecclesiis, aut ad tempus impediuntur totaliter, aut in locis hactenus consuetis nequeunt celebrari, prout in lugdunensi et burdigalensi, et carnotensi Ecclesiis nuper dignoscitur esse factum. In qua siquidem burdigalensi Ecclesia, occasione impressibilis, dum imminaret electio celebranda, homicidium de sacrista, nobili membro præfatae Ecclesiæ inhumaniter exstitit perpetratum. » (Tit. de Electione.) Hæc cum romani pontifices animadverterent, sibi electiones, ac beneficiorum collationes servarunt, ut tot malis occurserent. An autem ad id episcoporum concessionem indigebant? Quærat Febronius ex Petro Alliacensi, cuius auctoritate saepius se protegit. Hic ergo in opusculo, quod an. 1416 in constantiensi concilio legit ediditque (2) ita disserit : « Papa jure potuit ordinationes majorum et electivarum dignitatum ac collationes aliorum beneficiorum sibi et apostolicae sedi reservare; quia hæc antiquissimo jure sibi competebant. Hæc etiam non solum jure universalis administrationis papalis potuerunt competere, sed etiam ex speciali causa, ratione materiae subjectæ, utpote quia inferiores in suis electionibus et ordinarii collatores in beneficiorum collationibus abutebantur, et per potentiam laicalem saepe jure suo non libere uti permittebantur, seu aliqua speciali ratione. » Non indigere autem romanos pontifices episcoporum consensu in iis, quæ ad corrigenda inferiorum antistitutum vitia, supplendam eorum negligentiam, vindicando ab ingruentibus abusibus canones quis non intelligat?

IX. Accesserunt principum ipsum preces, quia romanis pontificibus hujusmodi mandata ac reservationes efflagitabant. Certe Alexander III ad parisiensis capituli clericos instantibus Ludovico VII Galliarum rege, regina, aliisque regni magnatibus litteras dedit, quibus meldenensis episcopi nepoti præbendam impetriri jubebantur (3). Idem Clemens VI

de Anglie rege testificatur in epistola ad ipsum regem (4) : *Magnitudinem tuam latere non credimus, nec a tua memoria excidissemus, quod nobis pro reservacionibus inibi faciendis aliquibus feceris supplicari.* Carolus ipse Galliarum rex pragmatice sanctionis auctor et parens illud a Callixto III pervicerat, ut tornacensem sibi episcopatum reservaret, regio cuidam ministro conferendum ; quod et apud Pium II, Callixti successorem, iterum ursit (5). Quis horum principum de episcoporum petendo consensu unquam cogitavit ? Idem de plurimis, quæ christianissimi reges ac regni proceres a romanis pontificibus obtinuere, indultis dicendum. De Innocentio IV hæc scribit Matthæus Paris (6) : *Contulit multis consanguineorum eorum multa beneficia ecclesiastica, et licentiam plura obtinendi cum indulgentiis multis, necnon complura ipsis nobilibus contulit donativa.* Innocentius quoque VI Joanni II, Galliarum regi, petenti indultum concessit ad vacatura in 25 regni sui cathedralibus et collegiatis ecclesiis (4). Joannes tandem XXIII (ne infinitus sim) ad quingenta beneficia jus nominandi Carolo VI attribuit (5). Haud equidem qui jus pontificium ad episcoporum consensionem revocaret, regum istorum gratiam iniaret. Cum enim solam illi romani pontificis potestatem agnoverint, nec de exquirendo episcoporum consensu solliciti fuerint, irrito jure potitos fuisse efficeretur.

X. Illud vero mirandum maxime jam tum sub Alexandro III ejusque successore Lucio item III adeo certam corroboratamque fuisse hanc romanorum pontificum potestatem, ut non solum (quod nuper vidi mus) rex ipse, regina, ac regni proceres Alexandrum precibus suis ad mandata quæ vocabant de providendo in Gallias mittenda extimularent, sed plerique quin parendum sibi esset, non dubitarent. Exstant ea de re non pauca Stephani Tornacensis epistolæ memorata dignissimæ ; nam epistola teria meminit ille de promisso in favorem Guillelmi ad preces domini papæ beneficio ; tum de mandato precibus addito hæc habet : *Subsequenter et constanter auctoritate mandati mihi injuncti eidem (aurelianensi episcopo coram canonice illius Ecclesiæ) prohibui, ne alii, antequam tibi, beneficium in Ecclesia magdunensi conserret, et canonicis, ne alium, quam te, canonicum reciperent...* Homo ille obediens, ut solet, respondit, et mandatum domini papæ sese completurum promisit. Epistola quoque 62 ad Alexandrum pontificem de ejus mandato plena est summæ erga pontificem reverentiae. En illam : « Ad unius jussionis vocem vestræ, pater, obtemperans filio Laxii de Archerio, sicut præsens coram vobis promiseram, absens exhibere curavi, quamvis sit vobis aliter per ejus vicinos intimos intitatum. Frumento et vino stabilivi eum, ut altero confirmaretur cor hominis, altero lætificationem quoque, et aliarum magnarum personarum inducti, universitatem vestram in apostolica scripta monemus, mandamus, atque precipimus, quatenus, etc.

(1) Apud Bail. in Summa conciliar., t. I, p. 466.

(2) Vide Eneæ Sylvii seu Pii II, ep. 374, 375.

(3) Ad ann. 1243.

(4) Vide Indultum apud glossatorem pragmat. sanct.

(5) Bullam recitat du Tillett, part. I, pag. 454.

sentiret. Mutatum est mandatum, et aggravatum præcepto, ut quotidianum victum in immensam pecuniam sammam converterem, et decem solidos parisienses per singulos menses puerο numerarem. Factum ut imperasti, cum et hæc, et alia quæcumque jusseritis, ego et fratres nostri parati simus, et libenter suscipere, et liberaliter adimplere. Sciat interim paternitas vestra nos in quibusdam clericis exhibendis per aliquos dominos meos cardinales consimilia onera sustinere (1). » Addamus tertiam, quæ 22 est ad eudem Alexandrum; ejus hoc est initium: *Parata sedes vestra, pater, ut de plenitudine ejus omnes accipiant;* tum ad clericum, cuius causa eam Stephanus epistolam dabat, sermonem convertens ait: *Credimus eum idoneum, qui vel in aurelianensi, vel in alia Ecclesia stipendia canonica mereatur.* « Quæ verba profecto, inquit dissertator polemicus (Pag. 50) quem antea (*Num. 6*) appellavi, vel ineptissime ac prope modum stulte a tanto viro scripta sunt, aut potestas rom. pontificis ad collationes beneficiorum, vel mandata de providendo in quibuscumque Ecclesiis indubitate veritatis erat ea ætate. » Enimvero tante in Galliis usum auctoritatis sub Alejandro III proximisque ejus successoribus qui ad *temporum injuriam ac barbariem*, aut negligentem episcoporum facilitatem cum Febronio referret, se in illius ævi regnique monumentis admodum peregrinum ostenderet. Satis sit ejusdem Stephanii Tornacensis epistolas 126, 127, 128 et 159, in quibus contra pontifices in turonensi metropoli aliqua innovantes multa leguntur non libere tantum, sed etiam ferociter scripta; Ivonis quoque epistolam ad Paschalem II 238 plenam irarum indicasse. Cum vero neque illius ætatis inscrita, neque episcoporum assentatio quidquam obstiterit, quin hæc ex Gallia ad summos pontifices ob lesa ejus cleri jura scriberentur, quis credat, Gallos non patienter modo laturos fuisse, sed summis pontificibus obsecuturos, si tunc mandata de providendo nova quadam, eaque episcopalibus juribus infesta potestate expedirentur? Quamobrem difficile creditu est, quod post Boehmerum Berthelius et Febronius ingerunt romanum pontificem, Adriano IV sedente, nonnisi *precibus* pro beneficii in cæteris Ecclesiis collatione impetranda usum fuisse; sedente vero Alejandro III, proximo ejus successore, eo usque immutatam rerum faciem et statum, ut jus non modo sibi asseruerit præcipiendi ac mandandi, sed etiam habuerit plane ut vidimus agnatum confirmatumque. Quanquam quid conjecturis etsi firmissimis utimur? Ut Adrianum IV *precibus* tantummodo egisse ostendant, appellant illi ejusdem Adriani ad parisiensem antistitem epistolam 13. At

(1) « Ex hac epistola, inquit cl. auctor dissertationis polemicae quam supra indicavi, col. 999, duo constant ad historiæ lucem diligenter animadvertenda, 1º Consuetum fuisse sub Adriani IV, et Alexandri III, tempora, ut romana curia mandata ad episcopos expediret, non modo de beneficiis cum perpetuo titulo, seu de prebendis conferendis, verum etiam de certis eleemosynis vel manualibus pensionibus ex episcopalibus Ecclesiæ mensa in clericum erogandis; 2º ejusdem facultatis participationem in aliquot cardinales redundasse, quod scientie et concedente pontifice factum esse credendum est. »

cur in adrianæarum epistolarum lectione paulo ulterioris progressi non sunt? Invenissent vicesimam quartam ejus epistolam; in qua non *rogat*, sed *mandat* ac *præcipit* parisiensi capitulo ut *præposituram*, ubi vacaret, Ilugoni cancellario conferret (1). Quod si omnes Adriani IV epistolas conserre eos pigebat, an non magno laboris compendio potuissent Thomasinus adire, qui eo ipso loco (*P. II, lib. I, cap. 43, n. 2*) tredecimam et vicesimam quartam ejus pontificis epistolam recitat? sed nimirum eorum intererat ista confingere ut crescentem in dies romanorum pontificum non tam auctoritatem, quam ambitionem incautis objicerent. Quod quemadmodum a protestante Boehmero factum non miror, ita a duabus illis catholicis scriptoribus in longe graviorem apostolicæ sedis contemplationem repetitum et doleo vehementer, et indignor.

XI. Id tamen, inquit Febronius, negari nequit, episcopos romanorum pontificum conatibus obstitisse (*T. II, pag. 315*), Anglos præsertim, de quibus Matthæus Parisius (*Ad ann. 1226*). Obstiterunt sane (2); at cuinam regum ac principum obtigit, regni sui ordines ita devinctos habere, ut nunquam eos, ac præsertim ubi de augendis vectigalibus, de exprimendis pecuniarum subsidiis, de privilegiis in magnum familiarum detrimentum aut abolendis, aut minuendis, verbo de opibus, aut juribus actum sit sibi repugnantes senserit? Obstiterunt; at fuere semper, qui romano pontifici etiam in his non obtemperare nefas ducerent (3). Obstiterunt; at alii contra cogi illos ad parendum posse senserunt, imo et pontifices, ut sua in illos auctoritate animadverterent, exstilarunt (4). Sed et illud fatendum est, plerosque eorum qui

(1) Ep. 24, t. vi Conc. Hard., p. II, col. 1551: *Universitati vestrae præcipiendo per apostolica scripta mandamus, et mandando præcipimus, quatenus præposituram quæ in parisiensi Ecclesia, et domos quæ in clauso ejusdem Ecclesie, delincit primum vacaverint... ei* (Hugoni cancellario) *omni contentione et appellatione seposita concedatis.*

(2) Quæ tamen ex uno Mattheo Parisio proferuntur, ubique vehementer suspectæ, ut eum Thomassinus appellat (*P. II, lib. I, cap. 43, n. 9*) *historico maledicentiae*; caute admodum sunt suscipienda.

(3) Audi quid Stephanus Tornacensis scripsit [Ep. 151]: *Paterni D. papæ preces, monitus et mandata tanta debetis hilaritate ac diligentia suscipere ea, etc. Quoniam pro Joanne... summus pontifex monendo, rogando, et mandando scripsit vobis, ego quoque... moneo et consulo ea, etc. Quoniam tanto patrino parere, perire est; non obediens, obire. Accedit quod D. papa D. rhemensi archiepiscopo executionem negotiū commisit... quimandatum apostolicum, si desides apparueritis, implebit non minus celeriter, QUAM POTENTER Joannes vero Sarisberiensis episcopus vorcestrensem, quem ut viro multis ornato virtutibus, præbendam conferret, urget, graviter monuit (Ep. 23): Summi pontificis voluntas decreta est.*

(4) Idem Stephanus Tornacensis (*Ep. 109, ad Lucium III*) ait: *Scripti pro eo (Hervæo subdiacono) sel. rec. pater Alexander decano, et canonici S. Aniani aurelianensis: scriptis et vos primo, et secundo: sed neque preces, neque præceptum vestrum, quamvis tres præbendæ vacarent, voluerunt audire. Absit, pater, ut inanea sint preces vestrae, contemptibilis auctoritas, elusorum præceptum; et nunc demum tanta, si placet, virtute super eos intonat majestas vestra, ut qui blandiū juvari non potuerint, imperio dicant vinci. Exstat quoque inter Joannis Sarisberiensis epistolæ trigesima sexta, qua cantuariensis archiepiscopus monet Alexandrum III, paruisse se ejus de præbenda mandato, sed londoniensem episcopum etiamnum resistere; pontificis propterea esse, ut suæ suarumque precum dignitati consulat; Vos honorem vestrum servabitis.*

pontificibus maxime adversati sunt, non ipsam eorum potestatem oppugnasse, sed gravissimis restitisse abusibus, qui ministrorum aut ad apostolicam sedem confugientium vitio irrepere coeperant. Id eo confidentius pronuntio, quod neverim Innocentium IV reservationes mandataque omnia revocasse, quae ut ipse in bulla ait, (1) *et qualitas temporis, quod diebus istis potissimum fuit ob eorum malitiam modis variis redimendum, et nonnullorum importuna instantia extorsit.* Nempe & pontificis hisce reservationibus, inquit cl. Rigantius (2), utcunque specialibus obsecutae sunt nationes omnes, quandiu servata regula boni et aequi, aut pauperibus aut indigenis beneficia distribuebantur. Sed restitere Angli, dum earum provinciarum opes deferri videbant in Italiam, et rursus obstitere tum Angli, cum Hispani; cum a pontificibus Avenione residentibus, hominibus gallis sua sacerdotia conferri viderent. Hi tamen abusus ex mandatis de proviendo quae *expectativa* dicebantur, potissimum emergabant. Quamobrem post gravissimas populorum querelas pluribus seculis iteratas, ea tandem concilium tridentinum sustulit (Sess. 24, cap. 19), cum jam ante centum fere annos Pius II de iis extirpandis in consistorio deliberasset, sed auctoritate potissimum cardinalis Hispani Carvajal incorrupta integrata portuensis episcopi, qui rem tot laboribus, tot certaminibus assertam sponte abjeci noluit, a proposito dimotus fuisset (3). Ferenda autem non est Febronii audax inconsideratio, qui ut reservationes omnes invisas reddat, Barthelii sui sectatus vestigia (4) ait (T. II, pag. 484): Quid post haec sapiens quisque judicabit de praetenso jure Romanorum ad collationes beneficiorum, quod tum in saa origine, tum in exercitio Gerso vocat *figmentum auctoritatis a Christo non collatae; transgressionem terminorum rationis et justitiae; usurpationem illegitimae potestatis; fructum intollerabilis pompa; avaritiae et ambitionis Romanorum; manifestam rapinam jurium episcopalium; consuetudinem ad omne malum inductivam: quod PARISIENSIS UNIVERSITAS canonum contemptum, jurium humanitatis violationem; Ecclesiarum evacuationem et destructionem; non portanda personarum, præcipue ecclesiasticarum, onera; status ecclesiastici deformationem: quod rex christianissimus, non tolerandam in rebus sacris deformationem et indignitatem; sacerdotiorum spoliacionem; fomentum voti capienda mortis; rei pecuniariae exhaustionem, bonarum litterarum atque disciplinae suppressionem.* Sapiens enimvero quisque Febronium judicabit cum spectris confligere; Gerso enim, universitas parisiensis, Galliarum rex nominatum in diplomata apostolica, quae *expectativas* nuncupabant, et mandata invehuntur; ea scilicet jura quibus romani pontifices per tridentinum concilium spoliari se passi sunt. Præterea sapiens quisque judicabit nec sati in

(1) Exstat ea bulla in additionibus ad Matthæum Parisium.

(2) Comment. in Reg. I Cancell., § 4, n. 12 et seqq.

(3) Confer cardinalis papiensis ep. 92, et Raynald., ad ann. 1464, n. 67.

(4) Apud Febronium, t. I, app. 1, § 17.

tridentinum concilium reverentie & Febronio exhiberi, et gravissimam insuper ab eo injuriam christianissimo regi irrogari? Quid enim? an ipse aut melius novit tridentinis patribus, quæ ab apostolicis reservationibus damna imminerent, aut tanta illos singit seu socordia, seu in romanos pontifices assentatione, ut qui mandata gratiasque quæ *expectativa* vocabantur, de medio tollere non timuere, reservationibus si ipsum audimus, non minus noxiis pepercerint? De Francisco vero primo Galliarum rege quid dicam? Affert Febronius nescio quæ ex procœlio in concordata cum Leone X; ut pontificias omnes reservations nigerrimis a rege coloribus pictas fuisse suadeat. Franciscus scilicet *primus stipes* erat, ut qui *concordatorum* pactione plures in Galliis reservations pontificibus superesse (1) intelligebat, atque adeo assentiebatur, reservations tamen omnes veluti *non tolerandam in rebus sacris deformitatem et indignitatem*, etc., detestaretur. Præterea cum parisiensis universitas sua illa a concordatis appellatione (2) nihil apud regem profecerit, ac concordata omnino servari christianissimi reges voluerint, quid eas universitatis querelas in scenam trahere est, nisi Galliarum regibus, a quibus neglectæ contemptæque fuerunt, procaecissime insultare? Inclita quoque natio germanica merito ac jure Febronio indignaretur, qui reservations in celeberrimis concordatis a se receptas atque a tot seculis servatas tam inclementer traducere atque exagitare non timuerit. Ille quidem majus suæ nationis bonum a se spectatum prætexet. Sed Germani [de catholicis loquer] nullum agnoscent bonum, quod cum avita erga apostolicam sedem reverentia pugnet.

CAPUT VI.

Pauca de annatis. Febronius a quæstione, quam super annatis in primo opere proposuerat ad aliam minus odiosam in suis defensionibus callide deflectit. In hac tamen fere nova quæstione multiplicis falsitatis revincitur, jusque annatarum iterum romano pontifici invictè asseritur.

I. Brevem de annatis disquisitionem superiori capiti veluti appendiculam attexo. Febronius annatas in primo opere docuerat sapere simoniam, nullo posse prætextu sanari; peccare etiam in jus commune (3). Igitur ut ab his Febronii criminationibus annatas liberarem, in Antifebronio (T. II, lib. V, cap. 3) ostendi, illis nihil simoniaci, injusti nihil inesse. Enimvero ex annatarum historia, quam ibi pertexui (Ibid., p. 420, seqq.) constat viennense generale concilium etsi de annatis abolendis deliberatum in eo est, Joannis Andreæ, qui illis vicesimam omnipium beneficiorum sufficiendam censuerat, sententia diligenter persensa, nihil tamen adversus eas statuisse (4). In concilio

(1) Ad Thomassinum, p. II, lib. I, cap. 45, n. 9.

(2) Que enim Febronius recitat, exstant in illius academæ appellatione apud Bulæum, t. VI, pag. 88.

(3) Confer Indicem tomij primi verbo *annalarum origo* etc.

(4) In concilio viennensi, inquit cl. Thomassinus, p. III, lib. II, cap. 58, n. 4, verbum de illis factum est nullum. At

quoque constantiens acriter de annatis disputatum fuit ; a Gallis præsentim ; sed hi in varia deinde sententias abierte ; imo præclarissimi inter eos theologi Gersonius et Petrus Alliacensis temperatus de annatis senserunt. Quid deinde ? Post graves ea de re concertationes non solum nihil in eas a concilio constitutum fuit , sed etiam illas Martinus V confirmavit (1). Basileense concilium illas quidem abolevit sessione vicesima prima. Scilicet tunc concilium sumebat, ut animadvertisit Thomassinus (2) , vi sessionis duodecimæ assignatum jam fuisse , aut assignandum mox fore fundum alium , et uberrimum proventum ad onera curiæ romanæ et cardinalium expensas , ministrorumque. Alias enim pugna fædissima et manifesta ea foret confictatio decretorum concilii. » Sed quid invictius et ineluctabilius (pergit Thomassinus) , quam decretum sessionis quadragesimæ secundæ ejus concilii , ubi , creato papa vel antipapa Felice V , ad ejus et cardinalium expensas , assignavit illi concilium anno 1440 quintam partem proventuum ex omnibus episcopatibus , abbatiis , dignitatibus , et quibuscumque denum beneficiis per annos quinque , et decimam partem per quinque proximos sequentes annos. Auctoritate propria hanc reservationem fecit concilium consensuque ut hoc decreto nihil derogaretur capitulo vel beneficiariis , quibus consuetudo vel privilegium , vel statutum suffragaretur , ad annatas aliis ex beneficiis exigendas ; integrum enim eis fore , ut eo jure suo uterentur , altero post annatam pontificiam anno. » Ostendit porro Berthierus (3) hanc Felici a basileensi conciliabulo concessam annatam ceteris annatis , quas antea de medio tollere suscepserat , multo fuisse graviorem (4). Denique tridentini patres licet cardinalis Lotharingius de annatis in privato cum legatis colloquio mentionem

fallitur vir eruditus. Testem enim habemus non solum sequalem , sed qui ea de re mentem suam aperuerat a viennensis patribus expensam , ipsum illum , quem nuper indicavi , ea ætate celeberrimum jurisconsultum Joannem Andreæ (in c. Inter cætera de Offic. ordin. l. i decretal.). At Durandus Mimatensis , inquit Thomassinus in opusculo quod a Clemente V , jussus elucubravit , de modo concilii generalis celebrandi , annatarum ne meminit quidem. Hec unum ergo inde colligere par est , nihil in annatis reprehendendum Durando visum fuisse , cum id operis suscepisset , ut viennensis concilii patribus ostenderet , quibus eluendis disciplina maculis , quibus expurgandis corruptiles incumbendum sedulo foret. Cum enim Joanni Andreæ fides negari nequeat , de annatisque certe in concilio actum fuerit , Durandi silentium argumento esse non potest , annatas nondum eo tempore obtineisse.

(1) Confer Thomassinum , p. III , lib. II , cap. 59 , n. 2 , seq. , et P. Berthier in dissertatione de Annatis , t. XV Hist. ecclæ gallicæ , premissa pag. 16 et seq.

(2) L. c. n. 5. Couer etiam Berthierum . L. c. , pag. 19.

(3) Loco citato , pag. 21.

(4) At inquit Febronius , t. II , pag. 491 , basileense concilium in eos , qui annatas exigenter , poenas in jure adversus simoniacos decretas statuit. Per hoc igitur *sacra synodus quidem non declaravit annatas ipsas esse simoniacas , sed OLERE SIVONIAS*. Falsa et inepta collectio. Si enim annatae vel olivisseni simoniaca , nunquam a basileensi concilio confirmatae fuisseant , quemadmodum confirmatas re ipsa fuisse vidimus. Una illarum retentis bullis exigendarum ratio visa est , ejus synodici patribus *olere simoniaca* , sacrisque canonibus contraria , uti Natalis Alexander animadvertisit in Hist. ecclæ . sec. XV et XVI , diss. 9 , art. 4 , n. 1 ; eaque de causa exigentibus poenas illas indixerit. Sed numquid basileenses patres non iisdem poenis eos , qui deportus exigenter , ad dixerit ? Neque tamen hi *olere simoniaca* visi sunt Gallici , quod quoq; etiam post basileense decretum viguerunt ?

injecisset , de illis nihil sibi decernendum duxere (1). Nihil his ad annatas ab omni aut simoniæ , aut alterius cuiusque vitii labe vindicandas illustrius. Quis enim de catholici seholis theologus vel suspicari possit , quatuor generalia concilia , ac tridentinum præsentim , quod severissimas adversus simoniaca leges edidit , in confirmandas annatas conspiisse , si quid in illis ejusmodi criminis latuisset ? Recte Alliacensis (*Tract. de Auct. ecclæ.*) : « Status summi pontificis et sacri collegii cardinalium dum recipit et querit subventiones consuetas in oblationibus , decimis , vel annatis et similibus , non debet eo ipso de simoniaca pravitate notari , nisi forte vitium aliud in exactionis modo concurrerit ; quod vitium corrigi debet , non obinde status minui , destrui , culpari , vel juribus aliunde defraudari , sicut ab infirmo morbus tollendus est , non subjectum , vel corpus destruendum. Oppositum vero pertinaciter imponere , notando generanter de simoniaca pravitate totum statum istum , temerarius error est , nec esset ferendus. » Quæ quidem bujus theologi sententia quanto magis objicienda Febronio est post corroboratas a constantiensi , basileensi ac tridentino conciliis annatas ?

II. Hæc in Antifebronio fuere proposita. Quid ergo Febronio faciendum fuerat , qui mihi respondere suscepisset ? Id utique unum. Debuerat huic argumento satisfacere , novisque si licuisset momentis simoniæ injustitiaeque vitium annatis confirmare. At hoc opido difficile erat. Quid igitur Febronus ? E re sua esse existimavit , in hac nostra proponenda controversia moderatorem sese exhibere. Hoc ergo titulo quæstionem inscribere placuit (T. II , pag. 488) : *An aliquo , ei quo titulo annatae exigantur et solvantur.* Cum autem tituli , ut ipse ait (Pag. 490) , qui hec in considerationem venire possunt , sint sequentes , ex jure seu lege omnibus gentibus communi ; ex supremâ pontificis hæc tributa impudentis potestate , ex conventione seu concordato , ex honestate vel convenientia ; priores duos omnino rejicit , tertio plures obmovet

(1) Id videtur Febronus legatorum pontificiorum artibus tribuire. Ait enim , t. II , pag. 492 , cardinali Pallavicinum scribere , lib. XIX , cap. 1 , n. 4 : « Studuerunt legati ictum declinare , respondentes , id negotii , quippe quod nec ad fidem , nec ad morum correctionem spectabat , non a concilio , sed solum a pontifice corrigendum. E contrario Lotharingius semper in eodem persistit , affirmans , sape respondisse pontificem , negotium de annatis ac præventionibus , et quodlibet aliud , a se repositum in concilio : atque hinc ortum fuisse concilium , ut gallici præsules mitterentur. » Verum Febronus lectoribus suis illudit , ac Pallavicini narrationem corrumpt. Non enim quæ ibi de annatis Lotharingius egisse cum legatis a Pallavicino perhibetur , annatas ipsas spectabant , sed cleri subsidia , quæ Galliarum regi pontifex ea lege concesserat , ut edicta adversus annatas , ac præventiones in Galliis edita ante revocarentur ; id enim siebat Lotharingius , cum regi sine senatus parisienis assensu efficere non fieret , de illoque obtinendo spes nulla affulgeret , pontificiam subsidiorum concessionem regi nullius esse usus atque emolumenti. Contra vero pontifici satis esse debere , che tali editi non si osservassero . COME DI FATTO , diceva egli , inquit eo ipso loco Pallavicinus , NON SI OSSERVAVANO. Hæc ea sunt , quæ ut declinarent legati , rem ad pontificem ablegandam réponerant ; non annatarum ipsarum suppressio. Imo quantum ab illis abolevis Lotharingius abesset , satis ostendit an. 1563 , in generali Patrum conventu , in quo illas pontifici servandas palam edixit , ut idem Pallavicinus narrat , lib. XXIII , cap. 3 , n. 5.

dificultates; quartum problema esse vult ac pro utraque parte momenta affert. Evidem id jure possem a Febronio postulare, ut diserte edeat, num annatae a quatuor generalibus conciliis permittæ atque adeo corroboratae haberi *injustæ* possint? num *simoniam sapient!* nec *ullo prætextu sanari queant?* Hæc enim una quæstio est, quam in Antifebronio adversus ipsius decreta pertractavi; quo titulo annatae persolvantur, alia omnino quæstio est, nec cum priore illa ab accurato scriptore confundenda. Sed ne videar novæ hujus quæstionis explicatum declinare, eam ingredi libet.

III. Ac quoniam Febronius inquirit, *quo titulo annatae exigantur et solvantur*, hoc primum sibi habeat responsum, eo *titulo exigi et solvi*, quo viennenses patres, quo constantienses, quo basileenses, quo tridentini patres *exigi et solvi permisere*. Id, licet quisnam ille *titulus sit*, indicari certo non posset, satis æquo et catholico homini esse deberet, ut justo illas titulo inniti indubitate judicaret. Quod si Febronius singulare aliquod romani pontificis in annatas jus sibi denotari velit, confidenter dicam ex iisdem quatuor illis fontibus, quos ipse nobis indicabat, totidem veluti certissima jura dimanare, quæ annatas summis pontificibus afferant. Primum erat *ex lege omnibus gentibus communi*, atque ad id Febronius revocat, quod cardinalis Pallavicinus (*Lib. II, cap. 8*) scriperat, *hoc jus ab eo trahere originem, quod Deus ipse de solvendis summo sacerdoti decimis in Veteri Testamento statuerat*. Quod quidem argumenti genus si ita efformetur, ut ex jure decimarum jus annatarum quasi successionis vi colligatur, ineptum est ac fallax, cum illud ad judiciaria veteris legis præcepta pertinuerit in novo fœdere a Christo abrogata: sin autem ita proponatur, ut ejus antiqui juris exemplo non vitio solum carere, sed pias, honestas, æquas esse annatas, imo et veteri illi juri consentaneas, tuearis, magnam sane vim habet ad persuadendum. Quamobrem non solum S. Thomas, aliquique cum theologi tum canonistæ a decimarum jure annatas repetunt, sed etiam Petrus de Alliaco in opusculo nuper indicato de Auctoritate Ecclesiæ his verbis: « *Cum levitæ pro sua sustentatione receperunt decimas, summus sacerdos decimam decimæ a levitis beat recipere, ut patet num. XIX. Unde simili jure videtur quod papa possit recipere ab episcopis promotis communia servitia, quæ vocantur vacantiæ: et in minoribus beneficiis primos fructus, seu alia hujusmodi subsidia; ex quibus ipse, et sibi in Ecclesiæ servitio assistentes possunt convenienter sustentari.* » Adde nunc, nullam exstisisse aut etiamnum exstare gentem sacris profanis addictam, apud quam illi qui primi sacerdotis locum obtinet, minores sacerdotes plura quotannis sive munera, sive tributa non conferant, quod de Teschamo Taossorum apud Sinas sacerdotum principe, de magno Tartarorum Lama, de aliisque id genus idololatrarum pontificibus maximis comportum ex historiis est. Efficies demum, jus quoddam gentibus commune postulare, ut summo pontifici inferio-

res sacerdotes aliquid pendant; quod romani pontifices annatis definierunt. At, inquit Febronius (*T. II, pag. 490*): *Si huic debetur decima aut ejus loco annata, camera apostolica in exigendo hoc censu se admodum tardam ac negligenter exhibuit, eo quod ex omnium, ipsorummet etiam romanorum consensu et confessione, ante seculum XIV de eo levando non cogitaverit.* Acute sane. Sed causam nosse facile poterat, si, quem oppugnabat, Antifebronium legisset. Ostendi enim fundos, redditus, oblationes multo ampliores, atque opulentiores antiquioribus seculis romanæ Ecclesiæ fuisse, largiorum præterea recentiore ævo impensarum necessitatem romanis pontificibus obortam, ut mirum non sit, eos de annatis serius cogitasse, unde necessarii sumptus suppeditarentur.

IV. Jus autem primatis, quod alterum est ex juribus a Febronio commemoratis, attendi cum primis heic debet. Ait quidem ille (*Ibid., pag. 491*), *fuisse tempora ignorantiae, quibus credebatur romano pontifici ex jure sui primatus illud in temporalia Ecclesiæ potestalis competere, ut pro suo arbitrio de illis valeat disponere. Pudat dicere quod etiamnum hodie Romani, ne ipsis quidem auditoribus rotæ, cardinalibus, imo pontificibus exclusis, tales chimæras nutritant, juribus principum secularium adversas, quippe quorum supremæ potestati, uni et soli, omnia bona jura temporalia, etiam Ecclesiæ, in eorum dominiis sita, subjecta sunt.* Ego tamen tempora hæc ignorantiae Ecclesiæ catholice longe utiliora præoptarem, quam *tempus superborum* (*Ecli. LI, 14*), quod etiam iniquum Salomon vocat (*Ibid., 17*). Quid enim hoc tempore Ecclesiæ infensius quo (*Coloss. II, 8*) *per philosophiam et inanem* (intemperantis cuiusdam critics) *fallaciam secundum traditionem hominum* (ut quæ de Christo aiebat Paulus, ad ejus vicarium referam) *tam multi sunt, qui non tenent* (*Ibid., 19*) *caput, ex quo totum corpus per nexus et conjunctiones subministratum et constructum crescit in augmentum Dei?* Pudere se ait Febronius, quod etiamnum hodie Romani uni et soli omnia bona et jura temporalia Ecclesiæ romanæ pontifici subjecta esse doceant *ut pro arbitrio de illis valeat disponere*. Me autem tædet, quod Romanorum de pontificis in Ecclesiæ bona auctoritate sententiam toties a nostris doctoribus ad omne æquitatis et canonum jus explicatam etiamnum sint, qui cum Febronio iniquissimis artibus, ac fallaciis deformant, quo episcopis et christianis principibus invisam reddant. Animo lectores recolant, quæ supra attulimus ad vindicandam romanis pontificibus ex primatus jure generalem omnium ecclesiasticorum bonorum administrationem. Ea heic sumo. Ex illis autem velit nolit Febronius, invictè efficitur, annatas posse summos pontifices sibi solvendas sancire. Notum quippe est, episcopos annatas multo ante, quam eas romani pontifices sibi adscriberent, exegisse (1). Num propterea episcopi *valeant pro arbitrio de suarum*

(1) Vide Thomassinum, lib. II, cap. 58, et Berthier, *Discours sur les annates*, pag. 5 et seqq.

Ecclesiarum bonis disponere? Illane dominii jure possidabant, nec potius uno *economiae* nomine administrabant? Quod si tamen hujus administrationis jure annatas, aliaque onera ex beneficio sibi vindicabant, quidni romani pontifices supremæ administrationis auctoritate idem possint? Fuere etiam tempora, quibus, cum ut episcoporum imo et abbatum ambitioni, et cupiditati in ejusmodi sibi adscribendis Ecclesiarum redditibus modus adhiberetur, concilia (1) ipsique romani pontifices (2) episcopalibus annatis interdixissent, ad summos pontifices confugiebant episcopi, ut per apostolicam auctoritatem illas asserere sibi liceret (3). Heic ergo locus est argumento, quo usum suisse Clementem V, narrat Matthæus Westmonasteriensis (Pag. 457) his verbis: « Ipse vero papa videns insatiabilem quorundam episcoporum Angliae avaritiam importune postulantum primas vacantes ecclesias per annum in suis dioecesibus sibi concedi, advertensque quia quod postulat inferior, potest et superior; appropriavit sibi ipsi per biennium omnes proventus de primo vacantibus in Anglia, videlicet de primo anno primos fructus, tam de episcopatibus, abbatibus, prioratibus, præbendis, rectoriis et vicariis, quam de cæteris minutis beneficiis. » Accedit quod superiore capite de regalia jure observabam. Si enim *advocatio* munere christianissimos reges jure ad percipiendos vacantium Ecclesiarum fructus donari Natalis Alexander cæterique *regalia* assertores existimarent: nihilne juris summo pontifici primatis dignitas adscrivat, qua canonum vindices, Ecclesiæ universæ suorumque juriū tutatores, omnisque disciplinæ judices ac moderatores sunt constituti?

V. De concordatis vero quid Febronius cavillatur? Ait (T. II, pag. 492): « In pacto inter Nicolaum V et Fredericum III inito, annatas pontifici non pure et simpliciter ac perpetuo addici, sed cum addito: Nisi in futuro concilio de consensu dictæ nationis aliter fuerit ordinatum. » Reete. At in quo concilio de consensu dictæ nationis aliter fuit ordinatum? In tridentino, inquit, fuisset locus et tempus hanc materiam retractandi. Fuisset, sed non fuit, neque quidquam de his germanica natio in ea synodo tractandum proposuit. Cur ergo a concordatis abscederet? Tot ob querelas, totque gravamina violatorum (a Roma) concordatorum. Itane vero? Oberhauserum hujus rei testem Febronius appellat (Ibid.): quod maxime doleo, videns religiosum virum Leibnitii, Strauchii, Linckii, aliorumque protestantium; quibus ea concordata maxime invisa sunt, exprobationes, calumniasque cooptasse. Id tamen gratulandum mihi est, quod illustrem germanicam nationem seditiosis hisce vocibus nihil commotum iri sentiam. « Id immortali laudi et gloriæ, inquit Oberhauseri socius Benedictinus Zallwein (T. III Princip. jur. eccl., pag. 27), cedere debet Germanis, quod generosiores suam caritatem, et

reverentiam erga sedem romanam commonstraturi valuerint notabiliorum jurium suorum partem in manibus pontificum relinquere, quam suis libertatibus pertinacius inhærere, ut hoc modo nexus inter romanam et Ecclesiæ germanicas tum restituerent, tum in tempora futura consolidarent. » Tantamne vero quam jure adepti sunt gloriam ob lutheranas istiusmodi nœnias repente abdicent? Injuriis Germanis sim, si tam inconstanti, abjectoque eos animo singam. Quid porro si de eorum re sit, a concordatis quæ semel cum romana sede inierunt, nequaquam desciscere? Non ego heic aut Weissium, aut Schwarziuum appellabo. Audiant protestantem de Senckenbeg (1): « Ecclesia romana, mater christianorum et orbis in primis germanici benignissima, data sua in sacra auctoritate semper benigne tulit, si quis jura sua, ea qua par est modestia, conservare niteretur. Non opus ergo, nec conductit etiam, ut convellantr omnia, ut nexus et Ecclesiæ et imperio utilis ac necessarius dissolvatur. Oportet ordinem aliquem esse inter christianos, oportet esse caput, quod eum regat. Non aliud huic regimini magis aptus, quam Christi vicarius, B. Petrus continua successione referens. Is ab omni ævo ea fuit æquitate, ut oves suas balantes exaudiret, ut gravaminibus mederetur. Non renixum certe novimus Adrianum P. M., cum Carolus M. non omnia ejus postulata admitteret. Transactionem de investituris conflavit Calixtus II, in quam pluribus Friderico I cessit Alexander III. Nec in cunctis obstreperos pontifices experti Philippus et Fridericus II, donec ultimus plane ab ipsa fide declinasse credereetur. Summa quæque consecuti sunt Rudolphus I et Henricus VII. Usurus erat æquo pontifice Ludovicus IV si sua tantum vindicatum ivisset, et ni mala illorum temporum intervenissent. Certe quod ille tantopere cupiebat, obtinuit Carolus IV ut Italæ dominaretur, et regia potestas penderet a sola principum electorum auctoritate. Nec Wenceslaus, Sigismundus, Albertus II, aut reliqui germanicæ libertatis assertores, nec ipse quidem Maximilianus I, aut Carolus V, majestatis suæ et libertatis nationis statores summi, iniquum hactenus experti sunt pontificem. Semper gravaminum, imprimis per Adrianum VI oblata medela. Et si promissa in plurimis irrita mansere, res in modo hæsit, aut turbæ intervenere, ut de cardine quæstionis cogitari haud posset. Hæc omnia eo, ut evincamus, nihil hactenus sanctæ sedi, aut etiam nationi, quæ jura sua nunquam deseruit, imputari possè, si per injuriam seculorum usque nunc fieri non potuit id, quod alias lubens admisisset summus orbis pontifex. Cives nostri, gens bello assueta, rerum novandarum cupida, in se ipsa discors habet, quod sibi in cessando imputet, nunquam refragantem Ecclesiam experta, cui potius media præstandi ipsa subtraxit. Et jure affirmari poterit, ne exemplum quidem esse in omni rerum memoria, ubi pontifex processerit adversus eos, qui juribus suis

(1) Ut Londinense an. 1268, et Palentinum an. 1312.

(2) Clement. *Frequens*, lib. V, tit. VI, cap. unic.

(3) Exempla vide apud eosdem Thomassinum et Berthier.

(1) Method. jurispr., addit. 4. de Libert. eccles. germ., § 5.

intenti, ultra limites vagari in animum non induxerunt suum. Pudore suffundantur Oberhauserus et Febronius dum protestantem tam diversa ab ipsis qui catholico nomine gloriantur de romano scrisisse pontifice intelligunt. Non negaverim tamen concordatis interdum fuisse a summis pontificibus derogatum, sed vel ipsa assentiente natione germanica, vel gravissima de causa, ut sit in primariis imperatoris *precibus*, vel ex nonnullorum, qui romano pontifici hujus doli improviso obrepsero, artibus atque fallaciis: quanquam non dissimulandum factum nonnunquam esse, ut concordatorum violatio quæ nihil minus esset, a malevolis, vel suæ utilitati servientibus sola interpretandi licentia haberetur (1). Quid? quod etiam romani pontifices non semel de fractis a natione germanica concordatis queri debuerunt (2); neque propterea a concordatis desciscendum sibi esse censuerunt, quanquam ea majoris germanis, quam apostolicæ sedi et utilitatis et splendoris esse intelligebant (3). Cur igitur germanica natio concordato-

(1) Exemplum tamen non præteribo, quod propius ad annatas spectat. «Anno 1522, inquit Thomassinus (*P. III, lib. II, cap. 59*) Adrianum VI commonebat Carolus V imperator annatas olim sedi apostolicæ concessas fuisse ad amolliendos Turcos, et assumptum belli infidelibus inferendi; eaque ipsa de causa nunc æquum esse eas in Germania retineri, cum in ejus maxime finibus turcica bella confligarent. Legatum pontificium ordines principesque imperii eadem de causa interpellarunt. «Cum ordines sacri imperii nihil dubitent beatitudinem pontificis pro proprio habere, principes Germanie in solutionem annatarum, ad aliquot annos sedi apostolicas solvendarum ex lege consensisse, ut ille in oppugnationem perfidissimi turcæ, et defensionem fidei catholice converterentur; ex quo autem numerus armorum, intra quos annata illæ solvi debeant, nunc longo intervallo transactus sit, neque annata illæ in hunc usum, in quem decreta sunt, sint conversæ» etc. Goldast., *Constit. imp. t. I, p. 447, 453, 463*. Quibus sane verbis et Germani proceres et Carolus imperator militari magis fiducia, quam accurata rerum peritia perorabant; et armis quam chartis instructiores, ne meminerant quidem concordatorum non ita pridem, anno scilicet 1447 initiorum inter Fredericum III, imperatorem hinc gentemque germanicam, inde Nicolaum V pontificem. Rainald. an. 1312, n. 56. In iis enim prolixe de annata dissenserunt, at de bello turcico verbum illi nullum; et adeo non arctantur ad aliquid annata, ut eæ contra colligendæ prouinentur, donec ea constitutio in concilio generali consensione gentis germanicæ comuteatur. *Dureque haec observantia deinceps, nisi eam similliter in futuro concilio de ipsis nationis consensu contingat immutari.* Confer cl. P. Schwarzium, *Colleg. historic. t. VI, q. 6, § 6, pag. 561.*

(2) Vide eudem Schwarzium, *ibid.*, pag. 358.

(3) Non haec romana curiæ assentaturus dico: absit. Non hoc certe inconsiderata in romanes pontifices adulatiovit vitio laborat Zallius, ejus tamen haec sunt (*I. III, pag. 31f.*) «Est favor, si fuerit conditio Germanorum ex decretis synodi basileensis, nihilominus pro stabilienda et firmando pace remittendum aliquid fuit a natione germanica in contestationem sua reverentia, pietatis et gratitudinis erga summum pontificem haud secus quam a beligerantibus, ut pacem firmam et stabilem obtineant. Optime nempe perspectum habebant Germani, quod moderata durare soleant, et idcirco viam amicabilem, sive amicam transactionem uno dato et altero retento ineundam provide duxerunt. Et quidni Germani de suis prætensis iuribus notabiliter eorum partem remittant? quippe quod ipsis romanis pontificibus sua jura ecclesiastica ut plurimum in acceptis referre debeant. Quis enim episcopatus et Ecclesiæ Germanorum ab intensissimo jure investiturarum, ac regalizæ liberavit? Quis capitulus ius liberum eligendi restituit? Quis episcopos aliosque prelatos ecclesiasticos a jugo imperatorum, aliorumque procerum secularium liberavit, nisi pontifices? Interest vel maxime, ut episcopi Germani stent in auctiori communione et unione cum pontifice romano tanquam centro unitatis, quippe qui ferme solus est, qui ipsis contra potestatem secularem, eorum

rum infractionem vel legitimam vel sèpiuscule obrepant, aliquando etiam imaginariam praetexeret, ut de illis rescindendis cogitaret? Apage febroniana isthæc ausa, quæ a nationis præclarissima sapientia, atque æquitate nimium abhorrent.

VI. Germanorum concordatis jungit Febronius Galliarum concordata; annatasque ait pragmatica sanctione solemniter abrogatas, nec Leonis X concordatis restitutas. Qua in re primum fallitur, cum pragmatica sanctione annatas exhibet solemniter abolitas. Abrogavit quidem bituricensis conventus annatas; voluit tamen pro instanti necessitate moderni papæ (Eugenii IV) et sacri collegii dominiorum cardinalium hodie notorie ingruente, et etiam juxta pollicitationem sacri basileensis concilii ... quod præfatus summus pontifex habeat ejus vita durante duntaxat, pro se et dominis cardinalibus, ac officiariis curiæ romanæ ex fructibus quarumcunque ecclesiarum, monasteriorum, quorumcunque beneficiorum ad decem libras vel amplius taxatorum vacaturorum deinceps, etc. (*Pragm. sanct. tit. IX, cap. unic., § 2*). Ex hoc autem decreto, inquit Thomassinus (*P. III, lib. II, cap. 59, n. 7*) dilucidum est, 1° non haec fuisse annatarum abolitionem,

jura contra injustas usurpationes ausus et invasiones hactenus defendit, et defendere potest. Avertat Deus clementissimus a finibus Germaniae schismata inter episcopos et principes seculares. Tempora aliunde vivimus periculosis, quibus jura ecclesiastica pessimuntur, libertates Ecclesiæ supprimuntur, clericorum privilegia vilipenduntur, immunitates deridentur, ut adeo jure optimo metuendum sit, ne status ecclesiasticus maxima ex parte sui primatur, et ad infinitæ conditionis subsellia detrudatur. Et unde jam medeli quarenda aut speranda, nisi a romano pontifice? quem ferme solum principes, illi saltem, quibus religio cordi est, reverentur et metuunt, quem solum hactenus comprimendo fastui imperantium, extingueundis schismatisbus, vindicandis iuribus ecclesiasticis parem fuisse rerum gestarum historię docent, ad quem episcopi toties recurrere necesse habuere, quoties a principibus seculi in suis iuribus fuere læsi. Habent potius, quod sibi gratulentur episcopi, et capitula Germania, illi quidem, quod ampliorum conferendi beneficia facultatem; hæc vero, quod jus liberum eligendi episcopos ex concordatis obtinuerint, et hoc suo generosiori modo agendi pontifices sibi propitiis, et quadammodo obstrictos reddiderint. Est hæc prærogativa prorsus summa solis capitulis Germanie propria, qua nulla alia gaudet natio quibuscumque prærogativis insignis. In ceteris omnibus regnis et provinciis episcopatus contra normam et traditionem antiquissimam per decem et ultra secula continuatam vel conferuntur a pontificibus, vel episcopi nominantur a principibus seculi. Pessime sane sibi consuluit clerici gallicani, quod tenacis sanctioni sua pragmatice inhæserit: nam exinde factum esse haud inanis est suspicio, quod pontificem sibi minus propitium et faventem habuerit, hicque regi Galliarum in secundo concordato gallio in tantum faverit, ut jus eligendi episcopos capitulis, ecclesiis et monasteriis subtraherit, et jus nominandi episcopos et prelatos amplissimum ad omnes ferme ecclesiæ in manus regum transtulerit, id quod sane clero gallico nunquam non tristissimum accidere debuit. Si qui sunt, qui se ex concordatis Germanie gravissime lesos esse justam querendi causam habent, sane sunt metropolitæ, utpote qui prærogativam summam, id est jus confirmandi episcopos suos suffraganeos per decem et ultra secula juste possessum amiserunt. Sed quid si hoc ipsum jus confirmandi fuisse translatum in imperatores et principes? Utique metropolis longe exoptabilius esse et gloriiosius videri debet illud in manibus pontificum, quam imperatorum suspicere. Anne omne abfuisse periculum, ne id accideret, existimamus? Atque inde est, quod protestanticorum querela, dictoria et criminationes contra concordata Germania neutiquam in favorem episcoporum, metropolitarum et capitularum, sed magis imperatorum collimunt, atque hos potissimum in suis iuribus prætensis gravissime lesos conquerantur.» Sed de his iterum diss. 10.

sed revocationem ad quintam partem ; 2° prorogatio quidem ejus subsidii non extendebatur, nisi ad vitam pontificis ; sed cum non taceretur, ita consuli necessitatibus, non papæ solum, sed cardinalium et officialium omnium curiæ romanæ, hinc non dubia allucebat spes tam diuturni subsidii, quam diutina esset necessitas ; 3° conformabant se tum galli præsules ad voluntatem concilii basileensis, cui placuerat aliud extra annatas assignari levamentum onerum et expensarum curiæ romanæ, quod stabile esset et perpetuum. Exaggeratus ergo illud Febronii dictum est (T. II, pag. 493) : *In Gallia annatae per pragmatice sanctionem an. 1458 solemniter abrogatae sunt.* Deinde ne id quidem extra omnem dubitationem possum est, quod addit : *In subsecuto concordato an. 1516 nihil omnino de iisdem; proinde quoad hoc substitut tenor et vigor pragmaticæ sanctionis.* In quo quidem habet Febronius sibi consentientem P. Berthier (*Discours sur les annat. pag. 27 et seq.*). Galli tamen plures longe aliter existimant, atque, ut aliquos appellem, doctissimus Bail (1), eruditus Thomassinus (2) et anonymous in Epitome chronologica historiae ecclesiasticae (3); imo Berthierus ipse non dissimulat sibi communem opinionem adversari (4). Multa autem sunt, quæ me in hanc sententiam adducunt. 1° Thomassinus animadvertisit, ac Berthierus quoque confirmat, annatarum vices pragmaticæ sanctionis vicibus plane respondisse; ut cum sub Carolo VII hæc viguit, illæ quoque non solverentur, contra sub Ludovico XI et Carolo VIII nunc libere et largius, nunc subtimide et parcus exigenterunt, prout eadem sanctio in ea rerum perturbatione vel nutabat vel confirmabatur. Sublata igitur tandem de medio pragmaticæ sanctione expeditissimus annatis patere aditus debuit. 2° Fidem omnem superat, postquam basileense concilium ea solum legè annatas abrogaret, ut perpetuum quoddam ac stabile romano pontifici subsidium decerneretur, et qui ad Leonem X fuere pontifices, annatas urserant, Leonem nihil omnino de annatis, aut de alio saltem illis sufficiendo subsidio pacisci cum Francisco I voluisse. 3° Exstat in concordatis (5) articulus, quo indicitur necessitas *verum impetrando-rum beneficiorum valorem in mandatis aliisque sedis romanæ provisionibus exprimendi*; quod, inquit gallicani juris peritissimus Joannes Douyat (6) annatarum secundum eam estimationem exigendarum causa constitutum fuerat. Non difficilis quidem P. Berthiero hac in re Febronii duci concesserim, alias ab anna-

tis causas singi posse, cur ea lex fuerit a Leone sancta; sed hæc planissima est, cum iisque quæ haec-nus animadvertisit ita conjuncta, ut sere sit necessaria. Accedit diserta Leonis X testificatio; in bulla enim romanus pontifex, quæ concordatis attexitur Leo hunc ipsum concordatorum articulum retractans decernit : *Quod de cætero perpetuis futuris temporibus impetrantes beneficia in regno Delphinatu et Comitatu prædictis per obitum duntaxat vacantia, si verum annum valorem beneficiorum in litteris apostolicis quæ super dictis beneficiis expedite fuerint, non expresserint, infra annum a die date litterarum computandum, valorem ipsum male expressum corrigi per officiales (ad quos expeditio litterarum hujusmodi pertinet, et correctiones litterarum earumdem fieri consueverunt) petere : ipsique officiales ipsarum litterarum expeditioni præsidentes, ad eorumdem impetrantium simplicem petitionem, valorem ipsorum ad verum annum valorem juxta potentium voluntatem in eisdem litteris reducere et corrigere, ipsique impetrantes pro augmento valoris expressi duntaxat annatam camerae apostolicæ solvere debeant, et teneantur.* At Berthierus, Rebuffi, Petri de Marca, aliorumque gallorum jurisconsultorum nixus auctoritate, ait hanc Leonis constitutionem, neque in lateranensi concilio probatam fuisse, neque in Galliis usu receptam. Nolim ego in hanc rem morosius inquirere. Hoc tamen, ex ea constitutione palam fit, concordatorum articulum, quo verus beneficiorum valor exprimendus præcipitur, ad annatas referri. Quis autem Leone melius suorum concordatorum sententiam nosse potuit ac debuit ? 4° Statim a concordatis exigi annatae coepere, ac licet inter christianissimos reges ac summos pontifices interdum de modo illis adhibendo quæstio fuerit, nunquam tamen ad nostra tempora in Galliis sunt intermissæ. Quenam hujus disciplinæ verosimilius causa excogitari potest, quæ tandem ad concordata referri non debeat ? Febrionario solum (L. c.) ejusque similibus maledicentissimi obtrectatoris Pasquierii animadversio probari possit, a romanis pontificibus certum beneficiorum numerum parisiensi senatu fuisse concessum, ne in annatas iniquior esset. Aequiores Berthierus causas proposuit; nempe quorumdam beneficiorum collationem in concordatis pontifici servatam, annatarumque persolvendarum onus iis solum beneficiis quæ *consistorialia* appellantur, et 24 ducatorum valorem superant, definitum. Atque hæc quidem faciliorem ad annatarum vel restitu-tionem vel confirmationem parare in Galliis viam poterant; inquirendæ tamen supérsumt cause, cur earum receptione a concordatis disjuncta non fuerit; nec ultra satis probabilis afferri poterit, quæ ad ipsam concordatorum vim non revocetur.

VII. Quod si Febronius, Gallos concordatorum pactione ad annatas non teneri præfracte contendat, præter primatis jus quod supra explicuimus, addemus subsidii nomen. Ne ipse quidem Gersonius hunc exigendarum annatarum titulum improbabili. Objec-

(1) In summa conc., t. I, ad concil. later. V de Concord.

(2) L. c., n. 11. *Restitutæ denique prorsus annatae fuere in Gallia, concordatis an. 1515.*

(3) T. II, paris. edit. 1752 pag. 231, ad ann. 1515. « Tels furent les fondements du fameux concordat entre Léon X et François I, par lequel il fut convenu que le roi nommerait aux grands bénéfices de France et du Dauphiné, et que le pape recevrait les annates de ces bénéfices sur le pied du revenu courant. »

(4) Pag. 27 : « ON CROIT COMMUNÉMENT que le concordat est une loi aussi favorable aux annates, que la pragmatique leur avait été contraire. »

(5) Tit. VI, de Mandatis apostolic., § 4.

(6) Præfat. in specimen jur. eccles. Gallorum, p. I, pag. 40.

cerat sibi Gersonius in opusculo de Simonia : *Sicut ex antiqua lege decimæ decimarum debeantur summo sacerdoti a levitis (Num. XVIII, Deuteronom. XVI), sic non minus in lege nova debetur hæc decimalis facienda ipsi papæ per inferiores. Hæc autem recompensatio videtur rationabilis, quod fructus primi anni a quolibet beneficiario persolvantur, quoniam in hoc papa servit Ecclesia, et ita pro sustentatione status sui potest onerare personas et beneficia. Quid vero ad hæc Gersonius? Audiamus. Respondendo talibus objectis dicimus primo, quod inferunt et concludunt aliquas veritates. Ut quod officio papæ debeatur beneficium sufficiens et condeceens. Et quod ab inferioribus sibi debetur subsidium. Et quod illud subsidium potest, vel potuit debitum circumstantiis observatis accipi super fructibus inferiorum beneficiorum, ubi non est aliter facta papæ sufficiens provisio; sicut prima ratio satis hoc concludit tam ex jure divino, quam naturali præsupposito divino. Sed quod siat exactio, vel extorsio, sicut conclusio loquitur, ratio non concludit. Hoc scilicet unum Gersoni summopere displicebat ante annatas exigi quam fructus a beneficiario percipi possent (1). Istius modi tamen subsidium romano deberi pontifici assentiebatur. Neque id cuiusdam solum æquitatis est, atque honestatis, cui refragari nefas non sit, cum Gersonius tam ex jure divino quam naturali præsupposito divino illud accersat. Indigent enim vero perpetuo hocce subsidio romani pontifices. Nam, ut recte a Zallweinio animadversum est (2), « 1° annatas dantur in vim alimentorum pontificis, cardinalium aliorumque ministeriorum... 2° applicantur in legatos et nuntios apostolicos, quos pontifices ad certas nationes, et aulas principum ablegare necessum habent; 3° ex his annatis subvenitur episcopis sua sede dejectis, et principibus a suo regno inique deturbatis: quare, licet 4° causa passagii, pro recuperanda terra sancta cessaverit, subintrarunt aliæ causæ æque graves, aut fors graviores... quod si ulterius dicatur, pontificem aliunde habere amplissimum patrimonium, et ex hoc percipere immensos redditus pro sublevandis necessitatibus sufficientissimos, replicamus, fors ne hos quidem sufficere, ut inde necessitatibus extraordinariis subveniri valeat. Et numquid prudentis patris-familias non est providere etiam casibus futuris? si*

(1) Eo tamen necessitate compulsi sunt romani pontifices. Rem explicat Aeneas Sylvius in litteris ad Martinum Meyerum: « Illud, inquit, non sinemus intactum, quod ad exigendos beneficiorum, que Romæ conferuntur, medios fructus, sive, ut aiunt, annatas, nullam permitti creditoribus moram accusas. Quod tamen conventa ipsa depositum. Verum est enim quod ais. Verum hoc ab eorum ingratitudine ortum invenies, qui cum Ecclesiæ consecuti essent, dilationemque solutionis faciendas obtinuerint, postquam litteræ apostolicas habuere, et domum reversi possessionem consecuti sunt, neque in præstituta die, neque multis post annis apostolicæ cameras satisfacere curaverunt: excommunicationis pœnam, cunctasque censuras levi animo penitentes. Quorum non fuit parvus numerus. Compulsa igitur apostolica sedes (nam inde cardinalium victimæ est), adversus injustam rebellionem justum inventi remedium, et in gratitudinem obviam pergens, solvere ante tempus eos instituit qui post tempus aliorum exemplo satisfacturi non videbantur. »

(2) T. III, quæst. 2, cap. 1, § 10, pag. 259. Hæc dissert. 10 illustrabimus.

urgeant dicendo: ad quid opus est tanto, tamque immenso officialium numero, fastu, luxuque prælatorum romanorum? duplicamus, hoc ipsum in primis posse objici principibus tam ecclesiasticis, quam secularibus. Et dein numquid majores principes ex motivo caritatis et misericordiae non raro majorem officialium, famulorumque numerum sustentant, ne innumeri homines egestate pressi mendicato vivere, et tam reipublicæ quam civibus privatis graves accidere cogantur. » En febroniana adversus annatas disjecta molimina.

CAPUT VII.

Relationum quoque, imo et generalium convocandorum synodorum, hisque præsidendi jus pontificium Febronius ab episcoporum, Ecclesiæque consensione repetit: utrumque absurdissimum demonstratur.

I. Extrema attigimus jura, quæ Febronius romano quidem pontifici asserit, sed ita tamen ut non pri-matus vi, sed episcoporum assensui tribuat. Sunt illa duo, alterum jus relationum, alterum jus generalium synodorum convocandorum, illisque præsidendi. Ac de primo quidem jure sic statuit (T. I, cap. 3, § 7, pag. 186): « Quamvis particularium Ecclesiæ ad romanam sedem relationes de se minime sint argumentum *status monarchici*, nihilominus in hunc sensum paulatim tractæ sunt, postquam romani pontifices his relationibus assueti, eas deinceps *pro jure* postularent. Consuetudo multorum in difficultioribus negotiis ad sedem romanam, tanquam matrem et magistrum recurrendi, et inde lumen seu consilium accipiendo, talis erat, ut nullum *jus perfectum* primæ sedi ad has relationes competierit, quasi ejus consilia necessario expetenda, et iis acquiescendum fuisset: quanquam postmodum romani id ipsum in necessitatem traxerint. » In hac autem re lubens Febronio assentior, primum hujusmodi relationes Romanam ab episcopis ultro missas fuisse; imo Innocentius I, quem ipse primum ait sibi *strictius* hoc jus vindicasse, de causarum majorum relationibus agens (Ep. ad Vetric.), *synodum*, quæ illas statuerit, et veterem, quæ eas *exigat*, consuetudinem appellavit. Avitus quoque (Ep. 36) ait *synodalium legum esse*, ut in rebus, quæ ad Ecclesiæ statum pertinent, si quid dubitationis fuerit exortum, ad romanæ Ecclesiæ maximum sacerdotem quasi ad *caput nostrum*, *membra sequentia* recurramus. Tandem africani patres in epistola ad Theodorum pontificem, que in lateranensi concilio sub ejus successore Martino I, an. 649, lecta est, *Antiquis*, inquiunt, *regulis sanctum est ut quid quid quamvis in remotis vel in longinquæ positis ageretur provinciis, non prius tractandum vel accipiendum sit, nisi ad notitiam aliae sedis vestreæ fuisset deducatum*. Verum Febronius duo maxime peccat, ac præterea sibimet adversatur. Peccat 1° dum episcopos ipsos synodosque hoc officii erga romanos pontifices sibi debitum ob eorum primatum agnoscisse aut imprudens non animadvertisit, aut vafer dissimulavit.

Aviti quæ recitavimus verba id perspicue indicant; nec minus diserte sardenses patres in epistola ad Julium I fassi sunt: *Hoc enim, inquit (T. I epist., R. P. Coust., col. 395)*, optimum et valde congruentissimum esse videbitur, si ad caput, id est ad Petri apostoli sedem, singulis quibusque provinciis domini referant sacerdotes. Hinc idem Innocentius I ad episcopum Nucerinum perscripsit (*Ibid., ep. 57, col. 910*): *Mirari non possumus, dilectionem tuam sequi instituta majorum, omniaque quæ possunt aliquam recipere dubitationem, ad nos quasi ad caput, atque ad apicem episcopatus referre*. Justinianus quoque ad Joannem II (*Ep. 3, n. 3*) scribere non dubitavit: *Nec enim patimur quidquam, quod ad Ecclesiarum statum pertinet, quamvis manifestum et indubitatum sit, ut non vestrae innotescat sanctitati: quia caput est omnium sanctorum Ecclesiarum*. Indubitato haec argumento sunt, episcopos, synodos, imperatores primatus veluti vi coactos ad romanos pontifices quidquid ad Ecclesiae statum pertineret, sibi referendum duxisse. Peccat 2°, atque in hoc secum pugnat, quod pontifices arguat, quasi quod sponte nullaque necessitate ab episcopis factitatum fuerat, id ipsi in necessitatem traxerint; imo viam sibi aperuerint ad mutandum CONSILIA in MANDATA, DIRECTORIUM IN IMPERIUM. Annon ea in romanos pontifices ubique Febronius prædicat canorum executores? Quid ergo miratur, si quod synodilibus legibus et antiquis regulis constitutum fuerat, strenue exegerint, aut in necessitatem traxerint? Hoc dictum esto, ut Febronium cum Febronio committamus. Cæterum id summi pontifices in necessitatem traxerunt, quod eum ad romanam Ecclesiam propter potentiores principaliatatem necesse sit omnem convenire Ecclesiam, ut ex Irenæo sæpius monuimus, oportet, ut quæ in Ecclesiis geruntur negotia, cum romano pontifice potissimum communicarentur. Ac consulta quidem quæ pontifices responsa mittebant, modesto vocabulo appellabant, nec tamen illa aut consilia, aut directorium censebant, mandata semper et imperium habuerunt. Si enim episcopi hisce consultis acquiescere non debuissent, qui Innocentius I omnia, quæ possunt aliquam recipere dubitationem ad se quasi ad caput, atque ad apicem episcopatus referenda Nucerino antistiti scripsisset, ut consulta vide licet sedes apostolica ex ipsis rebus dubiis certum aliquid, faciendumque pronuntiaret? Sed clariora sunt, quam ut febronianis ullis tenebris obscurari queant, ejusdem Innocentii verba in epistola ad episcopos carthaginensis concilii: «Antiquæ, inquit (*Ep. 29, t. I epist. R. P. Coust., col. 888*), traditionis exempla servantes et ecclesiasticæ memores disciplinæ, vestræ religionis vigorem non minus nunc in consulendo, quam antea cum pronuntiaretis, vera ratione firmatis, qui ad nostrum referendum approbatis esse judicium, scientes quid apostolicæ sedi, cum omnes hoc loco positi ipsum sequi desideremus apostolum, debeatur, a quo ipse episcopatus et tota auctoritas nominis hujus emersit.... Vel id vero, quod patrum instituta sacerdotali officio custodientes non censemus

esse calcanda, quod illi non humana, sed divina decrevere sententia, ut quidquid quamvis de disjunctis remotisque provinciis ageretur, non prius ducerent finiendum, nisi ad hujus sedis notitiam perveniret: ut tota hujus auctoritate justa quæ fuerit pronuntiatio firmaretur, indeque sumerent cæteræ Ecclesie (velut de natali suo fonte aquæ cunctæ procederent, et per diversas totius mundi regiones puri latices capitis incorrupti manarent) quid præcipere, quos abluere, quos veluti cœno inemundabili sordidatos, mundis digna corporibus unda vitaret. Quæ africani patres in ea quam indicabam, ad Theodorum epistola ita reddidere: *Ut hujus [sedis apostolicæ] auctoritate justa quæ fuisse pronuntiatio firmaretur, indeque sumerent cæteræ Ecclesie velut de natali suo fonte prædicationis exordium, et per diversas totius mundi regiones puritatis incorruptæ maneant fidei sacramenta salutis*. Profecto si romanis consultis acquiescendum non fuisse, romana sedes nihil quod certum faciendumque esset, pronuntiasset, neque tota ejus auctoritate, justa quæ fuisse pronuntiatio firmatum habuissemus, multo minus ex consulta apostolica sede sumpsissent cæteræ Ecclesie velut de natali suo fonte prædicationis exordium.

II. Atque ut leviorum causarum relationibus concederemus ea, quæ darent romani pontifices responsa, fortassis non fuisse mandata, sed consilia; id certe ubi graviorum causarum relations ad apostolicam sedem mitterentur, largiri adversario non possumus, quin universam negligamus antiquitatem. Romani enim pontifices sua hujusmodi causas, de quibus ad eos referretur, sententia finiendas edicunt. Id S. Leo de Vicario a se constituto ad Illyrici episcopos scribens (*Ep. 5, col. 619*) diserte monuit: *Si quæ vero cause graviiores vel appellationes emerserint, eas sub ipsis relatione ad nos mitti debere decrevimus ut nostra secundum ecclesiasticum morem sententia finiantur*. Quanquam que ex innumeris quas summi pontifices ad universi orbis episcopos scripsere, consultationibus (1), veluti ex naufragio tabulae supersunt, ubique legislatoris auctoritatem præ se ferunt, quod supra suo loco ostendimus. Nec puduit Febronium relations, quæ ad apostolicam sedem mitterentur, cum iis conferre, quibus alii quoque confirmati nominis episcopi interdum consulebantur? *Non ad solum romanum, inquit (L. c., pag. 187), sed ad alios etiam magnæ auctoritatis episcopos, recursus pro accipiendo luminibus et directione sumebantur*. Sic ad S. Cyprianum subinde, ab ipsa etiam romana Ecclesia similes relationes factæ leguntur; neque ex eo aliqua juris prærogativa præ certa Ecclesia desumi potest. Afferat pro his episcopis easdem synodales leges, afferat easdem antiquas regulas, quæ romano pontifici hocce jus asseruerunt; ostendat eos quoque ex suarum sedium potentiori principalitate fuisse in iis, quæ dubitationem afferrent, adhibitos a scientibus, quid eorum sedibus deberetur; ostendat quæ ad eos

(1) numeras appello cum S. Leone M., ep. 10. Vide Antifebron., t. II, lib. I, cap. 1, n. 2, seqq.

defferentur negotia, ita ex illorum consultationibus definita fuisse, ut tota eorum auctoritate justa quæ fuisset pronuntiatio firmaretur (1). Tum enimvero ali- quid efficiet. Verum tamen moneo eum si hoc demonstrandum suscepit, frustra laboraturum, nisi fortassis vetera, quæ plane adversantur omnia, monumeta punica fide corrumpat; atque pervertat: quod quidem ab ejus moribus alienum non esse cum sæpe animadvertisimus, tum novo heic quoque exemplo confirmabimus.

III. « Theodosius imperator, inquit ille (T. I, l. c., pag. 187), in leg. 45 cod. Theod. de Episc., et leg. 6 cod. Justin. de SS. Eccles., tale privilegium, quale romanus episcopus sibi vindicabat, indulxit conatantinopolitano. Verba legis sunt: « Si quid dubietatis concesserit, id oporteat, non absque scientia viri reverendissimi sacrosancæ legis urbis Constantinopolitanæ (quæ Romæ veteris prærogativa lætatur) conventui sacerdotali, sanctoque judicio reservari. » Hinc duo quasi sponte defluunt: primum: prætensem romani pontificis jus hac lege « per indirectum » confirmari; alterum: hoc jus relationum sua origine, tanquam « verum et perfectum jus » nulli sedi proprium esse. » Adverte, lector, quot heic fraudes lateant. Ecquis hæc legens non statim existimet, relationes, quas Theodosius constantinopolitano episcopo astruit, ab universis vel Orientis, vel saltem provinciarum, quæ illum archipræsulem agnoscebant, episcopis mittendas fuisse? Atqui sermo est de solis Illyrici provinciis, ex quibus cum eas Theodosius ab Occidentis patriarchatu divulsas constantinopolitano præsuli subjecisset, non amplius romanum pontificem, uti factum hactenus fuerat, sed eundem constantinopolitatum antistitem, si quid in illis dubietatisemerget, consulendum deinceps edixit. En legis verba: *Omni innovatione cessante, vetustatem et canones pristinos ecclesiasticos, qui nunc usque tenuerunt, per omnes Illyrici provincias servari præcipimus, ut si quid dubietatis, etc.* Scilicet diversorum episcoporum subreptionibus per Illyricum, ut ait Honorius in epistola quam Bonifac I hortatu ad eundem Theodosium hac de re scripsit, *imperatori persuasum fuerat, id veteres canones ferre cum potius antiquas ordo Illyricum romano pontifici servari postularet.* Deinde cur Febronius, qui a nobis patriarchæ et primatis jura in summo pontifice confundi tam sæpe queritur, prætensem romani pontificis jus hac lege (quæ de uno patriarchico per Illyricum jure agit) per indirectum confirmari observat? nisi ut Romæ veteris prærogativas, quæ imperiali lege cum constantinopolitano præsule communicari possint, ad jus humanum detorqueat? Quid vero quod Theodosius perspecta ex Honorii litteris veritate suam illam legem penitus abrogavit? Exstat etiamnum ejus rescriptum ad Honorium (2), ubi ait: « Omni supplicantium epi-

scoporum per Illyricum subreptione remota, statuimus observari quod prisca apostolica disciplina et canones veteres eloquuntur. Super qua re secundum formam oraculi perennitatis tue, ad viros illustres præfectos prætorii Illyrici nostri scripta porreximus, ut cessantibus episcoporum subreptionibus, antiquum ordinem specialiter faciant custodi: ne venerabilis Ecclesia sanctissima Urbis privilegia a veteribus constituta amittat, quæ pérenne nobis sui nominis consecravit imperium. » Febronius tamen primam legem objicit, de altera silet turpissima fraude, consueto tamen illis more, qui apostolicam sedem cum hereticis oblatrant.

IV. Ad alterum convocandarum synodorum generalium jus propero. Illud ad unum romanum pontificem ex summa in Ecclesiam potestate et jure clavium spectare néque ulla unquam concilia nisi ipso vel indicente, vel curante, vel saltem assentiente celebrata fuisse certissimis argumentis in Antifebronio demonstravi (1). Febronius tamen illis omnino neglectis in sua sententia perstat, octo priora generalia concilia a solis imperatoribus convocata fuisse, deinde *unu et tacito tam Ecclesiarum quam principum consensu hoc jus generales synodos convocandi dimissum fere fuisse soli romano pontifici* (T. I, cap. 6, § 3, pag. 577). Quocirca monet (T. II, pag. 471) *Reces sum imperii de annis 1524 et 1529 inductionem omnium conciliorum universalium romano pontifici et Cæsari conjunetim tribuisse.* Id qua veritate dici potuerit paulo post edocebo. Cæterum haud equidem existimari imperii recessibus injurium esse, qui neget, aut aptos de pontificiis juribus haberet eos judices debere, aut tanti esse, ut plus apud sapientes et orthodoxos viros valere possint quam quod Christi sententia postulat atque universæ antiquitatis documenta confirmant. Quod si non sacræ vetustatis, sed recentium ejusmodi monumentorum habenda ratio esset, recessibus imperii aliud paulo antiquius objiceremus, et eo præstantioris auctoritatis, quod in generali Ecclesiæ concilio procusum fuerit. Nempe in constantiensi synodo tres nationes italica, gallica et hispanica generalium conciliorum convocationem ut legitimæ haberentur à papa esse faciendam adeo necessarium crediderunt, ut solemniter edixerint: *Vix congregaretur indubitatum concilium deficiente capite, AD QUOD PERTINET CONVOCARE.* Verum non his monumentis agamus. Ecclesiæ traditio consulatur, omnium retro seculorum consuetudo consulatur. Hanc in Antifebronio luculentissimis testimoniis comprobavi; hanc erat Febronii convellere, adhibita singulis perspicua, et solida responsione.

V. Quamquam adhibuit, ecce illam (T. II, pag. 471): *Non heic repeatam, quæ Febronius, cap. 6, § 2, pro-*

(1) T. II, lib. IV, cap. 4: « Quod jus, uti Ballerinius monet (De Potest. eccles., pag. 88), si tribuendum est etiam concilii generalibus, quæ pariter jus habent in universam Ecclesiam, id rarissimis in casibus accidet, nec in inductione ab istis concilii facienda deerit unquam auctoritas summi pontificis, quæ generalium synodorum gestis ut rata sint, semper necessaria est. »

. (1) Adi Antifebr., t. I, diss. 3, cap. 4, n. 5.

(2) Inter epistolas Bonifac. I, ep. 41, t. I, epist. R. P. col. 1051.

tulit et solidis monumentis munivit de octo prioribus œcumenicis conciliis, non alia, quam imperatorum auctoritate indictis. Quod quisquilia illas ex hereticis collectas non repetierit, gratias ago; sed quod eas solidis monumentis munitas vocare audeat post ea, quibus sua illa monumenta labefactata in Antifebronio sunt, hoc enimvero non feram, Febronii opus in omnium manibus est; Antifebronium secunda apud Cæsenates editio parabiliorem fecit. Aequos ergo letores appello, ut opus cum opere conferant, videantque, an non eujusdam inusitatæ impudentiæ sit, solida, que penitus convulsa sunt, monumenta jactare, quin quidquam in promptu sit, quo prolixè accurateque illorum confutationi occurratur. Responsi tamen specimen [haud inficias ivero] Febronius dedit; sed vel ex hoc intelligere est, quam solidis monumentis munita sit sua illa de octo prioribus œcumenicis conciliis non alia quam imperatorum auctoritate indictis sententia. *¶* Heic solum, inquit (*L. c.*), pauca addam de harum synodorum postrema, id est, octava. Ipsa hæc synodus, actione prima, de suo convocatore Basilio imp. sic loquitur et testatur: *Qui universalem synodum congregans, quæ visa sunt Spiritui sancto pie peregit.* Idem asserunt S. Ignatius in sua ad synodum acclamatione, act. 8, et Metrophanes, act. 6; ipsa iterum synodus in definitione, quæ actione 10 edita est, his verbis: *Sancta, magna et universalis synodus, quæ per divinam voluntatem et gratiam et sanctionem amicorum Christi ac Deo confirmatorum imperatorum nostrorum Basillii et Constantini congregata est in hac a Deo conservanda regia urbe, in famosissimo templo sanctæ et magni nominis Sophiæ, definit subter annexa.* Et infra iterum de Basilio Augusto: *Vicarios etiam ex omnibus patriarchalibus thronis, necnon et omnem episcoporum catalogum, qui sub potestate sua degit, in idipsum collegit: qui videlicet convenientes, magnam hanc et universalem celebravimus synodum.* Quamvis autem (quod heic urget Zaccaria, cit. cap. 1, n. 12) Adrianus papa per epistolam suam ad Basilium aug. datam, apud Harduinum t. V. col. 768, declareret, se in celebrationem hujus concilii consentire; verum nihilominus certumque manet, quod id solus convocaverit imperator. Igitur quoties illius consensus necessarius non est ad celebrationem, hujus propterea jus et officium convocationis non cessabit. *¶* De mira hac consecutione postea viderimus. Nunc de octava synodo.

VI. Sed quæstionis antea status accurate ponendus est; ab eo enim Febronius sæpe sæpius aberrat. In Antifebronio enimvero monui, quod etiam cl. Zallwein (*T. I Princip. jur. eccles.*, pag. 244) animadvertisit, hac in quæstione jus secernendum a facto. Nam licet imperatores priora octo concilia convocasse daremus, inquirendum superesset, num jure id factum? Convocationem porro conciliorum generalium jure non ad imperatores, sed ad Ecclesiam, imo et ad unum ejus supremum pontificem spectasse iis argumentis evicimus, quibus nihil reponi possit. Quod ad factum attinet, utinam potuissent generalia

concilia cogi, quin imperatores suam ad illa auctoritatem conferrent! *¶* Antequam imperatores, inquit idem Zallwein (*L. c.*, pag. 246) synodis sive convocandis, sive celebrandis sese immiscuere, pacata, sancta, ac decora erant omnia, nunquam jurgati episcopi, nunquam auctorizatae manifestæ hereses, aut innocentes damnati: *An unquam ante [loquimur cum eruditissimo Thomassino] celebratae sunt synodi mediolanensi, ariminensi, aut ephesinae II similes?* *An tunc carceres aut vincula crepue?* *num Cyrus quisquam incarceratus, interemptus Flavianus?* *At postquam Constantinus occupavit, et in posteros transfudit potestatem cogendi synodos, turbata sunt omnia, secutæ episcoporum proscriptiones, exilia, depositiones, etc.* *Quis enim, pergit Thomassinus, ortas inde Ecclesiæ clades mente aut calamo valeat exprimere?* *Quis Hierosolymitanæ, quis Tyriæ sub ipso synodi labes?* *quis sub Constantio mediolanense, syrmiente, ariminense flagitium?* *Quis fidei formulas toties et tam perfidoce fixas et resfixas?* *Ubi ita synodis illusum, et de synodis illusum fidei et majestati Ecclesiæ ante Constantinum?* Sed quoniam factum infectum fieri nequit, prudentis viri est duas veluti convocationes synodorum distinguere, politicam alteram, alteram ecclesiasticam. Illam imperatores ex quadam œconomia quam temporum difficultates postulabant, indulgente, nonnunquam etiam plaudente Ecclesia sibi vindicarunt; atque per eam licebat episcopis congregari cum omnes imperialibus legibus conventus absque principis facultate velarentur, tractatorie insuper ad publicam evectionem a principe mittebantur, antisites accusati, hereticique ipsi se conciliis imperatoris præsidio in unitis sistere cogebantur, etc. (*Vide Antifebr., t. II, lib. IV, cap. 1, pag. 303, seq.*) Ecclesiastica vero, quæ ut legitimus esset episcoporum cœtus, ac de publicis Ecclesiæ negotiis decernerent, pernecessaria erat, ad solos romanæ Ecclesiæ præsules semper pertinuit. Ea autem interdum principis convolutionem cum sequeretur, summi pontificis consensu vel saltem confirmatione perficiebatur, sicut Damasus concilio constantinopolitano I quod Theodosius indixerat, assensus est; Vigilius autem quintam synodum se invito a Justiniano coactam postea probavit: interdum romano pontifice hortatore, aut sua-
sore peracta est, quemadmodum de chalcedonensi synodo in Antifebronio ostendimus (*L. c.*, pag. 313) ac de romana, ad quam Damasus orientales episcopos invitarat, docet horum ad eundem Damasum epistola (1). Quare Rhemensis Hincmarus generalia concilia celebrari aiebat apostolica iussione et imperiali convocatione (*Ep. 33 ad Hincmar. Laudun.*), hac ut congregari, illa ut legitime congregari episcopi possent, neque aliud fortassis recessus imperii, quos

(1) T. I epist. rom. pont., edit. Coust., col. 562. *¶* Sed quoniam fraternalm erga nos caritatem ostendentes, ad synodum, quam Dei voluntate, Romæ congregatis, nos quoque velut propria membra piissimi imperatoris litteris evocasti.

Febronius appellat, indicare voluerunt (1). Jam vero ut ad octavam synodum sermonem convertam, fallitur Febronius, cum Adrianum II ejus convocationi assensisse scribit. *Volumus ergo, inquit pontifex in epistola ad Basiliū imperatorem, quam in Antifebronio appellavi (L. c., pag. 315), per vestræ pietatis industriam illic numerosum celebrare concilium.* Hæc cīne sunt assentientis, an non potius concilium sua auctoritate convocantis, solasque executionis partes Basilio relinquenter? Hoc certe Anastasius bibliothecarius, non illud sibi persuaserat, cum in præfatione ad ejus synodi acta ita Adrianum alloqueretur: *Missis cum auctoritate apostolica vicarii et epistolis decretalibus jussisti fieri Constantinopoli synodum.*

VII. Miram porro dixi (paradoxam vocare potius debueram) illam Febronii consecutionem: *Igitur quoties illius [pontificis] consensus necessarius non est ad celebrationem, hujus (imperatoris) propterea jus et officium convocandi non cessabit.* Quis enim hanc unquam collectionem expectasset eo loco, ubi ipse fatetur, Adrianum II saltem in *celebrationem* constantinopolitanū concilii consensisse? Sed nempe Febronius sat est venenatum illud de synodis etiam invito pontifice celebrandis dogma inspirare; idne jure atque apte fiat, non admodum curat. Desperet tamen (edico) se fidem impetraturum, dum aliqua in sacram antiquitatem reverentia supererit. Ecclesia, inquit cl. Paulus Josephus de Rieger (*Diss. de Concil.*, pag. 138), conciliorum generalium classi nunquam adscripti illa, quæ invito et penitus reluctante pontifice romano celebrata fuere. Hinc Julius I papa inter causas, ob quas synodum antiochenam ab arianis celebratam damnavit, hanc refert: *Quod contra canones ipsum ad synodum non vocassent, cum ecclesiastica regula interdictum sit, ne præter sententiam romani*

(1) Quæ hactenus dixi, præclarissimi præsulis gallicani verbis illustreremus, ut quam a gallicana Ecclesia sententia heic quoque Febronius abhorreat, palam fiat. Is est illustrissimum podiensis antistes in libro inscripto: *Défense des actes du clergé de France*, 1769, p. 1, pag. 69: « Quelque parti, inquit ille, qu'on ait voulu donner à l'autorité séculière dans la convocation des conciles, il faut renoncer à tous les principes de la catholicité, ou convenir que c'est à l'autorité ecclésiastique de décider si cette convocation est nécessaire et utile à la religion, que c'est à elle d'ordonner, par le motif de l'obéissance canonique, aux prélats qui doivent composer ces conciles de se rendre au temps et au lieu indiqués, s'ils n'ont pas de justes raisons qui les empêchent. D'ailleurs il est très-certain que l'autorité ecclésiastique doit indispensablement se concerner avec la séculière; qu'elle ne peut se passer de son consentement pour assembler et pour célébrer un concile; qu'elle manifesterait vainement ses intentions à cet égard, si celle-ci ne fournissait un territoire propre à la tenue du concile, si elle ne permettait aux prélats qui dépendent d'elle d'y aller et d'y passer tout le temps nécessaire, si elle ne protégeait la liberté du concile, lorsqu'on peut craindre qu'elle ne soit troublée par des violences et des hostilités. On sait aussi que les empereurs chrétiens, dont les états renfermaient une très-grande partie de l'Eglise catholique, concourraient à la célébration des conciles par les ordres qu'ils donnaient aux gouverneurs des provinces et aux magistrats des villes pour faciliter le voyage des évêques, et pour qu'ils fussent défrayés soit dans leur route, soit dans leur séjour. Mais il n'en est pas moins vrai que tout ce qu'il y a de spirituel dans la convocation des conciles, je veux dire le jugement des motifs qui exigent cette convocation et l'obligation canonique d'y obéir imposée à tous ceux qu'elle regarde, est du ressort de l'autorité ecclésiastique. »

episcopi quidquam ab Ecclesia decernatur. Vid. ejus epist. ad episc. Orient., quæ tota exstat apud Athanas., Apolog. 2, pars vero in lib. III, c. 9, q. 3; quod etiam declarat Socrates, l. II, c. 8, producens canōnem Ecclesiæ antiquissimum, quo sanctitur *ne absque consensu romani episcopi quidquam in Ecclesia decernatur.* Aut ut rem exponit Sozomen., lib. 3, c. 10, *legem esse*, inquit, *pontificiam, ut pro irritis habeantur, quæ præter sententiam romani episcopi fuerint gesta* (1). Hinc concilii chalcedonensis patres Dioscoro patriarchæ alexandrinō nullum locum concessere, *quia sine episcopi romani auctoritate synodum ausus est facere, quod nunquam factum est* (2). In septima quoque synodo, cum iconoclastæ nescio quod constantinopolitanū concilium jactarent, quod etiam œcumenicī nomine decorabant, patres responderunt (Act. 6): *Quomodo magna et generalis iconomachorum synodus, quæ non habuit cooperantem illius temporis papam, vel sacerdotes ejus, neque per legatos, neque per encyclicam epistolam, ut postulat lex conciliarum?*

VIII. Ab eadem sacra antiquitate plurimum abest, quod paulo post Febronius ingerit, ut concilium invito summo pontifice cogi posse acrius inculcat: *Præsidium, inquit (T. II, pag. 472), concilii romano pontifici regulariter competere, sive per se in eo comparat, sive per legatos, dixit Febronius, cap. 6, § 4, n. 1* (3). *Illud ei ejusque legis semper deberi, et ne ab ipsa quidem synodo alteri deferri posse, neque unquam delatum fuisse*, contendit Zaccaria, t. II, lib. IV, cap. 2. *Nos hanc quæstionem, partim historicam, partim canonicam, aliis solvendam relinquimus.* Eadem aliis ratione relinquere poterat confutandi Antifebronii provinciam; quid enim aliis solvendam relinquit quæstionem, quæ ideo a me pertractata fuit, ut quæ Febronius super ea dixerat, pro argumenti gravitate refellerem? Illam vero quæstionem prætermitti conexitas materiæ vetat: *Quid agendum sit si papa præsidium eo fine et intuitu declinet, ut cursum synodi sistat, aut rumpat?* Nos huic quæstioni respondebimus verbis Benedicti Oberhauser, *Prælect. juris canon.*, lib. II, pag. 148: *Est vero et quod in casu, quo adesse non velit, aut non possit pontifex, negem, concilium eapropter acephalum reddi. Enimvero pontifex rationem quidem primi episcopi habet, sed non solus est episcopus in Ecclesia; nec defuncto episcopo romano universa Ecclesia vacare censemur. Ut ergo subtato pontifice Ecclesia non vacat, ita nec renuente pontifice acephala est. Est pontifex in concilio præses, quo genere officii si primus defungi nolit, ordine secundus aut tertius, et sic de reliquis, poterit. Ita sane concilium V, cui adesse renuit Vigilius, minime sine præside unquam acephalum est proclamatum. Ego quippe eodem modo de pontifice re-*

(1) Confer Ballerinum, *de Potest. eccles.*, pag. 240; et Antifebr., t. II, lib. IV, cap. 1, n. 15, pag. 515.

(2) *Nec fieri licuit, conc. chalc.*, act. 1.

(3) Aliiquid heic Febronii vindic dissimulat, quod magni tamen momenti est. Febronius citato prioris voluminis loco dixerat, *præsidium conciliorum hierarchicum romano pontifici congruere in regula, et nisi concilio aliter videatur; in hujus etenim facultate est etiam præsentibus pontificiis legatis alteri deferre præsidium*

spectu concilii oecumenici censeo, sicut de metropolita respectu concilii provincialis statutum. Quid dici audacius potuit? Accommodatissimum tamen est ad schismaticum illud de generali synodo invito pontifice celebranda decretum, quod unum Febronio cordi est.

VII. Fallitur tamen. « Romanum pontificem, inquit Ballerinius (*De Potest. eccles.*, pag. 52), vel per se, vel per legatos oecumenico concilio adesse ita necessarium est, ut si desit, synodus etiamsi episcoporum numero frequentissima, generalis non sit, nec esse possit. Synodus nimurum generalis idcirco per se maximi est prae quibuscumque particularibus conciliis, quia ob episcopos ex tota Ecclesia congregatos representat universalem Ecclesiam. Ille autem cum sit corpus Christi visibile, visibili capite praedita est, quod ipsi a Christo in S. Petro ejusque successoribus constitutum fuit. Hocce caput per se Ecclesiae personam gerens (ut de S. Petro Augustinus loquitur) quomodo Ecclesiam representare queat, commode explicare et intelligere licet: solum vero corpus non ita; cum corpus sine capite truncus sit, qui totum hominem nec representat, nec representare potest. Episcopi, qui suarum cujusque Ecclesiarum, metropoleon, vel ampliorum dioceseon sunt capita, earum personam representare queunt; totius vero Ecclesiae, cuius nemo illorum est caput, nequeunt personam gerere, nec eamdem universalem Ecclesiam representare, nisi cum ipsis sit summus pontifex, qui solum jure divino est totius catholicæ Ecclesiae caput. » Audenter itaque cum cl. Riegero (1) dicimus soli pontifici, aut missis ab eo legatis jus conciliis praesidendi tribuendum esse. « Normam sane, ut idem Riegerus animadvertisit, conciliis dedit illa apostolorum Hierosolymis celebrata synodus. In hac autem, cum apostoli ad danda suffragia sese moverent, primus surrexit Petrus, et locutus est (*Actor. XV*, 7). Quod jus ex divina ordinatione ipsi competit, ob quod etiam *primus* nominatur apud Matth. X, 2. Cum autem sicut reliquorum apostolorum successores episcopi, ita Petri in Ecclesia romana successor sit episcopus romanus, sequitur hanc Petri potestatem in eius successores quasi jure hereditario derivatam fuisse. »

VIII. Quod autem ex Oberhausero Febroni de Vigilio observat, hominem eruditum non admodum de-

(1) Diss. cit., pag. 114. Sed nefas sit ea prætermittere, quæ nuper appellatus podiensis antistes eodem loco in rem præsentem disserit. « Les assemblées hiérarchiques, inquit, ont, s'il est permis de parler ainsi, un chef et un président né. Le souverain pontife préside de plein droit aux conciles généraux. Les protestants et des théologiens de notre communion qui aiment à se rapprocher d'eux [en Febroni] a podiensi episcopo designatum; et hic se gallicanæ Ecclesiae præsidio tueri posthac audebit? » ont fait d'inutiles efforts pour obscurcir cette présidence dans les anciens conciles oecuméniques. Si l'on excepte le second et le cinquième concile, qui n'obtinrent ce titre que par l'accession postérieure des papes et de l'Occident, tous les conciles généraux, à commencer par celui de Nicée, ont été certainement présidés par les souverains pontifes, ou par leurs légats... Serait-il possible en effet qu'une assemblée qui, selon l'expression de Tertullien, est la *représentation de tout le monde chrétien*, ou n'est point de chef ou s'en donnât un autre que celui qui, par l'institution de Jésus-Christ, est le chef visible de son Eglise?

TH. XXVII.

cet. Benedictinum Benedictino opponimus, Oberhausero Zallweinum; quocum dicimus (*T. I.*, pag. 249): *Synodo constantinop. Vigilium noe per se nec per legatos prefuisse sponte fatetur. Sed quæ hujus causa? profecto non alia quam quod præesse noluerit. Fuit Vigilius Constantinopoli præsens, fuit invitatus, potuisset interesse et præesse (1); sed noluit (2). Voluit ergo potius synodum suo constituto, quam sua confirmare præsentia. Minus autem theologi dignum est argumentum, quod ejusdem Oberhauseri verbis proponitur. Utique pontifex non solus est episcopus in Ecclesia; caput tamen est episcoporum Ecclesiaeque. Quamobrem quæ a capite disjungeretur Ecclesia, acephala merito ac jure appellaretur. At universa Ecclesia non vacat: quibus? Episcopis? ita sane; vacat tamen (ut Oberhauseri phrasi utar) capite, igitur et defuncto, et renuente pontifice acephala est truncausque sine capite. Urget tamen Febroni (*L. c.*, pag. 473), caput essentiale, quod est Christus Jesus Ecclesiae nunquam defuturum, utcunque ministeriale caput deficiat; alioquin sequeretur, quod romana sede per obitum vacante (quales vacaciones nonnunquam per annos durarunt) Ecclesia relinquatur neque integra neque perfecta, atque adeo toto illo tempore persit in deplorabili confusione usque ad electionem novi pontificis; quod nemo æquis et prudens admittet. Pontifice scilicet demortuo Christus Ecclesiam suam regit; dum autem pontifex, super quem in *Petro aedificavit Ecclesiam suam*, in vivis est, ab eo vult Ecclesiam consilio et assensu, qui capitii præ ceteris membris competit, gubernari. Utquid enim supremum Ecclesiae pastorem Petrum constituisset, si ipse suo auxilio voluisset vivente Petro Ecclesiam sustentare? Sed quoniam defuncti pontificis mentionem Febroni injectit, opportunum erit Ballerini argumentum attroxere (*L. c.*, pag. 53). » Clerus romanus in litteris ad Cyprianum datis post S. Fabiani mortem, innuit se non posse quidquam decernere in causa de lapsis, de qua Africani scriperant, bac ratione allata, quia nondum Fabiani successor fuerat constitutus, qui omnia ista moderetur, et eorum qui lapsi sunt possit cum auctoritate et consilio habere rationem (*Ep. 52 inter Cyprian.*). Consilium ad directionem, auctoritas ad jurisdictionem et vim coactivam refertur. Si in concilio particulari romanæ Ecclesiae tanta capitii necessitas est, nonne in universalis quoque Ecclesiae synodo, si non major, eadem saltē capitii necessitas, eademque necessitatis ratio est agnoscenda, ita ut S. Petri successores tanquam universalis Ecclesiae et generalium conciliarum capita potestate sibi a Christo tradita utentes, omnia gesta*

(1) Testem do Eutychii constantinopolitanus ad ipsum Vigilium epistolam: « Necessarium est conferri de tribus capitulis, unde quibusdam quæstio nata est. Et ideo petitum, præsidente nobis vestra beatitudine, sub tranquillitate et sacerdotali mansuetudine propositis sanctis evangelii communis tractat eadem capitula in medio propria nenda quereri et conferri et finem quæstiōni imponi Deo placitum, » etc.

(2) *Voluit autem pontifex*, inquit idem Zallwein (*Ibid.*, pag. 210), *interesse concilio quod synodus contra pactas conditiones fuerit coacta, quas inter etiam hæc erat, ut in dijudicanda causa trium capitulorum tot essent episcopi latini, quot græci. Vid. Graveson ad sec. VI, pag. 63.*

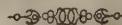
(Trente-trois.)

nen minus concilio dirigant, quam munitant auctoritate atque consensu? Nec tamen Febronius continecscit. In provinciali concilio, inquit (*L. c.*), *absente metropolita non praesidet ejus legatus, sed decanus, id est primus inter episcopos provincie*. Sed quorsum haec? Si legitimo concilio, quod pontifex indixerit, præses alium ab ejus legatis debere Febronius contendit, norit Ecclesiam, quæ de provincialibus conciliis ita statuit romanorum pontificum legatis id honoris a se tribuendum agnoscisse, ut quemadmodum si conciliis pontifex ipse interesset, nemo cum illo de præsidendi auctoritate certare auderet, ita omnes episcopis ejus legatis primas concederent. Imo id in mandatis saepe romani pontifices suis legatis dabant, ut concilio, ad quod mittebantur, præcessent. *Nostram parvitatem* (his S. Leonis legatus Paschasius chaledonenses patres alloquebatur) *hunc sancto concilio pro se praesidere præcepit* (*Act. 3*). Sin autem eo provincialis concilii exemplo Febronius suo illi concilio, quod invito pontifice convocaretur, præsidem

dare se posse confidit, vehementer errat. Invito enim metropolita celebrari potest provincialę concilium, cum superior adsit pontifex, qui provincialę episcopos in concilium cogat; at cuinam facultas est congregandæ invito pontifice generalis synodi? Antequam ergo de conciliis præside cogitet, illud Febronio allaborandum est, ut omni traditionis et ecclesiasticae antiquitatis auctoritate proculeata atque adeo primatus a Christo constituti omni ratione posthabita, cogi invito pontifice generale concilium posse christianis hominibus persuadeat. Cavendum autem sibi maxime existimet, ne inanibus ridiculisque fallaciis ad id utatur, cuiusmodi illa est (*T. II, pag. 472*) ex theologorum et canonistarum italorum sententia pontifices esse œcumenicarum synodorum dominos ac despotas. Placere hæc hereticis possunt; possunt apud rudiores catholicos fidem aliquam invenire; piis ac peritioribus unam scriptoris malevolentiam ac temeritatem produnt.

DISSESTITATIO OCTAVA.

DE JURIBUS QUÆ A ROMANO PONTIFICE USURPATA PER SUMMAM EPISCOPORUM INJURIAM FUISSE FEBRONIUS QUERITUR.

CAPUT PRIMUM.

De episcoporum electionibus queritur, num a romanis pontificibus subdole atque injuste fuerint metropolitani synodisque provincialium eripiæ?

I. Ad ea romani primatus jura devenimus, quæ nulla atque adeo injusta esse Febronius confidentissime edicit. Spectant autem illa ad episcoporum electiones, confirmationes, translationes, cum primis vero ad judiciarium in eos potestatem. Ac de episcoporum causis copiosior erit postea pro materiae gravitate ineunda disputatio, in qua etiam de appellationibus multa sunt a nobis iteranda, ut inconsulta adversarii temeritas refundatur. Nunc illa breviter quoad fieri poterit, percurramus, quibus episcoporum electiones cæteraque ejusmodi continentur. Cum enim ex historicis sacræ antiquitatis monumentis quidquid ad hoc argumenti genus refertur, uberrime solideque in Antifebronio perpensum sit (*T. II, lib. 1, cap. 4 et 5*), id unum restat, ut universæ hujus quæstionis statu accurate positio, illisque, quæ ibi attulimus, breviter retractatis, omnis evadendi locus adversario præcludatur.

II. Ut igitur ab episcoporum electionibus hoc capite exordiamur, vel a vicinioribus episcopis cum metropolitano in synodum apud Ecclesiam pastore viduatam, aut apud metropolim coactis, vel a metropolitano ad cleri populi suffragia coram episcopo visitatore, quem in Africa interventorem, seu intercessorem appellabant, collecta atque examinata, episcopos

fuisse olim delectos libens assentior. Sed Febronio ut hac vetere disciplina ad infirmandas romanorum pontificum, quas dicimus, *reservationes* aliqua veri specie abuteretur, duo fuerant antea demonstranda: istud scilicet metropolitanorum synodorumque jus ejusmodi fuisse, ut nullæ in hisce antistitutum electiōnibus essent romani pontificis partes; nullum præterea extare nomen, quo summus pontifex ejusmodi jus uni sibi vindicari. Neutrū porro ab eo præstatum, imo ne tentatū quidem, nisi verbis ac calumniosis declamationibus. Nos contra utrumque falso affirmari palam fecimus, atque hic iterum ostendimus.

III. Hoc itaque primo statuimus, occidentalium episcoporum electiones ita metropolitanorum ac synodorum juri obnoxias fuisse, ut a romani tamen pontificis imperio liberæ omnino non essent. Etenim, 1º nihil eorum, que ad ejusmodi electiones pertinent, sive eligendos, sive electores, sive ipsius electionis formam species, designare erit, de quo apostolica sedes pro sua auctoritate multa saepius non prescripsit observanda; imo quæ saltem in occidente servata est universa electionum norma, eam ad romanorum pontificum leges prorsus exactam invenias (1); 2º ele-

(1) Confer decretales epistolæ Sirici ad Himerium et ad orthodoxos; Innocentij I ad Vicitrium et ad synodum toletanam; Zosinij ad Patroolum, itemque ad clerum, ordinem, plebemque massiliensem; Cœlestini ad episcopos per viennensem et carbonensem provincias; S. Leonis ad Anastasiūm thessalonicensem; Symmachī ad Cæsarium arelatensem; S. Gregorii Magni, lib. II, ep. 49, vñ. edit.

ctiones a romano pontifice confirmari debuerunt, de quo mox; 5° si quae super electionibus controversia oriebatur, ad romanos pontifices dirimenda mittebatur, quemadmodum in Hispaniis contigit, unde Minicii et Rufini ad Innocentium I, Silvani et Irenæi ad Hilarym causam delatam novimus (1); 4° interdum electiones a summis pontificibus improbatas legimus, aliosque electis ex sua sedis jure suffectos. Illustrē hujus rei exemplum in Antifebronio dederam (T. II, lib. I, cap. 4, n. 16). Nempe Cœciliiani causa dum ageretur, duos episcopos ad Africam missos Optatus Milevitanus refert (L. I contr. *Parmenian.*), ut remotis duobus unum ordinarent. Porro quemadmodum doctissimus præsul Albaspinæus animadverit (*Not. in cit. Optati locum*), necesse est fateri, hos duos episcopos (Eunomium et Olympium) a summo pontifice fuisse missos; alioquin potestatem non habuissent alium in Africa ordinandi. Quoniam vero Febronius S. Gregorii M. mansuetudine abutitur (2), audiat quid modestissimus ille pontifex egerit cum duobus electis ravennatis Ecclesiae metropolitanis, Donato et Joanne. Utrumque Gregorius rejectit, ac Marinianum licet adversantem elegit ipse atque ordinavit (3). Cum etiam ab Ariminensibus electum accepisset Ocleatium, abnuit Gregorius, atque ad Severum episcopum visitatorem litteras dedit quibus electores aut alium si adesset, ex illius Ecclesiae gremio in episcopali sede collocare, aut quem ipse indicabat, præficerre jubebatur (4). Qua in re metropolitico certo jure usum fuisse Gregorium ne singere quidem possumus, cum illud in ravennatem Ecclesiam, quæ metropolitana erat, atque in ariminensem ravennati metropolitæ subjectam exerceret. 5° Metropolitas ordinationum jure privari a se posse romani pontifices multo ante decretalium isidorianarum commenta censuerunt atque professi sunt. Recolantur hic quæ de Joanne Ravennate in Antifebronio narrasse me memini (L. c., n. 8, pag. 70 edit. *Pisaur.*). Ordinaverat hic multipensem episcopum Gregorium maxime invitum. Qua de causa Simplicius an. 482 Joannem graviter objurgavit, tum palam edixit, quod si post hac quidquam tale præsumpsisset, et aliquem seu episcopum, seu presbyterum, seu diaconum invitum facere forte credidisset, ordinationes sibi ravennatis Ecclesiae vel amiliensis nosset auferendas (*Simplic. ep. 2*). Equis autem isthac perpendens non statim intelligat, nihil tam à vero abesse, quam in episcoporum electionibus synodis ac metropolitanis jus tribuere, quod romanos pontifices penitus excluderet?

(1) Hæc aliaque exempla congerit cl. P. Bianchi, t. IV, cap. 3, § 2.

(2) T. II, pag. 420, ubi ait: «Ante omnia autem pro gloria sauctissimi viri observasse juvat, eum per epistolas frequenter monuisse ut per cauoucas cleri populi elecione vacantibus Ecclesiis sine longa mora provideretur; ipse vero nunquam illis nominando episcopos providit.» Vid. lib. V, ep. 25; lib. VII, ep. 19; lib. IX, ep. 77. Quintimo lib. III, ep. 29, assererat, nulli sese unquam episcopali electione favore cujuscunq; dñm personæ immiscuisse, » etc.

(3) Vide S. Gregorium M., Epist. lib. I, ep. 57, *juxta novum ordinem*

(4) Confer citat. epist. 57, lib. I.

IV. Id enimvero exploratus fiet, si quod altero loco demonstrandum suscipio, romanæ Ecclesiæ præsules multis nominibus potuisse episcopatum electum jus sibi servare effecero. Atque illud cum primis animadverti velim, duplex episcoporum genus existare, alterum eorum, qui ad gentes ab idolorum cultu revocandas mittebantur, cuiusmodi Caius ille presbyter episcopus gentium a Zephyrino constitutus; alterum eorum, qui christianorum cœtibus præsunt. Quod ad gentium antistites spectat, negarit nemo plerosque ab apostolica sede profectos fuisse, cum sit manifestum, ut ad Decentium Eugubinum Innocentius I perscripsit, in omnem Italiā, Gallias, Hispanias, Africam, atque Siciliam, insulasque interfacentes (verbo universas occidentales plagas) nullum instituisse Ecclesiās, nisi eos, quos venerabilis apostolus Petrus aut ejus successores constituerunt sacerdotes. Patriarchalis porro juris esse omnium omnino episcoporum, qui christianis præficiantur Ecclesiās, ordinationes (1) superioris dissertationis capite tertio cum de Marca (*De Conc. lib. I, cap. 7, n. 1*) aliisque doctissimis viris indicavimus. Quamvis enim ne episcopi itinerum longinquitate ac difficultate fatigarentur, consultius viuum fuerit, ut episcopi saltem magis dissiti a metropolitanis, hi tantum a patriarchis ordinarentur; nativo tamen jure omnes penitus sive metropolitanorum sive episcoporum ordinationes ad patriarchas pertinebant, atque ad eum præcipue, a quo ipse episcopatus, et tota auctoritas nominis hujus emersit (2). Atque hac ordinandorum quorumcunque episcoporum potestate usos fuisse romanos antistites, ut cætera deessent argumenta, pontificialis liber ostendit. Narrat in eo Anastasius *Sylvestrum* fecisse per diversa loca episcopos septuaginta quinque, Damasum septuaginta duos, Innocentium I quinquaginta quatuor. Ridiculus esset, qui in Italia, multoque magis, qui cum Giannonio in solis suburbicariis regionibus hisce episcopos quæreret. Quid enim? Anne vir prudens sibi persuadeat duobus et viginti Sylvestri annis septuaginta quinque, octodecim Damasi septuaginta duos, sexdecim Innocentii I quinquaginta quatuor aut in suburbicariis regionibus, aut in sola Italia vacasse episcopatus? Audi majora. Sextus III novem annis pontificatum gessit, episcopos autem ordinavit sex et quadraginta; octo Coelestinus, duosque supra quinquaginta ordinavit episcopos; viginti S. Leo M. ordinavitque octoginta quinque supra centum episcopos. Octo igitur ac triginta annorum spatiō ducenti atque octoginta tres vacarunt episcopatus. Credamus vacasse in sola Italia? in solis suburbicariis regionibus? Stolidissimus sum, si credulitatem huicque proveham. Profecto extra Italiam statuendi sunt horum non pauci, quos indicati pontifices per diversa loca fecerunt, episcopi. Quoniam obrem dubitari non potest, quin summi illi romanæ Ecclesiæ antistites jus suum in his ordinandis expli-

(1) Ordinationis nomen eo hic sensu usurpo, quo Græci *xupotovia*, vocabulo cum ad consecrationem tunc ad electionem episcoporum designandam utuntur.

(2) Innoc. I, ep. 29 ad episcopos carthag. conc., col. 888,

cuerint. Itaque si rem penitus spectemus, romanos pontifices, dum episcoporum electiones sibi adscriperunt, nil demum fecisse compieremus, quam ut eas ad primæva suæ sedis jura revocarent. Rem exemplo illustro. Nullum exstat certius patriarcharum jus, quam metropolitanorum ordinatio. Nihilo tamen minus, ut in fragmento epistolæ Pelagi I legimus : *Is mos antiquus fuit, ut quia pro longinquitate vel difficultate itineris ab apostolico onerosum illis (mediolanensi et aquileiensi metropolitis) fuerat ordinari, ipsi se invicem mediolanensis et aquileiensis ordinare episcopi debuissent. S. quoque Gregorius Magnus, ac post eum Honorius I londinensi et eboracensi archiepiscopis induxit, ut non Romæ, sed in Ecclesiarum suarum synodis consecrarentur, ne, inquit Beda (L. II Hist. Anglor., cap. 18), sit necesse ad romanam usque civitatem per tam prolixa terrarum et maris spatia pro ordinando archiepiscopo semper fatigari.* Finge jam, recentiores pontifices horum metropolitanorum ordinationes gravi accidente causa sibi servasse. Querine potuissent archiepiscopi illi, ac læsa sua ipsorum jura apostolicae sedi reprobare? Minime vero. Hoc enim nihil aliud fuisse quam antiquissimam revocare disciplinam, atque illorum ordinaciones ad suum veluti principium referre. Idem dic de cæterorum episcoporum ordinationibus. Febronius fortassis id posse romanos pontifices inficiet; at meminerit, se auctore (T. II, pag. 324) quæ ab episcopis pontifici libere dimissa sunt, si ille eis abutatur, recipi posse et debere. Quidni ergo pontifici in sua jura, de quibus aliquid metropolitanis et synodis cesserit, ubi id Ecclesiæ utilitas poscat, redire licet (1).

V. At, inquit Febronius, hoc quod hactenus proposuimus, jus esse non primatis, sed patriarchæ. Ita sane est. Verum ego satis ridere non possum quorundam hominum inscitiam, qui cum nostris temporibus Ecclesia occidentalis patriarchatus finibus fere con-

(1) Recte ergo Thomassinus aiebat (T. II, lib. II, cap. 8, n. 7). « Si romanus pontifex ante aliquot jam secula cepit solus pene dispensare opines episcopatos orbis christiani, qui et ipse fere jam romanus patriarchatus finibus coartatur: si unum in eum proponendum coaluisse videntur omnia metropolitarum præsco jura; si postremæ hujus ætatis interpres canonum et decretorum, collatorem, et summum omnium beneficiorum fere dispensatorem illum dixerit: ea quidem ecclesiasticae disciplinae immutatio vicissitudini regnum humanum, et temporum lapsibus merita adscribenda est; sed ejus tamen recentioris disciplinae prælusiones quasdam et vestigia juvabit observasse prioribus adeoque et vetustissimis seculis impressa. Ne dubitari quidem potest, quin apostoli; et maxime apostolorum principes summa quadam potestate ueterentur in creandis episcopatibus novis, et in episcopis diligendis. Ubi ad illis creati sunt metropolitani, non suo, sed illi funditus præsco exuerunt jure in episcopos, et in ipsos metropolitanos. Iterum iterumque conculandum illud est, episcoporum imperium super alios episcopos apostolorum æque successores proficiunt ab ejus prærogative imitatione et expressione, qua Christus Petrum decoravit, extulitque supra alios apostolos. Itaque tres illi majorum gentium episcopi, qui Petri peculiares fuere successores in tribus Ecclesiæ patriarchalibus, ingentem semper retinuerunt auctoritatem et jurisdictionem in metropolitanos et episcopos omnes complurium provinciarum sibi subjectarum. Episcopi alexandrinii in sede Marci discipuli Petri confirmabant, ordinabantque metropolitanos omnes, et cum libebat, episcopos omnes provinciarum suæ conditionis. »

tineatur, non animadvertunt, non posse se nisi per summam injuriam romanis præsulibus ea denegare, quæ, si patriarchale tantum jus spectetur, essent ex vetere constantique disciplina illis penitus concedenda. Quid enim ineptius, quam læsam episcoporum synodorumque dignitatem ab istiusmodi censoribus oggeri, cum ea, quibus tantam episcopis, synodisque perniciem inferri clamant, in occidentalí demum patriarchatu summi pontifices faciant, in illa scilicet christiani orbis parte, in qua licet universæ Ecclesiæ primates non essent patriarchali tamen auctoritate eadem possent? Nihil equidem, si sapimus, ad depellendas Febronii criminationes refert, quo hæc jure pontifex agat, modo aliquo eoque legitimo jure agat. Num vero patriarchale jus æquitatem infringit? Neque vero id eo dico, quod ista romanis pontificibus tanquam Ecclesiæ primatibus tribuere verear. Universalis enim primatis jura ejusmodi sunt, ut non uno nomine episcopalium electionum, quas dicimus, reservationes summo pontifici asserant. Primatem enim generalem *beneficiorum omnium bonorumque ecclesiasticorum administrum a Christo constitutum fuisse supra comprobavimus*; quis autem non videat ad eum inferiorum ministrorum electionem, ubi necesse sit, maxime pertinere? Præterea is canonum custos est ac vindicta longe præcipuus. Inspice jam, quo magistratum ac principum violentia, metropolitanorum quoque atque episcoporum aut ignavia aut perversitate essent hujusmodi elections prolapsæ. Laiorum factiones tumultuosæ ex quibus extrema vis, cædes etiam quandoque erupere (1), metropolitanorum injuriosa in admittendis cleri populique electionibus detrectatio, aut tergiversatio (2), capitulorum schismata ac dissensiones, provincialium conciliorum cessatio, aut saltem infrequentia eo elections redegerant, ut vel magno ecclesiarum damno diutissime intermitterentur, aut libertate carerent. Tantis utique malis mederi romani primatis erat, neque aliud aut expeditius, aut tutius remedium occurrit, quam ut sibi elections vindicaret. Accessere creberrimæ ad apostolicam sedem in ejusmodi causis appellations; item expeditæ sæpius a principibus, magnatibus, capitulis dispensationes: quibus tandem effectum est, ut romani pontifices principalem et pene totam electionum episcopalium auctoritatem ad suam sedem revocare maluerint, quam tot discordiarum semina, ac canonum vulnera tolerare.

VI. Quid ergo Febroni fiet, qui hanc disciplinæ immutationem per artes et negotiationes demum prævaluisse conqueritur? (T. II, pag. 99.) Equidem graeculum Latinorum obtrectatorem hic audire mihi videor, non jureconsultum germana fide loquentem. Sed pejora alibi tradit, quo scilicet loco hasce artes singillatim evolvit atque persequitur. Longiusculam sententiam recito, sed opportunis annotationibus ad veritatis leges interpolatam. « Prima, inquit (T. II,

(1) Thomassinus, t. II, lib. II, cap. 33, n. 4, bituricensis, burgidgalensis et carnolensis Ecclesiarum exemplis id confirmat.

(2) Confer eudem Thomassinum, I. c., cap. 43, n. 3.

pag. 486), cura debebat esse, libertatem electionum ab impressionibus, intrusionibus, nominationibus imperatorum et regum expeditam asserere. Præstiterunt hoc papæ ardore tanto, quantum ne quidem sacri canones postulassent ita ut serias ipsis esse libertatis hujus canonice vindicias universis persuaderent. Tonitrua et fulmina in reges et principes, qui dare ecclesiis pastores, aut horum electionibus directe vel indirecte se miscere præsumerent, vibranda finem hunc fortiter attigerunt. » Viden? ut quod in Gregorio VII, aliisque romanis pontificibus adversus imperatorum regumque investituras summo studio pugnantibus laudabile maxime videbatur, nescio quid nimii atque immoderati Febronio sapiat. Nihil vero de carceribus ait, aliisque, quibus ab imperatoribus male habiti sunt invictissimi canonum vindices indiguis sane modis, atque dirissimis. Sed nimur tantus horum ardor fuit, quantum ne quidem sacri canones postulassent, ut excusari Febronio judice imperatores possint, qui in nimium hunc ardorem animadverterint. Atqui cum Paschalis II Henrici imperatoris fraudibus ac vi coactus investiturarum privilegium eidem concessisset, lateranense IV concilium an. 1112 canonica censura, et ecclesiastica auctoritate judicio sancti Spiritus illud damnavit, et irrumt esse judicavit, atque omnino cassavit, et ne quid auctoritatis haberet, penitus excommunicavit: concilia præterea Hierosolymis, in Graecia, Hungaria, Saxonia ac Lotharingia a canone prænestino episcopo celebrata (1), quod nec Paschalis nec lateranenses patres fecerant, Henricum anathemate perculerunt gallicani quoque præsules synodo Viennæ coacta Ludovici (regis) suffragio et concilio... Imperatorem tyrannorum anathemate innodantes, mucrone B. Petri perfoderunt, ut narrat Sugerius abbas in Vita Ludovici VI reg. Franc. (Cap. 16); imo (quod acta ejus concilii testificantur) investitaram episcopatum, et abbatarum, et omnium ecclesiasticarum rerum de manu laica..., haeresim esse judicarunt. Quid de hoc conciliorum ardore sentiendum? Videri saltem posset cum paparum ardore conferendus, ac tantus iudicandus, quantum ne quidem sacri canones postulassent, ita ut serias ipsis esse libertatis hujus canonice vindicias universis persuaderent. Cur ergo de his siluit Febronius, ac papas tantummodo appellavit? Vereor equidem ne qui politicas romanæ curiae artes insequitur, ipse in animum induxerit lectores suos fraudibus neque illis italicis, sed ex haëreticorum promptuario collectis irretire. Verum quæ sequuntur, audiamus.

VII. « Secunda, inquit adversarius (T. II, pag. 486), mox erat sollicitudo, sive per litteras, sive per legatos, inflectere electiones ad intentionem papæ, commendatis subjectis. Jam anno 1082, Hugo episcopus diensis qua sedis apostolicæ legatus fecit elegi episcopum meldensem Robertum abbatem Rabsacis, electumque consecravit; qui licet a metropo-

litano et comprovincialibus excommunicatus, detinuit tamen oboris multis violentiis cathedram tribus fere annis, post quos deponebatur. Anno 1092 Ivonem, S. Quintini abbatem, Urbano II cathedram carnotensem in acceptis retulisse, satis indicant hujus pontificis epist. 8 et 9: vacante ad finem anni 1099 bellovacensi ecclesia, legati Paschalis II vetuerunt ne procederetur ad electionem, nisi recepiis desuper sedis apostolicæ mandatis; cum vero clerus hac inhibitione neglecta elegisset Stephanum Garlandum, electionem cassavit papa, remque disposuit, ut eligetur a majori parte, contradicentibus aliis, Galo seu Walo, S. Quintini abbas, homo cui rex non fudit, ideoque ad episcopatum pervenire non sivit. Qua de re exstant Ivonis epist. 87, 97, 98, 105. Ejusmodi exempla perturbatarum prætaxacionibus electionum plures suppeditant Ecclesiæ. » Pulchra somnia, quæ ut omnino inania non essent, ac solidi quidpiam verique præ se ferrent, non tamen debuissest Febronius prima harum prætaxacionum exempla ab undecimo seculo, multoque minus a S. Gregorii VII, et Urbani II pontificatu accersere; utrumque enim sacrorum canonum studio incensum *nusquam ultro se ullis electionibus interposuisse* pronuntiat invictisque argumentis confirmat cl. Thomassinus (T. II, lib. II, cap. 31, a num. 4). Quod igitur in Roberti electione contigit, non Gregorio VII qui romano tunc pontificatu potiebatur, sed ejus legato tribuendum; electus enim Robertus fuit absque Richerii senonensis archiepiscopi, et coepiscoporum consensu; quod uti a canonibus, ita a Gregorii VII instituto plane abhorrebat. « Cum crebris, » inquit Thomassinus (L. c., pag. 588 *Luc. edit.*), Gregorium preceibus fatigaret Philipponus Francæ rex, quo carnotensem episcopatum cuidam Calabriæ abbatii daret (*ut eum ad regimen carnotensis Ecclesiæ probaremus et ordinaremus*): non speravit tamen pontifex regiis votis indulgeri id a se posse sine canonica electione: *Verum quia sanctorum patrum statuta sequi et observare cupinus, nihil de eo, aut de promotione ejus sine electione Ecclesiæ nobis probandum esse iudicavimus.* Rescripsit ergo ad suum per Gallias legatum, episcopum diensem, ut certiore se faceret, an posset canonice eligi quem rex proponebat? *Ut illorum in hunc abbatem voluntas libera, consideratio prudens, electio canonica, et sanctorum patrum regulis consonans dignoscatur* » (L. IV, ep. 16, lib. V, ep. 5, 11, 14.) Quisquamne serio sibi persuadeat, eum pontificem, qui antequam regis in italum hominem voluntati satisfaceret, electionem *canonicam*, et *sanctorum patrum regulis consonam*, electionem nempe Ecclesiæ ipsius carnotensis præmitti oportere tantopere inculcavit, et jussit, meldensis episcopi a sacris canonibus plane dissentaneam, ut quæ archiepiscopi, et provinciæ episcoporum assensu destituebatur, electionem ursisse? Urbanus porro carnotenses quidem hortatus fuerat, ut Ivonem eligerent; verum canonice ac liberime ab ipsis carnotensis electus fuit. Quare ipse Ivo hac de sua electione ad Urbanum scribens (Ep. 289) ait: *Elegeram abjectus esse in domo Dei....*

(1) Vide Conradum Urspergens. in Chron. ad ann. 1116.

cum sic mihi latenti, nec tale quid suspicanti Ecclesia carnötensis pontificatus possessionis pondus obtrusit : imo et in litteris ad Richerium (Ep. 8) se clericorum primo ingenio, postea violentia regi se fuisse præsentatum affirmat, additque, se reluctantem ad Urbanum contendisse, ad quem cum pervenisset, AD PETITIONEM ECCLESIAE CARNOTENSIS apostolica auctoritate fuisse constrictum, et ita in episcopum consecratum. Quod denique ad Stephanum, bellovacensem electum, spectat, audi ex Ivone quis fuerit. « Notum facio excellentiae vestrae, inquit is in epistola ad Paschalem (Ep. 104), bellovacenses clericos contra interdictum vestrum, et legatorum vestrorum, quemdam clericum nomine Stephanum in episcopum assumpsisse; procul a saeculis ordinibus inventum, utpote nondum subdiaconum, heminem illiteratum, aleatorem, mulierum sectatorem, publice olim de adulterio infamatum, et ob hoc a domino lugdunensi archiepiscopo tunc temporis sedis apostolice legato, Ecclesie communione privatum. De quo dici possent multa alia in honesta, sed haec quae vera et manifesta sunt, ad repulsionem ejus sufficient. Volo itaque sanctitatem vestram a parvitate mea super hoc esse præmonitam, ne per surreptionem innocentiam vestram aliquis decipiat, ut licentia vestra ad episcopatum perveniat. Sciat autem sanctitas vestra hunc Stephanum prius a Bellovacensibus propter prætaxatas causas fuisse repulsum : sed cum sanior pars assensu regis quemdam religiosum vellet eligere, a quibusdam malevolis clericis et laicis excommunicatis eamdem fuisse receptum. » Contra de Galone haec idem Ivo ad eundem Paschalem scripsit : « Bellovacenses clerici melioris famæ et concilii sanioris, precedente consilio vestro, consilio optimatum diocesis sue, et laude populi domum Galonem virum vita honestum, literalibusque studiis et ecclesiasticis disciplinis ornatum in episcopum sibi elegerunt. Pauci tamen ex clericis Stephani illius repudiat complices, quos sibi pelliculis peregrinorum murium, atque aliis hujusmodi vanitatibus auctipis inescaverat huic electioni non assenserunt, nec tamen et aliquid quod sacris canonibus obviat, objicere potuerunt. Cum vero rem per se impedire non valerent, regem adierunt, quædam verba auribus ejus instillaverunt, que facile in cor ejus eliquerentur : videlicet quod predictus electus discipulus meus fuerit, apud me emutitus, addentes quod a sanitate vestra fuerit electus, et quod magnus ei futurus esset adversarius, si in regno ejus aliquando fieret episcopus. Rex itaque virulentis his verbis succensus, et ab omni bona voluntate turbatus, non vult electioni assensum præbere, nec electo bona episcopalia dimittere (1). »

(1) Similia de Galone ad Paschalem scripsit S. Anselmus cantuariensis : « Ecclesia bellovacensis vestro consilio directa, et auctoritate roborata, dominum Galonem abbatem Ecclesie S. Quintini elegit, et electum desiderat sibi construi episcopum. Est enim in quantum humana potest jucicare cognitio, hic aptus et utilis ad hoc in omnibus, que in eligendo episcopo consideranda sunt. ut melior, vel aptior in eadem Ecclesia inveniri nequeat : de persona, quam eligunt secundum conscientiam meam loquor, quia in predicta Ecclesia ad episcopatum nec meliore, nec

Ubi hic Urbani violentia ? ubi politica artes ? Non equidem Galo propter sacramentum domini Ludovici, ut Ivo alibi scripsit (Ep. 144), bellovacensem sedem obtinere potuit, ad parisensem tamen translatum fuit Ecclesiam, neque id pontificis astu, aut vi, sed mira cleri parisensis consensione. Id ab ipso Ivone doceatur in litteris ad senonensem archipræsule Daimbertum, quæ eujusmodi sunt : « Notum facimus vestrae paternitati, quod cleris et populus parisensis Ecclesie voto et voce dominum Galonem bellovacensi Ecclesie consecratum in episcopum elegerunt, et ipsam electionem cum litterarum astipulatione, missis ex clero idoneis personis predicto episcopo præsentantes, ut pastoralem prædictam Ecclesie curam susciperet, humiliiter et devote petierunt. »

VIII. Pergit Febronius (*i. c.*) : Tertio accessit ars politica adjuvandi capitula cathedralia, ut haec excluso reliquo clero diocesos, sola posthac eligerent episcopum cum facilius sit paucis auferre aliquod jus, quam multitudini. Sane quisquis in statutis canonici versatus est, non poterit dictum Innocentii III, in cap. 3. de caus. Possess. et Propriet., pro vero agnoscere : Secundum statuta canonica electione episcoporum ad cathedralium ecclesiarum clericos regulariter pertinere noscuntur nisi alibi secus obtineat de consuetudine speciali. Dum ex statutis canonici potius toti clero competit jus eligendi episcopum, cap. 26, 27, 34, 35, dist. 63, solaque consuetudo fecerit reservatum capitulorum cathedralium. His autem seculo tredecimo solis electionum arbitris effectis, Gregorius IX, posuit generale jus, corpori juris insertum, cap. 52, dist. 10, de Elect. per quod papa his ad quos pertinet electio, mandare possit, ut papæ legatos tanquam consiliarios sub poena nullitatis adhibeant, electuros personam idoneam, si capitulares talem eligere prætermitterent. Quid hic ad conflandam romanis præsulibus invidiam non maligne excogitatum ? Itane vero, ut ab hoc exordiar, arte illi politica adjuverunt capitula cathedralia, ut haec excluso reliquo clero diocesos sola posthac eligerent episcopum, cum facilius sit paucis auferre aliquod jus quam multitudini ? Cur ergo Innocentius III, cui potissimum id tribuitur, primo apud Ottudem quartum an. 1209, deinde apud Fridericum secundum ab. 1213, institut, ut suis illi diplomaticis hocce capitulorum jus confirmarent ? (35) Annon ineptissimum fuisse imperatoriam majestatem ad id interponere, quod evertere in animo haberet ? Num Inno centio difficilis videri potuit cleri multitudini adversari, quam quod tanta auctoritate munitum

equalem inveniri posse intelligo, nec aliquid de illo aut fama, aut experimento, quod ejus obstet electioni, aliquando sensi, sed nulla que ejus electionem approbat, experimento ei fama doguovi. »

(1) En verba Ottonis apud Raynaldum ad ann. 1209, n. 10. « Illi volentes abolere abusum, quem quidam predecessorum nostrorum exercuisse dicuntur in electionibus prælatorum, concedimus, ut electiones prælatorum libere et canonice fiant, quatenus ille præficiatur Ecclesie viduata, quem totum capitulum, vel major et senior pars ipsius duxerit eligendum, dummodo nihil ei obstat de canonice institutis. » Eadem sunt Frederici verba.

fuisset, præculcare? Quanquam si hac in rē culpandi romani pontifices sunt, cur Febronius in hujus accusacionis partem lateranensis IV, concilii patres nostri vocat, qui an. 1215. Innocentio astipulati sunt novamque hanc electionum formam suis decretis firmarunt? Id equidem ab æquo scriptore exspectandum fuerat, non autem ab homine in romanam curiam iniquissimo. De Innocentio porro quid dicam juris canonici scientissimo? Fierine potuit, ut canonies ignoraret, qui toti clero episcopi eligendi jus adscribunt? Nemo credit præter Febronium. Qui ergo scribere Innocentius potuit? Secundum statuta canonica electiones episcoporum ad cathedralium ecclesiastum clericos regulariter pertinere noscuntur, nisi alibi secus oblineat de consuetudine speciali; dum ex statutis canonicis potius toti clero competit et jus eligendi episcopum cañ. 26, 27, 34, 38, dist. 63, solaque consuetudo fecerit reservatum capitulorum cathedralium? Dicam. Ex ætatis suæ stylo locatus est. Quæ quoniam, inquit cl. Carolus Gagliardius (*Instit. de jur. canon. lib. I, tit. XIX, n. 41.*) quamplurimos sine titulo ecclesiæ, et sine præbenda sacris ordinibus nimis indulgenter initiatos tulit aliter quam antiquior ferebat ætas; factum est, ut distinctionis gratia capitulo et canonici dicerentur presbyteri et clerici præbendarii, titulares, cardinales; clerici autem vagi et sine titulo extra numerum, ordinemque promoti. Igitur canonici iidem sunt qui vetustioribus seculis clerici aut presbyterium ac veluti teliquæ, ut cum doctissimo P. Zechio loquar (*De Hierarch. eccles, tit. XXVIII, § 529*), illorum clericorum, quos olim episcopus semper proximos suo lateri habuit, tum ut eos in omnibus negotiis consulenteret, tum ut eorum ministerio in sacris functionibus iteretur. Hinc capitulare quisgrancense an. 789 similiter qui ad CLERICATUM accedunt quod nos nominamus CANONICAM VITAM. Quamobrem quæ statuta canonica præsentim antiquiora ad clericum electiones episcoporum pertinere aiunt, et ab Innocentio de cathedralium ecclesiastum clericis scitissime ac vere intelligi potuerunt, cum reapse ejusmodi clerici iidem sint quos cleri vocabulo vetustior ætas designabat. Gregorio denique sanctio non ad electio- nium libertatem aut elevandam aut infringendam spectat, sed ad prævertendas capitulorum discordias, aut etiam laicorum, qui electiones sœpe sapienti turbarant, comprimendam audaciam. Enimvero si intacta electionum libertate potuit antiquior disciplina episcopos visitatores, ut supra indicavimus, constitueret, a quibus cleri populique suffragia dirigerentur; cur Gregorio vitio veritas, quod casdem ob causas legatorum apostolicorum, ubi adesserent, consilia ab electoribus audiri jusserit? Nam quod visitatores episcopi a metropolitanis mitterentur, nihil ad rem facit, electionibus enim a metropolitanorum jure erexit unius sive primatis, sive etiam occidentalis patriarchæ erat, ut in illis canones diligentissime servarentur, cavere atque omni ope contendere.

IX. Ad præcipuum tot pontificiarum artium propo- situm nos tandem Febronius vocat. Quarta, inquit

(*T. II, pag. 487*), et concomitans fuerat soertia acquirere, ubi fieri poterat liberam episcopatum provisionem sedi romanæ, nulli electioni, nulli dominationi subservientem. In Italia papa, non solum per terras sibi temporaliter subjectas, de vacantibus Ecclesiis libere disponit, sed etiam per aliena territoria. Neque animadvertis multa fuisse quæ romanos pontifices coegerunt, ut universæ Italie ad quartum usque seculum non solum patriarchali, sed etiam metropolitico suæ sedis juri subjectæ episcopatus sibi servarent. Ea Thomasinus his verbis colligit (*T. II, lib. II, cap. 56, n. 11.*). Constat indubitatissime principes Italie arrogaturos sibi fuisse nominationes omnium beneficiorum, nisi eorum conatus retudisset pontifex, novamque inventisset rationem ea conferendi, ex qua, quoniam electionibus per depravatissimos hominum mores jam locus esse non poterat, elucesceret non terrenas potestates, sed ecclesiasticas, dandorum ecclesiis pastorum jus vimque obtainere... Ita ne contra apostolicos canones terreni principis nutu sacræ dignitates distribuerentur, necesse fuit, ut eam ad se pontifex potestatem pertraheret. Addit. Febronius (*t. c.*): Quas provisiones in aliis et provinciis sibi non poterat acquirere papa, hiis nominationes regias et aliorum principum substituit, mediantibus privilegiis et concordatis. Quorsum autem devenit ardor ille pro libertate electionem uniuscujusque Ecclesie? Quo devenire potuit urgentibus principibus, ut romani pontifices hasce ipsis nominationes concederent. Id tamen optimus jureconsultus noster silet, ne videlicet dum romanos præsules insectari cupit, in principes quoque, qui precibus, pactis, interdum etiam vi ejusmodi nominationes ab iis extorserunt iniquus esse videretur (1). Illud tamen dissimulandum non est, hodiernam electionum disciplinam a veteris instituto, si res ad æquitatis leges pendatur, non admodum abhorre (2). Si hoc animadvertis Febronius; nec refrixisse

(1) Huc spectant quæ contra Giannonium cl. P. Bianchi disserit t. V, p. I, pag. 556: « I tumulti continui, che succedevano nell' elezioni per le fazioni de' prepotenti, onde appena in molti luoghi rimaneva vestigio d' elezione canonica, le suppliche e l' istanze da' principi alla sede romana, perchè da essa fossero promosse al vescovato le persone, ch' essi ritupavano idonee, cos'erano i romani pontefici a concedere ad essi il diritto di proporre alle Chiese le persone ch' essi giudicavano idonee, e privar loro stessi di quella libertà, che prima avevano di conferire i vescovati alle persone loro grata in tutti i regni cattolici, e d' obbligarsi di non conferirli se non a quelle persone, che fossero da' principi, o per nomina, o per presentazione, o per supplicatione proposte, purchè fossero degne, ed avessero i requisiti ricercati da' canoni: onde piuttosto che ampliar la monarchia papale, come dice Giannone in molti luoghi, con queste concessioni la vennero a ristringere. »

(2) Rem ita illustrat idem P. Bianchi (*t. c.*): « Se bene si mira dal suo diritto lo stato di questa disciplina, se ben sembra diversa in quanto al modo della forma prescritta dagli antichi canoni nell' elezioni vescovili; essa nulladimeno è del tutto conforme allo spirito della pristina disciplina. Secondo questa l' elezioni, massimamente in Oriente, si celebravano ne' sinodi provinciali alla presenza del metropolitano. Concorrevano a quest' elezioni il popolo col clero della Chiesa vacante, ed i vescovi adunati, o nella città, in cui vacava la sede, o nella metropoli avanti il metropolitano: concorreva il popolo coll' esporre il suo desiderio, col nominare o proporre la persona, che desiderava per suo pastore: concorreva il sinodo col suo giudizio, esaminando la proposizione, o la nominazione del popolo, ed il giudizio de' vescovi era vera, e propria elezione. Dismessi

in summis pontificibus ardorem illum pro libertate electionum uniuscujusque Ecclesiae conqueretur. Feienda autem non sunt, quae continentur subtextis : « Rara haec gemma solis Germaniae Capitulis remansit. Ast quantus labor, ut remaneret ! Systemati et constantiae inclytæ hujus nationis hoc adscribendum est, non bonæ menti communis omnium nationum patris, cujus quæ seria intentio fuerit suppressi quasvis principaliores electiones, manifestavit regula II Cancellariae, cujus ovum edidit anno 1305, Clemens V, Extravagans avenionensis Joannis XXII an. 1322 exclusit, sicutum enutritum aut Urbanus V. anno 1362, aut Innocentius VIII anno 1484, inter cancellariæ regulas collocavit. » Laborandum sane Germanis fuit, ut rara haec gemma solis suæ gentis capitulis remaneret ; sed tanto pepercissent labori, nisi schismaticis basileensis conciliabuli ausibus ni-

poi i sinodi per l' elezioni de' vescovi provinciali, occorrendo la vacanza della Chiesa si mandava a quella dal metropolitano un vescovo visitatore, il quale ammonisse il clero, ed il popolo, acciocchè di concorde volere, rimosso lo studio delle parti, convenissero nel domandar per loro pastore chi fosse degno del ministero vescovile ; e convenuti nella domanda ne formassero decreto sottoscritto da tutti alla presenza del visitatore ; il qual decreto colla testimonianza dello stesso vescovo si trasmettesse al metropolitano... Supposte adunque queste regole generali della pristina disciplina, siccome le parti, che avea prima il popolo nell' elezione del vescovo, domandando, nominando, o proponendolo al metropolitano, ed al suo sinodo, si son trasferite nel principe ; così le parti, che avea prima il metropolitano, ed i sinodi in queste elezioni, per consenso universale della Chiesa si sono trasferite nel papa. I principi presentando, nominando, o supplicando non eleggono, né conferiscono al nominato, o presentato, se non un diritto rimoto al vescovato : poichè il pontefice può rigettare la nomina o la presentazione, quando la persona nominata, o presentata, o domandata non abbia le condizioni ricercate dai canoni, e sia indegna del vescovato ; ed i principi possono nominar, fra certo tempo, presentare, o domandare altra persona : ne si sdegnano che sieno rifiutate le persone da loro in alcuno de' tre modi proposte, quando veramente non sien degne del ministero. Ma questi casi radissime volte succedono, avendo i principi cattolici tutto il riguardo di proporre alle Chiese persone illustri e degnissime di ottenerle. Il papa adunque approvando la nomina o la presentazione, non conferma l' elezione ; ma egli col suo giudizio elegge, ed elegge conciliarmente, cioè nel concistoro de' cardinali di Santa romana Chiesa, che fanno le veci del sinodo, essendo quell' amplissimo collegio composto di molti vescovi, non solo per titolo del loro cardinalato, ma anche per la ricevuta consagracione vescovile, benchè abbiano il titolo di preti, e talvolta anche di diaconi. Dico conciliarmente, ascoltando i suffragi degli stessi cardinali, dopo aver fatti esaminare i processi riguardanti i meriti delle persone proposte da' principi. Nè quest' elezione papale, concistorale, e conciliare ha bisogno di conferma, essendo il supremo capo della Chiesa quello, che elegge, il quale non ha superior sopra di se. Nè questa forma si osserva solamente nella provisone di quelle Chiese, che cadono sotto la nomina o la presentazione de' principi, ma nella provisone di quelle Chiese d' Italia, che sono sotto la libera disposizione del papa ; imperocchè anche in queste i vescovi eleggono conciliarmente dal pontefice in concistoro, non solamente dopo la revisione de' processi formati sopra le loro qualità, ma anche dopo l' esame, con cui si sperimenta la loro dottrina alla presenza dello stesso pontefice. Dalle quali cose tutte si puo comprendere, che lo stato della presente disciplina intorno all' elezioni vescovili non solo è conforme all' antico spirito de' canoni, ma ancora è necessario al pubblico riposo della Chiesa ; mentre per esso si è imposto sine alle discordie continue, che in quest' elezioni succedevano, o per li tumulti de' popoli, o per lo studio delle fazioni, o per l' impacco irregolare de' principi ; onde non puo biasimarsi se non dagli spiriti inquieti, che col pretesto dell' antichità venerabile cercano intorbidar la pace presente della Chiesa, e la quiete della repubblica. »

mium se faciles præstisissent. Laboris tamen sui fructum quod tulerint raras inter gemmas recensendum illis maximopere gratulor. Hoc solum doleo Febronium in romanos pontifices adeo ingratum sese præbere, qui raram hanc gemmam solis Germaniae capitulis remanere non sine singulari beneficio, velit, nolit, concesserunt, ut de seria eorum voluntate dubitationes excitare non vereatur ; et quasnam, Deus immortalis, dubitationes ! quam leves ! quam ludicas ! Urbanus V, anno 1362, aut Innocentius VIII an. 1484, regulas cancellariæ secunda auxit, qua episcopatus alia que beneficia romanæ sedi servantur ; Eugenio igitur IV, an. 1447, ejusque successori Nicolao V, an. 1448, dum Germaniæ, ut vocant, concordata approbarunt ; ceterisque pontificibus, qui quæ ab illis decreta firmataque fuerant, summo in nationem germanicam studio servarunt, seria intentio fuit suppressi quasvis principaliores electiones. Quænam dialectica hancce arguendandi rationem probabit ? Imo vero si seria illis intentio fuit suppressi quasvis principaliores electiones, nec tamen ut concordatis starent, germanicas suppresserunt, eximum quoddam in illustrissimam germanicam nationem sibi esse studium ostenderunt. Sed de his satis.

CAPUT II.

Omnium episcoporum confirmationem juris esse pontificii, nihilique aut synodis aut metropolitanis a romanis pontificibus, qui ejusmodi confirmationes sibi servarunt fuisse detractum frustra obnitente Febronio demonstratur.

I. De episcoporum confirmationibus mihi, uti antea receperam, acturo, statim occurruunt ea Febronii verba (T. II, pag. 602), *Usum confirmandæ a papa episcoporum electionis novum esse seculis demum XIII et XIV introductum eruditis notum est.* Item supra dixerat (*Ibid.*, pag. 99) : *De confirmatione episcoporum mediatorum vide cap. 4, § 3, et ad hoc appendicem 1 reservatum hoc apostolicum satis lubrici alias pedis, et juvenis ævi, etc.* Sed illud lectores animadventant. Quartum hoc caput et ad illud appendicem primam videram ego, et uberrime ex sacræ antiquitatis monumentis confutaram (*Antif. t. II, lib. I, cap. 4*). Quid igitur eo nos revocat, nulla ad illa, quæ in contrarium attuleram, adhibita responsione ? Hoccine est veritatem consecrari ? hoccine Antifebronium refellere ? Sed, quoniam cum eo homine mihi res est, qui, victus cum sit, victoram tamen canit, quæ ibi a me dicta sunt, paucis repetam ; tum ad novos illius depellendos errores orationem convertam.

II. Orientalium episcoporum confirmationem metropolitanis, metropolitanorum vero patriarchis missam a romanis pontificibus fuisse explorata res est : patriarchas tamen ab iisdem romanis presulibus confirmationem exspectasse palam feci (*Ibid.*, pag. 60, et seqq. *Pisaur. edit.*) En brevem, quam ibi fusius enarravi, Orientalis quod ad rem præsentem attinet, historicò synopsim.

An. 382. Theodosius legatos ad Damasum mittit, ut Nectarii constantinopolitani episcopi ab eo confir-

mationem obtineant. Testem habemus Bonifacium I., in epistola ad Rufum aliosque Illyrici episcopos. (1).

An. 449. Anatolius constantinopolitanus episcopus a S. Leone M. confirmatur. Poteratne hoc disertius idem S. Leo significare, quam litteris in hanc sententiam ad Marcinianum prescriptis (*Ep. 4, Batt. edit. col. 1147*) : *Nos enim vestræ fidei interventionis habentes intuitum, cum secundum suæ consecrationis auctores ejus initia titubarent, benigniores circa ipsum quam justiores esse voluimus, quo perturbationes omnes quæ operante diabolo fuerant excitatae adhibitis remediis leniremus.... Satis sit (Ibid., col. 1149) prædicto quod vestræ pietatis auxilio, et mei favoris assensu, episcopatum tantæ urbis obtinuit.*

An. 452. Idem S. Leo episcopatum sancti ac venerabilis Maximi episcopi antiochenæ Ecclesiae CONFIRMAVIT, verba sunt chalcedonensis concilii (*Act. 10*).

An. 482. Quid super Joannis Talajæ alexandrinæ episcopi electione Simplicius papa egerit, discimus ex. ejus ad Acacium epistola (*Ep. 17*) : « Nuper ab ægyptia synodo, quæ et numero plurima et fidei catholice esset communione suffulta, atque ab ipso omni propemodum clero alexandrinæ sedis ad nos ex more relatio missa patefecit, sanctæ memorie fratrem quemdam et coepiscopum nostrum obiisse Timotheum, inque ejus vicem consona fidicium voluntate Joannem, cui ad sacerdotium constare credentur omnia, subrogatum, et nihil omnino restare videbatur, nisi ut Deo nostro gratias agentibus nobis, atque gaudentibus, ut sine strepitu quod catholicus in defuncti ministerium successisset antistes, apostolicæ quoque moderationis assensu votivam sumeret firmitatem : cum ecce secundum consuetudinem mihi talia disponenti tranquillissimi principis scripta sunt reddita, quibus memoratum tanquam perjurii reum, quod fraternitati quoque tuae non esse diceretur in cognitionem, sacerdotio perhiberet indignum. Illuc retraxi pedem, et meam revocavi super ejus confirmatione sententiam, ne quid contra tantum ac tale testimonium præpropere fecisse judicarer. »

An. 484. Cum Flavita datus fuisset in constantinopolitanæ Ecclesie Acacio successor, synodicam de more epistolam ad apostolicam sedem misit, per quam, inquit Felix pontifex (*Ep. 13*), *largiente Christo SOLIDATUR dignitas sacerdotum.*

An. 536. S. Agapetus Constantinopoli degens, dejecto ab ea sede Anthimo, Mennam ibi episcopum constituit. Audiatur Liberatus in Breviario (*Cap. 21*) : « Denique (Agapetus) petentibus principibus, ut Anthimum papa in salutatione et communione susciperet, ille fieri inquit posse, si se libello probaret orthodoxum, et ad cathedram suam reverteretur. Impossibile esse aiebat, translatum hominem in illa sede permanere : augusta vero clam promittente

(1) T. I epist. R. P. Coust., col. 1340, ep. 15 : *Clementissimæ recordationis princeps Theodosius Nectarii ordinacionem propterea, quia in nostra natione non esset, habere non existimans firmitatem, missis e latere suo aulicis cum episcopis firmitatem huic a sede romana dirigi regulariter depoposcit, quæ ejus sacerdotium roboraret.*

munera multa, et rursus papæ minas intentante, in hoc papa persistit, ne ejus audiret petitionem. Anthimus vero videns se sede pulsum, pallium quod habuit, imperatoribus reddidit, et discessit, ubi eum augusta suo patrocinio tueretur. Tunc papa principis favore, Mennam pro eo ordinavit antistitem, conservans eum manu sua in basilica Sanctæ Mariæ. »

Hæc aliaque in hanc rem ex ecclesiastica Historia in Antifebronio protuli. Anne satis a Febronio refelli poterant, appellato tantum sui libri capite quarto ? Hoc scio, Michaelm Roussel, licet pontificæ jurisdictioni non admodum faveret, aliquot ejusmodi exemplis convictum fateri debuisse (*Hist. pontific. jurisdict., lib. II, n. 14*) : *Hæc mihi comperta ex veteribus exemplis ad astruendam pontificis romani prærogativam in confirmandis patriarchis orientalibus, quæ sane satis indicant principatum ejus in omnes Ecclesias. Quod si non sæpius aut absolutius eam prærogativam exercuit, tribuendum est illius modestiæ, qui non putavit summa sua potestate utendum, nisi ubi necessitas exigeret.*

III. Ab Orientalibus ad Occidentales sermo jam devolvatur. Statim autem repetamus animo, quæ Alexandro Antiocheno Innocentius I præscripsit (*Ep. 24 t. I epist. R. P. Coust., col. 851*) : *Itaque, inquit sanetissimus pontifex, frater carissime, ut sicut metropolitanos auctoritate ordinas singulari, sic et cæteros non sine permisso conscientiaque tua sinas episcopos procreare. In quibus hunc modum recte servabis, ut longe positos litteris datis ordinari censeas ab his qui nunc eos suo tantum ordinant arbitratu : vicinos autem si aestimas, ad manus impositionem tuæ gratiæ statuas pervenire. Hoc unico monumento Febronii sistema evertitur. Anne enim quis sibi persuadeat, minorem fuisse romani pontificis in occidentales Ecclesias auctoritatem, quam orientalium patriarcharum in orientales ? Imo vero Innocentius hoc quidquid erat patriarcharum orientalium jurisdictionis, in nicænum canonem sextum refert (1); nicænus autem canon antiocheni et alexandrinæ episcoporum auctoritatem ad unius romani patriarchæ normam perspicue exigit. Si igitur episcopos antiocheno patriarchatui subjectos a suo patriarcha confirmandos Innocentius edicit, multo magis occidentales episcopi romani præsulis confirmationi obnoxii erant. Porro Innocentium de episcoporum confirmatione agere quis inficietur ? Mitto vicinos episcopos, quos antiochenus patriarcha ad suæ manus impositionem vocare poterat ; cum enim Febronio auctore (*T. II, pag. 602*) canonibus antiquis electi confirmatio ab ipsa ejusdem ordinatione, seu consecratione non distingueretur (quod tamen, ut infra docebimus, aliqua indiget dispunctione) quos episcopos antiochenus suæ adscribere ordinationi poterat, eos utique confirmabat. Sed eos ut dixi mittamus. De cæteris loquamur. Non poterant hi sine permisso conscientiaque antiocheni patriarchæ procreari. At quid hoc erat, nisi eos antiocheni confirmationi subjiceret ?*

(1) Ibid. Revolventes itaque auctoritatem nicæne synodi, quæ una omnium per orbem terrarum mentem explicat sacerdotum.

Cur enim metropolitanis eos *sine permisso conscientia que patriarchæ ordinare non licet*, nisi quia ad id patriarchæ assensus postulabatur? Verum quis assensus? certe prudens, et ad canonum leges præstitus. Hic autem absque probabili electionis, electique examine qui præberi potuisset? Queso jam, quid hujusmodi assensui desit, quominus confirmatio appetari et possit et debeat.

IV. Sed quod ex niceno concilio et Innocentii epistola ratiocinando effecimus, historica documenta comprobant. Nimirum illyricorum antistitium confirmationem fuisse apostolicis vicariis thessalonicensibus episcopis servatam tam certum est, quam quod certissimum. Recitavi (*Ant.*, t. II, lib. I, cap. 4, n. 9) in hanc rem sanctorum Siricii et Leonis M. epistolas, quibus nihil luculentius. « Etiam dudum, frater carissime, Siricu verba sunt in epistola ad Anisium (*Ep.* 4, t. I, *epist.* R. P. col. 642), per Candidianum episcopum, qui nos præcessit ad Dominum, hujusmodi litteras dederamus; ut nulla licentia esset sine consensu tuo in Illyrico episcopos ordinare præsumere: quæ utrum ad te pervenerint, scire non potui... Ad omnem enim hujusmodi audaciam compri mendam vigilare debet instantia tua, spiritu in te sancto fervente: ut vel ipse, si potes, vel quos judicaveris episcopos idoneos cum litteris dirigas dato consensu, qui possit in ejus locum, qui defunctus vel depositus fuerit, catholicum episcopum et vita et moribus probatum, secundum nicenæ synodi statuta, vel Ecclesiæ romanæ clericum de clero meritum ordinare. » Similia Leo (*Ep.* 5, t. I, *Bal. edit. col.* 618): « Ut vero vestrae dilectioni provinciae suæ ordinatio permittitur sacerdotum, ita fratrem et coepiscopum nostrum Anastasium de ordinando antistite volumus consulatis. Cui metropolitani episcopi consecrationem statuimus reservari. » Quo vero ista spectabant, nisi ut thessalonenses episcopi propositos electosque antistites confirmarent? Docet id S. Leo, qui ad eundem Anastasium scribens ait (*Ep.* 6, col. 621): « Nullus te inconsulto, per illas Ecclesias ordinetur antistes: ita enim fiet, ut sint de eligendis matura judicia, dum tuæ dilectionis examinatio formidetur. Quisquis vero a metropolitanis episcopis contra nostram præceptionem præter tuam notitiam fuerit ordinatus, nullam sibi apud nos status sui noverit esse firmitatem, eosque usurpationis sue rationem, qui hoc præsumperint, reddituros. » Quid isthæc vicarii apostolici *examinatio formidanda?* nisi assensus re accurate discussa a vicario præstandus, ac vera electi confirmatio?

V. Hinc vero duo potissimum colligenda sunt, quæ Febronianas omnes molitiones disjiciunt. Primum est illyricorum episcoporum confirmationes ad romanum spectasse pontificem. Qui enim Sirieius, qui cæteri ejus successores apostolicis per Illyricum vicariis hasce confirmationes servassent, nisi id ipsorum juris fuisse? Num summi pontifices, qua ipsi destituerentur auctoritate, eam cum suis vicariis communicare possebant? Alterum est, non italorum modo, sed et

gallicanorum, hispanorum, africanorumque præsulum confirmationem juris pontificii habendam esse. Multis id in Antifebronio confirmavi, et quod ad Gallias attinet, etsi Thomassinus repugnat, disertissimo Valentinianni III testimonio. Inter cætera enim crimina hoc imperator Hilario Arelatensi exprobrat, quod *Ecclesiæ romanæ urbis INCONSULTO PONTIFICE judicia, sive ordinationes episcoporum sola temeritate usurpans invasisset*. Notitia electorum antistitium quo pertinaret, jam diximus, ad eorum scilicet examinandam probandumque electionem. Verumne omnia hic repeatam, usine fuerint, nec ne sua in omnes occidentales Ecclesias protestate romani pontifices, inquirere supersedeamus. Satis sit, id illis fuisse auctoritatis. Hoc autem negavit nemo, qui pacatum nonnihil animum nec præconceptis opinionibus imbutum ad ista adjecerit. Quo enim jure, patriarchali scilicet, ad nicenæ canonis ab Innocentio explanati disciplinam illyricorum antistitium confirmationem summi Ecclesiæ primates vicariis suis, atque adeo sibi vindicarunt, eodem cæteros quoque per occidentem confirmare potuissent. Id vero sufficit, ut quam deinceps omnium episcoporum confirmationem sibi adscripserint, eam non ex isidorianis decretalibus aut curiæ cupiditate, sed ex veteri jure, ac disciplina profectam intelligamus.

VI. Febronius tamen urget (*Tom.* II, *pag.* 602): « Primitus episcopi in unaquaque provincia a comp provincialibus et metropolitanu præsertim confirmati sunt; nimis ab eis, penes quos jus erat ac potestas electum consecrandi; etenim canonibus antiquis electi confirmatio ab ipsa ejusdem ordinatione seu consecratione non distinguebatur, sed nec ullo unquam postea ecclesiastico canone introducta dici potest *confirmatio quasi actus*, qui medius esse debeat electionem inter et consecrationem, et ab ea diversus. Hæc duo quippe, inquiunt canonistæ, tam novi quam veteres, *electio et consecratio unum faciunt episcopum*. Hæc si vulgaris quispiam de curiæ romanæ jurisconsultis scripsisset, haud fortassis mirarer; miror sane tanto viro, qui in ecclesiastica historia se maxime versatum ostentat, isthæc excidisse. Debnerat Febronius duplarem eligendorum episcoporum formam, quæ olim in Ecclesia obtinuit, diligenter distinguere. Nam ubi a provincia episcopis in synodum coactis diligebantur, eadem erat confirmatio, quæ consecratio; cum enim iidem essent episcopi, qui episcopum eligeant, et consecrabant, a consecracione confirmatio minime secernebatur. Alter constituta sunt res, quo tempore a provincia synodo ad clerum populique fuit electio translata. Tunc enim ad metropolitanum vel a visitatore episcopo vel ab aliis deferenda erant cleri suffragia, populiisque postulationes, ut cum a metropolitanu perpensa fuissent ejus saltem auctoritate ordinatio perageretur. Exstant hanc in rem plures conciliorum canones. In his Arelatense II (*Can.* 5) statuit: *Episcopum sine metropolitanu, vel epistola metropolitanu, vel tribus comprovincialibus non licet ordinare*. Hanc aliter Arelatense IV (*Can.* 3): *Licet metius esset in sua Ec-*

*eclesia fieri, tamen aut sub præsentia metropolitani, aut certe cum ejus auctoritate intra provinciam omnino a comprovincialibus ordinetur. Imo S. Leo M. Rustico Narbonensi edixerat (Ep. 167, cõl. 1420) : Nulla ratio sinit, ut inter episcopos habeantur, qui nec a clericis sunt electi, nec a plebibus sunt expetiti, nec a provincialibus episcopis cum metropolitani judicio consecrati. Ubi quatuor aperte distinguuntur, *electio*, quo clericis, *postulatio*, quo plebi, *judicium*, quod metropolitano, *consecratio*, quo provincialibus episcopis tribuitur. Hinc rhemensis archiepiscopus Hinemarus ad Hinemarum Laudunensem scribebat (*Opusc. contra Hinem.* Laudun., cap. 6) : « In rhemensi provincia si fuerit defunctus episcopus, ego, et non tu visitatorem ipsi viduate designabo Ecclesiae, et electionem cum decreto canonico præcipiam fieri. Etsi in partes se eligentium vota divisorint, meum et non tuum erit eligere, qui majoribus et ordinandum studiis juvetur et meritis; et meum est ordinandum examinare, non tuum. Tuum est autem cum aliis tecum ordinare episcopum, et litteris canonicis, quas ordinatus ab ordinatoribus suis jubetur accipere, post me in tuo loco subscribere. » Quin etiam etsi episcopi papa consecrari debebant, a metropolitano tamen examinandi antea probandique erant. Discimus id ex S. Gregorio M., ex quo illud etiam constat, quibus de rebus metropolitanus electi episcopi examen institueret. « Hortamur, inquit in epistola ad ravennatem metropolitam (L. VII, c. 50), ut fraternitas vestra eum, quem uno consensu omnes elegerint, ad se faciat evocari, quam cauta ex omnibus examinatione discutite. Et si... fidelium personarum relatione, ejus vobis quidem vita placuerit, ad nos eum cum decreti pagina, vestrae quoque addita testificationis epistola, destinate, quatenus ejusdem a nobis Ecclesiae, disponente Domino, consecretur antistes. » Quid aliud, queso, requiritur, ut metropolitano confirmationem ab episcoporum consecratione sejunctam adjudicemus?*

VII. At enim romani pontifices confirmationem a consecratione separantes, atque illam ad se trahentes, veram servitutem Ecclesiis imposuerunt. Ita Febronius (L. c.), qui etiam inde exortos abusus numerando percenset. Nec vir oppido bonus animadvertis (ut istos abusus tantisper concedamus), nullam ab abusibus ad jus ipsum negandum esse argumentationem. Putatne metropolitanorum, aliorumque antistitum confirmandorum jure nonquam abusos Orientis patriarchas fuisse, nunquam Occidentis metropolitanos? Nullamne in episcopales beneficiorum collationes vitium irrepit? Neget ergo patriarchis et metropolitanis, neget id juris episcopis. Quanquam quinam sunt hi abusus? Scilicet, inquit statim Febronius (L. c.), *hoc medio per gravissimarum annatarum exactionem regna ac provincias auro, argento emungunt, populis persuadent, quasi episcopalis potestas esset pontificia auctoritatis voluntaria emanatio; prætextus et ansas inde desumunt ad insinuandas et stabiliendas ultramontanorum prætensiones;* At de annatis dictum supra

abunde est: quod si propter annatas romani pontifices veram servitutem Ecclesiis imposuerunt, quid episcopis fiet, qui in præscribendis annatis summis romanæ Ecclesiae principibus exemplo suo præverunt? Ridiculum porro est, quod hac demum ratione *populis papæ persuadeant, quasi episcopalis potestas esset pontificia auctoritatis voluntaria emanatio.* Numquid hanc potestatem a Christo immediate proficieti, designationem autem personæ, que cuius consecratur, eam a Christo potestatem accipiat, ad pontificem spectare si diceremus, non possent romani præsules confirmationem a consecratione separare? Quo tempore patriarchæ metropolitanos, metropolitani episcopos non eos consecrando, sed de eorum electionibus legitima ne essent dijudicando, ut saepe factum vidimus, confirmabant *populisne* persuadabant, quasi *episcopalis potestas esset patriarchalis aut metropoliticae voluntaria emanatio?* Illud enimvero acute dictum, *prætextus et ansas inde desumunt ad insinuandas et stabiliendas ultramontanorum prætensiones,* easque ut paulo inferius adversarius loquitur, *nondum eliquatas, bullas scilicet negando, protrahendove.* Sed velim, ut ingenuus Febronius respondeat. Num omnino eliquatas sunt *regalistarum prætensiones*, quibus absque regum assensu quemquam renuntiari episcopum vident? Sint probabiles, per me licet, sint æquæ; at *plane eliquatas*, ac certissimas qui dixerit, sapientibus equidem quibusque nimius regiæ dignitatis assensator videbitur. Finge jam a romano pontifice, imo et a metropolitano si vis eum eligi episcopum; qui istis *regalistarum prætensionibus* adverseatur. Hancine electionem regi probatum iri Febronius existimabit? Misello mihi credit, negabitur, protrahetur episcopatus possessio. Audiat nunc quid inferam. Principes ergo dum neminem absque suo ipsorum consensu ecclesiasticis suæ ditionis dignitatibus exornari patiuntur, veram servitutem Ecclesiis imponunt, ac *prætextus et ansas inde desumunt ad insinuandas et stabiliendas regalistarum prætensiones nondum eliquatas.* Quid ad hæc Febronius? Dicam ego quod pontificibus æquæ atque principibus plurimum favéat, injustum nempe esse, ut sive a regibus, sive a pontificibus illi, qui eorum jura etsi *nondum eliquatae* præfracte oppugnent, se maximis ornari beneficiis contendant. Quo ista spectent, Febronius utique intelligit. Quid vero si *prætensiones* quas *nondum eliquatas* ipse confidenter pronuntiat, ejusmodi sint; ut apertis Scripturarum testimoniosis patrum consensione, theologorum sententiis, ac veteri seculorum propemodum omnium consuetudine firmentur? Ut ut est, noluissem inter hujusmodi *prætensionum exempla* illud a Febronio afferri Clementis XI *prælatis*; qui constitutioni Unigenitus simpliciter subscrivere renuebant, *bullas confirmationis ad episcopatus diu protrahentis.* Numquid *prætensione* *nondum eliquata dici a catholico homini potest, prælati*, qui dogmatico universæ Ecclesiae decreto simpliciter subscrivere renuant, *bullas confirmationis ad episcopatus diu protrahere?* Sed de constitutione Uni genitus satis alibi disputavimus.

VIII. Hic tamen non omittamus quod alibi ex Ivone Febronius objicit. Scribit ille ad Hugonem lugdunensem archiepiscopum apostolicæ sedis legatum, qui præceperat, ut senonensis archiepiscopus ante consecrationem suam ipsi præsentaretur (*Ep. 65*): *Quod si privilegio vestrae legationis contenditis, eum vobis præsentari, qui nec apud nos, nec apud vos ab aliquo est accusatus, non ita papa Leo Anastasio instituit thessalonicensi episcopo, vicario suo; sed ut tantum de nomine electi ad notitiam ejus provinciales referant sacerdotes, ipse autem nullis dilationibus, nullis difficultatibus fatigaret electiones.* Hinc autem Febronius colligit *papam aut ejus legatum non debere se immiscere electioni, confirmationi, seu consecrationi episcoporum.* Verum ignoscat mihi Febronius, hæc ab Ivonis mente penitus abhorrent. Aures arrigat. Recito Iponis verba ex epistola octava ad Richerium, qui ipsius consecrationem ab Urbano summo pontifice factam improbabat. « *Est et aliud in litteris vestris, in quo evidenter et irreverentissime os vestrum posuistis in cælum, et lingua vestra transivit, cum benedictionem per manus impositionem papæ datam et cardinalium romanæ Ecclesiæ, non simpliciter benedictionem, sed qualitercumque hostili irrisione appellatis: « Cum ad ipsum principaliter et generalissime pertineat, tam metropolitanorum, quam cæterorum episcoporum consecrationem confirmare vel infirmare; constitutiones vestras et iudicia retractare, suas vero inconcussas retinere, et nullius inferioris judicii retractandas vel corrigendas concedere. »* Hæc qui Richerio scripsit possetne Febronio assentiri tradenti, *papam aut ejus legatum non debere se immiscere electioni, confirmationi seu consecrationi episcoporum?* Dum igitur Hogoni Lugdunensi quæ supra reddidimus, verba perscripsit, unum id voluit, apostolico legato potestatem non esse in eos morosius inquirendi, quibus nullum unquam crimen objectum fuisse, ne justæ electionis fructu fraudarentur. Hac de causa ait: *Qui nec apud nos, nec apud vos ab aliquo est accusatus;* Leonis autem sententiam reddens, verbum addit, quod a Febronio (incautene, an fraudulenter, alii viderint) omissum video: *Nullis difficultatibus justas fatigaret electiones* (1). Non igitur Ivo legato negat electionum suo examini subjiciendarum atque adeo confirmandarum facultatem quam Leo thessalonicensi vicario, ut vidimus, aperte concessit; hoc negat, licere legato, ubi *justam esse electionem constet, nec electus de ullo unquam crimine apud ipsum, vel provinciae antistites fuerit postulatus, electi consecrationem protrahere: atque hæc ad vindicandum Ivoni impactam a Febronio calumniam dicta sunt.*

CAPUT III.

Episcoporum translationes quo jure romani pontifices sibi solis adscripserint. Innocentii III hac de re decreta a Febronii criminacionibus iterum vindicatur.

I. Ad jus episcopalium translationum examinandum Febronius secundo nos vocat. Illud igitur non uno

(1) Ita legitur in editione parisiensi an. 1875.

loco affirmat, ejusmodi translationes olim ad synodos spectasse, eamque in rem carthaginensis IV concilii canonem vigesimum septimum afferat (*T. II, pag. 315*), itemque toletanæ decimæ sextæ synodi canonem duodecimum (*Ibid., pag. 620*), Capitularia Caroli M. (*Ib., pag. 312*). At id nemo negat, negabitque. Hoc Dupinii sectatori Febronio fuerat ostendendum, ut injuste a romanis pontificibus Innocentio III præcente usurpatum hocce jus, synodisque erectum evinceret, ad translationes episcopales solam synodorum facultatem, præsulum romanorum omnino seclusa auctoritate, expeditam olim adhibitamque fuisse. Cum primis autem debuerat, ea sibi explicanda proponere, quibus in Antifebronio (*T. II, lib. I, cap. 5*) demonstratum perspicue est, multo ante Innocentium III imo et a quinto salem christiano seculo hoc fuisse omnium Ecclesiarum decretum, posse romanum pontificem canonibus, qui hasce translationes vetabant, laxamentum dare; contra vero non posse synodos absque apostolicae sedis auctoritate eorumdem canonum rigorem mitigare. Verum ille ea inculcare contentus, que nemo ignorat, diffitetur nemo, cætera, que tamen una causam efficiunt, silentio præterit. Ut igitur tandem intelligat, quid sibi præstandum sit, si ad me refellendum rursus aggrediatur, primum docebo, potuisse ex Ecclesiarum etiam orientalium sententia episcopos a romanis pontificibus ab una ad alteram sedem transferri; deinde id præter synodorum facultatem fecisse, nisi apostolicae sedis auctoritas accessisset: ex quo demum consequitur, omne harumce indulgendarum translationum jus semper ad romanos antistites pertinuisse.

II. Enimvero cum in defuncti Maximiani constantinopolitanæ sedis episcopi locum Theodosius Proculm Cyzicenis jampridem datum episcopum suffici jussisset, constantinopolitani autem necessarie ad id translationis causa repugnassent, imperator exhibitis Cœlestini romani pontificis assentientis litteris omnem difficultatem amovit, ut auctor est Socrates (1). Eam ergo cum imperator, tum constantinopolitana Ecclesia esse romani pontificis auctoritatem agnovit, ut canonum super translationibus jus laxare posset. Quod autem ad id necessaria habita olim fuerit ejusdem romanæ sedis potestas, qui Febronius negabit. Si enim synodi præstare id per se posse, inconsulto etiam romano præsule, existimabant, cur Corinthii, ut Perigenes, quem in synodo Patrensis antepræfecerant, sibi episcopus concederetur a Bonifacio I flagitarunt (2)? Cur patres tarragonenses ad apostolicam sedem confugerunt, ut quemadmodum in synodo decreverant, sibi liceret ad barcinonensem Ecclesiam Irenæum cuiusdam municipii ad eam dicētesim spectantis episcopum transferre? Cur Hilarus papa tarragonensis concilii, quas præcipere animo poterat, querelas nihil veritus Irenæum ab Ecclesia barcinonensi statim removeri, suæque restitui jus-

(1) Lib. VII Hist. eccles., cap. 40. Vide quæ de hisce Cœlestini litteris in Antifebronio annotamus, t. II, pag. 95.

(2) Vide Bonifacii epist. 4 et 15.

sit (1)? At contrariam disciplinam, inquit Febronius (T. II, pag. 258), usque ad seculum X inconcussam mansisse demonstrat Thomassinus, part. II, lib. II, cap. 62, 63, ostendens, circa illa tempora paulatim cœpisse episcoporum translationes ad sedem apostolicam devolvi. Ego autem primum nego id universim a Thomassino doceri; hic enim ante annum Christi millesimum ait (T. II, lib. II, cap. 63, n. 14): *Non fere nisi in Gallia episcopos et reges pontificiam auctoritatem interposuisse ad confirmandas translationes. Quomodo igitur oppositam disciplinam usque ad seculum X INCONCUS-SAM dicere Thomassinus potuit? Inconcusanne eam existimasset vir doctus disciplinam, quæ ipso judice non servaretur in Gallia, et ita alibi obtinuit, ut non constanter et ubique, sed fere viguerit?* Deinde statuo quas novimus, translationes duas veluti in classes tribui posse. Ad alteram translationes spectant, quas fidei necessitas omnino postulabat sive ad arcendos ab Ecclesiis hæreticos, cuiusmodi orientales plurimæ, quo tempore ariana hæresis longe lateque pervagabatur; sive ad declinandas barbarorum hostium incursiones, sive ad fidem inter idololatras conservandam, ut apud Anglos factum memorat Beda (*Hist. Anglor.* lib. II, cap. 5, seqq.). Ad alteram pertinent, quas non fidei discrimen extorsit, sed una Ecclesiæ utilitas, aut etiam pro temporum conditione necessitas postulavit. Quod ad illas attinet, ex nihil ad rem faciunt, cum præter regulam fuerint, ut quæ sæpenumero non synodorum judicio, sed episcoporum, qui ab altera ad alteram sedem commigrabant, arbitrio, imo et populorum voluntate peragerentur, formidolosis enim, ut ex Thomassino (l. c., cap. 61, n. 7), ubi monuimus, *temporibus summum jus prætermitti necesse est, ubi præsertim fidei causa agitur, quæ omnem disciplinam antecellit.* Quamobrem ubi fides periclitabatur, episcopi quoque aliquos in alienis Ecclesiis atque provinciis interdum ordinarunt, licet id a canonibus graviter vetaretur.

III. De altero quod indicabam, translationum genere hæc habeat Febronius, 1º paucissima antiquioris ætatis ad nos monumenta pervenisce, paucissimas romanorum pontificum epistolæ, vix illas tot per Occidentem episcoporum, ipsa conciliorum acta tam brevi stylo conscripta exstare, ut ne actorum quidem nomen mereantur. Unde ergo Thomassinus, unde Van Espenius, unde ipse illorum temporum translationes *cum exclusione romani pontificis* (2) colligat? Nam in tanta veterum monumentorum inopia, in tanta conciliarium gestorum parcitate quid, queso, ductum ex adhibita hujusmodi auctoritatis silentio argumentum efficiat? 2º sumi non injuria posse eas quoque translationes, quarum aliqua apud veteres mentio nullo pontifici assensus indicio, ab ipsa tamen apostolica sede promonasse. Ac multa quidem id suadent. Suadet primo cantuariensem maxime ante annum millesimum archiepiscoporum exemplum, qui fecer omnes ad cantuariensem sedem fuere aliunde

translati, nulla apud historicos aliosve scriptores assentientis romanæ sedis facta mentione. Vult Thomassinus (T. II, lib. II, cap. 63, n. 13) id ea de causa factum, ut *principem totius Angliae sedem ii regerent episcopi qui in aliis Ecclesiis et tyrocinium posuissent, et aliquod sui experimentum dedissent.* Verum cur in sola Anglia canonibus ac romanorum pontificum constitutionibus maxime repugnantibus id factum? Nec eamdem ob causam principes aliarum gentium sedes idem sibi vindicarunt? Multo igitur verisimilius id in singularia, quibus romani pontifices cantuariensem sedem ornarunt, privilegia cl. P. Bianchi retulit (T. V, p. I, pag. 444), præsentim cum cathedrales Anglorum Ecclesiæ, ac cantuariensis cum primis, per ea tempora a monachis administraretur, in hoc consentiente præsum Romanorum regumque voluntate, ut Usserius quoque fatetur (*De Antiquit. britan. Eccles.*, cap. 27). Ipse certe Thomassinus *translationes eas Romæ ignoratas et papæ incomperatas fuisse inficiatur.* Cum ergo romani pontifices translationibus semper obstiterint, nihilne adversus anglicanas tam diurno temporis intervallo continententer factas moliti unquam fuissent, nisi illas apostolicæ sedis præsidio munitas invenissent? Suadet secundo ea quæ nono jam seculo obtinuerat, de translationibus præcipue romanæ sedis auctoritate faciendis sententia. Quare Hinckmarus Rhemensis (T. II oper. , edit. Sirm. pag. 744): *Si autem, inquit, causa certa necessitatis vel utilitatis exegerit, ut quilibet episcopus de civitate, in qua ordinatus est, transferatur ad aliam civitatem synodali dispositione vel (idem hic quod et) apostolicæ sedis consensione apertissima ratione manifestum fieri debet.* Duo nempe præcipue ad hujusmodi translationes exigebantur synodi aut metropolitani de illarum sive necessitate sive utilitate judicium, et apostolicæ sedis auctoritas, quæ cum non eas præciperet, sed ex synodi aut metropolitani relatione permitteret ab ipsa synodo seu metropolitano deinde faciendas, mirum non est historicos, et acta conciliorum interpositam romanii pontificis facultatem quæ, cum pervulgata esset ejus apud omnes necessitas, sumebatur plerumque siluisse, eaque, quæ in provinciis gesta fuerant, tantum narrasse. Exemplis porro Hinckmari decretum firmatur. Suessionense concilium, cui Hinckmarus ipse intererat, Actardum Nannaticæ antea urbis episcopum, sed a Northmannis Britonibusque, qui urbem illam exosserant, funditusque diruerant, in eremum secedere compulsum alteri Ecclesiæ præfici optabant. Eapropter sibi hanc non esse facultatem intelligentes ad Nicolaum I litteras dederunt, ut *vacantis sedis constitueretur in cathedra* (1); Frotarius quoque ut a burdigalensi ad bituricensem transferretur Ecclesiam a Joanne VIII, testimonio tamen *comprovincialium*

(1) Suess. concil. in epist. ad Nic. I. Hinc errasse Febronium intelliges, qui cum Thomassino allatam Hinckmari sententiam ita explicat ut *disjunctio vel sedis apostolicæ auctoritate, vel decreto synodi provincialis translationum negotium absolvetur* [T. I, cap. 4, § 6, n. 2, pag. 246]. Si enim alterutra ad id sufficeret aut synodi, aut pontificis auctoritas cur suessionenses PP., quos inter, ut dixi,

(2) *Verba Febronii sunt*, t. II, pag. 98.

præsumum impetravit (1). Neque hæc de re ulla seculo decimo dubitatio erat, adeo ut Auxilius, qui in Formosi defensionem plures assert translationes, in prefatione (2) tamē ejusmodi illas exstissem monet, ut apostolica sedis auctoritate, licet non sola (postulatur nimirum præterea, ut monui, synodi aut metropolitani de eorum necessitate aut utilitate sententia) confirmatae fuissent. Suedet denique tot provincialium per Orientem et Occidentem synodorum, et generalium nicænae et sardicensis in vetandis translationibus mira consensio. Neque enim verisimile est, provincialia concilia sibi tantum juris vindicasse, ut œcumenicarum synodorum atque universalis Ecclesie decreta extra fidei necessitatem tam crebro laxarent, quin sedem illam consulerent; cui potissimum uti canonum cura, ita et dispensationum facultas concredata est.

IV. Attamen, inquit Febronius (T. II, pag. 312), ante factas Isidori epistolas nullus canon episcoporum translationes provincialibus synodis abrogavit, et papæ reservavit. At probandum Febronio fuerat, canonum sanctionibus ad id opus fuisse. Ipse ait (T. I, cap. 2, § 4, n. 7, pag. 107) *aequum esset pati universalem Ecclesiam, ut romanus pontifex tanquam caput in legibus a conciliis etiam generalibus latissimamente dispensaret*. Quid vero si quis canonem aliquem afferri petat, quo hæc romani pontificis potestas vindicetur? Respondebit utique ea, quæ ad necessaria primatus jura pertinent, non a canonibus accessenda esse, sed ab ipsa primatus inde; jus autem hoc in legibus etiam generalium conciliorum dispensandi ad primatus naturam spectare. Recte quidem; sed animadverte, quæso, translationes, de quibus agimus, ad ejusmodi dispensationum genus referendas esse. Quid igitur canonis exposcit, qui absque canonum decrevis ex sola primatus o*mnis* solvendorum conciliaribus quoque legibus fidelium potestatem romano pontifici libens adjudicat? Quod si tamen canones desiderat, dabis, illos ipsos, qui causas majores a primis Ecclesiæ seculis apostolicæ sedi servandas statuerunt. Annon enim gravioris momenti negotia sint episcoporum translationes, de quibus Ecclesia in tot conciliis leges sibi ferendas existimavit? a quibus populorum salus maxime pendet? quibus via tumultibus, ambitioni, avaritiae, pestibus scilicet christiane reipublicæ sterminatur? Hinc vides hascas translationes ad jus divinum, ut Innocentius III affirmabat, omnino pertinere. Juris enim divini est, ut qui universæ Ecclesiæ primatum habet, ad eum spectet cum generalium canonum remissio, tum de majoribus causis judicium. Cave ergo decretalem epistolam (*In cap. 1 et 2 de Translat.*)

Hincmarus, ad Nicolaum confugerunt? Locutus igitur est Hincmarus ex sua ætatis consuetudine, qua vel sæpe pro et usurpat. Confer Antifebr., t. II, lib. 1, cap. 5, n. 7.

(1) Vide Antifebrum, l. c., n. 8.

(2) Auxil. in Proem. in lib. de ordinat. Formosi: « Prudens lector, hæc de Scripturarum copiis et sanctorum patrum documentis pauca defloravimus, scilicet, quod nisi episcopus a propria sede fuerit pulsus, certa imminente necessitate vel utilitate, in alia Ecclesia, quæ præsulem non habet, intronizari possit: NON TAMEN ABSQUE AUCTORITATE DUNTA XAT ROMANI PONTIFICIS.

qua idem Innocentius III translationes prohibuit sine iudicio papæ nec a metropolitanis nec a patriarcha quidecum faciendas, extorsionem per graves censuras cum Febronio (T. II, pag. 98) appelles. Ubi autem querere Febronius pergit: *Quo jure has (censuras) intulit utentibus jure genuinorum canonum?* (*Ibid.*) dispensationum et causarum majorum jus iterum ac tertio inculeabimus.

V. Sed Innocentii suscipienda est uberior defensio. Queritur Febronius extortam ab Innocentio translationum a metropolitanorum synodorumque iudicio avocationem, « Ex ratiocinio super illo, *Quod Deus conjunxit homo non separat*, ex principio illo, *Majores causæ ad sedem apostolicam sunt deferendæ*, sine illo præcedente specifico canone, nisi illo Anteri papæ pseudoisidoriano, quem retulit Gratianus, caus. 7, quest. 1, can. 34, contra omnium exemplarium fidem bis insuens: *Auctoritate hujus sanctæ sedis*: et infra: *Non tamen sine sacrosanctæ romanæ Ecclesiæ auctoritate et licentia*.» Tum continenter addit: « Innocentio III (qui trivit, et secutus est Gratiani decretum, etiam usque ad repetendos manifestos errores, arg. cap. 2 de Renunt.) hoc jam erat satis, ut censuris perureret jus translationis a se pretensum, extorsit. » Tria, ut vides, hic Innocentio Febronius vitio tribuit, 1°, quod novitiam veteris super translationibus disciplinæ abrogationem primus edita lege confirmarit (1); 2° quod falsa Anteri epistola ad id ipsi fuerit satis; 3° quod miram hanc novitatem principio illi superstruxerit, *Majores causæ ad sedem apostolicam sunt deferendæ* ac ratiocinio præterea super illo, *Quod Deus conjunxit homo non separat*. Age! singula expandalamus. At ad primum quod attinet, neque novitiam dici ea disciplina potest, cuius a quinto saeculo sunt, ut vidimus, repetenda, neque eam primus Innocentius legis auctoritate munivit. Antiquior Innocentio Paschalis II in litteris, quibus Roffensis episcopi ad cantuariensem sedem translationi assentiebatur, diserte scripserat: *Vos præter auctoritatem nostram episcoporum quoque mutationes præsumitis; quod sine sacrosanctæ romanæ sedis auctoritate ac licentia fieri novimus OMNINO PROHIBITUM*. Exstebat ergo iam tum lex aliqua, quæ id vetabat. Illic Ivo Carnotensis Paschali aequalis translationes episcoporum, uccessitate urgente metropolitani auctoritate, et summi pontificis dispensatione fieri oportet (Ep. 181). Anselmus quoque illorum temporum sanctissimus præsul, qui, inquit (Lib. III, ep. 136), *sacratus est episcopus, non potest constitui in alia provincia episcopus canonice, sine consilio et assensu archiepiscopi et episcoporum ejusdem provinciæ, cum auctoritate apostolica*. Ordericus quoque Vitalis, quem in Antifebronio indicavi, Innocentio paulo vetustior ait (Ad ann. 1136): *Quia episcopus secundum decretal canonum de propria sede*

(1) Clarius ejusdem Innocentium criminis Febronius in primo opere insinulavit his verbis, cap. 4, § 6, pag. 244: « Nullus gentinus juris locus persit, pontificatu Innocentii III antiquior, qui expresse vel æquivalenter dicat, translationes episcoporum papæ reservari. Prima in hanc rem decretalis legitur in cap. 2, de Translat., quæ est de anno 1198 (estque Innocentii). »

ad aliam Ecclesiam nisi auctoritate romani pontificis promoveri nequit, etc.

VI. Nuge porro sunt, ac mera somnia, quæ de sictitia Anteri epistola adversarius conjicit. Cedo locum ubi hanc Innocentius epistolam commemoret. Ait quidem Innocentius (*Cap. 3 de Transl.*) id testari **ANTIQUITATEM**, cui decreta patrum sanxerunt reverentiam exhibendam, et evidenter asserunt **sacrorum canonum sanctiones**. Ergone spuriam propterea Anteri epistolam spectavit? At nonne Febronius Innocentium dicit **principio illi fuisse innixum: Majores causæ ad sedem apostolicam sunt deferenda?** Quid igitur Anteri epistolam in medium afferat? Effatum: *Majores causæ, etc.*, hoc illud est, quod Innocentius testari antiquitatem aiebat **sacrorum canonum sanctionibus** rorobatam. Id ipse Innocentius diserte indicat (*Cap. 1 de Transl.*): « Cum ex illo generali privilegio, quod beato Petro et per eum Ecclesiæ romanæ Dominus noster indulxit, canonica postmodum manaverint instituta continentia, majores Ecclesiæ causas ad sedem apostolicam preferendas, ac per hoc translationes episcoporum ... ad summum apostolicæ sedis antistitem de jure pertineant, etc. Ut ut est, inquit Febronius (*T. II, pag. 98*), quod dixi et probavi (ubi? video theses, verba declamationes; probationes nusquam vidi, nec porro visurum me spero); nunquam talia sua propriaque auctoritate egerunt romani pontifices ante falsas decretales, neque postea, egerunt nisi in vim et sequelam earumdem. Velim tamen Febronius meminerit sua item hæc esse (*Ibid., pag. 258*): « In epistolis illis, quas primis romanis pontificibus supposuit pseudoisidorus circa seculum nonum, integra adhuc circa translationes episcoporum elucet synodorum provincialium auctoritas. Etenim in can. 34, caus. 7, quest. 1, ait suppositius Anterus: *Sicuti episcopi habent potestatem ordinare regulariter episcopos, et reliquos sacerdotes; sic quoties utilitas aut necessitas coegerit, supradicto modo et mutare et inthronizare potestatem habent.* Additur quidem apud Gratianum non tam *sine sacrosanctæ romanæ sedis auctoritate et licentia*; verum, uti notarunt correctores romani, hæc verba non leguntur in epistola Anteri, neque in Panormia, neque apud Burkardum et Iwonem, non obscuru argumento, circa ævum Gratiani episcoporum translationes summo pontifici demum fuisse delatas. Quid hoc ad rem? Paucis expedio. Ivo translationes **summi pontificis dispensatione fieri oportere tradidit**. Ejus verba nuper reddidi. Nec tamen hoc ille ex Anteri epistola hausit, cum verba a Gratiano addita *non tam sine sacrosanctæ romanæ sedis auctoritate et licentia* non legerit. Multo ergo magis a primis isidorianarum epistolarum exemplis aberant quæ Hincmarus ævo circumferebantur. Non hic urgeo, Hincmarum adversus illas epistolas cum Nicolao I acriter dimicasse: quod sane argumento est, non fuisse illum earum lectione deceptum. Veras, per me licet, habuerit. Si tamen ea verba in primis isidorianæ collectionis codicibus desiderabantur, non potuit Hincmarus in vim et sequelam Anterianæ epistolæ translationes romani

pontificis auctorati tribuere. Tribuit tamen eo in loco, quem supra recitavi. Quæro jam. Si Ivo, si Hincmarus ita sensit inconsulta, quæ nondum extra-neo illo assumendo vitiata fuerat, Anteri epistola, quo Febronius argumento efficiet, romanos pontifices, quorum plures nempe a nono seculo ad medium undecimum seculum, atque adeo ante Gratianum florerunt, quidquid super translationibus actitarunt, in vim et sequelam anterianæ epistolæ egisse? Cur enim non potuerint hi iisdem ad id uti rationibus, quæ Hincmaro et Ivoi idem persuaserant? Quod si semel de pontificibus Innocentii prædecessoribus concesserimus, ut ad Innocentium redeamus, novo hoc erit argumento, ne eum quidem ab Anteri epistola deceptum fuisse, sed illis ipsis, quibus sui prædeces-sores, momentis adductum.

VII. Hæc enimvero quæ fuerint, jam antea ex ipso Febronio indicavimus, cum illud antiquitatis decre-tum, *causas majores ad apostolicam sedem preferendas esse*, tum evangelica Christi verba: *Quod Deus con-junxit homo non separat*. Videtur utrumque Febronius ridere. Ego tamen quid heic reprehendendum sit, non intelligo. Causas majores ad unius romanæ sedis judicium pertinere antiquitas sanxit; qua de re alibi disseruimus. Gravioribus vero causis episcoporum translationes annumerandas esse quis inficietur? Quod autem spiritualis episcopum inter et Ecclesiam matrimoniī vinculum hue Innocentius traxerit, et hoc ex saera antiquitate profluxit. Alexandrina synodus an. 340 habita Eusebii a beryteusi sede ad nicomedensem, ab hac deinde ad constantinopolitanam translationes ita coarguit (*In epist. encycl. apud S. Athan. et apud Socratem, lib. 1, cap. 6*): *Neque animadvergit Pauli præceptum, alligatus es uxori? noli querere solutionem. Quod hoc de uxore dictum est, quanto magis de Ecclesia, et de ipso episcopatu, cui alligatus quispiam alium querere non debet, ne adulter ex sacris litteris deprehendatur.* Nempe uxores pontificum esse Ecclesiæ concors conciliorum et patrum vox est, quorum sententias indicat cl. Constantius (*In notis ad epist. 10 Siricii, col. 697*). Unus sufficiat Hieronymus (*Ep. 83 ad Oceanum*): *Hoc in nicæna synodo a patribus esse decretum, ne de alia ad aliam Ecclesia episcopus trans-feratur; ne virginalis pauperculæ societate contempta ditionis adulteræ querat amplexus.* Quid ergo Innocentius iisdem insistens vestigiis, peccavit? Scio Petrum de Marca argumentum, quod inde Innocentius pro sua sede ducebat, non ea, qua par erat, modestia refellisse (*Lib. VI, cap. 8, n. 1*). Verum ludieras ejus argutiones pro meritis castigavit doctissimus P. Bianchi (*T. V, p. 1, pag. 390, seqq., et 448, seqq.*) quem auctor sum, ut Febronius aeat.

VIII. Antequam autem ad alia transeo, gratias Febronio agam, quod romanæ curiae in mentem revoca-
caverit (*T. II, pag. 408*) piam illam prudentemque venerabilis cardinalis Bellarmini admonitionem: *trans-latio episcoporum secundum canones et usum veteris Ecclesiæ non debet fieri, nisi qd Ecclesiæ necessitatem vel maiorem utilitatem. Nec enim institutæ sunt Ecclesiæ*

propter episcopos, sed episcopi propter Ecclesias. Nunc autem quotidie translationes fieri videmus ea solum de causa ut episcopi honore vel opibus augeantur. Id enim vero veteris disciplinæ a romana Ecclesia sæpius confirmata studium sapit. Quod autem nullo apud curiam secuto effectu id præclarissimum cardinalem monuisse Febronius addit, ejus in romanam curiam odium declarat. Certe ut verum sit [quod tamen si a Bellarmino ætate ad nostra tempora episcopalem libeat historiam scrutari, exaggravatus saltem dictum inveniemus] ad jus translationum, de quo nos inter disceptatio est, pertinet non equidem crediderim. Abusus nempe juris hic erit, et quod maxime notandum, a principibus plerumque extortus(1); non juris negandi argumentum.

CAPUT IV.

Judicaria romani pontificis potestas in omnes etiam citra appellationem sive deponendos sive absolvendos episcopos adversus audaces Febronii conatus iterum asseritur.

I. Nusquam Febronius romanis pontificibus infideliorem se prodit, quam ubi de judicaria in episcopos potestate agitur. *Depositionem episcoporum antiqui, inquit (T. II, pag. 269), et sinceri canones episcoporum collegiis ita tribuunt, ut in illis [exceptis iis quæ posterius et ex specialibus causis alibi expressis per sardicense concilium romano pontifici supereroganter attributa fuerunt] ne vestigium quidem appareat de minimo jure, quod papæ unquam in his potuerit competere. Imo paulo antea (Pag. 268) viri in historia et disciplina ecclesiastica omnium principis (maxima uti decet reverentia*

(1) Neque enim Bellarminus improbat a se translationes pontificibus tribuit. Certe idem Clemens VIII quem eo loco Bellarminus admonebat, an. 1559, 26 februarii in litteris ad Hispaniarum regem eum hortatus vehementer est, ne crebras episcoporum translationes peteret. « Quoniam, inquit constit. 191, t. V Bullar., noviss. rom. edit., p. II, pag. 237, res Hispaniæ non parum nobis notæ sunt, nam bis in Hispania fuimus, diuque in ea versati multa animadvertisimus, præsertim, quæ ad episcopos pertinent, non solum majestatem tuam requirimus, ut viros ex legitimo matrimonio natos tantum proponas, quos ad nominationem tuam Ecclesiis præficiamus ejuscos et pastores, sed illud quoque te efficaciter in Domino hortamur, et rogamus ne crebras a nobis episcoporum ab una ad Ecclesiam aliam translationes petas, nisi justa et in primis gravi de causa, nam etsi sacri canones non omnino id prohibent, veras tamen, et non leves transferendi causas postulant, ut non ambitioni et avaritiæ, sed majori Dei gloria, et popolorum utilitati serviat; nunc autem cum frequens ea consuetudo in Hispania sit, ac nullo fere causarum pondere adleculu, quotidie videamus et ingemiscimus: ex hoc siquidem veluti fonte multa incommoda, quin potius detrimenta promanant. » Hæc continent Clemens percenset, atque iui par est, deplorat; tum addit: « Magna igitur, fili carissime, cura et providentia adhibenda est in iis nominandis, qui in episcopatu, noui inanem fallacie mundi gloriam, sed Jesum Christum querant, et hunc crucifixum, et animas ament ardentissime, easque Christo Domino lucrari studeant, pro quarum salute Agnus ipse innocens, et immaculatum occisus est. » Num Bellarmini *admonitionem* triuendæ hæc sint, definire non ticeat; imo in sequente tantum anno is *admonitionem* suam Clementi obtulisse videtur. Utrumlibet assertur, res in tuto est. Si enim Bellarminus *admonitionem* jam tum perscriperat, in ejus luculentissimum fructum, contra quam Febronius garrit: sin vero illum nondum pontifici Bellarminii scripto tradiderat, Clementis litteræ argumento erunt, non cani Bellarmino mentem fuisse, ut translationes romanæ sedi vitio verteret, quas ab illa paulo antea tam gravi stylo reprehensas acceperat.

tanti principis nomen audiamus) CLAUDII FLEURY auctoritate ductus pronuntiarat, *Falsis quidem decretalibus statui, episcopos definitive judicari non posse, nisi per papam, idque iisdem decretalibus frequenter repeti;* quando ex contrario innumera novem priorum seculorum exempla, decretis generalium conciliorum innixa, demonstrant, episcopos in provincialibus synodis, tanquam ordinario eorum tribunal, ultimato judicatos fuisse; *historiæ ecclesiasticae omnino ignorantem esse, qui sibi imaginatur nullam unquam episcopum judicari potuisse, nisi Romæ, aut per commissarios ab Urbe missos. Evidem Febronium iis, quæ in Antifebronio (T. II, lib. I, cap. 6) de episcoporum depositionibus ecclesiasticae historia præsidio disputata sunt, satisfecisse maluissem, quam eum in Fleury licet viri in historia et disciplina ecclesiastica omnium principis verba jurantem videre: sibi fortassis, et ipsi Fleury melius consuluisse; veritati certe. Idem fieri præstisset super iis, quæ de appellationibus integro libro (1) disserueram. Sed de appellationibus postea viderimus. Hic quod in episcoporum etiam circa appellationem judiciis romanæ sedi integrum semper fuit, jus tantummodo dispiciamus. Atque ut enucleatus res pertractetur, patriarcharum, metropolitano rum, ac cæterorum deinde episcoporum causas secernere libet, quæque in harum singulis fuerint romanorum præsulum partes, diligenter inquirere.*

II. A patriarchis initium duco. Nihil ad præsens institutum singi luculentius potest, quam quod ad Eusebianos in S. Athanasii ab illis depositi causa a S. Julio I scriptum novimus. *Oportuit, inquit pontifex (T. I ep. R. P., col. 386), omnibus nobis (Ecclesiæ romanæ ejusque synodo) scripsisse ut ita ab omnibus quod justum esset, decerneretur. Episcopi enim erant qui patiebantur, nec vulgares Ecclesiæ, quæ vexabantur, sed quas apostoli per se gubernarunt (Alexandrina cum primis, cui Athanasius episcopus præferat)... An ignoratis hanc esse consuetudinem, ut primum nobis scribatur, et hinc, quod justum est, decernatis? Quam Julius consuetudinem appellat, eam Socrates (Hist. eccles. lib. II, cap. 17) ecclesiasticam legem, Sozomenus (Hist. eccles. lib. III, cap. 10) legem sacerdotalem seu pontificiam vocat. Veteri ergo consuetudine, seu ecclesiastica lege sanctum erat, ut ne orientales quidem synodi apostolicarum ac patriarchalium Ecclesiarum (enjusmodi alexandrina et antiochena erant) antistites de sedibus dejicerent, quin a romano pontifice supremam ea de re sententiæ prestolarentur. Neque sane eusebianis ærcæ frontis hominibus, Romeque perinsensis horum memoriam Julius refricuisse, nisi explorata penitus in Oriente, indubiaque fuissent (2). Enimvero tertio joni seculo alexandrini cum S. Dionysius eorum præsul in hæreseos suspicionem ipsis venisset, non antea quidquam in illum statuerant, quam ad S. Dionysium romanæ Ecclesiæ pontificem de tota re litteras de-*

(1) T. III, scilicet partis secundæ Antifebronio.

(2) Alia quæ ad hoc Juli testimonium illustrandum pertinent vide in Antifebronio, t. II, lib. I, cap. 6, n. 2.

dissent; cum vero hic ad alexandrinum episcopum suam romanique concilii sententiam statim scripsisset, Dionysius non romanæ sedis tribunal aut defugerat, aut veluti non legitimū judicem ejuraverat; sed suorum dogmatum defensionem Romam miserat, papæ judicium exspectans. Porro, ut Sozomenus refert (*Hist. eccl., lib. III, cap. 8*), Athanasius *Alexandria profugus Romam venit. Eodem tempore Paulus quoque Constantinopoleos episcopus et Marcellus Ancyrae eo accessit..... EPISCOPUS IGITUR ROMANUS CUM SINGULORUM CAUSAS, omnesque in nicæna fidei doctrina consentientes reperisset, in communionem recepit. Et quoniam propter sedis dignitatem OMNIUM CURA AD IPSUM SPECTABAT, SUAM CUIQUE ECCLESIAM RESTITUIT.* Quid ad hæc Febronius? Ait (*t. II, pag. 55*) *per hoc nondum confectum fuisse negotium: perfecisse illud demum sardicensem synodum epistola ad universas Ecclesias scripta. PERFECIT illud demum sardicensis synodus?* Legat, queso, ecclesiasticam sui viri principis historiam; inveniet quanto post sardensem synodum adversariorum furore fuerit Athanasius agitatus, suaque sede depulsus. Hoccine est *perfectum a sardensi synodo negotium?* Respondebit utique, hæreticorum astui ac nequitæ tribuendum quod, sardicensis concilii decretis nequidquam Athanasio patrocinantibus, ista contigerint. Non abnuo. Verum eorumdem hæreticorum procacitas, non legitimæ potestatis defectus, Julii sententiam minus efficacem reddiderat, ut eam a sardensi concilio, utique Julii legatis non assentientibus modo, sed etiam urgentibus, veluti confirmari necesse fuerit. Quanquam quid hæc ad præcipuum nostri instituti argumentum? Hoc contendimus, nullam fuisse quarumcunque synodorum in patriarchas sententiam, nisi de romanæ sedis consensu atque auctoritate. Id Julius *antiquam consuetudinem* appellans diserte tradit, id exemplo suo confirmavit, qui latam ab eusebianis in Athanasium aliosque sententiam rescidit. Quidquamne horum sardicensis synodus improbabvit?

II. Quæ in Nestorium Cœlestinus gesserit, quæ eodem quinto seculo in alios patriarchalium medium episcopos S. Leo M. aliisque pontifices gesserint, in *Antifebronio* ex certissimis monumentis allata sunt. Hisce dum Febronins quod nondum dedit responsum querit, ex Gelasio nonnulla adscribam, quibus hæc mirifice confirmantur. Hæc ergo in Acacium ejusque sectatores Gelasius scribit in commonitorio ad Faustum (*t. III S. Leon., Ball. edit. col. 335*): « In hac ipsa causa Timotheus Alexandrinus, et Petrus Antiochenus, Petrus, Paulus, Joannes et cæteri, non solum unus, sed plures utique nomen sacerdotii praferentes, sola sedis apostolicæ sunt auctoritate dejecti. Cujus rei testis etiam ipse docteur Acacius, qui præceptionis hujus exstitit executor. » In epistola autem ad episcopos Dardaniæ (*ibid., col. 352*): « Sed nec illa, inquit, præterius quod apostolica sedes frequenter, ut dictum est, more majorum etiam sine ulla synodo præcedente, exsolvendi quos synodus iniqua damnaverat, et

TH. XXVII.

damnandi, nulla existente synodo, quos oportuit, habuerit facultatem. Sanctæ quippe memorie Athanasium synodus orientalis addixerat, quem tamen exceptum sedes apostolica, quia damnationi Græcorum non consensit, absolvit. Sanctæ memorie nihilominus Joannem Constantinopolitanum synodus etiam catholiceorum præsulum certe damnaverat, quem simili modo sedes apostolica etiam sola, quia non consensit, absolvit. Itemque S. Flavianum pontificem Græcorum congregatione damnatum pari tenore, quoniam sola sedes apostolica non consensit, absolvit: potiusque qui illuc receptus fuerat, Dioscorum secundæ sedis præsulem sua auctoritate damnavit, et impiam synodum non consentiendo sola submovit. » Hactenus Gelasius. Porro ut sexto seculo Agapetus Constantinopolim advenit, episcopi et monachi supplicem illi libellum obtulerunt, ut Anthimum ab ea sede ejiceret; quod et præstitit (1). Quæ demum septimo seculo cum Paulo constantinopolitano episcopo Monothelita egerit Theodorus papa, narrat Anastasius Bibliothecarius his verbis (*t. I lib. Pont., pag. 257 edit. Vignol*): « Sanctissimus papa Theodorus scripsit Paulo patriarchæ regiæ civitatis tam rogans quam regulariter increpans: nec non per apocrisiarios, propter hoc maxime a se destinatos, præsentialiter eum admonentes et contestantes, quatenus proprium emendaret commentum, atque ad orthodoxam fidem catholicæ Ecclesie remearet. Sed neque rogantes, neque increpantes, potuerunt eum a suo conamine quoquo modo revocare. Propter quod ipse ab apostolica sede justa depositionis ultione percusus est. » Poterantne romani pontifices suam in patriarcharum orientalium causis judiciisque auctoritatem multo ante isidorianas decretales epistolæ liberius exercere?

III. Exstat etiam hac in re dignus qui exscribatur inter nicænos arabiscos canones canon quartus et quadragesimus. « Patriarcha igitur inspiciat quodcumque negotium fecerit aliquis suorum metropolitarum sive episcoporum, in provinciis quibus præsunt. Si autem intervenerit ex illis quidquam quod non decet, permutet illud, ac de illo constitutus prout ipsi videtur; etenim omnium ipsorum pater est, et illi filii sunt ipsius. Metropolite autem principatum supra se agnoscere, eumque venerari debent instar fratris majoris, quem sibi fratres anteponunt, illique parere dicunt ob ejus optimum regimen et majoritatem. Patriarcha porro instar patris est in sua jurisdictione super filios suos. Et quemadmodum patriarcha potestatem habet super subditos suos, ita quoque potestatem habet romanus pontifex super omnes patriarchas; quemadmodum habebat Petrus super universos christianitatis principes, et concilia ipsorum; quoniam Christi vicarius est super redemtionem, Ecclesiæ, et curatos populos ejus. Quicunque autem sanctioni huic contradixerit, patres synodi anathematæ illum percellunt. » Recte ad hunc canonem Franciscus Antonius de Simeonibus (*t. I, pag. 323*)

(1) Vide *Antifebron.*, t. II, lib. I, cap. 6, n. 9.

animadvertisit, et dubitari non posse quin eo cautum sit ut romanus pontifex et patriarchas et alios judicare possit, quando eodem statutum fuisse intelligimus, ut patriarchae de metropolitanorum episcoporumque suorum causis cognoscere debeant: nam hac de causa eam potestatem in patriarchas aliosque omnes illum habere demonstrant, quam patriarchae in eos qui sunt in suis diocesisibus habent. Meam in critica arte inscitiam heic Febronius ridebit, inonebitque ut a citandis arabicis nicaenii concilii canonibus, nisi ab omnibus exsibili velim, abstineam. Eruditissimo equidem monitori gratias ago; et quanquam scio doctissimum virum, edita Romae non multos ante annos dissertatione, nihil eorum omisisse quae ab ingenioso scriptore exspectanda erant, ut hosce canones nicaenae synodo omnino tribuendos esse persuaderet, libens tamen Febronio assentiar eos nicaenis patribus suppositos esse. Quis tamen nesciat, ut cum appellato de Simeonibus loquar (t. I, pag. 524), hunc canonem maximi esse momenti ad demonstrandum quid de summi pontificis auctoritate senserint gentes illae, quae eum, tanquam nicaenum, sunt veneratae? Quod cum ita sit, nemo qui sanæ mentis est, existimabit, Syros, Arabes, Chaldaeos, Aethiopes, Aegyptios, qui sicut tanto locorum intervallo inter se distant, ita lingua, moribus, institutisque a se invicem differunt, in eo voluisse convenire, ut romani pontificis, in quem alieno sunt animo amplificarent auctoritatem: *Nemo enim, ait Tertullianus, mentitur in suum dedecus, sed in honorem.* Qua ex re intelligimus, nationes has, antequam damnarentur ab apostolica sede, canones illos, qui nicaeni ex antiquorum temporum usu appellantur, recepisse. Neque mirari debemus quod canonem quem superius expendimus, e suis codicibus non eraserint, ubi exploratum est, eas etiamnum in illa sententia esse ut romanus pontifex patriarchis reliquisque episcopis praesit. Gratias igitur agere Deo debemus quod eam mentem sedis apostolicæ hostibus dederit, ut negare erubescant quod de ejus maxima potestate sentiunt. Ita enim sit, ut eorum confessione illi convincantur, qui maximum in eam suum studium esse simulant. Eat nunc Febronius, suumque illud occinat, ne vestigium quidem apparere de MINIMO jure, quod papæ UNQUAM in depositionibus episcoporum potuerit competere. Si tantum imperii in patriarcharum depositionibus exercuit, quid in caeterorum ejectionibus?

IV. Nihilo tamen minus in metropolitanorum causis, ut ad has progrediamur, multo clarius eadem romanorum pontificum fulget auctoritas. Una S. Cypriani epistola in Marciani Arelatensis causa, quam acceptis Gallorum litteris ad Stephanum pontificem scripsit, peculiarem hujus auctoritatem in metropolitanorum judiciis demonstrat. Adeo non dubitavit Cyprianus (P. Coustantii minime suspecti verba recto) quin Stephanus ipsius consilio et hortatu litteras ad provinciam et plebem arelatensem mitteret, quibus et Marcianum abstineri, et alium episcopum in

eius locum substitui præcipere, ut et quis fuerit substitutus sibi significari simul roget... Quo in negotio Cyprianus, suum ipse pro omnibus Ecclesiis studium ac sollicitudinem comprobans, Romani pontificis tum ad dinnovendum de sede sua arelatensem episcopum, tum ad alium ei subrogandum auctoritatem haud dubio testimonio agnovit (t. I Epist. R. P. Coust., col. 221). At, inquit Febronius (t. II, pag. 53): *Cum Stephano papæ relatum fuisset, Marcianum arelatensem novatianorum sectæ adhærere, monuit pontifex episcopos Galliæ ut eam deponerent. Recte hæc omnia. Illud erat primatis: hoc synodi provincialis. Curate hæc traditæ a Febronio, cap. 2, § 9.* Qui curate hæc se tradiisse ait, cur quæ in Cypriani epistolam annotata in Antifebronio sunt, siue? atque animadversionem iterat ibi à me plane contritam? Igitur ab hoc primum se dilemmate velim expediatur, quod Cypriani verba suppeditant. Faustinus, inquit (t. I Ep. R. P. Coust., col. 211), collega noster Lugduni consistens, frater carissime, semel atque iterum mihi scripsit, significans ea quæ etiam vobis scio utique nuntiata tam ab eo quam a cæteris coepiscopis nostris in eadem provincia constitutis: quod Marcianus Arelate consistens Novatiano se conjunxerit. Quero jam ex Febronio, in synodone, an seorsum a collegis, provinciæ episcopi ad Stephanum scripserint? Si in synodo, cur igitur de Marciano sententiam ipsi nequaquam tulere, nisi quod Marcianum veluti metropolitanum habebant, metropolitanorum vero judicia sedi apostolicæ noverant reservata? Si seorsum; idem eos sensisse oportet; facilius enim erat ut in concilium coirent quam ut exspectarent dum litteræ Romam perferrentur Stephanusque rescriberet. Acerius insto. Ecquid cause fuit cur ubi nihil litterarum a Stephano accepérunt, tunc saltem concilio habitò Marcianum non expulerint, sed Cyprianum potius adierint, ut apud Stephanum Marciani dejectionem urgeret? Quoquo se veritatem Febronius, hoc unum fateri cogetur, in gallicanæ synodi potestate Marciani depositionem haudquaquam fuisse. Neque vero monuit Stephanus gallicanos antistites, ut Marcianum dejeicerent. Quid his monitis opus habebant, qui id a Stephano expetabant? Vel ergo Stephanus ipse Marcianum depositus, ac gallicanis præsulibus tantum eligendi successoris facultatem concessit, vel saltem pro sua sedis auctoritate, licet hæc prima esset hujus causæ cognitio, illis præcepit ut statim Marciano arelatensis sedes eriperetur. Primum suadent Cypriani verba, *Dirigantur in provinciam et ad plebem Arelate consistentem a te litteræ, quibus, ABSENTIO [excommunicato scilicet, atque hinc deposito] Marciano, alius in locum ejus substituatur.* Non ergo Cyprianus a Stephano petit ut Marcianum a Gallis deponi juberet, sed ut litteras mitteret, quibus illum a se absentem depositumque nuntiaret, aliumque in locum ejus ab ipsis substitui juberet. Quod si tamen Febronius omnino velit, permittam a Stephano gallicane synodo Marciani depositionem, nihil pro se efficiet. An non enim qui per alium episcopos depo-

nit, per se deponere habendus est? *Eo tandem semper redibimus, non potuisse synodos absque romani pontificis auctoritate per sese in metropolitanos damnationis sententiam ferre; adeo falsum est, quod ait Febronius (t. II, pag. 310) *jus deponendi episcopos ad synodos provinciales PRIVATIVE pertinere.**

V. Seculo quarto, romanum sub Damaso concilium ad Gratianum literas scripsit in hanc sententiam (t. I Ep. R. P. Coust., col. 827): *Jubere pietas vestra dignet, quicunque vel ejus, vel nostro judicio, qui catholici sumus, fuerit condemnatus, atque injuste voluerit ecclesiam retinere... vel si ipse metropolitanus est, Romam necessario, vel ad eos quos romanus episcopus judices dederit, concedere sine dilatione jubeatur. Jussit enimvero Gratianus edita hujusmodi lege (col. 532): Volumus autem, quicunque judicio Damasi, quod ille consilio quinque vel septem habuerit episcoporum, vel eorum qui catholici sunt judicio vel consilio condemnatus fuerit, si injuste voluerit ecclesiam retinare... vel si ipse metropolitanus est, Romam necessario, vel ad eos quos romanus episcopus judices dederit sine dilatione contendat. Si Febronius lesorum canonum Gratianum incusare cum Gerbasio non vereretur, meminerit, sinceros canones romani concilii patribus ignotos non fuisset, illos tamen Gratianum condenda legis auctores fuisse. Quid quod post eam legem metropolitanum non inventies in Occidente dejectum, nisi causa a romano pontifice iudicata. Si Zosimus Proculum Massiliensem, qui in provinciam narbonensem secundam jus sibi metropoliticum adscriperat, depositus (1). Cum vero Anastasius Thessalonicensis, apostolicus in Illyrico vicarius, Atticum metropolitam nicopolitanum depositusset, illum S. Leo M. acerrime objurgavit: *Præsertim, inquit (ep. 14, Ball. edit. col 668), cum etiam si tale aliquid mereretur, exspectandum ibi fuerit quid ad tua consulta rescriberem, quod et alii significantioribus verbis mox inculcat: Sed etiamsi quid grave intolerandumque committeret, nostra erat exspectanda censura, ut nihil prius ipse decerneret quam quid nobis placaret agnosceres. Ac ne cætera persequar, quæ in Antifebronio legere est, S. Martinus I in Paulum Thessalonicensem depositionis sententiam tulit (2).* Hinemari tamen quod ibi attuli testimonium, est iterum Febronio obtrudendum, ut tandem intelligat, nihil ad metropolitanum dejectionem romanis pontificibus vindicandas contulisse isidorianam, quam Hinemarus repudiabat, decretalium epistolarum collectionem. En Hinemari verba in epistola ad Nicolaum papam: *Nam metropolitano per sacras regulas constituto, qui ex antiqua consuetudine ab apostolica sede pallium accipit, sicut Leo ad Anastasium, quod et nicenum concilium innuit, et ceteri romanæ sedis pontifices in decretis suis ex sacris canonibus monstrant, sedis ipsius pontificis,**

etiam ante judicium, est sententia præstolanda. Adde his octavæ generalis synodi canonom vicesimum sextum, qui hujusmodi est: Insupèr etiam nullo modo quisquam metropolitanum vel episcoporum a vicinis metropoliis, vel episcopis provinciæ suæ judicetur, sed a solo patriarcha.

VI. Quid vero de episcopis dicam? Opusne erit ut depositionum quarum in Occidente imo et in Oriente (1) romani pontifices auctores fuere, exempla repetam in Antifebronio congesta (2)? An non satis esse debet quod initio recitavimus Julii I effatum considerare. *Oportuit nobis omnibus scripsiisse, ut ita ab omnibus quod justum esset decerneretur; episcopi enim erant qui patiebantur, nec vulgares Ecclesiæ quæ vexabantur. Quid enim hoc testimonio discribius? Duas scilicet Julius causas hec indicat, eur Eusebiani, antequam Athanasium damnarent, ad apostolicam sedem litteras dare debuerant, ut hinc quod justum est, ut paulo post ait, decerneretur: episcopi enim erant, qui patiebantur; en primam. Nec vulgares Ecclesiæ, quæ vexabantur, en alteram. Igitor ubi episcoporum causa agatur, quarumcunque licet sedium, etiam orientalium, episcopi sint, synodis nihil inconsulta apostolica sede, cui primum ex consuetudine scribendum Julius edicit, decernere licet. Hoccine est *jus deponendi episcopos ad synodos provinciales PRIVATIVE pertinere?* Recolè etiam octavæ œcumenea synodi canonem vicesimum sextum, quæ episcopis provinciæ non metropolitanum modo, sed quoruncunque episcoporum judicia eripuit, ac soli patriarchæ vindicavit. Fuitne et illa ab isidorianis decretalibus decepta, ut Nicolaus easterique ejus in romana sede successores? Si vult tamen Febronius, aliud exemplum suggeram, illudque longe illustrissimum, quod in Autifebronio prætermisi. Vigilius scilicet Theodorum Cesareæ Cappadociae episcopum depositus. Exstat hac de re luculenta ejusdem Vigili epistola, ubi ait: *Ideoque ex persona et auctoritate beati Petri apostoli, cuius nos licet exigui locum gerimus... hac Theodorum Cesareæ Cappadociae civitatis quondam episcopum sententiae promulgatione, tam sacerdotali honore et communione catholicæ quam omni officio episcopali seu potestate spoliatum esse decernimus.**

VII. Vide tamen, quei Febronius putet tot exemplorum vim declinare se posse (t. II, pag. 269): *Vel non intellexit, inquit, vel noluit intelligere Febronium, cap. 4, § 8, n. 5, et locis ibidem relatis distincte satis tradidem, qualiter subinde præviis papæ excommunicationibus, siquidem eæ ab aliis Ecclesiis justæ atque legitime agnita essent factæ, fuerint episcoporum in provinciis synodis exauktorationes, atque hæ ita papæ quodammodo adscriptæ sint. Hæc ille adversus el. Kauff-*

(1) Exemplum orientalis episcopi a romanæ sedis pontificibus dejecti Damasus suppeditat. Timotheum ille Apollinaristam Beryli episcopum depositus, quod ipse testatur in litteris ad Orientales, qui iterum ad eum scripserant, ut impium hominem de berytensi sede deturbaret. *Quid igitur, inquit ep. 14, DEPOSITIONEM Timothœi a me denuo postulatis, qui et hec iudicio sedis apostolice, præsente etiam Petro Alexandrinæ urbis episcopo, depositus est una cum magistro suo APOLLINARIO.*

(2) Confer t. II, lib. I cap. 6, a num. 14.

(1) Vide ejus epistolas 7 et 11.

(2) Atque idcirco, inquit S. pontifex ep. 15, eum canone ab omni depositamus sacerdotali dignitate et ministerio, quod propria corrigens, ad apostolicam catholicæ Ecclesiæ redeat fidem.

mans. Nec plura addidit usquam contra me, ea certe de causa, quod hoc responso et Kauffmansio et mihi satisfactum abunde existimaverit. Non heic arguam quod de papæ excommunicationibus somniat, quæ ab aliis Ecclesiis justæ atque legitime agnoscere deberent. Hunc alibi errorem oppugnavimus. Ista mittamus. Concedo igitur ex veteri more plerumque episcoporum depositionibus eorumdem excommunicationes prævississe. Verum tria ex ecclesiastica historia constant, quæ omnes Febronii cavillationes profligant. Primum est, sepe romanos pontifices utrasque conjunctim inflixisse. Nuper id a Vigilio in Cæsareensis Theodori causa audivimus. Idem cum Nestorio S. Cœlestinus faciendum S. Cyrillo mandaverat, nempe : *Ut nisi (Nestorius) decem dierum intervallo ab hujus nostræ admonitionis die numerandorum, nefariam doctrinam suam conceptis verbis anathematizet eamque de Christi Dei nostri generatione fidem in posterum confessurum se spondeat quam et romana et tuæ sanctitatis Ecclesia, et universa denique christiana religio, prædicat; illico sanctitas tua illi Ecclesiæ prospiciat. Is vero modis omnibus se a nostro corpore segregatum esse intelligat* (1). Idem cum Anthimo constantiopolitanus episcopo gessit S. Agapetus, cujus haec sunt in epistola ad Petrum Hierosolymitanum : *Unde cum ipsius (Anthimi) in fide pænitentiam isto modo exspectemus, neque catholico, neque sacro (episcopali scilicet) nomine dignum esse SENTENTIAVIMUS. Interdum vero (et hoc alterum est eorum, que ex ecclesiasticis monumentis certo colligi indicabam), excommunicationem a depositione separantes, illa statim reos perculerunt, hujus vero causam accuratius discutiendam sibi vindicarunt. Quamobrem cum Danielis episcopi causa ageretur, S. Cœlestinus gallicanis episcopis scriptis (ep. 4, col. 1071 Const. edit.) : Daniel... a sanctitatibus vestræ cœtu interim se neverit segregatum : qui se NOSTRO (non synodi) JUDICIO DEBET OBJCERE, si conscientiae suæ novit confidentiam se habere. Tertio episcopos longe ante isidorianas decretales nonnumquam absque synodo aut deposuerunt ipsi per se romani presules, aut per suos legatos deponi jusserunt. Sic Zosimus Proculum Massiliensem dejecit non audita gallicanæ provinciæ synodo, imo contra taurinensis synodi decretum, quod et sua auctoritate rescidit. Sic etiam Theodorus papa Stephanum Dorensem loci servatorem constituit, quatenus [inquit ipse Stephanus, qui id in laterunculis Martini I concilio narravit] tum ea, quæque fuissent, ecclesiastica capitula peragere debuissem; et canonicæ si nullatenus emendarentur qui sub denominato prætextu ordinati sunt episcopi, deponerem eos. Quod et fecisse me certum est, et præcipue quoniam in errorem a veritate recedentes sponte delapsi sunt, tantumque illos recepi, secundum jussionem ejus, qui libellum pænitentiarum obtulerunt et professi sunt in scripto conservare indesinenter et amplecti atque prædicare sanctorum patrum et synodorum doctrinas. Ubi heic ludicrum illud quo Febronius tantopere delectatur, figmentum prævariarum*

papæ excommunicationum, quæ ubi ab aliis Ecclesiis justæ atque legitime agnoscere essent, factæ fuerint episcoporum in provincialibus synodis exactiones?

VIII. At Febronius concilium antiochenum insultans appellat, cuius hic quintus decimus canon est : *Si quis episcopus criminaliter accusatus ab omnibus, qui sunt intra provinciam episcopis, excepit unam consonamque sententiam, ab aliis ulterius judicari non poterit. Canone autem proximo statutum fuerat : Si quis episcopus de aliquibus causis criminalibus in judicio episcoporum fuerit accusatus, contingat autem de ipsis episcopos provinciæ, qui convenerunt, diversus habere sententias, et alios quidem innocentem eum pronuntiare, alios reum; propter hujusmodi itaque controversiam amputandam placuit sanctæ synodo metropolitanum episcopum alterius vicinæ provinciæ advocari oportere, et aliquantos cum eo episcopos alios, qui pariter residentes, quæcunque fuerint, dirimant quæstiones, propter hoc, ut firmum sit judicium, quod ab unius provinciæ episcopis fuerit promulgatum. Hos equidem canones moveram : non tamen etsi, illis ipsis de Marca, Dupinius, cæterique Febronii antesignani usi sunt, satis video, quid hinc consequatur, in quo exultet adeo Febronius, ac triumphet : Dicant nunc, inquit ille, sophistæ nostri ubinam existant aut unquam existierint genuini canones hisce spuriis conformes, quibus firma antiocheni.... decreta ante isidorianum seculum abrogata, aut irrita redditæ fuerint. Dicam ergo ; num sophistarum in modum prudentum erit dijudicare. Quero igitur primum, quid responsurus esset Febronius, si antiochenos canones ab eusebianorum factione adversus S. Athanasium prodidisse cum Baronio affirmarem? Rideret fortasse meam ἀπόστολον (1), mihique*

(1) Quam tamen et in Zallweinio ridere debebit, qui de hisce canonibus ita scribit t. II, pag. 189 : « Mirum handpanis videtur quod huic Gracorum collectioni canones quidam antiocheni, quos arianorum fœtum esse constat, inserti, in coacilio chalcedoensi pro regulis ecclesiasticis probati, usque denum recepti fuerint, prætermisssis canonibus celebriorum synodorum, quales fuere quinque per Asiam habite, præsertim arelatensis, etc., et sardicensis, quarum prima contra donatistas ex omnibus Occidentis provinciali mandato Constantinus in Gallia celebrata plenaria et universalis a S. Augustino vocatur : altera vero in Orientis partibus celebrata, et instar appendicis canonibus niceanis adjecta habebatur. Haud multum a vero nos aberrare existimat, si id auctoris, seu collectoris ignorantie, et Gracorum ambitioni, ac dissidiis Orientales inter et Occidentales, tritauamus. Prodit enim collectio in Oriente : auctor illius probabilius fuit Græcus, qui pro gloria gentis sua laboravit, et canones Occidentalium vel ignoravit, vel sponte prætermisit. Scissuras erant inter Orientales et Occidentales cum ob canones antiochenos tum sardicenses : agre habebant Occidentales, quod Graci conciliabulum tyrium contra S. Athanasium celebratum illiusque sententiam confirmaverint, et insuper in odium quasi romanæ Ecclesiæ in synodo antiochenæ statuerint, ne appellaciones extra provinciam fierent. Unde et in synodo sardicensi Orientales ab Occidentalibus discesserant, in cuius canone 3 dein appellations ad romanum pontificem vel statutum, vel confirmatae fuerunt. Inde iactum est quod Græci apud Latinos quadam arianismi suspicione laborarent, eo ipso quod canones synodi antiochenæ, cujus fidei formula oblique adversabatur niceanæ, receptorint, et provocationes extra provinciam concedere noluerint. Itaque mirari non subit quod Græci neque canones carthaginenses neque sardicenses receptorint : illos enim, ut dictum fuit, auctor collectionis vel ignoravit, vel studiose prætermisit; hos autem admittere nolnere, quod suæ disciplinæ, quoad provocationes et appellations receptoræ, adversarentur. »

(1) Confer Antifebr., t. II, lib. I, cap. 6, n. 5.

Schelestrati dissertationem (1) objiceret, qua vir doctus convenisse quidem ad illud concilium 40 arianos concedit, plures tamen numero catholicos episcopos ibi adfuisse, atque ex eorum quoque sententia canones illos auctoritatem accepisse contendit. Verum ignorare non debet eruditus hic jurisconsultus, Schelestrati sententiam multis nominibus passim refelli (2). Plerique duo antiocheno concilia distinguunt: alterum ab eusebianis in Eucenii an. 341, ab orthodoxis alterum, ante annum 355 celebratum; et vel cum Tillemontio illi canonem quartum, et fortasse duodecimum, tribunt, huic ceteros canones; vel cum feltriensi episcopo Bartholo (*Instit. jur. canon.*, cap. 56 et seq.), eusebianorum conciliabulo canones secundum, quartum, quintum, duodecimum, tertium decimum, decimum quartum, et decimum quintum, catholicorum contra synodo reliquos canones, adjudicant. Quid ergo si Bartholi opinionem longe verosimillimam amplecterer? Quidquamne auctoritatis conciliabuli illius canonibus catholicis homo tribueret? At placet, inquit Febronius, Tillemontii sententia. Placeat; non difficilis ero: imo Balleriniis, qui duo antiochena concilia, alterum an. 352, alterum an. 341, agnoscentes primo omnes indiscriminat canones adscribunt (*t. II S. Leon.*, col. 943). ¶ Illud, inquiunt, in primis animadvertisimus, eo canone quinto decimo non omnem appellationem, seu retractationem, expungi, sed solum in casu consensu omnium episcoporum unius provincie denegari illud novum judicium e vicinae provinciae episcopis institendum, quod antecedenti canone concessum fuerat. De jure autem appellationis aut retractationis in pleniori synodo, aut in alio tribunal superiore, ne verbum quidem. Deinde eo solo casu novum judicium laudato canone quinto decimo excluditur, quo crimen adeo sit manifestum, ut ne uno quidem episcopo discrepante omnes in condemnationem consentiant. Id in legitimis judiciis, nulla praecepsantia, preventione nulla institutis, non solet accidere, nisi cum reus vel confessus est, vel saltem convictus: quo quidem casu aliquot etiam civiles tum antiquae tum recentiores appellationem vetant. Id ergo aequissimum in suis provinciis antiochenis patribus videri potuit, ut ne idecirco appellationem reprobarent, cum quis se injuste gravatum existimat: huic enim novo judicio in pleniori synodo satis providerant canone duodecimo. *Si quis.... a synodo fuerit episcopus forte damnatus.... oportet ad majus episcoporum converti concilium, et quæ putaverit habere justa, plurimis episcopis suggerat, eorumque discussiones ac judicia præstoletur.* Ceterum si in iis quoque circumstantiis quibus aliquis episcopus, omnium licet episcoporum

(1) Prodiit Schelestrati de antiocheno concilio opus Antwerpiae 1681.

(2) Confer Franciscum Antonium de Simeonibus, de romani pontifici, judicaria Potestate (*t. II*), et Balleriniis, *t. III S. Leon.*, pag. 26, n. 10

sue provincie sententia condemnatus, aliquo nomine se gravatum sentiat, omnis appellatio, aut judicij renovatio, canone decimo quinto sublata credatur; idem canon hoc sane sensu nec a græca, nec a latina Ecclesia unquam receptus fuit; ac proinde tum in Oriente, tum in Occidente appellationum causæ semper viguere, et sardicensium posteriorum canonum prævaluit auctoritas, qui dum appellationibus aditum patere sauxerunt, hunc antiochenum canonem emendarunt, simulque apostolicas sedis iuri in appellationibus prospexere. Hac de re illustre est Aristeni testimonium (1), quartum antiochenum canonem in hac verba exponentis. *At decimus quintus hujus synodi canon ait, eum, qui ab omnibus in provincia episcopis deponitur, postea provocare non posse; sed sententiam contra eum latam firmam manere.* At *synodi sardicensis quartus et quintus canon licentiam dederunt episcopo qui ab omnibus provincialibus deponitur episcopis, provocare, et ad beatissimum Ecclesie romanæ episcopum confugere; nec in episcopatum ejus alium eligi priusquam romanorum episcopus sententiam examinavit, et decretum confirmavit: et hæc quidem sententia justior et humanior est, et nunc etiam obtinet.* Cum Aristeno Matthæus Blastores facit, cuius haec sunt verba (2): *Porro canon decimus quintus: Si vero omnes, inquit, unam adversus eum sententiam tulerint, is ne amplius ab aliis judicetur, sed episcoporum firma maneat sententia.* Verum canon hic a quarto synodi sardicensis sublatus est. In hanc eamdem sententiam Theodorus Balsamon propendere videtur. Inquit enim: *Præsens canon sublatus est a quarto canone synodi sardicensis. Sin autem hoc nolis dicere, interpretare canonom, ut superioris dictum est, et dic fieri condemnationem a synodo, in quam non cadit appellatio, ut a papa, vel patriarcha constantinopolitano.* Neque Febronius oggerat, eos canones postea cum a chalcedonensi concilio, tum ab orientali atque occidentali Ecclesia fuisse acceptos. Nam, inquit *el. de Simeonibus (t. II, cap. 20, § 6, pag. 67)*, huic argumento facile est occurtere, si recolamus, chalcedonense concilium minime declarasse, eos semper robur habuisse antea; sed solum, illos, suppresso antiocheni concilii nomine, probando effecisse, ut ii, qui antea, utpote ab hereticis editi, nullum auctoritatis locum in Ecclesia obtinebant, in posterum, veluti de novo conditi a se fuissent, reciperentur. Quod ideo evenire potuit, quia nequaquam eusebianorum, qui illos promulgaverant, sensum tam aperte exprimebant, ut benignius explicari non possent. Quamobrem canones illos non ex antiochenorum episcoporum, sed ex chalcedonensium patrum sententia exponendos esse omnes intelligent. Qui quidem haud dubie sibi persunas habebant, sumum pontificem de totius Ecclesie causis, sive per appellationem, sive alio quoque modo, ad apostolicam sedem delatis, posse judicare. Quod ut clarius ostendatur, animadvertisendum est, Theo-

(1) Apud Bevereg. in Pandect. canon., tom. I, pag. 455.

(2) Ibid., pag. 444.

doretum cyrenensem episcopum, ab orientali synodo damnatum, ad S. Leonem Magnum provocasse. A quo cum fuisse absolutus, re postea ad chalcedonense concilium delata, nequaquam patres declararunt, a synodis ad romanum pontificem provocationem non dari; quemadmodum liquido declarassent, si id verum esse existimasset: sed potius fuere professi sedi apostolice orientalium synodorum sententias irritas faciendo esse potestatem. Et hac de causa Leonem Magnum laudibus concelebrarunt, quod Theodoretum restituisset. Nam cum judices dixissent: *Omnis jam dubitatio de Theodoreto reverendissimo episcopo est soluta, quippe et Nestorium coram nobis anathematizavit, et a sanctissimo et Dei auauissimo archiepiscopo senioris urbis Romæ Leonem susceptus est;* patres concilii responserunt: *Theodoreetus dignus est sede.... archiepiscopo Leoni multos annos POST DEUM LEO JUDICAVIT.* Chalcedonense igitur concilium Leonis judicium probat, quo Theodoretus restitutus fuerat. De hac Leonis sententia judices non semel in eodem concilio, præcipue actione prima, in hac verba loquuntur: *Gloriosissimi judices, et amplissimus senatus dixerunt: Ingrediatur reverendissimus episcopus Theodoreetus, ut sit particeps synodi;* *quia ET RESTITUIT EI EPISCOPATUM SANCTISSIMUS ARCHIEPISCOPUS LEO.* Cognoscabant igitur chalcedonenses patres, ex Occidente Orienteque provocari ad romanum pontificem posse; ut etiam Eutychetis et Flaviani exemplo nuper experti erant: idcirco dubitari non potest, quin ii, antiochenos canones recipiendo, nullum præjudicium sedi apostolica fieri arbitrati sint. In eadem opinione romanos pontifices, qui eosdem canones post Gelasii statutum probarunt, fuisse evidens ex eo sit, quod semper de appellationibus episcoporum aliorumque se judicare posse demonstrarunt. Hæcne sunt sophistarum?

IX. Quæritur tamen Febronius, ubinam existant, aut unquam exsisterint genuini canones...., quibus firma Antiocheni,.... decreta ante isidorianum seculum abrogata, aut irrita redditæ fuerint. Sardenses jam indicavimus, de quibus plura sequenti capite dabimus. Sed hoc præterea habeat, quod ad Salomonem Brittonum regem Nicolaus I perscripsit: *Censeo nec ullam posse episcopos sui honoris sustinere facturam, quos non constat fuisse a duodecim episcopis, præsente primamque sententiam metropolitano episcopo obtinente, cum examinarentur, auditos.* Hæc vulgata episcopalium depositionum fuit disciplina. At hic ipse Nicolaus qui veterem communemque christiani orbis disciplinam confirmavit, in epistola ad universos episcopos Galliæ eos graviter redarguit, quod Rothaldum suessionensem episcopum exaucerassent: *Etsi enim, inquit, sedem apostolicam nullatenus appellasset [uti appellarat], contra tot tamen, et tanta vos decretalia efferristi statua, et EPISCOPUM INCONSULTIS NORIS DEPONERE NULLO MODO DEBUISTIS.* Quei hoc? Num Nicolaus febroniano more secum ipse confligit? Minime vero. Verum canones qui aliquid hæc de re statuerunt intelligendi sunt sine præjudicio romanæ Ecclesiæ, cui, ut aiebat S. Innocentius (ep. 2 ad Victric.,

col. 749, t. I Epist. R. P.), in omnibus causis debet reverentia custodiri. Prima scilicet sententia ad metropolitanum et synodum spectabat, sed nullius hæc roboris erat, dum missa, post episcopale judicium, ut cum eodem Innocentio loqvar, ad romanam sedem relatione apostolici præsulis, exspectaretur consensus. Legere in Antifebronio potuit vetusta hujus disciplinæ exempla (t. II, pag. 146). Valentiniæ, inquit Bonifacius I (ep. 3, edit. Coust. col. 1051), nos clerici civitatis adierunt, proponentes per libellum crimina, quæ Maximum, teste tota provincia, asserunt commisisse. Vide heic est clericos non apud provinciæ synodum, sed apud ipsum romanum pontificem Maximi episcopi crimina deferentes. Quid Bonifacius? Synodus cogi jubet, quæ Maximi causam cognosceret; verum addit (ibid, col. 1018): *Quidquid autem vestra caritas de hac causa duxerit decernendum, cum ad nos relatum fuerit, nostra, ut condecet, necesse est auctoritate firmetur.* De Rejorum quoque episcopo Contumelioso ad Joannem II gallicani antistites retulerunt; supremam tamen sententiam quis tulit? Non synodus, sed Joannes, qui ad Galliæ episcopos scripsit: *Innotuit nobis a fraternitate vestra missa relatio, in qua Contumeliosus multis legitur criminibus involutus.* Et quia hujusmodi persona sacris non potest inhærente mysteriis, ab hodierno vel officio eum nostra censel removere auctoritas, ut in monasterio constitutus delicti veniam a Domino petere non omittat..... sed ne ejus Ecclesia destituta videatur, in ejus locum visitatorem dari, præsenti auctoritate decernimus. Quid quod S. Leo Magnus Aggari et Tiberiani episcoporum causam JUDICIO episcoporum Mauritaniae commisit? sed cur? Audiamus: *Vestro,* inquit S. Pontifex (ep. 12, Ball. edit. col. 666), *JUDICIO cuncta commisimus, ut relata habiti apud vos examinis fide, quid de supra dictis statuendum sit, scire possimus.* Sibi ergo quid post episcopale JUDICIA statuendum esset, Leo servabat. Ubi vero romani pontifices vel ipsi sententiam edidissent, vel a synodo latam confirmassent, metropolitani ac synodi erat damnatum episcopum deponere. Verum animadverat Febronius; synodo integrum haud erat romanæ sedis sententiam temperare, multo minus ab ea recedere: quod jusseral pontifex synodus exequi debuit. Recolantur quæ ex ejusdem S. Leonis M. ad Mauritaniae Caesariensis episcopos litteris in Antifebronio (l. c., pag. 139) recitata fuerunt: *Cum ergo inter vos tantum valuerint aut studia popularium, aut ambitus superborum, ut non solum laicos, sed etiam secundarum uxorum viros, aut viduarum maritos ad officium cognoscamus pastorale provectos: nonne aperiissimæ exigunt causæ, ut Ecclesias, in quibus ista commissa sunt judicio severiore purgemus, et non solum in tales præsules, sed etiam in ordinatores eorum digna districione moveamur? Sed circumstant nos hinc mansuetudo clementie, hinc censura justitiae; et quia universæ via Domini misericordia et veritas, cogimur secundum sedis apostolice pietatem, ita nostram temperare sententiam, ut trutinato pondere delictorum, quæ*

constat non unius esse mensuræ, quædam definiamus utcunque toleranda, quædam vero penitus amputanda. Eos enim qui vel secundum nuptias inferunt, vel viduarum se conjugio sociarunt, IN SACERDOTIO MANERE NON PATIMUR..... Cæteros vero quorum projectio hoc tantum reprehensionis incurrit, quod ex laicis ad officium episcopale delecti sunt, neque ex hoc quod uxores habeant possunt esse culpabiles, susceptum SACERDOTIUM TENERE PERMITTIMUS. » Hæc antiochenis canonibus opponimus. Numquid sophistæ sumus?

X. Non negaverim tamen, metropolitas exstisset, febronianis fortasse doctrinis imbutos, qui depositionis pœnam non consulto romano pontifice episcopis irrogant. At hæc *temeraria præsumptio* fuit. Non mihi Febronius irascatur, hæc si legerit. Mea isthæc non sunt; tricaseinæ synodi sunt in epistola an. 867 ad Nicolaum I perscripta. « His ergo (inquit) ejus concilii patres, quos inter sex omnino métropolitæ, atque in his Hiæmarus isidorianarum decretalium mastyx.) ita pro quantitate intelligentiae nostræ decursis, submissæ devotionis obsequio vestri apostolatus exoramus magnificam beatitudinem, ut sapientissima indagine consideratis utriusque partis relatis, more beatissimorum prædecessorum vestrorum, quæ de statu sacri pontificalis ordinis ab eis statuta et imprævaricabili auctoritate firmata sunt, ut immota de cætero maneant, mucrone apostolico, *quorumcumque metropolitanorum temeraria præsumptione suppressa*, quin etiam reliquorum episcoporum quoruncunque seu quantorumcunque, audaci conniventia penitus submota, privilegia et decreta servari innovata, constitutione decernatis: ita ut nec vestris, nec futuris temporibus, præter consultum romani pontificis, de gradu suo quilibet episcoporum dejiciatur, sicut eorumdem sanctorum antecessorum vestrorum multiplicibus decretis et numerosis privilegiis stabilitum modis mirificis exstat: videlicet ne aliqua varietate et utilitate summus ordo diaboli administratione nutare, aut irregulariter labefactari sinatur, domine beatissime, et omni orbi papa celebrande. » Et post hæc antiochenos nobis canones obrudi impune patiemur?

CAPUT V.

Licet ad ea quæ de appellationibus in Antifebronio disserimus, Febronius fere nihil responderit, nova de illis, brevis tamen, tractatio instituitur, et adversarii audacia retunditur.

I. Animus mihi haud est, quæ in *Antifebronio de appellationibus* toto secundi voluminis libro tertio disputata fuerunt, aut repetere, aut compendio exhibere. Satis heic erit selecta quædam in hujus pontificii juris confirmationem afferre, et quæ pauca heic illic Febronius adversus illud, nulla ad nostras animadversiones addita responsione, audacter iteravit, novis argumentis diluere. Tria enimvero in disceptationem cadunt: primum ad juris quæstionem perti-

net, num scilicet ad insitas divino primatui prærogativas appellationum jus sit referendum; alterum, quid hac super re a sardicensibus patribus fuerit constitutum; tertium, an Ecclesia hoc semper jus in romanis pontificibus agnoverit: quod utrumque facti, ut aiunt, disquisitio dicitur. In primum, quod cæterorum basis est, paulo diligentius inquiramus.

II. Quoniam vero Febronius P. Zallwein dicta nobis superius inculcat, hunc ipsum sibi a nobis objici statim patiatur. En cl. benedictini verba (t. II, pag. 201): « Quæstio juris nostra opinione facilissimæ est decisionis: nam si semel in pontifice reverearum quendam primatum jurisdictionis, sane jus appellandi inde velut appendix necessaria consequitur: quid enim aliud est jus appellandi quam jus provocandi ad judicem superiorum, velut ex ipso jure naturæ fluens? in quantum nempe sapit speciem necessarie defensionis, eum in finem, ut appellanti fiat justitia, in qua se per judicem inferiorem læsum esse queritur. Si ergo pontifex vi primatus vices legitimi judicis sustinet, quo ausu ipsi admissionem vel exactiōē appellationum abnegare sustinemus? » Hoc illud argumentum est, quod a Benedicto XIV indicatum ausus Febronius fuit *præconceptæ monarchiæ* tribuere. Castigavimus in *Antifebronio* hominis temeritatem (t. II, lib. III, cap. 1, n. 3). Quoniam tamen nobis respondere aggressus est, cur illud non solvit? Sed nimirum misellus nunquam sese extricabit, nisi romano pontifici omnem jurisdictionis primatum se (quod nunc refutit) negare diserte profiteatur. Certe quotquot romani antistites iis ipsis temporibus quibus de isidoriana collectione ne somniabantur quidem appellationes suscepérunt, eas Petri primatui adscripserunt. Ad Thessaliam episcopos (ut aliquod exemplum proferam) scribens Bonifacius I, eosque reprehendens quod Rufum apostolicæ sedis vicarium contemnerent, ait (ep. 14, col. 1038 *Coust.*): *Certe si in quoquam ejus [Rufi] supra debitum fuit visa correptio, quoniam ideo tenuit sedes apostolica principatum, ut querelas omnium libenter accipiat, interpellari nos super hoc missa legatione convenerat, quos curam omnium rerum manere videatis.* Sanctus quoque Agapetus in epistola ad Justinianum imperatorem de Stephani Larissæi causa agens: « Absit, inquit, a quorumlibet mentibus christianis, ut in quacunque persona aut innocentiam redarguant aut crimen absolvant. Sed universa, quæ apostolica sedis nuper hac sunt parte disposita, illo semper studio manaverunt, quæ principati B. Petri vos quoque capitis per omnia reservari; scilicet ne in his, qui sedis ejus audientiam postulassent, spreta ejus reverentia, alterius sententia proveniret. » In eamdem sententiam cum Wilfridus Eboracensis sede sua pulsus Agathonem appellasset, sanctus pontifex in concilio romano aiebat: « Non mediocriter satisfecit audientibus petitionis series, quam Wilfridus Deo amabilis episcopus obtulit in hoc, cum se indigne de episcopali sede dejectum agnovit, non contumaciter per vim secularem obstitit, sed humiliiter sentiens, auctoris nostri B. Petri apostolorum princi-

pis canonicum expetivit subsidium; et supplici præstolatione, quæ super eo censenda sunt, se suscepturum perhibens, quod ex ore nostro B. Petrus auctor noster, cuius ministerio fungimur, præviderit statuendum.

III. Neque vero soli pontifices a Petri principatu ius appellationum repebant. Id ipsum sensit Sozomenus, qui Athanasii ad Julium pontificem appellationem narrans ait: « *Athanasius Alexandria pro fugis Romanam venit. Eodem tempore Paulus quoque Constantinoepoleos episcopus, et Marcellus Ancyrae eo accessit ... Episcopus igitur romanus, eum singulorum causas cognovisset, omnesque nicænae fidei consentientes reperisset, in communionem recepit. Et quoniam propter sedis dignitatem omnium cura ad ipsum spectabat, suam cuique Ecclesiam restituit.* » Audiat etiam quem nuper indicavi, Stephanus Larissæ in libello- quem Bonifacio II obtulit: « *Ego vero nec accusatorum, nec aliquorum conatus metuens, sed ad Deum solummodo et ad leges sanctæ Ecclesiæ, et ad principatum sanctorum Ecclesiarum, traditum vobis, respiciens, mox inter acta dixi, ut oporteret, me ad aliquem accusantem respondere aut de mea ordinatione aliquid judicare, non sub eo, qui nunc judicare dignatur, causam me dicere necesse est, sed alibi, apud quem sacrorum canonum lex custoditur, et usque hactenus consuetudo servatur; memoriam faciens vestri sancti capitï, et apostolicae sedis, dicens, vos esse dominos hujus examinationis.* » Stephano concinit Theodosius eccliniensis episcopus, qui, lectis in romana synodo ejusdem Stephani libellis, ait: « *Constat venerandos sedis vestræ pontifices, quamvis in toto mundo sedes apostolica Ecclesiarum sibi jure vindicet principatum, et solam in ecclesiasticis causis undique appellare necesse sit, specialiter tamen gubernationi suæ Illyrici Ecclesias vindicasse.* » Sed modus aliquis in citandis patribus adhibendus est. Unum tamen non omittam, Bernardum scilicet, qui ita Eugenium alloquitur (*De Consider. lib. III, cap. 2*): « *Appellatur de toto mundo ad te: id quidem in testimonium singularis primatus tui.* » Quid his ad divinum appellationum jus asserendum aut disertius aut magnificentius desideretur?

IV. Non despondet tamen animo Febronius jubetque (*t. II, pag. 234*) illud a nobis considerari *quod Gelasius I scripsit ad Faustum fungentem officio legationis Constantinopoli, apud Harduinum, tom. II Concil. col. 885, scilicet*: « *Nobis opponunt canones, dum nesciunt quid loquantur ... ipsi canones sunt, qui appellationes totius Ecclesiæ ad hujus sedis examen deferrи voluerunt.* » Non dicit (quam acute!) *ipse Dominus, vel ipsæ Scripturæ sunt, sed ipsi canones sunt.* Egregie sane. At cur sequentia non legit? Idipsum invenisset quod heic desiderat. Loquens ergo sub ejus epistolæ finem Gelasius de sententia quam in Acacium Felix III protulerat, « *Quapropter inquit, non veremur ne apostolica sententia resolvatur, quam et vox Christi, et majorum traditio, et canonum fulcit auctoritas, ut totam potius Ecclesiam semper ipsa dijudicet.* » Canones igitur Gelasius urgebat, quia canones adversarii jactabant. Ne autem quis crederet,

appellationum jus tantummodo ecclesiasticum esse, non divinum, addit *vocem Christi*, quam canones secuti sunt, ut alibi diximus.

V. Sed quinam canones sunt a Gelasio indicati? Utique sardicenses. Mirabitur Febronius, mecum Gelasium canones sardicensibus patribus de appellationum jure tribuere. Nam, ut aduersus Colonenses disputat (*t. II, pag. 55*), TAM ACCURATE, et PEREMPTORIE Febronius, cap. 5, § 6, 7, genuinum sensum sardicensium canonum explanaverat, ut mirandum merito sit, colonenses heic redire in idipsum. Perspicuum est ex ipsis hujus synodi canonibus, vigore eorumdebet nihil aliud in concilio romani episcopi determinari, aut inquire, quam utrum *causa sit retractanda in provincia, necne*. Itaque haec verba canonis septimi: *donec causa ejus fuerit in judicio romani episcopi determinata, non significant causam a romano pontifice judicandam; sed tantum ab eo determinandum, utrum locus sit novo examini et judicio.* Similia contra clariss. viros Kauffmans et Sangallum jactat (*ibid., pag. 233*). « Prætendit, inquit, D. Kauffmans ... uti et P. Sangallo ... per concilium sardicense in materia appellationum non fuisse introductum jus novum, sed confirmatum vetus ex divino profluens. Contrarium asseruit, et nisi me multa fallant, solide aduersus argumenta Natalis Alexandri (quæ Sangallo et Kauffmans recoquunt) stabilivit Febronius cap. 5, § 3. Iis quæ ille ibidem de sensu et vi verborum sardicensium canonum tradit, non est opus heic adjungere quidquam. » Vide quantum opiniones hominum discrepent. Ego vero existimassem, opus fuisse ut iis quæ de sardicensibus canonibus in *Antifebronio* (*t. c., cap. 3*) proposita sunt, resonum adjungeret. Nam quod addit (*t. II, pag. 234*): *qui in hanc rem plura desiderat, legat studiose Zegeri Van Espen dissertationem in canones sardicenses, quæ exstat in ejusdem clarissimi viri commentario in canones et decreta juris veteris ac novi posthumo, pag. 258 et seqq., edit. Colon., litterariam ad eruditionem quidem spectat, sed parum ad rem facit.* Scilicet Van Espenii dissertationem vidéräm; at quæ contra Febronium disserui, illius quoque jurisperiti figmenta propulsant. Sed canones recitemus hue pertinentes. Sunt hi apud Dionysium Exiguum, can. 3, 4 et 7, qui postremus rectius in græco est canon 5. Ex canone tertio hanc ultimam partem, quæ solum ad rem præsentem spectat, quæque idcirco separato numero effertur in MSS. aliarum antiquarum collectionum latinarum exscripsisse sufficiat. « Si aliquis episcoporum judicatus fuerit in aliqua causa, et putat se bonam causam habere, ut iterum concilium (sic Dionysius; aliæ collectiones latine habent, cum græco: *Judicium*) renovetur; si vobis placet, S. Petri apostoli memoriam honoremus, ut scribatur ab his, qui causam examinarunt. (aliæ collectiones latine addunt: Vel ab episcopis qui in proxima provincia morantur) Julio romano episcopo: et si judicaverit renovandum esse judicium, renovetur, et det judices. Si autem probaverit, talem causam esse ut non refracentur ea

quæ acta sunt, quæ decreverit confirmata erunt. Si hoc omnibus placet? Synodus respondit: Placet canon quartus. Gudentius episcopus dixit: Addendum, si placet, huic sententiæ quam plenam sanctitate protulisti, ut cum aliquis episcopus depositus fuerit eorum episcoporum judicio qui in vicinis locis commorantur, et proclamaverit agendum sibi negotium in urbe Roma: alter episcopus in ejus cathedra, post appellationem ejus, qui videtur esse depositus, omnino non ordinetur, nisi causa fuerit in judicio episcopi romani determinata. » Canon septimus, alias quintus: « Osius episcopus dixit: Placuit autem ut si episcopus accusatus fuerit, et judicaverint congregati episcopi regionis ipsius, et de gradu suo eum dejecterint; si appellaverit qui dejectus est, et confugerit ad episcopum romanæ Ecclesiæ, et voluerit se audiri; si justum putaverit ut renovetur judicium, vel discussionis examen, scribere his episcopis dignetur qui in finitima et propinqua provincia sunt, ut ipsi diligenter omnia requirant et juxta fidem veritatis definiant. Quod si is qui rogat causam suam iterum audiri, deprecatione sua moverit episcopum romanum ut de latere suo presbyterum mittat; erit in potestate episcopi, quid velit, et quid aestimet. Et si decreverit mittendos esse qui præsentes cum episcopis judicent, habentes ejus auctoritatem a quo destinati sunt; erit in suo arbitrio. Si vero crediderit episcopos sufficere, ut negotio terminum imponant; faciet quod sapientissimo consilio suo judicaverit. »

VI. Hæc porro eorum summa est quæ in *Antiferonio* cum balleriniis S. Leonis M. editoribus dicta a me fuerunt. 4° Canon tertius, etsi Dionysius in titulo *damnati episcopi qui appellaverit romanum pontificem* meminit, de propria appellatione non loquitur, quam Osius in ipso canone, uti can. septimus, alias quintus, expressisset. « Ipsa certe, inquit Ballerini (in *S. Leon. M.*, t. II, col. 947), canonis tertii (ad quem quartus refertur) verba nihil amplius indicant, nisi sermonem esse de episcopo, qui prima cognitione damnatus, ut fieri solebat, a suæ provinciæ episcopis, novam causæ cognitionem efflagitat: *Putat se bonam causam habere, ut iterum concilium renovetur*; quod quidem secunda cognitionis judicium ex facilitiori et frequentiori usu, ubi expressa ad sedem apostolicam appellatione non intercessisset, a finitimiis episcopis in synodus cogendis quærebaratur. » Decernitur autem, ut in honorem memorie S. Petri ipsi judices primæ sententiæ scribant ad Julium romanum antistitem, « qui, si novum judicium adhibendum crediderit, secundæ cognitionis judices det ex finitimiis utique episcopis; unde canone quarto aliquid addendum subjicitur post hoc secundum episcoporum judicium qui in vicinis locis commorantur. » 2° Canon quartus appendix est canonis tertii, quod indicant illa: *Addendum si placet huic sententiæ, quam plenam sanctitate protulisti*. « Idque, inquit iidem Ballerini (t. c., col. 949), addendum in hypothesi qua episcopi depositio statuta ab episcopis suæ provinciæ in primo judicio, etiam in secundo, ab episcopis

finitimis, quos romanus pontifex judices dederit, confirmata fuisse, indicare videntur sequentia: *Cum aliquis episcopus depositus fuerit eorum episcoporum judicio qui in vicinis locis commorantur*, secundo utique judicio, quod solum ad episcopos finitimos poterat pertinere. Si ergo is qui depositus fuit, huic quoque judicio non acquiescens, proclamaverit agendum sibi negotium in urbe Roma, decernitur ut alter episcopus in ejus cathedra, post appellationem ejus qui videtur esse depositus, omnino non ordinetur, nisi causa fuerit in judicio episcopi romani determinata. Licet nimis duo uniformia depositionis judicia præcesserint, alterum in concilio episcoporum ejusdem provinciæ, alterum ab episcopis finitimiis, vi tamen appellationis ad apostolicam sedem, quam depositus (uti tertio canone præfertur) proprie antea non interposuerat, tertium judicium conceditur, et istud quidem in Urbe, quo causa in judicio episcopi romani terminetur... Quod si canonis quarti græca lectio adeo expressam appellationis et judicii in Urbe habendi mentionem non exhibet, uti lectio latina, satis tamen reipsa innuitur iis e græco redditis verbis, quibus, nulla novorum aliorum judicium delegatione memorata, ipsius romani episcopi cognitione exigitur, ut causæ terminus imponatur. Si quis episcopus fuerit depositus judicio episcoporum qui sunt in vicinitate, et dicat rursus sibi defensionibus locum competere, non prius in cathedram ejus alius substituatur, nisi romanus episcopus, cognoscens de hoc, finem imposuerit. Certe illum qui potest per delegatos judices, vel per legatum, causam cognoscere, eodem jure posse etiam per se illam definire, negari nequit. » 3° Ubi in canone tertio una novi judicii petitio attenditur absque ulla ad romanum pontificem appellatione, in septimo, alias quinto, agitur (ut cum iidem Ballerini loquar) « de appellatione proprie dicta ad episcopum romanum, ad quem episcopus depositus confugere, ac ipsum appellationis judicium promovere, traditur: unde hic can. septimus, alias quintus, non vero can. tertius, insertus fuit a Zosimo in Commonitorio quod dedit legalis ad Africanos an. 418, cum appellationem proprie dictam a sardicensi confirmatam probare voluit. »

VII. Hinc autem maximum colligitur discriminum quod tertium inter et septimum canonem interest. Eo tantum canone adhibita a patribus fuit formula: *S. Petri apostoli memoriam honoremus*. « Ubi enim, quemadmodum Ballerini observant (l. c., col. 947), non intercedit expressa ad romanam sedem appellationis, novum quod petebatur judicium ex finitimiis episcopis queri solebat, ut ex can. decimo quarto antiocheno aliquis testimonii liquet neque in hoc apostolica auctoritas necessaria erat. Cum igitur sardenses patres non ex jure, quod cogeret, sed ex observantia in sedem apostolicam hanc methodum servari præceperint, ut hac ratione ejusdem sedis auctoritatem et honorem promoverent, cui eusebiani detrahere conati fuerant, ea formula usi videntur. In hoc autem pontificii primatus ratio habita fuit. Neque

enim hunc honorem romanæ sedi iidem patres detulerunt, quasi putarent, nullum ipsi jus in appellatio-
nibus competere, quod sequentibus canonibus satis declararunt; sed quia eo quoque casu quo judices ex finitimiis provinciis darentur, citius ab ea sede dandos crederent, quæ ratione primatus in omnes Ecclesiæ provincias jurisdictionem habebat, quam a metropolitano episcopo, qui per se in provinciæ finitimiæ episcopos nihil juris habet. Cæterum hac formula abstinuerunt in canonibus sequentibus, ubi de appellatione proprie dicta ad summum pontificem sermo est: quia heic non merum honorem, alias non necessarium, sed jus proprium ejusdem sedis noverunt. » Est etiam aliud quod quantum romani pontificis auctoritati sardicenses patres detulerint palam facit. *Si autem, inquiunt canone tertio, probaverit (romanus episcopus) talem causam esse ut non refri- centur ea quæ acta sunt; quæ DECREVERIT, CONFIRMATA erunt non synodi, cuius acta non refricanda ipse censuerit, sed pontificis id decernentis, auctoritate. Quo spectat illud S. Leonis M. (ep. 10, col. 634 edit. Ball.) : Nobiscum itaque vestra fraternitas recognoscat apostolicam sedem, pro sui reverentia a vestræ etiam provinciæ sacerdotibus, innumeris relationibus esse con- sultant per diversarum, quemadmodum vetus consuetudo poscebat, appellationem causarum, aut retractata, AUT CONFIRMATA fuisse judicia. Quanquam quid Leonem appello, cum ipsi Græculi, etsi romanæ Ecclesiæ perinfensi, idipsum fassi fuerint? In his Zonaras, constantinopolitanus monachus, sardicensem canonem Quartum ita interpretatur (1): « Si aliquorum criminum accusatus fuerit episcopus, ac eorum qui in vicinia sunt, vicinorum videlicet, et qui prope degunt, episcoporum judicio depositus; seque is nihilominus causam suam æquis rationibus tueri posse affirmet; non ante, inquit, in episcopalem ejus sedem alium substitui liceat, quam de illius depositione papa certior factus rem ipse desi- niverit, hoc est, quid teneri velit, ostenderit; eamque damnationem auctoritate sua aut confirmandam aut rescindendam existimari. » Neque omittendus Theodo-
dorus Balsamon, patriarcha antiochenus græcorum schismaticorum doctissimus, qui in eundem canonem ait (2): « Cum dixissent patres provincialium sententiam appellationi subjici, et a propinquis episcopis jussu papæ examinari; nunc dicunt quid fieri debeat si ab iis etiam is qui appellavit condemnatus fuerit, et se rursus gravari dicat. Stauunt ergo ut res in integro maneant, et in ejus qui condemnatus est Ecclesiam alius non eligatur, nisi secunda appellatione a papa examinata fuerit. » Non dicit Balsamon, romanum pontificem necessario alios judices dare debere, qui iterum judicarent; sed secundam appellationem ab eo examinandam esse asseverat.*

VIII. Ubi ergo Febronius, canones sardicenses genuinum saepè fatarum appellationum fundamentum seu verius occasionem fuisse iterum affirmantem au- dieris (t. II, pag. 540), redivivum in Febronio Ques-

nellum ridebis (1). « In duobus certe canonibus, quarto et septimo, qui de appellatione ad romanum pontificem loquuntur [utor et heic Belleriorum verbis], nihil invenies, quo novum jus condit vel leviter indi- cetur. Non tribuitur hujusmodi appellationum interponendarum aut recipiendarum facultas, sed certa præsumitur; et solum canone septimo diversus mo- dus designatur a pontificio beneplacito pendens; ca- none autem quarto eorum audacia reprimitur qui, appellatione ad apostolicam sedem pendente, episco- po quasi absolute deposito contra appellationis jus successorem creare niterentur: quod in eusebianos aliqua ratione constitutum videtur, qui, Athanasii causa Romam delata, in antiochena pseudosynodo Gregorium Alexandriae episcopum consecraverant. Ade quod canon septimus, dum profitetur, delega- tos apostolicos, si a pontifice mittendi judicentur, habere auctoritatem ejus a quo destinati sunt; jus uti- que in hisce causis non a concilio tributum, sed ipsi pontifici competens, satis declarat: quod quidem jus in appellationibus non tam Occidentis quam Orientis ad solum primatum referri potest, quo romanus anti- stites omnibus et Orientis et Occidentis episcopis non solo ordine, sed jurisdictione etiam presidet. » Quam- obrem, ut iidem docti viri animadvertiscant, cum Valentinianus III imperator in epistola chalcedonensi collectioni inserta, quæ inter epistolas Leonis censem- tur ep. 55, asseruit Flavianum constantinopolitanum episcopum a pseudosynodi ephesinæ sententiâ ad ro- manam sedem appellasse secundum solemnitatem, seu ex græco secundum solemnem usum conciliorum, qui scilicet præsertim post sardicensem canonem inva- luit, hujus rei originem non concilio sardicensi, sed primatu attribuit. Memorato enim primatu, ob quem romanus episcopus locum habet et facultatem de fide et sacerdotibus judicare, subdidit: *Hac enim [primatus] gratia secundum solemnitatem conciliorum et constan- tinopolitanus episcopus eum [romanum antistitem] per libellos appellavit.* »

IX. Inepit vero Febronius, dum iterum ait (t. II, pag. 236): *Canones sardicenses modum adhibent au- citoritatibz episcopi romani, cui nihil aliud licere voluit, quam ut novos judices donet episcopos ex vicina provin- cia (quibus ipse, si velit, de suis unum adjungere valeat), qui una cum prioribus judicibus intersint renovationi concilii et judicij. Primus ab Hincmaro hunc errorem hausit de Marca (De Conc., lib. VII, cap. 3); ab hoc Quesnellus, Dupinius aliquique, qui propterea sardicenses patres tantum retractationis, seu revisionis causæ decernendæ potestatem fecisse romano episcopo docue- runt; ubi enim priores judices debent novo judicio suos quoque calculos dare, non propria appellatio, sed mera revisio ab iisdem vocatur. At quam hæc hypothesis falsa sit, ex propria canonum explicacione quisque intelliget: finitimos enim episcopos desi- gnando canon septimus, alias quintus, aperte tradit,*

(1) apud Bevereg. Pandect. canon. t. I, pag. 488.

(2) Ibid., pag. 487.

(1) Quesnellus nempe in S. Leon., diss. 5, cap. 15, de sardicensi concilio ait: *Illi lumen concilio debetur earum appellationum origo.*

eodemque sensu ea accipienda sunt canonis tertii : *Det judices*; de prioribus autem judicibus admittendis, ne verbum quidem. Quid vero falsius dici poterat, quam quod Febronius, quesnelliæ temeritatis imitator, quasi ex tripode pronuntiavit, nihil aliud per sardicenses canones romano episcopo licere, nisi novos judices dare ? Vidimus enim canone quarto (quem septimum, typographi fortasse errore, Febronius paulo superius indicabat) tertium judicium, quod Romæ ab ipso pontifice ferri deberet, depositis episcopis suis concessum : *Nisi causa fuerit in judicio episcopi romani determinata*, verba sunt canonis, que quod Febronius eo detorqueat, ut non significant causam a romano pontifice judicandam, sed tantum ab eo determinandum utrum locus sit nova examini et judicio, jureconsulti est se cum simili, non cum hominibus ratione utentibus ac genuinam verhorum usurpatiōnem pernoscentibus agere existimantis.

X. Quæ parro eum ante tum post sardieensem concilium gesta sunt atque in ecclesiasticos annales relata, haec tenus dicta mirifice comprobant. Nimirum (quod tertio loco examinandum proposueram) perpetua universæ Ecclesiæ consuetudo vel a primis christiani nominis temporibus obtinuit, ut romani pontificis tribunal appellaretur. De quo antequam dissero, nonnulla Febronii dicta sunt castiganda. Ostendit, inquit ille (t. II, pag. 443), *Petrus de Marca...*, et CONSTAT ALIUNDE, quod concilia provincialia suprema judicandi potestate, a qua appellari non poterat, gavisa sint, quæ auctoritas illis in concilio generali octava adhuc confirmata fuit. Mihi vero CONSTAT, Petrum de Marca egregie hallucinatum fuisse; constabit autem magis, si quæ superiori capite disceptavimus reeulantur (1). Illud uberiorem meretur disquisitionem, quod ex nicæni canonibus Febronius profert. Episcopi Africæ, inquit (t. III, pag. 310)..., Cœlestino papæ apud Petrum Constant., col. 1060, rescripserunt : *Decreta nicæna, sive inferioris gradus clericos, sive ipsos episcopos, suis metropolitanis aperissime commiserunt...* Hoc autem, inquit Constant., col. 1061, not. a, *decreta nicæna providerunt canone quinto, quo præceperunt, annis singulis, per unamquamque provinciam, bis in anno concilia celebrari, ut communiter, omnibus simul episcopis provinciæ congregatis, discutiantur hujusmodi quæstiones, quæ subortæ fuerant...* Atque ita Afri..., ex decretis concilii nicæni papæ recte negarunt ius appellationum. Verene haec objiciantur ut exploratum fiat, prius de nicæno canone quarto disputabimus; pauca deinde de Afris subjiciemus.

XI. Atque equidem miror, qui fieri possit ut de Marca, eumque secuti Quesnelli, Dupinius, Febronius, appellationes ad romanum pontificem a nicæni patribus eo canone denegatas velint. Cum enim de romano pontifice nulla sit mentio, hoc nunquam efficient, nisi provincialia concilia supremæ in episcopis

scoporum præsertim causis dijudicandis auctoritatis a quibus nullus sit ad superius tribunal appellationi locus, agnita ab illis patribus fuisse ostendant. Nempe si nicæni patres, cum apud provinciæ synodos discuti hujusmodi quæstiones jusserunt, appellationes exempli causa ad generale, vel etiam ad nationale concilium non abrogasse constat, quo demum pacto adversarii, ut appellationes ad romanam sedem ibi improbatæ dicantur, obtinebunt? Sed nihil certius quam quod patres nicæni intactas ad concilia, sive generalia, sive etiam nationalia, a provincialibus synodis appellationes voluerint. Nonne Febronius Afros objicit? Atqui africani patres verbis a Febronio allatis continenter subjiciunt (apud Coust., col. 1061) : *Maxime quia unicuique concessum est, si judicio offensus fuerit cognitorum, ad concilia suæ provinciæ, vel etiam universale provocare*. Non ergo omnes omnino ad superius tribunal provocationes a nicæni decretis veritas crediderunt. Sed vel ipsi nicæni synodi patres suo exemplo id ostenderunt. Petrus, ut Athanasius narrat (*Apolog. 2*), apud nos ante persecutionem episcopus, in persecutione martyr occubuit. *Hic MELETIUM, qui episcopus in Ægypto erat, plurimorum convictum scelerum, ac potissimum quod immolasset idolis, in COMMUNI EPISCOPORUM SYNODO deposuit...* Interim Meletio hæc agente, ariana exorta est hæresis; sed in nicæna synodo ipsa quidem hæresis anathemata damnata arianique rejecti, MELETIANI ALIQUO MODO RECEPTI SUNT. Exstat enimvero ea de re ipsorum nicænorum patrum ad Ecclesiam alexandrinam epistola, que Athanasii narrationem confirmat. In ea scilicet ajunt : *Conciliū, clementius aliquando in Meletium animatum (nam summo jure nullam merebatur veniam), decrevit ut in sua civitate maneat; potestatē autem nullam habeat vel manus imponendi vel administrandi...* sed ut solū dignitatis nomen retineat. Meletii igitur in alexandrina synodo depositi causam nicænum concilium retrahavit, eumque, qui, quod a synodo provinciæ depositus esset, episcopus non erat, sua in civitate retento dignitatis nomine manere decrevit. An ergo verisimile sit, eosdem nicæni patres sibi ut nulla a synodo provinciæ provocatio daretur statuendum duxisse? Præterea luculentissimum nicænorum canonum interpretem habemus Julium I in epistola ad eusebianos. Is enim cum, an. 342, septemdecim scilicet post nicænam synodus annis, hasce litteras dederit, nicænorum patrum mentem habere perspectam potuit, nec cum ad arianos scriberet cavillationibus agentes, dubitandum, quin rem longe notissimam proponeret. Ait ergo pontifex (t. I Epist. R. P. Coust., col. 355) : *Episcopi in magnâ synodo nicæna congregati, non cùm Dei consilium, prioris synodi acta in alia synodo disquiri permiserunt, ut qui judicarent, præ oculis habentes secundum futurum esse judicium, cum omni cautela rem expenderent; et qui judicarentur crederent, se non ex priorum judicium odio et inimicitia, sed ex aquitatis præscripto judicatos esse*. Quod si nicæni patribus ea mens non fuit ut nulla a provinciæ synodo appellatio liceret, multo minus censendi sunt provocationes ad

(1) Confer etiam cl. David in opere inscripto : *Des jugemens canoniques des évêques*, Paris, 1671; cap. 1, 3 et 4.

apostolicam sedem auferre de medio voluisse. Quanta enim romanos præsules reverentia sint prosecuti, per vulgatum est. *Nicænae synodi*, inquit Bonifacius I (ez. 14, t. I Epist. R. P. Coust., col. 1037), non aliud præcepta testantur; adeo ut non aliquid super eum ausa sit constituere, cum videret nihil supra meritum suum posse conferri: omnia denique huic noverat Domini sermone concessa. Eadem sententia fuit patribus concilii romani sub Felice III, quorum haec sunt verba: *Dominus ad B. Petrum dicente: Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, etc.* Quam vocem sequentes trecenti decem et octo sancti patres apud Nicænam congregati, confirmationem rerum atque auctoritatem sanctæ romanæ Ecclesiæ detulerunt: quam utramque usque ad ætatem nostram successiones omnes, Christi gratia præstante, custodiunt. Aliud quoque præsto est argumentum, quo nicenam synodum non reprobasse appellations ad apostolicam sedem confirmetur. Nimirum, ut a Balleriniis observatum est (t. II in S. Leon., col. 943), in sardicensi synodo, quæ ex pluribus patribus nicenensis coaluit, et nicenæ concilii veluti appendix habita est, appellations ejusmodi expresse approbantur: neque enim iidem patres sibi contradixisse credendi sunt, ac delcse hac in re eam synodum, pro qua sarta tecta servanda tantopere laborarunt. Nicænus igitur canon eos appellations judices designavit, quorum erat facilior quibusque in locis cognitio, ut nihil tamen apostolicas sedis auctoritati detrahatur.

XII. Haud tamen inferior, africanos patres (nam de his nunc dicendum) nicenum canonom ita interpretatos fuisse, ut romanis appellations præcludi aditus videretur. Verum Febroniis animadvertere debuerat, non nobis solum, sed etiam ipsi suoque duci Petro de Marca Afrorum interpretationem obesse; supremam enim synodorum provincialium, quam ipse urget, auctoritatem Afri qui potuerunt agnoscere, eum ad universale concilium provocationes assuerint? Utul. est, africani patres, disputationis æstu (num potius *typho*, quem romanis pontificibus satis audacter exprobrant?) abrepti, non satis viderunt quam alienum in sensum nicena decreta pertraherent. Rem hanc a cl. David egrægie discussam lege (lib. cit., cap. 1, art. 4, pag. 56, seqq.). Unum heic observare liceat. *Impendio deprecamur*, inquit Afri (in epist. ad Cœlestin., t. I Epist. R. P. col. 1060), ut deinceps ad vestras aures hinc venientes (episcopos) non facilius admittatis, nee a nobis excommunicatos in communionem ultra velitis recipere. Cur? Quia hoc etiam concilio niceno definitum facile advertat venerabilitas tua. At de inferioribus clericis, non de episcopis id statuit nicena synodus. Id agnoscant Afri; sed addunt: *Nam etsi de inferioribus clericis, vel laicis videtur ibi præcaveri, quanto magis hoc de episcopis voluit observari?* At africanorum patrum pace dictum esto: absurdum est atque ab Ecclesiæ ipsius africanæ disciplina abhorrens isthæc a clericis ad episcopos consecutio. Africana Ecclesia longe diversam in episcoporum et clericorum causis servandis esse disciplinam agnovit, cum ad episcopi causam primo cognoscendam duodecim epi-

scopos, sex tantum ad ferendum de presbyteri appellatione judicium adhiberi jusserit. Ac recte quidem, cum enim episcoporum lapsus gravior sit, multoque magis publico christiane rei bono aduersetur quam clericorum culpa, aliam judicij formam utrorumque causæ depositum. Que igitur ista collectio est: *Nicenæ patres transmarinas inferiorum clericorum appellations vetant;* quanto igitur magis episcoporum? Non eam certe S. Augustinus probasset, qui, adversus donatistas scribens (ep. 162 *vet. edit.*), potuisse ait Cœcilianum ejusque socios *aliorum collegarum judicio, PRÆSERTIM APOSTOLICARUM ecclesiarum, causam suam integrum reservare.* Afros igitur dimittamus, neque majorem illis, quod ad hoc attinet, auctoritatem tribuamus, quam quæ supra attulimus monumenta et ipsius S. Augustini sententia permittunt (1).

XIII. Quod si ad universæ Ecclesiae consuetudinem animum adjiciamus, multo id congruentius videbitur. Nam ante sardicense concilium, etsi monumentorum inopia laboramus, non paucæ ad apostolicam sedem appellations occurruunt: nempe, anno Christi

442, Marcionis (2).

250, Privati,

252, Felicissimi et sociorum ex Africa,

254, Basiliidis et Martialis in Hispania,

262, Pauli Samosateni,

313, Cœciliiani,

341, S. Athanasii.

Has in *Antifebronio* (t. II, lib. III, cap. 2) expensas habes et illustratas. Quid ad haec Febroniis? Nihil. Solum, cum easdem a P. Sangallo et D. Kauffmansio indicatas legisset, ait (t. II, pag. 256): « Hauserunt varia haec prætensionum facta, nominatim Fortunati et Felicissimi, Marciani Arelatensis, Basiliidis et Martialis, Dionysii Alexandrini, Pauli Samosateni, Cœciliiani, Athanasii, Joannis Chrysostomi, etc., hauserunt, inquam, illa omnia ex Christiani Lupi, notissimi romanarum partium advocati, libro, quem inscripsit: *Divinum ac immobile S. Petri apostolorum principis circa omnium sub cælo fidelium ad romanam ejus cathedram appellations, adversum profanas hodie vocum novitates, assertum privilegium.* Hic Tractatus, Romæ primum publicatus anno 1679, nunc constituit tomum

(1) Quæ Africanis cum romana sede super appellations disceptatio fuerit, in *Antifebronio* accurate pertractatum habes t. II, lib. III, cap. 4. Febroniis t. II, pag. 289, ea repetit quæ bac de controversia post Dupinium in primo opere dixerat. Confer ergo cum *Antifebronio* hunc Febroni locum, et quantum in hac febroniæ operis defensione desideretur, intelliges.

(2) Cl. P. Zallwein, postquam Marcionis a patre suo episcopo damnati ad apostolicam sedem confugium in medium attulerat t. II, pag. 203, *sed*, inquit, *quid responsi tulit?* « Nos injussu venerandi patris tui facere illud non possumus. Quibus verbis satis indicat, eam dici appellationem non posse. Perinde ac si ab exitu, non a provocatione ipsa appellationis nomen duendum sit. Cæterum animadvertere debuit vir doctus, hocce responsum non a pontifice, qui, vacante sede, nullus tunc erat, sed a romano clero Marcionem tulisse; neque vero potestatem restituende Marcioni communionis, quam sibi clerici romanus non esse profitebatur, eam ipsi pontifici denegare par est. Vide eruditum virum Franciscum Antonium de Simeonibus t. I, cap. 11, qui etiam Marcionem fuisse deinde a pontifice in communionem receptione contendit.

octavum omnium Christiani Lupi operum, Venetiis impressorum. Eadem opposuit Ludovicus Dupin, doctor sorbonicus, secundam ex suis dissertationibus historicis de antiqua Ecclesiae disciplina, hac sub rubrica : *De forma judiciorum ecclesiasticorum, ubi de appellationibus adversus nuperam Christiani Lupi de illis lucubrationem.* In ea iisdem, quæ Lopus pro sua sententia in medium protulit, exemplis atque aliis, docet ex opposito, causas omnes tum temporis in partibus esse terminatas, nec ullam damnatis provocationem ad romanum pontificem fuisse concessam ; ita ut si quem in crimen prolabi contigeret, is fuerit compulsus causam apud episcopum suum agere, aut si episcopus esset, apud synodum provincie, cui prærerat metropolitanus ; aut saltem si gravior esset causa, tum apud episcopos provincie, tum apud finitimos, a quibus provocari minime poterat. Qui hodie hanc chordam oberrant, uti bini theologi nostri, Venetus atque Ubius, illis satis est refricasse argumenta Lupi ; contrarias Dupinii rationes et documenta haec tenuis nemo evertit. » Nimiris confidenter dictum. Nemo evertit ? At, ne Franciscum Antonium de Simeonibus, qui Dupinio duo de romani pontificis judiciaria potestate tomos opposuit, et Gerardum Castel (1) heic memorem, Dupinii suique laudatoris Febronii conatus me evertisse absque ulla jactantiae nota existimaram. Erat Febronii ea refellere, quæ contra Dupinium multo diligentius quam cæteri (verbo absit invidia) de hisce appellationibus pro mei instituti ratione disserueram ; sed dum nihil aliud mihi objicit, quam dupinianæ dissertationis laudes, pauci meis satisfactum argumentis existimabunt (2).

(1) *Controv. historico-eccles.* 31, Coloniæ, 1734.

(2) Liceat heic pauca addere, quibus docti cæteroqui scriptoris confidentia occurritur. Is est P. Zallwein, qui t. II, pag. 204, hæc generatim de appellationibus antenicanis scribere non dubitat : *Et numquid heretici et schismatici, e.g., donatistæ, ariani, ad imperatores provocarunt ? anne catholicus quis similes provocationes approbare auserit ?* Nemo certe ; sed ecquis ad apostolicam sedem appellationes cum haëreticorum ad imperatores provocacionibus comparari patienter ferat ? et ab eo quidein theologo qui juris divini esse hujusmodi appellationes palam profiteatur ? Quid vero illud, quod addit : *Profecto si totam antiquitatem priorum seculorum percurramus, vix ullum authenticæ appellationis exemplum reperire erit, aut si quæ adiudicemus pauca exstant, magis juri et consuetudini ordinariæ quam exemplis quibusdam et factis undecunque petitis standum foret.* » At quid, quæso, authenticæ appellationis nomine intelligit ? Nos certe id unum cum utriusque juris peritis, appellationem dicimus a minore *judice ad superiorem provocationem.* Quamobrem cum a superiori romane sedis auctoritate, quam aliquis imploraverit, retractationis judicium instituitur, hoc *appellationis* judicium vocamus, neque id illus negarit, qui in synonymis vocibus inauiter ludere et fucum imperitus facere nolit. Num vero quæ supra indicavi exempla, a minore *judice ad superiorem* provocaciones non fuerint ? Num de his romana sedes non cognovit ? Quid ergo illis deest quominus *authenticæ appellationes* dicantur ? Paucæ equidem numero sunt ; sed pauca etiam illorum temporum monumenta nobis supersunt. Juri præterea congruunt, divino, in quaui, juri, quo ipse Zallwein agnoscit. Neque a consuetudine abhorrent ; nisi contrariam consuetudinem viguisse auctor evincat, quod in tanto veterum tabularum naufragio qui faciet ? Hoc scio, S. Leonem M. in loco superius redditio *veterem consuetudinem* pro appellationum jure protulisse. Eamdem Stephanus Arissaeus in libellis Boniacio II adversus constantinopolitanus episcopi Epiphanius sententiam oblati testatus est his verbis : « *Hoc denuo allegare non distuli, sancti ac beatæ capitii vestri sedem apostolicam implorans, et consue-*

XIV. Id multo magis quod ad appellations sardicensi concilio posteriores attinet dictum sibi habeat. Earum a sardicensi concilio ad S. Gregorii Magni pontificatum appellationum historiam pertexui, nihil eorum omittens quæ ad eas vindicandas ficerent. Febronius vero magnam hanc molem paucis hisce verbis disjecit (t. II, pag. 445) : *Exempla prætentarum appellationum a P. Zaccaria cit. lib. III, cap. 2, 4, 5 et 6 recensitarum, haud ægre expedirentur; imo ut destruantur, sollicite conferantur cum iis quæ Febronius, l. c., § 8 et 9, de similibus provocationum exemplis, earum indole, modo et effectu, pluribus explicavit.* Felicem enimvero Febronium, si credu' os lectores invenerit, qui hisce (ut Sidonii vocabulum usurpem) thrasonianis verbis stare malint, quam commendatae comparationis labore suscipere ! Quod ad me spectat, sancte profiteor, me, dum ad *Antifebronium* scribendum aggrederer, diligenter quidem, sed pacato animo qui *solicito* ad veritatem assequendam aptior esse solet, ea febroniani operis loca expendisse. Quamobrem non video quid flagitata a Febronio collatio ejus causam juvare possit, nisi id malis effugium dicere, quo, cum nihil nobis respondere posset, respondisse tamen videretur. Non dissimulaverim tamen [neque enim febronianis moribus vivo] aliqua de Theodoreti Cyrensis appellatione, de qua in *Anti-febronio* aliqua dixeram (t. II, lib. III, cap. 5, n. 8), Febronium in annotationibus ad judicium academicum coloniense attulisse (t. 2, pag. 56). Verum prompta omnia sunt ex Quesnelli de hoc arguento dissertatione, quam Ballerinii S. Leonis M. opera edentes strenue refellerunt (t. 2, col. 1257). Ea, quæso, in pauciora contrahamus, nihil tamen roboris, si quod habent, imminuentes. Ait 1° adversarius : Theodoretum non tam Leonis M. tribunal appellasse, quam omnium occidentalium episcoporum operam implorasse ; scripsit enim ad Anatolium Patricium (ep. 119) : *Tuam magnificentiam oro, ut hanc gratiam a triumphatore imperatore obtineas, ut ad Occidentem accedam, et ab illis Deo dilectissimis et sanctissimis episcopis judicer,* Verum quinam erant hi Occidentis episcopi ? Nimirum urbicariae dioecesis episcopi cæterique qui Romani conveniebant, uno verbo romane synodi episcopi. His autem nullum erat jus in causis orientalium episcopatuum, nisi cum romano pontifice qui secundum illorum temporum disciplinam in synodo de ejusmodi causis judicabat. Hinc concilii et episcoporum occidentalium apud Theodoretum mentione et ad hos etiam epistolæ. Idem ergo fuit Occidentis præsidium implorare, quod romane synodi, seu romani pontificis, qui unus, ob sui primatus dignitatem, in orientales quoque antistites juris dicendi potestate potiebatur. Ait 2° : nullum a Leone de Theodoreto prolatum fuisse judicium, sed unam cum romana sede communionem illi concessam. Apparet id, inquit,

tudinem quæ usque hactenus in nostra tenuit provincia, non debere convelli ; et supplicabam ne auctoritas sedis apostolicæ, quæ vobis a Vita Domino nostro Jesu Christo, et asaeris canonibus data est, ita el per antiquam consuetudinem servata est, in aliquo violareetur.

(*t. II.*, pag. 57), ex sententia legatorum ipsius Leonis in actione octava synodi chalcedonensis, apud Harduinum, *t. II*, col. 499, ubi Theodoretum, inquit, sanctissimus ac beatissimus universae Ecclesiae episcopus urbis Romae Leo dudum in communionem suscepit, sicut litteræ ab eo ad nostram humilitatem directe restauit. De decreto restitutionis a Leone in gratiam Theodoreti lato altum sitetur. Sed oppido fallitur. An ignorat quid in causa Maximini antiocheni Anatolius Constantinopolitanus ejusdem chalcedonensis synodi patribus edixerit? Definimus (ita ille) m̄h̄t h̄orum valere quæ in illa quæ synodus dicitur [pseudoephesinam intelligit] sunt confecta, nisi illud circa sanctissimum Maximum magnæ antiochenæ civitatis episcopum: QUONIAM ET SANCTISSIMUS LEO IN COMMUNIONEM EUM RECEPIENS, PRÆSESSE EUM ANTOCHENSIUM JUDICAVIT ECCLESIE. Tantumdem ergo erat antiquis patribus damnatum episcopum in communionem romani pontificis recipi, quantum episcopatui, unde antea dejectus fuisset, restitui. Si igitur, fatente Febronio, in testantibus chalcedonensis patribus, Leo in communionem Theodoretum suscepit, episcopatum quoque illi reddiderat. Quāquam quid conjecturis agimus? Febronius, actione octava synodi chalcedonensis, de decreto restitutionis a Leone in gratiam Theodoreti lato ALTUM SILERI objicit. Nequè animadvertisit id actione prima altum declarari. Hæc tamen ex illa actione legere in Antiferonio poterat excrpta: *Ingrediatur et reverendissimus episcopus Theodoretus, ut sit particeps synodi, quia ET RESTITUIT ET EPISCOPATUM sanctissimus archiepiscopus LEO.* Ait 3°: chalcedonenses patres de Theodoreti causa, quam actione prima sibi servarent, actione octava judicasse: unde illud (*t. II Conc. Hard.*, col. 495): *Secundum decretum sancti concilii Theodoretus sanctissimus episcopus Ecclesiam civitatis Cyri recipiat.* Ad hoc enimvero illud acceperat responsum, quod Ballerini Quesnello dederant (*t. II S. Leon.*, col. 1263): « Chalcedonensis synodus ab imperatore indicia fuerat eo præsertim consilio ut episcopi in Iatrocino ephesino depositi ac in exilium pulsi, per approbationem synodi atque sententiam omnium episcoporum convenientium episcopatum et ecclesiæ proprias reciperent; quemadmodum ad ipsum Leonem scripsit Pulcheria augusta, epist. 77. S. pontifex benemerentissimorum angustorum consilio annuens jam legatos ad synodum destinaverat, litterasque ad eamdem synodum dedecrat, in quibus eos episcopos restituendos præscripserat. Lege epist. 93, c. 5. His igitur in circumstantiis, acceptis Theodoreti documentis, etsi Leo de ipsis causa ad apostolicam sedem per appellationem delata judicium ferens, eumque in communionem recipiens, ipsum, ut vidimus, sed suæ restituerit restituzione juris; actualis tamen restitutio persicenda restabat, que cum synodo jam commissa videri posset, ea secundum apostolicum judicium ab ipsis Leonis legatis atque a tuncclio concilio decreta fuit (1). Quare syno-

dus chalcedonensis, in hac de Theodoreto actione Leonis judicium secuta, commissari sibi quodammodo actualem illius restitutionem decrevit. »

XV. Ut autem hactenus dicta colligamus, provocations ad apostolicam sedem a divino primatus jure dimicant; a sardicensibus patribus non primi constitutæ fuerunt, sed confirmatae, constanti denique a primis Ecclesiae seculis consuetudine roboratae. Non mirum ergo, gallicanam quoque Ecclesiam eas semper agnovisse. Febronius equidem qui inclytæ illius Ecclesie auctoritate se protegere studet, ægerrime tulit, me in *Antiferonio* (*t. I, introduct. cap. 3, n. 6*) dissidium quod inter sua super appellationibus dogmatâ, et gallicanæ Ecclesie sententiam intercedit, ipsi exprobresse. Quapropter ad ea quæ eo loco attuli aliquid respondere conatus est. Testem deram Natalem Alexandrum, divinum appellationum jūs dēsidentem. *Bellum*, inquit Febronius (*t. II, pag. 539*), *et solidum argumentum!* Quidni? Nemo certe sibi persuadeat, Natalem Alexandrum, qui pro gallicantæ Ecclesie libertatibus accerrime dimicavit, in ejus Ecclesie conspectu libro Parisis edito appellationes hujusmodi propagasse, easque non a sardicensibus canonibus, sed ex divino jure accersivisse, nisi id gallicantæ præsulibus probatum iri intellexisse. Gerbasti præterea librum de Causis majoribus protulì jussu gallicani cleri compositum, in quo licet ad sardicenses canones appellationum institutio reforatur, non tamen unius revisionis a Febronio post Petrum de Marcha excoigitatae, sed vere appellationis jūs romanò pontifici illis canonibus assertum dicitor (pag. 135); *tum quia, cah. 7, verbum APPELLARE usurpatum... tum quia vixit ipsa haec opinio, eique vulgo subscribunt sacri juris interpretes.* Tandem ex iis quæ in conventu cleri gallicani an. 1684 contigerunt, quid Ecclesia gallica de appellationibus sentiat collegaram. Namrum delato ad conventum librō quem decim ante annos d. David ediderat, prænotatum: *Des jugements canoniques*, aliqua in eo reprehendenda censors invenierunt, que ad quinque Capita revocarunt. Nihil vero in his legere est de appellationibus ad romanum pontificem, quas vir doctus strenue defenderat. Auctor responsum accusationibus obtulit, quo censors sibi abunde satisfactum fuisse declararunt. In eo autem cum auctor se non de primæ cognitio causis, sed de appellationibus a sententia in provinciæ synodo adversus episcopum lata se locutum fuisse testificetur, appellationes magis magisque confirmat. Reponit Febronius (*t. II, p. 540*): « Davidis declaratio ad solas causas episcoporum restricta, clero tunc poterat sufficere: *tum, quod ea omnes inferiorum clericorum appellationes excluderet; tum quod hac declaratione a clero (uti quidem prætendit Zaccaria) tacite probata, satis significaret*, nullam ad romanum pontificem appellationem jure divino nisi, ex quo ea, in casti existentis hæc in parte legis divinae, omnibus peræque gravatis ex aequo concedi deberet. » Dubitat ergo Febronius an clerus gallicanus juri divino appellationes adscriptis

(1) Hinc actione octava patres aiebant: *Theodoretus dignus est sede... Post Deum LEO judicavit.*

Dubium eximere vel unus Natalis Alexander debuerat; sed demus graviorēm testem. Is est archiepiscopus senonensis, cūjus hæc sunt verba: *Quod ex hac auctoritate, quam Christi institutione in nos (episcopos) pontifices habet, legitime sequitur, jus est iudicandi sonores episcopos. Quod si illos a provincie episcopis in primæ cognitionis causa iudicari mores nostri postulant, jus tamē suscipiendarum appellationum est ipsi absque ulla controversia servatum* (1). Qui ergo clericorum inferiorum causæ a Gallis a divino romanarum appellationum jure eximi possunt? Duō Febroniūs admodum diversa distinguit, prohibere summo pontifici nè, si velit, etiam clericorum appellationes admittat, et clericis interdicere nè ad romanum pontificem appellant. Illud juri divino opponitur; neque hoc gallicana Ecclesia unquam ausa est: at alterum, nisl *absoluta* quædam interdictio intelligatur, cum jure divino non pugnat; cum enim dubitari non sine causa possit, an ea uti potestate omnibusque in locis expediret, cautum à sardicensi concilio fuit, ipsis etiam pontificis romani legatis assentientibus, *ut ordinaria presbyteris et aliis minoribus clericis appellatio concederetur ab episcopis ad concilium provinciale, episcopis autem ad sedem apostolicam*, ut ait Bellarminus (2).

XVI. Cum nihil aliud Febronio restet ad infringendam romanarum appellationum auctoritatem, querimonia literat de earum frequentia atque abusibus (3). Sed quod ad frequentiam attinet, quam ambitioso iuri novarum decretalium tribuit (t. I, p. 336), non me ejus vindicem habeat, sed cl. benedictinum Zallwein, quem super hoc argumento nos adiō nō semel jussit. Rem totam, inquit ille (I, IV, p. 592), oro, atque obtestor indifferenti animo expendamus. Quo jure, iterum orō atque obtestor, quo, inquam, jure pontificis ambitionis è excessivi dominatus argui possunt? Num enim ipsi causas seu ecclesiasticas seu civiles violenter a judicis inferioribus avulserunt, illas ad se traxerunt, litigantes ad sua tribunalia invitatarunt, jurisdictionem inferiorum iudicium studiose turbarunt, et suppresserunt? Ubinam similia leguntur? Id unicum legimus, quod causas quasdam maiores sibi reservaverint, provocantibus et appellantibus audientiam præbuerint, lites quasdam, postquam jam ad ipsos fuit provocatum, causa cognita ad se avocaverint, et sententiam dixerint. Anne tantum tamque ingens crimen est aliorum gravaminibus mederi, justitiam læsam integrare, lysis subvenire, jus ex aequo et justo causis dicere? Profecto in his ego nihil repério, nihil deprehendo, quod aut dominatum aut ambitionem saperet. Sed undenam tanta

appellationum frequentia? Dicam quod res est. Illa reverentia in primis, qua fidèles ferebantur in pontificem tanquam supremum Ecclesiae caput, illa singularis fiducia, quam animo suo intime impressam habebant, spe certa freti quod a supra sede justitiam sint impetraturi, ipsos stimulavit ac invitatit ut ad tribunal pontificis tanquam ad aram justitiae confugerent, suasque causas, ecclesiasticas praesertim, supremo illius iudicio submitterent. Ad hæc, quinam fuere illi qui iudicium pontificis interpellarunt, an clerici, vel laici? Clericorum causæ pleraque fuere vel pure ecclesiastica, vel saltem mixta vel inter ipsos clericos agitatae, et hoc ipso ad iudicium ecclesiasticum superius deferenda. Laicorum etiam causæ ad pontificem delatae ut plurimum ita erant constituta, ut secundum aliquem saltem respectum ad iudicium ecclesiasticum pertinerent, vel ex capite denegatae justitiae, vel quod in iis ageatur de peccato, vel quod causam ecclesiasticam mixtam haberent. Audiamus desuper ipsos pontificis potestatis mastiges, inter quos jure optimo recenseretur Boehmerus. Hic ergo, ut pontifices magis odibiles redderet, scribere non dubitavit quod pontifices varios excogitaverint pretextus, ut causas quamplurimas ad suum forum traherent, et inter hos recenseret hos ipsos quos modo recensui. Ex hoc capite, inquit, ad suum forum pontifices traxerunt contractus juramento confirmatos, testamenta, quibus legata pia inserta, causas sponsaliorum, pleraque delicta et criminā, imo causas omnium ferme delictorum. Demus hæc Boehmero et suis sequacibus (quos inter Febroniūs noster); supponamus ea esse vera: num propterea dolose et fraudulenter egisse censendi sunt pontifices? num fraudem et dolum commisit qui redintegrat justitiam læsam, patrocinatur causis contra leges justitiae decisis, punit delicta, et delinquentes debitum poenit coercet? Sane ipse Boehmerus fatetur, quod olim episcopi etiam in omnia criminā inquisiverint, eaque in suo foro puniverint; item quod jurisdictione episcoporum olim fuerit amplissima, et laicis ex legibus imperatorum Constantini M., Theodosii, Arcadii et Honorii, et ex edicto Caroli M., licuerit ferme omnes causas deferre ad audiendi episcopalem, ut eas more arbitrorum secundum æquum et justum deciderent, donec hæc jurisdictione episcoporum successive fuerit diminuta, et circa sec. tredecimum ferme penitus depressa. Quid si ergo laici, illius antiquissimi moris adhuc memores et iurium antiquorum tenaces, sponte sua suā causā etiam ad tribunal pontificum detulerint, et iudicis secularia quodammodo exhorruerint: num hoc pontificibus imputari in culpam, et in fraudes eorum refundi debet? En quomodo olim ipsi imperatores liberimam fecerint facultatem implorandi iudicia secularia (lege: ecclesiastica) et occasione prebuerint appellandi ad tribunalia ecclesiastica magis quam secularia. En causas plures, quibus factum soit et fieri potuit, ut estus tam ecclesiastice quam civiles ad curiam romanam per viam appellationis deferren-

(1) Instruction pastorale contenant une troisième lettre à un conseiller du parlement de Paris, 1755. « C'est EN CONSEQUENCE de cette autorité qu'il a sur nous par l'institution de Jésus-Christ qu'il a droit de juger les évêques coupables; et s'il doit, selon nos usages, les faire juger par leurs co-provinciaux en première instance, le droit d'en recevoir l'appel lui est réservé et ne lui est pas contesté. »

(2) Quem vide lib. II de rom. Pont., cap. 25.

(3) Vide tom. II, pag. 144, 257, 259.

tur, absque eo quod pontifices ambitionis, excessivi dominatus, dolii, fraudis et imposturæ, accusari possint et debeant. Et demus quod pontifices suæ jurisdictionis et potestatis seu retinendæ seu ampliandæ studiosiores fuerint, num id ambitioni et fraudibus adscribendum erit? Quid non hodie faciunt judices et potestates seculares, ut terminos suæ jurisdictionis quam latissime diffundant, et per omnem orbem circumferant? annon ferme omnes causas ecclesiasticas ad sua violenter rapiunt fora? an non obtorto collo clericos trahunt ad sua judicia, sacra profanis, et profana sacris miscent? » Hactenus P. Zallwein.

XVII. De abusibus quod queritur, nihil est ad rem qua de agimus. Hoc quærimus: jusne appellationum romanis pontificibus congruat, et non meræ revisionis, retractationis. Quærimus num hujus juris basis ac fundamentum sit Petri primatus. Quærimus an Ecclesia omnibus seculis hoc jure donatos pontifices suis ad eorum tribunal provocationibus testata sit. Milleni, per me licet, in hasce appellationes abusus irreperint: num propterea jus ipsum nullum est, atque per summam episcoporum synodorumque injuriam usurpatum? Nunquamne appellationes ad regum tribunalia, iis maxime in regnis que locorum amplitudine gentiumque varietate ac multitudine cæteris præstant, abusibus corrupuntur? Eritne aliquis adeo sui impos, ut regibus propterea appellationum jus deneget; quod a supra imperantium potestate divelli nequit? Cæterum ejusmodi abusus bene multos cum a tridentina synodo, tum a recentioribus pontificibus sublatos esse, in *Antifebronio ostendi* (*t. II, lib. III, cap. 7, n. 6, seq.*), neque ullus qui eorum constitutiones norit, inficiari poterit. At supersunt alii: imo supererunt, aut veteres novi excipient, dum homines erunt qui in Petri cathedra sedeant. Cum enim ista absque multorum studio, officiis, industria, pertractare ipsi per sese nequeant, hos autem pontificiorum onerum adjutores humanis carere affectibus ~~ἀδύνατος~~ plane sit; quis jure potulet, ut nihil unquam ambitionis, pravæ cupiditatis, malevoli animi istius modi causis, judicisve admisceatur? Nobis hoc satis sit, Christum, cum suas Petri successoribus vices detulit, quæ humana nunc ipsorum pontificum, nunc administratorum sive imbecillitate sive inequitate Ecclesiæ impendebant mala, omnia perspexisse; neque tamen illis primatus jura, quæ tot abusibus vitianda pernoscebat, denegasse. Hoc enim si animo infixum hæserit, de viuis, quoad fieri poterit, resecandis cogitabimus; jus ipsum venerabimur, salvumque atque incolume religiose servabimus, ne tandem pessimo exemplo omnis omnino cum sacra tum politica potestas, in enjus usu multa semper emendanda occurrent, summa rerum perturbatione conculcetur, aut etiam de medio tollatur. Sed de abusibus a Febronio romanæ curiæ objectis decima dissertatione accuratius disseremus.

CAPUT VI.

Romæne appellationum causas dijudicare romani pontifices possint; an potius (quod unum Febronio placet) in provinciis dare judices debeant.

I. Inter abusus qui ad superioris capitinis argumentum maxime pertinent, præcipuum, si Febronio credimus, locum habent judicia super episcoporum causis Romæ instituta. *Sacrum illud jus*, inquit (*t. I, cap. 5, § 6, n. 6, pag. 536*), *quancunque causam terminandi intra provinciam, haud dubie mansisset integrum, nisi infirma illa Isidori collectio, referta falsis epistolis decretatibus, totam ecclesiasticæ disciplinæ faciem susque deque verisset*. Paulo antea dixerat (*ibid., n. 2, pag. 532*): *Adeo autem verum est, summum pontificem non habuisse, nec per canones sardicenses obtinuisse, jus causæ Romæ definienda, ut ad summum illi concedatur facultas mittendi legatum ad secundum judicium in provincia agendum eod, can. quinto*. Tomo autem secundo (*t. II, pag. 510*): *Epi scopi*, inquit, *Africæ, anno 423, proinde longe post sardicense concilium, Cœlestino papæ apud Petrum Coustant, col. 1060, rescripsérunt: Decreta nicena sive inferioris gradus clericos sive ipsos episcopos suis metropolitanis apertissime commiserunt; prudenter enim justissimeque viderunt, quæcumque negotia in suis locis, ubi orta sunt, finienda*. Tum ex P. Coust. addit: *Niceno canone quinto, ne episcopi extra fines provinciæ suæ judicentur, vetitum esse pariter intellexerunt Orientales, ut in epistolam quartam Innocentii, pag. 775, not. c., observavimus*. Hinc Germanorum, quas indicat (*ibid., pag. 445*), querelæ, *Romanos consuetudinum Germaniæ inexpertos esse, nec posse proinde Romæ illorum causas ex æquitatis legibus judicare*. At nihil dici potuit a sardicensium patrum mente, atque a constanti Ecclesiæ consuetudine magis dissentaneum.

II. Illud autem statim cum Balleriniis (*t. II S. Leon., col. 983*) animadvertisendum, « Si in quibusdam regionibus præsentim a romana sede remotis antiquo usu receptum fuit, ut hæ quoque causæ a finitimis episcopis, vel a pleniori synodo cognoscantur, ac terminentur; id ecclesiastica institutione fuisse inductum, non aliquo peculiari jure, quod sive finitimis episcopis, sive pleniori concilio divina institutione competeteret, sed ob expediendum facilius et celerius negotium, et ne, ob longinquitatem itinerum ac difficultem traductionem testium, moræ innecterentur longiores, quibus scandala diutius vigerent, et subreptiones aut obreptiones facile irreperent. Igitur in hoc pariter, si res ita ferat, agi poterit eo nomine quod non expedit novitatem inducere (nam *ipsa quidem mutatio consuetudinis*, ut notavit Augustinus, ep. 118, etiam quæ adjuvat utilitate, novitate perturbat); non vero quod jurisdictione pontificibus desit. Et si quidem hæc jurisdictione in ejusmodi causis vocaretur in dubium prætextu consuetudinis aut canonum, consuetudo et canones per summum abusum preferrentur divino ac certo juri romanorum pontificum, cui omne humanum jus cedat necesse est. » Vides

jam quid dicendum de canone nicæno, quo statuitur, ut episcoporum adversus suos judicia communiter omnibus simul episcopis provinciae congregatis discutiantur. Nempe, ut cætera mittam, quæ superiore capite in hunc canonem observavi, id expedire omnino videbatur, ne turbarentur omnia, si quis extra suæ provinciæ atque adeo auctoratis limites causas judicare auderet. At quid hoc ad romanum pontificem, cui, ut aiebat S. Gregorius M. (*Lib. IX, ep. 59*), si qua culpa in episcopis invenitur, nescio quis episcopus subjectus non sit? Certe S. Joannes Chrysostomus, qui cum ab imperatore Theophili Alexandrini causam judicandam accepisset, litteras autem ab ipso Theophilo tulisset, quibus significabat (ex nicænis canonibus), non trahenda extra limites judicia, sed in ipsis provinciis provinciarum negotia tractanda esse (1), ad Innocentium I scribit, se judicium illud non solum non sumpsisse sibi, sed et vehementissime recusasse (*Ep. 4 inter Innoc., t. I ep. R. P., col. 775*); agens quoque de ejusdem Theophili suspecto deinde adversus se judicio, consentaneum non esse monet, ut qui ex Aegypto sit, eos qui in Thracia sunt judicet (*Ibid., col. 778*); nicænos tamen a se canones haud infringi censuit, si a Theophili sententia ad Innocentium provocaret: non alia profecto de causa, quam quod nicænus ille canon ad universæ Ecclesiæ primatum pertinere non poterat. Sanctus quoque Athanasius a Julio pontifice evocatus Romam accessit suam adversus eusebianos causam acturus; neque tamen aut nicænorum patrum mentem ignorabat, qui ex illis ipsis unus fuerat, aut canones ab iis constitutos violare ausus fuisse in tantis præsertim arianorum adversum se simultatibus, ne his novarum in se criminalitionum occasionem imprudens præberet.

III. • Idem, inquit Ballerinii (*L. c., col. 985*), dicitur de canonibus sardicensibus, qui causas appellationum episcoporum a romano pontifice per delegatos in provincia judices, vel per legatum in eam missum cognoscendas innuunt. Id enim similiter illud respicit quod credebatur magis expedire, non vero quod pontificium jus hoc limite circumscriptum putatur. • *Enimvero etsi canon tertius sardicensis græcæ editionis per PROPINQUOS provinciæ episcopos, si opus sit judicium renovandum indicat, canon autem septimus latine scriptus episcopos quoque memorat, qui in finitima et propinqua provincia sunt; nunquam tamen romani pontifices vel sanctimonia illustriores ita his se canonibus obstringi senserunt, ut ubi id expedire existimarent, causas procul dissitis episcopis discutiendas non committerent.* Longo sane locoru[m] intervallo Alexandria Constantinopolis distat, Coelestinus tamen Cyrillo alexandrino episcopo damnandi Nestorii constantinopolitanæ antistitis potesta-

(1) Theophili epistolam Palladius in Chrysost. Vita, cap. 7, sic exhibet: «Arbitror equidem, non ignorare te canonum nicænorum decretum, quo sanctum, ne episcopus causam extra fines suos judicet. Si autem ignoras, disce, et a libellis adversus me abstine. Nam si judicari me oportet, ab Aegyptiis episcopis judicandus sum, non a te, qui 75 dierum itinere abes.

tem fecit. Sic etiam S. Greg. M., cum Maximi Saloni-tani causam ex Illyrico in Italiam evocasset, constituit ut ravennas et mediolanensis antistites de ea judicarent. In hunc enim modum ad Constantium mediolanensem scripsit (*Lib. IX, ep. 67*): «Maximus salonitanæ Ecclesiæ prævaricator, postquam per protestates majores seculi obtinere nihil valuit, ad minores sese contulit: nobisque tam nimietate precum, quam attestatione bonorum operum prævalere contendit.... Et ideo DECREVI UT reverendissimus frater et coepiscopus noster Marinianus ejus causam beat in Ravennati urbe cognoscere. Si autem persona ejus suspecta forsitan habebatur, volumus, ut vestra quoque fraternitas, si ei laboriosum non est, ad eamdem civitatem fatigare se debeat, et cum prædicto fratre in eodem judicio pariter residere. Quidquid autem vestræ utrorumque sanctitati placuerit, scitote, mihi modis omnibus placitum. • Plura horum similia exempla proferre possem. Unum addo S. Agapetum, qui de causa Contumeliosi gallicani episcopi ad se delata hæc statuit: «Suspensus igitur, sicut præfati sumus, episcopus Contumeliosus habeat tantum, quam præsumpsisse dicitur, celebrationem missarum; et, patrimonio Ecclesiæ in gubernatione archidiaconi ejusdem Ecclesiæ constituto, ita ut alimonia sufficienter episcopo non negetur, visitatoriam in ejus loco præcipimus ordinari personam, et patienter *exspectare judices, quos, inspirante nobis Domino, constituerimus audire.* • *Nequaquam igitur*, inquit cl. de Simeonibus (*T. II, cap. 22, § 1, pag. 178*), *Agapetus PROPINQUIS episcopis Contumeliosi causam audiendam se delegatum fore profitet, sed iis quos Dominus inspiraret. Quibus verbis satis ostendit, sibi liberum esse, judices, quos vellet, seligere.* Neque tamen his opus est. Supra ostendimus sardenses patres nihil minus cogitasse, quam ut romanæ sedi episcoporum judicia subtraherent. Nam Gaudentius de episcopo a vicinis quoque antisitibus deposito loquens, nequaquam usus canone quarto fuisse his verbis: *Proclamaverit agendum sibi negotium in urbe Roma, multoque minus dixisset, alium episcopum in appellantis locum ordinari minime debere nisi causa fuerit in judicio episcopi romani determinata, si tertio in provincia, non Romæ causam ejus pertractandam intellexisset.*

IV. Sed ecclesiasticam historiam breviter percurramus. Occurrent singulis fere seculis romani pontifices, quam plures, qui Romæ de episcoporum occidentalium (1), vel etiam orientalium metropolitarum causis cognoverunt. Causas autem intelligo appellatione ad romanam sedem delatas. Evidem scio, eas quoque interdum a romanis pontificibus judicatas quæ primæ cognitionis sunt aut quemadmodum juris periti loquuntur, in prima instantia. Profecto Dionysium Alexandrinum, qui apud Romanum Dionysium accusarunt, quasi qui *Filium opus et non consubstanti*

(1) Episcoporum dico. Petrus enim de Marca (*De Conc. l. VII, c. 17*) contendit metropolitanorum quidem occidentalium ex lege Gratiani, non autem episcoporum causas potuisse Romæ tractari.

nialem dicere, ut Athanasius scribit (*In lib. de Synod.*), non illum apud ægyptios episcopos antea hujus erroris insimulaverant: primo ad romanum pontificem confugerunt, qui propterea primo de hac criminazione in romana synodo cognovit. Luculentissimum quoque hujus potestatis exemplum Bonifacii I ad gallicanos episcopos epistola suppeditat. *Valentinæ*, inquit pontifex (*Ep. 3, col. 1015 edit. Const.*), nos clerici civitatis adierunt proponentes per libellum crimina quæ Maximum, teste tota provincia, asserunt commisso. Fatur Constantius, gallos episcopos de hac causa nihil dum novisse. Igitur clerici non metropolitani, aut synodi judicium ante postularent, quam Bonifacium de tot Maximi criminibus certiore ficerent. Quid ergo Bonifacius? Nullo licet provincialis synodi præeunte judicio Romam Maximum vocavit, sed audiendus heic præsentare se noluit (*Ibid., col. 1016*). Dilationem tamen dedit et decrevit in Galliis congregari synodum. Verum cavit pontifex, ne accusationibus discussis episcopi decretoria illum sententia mulctarent; sed sibi supremum totius hujus negotii judicium adscripsit. *Quidquid autem [en pontificis verba] vestra caritas de hac causa duxerit decernendum, cum ad nos relatum fuerit, nostra, ut condebet necesse est auctoritate firmetur.* Quid vero cum Nestorio Cœlestinus? Nulla illum synodus condemnarat; ut tamen Cyrus pontificem de errorum monstris a Nestorio disseminatis commonuit, sententiam in eum tulit, atque ut eam exsequeretur *districto vigore* Cyriho præcepit (*Ep. 11, col. 1106*). Vides ergo non insolens, non usurpatum ex ambitionis isidorianarum decretalium commentis jus illud, quo posteriores pontifices de primæ cognitionis causis non semel judicarunt. Libens tamen assentior, ejusmodi causas ex veteri disciplina ad provinciarum synodos consuevisse perferri, quodque id cum ad veritatem pernoscendam tum ad ferendam ex æquitate sententiam accommodatus esse videretur, romanos quoque pontifices eas nonnisi raro ad suum tribunal evocasse. Hoc contendeo, nulli illos, appellatione intercedente, se legi obnoxios agnovisse, ut in provinciis potius quam Romæ episcoporum causis extremam manum impunerent.

V. Enimvero ex Petro de Marca, Quesnello, Dupinio, horumque discipulo Febronio percunctari liceat, an non Basilidem ac Martialem hispanos episcopos Stephanus Romæ audierit, suisque ipsorum sedibus, unde dejecti fuerant, restituerit (1). Peto insuper ubi Julius de Athanasio judicarit? Hec certe de eo Theodoretus (2): *Is vero (Julius) ecclesiasticam legem secutus, et IPSOS ROMAM VENIRE JUSSIT, ET ATHANASIUM AD DICENDAM CAUSAM EVOCAVIT.* Et Athanasius quidem citatione abtemperans, statim iter arripuit: *ji vero, qui fabulam componuerant, Romam venire noluerunt, eo quod mendacium facile deprehensum iri*

(1) Vide Cypr. ep. 68, Baluz. edit., et Antifebr., t. II, lib. III, cap. 2, n. 5.

(2) Hist. eccles. lib. II, cap. 4. Adi et heic Antifebr., n. 8.

cernerent. Negabuntne Theodoreto fidem? Negent ergo, si possunt, ipsi Athanasio cujus haec sunt (*Apol. 2*): *Judicatum est non semel secundum nos, sed sæpius. Primum quidem in nostra provincia cum ad id coissent propemodum centum episcopi. Secundo Romæ nobis cæterisque adversarii Eusebii, ad ejus criminosas litteras in judicio comparentibus.* Romam quoque Petrus Athanasii successor aufugit, ibique a Damaso sententiam tulit, qua pulso Lucio ab arianis intruso alexandrinæ sedi reddebatur (1). Audi jam, quid idem Theodoretus contentionem narrans, quæ Flavianum inter et Paulinum ob antiochenam sedem exarserat, litteris prodiderit (*Hist. eccles. lib. V, cap. 25*). « Qui (imperator) sæpius interpellatus, Constantinopolim eum accivit **UTQUE ROMAM PROFICI-SCERETUR, MANDAVIT.** Sed Flavianus cum et hybernum tempus causatus esset, et ineunte vere facturum se imperata promisisset, in patriam reversus est. Porro cum romanæ urbis episcopi, non solum admirandus Damasus, sed successor ejus Siricius, et post Siricium Anastasius plium imperatorem acrius perstrinxissent; illum tyrannos quidem, qui adversus ipsum insurgerent, opprimere dicentes: eos vero, qui legi Christi insultarent, pati, tyrranicam dominationem exercentes, rursus eum Constantinopolim evocatum cogere instituit, **UT ROMAM NAVIGARET.** » Quid clarius? De antiocheni episcopatus causa judicium Romæ habendum era: ideo Damasi, Siricii et Anastasii summorum pontificum præcepto imperator Flavianum Romam mittere coactus fuit. De Joanne Chrysostomo non dissimilia proferri possent. Extat apud Palladium exemplum epistolæ, quam sanctus antistes ad Innocentium misit, ubi se a Theophilo damnatum vidit: *Scribite, inquit, precor, et auctoritate vestra decernite* (non ait: *Indicite synodum, quæ decernat, sed decernite, utique Romæ*) *hujusmodi inique gesta, nobis absentibus, et judicium non declinantibus, nullius esse roboris* (2). Zosimus vero nonne Proculum Massiliensem romano adesse judicio jussit, licet ipse diu exspectatus... convenire dissimularit, ut Zosimus ipse ad episcopos provinciæ viennensis et narbonensis secundæ prescripsit (*Ep. 5, col. 959*), ac tandem illum in romana synodo condemnavit (*Ep. 7, col. 961*). Quæ idem Zosimus in Cœlestii causa Romæ gesserit, pervulgata sunt. Danielem episcopum Bonifacius Romam vocavit, ut ab objectis criminibus sese purgaret (3). Magnus autem Leo nonne an. 445, Projecti et Chelidonii gallicanorum præsulum (4), ac duobus post annis mauritanorum episcoporum (5), denique Theodoreti Cyrensis causas Romæ absolvit? Quin ipse Theodoreti ad Leonem litteras dedit, quibus,

(1) Confer. Antif., cit. lib. III, cap. 4, n. 1.

(2) Adi et heic Antifebr., t. II, lib. III, cap. 4, a num. 7, et cl. David, cap. 6, art. 5.

(3) Bonifac. ep. 4, t. I, Const. col. 1071: « Daniel, ut diximus... a sanctitatis vestre œctu inter se novent segregatum: qui se nostro judicio debet objicere, si scientiæ sue novit confidentiam se habere.

(4) Vide epistolam 10 S. Leonis, Ball. edit.; cl. David, cap. 13, art. 3; Antifebr. t. II, lib. III, cap. 3, n. 1, seqq.

(5) Confer. epist. 12.

ut in Urbe judicaretur, etiam atque etiam sanctum pontificem exoravit: *At ego, inquit ille (Ep. 113), apostolice sedis exspecto sententiam, et oro atque obtestor sanctitatem tuam, ut mihi rectum ac istum tribunal vestrum invocanti opem ferat jubeatque ad vos venire.*

VI. Sunt et alia ejusmodi post Leōnem. Illustrē illud est, quod ad Acacii causam spectat. Is Joannem Talasiam alexandrina de sede ejici curaverat; Joannes autem Romam ad Simplicium pontificem confugit, cui et libellum adversus Acacium obtulit. Moritur interea Simplicius. Felix porro III in ejus locum suffectus litteras ad Acacium misit, quibus se Romae sistere jubebatur rationem eorum, quæ contra canones perpetrarat, redditurus. *Et ideo* (ita in epistola legitur, quam pontificis legati Vitalis et Misenus Constantinopolim attulerunt) *lectis subditis, frater carissime, ad hæc, quæ proposita esse cognoscis, APUD B. PETRUM APOSTOLUM, . . . in conventu fratrum et coepiscorum nostrorum RESPONDERE FESTINA.* In eamdem sententiam ad Zenonem imperatorem scripsit: *Acacius (sicut ECCLESIASTICIS NECESSE EST, ET VESTRIS LEGIBUS FIERI DEBET) ad hæc, quæ de se pervidet intimari, APUD BEATISSIMUM PETRUM APOSTOLUM DILUERE OBEDIENTER PROCURET, nec ullo modo existimet differendum.* Qui si, quemadmodum confidimus, bene conscient est, apostolicum non debet judicium cum sacerdotibus suis, et moderationem abjecere. Viden? Acacium constantinopolitanum episcopum non modo ad judicium Romam evocatum fuisse, sed etiam secundum ecclesiasticas leges evocanti pontifici parere omnino debuisse? Sed infinitus sim, si omnia persequi velim, quæ ecclesiasticis sunt hanc in rem monumentis consignata. Aliqua tamen prætereunda non sunt, quæ in S. Gregorii M. epistolis continentur. Intellexerat magnus hic pontifex, Januarium calaritanum antistitem nonnulla crima admisisse. Sabino igitur Sardiniae defensori in mandatis dedit (Lib. III, ep. 36) ut Januarium SUMMA HUC EXHIBERE INSTANTIA NON OMITTERET, ut eo coram posito, ea, quæ perlata sunt, subtili valerent indagatione perquiri. Ex eadem porro ad Sabinum epistola discimus S. Gregorium Epiphanii ejusdam presbyteri Sardi causam ad sè traxisse. *Præterea,* inquit, *quoniā aliqua nobis de persona Epiphanii presbyteri facinora nuntiata sunt, necesse est ut diligenter cuncta perscruteris; et seu mulieres, cum quibus perisse dicitur, seu alios, quos de causa eadem scire aliquid senseris, HUG PARITER FESTINES ADDUCERE quatenus ecclesiasticæ distinctioni liquide possint aperiri, quæ vera sunt.* Adrianus quoque thebanus episcopus, cum Romam venisset, de Joanne larissæ episcopo, ac de Joanne primæ Justiniane antistite, quod injuste ab his damnatus esset, apud Gregorium conquestus est. Hic vero ejus indiscussis petitionibus non credens, eadem quæ apud utrumque fuerant acta, relegit. Ex illis autem cum Adrianum contra jus fasque depositum fuisse comperisset, eum absque alio examine, nullaque in provinciis indicta synodo his verbis absolvit (Lib. VI,

ep. 3): *Quod vero ad præsens attinet, CASSATIS PRIJS, ATQUE AD NIHIL REDACTIS PRÆDICTÆ SENTENTIÆ TUÆ DECRETIS . . . Adrianum . . . in suum locum, aique ordinem reverti, Christo comitante disponimus; ut nec illi fraternitatis tuæ noceat contra justitiæ tramitem prolata sententia.* In epistola quoque ad Joannem Syracusanum (Lib. IX, ep. 59) exstat luculentissimum rei, de qua agimus, exemplum. *In quod enim crimine byzacenus primas furcat accusatus, et piissimus IMPERATOR EUM JUXTA STATUTA CANONICA PER NOS VOLUIT JUDICARI.* Sed acceptis decem auri libris, tunc Theodorus magister militum obstitit, ut minime fieret. Tamen piissimus imperator admonuit, UT TRANSMITTERETUR, et quidquid esset canonicum judicaremus. Sed illud cum primis hoc referendum, quod ad ravennatem episcopum Marinianum Gregorius scripsit (Lib. V, ep. 24). Scripta fraternitatis vestrae suscepimus, in quibus indicatis quosdam de clero ac populo clamitasse, contra leges et canones esse, ut inter Ecclesiam vestram et Claudiū abbatem causa heic examinari ac judicari debeat. Qui si ecclasiasticum ordinem, vel inter quos veritut, nossent advertere, a superflua querela modis omnibus abstinerent: presertim quia nec causa illic dici possit, ubi se prædictus abbas a decessore vestro questus est in justitiam pertulisse, et ex ea haec tenus laborare. Hoc enim poterat fortassis opponi, si non ad majorem recurreret, et apud eum causæ suæ meritum peteret terminari. Numquid non ipse nosti, quia causa, quæ a Joanne presbytero contra Joannem constantinopolitanum fratrem et coepiscum nostrum orta est, secundum canones ad apostolicam sedem recurrit, et nostra est sententia definita? Si ergo de illa civitate, ubi princeps est, ad nostram causa cognitionem deducta est, quanto magis negotium, quod contra vos est, heic est veritate cognita terminandum? Atque heic exemplorum finis esto. Ea autem Febronius ubi perlegerit, velim meminerit, esse illa romanorum pontificum, qui et multo ante isidorianas decretales floruerunt, et sanctitatis fama præclarissimæ sunt, et sardicenses præterea canones quam sæpiissime urserunt: tum enimvero intelligit, nihil ab eo potuisse falsius prouinciari, quam dum in ambitiosum illud jus isidorianarum decretalium romana de episcopalibus causis judicia retulit.

VII. At quid de Afris, quorum verba Febronius recitavit? Quid de Cypriano, qui item ait negotia quæcumque in suis locis, ubi orta sunt, finienda, et causas illic audiri oportere, ubi crimen est admissum? Dicam quod Quesnello hac eadem Afrorum et Cypriani testimonia objicienti Ballerini reposuerunt (T. II, S. Leon., col. 985); id ipsum scilicet etiam statuisse imperatores Valentinianum et Valentem (Lib. X et XIII cod. Theod. de Accusat. et Inscriptionibus). Id autem, inquit laudati Ballerini, respicit solum quod expedit; et sicut imperatores iis legibus non sibi ademerunt jus, quod sibi competebat, easdem causas cognoscendi per se, ubique essent; ita nec laudati patres recitatis verbis eam jurisdictionem

pontifici denegarunt, quam eidem competere certissime cognoscebant. Quod si nonnullis in locis ipsam jurisdictionem aliquatenus perstrinxisse videntur, novum non est in disputationis æstu aliqua verba excidere, quæ aliquanto excedunt, et nimis probant

quam deberent et quam ipsi vellent, a quibus illa adhibentur (1). »

(i) Quæ hoc capite diximus cum iis conferri velim, quæ Charlasius eodem de argumento disseruit de Libertat. Eccles. gallic., lib. VI, cap. 6, Leod. edit. pag. 358, seqq.

Pars quarta.

Misereri licet nostræ ætatis laborem, et præsentium temporum stultas opiniones congemiscere, quibus patrocinari Deo humana creduntur, et ad tuendam Christi Ecclesiam ambitione seculari laboratur.

S. HILARIUS
Lib. contr. Arian. vel Auxent. Mediol.

Præfatio.

Dum dissertationes hæ nostræ sub prelo sunt, duo prodierunt libri, quorum ut primo dissertationis priræ capite proposita Febroniani operis historia quoad fieri potest, absolutissima sit, mentionem aliquam a nobis postulare lectores videntur.

Primo hic titulus est : *Ennodii Faventini de romani pontificis primatu adversus Justinum Febronium theolo-gico-historico-critica dissertatio. Faventiae ex typographia archiana, 1771, in 4°.* Tribus autem partibus constat, quarum prima de Primatu S. Petri apostoli inscribitur; secunda de primatu agit romani pontificis; tertia ostendit, romanum pontificem Ecclesiae et cuivis synodo auctoritate præcellere. Auctorem porro operis ferunt P. Carolum Traversari ex illustri ordine servorum B. M. V., virum eruditum, cujus potissimum studio factum est, ut Faventiae litterarius quidam cœtus ad Febronii confutanda dogmata institueretur. Qua in re justo honorificentius cum Febronii libro actum esse nemo non intelligit. In Angliae academia cantabrigiensi primum, deinde in oxionensi novam ad cardinalis Roberti Bellarmini controversias si fieri posset refellendas prælectionem institutam suis novimus, nec miramur. At Febronii opus Faventiae actum suis, ut novus cogeretur litteratorum hominum conventus, qui in eo refutando desudaret, vix ipsos protestantes probaturos crediderim.

Non certe probabit Carolus Fredericus Bahrdt, lipsiensis catechista, quem primum in Febronium distinxisse calamus (T. I *Antif. br. vindic.*,) retuli. Ille enim cum se in appendice quarta primi voluminis a Febronio acriter reprehensum vidisset, nuperrime dialogum gallico sermone vulgavit, quo nihil ad infirmandam si quam haberet, Febronii auctoritatem efficacius potuit excogitari. Prænotatur libellus iste : *Jugement d'un écrivain protestant touchant le livre de Justinus Febronius. Troisième édition corrigée et considérablement augmentée. Labia dolosa, in corde et corde locuti sunt (Ps. XI, a Lipsick, 1771, in-8°).*

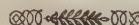
Ex hoc autem Bahrdt libro duo nosse injucundum non erit. Scripsoram (T. I *Antif.*) gallico febronianum opus expressum suisser sermone, idque ex ipso hauseram Febronio qui ea de re gloriatur (T. II, pag. 23). Audi jam ex Bahrdtio quis sit gallicus Febronii interpres.

« Quant à l'abbé du Vme, inquit, pag. 70, je ne sais par où il est savant, sinon par la traduction de votre livre, ni si cette traduction est une marque bien certaine d'un grand savoir... Je ne puis (Pag. 71) m'empêcher de vous faire remarquer que c'est un enthousiaste du premier ordre... Vous savez les affaires que sa traduction lui a attirées. Pourquoi citer un fanatique aussi outré que celui-là. » Quis tamen crederet? Ille Febronio multo verecundior fuit. Quamobrem etsi romanæ curiæ infensissimus [Præf., pag. 4] ait : J'ai cru devoir adoucir les expressions trop dures, et omettre entièrement des sorties trop vives contre la cour de Rome. Proh pudor!

Aliud quoque est, quod ex Bahrdtii libello hoc conferam. Fateor, nonnihil me pupugerant, quæ in Diario encyclopédico [mense juli 1770] in Febronii commendationem legeram, illudque præsertim, quod ad meum quoque Antifebronium pertinebat : *Les critiques de Febronius sont plus injustes que solides, et plus injurieuses que savantes.* Verum recreavit animum Bahrdtius, qui in hæc bullionensis censoris verba ait (Pag. 74) : *Il ne saurait en donner des preuves, et il nous conste (o præclarum librorum judicem !) qu'il n'a lu aucun de ces critiques. Sed et illud ex Bahrdtio (P. 70) nosse placuit : Ces prétendus applaudissements (febroniani operis) se reduisent aux éloges de quelques nouveaux philosophes ET D'UN JOURNALISTE CONNU PAR SON IRRÉLIGION. Quid enim ab ejusmodi hominibus exspectandum! Deo enim vero gratias maximas ago, quod in horum reprehensionem incurrerim, ac porro sim incursum. Hæc hactenus.*

DISSE^TRAT^O N^ON^A.

DE CAUSIS A FEBRONIO CONFICTIS, CUR PRIMATUS JURA CONTRA PRIMIGENIAM CHRISTI DOMINI INSTITUTIONEM A ROMANIS PONTIFICIBUS ADAUCTA FUERINT ATQUE ADEO INJUSTE AMPLIFICATA.

CAPUT PRIMUM.

Veterum canonum collectores romanis pontificibus, eorumque asseclis augendae primatus potestatis occasio- nemi præbuerint? Aliqua de occidentalis patriarchatus juribus cum juribus primatis minime confundendis.

I. Postquam præcipua quædam pontificiæ jurisdictionis capita, quæ Febronius inter adscititia, atque adeo per nefas usurpata jura annumerat, ad primatus naturam, insitamque potestatem pertinere hactenus demonstravimus, supervacaneum fortasse videri posset in causas inquirere, a quibus Febronio injustam hancce jurium amplificationem arcessere placuit. Hanc tamen disputationem non illibenter ingredior; ea enim, quæ superioribus dissertationibus asseruimus, hinc mirifice confirmatum iri intelligo. Equidem cum nosmetipsi inter tot tantas temporum vicissitudines sœpe in pontificiæ auctoritatis usu variatum fuisse non diffiteamur, si hujusmodi varietatum causas perscrutari Febronio libuisset, gratias illi de suscepto labore ageremus. Verum dum ex usus varietate ipsam supremæ potestatis indolem plane mutatam, summaque episcopalis cœtus injuria adauictam colligit, queriturque, causasque præterea tam noxiæ commutationis persecutur, fallitur certe, proborumque hominum indignationem in se convertit. Parcendum tamen facilius eruditio viro fuisset, si quæ adversus ipsum hac super re in Antifebronio disceptaveram (T. I, Pisaur. edit., diss. 3), diluenda sibi sumpsisset; tunc enim veritas mutua hac ingeniiorum concertatione claresceret. Verum ille sui ser. per similis eadem oberrat chorda, se mihi satis fecisse ratus, si meis argumentis nihil habitis aut certe dissimulatis interritus suas illas nænias repe teret.

II. Aliquid tamen, fateor, addidit, quod in superiore opere prætermiserat, sed illud quam ridiculum, atque ab omni veritatis specie alienum! Audiamus. Hanc igitur thesim iterum statuit (T. II, pag. 388): *Patriarchalia Occidentis jura primatalibus, non sine gravi perturbatione ecclesiastico disciplinæ Romæ confunduntur.* Quei autem id probat? Orientalium patriarcharum jura percenset: tum ait (*Ibid.*, pag. 389): « Pone nunc patriarchæ Occidentis eadem vel similia fuisse privilegia, que Orientalium; minora etenim aut restrictiona haud fuerint: quid naturale magis, quam ut extincto patriarchæ romani nomine et titulo, hujus jura credantur et reddantur primati propria. Tolle jam hæc patriarchalia privilegia; quid primati universali in Occidentem æque ac Orientem

supererit aliud quam jus illud universalis inspectio- nis et directionis, de quo ejusque annexis cap. 2 actum est. » Quam belle! quam acute! Tum enim vero perinde ac si jactata hujusmodi jurium confusio extra omnem dubitationis aleam posita esset, duas illius potissimum causas in medium assert. Ac primam quidem ex ipsa Dionysii Exigui collectione repetit. « Etenim, inquit (*Ibid.*, pag. 387), postquam hæc collectio, teste Cassiodoro, Dionysii coævo, a romana Ecclesia tanquam genuinus canonum codex recepta esset... neque amplius distingueretur, quænam ex epistolis, in hunc codicem relatis, ad aliarum Ecclesiarum episcopos scriptæ fuissent a papa tanquam primæ universalis Ecclesie, quænam ab illo qua patriarcha Occidentis, quæ denique a metropolitano suburbicarum Ecclesiarum, quippe quæ posteriores Ecclesiae multo strictiore vinculo nectebantur et dependebant a romana sede, quam relique Occidentis, et multo magis Orientis Ecclesie; alio namque stylo pontifices ad has scribebant, alio ad illas, quarum episcopi Romæ suam consecrationem accipiebant, quas proinde romani suis usibus legibusque volebant subjicere. Porro hæc epistolæ in unum codicem canonum collectæ dabant ideam potestatis ubique æqualis, et tantum non absolutæ. » Alteram vero causam his verbis proponit (*Ibid.*, pag. 389): « Eo autem facilior certiorque in Ecclesia fuit occasio patriarchalia jura cum primatalibus confundendi, imo ultraque fere pro libitu extendendi, quod impia Mahometi lege per Orientem prævalente, cessarit exercitum patriarchatum constantinopolitan, alexandrini, antiocheni et hierosolymitani, solo remanente illo romani præsulis cui deficiente omni competitore, seu legitimo contraditore, facile fuit sibi quæcumque spiritualem monarchiam attribuere, idque per orbem universum. »

III. Ego autem homo heic mihi videor longe a semita aberrans. Ea *confundi* dicuntur, quæ dis juncta a se invicem cum sint, perperam commiscen- tur; non illa, quæ ita comparata sunt, ut eadem uni eidemque multis nominibus convenient. Romano enim vero pontifici ut Occidentis patriarchæ jura con gruunt, quæ cæterorum sunt patriarcharum; sed eadem illa, excellentiori quadam ratione eidem ut universæ Ecclesie primati ita convenient, ut non omnia, quæ universalis primatis sunt, ad illum ut patriarcham pertineant (cum hæc multo plura sint ac præstantiora), omnia tamen, quæ in illo ut patriarcha spectari possent, eidem ut primati sint omnino adscribenda. Rem ut explicem, aliqua de patriarchatu

romano, de quo s^epe mentionem injecimus, sunt accuratius enucleanda. Romanus pontifex idem et patriarcha est, et primas, et metropolita, et episcopus. Episcopus quidem urbis Romae, in qua presbyteros solus ordinal, et reliqua munia obit episcopi; metropolita vero provinciam romanam, primas Italiā, patriarcha universum Occidentem regit (1). Quia tamen simul supremus est omnium apex, et κεφαλὴ κεφαλῶν, ut a Theodoro Studita appellatur (*Ep. III, ad Leon.*) eadem ut superioris ordinis pontifex exequi omnia potest, quae episcopis in sua civitate, metropolitis in sua provincia, primatis in sua diocesi, patriarchis in subjectis diocesibus exercere licet. Nullum enim est jus, singulis hisce gradibus competens, quod supremus ille universalis primatus non complectatur, atque adeo sibi subjiciat. Quamobrem romanae Ecclesie praesulem ante Nicolaum I seculi IX pontificem fortasse non invenias, qui patriarchae nomen adsciverit, imo cum in græcis scriptoribus familiarissimum fuerit, latini illud parce admodum usurparunt. Quatuor tantummodo patriarchas, Orientis scilicet, S. Gregorius M. agnovit in litteris ad Brunechildem Francorum reginam ubi eorum, qui a chalcedonensis synodi decretis discedabant, ignorantiam percillit: *Sed ita, inquit (Lib. VII, ep. 5), illos erroris labes imbibit, ut ignorantiae tuæ credentes, universam Ecclesiam atque OMNES QUATUOR patriarchas, non ratione, sed malitiosa mente tantummodo refugiant.* Sed illud multo luculentius, quod Joannit defensori Hispanias adeunti, ut hispanorum antistitutum conatum infringeret, Stephani episcopi a provinciali licet aliena synodo dejecti appellationem a canonibus, Ecclesiæque more dissentaneam esse causantium, in mandatis dedit (*Lib. XI, ep. 56*). Imperiales constitutiones recitat, quibus episcopi trahi vetabantur ad aliud, quam ad metropolitæ vel patriarchæ judicium; tum addit: *Contra hæc si dictum fuerit quia nec metropolitanum habuit, nec patriarcham, dicendum est, quia a sede apostolica, quæ omnium Ecclesiarum mater est, causa hæc audienda ac dirimenda fuerat.* Facilis erat Gregorio responsio, se totius Occidentis, atque adeo Hispaniarum patriarcham esse, haberique debere. Ea tamen Gregorius non utitur, imo patriarchale jus seponit, et ad unius sedis apostolicae provocat auctoritatem. Scilicet apostolicae sedis eximus quidam est principatus, quo qui pollet, frustra sibi de inferioribus dignitatibus plauderet, easque objiceret aliis colendas. Qua in re Gregorio Leo item Magnus præverat, cum enim Anastasio Thessalonicensi in Illyrico, quod pontifici ut Occidentis patriarchæ parebat, suas vices detulisset, id a se factum ait (*Ep. 4, col. 683 Ball. edit.*), *ut curam, quam universis Ecclesias principaliter ex*

divina institutione debemus, imitator nostræ mansuetudinis adjuvares; quod in epistola ad episcopos metropolitanos per Illyricum constitutos disertius exprimit his verbis (*Ep. 5, col. 617*): *Et quia per omnes Ecclesias cura nostra distenditur, exigente hoc a nobis Domino, qui apostolicæ dignitatis beatissimo apostolo Petro primatum fidei sue remuneratione commisit, universalem Ecclesiam in fundamenti ipsius soliditate constituens, necessitatem sollicitudinis, quam habemus, cum his, qui nobis collegii caritate jucti sunt, sociamus. Vicem itaque nostram fratri et coepiscopo nostro Anastasio..., commisimus, Quid clarius proferri a Leone poterat, ut non patriarchalis juris, sed pontifici principatus in partem a se Anastasiū vocatum demonstraret? Ejus enim curæ, ut tertia quoque dissertatione animadvertis, quam universis Ecclesias principaliiter ex divina institutione debebat, adjutorem, atque adeo sollicitudinis quæ per omnes Ecclesias exigente apostolicæ dignitatis primatu distenderetur, socium Anastasiū appellat. Nihil autem horum in patriarchalem curam ac dignitatem, quam ecclesiastici juris omnes agnoscunt, referri poterat. Nulla igitur heic est patriarchalium ac pontificiorum juriū pertinēscenda confusio; sed romani praesules, si quæ ex superiori universalis primatus auctoritate agere se posse intelligebant, ad eam potius, quam ad inferiorem licet ad idem aptissimam, configiebant, quemadmodum in exercitu imperator, si peculiarem cohortis cuiuspiam, vel alæ præfecturam in prælio subeat; se in iis ipsis quæ tunc strenue gessit, ut copiarum omnium caput potius quam ut cohortis illius, vel alæ ductorem haberet vult, ac prædicari: et reges, qui simul alicujus provinciæ duces sint, aut comites, edicta, quæ pro illius administratione servanda proponunt, non dueis aut comitis, sed ampliore regis titulo prænotare consueverunt. Quid enim inferioribus hisce dignitatum gradibus inhærerent, cum splendidior in promptu sit, qui ceterarum omnium jura non antecellat solum, sed veluti absorbeat?*

IV. Quorsum ergo, inquies, in Occidentis patriarchatu romanis pontificibus asserendo tanta contentio? Dicam quod res est. Id non ad potestatem spectat, sed ad potestatis usum. Nimurum cum romanæ Ecclesie pontifices ab alienis pervadendis juribus semper abhoruerint; patriarcharum autem jura, auctore de Marca (*Lib. I de Conc., cap. 6, n. 2*), quem Schelestrati secutus est (*Dist. 6, cap. 4*), postulent, ut illis suarum diocesium ordinationes, synodi, ac relationes integræ sint, nisi aliter universæ Ecclesie necessitas, aut etiam utilitas poscat, potestatem quam a Deo accepérant, hisce in rebus continuerunt, ut orientalium Ecclesiarum regimen suis patriarchis liberum relinquenter, eam exercere contenti, ubi quidquam illis in regionibus exlex seu corríendum seu castigandum occurreret. Contra vero cum solus patriarcha Occidentis καὶ ἡγούμη sit pontifex, in hac speciali diocesi primatis potestatem exerit amplissimam, quin illius patriarchæ jura invadat. Itaque quæ orientales patriarchæ in suis

(1) Universum, inquam, Occidentem, ut a Sirmondo in censura de Ecclesiis suburbicariis, a Schelestratio Antiquit. illustr. t. II, diss. 6, cap. 3, atque a P. Bianchi, t. V, p. I, pag. 129, seqq., demonstratum habes: ut audiendi non sint, qui aut suburbicarjum regionum, aut solius Italiae, aut etiam Italijæ et Illyrici finibus romanum patriarchatum concludunt.

dioecesis faciebat, ea in Occidente pontifex quoque romanus, sed non ex eodem, quo illi, auctoritatis fonte præstabat; illi enim uno patriarchæ jure, quod ecclesiasticum est, utebantur, hic præcipue primatis, quod divinum est. Concilia equidem utrumque primatis et patriarchæ jus in romano pontifice sejungere visa interdum sunt, uti Nicænum I. Verum illa non tam potestatis in eo rationem habuere, quam dioecesis, in qua pontifex, licet universæ Ecclesiæ primas non esset, proprio patriarchæ munere fungi potuisse. Reete Nicolaus I post Bonificium item I (Ep. 14, col. 1037 Coust.) ait (Ep. 8): *Si instituta nicæna synodi diligenter inspiciantur, invenientur profecto, quia romanæ Ecclesiæ nullum eadem synodus contulit incrementum; sed potius ex ejus forma, quod alexandrinæ Ecclesiæ tribueret particulariter, sumpsit exemplum.* Nempe nicæni patres vel ipsum occidentalium dioecesum tractum, cui Petri successores ius dicebant, considerantes, venerati sunt *privilegia Christi a Christo donata*, ut idem Nicolaus aiebat (L. c.).

V. Somnia ergo sunt quæ Febronius de Dionysii Exigu collectione communiscitur. Sed et alia in verbo illa et confusa argumentatione sunt, quæ admonitore et correctore indigeant. Ait Febronius: Postquam hæc collectio, teste Cassiodoro, Dionysii coævo, a romana Ecclesia tanquam genuinus canonum codex recepta esset, adeo, ut Joannes papa II, qui anno 532 sedebat, eo jam usus fuisse intelligatur ex epistola ad Cæsarium Arelatensem apud Harduinum, concil. t. II, col. 1115, neque amplius distinguetur, quænam ex epistolis in hunc codicem relatis, ad aliarum Ecclesiarum episcopos scriptæ fuissent a papa tanquam primate universalis Ecclesiæ, quænam ab illo qua patriarcha Occidentis, quæ denique a metropolitano suburbicariarum Ecclesiarum. Sistamus heic parumper. Quæro, an quo tempore Dionysius suam illam collectionem adornavit, isthac distinguerentur? Distingui tunc potuisse satis innunt verba illa postquam hæc collectio et illa neque amplius distinguerentur. At quæ factum ut anno jam 532, quatuor tantum et triginta postquam dionysiana collectio in vulgus exierat annis, non amplius illa distinguerentur? Undenam adeo brevi annorum intervallo tanta confusio? Velim et hoc Febronius mihi edisserat, quædemum nota, antequam ea collectio a romana Ecclesia veluti germanus canonum codex acciperetur, epistolæ illæ secererentur? Nullam equidem video, nisi fortasse inscriptionem, ut quæ suburbicariarum Ecclesiarum episcopis inscriptæ essent epistolæ, eæ a papa uti a metropolitanó, quæ antistitibus per Italiam constitutis, ab illo tanquam primate, quæ cæterarum occidentalium regionum præsulibus, ab illo veluti patriarcha prodiisse dicerentur. At nimium fallax mihi est hocce distinctionis indicium cum (quod alibi monui) quæ ad unius provinciæ episcopos primo mittebantur epistolæ, eæ mox ad alias quoque regiones ab his ipsis præsulibus

dirigi sæpe pontificis jussu debuerint. Neque porro hoc destituebantur signo, postquam romana Ecclesia Dionysii collectionem probaverat: quamobrem nihil causæ erat cur etiam tunc distingui nequivarent. Hoc verius Febronius dixisset, non debuisse illas distingui. Omnes enim romanorum pontificum epistolæ ad quoscunque demum missæ legantur, sive provinciæ romanæ, sive Italiæ, sive aliarum regionum episcopos, Petrum auctorem habent, qui in omnibus administrationis suæ protegit, et tuetur hæredes (Zosimus, ep. I, col. 625 Coust. edit.) Quamobrem auctoritates apostolicæ sedis non semel, ut alibi observatum a nobis est, appellatas invenimus.

VI. Jam illud quoque quam pariter absurdum est, quod a deletis Turcarum imperio Orientis patriarchatibus Febronius colligit. Quia in re non arguam, quod *impia Mahometi lege per Orientem prævalente cessasse illorum exercitium patriarchatum affirmet.* Eos enim cum Amortio (In Vindic. jurisdict. eccles., p. I, diss. 3, prop. 4) rectius dixisset quoad bona patriarchalia extintos ab imperatore Turcarum, quoad potestatem ab hæresi vel secessione schismatica in sedibus stabilitos. Illud plane ridiculum, quod id faciliorem certioremq; velit in Ecclesia fuisse occasionem patriarchalia jura cum primatialibus confundendi. Errat Febronius. Orientalium patriarchatum extinctio romanis pontificibus occasionem dedit pontificiorum jurium in earum gentium bonum quoad licet diligentius exercendorum; neque enim ut Occidentis patriarchæ orientalibus Ecclesiis pro auctoritate prospicere potuissent. Id cl. Amortio (L. c.) est ordinare stabiliter novos pastores, sicutq; titulo novæ institutionis, missionis, confirmationis, seu fundationis illos patriarchatus aggregare patriarchati occidentali. Nolim ego inanem de nomine item viro docto obmovere. Nam et ille id ad Romanos pontifices spectare cum asserat, quia ad successores Petri jure directionis pertinet gerere curam omnium ovium Christi illisque modo meliori, quo potest, providere de idoneis pastoribus, rem tandem ad primatum confert. Ecclesiæ enim romanæ præsulibus cura omnium ovium Christi non est, nisi quod universi christiani orbis sunt in Petro constituti pastores. Hinc autem quæjurum patriarchalium et primatialium confusio oriri queat præter Febronium videbit nemo. At deficiente omni competitore, seu legitimo contradicente facile fuit romano pontifici quancunque spiritualem monarchiam attribuere. Itane? Verum quis, quæso, abrogatis Orientis patriarchatibus romani pontificis competitor, seu legitimus contradictor defecit? Iis, quæ in Occidente a pontificibus gerebantur, unquam ne orientales patriarchæ adversati sunt? In Occidente tamen præsertim patriarchalia jura cum primatialibus confusa Febronius queritur. Sed ne in rebus quidem orientalibus patriarcharum ullus, nisi Acacius quispiam, aut Photius, romani pontificis auctoritati obstitit. Legat Febronius Gennadii Scholarii patriarchæ constantinopolitani, quem an. 1460 obiisse Panvinius tradit, defensionem

quinq[ue] capitum, quæ in sancta et œcumonica florentina synodo continentur, Romæ excusam an. 1579, inveniet (Cap. 5, sect. 16, pag. 144) pontificem esse Petri successorem, et vicarium Salvatoris Nostri Jesu Christi, eumque SOLUM obtinere potestatem OMNEM ECCLESIAM ABSOLUTE DIRIGENDI ET GUBERNANDI, ligandi et solvendi, redarguendi, benedicendi, maledicendi, corrigendi ac medendi; SOLUMQUE ILLUM habere facultatem de fide et sacerdotio exquirendi. Hi sunt *competitores*, hi *legitimi contradictores*, qui eversis Orientis patriarchatis, defecerunt. Utinam horum plures in Occidente nostro extarent! Fortasse quod pontificis primatum in florentina synodo adeo luculenter expositum, confirmatumque omni conviciorum genere lassent, non impune febroniani ferrent, *id enim non a doctrina proficiisci cum eodem Gennadio* (L. c., pag. 146) intelligerent, sed ab animi pravitate, falsa et stulta *præsumptione*, et gloria inani, quam ex vulgi imperitia aucupantur.

CAPUT II.

Alias auctæ pontificiaæ auctoritatis causas Febronius proponit; meritum nempe sanctitatis et eruditio[n]is; gloriam, quæ romanos pontifices s[ecundu]m ornarunt; item nomina rectoris, pastoris et capitis Ecclesiæ universæ, quæ summo pontifici tribuuntur. Eas hoc capite perpendimus, et ad Febronii institutum inanes ostendimus.

I. Repulsis fractisque novis conatibus, quibus Febronius summi pontificis auctoritatem præter fas amplificatam ex patriarchalium, atque, ut ipse loquitur, primatialium jurium confusione, colligere nitebatur, de aliis, quas ipse commentus est, tantæ accessionis causis instauranda nunc est disputatio. Prima illa occurrit, quam Febronii verbis in ipso capituli titulo proposuimus, *meritum sanctitatis, et eruditio[n]is gloria, quæ romanos pontifices s[ecundu]m ornarunt*. Eamdem in primo opere causam attulerat. Reposui ego (*Antifebr. t. I, diss. 3, cap. 1, n. 4*) tam abesse, ut romanorum præsulum sanctimonia præter jus pontificiam dignitatem auferit, ut quos illa ornabat, pontifices ab omni falsorum jurium usurpatione deterrere omnino debuerit. Quid ille? *Aliud est*, inquit (T. H, pag. 389), *pontifices his dotibus abuti, aliud populos singularibus superiorum meritis ad ampliorem erga eos venerationem et incircumscrip[t]am submissionem trahi*. Sed meminerit, velim, ipsos illos pontifices veluti suæ sanctitatis fama in alienorum jurium perniciem abutentes a se in scenam fuisse protractos. Nam quonam spectabant, quæ de S. Leone M. dixerat (T. I, cap. 3, § 6, n. 2, pag. 181), difficile haud illi fuisse, a Valentiniiano III imp. [cujus ANIMUM QUO VELLET, INCLINABAT] elicere edictum gallicanæ Ecclesiæ consuetudini derogans? nisi ut S. Leo gratia, qua apud imperatorem pollebat, abusus intelligeretur. Sua ista relegat (*Ibid., cap. 4, § 11, n. 2, pag. 265*): « Leo disciplinam continua serie custoditam prætergressus, suæque sedis amplitudini (quæ sanctorum etiam virorum infirmitas est) PLUS AQUO STUDENS, in

hoc negotio vel ab ipsorum etiam sardicensis canorum, quorum maxime auctoritati incumbebat, sanctione recessit. Denique cernens, hoc inceptum suum novum esse, et sententiam suam nullam in Gallia vim habituram, pro ea, qua apud augustum, tum Romæ præsentem, pollebat auctoritate, a Valentiniiano III imp. rescriptum impetravit. » Nihilne in eo, qui suæ sedis amplitudini plus aequo studebat, *cernebatque, hoc inceptum suum novum esse*, ac propterea ab imperatore rescriptum elicuit, suspicari est sin minus fraudis, saltem infestæ alienorum jurium occupationis ex sanctitatis suæ fama subrepta? Frustra igitur, ut sua dicta tueatur, nunc pontifices excusat, et ad populorum venerationem confugit. Hoc pedem referre est, non cum hoste conferre.

II. Nec vero quidquam proficit, cum populos sanctitatis, doctrinæque existimatione ad *ampliorem*, imo et *incircumscrip[t]am submissionem trahi* nos monet. Quid enim tanta populorum submissio efficiet? Hoc demum, ut quæ sancti illi, doctique pontifices jussent, facilius ac reverentius excipiantur? At hinc nihil amplitudinis pontificiis juribus accrescit; totum ad eorumdem jurium agnitionem, observantiæque deflectitur. Vel enim justa sunt, quæ a romano pontifice populis proponuntur, vel injusta. Equidem quominus injusta habeantur, obstat pontificum sanctitas, cuius illos abuti opinione vel ipse Febronius nunc negat. Verum si justa sunt, populorumne in romanæ sedis sanctiones reverentia illas ultra æQUITATIS regulam exporriget? Illud certum, exploratumque, romanos pontifices quo sanctiores, doctioresque fuerunt, eo ferventiore studio suæ sedis jura explicuisse ac vindicasse? Julium I, Damasum, Innocentium, Zosimum, Bonifacium I, Cœlestinum I, Leonem Magnum, Gelasium I, Agapetum, Gregorium M., Agathonem, Nicolaum I, satis sit indicasse. Plura, quæ ex eorum monumentis cum superiore, tum novo hoc in opere s[ecundu]m attulimus, ac porro recitabimus, luculentissimo sunt argumento. Vide, quæso, quanta Zosimus gravitate africanos patres increpauerit, quanta Leo auctoritate gallicanos episcopos ad avitam suæ sedis reverentiam traduxerit, quanta Gelasius constantia orientales episcopos coercuerit, quanta Magnus Gregorius vi Maximiliani audaciam fregerit, ac ravennatum, imo et constantinopolitanorum antistitum conatibus obstiterit, quanta Nicolaus I animi firmitate cum Hincmari, sociorumque præsulum in Occidente novitates, tum Photii in Oriente nisus artesque repulerit. Nullus fortasse eorum, qui post isidorianas decretales Petri cathedralm tenuerunt, ne Gregorius quidem VII in vindicanda suæ sedis dignitate tam incensus ac vehementis fuit, quam illi. Credamne ego, tam sanctos doctosque pontifices aut que genuina essent sui pontificatus jura non pervidisse, aut illa per summum nefas violasse, populosque [quid populos memoro? episcopos dicere debuerant] sanctitatis, quæ inane revera nomen fuisse, opinione abreptos cæca quædam obedientia intolerandum jugum subiisse? Por-

tenta isthæ Febronius Othentotis aut Pantagonibus narret , non nobis Italis, aut suis Germanis.

III. Nihilo felicior est adversarius, dum ita pergit (*T. II, pag. 390*) : « Multum se fatigat Zaccaria, t. I, dissert. 2, cap. 5, ut aduersus Febronium probet, quod et quo sensu, romanis proficuo, romana Ecclesia vocetur et sit mater ac magistra universarum Ecclesiarum : qua ratione papa sit rector, pastor, caput universalis Ecclesiae. De nomine et titulo frustra disputabimus; possunt enim hæc vocabula plures pati notiones, sunt autem in illum sensum accipienda, quo ea tum papæ tum romanæ Ecclesiae accommodata fuere, non autem quam late patere possent. » Heic veri aliquid inest, neque enim pontifex ita universæ Ecclesiae rector est pastor, et caput, ut Christum , qui ejusdem Ecclesiae primus, et maxime necessarius rector est, pastor, et caput, excludat. Nescio tamen, quid heinc colligere possit nostris decretis aduersum. Ait ille : « Est sane romana Ecclesia catholica et apostolica, est mater et magistra, quia ab apostolis Petro et Paulo fundata , quia ab illa in omnes venerandæ communionis jura dimantur, ut loquitur epistola concilii aquilensis an. 581, apud Harduimum , t. I, col. 837, quia tenet cathedram Petri , atque eo titulo est Ecclesia principalis præ omnibus Ecclesiis catholicis, unde unitas sacerdotalis exorta est juxta S. Cyprianum, lib. I, epist. 3 ad Cornel. pap. Sed quid inde ad finem a Zaccaria intentum ? » Quid inde? quod romanæ Ecclesiae primatus sit supremæ jurisdictionis in universam Ecclesiam. Hanc in rem eas Ecclesiae romanæ prærogativas in Antifebronio percensui (*T. I, diss. 2, cap. 3*). Num inanis isthæ collectio fuit? Ea omnia Febronius expendat, quibus horum nominum vis est ibi a me illustrata, tum nihil inde sequi ad finem a me intentum pronuntiet. At ille continenter addit. « Nos ei dicemus, quod divus Bernardus, lib. IV, de Considerat., cap. 7, dixit Eugenio papæ : Consideres ante omnia sanctam romanam Ecclesiam cui Deo auctore præs, Ecclesiarum MATREM esse non DOMINAM : Te vero non dominum, sed unum ex ipsis : Dicemus ei, dum de papa tanquam de capite Ecclesiae agitur, cum S. Gregorio Magno, S. Petrum sanctæ universalis Ecclesiae primum membrum esse ; Paulum, Andream, Joannem esse aliorum alios populorum capita, omnesque Ecclesiae membra esse sub capite Christo Domino. » Verum non erat, eur ista mihi reponeret. Noveram illa, ac præterea neveram Calvinum (*Lib. IV Insti., cap. 7, § 21*), eadem Gregorii verba catholicis pontificie auctoritatis vindicibus objecisse; quod num Febronio gloriosum sit, ipse viderit. Cæterum, ut a Bernardo exordiar, nec pudet Febronium Bernardi verba reddere, cum nullus ipsi infensor, quam Bernardus? Febroni negat romanorum pontificum universum christianum orbem esse diœcesim : id affirmat Bernardus (*Lib. III de Consid.*), qui ait : *Sunt quidem et alii cœli janitores et gregum pastores, sed tu tanto gloriosius, quanto et differentius utrumque præ cœteris nomen hæreditasti. Habent illi sibi assignatos greges,*

*singuli singulos, tibi universi crediti, uni unus. Vult Febronius episcopos æquali, qua summos pontifices, potestate præesse. Negat hoc Bernardus, cuius hæc sunt (*Ibid.*) : *Nec modo ovium, sed et pastorum tu unus omnium pastor.* Plenitudinem potestatis inesse romano pontifici insciatur Febronius ; eam agnoscit Bernardus ; *Alii, inquiens (*Ibid.*), in partem sollicitudinis, in plenitudinem potestatis vocatus es. Episcopos a romanis præsilibus dejici de sua ipsorum sede non posse Febronius contendit; contra Bernardus (*Ibid.*): Nonne, inquit, si causa extiterit, tu episcopo cœlum claudere, tu ipsum ab episcopatu deponere, etiam et tradere Satanæ potes?* Mitto alia, quæ alibi ex Bernardo produximus. Quid ergo imprudens Bernardum appellat? Atqui ne eo quidem loco quidquam Bernardus habet, quod nobis aduersetur. Negat ibi romanam Ecclesiam esse dominam aliarum Ecclesiarum; negat pontificem esse dominum episcoporum. Equis nostrum id asserit? Fatemur imo omnes etiam Bellarmino (*De rom. Pont. lib. I, cap. 9*) romanum pontificem vere omnibus præses, sed absque dominandi libidine, ut pastorem scilicet et patrem, qui non lucrum et honorem quærat, sed commodum subjectorum, et ideo præter cœteros laborat, et serviat omnium utilitati. Hoc erat, antequam Bernardum objiceret, Febronio videndum, num sanctus abbas veræ et universalis jurisdictionis primatum summo pontifici denegarit. Multo autem magis cavendum erat, ne eo ipso loco, quem recitat, Bernardus oppositum statueret. Statuit enimvero, qui romanum pontificem paucis interjectis vocat assertorem veritatis, fidei defensorem doctorem gentium, christianorum ducem... cleri ordinatorem, pastorem plebium... ultorem scelerum... malleum tyrannorum.... legum moderatorem, canonum dispensatorem. Quis nempe non videat hæc illi, qui suprema in universam Ecclesiam potestate prædictus non sit, convenire omnia nequaquam posse ?*

IV. Quod autem ad S. Gregorium attinet, idem habeat responsum quod Calvinus Bellarminus (*De rom. Pont. lib. II, cap. 31*) dederat : « Aliquem esse caput totius Ecclesiae, dupliciter intelligi potest. Uno modo, ut ita sit caput, ut ipse solus sit caput et princeps; et cæteri omnes inferiores non sint capita, nec principes, sed solum ejus vicarii. Altero modo, ut ipse quidem sit caput, sed generale; ita ut non tollat inferiora particularia et vera capita : quomodo causæ universales non tollunt particulares; et quomodo in exercitu imperator non tollit particulares duces legionum et cohortium. Et quidem primo modo, solus Christus est caput omnium Ecclesiarum, siquidem comparati ad Christum omnes sunt vicarii et administrati, nec ullus dici potest collega ejus, vel coepiscopus : et Petrus hoc modo non est caput, nisi romanæ Ecclesiae particularis. Solum enim hujus Ecclesiae est particularis et solus episcopus, et caput: cæterarum autem particularia capita sunt ipsarum episcopi, qui sunt veri principes; et Petri, non vicarii, sed college et coepiscopi : et de hac significazione agit hoc loco B, Gregorius. Altero modo Pe-

CAPUT III.

Febronius quæ pontifici primatus consecratio sunt, auctæ hujus amplitudinis causis accenseret. In his ea Innocentii III lex iudicibus lata, ut judicent, sicut in similibus easibus summus pontifex judicavit. Num Romani civilem majorum dominatum etiam in sacris imitentur?

trus fuit, et nunc est romanus pontifex, vere caput omnium Ecclesiarum, ut ipse idem Gregorius his verbis docet lib. II, epist. 42: *Apostolicæ sedis reverentia nullius præsumptione turbetur, tunc enim membrorum status integer perseverat, si caput fidei nulla pulset injuria. Et epist. 54: Sedes apostolica omnium Ecclesiarum caput est.*

V. Ad nomina, quibus ipsi pontifices decorantur, Febronias delabitur; sed ne heic quidem proficit hitum. Prætero quæ de *capitis* nomine attingit; sunt enim paulo antea a nobis occupata. (Rectoris Ecclesiae, inquit (T. II, pag. 391), nomen æque ambiguum est, ac tam de regimine, quod legibus temperatur, universalisque Ecclesiæ et generalis concilii iudicio subest, accipi potest, quam de eo, quod absolutum est, atque a nemine dependet. Papa etiam in illo sensu *rector* Ecclesiae dicetur, quia vi sui primatus id juris obtinet, ut in Ecclesia universa fidem tueatur, canones servando curet; at dici propterea non potest, quod supremam in universam Ecclesiam et in generale concilium, quod eam representat, auctoritate polleat. Interim cum hodie adhuc Romani his nominibus utantur ad extollenda sua jura, et muniendas prætensiones, quis mirabitur eadem obscurioribus seculis asserendæ romanæ monarchiae seruisse? » Servierunt enimvero, sed servire debuerant. Quis enim, ut de *rectoris* nomine tantum dicamus, cum apud Ambrosium legerit (I Tim. III): *Domus Dei est Ecclesia, cuius hodie RECTOR est Damasius*, non statim intelligat, ejus esse pontificem in Ecclesiam potestatis qua in privata domo paterfamilias, ut quemadmodum is non singulis domesticis, sed toti universim familias præest, ita et pontifex Ecclesiam cum sigillatum, tum universe acceptam suis legibus regat? Febronio satis esse haud potest, ejusmodi nomina asserendæ romanæ monarchiae seruisse; hoc præterea esset ipsi demonstrandum, injuria, et præter æqui, verique rationes seruisse. Quid? quod hæc nomina separati consideranda non sunt, sed una simul, cæterisque, quæ ad primatus necessarias affectiones, ac præcipue finem pertinere ostendimus, conjungenda. Tum enimvero de eorum sensu judicare facillimum æque ac tutum erit. Exemplo rem declaro. Episcopus dicitur suæ Ecclesiæ *rector*. Id statim presidem indicat, qui leges dioecesanae Ecclesiæ ferre possit, neque sit ejus synodice auctoritati obnoxius. Non negabit hoc Febronius. Quod si quis objiciat, *rectoris* nomen ambiguum esse, ac tam de regimine, quod legibus temperatur, universalisque dioecesanae Ecclesiæ, et ejus concilio subest, respondebit utique, si quid in illo nomine ambiguatis lateret, id ab episcopalis dignitatis institutione, indole, finibus amoveri, hæc enim omnia postulare, ut præstantiore illa, et obvia per se haec veluti nativa significatione id nominis usurpatum dicatur. Egregie sane; unum hoc admitemus, ut isthæc ad romanos pontifices, nomenque, quo donati sunt, *rectoris* Ecclesiæ referat.

I. Lenem hactenus me, facilemque præbui Febronius adversarium, qui cum perhonoristica illa Ecclesia romanæ, suisque pontificibus tributa nomina, pontificiaæ majestati debita, ejusque consecratio affirmare possem, eum tamen non redargui, causas auctæ tantæ dignitatis, occasionesque in iis, quæ non sicutam illius amplitudinem, sed legitimum sive usum sive ornamentum præ se ferunt, inepte ac maligne quærentem. Quoniam vero ille sua isthæc figmenta longius provehit, temperare jam mihi non possum, quin temere atque inconsulto nobis insulantem cohibeam. Nullum, inquit ille (T. II, pag. 392) certius generaliusque (medium auctæ pontificiaæ potestatis) fuit, quam illud quod Innocentius III in cap. 19, X de Sent. et Re judic., firmavit, declarando cæteros judices in quibuscumque causis teneri judicare, sicut in similibus casibus summus pontifex judicavit (1). At heic sumitur, quod in quæstionem cadit. Ille id ad media auctæ pontificiaæ potestatis refert; nos pontificiaæ potestatis usum dicimus, quemadmodum enim princeps, ita et pontifex quod in aliquo negotio decidit non per viam sententiæ particularis, sed veluti per modum legis universalis, jus utique in similibus facit, ut recte Gonzalez animadvertis (In lib. II decret., tit. XXVII, cap. 19). Heic enimvero indignatus Febronius exclamat (L. c.): *Videat in primis jesuita noster, an alios, quam suos sibique similes inventurus sit, qui propositam ab ipso comparationem imperatoris cum papa, et absolute perfectæque illius monarchiae secularis ad primatiale ac spiritualem hujus auctoritatem, etc. Si tamen pacato nonnihil animo me audierit, nihil heic aut paradoxi aut monstrosi delitescere intelliget. Ac primum dabo unum non admodum mihi similem, qui quod ipse adeo horret, aperte indicat, illustrissimum nempe de Marca (De Conc. imp. lib. I, cap. 10). Hic scilicet relationes, quas apostolica sedes ab episcopis accipiebat cum relationibus comparat, quas provinciarum præsides ad imperatores mittebant. Quo semel posito haud equidem video, quid sceleris sit pontificum ad eas consultationes rescripta cum principum responsis conferre (2) vimque legis utrisque adhibere. Deinde monarchicum esse Ecclesiæ regimen cum invictis argu-*

(1) Fallitur heic Febronius. Non hoc Innocentius III declaravit, sed jam vel lege vel usu receptum sumpsit; de claravit, in causis quæ summi pontificis iudicio deciduntur et ordinem juris, et vigorem æquidatis esse subtiliter observandum; ea autem ratione id statuit: *Cum in similibus casibus cæteri teneantur similiter judicare*. Vides hoc ab Innocentio sumi; hinc autem alterum illud scite justique collegit.

(2) Vide P. Bianchi, t. IV, pag. 453. Sed hic mihi similis est.

mentis demonstraverim, meo veluti jure utens propositam a me comparationem tueri ac confirmare possum.

II. Sed ad alia nos Febronius vocat. Postquam, inquit (*T. II, pag. 393*) Romani seculare imperium Urbis et adjacentis territorii ecclesiastico junxerant, non duxerunt sibi probro, sed gloriæ, ut cum in civili non possent, saltem in gubernatione sacra, conarentur sequi veteres Romanos, quorum ambitio nonnisi subditos volebat et mancipia in universo orbe. Audire mihi videor aliquem de wittembergensi schola doctorem, non catholicum. Numquid romani nonnisi subditos volunt in gubernatione sacra, et mancipia in universo orbe? Hoc scio, pontifices velle, ut a christifidelibus audiatur; at si hoc est velle mancipia, videat Febronius ne Christo id vitio vertere debeat, cuius ea sunt: *Qui vos audit, me audit. Sed cætera audiamus. Debüssent illi sibi potius pro exemplo sumere, et nunquam ex animo dimittere primævum illum sanctumque Urbis clerum, qui scientia atque humilitate Christi crucifixi ductus, horrore habuisset mundanum curiæ nomen, quo nunc illi, etiam ecclesiasticis gloriantur, malentes principum seculi fastum, non exteriore solum apparatu, sed omnibus etiam animi facultatibus æmulari, quam sequi humilitatem et caritatem discipulorum Christi. Ex jureconsulto fit repente Febronius concessionator, et Deum immortalem! quam plus, quam suavis!* Sed illud cum primis seire velim, quo germani episcopi nomine aut causarum, quæ apud illos aguntur, cognitores, aut eos, qui ipsorum sunt in ministeriis, designent. Evidem et illos curiæ nomine uti crediderim. Nec tamen priscus Germaniæ clerus mundanæ curiæ nomen usurpabat. Quidni ergo Febronius pro concione Germaniæ suæ episcopos sic alloquatur: *Deberetis vobis potius pro exemplo sumere, nunquam ex animo dimittere primævum illum, sanctumque Germaniæ clerum, qui scientia atque humilitate Christi ductus horrore habuisset mundanum curiæ nomen, quo nunc gloriamini, malentes principum seculi fastum, non exteriore solum apparatu, sed omnibus etiam animi facultatibus æmulari, quam sequi humilitatem et caritatem discipulorum Christi.* Respondebit Febronius, Germaniæ episcopos Romanorum exemplis corrumphi. At romanus pontifex non venaticorum canum gregibus, non musicorum ceteris, non tubicinum fidicinumque choris; non conviviis, non nobilissimis profanorum hominum vestibus gloriatitur; a ludis, a choreis, a mulierum consuetudine abhorret; sacra curat, primusque cæteris in tractandis sanctissimis religionis mysterijs exemplo praedit. Qui curiæ nomen ab eo mutuati sunt, istane certe primævo illo sanctoque Germaniæ clero dignissima imitari certant? Novit Febronius; novimus et nos Itali, quanvis non exiguo locorum intervallo disjuncti. Verum ut intelligat, non hæc a nobis infenso animo Germanis, quos plurimi facimus, episopis exprobrari, in memoriam revocet, quæ de romani pontificis magnificentia Ammianus Marcellinus (*Lib. XXVII*) vivente Damaso litteris consignavit.

Haud se mirari aiebat ille, si tanta contentione (quanta tunc ob Ursicini adversus Damasum schisma exarserat) romanus episcopatus appeteretur, cum id accepti futuri sint ita securi, ut ditentur oblationibus matronarum, procedantque vehiculis insidentes, circumspete vestiti, epulas curantes profusas, adeo ut eorum convivia regales superent mensas. His certe temporibus ita Romæ effulgebat pontificum splendor, ut ipsis etiam amplissimis magistratibus invidiam commoveret. Quare Prætextatus ille Romanorum nobilissimus, quæ in Græcia proconsulatum sub Valentini et Valentis imperatorum initia gesserat annoque 368 Viventio in Urbis præfectura suspectus fuerat aliisque postea magistratibus auctus fuit; hic, inquam, ipse talis tantusque Prætextatus, inquit Hieronymus, solebat ludens Beato Damaso dicere: *Facite me romanæ urbis episcopum, et ero protinus christianus; ut plane appareat, summo atque regali Christi Ecclesie sacerdotio, regiam pariter magnificentiam fulisse conjunctam.* Quæ, inquit Spondanus (*Ad ann. 367, n. 4*), cum ab ethnico scriptore Ammiano carpantur, æque hæreticis recentioribus canino dente rabiosius corroduntur. Num horum exempla Febronius imitari dicendus sit, ipse judicet. Ego id unum velim consideret; redditæ a Constantino Magno Ecclesiæ pace statim romanos pontifices magnifico hoc apparatus, qui principum seculi fastum æmulari videbatur, sacram ipsorum dignitatem auxisse. Nam a Damaso ad Melchiadem, sub quo Constantimum christianam fidem amplexum novimus, quatuor tantum pontifices Petri cathedral quinquaginta quatuor annis tenuerunt, Silvester, Julius, Marcus, ac Liberius. Quamobrem cum tantæ magnificentiæ auctor Damasus ipse non fuerit, cui certe Ammianus id exprobasset, Melchiades vero uno tantum anno post ejeratam a Constantino ethniciæ superstitionem supervixerit, sub Silvestro, aliove ex indicatis Damasi successoribus, exterior ille magnitudinis splendor romano pontificatu accreverit, necesse est. Nondum autem romanæ seculare imperium urbis, et adjacentis territoriæ ecclesiastico junxerant. Ii præterea, quos memoravi, pontifices, uno Liberio dempto, tanta sanctitate flouerunt, ut ecclesiasticis sanctorum fastis adscripta eorum nomina fuerint; quin Liberius ipse, etiæ romano martyrologio inscriptus non est, a Beda tamen, Wandelberto, aliisque martyrologiorum collectoribus inter sanctos recensetur, imo sanctæ memorie vir ab Ambrosio (*Lib. III de Virgin.*) nominatur. Nec tamen se humilitati et caritati discipulorum Christi adversari existimarent, si principum seculi fastum exteriore illo apparatu non æmulari solum, sed superare videnerentur. Cur ergo eorum successoribus curiæ nomen licet mundanum, atto preseptim civilis imperii dignitate pontificatu cooptare non lieuerit, quin humilitatem et caritatem discipulorum Christi laederent ac profigarent (1)?

(1) Hoc usum argumento reperio Ottонem Frisingensem in prologo ad quartum sui *Chronici librum*, ubi illud *ls 186 LX, Pro eo quod fuisti abjecta, ponam te in superbiam secu-*

III. Verum heic me imprudentie Febronius accusat. « Heic iterum, inquit (T. II, pag. 393), intercedit Zaccaria cit. dissert. III, cap. 1, n. 6, inquiens : *Quos ergo exercitus pontifices miserunt adversus jansenistas vel lutheranos ab ipsis damnatos? quos contra Graecos declaratos in Florentino unionis inimicos? quos contra Hincmarum rhemensem atque alios episcopos pontificiis constitutionibus se submittere renuentes?* Pessime profecto vir ille sue cause consulit. Evidem Romani adversus lutheranos et calvinistas in Galliam, Germaniam, Angliam, et in Belgium proprios exercitus non duxerunt, quia non habebant; sed legenti historiam seculi XVI non potest non in oculos cadere, quot et quantorum bellorum adversus acatholicos illi fuerint auctores et fautores. Relegat solum et hoc referat mutinensis noster bibliothecarius quæ nos supra, cap. 1, § 3, memoravimus, ex multis pauca, et intelliget qualiter non propter religionem, sed propter prætensam a romanis præsulibus monarchiam, h̄i post tempora Isidori Mercatoris in omnibus Europæ regnūs in Germania, bella et tumultus excitarint. » Sed parcat Febronius; hæc extra causam sunt, cuius gratia ea a me dicta in Antifebronio fuerant : *Novum illud (isidorianarum decretalium) systema non leviter roborum fuisse per amplum dominium, et regimen temporale, quod romanæ Ecclesiae circa eadem tempora accessit, Febronius pronuntiaverat* (T. I, cap. 3, § 10, pag. 208). Ut ista somniantis hominis spectra irridere, veluti jocando quæsivi, quosnam exercitus adversus jansenianos lutheranosque ab ipsis damnatos conscriperint; quosnam in Graecos statutæ in florentino concilio unioni rebelles, quosnam in Hincmarum aliasque episcopos eorum constitutionibus parere renuentes. Quam apta ad refellendum propositum hanc in rem à me argumentum sunt illa, quæ ex Febronii libro nuper recitavimus ! Fuerint, per me licet, romani pontifices tot in acatholicos bellorum auctores fautoresque (in quo tamen quid peccarint, non video, nisi fortassis ipse cum impio *dictionarii critici historici* auctore Baylio sentiat non armis frangendam hæreticorum audaciam, sed indulgentiam tolerandam); *propter prætensam suam monarchiam* apud Germanos, aliasque gentes *bella et tumultus excitarint* (quo tamen nihil falsius, cum nihil fere bellorum ac tumultuum in Germania cæterisque catholicæ Europæ regionibus romanorum præsulum gratia et auctoritate gestum

lorum, Ecclesiæ accommodans ait : « Cum ergo Dominus multis tentationibus ac persecutionibus atritam vellet exaltare Ecclesiam, personam potissimum per quam id habilius facere posset, elegit. Proinde Romanorum imperatorem, ad quem tunc universus respiciebat orbis, ad id faciendum ordinavit... quidam religionis obtenuit; ali vero secularis dignitatis... intuitu hanc gloriam honoremque temporalem sacerdotibus Christi, quibus colestis regni gloria promittitur, non licere autem, multaque hujus rei argumenta monstrant... quibus respondeatur, quod mundi dignitate Dominus Ecclesiam honorare voluit... denique credendum non est Christum Ecclesiam suam, sponsam suam, corpus suum, cui in arrham spiritum suum dedisse creditur, spiritu erroris decipi permisisse, cui spiritum veritatis contulerat. Præterea probatae sanctitatis viri inventiuntur, qui hæc habuisse, et cum his regnum Dei acquisiisse dicuntur. »

sit, quod justa legitimæ auctoritatis, canonum sacrorum, occupatae pontificiæ ditionis defensio invitis non extorserit). Hoc quæro, num id *amplo dominio et regimine temporali, quod romanæ Ecclesiae circa isidorianarum decretalium tempora accessit*, tribuendum sit romanis pontificibus ad novum isidorianarum epistolarum sistema corroborandum, illo abuentibus? Nisi ita esse efficiat, frustra hæc objicit, illud ea solum de causa percunctanti, ut *amplum dominium, et regimen temporale*, quo romana Ecclesia aucta fuit nihil ad novum isidorianarum decretalium sistema roborandum contulisse intelligeret. Sed ad ipsas isidorianas decretales transeamus.

CAPUT IV.

Quid de vulneribus per decretales Isidori disciplinas ecclesiasticæ, si Febronio credimus, inflictis sentendum sit? Insignes istius hominis hallucinationes deteguntur.

I. Quæcumque ea demum disciplina fuerit, quæ post isidorianas decretales latissime pervulgata est, cum et romanis pontificibus probata sit, et universæ Ecclesiæ usu convaluerit, a nemine absque temeritatis, imo et erroris nota reprehendi posse supra demonstravimus. Alterum heic quæstionis genus a nobis est pertranctandum. Isidorianas decretales magna ex parte conflictas esse, aliquas etiam a collectore interpolatas extra controversiam est, adeo enim, ut cum Labbeo loquar (T. I Concil., pag. 78), *perspicacibus viris deformes videntur, hoc saltem tempore, ut nulla arte nulla cerussa, aut purpurissa fusari possint.* Aquirius quidem cardinalis, et non multos ante annos carmelita Liberius a Jesu earum patrocinium suscepit, sed irrito certe conatu, ut contra Liberium ostendit P. Theodorus Maria Rupprecht, ordinis servorum B. M. (In not. Hist. ad univers. jus canonic., t. I, pag. 257). Quinque igitur ad historiam quæstionem pertinentia in disceptationem cadere possunt; quis scilicet illarum auctor fuerit? quo primum tempore eas procuderit? quem ob finem eas confinxerit? Num romanis pontificibus admittentibus susceptæ illæ in Ecclesiæ sint? an demum disciplina per eas in magnum Ecclesiæ perniciem sit immutata?

II. Quod ad duas priores quæstiones attinet, illud post Ballerinos in Antifebronio (T. I, dis. 3, cap. 3) tam accurate perspicueque tractavi, ut nihil contra his cereaus Febronius fuerit. Primo igitur auctorem, non hispanum hominem fuisse, sed gallo germanum, fortasse Benedictum Levitam ostendi; deinde post annum 841, imo et anno circiter 846, in vulgus eam collectionem produisse conjecti. Hæc firma sunt, dum alia Febronius verosimiliora meis refutatis conjecturis proferat. Tertiam igitur aggrediamur quæstionem de fine, quo larvatus impostor hanc suam collectionem divulgavit. Cl. Paulus Josephus Riegger (Diss. de Collectionibus jur. eccles. ante Gratian., cap. 7, pag. 46) Isidorum hunc sibi scopum præstituisse ait, ut potestatem pontificiam ultra modum finemque proveheret. Idipsum Febronius (T. II, pag. 305)

repetit his verbis : *De doctrina heic non queritur ; hanc noluit corrumpere Isidorus, sed disciplinam EXTOLLENDO PAPAM SUPRA MODUM.* Verum Riegerus Antifebronium non videt, vident Febronius : qui ergo tantam iterare calumniam potuit, iis prætermisis quæ ex balleriniano præsertim de antiquis collectionibus tractatu protuleram ? Deus immortalis ! quibuscum hominibus mihi res est ! Audit igitur Ballerini (T. III S. Leon., pag. 220, n. 10), neque e calamo adeo falsam, ineptam, atque ex graveolentibus quorumdam scriptorum facibus (1) criminacionem sibi rursus patiatur ante excidere quam hæc dilucide solverit. • Quo spiritu, quo consilio pseudoisidorus tot documenta confinxerit, omittendum non est. Non desunt, qui eum amplificandæ vel deferendæ auctoritatis romanorum pontificum studio ductum ad ea præoudenda excitatum fuisse arbitrantur. At falluntur manifeste. Licet enim in iis apostolicæ sedis amplitudo, et auctoritas pluribus commendetur; non tamen hic impostoris scopus fuit, nec eadem sedes, cuius privilegia et jura quamplurimi sinceris et vetustis documentis nituntur, illis apocryphis indigebat, ut cardinalis Baronius ad annum 863, num. 8, notavit. Pseudoisidori autem consilium longe aliud fuisse ex ipsa collectionis præfatione satis dignoscitur. Postquam enim indicavit documenta, quæ sue collectioni erant inserenda, hanc eorum colligendorum rationem subjecit : *Quatenus ecclesiastici ordinis disciplina in unum a nobis coacta atque digesta, et sancti præsules paternis instruantur regulis, et obedientes Ecclesiae ministri vel populi spiritualibus imbuantur exemplis, et non malorum hominum pravitatibus decipiantur. Multi enim pravitate et cupiditate depressi, ACCUSANTES SACERDOTES OPPRESSERUNT.* Et multis prosequitur in eos acriter invehens, qui episcopos accusare audent, ut se per illos excusent ; vel eorum bonis ditentur : ac plura ejusmodi judiciorum incomoda referens, illud urget, non posse cogi episcopos ad dicendam causam, si fuerint accusati, et rebus suis expoliati, aut gradu dejecti, et a sede pulsi, nisi prius fuerint restituti, additique nonnulla de accusatoribus et accusationibus rejiciendis : quibus omnibus palam significat, se ea potissimum mente collectionem confecisse, ut episcopis, qui accusabantur, prospiceret. Id quidem in apocryphis, quæ constavit, documentis multo clarius eluet. Eamdem enim semper de accusatis episcopis curam ac sollicitudinem præfert; cumque apostolicæ sedis auctoritatem prædicat eo semper omnia refert, ut episcopi accusationibus impetiti et condemnati, si segravatos sentiant, ad illam confugiant, quæ synodorum sententias retractare, et si justum putaverit, irritas reddere potest. Idem quoque consilium maxime perspicitur in capitulis Adriano tributis, quæ ex apocryphis præsertim epistolis decerpta, apocryphorum documentorum veluti compendium et compilatio vocari queunt. Pleraque enim illorum capitula

lorum eo spectant, ut ne episcopi accusari a quibuslibet possint; nec, si accusentur, accusatoribus facile deferatur, sed ex multis causis tum accusatores repellere, tum judices liceat recusare; ut synodorum retractentur judicia, et alia ejusdem generis, in apocryphis similiter ingesta, ex quibus si omnia ad episcoporum, qui accusantur, expoliantur, deponuntur, patrocinium, defensionem atque præsidium collata atque conficta credantur, nemo jure possit revincere. •

III. Ad quartam nunc quæstionem propero. Isidori epistolas *subsidiū ferente Nicolao I introductas*, iterum audet Febronius asserere (T. II, pag. 254). Atque hæc quidem post Petrum de Marca sententia ita obtinuit, ut non solum Van Espenius, Gibertus, Zallweinius (T. II, pag. 254), Riegerus (*Diss. cit. pag. 45*) aliquie transalpini scriptores Nicolaum pro illis acerrime pugnante exhibeant, sed ipse quoque feltriensis episcopus Bartholus (*Juris canon. instit. cap. 20, n. 15, pag. 145*) Nicolaum I illas suscepisse, illis usum esse, imo et easdem ab omnibus suscipiendas mandasse affirmet. Atqui certo certius est, ut ex ipsis Nicolai litteris in Antifebrone (T. I, pag. 290 *Pisaur. edit.*) palam feci, ante annum 863, nihil de isidorianis epistolis Nicolao innotuisse. Ipse deinde aliquid de illis ex Gallia accepit, cumque Galliarum episcopos, ubi sue intentioni hæc suffragari conspicerent, illis indifferenter uti animadverteret, in eos ex his ipsis epistolis argumentum sumpsit. Porro cum ad vim harum decretalium declinandam Galliarum episcopi non extare illas in codice canonum respondissent, Nicolaus hanc eorum rationem confutare aggressus est in quadragesima septima quam ad illos, anno 863, scripsit epistola. Vera itaque Natalis Alexandri scripsit (*In. Hist. eccles. sec. I, diss. 21, art. 1*) : « Nicolaum emunctæ naris virum, et eruditum pontificem, epistolas veterum pontificum quas apprime noverat suppositias, directe propugnandas non suscepisse, sed hoc unum contendisse, gallicanos antistites earum auctoritatem inefficaci ratione impetere. Gallicani enimvero episcopi hac una ratione illas rejicere videbantur, quod in codice canonum non essent : quam rationem, ut nullam ostendat pontifex, ita contra eos ad hominem argumentatur : Porro si ideo non esse decretales epistolas priscorum pontificum romanorum admittendas dicunt, quia in codice canonum non habentur adscriptæ; ergo nec Gregorii sancti, nec ullius alterius ante, vel post ipsum, est aliquid institutum, vel scriptum recipiendum, eo quod in codice canonum non habeatur adscriptum.... Sed quare multum immoremur, cum nec ipsas divinas Scripturas Novi et Veteris Testamenti jam recipimus, si istos duxerimus audiendos. Etenim neutrum horum in codice ecclesiasticorum canonum habetur insertum. » Hæc porro mirifice confirmantur ex octava Nicolai ad Michaelem Imperatorem epistola, licet enim ipso illo anno 863 eam dederit, in eaque sum sedis privilegia strenue propugnarit, nul-ju-n ex isidorianis documentis appellavit, sed genui-

(1) Horum aliquos in Antifebrone indicavi, p. 302; addi potenter Racinius in virulento Hist. eccles. compendio aliisque.

nas cum primis Gelasii litteras. Hinc enim primum est colligere, Nicolaum gallis episcopis non aliam ob causam isidoriana decreta objecisse, quam quod cum illos ea receperisse nosset, suis ipsorum armis eos aggredi consultum duxerat; contra vero adversus Photium, ejusque sectatores ab illis proferendis abstinuisse, quod num genuina essent, subdubitaret. Exstant haec in Antifebroni diligenter perpensa, atque illustrata: quod idcirco moneo, ut novo sit lectoribus arguento, quam nugatoria haberi debeant febronia defensio.

IV. Præcipue superest de vulneribus ab isidoriana collectione disciplinæ infictis disquisitio. Haec Petrus de Marea, haec Baluzius, haec Fleurius, haec Racinius, haec Oberhauserus exaggerant, deplorantque. Istorum querelas Febronius reficit. Iterum aio quod capitibus initio edixi: ut ab isidorianis decretalibus maxima veteri disciplinæ illata essent vulnera, satis esse catholico homini deberet, in re mutationi obnoxia, cujusmodi est disciplina, a romanis pontificibus, Ecclesiaeque illis obtemperante novam hanc disciplinam antiquæ fuisse suffectam. Addo autem nec novam, quæ postea obtinuit, isidorianis illis epistolis esse tribuendam disciplinam; et falso novitatis argui non pauca isidorianæ disciplinæ capita. Enimvero, ut recte Ballerinius (*L. c. n. 12*), Quod de novae disciplinæ introductione inseritur, stultus quidem plane fuisse impostor si sperasset suam collectionem acceptum iri ab hominibus, quæ novam omnino disciplinam a sui quoque seculi moribus et consuetudinibus abhorrentem contineret. Quod si quæcunque contra consuetudinem ingeruntur, etiamsi bona et utilia sint, ipsa novitate perturbare solent; multo magis de iis timendum erat, quibus disciplinam per se optimam, et sanctioribus fultam legibus, longoque usu ab omnibus receptam quispiam everttere et immutare contenderet. Nulli autem tumultus, clamores nulli auditu sunt ob inductas decretales apocryphas, nisi in ea parte, quæ ad episcoporum causas et judicia pertinet: de quibus aliquā apud Hincmarum leguntur et in epistolis Nicolai I. Forte, inquit idem Ballerinius (*De Potest. eccles. summ. pontif., pag. 197*), in ea Galliarum parte, in qua est Moguntia, ubi eas supposititias merces fuisse fabricatas probabilius conjectimus, disciplina in ipsis proposita, quoad rariores quoque casus (si qui nullo aliunde exemplo aut testimonio fulcirentur) aliquandiu ante Isidorum invulnerat S. Bonifacii episcopi moguntini opera, qui apostolica legatione prædictus, quantum apostolicae auctoritatи deferret, eamdemque observantiam in eam regionem inducere studuerit ex ejus epistolis liquet. Vide inter ceteras ejus epistolam 103 ad Cudberthum archiepiscopum cantuariensem, in qua aliquot præcipue disciplinæ capita ab eodem S. martyre et Germanorum apostolo iis in locis instituta, ac in pseudoisidorianis decretis postea repetita exhibentur. Idem quoque spiritus in successores ipsius Lullum, Riculfum, Autgarium transivit, ut ex aliis documentis constat. Quod si pseudoisidorianæ decretales eam

disciplinam præferunt, quæ... jam diu ante saltem iis in locis vigebat, ubi pseudoisidorus illas condidit; num æqua sit illa reprehensio qua novæ disciplinæ introductio ipsis decretalibus attribuitur, quivis intelliget. Negari tamen non posse videtur, quin eadem disciplina latius fuerit propagata, et magis multo atque facilius indeverit postquam eadem decretales editæ ac divulgatae fuerunt, et mox in quibusdam conciliis laudatae, ac subinde etiam insertæ in collectiones Reginonis, Burchardi et aliorum, quæ ob suam brevitatem ac methodum magno usui fuere.

V. Dixeram præterea non pauca isidorianæ disciplinæ capita falso novitatis argui. Nam in illis ipsis episcoporum causis atque judiciis de quibus Galliarum episcopis cum Nicolao I controversia fuit, quam multa in isidorianis epistolis legere est veterinæ disciplinæ Nonne, inquit iterum Ballerinius (*T. III S. Leonis, pag. 221, n. 11*), causæ majores, quæ circa accusationes episcoporum versantur, certis antiquorum pontificum decretis apostolicæ sedi reservatae, sine ejus assensu definiri non poterant?... Nonne episcoporum appellations ad eamdem sedem antiquis canonibus et consuetudini, nec non primatus juri innixas, probavimus?... Ne omnes promiseue recipiantur ad accusandum episcopum cautum fuerat in canonibus codicis africani 128, 129, 130 et 131, nec non etiam canone sexto concilii CP., quem ex græco codice Nicolaus I laudat epistola octava. Episcopos ejectos et suis rebus exsoliati non cogendos ad judicium, nisi prius in suum gradum restituantur, et omnia eisdem ablata redintegrantur colligitur antea decretum ex codice Ecclesiæ africane, c. 87. Haec et alia ejusdem generis, quæ novæ disciplinæ a pseudoisidorianis decretalibus inductæ tribuuntur legere licebit in epistolis 8, 9 et 38 Nicolai I, qui tamen ea non illis apocryphis, quibus carebat, sed ex antiquioribus documentis confirmat: quemadmodum ante ipsum fecerat etiam Gregorius IV, in epistola prima ad universos episcopos, in qua Aldrici Genomanensis causam sibi reservat. Idem dic de aliis disciplinæ capitibus, quæ Febronius recenset (*T. II, pag. 394*), ad romanam sedem contra primatum statum, sanctissimis canonibus firmatum, noviter transiisse jus exclusivum ergendi novos episcopatus, confirmationem electionis omnium episcoporum, et jus de earum valore cognoscendi, criminorum episcoporum depositionem, aliorum translationem, jus dandi vel negandi veniam, cogendarum particularium synodorum, atque earundem vel approbandarum vel reprobandarum, et alia plura. Haec enim quæ Febronius nova appellat, antiquissimi esse fere omnia ævi superioribus dissertationibus comprobavimus. Ipsum illud jus dandi vel negandi veniam, cogendarum particularium synodorum, atque earundem vel approbandarum, vel reprobandarum antiquitatis suffragionis destituitur. Quod enim a Julio I ad Orientales scriptum fuit: *An ignoratis hanc esse consuetudinem, ut primum nobis scribatur, et hinc quod justum decernatur?* multo ante isidorianas epistolas acceptum

novimus, ut absque romani pontificis assensu vel nulla celebrari concilia possent, vel certe illorum acta auctoritate carerent. Testimonium valde antiquum in priorem illam sententiam invenio apud Socratem (*Lib. II, Hist. cap. 8*) ex vetere Epiphanii scholastici interpretatione (*Hist. tripartit. lib. 4, cap. 9*). *Regula ecclesiastica jubet, non oportere præter sententiam romani pontificis concilium celebrari.* Licit autem græcus Socratis textus vocem concilium non exhibeat, eamdem tamen sententiam continet, quæ ad concilia pertinet: *Cum ecclesiastica regula vetet, ne absque consensu romani pontificis quidquam in Ecclesia decernatur,* utique in conciliis, haec enim regula antiochenæ synodi causa in medium afferatur. Epiphanii vero interpretatio satis ostendit, ne apud Latinos quidem id fuisse tam paradoxum, quam Febronio videtur. De altera porro julianæ sententiae explicatione, qua synodorum quarumcunque actis auctoritas demitur, nisi romani pontificis assensu firmentur, testem habemus Sozomenum (*Hist. eccles. lib. III, cap. 10*), qui illam his verbis reddidit: *legem esse pontificiam (melius apud Nicæphorum ecclesiaticam) ut pro irritis habeantur, quæ præter sententiam episcopi romani fuerint gesta.* Julius quidem de episcoporum causis loquitur, quæ inter majores censentur; ut de his propterea, non de quibuscumque aliis provincialium conciliorum judicis et causis Sozomenum quoque par sit intelligere. Verum id quod in isidorianis epistolis tanquam novum Febroniū insectatur, nullas synodos, nec ipsarum decreta, si apostolica careant auctoritate et confirmatione, rata esse posse, ad iudicia potissimum de episcopis pertinet, et ad *majores causas*, de quibus alia atque alia antiquorum pontificum decreta a pseudoisidoro memorantur, atque a Febronio carpuntur.

VI. Vulgaris quoque de isidorianis epistolis querela est a Febronio non semel iterata, metropolitarum iuribus eas plurimum detraxisse. Non negaverim. Sed illud primum animadverto, non ea ex veteris Ecclesiæ sensu fuisse metropolitarum jura, ut cohiberi a romano pontifice minime possent. Vicariorum certe apostolicorum in Galliis Illyrico aliisque Occidentis provinciis auctoritas metropolitanos aliquantulum coerevit. Nam illis, neque inscio vel invito sedis apostolice vicario, ordinationes habere (1), quod tamen præcipuum metropolitarum jus fuit, neque ad apostolicam sedem suarum provinciarum negotia absque

(1) Xystus III, ep. 8, t. 1 Ep. R. P. Coust., col. 1263: *In provincia sua jus habeant ordinandi: sed hoc inscio, vel invito, quem de omnibus volumus ordinationibus consulit, nullus audeat ordinare.*

ejusdem vicarii arbitratu referre licebat (1). Zosimus quoque dum neminem qui ex qualibet Galliarum parte sub quotibet ecclesiastico gradu Roman venire contenderet, vel alio ierrarum ire disponeret, non aliter proficisci jussit (Ep. 1, col. 935), nisi metropolitani arelatensis episcopi formatas deciperet, cæteris illarum regionum metropolitis nonnihil auctoratis imminuit. Bonifacius quoque Germanorum apostolus, dum, Petro de Marca non dissentiente (Lib. VI, cap. 7, num. 7), morem induxit, quo metropolite se romano pontifici obedientiam prestituros juramento pollicebantur, paulo arctioribus illorum potestatem finibus conclusit. An vero romani concilii ad Gratianum, vi Valentianum imperatores epistolam præterea, licet alibi indicatam? Quantum illa provincialibus synodis ac metropolitanis potestatis detraxit! Quæsumus, inquit concilii patres (T. I ep. R. P., vol. 527), clementiam tuam, ne rursus in plurimis causis videamus onerosi, ut jubere pietas vestra dignetur, quicunque vel ejus, vel nostro iudicio, qui catholici sumus, fuerit condemnatus, atque injuste voluerit ecclesiam retinere, vel vocatus a sacerdotali iudicio per contumaciam non adesse, seu ab illustribus viris præfectis prætorio Italæ vestræ, sive a vicarii accitus ad urbem Romam veniat: aut si in longinquoribus partibus hujusmodi emerserit quæstio, ad metropolitani per locorum judicia deducatur examen: vel si ipso metropolitanus est, Romanum necessario, vel ad eos, quos romanus episcopus judices dederit, contendere sine dilatione jubeatur. Atque id quidem imperatores concilii precibus annuentes, rescripto ad Aquilinum vicarium Urbis sanxisse compertum est. Itaque qui metropolitarum jura, ut pseudoisidoro insultent, sacra, nec romane sedis potestati obnoxia sibi confingunt, næ illi egregie falluntur. Deinde isidoriane decretales metropolitarum quidem jura in iis, quæ ad episcoporum judicia pertinent, infregere. Verum, ut in Antifebronio indicavi (T. I, *Introduct.*, cap. 3, pag. 54), quod ad alia spectat, intacta illorum jura omnia sunt, quæ etiam tridentini concilii auctoritas confirmavit. Illa vero splendidiora quidem fuerunt metropoliticæ dignitatis iudicia; eo tamen minus metropolitæ illis se spoliatos dolere debent, quod ad majores causas spectent, in quas semper apostolica sedes præcipuum quoddam jus sibi vindicavit.

(1) Innoc. I ep. 13, col. 817: *Quidquid eos ad nos necesse fuerit mittere, non sine tuo postulente arbitratu. Ita enim aut per tuam experientiam quidquid illud est finitur, aut tuo consilio at nos usque pervenientum esse mandemus.*

DISSE^TRAT^IO DECIMA.
DE ABUSIBUS A FEBRONIO ROMANÆ CURIÆ OBJECTIS.

CAPUT PRIMUM.

Inter abusus romanis a Febronio objectos non insimum locum habet cardinalium amplitudo cum episcoporum; quos ille Romæ inciviter tractari queritur, dignitate collata. Hujus accusationis falsitas. Alia in eminentissimos patres a Febronio temere dicta.

I. Non ante hanc dissertationem ingrediar, quam egregium Petri Ballerini locum describam. *Si quidam abusus, inquit vir cl. (De Potest. eccles., pag. 190), ex aliqua ipsorum pontificum culpa, quæ nulla ratione possit excusari, aliquando provenirent (quod tamen præsentim de superiori cuius rationes ignotæ, ab inferiori non est temere judicandum), non idcirco ex abusibus esset neganda potestas, quæ aliunde certa est ; et, ut initio monuimus, in origine ad divinum jus immutabile pertinet, nec ex abusibus fit irrita ; multo autem minus ex abusibus esset neganda, si abusus non ex ipsis pontificis, sed ex aliorum culpa profecti in malum converterent, quod in bonum fuit institutum. Potestas siquidem jurisdictionis in ædificationem et non in destructionem tradita, etsi ex recto usu in ædificationem, ex abuso autem (undecunque proveniat) cedat in destructionem ; ipsa tamen per se absolute concessa dicenda est, ut ne ex abusibus irrita fiat, nec actus ex ea manentes, ex ipsa culpa abutentium illiciti, nulli per se et irriti habendi sint. Id ab ipso Febronio cæterisque adversariis concedendum est, quippe qui certam episcoporum potestatem non negabunt, nec actus ex ea profectos (si lex irritans non impedit) affirmabunt irritos, quamvis et ipsi episcopi proprio vel alieno vitio sua potestate abuti queant. Summis potestatis seculi certa quoque potestas est ; nec tamen ex abusibus eadem potestas vocatur in dubium, nec actus consequentes irriti per se habentur, ne malo, quod ex ipsis abusibus provenit, addantur alia publica damna, quæ sœpe ex actibus irritis in innocentium quoque detrimentum redirent. Illy quidem, qui quoconque ex capite cooperantur abusui, illicite agunt ; at non omnes actus qui fiunt illicite, sunt etiam irriti, unde vulgatum illud : *Multa facta tenent, quæ fieri prohibentur.* Itaque non is ego sum, qui romanos pontifices eorumque administratos peccare non posse, totamque, quæ Romæ obtinet, agendi rationem omni vacare culpani contendam ; aut etiam si quid in illis reprehendendum, turpi assentatione commendem. Quam in Antifebronio (Tom. II , pag. 442) Sadoleti præstantissimi cardinalis (In orat. ad german. principes) sententiam cooptavi, eamdem heic libens inculco: *Romana vitta non probo : sed ea tamen ad curandum dico esse facilitiora, quam iniquitatem eorum, qui, ut hominibus detrahant, ipsa etiam divina inviolata esse**

non sinunt. Caveat tantummodo Febronius, caveant ejus similes ne multo graviore abusu aut imperantium vitia potestati ipsi inconsulto tribuant, vel ex illis hujus quoque denegandæ argumentum sumant.

II. Atque hæc quidem de abusibus dicta esse velim, qui imaginarii non sint, sed re ipsa existent, atque id nominis mereantur. Vereor autem ne Febronius pro suo in romanam curiam odio sëpe scipio cum spectris digladietur, atque abusus somnians videat, quos nemo vigil agnoscat. In his certe locum habet, quod de episcopis a pontifice inurbane tractatis queritur (T. II, pag. 128), his verbis : *Papa illos (episcopos), licet fratres nominet, abjecte tractat in sua curia. Eodem contra nativum ordinem presbyteris et diaconis cardinalibus postponit; de quo in tridentina synodo non immerito conquesti sunt episcopi Hispaniae* (1). Nam in tanta episcoporum multitudine, rerumque, quæ episcopos inter et romanam curiam quotidie aguntur, varietate fieri quidem potest, ut aliquis antistitum non ea, qua par esset, urbanitate tractari conqueratur (an non enim id aliquando nobilissimis principibus accidit, qui summorum regum aulas celebrant). Verum si generatim loquamur, id oppido falso est; nec si quando accidat, tam pontificibus, quam eorum administris tribuendum. Novi ego episcopos non paucos, qui cum se a romana curia contemptim habere dolerent, ubi vel Romam profecti pontificem ipsum adierunt, vel etiam ad eum litteras dedere, tantam experti sunt comitatem quantum ne cogitando quidem assequi potuissent. Verum in hac accusatione non est, cur diutius immorer. Gravior altera videri posset, qua pontifex episcopos *contra nativum ordinem presbyteris, et diaconis cardinalibus postponere* dicitur. Sed cum in generali concilio lugdunensi I, an. 1244, cardinales presbyteri, dcinde in concilio lugdunensi II an. 1274, uti et in florentino, ante archiepiscopos et episcopos sederint, nihil reluctantibus episcopis, ac praeterea in tridentina synodo Hispaniae episcopi, licet se cardinalibus presbyteris et diaconis postponi ægre ferrent, nihil adversus inductam jam consuetudinem a patribus impetrarint, mirum est, Febronium ejusmodi querelas in medium asserre, et quam episcopi detrectent, item pro illis romano intentare pontifici voluisse. Quid? quod cause cur episcopi cardinalibus ordine licet inferioribus posthaberentur sane æquissimæ summis pontificibus fuere (2).

(1) *Quin etiam in operis indice veluti rem apprime notwithstanding, pag. 634, de episcopis monet eos Romæ inciviliter tractari.*

(2) Eas a Bellarmino allatas a febronianis animadversoribus in Antifebronio, t. II, lib. V, cap. 2, vindicavi. Quamvis autem Febronius id ex more dissimulet, illas tamen heic iterum explicare non erit inutile episcopos divino jure constitutis nemo est, qui ignoret. Sunt etiam qui a Christo cardinalium origines repeatant. Hos inter Manfredus, cap.

III. Sed alia sunt, que eminentissimis patribus Febronius objicit. « Retulit, inquit (*T. II, pag. 523*), Febronius cap. 7, § 9, n. 2, ex Nicolai de Clemangis tractatu de corrupto Ecclesiæ Statu, cardinalibus subinde centena et amplius beneficia, eaque nec parva vel tenuia, sed omnium pinguisima et optima conferri (1). Hunc abusum quoque notavit cardinalis cas-6, et qui a Febronio rejici non possit, gravissimus theologus, ac de utroque eius opere optime meritus Petrus Al- liacensis; ait enim *t. I oper., p. 188*: *Status summi ac sacri collegii cardinalium fundatus est in ecclesiastica hierarchia sub caeli, immediate a Christo, nec humana institutione, seu præsumptione potest destruiri.* Sed licet summis pontificibus, sive Cleto quod Anastasio bibliothecario in *Vitis pontificis*, Goffredo Viterbiensi in *Chronico*, et cardinali Albano in tract. de Card., q. 3, placuit; sive Evaristo, quod Panvinius et Antonellius docuerunt; sive etiam Silvestro, ut Mosconio de Majorib. *Eccles.*, p. I, cap. 5, visum fuit, cardinalium instituto debetur; non tamen esset, cur episcopi se illis postpositos quererentur. Omitto titulos in Urbe fuisse ab Evaristo constitutos, *quasi dieceses propter baptismum, et penitentiam multorum, qui convertebantur ex pagani, et propter sepulturas martyrum, ut at Anasias, atque adeo cardinales vel a primis temporibus fuisse duobus illis, quæ ad solos tunc pertinebant episcopos, munieribus functos, baptismo administrandi, ac penitentiae lapsis imponendæ; quod ex illorum temporum persuasione cardinalium dignitatem ad episcopalem proxime accessisse non levè est argumentum.* Duo illa sane gravissima ac splendidissima, quæ a multis retro seculis ad solos cardinales delata sunt, officia tantum consideremus.

Primum est, quo in romano concilio an. 1039, a Nicolao II ornati sunt, in eos omni summi pontificis eligendi jure translato; sacrum scilicet cardinalium senatum in eligendo universi christiani orbis capite, presulum, cleri, imperatorum, principum, et populi cuiuscunque vices obire. Alterum est, ut quod ad Eugenium III scribent *S. Bernardus (lib. V, de Consid., cap. 4)*, electi pontificis in decernendis curandisque totius Ecclesiæ negotiis collaterales et coadiutores sint, illique adiutum cum eo *orbem judicaturi*. Hæc omnia Eugenius IV in celeberrima an. 1459, constitutione, cuius initium: *Non mediocri, complexus est his verbis: Sicut super cardinem voluntur ostium donus, ita super hos sedes apostolica, totius Ecclesiæ ostium quiescit et sustentatur. Et aliae quædam dignitates, ut episcopalis et archiepiscopalis private unius patris presunt utilitatem; ista publicæ totius populi christiani: illæ unam dimitat regunt Ecclesiam; ista cum sede apostolica universas...* Ipsos denique cardinales decuit, pro honoris et dignitatis eminentia sine ulla dubitatione post caput Ecclesiæ, quod est papa, ut contigua sui corporis membra, præ cæteris Ecclesiæ membris ac partibus honorari. Confer etiam Benedictum XIV, de Synodo diœces., lib. III, cap. 10.

(1) Ipso illo capite septimo quod heic Febronius sui index appellat, dixerat: « Dubito, an quod de immenso omnigenorum beneficiorum a cardinalibus obtineri et posse solitorum numero queritur Nicolaus de Clemangis hodie emendatum sit. Sane vidi Romæ anno 1723, omnia per obitum cardinalis Francisci de Aquaviva vacantia beneficia a Benedicto XIII pont. max. defuncti nepoti, tunc abbati, post etiam cardinali, Trojano de Aquaviva simut et semel conferri; erant autem numero *Centum et undecim*. » Audi nunc, quid ad hæc Febroni responderit anonymous ex minorum conventionalium familia alii editis libris clarissimus in eo opere, cui titulum fecit: *Saggio compendioso della doctrina di Febronio*, etc. (*P. I, cap. 5, pag. 70*): Se si volesse prestar quella fede, che sembrerebbe meritaris questo scrittore, quando giusta fosse la estimazione grande, che di lui vien fatta, non si dovrebbe avere veruna esitanza nel credere il racconto: e dall'altra parte qual più orrendo abuso di questo udir si può, conferire ad un solo un numero così esorbitante di benefici? Io pure, a dir vero, restai per la maraviglia. Cercasi perciò di avere la nota fedelissima delle proviste ecclesiastiche godute dal cardinale Trojano Aquaviva, ed eccola limpida e sicurissima, che tuttavia puo confrontarsi ne' registri della Dataria dai quali l'ho fatta trascrivere. Nell'Abruzzo otto beneficii semplici godeva, cioè quello di S. Giacomo, S. Felice, S. Giovenale, S. Martino, S. Savino, S. Salvatore, S. Elpidio, S. Arcangelo, e questi tutti rendevano la misera prebenda di scudi ottantasette e mezzo. In Toledo aveva quello di Cargabuca de Alcalà di scudi duecento settantadue e mezzo, e l'altro della terra de Alama di scudi cento ventidue e mezzo. In Conca Siguenza il semplice de Galle di scudi settanta. In Conca

TH. XXVII.

meracensis in canonibus reformati Ecclesiam anno 1416 in concilio constantiensi scriptis et huic oblatis apud Vonderhardt, t. I, part. VIII, ubi cap. 2, pag. 416, ita memorat: *Circa statum cardinalium et aliorum ecclesiasticorum providendum esset, ut deinceps non tenerent illam monstruosam et multipliciter scandalosam beneficiorum multitudinem.* » Hæc fortasse seculis illis exprobriari emblematis patribus poterant; nunc certe non possunt. Non negaverim equidem multis singulos frui *beneficiis*, uti vocant, et *pensionibus*; sed non iis profecto quæ *monstrosa et multipliciter scandalosa* appellari a recto judge possint, nisi fortassis Febronius nihil praeter victum eumque tenuem cardinalibus ad sustinendam amplissimam dignitatem præsto esse ex Ecclesiæ bonis debere contenderit. Equidem, plerosque cardinales crediderim suas opes non illibenter commutaturos cum non paucis febronianarum regionum canonicis, qui pluribus simul, iisque pinguisimis canonicatibus, ac præterea opulentissima quapiam præpositura ditantur. Utinam vero hi saltem tantam in pauperum subsidium pecuniae vim erogent, quantum elargiri purpuratis patribus est usitatum. Utut est, nemo hæc cardinalibus minore objicere confidentia debuerat, quam borealis jureconsultus, qui gentilium suorum mores ignorare non potest.

IV. Cardinalium dignitatem imminuit Febronius; eorum fortunis insidiatus est; non id satis; nunc amplissimum coetum in populorum ac principum invidiam conatur adducere. Itaque primum carpit (*T. II, pag. 523*) *odiosam illam in nominatione cardinalium (qui et in ipsius electione pontificis) accepti personarum et nationum*; eamque in rem illud profert Petri Alliacensis (*Apud Vonderhardt, t. I, p. VIII, cap. 2, pag. 414*): « Tollendus est detestabilis abusus, a quo primo schisma originem traxit, scilicet quod una natione sive regnum, aliquando ultra, aliquando citra montes, in scandalum residuae christianitatis, ita diu papatum tenuit, ut posset dicere, *hæreditate possideamus sanctuarium Dei*. Quod quam detestabile sit, præcipue in papatu, ostendit ille qui ait: *In veritate comperi, quod non sit personarum acceptor Deus*, etc. Item pro dieta provisione esset statuendum, quod de cætero major pars cardinalium non posset assumi de uno regno, sive de una natione, sicut quandoque hactenus factum est, in magnum scandalum plurimorum, sed quod de diversis regnis et provinciis indistincte juxta personarum merita assumantur. » O præclarum apostolici senatus reformatorem! sed il-

l' altro semplice de Enrubia di scudi duecento sessanta due. In Abula il prestimonio de Baracos di scudi duecento novanta sette e mezzo. In Albano il priorato di S. Paolo di scudi ottocento settanta cinque. Una pensione sopra l'abazia di Cucurro di scudi cento. E finalmente in Toledo il canonicato e arcidiaconato di Madrid di rendita di scudi sei milia e trecento e settanta sette. I benefici sono in tutti numero 16, per arrivare ai milianati 111, ve ne vogliono ben 95, tutti parti dell'esagerato Febronio. Sè per tanto delle cose da lui co' propri occhi, come dice, vedete una così orrenda amplificazione egli fa, cosa poi dir dobbiamo di quelle, delle quali niana testimonianza ci presenta per autenticarli: o propone scrittori oscuri, e talvolta o colla sola maschera di cattolici, o anche apertamente eretici, e giurati nimici della romana sede? »

(Trente-six.)

Iud eisdem explicari velim, qui (quod Alliacensis edixerat) de diversis regnis et provinciis indistincte juxta personarum merita assumendi cardinales sint; neque tamen praeter Italos ullus sacra purpura donandus sit? Atqui id Febronius paulo post docet, qui damnati ejusdam auctoris verba exscribit, probatque (*Ibid.*, pag. 524) scribentis: *L'anno del Signore 1048 sotto Damaso papa cominciarono i re di Francia a sopportare che i vescovi di Roma creassero cardinali francesi, e che dependessero da papi, il che fu una imprudenza troppo grande.* Si enim imprudentes habendi sunt Galliarum reges, qui cardinalis dignitate Gallos insigniri permisere; censem igitur hic auctor, romanis pontificibus, ubi quempiam sive ex Gallia, sive ex Germania, sive ex aliis exteris gentium cardinalem dicant, obstare nunc quoque principes debere, ne et ipsi imprudentiae vitio laborent. Itali ergo tantum supererunt, imo et soli ecclesiastice ditionis homines, quos pontifex cardinales adsciscat. Suos antea Febronius auctores intersese dissidentes quæso conciliat; tum de creandis cardinalibus leges romano pontifici ferat. Num respondebit, imprudentiae Galliarum reges a suo illo auctore accusari non tam quod Gallos cardinalibus adscribi tulerint, quam quod eos pontificibus obnoxios esse siverint? At queram ex eo, an cardinales designare pontifex possit, qui sibi devineti apprime ex ipsa eorum dignitate non sint? Quod si hujusmodi necesse est eos esse, imprudentiae notam principes non effugiant, si quem sibi subditum cardinalem deligi patiuntur, cum id permittere nequeant, quin simul cum pontificis partibus addictum esse consentiant. Cæterum quominus Petri Alliacensis volis romani pontifices in cardinalium creatione satisfaciant, principes cum primis obsistere Febronius noverit. Tanta enim est inter eos æmulatio, ut si fortasse unus aut alter gallus praeter morem cardinalis renuntiaretur, cæteri statim principes, ut totidem sibi subjecti crearentur, non meritorum, sed voluntatis, studiorumque habita sepe saepius ratione, nec sine christianæ reipublice detimento allaborarent. Neque tamen dubito, quin si pari, qua Itali, contentione exteri romanam curiam frequentarent, operamque summo pontifici præberent, multo plures ex his inter cardinales cooptatos videremus. At numquid pontifex, ut Petri Alliacensis consiliis obtemperaturus exteros evehat, Italos de se Ecclesiaque optime meritos neglet? Quod vero Febronius summos Ecclesiæ pontifices ex solis Italos hereditario velut jure eligi indignatur, parum religiosum se prodit. Spiritui sancto irascatur, qui ab Adriano VI nullum e transalpinis cardinalibus Ecclesiæ præfecit. Nobis enim Italos ea fere est persuasio, Spiritum sanctum ubi tandem pontificis creatio imminet, cardinalium animos superno quodam afflatus agere, ut pene quo ferantur, ignorent, in eumque, a quo paulo antea se perquam alienos sentiebant, impetu potius quam consilio suffragia conferant: quod quidem vel ea, quæ in Adriani VI electione contigisse ex Guicciardino (*Lib. XIV.*) Spondanus refert (*ad ann. 1522, n. 1*) palam faciunt. Cæterum cum

romanum pontificem communem omnium patrem esse, neque ullarum partium studio abripi debeat, e re principum est, ut Italus potius quam transalpinus aliquis pontificatum indipiscatur; in Italo enim animus nulli parti addictus sumi facilius potest. Si quando id ipsum regibus displiceat, non est, cur transalpinos a pontificatu amovere debeant. Cum enim Italia in provincias non nostratibus tantum, sed exteris quoque principibus subditas dissecta sit, ex italorum cardinalium cœtu eum eligi non difficile est, qui quod genere et ortu ad eorum ditionem pertineat, favere ipsis æqua ac cardinalis exterus possit, quod vero majore in rebus agendis experientia ac dexteritate præstet, melius altero norit. V. Non dissimile est, notum scilicet, quod deinde Febronius romanis pontificibus crimen objicit. Monarchia nimirum suæ columen ac firmamentum Romam a transalpinis cardinalibus querere et obtinere. (*T. II, pag. 523*) affirmat, atque in hanc rem ex damnato Itali scriptoris longe impudentissimi libro nescio quam in cardinales præservum Richelium, et Mazzarinum declamationem recitat (*Ibid., pag. 524*), quasi hi, cum christianissimi regis rebus præsens, de regia dignitate romanæ ambitioni devovenda cogitassent. Mihi vero, ut perridieulam hancce criminacionem ostendam, satis erit ea in medium afferre, que doceant, quanto romani pontifices studio non semel eurarint, ut quos cardinales crearent, eos ab arctiore quovis principum vinculo solatos haberent. Recito igitur longiusculum, sed appositum Thomassini locum (*T. I, lib. II, cap. 414, n. 41*). « Simul ac ad apostolicæ sedis fastigium provectus est Urbanus VI anno 1378 expressissime prohibuit, ne ullis pensionibus cardinales, vel regi, vel reipublicæ ulii constringerentur, quod illud hinc semper nascatur, ut utilitas publica privatis posthabeatur rationibus. Quod suæ intentionis non erat, quod aliqui ex dominis cardinalibus de cætero haberent pensiones seu provisiones, vel alia lucra illicita a principibus, communitatibus, vel alia quacunque persona, quia propter illa lucra negotia Ecclesiæ male procedebant et procederent; Rainald., n. 101. Martinus V vetuit, ne cardinales aggrederentur, vel pergerent exercere protectionem regnorum, ut affectibus vacui et liberiores pontificis se consiliis et causis dedant. Protectiones regum, principum, comitum aliarumque personarum secularium non assumant, assumptasque non exerceant, ut liberius ipsi sanctissime in consiliis, ac aliis actibus valeant assistere; ibid., n. 4. Ob protectionem autem ordinum religiosorum vetuit quidquam doni vel emolumenti proprii accedere, quamvis sponte offerretur. Pro ordinum religiosorumque, aut personarum particularium protectione nihil pecunia percipiant, etiam à sponte offerentibus. Concilio autem basiliensi anno 1438: prohibiti sunt cardinales in studia partium scindit, aut principibus aliis adversus alios se davocent, permissi sunt vero gratuitas gerere principum protectiones, sed et omnium prouersus hominum, maxime calamitosorum, una stimulante ad hæc omnia caritate. Et cum ei, qui

communis est omnium pater, cardinales assistant, personarum acceptatores fieri, vel advocatos valde indecens est. Propterea interdixit hæc sancta synodus, ut tanquam judices collaterales partialitatem nullam accipiant, etiamsi de terra partiali originem ducant. Nec sint principum aut communiarum, seu aliorum contra quemquam, cum pretio, vel sine, partiales protectores aut defensores, sed exuli omnem passionem, in sedandis concordia, vel justitia litibus papæ assistant, principum autem et quorumcunque, præsertim pauperum ac reliquorum, gratis et sine ullo quæstu promovere justa negotia, tanquam caritatis opus persuadet sancta synodus et commendat; sess. 23. Protectiones principum suscipi veterat Martinus V ut quas expertus erat a privatis affectibus studiisque partium divelli non facile posse, basileensis synodus mitescere visa est, et protectiones indulgere inveteratae consuetudini, cui obsisti jam non posset, sed eas præscribere regulas, quæ si observentur, non erit, quod quisquam huic indulgentiæ obloquatur. Improbabilitatem temporum indulgere visa est ulterius aliquid Lateranensis synodus sub Leone X, anno 1514, patrocinia enim hæc probavit, nec prorsus gratuita ut essent, expressit; sess. 9. Hujus decreti et basileensis supra relati eadem sententia est, cum hoc duntaxat additamento, ideo illud hæc adscribere supersedebo. Sæpiissime destomachatus est Jacobus cardinalis papiensis in has protectiones molles et assentatorias, partibus, et principum voluntatibus plerisque servientes, magno non tantum fame, sed et conscientia dispendio; epist. 40, 41, 127, 142, 148, 182, 192, 280, 394, 488, 541. Et tamen accommodate ille ad sui temporis mores locutus est, non pro antiquæ disciplinae inclemencia. Nec enim omnino de manibus cardinalium executit omnes principum largitates. Ex epistolis quibusdam Ossatæ cardinalis perspicue declaratur, quam vehementer cuperet Clemens VIII non solum ut nepotes sui, sed ut omnes prorsus abstinerent a quibuscumque principum pensionibus; quam hoc impulsu pontificis abhorserent cardinales ab iis accipiendis; denique quam sedulo caveret pontifex, ne quem collegio cardinalium adjungeret, nisi qui absolutus esset, et liber ab obsequiis principum, nec antiquius quidquam haberet, quam libertatem Ecclesiæ: quanquam non arceret Clemens a sacra purpura eos, qui avito more a principibus nominarentur; Ossat., epist. 70 et 164. » Prodeat nunc in medium Febronius, et quantum cardinalium dignitas (ob transalpinorum cardinalium studijs) prosit ad sustinendas monarchiæ papalis prætensiones utcumque exorbitantes (T. II, pag. 524), ex italico illo tractatu, cuius tamen famosum auctorem Gregorium Leti veritus est nominare, nobis obtrudat. Hoc unum illi objicimus, nunquam romanos pontifices, ne cardinales ejusmodi muneribus vel apud principes, vel Romæ pro principibus fungerentur, sollicitos futuros fuisse, si tantum præsidii a cardinalibus regum negotia administrantibus in pontificum monarchiam derivaretur.

CAPUT II.

Auri cupiditas romanæ cariæ passim a Febronio exprimitur: iniqua ejusmodi accusatio gravissimis momentis depellitur.

I. Tot inter crimina, de quibus Febronius romanam curiam insimulat, nullum saepius inculcat quam sacram auri famem. Horret animus ea recolere quæ hac de re passim in utroque ejus opere leguntur (T. II, pag. 556 et 623). Quam iniqua hæc sit accusatio, multis in Antifebronio ostendi (T. II, lib. V, cap. 3). Sed quoniam Febronius eamdem criminalem audacius innovat, eam quoque validius hoc capite repellemus. Incipiamus a *spoliis camerae apostolicæ*, quæ modum ditescendi infallibilem vocat (T. II, pag. 556), et quæ in illis acriter insectandis peccat, percenseamus. Peccat igitur primum id juris in mortuorum spolia dicitur antequam Roma de eo cogitaret, ab episcopis, atque ab abbatibus usurpatum dissimilans, ne scilicet illis modum ditescendi infallibilem, sen quemadmodum mox ait eamdem famelicam cogitationem tribueret, solis eam servans romanis pontificibus. Peccat deinde ea reticens, quibus S. Pius V an. 1567 in bulla *Romani pontificis providentia modum hujusmodi spoliis præstituit*, declarans, nec prælatos nec alios beneficiarios testamento suo, si copiam impetrassent testandi, posse legare: nec collectores camerae apostolicæ prætextu spoliæ posse capere sacras vestes, sacra vasa et libros Ecclesiæ, vel capelæ; nec posse a collectoribus occupari minuscula mobilia presbyterorum, et aliorum clericorum, etiamsi ex bonis Ecclesiæ coempta essent, denique quibus beneficiarii non essent saltem triginta ducatorum auri redditus, eos spoliorum juri non subesse. A *famelia* scilicet illa *cogitatione* nimis aberat S. Pius V, imo, ut recte Thomassinus (T. III, lib. II, cap. 58, n. 13), « Quibus vacabit hanc bullam perlegere, si facile complurima odorabuntur ecclesiasticae antiquitatis vestigia; potestatem testandi de bonis Ecclesiæ precariam esse, et singulari indulgentia concessam; concessam fuisse, ut piis locis, non ut cognatis aliqua legarentur; inventum esse spoliæ jus, ut obviam iretur clericorum testamentis præposterioris, quibus bona Ecclesiæ ab Ecclesia alienabantur, et vestimenta et vasa saera Ecclesiarum multo minus etiam alienari potuisse; denique ubi beneficiorum redditus exiles et permodici erant, non esse morosius de eorum superfluis reliquiis litigandum. » Quid mirum, si isthæc Febronius silentio prætereat? Peccat etiam, quod Thomassinum appellat, nec tamen apud eum legisse se indicet, quæ ex Baronio (*Ad ann. 397, n. 14*) in romanorum pontificum ejusmodi spolia colligi jubentium defensionem idem Thomassinus reddit (*Cap. cit., n. 9*) cum hac honoris præfatione: « Scitissime prorsus Baronius in annalibus sacræ eos objurgavit prælatos et beneficiarios, qui de jure papali spoliorum conqueruntur, cum in eorum potestate sit, ea se necessitate absolvere, suis omnibus in pauperes, et per eos in æterna

tabernacula transferendis, ut sui officii esse non nesciunt. Ita enim statuit summa pietate et doctrina cardinalis. Executorem se et vindicem canonum agere pontificem romanum, cum suos spoliis collectores ablegat, ut ne inulti sint canonum violatores elevici, qui avaritiae servierunt. Ad ejusmodi negotiorum potius dicendorum, quam clericorum avaritiam compescendam, cum segniores essent episcopi legis vindices et ipsi interdum eodem morbo languerent; jure meritoque romanus antistes ad vindicandas hujusmodi ex bonis Ecclesiae partas ac male congestas opes, per provincias consuevit mittere exactores, quos vocant collectores. De quorum importuna exactione cum multi querantur, hoc facile vitabunt, et prudenter arte deludent, qui bona Ecclesiae, que supersunt, non congregant, sed pauperibus erogarint. Habitantis enim in terra salsugininis, pauperis scilicet clamorem non audient exactores. Sed de spoliis satis. In ipsam accusationis arcem invadamus.

II. Ea duobus potissimum continetur, quæ ex Gregorio Vicio (In Elencho abusuum) Febronius (T. I. cap. 7, § 5, n. 5, pag. 575) romanæ curiae exprobat: Aurum et argentum, quod Petro non erat, emungit ab omni natione, en primum; et hoc ad delicias seculi abutitur, en alterum. Videamus ergo, num auri et argenti, quod Roma emungit ab omni natione, tanta sit vis, quantam sibi isti confingunt, tum an illo ad delicias seculi abutatur, dispiciemus. In quatuor veluti classes proventus, quos a christiano orbe Roma percipit, partiri possumus; compositiones vocant, medias annatas, quindennia, ac pensiones; illarum vero duo quoque sunt genera, cum aliæ matrimonialium dispensationum, aliæ beneficiorum causa persolvantur. Age quid inde Romæ singulis annis obveniat, videamus. Mihi ad manus est eorum omnium, quæ ab anno 1710 ad 1720 ex universi christiani orbis compositionibus percepta sunt, indiculus ab Antonio de Laurentiis Componendarum, ut aiunt, administratore subnotatus. Ex priore illo compositionum genere romanæ curiae obvenere scuta, ut dicimus 976,430 (1);

(1) Summa pecuniarum, que dataria apostolicae obvenierunt ex compositionibus dispensationum matrimonialium in primo et secundo gradu ab anno 1710 ad 1720.

Anno 1711	5,840
» 1712	22,080
» 1713	15,440
» 1714	5,500
» 1715	25,320
» 1716	45,036
» 1717	14,000
» 1718	9,516 05
» 1719	9,286
» 1720	29,098

173,116 05

Summa proventuum ex compositionibus dispensationum matrimonialium in secundo aliquaque inferioribus gradibus.

Anno 1711	91,638 25
» 1712	85,622 33
» 1713	96,228 15
» 1714	79,438 —
» 1715	71,710 10
» 1716	78,875 15
» 1717	91,049 95
» 1718	58,853 85

ex posteriore 867,910 (1). Quantum vero putas Hispanis eodem decennali intervallo Romæ persolutum fuisse sive ex annatis, sive ex quindenniis, sive ex pensionibus? Ex annatis *beneficiorum non consistorialium* soluta sunt scuta 36,065, ex quindenniis 24,197 (2), ex pensionibus 264,786 (3); quæ universe efficiunt scuta 325,048. Quæ ex ditione Veneta singulis annis Romam quocunque titulo deferi potest pecunia, ea summam attingit scutorum 12,254,46 (4). Berthierus in gallicani cleri histo-

» 1719	67,794 60
» 1720	84,037 95
	803,514 55
Utraque summa	173,116 05
	803,514 55
efficit	976,450 40
(1) Nempe	
Anno 1711	70,867 55
» 1712	102,853 10
» 1713	78,282 85
» 1714	95,040 75
» 1715	85,508 50
» 1716	108,074 80
» 1717	126,602 80
» 1718	90,503 85
» 1719	52,804 15
» 1720	59,586 60
	867,909 95
(2) Ita testatus est 31 augusti an. 1721 Alexander abbas de Turre subcollector generalis cancellariæ.	
(3) Sub oculis mihi est chirographo subscriptum hac de re testimonium Jacobi Butii datariae apostolice ratiocinatoris 18 augusti 1721.	
(4) Id facile colliges ex iis quæ ab anno 1745 ad totum annum 1754 decennio ipso a Venetiis, caeterisque illorum ditioni subjectis soluta accepimus; hinc enim quid singulis febre annis inde Roma perceptura sit, intelligimus.	
Pro dispensationibus matrimonialibus	
In primo et secundo gradu	decennio
In tertio et cæteris gradibus	singulis fere annis
Pro beneficiis per obitum vacantibus	8,075 35 . . . 807 55 ½
Pro coadjutoriis et resignationibus cum pensionibus, indultis, etc.	48,897 80 . . . 4,889 75
Pro resignationibus absque pensione	8,087 75 . . . 808 75 ½
	17,893 95 . . . 1,789 30 ½
	5,270 » . . . 327 »
	86,224 65 . . . 8,622 45 ½

Addo his quæ quotannis ex ditione Veneta secretaria brevium provenire possunt, quod ex iis facile est colligere, quæ biennio inde persoluta sunt, nempe an. 1733 . . . an. 1754 . . .

4,109
2,835

Singulis ergo annis suppatri possunt scuta . . .	3,472
Addo his præterea, 1º pro brevibus dispensationum quod ad sætatem regularium spectat . . .	100
2º pro sumptibus, qui se-	
	3,572
	8,622 45 ½

ria (T. XV, pag. 52) Febronio non diffidente (T. I, cap. 7, § 5, pag. 576) refert, annatas ex universo Galliae regno annuatim non importare ultra ducenta millia librarum scuta circiter 40,000. Sed ad Germaniam accedamus. Queritur Febronius (L. c., pag. 577) cum Martino Meyr, cancellario moguntino, in epistola ad Æneam Sylvium pridie kal. septembres an. 1457 perscripta: *Excogitantur mille modi, quibus romana sedes aurum a nobis, tanquam a barbaris, subtili extra-hat ingenio: ob quas res natio nostra quandam inclita, quæ sua virtute quoque sanguine romanum imperium coemit, fuitque mundi domina ac regina, ad inopiam nunc redacta, ancilla et tributaria facta est: et in squalore jacens suam fortunam, suam pauperiem multos jam annos mœret.* Justane sit hæc querela videamus. • Annate, inquit P. Biner (1): in quadruplici consistunt specie. Primam constituunt *communia servitia*, pendenda a prælaturis *consistorialibus* sic appellatis, eo quod a pontifice conferantur in consistorio cardinalium, rogatis eorum sententiis. Tales prælaturæ consistoriales in Germania sunt, archiepiscopatus, episcopatus, aliæque principales, tam regulares, quam seculares sedi apostolicæ immediate subjectæ, ut elvicensis, fuldensis, campidunensis, etc. De jure pendi deberent dimidii fructus primi anni, prout Bonifacius IX constituerat; sed ita moderate sunt taxati, ut quintam partem non superent. Et ne quidem hæc portio tota solvi debet ab electo et confirmato prælato primo anno, sed tantum dimidium, alterum vero dimidium anno sequente. Si autem prælatura bis eodem anno aut sæpius vacaret, una tantum solvit annata; nec onus solvendi ad successorem transit, si antecessor non solvisset. Affectque se papa ad moderandam taxam per commissarios in Germania, si alicubi sit nimia (2)... Alteram speciem annatarum constituunt *servitia minuta*: aliqua nempe pensio, quæ ultra servitia communia, ex iisdem episcopatibus et prælaturis principalibus pendenda est, atque inter inferiores ministros, ac officiales pontificis distribuenda. In tertia specie sunt *annatae proprie ac simpliciter dictæ*, dimidia nempe pars fructuum primi anni, eidem cameræ solvenda de

3,572	8,622	43	$\frac{1}{2}$
cretariæ S. C. indulgentiarum obtingunt . . .	60		
	3,632		
Quæ si addas superioribus			
scutis	5,632		

reddent 12,254 43 $\frac{1}{2}$
Scio hinc detrahi nonnulla oportere. Nam ut alia mittam in iis, quæ ad coadjutorias, etc., pertinent, summam augent scutorum 2,000 an. 1754 persoluta pro extraordinaria uitensis archiepiscopatus erectione; quod posthac nunquam eveniet. Placet tamen largiore illum calculum servare, ne ad romanos imminuendos proventus propendere videar.

(1) Apparat. erudition. ad jurisprud., p. VI, cap. 3, artic. 8, § 9, pag. 229.

(2) Imo si electus sit princeps summus, aut cardinalis, aut viventis cardinalis ex fratre nepos, aut etiam ob aliquod munus apostolicæ sedis privilegarius, ei romani pontifices, ut magna ex parte sumptibus relevetur, viam quam dicunt *secretam* statuere consueverunt.

exeteris dignitatibus et beneficiis inferioribus, que pontificis auctoritate conferuntur (1), si eorum redditus anni 24 ducatos excedant, secundum ejusdem cameræ taxam; quæ ita moderata est, ut nullus Germaniæ canonicatus ultra 24 ducatos sit æstimatus aut taxatus (quod etiam in Hispania observatur; atque in Gallia et Belgio consuetudine obtineri testatur Van Espen in I. E. V., p. II, tit. XXIV, c. 4, n. 43). Unde ex illis non solvuntur annatae; licet re ipsa anni proventus ultra mille ducatos abscondant. Solvit tamen modicum pro expeditione bullarum. Quartam speciem conflant *quindennia* seu *quindennæ*, pars nempe dimidii fructuum unius anni, eidem cameræ singulis quindecim annis solvenda de beneficiis quibusdam unitis, quæ nunquam vacant (eo quod sint unita, e. g., alicui capitulo, monasterio, etc., quæ non moriuntur) aut de liberatis per speciale privilegium a reservatione, quale accepit præpositura *augustana*: quæ propterea solvit quindennia. • Vel hinc multum immanni illi auri a Germania Romam commeantis copiae detrahi quisque prudens intelligit. Sed tamen ut rem arctioribus terminis concludamus, annatas Romanæ curiæ ex Germaniæ episcopatibus extractas consideremus.

III. Ad annum usque 1724 pertexit germanorum episcoporum series in libro inscripto: *Histoire ecclésiastique d'Allemagne*, ac Bruxellis edito ex Francisci Foppens typographio. Ab eo igitur anno ad annum 1459, quo cum Germanis concordata Nicolaus V confirmavit, revehamur, videamusque quid annatae 274 annis Romæ contulerint. Fingamus autem, ubi quaque episcopales sedes hoc annorum intervallo vacasse contigit, annatas ex toto ad taxationem, quæ cameræ apostolicæ libris inscripta est, semper fuisse diligenter persolutas, quod ex iis quæ supra annotavimus, ἀπιστοῖς, atque adeo ἀδύνατοῖς esse nemo non videt: fingamus tamen, ut cum Febronio liberaliter agamus. Quid demum lucri ducentis hisce et septuaginta quatuor annis ex Germania Romani accepissent? Dicam paucis; tum ita esse ad oculum demonstrabo; florenorum collegissent quindecies centena millia, ac præterea 60,900. Quam subjicio tabellam, ea id palam faciet (2).

*Germanicæ Ecclesiæ Taxa- Vacations ab Taxationum
tio earumdem. an. 1449 ad pro omnibus
an. 1724 col- vacationibus
lectim sum- collectim
piæ sumptis sum-
ma.*

Argentoratum 2,500 11 Flo. 27,500

(1) Animadverte autem in amplissimis diocesisibus moguntina, treverensi, colonensi, monasterensi, constantiensi, wormatiensi, augustana, salisburgensi, et herbipolensi nulla a romanis pontificibus ejusmodi beneficia nunc conferri; sed illa quoque, quæ mensibus apostolicis vacant, ab eaurum archiepiscopis atque episcopis tribui: quo deinceps privilegio cæteri quoque gaudebunt Germaniæ episcopi, quos ad cardinalatum evenhi contigerit.

(2) Desunt in ea neostadiensis, sabacensis, et tergestinus episcopatus; sed hi nimis exiguarum sunt taxationum, ut hinc Febronius occasionem sumat altius conquerendi Germaniæ spoliis locupletari Romanos.

Augusta Vindelicorum	800	42	9,600
Bamberga	5,000	22	66,000
Basilea	1,000	15	15,000
Breslavia	3,000	16	48,000
Brixina	3,000	22	66,000
Colonia	10,000	14	140,000
Constantia	2,500	20	50,000
Eidstadium	800	13	10,400
Frisinga	4,000	15	52,000
Hildesheimum	1,000	16	16,000
Leodium	7,200	42	86,400
Moguntia	10,000	20	200,000
Monasterium	5,000	20	60,000
Olomucium	5,500	22	77,000
Osnabrugum	600	14	8,440
Paderbona	100	15	1,500
Passavia	5,000	17	85,000
Praga	2,700	11	29,700
Spira	600	15	49,000
Ratisbona	4,500	21	27,300
Salisburgum	10,000	19	190,000
Treviri	10,000	15	150,000
Tridentum	2,000	15	30,000
Vienna Austriae	1,800	23	41,400
Wirceburgum seu			
Heribopolis	2,500	19	43,700
Wormatia	1,000	24	21,000

Flor. 94,700 453 1,560,900

Hi porro floreni nongenti supra quindecies centena et sexaginta millia, si ducenties septuagies sexies dividantur, reddent quotannis fere florenos 5,655. Cum autem floreni quos cameræ dicimus scuto, et septuaginta obulis singuli respondeant, Germania annuatim romano pontifici solvet scuta 9,613, 50. His autem adde servitia minora ministris ac officialibus pontificis pendenda, putari autem solent scuto uno ac triginta obulis in singulos florenos: summam habebis in singulos annos scutorum 16,965 a Germanis Romæ suppeditatorum. Quid heic, quæso, tam immanis, ut Romanos Germaniae direptores, Romam Germanorum opum voraginem quamdam, et charybdim plenis buccis appellare debeamus? Deme jam, quæ prorsus demenda esse supra indicabam: vide, quæso, quo demum evadat tanta auri germanici influvies!

IV. Hactenus vidimus, quantum auri et argenti, quod Petro non erat, emungat Roma ab omni natione; nunc in delicias seculi, ad quas illo a Vicelio, a Febronio abuti dicebatur, inquiramus. Primum igitur; in quas, credis, lector, delicias insumentur pecuniae quæ ex matrimonialibus dispensationibus ducantur? Audi ex cardinale de Luca (*De Offic. venalib. cur. rom., cap. 4, pag. 22*): « De his emolumentis, nec quidem in obolo papa ejusque camera, vel officiales et ministri participant, neque intrant in banum depositarii generalis cameræ, in quo intrant omnes redditus sedis et cameræ apostolicæ, sed recta

via singulis quibusque mensibus, totum id quod ex hujusmodi componendis provenit, per officiale ad id deputatum, deponitur in publica sacra æde, seu banco Montis Pietatis, atque per idem bancum pariter singulis mensibus solvuntur eleemosynario aliisque ad id deputatis, tam pro eleemosynis in Urbe distribui solitis, quam pro stipendio et mercede ministeriorum S. penitentiariæ, qui gratis omnino expeditiones concedunt, et pro subventionibus plurium collegiorum ultra montes (1) pro servitio et manutentione fidei catholice, aliisque piis operibus. Et licet de eo quod ultra componendam solvi solet officialibus cancellarie pro expeditione litterarum participare videatur camera, mediante venditione officiorum, altamen ista modica participatio neque cedit in papæ, vel cameræ utilitatem, quoniam præfatæ componendæ non sufficiunt pro jam statutis et consuetis eleemosynis, et subsidiis, ac piis operibus ideoque oportet singulis annis supplere scuta triginta millia circiter, ad quam summam, imo nec in dimidio ascendere potest dicta participatio, ideoque certum est, quod non solum papa ejusque camera, nullum penitus locrum, neque in obolo ex dispensationibus matrimonialibus reportant, sed quod potius notabile sentiunt damnum, supplendo aliunde id, quod deest, idque a quolibet iectu oculi, publice et palam in ejusdem Montis Pietatis libris publicis videri pro libito poterit, cum omnibus pateant (2). En præclaras sane delicias! »

V. Via alias? Quæ in beneficialibus rebus compositiones ferunt, in ornatum urbis, sacra ædificia, vel construenda, vel sarcinda, vel exornanda, aliosque cum publicos, tum privatos, sed necessarios usus impenduntur (3). Mediae porro annæ et quindennia [pensiones enim cæteraque quæ vocant servitia minoræ in administrorum stipendum, pauperumque præsertim ecclesiasticorum subsidium cedunt] magna ex parte ad romanæ curiæ officiales eorumque collegia pertinent, suntque emolumenta illis assignata, ut ab eis persoluta pecunia in officiorum emptione

(1) In his præteriri non debent quæ a Gregorio XIII apud Germanos fundata fuere.

Sunt autem seminaria, quibus solvebantur singulis annis scuta,

Fuldae	2,893	75
Dilingæ	1,380	»
Pragæ	1,380	»
Olenucii	1,380	»
Viennæ	1,380	»

Adde domum quæ studiosorum voca-

batur Pragæ,

482

8,897 75

Benedictus quidem XIV hisce redditibus seminaria illa, uno dilingæ excepto, privavit. A Gregorio tamen XIII ad Benedictum XIV ea pecunie vis Roma ad Germanos transit. Num etiam Germani romanarum opum voragiæ rem dicemus? Vicelii et Febroniis ita loqui licet, nou Romanis.

(2) Imo in sacra Pietatis Monte tabella exstat, cui singuli pontifices sub ipsius pontificatus initium chirographum apponunt, in eaque descriptas videre est eleemosynas, quæ in singulos menses erogantur.

(3) Hujusmodi compositionum pecuniae Innocentio XII et Clemente XI pontificibus curia innocentiaæ adficandæ, itemque construendo invalidorum hospitio destinatae sunt, nec tamen necessariis in hæc opera publica sumptibus suffecere.

repandatur. Hæc enimvero collegia non in summorum pontificum utilitatem, sed ad gravissimas apostolice sedis levandas necessitates constituta plerumque fuerunt. Exemplo sit collegium *Secretariorum apostolicorum*, de quo ampliando cum Innocentius VIII constitutionem ederet, ait (*Constit.* 12, § 2): « Nos autem, qui in superiori anno, dum nostra urbs, in qua cum romana curia etiam tunc residebamus, per nonnullas gentes armigeras hostiliter opprimere tur, pro illius ab oppressoribus hujusmodi liberatione gravia subire compulsi fuimus onera expensarum, ad que cum romane Ecclesiae facultates non sufficerent, mitram pontificalem regnum nuncupatam, et alia quamplurima ejusdem Ecclesiae jocalia pretiosa, aurea et argentea diversis mercatoribus dictam curiam sequentibus pro diversis pecuniarum summis ad quantitatem forte centum millium ducatorum auri de camera ascendentibus pignoravimus, quea cum commodo ex dictis Ecclesiae preventibus jam exhaustis redimi non possint, nos sperantes, quod si ad officium eorumdem secretariorum præter et ultra DD. sexdecim et octo prelati, et in dignitate ecclesiastica constitutæ personæ assumerentur, et omnes simul pro redemptione mitræ, et joculum prædictorum de eorum facultatibus usque ad summam sexaginta duorum millium, et quadringentorum florenorum auri de camera persolverent et contribuerent, assignarenturque eis etiam de novo convenientia emolumenta, ex quibus juxta dignitatis eorum exigentiam, eorum statum tenere possent, exinde non solum hujusmodi urgenti necessitatí prædictæ Ecclesiae provideretur, sed etiam decori et venustati ejusdem curiæ romanæ provideretur. » Neque omittam quid Leonem X impulerit, ut an. 1515, 9 kal. augusti collegium institueret *cubiculariorum et scutiferorum*, quod unum ex collegiis est quea ex annatis proficiunt. « Attendentes igitur, inquit pontifex, oportuisse nos superioribus diebus, cum videremus universam Italiam, præcipue Lombardie provinciam, armis usque adhuc constreperi, exterarumque gentium potentissima castra in eam adventare, ut nisi tempestive eis occurseretur, securum quidquam saltem in ea provincia, in qua ob præsidis defectum romana Ecclesia florentissimis civitatibus Placentia et Parma pluries spoliata fuit, remanere non posse existimaretur, exercitum in quo mille et sexcenti circiter cataphracti equites nostris stipendiis militant ad DD. et aliarum nostrarum, et dictæ romanæ Ecclesiae civitatum et terrarum etiam in dicta provincia tutelam, et insolentium cónatuum repressio nem instruere, et demum dilectum filium, et secundum carnem fratrem patruellem nostrum Julium S. Marie in *Dominica* diaconum cardinalem cum dicto exercitu egatum de latere destinare, qui si se occasio offerat, non minus componendis principum et principatum hujusmodi, quam rerum dictæ Ecclesiae præsidio incumbat, ut pacem, quam Deus pro sua pietate mittere dignetur inter christianos, stabilita, nostra et eorum signa contra infideles in exultatione coruscent, quod non esse diutius differendum illæ nos litteræ admö-

nent, quibus nuntiatum nobis nuper est, immanissimos Turcas carissimi in Christo filii nostri Uladislai Hungariae et Bohemiae regis illustris legionibus profligatis, munitissimam apud Belgradum arcem occupasse penetrasseque in Croatiam, etc. » Tum addit. *Se volentem in præmissis opportuna diligentia providere indicatum collegium instituere.*

VI. Cætera porro, quea ex ejusmodi annatis et quindenniis ducuntur, nonne necessarios ad publicum præsentim Ecclesiae bonum sumptus suppeditant? Atque utinam satis essent. Vide enim, lector, quantum pecunia vim extraordianariæ quedam christianæ reipublice necessitates a romani pontificis ærario extorqueant! Non ego heic immanes sumptus memorabo, quos tridentinæ synodi celebratio ac legationes a cardinalibus religionis causa interdum suscepitæ (1) postularunt; ingentes quoque impensas præterebo, quas conclave diuturnitas exigit (2). Subsidia solum consideremus, quea romani pontifices christianis principibus ad hostes christianæ fidei repellendos largiter subministrarunt. De his audiendus primum cardinalis de Luca in eo libro quem *de Locis montium non vacabilibus* prænotavit (*Cap. 6*); deinde alia nonnulla ex apostolice camere libris adjiciemus. « Circa initia decimi sexti seculi sub Clemente VII pro subventionibus imperatori præstandis in bello defensivo, adversus arma imperatoris, vel tyranni Turcarum, occupare satagentis civitatem Viennensem, aliasque illarum regionum partes, et sic ex causa fidei, practicari cœpit usus, postmodum usque ad præsens continuatus, contrahendi as alienum fructiferum, tanquam per speciem census consignativi, sub nomine, seu vocabulo locorum montium, dictoque primo monti attributum fuit nomen a causa pro qua erectus fuit, ideoque nuncupatus Mons Fidei, dictaque prima erectio fuit in numero vel quantitate locorum bis mille, quea important scuta bis centum millia, summam tunc valde considerabilem magnique interusurii, utpote ad rationem decem pro centenario; ideoque mons ex eadem causa religionis et expensarum belli, partim cum Turcis, et partim cum infidelibus, successivis temporibus sub Paulo III, sub Sixto V, aliisque pontificibus, varias habuit additiones, adeo ut de

(1) Ut rem exemplis illustrem, cardinali Commendonio pro legatione ad imperatorem, et Polonorum regem habita an. 1572, a die 17 augusti ad diem 17 decembris præter quingentos aureos nummos (ad undecim julios putabantur) singulis mensibus persolutos alia suppeditata pecunia iuit, in eamque legationem insumpta demum sunt senta omnino 13,306, 50. Gallica vero cardinalis Ursini legatio a die 2 octobris eiusdem anni 1572 ad maium anni insequenti stetit sculus 7,875. Germanica quoque cardinalium Melillini a 20 maii ad octobrem an. 1608 et Ginetti a 28 junii an. 1656 ad novembrem an. 1670, legationes magnam pecunia vim exhauserunt; illa scilicet scuta 7,875, haec 169,000. Ob oculos nihil est [ut hoc quoque exemplum addam] Clementis VIII chirographum 24 aprilis 1596 ad præsulem Bartholomeum Cæsium, quo cardinali Henrico Coetano ad Polonus legato ad kalendas julias florenorum 150,000 ac totidem ad kalendas augustas Viennæ persolvi jubet aut si ita cardinali placeret, 200,000 Viennæ, 100,000 Cracovie.

(2) Sic in conclave an. 1669 impensa fuerunt scuta 161,031, in conclave autem an. 1724 scuta 95,208, 08.

præsentis importet loca 49,698 constituentia quinquecentae millia scutorum, vulgo quinque milliones, eorumque fructus plures reducti, juxta hodiernum statum ad rationem quatuor pro centenario, important centena scuta bis centum millia, retroactis vero temporibus fructuum summa fuit longe major, ut etiam in sequentibus montibus secutum est. Sub Pio IV, subsidio Galliarum regis Caroli IX in bello cum haereticis et pro defensione civitatis, et status Avenionensis, et comitatus Venaisini adversus arma eorumdem haereticorum, qui inibi Hugonotti appellantur, erectus fuit Mons Pius recuperationum nuncupatus, ac etiam idem erexit montes nuncupatos primi et secundi succursus Avenione in numero, vel quantitate locorum decem millium circiter, importantium summam decies centenorum millium scutorum, vulgo unius millionis in sorte, in fructu autem juxta hodiernum statum, et reductiōnem centena scuta 40 millia. Quamvis autem isti montes non sint hodie in rerum natura, eo quia sub Alexandro VII extinti vel suppressi fuerunt; nihilominus adhuc viget idem debitum, dum transportati fuerunt ad novum majorem montem, ab eodem Alexandre erectum, cui Restaurati nuncupatio attributa fuit, ideoque effectus est idem, ut contingit etiam in aliis montibus, de quibus infra. Sub beato Pio V pro impensis confœderationis cum rege catholicō et republica veneta adversus arma Turcarum, tam pro defensione regni Cypri, quam pro celebri classe maritima erectus fuit mons nuncupatus Ligae, locorum bis mille, alter nuncupatus Religionis in locis decem mille, computato augmento facto per Sextum V, qui duo montes important duodecim centena millia scutorum, quamvis dictorum locorum montium venditio, eorumque pretii erogatio integre sub eodem pontifice Pio in dictam causam secuta nonsit, eo quia venditio sub Gregorio XIII, Sixto V et Gregorio XIV successoribus continuata fuerit, a quibus tamen respetive pretium in eamdem causam fidei in genere erogatum fuit, et præsertim ab ultimo, in bello scilicet contra haereticos in Gallia, præsertim in illa confœderatione, seu liga, quæ Sancta nuncupabatur; istique montes pariter hodie non sunt in rerum natura, utpote sub eodem Alexandre VII suppressi et translati in dictum montem Restauratum, quod non tollit existentiam debiti. Idemque beatus Pius, ex eadem causa belli in Gallia cum haereticis, aliam fecit additionem monti Novennali in numero locorum bis mille, dictusque mons adhuc exstat, et sic in totum in locis quatuordecim mille, quæ important scuta quatuordecim centena millia in sorte, in fructu autem juxta præsentem statum annua scuta 56 millia. Sub Gregorio XIII, cuius magna pietas erga catholicam religionem nimium nota est, tum in erectionibus tot collegiorum in Urbe et in diversis regionibus pro conservatione et propagatione fidei catholicæ, tum etiam in magnis subventionibus datis in Gallia et in Germania, principibus catholicis adversus haereticos, ultra pecunias obventas ex montibus per

Pium V, ut supra, erectis, et alias ex ejus magna parcimonia paratas, variae factæ sunt additiones montibus cameralibus, et etiam monti populi romani in quantitate locorum decem mille circiter, quæ adhuc vigent, quamvis sub diversis vocabulis, ut supra, et sic important in sorte scuta decies centena millia, vulgo unus millio, in fructu autem juxta hodiernum statum annua scuta 40 millia. Sub Sixto V, ex dicta causa subventionum in Gallia adversus haereticos, aliquis indigentibus concernentibus pariter fidem, facta fuit erectio montis nuncupati *Camerarii* in locis 644, importantis scuta in sorte 64 millia, in fructu scuta 2,560; sub Clemente VIII facta fuit additione dicto monti Novennali locorum mille, importantis scuta centum millia in sorte, pro subventione data imperatori in bello cum Turcis. Aliaque additio dicto monti Novennali locorum 600 auri, quæ important pene alia centum mille monetæ, et erectio montis nuncupati *Ungariae* locorum 1650, importantium scuta 200 millia circiter, ex eadem causa subventionis imperatoris in bello contra Turcas in Ungaria (1), et sic importat in totum scuta 800 millia in sorte; in fructu vero juxta præsentem statum in annuis scutis 32 millia, atque debitum adhuc viget, quamvis sub diverso nomine, ex eadem causa translationis factæ per Alexandrum VII in dictum montem Restauratum. Sub Paulo V facta fuit erectio secundi montis Religionum in locis bis mille importantium scuta bis centum mille in sorte; in fructu autem scuta 8 millia pro subventione imperatoris in bello cum Bohemis haereticis rebellibus, et cum Palatino, qui eorum regem se fecerant, et pariter iste mons transitus est in Restauratum. Sub Alexandre VII facta fuit erectio locorum bis mille in dicto monte Restaurato importantium in sorte scuta bis centum mille, pro subventione data imperatori in bello cum Turcis in Ungaria, sed secuta fuit extinctio locorum mille cum pecuniis obventis ex decimis spiritualibus, ad hunc effectum impositis super beneficiis Italiæ, ideoque debitum remanet in scutis centum millibus in sorte; in fructu autem in annuis scutis 4 millibus. Quare calculatis omnibus praefatis omnibus, ex causa fidei contractis, de quibus explicite constat, summa in sorte principalis importat nonages et quinque centena millia scutorum, et ultra, vulgo novem milliones cum dimidio; in fructu autem annua scuta circiter millia parum minus. » Hactenus de Luca.

VII. Addenda nunc sunt alia, quæ idem Alexander VII cæterique ejus successores christianis principibus suppeditarunt. Ac primum dicam quid reipublica venetae romani pontifices largiti sunt. Nempe Alexandrum quidem VII et Clementem IX ab anno 1655 ad 1670 Venetis contulisse invenio scutorum

(1) Iis que de Clemente VIII cardinalis de Luca ait, lucem affundit ejusdem Clementis VIII chirographum. Dedit illud pontifex 5 iulii an. 1597 ad præsulē Cerasium thesauri apostolici præfectum, eumque jubet cum Philippo Guicciardino pacisci, ut suo chirographo ab alto mensario numerari Viennæ præsuli Bonvizio curaret in hungaricum bellum impendenda florenorum 180,000 seu scutorum 185,625.

2,107,834, 54; Innocentum vero XI et Alexandrum VIII ab anno 1684 ad 1690, 661,310, 25; Innocentum quoque XII ab an. 1691 ad 1697, 755,233, 18; Clementem denique XI ab anno 1715 ad 1717, 656,601, 41, qui præterea *fabricam*, ut aiunt, S. Petri solvere illis jussit scutorum 360,100. Itaque ab anno 1655 ad 1717 ab apostolica sede veneta respublica accepit scutorum 4,541,079, 58. Quid vero imperatori? Innocentius XI primum an. 1684 Leopoldo Augusto contulit scutorum 624,749, 59, deinde ab anno 1686 ad 1689, 480,778, 40; tum Innocentius XII an. 1691 scutorum 101,000; novem vero millia an. 1698; Carolo autem VI Clemens XI, scutorum quoque 314,370, 0412; summam habes 1,430,897, 69 12. Eodem fere tempore cum regi Poloniae, tum Jacobo Stuardio Anglorum regi subventum est; atque huic quidem Innocentius XII an. 1692 largitus est scuta 55,438, 72 12; illi vero cum Innocentius XI ab anno 1684 ad an. 1689 scutorum 156,598,92, tum idem Innocentius XII an. 1692, 15,777, 35. Collige jam omnia, et vide, quid et quantum ab anno 1655 ad annum 1727 romani pontifices in christianos principes collatum pecuniae fuerit; scutorum nempe 6,199,792, 7. Istæ deliciæ sunt, equidem, ut puto, haudquaquam Lucullanæ, aut Apicianæ, quas summi pontifices auro argentoque ab omni natione emuncto sibi compararunt.

VIII. Conferat jam, velim, æquo animo Febronius cum his annatarum, quindenniorum, pensionum, compositionum omnium, redditus, videatque, num multo verius quam cardinalis de Luca an. 1682 (*L. c., cap. 6, pag. 83*) pronuntiare hoc anno possimus, quod illud aurum, quod a partibus ultramontanis, vel ultra marinis ad urbem et romanam curiam obvenit occasione expeditionum daturæ et cancellarie apostolicæ, adeo magnificatum a malignis, vel ab indoctis, et non informatis, IMPORTAT PAUCAS GUTTAS comparatione fluminum auri per sedem et cameram apostolicam profusi et transmissi ad easdem regiones ultramontanas et ultramarinas. At inquiet Febronius, quod ex omni natione, ac præsertim germana emungitur a Romanis aurum annuatim ad eos perferri; contra (*Febr. II, pag. 494*) jam a triginta annis nullum fuisse bellum turicum, neque tale inita jam cum Ottomannis stabili et perpetua pace facile timeri; nullos proinde a multo tempore sumptus aut ad defensionem christiani nominis, aut etiam ad repressionem hæreticorum, ex ærario pontificis impensos esse; tamen Romæ communem et publicam esse querelam, hodie ibidem minus esse pecuniae, quam fuerit ab omni nunc viventium hominum memoria. Ita sit; verum quid interest, singulisne annis, an paucorum annorum intervallo isthæc romani pontifices christianis principibus suppeditarint? Suppeditarunt tamen, et tanta largitate suppeditarunt, ut si quam Venetorum reipublicæ pecuniae vim illos impertitos vidimus, eam in annos 116, quod scilicet ab anno 1655 ad annum 1771 putantur, partiri libeat, tantumdem futurum sit, ac si annuatim Roma ad Venetos scutorum circiter 39,147 commeassent: si vero quam aut

Cæsari, aut aliis principibus concessam novimus in 88 annos qui ab anno 1684 ad hunc annum decurserunt, dividere velimus, summam habebimus scutorum circiter 199, 64, singulis annis respondentem. Quid? quod summos pontifices cum tot centena millia in promptu habuisse vix credibile sit, æs alienum contrahere debuerunt. Fingamus jam ea illos sese lege obligasse, ut dum sors redderetur, e centenis ternos numerarent. Exiguumne pontificiæ ærarum onus putabimus, tantam quotannis pecuniam solvere, quantam non gravissima liet usura deposceret? Tam magnæ sortis usura quadrans in singulos annos nou minus ferret quam scutorum circiter 144,757. Nulla sit usura; æs tamen alienum dissolvendum restat. Quid ergo Febronius bellum cum Turcis a triginta fere annis conquiescere, nullasque adversus hæreticos impensas fieri cavillatur? Hæreticis scilicet aut Turcis opus est, ut pontificium ærarium orbis subsidio indigeat, ubi tantum superest æris alieni, usurarum tantum, quo romana curia se liberet? Vere Febronius ait *hodie Romæ minus esse pecuniae quam fuerit ab omni nunc viventium memoria*; sed non auri cupiditat id perridicule tribuat, verum romanorum pontificum in religionem, ac christianam rem publicam studio, quo factum, ut successoribus suis *apostolicam*, ut dicimus, *cameram ære alieno pene demersam* relinquerent. Neque vero mihi pontificiam ditinem objiciat. Haec enim, si redditus spectemus, vel ab Ecclesiis moguntina, salisburgensi, atque herbipolensi, ut nonnullis visum est, superatur (1): sin autem amplitudo consideretur, ea pontificati est ornamento, non utilitati: cum quæ exinde percipiuntur, vix satis sint ferendis principatus oneribus. Evidem affirmare non dubito, superioribus seculis multo fuisse diutorem romanam Ecclesiam. Nam amplissimis apud omnes fere gentes latifundiis aucta erat, ac multiplicibus principum ac populorum oblationibus in dies locupletabatur (2). Nostris præterea temporibus sacra, ut ita dicam, nationum vectigalia hæreticorum defectione, pactis conventis, politicorum præsidium simultate maxime sunt imminuta. Quenam igitur injustior in romanam curiam accusatio singi animo potest, quam febroniana illa *auri cupiditas*? nisi in iis, quæ et necessaria omniō sunt, nec tamen sufficiant, curandis diligentiorem quandam in tanta temporum iniquitate sollicitudinem hoc nomine designare quis imprudentissime velit.

CAPUT III.

Legitimæ Ecclesiæ libertati Roma non adversatur: sed num legitima libertas sit, ad quam Febronius Germaniam excitat, dubitari merito potest. Gallicanus

(1) Exstat in burghesia bibliotheca codex 174 epistolas continens a Vigiliensi episcopo an. 1619 scriptas, quo Coloniæ commorabatur. In his epistola est 28 octobris data, in eaque præsul ille de Germanis queritur, quod semper insteūt pecuniaria a pontifice subsidia expetere, cum tanè tribus illis, quas indicavi, Ecclesiis majores sint redditus quam romanae.

(2) Haec in Antifebronio vide accurate exposita I. II, lib. V, cap. 5, pag. 438, seqq.

rum libertatum consecutionibus, itemque quam semper experti sunt, romanorum pontificum indulgentia Germani & febroniana amplectenda libertate avocantur.

I. Non aptius hoc caput exordiri possem, quam verbis illustrissimi podiensis episcopi in eo libro, quem alias appellavimus, prænotato : *Défense des cœtes du clergé de France* (1). Mendacēs, inquit, noxiique libertatum gallicanarum vindices, quos gallianus cleruſ tunc (anno 1682) designare voluit, nimio plus in dies augentur. Scriptores, quibuscum certamus, principem inter eos locum obtinent, nisi tamē odium, et impotentis animi effrenatio adversus apostolicam sedem quam atris omnino coloribus pingunt, atque universum clerum, in quem haud clementius agunt, spectare illos admonet ad haereticos palam ab Ecclesia sejunctos potius quam ad fideles in ejus gremio etiamnum perstantes, qui aliquam sibi illius rationem ducunt habendam. Hæc lère in Febronium scripla a doctissimo præsule existimarem; tanta illum intér et scriptores ab hoc indicatos est sententiarum consensio. Febronius scilicet inter curiæ romanæ abusus hunc præcipuum memorat (T. II, p. 555), particulares Ecclesiæ servitute, æque quam dura, et immerita, falsis principiis romanæ jurisprudentiæ innixa premi (2). Alibi autem dixerat (T. I, cap. 8, § 1, n. 1, pag. 639) : *Sciimus curialistas romanos (qui in actis publicis gravaminum curtisani passim vocantur) hujus ecclesiasticae libertatis esse iniuricos. Odiosum tamen, inquit (T. II, pag. 548), non est in re ecclesiastica libertatis nomen; christiani ad libertatem vocati sunt: ubi Dei Spiritus, ibi libertas. Hæc mens Apostoli ad Galatas IV, 31: Itaque fratres, non sumus ancillæ filii, sed liberæ, qua libertate Christus nos liberavit, etc.*

II. Quid dicam? Dicam, ut ab extrema hac sententia exordiar, libertatis ecclesiasticae nomen sanctum esse per se ac venerabile; verum postquam eo protestantes abuti cœpere ut αὐτοὶ οὐταναγένονται inducerent, ac Quesnelliani eamdem fere viam inéentes constitutionem *Unigenitus* gallicanis libertatibus infensam esse nequiter disseminarunt in vulgus (3) id nominis

(1) P. II, p. 201: « Le nombre de ces faux et dangereux partisans des libertés de l'Eglise gallicane, contre lesquels le clergé de France voulut alors s'expliquer, ne s'est que trop accru de nos jours. L'écrivain que nous combatissons y tient un des premiers rangs; si cependant l'esprit qui l'anime, esprit de haine et de déchaufement contre le siège apostolique, qu'il peint des plus noires couleurs, contre tout le clergé qu'il ne traite pas mieux,.... si, dis-je, cet esprit n'est pas plutôt celui des hérétiques ouvertement séparés de l'Eglise que de ceux qui, renfermés dans son sein, gardent encore avec elle quelques ménagements. »

(2) Dixerat quoque in primo volumine, cap. 8, § 2, pag. 639: *Jure novo, videlicet isidoriano, et omnibus legibus ecclesiasticis, quæ huic tanquam basi innuntuntur, eamdem Christi sponsam in non tolerandam servitutem redigi.*

(3) Temperare mihi non possum, quin qua in pastorali institutione de gallicana Ecclesiæ libertatibus hac de re 1733 annotavit præclarissimus massiliensis antistes heic adscribam. « Le mystère, inquit ille, pag. 137, vous est à présent découvert. Vous savez que ce grand mot de libertés, dans la bouche de nos adversaires, ne signifie, à proprement parler, que l'indépendance absolue à l'égard de l'Eglise de Rome, la mère et la maîtresse de toutes les autres Eglises; que le soulèvement contre ses décisions de-

romane Ecclesiæ suspectum atque adeo invisum evasit. Annon enim jure metuendum, ne christiſdeles quod Paulus apostolus Galatas commonebat (*Gal. V*) libertatem in occasionem dent carnis? Cæterum romanam sedem a legitima Ecclesiæ libertate opprimenda procul abesse, nullo negotio demonstrabimus. Primum igitur cum illustrissimo Henrico Francisco Xaverio de Belsunce Massiliensem episcopo (1) animadvertisimus, in iis, quæ ad fidei dogmata, morumque regulas pertinent, nullam esse Ecclesiæ, quæ peculiarem quamdam sibi libertatem adsciscere possit. In rebus tantum ad disciplinam spectantibus locus est hujusmodi libertati. Verum et hic distinctione opus est. Alia enim est omnium Ecclesiæ et universalis Ecclesiæ libertas, alia peculiaris singularum, seu particularium Ecclesiæ. Illam non male Febronius asserit (T. I, cap. 8, § 1, pag. 638) proprie consistere in exemptione ab omni onere injusto, maxime autem a vinculo legis, quæ emanat a potestate non legitima, et omnes Ecclesiæ communiter gravat. Id enim cum Felicis III sententia apprime convenit in ea epistola, quam ad Zenonem augustum dedit, primusque Jacobus Sirmonius nostræ societatis vir cl. edidit in appendice codicis Theodosiani. • Puto

venues celles de l'Eglise universelle; que la révolte des seconds ordres contre les évêques; que le mépris pour les censures et pour les excommunications, contre lesquelles, à l'exemple de tous les hérétiques, ils veulent rassurer les fidèles; que le renversement enfin de l'ordre établi par Jésus-Christ dans l'Eglise. Et déjà sous ce mot mystérieux de Libertés, se produisent impunément des maximes qui seraient à peine reçues à Genève, qui d'abord auraient fait horreur dans le langage ordinaire, et avec lesquelles cependant tant de personnes commencent à se familiariser. Une espèce de haine pour le père commun des fidèles et pour les évêques qui lui sont unis se manifeste déjà en bien des endroits, et l'on voit avec douleur et avec effroi que l'on est parvenu à inspirer à bien des gens un éloignement qui n'est que trop marqué pour l'Eglise de Rome. Dans quel autre siècle a-t-on vu une si grande foule d'écrivains vendus au mensonge et à l'erreur pour rompre l'unité et autoriser le schisme, employer tout ce que la mauvaise foi et l'art de bien écrire peuvent avoir de plus séduisant? »

(1) L. c., pag. 60. « Nous n'en avons point de particulières touchant la foi et les mœurs: l'Orient, l'Occident, l'univers entier, doivent être uniformes dans ces deux chefs, parce que la foi est essentiellement une et que les principes des bonnes mœurs sont partout les mêmes. C'est dans la discipline seule que se remarque cette variété qui fait une des beautés de la sainte épouse de Jésus-Christ.» In eamdem sententiam Benedictinus Germanus Martinus Gerbert, in libro de Communiōne protestantis ecclesiastice, ait [cap. 9, pag. 376]: « Quod res fidei attinet, peculiares aliquæ libertates singuli non possunt secundum leges communionis hujuscem, qua collegium eisorum succedens collegio apostolorum nunquam prærogativis suis excidet, quibus Ecclesiæ in vera fide pascendam accepit, nec soli gallicani præsules singularem firmitatem habent, sese, si quid forte a romano pontifice adversum sanguinem fidei præponeretur [quod tamen fieri posse inficiamur], opponendi: nec ejusmodi oppositionis in rebus fidei exemplum afferre possunt Galli, quod nimur Ecclesiæ universalis protestantes sibi a romano pontifice in questionibus fidei definitiones non acceptarit; quid quando esset factum, unitas necessaria debuisse dissipari, nec illius centrum in Ecclesiæ romana statui, cuu in cathedra pestilentiae; periusque communio protestantis ecclesiastice secundum quam aliis quibusconque ex collegio episcoporum cum pontifice jus ac potestas est de causis religionis judicandi juxta leges communionis, neutiquam secundum oppositionem cathedralis contra cathedralam, atque iudicio contradictionis: cum fides una sibi semper similis in Ecclesiæ sit, neque circa eam major Gallis libertas quam reliquarum gentium christianis præsilibus. »

sita sanctissimus pontifex] quod vobis sine ulla dubitatione sit utile, si Ecclesiam catholicam vestri tempore principatus sinatis uti legibus suis, nec libertati ejus quemquam permittatis obsistere quae regni robis restituit potestatem. Certum est enim, hoc rebus vestris esse salutare, ut cum de causis Dei agitur, iuxta ipsius constitutum regiam voluntatem sacerdotibus Christi studeatis subdere, non præferre, et sacrosancta per eorum præsules discere potius, quam docere, Ecclesiae formam sequi, non huic humanitus sequenda jura præfigere, neque ejus sanctonibus velle dominari, cui Deus voluit clementiam tuam piaæ devotionis colla submittere, nè dum mensura cœlestis dispositionis exceditur; eatur in contumeliam disponentis. Quamobrem etiam de Marca (*De Conc. lib. III, cap. 1.*) certissimam esse regulam docuit, quam *Felix præscribit*, libertatem Ecclesiae in eo versari, ut LEGIBUS SUIS UTATUR IN CAUSIS DEI. At febronianam hujus regulæ ad ius isidorianum traductionem ferre quis possit? Tale, inquit Febronijs (quod scilicet emanat a potestate non legitima, et omnes Ecclesiæ communiter gravat) per omnia est jus isidorianum. . . . Quis autem vel modice sapiens prætendet, impudentissimo nebuloni jus fuisse, Ecclesiam ignoratarum eo usque turphum legum dictatura gravare; at quis hunc facultatem admittet, se, ut primum falsarium cum infami suo opere deprehenderit, in pristinam libertatem vindicandi (*T. I, cap. 8, § 1, pag. 658*)? O rem incredibilem! haec non Genevæ, aut Wittembergæ, sed Treviris scribi a catholico homine potuisse. Num nebulones illicet impudentissimi omnes a nono seculo romani pontifices, qui ad isidoriani juris normam constitutiones ediderunt? Nebulones episcopi omnes, qui turpibus legibus sese subjecerunt? Nebulones tridentini patres, qui plurima ex Isidoriano iure intacta voluerunt? Etenim pseudo isidoro jus certe non fuit, Ecclesiam ignoratarum eo usque tursum legum dictatura gravare; jus tamen certe fuit recenti Ecclesiae, ejus pontificibus, ejus conciliis antiquo juri in rebus ad variam disciplinam spectantibus novum sufficere. Quare jus novum non Isidoro tribuendum, utul turpem illius constituendi occasionem eum dedisse concedamus [quod tamen falso ante demonstravimus], sed Ecclesiae, quæ illud potestate ferendarum legum a Christo accepta cooptans, confirmansque suum effectit. Qui igitur hoc jus a non legitima potestate profectum, omnibus Ecclesiæ longe gravissimum, imo et turpe impudentissimi nebulonis opus vocare non dubitat, is romanis pontificibus, concilis, atque adeo universæ Ecclesiae legitimam edendarum legum potestatem inesse neget, atque impudentissimis nebulonibus isidoriani juris confirmatores episcopos, concilia Petri successores accenseat necesse est. Non ist'haec erat Felicis III mens, ubi illa quæ recitavimus, ad Zenonem conscripsit. Hoc ille voluit, a politica potestate, spiritalem Ecclesiae potestatem distinctam esse, neque illi, in causis Dei obnoxiam; ut enim aiebat Goffridus Vindocinensis (*in epist. ad Calixtum P., cap. 6*), quando

Ecclesia seculari potestati subjicitur, quæ antea domina erat, ancilla efficitur, et quam Christus Dominus dictavit in cruce, et quasi propriis manus de suo sanguine scripsit, chartam libertatis amittit. Absit ergo, ut Ecclesiae libertas ab isidoriano jure sublata dicatur, cum illo non seculari, sed legitimæ sui capitatis potestati volens libensque Ecclesia subjecta hactenus fuerit. Si quod vero grave onus romani pontifices Ecclesiæ imposuisse dicendi sunt, non illud isidoriano juri, quod in præcipuis iisque molestioribus sacrarum electionum, judiciorum episcopalium, appellationum, idque genus ceteris capitibus vetustissimum est, et genuinis antiquitatis monumentis roboratum, sed humanis affectibus ipso illo jure abundantibus, si æqui esse volumus, adscribemus.

III. At gallicana Ecclesia isidorianum jus respuit, atque antiquis tantum canonibus se regi patitur. Iterum dico, ac porro dicam: Inane figmentum est, quod Febronijs isidorianum jus novitatis arguit. Cæterum quod magis receptis ante Isidorum moribus gallicana Ecclesia uti malit, num libertas haec est, quam aliae invideant Ecclesiae? Ex Zallweinio quem sæpe appellat, id Febronijs percunctetur. Prius tamen Gallorum libertates cum eodem Zallweinio candidate exponamus. Duobus illæ potissimum fundamentis nituntur, potestati romanorum pontificum moderatæ, et ad canones antiquos, ut ait Fleuryus, restrictæ, et regis prorsus independenti potestati. Age nunc conclusiones, quæ ex utraque sic explicata potestate a Gallis ipsis ducuntur, cum Zallweinio (*T. IV, q. 3, cap. 2, § 2*) ex eodem Fleuryo proponamus: «Ex potestate ergo pontificis mere spirituali inferunt (Galli) pontifici nihil prorsus licere in causis secularibus, iisque quæ temporalia vel a longe concernunt, prout mox videbimus, dum de potestate regis independenti agemus. Ex moderata vero inferunt omnes leges pontificias, bullas, constitutiones, brevia, rescripta, dispensationes dependere a confirmatione, promulgatione et acceptatione regum. » Inde, loquimur cum Fleuryo, regule cancellariæ in Francia exulant, inde bullæ pontificiæ, si ordinarias, quibus provisiones continentur, excipias, in Francia neque publicantur neque executioni dantur, nisi a rege imperatæ et in senatu examinatæ. Inde nec censoris bullæ in Cœna Domini, quam papa quotidie die Viridium fulminat, nec congregationis S. officii, b. e., inquisitionis romanæ decretis, nec congregationis, quæ indicem librorum prohibitorum adornat, nec cæterarum congregationum, quas papæ abhinc centum annis consili causa tum in spiritualibus, tum in secularibus instituerunt, auctoritatibus moyemur, quas veluti gravium doctorum consultationes reveremur, non ut judicem sententias reformidamus. Inde dispensationes contra ius divinum et naturale, contra decreta canonum, qui dispensationes prohibent, contra consuetudines et statuta Ecclesiarum particularium a sede apostolica confirmata, nullas admittimus. Inde non ferimus, ut papa instantiarum ordine turbato, appellationes

omisso medio adiuitat, causas a prima instantia evocet, partes Romam citet ad prosequendas lites Romam devolutas. Evidem in collatione beneficiorum maxime novo juri collum supposuimus, induimusque papæ præventionem aliaque concordato inserta, quorum tamen plura oblivioni traditius veluti reservata, quæ concilio tridentino dispuncta sunt, aliasque innovationes eodem concilio abolitas procul habemus, ipsamque collationem pluribus conditionibus, quæ alibi ignorantur restrinximus. Non enim ferimus, ut papa extraneis in Francia vel beneficium conferat, vel assignet pensionem, quod in Hispania invitis regni legibus audet: non potest sine regis clerique consensu augere taxas beneficiorum, nec in beneficiis minoribus bullas nobis obtrudere simplicibus signaturis, quæ minus sumptuosæ sunt, impertiendis. Hucusque laudatus auctor. En inquit heic Zallweinii, potestatem pontificis valde diminutam, depressam, et ferme ad incitas redactam. Hæcne illa reverentia, illa magnanimitas, illa generositas, ille respectus erga sedem romanam, de quo tantopere gloriantur Galli? Ex potestate regis a spirituali prorsus indipendente veluti altero libertatum fundamento præter supra recensitas idem Fleuryus sequentes infert conclusiones, quas ipsius verbis dare placuit: « Nos neutiquam credimus papam, et quæ jura civilia afficiunt, indulgere, veluti spuriis natales, intestatis famam restituere posse, ut hæreditates capere, munera publica obire, aliisque juris effectibus frui queant. Nummos vero in Francia nec a populo specie eleemosynarum petere, nec a clero mutui vel alio titulo exigere permittitur, nisi rege jubente et consentiente clero. Bonorum immobilium alienationes ecclesiasticas papa permittere nequit, nisi legibus regni conformes sint. Multo minus audiretur si alienationem imperaret, invitis clericis. Nam bona Deo consecrata non desinunt esse temporalia, quæ ut conserventur, publice interest. Similiter personæ Deo consecratæ non exuunt naturam hominum, non civium regi et potestati seculari in temporalibus subditorum licet insignia a principe habeant privilegia, quorum abusu nimiaque extensione majestas impeteretur. Inde ecclesiastici, qui regi a sacris vel consiliis sunt, privilegio clericali tantum ratione functionum sacrarum a regis jurisdictione exempti censentur. Inde clerus sine venia regis conventus agitare nequit. Inde nullus episcopus etiam a pontifice vocatus sine venia iter e regno suscipere potest. Nam et episcopi nostri ob eminentem dignitatem, et maximos reddituum proventus magnum in republica momentum trahunt, et papa qua magnæ Italæ partis dominus, est princeps extraneus, cuius consilia a salute Franciæ quam longissime abesse possunt. Inde denique nemo extraneus vel beneficium possidere, vel monasterium regere potest. » Hucusque Fleuryus. Nolim ego jam ulteriores consequentias ex dictis deducere. Sufficiat dixisse, jam ferme omnem disciplinam

ecclesiasticam potestati seculari esse subjectam, et penitus subditam, atque ab illius nutu, adnutu, et consensu omnia disciplinæ capita dependere, et hac ratione pontificem esse quasi vassallum potestatis regie, ut jure dubitari possit, plusne jurium ecclesiasticorum protestantes attribuant suis principibus territorialibus, quam Galli suis regibus: præcipue si de iis protestantibus loquamur, quos vocant *colegialistas*, qui in astruendis juribus ecclesiasticis majesticis sunt valde parci. »

IV. Accipe nunc Zallweinii aliquas super his animadversiones. « *Animadversio prima* (1). Esto duo illa principia Gallorum in thesi sint vera, aut verissima, ita tamen sunt accipienda, ut neutri potestati ob individuum nexum inter utramque fiat præjudicium, utriusque fines ita debent dirigi, ne uni parti jura ferme omnia, alteri vix aliquid juris attribuatur, sed potius ut utrique sua jura in salvo maneat, suus honor, sua gloria, sua potestas illibata consistat, et ne Ecclesia substernatur imperio, atque illius fiat vassalla. Aequa sit partitio, non leonina, non injusta, suum cuique tribuatur, Deo, quæ Dei, et Cæsari, quæ sunt Cæsar. Sed num id fieri existimamus in systemate gallico? Non ego jam loquor de rebus et causis mere temporalibus, de regimine pure politico, quod privative ad regem pertinere non inficior, sed de causis et rebus mixti fori, ut inquiunt. Anne in his jura primatus conservari existimamus? In his ferme libere agunt Galli, statuunt impedimenta matrimonii, annullant professionem religiosam, ætatem præscribunt, dispensant in ætate ad ordines suscipiendos, saltem quando beneficia conferunt ex *jure regalæ*, sicut infra dicemus, judicant privative de causis clericorum mixti fori, recipiunt canones synodorum pro suo arbitrio, rejiciunt decreta pontificum pro suo libitu, omnes bullas, brevia, constitutiones et dispensationes suo subjiciunt examini, quin-tamen ipsi sua quoque edicta regia, et leges in similibus causis ecclesiastica jura respicientibus examini Ecclesiæ subjecere dignentur. In certo censu longe mitiores erga suam Ecclesiam sunt protestantes, qui causas matrimoniales aliasque ad forum ecclesiasticum ex dispositione juris canonici pertinentes, quod non ex integro dedignantur, ad sua consistoria remittere solent, id quod non faciunt Galli.

« *Animadversio II.* Definiunt Galli suas *libertates*, quod sint usus juris antiqui jure noviori temperati. Est doctrina inconcussa, usum debere esse innocuum, moderatum, non excessivum, non exorbitantem, non debere degenerare in abusum. Talis an sit usus Ecclesiæ gallicæ, et non potius abusus, aliorum arbitrio relinquimus. Unde tot querelæ, tot gravamina cleri gallicani contra parlamenta regia, nisi quod hæc suis juribus abulantur, omnes limites potestatis suæ perfringant, causas omnes ad suum tribunal contra edicta etiam regia violenter trahant, jamque in sancta sanctorum manus injicere, et causas etiam spirituales

(1) Ea apud Zallwein tertia est; sed priores duas omitto, quod necessariæ non sint.

et sacramentales, quas Galli ipsi ab appellationibus ab abusu esse exemptas fatentur (1), sibi subjecere non reformident. Quare toties supplicavit clerus gallicanus suo regi, ut testatur Fevretius (*Tract. de Abusu, lib. I, cap. 2*), ut causas, in quibus appellatio ab abusu haberet locum, exprimeret? nisi quod parlementa causas omnes violenter ad suum traherent judicium. Cautum et provisum est in ipsis edictis regii, ut *appellations ab abusu*, non nisi *ab abusu notorio*, in *causis arduis*, et *publicis* publicum concernentibus admittantur. Sed numquid contrarium testatur Fleuryus dicens: *Conveniunt omnes, abusum supponi notorium, et hoc remedium esse extraordinarium non nisi urgente necessitate et reipublicae bono adhibendum. In praxi tamen ab his regulis declinant, sæpen numero in causis levioribus, cleri querelis et regio jussu posthabitis hujus generis appellations interponentes (L. c.)*. Vere dixit Fleuryus: *Regio jussu, etc., posthabitis: nam eo jam ventum est, ut parlementa regios jussus parom current, regum minas vilipendant, et malint sustinere exilia, quam regiis jussibus morem gerere*. Hodierna experientia id abunde docemur. Quid dicam de abuso *juris regaliae*, quo reges primitus solummodo in percipiendis fructibus Ecclesiarum vacantium usi sunt? quod postea extenderunt ad decimas, dein ad beneficia simplicia, postea etiam curata, quin ad dignitates ecclesiasticas quoque, quidquid pontifices, clerici gallicani, episcopi et reliqui clericorum contradixerint. Quid seculo primum elapso inter pontifices, clerum gallicanum, reges et parlementa agitatum fuerit, qua arte *jus regaliae* variis potius arrestis parlementorum, quam edictis regiis ultra modum contra regulas cancellariae non tantum, sed etiam constitutiones canonicas et pontificias fuerit protensum, fuse enarrat Van-Espen (*Part. II, tit. XXV, cap. 8*), et inter alia sic dicit: *Quin si ratio horum privilegiorum omni secluso humano affectu singillatim æqua lance libretur, verendum, ne multorum una ratio fuisse reperiatur illa quam in sua declaratione anni 1682 agnovit rex ipse christianissimus, nimirum: parimenti regii parisiensis zelus et ordinarius affectus pro augmentatione jurium regiae coronæ, qui, ut ait rex, ab aliquot annis, dedit nonnulla arresta, quæ non parum usum regaliae extenderunt. En quomodo Van Espen hanc extensionem parlemento potius quam regi adscribat! cui eo major adhibenda est fides, quo major Van Espenii est affectus pro dilatandis finibus potestatis parlementorum. Quoniam usque jus regaliae ultra omnem modum se extendat, et ferme omnes canones ad hanc materiam pertinentes infringat, videre licet in tractatu de Jure regaliae, an. 1689, latine edito, ex quo nonnisi pauca delibemus. Primo, ait auctor anonymous, rex durante regalia beneficiorum resignationes in favorem tertii admitti, pensiones a resignantibus ex pacto constitutas confirmat, imo in beneficiis per obitum vacançibus pensiones creat, ipsa beneficia cum hoc onere conferit, ætatis, aliorumque ad*

*dignitates et reliqua beneficia obtainenda a S. canonibus præscriptorum veniam seu dispensationem concedit, quæ tamen omnia a SS. canonibus esse prohibita et soli pontifici esse reservata, nemo ignorat. Prætereo cætera a SS. canonibus exorbitantia, quæ ex jure regaliae regibus Galliarum adscribuntur, et a citato auctore anonymo ad 24 capita reducuntur. Utrum jam hic usus juris sit innocuus, moderatus, et non magis *abusus* dici mereatur, sapientiorum arbitrio dijudicandum relinquimus.*

• *Animadversio III.* Dicitur hic usus *juris antiqui*. Velle mihi in compendio exhiberi illos *antiquos canones*, illas inveteratas consuetudines, et *mores* quibus se inhærente gloriantur Galli. Equidem multoties in suis libertatibus provocant ad antiquos canones, et *mores*, e. g., in appellationibus ad *futurum concilium*, vel etiam in appellationibus *ab abusu*, quæ exempla jam supra recensuimus, uti exemplum donatistarum, Nestorii, aliorumque ad imperatores provocantium. Cæterum illi ipsi scriptores, qui similia exempla afferunt, libere fatentur, ea non esse ad rem, et illas provocationes non fuisse *appellations*, sed *supplicationes*, eum in finem imperatoribus obligatas, ut suis rescriptis per *judices delegatos* eosque non seculares, sed ecclesiasticos, aut per synodos causam revideri, retractari et corrigi juberent. Quid quod ipsi originem harum appellationum ad secula posteriora decimum tertium et decimum quartum referre non dubitent (1). Longe major olim reverentia, respectus et observantia Gallorum erga romanos pontifices ac hodie. Olim Galli permittebant fieri *relaciones* ad romanum pontificem in causis fidei, disciplinæ dubiis, et a synodis, quin reges Galliarum posuisse obicem legamus. Non legimus, quod reges sese opposuerint, dum ipsi episcopi Galliarum suas causas ad romanam sedem detulerunt, prout episcopos arelatensem et viennensem fecisse legimus. Et, quod magis est, miserunt pontifices pallia ad episcopum arelatensem, Bonifacium Moguntinum, aliosque Galliarum metropolitas, constituerunt vicarios sedis apostolicæ, et tamen non legimus, quod reges contradixerint. Imo fieri permiserunt reges, ut se episcopi Germaniæ et Galliæ novo atque antehac inaudito fidelitatis et obedientiæ juramento pontifici obstringerint, quanquam ipsos metropolitas dubios hæsisse, an pallia recipere, et juramento suam fidem obstringere vellent, legamus. Quid si hodie inconsulto rege episcopi suas causas ad tribunal pontificium deferrent, aut pontifices in statu hierarchico Ecclesiarum gallicanarum aliiquid novare, novos honorum titulos dispensare, aut episcopis novum onus sine præscitu regis injungere auderent? Olim et antiquitus leges ecclesiasticæ, illæ saltem, quas vocant *capitularia*, siebant in *comitiis*, ad quæ vocabantur tam episcopi et prælati ecclesiastici, quam magnates et comites regni francici: nunc flunt edictis regii, et arrestis parlementorum, episcopis et clero gallico non auditis.

(1) *Prima regula*, ait Petrus de Marca, lib. IV, cap. 2, in *causis mere spiritualibus et in sacramentorum administratione has appellationes non suscipit*.

(1) De his vide Petrum de Marca, lib. VII, cap. 12, 13, et 14.

Olim ex præscripto canonum antiquissimorum ab Ecclesia gallicana receptorum causæ clericorum qualescumque ab episcopo et sýnodo provinciali, episcoporum vero, a metropolita, et postea a synodo nationali dijudicabantur, data sotummodo in synodo sardicensi episcopis facultate provocandi ad pontificem, ut causam retractet, et per *judices delegatos* terminet, et illas appellations ab abuso penitus ignorabantur: hodie tales causæ sub prætextu *abusus* passim trahuntur ad parliamenta. Olim episcopi habebant plenissimam facultatem judicandi de causis clericorum non tantum, sed etiam laicorum, legibus et constitutionibus imperatoriis stabilitam, ita quidem, ut laicis esset plenissima facultas arbitrio episcoporum subjiciendi suas controversias. Hujusmodi leges statuerunt imperatores Constantinus Magnus (1), Arcadius et Honorius (2), Valentinianus et Justinianus (3). Edictum Constantini in Codice theodosiano descriptum verbis amplissimis renovavit Carolus Magnus (4), enjus vestigia secuti sunt imperatores et reges alii, si paucos excipias usque ad seculum XIII et XIV. Porro amplissima hæc jurisdictione et jurisdictionis imperturbata possessio seculo jam XIII paulatim diminui coepit et labefactari, donec pene ad nihilum quoad causas non minus clericorum quam laicorum fuerit redacta, ut vix amplius umbra illius superesse videatur. Incepere magnates Gallie in effusorem Ecclesiæ jurisdictionem sec. XIII impetum facere, mutua fide se obstringentes, eam sibi tota contentione vindicandi (5). Iti successive ipsos reges in suam traxerunt sententiam, jamque sec. XIV Carolus V causas *reales* subtraxit jurisdictioni ecclesiastice. Franciscus I ultimam vix non cladem intulit, quippe qui judicibus ecclesiasticis sub mulctâ pecuniaria arbitraria discussionem actionum etiam personalium interdixit. Eo denique deuentum est, ut instar inconcessi principii adoptaretur, quod bona temporalia et clericorum et laicorum non tantum indubitanter sint jurisdictionis secularis, verum etiam judices ecclesiastici cognoscendi aut statuendi de realitate bonorum sint presus incapaces. De jurisdictione ecclesiastica in criminalibus quid dicam? Hanc non minus quam civilem in puniendis quibuscumque laicorum etiam delictis per duo secula fuisse amplissimam, eamque in omnia prorsus delicta publica et privata se quaam latissime extendisse, pluribus ostendit Morinus. Atque hæc ita se habere fatentur ipsi scripiores gallicani, in specie Thomassinus (6), et jurium gallicanorum fautores summi, quibus jure optimo accenseri meretur Van Espen, qui hanc materiam fuisse tractat, et causas profanas de jure com-

(1) Vide Sozom. lib. II Hist., cap. 9.

(2) De Constitutione Arcadi. Vide lib. VII et VIII Cod. de episcop. Audien.

(3) Vide Nov. t2.

(4) Vide Capitul. Caroli M. lib. VI, cap. 281, ubi sic legitur: *Volumus atque præcipimus, ut omnes ditiones nostræ Deo auxiliante nobis subjecti tam Romani, quam Franci, Alemani, Bojarii, Saxones, etc., etc., hanc legem theodosianam teneant.*

(5) Quos motus in Ecclesiæ excitaverint nobiles sub Philippo Valesio enarrat Thomassinus, part. II, lib. III, cap. 112.

(6) Vide item Thomass. l. c., cap. 101 et seqq.

muni olim ad judicia ecclesiastica pertinentes recenset (*Jur. eccles. univers. part. III, cap. 1 et seqq.*). Olim clerici gaudebant amplissima immunitate et reale et personali, prout loquuntur antiquissimi canones et leges imperatoriae in utroque codice, et in Capitularibus Francorum contentæ. Sed quid hodie in Gallia? et quid dicere licet etiam in aliis provinciis? Jurisdictione ecclesiastica ferme redacta ad nihilum, immunitatis ecclesiastice vix umbra superesse videtur. Ceterum negari nequit, quod ipsi judices ecclesiastici utriusque jurisdictionis tam civilis quam criminalis restringenda ansam præbuerint, postquam a simplici, regulis antiquioris disciplinæ conformi modo judicandi recesserant, et processum formularium Romanorum tot subtilitatibus, formulis, restrictionibus et exceptionibus plenum assumpserunt, atque in causis criminalibus jam inter forum in et externum distinguere coeperunt (1).

• De aliis antiquioribus disciplinæ capitibus quid dicam? Jus regalæ nec in prima, nec in secunda, nec a primordiis tertiae dynastiae fuisse notum, imo adversari antiquis juribus Ecclesiæ, esse contrarium antiquis moribus in Gallia receptis, fuse ostendit auctor anonymous in tractatu de Jure regalæ antiquo (*Lib. I, cap. 2 et seq.*). Illud unicum simpliciter praeterire nequeo, quod in concordato gallico statutum et conventum lego, vi cuius jam reges Galliæ habent amplissimum jus nominandi episcopos ad Ecclesiæ, praesules, abbates et abbatissas ad omnia ferme, si pauca excipias, monasteria. Queso, quis hæc cum antiquis canonibus in Ecclesiæ universalis et gallicana etiam receptis combinare audeat? Olim ex primitivæ Ecclesiæ ad seculum undecimum usque continuata praxi, consuetudine et traditione, jus eligendi episcopos pertinuisse ad episcopos, clerum et populum, ac postea successive excluso populo, et demum clero extraneo fuisse devolutum ad capitula, res aliunde est notissima; etsi electionibus sæpenumerò intervererint imperatores et reges, et aliquando connivente Ecclesiæ episcopos nominaverint, quemadmodum alij docuimus (2). Et enjam in Gallia penitus esse depressam hanc Ecclesiæ disciplinam, jura capitularum esse extincta aut suspensa, jus nominandi ex concordato gallico pervenisse ad reges in hanc usque diem ligent et deplorant gallicanæ Ecclesiæ.

• Nolim ego jam longius pertexere telam, et pluribus ostendere, libertates Ecclesiæ gallicanæ perpetram audire usum juris antiqui saltem quoad pleraque sue discipline ecclesiastice capita. Ast opponi mihi audio, quod Galli ipsi fateantur, usum juris antiqui apud ipsos esse temperatum per noviores canones, mores et jura particularia. Id quomodo factum sit jam videndum.

(1) Vide Thomass. et Van Espen. I. c.; item Joan. Mor. lib. I de Administr. sacram. poenit. cap. 9 et 10, ubi ostendit per duo secula forum externum non fuisse separatum a foro interno. In quo tamen falli virum cl. docet P. Bianchi, t. III, pag. 443 et seqq.

(2) Vide t. III, quæst. 1, cap. 3, § 9, ubi auctor advertimus, quod Carolus M. jus eligendi clero et populo restituerit.

¶ *Animadversio IV.* Cum sagacissimus Petrus de Marca optime perspectum haberet, ex solo *usu juris antiqui* libertates Ecclesiæ gallicanæ derivari non posse, easque a jure antiquo quam longissime aberrare intime perspiceret, idcirco contra Leschassérium docuit, eas non in solo *usu juris antiqui*, sed per *noviores canones moderati* consistere (*Lib. III, cap. 6.*). Nomine *juris novioris* commuuis Galli intelligunt collectiones juris pontificii, canones conciliorum a seculo duodecimo usque nunc celebratorum, potissimum concilii constantiensis et basileensis. Jam vero vel Galli has collectiones et canones acceptarunt, vel eos utpote suis libertatibus contrarios acceptare recusarunt? si acceptarunt: ergo eorum observantia et usus *libertas* dici nequit, cum per hanc acceptationem se juri pontificio potius subjecerint, quam ab illius observantia se exemerint. Si non acceptarunt, eo ipso de observantia ei *usu juris novioris* tanquam de *libertate gloriari* nequeunt. Aut fortassis nomine *juris novioris* intelligunt sua jura particularia, qualia sunt *jus concordati gallici*, *jura in conventibus cleri gallicani conditi*, edicta regia, arresta parlamentorum? Atque in his potius *libertates regum et parlamentorum*, quam Ecclesiarum contineri mox dicemus. Cæterum non adeo multos esse canones et decreta pontificum in collectionibus novioribus juris canonici, quorum observantia viget in Gallia, facile patet, si quis hodiernam Galliæ praxim præcipue in materia beneficiorum, processus judicarii, immunitatis ecclesiastice, privilegiorum cum novioribus canonibus et decretis comparaverit.

¶ *Animadversio V.* Jure optimo dubitatur, an *libertates Gallorum* prætense jure dici possent et debeant *libertates Ecclesiæ gallicanæ*. Hanc difficultatem idem sagacissimus archipræsul optime prævidit, dum docuit nomine *Ecclesiæ gallicanæ* non solas Ecclesias, sed integrum venire regnum, prout ex potestate ecclesiastica et politica compositum (*Lib. II, cap. 1.*). Demus istud sapientissimo archipræsuli. Verum vicissim etiam ipse nobis dabit, quod si nomine Ecclesiæ uterque status ecclesiasticus et politicus veniat, ambo de libertatibus si non æqualiter, saltem plurima ex parte participare, et talis libertatum divisio fieri debeat, ut neutra pars plus jurium et libertatum desperdat, quam antea habuerat, et una pars sibi soli ferme omnes libertates attribuat, alteram novo vinculo in servitatem longe deteriorem redigat, eique jura et antiqua, et nova ex obtenta libertate noviter acquisita, vel acquirenda surripiat. Hanc enim divisionem forte Leoninam jam supra animadvertisimus.

¶ Sed quid *jurium et libertatum Ecclesias galicanas*, earumque præsules et reliquos clericos ex hac divisione aut antiquorum jurium vindiciis fuisse consecutos existimamus? recapitulentur, quo et obsecro, quæ usque nunc diximus. Deplorant episcopi suam jurisdictionem mirum in modum depressam, clericie suas immunitates *reales* et *personales* penitus fuisse amissas, Ecclesiæ sue bona ecclesiastica vix non ex integro secularizata, capitula et monasteria suum jus

sibi præficiendi episcopos et præsules totaliter ferme extinctum. Paucis: præsules Ecclesiarum eum suo clero effecti sunt vassalli regum vel potius parlamentorum, et ipsa Ecclesia turbato et inverso ordine facta fuit ancilla reipublicæ. Undenam tot lites et controversiae inter præsules Ecclesiarum et reges Galliæ, inter clerum gallicanum et senatum regium, nisi ex depressione et suppressione iurium ecclesiasticorum? Ultra seculum præsules, abbates et reliquus clerus gallicanus, aliqui viri doctrina, pietate et religione conspicui sese velut murum aeneum opposuerunt *concordato gallico*, donec tandem majori vi cedendum fuerit (1). Quid seculo elapsu de *jure regalige* fuerit disputatum et actum, quis ignorat? Nihil contra parlamentum regium pontifices suis precibus, suo patrocinio, suis litteris, nihil ipsi etiam reges in partes Ecclesiarum valde inclinati efficere potuerunt. Quid circa medium et respective circa finem seculi elapsi, et initium præsentis seculi et novissimis temporibus in causis Jansenii, Paschasii Quesnelli, bullæ *Unigenitus* actum fuerit, quæ turbæ in Gallia exieratæ, qui tumultus exorti in hodiernam usque diem nondum sopiti, adhuc sub cinere gliscentes, cum periculo proximo ne erumpant in publicam, quis satis edicere valeat? Eo usque prævulsi excessivus parlamentorum dominatus, ut suas manus administrationi sacramentorum contra canones Ecclesiæ, contra tot edicta regia (2) ingerere non eruherint, nihil minas, nihil exilia curaverint, et tandem ipsi regi cedendum fuerit. Qui plura de hac controversia scire desiderat, legat Acta publica Mauthæi Pfaffi, instructionem pastoralem R. D. Christophori de Beaumont, archiepiscopi parisiensis, quam celebris in Germania theologus una cum brevi apostolico SS. D. Benedicti XIV et variis aliis documentis ac scriptis ad præseatem in Gallia controversiam spectantibus edidit in libro, qui inscribitur: *De Turbis Galliæ modernis*. Melius itaque has *libertates* dixeris *libertates regum et parlamentorum*, quam *Ecclesiæ gallicanae*. Judicet igitur æquus rerum arbiter, an Ecclesiæ gallicanæ causam sufficientem habeant glorianti de suis libertatibus, vel potius suam servitatem, quam excusso jugo papali, ut aiunt, subierunt, deplorandi, an, inquam, causam habeant suum regnum, vocandi *regnam libertatis*, cætera vero *regna obedientiae*. (3) Hactenus Zallwein, quocum Febronium configere et collidi sinemus.

V. Cæterum haec si vera sunt, frustra Febronius

(1) Vide Thom. III, quest. 2, cap. 1, § 15, ubi fuse de *concordato gallico* agitur.

(2) Hujusmodi edicta regia plura etiam noviora, quibus parlamenta jubentur causas spirituales et sacramentorum remittere ad judices ecclesiasticos, refert Van Espen, *Jur. eccl. universi* p. III, tit. II, cap. 1, licet ipse castroquin causis parlamentorum mirum in modum favere solet. Talia sunt editum Francisci I de an. 1559, aliud de an. 1610, et iterum de anno 1657; unde concludit: *Unanimi consensu receptum est causas sacramentorum esse mere ecclesiasticas, et ad judicem ecclesiasticum privative pertinere*, loco citato.

(3) vide Stryckium, de *jur. papal. Princip. Evangelii*, cap. 1, § ult.

Germanorum corda sollicitat, ut a celeberrimis suæ nationis cum Nicolao V concordatis in gallicanam libertatem se asserant. Atque id eo minus se obtentum speret, quo majore in Germaniae præsules, totamque germanicam gentem indulgentia romani pontifices semper sunt usi. Iterum prodeat Zallweinius suamque hac de re sententiam promat. « Qua, inquit (T. IV, q. 3, cap. 5, § 6, pag. 440), benignitate et animi magnanimitate egerint cum præsulibus Germaniæ, imo et tota natione germanica, atque eorum jura, ac libertates, eorumque usum sobrium, modestum et temperatum benigne habuerint, videamus. Ad funestissima illa tempora reflectamus, quibus Ecclesia cum imperio erat collisa, et pontifices cum imperatoribus conflictabantur in causa *investiturarum per annulum et baculum*. An non plerique, paucissimis exceptis, Germaniae præsules imperatoribus contra pontifices adhærebant, et quasi in schismate hærebant? Num propterea a pontifice suis juribus, suis prærogativis, suisque privilegiis fuere exuti? Id non tantum pontifices non fecerunt, sed etiam illorum jura strenue defenderunt, et machinationibus seculi se veluti murum æneum ita opposuerunt ut jure dubitari valeat utrum metropolitæ et episcopi sua jura, privilegia, prærogativas conservaturi fuissent, nisi pontificum auctoritate fuissent suffulti. Evidem lex dura est, et satis rigida, quod episcopi Germaniae ad instar aliorum episcoporum pro confirmatione et consecratione a pontifice obtainenda Romam contendere, singulis quinquenniis *limina apostolorum* visitare debeant. Verum asperitatem legis hujus ita temperarunt pontifices, ut episcopi per legatos, et procuratores et confirmationem obtainere, et consecrationem episcopalē ab alio episcopo ad id delegato accipere, et visitationem liminum peragere valeant. Cuinam Ecclesiæ Germaniæ in acceptis ferre debent, quod a *jure regalæ* jam liberæ existant, nisi romano pontifici? qui tandem Frederico II persuasit, ut eidem solemniter renuntiaret. Conquesti sunt episcopi Germania in conciliis lateranensibus, constantiensi, basileensi et tridentino contra frequentiam appellationum ad romanum pontificem, contra avocationes causarum, turbationes instantiarum, et in his ipsis conciliis pontifices medelam attulerunt, et appellationibus arctiores limites posuerunt. Quid dicam de variis aliis Germanorum gravaminibus? quæ Germani in conciliis generalibus et particularibus, atque in ipsis comitiis imperii iterato et sæpius obtulerunt? An non hisce ferme omnibus tum in præfatis conciliis, tum denique in concordatis Germaniæ plurima ex parte fuit subventum? Et licet pontifices multa sibi stipulati fuerint jura, quorum reservatio Germaniæ debet accidere difficillima, id tamen ægre ferre non debent, tum quod illud exigere videatur debita reverentia, et dandum sit aliquid primatui in pontifice residenti, tum quod ipsorum etiam episcoporum intersit, ut auctoritas pontificis sustentetur, illiusque *primatus* singularibus prærogativis et juribus per omnes mundi partes, regna et provincias emineat et præfulgeat,

ataque hæc ipsa præminentia tot juribus suffulta Ecclesiam universalem in suo capite reddat illustriorem, et potestatem sacram illis, qui jura Ecclesiæ infringere attentant, efficiat magis honorabilem, et quodammodo magis formidabilem. Et quorsum confugere solent, aut possunt Ecclesiarum præsules, si a potestatibus seculi premuntur, et ferme supprimuntur, nisi ad romanum pontificem? a quo solo medelam sperare possunt, quippe quem ferme solum religiosiores seculi principes revereri, et suo modo reverentia liter metuere solent. Conquesti sunt non raro Ecclesiarum præsules contra ipsum pontificem, quod in dispensandis honorum titulis, concedendis exemptionibus, indulgendi dignitatum insignibus, e. g., in concessione pallii et crucis archiepiscopalnis liberalior existat cum suo, sue dignitatis, suarumque Ecclesiarum præjudicio. Et enī! Pontifices aut concessions revocarunt, aut usum similium jurium restrinxerunt, et ita circumspecte egerunt, ut nihil inde præjudicij in tertium quemcunque redundaret (1). Quod si tamen aliquoties querentibus et gravatis medelam non tulerunt, id ex sublimioribus causis esse factum credendum est. Ægre sane non ferunt pontifices, quod episcopi Germaniæ passim illorum bullas et constitutiones non recipiant, non promulgent, reticeant et supprimant: et ita usum jurium episcopalium et potestatis episcopalnis non impediunt, non turbant, non subvertunt, etsi hanc proxim Germaniæ ignorare non possint. Aliud adhuc gravamen Germanorum opportune mihi incidit. Conquesti sunt Germani inter alia in concilio constantiensi contra frequentiam et rigorem *excommunicationum*. Et enī! Medelam tulit Martinus V in concordatis cum natione germanica ad finem concilii initis, statuens, neminem in Germania, nisi notorios percussores clericorum, pro excommunicato vitando habendum, vel a divinis arcendum esse *ex pretextu cuiuscunq; sententia aut censuræ ecclesiasticæ, a jure vel ab homine generaliter promulgatae, nisi censura vel sententia hujusmodi fuerit in vel contra personam, collegium aut locum a judice lata, vel denuntiata SPECIALITER ET EXPRESSE* (2). Sæpius aliis nationibus et specialiter ex Germania fuere delatae querelæ et gravamina ad sedem romanam, quod Romæ damnentur, qualificantur, aut saltem catalogo librorum prohibitorum inseruntur libri cæteroquin boni, et utiles, qui tamen non ad palatum curiæ romanæ sunt scripti. Et enī! Benedictus XIV magnus ille et sapientissimus pontifex, cuius eruditioni assurgit orbis litterarius universus, inspeciali suo brevi desuper dato novas pro S. Congregatione Indicis prescripsit regulas posthac observandas, quarum præcipuas recenset auctor *Reflexionum et Principiorum meliorum de jurisdictione Ecclesiæ* (3).

VI. *Gravamina* tamen, ut loquitur, gentis germanicæ nescio quæ Febronius exaggerat, nondum ut ait, sub-

(1) Ut alia rei hujus exempla mittam, Benedictus XIV in concessione pallii heribolensi diserte declaravit, se nullum velle moguntini metropolitæ juribus detinendum inferre.

(2) Ita rem refert auctor *Reflex. et Princip. meliorum de jurisdictione Eccles., part. III, proposit. 12, pag. 102.*

(3) Loco citato.

lata. « An, inquit (t. II, pag. 116), oblitteratum dici potest sistema curiae, in cuius sequelam adhuc anno 1742 in electione Caroli VII imperatoris nuntius apostolicus protestatus est, non posse citra summi pontificis auctoritatem et consensum novos electoratus induci? Potestne cum umbra veritatis dici, sublatum esse gravamen, quod in litteris collegii electoralis die 19 martii 1764 ad Josephum II regem rom. his verbis legitur: *Querelarum nostrarum moles innititur usurpationibus curiae romanæ, illisque turbationibus, quas ejus tribunalia contra jurisdictionem ecclesiasticam germanicam et contra judiciorum ac processuum ordinem moluntur?* An curia mutavit sententiam, vigore cuius adhuc anno 1740 Benedictus PP. XIV ad capitulum cathedralē leodiense rescripsit, pontificiam potestatem concordatis Germaniæ non astringi? Denique ut complura alia in corpore operis febriniani enuntiata, hactenus nec in minimo emendata, prætermittam, eritne aliquis adeo effrons, qui sustineat, cessare, *saltē in intentione et conatu curiae omnia et singula gravamina in art. 14 capitulationis cœsareæ descripta, quæ ante tres modo annos augustissimus Romanorum imperator jurato promisit se impediturum ne a romana curia germanicæ nationi effective inferantur?* Tam parum Romani animum hac in parte Germanos gravandi deposuisse videntur, ut nuntius Doria, in memorata electoralī dīcta anni 1742, adversus eumdem articulū 14 tanquam auctoritati pontificiæ præjudiciale, protestationem ad acta publica deponere non fuerit veritus. » Nihil equidem vidi hoc homine imprudentius, qui *gravamina* vigilans videt, veluti ludificæ ~~parvæ~~ terriculamenta vel in somniante irridenda. Quid enim magis absonum quam apostolico nuntio vitio vertere adversus novos citra pontificis consensum constitutos electoratus contestatam denuntiationem? Non exteri solum scriptores, criticæ artis fama percelebres (1), sed ipsi cordatores Germani aliquid ad electoralem constitutam dignitatem apostolicam sedem contulisse non diffiduntur. Mitto protestantes, quos hac in re nobiscum sentientes Gewoldus diligenter collegit (2). Ipsi id imperii electores agnoverunt an. 1279, in epistola ad Nicolaum III (3). Eorum hæc verba sunt: « Complectens ab olim sibi romana mater Ecclesia quadam quasi germana caritate Germaniam, illam eo terrenæ dignitatis nomine decoravit, quod est super omne nomen temporaliter tantum præsidentium super terram,

(1) Pagius Senior ad an. 996, n. 11: *Certum tamen esse debet, jus eligendi imperatores a romanis pontificibus im perii institutoribus emanasse.*

Pagius Junior in Breviar. rom. pont., t. II, in Vita Gre gorii V: *Certum tamen est, tam ante quam post septenarium illum numerum electorum in usum vocatum, pontifices romanos, a quibus renovatum est imperium occidentale, jus suum illasum conservasse, et electiones aut reprobasse.... Certum pariter est, jus eligendi imperatores a romanis pontificibus emanasse.*

Nat. Alex. Hist. eccles. sec. IX et X, diss. 17, q. unica: *Non negandum tamen, quin jus eligendi imperatorem a sede apostolica quodammodo emanaverit.*

(2) Comment. de Septemv., cap. 5. Confer etiam P. Bi ner in dissertatione de Bulla aurea, cap. 3, p. 7. Apparat. ad Jurisprud. præsertim ecclesiast.

(3) Apud Raynald. ad illum ann. 216.

plantans in ea principes tanquam arbores prælectas, et rigans illas gratia singulari: illud dedit incrementum mirandæ potentie, ut ipsius Ecclesie auctoritate suffulti, veluti germe electum, per ipsorum electionem, illum qui frena romani imperii teneret germinarent. » Testis etiam sit Albertus imperator, qui an. 1303 ad Bonifacium VIII scribebat (1): « Recognoscens igitur, quod romanum imperium per sedem apostolicam de Greecis translatum est in persona magnifici Caroli in Germanos, et quod jus eligendi romanorum regem in imperatorem postmodum provovendum, certis principibus ecclesiasticis et secularibus est ab eadem sede concessum, a qua reges et imperatores, qui fuerunt et erunt pro tempore recipiunt temporalis gladii potestatem ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum: pia devotione et sincero corde profiteor, quod romanorum reges in imperatores postmodum promovendi per sedem eamdem, ad hoc potissime et specialiter assumantur, ut sint sanctæ romanæ Ecclesie advocati, » etc. Quid ergo mirum, si antiqua isthæ ac testata jura romana sedes etiamnum sibi vindicet? Nullus sive ad faciendum fœdus, sive ad pacem firmandam principum conventus agitur, in quo cuique, ad propulsanda quæ ab eis pactionibus sibi suisque juribus metuat incommoda, non liceat de injuria asseverare, quin alter alteri contestatam illam denuntiationem, quanquam sibi adversantem, fortassis etiam obfutaram, criminis veritat. Una erit apostolica sedes, cui vitio tribuatur, quod nullo publicæ tranquillitatis detrimento temperate custoditeque sua jura tueri satagit? Atque hæc de primo, quod Febronius indicat exaggeratque, *gravamine* dicta sunt. Alterum ex litteris ducebatur, quas 19 martii an 1764 ad Romanorum regem Josephum II-collegium electoralē dederat. At rem toti imperio notissimam ignorare Febronius non potuit; ejus epistolæ auctores non alio ad illam scribendam argumento ductos fuisse quam quod famigeratam quamdam causam ad romanum forum præter fas traductam existimarent. Quamobrem ubi ea de medio sublata controversia fuit, scripto declarare non dubitarunt: *Conquestiones* (eorum verba recito) *quæ generaliter in epistola collegii electoralis ad sacr. cœsaream majestatem scriptæ continentur, processui hujus causæ UNICE innitebantur; cuius gravamine sublato, eas litteras sine ullo effectu remansuras.* Quid ergo epistolæ Febronius meminit ab illis ipsis qui eam scripserunt revocatae? quid *gravamina* objicit solum ad avertendam romanam causæ illius cognitionem, veluti communem oratorum locum, in medium allata?

VII. De Benedicto XIV quod tertio loco addebatur, ignoscat Febronius si suspectum mihi esse dixero, nisi tanti pontificis sententia ipsis ejus verbis redatur. Quid enim? Credamne ego, amplissimæ littératuræ pontificem latuisse, quid de Germaniæ concordatis plures ejus decessores senserint, atque decreverint? Egregiam nempe querelarum de infraictis

(1) Apud eumdem Raynald. ad ann. 1303, num. 10.

a romana sede ejusmodi concordatis confutationem (*vetus enim hæc est cantilena a male feriatis hominibus sœpe itera*) ad imperii ordines pridie kalendas septembres an. 1457 misit Callixtus III (1). Inde vero concordatorum usum ursere semper romani pontifices : ita Clemens VII in constitutione 4 juli an. 1534 edita (2) qua collationes beneficiorum *contra tenorem concordatorum factas aut faciendas nullas esse declaravit* ; inio Julius III in constitutione (3) 14 sept. an. 1554 diserte latet, *quæ ex pacto constant*, ut concordata hæc inter partes habere se asserit, absque partium consensu abrogari non posse. Similia legas in constitutione Gregorii XIII 6 junii an. 1572 evulgata ; in brevi Clementis VIII ad Rudolphum II 15 januarii 1603 misso in causa bremensis præposituræ ; in Mōtu proprio Pauli V *Ex pastoralis officii* an. 1613 Kal. apr. (4) ; denique, ne longior sim, in brevi ab Urbano VIII ad Ferdinandum II scripto an. 1624, in causa præposituræ halberstadiensis (5). Fieri igitur n̄equit ut dociliissimus Béneictus XIV, cuius doctrinam omnes suspicimus, capitulo cathedrali leodiensi *absolute rescriperit*, pontificiam potestatem concordatis Germaniae non astringi. Id ad summam affirmari, quod Chockierus, Gonzalez, Nicolarts, Branden, Laymanus, Schwarzius (*in imp. Princ. eccles. p. 18*) aliquie magna consensione tradunt: summum pontificem, *de via extraordinaria et ex plenitudine potestatis, se solo absolute posse, ex causa boni publici seu necessitatis Ecclesiae, concordatis derogare*, quemadmodum derogavit imperatoribus primas preces concedens. Verum nihil hic est unde ne inique opprimantur germanicae Ecclesiae permiscantur. Neque porro quidquam est, quod ex contestata illa apostolici nuntii de *Aurea* denuntiatione sibi metuant. Nam non eo illa spectabat ut ne romana curia ab inferendis germanicae nationi gravaminibus in ea capitulatione contentis prohiberetur (febroniana hæc est hariolatio plena fraudis et malevolentiae) ; sed ut apostolica sedes ab impacta sibi tot gravaminum calumnia vindicaretur. Nimurum a Caroli V temporibus, quibus falsi Ecclesiae emendatores, ut aliquam suæ ab ea secessionis causam pretexerent, romanam sedem maledictis et criminationibus, veluti crudelissimam cæterarum omnium Ecclesiarum dominatricem incessebant, in cæsaream capitulationem callide relatum fuerat capui de curia romanae gravaminibus ; quod deinde an. 1653 in Ferdinandi IV capitulatione

(1) *Eius synopsim lectu dignissimam exhibet Spondanus ad hunc annum, num. 4 et 5.*

(2) *Eius initium : Admonet nos.*

(3) *Decet Romanum.*

(4) Apud Chockier in reg. VIII, gloss. 11, n. 24, ubi pontifex in casu provisionis cujusdam a prædecessore suo cum expressa derogatione concordatorum *Germaniae prætense*, declarat, *nec sue unquam mentis aut intentionis, nec prædecessoris sui fuisse, dictis concordatis per provisiones hujusmodi derogare, aut in aliquo laddere, ac iteras desuper obtentas subreptitiis et obreptitiis, ac præter et contra prædecessoris sui siuamque intentionem, quoad derogationem concordatorum habendas esse pronuntiat.*

(5) Vide Leodiensem canonicum Nicolartsum in *Praxi beneficaria ex concordatis desumpta*, t. III, dub. 1, § 3; et P. Ignatium Schwarz in imperii Principe ecclesiastico, ad lineam 4, pag. 15.

protestantium, aliorumque etiam catholicorum westphalicæ pacis compositionem nuper ab Innocentio X damnatam fuisse ægre ferentium, artibus studiisque auctum repente fuit, inscio apostolico nuntio, atque in duo capita (erant illa 16 et 17) tributum. Ubi ad Leopoldi imperatoris electionem deventum est, an. 1658, Sanfelicius, consentinus archiepiscopus atque ad procerum germanorum conventum apostolicus nuntius, omni viisu contendit ut bina illa capita romanæ sedi injurya corrigerentur. Verum nimis festinanter ea electio maturata fuit, ut nuntius illud, quod optabat maxime, assequeretur. Hoc tamen impetravit, ut electores, de jactatorum gravaminum falsitate convicti, scripto quod ex moguntina curia emitti jusserunt conficta ea gravamina agnoverint, atque in nova capitulatione se capita illa emendature, atque adeo deleturos affirmitate receperint. Quæ haec tenus dixi, ex ejusdem Sanfelicii diario constant, quod an. 1717 Neapoli prodit (1). Quid ergo miratur Febronius, quid queritur, præstantissimum summi pontificis nuntium an. 1742 quartum et decimum novæ capitulationis cæsareæ caput (quo prioris capitulationis 16 et 17 continebantur) abolendum contestato denuntiasse ? Num id factum ut romana curia in germanicam nationem licentius saeviret ? an non potius, ut de antiqua pollicitatione electores commonerentur, et apostolicæ sedi de tam atroci diurnaque injurya tandem aliquando satisficeret (2) ? Pudeat igitur Febronium vanisimis hisce commentis romanæ Ecclesiae insultasse.

VIII. Haec tenus de universalis Ecclesiae libertate, ac de communis apud illam jure ejusque exceptionibus, quas universis Ecclesiis communes esse Febronius vellit. Ad peculiarium Ecclesiarum libertates quod attinet, duplex earum genus esse video: alterum jurium ac privilegiorum, alterum consuetudinum. Ad illud libertatis genus pertinet canon sextus nicæni concilii, ubi decernitur: *Antiqua consuetudo servetur per Egyptum et Libyam, ut alexandrinus episcops horum omnium habeat potestatem. Similiter autem et apud Antiochianas et terasque provincias suis PRIVILEGIA serventur Ecclesiæ. His autem nunquam apostolica sedes derogavit, nisi publicum universalis Ecclesiae bonum id postulasset. Id enim, ut ad Proclum Constantinopolitanum Xystus III scribebat (ep. 9, col. 1264 edit. Gensi.), optimo convenit et Deo dignissimo sacerdoti, ut et ad se pertinentia qua potest cura custodiat, et alios fratribus suis*

(1) *Indicatam electorum declarationem habes hujus diarii pag. 238 ac 240.*

(2) At enim in capitulationibus cæsareis capita illa etiamnum existant. Non nego. Sed illud primum animadverti velim, quæcumque in germanicis illis conventionibus aguntur, properari omni, nihilque electoribus antiquis est quam ut inter se de electione conveniat, ut publica imperii aut privata ipsorum negotia quam ciliissime expediantur. Quapropter externis rebus perpendendi tempus et voluntas deest. Deinde uti politici viri pridem observarunt, in novis capitulationibus non modo nihil unquam omnissum est quod superioribus contineretur; sed plura etiam addita, quibus cæsarea potestas arctioribus semper finibus circumseribatur, electorum vero et imperii principum auctoritas magis magisque amplificetur. Anne igitur qui hoc rerum recurrente statu ad imperii caput non habetur respectus, eum ad Ecclesiae caput non haberimur ?

debita minime inquietare vel temerare ex aliqua parte permittat, MODERATIOREM HONORIFICENTIAM suam majore gloria servaturus; si nihil licere contra morem veterum attentantibus sinat. Enimvero quantum S. Leo M. Anatolii conatus obstiterit, ne a nicenis patribus confirmata antiochenæ et alexandrinæ sedium privilegia violarentur, notissimum est. Huc spectat, quod idem S. Leo ad Maximum Antiochenum scripsit (ep. 119, Ball. edit. col. 1214): Etsi diversa nonnunquam sunt merita præsulum, jura tamen permanent sedium: quibus etsi possint æmuli perturbationem aliquam fortassis inferre, non tamen possunt minuere dignitatem. Unde cum aliquid pro antiochenæ Ecclesiæ privilegiis dilectio tua agendum esse crediderit, propriis litteris studeat explicare, ut nos consultationi tuæ absolute et congrue respondere possimus. Eadem fuit Gregorii M. sententia; in epistola enim ad Eulogium Alexandrinum ait (ep. 30, lib. VIII Maur. edit.): Nec honorem esse deputo, in quo fratres meos honorem suum perdere cognosco. Meus namque honor est universalis Ecclesia. Meus honor est fratrum meorum solidus vigor. Tunc ego vere honoratus sum, cum singulis quibusque honor debitus non negatur. Neque aliter eorum successores sese gesserunt; quin etiam quarumcunque sedium jura ac privilegia strenue asseruerunt, sæpe etiam amplificarunt.

IX. De consuetudinibus nunc dicendum. Illud vero statim moneo, ne turpem Ecclesiæ servitutem imponi quis censeat, ut cuiquam alicujus Ecclesiæ consuetudini obstat Romam intelligit. *Licet enim, ut Gregorius IX sapientissime monet ap. Cum tanto de Consuetud., longævæ consuetudinis non sit vilis auctoritas, non tamen est usque adeo valitura, ut juri positivo (quid si naturali?) debeat præjudicium generare, nisi fuere rationabilis, et legitime præscripta. Asiatici cerle, qui luna 14 pascha cum Judæis celebrabant, ac rebaptizantes hæreticos Africani antiquam suarum Ecclesiæ consuetudinem prætexebant: utramque tamen non solum romani pontifices, sed etiam concilia improbarunt. Sed a Germania non discedamus. « Jure eligendi episcopum capitulis (apud Germanos) asserto, inquit Benedictus XIV (De Syn. diœces., lib. XIII, cap. 13), inoescere coepit et usus quasdam ineundi pactiones conventionesque inter eligendum, et cahonicos: quæ quamvis fortiasse, cum primum inveniæ sunt, ad publicam referrentur utilitatem optimumque régimen diœcessis, ac ipsius quoque principatus, etiùm episcopali dignitaté conjuncti; non ita multo post in eversionem juris episcopalis, privatumque nonnullorum, et potissimum electorum, commodum utilitatemque deflexere... Clarae memoriae Carolus V imperator abusum hunc expressè detulit ad Adriatum VI, pontificem, datis ad eum litteris anno 1522... Vel solæ communis canonici juris sanctiones satis superque fuissent, ut pronuntiari tuto posset, hujusmodi pacta, quamvis juramento firmata, damnabilia esse, et nullo modo servanda. Quid ergo? Num consuetudinibus nomine toleranda? Minime vero. Religiosi Germanie episcopi suis in synodis diœcesanis vel provin-*

cialibus, non pretermiserunt memorata pacta quantumvis jurata improbare, simulque definire, eadem nullo modo esse servanda: quemadmodum videre est in diœcesana synodo herbipolensi habita anno 1453, et in duabus provincialibus synodis, altera coloniensi, moguntina altera, habitis sub Paulo III pontifice maximo.... Id ipsum præstiterunt romani pontifices. Et primo quidem Martinus V, uti ex eodem libro habetur, cardinali Juliano, suo et apostolicæ sedis legato, in mandatis dederat, ut Sigismundi imperatoris precibus studiisque obsecundans, irrita ac nulla pronuntiaret pacta quæ bambergensis episcopus cum suo capitulo inierat, licet is jurasset, se promissa præstiturum, nec emissi juramenti absolutionem petitum, quin imo nec ea quidem sponte oblata se unquam usurum. Accesserunt postmodum duæ romanorum pontificum constitutiones, in Bullarium romanum relatæ: S. Pii V altera, cui initium Durum nimis et incommode, altera Gregorii XIII, incipiens Inter apostolicas, quæ sæpe memoratis pactis, seu capitulationibus vim omnem et efficaciam ademerunt. Cum Clemens VIII cardinali Madruti, legatum de latere, misisset ad Rodulphum imperatorem, inter cæteros abusus, quibus ipsi pro viribus consulendum demandavit, recensita fuerunt capitulationes et pacta, de quibus nunc occurrit sermo... Capitulationes vero quas canonici colonienses, brixienses et uratissienses, cum suis episcopis ante electionem inierant, decretis suis obliterarunt, proscripteruntque Urbanus VIII, Innocentius X et Alexander VII, summi pontifices... Verum solemnior actus, quo abrogatae fuerunt hujusmodi capitulationes; quamvis juratae, procul dubio est constitutio fel. record. Innocentii papæ XII. Etenim herbipolensis episcopus, anno 1678, antequam eligeretur in episcopum, cum suis electoribus in certa quædam pacta convenerat, quorum observantiam juramento pollicitus fuerat: sed cum subinde datum juratamque fidem servare detrectaret, eaque de causa acerrima lis et controversia excitata fuisse, cōposita illa fuit mediante concordia, seu transactione, quæ viguit ad vitam pacisentis episcopi. Eo autem vivis erepto, cum in successorem episcopum electus fuisse Joannes Godefridus de Guttenberg, isque similiter anno 1684 cum electoribus quasdam jurasset capitulationes, subindeque ad sanctam sedem recursum habuisset, ut a præstiti jura menti vinculo solveretur; hujus rei examen magno magistro theutonici ordinis delegatum primo fuit. Renuente autem capitulo jura sua coram eo deducere, causa peculiaris congregationis in romana curia deputatae judicio discutienda dirimendaque commissa fuit: pluribusque ab anno 1692 et deinceps editis resolutionibus, tandem Innocentius pontifex anno 1695 suam evulgavit constitutionem, incipientem Ecclesiæ catholicæ, quæ in illius Bullario legitur num. 51, quæque summo omnium plausu per Germaniam excepta fuit... Per eam itaque Innocentius pontifex non solum præcedentes Pii et Gregorii suorum prædecessorum sanctiones confirmat et innovat; sed

ut abusum capitulationum, pactionum, conventionum, concordatorum, ac statutorum, radicitus elevat, pactiones et capitulationes ante electionem inter eligendum et electores iniri solitas distinguit ab aliis que sunt electione jam absoluta: et quidem illas que electioni praecedant, omnes omnino interdicunt, nullasque ac irritas fore declarat, edicens ne ipsae, quantumvis juramento firmatae, servari debent... Reliquarum autem, que electionem subsequuntur executionem suspendit, quousque supremo sanctae sedis iudicio subjectae, cognitae, probataeque fuerint. Videbuntur nonnullis romani pontifices germanicarum Ecclesiarum libertatem hisce constitutionibus violasse. *Hinc illæ lacrymæ*, inquit Schwarzius (1), *hinc illæ lites atque querimonia*, que dudum in Germania agitatæ, multis pontificiis constitutionibus atque legibus compositæ, nihil secius etiamnum valent, eo magis quo minus in hisce rebus Germani RR. PP. leges ferre possunt. Nemo tamen prudens noxiæ hanc libertatem debuisse a romanis pontificibus vindicari affirmarit, sed potius cum eodem Schwarzio adversantem et repugnantem æquissimis hisce apostolicæ sedis legibus pervicaciam reprehendet.

X. Igitur dum de locorum consuetudinibus agitur, antequam ad insoltem Ecclesiarum libertatem earum observationem pertinere pronuntiemus, videndum ne pravae sint eæ consuetudines, ac cum receptis iuribus pugnant. Ubi iis nihil noxiæ insit, atque ad illud consuetudinum genus spectent, quod ἀδιάφορον dicimus, illud Leonis IX obtinebit (*Cap. Scit sancta, distinct. 20*): *Scit sancta romana Ecclesia, quod nihil obsunt saluti credentium diversæ pro loco et tempore consuetudines, si illis canonica non obsistat auctoritas, pro qua eis obviare debeamus: unde nihil judicamus ei debere, vel posse resistere.* Idque eo magis romanis pontificibus cordi erit, si quid publicæ tranquillitati metuendum sit, consuetudine aliqua de medio sublata. Quid Benedictus XIV egerit, cum sibi ab Hispaniarum rege Philippo V propositum fuisse, in Castellæ, Legionis, et Indiarum regnis hunc morem ab immemorabili tempore inductum esse, ut sabbati diebus animalium intestina, ac extremæ partes, ut sunt pedes, alæ, et cõlla, comedenter; verum ad scrupulos omnes ex animis hominum timoratæ conscientiæ evellendos, auferendamque licentiosis occasionem edendi reliqua cum scando et derisione, optime factum fore, si prædictorum regnorum incolis tandem permitteretur quascunque animalium carnes diebus sabbati comedere; ex ipso discamus: « Nos, inquit (*De synodo diæces., lib. XI, cap. 5, n. 7*), omnem opportunam diligentiam adhibuimus, ut et expositæ rei subsistentiam plane compertam haberemus, et tuto statuere possemus an hujusmodi petitioni annuendo, animarum utilitatibus consulturi essemus, aut potius aliquod ipsis detrimentum allaturi. Cum autem omnes, quorum fide, ac consilio hac in re usi fuimus, in eam sententiam convenerint, ut satius esse judicaverint, id quod petebatur, conce-

dere; siquidem plerique jam publice et frequenter receptæ consuetudinis limites transgrediebantur; idque malum non alia ratione corrigi poterat, quam vel omnino interdicendo ne sabbati diebus extremæ et internæ animalium partes comedenterent, id quod maximas in iis regionibus turbas excitasset; vel permittendo, ut cæteræ omnes animalium partes ibidem prædictis diebus comedи possent: nos datis ad archiepiscopum nazianzenum, apostolicum nuntium per Hispanias constitutum, litteris in forma brevis sub data diei 22 januarii anni 1745 eidem facultatem concessimus, ut, veris existentibus narratis, nostro nomine et auctoritate permitteret, ut per eas regiones, in quibus asserta immemorabilis consuetudo vigere dignosceretur, quæcunque animalium carnes diebus sabbati, alioquin jejunio non dicatis, comedi possent. Tyranni scilicet, ut Febronius reluctetur, non sunt romani pontifices, neque peculiaribus locorum Ecclesiarumque consuetudinibus ita inimici, ut nulla habita publicæ rei ratione, evelli illas, ubi a romanæ Ecclesiæ moribus dissideant, præceptis minisque contendant. Abest hoc plurimum ab apostolicæ sedis indulgentia ac moderatione. Optant illi quidem, ac sanctis Innocentio I (*ep. ad Decentium, col. 856 edit. Coust.*) et Leone M. ducibus optant, quod a principe apostolorum Petro romanæ Ecclesiæ traditum est, ac nunc usque custoditur, ab omnibus debere servari, nec superinduci aliquid, quod aut auctoritatem non habeat, aut aliunde accipere videatur exemplum. Nihilo tamen minus pro sua æquitate, ac mansuetudine diversas quoque consuetudines patiuntur, quæ cum innocue sint per se, absque tamen publicæ tranquillitatis impedio aut etiam periculo auferri nequeant. Apage igitur injustum amittendæ libertatis metum, nisi pontificiæ auctoritati modus ad Febronii mentem adhibeatur.

CAPUT IV.

Religiosorum cœtuum ab episcopali auctoritate immunitas, aliaque ejusmodi privilegia, que inter romane curiæ abusus a Febronio percensentur, nec æquitatis fines prætergrediuntur, et multis nominibus in publicam universalis Ecclesiæ utilitatem cedunt.

I. De regularibus cœtibus ab episcoporum auctoritate immunibus sedique apostolicæ immediate subjectis in *Antifebronio* eatenus egi (*t. II, lib. V, cap. 1 a num. 5*) quatenus ad vindicandam a Febronii cavillationibus romanorum pontificum potestatem necessarium videbatur. Quoniam vero adversarius in suis illis graveolentibus floribus ad opus suum sparsis adversus *Antifebronium*, omni pudore seposito, regularia instituta aggreditur, et quidquid conviciorum ac calumniarum in ea a Guillelmo de S. Amore, a Ricardo Armacano, ab Erasmo, cæterisque id genus nebulonibus excogitatum novimus, breviter complectitur, ut et illa et apostolicam sedem populorum, episcoporum, principum, si fieri posset, odio objiciat; paulo effaciorem eorum defensionem mihi incundam esse video, neque inutilem futuram spero etiam post

(1) In dis de Capitulationibus episcopor. german., § 20.

nuperrimam præclarissimi e minorum conventionalium familia apologiam (1). Tria igitur Febronius statuit: 1º regularium exemptiones monachis in præjudicium juris episcopalis concessas fuisse (t. II, pag. 495); 2º eas esse regulari observantiae noxias (*ibid.*, pag. 498); imo 3º secularibus potestatibus graves (*ibid.*, pag. 501). Ad primum quod attinet, antequam id summa apostolicae sedis injurya poni ostendam, placet Francisci Fontani, regii concessionatoris, in libello parum obvio (2) animadversionem Febronio ob oculos statuere. « Summopere miror, inquit vir doctus (pag. 113), reperiri non paucos privilegiarios, et capitulares, qui pessimo affecti animo insurgunt, non secus atque domini curati et alii nonnulli, adversus religiosos. Næ, illi, quotquot hoc acitant, risum et commiserationem mihi movent; non enim quid agant perpendunt, dum arma movent et subministrant quibus illi ipsi jugulentur. Quid enim, obsecro, eorum conservat capitulares conventus? quis iis tantam subministrat potestatem? unde tot jurisdictiones in omnibus curiis et tribunalibus permultum exagitatae et oppugnatae? unde tot indulta et exemptiones, quibus copiosissime fruuntur? unde permissiones et concessions habendi in suis capitulois decanum, aut aliquem alium, qui parochi fungatur officio? omnia hæc nonne ex benignitate sedis apostolicae, ex bullis, ex summis pontificibus, ex brevibus nostrorum regum, ut taceam concilia, ex quibus tanquam ex fontibus quibusdam profluunt? Quando ergo religiosis bellum indicunt, quid sibi volunt? quos aggrediuntur? quos impugnant? nonne cogitandum esset quod, dum hos prosternunt, seipso perimunt, et seipso concessa exuunt auctoritate, profundentes et abjicientes benevolentiam et gratiam, qua sunt id quod sunt? Egregium sane honorem habent summis pontificibus, regibus et suis antecessoribus, qui suis meritis ac pietate obtinuerunt, et studiosissime conservarunt quidquid illi nunc in eo genere retinent privilegiorum. » Ubi isthaec Febronius considerarit, pacatiore fortassis animo ad ea quæ nunc in suorum dogmatum confutationem subjicio, perlegenda accedit.

II. Nunc igitur primum moneo, ne amplius sibi illud excidere patiatur: *monachos ab OMNI episcoporum jurisdictione exemptos esse*. Nam non solum monasteria, ex tridentini concilii decreto, erigi sine episcopi, in cuius diœcesi erigenda sunt, licentia prius obtenta non possunt (3), sed etiam in illis degentes, utut exempti, episcopis in multis disciplinae capitibus subsunt cum ex tridentinorum patrum sanctione tum ex Grego-

(1) In libro cui titulus: *Saggio compendioso della dottrina di Giustino Febronio, e confutazione della medesima, aggiuntavi un'apologia in favore de' ceti religiosi, que operis altera pars est.*

(2) Is titulus libri: *Responsio ad quæsita cuiusdam pri- marii prælati circa hierarchiam ecclesiasticam, utrum reverendissimi domini episcopi aliisque prælati recte et utiliter personas religiosas ex ordinibus a sede apostolica approbatis in subsidium curæ animarum advocent admittantque?* Excusa ea primum fuit Nancæi idiomate gallico anno 1625; jussu deinde reverendiss. D. Davidis Gregorii Corneri Gottwicensis abbatis latinitate donata, atque anno 1634 Vienæ Austræ recusa.

(3) Trid., sess. 28, de Reform., cap. 3.

rii XIII, Gregorii XIV, Clementis VIII, Pauli V, Gregorii XV, Urbani VIII, Alexandri VII, Clementis X, Innocentii XII, constitutionibus (1); imo si ejusmodi monasterium sit ut in eo quatuor saltem sacerdotes ac duo laici non alantur, illud omnimodæ episcopi jurisdictioni subjectum Innocentius X voluit. Deinde vero quod ad ipsam rem attinet de qua nos inter disceptatio est, velim illud animadvertis Febronius, spiritalem principem esse romanum pontificem; quemadmodum ergo politici principis est familias de se ac de patria bene meritas privilegiis ornare posse, easque non modo a communibus vectigalibus eximere, verum etiam a præfectorum urbium præsidumque provinciarum auctoritate exemptas suæ tantum jurisdictioni subjicere; ita supremo spirituali principi jus esse debet, religiosorum cœtum ob res pro catholica Ecclesia præclare gestas præmiis affi-ciendorum, ac suæ propterea immediatae potestati asserendorum. Nam etsi episcopi ejus vicarii non sunt, uti præfeci urbium ac provinciarum præsides regis vicarii habentur, ad summum tamen pastorem spectat, quemadmodum illorum ovilia aut coactare aut amplificare, ita et oves eis assignare. Quid ergo vetat quominus harum aliquot sibi soli pescendas servet? Atqui hoc demum est quod pontifex facit, dum regularium cœtus uni sibi subjectos esse edicit: oves illas minoribus pastoribus subtrahit, sibique supremo universarum ovium pastori regendas adsciscit. Neque vero id est episcoporum jura invadere. Nonne sæpe contingit ut in alicuius episcopi diœcesi aut etiam principe urbe alterius episcopi diœcesis sese exporrigit? Sic Fæsulanus episcopus in Florentina ipsa urbe suæ diœceseos particulam habet: sic ravennatensis archiepiscopus et cerviensis episcopus in Ferrariensi urbe ac prope ejus moenia parœcias sibi subjectas numerant. Num propterea florentinus aut ferrariensis archiepiscopus sua lœdi jura conqueretur? Minime vero. Id enim ad diœceseos designationem, quæ superioris juris est, omnino pertinet. Sed exemplum profero multo ad rem nostram accommodatus. Parochi intra parœciarum suarum fines unum aut alterum, aliquando plura, sanctimonialium cœnobia habent; fac illos de episcopis queri quod illa ab ipsorum regimine avulsa aliis sacerdotibus, in omnibus quæ ad sacramentorum administrationem ac spiritalem gubernationem pertinent, regenda tradant. Ridebuntur sane; neque injuria. Cum enim episcopi sint omnium intra diœcesim ovium ordinarii pastores ita gregis sui portionem parochis custodiendam credere possunt, ut ex illa ipsa aliquot oves demant, quas vel ipsi per se, vel per alios pascant. Quidni igitur id ipsum supremo christiani ovilis pastori liceat, quin inferiores pastores illatam sibi suoque muneri injuriam doleant?

III. Atque hæc majori in luce collocabuntur, si insigne Febronii mendacium patefiat. *Exemptio, inquit (T. I, cap. 8, § 8, n. 9, pag. 621), regularium*

(1) Quadraginta septem recenset Fagnanus apud Thomassinum [t. I, lib. III, cap. 40]. Vide et indicatum ex minoribus conventionalibus anonymum, pag. 379 et seqq.

*omnibus fere ordinibus communis, habet pro fundamento romanī pontificis monachūm, et absolutam potestatē in omnes diæceses, ac jura episcoporum, tanquam suorum in sacro et universali regimine prætensorum vicariorum; quin et indirectam saltem papæ potestatē in principum jura, Quid indirecta papæ potestas in principum jura ad exemptiones monachorum faciat, quis novit? Num Africani, qui carthaginensi episcopo omnia fere monasteria subjicerant, indirectam Ecclesie potestatē in principum jura propugnarunt? Si ita velis, capitulorum quoque ab episcopis exemptiones indirectam papæ potestatē in principum jura sumere fatendum erit. Cur ergo tot gallicanarum Ecclesiærum capitula etiam post denegatam a cleri sui comitiis hancce pontificis potestatē in suis exemptionibus persrant? (1) Verum de quo loquor mendacium iis verbis subest: *tanquam suorum in sacro et universali regimine prætensorum vicariorum*. Nihil hoc fraudulentius, nihil falsius dici potest. Sæpe de tanta in apostolicam sedem calunnia expositulavimus; expostulabimus semper. Episcopos nemo nostrum *tanquam pontificios in sacro et universali regimine prætensiones vicarios* habet; Ecclesiæ pastores, ac principes, non papæ, sed Christi apud suos, ex institutione præceptaque ab ipso Christo potestate vices agentes agnoscamus ac colimus. Quamobrem monachicum Ecclesiæ regimen aristocracia temperatum cum Bellarmino asseruimus. Quanquam et alterum hic latet mendacium, hasce nimirum exemptiones ex pseudo-isidorianarum epistolarum jure omnes profluxisse. Dixerat enim vero paulo supra, ubi de ejusmodi abrogandis immunitatibus actum Tridenti fuisse narraverat (*t. I, pag. 602*): Sed pervicit pontificia exemptionis fortuna ac potestas, evenitque etiam hic, quod plerumque alias, scilicet, ut in universalis illius episcopatus romani effectibus et sequelis invenientur et agnoscerentur abusus, atque inordinationes, subsistente semper et intacta manente eorumdem effectuum causa; ex quo nec dum detecta falsitate isidorianarum epistolarum, in decretum Gratiani (quod omnibus pro jure erat) illapsarum, tridentinis patribus vix possibile fuerit debellare cum effectu universalem illum et absolutum episcopalum papæ, quem romanarum partium clientes omnibus modis politice sustinere laborabant, quoque stabilito, reliqui episcopi de jure suo proprio lessò cum fundamento queri non poterant. Hoc ergo cum primis detecto mendacio, universa febroniana moles disjicitur. Si enim ante isidorianas epistolas romani pontifices ab episcoporum jurisdictione monasteria emissem com-*

(1) Thomassinus, *t. I, lib. III, cap. 41, n. 2*, ait: Non ergo quod miremur si toties capitula cathedralia Galliarum intercesserent publicationi concilii tridentini in Galliis, cum in eo usque adeo accisa fuerint eorum privilegia. Quantumcumque spondenter et in se recipenter episcopi, nequam jure concilii usuros se, ad capitula sibi rursus subiectienda: suam posse nisi sunt prestare illis fidem, non successorum. Mirandum ergo potius erit, eadem illa capitula ejus concilio promulgationem nunc non urgere, ut accisis ab eo privilegiis plaudant, que indirecta papæ potestati in jura principum apud suos am de medio sublatæ avebant.

periemus, cum supremus in omnes christiani orbis dioeceses romani pontificis episcopatus, tum legitimum ejus ad hæc elargienda privilegia jus confirmabitur. Atque in *Antifebronia* (*t. II, lib. V, cap. 1, pag. 397, seqq.*) multa ejus rei exempla protuli, nempe I Gregorii M., qui classense primum cenobium an. 598, deinde an. 601 in romana synodo omnia saltem Italie monasteria; Honorii I, qui an. 628 boniense; Joannis IV, qui an. 641 duo luxoviensia; Adeodati, qui an. 674 turonense S. Martini; Zachariæ, qui an. 751 fuldense, episcoporum jurisdictioni subtraxit. Stephanus quoque II (ut hoc addam) privilegio suo monasteria a Fulrado abbate fundata exoravit, et omnes, inquit, *causas tuas, vel cœnobii tui PER SEDEM SACRATISSIMAM APOSTOLICAM RECLAMARE LICENTIAM HABEAS, et proprietate tua in omnibus fruari, dum rationes deducere malueris una cum missa Francorum ad sedem apostolicam: et interim nullus te condemnat; potius autem, sicut vere sacratissimæ sedis apostolicæ proprius familiaris, ab omnibus optimi vigoris honorem percipias; ipsaque venerabilia a te ædificata monasteria SUB DITIONE SACRATISSIME SEDIS BEATI PETRI APOSTOLORUM PRINCIPIS confirmata protectione apostolica in omnibus ut tueantur, promulgamus*. Quid ad ista Febronijs? Non adyertit, inquit (*t. II, pag. 495*), Zaccaria modernas exemptiones alterius omnino generis esse quam primæ illæ in eo potissimum consistentes, ut monachi neque de redditibus rationem reddere episcopo, nee permittere tenerentur ut episcopus ad sacrum faciendum veniret in oratorium claustrale, et monasticam solitudinem turbaret... Post hæc multi episcopi, concilia, reges, monachorum pietate tacti, vel ipsi eamdem induserunt, vel ut Romæ exemptionem impetrarent, autores fuere. Fuit harum exemptionum solus finis ut monachi diversis vexationum generibus subtraherentur.... Hactenus exemptiones ad infringendam auctoritatem canonicanam episcoporum minime suffragabantur.... Nescio sane qua fronte Zaccaria immunitates et privilegia, monasteriis a tempore Gregorii M. usque ad seculum X subiuste concessa, quoad substantiam, quoad fontem, quoad justitiam, et quoad bonum ordinem comparare velit cum iis, que deinde monachos ab omni episcoporum jurisdictione exemerunt. Sed nullo hæc negotio repelluntur. Nam quod ad veterum privilegiorum substantiam spectat, non omnia antiquorum pontificum privilegia easdem plane exemptiones monasteriis contulisse haudquaquam diffiteor: fuerunt alia aliis ampliora. Etenim Adeodatus turonensi episcopo faciendo in S. Martini cœnobio ordinationis ac promotionis sacerdotum atque levitarum, vel conficiendi chrismatis, licentiam dederat; at ne conficiendi quidem chrismatis episcopo, in cuius dioecesi luxoviensis S. Columbani et S. Marie monasteria constituta erant, Joannes IV reliquerat facultatem; in ejus enim diplomate pro luxoviensibus monachis legimus: *Chrisma igitur, vel quidquid ad sacra mysteria pertinet, si a patre monasterij fuerit postulatum, A QUO PRÆVIDERIT SPIRITALI PATRE censem*.

mus modis omnibus annuendum; in altero vero pro sanctimonialibus, exigua mutatione, dicitur: A quo præviderit, vel elegerit, spiritali sanctoque dei sacerdote. Verum quæcumque demum ea fuerint privilegia, aliquid tamen episcopalis jurisdictione detrimenti capiebat. Quero jam: qua romani pontifices potestate id episcopis inferrent? Non certe Isidoriana, quæ pondum prodierat, sed Petri, iuno Christi. Quidni igitur hac eadem potestate ut illis licuerit ad eximendos omnino ab episcoporum auctoritate regulares? canones obstant? Non putarij chalcedonenses, quos neque a romana neque ab africana Ecclesia receptos novimus: quinam ergo? Sed obstant. Hi ipsi canones sunt qui omnem plane in monachos jurisdictionem episcopis concedebant: potuere tamen pontifices absque isidorianarum decretalium præsidio his, nunc in uno, nunc in pluribus episcopalis auctoritatis capitibus, derogare; cur in cæteris non potuerunt? At, inquit Febronius (t. II, pag. 495): « Puncta exemptionis [in antiquioribus pontificum diplomatis] ea redeunt, 1° ut episcopus promitteret, se eos ordinaturum monachos quos et quando abbas et congregatio ipsi presentaverit, caus. 16, quest. I, cap. 33 et seqq.; 2° ordinatis functiones in monasteriis liberas fore, cit. caus. et quest., c. 21 et seqq.; 3° episcopum et alios Ecclesiae ministros monasterii bone et oblationes intacte relicturos, caus. 18, q. 2, c. 5. » Fallitur: alia plura sunt, eaque canonica episcoporum auctoritati maxime adversantia. Multo ordinationes et chrismatis confectionem, quas licet ad episcopi dignitatem cum primis pertinentes, Joannes IV luxoviensem monachorum et sanctimonialium episcopo denegavit. Quid ad canonicam episcoporum auctoritatem magis spectat quam de subditorum cœnobiorum causis cognoscere? Harum nihilominus cognitionem episcopis in quorum diœcesisibus Fulradus monasteria condideret, Stephanus II, ut vidi mus, interdixit. Multo autem magis episcopalis auctoritatis est santes corrigere. Atqui hoc quoque jus luxoviensium episcopo Joannes IV eruptum voluit: « Si autem, inquit in privilegii sui diplomate, quod non opiamus, monachi in eodem monasterio constituti, tepidi in Dei amore, aut institutis patrum torpentes quandoque conspiciantur existere, secundum regulas patrum ab abbatе, id est a patre monasterii corriganter. Si autem et ipse in torpore institutæ patrum regule fuerit deprehensus, in aliquam, vel sinistram partem inclinatus, a sede apostolica, sub cuius ditione consistit, constitutus corrigendum, nec enim cuique episcopo danus licentiam sub obtentu reprobationis aliquam in monasterio suam extenderet ditionem, sed ejus capit, id est apostolicæ sedi, pertinere cognoscas. » Quid plura? Omni prorsus jure in bobiense monasterium episcopos Honorius I spoliavit: « Petis, inquit pontifex in privilegii sui monumento Bertulfum abbatem alloquens, petis nos igitur, ut monasterio S. Petri et Pauli in Ecclesia Bobio constituto, quo præesse dignosceris, privilegia sedis apostolicæ largiremur, auatenus sub jurisdictione

*sancæ nostræ Ecclesiæ, cui Deo auctore præsedimus, constitutus, nullius Ecclesiæ jurisdictioni submittaris; pro qua re pijs votis faciles, ac nostra auctoritate, id quod a tua dilectione exposcimur, effectui mancipari volumus; et ideo omnem eujuslibet Ecclesiæ sacerdotem in prædicto monasterio ditionem qualibet auctoritate extendere, atque sua auctoritate, nisi a præposito monasterii fuerit invitatus, missarum solemnitatem celebrare omnino prohibemus. » Neque aliter, si quid video, interpretari possumus ea Gregorii M. verba in synodo romana an. 601: *Neque audeant ibi [episcopi] cathedram collocare, vel quantamlibet potestatem habere imperandi, nec aliquam ordinacionem quamvis leviissimam faciendi.* Quidquamne amplius monachi etiam pseudoisidoriano juri consisi expetere potuissernt? Vides ergo neque perficta, neque ærea me fronte fuisse, quod veteres cum recentioribus monachorum immunitates comparari. Quæ de illarum fonte, justitia ac bono ordine addit Febronius, vel recentioribus accommodari possunt, vel ne veteribus quidem. Harum finis fuit ut monachij diversis vexatigium generibus subtraherentur. At quis alijs illarum finis quam ut regulares comparande perfectioni sue atque animarum saluti liberius vident? Justæ veteres fuere, quod romani pontifices illarum concessu non episcoporum jura invaderent, sed jus suum persequerentur; æquissimum præterea fuit ut qui catholicæ fidei amplificatores essent divinarumque legum custodes ac defensores, a Christi vicario confoyerentur. At quidquamne horum recentibus deest? Eorum fons alijs non fuit quam romani pontificis primatus; idem et harum fons est. Nempe quemadmodum in illis, ita in his elargiendis ob publicum Ecclesiae bonum facultates pro sua potestate circumseribū, episcopis non propter illos, sed propter Ecclesiam concessas.*

IV. Verum Febronius instat (t. II, pag. 491): « Nonne subitaneam hierarchiæ mutationem et status ecclesiastici vicissitudinem indicant amarae illæ querela, quas irrumpti malo mox objecerunt viri de Ecclesia præcipue meriti? Quid aliud voluit Bernardus cum scriberet: *Papam sic suis Ecclesiæ mutilare membris, confundere ordinem, perturbare terminos quos posuere patres: dum non veritus est Eugenio pontifici apertis verbis significare, injustitia esse, sic sua episcopis auferre jura; et non esse in potestate papæ talia largiri: dum ad eundem referri, clamare Ecclesiæ, se truncari, se dismembrari. Murmur, inquit, loquor et querimoniam Ecclesiarum?* Quot fere in his verba, tot recentis doloris ex insuelo grayamine argumenta. Quid nisi novitatem in Ecclesia Dei ante non visam significat Richardus Cantuariensis, quando ait, *papam per exemptiones monachorum a jurisdictione episcoporum eis contumaciam et rebellionem præcipere: dum queritur Joannes Sarisberiensis, monachos effici romanæ Ecclesiæ filios, et quo sibi plura impune liceant, eos se a jurisdictione omnium Ecclesiarum exire?* An de privilegiis monachorum ante seculum X et XI simili stylo scriptore viri sancti, pii et docti? Ignoscat mihi adversarius, si eum non sati

privilegia cum privilegiis contulisse dixero. Nempe si quæ seculis X, XI, atque adeo XII, pro monasteriorum immunitatibus romani pontifices diplomata edidere, cum antiquioribus contendantur, eadem fere illa esse comperiemus. Aliqua hic proferemus. Benedictus VII an. 981 diploma dedit pro monasterio S. Walarici, illudque apostolicæ sedi subjiciens ait (1) : *Et ideo omnem cuiuslibet Ecclesiae sacerdotem in praefato monasterio quamlibet habere auctoritatem, præter sedem apostolicam, prohibemus, ita ut nisi ab abbe ipsius monasterii fuerit invitatus, nec missarum solemnia ibidem quisquam præsumat celebrare omni modo.* Paulo amplius privilegium est quo Benedictus VIII an. 1019 leonense monasterium donavit (2). Præcipua in eo contenta heic adscribo. Per illam itaque auctoritatem quam Christus Dominus Noster beato Petro apostolorum principi et sanctæ Ecclesiae concessit, constituimus et ordinamus, ut nunquam locus ipse, aut res ad ipsum pertinentes, præter Deo et regi (*sic*), alicui submittantur personæ, nullusque mortalium præter regiæ potestatis culmen in praefato monasterio aut in cortibus et castellis, etc.; nec non in servis Dei aut in famulis utriusque sexus, sive etiam in liberis super terras ejusdem monasterii residentibus aliquam ordinatiōnem vel auctoritatem, sive potestatem aut jurisdictionem tenere, vel conversatione monachorum impeditre, seu molestiam inferre præsumat; aut in aliquibus locis ipsius monasterii districtum habere vel judicare, seu aliquod placitum absque licentia abbatis tenere, vel res monasterii invadere aut quovis modo alienare, etc.; sanctum quoque chrisma vel sanctificationis oleum, consecrationis monachorum vel clericorum famulorum et liberorum, seu quidquid ad sacrum ministerium pertinet, a quibuscumque præsulibus fuerint postulata, gratis concedimus et sine reprehensione tribuenda. Consecrationem vero abbatis nobis nostrisque successoribus omni tempore reservamus. S. vero Gregorius VII in diplomate quod pro eodem leonensi cœnobio an. 1078 dedit, alia nonnulla addidit, seu disertius expressit (3). Nec episcoporum quemquam in praefato monasterio ditionem aliquam habere permittimus, et missas publicas præter abbatis voluntatem illic agere prohibemus.... Decimas atque primitias prædecessorum nostrorum auctoritate monasterio vestro concessas, nullatenus deinceps ab episcopis vel episcoporum ministris permittimus usurpari. Chrisma, oleum sanctum, consecrationes altarium sive basilicarum, ordinationes monachorum sive cæterorum clericorum totius abbatiæ, qui ad sacros fuerint ordines promovendi a quo malueritis catholicò accipiatis antistite. Obeunte te nunc ejus loci abbate, vel tuorum quolibet successorum, nullus ibi qualibet subreptionis astutia seu violentia præponatur, nisi quem fratres communi consensu vel fratum

pars consilii sanioris secundum Dei timorem et beati Benedicti regulam elegerint. Electus autem ad romanum pontificem consecrandus accedat (4). Quid vero Eugenius III an. 1147 ferrariensi monasterio concesserit, discimus ex ejus constitutione a Mabillonio edita (t. VI *Annal. in append.*, n. 55, pag. 659). In parochialibus vero Ecclesiis, inquit pontifex, quas tenetis et in quibus beneficia accipitis, sacerdotes eligatis, et diœcesano episcopo præsentatis, quibus, si idonei fuerint, episcopus animarum curam committat, ut de plebis quidem cura episcopo rationem reddant, vobis autem pro temporalibus ad vestrum monasterium pertinentibus debitam subjectionem exhibeant. Sepulturam quoque ipsius loci, et sancti Andreæ de Castro Nantonis liberam esse sancimus, ut eorum, qui se illic sepeliri desideraverint, devotioni, et piæ voluntati, nisi forte excommunicati vel interdicti sint, nullus obsistat. Prohibemus etiam, ut nulli episcoporum liceat ordinationes alias in eodem monasterio facere, et nisi ab abbe ipsius loci fuerit invitatus, missas celebrare.... obeunte vero te nunc ejusdem loci abbate, vel tuorum quolibet successorum, nullus ibi.. præponatur nisi quem fratres communi consensu, aut fratum pars consilii sanioris.., præviderint eligendum, Electus autem benedictionem a quoque episcopo, prout sibi placuerit, accipiat... Denique si contigerit ut abbas accusetur de aliquo crimine non unius episcopi judicio determinetur sententia, sed provincialis concilii exspectetur censura, aut forte si appellare maluerit sedem apostolicam, res ad romani pontificis judicium differatur. Jam vero isthæc cum antiquioribus diplomatis comparemus. Quod indicavimus Benedicti VII pro monasterio S. Walarici, idem omnino est quod Zachariæ pro fuldensi cœnobia datum an. 751. Cætera huc demum spectant : 1° ut nulla in cœnobia romanæ sedi subjecta diœcesanis episcopis sit auctoritas; 2° ut hi, nisi ab abbatibus invitati, missas in monachorum Ecclesiis celebrare possint; 3° ut nullas monachorum, quibus propterea quemcumque voluerint episcopum adire liceat, ordinationes peragant; 4° ut chrisma, oleum sanctum, consecrationes altarium atque ecclesiarum, a quo maluissent, catholicò acciperent antistite; 5° ut liberrima monachis esset abbatis electio; 6° ut electus vel Romam accederet a romano pontifice consecrandus, vel a quolibet, quem deligeret, episcopo benedictionem acciperet; 7° in Alexandri II diplomate pro monachis vindocinensis (an. 1063, apud Mabillon. *Annal.*, p. 690) additur, ut si quis contra eos causari voluerit, papæ præsentia requiratur; 8° quod in Eugenii III (diplomate) pro ferrariensi cœnobia singulare est, ut abbas si quo de crimine accusaretur, non ab uno diœcesano episcopo, sed vel a provinciali concilio, vel, appellatione interjecta, a romano pontifice sententiam ferret. Atqui isthæc [licet non omnibus monasteriis quæ uni apostolicæ sedi obnoxia es-

(1) Mabillon., t. IV *Annal.*, pag. 629, luc. edit.

(2) Illud attuli in italica ejus cœnobii historia an. 1763, a me Venetiis vulgata, lib. II, pag. 90.

(3) *Ibid.*, pag. 106.

(4) Similia invenies in aliis pro eodem monasterio diplomatis Urbani IX, Callisti II (p. 5), Innocentii item II (p. 114) et Eugenii III (p. 117).

sent, etiam post decimum seculum fuere communia] (1) in superiorum seculorum diplomatis legimus. Primum quidem privilegiorum caput diserte exhibent Joannis IV pro lexoviensi monasterio, et Honorii I pro bobiensi diplomata (2) : alterum Zachariae pro fuldensi, itemque Joannis IV pro lexoviensi, atque Honorii pro bobiensi constitutiones sanciunt : tertium et quartum idem Joannes IV, Theodorus quoque pro bobiensi præcipiunt : quintum omnia quæ super sunt apostolica hujus etatis diplomata. Sextum in iisdem Joannis IV et Theodori constitutionibus sub obscure indicatur. Septimum præter Joannis IV diploma Stephanus II pro Fuldradi monasteriis de crevit. Idem privilegium Theodorus Bobiensibus concessit (3) his verbis : *Nec enim cuidam episcopo damus licentiam sub obtentu reprehensionis aliquam in suprascripto monasterio suam extendere potestatem, sed ejus capiti, id est apostolice sedi, si certo zelo Dei et instinctu pietatis innititur, suis epistolis debet suggerere, etc.* Octavum denique qua parte romanam sedem abbatis judicem statuit, ad septimum in antiquioribus constitutionibus, ut indicabam, contentum pertinet ; qua vero ad concilium provinciale abbatis crimen deferri jubet, Febronio provincialium synodorum vindici, improbari nequit. In viam redeo, si cui forte ab ea aberrasse viderer. Quorū Febronius an de privilegiis monachorum ante seculum X et XI simili stylo (quo Bernardus et Richardi Cantuariensis nomine Petrus Blesensis) scripsere viri sancti, pii et docti? Ego vero aio, et hos ipsos Bernardum et Richardum testes do. Si enim eadem fuere monachorum abbatumque privilegia duodecimo seculo, quæ ante decimum, uti hactenus ostendimus, an non quæcumque in illa inventi scripsere Bernardus ac Richardus, ad hanc quoque referri par est? Videat ergo Febronius, quo jure pii isti doctique deumviri seculorum X, XI et XII privilegia aversati tantopere sint, cum ipse superiorum seculorum privilegia eadem plane quæ illa, ad *infringendam auctoritatem canonicanam episcoporum suffragata minime fuisse facteur* (t. II, pag. 496). Aut igitur eos in benigniore sententiam pertrahendos esse, aut illis ipsis exemptionibus quæ ad *infringendam auctoritatem canonicanam episcoporum minime suffragabantur tanto conatu obstitisse*, Febronius dicat oportet.

V. Animadvertis quoque Febronius, quam romani pontifices in monasteriis ab episcoporum jurisdictione vindicandis auctoritatem exercuerunt, eadem plane non solum constantinopolitanum patriarcham in quam plurima cœnobia usum fuisse ; sed duo carthaginensia

(1) Sic ipse Eugenius III in bulla pro conchensi cœnobia apud Mabilionum (t. VI *Annal. in app., num. 66*), electum abbatem, a DIOCESANO episcopo petere benedictionem jubet. Callixtus autem II, an. 1120 monachis vulturnensibus edixerat (*ibid., n. 11, pag. 594*) : « Ut oleum sanctum, et consecrationes altarium, sive basilicarum, ordinationes cœfusunque professionis vel ordinis clericorum, ab episcopis in quorum dioecesis essent acciperent, si ea impondere gratis et sine gravitate voluerint.

(2) Idem legitur in Theodori pontificis pro eodem bobiensi cœnobio constitutione, quam an. 643 datam Ughelius exhibet [t. IV *Ital. sacr., col. 958 recent. edit.*].

(3) Apud Ughellum, l. c., col. 959.

concilia Africæ primatibus asseruisse (1). In his carthaginense anno 534 statuit : « Cætera vero monasteria etiam ipsa libertate plenissima perfruantur : servatis limitibus conciliorum suorum in hæc duntaxat ut quandocunque voluerint sibi clericos ordinare, vel oratoria monasteriis dedicare, episcopus in cuius plebe vel civitate locus monasterii consistit, ipse hujus munera gratiam compleat, salva libertate monachorum : nihil in eis præter hanc ordinationem vindicans, neque ecclesiasticis eos conditionibus, aut angariis subdens. Oportet enim in nullo monasterio quemlibet episcopum cathedralm collocare ; aut qui forte habuerint, habere : nec aliquam ordinationem, quamvis levissimam facere, nisi clericorum, si voluerint habere : esse enim debent monachi in abbatum suorum potestate. Et quando ipsi abbates de corpore exierint, qui in loco eorum ordinandi sunt, judicio congregationis elegantur : nec officium sibi hujus electionis vindicet, aut præsumat episcopus. Si qua vero contentio, quod non optamus, exorta fuerit, ut ista abbatum aliorum concilio, sive judicio finiatur : aut si scandalum perseveraverit, ad primates cujuscunque provinciæ universæ causæ monasteriorum adjudicandæ perducantur, etc. » An non qui ista cum pontificum romanorum privilegiis, de quibus hactenus locuti sumus, diligenter contulerit, statim intelligat, ea hujus concilii verbis magna ex parte fuisse contexta? Ego vero, etsi Bernardi et Petri Blesensis magna apud me auctoritas est, impetrare tamen a memetipso non possum ut aut disciplinam quam orientalis et africana Ecclesiæ habuerunt innocuam atque servarunt, ex eorum sententia veluti episcopali dignitatí inimicam redarguam, aut *non esse in potestate papæ talia largiri consentiam, qualia constantinopolitanis patriarchis et africanis primatibus* licuisse compertum est. Evidem si Bernardi ac Petrum Blesensem ista non latuissent, vix suspicari possum, eos in sua illa sententia perstituros, neque in episcopos, qui sua jura ad romanorum pontificum labefactandam auctoritatem perperam jactarent potius, quam in summos pontifices, qui monachis faverent, nequidquam obstrepentibus episcopis, justa reprehensione usuros fuisse. Quanquam Bernardo alia fuit causa cur in hasce exemptiones invehementur. Animadvertis igitur velim quæ Bernardus ad Eugenium scripsit (*De Consid. lib. III, cap. 4, n. 18*) : « Nonnulla tamen monasteria, sita in diversis episcopatibus, quod specialius pertinuerint ab ipsa sui fundatione ad sedem apostolicam pro voluntate fundatorum, quis nesciat? Sed aliud est quod largitur devotione, aliud quod molitur ambitio impatiens subjectionis. » Vides hic a Bernardo non improbari monasteria, quæ licet sita in diversis episcopatibus, ab ipsa tamen sui fundatione specialius pertinuerint ad sedem apostolicam pro voluntate fundatorum ; » improbare tamen debuerat, si episcoporum jura hinc laederentur. Quod si nullum episcopali jurisdictioni

(1) Confer *Antifebronium*, l. c., pag. 402.

vulnus infligunt « monasteria specialius pertinentia ad sedem apostolicam pro voluntate fundatorum, » unde privilegia, quibus romani pontifices monasteria episcopis olin subjecta in libertatem asserant, suæque sedi vindicent, canonibus adversari efficies? Nihil enim quod ad hæc attinet, quisquam finget aut episcoporum auctoritatij, aut monachorum pietati repugnans, quod in illis quoque reprehendere æquo jure non possis. Nam quod prius episcopis paruerint, non ejusmodi jus in illa episcopis contulit, quod circa injuriam auferri uti a conciliis ita etiam a romano pontifice nequeat. Nisi hoc admittas, non posset pontifex novos ordinare *episcopatus ubi hactenus non fuerunt*, quod tamen eum posse Bernardus affirmat (*ep. 151*); novorum enim episcopatum institutio fieri nequit, quin ex disjectis alienarum dioecesium partibus coalescat. Hoc unum ergo Bernardus reprehendit: effrenem abbatum monachorumque *ambitionem*, qua ducti, a romanis pontificibus istiusmodi privilegia impetrabant, sæpe etiam extorquabant. Nam quid si Bernardum ipsum pro monachis suis privilegium, quo episcopis in illos auctoritas non auferretur quidem, sed tamen coerceretur, ab Innocentio II imprestatte ostendero? At presto ad id est Innocentii ipsius diploma inter S. abbatis epistolas a Mabillonio vulgatum (*t. I oper. S. Bern., ep. 552*). In eo primum Innocentius Bernardi in romanam Ecclesiam studium extollit, deinde ait: « Quamobrem *TUIS DESIDERIIS ACCOMMODANTES ASSENSUM*, B. Mariae Dei genitricis monasterium, cui Deo auctore praesides, cum omnibus ad ipsum pertinentibus, apostolice sedis patrocinio communivimus; » tum prohibet « ne aliquis archiepiscopus aut episcopus Bernardum vel successores ejus, seu aliquem abbatem cisterciensis ordinis, nisi pro fide, ad concilium vel synodus venire compellat; » liberam præterea monachis abbatis *sore electionem* decernit; item « *Conversos*, inquit, qui monachi non sunt post factam in cisterciensium cœnobij professionem nullus archiepiscoporum, episcoporum vel abbatum sine vestra grata licentia suscipere, aut susceptum retinere præsumat, » denique ab illis decimas *expeti* vel *recipi* yetat. En privilegia, satis illustria, quæ episcoporum auctoritatem in multis lœdebat; neque tamen illa Bernardus ab Innocentio petere dubitavit. Quid igitur Bernardus redarguit? Iterum dico: abbatum monachorumque *ambitionem*. *Hinc in opusculo ad Henricum Senensem*, quod in veteribus editionibus inter S. abbatis epistolas locum habuit, epistola 42, quæ prænotabatur: de Abbatibus, aiebat: « Aperte indicant guidam horum quid cogitent, dum multo labore ac pretio apostolicis adeptis privilegiis per ipsa sibi vindicant insignia pontificalia, utentes et ipsi, more pontificum, mitra, annulo, atque sandaliis. Sane si attenditur rerum dignitas, hanc monachi abhorret professio. Si ministerium, solis lique congruere pontificibus. Profecto esse desiderant quod yideri gestiunt, meritoque non queunt esse subjecti quibus iam ipso se comparant desiderio. Quid si et nomen

eis conferre privilegiorum posset auctoritas, quanto putas auro redimerent ut appellarentur pontifices? Quo ista, o monachi? Ubi timor mentis? ubi rubor frontis? Quis unquam probatorum monachorum tale aliquid aut verbo docuit, aut reliquit exemplo? Duodecim humilitatis gradus magister vester edisserit, propriisque distinguit descriptionibus. In quo, quæso, illorum docetur, aut continetur, ut hoc fastu delectari monachus, has querere debeat dignitates? Ex Bernardo sumpta sunt, quæ Petrus Blesensis ad Alexandrum III cantuariensis archiepiscopi nomine scripsit. Quamobrem idem est de utroque ferendum judicium. Erat tamen aliud quod Richardum pupugerat, nempe malmesburiensis abbatis audacia, suo episcopo subesse detrectantis « eo solo accepto, quod abbas quasdam exemptionis suæ litteras prætendebat, quæ in filio et bulla videbantur vitiosæ, stylumque romanæ curiæ minime redolebant, ideoque, et eas falsitatis episcopus arguebat. » Quamobrem his verbis epistolam clausit: « Scimus equidem, quod ob quietem monasteriorum et episcoporum tyrannidem has exemptiones plerumque romani pontifices induiserunt. Verumtamen in contrarium res versa est. Monasteria enim quæ hoc beneficium damnatissimæ libertatis, sive apostolica auctoritate, sive, quod frequentius est, *bullis ADULTERINIS* adeptæ sunt, plus inquietudinis, plus inobedientiæ, plus inopiae incurrerunt... Si ergo malmesburiensis abbas, qui apud nos reputatur arbor sterilis, sicut fatua, et truncus inutilis, ad vos venerit, vel miserit, vitam et opinionem illius in libra justitiae appendatis, nec illius admittatis privilegia, donec manifeste liqueat ex collatione scripturæ et bullarum, quo tempore, et a quibus patribus sint indulta. Falsiorum enim præstigiosa malitia ita in episcoporum contumeliam se armavit ut falsitas in omnium sere monasteriorum exemptione prævaleat, nisi in decisionibus faciendis judex veritatis exactor districtissimus intercedat. » Joannes quoque Sarisberiensis (*Polycratici lib. VII, cap. 21*) apostolice sedis immunitates carpebat; sed qua de causa? quod caritatis obtenuit, revera libertatis studio peterentur. « Ad Ecclesiam, inquit, romanam confugunt, quæ, mater pietatis, religioni consuevit providere quietem. Implorant opem ejus, protectionis implorant clypeum; ne cuiusquam possint malignitate vexari, et sc possint plenius eximere, et caritatis exhibere manus, ne decimas dent, apostolico privilegio muniuntur. » Audistin? A persolvendis decimis Bernardus, ut suum monasterium, ceteraque cisterciensia cœnobia eximerentur, postulavit: Sarisberiensis tamen hanc ipsam immunitatem reprehendit; atque ex fine, qui innocuus, atque adeo laudabilis Bernardo fui, sed aliis quos Sarisberiensis sugillat, corruptus depravatusque.

VI. Alterius, multoque præstantioris generis sunt mendicantium ordinum immunitates; ex enim cum ad divini verbi prædicandi, excipiendarum confessionum, a reservatis casibus absolvendi facultatem

potissimum referantur. Ipsam christiani gregis scandi potestatem episcoporum maxime propriam atque adeo præcipuum proprius attingunt. Sed illud Febronius animadvertere debuit, hæc privilegia a tridentinis patribus secutisque pontificibus ita fuisse temperata, ut episcopis nihil fere sue auctoritatis decedat. Apposite ad hanc rem Franciscus Fontanus, in ea quam superius appellavi responsione, episcopos alloquitur (pag. 128): « Quid magnitudini regularium inest quod vel animum vel oculos vestros possit offendere, qui etsi centies essent majores quam de facto sunt, tamen eos quoties vobis lubitum est ad pedes vestros abjectos videbitis? Concionandum est? ad pedes vestros prostratos habetis; sacri ordines suscipiendi? en ad vestros pedes supplices cernitis. Petenda est potestas confessiones audiendi intra vestram dioecesim? iterum jacent ad vestros pedes. Necessaria est aliqua extraordinaria et peculiari facultas ad absolvendum a casibus vobis reservatis? iterum ad vestros se projiciunt pedes. Iis ad vestras reverendissimas dominationes accedendum, vel ab iisdem recedendum est? continuo ad vestros se pedes prosternunt. Quæ cum ita se habeant, timerine potest ne ii qui fere continuo cum omni humilitate ante oculos et pedes vobis adsunt, vobiscum de magnitudine velint competere et concertare, vel certo animo designatum habeant vestram eminentiam deprimere, cum inclinato ad vestros pedes capite, in singula momenta vestrum nutum exspectent. » Præterea si romanis pontificibus evagelice fidei præcones, quoquæ Ecclesiæ ampliatio atque animarum bonum posceret, mittere integrum semper fuit; si ordinarii sunt universæ Ecclesiæ pastores, ut alibi ostendimus; si, pro supra in Ecclesiam potestate, potuerunt, assentiente, imo plaudente tridentina synodo, graviora aliqua crimina sibi reservare; quid episcopalium jurum violarunt, dum in regulares ordines, quo facilius utiliusque curande populorum saluti vacarent, ejusmodi privilegia contulerunt? At S. Franciscus Assisiæ filii suis hoc præceptum testamento reliquit: *Principio fratribus universis per obedientiam quod, ubique sint, non quadrant petere aliquam litteram in curia romana* (Febron., t. I, pag. 609). Non nego; verum Franciscum sui interpretarem videre Febronius apud Wadingum facile poterat (ad ann. 1219). Hæc scilicet fratribus suis humillimus Franciscus: *Hoc itaque sit nobis singulare privilegium, nullum privilegium habere, per quod elevemur in superbiam, vel in quo confisi velimus ulli præjudicium aut lites excitare: sed ea tantum postulamus a sancta sede apostolica, per quæ ejus fidem dilatare, Deo obsequium præstare, et animas lucrari valeamus, cum prælatorum bona venia, et sancta pace populorum.* An qui fratres ut ea postularent a sancta sede apostolica, per quæ ejus fidem dilatare, Deo obsequium præstare, et animas lucrari valerent, hortatur, præcipere potuit ut nullum omnino a romanis pontificibus privilegium impetrarent? At id cum prælatorum bona veniam fieri Franciscus jubet. Ita est; verum hoc ad

corespondum spectat prudentiæ legibus privilegiorum usum, non ad cohibendam apostolice sedis in iis conferendis potestatem. Eapropter in regula (Cap. 9), *Fratres, inquit, non prædicent in episcopatu alicujus episcopi, cum ab eo illis fuerit CONTRADICTUM.* Non ait, cum facultatem ab illo non impetrarint, sed cum ab eo illis fuerit contradictum. Nempe Francisco sumpta episcoporum venia satis erat, quemadmodum S. Bonaventura animadvertisit; at vero ubi palam obstitissent episcopi, prudentia poscebat ut fratres a sacris concionibus abstinerent, ne scandalo id esset populis, urbibusque perturbationi.

VII. Hactenus de privilegiorum apostolicorum jure. Nunc altera illa Febronii thesis ad examen vocanda, qua exemptionem monachorum regulari observantiae noxiæ esse pronuntiat (t. II, pag. 498). Ac tria potissimum sunt quæ summam Febronii oscitantiam ineptiamque testantur. Primum igitur habeat, nihil ad enervandam oīum monachorum disciplinam magis contulisse quam quod monasteria episcopis immediate subessent. Haud equidem miror eum, qui jure-consultum se fingat, isthæc ignorasse: miror magis Benedictum Oberhauserum, qui monachus fuerit, eo imprudentiæ devenisse, ut tantæ absurditatis auctor et testis esse potuerit, ubi ait: *Certo certius recentiora instituta et monasteria sese a tanta necessitate et copia reformationum dispensare potuissent, si semper in antiqua subjectione episcoporum perseverassent: EXEMPTIONE ENIM MAXIME PERDITA EST RES REGULARIUM.* Sed hujusmodi scriptoribus haud sibi fidendum tandem Febronius discat. *Exemptione maxime perdita est res regularis?* At exempla monasteria non erant, de quibus trosleyanum concilium an. 909, ibi tamen abbates laici cum suis uxoriis, filiis et filiabus, cum militibus et canibis morabantur, atque adeo in monasteriis regularibus laici in medio sacerdotum et cæterorum religiosorum, ut domini ac magistri residentes, velut abbates de illorum vita et conversatione ac regula sibi penitus ignota, perverso ordine dijudicabant (Conc. trosl., cap. 3). Exempta monasteria non erant, de quibus toletana concilia III et IV; illud tamen (Cap. 20) querebatur: *Cognovimus episcopos per parochias suas non sacerdotiter, sed crudeliter deservire, idque præsentim in monasteria, hoc vero (Can. 51) aiebat: Nuntiatum est præsenti concilio quod monachi, episcopali imperio, servili operi mancipentur, et jura monasteriorum contra constituta canonum illicita præsumptione usurpentur; ita ut pene cœnobio possessio fiat, atque illustris portio Christi ad ignominiam servitutemque perveniat.* Exempta monasteria ante Gregorium M. non erant; sanctus Iacobus pontifex in romana synodo ap. 601 profitebatnr, in pluribus monasteriis multa a præsulibus præjudicia atque gravamina monachos pertulisse. Quamobrem cum ea de causa Gregorius monachos in libertatem asserendos esse judicasset, concilij patres exclamarunt: *Libertati monachorum congaudemus: et quæ nunc de his statuit beatitudo vestra firmamus.* Alia in hanc rem addi possent. Unum sufficiat. Cl. Mabillonius (quo-

cum an doctrina comparandus monachus Oberhauserus?) collapsam octavo atque ineunte nono seculo in Galliarum et Germaniae cœnobiis disciplinam deplo- rat, dumque tanti mali causas inquirit, tres præcipue agnoscit (1) : abbatum nimiam severitatem in aliquibus monasteriis, nimiam in aliis indulgentiam, communem abbatibus et monachis divitiarum cupiditatem, et quæ inde, supremo sic in ejus viii pœnam disponente Numine, consequi solet, monasteriorum inopiam. Suberant tunc enimvero episcopis monasteria; nec tamen tantam ab his illi perniciem averte- runt. Et patienter feram, mihi a Febronio Oberhau- serum objici, qui *exemptione maxime perditam esse rem regularem nihil tot seculorum experientia edo- etus, nihil amplissimis in suos benedictinos ab apo- stolica sede collatis beneficiis commotus, nihil erga tridentinam synodus reverentia tactus, confidentis- sime effutus?*

VIII. At quod huic malo remedium? Dicam equi- dem, et hinc alterum promam adversus febronianam in regulares ordines malevolentiam argumentum sane ineluctabile. Ut primum Benedictus Ananiensis de instauranda monastica disciplina cogitavit, necesse visum fuit ut monasteria, quæ antea discreta ab invicena et sejuncta erant, in unum veluti corpus coalescerent, et ab uno generali præfecto regerentur. Verum id tunc potius adumbratum fuit quam per- fectum. Benedictio enim terris erepto, qui unus tanto oneri par videbatur, paulatim ad antiquam monaste- riorum disjunctionem monachi deflexere. Bernoni cum primis; cæterisque qui post eum Cluniaci flo- ruerunt, sanctissimis viris Odoni, Majolo, Odiloni, Hugoni Magno, et Petro Venerabili, id debuit Eccle- sia, ut cum eo loco monasticam disciplinam restitue- rent, ea late per Gallias, Germaniam, Hispaniam, Italiam ipsam, propagaretur, erectis monachorum congregationibus, quæ multis uni veluti capiti ob- noxiis monasteriis constarent, atque unius qui abbas abbatum nuncupari posset, consiliis atque auctoritate gubernarentur. Ac cluniacensi quidem, quæ castigatioris discipline fons fuit, duode viginti a Gelasio II subjecta monasteria fuérunt (2); ea autem lege sub- jiciebantur omnia, ut *tyrones et novitiū omnes, quemadmodum Thomassinus annotavit (t. III, lib. III, cap. 28, n. 8), intra primum admissionis suæ trien- nium Cluniacum convolarent; nec ante possent vel ordinari, vel celebrare mysteria, vel obedientia, seu officio claustrali, aut prioratu, donari.* Quo factum ut instau- ratæ disciplinæ vigor per cætera monasteria faciliter diffunderetur atque solidaretur. At frustra hæc omnia fuissent, nisi monasteria cluniacensi abbati sub- jecta ab episcoporum jurisdictione romani pontifices vindicassent; tot enim fuissent moderatores quot mo- nasteria, neque summa abbatis generalis prefectura quidquam ad disciplinam seu instaurandam seu con- servandam contulisset, ubi hæc episcoporum arbitrio

(1) Vide ejus Præfationem in sec. IV, a n. 237.

(2) Gel. II, ep. 5. Confer Mabillonum in Indice t. IV et V Annal. Benedict. X Cluniacum.

relinqueretur (1). Id ergo primum sanctissimis cluniacensibus abbatibus cordi fuit ut quæ suo essent monasterio subjecta cœnobia, ea sub uia essent ro- mani pontificis potestate. Sic nempe disciplinæ æqua- bilitas a capite in cætera membra dimanare, servari- que certo poterat. Quod si præclarissimi illi monasti- cæ vitæ instauratores, cum unus fere benedictinorum monachorum ordo floreret, ne turbarentur omnia, necessarium duxerunt, quid eos in tanta religiosorum ordinum, qui postea inducti sunt, diversitate facturos fuisse putabimus? Quotus quisque enim est qui non intelligat, paucissimos tot inter episcopos extare qui tot sanctorum institutorum vim, officia, discri- mina animo complectantur, suamque ita in omnia curam intendere accommodent? Nihil tale a romanis pontificibus metuendum. Præsto illis plurimi sunt ex omni cœtu consiliarii quos audiant, præsto adjutores plurimi quorum opera in abditiis cœtus cuiuscunq; ordinis regulis perscrutandis utantur.

IX. Atque hac factum de causa quod omnium quos post duodecimum seculum iutroductos scimus regularium ordinum institutores suos romanæ sedi alumnos devoverint, ab episcoporum jurisdictione subductos. Si Febronium audimus, de S. Francisco aliqua oriri dubitatio posset; verum si ejus regulam consulamus, nihil dubitabimus. Hæc nimirum ibi legimus (Cap. 1): *Frater Franciscus promittit obe- dientiam et reverentiam domino papæ Honorio ac suc- cessoribus ejus canonice intrantibus, et Ecclesiæ romanæ: et alii fratres teneantur fratri Francisco et ejus succes- soribus obedire.* Nulla heic episcoporum mentio, qui- bus fratres peculiari quadam ratione subjicerentur. Tertia hinc adversus Febronium enascitur argumen- tatio. Si enim sancti quique sacrorum cœtuum insti- tutores, qui certe omnes statuta a se disciplinæ apud suos perpetuitati, quoad fieri poterat, prospicere satagebant, divino plerique Numine afflati leges sodalibus suis ad evangelicam perfectionem accom- modatissimas præscripsere, eos arctiore quadam nexu cum una apostolica sede conjunctos voluerunt, ne episcopis quidquam auctoritatis esset in suos preter- jus a romanis pontificibus constitutum; fierine po- test ut tanta religiosorum ordinum cum romana sede conjunctio corruptæ fons sit, ac sacræ disciplinæ pernicies. Cum Oberhausero ac Febronio con- ferantur tot cluniacenses abbates, tot mendicantium ordinum conditores vitæ sanctimonia spectatissimi ac cœlesti luce perfusi. Hos ego quid disciplinæ integræ, incorruptæque servandæ aptius esset, ignorasse credam, ut illis assentiar, *exemptione maxime perdi- tam esse rem regularem?* Omnino telo hoc uno Fe- bronii chimæra confossa jacet. Quid enim insanire erit, nisi sit purioris discipline scientiam, quam sibi Febroni adscribit, præclarissimis omnium virtutum magistris atque exemplaribus denegare? Neque vero quidquam Febroni agit, dum aut cor- ruptos regularium mores ex Petri Canisii ad cardina-

(1) Vide quæ ex cl. P. Bianchi t. IV, p. 384, hanc in rem adduxi in *Antifebronio*, pag. 406.

lem Commendonum epistola describit, aut exhibet *Parisiis deputatum per regem commissionem..... occupatum examinandis, et ad regem pro congruo remedio referendis abusibus status monastici* (t. II, pag. 499, seqq.). Quid enim? Aequusne rerum aestimator postulabit ut quam uni romano pontifici religiosi ordines profissentur subjectionem, ea regulares ipsos peccandi reddat exsortes, atque obsfirmatos jurate disciplinæ custodes? Minime vero, inquit Febronius; sed vel non potuit, vel non voluit his malis mederi pontifex; utrumque fructus exemptionis est; uti jam observavit S. Bernardus. Interim Ecclesiæ parum honorificum accidit, quod illius, id est, præpositorum ejus, defectum in similibus disciplinaribus, conformiter ad mentem et spiritum canonum, seculares potestates debuerint supplere (l. c., pag. 501). De principibus alibi. Agamus nunc quod agimus. Quære ex Febronio qui factum sit ut, seculo octavo ac nono ineunte, quo scilicet monasteria episcopis suberant, monastica disciplina eo usque conciderit ut S. Benedictus Anianensis Carolo M. et Ludovico Pio usus sit ad eam restituendam adjutoribus? *Vel non potuerunt, vel non voluerunt his malis mederi episcopi: utrumque fructus subjectionis est.* Interim Ecclesiæ parum honorificum accidit, quod illius, id est præpositorum ejus, defectum..... seculares potestates debuerint supplere. Misericordia enimvero Febronii, qui suis ipse telis consigitur. Quanquam est quod ad romanorum pontificum defensionem maxime animadvertisendum occurrat. Sæpe enim illos ejusmodi mala ignorare contingit episcoporum negligentia, qui in suis ad apostolicam sedem relationibus de monasteriorum suis in diœcesibus constitutorum statu illam minime commonefaciunt. Sæpe etiam fit ut episcoporum, qui, cum in regulares sue professionis oblitos, utut exemptos, animadvertere possent, negligunt tamen, incuria magis magisque labantur. Certe tridentinum concilium (sess. 25, de Ref., cap. 14) statuit ut regularis non subditus episcopo, qui intra claustra monasterii degit, et extra ea ita notorie deliquerit ut populo scandalo sit, episcopo instante, a suo superiore intra tempus ab episcopo præfigendum, severe puniatur, ac de punitione episcopum certiorem faciat: sin minus, a suo superiori officio privetur, et delinquens ab episcopo puniri possit. Imo iidem tridentini patres, postquam optimas disciplinæ regulas in monasteriis servandas proposuissent, decreverunt ut, si quid executioni mandatum non sit, episcoporum negligentiam concilia provincialia suppleant, et coerceant: regularium vero capitula provincialia et generalia, et in defectum capitularum generalium, concilia provincialia, per deputationem aliquorum ejusdem ordinis provideant. Quamobrem disciplinæ collapsio, nisi injusti simus, non regularium exemptionibus, sed humanæ primum infirmitati, quam nullus status, conditio nulla *ἀναπάτητος* facit, deinde episcoporum negligentia adscribetur, qui grassantibus adversus tridentinas sanctiones morbis, remedium afferre prætermittunt.

X. Cæterum ad Canisii epistolam a Lagomarsinio (1) editam (2) quod attinet, nolle equidem factam ejus fuisse a Febronio mentionem. Quem enim auctorem, quem testem producere poterat, qui sibi magis adversaretur? « Cum in concilio tridentino, inquit Febronius (t. II, pag. 499), ubi de tollenda monachorum exemptione agebatur, hi allegarent, in suis respective superioribus regularibus plus habitare virtutis et industriae ad retinendos in officio sibi subjectos, quam in ipsis episcopis, quibus tum regulares subdi prætendebantur, apertum dixerunt falsum. Potuisset eos de hoc arguere P. Canisius S. J. ipse ille, qui eo præcise tempore in aula viennensi monachorum exemptionem politicis argumentis fulciebat. Ita autem die 23 juli an. 1568 P. Canisius... » Tum canisianæ epistolæ particulari recitat, qua vir ille divinæ gloriae longe studiosissimus prolapsam apud Germanos monasticam disciplinam deplorat. Verum Febronius Canisii epistolam, cujus partem delibavit, mecum recognoscet. Intelliget tandem quam parum in ipsis episcopis habitaret virtutis et industriae ad retinendos in officio regulares; nec nisi ab homine qui cum bardis stipibusque sibi rem esse credat, testem afferri Canisium potuisse, quo falsitatis convincerentur, qui in concilio tridentino ... allegarunt, in suis respective superioribus regularibus plus habitare virtutis et industriae ad retinendos in officio sibi subjectos, quam in ipsis episcopis, quibus tum regulares subdi prætendebantur. « Cæterum, inquit Canisius (l. c., pag. 409), quod ad venerandos mihi semper episcopos attinet, eti de his judicare meum non est, hoc mihi testari liceat, quod justum piis dolorem affert, eos, lupis undique grassantibus, dormire magis quam gregi suo pascendo advigilare. Ac parum esset fortasse, -sacrarum et ecclesiasticarum rerum penes majores et minores Germaniæ prælatos pergravem et communem ignorantiam reperiri: verum illud Ecclesiarum nostrarum perniciem alit et auget vehementer quod vix unus aut alter theologus, vel canonista, multis episcopis etiam adjungi soleat, qui vel ignorantibus vel oscitantes eos admoneat officii sui pastoralis, etc. » Hinc episcopi erant, in quibus plus habitasse virtutis et industriae, quam in superioribus regularibus ad retinendos in officio sibi subjectos ex Canisii sententia dicamus? Nec Febronii vicem doleam, mirerque cum, cum Pogiani a Lagomarsinio illustrati scripta legi ab aliis posse non ignoraret, illorum, qui prosterni Canisii testimonio evertique ejus causam viderent, judicium non formidasse? Dicat nunc porro, quid Canisius afflictæ monasteriorum disciplinæ remedii excogitarit? Non certe febronianum illud, quo monachi episcopis subjecerentur. Audiatur Canisius in illa ipsa quam Febronius appellare audet, epistola disserens. « Cogitabam igitur [ita ille] hanc posse dari curam a pontifice maximo generalibus ordinum, sicuti vocamus, ut intra

(1) Quem Longomarsinum Febronius cur appellari, non intelligo.

(2) In notis ad Pogiani., t. IV, pag. 406.

certum tempus illi visitarent ac reformarent que sunt sui ordinis monasteria, cum plena quidem potestate rejiciendi eos qui obedientiam suis superioribus debitam negarent, nullamque spem emendationis vitae reliquam facerebant... Sæpe cogitabam etiam non esse permittendum ut duo tantum vel tres fratres in amplis monasteriis prorsus viarentur, et horas bonas in luxu plerunque perderent: sed paucos illos, qui neque regulam, neque cærimonias ordinis sui nunc servare volunt et possunt, illi ample aliquo ejusdem ordinis monasterio, quod bene constitutum esset, cum multis aliis fratribus conjugendos esse, ut ibi saltē, quæ sunt suæ religionis essentialia, ut vocant, pro sue professionis instituto servarent. » Utinam nostris quoque temporibus eanisiana isthæ remedia usurparentur! Rem monasticam dubio procul nitori pristino redditam gratularemur, quin ad id episcopos emendandis non ipsos semper multo emendatores adhiberemus. Verum ad tertiam Febronii thesim festinemus.

XI. Ea hæc erat, tota quanta ad calumniam ordinum que conficta (*t. II, pag. 501*): *Exemptiones monachorum secularibus potestatis graves esse.* Ut quo ista spectent intelligas, hec dabo quæ Febronius in priore volumine docuit: « Duriora equidem sunt, inquit (*t. I, cap. 7, § 8, n. 7, pag. 610*), attamen non a politica ratione vacua, licet a viro protestantium sacris addicto prolata; et certe scandalum generantia, proindeque sanctæ religionis nostræ extensionem et incrementum, pro quo quotidie Deum deprecamur, impudentia, quæ scribit tubigenensis universitatis cancellarius Pfaffius libro gallice edito sub rubrica: *Demonstratione solide de la vérité de la religion protestante*, chap. 8, § 5, pag. 181, ubi: *J'émerveille qu'un grand seigneur puisse souffrir ces gens-là, qui relèvent immédiatement du pape, ce pontife ayant de cette manière une armée dans tous les pays catholiques, toujours prête à suivre ses ordres, et qui même ont déjà assassiné tant de princes, à cause qu'ils étaient contraires à leur intérêt, croyant faire en cela une action sainte et méritoire.* Supponamus tamen tantos horrores extra omnem deiñeps memoriam et prudentum hominum metum procul amandatos, et actu amandatos esse: rarius enim ad extremos hos excessus devenitur; utinam nunquam! Interim per hoc nondum tollitur justus timor secretarum relationum, occultarum machinationum contra principem, contra statum, contra ministros; etiam contra unum alterumve privatum, ubi agitur de interesse curiae romanæ. » Pergit paulo post (*ibid., n. 9, pag. 611*): « Non ex vano scripsit Erasmus Roterdamus, 1° novembbris an. 1519 ad Albertum Brändenburgicum cardinalem, archiep. moguntinum, lib. XII, epist. 10, edit. basileen. an. 1540, atque ad communes tam sacras quam civiles noxas pertineat: *Mundus oneratus est tyrannide fratrum mendicantium; qui cum sint satellites sedis romanæ, tamen eo potentie ac multitudinis evadunt; ut ipsi romano pontifici, atque ipsis adeo regibus sint formidabiles.* His, cum pro ipsis facit pon-

afex, plus quam Deus est. In his quæ facil adversus illorum comodum, non plus valeat quam somnium. Exemptio regularium, omnibus fere ordinibus communis, habet pro fundamento romanii pontificis monarchiam et absolutam potestatem illi omnes dicentes, ac jura episcoporum, tantum suorum in sacro et universal regimine praetensorum vicariorum; quin et indirectam saltem papæ potestatem in principium jura, ad quæ laud dubie pertinet conservatio ecclesiastica hierarchia a Deo et apostolis instituta, per generalem vero exemptionem regularium, quam in contra quoscunque tuentur, impugnata ac eversa... Jurant omnes monachi in statuta, privilegia et jura suorum respective ordinum, et vovent obedientiam his juribus ac statutis conformitatem. Horum, ut dixi, anima est immedia ta ad papam submissio et hinc respondens exemptio a jurisdictione ordinarii. Sed nee habet quidem per se loquendo secularis potestas in illegali hoc ferum situ et iuriū confusionē mediā ad limitandum hanc obedientiam atque dependentiam; ad quæ monachus solemnē sibi vota astrinxit, idonea. Vincula per religionem contracta eis, qui se illis submisserunt, nunquam videntur capacia temperamenti; ab aliena potestate dependentis; sanctitas sui principii sacrosanctos semper reddet effectus in oculis et corde eorum, qui hæc vota emiserunt: Exemplis porro isthæ in utroque opere confirmat (*t. I, pag. 623, et t. II, pag. 502*). Tum in altero suam omnem hac de re disputationem concludit his verbis (*t. II, pag. 504*): « Et his tanquam a fortiori concludetur, imprudentia esse, iis religiosis instructiōnem juventutis in scholis, et popularium conscientiarum directionem in tribunali confessionis committere, qui ipsi diriguntur ab extero superiori, imbuto ultramontanorum principis absolute monarchia papalis, atque ab ita tam in causa quam in effectu dependentis omnis juris episcopalis, indirecte potestatis pontificiae in temporalia regum, etc. Hac, inquam, principio, bono regimini atque adversa, ac in se ipsis falsa, princeps sapiens hanc patietur animis suorum subditorum instillari, et illi eis radicari (1). »

XII. Evidenter vix oculis meis credo, tot ac tam nefarias in religiosos ordines, aulamque romanam erminationes, potuisse a catholico homine fueris tradi. Quidquidam horribilis ab Hospiniaco quodam (2) exspectandum erat? Hec certe omnia paucis sed modestioribus verbis complexus est lutheranus Joannes Georgius Walchius in Bibliotheca theologica selecta, Senae edita an. 1762 (*t. III, pag. 561*): « Inter illa, quæ callide ad id excoigitata atque in-

(1) Hinc in appendice 4 primi voluminis, pag. 149, optimus noster jureconsultus aiebat: « Faxit Deus aperte oculos principum et episcoporum, maxime per Germaniam, ne jesuitis, salem solis, diutius confidant scholas; est societas politicus militarium consequentiarum: vel unum hoc considerandum relinquat: *In sit et re patriæ nostre tales religiosos præficere cathedralis, qui nunquam defendent patriam et episcopos patriæ contra aulam romanam, semper hanc contra illos et totam patriam, etc.*

(2) Exstant Rudoli hi Hospiniiani lutherani scriptoris impudentissimi de Monachis libri VI, Tiguri impressi an. 1588, tum locupletiores Geneva an. 1609 et 1669.

Venta sunt ; ut imperium sacerdotum pontificis romani firmamentum haberet, locum suum tuerit vita monastica eum monasteriis ; illius agendae causa conditis. Instituti enim hujus eam esse rationem, exploratum habemus, ut illud multa adjumenta praebat ad dignitatem praesulis romani conservandam ; ejusdemque opes ac divitias augendas. » Sed calumniatorum repellamus. Duò igitur sunt unde regularis ordinis, si Febronio credimus, reipublica est principibus metuendi maxime sint : peculiaris eorum cum romana curia nexus, aut potius conglutinatio, qua sit ut ad eum nutum parati sint omnia moliri, perturbare omnia ... ac dogmata ; quibus cum ipsi imbuti sunt, alios quoque imbuere satagunt in summam quemadmodum pontificiae dignitatis amplificationem, ita est populorum principumque perniciem. Nunquam equidem existimassem futura tempora ut aetior quidam cum romana sede nexus apud catholicos regum terriculum haberetur. Alia certe antiquis patribus mens erat. Quicunque, inquit S. Hieronymus in litteris ad Damasum (ep. 15), extra hanc domum agnum considerit ; profanus est. Si quis in Noe arca non fuerit, peribit ... Non novi Vitalem, Meletium respud, ignoro Paulinum. Quicunque tecum non colligit, spargit ; hoc est, qui Christi non est, Antichristi est. Ac recte sane ; neque enim, ut ad Cornelium scribebat S. Cyprianus (ep. 55), aliunde haereses oborta sunt, aut nata sunt schismata, quam inde quod sacerdoti DEI non obtemperatur. Nec unus in Ecclesia ad tempus sacerdos, et ad tempus judex vice Christi cogitatur, cui si secundum divina magisteria obtemperaret fraternitas universa, nemo adversum sacerdotum collegium quidquam moveret, etc., nemo dissidio unitatis Christi Ecclesiam scinderet, nemo sibi placens et tumens seorsim foris novam haeresim condideret. Quo igitur quis cum romana sede coniunctior viveret, an non eum ab Antichristi partibus, ab Ecclesiæ scandenda unitate, a nova condenda haeresi magis alienum Hieronymus et Cyprianus prædieassent. Hunc tamen Febronius publice tranquillitatis eversorem scelerumque molitorum regibus populisque formidandum exhibit. O tempora ! o mores ! Quidni ergo in tantæ perversitatis partem etiam vocentur episcopi, qui sacramenti vinculo romanis pontificibus alligantur ? Hosne etiam cum Erasmo (1) satellites sedis romanae, aut cum Pfaffio (2) millies ad summi pontificis nutum semper paratos, immissosque principum percussores appellebant ? Ego vero cum Hieronymo clamito : Si quis, seu monachus seu episcopus, cathedrae Petri jungitur, NEUS EST (ep. 16), nec febronianas criminaciones metuo. Profecto nisi quis cum Berengario romanam Ecclesiam esse velit Ecclesiam malitiantium, concilium vanitatis, sedem Satanae (3), qui unquam ex monachorum, atque episcoporum eum romanis pontificibus conjunctione tot in reipublicam

mala erumpere posse sibi persuadeat ? Hoc tamen illæ in monachorum immunitates Febronit querelæ potissimum spectant, ut romani pontifices, quibus illi atrocissime conglutinantur, veluti tot iniquissimarum molitionum auctores, ac reipublica pestes bonis omnibus odio sint atque detestationi, sed fortasse et illud Febronius vult, ut religiosi cœtus penitus de mediò tollantur. Ait ille (l. I, pag. 621) : « Non ex VANO stripit Erasmus : Mundus oneratus est tyrannide fratrum mendicantium, qui eum sint satellites sedis romanae, tamen eo potentia ac multititudinis evadunt, ut ipsi romano pontifici atque ipsis aede regibus sint formidabiles. His cum pro ipsis facit pontifex, plus quam Deus est. In his quæ facit aduersus illorum cominodum, non plus valet quam somnium. » Ridiculus quidem heic nihil atque impudens calumniator suus ille Erasmus est ; præclaros scilicet habebit sedes romanae SATELLITES, quibus romanus pontifex non plus valeat quam somnium. Verum si regulares ordinis ipsi romanis pontifici, atque aede regibus sint formidandi, quid inde consequatur, nisi e re cum pontificium romanorum tuim regum esse ut abrogentur ? At exempla sunt non tot quin plura, quibus aut pontifices cœtra regularium obedientia ad fines suos politicos usos fuisse, aut etiam religiosos ex præceptis romanorum opinionibus contraria reges stetisse doceamus. Sint, per me licet (1). Id tamen Febronius

(1) Cœterum in iis ipsis quæ Febronius indicat exemplis non nisi eis aut inscita aut malevolentia factum ut monachos læsse regiæ majestatis, et non tam cœcæ quam nefariae in romanos pontifices obedientia reos esse efficiat.

Primum exemplum afferit [l. II, pag. 502], ex Thomasino, qui [l. III, p. 3, lib. II, cap. 7, n. 3] ait : « A Matthæo Paris ad annum 1246 narratur, tres Angliae archidiaconos incredibilem quamdam pecunie viæ coacervasse, præter immensam quamdam mobiliū opulentiam, et ex iis duos intestatos obiisse, quo factum sit ut opes illas ad laicos devenirent. Hoc rescito, veluisse pontificem ut successiones hujusmodi ad sedem apostolicam devolerentur : Id ut expugnaret, dominicanorum et franciscanorum opera usus est, sed invictissime restitutum a rege est. » Verum idem Thomassinus æquissimam fuisse pontificis petitionem assentitur ; neque satis intelligo cur, licet dominicani ac franciscani episcopis, non romano pontifici, subjecti apergit fuisse, illis ad id ut apud regem oratoribus summus pontifex non posset. An non quotidie videmus, regum negotia apud alias etiam profanas ab episcopis agi ? an non sæpe a monachis fuisse magnè regorum commodo pertractata ? Quid igitur heic Febronius habet, quod ad inconsultam quamdam dominicanorum ac franciscanorum in summum pontificem observantiam referat ?

Alterum exemplum ex Hervicourtii libro de ecclesiasticis Rebus promit, ubi [p. 1, col. 103], cautum legitur, non divulgaretur quoddam breve, que le pape (Innocentius XI) avait mis entre les mains du général des jésuites, avec ordre de l'adresser aux provinciaux de son ordre en France pour le certifier véritable. Sed tanta cautione opus non erat. Si vera ad eundem Innocentium perscrispit Joannes Cerle (apud Sfondratum in Gall. vindic., pag. 589) : « Hujus (regalis) præcipui factores, pater beatissime (horribus ligisque dico), RR. PP. societatis Jesu censemur, et sunt. Non mention Petro, quem scio coram se mentientes verbi sui muerone aliquando interemisse. Hi enim privatis colloquiis, publicis professorum prælectionibus, libris quoque in lucem editis, regnant in rebus ecclesiasticis auctoritatem eveniunt et extollunt. Hi summos pontifices, quorum constantia iù vindicanda Ecclesiæ libertate omnium sæculorum venerationem promeruit, tanquam aut plus æquos credulos, aut optimum in consilis præcipites, aut gerendæ rei partum idoneos spernunt, scommatis dicteriorisque proscenient. Nou habent alios regalistæ consiliarios, patronos, amicos : per hos fit illis in aulam aditus. Hicrurum consilio suasque multi quos antea religio impeditabat, fractis taedium co-

(1) Lib. XII, epist. X, apud Febronium, cap. 7, § 8, n. 9.

(2) Démonstration solide de la vérité de la relig. protest., cap. 10, § 5, apud eundem Febronium, ibid., n. 7, pag. 616.

(3) Apud Lanfrancum in lib. de Eucharist.

babeat, si ex ejusmodi factis argumentando quidquam colligitur, eodem ratiocinationis genere et episcopos a romano pontifice disjungendos, et monachos regibus ac principibus utiles esse consiciam. Quis enim Ludovico XIV Galliarum regi in ea, quæ ipsi de regalia cum Innocentio XI erat controversia, magis obstitit quam alectensis et apiamensis episcopi (1)? Contra vero nemo interdum pro regibus acrius aduersus romanos pontifices dimicavit quam monachi: exemplo sint Joannes Parisiensis, et Ockamus: quorum uterque pro Philippo Pulchro Galliarum rege in Bonifacium VIII, hic præterea p[ro]b[us] Ludovico Bavarо in Joannem XXII decertavit. Quid autem attinet famosos Pauli Sarpii in Paulum V pro Venetorum republica libros, aut Natalis Alexandri prolixam pro *regal[i]e jure* dissertationem commemorare? An non etiam a regularium claustris paucos ante annos libellus ille prodit ignorantiæ an procacitatis plenior? mendaciorum certe atque in romanam sedem blasphemiarum plenissimus, cui titulus: *Riflessioni sopra la bolla della Cena?* A factis igitur abstinere Febronius discat, quæ et contrariis plerumque exemplis labefactari possunt, et penitiores s[ecundu]m causas, ac circumstantias habent quam ut de illis tuto judicium feramus.

XIII. Urgebit tamen Febronius, quod unum illi revera cordi est ubi monachi ab arctissimis illis cum romana sede vinculis tandem non solvantur, principum salutem semper periclitaturam; ii enim, ut

scientiæ repagulis, in beneficia regal[i]e, ut mentiuntur, obnoxia impetu facio irruerunt. Ut non immerito quispiam dixerit, regal[i]e parentem esse patrem Ferrier, nutritum et educatorem patrem de la Chaise, preconem patrem Maimbourg., defensores et advocates, atque adeo in lites, ceteros omnes jesuitas.

Tertium ex viti Stanislai L, Poloniæ regis profertur, in qua encyclicum Clementis XI ad regni illius episcopos interdictum, ne illius regis consecrationi interessent, ad varsonensem fratrem e minorum familia quo ad singulos antistites tutius deferretur, missum Roma fuisse pertubetur. Verum nihil heic quod improbat invenient certe, qui pro Augusto rege adversus Stanislauum ejusque vindicem Svecorum regem stabant, plerique Poloniæ episcopi atque exteri principes. Fortasse hinc colligent et re sua esse ut monachi summo pontifici obtemparent, ne legitimi reges, cuiusmodi tunc erat Augustus, e soli inimici principis armis ac populorum inconstancia detrudantur. Nihil heic certe *politicon finium* Clementi XI adscribi potest, qui id tantum sibi statuerat ut legitimis jura ac Polonorum libertatem vindicaret. Quare Augustus rex, ut in Clementis Vita legitimus, eum *statorem suum regnique sui conservatorem* appellare conueverat.

(1) Vide, quæso, documenta quædam ex gallico in idioma latinum translatâ ad argumentum regal[i]e spectantia, quæ abbas S. Galli D. Coelestinus Sfondratus in Gallia vindicata primæ de regal[i]e dissertationi subjunxit; cum primis autem (*docum. 25*, pag. 169) « actum appellationis ab illustriss. et reverendiss. [Nicolao Pavillon] episcopo alectensi ad summum pontificem, et sacram apostolicam sedem interpositæ contra eminentissimi cardinalis Petri de Bonzii archiepiscopi narbonensis constitutionem in favorem regalistarum editam, » et (*docum. 43*, pag. 341): *Sententiam excommunicationis ab illustriss. et reverendiss. Francisco Stephano episcopo apamiensi contra Guerin Palarin sacerdotem; aliam item, pag. 343, contra Petrum Brau* [an. 1680], proroulatam, quod regal[i]e titulo nescio quæ beneficia admisissent; actum quoque « in forma epistolari (*docum. 45*, p. 351) expeditem, quo *idem apamiensis episcopus ostendit*, constitutiones suas circa punctum regal[i]e, et censuras in lis pronuntiatas, præsertim vero excommunicationem contra D. Palarinum latam, non obstantibus sententiis et contrariis constitutionibus D. archiepiscopi tolosani validas firmasque esse. »

romanæ curiæ deserviant, populum cum in sacris concionibus, tum in scholis, atque adeo sacræ pœnitentiae tribunalibus, dogmatibus imbuere pergent, quæ bono regimini æque adversa sunt, ac in se ipsi falsa (*tom. II, pag. 505*), tanquam pugnantia cum principiis hierarchiæ ecclesiasticæ, juribus subditorum utriusque status et tranquillitate regnorum. O frontem hominis! Hæcne agendi ratio a jurisconsulto qui se catholicum haberi velit romanæ Ecclesiæ tribuat ut et decreta bono regimini adversa pugnantia cum principiis hierarchiæ ecclesiasticæ, juribus subditorum, et tranquillitate regnorum, disseminari in vulgus curet, atque in id per summam religiosæ professionis depravationem sacrorum cum primis cœtuum alumnos intendere jubeat? Sed quænam sunt scelerata isthæc dogmata, quæ *princeps sapiens* haud patietur animis suorum subditorum instillari, et in eis radicari? Indicit nobis illa Febronius, suumque tandem virus evomat. *Principia sunt*, inquit (*t. II, pag. 503*), *circa despoticum romanum; circa absolutam monarchiam summi pontificis*, ejusque per universum orbem dominandi potestatem, in spiritualibus quidem directe et immediate, in temporalibus vero indirecte; *circa ejusdem infallibilitatem nec non præ generalibus conciliis superioritatem*. Verum si ad pontificis infallibilitatem, nec non præ generalibus conciliis superioritatem populis instillandam monachos darem, uti Febronius loquitur (*ibid.*), esse *aures, oculos et manus romanæ curiæ*, a qua immediate dependeant, quid principibus, quid regnorum tranquillitatì metuendum? Nihil sane. Nam, ut recte de Marca animadvertis, Ecclesiæ libertati (addet et et regnorum tranquillitatì) tam parum obest pontificis romani æxpirationem, et supra generalia concilia præstantior potestas, quam parum noceat eorumdem conciliorum generalium in definiendis fidei dogmatibus falli nescia sententia, ac suprema seu in edendis disciplinae decretis, seu in ecclesiasticis causis dirimendis auctoritas. Ad *despotismum romanum* quod attinet, numquid *despotismus romanus* est canones et ecclesiasticam libertatem vindicare? Alium ergo *despotismum romanum* non novi, nec aliis inter catholicos præter Febronium noscet. At si *despotismus* heic est, *despota* erit Febronii sententia S. Leo, qui adversus Anatolii ambitionem, chalcedonensis decretâ, et imperialis aulae conatus, nicænos canones strenue defendit; *despota* Gelasius, Hormisdas, exterisque pontifices, qui Acacianis infracto animo restiterunt; despota S. Gregorius M. qui Maximi Salonianî audaciam fregit, reluctantे nequidquam imperatore. At Febronius *despotismi* nomine *absolutam intellectum monarchiam summi pontificis*, ejusque per universum orbem dominandi potestatem, in spiritualibus quidem directe et immediate, in temporalibus vero indirecte. Heic tamen futile et commentitiam Febronii calumniantis amplificationem video; *despotismum romanum* non video. In hoc uno scilicet videatur ille spei ac fiduciae sue column posuisse, ut sicut et fallaciter romanæ curiæ insidietur. De quo ego si vehementer indigner, quisnam iniquus rerum estimâ-

tor ut me reprehendendum putet? *Absolutam pontificis monarchiam pseudolum huc nos ev. Plautino menda-
tor vocat, quam divini ac naturalis juris limitibus ita circumscriptam dicimus, ut nihil pos sit, quod in de-
structionem Ecclesiae non cedat, nihil quod in de-
structionem vergat; nec præterea cum canones in
ædificationem Ecclesie sint constituti, ab horum quoque norma, nisi si expedit aut necessesit, omnino solutam romanis pontificibus asserimus potestatem per universum orbem DOMINANDI, quæ, ut Ballerini verba cooptem (*De Potest. Eccles.*, pag. 1°), coercita intra limites ejus, quod in ejusdem Ecclesie bonum et ædificationem referunt, quam aliena est a domino monarchico potentia secularis, quæ pro arbitrio et libitu quelibet sibi vindicaret. Quid fraudulentius? quid ad commune quoddam odium in apostolicam sedem concitandum accommodatus?*

XIV. At potestas est exerceende per universam Ecclesiam jurisdictionis in spiritualibus quidem directe, et immediate, in temporalibus vero indirecte. Ita sane inquiunt romani theologi. Verum alteram illam in spiritualibus potestatem is solum neget, qui primatum Petri nonnisi honoris titulum ex hereticorum commentis astruat; neque episcoporum juribus quemadmodum a Christo constituta sunt, aliquid inde decerpitur. Altera autem potestas in temporalibus ejusmodi est, ut nisi ab ea, quam romani theologi et canonistæ intelligunt, alia omnino per summam fraudem singatur, principibus invisa esse jure non possit. Quid enim ea tandem est? quo spectat? Nihil ego dissimulabo, non meam promens sententiam, quam ferre, præpositorum meorum interdicto, prohibeo, sed romanorum theologorum mentem accuratissime exponens. Spiritualis potestas, inquit Bellarminus (*De rom. pont., lib. IV, cap. 6*), non se miscet temporalibus negotiis, sed sinit omnia procedere, sicut antequam essent conjunctæ, dummodo non obsint fini spirituali, aut non sint necessaria ad eum consequendum. Si autem tale quid accidat, spiritualis potestas potest et debet coercere temporalem omniratione, ac via, quæ ad id necessaria esse videbitur. Ut autem magis in particulari explicemus hæc omnia: comparanda est potestas papæ spiritualis cum personis judicium seu principum secularium, cum legibus eorum civilibus, et cum eorum foro et judicii. Quantum ad personas, non potest papa, ut papa, ordinarie temporales principes deponere, etiam justa de causa, eo modo quo deponit episcopos, id est, tanquam ordinarius judex: tamen potest mutare regna, et uni auferre, atque alteri conferre, tanquam annus princeps spiritualis, si id necessarium sit ad animarum salutem, ut probabimus. Quantum ad leges non potest papa, ut papa, ordinarie condere legem civilem, vel confirmare, aut infirmare leges principum, quia non est ipse princeps Ecclesie politicus: tamen potest omnia illa facere, si aliqua lex civilis sit necessaria ad salutem animarum, et tamen reges non velint eam condere; aut si alio sit noxia animorum salutem, et tamen reges non velint eam abro-

gare... Quantum ad judicia, non potest papa, ut papa, ordinarie judicare de rebus temporalibus. Recte enim Bernardus Eugenio, lib. I de Consider., dicit: *Habent hæc infima et terrena judices suos, reges et principes terræ. Quid fines alienos invaditis? Quid salem vestram in alienam messem extenditis?* Item: *In criminibus, non in possessionibus potestas vestra.* At nihilominus in casu, quod id animalium saluti necessarium est, potest pontifex assumere etiam temporalia judicia, quando nimis non est ullus, qui possit judicare; ut cum duo reges supremi contendunt, vel quando qui possunt et debent judicare, non volunt sententiam ferre. Unde Bernardus (*Ad Eugen.*, lib. I, de Consid.): *Sed aliud est, inquit, incidenter excurrere in ista, aliud vero incumbere istis tanquam dignitali et talium intentione rebus.* Et Innocentius III, cap. *Per venerabilem, qui filii sint legitimi*, dicit, jurisdictionem temporalem solum casualiter pontificem exercere. Quid vero requiritur, ut hæc animalium saluti necessaria habeantur? Regum depositioni, que præcipuum pontificie hujus potestatis cœpūt est, insistamus. Ad eam postulant romani theologi, ut exponatur religio *evidentissimo periculo* (1). Ut autem hujusmodi periculo res catholica objiciatur, non satis est, principem, quod ad se specta, hereticum esse; deponi tantummodo potest, si ille conetur pertrahere subditos ad suam heresim, vel infidelitatem (2). Si enim tales principes non consentur fideles a fide avertire non existimo posse eos privari suo dominio. Neque ad depositionem continuo deveniendum, si aliter corrigi possit. Quare Suarez in *Defensione fidei* (Lib. III, cap. 23), hanc esse in pontifice potestatem ait ad *coercendos temporales principes iniquos ET INCORRIGIBILES*; tum addit (*Ibid.*, n. 17): *Quando solum vel principaliter agitur de emendatione principis qui peccavit, solent maxime pontifices censura uti, quia illa est propria medicinalis pena, de qua locutus est Christus Matth. XVIII (3) .. Quando vero non obstante censura rex*

(1) Bell., lib. cit., cap. 7, seu *extremis periculis*, ut loquitur Gretserus in *Resp. ad Edict.*, pag. 109.

(2) Bell., *ibid.*; Suarez vero in *Defens. fidei*, lib. I, cap. 1.

(3) Cave credas, excommunicari a summis pontificibus principes posse ex romanorum tautum theologorum sententia. Idipsum certe consentit auctor *Defensionis declarationis cleri*, t. I, lib. I, sect. 2, cap. 21; neque hic de excommunicatione loquitur ad Feltronii seu potius Quesnelli mentem intellecta, que scilicet vim non habeat, nisi justa ab Ecclesia habeatur. Minime vero. «Sane, inquit, pseudo Bossuetius, cum excommunicant romanis pontifices, statim i si va sua adversus contumaces ac rebetes quoquaque loco positos, excommunicatio, reo ligante in celis, que diuinis tradita potestate in terris ligata sunt.»

Jan vero ex S. Thomas sententia [2-2, q. 12, art. 2, c.] quam cito aliquis denuntiat excommunicatus per apostoliam a fide, ipso facio eius subditum sicut absolutum a dominio ejus, et juramento fidelitatis quo ei tenebantur. Nec ut Alphonsum de Castro de justa hereticorum Punitione [*ib.* II, cap. 6, 7 et 8], aliosque omituit, dissentit P. Bianchi, t. I, pag. 225. Hi nemne excommunicationem, qua principes ob haeresim percellantur, ab excommunicatione, qua illi ob alia crimina feriantur, distinguendam aint, et quanquam haec concedant non esse ejus vis, ut statim subdit ab eorum dominio absolvantur, illi tamen tantum inesse vim volunt, ut q ibus infurter, ii regno confessum, et ipso facto decidant. Graves tamen auctores non desunt, qui excommunicatos, nisi quid amplius in sententia addatur, ex ipsa excommunicationis natura regno statim haud privari doceant. In his Suarez (*In Defens. fidei lib. VI, cap. 6, n.* 9)

contumax est et incorrigibilis in delicto, tunc graviores penas adhiberi debent. Judicare autem, an rex pertrahat ad haeresim, atque adeo an corrigi possit, necne, non ad populos illi subjectos pertinet, sed ad pontificem, cui, inquit Bellarminus, *comissa est cura religionis.* En quorum tandem magnum hocce regum terriculum tam frequenter a Febronio ostentatum recidat. Ubi haec duo concurrant, summa principum auctoritas, et inevitabile catholicæ fidei apud aliquam gentem excidium, censem romani theologi, supremum Ecclesiæ pontificem tanquam universalem pastorem extraordinaria quadam potestate prædictum esse, qua religionem principis eam conantis evertere damno (1) incolument servet. O infestam principibus sententiam ! Quam multos invenire erit, qui ab ea cavere sibi necessarium ducant ! Evidem quod præteritis seculis interdum contigit fieri rursus posse, non nego. Hoc tamen confidenter dico incredibilis cujusdam perversitatis esse sententiam, quæ tot intra limites coercita sit, ut nonnisi longissimo annorum, fortassis etiam seculorum intervallo locum vel semel habeat, veluti reipublicæ pestem, principum perniciem, regnorum calamitatem aversari, per ora hominum traducere, in maximum odium vocare. Fac tamen, eam ex omnibus deinceps academiis exulare ; fac doctores omnes in alteram abire opinionem. Quid hinc demum Febronius obtinebit ? Nihil plane, quod ad principum securitatem faciat. Nam minusne verum erit, hanc omnium theologorum fuisse ad decimum septimum seculum sententiam ? (2) et clerum gallicanum in sua illa an. 1682 declaratione non decretum quod *spectaret ad fidem quemadmodum Bossuetius ipse affirmavit*, sed unam *opinionem* proposuisse ? ut ergo occasio se feret, putasne populos quos ferventiore religionis studio abreptos non humana solum, sed sepe etiam divina jura persregisse comperimus, antiquam sententiam diffractis veluti quibus tenebatur compedibus non esse revocaturos ? Atque utinam hujus limites non prætergrediantur ! Verum in tantâ juris publici a protestantibus mirum quantum corrupti apud nos (proh dolor !) celebritate quid non timendum ? Nihil certe in istorum libris divulgatus, quam jus esse populis sue adversus principem religionis armis quoque ubi opus sit, vin-

(1) diserte ait : « Alter vero modus privationis per modum depositionis a regno vel ab alia temporali potestate, et consequenter cum perpetua absolutione subditorum a fidelitate et obedientia civili, nou est quidem effectus proprius, et intrinsecus excommunicationis majoris, si nihil amplius addatur : » et paulo post, n. 24 : « Excommunication sofa et puda non dat potestatem occidendi excommunicatum, hec privandi illum dominio rerum suarum, sed sola communicatione. » Huic Bellarmino adversus Barclaium, cap. 19 : « Et si censuris, inquit, non movebitur (princeps), et Ecclesiæ necessitas id requirat, liberabit (pontifex) subditos ejus ab obedientia, eique imperium abrogabit. »

(2) Damnum principis cum dico, cave cædem intellegas. Vide quæ Bellarminus adversus Barclaium hac de re disputat.

(2) In libro cui titulus : *Réponse des vrays catholiques françois à l'aventissement des catholiques anglois*, 1588, p. 328 : « C'est une doctrine très-salutaire et préservative de la chrestienté, et une commune opinion de tous les théologiens et interprètes de l'Écriture sainte, comme

dicandæ (1) ? Nec vero facile ullus populis persuadet, Christum religioni suæ non eo prospexit, ut si quis regum illam fortassis evertendam aggreditur, neque in Ecclesiæ, neque in subditarum illi gentium sit potestate ejus conatibus obviam ire : sed illud multo facilius, quam Ecclesiæ Febronius dengat, eam sibi populos facultatem per summum nefas adsciscere. Quanto igitur consultius principum rebus vitæque est, si creto populis de eorum fide judicio ab unius Ecclesiæ ac romani pontificis sententia salus eorum pendeat (2) ! Monachis ergo, si sapimus (mona

aussi des canonistes. » Confer P. Bianchi, t. I, lib. I, § 9 et seqq.

(1) Audi, ut omittam Van der Mullen, diss. de Sanctitate summi imperii civilis, pag. 70, seqq. ; Rechembergium, diss. de Religione armis defensa; Noodtium, diss. de Religione ab imperio jure gentium libera, audi, inquam, Barbeyracium in Pufendorf, lib. VIII, cap. 8, § 5, annot. 7 : « Comme on ne sauroit prouver ni par les principes du droit naturel ni par l'Écriture sainte que les souverains soient revêtus du pouvoir d'empêcher que chacun ne serve Dieu paisiblement selon les mouvements de sa conscience, il s'ensuit que les peuples ont un droit aussi naturel et aussi incontestable de défendre leurs religions par les armes contre un souverain qui veut les contraindre d'y renoncer ou leur en interdire l'exercice, que de défendre leurs vies, leurs biens et leurs libertés contre les entreprises d'un tyran. Ce droit est même plus favorable qu'aucun autre, puisqu'il regarde le plus grand de tous les intérêts et la plus forte de toutes les obligations, ou plutôt celle qui est le fondement et la source de toutes les autres, je veux dire, la nécessité indispensable où chacun est de suivre les lumières de sa conscience. » Liceat heic aliqua adscribere ex sceleratissimo illo opere prænotato : *Système de la nature*, quod peculiari quodam confidionis genere Clemens XIV, præstantissimus Ecclesiæ catholicæ pontifex, prosingulari suo in christianam rem publicam studio nuper proscripti. Audi, et exhorresce : « Les chefs qui nuisent à la société perdent le droit de lui commander (Tom. I, cap. 9, pag. 144). Les souverains se sont rendus les maîtres absolus des sociétés. Méconnaissant la vraie source de leur pouvoir, ils ont prétendu le tenir du ciel, n'être comparables qu'à lui de leurs actions,... en un mot être des dieux sur la terre, (ibid., pag. 145). La crainte est le seul obstacle que la société puisse opposer aux passionis de son chef... Elle doit limiter son pouvoir.... parce que le fardeau de l'administration est trop grand pour être porté par un seul homme... que l'étendue de son pouvoir rendra toujours méchant (ibid., pag. 146). »

(2) Recite ci. P. Bianchi, t. I, pag. 81, cum pseudo Bossueti disserens ait : « Ma poichè monsignor Bossuet [Febronium, si placet, substitue] vede tanti mostri orribili, dove non sono, e duopo d' invitarlo a vederli; dove veramente sono, ed a considerar bene donde nascono, cioè dalla sua stessa opinione. Suppongasì pertanto, che i popoli ed i suditi di alcun re apostata dalla fede e persecutore della religione sieno in persuasione, ch' egli per tal cagione non sia sottoposto alla potestà della Chiesa nel suo temporal dominio : sarà esso perciò sicuro ? Fopinione de' protestanti e de' cattolici, che lo fanno in ogni caso indipendente nella sua potestà dal poter della Chiesa basterà ella a reprimere l' ardore ed il zelo de' suoi soggetti, sicchè non si credano obbligati a prender l' armi contro di lui per difesa della coscienza ? Gli esempi funesti di tante guerre civili, di tante rivolte pericolose fatte contro i legittimi principi per causa di religione, ed in tempo che si predica più che mai l' indipendenza della potestà regale, non ci fauno avvertiti, esser così altamente impresso nella mente degli uomini il sentimento della religione, che non v' ha chi non reputi cosa giusta armarsi per difenderla contro il sovrano, che vuol distruggerla, e dove la debolezza delle forze non freni l' ardore de' popoli, nessuna cosa è valevole a raffrenarla ? Onde è che questa nuova opinione di monsignor Bossuet fa strada a' suditi ad arrogarsi sopra i principi quell' autorità, ch' egli nega alla Chiesa, e ministra occasione ai mal contenti di rivoltarsi contro i loro signori per ogni pretesto di religione. Ma facciasi per lo contrario, che rimangano i pojoli persuasi, appartenere unicamente all' autorità della Chiesa il dichiarare, in quali easi per motivo di religione i principi sieno caduti dalle ragioni del regno, e restino disciolti i suditi dal debito o dal giuramento di fedeltà verso loro, e senza questa pre-

chos dico, ut cum Febronio loquar, etsi non tam monachorum, quam omnium ex omni coetu doctrinum sententiam hanc esse scio) non vitio vertendum, sed gratiae agendae, quod eam maxime opinionem tueantur, quæ in iis ipsis longe rarissimis casibus, ad quos solummodo pertinet, populorum arbitrio, gravissimo scilicet discrimini principum fortunas vitamque subducat.

CAPUT V.

Alia a Febronio romanæ curiæ objecta vilia percensentur, de illisque judicium fertur. Ubique sui similitis auctor reprehenditur, malevolus scilicet, ac fatax summorum pontificum obtrectator.

I. Nunc spicilegii instar alia vilia colligam, quæ a Febronio romanæ curiæ exprobrantur. Is autem erit mihi eorum refellendorum ordo, qui auctori fuit objiciendorum. Hoc igitur primum Febroniū dolet (T. II, pag. 9), quod papa malit audire cardinales, et cum eis communicare consilia, quam cum episcopis, ac secundum primi voluminis appendicem adire nos jubet, ubi adscito Justiniani nomine curiæ romanæ arcanum visus est sibi detegere (T. I, app. 2, pag. 6). *Scis cur lubentius communicetur cum cardinalibus, quam cum episcopis? De stylo curiæ illi sunt meri consiliarii, quos sequi non obest monarchiæ: ut episcopi sunt coniudices: vota horum sunt decisiva, non consultativa tantum: hoc temperat sane monarchiam, qua pura non erit consultum Ecclesiæ.* Magnum certe crimē! Scilicet ex episcoporum sententia judicandum erit romano pontifici, non ex sua. Quod si falsum omnino est, quid, quæsō, hosce judges summus pontifex in consilium adhibere vereatur? Quanquam nihil Febroniū nobis ingerere poterat a veritate alienius, quam quod de episcopis a romana sede inconsultis garrit. Exemplo sit Benedictus XIV, qui vere de se scripsit (*De Syn. dioces., lib. XIII, cap. 18, n. 12*): « Noverit quisque, nunquam nos in ulla diocesi statuisse aut indulsisse festorum dierum immunitionem, seu reductionem, nimirum, ut integro manente præcepto quoad dominicos, reliquaque solemniores dies, audiendi missam, et abstinendi ab operibus servilibus, cesseret, quoad reliquos minus solemnies, obligatio vacandi a servilibus operibus, perstante tamen onere audiendi missam, nisi penitentibus et instantibus episcopis, de quibus ea semper nobis fuit, eritque firmissima opinio, non solum eos divini cultus studiosissimos, sed etiam optime conscientes tum indigentiae suorum diocesorum, tum inobsvrantiae dierum festorum per suas respective dioeceses inventæ. » Neque id ex Benedicti indulgentia factum,

cedente dichiarazione non esser lecitò ai sudditi sottrarsi dall' ubbidienza de' loro signori; certamente viene a frenarsi l' ardore de' zelanti, ed a togliersi il pretesto al malcontenti di giustificare le loro ribellioni col manto della religione. Per la qual cosa se si considera bene questa sentenza, si conoscerà esser tanto lontana dal recare alcun pregiudizio alla salute de' principi, che piuttosto mira alla loro sicurezza. »

Generatim asserere possum, aut in ordinariis, aut in extraordinariis congregationibus de nullo agi negotio, quin episcoporum, apud quos exorta sit controversia, inquisitio, et suffragium ad sacrum senatum deferratur.

II. Aliud carpit in romana curia Febronius (T. II, pag. 15), eam nempe concilii generalis celebrationi *semper restitisse, semperque restitutam.* Quam futilis fuerint hac de re querelæ, in mea ad Antifebronium introductione palam feci. *Confidebat tridentina syndicus* (1) *romanum pontificem curaturum, ut vel evocatis ex illis præsentim provinciis, unde difficultas orta fuerit, iis, quos eidem negotio tractando viderit expedire, vel etiam concilii generalis celebratione SI NECESSARIUM JUDICAVERIT, vel commodiore quacunque ratione ei visum fuerit, provinciarum necessitatibus pro Dei gloria et Ecclesiæ tranquillitate consulatur.* Antequam ergo Febronius romanam curiam hujusmodi concilii celebrationi *resistentem*, imo et *semper restitutam* exhibebret, nobis indicare debuerat, quinam pontifices novi generalis concilii celebrationem a tridentinæ synodi temporibus *necessariam* judicarint, sed obsistentis sue curiæ conatibus ab ea urgenda deterrii fuerint. Saltem edicat nobis, quæ natio, aliis sive regibus siye nationibus minime adversantibus, generale concilium petierit; repulsam autem a romana curia retulerit. Neque enim romanam curiam Febronio judice debuisse putaverim seditionis impiusque questionum clamoribus, qui generale concilium adversus constitutionem *Unigenitus* appellarunt obaudire, tantumque scelus fovere. Sed fortasse sibi a romana curia obtemperari Febronius vellet, qui concilium generale habendum censem. Bono sit animo; efficiat ille, ut omnes nationes, ac christiani principes idem sentiant petantque; pollicor, in meque recipio romanam curiam non obstitutam. At hoc *ἀδύτως* est. Vereor et ego ne sit; at num culpa romanæ curiæ? Nego iterum pernegeroque. Obsistet illa, ac jure obsistet, ubi principes inter se dissidentes viderit; dum enim hi de celebrando generali concilio non convenient, de illo cogitare res erit periculi plena. Principum igitur discordes sententias componat; nihil habebit, quod non sibi a curia pollicetur. Cæterum mirandum non esset, ab ipsis basileensibus conciliis initis edictos pontifices conciliorum convocationi non tam faciles se præbuisse, aut etiam præbere. « Non frustra, inquit benedictinus Gerbertus (*De Commun. potest. Eccles., cap. 12, pag. 488, seqq.*), tune timebant suæ auctoritati pontifices ex conciliis, quando ea jam in commune ordinariumque tribunal singulis decenniis statui videbantur, contra suum tribunal ac cathedralm *novo quidem exemplo* communionique potestatis ecclesiastice tune adverso. Unde Clementem VII dicere solitum ferunt: *Quemadmodum primis Ecclesiæ seculis conciliorum frequens celebratio pontificia auctoritatis certissimum erat incrementum; ita his postremis temporibus pontificiam majestatem*

(1) Sess. 25, in Decr. de recip. et observ. decretis Conc.

uxillo modo posse retineri, aut vindicari in conciliis : eamque ob rem pontifices hodiernos tantum operæ in declinandis, quantum veteres in procurandis et habendis synodis generatibus debere collocare ? Volvebat hæc animo tunc temporis pontifex, quando universus christianus orbis ad concilii celebrationem suspirabat, ac conglomerabat vota ; quod rapido lutheranæ sectæ torrenti omnibus modis obsistendum esset, nihilque in medio relinquendum, præsentim autem tam potens ac præsens remedium, quod tam sinistra præsumptione, pravisque præjudiciis præpediri summopere dolendum fuerat : et tamen timeri poterat, adhuc recenti in memoria hærente dissidio illo, ipsa Ecclesiæ viscera, ac primaria membra dividente, atque communionem legitime potestatis inter summos Ecclesiæ præsules scindente a tempore schismatis magni usque ad ea fere tempora. Actum fuisset, nisi inspirasset Deus cogitationes pacis, indidissetque consilia meliora : quo factum est, ut omni ævo celebratissima coalesceret tridentina synodus... Rechte igitur ad veterem mentem antiqua concilia redierunt, quando avita studia unitatis communionisque sunt capta. Tuncque iterum utilitati, necessitatique proficia fuit concilii celebratio, quando vel induciebat ad tempus fuerunt, ac cessatio intestini illius belli inter summas Ecclesiæ potestates justitiumque litigiosi illius fori, quod judicia, judicesque ipsos ecclesiasticos inter se committebat. Attamen non penitus ea simplicitas et felicitas hujus supremi universalisque tribunalis restitui potest, qua olim tam cito conveniebant patres, brevique componebant, ac finiebant causas, et negotia religionis. Nullæ tunc de concilii leges, et stata tempora præterquam particularibus, generalia extraordinaria erant remedia. At postea lege cautum, ut singulis decenniis agerentur, sine omni fructu, effectu et utilitate, quod in communione legitima potestatis ecclesiasticae nec fuerit lata, nec ad eam intenta. Consilium illius legis, ut alia, suggessit Joannes Gerson, sic enim is in viagio regis romanorum, direct. IV, lege ult. : *Concilium generale potest et debet constituere crebriorem generalium conciliorum celebrationem; quam retroactis temporibus fuerint celebrata: ut de decennio in decennium, prefixa futuris summis pontificibus ista lege, quam transgredi non liceat.* At occulte spiritus divisionis contra pacem sese insinuabat. Spiritus autem sanctus est spiritus pacis, non divisionis. »

III. Pergit Febronius exscriptum tridentini locum expendere (L. c.) : « Secundum (remedium) nunquam practicavit (curia romana), quamvis id convenientissimum foret ; ex quo per evocatos ex illa provincia, unde difficultas orta est, intelligentes et prudentes viros facilius et securius intelligi et statui posset, qua ratione, et interdum qua moderatione vel modificatione decreti interpretatio facienda, et executio procuranda foret, attentis provinciæ illius moribus, populique ingenio, quam ex solis iis cardinalibus, aliisque prælatis, qui curiæ romanæ opinionibus imbuti, et suæ nationis moribus duntaxat assueti

sunt. » Sic nempe somniis suis optimus vir delectatur, et ex jureconsulto factus repente dictator, romanæ curiæ præsulibus, cardinalibus, pontificibus leges in judiciis servandas præscribit. Sed ubi tandem evigilaverit, se magistro, aut legum latore haud egere Romanos intelliget. Eequod enim alicujus momenti negotium ex dissitis provinciis ad curiam romanam defertur, cuius procurandi gratia non statim Romam inde patraru[m] rerum peritissimi viri mittantur ? Nec tamen si deessent isti, Febronius jure conqueri posset. Annon enim inter eminentissimos patres sunt, qui cum ad exterias gentes apostoli nuntii munere fungerentur, earum mores ac consuetudines internoscere potuerunt ? Præsules heic quoque degunt, aliqui ex omni fere natione selecti viri, ex quibus quid facto opus sit, cognoscere licet. Litteræ præterea comineant, nihilque ante decernitur, quam ex earum frequentato commercio quid in provinciis moliantur, exspectent, renuant, plane sit exploratum. Et Romanis succensabit Febronius, quasi ex suis tantum opinionibus ac moribus vel difficillima exterarum gentium negotia expediant ?

IV. Graviora sunt, que sequuntur. Primum ad coadjutorias, quas dicimus, pertinet, cum futura successione in beneficiis, nullam curam animarum adnexam habentibus, et ubi nullus coadjutor a coadjutore exspectat aut exspectare potest adjutorium. « Hanc, inquit Febronius (T. II, pag. 61), coadjutoriarum speciem juri canonico in titulo de concessione præbenda et Ecclesiæ non vacantis adversari, nemo negabit. Igitur ad dispensationis remedium recurrendum est, que Rome levissime conceditur (1). » Verum hæc Febronius non Romanis, sed Westphalensis, et Leodiensis inculcare debuerat. Roma enim in ejusmodi coadjutoriarum bullis adjutorii, quod coadjutor coadjuto afferre debeat, diserte meminit. Quod vero in Germania *capitulationes*, ut aiunt, *imperiales* obstent, quominus coadjutor coadjuti munieribus fungatur, quid hoc ad curiam romanam ? Westphali et Leodienses, a quibus tantuminmodo coadjutorij peti solent, cur non cæterorum Germaniae accolarum moribus vivunt ? cur Romanos hisce petitionibus fatigant ? Cur illorum episcopi honorificestissimas petitoribus testificationes litteris consignant, Romanique mittunt ? Ut has pontifex accipit, etsi vigente, quod indicabam, *capitulationum imperialium* interdicto petita coadjutoria ad *exspectivas* gratias a tridentino concilio proscriptas ferme revocari videtur, illos tamen, qui petunt, ex episcoporum testimonio tales sumere potest, qui hac remuneratione virtutis digni sint, atque ab illis dioecesis sine Ecclesiarum detimento divelli nequeant. Quid ergo mirum, pontifices hujusmodi precibus annuere ? Num id levissime concedi dicendum est, quod tanta episcoporum testificatione comprobatur ? Hoc Febronius videat, ne coadjutoriæ levissime petantur : at levissime Romæ concedi a veritate abhorret.

(1) Idem repetit pag. 406.

V. Alterum febroniarum querelarum gravissimum caput hujusmodi est (T. II, pag. 62) : « Non decipitur summus pontifex, sed se ipsum et alias decipit, quando euni iis, qui singulari erga Ecclesiam merito prædicti non sunt, absque informatione, bullarum expeditionem aut earum saltem executiōnem præcedente, dispensat *super pluralitate beneficiorum*. Neque hanc gratiam salvat clausula litteris his dispensatoriis inseri solita : *Dummodo nulla harum Ecclesiarum debito per hoc frustretur obsequio*. Qualis circa hæc sit practica, omnium optime noverunt Ubio Colonienses. In ea urbe, in qua sunt decem et ultra canoniconum collegia, sic dispensati, eunt in una Ecclesia ad matutinum, in altera ad summum sacrum, in tertia frequentant vesperas; missarum et reliqua chori officia per substitutos erga levem retributionem persolvi faciunt. Hoe scit pontifex, vel saltem per suum eadem in Urbe residentem nuntium facile scire potest : Atque ita *ambitioni et improbae reddituum ecclesiasticorum congerendorum cupiditati panditur via*. Monstra hæc sunt, fateor; sed illa unde nobis, nisi ex Germania? Ac majora quidem ea feret, si febronianum systema obtineret. Fac enim, Germaniæ episcopiz in propria cuique dioecesi liceat ecclesiasticas leges laxare, quisnam erit, qui pluribus beneficiis iis etiam dissociabilibus non perfruatur? Nam nullus apud Germanos est, qui si ad altiorem ecclesiasticam dignitatem, ampliusque beneficium provehatur, et illa quibus prædictus est, quemcunque demum sint sibi servare non satagat. Obsistit, credat Febronius, obsistit quoad potest Roma : sed quid tum? statim Germaniæ consuetudines, ac libertates sibi objici videt, atque utcunque nitatur contra, indulgendum est tandem, ne pax interturbetur. Cæterum quam ægro animo id ferat Roma, ignorare Febronius non poterat, cui ad manus fuit egregium Benedicti XIV, opus de Synodo dioecesana; ibi enim hæc legere est nullis unquam laudibus satis concelebra (Lib. XIII, cap. 8, n. 7) : *Felicis record. prædecessor noster Clemens papa XII, cum sapienter animadvertisset, ex eo quod uni eidemque personæ tot episcopales Ecclesiæ permitterentur, eam ab Ecclesia catholica utilitatem, quæ sperabatur minime percipi, ex pastoralis officii sui munere huic rei remedium aliquod censuit adhibendum. Itaque cum vidisset, plurium episcopatum consecrationem ex earum litterarum concessione pendere, quibus eligibilitas indulgetur; cum scilicet hujusmodi indultorum vigore, qui unicum habeat episcopatum, et ad alium transire non poterat, nisi per ordinariam postulationis viam, faciliorem exinde semitam sibi aperiret ad aliam Ecclesiam assequendam: duo saluberrima depreta edidit, quorum altero, tanquam regula, uteretur in posterum congregatio consistorialis; altero autem brevium secretaria. Hæc typis impressa, quantum scire potuimus, cum nondum fuerint, optimum esse ducimus heic ea inserere, ut perpetua eorum memoria servetur, et ut executioni opportunæ mandentur; eum ea plurimum conferre posse putemus, nisi ad tolendam penitus, at saltem ad cohibendam in Germania*

immoderatum in una eademque persona episcopatuum pluralitatem. Primum pro congregatione consistoriali sic habet : « Sanctissimus dominus noster Clemens papa XII animadvertis, minime expedire, quod in Germania, episcopis, etiam sublimibus familiis orti sint tam facile concedatur dispensatio ad effectum retinendi simul tres, vel quatuor, ac etiam quinque cathedrales ecclesias, quarum præsules temporali quoque dominatu potiuntur, praesertim cum experientia compertum sit, eas dioeceses ab hereticorum erroribus magis esse immunes, quarum singulæ ab uno gubernantur episcopo; hinc majorem deinceps circumpectionem in hoc adhiberi mandat, nec solum attendi exempla, sed peculiares perpendi singulorum casuum circumstantias, habita nimur ratione temporum, personarum et ecclesiarum : ita quidem, ut dispensationum impertiendarum norma sumatur potissimum a majori ecclesiarum ipsarum bono ac utilitate. Quod si iis, qui alicui jam præsent Ecclesiæ, justis de causis a sede apostolica aut jam fuerit concessum, aut deinceps concedi contigerit indultum eligibilitatis ad aliam, declarat sanctitas sua, non per hoc censeri debere concessam dispensationem ad effectum simul retinendi prædictam quoque aliam Ecclesiam, postquam electio peracta fuerit; sed antequam electio ipsa a sede apostolica confirmetur, summa maturitate esse examinandum, an utilitas vel necessitas talium ecclesiarum et catholicae religionis tuendæ ratio postulet, impertiri hujusmodi dispensationem pro omnium retentione, vel potius in ejusdem electionis confirmationem ponì oporteat decretum de alia Ecclesia dimittenda. Declarat itidem sanctitas sua, non convenire, ut indiscriminatum, nulloque delectu et sine cause cognitione, tribuatur episcopis facultas retinendi simul plures dignitates, aut canonicatus cathedralium, vel collegiatarum ecclesiarum, tam in Germania, quam in Poloniæ regno; per hoc quippe divino cultui non medioere detrimentum assertur, Ecclesiæ debitum fraudantur obsequiis, et ecclesiastica stipendia, quæ congruae plurium ministrorum Dei sustentationi destinata sunt, in unam collata personam, incitamentum præbent ad luxum. Mandat itaque sanctitas sua, cautius, quam hactenus forsitan factum fuerit, hac etiam in re in posterum agi, et exemplis sepositis spectari in primis id, quod, juxta locorum, ecclesiarum, personarumque conditiones, ad ampliorem Dei gloriam expedire visum fuerit. Ne autem saluberrimi hujus moniti memoria obsolescat, vult sanctissimus pater, præsens hoc decretum asservari apud acta sacræ congregationis rebus consistorialibus præpositæ, atque illud ab ejusdem congregationis secretario pro tempore, quotiescumque opportunum fuerit, in memoriam revocari eorum, qui his de rebus consilium pontifici maximo daturi sunt. Hac die 6 januarii anno 1731.» Hæc meditur Febronius, tum Romanis, si potest, insultet.

VI. Similia sunt quæ de matrimonialibus dispensationibus jactat (T. II, pag. 64). Ait Febronius, illas sacris canonibus adversari. « Concilium, inquit,

tridentinum vult eas dari raro et gratis; in secundo autem gradu non dispensari nisi inter magnos principes et ob publicam causam. Hæc omnia vilipenduntur Romæ: dispensatur cum quolibet petente, etiam nulla ei suffragante canonica causa, dummodo non petat dispensari gratis; dispensatar eodem modo quotidie in secundo gradu cum plebelis, etiam sine causa privata, ne dicam publica.» Vides ut falsa falsis agglomeret? Rem toti Urbi testissimam dico: dispensationes in secundo gradu tam raro concedi, ut si cum illis, quæ denegatae sunt, in diesque negantur, comparentur, vix aliqua earum habenda sit ratio: quarum vero gratia facta est, eas non absque accurata cause cognitione, ac diligentí eminentissimorum fidei quæsitorum, seu sacræ pœnitentiariæ disquisitione fuisse exoratas. Falsum et illud est (T. II, pag. 418): *Simoniacus occupavit beneficium, nulla huic cum Simone facienda esset gratia; ast fit ei: manet in beneficio simoniace obtento.* Falsum vero hoc dico, quod sciam, constantem esse sacræ, quam nuper appellavi, pœnitentiariæ consuetudinem, ut rescribat: *Prius dimittat.* En eujusmodi abusus sint, quos romanæ curiae Febronius objicit, somnia, spectra, atque ægræ pœnitentiæ ludibria.

VII. Illud nunc in mentem venit, quod idem auctor alio loco ait (T. II, pag. 410): *Si itaque papa sue hac in parte obligationi minime satisfaciat, non erigendo novas cathedras, ubi eæ erigendæ essent . . . nihil magis naturale est, quam ut ii, quibus hæc jura originarie competit, ad ea revertantur.* At quod heic non iam affirmando, quam dubitando indicat, liberius in primo volumine edixerat (T. I, cap. 4, § 9, n. 2, pag. 259) his verbis: *Forte eā de cāusa Ecclesiæ utilius foret, pristinam hac in parte disciplinam reduci, quod non desint, qui queruntur, a romana sede tot non erigi novos episcopatus, quod institui postularent populi ad veram fidem conversiones.* Imo hanc in rem ex nescio cujus larvali scriptoris libello (1) satis prolixum locum attulerat. Ego vero non a romanis pontificibus, neque a missionariis causas, cur in Indiis, atque id genus regionibus episcopatus numero non augeantur, repetendas esse scio, sed a regis administris, qui politicis rationibus duci malunt, quam religionis studiò. Enimvero apostolicis apud reges nuntiis non semel datum in mandatis fuit, ut de episcopatibus hujusmodi multiplicandis serlo ac sepe agerent (2). Hæc satis esse possunt; ne quis ingenti

(1) Questions proposées à l'auteur de l'Appel à la raison.

(2) Est mihi præ manibus mandatorum libellus, quem tarsensi archiepiscopo atque apostolico apud Hispaniarum regem nuntio Rospilio 22 augusti an. 1644 Franciscus Antonius cardinalis S. Onuphrii nomine S. congregationis de propaganda fide tradidit. Ejus autem libelli nouum caput istiusmodi est: « Spesso dovrà raccordar agli ministri

illo abusum numero, quem Febronius curæ romanæ temere objectat, perterriti se sinat. Unum tamen non omittam. Tanto autem major, inquit Febronius (T. II, pag. 554), convenit, ut circa hoc sit sollicitudo modernorum pontificum, quo probabilis est, excessum potestatis ab eorum prædecessoribus exercitare, atque prædictis corruptis fundamentis innixa, schismati tam orientali quam occidentalí occasionem dedisse. Et de occidentalí quidem id probavit Febronius, cap. 6, § 15. De orientali vero tempore concilii constantiensis hoc, et juste, opinabatur cardinalis cameracensis apud Vonder hardt, t. I, p. 8. pag. 416, et alii cum eo. Ita enim ille ibid: *Necessaria erit reformatio et provisio circa gravamina, quæ romana Ecclesia infert atiis inferioribus Ecclesiis et prælati; et maxime in tribus, de quibus conqueritur prælegatus frater Humbertus de romana, quondam magister quintus ordinis prædicatorum in dicto tractatu suo quem cōposuit tempore concilii generalis lugdunensis, ut in eo super his provideretur, ubi, parte II, cap. 2, dicit quod causa dispositiva schismatis Græcorum inter alias una fuit propter gravamina romanæ Ecclesie in exactionibus, excommunicationibus, et statutis.* Hac de re in Antifebronio (T. I, Introduc., cap. 1, n. 2) satis disserui, neque actum agere aggrediār. Quoniam tamen ultrajectinam Ecclesiam Febronio maxime cordi esse intelligo, hoc illum moneo, ut videat, quei sibi cum illa convenire possit. Nam in actis et decretis secundæ synodi, (quam cum Clemente XIII pseudosynodum nos appellamus) provincie ultrajectensis synodo delatum invenio libellum cui titulus: *Prééis d'un acte de dénonciation solennelle faite à l'Eglise, etc., de eo autem synodi procurator apud illos, quos ipse patres vocat, sic loquitur (Pag. 4): Intra hos criminatio finis non se continet denuntiator. Totam schismatis Græcorum culpam in summos pontifices conjicit. Quem si audias, Ecclesia græca semper amore pacis flagravit; et ipsi sunt præsules romani, a quibus non tantum inter utramque Ecclesiam (græcam scilicet et latinam) exorta est discordia, sed etiam interpositi obices, quibus perfecta, quæ deberet inter eas esse, communio submovetur. Qui vel levem historiæ notionem habeat, haud difficile intelliget, quam falsa et insana sit tam insolens criminatio. Quo abripit denuntiatorem hic error?* Atque ultrajectensis synodi procuratori falsa, insana, insolens criminatio visa est, ea tamen Febronius delectatur maxime. Dixi satis, ut Febronium pudore suffunderem.

regii la moltiplicazione de' vescovi nell' Indie sudrette, perchè sono tanto grandi le diocesi, che non si possono da' vescovi visitare, e per l' ordinazione de' sacerdoti convien far viaggi longhissimi per presentarsi agli vescovi. Idem mox etiam inculcatur capite decimo.

DISSERTATIO UNDECIMA.

DE SUBSIDIIS AD VINDICANDAM ECCLESIASTICAM LIBERTATEM EPISCOPALI CÆTUI A FEBRONIO PROPOSITIS.

CAPUT PRIMUM.

Episcopis Febronius duo cum primis suadet, 1° ut nativa jura defendant; 2° ut dimissa jura recipiant. Verum utrumque aut nihil ad rem facit, aut viam schismatis latissimam pandit.

I. Quæ hactenus disseruimus, eo spectant, ut romani pontificis primatum qualis a nobis astruitur, per sese ecclesiastice libertati nequaquam adversari doceremus. Quamobrem necesse non esset, ut de subsidiis ad eam vindicandam a Febronio propositis disputaremus, atque hac ipsa de causa in Antifebronio ab ejusmodi perpendendis subsidiis abstinueram. Verum istorum examen cum a pluribus desideretur, ac præterea utilissimarum hoc maxime tempore questionum tractationem complectatur, libenter suscipiam. Initium autem ab iis faciam, quæ ab episcopali cœtu Febronius postulat. Ea porro cum multa sint, quatuor capitibus discutiemus. Heic duo illa occurront, quæ omnium ita fons sunt, ut etiam finis sint cuius causa facienda sunt cætera. Id ergo primum Febronius episcopos hortatur ac monet, ut nativa jura strenue defendant (*T. II, pag. 546, seqq.*). Quam in rem aliqua ex patribus et conciliis collegit. Inutilis labor! Quis enim hoc inficiatur? Nemo certe, qui sanæ mentis sit. Hoc autem primo quærendum est quænam nativa jura sint, quorum defensio sit episcopis suscipienda. Febronius heic S. Franciscum Salesium appellat, qui ait (*Lib. I, ep. 30*): *Id erit Deo gloriosum maxime, ut episcopalis ordo PRO EO QUOMODO INSTITUTUS EST, AC VALET, agnoscatur. Non renuo, at statim peto quomodo institutus sit, ac valeat?* Id nisi certum ratumque sit, frustra sunt omnia. Scio equidem Febronium nobis continuo jura illa ingesturum, quæ papa episcopis abstulisse queritur (*T. II, pag. 32*), deputationem liberam ministrorum Ecclesie; propriam jurisdictionem in multis suorum diœcesanorum; jus exclusivum habendi tribunal sacrum in suis respective districibus; absolvendi quoscunque rite dispositos ab omnibus reatibus; dispensandi in quavis legi ecclesiastica, ubi mens et anima legis relaxationem patitur et exigit; votum decisivum in conciliis generalibus, potestatem, qua in synodis provincialibus suo jure et libere statuta condant, atque eadem citra summi pontificis auctoritatem publicent, et alia plura. At quid de hisce juribus sentiendum sit, ex hactenus disputatis nemo non videt. Sunt enim aliqua plane falsa absurdaque, ut *jus illud exclusivum habendi tribunal sacrum in suis respective diœceses* quo suprema, plena, immediata in singulas diœceses romani pontificis pot-

stas imo et metropolitarum jurisdictione arceatur. Nec tamen, ut cum Gersone loquar (*Consid. 2*), plenitudo potestatis papalis sic intelligenda est immediate super omnes christianos, quod pro libitu possit immediate jurisdictionem in omnes per se vel alios extraordinarios passim exercere. Sic enim præjudicaret ordinariis, qui jus habent immediatus, imo immediatum super plebes sibi commissas actus hierarchicos exercendi. Verum ubi aut necessitas adest episcopis munus suum negligenter obeuntibus, aut certa Ecclesiæ utilitas id postulat, negari summo pontifici nequit ejusmodi auctoritas, quæ cum febrionario illo *jure exclusivo* stare omnino non potest. Cætera vero episcoporum jura ea sunt, ut ex ipsa Christi Domini institutione romanis præsulibus subjici debeat, atque in horum sit potestate quemadmodum christiana res poscit, ea amplificare; aut etiam auctare. Quare, ut alibi vidimus, idem Gersone aiebat (*Consid. 3*): Status prælationis episcopalis habuit in apostolis et successoribus usum vel exercitum suæ potestatis sub Petro et successoribus ejus, tanquam sub habente, vel habentibus plenitudinem fontalem episcopalis auctoritatis. Unde et quoad talia minores prælati subsunt episcopis, a quibus usus suæ potestatis quandoque limitatur vel arceatur: et sic a papa posse fieri circa prælatos majores ex certis et rationabilibus causis non est ambigendum. Nam, ut sc̄ite adversus Græcos scribebat Ratramnus corbeiensis monachus (*Contr. Græc., t. II Spicileg. Acher., pag. 147*), ex antiquis monumentis cernimus, omnino romani pontificis auctoritatem super cunctas Ecclesias Christi preeminere, ut omnes episcopi illum habeant caput, et ad ejus judicium pendeant; quidquid in ecclesiasticis negotiis disponitur, ut ex ejus arbitrio vel maneat constitutum, vel corrigatur erratum, vel sanctificatur quodcumque fuerit innovandum. Quid igitur tandem episcopalium jorium defensione Febronius obtinebit?

II. Cavere autem cum primis debet, ne cum episcopis jura defendenda suadet, que a Christo episcopalum instituente acceperunt, ea cum juribus inepte confundat, quæ illis Ecclesia, vel etiam sedes apostolica contulit. Hoc certe consilio admodum indigere ipsum video. Ait enim (*T. II, pag. 547*): Ne quis vero sibi forte persuadeat privilegii nomine heic venire gratias, favores, seu indulta romanorum pontificum, observandum venit... quod præcipue in rem præsentem laudatus Leo Magnus, epist. 10, cap. 6; scripsit: *Privilegium sibi debitum in alium transferre posse, noverit episcopus non licere.* In primo quoque

volumine (*T. I, cap. 7, § 10, n. 5, pag. 655*), dixerat : « Annon poterunt (episcopi) etiam per seipso suarum sedium sive ordinis jura, canoniceis iuxta institutis, contra quocunque tueri et vindicare? Sic visum episcopis in quadam synodo anglicana anno 1787 congregatis, apud Harduinum, tom. III, col. 2075, ubi canone octavo statuunt : *Ut privilegia antiqua a sancta romana Ecclesiæ sede delata (id est, longo usu firmata, atque ita ab omnibus agnita et acceptata) Ecclesiis omnibus conserventur. Si qua autem propter assensum pravorum hominum contra canonica instituta conscripta sunt, avellantur.* » Numquid enim privilegia a sancta romana Ecclesiæ sede delata, ut longo usu firmata, atque ita ab omnibus agnita acceptata jura sunt, quæ ad episcopatum quomodo a Christo institutus est, referantur, non autem apostolicæ sedis beneficia? Privilegium vero a Leone M. indicatum, quod præcipue in rem præsentem observari Febronius jubet, quid aliud erat, nisi metropolitarum jus in provinciæ ordinationes? *Ordinationem sibi, inquit S. Leo (T. I, Ball. edit. ep. 10, col. 659), ut ante jam diximus, singuli metropolitani suarum provinciarum cum his qui ceteros sacerdotii antiquitate præveniunt, restituto sibi per nos jure defendant. Alienum jus alter sibi non audeat vindicare. Suis limitibus, suis terminis sit unusquisque contentus; et privilegium sibi debitum in aliis transferre se posse, noverit non licere.* Metropolitica porro jura, multoque minus provinciarum, in quæ exercenda erant, designatio divinis episcopatus juribus a quoquam, nisi plane desipiat, accenseri non possunt. Neque id eo dico, quod in his ipsis sediū suarum privilegiis tuendis nolum episcopos esse solentes; sed ne patrum dicta, quæ ad juris humani privilegia pertinent ad ea quæ sunt juris divini, deinceps Febronius perperam traducat.

III. Hoc interea certum sit, romane pontifices eas, quæ juris divini sunt, facultates episcopis intactas libenter relinquere, ut sacri antistes febroniana ad suscipiendum illorum defensionem hortatione non egeant. Verum hoc potius videndum, ne contra Christi Domini mentem episcopi sua illa jura pontificie potestati obnoxia nolint, atque injuria doleant, se in illorum usu ab aequitatis legibus, ubi aliquando discesserint, a romana sede reprehendi ac coerceri. Eo tamen potissimum Febronius special, qui incircumscripta nobis episcoporum jura obtrudit, eorumdemque jurium *fines et terminos in concilio tridentino agnosco, et tacite saltem probatos cum ex isidoriano jure dimanarint, proterendos esse contendit.* Id tamen quid est nisi schismati viam, eamque latissimam pandere? Cum enim apostolica sedes, atque adeo Ecclesia universa jus pseudoisidorianum ex divina legum ferendarum sibi credita potestate cooptaverit, improbare illud nequeunt episcopi, quin cathedram adversus cathedram erigant, atque a cathedra Petri sese tandem divellant. Scilicet Goffridus abbas vindocinensis temperanter Goffrido Carnotensi scribebat (*Ep. 25*) : *Si quis igitur apostolicæ sedi, quæ leges canonum dedit, in ca-*

nomen expositione contrarium sentit, non sapit quicunque ille est, sed desipit. Hujusmodi homines Carnotensis loci atioribus, nec minus veris coloribus pingit (Ep. 8, ad Richer. Senon.) : Manifeste contra sedem apostolicam caput erigit, dum quod illa adficat, vos quantum in vobis est, destruitis, cuius iudicis et constitutis obviare, PLANE EST HERETICÆ PRAVITATIS NOTAM INCURRERE, cum Scriptura dicat, hereticum esse constat, qui romanæ Ecclesiæ non concordat.

IV. Nec minus fallax est, et ad schisma propellens, quod altero loco episcopis Febronius incoleat, ut nempe que pontifici libere dimiserant, ea pape, si ille eis abutatur, eripiunt, ad seque iterum pertrahant (*T. II, pag. 324*). Fallax id dico. Quid enim si nullum indicari jus possit, quod episcopi romano pontifici dimiserint ipsi, licet eur ille non antea adhibita potestate uteretur, occasionem fortasse dederint? Num id tam facile demonstrabitur, quam facile assentitur? Fac tamen aliqua eos jura summis pontificibus dimisisse. Nam in antistitum est potestate ea recipere, que dimiserunt? Id sumit Febronius, id Pereira confirmat, sed Thomassinus, quem tamen in hac sententia ducem ac præmonstratorem habuit uterque, negat ac pernegat. « Devolutione, inquit doctissimus vir (*In Resp. ad not. script. anon., in 3 p., not. 9*), semel partum jus perpetuum est. Nullum est postlimii jus, quo in pristinam potestatem redintegratur, qui semel inertia, et supinitate sua commisit, ut ad superiorem ea devolveretur. » Id infra repetit, ac disertius explicat his verbis (*Ad not. 12*): « Ubi jus ab inferiori ad superiore devolvitur, verbi gratia, a capitulo ad episcopum, ab episcopo ad metropolitanum, a metropolitano ad primatem, non accipit ab inferiori, non usurpat in inferiore superior, non repetere potest a superiore inferior. » Exemplum dat in episcoporum translatione; tum pergit : « Si autem haec jura a conciliis provincialibus ad romanum pontificem devoluntur, quia summus omnium vertex est; perperam ergo insertur, quod ea ex sese non habeat, quod ea usurpet, quod contrario usu possit amittere. Quæ enim illi accumulantur jura, quia spiritualium omnium potestatum summus apex ipse est, an eo ipso nomine ea obscurari et evilescente existimabis? Quin ex adverso ita argumentare: Si cessantibus toto orbe terrarum conciliis provincialibus, in quibus residebat potestas provincialium Ecclesiarum tota in transversis episcopis ad summum pontificem devoluta est anoritas, tanquam ad summum verticem episcopalis collegii, ergo hujusmodi instruxit sua Ecclesiæ caput, ejusmodi sibi vicarium sufficit Christus, in quo tota semper plenitudo potestatis resideat, et si non totam semper exerceat, et si eam plerumque non exerceat, nisi ubi cessantibus administris immediatis, vel metropolitanis, vel synodis, eam ipsammet ex recepto usu et vigore disciplinae exercere cogit primæ sedis dignitas, devoluta potestas, Christi caritas, Ecclesiæ utilitas, necessitasque. Istius modi autem exercitium potestatis ubi præscriptum est, nisi contraria præscriptione

non tollitur. Si negligenter enim pontifices, sinerent que eam transferendi episcopos potestatem rursus exerceri a conciliis provincialibus, et hunc usum præscribi; assentirentur utique ipsi huic mutationi disciplinae, quæ ejusmodi non potestatem, sed potestatis exercitium ad concilia provincialia rursus transferret. Sed apage has in futurum otiosas conjecturas. Nihil verius dici potuit. Hæc Febronius perpendat, videatque quam absurdâ episcopis proponat, dum ut quæ dimissa ab eis pontifici sumit, jura recipient, persuadere nislitur. At enim, cum episcopi consentirent in varias reservationes pontificias (si tamen effective consenserunt, et in omnes quidem), ita ut per hoc se exuerent variis juribus et facultatibus, in quarum legitima possessione erant, non poterant alium sibi proponere finem, quam *majus bonum*, tum Ecclesiæ universæ, tum particularium suarum diœcesium, sperantes se in romano pontifice habituros promptum ac prudentem oœconomum et provisorem omnium suarum necessitatum. Cessante hoc fine, per se sequitur, quod etiam cessent fatæ reservationes (T. II, pag. 324). Hoc tamen nugari est, non argumentari. Unde enim cessasse hunc finem Febronius colligit? Ex Norimbergensibus centum Germanorum, seu potius hæreticorum *gravaminibus?* Ex Gersonis de turbatissimi ad diuturnum schisma ævi sui vitiis querimonia? ex nonnullorum, quas in tanta cum ingeniorum diversitate, tum causarum multitudine evitare vix possis, offensionibus? Ineptum id omnino est, ac ludicrum. Sed finem illum cessasse tantisper demus. Cessant ergo fatæ *reservationes?* Noxias eas futuras video ego; cessaturas non video, nisi ipse saltem pontifex volens libensque assentiatur. Non enim episcopi dum se exuisse juribus et facultatibus dicuntur, eam, quam ex primatus sui dignitate a Christo non haberet, auctoritatem summo pontifici contulerunt, sed ut quam aut nunquam aut perraro, Ecclesiæ rebus pro temporum varietate ita poscentibus exercuerat, potestate uteretur, compulerunt. An autem cessante ob aliquorum romanæ Ecclesiæ pontificum vitia primatus sine, insita primatus jura cessabunt? Hoc quis futurum intelligat, nisi eam ob causam ipsum cessare primatum velimus, quem tamen perpetuum Christus Ecclesiæ sue dedit? Posset igitur pontifex, si quæ a multis seculis *reservationes* obtinuerunt, temporum vitio Ecclesiæ non in adificationem revera essent, sed in destructionem, posset, inquam, illas pro suo in rem christianam studio laxare. Nisi id faciat, frustra episcopi de recipiendis auctore Febronio dimisisse juribus cogitabunt. Cum enim ejusmodi *reservationes* nihil aliud sint, quam fines episcopali potestati a supraea ac legitima pontificis potestate positi, ejus tantummodo esse potest illos ampliare, cuius fuit eos constituere.

V. At, inquit Febronius (Febr. t. II, pag. 599), Conveniunt omnes theologi et canonistæ quod *reservationes*, quæ sunt juris humani et variabilis, cessent urgente necessitate, et quando recursus ad romanum pontificem redditur impossibilis aut admo-

dum difficultis; cap. 2 et 58, X de sent. excommunic. Sic impossibilitas moralis recurrendi ad papam et necessitas providendi bono Ecclesiæ reddit episcopis primordialia jura eorum characteri propria. Hocce theologi et canonistæ docent? Minime vero. Nec reservationes in eo casu cessare, nec reddit episcopis primordialia jura eorum characteri propria somniarunt theologi et canonistæ. Commenta hæc sunt eorum similia, quæ Pereira tradit, ubi abrupto cum romana sede commercio dispensare episcopos asserit posse in tutti li casi riservati anche privativa mente alla sede apostolica, e ciò non per presunzione, o per epicheja arbitraria, ne per giurisdizione delegata, ma per una giurisdizione ordinaria, sebbene temporaria, ed interina (Della Podestà, de vescovi, pag. 160). Hoc theologi, hoc canonistæ cum Suario (1) affirman, tunc ex RATIONABILI INTERPRETATIONE VOLUNTATIS PONTIFICIS censeri episcopum habere potestatem dispensandi. Non ergo quod aut reservationes cessent, aut impossibilitas moralis recurrendi ad papam et necessitas providendi bona Ecclesiæ reddit episcopis primordialia jura eorum characteri propria, sed quod jure sumitur pontificis voluntas, ut rebus eo redactis dispensent episcopi, hac illi facultate donantur. Longe celeberrimum axioma est, inferiorem nihil de superioris lege per sese remittere posse. Qui ergo, nisi ad episcopos, sumptamque conciliorum summorumque pontificum voluntatem confugiamus, in iis, quæ ab oecumenicis synodis ac romanis præsulibus constituta sunt, possent episcopi dispensare? Ipsæ romanorum pontificum dispensationes ad episcopos a basileensi concilio in synodica an. 1435 epistola revocantur (2). An aliud de episcoporum dispensationibus prudenter opinabimur?

VI. Sed video, quid cause sit, cur Febronius falsum hocce de cessantibus reservationibus, redditisque episcoporum primordialibus juribus decretum statuat, ac theologorum et canonistarum, si licet, auctoritate tueri nitatur. Ad romanam curiam in officio continendam cogendamque, ut pseudo isidorianum pontificii juris sistema, cui nulla jam natio sese potest conformare sine sua et suorum popularium ruina (Pag. 592), tandem abdicet, suadet ille principibus in scelestilla, quam de subtractione obedientiæ romano pontifici debitæ inscrispit, epistola, ut aliquam primo, omnem deinde, si opus fuerit, romano pontifici obedientiam subtrahant, nullumque populis sibi subjectis cum romana curia commercio locum relinquant patientur (3). Verum magna heic statim difficultas

(1) De legib., lib. IV, cap. 14, n. 10. Confer auctores ab eo indicatos, et Fragosum, Regimin. christ. reipubl. I. II, lib. VIII, disp. 18, § 9, n. 49, et disp. 19, § 5, n. 41.

(2) « Per concilium autem statuta, inquit Basileenses, in nullo derogant sue (pontificie) potestati, quia pro tempore, loco, causisque et personis utilitate vel necessitate suadente moderari dispensareque possit, atque uti summi principis epiekeia, quæ ab eo auferri nequit. »

(3) « Hoc, inquit t. II, pag. 598, operabitur talis obedientiæ subtraction, ut aut pro futuro neget, aut saltem suspendat usum et exercitium certorum iurium, in quorum possessione summi pontifices nonnisi a paucis seculis existunt, quæque religioni et puriori discipline, si non officiant, saltem nihil prosuant. »

oboritur, quomodo absque populorum turbis *admirantur reservata*? Profecto sumi hoc casu pontificis voluntas non potest; an enim pontificem ad sovendam debitae sibi obedientiae subtractionem ea de causa sancitam, ut sui ipse primatus juribus cedere compellatur, consentire, atque ut illa firmetur namis magisque ac constabiliatur, episcopis eorum, quae sibi servaverat, potestatem facere existimabimus? Quid vero si pontifex diserte interdicat, ne episcopi quidquam harum sibi arrogant facultatum? Certe cum anno 1709 Philippus V, Hispaniarum rex, ejecto apostolico nuntio, vetitoque quoconque cum romana curia commercio episcopis agendi formam præcrysset, Clemens XI in encyclica ad archiepiscopos, et episcopos Hispaniarum epistola 24 augusti ejusdem anni perscripta mandavit (T. II epistolar. et brevium selectior. Clem. XI, p. 566), ne illis beneficiorum collationibus, dispensationibus etiam matrimonialibus, recursibus, appellationibus, aliisque similibus, quae ab apostolico tantum nuntio cognosci expediri, atque agi consueverunt, manum ulla modo apponenter; nullam enim, inquit pontifex, in hujusmodi rebus facultatem vobis utcunque episcopis, etc., competere, aut per hujusmodi absentiam nuntii nostri devolutam fuisse, aut acreuisse declaramus, et nihilominus, ne ullus supersit dubitandi aut interpretandi locus, et ad uberiorum cautelam, omnem vobis circa præmissa potestatem PRORSUS ADIMIMUS, irritum ac inane declarantes quicquid secus super his a quoquam quavis auctoritate scienter vel ignoranter attentare contigerit, (1) etc. Vedit haec

Febronius. Igitur ut sese ab hisce vinculis expidiret, non ad *temporalibus*, sumptuamque romani pontificis voluntatem quidquid in hujusmodi casibus episcopi possunt, revocavit, sed ad *reservationes*, quae *cessent urgente necessitate, et quando recursus ad rom. pontificem redditur impossibilis, impossibilitatem moralem recurrendi ad papam, et necessitatem providendi bono Ecclesiæ, qua reddit episcopis primordialia jura eorum characteri propria*. Ut autem lectore falleret, in suam hanc sententiam *convenire falso jactavit omnes theologos et canonistas*, qui sentiunt quidem, posse in istiusmodi casibus episcopos dispensare, sed nonnisi ex *temporalibus*, sumptuamque romani pontificis voluntate. Jamvero quis non intelligit, quo Febronius spectet. De ingerendo schismate, callide tamen, si fieri posset, velando cogitat. *Hæc sunt, cum Cypriano (Ep 4, al. 3, ad Rogatian.) ingemiscam, initia hereticorum et ortus atque conatus schismaticorum male cogitantum, ut sibi placeant et præpositum superbo tumore contemniant. Sic de Ecclesia recessit; sic altare profanum foris collocatur, sic contra pacem Christi, et ordinationem atque unitatem Dei rebellatur. Imo etiam rebellio obscuratur omni abjecto schismaticæ segregationis metu, et episcoporum juribus, quae bono unitatis constituta fuerant, ad eam liberius dissociandam insigni abusu collatis. Sed hac de re uberior sequentis dissertationis capite extremo dicturi sumus.*

CAPUT II.

Jusne episcopis sit in romanorum pontificum constitutiones inquirendi, earumque, si libeat, relinendarum.

1. *Diversæ gentes*, inquit Febronius (T. I, cap. 9, § 8, n. 5, pag. 745) diversis moribus reguntur. «Papæ, inquit cl. Barthel. in Annot. ad Jus can., lib. I, tit. XXXIII pag. 138, strictius subjacent episcopi Italiæ, qui omnes bullas indistincte recipere et executioni cum summa reverentia mandare debent. In Germania autem, quia ipsis in multis restituta, et jure postliminii reddita est primæva jurisdictione, non cæcum obedientiam, sed rationabile prestant obsequium; et si non sint bullæ in materia fidei vel morum, sed in aliis materiis, et præcipue si tendant ad restringendam anctoritatem in concilio tridentino, et per concordata sub Frederico III et Nicolao V concessam, illas non ita passim recipiunt et publicant; unde multæ ex hæc causa non obligant. Magna tamen cum reverentia, et cautela in his casibus agendum cum pontifice. Gallos imitari oportet, apud quos, licet liberius existat episcopalis auctoritatis usus, et eorum potestas fere revocata sit ad priuatos canones, in quo eorum libertates consistunt, summa tamen cum reverentia agunt cum pontifice, » etc. *Ex his insimul colliges germanos non magis quam Gallos ignorare sua et universalis Ecclesiæ genuina jura ac libertates. Doceat ergo tandem magnus jureconsultus Febronius Germanos, doceat Gallos sua et universalis Ecclesiæ generalis, Petriquæ priuatui manifestius adversatur, qui commercium in spiritualibus, quam qui in temporalibus cum romana curia abrumpt.*

(1) Antonius Pereira in eo libro, quem de episcoporum potestate scripsit (P. 157 *venetæ editionis*) de hoc Clementis XI interdicto ita loquitur: «In fatti si racconti di Clemente XI (quam loquuntur rationem quis probet, existantibus ea de re ipsius Clementis litteris?) che nell' anno 1709 con un suo breve indiritto a' vescovi di Spagna dichiaro nulle, e di nium valore le dispense, e provvedimenti da loro fatti nel tempo, che Filippo V interdetto aveva a' suoi vassalli ogni commercio con Roma in *temporalibus*.» Verum si Pereira Clementis vidisset epistolam, non actu tunc de *temporalibus* fuisse, sed Hispanis QUODCUNQUE (igitur et in *spiritualibus*) cum romana curia, hoc est *cum ipsa vera religionis arce* (imo igitur, in *spiritualibus* cum primis; quid enim vera religionis arca ad *temporalibus*?) interdictum a rege *commercialium* intellexisset. Addit mox Pereira: «Dal che però non si può trarre argomento, ed esempio anche con altri paesi, mentre trattandosi di cose puramente spettanti alla disciplina, e secondo lo stato delle cose, secondo li differenti genj e le diverse intenzioni de' legislatori puo valere ed approvarsi in un regno ciò, che non vale, e non si disapprova per un altro» (id generatio vere dicitur; sunt enim causæ, in quibus sumi potest pontificis voluntas, ut ubi ad romanam curiam accessus minime pateat, dispensem episcopi; at numquid ea pontificis voluntas æquo jure sumatur, ubi in pontificis auctoritatis contemptum, atque a deo temeraria coercionem omne cum romana curia *commercialium* ex febroniana sententia interdiceretur?) «...perchè nel casodella Spagna si supponeva proibito il commercio non nelle cose spirituali, manelle temporali. Id falsum esse jam vidimus. Sed quid, quæso, Pereiræ in mentem venit, ut vetito in *temporalibus* cum romana curia commercio episcopis non licet dispensare; licet interdicto in *spiritualibus*? Hoc sane ex ejus sententia planissime sequitur. At si romanus pontifex episcopis omnem ad ejusmodi dispensationes facultatem adjuvare potest, ubi omne cum romana curia in *temporalibus* *commercialium* vetetur, non poterit, hoc in *spiritualibus* interdicto! Imo majore poterit jure, gravioris enim criminis rei sunt, qui ne in *spiritualibus* cum romano pontifice christianis communicent, carent, quam qui in *temporalibus* commercium velant; spiritualia enim sunt, in quibus Petrus habuit a Christo Igandi solvendique potestatem. Christi igitur

nuina jura ac libertates. Docet enimvero. Audiamus qua par est reverentia Germanorum Gallorumque doctorem. • Sancta sedes, inquit (T. II, pag. 584), et sacra dignitas primi pastoris omnem cultum nostrum meretur: convenit ut ad servanda vera ejus jura et prærogativas simus ardentes et zelosi; attamen carreamus ne in sequelam illius reverentiæ, quam legitimæ auctoritati debemus et profitemur, simus ministri et executores excessuum ac subreptionum; probemus ac revereamur corruptelas quæ ex humana infirmitate in summis pontificibus æque ac aliis, inventire locum possunt... His de causis competit episcopis jus examinandi et retinendi bullas apostolicas. Hoc eis recte asseruerunt patres concilii provincialis coloniensis anni 1536, apud Hatzhemium, Concil. german. t. VI, pag. 251, ubi, quam imprudenter, aiunt, plerique diplomatis ac dispensationibus per sedem apostolicam extortis præter summi pontificis mentem (qui vult et debet potestate sibi concessa non ad destructionem, sed ad edificationem uti) abutantur, nullus est qui ignoret... sed quia pauci sunt in quorum conspectu est Deus, plerique vero qui saera auctoritate pro sua libidine passim abutuntur, fit, ut lugdunensis conciliis, sub Gregorio X celebrati, non insalubre decretum adversus insolentiam ejusmodi hominum in usum revocare cogamur. Quo subnixi, cunctis qui talibus diplomatis sibi blandiuntur, necessitatem imponimus litteras suas nobis exhibendi, visuris, num rite impetraverint, ac recte impetratis utentur. Et, ut quam maxime robustæ sint dispensationes istæ, curabimus tamen, ut menti canonis, ac summi pontificis satisfiat.

II. Evidem nisi præter Coloniensis, aut etiam Lugdunensis auctoritatem habet Febronius, quo jus episcopis asserat examinandi et retinendi bullas apostolicas, Germani, Gallique ignorare pergent, seu potius negligere sua et universalis Ecclesiæ non genuina, sed febrioniana jura ac libertates, atque in his *jus examinandi et retinendi bullas apostolicas.* Non sunt illi tam pingui judicio, ut non intelligent, sibi ab eo turpiter imponi, qui quod coloniensis provinciae patres lugdunensis synodi decreto innixi de peculiaribus rescriptis, aut mandatis sanxerunt, id ad omnes indiscretæ apostolicæ constitutiones temere transferat. Ac de ejusmodi rescriptis, aut mandatis si loquamur, non erat, cur Febronius jus episcoporum romanae curia objiceret. Recolat tantisper, quid de illis Benedictus XIV tradiderit (*De Syn. diæces. lib. IX, cap. 8, n. 2*): « In horum concessione, inquit doctissimus pontifex, sive expeditione, nihil facilius est, quam ut aliquando pontifices decipiatur vel falsa rerum enarratione vel occultatione alicujus veritatis, quam si notam habuissent, nunquam ea concessissent, aut mandassent, quæ alicujus vitii arguuntur. Verum in hisce casibus, quidquid ab eis per subreptionem aut obreptionem impetratum est, ipsi haud inviti abrogant; uti appareat ex cap. *Super litteris, de Rescriptis*: nec ullo modo ægre ferunt, si executores, quibus mandatum commissum est, executionem suspendant, atque interim accuratas rei

mittant notitias, quibus certiorem reddant pontificem, cur illius mandatum non duxerint exequendum. Celebris est decretalis Alexandri III in Cap. Si quando, de Rescriptis, cuius hæc sunt verba: *Sicut vir providus, et prudens, et discretus, qualitatem negotii, pro quo tibi scribitur, diligenter considerans, aut mandatum nostrum diligenter adimpleas, aut per litteras tuas, quare adimplere non possis, sufficientem et rationabilem causam prætendas; quia patienter sustinebimus, si nos feceris, quod prava nobis fuerit insinuatione suggestum.* Congruit sententia alterius decretalis, nimirum cap. Cum teneamus, de Præbendis, ubi sequentia leguntur verba: *Si non potest ei sine scandalo provideri, aequaliter susinemus, si pro eo mandatum nostrum non duxeris exequendum.* • Addere et illud Benedictus poterat ex Innocentio III (Cap. Licet, de For. compet.) ad vercellensem episcopum: *Mandamus, quatenus si quando laicus vercellensis litteras super rebus præcipue, quæ forum seculare contingunt, a sede apostolica contigerit impetrari, sublatoque appellatio obstaculo, decernas auctoritate nostra irritas et inanes.* Ad hoc mandatorum genus spectat, quod Ivo in epistola ad Willelmum Philippi regis dapiferum scribit: *Vidi enim litteras, quas misit dominus Urbanus apostolicus ad omnes archiepiscopos et episcopos regni sui, ut eum ad rationem militant, et nisi resipuerit, ecclesiastica eum disciplina ad emendationem venire constringant.* Hæ quidem litteræ jam publicatae essent, sed pro amore ejus feci eas adhuc retineri, quia nolo regnum ejus, quantum ex me est, adversus eum aliqua ratione comoveri. *Hæc omnia volo, ut dicas domino nostro regi,* etc. Cum tamen nihil omnino proficerent, divulgatae tandem litteræ fuerunt.

III. Verum præter hæc pontificum rescripta et mandata constitutiones sunt, quarum aliae ad fidei dogmata, aliae ad disciplinam pertinent. Quid juris episcopi habeant in dogmaticæ apostolicas sedis constitutiones, et qua de illis ratione judicare possint, licet absque dissentiendo facultate, alio loco explicui-mus. Quod autem ad disciplinæ constitutiones spectat, duplex examinis genus institui super his posset, alterum de illarum æquitate ac sanctitate, alterum de eam utilitate. Primum illud maxime urgere Febronius debet. Nam principes quoque ad retinendas romanorum pontificum bullas hortatus id illis jus esse monet (T. I, cap. 9, § 8, n. 2, pag. 745) defendantur ad status Ecclesiæ conservationem et bonum ordinem spectantium canonum, inquam, verorum, non spuriorum, quos ingenti, ad nos usque propagato, ecclesiastici ordinis et disciplinæ detrimento confinxit Isidorus; jacere queritur (Ibid., n. 5, pag. 744) post infelices decretales isidorianas tot sanctos canones primorum conciliorum; plagam memorat (Ib., n. 6, p. 746), quæ ecclesiasticæ disciplinæ inflixeret reservationes causarum episcopalium, factæ romano pontifici in vim sanitiarum decretalium. Hoc igitur ab episcopis maxime, quo sibi constet, postulabit, ut in apostolicas disciplinæ constitutiones inquirant, num aliquid isidorianæ fecis admixtum habeant. Fallitur tamen,

neque apud episcopos propterea gratiano initurum se speret. Norunt enim ipsi, non magis sibi jus in ejusmodi constitutiones nunc esse, quam ante isidorianas decretales suis antecessoribus fuerit. Illi nempe, quod dissertatione sexta vidimus (*Cap. 3*), nullam in pontificum epistolas auctoritatem sibi adscisebant, sed ut eas accipiebant, servandas statim proponebant, quemadmodum ab ipsis pontificibus jubebantur. Imo id multo minus licere Febronius ipse, modo sibi constet, fateatur necesse est; cum amplior quædam in episcopos potestas post isidorianas illas epistolas romanis pontificibus ex ejus sententia acreverit. Certe id episcopi nunquam sibi arrogarunt. Nam et Hincmarus, ille, inquam, in isidorianis decretalibus respuendis febronianorum omnium antesignanus in epistola, quam ad Nicolaum I super clericorum ab Ebbone ordinatorum causa conscripsit (*Ep. 26, t. II oper. edit. Sirmond.*) : *Simpliciter, inquit, et absque ullo dolo in restitutione predictorum fratrum, postquam vestram dispositionem inde rescivi, ex benevolā mente consensi... ne contra vestrum jussionem ac dispositionem agam modis omnibus devitare cupio, quod apostolicā sedis decretis in omnibus parere desidero.* Neque sane aliter a quoquam catholico antistite fieri potest. Multæ enim pontificum constitutiones sunt, quæ ad sacros ritus, sacramentorum administrationem, clericorum vitam, cæteraque id genus cum pertineant, nihil, quod isidorianas fraudes oleat, ne apud ipsis quidem pontificiæ majestatis censores præ se ferre possunt, sed unam primatus potestatem, et veterem illam disciplinam, quam ex romana Ecclesia ad alias omnes, præsentim vero occidentales Ecclesiæ æquabilem derivari S. Innocentius I optabat. Cæteræ vero, quæ ad causas, judicia atque hierarchicum regimen spectant, a disciplina, quæ a legitima potestate post isidorianas decretales convaluit, originem ducunt, nec tam Isidoro tribuendæ ab æquo homine sunt, ut alibi docuimus, quam romanis pontificibus in illis legum capitibus aut cooptandis aut innovandis Petri atque adeo Christi auctoritate utentibus, Ecclesiæque illorum vocem secutæ. Quamobrem illis reluctari quid esset, nisi incircumscriptam pontificum romanorum, atque universæ Ecclesiæ in ferendis legibus potestatem suo judicio vana quadam ac temeraria animi elatione subjecere?

IV. Fateor tamen, sub quartidecimi seculi finem moribus apud alias gentes inductum fuisse, ut non ante pontificum constitutiones vim haberent, quam de illis episcopi cognovissent. Verum hoc schismatis necessitas extorsit, nec sine ipsorum pontificum facultate id ausi episcopi fuere. Docet id Martini V in constantiensi concilio edita constitutio (1) his verbis : « Sane dudum in exordiis pestiferi, et antiquati schismatis jam per Dei gratiam extinti ad tollendum scandala, quæ propter executionem diversarum litterarum, quæ ab iis, qui pro romanis pontificibus in diversis obedientiis se gerebant, in nonnullis

(1) Quæ inter Martini constitutiones secunda est in Bulario novæ editionis, t. I.

partibus oriebantur, Urbanus VI in sua Obedientia nuncupatus concesserit quibusdam prælatis, quod in eorum civitatibus et diœcesibus non posset fieri executio aliquarum litterarum apostolicarum, nisi prius hujusmodi litteræ prælatis ipsis, vel eorum officialibus ad hoc deputatis exhiberentur, et pec ipsos approbatæ forent. » Ad hoc deinde exemplum an. 1493. Alexander VI Ferdinando V catholico Hispaniarum regi et Isabellæ reginæ concessit, ut cum falsas quasdam indulgentias apud Hispanos turpis quæstus gratia evulgari contigisset, nulla deinceps ejusmodi indulgentiarum largitio apostolica promulgaretur, quæ non antea a locorum ordinariis, apostolico nuntio, ac majore regis cappellano visa, et ab omni suspicione immunis comprobata fuisset (1). Cæterum cum toletanus archiepiscopus, Novæque Carthaginis episcopus fraudum occupandarum obtentu, ne apostolicas litteras non antea ab ipsis, eorumque successoribus probatas notarii acciperent, in synodalibus constitutionibus cavissent, Leo X an. 1518 bulla *In supremo*, quam Rebuffus in commentariis ad bullam *Cœnæ integræ* recitat, illas constitutiones damnavit, præcepitque, ut *judices et executores in litteris apostolicis pro tempore deputati, ac notarii et tabelliones super his requisiti litteras ipsas apostolicas sine alicuius personæ cuiuscunq[ue] ecclesiasticæ, vel mundanæ dignitatis fuerint licentia vel consensu exequi possint et debeat.*

V. Alterum quod proposui, examinis genus id unum spectat, an in singulari aliqua Ecclesia constitutionem quampiam apostolicam divulgare expediat. Hoc enimvero episcopis nemo negaverit. In tanta enim populorum, morumque diversitate, quis fieri posse inficietur, ut quæ cæteris gentibus saluberrima omnino lex esset, eadem alicui nationi in scandalum aut exitium cederet? A nullo autem hac de re judicium proprius, quam ad locorum episcopos pertinet. Aliqua de hoc arguento in indicata dissertatione sexta dedimus. Libet tamen ut id confirmem, partem epistolæ reddere, quam ad archiepiscopum vercelensem apostolicum in Germania nuntium moguntinus elector de bullæ in *Cœna Domini* promulgatione an. 1584 perscripsit. Dixit Febronius, et vere dixit (*T. I, cap. 5, § 3, n. 5, pag. 294*), *archiepiscopum moguntinum noluisse publicare sæpe dictam bullam, eo quod prævideret, hac publicatione plus detimenti, quam utilitatis, sua Ecclesiæ obventrum.* Sed opere pretium erit ex ipsis archiepiscopi litteris causas audire, ne quis fortasse credat id archiepiscopo visum fuisse, quod in ea constitutione *jura imperii et vassallorum ejus*, ut idem Febronius garrit (*T. II, pag. 437*), *non tam in controversiam, quam in damnationem vocarentur.* En archiepiscopi litteras : « Quid porro apostolicas litteras hoc ipso anno in die *Cœnæ Domini* lectas, earumque in hisce partibus publicationem attinet; quamvis sanctissimi domini nostri tum mandatis, tum

(1) Breve Alexandri VI exstat apud Alphonsum Azevedo in Comment. ad leg. novæ Recompilat., t. I, lib. III, tit. 6, leg. 37.

consiliis (que sane ex optimo zelo , et nonnisi in totius reipublicæ christianæ manifestam utilitatem profecta evulgataque omnino nobis persuasum habemus) lubenter pareamus , et obsequamur , et alias suæ sanctitatí prout fidelem in Christo filium decet , promissam om̄n̄em ac debitam obedientiam observantiamque præstare paratissimi simus : verum enim vero cum multa in rei veritate et per se bona , adeoque summa cum ratione constituta , non tamen ubique et quovis tempore expediant ; imo subinde quæ apud quosdam conservationem vel etiam restorationem rerum publicarum et religionis , apud alios earundem eversionem cum summo miserarum animarum detimento causentur ; ita ut si non in totum iis superseedendum , certe in commodiorem opportunitatem merito differri deberent : ad eum modum in præsenti negotio , hoc est mandata nobis publicatione litterarum apostolicarum , si dominatio vestra diligentius secum perpendat , anne prout res nunc (proh dolor !) heic constitute sunt , evulgari commode possit , et ex eadem evulgatione optatum fructum sperare , num potius aliud metuere debeamus : inveniet profecto dominatio vestra , praterquam quod acerrimo studio , laboribus et incredibilis difficultatibus subditæ hoc loci in officio et exercitio catholicæ religionis propter vicina mala contineantur , etiam cum nobilibus , comitibus , principibus et electoribus , quibus undique circumsepti sunus , contra tenorem dicti præcepti apostolici tam domini nostri quam subditorum quotidie suborientium disceptationum causa collectandum , et vel amicabili via , vel juris res necessario tractandas et sopiendas : imo cum diœcesis nostra sat late in partes quasdam longinquas diffusa sit , ita ut nonnisi commeatu a principibus et magistratibus , per quorum territorium necessario transmeandum est , eo pervenire , vel nostras mittere possimus , si juxta bullæ , quod in ea legitur , præceptum , cum illis tanquam hæreticis communicare , et commeatum petere interdictum esset : subditos nostros , qui adhuc in navicula sunt Petri , descrere plane , aut certe nouissi cum evidentissimo vitæ discrimine exhortari et juvare licet ; ut taceamus quod post multas fatigations vix auxilium impartitos nos , sed magis oleum et operam perdidisse , dici tandem non injuria posset . Præterea notum est passim , quam hisce in partibus apud adversarios nomen hæretici exosum sit , habita nimirum (ratione) per status imperii an . 1555 in comitiis augustanis promulgatae constitutionis Religionis , quam non modo dicti status , tum temporis , sed post etiam principes electores omnes ad hunc usque diem non minus quam inter dictos electores , ut electores fraternalitatis , ea confederationum vincula ; item pacta et conventiones tam generalia quoad omnes , quam particularia quoad quasdam ad Rhenum juramento solemni confirmarunt et stabilierunt , non quod in principatibus ac dominiis ejusvis tam lutheranismus , quam religio catholica sine discriminè exerceri debeat , sed ob hoc maxime , ut relictis conviectis et invasionibus pax publica in hisce fluctibus

diversarum opinionum servari , et hoc pauxillum quod superest contra externos simul et internos invasores ab imminentí labe , et contagione porro ulterius defendi posset . Quod si nunc iis omnibus non attentis , prout adversarii nostri dubio procūt inter pretabuntur , constitutionem dictam , et pacta electorum infringere , labefactare , denique promulgando ex diametro contraria mandata (haec enim eorum est vox) violare tentaremus , quam insanabili clade et incurabili plaga non modo diœcesim nostram una cum subditis alligeremus , sed et diras flamas ac periculosas invasiones , impressionesque vicinis principibus et nobilibus (quantumvis numero exiguo) et vero reliquis catholicis excitaremus . Exemplo nobis sunt alia leviora , quæ in rei veritate mera somnia , et vix vento ad eos , qui occasioem sibi dari accipiendi aliquid gestiebant , perlata erunt . Durum est refricare vulnus , ac proinde in specie declarationi supersedemus , et norunt utcunq; illi , qui vel heic aliquando degerunt , vel etiamnum degunt . Res quidem prima fronte parvi momenti quibusdam fortasse videtur , nec sane quoad personam nostram difficultatem ullam habet , non enim ignoramus etiam citra hoc præceptum apostolicum , quid nos et christianum quemlibet deceat , quin vero multo magis meminimus , quid sanctitatí sue debitæ obedientiæ ratione juravimus : ita ut quæ ad propagationem et conservationem religionis catholicæ romanæ spectant (testis est Deus) non minus curæ nobis sint , quam animæ propriæ ab ea dependentis salus ; sed negotium in recessu et rei veritate gravius est quam brevi epistolio explicare licet , et in summa ut verbo unico rem perstringamus , cur minus ad hujusmodi a dominatione vestra nobis injunctam publicationem inclinemur , eamque debitæ executioni mandandam in diœcesi nostra arbitremur , faciunt suprad . præcipue vero partim ruentis alioquin et percutientis Germanie totius commiseratio , partim officium ac pietas erga suam sanctitatem , et miseros subditos , ut hac ratione hasce ditiones cum subditis nostris tot clodium et procellarum impendentium fluctibus nutantes in fide , atque obsequio retinere queamus . Vehementer itaque rogamus dilectionem vestram , ut hasce tam probabiles , aliasque complures rationes , quas brevitatis causa omittimus , paulo altius animo revolvat , et quod præfasas litteras , apostolicas evulgari propter tot tantasque difficultates mandare non posuimus , gravius non ferat , neque inobedientiæ , vel animo alieniori , verum temporum injuriæ et necessitatì adscribat , nosque apud suam sanctitatem pro sua prudentia et candore animi , quando dabitur opportunitas , excusat , quippe de cuius mente non esse sat scimus vel ansam majoribus exacerbationibus inter catholicos et alios (alioquin invicem sat infestos) principes dare : vel parvulum suum gregem , quem adhuc superstitem heic habet , plane abjicere , et deglutiendum tradere .

CAPUT III.

Maximum adversus abusum ecclesiasticæ potestatis remedium Febronius collocat in apta instructione populi. Adversarii calliditas retegitur; tum ex nuperrima tricastini episcopi pastorali institutione, quæ ex Gallico idiomate latine redditur, ostenditur, quantum ille in apta instructione populi suggesta aberret a vero.

I. « Primum, inquit Febronius (*T. II, cap. 9, § 2, pag. 700*), et efficacissimum medium adversus hos abusus consistit in instructione populi circa veros fines suorum officiorum; circa genuinam originem et legitimas prærogativas romani primatus; circa reverentiam, quam ipsa summa sedes debet antiquis canonibus. Sed, quod maximum est, pastores ipsos, et cujuscunque reipublicæ seu status primiores, præ-primis instructos esse oportet circa antiquam Ecclesiæ disciplinam ejusque hierarchiam; circa jura episcoporum. Horum maxime interest, ea nosse ex fundo, et intime persuaderi, quod in omnia jura apostolorum successerint. » Verum, ut sapienter Petrus Ballerinius animadvertisit (1), « Instructio populi, qua omnibus explicentur cujusque potestatis fines, cum in febrionario systemate debeat ostendere, quantum romani pontifices sibi usurpaverint falso jure invasis episcoporum et metropolitarum facultatibus; quis non videat quanto contemptui exponat apostolicam auctoritatem, si præsertim nigris coloribus et sine justis vindiciis quædam facta, et principia quædam exorbitantia a nonnullis incautis scriptoribus, seu aulicis adulatoribus asserta populo proponantur? » Id tamen Febronio placaret maxime, ut tandem in omnium contumeliam apostolica sedes incurreret. Vah! fraudulentum, perniciosumque scripторem!

II. Populus igitur, inquiet Febronius, ab episcopis apte instituendus non est? Apage! sed quænam *apta* institutio sit, id enimvero est, quo nos inter non convenit. Quia ille in re *aplam populi instructionem*

(1) De Potest. eccles., pag. 215. Ballerini animadversionem gravissimo gallici præsulis testimonio confirmo. Suessionensis episcopus Fitz-James edita an. 1762, nescio qua pastorali institutione collegas Galliarum episcopos monuerat, ut de quatuor celeberrimæ declarationis an. 1682 articulis fideles sequiter instruendos curarent. Quid ad hæc S. Pontii episcopus? In eo libro, quem prænotavit *Mémoire sur un ouvrage ayant pour titre: Ordonnance et Instruction pastorale de M. l'évêque de Soissons, etc.*, ait pag. 471: « J'aurais là-dessus bien des choses à dire, mais je me contente de faire remarquer dans le moment qu'un catéchisme, un prône, un sermon sur les 4 articles de 1682, sur les lettres du roi en forme d'édition dûment enregistrées, ainsi que la déclaration du clergé, ne laisseraient pas de paraître singuliers et une matière bien nouvelle. Mais ne doit-il pas aussi paraître bien singulier qu'un théologien, un évêque, ordonne aux curés de son diocèse de faire à leur peuple des instructions sur ces matières, sans les avertir au moins de prendre garde à ne pas s'écartier du respect et de la soumission dus au saint-siège, et ne pas refuser au vicaire de Jésus-Christ sur la terre les droits sacrés que lui a confiés le Sauveur du monde, sous prétexte de rendre à César ce qui est dû à César. De jeunes vicaires et peut-être bien des curés pourraient s'y méprendre, et mettre dans leurs instructions de l'humour en voyant que chez leur évêque il y en a beaucoup. Tout cela n'annonce pas une grande cordialité, une grande soumission, un grand respect pour le siège apostolique. »

collocet, audivimus. Vidimus etiam multum abesse, ut ea *apta* haberi possit. Aliam igitur ut *apta* sit, dabunt episcopi populis suis institutionem. Quamnam, quæreris? Non ab italo antistite accipe, sed a gallo. Non illibenter feram, cæterarum quoque gentium episcopos, eamdem in erudiendis suarum dioecesum populis viam inire. Is est tricastinus episcopus, cuius pastoralis institutio jubilæi promulgandæ causa superiore anno 1770 edita ad meas manus devenit. Eam heic ex gallico in latinum idioma a me versum exhibeo, extrema tamen parte omissa, quæ jubilæum ipsum proprius attingit.

Mandatum illustrissimi episcopi S. Pauli tricastinensis pro jubilæi publicatione, cum pastorali institutione de fideli erga romanum pontificem officiis.

« Petrus Franciscus Xaverius divina providentia et sanctæ apostolicæ sedis auctoritate episcopus et comes S. Pauli tricastinensis, consiliarius regis in suis consiliis, etc., clero seculari et regulari, omnibusque nostræ dioecesis fidelibus salutem et benedictionem in Domino Nostro Iesu Christo.

« Annuntiamus vobis, fratres carissimi, dies gratiæ et salutis, per quos Ecclesia omnem quam a Jesu Christo accepit, potestatem ad viam peccatoribus, qua ad Deum perfecte revertantur, aperiendam adhibebit.

« Summus pontifex Clemens XIV gratias, quibus ad Ecclesiam regendam indiget, sibi comparare percipiens omnium fidelium auxilium petit, ut nostris votis ac precibus, jejuniis, eleemosynis, cæterisque pietatis operibus veluti in unum coalescentibus a Dei misericordia quidquid ad hoc opus est, exoremus. Propterea ut majore ad id nos efficacitate impellant, suorum predecessorum exemplo thesauros Ecclesiæ, quorum sibi credita est dispensatio, pandit, illisque, qui ab ipso præscripta impleverint, jubilæum impertitur.

« Scitis enimvero, fratres carissimi, jubilæum extraordinariam esse indulgentiam, qua peccator temporariæ pœnæ post obtentam actualium criminum veniam sibi subeundæ remissionem consequitur, eaque de causa solemnioribus quibusdam cæremoniis, atque insignioribus supra cæteras indulgentias plenarias privilegiis distinctam.

« Verumtamen jubilæi fructum percipere haud possumus, nisi nosmet sincera penitentia Deo conciliemus. Fierine poterit, ut vestrum aliquis corde contrito et humiliato in gratiam cum Domino redire negligat, enm ab illo non solum (quod sæpe mœrueramus) non puniri, sed etiam tanta misericordia vocari ad se et invitari nos videat?

« Spero equidem fore ut maxima sollicitudine gratoque animo tantam vobis oblatam a summo pontifice gratiam suscipiatis. Meum vero esse existimo arrepta hinc occasione in iis, quos illi debetis, observantie, obedientie et amoris sensibus vos confirmare. Atque id esse officii nostri eo magis credimus, quo vehementiore studio innumeros in vulgus disse-

minari libros videmus, ut contemptus, rebellii, atque adeo indignationis in eos, qui apostolicam cathedram tenent, inspersis seminibus, vincula, quibus sanctæ ipsi sedi colligamur, plane abrumptantur (1).

¶ Quid enim aliud spectare possunt, qui num pontifex Iesu Christi vicarius sit, in controversiam vocant? qui non alio illum nomine designandum putant, quam *episcopi primæ sedis, primique inter pares episcopi*: qui ei nonnisi honoris primatum adscribunt; qui jurisdictionis quidem primatum in eo agnoscent, non tamen ex Christi institutione, sed ex una Ecclesie concessione profectum?

¶ Quid aliud spectare possunt, qui illud cum semper ingerant, papam errori obnoxium esse, de obedientia tamen ei debita nunquam loquuntur? qui affirmare non dubitant gallicanam Ecclesiam ab ejus auctoritate immunem esse? qui hanc auctoritatem vocant *exteram quamdam potestatem*, hanc autem potestatem Ecclesiae paci, regnorumque tranquillitatim inimicam?

¶ Quid aliud tandem spectare possunt, qui nunquam a commemorandis quorumdam superioris aetatis pontificum scandalis, consiliis, ac molitionibus absistunt (2); ceterorum vero, qui eos antecessere, vel consecuti sunt moderationem, pietatem, sanctimoniam silentio obvolvunt, cum tamen animos nostros ab earum rerum, quas nonnisi ad punienda populorum vitia Deus olim permisit, recordatione avocatos in horum exempla defigi maxime deceret?

¶ Si terreni principes injurias suis legatis illatas veluti sibi factas habent, graviterque ulciscuntur; ne dubitetis, quin Christus, quæ in suum vicarium committuntur in sui ipsius contumeliam accipiat, magna quo severitate serius ocius animadvertis.

¶ Quod ad nos attinet, veritates a majoribus acceptas tanquam ad catholicam fidem maxime pertinentes diligenter servemus, *Christum scilicet in Ecclesia sua formam constituisse visibilis monarchiæ* (3),

(1) Febronii opus heic designari si quis diceret, aberrante conjectura?

(2) Confer cum his Febronii *Flores sparsos*, cap. 1, § 3, pag. 547, 369.

(3) Animum in hæc verba intendat Febronius; intendat etiam D. Poullain de Lumina, qui in libro inscripto: *Usages et mœurs des Français*, pag. 124, de Clodovæ temporibus scripsit: « Ce n'est pas qu'on n'eût aucun rapport avec les papes; la dignité de leur siège, la qualité de viceaire de Jésus-Christ et de chef de l'Eglise ne leur était point contestée: on avait recours à l'Eglise de Rome dans les occasions extraordinaires où la foi était intéressée, comme à celle de toutes les Eglises qui en conservait plus précisément le dépôt. Les évêques des grands sièges instruisaient les papes de leur élection, leur demandaient leur communion et leur envoyaient leur profession de foi, comme au centre de l'unité catholique; mais ces rapports étaient de charité seulement: les papes n'ignoraient pas que leur mission n'était point différente de celle des autres évêques; que lorsque Jésus-Christ avait donné à Pierre les clés du royaume des cieux, ainsi que le pouvoir de lier et de délier, il s'était adressé également à tous les apôtres en sa personne, de sorte que ces clés et ce pouvoir regardaient tout le corps épiscopal et chaque évêque en particulier, qui était le successeur des apôtres dans la portion du troupeau de Jésus-Christ qui lui avait été confié. Ils étaient donc alors encore bien éloignés d'aspire à l'autorité suprême qu'ils s'attribuèrent d'après (nempe sub Carolo Magno). Ce fut pendant le règne de ce prince, inquit ille pag. 225, qu'à force d'intrigues, de subtilités et d'entreprises, ils vinrent à bout de se faire regarder comme les

cujus caput est Petrus; voluisse Christum, ut S. Petrus ejusque successores sui essent in terris vicarii, ipsumque, qua caput est, exhiberent; divino denique iure papæ honoris ac jurisdictionis primatum congruere (1). Sunt haec veritates ex sacris Scripturis hauste, generalium conciliorum decretis consignatae, unanimi perpetuaque traditione ad nos derivatae, a catholicis omnibus Ecclesiis, præcipue vero a gallicana constanter defensæ (2).

¶ Agnoscamus igitur semper romanum episcopum veluti S. Petri successorem, Jesu Christi vicarium, communem fidelium patrem, visibile caput hujus Ecclesie, extra quam salus non est, eumque religiosa reverentia, vera obedientia, sincero et filiali amore prosequemur.

¶ Religiosa quidem reverentia, superna quippe est sive rationem species quæ ad illam movet, sive rem, in qua versatur. Neque enim nobis summi pontifices colendi sunt ob peculiaria cujusque ornamenta, aut civilem eorum principatum; sed tanquam Jesu Christi vicarii. Quapropter quenadmodum nulla hac in terris eminentior dignitas est, si ad eam fidei oculos adjiciamus, ita nemo est cui major adhibenda sit reverentia, quam romanus pontifex. Maximi ejus præstantiam faciamus; nullam prætermittamus occasionem, qua nostram erga eum observantiam testemur; nihil nobis aut opere aut verbo elabatur, quo everti illa, aut infirmari possit.

¶ Obedientiam deinde illi debemus in omnibus quæ ad religionem pertinent, cujusmodi dogmata sunt cultus, sacramenta, ministri altaris, religiosarum societatum vincula, ac constitutiones, etc. Ecclesia in gremium suum non nisi eos suscepit, qui summo pontifici veram obedientiam ex præscripta a Pio IV

monarques de la hiérarchie ecclésiastique et de s'élever ainsi au-dessus des autres évêques, leurs frères et leurs coopérateurs dans l'ajostolat, qui ne furent plus alors que des ministres subalternes qui se virent obligés de recevoir leur mission et d'exécuter les ordres de celui qui s'était constitué leur maître. » Vide quo abducatur insanum illud, quod hodie obtinet, insectandorum romanorum pontificum Cacoethes.

(1) In epistola ad regem a 31 præsulibus anno 1731 scripta super prima advocatione consultatione in ebreduense concilium.

(2) Hæc eruditissima Scripturarum, conciliorum, patrumque indicatione cl. præsul, confinat. Nos cum ea ipsa testimonia alibi attulerimus, heic omittimus, quæ ad Ecclesiam gallicanam spectant, designare concaeti. Sunt autem: « Procès-verbal de 1682, pag. 202; Lettre circulaire de l'assemblée de 1657, du 17 mars; Procès-verbal de l'assemblée de 1660, pag. 588; Procès-verbal de 1682, pag. 312 et 313; Sermon préché par M. Bossuet à l'Assemblée de 1682; Assemblée de 1700, dont l'extrait est rapporté au 1er tome des Mémoires du clergé, pag. 415; Censure de Courayer par les cardinaux archevêq., etc., en 1727, pag. 53; Defensio declarationis cleri gallicani, part. I, lib. 1, cap. 1.

« Nec minus certum est unum esse iure divino summum in Ecclesia Christi militante pontificem cui omnes christiani parere tenentur. Sacra facultas paris. in censura contra Lutherum 18 januarii 1542, et in cens. 19 maii 1685, et in declar. anni 1617 contra Marcum Antonium de Dominis: *il n'y a point de catholique qui ne reconnaîsse et qui ne révere dans le pape une primauté réelle de droit divin, non seulement d'honneur et de présence, mais encore d'autorité et de juridiction canonique sur tous les évêques et sur les conciles particulières.* Rousseau de Lacombe, *Jurisprudence canonique*, verbo *Pape*, sect. 2, n. 9, d'Hercourt, *Lois canoniques*, part. I, cap. 4. »

formula jurati promittant; ut hanc Bossuetius merito fidei tesseram appellari (1). Enimvero si episcopi dum consecrantur pontifici obedientiam jurejurando singuli pollicentur (2); nec licet fidei judices sint, jus tamen sibi arrogant pontificiarum decisionum eatenus examinandarum, ut suo eas judicio subjicere audeant (3), sed dum apostolicam constitutionem accipiunt, obedientiam pontifici exhibit, unaque simul judicis auctoritate funguntur (4); an non æquum maxime sit ut omnes utriusque sexus fideles illi pareant, ejusque decreta singulari animi demissione suscipiant?

« Sincerum denique ac filialem summo pontifici amorem debemus. Paulus apostolus postquam nulli in eos, qui nobis pares sint, deesse nos officio, iussaserat, nos monitos voluit, ut illos qui Christi nomine, et auctoritate præsunt, non reverentiæ solum, et obedientiæ testificatione prosequamur, sed etiam habeamus abundantius in caritate propter opus illorum (1 Thess. V, 15) ac sollicitudinem, qua nostram debent salutem curare. Quodnam ergo amoris officium summo pontifici non exhibeamus? Est is communis omnium fidelium pater. Quamobrem cura, quam ex Christi institutione, omnibus præstat Ecclesiis, in assiduas illum sollicitudines, ac multiplicita negotia, eaque molesta maxime et operosa conjicit; omnia christianorum scandala, lapsus, vitia ejus animum dolore afficiunt; in scandali auctores vehementi studio incenditur; simul tamen ad erigendos lapsos, salvosque, qui periclitantur, præstandos advolat.

« Magno equidem solatio nobis est, quod vos his ipsis permotis sensibus neverim. Me tamen fallacie, conatusque, quos undique adhuc video, sollicitant, anguntque. Vos ergo etiam atque etiam obtestamur, ut omnes sermones, libros, opera, unde in romanum pontificem reverentia, obedientia, atque amor insirmari possit resurgatis. Si summum pontificem veluti patrem habebitis, non modice vos tangent, quæ illi inferuntur injuria multoque minus audebitis ipsi cum damnare, in eum licenter loqui, de eo judicare. Ab his certe omnibus eo majore cura abstinebitis, quo magis Dei hominumque judicia inter se differunt, atque in horum reprehensionem facile eadit, quod illi probatur maxime. Verum hanc in rem exemplum proferam, sed adeo illustre ac luculentum, ut eo res plane conficiatur; exemplum, inquam, S. Thomæ Cantuariensis, qui non fidei, sed Ecclesia: juribus se victimam præboit. Audite quid de eo Bossuetius habeat (*Hist. des Variat.*, t. I, lib. VII): *Quo magis causa, quam sanctus hic martyr tuebatur, dubia et ambigua politicis profanisque hominibus visa est, eo manifestius supremi numinis providentia pro illo stetit*

(1) *Defens. declarat. cleri gallic.*, p. I, lib. I, cap. 1.

(2) *Quod quidem sacramentum est non quo subjectus fidei principi obligat, sed quo filius spirituali patri obedientiam proficitur. Collect. des procès verb. du clergé*, t. III, pag. 663.

(3) Lettre de M. le card. de Noailles au pape, du 29 juin 1711.

(4) *Mémoires du clergé*, t. VI, pag. 1022.

cum suppliciorum, quibus in Henricum II sancti præsulis persecutorem animadvertis, acerbitate ac singulari ejusdem principis pœnitentia, quæ una divinam potuit iram placare; tum miraculis adeo illustribus, ut non modo Anglia, sed et Galliarum reges ad sancti sepulcrum adduxerint, » etc.

Hactenus præstantissimus tricastinus episcopus. Felices enimvero populos, qui ejusmodi institutionem a suis antistitibus habent! Id satis erit, ut explosa febroniana commenta, atque apostolicam sedem pristino apud omnes gentes honori quam citissime restitutam videamus.

CAPUT IV.

Quid de generali concilio ad Febronii mentem libero sentiendum sit? Num saltem vindicari ecclesiastica libertas possit a nationalibus conciliis, quæ ad immunituam romani pontificis auctoritatem cogantur?

I. Quam horrenda sint Febronii dogmata, ut eum vel quid agat nescientem, vel pudoris expertem oporteat esse, qui ista serio tueri ac propugnare non timeat, multa quæ in hisce nostris dissertationibus hactenus protulimus, docere potuerunt. Sed quæ discutienda etiamnum sunt id apertius monstrabunt. Schismaticum nempe larvati hujus jureconsulti virus ut tandem suis e latebris evolutum magis appareat, atque exstet, me effecturum confido. An non enim schismaticum habeatur febronianum illud de generalis concilii necessitate decretum: *Desideramus (T. I, cap. 9, § 3, pag. 709) tale concilium, cuius partes et dotes descripsimus cap. 6, scilicet, ut papa illud congregare recusante, possit nihilominus et debeat convocari, et adunari ab aliis..... Deinde, ut sit liberum, et pontifex se ejusdem decisionibus agnoscat subiectum.* En quo demum spectaret Febronius, dum et concilio potiore pontificia potestatem inesse, et ab aliis, quam a summis pontificibus, cogi generalia concilia posse, nec ista eorum aut (quod ipse ait) præsidio, aut confirmatione indigere statuebat. Paternalim animos ad ἀπεράλον concilium comparare homo veteris disciplinae retinentissimus nitebatur. Numquid a Nilo quopiam Thessalonicensi, aut Marco Ephesio pejora exspectaremus? Romanam curiam conciliariorum generalium celebrationi sœpe obsituisse Febronius queritur, atque adeo obstitutam deinceps ominatur. Querimoniam supra retulimus (*Diss. 10, cap. 5, num. 2*); omen dolentes accipimus. Julianus cardinalis cæsarinius in ea epistola, quam ad Eugenium IV ut a dissolvendo basileensi concilio dimoveretur, perscripsit, nihil eorum omittens, quibus a pontificis animo omnem conculcandæ a patribus pontificiæ auctoritatis timorem discuteret, tamen, uti Gerbertus animadvertis (*De commun. Potest. eccles.*, cap. 12, pag. 492), imprudens ipse cardinalis veritati litare debuit, fassus, ejusmodi formidine infestante, nullum olim futurum fuisse ut cogeretur concilium. « Forsitan, inquit (*Jul. epist. ad Eug. IV*), quod præjudicetur auctoritati summi pontificis in aliquibus, non puto aliquem debere consentire contra canonicas sanctio-

nes, decretaque sanctorum patrum, nec spiritus sanctus illud permittet. Nunquam fuisse celebratum aliquod concilium, si hujusmodi timor invasisset corda patrum nostrorum, sicut invadit nostra. Quid ergo Julianus dixisset, si concilio celebrando hanc poni conditionem vidisset, ut pontifex se ejusdem decisionibus agnoscat subjectum? Cogendumne unquam existimasset hujusmodi concilium? At inquit Febri-nius (t. II, pag. 744): *His objectionibus, seu verius declamationibus, jam ex jure obviatum est. Qui cum Ecclesia gallieana (quæ catholice Ecclesie columen est et munimen) conformiter ad decreta sacri concilii constantiensis, universale concilium ponunt supra papam, desinent omnia illa mirari [ponebat tunc Julianus cardinalis, nec tamen celebratum iri concilium spe-rabat]. Et pontifex sic bono Ecclesie serviens, illudque suis, non juribus divinis, sed meris prætensionibus præponens, eorum quidem, qui ejus throno circumstant, id est adulatorum, nec non monachorum, lucrum ex hac confusione captantium, crism patietur, honorum econtra et doctiorum laudem merebitur. Sed hoc opus, hic labor erit: pontifexne sibi persuadeat, non de juribus divinis, sed de meris prætensionibus agi? Quid si contra infringi jura divina certus sit, merasque esse prætensiones, quas qui concilium supra pontificem extollunt, in medium afferunt; nec concilium cogi-velit, nisi antea se pontificis potestati obnoxios fore episcopi polliceantur?*

II. Celebretur tamen concilium, inquiet Febri-nius. Numirum eam concilio conditionem statuit, cui nunquam consensuros esse pontifices intelligit, ut minus in visum sit concilii ἀξεψάλου nomen, omni interturbati concilii in reluctantibus pontificibus harente culpa. Tum vero cætera, quæ indicavimus, dogmata incautis instillantur, posse imperatores aut etiam cardinales et episcopos concilium vel repugnante pontifice indicere, posse alios a papa synodo præesse, posse absque sedis romanæ confirmatione hujusmodi concilii decretis robur asseri. Atque hæc quam falsa sint, ac cum perpetuo Ecclesiæ sensu pugnantia, alibi ostendimus. Nunc illud unum videamus, schismati hiuc viam parari longe latissimam. Galli quo ipso tempore acerbæ inter Bonifacium VIII, et Philippum Pulchrum simultates fervebant, ita pontificem alloquebantur (*Hist. du différ. de Bonif. et de Phil., n. 75*): *Non habet congregari concilium genera-le. Estis enim vos, pater sanctissime, Iesu Christi vicarius, totum corpus Ecclesie repræsentans, qui claves regni cœlorum habetis. Nec congregatum totum generale concilium sine vobis, et nisi per vos posset cognoscere.* Hactenus scilicet, ut Gerberti verba usurpem (*De comm. Pot. eccles., cap. 13, pag. 512*), communis mens, communisque observantia, nemine repugnante, ista fuerat, ut jure acephalum diceretur corpus, nec satis Ecclesiam repræsentans in concilio œcumeno-orbatum capite suo: quin nec universalis, œcumenicaque communio sanctorum, ac legitime potestatis ecclesiasticae haberet ac concludi posset, nisi cum reliquo corpore caput esset compagi-

natum consociatumque in concilio generali. Cum ecce tibi, postquam forum contentiosum inter judicia judicesque summos ecclesiasticos est institutum, atque ex metaphysica potius quam supernaturalibus principiis, legibus evangelicis, ac traditione, theologia, jusque canonicum informari coepit, excogitari coeperunt varii casus metaphysici, quibus concilium absque papa congregari possit, non modo in schismatis casu, si papa sit dubius, sed etiam extra schisma, si sit haereticus, si detentus, si mente captus, si aperte simoniacus, si ea moliatur, quibus universam pessumdet Ecclesiam, etc., universimque si papa nolit, aut nequeat præesse synodo, aut etiam si juxta patrum suffragia nolit concludere synodum: tunç patres in synodo sedentes ex communione sanctorum legitime inita definire et statuere valeant: ut habet Joannes Gerson. At qualis est hæc, in principiis Gersonii communio sanctorum? certe non in legitima potestate ecclesiastica, in summis Ecclesie pastoribus judicibusque a Christo immediate institutis, sed in ipsa Ecclesia immediate auctoritatem a Christo habente, quam concilium generale congregatum repræ-sentet, continuoque auctoritatem papæ virtualiter, suppletive, eminenter, et architectonice comple-ctente: ut adeo ad suam unitatem conservandam rite valeat se ipsam ad generale concilium congre-gare. Hæc est illa unionis, communionisque ratio a Gersone potissimum excogitata, et excocta: qui tamen tres tantum casus, sed infinite sese protenden-tes, statuit: primus si sede vacante occurreret haer-e-sis, vel alia Ecclesiæ persecutio: secundus si in casu necessitatis, aut manifestæ utilitatis papa esset furiosus, haereticus, aut alias ad hoc inutilis, aut insufficiens, vel si super hoc requisitus concilium convocare recusaret, aut damnabiliter negligeret: tertius si plures essent contendentes. Addit in his, et similibus casibus absque auctoritate papæ non solum posse, sed et debere Ecclesiam generale concilium celebrare. Cum in concilio constantensi lex lata sit, ut singulis decenniis concilium cogeretur generale, sess. 11 concilii basil. superadditum, si forsitan pontifex singulis decenniis cum effectu convo-care detrectet, aut negligat, jus convocandæ synodi ad ecclesiasticos devolvi, qui de jure vel de consuetu-dine generalibus conciliis interesse conserverint, idque absque ulla publicatione, aut indictione neces-saria ex parte romani pontificis. Integræ hanc ses-sionem postea suam fecerunt, atque exscriperunt, qui secundo sub Julio Pisis concilium indixerant præter romanum pontificem hac usi licentia... Novo hoc exemplo (*cap. 13, pag. 524*) constitut, quam sit perversus amaritudinis zelus, quamque non solum nunquam prosit, sed etiam plurimum obsit, quovis prætextu cathedralm contra cathedralm erigere, uni-tatem, et communionem ecclesiasticam solvere, cen-trum unionis deserere, in caput censuram stringere, ac rebellare, regnum Ecclesie in se dividere, Eccle-siam contra Ecclesiam statuere, unam catholicam et apostolicam dirimere, et ad conciliabulum redigere.

Hæc vehementi oratione, scss. 2 conc. lateran. proscutus est Thomas Cajetanus, tunc generalis domini canonum, postea celeberrimus cardinalis, posito themate illo Apocalypses loco : *Vidi civitatem sanctam Jerusalem novam descendenter de cœlo.* Ubi ostendit, verba hæc nullo modo pisanae synodo quadrare posse: *Cum unius, inquit, tantum sit gentis, et nationis, vel potius dimidiatae nationis, ino nullius gentis: non enim sancta aut legitima est, quando a sanctitatis candore recessit, ut ad sordes eorum accederet: eoque tanto plus accedit, quanto magis et Petrum Ecclesiæ, et papam concilio, et summum, verum, ac certum Domini nostri vicarium suo conciliabulo subjicere, et ita naturam ipsius, ac rationis ordinem pervertere, et filios patri, et membra capiti, et servum domino, et militem duci, et pastori gregem præficere conatur.* Nec nova Jerusalem illi Ecclesiæ convenit, quod nec pacem habeat, nec ordinis tranquillitatem : quem ordinem confundere, et subvertere nititur : utpote quæ contra romanam Ecclesiæ tota armataque bella commovit. Hæc itaque nunc pisana novitas Constantiæ tunc ortum habuit, et evanuit : Basileæ repullulavit, et explosa est, atque his etiam temporibus, si vos viri eritis, interibit ; quemadmodum sub Eugenio IV summo maxime hujus sedis pontifice repressa est : neque enim de cœlo descendit, atque ob id diuturna non est. »

III. Viden quid demum sit concilium, quod adversus romani pontificis sententiam cogatur ? Multo autem magis hæc locum habent, si concilium de pontifice quidquam statuere, ejusque dignitatem immunituere velit. « Non hic pugnaciter urgeo, inquit idein Gerbertus (cap. 14, pag. 540), qui fuit diu per vagatissimos canon, synodo etiam ac tot doctorum stipulatus suffragio, primam sedem non judicari a quoquam, aliorum hominum causas Deum voluisse per homines terminare, sed sedis istius præsulem suo sine quæstione reservasse judicio. Una Symmachii causa suppeditat integros nobis tractatus in hanc rem, eosque scriptos integræ nationis, atque Ecclesiæ gallicæ quidem nomine. Verum est, tunc de œcumeno concilio actum haud esse : at quæ in medium adducant momenta, bene ponderanda sunt, ne quid incutius agatur, quod Ecclesiæ unitatem in centro unitatis lassat, contra prærogativas Petri, quæ sunt inviolabiles, et perennes : atque pro talibus semper agnitæ, et prolatæ, quotiescumque causæ aliquid subesse visum fuit, aut occasio judicij ejusmodi, sub Damaso, Sexto III, ante Symmachum, postea vero sub Pelagio I, Leone III, Paschali II, etc. In causa postremi quem nominavimus, nimurum Paschalis II, cum ab archiep. lugd. provinciæ senonensis episcopi ad concilium vocati essent, etsi ipse Paschalis id ageret, et concilium vellet, per Iovinem (ep. 258) Carnotensem celeberrimum tunc temporis canonum doctorem inter alia rescripsérunt præsules : *Ad hæc non videtur nobis utile consilium, ad ea concilia convenire, in quibus non possumus eas personas, contra quas agitur, condemnare vel judicare. Quia nec nostro, nec ullius hominum probantur subesse judicio... Excusamus innocentiam*

nostram, qua et principales Ecclesiæ claves nolumus sua potestate privare; quæcumque persona vices Christi habeat, nisi manifeste ab evangelica veritate discedat. Congregatum equidem est concilium œcumenicum, et admittente ipso, nihilque recusante Paschali ; nec quidquam contra reverentiam, dignitatem et auctoritatem illius actum. Quomodo nimurum in concilio œcumeno octavo, canone ultimo, in synodis universalibus sedis apostolicæ causæ tractandæ sunt præceptæ. Porro si synodus universalis fuerit congregata, et facta fuerit etiam de sancta romanorum Ecclesia quævis ambiguitas et controversia : oportet venerabiliter, et cum convenienti reverentia de propria quæstione sciscitari, et resolutionem accipere, aut proficere, aut profectum facere, non tamen audacter sententiam dicere contra summos senioris Romæ pontifices.... Quod si ergo causa aliqua de summis pontificibus in conciliis agitanda sit, cum ipsius præcipue sint in illis partes, nec sine eo agi possint, frustra conciliorum auctoritas cum papæ potestate legitima contendit, atque illa huic superior statuitur, contra leges communionis in potestate ecclesiastica, præsertim in conciliis œcumenicis exercenda. Que si desit, fructus omnis intercedit, ac robur decretorum. »

IV. « Non facimus (ut cum Gerberto disserere permag) non facimus (ibid., cap. 15, pag. 558) pontificem absolutum monarcham, ut episcopi conjuncti quamlibet in synodum œcumenicam tantum ut consiliarii, non yeri judices sedeant, qui decreti robori ac firmatæ ex communi consensione nihil addant. Hoc legibus communionis legitimæ in synodis obtinentis, atque illi Christi sententiae ad concilia relate adversatur : *Ubicunque fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sun in medio eorum. In nomine Christi congregantur, qui in caritate et unitate associantur; centrum autem unitatis est pontifex, ut adeo indicium præbeat, fuisse in nomine Christi concilium celebratum, si centro huic unitatis cathedra Petri cohæreat : Ut omnis quæstio, quæ sunt Hincmarii verba (1), ad eam relata judicio, et suæ confirmationis decisione finem accipiat : atque irretractabilem decreta synodi vim nanciscantur, secundæ auctoritatis locum post canonicos libros tenentes, ut habet Ferrandus (epist. ad Pelag.). Hoc ergo est secundum leges communionis ecclesiastice, ultimatum synodi verae œcumenicæ criterium, supremorum judicium consensus, cum sedis apostolicæ confirmatione conjunctus. Male gestam synodum, inquit Gelasius (epist. ad episc. Dard.), a bene gesta synodo tota merito Ecclesia non recipit, et præcipue sedes apostolica non probavit. At bene gestam synodum cuncta recepit Ecclesia, ac maxime sedes apostolica probavit. Et Nicolaus pontifex quadam ad imperatorem epistola, cui applaudit lectæ synodus octava : Ad ejus etenim (traditionis apostolicæ), ait, integratam observationis multoties conventus fuit SS. patrum, a quibus et deliberatum, ac observatum exstitit, qualiter absque romanæ sedis,*

(1) Epist. ad Carol. regem, operi de Prædest. vñfixa.

romanique pontificis consensu nullius insurgentis deliberationis terminus daretur. » Qui ergo concilium petit, a quo vel invitus leges accipiat pontifex, suisque juribus exspoliatur, legitimam communionem dissociat, vinculum præscriptæ caritatis dissolvit, centrum unitatis dimovet, membra a capite disjungit, ac schisma in Ecclesiam infert. Basileense in Eugenio, IV et, quod antea indicavi, in Julium II pisanum conciliabulum luculentu hanc in rem exemplo esse possunt.

V. Nec minus exitiosum esset, quod ex conciliis nationalibus, accersit Febronius recuperanda ecclesiastice libertatis adminiculum. Vel ipsi Galli, quorum tamen exemplis Febronius maxime utitur, ultro fatentur, ut recte Ballerinius animadverdit (*in proœm. libri de Potest eccles., pag. 22*), « alia quevis concilia, quæ non sint œcuménica, jurisdictionem non habere in summum hierarcham, quem cuique personæ, seu concilio particulari, etiam amplioris regionis, et ex pluribus provinciis coacto, quod universalem Ecclesiam non repräsentat, nec totius Ecclesiarum jurisdictionem continet, jure universalis primatus superiore agnoscunt; nullus siquidem inferior in superiore suum jus habet, aut habere potest. Neque aliter sentire queunt, qui in hac materia constantiensis synodi patres duces suos præferunt, atque sequuntur. Hii enim cum ex una parte solis conciliis generalibus, quæ universam Ecclesiam repräsentant, jus in summos pontifices asserunt celebribus ejusdem synodi decretis actionum 4 et 5, tum ex parte altera, act. 8, propositionem 41 Joannis Wicelli: *Non est de necessitate salutis credere romanam Ecclesiam supremam inter alias, censura erroris notarunt; pro quanto negaret primatum summi pontificis super alias Ecclesias particulares.* Primatum qui ex catholica doctrina tribuendus est romanæ Ecclesiae; eique præsidenti romano pontifici, non esse meri ordinis et honoris, sed præcipue jurisdictionis, propriæ et personalis solius Petri et successorum ejus, supra, catholicis quoque adversariis concedentibus, probatum fuit. De primatus ergo jurisdictione accipienda sunt constantiensium patrum verba in memorata censura, ita ut *erroris* notam affixerint wicellianæ propositioni 41, quatenus negaret summis pontificibus primatum jurisdictionis, seu jurisdictionem propriam *super alias Ecclesias particulares.* Hinc in eamdem constantiensium censuram Bossuetus (1) animadverdit: *En ut Ecclesias particulares.... pontifici submisserint; additque exinde Galicianos cum Gersone illa sumpsisse, dandam esse supremam et plenam pontifici potestatem, sed in comparatione ad fidèles singulos, et (2) ad particulares Ecclesias: quod idem est ac profiteri, Ecclesias particulares, seu particularium Ecclesiarum concilia, quæ non ita repräsentant universam Ecclesiam, uti repräsentatur a conciliis*

(1) Lib. V, al. IX Defens. declarat. cler. gallie., c. 15, t. I, p. 416 novis edit.

(2) Vide, si placet, eundem Bossuetum, lib. I Defensionis, nunc in appendicem novæ editionis traducto, c. 5, pag. 9.

œcuménicis, subjici supremam et plenam potestati pontificum, nullumque in eo jus ac potestatem habere. Hac de causa (1) lib. X Defensionis, al. XV, c. 20, expresse docuit: *Sit ergo profecto NOBIS ETIAM AUCTORIBUS romani pontificis sacrosancta majestas. Nulla eam synodus particularis judicare audeat.* Hoc pariter sensu malos quoque pontifices (2) non subesse particulari concilio affirmavit lib. II, cap. 5, illudque vulgatissimum axioma: *Prima sedes non judicatur a quoquam, ne sue et adversariorum nostrorum sententiae obsit, ita (3) interpretatur, ut valeat de romana et particularibus synodis tantum, non autem de generali, cui soli memorata constantiensia decreta cæterique adversarii catholici potestatem in summos pontifices tribuant (4).* » Quamobrem cum Pius IV a nationali concilio, quod ex conventus Fontebellaquæ sententia celebrandum fuisse inaudierat, regem Galliarum dimovere conaretur, respondisse regem Spondanus narrat (5), *sibi decretum esse, seque, regnumque suum in Ecclesie catholice unione conservare; neque de concilio nationali cogitasse, nisi ad devios in viam reducendos, promptiori remedio quam ex longissima generalis expectatione: neque vero nationale aliquam vim aliunde habiturum, quam a sede apostolica et pontifice: illudque, ubi primum generale convocabatum foret, mox desitetur, et in unum cum generali corpus coaliturum: ac propterea rogare pontificem, ut legatum mittet in Galliam, cum auctoritate congregandi omnes episcopos ad turbas religionis componendas (6).* Ago jam, edicat nobis Febronius, concilia nationalia quorum celebrationem urget, poteruntne decreta condere, quibus contra pontificium jus et diuturnam posses-

(1) Tom. II, pag. 224. Confer infra notam subjiciendam.

(2) Ibid., pag. 260.

(3) Laudat. lib. X, al. xv, c. 20.

(4) Hac de causa idem Bossuetus, lib. X Defensionis, c. 12, pag. 240, affirmare non duotavat: *sedes apostolica tametsi subjecta est universalis Ecclesie, eamque represe n-tanti concilio generali; tamen suprema est respectu singularem Ecclesiarum, quemadmodum trudit, non modo schola partisensis, verum etiam ipsum constantiense concilium, ut saepz diximus.*

(5) Ad. an. 1560, n. 17.

(6) Ait Febronius t. I, cap. 9, § 4, n. 1, pag. 715: « In seculis ignorantiae, cum non esset, qui resisteret prætentitionibus et molitionibus romanorum pontificum, hi legatos ex Italia in Galliam, Germaniam, aliaque regna mittebant, qui nationalibus synodis præsiderent. Cessavit haec disciplina, ex quo compertum fuit, ultramontanorum molitionibus modum poneandum, et ad hoc obtinendum nationalium præsulum conventum esse medium cæteris opportunitus. Tales nationales convegni a regibus Gallie, quoties id e re visum, coactos fuisse adversus censores suos egregie probavat Natale Alexander, Hist. eccles. t. V, pag. 198 et seq., euit. paris. In his res ad priorem statum restituta est, cum unus ex episcopis regni synodo præsideret. » Cur ergo rex ipse a pontifice legatum petiti, qui episcopos in concilium cogerer? Sed fortassis secundum ignoranter sextum quoque et decimum Febronius ap. ellab. ut minoris tridentinae ipsius synodi decretal. eo seculo edita habeantur. At sequente seculo in gallicani cleri conuentu an. 1681, cum regaliæ juri Roma adversaretur, de nationali celebrando concilio cogitatum fuit, cui certe pontificis legatus minime interfuisset. Non nego; sed grates Deo sicut, quod gallicani episcopi in ipso illius controversiæ astu reverentiam erga apostolicam sedem non penitus abjecerint; imo ne postea quidem quam ad celebrem illam an. 1682 declarationem devenerant, eam febronianæ audacia presserint. Sin aliter factum, rem plane ad schisma deductam diceremus.

sionem antiquum jus , seu episcopatum facultatum usus instauretur? Si neget , cui bono congregentur ? si affirmet , uti affirmare omnino debet , insto : Edenturne ista decreta assentiente et confirmante , an dissentiente et improbante pontifice ? Assensurum istos modi decretis pontificem haud sibi Febronius persuadeat . Dissentiet ergo . Quid tum ? Si nationalium synodorum episcopi edita a se decreta non urgeant , quid facta ea fuisse Ecclesiae libertati prodierit ? si urgeant , atque ad illorum normam pontificis jura exigunt , en communio episcopos inter et papam abrupta , en schisma , atque eo pejoris exempli , quod particularium Ecclesiarum sit , jus sibi in supremum Ecclesiae caput contra omne fas arrogantium .

CAPUT V.

Absona et schismatica de non metuendis romanis censuris Febronii decreta confutantur.

I. Intelligit Febronius , suos ad episcopalem ordinem in romanam curiam commovendam conatus irritos fore , si censorum metu percellantur . Ut igitur tam infesto eos timore liberet , monet illos , neque in his publicis et justis causis romanam excommunicationem metuendam esse . « Hac , inquit (t. I , cap. 9 , § 7 , n. 8 , pag. 734) , ut liget , legitima esse debet . Scimus , omnem excommunicationem , nisi grave praecedat peccatum , nullam esse ; hoc autem supponi nec potest , nec debet in iis , qui de reducenda sana disciplina et moribus instituto Christi conformibus , serio cogitant , huncque in finem apta remedia in medium proponunt , et in usum redigunt . » Id ipsum saepe iterat in sua Defensione (t. II , pag. 54 , 56 , 573 , seqq.) . Unum tantum ex hac locum profero . « Roma , inquit (t. II , pag. 610) , parum tolerans , etiam cum justissimis mediis atque modis impetratur , censorum et excommunicationum fulminibus se suaque pretensa jura , seu possessiones tueri amavit . Verum non antiqua solum Ecclesiæ patrum doctrina , sed neoterica etiam canonum Romæ probatorum collectio nos admonet , quod si quisquam fidelium fuerit anathematizatus injuste , potius ei oberit , qui facit , quam qui hanc patitur injuriam , apud Gratianum , cas. 41 , quest. 3 , can. 87 , scilicet judicio eorum , qui præsumt Ecclesiæ , ab hac non potest depelli et foras mitti , nisi (ut constanter asserit S. Augustinus contra Parmenian. , lib. III , cap. 2 , n. 14) sit talis ut etiam NOMINETUR , id est famosus appareat : ut possit OMNIBUS dignissima videri qua in eum fuerit anathematis prolatâ sententia . »

II. Hic autem primo notari velim , canonem hunc ad anathema quod injustum simol sit , atque invalidum , ut canonistæ loquuntur , esse omnino referendum . Injusta enim esse excommunicatio potest , quæ valida tamen sit , cujusmodi ea esset , quam quis legitima quidem de causa servatoque canonum ordine , sed ex odio ac malevolentia inferret . Cæterum super injustis excommunicationibus aliam patribus , quam Febronio , fuisse mentem invenio . « Is autem , inquit S. Grego-

rius M. (hom. 26 in Joan.) , qui sub manu pastoris est , ligari timeat vel juste , VEL INJUSTE ; nec pastoris sui iudicium temere reprehendat , ne etsi INJUSTE ligatus est , ex ipsius tumidae reprehensionis superbia , quæ non erat , fiat : » Concinuit Gregorio S. Nicolaus M. in epistola ad episcopos et clericos patriarchatus constantinopolitan scripta , de Gregorio Asbesta Syracusarum archiepiscopo , excommunicationem , qua a S. Ignatio patriarcha percusus fuerat , veluti injustam , nullamque negligente . Quare ait : « Prælati iudicium semper inferioribus formidandum est , ne si ei non obedierint , licet ab eo fortassis INJUSTE ligentur , ipsam obligacionis suæ sententiam ex alia culpa , id est ex inobedientia mereantur . » Idque adeo pervulgatum erat a firmum , ut an. 1082 in concilio quintilinburgensi , cui rex quoque Erimanus interfuit , sanctum fuerit (can. 4) ut quicunque ab episcopo suo nec officio nec communione privato excommunicatus esset , etsi injuste , nullatenus tamen recipere ad communionem , nisi absolutus ecclesiastico more . Adeo patribus persuasum erat , excommunicationis quoque infustæ rationem habendam .

III. Ogganientem video mibi audire Febronium , agere se de romanæ curiæ (1) censuris , de his vero aliter quam de episcoporum excommunicationibus sentiendum . Scilicet (Febr. t. I , cap. 3 , § 1 , pag. 169) « Ecclesia romana , que propter primatum sui antistitis est centrum unitatis , cuiusque episcopus exterorum omnium caput constitutus est , ut schismatis tollatur occasio , alias Ecclesias saepe excommunicabat : scilicet , ut quisquis alias episcopus episcopum , aut Ecclesiam , sive vicinam , sive longissime dissimilat , absque ulla jurisdictionis specie , vel umbra ; non ut episcopus sibi subditum . » At hocce paradoxum , quo romani pontificis primatus plane revertitur , membrinerit Febronius , fuisse a me in Antifebronio certissimis argumentis convulsum (t. I , diss. 3 , cap. 2) : dixi : Romani pontificis primatum febroniano hoc paradoxo reverti . Nempe , ut Ballerini animadvertisit (De Potest. eccl., pag. 217) , « sicut olim conceperatur communio recipiendo alios etiam non subditos in communionem ; ita excommunicatio , quæ communioni opponitur , reipsa nihil erat aliud nisi aliquem a sua communione excludere : quod cum fieri posset etiam in eos , qui subditi non sunt , et in quos nulla est proprie dicta jurisdictione ; hinc excommunicationem non esse effectum jurisdictionis Febronius seriposit . Tunc videlicet tantum ab episcopis actum jurisdictionis proprie dictæ excommunicando exerceri præsumit , cum aliquem subditum a sua communione repellunt , non vero cum in alienos sententiam ferunt . Ita porro Febronius ex falso sui systematis principio romano pontifici subditos negat , qui aliis episcopis subjiciuntur : quod revertit ipsam primatus naturam , qua idem pontifex jure divino et jurisdictione proprie dicta tanquam summus pastor præsidet singulis et

(1) Nihil ineptius in re præsenti ea distinctione papam inter et curiam romanam , non enim a curiæ , sed a romani pontificis auctoritate excommunicatione vim habet .

omnibus tum episcopis tum ovibus gregis dominici. » Adde huic paradoxo aliud non minus exitiale super extrui, illud scilicet quod cum in *Antifebronio*, tum hoc in opere dissertatione sexta disjeci, nimirum pontificis excommunicationes nullius roboris esse, nisi ab Ecclesia probentur. Cum enim Febronius jus romani pontificis in eos, qui aliis episcopis subjiciuntur denegat, fieri non potest, ut pontificalia excommunicatione vim habeat, nisi jus, quo per se caret, episcoporum suffragiis assensuque obtineat. Hinc vero mirum non est, metuendas ipsi non esse ejusmodi excommunicationes, quas ab episcopis, si eum audiant, nunquam probatum iri sibi non inani fortassis conjectura persuadet. Verum cum haec omnia falsitatis errorisque convicta sint, quis sui officii tam immemor sit, ut febronianis hisce præstigiis illudi sibi patiatur, ac pontificalium censurarum metum abjiciat?

IV. Quid vero si in causas, ob. quas *injustæ* hæ Febronio videntur, accuratius inquiramus? Hoc in argomento Ballerinius tam sapienter versatus est, ut omnem cuiusque diligentiam præverterit. Pauca igitur addam iis, que doctus vir hac de re disseruit his verbis (*De Potest. eccles.* pag. 220). « Injustam (Febroni) censuram atque excommunicationem esse existimat illam, qua papa episcopalium (aut metropolitarum) prærogativarum debitam restitutionem impedita niteretur. Hæc vero ratio ut vim haberet, vide, quam multa probanda essent omnino certa, que tamen nec probavit, nec probare potuit Febronius: ex præmissis autem in hisce *vindiciis* patere arbitror omnia potius esse penitus falsa. Probandum scilicet esse,

« 1º Supremam romanorum pontificum potestatem non esse veræ ac propriæ jurisdictionis, que omnes omnino fideles sibi immediate subjiciat;

« 2º Summis pontificibus jus nullum esse in limitandis, sibive reservandis quibusdam episcoporum facultatibus, que licet in origine episcopis competenti jure divino, quod usum tamen et exercitium in bonum Ecclesie subordinatæ sunt jurisdictioni summorum pontificum, et eatenus pertinent ad disciplinam, quam Christus ecclesiasticæ auctoritati disponendam reliquit;

« 3º Eosdem pontifices, cum eas facultates limitarent aut reservarunt que ex antiqua disciplina competebant episcopis, nulla ratione quantumvis justa potuisse eidem disciplinæ derogare, et novam inducere, quasi disciplina antiqua mutatis licet circumstantiis locorum vel temporum immutabilis sit; pontificum autem suprema potestas ita subsit auctoritati antiquorum non tam generalium quam particularium synodorum, in quibus veteris disciplinæ canones fuerunt conditi, ut nulla justa de causa potuerint aliter disponere et constituere.

« 4º In materia ejusmodi facultatum episcopalium, que quoad istarum usum et exercitium est materia mutabilis disciplinæ, nullam vim habere potuisse episcoporum cessionem aut consuetudinem, nullam item vim deduci posse ex præscriptione, nullam ex ipsis nedum particularibus, sed neque ex generalibus conciliis, que a multis seculis hanc disciplinam reperunt, ac ex ea canones edidere;

« 5º Pseudoisidori decretales, que suppositæ sunt, totam vel potiorem causam dedisse mutande, ac inducendæ novæ discipline; hanc autem, que a pluribus seculis viget, etsi confirmatam non solum consuetudine diurna, sed etiam conciliarum approbatione, et decretis eidem coherentibus non constitutere legitimum jus, quod jure servari, defendi, et vindicari possit;

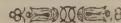
« 6º Abusus, qui in hac disciplina ostensionem pariunt, ipsi novo juri, et non potius vitio abutentium, esse tribuendos, nec posse illis remediu[m] apponi, nisi restituendo episcopis, ac metropolitis antiquum suarum facultatum exercitium et usum, quasi sub iisdem parés abusus abutentium culpa nequeunt induci, vel etiam maiores;

« 7º Pontifices etiam sanctos et doctos, qui hoc novum jus retinuerunt, sine justa causa, et injuste retinuisse, nec antiquum episcopalium aut metropoliticarum facultatum usum restituisse episcopis, ac metropolitis absque gravi injurya et culpa, etiamsi id non fecerint, vel eo quod jus suum tot rationibus mutantum judicaverint legitimum, vel quod in ejusmodi restitutionem majora scandala variis ex capitibus oritura, et maxime cavenda metuerent;

« 8º Haec omnia et ejusdem generis alia nisi Febronius vel alias quispiam apte probet; quis injustitiae damnare potest illas censuras, quibus pontifices suam possessionem, suumque jus vindicandum existiment? Quis eas tuta conscientia posse negligi atque contemni jure suaserit? Nemo negarit, posse quempiam contra abusus præstare et urgere remedia licita: at num remedium licitum erit censurarum contemptus, qui apostolicæ auctoritatis contemptum bono publico exiitiam involvit atque inducit? Si in conflictu potestatum ac jurium ubi res esset maxime dubia, superioris jus prævalere deberet juri inferioris, qui in usu et exercitio suarum facultatum superioris potestati naturali ac divina lege debet esse subordinatus; quanto magis id dicendum, ubi agitur de jure summi pontificis, enjus potestas in ferendis censuris et in limitandis episcoporum facultatibus certa est: nec ipsarum censurarum justitia pro vindicando eodem pontificio jure, ejusque possessio diurna revocari potest in dubium, quin et pertinaci resistentia et contemptu impetratur summa ejus potestas in conservationem unitatis, ac in totius Ecclesiæ bonum maxime necessaria. »

DISSERTATIO DUODECIMA.

DE ALIIS AD ECCLESIASTICAM RESTITUENDAM LIBERTATEM FEBRONIANIS AD-MINICULIS.

CAPUT PRIMUM.

Nihil in ecclesiasticis causis principes possunt, quod tuttionis, ac protectionis ecclesiasticae fines prætergrediatur: id autem potestatis perperam a Febronio ad disciplinam pseudoisidorianam reformandam pertrahitur.

I. Febronio cum nihil eorum, quibus pontificia potestas penitus labefactetur, omittendum sibi duxerit, parum fuit illam episcopis gravem ac violentam exhibere, nisi in eam principum quoque auctoritatem seditione concitaret. Quamobrem postquam nescio quae ex *Aenea Sylvii* epistola ad Casparem Schlickium (*ep. 54*) recitaverat, addidit continenter (*t. I, cap. 9, § 6, pag. 722*): *Quod principibus Ecclesiae amantissimis (quibus a conciliis et ab Ecclesia custodia et executio canorum verorum utique, non falsorum demandata est) et Aeneae Sylvio viro . . . tiara pontificali digno, aptum visum fuit extinguendo schismati, quare non sit idoneum extirpanda malae radici, quae gravissimo omnium schismati hodieque perduranti, ortum dedit, juri scilicet isidoriano, cuius falsitas iam aperta est, et restituendo anteriori vero? Auctorem suae sententiae, atque adeo vindicem mox assert Duarenum celeberrimum, ut ait, jureconsultum; sed addere debuerat cum Boetio Eppone (1) calvinianum, cuius haec sunt (*lib. I, cap. 5*): Magistratus disciplinam ecclesiasticam CONSTITUIT AC REFORMAT. Hæc quidem in priori operis volumine Febronius tradidit. In altero vero pene audacior factus ait (*t. II, pag. 151*): « Quot et quanti viri inde a seculo undecimo pro gloria domus Dei contra mundanas et politicas romanæ curiæ artes, illi inimicas, decertarint nemo eruditorum ignorat, et acta publica loquuntur.... Febronius ad assequendum salutarem hunc finem simplicissima methodo usus est, scilicet sola naturali et sana ratione (*Gallis bon sens*) SS. canonibus applicata seu accommodata. Ad hanc lancem examinata, et velut unum sub conspectum posita curialistarum principia cum suis practicis sequelis, quæ et quas viri illi singulatim ac sparsim memorant et taxant, ea talia merito, et quasi necessario apparent, ut non possint non omnium prudentum mentes percillere, Romanos, si ad se ipsos serio reflectant, rubore perfundere, deinceps seculi principes convincere pessimarum pro religione, et pro populo sequelarum inde nascentium. Evidem illi semper duræ cervicis sunt; at cum hi, pro jure officio suo, uno quasi animo cœperint manum rei efficaciter admovere, spes est magna, futu-*

rūm, ut, velint nolint illi, Ecclesia suæ dignitati restituatur. Quid seditionis? Hinc alibi, istis, inquit (*ibid., pag. 222*), « in casibus episcopi et principes tanquam nati SS. canonum protectores non debent Ecclesiam et sacratissima ejus jura indefensa relinquere. Quis enim ferat, ut propter prætensiones et opiniones, quas sibi Romani proprias facere amant, Ecclesia suam superioritatem amittat? » Hæc ille.

II. Nunc vero ut turbulentum hunc scriptorem, qui curiæ romanæ adulatores acriter insequitur principum ipse assentator longe perditissimus, tandem compescamus, primum quæ principum in ecclesiasticis rebus potestas sit, ostendendum erit, neque enim ii sumus, quos Febronius exhibet, regiæ majestatis aut hostes aut contemptores, ut nihil in ecclesiasticis causis principes posse praefracte contendamus: veremur illam, colimus, observandam prædicamus; iis tantum finibus coercendam volumus, quos principes ipsi, nisi febronianis quorumdam consiliis callidissime circumducerentur, sibi prosua pietate ac religione statuerent. Deinde legitima hac quam principibus asseremus potestate Febronium ad desperatissimæ causæ suæ defensionem nequissime abuti demonstrabimus. Ad primum igitur quod attinet, explicari illud satis, ac definiri nequit, nisi antea constet, quid principes juris in sacra non habeant. Ego vero ne plus æquo romanæ curiæ in re tanti momenti addictus videar, Petri de Marca doctissimi viri, nec certe in romanæ partes proclivioris, quam par sit sententiam propono, ac cum Francisco Antonio de Simeonibus (*De rom. pontif. judicaria Potest. t. II, cap. 21*) tuendam aggredior. Ita igitur vir ille eruditus in libello, quem an. 1646 Barcinone edidit, recuditque Baluzius in prolegomenis ad opus de Concordia sacerdotii et imperii. « Inspiciendum ergo est, inquit de Marca (*pag. 55 Robert. edit. 1724*), absque ullo veteris legis præjudicio, an principibus christianis post constitutam a Christo potestatum divisionem aliquid licet circa res sacras et ecclesiasticas? Antiquitatis sententiam abunde expressit synodorum ille præses Osius Cordubensis, dum Constantium principem, qui se disceptationibus ecclesiasticis immiscebatur, officii sui graviter admonet iis verbis, quæ retulit Athanasius. « Tibi Deus, inquit, imperium commisit; « nobis, quæ sunt Ecclesiæ, concredidit. Et quemadmodum, qui tuum imperium malignis oculis carpit, contradicit ordinationi divinitæ; ita et tu cave, ne quæ sunt Ecclesiæ ad te trahens magno crimini obnoxius sis. Date, scriptum est, quæ sunt Cæsar, Cæsari, et quæ Dei, Deo. » Elegantissimo versantur in hoc argumento Gregorius Nazianzenus,

(1) Confer *Antifebronium*, t. I, introduct., cap. 5, n. 7, pag. 113.

orat. 17; Isidorus Pelusiota, lib. III, epist. 249; Syneusius, epist. 53; Chrysostomus, homilia 45 ad II Cor. Quare certissima est illa regula, quam Felix summus pontifex, ex mente antiquorum patrum principibus sequendam proponit, scilicet, illis nihil in *causis Dei* relictum præter obsequii gloriam. In epistola ad Zenonem data, « Certum est, inquit, hoc rebus vestris esse salutare, ut cum de causis Dei agitur, juxta ipsius constitutum régiam voluntatem sacerdotibus Christi studeatis subdere, non præferre, et sacrosancta per eorum præsules discere potius quam docere, Ecclesiæ formam sequi, non huic humanitus sequenda jura præfigeré, neque ejus sanctionibus velle dominari, cui Deus voluit clementiam tuam pia devotionis colla submittere: ne, dum mensura cœlestis dispositionis exceditur, eatur in contumeliam disponentis. » Quibus addi potest famosus ille Gelasius I locus relatus in Capitularia Caroli et Ludovici, ut vicem legis publice in Gallia obtinaret, quem Gratianus non omisit.

III. « Sed cum tractatio ista (pergit illustrissimus præsul) in duo summa genera dividatur, nempe in ea negotia, quæ regulam fidei, et in ea, quæ disciplinam respiciunt, per partes est discutienda. Sane nullam penes principes spiritualem auctoritatem esse, in confessio est apud omnes, cum ligandi ei solvendi potestatem et pascendarum ovium, curam Petro præcipue et apostolis ceteris Christus tribuerit, et iis, quos ipsi hujus ministerii participes facturi essent. In quo nulla regum mentio: quibus hæc potestas asseri non potest, quæ omnem naturæ ordinem exsuperat, nisi desertissime illis a Deo collata sit. Christus quidem, cum Ecclesiam suam institueret, regum dignitatem non læsit, sed eam quoque non auxit. Quare principes christiani de rebus fidei controversis leges ferre non possunt; cum hæc potestas Ecclesiæ distributa sit, cui, ut columnæ fidei christianæ, prædicatio secundum Scripturarum et veteris traditionis tenorem innititur. Quod apertissime professi sunt ipsi principes, ut in re apertissima argumentis congregandis non sit opus. Unde cōm Valentinianus Senior interpellatus esset ab Hypatiano, episcoporum orientalium legato, pro restauranda fide, quam Constantius presumidederat, respondit, teste Sozoménō, lib. VI, sibi, qui unus e laicorum numero erat, non licet, se ejusmodi negotiis interponere. Cæterum quod verbo testatus fuerat, rescripto constituit, nempe fidei causas a sacerdotibus esse judicandas. Exceptione hujus legis usus est S. Ambrosius, quando rēcusabat de fidē cum Auxentio disputare in consistorio principis, lib. V, epist. 53. « Nec quisquam, inquit, contumacem me judicare debet, hoc cum assérāmi, quod augustinæ memorie pater tuus non solum sermone respondit, sed etiam legibus suis sanxit, in causis fidei, vel ecclesiastici alicuius ordinis, eum judicare debere qui nec munere impar sit, nec jure dissimilis. Hæc enim verba rescripti sunt. Hoc est sacerdotes de sacerdotibus voluit judicare. » Idem Ambrosius vehementi oratione sacrilegium istud a

mente principum dispellit. « At certe si vel Scripturarum seriem divinarum, vel vetera tempora retractemus, quis est qui abnuit in causa fidei, in causa, inquam fidei, episcopos solere de imperatoribus christianis, non imperatores de episcopis judicare? » Mox: « Si conferendum de fide, sacerdotum debet esse ista collatio; sicut factum est sub Constantino augustæ memorie principe, qui nullas leges ante præmisit, sed liberum dedit iudicium sacerdotibus. Theodosius Junior Candidianum comitem synodo ephesinæ interesse jussit ea lege et conditione, ut cum quæstionibus et controversiis, quæ circa fidei dogmata incident, nihil quidquam commune habeat. Nefas enim est, eum qui sanctissimorum episcoporum catalogo adscriptus non est, ecclesiasticis negotiis et consultationibus sese immisere. »

IV. « Si agatur de disciplina canonica, ejus cognitio synodis debetur, non autem magistris, aut etiam ipsis principibus. Unde Athanasius concilium tyrium graviter exagitat ex eo capite, quod universæ Ecclesiæ erat notissimum; scilicet in iudicia ecclesiastica nihil imperatori licere. Si istud iudicium episcoporum, inquit, quid commune cum eo habet imperator? Hæc est sententia ejus rescripti a Valentiniiano editi, cuius verba superius ex Ambrosio retulimus, in causa fidei vel ecclesiastici ordinis, iudicium competrere sacerdotibus, id est, in fidei et disciplinæ negotiis. Causæ enim ecclesiastici ordinis ad eas quæstiones pertinent, quæ canonice dicuntur, ut constat ex Hincmaro, qui locum Leonis I, ubi eadem verba usurpantur, egregie interpretatus est in opusculo quinquaginta quinque capitum, capite decimo. Hæc sunt ecclesiastice consultationes, a quarum cognitione laicos submovit Theodosius II in epistola ad synodum ephesinam superius laudata. Sententia ista, quam tuemur, in concilio chalcedonensi explicata est a Cecropio, uno e tribus episcopis missis ad vocandum Dioscorum episcopum alexandrinum, qui iudicio synodi stare nollebat, nisi cognitioni interessent judices a principe delegati. Inanem vero hominis spem his verbis repulit Cecropius: *Quando canonicæ quæstiones examinantur, neque judices neque alios laicos interesse oportet.* Quod ipse quoque Justinianus diserte fatetur, novella 83. Et Basilius imperator in allocutione ad octavam synodum, act. 10: *Laico cuicunque, inquit, nulla ratione de ecclesiasticis causis disputandi, fas esse dico.* Quibus præverat Marcianus imperator, qui exemplo suo docuit quid sequi debeant in posterum principes, quando clericorum et monachorum disciplina constituenda est. Etenim cuin monachiorum erga episcopos cultum et obedientiam, monasteriorum cum consensu episcopi ædificationem, clericorum a secularibus negotiis secessionem, et in sibi assignatis Ecclesiis assiduam et sedulam administrationem Marcianus constitui vellet, quia plane hæc capita ecclesiasticos ordines attingunt, a quibus publicam auctoritatem Valentinianus Senior submoverat, de his noluit legem ferre, sed satius esse putavit ut synodi

decreto statuerentur. Protulit hæc capita Marcius, quæ relecta publice a Berociniano in canones concilii iisdem verbis relata sunt, act. 6: *Divini simus et piissimus dominus noster ad sanctam synodum dicit: Quædam capitula sunt, quæ ad honorem vestræ reverentiae vobis servavimus, decorum esse judicantes. a vobis hæc regulariter potius formari per synodum, quam nostra lege sanciri.* Hinc est quod de ritibus, cæremoniis, sacramentis, cleri functione, conditionibus, censura et disciplina canones a conciliis, et decreta a pontificibus romanis tanquam de materia sibi subjecta frequentissime edantur, et vix ulla proferri possit constitutio veterum principum, quæ hac de re lata fuerit, ex mero potestatis secularis imperio. » Hactenus de Marca (1).

V. Hanc resipiscentis Petri de Marca sententiam ex iis, quæ in chalcedonensi concilio gesta sunt confirmat cl. Franciscus Antonius de Simeonibus (*De rom. pont. Jud. Potest., t. II, pag. 99*). Tyrius episcopus primis Ecclesiæ seculis toti Phœnicie tanquam metropolitanus præerat. « Sed cum regionem hanc in duas civiles provincias Theodosius II divisisset; Eustathius Beryensis episcopus in præjudicium Tyriæ Ecclesiæ sibi unam ex illis subjicere studuit; admittente potissimum imperatore, qui rescriptum suum hæc de re a quadam constantinopolitana synodo confirmandum curavit. Inter ea cum chalcedonensis synodus haberetur, Photius Tyri episcopus Ecclesiæ suæ jura vindicandi occasionem prætermittere nolens, concilio libellum obtulit. Quo lecto, cum judices ex Eustathio Beryensi quæsivissent, *quid ad hæc allegaret*, respondit: *Jubete Photium dicere, utrum secundum canones moveat, an secundum leges?* His auditis, Photius dixit: *Quod vetustum morem studuerit everttere Eustathius religiosissimus episcopus, interrogentur domini et sanctissimi episcopi. Ego enim a regulis non discedo, nec volo typos patrum everttere, sed postulo, ne illa jura evertantur.* Ad hæc et similia judices interlocuti sunt: *Sacratissimo domino orbis placuit NON JUXTA SACRAS LITTERAS* (hic imperialia rescripta designantur) *AUT PRAGMATICOS TYPOS RES SANCTISSIMORUM EPISCOPORUM PROCEDERE, sed juxta regulas a S. patribus latae, OMNI IGITUR CESSANTE E SACRIS PRAGMATICIS DEFINITIONE, CANONES DE HOC CAPITULO EDITI LEGANTUR.* Quoties igitur judices interrogarunt episcopos, *utrum eis placeret, ex canonibus patrum hujus causæ questionem examinari, an e sacris pragmaticis, toties synodus exclamavit: CONTRA REGULAS NIHIL PRAGMATICUM VALEBIT, CANONES PATRUM TENEANT.* Sed si in illa tantum causa hoc statutum fuisse novatores credentes, in aliis secus

judicandum esse contendunt; eos iidem judices convineant: nam iis rogantibus, an Cecropio episcopo, potenti, *ut sine contradictione CESSARENT EA QUÆ IN DETRIMENTUM CANONUM A QUIBUSDAM FACTA SUNT in omni provincia, canones autem per omnia tenerent, concilium assentiretur;* episcopi omnes exclamarunt: *Omnis eadem dicimus: UNIVERSA PRAGMATICÀ CESSABUNT, CANONES TENEANT, et hoc a vobis fiat.* His dictis judices concluserunt: *Ex sententia sanctæ synodi in omnibus quoque aliis provinciis CANONES TENEANT.*

VI. « A chalcedonensibus patribus, ut idem de Simeonibus observat, minime dissenserunt Italiæ episcopi qui Romain sub Symmacho papa anno 502 convenerunt. Nam cum recitata in concilio fuisse lex, quam Basilius præfectus prætorio, et patricius de rebus ecclesiasticis Odoacris regis nomine post Simplicii obitum, vacante sede, promulgaverat; omnes, eam nullius roboris esse asseverarunt; præcipue Laurentius mediolanensis episcopus, cuius hæc sunt verba: *Ista scriptura nullum Romanæ civitatis potuit obligare pontificem; quia non licuit LAICO STAUENDI IN ECCLESIA.... HABERE ALIQUAM POTESTATEM, cui obsequendi manet necessitas, non auctoritas imperandi.* His similia Petrus Ravennas antistes decrevit in haec verba: *Scriptura, quæ in nostra congregazione vulgata est, nullius eam viribus subsistere manifestum est; QUA NEC CANONIBUS CONVENIT, ET A LAICA PERSONA CONCEPTA VIDETUR.* In eamdem sententiam loquitur Eulalius syraeus episcopus: *Scriptura quæ in sacerdotali concilio recitata est, evidentissimis documentis constat invalida.* Primum quod contra patrum regulas a laicis, quamvis religiosis, quibus nulla de ecclesiasticis facultatibus aliquid disponendi legitur unquam attributa facultas, facta videtur. His auditis, synodus in hunc modum Symmachum summum pontificem allocuta fuit: *Nec apud nos incertum habetur hanc ipsam scripturam nullius esse momenti, quam etiam si aliqua posset subsistere ratione, modis omnibus in synodali conventu provida beatitudinis vestræ sententia enervari conveniebat, et in irritum deduci; ne in exemplum remaneret PRÆSUMENDI QUIBUSLLET LAICIS, QUAMVIS RELIGIOSIS, VEL POTENTIBUS, IN QUACUNQUE CIVITATE QUOLIBET MODO ALIQUID DECERNERE DE ECCLESIASTICIS FACULTATIBUS, quarum solis sacerdotibus disponendi indiscesse a Deo cura commissi docetur.* Clarissimis his verbis tenebras offundere nequeunt novatores. Nam qua ratione demonstrabunt, licuisse imperatoribus rescripta in causis ecclesiasticis concedere, quando iis in hujusmodi rebus obsequendi manet necessitas non auctoritas imperandi, vel aliquid in Ecclesia statuendi? » Neque sane id mirandum. « Cum enim, ut ejusdem de Simeonibus dicta usurpem (*De rom. pont. Jud. Potest., t. II, pag. 75*), evidens sit Christum ea verba, quibus ecclesiastica potestatem instituit non ad imperatorem, non ad reges sed ad Petrum principaliter, deinde ad apostolos direxisse; ideo catholici omnes in eo convenient, ut summo pontifici primum, utpote Petri successor, deinde episcopis, presbyterisque cum proportione, et proportionata distributione, ut theologi aiunt, non vero im-

(1) Quod cum ita sit, non injuria ait appellatus de Simeonibus, pag. 73, se magnopere mirari, « Baluzium, in editione operis de Concordia sacerdotii et imperii, post auctoris mortem adornata, novis argumentis errores, a magistro suo jam depositos, magis magisque confirmare voluisse; cum potius illos corrigeret debuisse secundum ea quæ in libello Barcinone edito, fassus fuerat: præsertim cum in eadem sententia ad obitum usque Marciam perseverasse ex eo intelligamus, quod nunquam tomum secundum ejusdem operis, quem ante libelli editionem fere absolverat, publici juris facere voluerit. Is tamen, prout a Baluzio vulgatus fuit, plura adversus ecclesiasticam potestatem continet, quæ siccio vestigio pertransiri non possunt. »

peratori, regibusque illa collata fuerit. Restat igitur, ut ab Ecclesia privilegium, de quo sermo est, principes impetrasse asseveretur. Id duobus modis poterat evenire, primo, si consuetudine communiter recepta, et saltē tacito summi pontificis, episcoporumque consensu comprobata, imperatores hujusmodi rescripta concessissent; secundo si romanus pontifex, vel alicuius generalis concilii canon, sedis apostolice consensu roboratus, ea concedendi illis facultatem tribuisse. Sed perspectum habemus, ut vidimus, summum pontificem præsulesque potius reprehendisse, quam laudasse imperatores, quando ecclesiasticis negotiis se immiscere voluerunt: quis igitur neget, consuetudine potestatem illam minime niti? Concludamus ergo cum Petro de Marca (pag. 57 Robert. edit. 1724) sententiam istam in dubium adduci non posse, in quam principum æque ac synodorum vota conspirant, nempe soli ecclesiasticae jurisdictioni subditas esse tum fidei, tum discipline ecclesiasticae controversias.

VII. Objicit Febronius (*t. I. cap. 9, § 6, n. 3, seq.*), Justinianum plures de ecclesiasticis rebus leges edidisse, suggillatique Baronium, qui Annales ecclesiasticos *gustui romanæ curiæ* (num gustum curie magdeburgensis captare debuerat?) plene accommodatos scribens Justinianum carpare tentarit, quasi non sine temeritate manum altaribus admoveare et sacra tangere ausus fuerit. Sed hoc Febronii argumentum occupaverat de Marca. En eius verba (*t. c., pag. 56*): « Secutas quidem hac in parte leges publicas videmus, sed non antecessisse, juxta mentem Justiniani, qui novella 85 ait, ipsas leges post canones et ad illos fovendos edi. Quod discrimen si accurate expendissent neoterici quidam, non adeo se absurdis opinioribus implicuerint, quibus auctoritatem principum ultra limites a Deo præscriptos porrigunt. Sane etsi leges ecclesiasticis et spiritualibus rebus indicere, non contineatur intra fines regiae potestatis, attamen canonicas constitutiones suis etiam legibus tueri, ex officio principes tenentur, ut docet Augustinus, ep. 50, 161, 166 et alibi, unde Sextus in epistola ad Joannem Antiochenum ait eleganter *cœlestem regem fœderatos habere reges terrarum*. Leo I, epist. 80 ad Leonem imperatorem in eam sententiam: *Debes incunctanter advertere, inquit, regiam potestatem tibi non solum ad mundi regimen, sed etiam maxime ad Ecclesiæ præsidium esse collatam, ut ausus nefarios comprimendo, et que bene sunt statuta defendas, et veram pacem iis quæ sunt turbata restituas*. Alibi idem pontifex profitetur (nempe epist. 33) *res humanas aliter tutas esse non posse, nisi quæ ad divinam confessionem pertinent, et regia et sacerdotalis defendat auctoritas*. Sed et alia in eamdem rem præsto sunt testimonia. Primum appellabo Isidorum Pelusiota (*lib. III, ep. 249*): *Ex sacerdotio, inquit, et regno rerum administratio constata est: quamvis enim per magna utriusque differentia sit (illud enim velut anima est, hoc velut corpus); ad unum tamen, et eundem finem tendunt, hoc est ad hominum salutem*. Quapropter cum

judaicæ res initium sumebant, sacerdotium ut magis necessarium, institutum est ac perdiu duravit. Postquam autem cum carni addictiores, atque crassiores essent, regnum poposcerunt, illud ipsis concessum fuit: quippe quod utilissimum esset, atque EORUM, QI SAGERDOTIO MINIME PAREBANT, PECCATA COERCERET atque restringeret. Reges igitur, ut S. Isidorus Pelusiota docet, judicare vel statuere de rebus ecclesiasticis nequeunt, sed tantum in executionem ecclesiasticarum legum coercere sua auctoritate debent eos qui sacerdotio minime parent. Similia aliter Isidorus Hispalensis, tradit (*De summ. bon., lib. III, cap. 53*): *Principes seculi nonnunquam potestatis adeptæ culmina tenent, ut per eamdem potestatem disciplinam ecclesiasticam muniant. Cæterum intra Ecclesiam potestates necessariae non essent, nisi ut quod non prævalet sacerdos efficere per doctrinæ sermonem, potestas hoc imperet per discipline terrorem. Sæpe per regnum terrenum cœlestè regnum proficit, ut qui intra Ecclesiam positi contra fidem et disciplinam Ecclesiæ agunt, rigore principum conterantur, ipsamque disciplinam, quam Ecclesiæ utilitas exercere non prævalet, cervicibus superborum potestas principalis imponat, et ut venerationem mereatur, virtute potestatis impartialiat. Lueulenta quoque sunt ac diserta de Marciano imperatore Facundi Hermianensis verba (*adversus tria capit., lib. XII, cap. 3*): Ecce Marcianus princeps, verus reipublicæ pater, et verus Ecclesiæ filius, SACERDOTALIUM NON PRÆVIUS, SED PE-DISSEQUUS DECRETORUM. Et paulo infra: Cognovit ille, quibus in causis uteretur principis potestate, et in quibus exhiberet obedientiam christiani. Et ideo, ne impius. oīq; sacrilegus videretur, post tot sacerdotum sententiam opinioni suæ nihil reliquit. Et post pauca: Ob hoc itaque vir temperans, et suo contentus officio, ECCLESIA-STICORUM CANONUM EXECUTOR ESSE VOLUIT, non conditor, non exactor. Et demum concludit: His autem, atque hujusmodi rationibus, et exemplis augustæ memoriae Marcianum commonitum, atque edictum fuisse credibile est, ne imperii sibi commissi decorum alieni officii usurpatione fœdaret. Quid aliud est dicere, imperatorem reipublicæ patrem, et Ecclesiæ filium, sacerdotalium decretorum non prævium, sed pedissequum esse, quam docere principibus de rebus tantum publicis, non vero de ecclesiasticis, decernere fas esse? Qui nisi impii et sacrilegi videri velint, imperii decorum alieni officii usurpatione fœdere non debent. Quod certe eveniret, si canonum conditores exactoresque, non vero, executores, esse vellent. Eodem spectabat S. Gregorius M. dum ait (*lib. III, ep. 65*) potestatem cœlius datam esse, ut cœlorum via largius pateat, ut TERRESTRE REGNUM COELESTI REGNO FAMULETUR. Huc etiam pertinet Gunthramni regis præceptio, post synodum matisconensem II edita, in qua hæc habentur: *Convenit ergo ut, justitia et aequitatis in omnibus vi-gore servato, DISTRINGAT LEGALIS ULTIo JUDICUM, quos non corrigit canonica prædicatio sacerdotum. Sed nemo clarius explicavit quid princeps in rebus ecclesiasticis posset quam Constantinus IV. Nam teste S. Gregorio II in epistola ad Leonem Isaurum, imperator ille,**

interposito jurejurando, ad romanum pontificem in hanc modum scripserat: Neque cum illis tanquam imperator sedebo, aut imperio loquar; sed tanquam unus ex illis, et PROUT STATUERINT PONTIFICES, EGO EXEQVAR; et eos qui recte loquuntur admittenus, eosque qui male loquuntur expellemus, et exiliis relegabimus. In eamdem denique sententiam loquitur Galliae rex Carolus Calvus apud Lupum Ferrariensem; ait enim (ep. 81), se fideliciter tenere, quod Rex regum, idemque Sacerdos sacerdotum, qui solus potuit Ecclesiam regere, quam redemit, postquam humanitatem suam in caelum evexit, semper cum suis futurus divinitate, potestatem suam ad eamdem gubernandam Ecclesiam in sacerdotes divisit et reges; UT QUOD SANCTI DOGERENT PONTIFICES, ET IPSI IMPLEMENT, ET IMPLERI FACERENT DEVOTISSIMI REGES.

VIII. « Tuitio ergo illa, ut iterum de Marca loquitur (pag. 57), quam principes canonibus imperiuntur, ut tutores et vindices vetustatis, quemadmodum loquitur Justinianus alicubi, canonum sententiam aliquo pacto egredi non debet. Alioqui irritum est et inane, quocunque principis edictum adversus canones in rebus ecclesiasticis latum. Haec est libera illa vox synodi chalcedonensis, in quam patres a judicibus interpellati simul omnes eruperunt: *Contra regulas pragmaticum nihil valebit; regulæ patrum tenant.* Quod synodi decretum Marcianus edicto suo firmavit anno 454 in *L. Privilegia*, cap. de sacros. Eccles. : *Omnes pragmaticas sanctiones, quæ contra canones ecclesiasticos interveniunt gratia et ambitionis elicitæ sunt, robore suo et firmitate vacuatas cessare, præcipimus.* Leo quoque sapiens (Constit. 74): *Si, inquit, sacrorum decretorum sanctio ad res civiles transiens, in illis sæpe plus auctoritatis, quam ipsæ civiles, de iisdem rebus tractantes leges habet; quanto magis SACRA DECRETA IN SUIS REBUS CIVILIBUS LEGIBUS PRÆVALEBUNT?* »

IX. Prodeat nunc Febronius, et a principibus petat, ut ecclesiasticam disciplinam reformat. An eorum, qui tueri disciplinam ecclesiasticam debent, est etiam eam reformare? Id enimvero, qui micam salis habeant, ejus esse tantummodo, cuius sit illam constituere, consentient. Numquid vero qui canonum executores et vindices sunt, seque agnoscunt, disciplinam constituere audebunt? Hoc, si sapit Febronius, uni ecclesiastice potestati tribuet. Hanc igitur unam reformandæ quoque disciplinæ præficiat, opus est. Nec minus fallitur, dum custodiam canonum principibus adjudicat. Defensionem si dixerit, nos sibi consentientes habebit; at custodiam a majoribus nostris iis soli qui canones condere possint, Ecclesiæ nimirum ministris (1) ascribendam esse didicimus. At enim canones tueri dum principes debent, utique veros defendant, oportet: pseudoisidorianos igitur omni, quo veros Ecclesiæ asserent, studio repellent. Itane? Verum cuius est veros a falsis canones sacerdote? Principumne, an Ecclesiæ? Ecclesiæ certe,

cuius cum sit canones servandos proponere, est quoque de eorum veritate dijudicare. Exspectent igitur principes, dum Ecclesia a pseudoisidorianis canonibus se deceptam fateatur; tum veros pro sua tuitionis potestate defendant. At si Ecclesia a tot retro seculis illos utut origine falsos cooptavit, suaque legum condendarum potestate munivit, quo jure principes antiquam disciplinam revocabunt, isidoriana rejecta? Hoccine esset sequi Ecclesiam? hoccine canones exsequi? hoccine sacerdotio parere an potius sacerdotalibus praetere decretis, recenti Ecclesiæ legum edendarum facultatem negare, disciplinam imperio subjicere? (1) Quid ergo, inquiet Febronius, quid tot principibus fiet, qui postremis hisce temporibus leges edidere quamplurimas aduersus romanas censorias bullasque? Nimia erga principes nostræ pra-

(1) Illud sæpe miratus sum, hujusmodi consilia ab iis suggesti, qui cum de romano pontifice agatur, nihil nisi canones prædicant, illique laxandarum legum potestatem tribuant innomini pene nominibus circumscriptam. Ad eudem scopulum impiegere gallicani præsules an. 1682. Declalarunt illi apostolicæ potestatis usum moderandum per canones Spiritu Dei conditos, et totius mundi reverentia conservatos; sed quo tempore id declararunt? Reiu sane incredibilem dicam, verissimam tamen: illo tempore, quo Innocentius XI adversus regalæ jus pro canonibus invicto animo decerbat, ipsi vero canones, magna licet Ecclesiæ sue servitute, relaxandos contendebant. Digna est que ex Sfondrati Gallia vindicata hic reddatur ei istola, quam ad cleri gallicani comitia ideam Innocentius XI dedit 11 aprilis ejusdem anni, insignis particula. « Cæterum, inquit pontifex [Gall. vindic. diss. 1, § 8, docim. 59, pag. milii 452], ultra admittimus et laudamus consilium relaxandi canonum disci linam, pro temporum necessitate, ubi fieri id possit sine fidei et morum dispendo. Imo addimus cum Augustino: « Toleranda aliquando pro bono æquitatis odio habenda sunt: neque eradicanda zizania, ubi periculum sit, ne sinul etiam triticum eradetur. » Id ita tamen acipi oportet, ut in aliquo tantum peculiari casu, et ad tempus, et ubi necessitas urget, licitum sit, sicut factum est ab Ecclesia; cum arianos et donatistas episcopos, ejurato errore, suis Ecclesiæ restituit, ut populos, qui secuti eos fuerant, in officio contineret. Aliud est, ubi disciplina Ecclesiæ pèr universum amplissimum regni ambitum, sine temporis termino, et cum manifesto periculo, ne exemplum latius manet, labefactatur, imo eventu ipsius disciplinæ et hierarchiæ ecclesiastica fundamentum, sicut evenire necesse est, si quæ a rege christianissimo in negotio regaliæ nuper acta sunt, convivientibus, inio etiam consentientibus vobis contra sacrorum canonum, et præsertim generalis concilii lugdunensis auctoritatem, contra notam jam pridem vobis in ea re mentem nostram, et contra ius sam jurisjuriandi religionem, qua vos Deo, romanæ, vestrisque Ecclesiæ obligatis, cum episcopali charactere imbuveremini, hac sancta sedes executioni mandari, et malum invadescere, diutius differentio permitteret, ac non ea nos, pro tradita divinitus humilitati nostræ suprema in universam Ecclesiam potestate, solemni more, prædecessorum nostrorum vestigiis inherentes, improbahrens; et cum præsertim per abusum regalæ non solum eventi disciplinam Ecclesiæ res ipsa doceat, sed etiam fidei ipsius integratatem in discrimen vocari facile intelligatur ex ipsi regiorum decretorum verbis, quæ jus conferendi beneficia regi vindicant, non tanquam profliuens ex aliqua Ecclesiæ concessione, sed tanquam ingenitum, et coeum regia corona. Illam vero partem litterarum vestiarum nos sine animi horro legerem potuimus, in qua dicitur, vos iure vestro decedentes, illud in regem contulisse: quasi Ecclesiarum, quæ curæ veteræ creditæ fuere, essetis arbitri, non custodes: et quasi Ecclesiæ ipse, et spiritualia carum jura possent sub potestate secularis jugum mitti ab episcopis qui se pro earam libertate in servilitem dare deberent. Vos sane ipsi haue veritatem agnoscitis et confessi estis, dum alibi pronuntiatis: *Jus regalia servitatem quendam esse, quæ in eo præsertim, quod spectat beneficiorum collationem, imponi non potest, nisi Ecclesia concedente vel saltem consciente.* Quo jure vos ergo jus illud in regem contulitis? Cumque sacri canones d'strahi velent jura Ecclesiarum; quomodo ea vos distrahere in animum induxitis, quasi eorumdem canonum auctoritati derogare liceat vobis? »

(1) Confer. cl. P. Bianchi, t. IV, pag. 410.

Sertim aetatis reverentia tangor, ut quæ ab illis acta sunt, et a Febronio ostentantur, improbare ipse apertius audeam. Habeo tamen, qui me in scopoloso plane loco versantem sustinet. Is est podiensis episcopus in libro inscripto : *Défense des actes du clergé de France concernant la religion*. Ait ergo (1) novum non esse imperatores non a laicis solum consiliariis, sed etiam ab episcopis sacrae dignitatis suæ temeratoribus in fraudem inductos legibus pragmaticisque sanctionibus subscribere, quarum virus ubi tandem agnoscant, execrentur ipsi, ac deletas omnino velint. Id enimvero in re præsenti eo facilius locum habet, quod de jurisdictione, atque auctoritate agitur, cujus nee terminos ita definire ut omnis dubitatio penitus auferatur, pronum est, nec amplitudini quidquam decidere consultum, nihil præterea a jureconsultis, a theologis ipsis qui sua querunt, non quæ Jesu Christi, ingeri sibi frequentius principes audiunt, quam romanæ curiæ usurpationes.

CAPUT II.

De pontificiis bullis non ante divulgandis, quam principibus placuerit, Febronii dogmata cum iis conferuntur, quæ hoc de argomento benedictinus Zallwein ab eodem Febronio sæpe non sine laude appellatus disserit; aliqua ad hæc confirmanda adduntur.

I. Postquam Febronius principum esse pontificiæ anctoritatis coercionem generatim docuerat, aliqua singulatim percenset, quibus hæc ipsa principum potestas exeratur. « Tutum, igitur, et commodium, imo promptius remedium, ad recuperanda jura sacra per ignorantiam et superstitionem (et mirabimur, Romam a lutheranis superstitionis insimulari?) deperdita deprehendit ille (t. I, cap. 9, pag. 740) in PLACITO REGIO, cuius legitimus usus in plerisque regnis ac provinciis viget, ita ut sine eo nullum rescriptum,

(1) Part. 1, pag. 49 : « L'antiquité nous apprend que des édits d'empereurs, l'Ectese d'Héraclius et le Type de Constant n'ont pas évité l'anathème. Il faut croire qu'une sagesse divine, qui discerne infailablement les circonstances, et pèse dans une balance droite les inconvénients et les avantages, suggéra ces condamnations. Le motif, qui en est venu jusqu'à nous, est que les empereurs n'avaient fait que prêter leur nom à ces édits, dont les dispositions avaient été dictées par des prélats orientaux, partisans déclarés ou fauteurs secrets de l'hérésie. Ce que Héraclius reconut en ces termes rapportés par M. l'abbé Fleury (*Hist. eccles. lib. 58, n. 54*) : L'Ectese n'est pas de moi ; je ne l'ai dictée, ni commandée. Mais le patriarche Sergius l'ayant composée cinq ans avant que je revinsse d'Orient, me prit, quand je fus à Constantinople, qu'elle fut publiée en mon nom avec ma souscription, et je me rendis à sa prière. Maintenant voyant que c'est un sujet de dispute, je déclare à tout le monde que je n'en suis pas l'auteur. Le concile de Latran, présidé par le pape saint Martin, où le Type de Constant fut anathématisé, n'en imputa tout le venin qu'à Paul, patriarche monothélite de Constantinople. L'Eglise voyait que les instigateurs et les véritables auteurs de ces lois impériales ne se contentaient pas de les sousscrire eux-mêmes, pour y ajouter le fantôme de l'autorité ecclésiastique, mais qu'ils employaient les ruses, les menaces, les violences pour en multiplier les souscriptions dans le clergé et dans l'état monastique, et qu'ils tendaient ainsi le piège le plus dangereux à la simplicité des fidèles. Il n'était plus temps alors de consulter les règles d'une prudence ordinaire. Il fallait envelopper dans la même condamnation et les écrits où les défenseurs de l'hérésie l'enseignaient sous leur propre nom, et ceux où, pour mieux l'établir, ils avaient abusé du nom et de la confiance des empereurs.

decretem, mandatum, constitutio, bullæ, breve, aut quæcumque litteræ romanæ executioni tradi valeant. Receptus est ejus usus in Gallia, Hispania, Lusitania, Sibaudia, regnis Neapolis et Sicilie, Belgio, et certo modo in Germania (1); imo olim in Anglia, dum esset catholica, vigore famosæ legis *Præmunire*. Est hoc jus placiti pars juris majestatici, cui essentialiter inhæret. Cum enim principibus vigore supremi sui munéris eura et conservatio publicæ tranquillitatis, sine personarum et causarum discriminati, incumbat, iisque proinde auctoritatem habeant super actiones externas, etiam ecclesiasticas, quatenus exinde reipublicæ incommoda aut perturbationes evenire possunt; hinc ad eorum officium pertinet, inquirere in omissis, quæ aliunde in eorum terras inferuntur et per se vel constitutos ad hoc magistratus dispicere, ne quid invehatur, aut executioni mandetur, quod in publica commoda valeat impingere. Id ipsum in sua Defensione inculcat his verbis (t. II, pag. 586) : « Non solum autem episcopis, sed et secularibus principibus competit jus bullas pontificias ante earum publicationem inspiciendi, et pro re nata aut suo placito muniendi, aut eas, si statui publico minus convenientes visæ fuerint, retinendi : de hoc temporalium potestatum juré ita fatur Stockmans, Tract. de Jure Belgarum circa bullæ pontif. recept., pag. 167 : Populo his moribus ab omni memoria assueto, exemplis tam illustribus domi instructo, tot rationibus et nationum consensu suffulto atque adeo aspilatione ipsius pontificis munito; qui nunc bullas quasvis in acie Campi Floræ promulgatas pro legibus obrudi posse volunt sine placito principis, sine examinæ consiliorum regiorum : idque proceribus romanæ curiæ blandiloquentia sua confidenter inculcant : eos ego neque probos cives esse aio, quod præsentem reipublicæ statum, et res bene compositas conturbent; neque bonos Romanis consiliarios; suggestentes consilia in præsens speciosa, eventu turbida, et effectu cassa futura (2). Paucis his lineis plus boni sensus inest, quam centum paginis zaccariani multiloquii (3). »

(1) Quæ de universalis apud has gentes placiti regii jure hic a Febronio dicuntur, vel falsa sunt, vel plus æquo amplificata. Confer opus inscriptum : *Regioni della sede apostolica nelle presenti controversie colla corte di Torino*, t. I, p. II, pag. 110, seqq.

(2) Supra, pag. 543, eadem de re loquens Van Espenii tractatuum de Promulgatione legum ecclesiasticarum appellat.

(3) Gaudeo enimvero, mihi non inesse bonum sensum, quem in Stockmans Febronii laudat. Nimirum Innocentii X decreto 23 aprilis 1654, proscriptus est Stockmansii liber; imo jam 14 januarii ejusdem anni Matritensis quæsitorum fidei censuram subierat, quæ hujusmodi est :

« Josephus de Rivera secretarius concilii sacre generalis inquisitionis : Notum facio illustrissimum D. Jacobum de Arce Reynoso episcopum, inquisitorem generalem in regnis et dominis sue majestatis, tum illius concilium, et dominos sanctæ generalis inquisitionis, cum præcessisset censura qualificatorum per decretem datum 7 iulius mensis et anni, jussisse sisti sibi, et prohiberi ex toto per edicta in forma ordinaria duos Tractatus, quorum alteri titulus : *Jus Belgarum circa bullarum pontificiarum receptionem*, alteri vero : *Defensio Belgarum contra evocationes ad peregrina judicia, utrumque sine nomine auctoris, impressoris, loci aut aucti impressionis, eo quod continent propositiones erroreas, quæ sapiunt haeresim, et modum loquendi haeticorum, temerarias in materia gravissima, scandalosas, et*

II. Quoniam igitur Febronius a meo *multiloquio abhorret*, Zallweinum inducam hoc de argomento disceptantem. Num hunc quoque eruditissimum benedictinum, quem saepe saepius nobis objicit, insan cuiusdam *multiloqui* accusbit? Licebit tamen mihi pro re nata aliqua adjicere, in quibus etsi *breviloquus esse conabor*, vix tamen *multiloqui* reprehensionem evitaturum me spero; Febroni enim quantum experientia comperi, *multiloqui* sunt, qui ejus causae incommodant. Primum igitur quid Zallweinius de Van Espenio senserit audiamus. « Hortalum, inquit (t. I, pag. 105), catholicos, ut hunc auctorem caute legant, qui sane excessivus est in extensione hujus *placiti regii*, et jure optimo illis scriptoribus anumerari meretur, qui, sicut diximus, muscas captant, de umbra disputant, interesse politicum etiam imaginarium ante oculos habent, atque hac ratione potestatem ecclesiasticam ferme ad incitas redigunt; et contra politicam ultra suos fines quam longissime extendunt. » Quam distat a febrionario zallweinianum de Van Espenio judicium! Vereor equidem, ne *multiloquus* Febronio videri noster quoque benedictinus incipiat. Sed quoniam eum hoc in argomento duecum nobis praestitimus, illum Febronius loquentem patienter ferat. « Quantum ad illud *placitum regium* (ibid., pag. 379), si rem bene examinemus, compriemus, quod omnes discordiae circa receptionem bullarum et decretorum exortae inde suam trahant originem: quod sciant et doctores et magnates, hoc *placitum regium* et suggestione politicorum esse suscepimus. Ex hoc ipso enim audacieores sunt, ut omnia decreta, quae suo palatu non sapiunt, suggillare, carpere et vilipendere non carent. Certe in illis provinciis, in quibus *placiti regii* usus non viget, nihil tale unquam aut raro fuit auditum. Fœtus politicorum est istud *placitum regium*, qui adulandi, placendi, atque jurisdictionis et propriæ et suorum principaliū ampliandæ studio, et fortassis occulto labore, invidia, et odio, quo in auctoritatem ecclesiasticam feruntur, nescio, quæ pericula, præjudicia, et damna bono publico metuenda fingunt, et suis principibus sub speciosissimis rationibus ante oculos ponunt. »

III. Hæc ne perperam dicta videantur, sunt a nobis uberior explicanda, ac confirmanda. *Fœtum politicorum* auctor *placitum regium* dixit; sed addere omnino debuit extremis tantum seculis editum. Stockmansius eo loco, in quo tantum *boni sensus* Febronius deprehendit, egregie fallitur, dum *populum placiti regii moribus ab omni memoria assuetum* vocat. Feralis ejus schismatis, quod ab Urbano VI ad constantiense concilium Ecclesiam crudelissime dilaceravit, tempore vetustior non est isthæc *memoria*. Indicent

injuriosas auctoritati spirituali Ecclesiarum respective: et in observantium dicti decreti missæ sunt litteræ ad inquisidores horum regnum, ut eas mandent executioni. In cuius fidem, ex mandato illustrissimæ sue D. huic præsenti subscripsi, et signavi sigillo generalis inquisitionis Madriti 14 januarii 1634. »

Apagè jam Stockmansii *bonum sensum*; eum abnuo, ejero, execror.

Febronius, Stockmansius, Van Espenius et si qui sunt id genus alii regiae dignitatis assentatores, vel unum ex tot imperatoribus principibusque rerum ante illud schisma potitis, indicent, qui apostolicas litteras suo, ut evulgarentur, consensu indigere contendent. Quæ lex, aut rei, de qua agebatur, natura, aut tumultuum, qui inde timeri poterant, causa cum republicæ statu conjunctior, quam siriciana illa, qua majores clerici ab uxoribus abstinere jubebantur, ab omni ecclesiastico honore, ni parerent, apostolicæ sedis auctoritate defecti, atque a venerandis attractandis mysteriis perpetuo prohibiti? (Ep. I ad Himer. Tarrac.) Neque tamen cuiquam in mentem venit, principis, ut ea promulgaretur, exspectandum assensum? Idem de cæteris pontificum ac conciliorum legibus dicas, quæ ad Urbanum VI prodierunt. Sed quod gravius est, in magnis illis, quæ a nono seculo ad quartidecimi initia romanis pontificibus cum imperatoribus regibusque sucre dissidiis, apostolicas in hos constitutiones in ipso eorum imperio regnisque promulgatas novimus, quin de regio placo ad illas infirmandas cogitaretur (1). Philippus quidem Pulcher in maxima illa cum Bonifacio VIII controversia cavit, ne ullæ ejus pontificis litteræ in regnum devcherentur, *custodibus ubique appositis* ut in Spondani Annalibus legimus (ad an. 1301, n. 7); non autem promulgari illas in Galliis absque suo assensu non posse edixit. Idem an. 1464 cum Alexandro III gesserat Henricus Angliae rex, non enim ejus litteras nullius futuras roboris, nisi sibi, aut proceribus suis probarentur, arbitratus est, sed *sævissima*, ut idem Spondanus ait (ad an. 1264, n. 10), *edicta per omnes sibi subjectas provincias promulgavit, nempe ut omnes portus diligentissime custodirentur, ne litteræ interdictionis summi pontificis... in Angliam deferrentur*. Quanto facilius regio negato assensu pontificis constitutiones eludere reges si potuissent! Sed nondum res politica ad eam solutionem perducta erat, quam posterioribus tandem seculis obtinuit. Nempe suborto Clementis VII adversus Urbanum VI schismate, quod deinde ad Martinum V in constantiensi synodo electum perduavit, ne ab antipapis eorumque assecilis fraudes impune admitterentur, ipsi Urbano, quemadmodum in superiore dissertatione annotabam, visum fuit pernecessarium, ut de constitutionibus apostolicis, an legitimæ forent, atque a vero pontifice proficiserentur, episcopi ante judicarent, quam executioni demandarentur. Principes quoque, ne populi a pseudopontifice deciperentur, cavendum sibi duxerunt bullarum examine. Quamobrem, ut in Vita Caroli VI Galliarum regis narrat Joannes Juvenalis Ursinius, cum an. 1381 rector parisiensis academiæ ad professorum cæterorumque conventum quasdam Urbani VI litteras legendas detulisset, dux andegavensis ob pupillarem Caroli ætatem procurator regni, qui Clementis VII partes sequebatur, graviter rectori

(1) Confer opus supra indicatum, cui titulus: *Ragioni della sede apostolica, etc.*, t. I, p. 2, pag. 91, seqq.

indignatus eum comprehendendi jussit, non fuisse praetextens ab illo Urbani litteras regi antea exhibitas: quod ipsum tamen historicus *Ducis in academia rectorem violentiae assignat*. Adeo explorata res erat, non potuisse ob hanc causam in rectorem veluti solum jure animadvertisse. Eadem de causa apud Lusitanos, teste Garzia de Resende in *Chronico Joannis regis* (1), moribus inductum tunc fuit, ut de brevibus ceterisque romanis litteris ab archicancellario cognosceretur. Extincto tamen schismate ubique ad antiquam consuetudinem paulatim redditum fuit. Nam non solum episcopis Martinus V, quam Urbanus VI, ipsis indulserat, de constitutionibus apostolicis cognoscendi facultatem eripuit, sed etiam Carolus VII Galliarum rex apud *Fevretum* (*Traité de l'abus*, lib. I, cap. 4) an. 1424 editio sauxit, ut romano pontifici deinceps sua uti potestate, tam in beneficiorum collatione, quam in jurisdictionis apostolicæ executione licet modo et forma, quibus felicis mem. Clementis VII et Benedicti XIII temporibus usus fuerat, et alii quibuscumque usibus et mandatis. In Hispania vero idem fuisse servatum indubio argumento est Alexandri VI, quam in superiore dissertatione indicavimus, constitutio, qua an. 1493 Ferdinando V et Isabella potentibus indulgentias omnes cum antea concessas, tum postea concedendas suspendit, donec per loci ordinarium, in cuius civitate et diœcesi pro tempore publicabuntur, prius et deinde per nostrum et sedis apostolicæ prædictæ nuntium in partibus illis tunc existentem, ac capellanum majorem eorumdem regis et reginæ consilio existentem per eos ad id deputandum, bene et diligenter, an sint vere litteræ apostolicæ, visæ et inspectæ fuerint. Si enim Hispaniarum regibus in more positum fuisset, ut apostolicas constitutiones suo examini subjicerent, nunquam id ab Alexandre postulassent, sed suo jure quemadmodum in aliis, ita in his quoque apostolicæ sedis litteris usi fuissent; multoque minus in legibus, quas de hujusmodi indulgentiis ediderunt, earum cognitionem vi *alexandrinæ constitutionis* præcepissent (2). Lusitani quidem consuetudinis, quæ in schismate obtinuerat, retinentiores fuere; sed posteaquam Innocentius VIII an. 1486 Joannem regem de illa abolenda graviter monuit (3), piissimum

(1) Cap. 66: « Costumavasi anticamente in questi regni, che tutti i brevi e rescripti, lettere, e bolle, che venivano da Roma non si facesse di esse cosa alcuna, se non erano prima vedute, ed esaminate dal cancelliero maggiore, e quelle, che trovava esser vere, e direttamente spedite, dava licenza, che si pubblicassero, e che avessero esecuzione, e questo era con sano e buon rispetto, per sfuggire la falsità, di modo che le parti non ricevessero dolosamente perdita e danno. E principalmente perchè in tempo di scisma essendovi più di un papa, come molte volte si vide, non si aveva da obbedire in questi regni, se non al padre santo di Roma. » Ita ille.

(2) Vide ipsam legem apud Alphonsum Azevedum, t. I, lib. III, tit. 6, leg. 37.

(3) Ipsas Innocentius ad regem litteras accipe. « Joanni Portugaliæ regi illustri Innocentius, etc. Carissime, etc. Olim fel. record. Sextus papa IV, prædecessor noster immediatus, per suum nuntium, deinde per proprium cursorum celsitudinem tuam monuit, ut revocaret quædam statuta, quibus nonnulli reges Portugalie jam dudum contra libertatem ecclesiasticam usi fuerant, ipsaque celsitudo tua liberatatem ecclesiasticam usi fuerant, ipsaque celsitudo tua

rex, ut ait in ejus *Chronico Garzias* &c Resende per ubidirli come principe cattolico et per compiacerli fece tutto, come lo mandarono a chiedere. Di che il papa ed i cardinali ebbero molto piacere, et molto contento, et con molte lodi li mandarono a rendere molte gracie, e di poi sino al presente si è fatto così (1). Politicorum deinde artibus effectum est, ut quod ob schismatis causam cœptum erat, eo deinde sublato intermissum apud multas gentes revocaretur. Hæc regi placiti initia sunt, obscura illa quidem, nec satis gloria; ea tamen, ut nisi caeci omnino esse velimus, nihil illud ad regie dignitatis constitutionem spectare videamus. Quis enim sibi unquam persuadeat, seculo

prædecessor noster prædictus. Post paucos postea dies diem clausum extremum. Nos vero, quibus in ea re nulla alia excusatione, aut informatione opus erat, quippe qui statuta predicta, dum in minoribus essemus, experti fuimus, causam sanctumque propositum prædecessoris nostri præfati, auditio adventu oratorum tuorum, ex quibus statuta predicta jam revocata fuisse intelligere sperabamus, prosequi ac continuare distulimus.

« Cum vero coram nobis oratores præfati fuere, nihilque in mandatis ad nos a te in hoc se habere dixerunt, dolui mus profecto pro gravitate rei, pro conscientia tua, pro exspectatione nostra: doluit ipsum quoque sacrum romanorum cardinalium collegium. Neque potuimus [credat nobis majestas tua] sine difficultate ipsum collegium adducere, ut differremus in re tam aperta contra ecclesiasticam libertatem pro hujus sanctæ sedis, ac nostro honore provide, quod oratores præati ad tuam serenitatem reverterentur, ipsam de nostra ac sacri collegii predicti mente, justitia, atque honestate verbo plenissime informati qui interfuerunt et audiverunt in secreto nostro consistorio, quam gravia, et detestanda statuta hæc ipsi collegio visa sunt: neque possumus, fili carissime, satis mirari, quod reges Portugaliæ, quorum plurima extant pro fide Christi egregie gesta, qui inter alios catholici appellari volunt, non formidant censuras, ac penas in bulla, quæ in *Cœna Domini* in eos, qui talia audeant, publice, ne quis ignorantiam prætendere possit, legi consuevit, contentas. Quia vero ideo nos Deus licet inuieritis Ecclesiæ suæ sanctæ, ac huic sanctæ sedi præfecit, ut ejus honore, dignitatemque tueamur, vigilamusque super commissum nobis gregem: hortamur serenitatem tuam, quam ex corde diligimus, monemus, atque requirimus [jam enim non dolemus solum, sed compatiemur tot afflictis, qui ad nos clamant, quod litteræ apostolicæ in cancellaria tua retineantur] districteque [quoniam ignorantiam majestas tua allegare jam iniuste potest] in virtute sanctæ obedientia præcipiendo mandamus, ut statutum illud, quo continetur, ne quis tabellio, aut notarius etiam apostolicus cuique judici aut personæ ulla litteras apostolicas publicare, intimare, aut præsentare nisi primo impetrata a tua celsitudine licentia, audeat: addita poena, si instrumentum quod eas presentaverit parti, ad quam spectat, quovis modo dederit: aliud præterea cuius vigore officiales tui litteras [quas vulgo *tuitivas* appellant] in causis beneficialibus concedere, ac de dictis causis se intromittere præsumunt, revocet, casset, irritet, et annulet. Ut autem intelligamus, quid oratorum tuorum redditus, quid monita nostra prouferint, sciamusque quid acturi sumus, tuamque, cujus etiam rationem redditum sumus, conscientiam spectet, volumus, ut infra sex mensium spatium a die, quo oratores prædicti ad tuam celsitudinem redierint, computandum absque ulla dilatione, aut mora nos per litteras, aut nuntium certiores tuae majestas reddat, quod dicta statuta revocaverit, ac casaverit, ut præfert: sin minus causa jam diu commissa est; pendet adhuc; fuit siq[ue] tua celsitudo monita: expeditius plus fortasse quam debemus: prout de jure procedere et providere necesse nobis erit. Datum Romæ apud sanctum Petrum, etc., die 3 februario 1486, anno secundo. »

(1) Hinc intelligis, qua fide hæc omnia Febronius dissimulaverit, dum ait, t. I, pag. 741: « Cum anno 1486, Joannes II, Lusitaniæ rex, ad instantiam romani pontificis usum videndi et examinandi litteras apostolicas abolere proposuisset, status regni sese opposuere; remonstrantes, *Non licere regi tale jus a se abdicare in præjudicium regns et subdilorum*; ita referente Augustino Manuel in *Vita Joannis II*, lib. IV. » Regni quidem proceres sese opposuere sed frustra, quod Febronius callido silentio præterit.

primum quarto decimo inclinante, iterumque labente seculo decimo sexto, alibi etiam serius, reges principesque sua jura agnoverisse; ceteros præteriorum seculorum imperatores, reges, aulicos tam bardos suis, ut quod præcipuum quoddam majestatis deus, atque adeo præsidium esset, aut ignoraverint, aut etiam neglexerint? sed ad Zallweinum redeamus.

IV. « Res profecto mira, quod solæ leges ecclesiasticae et bullæ pontificie tam sint periculosæ, ut placito regio et judicio politicorum subjacerent debeat, qui bonum Ecclesie parvi habentes solum bonum politicum ex principiis non raro pseudochristianis, et rationibus futilibus, saepè sepius a sinistra passione agitati ob oculos habent. Quæso si imperatores ecclesiastici, quos posuit Christus regere Ecclesiam Dei, suum quoque placitum urgerent, quoties decreta emanant politica, quæ non raro statui ecclesiastico sunt præjudiciosa, libertatibus Ecclesie inimica, jurisdictioni pontificum et episcoporum adversa; imo aliquoties ipsa sancta sanctorum invadunt, quid dicturi forent? » Quod hic Zallweinius pseudopoliticis objicit, multo ante illum animadverterat insignis apud Lusitanos canonum doctor Oliva, cuius hæc sunt (*De For. eccles., part. I, q. 22, n. 19*): « Etiam summus pontifex posset per constitutionem generalem præcipere, ut nullum rescriptum gratiae impetratum a principe seculari executioni demandaretur, nisi prius apud episcopos præsentetur, et examinetur, utrum contra Ecclesias, seu jura eaurum, vel sedis apostolicæ, aut in præjudicium spiritualis potestatis aliquid contineat, quia non minor, sed major est ejus potestas ad hoc, quam principis secularis ad illud. Verum, heu! (pergit Zallwein) quidquid contradicunt episcopi, reclamant pontifices, cedendum est præpotentie magnatum. Sola ratio status politici instar imperiosæ Saræ dominatur: dum e contra ratio status ecclesiastici velet humilis Agar servire cogitur. » Vix audire, quo ista servitus provehatur? Febronius loquatur (*I. II, pag. 542*): « CERTUM itaque, ET OMNIBUS NOTUM est, bullas dogmaticas in Gallia sub lege et obligatione placiti contineri. » Illecourt, part. I, cap. 15, n. 8: *Idem et in Belgio ab antiquo receptum esse probat Van Espen.* Atqui quod Febronius certum dicit, certo falso est (¹), et

(1) Recolantur quæ ex pastorali documento card. de Bissy an. 1re 25, pag. 254, attuli in *Antifebronio*, introd., cap. 4, pag. 67: « Que les six évêques (appelants, quibus Febrionario addemus) apprennent aujourd'hui, puisqu'en défendant Van Espen ils l'ont paru l'ignorer, qu'une des maximes fondamentales de la monarchie et de nos libertés est que l'autorité spirituelle et la temporelle sont parfaitement distinguées dans leur objet et dans leurs fonctions. De même donc que les lois des princes pour le gouvernement temporel n'ont pas besoin d'être confirmées par l'autorité ecclésiastique; aussi les décisions dogmatiques n'ont pas besoin d'être confirmées par la puissance séculière.... Au reste nous sommes bien éloignés de croire que les princes ne soient pas en droit de veiller que dans la publication et dans l'exécution des décrets dogmatiques il ne se glisse des clauses contraires à leur autorité. Si par malheur on y insérait de la sorte, qui peut leur refuser le droit d'empêcher l'observation de ces clauses? Mais aussi ils ne se sont jamais arrogé le droit de retarder ou de défaire l'exécution des décisions faites sur le dogme, lors-

abusus a Zallweinio appellatur, isque *præcipiuus*, quem Van Espen tantopere tuerit, docendo quod *placitum regium* requiratur non modo, quando agitur de promulgatione decretorum, quibus libri aliqui proscribuntur; verum etiam pro casu, quo decreta etiam dogmatica sunt promulganda. Constitutiones profecto, quibus Baium atque Jansenium, eorumque propositiones romani pontifices confixerunt, in Galliis absque ullo regii senatus assensu receptæ evulgatae fuerunt. Quid quod Cabassutius diserte tradit (¹) decreta fidei ea esse, ut iis ligentur quicunque privatim illorum habent sufficientem notitiam, quamvis neque provinciis promulgata, neque publice recepta fuerint... et qui in provincia dissita certo sciret, unum aliquod fidei decretum fuisse Romæ ad valvas apostolorum publicatum, hoc ipso illi acquiescere sufficienter teneatur.

V. Sed ne quis Zallweinum romanis partibus hac saltem in re nitmis addictum fuisse ogganniat, in medium afferam quæ celebres duo belgæ doctores de eodem argumento tradiderunt. Primus prodeat Franciscus Zypæus (²). Quærit ille, an *constitutiones apostolicæ in Belgio effectum habere non possint, nisi prævio principum placito?* Quid autem respondet? « Profecto, inquit, si rēs, ut se habet, examinetur, ad nullius constitutionis, legisve ecclesiastice promulgationem placito principali opus esse judicabit, qui non ex præjudicata aliqua opinione, sed ex vero statuere volet: nulla enim edicta id mandant quoad leges constitutionesve apostolicas, sed quoad rescripta tantum privatis data, eaque non omnia, sed beneficia tantum. Quæ enim reperiuntur in libro edictorum sub rubrica *de causa beneficiorum*, omnia tam narrativis verbis, quæ impulsivam et finalem causam eaurum constitutionum continent, quam dispositivis, sonant de provisionibus beneficialibus. » Quam in rem edicta sive religionis, pragmaticasque sanctiones accuratissime percensem. Addit mox: « Saltem ex his liquidum est, edicta ea omnia non nisi ad beneficia et abusus circa ea porrigi, non vero ad cursum impediendum constitutionum apostolicarum, quæ pro salubri regimine Ecclesie, maturis et repetitis deliberationibus, ad tollendos abusus cum magno

qu'elles sont reçues ou approuvées par les évêques. Les parlements se sont plus d'une fois réglés sur ce principe. Dans l'enregistrement des bulles, souvent ils ont ordonné qu'elles fussent observées dans leur ressort quant à la décision. Pour les clauses de ces bulles, qui leur paraissaient contraires à nos libertés, ils ont défendu d'y avoir égard. Que si des princes, dont le zèle pour la religion et la soumission à l'Eglise sont connus, exigent que les décrets dogmatiques leur soient moutrés avant l'exécution, la précaution est sage. Ils veulent s'assurer que nulle des clauses de ces décrets dogmatiques n'est capable d'altérer l'union qui doit être entre les deux puissances. N'est-il pas juste que l'Eglise, pour conserver cette union si avantageuse au sacerdoce et à l'empire, ait sur cela pour les souverains toute la déférence qu'ils peuvent attendre d'elle? Mais s'ils exigeaient cette déférence, dans le dessin d'éviter l'exécution d'une décision dogmatique, comme il pourrait arriver aux princes hérétiques ou idolâtres, nos adversaires eux-mêmes dispenserait-ils en ce cas les évêques de procurer l'exécution de la décision et les peuples de s'y soumettre? »

(1) Jur. canon. Theor. et Prax., lib. I, cap. 4, n. 6.

(2) Analys. jur. pontif., lib. I, tit. Constitut., tom. II.

decora domus Dei , incremento politiae Ecclesiae , et augmento justitiae secularis promulgantur. Beneficialia porro diplomata subreptione , gratia et sordibus saepe obtinentur , ut incommoda in his frequentia esse possint , non in illis , adeoque dispar de utrisque est ratio judicandi. Sic qui historias nostras scripserunt , de inhibitionibus hujusmodi circa beneficialia meminerunt , neque ulterius. In rescriptis sane justitiae , que nec complectitur edictum anni 1574 , pro dispensationibus matrimonialibus super ætate , aliisque ordinum sacrorum impedimentis et similibus , nec usus quidem , seu petendi placiti praxis obtinuit , ut sit haec post integrum seculum a primis edictis lapsus , et amplius ne quidem in concilio Brabantiae esse videtur formulare placiti aliud , quam pro bullis beneficialibus . » Pergit Zypæus : « At vero non nemo dicit : Usus habet , ut placitum pro quounque diplome petatur. Jam in principio dixi , me seponere præjudicatum hunc , si non errorem , at opinionem ; et disputare , an edictum aliquod sit , quod hunc usum firmet , et non esse demonstravi. Sed quod plerique , qui Roma aliquid accipiunt , placitum petant , si , quia ad nomen fisci , et minas ingentium mulierum omnes privatim horrent , nec ob sumptum paucorum aureorum , quo placitum petatur , evitandum vult aliquis quæstionem universalem , seu omnium , suam privatam solius facere ; disputare , inquam , num egeat placitum , an non ? Sed haec singulorum in re sua agendi ratio ipsi universæ jurisdictione Ecclesiæ præjudicium inferre non potest : ut et tota petendi placiti ratio , si non sit in gratiam , non præjudicium Ecclesiæ , atque reipublicæ , omni jure , ratione , atque potestate destituitur. » En igitur ut exigendi regii placiti ratio in Belgio uni innitatur sacrae auri fami , quam Febronius in romana curia tantopere execratur (1). Alter Belga Peckius est , insignis olim in

(1) Evidem scio aliter Van Espenius visum fuisse. Ita enim ait (*de Promulg. leg. p. 2, cap. 1, § 1*) : « Unius vero regi jacti usus super diplomatis , bullis et rescriptis et curia romana emanatus , adeo notorius jam per idem apud Belgas fuit , ut et exteri scriptores de hoc tanquam de re notoria scribant : atque inter alios Ludovicus Guicciardinus nobilis Florentinus in descriptione Belgij de hoc usu ita scribit : *Quod ad res ecclesiasticas attinet , easdem fere habet cum pontifice maximo principis in hac diuina conventione , quas in regno Galliarum rex ; nec beneficium ullum , nec gratiam potest conferre , nec expedire in hanc terram diplomata , aut quid aliud tule , quod effectum sortiatur absque principis , vel conciliorum ejus placito , atque consensu , idque etiam Huberti Loens et Bertrandi Loth testimonio confirmat*. Verum mendacia mendacis Van Espenius agglomerauit ; Loensius enim et Lothius nonnisi de beneficialibus diplomatis , quemadmodum Zypæus , loquuntur ; ipse contra ad omnes apostolicas constitutions regio placito subiectandas eorum uitior auctoritate. *Conventionem* deinde indicat , quae nulla unquam fuit , nec esse potuit. Quis enim romanos pontifices tanta sibi fingat animi imbecillitate , ut generale ejusmodi privilegium , quo omnes plane apostolicæ sedis constitutiones , ne dogmaticis quidem exceptis , a regiis ministris examinenter in maximum ejusdem sedis contemptionem , discipline infirmationem , fidei ipsius periculum , indulgeant ? Demde si id conventione pactum , quid ergo ex regio jure idem placitum Van Espenius accersit ? Tandem qui factum , ut Guicciardinum hujus rei testem appellat , quem falsi incompertum habere non potuit ? Easdem fere habere Belgii principem cum pontifice maximo conventiones Guicciardinus ait , quas in regno Galliarum rex ; tum addit , nec beneficium ullum nec gratiam potest (pontifex) conferre , etc. Atqui beneficialia diplomata ea

magni Belgii consilio consiliarius : acrius ille in hanc consuetudinem invehitur his verbis : *Quam consuetudinem , et multas alias ejusdem farinæ non posse*

cum primis sunt , quæ in Galliis a regio placito immunita esse , ac semper fuisse constat ; existantque ea de re diserta parisiensis senatus decreta 9 maii an. 1705 et an. 1730. Confer Hericourtium , Leg. Eccles. gallic. t. I , cap. 13 , § 7 , et opus ante indicatum , inscriptumque *Ragioni della sede apostolica* , etc. , t. I , p. 2 , pag. 112. Vel ergo non eadem sunt conventiones , vel [quod Belgæ negant] beneficia poterit pontifex in Belgio quoque quemadmodum in Galliis conferre , quin placitum principis ad munienda illorum diplomatica postuletur. Vides quas in ambages inconsulta quedam temeritas , ac romanæ sedis proculcanda libido Van Espenius conjecterit ? Sed ut Van Espenius manifestius refellitur , libet excrescere quæ Eustachius Jansenius in epistola altera ad Joan. Christianum Erkelijum , Colonie an. 1713 , edita , hanc in rem accurate concessit [cap. 17 , pag. 274 , seqq.] « *Imploratum est , inquit , aliquando auxilium brachii secularis ad coercendos refractarios bullarum dogmaticarum ; sed non requisitum placitum ad eam prouulgationem , ita Morillonius ad cardinalem Granvellianum scripsit 21 decemb. 1587 , agens de bulla Pii V , contra Baium : J'en ay parlé à M. de S. Bayon , a fin qu'il soit prévenu , si d'avantage opus esset brachio , n'estant autrement besoin in sis , quæ sunt justitiae d'aucun PLACET*.

« Episcopus tornacensis 7 jan. 1638 ad internuntium ita scripsit : *Decretum sacr. Cong. spectantia ad librorum prohibitionem , SEMPER fuisse continuo publicata , et in lucem edita , NUNQUAM viso placito regio*.

« Archiep. camerac. 9 octob. 1643 : *Decretum sedis apostolice , quo errores D. Michaelis Bay olim condemnati sunt , fui sine litteris placiti regii publicatum*.

« Engelbertus episcopus namurcensis anno 1643 , 8 octobris , hæc ad internuntium scripsit : *Ad hanc diem SEMPER VIDI LIBERE IPUBLICARI bullas , absque PLACITO , quæ apostolicas beneficiorum provisiones non concernunt. Non capio , qui nonnulli velint , vel possint sustinere opus esse PLACITO pro publicatione bullarum , quæ mere DOGMATICA fidei continent , quas CERTUM EST haecne indiscrinabili , et sine contradictione fuisse per totum Belgium publicatas , et receptas uti fuere Riana et Gregriana , de quibus est sermo.*

« Archidiaconus namurc. 26 iulii 1658 : *La bulle contre Jansenius a icy été publiée avans aucun PLACET*.

« Antonius Triest episcopus gandavensis 1653 ad Leopoldum archidiaceum scripsit : *Le PLACET ne doit avoir lieu , si nou ès provisions beneficiales*.

« Unde concilium statut in consultatione 29 octobris 1647 signata Boisschot vidit , ita habet : *Respectu PLACITI sua nujestas a duobus circiter annis decidit Madriti hanc difficultatem , cum matura cause cognitione , et postquam jussisset rivedi et examinari consultationes horum conciliorum (privati et brabantini) super illa re declarando , quod pro hac bulla (Urb. VIII in Eminentia , in qua prohibitus liber Jansenius) coucernente pure articulos fidei et religionis , non foret opus PLACITO*.

« Difficultate iterum mota circa publicationem decreti de 6 septembribus 1657 supra relati , rex calholicus Philipus IV ad marchionem de Caracena , tum Belgij praefectum rescripsit his verbis : *Mon cousin , ayant veu votre lettre du 3 d'avrille dernie enent pas : è , responsive à la mienne du 1 fevrier antecedant , sur les plaintes du nonce de sa sainteté concernant la publication d'un edict de sa dite sainteté , prohibitif des certains livres et écrits de la doctrine condamnée de Jansenius avec les deux consultes DES CONSEILS PRIVÉ ET DE BRABANT jointes a votre dite lettre , ET LE TOUT BIEN CONSIDERE , attendu même , que la matière dont il s'agit EST PUREMENT DOGMATIQUE , N'ESTANTS LES PLACETS REQUIS QU'EN MATIERE BENEFICIALE ET LITIGIEUSE ENTRE PARTIES , j'ay bien voulu faire celle , a fin que sans sortir du stile , de ce que par de la s'est accounté de faire en autres occasions de semblables matières , vous permettis , que ledit edict soit publié de la même sorte que par mon ordre ont été publiées les autres bulles de sa sainteté touchant les livres de Jansenius . A ton mon cousin , Dieu vous ait en sa sainte garde. De Madrid le 15 juin 1629.*

« Quid adhuc queritur ?

« Hæc declaratio , in qua non recte dicitur [quod regi catholicò fuerit obreptum] prouersus peremptoria est. Supremus monachus declarat , placita non requiri , nisi in materia beneficiali et litigiosa inter partes ; idque non leviter , sed prævia consultatione concilii privati et brabantini , et præmissa mature deliberatione le tout bien consideré : insuper rationem addit : *Attendu que la matière dont il s'agit est purement dogmatique. Ex quo conficitur , non solas definitiones fidei , sed et prohibitions librorum [quale hoc de-*

*jure satis defendi puto, et quæ libertati ecclesiastice plurimum adversantur, et proinde non valent apud justos et catholicos judices; qui timorem Domini habent, licet forte valeant apud eos, apud quos quidquid lubet, licet, et qui Ecclesiam oderunt, eamque principibus secularibus libenter in omnibus subjicerent, confusione passuri (arrigat hic aures Febronius, et totis artibus contremiscat) in magno illo die, cum ad judicandum eos veniet cuius sponsam hic contempserunt et injuria affecerunt. Hinc vel ipsi celebriores apud Hispanos regiorum jurium propugnatores Francisco Salgado, et Didacus Covarruvias eam consuetudinem emollire student, cavendumque summopere aiunt, ne nisi arctissimis circumscribatur limitibus, in maximum cadat animarum discriben (1). Imo Cenedo, etsi placitum regium reipublicæ utilissimum prædictum, non tamen illud in regia jura referre audet, sed optimum fore ait, si principes ab apostolica sede PRIVILEGIUM impetrarent, ut litteræ, citationes, et aliae omnes bullæ obtentæ a romano pontifice, antequam executioni mandentur in partibus, examinentur a regiis tribunalibus (*in collect. n. 5, de Decretal.*).*

VI. Neque Febronius tantam istorum in regio-

cretum erat] ex declaratione regis censeti *bullas dogmaticas et exemptas a placito*. Denique decernit, ut permittat decretum de 6 septembri 1657 publicari; *de la même sorte, que par mon ordre ont été publiées les autres bulles de sa sainté touchant les livres de Jansénus*. Adeoque ejus defensoribus nullum ex hac parte superesse effugium.

Iterato rex Philippus scripsit anno sequenti 12 augusti 1660 ad eundem Belgii gubernatorem: *Cum tibi scripsissemus 31 juli anni proxime elapsi ad instantiam ejusdem nuntr probare me, ne impeditetur publicatio dictæ bullæ, eo quod esset IN MATERIA DOGMATICA, in qua materia censui, OPUS NON ESSE PLACITO, atque ut dicto internum et favorem et operam impenderet, qua publicatio opus haberet.*

« Porro Belgii gubernator ad concilia ita scripsit: *Visis ac per suam majestatem examinatis, quo ex opinione vestra exhibuitis DE PUBLICATIONE constitutionis sue sanctitatis, qua prohibentur nonnulla folia, tractatus et scripta spectantia ad quinque propositiones damnatas ex doctrina episcopi Jansenii: significanus intentionem sue majestatis non esse, ut ipse expressi verbis suis nobis scripsit, ut velit ad publicationem constitutionum dogmaticarum a sua sanctitate emanatarum necessarium esse literas placiti obtinere: Quare, cum sufficienter apparet, dictum constitutionem dogmaticam esse, ordinamus nomine, et ex parte sue majestatis, ne moveatis, aut interponatis difficultatem quamcumque adversus publicationem illius constitutionis, aut aliarum, quæ ejusdem naturæ se possent offerre, cum visæ et cognitæ fuerint esse tales: Atque interea, etc., Bruxellis, 10 dec. 1659.*

« Propter hanc postremam clausulam: *Cum visæ et cognitæ fuerint esse tales, vues et reconnues être telles (que tamen non habent in ipso decreto regio supra relato, sed hic in Belgio addita est) usus habet, ut bullæ pontificie exhibeatur ministris regiis, qui dispiciant, an aliquid contingat juribus regiis aut patria privilegiis adversum, quo cognito absque ulla signatura de visa, aut alio diplomate, quod proprie *placitum* vocant, libere publicantur.*

« Multum autem interest inter *inspectionem et placitacionem*: ista nullam in ipsam bullam auctoritatem tribuit, sed meram ingerit notitiam; sic inspicuntur officialium institutiones, legatorum creditiales, aduentantium seu trans-euntium patentes, vel salvoconductus etsi insipientes nullam de illis scriptis dispositionem habeant. *Placitum vero est quasi confirmatio decreti, que et dependeret a voluntate placitantis, et sine qua decretum nullius foret roboris, quod in *dogmaticis locum habere non potest.**

Stockmansius uidet et Van Espenius, per me licet, Febronius appetet; nihil equidem illorum *bono sensu* mōvebor, quos mendacii tot monumenta redargui.

(1) Adi Salgadum de supplic. ad sanctiss., p. 1, c. 2, n. 27, seqq. et c. 3; itemque de reg. Protect., p. 2, cap. 2, n. 15. Didacum vero Covarruvias in *Quæstion. practic.*, q. 35, num. 6.

placito non tam circumscribendo, quam metuendo concessionem contemnat. Romanum enim pontificem in omnibus christiani orbis ditionibus atque provinciis jus pascendi sibi a Christo creditum exercere liberime posse, quin politice jurisdictioni obnoxius sit insciabitur nemo, qui divini primatus finem perspetuum habeat. An Petro dictum a Christo: *Pasce oves meas quo loco et quoad tibi per principes eorumque magistratus licuerit?* Minime vero. Nulli hic limites *Pasce oves meas*. Num Petro dictum: *Quodcunque, principibus eorumque administris indulgentibus, ligaveris super terram, erit ligatum et in cælis?* Nihil minus: *Quodcunque ligaveris super terram, erit ligatum et in cælis;* generatim et infinite dictum. Neque vero aliter fieri potuit, cum id bono unitatis fuerit constitutum. At si apostolicæ constitutiones non ante viam, effectumque sortiri possent, quam a principibus probarentur, ubi illa gregis christiani pascendi libertas? ubi illa *quodcunque ligandi potestas*, quam Christus in Petro romanis pontificibus contulit, asseruitque? Præterea quis non intelligat; posita hujus placiti necessitate ecclesiasticam potestatem politice subdi cum tamen politicam potius in iis, quæ ad spiritale regimen spectant, ecclesiasticæ obnoxiam esse, quæ superiore capite attulimus, patrum pontificumque testimonia doceant, et ratio ipsa consentiat? Sed et ipsa imperantium in placito regio exigendo dissensio quantis sacram potestatem angustiis premit. Altero in regno beneficia diplomata principis consensum præstolantur: in altero immunita hæc sunt, non alia: apud Gallos ex regio an. 1639 edicto pontificia diplomata episcopis exhiberi deberent, qui ad regem de illis intra triduum referrent; in Hispaniis regio prætori, ita tamen, ut si hujus auctoritate eorum executio quandoque differtur ac suspenditur, maximus Christi vicarius, Covarruvia teste (*Quæst. practic.*, q. 35, num. 6), interim certior fiat, quot et quantis officiatur incommodis et gravaminibus respublica ista propter multa, quæ ab ipso falsis precibus et suggestoribus impetrantur, quæ minime sanctissimus pontifex esset concessurus. Sæpe sæpius regum administris quasi vadum tentatur exiguū quid juris sibi depositum; ad suinma mox convolant (1). Quid interim in tanta morum diversitate agant romani pontifices? quam ineant viam, ut apostolico muneri satisfiant? Et credemus, Christum Ecclesiæ suæ regimen plane incertum non tam pontificum quam laicorum hominum voluntati dimisisse? Male enim vero de Christo, ejusque in Ecclesiam suam studio sentiat, oportet, qui secum ita statuat. At Christo rei quoque publicæ tranquillitas cordi esse debuit. Quis negat? Verum

(1) Huc spectat, quod an. 1596, ad Olivarium Neapoli prorege Clemens VIII scribebat, « esser tanto lontano dal vero, che l'executur sia immemorabile, che si sa benissimo il principio, e quando fu principato, che colore gli fu dato, e con che occasione. Si sa che il principio fu per le chiese cattedrali sole; si sa che prima non si notava: si sa quando si comincio a notare, prima in una cartuccia, e poi come si sia andato dilatando dai ministri, e da consigli, i quali se avessero l'occhio solo a quello che conviene, e non a dilatare sempre le simbrie in pregiudizio della giurisdizione ecclesiastica, non laboraremus. »

quid illa periclitetur , nisi in apostolicas constitutio-
nes imperium principes exerceant ? Annon satis illi
consultum , si imperantibus liceat , quemadmodum
certe licet , si quid discriminis jure metuatur , epi-
scopos in consilium vocare , auditisque illorum sen-
tentias romanum pontificem de iis quæ timentur ,
incommodis certiores facere , atque ab illo expe-
ctare præsidium ? « Sed nimis ut cum Zallweinio
hoc caput concludam (L. I, pag. 378) , si tantum
haberent curæ zelantes isti pro decretis politicis , ne
in bonum publicum impingant , quantum pro decretis
ecclesiasticis , longe melius consultum foret rationi
status politici . Si modo aliqui politici , de quibus pene
certi sumus , quod in nulla alia re tantum curæ et di-
ligenziae impendant , quantum in excoitandis ratio-
nibus externe speciosis , interne occulto veneno
plenis : quatenus hoc modo potestas ecclesiastica in-
fringatur , et econtra politica amplietur , hanc vel illam
legem ecclesiasticam , decretum et prohibitionem
pontificiam in rationem status politici impingere
asserant , satis est , ut ipsorum judicium velut oracu-
lum delphicum adoretur (1) . »

CAPUT III.

*Pauca de appellationibus ab abusu contra Febronium,
qui iterum cum Zallweinio comparatur.*

I. Aliqua nunc de appellationibus , quas Galli
ab abuso nuncupant , dicenda mihi esse video . Eas
Febronius (T. I, cap. 9, § 40, pag. 765) medium
vocat *depellendorum abusuum curiae romanæ, in Gallia quotidianum, et optimo jure ubique usurpandum* . « Hunc
morem , inquit Zallweinius (T. IV, pag. 327) , ex
primitiva Ecclesia derivat Héricourt , ex illis nempe
provocationibus , quæ sat frequentes fuere , dum illi
qui se læsos vel a pontificibus , vel episcopis , vel
synodis querebantur , ad ipsos provocarunt impera-
tores , a quibus non raro dabantur judices , aliquando
convocabantur synodi . » In hanc sententiam abit
noster Febronius , dum ait (L. c., pag. 766) : « Hoc
jure semper usi sunt principes in negotiis ecclesiasti-
cis , ex quo Ecclesia in imperio esse cœpit , imo et
ab ipsa Ecclesia saepissime moniti sunt et rogati ut
in sui favorem eo suo jure uterentur..... Hinc est ,
quod vel primis seculis videamus ab imperatoribus
reparatas injurias per canonum violationem in judi-
ciis ecclesiasticis illatas . Sic docet P. de Marca de
C. S. et I, lib. IV, cap. 2, et probat exemplo S. Atha-
nasii Alexandrini , et Constantini imp. Athanasius
scilicet a judicio adversum se in falsa synodo tyria
reddito Augustum appellavit , Princeps vero appellatio-
nem suscepit , et partibus diem dixit , qua se in consistorio

(1) De his plura vide in opere sepius citato , quod præ-
notatur : *Ragioni della sede apostolica* , t. I, p. 1, tum etiam
apud cardinalem Athan in opusculo inscripicio : *Rappresen-
tanza alla M. C. e C. di Carlo VI, sopra la moderna preten-
zione del regio collaterale di voler esaminare , e dare il regio
equetur ad ogni genere di bolle e lettere della sede apo-
stolica , et Illusissimum Bellugam in libello supplici ad
Philippum V , Hispaniarum regem , § 4, num. 53, seqq. ,
quibus addi potest Braschius de Libertate Ecclesiae , t. II,
cap. 37, seqq.*

suo sisterent ; sunt verba illustrissimi parisensis archie-
scopi , t. c. , n. 4, qui et exinde rem gestam ex fide
historiae narrat , ut omnibus , inquit , pateat hanc appella-
tionem ejus generis esse , quæ hodiernis appellationum
tanquam ab abuso formulis apprime respondet . » Sed
cum illustrissimi de Marca , tum Febronii pace di-
ctum sit , hæc vetera monumenta nihil habent cum
gallicanis appellationibus commune . Quid enim hæc
sunt nisi provocationes , ut loquitur Van Espen (Jure
eccl. univ. part. III, tit. X, cap. 4, n. 22) , non a
judice inferiore ad superiorem , sed a judicio ecclesia-
stico ad parlamentum regis seu ipsum regem , tanquam
abutente sua potestate et jurisdictione contra jura
quorum tutio et defensio regi incumbit . Porro ex
Athanasii ad Constantimum perfugio , aliisque simili-
bus originem appellationum ab abuso non posse de-
rivari nisi remotissime « Inde est manifestum , in-
quit Zallweinius (L. c., pag. 326) , quod tales
provocationes nonnisi simplices revisiones et retra-
ctationes pro suo habuerint scopo , vim appellationis
neutram , et fuerint similes illis supplicationibus et
provocationibus , vi quarum provocantes ad impera-
tores rescripta imperatoria obtinebant ad judices
delegatos eum in finem ut hi causas reviderent et
retractarent . De quibus agitur in jure codicis tam
Theodosiani quam Justiniane . » Sed quod gravius
est , in causa civili , non autem ecclesiastica et spiri-
tuali , ad Constantimum Athanasius confudit , eaque de
causa ut se contra externas injurias securius muniret . « Is enim , ut recte Duvallius animadvertisit (1) ,
homicidii , sacrilegii , reique frumentariæ accusatus ,
quæ crima ei ab eusebianis iniquissime imponeban-
tur ad imperatorem Constantimum provocavit , quod
ipsem tota sua apologia testatur , et præsertim his
verbis : *Præclari eusebiani , ut veritatem scriptaque sua
obliterent , nomen synodi suis actis praetexunt , cum
res ipsa negotium imperatorium , non synodale , haberi
debeat , quippe ubi comes præsideat , et milites episcopos
suo satellitio cingant , et imperatoria edicta , quos ipsi
volunt coire compellant* . Ab hac igitur violenta sen-
tentia , et quæ via facti procedebat , et cui ferendæ
comes prefuerat , ad imperatorem Constantimum
Athanasius provocavit , quod alexandrina synodus
his verbis aperte testata est . Cum nihil culpæ in com-
ministro nostro Athanasio reperirent , comesque sua vi
imminens plura contra Athanasium moliretur , episcopus
comitis violentiam fugiens ad religiosissimum imperato-
rem ascendit , deprecans et iniquitatem hominis et ad-
versariorum calumnias , postulansque ut legitima epi-
scoporum synodus indiceretur , aut ipse suam audiret
defensionem (2) . » Quod si hanc fuisse ecclesiasticam
causam daremus , id unum colligi cum Zallweinio in-
de posset , « quod provocationes ad imperatores revera
in usu primitiae Ecclesiae fuerint , non ut ipsi forent
judices in causis ecclesiasticis , sed ut , qua executores
et custodes canonum , suam auctoritatem interpone-

(1) De Discipl. eccl. p. III, quæst. 5, pag. 382, paris.
edit. 1614.

(2) Confer P. Bianchi , t. IV, pag. 632

rent, judices darent, causas synodis committerent, et pondere auctoritatis sue justitiam sustentarent. Haec quam longissime distare ab appellationibus ab abusu, in quibus parlementa judices supremi, et observari debent formalia appellationis, quis non perspiciat?

II. Nimirum hujusmodi appellationes, quo sensu a Gallis usurpantur, a primae Ecclesie moribus abhorrent, ut ex illa earum origo accersiri possit. Sardicensis concilii patres audiamus in epistola ad alexandrinam Ecclesiam. *Quamobrem, inquit, preces ad religiosissimos et amantissimos Dei imperatores retulimus, ut illorum humanitas eos, qui adhuc graviter laborant et affliguntur, relaxari jubeat, constitutaque, NE QUIS JUDICUM, QUI PUBLICA SOLUM CURARE DEBENT, AUT CLERICOS JUDICET, aut ulla ratione in posterum sub praetextu Ecclesiarum quidpiam contra fratres molliatur. Quid vero de Hilario dicam? Constantiū ille ita alloquebat (In Consil., lib. I): Providat et decernat clementia tua ut OMNES UBIQUE JUDICES, quibus provinciarum administrationes credite sunt, AD QOS SOLA CURA ET SOLlicitudo PUBLICORUM NEGOTIORUM PERTINERE DEBET, a religiosa se observantia abstineant, NEQUE POSTHAC PRÆSUMANT, ATQUE USURPENT ET PUTENT SE CAUSAS COGNOSCERE CLERICORUM.* Nec sahe Verba commentatio non indigent; sed ne illa quidem andegavensis concilii, quod an. 433 habilitum fuit (Can. 1, apud Sirmond., t. I Conc. Gall., pag. 116): *Primum, ut contra episcopale judicium CLERICIS NON LICEAT propositum, neque inconsultis sacerdotibus suis, SECULARIA JUDICIA EXPETERE. Si non licet clericis secularia judicia expetrere, quo iure in ecclesiasticis causis imperatorum rescripta impetrare potuerint?* Enimvero ut andegavensis hic canon diligentissime observarent gallicani patres summo studio proverunt. Quamobrem Leo Bituricensis, aliquique duo episcopi, qui eidem concilio interfluerant, ad episcopos provincie tertiae in hac verba scripserunt: *Tantum seculi potestates circa sacerdotalem ordinem reverentiam prævalere voluerunt, ut etiam ii quos sub imperiali nomine terris divina Prodigilia præesse præcepit, ius distingendorum negotiorum episcopis juxta diuina constituta permiserint... Centuimus itaque, ut QUINQUE, prætermisso sacerdote Ecclesie sive, AD DISCEPTEMENM VENERIT SECULARIUM, SACRIS LIMINIBUS EXPULSUS, a celesti arceatibz illario (Ibid., pag. 119).* Ad hanc canonicas leges præscriptum illud a Justiniano novimus (Nov. 83): *Si ecclesiasticum est delictum, egenus castigatione ecclesiastica, Deo amabilis episcopus hoc discernat, nihil communicantibus clarissimis prouinciae judicibus. Neque enim voluntis TALIA NEGOTIA OMNINO scire (quanto ergo minus, quibz Galliarum schatus sibi viridant, judicare) CIVITÉS JUDICES Cum oporteat talia ecclesiastice extin fieri et emendari animis dellinquentium per ecclesiasticum malctum, secundum sacras et DIVINAS regulas, quas etiam nostræ sequi non dignantur leges.* Quod Justinianus expressit in forma legis, idipsum, inquit Zallweinius (L. c., pag. 328), eloquenter declaravit imperator Basilius in sua ora-

tione ad octavum concilium ecumenicum: *Non acutum est, inquit, laicis aut tis qui civilibus officiis mancipantur, secundum canonem dicendi quidquam penitus de ecclesiasticis causis: opus enim hoc pontificum et sacerdotum est (1).* Nolim ego hec recensere reges Galliarum antiquiores, Carolum M., Ludovicum Pium, aliosque, qui quam alieni fuerint a mente suorum successorum, causas ecclesiasticas ad sua forta trahentium, pluribus ostendit Christophorus de Beaumont, archiepiscopus parisiensis, in sua Instructione pastorali ad suum clerum pauci abhinc annis data (2).

III. Sed quid opus est in antiquitate inquirere? Petrus de Cugnieris, libertatis ecclesiastice insectator, dom ad Philippum Yalesium, adversus ecclesiasticos judices querelas seculo decimo quarto deferret, diserte (Art. 14) fatebatur, nullum a curia prælatorum appellare ad curiam regiam. Ait quidem de Marca (*De Conc.*, lib. IV, cap. 19, n. 5) non de appellatione ab abuso, sed de simplici et mera appellatione Petrum locutum fuisse, quasi, inquit Charfasius (*De Liber. Eccles. gallic.*, lib. XII, cap. 1, n. 4), vox magis odiosa rei ab altera voce significat odiu minuere possit, aut verba mitiora veram injuriam abstergere, aut Petro (addo ego) difficile foret paucas illas voculas nisi ab abusu subjungere, si hujusmodi appellatio tunc obtinueret. Ac revera, inquit idem Charfasius (*Lib. XII, cap. 6, n. 4*), in libro inscripto Stylus curia parlementi parisensis, licet prolixus sit titulus de appellationibus, nulla reperitur neque simplex, neque tanquam ab abuso a judicibus ecclesiasticis ad seculares. Masuérius (gallus sub Carolo VI jureconsultus) non solum festaur de facto, sed etiam de jure. A judice ecclesiastico, inquit tit. de Appel., § 22, non est appellandum ad judicem secularem. Joannes Galli advocatus regius, qui placita senatus parisensis usque ad an. 1414 per questiones digessit, idem variis senatus consultis probat. Fuit, inquit quart. 161, ante longum tempus dictum per arrestum, dominum Joannem Lappostole non esse ut appellantiem recipiendum ab officiali curia lingonensi ad parliamentum; quia curia ecclesiastica non resortitur ad temporalem. Item fuit pariter dictum contra dominum Guillelmum Creveil, qui ab officiali curia ecclesiastica capituli lingonensis appellaverat ad parliamentum. Receptio apud ipsos Gallos opinio est, ex pragmatice bituricensi an. 1433 sanctioris primam appellationum originem repetendum (3). Paulatim tamen ad eas etiam post pragmatice illam sanctionem deventum est. Antiquior appellatione tanquam ab abuso, tamen laudatus Charfasius (4), assignatur a D. de Marca, lib. IV, cap. 19,

(1) Basil. imp. in octava synodo generali apud Harduinum, tom. V, concil., pag. 920.

(2) Vid. tract. de Turbis Gallie modernis, Aug. Viñdel. edito. an. 1757.

(3) Confer Illustriss. Faure, ambianensem episcopatum, in libello, quem nomine cleri gallicaili 12 Ianuarii an. 1066 Parisis coacti regi obtulit, pag. 470, et ebredunensem archiepiscopum Tencinum in pastorali instructione adversus 40 advocatos, pag. 51.

(4) Lib. XII, cap. 1, n. 2. Confer eundem, eodem lib. XII, cap. 6, n. 4.

§ 4, nempe quam interposuit procurator capitulo parisiensis an. 1501 a decimæ indictione, quam Alexander VI in Gallia exigi jussérat. Sed ea appellatio primo dirigitur ad præfatum sanctissimum N. papam melius consulendum, vel consultum, et sacrosanctam synodum universalem primo celebrandam: quibus verbis fatetur appellans appellationem ad ecclesiasticum tribunal pertinere, nec per appellationis viam ad principes recurrere debuisse. » Nec præterea esse ejus temporis hunc usum palam est, quandoquidem, ut idem Charlesius annotat, Stephanus Aufrius, præses in senatu tolosano sub initium seculi decimi sexti, in additione ad repet. Clement. I de off. ordinari. reg. 2, num. 50, mirabatur qui possent legitime haberi appellationes, de quibus, inquit, sapientiemo dubitavi, ubi fundari poterant in jure; sed et tunc judices de illis iudicium ferre verebantur. Subiungit enim idem Aufrius: Nunquam tamen audivi, neque vidi, nisi semel, quod super meritis hujusmodi causarum appellationum fuerit pronusutum: sed duntaxat vel appellationes nullari, aut quod appellantes non erant ut appellantés recipiendi, quia a judice spirituali non est ad secularem appellandum. Inter acta cleri gallicani, scilicet tom. I, tit. II, cap. 19 ult. edit., continetur eruditissimus et solidissimus tractatus de Jurisdictione ecclesiastica, in quo appellationum ab abuso origo pragmatica sanctione recentior demonstratur, et ejus esse quasi partus abortivus; notaturque, Aegidium le Maistre, protopraesidem in senatu parisiensi, in collectione appellationum ab abuso nullam anno 1533 antiquorem retulisse; Lutetiam item in libro II *Placitorum summæ curiæ* in titulo *Appellationum*, quæ a veluti abuso nuncupatur, nullam habere, nisi ab anno 1537. Hoc Charlesius, Paulus antiquorem invenio ego a Rebusso indicari, quæ 29 junii an. 1526 interposita fuerit (1). Verum quid hoc ad appellationes istius modi consuetudinis vetustas constabiliendas?

IV. Age, quo istæ fundamento nitantur consideremus. Rebusso eo loco, quem infra reddemus, duplex indicat: juris alterum, alterum privilegii. Neutrum tamen mea quidem sententia satis firmum videbitur. Ac de jure ut primum dicam, quodnam, quæso, jus eas innocuas probet, cum canonibus et antiquioris Ecclesie dogmatibus, ut vidimus, adversentur? jus tamén Febronius orget, ut quo principes tanquam canonum vindices eorum violationi obsistere (*T. I*, pag. 766), tum quo a novi juris executione tutos præstare episcopos (*Ibid.*, pag. 767) debent. At per me quidem principibus canones tueri licebit, sed nichil a me impetrabit, ut id nova, eaquæ certa ac deteriorè, canonum violatione fieri posse assentiar. Quod si canonilis graviter cunctum est ne ecclesiastice causæ ad laicorum cognitionem deferantur, quæ isthæc est Febroniana canonum custodia (si tamen principum protectioni id nominis tribui fas est), canonum custodes et vindices, eos penitus convellere atque adeo

proterere? Ad novi porro juris executionem quod spectat, id ante Febroni probandum fuerat, eam principes posse, non romano pontifici ejus juris incommoda exponendo, sed illud pro sua auctoritate abrogando, impedire. Dum vero nihil aliud profert, quam duas Caroli Calvi, seu potius Hinckmari ad Adrianum II epistolæ, quibus romana Laudensis Hinckmari appellatio veluti canonum discipline contraria notatur, quid inde argumentando pro gallicanis ab ecclesiastico ad laicum tribunal appellationibus efficiet? Illud vero addendum, nullum existere Gallo-rum regum edictum, legem nullam, quæ laicis judicibus appellationes accipientibus adsit. Quæ a regibus Galliarum post Franciscum I hac de re sancta sunt, appellationes introductas sumunt, non approbant; imo id unum propositum illis videtur fuisse, ut cum de hisce abolendis appellationibus ad politicas rationes cogitare consultum non esset, eas tamen certis finibus coercerent (1). De jure igitur actum est Sed ne privilegium quidem (quod saltē Rebusso necessarium videbatur (ullum existat appellationes confirmans. Novit id de Marca; quamobrem (*Lib. IV, cap. 19, n. 7*) ad *præsumptum pontificis* [Leonis scilicet X in concordatis condendis] mentem confugit. At irrito prorsus conatu. Urgere possem disertissimum tridentini concilii decretum (*Sess. 25, cap. 3*): *Nefas autem sit seculari cuilibet magistratui prohibere ecclesiastico iudici ne quem excommunicet, aut mandare ut latam excommunicationem revocet SUB PRÆTEXTU quod contenta in praesenti decreto non sint observata (en prætextum abusus); cum non ad seculares sed ad ecclesiasticos HÆC COGNITIO PERTINEAT* (2). Hinc enim satis colligitur, si quid antea tacite a romanis pontificibus fuisse super re indulxum, revocatum a concilii patribus fuisse, atque ex ea quidem ratione, in quam universa conspirat antiquitas, non ad seculares, sed ad ecclesiasticos hanc cognitionem pertinere. Sed ne Petrus de Marca tridentinum concilium receptum non fuisse objiciat, Leonis concordata constamus. Hæc ibi pontifex (*Tit. XXIII, de perpet. Stabilit. concordat.*): *Cum omnium quæ in regno, Delphinatu et Comitatu prædictis agantur notitiam non habeamus, consuetudines, statuta, seu usus libertati ecclesiastice et auctoritati sedis apostolicæ quomodolibet præjudicantia, si qua in regno, Delphinatu et Comitatu prædictis alias quam in præmissis, existant, non intendimus nobis et eidem seu in aliquo præjudicare, SEUILLA TACITE vel expresse QUOMODOLIBET APPROBARE.* Quid ergo in mentem Petro

(1) Confer ambianensem episcopum, l. c. et ebedrensem archiepiscopum loco item cit., pag. 35.

(2) Van Esenrius, ut ab hoc sene permolesto tridentini concilii decreto sese expedit (*De Recursu ad princ.*, cap. 3, § 7) ait: « Judex regius nequaquam cognoscit de causa principali, sed uice de forma et ordine processus, sive de vi et violentia seu oppressione: id est, solum inquirit, an judex ecclesiasticus via facti, an vero servato juris ordine processerit. » At hæc ipsæ cognitio, illa est, quam tridentini patres ad seculares judices pertinere insinuant. Quid enī ea vis est, et violentia, nisi lata non servato juris ordine sententia? Si ergo ex tridentino decreto secularibus judicibus cognoscere haud licet num contenta in praesenti decreta [lex juris ordine] sint observata, ne poterunt quidem isti de vi ac violentia cognoscere.

de Marca venit, in ceteris etiam articulis (præter nominatos in concordatis) eam tuitionem extraordinariam, quæ in Gallia ANTE CONCORDATORUM PUBLICATIONEM vigebat (ad quam appellations ab abusu refert, a summis pontificibus TACITE fuisse concessam? Demus eam in Gallia ante concordatorum publicationem, atque adeo ante annum 1516, quo in lateranensi V concilio approbata et promulgata fuerunt, viguisse: id falsum esse constat, nisi de quadam appellationum adumbratione loquamur: demus tamen. Atqui pontifex diserte negat, se consuetudines, statuta, usus libertati ecclesiastice et auctoritati sedis apostolicae præjudicantia intendere TACITE vel expresse quomodolibet approbare. Quei igitur tuitionem illam extraordinariam summi pontifices TACITE concesserunt?

V. Negabit fortassis de Marca, appellations ab abusu ejusmodi esse, ut libertati ecclesiastice et auctoritati sedis apostolicae obsint. Sed facile a gallis ipsis scriptoribus erroris argetur. Primum profero Cosmam Guymierum in senatu parisiensi consiliarium et inquisitionum præsidem (1). Ait ille: *Cum autem rex Francie sit pugil Ecclesiæ, et inter omnes christianos christianissimus, debet custodire jurisdictiones et libertates ecclesiasticas: sed officiarii ejus in multis hodie turbant Ecclesiam in prædictis: ita quod, nisi Deus provideat, tandem jurisdictiones et libertates Ecclesiæ evanescent, sicut tempore Philippi regis de Valesio, Petrus de Cuneris putavit auferre jurisdictionem temporalem Ecclesiæ.* Qui autem egregias in hanc Guymerii Glossam notas scripsit Philippus Probus, suum contra illata ecclesiastice jurisdictioni damna studium significat, his Guymerii verbis: *Officiarii ejus in multis hodie turbant Ecclesiam in prædictis, addens: A quibus adhuc non desistunt, adeo quod judices ecclesiastici nihil aut parum habent in jurisdictionis exercitio: quia illud frustatim per judices laicos fuit laceratum et usurpatum, ut patet experientia rerum magistra.* Sed jurisdictiones dimittamus. In acta cleri gallicani relatus est (T. I, cap. 9) insignis anonymi scriptoris de jurisdictione ecclesiastica tractatus. In tertia autem ejus operis parte, quæ est de appellatione tanquam ab abusu, auctor sic loquitur: « Or le plus grand mal et la plus grande plaie que jamais l'Église ait reçue en sa jurisdiction et police, est l'appellation comme d'abus, moyen inventé par les officiers pour attirer à eux toute sorte d'affaires contentieuses, et desquelles ils n'ont nulle compétence, n'y ayant chose en tout l'univers à laquelle ne puisse être appliqué le prétexte et couleur d'abus, pour faire venir à leurs pieds les personnes ecclésiastiques, de quelque degré qu'elles soient, et mettre aux prisons et aux fers cette ancienne liberté qui servait d'ornement à la France et d'exemple à toute la terre. C'est ce qui a, au dernier siècle, dépouillé l'Église gallicane de son honneur et autorité et ruiné sa discipline. Ce qui doit faire appréhender le renversement de l'État, aussi bien comme nous voyons la désolation de l'Église, » etc.

(1) In præf. pragm. sanct., § *Cum itaque, in verb. Libert.*

VI. Ut autem intelligas, quam vere ista dicantur, præter ea quæ de ecclesiasticis causis laicæ potestati veterum canonum atque adeo legum civilium jure constanter eruptis supra disservimus, illud cum Zallweinio (L. c., pag. 363) observari velim: « Tantum abesse ut Galli sanctioris disciplinæ ecclesiastice regulas antiquiores observent, et judices seculares intra præstitutos terminos sese contineant, ut potius omnes regulas abjecisse, omnesque terminos perrupisse videri queant. Ut nihil dicam de antiquis synodorum canonibus, quibus ordinem appellandi præscribere placuit, quem tamen Galli contemptum habent, et vilipendunt, etsi perpetuo de observantia juris antiqui glorientur. Sane ipsa synodus francofordiensis, auctoritate Caroli M. et Adriani I congregata et a Gallis plurimi aestimata, providit ne causæ clericorum ante judicium metropolitani ultimum ad tribunal regium, et quidem ad ipsum regem deferantur, quin olim hæc cognitio fuerit permissa comitibus, aut missis dominicis, sed soli consistorio regis (1) : quod ipsum in novel. 6 Justiniani cautum legitur. Sed an has regulas in Gallia observari existimamus? minime gentium, cum usu forensi introductum sit, ut mox ab ipsis sententiis *interlocutoris* episcoporum appelletur ab abusu, non exspectato ultimo judicio, multo minus exspectata metropolitani vel supremi pontificis cognitione, qui res contra canones ab ipsis episcopis judicatas saltem emendare ex ipsa Ecclesiæ gallicanæ praxi antiqua potuisset: et quidem ita, ut non jam ad ipsum regem, sed ad parlamenta *appellari ab abusu* possit. Profecto in hac re Gallos quam longissime a purioribus Ecclesiæ universalis, et ipsius gallicanæ canonibus et regulis recedere, atque hodiernam proxim difficillime cum antiquiori disciplina combinari posse, fatentur sapientiores et mitiores scriptores gallicani, illi etiam, qui severiores libertatum suarum defensores et vindices existunt, inter quos jure optimo numerari meretur Petrus de Marca, qui hanc proxim hac sola ratione defendi posse existimat, quod sit apta abbreviandis et citius terminandis litibus; ait enim: *Sane praxis illa et fori tritura sola remedii certitudo niti potest* » (Lib. IV, cap. 20, n. 4). Sed et alia sunt quæ in hisce appellationibus vitia occurunt. Etenim, ut monet Charlasius (Lib. XII, cap. 3), « Tantum abest ut dignitatis episcopalnis christianis omnibus tantopere reverendæ atque ab antiquis Gallis tanto in honore habitæ, rationem habeant, ut in hoc suam eminere dignitatem arbitrentur, si episcopos pro rebus etiam divinis et ecclesiasticis ad se venire compellant. Unde in aliquibus senatibus pertinaciter retinetur, quantumvis refragantibus edictis regiis (2), usus vocandorum in judicium episcoporum ipsorum, non admissis procuratoribus fiscalibus, quos illic *promotores* vocant, etiamsi de ordinationibus vel sententiis mota sit controversia, quam præsules, ut ju-

(1) De hac synodo, canone et auctoritate illius et antiqua Ecclesiæ gallicanæ praxi vid. Pet. de Marca, lib. IV, cap. 7.

(2) Edictum indicat Ludovici XIII, an. 1625.

dices tantum, cum sua ipsorum nihil interesset, pro sui officii munere tulerunt. Is quidem honor, inquit idem Charlarius (*L. c., cap. 11, n. 15*), adhuc Ecclesiae defertur, ut appellations ab abusu in magna senatus camera ventilentur, ut dicit Fevretus, § 22 et 23. Sed quis putet honore illo posse compensari quas jam notavimus injurias, et quas adhuc notare possemus? Nam in hoc ipso § 23 probat idem auctor, appellari posse non solum a fulminatione et executione, sed etiam a publicatione bullarum, et earum executionem prohiberi, quamvis nullus exstet actus judicarius circa illam executionem; § 24, clausulam, *appellatione submota*, rescriptis delegatoriis inseri solitam, appellantibus ab abusu non præjudicare scribit; § 25, non posse super his appellantibus in arbitrios compromitti, aut inter partes componi; § 25, possessionem triennalem nullatenus juvare. Vides quot accidant ex illis appellantibus incommoda ecclesiastice jurisdictioni. Quid quod eo deuentum est, ut editis libris disseminetur in vulgus, posse senatum (*Mémoire des 40 avocats*, pag. 2) tam laicæ quam ecclesiastice potestatis acta reformare (quod utique ad ipsam causam pertinet, non ad unam violentiam); imo et de causis pure spiritualibus cognoscere (1)? Ergo, inquit Febronius (*T. II, pag. 543*), tollatur abusus, et maneat usus, donec Roma suos emendaverit abusus. Quam bene! sed melius mea sententia Rebuffus, ubi supremarum curiarum privilegia percensens (2), ait: *Octavo cognoscit de abusu iudicium ecclesiasticorum, et aliis iudex non potest cognoscere, ut in concord. in rub. de protec. concord... Et qualiter ei a jure conceditur, vel ex privilegio, ut plenius dixi in ordinationibus regiis, non alias, ut est textus in cap. Si quis a proprio, et cap. Si quis episcopus 21, quæst. 5, ALIOQUI, ET IS ABUSUS MULTOS DEDUCET AD INFEROS.*

CAPUT IV.

Febronius ut romana curia coeretur, appellationem ad generale concilium iterum urget: sed præterquam quod quæ sibi super earum cum novitate tum improbitate oposueram, intacta prorsus relinquit, a sanioribus Germanis, atque adeo ab ipsis Gallis, quorum tamen auctoritate se protegit infeliciter dissentit.

I. Appellantibus ab abusu provocaciones ad generale concilium, quas illæ insecuræ sunt, non immerito subjungimus. Has iterum Febronius inculcat tanquam usui et traditioni Ecclesiae conformes (*T. II, pag. 230*) atque utilissimum ad cohibendos romanæ curiæ conatus, seu, ut ipse loquitur, ad reprimendos excessus pontificiæ auctoritatis (*T. I, cap 6, § 10, pag. 446*) subsidium. Dum Febronium confutaturus in Antifebronio de hujusmodi appellantibus agere institui (*T. 2, lib. VI, cap. 5*), indulgentior fui quam par erat. Cum enim in Febroniano indice legisset, hasce appellantiones habere etiam locum in causis fidei, ac pelagianorum

(1) Réquisitoire de M. Joly de Fleury contre l'Instruct. pastor. de M. l'archevêque de Paris, 1763.

(2) In comm. ad proem. Concordat., verb. *summas*.

exemplum indicato in loco (*T. I, cap. 3, § 8, num 4*, pag. 195) ad id comprobandum a Febronio afferri animadvertissem, dissimulavi tamen, ne adversarium, qui pelagianis sibi ducibus præstitutis, a constitutione *Unigenitus* appellantes absolvere tacitus videretur, nimio pudore suffunderem. Verum heu! eumdem errorem aperte iterat, ac recessui imperii tantum scelus mendacissime tribuere non formidat. Natis, inquit (*T. II, pag. 466*), in Germania seculo decimo sexto turbis, ordines imperii catholici non minus quam protestantes, post bullas et decisiones Leonis X super articulis religionis inter ipsos controversis, ne ipsis quidem summis pontificibus reluctantibus, voluerunt et statuerunt, easdem quæstiones retractari et definiiri in œcuménica synodo eum in finem convocanda. Sic illi concluserunt in recessu imperii de anno 1524, § 28; in recessu imperii 1529, §§ 1, et in R. I, an. 1530, § 5 et 61; in R. I, an. 1532, tit. I, § 1 et 2 seqq.; in R. I, an. 1541, § 4; in R. I, an. 1542, § 128; in R. I, an. 1557, § 9. Non multus tamen hac super re ero. Febronio gallos tantummodo episcopos cum cl. Soardio (1) objiciam, ut saltem deinceps ab Ecclesia gallicana pro se citanda verecundius abstineat. *Docet historia*, inquit emin. de Bissy, *Ecclesiam omnes contra dogmatica R. pontificum decreta appellanties reprobasse*, atque eos veluti hæreticos et schismaticos habuisse, qui eas interposuerunt, *Id generis appellantium nonnisi reperiunt exempla. Primum est pelagianarum contra Innocentii I et Zosimi decreta appellatio. Secundum Michaelis Cæsenatis appellatio contra bullam Joannis XXII. Tertium Lutheri contra Leonis X bullam appellatio* (2), et in epistola ad episcopum ebroensem: Nullus ad nos usque, præter hæreticos, a bullis pontificis ad futurum concilium provocavit (3). Auscultemus archiepiscopum cameracensem D. de S. Albin: *Præter hæreticorum, inquit, tum veterum tum recentiorum nullum in antiquitate tota exemplum reperitur interpositæ appellantis ab aliqua dogmatica sanctæ sedis constitutione ad futurum concilium generale* (4). Audiamus senonensem archiepiscopum hæc Bononiensi significantem in prima ad ipsum epistola: *Julianus Ecclænensis, Joannes Huss, Michael Cæsenas, atque Lutherus, soli sunt in Ecclesia Dei qui solemnia R. pontificum decreta erroris accusantes, hoc motivo ad concilium generale provocaverint* (5). Hæc porro, inquit eruditus antistes,

(1) De rom. pont. Auctorit. ex hodierna Eccles. gallic. sententia, lib. II, cap. 5, pag. 52.

(2) Docum. pastor. an 1728, pag. 59. « L'histoire de l'Église nous apprend qu'elle a rejeté tous les appels faits contre les bulles dogmatiques et qu'elle a regardé comme hérétiques et schismatiques ceux qui les ont formés. On n'en trouve que trois de cette espèce : le premier est l'appel des pélagiens contre le décret d'Innocent I et de Zosime ; le second, de Michel de Césena, général des cordeliers et de quelques religieux de son ordre, contre la bulle de Jean XXII, et le troisième est l'appel que Luther a interjeté contre la bulle de Léon X. »

(3) Il n'y a eu jusqu'à présent que des hérétiques qui aient appelé des bulles au futur concile.

(4) Docum. pastor. adversus consultat. advocat., etc., pag. 9. « Dans toute l'antiquité on ne trouve aucun exemple d'un appel d'une bulle dogmatique émanée du saint-siège au futur concile général, que celui des hérétiques anciens et modernes. »

(5) Page 26 : « Julien d'Eclane, Jean Hus, Michel de

funesta hæreticorum exempla nedium appellations excusare possint, eas imo Ecclesiæ catholice magis odiosas reddunt (1). Praeter hæreticos neminem a dogmaticis R. pontificum iudiciis ad concilium generale provocasse pariter ostendit emin. de Mailly rhe menensis Archipræsul in docum. pastor. edito *au sujet de la constitution Unigenitus* an. 1718, (Pag. 8) atque haec subiungit : *Pudeat viros, qui catholici haberi volunt tam tetra exempla sectari, suaque pro defensione ea adhibere subterfugia, quibus usi sunt obstinatores hæretici* (2). Tandem, ut quam plurimos alios eadem scribentes præterea, *Appellatio ad futurum concilium* inquit illustr. de Poncet epi. cop. andegavensis (3), *est via quam soli patefecerunt hæretici, ab Ecclesia semper detestationi habita, vel contempta, atque ab omnibus catholice pietate et intelligentia præditis semper reprobanda* (4). Quod si germanum theologum nec tamen jesuitam Febronius audire velit, Gerbertum consulat in libro quem de communione potestatis ecclesiasticae prænotavit (*Cap. 16*). Plura hanc in rem a cl. Benedictino tradita inveniet. Pauca exscribo : « Appellarunt, inquit (*Ibid. p. 592*), primum pelagiani, at nihil illis delatum : salva sedis apostolice auctoritate et definitione. Constanter tunc S. Augustinus, Prosper et alii jure damnatos, atque incassum ad concilia provocari tenuerunt... Nihil obstante appellatione, pro hæreticis habitu pelagiani, episcopi sedibus dejecti, ac in exilium amandati sunt.... Non aliter postremis hisce temporibus accidit, dum lutherani a pontifice ad concilium generale tanquam ultimum iudicium appellariunt. Post bullas Leonis X. Adriani VI et Clementis VII publicatas, statim a catholicis execrationi habiti, atque ut hæretici proscripti, supplicisque affecti sunt. Nemo appellationi eorum deferendum, multo minus suspensum existimavit iudicium. » Quamobrem minimum est jureconsultum, qui quid appellatio sit ignorare non debuit, concilii generalis adversus lutheranos petitionem ad appellationes traduxisse. *Recessus imperii concilium ut haberetur urserunt non quod Lutheri ad concilium appellationem ratam haberent, sed quod e re catholica esse intelligebant, ut tanta*

Césena, Luther, sont les seuls dans l'Eglise de Dieu qui, avant vous et comme vous, accusant les papes d'être tombés dans l'erreur par des décrets solennels, aient sur ce motif ap. elé au futur concile. »

(1) Pag. 53 : « S'il y a des exemples de votre appel dans Luther, dans Jean Huss, dans Michel de Césena, ou dans Julien d'Elclane, ce sont des exemples funestes qui, bien loin de l'excuser, le rendent encore plus odieux à l'Eglise catholique. »

(2) « Quelle honte pour des personnes qui font profession d'être catholiques de se régler sur de si affreux modèles et d'employer pour leur défense les subterfuges dont les hérétiques les plus opiniâtres se sont servis ! »

(3) In approbatione secundie epistole D. Vincentii Thibault nouachi benedict., qua refertur in secunda editione huius epistole : « L'appel au futur concile est une route que les seuls hérétiques ont tracée, que l'Eglise a regardée dans tous les temps avec indignation ou avec mépris, et que tout catholique éclairé ou réellement pieux réprouvait toujours. »

(4) Légi quoque merentur anonymi duo Galli, a quorum altero prodit *dissertation sur l'appel interjeté de la constitution Unigenitus au futur concile général*; ab altero *Dissertation théologique et canonique sur l'effet de l'appel interjeté de la constitution Unigenitus au futur concile général*.

novatorum pervicacia generalis quoque concilii auctoritate frangeretur. Quel ergo de appellatione somniat ? Num romanos pontifices appellationi non fuisse reluctatores credit, cum hoc ipsum Leo X Lutheru crimini verterit, quod a sua constitutione appellasset ? Sed hactenus de appellatione a dogmaticis pontificum constitutionibus.

II. Alterum appellationum genus decretum quæ in sacri potissimum regiminis disciplina versantur, aut etiam graves quasdam romanorum pontificum molitiones spectat. Natalis Alexander (1) et Tournellius (2) hujusmodi appellationum exempla nonnisi a seculo tredecimo repetunt. Multo antiquiora profert Febronius (T. II, pag. 531), et 1° nepte Cæciliani carthaginensis, cuius causa iudicio concilii romani sub papa Melchiade decisa, iterum peracta est in synodo arelatensi, anno 314 a Constantino coacta; 2° iudicium quod in concilio sardicensi adversus Athanasium refricatum fuit post damnationes in illum a conciliis tyrio et antiocheno decretas, et post admissam hujus sancti in concilio romano communionem. Idem factum in concilio chalcedonensi erga Theodoreum, etsi Leo I illi in communionem suscepit episcopatum restituisset. Præterea Græci seculo nono iudicium contra Photium et ejus asseclas, a Nicolao I toties damnatos, instaurari voluerunt in octava synodo reluctantibus licet romanæ Ecclesiæ legatis. Satisfecit Græcorum desiderio concilium, definiendo ut reficitur iudicium : *Statuimus, inquit act. 4, ut illi citentur ac presentes facta deferendi potestate iudicentur, apud Harduinum, tom. V, col. 1042*. Legati quidem repuerunt, sibi liberum non esse romanorum pontificum iudicia reseindere, ex eo præsentim quod præsentibus Photianis Romæ redditæ essent; sed discussio nihilominus et novum iudicium locum obtinuit. » Hæc ex Petro de Marca Febronius prompsit. Monitus tamen a PP. Sangallo et Sappel non admodum hisce provocationibus ipsum de Marca fidesse fatetur (T. II, pag. 232) : hæc enim iudiciorum instauraciones potius fuere; neque vere et proprie appellationes dici possunt, *ex quo in illa majore synodo, in qua causa instaurabatur, iterum præsideret idem pontifex, quod est contra naturam ordinariarum appellationum*. (Cæterum, inquit (*Ibid. , pag. 233*), hanc qualcumque appellationis speciem, sicuti in proximioribus seculis (cum ab extrajudiciali gravamine ut plurimum interponeretur), ita et in remotioribus veram provocationem fuisse indubium est; omnis autem ad alij iudicem post primam sententiam provocatio fit ab inferiori ad superiori. » Seilicet Petrus de Marca sibi magis quam Febronius constat. An non enim Febronius, archiepiscopum parisiensem securus, constare affirmat (T. II, pag. 445), *quod concilia provincialia (multoque magis patriarchalia) suprema iudicandi potestatis, a qua appellari non poterat, gavisa sint*? Recite igitur de Marca, ne sibi adversaretur, hasce provocaciones ab appellationibus longe

(1) Diss. 4 in Hist. eccl. sec. XV et XVI, art. 3, n. 18.

(2) De Eccles., t. II, paris. edit. pag. 182.

diversas fuisse pronuntiavit, cum indicatæ sententiae, quarum judicium in generalibus synodis instauratum dicit, præterquam quod aliquæ synodorum gesta damnarent, in romanis synodis latæ fuerint, et ab aliis nonnullæ præterea confirmatae. Videat nunc Febronius, quid de ipso sentendum sit, qui cum supremam non secus atque de Marca provincialium ac patriarchalium synodorum velit auctoritatem, eum tamen deserat, ut provocari ab illis ad generales synodos, contra quam *suprema* conciliorum auctoritas ferat, vere potuisse statut. □ Fuere autem, ut Zallwein annotavit (*T. IV, pag. 352*), aliquoties bujusmodi instaurationes permisæ ad procurandam Ecclesiæ tranquillitatem. Hujus rei aptissimum exemplum habetur in causa Cœcilius carthaginensis, quæ judicio concilii romani sub Melchiade papa decisa iterum reassumpta est in synodo arelatensi ex rescripto Constantini coacta, eo colore quæsito a donatistis, quod lite nondum plene instructa judicium nimis propere latum esset. Alienum putabat Constantinus a disciplina Ecclesiæ, res ab episcopo romano judicatas refricare; sed studio pacis restituendæ nihilominus restorationem judicij in frequentiore synodo donatistis permisit, ita tamen ut non rejecti fuerint judices qui sententiam Romæ tulerant, aliter quam alias in judiciis appellationum fieri solet. ▷ Quare Augustinus de Constantino aiebat (*Ep. 45, al. 162*): *Dedit ille aliud arelatense judicium, aliorum scilicet episcoporum, non quia jam necesse erat, sed eorum perversitatibus cedens, et omni modo cupiens tantam impudentiam cohబere.* Imo ne provocaciones quidem ab inferiore judice ad superiore vocari possunt. Nam in hisce causarum recognitionibus non superioris judicis ratio, sed nova, eaque amplior et accurrior, causæ discussio spectatur. Cœlesti causam post Innocentium bis Zosimus cum clero romano recognovit. Numquid heic etiam tribunalia duo alterum altero superioris consingemus?

III. Quocunque se Febronius vertat, nullum ante Fredericum II inveniet interjectæ appellationis exemplum. Ac vel ipsa pessimi hujus exempli novitas appellationes cordatis viris suspectas omnino reddere deberet. Verum et alia sunt longe gravissima, quæ noxias illas declararent. Plura in Antifebronio attuli (*L. c., n. 3, pag. 374, seqq.*). Duo heic tantum perpendamus. Appellationes hec primum ad concilium provocant. Age jam. Qui ad concilium provocat, vel illud seorsum a pontifice spectat, vel unum atque idem retrum pontificis ac concilii tribunal. □ Si illud dixerit, contra leges communionis, ut Gerbertus scite animadvertisit (*L. c., pag. 587*), in potestate ecclesiastica cathedra adversus cathedram constituitur; tribunal alterum spectatur rom. pontificis et concilii inter se ex adverso positum, alia ac alia jura prosequens, serrisque contentionis ad scindendam Ecclesiæ unitatem reciprocans fori instar contentiosi, ac pulpit, subselliique scholastici, ubi ex instituto more causidicorum adverse partes colliduntur, actiones instituuntur, atque, quis causam, ceu litigiosam, adversus alienam obtineat, superiorque sit, conten-

ditur. Quod Christus apostolis suis prohibuit, ne more gentium dominantur, estque adversum paci ac unitati Ecclesiæ, communionique potestatis legitime..... Ut adeo sicut idem tribunal, ita idem judicium sit in communione potestatis ecclesiastice, et si quando dubii aliquid aut ambiguitatis ob hoc moveretur, suspicioque maligna exoritur, restaurato judicio, nunquam contraria sententia (in rebus fidei) prodit; in iis vero quæ facti sunt, novo instituto examine, ipse pontifex sententiam suam vel temperari, vel etiam emendari libens volensque patiatur. □ Quod si vero concilium non sit aliud a pontificio tribunal, appellatio a pontifice, inquit Duvallius (*1*), erit ad ipsummet pontificem, quod certe est omnino ridiculum, nisi forte velis, fieri appellationem a pontifice *per subreptionem*, ut aiunt, præoccupato et non satis informato ad eum melius informatum. Verum hoc non est proprie appellare, sed fraudem ex priori judicio factam retegere et declarare: sieque emendationem prioris judicij procurare. Non est autem opus ut pro hac fraudis factæ declaratione ad concilium recurratur, cum eam ipsimet judici, appearire sufficiat. □ Deinde Febronius appellari vult ad futurum concilium: quid autem hoc futurum concilium nisi commentitum tribunal, quod neque exstat, neque fortassis nostra ætate extabit? Quapropter si ad illud provocaciones admittimus, quid hinc exspectandum, nisi ut remaneant, quemadmodum Pius II in constitutione adversus has ipsas appellationes edita affirmabat, *impunita scelera, nutritiatur adversus primam sedem rebellio, libertas delinquendi concedatur, et omnis ecclesiastica disciplina et hierarchicus ordo confundatur?* Hoc argumentum in moguntino conuento Rodulphus wormatiensis decanus adversus Dyetherum moguntinum archiepiscopum maxime urgebat his verbis quæ Joannes Gobelinus in commentariis rerum memorabilium Pii II (*Lib. VI*) refert: *Quem appellasti judicem? quem provocasti tuæ causæ cognitorem? Futurum concilium, dicens, appellavi: et ubi est futurum concilium? ubi sedet? ubi tribunal ejus requiremus? Pulchra inventa! ut impunita sint scelera, ut liceat sine metu judicij aliena invadere, is judex appellatur, qui nusquam reperitur.* □ At Ecclesia inquit Febronius (*T. II, pag. 465*), semper subsistit, et semper subsistet, licet concilium eam representans non semper actu collectum sedeat. Unde negare quod ad futurum concilium appellari possit ideo quia pro tunc illud non est congregatum, esset negare quod eo tempore subsistat Ecclesia. Non dispare fundamento alius sustinebit tempore feriarum non posse appellari ad parliamentum, quasi eo tempore parliamentum non existat. □ Neque animadvertisit hocce responsum, quod damnatus auctor Institutionum catholicarum de sancta sede (*Cap. 45*) seculo elapsò excogitavit, fuisse a me in Antifebronio (*L. c., num. 8, pag. 385*) contritum. Si ergo uti voluit, cur ad ea quibus falsum illud et insulsum ostendi omnipino siluit? Audiat iterum me,

(1) De supr. rom. pont. in Eccles. Potest., p. IV, quæst postrema, pag. 625.

ac cooptatam a se de existente Ecclesia Janseniani illius institutoris conjectationem cassam et futilem tandem agnoscat. Existit utique Ecclesia; at qui ad futurum concilium provocant, non Ecclesiam existentem appellant, quæ solum dispersa est, sed in concilium cogendam, quæ non exstante concilio non exstat. Vin' videre? Norunt utique appellantes a constitutione *Unigenitus*, eam a dispersa Ecclesia accipi probarique. Cur ergo ad concilium provocant? Nisi quia dispersæ Ecclesie tribunal exstat, non tamen exstat coactæ. Hoc ergo cum illo se commissuros, etsi falso, cum sperent, ac saltem se sua provocacione obtenturos jacent ut, dum celebretur concilium, impune sentiant quod libet, dispersam Ecclesiam rident, cogendam postulant. Ipsa quam injicit parlamenti mentio, id manifestius ostendit. Quid cum Ecclesia senatum illum Febronius confert? Ecclesiam uti oportet cum natione, senatum cum concilio, comparet. Tum enim vero se ludere in verbis intellegit. Si enim senatus non feriaretur solum, sed quo demum tempore habendus esset ignoraretur, nec fortasse, nisi quinquaginta aut centum post annos illius cogendi spes afulgeret, quis nisi insanus senatum serio appellaret? At natio, cuius senatus vicem supplet, existeret. Quid tum? qui ad senatum provocat, non nationem ipsam dispersam appellat, quæ non exstante senatu una exstat, sed nationem in senatu judicantem, quæ sane non exstat, nisi senatus existat. Quamobrem licet Ecclesia existat, eadem quæ indicabam ex appellations ad futurum concitum incommoda ac mala proficiscentur. Inquirendum adhuc supererit, quemadmodum Zallweinius (*T. IV, pag. 324*) monet, *quid antiquior dicat Ecclesiae disciplina, quid aliquoties canones, ad quos ipsi Galli toties provocant, quid salus Ecclesiae; an expeditat pro bono illius admittere tales appellations, an non inde sequatur contemptus summi pontificis, an non inde detur occasio ridendi omnes censuras ecclesiasticas, vilipendendi omnia judicia pontificis, contemnendi illius decreta, brevia, bullas, constitutiones; protrahendi processus veluti in immensum, ho-dieris præcipue temporibus, quibus celebratio concilii generalis si non impossibilis, certe difficillima futura esset.*

IV. Manifesta hæc sunt. Febroniūs tamen instat (*t. IV, p. 324*): *Seriem appellations a papa ad concilium omnium nationum, et ex omni fere ævo, dedit Febroniūs, cap. 6, § 10. Ex hoc catalogo (qui modico labore duplo auctior reddi posset) juste concluditur, semper et ubique existimatum fuisse easdem appellations (secluso abusu) ordini et iuribus Ecclesiae esse conformes. Dele primum ea verba ex omni fere ævo, semper: falsa sunt illa atque amplificata. An ex omni fere ævo afferri appellations possunt, quarum seriem Fredericus II ducit ab anno 1239? Sed hoc mitto; jureconsultum se Febroniūs fingit: audiat igitur quid jureconsulto Vigorio, qui primus easdem appellations objecserat, Duvallius reposuerit. Respondeo, inquit (*L. c., pag. 627*), *enumeratas appellations non esse jura, sed facta, ad quæ non respondet jurisconsultus, et quæ nullam vim habent, nisi quatenus jure fieri constat,**

*quod tamen heic non demonstrat Vigorius, qui, cupitibus dijudicandis magnam ætatis partem consumperit, non potest, opinor, ignorare, litigantes sæpius pre injustis et frivolis appellations ære mulctari. Eadem Febroniūs sibi dicta habeat: Neque enim mihi vacat de singulis diligentius disserere. Actum agerem post ea quæ in Antifebronio (*N. 5, pag. 378*) animadverti, nec Febroniūs in sua defensione attingere ausus est (1). Duo tamen addam, quæ sola Febroniūm ad incitas redigent. Ex quo appellations a seculo tredecimo inventas non diffitemur, is generale concilium pontifice præstantius a tertio decimo jam seculo habitum fuisse argutatur (2). Perperam omnino. Nam ante pisaniūm concilium an. 1409 veræ appellations schisma antecesserunt, judiciorum instaurandorum petitiones dicende potius sunt, quanī veræ aut ex præconcepta concilii supra romanos pontifices præstantia derivatae appellations. Ad concilium nempe reges aliique provocarunt, sive, inquit Zallweinius (*T. IV, pag. 325*), ut suis causis melius consulerent, et benigniorem sententiam obtinerent, sive ut judicia pontificum eliderent. Quare Fredericus II, cum se a lugdunensi quoque concilio damnatum cognovisset, per suum legatum appellavit ad concilium proxime futurum GENERALIUS. Una Philippi Pulchri caeterorumque ejus temporis Gallorum provocatio appellations nomine designari non injurya potest; sed cum ea non modo ad generale concilium interjecta fuerit, sed etiam ad verum legitimū futurum summum pontificem (Bonifacium nempe VIII verum illi negabant esse pontificem), nihil ad excellentiorem præ legitimi pontificis auctoritate concilii potestem facit. Gerso certe, quem res sub Philippo in Galliis gestæ latere non poterant, in tractatu *An liceat in causis fidei a summo pontifice appellare et judicium ejus declinare?* diserte ait (*Consid. 8*): *Dixerunt olim ante concilium generale pisaniūm (an. 1409) et constantiense, quod nullo modo licebat appellare ad concilium, et allegant jura sua pro se valde, sicut eis videtur, expressa. Mirum autem esset, Gersonem si Philippi appellationem veram habuisset a legitimo pontifice provocationem, generali illa atque infinita loquendi ratione usum fuisse: Dixerunt olim ante concilium, etc., sed ubi primum concilii pontifice præstantioris dogma erupit, appellations quoque novam veluti rationem induerunt, atque ad forensem formam sese tandem accommodarunt.**

V. Illud quoque observari maxime velim, inanes ad Febroniūi perficienda consilia esse ad generalem synodus appellations. Quorsum enim in istius modi

(1) Ea tamen conferri pervelim cum iis quæ de istius modi appellations disputavit archiepiscopus surrentinus Philippus Anastasius, in opere cui titulum fecit: *Suprema romanorum pontificis potestas propugnata*, Beneventi 1723, lib. I, cap. 6, pag. 228 et seqq.; cum primis autem ad eiusdem eminentissimus de Bissy in documento pastorali an. 1728, a pag. 125.

(2) *T. II, pag. 406: Sufficit universaliter notam et receptionem fuisse formulam appellations a papa ad concilium, ad hoc ut argui possit et concludi ad majoritatem hujus et respectivam obedientiam illius, per totam Ecclesiam pro vera ac legitima agnitione.*

commendandis appellationibus spectat? Ut scilicet romanus pontifex, ni *prætena*, quod ipse ait (*T. II*, pag. 542), et *immodica jura sua dimittat*, atque ubi renuat, interim appellatione ad futurum concilium eorum usus aut interdicatur aut certe coeretur. Verum frustra omnia. « In eo enim, inquit Thomasinus (*Diss. 18 in syn. rom. an. 532, n. 78*), sita est tota hallucinatio catholicorum doctorum, paucorum adversus plures, novorum adversus veteres (in his paucis, novisque Vigorius, Richerius, Dupinius, ac Febronius) ipsorummet adversus seipsos intestino dissidio altercantum, quod auctoritatem unam indiscretam et individuam pontificis et episcoporum, sedis apostolicæ et Ecclesiæ catholicæ, papæ et concilii, capitis et corporis, dissecare et sibi collidere ausi sint. Ex adverso autem id obtinuit a cunabulis Ecclesiæ, id obtinet etiam nunc, et ipsis cernentibus ac mirantibus obtinet invictissime, ut una illa sit Ecclesiæ catholicæ nunc per caput solum, nunc per corporis concentum cum capite sese exerens, una, inquam, et indulsa auctoritas. Non alia enim, non minor aut major, sed una indiscretaque residet in Ecclesiæ corpore, et in capite auctoritas. » Quamobrem concilium, ad quod appellatur, aliud esse non potest quam cuius caput sit ipse pontifex. Anne vero fieri possit ut hujusmodi concilium, quæ romanus pontifex jura a tot seculis exercet, *prætena* et *immodica* declareret, eaque dimittere pontificem jubeat? *Ipsi sunt canones*, inquit Gelasius (*Commonit. ad Faustum*), qui appellationes totius Ecclesiæ ad hujus sedis examen volvere deserri; ab ipsa vero nunquam prorsus appellari sanxerunt; ac per hoc illam de tota Ecclesia judicare, ipsam ad nullius commeare judicium, nec de ejus unquam præceperunt judicio judicare, sententiamque illius constituerunt non oportere dissolvi, cuius potius sequenda decreta mandarunt: utique canones non pseudoisidoriani, sed longe antiquissimi, cum a Gelasio citentur. Hi ergo primum canones concilio infringendi essent: sed quis de concilio quod veluti caput pontifex regat id suspicetur? Appelletur igitur, inquiet Febronius, ad concilium liberum, cui pontifex minime præsit: nempe ad concilium ἀχέραλον, ad concilium quod cum Ecclesiæ capite collidatur, ad concilium quod ecclesiastice communionis juribus adversetur: cui bono? Num tale concilium ad coercendam romani pontificis potestatem aptum erit? Vereor equidem ne inani spē Febronius fallatur. Recolat animo quem exitum habuerit latrocinium ephesinum, quem concilia ariminense, basileense, et recentius pisanum, quod a capite dissiderent, nec latiora de suo illo concilio sibi esse speranda conjiciat. Fallitur etiam, si aut pontificem hoc appellationis generè a suis persequendis juribus deterritum iri, aut fideles illa, dum a concilio, quod *nusquam est*, et *nescitur quando futurum sit* (1), definiantur, non agituros existimat. Discat etiam tantum pro appellationibus studium ne ipsis quidem Gallis pro-

bri posse. Licet enim adversus Innocentium XI Achilles de Harley procurator regius appellationis libellum emiserit, Favretus tamen (*de l'Abus, lib. I, cap. 2, n. 16, seqq.*) animadvertisit Gallos, cum inutili esse atque emortuam ex hoc ipso capite quod ad futurum concilium provocet, istam appellandi formam pervidissent, paulatim ab ea deflexisse, atque appellationes *ab abusu*, ut que uti præsens, ita efficacius auxilium essent, libertius cooptasse Appellantem autem a constitutione *Unigenitus*, homines scilicet orthodoxis in visos, atque adeo execrabilis non moror.

CAPUT V.

Quæ de subtrahenda romano pontifici obedientia pluribus in locis, præsertim vero in epistola de hoc ipso argumento scripta, Febronius ingerit, veluti fallaciarum plena, quinimo schismatica, exploduntur.

I. Metam attigimus, in quam omnia demum studia Febronius collineat. Nam quæ hactenus ab eo proposta vidimus instaurandæ, quam perditam putat, libertatis ecclesiastice adminicula, aditum quidem, præsertim si omnia colligantur, schismati pandunt, certos tamen habent fines, quibus si forte contineantur, immensum illud schismatis malum *vix* parient. Verum Febronius in apertum jam tandem schisma erumpit, omnique pudore positio, principes, episcopos, populos ad subtrahendam romano pontifici obedientiam commovet. Ac pluribus quidem in locis seditionis homo tantum facinus suadere non veretur; nusquam tamen tanto nisi tantaque contentione, ut in prolixâ illa, qua defensionis suæ volumen claudit, epistola, *de Subtractione obedientiae romano pontifici debitæ* (*T. II, pag. 589, 616*); quin etiam in ejus fronte (proh scelus!) illa apostoli verba (*II Thess. III, 6*) inscribere veritus non est: *Denuntiamus vobis, fratres, in nomine Domini nostri Jesu Christi, ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate, et non secundum traditionem, quam accepimus a nobis.* Tantæ hoc capite audacie occurrentum est, tantus compescendus heic furor. Sed antea quæ sit Febronii sententia videamus, cum ne quid sibi nos calumniose affingere voluisse conqueratur, tum etiam ut disputationis quam inituri sumus gravitas atque adeo necessitas intelligatur. « Quotiescumque, inquit ille (*T. II, pag. 593*), constat de manifesta incompetentia, aut injustitia mandati et rescripti, sive illa oriatur *ex errore facti*, sive *juris*, sive *ex inordinato affectu* ad commoda et præcettam papalis curiæ... remedium omnium fere gravissimum est *subtractione obedientiae*. » Verum hanc Febronius non statim vult *absolutam esse*, quæ *omne commercium cum romana curia suspendat*; satis erit (*Ibid., pag. 895*), si inhibeatur omnis ad romanam curiam recursus pro quibusvis gratiis obtainendis, uti et quæcumque ad eamdem transmissio pecuniarum. Imo « Dantur (*Ibid., pag. 601*) et partiales subtractiones, quæ non tam ex novis quam a multo jam tempore perdurantibus particularibus gravaminibus oriuntur,

(1) Verba sunt Pii II in bulla *Execrabilis*.

Etenim quævis natio, quisvis princeps semper potest se subtrahere injustis romane curie vexationibus, quæ nullo temporis lapsu palliare possunt. Tales omni jure dici possunt graves illæ pecuniarum exactiones, quæ a romana dataria pro collatione beneficiorum, pro dispensationibus, aliisque gratiis exiguntur.... Quod si vero (*Ibid.*, pag. 602) papa ab iisdem desistere, et moderatae taxæ vacationum officiælium sue curie acquiescere recusaret, siveque consuetas bullas, brevia, aut litteras expedire nollet, possent episcopi aliique ordinarii, propter inde nascentem necessitatem arctatis legitime providendo, elargiri omnes gratias, dispensationes ac beneficia, quæ sibi pontifices noviori jure reservarunt. Huiusmodi est etiam *subtractio juris confirmandi episcopos* (*Ibid.*, pag. 601), *jus quoque appealationum*, et cætera humani juris sive ea consensu tacito, sive expresso pacto romanæ sedi adjecta fuerint (*T. I*, cap. 9, § 4, n. 6, pag. 717). Ac generatim, si de legitimo remedio (*T. II*, pag. 605) queratur adversus injustas negationes, in his et similibus exorbitantibus propositionibus fundatas, respondebimus, eis occurrerendum esse *per temporarias aut etiam perpetuas subtractiones illius juris de quo agitur*. Tales autem prohibitions, inquit, et negationes (*Ibid.*, pag. 595).... non impediunt quominus papa agnoscatur tanquam *caput Ecclesiæ*, nosque dispositi simus ad ei qua tali exhibendum omine obsequium, præstandamque obedientiam, quam ab omnibus fidelibus tanquam pater communis jure exigere valet. Hoc operabitur talis obedientiæ subtractio, ut aut pro futuro neget, aut saltem suspendat usum et exercitium certorum juriū, in quorum possessione summi pontifices non nisi a paucis seculis existunt, quæque religioni et puriori discipline si non officiunt, saltem nihil prosunt. Quare princeps, dum justa ex causa papæ talēm negationem obedientiæ denuntiat, ei nihilominus declarabit quod se ab ejusdem et sanctæ sedis communione non separat; quod in rom. pontifice successorem divi Petri et primum Ecclesiæ episcopum reveratur; quod in eo nunquam non observaturus sit primatum, quem Dominus postea Jesus Christus Petro coniulit, quique ab hoc ad ejus successores transiit; quod denique ei, quidemque demum evenerit, in vinculo caritatis constanter adhæsurus sit. Sic perstabit suum Petro privilegium.... Quod si pontifex (*Ibid.*, pag. 596) hostilem animum publice indueret [uti fieret in aperto bello], censarem, *quoad hæc hostilitas duraret*, omnia in eo statu reposita censeri, quo forent papa mortuo aut captivo..... Quod autem tales rupture (*Ibid.*, pag. 598) non eveniant sive quadam publica commotione, haud ægre judicabitur. His in circumstantiis habent ultramontani suos undique emissarios, ad præveniendum populos in sui gratiam, subinde etiam ad eorum animos a suo principe alienandos. Illis itaque ora præcludenda sunt, et sollicite curandum ne per sinistras insinuationes subditorum animos in transversum, forte etiam in rebellionem deducant, sive genuinas

restituendæ pristinæ et laudabilis disciplinæ causas celando, sive falsas suggerendo.... Ut principi adversus romanam curiam procedendi ratio, in sacris canonibus fundata, omni scando, etiam pharisäico, vacet, juvabit subinde universitates consuli, harumque responsa in publicum edi. »

II. Horret animus, dum ab auctore qui se catholicum vocat, imo et ad conjugendos cum catholica Ecclesia protestantes se alaborare prædicat, scripta ea recolit, quæ a schismaticorum procacissimo si prodissent, ferenda vix essent. Sed jam ipsaq̄ horum confutationem aggrediamur, a *subtractionibus obedientiæ* quas *partiales* adversarius appellat initio ducto. Romano pontifici injusta præcipiati p̄rendum non esset, obedientiam vero injustis mandatis urgenti etiam resistendum maxima consensione docent theologi et canonistæ ex iis ipsis qui pontificiam auctoritatem strenue propagnarunt. In his cardinalis Jacobatus (1), cardinalis item Turrecremata (2), Bellarminus, aliique, quos in Antifebronio indicatos habes (3). Verum ut id absque schismatis nota fiat, multa animadvertenda sunt, curandaque, quæ Febronius non solum non attigit, sed etiam exclusit. Primo igitur in causam inquirendum eir obedientia romano pontifici denegetur. Fieri enim potest ut aliquis princeps Romanus, exempli gratia, pecunias ex regno suo deportari votet, quod cum pontifice ut principe bellum gerat. Huc spectat quod ipse Febronius indicat (*T. II*, pag. 594) his verbis: *Ludovicus XI per litteras suas patentes de 16 aug. 1478 quenlibet ad romanam curiam recursum, et pecuniarum ad eamdem transmissioñem iterum interdixit*. ex quo papa adversus Medicos et Venetos regis fæderatos, arma sumpsisset. Similem inhibitionem die 16 augusti an. 1510 publicari fecit Ludovicus III, postquam Julius papa II ei bellum declarasset. Cum enim (ut Henricus II aiebat, cum et ipse, q̄ bellum contra Octavianum Farnesium sociosque gallos a Julio III indicatum, gravissimis poenis constitutis an. 1511 vetuisset ne sua pecunia Romam deferretur) rerum omnium ac præcipue belli nervus in pecunia consistat, immannis futurum hoc dementiæ, si suis suorumque viribus hostium vires sustentaret. Tunc enim vero nihil esset unde schismaticus is princeps diceretur. Nam quemadmodum Cajetanus tradit (*In 2 - 2 D. Th.*, q. 39, artic. 2), *nolle pertinaciter obedire summo pontifici non est schisma, sed nolle subesse sibi ut CAPITI totius ECCLESIAE est schisma*. Porro princeps qui belli causa edicit ne ex sua ditione ad romanum pontificem pecuniae deferantur, non illum ut caput totius Ecclesiæ spectat, sed veluti hostiem. Verumtamen aliter constituendum, si sublatæ obedientiæ causa ex ipsa re præceptio jurisque pontificij natura evascat.

III. Atque in hanc quidem præcipue animum intendamus oportet, ne schismati occasio præbeatur. Monet Febronius (*T. II*, pag. 604), *papæ concedi minime*

(1) De Concil., lib. VIII, art. 3.

(2) Summ. eccles., lib. II, cap. 106.

(3) T. I, Introd., cap. 3, n. 1, pag. 41, et t. II, lib. IV, cap. 1, n. 14, pag. 516 et seqq.

posse, aut debere, ut propter opiniones suæ curiæ proprias ac singulares, seu proprie prætensiones nondum aliquatas, cuiquam justitiam bullarum neget, protrahat-
ve; monet (*Ibid.*, pag. 614) romanæ curie conserva-
tionem illius auctoritatis quam sibi quibuslibet modis
in Ecclesia occidentali paravit, et de ejus minutione
et subtractione impræsentiarum agimus, multo magis
cordi esse, quam propagationem veræ fidei, et ecclesiasti-
cæ discipline puritatem. Cæterum audax est eadem
curia et præsumptuosa. Igitur fortiter ei resistendum
et constanter monet (*Ibid.*, pag. 595), aut pro futuro
negandum, aut saltem suspendendum usum et exercitium
certorum jurium, in quorum possessione summi ponti-
fices nonnisi a paucis seculis existunt, quæque religioni
et puriori disciplina, si non officiunt, saltem nihil
prosunt. Verum quid si que ipsi sunt *opiniones curiæ*
propriae singulares, prætensiones nondum aliquatas,
conservatio auctoritatis QUIBUSLIBET MODIS in occidentali
Ecclesia paratæ, jura denique, in quorum possessione
summi pontifices nonnisi a paucis seculis existunt, quid
inquam, si certa sint jura divini primatus ab ipso
primatu sine piaceulo non disjungenda? Nonne his
*romanæ curie prætensionibus accenset ipso (*T. I.*,*
pag. 717) collationem beneficiorum, confirmationem
*electionum, jus appellationum? Atqui quid his ju-
ribus primati ex divina institutione Ecclesiæque*
*consensu magis affixum, ut in superioribus disser-
tationibus luculentissime comprobavimus (1)? Quo-*

(1) Unum tamen heic non omittam quod ad confirmationum electionum jus pertinet. « Cum circa medium seculi proxime elapsi, inquit Febronius (*T. II.*, pag. 603), domus braganæ jugum Hispaniarum excussisset, curia romana episcopis a novo Portugalliae rege Joaõe IV nominatis provisiones, seu confirmationis bullas per continuos decem annos recusare perrexit; inde conigit ut vacantibus in eodem regno fere omnibus sedibus episcopilibus, unius tantum in illo remaneret episcopus. Hoc factum improbarerunt non solum regni Portugalliae universitates omnes, sed etiam ea de re tunc consuls cleri gallicani conventus anni 1650. Illud autem remedium, si diutius Roma in denegando perstitisset, jure proditum tunc temporis fuisse iei-
stantur acta publica, ut per canonice factas electio[n]es va-
cantibus Ecclesiæ provideri rex curaret, electaque sacra-
rentur per episcopos aliunde quæsitos, absque romani
pontificis confirmatione. Vide acta cleri gallicani ann. 1650 et 1651. Ego vero Febronijs auctor sum ut librum consu-
lat duobus post annis, ann. nempe 1655. Parisijs editum hoc
titulo: *Balatus ovium*, atque a tribus lusitanie regni ordi-
nibus Innocentio X oblatum. Referuntur in eo academiarum catholicarum ea de re quinque consilia ad Febronii sententiam satis accommodata. Verum quantum ab illis amplectendis addicciissima semper romane sedi Lusitania abfuit! En Lusitanie protestationem, cuius memoriam nulla
unquam tempore injuria delebit, splendorem quællæ Fe-
broniæ tenebræ obfuscabunt. Exstat illa indicati operis
pag. 243: « Fatetur Lusitania non aliunde Ecclesiæ suis
remedium esse petendum nisi a divina suprema numinis
providentia. Certum enim illud est: sumptum pontificem
romanum caput Ecclesiæ et Christi vicarium esse, in quo
fons et caput totius potestatis et jurisdictionis ecclesiastice
situm est; quam inmediate a Christo accepit, ut ab eo
in omnes alios inferiores prelatos derivaretur, tanta sub-
ordinatione, ut possit pro suo arbitrio contrahere, augere,
minuere, revocare, qui alterius principis secularis aucto-
ritatem reveraetur; imo et ipsos compescere et
frenare possit, si audeant regimen spirituale interturbare
aut everttere; nec enim ad eos quicquam spiritualis po-
testatis pertinet, nisi quod Ecclesiæ possunt ac debent tueri
et conservare. Quin dubitari minime potest, et si variis eli-
gendi episcopos variis temporibus modi in ecclesiastice
historiis reperiantur, eos omnes et consensu saltem tacito
et permissivo pontificum fuisse, qui eos vel approbabant,
vel permittebant, vel tolerabant, quod intelligerent id

nam ergo pacto qui hec pontifici denegarit poterit,
quemadmodum Febronius quidet, ei nihilominus de-
clarare quod in ram, pontifice successorem dipi Petri
et primum Ecclesiæ episcopum reveretur; quod in eo
nunquam non observaturus sit primatum, quem Dominus
noster Jesus Christus Petro contulit, qui ab hoc
ad ejus successores transit? (*T. II.*, pag. 596.) An
primum agnoscat Petru a Jesu Christo collatum,
qui jura necessario cum primatu conexa detrectet,
atque illa de media tollere studeat? Qui igitur id
faciat, cum subesse romanæ pontifici in iis nolit,
qua ut primas caputque totius Ecclesiæ sibi jure
vindicat, schismatis sit oportet.

IV. At quid si in illis ipsis juribus exercendis fines
a Christo præstitutis pontifex pretergreditur, alia-
que sibi arroget, quæ injusta sunt, et veterem disci-
plinam evertunt? Primum ajo, emm Victoria (*Select. 4*
de Pot. papæ et conc., prop. 16): « Non spectat ad
subditos determinare, aut examinare, quid possit
papa, aut quid non possit, et quomodo tepeantur pa-
rere, vel non Probatur primo, quia sacrilegium est
disputare de potentia principis, et præcipue papæ (17,
quaest. 4, § *Commititur*, et seq.); secundo, quia hoc
ipsum determinare que sit potestas spiritualis alienus
est jurisdictionis, et est pars gubernationis, que non
spectat ad subditos, saltem erga superiores; ergo hoc
non convenit illis; tertio, quia profecto hoc esset

tunc statui Ecclesiæ convenire. Constat item, temporibus illis Ecclesiæ primitivæ hanc potestatem pontificis propriam
fuisse, a quo tamen permissa p[ro]mis, et clero patitur,
postea clericis, populi dum consensu requisito; et quan-
quam procedente tempore, aliqui se principes in has elec-
tiones intruserint, vel coaccessione i[nt]erficiunt, ut reges
Gallie, Castellæ, Portugallie, vel proprio arbitrio et cira
pontificis licentiam, nunquam jus illud sibi assevere recte
poterat. Illici[us] nascentis Ecclesiæ principis illud iis apostoli
et papæ ademerint, et contrayacentes ponis ecclesiasticis
acerbe punierunt, donec illi prorsus abstinerent, et ex integræ sibi pontificis iudicarunt: qui adem[ptu]m
principi[us], clero et populo Ecclesiæ concesserunt. Deinde capitula ex eorundem consensu pontificum habue-
runt usque ad Bonifacij VIII et Clemencij V tempora, qui
sibi reservare eam potestatem coepérunt certis eam even-
tis vindictantes. Donec Innocentius IV ex regula cancellaria-
riæ sibi ac successoribus eligendi potestatem o[pt]imè adjudicavit. Unde manifeste liquet, hujusmodi jus creandi et
consecrandi episco[pi]o, s[ecundu]m suorum semper pontifici um fuisse,
ac in illis, et ab illis existisse; quoniam autem post illam
regulari cancellariæ in multis adhuc regibus ea facultas
nominandi ac praesentandi episcopos permansisset, vel ex
privilegio, vel ex permissione, semper tamen hujusmodi
præse[t]atio et nominatio pendens et subordinata pontifici-
bus fuit, qui eam possunt admittere, vel tollere, ac per-
inde nisi pontifex episcopos a regibus præsentatos probet
et confirmet, ac expeditis ut volet diplomatis ac bullis de-
clare, aut robore, nulla ratione possunt a solis principi-
bus sustineri, nec a solo clero et populo consecrari et
confirmari. Apparet item, potestatem illam capitulis colla-
tam eligendi et creandi episcopos, extinctam prorsus illa
reservacione cancellariæ regule fuisse. Itaque creatio
episcoporum qui a regibus nominantur et proponuntur,
confirmatio simpliciter appellari nequit; hec enim olim
cadebat super electionem illam, quæ desit ob cancellariæ
regulam. Tandem constat, potestatem interdum concessam,
antiquis temporibus, patriarchis, metropolitaliis, concilis,
capitulis, ad creandos vel confirmandos episcopos, hodie
nullam esse, et lunditus perisse, cum ex consensu summi
pontificis omnino penderet. At vero hodie iste consensus
revocatus est, et reservatio facta a pontifice omnem ad
eum jurisdictionem reduxit, atque adeo nulla nisi in eo
potestas creandi et confirmandi episcopos inventur, a quo
necessæ est illam cæteri mutuentur. Cum igitur allata
hactenus doctrina vera sit, rogat Lusitania, » etc. De Lu-
sitania, quæso, Febronius deinceps sileat.

in turbationem et dissolutionem ecclesiasticae hierarchiae et auctoritatis , si quilibet posset dicere: *Papa non potest*: et hoc modo eximeret se a mandatis papæ, et esset manifestum nutrimentum inobedientiæ , et schismatum , et hæresum. Imo hinc natæ sunt hæreses , ut ait Cyprianus , quod sacerdoti Dei vel papæ non obeditur, sed quilibet audet dicere quod papa male facit , et quod non potest facere : et ideo etiamsi papa erraret , melius esset , ut in omnibus illi pareatur , quam per hoc quod unus habeat licentiam non parendi papæ in uno casu forsan rationabili , dare occasionem ut alii non pareant etiam in justis et honestis . » Aio deinde , in dubiis legitimo pontifici parendum esse , uti omnes consentiunt. Guigo viennensis archiepiscopus et apostolicæ sedis legatus , coacto apud suam metropolim provinciali concilio , cui intererant S. Hugo gratianopolitanus et S. Godefridus ambianensis episcopi , privilegium de investituris a Paschali II per vim licet extortum an. 1112 rescidit , datisque ad pontificem litteris decretorum suorum confirmationem omnium nomine petiit , addita comminatione : *Si, quod minime credimus, aliam viam aggredi cœperitis, et nostræ paternitatis assertiones roborare nolueritis; propitius sit nobis Deus, quia nos a vestra obedientia repellitis.* Verum Natalis Alexander (*Diss. 4 in sec. XII, artic. 12*), episcopos illos in eo peccasse non dubitat , *quod romano pontifici minas intentarint, se ab ejus OBEDIENTIA recessuros, nisi statuta confirmaret: quod, inquit, PESSIMI sane exempli est.* Qua in re Natalis Alexander sibi consentientem atque adeo ducem habuit Carnotensem Ivonem illorum temporum æqualem , qui ad Henricum abbatem ea de re ita scripsit (*Ep. 233*) : « *Quia verenda patris debemus potius velare quam nudare; familiaribus et caritatem redolentibus litteris admonendus mihi videatur ut se judicet, aut factum suum retractet. Quod si fecerit, referamus Deo gratias, ac gaudeat nobiscum omnis Ecclesia, que graviter languet, dum caput ejus laborat tanta molestia. Si autem in hoc languore insanabiliter ægrotaverit, NON EST NOSTRUM JUDICARE DE SUMMO PONTIFICE.* Habemus enim evangelicam sententiam , quæ securos hos (*al. nos*) facit : *Super cathedram Moysi sederunt scribæ et pharisæi. Quæ dicunt servate et facite: secundum vero opera eorum nolite facere.* Vult enim hæc sententia præcepta præsidentium ad cathedram pertinentia obedientiæ impleri (etiamsi tales sint quales erant pharisæi) non eos faciosæ conspiratione a suis sedibus removeri. Si vero ea præcipiant quæ sint contra doctrinam evangelicam et apostolicam , ibi non esse eis obediendum exemplo docemur Pauli apostoli , qui Petro sibi prælato non recte incidenti ad veritatem Evangelii in faciem restitit , non tamen eum abjecit. » Agebatur tamen de privilegio quod plerique simoniacæ incusabant : Quid ergo dixisset Ivo de mandatis quæ maxima auctoritate , Ecclesiarum confessione , longo seculorum usu , nituntur ?

V. Fac nunc de injustitia et abusu liquido constare. Principiis tamen ante Ecclesiæ judicium ejusmodi

mandatis resistere non licebit. Victoria in his saltem , quæ ad universalem Ecclesiæ statum spectant , generalis concilii decretum postulat : tum ait (*L. c., prop. 20*): « Facta tali declaratione , et decreto concilii , si papa contrarium mandaret , possent vel episcopi , vel concilium provinciale per se resistere tali mandato , vel etiam implorare principes , ut auctoritate eorum resisterent summo pontifici , impediendo executionem mandatorum ejus. » Imo « Non solum licet , inquit , non parere talibus mandatis , sed etiam facto et vi , si opus esset , resistere illis , et impedire armis executionem illorum mandatorum : et maxime intercedente publica auctoritate , ut principis , et comprehendere , et punire executores talium mandatorum ; semper tamen servato moderamine inculpatae tutelæ , non excedendo reverentiam , nec negando aliquo pacto auctoritatem illius , sed solum allegando , quod hoc est injustum , et in detimento Ecclesiæ . » Quæro nunc ex Febronio , num jurium , quæ pseudoisidorianæ disciplinæ ab eo tribuuntur , post ea quæ in eorum defensionem hoc opere proposuimus , iniquitas et abusus pateat omnibus ? Quæro an aliquod generale concilium eam disciplinam improbarit , ac pontifici ejus servandæ facultatem ademerit ? Quæro quid si potius tridentinum concilium eam confirmarit , sublati , pontifice assentiente , atque adeo urgente , quibusdam , quæ cupiditas hominum invexerat , vitiis ? Vocem illam nunc exerat seditionis plenam , subtractæ obedientiæ medio rite compelli aulicos redire ad sua officia , atque ad auferendum gravamina , quæ si non hostili , saltem ambitioso animo , liberis Ecclesiæ intulerunt (*T. I, cap. 9, § 4, n. 6, pag. 717*). Tantam audaciam repellam , dicamque non modo eo uti non licere , sed schismaticum præterea fore , qui illo uteatur. Cum enim isthæc obedientiæ subtractio eo spectet ut aut pro futuro negent principes , aut saltem suspendant usum et exercitium certorum jurium , in quorum possessione summi pontifices nonnisi a paucis , ut ipse ait , seculis existunt (*T. II, pag. 595*) , non singularia facta et abusus ea obedientiæ negatio petit , sed ipsa romanorum pontificum jura , quæ et a remotoribus quam ipse putat seculis revera exercuerunt , vel certe , si Ecclesiæ bonum id antea postulasset , exercere pro supra ipsorum auctoritate semper potuissent ; et ubi illis ab Ecclesiæ consensu ea accessissent , nefas est ab ea revocari , multoque magis per vim ac principum edicta. Itaque qui romanis præsulibus ea de causa resisteret , ut coacti juribus suis cederent , peccaret utique primum injusta alienorum jurium invasione ; deinde primatu , ad quem illa referri par est , sese subducere schismatistarum more aggredetur. At exempla Febronius profert , *queis catholici reges et boni principes* (1) eo

(1) Febronius se catholicorum regum exempla prolatum spondet; quid ergo deinde narrat (*ibid.*, p. 595), *Variis parlamentorum arrestis de die 24 julii, 13 et 27 aucti, nec non 30 sept. an. 1591, quæ referuntur cit. cap. 2 Libert. Eccles. gall., inhibitum fuisse, omnem ad romanam curiam recursum pro quibusvis gratis obtinendis, ut quæcumque ad eamdem transmissio pecuniariarum? Num quo tempore ea senatus Henrico IV addictissimi de-*

subtractæ obedientiæ remedio usi fuere (T. II, p. 595). Meminerit tamen (quod sæpius mouui), ex factis, nisi perpetua quadam atque uniformi serie aliquis circumstantiis juventur, perperam jus comprobari. Nego deinde factis quæ ex recentiorum seculorum annalibus promit id statui quod ipse præcipue spectat; non enim plerique, saltem in casibus qui ibi indicantur, principes jura ipsa pontificum adorti sunt, neque eos ad se illis abdicando cogere voluerunt, sed vim, quam peculiari aliquo romani pontificis mandato sibi suisque illatam, aliorum fere suasu, consiliis ac machinationibus, opinabantur, vi propulsare se posse existimarunt. His igitur exemplis obedientiæ negationem, quæ inani quodam veteris disciplinæ restituendæ obtentu pontificia jura moliantur evertere, frustra Febronius se confirmaturum sperat.

VI. Quid autem de plenaria ab obedientia pontificis defectione, ad quam Febronius tandem nos adducere studet? « Evidem, inquit ille (T. II pag. 597), diversæ sententiæ videntur fuisse patres concilii turonensis, anno 1510 adversus Julium pontificem in Gallia celebrati, apud Harduinum, t. IX, col. 1557, ubi ventum est ad quæstionem a rege propositam: *An ob pontificis odium notorium et aggressionem injustam, licet principi se subtrahere ab obedientia hujusmodi pontificis, attento etiam, quod pontifex concitavit alios quosdam principes et communites, imo et tentavit cogere ad invadendas terras et dominia ejusdem principis, qui potius benevolentia sedis apostolicae dignus fuit?* Conclusum per concilium, principem ab obedientia papæ se subducere ac subtrahere posse: non tamen *in totum et indistincte*, sed pro tuitione tantum ac defensione jurium suorum temporalium. » Ipse tamen turonensibus patribus, quos tamen plerique regis timore fractos in ea, quæ ediderunt, decreta consensisse tradunt (1), multo sapientior continenter addit: *Verius omnis cum eo correspondentia, omne commercium ruptum censetur. Heu! Verius?* Paulo antea (T. II, pag. 596) dum de partialibus, quas vocat, subtractiobibus obedientiæ loqueretur, dixerat, illis papæ integrum relinquæ exercitium jurium primatus ei DIVINITUS attributorum; dum ergo omnem cum eo correspondentiam, omne commercium rumpi nunc suadet, papæ exercitium jurium quoque primatus ei DIVINITUS attributorum auferendum esse contendit. Vult igitur eo rem deduci ut Ecclesia a pontifice etiam ut capite suo deficiat. En schisma. At enim omnia in eo statu reponi contendit (Ibid.) quo forent papa mortuo aut captivo: ubi antem heic schisma? Non heic certe schisma, ubi voluntaria non est omnis cum romano pontifice commercii intermissio: ibi vero quis schisma non videat, ubi quis sua sponte a romano præsule tanquam Ecclesiæ capite se prorsus sejungit? eamque potissimum ob causam, ut si redintegranda communio sit,

creta prodibant, catholicus erat Henricus IV, qui solum an. 1595, mense maio, de catholicæ Ecclesiæ dogmatibus edoceri petiti, ac 25 iulii solemnem demum nostræ fidei processione emisit?

(1) Vide Spondanum ad eum annum, n. 8.

antea pontifex sua in membra capitinis jura missa faciat? Atqui exempla non desunt, quibus Febronii ausus sustentetur. « Talem, inquit (T. II, pag. 567), rupturam plenariam refert Arnoldus Lubecensis, Hist. lib. III, cap. 7, inter Fredericum I, imp. et Urbannum papam: *Fredericus imp., inquit, videns Urbani III obstinatum erga se avimum, clausit omnes vias Alpium, et omnium circumquaque regionum, ut nemo pro qualibet negotio adire posset sedem apostolicam.* Sic nulli relationi ad romanam curiam relictus locus... Cum anno 1527 Carolus V imp. papam Clementem VII Romæ captivum teneret, Ludovicus XII Galliæ et Henricus VIII Angliæ reges inter se convenierunt de non admittendis a dicto pontifice mandatis quod usque ejus detentio duraret. » O inconsideratum suique plane immemorem instituti scriptorem! Promiserat antea, se exemplis acturum, quæ *catholicæ reges et boni principes* edidere. Nunquid his principibus, nisi pudorem omnino abjecerit, Fredericum annumerabit. Cur ergo non etiam Henricum illum Angliæ regem in medium attulit, qui similia adversus Alexandrum III molitus est? Sed, ut omnes intelligent quanta impietate Fredericus fuerit, ea tantum recolant, quæ de hac Frederici cum Urbano III contentione Spondanus ex ipso Arnaldo Lubecensi descrispsit (Ad ann. 1186). « Pontifex ut zelator pro defensione S. R. E. constanter agens, nec terreni imperii metuens principatum, quæ sui juris erant, intrepidus (requirebat). Arguebat enim præcipue de tribus imperatore, videlicet de patrimonio comitissæ Mathildis, quod ab eo injuste detineri conquerebatur; deinde de exuviis episcoporum morientium, quas idem inique rapiebat; postremo de stipendiis abbatissarum, dum videlicet plurimas expellens sub prætextu depravatae earum vitæ, minime alias in illarum locum sufficiebat, sed proventus sibi usurpabat. Etsi vero has pontificis reprehensiones non libenter imperator audiret, patienter tamen sustinebat, quia de coronatione filii sui Henrici in imperatorem instanter agebat. Cum autem pontifex, prædecessoris sui Lucii exemplum secutus, omnino recusasset filium promovere, nisi prius pater se abdicaret; sed et Volemarum canonice electum trevirensim archiepiscopum, contra ejusdem imperatoris voluntatem consecrasset: tuue demum excandescente imperatore, manifestissima inter eos facta est discussio. » Hæcclene exempla sunt, quæ principibus nostris, ut prolapsam disciplinam instaurent, Febronius ob oculos ponit? Num ætatis nostræ principes eos esse putat, quos Lutherus indicabat, dum diceret (1): *Nostri principes emendationem Ecclesiarum instituunt, sed eo prætextu spoliant, rapiunt, expilant Ecclesias, adipemque monasteriorum et collegiorum diripiunt ipsi, ut illis istiusmodi exempla proponantur?* Heic enimvero adversario iraspercer, nisi alterum illud Ludovici XII et Henrici VIII exemplum cachinnos commoveret. Ea sane Ludovicus et Henricus pacti sunt, quæ Febronius

(1) Comm. in Gen. cap. XLV, t. VI, Lat. Wirt., fol. 317.

refert; at cur? Ut Caroli V, qui Clementem VII in adrianae arcè captivum detinebat, conatibus obseruerent, sibique et pontifici consulerent; pontifici quidem, ut hac conventione excitatus imperator de eo liberando citius cogitaret; sibi vero, ne forte quid ipsorum iuribus adversum, Clemens a Carolo coactus suo chirographo munita in lucem emitteret. Diserta sunt initio duos inter reges pactionis verba (1): « Item cum non conveniret ut aliquem effectum haberet metu coacta potestas, et ad aliorum libidinem per vim et injuriam expressa auctoritas, ad alterius damnum, et detrimentum prolata... pacisunitum... quod quæcunque decretâ, mandata, sive sententia, bullæ.... processerint, aut emanaverint à summo pontifice, DURANTE ET MANENTE CAPTIVITATÉ SUA, unde.... damnatum aut gravamen alteri principum prædictorum, suis regnis aut subditis subsequi, provenire aut contingere possit.... neque ipsi parerunt, aut obedient eisdem... de prædictis AD ACCELERANDAM SUMMI PONTIFICIS LIBERATIONEM convenientes. » Tum suum locum tenentem omnibus facultatibus munient super prædictis, et aliis quibuscumque STATUM SEDIS APOSTOLICÆ ET PRISTINAM DIGNITATEM ejusdem veteri more et instituto conservandum, et innovationem quamcumque ea in re PER CÆSAREM fiendam resistendam et impediendam concernentibus. Aptum certe exemplum, quo principes ad coercendam pontificis majestatem, atque omnimodam ei denegandam obedientiam, scilicet ad schisma, incitentur?

VII. Negat tamen Febronius schisma hinc exortum. « In primis, inquit (T. II, pag. 148), non inducetur ita schisma ex parte episcoporum; hi sua recipientes romano pontifici extra difficultatem relinquunt quæ ad priuatum proprie spectant. Sed nec ex parte principum: qui unum hoc volunt, ne papa se immisceat temporalibus regnorum, et ut servet canones, quorun ipsi custodes constituti sunt. Nihil ergo his in circumstantiis superest quam ut (quod absit) ipse papa faceret schisma. » Nempe, ut in superiori opere dixerat (T. I, cap. 9, § 7, n. 5, pag. 732), « Si (quod Deus avertat) fiat scissio in Ecclesia, et queratur num ea se teneat ex parte papæ, an ex parte episcoporum, recurrentur erit ad principia et exempla quæ patres concilii basileensis proposuerunt et opposuerunt Eugenio papæ, concilium tòm meum reformationis dissolvere inoluerint, apud Hardinum, Concil. t. VIII, col. 4519, scilicet: Si duo ad certum tempus, vel ad aliquod coniplendum opus societatem iniissent, et alter eorum ante tempus vel operis finem velit societatem dimittere, alter autem usque ad finem temporis vel operis perdurare, quis horum vensemus est societatis scisor ac divisor? Si duobus servis mandat dominus ut in agrum laboratum vadant usque ad fructum tempus, et alter in via retrocedit, atius autem in agro laborans usque ad messem perseveret, quis eorum alter alterum deserere, et quis dominii mandatis obtemperare dicendus est? Et si rece-

dens perseveranti dicat: Recede et tu, ne sit divisio inter nos; an debet ille recedere, et potius conservo quam dominio parere? Nemo est tam hebetis sensus qui ista non dijudicet... Nunc igitur qui habet oculos, videat, quis divisionem, scissuram, rixam, contentionem, novitatem ac scandalum faciat? Pergunt deinde patres, falso sibi affungi, quod summum pontificem contemnunt, declarantes, paratos se esse ad reverentiam S. Petri successoris debitam ipsi exhibendam: Dummodo a corpore Ecclesia, extra quam non est salus, se nolit segregare. » Ad hæc Ballerinius recte animadvertisit (De Potest. eccl., pag. 220): « Auctoritas Basileensium, qui, Eugenium certum pontificem deserentes, in apertum schisma proruperunt, Febronio nihil prodest, et multo minus ratio qua iudicem Basileenses schismatis notam diluturi, scissure causam in Eugenium dissolutionem concilii decernentem rejecerunt; eum ex celebri S. Augustini sententia præcidende unitatis et schismatis couisiendi nulla sit justa necessitas et ratio, nec schisma propriæ dictum cadere queat in papam qui aliquos a sua communione segregat, sed in eos qui a papa communioinis centro se dividunt. » Profecto si Febronii et Basileensium argumentum quidquam efficit, non cur græci, cur lutherani, cur cœteri heretici eo uti nequeant ad schismatis notam a se abstergendam, ac romanorum pontificum ambitione ac pervicacia, non suo ipsorum vitio, inductum schisma conquerantur; quemadmodum romanæ Ecclesiæ ab ultrajectinis schismaticis sæpe objectum non sine lacrymis acceptimus. Itaque Febronio hortator sum, ut a generali hæc in romanum pontificem seditione excitanda serio abstineat. Eorum, quæso, meminerit que S. Ireneæus scripsit (Lib. IV adv. hær., cap. 53): Judicabit autem et eos qui schismata operantur, qui sunt inanæ, non habentes Dei dilectionem, suamque utilitatem potius considerantes, quam unitatem Ecclesiæ, et propter modicas et quaslibet causas magnum et glriosum corpus Christi concindunt. Et dividunt et, quantum in ipsis est, interficiunt; pacem loquentes, et bellum operantes, vere lquantes calicem, et canamalum transglutientes; nulla enim ab eis tanta potest fieri correctio (disciplina), quanta est schismatis pernicio.

RESPONSIÓNIS CLAUSULA.

Atque heic nostris dissertationibus finis imponendus foret. Earum tamen aliqua veluti anacephaleosis subjungenda videtur, non quæ Febronii systema oculos ponat (id enim primæ dissertationis capite secundo præsumimus), sed ipsum operis auctorem Febronium veluti exprimat. Id autem ut accuratius exsequar, questionem facti subtexere libet, in qua quis Febronius sit declaretur.

QUÆSTIO FACTI,

IN QUÀ QUIS FEBRONIUS SIT DISQUIRITUR.

Quæstiōnecula prima. Cuius Febronius sit?

Responsio. Germanus est; sed ad Gallos transfuga, ad Gallos, inquam, illos qui richerianum Ecclesiæ systema concilii, patribus, atque ad eis ipsi Christi

(1) Apud Pith. *Premises des libertés de l'Eglise gallic.*, t. II, edit. 1631, in-fol., p. 404, seq.

adversum (1), ad sacrorum anathematum vim declinandum (2), ad sovenda schismata (3), ad ipsam politicæ majestatis dignitatem evertendam (4), pro-pugnant; qui constitutionem *Unigenitus* columnis conviciisque proscindunt (5) : qui ultrajectinam pseudosynagogam non absolvunt modo, sed etiam laudibus efferrunt (6).

Quæstiuncula II. Cuinam seculo Febronius sit adscribendus.

Resp. Non illepidæ hujuscæ dubitationis occasionem præbet lutheranus catechista Bahrdtius in eo libello quem in hujus toni prefatione commemoravi : *Jugeons*, inquit ille (pag. 58), de l'exactitude de Febronius par le titre de son ouvrage : il porte de Statu Ecclesiæ; sans doute de l'état actuel, et on n'y voit que de vieilles histoires... Si status signifie autre chose que situation, état ou l'Eglise se trouve, c'est un barbarisme. Quid ergo? Vivit usque huc nostro sculo de cinto octavo Febronius; cuin tantum de statu Ecclesiæ acturus, ex Alliacensi, cardinali Juliano, Gersone, Cusano ceterisque potissimum quoti decimi seculi scriptoribus Ecclesiæ statum nobis effingat pro illius seculi conditione fortasse verum, sed a nostris temporibus perquam alienum, inter decimi quinti seculi scriptores ablegandus potius videatur, quam nostro adscribendus.

Quæstiuncula III. Cujusnam communionis Febronius sit?

Resp. Catholicum illum omnino videri velle. Heus tamen cum heterodoxis in præterenda ratione pontificis auctoritate (7), in ampliitudinis romanae curiae abusibus (8), in parando monachorum cœtibus publico odio (9) plane consentit. In illos præterea indulgentissimus, causas cur a nobis secesserent a romanorum pontificum tyrannie accersit (10); ca-

(1) Confer primam Antifebronii vindicati dissertationem.
(2) Vide dissertationem 1re, cap. 3.

(3) Recole nuper dicta diss. 12, cap. 3.

(4) Adi Antifebronii introductionem, t. I, cap. 3, n. 2, pag. 82, seqq., Casen. edit., et cap. 6, n. 4, pag. 227, seqq.

(5) Consule diss. 5, cap. 6, t. II. *Antifebr. Vindic.*, pag. 417, seqq.

(6) Leges eamdem diss. quintam, cap. 6, pag. 444, seqq.

(7) Sæpe cum in Antifebronio, tum in hoc nostro opere animadverti Febronium in ea que nobis cum illo est de romani pontificis primatum controversia, non multum a protestantibus abluere; plura quoque ab his, ut a Marco Antonio de Dominis, a Molarcthone, a Calvinio mutuari.

(8) Vide dissertationem 10, præsertim cap. 2 et 5.

(9) Leges ejusdem diss. 10 caput qu. rium.

(10) Audi Febronium, t. I, cap. 8, § 8, pag. 669 : *Inter querelas protestantium adversus papam negari non potest, aliquas fuisse justas et fundatas. Hoc agnover concilium Tridentinum per reformatiorem, quād in Ecclesiā introduxit occasione novum heresum : ac paulo post pag. 670 : « Fatentur protestantes fatales illas scissiones seculi decimi sexti in Ecclesia nunquam orturas fuisse, si romani pontifices stetissent intra finis legitimū priuatiū; Lenfant, præservatī contre la réunion avec le siège de Rome, tom. IV, lettre 5, pag. 215. Idem agnoscent catholicī; vide cap. 6, § 15. Declarant protestantes, quod si de perfecta se inter et catholicos quoad omnes litteræ articulos concordia conveniretur, sola autem romani pontificis monarchia, et exorbitans illis potestas in cuius æquu diminutione illi omnem, quæ superest, futura concordie spem ponunt. (Schiltier de libert. Eccles. Germān., lib. VII, cap. 14, § 22) pertinaciter sustineri vellet, perpetuum iude reunioni futurum obstaculum, neque unquam sibi itis vivendi extra*

libatum, cui maxime infensi sunt, de medio tolli, ac dominici corporis communionem sub utraque specie (quod illi percipiunt) sumi assentitur (1); negat (quod dixerat P. Zecharius) sublata apud protestantes credendi regla induci *differentiam*, hinc *libertinismum*, tandem *atheismum* (2) : prohibet dari jesuitis exercitum continuum cum *nervo belli*; ne qui converti noleant (potestantes) excedantur ferre, crementur rogis (3), etc.

Quæstiuncula IV. Quam ob causam Febronius suum opus suscepit?

Resp. Si ipsum audimus, *pax Ecclesiarum primarius finis est quem sibi proposuit* (4). Vehemens nihilominus suspicio oritur, Febronium alio spectasse. Ea certe in medium affert, quæ neutri p̄ parti probari unquam possint, imo et ad protestantes a romana Ecclesia magis magisque disjungendos facient (5).

Quæstiuncula V. Quenam sint hujus scriptoris doctes eximiae?

Resp. Sexdecim omnia sunt, & ex quo scriptore dignæ, qui suum esse credit (T. II, pag. 558); his de rebus agere et scribere JURE ET MÔRE DOCTORUM; seu, si cum Hieronymino adversus Helvidium dicere malis, quasi de sublimi in totum orbem ferre sententiam. Simulas percensebo.

I. FEBRONIUS ECCLESIASTICI REGIMINIS CORRUPTOR EST, ATQÜE ADEO EVER-OR.

Negat scilicet cum Pufendorfio Ecclesiam esse

immieritum illud jugum auferri posse. Vide Académie goettingensis Ephemerides anni 1758, die 30 martii, pag. 564. Item anni 1753, die 22 maii, pag. 307, &c.

(1) Confer dissertationem 1, cap. 5, pag. 94, seqq.
(2) T. II, p. 143 : *Exaggerando, inquit, perdit seipsum zechius. n'est extorrecchia ômni fièr régula inducere/etür Dei neauti? Nonne vero Deus cuius au naturâ ratione nolis innotescit? Nonne subtulis illis fidei regulis quas tenent ultra protestantici catholici, renuncaret indecūm sacru scilicet scriptura, qua servida nullus evadet libertinus? ceperant, inquit B. hrdtius, pag. 2, Zech raison selon l'xpérience. Nès qu'au catholique écriture à perdu sa foi, il va jusqu'à l'athéisme : l'ossuet a mis ce point en évidence dans ses avertissements aux Proph. et Febronius, qui aime les ouvrages philosophiques, trouvra sa continuation dans le *richtionnaire encyclopédique*, art. Unitaire : « Je finis cet article par une réflexion, dont la vérité se fera sentir à tout lecteur intelligent. La religion catholique apostolique et romaine est incontestablement la seule bonne, la seule sûre et la seule vraie. Mais cette religion exige en même temps de ceux qui l'embrassent la soumission la plus entière de la raison. Lorsqu'il se trouve dans cette communion un homme d'un esprit inquiet, renuant et difficile à contenir, il commence d'abord à s'établir juge de la vérité des dogmes qu'on lui propose à croire, et ne trouvant point dans cet oh et de l' foi un degré d'évidence que leur nature ne comporte pas, il se fait protestant. S'apercevant bientôt de l'incohérence des principes qui caractérisent le protestantisme, il cherche dans le socianisme une solution à ses doutes et à ses difficultés, et il devient socien. Du socianisme au déisme, il n'y a qu'une nuance très imperceptible et un pas à faire. Il le fait. Mais comme le déisme n'est lui-même qu'une religion incongrue, il se précipite insensiblement dans le pyrrhonisme, état violent et aussi humiliant pour l'amour-propre qu'incompatible avec la nature de l'esprit humain. Enfin il finit par tomber dans l'athéisme, état vraiment cruel et qui assure à l'homme une malheureuse tranquillité à laquelle on ne peut guère espérer de le voir renoncer. » T. XVII, pag. 200, édit. de Neuchâtel, 1765.*

(3) T. II, pag. 148.

(4) T. I, in Præf., sub. fin.

(5) Consule Antifebronium, Introd. cap. 1, seq., et ejusdem Antifebronii vindicati dissertationem primam, cap. 3 et 4.

statum (1); claves non Petro, sed Ecclesiæ datas esse cum Abulensi affirmat (2), ut non monarchicum, sed aristocratico democraticum cum Richerio Ecclesiæ regimen reapse statuat (3); episcopos omnes, atque adeo apostolos auctoritate pares predicat (4), excepto Petri ejusque successorum primatu, qui tamen non jurisdictionis sit ac potestatis, sed directio- nis (5) etiam in fidei materia erroribus obnoxiae (6), neque universam Ecclesiam sibi subjiciat in genera- libus conciliis coactam (7) sed singulas tantum christiani orbis Ecclesias, quin tamen quidquam in eas immediate possit (8): non appellations suscipere (9), non leges edere, quarum vis ex episcoporum principumque consensione pendet (10), non anathema infligere, nisi de præsumpto saltem Ecclesiæ assensu (11), etc.

II. FEBRONIUS ABSURDISSIMORUM DOGMATUM EDITOR.

Primum esto, quod supra indicavi: Ecclesiam non esse statum (12). Secundum: Ecclesiam posse prima- tum transferre a romano ad alium episcopum (13). Ter- tium: Concilia generalia ABSOLUTE necessaria esse (14). Quartum: *Indeclinabilem in materiis fidei auctoritatem illis solis inhærente* (15). Quintum: *Parum firma est illorum* (catholicorum scilicet omnium, et gallo- rum præserit) *sententia, qui a plurima parte epi- scoporum, definitioni romani pontificis extra concilium adhærentium, ultimatum et irrefragabile iudicium constituui existimant* (16). Sextum: *Excommunicatio, qua summus pontifex per se suaque primatiali auctoritate scandalosum vel hæreticum præsulem excommunicat, non est actus jurisdictionis proprie talis* (17). Septimum: *Di- visio potestatis episcopalis in eam quæ est ordinis et quæ jurisdictionis, seu verius dilaceratio episcopalis dignitatis a Christi instituto aliena est* (18). Octavum: *Romani eos qui famosam Clementis XI constitutionem Unigenitus tanquam universæ Ecclesiæ decretum non agnoscent, contra omne jus et fas, contra perpetuum Ecclesiæ morem, ut hæreticos et schismaticos habent et tractant* (19). Nonum: Regi Galliarum, ubi de constitu- tionis Unigenitus natura et indole agitur, credendum

(1) Vide Antifebronum vindicatum, t. I, diss. 1, cap. 2, et diss. 2, cap. 1.

(2) Confer eudem Antifebronum vindicatum, diss. 1, cap. 2 et diss. 2, cap. 2.

(3) Ibid., diss. 1, cap. 2 et diss. 2, cap. 4.

(4) Adi diss. 3, cap. 3.

(5) Consule Antifebronum vindicatum, t. II, diss. 4, cap. 2.

(6) Ibidem, diss. 5, cap. 2.

(7) Ibidem, diss. 4, cap. 3, 5, 6.

(8) Vide caput 4 ejusdem quartæ dissertationis.

(9) Confer t. III, diss. 8, cap. 5.

(10) Ibid., diss. 6, cap. 1.

(11) Lege t. IV Antifebronii vindicati, diss. 11, cap. 5.

(12) Febron., t. I, cap. 2, § 12, n. 6, pag. 127. Vide etiam Antifebronum, cæsen. edit. t. I, diss. 4, cap. 1, n. 3, p. 296, seqq.

(13) Febronius, t. I, cap. 2, § 3. Confer Antifebronum, Cæsen. edit. t. II, diss. 2, cap. 1.

(14) Febron., t. I, cap. 6, § 7, pag. 404. Vide Antifebro- num, t. II, diss. 2, cap. 2.

(15) Febronius, l. c.

(16) Febronius, t. I, cap. 6, § 8.

(17) Febron., t. I, cap. 2, § 2.

(18) Febr., t. I, cap. 7, § 1, n. 9.

(19) Febr., t. II.

magis quam Clementi XIII; majore hic quam ille cum præventione loquitur. (1). Decimum: Ecclesia romana atque adeo universa post Isidorianas decretales quoddam disciplinæ genus cooptavit, quod evan- gelicam, a Christo institutam, et ab apostolis observatan disciplinam eradicavit (2).

III. FEBRONIUS LEGITIMÆ DISCIPLINÆ PROFLIGATOR.

Legitimam dico disciplinam, quæ antiquissimis ante isidorianas decretales seculis viguit, de appella- tionibus ad apostolicam sedem, de causis majoribus romano pontifici reservatis atque in his de episco- porum confirmatione atque depositione, de conciliis sine romani pontificis assensu non celebrandis aliis- que id genus non paucis. Hæc enimvero disciplina est quam Febronius omni nisu conatur conve- lere (3).

IV. FEBRONIUS JURIS CANONICI QUOD TRIBUS AUT QUA- TUOR PAGELLIS CONTINEATUR EGREGIUS CONDITOR.

Nonne, inquit Febronius (4), præstaret hujusmodi compilationes (decretorum et decretalium)... oblivioni tradere, subrogato PURO canonum corpore?.... Reducatur ergo (5) disciplina et regimen Ecclesiæ, juxta votum ac desiderium tridentinorum Patrum ad terminos quatuor primorum conciliorum, et omnia salva erunt (6), marsupium cum primis; canones enim quatuor primorum conciliorum paucissimis pagellis compre- hendentur.

V. FEBRONIUS LIBERTATIS ECCLESIASTICÆ QUAM ECCLE- SIA CHRISTI HACTENUS IGNORAVIT ASSERTOR.

Libertatem ecclesiasticam in eo Febronius potissimum collocat, ut romani pontificis jurisdictionem respuat. Hæcne libertas est quam Christi sponsa non exhorrescat (7)?

VI. FEBRONIUS SCHISMATIS INCENTOR.

Quid magis schismaticum quam in id allaborare ut principes, episcopi, populi, debitam romano pontifici obedientiam denegent? At, ne alia indicem Febroniani operis loca, nonne id unum Febronius suadere nititur in epistola de subtractione obedientiæ romano pontifici debitæ (8)?

VII. FEBRONIUS PESSIMUS DISPUTATOR.

Exemplis opus non est. Utrumque quod contra eum scripsimus, opus, illa abunde suppeditat (9).

(1) Febr. Vide Antifebron. vindicatum, t. II, diss. 5, cap. 6, n. 5.

(2) Febron., t. II, pag. 508. Confer Antifebr. vindic., t. III, diss. 6, cap. 4, n. 3.

(3) Vide dissertationem undecimam Antifebron. vindic., cap. 4, n. 3.

(4) T. II.

(5) Ibid.

(6) Confer omnino Antifebron. vindic., t. III, diss. 6, cap. 4, num. 2.

(7) Vide Antifebronum vindicatum, t. IV, dissert. 10, cap. 3.

(8) T. II, pag. 589. Confer Antifebronum vindicatum, t. IV, diss. 12, cap. 5.

(9) Quamobrem mirum non est, Febronius dialecticam

VIII. FEBRONIUS VANUS MULTIJUGIS AC RECONDITORIS
CUJUSDAM LITTERATURÆ OSTENTATOR.

Non uno loco Febronius hanc suam litteraturam jactat. Quamobrem Bahrdt lutherani, et jesuitæ Kleinerti libros adversus se scriptos, adscito Auli Jordani nomine, comparans ait (1), *Magis hac in parte ingenuum esse hunc catechistam quam jesuitam. Ille sinceritatem scopi, pietatem, pro Ecclesiæ salute curiositatem, ERUDITIONEM, Febronio recognoscit, iste vero scopum larvatum, impietatem, temeritatem, Ecclesiæ perturbationem, partis episcopalis unicum studium, parum ERUDITIONIS ex penu propria eidem objectat* (2).

IX. FEBRONIUS IN PATRES, VETERES ROMANOS PONTIFICES, IPSAMQUE TRIDENTINAM SYNODUM INJURIOSUS ET CONTUMELIOSUS.

Ampullatæ patrum locutiones (3); id generatim dictum; de Hieronymo vero notat verba utcunque turgida (4). Plura suscepserunt (SS. Leo et Gregorius M.) quam in regula ipsi facturi fuissent, et eorum prædecessores fecerunt (5). Idem S. Gregorius pontificiam auctoritatem extendere nititur (6). *Ante falsas decretales pontificia auctoritas ægre intra suis fines continebatur, sic ferente humanæ conditione infirmitatis, quæ a magna sublimitate sœpe augetur, et superiori potestati plenumque incitamenta addit ad sese altius efferendum cum depressione..... Talium argumentorum haud*

duce P. Floriano Dalham scholarum piarum in tractatu de Ratione recte judicandi, tam acriter insectatum fuisse (7. II, pag. 342, seqq.). Huc scilicet timebat sibi a dialecticorum syllogismis; illinc hæreticorum, qui nihil magis quam dialecticam artem formidant, miserebatur. At Dalham sui pace dictum esto, quæ pro dialecticæ in theologicis rebus usu non *Canus* solum, aliisque paulo antiquiores scholasticæ, sed magnus Petavius in Prolegomenis, Tournelius, Gottus, cæterique scholastico-dogmaticæ theologie institutores tradiderunt, ejusmodi sunt, ut nemo prudeat refragari illis possit. S. Basilius mille libellis præstat; ejus autem hæc sunt [ad cap. 1 Isaæ] : *Facultas dialectica muri instar est dogmatibus, quod ea non sinit facile diripi, et quorundam bel incursioni patere. Confer benedictinum Gerbertum in eo libello quem de ratione exercitorum scholasticorum inscripsit, cap. 7 et 8.*

(1) T. I. append. 4, pag. 87.

(2) Fatendum tamen est, Bahrdtum nonnihil de suis hisce laudibus postea recantasse. In gallico enim libello, quem sœpius appellavi, ait pag. 61 : *Ce serait une injustice manifeste de césarquer qu'il n'y ait d'excellentes choses dans votre livre. Mais 1° elles ne font rien à la réunion...; 2° elles ne sont pas de vous; 3° ce que vous y mêlez du vôtre est excessif et dès lors vicieux. Verum ne id quidem satis, Bahrdtius iusta suam de Febronii literatura mentem explicatus aperit. Quant à votre érudition, inquit ille pag. 80, elle a pari si inutile et si insipide à votre traducteur français, qu'il l'a supprimée. Les gazettes des dernières années font à peu près le quart de vos deux volumes, sans qu'on puisse voir pourquoi elles y sont, etc. Animadvertenda autem cum primis annotatio, quam Bahrdtius heic subiicit : si on rassemble ce que quelques catholiques ont écrit en faveur des quatre articles du clergé de France (Maimburgius cum primis, Dupinus, Natalis Alexander, et pseudo Bos-suetius), ce que d'autres ont écrit pour résuter les décretales d'isidore (ut Fleurius et Gacinius), pour corriger le décret de Gratien, ce que les protestants et quelques catholiques ont dit contre Rome (Vide Antifebrionum, t. I, introduct., cap. 6, et Antifebr. vindic., t. I, diss. 1, cap. 5), on verra que Febronius n'est qu'une très-mauvaise compilation de tout cela, et que ses deux volumes ne renferment pas un mot qui mérite une attention nouvelle.*

(3) Febroni., t. I, cap. 3, § 8, pag. 191.

(4) Ibid., pag. 195.

(5) Idem; t. II, pag. 271.

(6) Idem, ibid., pag. 656

pauca, sive attentata, sive in effectum redacta, hoc ipso tractatu exhibemus, ex seculo II, in Victore, cap. 9, § 7, n. 2; seculo III, in Stephano, cap. 6, § 9; seculo V, in Innocentio I, cap. 5, § 2, n. 2; in Bonifacio I, seu potius Zosimo, cap. 5, § 6, n. 5; in Leone M., cap. 4, § 11, n. 2; item cap. 5, § 4, n. 3, litt. d; in Gelasio, cap. 5, § 8, n. 1; seculo VI, in Gregorio M., cap. 5, § 4, n. 9. , Animadverte autem hos omnes pontifices sanctorum catalogo adscriptos esse (1).

De Tridentina vero synodo satis sit adscribere, quæ in utriusque tomis Febroniani indicibus leguntur : *In multis dispositionem isidorianarum decretalium sequitur... Hinc emendationes patitur (2). Illoc concilium levioribus tantum disciplinæ malis remedium tulit, reflectis gravioribus.... In eo episcoporum causa sat male habita (3).*

X. FEBRONIUS MONACHORUM ET JESUITARUM CUM PRIMIS OSOR IMMANISSIMUS.

Piget id recitatis Febronii locis confirmare : satis de his diximus cum in Antifebrionio (4) tum in Antifebrionio vindicato (5).

XI. FEBRONIUS FESTIVUS AC LEPIDUS HOMO EST, QUI ASPERITATEM STYLI ADVERSARIIS OBJICAT, IPSE IN EOS INCLEMENTISSIMUS.

¶ Singulas has quæstiones, inquit Joannes a Calore, seu larvatus Febronius (6)... ex genuinis monumentis dilucidat J. Febronius, eapropter a suis adversariis probris et miris scommatibus impetratur. Inter hos Gregorius Trautwein... Neque fere mitiores in eum sunt Sappel, Kauffmans, et alii, per et propter turpe hoc agendi scribendique genus propriæ existimationis jaetura apud viros honesti amantes satis mulctati. Non minor evangelicas mansuetudinis et christianæ charitatis, quam veritatis habenda est ratio. Charitas autem in corde puro, patiens est, benigna est, non irritatur, non temulatur, non agit perperam, utque adiit Augustinus, lib. contra Litteras Petilianum, cap. 29, n. 31 : *Sine superbia de veritate præsumit, sine saevitia pro veritate certat.* Hæc magnus ille non veritatis minus quam charitatis doctor et scripto et opere monstravit. Etenim in suis adversus manichæos, pelagianos, donatistas, aliosque tam sibi quam Ecclesiæ adversarios assiduis conflictationibus id semper diligentissime cavit, ne quempiam eorum injuriis aut conviciis laceret atque exasperaret. Qui secus scribendo et disputando fecerit, is profecto nec veritatem sibi præcipue cordi esse, nec charitatem sectari se ostendit. ¶

Non renuo, quanquam aliqua essent in hane rem

(1) Idem, t. I, cap. 8, § 3, pag. 647. Mitto quæ passim contra S. Gregorium VII conferit injuriarum plastra. Vide Antifebr. vindic., t. I, diss. 2, cap. 5, pag. 388, seqq.

(2) In Indice tomis primi V. tridentinum concilium

(3) T. II, pag. 645. Confer Antifebr. vindicat., t. I, diss.

1, cap. 4, pag. 115, seq.

(4) T. IV, lib. V, cap. 1, pag. 220, seqq.

(5) C. I, diss. 1, cap. 4, pag. 110, seqq., et t. IV, diss. 10, cap. 4.

(6) Febr., t. II, pag. 157, seq.

annotanda (1). At quid ipse tantus *veritatis et charitatis praeceptor?* Recito Bahrdtii verba (2) : « Je sais comment vous traitez vos adversaires les plus sages et les plus modérés. Zacharie ne fait que déclamer et bâtrer l'air (T. II, pag. 567) (3). Froben n'est qu'un jeune homme, tandis que Fébronius est un docteur achevé (T. I app., 2. p. 1, 2). C'est un mauvais génie, un esprit italien (Ib. 12). Les docteurs de l'université de Cologne sont des flatteurs du pape, des calomniateurs (T. II, pag. 20, 21). Zech est un savant, mais un jésuite, c'est-à-dire, un homme ennemi des sciences, de l'église, de la paix, de la vérité, (T. II, pag. 511) etc. Kleiner n'enseigne le droit que pour corrompre le clergé et les peuples. Il enseigne des choses qu'il ne croit pas lui-même, il forme les jeunes clercs à l'irréligion, et les empêche d'être chrétiens (T. I, app. 3, pag. 31). Moi-même tout protestant que je suis, et dès lors hérétique à vos yeux, je veux cent fois mieux que lui (T. I, app. 4, pag. 87). Kauffmans est un sophiste, un chicaneur, un calomniateur, » (Index, tom. II) etc.

XII. FEBRONIUS CALUMNIARUM ARCHITECTUS.

Exempla dedi in utroque opere. Unum aut alterum heic repeatam. Quid calumniari erit, nisi sit, quod in præfatione secundi voluminis de Eugenio IV falso dicatur, eum in quadam bulla ad omnes fideles directa, quæ nusquam exstat nisi in febroniani cerebri archivo, scripsisse, Papam posse totum jus canonicum destruere, et novum constitueret? At Bulceus id narrat (T. V, pag. 754). En novam calumniam. Ne verbum quidem eo loci Bulceus habet de Eugenio IV. Sed de hoc alibi dictum.

Calumnia quoque est, caue insignis, Romanos. pontifices episcopis ademisse votum decisivum in conciliis generalibus (4).

Calumnia est, concordata Germaniae a romanis reservari (5), etc., etc., etc.

XIII. FEBRONIUS PATRES ALIOSQUE QUOS APPELLAT AUTORES FOEDAE OBTRUNCAT.

Quai hoc? Febronius inquit ipse in notis ad Ju-

[1] Confer Petavium in Elencho Theriacæ Vincentii Lenis, cap. 29.

(2) Similia sunt illa, t. II, pag. 349 : « Innumeris Zaccariae allegationibus, seu verius cavillationibus,..... quanta temeritate jesuita bibliothecarius librum Febronii manifeste impietatis [quod nusquam nisi excidit] in apertum contemptum, et crudelem dilacerationem romanæ curiae conscriptum dixerit, eumque seditionis nominaverit. Juste metuebat [Ibid., pag. 341] ne sua scripta extra Italiæ SIBILIS EXCIPERENTUR. »

(3) Italos sepe Febronius lassedit. « Cupiditas, inquit, t. II, pag. 118, a sacris canonibus, omnium malorum, sive moris, sive doctrinæ, radix esse dicitur: hec præcipue regnat apud Italos, ex æquo gloriæ, dominatus, atque peccati cupidus, ne quid dicam de cupiditate obscena. » O insignis hominis charitatem! Sed ne mîrere, lector: Italia RR. pontificibus magis quam aliæ terræ subjecta (T. II, pag. 657). Eadem de causa quid conviciorum in Romanos non jactat blandus Febronius? Pergit ille eo loco: *Hæc [cupiditas] Romæ in sancta urbe ad scandalum populorum residet, a multis palam, ab hypocritis clam exercita: unde et vulgo Romani dicuntur boni catholici, pessimi christiani; atque notum illud cugusdam doctoris: Romæ fui, et fidem servavi. Romanos alibi (T. II, pag. 571) vindicativos vocat.*

(4) Febr., t. II, pag. 32.

(5) Ibid., pag. 492.

dicum academicum coloniense (1) : *Ubique summa fidelitate indicat fontes et auctores suos.* At nihil hoc mendacius dictum unquam fuit. Vide, queso, ut innumeræ alia præterea passim in Antifebronio vindicato a me notata, et pauca tantum exempla indicem ex Italico Antifebronio, Danielis Papebrochii dictum turpissime mutilatum (2); Innocentii I locum, unius vocis mutatione, interpolatum (3); S. Bernardi de Romanis appellationibus sententiam insigni infidelitate corruptam (4). Mitto alias harum similes fraudes, de quibus in Antifebronii introductione agitur (5).

XIV. FEBRONIUS PSEUDOPROPHETA.

Audi vaticinantem Febronium (6) : « Neque ex hac distinctione [S. sedis et curiæ], neque ex justa resistentia, sed nec ex licita subtractione obedientiæ in supremam pontificis majestatem periculum redundat. Vidi Justini Febronii epistolam de Subtractione obedientiæ romano pontifici debitæ. In ea ex historia ecclesiastica plura referuntur talium subtractionum et æquissimarum quidem exempla, e quibus nulla Ecclesiæ damna, nullæ rerum publicarum perturbationes secutæ. Commovetur quidem his illico curia; sed, durante ex adverso resistantia, velum sedenti detrahitur, dissipantur paulatim iniqua curialistarum studia, causa ad terminos æqui deducitur, sicut honor sedis salvatur. LUSITANIA (en vaticinium) VEL ACTU DAT, VEL PROPEDIE DABIT ILLUSTRE HUJUS REDUCTIONIS EXEMPLUM. » Ita ille anno 1770, aut si vis 1769. At norunt omnes, quodnam exemplum Lusitania dederit. Illustrè equidem dedit, sed amicæ, et rege fidelissimo dignæ cum CLEMENTE XIV conciliationis.

XV. FEBRONIUS SECUM IPSO INEPTO CONFLIGIT.

1° « Reformatio a cu- 1° « Alexandro VI, mon-
ria romana nunquam non
impedita fuit. » T. I, defuncto, congregati in
pag. 487, § 45, et p. 496. conclavi pro eligendo suc-
cessore cardinales jure
jurando sese obligaverunt
ad reformatam per eum
qui pontifex eligendus
esset Ecclesiam in gene-
rali concilio post biennium
celebrando. » T. I, cap. 6,
§ 45, n. 5, pag. 501.

2° « Indulgentiae conce- 2° « Abusus qui in
duntur sine discretione his (indulgentiis) irrepse-
aut canonico motivo, cum runt, ex superstitione,
manifesta infractione po- ignorantia, questu, sub-
nitentialis disciplinis. » lati sunt. » T. I, append.
T. I, pag. 483. 4, pag. 112.

3° « Post tridentinum 3° « Vere Thuanus,
episcoporum jurisdictio Hist. lib. VI, scribit : Epi-

(1) Febr., t. II, pag. 72.

(2) Antifebr., t. I, Introduct., cap. 5, pag. 165.

(3) Antifebr., t. III, lib. II, cap. 5, pag. 430.

(4) Ibid., t. III, cap. 7, pag. 620, seqq.

(5) T. I, Introduct., cap. 5, pag. 167, seqq.

(6) Febr., t. II, pag. 529.

quasi postliminio restitu-
ta. » T. I, cap. 2, § 10,
n. 3, pag. 44.

4° « Interim nos tem-
peramento utimur, in
quo præivit Natalis Ale-
xander, cit. tom. VIII,
pag. 427 . . . Summi
pontificis primatum, non
honoris duntaxat, sed
potestatis et auctoritatis,
immediate a Christo su-
per omnes Ecclesias par-
ticulares institutum, et
acceptum, pariter profi-
temur, et colimus. » T. I,
cap. 6, § 16, n. 4, pag.
518.

5° « Nullus hæretico-
rum existimabit se *ulti-*
ma et *infallibiliter* dam-
natum, nisi per universale
concilium. Ita sane ex
nostra sententia. » T. I,
cap. 6, § 8, n. 2, pag.
418.

6° « Sententia, licet in
se verissima, quod prima-
tus cum omni suo jure,
auctoritate Ecclesiae, alio
transferringe valeat, non pla-
cat Romanis. » T. I, cap.
2, § 3, n. 6, pag. 103.

7° « Quod autem is,
qui Ecclesiae totius caput
erat, in urbem totius orbis
dominam pervenerit, ibi-
que sedem fixerit suam,
singulare divinæ provi-
dentiæ consilio factum
videtur: ut scilicet ipse
ejusque successores inde,
quasi ex sublimi loco,
excubias agere et mune-
ris sui partes commo-
dius implere possent. » T.
I, cap. 2, § 3, n. 6, pag.
102.

8° « Non fuerunt in
aciem deducti, nisi viri

scoporum potestas in con-
cilio tridentino non solum
non aucta, sed ex ea mul-
tum delibatum est... Fer-
tur etiam Philippus II,
Hispaniæ rex, ea occasio-
ne dixisse: prälatos, qui
Tridentum iverunt ut epi-
scopi, inde rediisse ut pa-
rochos, » T. I, cap. 4, § 8,
n. 11, pag. 61.

4° « Romano pontifici
non competit jurisdiction
propræ talibus in omnes
Ecclesias. » T. I, cap. 5,
§ 4, pag. 297.

Nota. Conatur quidem
Febronius (T. I, p. 147 et
p. 297) auctoritatem inter
et jurisdictionem aliquid dis-
criminis statuere; at quod-
nam inter potestatem et ju-
risdictionem inveniet?

5° « Vim illam ultimam
et ineluctabilem unitate et
consensione constare; id
quoque valere quoconque
modo se illa consensio
declaraverit, sive concilia
congregentur, sive non
congregentur. » T. I, cap.
6, § 8, n. 5, pag. 422.

6° « Ad hanc Eccle-
siam (romanam) pro-
pter potiorem principali-
tatem, *necessæ est* omnem
convenire Ecclesiam. »
T. I, cap. 2, § 5, p. 109.

7° « Sedi senioris Roma,
quod urbs illa imperaret,
patres jure privilegia tri-
buerunt, inquit patres
concilii chalcedonensis
 anni 451, can. 28. Possunt
hæc non minus accipi de
et pro causa fixationis pri-
mæ sedis in urbe orbis
domina, quam de juri-
bus patriarchalibus eidem
postea attributis. » *Ibidem.*

8° « Atqui toto opere
passim appellat Pufen-

graves et pii, quos *omnes*
Ecclesiae pro talibus agno-
scunt. » T. I, Append. 5,
pag. 86.

Supra dixerat: studio
abstinuit a scriptoribus
protestantibus. *Ibid.*,
pag. 41, seq.

9° « Rite infertur, etiam
ex hoc loco S. Matthæi
elucescere et probari
primatum Petri, scilicet ta-
lem, qui fines directorii
et formæ non egredia-
tur. » T. I, cap. 4, § 2,
n. 6, p. 19.

dorium, Pfäffium, Schil-
terum, Vonderhardt, ba-
ronem de Senckenberg,
academiæ göttingensis
Ephemerides, etc. Num
hosce viros graves et pios
OMNES Ecclesiae agno-
scunt? aut hi non sunt in-
ter protestantes accensem-
di?

9° « Inter hos *nudi*
directorii fines jura priu-
tus non subsistunt, exigunt
amplius aliquid conserva-
tio unitatis in Ecclesia,
non semper in conciliis
congregata, quam pro
fundamento et principio
primatus ponimus. » T. I,
cap. 2, § 4, n. 2, pag.
106.

10° « Hæc summa pon-
tificiorum reservatorum,
quæ in primatu fundan-
tur, defluentium partim,
imo ut PLURIMUM, imme-
diata ex jure divino, par-
tim deductorum ex conve-
nientia hujus juris et insti-
tuti, partim ab Ecclesia
ad melius esse adjecto-
rum. » T. I, cap. 2, § 5,
n. 10, pag. 108.

11° « Nulla lege divina
aut humana convocatio
universalium concilio-
rum summo pontifici re-
servator. » T. I, cap. 6,
§ 2, pag. 371.

æqualitatem et libertatem
episcoporum Africæ non
infirmabat, sed jus solum dabat concilia convocandi,
illisque præsidiendi, coepiscopos fraterne admonen-
di similiaque, quæ romano pontifici per totam Eccle-
siam competunt, in sua africana exercendi eo semper
salvo, quod Stephani R. P. universalis primatus sit
ex institutione Christi, Cypriani econtra humanæ
ordinationis. » T. I, cap. 2, § 2, n. 1, pag. 146.

12° « Quilibet episcopus
tanquam *judex fidei* a Deo
et ab Ecclesia constitutus,
conformiter ad ea quæ
cap. 4, § 2 tradidimus,
judicabit de perniciose
doctrinis in sua diœcesi
natis, seu in eam invectis.
Damnabuntur hæreticæ
doctrinæ earumque fau-
tores primum in synodis
pastores et rectores, ex-
tra concilium veritatum
revelatarum, respectu uni-
versalis Ecclesie sunt tan-
tum pro sua quisque par-
te, *custodes et testes*; con-
stat autem, quantum
intersit inter testem et
judicem. » T. I, cap. 6,
§ 8, n. 17, p. 428.

episcopatibus . . . Habebitur etiam talis doctrina proscripta non in illa tantum diœcesi et provincia. » T. I, cap. 6, § 8, n. 4, pag. 420.

13° De Richerio et Paolo Sarpio hæc Febronius : Illos suis osores papatus et inimicos pontificum, qui Lutherum et Calvinum habuerunt ductores. T. I, app. 4, pag. 777.

14° neque eodem fine, quo id optabant et quærebant acatholici. Fra Paolo in nullo suorum operum, sive de interdicto veneto scriberet, sive de beneficiis ecclesiasticis, sive de inquisitione, sive de concilio tridentino, nunquam adversus legitimam summi pontificis potestatem disputavit ; abusus taxavit, hosque auferri voluit, et ut hi revera auferrentur, papæ humilationem, tanquam medium hunc in finem aptum, optavit. Boni et magni viri est nosse abusus qui in religionem irrepserit, eos non silere dum tempus est et occasio loquendi, illis quantum in nobis est, mederi. » T. II *Apolog.*, artic. 1, n. 1, pag. 165.

14° Talis translatio-
nis (primatus a papa ad alium episcopum) legiti-
mæ causæ desuisse viden-
tur. T. I, c. 2, § 3, n. 6, p.
103.

15° Systema politicum curiae magis a romano ministerio sustinetur quam bonis pontificibus probe-
tur. » T. II *Flor. spars.*,
cap. 8, § 8, pag. 562.

16° Mira res ! roma-
na curia constitutionem
Unigenitus dogmaticum
universalis Ecclesiæ de-
cretum esse affirmat : gal-
lica natio (cui præ reli-
quis omnibus de acce-
ptatione hujus bullæ per
omnes Ecclesias, uti
prætenditur, facta con-
stare deberet) id negat :
in brevi apostolico, a
Clemente XIII die 23

jan. an. 1765 ad Leo c. pag. 112, seqq.], dum diensem episcopum sub quatuor Gallie episcopos annulo pectoris dato, sententiae suæ patronos, hoc inter alia scribit pontifex : *Illud autem summopere nobis placuit, quod in eodem edicto constitutioni Unigenitus suam asserueris auctoritatem, eique ut DOGMATICO hujus sanctæ sedis et UNIVERSÆ*

ECCLESIE DECRETO omninodam profiteris deberi ab omnibus obedientiam. Ex altera parte rex christianissimus in edicto 24 maii 1766 ita effatur : Sa majesté s'est toujours occupée à empêcher par l'exécution des lois de son royaume qu'un zèle indiscret ne se voltât à abuser de la constitution Unigenitus en lui attribuant la dénomination, le caractère et les effets de règle de foi que l'Eglise ne lui a pas donnés. Cui credemus ? Cui cognita magis sunt quæ in Gallia aguntur ? Ut amborum majore vel minore cum præventione loquitur ? Si autem in tanta [ut minimum dicam] rerum et factorum ambiguitate, Romani, eos, qui famosam banc Clementis XI constitutionem tanquam universæ Ecclesiæ decretum non agnoscent, contra omne jus et fas, contra perpetuum Ecclesiæ morem, ut hæreticos et schismaticos habent et tractant, qui prudens, ex altera parte, christianissimo monarchæ vertet male, si sanioribus principiis canonicis innixus potioreque utens jure in hos romanæ sententiae sectatores, tanquam veros schismatis fautores sœviant. » T. II, in not. ad judic. academ. coloniensis, p. 74.

XVI. FEBRONIUS BARBARARUM ELEGANTIARUM PATER.

Specimen sit hic indiculus cum verborum tum phrasium quibus Febronius passim utitur.

Abyssus, gen. masc.

Appertinentia.

Avisamenta.

Canonizavit.

Causalis, ragione.

In CONFORMATATEM horum principiorum.

Te conjuro, vi scongiuro, vi prego.

Continuet eum legere.

Courtisani.

De, et cum illis.

Dedicitæ jurisprudentiæ.

Ejus descendentes.

Detorquerunt.

(Pontificem) dicere facit.

Effective facit.

Esse informatum.

Horrendior.

In et pro quibus.

Ingenia fortia.

Insubstantialia.

Liga.

Maxima; principio, massima.

Practicari.
Præsentire.
Prætendit, se non teneri:
Prætensa auctoritas.
Loquitur cum PRÆVENTIONE.
Probavit concludenter.
Reclamare libertatem.
Febronio eruditioñem RECOGNOSCIT.
Reflectant prudenter.
Reflexiones Febronii.
Fecit REGISTRARI.
Cum profundo respectu:
Schismaticati.
Si sic Romanis SUCCEDERET, etc.
Concilium non SINE TURBINE firiuit, non senza turbamento, etc., etc., etc.

Tanta porro barbaries eo magis mira nobis accidit, quod Febronium theologis scholasticis cum le Gen-drio inconcinnam orationem ac styli barbariem ex-probrasse (1) animadvertisimus. Quid porro si vere scripsit Bahrdtius, Febronianum opus ab amico suissem emendatum? (2) Quot quantisque illud, cum primum a scriptoria auctoris mensa ad correctoriam delatum fuit, scatusse barbarismis existimabimus.

Quæst. VI. An Febronius in secundo volumine strenuum primi vindicem se præbuerit.

Resp. 1º Plurima eorum, quæ in Antifebronio refutaram, fuisse a Febronio in altero volumine, caute dissimulata (3); 2º in iis ipsis, quæ defendere ag-gressus est, eum præcipua a me allata argumenta aut præterisse, aut pervertisse; plerunque vero hoc defensionis genere usum, ut vel quæ in primo volu-mine dixerat, confidentissime iteraret, vel ad illud ipsum volumen lectores amandaret, vel integra, quæ videram ac confutaram, Natalis, Baluzii, Petri de Marca loca recitaret; vel novis, iisque acrioribus, romanam curiam criminationibus lacesceret (4). Num vero id sit vindicis muneri satisfacere lectores dijudicent.

Corollarium. Febronius scriptor est, qui abjici omnino debeat, definiri satis non possit.

**ELENCHUS RERUM A FEBRONIO IN ANTIFEBRONII CONFU-TATIONE SUIQUE OPERIS DEFENSIONE OMNINO PRÆ-
RITARUM.**

Qui arguitur in pluribus, et in dilutione criminum aliqua prætermittit, quidquid tacuerit, confitetur.

S. HIERONYMUS.

Ad Panmach. advers. errores Joann. Hierosol.

I. Causa fundamentalis cur Graeci in schisma rela-psi sint, non fuit quod Febronius dixerat, cap. 8, § 8,

(1) T. I, cap. 4, § 4, n. 5, pag. 6.

(2) Pag. 84. « Un de vos amis a tâché de polir votre ouvrage, mais il a mal réussi ; il a dû lui-même qu'il l'avait léché comme les ours lèchent leurs petits, pour en corri-ger la difformité. Son style, qu'il a mêlé souvent, con-traste toujours avec le vôtre quoiqu'il soit lui-même fort pesant.

(3) Id docebit elenches, quem mox subjiciam, rerum a Febronio in sua responsione præritarum.

(4) Consule Antifebronium yncratum, hæc singulis fere paginis occurrit.

n. 7, rom. pont: primatus qualem voluissent Itali (Antif., t. I, Introd., cap. 4, n. 2).

II. Neque causa ob quam protestantes a nobis se-cesserunt, ab excessiva rom. pont. potestate cum Fe-bronio, cap. 8, § 8, n. 5, repeti potest (Introd., cap. 4, n. 3 et 4).

III. Lutherani, contra quam Febronius ait, app. 4, pag. 401, saerarum imaginum cultui *idolatriæ* labem etiamnum objiciunt (Introd., cap. 4, n. 5).

IV. Nec protestantibus usus calicis concedi potest (quod Febronius, app. 4, p. 455, discipline obtenu affirmat), nisi errores ea super re suos abjiciant; et eos, ut concederetur, ab illis reapse non discessuros experientia nos docet (Introd., cap. 4, n. 5).

V. In Tridentino concilio, quidquid Febronius ob-ganniat (Vide ejus Indicem V trident. concil.), fuit plena episcoporum libertas circa materias politico-disci-plinaires (Introd., cap. 2, n. 6).

VI. S. Augustinus, dum plenaria concilia a posteri-ribus emendari asseruit, non est, quemadmodum Febronius dixerat cap. 8, § 5, n. 5, de generalibus conciliis locutus (Introd., cap. 2, n. 7).

VII. Tridentinum concilium falso Febronius indi-cavit, cap. 5, § 2, n. 6, fuisse variis modificationibus ac restrictionibus in Polonia receptum (Introd., cap. 2, n. 7).

VIII. Errat Febronius, dam-toletanum concilium quæ Juliani scripta Benedictus II damnaverat, ea probasse (Cap. 9, § 2, n. 9) pronuntiat (Introd., cap. 2, n. 8).

IX. Febronii sistema principum auctoritatem ever-tit (Introd., cap. 3).

X. Episcopi in Galliis plurimum ab ea libertate absunt, quam Febronius sæpiusque jaet (Introd., cap. 3, n. 5).

XI. Gallicani episcopi ab ostentanda ad Febronii sententiam an 1682 declaratione, sunt maxime alieni (Introd., cap. 4, n. 10).

XII. Quæ Febronius ex gallicana P. Danielis Historia de S. Ludovico narrat (Cap. 9, § 9; n. 43 et alibi), sunt ab eo infideliter descripta (Introd., cap. 5, n. 1).

XIII. Danielis Papebrochii locum Febronius (Cap. 8, § 5, n. 5) turpiter depravavit (Introd., cap. 5, n. 2).

XIV. Andream Masium et Georgium Cassandrum iis Febronius laudibus extollit (Cap. 9, § 9, n. 12), quas eos minime meruisse indubia prodant monu-menta (Introd., cap. 5, n. 3).

XV. Consilium de emendanda Ecclesia non fuit, ut cum Lutherano Schelhornio Febronius contendit (Cap. 9, § 9, n. 15), a Paulo IV damnatum, quod illud romanæ curiæ displiceret (Introd., cap. 5, n. 4).

XVI. Clemens V non fuit, quemadmodum Febronio visum est (Cap. 6, § 15, n. 1), in reformatis Eccle-siæ vitiis segnis (Introd., cap. 5, n. 6).

XVII. Neque Alexander V, quod illi Febronius (Cap. 6, § 15, n. 2) criminis verit (Introd., cap. 5, n. 7).

XVIII. Multo minus, quidquid Febronius (Cap. 6

§ 15, n. 3) repugnet, Martinus V (*Introd.*, cap. 5, n. 8).

XIX. Ab eadem Febronii (*L. c.*, n. 4) accusatione Eugenium IV omnia sue ætatis monumenta absolvunt (*Introd.*, cap. 5, n. 9).

XX. Basileensibus a Febronio (*Ibid.*) laudatis nihil minus quam *reformatio* aut congruebat, aut etiam cordi fuit (*Introd.*, cap. 5, n. 10).

XXI. Julius II et Leo X a perjurii cuius eos Febronius (*L. c.*, n. 5) accusat crimine vindicantur (*Introd.*, cap. 5, n. 11).

XXII. Petrus Alliacensis, cuius Febronius smpissime urget auctoritatem, non is theologus fuit in cuius verba jurandum sit (*Introd.*, cap. 6, n. 3).

XXIII. Joannes Gerson, quo potissimum duce Febronius gloriatur, plura docuit quæ nec satis catholicis dogmatibus congruunt, nec principum auctoritatibus cōsulunt (*Introd.*, cap. 6, n. 4).

XXIV. Cardinalis Cusanus nec sibi semper argumentando constabat, et eorum quæ adversus R. P. dignitatem scripserat, aliquam cecinit palinodiam (*Introd.*, cap. 6, n. 5).

XXV. Almaini *axiomata* principum dignitatem convellunt (*Introd.*, cap. 6, n. 6).

XXVI. Thuanus in iis quæ romanis pontificibus passim objicit, fide dignus haud est (*Introd.*, cap. 6, n. 7).

XXVII. Quæ de tridentino concilio epistolæ Francisco Vargas tribuuntur, eæ multis sunt nominibus suspectæ (*Introd.*, cap. 6, n. 7).

XXVIII. Joannes Launojus, ex cuius promptuariis Febronius maxime proficit, quo majoris apud haereticos est auctoritatis, eo minoris esse apud catholicos debet (*Introd.*, cap. 6, n. 10).

XXIX. Neque aliud de Dupinio, quem saxe Febronius exscribit, ferendum judicium (*Ibid.*).

XXX. Decem *gravamina* admodum verisimile est universæ nationi germanicæ fuisse ab editore Goldastro falso adjudicata (*Introd.*, cap. 6, n. 13).

XXXI. *Capitalem hanc quæstionem* de forma Ecclesiæ monarchica in concilio tridentino agitatum fuisse Febronius (*Cap. 1, § 8*), falso affirmat neque (quod in defensione ait in Florib. spars., cap. 1, § 4, pag. 572) mihi unquam in mentem venit, *id tantum actum INDIRECTE*. Nec *directe* neque *indirecte* ea de re disputatio ulla fuit in tridentino concilio, sed de episcoporum institutione, quæ cujusque modi statuatur, ad alteram illam questionem de forma Ecclesiæ monarchica nihil facit (*T. I, diss. 1, cap. 2, n. 5*).

XXXII. Sanctorum patrum de monarchici regimini præstantia sententiae; editæ a Deo pro codem monarchico regimine significaciones; Ecclesiæ symbola a Christo Domino exhibita, argumento sunt, monarchicum esse catholicæ Ecclesiæ regimen. Num hæ philosophicæ rationes sunt, quas quod *huc minime quadrent*, a se prætermitti Febronius in Defensione ait (*Png. 347*)? Eas certe intactas reliquit (*Diss. 1, cap. 3*).

XXXIII. Abulensis dogma quod Febronius inculcat

(*Cap. 1, § 6*) principibus infestum maxime est (*Diss. 1, cap. 4, n. 13*).

XXXIV. In actorum loco (*Cap. 11, 18*) vidit Febronius (*Cap. 1, § 7, n. 6*) certe caligantibus oculis, totius Ecclesiæ regendæ potestatem apostolis omnibus, non uni Petro, concreditam (*Diss. 1, cap. 6, n. 10*).

XXXV. Ex Epistola ad Galatas, præeuntibus Lutheru, Marcantonio de Dominis, etc., Febronius (*Cap. 1, § 7, n. 2*) statuit, *clare satis erui apostolorum in potestate æqualitatem*; sed egregie fallitur (*Diss. 1, cap. 6, n. 14*).

XXXVI. Singuli Gallos injuria afficit Febronius, dum (*Cap. 2, § 5, pag. 98*) ex *articulis Smalcaldæ* (Lutheru præside) *propositis colligendum* ait, fuisse seculo decimo sexto *constantissimam sententiam regni Gallie*, *jure tantum humano, non divino, romanum pontificem habere primatum* (*Ant. t. II, diss. 2, cap. 1, n. 3, pag. 15*).

XXXVII. Febronius, qui in eamdem smalcaldicorum articulorum sententiam Cusanum consensisse scribit (*Ibid.*), dissimulare non debuit quæ Cusanus pro opposita veraque sententia postea docuit (*Ibid.*, pag. 45).

XXXVIII. Falso Febronius ait (*Ibid.*, n. 6, p. 103) Benedictum XIV non exprimere in quo sensu dici possit, supremam Ecclesiæ monarchiam *jure tantum humano romanæ sedi annexam esse* (*Ib.*, p. 12).

XXXIX. Falsa Febrouri sententia est, ac præterea ob peculiare, cui ipse nititur, fundamentum erronea, posse primatum Ecclesiæ auctoritate a romana ad aliam sedem transferri (*Ibid.*, n. 4, *seqq.*, pag. 16, *seqq.*).

XL. Quæ de primatus natura officiisque Febronius tradit, ex damnatis Dupinii de antiqua Ecclesiæ disciplina dissertationibus fere verbatim descripta sunt (*Ibid.*, n. 8).

XLI. Hieronymus, in epist. ad Evagrium, non jurisdictionem episcopis parem tribuit, ut contendit Febronius (*Cap. 7, § 1, n. 3*), sed parem tantum ordinis potestatem (*Diss. 2, cap. 7, n. 5*).

XLII. Quæ ex SS. Greg. Nazianzeno et Basilio Febronius (*Cap. 5, § 1, n. 1*) de SS. Cypriano et Athanasio recitat, ea non efficiunt, æqualem omnibus episcopis in universam Ecclesiam esse *jurisdictionis* auctoritatem etiam in causis fidei (*Diss. 2, cap. 7, n. 7*).

XLIII. Nunquam Augustinus parem in carthaginensi et romano episcopis auctoritatem agnovit (*Diss. 2, cap. 7, n. 10*).

XLIV. Frustra Febronius ex Zosimi ep. 5 colligit (*Cap. 5, § 2, n. 9*) romanos pontifices canonibus ita obnoxios, ut eos justa de causa nequeant abrogare (*Diss. 2, cap. 8, n. 8*).

XLV. Librum diurnum romanorum pontificum in consulto Febronius appellat (*Cap. 5, § 2, n. 10*), cum in eo plura legere sit, quæ ipsius systema prorsus convellant (*Diss. 2, cap. 8, n. 8, pag. 197*).

XLVI. Adrianum VI, pontificiæ infallibilitatis ho-

stem Febronius (*Cap. 1, § 10*) falso exhibet (*Diss. 2, cap. 12, n. 4*).

XLVII. Ecclesiæ græcæ de pontificis rom. infallibilitate sententiam ex Nechite schismatico homine nos colligere satis ridicule (*Cap. 1, § 10, n. 1*) Febronius jubet (*Diss. 2, cap. 10, n. 7, pag. 262, seqq.*).

XLVIII. Bessarionis quoque auctoritatem ad id fūstra urget (*Diss. 2, cap. 10, n. 7, pag. 268*).

XLIX. Ad conciliorum generalium confirmandam auctoritatem iis, que de Licinio et Constantino animadvertisit Eusebius, inepte Febronius (*Cap. 6, § 12, n. 1*) utitur (*Diss. 2, cap. 11, n. 7, pag. 504*).

L. Quæ ad thessalonicensem Anastasium vi primatus Leo M. scribebat, ad patriarchæ jus Febronius (*Cap. 5, § 5, n. 3*) perperam detorquet (*Diss. 3, cap. 1, n. 3*).

LI. Ex lege 45 cod. Theodos. relationes æque ac ad constantinopolitanos episcopos, atque ad romanos pontifices pertinuisse Febronius (*Cap. 5, § 7, p. 187*) perperam colligit (*Diss. 3, cap. 1, n. 5, pag. 354*).

LII. Gratiani decretum fuisse ab Innoc. II laterensis patribus propositum falso Febronius asserit (*Cap. 2, § 8, n. 6*), neque id narrat Ordericus Vitalis, cum ille hujus rei testem appellat (*Diss. 3, cap. 3, n. 7*).

LIII. De rom. pont. apocrisiarii, eorumque auctoritate plura Febronius scripsit (*Cap. 2, § 10, n. 1*) a veritate aliena (*T. III, lib. I, cap. 1, n. 6*).

LIV. Usque ad medium seculum duodecimum rariores fuisse ad pontificem recursiones Febronius dum ait (*Cap. 5, § 7, n. 5*) graviter hallucinatur (*Lib. I, cap. 1, n. 7*).

LV. Causarum graviorum relationes ad romanos pontifices ut arbitros, non ut judices, missa fuisse Febronius affirmat (*Cap. 4, § 1, n. 1*), sed falsitatis a S. Leone M. arguitur (*Lib. I, cap. 2, n. 6*).

LVI. Vicarios apostolicos, quos Sergius, et Joan. VIII mittendos in Gallias et Germaniam decreverant, gallicani episcopi detrectarunt, sed non ea de causa quam Febronius (*Cap. 4, § 1, n. 41*) communisicitur (*Lib. I, cap. 2, n. 11*).

LVII. Dum Febronius (*Cap. 4, § 2, pag. 231*) cardinales ob symbolum fidei in rhemensi concilio adversus Gilberti Porretani errores excanduisse narrat, multiplicis fraudis convincitur (*Lib. I, n. 20*).

LVIII. Quod in concilio chalcedonensi legati retulerint, *Eutychen regulariter fuisse a proprio damnatum episcopo Flaviano*, Febronium non juvat, hinc argumentem (*Cap. 4, § 2, n. 2*) causas fidei non esse reservatum summi pontificis (*Lib. I, cap. 3, n. 21, pag. 114*).

LIX. Negat Febronius (*Cap. 4, § 9, n. 1*) sec. decimo quarto usitatam morem episcopis fuisse, ut se *Dei et apostolicæ sedis gratia* episcopos inscriberent; sed fallitur (*Lib. I, cap. 4, n. 19, pag. 777*).

LX. Febronius (*Cap. 4, § 6, n. 1*) disciplinam, quæ quarto seculo super episcoporum translationibus vigebat, nos ex carthaginiensi concilio, an. 398 ab eruditioribus viris rejecto colligere, criticsæ sæpius

ostentatæ immemor jubet (*Lib. I, cap. 5, n. 10*).

LXI. Nec minus ridicule testem disciplinæ quæ sexto seculo obtinebat, canonem à Gratiano 36, caus. 7, q. 1, ad latum, fictitiū scilicet, et ex isidoriana officina depromptum (*Ibid.*) citat (*Ibid., pag. 220*).

LXII. Quæ Nicolaus I de episcoporum depositione statuit manifesto ostendunt, nullum esse argumentum, quo a synodis inconsulto romano pontifice episcopos deponi potuisse Febronius (*Cap. 4, § 8, n. 4*) inculcat (*Lib. I, cap. 6, n. 15, pag. 293*).

LXIII. Patribus concilii tricassini, quos inter Hincmarus, Febronius aduersatur, dum episcoporum absque apostolice sedis assensu a synodis minime deponendorum disciplinam novam appellat (*Cap. 4, § 8, n. 4*), atque a Nicolao V introductam (*Lib. I, cap. 6, n. 20, pag. 314*).

LXIV. Febronii axioma (*I. c.*), *Ubi est consensus, ibi quoque deliberandi atque dissentendi facultatem supponi*, ad pontificiarum legum vim encrvandam frustra profert (*Lib. III, cap. 5, n. 6, pag. 431*).

LXVI. Justinianus, nov. 123, quidquid Febronius contendat (*Cap. 5, § 6, pag. 328*), nihil divino appellationum juri aduersum statuit; neque, licet statueret, audiendum esset (*Lib. II, cap. 7, n. 1, seq.*).

LXVII. Febronius (*Ibid.*) capitula Adriani I tradita Ingilramo aduersus appellationes profert, cum illa has manifestissime approbent (*L. c., n. 5*).

LXVIII. Febronius (*L. c., § 7, n. 3*) S. Bernardum appellationes ad romanam sedem improbasse per summam S. doctoris injuriam cavillatur (*L. c., n. 6, pag. 621*).

LXIX. Febronius (*L. c., n. 7*) Benedicto XIV tribuit quæ doctissimus pontifex se ab aliis intellexisse diserte affirmat (*L. c., n. 7, pag. 623*).

LXX. Eugenio IV violatae Basileensibus fidei crimen Febronius (*Cap. 6, § 16, n. 8*) nullo fundamento impingit (*T. IV, lib. IV, cap. 4, n. 13*).

LXXI. Febronius, dum Sarpio auctore narrat (*Cap. 7, § 6, n. 6*) Lovanienses et Colonienses in synodo tridentina decreto quo aliqua crimina romano pontifici reservabantur intercessisse, et falsum refert, et Sarpio ipsi aduersatur (*Lib. V, cap. 1, n. 2, pag. 203*).

LXXII. S. Gregorii Magni exemplis Febronii in S. Gregorium VII audax objurgatio (*Cap. 7, § 3, n. 4*) retunditur (*Lib. V, cap. 1, n. 4, pag. 215*).

LXXIII. Febronius Gregorium IV quod se *fratrem* a gallis episcopis vocatum, non *patrem*, quereretur, reprehendens (*Cap. 7, § 1, n. 7*) antiquis exemplis refellitur (*Lib. V, cap. 2, n. 1, pag. 245*).

LXXIV. Alliacensis Gersonis, et Almaini, quorum maxime Febronius dogmatibus nititur, testimoniis cardinalium dignitas adversus Febronium (*Cap. 7, § 5*) propugnatur (*Lib. V, cap. 2, n. 2*).

LXXV. Febronius ad ansanos patres frustra provocat (*Cap. 7, § 3, n. 8*) ut pontificia pro cluniacensibus monachis diplomata in invidiam adducat (*Lib. V, cap. 2, n. 5*).

LXXVI. Baronii de Glabri narratione sententiam Febronius (*Cap. 7, § 3, n. 8*) infideliter recitat (*Lib. V, cap. 2, n. 4*).

LXXVII. Imo et ipsius Glabri testimonio insigniter abutitur (*Ibid., pag. 261*).

LXXVIII. Quanquam et aliud Febronius heic peccat, quod primum Glabri narrationem absque critico examine suscepit, deinde cum eam certissimis argumentis falsitatis argui a Petro de Marca et Thomassino accepisset, illam tamen in secunda editione minime deleverit (*Ibid., n. 5*).

LXXIX. Quod romani pontifices in beneficiorum collatione jus sibi reservarunt, vetustioris ævi exem-

plis contra Febronium confirmatur (*Lib. V, cap. 3, n. 8*).

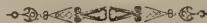
LXXX. S. Leonis M. sententiam falsa Febronius interpretatione (*Cap. 9, § 7*) corrupit (*T. IV, append., n. 5, pag. 532*).

Sed piget alia persequi, quæ ex Antifebronio excerpenda superessent. Finem igitur faciam Febronium iis alloquens verbis, quibus S. Hieronymus Joannem hierosolymitanum redarguit :

Si respondisti, cur maxima et plurima de iis quæ tibi objecta sunt reliquisti? si non respondisti, ubi est illa apologia tua, in qua gloriaris apud simplices? S. Hieronymus ad Pammach. advers. errores Joan. hierosol.

INDEX RERUM

QUE IN HOC VOLUMINE CONTINENTUR.

DE HISTORIA SS. IMAGINUM.

Natalis Paquot lectori benevolo. 5-6
Epistola municipatoria primæ editioni præfixa, reverendissime D. Cunero Petri Brouwer shaven. 9-10
Epistola municipatoria secundæ editioni præfixa, reverendo Jacobo de Marquis. 13-14

LIPER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM. — Præfatio. 17
CAP. II. — Quam in Oriente apertam originem habuerit, quemque progressum, sacrarum imaginum devastatio. 18
CAP. III. — Qua diligentia a romanæ Ecclesiæ pontificibus iconomachia sit refutata, ac tandem in Oriente extincta. 23
CAP. IV. — Quam multos habuerit romana et catholica Ecclesia filios qui zelum suum pro catholico dogmate posterati plurimum commendaverunt. 27
CAP. V. — Quam multa sint quæ nos in sacrarum imaginum legitimo usu, hactenus ab Ecclesia catholica usurpati, merito contineant. 29

ICONOCLASMI CHRONOLOGIA in supplementum hactenus dictorum a MOLANO. 53-54

LIPER SECUNDUS.

CAPUT PRIMUM. — Præfatio. 37
CAP. II. — Quod in libris prohibetur, prohibendum etiam esse in picturis, quæ sunt idiotarum libri. 39
CAP. III. — Defenduntur et explicantur imagines sacro-sanctæ Trinitatis. 40
CAP. IV. — Rejiciuntur quedam imagines superbenedictæ trinitatis. 43
CAP. V. — Picture, quas nobis veneranda antiquitas commendat, omni honore sunt suscipienda. 44
CAP. VI. — Recensemur exempla vetustatis de imaginibus Christi. 45
CAP. VII. — Exempla imaginum S. crucis. 48
CAP. VIII. — Exempla antiquitatis, imaginum Spiritus sancti. 50

CAP. IX. — Imagines deiparae virginis Mariæ. *Ibid.*
CAP. X. — Imagines angelorum ex vetustate obser-vatae. 51

CAP. XI. — Veteres picture Joannis Baptiste. *Ibid.*
CAP. XII. — Antiquæ picture patriarcharum et propheta-rum. 52

CAP. XIII. — Exempla antiquitatis de imaginibus apostolorum. 53
CAP. XIV. — Martyrum vetustæ aliquot imagines com-mendantur. 54

CAP. XV. — De confessorum picturis. 57
CAP. XVI. — De artificiosissima pictura Euphemie. 58

CAP. XVII. — Inter antiquas picturas, eas potissimum observandas esse, quæ nos ad peccatorum detestationem ipso visu movent. 59

CAP. XVIII. — Eas imagines amplectendas esse, quæ solidæ innituntur historiæ. 60

CAP. XIX. — Non est reprehendendum, si quid conve-nienter in pictura ex rimatur, quod in historicâ narratione

deest.

CAP. XX. — Sicut in parabolis, sic neque in picturis, omnium quærendam esse significationem. 65

CAP. XXI. — In imaginibus, tametsi sint idiotarum libri, multa tamen metaphorice et allegorice recte pingi. 64

CAP. XXII. — Daemonum metaphorica pictura expli-catur. 65

CAP. XXIII. — Non esse statuendas imagines quæ periculosi erroris occasiōem ruditibus præbent. 66

CAP. XXIV. — In corrigendis imaginibus abusibus nihil privata auctoritate attentandum, sed zelus discretionēe condiendus est. 68

CAP. XXV. — Nullam periculosi erroris imaginem haberi in Ecclesia. 69

CAP. XXVI. — De imagine duodecim signorum, quæ ante ephemeras ioutur. 70

CAP. XXVII. — Puerperium B. Virginis decumbentis et aprotantis, non esse pingendum. 71

CAP. XXVIII. — Circa imagines quæ errorēm continent non periculosum, quid tolerandum cavendumque sit. 73

SUPPLEMENTUM de imaginibus non extendendis, ubi de sancis recentiōibus pictis inter ch̄risti mysteria: tum de vulgarium pictorum lapsibus ex antiquitatis ignorante. 77

CAP. XXIX. — In picturis corrigendas aliquando esse non picturas ias, sed earum significaciones. 79

CAP. XXX. — Multa in picturis et imaginibus esse tol-leranda, que probabilita sunt apud doctos quosdam, aut vulgum. 80

CAP. XXXI. — De eodem argumento. 82

CAP. XXXII. — De eodem argumento. 83

CAP. XXXIII. — Superstitionem omnem tollendam esse in imaginum sacrarum circumgestatione. 84

CAP. XXXIV. — Imaginum in-suplicationibus circum-gestatio a superstitione contra haereticos defenditur. 87

CAP. XXXV. — De superstitionibus cavendis ulterius dis-seritur. 88

CAP. XXXVI. — Citra superstitionem, unam sancti ima-ginem præ alia ejusdem celebriorem esse: neque audiendos hic esse haereticos. 90

CAP. XXXVII. — Lasiviam omnem vitandam esse in imaginibus sacris. 91

SUPPLEMENTUM, in quo quæ iur, quæ imagines pro las-cis habenda. 93

CAP. XXXVIII. — Profana non esse sacris imaginibus admiscenda, nec in templis, nec in monasteriis. 95

CAP. XXXIX. — Sanctorum imaginibus non profane et ethnicae, sed religiose, altaria exornari. 98

CAP. XL. — Imagines sanctorum recte auro et argento tegi, et coronis vel pretiosis vestibus exornari. 99

CAP. XLI. — Querendam per se vilia fides efficit pretiosa; inter quæ est luminarium usus. 101

CAP. XLII. — In picturis cayendum esse quidquid ad libidinem provocat. 103

CAP. XLIII. — Imagines a nimia vetustate, situ, ac sor-dibus conservandas esse. 107

CAP. XLIV. — In imaginibus collocandis habendam esse rationem loci.	110	CAP. IX. — Explicatio picturarum Gregorii pontificis.	ibid.
CAP. XLV. — De sacris imaginibus in viis publicis, naviibus, librīs et poeulis.	111	CAP. X. — Patritius cur pingatur serpentes conculcans.	207
CAP. XLVI. — Non anxie laborandum esse, quo ordine sanctorum imagines collocentur: et quod Paulus recte ponatur a dexteris D. Petri.	113	CAP. XI. — Gertrudis quare cum muribus pingatur. <i>ibid.</i>	209
CAP. XLVII. — Novitas omnis diligenter est in picturis examinanda, antequam approbetur.	114	CAP. XII. — De picturis Josephi.	209
CAP. XLVIII. — Quam late se extendat sacrarum imaginum appellatio.	115	CAP. XIII. — Observatio circa historiam annuntiationis dominice.	213
CAP. XLIX. — Habendam esse rationem eorum quae ad sacras imagines reducuntur.	116	CAP. XIV. — De armatura equestri B. Georgii.	214
CAP. L. — Donaria et imagines brachiorum, pedum, et similium, in memoriam restitute sanitatis, recte et perverto more in Ecclesiis suspendi.	<i>ibid.</i>	CAP. XV. — Marcus cur cum Leone pingatur.	216
CAP. LI. — De statua uxoris Lothi, obsidione Jerusalem ab Ezechiele depicta, et peccati imagine quam Zacharias vidit.	118	Mense maii.	
CAP. LII. — Multitudinem sacrarum imaginum non esse referendum inter abusus.	120	CAP. XVI. — Jacobum non esse in iugendum facie Christo similimum.	218
CAP. LIII. — Nomina utiliter adscribi in sanctorum imaginibus minus notis.	121	CAP. XVII. — De forma crucis dominice.	<i>ibid.</i>
CAP. LIV. — Refutantur quadam ab Erasmo Rotterodamo scripta de sacris imaginibus.	126	CAP. XVIII. — Bernardinus cur in manu gestet solem cum nomine Iesu.	221
SUPPLEMENTUM de rituum externorum utilitate ac necessitate.	129	CAP. XIX. — Urbanus pontifex quare cum vite pingatur.	222
CAP. LV. — Contra eumdem.	131	Mense junio.	
CAP. LVI. — Veteres Christum, deiparam, ac alios sanctos, depinxisse in ea effigie, quam viventes habuerunt.	133	CAP. XX. — Joannis Baptiste picturae cum exuviis et agno.	225
CAP. LVII. — Quod ethnicae picturae non debeant christiani placere.	137	SUPPLEMENTUM de baptismo Domini et decollatione S. Joannis.	228
CAP. LVIII. — Hæreticorum effigies non esse conservandas.	140	CAP. XXI. — Picturæ quadam principum apostolorum Petri et Pauli.	250
CAP. LIX. — De falsorum deorum et philosophorum picturis qui scripserint.	142	CAP. XXII. — Annotatio in crucifixionem Petri, principis apostolorum.	232
CAP. LX. — Imagines ethicas quas pagani habuerunt, utiliter a nobis conservari.	144	CAP. XXIII. — Annotatio ad decollationem Pauli, doctoris gentium.	234
CAP. LXI. — Ecclesiam non convertisse schemata virtutum in fictitious sanctos.	148	CAP. XXIV. — Paulus quibus de causis a dexteris Petri saepè pingatur.	236
CAP. LXII. — De iis qui parentum et majorum vel suarum etiam imagines exprimi cupiunt.	151	Mense julio.	
CAP. LXIII. — De inscriptione nummorum.	154	CAP. XXV. — Mariam Magdalenam absque vestium rompa pingendam.	240
SUPPLEMENTUM de sacris numi matibus.	155	CAP. XXVI. — De pictura Jacobi Zebedaei.	241
CAP. LXIV. — De status principum, potissimum Constantini Magni.	156	CAP. XXVII. — Christophori pictura multipliciter discutitur.	242
CAP. LXV. — De clementia pitorum imperatorum in eos qui statutas eorum everterunt aut leservunt.	157	CAP. XXVIII. — De familia S. Annæ depicta.	246
CAP. LXVI. — Pictura coronationis Lothari III male intellecta.	158	CAP. XXIX. — Martha cur cum Aspergillo pingatur.	248
CAP. LXVII. — Romæ rariores esse sanctorum statutas, quæ apud Belgas sunt crebriores: quodque hæc diversitas non sit reprehendenda.	159	Mense augusto.	
CAP. LXVIII. — Quod sacræ statuae nec sculptilia appellandæ sint, nec simulacra.	161	CAP. XXX. — Laurentii imago quam convenienter numeris imprimitur.	249
CAP. LXIX. — Qui de arte pictoria scripserint.	164	CAP. XXXI. — Pictura Claræ cum S. Eucharistia.	250
SUPPLEMENTUM, in quo variorum de pictura et cognatis artibus librorum indicatus.	163	CAP. XXXII. — Assumptio B. Mariae ut pingatur.	<i>ibid.</i>
CAP. LXX. — Contra blasphemias hæreticorum picturas.	178	CAP. XXXIII. — Cur Maria cum serpente sub pedibus pingatur.	252
CAP. LXXI. — Admonitio ad pictores de non pingendo diebus sacris.	181	CAP. XXXIV. — De pictura S. Helenæ.	254
SUPPLEMENTUM de pietae rerum sacrarum pictoribus necessaria.	182	SUPPLEMENTUM de S. Bernardo, abbe claravallensi.	<i>ibid.</i>
LIBER TERTIUS.		CAP. XXXV. — De imaginibus S. Bartholomæi.	255
Mense januario.		CAP. XXXVI. — De picturis S. Augustini.	256
CAPUT PRIMUM. — Nomen Jesu recte pingi in radiis solis.	183	Mense septembri.	
SUPPLEMENTUM de circumcisione Domini, ejusque præputio.	186	CAP. XXXVII. — Pictura B. Aegidii examinatur.	260
CAP. II. — Pictura S. Genoveſæ.	188	CAP. XXXVIII. — Imagines D. Adriani.	261
SUPPLEMENTUM de S. Pharaide, virginē.	<i>ibid.</i>	CAP. XXXIX. — Imagines S. Michaelis archangeli.	<i>ibid.</i>
CAP. III. — De picturis trium magorum in Epiphania Domini.	189	CAP. XL. — De pictura angelorum: et cur statue eorum altaribus apponantur.	265
APPENDICULA de S. virginē Gudula.	194	CAP. XLI. — SS. angelorum picturæ plenius explicantur.	266
CAP. IV. — De buxe a veste Pauli, primi eremiti.	<i>ibid.</i>	CAP. XLII. — De picturis B. Hieronymi.	269
CAP. V. — De picturis D. Antonii.	195	Mense octobri.	
CAP. VI. — De pictura Fabiani, Sebastiani et Agnetis.	200	CAP. XLIII. — De stigmatibus B. Francisci.	272
SUPPLEMENTUM de S. Carolo Magno, imperatore et rege Francie.	201	APPENDICULA de S. Brunone, cartusiani ordinis institutore.	274
Mense februario.		CAP. XLIV. — Cur Dionysius arcopagita caput manu gestet.	275
CAP. VII. — De imagine Ignatii.	203	APPENDICULA de S. Luca, Evangelii scriptore.	278
APPENDICULA de S. Matthia apostolo.	204	CAP. XLV. — De pictura Quintini, et Wolfgangi.	<i>ibid.</i>
Mense martio.		Mense novembri.	
CAP. VIII. — De pictura Thomæ Aquinatis.	205	SUPPLEMENTUM de purgatorio et annua commemoratione fidelium defunctorum.	279
		SUPPLEMENTUM ALTERUM de S. Huberto, episcopo leodiensi.	281
		CAP. XLVI. — De numero coronatorum martyrum.	282
		CAP. XLVII. — Pictura B. Martini vestem suam scindens.	<i>ibid.</i>
		CAP. XLVIII. — Pictura Elisabeth cum tribus coronis.	283
		CAP. XLIX. — In presentationis B. Mariae picturam.	<i>ibid.</i>
		SUPPLEMENTUM de S. Cæcilia, virginē et martyre.	284
		CAP. L. — De B. Catharinæ imagine.	286
		CAP. LI. — De cruce S. Andreæ.	288
		Mense decembri.	
		CAP. LII. — De malleo S. Eligii, et calice S. Barbaræ.	<i>ibid.</i>

CAP. LIII.	— De picturis S. Nicolai.	289	CAP. XIII.	— Carmina de agnis Dei.	443		
CAP. LIV.	— Cur Ambrosius cum flagello pingatur.	293	CAP. XIV.	— Defenditur qui de agno Dei scripsit :	447		
CAP. LV.	— De pictura conceptionis B. Mariae.	<i>Ibid.</i>	« Peccatum frangit, ut Christi sanguis. »	447			
SUPPLEMENTUM de S. Lucia, virgine et martyre.		294	CAP. XV.	— De blasphemia, quæ contra agnos Dei legitur in apario romanæ Ecclesiæ.	448		
CAP. LVI.	— De situ S. Thomæ inter apostolos.	295	CAP. XVI.	— An sexta syodus agnorum figuram prohibuerit.	449		
CAP. LVII.	— In picturam nativitatis Christi.	<i>Ibid.</i>	CAP. XVII.	— De fragmentis agnorum	452		
CAP. LVIII.	— De picturis Joannis evangelistæ.	297	CAP. XVIII.	— Gregorii XIII constitutio ne agni Dei benedicti minio inficiantur, aut venales proponantur. <i>Ibid.</i>	452		
CAP. LIX.	— De pictura Sabini, episcopi spoletoni.	299	Joannis Molani responsio quodlibetica ad tres questio-	nes.	453		
LIBER QUARTUS.							
CAPUT PRIMUM.	— De vultu Christi.	<i>Ibid.</i>	I.	— Utrum sacrarum imaginum usus legitimus sit et retinendus (huic in libro 1 responsum dedi).	<i>Iid.</i>		
CAP. II.	— De vultu Christi sancto qui Romæ asservatur.	501	II.	— utrum liceat orare pro martyribus nostri temporis.	<i>Iid.</i>		
SUPPLEMENTUM de Jesu duodenni inter doctores invento.		504	III.	— An damnato ad mortem liceat negare eucharistiam.	453		
CAP. III.	— Annotatio ad historiam Christi in horto existentis.	503	ANTIFEBRONIUS VINDICATUS.				
SUPPLEMENTUM de transitu Christi per torrentem Cedron, ejusque flagellatione.		306	ZACCARIAE VITA.		461-462		
CAP. IV.	— In picturam crucifixionis Christi.	310	PARS PRIMA.				
SUPPLEMENTUM, in quo discutitur, num Christus, in crucem sublatu, equaleo insederit?		315	PRÆFATIO.		463		
CAP. V.	— De forma crucis Christi.	320	DISSERTATIO PRIMA.	De opere febroniano, ejusque numeraria defensione.	467-468		
SUPPLEMENTUM de titulo crucis Domini.		324	CAPUT PRIMUM.	— Historia operis febroniani, varia eius fata.	467		
CAP. VI.	— De numero clavorum Christi.	327	APPENDIX monumentorum ad præcedens caput pertinen-				
CAP. VII.	— De corona Christi in cruce pendens.	329	tium.		477-478		
CAP. VIII.	— De lapsu B. Virginis sub cruce.	331	CAP. II.	— Universum Febronii sistema suis ipsius verbis proponitur, ac diligenter evolvitur.	491		
CAP. IX.	— Latronem bonum a dextris Christi ponendum.	334	CAP. III.	— De fine quem Febronius operi suo ait se præstituisse : hereticorum scilicet cum romana Ecclesia conciliazione. Credibile sit ad finem adeo laudabilem potuisse ab auctore ejusmodi librum referri?	503		
CAP. X.	— De clavis latronum.	336	CAP. IV.	— Iterum de fine quem Febronius sibi proposuit, disseritur. Eam non alium fuisse quam romana sedi universi orbis invidiam parere, ut alia deessent argumenta, ratio ipsa scribendi declarat. Distinctio sedis et curie romanae, itemque sedis et sedentis, qua ad sui excusationem abutitur Febronius, plena est schismaticæ calicitatis.	509		
CAP. XI.	— Cur nonnulli pingant sub cruce Adæ Calvaram.	337	CAP. V.	— In fontes operis febronianoi inquiritur; quæque de illis in Antifebronio annotata sunt, ab adversis Febronii animadversionibus vindicantur.	527		
CAP. XII.	— In Christum de cruce depositum observationes; ubi de errore ferentia.	340	DISSERTATIO II.	— De forma regiminis ecclesiastici a Christo Domino constituta.	541-542		
CAP. XIII.	— Annotatio in picturas resurrectionis Christi.	342	CAPUT PRIMUM.	— Quæ Febronii mens fuerit in ea quæstione: Num Ecclesia status sit? Pufendorius perperam ab illo expeditus, ne lutheranus theologis assensisse videatur. Catholico nefas est Ecclesia rationem status negare. Ecclesia scilicet cœtus externus est, inquam subiunctus constantis membris, ac sui plane juris. Optati sententia de Ecclesia in republica exponitur, atque ababusus cum protestantem tum regalistarum catholicorum vindicatur.	541		
CAP. XIV.	— De pictura ascensionis Christi.	346	CAP. II.	— Præcipua questio proponitur, penes quæm ecclesiastici status potestas sit; tum potestatem clavium ostendimus neque universæ Ecclesiæ, seu cœtui fidelium, neque toti Ecclesiæ, quam Febronius regentem vocat, fuisse a Christo seu promissam (<i>Math.</i> , XVIII) seu traditam (<i>Joan.</i> , XXI), sed soli Petro.	567		
CAP. XV.	— Annotatio in Pentecostes, seu Spiritus sancti festum.	349	CAP. III.	— Claves super remate potestatis uni Petro a Christo creditas efficaciter ex aliis duobus celeberrimis Evangelii locis (<i>Math.</i> , XVI et <i>Joan.</i> , XXI). Effugia Febronii intercluduntur.	594		
CAP. XVI.	— De pictura sacrosanctæ Trinitatis.	353	CAP. IV.	— Monarchicum a Christo regimen fuisse Ecclesiæ suæ præstitutum concludimus. Cujusmodi illud sit. Iterum Febronius cum Galli comparatur, et quantum ab his discrepat, ostenditur. Nonnulla adduntur ad coniunctandam Gallorum quoque doctorum opinionem. Tandem de P. D. Zallwein systemate judicium fertur.	603		
SUPPLEMENTUM de imagine solitaria Spiritus sancti, specie humana.		355	CAP. V.	— Quæ adversus monarchiam ecclesiasticam Febronius obicit, repelluntur. Hierarchiam recte dici Ecclesiæ statum, licet monarchicus sit; tum despotismi periculum inane esse demonstratur. Quid de cædibus aliusque gravissimis damnis, quæ ex usurpata pontificum romanorum potestate profecta fuisse Febronius deplorat, cordato, et catholicō viro sentiendum sit.	623		
CAP. XVII.	— In festum corporis Christi, picturam observatio.	364	DISSERTATIO III.	— De episcopatu.	657-658		
CAP. XVIII.	— De ludis, qui speciem quamdam imaginum habent.	367	CAPUT PRIMUM.	— Duplici potestate episcopatum conteneri: ordinis scilicet ac jurisdictionis; duas tamen hasce potestates contra quam cum Petro Aurelio Feltronius indicat, se Jungi a se invicem posse docetur.	657		
SUPPLEMENTUM de piis variarum olim gentium spectaculis.		369	CAP. II.	— De proxima potestatis episcolapis origine et causa disseritur, licet non haec questio sit ex qua romani pontificis primatus maxime pendeat, ut Febronius comminiscitur. Iterum confirmantur quæ de jurisdictione episcolapii in Antifebronio dicta sunt, ejus potestatem a romano pontifice veluti a proxima causa proficiunt. Nulla est epi-	657		
CAP. XIX.	— Annotatio in picturas fugæ Christi in Egyptum.	382					
CAP. XX.	— In nuptiis Canæ nec Joannem pingendum sponsum nec Magdalensem sponsam.	<i>Ibid.</i>					
CAP. XXI.	— De Diabolo Christum tentante.	383					
CAP. XXII.	— De imagine mysteriorum passionis Domini.	388					
CAP. XXIII.	— In historiam Lazari et divitis eulonius depictam observatio.	389					
CAP. XXIV.	— De pictura extremiti judicii.	392					
CAP. XXV.	— In picturam Mosis et Decalogi. De symboli apostolici imagine scholion.	394					
CAP. XXVI.	— De communis sanctorum pictura.	398					
SUPPLEMENTUM de corona sanctis appingi solita.		399					
CAP. XXVII.	— De communis apostolorum pictura.	403					
SUPPLEMENTUM de priscorum christianorum calceamentis.		407					
CAP. XXVIII.	— Jacobum fratrem Domini non esse pinendum extra numerum duodecim apostolorum.	408					
CAP. XXIX.	— De communis episcoporum pictura.	410					
SUPPLEMENTUM de communis presbyterorum pictura.		420					
CAP. XXX.	— De communis doctorum et confessorum.	422					
CAP. XXXI.	— De corona virginum.	<i>Ibid.</i>					
CAP. XXXII.	— CONCLUSIO OPERIS.	<i>Ibid.</i>					
INDEX CAPITUM ORATIONIS DE AGNIS DEI.							
CAPUT PRIMUM.—De maladictionis et benedictionis efficacia.							
CAP. II.	— De eulogis, seu panibus benedictis.	423					
CAP. III.	— De efficacia eulogiarum.	426					
CAP. IV.	— De benedictionibus sancti Petri.	428					
CAP. V.	— Cur summi pontificis benedictiones dicantur sancti Petri.	431					
CAP. VI.	— De agnorum Dei antiquitate.	<i>Ib d.</i>					
CAP. VII.	— Quo rite agni cerei consecrantur.	434					
CAP. VIII.	— De efficacia benedictorum agnorum.	436					
CAP. IX.	— De significacione agnorum Dei.	438					
CAP. X.	— Agnorum Dei secundaria significatio.	439					
CAP. XI.	— Forma aliqua pietatis in usu hujus amuletorum leti.	440					
CAP. XII.	— De miraculis factis per amuletum agni Dei.	443					

scoporum cum apostolis, quorum successores dicuntur, quod ad hanc rem attinet, comparatio. Aliae Febronii hallucinationes. 641

CAP. III. — Quam falso Febronius aequales inter se sese jurisdictionis auctoritatem episcopos omnes constitut. Celebris Cypriani locus in Antifebronio explicatus iterum perpenditur, et Febroni eripitur. 655

CAP. IV. — Juraue episcopatus incircumscripcti sint, neque ullis obnoxia romani pontificis legibus. 660

CAP. V. — Jusne sit aliquod episcopis omnibus in alienas dioceses. Febronii fraus in Antifebronio citando. Major illius in astraenda episcoporum in aliorum dioceses auctoritate Scripturarum et Patrum abusus. 676

PARS SECUNDA.

DISSERTATIO IV. De pontifici primatus natura et affectionibus. 683-686

CAPUT PRIMUM. — Finis explicatur quem Christus in primatu instituendo sibi maxime iroposuit: fuit autem in Ecclesiæ unitatem fundare ac conservare. Ad id centro quoquiam opus fuit unitatis. Petrum hoc fuisse ejusque successores romanos pontifices, patrum, veterum theologorum, gallicanæ Ecclesiæ, haereticorum quoque, atque adeo Febronii ac Perciræ, consensione testatissima res est. 683

CAP. II. Naturam pontifici primatus in coactiva jurisdictione sitam esse, ex iis quæ supra de centro unitatis constitutimus, adversus Febronium ostenditur, ejusque effugia præcluduntur. 691

CAP. III. — Ingenitus primatus pontifici proprietates ex licare aggredientibus nobis prior illa occurrit, quod universalis sit, atque in universam Ecclesiam se exproprietat. Id postulat centri ratio, quam in romano pontifice vel ipse Febronius agnoscat; postulant patres; postulat cum primis concilium florentinum, de quo disputant mire hallucinari Febronium, quemadmodum in Antifebronio dictum fuerat, iterum confirmatur. 698

CAP. IV. — Immediata in omnes et singulos quarumcunque christiani oris diocesium filieles est romani pontificis auctoritas. Hanc alteram pontifici primatus affectionem frustra Febronius adoratur. De universalis episcopi titulo nova cum eo disceptatio instituitur. 703

CAP. V. — Tertiam hoc caput pontifici primatus proprietatem considerat, nempe quod supremus sit. Hic autem cum primis agitur questio, num romanus pontifex generali concilio superior haberi debeat. Adversantis sententiae novitas confirmatur, maximæque qibus implicatur difficultates proponuntur. 722

CAP. VI. — Febronius ad vindicandam conciliis generalibus in romanos pontifices potestatem multa afferit, quæ nullius momenti demonstrantur. Episcopos præsentim in conciliis, quæ eorundem pontificum obnoxia sint auctoritati, judices esse posse ostendit; tum de evangelico correctionis fraternali præcepto queritur, qua illud ratione ad summos Ecclesie pontifices pertineat. 733

CAP. VII. — Nullum in ecclesiastica historia monumentum extare, quod generalia concilia in romanos pontifices ex potestate quidquam egisse comprobetur. Febronius fraudis atque ignorantia convictus. 737

CAP. VIII. — Constantiensis concilii decreta, quæ Febronius iterum objicit, rursus expenduntur. Præmititur rerum in eo concilio gestarum brevis synopsis chronologica; tum de illorum decretorum sensu et auctoritate disseritur. 768

CAP. IX. — Nullam basileensi concilio inesse auctoritatem plurimi, atque in his nonnulli ex gallis, docent. Idem ejus concilii historia palam facit. Frustra Febronius Basileensem causam instaurare aggreditur. 798

DISSERTATIO V. De peculiaribus primatus pontifici iuribus in iis quæ ad fidem spectant. 805-808

CAPUT PRIMUM. — Causæ majores, cumprimis autem cause fidei, non ex falsis decretalibus, sed ex primatis iure, romano pontifici reservantur, nequidquam reluctantem Febronio; nihil tamen hoc episcoporum iuribus derogat. 803

CAP. II. — Quæ et quanta pontificiarum in causis fidei definitionum auctoritas sit. Duæ præcipuis ejus affectiones proponuntur: quod nempe et erroris nescia sit, et ultima haberi debeat; tum ad primam disputatio converitur, et quis de illa fuerit veterum ac recentium sensus, quis Febronii, diligenter explicatur. 814

CAP. III. — Romanam sedem errori obnoxiam non esse, certissimum est totius antiquitatis decretum, hincæ, rejecta febroniæ sedis et sedentis distinctione, pontificem quoque romanum eodem insigni privilegio prestare. Idem ex Christi Domini pollicitatione confirmatur; tam vero maxime ex centro catholicæ unitatis, quod est romanæ Ecclesiæ pontificis. Effugium Bossuetii seriem inter et personas pontificum distinguens intercluditur. 825

CAP. IV. — Ea est Romanorum pontificum in definitiis

fidei rebus auctoritas, ut ante Ecclesiæ consensum fidei obsequium exposcat. Incommodo contraria sententia, quæ pontificiarum definitionum veritatem ab Ecclesiæ consensione accersit. Febronius ceterique hujus opinionis defensores que inter se repugnant docere conuincuntur. 838

CAP. V. — Quid de celeberrima cleri gallicani declaratione sentendum sit, cuius historia ad veritatem, a Febronio aut dissimilatam aut obscuratam, exigitur. Pauca alia refelluntur quæ Febronius magni esse momenti existimat ad romauorum pontificum infallibilitatem oppugnandum. 847

CAP. VI. — Digrressio in ea quæ Febronius tum adversus constitutionem *Unigenitum* tum pro ultrajectina pseudoecclæsia insigni quadam temeritate effutti. De Van Espenio, cuius opera Febronius extollit, judicium. 858

CAP. VII. — Falso Febronius queritur, sibi in Antifebronio fuisse injuria afficiam de absoluta generalium conciliorum necessitate sententiam. Hanc iterum confutamus rejecis Febronii argumentis. Tum concilij ipsa generalia romani pontificis confirmatione indigere ostenditur. Ex quo tandem colligimus ultimam esse, quod Febronius negat, eisdem pontificis in causa fidei auctoritatem. 874

PARS TERTIA.

DISSERTATIO VI. De præcipuis pontifici primatus iuribus in rebus ad ecclesiasticam disciplinam pertinentibus, ac primum de iis quæ Febronius ex Christi institutione primatus fuisse annexa concedit, sed immixuit atque corruptit. 883-886

CAPUT PRIMUM. — Potestas leges universæ Ecclesiæ feneri romano pontifici a Febronio jure videtur tribui, sed iis conditionibus quæ illam omnino evertunt. De conditionibus infra disputandum proponitur. Interessum romano pontifici asseritur vera et propria edendarum universæ Ecclesiæ legum auctoritas, ac Nicolaus I vindicatur. 883

CAP. II. — De quibusam rebus leges ferre romani pontificis possint? Canonibus obsequi debent; neque id tam quidquid Febronius oggianiat veræ propriæ legum sanctiendrum officit potestati, aut canonibus pontificis subjecti. Aliqua de dispensationum jure. 901

CAP. III. — Convelliur Febronii axioma, omnem legum pontificiarum imo et conciliarium vim ab Ecclesiæ consensione profici. Nonnulla adduntur de romana legum ecclesiasticarum promulgatione. 913

CAP. IV. — De iuri canonici nœvis, quos Febronius irreverenter exaggerat. Illud vero cumprimit queritur, num aliqua discipline in iis comprehensæ nota iuri a catholicæ scriptore possit? Novus iuri canonici codex a Febronio propositus. 924

CAP. V. — Quod Febronius romano pontifici asserit jus excommunicandi, plane nullum est, atque a catholica veritate perquam alienum. Neque illum juvant quæ ex ecclesiastica historia profert, exempla. Aliqua in eundem Febronium pro romana librorum censura annotantur. 944

CAP. VI. — Inter pontifici primatus iura et illud a Febronio recensetur quo vicarii apostolici itemque legati constituuntur. Abusus qui hujusmodi ministrorum vitio irrepere possunt, frustra ad jus ipsum minuendum ab eo traducuntur. Febronii fallacie in indicanda quæ in Antifebronio extat suorum dictorum confutazione. 961

DISSERTATIO VII. De aliis primatus iuribus, quæ solum a conciliis atque episcopis romano concessa fuisse pontifici Febronius contendit. 965-966

CAPUT PRIMUM. — Generatum queritur, num a synodis et episcopis (quod ait Febronius) repetenda sint plurima romani primatus iura. 963

CAP. II. — Num ius terminandorum diocesum finium, quod Febronius ait, romano pontifici non ex ipsa primatus iure, sed ex Ecclesiæ consensi ne accesserit? 972

CAP. III. — Affinis proposita questio expeditur, quo scilicet jure ad romanos pontifices novorum episcopatum aut etiam metropoleon instituto pertineat. 976

CAP. IV. — Quid de pontificis ac præsertim peccatorum dispensationum reservationibus sentendum sit? Earum origines ab episcoporum voluntate Febronius ac Pereira accersunt: qua in re multiplici revincuntur erroris. 980

CAP. V. — Beneficiarum reservationes non tam ex episcoporum consensi, quemadmodum Febronius asserit, quam ex ipso romanorum pontificum iure petenda sunt. Cujusmodi id jus sit, et quo nomine eisdem summis pontificibus conveniat. In barum reservationum antiquitatem justasque causas diligenter inquiritur, multaque Febronii communa refelluntur. 990

CAP. VI. — Pauca de annatis. Febronius a questione quam super annatis in primo opere proposuerat, ad aliam minus odiosam in suis defensionibus callide deflectit. In hac tamen fere nova questione multiplici falsitatis revincitur; jusque annatarum iterum romano pontifici invictæ

asseritur.

CAP. VII. — Relationum quoque imo et generalium convocandarum synodorum hisque præsidendi jus pontificium Febronius ab episcoporum Ecclesiæ consensione repetit : utrumque absurdissimum demonstratur. 1020

DISSERTATIO VIII. De juribus que a romano pontifice usurpata per summam episcoporum injuriam fuisse Febronius queritur. 1031-1032

CAPUT PRIMUM. — De episcoporum electionibus queritur, num eæ a romanis pontificibus subdole atque injuria fuerint metropolitanis synodisque proviaciarum erupte ? 1031

CAP. II. — Omaium episcoporum confirmationem juris esse pontifici, nihilque aut synodis aut metropolitanis a romanis pontificibus qui ejusmodi confirmationes sibi servarunt, fuisse detractum, frustra obvitente Febronio demonstratur. 1044

CAP. III. — Episcoporum translationes quo jure romani pontifices sibi solis adscriperint. Innocentii III hac de re decretum a Febronii criminationibus iterum viadicatur. 1031

CAP. IV. — Judicia romani pontificis in omnes etiam circa appellationem sive deponendos sive absolventos episopcos adversus audaces Febronii conatus iterum asseritur. 1039

CAP. V. — Licet ad ea quæ de appellationibus in Antifebronio disserimus Febronius fere nihil responderit, nova de illis, brevis tamen, tractatio instituitur, et adversarii audacia retunditur. 1073

CAP. VI. — Romane appellationum causas dijudicare romani pontifices possint ? an potius (quod unum Febronio placet) in provinciis dare judices debeant ? 0000

PARS QUARTA.

Præfatio. 1099-1100

DISSERTATIO IX. De causis a Febronio confictis, cur primatus jura contra primigeniam Christi Domini institutionem a romanis pontificibus adiuncta fuerint, atque adeo iuste amplificata. 1101-1102

CAPUT PRIMUM. — Veterum canonum collectores romani pontificibus eorumque assecilis augendæ primatus potestatis occasionem præbuerint? Aliqua de occidentalis patriarchatus iuribus cum iuribus primatis minime confundendis. 1101

CAP. II. — Alias auctæ pontificie auctoritatis causas Febronius proponit; meritum nempe sanctitatis et eruditioñis gloriam, qua romanos pontifices sæpe ornarunt; item nomina rectoris, pastoris, et capituli Ecclesie universæ, quæ summo pontifici tribuuntur. Eas hoc capite perpendimus, et ad Febronii institutum: inanes ostendimus. 1107

CAP. III. — Febronius quæ pontifici primatus consecratio sunt, auctæ hujus amplitudinis causis accenset. In his ea Innocentii III lex judicibus lata, ut judicent sicut in similibus casibus summus pontifex judicavit. Num romani civilem majorum dominatum etiam in sacris imiteatur. 1112

CAP. IV. — Quid de vulneribus per decretales Isidori disciplinæ ecclesiastice, si Febronio credimus, inflicti sentiendum sit? Insignes istius homia hallucinationes deteguntur. 1116

DISSERTATIO X. Deabusis a Febronio romane curiae objectis. 1123-1124

CAPUT PRIMUM. — Inter abusus Romanis a Febronio objectos non insimum locum habet cardinalium amplitudo cum episcoporum, quos ille Romæ inciviliter tractari queritur, dignitate collata. Hujus accusationis falsitas. Alio in

eminentissimos patres a Febronio temere dicta. 1123

CAP. II. — Auri cupiditas romane curiae passim a Febronio exprobatur: iniqua ejusmodi accusatio gravissimis momentis depellitur. 1130

CAP. III. — Legitimæ ecclesiistarum libertati Roma non adversatur: sed num legitima libertas sit, ad quam Febronius Germaniam excitat, dubitari merito potest. Gallicarum libertatum consecutionibus, itemque quam semper experti sunt, romanorum pontificum indulgentia Germani a febroniâ amplectenda libertate avocantur. 1142

CAP. IV. — Religiosorum cœtuum ab episcopali auctoritate immunitas, aliaque ejusmodi privilegia, quæ inter romanæ curie abusus a Febronio percensentur, nec aquitatis fines prætergrediuntur, et multis nominibus in publicam universalis Ecclesie utilitatem cedunt. 1164

CAP. V. — Alia a Febronio romane curiae objecta vitia percensentur, de illisque judicium fertur. Ubique sui similis auctor deprehenditur, malevolus scilicet, ac fallax summarum pontificum obtrectator. 1193

DISSERTATIO XI. De subsidiis ad vindicandam ecclesiasticam libertatem episcopali cœtui a Febronio propositis. 1201-1202

CAPUT PRIMUM. — Episcopis Febronius duo cum primis suadet: 1º ut nativa jura defendant; 2º ut dimissa jura recipiant. Verum utrumque aut nihil ad rem facit, aut viam schismati latissimam pandit. 1201

CAP. II. — Jusne episcopis sit in romanorum pontificum constitutiones inquirendi, earumque, si libeat, retiendurum. 1208

CAP. III. — Maximum adversus abusum ecclesiastice potestatis remedium Febronius collocat in apta instructione populi. Adversarii calliditas detegitur; tum ex nuperima tricastiñi episcopi pastorali institutione, quæ ex gallico idiomate latine redditur, ostenditur, quantum ille in apta instructione populi suggesta aberret a vero. 1215

CAP. IV. — Quid de generali concilio ad Febronii mentem liberò sentiendum sit? Num saltem vindicari Ecclesiastica libertas possit a nationalibus conciliis, quæ ad immunitandam Romaii pontificis auctoritatem cogantur? 1220

CAP. V. — Absona et schismatica de non metuendis romanis censuris Febronii decreta confutantur. 1227

DISSERTATIO XII. De aliis ad ecclesiasticam restituendam libertatem febroniensis administrucilis. 1231-1232

CAPUT PRIMUM. — Nihil in ecclesiasticis causis principes possunt quod tuitionis, ac protectionis ecclesiastice filies prætergrediatur: id autem potestatis perperam Febronio ad disciplinam pseudoisidorianam reformandam pertrahitur.

CAP. II. — De pontificiis bullis non ante 1503 quæ principibus placierit, Febronii dogmata cum illis confirmantur, quæ hoc de argumento benedictinus Zallwein ab eodem Febronio sepe non sine laude appellatus disserit; aliquæ ad hæc confirmanda adduntur. 1241

CAP. III. — Pauca de appellationibus ab abusu contra Febronum, qui iterum cum Zallweinio comparatur. 1253

CAP. IV. — Febronius ut romana curia coeretur, appellationes ad generale concilium iterum urget; sed, præterquam quod quæ sibi super earum cum novitate tum improbatæ opposueran, intacta prorsus relinquit, a sancioribus Germanis, atque adeo ab ipsis Gallis, quorum tamen auctoritate se protegit, infelicitè dissentit. 1261

CAP. V. — Quæ de subtrahenda romano pontifici obedientia pluribus in locis, præsertim vero in epistola de hoc ipso argumento scripta, Febronius ingerit, veluti fallaciarum plena, quinimo schismatica, exploduntur. 1270

LIBRARY
KENRICK SEMINARY
7800 KENRICK ROAD
ST. LOUIS, MISSOURI 63119

